+

Ex Libris Casimiri Lepkowski

Anno 1601 Die 7 Januarij

Casimirus Michalowski

M. TVLLII CICERONIS PATRIA, GENVS, INGENIVM, STVDIA, DOCTRINA, MORES, vita, facta, res gestæ, mors: omnia ferè ex ipso Cicerone à Dionys. Lambino collecta.

AD CAROLVM MAXIMILIANVM VALESIVM FRANCIAE REGEM Christianissimum.

INTEREA, Carole, dum tu, Rex omniũ regum Christianorũ maximus, ac potentißimus, Galliam tuam, superiorum annorum malis conquassatam, peragras, ac perl..tras [perlustras]: ego eorum omnium, quos L.tetia [Lutetia] bonas arteis, Græcásque literas tuo nomine, tuisque auspicijs profiteri voluisti, minimus, ac postremus, nulla opera ei dicendi muneri, quo me fungi voluisti, detracta .. Tullij Ciceronis, oratorum Lati..um [Latinorum] facilè principis, eloquentiaq; Romanæ parentis, libros in hac vrbe iterum, atque iterum relegi, & cum multis antiquis exemplaribus comparaui: atque ex eorum auctoritate locos innumerabileis in hoc grauissimo, disertißimo, doctißimo, probatißimo denique scriptore deprauatos emendaui: vt, quemadmodum superioribus annis duo poetæ clarißimi, T. Lucretius Carus, & Q. Horatius Flaccus meo labore, meaque opera emendatiores, quàm vnquam antea, excusi in publicum prodierunt: ita nunc meo studio meaque diligentia præstantissimus Latinorum orator, si non omni ex parte in integrum restitutus (quod vix quisquam mortalium præstare potest) at certè multo integrior, quàm post inuentam artem Typographicam editus est, in hominũ manus perueniret. Dicet aliquis, Quid Regi, & Reipu. ex isto labore immenso redit? Multum: & plus fortasse, quàm non tu Carole, cui persuasum est, litteras

tibi & tua Gallia summo esse ornamento, maximóque hominibus ad bene beatéque viuendū, & ad res bene gerendas adiumento, sed quisquam istorum, qui literis, & literatis hominibus inimici atque infesti sunt credere, aut existimare possit. Atque, vt omittam singillatim literarum Hebraicarum, seu Syriacarum, Græcarum, Latinarum omniúmque ingenuarum artium vtilitatem, pulchritudinē iucunditatem tibi exponere, ac prædicare: quòd & aliàs fecimus, & alio fortasse loco dedita opera facturi sumus: videtur hic locus ferre atque adeo postulare, vt quātum tu, & nos tui ciues, ex M. Tullij Ciceronis lectione vtilitatē percipere possimus, quambreuissimè fieri poterit, ostendam. Prius autem quàm in hunc sermonem ingrediar, operæ pretium mihi facturus esse videor, si de Marci Tullij Ciceronis patria, genere, ingenio, studijs, doctrina, moribus, vita, factis & rebus gestis, genere mortis quædam dicam.

Fuit igitur M. Tullius patria, Arpinas: ge-
nere, M. Tullij Ciceronis equitis R. filius, in-
genio acerrimo ac pænè dicam, diuino, præ-
ditus, quemadmodum, & omnes, qui de eo a-
liquid scripserunt, testantur, & ex eius scriptis
intelligere licet. Cùm autem puer ingenii
magnitudine ita suis æqualibus præstaret, vt
& alii pueri ludo discendi redeuntes, eum
tanquam regem quendam, medium circun-
stantes, domum sæpe deducerent & puerorum
parentes illius ingenii fama permoti, in ludum
literarum sæpe ventitarent, vt, quod fama, &
auditione acceperant, oculis cernerent &
quasi manibus tangerent: tanto tamen discen-
di studio flagrauit non solùm puer, verùm
etiam grandior factus, & corroborata iam æ-
tate, atque adeò quandiu vixit. vt non modò
voluptatibus omnibus quibus à sperata in-
genii & eloquentiæ gloria aut omnino inter-
cludi, aut vel minimus retardari posset, bel-
lum indiceret; verùm etiam naturaleis & ne-
cessarias cupiditates comprimeret & coerce-
ret omnibus corporis oblectationibus à do-
ctrina alienis sibi interdiceret: ioca, conui-
uia, sermonem etiam penè omnium familia-
rium desereret, vt animo libero ac soluto stu-
dia doctrinæ, & eloquentię colere posset. At-
que vt primum è pueris excessit, & iis artibus,
quibus ætas puerilis humanitatem informari
solet, iisque, quas qui didicerunt, eruditi ap-
pellantur, institutus atque expolitus est: cùm
omneis disciplinas, omneisque arteis libero
homine dignas amplexatus est, tum has duas
in primis, artem dicendi, & poeticam, qui-
bus se penitus daret, celeriter arripuit, ac di-
ligenter tenuit poeticam: quoniam ad eā na-
tura ferebatur: artem dicendi, quia & hanc
sibi viam ad gloriam, cuius erat auidissimus,
maximè patere intelligebat, & ad hoc studiū
à parentibus, propinquis, atque amicis potis-
simum vocabatur. Itaque etiamnū puer poe-
ma edidit, Glaucum Marinum nomine: quod
ad multa sæcula saluum permāsit. Adultus au-
tem & firmatā iam ætate, multa alia poemata
scripsit: quæ tum valde probata fuisse [illegible]
si etiam nunc exstarent, vt ex eorum reliquiis
& fragmentis coniicere licet, magnopere pro-
barentur: Phænomena, Prognostica Alcyones,
Limona, Marium De consulatu suo lib. III.
De suis temporibus lib. I. Iocularem libel-
lum. Verum cùm eum (vt dixi) cupiditas glo-
riæ ad artem dicendi, studiúmque eloquentia
ab omni ferè alia cogitatione: curáque tradu-
ceret: earum artium maximè, sine quibus elo-
quentia cōstare ægréque suos fineis tueri po-
test studio flagrantissimo tenebatur. Itaque
cùm assiduè scriberet, legeret, cōmentaretur,
præstantissimos suæ ætatis oratores quotidie
audiret, oratoriis exercitationibus contentus
nonerat, sed Q. Mucium Scæuolam, P. filium,
quia se ille ad dicendum non dabat, de iure
consulebat, atque ita ius ciuile ab eo disce-
bat: eodémque tempore cùm princeps Aca-
demiæ Philo cum Atheniensium optimatibus
bello Mithridatico domo profugisset, Ro-
mamque venisset, totum se ei tradidit, admi-
rabili quodam ad Philosophiā studio conci-
tatus: in quo hoc etiam commorabatur at-
tentius, quòd, etsi rerum ipsarum varietas &
magnitudo summa eum delectatione retine-
bat, sublata iam esse in perpetuum ratio iudi-
ciorum videbatur, non paucis oratoribus cru-
delissimè interfectis. Eodem anno etiam Mo-
loni Rhodio Romæ operam dedit, & summo
causarum actori, & magistro. Triennio pro-
ximo, quod fuit sine armis, cùm pauci omni-
no oratores in vrbe essent reliqui, quos sibi
audiendos esse existimaret, nocteis & dies
in omnium doctrinarum meditatione versa-
batur. vixit cum Diodoto Stoico: qui in ille
apud Ciceronem habitauit, & eius domi est
mortuus: à quo cùm in aliis rebus, tum stu-
diosissimè in Dialectica exercebatur: quæ
quasi contracta, & adstricta eloquentia putā-
da est. Huic igitur doctori, & eius artibus
multis ac variis, ita tamen erat deditus, vt ab
exercitationibus oratoriis nullus ei dies va-
cuus esset. Commentabatur declamitans sæpe
cum Marco Pisone, cum Quinto Pompeio,
aut

aut cum aliquo alio quotidie ; idque facie-
bat sæpe etiam Latinè, sed Græcè sæpius , vel
quod Græca oratio (vt ipse ait) plura orna-
menta suppeditans , consuetudinem similiter
Latinè dicendi afferebat : vel quòd à Græcis
summis doctoribus, nisi Græcè diceret, neque
corrigi posset, neque doceri. Recuperata tan-
dem per Syllam republ. tum primum ad cau-
sas & priuatas & publicas adire cœpit , non
vt in foro disceret , quod Marcus Crassus &
multi alii fecerant, sed vt , quantum efficere
potuisset, doctus in forum veniret. Eodem
tempore iterum Moloni operam dedit. Ita-
que prima causa publica pro Sexto Roscio ab
eo dicta, tantum commendationis habuit , vt
nulla grauior , aut maior esset, quæ non pa-
trocinio eius digna videretur. Sed cùm in ea
causa suscipienda & peroranda Chrysogonũ,
Syllæ libertum gratiosissimum , acriter & a-
sperè perstrinxisset, Syllæque voluntatem id-
circo offendisset: partim quod Syllæ potentiã
pertimesceret , partim quòd erat ea corporis
gracilitate, & infirmitate, ita procero & tenui
collo, eo denique habitu, eáque corporis figu-
ra, vt non procul abesset à vita periculo, si la-
bor & magna laterũ contentio accederet: hor-
tatibus amicis, vt causas agere desisteret, cùm
sibi quoditis potius periculum adeundũ, quàm
à sperata dicendi gloria discedendũ putaret:
in Asiã profectus est , sperans se remissione &
moderatione vocis , cõmutatóque genere di-
cendi, & periculum vitare posse, & tẽperatiùs
dicere. Cum igitur venisset Athenas , sex mẽ-
ses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilis-
simo , & prudentissimo Philosopho fuit, stu-
diúmque Philosophiæ nũquam intermissum,
à primáque adolescentia cultũ & semper au-
ctum , hoc rursus summo auctore ac doctore
renouauit. Eodẽ tempore ibidem apud Deme-
trium Syrum , veterem & non ignobilem di-
cendi magistrum , studiosè exerceri solebat.
Post ab eo tota Asia peragrata est cum summis
oratoribus : quibuscum exercebatur, ipsis lu-
bentibus: quorũ princeps erat Menippus Stra-
tonicensis, totius Asiæ, temporibus illis, diser-
tissimus. Assiduissimè cum eo fuit Dionysius
Magnes. Erat etiam AEschylus Cnidius, Xe-
nocles Adramitenus , qui tum in Asia Rhe-
torum principes numerabantur. Quibus non
contentus, Rhodum venit , séque ad eundem,
quem Romæ audiuerat, Molonem, applicauit,
cùm auctorem in veris causis , scriptorémque
præstantẽ, tum in notandis, animaduertendísq;
vitiis, & instituendo docendóque prudentissi-
mum. Is dedit operam, vt Ciceronẽ nimis re-
dundantem , & iuuenili quadã dicendi impu-
nitate & licentia superfluentem, coerceret. Ita
recepit se Romã biennio pòst non modò exer-
citatior, sed propè mutatus, nam & contentio
nimia vocis resederat, & quasi deferbuerat o-
ratio, lateribus vires, & corpori mediocris ha-
bitus accesserat. Duo tũ excellebant oratores,
qui eũ imitandi cupiditate incitarẽt, Cotta, &
Hortensius: quorum alter, remissus & lenis, &
propriis verbis cõprehendens solutè & faci-
lè sententiam: alter, ornatus & verborũ, actio-
nisque genere commotior. Vnum igitur annũ
cũ redisset ex Asia, causas nobileis egit, cum

A quæsturam ipse, consulatum Cotta, ædilitatem
peteret Hortensius. Interim eum quæstorem
Siciliensis excepit annus : Cotta ex consulatu
profectus est in Galliam: Hortensius princeps
in foro & erat & habebatur. Cùm anno post è
Sicilia se recepisset , videtur iam illud eo,
quidquid esset esse perfectum , & habere ma-
turitatem quandam suam. Cum igitur esset in
plurimis causis , & in principibus patronis
quinquennium ferè versatus, tum in patroci-
nio Siciliensi maximè in certamen venit de-
signatus ædilis cum designato consule Hor-
tensio ; qui post consulatum, fortasse quòd vi-
deret , ex consularibus neminem esse secum
comparandum, negligeret autem eos qui con-
sules non fuissent : summum illud suum studiũ
remisit, quo à puero fuerat incensus : atque in
omnium rerum abundantia voluit beatius, aut
certe remissius, viuere. Ita primus , & secun-
B dus, & tertius annus multum detraxit quasi de
picturæ veteris colore. Longius autem proce-
dens , & cùm in cæteris eloquentiæ partibus,
tum maximè in celeritate & continuatione
verborum adhærescens, sui dissimilior quoti-
die videbatur. Cicero autem non desistebat cũ
omni genere exercitationis, tum maxime sti-
lo suum illud quod erat , augere. quantum-
que erat. Atque in hoc spatio , & in his post
ædilitatem omnis prætor, & primus, & incre-
dibili populi voluntate factus est. Nam cum
propter assiduitatem in causis & industriam
tum propter exquisitius , & minimè vulgare
orationis genus animos hominum ad se di-
cendi nouitate conuerterat. neque id mirum:
nam accuratiùs, quàm vulgus hominum, stu-
duisse literis videbatur : quibus fons perfectæ
eloquentiæ continentur. Philosophiam, ma-
trem omnium benefactorum, benéque dicto-
rum, complexus erat: ius ciuile didicerat, rem
C ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam
maximè necessariam : memoriam rerum Ro-
manarũ tenebat : ex qua, siquando opus esset,
ab inferis locupletissimos testeis excitabat:
sciebat breuiter , argutéque incluso aduersa-
rio laxare iudicum animos, atque à seuerita-
te paulisper ad hilaritatem risúmque tradu-
cere: poterat rem dilatare verbis, atque à pro-
pria ac definita disputatione hominis ac tem-
poris ad communem quæstionem vniuersi ge-
neris orationem transferre. Itaque cùm iam
prope euanuisset Hortensius & Cicero anno
suo , sexto autem post illum consulem consul
factus esset : reuocare se ille ad industriã cœ-
pit, ne , cùm Cicero par honore esset, aliqua
re superior videretur , sic duodecim post Ci-
ceronis consulatum annos in maximis causis
vterque coniunctissime versatus est. Cùm au-
tem initio non minus , quàm Demosthenẽ fe-
runt, actionis vitio laboraret, dicitur AEsopi
D & Roscii , quorum alter tragœdus , alter co-
mœdus erat, gestus studiosè obseruasse, & hoc
pacto actionis deformitatem correxisse. At-
que hæc quidem de eius studio. Nunc de
vita & moribus , & rebus gestis pauca dicen-
da sunt.

Hoc igitur in M. Tullio singulari laude,
maximáque admiratione dignum est, numquã
cum eloquentia sua ad perniciem cuiusquam

Innocentis abusum esse: sed cōtrà semper eam
ad salutem bonorum iniuria oppressorum, &
circumuentorum contulisse. Q. Verrē, hominē
improbissimum, furacissimum, auarissimum,
libidinosissimū, nequissimū, expilatorem Asie,
depeculatorem ærarii, euersorē prouinciæ Si-
ciliæ, non sua sponte, sed Siculorum rogatu, &
officio adductus, in iudicium vocauit: eūmque
non tam dicendi facultate, & eloquētia, quam
testimoniis optimorum virorum, & tabulis
publicis ac priuatis perculit. Cum P. Clodio,
homine impuro, scelerato, atque impio, qui
in veste muliebri deprehensus erat in domo
Cæsaris, cū à virginibus Vestalibus & matro-
nis Roman. pro populo Romano sacra fierēt:
qui non pluris fecerat bonā deam, quàm treis
sorores, gessit inimicitias: quæ ei magno con-
stiterunt. Ab eo enim ciuis optimè de rep.
meritus è ciuitate indignissimè eiectus est. L.
Catilinam, cædem optimi cuiusque, interitum
ciuitatis incendium vrbis, pestem patriæ mo-
lientem, voce atque auctoritate cōsulari per-
territuit, atque exire ex vrbe iussit. Magistratus
& honores omneis ei populus Ro. non modò
sine repulsa sed etiam omnibus omnium or-
dinum suffragiis detulit. Tantam autem ille in
omnibus magistratibus gerēdis integritatem,
castitatem, fidem, diligentiam, innocentiam
adhibuit, vt non crimini modò, sed ne suspi-
cioni quidē locum reliquerit. Quæstura Sici-
liensis omnium superiorum fuit & gratissima
& clarissima. In ea maximum frumenti nume-
rum in summa annonæ caritate Romam mi-
sit: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus,
municipibus liberalis, sociis abstinens omni-
bus in omni officio diligentissimus fuit vi-
sus. Fūctus est prætereà magnificentissimo mu-
nere ædilitatis: quamquam quodam loco ait
ipse sibi licere cum L. Philippo, C. Curione,
C. Cotta gloriari, se sine magno munere o-
mnia adeptum esse, quæ habentur in ciuitate
amplissima, quoniam pro amplitudine hono-
rum, quos cunctis suffragiis adeptus est, idque
suo anno, quod contigit illorum, qui suprà
nominati sunt, nemini, exiguus sumtus ædili-
tatis eius fuit. Prætor primus, vt paulò ante
dixi, cunctis suffragiis renuntiatus est: quò in
magistratu cùm ei quæstio de pecuniis repe-
tundis obtigisset, castissimè, atque integerri-
mè eo munere functus est. Itaque narrant qui-
dam, Licinium Macrum, hominem cùm per se
potentem, tum Crassi opibus & amicitia flo-
rentē, cùm apud Ciceronem de pecuniis repe-
tundis accusatus esset, & suā, & potentissimo-
rum virorum gratia fretum, studióq; & factio-
ne hominum nobilium confisum domum se è
iudicio, nondum pronuntiata sententiā, quasi
absolutum, cōtulisse, indéque mutatà veste, &
tonso capite, vt omni crimine, iudicióque li-
beratum, iterum in forum venisse. Sed cum
Crassus ei è limine pedem efferenti obuiam
factus esset, tristissimúmque iudicii euentum
ei nuntians dixisset eum omnibus sententiis
damnatum esse: regressum illum in febrim in-
cidisse, ac decubuisse, neque ex morbo conua-
luisse. Quæ res perhonorifica, & perquam glo-
riosa Ciceroni fuit, qui eo diligenter & seue-
rè iudicium illud exercente, plus apud eum

verum crimen, & leges, quā gratia & potentia
valuerint. Ferunt etiā illud, cum Vatinius, ho-
mo acerbus, sæuus, immitisq; natura, & aduer-
sus magistratus in causis agendis asper, impu-
dens & cōtumax: cuius ad animi vitium ac tur-
pitudinē, accedebat etiā corporis deformitas
ex strumis plurimis ac fœdissimis, quibus cer-
uices habebat oppletas, ac refertas, cōtractas:
cùm is igitur à Cicerone prætore quiddā ini-
quius postularet, neq; id ab eo impetraret, sed
ille diu deliberaret tēpúsque differret: dixisset
autē Vatinius, se, si prætor sederet, Cicerone
aut quouis alio idē postulante, de ea re nō ita
dubitaturum, neque deliberaturum respōdisse
Ciceronem, At ego, Vatini, tantas quantas tu
ceruices non habeo. Consulem priorē cunctis
suffragiis omnes ordines, vniuersa ciuitas non
prius tabella, quàm voce, declarauit. Gessit
autē in suo consulatu cùm multa alia præcla-
ra, reiq; publicæ salutaria & summa laude di-
gnissima, tum Kalendis Ianuariis senatum &
bonos omneis legis Agrariæ, maximarúmque
largitionum metu liberauit, atque agrum Cā-
panum (vt ait ipse quodā loco) si diuidi nō o-
portuit, conseruauit: si oportuit, melioribus
auctoribus reseruauit. In C. Rabirio perduel-
lionis reó XL. annis ante se consulē interposi-
tam senatus auctoritatē sustinuit contra inui-
diam, atque defendit quosdam adolescenteis,
bonos quidē & forteis, sed visos ea conditionē
fortunæ, vt, si essent magistratus adepti, reip.
statum cōuulsuri viderentur, suis inimicitiis,
nulla senatus mala gratiā, comitiorum ratio-
ne priuauit: C. Antonium collegam, cupidum
prouinciæ, multa in reip. moliētē, patientia
& obsequio suo mitigauit: prouinciam Galliā
senatus auctoritate, exercitu, pecunia instru-
ctā atque ornatam, non solùm cum C. Antonio
cōmunicauit, verum etiā (quòd ita reip. tēpora
ferre existimabat) in concione reclamāte po-
pulo R. deposuit. L. Catilinā, quem suprà com-
memoraui, hominem audacissimum ac scele-
ratissimum egredi ex vrbe iussit, vt, à quo le-
gibus tutus esse populus R. non poterat, ab eo
mœnibus tutus esse posset: illic deniq; tela in-
tenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefa-
riis manibus extorsit: ille faceis iā accensas ad
vrbis incendium, cōprehendit atque extinxit:
quibus eum nominibus Q. Catulus, princeps
senatus, & auctor cōsilii publici, frequētissimo
senatu patrē patriæ nominauit: eidem vir cla-
rissimus L. Gellius, senatu audiente, ciuicā co-
ronā deberi dixit: eidem senatus, quod antea
togato nemini, nō, vt multis reip. bene gestæ,
sed (vt nulli) cōseruatæ reip. testimonium de-
dit, & singulari genere supplicationis deorum
immortalium templa patefecit: idem cùm in
cōcione abiēs magistratu dicere à tribuno pl.
prohiberetur, quæ cōstituerat, sine vlla dubi-
tatione iurauit, rēp. & vrbem sua vnius opera
esse saluam: eidem populus R. vniuersus illa in
concione non vnius diei gratulationes, sed æ-
ternitatē quandā immortalitatémq; donauit,
cùm eius iusiurandū tale, atque tātum iuratus
ipse vna voce & consensu approbauit. Quo tē-
pore is eius domum fuit è foro reductus, vt ne-
mo (nisi qui cum eo esset) ciuium esse in nu-
mero videretur. Atq; ita est ab eo consularis

perfactus

peractus, vt nihil sine consilio senatus, nihil
non approbâte populo R.egerit: vt semper in
Rostris curiã, in senatu populum defenderit,
vt multitudinem cum principibus, equestrem
ordinẽ cum senatu coniunxerit. Declaratum
est anno cõsequente in Cicerone, quod & mul-
ti alii viri boni, beneq; de rep. meriti sense-
runt, atque experti sunt, plus sæpe in rep. posse
vel tẽpora, vel fortunam, vel etiam improbo-
rum audaciam, vel populi leuitatem & incõ-
stantiam, quàm virtutem & innocẽtiam, & be-
neficii accepti memoriam. M. Tullius Cicero
ille ipse, qui ciuitatem ex interitu, vrbem ex
incendio & flãma, Italiam ex vastitate eripue-
rat, P. Clodio concionibus turbulentis multi-
tudinem imperitã, & populi fæcem, & seruitia
concitante, Pompeio vel conniuente vel tacẽ-
te, vel etiam metuẽte: Cæsare cum exercitu ad
portas sedente, & tribuni pl. turbulentissimi
furorem adiuuante: Crasso apertè ciuem opti-
mum oppugnãte, & homini sceleratissimo suf-
fragãte: ac fauente: duobus non cõsulibus, sed
prouinciarum mercatoribus inspectantibus,
Gabinio & Pisone quorum alter vnguentis
perpetuò oblitus, calamistrata coma, vino, ga-
neis, lenociniis, stupris, adulteriis confectus
neminem fefellit: (nemo enim clauum impe-
rii tenere, gubernacula reip. tractare in maxi-
mo cursu, maximisque fluctibus reip. posse ar-
bitrabatur hominẽ saltatorem, vnguentis de-
libatum, emersum subito ex diuturnis tene-
bris illustrorum & stuprorum) alter Cicero-
nis affinis, amplissimo loco natus, multos in
omneis parteis fefellit: nam & quia erat opi-
nioni hominum nobilitate ipsa, blanda con-
ciliatricula, cõmendatus (valet enim apud o-
mneis clarorum virorum etiam mortuorum
memoria) & quia tristem semper, taciturnum,
subhorridum atque incultum videbãt, & quia
erat eo cognomine, vt ingenerata ei familiæ
frugalitas videretur, ei fauebant, ei gaudebãt
consulem reip. quem Gabinio opponerent,
contigisse: eum denique ad integritatem ma-
iorum suorum spe sua vocabant: sed cum eius
animi vitia, & flagitia parietibus tegerentur
(quæ obstructio diuturna esse non potest) im-
probitatem ac nequitiam eius actoritas, ac
potestas declararunt. His igitur duobus con-
sulibus partim conniuentibus, ac dissimulan-
tibus partim apertè ei aduersantibus, M. Tul-
lius è patria, quàm conseruârat, à Clodio eie-
ctus est. Qua in re singularis eius in remp. a-
mor, & patriæ caritas apparuit. Nam cùm ar-
ma in templum Castoris palàm comportaren-
tur, gradus eiusdem templi tollerentur, ar-
mati homines forum & conciones tenerent:
cædes lapidationésque quotidie in vrbe fie-
rent: repudiatur à consulibus senatus auctori-
tas, equester ordo, reus à consulibus ci-
taretur: vnus Clodius omnium rerum potesta-
tem armis & latrociniis possideret: cum sena-
tus & viginti amplius hominum millia pro
eò præsente vestem mutassent, consulésque se-
natum ac populum R. lugere vetuissent, atque
ad pristinum vestitum redire iussissent: cum
denique hæc esset ei proposita condicio, vt
aut tribuno pl. equitũ R. & bonæ partis popu-
li præsidio fretus resisteret ac repugnaret: aut
credere: cúmq; in altero spes esset mutati re-
ditus in altero verò vel fortiter pugnãdo cadẽ-
dum, vel summo cum bonorum omnium peri-
culo atque adeò exitio vincendum esset? pestẽ
omnib. bonis impendentem, eorum conseruã-
dorum causa, maluit vnus suscipere ac subire,
destrahique à complexu suorum, quam pro-
posito tot ciuium interitu, dimicare. Fuit igi-
tur hoc summi eius in patriam amoris signũ
certissimum, atque illustrissimum, quòd cũ ab
ea abesse, sine maximo dolore non posset, ho-
mo pepreti, quam illã labefactari atque inte-
rire videre maluit. Narrant boni & locuple-
tes auctores: cum vento reflante ex alio Dyr-
rachium, (vnde soluerat) retectus esset, cúm-
que è naui esset exiturus, ingentem terræmo-
tum, & latum maris discidium extitisse: vnde
coniecerunt haruspices non longum eius ex-
silium fore: mutationis enim hęc esse signa.
Quorum diuinationem, exitus comprobauit.
Menses enim duntaxat circiter XVI. abfuit.
Dicitur autem hanc calamitatem, paulò hu-
milius ac mollius, quam virũ philosophiæ,
præceptis instructum atque imbutum dece-
bat, tulisse. Quin cum in itinere magna quoti-
die vndique hominum multitudo ad eum be-
neuolentiæ ergò concurrere, eique omnia
liberaliter & prolixè deferrẽt: cum ipsæ Græ-
ciæ ciuitates officiis in eum certarent: mœ-
rore tamen contabescebat & consenescebat,
atque identidem, vt amantes ab iis quas a-
mãt diuulsi, oculos in patriam retorquebat,
animúmque cõtractum ac demissum gerebat.
Quod qui ei vitio vertunt, mollitiæque ani-
mi adscribunt, immeritò faciunt. Non enim
maxima sua calamitate, & grauissimo casu
commouebatur, quamquam commouebatur:
sed vir patriæ amantissimus, reipu. tanquam
vnico tutore ac defensore orbatæ casum luge-
bat, atque iniquo animo ferebat. Præterea,
poterátne, cùm se à tot rerum tanta varietate
diuelli cùm à complexu suorum distrahi, cùm
suas ædeis disturbari, fortunas diripi, se pa-
triæ causa patriam amittere, spoliari populi
R. beneficiis amplissimis, præcipitari ex altis-
simo dignitatis gradu videret, inficiari se esse
hominem, & communem naturæ sensum re-
pudiare? Tum verò neque illud eius factum
laudabile neque beneficium vllum ab eo in
remp. profectum dici deberet siquidem ea
reip. causa reliquisset, quibus æquo animo ca-
reret: eámque animi duritiam, sicut corporis,
quod cùm vritur, non sentit, stuporem potius
quàm virtutem vitaremus. Venit tandem Ci-
ceronis reuocandi dies. Ac primùm quidem
Kalendis Ianuariis, qui dies post eius ex vrbe
discessum, reip. primus illuxit, eũ frequentis-
simus senatus concursu Italiæ referente P.
Lentulo, consentiente populo R. atque vna
voce reuocauit: eum idem senatus, exteris na-
tionibus, eũ legatis, magistratibúsque populi
R. auctoritate sua consularibus literis, non (vt
Clodius maledicti loco nominarat) exsulem,
sed (vt senatus illo ipso tempore appellauit)
ciuem conseruatorémque rei commẽdauit. ad
eius vnius salutẽ senatus auxiliũ omniũ ciuiũ
cuncta ex Italia, qui rempub. saluã esse vellẽt,
consulis voce, & literis implorandum putã-

uit: capitis eius seruandi causa Romam vno A
tempore, quasi signo dato. Italia tota con-
uenit: de eius salute, P. Lentuli, præstantissi-
mi viri, atq; optimi Consulis, Cn. Pōpeii cla-
rissimi ciuis ceterorúmq; principum celeber-
rimæ & grauissimæ conciones fuerunt: de eo
senatus ita decreuit, Cn. Pompeio auctore &
eius sententiæ principe, vt: si quis eius reditū
impediisset, in hostium numero putaretur: iis-
que verbis eiusmodi de eo senatus auctoritas
declarata est, vt nemini sit triumphus hono-
rificentius, quam ei salus, restitutióque per-
scripta. De eodē cùm omnes magistratus pro-
mulgassent, prçter App. Clodium, fratrem ini-
mici præterque duos tribunos pl. Sex. Attiliū
Serranum, & Numerium Quintium, qui silē-
tium suum Clodio vendiderant: P. Lentulus
consul comitiis centuriatis legē tulit de col-
legæ Q. Metelli Nepotis sententia: quæ lex i-
ta accepta est, vt nemini ciui vlla, quominus
adesset: iusta excusatio visa sit: vt nullis co- B
mitiis vmquam tanta hominū multitudo, ne-
que tātus splendor fuerit. Hac igitur lege la-
ta talis Ciceronis fuit reditus, vt à Brundisio
vsque Romam agmen perpetuum totius Italiç
cerneretur. Neque enim regio fuit vlla, neq;
municipium, neque præfectura, aut colonia,
ex qua non publicè ad eum venerint gratula-
tum. Aduentus eius in vrbeis Italiæ, & effu-
siones hominum ex oppidis, concursus ex a-
gris patrumfamilias cum coniugibus ac libe-
ris tales fuerunt, vt verendum ei fuerit, ne
quis putaret, eum gloriæ studio & cupiditate
inflammatum idcirco exisse, vt ita rediret: at-
que vt id, quod postea ab ipso de suo reditu
gloriante dictum est, se ab Italia, veluti eius
humeris sublatum, in patriam esse reportatū,
veritate inferius esse videretur. Appropinquā-
ti ei ad vrbem senatus & populus vniuersus,
Romaque adeò ipsa, quasi suis sedibus con-
uulsa, ad complectendum conseruatorem suū C
procedere visa est: quæ eum ita accepit, vt non
modò omnium generum ætatum, ordinū om-
nes viri ac mulieres, omnis fortunæ & loci,
sed etiam mœnia ipsa & tecta vrbis ac templa
lætari viderentur. Eundem consequentibus
diebus in ea ipsa domo, quam Clodius incen-
derat, pontifices, consules, prætores colloca-
runt: eámque (quod ante eum nemini) pecunia
publica ædificandam censuerunt. Aliquot an-
nis post suum reditum L. Murena, L. Flacco,
P. Sextio, M. Cœlio, Cornelio Balbo, T. Annio
Milone, C. Rabirio Postumo, multisque aliis
defensis, omnibúsque, præter Milonem, iudi-
cio liberatis, multis rebus in rep. præclarè
gestis, in augurum collegium quod anteà ne-
glexerat, se cooptari passus est Ad extremum
in Ciliciā pro cōsule profectus re declarauit,
quod à magnis Philosophis dictum est, & in-
credibile multis videtur, Eum qui vnam vir- D
tutem habeat omneis habere: eúmque, qui vir
tute præditus sit, omnia bene & præclarè ge-
rere. Nam is cui laus omnis parta Romæ, quæ-
sita in foro erat: is, qui togatus patriam serua-
rat: is, cui vni togato supplicationem senatus
decreuerat: is denique, cui vni omnes ordines I-
talia cuncta, omnes gentes testimonium vrbis
atque imperij conseruati dederant gessit res

A in prouinceis triumpho dignissimas. signis ä-
nim collatis, aciéque instructa ad Amanum
montem, magnum hostium numerum inter-
fecit, plurimáque castella improuiso aduentu
cepit, ita vt imperator ab exercitu sit appella-
tus. Præterea oppidum Leutherocilicum fero-
rum hominum & acrium, & ad defendendum
paratorum, Pindenissum cùm vallo & fossa
accinxisset, sex castellis, castrísque maximis
sepsisset aggere, vineis, turribus oppugnauit,
viúsque tormentis, multis sagittariis, magno
suo labore, sine vlla molestia sumptúque so-
ciorum septimo & quinquagesimo die rem
confecit, vt omnibus partibus vrbis aut di-
sturbatis, aut incensis compulsi in eius pote-
statem peruenerint. Cùm autem ceteri ferè o-
mnes qui in prouincias mittebātur, siue præ-
tores siue pro prætoribus, siue pro consulibus,
vrbeis prouincialeis tributis & sumptib. & ra-
pinis exhaurirent: ea fuit continentia Cicero-
B nis, vt, eo prouinciā obtinente. ne teruncius
quidem neque in eū, qui in quemquā legato-
rū, aut quæstorū, aut aliorum comitū in sum-
tus fuerit. Quin non modò fœnum, quod lege
Iulia licebat, sed ne lignum quidem accipie-
bat. vnde nata ei occasio est ioci illius, quo
M. Cœlium illusit, qui cùm à Cicerone per
literas petiuisset, (vt negotium daret iis, qui
venari solebant, pantherarum capiendarum
sibique Romam aduehendarum, rescripsit ei
perurbanè & peruenuste, hoc quidem agi mā-
dato suo diligenter: sed earum miram esse
paucitatem: & eas, quæ essent, valde dici quæ-
ri, quòd nihil cuiquam neque insidiarum, ne-
que iniuriæ in sua prouincia fieret, nisi sibi.
Prouincialeis conuiuio quotidie accipiebat
non sumptuoso, neque opiparo, neque magni-
fico quidem illo, sed liberali, & copioso &
prolixo: domus eius ianitorem non habebat:
numquam recubans in lecto repertus est, sed
C à prima luce aut stans, aut inambulans in a-
trio salutanteis comiter & officiosè excipie-
bat. Fertur autem neque virgis quemquam
vmquam contumeliosè verberasse, neque ve-
stem cuiquam lacerasse, neque ira elatus ma-
ledixisse, aut multam per contumeliam irro-
gasse. Aiunt præterea eum ita per Asiam iter
fecisse, vt etiam fames, qua nihil miserius est,
quæ tum erat in ea Asiæ parte, cui præerat
(messis enim nulla fuerat) ei optandā fuerit.
Quacunque enim iter fecit, nulla vi, nullo
iudicio, nulla contumelia, auctoritate & co-
hortatione perfecit, vt & Græci, & ciues R.
qui frumentum compresserant, magnum fru-
menti numerum populis pollicerētur. Itaque
exercitu imbecillo contra magni belli metū
firmissima præsidia habuit, æquitatem, conti-
nentiam, abstinentiam, integritatem, innocen-
tiam. Atque his subsidiis ea est consecutus,
quæ nullis legionibus consequi potuisset: vt
D ex alienissimis socii amicissimos, ex infide-
lissimis, firmissimos redderet, animósque no-
uarum rerum exspectatione suspensos, ad ve-
teris imperij beneuolentiam traduceret: Po-
stremò non modò Ariobarzanem regem præ-
sentibus insidiis liberauit, ei saluti fuit, eius
regnum seruauit, incorruptum se, atque inte-
grum eius insidiatoribus præbens, verum etiā
vt

vt cum auctoritate regnaret, curauit atque perfecit. Quòd si in omnibus sæculis paucio- res viri reperti sunt, qui suas cupiditates, quam hostiu copias superarent, nostrũ est pro- fectò eũ virũ, qui ad res bellicas hęc, quę rario ra sunt, genera virtutum adiunxit, cum præ- stantissimis imperatoribus comparare. Atqui tale de eo senatus, populique R. iudiciũ fuit. Namque ei supplicationem, triumphúmque & senatus decreuit, & populus comprobauit. verùm quia paulò antequam senatus ei triũ- phum à consulibus flagitaret, sparsa fuerant quædam belli ciuilis inter Cæsarem & Pom- peium semina: quos cùm inter se reconciliare in gratiã vellet, cupiditates certorũ hominũ ei ex vtraque parte impedimento fuerunt: ei quidem ad vrbem accedenti ita obuia prodi- tum est, vt nihil fieri potuerit honorificẽtius: verùm tamen non triumphauit. Incidit enim triumphi tempus in flãmam ciuilis discordię: cui mederi sæpe conatus, nihil profecit, quo- rundam non solum improborum, sed etiã eo- rum, qui boni habebãtur furore, eius consiliis & conatibus obstante: cùm hi belli fortunam experiri cuperent, ille clamarent bello ci- uili nihil esse miserius. Occupato tandem à Cæsare Arimino, Pisauro, Ancona, Aretio: vr- be à consulibus & Pompeio direptioni & in- cendio relicta, relicta ad extremũ etiã Italia, Cicerone vehementer improbante, Græciaq; petita. Cùm Cicero diu multúmque æstuasset, dubitans vtrum Pompeiũ sequeretur, & bel- lo ciuili interesset, an in Italia maneret & quiesceret (quod ei per Cęsarem licebat) cùm identidem diceret se habere quem fugeret, non habere quem sequeretur: tandem non vi- ctoriæ spe elatus, sed officio adductus, neque officio publico, sed priuato, neq; reip. causa, quam funditus deletam putabat, sed nequis putaret eum ingratum esse in illum, qui le- uarat eum iis incommodis, quibus affecerat: non cupiditate aliqua impulsus, sed pudore victus ipse quoque mare transiit, atque ad Pompeium se contulit, prudens & sciens ad e- xitium ruens voluntarium. Neque eum Cæsar vel promissis suis de sententi[a] potuit dimo- uere, vel potestate, metúve deterrere. Quin cũ Cæsar & Cicero congressi inter se & collocu- ti essent, Cæsárque Ciceronem hortatus esset, vt ad vrbem veniret, quod diceret damnatum iri se eius iudicio, nisi veniret, & tardiores fo- re reliquos, nisi vnà cum eis veniret, si nullam aliam ob rem venire nollet, at certè veniret, vt de pace ageret de suo arbitratu: respondit Cicero se, si huius rei gratia veniret, sic de ea re acturum: senatui non placere iri in Hispa- nias, nec exercitus in Græciam transportari, multáque de Pompeio deploraturum. Quid potuit à quoquam aut liberius, aut fortius & ei homini penes quẽ tanta erat potestas, & ta- li tẽpore respõderi? Atqui extrema multo etiã liberiora, & cõstantiora fuerunt. Nã cũ Cæsar dixisset, se hæc nolle dici: tum Cicero, Eò (in- quit) adesse nolo, quòd aut sic mihi dicẽdũ est, multaq;, quæ nullo modo silere possẽ, si adés- sem: aut nũ veniendũ. Cùm multa autẽ diuini- tus à M. Tullio de hoc bello eiúsq; euẽtu mul to antè prædicta ferũtur, tũ illud in primis. Cũ omneis opes & suas & populi R. Pompeius ad Cæsarẽ detulisset seróque ea sentire cœpisset quæ multo antè pręsenserat & prouiderat Ci- cero, eã Cæsaris esse potẽtiam, vt ei sine bello ciuili resisti nõ posset: cúmq; iã inferri patrię bellũ nefariũ videret: eius illa vox fuit no- ta multis, Vtinam, Cn. Pompei, cũ Cæsare so- cietatẽ aut nũquã coisses, aut numquam dire- misses. Atque illo tamẽ tẽpore non causam se, sed consiliũ improbare dicebat. serò enim Põ- peiũ & senatũ iis armis aduersa videbat, quæ præterito tempore confirmata per ipsos erãt: dolebátque pilis & gladiis, non consiliis neq; auctoritatibus de iure publico disceptari, & ta- metsi ea quæ facta sunt, cùm fore prædicebat, certò non diuinabat futura: sed quod & fieri posse, &, si euenisset, exitiosum fore videbat, id ne accideret metuebat: tamen si ei alteru- trũ de euẽtu atque exitu rerum promittendũ esset, id futurum quod euẽnit, quàm quod alij sperabant exploratius promittere potuisset. Victo igitur Põpeio, amissis etiã castris, cùm alij bellũ renouare conati sese in Africã con- tulissent, alij locũ exsulio quęsiuissent sese vi- ctori credere, & Romæ habitare maluit: hanc rationẽ secutus, quia si ibi ciuitas esset, ciuis: si non esset, exul esse posset Romæ nõ incómo- diore loco, quam si se Rhodum, aut Mytilenas contulisset. Tulliæ filiæ obitũ ægrè ille quidẽ tulit, sed nõ est tamẽ lõgiùs progressus, quàm homini grauissimi Philosophi cõcesserũt: quo- rũ scripta omnia, quæcũq; tũc in eã sententiã extabãt, nõ solùm legit (quod ipsum erat for- tis ægroti accipere medicinam) sed etiã in sua scripta trãstulit: quod afflicti aut fracti animi non fuit. Quare immeritò à quibusdã reprehẽ- sus est, desiderantibus scilicet maiorem in eo firmitatem atque cõstantiã. Nã siue ita leuatus erat, vt animũ vacuũ ad res difficileis scribẽ- das afferret, reprehẽdẽdus nõ fuit: siue aberra- tionem illam à dolore delegerat maximè, quę liberalissima doctóque homine dignissima est laudari etiã eum oportet. Coniurationis in C. Iuliũ Cæsarẽ nõ fuit cóscius neq; particeps. quod si fuisset, non solùm tyrannum, sed tyrã- nidem sustulisset. Nunc autem Cæsare inter- fecto, subortus continuò est in eius locũ lon- gè & impotentior & deterior dominus, Anto- nius. qui rẽp. funditus euertit. Notũ est illud, ex principio epistolæ cuiusdam ad Treboniũ: cum quo cõgruit quod idẽ ad Cassium scrip- sit. Quã vellem me ad illas pulcherrimas epu- las idibus Martiis inuitasses: reliquiarũ nihil haberemus. At nũc cũ his tantum negotij est, vt vestrum illud diuinum in remp. beneficiũ, nonnullam habeat querelam. Cùm igitur M. Antonius paucis post cędem Cæsaris diebus in æde Telluris de concordia verba fecisset, eius orationem subsecutus Cicero iecit fundamẽ- ta pacis, Atheniensiúmque vetus exemplum renouauit, atque omnem memoriam discor- diarum obliuione sempiterna delendam cen- suit. Cùm lux quædam reipub. oblata vide- retur, non regno modò, sed etiam regni timo- re sublato, magnúmque pignus populo R. de- disset Antonius, se ciuitatem liberam esse velle eò quòd dictatoris nomen, quod sæpe iu- stum fu erat, propter perpetuæ dictatura me-

moriam funditus è rep. sustulisset: ecce repente, Cæsarẽ funere elato, etiã laudato à M. Antonio, miserabiliter cùm sæpe hæc verba iteraret, tantum virum, clarissimum ciuem interfectum, & veste cruenta ad misericordiam populo commouendam explicata, atque hoc pacto multitudine concitata ac pænè ad furorem redacta, adeò vt gladiis districtis cõiuratos appeteret, & cum facibus ad eorum ædeis conuolaret: tum & mutauit se ipse Antonius, & in peiorem partem versa sunt omnia Brutúsque & Cassius, & ceteri patriæ liberatores, profugere ex vrbe coacti sunt. Ita M. Tullius hæc audire malens, quàm videre, proficiscendi in Græciam consilium cœpit. Cùm ex Leucopetra, promontorio agri Rhegini conscendisset, vt transmitteret: non ita multum prouectus, reiectus Austro est in eum ipsum locũ vnde conscenderat. Intempesta nocte, accepto à quibusdam Roma recentibus nuntio, M. Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis prouinciis, ad auctoritatem senatus esse rediturũ: tum, obiecto profectionis consilio, celeriter Veliam aduectus Romam rediit, non spe proficiendi aliquid, sed vt siquid sibi humanitus accidisset (multa autem sibi impendere prouidebat præter naturam, prætérque fatum) eius diei, quo die de rep. in senatu verba faceret, vocem, testẽ populo R. relinqueret suæ erga patriam voluntatis. Romam reuertenti tanta hominũ multitudo obuiam processit, reditúmque gratulata est, vt dies integer in salutationibus & gratulationibus consumtus sit. Die postero cùm Antonius senatum adesse iussisset, Cicero autẽ de via langueret, misissétque ad eum pro amicitia qui cũ oraret vt eo die sine eius offensione abesse liceret: ille (senatu audiente) dixit se cum fabris & dolabris domũ Ciceronis iturum, eiúsque domũ disturbaturum, nisi maturè in senatũ veniret: statimque misit milites, qui aut eum domo vi abstraherent, aut domum eius incenderent: à quo incepto & cõsilio tamen communibus amicis deprecãtibus reuocatus, pignoribus ablatis, & multa irrogata destitit. His simultatũ odiorúmque initiis inter Ciceronem & Antonium ortis, cùm Antonius multa in rep. contra leges quotidie moliretur, pecuniam publicam dissiparet, exsules sine lege restitueret, vectigalia vẽderet, prouincias populi imperio tolleret, regna pecunia addiceret, colonias populi R. oppugnaret tormẽtísque verberaret: Octauius adolescens, C. Iulij Cæsaris sororis filius, qui tum erat Athenis heredẽ se Cæsaris auunculi professus, aditáque hereditate ingentem pecuniã ex bonis Cæsaris à M. Antonio ablatam esse querens, eámque repetens: illo recusante, cum eo suscepit inimicitias: & breui tempore comparato ex veteranis iusto & firmo exercitu, M. Antonio cũ magnis copiis Brundusio ad vrbem aduolanti sese opposuit. cum senatus populúsque R. nullos duces haberet, nullas copias, nullum esset consilium publicum, nulla libertas. Quòd nisi quis eum senatui populoque R. obtulisset deus, aut dandæ ceruices erãt crudelitati Antonij nefariæ, aut fuga quærenda: quæ tamen ipsa exitum non habebat, quia omnia ad perniciem senatus populique R. pestifero illi patriæ euersori patebãt. Quocirca M. Tullius dandum imperium Cæsari adolescẽti censuit: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri nõ potest. decreuit etiã, vt esset pro prætore eo iure, quo qui optimo, vt adolescentẽ his præmiis ad causam libertatis defendendam magis ac magis excitaret. Signa postea cum Antonio hic idem Cæsar, Hirtius & Pansa consules, cõtulerunt. Quo in prælio cùm Hirtius graue vulnus accepisset, ex quo interiit, Pansa autẽ occubuisset, victus fugisset Antonius, Cæsar reliquus esset inperator, quem totus populi R. exercitus sequeretur atque intueretur: cœpit tum senatus potentiam Cæsaris extimescere. Itaque vt eius opes imminueret, conatus est milites veteranos ab eo præmiis & muneribus auocare. Qua ille re cognita, veritus ne nudus ab omni præsidio, inimicorum iniuriis esset opportunus, quosdam è suis ad Ciceronem allegauit, ei qui suaderent, vt sibi consulatum petenti suffragaretur, atque vnà cum ipso se consulem faciẽdum curaret: Ciceronem omneis Cæsaris opes, sibi paratas suas esse credere iuberent: omnia Cæsarem quæ illi expedire, aut quæ illum velle cognouisset, pollicerentur. Quæ cùm facilè Ciceroni persuasissent, non quod suæ ambitioni consulere, suæue gloriæ velificari studeret (quod quidam falsò criminantur) sed vel quia exercitum Cæsari, quem ipse compararat adimi debere, aut etiã posse nõ putabat: vel quia, quẽ alium præter Cæsarem, aliúsque exercitũ, Antonio & eius copiis, qua post cladem acceptã, statim raparara opponeret, non habebat: vel quia Cæsarem causam libertatis semel susceptam deserturum ac proditurum non existimabat: omnia eius causa velle cœpit, omneisque ei honores sua sententia suoque decreto tulit. Eripere autem ei aut imperium, quod ei belli necessitas dederat: aut milites, qui illius nomen, promissa, fidem, auctoritatem, imperium secuti pro populi R. Libertate arma ceperant, fas esse non putauit. Neque verò Ciceronem, virum & natura prudentissimũ, & vsu experientissimnm fugiebat, quanto suæ existimationis, ne dicam capitis periculo, fidẽ suam populo R. pro Cæsare adolescente obligasset: neque idem ignorabat, multo grauiorem ac difficiliorem esse animi, iudicij, sententiæ, maximis præsertim in rebus, quàm pecuniæ pro altero obligationem, quoniam quiuis pecuniam quam promiserit soluere de sua re familiari potest, nisi egentissimus sit: fidem autẽ suam siquis pro altero reip. obligarit, liberare eam non potest, nisi is pro quo fidem dederit, dependi patiatur, sed sibi persuaserat Cicero, quamquam flexibilis erat Cæsaris adolescentis ætas, & multi ad deprauandum parati, eã tamen & in eo esse [illegible] ingenij naturæque bonitatem, siue virtut[illegible] [illegible]olem, & in se auctoritatem, & in causa suscepta pulchritudinem ac dignitatem, vt eum facilè retinere posset: & fecisset, nisi vel fata humanis consiliis obstitissent, vel pestifera consilia apud Cæsarem plus quàm salutaria valuissent. Qui igitur Ciceronem, quòd homo senex vt ab adole-

scente

scente, deciperetur, commiserit, reprehendũt, A
næ illi valde iniqui atque iniusti sunt existi-
matores; quippe cùm aut postulent vt homo
præstet, quod non est hominis præstare, aut de
consiliis hominum ex euentu iudicent. Atqui
neque hominis est præstare vel fatũ, vel for-
tunam, vel quidquam aliud quod vireis hu-
manas superat: neque consilia debent euentis
ponderari. Fuit igitur Ciceronis consilium &
rectissimũ & prudentissimum, vt illa tempora
tulerunt neque quisquam mortalium est, qui
quidquam illo tempore salutarius à quoquam
aut cogitari aut prouideri potuisse quàm quod
à Cicerone cogitatum ac prouisum est, demō-
strare possit. Summa tum erat in rep. rei pecu-
niariæ difficultas, qui impeditissimus in omni
re & priuata & publica nodus est: exhaustum
erat ærarium: obsurdescebant homines ad no-
men tributi: Antonio furẽti sine exercitu obsi-
sti non poterat, nullæ erant in Italia copiæ.
nulli duces, præter Cæsarem, qui se Antonio B
opponeret. Quid cuiquam prudenti reip. mo-
deratori, & bono ciui melius poterat in men-
tem venire, quàm vt adolescentem nobilem,
locupletem, & cùm per se potentem, tum pro-
pemodum Cæsaris auunculi potentiæ heredẽ,
militibusque veteranis gratissimum, honori-
bus & premiis ad populi R. libertatem patriç-
que salutem defendendam eliceret atque in-
uitaret? an imperium ei denegando, eum à
rep. alienaret? Quid dementius? Præterea quid
iniustius, quàm vt alienam culpam M. Tullius
sustineat postulare? Atqui & euersæ reip. & ex-
stinctæ libertatis causa ab altioribus principiis
repetenda est. Nã si verè existimare, ac ratio-
cinari volemus, totius rei culpam in Pom-
peium & Cæsarem conferendam esse reperie-
mus. Dum enim & Cæsar Pompeij affinitatẽ
suæ potentiæ amplificandæ causa expetit, &
Pompeius suam quoque opum augendarum
gratia Cæsaris filiam Iuliam sibi vxorem po- C
scit quod & ne fieret, Cicero longè in poste-
rum prospiciens caueret, si ei obtemperatũ
esset: &, si fieret, reip. perniciosum fore præ-
dixerat: fit vt hi duo, ad quos tertius accessit
Crassus omnia ad suam potentiam reuocan-
tes, omniaque neglectis legibus, suo arbitratu
in rep. gerentes, auctoritatem senatus ener-
uent, vniuersique populi R. libertatem fun-
ditus euertant. Non parum etiam momenti ad
hoc malum conflandum vir alioqui pruden-
tissimus atque integerrimus, Cato attulit. hic
enim, dum ærarium nimis pertinenter defen-
dit, & publicanis, vt induceretur locatio po-
stulantibus, cùm dicerent, se cupiditate pro-
lapsos nimis magno publica cōduxisse, nimis
acriter aduersatur: equites R. à senatu aliena-
uit, ordinumq; coniunctionẽ, quã M. Tullius
in suo consulatu effecerat, quod erat maximũ,
vt ille verè prędicare, & gloriari solebat, reip.
firmamentũ, planè disiunxit [illegible] dissoluit. Quo D
facto Cæsari, qui sibi viã [illegible] s iam antè an-
nis ad principatum muniuerat, aditum ad sua
conata, & cogitata perficienda latissimũ facil-
limúmque aperuit. In hac re quoq; peccauit
Cato, quòd Pompeij affinitatem sibi vltrò ob
latam, spreuit, cuius facti, quamuis ea quã af-
ferebat probabilis esset causa, cum diceret se

ea gratia Pompeij filiam secum matrimonio A
copulari noluisse, ne Pompeiũ aut iniqua po-
stulantẽ, aut minus rectè facientem, vel contra
leges affinitate adductus adiuuaret, vel contra
necessitudinis officiũ patriç caritate reuocatus
oppugnaret: tamen in eo parũ vidit, quòd ita
Pompeium, cuius opes illa affinitate ad sena-
tum adiungere poterat, cum Cæsare coniungi
passus est, & factiosis hominibus perniciosæ
potentiæ, quã frangere, aut certè imminuerẽ
poterat, amplificandæ, inter eos affinitate cō-
tracta, copiam fecit, Non igitur, vt ad Cicero-
nẽ reuertar, aut temeritas hominẽ considera-
tissimum, aut crudelitas virum prudentissimũ,
aut ambitio ciuem in sua repub. principem, &
omnibus populi honoribus ornatum, ac penè
dicam quasi satiatũ atque expletum, obcæca-
uit. sed vel Octauij perfidia & regnandi cupi-
ditas, vel temporũ inclinatio, vel fatalis quæ-
dam calamitas (quam nemo mortaliũ humano
consilio vitare aut auertere potest) vel hæc v- B
niuersa & Ciceronem vna cum rep. & remp. v-
nà cum Cicerone perculerũt atque afflixerũt.
Fuit enim hoc illius diuini viri fatum sine
rep. neque posse vincere neque vinci. Ita Cæ-
sar adolescens, cōiunctis cum Antonio & Le-
pido sensibus & copiis, Ciceronem (à quo tan-
topere fuerat ornatus) deseruit, & in potestatẽ
inimici crudelissimi tradidit atque permisit.
Quo facto vnà cum fratre Quincto proscriptus
est. Hoc nuntio accepto cùm fugere in Mace-
doniam ab Brutum vnà cum Quincto, quem
secum habebat in Tusculano, constituisset:
Quinctus frater autem domum sibi reuerten-
dum esse existimaret, quòd ad hoc iter facien-
dum, viaticum sibi non prouidisset, nihilque
domo ad eius itineris sumtum tolerandũ de-
portasset: cōplexi inter se, multis cũ lacrymis
alter ab altero distracti ac dimissi sunt. At
Quinctus quidem paucis pòst diebus cum filio
C interfectus est, à seruis suis indicatus ac pro-
ditus. Marcus autẽ nunc omnia grauia & hor-
ribilia exspectans, nũc in Cæsare aliquid spei
habens, & identidem sententiam consiliúm-
que profectionis & mansionis mutans, multis-
que tristissimis ostentis mortem sibi præsigni-
ficari intelligens, seruorũ suorum fidei & cu-
stodiæ sese credidit, potestatique permisit. Illi
autẽ cum in villam quãdam in ora maritima
sitã detulerunt: quò simulatque peruenit quie-
ti sese dedit ad omnem euentũ paratus. Quie-
scente Cicerone cùm serui diris atque horri-
bilibus coruorũ vocibus ac volatibus domi-
ni interitum (nisi maturè fugam capesseret) de-
nuntiantibus ac significantibus, moniti: Cice-
rõnem seruare in animum induxissent, indig-
num esse arbitrati, committere vt necis do-
mini spectatores essent, præsertim cùm aues
ipsæ salutis eius expediendæ rationem, viam-
que ostenderent: subitò partim inuitum, par-
D tim precibus omnibus oratum, vt se seruari
pateretur, cum in lectica collocatum itineri-
bus deuiis ad mare circumgestarunt. Interea
percussores ab Antonio missi, Herennius cen-
turio, & Popillius quidam tribunus militum,
quẽ patricidij accusatum quondã defenderat
Cicero, audacibus hominibus & ad cædẽ pa-
ratis, stipati adueniunt. Ianua villæ Ciceronis

clausa reperta,& cùm fores pulsassent, Cice-
rone non inuento: cùm ceteri qui intus erant
nō ita multi,vbi esset,aut quò iuisset,interro-
gati,scire se negassent:adolescens quidā,Phi-
lologus nomine,Quincti libertus,quē Marcus
ipse erudierat,nullo metu,nulla vi coactus,&
sponte sua Herennio dicitur enuntiasse,Cice-
ronem à seruis ablatum atque ereptum esse,&
qua iter faceret,indicasse. Qua re audita,pau-
cis comitibus sumtis Herennius ad Ciceronē
cucurrit. Ille autem eorum aduentu ex strepi-
tu & rumore cognito,primùm cōsistere seruos
& iumēta iussit:deinde aperta lectica,&(quod
erat facere solitus) barba leuiter manu attre-
ctata: contentis ac defixis in percussorē immi-
nentem iam & propinquum oculis, prolixo
capillo,barba promissa,toto corpore inculto,
squaloris & horroris pleno, curisque & vigi-
liis confecto, vltrò præbuit iugulum: & cùm
ceteri omnes illi sicarii à tam tetro spectacu-
lo oculos auerterent,tanti viri maiestatē,oris-
que dignitatem reueriti, Herennius caput ei
gladio ceruicibus abscidit, simúlque manum
eam qua Philippicas orationes cōscripserat,
quod ita iusserat Antonius, præcidit. Ita vir
optimus,optiméque de patria meritus homi-
nis importunissimi & crudelissimi iussu, rep.
ab tyrannis audacissimis ac sceleratissimis op-
pressa vnà cū patria, quam toties seruarat oc-
cidit, neutrū eorum, quæ maximè exoptarat
consecutus:quorū alterū erat, vt moriens po-
pulū R. liberum relinqueret:alterū,vt ita cui-
que,vt quisque meritus esset,eueniret. Fuit in
illo viro singularis iustitia,tēperantia, mode-
ratio,frugalitas,abstinētia,lenitas,innocētia,
castitas,sanctimonia,integritas,fides,cōtinen-
tia,probitas,prudentia,fortitudo, animi ma-
gnitudo,& despicientia rerū humanarū. Quòd
autē & à nonnullis timidior dictus est natura,
& ipse talē se scriptis suis confitetur: nō est ea
timiditas intelligenda quæ cū fortitudine pu-
gnat,& quæ ignauia appellatur,qua qui præ-
ditus est, à factis fortibus, & à periculis pro
patria,& libertate,&dignitate adeundis refu-
git:sed ea animi affectio, quæ cōsiderata ratio
rectiùs appelletur:& quæ prudētiæ maximè fi-
nitima,& pænè gemina est. Est enim prudētis
timidum esse in magnis, periculosisq; rebus,
semperq; magis aduersos rerū exitus metue-
re,quàm secūdos sperare. Scripta plurima re-
liquit, quæ vtinā & omnia & integra ad nos
peruenissent. Quātum ex omnibus iisq; totis &
integris,fructū percepturi fuerimus,ex eo co-
gnoscere licet,quod ex his reliquiis iisq; mu-
tilis & laceris, tantā ad literarū studiosos vti-
litatē peruenire videamus. Cùm sint autē eius
scripta in quatuor genera distributa, aliáque
sint quasi, τεχνικὰ, quibus tota Ars dicendi
cōtinetur:alia,quæ orationes appellātur:alia,
quæ epistolæ: alia, quæ philosophica: eorum
nullum est vnde quisquā(quantumuis iniustus
rerum existimator) quidquā vel minimum ad
mores corrūpēdos valere verè criminari pos-
sit. Atq; (vt omittā Rhetorica) quæ totam ar-
tē dicendi copiosissimè prudentissimè, distin-
ctissimè,planissimè explicatā cōplectuntur: in
orationibus ipsis preterquàm quòd incredibi-
lem,singularem,admirabilē ac pænè diuinam
sermonis elegantiā,venustatē,grauitatem,vim
atque vbertatē continent:multi sunt præterea
loci ad philosophiam pertinentes,& grauissi-
mè,& ad rem accōmodatissimè tractati. Nihil
de religione,nihil de pietate,nihil de carita-
te patrię,nihil de bonis rebus aut malis,nihil
de virtutib. aut vitiis,nihil de officio,nihil de
dolore aut voluptate,nihil de vita aut morte,
nihil de pertubationibus animi & erroribus à
philosophis vllis disputatū est,cuius nō appa-
reant atq; emineant in orationibus M. Tullii
illustria quędā & præclara lineamenta atq; a-
deò viua simulacra. Quod idē de epistolis verè
dici potest. Iam philosophica totā & veterum
Academicorū & nouorum, & Peripateticorū,
quæ nihil ferè à veteribus Academicis discre-
pabant,& Stoicorū,& Epicureorum,& aliorū
sententiā rationémq; continent. Nam cùm de
rebus omnibus (vt Academicus non solùm in
vtramq; partē disputaret, verùm etiam ex o-
mnibus philosophorū sententiis quid in qua-
que veri inesset,studiosè eliceret) apparet ex
eius scriptis, nullius illum philosophiæ rudē
atq; expertem fuisse. Neq; verò est quod eum
quisquā ex tali disputandi genere aut nulla in
certa sententia cōstitisse,neque quidquā quod
sequeretur,habuisse:aut impiū fuisse,minúsq;
rectè de deo, aut de animorum immortalitate
sensisse existimet. Quin ex eius scriptis intelli-
gere licet, eum & id solum rectum esse sensis-
se,quod honestum,quod iustum,quod denique
cum virtute cōsentaneum & cōiunctum sit, &
in virtute plurimū esse præsidii ad bene bea-
téq; viuendum iudicasse,& Deum vnū esse hu-
ius mundi opificem atque effectorē,eundémq;
mentem solutā & liberam, segregatam ab o-
mni concretione mortali,omnia sentientē &
mouentem, ipsúmq; præditū motu sempiter-
no,in omneis beneficum ac liberalē,omnibus
animantib. cōmoda quibus vtuntur,lucē qua
fruuntur,spiritum quem ducunt, dantem atq;
impertientem,omnia cogitantē,intelligentē,
prouidentem atque animaduertentem: bonis
& piis suæ pietatis præmium persoluentem:
improbos & impios pœnis sempiternis affi-
cientem,persuasum habuisse. Sed erat mos il-
le patrius atq; auitus Academicus, semper in
dicendo ac disputando omnibus aduersari,iu-
diciúmque suum nusquam interponentem ea
approbare quæ similia veri viderentur: quæ
contrà, improbare. hunc morem adamauerat
atq; expetiuerat Cicero,eúmque in primis se-
quebatur,diligentérque retinebat,vt affirmā-
di arrogantiam vitans, eadem opera temeri-
tatem fugeret,à sapientia maximè discrepan-
tem plurimúmque dissidentem. Huius igitur
diuini scriptoris lectionem, Carole, noli pu-
tare cum aliorum Latinorum lectionis vtili-
tate esse cōparandam. Ex aliis enim vel quod
ad vnam aliquam artem pertineat, vel, si for-
tè etiam ad plureis referri possit,quod tamen
aut minus distinctè, aut minus elegāter atque
ornatè, aut minus variè & copiosè, aut mi-
nus eruditè scriptū sit petere solemus. Ex hoc,
tanquam vberrimo omnium doctrinarum at-
que artium fonte,siue grammaticum aliquid,
siue rhetoricum,siue dialecticum,siue histori-
cum, siue poeticum, siue geographicum, siue

œcono-

œconomicum, siue morale & politicum, siue A physicum, siue geometricum, siue musicum, siue astrologicum, siue theologicum (cuiusmodi quidem theologicum illa tempora ferebant) quidquid denique ad vllam omnino artem libero homine dignam pertinens requiras, hinc tibi assiduè haurire, hinc auidissimâ sitim explere, hinc immensa atque ingentia prata irrigare licet. Ab hoc discunt pueri, ab hoc senes: ab hoc priuati, ab hoc magistratus: ab hoc rustici, ab hoc vrbani: ab hoc miseri & calamitosi, ab hoc beati & fortunati: ab hoc pauperes & egentes, ab hoc diuites & abundãtes: ab hoc ignobiles & obscuri, ab hoc nobiles & clari viri: ab hoc plebeii, ab hoc patricii: ab hoc sacerdotes, ab hoc profani: ab hoc Galli, ab hoc exteræ nationes: ab hoc militares & sagati, ab hoc pacis alũni & togati: ab hoc homines infimi & humiles, ab hoc viri excellẽtes & principes: ab hoc manipulares, ab hoc imperatores: ab hoc poetæ, ab hoc oratores: ab hoc grãmatici, ab hoc philosophi: ab hoc medici, ab hoc iuriscõsulti: ab hoc qui viuũt in regno, B ab hoc liberę ciuitates: ab hoc populares, ab hoc optimates: denique nemo est mortalium, cuiuscunque sit vel ætatis, vel loci, vel ordinis, vel fortunæ, vel studij, vel nationis, quin à Cicerone & melior & doctior fieri possit. Quid? existimásne, Carole, tot doctissimis atque amplissimis viris (quos habet tua Gallia innumerabileis) tot magistratibus, tot curiarum præsidibus, tot prætoribus, tot legatis, tot supplicum libellorum in tua Regia magistris, tot consiliariis, tot causarum actoribus & patronis, tot oratoribus, tot iurisconsultis, aut suppetere posse quotidie dicant in tanta varietate rerum, nisi animos suos cùm aliorum scriptorum, tum maximè Ciceronis lectione excolant: aut tantam contentionem, tot ac tantos labores eis esse tolerabileis, nisi sese huius potissimùm eruditissimi, disertissimíque scriptoris & suauissimo sermone, & grauissimis sententiis relaxent? Enimuerò, Carole, cùm multis aliis nominibus gloriari, seu (vt Christianus dicam) Deo optimo maximo, gratias agere debes, tum C ob hanc rem maximè, quod tuus hic populus ita literas amplecti cœpit, vt fugatis tenebris, lucem aspicere, pulsa barbarie, sermonis munditiem atque elegantiam expetere, posita atque exuta inhumanitate, humanitatem & cultum, loquendi genus adamare, profligata ac domita ignoratione literarum atque inertia, eruditarum linguarum, bonarúmque artium studio flagrare cœperit. Quemadmodum enim ex superiorum sæculorum inscientia atque ignorantia nata sunt omnium malorum, quæ in nostram ætatem redundarunt semina: ita spes est fore vt ambitione, profusione, luxuria, intemperantia, libidine, auaritia, iniustitia perfidia, impietate, ceterísque immanibus animorum & rerump. pestibus ac venenis exstinctis ac funditus deletis, vnà cum literis reuirescant & reuiuiscant in Gallia tua honestæ D laudis studium, frugalitas, parsimonia, temperantia, pudor, abstinentia, iustitia, fides, pietas, ceteráque animorum & ciuitatum præsidia ac firmamenta. Sed (vt ad Ciceronem nostrum redeam) hic est ille scriptor, Carole, quem ciuium tuorum clarissimi atque amplissimi viri, A quorum alij sunt senatores, alij apud externos principes legati, alij in tua Regia supplicum libellorum magistri, alij curiarum centumuiralium præsides, alij consiliarij, alij tuarum causarum actores ac patroni, alij procuratores tui, alij secretarij, alij causidici, egregiè præter ceteros amplectuntur, habent in sinu, manibus terunt, oculis vorant, assiduéque legunt atque ediscunt: hic est, qui cum omnibus cuiusuis fortunæ ordinis, status, loci, hominibus, immensam atque infinitam rerum ac verborum copiam suppeditat: tum maximè eos qui tibi assiduam operam nauant, quorum consilio & opera in tuis rebus obeundis, explicandis ac gerendis veteris, Cancellarium tuum, virum sapientissimum ac prudentissimum, tuos supplicum libellorum magistros, senatores, oratores, legatos, prætores, iudices, consiliarios, causarum actores ac patronos iis rebus omnibus quibus instructos esse oportet homines talibus muneribus præpositos ornat atque instruit. Hunc B qui legunt, hunc qui non solum oratione & dicendi ratione imitantur atque exprimunt, verùm etiam vita factísque sequuntur atque æmulantur: idem spectant, idémque intuentur, quod ei propositum fuit, quódque omnibus reip. moderatoribus & regibus propositum esse debet: quod tu, Carole voice exoptas, quod tui maiores vehementer expetiuerunt, populi quietem, otium, salutem ac vitam beatam. Fuit enim M. Tullius partium optimatium, & (vt Græci appellant) aristocraticus. Statui autem reip. optimati, quem aristocratiam illi nominant, idem propositum est quod regali. Et vt in aristocratia præsunt ij reip. qui consilio, sapientia, & virtute pręstant: ij ita reges bene morati & iustitiæ fama gloriáque florentes, initio ab hominibus quæsiti & constituti sunt, vt talibus regibus, tanquam legibus parentes, bene beatéque viuerent: quorum regum filij ac posteri, longo ordine regnum acceptum iisdem artibus quibus fuerat partum retinentes, re- C gium nomen, regiamque potestatem semper apud omneis genteis obtinere consuerunt & meritò. Nam præterquam quod credibile est sapientium & iustorum regum filios & posteros maiorum suorum simileis futuros eorum qui populum sibi creditum iustè & sapienter gubernarant erexerunt, liberis iure hic debetur honos, vt quorum ipsi iustitiæ, sapientiæ, clementiæ, ceterarúmque virtutum hæreditatem creuerunt, eorum quoque amplitudinis, maiestatis, potentiæ hæredes exsistant. Hunc igitur illum Ciceronem, doctissimum virum, eloquentissimum, integerrimum, sanctissimum, conseruatorem reip. parentem patriæ à senatu appellatum, quem Romani aspectabant, cuius ob os ora aduertebant sua, cui vnì togato post vrbem conditam supplicatio decre- D ta est, cuius libri omni doctrinæ genere referti sunt, cuius lectione omnes humanitatis participes nationes incredibiliter delectantur, à quo erudiuntur, à quo expoliuntur atque excoluntur: hunc (inquam) Ciceronem locis innumerabilibus ope veterum membranarum, quarum bonam partem nobis Erricus Memmius, vir clariss. supplicum libellorum in Regia tua mag.

gifter, ſuppeditauit, à nobis emendatum, &
proœmodum in integrum reſtitutum (nam o-
mnia quidem eius vulnera ſanare neque alij
doctiſſimi & clariſſimi viri, qui ante me hoc i-
dem facere conati ſunt potuerunt: neque ego
potui, ſed tamen hoc aſſcutus ſum, vt iure glo-
riari poſſim nunquam antea Ciceronis ſcripta
typis impreſſa, in hominum manus integriora
peruenisſe) interea dum tu ab vrbe Lutetia a-
bes, & fineis regni tui peragras, in publicum e-
dendum curaui: meos autem in hoc opere con-
ficiendo conſumtos labores clariſſimo illi viro
quem modò nominaui, Errico Memmio, con-
ſecraui: primùm quia mihi huius negotij ſuſci-
piendi ſuaſor atque auctor fuit: deinde quia ad-
iutor, ac penè dicam ſocius: poſtremò, quia me
ita facturum fidem ei dedi: Sed ipſe Memmius
huius rei à me ſuſceptæ, & iam tandem confe-
ctæ magnitudine animo agitata & perſpecta,
multo antè proſpiciens, quanta mihi inuidiæ
moles immineat, ſuaſit mihi vt tuam iſtam va-
lidiſſimam & potentiſſimam dexteram, fidem
certiſſimam & ſtabiliſſimam, præſidium firmiſ-
ſimum ac munitiſſimum implorarem quibus
ego tectus & ſeptus, inuidorum, maleuolorum,

A ſycophantarum, quorum plena ſunt omnia, ve-
nenatos & peſtiferos morſus: furum ac plagia-
riorum, qui omnia aliena inuncant: atque har-
pagant, ſagaceis & rapaceis manus effugere
poſſem. Hoc igitur facio, Carole, téque pre-
cibus omnibus oro atque obſecro, primum vt
me & collegas meos, quos in hac vrbe totius
Galliæ maxima, celeberrima opulentiſſima
linguas eruditas & ingenuas arteis docere vo-
luiſti: deinde vt ceteros omneis, qui literas vel
profitentur & docent, vel amant & venerantur,
ea beneuolentia comprehendas, eáque fide
complectare, qua fide Franciſcus I. auus tuus,
literarum ac doctrinarum parens, eos comple-
cti ſolebat: poſtremò vt Ciceronem mea qui-
dem opera & diligentia, meóque ſummo labo-
re ac ſtudio, multis denique vigiliis, & pænè
dicam ærumnis: tui autem ſupplicum libello-
rum magiſtri. Errici Memmij adiumento ac
ſubſidio à mendis innumerabilibus vindica-
B tum, tuæ quaſi legitimæ tutelæ ab ipſo Mem-
mio tradi & commendari patiare, tradiúmque
& commendatum tueare. Vale, & regna. Lu-
tetiæ ad.x. Kalendas Mart. anno CIϽ IϽ
LXVI.

INCERTI AVCTORIS, SEV VT DOCTIS QVIBVSDAM VIDETVR CORNIFICII

Rhetoricorum ad C. Herennium

LIBER PRIMVS.

1 ETSI negotiis familiaribus impediti, vix satis otium studio suppeditare possumus, & idipsum, quod datur otij libentiùs in philosophia cõsumere consueuimus: tamen tua nos, C. Herenni, voluntas cõmonuit, vt de ratione dicendi causa conscriberemus, ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosiùs hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa velle cognoscere artem Rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiuerunt, quæ nihil ad rem attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea: quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumsimus. Non enim spe quæstus aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri: sed vt industria nostræ tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: sed, si vt te vnum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multùm iuuare: vt intelligas hanc orationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

2 ORATORIS officium, est de his rebus posse dicere, quæ res ad vsum ciuilem moribus, ac legibus constitutæ sunt, cum assentione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuũ est, quod attribuitur in alicuius certæ personę laudem, vel vituperationem. Deliberatiuum est, quod in consultatione positum, habet in se persuasionem, & dissuasionem. A Iudiciale est, quod positum in controuersia habet accusationem in se, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorẽ habere oporteat, docebimus: deinde quomodo has causas tractari conueniat, ostendemus. 3 Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inuentio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilẽ reddant. Dispositio, est ordo, & distributio rerum: quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum & verborum dispositionis perceptio. Pronuntiatio, est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, & exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam viam, rationémque B dicendi. Imitatio, est qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus vsus, consuetudóque dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorẽ recipere, quásque res habere conueniat, nunc quemadmodum ad inuentionis rationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

4 INVENTIO in sex parteis orationis consumitur, in exordium, narrationem, diuisionẽ, confirmationem, confutationẽ, & conclusionem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris, aut iudicis constituitur, vel apparatur ad audiendum.

Narratio est rerum gestarum, aut perinde vt gestarum, expositio. Diuisio, est per quam aperimus quid conueniat, quid in controuersia sit: & per quam exponimus quibus de rebus simus dicturi. Confirmatio, est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. C Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Cõclusio, est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniam vnà cum oratoris officiis, quo res cognitu facilior esset, producti sumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus: de exordio

5 primùm dicendum videtur. Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causae est considerandum. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causae genus putatur, quum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: vt pro viro forti cōtra parricidam. Turpe genus causae intelligitur, quum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cùm habet in se causa honestatis, & turpitudinis partem. Humile genus est, quum contemta res affertur. Quum haec ita sint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus causae accommodari.

6 Exordiorum duo sunt genera, Principiū, quod Graecè προοίμιον appellatur: & insinuatio, quae ἔφοδος nominatur. Principium, est quum statim auditoris animum nobis idoneū reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, vt attentos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere possimus. Si genus causae dubium habebimus, à beneuolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile genus erit causae, faciemus attentos. Sin turpe causae genus erit, insinuatione vtemur, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti erimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam captare possimus. Sin honestum causae genus erit, licebit rectè vel vti, vel non vti principio. Si vti principio volemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio vti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostrae causae adiumento principiū capere oportebit.

7 Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque eorum confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causae breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est is, qui attentè vult audire. Attētos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, nouis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quae aut ad rempub. pertineāt, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad deorum immortalium religionem, aut ad pietatem nos esse dicturos: &, si rogabimus, vt attentè audiant: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus.

8 Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus, à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parenteis, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt, aliquid referemus, dummodo haec omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, vt nobis sint auxilio, & simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona, beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemtionem adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. In inuidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, & his adiumentis magis, quam veritati eos confidere aperiemus. In contemtionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè iudicatas proferemus: & si quae de iis existimatio, quae iudicij exspectatio sit, aperiemus.

A rebus ipsis beneuolum auditorem efficiemus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum per contemtionem deprimemus.

9 Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt tempora, quibus principio vti non possumus: quae diligēter sunt consideranda: aut cùm turpem causam habemus, hoc est, cùm ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cùm animus auditoris persuasus esse videtur ab iis, qui antè contrà dixerunt: aut cùm defessus est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem: aut hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis, quae facta dicantur ab aduersariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde cùm rem diu auxerimus, nihil simile à nobis factū esse ostendemus, aut aliquorū iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de aduersariis, aut de aliqua re eorum dicturos, & tamen occultè dicemus interiectione verborum.

10 Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorū auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facilè scire poterimus, quoniam non sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam: si de eo, quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putauerint, primùm nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maximè, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione vtemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primū respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo: ab aliqua re, quae risum mouere possit, exordiemur ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, deprauatione: inuersione, abiectione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exsuperatione, collatione, literarum mutatione: praeterea exspectatione, similitudine, nouitate, historia, versu: aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione & si promiserimus aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, vt ceteri soleant, verba facturos: quid alij soleant, quid nos facturi simus, breuiter exponemus.

11 Inter insinuationem, & principium hoc interest, quod principium huiusmodi debet esse, vt statim apertis rationibus, quibus praescripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. at insinuatio eiusmodi debet esse, vt occultè per dissimulationem, eadem illa omnia conficiamus, vt ad eandem commoditatem in dicendo opere peruenire possimus. Verum hae tres vtilitates, tametsi in tota oratione sunt comparandae, hoc est, vt audito-

auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio vtamur, quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordienda causa seruandum est, vt lenis sit sermo, vt vsitata verborum consuetudo, vt non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in plureis causas potest accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitiosum est, quo nihilominus aduersarius potest vti, quod commune appellatur. Item illud, quo aduersarius poterit vti ex contrario. Item vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videtur, quod separatum vocatur: in quo etiam translatum includitur, vt non propriè cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

12 ‖NARRATIONVM tria sunt genera: Vnum, quo exponimus rem gestam, & vnumquodque trahimus ad vtilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus est narrationis quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparitionis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa ciuili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quò commodiùs illas superiores

13 narrationes in causis tractare possimus. ‖Eius narrationis duo sunt genera: vnum, quod in negotiis: alterum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorũ expositione positum est, treis habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque veras, neque verisimileis continet res, vt, quæ in tragœdiis traditæ sunt. Historia, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorum dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, errorem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, iucundum exitum rerum. Verùm hoc in exercendo transigitur. Illud, quod ad veritatem perti-

14 net, quomodo tractari conueniat, aperiemus. ‖ Treis conuenit res habere narrationem, vt breuis, vt dilucida, vt verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, vnde necesse erit, & si non ab vltimo initio repetere volemus: & si summatim, non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed vsque eò, quò opus erit, persequemur: & si transitionibus nullis vtemur, & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere, & si exitus rerum ita exponemus, vt antè quoque quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam, me ex prouincia rediisse, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest, sed etiam id, quod neque obest, neque adiuuat, satius est preterire. Et ne bis, aut sæpius idem dicamus, cauendum est: etiam ne id quod semel suprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vesperi aduenit Simo: Vbi aduenit Megaram, insidias fecit virgini: Insidias postquam fecit: vim in loco attulit.

15 ‖Rem dilucidè narrabimus, si, vt quidque primùm gestum erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem conseruabimus, vt gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus, ne quam in aliam rem transeamus, ne ab vltimo repetamus, ne longè persequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus, & si persequemur ea, quæ de breuitate precepta sunt. Nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet.

16 ‖ Verisimilis narratio erit, si vt mos, vt opinio, vt natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorũ rationes: locorum opportunitates constabunt: ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneũ non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus hęc omnia narrando conseruanda sunt. Nam sæpe veritas, nisi hęc seruata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eò magis erunt conseruanda. De iis rebus cautè confligendum est, quibus in rebus tabulę, aut alicuius firma auctoritas videbitur interfuisse. Adhuc quę dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, quòd eam soli, pręter ceteros, in tria tempora diuisimus, vt planè certam viam & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, vt nihilo minus industrię, quàm rei vtilitas postulabit, quęsiuisse videamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

17 ‖CAVSARVM diuisio in duas parteis distributa est. Primùm perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduersariis: si ea, quę nobis vtilia erunt, conuenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse ab Oreste matré conuenit mihi cum aduersariis: iure fecerit, & licueritne facere, id est in controuersia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitentur: cùm id ita sit, me vlcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione vti debemus. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expositionem. Enumeratione vtemur, cùm dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plus, quàm trium partiũ numero esse non oportet. Nam & periculosum est, ne quando plus, minusve dicamus, & suspicionem afferet auditori meditationis, & artificij: quę res fidem abrogat oratori. Expositio est, cum res quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter, & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

18 ‖TOTA spes vincendi, ratioque persua-

dendi posita est in confirmatione, & confuta-
tione. 27 Nam cùm adiumenta nostra expo-
suerimus, contrariáque dissoluerimus, abso-
lutè nimirum munus oratorium confeceri-
mus. Vtrumque igitur facere poterimus, si cō-
stitutionem causæ cognouerimus. Causarum
constitutiones alij quatuor fecerunt, no-
ster doctor Hermetes treis, putauit esse, non
vt de illorum quicquam detraheret inuentio-
ne, sed vt ostenderet, id, quod oportuisset sim-
pliciter, & singulari modo docere, illos di-
stribuisse dupliciter, & bipertitò. Constitutio
est prima deprecatio defensoris cum accusa-
toris insimulatione coniuncta. Constitutiones
itaque, vt diximus, tres sunt, coniecturalis, le-
gitima, iuridicialis. Coniecturalis, est cùm de
facto controuersia est, hoc modo: Aiax in syl-
ua, postquàm resciuit, quæ fecisset per insa-
niam, gladio incubuit, Vlysses interuenit: oc-
cisum conspicatur: è corpore telum cruentum
educit. Teucer interuenit, cùm fratrem occi-
sum, & inimicum fratris cum gladio cruen-
to videt, capitis accersit.

Hic, quoniam coniectura verum quæritur,
de facto erit controuersia, & ex eo constitu-
tio causa coniecturalis nominatur. ¶ Legiti-
ma constitutio, est quum ex scripto, aut ex
scriptis aliquid controuersiæ nascitur. Ea di-
uiditur in parteis sex, scriptum, & sententiam,
contrarias leges, ambiguum, definitionem,
translationem, ratiocinationem. Ex scripto
& sententia nascitur controuersia, cùm vide-
tur scriptoris voluntas cum scripto ipso dis-
sentire, hoc modo: Si lex sit, quæ iubeat, eos,
qui propter tempestatem nauim reliquerint,
omnia perdere: eorum nauim, ceteraque es-
se, si nauis conseruata sit, qui remanserint in
naui, magnitudine tempestatis omnes perter-
riti nauim reliquerunt, & in scapham con-
scenderunt, præter vnum ægrotum. is propter
morbum, exire, & fugere non potuit. casu &
fortuitò nauis in portum incolumis delata
est. illam ægrotus possidet. nauim petit ille,
cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex
scripto & sententia. ¶ Ex contrariis legibus
controuersia constat, cùm alia lex iubet, aut
permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc mo-
do: Lex vetat, eum, qui de pecuniis repetundis
damnatus sit, in concione orationem habere.
Altera lex iubet, augurē, in demortui locum
qui petat, in concione nominare.

Augur quidam damnatus de pecuniis repe-
tundis, in demortui locum qui petat, nomi-
nauit. petitur ab eo mulcta. Constitutio hæc
legitima est ex contrariis legibus. Ex ambi-
guo controuersia nascitur, cùm scriptū duas,
aut plureis res significat, hoc modo: Paterfa-
miliàs cùm filium heredem faceret, testamen-
to vasa argentea vxori legauit, hoc modo:
TVLLIVS HAERES MEVS TE-
RENTIAE, VXORI MEAE XXX.
PONDO VASORVM ARGEN-
TEORVM DATO QVAE VO-
LET. Post mortem eius, vasa pretiosa & cæ-
lata magnificè illa petit. Tullius se quæ velit
ipse xxx. pondo, ei debere dicit. Constitutio
est legitima ex ambiguo. ¶ Ex definitione cau-
sa constat. Cùm in controuersia est, quo no-
mine factum appelletur. ea est huiusmodi:
Quum L. Saturninus legem frumentariam de
semissibus & trientibus laturus esset, Cæpio
qui per id temporis quæstor vrbanus erat,
docuit senatum, ærarium non posse pati lar-
gitionem tantam. Senatus decreuit, si eam le-
gem ad populum ferat, aduersus rempublicam
videri eum facere. Saturninus ferre cœpit
Collegæ eius intercedere. ille nihilominus
cistellā detulit. Cæpio, vt illum contra S.C.
intercedentibus collegis aduersus remp. vidit
ferre, cum viris bonis impetum facit, pon-
teis disturbat, cistas deiicit, impedimento est,
quo seciùs feratur lex: arcessitur Cæpio ma-
iestatis. Constitutio est legitima ex definitio-
ne. Vocabulum enim definitur ipsum, cùm
quæritur, quid sit minuere maiestatem. ¶ Ex
translatione controuersia nascitur, cùm aut
tempus differendum, aut accusatorem mutan-
dum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac
parte constitutionis Græci in iudiciis, nos in
iure ciuili plerumque vtimur. In hac parte
nos iuris ciuilis scientia maximè adiuuabit.
In iudiciis tamen nonnihil ea vtimur, hoc
modo: Si quis peculatus accusatur, quòd vasa
argentea publica de loco priuato dicatur su-
stulisse possit dicere, cum definitione sit vsus,
quid sit furtum, quid peculatus: secum furti
agi, non peculatus oportere. Hæc partitio le-
gitimæ constitutionis his de causis raró venit
in iudicium, quòd & in priuata actione præ-
toria exceptiones sunt, & causa cadit is, qui
non quemadmodum oportet, egerit: & in pu-
blicis quæstionibus cauetur legibus, vt ante, si
reo commodum sit, iudicium de accusatore
fiat, vtrum illi liceat accusare, necne. ¶ Ex
ratiocinatione controuersia constat, cùm res
sine propria lege venit in iudicium, quæ ta-
men ab aliis legibus similitudinem quandam
aucupatur. ea est huiusmodi: Lex est, SI
FVRIOSVS EXISTET, AGNA-
TORVM, GENTILIVMQVE IN
EO, PECVNIAQVE EIVS PO-
TESTAS ESTO. & Lex, QVI PA-
RENTEM NECASSE IVDI-
CATVS ERIT, IS OBVOLV-
TVS ET OBLIGATVS CO-
RIO, DEIICIATVR IN PRO-
FLVENTEM. & Lex, PATER-
FAMILIAS VTI SVPER FA-
MILIA, PECVNIAVE SVA LE-
GASSIT, ITA IVS ESTO. & Lex,
SI PATERFAMILIAS INTE-
STATO MORITVR, FAMILIA,
PECVNIAQVE EIVS AGNA-
TORVM GENTILIVMQVE E-
STO. Malleolus iudicatus est matrem necas-
se ei damnato statim folliculo lupino os ob-
uolutum est, & soleæ ligneæ pedibus indu-
ctæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defen-
debant eum, tabulas in carcerem afferunt: te-
stamentum ipso præsente conscribunt: testes
ritè adfuerunt: de illo supplicium paulò pòst
sumitur. ii qui heredes erant testamento, he-
reditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui
eum oppugnauerat in eius periculo, suam vo-
cat hereditatem lege agnationis. Hic certa
lex in rem nulla affertur, & tamen multæ affe-
runtur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare
potuerit, aut non potuerit iure testamentum
facere. Constitutio legitima est ex ratiocina-
tione. ¶ Cuiusmodi parteis esse(n)t legitimæ cō-
stitutio-

stitutionis ostendimus: nunc de iuridiciali cōstitutione dicamus. IVRIDICIALIS constitutio est, cùm factum conuenit, sed iure, an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum vna absoluta, altera assumtiua nominatur. Absoluta est, cùm id ipsum, quod factum est, vt aliud nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus, ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in scena. cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda.

Assumtiua pars est, cùm per se defensio infirma est, sed assumta ex extranea re, comprobatur. Assumtiuæ partes sunt quatuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, cùm reus postulat sibi ignosci. ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cùm consultò se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, vt Cepio ad tribunos pleb. de amissione exercitus. imprudentiam, vt ille, qui de co seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit, cùm is seruus manumissus testamēto esset. Necessitudinem, vt ille, qui ad diem commeatus non venit, quòd eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cùm & peccasse se, & consultò fecisse confitetur, & tamen postulat vt sui misereantur. Hoc in iudicio non ferè potest vsu venire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta esse constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem inficiemus. Quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conueniret: verùm nihil postulat ignosci. Ergo in iudiciū nō venit: aut in senatum, aut ante Imperatorem, & in concilium talis causa potest venire. ¶ Ex translatione criminis causa constat, cùm fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: vt Orestes cùm se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cùm à nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: vt si accusetur is, qui P. Sulpicium se fateatur occidisse, & id iussu consulum defendat: & eos dicat non modò imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, vt si quis ex testamento, quod facere iussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione criminis causa constat, cùm dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est: C. Popillius, cum à Gallis obsideretur, neque effugere vllo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocutionem: ita discessit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, quàm exercitum. exercitū eduxit, impedimenta reliquit, accessitor maiestatis. Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quò ratio omnis totius orationis cōferatur. ¶ Cōstitutione igitur causę reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quę causam facit, & continet defensionem, hoc modo (vt docendi causa in hac potissimum consistamus) Orestes, cùm confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertet defensionem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (vt ostendi) ratio est ea, quæ continet defensionem, sine qua ne parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est: id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè dictum est. Id constituetur hoc modo: Cùm vsus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, Iure occidi: illa enim patrem meum occiderat: vtetur accusator firmamento, hoc modo: Sed nō abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur oportet: quam nos iudicationem Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo: Cùm dicat Orestes, se patris vlciscendi causa matrem occidisse, rectúmne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationē inuenirī conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit.

¶ In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum hac via iudicationes reperiētur, præterquàm in coniecturali constitutione. Nam in ea nec ratio quæritur: quare fecerit, fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur: quoniam non subest ratio. Quare ex intentione & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, Occidisti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, occiderítne. Ratio omnis vtriusque orationis, vt antè dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plureis erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in vna causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulò dedimus operam, vt breuiter, & dilucidè quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam huius voluminis magnitudo satis creuit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere: ne qua propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. sed quo tardius hæc quàm studes absoluentur, cùm rerum magnitudini, tū nostris quoque occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: vt pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissimè tuæ largiamur voluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM.

Liber secundus.

IN primo libro, Herenni, A
breuiter exposuimus quas
causas recipere oratorem
oporteret, & in quibus
officiis artis elaborare
conueniret, & ea officia,
qua ratione facillimè cõ-
sequi posset. Verùm quòd
neque de omnibus rebus simul dici poterat,
& de maximis primùm scribendum fuit, quò
cetera tibi faciliora cognitu viderentur, ita
nobis placitum est, vt ea, quæ difficillima es-
sent, potissimùm scriberemus.

CAVSARVM tria sunt genera: demon-
stratiuum. deliberatiuum, iudiciale, multo dif
ficillimum, est iudiciale. ergo id primum ab-
soluemus. Hoc & priore libro egimus, cùm
de quinque oratoris officiis tractaremus,
quorum inuentio & prima, & difficillima est:
(ea quoque nobis erit hoc in libro propemo-
dum absoluta) & paruã partẽ eius in tertium B
volumen transferemus. De sex partibus ora-
tionis primùm scribere incepimus. In primo
libro loquuti sumus de exordio, narratione,
diuisione, nec pluribus verbis, quàm necesse
fuit, nec minùs dilucidè, quàm te velle existi-
3 mabamus. || Deinde coniunctè de confirmatio-
ne & confutatione dicendum fuit. quare ge-
nera constitutionum, & earum parteis aperui-
mus: ex quo simul ostendebatur, quomodo cõ-
stitutionem, & parteis constitutionis causa
posita reperiri oporteret. Deinde docuimus,
iudicationem quemadmodum queri conue-
niret: qua inuenta curandum est, vt omnis ra-
tio totius orationis ad eam conferatur. Po-
stea admonuimus, esse causas compluris, qui-
bus plures constitutiones, aut partes constitu-
tionum accommodarentur. Reliquum vide-
batur esse, vt ostenderemus quę ratio posset
inuentiones ad vnamquamque constitutionẽ,
aut partem constitutionis accommodare. Et i- C
tem quales argumentationes, quas Gręci ἐ-
πιχειρήματα appellant, sequi, & qualeis vi-
tari oporteret: quorum vtrunque pertinet ad
confirmationem, & confutationem. Deinde ad
extremum docebimus, cuiusmodi conclusio-
nibus orationum vti oporteat: qui locus erat
extremus de sex partibus orationis. Primùm
ergo queremus, quemadmodum quamque cau
sam tractari conueniat. & nimirum coniectu-
ralem, quę prima, & difficillima est, potis-
simùm consideremus.

4 || IN CAVSA coniecturali, narratio accu-
satoris suspiciones interiectas, & dispersas ha-
bere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nus-
quam ventum, aut abitum, nihil denique fa-
ctum sine causa putetur. Defensoris narratio
simplicem & dilucidam expositionem debet
habere, cum attenuatione suspicionis. Huius
constitutionis ratio in sex parteis est distri-
buta: probabile, collationem, signum, argu-
mentum, consecutionem, approbationem.

Horum vnumquodque quid valeat, aperie-
mus. Probabile est, per quod probatur expe-
disse reo peccare, & à simili turpitudine ho-
minem nunquam abfuisse. Id diuiditur in
causam, & in vitam. Causa est ea, quę induxit
ad maleficium, commodorum spe, aut incom-
modorum euitatione: vt cùm queritur, num
quod commodum maleficio acquisierit, num
honorem, num pecuniam, num dominationẽ,
num aliquam cupiditatem amoris, aut huius-
modi libidinis voluerit explere. Aut num
quod incommodum vitarit, inimicitias, infa-
miam, dolorem, supplicium. || Hic accusator 4
in spe commodi cupiditatem ostendet aduer-
sarii, in vitatione incommodi formidinem
augebit. Defensor autem negabit fuisse cau-
sam, si poterit, aut eam vehementer extenua-
bit. Deinde iniquum esse dicet, omneis, ad
quos aliquid emolumenti ex aliqua re per-
uenerit, in suspicionem maleficii deuocari.
Deinde vita hominis ex antè factis spectabi-
tur. || In quo primùm considerabit accusator, 5
num quando simile quid fecerit. Si id non re-
periet, queret, num quando venerit in simi-
lem suspicionem: & in eo debebit esse occu-
patus, vt ad eam causam peccati, quam paulò
antè exposuerit, vita hominis possit accom-
modari, hoc modo. Si dicet pecunię causa fe-
cisse, ostendet eum semper auarum fuisse: si
honoris, ambitiosum: ita poterit animi vi-
tium cum causa peccati conglutinare. Si non
poterit par animi vitium cum causa reperire,
reperiat dispar. Si non poterit auarum de-
monstrare, demonstret corruptorem, vel per-
fidiosum, si quo modo poterit: denique ali-
quo, aut quamplurimis vitiis contaminabit
personam: deinde qui illud fecerit tam ne-
quiter, eundem hunc tam perperam fecisse
non esse mirandum. Si vehementer castus, &
integer existimabitur aduersarius, dicet facta,
non famam spectari oportere: illum ante oc-
cultasse sua flagitia, se planum facturum, ab
eo maleficium non abesse. Defensor primum
demonstrabit vitam integram, si poterit: id si
non

non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quę extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin vehementer vitæ hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam vt falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & vtetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil eorum fieri poterit, vtatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. ‖ Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini, nisi reo bono fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum aliis rationibus, aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse, aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatē. Hoc loco defensor vt demōstret, oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quod ipse insimuletur, facere potuisse. Signum, est per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in parteis sex: locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. ‖ Locus quæritur, celebris, an desertus: semper desertus: semper desertus, an tum cùm id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: sacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingant, num, qui est passus, perspectus aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facilè quiuis causa posita, posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, cetera facilè comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora: noctu, an interdiu: qua diei qua noctis hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satis-ne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire satis ad id perficiendum spatij futurum. Nam parui refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuerit. Occasio quæritur, idonea-ne satis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non exspectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo si, quæ supra dicta sunt signa, concurrent: si præterea ex altera parte, vires, pecunia, consilium, scientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparitio demōstrabitur fuisse. per quas res scire poterimus, vtrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex consciis, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut vtrisque. ‖ Argumentum, est per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id diuiditur in tēpora tria: præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare vbi fuerit, vbi visus sit, num quid appararit, num quē conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de consciis, de adiutoribus: de adiumentis: num quid in eo loco præter consuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num visus sit cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quiuis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictū sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut a quo factum sit. Factum esse, hoc modo: si tumore, & liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimētum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si vestigium rei fuerit repertum, aut si cruor in vestimentis: aut si in eo loco comprehensus, aut visus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio, est cùm quæritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium cùm ad eum ventum sit erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiæ sunt.

Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum vsque adeò præmeditatum fuisse, quid sibi esset vsu venturum, vt confidentissimè resistens responderet: quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sunt. Defensor si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. ‖ Approbatio, est qua vtimur ad extremū, confirmata suspicione. Ea habet locos, proprios, atque communeis. Proprii sunt ii, quibus, nisi accusator, nemo potest vti: & ii, quibus nisi defensor. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cùm dicit malorum misereri non oportere, & cùm auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, & cùm accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testeis, à quæstionibus, contra quæstiones, ab argumentis, contra argumenta, à rumoribus, contra rumores. A testibus dicemus, secundum auctoritatem, & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testeis, vitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupidè dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. ‖ A quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus, maiores nostros veri inueniendi causa tormentis & cruciatibus voluisse quæri, & summo dolore homines cogi, vt quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnis cōiectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem: idémque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: primùm maiores nostros voluisse certis in rebus interponi quæstiones, cùm quæ verè dicerentur, sciri, quæ falsò in quæstione pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & si quid esset simile quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, dolori credi non oportere, quod alius alio reticentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad comminisca-

dum , quod denique ſæpe ſcire aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor velit audire: quod cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio cõprobabitur, ſi refellemus, quæ in quæſtionibus erũt dicta probabili argumentatione : idque partibus coniecturæ, quas antè expoſuimus , facere oportebit. ‖Ab argumentis, & ſignis, & ceteris locis, quibus augetur ſuſpicio , dicere hoc modo conuenit : Cùm multa concurrant argumenta , & ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam videri oportere. item plus oportere ſignis, & argumentis credi, quàm teſtibus. hæc enim eo modo exponi, quo modo re vera ſunt geſta : teſteis corrumpi poſſe vel pretio, vel gratia, vel metu, vel ſimultate. Contra argumenta, & ſigna, & ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo: ſi demonſtrabimus, nullam rem eſſe, quam non ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari : deinde, vtramquamque ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus operam, vt oſtendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam conuenire: indignum eſſe facinus, ſine teſtibus coniecturam, & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere. ‖ A rumoribus dicemus : ſi negabimus temere famã naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & ſi dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam confingeret & comminiſceretur. Et præterea ſi ceteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe verum.

Contra rumores dicemus primùm, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis vtemur, de quibus falſa fama fuerit : & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxiſſe dicemus: & aut aliquam fictam fabulam in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo poſſit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam diſſipare. Veruntamen ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur , argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis, & in veris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt, eo diligentius omneis eius parteis perſcrutati ſumus ; vt ne paruula quidem titubatione , aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rationem præceptionis , aſſiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis parteis trãſeamus.

‖C V M voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur, ſi à ſcripto dicemus, his locis vtemur , ſecundum narrationem ; Primùm ſcriptoris collaudatione: deinde ſcripti recitatione: deinde percunctatione, ſciréntne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto , quod ad eandem rem pertineat: Deinde collatione quid ſcriptum ſit, quid aduerſarij ſe feciſſe dicant ; quid iudicem ſequi conueniat, vtrum id quod diligenter perſcriptum ſit, an id quod acutè ſit excogitatũ: deinde ea ſententia quæ ab aduerſariis ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur quid ei obfuerit, ſi id voluiſſet ſcribere. vt non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia reperietur, & cauſa proferetur quare id ſcriptor ſenſerit, quod perſcripſit : & demonſtrabitur ſcriptum illud eſſe dilucidè, breuiter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cùm ab aduerſariis ſententia redderetur, & voluntas afferretur, à ſcripto potius indicatæ ſint : Deinde oſtendetur, quam periculoſum ſit a ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, quis cùm fateatur, ſe contra id, quod legibus ſancitum, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe, tamen facti quærat defenſionem. ‖ A ſententia ſic dicemus. Primùm laudabimus ſcriptoris commoditatem , atque breuitatem, quod tantùm ſcripſerit, quod neceſſe fuerit: illud, quòd ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſariò ſcribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officium , verba & literas ſequi; negligere voluntatem. Deinde id quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono poſſe fieri : quæ omnia voluiſſe ſcriptorem quàm rectiſſimè fieri nemo dubitet: at ea quæ à nobis facta ſint, iuſtiſſimè facta. Deinde contrariam ſententiam aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſuperioribus & inferioribus ſententiis: aut cum iure communi, aut cum aliis legibus communibus , aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à voluntate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione vtemur : deinde legum, & ſtipulationum breuiter exceptarum in quibus intelligatur ſcriptorum voluntas & expoſitio. ‖ Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet: & voluntatem ſcriptoris non interpretetur. Cùm duæ leges inter ſe diſcrepant, videndum eſt primum, nũ quæ abrogatio aut derogatio ſit. Deinde, vtrum leges ita diſſentiant, vt altera iubeat, altera vetet: an ita, vt altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe quòd cogeretur , cùm altera lex permitteret, plus enim valet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cùm oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum , vel derogatum ſit ; id, quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cùm hæc erunt conſiderata , ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodum. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, vtrùm cum ea faciat: de qua parte poſterius differemus. ‖S I A M B I G V V M eſſe ſcriptum putabitur , quod in duas, aut plureis ſententias trahi poſſit, hoc modo tractandum eſt. primùm , ſitne ambiguum, quærendum eſt. Deinde, quomodo ſcriptum eſſet, ſi id, quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet , oſtendendum eſt. Deinde id , quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſtè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri poſſe : quod aduerſarii interpretentur, è contrario: nec eſſe ambiguè ſcriptum, cùm intelligatur, vtra ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrantur ad hãc cau-

ſam

ſam tractandam vehementer pertinere co-
gnitionem amphibologiarũ eam quæ à Dia-
lecticis profertur. Nos verò arbitramur,
non modo nullo adiumento eſſe, ſed potius
maximo impedimento: omneis enim illi am-
phibolias aucupantur, eas etiam, quæ ex alte-
ra parte ſententiam nullam poſſunt interpre-
tari. Itaque & alieni ſermonis moleſti inter-
pellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri
interpretes ſunt: & dum cautè, & expeditè lo-
qui volunt, infantiſſimi reperiuntur. Ita dum
metuunt, in dicendo ne quid ambiguũ dicãt,
nomen ſuum pronuntiare non poſſunt. Verùm
horum pueriles opiniones rectiſſimis ratio-
nibus, cùm voles, refellemus.

In præſentia hæc inter inſerere non alienũ
fuit, vt huius infantiæ garrulam diſciplinam
contemneremus. ‖ Cùm definitione vtemur,
primùm afferemus breuem vocabuli defini-
tionem, hoc modo: Maieſtatem is minuit,
qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis ampli-
tudo conſtat, quæ ſunt ea quæ capiunt ſuffra-
gia populi, & magiſtratus conſilia. Nempe
igitur tu & populum ſuffragio, & magiſtra-
tum conſilio priuaſti, cùm ponteis diſtur-
baſti. Item ex contrario, Maieſtatem is mi-
nuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento
afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detri-
mento: ærarium enim conſeruaui, libidini
malorum reſtiti, maieſtatem omnem interire
non paſſus ſum. Primùm igitur vocabuli ſen-
tentia breuiter, & ad vtilitatem cauſæ ac-
commodata deſcribetur. Deinde factum no-
ſtrum cum verbi deſcriptione coniungetur.
Deinde, contrariæ deſcriptionis ratio refel-
letur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut tur-
pis, aut iniurioſa. Id quoque ex iuris parti-
bus ſumetur, de iuridiciali abſoluta, de qua
iam loquemur. ‖Quæritur in translationi-
bus primùm, num aliquis eius rei actionem,
aut petitionem aut poſſeſſionem, aut exe-
cutionem habeat, quem non oporteat: num
alio modo, tempore, loco, num alia lege, num
alio quærente, aut agente. Hæc legibus,
moribus, æquo & bono reperientur. de
quibus dicetur in iuridiciali abſoluta. In
cauſa rationali primùm quæretur ecquid in
rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimi-
libus, ſimiliter ſcriptum aut iudicatum ſit.
deinde, vtrum ea res ſimilis ſit ei rei, de
qua agitur, an diſſimilis, deinde vtrùm con-
ſultò de ea re ſcriptum non ſit, quòd nolue-
rit cauere. an quod ſatis cautum putarit, pro-
pter cæterorum ſcriptorum ſimilitudinem. De
partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum
eſt, nunc ad iuridicialẽ reuertamur. ‖A B S O-
L V T A iuridiciali conſtitutione vtemur, cũ
ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iu-
re factam dicemus, ſine vlla aſſumptione ex-
trariæ defenſionis in ea conuenit quæri iurẽ-
ne factum ſit. De eo cauſa poſita dicere pote-
rimus, ſi ex quibus partibus ius conſtet, co-
gnouerimus. Conſtat igitur ex his partibus
natura, lege: conſuetudine, iudicato, æquo &
bono, pacto. Natura ius eſt, quod cognationis
aut pietatis cauſa obſeruatur, quo iure pa-
rentes à liberis, & à parentibus liberi colun-
tur. Lege ius eſt id, quod populi iuſſu ſanci-
tum eſt: quod genus: VT IN IVS EAS
CVM VOCERIS. Conſuetudine ius eſt id,
quod ſine lege æquè ac ſi [illegible]um ſit, vſita-
tum eſt: quod genus, ID QVOD ARGEN-
TARIO OBTVLERIS, EXPENSVM A SO-
CIO RECTE EIVS REPETERE POSSIS.
Iudicatũ eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut
decretum interpoſitum. ea ſæpe diuerſa ſunt,
vt aliud alij iudici, aut prętori, aut cõſuli, aut
tribuno plebis placitum ſit: & fit, vt de eadem
re ſępe alius, aliud decreuerit, aut iudicauerit:
quod genus, M. Druſus, prætor vrbanus, quod
cum herede mandati ageretur, iudicium red-
didit, Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cælius
iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Lucilium
Poetã in ſcena nominatim læſerat: P. Mucius
eum, qui L. Accium Poetã nominauerat, con-
demnauit. ‖ Ergo quia poſſunt res ſimili de
cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cũ id vſu
venerit iudicem cum iudice, tempus cũ tem-
pore, numerum cum numero iudiciorũ pro-
feremus. Ex æquo & bono ius conſtat, quod
ad veritatem & vtilitatem communem vide-
tur pertinere: quod genus, vt maior annis
LX. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det.
Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tem-
pore, & ex hominis dignitate. Ex pacto ius
eſt, SI QVID INTER SE PEPIGERVNT.
SI QVID INTER QVOS CONVENIT. Pa-
cta ſunt, quæ legibus obſeruãda ſunt, hoc mo-
do: REM VBI PAGVNT, ORATIONEM
PAGVNT, IN COMITIO, AVT IN FO-
RO ANTE MERIDIEM CAVSAM
CONIICITO. Sunt item pacta, quæ ſine
legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iure
præſtare dicuntur. His igitur partibus in-
iuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit,
idque in abſoluta iuridiciali faciendum vi-
detur.

‖C V M ex comparatione quæretur, vtrùm
ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe fe-
ciſſe, an id, quod accuſator dicat oportuiſſe fie-
ri: primùm quæri conuenit, vtrum fuerit vti-
lius ex contentione, hoc eſt, vtrum venuſtius,
facilius, conducibilius. Deinde oportebit
quæri, ipſúmne oportuerit iudicare, vtrũ fue-
rit vtilius, an aliorum fuerit ſtatuendi pote-
ſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſu-
ſpicio ex conſtitutione coniecturali, quare pu-
tetur non ea ratione factum eſſe, quo melius
deteriori anteponeretur, ſed dolo malo ne-
gotium geſtum. Deinde quæretur, potueritne
vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defen-
ſore contrà refelletur argumentatio cõiectu-
ralis, aliqua probabili cauſa, de qua ante dictũ
eſt. ‖His locis ita tractatis accuſator vtetur
loco communi in eum, qui inutile vtili præpo-
ſuerit, cùm ſtatuendi nõ habuerit poteſtatem.
Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant,
rem pernicioſam vtili præponi, vtetur loco
communi per cõqueſtionẽ, & ſimul quæret ab
accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid factu-
ri eſſent, ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, lo-
cum, rem, deliberationem ſuam ponet ante
oculos. Translatio criminis eſt, cùm ab reo
facti cauſa in aliorum peccatum transfertur.
In qua primùm quęrendum eſt, iuréne in aliũ
crimẽ transferatur. Deinde ſpectandũ eſt, an
æquè magnũ ſit illud peccatum, quod in alium
transferatur, atque illud, quod reus ſuſce-
piſſe ſe fateatur. Deinde oportueritne in ea
peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde o-

potuerit-ne [illegible] ante fieri. Deinde, cùm
factum iudicium non sit de illo crimine, quod
in alium trásferatur, oporteat-ne de ea re iu-
dicium fieri, quæ res in iudicium non vene-
rit. Locus communis accusatoris, contra eum,
qui plus censeat vim, quàm iudicia valere o-
portere, & ab aduersariis percunctabitur ac-
cusator, quid futurum sit, si idē ceteri faciant,
vt de indemnatis supplicia sumant, quod
eos idem fecisse dicant. Quid si ipse accusator
idem facere voluisset? Defensor eorum pecca-
ti atrocitatem proferet, in quos crimen trans-
feretur: rem, locum, tempus ante oculos po-
net, vt ii, qui audient, existiment aut non po-
tuisse, aut non fecisse vtile rem in iudicium
23 venire. ||Concessio est, per quam nobis ignosci
postulamus. Ea diuiditur in purgationem, &
deprecationem. Purgatio est, cùm consultò à
nobis factum negamus. Ea diuiditur in neces-
situdinem, fortunam, imprudentiam. De his
primùm partibus ostendendúm est: deinde ad
deprecationem reuertédum videtur. Primum,
considerandum est, vtrùm per culpam ventum
sit in necessitudinem, num culpam veniendi
necessitudo fecerit. Deinde quærendum est,
ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac leuari.
Deinde is qui in necessitudinem causam con-
feret, expertúsne sit, quid contrà facere, aut
excogitare posset. Deinde, num quæ suspicio-
nes ex coniecturali cōstitutione trahi possint,
quæ significent, id consultò factum esse, quod
necessariò accidisse dicitur. Deinde si maximè
necessitudo quæpiam fuerit, conueniétne eam
24 satis idoneam causam putari. ||Si autem im-
prudentia reus se peccasse dicet, primùm quę-
retur, vtrùm potuerit scire, an non potuerit.
Deinde, vtrùm data sit opera, vt sciretur, an
non. Deinde, vtrùm casu nescierit, an culpa.
Nam qui se propter vinum, aut amorem, aut
iracundiam fugisse rationem dicet is, ani-
mi vitio videbitur nescisse, non imprudentia.
Quare non imprudentia se defendet, sed
culpa contaminabitur. Deinde coniecturali
constitutione quæretur, vtrùm scierit, an igno
rauerit, & considerabitur, satisne imprudentia
præsidii debeat esse, cùm factum esse constet.
Cùm in fortunam causa conferetur, & ea re
defensor ignosci dicet reo oportere, eadem
omnia videntur consideranda, quæ de necessi-
tudine præscripta sunt. Etenim hæ tres partes
purgationis inter se finitimæ sunt, vt in om-
neis eadem ferè possint accommodari. Loci
communes in his causis: Accusatoris contra
eum, qui cùm se peccasse confiteatur, tamē o-
ratione iudices moretur. Defensoris, de huma-
nitate, misericordia: voluntatem in omnibus
rebus spectari conuenire, & quæ consultò fa-
cta non sint, in iis fraudem esse non oportere.
25 ||Deprecatione vtemur, cum fatebimur nos
peccasse, neque id imprudenter, aut fortuitò,
aut necessariò fecisse dicemus, & tamen igno-
sci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio
quæritur ex iis locis, si plura, aut maiora of-
ficia, quàm maleficia videbuntur constare: si
qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui suppli-
cabit: si qua spes erit, vsui futurum, si sine sup-
plicio discesserit: si ipse ille supplex, mansue-
tus, & misericors in potestatibus ostendetur
fuisse. si ea, quæ peccauit, non odio, non cru-
delitate, sed officio & recto studio commotus
fecit: si tali de causa aliis quoque ignotum
est: si nihil ab eo periculi nobis futurum vi-
debitur, si eum missum fecerimus: si nulla aut
à nostris ciuibus, aut ab aliqua alia ciuitate
26 vituperatio ex ea re suscipietur. ||Loci com-
munes, de humanitate, fortuna, misericordia,
rerum commutatione. His locis omnibus ex
contrario vtetur is, qui contra dicet, cum am-
plificatione, & enumeratione omnium pecca-
torum. Hæc causa, iudicialis fieri non potest,
vt in primo libro ostendimus, sed quod po-
test vel ad senatum, vel ad consilium venire,
non visa est supersedenda. Cùm à nobis cri-
men remouere volemus, aut in rem, aut in
hominem nostri peccati causam conferemus.
Si causa in hominem conferetur, quærendum
erit primùm potueritne tantùm, quantum reus
demonstrabit, is, in quem causa conferetur, &
ecquónam modo aut honestè, aut sine pericu-
lo potuerit obsisti: si maximè ita sit, num ea
re concedi reo conueniat, quòd alieno indu-
ctu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur
controuersiam: & quæretur, num consultò fa-
ctum sit. Si causa in rem quandam confe-
retur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ
de necessitudine præcepimus, consideranda
erunt.

27 ||QVONIAM satis ostendisse videmur,
quibus argumentationibus in vnoquoque ge-
nere causæ iudicialis vti conueniret, con-
sequi videtur, vt doceamus quemadmodum
ipsas argumentationes ornatè, & absolutè tra-
ctare possimus. nam ferè non difficile est in-
uenire, quid sit causæ adiumento: difficillimū
verò est, inuentum expolire, & expeditè pro-
nuntiare. hæc enim res facit, vt neque diutius,
quam satis sit, in eisdem locis commoremur,
neque eodem identidem reuoluamur, neque
inchoatam argumentationem relinquamus,
neque incommodè ad aliam deinceps transea-
mus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse po-
terimus, quid quoquo loco dixerimus, & au-
ditor cùm totius causæ, tum vnius cuiusque
28 argumentationis distributionem percipere, &
meminisse poterit. ||Ergo absolutissima, &
perfectissima argumentatio est ea, quæ in
quinqueparteis est distributa, propositionem,
rationem, rationis confirmationem, exorna-
tionem, complexionem. Propositio est, per
quam ostendimus summatim, quid sit, quod
probare volumus. Ratio, est causa, quæ demō-
strat, id verum esse, quod intendimus, breui
subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ
pluribus argumentis corroborat breuiter ex-
positam rationem. Exornatio est, qua vtimur
rei honestandæ, & collocupletandæ causa, cō-
firmata argumentatione. Complexio est, quæ
concludit, breuiter colligens parteis argu-
mentationis. Hisce igitur quinque partibus vt
absolutissimè vtamur, hoc modo tractabimus
argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi
fuisse, quare interfecerit Aiacem: inimicum
enim acerrimum de medio tollere volebat: a
quo sibi non iniuria summum periculum me-
tuebat: videbat illo incolumi, se incolumem
non futurum: sperabat illius morte se salutem
sibi comparare. consueuerat, si iure non pote-
rat, quauis iniuria inimico exitium machi-
nari: cui rei mors indigna Palamedis testimo-
nium dat. Ergo & metus periculi hortabatur
cum

eum interimere, à quo supplicium verebatur: A
29 & consuetudo peccandi, maleficii suspiciendi remouebat dubitationem. ||Omnes enim cùm minima peccata cum causa suscipiunt, tum verò illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si compiures scelere se contaminauerunt imperii cupiditate, si multi leue compendium fraude maxima commutauerũt: cui mirum videbitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, iniuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tãdem hoc mirum videbitur? Nam cùm feras bestias videamus alacreis, & erectas vadere, vt alteri bestiæ noceant, non est incredibile putãdum, istius quoque animum ferum, crudelem, at- B que inhumanum, cupidè ad inimici perniciem profectum: præsertim cùm in bestiis nullam neque bonam, neque malam rationem esse videamus: in isto plurimas & pessimas ratio-
30 nes semper fuisse intelligamus. ||Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium, &, si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstraui: non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est vti. Tum enim complexione supersedendum est, si res breuis est, vt facilè memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis: tum & exornatione, & complexione supersedendum est. In omni autem ar- C gumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinque partita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

31 ||GENERA duo sunt vitiosarum argumentationum: vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, idque pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, qua reprehensione confutari conueniat, quæ tacitè contemni, atque vitari sine reprehensione, si exempla subiecero, intelligere dilucidè poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus, plenam & perfectam argumentationem ex D quinque partibus constare in vnaquaque parte argumentationis, quæ vitia euitanda sunt, consideremus: vt & ipsi ab his vitiis recedere, & aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus.
32 ||Expositio vitiosa est, cùm ab aliqua, aut a maiore parte ad omneis confertur id, quod non necessariò est omnibus attributum: vt si quis hoc modo exponat, Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, vt non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facilè reprehendemus expositionem. cùm ostendemus, id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omneis pauperes falsò & iniuria conferri. Item vitiosa expositio est, cùm id, quod rarò sit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo potest vno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere. nam cùm non nemo deuenerit in amorem vno aspectu, & cùm ille neminem dixerit omnino, nihil differt rarò id fieri, dummodo aliquan-
33 do fieri, aut posse fieri intelligatur. ||Item vitiosa expositio est, cùm omneis res ostẽdimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur hominẽ occisum constat esse, necesse est, aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco numquam sunt visi: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quòd alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te sit interemtus. Nam in huiuscemodi expositione, reprehensione vtemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium, ostenderimus: velut in hoc exemplo, cùm dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à familia, vel à coheredibus nostris. Cùm hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, ne quando, cùm omnia collegisse videamur,
34 aliquam idoneam partem reliquerimus. ||Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: vt si cùm plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo. Duæ res sunt, iudices, quæ omneis ad maleficium impellunt, luxuries & auaritia. Quid amor? inquiet quispiam, quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo, Tres res sunt, quæ omneis homines sollicitãt, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraque re coniunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimiũ longè repetitur, hoc modo, Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porrò cupiditates infinitæ & immoderatæ sunt. hæ pariunt auaritiã: auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit. Igitur auaritia inducti aduersarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est,

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes,
Neue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo qua vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis

Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Nam hic satis erat dicere (si id modò, quod esset satis, curasset poeta)

Vtinam, ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea animo ægra, amore sæuo saucia.

Ergo hæc quoque ab vltimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendũ est. Non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte vitiosa est.

35 ‖VITIOSA ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessariò ostendit ita esse, quemadmodum expositum est: velut apud Plautum,

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus: verùm in ætate vtile,
Et conducibile.

B Hæc expositio est, videamus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri cõuenit, vtile quid sit ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo: Amor fugiendus non est. nam ex eo verissima nascitur amicitia. Aut hoc modo, Philosophia est vitanda. affert enim socordiam, atque desidiam. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras

36 esse confiteremur. ‖Item infirma ratio est, quę non necessariam causam affert expositionis: velut Pacuuius,

Fortunam insanam esse & cæcam & brutam perhibent Philosophi,
Saxóque illam instare globoso prædicant volubilem.
Ideo, quò saxum impulerit fors, cadere eo fortunam autumant. C
Cæcam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quò sese applicet.
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisque sit.
Brutam, quia dignum, atque indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alij philosophi, qui contrà fortunam negent
Esse vllam, sed temeritate omnia autument regi, id magis
Verisimile aiunt, quòd vsus reapse experiundo edocet.
Velut Orestes modo fuit Rex, modo mendicus factus est.
Naufragio res contigit: Nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur, cùm ait, veriùs esse temeritate, quàm fortuna res agi. Nam vtraque opinione Philosophorum fieri potuit, vt is, qui rex fuisset, mendi-

37 cus factus esset. ‖Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est hominibus auaritia, idcircò quòd homines magnis, & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hi aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expo-

A sitionem. Item infirma ratio est, quæ minùs idoneam, quàm res postulat, causam subiicit expositioni hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt. Item vtile est amicos veros habere. habes enim quibuscum iocari possis. Nam huiusmodi in rationibus non vniuersali, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, vt facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eandem, quare bruta

38 fortuna dicatur. ‖In confirmatione rationis multa & vitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt vitia, propterea que diligentius consideranda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobat argumentationem. Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo: Iniuria abs te

B afficior indigna, pater.

Nam, si improbum Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis, sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus est bene locaui: sin autem improbus.
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo,

Nam si improbum Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.
Erraui: pòst cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehẽsio huiusmodi cõclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc po-

39 sterior ad excogitandum. ‖Item vitiosa est

C confirmatio rationis, cùm ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo vnius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cętera quoque similia concurrant. quod si cócurrerent: nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cùm vel in alium vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo.

Miseri sunt qui vxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia iddustus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impunè maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cùm id pro certo sumitur, quod inter omneis non constat, quia etiam nunc in

D controuersia est, hoc modo:

Eho tu dij, quibus est potestas motus superûm atque inferûm,
Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo vsum Chresphontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset.

40 ‖Item vitiosum est, quod iam quasi serò, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: In

mentem

In mentem mihi si venisset, Quirites, non cōmisissem, vt hunc in locum res veniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Item vitiosum est, cùm id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo:

Cùm te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus
Summo periclo solus vt restituam paro.

Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est huiusmodi, vt, si quis potens ac factiosus in concione dixerit, Satius est vti regibus, quàm malis legibus. Nam hoc tametsi rei augendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione. ‖Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus vti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam nullā esse nisi quæ ex pulsatione, aut conuitio cōstet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rē transferri possunt, vt si quis dicat, quadruplator, vt breuiter describam, capitalis est. Est enim improbus, & pestifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quàm sicarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: vt si quis, quem furti arguat, dicat, eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum: ei rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controuersiam controuersiā dissoluere, hoc modo: Non conuenit, Censores, istum vobis satisfacere ex eo, quod ait se non potuisse adesse, ita vt iuratus fuerat. quòd si ad exercitum non venisset, idne tribuno militū diceret? Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res: sed impedita, & in simili controuersia posita exempli loco profertur. ‖Item vitiosum est, cùm id de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur. hoc modo:

Aperte fatur dictio, si intelligas,
Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,
Iubet, potiri si studeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihique abiudicarier,
Vel quòd propinquus, vel quòd virtutis æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Qua accusem hunc, nequeo exponendo euoluere.
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

‖Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi charos habent, lędantur, aut aliquo huiusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cùm alia de re controuersia sit: inque huiusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur, quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuersia, cùm de Musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & virtutis vtilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio cōtineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consultò multi ab reo faciunt, angustiis causæ coacti. Vti si quis cùm accusetur, ambitu magistratum petiisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. hoc si diligenter in aduersariorum oratione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendemus, eos, de ea re quid dicant, non habere. ‖Item vitiosum est, artem, aut scientiam, aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studiosi sunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: Mortuū deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum fuisse constat. ergo veneno necatus est. Deinde, si sit vsque adeò in eo occupatus, vt multi faciunt, venenum datum vitio non mediocri, confligetur. Non enim factūmne si, quæritur, sed à quo factum sit. ‖Item vitiosum est in comparandis rebus alteram rem efferre, de re altera mentionem non facere, aut negligentius disputare: vt si comparetur, vtrùm satius sit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa prætereat, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cùm alteram laudes. Quod genus, si quæratur, vtris maior honor habendus sit, Albensibus, an Venusinis, quòd reip. & populo Romano præsidio profuerunt, & is qui dicit alteris, alteros lædat. Non n. necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, vt, cùm alteros magis laudaueris, aliquā alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnasse contra veritatē puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem consuetudo potest optimè indicare. velut Sulpitius, qui intercesserat ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posterius immutata voluntate, cùm eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed vi eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & ignē interdictum est, exules appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controuersiam propter nominum mutationem.

‖QVONIAM exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis rebus, & cæteris quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, con-

fideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua
parte dissimile est, nec habet parem rationem
comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert.
Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, vt
reprehendatur: aut si improbum, vt non sit
imitandum: aut maius, aut minus, quàm res
postulabit. Res iudicata vitiosè profertur, si
aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de
qua controuersia non est: aut si improba, aut
eiusmodi, vt aut plures, aut magis idoneæ res
iudicatæ ab aduersariis proferri possint. Item
vitiosum est id, quod aduersarii factum esse
confiteantur, de eo argumentari, & planum
facere factum esse. nam id tantùm augeri o-
portet. Item vitiosum est, id augere, quod
conuenit doceri, hoc modo: Vt si quis quem
arguat hominem occidisse, & antè quàm satis
idoneas argumentationes attulerit, augeat
peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quàm
hominem occidere. Non enim, vtrùm indi-
gnum sit, an non, sed factúmne sit, quæritur.
Complexio vitiosa est, quæ non vt quidque
primùm dictum est, primùm complectitur, &
quæ non breuiter concludit, & quæ non ex e-
numeratione certum & constans aliquid re-
linquit, vt intelligatur, quid propositum in
argumentatione sit, quid deinde ratione, quid
confirmatione, quid tota argumentatione de-
monstratum.

47 ‖CONCLVSIONES quæ apud Græ-
cos ἐπίλογοι, nominãtur, tripertitæ sunt. nam
constant ex enumeratione, amplificatione, &
commiseratione. In quatuor locis vti pos-
simus conclusionibus. in principio, secũdùm
narrationem, secundùm firmissimam argu-
mentationem, in conclusione. Enumeratio,
est per quam colligimus & commonemus
quibus de rebus verba fecerimus, breuiter:
vt renouetur, non redintegretur oratio: &
ordine, vt quicquid erit dictũ, referamus, vt
auditor, si memoriæ mandauerit, ad id, quod
ipse meminerit, reducatur. Item curandum
est, ne aut ab exordio, aut à narratione repe-
tatur orationis enumeratio. Ficta enim, &
dedita opera comparata oratio videbitur esse
aut artificii significandi, aut ingenii vendi-
tandi, aut memoriæ ostentandæ causa. Qua-
propter initium enumerationis sumendum
est à diuisione. Deinde ordine breuiter expo-
nendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confir-
matione, & confutatione. Amplificatio est
res, quæ per locum communem instigationis
auditorum causa sumitur. Loci communes ex
decem præceptis commodissimè sumuntur
adaugendi criminis causa. ‖Primus locus
48 sumitur ab auctoritate, cum commemoramus,
quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus,
aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus,
nationibus, hominibus sapientissimis, senatui.
Item maximè quo modo de his rebus legibus
sancitum sit. Secundus locus est, cum conside-
ramus, illæ res, de quibus criminamur, ad
quos pertineant: vtrum ad omneis, quod a-
trocissimum est, an ad superiores (quod genus
ii sunt, a quibus auctoritatis locus communis
sumitur) an ad pareis, hoc est in eisdem parti-
bus animi, corporis, fortunarum positos: an
ad inferiores, qui omnibus his rebus ante-
celluntur. Tertius locus est, quo percuncta-
mur, quid sit euenturum, si omnibus idem
concedatur: & ea re neglecta, ostendemus
quid periculorum, aut incommodorum con-
sequatur. Quartus locus est, quo demonstra-
tur, si huic sit remissum, multos alacriores ad
maleficia futuros, quos adhuc expectatio iu-
dicii remoratur. Quintus locus est, per quem
ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nul-
lam rem fore, quæ incommodo mederi, aut
perperam factum aut erratum iudicium cor-
rigere possit. Quo in loco non incommodum
erit vti cæterarum rerum comparatione, vt o-
stendamus, alias res posse aut vetustate sedari,
aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ,
aut corrigendæ nullam rem adiumento futu-
ram. ‖Sextus locus est, cùm ostendemus ex 49
consulto factum, & dicemus voluntario faci-
nori nullam esse excusationem, sed impruden-
dentiæ iustam deprecationem paratam. Septi-
mus locus est, quo ostẽdemus tætrum facinus,
crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod ge-
nus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum ali-
quid, quarum rerum causa bella suscipiuntur,
& cum hostibus de vita dimicatur. Octauus
locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed
singulare esse maleficium, spurcum, nefarium,
inusitatum, quo maturius & atrocius vindi-
candum sit. Nonus locus constat ex peccatorũ
comparatione, quasi cum dicemus, maius esse
maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum
lædere: quod propter egestatem alterum, alte-
rùm propter intemperantem superbiam fiat.
Decimus locus est, per quem omnia, quæ in
negotio gerendo acta sunt, quæque rem con-
sequi solent, exponemus acriter, & criminosè,
& diligenter, vt agi res, & geri negotium vi-
deatur, rerum consequentium enumeratione.
‖Misericordia commouebitur auditoris ani- 50
mus, si variam fortunarum commutationem
dicemus: si ostendemus, in quibus commodis
fuerimus, quibúsque in incommodis simus,
comparatione. Si, quæ nobis futura sint, nisi
causam obtinuerimus, enumerabimus & ostẽ-
demus. Si supplicabimus, & nos sub eorum,
quorum misericordiam captabimus, potestatẽ
subiiciemus. Si quid nostris parentibus, libe-
ris, cæteris necessariis casurum sit propter no-
stras calamitates, aperiemus, & simul osten-
demus, illorum nos sollicitudine & miseria,
non nostris incommodis dolere. Si de cle-
mentia, humanitate, misericordia nostra, qua
in alios vsi sumus, aperiemus. Si nos semper,
aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum
fatum, aut fortunam conqueremur. Si animũ
nostrum fortem, patientem incommodorum
ostendemus futurum. Commiserationem bre-
uem esse oportet. *Nihil enim lacryma citius a-
rescit.* Ferè locos obscurissimos tot ius artificii
tractauimus in hoc libro. quapropter huic
vo umini modus hic sit. Reliquas præceptio-
nes, quoad videbitur, in tertium librum
transferemus. Hæc si, vt conquisitè conscripsi-
mus ita tu diligẽter fueris cõsecutus, & nos
industriæ fructus ex tua scientia capiemus,
& tute nostram diligentiam laudabis, tuaque
perceptione lætabere: tu scientior eris præ-
ceptorum artificio, nos alacriores ad reliquũ
persoluendum. Verùm hæc futura satis scio.
te enim non ignoro. Sed nos deinceps ad cæ-
tera præcepta transeamus, vt, quod libẽtissimè
facimus, tuæ voluntati rectissimè morẽ geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM.

Liber tertius.

AD omnem iudicialem cauſam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, vt arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. Nunc earum rationem rerum inueniẽdarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberatiuas, demonſtratiuasque, in hunc librum tranſtulimus, vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur. Reliquę quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronuntiatione, & memoria. De eloquutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter abſolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit. Interea prima quæque & nobiſcum, cùm voles, & interdum ſine nobis legendo conſequere, nequid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. Nunc tu fac vt attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

||DELIBERATIONES partim ſunt huiuſmodi, vt quæratur, vtrum potius faciendum ſit: partim, huiuſmodi, vti, quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur. Vtrum potius, hoc modo: Karthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potiſſimũ, hoc pacto: vt ſi Annibal conſultet, cùm ex Italia Karthaginem arceſſitur, in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt: vt ſi deliberet ſenatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem & conſultationem: vt ſi deliberet ſenatus: bello Italico ſoluatne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus Cos. fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationẽ: vt ſi deliberet Senatus, bello Italico ſociis ciuitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſa adaugenda, aut deprimenda. ||Omnem rationem eorum, qui ſententiam dicent, finem ſibi conueniet vtilitatis proponere, vt omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas parteis in ciuili conſultatione diuiditur, tutam & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis, aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim & dolum: quorum aut alterum ſeparatim, aut vtrumque ſumemus coniunctim. Vis diſcernitur per exercitus, claſſeis, arma, tormenta, euocationes hominũ, & alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mentiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſiquando de re militari, aut de adminiſtratione reip. ſcribere velimus. Honeſta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum eſt, quod cum virtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudidem, modeſtiam. Prudentia, eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectũ habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, ſcientia cuiuſdam artificii. Item appellatur prudentia, multarũ rerum memoria, & vſus complurium negotiorum. Iuſtitia, eſt æquitas, ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo, eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemtio, & laboris cum vtilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia, eſt in animo continens moderatio cupiditatum. ||Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, ſi commoda cum incommodis conferemus, cùm alterum ſequi, alterum vitare cohortabimur. Aut ſiqua in re cohortabimur aliquid, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, oſtendemus: Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ, aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facilè id, quod velimus, exemplo allato perſuadere poterimus. Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere: ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire: ſi demonſtrabimus vlciſci malè meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandã: ſi leges & mores ciuitatis egregiè dicemus ſeruari oportere: ſi ſocietates, atque amicitias ſtudioſè dicemus coli conuenire: ſi, quod ius in parenteis, deos, patriam natura c mparauit, id religioſè colendum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſtè colendas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus, in omnibus ius æquabile ſtatui conuenire. His, atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ ſi quam rem in concione, aut in conſilio faciendam cenſebimus, iuſtam eſſe oſtendemus: contrariis iniuſtam. Ita fiet, vt eiſdem locis & ad ſuadendum, & ad diſſuadendum ſimus parati.

5 ‖Si in fortitudinis retinendæ causa faciédum A
quid esse dicemus, ostendemus, res magnas, &
excelsas sequi, & appeti oportere, & item res
humiles, & indignas viris fortibus, viros
fortes propterea contemnere oportere, nec
idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla
re honesta, periculi, aut laboris magnitudine
deduci oportere: antiquiorem mortem turpi-
tudine haberi: *nullo dolore cogi, vt ab offi-*
cio recedatur: nullius pro rei veritate me-
tuere inimicitias: quodlibet pro patria, pa-
rentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas
iustitia colere cogit, adire periculum, & quē-
libet suscipere laborem. Modestiæ partibus v-
temur, si nimias libidines honoris, pecuniæ,
similiumque rerum vituperabimus. Si vnam-
quamque rem certo naturæ termino definie-
mus: Si denique quid cuique satis sit, ostende-
mus, & nimium progredi dissuadebimus, &
6 modum vnicuique rei statuemus. ‖Huiusmodi
partes sunt virtutis, amplificandæ, si suade-
bimus: attenuandæ, si ab his dehortabimur, vt B
hæc attenuentur, quæ suprà demonstraui. Nā
nemo erit, qui censeat à virtute recedendum:
verùm aut res huiusmodi non dicatur esse, vt
virtutem possimus egregiam experiri, aut in
contrariis potius rebus, quam in his, virtus
constare ostendatur. Item si quo pacto pote-
rimus, quàm his, qui contrà dicet, iustitiam
vocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse,
& inertiam, ac prauā libertatem: quam pru-
dentiam appellarit, ineptam & garrulam, &
odiosam scientiam esse dicemus: quam ille
modestiam dicet esse, eam nos inertiam, &
dissolutam negligentiam dicemus: quam ille
fortitudinem nominarit, eam nos gladiato-
riam & inconsideratam appellabimus teme-
ritatem. ‖Laudabile est, quod conficit hone-
7 stam & præsentem & consequentem comme-
morationem. Hoc nos eò à recto separaui-
mus, non quòd hæ quatuor partes, quæ subii-
ciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis C
commemorationem dare non soleant: sed
quanquam ex recto laudabile nascatur, ta-
men in dicendo seorsum tractandum est hoc
ab illo. Neque enim solùm laudis causa re-
ctum sequi conuenit, sed si laus consequitur,
duplicatur recti appetendi voluntas. Cùm i-
gitur erit demonstratum rectum, laudabile
esse demonstrabimus aut ab idoneis homini-
bus, vt si qua res honestiori ordini placeat,
quæ à deteriore ordine improbetur: aut ali-
quibus sociis, aut omnibus ciuibus, exteris
nationibus, posterisque nostris. Cùm huius-
modi locorum diuisio sit in consultatione,
breuiter aperienda est totius tractatio causæ.
Exordiri licebit vel à principio, vel ab insi-
nuatione vel iisdem rationibus, quibus in iu-
dictali causa. Si cuius rei narratio incidet, ea-
8 dem ratione narrare oportebit. Quoniam in
huiusmodi causis finis est vtilitas, & ea diuidi-
tur in orationem tutam atque honestam: si
vtrumque poterimus ostendere, vtrumque
pollicebimur nos in dicendo demonstraturos
esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpli-
citer, quod dicturi sumus, ostendemus. At si
nostram rationem tutam esse dicemus, diui-
sione vtemur in vim, & consilium. Nam, quod
in docendo rei dilucidandæ causa dolum ap-
pellauimus, id in dicendo honestius consi-

A lium appellabimus. Si rationis nostræ sen-
tentiam rectam esse dicemus, & omnes partes
recti incident: quadripartita diuisione vte-
mur. si non incident, quot erunt, tot expone-
mus *in dicendo*. in confirmatione & confuta-
tione vtemur locis, quos antè ostendimus, no-
stris confirmandis, contrariis confutandis.
Argumentationis artificiosæ tractandæ ratio
de secundo libro petetur. Sed si acciderit, vt
in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri
ab honesta, sententia sit, vt in deliberatione
eorum, qui à Pœnis circumsessi deliberant
quid agant: qui tutam rationem sequi suade-
bit, his locis vtetur: Nullam rem vtiliorem
esse incolumitate: virtutibus vti neminem
posse, qui suas rationes in tuto non colloca-
rit: nec deos quidem esse auxilio iis, qui se
inconsultò in periculum mittant: honestum
nihil oportere existimari, quod non salutem
pariat. ‖Qui tutæ rei præponet rationem ho-
nestam, his locis vtetur: virtutem nullo tem-
B pore relinquendam. vel dolorem, si is timea-
tur: vel mortem si ea formidetur, dedecore &
infamia leuiorem esse. considerare, quæ sit
turpitudo consecutura. At non immortalita-
tem, neque æternam incolumitatem conse-
qui: necesse exploratum, illo vitato periculo,
nullum in aliud periculum venturos: virtute
vel vltrò ad mortem proficisci, esse præclarū:
fortitudini fortunam quoque esse adiumento
solere: eum tutè viuere, qui honestè viuat, non
qui in præsentia incolumis sit: & eum qui tur-
piter viuat: incolumem in perpetuum esse nō
posse. Conclusionibus ferè similibus in his, &
iudicialibus causis vti solemus, nisi quod his
maximè conducit quamplurima rerum antè
gestarum exempla proferre. Nunc ad demon-
stratiuum genus causæ transeamus.

10 ‖QVONIAM hæc causa diuiditur in
laudem & vituperationem, quibus ex rebus
laudem constituerimus, ex contrariis rebus e-
C rit vituperatio comparanda. Laus igitur po-
test esse rerum externarum, & corporis, & ani-
mi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut
fortuna secunda, aut aduersa, accidere pos-
sunt: vt genus, educatio, diuitiæ, potestates,
gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ huiusmodi
sunt, & ea, quæ his sunt contraria. Corporis
sunt ea, quæ natura corpori attribuit commo-
da, aut incommoda: vt velocitas, vires, digni-
tas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi
sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostra cō-
stant: vt prudentia, iustitia, fortitudo, mode-
stia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc
confirmatio & confutatio nobis. ‖In huius- 11
modi igitur causa principium sumetur aut à
nostra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab
eorum qui audient, persona, aut ab re. A no-
stra, si laudabimus, dicemus aut officio facere
quòd causa necessitudinis intercedat: aut stu-
dio, quòd eiusmodi virtutis sit, vt omnes cō-
D memorare debeant velle, aut quòd rectum sit
ex aliorum laude ostendere, qualis noster ani-
mus sit. Si vituperabimus, aut meritò facere,
quòd ita tractati sumus: aut studio, quod vtile
putemus esse, ab omnibus vnicam malitiam,
atque nequitiam cognosci: aut quòd placeat
ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum
vituperatione. Ab eius persona, de quo loque-
mur, si laudabimus, vereri nos dicemus, vt
illius

illius facta verbis consequi non possimus: omneis homines illius virtutes prædicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicemus: vt paulo antè exempli causa, demonstratum est. ‖ Ab auditorum persona, si laudabimus dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, vt talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, atque ille, qui laudatus fuerit, sperare nos facilè iis, quibus velimus, huius facta probaturos. Contraria vituperatio, quoniam norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos: quòd si ignorent, petemus vt cognoscant, vti malitiam vitare possint, quoniam dissimiles sint, qui audiunt, atque ille, qui vituperatur, nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse, quid potissimum laudemus: vereri nos, ne, cùm multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ simileis sententias habebunt: quibus sententiis contraria sumuntur à vituperatione. ‖ Principio tractato tum ab re, tum ab aliqua harum, quas antè commemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ necessariò consequatur: sed si qua inciderit, cùm aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuisione hac vtemur: Primò exponemus, quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. Deinde vt quæque, quóve tempore res erit gesta, ordine dicemus, vt, quid quamque tutè, cautéque egerit, intelligatur. sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus: genus in laude, quibus maioribus natus sit: si bono genere, parem, aut excelsiorem fuisse. si humili genere, ipsum in suis, non in maiorum virtutibus habuisse præsidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse. si malo, tamen his ipsis, detrimento fuisse. Euocatio, in laude, bene, & honestè, in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, è contrario. ‖ Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eam, non, quemadmodum ceteris, detrimento, atque dedecori: si vires, atque velocitas egregia, honestis hæc exercitationibus, & industriis dicemus comparata: si valetudo ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, his malè vsum dicemus, quæ casu & fortuna, tanquam quilibet gladiator habuerit: si non erunt, præter formam, omnia ipsius culpà, & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his, animi quæ virtutes, aut quæ vitia fuerint, considerabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias, qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias. In diuitiis qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. ‖ Ad omneis autem res, in quibus animus hominis maximè consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ: vt, si laudemus, aliud iustè, aliud fortiter, aliud modestè, aliud prudenter factum esse dicamus: sin vituperemus, aliud iniustè, aliud ignauè, aliud immodestè, aliud stultè factum esse dicamus. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita diuisio laudis & vituperationis, si illud etiam assumserimus, non necesse esse nos omneis has parteis in laudem aut vituperationem transferre, propterea quòd sæpe ne incidunt quidem sæpe ita tenuiter incidunt, vt non sint necessariæ dictu. Quapropter eas parteis, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breueis amplificationes interponemus per locos communeis. Nec hoc genus causæ, eò quòd rarò accidat in vita, negligentius considerandum est. Neque enim id, quod potest accidere, vt faciendum sit aliquando, non oportet velle quam accommodatissimè posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur, at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. Quare in hoc quoque genere causæ nonnihil industriæ conferendum putauimus. Nunc, absolutâ nobis difficillima parte Rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras parteis orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

‖ QVONIAM dispositio est, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigemus, vt certo quicque loco pronuntietur: videndû est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo, vnum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cùm sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, vt vtamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione; & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis parteis disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, vna per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. ‖ Est autem & alia dispositio, quæ cùm ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: vt si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliqua

recitatione: aut si secundum principium con- A
firmatione vtamur, deinde narratione: aut
si quam huiusmodi permutationem ordinis
faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet,
fieri oportebit. Nam si vehementer aures
auditorum obtusæ videbuntur, atque animi
defatigati ab aduersariis multitudine verbo-
rum, commodè poterimus principio super-
sedere, & exordiri causam aut à narratione,
aut ab aliqua firma argumentatione. deinde,
si commodū erit, quia nō semper necesse est,
ad principij sententiam reuerti licebit. Si
causa nostra magnam difficultatem videbi-
tur habere, vt nemo æquo animo princi-
pium possit audire: à narratione cùm ince-
perimus, ad principij sententiam reuerta-
mur licebit. Si narratio parum probabilis
est, exordiemur ab aliqua firma argumen-
tatione. His commutationibus, & transla-
tionibus partium sæpe vti necesse est, cùm
ipsa res artificiosam dispositionem artificio-
sè commutare cogit. ‖ In confirmatione, & B
cōfutatione argumentationum dispositiones
huiusmodi conuenit habere: firmissimas
argumentationes in primis & postremis cau-
sæ partibus collocare: mediocreis, & neque
inutileis ad dicendum, neque necessarias ad
probandum, quæ si separatim ac singulæ di-
cantur, infirmæ sunt, cum ceteris coniun-
ctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi &
in medio collocari oportet. Nam statim
re narrata exspectat animus auditoris, ex
qua re causa confirmari possit. Quapropter
continuò firmam aliquam oportet inferre
argumentationem. Et quoniam nuperrimè
dictum facilè memoriæ mandatur, vtile est,
cùm dicere desinimus, recentem aliquam
relinquere in animis auditorum bene firmam
argumentationem. Hæc dispositio locorum,
tanquam instructio militum, facillimè in di-
cendo, sicut illa in pugnando parare poterit C
victoriam.

‖ PRONVNTIATIONEM multi
maximè oratori vtilem dixerunt esse, & ad
persuadendum plurimùm valere. Nos, quid
vnum de quinque rebus plurimum prosit,
non facilè dixerimus, nec egregiè magnam
esse vtilitatem in pronuntiatione, audacter
confirmauerimus. Nam commodæ inuen-
tiones, & concinnæ verborum elocutiones,
& partium causæ artificiosæ dispositiones, &
horum omnium diligens memoria, sine
pronuntiatione, non plus quàm sine his te-
bus pronuntiatio sola valere poterit. Quare,
quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam
omnes vix posse putarunt de voce, vultu, &
gestu dilucidè scribi, cùm hæ res ad sensus
nostros pertinerent) & quia magnopere ea
pars à nobis dicendum comparanda est, non
negligenter videtur tota res consideranda.
Diuiditur igitur pronuntiatio in vocis figu- D
ram, & corporis motum. Figura vocis, est ea
quæ suum quendam possidet habitum ratio-
ne, & industria comparatum. ‖ Ea diuiditur
in treis parteis, magnitudinem, firmitudi-
nem, mollitudinem. Magnitudinem vocis
maximè comparat natura: nonnihil hanc au-
get, sed maximè cura conseruat. Firmitudi-
nem vocis maximè natura comparat, nonni-
hil adauget, & maximè conseruat exercita-

A tio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc
est, vt eam torquere in dicendo pro nostro
commodo possimus, maximè faciet exercita-
tio declamationis. Quapropter de magni-
tudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam
altera natura, altera cura comparatur, nihil
ad nos attinet cōmonere, nisi vt ab iis, qui
non inscij sunt eius artificij, ratio curandæ
vocis petatur. de ea parte firmitudinis, quæ
conseruatur ratione declamationis, & de
mollitudine vocis, quæ maximè necessaria
est oratori, quoniam ea quoque moderatio-
ne declamationis comparatur, dicendum vi-
detur. ‖ Firmam igitur quàm maximè pote- 21
rimus in dicendo vocem conseruare, si quàm
maximè sedata & depressa voce principia di-
cemus. Nam læduntur arteriæ, si antequam
leni voce permulsæ sunt, acri clamore com-
pleantur. Etiam interuallis longioribus vti
conueniet. Recreatur enim vox spiritu, &
arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuū
B clamorem remittere, & ad sermonem transi-
re oportet (Commutationes enim faciunt,
vt nullo genere vocis effuso, in omni voce
integrissimus.) Et acutas vocis exclamatio-
nes vitare debemus. Ictus enim fit, & vulne-
rantur arteriæ acuta, atque attenuata nimis
acclamatione, & siquis splendor est vocis,
consumitur vno clamore vniuersus. Et vno
spiritu continenter multa dicere in extrema
conuenit oratione. Fauces enim calefiunt,
& arteriæ complentur, & vox, quæ variè tra-
ctata est, reducitur in quendam sonum æqua-
bilem, atque constantem. Sæpe rerum natu-
ræ, gratia quædam iuris debetur, velut acci-
dit in hac re. Nam quæ dicimus ad vocem
conseruandam prodesse, eadem attinent ad
suauitatem pronuntiationis: vt, quod nostræ
voci prosit, idem voluptate auditoris pro-
betur. ‖ Vtile est ad firmitudinem vocis, se- 22
C data vox in principio. Quid insuauius, quàm
clamor in exordio causæ? Interualla vocem
confirmant: eadem sententias concinniores
diuisione reddunt, & auditori spatium cogi-
tandi relinquunt. Conseruat vocem conti-
nui clamoris remissio. Et auditorem quidem
varietas maximè delectat, cum sermone ani-
mum eius retinet, aut exsuscitat clamore.
Acuta exclamatio vocem, & fauceis vulne-
rat: eadem lædit auditorem. Habet enim
quiddam illiberale, & ad muliebrem potius
vociferationem, quàm ad virilem dignitatem
in dicendo accommodatum. In extrema o-
ratione continens vox remedio est voci.
quid? hæc eadem nonne animum vehemen-
tissimè calefacit auditoris, in totius conclu-
sione causæ? Quoniam igitur res eadem vo-
cis firmitudini, & pronuntiationis suauitu-
dini prosunt, de vtraque re simul erit in
præsentia dictum, de firmitudine quæ visa
D sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fue-
runt: cetera suo loco paulo pòst dicemus.
‖ Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis 23
ad Rhetoris præceptionem pertinet, dili-
gentius nobis consideranda est. Eam diui-
dimus in sermonem, contentionem, am-
plificationem. Sermo, est oratio remissa,
& finitima quotidianæ locutioni. Conten-
tio, est oratio acris, & ad confirmandum
& confutandum accommodata. Amplifica-
tio, est

tio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in parteis quatuor dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas, est oratio cum aliqua grauitate, & vocis remissione. Demonstratio, est oratio, quæ docet remissa voce, quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde vt gestarum, expositio. Iocatio, est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem.

Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio, est in contentione oratio frequens, cum raris & breuibus interuallis, acri vociferatione. || Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio, est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in treis parteis diuisa est, & hæ ipsæ partes sunt in octo parteis alias distributæ, harum octo partium quæ cuiusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. Sermo cùm est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima & depressissima voce vti conueniet, ita tamen, vt ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cùm autem est in demonstratione, voce paullulum attenuata, crebris interuallis, & diuisionibus vti oportet, vt ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inserere atque intersecare videamur in animis auditorum. Cùm autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est, vt, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: at aliud, otiosè retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mæstè, hilariter in omneis parteis commutabimus, vt verba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, siquæ admirationes, de quibus nos narrabimus: diligenter animaduertemus, vt omnium personarum sensus, atque animos voce exprimamus. || Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda voce cum parua significatione risus, sine vlla suspicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocum vocem. Cùm autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione, adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet. & quantum spatij per singulas exclamationes sumserimus, tantum in singula interualla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione vtemur voce attenuatissima clamore leni, sono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione vtemur voce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatiis, magnis commutationibus. De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur. || Motus, est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse. In gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarij videamur esse. Ad easdem igitur parteis, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stanteis in vestigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paullulum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, vt quàm proximè tum vultum admoueamus ad auditores, siquam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulo antè demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. || Si contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu vtemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplosione, acri & defixo aspectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore & consideratiore gestu conueniet vti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per cōtinuationem. Sin vtemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnumquam sedato & constanti gestu, mæsto, & conturbato vultu vti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, vt de his rebus satis commodè scribi posset: nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hic admonere voluimus, quod oporteret: reliqua tradемus exercitationi. Hoc tamen scire oportet, pronuntiationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad Thesaurum inuentorum, atque omnium partium Rhetoricæ custodem, memoriam transeamus.

|| MEMORIA vtrùm habeat quiddam artificij, an omneis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet, in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, alias ostendemus: in præsentia cuiusmodi ea sit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: vna naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porrò naturæ

commoda confirmat & auget: ita fit in hac A
re, vt nonnunquam naturalis memoria, si cui
data est egregia, similis sit huic artificiosæ.
29 Porrò hæc artificiosa, naturæ commoda reti-
net, & amplicat ratione doctrinæ. || Quapro-
pter & naturalis memoria præceptione con-
firmanda est, vt sit egregia: & hæc, quæ doctri-
na datur, indiget ingenij. Nec hoc magis, aut
minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit,
vt ingenio, doctrina, præceptione, natura
nitescat. Quare & illis, qui natura memores
sunt, vtilis hæc erit institutio: quod tute pau-
lo pòst poteris intelligere. Quod si illi freti
ingenio nostra præceptione non indigerent,
tamen iusta causa daretur, quare iis, qui mi-
nus ingenij habent, adiumento velimus esse.
Nunc de artificiosa memoria loquemur.
Constat igitur artificiosa memoria ex locis &
imaginibus. Locos appellamus eos, qui bre-
uiter, perfectè, insigniter, aut natura, aut ma-
nu sunt absoluti, vt eos facile naturali me- B
moria comprehendere & amplecti queamus,
vt ædes, intercolumnium, angulum, fornicē,
& alia, quæ his similia sunt. Imagines, sunt
formæ quædam, & notæ, & simulacr.. eius rei,
quam meminisse volumus: quod genus, equi,
leones, aquilæ, quorum memoriam si vole-
mus habere, imagines eorum certis in locis
30 collocare nos oportebit. || Nunc cuiusmodi
locos inuenire, & quo pacto reperire, & in
locis imagines constituere oporteat, osten-
demus. Quemadmodum igitur qui literas
sciunt, possunt id, quod dictum est, scribere, &
recitare quod scripserunt: ita qui μνημονικὰ
didicerunt, possunt quæ audierūt, in locis
collocare, & ex his memoriter pronunciare.
Loci enim ceræ, aut chartæ simillimi sunt:
imagines, literis: dispositio. & collocatio
imaginum, scripturæ: pronuntiatio, lectio-
ni. Oportet igitur, si volumus multa me-
minisse, multos nobis locos comparare, vt in C
multis locis multas imagines collocare pos-
simus. Item putamus oportere ex ordine hos
locos habere, ne quando perturbatione ordi-
nis impediamur, quo secius quoto quoque
loco libebit vel à superiore, vel ab infe-
riore, vel à media parte imagines, sequi, ea,
quæ mandata locis erunt, edere, & profer-
re possimus. Nam vt, si in ordine stanteis
notos compluréis viderimus, nihil nostra in-
tersit, vtrùm à summo, an ab imo, an ab
medio nomina eorum dicere incipiamus:
item in locis ex ordine collocatis eueniet, vt
in quamlibet partem quoto quoque loco li-
bebit, imaginibus commoniti dicere possi-
31 mus id, quod locis mandauerimus. || Quare,
placet & ex ordine locos comparare, & lo-
cos, quos sumserimus, egregiè commoditérq;
notarie oportebit, vt perpetuò nobis hærere
possint. Nā imagines, sicut literæ, delentur,
vbi nihil illis vtimur loci, tanquam cera, D
remanere debent. Et, ne fortè in numero
locorum falli possimus, quintum quemque
locum placet notari: quod genus, si in quin-
to loco manum auream collocemus, & si in
decimo aliquem notum, cui prænomen sit.
Decimo: deinde facile erit simileis notas
quinto quoque loco collocare. Item commo-
dius est in derelicta, quàm in celebri regione
locos comparare: propterea quod frequen-

tia, & obambulatio hominum conturbat &
infirmat imaginum notas: solitudo conseruat
integras simulacrorum figuras. Præterea dis-
similes forma, atque natura loci comparandi
sunt, vt distinctè interlucere possint. nam si-
quis multa intercolumnia sumserit, contur-
babitur similitudine locorum, vt ignoret,
quid quoque in loco collocarit. Et magni-
tudine modica, & mediocreis locos habere
oportet: Nā & præter modū ampli vagas ima-
gines reddunt, & nimis angusti sæpe non vi-
dentur posse capere imaginum collocationē.
32 || Tum nec nimis illustrei, nec vehementer
obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæ-
centur tenebris imagines, aut splendore præ-
fulgeant. Interualla locorū mediocria placet
esse, ferè paulo plus, aut minus pedum trice-
num. Nam vt aspectus, ita cogitatio minus
valet, siue nimis procul remoueris, siue ve-
hementer propè admoueris id, quod oportet
videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulo
plura explorauerit, quamuis multos, & ido-
neos locos comparare: tamen siquis ad ista
satis idoneos inuenire, se non putabit, ipse
sibi constituat quam volet multos licebit.
Cogitatio enim quamuis regionem potest
amplecti: & in ea situm loci cuiusdam ad suū
arbitrium fabricari & architectari. Quare li-
cebit, si hac prompta copia contenti non eri-
mus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra
regionem constituere, & idoneorum locorum
commodissimam distinctionem comparare.
De locis satis dictum est: nunc ad imaginum
33 rationem transeamus. || Quoniam ergo rerum
simileis imagines esse oportet, & ex omni-
bus verbis notas nobis similitudines eligere
debemus, duplices similitudines esse debent:
vnæ rerum, alteræ verborum. Rerum simili-
tudines exprimuntur, cùm summatim ipso-
rum negotiorum imagines comparamus. Ver-
borum similitudines cōstituuntur, cùm vnius- C
cuiusque nominis, & vocabuli memoria ima-
gine notatur. Rei totius memoriam sæpe vna
nota, & imagine simplici comprehendemus,
hoc modo: Vt, si accusator dixerit, ab reo ho-
minem veneno necatum, & hereditatis causa
factū arguerit, & eius rei multos dixerit te-
steis, & conscios esse: si hoc primùm, vt ad de-
fendendum nobis expeditum sit, meminisse
volemus: in primo loco rei totius imaginem
conformabimus: ægrotum in lecto cuban-
tem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si
formam eius detinebimus. si eum non agno-
uerimus: aliquem ægrotum non de minimo
loco sumemus, vt cito in mentem venire pos-
sit, & reum ad lectum eius adstituemus, dex-
tra poculum, sinistra tabulas, medico testi-
culos arietinos tenentem. Hoc modo & te-
stium, & hereditatis, & veneno necati memo-
34 riam habere poterimus. || Item deinceps ce-
tera crimina ex ordine in locis ponemus: & D
quotiescunque rem meminisse volemus, si
formarum dispositione, & imaginum dili-
genti notatione vtemur, facilè ea, quæ vole-
mus, memoria consequemur. Cùm verbo-
rum similitudines imaginibus exprimere vo-
lemus, plus negotii suscipiemus, & magis
ingenium nostrum exercebimus. Id nos hoc
modo facere oportebit. Iam domitionem re-
ges Atridæ parant. In loco constituere opor-

per manus ad cœlum tollentem Domitium, cùm a regibus Martiis loris cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem reges. In altero loco Aesopum & Cimbrum subornare vagantem Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit, Atridæ parant, hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exsuscitauerimus hac notatione, vt versu posito, ipsi nobiscum primùm transeamus bis aut ter eum versum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina. nam vtraque altera separata minus erit firma, ita tamen vt multo plus in doctrina atque arte præsidii sit. Quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cùm ab instituto nostro recessissemus, minus commodè seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. ‖ Nunc, quoniam solet accidere, vt imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa vtrumque fiat, considerandum est, vt, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri: nam si quas res in vita videmus paruas, vsitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quòd nulla nisi noua, aut admirabili re commouetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. Itémque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiscimur plerumque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd vsitatæ res facilè è memoria elabuntur, insignes, & nouæ manent diutius. ‖ Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipseis solis mirantur, quia rarò accidunt: & solis eclipseis magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari & vsitata re non exsuscitari, nouitate verò, & insigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inueniat: si quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplinæ comparantur. ‖ Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissimè potest. id accidet, si quam maximè notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agenteis imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, vt si coronis, aut veste purpurea, quo nobis notior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, vt si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nam ea res quoque faciet, vt facilius meminisse possimus. Nã, quas res veras facilè meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, vt identidem primos quosque locos imaginum renouandarum causa celeriter animo percurramus. ‖ Scio, plerósque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, vt multorum verborum imagines conscriberent, vti qui eas ediscere vellent, paratas haberent, nequid inquirendo consumerent operæ: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primùm, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, mòdò aliud, modò aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quemquam remouere, vt nequid ipse quærat, cùm nos illi omnia parata, quæsitaque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commouetur. Nam vt sæpe formam, siquam similem cuipiam dixerimus esse, non omneis habemus assensores, quòd alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, vt, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum videantur insignes aliis. Quare sibi quemque suo commodo conuenit imagines comparare. ‖ Postremò præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conueniat. & vnum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli causa subiicere, quo res possit esse dilucidior: vt cum de proœmiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille proœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne fortè verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & vtiliores sint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores sine labore, & molestia facilè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt versus meminisse possimus, sed vt hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: vt ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. ‖ Sed cùm in omni disciplina infirma est artis præceptio: sine summa assiduitate exercitationis, tum verò in μνημονικοῖς minimùm valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos locos, vt habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. Nõ enim sicut à cęteris studiis abducimur nonnũquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Nũquã est enim, quin aliquid memorię tradere velimus, & tum maximè cùm aliquo maiore negotio detinemur. Quare cùm sit vtile facilè meminisse, non te fallit, quod tãtopere vtile sit, quãto labore sit appetendum; quod poteris existimare, vtilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus quàm res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque parteis in animo frequẽtato, & quod maximè necesse est, exercitatione confirmato.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM.

Liber quartus.

2 QVONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conſcripſimus, & quibus in rebus opus fuit exēplis vti, noſtris exemplis vſi ſumus, & id fecimus præter conſuetudinem Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt: neceſſariò faciendum eſt, vt paucis rationem noſtri conſilij demus. Atque hoc nos neceſſitudine facere, non ſtudio, ſatis erit ſigni, quòd in ſuperioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti ſumus. Nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliquū eſt artis, ita, vt inſtituimus, perſoluemus. Sed faciliùs noſtram rationem intelliges, ſi prius, quid illi dicant, cognoueris. Cōpluribus de cauſis putant oportere, cùm ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionē, vniuſcuiuſq; generis ab oratore aut poeta probato ſumtum ponere exemplum. Et primùm ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea quòd videatur eſſe oſtentatio quædā, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed etiam ipſos videri velle artificioſè gignere exempla: hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non artem oſtendere. 3 Quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento, ne nos ſolos probare, nos amare, alios cōtemnere, & deridere videamur. Etenim cùm poſſimus ab Ennio ſumtum, aut a Graccho ponere exēplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Præterea exēpla teſtimoniorum locū obtinent. Id enim quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio exemplo, ſicuti teſtimonio comprobatur. Non igitur ridiculus ſit, ſiquis in lite, aut in iudicio, domeſtico teſtimonio pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur? Vt enim teſtimonium, ſic exemplum, rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc, niſi à probatiſſimo ſumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. Etenim neceſſe eſt aut ſe omnibus anteponant, & ſua maximè probent: aut negent optima eſſe exempla, quæ à probatiſſimis oratoribus, aut poetis ſunt ſumta. Si ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt: ſi quos ſibi præponant, & eorū exempla ſuis exemplis non putent præſtare: nō poſſunt dicere, quare ſibi illos anteponāt. Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum? Nā cùm res, probabiliores, tum hominum ſtudia, ad imitandum alacriora reddit, immo erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cum ſpes iniecta eſt poſſe imitando, Gracchi, aut Craſſi conſequi facultatem. 5 ‖ Poſtremò hoc ipſum ſummum eſt artificium, res varias, & diſpareis in tot poematibus, & orationibus ſparſas, & vagè diſiectas, ita diligenter eligere, vt vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubiicere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolùm fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cùm talem laborem nō fugiſſemus: nunc verò ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt enim, qui non cùm ſummè teneat artem, poſſit ea, quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? Ceteri, cùm legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & Poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent, quòd ſcire nō poſſunt, vbi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maxime delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè ſcribenda, redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exemplis vti. 4 ‖ Hæc illi cùm dicunt, magis nos auctoritate ſua commouent, quàm veritate diſputationis. Illud enim veremur: ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea ſteterint ii, qui & inuentores huius artificii fuerunt, & vetuſtate iā ſatis omnibus probati ſunt. Quòd ſi, illorum auctoritate remota, res omnes voleut cum re comparare: intelligent, non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primùm igitur, quod ab eis de modeſtia dicitur, videamus, ne nimiùm inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quicquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt? cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſiquis ad Olympiacum venerit cursum, & ſteterit, vt mittatur, impudenteſque illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret aliis, quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyoniis curſitarint: ſic iſti, cùm in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificij, elaborent, aiunt facere immodeſtè: ipſi aliquem antiquum oratorem, aut Poetam laudant, aut ſcripturam, ſic vt in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. 5 ‖ Non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne, qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. artem tuam ſcribis: gignis nobis nouas præceptiones: eas ipſe confirmare non potes: ab aliis exempla ſumis. vide, ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorum volumina prehenderint

antiqui

antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint: nihil iſtis, quod ſuum velint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, vt teſtimonia, ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim cùm dicimus eſſe exornationem, quæ verbi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum a Craſſo, QVOD POSSVMVS ET DEBEMVS, teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum, & teſtimonium: Exemplo demonſtratur id, quod dicimus, cuiuſmodi ſit: Teſtimonio, eſſe illud ita, vt nos dicimus, confirmatur. || Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire. aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contràque faciunt, quàm polliceri videntur. nam cùm ſcribere artem inſtituunt, videntur dicere ſe excogitaſſe quod alios docerent: cùm verò ſcribunt, oſtendunt nobis, quid alij excogitarint. At hoc ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile, vtrum laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum non ſtatim præclarum. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuò glorièmini, niſi fortè etiam ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud artificium egregium dicitis: videte, ne inſueti rerum maiorum videamini, ſi vos paruæ res, ſicuti magna, delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. || Quiſquis enim audierit de arte paulò plus, in elocutione præſertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicentur: facere nemo poterit, niſi eruditus. ita vt, ſi de tragœdiis Ennii velis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos: ſed quia planè rudis id facere nemo poterit, cùm feceris, te literatiſſimum putes, ineptus ſis, propterea quòd id facilè faciat quiuis mediocriter literatus: item ſi, cùm ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificii notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſimè te feciſſe putes erras: propterea quòd iſto ſigno videmus te nonnihil eius ſcire, aliis ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius, ipſum ſcribere ex arte. Qui enim ſcribit artificioſè, ab aliis commodè ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuò ipſe commodè ſcribit. Et ſi eſt maximè artificioſum, alio tempore vtantur ea facultate, non tum, cùm parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremo, in eo vim artificii conſumant, vt ipſi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc, quæ ſeparatim dici poſſunt, conſideremus. || Dicimus ergo, eos omneis, ideò quòd alienis vtantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla ſumant, ſed de eo, quod poſtea diximus, antè videamus. Si concederem, aliena oportere aſſumere exempla, vincerem vnius oportere: primùm, quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. Liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi in omneis res ſuppeditaret exempla, vel Poetam, vel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult, vtrum vnum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes vnum conſiſtere: ipſe quoque ad omnium nitetur facultatem. ſi id deſperabit, in paucis ſe exercebit. ipſis enim contentus erit. nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes vnum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, ceteriſque: item ſumtis aliis à Poetis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit, eum, qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuiſſe ſumi. || Quare ſi vnius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, non putare vnum omnia poſſe. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, ſi ab vno exempla ſumſiſſent. nunc hoc ſigni eſt, ipſos artis ſcriptores non putaſſe vnum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus, & Poetis exempla ſumſerunt. Deinde, ſi quis velit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum non malè vtatur hoc adiumento, quòd vnus omneis artis parteis conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat eorum rationem, qui omninò improbent artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio comprobare? Ergo ab vno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omninò aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe. || Primùm omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, non vt ſi quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibi quod oſtendam. Si merces ipſi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: vt ſi aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplū pugno non habeant, quod oſtendant: ſi Triptolemus, cùm hominibus ſemen largiretur, ipſe ab aliis hominibus id mutuaretur: aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vellet, ipſe à vicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Iſti magiſtri, omnium dicendi præceptores, non videntur ſibi ridiculè facere, cùm id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui ſe fonteis maximos, penitùs abſcōditos, aperuiſſe dicat, & hæc, ſitiens quam maximè loquatur, neq; habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur? Iſti cùm nō modò dominos ſe fontiū, ſed ſeipſos fonteis eſſe dicant, & omnium rigare

debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cùm id polliceantur aliis, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, vt Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti; sed omnia coram magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerare poterat. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. 11 ‖ Præterea nec possunt quidem ea quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter vnusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat in præcipiendo expressè conscripta ponere oportet exempla, vt in artis formam cõuenire possint: & pòst in dicendo ne possit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam vt magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est vti. Postremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse vsitata. Ergo hæc asperiora primò videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus, factũ esse, vt quod commodius esset in hoc libro, id nostrũ non esset: quod asperius, & inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incõmoditatem fugimus. His de causis, cùm artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, vt ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

12 ‖ SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: vnã grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis est quæ constat ex verborum grauium magna & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatissima verborũ dignitate. Attenuata est, quæ demissa est vsque ad vsitatissimam puri consuetudinem sermonis. In graui figura consumetur oratio, si, quæ cuiusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, siue propria, siue translata, siue extranea, ad vnamquamque rem accommodabuntur: &, si graues sententiæ, quæ in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur. &, si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus pòst dicemus, adhibebuntur. 13 ‖ In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est vestrum, iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In iis, qui violassent ingenuam, matremfamiliæ constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremò necassent, maxima supplicia maiores nostri consumserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, vno consilio vniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeles cogitationes! ô derelictos ab humanitate homines! Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes, reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerunt in ciuitatem: quomodo deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in seruitutem, matribusfamilias, & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, vrbs acerbissimo concidat incendio conflagrata? qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderint cinerem? Nequeo verbis consequi, iudices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus rei, facilè edocet, vt eum, qui fortunas omniũ voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostiũ dominatu nefario voluerit obruere. 14 ‖ In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, vt antè dixi aliquantulum dimiserimus, neque tamen ad infimũ descenderimus, sic: Quibuscum bellum gerimus, iudices, videtis: cum sociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conseruare soliti sunt. Hi cùm se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt, tum verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset, scire, & æstimare poterant. Hi, cùm deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, cùm multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præstò esse viderent? non denique vllam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent: si totum certamen in vno prælio positum putarent; tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate consenserunt, cùm aut armis, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, Quid? Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facilè conarentur, quo illi quemadmodum discessent, videbant. Nam rerum imperiti, qui vniuscuiusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ii per imprudentiam facillimè deducuntur in fraudem. At ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum euentu, suis rationibus possunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, vt imperium populi Roman. temere auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. quid aliud nisi id, quod dico, potest esse? 15 ‖ In attenuato figuræ genere, quod ad

infimam,

infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: Nam, vt forte hic in balneas venit, cœpit, postquàm perfusus est, defricari. Deinde, vbi visum vt in alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modò me pulsauerunt: satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum vero iste cœpit clamare voce ista, quæ vel facile cuiuis rubores eiicere posset: Ita petulans es, atque acer, vt ne ad solarium quidem idoneus, vt mihi videtur, sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito eiusmodi conuiciorum. Vbi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, vt omnia sine famæ detrimento facere posset? ‖ Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne dum hæc genera consectemur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ rectè videtur appellari, si sufflata nominabitur. Nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata est, cùm aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui monteis belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cùm declinassent, & ab eo, quò profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. ‖ Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eo non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & dissolutum: eò quòd sine neruis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmare, nec viriliter sese expedire. Id est huiusmodi: Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaceis. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem. Diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum, & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc: Nam iste istic ad balneas accessit: ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit. Postea dixit his illi, considerabo. Post ille huic conuicium fecit, & magis, magisque præsentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis, compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus pòst loquemur: quæ si rara disponentur, distinctam sicuti coloribus: si crebra collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, vt facilè satietas varietate vitetur.

‖ QVONIAM, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere locutio commoda, & perfecta. Quæ maximè ad commodum oratoris accommodata est, treis res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegantia est, quæ facit, vt vnumquidque purè, & apertè dici videatur. Hæc distribuitur in Latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse: Solœcismus, & Barbarismus. Solœcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cùm verbum aliquod vitiosè effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte Grammatica dilucidè discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, vsitatis verbis, & propriis. Vsitata sunt ea quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba sunt, aut esse possunt, de qua loquemur.

‖ COMPOSITIO, est verborum constructio, quæ facit omneis parteis orationis, æqualiter perpolitas. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam, atque hiantem orationem reddunt, vt hoc est: Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si vitabimus eiusdem literæ nimis assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis vti, *O Tite, tute Tati, tibi tanta tyranne tulisti.* Et hic eiusdem Poetæ: *Quidquam quisquam cuiquam quod conuenict, neget.* Et, si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non vtemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: *Flentes, plorantes, lachrymantes, obtestantes.* Et, si verborum transiectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur. quo in vitio est Lucilius assiduus, vt hoc est in priore libro: *Has res ad te scriptas, Luci, misimus, Aeli.* Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aureis, & oratoris spiritum lædit. His vitiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. DIGNITAS est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. Hæc in verborum, & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitio-

ne. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

20 ‖ REPETITIO est, cùm continenter ab vno, atque eodem verbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item Scipio Numantiam sustulit, Scipio Kartaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit. Item, tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum venire conaris? audes verbum facere? audes quidam ab istis petere? audes supplicium deprecari? quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc B exornatio, cùm multum venustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimùm. Quare videtur esse adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem. Conuersio est, per quam non, vt antè, primum repetimus verbũ, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos populus Roman. iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, resp. sublata est. Item, C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat. ergo in ciuitate primus erat. Itẽ, Nam cùm istos, vt absoluant te, rogas: vt peierent, rogas: vt existimationem negligant, rogas: vt leges populi Rom. tuæ libidini lar-21 giantur, rogas. ‖ Complexio est, quæ vtramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, vt & repetatur idem C primum verbum sæpius, & crebrò ad idem postremum reuertamur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Karthaginiẽses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui Italiã deformauerunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Karthaginienses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, Quem senatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absoluetis? Traductio est, quæ facit, vt, cùm idem verbum crebriùs ponatur, non modò non offendat animum, sed etiam conciniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus. ergo inimicum sic vlcisci voluit, vt ipse D sibi reperiretur inimicus? Item, Diuitias sine diuitum esse: tu vero virtutem præfer diuitiis. Nam si voles diuitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur diui-22 tiæ, quæ virtutis pedissequæ sint. ‖ Ex eodem genere exornationis est, cùm idem verbum, modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, Amari iucundũ est, si curetur, nequid insit amari. Item, Veniã ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc proposita sunt, vt ad idẽ verbum non inopia verborum sit, vt redeatur sæpius: sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, quam verbis demonstrari potest. Cõtentio est, cùm ex contrariis verbis, aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in feruentissima freges. Tacito cùm opus est, clamas: cùm loqui conuenit, obmutescis. Ades? abesse vis: abes? reuerti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus esse. ‖ Exclamatio est, quæ confi-23 cit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerũt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiosæ Fregellæ, quàm facilè scelere vestro contabuistis, vt, cuius nitor vrbis Italiam nuper illustrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant.

Item, Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cuiusque petistis: tantámne ex iniquitate iudiciorum vestris calumniis assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco vtemur, & raro, & cùm rei magnitudo postulare videbitur: ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis est, neque concinna, sed hæc, quæ cùm enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cùm igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, vtrùm animos sociorum ab republica remouebas, & alienabas an non? & vtrùmne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? ‖ Ratiocinatio est, per quam 24 nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus vniuscuiusque propositionis explanationem. Ea est huiusmodi: Maiores nostri siquam vnius peccati mulierem damnabant: simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarant, eam veneficii quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, cæteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, vt quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacẽ, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid putabant impudicam quoque necessariò. Quare? quia nulla facilius

cilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cùm, cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in viris? idémne hoc obseruabant? minime. Quid ita? quia viros ad vnumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item, Bene maiores nostri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo antè in amplissimo statu collocarat. Quid quòd exercitum contrà duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hosteis putare: qui victi sunt, eos homines iudicare, vt possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profectò iam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consueui. ‖ Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, & animum auditoris retinet attentum, tum venustate sermonis, tum rationum exspectatione. Sententia, est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum virtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit vsus. Item, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item, Egens æque est is, qui nō satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, Optima viuendi ratio est eligēda, eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbādæ, propterea quòd habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quòd sola virtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cùm enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter efferuntur, hoc modo sine ratione: Errant, qui in prosperis rebus omneis impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. ‖ Cum ratione, hoc pacto, Qui adolescentum peccatis ignosci putant oportere, falluntur: propterea quòd ætas illa non est impedimento bonis studiis. at hi sapienter faciunt, qui adolescenteis maxime castigant, vt quibus virtutibus omnem vitam tueri possint, eas in ætate maturissima velint comparare. Sententias interponi rarò conuenit, vt rei actores, non viuendi præceptores esse videamur. Cùm ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cùm ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumtam. Cōtrarium, idem ferè est, quod contentio. Contrarium, est: quod ex reb. diuersis duabus, alteram breuiter, & facilè confirmat, hoc pacto, Nā, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, cum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item, Nam, quē in amicitia perfidiosum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et, qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodū, & sui cognoscentem fore in potestate quis speret? Et, qui in sermonibus & conuentu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cùm plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi postquàm pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? ‖ Hoc exornationis genus, breuibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cùm commodum est auditu, propter breuem & absolutam conclusionem: tum verò vehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, vt aut dilui non possit, aut multo difficillimè possit. Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id est vnum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, & amicū lædebas. Ex duobus membris solis hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cum singula verba internallis distinguūtur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduersarios perterruisti. Item, Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris vehementiam hoc interest, quòd illud tardiùs, & rariùs venit, hoc crebriùs & celeriùs peruenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione dexteræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem, crebro, & celeri vulnere corpus consauciari videtur. ‖ Continuatio est, densa & continens frequentatio verborum cum absolutione sententiarum. Ea vtemur commodissimè tripertito: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quàm in casu, præsidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quòd ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimum fortuna potest: qui suas rationes omneis in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad cōtinuationis vim adeò frequentatio est necessaria vt infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiusmodi continuationes. Compar appellatur, quod habet

in ſe membra orationis, de quibus antè diximus, quæ conſtant ex pari ferè numero ſyllabarum. Hoc non de enumeratione noſtra fiet (nam id quidem puerile eſt) ſed tantum affert vſus, & exercitatio facultatis, vt animi quodam ſenſu per membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias cōparabat: hæc omnia graueis caſus adminiſtrabant. Item, Illi fortuna felicitatem dedit, huic induſtria virtutem comparauit.

29 ‖In hoc genere ſæpe fieri poteſt, vt non planè par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe videatur, ſi vna, aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut ſi, cùm in altero plures ſunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores ſyllabæ erunt: vt longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur & exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cùm in eadem constructione verborum, duo, aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item, Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen cùm ita viuit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cùm, tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſè, delinquis ſtudioſè, loqueris odioſè. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine verſatur, inter ſe vehementer conueniunt: & ea re, qui his bene vtuntur, plerumque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditiſſima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ caſus habent, ad caſus ſimileis: & illa, quæ non habent, ad ſimileis exitus veniunt.

30 ‖ Annominatio eſt, cùm ad idem verbum, & idem nomen acceditur commutatione vel additione vnius litteræ, aut litterarum, ſyllabæ, aut ſyllabarum: aut ad res diſſimileis ſimilia verba accommodantur. Ea multis, & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione eiuſdem litteræ, ſic: Hic, qui ſe magnificè iactat, atque oſtentat, veniit à te antè, quàm Romam venit. Ex contrario ſic: Hic, quos homines alea vincit, eos ferro ſtatim vincit. Productione eiuſdem literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiuſdem literæ, hoc modo. Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen non tantùm curiam diligit, quantùm Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis literis, ſic: Si lenones, tanquam leones vitaſſet, vitæ ſe tradidiſſet. Transferendis literis, ſic: Videre iudices, vtrùm homini nauo, an vano credere malitis. Item, Nolo eſſe laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in literarum breui commutatione, aut productione, aut translatione, aut aliquo huiuſmodi genere verſantur. ‖ Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis ſimilitudinem, & tamen diſſimiles non ſunt: quibus de generibus vnum eſt huiuſmodi, Quid veniam, qui ſim, quare veniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, breui cognoſcetis. Nam hic eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, quàm illæ ſuperiores, ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiuſmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino P.C. circumſcripti putentur. Hæc annominatio magis accedit ad ſimilitudinem, quam illa ſuperior: ſed minus, quam illæ ſuperiores: propterea quòd non ſolum additæ, ſed vno tempore demtæ quoque literæ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut vnius, aut plurium nominum. ‖ Vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo labore animum ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgatæ ſunt. Alexandrum omnes, vt maximè metuerunt, item plurimùm dilexerunt. Alexandro ſi vita longior data eſſet, Oceanum Macedonum gloria tranſuolaſſet. Variè hic vnum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina caſibus commutatis, hoc modò faciunt annominationem: Tib. Gracchum remp. adminiſtrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. G. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum reip. amantiſſimum ſubitò de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum malorum perfidia per ſcelus vita priuauit. Tuus, ô Druſe, ſanguis domeſticos parietes, & vultum parentis aſperſit. Sulpicium, cui paulò antè omnia concedebant, eum breui ſpatio non modò viuere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. ‖ Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus verbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perrarò ſumenda ſunt, cùm in veritate dicemus: propterea quod hæc reperire poſſe non videntur ſine elaboratione, & conſumtione operæ. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad veritatem, videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modò tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quoque in eiuſmodi oratione auditor, propterea quòd eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ ſunt ampla & pulchra, diu placere poſſunt: quæ lepida & concinna, citò ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quomodo igitur, ſi crebrò his generibus vtemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita ſi rarò has interſeremus exornationes, & in cauſa tota variè diſpergemus, commodè luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem.

34 ‖ Subiectio eſt, cùm interrogamus aduerſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſſit: deinde ſubiicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum ſit, aut obfuturum illis è contrario, hoc modo:

Quare

Quæro igitur, vnde ille tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona vænierunt. Hereditas aliqua obuenit non potest dici, sed etiam à necessariis omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis: aut isti domi nascitur aurum, aut, vnde licitum non est, pecunias accepit. Item, Sæpe, iudices, animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest aduersarius facere. Nam vtrum ad patris eius virtutem confugiet? at eũ vos iurati capite damnastis. An ad suam reuertetur antiquam vitam, alicubi honestè tractatam? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conueniat commoueri? at hi quedem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti: non, nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. Cùm ipse te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilominus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cùm tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissimè sepultura quoque prohibuisti. ‖ Multùm inest acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd, cùm quæsitum est, quid oporteat, subiicitur id non esse factum. Quare facillimè fit, vt ex his augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, vt ad nostram quoque personam referamus subiectionem, sic: Nam quid me facere conueniret, cùm à tanta multitudine Gallorum circum sederer? an dimicarem? at cùm parua manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod exspectarem, habebamus, neque erat quo vitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at eos videbar ea accepisse conditione, vt, quoad possem, incolumeis patriæ & parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, vt ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm, quod factum sit, faciendum fuisse. Gradatio est, in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quam ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis & quod libet, licet: & quod licet, possunt, & quod possunt, audent: & quod audent, faciunt, & quod faciunt, vobis molestum non est? Item. Non sensi hoc, & non suasi, neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item, Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superauere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. ‖ Habet in se quendam leporem superioris cuiusque crebra repetitio verbi, quæ propria est huius exornationis. Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolutè, hoc modo: Maiestas reipublicæ est, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aureis, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Item, Non est ista diligentia, sed auaritia: idem quòd diligentia, est accurata conseruatio suorum, auaritia, iniuriosa appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo, est contemtio laboris, & periculi cum ratione vtilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est, cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc ideò commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuspiam vim, & potestatem ita dilucidè proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis opus fuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur. Transitio vocatur, quæ cùm ostendit breuiter quod dictum sit, proponit item breui quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc in parenteis qualis exstiterit, considerate. Item, Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. ‖ Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto. Quòd si iste suos hospites rogasset, immò si innuisset modò: hoc facilè perfici posset. Item, Nam postquàm isti vicerunt, atque adeò victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeò insectaris! Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio præsertim cùm scribas, ad optimum, & electissimum verbum deuenire? Est cùm non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse, vt, cùm eam communi verbo appellaris, leuius dixisse videaris: cùm ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. quòd si continuò venisses ad id verbum: nec rei, nec verbi gratia animaduersa esset. ‖ Occupatio est, cùm dicimus, nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consultò relinquo. Et illud prætereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde quòd iniuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item, Non dico te ab sociis pecu-

nias accepisse:non sum in eo occupatus,quod A
ciuitates, regna, domos omnium depeculatus
es : furta , rapinas tuas omitto omneis. Hæc
vtilis est exornatio , si, aut rem , quam non
pertineat aliis ostendere , occulte admonuis-
se prodest,aut si longum est,aut ignobile, aut
planum , aut non potest fieri,aut facilè potest
reprehendi : vt vtilius sit occultè fecisse su-
spicionem, quam huiusmodi intendisse ora-
tionem , quæ redarguatur. Disiunctio est,cùm
eorum , de quibus dicimus, aut vtrumque,
aut vnumquodque certo concluditur verbo,
sic : Populus Romanus Numantiam deleuit,
Karthaginem sustulit , Corinthum disiecit,
Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires
corporis auxiliatæ sunt , nihil Karthaginen-
sibus scientia rei militaris adiumento fuit,ni-
hil Corinthiis erudita calliditas præsidii tu-
lit , nihil Fregellanis morum & sermonis so-
cietas opitulata est. Item formæ dignitas aut
morbo deflorescit , aut vetustate extinguitur. B
Hic vtrumque,& in superiore exemplo vnam-
quamque rem certo verbo concludi vide-
39 mus. || Coniunctio est, quum interpositione
verbi & superiores orationis partes compre-
henduntur , & inferiores hoc modo, Formæ
dignitas aut morbo deflorescit,aut vetustate.
Adiunctio est , cùm verbum , quo res com-
prehenditur , non interponimus, sed aut pri-
mum , aut postremum collocamus. Primum,
hoc pacto : Deflorescit formæ dignitas , aut
morbo, aut vetustate. Postremũ sic:Aut mor-
bo , aut vetustate formæ dignitas deflorescit.
Ad festiuitatem disiunctio est apposita. quare
rarius vtemur ea , ne satietatem pariat. Bre-
uitatem parit coniunctio. quare sæpius ad-
hibenda est. Hæ tres exornationes de simpli-
ci genere manant.Conduplicatio est, cum ra-
tione amplificationis, aut commiserationis,
eiusdem vnius , aut plurimum verborum ite-
ratio , hoc modo : Tumultus C. Gracchi,tu- C
multus ,domesticos & intestinos comparat.
Item , Commotus non es , cùm tibi mater
pedes amplexaretur,non es commotus.Item,
Nunc etiam audes in horum conspectum ve-
nire, proditor patriæ,proditor,inquam , pa-
triæ , venire audes in horum conspectum:Ve-
hementer auditorem commouet eiusdem re-
dintegratio verbi , & vulnus maius efficit in
contrario causæ , quasi aliquod telum sæpius
perueniat in eandem partem corporis.Inter-
pretatio est , quæ non iterans idem redinte-
grat verbum,sed id commutat, quod positum
est , alio verbo , quod idem valeat , hoc mo-
do : Remp. radicitus euertisti,ciuitatem fun-
ditus deiecisti. Item,Patrem nefariè verbera-
sti,parenti manus sceleratè intulisti. Necesse
est eius, qui audit animum commoueri , cùm
grauitas prioris dicti renouatur interpreta-
40 tione verborum. || Commutatio est , cùm duæ
sententię inter se discrepantes ex transiectio- D
ne ita efferuntur , vt à priore posterior, con-
traria priori proficiscatur, hoc modo : Esse
oportet , vt viuas:non viuere,vt edas. Item,
Ea te poemata non facio : quia cuiusmodi
volo , non possum : cuiusmodi possum, nolo.
Item,quæ de illo dicuntur , dici non possunt:
quæ dici possunt , non dicuntur. Item , Si
poema loquens pictura est : pictura tacitum
poema debet esse. Item. Quia stultus es , ca A
te taces : non tamen, quia taces , ea re stul-
tus es. Non potest dici , quin commodè fiat,
cùm contrariæ sententiæ translatione , ver-
ba quoque conuertantur. Plura hîc subiicie-
mus exempla , vt quoniam difficile est hoc
genus exornationis inuentu, dilucidum esset,
vt, cùm bene esset intellectum , facilius in di-
cendo inueniretur. Permissio est, cùm osten-
dimus in dicendo nos aliquam rem totam
tradere & concedere alicuius voluntati , sic:
Quoniam omnibus ereptis, solùm mihi su-
perest animus & corpus, hæc ipsa, quæ mi-
hi de multis sola relicta sunt , vobis & vestræ
condono potestati. Vos me , quo pacto vo-
bis videtur , vtamini , atque abutamini lice-
bit , impunè : in me , quicquid libet , statui-
te , dicite , atque obtemperabo. Hoc genus
tametsi aliàs quoque nonnunquam tracta-
tum est , tamen ad misericordiam commo-
uendam vehementissimè est accommoda- 41
B tum. || Dubitatio est , cùm quærere videtur
orator , vtrum de duobus potius , aut quid de
pluribus potissimùm dicat , hoc modo : Ob-
fuit eo tempore plurimùm reipublicæ per cõ-
sulum siue stultitiam , siue malitiam dicere
oportet, siue vtrumque. Item, Tu istud ausus
es dicere , homo omnium mortalium ? quæ-
ro, quónam te digno moribus tuis appellem
nomine. Expeditio est,cum rationibus com-
pluribus enumeratis, quibus aliqua res aut
fieri , aut non fieri potuerit , cæteræ tolluntur,
vna relinquitur , quam nos intendimus , hoc
modo : Necesse est, cùm constet istum nostrum
fundum fuisse, ostendas , te aut vacuum
possedisse , aut vsu tuum fecisse , aut emisse,
aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cùm e-
go adessem, possidere non potuisti. tuum vsu
fecisse etiamnum non potes : emtio nulla
profertur. hæreditate tibi, me viuo, mea pe-
cunia venire non potuit. Relinquitur ergo, vt 42
C me vi de meo fundo deiēceris. Hæc exornatio
plurimùm iuuabit coniecturaleis argumenta-
tione :sed non erit, tanquam in plerisque,vt cũ
velimus, ea possimus vti. nam facere id non
poterimus, nisi nobis ipsa negotij natura da-
bit facultatem. || Dissolutio est , quæ coniun-
ctionibus verborum è medio sublatis sepa-
ratis partibus effertur, hoc modo : Gere morẽ
parenti,pare cognatis , obsequere amicis, ob-
tempera legibus. Item, descende in integram
defensionem: noli quidquam recusare : da ser-
uos in quæstionem : stude verum inuenire.
Hoc genus & acrimoniam habet in se , & ve-
hementissimum est, & ad breuitatem accom-
modatum.Præcisio est,cùm , dictis quibusdam
reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur,
in audientium iudicio, sic : Mihi tecum præ-
certatio non est, id o quod populus R. me no-
lo dicere, ne cui fortè arrogans videar : te antẽ
sæpe ignominia dignum putauit. Item , Tu
D istud nunc audes dicere , qui nuper alienæ
domui? non ausim dicere, ne, cùm te digna di-
xero, me indignum quidpiam dixisse videar.
Hîc atrocior tacita suspicio , quàm diserta ex-
planatio facta est. Conclusio est, quæ breui ar-
gumentatione ex iis, quæ antè dicta sunt , aut
facta, conficit id quod necessariò consequatur, 43
hoc modo : Quòd si Danais datum erat ora-
culum, non posse capi Troiam sine Philoctetæ
sagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt , nisi

Alexan-

Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

43 || RESTANT etiam decem exornationes verborum, quas idcircò non vagè dispersimus, sed à superioribus separauimus, quod omnes in vno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, vt ab vsitata verborum potestate recedatur, atq. in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima quæ nos admonet, vt cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibillare appellauerunt. Significandæ rei causa, sic: Postquam iste in rempublicam fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro est vtendum, ne noui verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo vtatur, & raro B non modò non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellare non potest, vt si quis, cum loquatur de Gracchis: At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, si quis, de aduersario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, 44 quod pro certo nomine collocamus. || Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata. Id aut ab inuentore conficitur, vt si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet: aut ab inuento, vt si quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: C Aut ab instrumento dominum, vt si quis, Macedonas appellarit, hoc modo: Non tam citò Sarissæ Græcia potitæ sunt: Aut idem Gallos significans dicat, Nec tam facilè ex Italia armatura transalpina depulsa est: Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, vt, si quis cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse; dicat: Mars istud te facere necessario coegit: Aut si, quod facit, ab eo, quod fit, vt cùm desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit: & frigus pigrum, quia pigros efficit ab eo, quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis. nam hîc pro Græcis & Italis, quæ continentur, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, vt si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet: cùm diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in D præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est, ideo quòd plena consuetudo est, non modò poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi nominationum. Circuitio, est oratio rem simplicem assumtam circumscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Karthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam 45 esset habita, Scipio potuit, & Karthago simpliciter appellari. || Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem peruersione, aut transiectione. Peruersione sic: Hoc vobis deos immortaleis arbitror dedisse virtute pro vestra. Transiectione, hoc modo: Instabilis in istum plurimùm fortuna valuit. Omneis inuidiosè eripuit tibi viuendi casus facultates. Huiusmodi transiectio quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus oportet verba, sicut à poetis, in quendam struere numerum, vt perfectè & perpolitissimè possint esse absolutæ. Superlatio, est oratio superans veritatem, alicuius augendi, minuendíve causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: Quòd si concordiam retinebimus in ciuitate: imperij magnitudinem solis ortu, atque occasu metiemur. Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur: A similitudine sic: Corpore niueum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur. B A præstantia hoc modo: Cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc est, Tantus erat in armis splendor, vt solis fulgor obscurior videretur. Intellectio est cum res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur. Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? Nam hîc omnis sanctimonia nuptiarum, vno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, vt si quis ei, qui vestitum, aut ornatum sumtuosum ostentet, dicat, Ostentas mihi diuitias, & locupleteis copias iactas. || Ab 46 vno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille Transalpinus: in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus vnum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præcura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hîc vnum pectus C & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hîc adauctus grauitatis gratia. Abusio est, quæ verbo simili, & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut vti pauco sermone. Nam hîc facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis, esse traducta. Translatio est, cùm verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem rectè videtur posse transferri. Ea vtimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic: Recens aduentus exercitus subitò ciuitatem extinxit. Obscœnitatis vitandæ causa, sic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi causa, sic: Nullius mœror, & calamitas istius explere inimicitias, D & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic: Aliquando reip. rationes: quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimatum reuirescunt. Translationem dicunt prudentem esse oportere, vt cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temerè & cupidè videatur in dissimilem transcurrisse. || Permutatio, est oratio, 47 aliud verbis, aliud sententia demonstrans.

Ea diuiditur in treis parteis, similitudinem, ar-
gumentum, contrarium. Per similitudinem su-
mitur, cùm translationes, vna, aut plures fre-
quenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic,
Nam cùm canes fungantur officiis luporum,
cuinam præsidio pecuaria credemus? Per argu-
mentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut
à re aliqua, similitudo augendi, aut minuendi
causa, ducitur: vt si quis Drusum, Gracchum,
Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario du-
citur, sic, vt si quis hominem prodigum & luxu-
riosum illudens, parcum & diligentem appel-
let. Et in hoc postremo, quod ex contrario su-
mitur: & in illo primo, quod à similitudine
ducitur, per translationem argumento poteri-
mus vti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic rex,
atque Agamemnon noster, siue vt crudelis est,
potius Atreus? Ex contrario, si quem impium,
qui patrem verberauerit Aeneam vocemus, in-
temperantem & adulterum, Hippolitum nomi-
nemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur
de verborum exornationibus. Nunc res ipsa mo-
net vt deinceps ad sententiarum exornationes
transeamus.

48 ‖DISTRIBVTIO est, cum in plureis
res, aut personas, negotia quædam certa disper-
tiuntur, hoc modo: Qui vestrûm, iudices, nomen
senatus diligit, hunc oderit necesse est. petulan-
tissimè enim semper iste oppugnauit senatum.
Qui equestrem locum splendidissimum cupit
esse in ciuitate, is oportet, istum maximas pœ-
nas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini
honestissimo maculæ, atque dedecori sit. Qui
parenteis habetis, ostendite istius supplicio, vo-
bis homines impios non placere. Quibus liberi
sunt, statui se exemplum, quantæ pœnę in ciuita-
te sint hominibus huiusmodi comparatæ. Item,
Senatus officium est consilio ciuitatem iuuare.
Magistratus officium est, opera & diligentia con-
sequi voluntatem senatus. Populi officium est,
res optimas, & homines idoneos maximè suis
sententiis eligere, & probare. Accusatoris officiú
cium est, inferre crimina: Defensoris, diluere &
propulsare. Testis est, dicere quæ scierit, aut au-
dierit. Quæsitoris est, vnumquemque horum
in officio suo côtinere. Quare, L. Cassi, si in causis
testem, præterquam quod sciat, aut audierit.
argumentari, & coniectura prosequi patieris: ius
accusatoris cum iure testimonij commiscebis,
testis improbi cupiditatem confirmabis, reo du-
plicem defensionem parabis. Est hæc exornatio
copiosa. Comprehendit enim breui multa &
suum cuique tribuens officium separat & res
diuidit plureis.

49 ‖ Licentia est, cùm apud eos
quos aut vereri aut metuere debemus, tamen a-
liquid pro iure nostro dicimus, quod eos mini-
me offendat, aut quos ij diligunt cum in aliquo
errato vere reprehendi posse videantur: hoc
modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus
vestræ rationes deserantur? quòd causam ve-
stram nemo suscipiat? quòd se nemo vestri de-
fensorem profiteatur? id tribuite vestræ culpæ.
atque desinite istud mirari. Quid enim est, quare
non omneis istam rem fugere, ac vitare debeât?
Recordamini quos habueritis defensores studia
eorum vobis ante oculos proponite: deinde om-
nium exitus considerate. tum vobis veniet in
mentem, vt verè dicam, negligentia vestra, siue
ignauia potius, illos omneis ante oculos vestros
trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis

in amplissimum locum peruenisse. Item, Nam
quid fuit iudices, quare in sententiis ferendis
dubitaueritis, aut istum hominem nefarium
ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini
datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non
contrà tenuiter, & nugatorie responsum? Hîc vos
veriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne
crudeles existimaremini. Dum eam vitastis vi-
tuperationem, quæ longè à vobis erat abfutura,
eam inuenistis, vt timidi, atque ignaui putare-
mini. Maximas, & priuatas, & publicas calamita-
tes accepistis: cùm etiam maiores impendere vi-
deantur, sedetis, & oscitamini. Luce noctem, no-
ćte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi
atque incommodi nuntiatur, & eum, cuius ope-
ra vobis hæc occidunt, vos remoramini diu-
tius, & alitis, ac reip. perniciem retinetis, quoad
potestis in ciuitate. 50 ‖Eiusmodi licentia si nimiú
videbitur acrimoniæ habere, multis mitigatio-
nibus lenietur. Nam continuò aliquid huiusmo-
di licebit inferre. Hîc ego virtutem vestram
quæro, sapientiam desidero, veterem consuetu-
dinem requiro, vt, quod erit commotum licen-
tia, id laude mitigetur, vt altera res ab iracú-
dia & molestia remoueat, altera res ab errato
deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicen-
do, si loco fit maximè, facit, vt & illi qui audiét
à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eo-
rum, & veritatis esse videamur. Est autem
quoddam genus licentiæ in dicendo, quod a-
stutiore ratione comparatur, cùm aut ita ob-
iurgamur eos, qui audiunt, quomodo ipsi se
cupiunt obiurgari: aut id quod scimus facilè o-
mneis audituros, dicimus nos timere quomodo
accipiant: sed tamen veritate commoueri, vt ni-
hilo secius dicamus. Horum amborum generú
exempla subiiciemus. Prioris, huiusmodi: Ni-
miùm, Quirites, animis estis, simplicibus, &
mansuetis, nimiùm creditis vnicuique existi-
matis vnumquemque eniti, vt perficiat quæ vo-
bis pollicitus sit: erratis: & frustra falsa spe iam
diu detinemini: stultitia vestra est, quia quod e-
rat in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi
sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit
exemplum. Mihi cum isto iudices, fuit amicitia,
sed ista tamen amicitia, tametsi vereor quomo-
do accepturi sitis, tamen dicam vos me priuatis.
Quid ita? quia vt vobis essem probatus, eum, qui
vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum ha-
bere malui. 51 ‖Ergo hæc exornatio, cui licentiæ
nomen est, sicuti demonstrauimus, duplici ra-
tione tractabitur: acrimonia, quæ si nimiùm
fuerit aspera, mitigabitur laude: & assimulatio-
ne: de qua superius diximus, quæ non indiget
mitigationis, propterea quod imitatur licentiá,
& sua sponte ad animum auditoris se accómo-
dat. Diminutio est, cùm aliquid esse in nobis,
aut iis, quos defendimus, aut natura, aut fortu-
na, aut industria dicemus egregium: quod, ne
qua significetur arrogans ostentatio, diminui-
tur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc
pro meo iure, iudices, dico, me labore, & indu-
stria curasse, vt disciplinam militaré non in po-
stremis tenere. Hic si quis dixisset, vt optimè te-
neré, tametsi verè dixisset, tamen arrogans visus
esset. nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudé
côprandá satis dictum est. Item, Verú igitur aua-
ritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficiú?
Auaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod si-
gnum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ
est,

est. Egestatis? at huic quidem pater (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vsitatum est, ne magnum, aut maximum diceretur. hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare, quemadmodum in ratione viuendi fugitur inuidia, sic in dicendo consilio vitatur odium. || 52 Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo: Quòd si istum, iudices, vestris sententiis liberaueritis, statim sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, acuens denteis in cuiusque fortunas, in omneis amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, rempub. funditus labefactans. Quare, iudices, eiicite eum de ciuitate, liberate omneis formidine, vobis denique ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, iudices, immiseritis. Item, Nam si de hoc, iudices, grauem sententiam tuleritis, vno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus huius indigna concidet calamitate, at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt in horum miserias, & superbia simul, & verbis inuehitur. Item, Nam nemi nem nostrûm fugit, Quirites, capta vrbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui contrà tulerint, statim crudelissimè trucidantur: cæteri, qui possunt per ætatem, & vireis laborem ferre, rapiuntur in seruitutem: qui non possunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut beneuolentia coniunxerit, distrahuntur: liberi partim è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur. nemo, iudices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoueri, cùm res consequentes comprehensæ vniuersæ perspicua breuiter exprimuntur oratione. || 53 Diuisio est, quæ rem se mouens à re, vtramque absoluit, ratione subiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi obiiciam quicquam? si probus es, non meruisti: sin improbus, non commouêris. Item, Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? si meministis, obtundam: sin obliti estis, cùm re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item, Duæ res sunt: quæ possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia, atque auaritia. te auarum in fraterna diuisione cognouimus: inopem atque egentem nunc videmus. qui potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundùm narrationem hoc inter est: Quòd illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus, aut plurimis partibus subiiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cùm res in tota causa dispersæ coguntur vnum in locum, quo grauior aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est, iudices, cur velitis eum liberare? suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parenteis, ingratus in amicos, infestus cognatis, in superiores contumax, in æquos & pareis fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omneis intolerabilis. || 54 Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimùm coniecturalibus causis opitulatur, cùm suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto. Nolite igitur, iudices, nolite, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad istum ex morte illius veniebat, & vita hominis est turpissima, animus auarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quisquam æquè commodè, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cùm locus idoneus maximè quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficij spe: & præterea antè quàm occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus: paulò pòst in ipso loco maleficij, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat, postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim quæstionibus, & argumentis omnia comprobantur & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum vestrum, iudices, est his in vnum locum collatis, certam sumere scientiam, non suspicionem maleficij. Nam vnum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciosè. vt omnia inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali constitutione causæ fermè semper necessaria, & in ceteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. || Expolitio est, cùm in eodem loco manemus, & aliud, atque aliud dicere videmur. Ea autem dupliciter fit, si aut eandem planè dicemus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorē est, nō rem expolire, sed commutare. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cùm res semel est dicta,

iterum, aut sæpius aliis verbis, quæ idem A
valeant, eadem res proferetur, hoc modo:
Nullum tantum est periculum, quod sapiens
pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cùm
augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui
bonis erit rationibus præditus, profectò nul-
lum vitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fu-
giendum putabit: & erit in ea sententia sem-
per, vt pro patria studiosè, quamuis in ma-
gnam descendat vitæ dimicationem. Pronun-
tiando commutabimus, si tum in sermone, tum
in acrimonia, tum in alio, atque alio genere
vocis, atque gestus eadem verbis commutando,
pronuntiatione quoque vehementius immu-
tabimus. Hoc neque commodissimè scribi po-
test, neque parum est apertum. quare non eget
exemplis. || Tertium genus est commutatio-
56 nis, quod tractando conficitur, si sententiam
traiiciemus aut ad sermocinationem, aut ad
exsuscitationem. Sermocinatio est, de qua pla-
nius paulo pòst suo loco dicemus. Nunc bre- B
uiter ad hanc rem, quod satis sit attinge-
mus: in qua constituetur alicuius personæ ora-
tio accommodata ad dignitatem, hoc modo,
vt, quo facilius res cognosci possit, ne ab ea-
dem sententia recedamus: Sapiens, qui omnia
reip. causa suscipienda pericula putabit, sæpe
ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam,
atque adeo multò potius, natus sum patriæ:
vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissi-
mùm soluatur. Aluit hæc me: tutè, atque ho-
nestè produxit vsque ad hanc ætatem: mu-
niit meas rationes bonis legibus, optimis
moribus, honestissimis disciplinis. Quid est,
quod à me satis ei persolui possit, vnde hæc
accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sa-
piens, sæpe ego in periculis reipu. nullum ipse
periculum fugi. Item mutatur res tractando, si
traducitur ad exsuscitationem, cùm & nos
commoti dicere videamur, & auditoris ani-
mum commouemus, sic? Quis est tam tenui C
cogitatione præditus: cuius animus tantis
angustiis inuidiæ continetur, qui non hunc
hominem studiosissimè laudet, & sapientissi-
mum iudicet, qui pro salute patriæ, pro inco-
lumitate ciuitatis, pro reip. fortunis, quamuis
magnum, atque atrox periculum studiosè su-
scipiat, & libenter iubeat? Equidem hunc ho-
minem, magis cupio satis laudare, quàm pos-
sim: idémque hoc certò scio vobis omnibus v-
su venire. || Eadem res igitur his tribus dicen-
57. do commutabiur rebus, verbis, pronuntiando,
tractando: sed tractando dupliciter, sermocina-
tione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cùm
dicemus, pluribus vtemur commutationibus.
Nam cùm rem simpliciter pronuntiauerimus,
rationem poterimus subiicere: Deinde dupli-
cem, vel sine rationibus, vel cum rationibus
pronuntiare sententiam: Deinde afferre con-
trarium: de quibus omnibus diximus in ver-
borum exornationibus: Deinde simile, & D
exemplum, de quo suo loco plura dicemus.
Deinde conclusionem, de qua in secundo li-
bro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstran-
tes, argumentationem quemadmodum con-
cludere oporteat. In hoc libro docuimus,
cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclu-
sioni nomen est. Ergo huiusmodi vehemen-
ter ornata poterit esse expolitio, quæ consta-
bit ex frequentibus verborum exornationi-
A bus, & sententiarum. Hoc modo igitur se-
ptem partibus tractabitur. sed ab eiusdem
sententiæ non recedamus exemplo, vt scire pos-
sis, quàm facilè præceptione Rhetorica res sim- 58
plex multiplici ratione tractetur. || Sapiens
nullum pro repub. periculum vitabit, ideò
quòd sæpe fit, vt, cùm pro republic. perire no-
luerit necessariò cum repub. pereat. Et quo-
niam sunt omnia commoda à patria accepta,
nullum incommodum pro patria graue pu-
tandum est, ergo qui fugiunt id periculum,
quod pro repub. subeundum est, stultè faciunt.
Nam neque fugere incommoda possunt, & in-
grati in ciuitatem reperiuntur. At, qui patriæ
pericula suo periculo expetunt, hi sapientes pu-
tandi sunt, cùm & eum, quem debent, honorem
reipub. reddunt, & pro multis perire malunt,
quàm cum multis. Etenim vehementer est
iniquum, vitam, quàm à natura acceptam pro-
pter patriam conseruaueris, naturæ, cùm co-
B gat, reddere: patriæ, cùm roget, non dare, &
cùm possis cum summa virtute, & honore
pro patria interire, malle per dedecus, & igna-
uiam viuere: &, cùm pro amicis, & parenti-
bus, & ceteris necessariis adire periculum ve-
lis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissi-
mum nomen patriæ continetur, nolle in di-
scrimen venire. Itaque vti contemnendus est,
qui in nauigando se, quàm nauim, mauult in-
columem: ita vituperandus, qui in reip. discri-
mine, suæ plus quàm communi saluti, con-
sulit. Naue enim fracta, multi incolumes eua-
serunt: ex naufragio patriæ saluus nemo
potest enatare. Quod mihi bene videtur De-
cius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, &
pro legionibus in hosteis immisisse medios,
vnde amisit vitam, at non perdidit. re enim
vilissima & parua maximam redemit. de-
dit vitam, accepit patriam: amisit animam,
potitus est gloria, quæ cum summa laude pro-
C dita vetustate quotidie magis enitescit. Quòd
si pro rep. debere accedere ad periculum &
ratione demonstratum est, & exemplo com-
probatum, ij sapientes sunt existimandi, qui
nullum pro salute patriæ periculum vitant.
|| In his igitur generibus expolitio versatur, 59
de qua producti sumus, vt plura dicere-
mus, quòd non modò cùm causam dicimus,
adiuuat, & exornat orationem, sed multo
maximè per eam exercemur ad elocutionis
facultatem. Quare conueniet extra causam in
exercendo rationes adhibere expolitionis,
in dicendo vti, cùm exornabimus argumen-
tationem, de qua diximus in libro secundo.
Commoratio est, cùm in loco firmissimo, quo
tota causa continetur, manetur diutius, &
eodem sæpius reditur. hac vti maximè con-
uenit, & id est oratoris boni maximè pro-
prium. Non enim datur auditori potestas ani-
mum de re firmissima dimouendi. Huic e-
D xemplum satis idoneum subiici non potuit,
propterea quòd hîc locus non est à tota causa
separatus, sicut membrum aliquod, sed tan-
quam sanguis, profusus est per totum corpus o-
rationis. Contentio est, per quam contraria re-
feruntur. Ea est in verborum exornationi-
bus, vt antè docuimus, eiusmodi: inimicis te
placabilem, amicis inexorabilem præbes. In
sententiarum, huiusmodi: Vos huius incom-
modis lugetis, iste reipu. calamitate lætatur.

Vos vestris fortunis diffiditis: iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat: hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. ||Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad vnamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronunciandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: Non enim, quemadmodum in palæstra qui tædas candenteis accipit, celerior est in cursu continuo, quàm ille, qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, quam ille, qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere. sed ornandi causa simile sumtum est, vt orationi dignitas quædam cõparetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc, similitudo sumitur per contrariũ, cùm ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, vt paulo antè, cùm de cursoribus disserebamus. Per negationem dicetur, probandi causa, hoc modo. Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas vtilitates, & aptus, quæ desiderantur ab equo? neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad virtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus possit esse. ergo sumptum est probandi causa || Dictum est autem per negationem. id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. Sumitur & apertius dicendi causa simili per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, vt, quoad necesse sit, peruenire possis: sed vt productus studio, & viribus, vltra facilè procurras. Nam hoc simile est, vt apertius intelligatur, mala ratione facere eum qui reprehendat eos, qui, verbi causa, post mortem amici liberos eius custodiant, propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, vt efferatur vsque ad finem: in amico tantum beneuolentiæ studium, vt vltra, quàm amicus sentire possit procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per breuitatem. Non enim ita, vt in ceteris rebus, res ab re separata est, sed vtraque res coniunctè & confusè pronũtiatæ sunt. Ante oculos ponendi negotii causa, sumetur similitudo per collocationem, sic: Vti citharœdus, cum prodierit optimè vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis intextatus, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea, forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem, si, cùm magnam populo commouerit his rebus exspectationem, repentè silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit exspectatus, eo magis derisus & cõtemtus, eiicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abũdauit: si virtutis, & artiũ quę virtutis magistræ sunt, egebit: quo magis cæteris rebus erit copiosus, & illustris, & exspectatus, eo vehementius, derisus, & contemtus ex omni conuentu bonorum eiicietur. Hoc simile exornatione vtriusque rei, & alterius inscitia artificii, alterius stultitia simili ratione collocata, sub aspectu omnium rem subiecit. ||Dictum autem est per collationem propterea quòd proposita similitudine, paria sũt omnia relata. In similibus obseruare oportebit diligenter, vt, cùm rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus verba quoque ad similitudinem habeamus, accommodata, id est huiusmodi: Ita vt hirundines æstiuo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt. Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt: simulatque hyemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuentio similiũ facilis erit, siquis sibi omneis res animatas, & inanimatas, mutas, & loquenteis, feras & mansuetas, terrestreis, & cælesteis, & maritimas, artificio, casu, natura cõparatas, vsitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

||EXEMPLVM, est alicuius facti, aut dicti præteriti cũ certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cùm nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur: Apertiorem, cùm id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cùm magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cùm exprimit omnia perspicuè, vt res dicta propè manu tentari possit. Vniuscuiusque generis singula subiecissemus exempla, nisi exemplum quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. Imago, est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibant in prælium, corpore, tauri validissimi, impetu, leonis acerrimi simileis. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contemtionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium, tanquam iubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu bene nato, spiritu rabido, circumspectans huc, & illuc, siquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iste, qui diuitias suas iactat,

ſicut Gallus è Phrygia aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro, clamat, & delirat. Vt in contemtionem adducat, ſic: Iſte, qui tanquam coclea, abſcondens retentat: ſeſe tacitus, quo ſit tutius, comeditur cum domo ſua, & aufertur. ‖ Effictio eſt, cùm exprimitur & effingitur verbis, corporis cuiuſpiã forma, quoad ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, iudices, rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, ſi quomodo poteſt vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm vtilitatem, ſi quem velis oſtendere: tum venuſtatem, ſi breuiter & dilucidè facta eſt. Notatio eſt, ſicùm alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ, ſicuti notæ quædam, naturæ ſunt attributa: Vt ſi velis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere: Iſte, inquies, iudices, qui ſe dici diuitem, putat eſſe præclarum, primùm nunc videte, quo vultu nos intueatur. nónne vobis videtur dicere, Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis? cùm verò ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere. Cùm puerum reſpicit hunc vnum, quem ego noui, (vos non arbitror nouiſſe,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid iſti Barbari perturbent: vt ignoti, qui audiunt, vnum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli ſternantur, aut ab auunculo rogetur AEthiops, qui ad balneas veniat, aut aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquod fragile falſæ choragium gloriæ comparetur: Deinde exclamat, vt omnes audiant, Videto, vt diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer, qui iam bene hominis naturam nouit, Tu illò plureis mittas oportet, inquit, ſi hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum & Soſiam. Sane. Deinde caſu veniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendidè, dum peregrinaretur receperunt. ex ea re homo hercle ſanè conturbatur, ſed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cùm venitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum rectà abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domum nouiſſemus. At iſtud quidem facile fuit vndelibet inuenire. Verùm ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit, in agris cuiuſmodi frumenta ſint, negat, ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere, tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. ‖ Dum hæc loquitur, venit in ædeis quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum: quò iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus. Hîc, inquit, habito. perſpicit argentum, quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſeruulus: dicit homini clarè, dominum iam venturum, ſi velit exire. Itáne inquit? Eamus hoſpites: frater venit ex Salerno: ego illi obuiam, pergam: vos huc decima venitote. hoſpites diſcedũt. Iſte ſe raptim domum ſuam coniicit: illi decima, quò iuſſerat, veniunt. quærunt hunc, reperiunt, domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die: narrant, expoſtulant, accuſant. ait iſte, eos ſimilitudine loci deceptos, angiportu toto deerraſſe: contra valetudinem ſuam ſe ad multam noctẽ exſpectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, vt vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret. ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenuè, & concinnè comparat iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædeis maximas cuidam amico ad nuptias accommodaſſe. nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædeis commodaui, familiam dedi: argentum quoque vult? tametſi hoſpites habeo, tamen vtatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiuſmodi eſt hominis natura, vt, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. ‖ Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt, quid conſentaneum ſit vniuſcuiuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, vt nos, exempli cauſa, cœperamus: aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione. Sermocinatio eſt, cùm alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto; Cùm militibus vrbs redundaret, & omneis timore oppreſſi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum: quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur, irrumpit in ædeis ſubitò, deinde magna voce: Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præſtò fuit? quid tacetis? Hîc alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infœliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in vita, miſerere noſtri: noli extinguere extinctos. Fer manſuetè fortunam. nos quoque fuimus beati: noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia, pediſequa puerorum, abſconde pueros: defende: fac, vt incolumeis ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cùm ecce iſte præſtò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus eſſem. nunc video in iudicio mecum contendere non vis, vbi ſuperari turpiſſimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam ſententioſè loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier, immò quidem iſte rogat, & ſupplicat: ſed tu, quæſo, commouere: & tu, per deos, inquit, hunc amplexare. dominus eſt, vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non deſinis, inquit vxor, loqui, quæ me digna non ſunt? tace, &, quæ curanda ſunt curа: tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene

viuendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse vnicuique sermones ad dignitatem accommodatos, id quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis? nonne hac omnes vtentur oratione? deinde subiicere sermonem. || Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, persona cõfingitur, quasi adsit, aut cùm res muta, aut informis, fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quod si nũc hæc vrbs inuictissima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nũc vestris seditionibus, ô ciues, vexor: quam dolis malitiosa Karthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari: Item, Quòd si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac vtetur oratione? Ego reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi: vos partam seruare nõ vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plureis res mutas, atque inanimatas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus & commiseratione. || Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione. ea fit per exsuperationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exsuperationem, cùm plus dictum est, quàm patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tam citò testam, qua sibi petat ignem, non reliquit: Per ambiguum, cùm verbum potest in duas, pluresve sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: vt de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperientur facilè, si nouerimus, & animaduerterimus verborum ancipiteis, aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cùm res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, vt si salsamentarii filio dicas: Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscissionem, si cùm incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo quod iam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic: Qui ista forma, & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per similitudinem, cùm aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimiùm populi frequẽtia fretus esse, stultitiam nosce, inulti enim iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimùm festiuitatis habet interdum, & dignitatis. Sinit enim quidam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. || Breuitas, est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: inde Thasi præsidium reliquit: post vrbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item, Modò consul, quondam tribunus, is deinde primus erat ciuitatis. Tũ proficiscitur in Asiam, deinde exsul, & hostis est dictus, pòst imperator, postremò consul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari. Demõstratio est, cùm ita res verbis exprimitur, vt geri negotiũ, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ antè, & pòst, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simulatque Gracchus prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus à sententia desisteret, iubet aduocari concionem. Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, cõtorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quodam calce premens, dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cùm Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt: ex aliis, aliisque partibus commeant omnes: atque è populo vnus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? respice, inquam. Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumas reiiciens ex ore, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nullam vocem edens insita virtute, concidit tacitus. Iste viri fortissimi miserando sanguine adspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circũspectans, & hilariter sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. || Hec exornatio in amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus. statuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos. Omneis rationes honestandæ elocutionis studiosè collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, vt oratoriè planè loquaris, ne nuda, atque inornata inuentio vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus. res enim communis agitur, vt frequenter, & assiduè cõsequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maximè faciunt, aut si, cũ quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nã & simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera Philosophiæ ratio confirmauit: & nobis nõ diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt, quæ multo libentius petimus in vita, vt, etiam si non per-

uenerimus in dicendo, quò volumus, parua A
pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam,
quam sequamur, habemus: propterea quòd in
his libris nihil præteriti est Rhetoricæ præ-
ceptionis. Demonstratum est enim, quomodo
res in omnibus generibus causarum inueniri
oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere
cõueniat. Traditum est, qua ratione esset pro-
nuntiandum. Pręceptum est, qua via meminis-
se possemus. Demonstratum est, quibus modis
perfecta elocutio compararetur. Quæ si sequa-
mur, acutè & citò reperiemus: distinctè, & or-
dinatè disponemus: grauiter, & venustè pronũ-
tiabimus: firmè, & perpetuò meminerimus: or-
natè, & suauiter eloquemur. Ergo in arte Rhe-
torica nihil est amplius. Hæc omnia adipi-
scemur, si rationes præceptionis diligentia
consequemur, & exercitatione.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICORVM, SEV DE INVENTIONE RHETORICA, Libri duo, qui reliqui sunt ex quatuor.

LIBER PRIMVS.

1 SAEPE, & multum hoc B
mecum cogitaui, bonine,
an mali plus attulerit ho-
minibus, & ciuitatibus
copia dicendi, ac summũ
eloquentiæ studium. Nam
cùm & nostræ reipublicæ
detrimenta considero, &
maximarum ciuitatum veteres animo cala-
mitates colligo, non minimam video per di-
sertissimos homines inuectam esse partem in-
commodorum. Cùm autem res ab nostra me-
moria, propter vetustatem, remotas ex litera-
rum monumentis repetere instituo: multas
vrbeis constitutas, plurima bella restincta, fir-
missimas societates, sanctissimas amicitias in-
telligo cum animi ratione, etiam tum faci-
liùs eloquentia comparatas. Ac me quidem
diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissi-
mùm sententiam ducit, vt existimem, sapien-
tiam sine eloquentia parum prodesse ciuitati- C
bus, eloquentiam vero sine sapientia nimiùm
obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare
si quis, omissis rectissimis, atque honestissimis
studiis rationis & officij, consumit omnem
operam in exercitatione dicendi, is inutilis
sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui verò
ita sese armat eloquentia, vt non pugnare
commoda patriæ, sed pro his pugnare possit,
is mihi vir & suis, & publicis rationibus, vti-
lissimus, atque amicissimus ciuis fore vide-
2 tur. || Ac si volumus huius rei, quæ vocatur
eloquentia, siue artis, siue studij, siue exercita-
tionis cuiusdam, siue facultatis à natura pro-
fectæ cõsiderare principium: reperiemus id ex
honestissimis caussis natum, atque optimis ra-
tionibus profectum. Nam fuit quoddam tem-
pus, cùm in agris homines passim bestiarum
more vagabantur, & sibi victu ferino vitam
propagabant, nec ratione animi quidquã, sed
pleraque viribus corporis administrabant.
Nondum diuinæ religionis, non humani offi-
cii ratio colebatur: nemo legitimas viderat
nuptias: non certos quisquam inspexerat li-
beros: non ius æquabile quid vtilitatis habe-
ret, acceperat. Ita propter errorem, atque in-
scitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi
cupiditas, ad se explendam viribus corporis
abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo
tempore quidam magnus videlicet vir & sa-
piens, cognouit, quæ materia esset, & quanta
ad maximas res opportunitas animis ines-
set hominum, si quis eam posset elicere, &
præcipiendo meliorem reddere: qui disper-
sos homines in agris, & in tectis siluestri-
bus abditos, ratione quadam compulit vnum
in locum, & congregauit, & eos in vnam-
quamque rem inducens, vtilem, atque hone-
stam, primò propter insolentiam reclaman-
teis, deinde propter rationem atque oratio-
nem studiosiùs audienteis, ex feris & imma-
nibus, miteis reddidit & mansuetos. || Ac mi- 3
hi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops
dicendi sapientia perficere potuisse, vt homi-
nes à consuetudine subitò conuerteret, & ad
diuersas vitæ rationes traduceret. Age ve-
rò, vrbibus constitutis, vt fidem colere,
& iustitiam retinere discerent, & aliis pa-
rere

rêre ſua voluntate conſueſcerent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi cauſa, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent: qui tandem fieri potuit, niſi homines ea, qua ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent: Profectò nemo, niſi graui, ac ſuaui commotus oratione, cùm viribus plurimùm poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere: vt, inter quos poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari, & ſua voluntate à iucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. Ac primo quidem ſic & nata, & progreſſa longiùs eloquentia videtur: & item poſtea maximis in rebus pacis, & belli cum ſummis hominum vtilitatibus eſſe verſata. Poſtquàm verò commoditas quædam praua virtutis imitatrix, ſine ratione officii, dicendi copiam conſecuta eſt, tum ingenio freta malitia, peruertere vrbeis, & vitas hominum labefactare aſſueuit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principiū boni diximus, explicemus. || Veriſimillium mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infanteis & inſipiēteis homines ſolitos eſſe verſari, nec verò ad priuatas cauſa magnos ac diſertos homines accedere: ſed cum à ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad paruas controuerſias priuatorum accederent. Quibus in c trouerſiis cùm ſępe à mēdacio cōtra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam, vt neceſſariò ſuperiores illi propter iniurias ciuium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſariis cogerentur. Itaque cùm in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is, qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam, cōparaſſet, fiebat, vt & multitudinis, & ſuo iudicio dignus qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non iniuria, cùm ad gubernacula reipublicæ, temerarii atque audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij, atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia, vt homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliqua turpida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa, & tumultuoſa vita ſe in ſtudiū aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cætera ſtudia recta, atque honeſta per otium concelebrata ab optimis, enituiſſe: hoc verò à pleriſque eorum deſertum obſoleuiſſe eo tempore, quo multo vehemētius erat retinendum, & ſtudioſiùs adaugendum. || Nam quo indignius rē honeſtiſſimam, & rectiſſimā violabat ſtultorum & improborū temeritas, & audacia, ſummo cū reipublicæ detrimento: eò ſtudioſiùs & illis reſiſtēdum fuit, & reipublicæ conſulendum. Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque eorum (vt verè dicā) diſcipulū Africanū neq; Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamento: & reipublicæ præſidio eſſet, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquētiæ ſtudēdum eſt, etſi ea quidam & priuatim, & publicè peruerſè abutuntur, ſed eò quidem vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimùm poſſint: cùm præſertim hoc vnum ſit, quod ad omneis res & priuatas, & publicas maximè pertineat: hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem vita iucunda fiat. Nā hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapiētia, hinc ad ipſos qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum, ac tutiſſimum præſidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cùm multis rebus humiliores, & infirmiores ſint, hac re maximè beſtiis præſtare, quod loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus ii, qui qua re homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur: non alienum eſt videre, quæ dicant ij, qui quædā eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam, his rebus cognitis, faciliùs, & expeditius vniuſcuiuſque animus ipſam rationem, ac viam artis conſiderare poterit.

|| CIVILIS quædam ratio eſt, quæ multis, & magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna, & ampla pars eſt, artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cū iis ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere, & ab iis, qui eam putant omnem Rhetoris vi & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſitè ad perſuaſionem: Finis perſuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc intereſt, quòd in officio, quid fieri: in fine, quid officio conueniat, conſideratur: vt medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſitè finem, ſanare curatione, item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligimus, cùm id, quod facere debet, officium eſſe dicimus: illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus. || Materiā artis eā dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ cōficitur ex arte, verſatur, vt ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in iis omnis medicina verſetur. item: quibus in rebus verſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis Rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plureis, alii pauciores exiſtimauerunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus ferè Rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè poſſe dicere exiſtimauit. Hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubiicere videtur, Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta, atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum verſari Rhetoris officium putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certa perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem, iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionem

& recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripertita versari existimanda est. || Nam Hermagoras quidem, nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur: qui oratoris materiã in causam, & in quæstionem diuidat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam, cùm personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam et treis eas partes, quas antè diximus, supponimus, iudiciale, deliberatiuã, demonstratiuam. Quæstionem autẽ eam appellat quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam, sine certarum personarũ interpositione, ad hunc modum: vt, Quid sit bonum in vita præter honestatem. Verine sint sensus. Quæ sit mundi forma. Quæ sit solis magnitudo. Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omneis intelligere existimamus. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumta intelligimus, eas, sicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd si magnã in his Hermagoras habuisset facultatem studio & disciplina cõparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc verò ea vis est in homine, vt ei multo Rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosopiã concesserit. Neque eo dico, quod eius ars, quam edidit, mihi mendosissimè scripta videatur. (Nam satis ea videtur ex antiquis artibus ingeniosè & diligẽter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque noui protulisse) verùm oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod cum minimè potuisse, omnes vidcmus. Quare materia quidem nobis Rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus. || Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuentio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum ac verborum ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio, est ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantoperè ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem Rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, de partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur coniunctim agẽdum de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partiũ, potissimùm in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

|| OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem: ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio, est prima cõflictio causarum, ex depulsione intẽtionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cùm autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua nominatur. Cùm verò, qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controuersia est, constitutio generalis vocatur. At cùm causa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio: quia actio, translationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquã in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam rem non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. Quarum eam ne causam quidem conuenit putari. || Ac facti quidem controuersia, in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occideritne Aiacẽ Vlysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonône animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam peruenturum. Nominis est controuersia, cùm de facto conuenit, & quæritur, id quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere, necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quòd de re ipsa non conueniat, non quòd de facto non constet, sed quòd id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter describenda: vt, si quis sacrum ex priuato surripuerit, vtrùm fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cùm quæritur, necesserit definire vtrumque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarii dicunt. || Generis est controuersia, cùm & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat: & tamen, quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo: iustum, an iniustum: vtile an inutile, & omnia, in quibus, quale sit id, quod factum est, quæritur, sine vlla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, iuridicialem, negotialem. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: verùm breui, ne, si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur: aut si diutiùs in hoc constiterimus, moram, atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio, genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidẽ genus esse, & pars nõ potest. Deliberatio autẽ, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cum

cùm causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse qui potest, cùm deliberatio & demõstratio, neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimùm dissideant, & suum quæque finem habeat, quo referri debeat? Relinquitur ergo, vt omnino tria genera sint causarũ. Deliberatio igitur, & demonstratio, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. ‖ Quod si generis causæ partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partis causæ partes putabũtur. Pars autem causę, constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionẽ, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio & deliberatio generis, causæ partes non possunt rectè putari, quòd ipsa sunt genera. Multo igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa, & pars eius qualibet intentionis depulsio est: quæ intensionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars eius quælibet, intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, constitutionem intentionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem incommodo vrgebitur, siue constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequentur. ‖ Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: ideò quòd vnaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem, & vnam aliquando, & plureis nonnumquam, ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vsu euenire. Genera igitur, vt antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere, iuridicialem, & negotialem. Iuridicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. ‖ Ac iuridicialis quidem ipsa in duas distribuitur parteis, absolutam & assumtiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris, & iniuriæ quæstionem. Assumtiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cùm reus non id, quod factum est, defendit, sed vt ignoscatur, postulat. Hæc in duas parteis diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio est, cùm factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cùm & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen vt ignoscatur, postulat: quod genus perrarò potest accidere. Remotio criminis est, cùm id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cùm aliena dicitur vi, & potestate factum. Factum autem, cùm alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cùm ideò iure factum dicitur, quòd aliquis antè iniuria lacessierit. Comparatio est, cùm aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. ‖ In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cùm aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quia non vsi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Pòst autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perspicua est) quàm inuidia, atque obtrectatione quadam impediri. Et cõstitutiones quidem, & earum parteis exposuimus: exempla autem cuiusque generis tunc commodiùs exposituri videmur, cùm in vnũquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cùm & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari. ‖ Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, vtrùm causa sit simplex, an coniuncta: & si coniuncta erit, vtrùm sit ex pluribus quęstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet vnam quæstionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc modo: Vtrùm Karthago diruatur, an Karthaginiensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potissimùm sit, quæritur, ad hunc modum: Vtrùm exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quam maximæ contra Hannibalem copię sint. Deinde considerãdum est, an in ratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autem genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinque sunt.

Nam tum verbra ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tú inter se duæ leges, aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas, aut plureis res significare videtur: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inueniri: tum vis verbi quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus, de scripto & sententia: secundum, ex contrariis legibus: tertium, ambiguum: quartum, ratiocinatiuum: quintum, definitiuum nominamus.

[18] ‖ Ratio est autem, cùm omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumetatione consistit. At tum considerato genere causæ, & cognita constitutione, cùm simpléxne, an cõiuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat, controuersiam videris: deinceps erit videndum, quæ quæstio, quę ratio, quę iudicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione proficiscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti: iure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: Iuréne fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa cõtrouersiæ relinquetur, hoc modo, vt docendi causa in facili, & peruulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem. qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur controuersia. Nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo antè exposuimus. Illa enim meum, inquit, patrem occiderat. At non inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. Ea est huiusmodi: Rectúmne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cùm illa Orestis patrẽ occidisset.

[19] ‖ Firmamentum, est firmissima argumẽtatio defensoris, & aptissima ad iudicationem: vt si velit Orestes dicere, eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in seipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, vt ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem cõstitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem, & iudicationem: vt factum est, factum non est: factúmne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tum denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. Nam non vt quidque dicendum primum, ita primum animaduertendum videtur: ideò quod illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ pòst dicenda sunt. Quare cùm iudicatio, & ea, quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata: tum denique ordinandæ sunt ceteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primùm in ratione exordiendi præcepta dabimus.

[20] ‖ EXORDIVM, est oratione animũ auditoris idoneè comparás ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditioris fauet animus. Admirabile est, à quo alienatus est animus eorum, qui iudituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est: aut causa, & honestatis, & turpitudinis particeps: vt & beneuolentiam pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare, cùm tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in vnoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas parteis diuiditur, in principium, & insinuationem. Principium, est oratio perspicuè, & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio, est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscurè subiens auditoris animum.

[21] ‖ In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis si perspicuè pax, & beneuolentia petitur, non modò ea non inuenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemtionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est. sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oprrtebit, vt in genus honestum causa translata videatur. Cùm autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit, & si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: vel, si vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum est, vt id, quod, est augeatur. In obscuro causæ genere per principium docileis auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est: reliquum est, vt ostendatur, quibus quaque res rationibus confici possit. ‖ Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, ab ipsa re. Ab nostra, si de nostris factis, & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si

mus: ſi, quæ incommoda acciderint, aut quæ
inſtent difficultates, proferemus: ſi prece &
obſecratione humili, ac ſupplici vtemur. Ab
aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium,
aut in inuidiam, aut in contemtionem ad-
ducemus. In odium adducentur, ſiquid eo-
rum ſpurcè, ſuperbè, crudeliter, malitioſè fa-
ctum proferetur. In inuidiam, ſi vis eorum,
potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ profe-
rentur, atque eorum vſus arrogans, & into-
lerabilis, vt his rebus magis videantur, quàm
cauſæ ſuæ confidere. In contemtionem ad-
ducentur, ſi eorum inertia, negligentia,
ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurio-
ſum otium proferetur. Ab auditorum per-
ſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his
fortiter, ſapienter, manſuetè geſtæ proferen-
tur, vt nequa aſſentatio nimia ſignificetur:
& ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio, quan-
táque eorum iudicii, & auctoritatis exſpecta-
tio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram
cauſam laudando extollemus, aduerſario-
rum cauſam per contemtionem deprimemus.
23 ‖ Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabi-
mus, ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, in-
credibilia eſſe, aut ad omneis, aut ad eos, qui
audiunt, aut ad aliquos illuſtreis homines,
aut ad deos immortaleis, aut ad ſummam
reip. pertinere: & ſi pollicebimur, nos breui
noſtram cauſam demonſtraturos, atque expo-
nemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plu-
res erunt. Docileis auditores faciemus, ſi a-
pertè & breuiter ſummam cauſæ exponemus,
hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia. Nam &
cum docilem velis facere, ſimul attentum fa-
cias oportet. Nam is maximè docilis eſt, qui
attentiſſimè eſt paratus audire. Nunc inſinua-
tiones quemadmodum tractari conueniat,
deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igi-
tur vtendum eſt, cùm admirabile genus cau-
ſæ eſt, hoc eſt, vt antè diximus, cùm animus
auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cau-
ſis fit maximè: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quæ-
dam turpitudo, aut ſi ab iis, qui antè dixerunt,
iam quiddam auditori perſuaſum videtur,
aut ſi eo tẽpore locus dicendi datur, cùm iam
illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audien-
do. Nam ex hac quoque re non minus, quàm
ex primis duabus, in oratorem nonnunquam
24 animus auditoris offenditur. ‖ Si cauſæ tur-
pitudo contrahet offenſionem: aut pro eo ho-
mine, in quo offenditur, alium hominem, qui
diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua
offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro
re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo,
quod odit, ad id, quod diligit, auditoris ani-
mus traducatur, & diſſimulare id te defenſu-
rum, quod exiſtimeris defenſurus: deinde, cùm
iam mitior factus erit auditor, ingredi pede-
tentim in defenſionem, & dicere, ea, quæ in-
dignãtur aduerſarii, tibi quoque indigna vi-
deri: deinde, cùm lenieris eum, qui audiet, de-
monſtrare, nihil eorum ad te pertinere, & ne-
gare te quidquam de aduerſariis eſſe dicturũ,
neque hoc, neque illud: vt neque apertè læ-
das eos, qui diligunt, & tamen id obſcurè fa-
ciens, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum
voluntatem: & aliquorum iudicium ſimili de
re, aut auctoritatem proferre imitatione di-
gnam: deinde, aut eandem, aut cõſimilem, aut

A maiorem, aut minorem agi rem in præſentia
demonſtrare. Sin oratio aduerſariorum fidem
videbitur auditoribus feciſſe, idque ei, quĩ
intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit
cognitu: oportet aut de eo, quod aduerſariĩ
ſibi firmiſſimum putarint, & maximè ii, quĩ
audierint, probarint, primùm te dicturum
polliceri, aut ab aduerſarii dicto exordiri, &
ab eo potiſſimùm, quod ille nuperrime dixe-
rit: aut dubitatione vti, quid primùm dicas,
aut cui potiſſimùm loco reſpondeas, cum ad-
miratione. Nam auditor cùm eum, quem ad-
uerſarii perturbatum putant oratione, videt
animo firmiſſimo contrà dicere paratum, ple-
rumque ſe potius temere aſſenſiſſe, quàm illũ
ſine cauſa confidere arbitratur. ‖ Sin audito- 25
ris ſtudium defatigatio abalienauit à cauſa,
te breuiùs, quàm paratus fueris, eſſe dicturum,
commodum eſt polliceri, non imitaturum
B aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt
ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut
ex tempore quæ nata ſit: quod gemis, ſtrepi-
tum, acclamationem: aut iam parata, quæ vel
apologum, vel fabulam, vel aliquam conti-
neat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet io-
candi facultatem, aliquid triſte, nouum, hor-
ribile, ſtatim non incommodum eſt iniicere.
Nam vt cibi ſatietas, & faſtidium aut ſuba-
mara aliqua re releuatur, aut dulci mitiga-
tur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admi-
ratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſe-
paratim quidem, quæ de principio, & inſinua-
tione dicenda videbantur, hæc ferè ſunt. Nũc
quiddam breuiter, & communiter de vtroque
præcipiendum videtur. Exordium, ſententia-
rum, & grauitatis plurimum debet habere, &
omnino omnia, quę pertinent ad dignitatem,
continere in ſe, propterea quòd id optimè fa-
ciendum eſt, quod oratorem auditori maxi-
C mè commendat: ſplendoris, & feſtiuitatis, &
concinnitudinis minimùm, propterea quòd
ex his ſuſpicio quædam apparationis, atque
artificioſæ diligentiæ naſcitur: quæ maximè
orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.
‖ Vitia verò hæc ſunt certiſſima exordiorum, 26
quæ ſummopere vitare oportebit: vulgare
commune, commutabile, longum, ſeparatum,
tranſlatum, cõtra præcepta. Vulgare eſt, quod
in plureis cauſas poteſt accommodari, vt cõ-
uenire videatur. Commune eſt, quod nihilo-
minus in hanc, quàm in contrariam partem
cauſæ, poteſt conuenire. Commutabile eſt,
quod ab aduerſario poteſt, leuiter mutatum,
ex contraria parte dici. Longũ eſt, quod plu-
ribus verbis, aut ſententiis, vltra quàm ſatis
eſt, producitur. Separatum eſt, quod non ex
ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod mem-
brum, annexum orationi. Tranſlatũ eſt, quod
aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: vt
D ſi quis docilẽ faciat auditorem, cùm beneuo-
lentiã cauſa deſiderat: aut ſi principio vtatur,
cùm inſinuationem res poſtulat. Contra præ-
cepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorũ cau-
ſa de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt,
quod eum, qui audit, neque beneuolum, ne-
que attentum, neque docilem efficit: aut, quo
profectò nihil peius eſt, vt contrà ſit, facit. Ac
de exordio quidem ſatis dictum eſt.

‖ NARRATIO, eſt rerum geſtarũ, aut, 27
vt geſtarum, expoſitio. Narrationũ tria ſunt

genera. vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus, est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur, & scribitur. Eius parteis sunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in personis maximè versatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, treis habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur: cuiusmodi est:

Angues ingentes alites, iuncti iugo.

Historia, est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Karthaginensibus bellum. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Huiusmodi apud Terentium:

Nam is postquàm excessit ex ephebis, Sosia.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis, eiusmodi est, vt in ea simul cũ rebus ipsis personarum sermones, & animi perspici possint, hoc modo:

Venit ad me sæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumtus suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimiùm ineptus es.
Nimiùm ipse durus est, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, iucundo exitu rerum. Verùm hæc ex iis, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. ‖ 28 Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam treis habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis sit. Breuis erit, si, vnde necesse est, inde initium sumetur, & non ab vltimo repetetur, & si, cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicetur. nam sæpe satis est, quid factum sit, dicere, non vt enarres, quemadmodum sit factum: & si non longiùs, quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur, & si ita dicetur, vt nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modò id, quod obest, verùm etiam id, quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur: & si semel vnumquodque dicetur, & si non ab eo, in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt, cùm se breueis putent esse, longissimi sint: cùm dent operam, vt res multas breuiter dicant, non vt omnino paucas res dicant, & non plureis, quàm necesse sit. Nam plerisque breuiter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ædeis, puerum euocaui: respondit: quæsiui dominum: domi negauit esse. Hic, tametsi tot res breuiùs non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domi negauit esse, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est breuitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quàm verborum multitudine supersedendum est. ‖ 29 Aperta autem narratio poterit esse, si, vt quidque primùm gestum erit, ita primùm exponetur, & rerum ac temporum ordo seruabitur, vt ita narrentur, vt gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur. Hîc considerandum erit, nequid perturbatè, nequid contortè dicatur, nequam in aliam rem transeatur, ne ab vltimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omninò, quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoque in genere sunt conseruanda. Nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtendum est: quod de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum exstabunt, si fuisse facultates faciundi videbuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agunt, naturam & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. ‖ 30 Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut cùm obsit narratio, aut cùm nihil prosit, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cùm ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membratim oportebit parteis rei gestæ dispergere in causam, & ad vnamquamque confestim rationem accommodare, vt vulneri præstò medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cùm, ab aduersariis re exposita, nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cùm ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, vt nostra nihil intersit eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cùm de dispositione dicemus. nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cùm aut id, quod aduersario prodest, dilucidè & ornatè exponitur, aut id, quod seipsum adiuuat, obscurè dicitur, & negligenter. Quare, vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo, quæ illi erunt, leuiter attingendo, sua diligenter, & enodatè narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur. Deinceps ad partitionem transeamus.

‖ 31 RECTE habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ sunt, quarum vtraque magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controuersiam. Vna pars est, quæ, quid cum aduersariis conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erit

bus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc vtroque genere partitionis quemadmodum conueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit: hæc debet illud, quòd conuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio, conuenit mihi cum aduerſariis. Item contrà, Interfectum eſſe à Clytemneſtra Agamemnonem conuenit. Nam hîc vterque & id poſuit, quod conueniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controuerſiæ ſit, ponendum eſt in iudicationis expoſitione: quæ quemadmodum [32] inueniretur, antè dictum eſt. ‖ Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas eſt, cùm, niſi neceſſarium, nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere idcircò vtilis eſt, quòd rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur partitione. In qua videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſerò extra partitionem, id quod vitioſiſſimum, ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſtè cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plureis parteis amplectitur, vt animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alii genus, alii pars eſt. Nam homo, animalis pars eſt: Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideo diligentiùs inducitur præſcriptio, vt, apertè intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur, Oſtendam, propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum, omnia incommoda ad remp. perueniſſe: is non intellexit, in partitione, expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. Nam genus eſt omnium nimirum libidinum, cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars [33] eſt auaritia. ‖ Hoc igitur vitandum eſt, ne, cuius genus poſueris, eius aliquam ſicuti, diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadē partitione. Quod ſi quod in genus plures incidēt partes, id cùm in prima partitione cauſe erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur, eo tempore commodiſſimè, cùm ad ipſum ventum erit, explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demonſtraturos eſſe nos dicamus, hoc modo: Oſtēdā, aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe. nam feciſſe, oſtendere ſatis eſt: Aut, cum in cauſa partitio nulla ſit, & ſimplex quiddam agatur, tamen vtatur diſtributione: idq; perrarò poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent: quę verſantur in Philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbātur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæque pars, vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, vt ne quid poſteriùs præter concluſionem inferatur. Partitur. n. apud Terentiū breuiter & cōmodè ſenex in Andria, quæ cognoſcere liberum velit:

Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum
Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat, primùm gnati vitam.

Nam his poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia,
Liberiùs viuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſiliū, *Et nunc id operam do.* Poſthæc quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremùm dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hîc & ad primam quamque partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis, finem dicendi fecit, ſic nobis placet & ad ſingulas parteis accedere, & omnibus abſolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita vt ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

‖ CONFIRMATIO eſt, per quam [34] argumentando, noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuiduntur. Verumtamen non incommodum videtur, quandam ſiluam, atque materiam vniuerſam antè permiſtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: pòſt autem tradere, quemadmodum vnumquodque genus cauſæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotiis eſt attributum. ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuique perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt: parteis autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. ‖ Hæc autem partim diuino, [35] partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit: & in natione, patria: cognatione, & ætate. Natione, Graius, an Barbarus: Patria, Athenienſis, an Lacedæmonius: Cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis: Aetate, puer, an adoleſcens, natu grandior, an ſenex. Præterea commoda, & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus, longus, an breuis: formoſus, an deformis: velox, an tardus ſit: acutus, an hebetior: memor, an obliuioſus: comis, officioſus, patiēs, prudēs, an contrà. Et omnino quæ à natura data animo & corpori conſiderabuntur, in natura cōſideranda ſunt. Nam quæ induſtria cōparantur, ad habitū pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos viuendi pręceptores, quibus amicis

A uatur,quo in negotio,quæstu,artificio sit oc-
cupatus:quomodo rem familiarē administret,
qua consuetudine domestica sit. In fortuna
quæritur,seruus sit,an liber: pecuniosus, an
tenuis:priuatus,an cum potestate: si cum po-
testate:iure,an iniuria: felix,clarus,an cōtrà:
qualeis liberos habeat. Aut si de non viuo
quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit
36 considerandum. || Habitum autem appellamus
animi,aut corporis,constantē,& absolutam a-
liqua in re perfectionē, vt virtutis, aut artis
perceptionem alicuius,aut quamuis scientiā.
Et item corporis aliquam cōmoditatem, non
natura datam, sed studio & industria cōpara-
tā. Affectio,est animi,aut corporis ex tēpore,
aliqua de causa,cōmutatio, vt lætitia,cupidi-
tas,metus,molestia,morbus,debilitas,& alia,
quæ genere in eodē reperiuntur. Studium au-
tem,est animi assidua, & vehemens ad aliquā
rem applicata magna cum voluntate occupa-
B tio,vt Philosophiæ,Poetriæ,Geometriæ,lite-
rarum. Consiliū,est aliquid faciendi,aut non
faciendi verè excogitata ratio. Facta autem,
& casus,& orationes tribus ex tēporibus con-
siderabūtur,quid fecerit,aut quid ipsi accide-
rit,aut quid dixerit, aut quid faciat,quid ipsi
accidat,quid dicat,aut quid facturus sit,quid
ipsi casurū sit,qua sit vsurus ratione. Ac per-
sonis quidem hæc videntur esse attributa.
37 ||Negotiis autem quæ sunt attributa, partim
sunt continentia cum ipso negotio, partim in
gestione negotii considerantur,partim adiun-
cta negotia sunt, partim gestum negotiū con-
sequuntur. Continentia cum ipso negotio
sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad
rem,neque ab ea possunt separari. Ex his pri-
ma est breuis complexio totius negotij quæ
summam continet facti, hoc modo: Parentis
occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius
summæ,per quam,& quamobrem,& cuius rei
C causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem
gestam quæ facta sunt, continenter vsque ad
ipsum negotium. Deinde, in ipso gerendo
negotio quid actum sit. Deinde, quid postea
38 factum sit. || In gestione autem negotii, qui
locus secundus erat de iis,quæ negotiis attri-
buta sunt,quæretur locus,tempus,modus,oc-
casio,facultas. Locus consideratur, in quo res
gesta sit,ex opportunitate,quam videatur ha-
buisse ad negotium administrandum. Ea au-
tem opportunitas quæritur ex magnitudine,
interuallo,longinquitate, propinquitate,so-
litudine,celebritate, natura ipsius loci, & vi-
cinitate totius regionis. Ex his etiam attri-
butionibus: sacer,an profanus: publicus, an
priuatus: alienus,an ipsius,de qua agitur,lo-
cus sit,an fuerit. || Tempus autem est,id quo
39 nunc vtimur (nam ipsum quidem generaliter
definire difficile est) pars quædam æternita-
tis cum alicuius annui, menstrui, diurni, no-
D cturnive spatii certa significatione. In hoc
& quæ præterierunt, considerantur, & eorum
ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleue-
runt,vt incredibilia videantur, & iam in fa-
bularum numerum reponantur: & quæ iā diu
gesta, & à memoria nostra remota, tamen fa-
ciant fidem,verè tradita esse, quod eorū mo-
numenta certa in literis extent: & quæ nuper
gesta sint, quæ scire plerique possint. & item
quæ instent in præsentia, & quæ maximè fiūt,

A & quæ consequantur. In quibus potest consi-
derari,quid ocyus, & quid serius futurum sit.
Et item communiter in tempore perspicien-
do longinquitas eius est consideranda. Nam
sæpe oportet commetiri cum tempore nego-
tium, & videre, potueritne aut magnitudo
negotii, aut multitudo rerum in eo transigi
tempore. Consideratur autem tempus & an-
ni,& mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, &
horæ, & in aliqua parte alicuius horum.
40 || Occasio autem, est pars temporis, habens
in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non
faciendi opportunitatem. Quare cum tem-
pore hoc differt. Nam genere quidem vtrum-
que idem esse intelligitur: verùm in tempore
spatium quodammodo declaratur, quod in
annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte
spectatur:in occasione, ad spatium temporis,
faciendi quædam opportunitas, intelligitur
adiuncta. Quare cùm genere idem sit, fit a-
B liud, quòd quadam parte, & specie, vt dixi-
mus,differat. Hæc distribuitur in tria gene-
ra,publicum,commune,singulare. Publicum
est,quod ciuitas vniuersa aliqua de causa fre-
quentat,vt ludi,dies festus,bellum. Commu-
ne est,quod accidit omnibus eodem ferè tem-
pore,vt messis,vindemia,calor,frigus. Singu-
lare autem est,quod aliqua de causa priuatim
solet alicui accidere,vt nuptiæ, sacrificium,
41 funus, conuiuium, somnus. || Modus autem
est,in quo, quemadmodum, & quo animo fa-
ctum sit,quæritur. Eius partes sunt,prudentia
& imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæ-
ritur ex iis,quæ clàm, palàm, vi, persuasio-
ne fecerit. Imprudentia, autem in purgatio-
nem confertur, cuius partes sunt inscitia,
casus,necessitas: & in affectionem animi, hoc
est molestiam,iracundiam, amorem, & cete-
ra, quæ in simili genere versantur. Facul-
tates sunt,aut quibus faciliùs fit,aut sine qui-
C bus aliquid confici non potest. Adiunctum
autem negotio id intelligitur, quod maius,&
quod minus, & quod simile erit ei negotio,
de quo agitur,& quod æquè magnum,& quod
contrarium, & quod disparatum, & genus,
& pars, & euentus. Maius, & minus, & æ-
què magnum, ex vi, & ex numero,& ex figu-
ra negotii, sicut ex statura corporis, conside-
42 ratur. || Simile autem ex specie comparabi-
li: comparabile autem ex conferenda, atque
assimilanda natura indicatur. Contrarium
est, quod positum in genere diuerso, ab eo-
dem, cui contrarium esse dicitur, plurimùm
distat,vt frigus calori,vitæ mors. Disparatum
autem est id,quod ab aliqua re per oppositio-
nem negationis separatur, hoc modo, sapere
& non sapere. Genus est,quod parteis aliquas
amplectitur,vt cupiditas. Pars est, quæ subest
generi,vt amor,auaritia. Euentus,est exitus
alicuius negotii,in quo quæri solet, quid ex
D quaque re euenerit, eueniat, euenturúmque
sit. Quare hoc in genere, vt commodiùs,
quid euenturum sit,antè animo colligi possit,
quid quaque ex re soleat euenire,consideran-
dum est, hoc modo: Ex arrogantia odium,ex
43 insolentia arrogantia. || Quarta autem pars
est ex iis, quas negotiis dicebamus esse at-
tributas, consecutio. In hac eæ res quærun-
tur, quæ gestum negotium consequuntur.
Primùm, quod factum est, quod id nomine
appellari

appellari conueniat: Deinde eius facti qui sunt principes & inuentores, qui denique auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atque æmuli: Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium: Deinde natura eius euenire vulgò soleat, an insolenter & raro: Postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueuerint, & cetera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremò attendendum est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut vtilitatis, consequantur: de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctiùs erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. || Omnis autem argumētatio, quæ ex iis locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, vt breuiter describamus, argumentatio videtur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessariè demōstrans. Necessariè demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demōstratione versatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. || Complexio est, in qua, vtrum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum: Si improbus est, cur vteris? sin probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua, pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis, vna reliqua necessariò confirmatur, hoc pacto: Necesse est aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metu, aut spe, aut alicuius amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptū esse non potest. Sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec metus vllus, nec spes ex morte illius, alicuius commodi, neque ad inimicum huius aliquem mors eius pertinebat. relinquitur igitur, vt ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, vt id, quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, vt ne confirmatio modum in se argumentationis solùm habeat, & quandam similitudinem necessariæ cōclusionis, verùm ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. || Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue verum. Verum in eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos pœnas esse præparatas: Eos, qui Philosophię dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrariis, hoc modo: Nam si iis, qui imprudentes læserunt, ignosci conuenit, iis, qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. ||Ex pari, sic: Nam vt locus in mari sine portu, nauibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In iis rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe nō est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus: Tum verisimilia, hoc modo: si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem (vt certas quasdam in parteis distribuamus) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. || Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut pòst sit consecutum, & tamen indiget testimonii, & grauioris confirmationis: vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine vllo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumeis, & beatos esse cupiat. Iudicatum est, res assentione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Commune est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, huiusmodi: vt maioribus natu assurgatur, vt supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cùm dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factū, quem populus Rom. ob id factum, quòd insciente collega in censura nihil gessit, post censuram consulem fecit. || Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius partes sunt tres, imago, collatio, exemplum. Imago, est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio, est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est quod rem auctoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotii cōfirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus est, nec minus dilucidè, quàm rei natura ferebat, demōstratus est. Quemadmodum autem quæq; constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto versetur, tractari debeat, & quę in quasque argumentationes conueniant, sigillatim in secundo libro de vnoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, & modos, & parteis argumentandi confusè, & permixte dispersimus. pòst descriptè & electè in genus quodque causæ, quod cuique conueniat, ex hac copia digeremus. || Atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentum exornari, & certas in parteis distingui & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum. Quare & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum visum est, vt ad inuētionē argumētati, absolutio quoq; argumen-

tandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est, quòd non rei solùm magna vtilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

51 || OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio, est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, vt illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum AEschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam. Dic mihi, quæso, Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, vtrùm illius, an tuum malis: Illius, inquit. Quòd si vestem, & ceterum ornatum muliebrem pretii maioris habeat, quàm tu habes, tuúmne, an illius malis? Illius verò, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, vtrùmne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. || Aspasia autem cum

52 ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorem equum habeat, quam tuus est, tuúmne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quòd si fundum meliorem habeat, quam tu habes, vtrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quòd si vxorem meliorem habeat, quàm tu habes, vtrùm illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Pòst Aspasia: Quoniam vterque vestrûm, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid vterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mauis habere, & tu Xenophon vxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multo maximè requiretis, & tu vt maritus sis quàm optimæ mulieris, & hæc quàm optimo viro nupta sit. Hic cùm rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret: id pro certo, propter rationem rogandi, concedetur. || Hoc modo sermonis plurimùm So-

53 crates vsus est, propterea quòd nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, vt illud, quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, vt sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse idipsum quod inducimus non oportebit: Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, videndum est, vt simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum peruenturæ.

54 || Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam, plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alia vtendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumẽtationẽ. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars constat ex similitudine vna, pluribusve: Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt: Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit. || Sed quia nõ satis vi-

55 debitur alicui dilucidè demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus: videtur huiusmodi quoque vtendum exemplo, non quo præceptio differat: aut aliter hoc in sermone, atque in dicẽdo sit vtendum: sed vt eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, quòd Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum nõ tradidit, &, cùm paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione vti per inductionem, cùm scriptum legis contra sententiã defendat, ad hunc modum. || Si, iudices, id,

56 quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionẽ hanc, EXTRA QVAM SI QVIS REIP. CAVSA EXERCITVM NON TRADIDERIT, patiemini? nõ opinor. Quod si vosmetipsi, quod à vera religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, iniussu populi, ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietúrne id fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptũ sit, rectúmne vobis videatur? Noui vestram intelligentiam, non potest ita videri, iudices. Quod si litteris corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptoris voluntas potest, videte ne multo indignius sit, id re, & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. || Nunc deinceps ratiocinatio-

57 nis vim, & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquod eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se vi, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentiùs considerandum putauerunt, cùm idem vsu dicendi sequerentur, paululum cùm idẽ in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius parteis esse dixerunt, partim non plus, quam in treis parteis posse distribui putauerunt. Eorũ controuersiã non incommodum videtur cum vtrorumque ratione exponere. Nã & breuis est, & nõ eius-

modi, vt alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur. 58 || Qui putant in quinque distribui parteis oportere, aiunt primum cōuenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum. Melius accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quàm copiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quam ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodiùs regitur, quàm is, qui stultitia & temeritate alicuius administratur. Eadē nauigii ratio est. Nam nauis optimè cursum cōficit ea, quæ scientissimo gubernatore vtitur. 59 || Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur. Huius assumtionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem seruant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt: verum ad vtilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re vnquā mutatæ quidquā nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturā mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Cōsilio igitur mundus administratur: aut vnū in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumtionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modū: Quòd si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine cōsilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius quā omnis mundus administratur: cōsilio igitur mundus administratur. Quinquepertitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. 60 || Qui autem tripertitam esse dicunt, ii non aliter putāt tractari oportere argumentationem, sed partitionē horum reprehendunt. Negant enim neque à propositione, neque ab assumtione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumtionem sibi perfectā videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerāt, propositionem & approbationem, sibi vnam partē videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumtio, & assumtionis approbatio dicitur, eandem sibi assumtionem solā videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripertita, aliis quinquepertita videatur. Quare euenit, vt res non tā ad vsum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. 61 || Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque parteis distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti, maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates, & Socratici tractauerunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summè est ab Aristotele, atque Peripateticis, & Theophrasto frequentatum: Deinde à Rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temerè secuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutiùs, quam ratio præcipiendi postulat, commoremur. 62 || Si quadam in argumentatione satis est vti propositione, & non oportet adiungere approbationem propositioni: quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adiungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil valet absque approbatione, vt ostendemus. separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eò quòd constare inter omneis necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. 63 || Ea est huiusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicuè verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur. igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione. nam esse quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuiuis facilè perspicuum est? Quid si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quàm tripertitam argumentationem. 64 || Simili modo, liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumtione. Nam si quadam in argumentatione satis est vti assumtione, & non oportet adiungere approbationem assumtioni: quadam autem in argumentatione infirma est assumtio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est extra assumtionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumtio non indiget approbationis, quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, vt ostendemus. separata est igitur ab assumtione approbatio. Ostendemus autem, quod polliciti sumus, hoc modo. 65 || Quæ perspicuam omnibus veritatem continet assumtio, nihil indiget approbationis. ea est huiusmodi: Si oportet sapere, dare operam Philosophiæ conuenit. Hæc propositio indiget approbationis. Non enim perspicua est, neque constat inter omneis, propterea quòd multi nihil prodesse Philosophiam, plerique etiam obesse arbitrātur. Assumtio perspicua est hæc: Oportet autē sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est ar-

gumentatio. igitur dare operam Philosophiæ A
conuenit. Est ergo assumtio quædam, quæ
approbationis non indiget. Nam quandam
indigere perspicuum est. separata est igitur ab
assumtione approbatio. Falsum ergo est, non
esse plus quàm tripertitam argumétationem.
66 || Atque ex his illud iam perspicuum est, esse
quandam argumentationem, in qua neque
propositio, neque assumtio indigeat appro-
bationis, huiusmodi (vt certum quiddam, &
breue, exempli causa, ponamus) si summopere
sapientia petenda est: summopere stultitia
vitanda est. summopere autem sapientia pe-
tenda est: summopere igitur stultitia vitanda
est. Hic & assumptio, & propositio perspicua
est. quare neutra quoque indiget approba-
tione. Ex his omnibus illud perspicuum est,
approbationem tum adiungi, tum non ad-
iungi. Ex quo cognoscitur, neque in propo-
sitione, neque in assumtione contineri appro-
bationem, sed vtramque suo loco positam, B
vim suam, tanquam certam & propriam ob-
tinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt
illi, qui in quinque parteis distribuerunt ar-
67 gumentationem. || Quinque sunt igitur
partes eius argumentationis, quæ per ratio-
cinationem tractatio: Propositio, per quam
breuiter locus is exponitur, ex quo vis o-
mnis oportet emanet ratiocinationis: Pro-
positionis approbatio, per quam id, quod bre-
uiter expositum est, rationibus affirmatum,
probabilius & apertius fit: Assumptio, per
quam id, quod ex propositione ad ostenden-
dum pertinet, assumitur: Assumtionis appro-
batio, per quam id, quod assumtum est, ratio-
nibus firmatur: Cóplexio, per quam id, quod
conficitur ex omni argumentatione, breuiter
exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio
parteis, ea constat ex his quinque partibus.
Secunda est quadripertita. Tertia tripertita.
Dein bipertita, quod in controuersia est. De C
vna quoque parte potest alicui videri posse
argumentationem consistere. Eorum igitur,
quæ consistant, exempla ponemus: eorum, quæ
dubia sunt, rationes afferemus. || Quinque-
68 pertita argumentatio est huiusmodi: Omnes
leges, iudices, ad commodum reip. referri o-
portet, & eas ex vtilitate communi, non ex
scriptione, quæ in litteris est, interpretari.
Ea enim virtute & sapientia maiores nostri
fuerunt, vt in legibus scribendis nihil sibi a-
liud, quam salutem, atque vtilitatem reip.
proponerent. Neque enim ipsi quod obesset,
scribere volebant: &, si scripsissent, cùm es-
set intellectum, repudiatum iri legem intel-
ligebant. Nemo enim leges legum causa sal-
uas esse vult, sed reip. quod ex legibus omneis
respublicas optimè putant administrari. Quã
ob rem igitur leges seruari oportet, ad eam
causam scripta omnia interpretari conuenit:
hoc est, quoniam reip. seruimus, ex reip. com- D
modo atque vtilitate leges interpretemur.
Nã vt ex medicina nihil oportet putare pro-
ficisci, nisi quod ad corporis vtilitatem spe-
ctet, quoniam eius causa est instituta: sic à le-
gibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reip.
conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt
69 comparatæ. || Ergo in hoc quoque iudicio
desinite litteras legis perscrutari, & legem,
vt æquum est, ex vtilitate reip. considerate,

quod hic fecit. Quid enim magis vtile The-
banis fuit, quam Lacedæmonios opprimi?
Quid magis Epaminondam, Thebanorum im-
peratorem, quàm victoriæ Thebanorum, cõ-
sulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum
gloria, tam claro, atque exornato trophæo
carius, atque antiquius habere conuenit?
Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sen-
tentiam considerare debebat. Atque hoc qui-
dem satis consideratum est, nullam esse legẽ,
nisi reip. causa scriptam. Summam igitur a-
mentiã esse existimabat, quod scriptum esset
reip salutis causa, id non ex reip. salute inter-
pretari. Quòd si leges omneis ad vtilita-
tem reip. referri conuenit, hic autem saluti
reip. profuit, profectò non potest eodem fa-
cto & communibus fortunis consuluisse, & le-
gibus non obtemperasse. || Quatuor autem 70
partibus constat argumentatio, cùm aut pro-
ponimus, aut assumimus sine approbatione.
Id facere oportet, cùm aut propositio ex se
intelligitur, aut assumtio perspicua est: & nul-
lius approbationis indiget. Propositionis ap-
probatione prçterita, quatuor ex partibus ar-
gumentatio tractatur ad hunc modum: Iudi-
ces, qui ex lege iurati iudicatis, legibus ob-
temperare debetis. Obtemperare autem legi-
bus non potestis, nisi id, quod scriptum est in
lege, sequamini. quod enim certius legis scri-
ptor testimonium voluntatis suæ relinquere
potuit, quam, quod ipse magna cum cura, at-
que diligentia scripsit? Quòd si litteræ non
extarent, magnopere eas requireremus, vt ex
his scriptoris voluntas cognosceretur: nec ta-
men Epaminondæ permitteremus, nisi extra
iudicium quidem esset, vt is nobis sentẽtiam
legis interpretaretur, nedum nunc istud pa-
tiamur, cùm præstò lex sit, non ex eo, quod
apertissimè scriptum est, sed ex eo, quod suæ
causæ conuenit, scriptoris voluntatem inter-
pretari. Quòd si vos, iudices, legibus obtem-
perare debetis, & id facere non potestis, nisi
quod scriptum est in lege, sequamini, quid
causæ est, quin istum contra legem fecisse iu-
dicetis? || Assumtionis autem approbatione 71
præterita, quadripertita sic fiet argumẽtatio:
Qui sæpenumerò nos per fidem fefellerunt,
eorum orationi fidem habere non debemus.
Siquid enim perfidia illorum detrimenti ac-
ceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos,
quẽ iure accusare possimus. Ac primùm qui-
dem decipi incommodum est: iterum, stultum:
tertiò, turpe. Karthaginienses autem persæpe
iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia
est in eorum fide spem habere, quorum perfi-
dia toties deceptus sis. || Vtraque approbatione 72
præterita, tripertita fit hoc pacto: Aut metua-
mus Karthaginienseis oportet, si incolumeis
eos reliquerimus: aut eorum vrbem diruа-
mus. ac metuere quidem non oportet. Re-
stat igitur, vt vrbem diruamus. Sunt autem
qui putant nonnunquam posse complexione
oportere supersederi, cùm id perspicuum sit,
quod conficiatur ex ratiocinatione. quod si
fiat, bipertitam quoque fieri argumentatio-
nẽm, hoc modo: Si peperit, virgo non est.
peperit autem. hic satis esse dicunt propone-
re, & assumere, quoniam perspicuum sit, quod
conficiatur complexionis rem nón indigere.
Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio
conclu-

concludenda esse : & illud vitium, quod illis A displicet, magnopere vitandum est, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem interamus. || Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propositionem, & assumtionem, hoc modo : Quòd si leges omneis ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit : profectò non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, vt ex contrario sententia conficiatur, hoc modo : Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, vt id solùm, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum : Vrbem igitur diruamus. Aut vt id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est huiusmodi : Si peperit, cum viro concubuit. peperit autem. Conficitur hoc : Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, Fecit igitur incestum : & concluseris B argumentationem, & perspicuam feceris complexionem. || Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario cōplecti oportet : in breuibus id solum, quod conficitur, exponere : in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutione vti. Si qui autem ex vna quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere : Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque assumtionis, vel eius approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam & argumentatio nomine vno res duas significat, ideò quòd & inuentum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & eius inuēti artificiosa expolitio. || Quando igitur proferent aliquid huiusmodi : Quoniam peperit, cum viro concubuit : inuentum proferent, nō C expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit : atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, siqui aut assumtionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ siquid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoueat auditorem necesse est. Quòd si solum spectaretur, id quod esset inuentum, ac nihil quo pacto tractaretur id, quod esset excogitatum referret : nequaquam tantum inter summos oratores, & mediocreis interesse existimaretur. || Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumētationem. Nam primùm omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationem, hoc est tum indu- D ctione vti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expoliri partitiones : sed tum ab assumtione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis vti. Id vt perspiciamus, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem

exerceamus, vt quàm facile factu sit. || At de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumētationes in philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa nobis abhorrere ab vsu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodiùs, quàm ceteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitiùs & diligentiùs conscripsisse pollicemur. Nunc, vt instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

|| REPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuatur. Hæc fonte inuentionis eodem vtetur, quo vtitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis aut negotiis attributum est. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionem sumptam ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, vt quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehensionis, quos qui obseruabunt, faciliùs ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. || Omnis argumentatio reprehēditur, si aut ex iis, quæ sumta sunt, non conceditur aliquod vnum, plurave : aut, his concessis, complexio confici ex his negatur : aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur : aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cùm aut id, quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi : aut quod comparabile putant dissimile ostenditur : aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbatur : aut, quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse : aut si complexio, aut vna, aut ex vtraque parte reprehenditur : aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex cōclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, vt antè ostendimus. || Quod pro credibili sumtum erit, id infirmabitur, si aut perspicuè falsum erit, hoc modo. Nemo est, qui non pecuniam, quàm sapientiam, malit. aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo : Quis est, qui non officii cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, vt si quis, quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officij causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur vsu euenire, hoc pacto : Qui pauperes sunt iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi quî potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur : vt Curius pro Fuluio : Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. || Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus

confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primùm verum esse ostendi oportet: Deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, vt cruorem cædis: Deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit: Postremò scisse eum, de qua quæritur, eius rei legem & consuetudinem. Nam eæ res sunt signo attributæ; quas diligentius aperiemus, cùm separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum vnumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potius, quàm ab aduersariis stare, aut omnino falsò dici aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur. ‖ Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maximè tractatur, in reprehendendo conueniet simile id negare esse quod confertur, ei, qui cum confertur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud quod per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur. ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maximè indigemus, cùm ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maximè firmatur: laude eorum, qui iudicarunt: similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, commemorando, non modò non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus reprobatum: & demonstrando, difficilius, & maius fuisse id iudicatum, quod afferatur, quàm id, quod instet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, vt de ipso qui iudicarit, iudicium fieri videatur. ‖ Oportet autem animaduertere, ne, cùm aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rerum iudicatum afferatur. Nam his rebus auctoritas iudicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt eiusmodi: sic reprehendentur. Primùm complexio, quæ vtrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eũ accuses, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parui auditu, existimet?

Hic, si vereri dixeris, siue non vereri, concludendum hoc putat, vt neges esse accusandum. Quod conuersione sic reprehendetur: Immò verò accusandus est. Nam si veretur: accuses: non enim parui auditu existimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses, non enim probus est. ‖ Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verùm si veretur accusatione tua correptus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritũ quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici possit, aut causa non sit quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit. aut si horum nihil est, surripueris necesse est. sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. ‖ Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur: hoc est, si, exempli causa, vt in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse. aut si extremum illud non erit turpe concedere: vt si quis, cùm dixerint aduersarij, aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur. ‖ Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur non videatur necessariò cum eo, quod antecessit cohærere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit, viuit: si dies est, lucet: eiusmodi est, vt cum priore necessariò posterius cohærere videatur. Hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, vt demonstretur non necessariò cum priore posterius cohærere. Hoc genus, & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam vim continet & latius patet, quam hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, vt non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutũ, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus Rhetorum ad vsum oratorium contentos nos esse oportebit. Cùm igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. ‖ Quum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur: hæc erunt consideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contráque eum quis velit hac argumentatione vti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses. non es autem visus ab his. non es igitur profectus ad exercitum. Hic, cùm concesseris propositionem, & assumtionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, quàm cogebatur, illatum est. ‖ At nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro verò probatur, cùm aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse

ipse intellexeris, eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare: demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumserit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis, si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ. mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis. pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cùm dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & idcirco concedebam. Cùm autem hoc sumebas, indigetis autem pecuniæ: illud accipiebã, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis. cõficeretur autem si tibi primò quoque hoc concessissem. Qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

89 || Sæpe autem oblitum putant, quid concesseris, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis, pòst assumũt. Ad illum autem hereditas veniebat deinde infertur, Ille igitur occidit. Idque ex iis, quę sumserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis, vitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omninò totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum.

90 || Falsum est, in quo perspicuè mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est, quod, nihilo magis ab aduersariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco, iudices, quia veram causam habebam, breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se, iudices, non commisisset. Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: aut perspicuè rem turpem leui tegere vult defensione, hoc modo:

Cùm te expectabant omnes florentißimo
In regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo, sola vt restituam, paro.

91 || Remotum est, quod vltra quam satis est, petitur, hoc modo: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam T. Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Huiusmodi est illa quoque conquestio:

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quam res postulabat. Mala definitio est, cùm aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est ciuis. Nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum continens, sic: Stultitia, est immensæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superûm, atque inferûm,
Pacẽ inter sese conciliant, conferunt concordiã:

92 || Perspicuum est, de quo non est controuersia: vt si quis, cùm Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cùm id, quod augetur, in controuersia est, vt, si quis, cùm Vlyssem accuset, in hoc maximè commoretur. Indignum esse, ab homine ignauissimo virum fortissimum, Aiacem, necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine, qui dicit: aut eo tempore, quo dicitur: aut iis, qui audiunt: aut ea re, de qua agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: vt, si quis apud equites Romanos, cupidos iudicandi, Cæpionis legem iudiciariam laudet.

93 || Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: vt, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quam vrbeis diruere, cùm ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re, diuersè dicitur: vt si quis, cùm dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neget postea siue bona valetudine posse bene viuere: Aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum.

94 || Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, vt si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cùm ad pugnam milites hortetur, si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut, si, cùm totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est, nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut si non id, quod accusabitur, defendet: vt, si quis, cùm ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet: vt Amphion apud Euripidem, itẽ apud Pacuuium: qui, vituperata musica, sapiẽtiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, vt, si quis doctrinam ex alicuius docti vitiis reprehendat. Aut si quis cum aliquem volet laudare, de felicitate eius, non de virtute dicat. Aut, si quis rem cum re ita comparabit, vt alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, vt alterius non faciat mentionem: vt si quis, cùm aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstraret.

95 || Aut si, cùm de certa re quæretur, de cõmuni instituetur oratio. Aut, si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc

modo: Pecunia bonum est, propterea quòd ea maximè vitam beatam efficiat. Aut si infirma: vt Plautus

Næ amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus. verùm in ætate vtile
Et conducibile.
Nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia,
Inuitus, ne id me inuitet vt faciam, fides.

Aut eadem: hoc modo. Maximum malum est auaritia. multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia: plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. 96 || Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maximè versatur, cùm aliquid, quod contrà dicatur, æquum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: B Aut cùm id, quod illi defendant, vtile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus. 97 || Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressione ille putat oportere quandam inferri orationem, à causa, atque à iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut aduersarij vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit esse orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quod C de causa digredi, nisi per locum communem, displicet, quo de genere posteriùs est dicendum. Laudes autem, & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

98 || CONCLVSIO, est exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis treis, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffusè dictum, vnum in locum coguntur, & reminiscendi causa, vnum sub aspectum subiiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin variè fiet, & hanc suspicionem, & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt propter facilitatem, sigillatim vnamquamque rem attingere, & ita omneis transire breuiter argumentationes: tum autem D id, quod difficilius est, dicere, quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriã, quibus rationibus vnamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo. Docuimus hoc, illud planum fecimus, ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, A quod debeat desiderare. 99 || Atque in his generibus (vt antè dictum est) tum tuas argumentationes, transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrariis coniungere: &, cùm tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Item per breuem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, vt, quid, & quo quidque loco dixeris, admoueas: tũ verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor exsistat, & quærat à vobis, quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hic, item vt in nostra persona, licebit aliàs sigillatim transire omneis argumentationes: aliàs ad partitiones singula genera referre, aliàs ab auditore, quid desideret, quærere, aliàs hæc facere per comparationẽ suarum, & contrariarum argumentationum. 100 || Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne hæc apud vos quærerentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis, & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis vti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimum, & vnumquodque quambreuissimè trãsigatur, vt memoria, non oratio renouata videatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur, vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere il- C lud primùm intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandis præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ sunt, quæuis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus.

|| Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis quorum auctoritas grauissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationẽ, ostenditur, an ad omneis, an ad maiorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, qua- D les sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pareis animo, fortuna, corpore: quod iniquissimum est: aut ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit euenturum, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit euenturum, demonstrabimus. || Quartus locus est, per quem demõstra-

mus,

mas, multos alacreis exspectare, quid statuatur, vt ex eo, quod vni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta veritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio cōmutari iudicio, neque vlla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consultò, & de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quòd tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotissima sit. ‖ Octauus locus est, per quem demonstramus, non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoque hominibus, & a barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parenteis, liberos, coniuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur; & deinceps si qua proferantur in maiores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitã egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, à quibus eruditus sis, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobileis, & honore vsos, in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, vt in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horũ aliquid, odium commouere poterit. ‖ Nonus locus est, per quem, cum aliis, quæ constant esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur: & ita per contentionem, quanto atrocius, & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerẽdo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cũ vniuscuiusq; indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quã maximè ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, vt id, quod indignũ est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Vndecimus locus est, per quem ostendimus: ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam vsu euenerit. ‖ Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demõstratur, per quem locum in superbiam, & arrogantiam odio concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, vt ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de vxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quinctusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis grauissimè sumetur. ‖ Conquestionis autem huiusmodi de rebus parteis petere oportebit. Conquestio, est oratio, auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quò facilius conquestione commoueri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omneis, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita grauiter, & sententiosè, maximè dimittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cùm in alieno malo suam infirmitatem cõsiderabit. ‖ Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quẽ, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur incommodum, vt in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, &, siqua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignè ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis: quas passi, perpessurive sint. Quinctus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre, & ie quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solùm, ad misericordiam ducatur. ‖ Sextus, per quem præter spem in miseriis demonstratur esse, &, cùm aliquid exspectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus, vt de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cùm videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo. Non affui, non vidi, non postrẽmam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. ‖ Nonus, per quem oratio ad mutas & experteis animi res refertur: vt, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehemẽter commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cùm deducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione cõquerimur, quòd ab iis, à quibus minimè conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum est, vt seruis, libertis, clientibus, supplicibus. ‖ Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modò illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse & futurum, si quid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus, & magnificentia, in qua

grauitas,& auctoritas est, plus proficit ad misericordiam cõmouendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autẽ animis, diutius in conquestione morari nõ oportebit. Quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius, LACRYMA NIHIL CITIVS ARESCIT. Sed quoniam & satis, vt videmur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius voluminis magnitudo longius processit, quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS RHETORICORVM, SEV DE INVENTIONE Rhetorica.

Liber secundus.

CROTONIATAE quondam, cùm florerent omnibus copiis, & in Italia, cùm in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeusim, qui tum longè ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerũt. Is & ceteras tabulas complureis pinxit, quarum nonnulla pars vsque ad nostram memoriam propter fani religionem, remansit: & vt excellentem muliebris formæ pulcritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Putauerunt enim, eum, si, quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. ‖ Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeusis illicò quæsiuit ab eis, quásnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem deduxerunt in palæstram, atque ei pueros ostẽderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tẽpore Crotoniatæ multùm omnibus, corporum viribus & dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos virgines. Quare, quæ sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, vt mutũ in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. ‖ Tùm Crotoniatæ publico de consilio virgines vnũ in locũ conduxerunt, & pictori quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autẽ quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quòd eius essent iudicio probatæ, qui verissimum pulcritudinis habere iudicium debuisset. Neque enim putauit, omnia, quæ quæreret ad venustatẽ, vno in corpore se reperire posse, ideò quòd nihil simplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si vni cuncta concesserit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incõmodo muneratur. ‖ Quod quoniã nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicendi perscriberemus, non vnum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur: sed, omnibus vnum in locum coactis scriptoribus, quod quisque cõmodissimè præcipere videbatur, excerpsimus, & ex variis ingeniis excellentissima quæque libauimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia nobis visa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, si quo in vitio eius offenderemur, aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. ‖ Quòd si in cæteris quoque studiis à multis eligere homines commodissimum quodque, quàm sese vni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent: non tantopere in vitiis perseuerarent: aliquantò ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrũ, quam ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis quàm illi fuit exemplorũ eligendi potestas. Ille vna ex vrbe, & ex numero virginũ, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt, ab vltimo principio huius præceptionis vsq; ad hoc tempus, expositis copiis, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit. ‖ Ac veteres quidẽ scriptores artis vsq; à principe illo, atq; inuentore Tisia, repetitos, vnũ in locũ conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusq; præcepta magna cõquisita cura perspicuè cõscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorũ præcepta ex ipsorũ libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc

ad hûc, quasi ad quendam multo commodiorem explicatorẽ reuertantur. 7 || Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, vt ceteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis Philosophiæ partibus operæ plurimùm consumpserũt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui itẽ permultum ad dicendum, siquid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoles magnus & nobilis Rhetor Isocrates: cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus. 8 || Discipulorum autẽ, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duamus diuersis sicuti familiis, quarũ altera cùm versaretur in Philosophia, nonnullam Rhetoricæ quoque artis sibi curã assumebat, altera verò omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata: vnũ quoddã est conflatum genus à posterioribus, qui ab vtrisque ea quæ commodè dici videbantur, in suas arteis contulerũt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omneis, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque nonnihil in cõmune contulimus. 9 || Quòd si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicuius præteriisse, aut non satis elegãter secuti videbimur: docti ab aliquo, facilè & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stultè, & diu perseuerasse, turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari vniuscuiusque vitio est attributum. 10 Quare nos quidem sine vlla affirmatione simul quærentes dubitanter vnũquidque dicemus, ne, dum paruulum hoc consequimur, vt satis commodè hæc perscripsisse videamur: illud amittamus, quod maximum est, vt ne cui rei temerè, atque arroganter assenserimus. Verùm hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis quæ præcipienda videntur esse dicemus. 11 || Igitur primus liber exposito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, & constitutiones, iudicationes cõtinebat. Deinde parteis orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Quare cũ in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, dispersè autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera, locos, tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantùm ipsa inuenta vnamquamque in rem exponentur simpliciter sine vlla exornatione, vt ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehensionis parteis referre oportebit.

12 || OMNIS & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa, necesse est in aliquo eorum, quæ antè exposita sunt, constitutionis genere, vno, pluribusve versetur. Hoc quanquam ita est, tamen cùm communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cuiusque generis, & diuersæ præceptiones. Aliud enim laus, aliud vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In iudiciis quid æquum sit, quæritur: In demonstrationibus, quid honestum: In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honestum sit, & quid vtile. Nam cæteri vtilitatis modò finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. 13 || Quorum igitur generum fines, & exitus diuersi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis cõtrouersiis, in iudiciali genere causarũ & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque causarum genera simili implicita controuersia, nulla cum difficultate trãsferentur: pòst autem separatim de reliquis dicemus. 14 || Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur, cuius exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem, est comitatus. cùm hoc, vt ferè fit, in via sermonem contulit, ex quo factum est, vt illud iter familiariùs facere vellent. Quare cùm in quandam tabernam diuertissent, simul cœnare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur) post inuentum (cùm in alio maleficio deprehensus esset) cùm illum alterum videlicet qui nummos haberet, animaduertisset: noctu, postquàm illos arctius vt fit, iam ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorũ, qui sine nummis erat, gladium propè appositum è vagina eduxit, & illum alterum occîdit: nummos abstulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. 15 || Ille autem, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamauit semel & sæpius illum somno impeditum non respondere existimauit: ipse gladium, & cætera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multò post clamat, hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui antè exierat, consequitur. in itinere hominem comprehẽdit, gladium eius è vagina educit, reperit cruentum: homo in vrbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occiderít ne. 16 || Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum, oportebit attendere, non omneis in omnem causam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur: sic omnem

in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura capienda est. 17 || Causa distribuitur in impulsionem, & in ratiocinationem.

Impulsio est, quæ sine cogitatione per quādam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, vt rem perspicere cum consilio & cura non potuerit: & id, quod fecit: impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. 18 || Ratiocinatio autem, est diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cùm aliquid faciendum, aut non faciendū, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, vt si amicitiæ quid causa factum diceretur, si inimici vlciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique, vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendive commodi: aut contra reiiciendi, diminuendi, deuitandive incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod maioris vitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi suscipitur aut commodum aliquod, maioris adipiscendi commodi, aut maioris vitandi incommodi, præteritur. 19 || Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis. Nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit ostenditur. Ergo accusator, cùm aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum, & quādam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracūdia, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, vt non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. 20 || Cum autem non impulsione, verùm ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quàm maximè poterit, vt, quo ad eius fieri possit, idonea quàm maximè causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omninò quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summè augere debebit. 21 || Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modò, verùm etiam vehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cùm aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cūm aut id, quod bonum est, malum putant: aut cōtrà quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. 22 || Hoc intellecto, si quis negabit, vllam pecuniam esse, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suauiorem non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa, & summū odium transferetur, qui id, quod tam verè, & piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non esse ita visum: quoad sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo pòst dicendum est. 23 || Euentus autem tum fallit, cùm aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicūtur: vt si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamento non sit heres, quòd eius testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione, & spe ad maleficiū profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu vtatur, ad rem pertinere. 24 || In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi: Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciēdi videbitur: aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, auditores, adiumenta, & cætera quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus, & integer esse dicetur. Postremò quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximēdos, abutetur. Verum id breui faciendum est, & in vnum multa sunt conducenda, vt ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum videatur. 25 || Atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & considerāda. Defensor autem ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruullam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis, & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quàm leuissimè quietissimā ad partē explicanda, vt & res ipsa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & trāquillius traducatur, & oratio tamen ac animū eius, qui audiet, & ad animi quēdam intimum sensum accommodetur. 26 || Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut paruum, aut aliis magis fuisse aut nihilo sibi magis, quàm aliis: aut incommodum sibi maius, quàm commodum dicet: vt nequaquā fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitatione tractabuntur. 27 || Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quòd putarit esse incommodū, quamquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tam

esse stultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quòd si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc, quid eius iuris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine vlla dubitatione pro falso: quod verum, pro verò probasse. Quòd si dubitauerit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum, certum in periculum se committere. ‖ Quemadmodum autem accusator, cùm ab aliis culpam dimouebit, defensoris locis vtetur: sic iis locis qui accusatori dati sunt, vtetur reus, cùm in alios ab se crimen volet transferre. Ex persona autem coniectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omneis in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnũquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cùm dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: vt, si dicamus idcirco aliquem Calidiũ vocari, quòd temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Græcis imperitis verba dedisse, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mucius vocarentur. ‖ Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. omnia enim hæc, vir: an mulier: huius an illius ciuitatis sit: quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciẽdam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspiciones, cùm, quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum viuat, qua ratione vitæ, quo more domestico viuat. ‖ Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cùm seruus, an liber: pecuniosus, an pauper: nobilis, an ignobilis: felix, an infelix: priuatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt: res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet, præ se gerere coniecturam, vt amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. ‖ Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum volũtate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est, aliquid faciendi, non faciẽdive excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (vt in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facilè erit videre, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspicionis. ‖ Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis vti. Nam causa facti, parum firmitudinis habet, nisi animus eius qui insimulatur, in eã suspicionem adducatur, vt à tali culpa non videatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cùm causa, quare peccauerit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex antè factis accusator improbare debebit, & ostẽdere, siquo in pari antè peccato conicturus sit. Si id non poterit: siquam in similem antè suspicionem venerit, ac minimè, si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua cõmotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in maiore, aut in minore. vt siquis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re eius aliquod factum auarum. ‖ Itẽ in omni causa naturam, aut victum aut studiũ, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari, sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarii oportebit: vt si auaritia inductum arguas fecisse, & auarum eum, quem accuses, demõstrare non possis, aliis affinem esse vitiis doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulãs fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate eius, qui arguitur, detractum est, tantùm de facultate totius est defensionis diminutum. ‖ Si nulli affinis poterit vitio reus antè admisso demõstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum antè celasse, nunc manifestò teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primùm deliquerit. Nam necesse est, eũ, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco preterito, & cur pretereatur, demõstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. ‖ Defensor autem primùm, si poterit, debebit vitã eius, qui insimulabitur, quàm honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, & communia officia: quod genus, in parenteis, cognatos, amicos, affineis, necessarios: etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraque re, cùm necesse non esset, officii causa aut in remp. aut in parenteis, aut in aliquos eorum, qui modò expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eò confirmatius erit, si cùm potestas impune aliquid faciendi minus honestè fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. ‖ Hoc autem ipsum genus erit eò firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: vt si, cùm auaritiæ causa fecisse arguatur, minimè in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni, per quã miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur cùm animus omni in vita fuerit à vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaceis in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum po-

tuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honestè actam tali in tempore quamplurimùm prodesse, [37] sed dubia ex criminatione, quæ confingi facilè possit, non ex anteacta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo immutari possit, facere iudicium. || Sin autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt: aut falsò venisse in eam existimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuetur, aut dissimili in genere vitiorum, vt animus non omninò integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione: negare oportebit de vita eius, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, antè factis omissis, illud, quod instet, agi oportere. [38] || Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. [39] || Videre igitur primùm oportebit, quæ sint continentia, cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciẽdi facultas quæsita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. [40] || Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum vniuscuiusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hîc non admonuisse, aut ne eandem iterũ dixisse videamur, breuiter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omninò confici non potest, [41] consideranda est. || Deinde videndum est, quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quædam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, æquè magnæ, similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere euentus quoque videndus erit: hoc est, quid ex vnaquaque re soleat euenire, magnopere considerandum est: vt metus, lætitia, titubatio. [42] || Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex interuallo consequuntur. In qua videbimus, ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium sit, aut vsus, aut exercitatio hominũ, aut approbatio, aut offensio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autẽ aliquæ suspiciones, quę communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus, sumuntur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilẽ, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. [43] || Maximè enim quæri oportet in hac constitutione: Primùm potueritne aliquid fieri: Deinde ecquod ab alio potuerit, deinde facultas, de qua antè diximus: deinde vtrùm id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: Item quod spem celandi non habet. Deinde necessitudo: in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, vt in ea causa quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicauerit, quòd sermonis causam quæsiuerit, quòd simul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quòd illum tam familiarẽ comitem tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. [44] || Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, vtrùm videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, an ita temerè, vt non verisimile sit, quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe si pecuniæ adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa. Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, vt in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd, causa posita, quid in quamque conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hîc se inuenturos putabunt, sed ad ea quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. [45] || Non facile autem, quod & infinitum est tot de rebus vtramque in partem singillatim de vnaquaque explicare, & alias aliter hæc in vtramque partem causæ solent conuenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & aduersarii narrationem sæpe & diligẽter pertractabit, & quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potiùs quàm illo: cur ab hoc potiùs quàm ab illo, cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit: cur hoc antè factũ non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotiũ: aut quid factũ de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constétne oratio aut cũ re, aut ipsa secum: hoc huiúsne rei sit signum, an illius, an huius, & illius & vtrius potius: quid factum sit, quòd non oportuerit, aut non factũ, quod oportuerit. [46] || Cùm animus hac intentione omneis totius negotii parteis considerabit, tũ illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus antè.

antè dictum est: (cùm ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad côiecturã sæpe quæstiones, testimonia, rumores: quæ contra omnia vterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciosior, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex causa, & ex persona, & ex 47 facto duci oportebit. ‖Quare nobis & ij vidétur errare, qui hoc genus suspicionum, artificii non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum, quæ dicitur & ab ipsa ita ducta, vt ab ea separatim in omneis eiusdem B generis causas transferri non satis commodè possit: pars autem est peruagatior, & aut in omneis eiusdem generis, aut in plerasque 48 causas accommodata. ‖ Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communeis nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: vt si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est vtendum: Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabileis rationes argumentãdi: vt suspicionibus credi oportere, & contrà suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationẽ. 49 ‖Distinguitur autem oratio, atque illustratur C maximè, rarò inducendis locis communibus, & aliquo loco iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea, que restant, aut omnibus iam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimùm consistit, & omnia, quæ in inuentione verborum, & sententiarum aliquid habent 50 dignitatis, in communeis locos conferuntur. ‖ Quare, nõ vt causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnã sibi & verborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornatè, & grauiter quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc ex- D ponemus, in coniecturalem constitutionẽ qui loci communes incidere soleãt: suspicionibus credi oportere, & non oportere: Rumoribus credi oportere, & non oportere: Testibus credi oportere, & non oportere. Quæstionibus credi oportere, & non oportere: Vitã anteactã spectari oportere, & non oportere: Eiusdem esse qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & nõ esse eiusdẽ: Maximè spectari cau- A sam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis diducentur. ‖Certus autem locus est accusatoris, 51 per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes: sed illæ tenuiùs & acutiùs, & subtiliùs tractantur: hæ autem grauiùs, & ornatiùs, & cùm verbis, tum etiam sententiis excellentibus, in illis enim finis est, vt id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tametsi quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

‖ CVM est nominis controuersia, quia vis 52 vocabuli definienda verbis est, constitutio defi- B nitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui consul rempub. malè gessit bello Punico secundo, cùm tribunus plebis esset inuito senatu, & omninò contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem Agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: accersitur maiestatis. Intentio est, Maiestatem minuisti, quòd tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui maiestatem. Quæstio est, Maiestatémne minuerit. Ratio, In filium enim quam habebam potestatem, ea vsus sum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria potestate, hoc, priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est. Minuátne is Maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes C omnes afferri oportebit. ‖ Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quo- 53 que incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omneis videbit constitutiones, & earum parteis, & controuersias, si quæ fortè in eas incident. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, vt descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius, qui accusabitur, ad- D iungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, verbi causa, Maiestatem minuere, docere, aduersarium maiestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas aut indignitas aut omninò culpa cum indignatione augeatur. ‖ Pòst erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabi- 54 tur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cùm, quemadmodum,

& quibus in rebus homines in consuetudine A
scribendi, aut sermocinandi eo verbo vti so-
leant, considerabitur. Item infirmabitur, si
turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descri-
ptionis approbatio, & si, quæ incommoda
consecutura sint, eo concesso ostendetur. Id
autem ex honestatis & vtilitatis partibus su-
metur: de quibus in deliberationis præcep-
tis exponemus. Et si cum definitione nostra
aduersariorum definitionem conferemus, &
nostram, veram, honestam, vtilem esse demon-
strabimus: illorum, contrà. ‖Quæremus autem
55 res, aut maiori, aut minori, aut pari in ne-
gotio simileis, ex quibus affirmetur nostra
descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ:
vt, si quæratur, fur sit, an sacrilegus, qui vasa
ex priuato sacra surripuerit: erit vtendum
pluribus definitionibus: deinde simili ratio-
ne causa tractanda. Locus autem communis
in eius malitiam, qui non modò rerum, ve-
rum etiam verborum potestatem sibi arro- B
garè conetur, vt & faciat quod velit, & id,
quod fecerit, quo velit nomine appellet.
Deinde defensoris primus locus est, item no-
minis breuis, & aperta, & ex opinione homi-
num descriptio, hoc modo: Maiestatem mi-
nuere, est aliquid de republica cùm pote-
statem non habeas, administrare: Deinde
huius confirmatio est similibus, & exemplis,
& rationibus: Postea sui facti ac illa defini-
tione separatio: Deinde locus communis, per
quem facti vtilitas, aut honestas ad augetur.
56 ‖Deinde sequitur aduersariorum definitionis
reprehensio: quæ iisdem ex locis omnibus,
quos accusatori præscripsimus, conficitur: &
cætera pòst eadem præter communem locum
inducentur. Locus autem communis erit de-
fensoris is, per quem indignabitur, ac cu-
satorem sui periculi causa, non res solùm
conuertere, verùm etiam verba commu-
tare conari. Nam illi quidem commu- C
nes loci, qui aut calumniæ accusatorum
demonstrandæ, aut misericordiæ captan-
dæ, aut facti indignandi, aut à misericordia
deterrendi causa sumuntur, ex periculi
magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur.
Quare non in omnem causam, sed in omne
causæ genus incidunt. Eorum mentionem in
coniecturali constitutione fecimus. Indu-
ctione autem eorum, cùm causa postulabit,
vtemur.

57 ‖CVM autem actio, translationis, aut
commutationis indigere videtur, quòd non
aut is agit, quem oportet, aut cum eo, qui cũ
oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna,
quo crimine, quo tempore oportet, constitu-
tio translatiua appellatur. Huius nobis exem-
pla permulta opus sunt, si singula translatio-
num genera quæramus: sed quia ratio, præce-
ptorũ similis est, exemplorum multitudine su-
persedendum est. Atque in nostra quidem cõ- D
suetudine multis de causis fit, vt rarius incidãt
translationes. Nam & prætoriis exceptioni-
bus multæ excluduntur actiones, & ita ius ci-
uile habemus constitutum, vt causa cadat is,
qui non, quemadmodum oportet, egerit.
58 ‖Quare in iure plerumque versantur. Ibi
enim & expeditiones postulãtur, & quodam-
modo agendi potestas datur, & omnis conce-
ptio priuatorum iudiciorum constituitur. In

A ipsis autem iudiciis rarius incidunt, & tamen
si quando incidunt, eiusmodi sunt, vt per se
minus habeant firmitudinis: confirmentur
autem assumpta alia aliqua constitutione. Vt
in quodam iudicio, cùm venefici cuiusdam
nomen esset delatum, &, quia parricidij
causa subscripta esset, extra ordinem esset
acceptum, cùm in accusatione alia quædam
crimina testibus & argumentis confirmaren-
tur, parricidij autem solùm mentio facta es-
set: defensor in hoc ipso multum oportet vt
diu consistat: cùm de nece parentis nihil de-
monstratum sit, indignum facinus esse ea pœ-
na afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id
autem, si damnaretur, fieri necesse esset, quo-
niam & id causæ subscriptum, & ex ea re no- 59
men extra ordinem sit acceptum. ‖Ea igitur
pœna si affici reum non oporteat, damnari quo-
que non oportere, quoniam ea pœna damna-
tionem necessariò consequatur. Hîc defensor
B pœnæ commutationem ex translatiuo genere
inducendo, totam infirmabit accusationem.
Verumtamen ceteris quoque criminibus de-
fendendis coniecturali constitutione transla-
tionem confirmabit. Exemplum autem trans-
lationis in causa nobis positum sit huiusmo-
di: Cùm ad vim faciendam quidam armati ve-
nissent, armati contrà præstò fuerunt, & cuidam
equiti Romano quidam ex armatis resistenti,
gladio manum præcìdit. Agit is, cui manus præ-
cisa est, iniuriarum postulat is, quicum agitur,
à prætore exceptionem EXTRA QVAM
IN REVM CAPITIS PRAEIV- 60
DICIVM FIAT. ‖Hîc is, qui agit iudi-
cium purum postulat: Ille, quicum agitur, exce-
ptionem addi ait oportere. Quæstio est, exci-
piendum sit, an non. Ratio, Non enim oportet,
in recuperatorio iudicio, eius maleficij, de quo
inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. In-
firmatio rationis, Eiusmodi sunt iniuriæ, vt de
his indignum sit non primo quoque tempore
C iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum satisne
causæ sit, quare, dum de ea iudicetur, de aliquo
maiore maleficio, de quo iudicium compara-
tum sit, præiudicetur. atque exemplum quidem
hoc est. In omni autem causa ab vtroque quæ-
ri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo,
& quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid
statui de ea re conueniat. ‖Id ex partibus 61
iuris, de quibus pòst dicendum est, sumi oporte-
bit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri
solent, & videre, vtrum malitia quid aliud aga-
tur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudi-
ne, quòd alio modo agi non possit, an occasione
agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an
rectè sine vlla re eiusmodi res agatur. Locus
autem communis contra eum, qui translationẽ
inducet, fugere iudicium ac pœnã, quia causæ
diffidat. A translatione autẽ, omniũ fore per-
turbationem, si non ita res agatur, & non in iudi
cium veniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut
D cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia
pœna, alio crimine, alio tempore: atque hãc
orationem ad perturbationem iudiciorum om-
nium pertinere. Tres igitur eę constitutiones,
quę parteis non habent, ad hunc modum tra- 62
ctabuntur. Nunc generalem constitutionem,
& parteis eius consideremus.

‖CVM & facto, & facti nomine concesso, ne-
que vlla actionis illata controuersia, vis, & na-
tura

tura, & genus negotij ipsius quæritur: constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse parteis duas nobis videri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris ciuilis habet implicitam controuersiam. Ea est huiusmodi: Quidam pupillum heredem fecit: pupillus autem antè mortuus est, quàm in suam tutelam veniret. De hæreditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est de qua is, cuius agnati sumus testatus non est. Depulsio est, Immò nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Vtrorum sit. Ratio est. Pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filij fuerunt, testamento patris, nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Immò pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit, esse. Quare, præterquàm quòd ipsius fuit in testamento, vllius vestrûm esse non potest. Iudicatio, Possitne quisquam de filij pupilli re testari, an heredes secundi, ipsius patrisfamiliâs, non filij quoque eius pupilli heredes sint. || 63 Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam aut vsquequaque dicatur hîc admonere. Sunt causæ, quæ plureis habent rationes in simplici constitutione: quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, vt in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio: vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt, nec vnquam factum est, vt eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset. || 64 Infirmatio autem hæc erit. Non est vna pecunia, propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia: cuius heres non illo in tempore, in testamento quisquam scriptus erat, siquid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimùm valebat, quæ iam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Iudicatio est, Vnáne pecunia fuerit: ac, si hac erunt vsi infirmatione, posse plureis esse vnius heredes pecuniæ dissimilibus de causis: de eo ipso iudicatio nascetur. Possíntne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes. Ergo vna in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. || 65 Nunc huius generis præcepta videamus. Vtriusque aut etiam omnibus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo eius ab natura ductum videtur: quædam autem ex vtilitatis ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: pòst autem, approbata quædam à consuetudine, aut verò vtilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem ius est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. || 66 Religionem, eam, quæ in metu, & cæremonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parenteis, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat.

A vindicationē, per quam, vim, & contumeliam, defendendo, aut vlciscendo, propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedenteis reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. || 67 Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quòd neque in hoc ciuili iure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur, id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter vetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris, iam certa consuetudine facta B sunt. Quod genus pactum, par, iudicatum. || 68 Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, vt iuri præstare dicatur. Par, quod in omneis æquabile est. Iudicatum, de quo iam antè sententia alicuius, aut aliquorum constituta est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simile, aut ex maiore, aut ex minore nasci videbitur, quemque attendere, atque elicere pertentando vnamquamque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (vt antè dictum est) duo sunt genera quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omneis incidant loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate iurisconsultorum, & contra auctoritatem dici C oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communeis, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius consideremus.

|| 69 IVRIDICIALIS est, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, alteram assumtiuam nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non vt negotialis, implicitè & absconditè, sed patentiùs, & expeditiùs recti & non recti quæstionem continet. Ea est huiusmodi: Cùm Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Graiis, cùm inter se bellum gessissent, vt ij, qui vicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modò in præsentia declarandæ causa, non vt in perpetuum belli memoria maneret: æneum statuerunt trophæum. Accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commune Græciæ concilium. || 70 Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis statuere non oportet. Iudicatio est, Cùm summæ virtutis celebrandæ causa Graij de Graiis

æternum inimicitiarum monumentum, sta-
tuerint, rectène, an contrà fecerint. Hanc ideò
rationem subiecimus, vt hoc causæ genus
ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si
eam supposuissemus, qua fortasse vsi sunt: Non
enim iuste, neque pie bellum gessistis in rela-
tionem criminis dilaberemur, de qua pòst
loquemur. Vtrumque autem causæ genus in
hanc causam incidere perspicuum est. In hanc
argumentationes ex iisdem locis sumendæ
sunt, atque in causam negotialem, de qua antè
dictum est |Locos autem communeis & ex cau
sa ipsa, siquid inerit indignationis aut conque-
stionis, & ex iuris vtilitate, & natura multos, &
graneis sumere licebit, & oportebit, si causæ di-
gnitas videbitur postulare. Nunc assumtiuam
partem iuridicialis consideremus. Assumtiua
igitur tunc dicitur, cùm ipsum ex se factum
probari non potest, aliquo autem foris adiun-
cto argumento defenditur. Eius partes sunt
quatuor: comparatio, relatio criminis, remotio
criminis, concessio. ||Comparatio est, cùm ali-
quod factum, quod per se ipsum non sit pro-
bandum, ex eo, cuius id causa factum est, defen-
ditur. Ea est huiusmodi: Quidam imperator
cùm ab hostibus circumcideretur, neque effuge-
re vllo modo posset, depactus est cum eis, vt ar-
ma & impedimenta relinqueret, milites educe-
ret. itaque fecit: armis & impedimentis amissis,
præter spem milites conseruauit. Accusatur ma-
iestatis. Incurrit huc definitio, quid sit lædere
maiestatem. sed nos húc locum, de quo agimus,
consideremus. ||Intentio est, Non oportuit arma
& impedimenta relinquere. Depulsio est. Opor-
tuit. Quæstio est. Oportueritne. Ratio est, Mili-
tes enim omnes periissent. Infirmatio est aut
coniecturalis, Non periissent: aut altera coniectu-
ralis, Non ideò fecisti. Ex quibus sunt iudicatio-
nes, Periissénne: & ideóne fecerit: aut hæc com-
paratiua, cuius nunc indigemus. Ac enim satius
fuit amittere milites, quàm arma, & impedi-
menta hostibus concedere. Ex qua iudicatio
nascitur. Cùm omnes perituri milites essent,
nisi ad hanc pactionem venissent, vtrùm satius
fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem
venire. Hoc causæ genus ex his locis tractari cô-
ueniet. ||Oportebit adhibere ceterarum quoque
constitutionum rationem, atque præcepta, ac
maximè coniecturis faciendis infirmare illud
quod cum eo, quod crimini dabitur, ij qui ac-
cusabuntur, comparabunt. Id fiet, aut si id, quod
dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum
esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse
negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob cau-
sam, ac dicet de se reus fecisse, demonstrabitur
esse factum. Eius rei confirmatio, & item con-
traria de parte infirmatio ex coniecturali consti-
tutione sumetur. Sin autem certo nomine male-
ficij vocabitur in iudicium, sicut in hac causa
(nam maiestatis arcessitur) definitione & defini-
tionis præceptis vti oportebit. Atque hæc qui-
dem plerumque in hoc genere incidunt, vt con-
iectura & definitione vtendum sit. Sin aliud
quoque aliquod genus incidet, eius generis præ-
cepta licebit huc pari ratione transferre. Nam
accusatori maximè est in hoc elaborandum, vt
id ipsum factum, propter quod sibi reus conce-
di putat oportere, quam plurimis infirmet ra-
tionibus. Quod facile est, si quamplurimis con-
stitutionibus aggrediatur id improbare. ||Ipsa

autem comparatio separata à ceteris generibus
controuersiarum sic ex sua vi considerabitur, si
illud quod comparabitur, aut non honestum,
aut non vtile, aut non necessarium fuisse, aut
non tantopere vtile, aut non tantopere honestū,
aut non tantopere necessarium fuisse demonstra
bitur. Deinde oportet accusatorem, illud, quod
ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, sepa
rare. Id autem faciet, si id demonstrabit non ita
fieri solere, neque oportere, neque esse rationē,
quare hoc propter hoc fiat, vt propter salutem
militum ea, quæ salutis causa comparata sunt,
hostibus tradantur. Postea comparare oportebit
cum beneficio maleficium. & omninò id, quod
arguitur, cum eo, quod factum ab defensore lau-
datur, aut faciendum fuisse demonstratur con-
tendere, & hoc extenuando, maleficij magnitudi
nem simul adaugere. Id fieri poterit, si demon-
strabitur, honestius, vtilius, magis necessarium
fuisse illud, quod vitarit reus, quàm illud quod
fecerit. |Honesti autem, & vtilis, & necessarij vis
& natura, in deliberationis præceptis cognosce-
tur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuā
iudicationem exponere, tanquam causam delibe
ratiuam, & de ea ex deliberationis præceptis
deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam
antè exposuimus: Cùm omnes perituri milites
essent, nisi ad hanc pactionem venissent, vtrùm
satius fuerit perire milites, nisi ad hanc pactionē
venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquā
in consultationem res veniat, tractari oportebit.
Defensor autem, quibus in locis ab accusatore
aliæ constitutiones erunt inductæ, in iis ipse
quoque ex iisdem constitutionibus defensionē
comparabit: ceteros autem omneis locos, qui ad
ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario
tractabit. |Loci autem communes erunt. Accusa
toris, in eum, qui cùm de facto turpi aliquo, aut
inutili, aut vtroque fateatur, quærat tamen ali-
quam defensionem, & facti inutilitatem, aut
turpitudinem cum indignatione proferre. Defen
soris est nullum factum inutile, neque turpe, ne-
que item vtile, neque honestum putari oportere
nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa
factum sit, intelligatur. Qui locus ita cómunis
est, vt bene tractatus in hac causa, magno ad
persuadendum momento futurus sit. Et alter
locus, per quem magna cum amplificatione, be-
neficij magnitudo ex vtilitate, aut honestate, aut
facti necessitudine demonstratur. ||Et tertius, per
quem res expressa verbis, ante oculos eorum,
qui audiunt ponitur, vt ipsi se quoque idem fa
cturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea
faciendi causa per idem tempus accidisset. Rela
tio criminis est, cùm reus id, quod arguitur,
confessus, alterius se inductum peccato, iure
fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi: Ho-
ratius occisis tribus Curiatibus, & duobus
amissis & fratribus, domum se victor
recipit. Is animaduertit sororem suam de
fratrem morte non laborantem: sponsi au-
tem nomen appellantem identidem Curiatis
cum gemitu & lamentatione. indignè passus
virginem occidit. Accusatur. ||Intentio est, Iniu-
ria sororem occidisti. Depulsio est. Iure occidi.
Quæstio est, Iuréne occiderit. Ratio est, illa enim
hostium mortem lugebat, fratrem negligebat,
me & populū Rom. vicisse molestè ferebat. In-
firmatio est, Tamen à fratre indemnatam necari
non oportuit. Ex qua iudicatio fit, Cùm Horatia
fratrum

fratrum mortem negligeret, nostrum ingero, de fratris, & populi Rom. victoria non gaudere: oportueritne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere causæ, primùm si quid ex ceteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est: Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. || Deinde, leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit: Postea translationis partibus vti, & ostendere, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut indicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium, interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum quod sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio vindicari: Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. || Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumserint. Postea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longiùs, quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Dein de, hoc si constitutum sit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniuriis, vlciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisset iudicio: si verò ceteri quoque idem faciant, omninò iudicium nullum futurum. || Postea demonstrabitur, ne, si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, vt legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde, quemadmodum in comparatione præcipiebamus, vt illud, quod comparabatur extenuaretur ab accusatore quàm maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, vt ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, vt in comparatione, assumtio indicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. || Defensor autem quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primùm augendo eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quammaximè per indignationem, si res feret, iuncta conquestione, ante oculos ponendo. Posteà leuiùs demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. || Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur: Primùm si eiusmodi demonstrabitur iniuria, vt non modo viro bono, verùm etiam homini libero videatur non fuisse toleranda: Deinde ita perspicua, vt ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur: Deinde eiusmodi, vt in eam is maximè debuerit animaduertere, qui animaduerterit: vt non tam rectum, non tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo atque ab eo vindicari, quomodo, & à quo sit vindicata: Postea sic rem fuisse apertam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. || Atque hîc demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroceis, & perspicuas res esse, vt de his non modò non necesse sit sed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, exspectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cùm id quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hîc vtilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui sumserit, audaciam & crudelitatem, indignatio. || Ab defensore, in eius, quem vltus sit, audaciam sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotij, sed ex consilio eius, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parenteis, aut ad liberos pertinuerit: aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. Remotio criminis est, cùm eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipertitò. Nam tum causa, tum res ipsa remouetur. || Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodij quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim, qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio est, Cùm iis, qui legati erant, sumtus, qui debebatur, de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in cæteris, si quid aut coniecturali, aut definitiua aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. || Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primùm defendet, si poterit. sin minus poterit: negabit, hoc ad iudicium, illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quemque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde, ille si deliquerit, separatim illum, sicut hunc accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem cùm cetera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione

89 sic argumentabitur. || Primùm cuius acciderit culpa, demonstrabit: Deinde, cùm id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit: Quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De vtroque distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate. quòd minus, quàm conuenerit, factū

90 sit, culpa id alterius accidisse. || Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis & studij fuerit in ipso: & id signis confirmandum huiusmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi vtile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, vt in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, ceteris similiter vti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ conueniunt, assumere: de quibus pòst nobis dicendum erit.

91 || Loci autem communes, iidem vtrique ferè, qui superioribus assumtiuis, incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cùm in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cùm id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. || Intentio

92 est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteátne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cùm & id ætatis non haberem & priuatus essem, & esset summa cum auctoritate, & potestate imperator, qui videret vt satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est: Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est. Cùm is, qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendúsne sit hostibus, necne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quòd in illo concedit reus oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum quædam maior vis est: quod paulò pòst intelligetur.

93 || In hoc autem non accusare alterum nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare, eam rem nec ad se: nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quòd accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Vt si quis eum accuset, qui, cùm prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cùm C O S S. adessent. Nam vt in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, *hac ipsa ratione confirmat accusationem.

94 || In hac ab vtroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus vtilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, &, fueritne ei, quo de agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nécne. Locos autem communeis ex ipsa re, siquid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit. Concessio est, per quam non factum ipsum probatur ab reo: sed vt ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio: & deprecatio. Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, casum, necessitudinem.

95 || Imprudentia est, cùm scisse aliquid is, qui arguitur, negat: Vt apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cùm aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cùm exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nesciui non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est, Cùm id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus.

96 || Casus autem infertur in concessionem, cùm demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, vt in hac, Cùm Lacedæmoniis lex esset, vt hostias nisi ad sacrificium quoddam redemtor præbuisset, capitale esset. hostias is, qui redemerat, cùm sacrificij dies instaret, in vrbem ex agro cœpit agere. tum subitò magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, vt eo traduci victimæ nullo modo possent.

97 || Redemtor, suæ voluntatis ostendendæ causa, hostias constituit omneis in littore, vt qui trans flumen essent, videre possent. Cùm omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersiuerunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est, Cùm in ea re redemtor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, suppliciòne dignus sit.

98 || Necessitudo autem infertur, cùm vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: *Lex est apud Rhodios, vt, si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cùm magna in alto tempestas esset: vis ventorum, inuitis nautis, Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæstor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari.

plicari oportere. Intentio est, Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi, & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Nauim ex lege tamē populi esse oportet. Iudicatio est, cùm rostratā nauim in portu deprehēsam lex publicarit, cūque hæc nauis, inuitis nautis vi tempestatis in portū coniecta sit, oporteatne eam publicari. 99 || Horum trium generum idcirco vnum in locū contulimus exēpla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, vt id, quod volūtate factum negabitur, consultò factum suspicione aliqua demonstretur: Deinde inducere definitionē necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exēpla ad eā definitionē adiūgere, in quibus imprudētia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id, quod reus inferat, separare, id est ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitū, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset præcaueri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudētiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, facultatem nominari oportere. 100 || Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationē redarguentem demonstrare, quiduis perpeti, mori denique satius fuisse, quàm eiusmodi necessitudini obtēperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quasi in absoluta iuridiciali, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit exemplis vti oportebit, quibus in simili excusatione nō sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab aduersario commissa sit: permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatē habent iudicandi, neglecta sit. 101 || Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit vti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugēda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quàm fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se conuinci non posse, quòd non absit à culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum, qui culpa careat, supplicio nō carere. Loci autem communes accusatoris, vnus in concessione, & alter, quanta potestas 102 peccādi relinquatur, si semel institutum sit, vt nō de facto, sed de facti causa quæratur. || Defensoris autem, conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & vti suum animum, non euentum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conueniet, si aut in his, aut aliis exēplis scripti quoque controuersiā adiūctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quòd quædam genera causarum, simpliciter, & ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controuersiæ genus assumunt. 103 || Quare omnibus cognitis, non erit difficile in vnamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet: vt in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus. 104 || Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest, ideò quòd concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, vt ignoscat, impetrare. Quare parte eius generis, cùm causam non in eo constitueris, vti licebit. Vt si pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in remp. multa sint beneficia, dixeris: possis, cùm videaris non vti deprecatione, vti tamen, ad hunc modum: Quod si, iudices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper tali suo tempore, multorum suorum rectè factorum causa, vni delicto vt ignosceretis, postularet, tam dignum vestra mansuetudine, quàm virtute huius esset, iudices, à vobis hanc rem, hoc postulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi voluntatem educere. 105 ›Quare hoc genus, quamquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamē quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nā in senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numirorio Pullo apud L. Opimium, & eius concilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi quàm cognoscendi postulatio valuit. Nam semper animo bono se in populum Roman. fuisse non tam facilè probabat cùm coniecturali constitutione vteretur, quàm vt, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. 106 | Oportebit igitur eum, qui, sibi vt ignoscatur, postulabit, commemorare si qua sua poterit beneficia: & si poterit, ostendere, ea maiora esse, quam hæc, quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quàm mali profectum esse videatur: Deinde maiorum suorum beneficia, si qua extabunt, proferre: Deinde ostendere, nōn odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa: postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, vsui futurum. 107 | Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum velint, & dignitatem ostendere, & cetera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum cōquestione, sine arrogantia in se esse de-

monstrabit, vt honore potius aliquo, quàm vllo supplicio dignus esse videatur: Deinde ceteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit, extenuandum, vt quàm minimum obfuisse videatur, & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. ‖ Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis

108

præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit: nihil imprudétèr, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, & superbum fuisse, &, si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia reus proferet: aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiam demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse delata, aut leuiora beneficia, quàm maleficia aut cùm beneficiis honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci.

109

‖ Deinde, de quo vt potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non vti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, qué animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii: & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint. Quoniam igitur in generali cóstitutione tandiu propter eius partiũ multitudinem commoramur, ne fortè varietate, & dissimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus. ‖Nunc restat, vt de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicuius petitione constant. Nam & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari, nos, cùm aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognouerit, cùm genere primò, tum etiam formas eas intelliget dissidere. Ceteris autem partibus aptas inter se omneis, & aliam in aliam implicatam videbit. ‖Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus Cos. quodá in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni essent qui hostes populi Rom. esse dicerentur, quòd tamen excursionibus, & latrociniis infestam prouinciam redderent, consectatus est & confecit:

110

111

A Romam rediit: triumphũ ab senatu postulat. Hic, vt & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad iudicationem peruenire, propterea quòd, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi, Oporteatne pœna affici: in hac huiusmodi, Oporteatne præmium dari. ‖Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor est in parteis distributa: in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo eius, qui fecerit, ex causa considerantur. Ex sua vi quæruntur, hoc modo: Magna, an parua: facilia, an difficilia: singularia sint, an vulgaria: vera, an falsa quædam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, Si tum, cùm indigeremus: cùm ceteri non possent, aut nollent opitulari: si tum, cùm spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, vt hoc conficere posset. Ex casu, Si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. ‖In hominem autem: Quibus rationibus vixerit, quid sumtus in eam rem, aut laboris insumserit: & si quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquam præmio affici negarit oportere: aut num iam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut non necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, vt nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo venditet pretio: aut num quo supplicium aliquod vitet, eò præmium postulet, vti

B

C de se præiudicium factum esse videatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res pręmio digna sit, cõsiderabitur. Deinde, apud maiores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. ‖ Atque hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia virtutis & officij, sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rare, & ardua sint, ea ex præmio pulcra, & iucunda hominibus videri. Et tertius, si existant qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nónne de sua gloria, cùm pari præmio taleis homines affici videant, deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, cóparatio.

D Eius autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui pręmio affecti sunt, cũ suis factis contentio. ‖ Deinde ceteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse pręmio nó sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium præmium postulatur: in quo vtrùm copiane sit, agri, vectigaliũ, pecuniæ, an penuria, cõsideratur. Loci communes, & facultates augere, non minuere, oportere, & impu-

impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verùm mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cùm de gratia referenda deliberetur: & se non pretiũ pro facto, sed honorem, ita vt factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controuersiis, quæ in scripto versantur, dicendũ videtur.

116 || In scripto versatur controuersia, cùm ex scriptionis ratione aliquid dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex cõtrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cũ quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas, pluresue res significat, ad hũc modum: paterfamiliàs, cũ filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo vxori suæ sic legauit: HERES MEVS VXORI MEAE VASORVM ARGENTEORVM PONDO CENTVM, QVAE VOLET, DATO. Post mortem eius vasa magnifica, & pretiosè cælata petit à filio mater. ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primũ, si fieri poterit, demõstrandum est, non esse ambiguè scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic vti solent eo verbo vno, pluribúsve in ea sententia: in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. 117 || Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perspicuũ. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, animo, atque vita eius sumi oportebit, & eam ipsam scripturã, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facilè, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ 118 personis attributæ sunt, cõsiderabitur. ||Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod aduersarius intelligat, multò minus commodè fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus vllus extet: nos quod dicamus, facilè & commodè transigi posse. vt in hac lege (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) MERETRIX CORONAM AVREAM NE HABETO, SI HABVERIT, PVBLICA ESTO. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse vllam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda. at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. || Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quo aduersarius intelligat, vtilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus: honestum, aut vtile, aut necessarium demonstrabimus: & , si id, quod ab aduersariis dicetur minimè eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, vt de eo, quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. 120 || Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod aduersarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: vt in hac causa, in qua de vasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ volet, si hæredis voluntati permitteret. Ego enim adscripto, nihil inesse dubitationis, quin hæres quæ ipse vellet, daret. Amentiæ igitur fuisse: cùm heredi vellet cauere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caueretur. 121 ||Quare hoc genere magnopere talibus in causis vti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo vsus non esset: non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est, vt, quod eum voluisse in eiusmodi tẽpore verisimile sit, intelligatur. Pòst ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honestius & illi ad scribendum, & his ad comprobandum, sit demonstrandum: & ex his, si quid amplificationis dabitur, cõmunibus vtrinque locis vti oportebit. Ex scripto & sententia controuersia consistit, cùm alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, vtitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adiungit dictionem. 122 ||Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demõstrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Paterfamilias cùm liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: SI MIHI FILIVS GENITVS FVERIT VNVS, PLVRESVE, IS MIHI HERES ESTO. Deinde quæ assolent. Postea, SI FILIVS ANTE MORITVR, QVAM IN TVTELAM SVAM VENERIT, TV MIHI, DICEBAT, SECVNDVS HERES ESTO. Filius non est natus. ambigunt agnati cum eo, qui est secundus heres, si filius antè, quàm in tutelam veniat, mortuus sit. 123 || In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt, in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumptiuæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, vt in eo, qui cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd prope muros castra hostes haberent. 124 || Tum relatio criminis, vt in eo, qui, cùm communis lex omnium

hominem occidere vetaret, tribunum mi- A
litum suum, qui vim sibi inferre conaba-
tur, occidit. Tum remotio criminis, vt in
eo, qui, cùm lex, quibus diebus in lega-
tionem proficisceretur, præstituerat: quia
sumtum non dedit quæstor, profectus non
est. Tum concessio per purgationem, &
per imprudentiam, vt in vituli immolatione:
& per vim, vt in naui rostrata: & per casum,
vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare
aut ita sententia inducetur, vt vnum quod-
dam voluisse scriptor demonstretur: aut sic,
vt in eiusmodi re, & tempore hoc voluisse
125 doceatur. || Ergo is, qui scriptum defendet,
his locis plerumque omnibus, maiore au-
tem parte semper poterit vti: Primùm scri-
ptoris collaudatione, & loco communi, nihil
eos, qui iudicent, nisi id, quod scriptum
sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si
legitimum scriptum proferetur, id est, aut
lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod
vehementissimum est, facti, aut intentio- B
nis aduersariorum cum ipso scripto conten-
tione, quid scriptum sit, quid factum, quid
iuratus iudex: quem locum multis modis
variare oportebit. Tum ipsum secum ad-
mirantem, quidnam contrà dici possit: tum
ad iudicis officium reuertentem, & ab eo
quærentem, quid præterea audire, aut ex-
spectare debeat: tum ipsum aduersarium,
quasi in testantis loco, producendo, hoc
est interrogando, vtrùm scriptum neget esse
eo modo, an ab se contrà factum esse, aut
contrà contendi posse neget: vtrum negare
126 ausus sit, se dicere desiturum. || Si neutrum
neget, & contrà tamen dicat: nihil es-
se, quo hominem impudentiorem quisnam
se visurum arbitretur. In hoc ita commo-
rari conueniet, quasi præterea nihil dicen-
dum sit, & quasi contrà dici nihil possit,
sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæpe cũ
scripto factum aduersarii confligendo, atque C
interdum acriter ad iudicem ipsum reuerten-
do. Quo in loco iudici demonstrandum est,
quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de
caussis iudicem dubitare oportere, si aut scri-
ptum sit obscurè, aut neget aliquid aduersa-
127 rius. || Cùm & scriptum sit apertè, & aduersa-
rius omnia confiteatur, tum iudicem legi pa-
rere, non interpretari legem oportere. Hoc
loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà
dici poterant, oportebit. Contra autem di-
cetur, si aut prorsus aliquid sensisse scriptor,
& scripsisse aliud demonstrabitur, vt in illa de
testamento, quam posuimus, controuersia, aut
si caussa assumtiua inferetur, quamobrem scri-
pto non potuerit, aut non oportuerit obtem-
128 perari. || Si aliud sensisse scriptor, aliud scrip-
sisse dicetur, is, qui scripto vtetur, hoc dicet,
non oportere de eius voluntate nos argu-
mentari, qui, ne id facere possemus, indicium
nobis reliquerit suæ voluntatis: multa in- D
commoda consequi si instituatur, vt à scripto
recedatur. Nam & eos, qui aliquid scribant,
non existimaturos, id, quod scripserint, ratum
futurum: & eos, qui iudicent, certum, quid
sequantur, nihil habituros, si semel à scripto
recedere consueuerint. Quòd si voluntas scri-
ptoris conseruanda sit, se, non aduersarios,
à voluntate eius stare. Nam multò prius acce-

dere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex
ipsius eam literis interpretetur, quàm illum,
qui sententiam scriptoris non ex ipsius scri-
pto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi
imaginem reliquerit, sed domesticis suspicio-
nibus perscrutetur. || Sin caussam afferet is,
qui à sententia stabit, primùm erit contrà di-
cendum: quàm absurdum, non negare con-
tra legẽ fecisse, sed quare fecerit, caussam ali-
quam inuenire. Deinde conuersa omnia es-
se: antè solitos esse accusatores iudicibus per-
suadere, affinem esse alicuius culpæ eum, qui
accusaretur: caussam proferre, quæ eum ad
peccandum impulisset: nunc ipsum reum cau-
ssam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc
inducere partitionem, cuius in singulas par-
teis multæ conuenient argumentationes.
|| Primùm nulla in lege vllam caussam contra
scriptum accipi conuenire: Deinde si in cete-
ris legibus conueniat, hanc esse huiusmodi
legem, vt in ea non oporteat: Postremò si in
hac quoque lege oporteat, hanc quidem cau-
ssam accipi minimè oportere. Prima pars his
ferè locis confirmabitur, scriptori neque in-
genium, neque operam neque vllam faculta-
tem defuisse, quo minus posset apertè per-
scribere id, quod cogitaret: nec fuisse ei gra-
ue, nec difficile, eam caussam excipere, quam
aduersarii proferant, si quicquã excipiendum
putasset: consueuisse eos, qui leges scribant,
exceptionibus vti. || Deinde oportet recitare
leges cum exceptionibus scriptas, & maximè
videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit
exceptio aliquo in capite, aut apud eundem
legis scriptorem, quo magis eum probetur
fuisse excepturum, si quid excipiendum puta-
ret: & ostendere, caussam accipere, nihil aliud
esse, nisi legem tollere: id eo quòd, cùm semel
caussa consideretur, nihil attineat eam ex le-
ge considerare, quippe quæ in lege scripta
non sit. Quod si sit institutum: omni-
bus caussam dari, & potestatem peccandi,
cùm intellexerint, vos ex ingenio eius, qui
contra legem fecerit, non ex lege, in quam
iurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudi-
cibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi ra-
tiones perturbatum iri, si semel à legibus re-
cessum sit. || Nam & iudices neque quid se-
quãtur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit,
recedant: neque, quo pacto aliis improbare
possint, quod contra legem iudicarint: &
ceteros ciueis, quid agant, ignoraturos, si ex
suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in
mentem, aut in libidinem venerit: non ex cõ-
muni præscripto ciuitatis vnamquamque
rẽ administrabit. Postea quærere à iudicibus
ipsis, quare in alienis detineãtur negotiis: cur
Reip. munere impediantur, cùm sæpius suis
rebus, & commodis seruire possint: cur in cer-
ta verba iurent: cur certo tempore cõueniant,
certo discedant: nihil quisquam afferat caussæ,
quo minus frequenter operam reip. det, nisi
quæ caussa in lege excepta sit: an se legibus
obstrictos in tantis molestiis esse æquum cen-
seant, aduersarios nostros leges negligere cõ-
cedant. || Deinde item quærere ab iudicibus, si
si eius rei caussam, propter quam se reus con-
tra legem fecisse dicat, exceptionem ipsi in
lege adscribat, passurine sint. Postea hoc, quod
faciat, indignius & imprudentius esse, quam si
adscri-

adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere? passurúsue sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maximè commutare. [134] || Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cùm populo cognoscendi, & probandi, aut improbãdi potestas nulla fiat: hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarũ: apud populum hoc, & per populum agi conuenire. quòd si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: se actiones videre, & dissuadere velle. Quòd si hæc cùm summè inutilia, tum multò turpissima sint, legem, cuiusmodi sit, in præsentia conseruari à iudicibus: post, si displiceat, à populo corrigi conuenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus: neque isti, ni si extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse, eius, qui peccarit potius, quàm legis ipsius verba cognoscere. His & huiusmodi rationibus ostẽditur, causam extra scriptũ accipi nõ oportere. [135] || Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re nõ diligentissimè legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautũ vnaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, vt minimè conueniat quidnam in tã diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maximè necessarius, per quem ostendat oportet, si cõueniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minimè oportere, quæ ab aduersariis afferatur. [136] || Qui locus idcirco est huic necessarius, quòd semper is, qui cõtra scriptũ dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptũ sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus iustius, & probabilius accusare videatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, vti iudices etiam si nollent, necesse esset: hæc autem etiam si necesse non esset, vt vellent contrà iudicare. [137] || Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur nõ esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus antè, vt potuimus, diligenter perscripsimus: si de his locis quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut si causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, vt sententia quoque, & voluntate scriptoris, nõ ipsa solũ scripturæ causa confirmatũ esse videatur. aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur. [138] || Contra scriptum autem qui dicet, primùm eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur: aut ostendet, quo animo, quo consilio: qua de causa fecerit: &, quamcunque causam assumet assumptionis partibus se defendet, de quibus antè dictũ est. Atque hoc in loco cùm diutiùs commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exornauerit, tum ex his locis ferè cõtra aduersarios dicet oportere causas accipi: demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ, ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse. [139] || Scriptorem ipsum, si exsistat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, vt essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc verò, quòd intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum quæ perspicua videret, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putauit. [140] || Postea quærere ab aduersariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima: túmne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura vlla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si vnusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere. [141] || Deinde ex vtilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quòd aduersarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod fecerimus, aut postulemus, quàm vtile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues & obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, vtilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Posteà, quid sit lex, describere, vt ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde, quàm indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit: atque his, & huiusmodi rationibus & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. [142] || Et quemadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore vtilissimum, siquid de æquitate ea, quæ cum aduersario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuertere, aut ambiguè aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prosit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua pòst dicemus.

143 || Quæcumque autem in re, quamuis leuiter probabili scripto ipse se defenderit, etiam cùm æquitate causa abundabit, necessariò multum proficiet, ideò quòd, si id, quod nititur aduersariorum causa subduxerit, omnē illam eius vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumtionis partibus in vtramque partem conuenient. Præterea eius, qui à scripto dicet, leges ex se, non ex eius, qui contra commiserit, vtilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum leges in consilio scriptoris, & vtilitate communi, nō in verbis cōsistere. Quam indignū sit, 144 æquitatē literis vrgeri, quæ voluntate eius, qui scripserit, defendatur. || Ex cōtrariis autē legibus cōtrouersia nascitur, cùm inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, QVI TYRANNVM OCCIDERIT, OLYMPIONICARVM PRAEMIVM CAPITO, ET QVAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATV DEPOSCITO, ET MAGISTRATVS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QVINQVE EIVS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATVS NECATO. Alexandrum qui apud Pheræos in Thessalia tyrānidē occuparat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cùm simul cubaret, occidit. Hæc filiū suū, quā ex tyrāno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere vtrāque in partem iidem loci, atque eadem præcepta cōuenient, ideò quod vterque suam legē con-145 firmare, contrarium infirmare debebit. || Primùm igitur leges oportet contendere, considerando, vtra lex ad maiores, hoc est ad vtiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt, si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepent inter se: ea maximè cōseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex posteriùs lata sit. Nam postrema quæque grauissima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. Nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntariū est. Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna statuatur. Nam maximè conseruanda est 146 ea, quæ diligentissima, & sancta est. || Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. Nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadā corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam: vtra communiter in plureis, vtra in aliquam certam rē scripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promtius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrùm statim fieri necesse sit: vtrum habeat aliquam moram, & sustentationem. Nam id, quod statim faciendum sit perfici prius opor-147 tet. || Deinde operam dare, vt sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo sanctius & firmius id videatur esse, quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum ipsam sententiam quoque adiungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, vt si fieri poterit: ne discrepare quidem videantur inter se: Postremò facere, si causa dabit facultatem, vt nostra ratione vtraque lex conseruari videatur: & aduersariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communeis, & quos ipsa causa dei videre oportebit, & ex vtilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad vtram potius le-148 gem accedere oporteat. || Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cùm ex eo, quod vspiā est ad id, quod nusquam scriptum est, peruenitur, hoc pacto: Lex est, SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM, GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et lex, PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA, PECVNIAQVE SVA LEGAVERIT, ITA IVS ESTO. Et lex, SI PATERFAMILIAS INTESTATO MORIETVR, FAMILIA, PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM, GENTILIVMQVE 149 ESTO. || Quidā iudicatus est parētem occidisse, ei statim, quòd effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt: os autē obuolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerē deductus, vt ibi esset tātisper, dum culeus, in quē coiectus in profluentē deferretur, cōpararetur. Interea quidā eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testeis adducunt. Heredes, quos ipse iuberet, scribūt, tabulæ obsignantur. De illo pòst suppliciū sumitur. Inter eos qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatē, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiūt, & quæ ad testamēti faciēdi potestatē pertinent, per ratiocinationem veniendū est ad eiusmodi rationem, vt quæratur, habueritne testamenti 150 faciendi potestatē. || Locos autem in hoc genere argumentandi, hos, & huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primū, eius scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde eius rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem eiusmodi, vt id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur. Postea admirationem percontationes qui fieri possit, vt, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptū, quòd, cùm de illa re esset scriptū, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitatu-151 rum arbitratus sit. || Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quòd ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: Deinde æquitas rei demonstranda est, vt in iuridiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod cōferatur, ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tēpore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinē affertur, & quo in loco illud, cuius causa affertur, haberi

conue-

conueniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, vt non idem videatur de vtraque existimari oportere. ‖Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti, iisdem ratiocinationibus, de quibus antè dictum est, vtetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse pæne, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in vnamquamque rem tantùm singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omneis res per scripturam complecti, sed eum commodissimè scribere, qui curet, vt quadam ex quibusdã intelligantur. ‖ Contra ratiocinationem, huiuscemodi coniecturã diuinationem esse, & stulti scriptoris esse nõ posse omnibus de rebus cauere, quibus velit. Definitio est, cùm in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Lex, QVI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQVERINT, OMNIA AMITTVNTO: EORVM NAVIS ET ONERA SVNTO, QVI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam cùm iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt: misericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. ‖ Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementius iactare cœpit, vsque adeò, vt dominus nauis, cùm idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim, quoad posset, moderaretur: ille autem, cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hîc ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladiũ incubuerat, leuiter saucius facilè est ex vulnere recreatus. Nauim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, denique nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio, tractabitur. ‖ Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonstratiuum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quò non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur, sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fineis horum generum accommodati. ‖ Nam placet, in iudiciali genere finem esse æquitatem, hoc est partem quandam honestatis. In deliberatiuo autẽ Aristoteli placet vtilitatem, nobis & honestatem, & vtilitatem. In demonstratiuo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quædam separatiùs ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atque vniuscuiusq; constitutionis exemplũ supponere non grauaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores: sic res apertas, obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

‖ RERVM expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nã est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturã, sed propter fructum, atque vtilitatem, quod genus, pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus iũctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quandam vtilitatem, quo magis expetatur, vt amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facilè, tacentibus nobis, intelligẽtur. ‖Sed vt expeditiùs ratio tradatur, ea quæ proposuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ autem in secundo, vtilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, & quia maior est vis honestatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarum rerum partes sint, honestas & vtilitas, vitandarum, turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. De vtraque pòst apertiùs perscribemus. Nunc honestatis rationes primùm explicemus. ‖ Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cùm eius duæ partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem priùs consideremus. Est igitur in eo genere omneis res vna vi, atque vno nomine amplexa virtus. Nam virtus, est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis consideranda. Habet igitur parteis quatuor: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. ‖ Prudentia, est rerum bonarum, & malarum, & vtrarumque scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quã ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum sit. Iustitia, est, habitus animi, communi vtilitate conseruata, suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. deinde quædam in consuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio sanxit. ‖ Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quędam innata vis inseruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ (quam diuinam vocant) curam, ceremoniamque affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæ-

que beneuolis officium & diligens tribuitur
cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officio-
rum, alterius memoria, & alterius remunerā-
di voluntas continetur. Vindicatio est, per
quam vis & iniuria, & omninò omne, quod
obfuturũ est, defendendo, aut vlciscendo pro-
pulsatur. Obseruantia est, per quam homines
aliqua dignitate antecedentes, cultu quodã,
162 & honore dignantur. ‖ Veritas est, per quam,
immutata, ea, quæ sunt, aut antè fuerunt, aut
futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est,
quod aut leuiter a natura tractum aluit, & ma-
ius fecit vsus, vt religionem: aut siquid eorũ,
quæ antè diximus, ab natura profectum, ma-
ius factum propter consuetudinem videmus,
aut quod in morem vetustas vulgi approba-
tione perduxit: quod genus, pactum, par, iu-
dicatum actum est, quod inter aliquos con-
uenit. Par, quod inter omneis æquabile est.
Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorũ iam
sententiis constitutum est. Lege ius est, quod
in eo scripto, quod populo expositum est, vt
obseruet, continetur. ‖ Fortitudo, est conside-
163 rata periculorum susceptio, & laborum per-
pessio. Eius partes, magnificentia, fidentia, pa-
tientia, perseuerantia. Magnificentia, est rerũ
magnarum, & excelsarum cum animi ampla
quadam, & splendida propositione agitatio,
atque administratio. Fidentia est, quam ma-
gnis & honestis in rebus multùm ipse ani-
mus in se fiduciæ certa cum spe collocauit.
Patientia, est honestatis, aut vtilitatis causa,
rerum arduarum, ac difficilium voluntaria,
ac diuturna perpessio. ‖ Perseuerantia, est in
164 ratione bene considerata stabilis & perpetua
permansio. Temperantia, est rationis in libi-
dinem, atque in alios non rectos impetus a-
nimi, firma, & moderata dominatio. Eius
partes sunt, continentia, clementia, modestia.
Continentia est, per quam cupiditas, consilii
gubernatione regitur. Clementia, per quam
animi temerè in odium alicuius inuectio-
nis concitati, comitate retinentur. Mode-
stia, per quam pudor honestus, claram & stabi-
lem comparat auctoritatem. Atque hęc omnia
propter se solùm, vt nihil adiungatur emolu-
menti, petenda sunt. Quod vt demonstretur,
neque ad hoc nostrum institutum pertinet: &
à breuitate præcipiendi remotũ est. ‖ Propter
165 se autem vitanda sunt, non ea modò quæ his
contraria sunt, vt fortitudini ignauia, & iusti-
tiæ iniustitia: verùm etiam illa quæ propin-
qua videntur & finitima esse, absunt autē lon-
gissimè: quod genus, fidentiæ contrarium est
diffidentia, & ea re vitium est. Audacia non
contrarium, sed oppositum est, ac propin-
quum, & tamen vitium est. Sic vnicuique vir-
tuti finitimum vitium reperietur, aut certo iã
nomine appellatum: vt audacia, quæ fidentiæ:
pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est: su-
perstitio, quę religioni propinqua est: aut sine
vllo certo nomine. Quæ omnia item vti con-
traria rerum bonarum, in rebus vitandis re-
ponemus. Ac de eo quidem genere honestatis,
quod omni ex parte propter se petitur, satis
166 dictum est. ‖ Nunc de eo, in quo vtilitas quo-
que adiungitur, quod tamen honestum voca-
mus, dicendum videtur. Sunt igitur multa,
quæ nos cùm dignitate, tũ fructu quoque suo
ducunt ad se: quo in genere est gloria, di-

A gnitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est fre-
quens de aliquo fama cum laude. Dignitas,
alicuius honesta, & cultu, & honore, & vere-
cundia digna auctoritas. Amplitudo, poten-
tiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum
magna abundantia. Amicitia, voluntas erga
aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, 167
quem diligit, cum eius pari voluntate. ‖ Hìc,
quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad
amicitiam adiũgimus, vt eorum quoque cau-
sa petenda videatur: ne fortè qui nos de omni
amicitia dicere existimant, reprehendere in-
cipiant: quamquam sunt qui propter vtilitatē
modò petendam putant amicitiam: sunt qui
propter se solùm: sunt qui propter se, & vtili-
tatem: quorum quid verissimè constituatur, a-
lius locus erit considerandus. Nunc hoc si ad
vsum oratorium relinquatur, vtramque pro- 168
pter rem amicitiam esse expetendam. ‖ Ami-
citiarum autem ratio, quoniam partim sunt
B religionibus iunctæ, partim non sunt: & quia
partim veteres sunt: partim nouæ, partim ab
illorum, partim ab nostro beneficio profectæ,
partim vtiliores, partim minus vtiles: ex cau-
sarum dignitatibus, ex temporum opportuni-
tatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetu-
statibus habebitur. Vtilitas autem aut in cor-
pore posita est, aut in extraneis rebus: qua-
rum tamē rerum multo maxima pars ad cor-
poris commodum reuertitur, vt in republica
quædam sunt, quę (vt sic dicam) ad corpus per-
tinēt ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, classes,
nautæ, milites, socii: quibus rebus incolumita-
tem, ac libertatem retinent ciuitates. Alia ve-
rò, quæ iam quiddam magis amplum, & minus
necessarium conficiunt, vt vrbis egregia exor-
natio, atque amplitudo, vt quædam excellens
pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatũ
multitudo. ‖ Quibus rebus non illud solũ con- 169
ficitur, vt saluæ & incolumes, verum etiam, vt
C amplæ, atque potentes sint ciuitates. Quare v-
tilitatis duæ partes videntur esse, incolumi-
tas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta,
atque integra conseruatio. Potentia, est ad sua
conseruanda, & alterius obtinenda, idonearũ
rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ an-
tè dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid fa-
cilè fieri possit, oportet considerare. Facilè
fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine vl-
lo labore, sumtu, sine, molestia, quàm breuis-
simo tēpore confici potest. Difficilè autē fieri,
quod quamquam laboris, sumtus, molestiæ,
longinquitatis indiget, atque aut omneis, aut
plurimas, aut maximas causas habet difficul-
tatis: tamen, his susceptis difficultatibus, cō-
pleri, atq; ad exitum perduci potest. ‖ Quoniã 170
ergo de honestate, & de vtilitate diximus, nũc
restat, vt de iis rebus, quas his attributas
esse dicebamus, necessitudine & affectione per-
scribamus. Puto igitur esse hanc necessitudi-
D nē, cui nulla vi resisti potest: quę neq; mutari
neq; leniri potest. Atque, vt apertius hoc sit,
exemplis licet vim rei, qualis & quãta sit, co-
gnoscamus. Vri posse flamma ligneã materiam
necesse est. Corpus mortale aliquo tēpore in-
terire necesse est: atque ita necesse, vt vis ea
postulat, quam modò describebamus, necessi-
tudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque
mutari, neque leniri potest. Huiusmodi neces-
situdines, cùm in dicendi rationes incidunt, rectè

rectè necessitudines appellabuntur. Sin aliquę res incidét difficiles, in illa superiori, possitne fieri, quæstione considerabimus. [171] || Atque etiam hoc mihi videor videre esse quasdam cum adiũctione necessitudines, quasdam simpliceis & absolutas. Nã aliter dicere solemus, necesse est. Cassilinenseis se dedere Annibali: aliter autem, necesse est. Cassilinum venire in Annibalis potestatem. illic in superiore adiũctio est hęc, nisi malint fame perire, si enim id malunt, non est necesse. Hoc inferius nõ item propterea quòd siue velint Cassilinenses se dedere, siue famem perpeti, atque ita perire, necesse est Cassilinũ venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Propè dicam, plurimum, cùm is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cùm simplex erit necessitudo, nihil erit quòd multa dicamus, cùm eam nulla ratione lenire possimus. [172] || Cum auté ita necesse erit, vt aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adiunctio illa, quid habeat vtilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nã si velis attendere, ita tamen, vt id quęras, quod conueniat ad vsum ciuitatis, reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Præter hac autem inuenias esse multas res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homines mortaleis necesse est interire, sine adiunctione: vt cibo vtantur, non necesse est, nisi cũ illa exceptione, EXTRA QVAM, SI nolint fame perire. [173] || Ergo, vt dixi, illud quod adiungitur, semper, cuiusmodi sit, erit considerãdum. Nam omni tempore id pertinebit, aut ad honestatem, hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honestè volumus viuere: aut ad incolumitatem, hoc modo: necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo necesse est, si sine incommodo volumus viuere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis, huic proxima, incolumitatis: tertia ac leuissima, commoditatis: quæ cum his duabus numquã poterit contendere. [174] || Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, vt, quamquam præstet honestas incolumitati, tamen vtri potissimùm consulendum sit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, vt, cùm incolumitati consuluerimus, quòd sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cùm autem id non poterit, honestatis. Ita in eiusmodi quoque re, cùm incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit. [175] || In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur, dignane causa videatur, ea quæ ad vtilitaté pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddã derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, vt quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, vt proinde, vti quæque res erit, laboremus, & grauissimam quamque causam vehementissimè necessariam iudicemus. [176] || Affectio, est quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum, commutatio rerum, vt non tales, quales ante habitæ sint, aut plerunq; haberi soleant, habendæ videantur esse: vt ad hosteis transire turpe videtur esse: at non illo animo, quo Vlysses transiit: & pecuniam in mare deiicere, inutile: at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petãt, aut quid personis dignum sit, considerandum est, & nõ quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur. [177] || Laudes autem, & vituperationes ex his locis sumentur: qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictũ est. Sin distributius tractare quis volet: partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est virtus, cuius de partibus paulò antè dictum est. Corporis valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extranεę, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur. [178] || Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tã quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus vsus sit. Nam fortunam quidem & laudare, stultitia, & vituperare, superbia est. Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de Inuentione, prima ac maxima parte Rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare quoniam & vna pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

M. TVLLII CICERONIS AD Q. FRATREM DIALOGI TRES DE Orarore.

Dialogus, seu Lib. I.

COGITANTI mihi sæpenumero, & memoria vetera repetẽti, perbeati fuisse, Quincte frater, illi videri solent, qui in optima republica, cùm & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, vt vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad vtriusque nostrûm præclara studia referendi, fore, iustum & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus rerum forensium labor, & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. ‖ Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum, cùm graues communium temporum, tum varij nostri casus fefellerunt. Nam qui locus, quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximè molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otij datus est ad eas arteis, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas intérque nos recolendas. ‖ Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & à consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post cõsulatũ obiecimus iis fluctibus, qui per nos, à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarũt. Sed tamẽ in his vel asperitatibus rerũ, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris: &, quantũ mihi vel fraus inimicorum, vel caussæ amicorũ, vel respublica tribuet otij, ad scribẽdũ potissimum conferã. ‖ Tibi verò, frater, neque hortãti deero, neq; rogãti. Nam neq; auctoritate quisquã apud me plus valere te potest, neque voluntate. Ac mihi repetẽda est veteris cuiusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio, sed, vt arbitror, apta ad id, quod requiris, vt cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. ‖ Vis enim, vt mihi sæpe dixisti: quoniã quædã pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vsu, quem ex caussis quas diximus, tot, tantisque, consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius à nobis, perfectiúsque proferri: solétque nonnumquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quòd ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. ‖ Ac mihi quidem sæpenumerò in summos homines, ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles extitissent. nam, quocumque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos & excellenteis in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. ‖ Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam, rerum gestarum vel vtilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præstantissimos pene innumerabileis, in dicendo autem excellenteis vix paucos proferre possimus? ‖ Iam verò, consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt, cùm boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. At, nequis fortè cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum versentur, magis, hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet: conuertat animum, ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, quámque multi sint: facillimè quanta oratorum sit, sempérque fuerit paucitas, indicabit. ‖ Neque enim te fugit, omnium laudatarum artium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci, vocant,

vocant, ab hominibus doctissimis iudicari, in qua difficile est enumerare, quot viri, quāta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint: qui non vna aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quæcunque essent, vel scientiæ peruestigatione, vel differendi ratione comprehenderint. || Quis ignorat, ii, qui Mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, vt nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementiùs videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui Grammatici vocantur, penitus se dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim, & materiam, scientia & cognitione comprehenderit? || Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & ex Græcorum copia comparare volés, multò tamen pauciores oratores, quàm poetæ boni reperientur. || Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium studia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in vsu, atque in hominum more & sermone versatur: vt in ceteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligētia, sensúque disiunctum: in dicendo autem vitium vel maximum sit, à vulgari genere orationis atque à consuetudine communis sensus abhorrere. || Ac ne illud quidem verè dici potest, aut plureis ceteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe vberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atque, vt omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profectò nulla vnquam vehementiùs, quàm eloquentiæ studia viguerunt. || Nam posteaquàm, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primò quidē totius rationis ignari, qui neque exercitationis vllam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. Pòst autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. ||Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere causarum, vt ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adiungeretur vsus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret: Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò: (vt multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum multùm ceteris hominibus omnium gentium præstiterunt: || Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia præstantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatē? || Est enim & scientia comprehendenda rerū plurimarum, siue qua verborum volubilitas, inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio, cōformanda non solùm electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitùs pernoscendi, quòd omnis vis, ratióque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritásque, & breuitas respondendi, & lacessendi, subtili venustate, atque vrbanitate coniuncta. || Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorúmque vis: neque legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quę vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola, per se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, & scena declarat: in qua cùm omnes in ori, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerínque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quę nisi custos inuentis, cogitatísq; rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. || Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cùm ex illis rebus vniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemúrque potiùs liberos nostros, ceterósque, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, vt animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus vtuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id, quod expetunt, consequi posse confidant. || Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. || Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione vrbis, ac vitæ, nihil vt iis putem licere nescire, quamquam vis oratoris, professióque ipsa bene discendi, hoc suscipere, ac polliceri videtur, vt omni de re, quæcumque sit proposita ab eo ornate, copioséq; dicatur. || Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumque videatur, & quod Græcos homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studióque abu-

danteis, partitionem iam quandam artium
fecisse video, neque in vniuerso genere re sin-
gulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris di-
ctionibus, eam partem dicendi, quæ in foren-
sibus disceptationibus iudiciorum, aut deli-
berationum versaretur, & id vnum genus o-
ratori reliquisse: non complectar in his li-
bris ampliùs, quàm quod huic generi, re quæ-
sita, & multùm disputata, summorum homi-
23 num propè consensu est tributum: || Repe-
támque non ab incunabulis nostræ veteris,
puerilísque doctrinæ quendam ordinem præ-
ceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in
nostrorum hominum eloquentissimorum, &
omni dignitate principum, disputatione esse
versata: non quod illa contemnam, quæ
Græci, dicendi artifices, & doctores relique-
runt: sed cùm illa pateant, in promptúque
sint omnibus, neque ea interpretatione mea
aut ornatius explicari aut planiùs exprimi
possint, dabis hanc veniam, mi frater, vt opi-
nor, vt eorum, quibus summa dicendi laus à
nostris hominibus concessa est, auctoritatem,
Græcis anteponam.

24 || CVM igitur vehementius inueheretur
in causam principum consul Philippus, Dru-
sique tribunatus pro senatus auctoritate su-
sceptus, infringi iam, ac debilitari videretur:
dici mihi memini, ludorum Romanorũ die-
bus L. Crassum, quasi colligendi sui causa,
se in Tusculanum contulisse. venisse eodem,
socer eius qui fuerat, Quintus Mucius dice-
batur, & M. Antonius, homo & consiliorum
in republica socius, & summa cum Crasso fa-
miliaritate coniunctus. || Exierant autem
25 cum ipso Crasso duo adolescentes & Drusi
maximè familiares, & in quibus magnam tũ
spem maiores natu dignitatis suæ colloca-
rant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis pe-
tebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magi-
stratum petiturus putabatur. || Hi primo die
62 de temporibus déque vniuersa republ. quam
ob causam venerant, multum inter se vsque
ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo
quidem in sermone multa diuinitus à tribus
illis consularibus C. Cotta deplorata, &
commemorata narrabat, vt nihil incidisset
postea ciuitati mali, quod non impendere illi
tantò antè vidissent. || Eo autem omni ser-
27 mone confecto, tantá in Crasso humanitatem
fuisse, vt, cùm lauti accubuissent, tolleretur
omnis illa superioris tristitia sermonis: eá-
que esset in homine iucunditas, & tantus in
iocando lepos, vt dies inter eos curiæ fuisse
videretur, conuiuium Tusculani. || Postero
28 autem die, cùm illi maiores natu satis qui es-
sent, in ambulationem ventum esse dicebat:
tum Scæuolam duobus spatiis, tribúsve factis,
dixisse, Cur non imitamur, Crasse, Socratem
illum, qui est in Phædro Platonis? Nam me
hæc tua platanus admonuit: quæ non minus
ad opacandum hunc locum patulis est diffusa
ramis, quam illa, cuius vmbram secutus est
Socrates: quæ mihi videtur non tam ipsa a-
quilla, quæ describitur, quàm Platonis ora-
tione decreuisse: sed, quod ille durissimis pe-
dibus fecit, vt se abiiceret in herbam, atque
ita illa, quæ Philosophi diuinitus ferunt esse
dicta, loqueretur, id meis pedibus certè con-
29 cedi est æquius. || Tum Crassum, Immò verò
commodius etiam: puluinósque poposcisse, &
omneis in iis sedibus, quæ erant sub plata-
no, consedisse dicebat. Ibi, vt ex pristino ser-
mone relaxarentur animi omnium, solebat
Cotta narrare, Crassum sermonem quendam
de studio dicendi intulisse. || Qui cùm ita esset 30
exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium &
Cottam, sed magis vtrumque collaudandum
videri, quod tantam iam essent facultatem
adepti, vt non æqualibus suis solùm antepo-
nerentur, sed cum maioribus natu compara-
rentur: Neque verò mihi quidquam, inquit,
præstabilius videtur, quàm posse dicendo te-
nere hominum cœtus, menteis allicere, vo-
luntates impellere quò velit, vnde autem ve-
lit, deducere. Hæc vna res in omni libero po-
pulo maximéque in pacatis, tranquillísque ci-
uitatibus, præcipuè semper floruit, semperque
dominata est. || Quid enim est aut tam admi- 31
rabile, quàm ex infinita multitudine ho-
minum exsistere vnum, qui id, quod omni-
bus natura sit datum, vel solus, vel cum pau-
cis facere possit? aut tam iucundum cognitu,
atque auditu, quàm sapientibus sententiis,
grauibúsque verbis ornata oratio, & per-
polita? aut tam potens, támque magnificum,
quàm populi motus, iudicum religiones, se-
natus grauitatem, vnius oratione conuerti?
|| Quid tam porrò regium, tam liberale, tam 32
magnificũ, quàm opem ferre supplicibus, ex-
citare afflictos, dare salutem, liberare pericu-
lis, retinere homines in ciuitate? Quid autem
tam necessarium, quàm tenere semper arma,
quibus vel tectus ipse esse possis, vel prouo-
care improbos, vel te vlcisci lacessitus? Age
verò, ne semper forum, subsellia, rostra, cu-
riámque mediteris, quid esse potest in otio
aut iucundius, aut magis proprium humani-
tatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re ru-
dis? Hoc enim vno præstamus vel maximè fe-
ris, quòd colloquimur inter nos, & quòd ex-
primere dicendo sensa possumus. || Quam- 33
obrem quis hoc non iure miretur, summéque
in eo elaborandum esse arbitretur, vt, quo
vno homines maximè bestiis præstent, in hoc
hominibus ipsis antecellat? Vt verò iam ad
illa summa veniamus, quæ vis alia potuit aut
dispersos homines vnum in locum congrega-
re, aut à fera, agrestíque vita ad hunc huma-
num cultum, ciuilémque deducere, aut iam
constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura de-
scribere? || Ac, ne plura, quæ sunt pene innu- 34
merabilia, consecter, comprehendam bre-
ui, sic enim statuo, perfecti oratoris modera-
tione, & sapientia non solum ipsius dignita-
tem, sed & priuatorum plurimorum, & vni-
uersæ reip. salutem maximè contineri. Quã-
obrem pergite, vt facitis, adolescentes: atque
in id studium, in quo estis, incumbite, vt &
vobis honori, & amicis vtilitati, & reip. emo- 35
lumento esse possitis. || Tum Scæuola comiter,
vt solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso,
ne aut de C. Lælii, soceri mei, aut de huius
generi, aut arte, aut gloria detraham: sed illa
duo, Crasse, vereor, vt tibi possim concedere:
Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab ini-
tio constitutas, & sæpe conseruatas esse di-
xisti: alterum, quòd, remoto foro concione,
iudiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni
genere sermonis, & humanitatis esse perfe-
ctum.

36 ctum. ‖ Quis enim hoc concesserit, aut ab initio genus hominum in montibus, ac sylvis dissipatum, non prudentium consiliis copulsum potius, quam disertorum oratione delinitum oppidis, mœnibusque sepsisse? aut verò reliquas vtilitates, aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus viris, sed à desertis, & ornatè dicentibus esse constitutas? 37 ‖ An verò tibi Romulus ille aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in cæteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus (tametsi ipsam exactionem mente non lingua, perfectam, L. Bruti esse cernimus) sed deinceps omnia, nónne plena consiliorum, inania verborum videmus? 38 ‖ Ego verò si velim & nostræ ciuitatis exemplis vti, & aliorum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata: sed, vt reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse Ti. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & grauis, haudquaquam eloquens, & sæpe alias, & maximè, censor, saluti reip. fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque verbo libertinos in vrbanas tribus transtulit. quod nisi fecisset, rempublicam, quam, nunc vix tenemus, iamdiu nullam haberemus. At verò eius filii diserti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cùm ciuitatem vel paterno consilio, vel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, vt ais, ciuitatum, eloquentia 39 rempublicam dissipauerunt. ‖ Quid? leges veteres, morésque maiorum, quid? auspicio quibus & ego, & tu Crasse, cum magna reipu. salute præsumus, quid? religionis & cæremoniæ, quid? hæc iura ciuila, quæ iampridem in nostra familia sine vlla eloquentiæ laude versantur, num aut inuenta sunt, aut cognita, aut 40 omnino ab oratorum genere tractata? ‖ Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. AEmilium Porcinum, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara 41 est. ‖ Quòd vero in extrema oratione, quasi tuo iure sumsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multísque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent. aut te ex iure manu consertum vocarent, quòd in alienas posses-42 siones tam temere irruisses. ‖ Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici, cæterique in suo genere Physici, vindicarénque ornati homines in dicendo & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea Philosophorum greges. iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent; &, cùm vniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. 43 ‖ Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici vero nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solùm meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastúmque de his rebus, quàm omneis dicendi magistros scripsisse ostenderent. 44 ‖ Missos facio Mathematicos, Grammaticos, Musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, támque multa, profitenda, Crasse, non censeo. satis id est magnum, quod potès præstare, vt iudiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: vt in concionibus, & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique vt prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. 45 ‖ Tum ille, Non sum, inquit, nescius Scæuola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere: audiui enim summos homines, cùm Quæstor ex Macedonia venisse Athenas, florente Academia, vt temporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades, & Clitomachus, & AEschines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis vnà ipsum illum Carneadem diligentiùs audierat, hominem omnium in dicendo, vt ferebant, acerrimum, & copiosissimum. vigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus: & Peripatetici Critolaus, & Diodorus. 46 ‖ Multi erant præterea præclari in Philosophia, & nobiles, à quibus omnibus vna pene repelli voce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerúmque maiorum scientia, ac tantùm in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi & compingi videbam. 47 ‖ Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, & principi longè omnium in dicendo, grauissimo, & eloquentissimo, Platoni, cuius tum Athenis diligentiùs legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur: verbi enim controuersia iamdiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quàm veritatis. 48 ‖ Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantum modo in iure, aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerump. neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, &

perite poteſt. qui autem hæc cognouerit, ſine
quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſ-
quam rectè tueri poteſt, quid huic abeſſe po-
terit de maximarum rerum ſcientia? Sin ora-
toris nihil vis eſſe, niſi compoſitè, ornate, co-
piosè eloqui: quæro, idipſum qui poſſit aſ-
ſequi ſine ea ſcientia, quam ei non concedi-
tis? dicendi eius virtus, niſi ei, qui dicit, ea,
de quibus dicit, percepta ſint, extare non po-
49 teſt. ‖ Quamobrem ſi ornatè locutus eſt, ſicut
fertur, & mihi videtur, Phyſicus ille Demo-
critus: materies illa fuit Phyſici, de qua dixit:
ornatus verò ipſe verborum, oratoris putan-
dus eſt. Et, ſi Plato de rebus à ciuilibus con-
trouerſiis remotiſſimis diuinitus eſt locutus,
quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles, ſi
Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de
quibus diſputauerunt, eloquentes & in dicen-
do ſuaues, atque ornati fuerunt: ſint hæ res,
de quibus diſputant, in aliis quibuſdam ſtu-
diis: oratio quidem ipſa, propria eſt huius
vnius rationis, de qua loquimur & quærimus.
50 ‖ Etenim videmus, iiſdem de rebus ieiunè
quoſdam, & exiliter, vt eum, quem acutiſſi-
mum ferunt, Chryſippum diſputauiſſe, neque
ob eam rē Philoſophiæ non ſatisfeciſſe, quòd
non habuerit hanc dicendi ex arte alienam
facultatem. Quid ergo intereſt? aut qui di-
ſcernes eorum, quos nominaui, vbertatem in
dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui
hac dicendi varietate, & elegantia non vtun-
tur? Vnum erit profectò, quòd ij, qui bene
dicunt, afferunt proprium, compoſitam ora-
tionem, & ornatam, & artificio quodam, &
expolitione diſtinctam. Hæc autem oratio, ſi
res non ſubeſt ab oratore percepta, & cogni-
ta: aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irri-
ſione ludatur. ‖ Quid eſt enim tam furioſum,
51 quàm verborum vel optimorum, atque orna-
tiſſimorum ſonitus inanis, nulla ſubiecta ſen-
tentia, nec ſcientia? Quidquid erit igitur qua-
cunque ex arte, quocumque de genere, id
orator, ſi, tanquam clientis cauſam, didicerit,
dicet meliùs, & ornatiùs, quàm ille ipſe eius
rei inuentor, atque artifex. ‖ Nam ſi quis e-
52 rit, qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum
proprias ſententias, atque cauſas, & certarum
rerum forenſibus cancellis circumſcriptam
ſcientiam: fatebor equidem in his magis aſ-
ſiduè verſari hanc noſtram dictionem: ſed
tamen in his ipſis rebus permulta ſunt, quæ
iſti magiſtri, qui Rhetorici vocantur, nec
tradunt, nec tenent. ‖ Quis enim neſcit,
53 maximam vim exſiſtere oratoris in homi-
num mentibus vel ad iram, aut in odium,
aut dolorem incitandis, vel ab hiſce iiſdem
permotionibus ad lenitatem, miſericor-
diámque reuocandis? Quæ niſi qui natu-
ras hominum, vimque omnem humanitatis,
cauſaſque eas, quibus mentes aut incitan-
tur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit, di-
cendo quod volet, perficere non poterit.
54 ‖ Atqui totus hic locus Philoſophorum pu-
tatur proprius: neque orator, me auctore,
vnquam repugnabit: ſed, quum illis cogni-
tionem rerum conceſſerit, quò in ea ſolum
illi voluerint elaborare: tractationem oratio-
nis, quæ ſine illa ſcientia nulla eſt, ſibi aſſu-
met. Hoc enim eſt proprium oratoris, quod
ſæpe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & ho-
minum ſenſibus, ac mentibus accommodata.
55 ‖ Quibus de rebus Ariſtotelem, & Theophra-
ſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, ne hoc, Scæuo-
la, totum ſit à me. nam ego, quæ ſunt oratori
cum illis communia, non mutuor ab illis: iſti
quæ de his rebus diſputant, oratorum eſſe cō-
cedunt. Itaque ceteros libros, artis iſti ſuæ
nomine, hos Rhetoricos & inſcribunt, &
56 appellant. ‖ Etenim cùm illis in dicendo in-
ciderint loci (quod perſæpe euenit) vt de
diis immortalibus, de pietate, de concordia,
de amicitia, de communi ciuium, de homi-
num, de gentium iure, de æquitate, de tem-
perantia, de magnitudine animi, de omni vir-
tutis genere ſit dicendum, clamabunt, credo,
omnia gymnaſia, atque omnes Philoſopho-
rum ſcholæ: ſua hæc eſſe omnia propria, ni-
57 hil omnino ad oratorem pertinere. ‖ Quibus
ego, vt de his rebus omnibus in angulis, con-
ſumendi otii cauſa, diſſerant, cùm conceſſe-
ro, illud tamen oratori tribuam, & dabo, vt
eadem, de quibus illi tenui quodam & exi-
guo ſermone diſputant, hic cum omni gra-
uitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum
ipſis Philoſophis tum Athenis diſſerebam.
Cogebat enim me Marcus Marcellus hic no-
ſter, qui nunc ædilis curulis eſt: & profectò,
niſi ludos nunc faceret huic noſtro ſermoni
intereſſet, ac iam tum erat adoleſcentulus his
58 ſtudiis mirificè deditus. ‖ Iam verò de legi-
bus inſtituendis, de bello, de pace, de ſociis,
de vectigalibus, de iure ciuium generatim in
ordines, ætatéſque deſcripto, dicant vel Græ-
ci, ſi volunt, Lycurgum, aut Solonem (quam-
quam illos quidem cenſemus in numero elo-
quentium reponendos) ſciſſe meiius, quàm
Hyperidem, aut Demoſthenem, perfectos
iam homines in dicendo, & perpolitos: vel
noſtros decemuiros, qui XII. tabulas per-
ſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe pruden-
teis, anteponant in hoc genere & Ser. Gal-
bæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat di-
59 cendi gloria præſtitiſſe. ‖ Numquam enim
negabo, eſſe quaſdam arteis proprias eorum,
qui in his cognoſcendis, atque tractandis
ſtudium ſuum omne poſuerunt: ſed oratorem
plenum, atque perfectum eſſe eum dicam, qui
de omnibus rebus poſſit variè, copioſéque di-
cere. Etenim ſæpe in iis cauſis, quas omneis
proprias eſſe oratorum confitētur, eſt aliquid,
quod non ex vſu forenſi, quam ſolum orato-
ribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua
60 ſcientia ſit promendum, & aſſumendum.
‖ Quæro enim, num poſſit aut contra im-
peratorem, aut pro imperatore dici ſine rei
militaris vſu, aut ſæpe etiam ſine regionum
terreſtrium, aut maritimarum ſcientia: num
apud populum de legibus iubendis, aut ve-
tandis, num in ſenatu de omni reip. gene-
re dici ſine ſumma rerum ciuilium cognitio-
ne, & prudentia: num admoneri poſſit ora-
tio ad ſenſus animorum, atque motus vel in-
flammandos, vel etiam extinguendos (quod
vnum in oratore dominatur) ſine diligentiſ-
ſima perueſtigatione earum omnium ratio-
num, quæ de naturis humani generis, ac mo-
61 ribus à Philoſophis explicantur. ‖ Atque hau-
ſcio an minus hoc vobis ſim probaturus. e-
quidem non dubito, quod ſentio dicere.
Phyſica iſta ipſa, quæ paulo antè, & Mathema-
tica &

tica & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. illustrare autem oratione si quis istas ipsas arteis velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. 62 || Neque enim, si Philonem illum Architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est Architecti potius artificio disertum, quàm oratoris, fuisse. Nec, si huic Marco Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non cùm ab illo caussam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio, copiosèque dixisset. Neque verò Asclepiades is, quo nos medico, amicóque vsi sumus, tum cùm eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornatè dicebat, medicinæ facultate vtebatur, non eloquentiæ. 63 || Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omneis in eo, quod scirent, satis esse eloquenteis. Illud verius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optimè sciat, ignarúsque sit faciundæ, ac poliendæ orationis, disertè idipsum posse, de quo sciat, dicere. 64 | Quamobrem si quis vniuersam, & propriam oratoris vim definire, complectíque vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam graui dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè, & ornatè, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. 65 || Sin cuipiam nimis infinitum videtur quòd ita posui, quacumque de re, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantúmque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in vsu forensi: tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cùm cognouerit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re: multò oratorem meliùs, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. 66 || Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à C. Mario affini nostro, & cùm acceperit, ita pronuntiabit, vt ipsi C. Mario pene hic melius, quàm ipse ille, scire videatur. Sin de iure ciuili: tecum communicabit, téque hominem prudentissimum, & peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. 67 || Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit visum (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in Philosophia, communicabit. Hoc profectò efficiet, vt, quamcũque rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius quàm ille ipse, vnde cognorit. 68 || Sed si me audierit, quoniam Philosophia in treis parteis est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores: duo illa relinquamus, idque largiamur inertiæ nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo 69 magnus esse possit, relinquemus. || Quare hic locus de vita & moribus, totus est oratori perdiscendus: cætera si non didicerit, tamen poterit, si quando volet, ornare dicendo, cùm erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum Astrologiæ, ornatissimis, atque optimis versibus Aratum, de cælo, stellísque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, Poetica quadam facultate, non rustica, scripsisse præclare: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam caussam, tempúsque cognorit? 70 || Est enim finitimus oratori Poeta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus socius, ac pene par: in hoc quidem certè propè idem, nullis vt terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quominus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, qua velit. 71 || Namque illud quare, Scæuola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Numquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, meipsum esse arbitrarer. 72 || Sed, vt solebat C. Luc. sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam caussam minùs, quàm volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non vtimur, tamen apparet, atque extat, vtrum simus earum rudes, an didicerimus. 73 || Vt qui pila ludunt, non vtuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil vtuntur, tamen, vtrùm sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facilè declaratur, vtrùm is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. 74 || Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, ampliùs. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, vt & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres atque oratori propria traderes. 75 || Hæc cùm ego Prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea quæ à Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, vt solebat philosophiam, atque contemsit, multáque nõ tam grauiter dixit, quàm facete, tua autem fuit oratio eiusmodi, non vt vllam artem, doctrinámve contemneres, sed vt omneis, comites ac ministras oratoris esse diceres: 76 || Quas ego, si quis sit vnus complexus omneis, idémque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adiunxerit, non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore: sed is, si quis esset, aut si etiam vnquam fuisset, aut verò si esse posset, tu esses vnus profectò, qui & meo iudicio, & omnium vix vllam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. 77 || Verùm si tibi ipsi nihil deest quod in forensibus rebus, ciuilibúsque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam,

quam adiungis oratori, complexus es: videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat. 78 || Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui antè ad agendum, quam ad cognoscendum venimus, quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis res ipsa ante confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari. 79 || Quòd si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, vt tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otium, & hercule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium vel maius illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum? 80 || Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturámque B comprehenderit. 81 || Sed primum id difficile factu est, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulò antè dixisti, quamuis illi ornatè, & grauiter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum: sed palæstræ magis, & olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori. 82 || Namque egomet, qui sero, ac leuiter Græcas literas attigissem, tamen cùm pro consule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complureis tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus: sed, cùm quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te mo- C do sunt nominati, cúmque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in caussis maioribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque, vt poterat de officio & ratione oratoris disputabat. 83 || Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios, lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex benè dicendi scientia constaret: vnam quandam esse virtutem: &, qui vnam virtutem haberet, omneis haberet, easque ipsas esse inter se æqualeis, & pareis ita, qui esset eloquens, eum virtutes omneis habere, atque: esse sapientem: sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longéque à nostris sensibus abhorrebat. 84 || Carneades verò multo vberius iisdem de rebus loquebatur, non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius A- D cademiæ, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maximè tamen hoc, significabat, eos, qui Rhetores nominarentur & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui Philosophorum inuenta didicisset. 85 || Disputabant contrà diserti homines Athenienses, in repu. caussisque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ

A fuit Menedemus, hospes meus: qui cùm diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerumpublicarum excitabatur homo promptus, ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omneis enim parteis illius ipsius prudentiæ, petendas esse à philosophia docebat, neque ea, quæ statuerentur in repub. de diis immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteráque, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, vsquam in eorum libris inueniri. 86 || Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua Rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procœmiis, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, B de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de confirmandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. 87 || Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, vt ostenderet, non modò eos illius experteis esse prudentiæ, quam sibi ascisceret, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, vt & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur, id fieri vitę dignitate, de qua nihil Rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & vti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, vt eos affici vellet orator: quod item neri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem mouerentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita, quæ isti Rhetores ne primoribus quidem C labris attigissent. 88 || Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis, conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclarè scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permouendis, non fuisse ignarum quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. 89 || Huic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summámque vim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuisset, siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset: non, quid ille potuisset, sed, quid isti docerent, esse quærendum. 90 || Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, vt omnino disputaret nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, vt & blandiri, & suppliciter insinuare iis, a quibus esset petendum, & aduersarios D minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum versatur facultas: & quòd consuetudo, exercitatióque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. 91 || Nam primùm quasi dedita opera neminem scriptoré artis,

ne mo-

re mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cùm repeteret vsq; à Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabileis quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens, siue quòd ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (vt ipse dicebat) possem aliquid in dicẽdo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse, in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. 92 ‖ Artem verò negabat esse vllam, nisi quæ cognitis, penitúsque perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus continerentur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta: cùm & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura opinio. 93 ‖ Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium vllum esse dicendi, neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in Philosophia dicerentur, cognosset, aut callidè, aut copiosè dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum. 94 ‖ Túmque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, Disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui posset satis acutè, atque dilucidè apud mediocreis homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentẽ verò, qui mirabilius, & magnificentiùs augere posset, atque ornare quæ vellet, omneísque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui antè quàm ad discendum ingressi sumus obruimur ambitione, & foro: sit 95 tamen in re positum atque natura. ‖ Ego enim, quantum auguror coniectura, quantáque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquãdo, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi maiore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cùm se ad audiendum, legendum, scribendúmque maiore opera dederit, exsistat talis orator, qualẽ quærimus: qui iure non solùm disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est iam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluráque quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic 96 aliquid poterit addere. ‖ Hoc loco Sulpicius, insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti vtrique nostrum, cecidit, vt in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus iucundum satis fore videbatur, si, cùm vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus. vt verò penitus in eam ipsam totius huius vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem penetintimam perueniretis, vix optandum nobis videbatur. 97 ‖ Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio vtriusque vestrûm, Crassi verò etiam amore, cùm ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nũquam elicere potui de vi ac ratione dicendi cùm & per meipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu Antoni (verè loquar) nunquam mihi percontanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe mes quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti: 98 ‖ Nunc, quoniam vterque vestrûm patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, vt ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter prosequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. 99 ‖ Tum ille, Immò verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consueuit, vt te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissime negasse, tute paulò antè dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem, præsertim cùm te vnum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptúmque cognossem: sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. 100 ‖ Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, vt omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, vt in conditionibus scribi solet, QVIBVS SCIAM, POTEROQVE. 101 ‖ Tum ille, Namque, quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam verò, ista conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini. 102 ‖ Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existiméśne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tãquam alicui Græculo otioso & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potiùs eorum hominum impudentiã, qui cùm in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quæreret? 103 ‖ Quod primum ferunt Leontinũ fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cùm se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea verò vulgo hoc facere cœperũt, hodiéque faciunt, vt nulla sit res, neq; tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteãtur esse dicturos. 104 ‖ Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle,

addtixissem huc Græcum aliquem, qui nos A istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, &, vt inter homines peritos, constare video, in illo suo genere omnium princeps. 105 || Quem tu, inquit, mihi, Mutius, Staseam, quem Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine vsu, neque ex scholis cantilenam requirunt: sed ex homine omnium sapientissimo, atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis caussis, & in hoc domicilio imperij & gloriæ, sit cōsilio, linguaque princeps: cuius vestigia qui persequi cupiunt, eius sententiā sciscitantur. 106 || Equidem te cùm in dicendo semper putaui deum, tum verò tibi numquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quam humanitatis: B qua nunc te vti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. 107 || Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiā, dicere. Ac primùm illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scæuola, fas mihi esse non puto) respondeo mihi dicendi aut nullā artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controuersia positam. 108 || Nam si ars ita definitur, vt paulo antè exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planéque cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaque comprehēsis: non mihi videtur ars oratoris esse vlla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularémque sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. 109 || Sin autem ea, C quæ obseruata sunt in vsu, ac ratione dicēdi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quāobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verùm intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. 110 || Tum Antonius vehementer se assentiri Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, vt ij solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursum eam totam, sicut plerique Philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse. 111 || Dicam equidē, D quoniam institui, petámque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipse, ne, vt quidam magister, atque artifex, sed quasi vnus è togatorum numero, atque ex forensi vsu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipse aliquid à me promisisse, sed fortuitò in sermonem vestrum incidisse. 112 || Equidem, cùm peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam, cùm ei ita dicerem, me velle esse ineptum. Id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse, vnum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minimè vellem: quem quidem nunc me earum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna cōstituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere, cùm idipsum, dicere, numquam sit non ineptum, nisi cùm est necessarium? || Perge verò, Crasse, inquit Mutius. Istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo. 113 Sic igitur censeo, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximā: neque verò istis, de quibus paulo antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque sint vberes, & ad memoriam firmi atque diuturni. 114 || Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclarè enim si res habeat, si hæc accendi, aut commoueri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cū ipso homine nascuntur, linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quadam, & figura totius oris, & corporis? 115 || Neque hæc ita dico, vt ars aliquid limare non possit (neque enim ignoro, &, quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, &, quæ nō optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti, atque agrestes, vt, etiam si ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autē quidā ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati, vt nō nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur. 116 || Magnum quiddam est vt onus, atque munus suscipere, atque profiteri se esse, omnibus silentibus, vnum maximis de rebus, magno in conuentu hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius vitia in dicēte, quam recta, videat: ita, quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. 117 || Neque hæc in eam sententiam disputo, vt homines adolescenteis, si quid naturale fortè non habeant, omnino a dicendi studio deterream. Quis enim non videat, C. Cælio, æquali meo, magno honori fuisse, homini nouo, illam ipsam quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis vestrūm æqualem meum Q. Varium, vastum hominem, atque fœdū, non intelligit, illa ipsa facultate, quamcunque habuit, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? 118 || Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas caussarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non vtilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè fastidiosè iudicamus? Nullæ enim lites, neque controuersiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro

119 theatro actores malos perpeti. || Est igitur A
oratori diligenter prouidendum, non vti illis
satisfaciat, quibus necesse est: sed vt iis admi-
rabilis esse videatur, quibus liberè liceat iu-
dicare. Ac, si quæritis, planè, quid sentiam,
enuntiabo apud homines familiarissimos,
quod adhuc semper tacui, & tacendum puta-
ui. Mihi etiam quique optimè dicunt, qui-
que id facillimè, atque ornatissimè facere
possunt, tamen, nisi timidè ad dicendum acce-
dunt, & in exordienda oratione perturbātur,
pene impudentes videntur, tametsi id accide-
120 re non potest. || Vt enim quisque optimè di-
cit, ita maximè dicendi difficultatem, va-
riósque euentus orationis, expectationémque
hominum pertimescit. Qui verò nihil po-
test dignum re, dignum nomine oratoris, di-
gnum hominum auribus efficere, atque ede-
re, is mihi, etiam si commouetur in dicendo,
tamen impudens videtur. non enim pudendo, B
121 sed non faciendo id, quod non decet impu-
dentiæ nomen effugere debemus. || Quem
verò non pudet (id quod in plerisque video)
hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam
pœna dignum puto. Equidem, & in vobis
animaduertere soleo, & in meipso sæpissimè
experior, vt exalbescam in principiis dicen-
di, & tota mente, atque omnibus artubus
contremiscam. Adolescentulus verò sic in
initio accusationis exanimatus sum, vt hoc
summum beneficium Q. Maximo debuerim,
quod continuo consilium dimiserit, simulac
122 me fractum, ac debilitatum metu viderit.
|| Hic omnes assensi, significare inter sese, &
colloqui cœperunt. fuit enim mirificus qui-
dam in Crasso pudor, qui tamen non modò
non obesset eius orationi, sed etiam probita-
tis commendatione prodesset. Tum Anto-
nius, Sæpe, vt dicis, inquit, animaduerti, Cras-
se, & te, & ceteros summos oratores, quam- C
123 quam tibi par, mea sententia, nemo vnquam
fuit, in dicendi exordio permoueri. || Cuius
quidem rei cùm causam quærerem, quidnam
esset, cur, vt in quoque oratore plurimum es-
set, ita maximè is pertimesceret, has causas
inueniebam duas: Vnam, quòd intelligerent
ii, quos vsus, ac natura docuisset, nonnunquā
summis oratoribus non satis ex sententia e-
uentum dicendi procedere, ita non iniuria,
quotiescunque dicerent, id, quod aliquando
124 posset accidere, ne tum accideret, timere.
|| Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: ce-
terarum homines artium spectati, & proba-
ti, si quando aliquid minus bene fecerunt,
quàm solent, aut noluisse, aut valetudine im-
pediti non potuisse consequi, id quod scirent,
125 putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere
Roscius, aut crudior fuit. || Oratoris pec-
catum, si quod est animaduersum, stultitiæ
peccatum videtur. stultitia autem excusatio- D
nem non habet: quia nemo videtur, aut quia
crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus
fuisse. quo etiam grauius iudicium in dicen-
do subimus. quoties enim dicimus, toties de
nobis iudicatur. &, qui semel in gestu pecca-
uit, non continuò existimatur nescire ge-
stum. cuius autem in dicendo aliquid repre-
126 hensum est: aut æterna in eo, aut certè diu-
turna valet opinio tarditatis. || Illud verò,
quod a te dictum est, esse permulta, quæ ora-

A tor, nisi à natura haberet, non multum à ma-
gistro adiuuaretur: valde tibi assentior: inque
eo vel maximè probaui summum illum do-
ctorem Alabandensem Apollonium, qui cùm
mercede doceret, tamen non patiebatur, eos,
quos iudicabat non posse oratores euadere,
operam apud sese perdere, dimittebátque:
& ad quamcumque artem putabat esse aptum,
ad eam impellere, atque hortari solebat.
|| Satis est enim certis artificiis percipiendis, 127
tantummodò similem esse hominis, & id,
quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis
fortè sit tardior, posse percipere animo, &
memoria custodire. non quæritur mobilitas
linguæ, non celeritas verborum, non denique
ea, quæ nobis non possumus fingere, facies,
vultus, sonus. || In oratore autem acumen 128
Dialecticorum, sententiæ Philosophorum,
verba propè Poetarum, memoria Iuriscōsul-
B torum, vox Tragœdorum, gestus pene summo-
rum actorum est requirendus. Quamobrem
nihil in hominum genere rarius perfecto o-
ratore inueniri potest. quæ enim singularum
rerum artifices singula si mediocriter adepti
sunt, probantur ea, nisi omnia summa sunt in
oratore, probari non possunt. || Tum Crassus, 129
Atqui vide, inquit, in artificio perquàm te-
nui, & leui, quanto plus adhibeatur diligen-
tiæ, quàm in hac re, quam constat esse maxi-
mam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cùm
ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem
quidem probaret, potuisse neminem: non
quò non essent quidam probabiles, sed quia
si aliquid modò esset vitii, id ferre ipse non
posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad
diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in
quo aliquid offenderis. || Itaque vt ad hanc 130
similitudinem huius histrionis, oratoriā lau-
dem dirigamus, viderisne, quàm nihil ab eo,
C nisi perfectè, nihil nisi cum summa venusta-
te fiat? nihil nisi ita vt deceat, & vti omneis
moueat, atque delectet? Itaque hoc iamdiu
est consecutus, vt, in quo quisque artificio ex-
celleret is in suo genere Roscius diceretur.
Hanc ego absolutionem, perfectionémque in
oratore desiderans, à qua ipse longè absum,
facio impudenter. mihi enim volo ignosci
cæteris ipse non ignosco. Nam qui nō potest,
qui vitiosè facit, quem denique non decet,
hunc (vt Apollonius iubebat) ad id, quod fa-
cere possit, detrudendum puto. || Num tu 131
igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam,
ius ciuile, aut rem militarem iubes discere?
nam quis ad ista summa, atque in omni gene-
re perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego
verò, inquit, quòd in vobis egregiam quandā,
ac præclaram indolem ad dicendum esse co-
gnoui, idcirco hæc exposui omnia: nec magis
ad eos deterrendos, qui non possent, quam
D ad vos, qui possetis, exacuendos accommo-
daui orationem meam: & quamquam in vtro-
que vestrum summum esse ingenium, studiúm-
que perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie
posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm so-
lent Græci dicere, in te, Sulpiti, diuina sunt.
|| Ego enim neminem nec motu corporis, ne- 132
que ipso habitu, atque forma aptiorem, nec
voce pleniorem, aut suauiorem mihi videor
audisse. quæ, quibus à natura minora data
sunt, tamē illud assequi possunt, vt iis, quæ ha-

beant, modicè, & scienter vtantur, & vt ne deceat. Id enim est maximè vitandũ, & de hoc vno minimè est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut vnus paterfamiliás, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, caput esse artis, DECERE: quod tamen vnum id esse, quod tradi arte non possit.

133 || Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non Rhetorico, loquamur. Minimè verò, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, vt nobis explices, quidquid est, istud, quod tu in dicendo potes. neq; enim sumus nimis auidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quærimus (vt ne plus nos assequamur, quàm quantulũ tu in dicendo assecutus es) quoniam quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis qui præterea esse assumendũ putes?

134 || Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium & ardorem quendam amoris: sine quo cùm in vita nihil quidquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo vnquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cùm mihi quoque sitis molesti, nimis etiã flagrare intelligo cupiditate.

135 || Sed profectò studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducátque, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quæritis, exponam vobis, non quandam aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum vti, cùm mihi in isto studio versari adolescenti licebat.

136 || Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus vnquam nec insidiando nec speculando assequi potui, vt quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi causa, non modò videre mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniáque iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

137 || Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cùm audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm existimaturum, tum, cùm ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, nõ negabo me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse.

138 || Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum, & temporũ, aut de re certis in personis, ac temporibus collocata.

139 || In vtraque autẽ re, quidquid in controuersiam veniat, in eo quæri solere, aut factúmne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiã quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectène factum esse videatur.

140 || Exsistere autẽ controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptũ, aut contrariè, aut ita, vt à sententia scriptum, dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quædã esse argumenta propria.

141 || Sed causarum, quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certósque esse locos, quibus in iudiciis vteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad vtilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. || Cúmque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque parteis distributa, vt deberet reperire primùm, quid diceret, deinde inuenta non solùm ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere: tum ea denique vestire, atque ornare oratione: pòst memoria sepire: ad extremum agere cum dignitate, & venustate. || Etiam illa cognoram, & acceperam, antè quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controuersiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: pòst, quæ contrà dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda, quæque essent pro aduersariis, infirmanda, atque frangenda. || Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primùm, vt purè & Latinè loquamur: deinde vt planè & dilucidè: tum vt ornatè: pòst ad rerum dignitatem aptè, & quasi decorè: singularúmque rerum præcepta cognoram. || Quin etiam, quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. nam de actione, & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adiuuare, mẽtiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minus aberret. || Verùm ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua spõte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque id egisse. sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, vt antè dixi, non eiicio. Est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. || Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est: quamquam vos quidem iampridem estis in cursu: sed iis, qui ingrediuntur ad studium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. || Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamẽ ista, quæ abs te breuiter de arte, decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita: verùm illa mox, nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. || Equidem probo istã, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, vt, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè:

sed ple-

fed plerique in hoc vocem modò, neque eam
fcienter,& vireis exercent fuas, & linguæ ce-
leritatem incitant, verborúmque frequentia
delectantur. in quo fallit eos,quod audierũt,
dicendo, homines, vt dicant, efficere folere.
150 || Vere enim etiam illud dicitur, PERVER-
SE DICERE, HOMINES, PER-
VERSE DICENDO, FACILLI-
ME CONSEQVI. Quamobrem in iftis
ipfis exercitationibus, etfi vtile eft, etiam fu-
bitò fæpe dicere, tamen illud vtilius, fumto
fpatio ad cogitandum paratiùs, atque accu-
ratiùs dicere. Caput autem eft, quod (vt verè
dicam) minimè facimus (eft enim magni la-
boris, quem plerique fugimus) quàm pluri-
mum fcribere. STILVS OPTIMVS,
ET PRAESTANTISSIMVS DI-
CENDI EFFECTOR, AC MA-
GISTER: neque iniuria. Nam fi fubitam
& fortuitam orationem commentatio, & co-
151 gitatio facilè vincit: hanc ipfam profectò af-
fidua, ac diligẽs fcriptura fuperabit. || Omnes
enim fiue artis funt loci, fiue ingenij cuiuf-
dam, atque prudentiæ, qui modò infunt in ea
re, de qua fcribimus, inquirentibus nobis,
omnique acie ingenij contemplantibus, oftẽ-
dunt fe, & occurrunt: omnéfque fententiæ,
verbáque omnia, quæ funt cuiufque generis,
maximè illuftria, fub acumen ftyli fubeant, &
fuccedant neceffe eft: tum ipfa collocatio, cõ-
formatióque verborum perficitur in fcriben-
152 do, non poetico, fed quodam oratorio nume-
ro, & modo. || Hæc funt, quæ clamores, &
admirationes in bonis oratoribus efficiunt,
neque ea quifquam, nifi diu, multúmque fcri-
pfitarit, etiam fi vehementiffimè fe in his fu-
bitis dictionibus exercuerit, confequetur: &
qui à fcribendi confuetudine ad dicendũ ve-
nit, hanc affert facultatem, vt etiam fubitò fi
dicat, tamen illa, quæ dicantur, fimilia fcri-
ptorum effe videantur: atque etiam, fiquando
in dicendo fcriptum attulerit aliquid, cùm ab
eo difcefferit, reliqua fimilis oratio confe-
153 quetur. || Vt concitato nauigio cùm remiges
inhibuerunt, retinet tamen ipfa nauis motũ,
& curfum fuum, intermiffo impetu, pulfúque
remorum: fic in oratione perpetua, cùm fcri-
pta deficiunt, parem tamen obtinet oratio re-
154 liqua curfum, fcriptorum fimilitudine, & vi
concitata. || In quotidianis autem cogitatio-
nibus equidem mihi adolefcẽtulus proponere
folebam illam exercitationem maximè, qua
C. Carbonem, noftrum illum inimicum foli-
tum effe vti fciebam, vt aut verfibus propo-
fitis quammaximè grauibus, aut oratione ali-
qua lecta ad eum finem, quem memoria pof-
fem comprehendere, eam rem ipfam, quam
legiffem, verbis aliis quammaximè poffem
lectis pronuntiarem. fed pòft animaduerti,
hoc effe in hoc vitii, quòd ea verba, quæ ma-
ximè cuiufque rei propria, quæque effent or-
natiffima, atque optima, occupaffet, aut En-
nius, fi ad eius verfus me exercerẽ, aut Grac-
chus, fi ad eius orationem mihi fortè propo-
155 fuiffem. ita, fi iifdem verbis vterer, nihil
prodeffe: fi aliis, etiam obeffe, cum minus
idoneis vti confuefcerem. || Poftea mihi pla-
cuit, eóque fum vfus adolefcens, vt fummo-
rum oratorum Græcas orationes explicarem:
quibus lectis hoc affequebar, vt, cùm ea, quæ
legerem Græcè, Latinè redderem, non fo-
lùm optimis verbis vterer, & tamen vfitatis,
fed etiam exprimerem quadã verba imitan-
do, quæ noua noftris effent dummodo effent
idonea. || Iam vocis, & fpiritus, & totius 156
corporis, & ipfius linguæ motus, & exercita-
tiones, non tam artis indigent, quàm laboris:
quibus in rebus habenda eft ratio diligenter,
quos imitemur, quorum fimiles velimus effe.
Intuendi nobis funt non folùm oratores, fed
etiam actores, ne mala confuetudine ad ali-
quam deformitatem, prauitatémque venia-
mus. || Exercenda eft etiam memoria, edi- 157
fcendis ad verbum quamplurimis & noftris
fcriptis, & alienis. Atque in ea exrcitatio-
ne non fanè mihi difplicet adhibere, fi con-
fueris, etiam iftam locorum, fimulacrorúm-
que, rationem, quæ in arte traditur. Educen-
da deinde dictio eft ex hac domeftica exer-
citatione, & vmbratili, medium in agmen,
in puluerem, in clamorem, in caftra, atque
aciem forenfem. fubeundus vfus omnium, &
periclitandæ vires ingenii: & illa commenta-
tio inclufa, in veritatis lucem proferenda eft.
|| Legendi etiam Poetæ, cognofcenda hifto- 158
ria, omnium bonarum artium fcriptores ac
doctores & legendi, & peruolutandi, & exer-
citationis caufa laudandi, interpretandi, cor-
rigendi, vituperandi, refellendi: difputan-
dumque de omni re in contrarias parteis, &,
quidquid erit in quaque re, quod probabile
videri poffit, eliciendum atque dicendum.
|| Perdifcendum ius ciuile, cognofcendæ le- 159
ges, percipienda omnis antiquitas, fenatoria
confuetudo, difciplina reipub. iura fociorum,
fœdera, pactiones, caufa imperii cognofcen-
da eft: libandus eft etiam ex omni genere
vrbanitatis facetiarum quidam lepos: quo,
tanquam fale, perfpergatur omnis oratio. Ef-
fudi vobis omnia, quæ fentiebam, quæ for-
taffe, fi quemcumque patremfamilias arri-
puiffetis ex aliquo circulo, eadem vobis per-
contantibus refpondiffet. || Hæc, cùm Craf- 160
fus dixiffet, filentium eft confecutum. Sed,
quamquam fatis iis, qui aderant, ad id, quod
erat propofitum, dictum videbatur, tamen
fentiebant celeriùs effe multo, quàm ipfi vel-
lent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid
eft, Cotta? inquit, quid tacetis? nihílne vobis
in mentem venit, quod præterea à Craffo
requiratis? || Immò id mehercule, inquit, 161
ipfum attendo. tantus enim curfus verborum
fuit, & fic euolauit oratio, vt eius vim, atque
incitationem adfpexerim: veftigia, ingreffúm-
que vix viderim, &, tanquam in aliquam lo-
cupletem, ac refertam domum venerim, non
explicata vefte, neque propofito argento,
neque tabulis, & fignis propalàm collocatis,
fed his omnibus multis, magnificifque rebus
conftructis, ac reconditis: fic modò in oratio-
ne Craffi diuitias, atque ornamenta eius in-
genii per quædam inuolucra, atque integu-
menta perfpexi: fed ea cùm contemplari
cuperem, vix afpiciendi poteftas fuit. ita ne-
que hoc poffum dicere, me omnino ignora-
re, quid poffideat, neque planè noffe, ac vi-
diffe. || Quin tu igitur facis idem, inquit Scæ- 162
uola, quod faceres, fi in aliquam domum
plenam ornamentorum illam veniffes? fi ea
fepofita, vt dicis, effent, túque valde fpecta-

di cupidus esses : non dubitares rogare dominum, vt proferri iuberet, præsertim si esses familiaris: similiter nunc petes à Crasso, vt eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam vno in loco, quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem 163 proferat, & suo quidque loco collocet. ‖ Ego verò, inquit Cotta, à te peto, Scæuula (me enim, & hunc Sulpicium, impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere) sed tu hoc nobis da, Scæuula, & perfice, vt Crassus hæc, quæ coarctauit, & peranguste refersit in oratione sua, di-164 latet nobis, atque explicet. ‖ Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quàm mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector: nunc verò, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, vt, quoniam tantum habemus otii, quãtum iamdiu nobis non contigit, ne grauere exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione maiorem, melioremque video : quam vehementer probo. ‖ Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non 165 queo, etiam te hæc, Scæuola desiderare, quæ neque ego teneo, vti ii, qui docent, neque sunt eius generis, vt, si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis vix huic ætati audiendum putas, etiámne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione Reip. denique de nostro ipso iure ciuili? hanc enim ego omnem scientiam & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse : in oratoris verò instrumento tam lautam supellectilem nunquam videram. ‖ Potes igi-166 tur, inquit Crassus (vt alia omittam, quæ innumerabilia, & immensa, & vt ad ipsum tuum ius ciuile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cùm in campũ properaret & ridens, & stomachans Scæuula, cùm Hypsæus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso præt. contenderet, vt ei, quem defendebat, causa cadere liceret : Cn. autem Octauius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omni molestia, stultitia 167 aduersarii, liberaretur. ‖ Ego verò istos, inquit (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudẽtia : quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiserat : quod cùm impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. 168 ‖ Quid? his paucis diebus, nónne, nobis in tribunali Qu. Pompeii, præt. vrbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero desertorũ postulabat, vt illi, vnde peteretur, vetus atque vsitata exceptio daretur, CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET : quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat : vt si ille inficiator probasset iudici, antè petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cùm peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium an-169 tea non venisset. ‖ Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, vt amicorum cõtrouersias, causásque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet: hunc in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, vt aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? 170 ‖ Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, & præcipue in hoc ferendum & laudandum puto, quòd, cùm P. Scæuolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius eius est consecutus) neque se antè causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, 171 quàm ius ciuile didicisset. ‖ Quid verò ille M. Cato? nónne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundiùs hac de re iamdudum loquor, quòd abest vir in dicendo summus, quem ego vnum oratorem maximè admiror: sed tamen idem hoc semper 172 ius ciuile contempsit. ‖ Verùm, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, &, quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonij incredibilis quædam, & propè singularis, & diuina vis ingenii videtur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facilè ceteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros verò non dubitabo primùm inertiæ condemnare sententia mea, post 173 etiam impudentiæ. ‖ Nam volitare in foro, hærere in iure, ac præt. tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure certetur: iactare se in causis centumuiralibus, in quibus vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorũ ruptorum aut ratorum, ceterarúmque rerum innumerabilium iura versentur, cùm omnino, quid suum, quid alienum: quare denique ciuis, an peregrinus: seruus, an liber quispiam sit, 174 ignoret, insignis est imprudentiæ. ‖ Illa verò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cùm in circulo decipiare aduersarii stipulatiuncula, & cùm obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur : ego tibi vllam causam maiorem committendam putem? citiùs Hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto 175 Argonautarum nauem gubernarit. ‖ Quid? si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in

mæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine vlla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis? de cuius morte, cùm domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater eius, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem, essétque ipse mortuus: res delata est ad centumuiros, cùm miles domum reuenisset, egissétque lege in hereditatem paternam, testamento exheres filius. Nempe in ea causa quæsitum est de iure ciuili possétne paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominatim. 176 || Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios cêtumiri iudicarũt? cùm Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii eiusdem hominis hereditatem, gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? 177 || Quid quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exsilium venisset, cui Romæ exsulare eius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatóque esset mortuus, nonne in ea causa ius applicationis, obscurum sanè & ignotũ, patefactum est in iudicio, atque illustratum à patrono? 178 || Quid nuper, cùm ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem, nónne omnis nostra iure versata defensio est? Cùm enim Marius Gratidianus ædeis Auratæ vendidisset, neque seruire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incõmodi in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. 179 || Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à iuris studio non adhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. Nam cùm ædeis L. Fusio venderet: in mancipio lumina, vti tum essent: ita recepit. Fusius autem, simulatque ædificari cœptum est in quadam parte vrbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd, cuicumque particulæ cœli officeretur, quamuis esset procul, mutari lumina putabat. 180 || Quid verò? clarissima M. Curii causa, & M. Coponii nuper apud centumuiros, quos cõcursu hominum, qua exspectatione defensa est? cùm Q. Scæuola, æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiáque acutissimus, & oratione maximè limatus, atque subtilis, atque, vt ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet, negarétque, nisi postumus & natus, &, antequàm in suam tutelam venisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum & natum, & mortuum heres institutus: ego autem defenderem, hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, vt, si filius non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres. Num destitit vterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili versari? 181 || Omitto iam plura exempla causarũ amplissimarum, quæ sunt innumerabilia, capitis nostri sæpe potest accidere vt causæ versentur in iure. Etenim si C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum virum, ac consularem, cum propter inuidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedisset, eúmque illi non recepissent, posteáque Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset: P. Rutilius M. filius, tribunus pleb. de senatu iussit educi, quòd eum ciuem negaret esse: quia memoria sic esset proditum, qué pater suus, aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedisset, ei nullum esse postliminium. 182 || Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionémque maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cùm hæc nõ in crimine aliquo, quod ille posset inficiari, sed in ciuili iure cõsisteret? Similique in genere, inferiore ordine si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seséque liberasset, ac postea domũ reuenisset: quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hãc ciuitatem. 183 || Quid? de libertate, quo iudicium grauiùs esse nullum potest: nónne ex iure ciuili potest esse cõtentio, cùm quæritur, is, qui domini voluntate census sit, si modo sit conditũ lustrũ, sitne liber? Quid? quod vsu, memoria patrum, venit, vt paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cùm vxorem prægnantem in prouincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuúsque esset intestatò, & ex vtraque filius natus esset, mediocrísne res in controuersiam adducta est? cùm quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ, si iudicaretur, certis quibusdam verbis, non nouis nuptiis, fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. 184 || Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri, & prompto ore, ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nónne in primis flagitiosum putandum est? 185 || Et, quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris, magna, ac difficili, tamen vtilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ô dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem videri. 186 || Quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primùm quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerũt obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa, peruulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primùm actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent, nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille priùs, qui illa tenet, quorũ arté instituere vult, habeat illam scientiam: vt ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere

187 possit. || Hoc video, dum breuiter voluerim A dicere, dictum à me esse paulò obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planiùs. Omnia ferè, quæ sunt cóclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt, vt in Musicis, numeri, & voces, & modi: In Geometria, lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: In Astrologia, cœli conuersio, ortus, obitus, motúsque syderum. In Grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: In hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa, latè vi-

188 debantur. || Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum Phisosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsámque conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atque vsitatæ in rebus, causisque ciuium, æqualitatis conser- B

189 uatio. || Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatémque reuocanda. Genus autem est id, quod sui simileis communione quadam, specie autem differenteis, duas, aut plureis complectitur parteis. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subiiciuntur. omniáque, quæ sunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire volumus, breuis, & circumscripta quædam explicatio.

190 || Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, vt primùm omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum C quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cuiusque vim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam atque vberem, quàm difficilem, & obscuram.

191 || Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt: coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem vndique, repleri iusta iuris ciuilis scientia: Nónne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè ceteris artib. eruditum, C. Aculeonem, qui mecum viuit, sempérque vixit, ita tenere ius ciuile, vti, cùm ab hoc discesseris, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur?

192 Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in vsu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur. eadem enim sunt elata primùm à pluribus: deinde, pauci commutatis verbis, etiam ab iisdem D

193 scriptoribus scripta sunt sæpius. || Accedit verò, quo faciliùs percipi, cognoscique ius ciuile possit (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam, si quem aliena studia delectant, plurima est & in ipso iure ciuili, & in Pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quòd & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam, maiorum consuetudinem, vitámque declarant: siue quis ciuilem scientiam contempletur, quam Scæuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis omnibus ciuitatibus vtilitatibus, ac partibus, XII tabulis contineri videbitis: siue quem ista præpotens, & gloriosa Philosophia delectat (dicam audacius) hosce habet fonteis omniũ

194 disputationum suarum, qui iure ciuili & legibus continentur. || Ex his enim & dignitatem maximè expetendã videmus, cùm verus, iustus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationúmque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutúque legum domitas habere libidines, coercere omneis cupiditates, nostra

195 tueri, ab alienis menteis, oculos, manus abstinere. || Fremant omnes licet: dicam quod sentio: bibliothecas mehercule omnium Philosophorum vnus mihi videtur XII. tabularũ libellus, si quis legũ fonteis, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate

196 superare. || Ac, si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est vis, ac tanta natura, vt Ithacam illam, in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret, quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ vna in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cuius primùm nobis meus, disciplina, nota esse debet, vel quia est patria, parens omnium nostrûm, vel quia tãta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his

197 tantis opibus imperii comparandis. || Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiã, C & voluptatem, quòd, quantum præstiterint nostri maiores prudentia ceteris gentibus, tũ facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cùm hominũ nostrorum prudentiam ceteris hominibus, & maximè Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scæuola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, iuris ciuilis cognitionem esse ne-

198 cessariã. || Iam verò ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, vt apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ministros se præbent in iudiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocãtur: sic in nostra ciuitatẽ cõtra amplissimus quisque, & clarissimus vir, vt ille, qui propter hanc iuris ciuilis sciẽ- D tiam sic appellatus à summo poeta est.

Egregiè cordatus homo, Catus Ælius Sextus:

Multique præterea, qui cùm ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, vt in respondendo iure, auctoritate plus etiã,

199 quàm ipso ingenio, valerent. || Senectuti verò celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam ab adolescentia comparaui, non solum ad causarum

vsum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, vt, cùm me vires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarent. Quid est enim præclarius, quàm honoribus, & reip. muneribus perfunctum senem, posse suo iure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, vnde sibi, si nō populi, & reges at omnes sui ciues consilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotésque consili
Dimitto, vt ne res temere tractent turbidas.

200 ‖Est enim sine dubio domus Iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Qu. Mucij ianua, & vestibulum, quod in eius infirmissima valetudine, affectáque iam ætate, maxima quotidie frequētia, ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur.

201 ‖Iam verò illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque iura quæ sunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam vt in rerum priuatarum causis, atque iudiciis depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili, & idcirco, vt antè diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendæ reipub. ratio ac scientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in repub. subiecta esse debent.

202 ‖ Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorē, aut rabulam, hoc sermone nostro conquirimus, sed eū virum, qui primùm sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur, vt & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tū qui scelus, fraudémque nocentis possit dicendo subiicere odio ciuium, supplicióque constringere: itémque ingenij præsidio, inocentiam, iudiciorum pœna liberare: idémque languentem, labentémque populum aut ad edecus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare

203 ‖ Hanc vim si quis existimat aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam breui, vehementer errat: neque solùm inscitiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fonteis, vnde hauriretis, atque: itinera ipsa, ita putâui esse demōstrāda: non vt ipse dux essem (quod & infinitum est, & non necessariū, sed vt commonstrarem tantùm viam, &, vt fieri solet, digitum ad fonteis intenderem.

204 ‖Mihi verò, inquit Mucius, satis, supérque abs te videtur istorum studiis, si modò sunt studiosi, esse factum. nam, vt Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis (quibus enim id persuasum esset, vt nihil mallent se esse, quàm bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefacit oratione sua Crassus, intrare volueritis: facillimè vos ad ea, quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuaque patefacta.

205 ‖ Nobis verò, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, pérque iucunda: sed pauca etiam requirimus, imprimísque ea, quæ valde breuiter à te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cùm illa te & non cōtemnere, & didicisse confiterere. ea si paulo latiùs dixeris, expleris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum: sed vias earum rerum, rationémque cupimus cognoscere.

206 ‖ Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo faciliùs vos apud me tenerem, vestræ potiùs obsecutus sum voluntati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, vt ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus vnum libellum sibi excidisse iamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enūntiet? Vt videtur, inquit Sulpicius. nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus.

207 ‖Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentum studiis imponitur, vt exponas, quid iis de rebus, quas à te quæri vides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, planè video, atque sentio, non solùm quòd ea requirūtur à me, quorum sum ignarus, atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam. id me nunc isti vitare non sinunt.

208 ‖Verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audaciùs, quòd idem mihi spero vsu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, vt nulla expectetur ornata oratio. neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine: ipsáque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum vsu, causísque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirē: meam facilitatem laudatote, cùm vobis, non meo iudicio, sed vestro studio inductus non grauatè respondero.

209 ‖Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni. nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, vt neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego verò, inquit, pergam: & id faciam, quòd in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: vt, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, si ij qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent.

210 ‖ Nam, si fortè quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principiò, quis esset imperator: qui cùm esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis fa-

ciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem: vtrque exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque eius generis homines nominarem. 211 || Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam vsum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus vtilitas reipub. pararetur, augereturque, teneret: iisque vteretur: hunc reip. rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum: prædicarémque P. Lentulum, principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Qu. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabileis alios cùm ex nostra ciuitate, tum ex ceteris.

212 Sin autem quæreretur, quisnam iurisconsultus verè nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum, peritus esset: & ex eo genere Sex. AElium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, vt iam ad leuiora artium studia veniam, si Musicus, si Grammaticus, si poeta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia vnus omnia pene profitetur, est tamen quædam descriptio, vt is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum vim, naturam, causásque nosse, & omnem bene viuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur.

213 || Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus: qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere vno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui & verbis ad audiendum iucundis, & sententiis ad probandum accommodatis vti possit in causis forensibus atque communibus: hunc ego appello oratorem: eúmque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo.

214 || Crassus verò noster mihi visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finib. immensis pene, describere. nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scæuola, te hoc illi concedere, cùm sæpissime tibi senatus breuiter, impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus, M. vero Scaurus, quem non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ reipub. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem grauitatis, & consilii sui vindicari à te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas: iam credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso aspectúque conterreat; qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte, nititur.

215 || Neque vero, si quis vtrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam scientiam dicendi copia est consecutus, multum inter se distant istæ facul-A tes, longéque sunt diuersæ, atque seiunctæ, neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & Reipu. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, vt singulis hominibus ne amplius, quàm singulas arteis, nosse liceat.

216 || Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idémque in ea ciuitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco eiusdem hominis, atque artis vtraque facultas existimanda est: nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia.

217 || Nam si quisque, vt in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumserit, is perficiet, vt, quod præterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & B duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis, quoniã vtrumque eorũ P. Mucius optimè fecerit: eadémque ratione dicantur, & quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem Poetæ, quoniam Empedocles Physicus egregium poema fecerit. At hoc ne Philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, Geometriam, aut Musicam, Philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimũ fuisse fateantur.

218 || Ac, si iam placet, omneis arteis oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere, vt, quoniam dicendi facultas nõ debeat esse ieiuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, vt sua, possedisse, sed, vt aliena, libasse. Fateor enim, callidum quendam C hunc, & nulla in re tyronem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere.

219 || Neque verò istis tragœdiis tuis, quibus vti Philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quòd ita dixisti, neminem posse eorum menteis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cùm eo maximè vis oratoris magnitudóque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, ac rationes penitus perspexerit: in quo Philosophia sit oratori necessariò percipienda: quo in studio, hominum quóque ingeniosissimorum, otiosissimorúmque totas ætates videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinémque cognitionis, atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen qui in hoc populo, foróque versamur satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum mori-D bus.

220 || Quis enim vnquam orator magnus, & grauis, cùm iratum aduersario iudicem facere vellet, hæsitauit ob eam causam, quòd nesciret, quid esset iracundia, feruórne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cùm ceteros animorũ motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à Philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis vllos esse debere, quique eos in iudicum mẽtibus concitent,

concitent, scelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitæ propiùs accedere, permediocreis, ac potiùs leueis motus debere esse dicunt. || Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine, mala, ac molesta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora verbis facit: Itémque ea, quæ vulgò expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat, neque vult ita sapiens inter stultos videri, vt, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent: aut etiam si valde probant ingenium oratoris, sapientiam admirétur, se esse stultos molestè ferant. || Sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentésque pertractat, vt non desideret Philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione summū illud bonum in animóne sit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter se iūgi, copulárique possint: an verò, vt quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinā, & multas, copiosas variásque rationes. || Sed aliud quiddā, longè aliud, Crasse, quærimus. acuto homine nobis opus est, natura, vsúque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, iique homines, quibus aliquid dicēdo persuadere velit, cogitét, sentiant, opinētur, exspectent. Teneat oportet venas cuiusque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, sensúsque degustet. || Philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi Tusculani requiem, atque otium, ne, si quādo ei dicendum erit de iustitia & fide, mutuetur à Platone, qui, cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, nouā quandā finxit in libris ciuitatem: vsque eò illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à vitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. || Quod si ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus, quis tibi, Crasse, cōcessisset, clarissimo, viro, & amplissimo principi ciuitatis, vt illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, ERIPITE NOS EX FAVCIBVS EORVM, QVORVM CRVDELITAS NOSTRO SANGVINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE, NISI VOBIS VNIVERSIS, QVIBVS ET POSSVMVS ET DEBEMVS. Omitto miserias, in quibus, vt illi aiunt, vir fortis esse nō potest: omitto fauceis, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus: quod sapiēti negāt accidere posse: seruire verò nō modò te, sed vniuersum senatum, cuius tū causam agebas, ausus es dicere? || Potéstne virtus, Crasse, seruire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est, quæque etiā, si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum ius, atque omniū rerū impunitam libertatem tenere debeat. Quæ verò addidisti, non modò senatum seruire posse populo, sed etiam debere, quis hoc Philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad voluptatem corporis, dolorémque referens, probare posset? Senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset? || Itaque hæc cùm à te diuinitus & ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus & Philosophiæ deditus, non modò parum commodè, sed etiam turpiter & flagitiosè dicta esse dicebat. Idémque Q. Ser. Galbā, quem hominē probe nosse & commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehendere solebat, quòd is, L. Scribonio quæstionē in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbæ grauis, atque acer inimicus, aspere apud populum R. & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. || Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicij Galli, propinqui sui Q. pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populum R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cùm & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat, quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi pueris & lachrymis vsus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exsilium fuisse, vel mortem anteponendam. || Neque verò hoc solùm dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cùm esset ille vir exemplum, vt scitis, innocentiæ: cúmque illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior: non modò supplex, iudicibus esse noluit, sed ne ornatiùs quidem, aut liberiùs causam dici suam, quàm simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè. || Quod si tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus Philosophi vtuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paulò antè dicebas, &, si tibi pro P. Rutilio non Philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, suppliciòque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset vis orationis tuæ: nunc talis vir amissus est. dum causa ita dicitur, vt si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo Remp. implorauit, nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit, credo, ne Stoicis renunciaretur. || Imitatus est homo Romanus, & consularis veterem illum Socratem, qui quum omnium sapientissimus esset, sanctissiméque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, vt non supplex, aut reus, sed vt magister, aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, vt ea pro se in iudicio vteretur, non inuitus legit, & commodè scriptam esse dixit: sed

A inquit, vt, si mihi calceos Sicyonios attulis-
ses, non vterer, quamuis essent habiles, &
apti ad pedē, quia non essent viriles: sic illam
orationem disertam sibi, & oratoriam vide-
ri: fortem, & virilem non videri. Ergo ille
quoque sic damnatus est: neque solùm primis
sententiis, quibus tantùm statuebant iudices,
damnarent an absoluerent, sed etiam illis
quas iterum legibus ferre debebant. Erat
enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis
232 non esset, quasi pœnæ æstimatio. || Ex sen-
tentia, cùm iudicibus daretur, interroga-
batur reus, quam quasi æstimationem com-
meruisse se maximè confiteretur: quod cùm
interrogatus Socrates esset, respondit, sese
meruisse, vt amplissimis honoribus, & præ-
miis decoraretur, & vt ei victus quotidianus
in Prytaneo publicè præberetur: qui honos
233 apud Græcos maximus haberetur. || Cuius re-
sponso sic iudices exarserunt, vt capitis ho-
B minem innocentissimum condemnarent, qui
quidē si absolutus esset (quod mehercule etiā
si nihil ad nos pertinet, tamē propter eius in-
genii magnitudinem vellem) quonam mo-
do istos Philosophos ferre possemus, qui
hunc, cùm ille damnatus est nullam aliam ob
culpam, nisi propter dicendi inscitiam, ta-
men à se oportere dicunt peti præcepta dicē-
di? Quibuscū ego nō pugno vtrum sit melius,
aut verius: tantum dico, & aliud illud esse,
atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse:
234 || Nam quòd ius ciuile, Crasse, tam vehemen-
ter amplexus es, video quid egeris. tum,
quem dicebas, non videbam. Primum Scæ-
uolæ te dedidisti, quē omnes amare meritis-
simò pro eius eximia suauitate debemus: cu-
ius artem cùm indotatam esse, atque incomi-
tatam, & incomtam videres, verborum eam
dote locupletasti, & ornasti. Deinde quod in
ea tu plus operæ, laborisque cōsumseras, cùm
C eius studii tibi & hortator, & magister esset
domi, veritus es, nisi istam artem oratione
exaggerasses, ne operam perdidisses. || Sed
235 ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanè
tanta quantam tu illam esse vis. etenim sine
controuersia & magna est, & latè patet, & ad
multos pertinet, & summo in honore semper
fuit, & clarissimi ciues ei studio præfuerūt, &
etiā hodie præsunt. sed vide, Crasse, ne, dū no-
uo, & alieno ornatu velis ornare iuris ciuilis
scientiam, suo quoque eam concesso, & tra-
236 dito spolies, atque denudes. || Nā, si ita dice-
res, qui iurisconsultus esset, esse eum orato-
rem, itémque qui esset orator, iuris eundē es-
se consultum, præclaras duas arteis constitue-
res, atque inter se pareis, & eiusmodi so-
cias dignitatis, nūc verò iurisconsultum hac
eloquentia, de qua quærimus, fateris esse pos-
se, fuisséque plurimos: oratorē negas, nisi illā
D scientiā assumserit, esse posse. ita & tibi iuris-
cōsultus ipse per se nihil nisi leguleius quidā
cautus, & acutus, præco actionum, cantor
formularum, anceps syllabarum. Sed quia sæ-
pe vtitur orator subsidio iuris in causis, id-
circo istam iuris scientiam eloquentiæ tan-
quam ancillulam, pedissequamque adiūxisti.
237 || Quòd verò impudentiam admiratus es
eorum patronorum, qui aut, cùm parua ne-
scirent, magna profiterentur, aut ea, quæ ma-
xima essent in iure ciuili, tractare auderent

A in causis, cùm ea nescirent, numquámque di-
dicissent: vtriusque rei facilis est, & prom-
pta defensio. Nam neque illud est mirandum,
qui, quibus verbis coemtio fiat, nesciat, eun-
dem eius mulieris, quæ coemtionem fecerit,
causam posse defendere. Nec si parui naui-
gij, & magni eadem est in gubernando scien-
tia, idcirco qui, quibus verbis herciscere o-
porteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ
238 causam agere non possit. || Nam quòd maxi-
mas centumuiraleis causas in iure positas
protulisti: quæ tandem earum causa fuit,
quæ ab homine eloquenti, iuris imperito, nō
ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in
causis omnibus, sicut in ipsa M. Curij, quæ
abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Manci-
ni controuersia, atque in eo puero, qui ex al-
tera natus erat vxore, non remisso nuntio su-
periori, fuit inter peritissimos homines sum-
239 ma de iure dissensio. || Quæro igitur, quid
B adiuuerit oratorem in his causis iuris scien-
tia, cùm hic iurisconsultus superior fuerit
discessurus, qui esset non suo artificio, sed a-
lieno, hoc est, non iuris scientia, sed eloquen-
tia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui,
cùm ædilitatem P. Crassus peteret, eúmque
maior natu, etiam consularis, Ser. Galba as-
sectaretur, quòd Crassi filiam C. filio suo de-
spondisset, accessisse ad Crassum consulendi
causa quendam rusticanum: qui cùm Cras-
sum seduxisset, atque ad eum retulisset, re-
sponsumque ab eo verum magis, quàm ad
suam rem accommodatum abstulisset: vt eum
tristem Galbam vidit, nomine appellauit,
quæsiuitque, qua de re ad Crassum retulisset,
ex quo vt audiuit, commotúmque vt vidit
hominem, Suspenso, inquit, animo, & occupa-
240 to, Crassum tibi respondisse video. || Deinde
ipsum Crassum manu prehendit: Et heus tu,
inquit, quid tibi in mentem venit ita respon-
C dere? Tum ille fidenter, homo peritissimus,
confirmare, ita se rem habere, vt respondis-
set, nec dubium esse posse. Galba autem al-
ludens variè, & copiosè, multas similitudines
afferre, multaque pro æquitate contra ius
dicere: atque illum, cùm disserendo par esse
non posset (quamquam fuerit Crassus in nu-
mero disertorum, sed par Galbæ nullo mo-
do) ad auctores confugisse, & id, quod ipse
diceret, & in P. Mucij, fratris sui libris, & in
Sex. AElij commentariis scriptum protulis-
se: ac tamen concessisse Galbæ, disputationem
241 sibi probabilem, & propè veram videri. || At-
tamen quæ causæ sunt eiusmodi, vt de earum
iure dubium esse non possit, omnino in iu-
dicium vocari non solent. Num quis eo te-
stamento, quod paterfamilias antè fecit, quàm
ei filius natus est, hereditatem petit? nemo,
quia constat, agnascendo rumpi testamen-
tum. Ergo in hoc genere iuris iudicia nulla
D sunt. Licet igitur impunè oratori omnem
hanc partem iuris in controuersiis ignorare,
quæ pars sine dubio multo maxima est. || In
eo autem iure, quod ambigitur inter peritis-
simos, non esse difficile oratori, eius partis,
quamcumque defendet, auctorem aliquem
inuenire: a quo cùm amentatas hastas acce-
perit, ipse eas oratoris lacertis, viribus-
que torquebit. Nisi verò (bona venia hu-
ius optimi viri dixerim Scæuolæ) tu libellis
aut præ-

aut præceptis soceri tui causam M. Curij defendisti, nonne arripuisti patrocinium æquitatis & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? || Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepôre, & politissimis facetiis pellexisti, cùm & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset, nasci prius oportere, quàm emori: cúmque multa colligeres ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modò acutè, sed etiam ridiculè ac facetè: vbi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, summa festiuitate & venustate coniuncta profuit. || Ipse ille Mucius paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quod in illa causa, cùm contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum videretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio versata est in eo, vt scriptum plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cùm in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. || Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contulisses: tu verò vel si testamentum defenderes, sic ageres, vt omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem eius, vt soles, dicendo à mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium, flénsque eum centumuiris commendasset: lapides mehercule omneis flere ac lamentari coegisset, vt totum illud, VTI LINGVA NVNCVPASSET, non in XII. tabulis, quas tú omnibus bibliothecis anteponis, sed in magico carmine scriptum videretur. || Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: quæ quàm sit facilis, illi viderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, vt hanc artem futuram: deinde, quòd sit plena delectationis in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit quàm Manlianas venalium vendendorum leges ediscere. || Tu autem quod amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia vitiis: equidem putabam, virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. || De me autem ipso, cui vni tu concedis, vt sine vlla iuris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse respondeo, neque me vnquam ius ciuile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in iure possim defendere, vnquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. || Cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente viuit, vt, quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Karthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non idem in iure ciuili, præsertim, cùm in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse videamur? || Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile, credo, sit cum hoc Scæuola communicare: quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An verò si de re ipsa, si de finibus, cùm in rem præsentem non venimus, si de tabulis & præscriptionibus controuersia est, contortas res, & sæpe difficileis necessariò perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, vteremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? Non possum negare prodesse vllam scientiam, ei præsertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, vt eius industriam in plura studia distrahere nolim. || Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu, statúque, Roscij gestum, & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm vox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus, Græcorum more, & tragœdorum voci seruiet, qui & annos complureis sedentes declamitant, & quotidie, antequàm pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandémque cùm egerunt, sedentes ab acutissimo sono vsque ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodammodo colligunt. hoc nos si facere velimus, antè condemnentur ij, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perscribitur, Pæanem, aut Munionem citarimus. || Quòd si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, & in voce, quæ vna maximè eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet: ac tantùm in vtroque assequi possumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, spatij nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim

percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab A
illis rebus dissimilitudinem, quòd vox, & ge-
stus subitò sumi, & alicunde arripi non po-
test: iuris vtilitas, ad quamque causam quam-
uis repente vel à peritis, vel de libris depro-
253 mi potest. || Itaque, illi disertissimi homi-
nes ministros habent in causis iuris peritos,
cùm ipsi sint peritissimi, & qui, vt abs te
paulò antè dictum est, pragmatici vocantur.
In quo nostri omnino melius multò, quòd
clarissimorum hominum auctoritate lege,
& iuratecta esse voluerunt. Sed tamen non
fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse
esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire
in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem
254 dare. || Nam quod dicis senectutem à solitu-
dine vindicari iuris ciuilis scientia, fortasse
etiam pecuniæ magnitudine. sed nos non quid
nobis vtile, verùm quid oratori necessarium
sit, quærimus. quamquam, quoniam multa
ad oratoris similitudinem ab vno artifice su- B
mimus, solet idem Roscius dicere, se, quo
plus sibi ætatis accederet, eo tardiores ti-
bicinis modos, & cantus remissiores esse fa-
cturum. Quod si ille, adstrictus certa quadam
numerorum moderatione, & pedum, tamen
aliquid ad requiem senectutis excogitat,
quanto faciliùs nos non laxare modos, sed
totos mutare possumus? || Neque enim hoc
255 te, Crasse, fallit, quàm multa sint, & quàm
varia genera dicendi, & quod aut sciam, an
tu primus ostenderis, qui iamdiu multo dicis
remissiùs, & leniùs, quàm solebas: neque mi-
nus hæc tamen tua grauissimi sermonis leni-
tas, quàm illa summa vis, & contentio pro-
babatur: multique oratores fuerunt, vt il-
lum Scipionem audiuimus, & Lælium, qui
omnia sermone conficerent paulò intentio-
re, numquam, vt Ser. Galba, lateribus, aut
clamore contenderent. Quòd si iam hoc fa-
cere non poteris, aut noles: vererisne tua do- C
mus, talis & viri, & ciuis, si à litigiosis homi-
nibus non colatur, à cæteris deseratur? Equidē
tantum absum ab ista sententia, vt non mo-
dò non arbitrer subsidium senectutis in eo-
rum, qui consultum veniant, multitudine es-
se ponendum, sed tanquam portum aliquem,
exspectem istam, quam tu times, solitudi-
nem. Subsidium enim bellissimum existimo
295 esse senectuti, otium. || Reliqua verò etiam si
adiuuant, historiam dico, & prudentiam iu-
ris publici, & antiquitatis iter: & exemplorum
copiam, si quando opus erit, à viro optimo, &
istis rebus instructissimo, familiari meo,
Longo, mutuabor. Neque repugnabo, quo
minus (id quod modò hortatus es) omnia
legant, omnia audiant, in omni recto studio, at-
que humanitate versentur, sed mehercule non
ita multum spatij mihi videtur, si modo ea fa-
cere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præ-
cepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras D
leges imponere visus es huic ætati: sed tamen
ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè
257 necessarias. || Nam & subitæ ad propositas cau-
sas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ
commentationes, ac stilus ille tuus, quē tu verè
dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum,
multi sudoris est, & illa orationis suæ cum
scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto
subita vel laudandi, vel vituperandi, vel com-

A probandi, vel refellendi causa, disputatio, non
mediocris contentionis est, vel ad memoriam,
vel ad imitandum. || Illud verò fuit horribile, 258
quod mehercule vereor ne maiorem vim ad
deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum.
Voluisti enim in suo genere vnumquemque
nostrûm quasi quendam esse Roscium: dixistí-
que, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm
quæ praua sunt, fastidiis adhærescere: quod e-
go non tam fastidiose in nobis, quàm in hi-
strionibus, spectari puto. || Itaque nos Raucos 259
sæpe attentissimè audiri video, tenet enim res i-
psa, atque causa. at Æsopum, si paulum irrau-
cuerit, explodi. A quibus enim nihil præter
voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur,
simulátque imminuitur aliquid de voluptate.
In eloquentia autem multa sunt quæ teneant,
quæ si omnia summa non sunt (& pleraque
tamen magna sunt) necesse est, ea ipsa quæ
sunt, mirabilia videri. || Ergo, vt ad primum 260
B illud reuertar, sit orator nobis, is qui, vt Cras-
sus descripsit, accommodatè ad persuadendum
possit dicere, is autem concludatur in ea, quæ
sunt in vsu ciuitatum vulgari, ac forensi: re-
motisque ceteris studiis, quamuis ea sunt
ampla, atque præclara, in hoc vno opere, vt
ita dicam, nocteis & dies vrgeatur: imitetúr-
que illum, cui sine dubio summa vis dicen-
di conceditur, Atheniensem, Demosthenem, in
quo tantum studium fuisse, tantúsque labor
dicitur, vt primùm impedimenta naturæ di-
ligentia, industriáque superaret, cúmque
ita balbus esset, vt eius ipsius artis, cui stude-
ret, primam literam non posset dicere, perfe-
cit meditando, vt nemo planiùs eo locutus 261
putaretur, || Deinde cùm spiritus eius esset an-
gustior, tantum continenda anima in dicen-
do est assecutus, vt vna continuatione verbo-
rum (id quod eius scripta declarant) binæ ei
contentiones vocis, & remissiones contine-
C rentur. Qui etiam (vt memoriæ proditum
est) coniectis in os calculis summa voce versus
multos vno spiritu pronunciare consuesce-
bat: neque is consistens in loco, sed inam- 262
bulans, atque adscensu ingrediens arduo. || His
ce ego cohortationibus, Crasse, ad studium,
& ad laborem incitandos iuuenes vehemen-
ter assentior, cetera, quæ collegisti ex variis,
& diuersis studiis, & artibus, tametsi ipse es
omnia consecutus, tamen ab oratòris proprio
officio, atque munere seiuncta esse arbitror.
Hæc cùm Amonius dixisset: sanè, dubitare vi-
sus est Sulpicius, & Cotta, vtrius oratio pro- 263
piùs ad veritatem videretur accedere. || Tum
Crassus, Operarium nobis quendam, Antoni,
oratorem facis, atque haud scio an aliter
sentias, & vtare tua illa mirifica ad refellen-
dum consuetudine, qua tibi nemo vnquam
præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exer-
citatio, oratorum propria est, sed iam in
D philosophorum consuetudine versatur, ma-
ximéque eorum, qui de omni re proposita in
vtramque partem solent copiosissimè dice- 264
re. || Verùm ego non solùm arbitrabar, his
præsertim audientibus, à me informari opor-
tere, qualis esse posset is, qui habitaret in sub-
selliis, neque quidquam amplius afferret,
quàm quod causarum necessitas postularet: sed
maius quiddam videbam, cùm censebam o-
ratorem, præsertim in nostra rep. nullius or-
namenti

namenti expertem esse oportere. Tu autem, A quoniam exiguis quibusdam finibus, totum oratoris munus circumdedisti, hoc faciliùs nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quæsita sunt: sed opinor, secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie di- 265 cta sunt. ‖ Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculano ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat, & nosipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sanè, inquit, vellem non constituisse in Tusculanum me hodie venturum esse. Lælio, libenter audirem Antonium, &, cùm exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit, quàm iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE

Liber secundus.

1 MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset: M. verò Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse, erántque multi, qui, quamquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen, B quò faciliùs nos incensos studio dicendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent, vt, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis, patris nostri, optimi, ac prudentissimi viri, stu- 2 dium videretur. ‖ Quos tum, vt pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone, patruo, solebamus, quòd de Crasso pater, & Aculeo, quo cum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimùm: & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus vnà decesserat: multa nobis de eius studio, doctrináque sæpe narrauit: cúmque nos eum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille vteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cùm essemus eiusmodi: quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic loqui, nullam vt nosse C aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percontando, eáque ipsum omni in sermone tractare, vt nihil esse ei nouum, ni- 3 hil inauditum videretur. ‖ De Antonio verò, quamquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus, dedidisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profectò tibi, quod scribo, hoc nouum (nam iamtum ex me audiebas) mihi illum ex multis, variísque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse vi- 4 sum. ‖ Sed fuit hoc in vtroque eorum, vt Crassus non tam existimari vellet non didicisse quā illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquā putaretur: atque ita se vterque grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem 5 Græcos videretur. ‖ Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere vnquam, & præstare potuisse. Etenim ceteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem quod est scienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut 6 eloquentiæ nomen relinquendum est. ‖ Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem verò existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantámque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse 7 confirmo. ‖ Quo etiam feci libentiùs, vt eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: vel vt illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse: vel vt ea quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si vllo modo assequi, complectíque potuissem; vel mehercule

etiã vt laudē eorum iã propè senescentē, quãtũ ego possem, ab obliuione hominũ, atq. à silẽtio vindicarē. || Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putasśē laborandũ: sed cùm alter non multũ (quod quidē extaret) & idipsum adolescens, alter nihil admodũ scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis hominũ ingeniis putaui, vt, cũ etiã nunc viuam illorum memoriã teneremus, hanc immortalē redderem, si possem. || Quod hoc etiã spe aggredior maiore ad probandũ, quia non de Seruij Galbæ, aut C. Carbonis eloquẽtia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria iã refellente: sed edo hæc iis cognoscẽda, qui eos ipsos, de quib. loquor, sæpe audierunt: vt duos summos viros, iis, qui neutrũ illorũ viderint, eorũ, quib. ambo, illi oratores cogniti sint, viuorũ & præsentiũ, memoria teste, cõmendemus. || Nec verò te, carissime frater, atq. optime, Rhetoricis nũc quibusdã libris, quos tu agresteis putas, insequor vt erudiã: (Quid e.n. tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse?) sed quoniã siue iudicio, vt soles dicere, siue, vt ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore, à dicendo, & timiditate ingenua quadã refugisti, siue, vt ipse iocari soles, vnũ putasti satis esse non modò in vna familia Rhetorē, sed pene in tota ciuitate: nõ tamē arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quòd merità, pp̃ter eorũ q̃ de dicendi ratione disputarunt ieiunitatē bonarũ artiũ, possit illudi. || Nihil.n. mihi quidē videtur in Crassi & Antonij sermone esse præteritũ, quod quisquã summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo vsu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillimè poteris iudicare, qui prudentiã, rationemq. dicendi, per te ipsum: vsũ autem, per nos, percipere voluisti. Sed, quo citiùs hoc, quod suscepimus, nõ mediocre munus, conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorũ, quos proposuimus, sermonē, disputationemq. veniamus. || Postero igitur die, q̃ illa erãt acta, hora ferè secunda, cũ etiã tũ in lecto Crassus esset, & apud eũ Sulpicius sederet, Antonius aũt inãbularet cũ Cotta in porticu, repentè eò Quintus Catulus senex cũ C. Iulio fratre venit: quod vbi audiuit cõmotus Crassus surrexit, omnésq. admirati, maiorē aliquã esse causam eorũ aduẽtus suspicati sunt. || Qui cũ inter se, vt ipsorum vsus ferebat, amicissimè cõsalutassent, Quid vos tandē? Crassius, nunquidnã, inquit, noui? Nihil sanè, inquit Catulus, etenim vides esse ludos. sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. cũ ad me in Tusculanũ, inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi, à se Scæuolã hinc euntē esse cõuentũ: ex quo mira quædã se audisse dicebat, te quē ego toties omni ratione tẽtãs ad disputandũ elicere nõ potuissē, permulta de eloquẽtia cum Antonio disseruisse, & tãquã in schola prope ad Græcorũ consuetudinem disputasse. || Ita frater exorauit meipsum nõ quidē à studio audiendi nimis abhorrentē, sed mehercule verentē tamē, ne molesti vobis interueniremus, vt huc secum venirē. Scæuolã.n. ita dicere aiebat, bonã partē sermonis in hũc diē esse dilatã. Hoc si tu cupidiùs factũ existimas, Cæsari attribues: si familiariùs, vtriq. nostrũ. nos quidē, nisi forrè molesti interuenimus, venisse delectat. || Tum Crassus, Equidē, quæcunq. causa vos huc attulisset, lætarer, cũ apud me viderē homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen verè dicã, quęuis mallē fuisset, quàm ista, quã dicis. Ego.n. (vt quemadmodum sentio loquar) nunquam mihi minùs quàm hesterno diedie placuit: magis adeò id facilitate, quàm alia vlla culpa mea contingit, qui dum obsequor adolescentibus me senem esse sum oblitus: feciq. id, quod ne adolescens quidē fecerã, vt de iis reb. quæ doctrina aliqua continerentur, disputarē. Sed hoc tamen cécidit mihi peropportunè, quòd transactis iã meis partibus, ad Antoniũ audiendũ venistis. || Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa lõgiore, ac perpetua disputatione, audiendi, vt, si id mihi minus cõtingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaq. experiar equidē illud, vt ne Sulpicius, familiaris meus aut Cotta, plus quàm ego apud te valere videãtur, & te exorabo profecto, vt mihi quoq. & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te vrgebo, neq. committam, vt, dum vereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. || Tum ille, Ego mehercule, inquit Cæsar, ex omnib. Latinis verbis huius verbi vim vel maximam semper putaui. quē .n. nos ineptũ vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non sit aptus, idq. in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nã qui aut tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel cõmodi rationem non habet, aut deniq. in aliquo genere aut incõcinnus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. || Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. itaq. quòd vim huius mali Græci nõ vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. vt.n. quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an vlla sit maior, quàm illorum, qui solẽt quocumq. in loco, quoscumq. inter homines visum est, de reb. aut difficillimis, aut nõ necessariis argutissimè disputare. hoc nos ab istis adolescẽtibus facere, inuiti & recusantes, heri coacti fuimus. || Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatib. suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nósq. omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcãt aurib. nostris, similes fuerunt: nec tamē in otio sermones huiusmodi, disputationésq. fugiebãt. || Ac si tibi videntur, qui tẽporis, qui loci, qui hominũ rationē nõ habẽt, inepti, sicut debẽt videri, nũ tãdē aut locus hic nõ idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, vbi ambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & ratio datur, & nunc peroptatò nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, vt sine his studiis nullam vitam esse ducamus? || Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primùm palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis, inuenisse arbitror. Nã & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt, quàm in his Philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum

eorum auditores discum audire quàm Philosophum, malunt: qui simul vt increpuit, in media oratione de maximis rebus & grauissimis disputantem Philosophum omnes vnctionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauissimæ, vt ipsi ferunt, vtilitati anteponunt. || Otium autem quod dicis esse, assentior. Verùm otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui, cùm is diceret, socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eósque incredibiliter repuerascere esse solitos, cùm rus ex vrbe, tanquam ex vinculis, euolauissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos, & vmbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem, ludúmque descendere. || Sic enim se res habet, vt, quemadmodum volucreis videmus procreationis, atque vtilitatis suæ causa fingere, & construere nidos, easdem autem, cùm aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa, passim ac liberè solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque vrbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque labore. || Itaque illud, quod ego in causa Curiana Scæuolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebã. Nã si, inquam Scæuola, nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes vnus. quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi: mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo, Catule, sententia, méque, cùm huc veni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. || Nã, quòd addidisti tertiũ, vos eos esse, qui vitam insuauem sine his studiis putaretis, id me non modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam vt C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere solebat, ea quæ scriberet, neq; se ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle, quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se: quo etiam scripsit, Persium non curo legere (hic enim fuit, vt noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus) Lælium, Decimum volo, quem cognouimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multò minus apud vos. malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. || Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi videor nauasse operam, quòd huc venerim. nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse parteis, vt de tota eloquentia disserat, quémque iamdudum Cotta, & Sulpicius expectant? || Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Vt hîc sitis hodie. Tum, cùm ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat. Ego, inquit Iulius, pro vtroque respondeo, sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel, vt verbum nullum faceres, me teneres. || Hic Catulus arrisit: & simul, præcisa, inquit mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram: & hîc apud quẽ eram futurus, sine mea sententia tam facilè promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit. hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & Græcis literis eruditum. & eò quidem loquor confidentiùs, quòd Catulus auditor accessit: cui non solùm nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiámque concedere. || Sed tamen quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse, docebo vos, discipuli, id quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. || Hîc posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit facultate præclara, arte mediocris. Ars enim, earum rerum est, quæ sentiuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modò vt Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum cùm alterutri necesse sit falsum dicere, sed etiam vt vterque nostrûm eadem de re aliàs aliud defendat, cùm plus vno verum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. || Nos verò, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, quòd nulla mihi ostentatione videris esse vsurus. Exorsus es enim non gloriosè magis, vt tu putas, à veritate, quàm à nescio qua dignitate. || Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates. Huius rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidiùs id faciant, non est dubium, quin, si quis animaduerterit, quid sit, quare alij meliùs, quàm alij dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si nõ planè artem, at quasi artẽ quandam inuenerit. || Atq. vtinam, vt mihi illa videre videor in foro, atque in causis: ita nunc, quẽadmodum ea reperirentur, possim vobis exponere. Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quãuis ars non sit: tamẽ nihil esse perfecto oratore præclarius. Nã, vt vsum dicẽdi omittã, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicẽdi, vt nihil hominum aut aurib. aut mentib. iucundius percipi possit. || Quis n. cantus moderatæ orationis pronuntiatione inueniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quàm orator in suscipienda veritate iucundior? Quid autem subtilius, quàm acutæ crebræque sententiæ? quid admirabilius, quàm res splen-

dore illustrata verborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici, grauitérque debeat. 35 || Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentiùs, quis à vitiis acriùs reuocare, quis vituperare improbos asperiùs, quis laudare bonos ornatiùs, quis cupiditatem vehementiùs frangere accusando potest? quis mœrorem leuare mitiùs consolando? 36 || Historia verò testis téporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nũtia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum, sententiarúmque insignibus: aut si via vlla, nisi ab hac vna arte, traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. 37 || Sed si in hac vna est ea ratio, atque doctrina: non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius vnius proprium. sed vt orator de iis rebus, quæ ceterarum artium sunt, si modò eas cognorit (vt heri Crassus dicebat) optimè potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatiùs illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. 38 || Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiã aut etiã, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generũ, arte artium consequuntur: sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cùm videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quòd omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: vt ceteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliũde dicẽdi copiã petere non possit. 39 || Etsi Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignosces. Non enim possum, quin exclamẽ, vt ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cùm exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè: quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet vt eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudãt. Sed perge porrò: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, disertè dicere, idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde vti bono, non proprio, nec suo. 40 || Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliuit, hominémque reddidit. nam hesterno sermone vnius cuiusdã operis, vt ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum, nobis oratorem descripseras, inopem

A quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, vt, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipse sentiam, dicere. || Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis ciuium constituendus, vt videamus, quid ei negotij demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cùm vos Catule & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur: vnum infinitum, alterum certum. || Infinitum mihi videtur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendáne esset eloquentia: expetendíne honores. B Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quæreretur: cuiusmodi sunt quæ in foro, atque in ciuium causis, disceptationibúsque versantur. || Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, &, vt audio, ille ipse Aristoteles qui hæc maximè illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium. || Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omneis qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cùm abs te est Popilia, mater vestra, laudata: cui primùm mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. || Ex his enim fontibus, vnde omnia ornatè dicendi C præcepta sumentur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ vt nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci, non posse. || Qui laudabit quempiam intelliget, exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenij, ceterarúmque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his vsum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iustè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid D denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis, facilè videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria. || Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius, eò de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. || Nam & testimonium sæpe dicen-

dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, vt mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum ciuem, & turbulentum: explicaui in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis, pro Republica restitissem, quæque ab eo contra Rempublicam facta arbitrarer, exposui diu retentus sum, multa audiui, multa respondi. Num igitur placet, cùm de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. ‖ Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu: num quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est vtendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus, non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex ceteris rebus, & causis comparata. ‖ Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo antè (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum vllum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus disertè, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Sicut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: sicut nostri, nihil opus est oratore, satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci ipsi sic initiò scriptitarunt, vt noster Cato, vt Pictor, vt Piso. ‖ Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum vsque ad P. Mucium, Pontificem maximum, res omneis singulorum annorum mandabat literis Pontifex maximus, efferabatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscendi, ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur. ‖ Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine vllis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarúmque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur, quid dicant, vnam dicendi laudem putant esse, breuitatem. ‖ Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, vt dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione, & tractu orationis leni, & æquabili perpoliuit illud opus: sed vt homo neque doctus, neque maximè aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit: vicit tamen, vt dicis, superiores. ‖ Minimè mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi vt in causis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à causis forensibus, cùm ad ceteras res illustreis, tum ad scribendam historiam maximè se applicauerunt. Nanque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus, atqui tanta est eloquentia, vt me quidem tantum ego Græcè scripta intelligere possum, magnopere delectet. ‖ Et post illum Thucydides omneis dicendi artificio, mea sententia, facilè vicit: qui ita creber est rerum frequentia, vt verborum propè numerum, sententiarum numero consequatur: ita porrò verbis aptus, & pressus, vt nescias, vtrùm res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in Republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cùm à Republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset. ‖ Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cùm Dionysij tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historia scribenda, maximéque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus, postea verò, quasi ex clarissima Rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt. ‖ Denique etiam à Philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, pòst ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem Rhetorico pene more: ille autem superior, leniore quodam sono est vsus: & qui illum impetum oratoris non habeat: vehemens fortasse minus, sed aliquantò tamen est, vt mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem indicare possum, longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum vsum forensem. ‖ Hæc cùm ille dixisset: Quid est, inquit, Catule, Cæsar? vbi sunt qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter? quàm propriè de vnoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admiratus, illud iam mirari desino, quod multò magis antè mirabar, hunc, cùm hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego vtilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cùm est otium, legere, soleo. ‖ Quid ergo est, fatebor aliquid tamen: vt, cùm in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, vt colorer: sic cùm istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi. ‖ In Philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute, de iustitia, de hone-

ſtate, de voluptate, verbum prorſus nullum intelligo: ita ſunt anguſtis, & conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnino, quaſi aliena quadam lingua locutos, nõ conor attingere, cùm his me (vt dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, vt videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares.

62 || Sed illuc redeo. Videtiſne, quantum munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio, an flumine orationis, & varietate maximum. neque tamẽ eam reperio vſquam ſeparatim inſtructã Rhetorum præceptis. ſita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriæ legem, ne quid falſi dicere audeat? deinde ne quid veri non audeat? ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribẽdo? ne qua ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus.

63 || Ipſa autem exædificatio, poſita eſt in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis conſilia primùm, deinde acta, poſtea euentus exſpectantur, & de conſiliis ſignificari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari nõ ſolùm quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo, & cùm de euentu dicatur, vt cauſæ explicentur omnes, vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominúmque ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam, qui fama, ac nomine excellant, de cuiuſque vita, atque natura.

64 || Verborum autem ratio, & genus orationis, fuſum atque tractũ, & cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine, ſententiarum forenſium aculeis proſequendum eſt. Harum tot, tantarúmque rerum videtiſne nulla eſſe præcepta quæ in artibus Rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, conſolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſimè: ſed locum ſuum in illis artibus, quæ traditæ ſunt, habent nullum.

65 || Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſylua, quòd oratori plerique (vt etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt: Vnum de certa, definitáque cauſa, quales ſunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus verſantur, addat, ſi quis volet, etiam laudationis. Alterum, quod appellant omnes ferè ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tẽpore, & ſine perſona, quæſtionem. hoc quid, & quantum ſit, cùm dicunt, intelligere mihi non videntur.

66 || Si enim eſt oratoris, quæcumque res infinitè poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de Mathematicis, de Muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolùm de iis controuerſiis, quæ temporibus, & perſonis notæ ſunt, hoc eſt de omnibus forenſibus: ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quòd ſit exceptum.

67 || Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adiungere vagam, & liberam, & latè patentem, vt de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis, honeſtis, aut turpibus: vtilibus aut inutilibus: de virtute, de iuſtitia, de continentia, de prudẽtia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officiis, de ceteris virtutibus, contrariiſque vitiis, dicendum oratori putemus: itémque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina ciuitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, vt ſit circumſcripta modicis regionibus.

68 || Equidem omnia, quæ pertinent ad vſum ciuium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſocietate ciuili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minus vt ſeparatim de his rebus philoſophorũ more reſpondeat, at certè, vt in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus vt ita loquatur, vt ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates cõſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplendidè ſine vlla ſerie diſputationum, & ſine ieiuna concertatione verborum.

69 || Hoc loco, ne qua ſit admiratio, ſi tot tantarúmque rerũ nulla à me præcepta ponentur: ſic ſtatuo, vt in ceteris artibus cùm tradita ſunt cuiuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe: vt in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis vel formæ, vel ætatis, etiamſi non didicerit pingere: neque eſſe periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit: neque eſt omnino ars vlla, in qua omnia, quæ illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur. ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommodè perſequuntur.

70 || Similiter arbitror, in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicẽdi, qui illam vim adeptus ſit, vt eorum menteis, qui aut de rep. aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet.

71 || Tum Catulus: Præclarè mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus, qui etiam ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolùm genera cauſarum, cetera inumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, & pellis: Hercules autẽ, & alia opera maiora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquãtur. Nõ enim mihi minus operis videtur de vniuerſis generibus rerum, quàm de ſingulorum cauſis ac multò etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere.

72 || Non eſt ita, inquit Antonius. dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti. in cauſarum contentionibus magnus eſt quoddam opus, atque haud ſciam, an de humanis operibus longè

bus longè maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria iudicatur, vbi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus: vbi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est, cùm aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo sæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendũ est: qui tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. ‖ Omnium sententiarum grauitate, omnium verborum ponderibus est vtendum. accedat oportet actio varia, vehemens plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, vt tanquam Phidias, Mineruæ signum efficere possit: non sanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. ‖ Tum Catulus: Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior exspectatio tenet, quibúsnam rationibus, quibúsve præceptis ea tanta vis comparetur, non quò mea quidem iam intersit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui numquam sententias de manibus iudicum vi quadam orationis extorsimus ac potiùs placatis eorum animis, tantùm, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad vsum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. ‖ Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet, cùm ipse nunquam forum, nunquam vllum iudicium adspexerit, vt Peripateticus ille dicitur Phormio; cùm Hannibal Karthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exsul: proque eo, quòd eius nomen erat magna apud omneis gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, vt eum, quem dixi, si vellet, audiret: cùmque se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cùm ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo Philosopho iudicaret. hic Pœnus, non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui magis, quàm Phormio deliraret, vidisse neminem. ‖ Neque mehercule iniuria, quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem vllius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. sed hoc minus fortasse errant, quòd non te, vt Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. ‖ Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt. facilè omneis perpetior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, vt me non didicisse minus pœniteat. dimitto autem eos non tàm contumeliosè, quàm philosophum illum Hannibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quãtum ego iudicare possum, perridicula. ‖ Diuidunt enim totam rem in duas parteis, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant, rem positam in disceptatione rerum, & controuersia: Quæstionem autem rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium est. ‖ Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta disponere, deinde ornare verbis, pòst memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, vt eas item quatuor, quinque, sexve parteis, vel etiã septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. ‖ Iubent enim exordiri ita, vt eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem narrare, ita vt verisimilis narratio sit, vt aperta, vt breuis: Pòst autẽ diuidere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii cõclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alii iubent, antequàm peroretur, ornãdi, aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac perorare: ‖ Ne hæc quidem reprehẽdo. Sunt enim concinnè distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationem esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. ‖ Nam & ego mihi beneuolũ iudicẽ faciliùs facere possum cũ sũ in cursu orationis, quàm cùm omnia sunt inaudita: docilẽ autem, non cùm polliceor me demonstraturum, sed tum, cùm doceo & explano: attentum verò, crebrò tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam verò narrationem quòd iubent verisimilem esse, & apertam, & breuem, rectè nos admonent. quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare, omninóque in hoc omnis est error, quòd existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus cõponi posse dicebat: vt genera rerum primùm exponerentur, in quo vitium est, si genus vllum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem & superare mendosum est: tum verborũ omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. ‖ Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt: non

idem ſentio tanta hac in re, támque immenſa poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur: deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent, omnia iam explicata, & perpolita aſſequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed videant, quid velint, ad ludendúmne, an ad pugnandum arma ſint ſumturi. Aliud enim pugna, & acies: aliud ludus, campúſque noſter deſiderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodeſt aliquid: ſed animus acer, & præſens, & acutus idem atque verſutus inuictos viros efficit, non difficilius arte coniuncta.

85 || Quare ego tibi oratorem ſic iam inſtituam, ſi potuero, vt quid efficere poſſit, antè perſpiciam. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligam poſſe ad ſummos peruenire: non ſolùm hortabor, vt elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo, tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono eſſe ornamenti vniuerſæ ciuitati. Sin videbitur, cùm omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocreis oratores eſſe venturus: permittã ipſi, quid velit, moleſtus magnoperè non ero. Sin planè abhorrebit, & erit abſurdus: vt ſe contineat, aut ad aliud ſtudium trãſferat, admonebo.

86 || Nam neque is, qui optimè poteſt, deſerens vllo modo eſt à cohortatione noſtra, neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus, quod alterum diuinitatis mihi cuiuſdam videtur: alterum, vel non facere quod non optimè poſſis, vel facere quod nõ peſſimè facias, humanitatis, tertium verò illud, clamare contra quam deceat, & quam poſſit, hominis eſt (vt tu Catule de quodam declamatore dixiſti) ſtultitiæ ſuæ quãplurimos teſteis domeſtico præconio colligentis.

87 || De hoc igitur, qui erit talis, vt cohortandus, adiuuandúſque ſit, ita loquamur, vt ei tradamus ea duntaxat, quæ nos vſus docuit, vt nobis ducibus veniat eò, quò ſine duce ipſi peruenimus, quoniam meliora docere non poſſumus.

88 || Atque, vt à familiari noſtro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, primùm in cauſa paruula adoleſcentulum audiui, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata (quod erat ingenii) & verbis efferueſcẽtibus, & paulò nimiùm redundantibus (quod erat ætatis) non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcẽte fœcunditas. nam faciliùs, ſicut in vitibus, reuocantur ea, quæ ſeſe nimiùm profuderunt, quam ſi nihil valet materies, noua ſarmenta cultura excitantur. ita volo eſſe in adoleſcente, vnde aliquid amputem. non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quòd nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum.

89 || Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, & eum ſum cohortatus, vt forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum: magiſtrum autem, quem vellet, eligeret: me quidẽ ſi audiret, L. Craſſum. quod iſte arripuit, & ita ſeſe facturum confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque ſibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cùm iſte accuſauit C. Norbanum, defendente me. non eſt credibile, quid intereſſe mihi ſit viſum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. omnino in illud genus eum Craſſi magnificum, atque præclarum natura ipſa ducebat. ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio, atque imitatione incidiſſet, atque ita dicere conſueſſet, vt tota mente Craſſum: atque omni animo, intueretur.

90 || Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, vt demonſtremus, quem imitetur, atque ita, vt quæ maximè excellant in eo, quem imitabitur, ea diligẽtiſſimè perſequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat: non vt multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac pene vitioſa, conſectantur imitando.

91 || Nihil eſt facilius, quã amictum imitari alicuius, aut ſtatum, aut motum. Si verò etiam vitioſè aliquid eſt, id ſumere, & in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt, vt ille, qui nunc etiam amiſſa voce, furit in repub. Fuſius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur: oris prauitatem, & verborum latitudinem imitatur. ſed tamen ille nec deligere ſciuit, cuius potiſſimùm ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

92 || Qui autem ita faciet, vt oportet, primùm vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probauit, in eo, quæ maximè excellens, ea diligentiſſimè proſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod non tam facilè in noſtris oratoribus poſſumus iudicare, quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, non multa ſanè reliquerunt, quam in Græcis: ex quorũ ſcriptis, cuiuſque ætatis quæ dicẽdi ratio, voluntáſque fuerit intelligi poteſt.

93 || Antiquiſſimi ferè ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſententiis magis, quàm verbis abundantes. Non potuiſſet accidere, vt vnum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias, multa Lyſię ſcripta ſunt, nonnulla Critiæ de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illum Periclis ſuccum, ſed erant paulò vberiore filo.

94 || Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omniũ, cuius è ludo, tanquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt: ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe voluerunt. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philiſti, Naucratæ, multique alii naturis differunt: voluntate autem ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri: & ii, qui ſe ad cauſas contulerunt, vt Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Æſchines, Dinarchus aliique complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem veritatis imitandę genere verſati, quorum quãdiu mãſit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, ſtudiumque vixit.

95 || Poſteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt, & euanuit: alia quædam dicendi molliora, ac remiſſiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis:

mosthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes extiterunt. Quæ si volemus vsque ad hoc tempus persequi: intelligemus, vt hodie Alabadensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia. sic semper fuisse aliquem, cuius se simileis plerique esse vellent. [96] || Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maximè persequatur. quod si hic noster Sulpicius faceret, multò eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, vt in herbis rustici solent dicere, in summa vbertate inest luxuries quædã, [97] quæ stilo depascenda est. || Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multũ scriptitasse arbitror. Tum ille: Quasi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt. sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verùm & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cũque est, quid faciam iudicari potest. [98] || Atque esse tamẽ multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod velint, sine cuiusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animaduerti rectè potest, Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus lepôrem quendam, & salem: alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis, Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum grauitate, & elegantia, & copia, suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maximè potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud centumuiros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod nõ modò copiosus, sed etiam [99] sapiens orator habere deberet. || Verùm, vt aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, iudiciorum, atque litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisque monitoris non fatui, quàm eruditi magistri) hoc enim primùm præcipiemus, quascunque causas erit acturus, vt eas diligenter, penitúsque [100] cognoscat. || Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adscendere: adscendit: hosteis repulit: accusatur. Nihil est negotii huiusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa dicenda præcipiũt. Hæc est enim in ludo, causarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscẽda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maximè [101] priuatas (sunt enim multò sæpe obscuriores) videmus amitti. || Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, vt toto foro volitare, & à causa ad causam ire videãtur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidẽ magna offensio vel negligentiæ, susceptis rebus, vel perfidiæ receptis: sed etiam illa maior opinione mea, quòd nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissimè dicere. ita dum inertiæ vituperationem, quæ maior est, contemnunt, assequuntur etiam illum, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. [102] || Equidem soleo dare operam, vt de sua quisque re me ipse doceat, &, vt ne quis alius adsit, quo liberiùs loquatur, & agere aduersarij causam, vt ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille discessit, treis personas vnus sustineo summa animi æquitate, meam, aduersarij, iudicis. Qui locus est talis, vt plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hũc iudico esse dicendum: vbi plus mali, quàm boni, reperio: id totum abiudico, [103] atque reiicio. || Ita assequor, vt alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicã: quæ duo plerique, ingenio freti, simul faciunt. sed certè iidem illi meliùs aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitus, causámque cognoui, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. [104] || Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, vt facinoris: siue ex controuersia, vt hereditatis: siue ex deliberatione, vt belli: siue ex persona, vt laudis: siue ex disputatione, vt de ratione viuendi: in quo non aut quid factũ sit, aut fiat, futurúmve sit quæratur, aut quale sit, aut quid vocetur. [105] || Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, vt possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione seiungere. de sicariis, de veneficiis, de peculatu, inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controuersia facti. In deliberationibus plerũque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. [106] || Sæpe autem res non, sit, nécne, sed qualis sit, quæritur: vt cùm L. Opimij causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat: sed id iure, pro salute patriæ, factum esse dicebat, vt eidem Carboni tribuno pl. alia tum mente remp. capessenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, responderat iure cæsum videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, vt aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videãtur. [107] || Iam quid vocetur quæritur, cùm quo verbo quid appellandum sit, contenditur: vt mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de iis, quæ ab isto obiiciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. [108] || Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, vt verbum illud, quod causam facit, lucidè, breuiterque vterque definiat. Quod mihi quidem perquàm puerile videri solet. alia est enim, cùm inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: vt, cùm quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, vt vis eius rei, quam definias, sic exprimatur, vt neque absit, quidquã, neque supersit. [109] || Quod quidem in illa causa

neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum vterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primū reprehenso verbo vno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinā redolet, exercitationémque pene puerilem, tū & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest. antè enim præterlabitur, quàm percepta est. ‖ Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controuersia. Nam illud ipsum, cùm scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut nunquā diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, vt referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. Ita fit, vt vnum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguè. ‖ Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse: qui Dialectici appellantur; ii autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cùm idcircò aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba sint prætermissa. ‖ Iterum autem peccant, cùm genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, seiungunt. nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. ‖ Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem, & controuersiam cadere possunt: quid fiat, factum, futurúmve sit: aut quale sit, aut quomodo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, rectène factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quærimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. ‖ Cùm igitur. accepto causæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quàm, quid sit illud, quò mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis, & iudicii: deinde illa duo diligentissimè considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commouendos. ‖ Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: vt probemus vera esse ea, quæ defendimus: vt conciliemus nobis eos, qui audiunt: vt animos eorum ad quemcumque causa postulabit motum, vocemus. ‖ Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies, vna rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re proposita, ratione tractātur: vt tabulæ, testimonia, pacta conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem à causis atque à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum est. ‖ Atque isti quidem, qui docent, cùm causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, vt, simulac posita sit causa, habeant quò se referant, vnde statim expedita possint argumenta depromere, tamen & tardi ingenii est riuulos consectari, fonteis rerum non videre: & iam ætatis est, vsúsque nostri, à capite, quod velimus, arcessere, &, vnde omnia manant, videre. ‖ Et primùm genus illud earum rerum quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem vsum similium rerum esse debebit. nam pro tabulis & contra tabulas, pro testibus & contra testeis, pro quæstionibus & contra quæstiones, & item de ceteris rebus eiusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere vniuerso, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. ‖ Longum est enim nunc me explicare, qua ratione, aut confirmare, aut infirmare testeis, tabulas, quæstiones oportet. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autē vel maximæ: artē quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, vt certis dicendi luminibus ornentur. ‖ Itémque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitámque desiderant. Itaque cùm hæc duo nobis quærenda sint in causis, primùm, quid: deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa diuina, virtúsque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, variéque dicere. ‖ Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atque conficiam: quantum consequar, vos iudicabitis: quibus ex locis ad eas treis res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, vt & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, præsto est qui omneis docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. ‖ Namque ego, Catule, dicam enim non reuerens assentandi suspicionem (neminem esse oratorem paulò illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, quod iam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quòd nihil quisquam vnquā me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitùs insederit. Atque ego is, qui sum, quantulicumque sum adiudicandus, omnibus auditis oratoribus, sine vlla dubitatione, sic statuo &

tuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. 123 ‖ Quamobrem ſi vos quoque hoc idẽ exiſtimatis, non erit, vt opinor, iniqua partitio, ſi, cùm ego hũc oratorem, quem nunc fingo, vt inſtitui, creаro, aluero, confirmaro, tradam eum Craſſo & veſtiendum, & ornandum. 124 ‖ Tum Craſſus: Tu verò, inquit, Antoni, perge vt inſtituiſti. Neque enim boni eſt, neque liberalis parentis, quem procrearit & eduxerit, eum non & veſtire, & ornare, præſertim cùm te locupletem eſſe negare non poſſis. Quod enim ornamentum, quæ vis, quæ animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa perorandâ non dubitauit excitare reum conſularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduerſas ſenis imperatoris oſtendere? qui idem hoc accuſante Sulpicio, cùm hominem ſeditioſum, furioſúmque defenderet, nõ dubitauit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare grauiſſimis verbis, multos ſæpe impetus populi non iniuſtos eſſe: quos præſtare nemo poſſit? multas etiam è Republica ſeditiones ſæpe eſſe factas, vt, cùm reges eſſent exacti, vt cùm tribunitia poteſtas eſſet conſtituta? illam Norbani ſeditionem, ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & 125 iure eſſe conflatam? ‖ Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, ſine quadam incredibili vi, ac facultate dicẽdi tractari? Quid ego de Cn. Maulij, quid de Q. Regis commiſeratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc nõ maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare, ſed hæc ipſa quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia, & 126 præſtantia fuerunt. ‖ Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari ſoleo, quòd, cùm inter vos in dicendo diſſimillimi ſitis, ita tamen vterque veſtrûm dicat, vt ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum eſſe videatur. Quare, Craſſe, neque tu tua ſuauitate nos priuabis, vt ſi quid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices: neque te, Antoni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſ-127 ſe potius, quàm à Craſſo dici maluiſſe. ‖ Hic Craſſus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis iſta, quæ propoſuiſti, quæ nemo horum deſiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda ſint in cauſis, reperiantur? quæ quanquam abs te nouo quodam modo, præclaréque dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata: illa deprome nobis, vnde afferas quæ ſæpiſſime 128 tractas, ſempérque diuinitus. ‖ Depromam equidem, inquit Antonius, &, quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facultatis, quam modò Craſſus in cælum verbis extulit, tres ſunt rationes, vt antè dixi: vna conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitando-129 rum. ‖ Harum trium partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia vim deſiderat. nam hoc neceſſe eſt, vt is, qui nobis cauſam adiudicaturus ſit, aut inclinatione voluntatis propendat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio, ac defenſio poſita eſt, videtur omnem huius generis quaſi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ vsu iam tractata & animo quaſi habere notata videamur. 130 ‖ Ac tibi ſapienter monenti, L. Craſſe, libenter aſſentiemur, vt ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, vnde omnis ad omnem & cauſam, & orationẽ diſputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties eius verbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ: nec, quoties cauſa dicenda eſt, toties ad eius cauſæ ſepoſita argumenta reuolui nos oportet: ſed habere certos locos, qui, vt literæ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam ex-131 plicandam, ſtatim occurrant. ‖ Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus in rebus, vel vſu, quem ætas denique affert: vel auditione, & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus ciuium ſuorum hoſpes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus eſt, vt agro non ſemel arato, ſed nouato, & iterato, quo meliores fœtus poſſit, & grandiores edere. Subactio autẽ, eſt vſus, auditio, lectio, literæ. 132 ‖ Ac primùm naturam cauſæ videat, quæ nunquam latet: factúmne ſit, quæratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controuerſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in iudicium, quod iſti ſic iubent quærere: interfecit Opimius Gracchum. quid facit cauſam? quòd Reipublicæ cauſa, cùm ex ſenatuſconſulto ad arma vocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ex ſenatuſconſulto, ſeruandæ Reipublicæ cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in vulgari prudentia ſita, ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore & defenſore argumenta ad id, quod in iudicium venit, ſpectantia debeant afferri. 133 ‖ Atque hîc illud videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen vt videatis, quàm ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum: vnum appellant, in quo ſine perſonis, atque temporibus de vniuerſo genere quæratur: alterum, quod perſonis certis, & temporibus definiatur: ignari omneis controuerſias ad vniuerſi generis vim & naturam referri. 134 ‖ Nam in ea ipſa cauſa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij perſona, nihil Decij. De ipſo enim vniuerſo genere infinita quæſtio eſt, num pœna videatur eſſe afficiendus, qui ciuem ex ſenatuſconſulto patriæ conſeruandæ cauſa interemerit, cùm

id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum vniuersa disputatione quæratur. ‖ [135] Quinetiam in iis ipsis, vbi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam vniuersam: quòd sumptuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaritia: quòd seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus: quòd à multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò à tempore, atque homine ad communeis rerum, & generum summas reuoluentur. ‖ [136] Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium, cùm de facto quæratur, sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita.

[137] ‖ QVAE verò, cùm de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sint ea. si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in vno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, videatúrne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. ‖ [138] Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad vniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, vt homines eruditos redarguam, quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. ‖ [139] Nam etsi incurrunt tẽpora, & personæ, tamen intelligendũ est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendére causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet, tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos cõsecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, vt genera rerum discernerent, eáque paulò subtilius explicarẽt. Verùm hoc (vt dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici. ‖ [140] Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarũ, est enim infinita. Si in personis ponitur: quot homines, tot causæ: sin ad generum vniuersas quæstiones referuntur; ita modicæ & paucæ sunt, vt omneis eas, diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant, nisi fortè existimatis, à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamóbrem postumo non nato Curium tamen heredem Coponii esse oporteret. ‖ [141] Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim, ac naturã nomen Coponii ac Curii, pertinuit: in genere erat vniuerso rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, cùm scriptum ita sit, SI MIHI FILIVS GIGNITVR, ISQVE PRIVS MORITVR, & cetera, TVM VT MIHI ILLE SIT HERES: Si natus filius non sit, videatúrne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse. Perpetui iuris, & vniuersi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fonteis desiderat. ‖ [142] In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à discendóque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro, aut mulieri respõderint: credo, vt putaremus, in hominibus, non in re, cõsultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse, vt, quod homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facilè redacturum. ‖ [143] Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet, vt, quæ sint in iure, vel acutè describere, vel ornatè illustrare possit. Ergo, istã, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cùm se de turba, & à subselliis in otium (vt cogitat) solitudinémque contulerit. ‖ [144] Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cùm diceret, sibi certum esse, à iudiciis, causisque discedere: sed, vt ipsi soleo dicere, non licebit. neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustrà implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse viuendum, & istam oscitantẽ, & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. ‖ [145] Arrisit hic Crassus leniter, &, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es. me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quẽ modò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neq; in infinita temporum varietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solùm numero, sed etiam paucitate: vt eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatámque cõprehenderent, rebus dico, & sententiis. ‖ [146] Eæ vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si eiusmodi sunt, vt ea, res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possem, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum vniuersorum in forum deferre debemus, neque, vt quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerarint, studio adhibito, & vsu, pertractata esse possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe

iam

iam appellaui, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. ‖ Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas venire debeas, vt peruestiges quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris: si modò vsum rerum percallueris, nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic, cùm ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. ‖ Diligentia, inquam, cùm omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. hæc præcipuè colenda est nobis: hæc semper adhibenda, hæc nihil est, quod non assequatur. Causa vt penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: vt aduersarium attentè audiamus, atque vt eius non solùm sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omneis, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est. ‖ Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur prudentia est. Deinde vt in iis locis, quos proponam paulò pòst, peruoluatur animus, se penitus insinuet in causam, vt sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: vt his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, vt vocem, vt vireis: hæc magna sunt. ‖ Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum, vbi quæras, atque vbi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua, sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore: complectar vno verbo, quo sæpe iam vsi sumus, diligentia: qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur. ‖ Nam orationis quidem copia videmus vt abundent philosophi, qui, vt opinor (sed tu hæc, Catule, meliùs) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiosè, & abundanter loquantur. ‖ Tum Catulus: Est, inquit, vt dicis, Antoni, vt plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maximè ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis vtimur, inueniretur: à quo quidem homine iamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenii in eadem incurris vestigia, siue etiam illa ipsa legisti, atque didicisti, quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quàm putaram. ‖ Tum ille. Verum, inquit, ex me audies, Catule. semper ego existimaui iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorē fore, qui primùm quàm minimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. atque ego idem existimaui, pecudis esse, non hominis, cùm tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seséque & videndi res obscurissimas, & bene viuendi, & copiosè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem, &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciueis auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere, itaque feci, Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. ‖ Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc ciuitas aspernata nunquā est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cùm erat in hac gente magna Græcia: ex quo etiam quidem Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cùm illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè sæculis antè cognouit, quam eam Græci natam esse senserunt. ‖ Et certè non tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audiui, cùm dicerent, pergratum Athenienseis & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quòd, cùm ad senatū legatos de suis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequenter auditos: quos tu cùm haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellum indixeris. ‖ Minimè, inquit Antonius: ac si decreui philosophari potiùs, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis. Nam omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modò sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariā esse arbitror. imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. ‖ Sed vt eò reuocetur, vnde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, vidésne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene differendi, & vera, ac falsa diiudicandi, quam verbo Græco *διαλεκτικὴν* appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inueniatur, sed tantum est, quo modo iudicetur. ‖ Nam & omne, quod eloquimur, sic, vt aut esse dicamus id, aut non esse: &, si simpliciter dictum sit, suscipiūt Dialectici, vt iudicent, verúmne sit, an falsum: &, si coniunctè sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent, rectène adiuncta sint, & verane summa sit vniuscuiusque orationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modò ea, quæ iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus antè exorsa, & potius detexta propè retexantur. ‖ Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd & multa reperit, quæ neget vllo modo posse dissolui, & genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac profluens,

sed exile, aridum, concisum ac minutum. A quòd si quid probabit, ita probabit, vt oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statera: sed quadam populari trutina examinantur. 160 || Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, à cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare. atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi arteis omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque B adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant. illi autem, qui hoc solùm colendum ducebant, laborarunt in hac vna ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed vsu in hoc vno genere, studióque maiore. || Carneadis verò vis in-161 credibilis illa dicendi, & varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam vnquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. || Ego autem, si quem nunc planè 162 rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis vno opere eandem incudem diem, noctémque tundentibus, qui omneis tenuissimas particulas, atque omnia minima mãsa, vt aiut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi libe- C raliter institutus, & aliquo iam imbutus vsu, & satis acri ingenio esse videatur: illuc eum rapiam, vbi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed vnde vniuersum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, & ea breuiter illustret, verbisque definiat. || Quid enim est, in 163 quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi, atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cùm aut res, quæ sit tota, quæratur, aut pars eius, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. extrinsecus autem, cùm ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. || Si res tota quæritur, definitione vniuersa vis explicanda est, sic: Si maiestas, est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eã minuit, 164 qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eũ, quid id fecisset, populi Ro- D mani potestati tradidit. || Sin pars: partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituen-165 dum, aut sua sponte faciendũ. aliud consiliũ, superbum: suum, arrogans. vtendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, vt Carbo: Si C O S. est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? || Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac

A loci. Nam & coniuncta quærimus: & genera, & parteis generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & maiora, paria, minora quæremus. || Ex coniun- 166 ctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri cùm Qu. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? || Ex parte autem ea, quæ est subiecta 167 generi: Si omnes, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent, certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem, Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros in- 168 B dulgentia esse debemus? || At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem viuere, nostra consilia in sempiternum tempus spectare debent. Atque vtroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si 170 Gracchus nefariè, præclarè Opimius. || Ex consequentibus, Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est, quòd de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, vt olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd C eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti. || Ex causis autem rerum 171 sic: Auaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ærariis copiis & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis vtimur, vectigalibus seruiamus. || Maiora autem, & mino- 173 ra, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

-hic paruæ consuetudinis
Causa huius mortem fert tam familiariter:
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra 174 rempub. & largiri pecunias. || Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea subleuantur, vt hæc: Hoc verum est: dixit enim Qu. Luctatius. Hoc falsũ est: habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paulo antè dixi. D Hæc vt breuissimè dici potuerunt, ita à me 175 dicta sunt. || Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, vbi sint: reliqua, cura, & cogitatione

eruun-

eruuntur. ‖ Quod autem argumentorum cuique causarum generi maximè conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii iudicare. Neque enim nunc id agimus, vt artem aliquam dicendi explicemus, sed vt doctissimis hominibus vsus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in vllo genere dicendi. ‖ Si verò assequetur, vt talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, vt eos quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit: nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Iam illud videmus nequaquam satis esse reperire quid dicas, nisi ad inuentũ tractare possis. ‖ Tractatio autem, varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere, relinquere aliàs: alióque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius vt simile confirmes: deinde quod agitur, adiungas: puncta argumentorum plerumque vt occulas, ne quis ea numerare possit, vt re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc vt & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, vt aliquando ad illa maiora veniamus. ‖ Nihil est enim in dicendo, Catule, maius, quam vt faueat oratori is, qui audiet, vtque ipse sic moueatur, vt impetu quodam animi: & perturbatione magis, quàm iudicio, aut consilio regatur. Plura enim multò homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracũdia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. ‖ Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quam illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles? ‖ Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: vt possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, vsu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum potest in dicendo, vt ad vincendum nulla plus possit. ‖ Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocatione, aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de vno dictum: cùm de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum. ‖ Valet igitur multùm ad vincédum, probari mores, instituta, & facta & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus: & item improbari aduersariorum, animósque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maximè ad beneuolentiam cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ faciliùs ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acriùs, vt inuitus, & coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri perutile est: eáque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde beneuolentiam conciliant, abalienántque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. ‖ Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omneis quorum de re disceptatur. Sic enim olim loquebantur. ‖ Horum igitur exprimere mores oratione iustos, integros, religiosos, timidos, perferenteis iniuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in perorãda, tantam habet vim, si est suauiter, & cum sensu tractatum, vt sæpe plus, quàm causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, vt quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiã actione leni, facilitatéque significandi, efficitur, vt probi, vt benemorati, vt boni viri esse videantur. ‖ Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere menteis iudicum permouet, impellitque, vt aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur. aut punire velint, aut ad eos motus abducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. ‖ Atque illud optandum est oratori, vt aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod vtilitas oratoris feret, accommodatã. Facilius est enim currentem (vt aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solùm morbus eius, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curáque versor, vt odorer quàm sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. ‖ Si se dant, vt ante dixi, sua sponte, quò im-

pellimus inclinant, atque propendent: acci- A
pio quod datur, & ad id, vnde aliquis flatus
ostenditur, vela do. Sin est integer, quietúſ-
que iudex: plus est operis. Sunt enim omnia
dicendo excitanda, nihil adiuuante natura.
Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono
poeta dicta est flexanima, atque omnium re-
gina rerum, oratio, vt non modò inclinantem
erigere, aut stantem inclinare, sed etiam ad-
uersantem, & repugnantem, vt imperator
188 bonus ac fortis, capere possit. ‖ Hæc sunt
illa, quæ me ludens Crassus modò flagitabat,
quæ à me diuinitus tractari solere diceret, &
in causa M. Aquilij, Caiique Norbani, non-
nullísque aliis, quasi præclare acta, laudaret:
quæ mehercule ego, Crasse, cùm à te tractan-
tur in causis, horrere soleo, tanta vis animi,
tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu,
gestu, digito denique isto tuo significari so-
let: tantum est flumen grauissimorum, optimo-
rúmque verborum, tam integræ sententiæ, B
tam veræ, tam nouæ, tam sine pigmentis, fu-
cóque puerili, vt mihi non solum tu incen-
dere iudicem, sed ipse ardere videaris. ‖ Ne-
189 que fieri potest, vt doleat is, qui audit, vt ode-
rit, vt inuideat, vt pertimescat aliquid, vt ad
fletum, misericordiámque deducatur, nisi o-
mnes ij motus, quos orator adhibere volet
iudici, in ipso oratore impressi esse, atque
inusti videbuntur. Quòd si fictus aliquis do-
lor suscipiendus esset, & si in eiusmodi ge-
nere orationis nihil esset, nisi falsum, atque
imitatione simulatum, maior ars aliqua for-
sitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi,
Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me au-
tem causa nulla est, cur apud homines prudē-
tissimos, atque amicissimos mentiar. non me-
hercule vmquam apud iudices, aut dolorem,
aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium
excitare dicendo volui, quin ipse in commo-
uendis iudicibus, iis ipsis sensibus, ad quos il- C
los adducere vellem, permouerer. ‖ Neque
190 enim facile est perficere, vt irascatur, cui tu
velis, iudex, si tu ipse id lentè ferre videare:
neque vt oderit eum, quem tu velis, nisi te i-
psum flagrantem odio antè viderit: neque ad
misericordiam adducetur, nisi ei tu signa do-
loris tui verbis, sententiis, voce, vultu, colla-
crymatione denique ostenderis. Vt enim nul-
la materies tam facilis ad exardescendum est,
quæ, nisi admoto igni, ignem concipere pos-
sit; sic nulla mens est tam ad comprehenden-
dam vim oratoris parata, quæ possit incendi,
nisi inflammatus, ipse ad eam, & ardens ac-
cesserit. ‖ Ac, ne fortè magnum, ac mirabile
191 esse videatur, hominem toties irasci, toties
dolere, toties omni animi motu concitari,
præsertim in rebus alienis, magna vis est earū
sententiarum, atque eorum locorum, quos a-
gas, tractésque dicendo, vt nihil opus sit simu-
latione & fallaciis. Ipsa enim natura oratio- D
nis eius quæ suscipitur ad aliorum animos
permouendos, oratorem ipsum magis etiam,
quam quemquam eorum, qui audiunt, per-
192 mouet. ‖ Et ne hoc in causis, in iudiciis, in
amicorum periculis, in concursu hominū, in
ciuitate, in foro accidere miremur, cùm agi-
tur non solùm ingenii nostri existimatio (nā
id esset leuius: quamquam, cùm professus sis
te id posse facere, quod pauci, ne id quidem

A negligendum est) sed alia sunt maiora mul-
tò, fides, officium, diligentia: quibus rebus
adducti, etiam cùm alienissimos defendimus,
tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus
haberi, existimare non possumus. ‖ Sed, vt di-
xi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid
potest esse tam fictum, quàm versus, quàm
scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæ-
pe ipse vidi, cùm ex persona mihi ardere o-
culi hominis histrionis viderentur spondalia
illa dicentis,

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina
ingredi?
Neque paternum adspectum es veritus?

Numquam illum aspectum dicebat, quin
mihi Telamon iratus furere luctu filii vide-
retur. Vt idem inflexa ad miserabilem so-
num voce,

Quem ætate exacta indigem
Liberûm lacerasti, orbasti, extinxisti: neque fra-
B *tris necis*
Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam est
traditus:

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille
histrio, quotidie cum ageret, tamen rectè age-
re sine dolore non poterat, quid? Pacuuium
putatis in scribendo leni animo, ac remisso
fuisse? Fieri nullo modo potuit. ‖ Sæpe enim
audiui, poetam bonum neminem (id quod à
Democrito, & à Platone in scriptis relictū es-
se dicunt) sine inflammatione animorum ex-
sistere posse, & sine quodam afflatu quasi furo-
ris. Quare nolite existimare meipsum, qui nō
heroum veteres casus, fictósque luctus vellem
imitari, atque adumbrare dicendo: neque a-
ctor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cū
mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus es-
set, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine
magno dolore fecisse. ‖ Quē enim ego COS.
fuisse, imperatorē ornatum à senatu, ouantem
C in Capitolium ascendisse meminissem, hunc
cùm afflictum, debilitatum, mœrentē, in sum-
mum discrimen adductum viderem, non priùs
sum conatus misericordiam aliis commoue-
re, quàm misericordia sum ipse captus. Sensi
equidē tum magnopere moueri iudices, cùm
excitaui mœstum, ac sordidatū senem, & cùm
ista feci, quæ tu Crasse laudas, non arte, de
qua quid loquar nescio, sed motu magno a-
nimi: ac dolore, vt discinderem tunicam, vt
cicatrices ostenderem. ‖ Cùm C. Marius mœ-
rorem orationis meæ præsens ac sedens mul-
tùm lacrymis suis adiuuaret: cùmque ego il-
lum crebrò appellans, collegam ei suum com-
mendarem, atque ipsum aduocatum ad com-
munem imperatorum fortunam defenden-
dam inuocarem: non fuit hæc sine meis la-
crymis, non sine dolore magno miseratio,
omniúmque deorum, & hominum, & ci-
uium, & sociorum imploratio: quibus o-
D mnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si
dolor abfuisset meus, non modò non mi-
serabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio
mea. ‖ Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici,
bonus ego videlicet, atque eruditus magister,
vt in dicendo irasci, vt dolere, vt flere possi-
tis. quamquam te quidem quid hoc doceam,
qui in accusando sodali, & quæstore meo
tantum incendium non oratione solum, sed
multò etiam magis vi, & dolore, & ardore

animi

animi concitaras, vt ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis graui, miserabilique casu, in iudicium vocabas: deinde principem & senatus, & ciuitatis, M. AEmilium, lapide perculsum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. || Accedebat, vt hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere: ego homo censorius vix satis honestè viderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate, crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum virorum plenum forum, vix vt mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo, si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. || Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reip. nostræ temporum varietate repetiui, conclusique ita, vt dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem, patronam illam ciuitatis, ac vindicem libertatis, populo Rom. dari sine nobilium dissentione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuò, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quòd si vmquam populo Rom. concessum esset, vt iure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. || Quòd vbi sensi me in possessione iudicij, ac defensionis meæ constitisse, quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui, lenitatis & mansuetudinis cœpi, me pro meo sodali, qui mihi in liberû loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè fortunisque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil mihi ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen ciuibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. || Petebam à iudicibus, vt illud ætati meæ, vt honoribus, vt rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederént: præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil vmquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa quod esse in arte positum videbatur, vt de lege Apuleia dicerem, vt, quid esset minuere maiestatem explicarem, perquam breuiter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, vt & acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis iudicum quàm doctis tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa. || Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. nam ego nihil vmquam vidi, quod tam è manib. elaberetur, quã mihi tum est elapsa illa causa. Cùm enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium, dij immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractúsque verborum? vt illud initio, quod tibi vnum ad dignoscendũ homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere! quam tibi primùm muniisti ad te audiéndum viam. || Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi vt homines tibi, ciuem improbum defendenti, ignoscédum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occultè cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me verò iam pertimescente, vt illam nõ Norbani seditionem, sed illam populi Rom. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam ac debitam fuisse defendere, deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? vt tu illa omnia odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solùm in defensione, sed etiam in Scauro, ceterísque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eũdem impetum populi confugiendo, refutasti. || Quæ cum abs te modò commemorarentur, equidẽ nulla præcepta desiderabam. Istã enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus. docuit enim iam nos longa vita, vsúsque rerum maximarum, vt, quibus rebus animi hominũ mouerentur, teneremus. || Equidem primùm considerare soleo, postulétne causa. nam neq; paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, vt nihil ad eorum mentem oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur: si aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non possint commoueri. || Nam quoniam hæc ferè maximè sunt in iudicum animis, aut quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione moliẽda, amor, odium, iracundia, inuidia misericordia, spes, letitia, timor, molestia: sentimus amorẽ conciliari, si id velle videare, quod sit vtile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni, atq; vtiles sint, laborare. namque hæc res amorem

magis conciliat, illa virtutis defensio carita-
tem: plúsque proficit, si proponitur spes vti-
litatis futuræ, quàm præteriti beneficii com-
207 memoratio. || Enitendum est, vt ostendas, in
ea re quam defendas, aut dignitatem inesse,
aut vtilitatem: eúmque, cui concilies hunc a-
morem, significes nihil ad vtilitatem suam
retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua.
Inuidetur enim commodis hominum ipsorũ,
studiis autem eorum ceteris commodandi fa-
208 uetur. || Videndúmq; hoc loco est, ne, quos
ob benefacta diligi volemus, eorum laudem,
atque gloriam, cui maximè inuideri solet, ni-
mis efferre videamur. Atque iisdem his ex lo-
cis & odium in alios struere discemus, & à
nobis, ac nostris dimouere: eadémque hæc ge-
nera tractanda sunt in iracundia vel excitan-
da, vel sedanda. Nã si, quod ipsis, qui audiunt,
perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas:
odium creatur. sin, quod aut in bonos viros,
aut in eos, in quos quisque minimè debue-
rit, aut in Rempub. tum excitatur si non tam
acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odij
209 non dissimilis offensio. || Item timor incu-
titur aut ex ipsorum periculis, aut ex com-
munibus. interior est ille proprius: sed hic
quoque communis ad eandem similitudinem
est perducendus. Par, atque vna ratio est spei,
lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam, an acerri-
mus longè sit omnium motus inuidiæ, nec
minus viriũ opus sit in ea compriméda, quàm
in excitanda. Inuident autem homines ma-
ximè paribus, aut inferioribus, cùm se reli-
ctos sentiunt, illos autem dolent euolasse. sed
etiam superioribus inuidetur sæpe vehemen-
ter, & eo magis, si intolerantiùs se iactant,
& æquabilitatem communis iuris, præstantia
dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt: quæ si
inflammanda sunt, maximè dicendum est, non
esse virtute parta: deinde etiam vitiis, atque
peccatis. tum si erunt honestiora, atque gra-
uiora, tamen non esse tanta vlla merita,
quanta insolentia hominis, quantúmque fa-
210 stidium. || Ad sedandam autem, magno illa
labore, magis periculis esse parta, nec ad
suum commodum, sed aliorum esse collata,
seséque, si quam gloriam peperisse videatur,
tametsi ea non sit iniqua merces periculis,
tamen ea non delectari, totámque abiicere,
atque deponere: omninóque perficiendum
est (quoniam plerique sunt inuidi: maximé-
que est hoc commune vitium, & peruaga-
tum: inuidetur autem præstanti, florentique
fortunæ) vt hæc opinio minuatur, & illa
excellens opinione fortuna cum laboribus,
211 & miseriis permista esse videatur. || Iam mi-
sericordia mouetur, si is, qui audit, addu-
ci potest, vt illa, quæ de altero deploren-
tur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit a-
cerbas, aut timeat, aut intuens alium, cre-
brò ad seipsum reuertatur. Ita cùm singu-
li casus humanarum miseriarum grauiter ac-
cipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta,
& prostrata virtus maximè luctuosa est: &, vt
illa altera pars orationis, quæ probitatis cõ-
mendatione, boni viri debet speciem tueri,
lenis (vt sæpe iam dixi) atque summissa: sic
hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commu-
tandos animos, atque omni ratione flecten-
212 dos, intenta, ac vehemens esse debet. || Sed

A est quædam in his duobus generibus, quorum
alterum lene, alterum vehemens esse volu-
mus, difficilis ad distinguendum similitudo.
Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui
audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eos-
dem excitamus, influat oportet aliquid, & ex
hac vi nonnunquam animi aliquid influen-
dum est illi lenitati: neque est vlla tempera-
tior oratio, quàm illa, in qua asperitas con-
tentionis, oratoris ipsius humanitate condi-
tur: remissio autem lenitatis, quadam graui-
tate & contentione firmatur. || In vtroque
autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque
contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam, &
mores accõmodatur, & principia tarda sunt,
& exitus tamen spissi & producti esse debent.
Nam neque assiliendum statim est ad illud
genus orationis (abest enim totum à causa)
& homines prius ipsum illud, quod pro-
prium sui iudicii est, audire desiderant, nec
B cùm in eam rationem ingressus sis, celeriter
discedendum est. || Non enim, sicut argu-
mentum, simul atque positum est, arripitur,
alterúmque, & tertium poscitur: ita miseri-
cordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, si-
mulatque intuleris, possis commouere. Ar-
gumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ
simulatque emissa est, adhærescit. Illud au-
tem genus orationis non cognitionem iudi-
cis, sed magis perturbationem requirit, quam
consequi, nisi multa, & varia, & copiosa ora-
tione, & simili contentione actionis, nemo
potest. || Quare qui aut breuiter, aut summis-
sè dicunt, docere iudicem possunt, commo-
uere non possunt, in quo sunt omnia. Iam
illud perspicuum est, omnium rerum in con-
trarias parteis facultatem ex iisdem suppedi-
tari locis. Sed argumento resistendum est,
aut iis, quæ comprobandi eius causa sumun-
tur, reprehendendis, aut demonstrando, id,
quod concludere illi velint, non effici ex
C propositis, nec esse consequens: aut, si ita non
refellas, afferendum est in contrariam partẽ,
quod sit aut grauius, aut æquè graue. || Illa
autem, quæ aut conciliationis causa leniter,
aut permotionis vehementer aguntur, con-
trariis commotionibus inferenda sunt, vt
odio beneuolentia, misericordia, inuidia
tollatur. Suauis autem est, & vehementer sæ-
pe vtilis iocus, & facetiæ: quæ etiam si alia o-
mnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria
certè, neque vllam artem desiderant: in qui-
bus tu longè aliis, mea sententia, Cæsar, ex-
cellis: quo magis mihi etiam testis esse potes
aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam
nos tu potissimùm docebis. || Ego verò, in-
quit Cæsar, omni de re facetiùs puto posse
ab homine non inurbano, quàm de ipsis
facetiis, disputari. Itaque cùm quosdam Græ-
cos inscriptos libros esse vidissem de ridicu-
D lis, nonnullam in spem veneram, posse me a-
liquid ex istis discere. inueni autem ridicu-
la, & salsa multa Græcorum. nam & Siculi in
eo genere, & Rhodij, & Byzantii, & præter
ceteros, Attici excellunt: sed qui eius rei ra-
tionem quandam conati sunt, artémque tra-
dere, sic insulsi extiterunt, vt nihil aliud
eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. || Quare
mihi nullo videtur modo doctrina ista res
posse tradi. Etenim cùm duo genera sint fa-
cetiarum

cetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa à veteribus superior, cauillatio, hæc altera, dicacitas nominata est. Leue nomen habet vtraque res: quippe leue enim est totú hoc, risum mouere. || Verumtamen (vt dicis Antoni) multum in causis persæpe lepóre, & facetiis profici vidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desideretur: natura enim fingit homines, & creat, imitatores & narratores facetos, & vultu adiuuante, & voce, & ipso genere sermonis: tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm ante illud facetum dictum, emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse videatur? || Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cùm à Philippo interrogatus, quid latraret, Furem se videre respondit? Quid in omni oratione Crassus vel apud centumuiros contra Scæuolam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in vtroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. || Nam hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defensio, tota redundauit hilaritate quadam, & iocis: dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suam, quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea, quæ occurrant, cùm falsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè interpretantur. || Dicere enim aiunt Ennium, flammam à sapiente faciliùs ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat: hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. Nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed vt in Scæuolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam, disputationémque lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, vtroque genere pugnauit. || Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cùm ille diceret, se sine causa sudare: Minimè mirum, inquit, modò enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed non minus illa iucunda perpetua. Cùm enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia, & cùm contraria inter sese de Rep. capita contulisset, noster hic facetissimè treis patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. || Ex libro primo, FORTE EVENIT, VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. Sapiens videlicet homo cum primis nostræ ciuitatis: norat húc gurgitem: metuebat, ne, cùm is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, vt audiui Scæuolá dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. Vbi sunt ij fundi, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quòd nisi puberem te, inquit, iam haberet: quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio, scriptum reliquisset. || Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepóre, atque his facetiis non minus refutatú esse Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cùm casu in eadem causa cùm funere efferretur anus Iunia? Pro dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quàm inespectata? quàm repentina? cùm, coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate, & celeritate verborum, Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? || Patrimonióne augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse: nihil superest, libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum: sed dicet, te, cùm ædeis venderes, ne in rutis quidé, & cæsis solium tibi paternum recepisse. an rei militari? qui numquam castra videris. an eloquentiæ? quæ nulla est in te: &, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in vrbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi vllum locum reliquisti. || Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem & vrbana, innumerabilia ex vna concione meministis. nec enim concio maior vnquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in censura nuper, neque lepóre, & festiuitate conditior. Quare tibi, Antoni, vtrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, vt ceterarum, Crasso detulisse. || Tum Antonius, Ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paulum inuiderem. nam esse quamuis facetum, atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed, cùm omnium sis venustissimus, & vrbanissimus, omnium grauissimum & seuerissimum & esse, & videri, quod isti contigit vni, id mihi vix ferendum videbatur. || Hic cùm arrisisset Crassus, [Attamen, inquit Antonius, cùm artem esse facetiarum, Iuli, negares: aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet, quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, quòd his nihil opus sit. nos autem quomodo vtamur, cùm opus sit, quærimus: vt in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, leuem, si facilè homines audituri videbuntur. || Omnino probabiliora sunt, quę lacessiti dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenii celeritas maior est, quæ appa-

xet in respondendo, & humanitatis est respõ-
sio. Videremur enim quieturi fuisse, nisi essemus
lacessiti, vt in ista ipsa concione nihil ferè
dictum est ab hoc, quod quidem facetiùs
dictum videretur, quod non prouocatus responderit.
Erat autem tanta grauitas in Domitio,
tanta auctoritas, vt, quod esset ab eo
obiectum, lepôre magis eleuandum, quàm
231 contentione frangendum videretur. || Tum
Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur, Cæsarem,
qui quamquam Crasso facetias concedit,
tamen multò in eo studio magis ipse elaborat,
non explicare totum nobis genus hoc
iocandi, quale sit, & vnde deducatur, præsertim
cùm tantam vim, & vtilitatem salis, & vrbanitatis
esse fateamur? Quid si, inquit, Iulius,
assentior Antonio, dicenti nullam esse
232 artem salis? || Hic cùm Sulpicius reticuisset,
Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum,
de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars vlla
sit. obseruatio quædam est, vt ipse dixit,
earum rerum, quæ in dicendo valent: quæ si
eloquenteis facere posset, quis esset non eloquens?
Quis enim hæc vel non facilè, vel certè
aliquo modo posset ediscere? Sed ego in
his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem
esse arbitror, non vt ad reperiendum, quid
dicamus, arte ducamur, sed vt ea, quæ natura,
quæ studio, quæ exercitatione consequimur,
aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus,
cùm, quò referenda sint, didicerimus.
233 || Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, vt,
si tibi videtur, disputes de hoc toto iocandi
genere, quid sentias, ne qua fortè dicendi
pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu,
atque in tam accurato sermone præterita esse
videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam
à conuiua, Crasse, exigis, non committam,
vt, si defugerim, tibi causam aliquam
dem recusandi. quamquam soleo sæpe mirari
eorum imprudentiam, qui agunt in scena gestum,
spectante Roscio. quis enim sese commouere
potest, cuius ille vitia non videat?
Sic ego nunc Crasso audiẽte primum loquar
de facetiis, & docebo sus (vt aiunt) oratorem
eum, quem cùm Catulus nuper audisset, fœnum
alios aiebat esse oportere. || Tum ille,
234 iocabatur, inquit Catulus, præsertim cùm ita
dicat ipse, vt ambrosia alendus esse videatur.
verum te, Cæsar, audiamus, vt ad Antonij
reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca
quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus
iam labore, atque itinere disputationis,
requiescam in Cæsaris sermone, quasi in
aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit
Iulius, non nimiùm liberale hospitium
meum dices. nam te in viam, simul ac perpaululum
gustaris, extrudam, & eiiciam.
235 || Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto
genere, quid sentiam, perbreuiter exponam.
De risu quinque sunt, quæ quærantur: vnum,
quid sit: alterum, vnde sit: tertium, sitne oratoris
velle risum mouere: quartum, quatenus:
quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud
primum, quid sit ipse risus, quo pacto cõcitetur,
vbi sit, quomodo exsistat, atque ita
repentè erumpat, vt eum cupientes, tenere nequeamus,
& quomodo simul latera, os, venas,
vultum, oculos occupet, viderit Democritus.
neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet:
&, si pertineret, nescire me tamen id non puderet,
quod ne ipsi quidem illi scirent, qui
pollicerentur. || Locus autẽ & regio quasi ridiculi
(nam id proximè quæritur) turpitudine,
& deformitate quadam continetur. Hæc
enim ridentur vel sola, vel maximè, quæ notant,
& designant turpitudinem aliquam non
turpiter. Est autem, vt ad illud tertium veniã,
est planè oratoris mouere risum: vel quòd ipsa
hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per
quem excitata est: vel quòd admirãtur omnes
acumen vno sæpe in verbo positum, maximè
respondentis, nonnunquam etiam lacessentis:
vel quòd frangit aduersarium, quòd impedit,
quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat: vel
quòd ipsum oratorem, politum esse hominem
significat, quòd eruditum, quòd vrbanum,
maximéque quòd tristitiam, ac seueritatem
mitigat, & relaxat, odiosásque res sæpe, quas
argumentis dilui non facile est, ioco, risúque
dissoluit. || Quatenus autem sint ridicula tractanda
oratori, perquàm diligenter videndũ
est, id quod in quarto loco quærendi posueramus.
nam nec insignis improbitas, & scelere
iuncta, nec rursus miseria insignis agitata
ridetur: facinorosos maiore quadam vi, quàm
ridiculis vulnerari volunt: miseros illudi nolunt,
nisi se fortè iactant. Parcendum est autem
maximè caritati hominum, ne temerè in
eos dicas, qui diliguntur. || Hæc igitur adhibenda
est primùm in iocando moderatio. itaque
ea facillimè luduntur, quæ neque odio
magno, neque misericordia maxima digna
sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum
est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum
neque carorum, neque calamitosorum,
neque eorum, qui ob facinus ad supplicium
rapiendi videntur eaque bellè agitata ridentur.
|| Est etiam deformitatis, & corporis vitiorum
satis bella materies ad iocandum. Sed
quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè
quærendum est, quatenus. In quo non modò
illud præcipitur, ne quid insulsè, sed etiam
si quid perridiculè possis, vitandum est oratori
vtrumque, ne aut scurrilis iocus sit, aut
mimicus. Quæ cuiusmodi sint, faciliùs iam intelligimus,
cùm ad ipsa ridiculorum genera
deuenerimus. || Duo enim sũt genera facetiarum,
quorum alterum re tractatur, alterũ dicto.
Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella,
narratur, vt olim tu Crasse in Memmium
comedisse eum lacertum Largij, cùm esset cũ
eo Tarracinæ de amicula rixatus. salsa, attamen
à teipso ficta tota narratio, addidisti
clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in
parietibus inscriptas fuisse literas, tria L L L.
duo M M. Cùm quæreres, id, quid esset, senem
tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum
Largii mordax Memmius. || Perspicitis,
hoc genus quàm sit facetum, quàm elegãs,
quàm oratorium, siue habeas verè, quod narrare
possis, quod tamen est mendaciunculis
adspergendum, siue fingas. Est autem hæc huius
generis virtus, vt ita facta demonstres, vt
mores eius, de quo narres, vt sermones, vt
vultus omnes exprimantur, vt iis, qui audiũt,
tum geri illa fierique videantur. || In re est itẽ
ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione
sumi solet, vt idẽ Crassus, PER TVAM
NOBILITATEM, PER VESTRAM FA-

FAMILIAM. Quid aliud fuit, in quo cócio rideret, nisi illa vultus & vocis imitatio? PER TVAS STATVAS verò cùm dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis.

Tibi ego, Antipho, assero, inquit. senium est, cùm audio.

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, vt cautissimè tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, vt is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat: præstet idem ingenuitatem, & 243 ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscœnitate vitanda. || Ergo hæc duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positũ est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, vt aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur: aut, imitatione breui 244 iniecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. || In dicto autem ridiculum est, id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine mouetur. Sed, vt in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à ceteris familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicũ meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior: Hoc, opinor, primùm, ne, 245 quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. || Pusillus testis processit. Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quæsitor properans, Modò breuiter. Hic ille, Non accusabis. perpusillum rogabo. Ridiculè. Sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quàm ipse testis. omnis est risus in iudicem conuersus: visum est totum scurrile iu- 246 dicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamẽ ipso genere scurrilia. || Vt iste, qui se vult dicacẽ, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur. Cœnabo, inquit, apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sextio: vni enim locum esse video. Est hoc scurrile, & quòd sine causa lacessiuit: & tamen id dixit, quod in omneis luscos conueniret. Ea, quia meditata putantur esse, minus ridẽ- 247 tur. Illud egregium Sextij, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cœna. || Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum, distinguet oratorẽ à scurra: &, quod nos cum causa dicimus, non vt ridiculi videamur, sed vt proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus, cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset? Puer abige muscas. Risum quæsiuit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia, & grauitate moderabimur: quarum vtinam artem aliquam haberemus: sed domina natu- 248 ra est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moueant. || Hæc igitur sit prima partitio, quod facetè dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facetias: maximè autem homines delectari, si quando risus coniunctè re, verbóque moueatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, vnde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiam graueis sententias posse duci. tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuerè, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: velut iisdem verbis & laudare frugi seruum possumus, &, si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici solet: sed hoc iisdem etiã ver- 249 bis. || Ex iisdem autem locis omnia nascũtur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex vulnere ob rempub. accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis mi Spuri? quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem. præclarum & graue est. Quod Caluino Glaucia claudicanti, vbi est vetus illud? num claudicat? at hic claudicat: hoc ridiculum est: & vtrumque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Næuio ignauius? seuerè Scipio. At in malè olentem, Video me à te non conueniri, sed circumueniri, subridiculè Philippus. At vtrumque genus continet verbi ad literam immutati si- 250 militudo. || Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in ioco, sæpe etiam in grauitate versantur. Africano illi maiori, coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cùm ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit. caput enim magnum est laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est, quod dicit. Parùmne multa? Nullum est genus ioci, quo non ex eodem se- 251 uera & grauia sumantur? || Atque hoc etiã animaduertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quàm Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. salsum hunc possum dicere, atque ita, non vt eiusmodi oratorem esse velim, sed vt mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maximè mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum naturæ ridentur ipsæ, quas 252 personas agitare solemus, non sustinere. || Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantùm licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minimè est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solùm non foro digna, sed vix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, vt antè diuisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet le- 253 porem omnem. || Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum mouent, magis vt bellè, & litteratè dicta laudãtur: vt in illum Titium, qui cùm studiosè pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque eum in campum non venisse requi-

rerent, excusauit Vespa Terentius, quòd eum brachium fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium.

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit. Vt tuus amicus, Crasse, Granius, non esse sextantis. || Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit: sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, vt antè dixi, vel maximè. ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis quàm risum mouet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. || Quæ genera percurrā equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud exspectamus, aliud dicitur. hic nobismetipsis noster error risum mouet. quod si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: vt apud Næuium, videtur esse misericors ille, qui iudicatum duci videt, percunctatur ita.

Quanti addictus? mille nummûm.

Si addidisset tantummodò, Ducas licet esset illud genus ridiculi præter exspectationē: sed quia addidit.

-Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, vt mihi quidem videtur, salsissimus. Hoc tum est venustissimum, cùm in altercatione arripitur ab aduersario verbum, & ex eo, vt à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. || Sed cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit: in quo, vt ea, quæ sint frigidiora vitemus (etenim cauendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam verbi immutationem, quod in litera positum Græci vocant παρονομασίαν, vt Nobiliorem, mobiliorem Cato: aut, vt idem cùm cuidam dixisset, Eamus deambulatum: & ille, Quid opus fuit de? immò verò, inquit. Quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa, Si tu & aduersus, & auersus impudicus es. || Etiam interpretatio nominis habet acumen, cùm ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis vocetur, vt ego nuper, Nummium diuisorem, vt Neoptolemum ad Troiam, sic illum in cāpo Martio nomen inuenisse, atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facetè interponitur, vel vt est, vel paululum immutatus, aut aliqua pars versus, vt Statius Scauro stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuā legem de ciuitate, natam, Crasse dicant.

Si, taccte, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit.

Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad causam vtile fuit tuum illud, Antoni, cùm ille à se pecuniā profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem: abeunte iam illo.

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

|| In hoc genus coniiciuntur prouerbia: vt illud Scipionis, cùm Asellus omneis prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, Agas Asellum, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. || Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cùm ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo vno genere totus est. Tutor, mimus vetus, oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis, tantùm genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: Tu verò, inquisti, molestus non eris: Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certè negaras te molestum futurum? || Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cùm ex centuria sua renuntiaret Acidinum cos. præcóque dixisset, Dic de L. Manlio. Virum bonum, inquit, egregiúmque ciuem esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cùm ille, Ex tui animi sententia tu vxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cùm aliud est exspectatum. natura enim nos (vt antè dixi) noster delectat error: ex quo cùm quasi decepti sumus exspectatione, ridemus. || In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnius verbi translatione, aut ex inuersione verborum. Ex immutatione, vt olim Rusca cùm legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi malè dicturus es, vt ceteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. || Ex translatione autem, vt, cùm Scipio ille maior Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, vbi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem verba, vt Crassus apud M. Perpennam, iudicem, pro Aculeone cùm diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, vt nostis, qui cùm interpellaret odiosè: Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Cùm esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere: ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum. multò etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam illa venusta, vt in grauibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem, & iocorum vnam esse rationem. || Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariè: quod idem genus sæpe est etiam facetum, vt Ser. ille Galba, cùm iudices L. Scribonio, tribuno pleb. ferret familiareis suos, & dixisset Libo, Quādo tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cùm tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimùm distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tiburte habes, cortem in palatio. || Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eáque magis (vt dixi antè) ridentur, in quibus est narratio: res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, vt breuissimum, sit sanè illud, quod antè posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. || Trahitur etiam aliquid ex historia, vt cùm Sex. Titius se Cassandram

sandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem: vt ille Gallus olim testis in Pisonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: Erras, inquit, Scaure; ego enim Magium non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex, huius viri optimi, nostri familiaris, pater, nostros homines simileis esse Syrorum venaliū: vt quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. 266 || Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: vt meum illud in Helmium Manciam: Iam ostendam, cuiusmodi sis: cùm ille, Ostende, quæso: demonstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub nodis distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: Risus est commotus. nihil tam Manciæ simile visum est. vt cùm Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum vt diceret, si quid vellet, si nucem fregisset. 267 || Etiam illa, quæ minuendi, aut agendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur. velut tu Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum videri Memmium, vt in forum descendens caput ad fornicem Fabii dimitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numātiam, cùm stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, Si Quintum pareret mater eius, asinū fuisse parituram. 268 || Arguta etiam significatio est, cùm parua re, & sæpe verbo res obscura, & latés illustratur: vt, cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, vt existimabatur, auarus & furax, sed egregiè fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quòd se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno, & grauii: Nihil est, quò mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm venire. Vt Asello Africanus obiicienti lustrum illud infelix, Noli, inquit, mirari. is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, vt religione ciuitatem obstrinxisse videatur Mummius, quòd Asellum ignominia leuarit. 269 || Vrbana etiam dissimulatio est, cùm alia dicuntur, ac sentias non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas, vt Lamiæ Crassus, sed cùm toto genere orationis seuerè ludas, cùm aliter sentias, ac loquare: vt noster Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, vt se in Asiam præfectum duceret, Quid tibi vis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuium, vt tibi ego confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. 270 || In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc AEmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα, sed, vti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaque longè lepore, & humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegans, & cum grauitate salsum, 271 cùmque oratoriis dictionibus, tum vrbanis sermonibus accommodatum. || Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis disputantur, non maiora forensium actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitū dicere, P. Mummium cuiuis tempori hominē esse. Sic profectò res se habet, nullum vt sit vitæ tempus, in quo nō deceat leporem humanitatémque versari. Sed redeo ad cetera. 272 || Est huic finitimum dissimulationi, cùm honesto verbo vitiosa res appellatur: vt cùm Africanus CENS. tribu mouebat eum centurionē, qui in Pauli pugna non affuerat, cùm ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quærerétque cur ab eo notaretur: Non amo, inquit, nimiùm diligenteis. 273 || Acutum etiam illud est, cùm ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, vt Salinatori Maximus, cū, Tarēto amisso, arcē tamen Liuius retinuisset, multaque ex ea prælia præclara fecisset, cū aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogarétque eum Salinator, vt meminisset, opera sua se Tarentum recepisse, Quidni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. 274 || Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solùm mimis per apposita, sed etiam quodammodo nobis: --*Homo fatuus,*

Postquam rem habere cœpit, est mortuus. Quid est
ista mulier? Vxor. Similis medius fidius. &c, tibi
Quandiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.

Genus hoc leuius, &, vt dixi, mimicum: sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, vt vel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid: vt, tibi, Antoni, Mancia, cùm audisset te CENS. à M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. 275 || Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurdè, salséque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, vt Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu, Metello, cùm excusationem oculorum a me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil vides? Ego verò, inquam, à porta Esquilina video villam tuam. 276 || Vt illud Nasicæ, qui cùm ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse: Nasica sensit, illam domini iussu dixisse, & illum intus esse. paucis post diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & cùm à ianua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse. tum Ennius, Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam. Hic Nasica, Homo es impudens, ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? 277 Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: vt cùm Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festiuo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset,

-Quid tu Egilia mea?
Quando ad me venis cum tua colu, & lana?
-Non pol, inquit, audeo.
Nam me ad famosas vetuit mater accedere.

278 || Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud

A Siculi, cui, cùm familiaris quidã quereretur, quòd diceret, vxoré suã suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cùm in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, videretúrne misericordiam mouisse: Ac magnam quidem, inquit. neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. 279 || Me quidem hercule valde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cùm à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, vt mihi videtur, persalsum illud est apud Næuium,

Quid ploras pater?
Mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti: vt, cùm Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cùm ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret B præter arcam. 280 || Etiam stultitiæ salsa reprehensio, vt ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum, Quæso, inquit, prætor, aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longè aliter, atque sunt, sed acutè, atque concinnè: vt, cùm Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cùm ipse C O S. esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius tabulis ostenderet literas, A.F.P.R. idque diceret esse, Actum fide P. Rutilij: Rutilius autem, antè factum, pòst relatum: C. Cannius, eques Romanus cùm Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit, Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. 281 || Ridentur etiam discrepantia. Quid huic abest, nisi res, & virtus? Bella etiam est familiaris reprehensio, C quasi errantis: vt, cùm obiurgauit Albius Granium, quòd, cùm eius tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scæuola gauderet, neque intelligeret, cõtra suas tabulas esse iudicatũ. 282 || Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, vt, cùm patrono malo, cùm vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, vt mulsum frigidum biberet, simulac domum rediisset: Perdam, inquit, vocem, si id fecero: Melius est, inquit, quàm reum. 283 || Bellum etiam est, cùm, quid cuique sit consentaneum, dicitur: vt, cùm Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeii locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederétque aduocatus reo Bestiæ, cùm funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. 284 || Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter ex- D spectationem, cuius innumerabilia sunt exépla, vel Appii maioris illius, qui in senatu, cùm ageretur de agris publicis, & de lege Toria, & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lucilij pecus illud: erratis (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse, qua lubet, pascitur. 285 || Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchũ perculit, cùm ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium iudicem tulisset. Eiero, inquit, iniquus est, cùm esset admurmuratum, Ah, inquit, P.C. non ego mihi illum iniquum eiero, verùm omnibus. Ab hoc verò Crasso nihil facetius, cùm læsisset testis Silus Pisonem quòd se in eum audisse dixisset: Potest fieri, inquit, Sile, vt is, vnde te audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam, vt tu non rectè intellexeris. id quoque toto capite annuit, vt se Crasso daret. potest etiam fieri, inquit, vt omnino quod te audisse dicis numquam audieris. hoc ita præter exspectationem accidit, vt testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næuius, & iocus est familiaris,

Sapiens si algebis, tremes, & alia permulta.

286 || Sæpe etiam facetè concedas aduersario idipsum, quod tibi ille detrahit, vt C. Lælius, cùm ei, quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus: At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiosè ridicula dicuntur: vt M. Cincius, quo die legé de donis & muneribus tulit, cùm C. Cento prodiisset, & satis cõtumeliosè, Quid fers Cinciole? quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si vti velis. 287 || Sæpe etiam salsè quæ fieri non possunt, optantur: vt M. Lepidus, cùm, ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percontantibus lentè respondere quod nollent: vt censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cùm vociferarentur, & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademtum sibi equum diceret, cùm optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: Me istorum, inquit, nihil credere. 288 || Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. Nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa ferè, ac definita sunt: quæ plerumque, vt antè dixi, laudari magis, quàm rideri solent. 289 || Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Exspectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicẽdo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaque imbuẽdus est is, qui iocosè volet dicere, quasi natura quadam, apta ad hæc genera, & moribus, vt ad cuiusque modi genus ridiculi, vultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est, & tristior, vt in te, Crasse, hoc illa quæ dicuntur, salsiora videri solent. 290 || Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libẽter acquieturum te esse dixisti, tanquã in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo vt satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego verò, atque hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cùm doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. 291 || Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem

quidem accuratiùs dicendum, & cogitandum fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quæ iam dicta sunt, reliqua nascũtur omnia. Ego enim cùm ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando: quoad facere potui, persecutus: cùm & argumenta & causæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, vidi atque cognoui: tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam vocari, quæ non habeat vtrumque 292 sed, quantum habeat, id refert. || Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, vt boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerẽ: ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem, vitióque causæ ita recedam, non vt id me defugere appareat, sed vt totum bono illo ornando, & augendo dissimulatum obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maximè tueor, siue plura B sunt, siue aliquod vnũ, Sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est: ad eam me 293 potissimùm partem, quæ maximè commouere animos hominum potest, confero. || Summa denique huius generis hæc est, vt, si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum cõferam tela. sin nostra faciliùs probari, quã illa redargui possunt: abducere ani-294 mos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. || Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficilliora sunt, nõ possum, mihi pro meo iure sumo: Vnũ, vt molesto aut difficili argumento, aut loco, nonnunquam omnino nihil respondeã: quod forsitã aliquis iure irriserit. quis enim est, quid facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteórque me, si quæ premat res vehementiùs, ita cõcedere solere, vt nõ modò nõ abie-C cto, sed ne reiecto quidem scuto fugere videar: sed adhibere quandam in dicendo speciem, atque pompam, & pugnæ similem fugam: consistere verò in meo præsidio, sic vt 295 non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar. || Alterum est illud, quod ego oratori maximè cauendum, & prouidendum puto, quódque me solicitare summè solet, nõ tam vt prosim causis, elaborare soleo, quàm vt ne quid obsim: nõ quin enitendum sit in vtroque: sed tamen multò est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, vt sunt contemnenda, cõtemnitis? Minimè, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me verò lu-296 bente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærẽdi. || Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, vnum te in dicẽdo D mihi videri tectissimum: propriúmque hoc esse laudis tuæ, nihil à te vnquam esse dictũ, quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoria teneo, cùm mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassúsque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quòd non solùm quod opus esset, diceres, sed etiã quod

A non opus esset, non diceres. || Tum illum 297 mihi respondere memini: cetera in te summè esse laudanda, illud verò improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret. Quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, vt nihil tibi in oratore maius esse videatur. || Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid 298 intelligam. sed & tu, & vos omnes hoc inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum, excellentis cuiusdam est ingenii, ac singularis. cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obesséτque ei, quẽ defenderet. || Fa-299 B cit enim de se coniecturam: cuius tanta vis ingenii est, vt neminem, nisi consultò, putet, quod contra scipsum sit, dicere. sed ego non de præstãti quadã, & eximia, sed propè de vulgari & cõmuni prudẽtia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii, atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis, eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cùm ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, vt omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturũ, si se obliuisci quæ vellet, quàm si meminisse, docuisset. || Vidésne, quæ vis in homine acerrimi 300 ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, vt intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infu-C sum, vnquam effluere potuisse: cùm quidẽ ei fuerit optabilius obliuisci posse potiùs, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset vidissétve, meminisse. Sed neq; propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera dãda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam, Crassi negligenda est. Vterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta 301 sunt in causis, in omni parte orationis circũspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, vrgent aduocati, vt inuehamur, vt malè dicamus, denique vt interrogemus. non moneor, obtempero, non satisfacio, neque tamen vllam assequor laudem. Homines enim imperiti faciliùs quod stultè dixeris reprehẽdere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. D || Hic quantum sit mali, si iratum, si non stul-302 tum, si non leuem testem, læseris. habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, ideò non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet quàm cùm ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, Occidit ille, aduersarium ne? immò verò aiunt se, & eum, quem defendit. || Hoc 303

A Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod suprà dixi, solere me cedere, &, vt planiùs dicã, fugere ea, quę etiã valde causam meam premerent? cùm id non faciũt alii, versantúrque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocritérne causis nocent, cùm aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut eã, quæ sanare nequeunt, exulcerant? 304 || Quid? cùm personarum, quas defendũt, rationem non habent? si, quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant, extenuando, sed laudando & efferendo, inuidiosiora faciunt: quantum est in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, iudicibúsque iucundos sine vlla præmunitione orationis acerbiùs, & cõtumeliosiùs inuehare, nónne abs te iudices abalienes? Quid, si, quæ vitia, aut incõmoda sũt in aliquo iudice vno, aut pluribus, ea tu in aduersariis exprobrãdo non intelli- B gas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? 305 || Quid, si, cùm pro altero dicas, litẽ tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihílne noceas? In quo ego non quò libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo nimiùm patiens & lentus existimor: vt cùm te ipsum, Sulpici, obiurgabam, quòd ministratorem peteres, non aduersarium. Ex quo etiã illud assequor, vt, si quis mihi maledicat, petulans, aut planè insanus esse videatur. 306 || In ipsis autem argumentis si quid posueris aut apertè falsum, aut ei, quod dixeris, dicturúsve sis, contrariũ, aut genere ipso remotum ab vsu iudiciorum ac foro, nihílne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper (dicã enim sæpius) si possim, vt boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, vt certè ne quid mali. 307 || Itaque nũc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordinem, collocatio- C némque rerũ ac locorum. Cuius ratio est duplex: altera, quã affert natura causarũ: altera, quæ oratorũ iudicio & prudentia comparatur. Nam vt aliquid ante rẽ dicamus, deinde, vt rem exponamus, pòst vt eam probemus, nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde vt concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa 308 præscribit. || Vt verò statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa, dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita leuia sunt, vt contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adiumẽti, sunt nonnunquam eiusmodi, vt insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videa- 309 tur, vt cum aliquo malo coniungatur. || Quæ autem sunt vtilia, atque firma, si ea tamen (vt D sæpe fit) valde multa sunt: ea, quæ, ex iis aut leuissima sunt, aut aliis grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem cùm colligo argumẽta causarum, non tam ea numerare soleo, 310 quàm expendere. || Et quoniã, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omneis ad nostrã sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliãdo, aut permouendo, vna ex tribus his rebus

A res præ nobis est ferenda, vt nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nã & principia, & cęterę partes orationis, de quibus paulò pòst pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, vt ad eorum menteis, apud quos agetur, mouendas, permanere possint. 311 || Sed his partibus orationis quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimùm, quamquam maximè proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permouendorum animorũ causa, sæpe vtile est. 312 || Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad cõmouendos animos digrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel cõtrariis refutatis, vel vtroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, B rectè id fieri potest: eæque causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ, atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dãt ad eiusmodi digressionem, vt, his locis vti liceat, quibus animorum impetus eorũ qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. 313 || Atque etiã in illo reprehendo eos, qui, quæ minimè firma sunt, ea prima collocãt. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plureis adhibent patronos, vt in quoque eorum minimũ putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, vt eorum exspectationi, qui audiunt, quàm celerrimè succurratur: cui si initiò satisfactum non sit, multò plus sit in reliqua causa laborandum. Malè enim se res habet, quæ non statim, vt dici cœpta est, melior fieri videtur. 314 || Ergo vt in oratore optimus quisque, sic & in oratione, firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in vtroque C teneatur, vt ea, quæ æquè excellant, seruentur etiã ad perorandũ: si quæ erũt mediocria (nã vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem coniiciantur. 315 || Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo vtar exordio. Nam si quando id primum inuenire, volui, nullũ mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatoriũ, aut vulgare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò causarum propria esse debent. Prima enim quasi cognitio, & cõmendatio orationis in principio, quæ continuò eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. 316 || In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullum huic rei operam dederunt: sed hominẽ in primis disertum atque eruditum Philippũ, qui ita solet ad dicendum surgere, vt, quod primum D verbũ habiturus sit, nesciat: & ait idem, cùm brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, vnde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, vt & venustati vel maximè seruiant, & reliquis viribus suis cõsulant. 317 || Neque est dubium, quin exordium dicendi, vehemens, & pugnax nõ sæpe esse debeat, sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ

quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur. quanto hoc magis in oratione exspectandum est, in qua nō vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se vniuersum profundat, & quod totum repentè euolet. sic omnia, quæ fiunt, quæque agūtur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. 318 ||Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. idcirco tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit vtendum: sic & facilè reperietur. 319 || Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt vberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cùm erunt pene ex intima defensione depromtæ, & apparebit eas non modò non esse communeis, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse. 320 ||Omne autem principium aut rei totius, quæ agitur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam, & cōmunitionē, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, vt ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia proportione rerum præponere. Itaque in paruis, atque in frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe com- 321 modius. || Sed cùm erit vtendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significent virum bonum, quæ liberalē, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex aduersario: iis- 322 dem ex locis ferè contraria. ||Ex re si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanarique non possit. Ex iis autem, apud quos agetur, vt beneuolos, benéque existimanteis efficiamus: quod agēdo efficitur meliùs, quàm rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex 323 eo genere gignuntur. || Nam & attentum commonent Græci, vt principiò faciamus iudicem, & docilem: quæ sunt vtilia sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd & attenti tū maximè sunt, cùm omnia exspectant, & dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis causis dicuntur, aut ar- 324 guendo, aut refellendo. ||Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut allicientum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos, inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primò iudicem leuiter, vt iam inclinato re- 325 liqua incumbat oratio. || Connexum autem ita fit principium consequenti orationi, vt non tanquam citharœdi proemium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cùm illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, vt audientiam sibi fieri velle videantur.

Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non vt Samnitū qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur: sed vt ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint. Narrare verò rem quòd breuiter iu- 356 bent, si breuitas appellanda est, cùm verbum nullum redundet, breuis est L. Crassi oratio. si tum est breuitas, cùm tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maximè in narrando, non solùm quod obscuritatem affert, sed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis est maxima, vt iucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit: videlicet illa,

Nam is postquam excessit ex ephebis.

|| Quàm longa est narratio? mores adole- 327 scētis ipsius, & seruilis percōtatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua peruariè, iucundéque narrantur. Quòd si hanc breuitatem quæsisset.

Effertur, imus, ad sepulcrum venimus,
In ignem posita est.

In his ferè decem versiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, Effertur, imus, concisum est, ita, vt non breuitati seruitum sit, sed magis venustati. ||Quod si ni- 328 hil fuisset, nisi, In ignem posita est, tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod, gestum esse dicas, cùm, quemadmodum actum sit, exponas, & multò apertius ad intelligendum est si, sic constituitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. || A- 329 pertā enim narrationem tam esse oportet, quàm ceteras: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narrāda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgādo, aut in perorando, & maiore periculo hæc pars orationis obscura est, quàm ceteræ: vel quia si quo alio in loco est dictum quid obscuriùs, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem; vel quòd alia possis, semel si obscuriùs dixeris, dicere alio loco planiùs: narrationis vnus est in causa locus. Erit autē perspicua narratio, si verbis vsitatis, si ordine temporum conseruato, si non interruptè narrabitur. || Sed quando 330 vtendum sit, aut non sit narratione, id est consilij. neque enim si nota res est, nec si dubium sit, quid gestum sit narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi sic refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contráque nos erunt, acriter persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quādo fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, vt causæ noceamus, accidat. nam ad summam totius causæ pertinent, cautè, an contrà, demōstrata res sit, quòd omnis orationis reliqua fons est narratio. ||Sequitur, vt causa ponatur: 331 in quo vtendum est, quid in controuersiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ coniunctè, & infirmandis contrariis & tuis confirmandis. nāque vna in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit:

fed quia neque reprehendi quæ contrà di- A
cuntur,poſſunt,niſi tua confirmes: neque hæc
confirmari,niſi illa reprehendas,idcirco hæc
& natura , & vtilitate,& tractatione coniun-
332 cta ſunt. || Omnia autem concludenda plerũ-
que rebus augendis , vel inflammando iudi-
ce,vel mitigando : omniáque cùm ſuperiori-
bus orationis locis, tum maximè extremo ad
menteis iudicum quàm maximè permouen-
das , & ad vtilitatem noſtram vocandas,con-
333 ferenda ſunt. ||Neque ſanè iam cauſa videtur
eſſe, cur ſecernamus ea præcepta, quæ de ſua-
ſionibus tradenda ſunt , aut laudationibus.
ſunt enim pleraque communia , ſed tamen
ſuadere aliquid , aut diſſuadere , grauiſſimæ
mihi videtur eſſe perſonæ.Nã & ſapientis eſt,
conſilium explicare ſuum de maximis re-
bus : & honeſti & diſerti, vt mente proui-
dere,auctoritate probare,oratione perſuade-
re poſſit. Atque hæc in ſenatu minore ap-
paratu agenda ſunt. Sapiens enim eſt con- B
ſilium, multiſque aliis dicendi relinquendus
locus : vitanda etiam ingenii oſtentatio-
334 niſque ſuſpicio. || Concio capit omnem vim
orationis , & grauitatem , varietatémque de
ſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabi-
lius , quàm dignitas.nam qui vtilitatem pu-
tat , non quid maximè velit ſuaſor, ſed quid
interdum magis ſequatur, videt. Nemo eſt
enim,præſertim in tam clara ciuitate , quin
putet expetendam maximè dignitatem : ſed
vincit vtilitas plerumque, cùm ſubeſt ille ti-
mor,ea neglecta,ne dignitatem quidem poſſe
335 retineri. || Controuerſia autem inter hominũ
ſententias,aut in illo eſt,vtrùm ſit vtilius:aut
etiam cùm id conuenit,certatur vtrùm hone-
ſtati potius,an vtilitati conſulendum ſit. Quæ
quia pugnare ſæpe inter ſe videtur,qui vtili-
tatem defendit, enumerabit commoda pacis,
opum,potentiæ, pecuniæ, vectigalium , præ-
ſidii , militum , vtilitates ceterarum rerum, C
quarum fructum vtilitate metimur , itémque
incommoda contrariorum. Qui ad dignita-
tem impellet , maiorum exempla, quæ erunt
vel cum periculo glorioſa , colliget, poſteri-
tatis immortalem memoriam augebit , vtili-
taté ex laude naſci defendet, ſempérque eã cũ
336 dignitate eſſe coniũctam. ||Sed quid fieri poſ-
ſit, aut non poſſit, quidque etiam ſit neceſſe
aut non ſit, in vtraque re maximè eſt quærẽ-
dum. inciditur enim omnis iam deliberatio,
ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas
affertur:& qui id docuit,non videntibus aliis,
337 is plurimum vidit. || Ad conſilium autem de
republica dandum,caput eſt, noſſe rempubli-
cã,ad dicendum verò probabiliter,noſſe mo-
res ciuitatis:qui quia crebrò mutantur:genus
quoque orationis eſt ſæpe mutandum , &,
quanquam vna ferè vis eſt eloquentiæ , tamé
quia ſumma dignitas eſt populi , grauiſſima
cauſa reip.maximi motus multitudinis:genus D
quoque dicendi grandius quoddam , & illu-
ſtrius eſſe adhibendum videtur : maximáque
pars orationis admouenda eſt ad animorum
motus nonnunquam aut cohortatione , aut
cõmemoratione aliqua,aut in ſpé,aut in me-
tum,aut ad cupiditatem,aut ad gloriam cõci-
tãdos:ſæpe etiam à temeritate,iracũdia, ſpe,
338 iniuria,inuidia,crudelitate reuocandos. || Fit
autem, vt, quia maxima,quaſi oratori ſcena

videatur cõcio, natura ipſa ad ornatius dicẽ-
di genus excitetur. Habet enim multitudo
vim quandã talem,vt quemadmodũ tibicen
ſine tibiis canere,ſic orator, niſi multitudine
audiente , eloquẽs eſſe non poſſit. || Et cùm 339
ſint populares multi,variique lapſus,vitanda
eſt acclamatio aduerſa populi, quæ aut ora-
tionis peccato aliquo excitatur, ſi aſperè, ſi
arroganter , ſi turpiter , ſi ſordidè , ſi quo-
que animi vitio dictũ eſſe aliquid videatur,
aut hominum offenſione,vel inuidia,quæ aut
iuſta eſt, aut ex criminatione atque fama,aut
res ſi diſplicet , aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ
cupiditatis,aut metus multitudo:hiſque qua-
tuor cauſis totidem medicinæ opponuntur:
tum obiurgatio , ſi eſt auctoritas , tum ad-
monitio,quaſi leuior obiurgatio: tum pro-
miſſio,ſi audierint,probaturos,tum depreca-
tio , quod eſt infimum,ſed nonnũquam vtile.
||Nullo autẽ loco plus facetiæ proſunt , & ce 340
leritas , & breue aliquod dictum nec ſine di-
gnitate , & cum lepóre. Nihil enim tã facilè,
quàm multitudo, à triſtitia,& ſæpe acerbita-
te , commodè ac breuiter , & acutè & hilarè
dicto deducitur. Expoſui ferè, vt potui, vobis
in vtroque genere cauſarum quæ ſequi ſo-
lerem,quæ fugere, quæ ſpectare, quáque om-
nino in cauſis ratione verſari || Nec il 341
lum tertium laudationum genus eſt difficile,
quod ego initiò quaſi à præceptis noſtris ſe-
creueram , ſed & quia multa ſunt orationum
genera,& grauiora,& maioris copiæ, de qui-
bus nemo ferè præciperet,& quod nos lauda-
tionibus non ita multùm vti ſoleremus , to-
tum hunc ſegregabam locum. Ipſi enim
Græci magis legendi , qui delectationis , aut
hominis alicuius ornãdi, quàm vtilitatis hu-
ius forenſis cauſa , laudationes ſcriptitaue-
runt:quorũ ſunt libri , quibus Themiſtocles,
Ariſtides, Ageſilaus, Epaminõdas, Philippus,
Alexander, aliique laudantur. Noſtræ lauda-
tiones, quibus in foro vtimur, aut teſtimonii
breuitatem habent nudam atque inornatam,
aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ
ad orationis laudem minimè accommo-
data eſt. Sed tamen quoniam eſt vtendum
aliquando , nonnunquam etiam ſcribendum,
velut P. Tuberoni Africanum auunculum
laudandi ſcripſit C.Lælius,vel vt noſmetipſis
ornandi cauſa , Græcorum more , ſi quos ve-
limus, laudare poſſimus : ſit à nobis quoque
tractatus is locus. || Perſpicuum eſt igitur, a- 342
lia eſſe in homine optanda , alia laudanda.
Genus , forma , vires, opes, diuitiæ , ceterá-
que quæ fortuna det, aut extrinſecus, aut cor-
pori,non habẽt in ſe veram laudem: quæ de-
beri virtuti vni putatur: ſed tamen quòd ipſa
virtus in earum rerum vſu , ac moderatione
maximè cernitur , tractanda etiam in lauda-
tionibus hæc ſunt naturæ & fortunæ bona: in
quibus eſt ſumma laus non extuliſſe ſe in po-
teſtate,non fuiſſe inſolentem in pecunia,non
ſe prætuliſſe aliis propter abundantiam for-
tunæ,vt opes , & copiæ non ſuperbiæ videan-
tur ac libidini , ſed bonitati ac moderationi
facultatem & materiam dediſſe. || Virtus au- 343
tem quæ eſt per ſeipſa laudabilis, & ſine qua
nihil laudari poteſt,tamẽ habet plureis, par-
teis,quarum alia eſt ad laudationem aptior.
Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in mo-

ribus

tibus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. 344 || Omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quàm generi hominum, fructuosæ putantur. sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis, quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet nō minus, iucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamur, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera virtutum. Feriunt enim aureis hominum, cùm illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam 345 illa, quæ mirabilia sūt in virtute, laudari. || Et quoniam singularum virtutū sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cū fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itémque in ceteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus, & vim, & no-346 men accommodabuntur. || Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ verò etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent vberrimā copiam ad laudandum, quòd & dici ornatissimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, 347 retinuisse in rebus asperis dignitatem. || Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ, iudiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem ipsam, deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autē res erūt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. neque enim paruæ, neque vsitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri so-348 lent. || Est etiam cum ceteris præstantibus viris, cōparatio, in laudatione præclara. De quo genere libitū est mihi paulò plura, quàm ostenderam, dicere: non tam propter vsum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm vt hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici nō possit, esse necessariam. 349 || Iam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est, simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè, & copiosè laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insigniter, atque asperè posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe no-350 bis est vtendum in omni genere causarum. || Habetis, de inueniendis rebus, disponendisque quid sentiam. adiungam etiam de memoria, vt labore Crassum leuem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus rebus hæc exornentur. Perge verò, inquit Crassus. libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandóque euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatúmque perspicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, éstque mihi gratum. 351 || Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo. sin dissimulare, tu quęadmodum his satisfacias, videris. Sed, vt ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit. vt obliuionis artem, quàm memoriæ, malim, gratiámque habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. 352 || Dicūt enim, cùm cœnaret Crannone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecinissétque id carmen, quod in eū scripsisset, in quo multa ornandi causa Poetarum more in Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, se dimidium eius ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum: reliquum à suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur. 353 || Paulò post esse ferunt nuntiatum Simonidi, vt prodiret: iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnoperè euocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem. Hoc interim spatio conclaue illud, vbi epularetur Scopas, concidisse, ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse, quos cùm humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere vllo modo: Simonides dicitur ex eo quòd meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator vniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus, inuenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret. 354 || Itaque iis, qui hanc partem ingenij exercerent locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, vt ordinem rerum, locorum ordo conseruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret, atque vt locis pro cera, simulacris pro literis vteremur. 355 || Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta vtilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris? omneis fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, vnde dicas, vel eum, cui respondendum sit, vt illi non infundere in aureis tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoria vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sunt, quid responderint, quid supersit: iidémque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. 356 || Quare confiteor equidem, huius boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus antè locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam est, & similitudo, habet hanc vim, non vt totum aliquid, cuius in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet: verùm vt ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atque cōfirmet. 357 || Verumtamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, vt non dispositis, notatisque rebus ordinem verborum, aut sententiarum complectatur: neque verò ita hebeti, vt nihil hac

consuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maximè animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderetur, vt res cæcas, & ab adspectus iudicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, vt ea quæ cogitando complecti nō possemus, intuendo quasi teneremus. 358 || His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus quæ sub adspectum veniunt, sedes opus est. etenim corpus intelligi sine loco nō potest. quare ne in re nota, & peruulgata multus & insolens sim, locis est vtendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis. Imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similium verborum conseruata & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & vnius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione & modo, formarum varietate locos distinguentis. 359 ||Sed verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginum varietate distinguitur. Multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, cōnectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt, eorū fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper vtamur. Rerum memoria, propria est oratoris, eā singulis personis bene positis notare possumus, vt sententias imaginibus, ordinem locis comprehēdamus. 360 ||Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginū pondere: & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem: in Asia, quem viuere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum, quorum vterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quę meminisse vellet, perscribere: Quare hac exercitatione non eruenda memoria, est, si est nulla naturalis: sed certè, si latet, euocāda est.

361 || HABETIS sermonē bene longum hominis vtinam non impudentis, illud quidem certè non nimis verecundi: qui quidem cùm te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, dedicendi ratione tam multa dixerim. nam istorū ætas minus me fortasse mouere debuit. sed mihi ignoscetis profectò, si modò, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatē impulerit, acceperitis. 362 ||Nos verò, inquit Catulus (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnámque tibi habemus gratiā: & cùm humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem hoc me assecutum puto, quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebam, vnde esset illa tanta tua in causis diuinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognosse, & vndique collegisse, vsúque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. 363 || Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo, iudicium animi mei comprobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ sine summo studio, & labore, & doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, vt tibi ignosceremus, si cognoscemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? 364 || Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulò sciebam vel prudentiùs, vel inuitiùs (nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosiùs) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ succisiuis operis (vt aiunt) iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo vnquam tam sui despiciens fuit, quin desperaret, aut meliùs, aut eodē modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se vnquam dicturum esse confideret. 365 Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando Crasse, audiamus. ||Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod sentio. sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immò nonnunquam: sæpe enim quî potui, qui puer in forum venerim, neque inde vnquam diutius, quàm quęstor abfuerim? sed tamen audiui, vt heri dicebam, & Athenis cùm essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret. neque verò mihi quisquam copiosiùs vnquam visus est, neque subtiliùs in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, vti eo grauarer, quod vos cupere sentirem. 366 || Tum Sulpitius, An ergo, inquit oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, vt ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hîc ille, Primùm quis Antonio permisit, inquit, vt & parteis faceret, &, vtram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cùm valde libenter audirem, mihi cōiunctè est visus de vtraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rē ipse sumsit. 367 ||Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus. Quid quod dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, 368 te morem nobis esse gesturum? nihilne ad fidem tuam putas pertinere? || Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concederet, sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis,

opus

opus hoc censorium est. id autem committere, vide quàm sit homini turpe censorio. Agite verò, ille inquit, vt vultis, sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mauultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimùm tamen audire velle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE

Liber tertius.

1 INstituenti mihi, Quincte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonij, disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterē animi curam, molestiámque renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post 2 eum diem, qui hoc, & superiore libro continetur. ‖ Vt enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, videndum sibi aliud esse consilium. illo senatu se rempublicam gerere non posse: manè Idibus Septembris & ille, & Senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, 3 quòd consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. ‖ Hîc, vt sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, vt nunquam dixisse meliùs putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros à Crasso semper omneis, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. Deplorauit enim casum, atque orbitatem senatus: cui ordinis à consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquā ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neq. verò esse mirādum, si, cum 4 suis consiliis remp. profligasset, consilium senatus à rep. repudiaret. ‖ Hîc cùm homini & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdā verborum faceis admouisset, nō tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribúsq. ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidē ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta esse ferebātur, cùm sibi illum consulē esse negaret, cui senator ipse non esset. AN TV, QVVM OMNEM AVCTORITATEM VNIVERSI ORDINIS PROPVGNARE PVTARES, EAMQVE IN CONSPECTV POPVLI R. B CONCIDERES, ME HIS PIGNORIBVS EXISTIMAS POSSE TENERI? NON TIBI ILLA SVNT CÆDENDA, SI CRASSVM VIS COERCERE: HÆC TIBI EST EXCIDENDA LINGVA: QVA VEL EVVLSA, SPIRITV IPSO LIBIDINEM TVAM LIBERTAS MEA REFVTABIT. ‖ Permulta tum ve- 5 hemētissima cōtentione animi, ingenij, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiámque eam quam senatus frequens secutus est, ornatissimis, & grauissimis verbis, vt populo R. satisfieret, nunquam senatus neque consilium reip. neque fidem defuisse, ab eo dictam: & eundē (id quod in auctoritatibus perscriptis extat) scribendo affuisse. ‖ Illa tanquam cycnea fuit diuini ho- 6 minis vox, & oratio, quam quasi exspectantes, post eius interitum veniebamus in curiā, vt vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse: sudorémque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum rediit, diéque septimo est, lateris dolore consumtus. ‖ O fallacem homi- 7 num spem, fragilémq. fortunam, & inaneis nostras contentiones: quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam, quandiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu priuatis magis officiis, & ingenij laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfūctione aditum, omnium concessu, ad summā auctoritatē dabat, is C eius omnē spem, atq. omnia vitæ cōsilia morte peruertit. ‖ Fuit hoc luctuosum suis, acerbū pa- 8 triæ, graue bonis omnibus: sed ij tamen remp. casus secuti sunt, vt mihi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, non illam post reditum eius cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. ‖ Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatémque fortunæ, non vagabitur oratio 9

mea longiùs, atque eis ipſis definietur viris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum ferè collocuti ſunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum virum, omni laude præſtantem, cum ſibi non incolumem fortunam, ſed exſilium & fugam deprecaretur, eſſe coactum, vt vita ſe ipſe priuaret. 10 ||Iam Marci Antonij in his ipſis roſtris, in quibus ille rempublicam conſtantiſſimè conſul defenderat, quæque cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita ſeruata. Neque verò longè ab eo C. Iulij caput, hoſpitis Etruſci ſcelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit, vt ille, qui hæc non vidit, & vixiſſe cum republica pariter, & cum illa ſimul extinctus eſſe videatur. Neque enim propinquum ſuum, maximi animi virum, Publium Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque collegæ ſui, pontificis maximi, ſanguine ſimulacrum Veſtæ reſperſum eſſe vidit: cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimiciſſimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuiſſet. 11 || Non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribileis, miſeróſq. caſus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus eiectus eſt è ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum priuatus coniunctiſſimè vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reipublicæ malo conſtituta. 12 ||Ego verò te, Craſſe, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum, & extinctum eſſe arbitror. nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiáque tua ciuilis ferri ſubeunda fuit crudelitas, aut, ſi qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet: neque ſolùm tibi improborum dominatus, ſed etiam propter admiſtam ciuium cædem, bonorum victoria mœrori fuiſſet. 13 ||Mihi quidem, Quincte frater, & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quæ noſmetipſi ob amorem in rempublicam incredibilem, & ſingularem, pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua, vera, ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, támque præcipiteis caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione, ac dimicatione reuocaſti. 14 || Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri, magna compenſati gloria, mitigantur, pergamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtiis iucunda, ſed etiam hærentibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt: ſermonémque L. Craſſi reliquum, ac pene poſtremum memoriæ prodamus: atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam, debitámque referamus. 15 ||Neque.n. quiſquam noſtrûm, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnib. ferè Socrates exprimitur, núquamquam illa ſcripta ſunt diuinitùs, tamen maius quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur: quod item nos poſtulamus non à te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à ceteris, qui hæc in manus ſument, vt maius quiddam de L. Craſſo, quàm quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur. 16 ||Nos enim qui ipſi ſermoni interfuiſſemus, & quibus Caius Cotta tantummodo locos, ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis vtrumque oratorem cognoueramus, id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quòd ſi quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis vterque inductus eſt: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut iudicare non poſſit. Nam fuit vterque (vt expoſui antea) cùm ſtudio, atque ingenio, & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus, vt neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret. 17 || Vt igitur ante meridiem diſceſſerunt, paululúmque requierunt, in primis hoc à ſe Cotta animaduerſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima, atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſéque, qui vultum eius, cum ei dicendum eſſet, obtutúmque oculorum in cogitando probè noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſſet, quum dedita opera, quieſcentibus aliis in eam exhedram veniſſet: in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet: quúmque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas ferè eſſe conſumtas. Deinde quum omnes, inclinato iam in poſtmeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt, Craſſe, inquit Iulius, imúſne feſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum. 18 || Tum Craſſus, an me tam impudentem eſſe exiſtimatis, vt vobis hoc præſertim munus putem diutiùs poſſe debere? Quidnam igitur, inquit ille locus? an in media ſylua placet? Eſt enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Craſsus. etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Quum placuiſſet idem ceteris in ſyluam venitur, & ibi magna cum audiendi exſpectatione conſiditur. 19 ||Tum Craſsus, Quum auctoritas, atque amicitia veſtra, tum Antoni facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quamquam in partienda diſputatione noſtra, quum ſibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem relinqueret, vt explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret: ea diuiſit, quæ ſeiuncta eſſe non poſſunt. Nam quum omnis ex re, atque verbis conſtet oratio: neque verba ſidem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris, neque res lumen, ſi verba ſemoueris. 20 ||Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, multò plus etiam vidiſſe videntur, quàm quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt: qui omnia hæc, quæ ſuprà & ſubter, vnum eſſe, & vna vi, atque vna conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut auulſum à ceteris per ſeipſum conſtare, aut quo cetera ſi careant, vim ſuam, atque æternitatem conſeruare poſſint. 21 || Sed hæc maior eſſe ratio videtur, quàm vt hominum poſſit ſenſu, aut cogitatione comprehendi. eſt etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certè non inaudita vox.

Omnem

Omnem doſtrinam harum ingenuarum,& humanarum artium, vno quodam ſocietatis vinculo contineri. vbi enim perſpecta vis eſt rationis eius,qua cauſæ rerum,atque exitus cognoſcuntur,mirus quidam omnium quaſi conſenſus doſtrinarum,concentúſque reperitur. 21 ‖ Sed ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quàm vt id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus, illud certè tamen,quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe & tenere debemus. Vna eſt enim, quod & ego heſterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificauit Antonius, eloquentia, quaſcunque in oras diſputationis, regionéſve delata eſt. 23 ‖ Nam ſiue de cæli natura loquitur, ſiue de terræ, ſiue de diuina vi, ſiue de humana, ſiue ex inferiore loco, ſiue ex æquo, ſiue ex ſuperiore, ſiue vt impellat homines, ſiue vt doceat, ſiue vt deterreat, ſiue vt concitet, ſiue vt reflectat, ſiue vt incendat, ſiue vt leniat, ſiue ad paucos, ſiue ad multos, ſiue inter alienos, ſiue cum ſuis, ſiue ſecum, riuis eſt diducta oratio,non fontibus: &,quocunque ingreditur,eodem eſt inſtructu, ornatúque comitata. 24 ‖ Sed quoniam oppreſſi iam ſumus opinionibus non modò vulgi, verùm etiam hominum leuiter eruditorum, qui quæ complecti tota nequeunt, hæc faciliùs diuulſa, & quaſi diſcerpta contrectant: & qui, tanquam ab animo corpus, ſic à ſententiis verba ſeiungunt,quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt, non ſuſcipiam oratione mea plus,quam mihi imponitur: tantum ſignificabo breui, neque verborum ornatum inueniri poſſe non partitis,expreſsíſque ſententiis, neque eſſe vllam ſententiam illuſtrem ſine luce verborum. 25 ‖ Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breuiter, quid ſentiam de vniuerſo genere dicendi. Natura nulla eſt (vt mihi videtur) quæ non habeat in ſuo genere res complureis diſſimileis inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus,quę etſi nos vocibus delectant, tamen ita ſunt varia ſæpe,vt id quod proximum audias iucundiſſimum eſſe videatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, vt vnum ſenſum diſſimili genere delectent, & reliquos ſenſus voluptates oblectent, diſpares, vt ſit difficile iudicium excellentis maximè ſuauitatis. 26 ‖ At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad arteis. Vna fingendi eſt ars, in qua præſtantes, fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus: qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt: ſed ita tamen, vt neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Vna eſt ars, ratióque picturæ, diſſimillimíque tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Appelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam arte ſua deeſſe videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cùm in iiſdem ſententiis verbíſque, verſetur, ſummas habet diſſimilitudines, non ſic, vt alij vituperandi ſint, ſed vt ij, 27 quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. ‖ A que id primùm in Poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuuius, Acciúſque diſſimiles: quàm apud Græces, Æſchylus, Sophocles, Euripides, quamquam omnibus, par pene laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. 28 ‖ Aſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia, atque naturas. Suauitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Æſchines, vim Demoſthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiuſquam niſi ſui ſimilis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius,aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamen quiſque in genere princeps. 29 ‖ Sed quid ego vetera conquiram, cùm mihi liceat vti præſentibus exemplis atque viuis? Quid iucundius auribus noſtris vnquam accidit huius oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, vt Latine loqui pene ſolus videatur: ſic autem grauis, vt in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas, ac lepos. Quid multa? iſtum audiens equidem ſic iudicare ſoleo, quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, vitioſius & deterius futurum. 30 ‖ Quid noſter hic Cæſar? nónne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? Quis vnquam res, præter hunc, tragicas penè comicè, triſteis remiſſè, ſeueras hilarè, forenſeis ſcenica propè vetuſtate tractauit: atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetiis minueretur? 31 ‖ Ecce præſentes duo propè æquales Sulpicius & Cotta. quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere præſtans? limatus alter, & ſubtilis, rem explicans propriis, aptíſque verbis: hæret in cauſa ſemper: &,quid iudici probandum ſit, cùm acutiſſimè vidit, omiſſis ceteris argumentis, in eo mentem,orationémque defigit. Sulpicius autem fortiſſimo quodam animi impetu,pleniſſima & maxima voce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea grauitate & copia eſt, vt vnus ad dicendum inſtructiſſimus à natura eſſe videatur. 32 ‖ Ad noſmetipſos iam reuertor (quoniam ſic fuimus ſemper comparati, vt hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis iudicium vocaremur) quid tam diſſimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cùm ille is ſit orator, vt nihil eo poſſit eſſe præſtantius: ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione coniungar. Videtíſne, genus hoc quod ſit Antonij? forte, vehemens commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in vnaquaque re commorans, honeſtè cedens, acriter inſequens,terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. ‖ Nos autem, quicumque in dicendo ſumus (quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab huius multum genere diſtamus: quod quale ſit,non eſt meum dicere, propterea quod minimè ſibi quiſque notus eſt, & difficillimè de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd quibus veſtigiis primùm inſtiti, in iis ferè ſoleo perorare: & quòd aliquanto me maior in verbis & in ſen-

i

sentiis eligendis, quàm eum, labor, & cura
torquet, verentem, ne si paulò obsoletior fue-
rit oratio, non digna exspectatione, & silen-
31 tio fuisse videatur. || Quòd si in nobis, qui ad-
sumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res
cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè me-
lius à deteriore, facultate magis, quàm gene-
re distinguitur, atque omne laudatur, quod in
suo genere perfectum est: quid censetis, si o-
mnes, qui vbique sunt, aut fuerunt oratores,
amplecti voluerimus? númne fore, vt, quot
oratores, totidem pene reperiantur genera
dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan oc-
currat illud si pene innumerabiles sint quasi
formæ, figuræque dicendi, specie dispares ge-
nere laudabiles: non posse ea, quæ inter se dis-
crepant, iisdem præceptis, atque in vna in-
32 stitutione formari. || Quod non est ita: dili-
gentissiméque hoc est eis, qui instituunt ali-
quos, atque erudiunt, videndum, quo sua quę-
que natura maximè ferre videatur. Etenim
videmus, ex eodem quasi ludo summorum in
suo cuiusque genere artificum, & magistro-
rum exisse discipulos dissimileis inter se, atta-
men laudando, cùm ad cuiusque naturam in-
33 stitutio doctoris accommodaretur. || Cuius est
vel maximè insigne illud exemplum (vt cete-
ras arteis omittamus) quod dicebat Isocrates,
doctor singularis, se calcaribus in Ephoro,
contrà autem in Theopompo frenis vti solere.
alterum enim exsultantem verborum audacia
reprimebat, alterum cunctantem, & quasi ve-
recundantem, incitabat. Neque eos simi-
leis effecit inter se, sed tantùm alteri affinxit, de
altero limauit, vt id confirmaret in vtroque,
quod vtriusque natura pateretur. || Hæc eo
34 mihi prædicenda fuerunt, vt, si non omnia
quæ proponerentur à me, ad omnium vestrûm
studium, & ad genus id, quod quisque vestrûm
in dicendo probaret, adhærescerent, id à me
genus exprimi sentiretis quod maximè mi-
hi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt
ab oratore, quæ explicauit Antonius, dicen-
da quodammodo. Quinam igitur & dicendi
est modus melior (nam de actione post vide-
ro) quàm vt Latinè, vt planè, vt ornatè, vt ad
id, quodcumque agetur, aptè, congruentér-
que dicamus. || Atque eorum quidem, quæ
35 duo prima dixi, rationem non arbitror ex-
spectari à me, puri, dilucidíque sermonis. ne-
que enim conamur docere eum dicere, qui
loqui nesciat: nec sperare, qui Latinè non
possit, hunc ornatè esse dicturum: neque ve-
rò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc
posse, quod admiremur, dicere. Linquamus
igitur hæc, quæ cogitationem habent faci-
lem, vsum necessarium. nam alterum tradi-
tur literis doctrináque puerili: alterum adhi-
betur ob eam causam, vt intelligatur, quid
quisque dicat: quod videmus ita esse necessa-
rium, vt tamen eo minus nihil esse possit.
36 || Sed omnis loquendi elegantia, quamquam
expolitur scientia literarum, tamen augetur
legendis oratoribus & poetis: sunt enim illi
veteres, qui ornare nondum poterant ea,
quæ dicebant, omnes propè præclarè loquti:
quorum sermone assuefacti qui erunt, ne
cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latinè.
Neque tamen erit vtendum verbis iis, quibus
iam consuetudo nostra non vtitur, nisi quando

A ornandi causa, parcè quod ostendam: sed vsi-
tatis ita poterit vti, lectissimis vt vtatur is
qui in veteribus erit scriptis studiosè, & mul-
37 tum volutatus. || Atque, vt Latinè loquamur,
non solùm videndum est, vt & verba effera-
mus ea, quæ nemo iure reprehendat: & ea sic
& casibus, & temporibus, & genere, & nume-
ro conseruemus, vt ne quid perturbatum, ac
discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lin-
gua, & spiritus, & vocis sonus est ipse mode-
38 randus. || Nolo exprimi literas putidiùs, no-
lo obscurari negligentiùs: nolo verba exili-
ter examinata exire, nolo inflata, & anhe-
lata grauiùs. nam de voce nondum ea di-
co, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum
sermone quasi coniunctum videtur Sunt enim
certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cu-
piat, mollis vox vt muliebris, aut quasi extra
modum absona, atque absurda. est autem vi-
tium, quod nonnulli de industria consectan-
39 B tur. || Rustica vox, & agrestis quosdam dele-
ctat, quo magis antiquitatem, si ita sonet eo-
rum sermo retinere videatur, vt tuus, Catule,
sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur graui-
tate linguæ, sonóque vocis agresti, & illud
quod loquitur, priscum visum iri putat, si pla-
nè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus
& suauitas ista delectat: omitto verborum,
quamquam est caput, verùm id affert ratio,
docent literæ, confirmat consuetudo & le-
gendi, & loquendi, sed hanc dico suauitatem,
quæ exit ex ore: quæ quidem, vt apud Græ-
cos Atticorum, sic in Latino sermone, huius
40 est vrbis maximè propria. || Athenis iamdiu
doctrina ipsorum Atheniensium interiit, do-
micilium tantùm in illa vrbe remanet stu-
diorum, quibus vacant ciues, peregrini fru-
untur, capti quodammodo nomine vrbis &
auctoritate: tamen eruditissimos homines
Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non
C verbis, sed sono vocis, nec tam benè, quàm
nauiter loquendo, facilè superabit. Nostri
minus student literis, quàm Latini. tamen ex
istis, quos nostis, vrbanis, in quibus minimum
est literarum, nemo est, quin literatissimum
togatorum omnium, Q. Valerium Soranum,
lenitate vocis, atque ipso oris pressu, & sono
41 facilè vincat. || Quare cùm sit quædam certa
vox Romani generis, vrbísque propria, in
qua nihil offendi, nihil displicere, nihil ani-
maduerti possit, nihil sonare, aut olere pere-
grinum: hanc sequamur: neque solùm rusticam
asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam
42 fugere discamus. || Equidem cùm audio socrum
meam Læliam (faciliùs enim mulieres incor-
ruptam antiquitatem conseruant, quòd mul-
torum sermonis expertes, ea tenent semper,
quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, vt
Plautum mihi, aut Næuium videar audire, so-
no ipso vocis ita recto, & simplici est, vt nihil
D ostentationis, aut imitationis afferre videatur:
ex quo sic locutum esse eius patrem iudico,
sic maiores, non asperè, vt ille, quem dixi, non
vastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè, & æ-
43 quabiliter, & leniter. || Quare Cotta noster,
cuius tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imita-
ris, vt iota literam tollas, & e, plenissimum
dicas, non mihi oratores antiquos, sed mes-
sores videris imitari. Hic cùm arrisisset ipse
Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus,
vt

vt quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Vtinam quidem, inquit ille. id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (vt arbitror) hic hodie vitia ponemus. 44 ‖ At enim non sine meo periculo, Grassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere quoniã Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem. vt ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur? ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionẽ pedis, imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si fortè, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipsum irrideam. sunt autem mea multò & plura, & maiora, quam dicis: quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me, fortè locus admonuerit, commonebo. 45 ‖ Prætereamus igitur præcepta Latinè loquẽdi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio literarum alit, aut cõsuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & Poetarum. Neque verò in illo altero diutius commoremur, vt disputemus, quibus rebus assequi possimus, vt ea, quæ dicamus, intelligantur. 46 ‖ Latine scilicet dicẽdo, verbis vsitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari volemus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sentẽtiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, vt mihi permirũ sæpe videatur, cùm difficiliùs intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse, qui patronum adhibet, de re sua diceret. 47 ‖ isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerũque ipsi docẽt, vt non desideres planiùs dici. Easdem res autem simulac Fusius, aut vester æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè, quid dicant, nisi admodũ attẽdi intelligo, ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil vt sit primum, nihil vt secundum: tantaque insolẽtia, ac turba verborum, vt oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem, & tenebras afferat, atque vt quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videãtur. 48 ‖ Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem certè maioribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquãto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, cùm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, qui adduci possumus (de me enim coniicio) relictis vt rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est 49 oratio tua. ‖ Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percurri, vel potius pene præterii, Latinè loquẽdi, planéque dicẽdi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graues, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim vnquam est oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodò, sed hominem non putant. nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, vt qui adessent intelligerent quid diceret, sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. 50 ‖ In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuẽtur? in quo exclamant? quem deum, vt ita dicam, inter homines putant? qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumque conficiunt id est, quod dico, ornatè. Qui idem ita moderantur, vt rerum, vt personarum dignitate ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruẽs nominem. 51 ‖ Qui ita dicerent, eos negauit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omneis istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. 52 ‖ Est enim eloquentia vna quædam de summis virtutibus: quamquã sunt omnes virtutes æquales & pares. sed tamen est species alia magis alia, formosa & illustris, sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic verbis explicat, vt eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est vis, hoc est magis probitate iungenda, summáque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. 53 ‖ Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandique rationem, vímque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant: hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, vt Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plureis, quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit. 54 ‖ Itaque, vt ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingeniis vberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda, & inuestiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi magistra: neque disiuncti doctores, sed iidem erant viuendi præceptores, atque dicendi: vt ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actorémque rerum. 55 ‖ Sed vt homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cùm tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliqué exco-

gitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tãquam ab opere aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad Poetas, alii ad Geometras, alii ad Musicos contulerunt, alii etiam, vt Dialectici, nouum sibi ipsi studium: ludúmque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, vt puerorum menteis ad humanitatem fingerentur, atque virtutem, omne tẽpus, atque ætates suas cõsumserunt. 56 || Sed quòd erant quidam, iique multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florerent, vt Themistocles, vt Pericles, vt Theramenes, aut, qui minus ipsi in rep. versarentur, sed huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, vt Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cùm ipsi doctrina, & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negociis, animi quodam iudicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiúsque iudicio Græciæ, cùm prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps. 57 || Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cùm nomine appellarentur vno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapientérque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re cohærenteis, disputationibus suis separauit: cuius ingenium: varióśque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cùm ipse literam Socrates nullam reliquisset. 58 || Hinc dissidium illud extitit quasi linguæ, atque cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum: vt alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cùm essent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius variis, & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus, aliis aliud apprehenderat, proseminatę sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multùm disiunctæ, & dispares, cùm tamẽ omnes se Philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur. 59 || Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates. quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illę magis voluptarię disputationes delectarant, Cyrenaica Philosophia manauit: quam ille, & eius posteri simpliciter defenderant: ij, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundiùs id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera Philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant: Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi, & disputationibus sunt iamdiu fracta, & extincta. 60 || Ex illis autem, quæ remanent, ea Philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus: nec vlla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis: non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, vbi vult, vbi etiam recubans molliter, & delicatè, nos auocat à rostris, à iudiciis, à curia, 61 fortasse sapienter, ac præsertim à rep. || Verùm ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori coniuncta maximè. Quare istos sine vlla contumelia dimittamus. sunt enim & boni viri, & quoniam sibi ita videntur, beati. tantúmque eos admoneamus, vt illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quòd negant versari in rep. esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi. 62 || Stoicos autem quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquentiam, virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed vtrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat: vel quod omneis, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hosteis, insanos esse dicunt: neque tamen quemquam esse sapientem. valde autem est absurdum ei concionem, aut senatum, aut vllum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse videatur. 63 || Accedit quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum: sed, vt in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo vti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ceteris ciuibus, vel potiùs gentibus alia vis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij, vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam vnquam rem dicendo expedire possimus. 64 || Reliqui sunt Peripatetici, & Academici, quamquam Academicorum nomen est vnum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui vnà audierat Platonem magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt, Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibúsque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam vsum lepôre dicendi, aspernatum esse omne animi, sensúsque iudicium, primúmque instituisse (quamquam id fuit Socraticum maximè) non, quid ipse sentiret, ostendere: sed contrà id, quod quisque se sentire dixisset, disputare, 65 || Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendique copia Carneades: cuius ego, etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Qu. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente

Adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. || Hæc autẽ vt ex Apennino, fluminum, sic ex communi sapientium iugo, sunt doctrinarum facta diuortia, vt Philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quiddam, & portuosum: oratores autem in inferum hoc Thuscum, & Barbarũ, scopulosum, atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Vlysses, errasset. || Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguere, aut si id nõ possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non cõtra legem, aut imprudentia, aut necessariò, aut non eo nomine vsurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, vt debuerit, ac licuerit: &, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multò tamen ornatiùs, quàm ab illis dicuntur, & vberiùs explicauit Antonius: sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me: ex ingenti quodam oratore, immensóque campo in exiguum sanè gyrum compellitis. || Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinẽ est, Demosthenem, sequi vultis, &, si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinẽ adamastis: aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. || Namque (vt antè dixi) veteres illi vsque ad Isocratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati (vt exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socraticis itẽ omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiã: neque quidquam ex alterius parte tetigerũt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarẽtur: ex quo promiscuè haurirent, si manere in pristina communione voluissent. || Sed, vt pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem treis viros epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi à Numa, vt etiã illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores à cõmuni philosophiæ nomine separauerunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificã societatem esse voluissent. || Quæ cùm ita sint paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, vt ea, quæ dicam, non de meuetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cùm summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere, me hæc, quæ nũc complector, perinde, vt dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrimè ad publicas causas accesserim, annósque natus vnum & viginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum, in iudicium vocarim: cui disciplina, fuerit forum: magister, vsus, & leges, & instituta populi Rom. mósque maiorũ. || Paulũ, sciens istarum artium de quibus loquor, gustaui, quæstor in Asia cũ essem, æqualẽ ferè meum ex Academia Rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens Athenis: vbi ego diutiùs essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo seriùs veneram succensuissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiam, vímque doctrinæ, non modò non pro me sed contra me est potiùs (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo) atque hos omneis, qui arteis Rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. || Illa vis autem eloquentiæ, tanta est, vt omnium rerum, virtutum, officiorum, omnísque naturæ, quæ mores hominũ, quæ animos, quæ vitã continet, originem, vim, mutationésque teneat: eadem mores, leges, iura describat, rẽp. regat, omnia quæ ad quamcumque rem pertineant, ornatè, copioséque dicat. || In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum vsu valemus: neque tamen istis, qui in vna philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multùm sanè in disputatione concedimus. || Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosiùs possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, vnusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominũ Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam concedere? || Non est enim philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in Geometria, qui non didicerit? quid in Musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc verò, quæ sunt in philosophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis, atque acribus, eáque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet. || Sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelico more de omnibus rebus in vtramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat: quique ad eàm rationem adiungat hunc Rhetoricum vsum, morémque, exercitationémque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus neruis satis vehemens, & grauis, nec sine varietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. || Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent, clamatorei odiosi ac molesti, Pamphilúmque nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nósque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, vt omnibus philo-

sophorum libris, quos nemo oratorũ istorum
vnquam attigit, comprehensa esse videatur.
79 || Tum Catulus, Haudquaquam hercle, in-
quit, Crasse, mirandum est, esse in te tantã di-
cendi vel vim, vel suauitatem, vel copiã: quẽ
quidem antea natura rebar ita dicere, vt
mihi non solùm orator summus, sed etiam
sapientissimus homo viderere: nũc intelligo,
illa te semper etiam potiora duxisse: quæ ad
sapientiam spectarent, atque ex his hanc di-
cendi copiam fluxisse: sed tamen, cùm omneis
gradus ætatis recordor tuæ, cùmque viam
tuam, ac studia desidero: neque, quo tempore
ista didiceris, video, nec magnopere te i-
stis studiis, hominibus, libris, intelligo de-
ditum: neque tamen possum statuere, vtrum
magis mirer, te illa, quæ mihi persuades ma-
xima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis
occupationibus perdiscere: an si, non potue-
80 ris, posse isto modo dicere. || Hic Crassus, Hoc
tibi, inquit, Catule, primum persuadeas ve-
lim, me non multò secus facere, cùm de ora-
tore, disputem, ac facerem, si esset mihi de hi
strione dicendum. negarem enim posse eum
satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi salta-
re didicisset: neque, ea cùm dicerem, me esse
histrionem necesse esset, sed fortasse nõ stul-
81 tum alieni artificii existimatorem. || Similiter
nunc de oratore, vestro impulsu, loquor,
summo scilicet. Semper enim, quacumque de
arte, aut facultate quæritur, de absoluta &
perfecta quæri solet. Quare si iam me vultis
esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum
denique non repugnabo (quid enim nunc sim
ineptus? ita me existimari scio) quod si ita
est, summus tamen certè nõ sum. neque enim
apud homines res est vlla difficilior, neque
maior, neque quæ plura adiumenta doctri-
næ desideret. || Attamen quoniam de orato-
82 re nobis disputandum est, de summo ora-
tore dicam necesse est. vis enim, & natura
rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qua-
lis, & quanta sit, intelligi non potest. Me au-
tem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris
& cum istis hominibus viuere: nec verò, id
quod tu rectè commeministi, vllum vnquam
habuisse suppositum tempus ad discendum, ac
tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum
mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesse-
83 rint. || At, si quæris, Catule, de doctrina ista
quid ego sentiam, non tantum ingenioso ho-
mini, & ei, qui forum, qui curiam, qui caussas,
qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis,
quantum sibi ii sumserunt, quos discenteis vi
ta defecit. omnes enim artes aliter ab iis tra-
ctantur, qui eas ad vsum transferunt: aliter ab
iis, qui ipsarum artiũ tractatu delectati, nihil
84 in vita sunt aliud acturi. || Magister hic Sam-
nitiũ summa iã senectute est, & quotidie cõ-
mentatur. nihil enim curat aliud. atque ve-
locius puer addidicerat. sed quod erat aptus
ad illud, totùmque cognorat, fuit, vt est apud
Lucilium,

--quamuis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis satis asper,

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei fa-
miliari. Valerius quotidie cãtabat, erat enim
85 scenicus. quid faceret aliud? || At Numerius
Furius, noster familiaris, cùm est commo-
dum, cantat. est enim paterfamilias, est E-
ques Romanus. puer didicit, quod discen-
dum fuit. Eadem ratio est harum artium ma-
ximarum: dies & nocteis virũ summa virtute
& prudentia videbamus, philosopho cùm
operam daret, Quint. Tuberonem. At eius a-
uunculum vix intelligeres id agere, cum age-
ret tamen, Africanum. Ista discuntur facilè, si
& tantum sumas, quantum opus sit, & habeas
qui docere similiter possit, & scias etiam ipse
86 discere. || Sed si tota vita nihil velis aliud age-
re: ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se
gignit aliquid, quod cum desidiosa delecta-
tione vestiges. ita fit, vt agitatione rerum sit
infinita cognitio: facilis vsus doctrinam con-
firmet: mediocris opera tribuatur: memo-
ria, studiúmque permaneat. Libet autem
semper discere, vt si velim ego talis opti-
mè ludere, aut pilæ studio tenear, etiam for-
tasse si assequi non possim. at alii, quia præ-
clarè faciunt, vehementiùs, quàm causa postu
lat, delectantur, vt Titius pila, Brulla ta-
87 lis. || Quare nihil est, quod quisquã magnitu-
dinem artium ex eo, quòd senes discunt, per-
timescat. namque aut senes ad eas accessêrũt,
aut vsque ad senectutem in studiis detinen-
tur, aut sunt tardissimi. Res quidem se mea
sententia sic habet, vt, nisi quod quisque ci-
tò potuerit, numquam omnino possit perdis-
88 cere. || Iã, iam, inquit Catulus, intelligo, Cras-
se, quid dicas, & hercule assentior. satis video
tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea
cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Per-
gisne, inquit Crassus, me, quæ dicã, de me, nõ
de re, putare dicere? Sed iam, si placet, ad in-
89 stituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit,
placet. || Tum Crassus, Quorsum igitur hæc
spectat, inquit, tam longa & tam altè repeti-
ta oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt,
illustrandæ orationis, ac totius eloquẽtiæ cu-
mulandæ, quarum altera dici postulat ornatè,
altera aptè, hãc habẽt vim, vt sit quam maxi-
mè iucũda, quam maximè in sensus eorũ, qui
audiũt, insinuat, & quãplurimis sit rebus instru-
90 cta. || Instrumentũ autem hoc forense, litigio-
sũ, acre, tractatũ ex vulgi opinionibus, exiguũ
sane, atque mendicum est. illud rursus ipsum,
quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi
magistros, non multò est maius quam illud
vulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est,
& rebus exquisitis vndique, & collectis, arces-
sitis, comportatis, vt tibi, Cæsar, faciẽdum est
ad annum: vt ego in ædilitate laboraui, quòd
quotidianis, & vernaculis rebus satisfacere
91 me posse huic populo non putabam. || Verbo-
rum eligendorum, & collocandorum, & con-
cludẽdorum facilis est vel ratio, vel sine ra-
tione, ipsa exercitatio. Rerũ est sylua magna,
quem cùm Græci iam non tenerent, ob eam-
que caussam iuuentus nostra dedisceret pene
discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc
biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego
CENS. edicto meo sustuleram, non quo (vt
nescio quos dicere aiebam) acui ingenia ado-
lescentium nollem, sed contrà ingenia ob-
tundi nolui, corroborari impudentiam.
92 || Nam apud Græcos, qui eiusmodi essent,
videbam tamen esse, præter hac exercita-
tionem linguæ, doctrinam aliquam, & hu-
manitatem dignam scientia. hos verò no-
uos magistros nihil intelligebam posse doce-
re, nisi

re, nisi vt auderent: quod etiam cũ bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cùm vnum traderetur, & cũ impudentiæ ludus esset: putaui esse Censoris, ne longius id serperet, prouidere. ‖ Quamquã non hæc ita statuo, atque decerno, vt despe- rem, Latinè ea, de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam, excellentémque prudentiam Græcorum, ad nostrum vsum moremque transferri, sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Græcis erunt anteponendi. ‖ Ornatur igitur oratio genere primùm, & quasi colore quodam, & succo suo, nam vt grauis, vt suauis, vt erudita sit, vt liberalis, vt admirabilis, vt polita, vt sensus, vt dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in tanto spectantur hæc corpore. Vt porrò conspersa sit quasi verborũ, sententiarúmque floribus, id nõ debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctũ, vt sint quasi in ornatu disposita quadã insignia, & lumina. ‖ Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant, & quod non solùm delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim à me iã exspectari puto, vt moneam, vt caueatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta. aliud quiddã magis & ingenia me hortãtur vestra, & ætates. ‖ Difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrimè commouent, ab iis celerrimè fastidio quodã, & satietate abalienemur. Quãto colorum pulchritudine, & varietate floridiora sunt in picturis nouis pleraq;, quàm in veteribus? quæ tamen etiam si primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cùm iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ voculæ, quàm certæ, & seueræ? quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. ‖ Licet hoc videre in reliquis sensibus, vnguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis: & magis laudari quod terram, quàm quod crocum olere videatur. In ipso tactu esse modum & mollitudinis, & læuitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnib. maximè voluptarius, quique dulcitudine præter ceteros sensus commouetur, quàm cito id, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potione vti, aut cibo dulci diutius potest? cùm vtroque in genere ea, quæ leuiter sensum voluptate moueant, facillimè fugiãt satietatem. ‖ Sic omnibus in rebus, voluntatibus maximis fastidium finitimũ est, quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex Poetis, vel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamuis claris sit coloribus picta vel poesis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citiùs in oratoris, aut in Poetæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis & in dictis non aurium solùm, sed animi iudicio etiam magis: infucata vitia noscuntur. ‖ Quare, BENE, & PRAECLARE, quamuis nobis sæpe dicatur: BELLE, & FESTIVE, nimium sæpe nolo. quamquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicẽdo admiratio, ac summa laus vmbrã aliquã, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare, atque eminere videatur. ‖ Numquã agit hũc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem, præmium, haud prædam petit: sed abiicit prorsus, vt in proximos.

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras. incidat, aspiciat, admiretur stupescat. Quid ille alter:

Quid petam præsidii? quàm leniter? quàm remissè? quàm non actuosè? instat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus.

In quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta: Neque id actores priùs viderunt, quàm ipsi poetæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus vtrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. ‖ Ita sit nobis igitur ornatus, & suauis orator (nec tamen potest aliter esse) vt suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctã. nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, vt ea, quãuis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, vt antè dixi, primùm sylua rerum, ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. ‖ Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solùm ad augendum aliquid, & tollendum altiùs dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abiiciendum. id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus. ‖ Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimùm, eáque vna laus oratoris est, & propria maximè. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo reiiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm vtrumque horum cumulatissimè facere posse. ‖ Consequentur etiam illi loci, qui quamquam proprii causarum, & inhærentes in earum neruis esse debent, tamen quia de vniuersa re tractari solẽt, communes à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, vt in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus vti, confirmatis criminibus, oportet. ‖ Aliter enim ieiuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii verò ancipites disputationes, in quibus de vniuerso genere in vtramque partem disseri copiosè

licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum Philosophiarū, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, vtilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibúsque de rebus, in vtramque partem dicendi animos, 106 & vim, & artem habere debemus. || Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus: ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod 107 opus est nobis, mutuemur. || Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua vrbis, ac loci, nomē habēt, & Peripatetici Philosophi, aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiā, à Græcis politici Philosophi appellati, vniuersarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem ciuilem orationem in horum altero genere versari, aut definita controuersia certis temporibus ac reis, hoc modo, placeatne a Karthaginiensibus captiuos nostros, redditis suis, recuperari: aut infinita de vniuerso genere quærentis, quid omnino de captiuo statuendū, ac sentiendum sit: atque horū superius illud genus, causam, aut controuersiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atque 108 hactenus loquuntur. || Etiam hac instituendo diuisione vtuntur, sed ita, nō vt iure aut iudicio, vt denique recuperare amissam possessionē, sed vt ex iure ciuili, surculo defringendo, vsurpare videantur. Nā illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quē in Academia maximè vigere audio, etiam harum iam causarum cognitio, exercitatióque celebratur. Alterum verò tantummodò in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam eius, nec parteis, nec genera proponunt, vt præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio 109 viderentur. || Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in iis causis, quæ in ciuitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est vlla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim, rationémque referatur 110 || Nam aut ipsa cognitio rei, scientiáque perquiritur, vt, Virtus suámne propter dignitatē, an propter fructus aliquos, expetatur: aut agendi consilium exquiritur, vt, Sitne sapiē- 111 ti capessenda resp. || Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, vt ita dicam, consecutio. Nā quid in re sit, coniectura quæritur, vt illud, Sitne in humano genere sapiētia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: vt, si quæratur, quid sit sapiētia. Consecutio autem tractatur, cùm, quid quamque rem sequatur, inquiritur: vt illud, 112 Sitne aliquando mentiri boni viri. || Redeunt rursus ad coniecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt. nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: Naturane sit ius inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cuiusque rei: vt quod sit initium legum, aut rerum publicarum: aut causa, & ratio. vt, si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: vt, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit conuerti. || Definitionis autem sunt disceptationes, vt, cùm quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit: vt, si disseratur, idne sit ius, quod maximæ parti sit vtile: aut, cùm, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, vt ornatè dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam, aliquis præterea possit: aut cùm res distribuitur in parteis, vt, si quæratur, quot sint genera rerum expetendarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarúmque rerum: aut, cùm, quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, vt, si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. || Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur, nam aut simplex est disceptatio, vt, si disseratur, expetendane sit gloria: aut ex comparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendisve rebus, vt expetendine honores sint, num fugiēda paupertas: de æquo aut iniquo, æquúmne sit vlcisci iniurias etiam propinquorum: de honesto, aut turpi, vt hoc, sitne honestum, gloriæ causa mortem obire. || Comparationis autem duo sunt modi: vnus, cùm, idémne sit, an aliquid intersit, quæritur: vt metuere, & vereri: vt rex, & tyrannus: vt assentator, & amicus: alter, cùm, quid præstet aliud alii, quæritur: vt illud, optimíne cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè à doctissimis hominibus describuntur. || Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendúmque sit, quæritur: cui loco omnis virtutum, & vitiorum est sylua subiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendáve tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio. || Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium nihil sanè ad rē pertinet, si qua in re discrepauit ab Antoni, diuisione nostra partitio. eadem enim sunt membra in vtrisque disputationibus, sed paulò secus à me, atque ab illo, partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, méque ad meum munus, pensúmque reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse. || Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à priuata, ac singulari controuersia se ad vniuersi generis vim explicandam conferunt, & conuertunt, vt ii, qui audiant, natura, & genere, & vniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint.

119 possint. || Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatémque vos differendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, vt ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque procudenda lingua est, sed onerandum, complendúmque pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, varie-
120 tate. || Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis
B occupatis, inuolauerunt, atque etiam aut irridentes oratorem, vt ille in Gorgia Socrates, cauillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eósque Rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria Rhetorũ, quæ ab iisdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni vi-
121 uendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. || Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumẽda sũt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (vt antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cùm fonteis viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet o-
122 mnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. || Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingeniis, vt res tantas quisquam, nisi
C monstratas, possit videre: neque tãta tamen in rebus obscuritas, vt eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò adspexerit. In hoc igitur tanto, támque immenso campo, cùm liceat oratori vagari liberè, atque, vbicumque constiterit consistere in suo, facilè sup-
123 peditat omnis apparatus, ornatúsque dicendi. || Rerum enim copia verborum copiam gignit: &, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei natura quidam splendor in verbis: sit modò is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione, doctrináque puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in vniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus: ornatissimos scriptores, oratorésque ad cognoscendum, imitandúmque cognorit: næ ille haud sanè, quemadmodum verba struat, & illuminet, à magistris istis requiret. Ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamẽta
D sine duce, natura ipsa, si modò est exercitata,
124 labetur. || Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantã vim, quantam copiam, Crasse, complexus es, quantísque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare? Namque illos veteres doctores, auctorésque dicendi nullum genus disputationis à se alie-
125 num putasse accepimus, sempérq; esse in omni orationis ratione versatos. || Ex quibus Heleus

A Hippias, cùm Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cuncta pene audiente Græcia, nihil esse vlla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has arteis, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continerentur, Geometriam, Musicam, literarum cognitionem, & Poetarum, atque illa, quæ de naturis rerũ, quæ de hominum moribus, quæ de rebuspublicis dicerentur: sed annulum, quẽ haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus
126 esset, se sua manu confecisse. || Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Trasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum vnusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerũ & disseruit, & scri-
B psit. || Ipse ille Leontinus Gorgias, quo pa- 127
trono (vt Plato voluit) Philosopho succubuit orator, qui aut non est victus vmquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates, &, vt tu appellas, copiosior, & melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcunque in disceptationẽ, quæstionemque vocaretur, se copiosissimè dicturum esse profitetur: isque princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia, soli vt ex omnibus, Delphis non inaurata statua, sed aurea statuere-
128 tur. || Atque ii, quos nominaui, multiq; prætereà summi dicendi doctores vno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, vt tu Crasse dicis: oratorisque nomen apud antiquos in Græcia maiore quadã vel
129 copia, vel gloria floruisse. || Quo quidẽ ma-
C gis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cùm tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, vel priuatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terræ procuratione ac summi imperii gubernatione districtus, tantã vim rerum, cognitionémque cõprehenderis, eámque omnem cum eius, qui consilio, & oratione in ciuitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentésque his studiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conseruauerint.
130 || Tum Crassus, non in hac, inquit, vna, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cùm esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? num Geometriã
D Euclide, aut Archimede, num Musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane, aut Callimacho tractante, tã discerptas fuisse, vt nemo genus vniuersum cõplecteretur, atque vt alius aliã sibi partẽ, in qua
133 elaboraret, seponeret? || Equidem sæpe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas, nosset, solitos esse complecti. Memineràt illã

Sex. AElium, M. verò Manlium nos etiam vidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulanteis, & in solio sedenteis domi, sic adibatur, non solùm vt de iure ciuili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. ‖ Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui, generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: iidémque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ consilium suum, fidémque præstabant. ‖ Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinã transmarinam, atque aduentitiam, defuit? num, quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? At vtroque in genere & laborauit, & præstitit: num propter hanc ex priuatorum negotiis collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, discive potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. ‖ Nunc contrà plerique ad honores adipiscendos, & ad rempub. gerendam nudi veniunt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit vnus è multis, effert se, si vnum aliquid affert, vt bellicam virtutem, aut vsum aliquem militarem: quæ sanè nunc quidem obsoleuerunt: aut iuris scientiam, ne eius quidem vniuersi: nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem, cognationémque non norunt. ‖ Sed, vt ad Græcos referam orationem (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam vt virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exẽpla repetenda) septem fuisse dicuntur vno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes, præter Milesium Thalem, ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos anteà, sic disposuisse dicitur, vt nunc habemus. Non fuit ille quidem ciuibus suis vtilis, sed ita eloquentia floruit, vt literis, doctrinaque præstaret. ‖ Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, vt, cùm contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seueriùs tamen idipsum, quod ille contra populareis homines diceret, populare omnibus, & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici, etiam cùm illi malè dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) lepôrem habitasse dixerunt: tantámque in eo vim fuisse, vt in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & vrbanis, eodem tempore, & bellicis rebus. ‖ Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certè docti, atque eloquentes, nónne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solùm, verùm etiam animi, ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi Imperatoris filium, summum ipsum Imperatorem, hominémque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum vnum omnis Græciæ? aut Xenophum Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror. ‖ Sic enim video, vnam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in repub. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia præstitisse. ‖ Itaque ipse Aristoteles, cùm florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputationes à causis forensibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam propè disciplinæ suæ, versúmque quendam de Philocteta paulò secus dixit. Ille enim turpe sibi ait esse tacere cum Barbaris: hic autem, cùm Isocratem pateretur dicere. Itaque ornauit, & illustrauit doctrinam illam omnem: rerúmque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. ‖ Nunc siue qui volet, eum Philosophum, qui copiam nobis rerum, orationísque tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, Philosophum appellare malit, non impediam: dummodò hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neque inscitiam illius, cui res non suppetit, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optándum, malim equidem indisertam prudentiã, quàm stultitiam loquacem. ‖ Sin quærimus, quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est, quem si patiuntur eundem esse Philosophum: sublata controuersia est. sin eos disiungent: hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in Philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia, quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & ceteris silentium fuit. ‖ Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse,

Craſſe, non poſſum queri, quod mihi videâre aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quàm tibi eſſet tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certè hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione vt diceres, & eras ipſe iam ingreſſus, atque in quatuor parteis omnem orationis laudem deſcripſeras: cùmque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, vt ipſe dicebas, celeriter exiguéque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus. 143 ‖ Quò cùm ingreſſus eſſes, repente te, quaſi quidam æſtus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conſpectu pene omnium abſtraxit, omnémque rerum ſcientiam complexus, non tu quidem ea nobis tradidiſti (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed, apud hos quid profeceris, neſcio: me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua velim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti: vt nô neceſſe ſit conſumere ætatem, atque vt poſſit is illa omnia cernere: qui tantummodò adſpexerit: ſed etiamſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profectò numquam conquieſcam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipiteis vias, rationéſque & pro omnibus, & contra omnia diſputandi, percepero. 144 ‖ Tum Cæſar, Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maximè, Craſſe, commouit, quòd eum negaſti, qui non citò quid didiciſſet, vmquam omnino poſſe perdiſcere: vt mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cælum extuliſti: aut, ſi non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his noſtris poſſim eſſe contentus. 145 ‖ Hic Sulpicius. Egò verò, inquit, Craſſe: neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec Philoſophorum quemquam deſidero, vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forenſium, & communium vulgaris hæc cognitio, ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam: ex qua ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum denique, cùm cauſa aliqua, quæ à me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem niſi fortè es iam defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem, ſplendorémque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non vt deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed vt aliquid addiſcerem. 146 ‖ Tum Craſſus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. quis enim de iſto genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? ſed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt, breuiter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos, qui auctores, & inuentores ſunt harum ſanè minutarum rerum, reuertendum. 147 ‖ Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde coniunctè. Nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt: alius, qui ex continuatis, coniunctiſque conſtat. Ergo vtemur verbis aut iis, quæ propria ſunt, & certa quaſi vocabula rerum, pene vnà nata cum rebus ipſis: aut iis, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur. aut iis, quæ nouamus, & facimus ipſi. 148 ‖ In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta, atque obſoleta fugiat: lectis, atque illuſtribus vtatur, in quibus plenum quiddam, & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborũ genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo conſuetudo etiam bene loquendi, valet plurimum. 149 ‖ Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici ſolet, Bonis is verbis, aut, Aliquis non bonis vtitur, non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu iudicatur: in quo non magna laus eſt vitare vitium (quanquam id eſt magnum) verùm hoc quaſi ſolum quoddam, atque fundamentum eſt, verborum vſus & copia bonorum. 150 ‖ Sed quid ipſe ædificet orator, & in quo adiungat artem, id eſſe à nobis quærendum, atq; explicandum videtur. Tria ſunt igitur in verbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam, atque exornandam orationem: aut inuſitatum verbum, aut nouatum, aut translatum. 152 ‖ Inuſitata ſunt, priſca ferè, ac vetuſta, & ab vſu quotidiani ſermonis iamdiu intermiſſa, quæ ſunt Poetarum licentiæ liberiora, quàm noſtra: ſed tamen rarò habet etiam in oratione Poeticum aliquod verbum dignitatem neque enim illud fugerim dicere, vt Cœlius, Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit: nec prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nũcupari: aut, vt tu ſoles, Catule, non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco poſitis, grandior, atq; antiquior oratio ſæpe videri ſolet. 152 ‖ Nouantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur, ac fiunt: vel coniungendis verbis, vt hæc,

Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Num nõ vis huius me verſutiloquas malitias.

Videtis enim & verſutiloquas, & expectorat, ex coniunctione facta eſſe verba, non nata. Vel ſæpe ſine coniunctione verba nouantur, vt ille ſenſus diſertus indigenitalis, vt,

-baccarum vbertate incuruescere.

153 ‖ Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem neceſſitas genuit inopia coacta, & anguſtiis: pòſt autem delectatio, iucunditaſq; celebrauit. nam vt veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primò, pòſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: ſic verbi translatio, inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis. Nam gemmare viteis, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes, etiam ruſtici dicunt. quod enim declarari vix verbo proprie poteſt, id tranſlato cùm eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi volumus, eius rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. 154 ‖ Ergo hæ tranſlationes, quaſi mutationes ſunt, cùm, quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paulò audaciores, quæ non inopiã indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid acceſſunt. quarũ ego, quid vobis aut inueniẽdi rationem, aut genera ponam? 155 ‖ Similitudinis eſt ad verbum vnum contracta breuitas, quod verbum in alieno loco tanquam in ſuo poſitum, ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rẽ, vt illa omnia:

--Inhorreſcit mare,

Tenebræ conduplicantur, noctiſque & nimbũm occæcat nigror,

Flamma inter nubes coruscat, cælum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitãs cadit,
Vndique omnes venti erumpunt, sæui exsistunt turbines:
Feruet æstu pelagus. Omnia fere quò essent clariora translatis per similitudinem verbis dicta sunt. ‖ Aut quò significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue cõsilij, vt ille, qui occultantem consultò, ne id, quòd ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sæpit sedulò.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, vt illud, Si telum manu fugit. Imprudentia teli emissi breuiùs propriis verbis exponi non potuit, quàm est vno significata translato. ‖ Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quòd omnes translatis, & alienis magis delectantur verbis, quàm propriis, & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, vt pes in naui, vt nexum, quod per libram agitur, vt in vxore diuortium: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. ‖ Id accidere credo, vel quòd ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat: quæ maxima est delectatio: vel quòd singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quòd omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus. ‖ Nam & odor vrbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis sunt ducta à ceteris sensibus. Illa verò oculorum multò acriora, quæ ponũt pene in conspectu animi, quæ cernere & videre non possimus: Nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in aliis rebus possimus vti vocabulo & nomine. vnde enim simile duci potest (potest autẽ ex omnibus) indidem verbum vnum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. ‖ Quo in genere primùm fugienda est dissimilitudo.

-Cæli ingentes fornices.

Quamuis sphæram in scenam (vt dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

-Viue Vlysses, dum licet:
Oculis postremum lumen radiatum rape.

non dixit, cape, non, pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum: sed rape. hoc verbum est ad id aptatum, quod antè dixerat, *-dum licet.* ‖ Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum. Syrtim patrimonii, scopulum libentiùs dixerim: Charybdim bonorum, voraginem potiùs. facilius enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est verbi transferendi, vt sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt trahet similitudo. Nolo, morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam, quamuis sit simile, tamen est in vtroque deformis cogitatio similitudinis. ‖ Nolo esse aut maius quàm res postulet, Tempestas comessationis: aut minus: comessatio tempestatis. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm fuisset illud proprium, ac suum.

--Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?
Melius esset, vetas, prohibes, absterres, quoniam ille dixerat.
Illico istic, Ne contagio mea bonis, vmbráve obsit.

‖ Atque etiam si vereare, ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: vt, si olim M. Catone mortuo, pupillum senatum quis relictum diceret, paulò durius: sin, vt ita dicam, pupillum, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, vt deducta esse in alienum locum, nõ irruisse: atque vt precariò, non vi, venisse videatur. ‖ Modus autẽ nullus est florẽtior quã in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in vno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, vt aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

--Neque me patior iterum.
Ad vnum scopulum, & telum classem Achiuûm offendere. Atque illud,
Erras, erras: nam exsultantem te, & præfidentem tibi,
Repriment validæ legum habenæ, atque imperij insistent iugo.

Sumta re simili, verba eius rei propria deinceps in rem aliam (vt dixi) transferuntur. ‖ Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugiẽda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autẽ in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumta Africa: Neque factũ verbum est, vt,

-Mare saxifragis vndis: neque translatum, vt,
Mollitur mare:

sed ornãdi causa propriũ proprio cõmutatũ,

Desine Roma tuos hosteis, &,
-Testes sunt campi magni.--

Grauis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, Martẽ belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunũ pro mari, curiam pro senatu, campũ pro comitiis, togam pro pace, arma ac tela pro bello. ‖ Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, Luxuries quam in domũ irrupit, &, Quò auaritia penetrauit: aut, Fides valuit, Iustitia cõfecit. Videtis profectò genus hoc totum, cùm, inflexo, commutatóque verbo res eadem enũtiatur ornatius: cui sunt finitima illa minùs ornata, sed tamen nõ ignoranda, cùm intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, vt, pro ædificiis cùm parietes, aut tecta dicimus: aut ex toto partem, vt, cũ vnam turmam, equitatum populi Rom. dicimus: aut ex vno plures,

At Romanus homo, tamẽ, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat.

aut, cùm ex pluribus intelligitur vnum.

Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.

167 aut quocumque modo non vt dictum est, in eo genere intelligitur, sed vt sensum est. ‖ Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentiùs, tamen interdum non impudenter: vt cùm grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verè illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, vt exposui, translationibus cõnexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt trãslata

168 quodammodo. ‖ Ita fit, vt omnis singulorum verborum virtus, atque laus, tribus exsistat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel cõiunctione, vel nouitate, in quo item est auribus, B consuetudinique parcendum: aut translatum:

169 quod maximè tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. ‖ Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationẽ primùm, deinde modum quendam, formámque desiderat. Collocationis est componere, & struere verba, sic, vt néve asper eorum concursus, néve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus, & læuis. In quo lepidè soceri mei persona lusit is, qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius,

Quàm lepidè lexeis compostæ? vt tesserulæ omnes
Arte pauimento, atque emblemate vermiculato.

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniã eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, vt ille voluit, & ego vellem, meliùs aliquanto, C

170 quàm Albucius. verùm in me quidẽ lusit ille, vt solet. ‖ Sed est tamẽ hęc collocatio cõseruãda verborum, de qua loquor, quæ iunctã orationem efficit, quæ cohærentem, quæ leuem, quæ æquabiliter fluentem. id assequemini, si verba extrema cum cõsequentibus primis ita iungeris, néve aspere concurrant, néve vastiùs

171 deducantur. ‖ Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum, quod iam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putauerunt, interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorũ notis, sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idq; princeps Isocrates instituisse fertur, vt inconditã antiquorum dicendi consuetudinẽ, delectationis, atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus D

172 eius Naucrates) numeris adstringeret. ‖ Namq; hæc duo, Musici, qui erant quõdam iidẽ Poetæ, machinati ad voluptatem sunt, versum, atque cantum, vt & verborum numero, & vocũ modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à Poetica ad elo-

173 quentiam traducenda duxerunt. ‖ In quo illud A est vel maximum, quòd versus in oratione si efficitur coniunctione verborũ, vitium est: & tamen eam coniunctionem, sicuti versum, numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus. neque est ex multis res vna, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaróque distinguat, quã quòd ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat: orator autem sic illigat sententiã verbis, vt eam numero quodam cõplectatur, & adstricto, & soluto. ‖ Nam cùm

174 vinxit modis forma & relaxat, & liberat immutatione ordinis, vt verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, vt vagentur. Quonã igitur modo tantũ munus insistemus, vt arbitremur nos hãc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quã necessaria. nihil est enim tã tenerum, neque tam flexibile, neque quod tã B facilè sequatur, quocumque ducas, quàm oratio.

175 ‖ Ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorúmque generum oratio. non enim sunt alia sermonis, alia contẽtionis verba: neque ex alio genere ad vsum quotidianum, alio ad scenam, põpamque sumũtur: sed ea nos cùm iacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram ad nostrũ arbitrium formamus, & fingimus. itaque tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. ‖ Sed vt in plerisque

176 rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione, vt ea, quæ maximã vtilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolumitatis, ac salutis omniũ causa C videmus hunc statum esse huius totius mũdi, atque naturæ, rotundum vt cælum, terráque vt media sit, eaque sua vi, nutúque teneatur: sol vt circumferatur, vt accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersã partem: vt luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat: vt eadẽ spacia quinque stellæ dispares motu, cursúque conficiant. ‖ Hæc tantam

177 habent vim, vt paulùm immutata cohærere non possint: tantam pulchritudinem, vt nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam, & figuram. nullam partẽ corporis sine aliqua necessitate affictam: totámq; formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conseruandámque naturam? nusquã tamen est vlla pars, nisi venusta. ‖ Linquamus naturam, artésq;

178 D videamus. quid tam in nauigio necessarium, quàm latera, quàm carinę, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, vt non solùm salutis, sed etiam voluptatis causa, inuenta esse videantur, Columnæ, & templa, & porticus sustinent. tamen habent non plus vtilitatis, quã dignitatis. Capitolii fastigium illud, & ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam cùm esset habita ratio qué-

admodum ex vtraque parte tecti aqua dela- A beretur : vtil itatem templi, fastigij dignitas consecuta est: vt, etiam si in cælo Capitolium statueretur, vbi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse vi-

179 deatur. || Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, vt vtilitatem, ac propè necessitatem suauitas quædam, & lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritus attulerunt. Id inuentum est ita suaue, vt, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solùm, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volui vno spiritu potest.

180 || Sed hic naturæ modus est, artis alius, nam cùm sint numeri plures. iambum, & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen incurrũt ipsi B in orationem, sermonémq, nostrum : sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem inuitat: in quo impunè progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulò plus, ne planè in versum, aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decorè

181 cadunt. || Probatur autem ab eodem illo maximè pæan: qui est duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur. vt hęc verba, definite, incipite, comprimite : aut à breuibus, deinceps tribus, extrema producta, atque longa : sicut illa sunt, domuerant, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium, & certius, par ferè Cretico, qui est longa, & C breui, & longa: vt,

Quid petam præsidij, aut exsequar? quòve nunc.

A quo numero exorsus est Fannius, Si, Quirites, minas illius. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque

182 syllaba terminari. || Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiámque desiderant, quàm est illa Poetarum: quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, vt nihil sit, ne spiritu quidem minimo, breuius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, vt dicitur, sic & est verè soluta, non vt fugiat tamen, aut erret, sed vt sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissius nume-

183 rosam esse oportere. || Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic vsitatus versus efficitur, pòst anapæstus, procerior, qui- D dam numerus effloruit, inde ille licentior, & diuitior fluxit dithyrambus : cuius membra, & pedes, vt ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis, atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus : rectè genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis, & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod hominum aures vocem natura modulantur ipsæ? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest. || Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum interuallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis distinguuntur, notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio verborum hæc soluta multò est aptior atque iucundior, si est articulis, membrísque distincta, quàm si continuata, ac producta: verba illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. sic enim has orationis conuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius, & iucundius, longiora. || Atque hæc quidem ab iis Philosophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta sunt: quod eo sæpius testificor, vt auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quorum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? || At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quempiam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata exspectare. ista quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solùm, sed pro his omnibus sine vlla dubitatione respondeo. ||Ego verò, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello, C me inuenisse, eloquentem. sed eò te ne laudandi quidem causa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo vno meo diminueretur. || Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cùm exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maximè ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhytmicorũ, ac Musicorũ acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interiùs, ne excurrat longiùs: vt membris distinguatur, vt conuersiones habeat absolutas. Neque semper vtendum est perpetuitate, & quasi conuersione verborum, sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. || Neque vos Pæan, aut Herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati. con- D suetudo modò illa sit scribendi, atque dicendi, vt sententiæ verbis finiantur, eorúmque verborum iunctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maximè Heroo, & Pæane priore, aut Cretico, sed variè, distinctéque considat. Notatur enim maximè similitudo in conquiescendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere: modò ne circuitus ipse verborum sit aut breuior, quàm aures exspectẽt: aut longior, quàm

vires,

vires, atque anima patiatur. ‖ Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora, quòd in his maximè perfectio, atque absolutio iudicatur. nam versus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum: in oratione autẽ prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudiciis repudientur, aut aurium satietate. ‖ Duo enim, aut tres sunt ferè extremi seruandi, & notandi pedes, si modò non breuiora, & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in Pæane illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cretico. Horũ vicissitudines efficient, vt neque ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. ‖ Quòd si Antipater ille Sidonius, ille, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliósque variis modis, atque numeris fundere ex tempore, tantúmque hominis ingeniosi, ac memoris, valuit exercitatio, vt, cùm se mente, ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur. ‖ Illud autem ne quis admiretur, quonam modo, hæc vulgus imperitorum in audiendo notet, cùm in omni genere, tum in ipso magna quædam est vis, incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine vlla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac praua, diiudicant: idque cùm faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multò ostendunt magis in verborum, numerorum, vocúmque iudicio, quòd ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. ‖ Itaque non solum verbis arte positis mouentur omnes, verùm etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulum modò offensum est, vt aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, vt à multitudine, & populo, non modò cateruæ atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiiciantur? ‖ Mirabile est, cùm plurimùm in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quam non multùm differat in iudicãdo. Ars enim, cùm à natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mẽtibus nostris, quàm numeri, atque voces: quibus, & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatẽ, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, vt mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, maioribúsque nostris, vt epularum solemnium fides, ac tibiæ, Saliorúmque versus indicant: maximè autem à Græcia vetere celebrata: quibus vtinam, similibúsque de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. ‖ Verùm, vt in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit: tacitè tamen omnes non esse illud, quod diximus aptum, perfectúmque cernũt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitũ, & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, vt & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus vterentur. ‖ Exposui ferè, vt potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar, dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiretis, est plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non sine neruis, ac viribus: & ea, quæ particeps vtriusque generis quædam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidère quidam venustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. ‖ Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis, & sententiis, vt, quemadmodum qui vtuntur armis, aut palęstra, non solùm sibi vitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam vt cum venustate moueantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem, & condecentiam, sententiis verò ad grauitatem orationis vtatur, vt ij, qui in armorum tractatione versantur. ‖ Formantur autem & verba, & sententiæ pene innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum & sententiarum hoc interest, quòd verborum tollitur, si verba mutaris: sententiarum permanet, quibuscumque verbis vti velis. Quod quidem, vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud orationis putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, vt translatis vtamur frequẽter, interdúmque factis, rarò autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cùm & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum, atque verborum. ‖ Nam & commoratio vna in re permultùm mouet, & illustris explanatio: rerúmque, quasi gerantur, sub adspectum pene subiectio: quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum: vt iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens. ‖ Et ab re non longa digressio: in qua cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debebit: propositióque, quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta cõclusio: tum augendi, minuendive causa, veritatis superlatio, atque traiectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositióque sententiæ suæ, tum illa, quæ ma-

ximè quasi irrepit in hominum menteis, alia A
dicentis, ac significantis dissimulatio, quæ est
periucunda, cùm in oratione non cõtentione,
202 sed sermone tractatur. ‖ Deinde dubitatio,
tum distributio : tum correctio : vel antè, vel
postquàm dixeris , vel cùm aliquid à te ipso
reiicias: præmunitio est etiam ad id, quod ag-
grediare, & reiectio in alium: communicatio,
quæ est quasi cũ iis ipsis, apud quos dicas, de-
liberatio: morum, ac vitæ imitatio vel in per-
sonis, vel sine illis, magnum quoddam orna-
mentum orationis , & aptum ad animos con-
ciliandos vel maximè , sæpe autem etiam ad
203 commouendos. ‖ Personarum ficta inductio,
vel grauissimum lumen augendi, descriptio.
erroris inductio , & in hilaritatem impulsio:
antè occupatio : tum duo illa , quæ maximè
mouent, similitudo , & exemplum, digestio,
interpellatio, contentio, reticentia, commen-
datio, vox quædam libera, atque etiam effre-
natior, augendi causa: iracundia, obiurgatio, B
promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio
breuis à proposito , non vt superior illa di-
gressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio,
atque exsecratio. His ferè luminibus illustrãt
204 orationem sententiæ. ‖ Orationis autẽ ipsius,
tanquam armorum, est vel ad vsum commina-
tio, & quasi petitio, vel ad venustatẽ ipsa tra-
ctatio. Nam & geminatio verborum habet in-
terdum vim, lepôrem aliàs, & paulum immu-
tatum verbum, atque deflexum: & eiusdẽ verbi
crebra tum à primo repetitio, tum in extre-
mum conuersio , & in eadem verba impetus,
& cõcursio, & adiunctio. & progressio, & eius-
dem verbi crebriùs positi quædam distinctio,
& reuocatio verbi, & illa , quæ similiter desi-
nunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ pari-
bus paria referuntur , aut quæ sunt inter se si-
milia. ‖ Est etiam gradatio quædam , & con-
205 uersio, & verborum concinna transgressio , &
contrarium, & dissolutum, & declinatio, & re- C
prehẽsio, & exclamatio, & imminutio, & quod
in multis casibus ponitur, & quod de singulis
rebus propositis ductum , refertur ad singula,
& ad propositum subiecta ratio, & item in di-
stributis supposita ratio, & permissio, & rur-
sum alia dubitatio, & improuisum quiddam,
& dinumeratio , & alia correctio, & disputa-
tio , & quod continuatum, & interruptum, &
imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, &
disiunctio, & ordo, & relatio , & digressio, &
circumscriptio. ‖ Hæc enim sunt ferè, atque
206 horum similia , vel plura etiam esse possunt,
quæ sententiis orationem, verborúmque cõ-
formationibus illuminent. Quæ quidem te,
Crasse, video , inquit Cotta , quòd nota esse
nobis putes, sine definitionibus, & sine exem-
plis effudisse. Ego verò , inquit Crassus , ne
illa quidem , quæ suprà dixi , noua vobis esse
arbitrabar , sed voluntati vestrûm omnium
parui. ‖ His autem de rebus sol me ille ad- D
207 monuit, vt breuior essem, qui ipse iam præci-
pitans , me quoque hæc præcipitem pene e-
uoluere coegit. Sed tamen huius generis de-
monstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris: vsus
autem , grauissimus , & in hoc toto dicendi
208 studio : difficillimus. ‖ Quamobrem , quo-
niam de ornatu omni orationis , si non sunt
omnes patefacti , at certè commonstrati loci:
nunc , quid aptum sit, hoc est, quid maximè
A deceat in oratione , videamus. quamquam id
quidem perspicuum est , non omni causæ,
nec auditori , neque personæ , neque tempo-
ri congruere orationis vnum genus. ‖ Nam 209
& causæ capitis alium quendam verborum
sonum requirunt , alium rerum priuatarum,
atque paruarum: & aliud dicendi genus deli-
berationes, aliud laudationes , aliud iudicia,
aliud sermones , aliud consolatio, aliud ob-
iurgatio , aliud disputatio , aliud historia
desiderat. Refert etiam , qui audiant , sena-
tus, an populus , an iudices: frequentes , an
pauci, an singuli: & quales ipsi quoque ora-
tores, qua sint ætate, honore, auctoritate, de-
bet videri : tempus pacis , an belli : festina-
tionis, an otij. ‖ Itaque hoc loco nihil sanè 210
est, quod præcipi posse videatur , nisi vt figu-
ram orationis plenioris, & tenuioris, & item
illius mediocris, ad id, quod agimus, accom-
modatam deligamus. ornamentis iisdem vti
B ferè licebit , aliàs contentiùs , aliàs summis-
siùs , omnique in re posse , quod deceat , fa-
cere, artis & naturæ est : scire, quid, quando-
que deceat , prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia
perinde sunt , vt aguntur. ‖ Actio, inquam, 213
in dicendo vna dominatur. sine hac summus
orator , esse in numero nullo potest : medio-
cris , hac instructus, summos sæpe superare.
Huic primas dedisse Demosthenes dicitur,
cùm rogaretur, quid in dicendo esset pri-
mum : huic secundas, huic tertias. Quo mihi
melius etiam illud ab AEschine dictum vi-
deri solet , qui cùm propter ignominiam iu-
dicii cessisset Athenis , & se Rhodum contu-
lisset, rogatus à Rhodiis , legisse fertur ora-
tionem illam egregiam, quam in Ctesiphon-
tem contra Demosthenem dixerat: qua perle-
cta, petitum est ab eo postridie, vt legeret il-
lam etiam , quæ erat contra à Demosthene
pro Ctesiphonte edita: quam cùm suauissimè,
C & maxima voce legisset, admirantibus omni-
bus , Quanto, inquit, magis admiraremini, si
audissetis ipsum ? Ex quo satis significauit,
quantum esset in actione, qui orationem ean-
dem , aliam esse putaret , auctore mutato. 214
‖ Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, me-
liùs meministi , quòd me puero tantoperè
ferretur ? Quò me miser conferam ? quò ver-
tam ? in Capitoliúmne ? at fratris sanguine
redundat. an domum ? matrémne vt mise-
ram , lamentantémque videam , & abiectam?
Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, vo-
ce, gestu, inimici vt lacrymas tenere non pos-
sent. Hæc eò dico pluribus , quòd genus hoc
totum oratores , qui sunt veritatis ipsius a-
ctores , reliquerunt : imitatores autem veri- 215
tatis histriones occupauerunt. ‖ Ac sine du-
bio in omni re vincit imitationem veritas:
sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese,
arte profecto non egeremus. verùm quia a-
D nimi permotio , quæ maximè aut declaran-
da, aut imitanda est actione, perturbata sæpe
ita est , vt obscuretur , atque pene obruatur:
discutienda sunt ea , quæ obscurant : & ea
quæ sunt eminentia , & prompta, sumenda.
‖ Omnis enim motus animi , suum quendam 216
à natura habet vultum, & sonum , & gestum:
totúmque corpus hominis , & eius omnis
vultus, omnésque voces , vt nerui in fidibus,
ita sonant , vt à motu animi quoque sunt
pulsæ.

pulsæ. Nam voces, vt chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omneis est suo quoque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermisso: fractum, scissum: flexo sono, attenuatum, inflatum. || Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, vt pictori, expositi ad variandum colores. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebrò incidens.

Impius hortatur me frater, vt meos malis miser
Manderem natos:

& ea, quæ tu dudum, Antoni protulisti,

Segregare abs te ausus: &
Ecquis hoc animaduertit? vincite.

& Atreus ferè totus.

Aliud miseratio, ac mœror flexibile, plenum, interruptum, flebili voce,

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternámne? ánne ad Peliæ filias?

& illa,

O pater, ô patria, ô Priami domus:

& quæ sequuntur.

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari.

|| *Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abiectum,*

Multis modis sum circumuentus, morbo, exsilio, atque inopia:
Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta cõfidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atque exalbescat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione grauitatis,

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit.
Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat.
Maior mihi moles, maius miscendum est malũ:
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

|| *Aliud voluptas: effusum, lenẽ, tenerum, hilaratum, ac remissum,*

Sed mihi cùm detulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cùm simulabat sese alteri dare:
Tum ad te ludibunda rectè, & delicatè detulit.

Aliud molestia: sine cõmiseratione graue quiddam, & vno pressu, ac sono obductum,

Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum grauida, expletis iam ferè ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

|| Omneis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens, scenicus, sed vniuersam rem, & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflectione hac forti, ac virili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens, verba non exprimens: brachium procerius proiectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. || Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quo meliùs nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidem, magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi, vultus est, indices oculi. nam hæc est vna pars corporis, quę, quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere. neque verò est quisquam, qui eadem cõtuens, efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. || Quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimiùm mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, vt equo, & leoni setas, caudam, aureis, ad motus animorum declarandos dedit. || Quare in hac nostra actione secundùm vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commouentur. verba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est: sententiæque sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omneis mouet. iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in seipsis iudicant. || Ad actionis autem vsum, atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, quæ primùm est optanda nobis: deinde, quæcumque erit ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendum. Sed illud videtur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quòd, vt dixi paulò antè, plurimis in rebus, quod maximè est vtile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. nam ad vocem in dicendo obtinendam nihil est vtilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. || Quid ad aureis nostras, & actionis suauitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occultè post ipsum, cùm concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. || Ego verò, inquit Crassus ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in re-

publica eſſe delapſos : quamquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi, ac poſteritati oſtenditur, vt eorum ciuium, quos noſtri patres non tulerunt, iam ſimileis habere cupiamus. Mitte, obſecro, inquit, Craſſe, Iulius ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer : cuius ego nondum planè rationem intelligo. || In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuiq; voci : hinc gradatim aſcendere vocem vtile & ſuaue eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt, & illud idem ad firmandum eſt vocem ſalutare. Deinde eſt quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius eſt, quàm acutiſſimus clamor, quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione reuocabit. Eſt item contrà quiddam in remiſſione grauiſſimum, quóque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omneis ſonos vocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuauitatem. || Sed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum huius conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non vt volui, ſed vt me temporis anguſtiæ coegerunt. Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum iudicare, ita diuinitus, vt non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factū eſſe gaudeo: ac vellem, vt meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius, affuiſſet : quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. || Et Craſſus, Fore dicis, inquit? ego verò eſſe iam iudico, & tum iudicaui, cùm, me conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ, nupérque etiam magis, cùm pro Bythiniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides, Catule. nihil enim iſti adoleſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio. || Quo magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocris orator voſtræ quaſi ſuccreſſit ætati: ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quamquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: vobis verò illum tanto minorem præcurrere vix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, nóſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curámq; laxemus.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS LIBRR, QVI DICITUR Brutus.

CVM è Cilicia decedens, Rhodum veniſſem, & eò mihi de Q. Hortenſii morte eſſet allatum, opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. Nam & amico amiſſo, cùm conſuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum videbam, & interitu talis auguris, dignitatem noſtri collegij diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodem: ex quo, augurum inſtitutis, in parentis eum loco colere debebam. || Augebat etiam moleſtiam, quòd magna ſapientium ciuium, bonorúmque penuria, vir egregius, coniunctiſſimúſque mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reip. tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat : dolebámque, quòd non, vt plerique putabant, aduerſarium, aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potiùs, & conſortem glorioſi laboris amiſeram. || Etenim, ſi in leuiorum artium ſtudio memoriæ proditum eſt, Poetas nobileis Poetarum æqualium morte doluiſſe : quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quàm omnino aduerſarium non habere? cùm præſertim non modò numquam ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contrà ſemper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. || Sed, quoniam perpetua quadam felicitate vſus ille, ceſſit è vita, ſuo magis, quàm ſuorum ciuium tempore, & tum occidit, cùm lugere faciliùs rempublicam poſſet, ſi viueret, quàm iuuare : vixitque tamdiu, quàm licuit in ciuitate bene, beatéque viuere: noſtro incommodo, detrimentóque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius verò mortis opportunitatem beneuolentia potiùs, quàm miſericordia proſequamur, vt, quotieſcumque de clariſſimo, & beatiſſimo viro cogitemus, illū potiùs, quàm noſmetipſos, diligere videamur. || Nam, ſi id dolemus, quòd eo iam frui nobis nō licet: noſtrum eſt id malum: quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam vtilitatem referre videamur. ſin, tanquā illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: ſummā eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur. || Etenim ſi viueret Q. Hortenſius,

cetera

cetera fortasse desideraret vnà cum reliquis bonis, & fortibus ciuibus : hunc auté & præter ceteros, aut cum paucis sustineret doloré, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis, Græcisque auribus digna, spoliatum, atque orbatum videret. ‖ Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam quæ didiceram tractare, quibúsque me assuefeceram, quæque erant propria cùm præstantis in republica viri, tum bene moratæ, & bene constitutæ ciuitatis. Quod si fuit in republica tempus vllum, cùm extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium, boni ciuis auctoritas, & oratio: tum profectò fuit, cùm patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. ‖ Ita nobismetipsis accidit, vt, quamquã essent multò magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas nostra, perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiæ, neque desidiæ, sed otii moderati, atque honesti: cúmque ipsa oratio iam nostra canesceret, haberétque suam quandam maturitatem, & quasi senectutem: tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis vti gloriosè, quémadmodum salutariter vterentur, non reperiebant. ‖ Itaque ii mihi videntur fortunatè, beatéque vixisse, cùm in ceteris ciuitatibus, tum maximè in nostra, quibus cùm auctoritate, rerúmque gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimísque curis iucunda sanè fuit, cùm in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. ‖ Nam cùm inambularem in Xysto, & essem otiosus domi, M. ad me Brutus, vt consueuerat, cum T. Pomponio venerat, homines cùm inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaque iucundi, vt eorum adspectu omnis, quæ me angebat de republica cura consederit. Quos postquam salutaui, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? quid tandem noui? Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. ‖ Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, vt de republica esset silentium, & aliquid audiremus potiùs ex te, quàm te afficeremus vlla molestia. Vos verò, inquam, Attice, & præsentem me cura leuatis, & absenti magna solatia dedistis. nam vestris primùm literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubẽter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi visus est & monere te prudenter & consolari amicissimè. ‖ Rectè, inquam, est visus. nam me istis scito literis, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad adspiciendam lucem esse reuocatum. Atque, vt post Cannensem illam calamitatem primùm Marcelli ad Nolam prælio, populus se Romanus erexit, posteáque prosperè res deinceps multæ consecutæ sunt: sic post rerum nostrarum, & communium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit: quod vellem, aut quod aliqua ex parte solicitudines alleuaret meas. ‖ Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, si quidem quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quæ te Attici literæ delectauerint. Istæ verò, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, sed etiam, vt spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istud tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquit, esse aut grauior vlla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentem excitauit? ‖ Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breuiter, &, vt mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tãtò vsui posset esse? ‖ Ille verò & noua, inquam mihi quidem, multa, & eam vtilitaté, quam requirebam, vt, explicatis ordinibus temporum, vno in conspectu omnia viderem: quæ cùm studiosè tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fu[it], admonuitque, Pomponi, vt à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, téque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. ‖ Ego autem voluntatem tibi profectò emetiar: sed rem ipsam nondum posse videor: idque vt ignoscas, à te peto. Nec enim ex nouis (vt agricolæ solent) fructibus est, vnde tibi reddam quod accepi. sic omnis fœtus repressus, exustúsque flos siti veteris vbertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pene solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto solo; quod ita diligenter colemus, vt impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris: modò idem noster animus efficere possit, quod ager, qui cùm multos annos quieuit, vberiores efferre fruges solet. ‖ Tum ille, Ego verò & exspectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exspectanda sunt ea, quę Attico polliceris, etsi fortasse ego à te huius voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat. ‖ At verò, inquam, tibi ego, Brute, non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim. nam hunc, qui negat, video flagitatoré, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus esse appellare: quoniam longo interuallo modò primùm animaduerti paulò te hilariorem. ‖ Itaque, quoniam hic quod mihi deberetur, se exacturum professus est: quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id? inquam. Vt scribas, inquit, aliquid. iampridem enim conticuerũt tuæ literæ. Nam vt illos de republica libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus: eísque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus. Sed illa cùm poteris, atque

vt poſſis, rogo. ‖ Nunc verò, inquit, ſi es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id? inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus, quando eſſe cœpiſſent, qui etiam, & quales fuiſſent. Quem ego ſermonem cùm ad Brutum tuum, vel noſtrum potius, detuliſſem, magnopere hic audire ſe velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cùm te ſciremus eſſe vacuum. Quare, ſi tibi eſt commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. ‖ Ego verò, inquam, ſi potuero, faciam vobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modò paulum animum, aut ſanè (ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quòd erat à me mentio facta, cauſam Deiotari fideliſſimi, atque optimi regis, ornatiſſimè & copioſiſſimè à Bruto me audiſſe defenſam. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonem, têque Bruti dolentem vicem, quaſi deſleuiſſe iudiciorum vaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtud quidem, & ſæpe facio. ‖ Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, ecquódnam curriculum aliquando ſit habitura tua & natura admirabilis, & exquiſita doctrina, & ſingularis induſtria. Cùm enim in maximis cauſis verſatus eſſes, & cùm tibi ætas noſtra iam cederet, faſceſque ſummitteret, ſubitò in ciuitate cùm alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit. ‖ Tum ille, Ceterarum rerum cauſa, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm ſtudium ipſum, exercitatióque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquam poteſt. ‖ Præclarè, inquam, Brute, dicis, eóque magis iſta dicendi laude delector, quòd cetera, quæ ſunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet. eloquentem neminem video factum eſſe victoria. Sed quo facilius ſermo explicetur, ſedentes, ſi videtur, agamus. Cùm idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus. ‖ Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis ſit eius, expromere, quantámque iis qui ſint eam conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſariũ. Hoc verò ſine vlla dubitatione confirmauerim, ſiue illa arte pariatur aliqua, ſiue exercitatione quadam, ſiue natura, rem vnam eſſe omnium: difficillimam quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum vnaquæque eſt ars ipſa magna per ſeſe. Quare quinque artium concurſus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem habeant, exiſtimari poteſt. ‖ Teſtis eſt Græcia, quæ cùm eloquentiæ ſtudio ſit incenſa, iamdiúque excellat in ea, præſtétque ceteris, tamen omneis arteis vetuſtiores habet, & multò antè nõ inuentas ſolum, ſed etiam perfectas, quàm hæc eſt à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia. In quã cùm intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quaſi lucent Athenæ tuæ: qua in vrbe primùm ſe orator extulit, primúmque etiam monumentis, & literis oratio eſt cœpta mandari. ‖ Tamen ante Periclem, cuius ſcripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed iam adultis fuerunt, litera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe videatur. Quamquam opinio eſt & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paulò ſeniorem etiam Solonem, poſteáque Cliſthenem multùm, vt temporibus illis valuiſſe dicendo. ‖ Poſt hanc ætatem aliquot annis, vt ex Atticis monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit: quem conſtat cùm prudentia, tum etiam eloquentia præſtitiſſe: pòſt Pericles, qui cùm floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem ciuem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe. ‖ Huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maximè poteſt. grandes erant verbis, crebri ſententiis, compreſſione rerum breues, & ob eam ipſam cauſam interdũ ſubobſcuri. ‖ Sed vt intellectum eſt, quãtam vim haberet accurata, & facta quodammodo oratio: tum etiam magiſtri dicendi multi ſubitò extiterunt: tum Leontinus, Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras, Abderites, Prodicus Chius, Hippias Eleus, in honore magno fuit, aliique multis temporibus eidem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſane verbis, quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet. ‖ His oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat verbis. Huius ex vberrimis ſermonibus extiterũt doctiſſimi viri: primúmque tum Philoſophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, ſed hæc, in qua de bonis rebus & malis, déque hominum vita & moribus diſputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus, abhorret: philoſophos aliud in tempus reiiciamus: ad oratores, à quibus digreſſi ſumus, reuertamur. ‖ Extitit igitur iam ſenibus illis, quos paulò antè diximus, Iſocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magiſter, quamquam forenſi luce caruit, intráque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem, meo iudicio, eſt poſtea conſecutus. is & ipſe ſcripſit multa præclarè, & docuit alios: & cum cetera melius, quàm ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere ſeruari. ‖ Ante hunc enim verborum quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio, nulla erat: aut, ſi quando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam: quæ forſitan laus ſit: verumtamen, natura magis, tum caſu nonnumquam, quàm aut ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat. ‖ Ipſa enim natura circumſcriptione quadam verborum comprehendit, concluditque ſententiam: quæ cum aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerumque numeroſè. Nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, iudicant, & ſpiritu quaſi

neceſſitate

neceſſitate aliqua, verborum comprehenſio terminatur: in quo non modò defici, ſed etiam laborare turpe eſt. ‖ Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus non verſatus, ſed egregiè ſubtilis ſcriptor atque elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere. nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facilè dixeris. Nihil acutè inueniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (vt ita dicam) ſubdolè, nihil verſutè, quod ille non viderit: nihil ſubtiliter dici, nihil preſſè, nihil enucleatè, quo fieri poſſit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum grauitate, vel ſententiarum, quo quidquam eſſet elatius. ‖ Huic Hyperides proximus, & AEſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant ſcripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam, &, vt opinio mea fert, ſuccus ille, & ſanguis incorruptus vſque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor. ‖ Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſſimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quam palæſtra. itaque delectabat magis Athenienſeis, quàm inflammabat: proceſſerat enim in ſolem, & puluerem, non vt è militari tabernaculo, ſed vt è Theophraſti, doctiſſimi hominis, vmbraculis. ‖ Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramque reddidit: & ſuauis, ſicut fuit, videri maluit, quã grauis: ſed ſuauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: & tãtùm vt memoriam concinnitatis ſuæ, non (quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus eſſet auditus. ‖ Videſne igitur, vt in ea ipſa vrbe, in qua & nata, & alta ſit eloquentia, quàm ea ſerò prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatẽ, & Piſiſtrati, de nullo, vt diſerto, memoriæ proditum eſt. At hi quidem, vt populi Romani ætas eſt, ſenes: vt Athenienſium ſæcula numerantur adoleſcentes debent videri. Nam etſi Seruio Tullo regnante viguerunt, tamen multò diutius Athenæ iam erant, quàm eſt Roma, ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam ſemper oratio. ‖ Neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyſſi tribuiſſet Homerus, & Neſtori (quorum alterum vim habere voluit, alterum ſuauitatem) niſi iam tum eſſet honos eloquentiæ: neque ipſe Poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuiſſet: cuius etſi incerta ſunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum, ſiquidem non infra ſuperiorem Lycurgum fuit, à quo eſt diſciplina Lacedæmoniorum adſtricta legibus. ‖ Sed ſtudium eius generis, maiórque vis agnoſcitur in Piſiſtrato. Deníque hunc proximo ſæculo Themiſtocles inſecutus eſt, vt apud nos, perantiquus: vt apud Athenienſeis, non ita ſanè vetus. Fuit enim regnante iam Græcia, noſtra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volſcorum illud grauiſſimum, cui Coriolanus exſul interfuit, eodem ferè tempore, quo Perſarum bellum, fuit, ſimiliſque fortuna clariſſimorũ virorũ. ‖ Siquidẽ vterque, cùm ciuis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſteis contulit, conatúmque iracundiæ ſuæ morte ſedauit. nam etſi aliter eſt apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, vt huic generi mortis potiùs aſſentiar. At ille ridens, Tu verò, inquit, arbitratu: quoniam quidem conceſſum eſt Rhetoribus ementiri in hiſtoriis, vt aliquid dicere poſſint argutiùs. vt enim tu nunc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle finxit. ‖ Nam, quem Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco natus, ſummúſque vir, & paulò ætate poſterior, tantum mortuum ſcripſit, & in Attica clam humatum, addidit fuiſſe ſuſpicionem veneno ſibĩ conſciuiſſe mortem: hunc iſti aiunt, cum taurum immolauiſſet, excepiſſe ſanguinem patera, & eo poto, mortuum cõcidiſſe. Hanc enim mortem Rhetoricè & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria, & Coriolano, pateram quoque à me ſumas licet: præbebo etiam hoſtiam, vt Coriolanus ſit planè alter Themiſtocles.

‖ SIT ſanè, inquam, vt lubet, de iſto: & ego cautiùs poſthac hiſtoriam attingam, te audiẽte: quem rerum Romanarum auctorem laudare poſſum religioſiſſimum. Sed tum ferè Pericles, Xanthippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora Phyſico eruditus, exercitationem mentis à reconditis, abſtruſiſque rebus ad cauſas forenſeis, populareſque facilè traduxerat. Huius ſuauitate maximè hilaratæ ſunt Athenæ: huius vbertatem, & copiam admiratæ, eiuſdem vim dicendi, terroremque timuerunt. ‖ Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectũ tulit. Nec enim in conſtituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt comes otiique ſocia, & iam bene conſtitutæ ciuitatis quaſi alumna quædã, eloquentia. ‖ Itaq; ait Ariſtoteles, cùm ſublatis in Sicilia tyrannis, res priuatæ longo interuallo iudiciis repeterentur, tum primum, quòd eſſet acuta illa gens, & controuerſia natura, artẽ, & præcepta Siculos, Coracem & Tiſiam conſcripſiſſe. Nam antea neminem ſolitum via, nec arte, ſed accuratè tamen, & de ſcripto pleroſque dicere: ſcriptáſque fuiſſe, & paratas à Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quæ nunc cõmunes appellantur loci. ‖ Quod idẽ feciſſe Gorgiam, cùm ſingularũ rerum laudes, vituperationéſq; conſcripſiſſet: quòd iudicaret hoc oratoris eſſe maximè proprium, rẽ augere poſſe laudando, vituperandóq; rurſus affligere. Huic Antiphõtem Rhamnuſium ſimilia quædã habuiſſe conſcripta, quo neminẽ vnquam melius vllã orauiſſe capitis cauſam, cùm ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcripſit Thucydides. ‖ Nã Lyſiam primò profiteri ſolitũ artẽ eſſe dicẽdi: deinde, quòd Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eũ ſcribere aliis cœpiſſe, partẽ remouiſſe. Similiter Iſocratẽ primò artem dicendi eſſe negauiſſe, ſcribere autẽ aliis ſolitum orationes, quibus in iudiciis vterentur,

sed, cùm ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur) sæpe ipse in iudicium vocaretur: orationes aliis destitisse scribere, totúmque se ad arteis componendas transtulisse. || 49 Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fonteis vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres, ad ipsorum, sanè recenteis. Nam antequam delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarū. || 50 Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanū scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmonium verò vsque ad hoc tēpus audiui fuisse neminem, Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicētem, Breuitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet. || 51 At verò extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximíque huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomē reddiderunt. Nam vt semel è Piræeo eloquentia euecta est, omneis peragrauit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, vt se externis oblineret moribus, omnémque illam salubritatem Atticæ dictionis, quasi sanitatem perderet, ac loqui pene dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes. Rhodii saniores, & Atticorum similores. || 52 Sed de Græcis hactenus. etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Brutus, Ista verò, inquit, quàm necessaria fuerint, non facilè dixerim: iucunda certè mihi fuerunt, neque solùm non longa, sed etiam breuiora, quam vellem. Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantum ex monumentis suspicari licet. || 53 Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Iunio Bruto illi, nobilitatis vestræ principi, defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tam acutè, argutéque coniecerit? qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit? qui potentissimum regem, clarissimi regis filium expulerit. ciuitatémque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annis, legibus, iudiciisque deuinxerit? qui collegæ suo imperiū abrogauerit, vt è ciuitate regalis nominis memoriam tolleret? quod certè effici nō potuisset, nisi esset oratione persuasum. || 54 Videmus itē paucis annis post reges exactos, cùm plebs prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eúmque montem, qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium dictatorē dicendo sedauisse discordias, eique ob eā rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem potitum, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiam plebem in patres incitatam, legibus, & concionibus suis mitigauerit. || 55 Possimus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iamiam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabriciū, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: T. Coruncanium, quòd ex pontificum commentariis longè plurimùm ingenio valuisse videatur: M. Curium, quòd is tribunus plebis interrege Appio cæco, diserto homine, comitia contra reges habente, cùm de plebe C O S S. non accipiebat, patres antè auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnū, nondum lege Menia lata. || 56 Licet aliquid etiā de M. Popilii ingenio suspicari, qui cùm consul esset, eodémque tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione, & seditione nuntiata, vt erat læna amictus, ita venit in concionem, seditionémque cùm auctoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum vllum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse videor, tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. || 57 Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem de agro Gallico, & Piceno viritim diuidendo tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Quintus etiam Maximus Verrucosus, orator habitus est temporibus illis: & Q. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone cōsul fuit. Quem verò extet, & de quo sit memoriæ proditū, eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ est autor, & idoneus quidē mea sententia, Q. Ennius, præsertim cùm & ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo ex quo nulla suspicio est, amicitia causa esse mentitum. || 58 Est igitur sic apud illum in nono (vt opinor) annali:

Additur orator Cornelius suauiloquenti
Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
Marci Filius. --& oratorem appellat, & suauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam est in plerisque. latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiæ certè maxima.

--is dictus. ollis popularibus olim
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi.

|| 59 Probè verò, vt enim hominis decus, ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclarè tum illi homines florē populi esse dixerunt, --suadæque medulla. Πειθὼ quam vocant Græci, cuius effector est orator, hanc Suadam appellauit Ennius. eius autem Cethegum medullam fuisse vult, vt, quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus C O S S. cum P. Tuditano fuit bello Punico secūdo, quæstórque his C O SS. || 60 M. Cato, modò plane annis C X L. ante me C O S S. & idipsum nisi vnius esset Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, vt alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Næuianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, vt in veteribus commentariis scriptum est, Næuius est mortuus: quamquam Varro noster diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Næuii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos antè dixi consules mortuus est, Catone censore.

Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis I X. post eum fuit consul, eum nos vt peruеterem habemus, qui L. Marcio, M. Manilio consulibus mortuus est, annis L X X X I I I. ipsis ante me consulem. Nec verò habeo quemquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant: & hercules hæ quidem extant. Ipsæ enim familiæ sua quasi ornamenta, ac monumenta seruabant, & ad vsum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, cùm homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: vt, si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Seruio Sulpicio consule, anno x. post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ veræ sunt, quàm Attici Lysiæ: cuius arbitror plurimas [illegible]. Est enim Atticus, quoniam certè Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quamquam Timæus eum, quasi Licinia, & Mucia lege repetit Syracusas: & quodammodo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo, acuti sunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates consectentur: quos valetudo modò bona sit, tenuitas ipsa delectat, quamquam in Lysia sunt sæpe etiam lacerti, sic vt fieri nihil possit valentius: verùm est certè genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem virum? dii boni. mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem. oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo grauior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserendóque subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc inuenerim, & legerim) & verbis, & rebus illustribus. licet ex his eligant ea, quæ notatione, & laude digna sint. omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam verò origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis iam antè sæculis & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam vt horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cùm breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suæ: quod idem Lysiæ Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altiùs oratio. Sed & in nostris inscitia est, quòd ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt quidem: Hyperidæ volunt esse, & Lysiæ. Laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem, atque vtinam imitarentur, nec ossa solùm, sed etiam sanguinem. gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias & Hyperides amatur, cùm penitus ignoretur Cato? Antiquior est huius sermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit, & adde numeros, & aptior sit oratio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt. iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus vtantur, quos appellant τρόπυς, & sententiarum, orationísque formis, quæ vocant σχήματα. non verisimile est, quàm sit in vtroque genere & creber, & distinctus Cato. Nec verò ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius: quippe cùm ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, vt nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. sed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac vna dicendi versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, non intelligit, Canachi signa, rigidiora esse, quàm vt imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & iam planè perfecta, vt mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt vsi plus quàm quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta sunt omnia, & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. Nihil est enim simul & inuentum, & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus vbi sunt?

--quos olim Fauni, vatésque canebant,
Cùm neque musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat.

Ante hunc: Ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. nam & Odyssea Latina est, sic tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ, non satis dignæ, quæ iterum legantur. Atque hic Liuius qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano C O S S. docuit, anno ipso, antequā natus est Ennius: post Romam conditam autem quartodecimo, & quingentesimo, vt hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Accius autem à Q. Maximo quintùm consule captum Tarento scripsit Liuium, annis x x x. postquam eum fabulam docuisse & Atticus scribit. & nos in antiquis cōmentariis inuenimus. Docuisse autē fabulā annis pōst xx. C. Cornelio, Q. Minucio C O S S. ludis Luctatiis, quos Salinator Senēsi prælio vouerat. In quo tantus error Accii fuit, vt his COSS. X L. annos natus Ennius fuerit: cui cū æqualis fuerit Liuius, [illegible] fuit aliquanto is, qui pri-

mus fabulam dedit, quàm ij, qui multas docuerant ante hos C O S S. & Plautus, & Næuius. 74 || Hæc si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflāmauit studio, illustrium hominum ætates, & tempora persequendi. Ego verò, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. 75 || Rectè, inquam, Brute, intelligis: atque vtinam extarent illa carmina, quę multis sæculis ante suā ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato, tamen illius quem in vatibus, & Faunis enumerat Ennius, & bellū Punicum, 76 quasi Myronis opus delectat. || Sit Ennius sanè, vt est certè, perfectior: qui si illum, vt simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellū reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, B --scripsere, inquit, alij rem Versibus, --& luculentè quidem scripserunt, etiam si minus, quàm tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet, qui à Næuio vel sumsisti multa, si fateris: 77 vel, si negas, surripuisti. || Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit, si corpore valuisset in primis habitus esset disertus. Indicant cùm oratiunculæ, tum histo-78 ria quædam Græca, scripta dulcissimè. || Numeróque eodèm fuit Sex. AElius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis literis studuit, isque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. C Iam enim erat vnctior quædam splendidiórque consuetudo loquendi. Nam, hoc prætore ludos Apollini faciente, cùm Thyesten fabulam docuisset, Qu. Marcio, Cn. Seruilio 79 C O S S. mortem obiit Ennius. || Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. qui bis C O S. & Censor fuit, cuius est oratio Græca apud Rhodios: quem ciuem cùm grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis Consul & Censor fuit, habitum eloquentem, M. alium illius, qui sacra acceperit, filium, dicunt. etiam L. Lentulum, qui tum C. Figulo C O S. fuit. Q. Nobiliorem, M. filium, iam patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Qu. Ennium, qui cum patre eius in AEtolia militauerat, ciuitate donauit, cùm triumuir coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum huius Qu. D 80 Fuluij collegam, non indisertum, dicunt fuisse. || Atque etiam L. Paulus Africani pater personam principis ciuis facilè dicendo tuebatur: at vero etiam tum Catone viuo qui annos quinque, & L X X X. natus excessit è vita, cùm quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa, contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit: Sed viuo Catone, mino-

A res natu multi vno tempore oratores floruerunt. || Nam & A. Albinus, is, qui Græcè scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & literatus, & disertus fuit, & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & vnà Ser. Fabius Pictor, & iuris, & literarum, & antiquitatis bene peritus Quintúsque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filij consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano, cuius & aliæ sunt orationes, & contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fānij annalibus. || Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorū potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens sine controuersia Ser. Galba, eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractauit, vt egrederetur à proposito ornandi causa, vt delectaret animos, aut permoueret, vt augeret rem, vt miserationibus, vt cōmunibus locis vteretur: sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolent magis antiquitatem, quàm aut Lælij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaque exaruerunt, vix iam vt appareant. || De ipsius Lælij, & Scipionis ingenio, quamquam ea iam est opinio, vt plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælij de collegis non melior, quàm de multis quam voles, Scipionis: non quò illa Lælii quidqnam sit dulcius, aut quòd de religione dici possit augustius: sed multò tamē vetustior, & horridior ille, quàm Scipio, & cùm sint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & libenter verbis etiam vti paulò magis priscis C Lælius. || Sed est mos hominum, vt nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam vt ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi vtrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum iudicio solùm videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. || Erat omnino tum mos vt in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: vt faciles essent in suū cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnæ, me ex Publio Rutilio Rufo audisse, cùm diceret adolescentulo se accidisse, vt ex Senatusconsulto Publius Scipio, & Dec. Brutus (vt opinor) C O S S. de re atroci, magnáque quærerent. Nā cùm in sylua sua ita facta cædes esset, notique homines interfecti, insimulareturque familia, partim etiam liberi, societatis eius, quæ pecuaria de Publio D Cornelio, Lucio Mummio C E N S S. redemisset, decreuisse senatum, vt de ea re cognoscerent & statuerent consules. || Causam pro publicanis accuratè, vt semper solitus esset, elegantérque dixisse Lælium. Cum Consules re audita, amplius de consilii sententia pronuntiauissent: paucis interpositis diebus iterum Lælium multò diligentiùs, meliúsque dixisse:

dixisse: Iterúmque eodem modo à consulibus rem esse prolatam. Tum Lælium, cum eum socij domum reduxissent, egissentque gratias, &, ne defatigaretur, orauissent locutum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiosè, accuratéque fecisse: sed se arbitrari, causam illam à Sergio Galba, quòd is in dicendo ornatior, acriórque esset, grauius & vehementius posse defendi. Itaque auctoritate Caij Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam. (87) || Illum autem, quòd ei viro succedendum esset, verecundè & dubitanter recepisse. vnum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, componendáque posuisse. &, cùm cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manè venisset, vt eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret: vsque vllum, quo ad ei nuntiatum esset Consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse: quorum aliud dictare eodem tempore solitus esset. interim cùm esset ei nuntiatum tempus esse, & exisse in ædeis eo colore, & iis oculis, vt egisse causam non commentatum putares. (88) || Addebat etiam, ídque ad rem pertinere putabat: scriptores illos malè multatos exisse cùm Gaba. Ex quo significabat, illum non in augendo solùm, sed etiam in meditando vehementem, atque incensum fuisse. Quid multa? magna exspectatione plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam, tanta vi, tantaque grauitate dixisse Galbam, vt nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multáque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die, quæstione liberatos esse. (89) || Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cùm duæ summæ sint in oratore laudes, vna subtiliter disputandi, ad docendum: altera grauiter agendi, ad animos audientium permouendos: multóque plus proficiat is, qui inflammet iudicé, quam ille, qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maximè cognita est, cùm, Lusitanis à Seruio GAlba prætore contra interpositam, vt existimabatur, fidé interfectis, T. Libone tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegii similem ferente, summa senectute (vt antè dixi) Marcus Cato legem suadens, in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus. (90) || Tū igitur recusans Galba pro sese, & populi Romani fidem implorans, cùm suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cuius orbitas & fletus mirè miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma propter pueros, misericordia populi cōmota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, vt ex orationibus eius intelligi potest. (91) || Cùm hæc dixissem, & paulum in erquieuissem. Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat, quod mirari non possum in iis, qui nihil omnino scripti reliquerūt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quàm dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiā labor accederet ad forensem. pleræque enim scribuntur orationes habitæ iam, non vt habeantur. (92) || Alios non laborare, vt meliores fiāt: nulla enim res tantùm ad dicendū proficit, quātum scriptio. memóriam autem in posterum ingenij sui non desiderā, cùm se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eámque etiam maiorem visum iri, si in existimātium arbitrium sua scripta nō venerint: alios, quòd meliùs putent dicere se posse, quàm scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque contigit, vt ipsi Galbæ. (93) || Quem fortasse vis non ingenii solùm, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebátque, vt & incitata, & grauis, & vehemens esset oratio: dein cùm otiosus stylum prehenderat, motúsque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccessebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere nō solet, propterea quòd prudentia numquam deficit oratorem, qua ille vtens eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest, isque cùm concedit, omnis illa vis, & quasi flamma oratoris extinguitur. (94) || Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummi fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem Lucius, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. (95) || P. etiam Popilius cùm ciuis egregius, tum non indisertus fuit. C. verò filius eius, disertus. Caiúsque Tuditanus cùm omni vita, atque victu exultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodémque in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit Tiberiū Gracchum patientia, ciuis in rebus optimus constantissimus, M. Octauius. At verò M. AEmilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulò minor natu, & summus orator est habitus, & fuit, vt apparet ex orationibus scriptor sanè bonus. (96) || Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & verborum comprehensio, etiam artifex (vt ita dicam) stylus. Hunc studiosè duo adolescentes ingeniosissimi, & propè æquales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemtus orator, temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine vlla commendatione maiorum est adeptus. (97) || Tum L. Cassius multùm potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen: homo non liberalitate, vt alii, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ, M. Antius Briso, tribunus pl.

diu restitit, M.Lepido Coss. adiuuante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quòd eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum cluentes consilio & lingua, plus authoritate tamen, & gratia subleuabant. Sed Pompeij sunt scripta nec nimis extenuata (quamquam veterum est similis) & plena prudentiæ. ‖ P. Crassum valde probatum oratoré iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore, Ser. Galba, cuius C. filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat: &, cùm esset P. Mucii filius, fratrémque haberet P. Scæuolam domi ius ciuile cognouerat. In eo industriam constat summam fuisse, maximámque gratiam, cùm & cõsuleretur plurimùm, & diceret. ‖ Horum ætatibus adiuncti duo C. Fannii, C. & M. filii fuerunt: quorum C. filius, qui COS. cum Domitio fuit, vnam orationem de sociis, & nomine Latino, cõtra Gracchum reliquit, sanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? éstne ita Fannii? nã varia opino pueris nobis erat. alii à C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illos quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobileis, quòd quisque potuisset, in illam orationem cõtulisse. ‖ Tum ego, Audiui equidem ista, inquã, de maioribus natu, sed numquam sum adductus, vt crederé: eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omniũ. sed nec eiusmodi est, vt à pluribus confusa videatur. vnus enim sonus est totius orationis, & idem stylus. nec de Persio reticuisset Gracchus, cùm & Fãnius de Menelao Maratheno, & de ceteris obiecisset, præsertim cùm Fannius nũquam sit habitus elinguis. nam & causas defensitauit, & tribunatus eius, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, nõ obscurus fuit. ‖ Alter autem C. Fannius, M.F.C. Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præsertim cùm ille Qu. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse: Is tamé instituto Lælii Panætiũ audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non inelegãter scripta perspici potest: quæ neque nimis est infans, neq; perfectè diserta. ‖ Mutius auté augur, quod per se opus erat, ipse dicebat, vt de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentię genere præstitit. L. Cælius Antipater, scriptor (quemadmodum videtis) fuit, vt temporibus illis, luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, vt L. Crassi, magister. ‖ Vtinam in Ti. Graccho, Caióque Carbone talis mens ad rempub. bene gerendam fuisset. quale ingenium ad bene dicendum fuit, profectò nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimũ tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem, morte voluntaria se à seueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. ‖ Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos è Græcia magistros, in eis iam adolescens Diophanem Mitilenæum, Græciæ, temporibus illis, disertissimum. sed & breue tempus ingenii augendi, & declarandi fuit. ‖ Carbo, quoad vita suppeditauit, est in multis iudiciis, causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat: addebat, industrium etiam, & diligétem, & in exercitationibus, commẽtationibúsque multum operæ solitum esse ponere. ‖ Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eóque forum tenente plura fieri iudicia cœperunt. Nam & quæstiones perpetuæ, hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt: L. enim Piso, tribunus pleb. legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio Cos. tulit. ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut author, aut dissuasor fuit: isque & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt, & annaleis, sanè exiliter scriptos: & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido & Mancino Coss. tulit. ‖ Vester etiam D. Brutus, M. filius, vt ex familiari eius L. Accio Poeta sum audire solitus, & dicere nó inculte solebat, & erat cùm literis Latinis, tum etiã Gręcis, vt temporibus illis, satis eruditus. Quę tribuerat idem Accius etiam Qu. Maximo L. Pauli nepoti. Et verò antè maximum illum Scipioné, quo duce priuato Ti. Gracchus occisus esset, cùm omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. ‖ Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rép. duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquẽtiæ dicitur. Iisdémque temporibus L. Furius Philus perbene Latinè loqui putabatur, literatiúsque, quàm ceteri. P. Scæuola valde prudenter & acutè, paulò etiam copiosius. Nec multò minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paulò feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Africani sororis filius: mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed vt studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidẽ, sed vt vita, sic oratione etiam turbulentus. ‖ M. Drusus, C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fecit, vir & oratione grauis, & auctoritate: eiq; proximè adiũctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pénus facilè agitauit in tribunatu C. Gracchũ, paulũ ætate antecedẽs. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste COSS. quęstor Gracchus, tribunus Pénus, illius M. filius,

lius, qui cum Quint. AElio C O S S. fuit: sed A
omnia is summa sperãs, ædilitius est mortuus.
Nam de T. Flaminio, quem ipse vidi, nihil
110 accepi, nisi Latinè diligenter locutum. || Iis
adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius,
C. Gracchus. de Scauro, & Rutilio breuiter
licet dicere, quorum neuter summi oratoris
habuit laudem, & vterque in multis causis
versatus erat. In quibusdam laudandis viris,
etiamsi maximi ingenii non esset, probabilis
tamen industria, quamquam iis quidem non
omnino ingenium, sed oratorium ingenium
defuit. Neque enim refert videre, quid dicendũ
sit, nisi id queas solutè, & suauiter dicere
111 ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit
voce, vultu, motúque conditius. ||Quid dicam
opus esse doctrina? sine qua etiàm si quid bene
dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuitò
fit, semper paratum esse non potest. In
Scauri oratione, sapientis hominis, & recti,
grauitas summa, & naturalis quædam inerat B
112 auctoritas, non vt causam, sed vt testimonium
dicere putares, cum pro reo diceret. ||Hoc dicẽdi
genus, ad patrocinia mediocriter aptum
videbatur: ad senatoriam verò sententiã, cuius
erat ille princeps, vel maximè, significabat
enim non prudentiam solum, sed quod
maximè rem continebat, fidem habebat hoc
à natura ipsa, quod à doctrina non facilè posset.
quamquam huius quoque ipsius rei, quẽadmodum
scis, præcepta sunt. Huius & orationes
sunt, & tres ad L. Fusidium libri scripti de
vita ipsius acta, sanè vtiles, quos nemo legit.
At Cyri vitam, & disciplinam legunt, præclaram
illam quidem, sed neque tam rebus nostris
113 aptam, nec tamen Scauri laudibus antepon̄edam.
|| Ipse etiam Fusidius in aliquo patronorum
numero fuit. Rutilius autẽ in quodam
tristi, & seuero genere dicendi versatus
est, & vterque natura vehemens, & acer. Itaque
cùm vnà consulatum petiuissent, non ille C
solùm, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus
designatum competitorem, sed Scaurus etiam
absolutus, Rutilium in iudicium vocauit:
multaque opera, multaque industria Rutilius
fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem
114 magnum munus de iure respondendi sustinebat.
|| Sunt eius orationes ieiunæ: multa
præclara de iure, doctus vir, & Græcis
literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus
in Stoicis: quorum peracutum, & artis
plenum orationis genus, sed tamen exile,
nec satis populari assentioni accommodatum.
Itaque illa, quæ propria est huius disciplinæ
Philosophorum de se ipsorum opinio,
115 firma in hoc viro, & stabilis inuenta
est. Qui quum innocentissimus in iudicium
vocatus esset (quo iudicio conuulsam penitus
scimus esse rempub.) cùm essent eo tempore
eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius
consulares, eorum adhibere neutrum D
voluit, dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta,
quòd sororis erat filius, & is quidem tamen,
vt orator, quamquam erat admodum adolescens.
Sed Quint. Mucius enucleatè ille quidem,
& politè, vt solebat, nequaquam autem
116 ea vi atque copia, quam genus illud iudicii,
& magnitudo causæ postulabat. || Habemus
igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurũ
in antiquis. vtrumque tamen laudemus, quoniam
per illos ne hæc quidem in ciuitate genera,
hac oratoria laude caruerũt. Volo enim
vt in scena, sic etiam in foro, non eos modò
laudari, qui celeri motu, & difficilli vtantur,
sed eos etiam, quos statarios appellant,
quorum sit illa simplex in agendo veritas, nõ
molesta. ||Et quoniam Stoicorum est facta mẽtio, 117
Quint. AElius Tubero fuit illo tempore,
L. Pauli nepos, nullo in oratorũ numero, sed
vita seuerus, & congruens cum ea disciplina,
quam colebat: paulò etiam durior: qui
quidem in triumuiratu iudicauerit contra
P. Africani, auunculi sui, testimonium, vacationem
augures, quo minus iudiciis operam
darent, non habere: sed vt vita, sic oratione
durus, incultus, horridus. itaq; honoribus
maiorum respondere non potuit. Fuit autem
constans ciuis, & fortis, & in primis
Graccho molestus, quod indicat Gracchi in
eum oratio. sunt etiam in Gracchum, Tuberonis.
Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus
in disputando. || Tum Brutus, Quàm hoc 118
idem in nostris contingere intelligo, quòd
in Græcis, vt omnes ferè Stoici, prudentissimi
in disserendo sint, & id arte faciant, sintque
architecti pene verborum: iidem traducti
à disputando ad dicendum, inopes reperiantur.
Vnum excipio Catonem, in quo, perfectissimo
Stoico, summam eloquentiam non
desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in
Rutilo quidem magnã, in Tuberone nullam
video fuisse. || Et ego, non inquam, Brute, si- 119
ne causa propterea quòd istorum in Dialecticis
omnis cura consumitur: vagum illud orationis,
& fusum, & multiplex non adhibetur
genus. Tuus autem auunculus, quemadmodum
scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum
fuit: sed dicere didicit à dicendi magistris,
eorúmque more se exercuit. Quod
si omnia à Philosophis essent petenda: Peripateticorum
institutis commodiùs fingeretur
oratio. || Quo magis tuum, Brute, iudicium 120
probo, qui eorum, id est ex vetere Academia
Philosophorum, sectam secutus es, quorum
in doctrina, atque præceptis disserendi
ratio coniungitur cum suauitate dicendi, &
copia: quamquam ea ipsa Peripateticorum
Academicorúmque consuetudo in ratione dicendi
talis est, vt nec perficere oratorem
possis ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus.
Nam, vt Stoicorum adstrictior est
oratio, aliquantòque cõtractior, quàm aures
populi requirunt: sic illorum liberior, & latior,
quàm patitur consuetudo iudiciorum, &
fori. || Quis enim vberior in dicendo Plato- 121
ne? Iouem sic, vt aiunt Philosophi, si Græcè
loquatur, loqui. Quis Aristotele neruosior?
Teophrasto dulcior? Lectitauisse Platonem
studiosè, audiuisse etiam Demosthenes dicitur:
idque apparet ex genere, & granditate
verborum. dicit etiam in quadam epistola
hoc ipse de sese. Sed & huius oratio in Philosopiam
translata pugnacior (vt ita dicã)
videtur, & illorum in iudicia, pacatior.
||Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, 122
& gradus persequamur. Nobis verò, inquit
Atticus, & vehementer quidem, vt pro Bruto
etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem
ætatis ferè, sanè illustris orator, cuius de inge
nio ex orationibus eius existimari potest.

Sunt enim & aliæ, & pro Seruio Fuluio de inceſtu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris omnium optima putabatur, quæ vix iam comparet in hac turba nouarum voluminum. 123 ‖ Præclarè, inquit Brutus, teneo qui iſtam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquã, intelligo, Brute, quem dicas. certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortaſſe, quòd veteres orationes poſt noſtras, non à me quidem (meis enim illas antepono) ſed à pleriſque legi sũt deſitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque, quamquam video mihi multa legenda iam te 124 auctore, quæ antea contemnebam. ‖ Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes: veruntamen nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripſit etiã alia nonnulla, & multa dixit: & illuſtria, & in numero patronorum fuit: vt eum mirer, cùm & vita ſuppeditauiſſet, & ſplendor ei 125 non defuiſſet, C O S. non fuiſſe. ‖ Sed ecce in manibus vir & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam: Brute, pleniorem & vberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, ſic exiſtimo, atque iſtum de ſuperioribus pene ſolũ lego. Immò planè, inquam, Brute, legas cenſeo. Damnum enim, illius immaturo interitu, res Romanæ, Latinæque literæ fecerunt. 126 ‖ Vtinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ, præſtare voluiſſet. quàm ille facilè tali ingenio, diutius ſi vixiſſet, vel paternam eſſet, vel auitam gloriam conſequutus! Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet paré neminem. grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis: genere toto grauis: manus extrema non acceſſit operibus eius: præclarè inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſquam alius, iuuẽtuti. non enim ſolum acuere, ſed etiã alere inge-127 nium poteſt. ‖ Huic ſucceſſit ætati C. Galba, Seruij illius eloquẽtiſſimi viri filius, P. Craſſi eloquentis, & iuriſperiti gener. Laudabãt hũc patres noſtri, fauebant etiam propter patris memoriam, ſed cécidit in curſu. Nam rogatione Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cùm pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis erat, vt eum etiam diſceremus. hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditã 128 iudicio publico eſt condemnatus. ‖ P. Scipio, qui eſt in conſulatu mortuus, non multùm ille quidem: nec ſæpe dicebat, ſed & Latinè loquendo, cuiuis erat par, & omneis ſale, faceuiſque ſuperabat. eius collega L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatus (nam P. Popillium vi C. Grachi expulſum ſua rogatione reſtituit) vir & acer, & non indiſertus, triſteis exitus habuit conſulatus. Nam inuidioſa lege Manilia quæſtio C. Galbam ſacerdotem, & quatuor conſulareis, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuémque præſtantiſſimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, à populo abſolutum, cùm is contra populi ſtudium 129 ſtetiſſet, Gracchani iudices ſuſtulerunt. ‖ Huius diſſimilis in tribunatu, reliquáque omni vita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indiſertus fuit. C. Fimbria temporibus iiſdem ferè, ſed longiùs ætate prouectus, habitus eſt ſanè (vt ita dicam) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulò feruidior, atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi, atque vita, bonus auctor in ſenatu. Item tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cùm virtute, tum etiam ipſo orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire vix poſſumus. ‖ Atque etiam ingenio, & ſermone eleganti, ſed valetudine incommoda, C. Sextius Caluinus fuit: qui etſi cùm remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat. Itaque conſilio eius, cùm volebant, homines vtebãtur: patrocinio, cùm licebat. Iiſdẽ temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi veſtro, qui cùm tanto nomine eſſet, patrémque optimum virum habuiſſet, iuris peritiſſimum, accuſationem factitauerit, vt Athenis Lycurgus. is magiſtratus non petiuit, ſed fuit accuſator vehemens, & moleſtus, vt facilè cerneres, naturale quoddã ſtirpis bonum degenerauiſſe vitio deprauatæ voluntatis. ‖ Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Cęſidenus fuit, quẽ ego audiui iam ſenem, cùm ab L. Sabellio multam lege Aquilia de iuſtitia petiuiſſet. Non feciſſem hominis pene infimi mentionẽ, niſi iudicaré, qui ſuſpicioſiùs, aut criminoſiùs diceret, audiuiſſe me neminem. Doctus etiã Græcis T. Albucius, vel potius pene Græcus: loquor, vt opinor: ſed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adoleſcens, perfectus Epicureus euaſerat, minimè aptum ad dicendum genus. ‖ Iámque Qu. Catulus, nõ antiquo illo more, ſed hoc noſtro (niſi, quid fieri poteſt perfectius) eruditus. multæ literæ, ſumma non vitæ ſolùm, atque naturæ, ſed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini ſermonis integritas: quæ perſpici cùm ex orationibus eius poteſt, tum facillimè ex eo libro, quẽ de conſulatu, & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli, & Xenophonteo genere ſermonis, miſit ad A. Furium Poetam, familiarem ſuum: qui liber nihilo notior eſt, quàm illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri. ‖ Tum Brutus. Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: ſed hæc mea culpa eſt: numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſiùs. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. nam de ſono vocis, & ſuauitate appellandarum literarum, quoniam filium cognouiſti, noli exſpectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cùm prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. ‖ Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum: ſed erat talis, vt, cùm quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, videtur eſſe inferior: cùm autem ipſum audires ſine comparatione, non modò contentus eſſes, ſed melius non quæreres. ‖ Quint. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant

de rep.

de rep. quod esset illis viris, & consulari di- A
gnitati satis. M. Aurelius Scaurus nõ sæpe di-
cebat, sed politè: Latinè verò in primis est e-
leganter locutus. Quæ laus eadem in A. Al-
bino bene loquendi fuit. Nam flamen Albi-
nus etiam in numero est habitus disertorum.
Quint. etiã Cæpio, vir acer, & fortis, cui for-
tuna belli, crimini: inuidia populi, calamita-
136 ti fuit. || Tum etiam C. & L. Memmii, fue-
runt oratores mediocres, accusatores acres,
atque acerbi. Itaque in iudicium capitis mul-
tos vocauerunt, pro reis non sæpe dixerunt.
Sp. Torius satis valuit in populari genere di-
cendi, is, qui agrum publicum vitiosa, & in-
utili lege, vectigali leuauit. M. Marcellus AE-
sernini pater, non ille quidem in patronis,
sed & in promptis tamen, & nó inexercitatis
137 ad dicendum, fuit, vt filius eius. || P. Lentulus,
L. etiam Cotta, prætorius, in mediocrium o-
ratorum numero, dicendi non ita multum
laude processerat, sed de industria, cũ verbis, B
tum etiam ipso sono quasi subrustico pro-
sequebatur, atque imitabatur antiquitatem.
Atque ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis
pluribus, intelligo, me nó ita disertos homi-
nes & retulisse in oratorum numerum, & re-
laturum. Est enim propositum colligere eos,
qui hoc munere in ciuitate functi sint, vt te-
nerent oratorum locum: quorum quidem
quæ fuerit ascensio, & quàm in omnibus re-
bus difficilis optimi perfectio, atque absolu-
138 tio, ex eo, quod dicam, existimari potest. || Quã
multi enim iam oratores commemorati sunt,
quamdiu in eorum enumeratione versa-
mur, cùm tamen spissè, atque vix, vt dudum
ad Demosthenem & Hyperidem, si nunc ad
Antonium, Crassumque peruenimus! Nam
ego sic existimo, hos oratores fuisse maxi-
mos, & in his primùm cum Græcorum gloria
139 Latinè dicendi copiam æquatam. || Omnia ve-
niebant Antonio in mentem: eáque suo quæ- C
que loco, vbi plurimum proficere, & valere
possent: vt ab imperatore equites, pedites,
leuis armatura: sic ab illo in maximè oppor-
tunis orationis partibus collocabantur. Erat
memoria summa, nulla meditationis suspicio:
imparatus semper aggredi ad dicendum vi-
debatur: sed ita erat paratus, vt iudices, illo
dicente, nonnumquam viderentur non satis
140 parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non
illa quidem elegantissimo sermone: itaque
diligenter loquendi laude caruit: neque ta-
men est admodum inquinatè locutus: sed
illa, quæ propriè laus oratoris est in verbis:
nam ipsum Latinè loqui, est illud quidem (vt
paulò antè dixi) in magna laude ponendum:
sed non tam sua sponte, quàm quòd est à ple-
risque neglectum. non enim tam præclarum
est scire Latinè, quàm turpe nescire: neque
tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Ro- D
mani proprium videtur: sed tamen Antonius
in verbis & eligendis (neque idipsum tam le-
poris causa, quàm ponderis) & collocandis, &
comprehensione deuinciendis, nihil non ad
rationem, & tanquam ad artem dirige-
bat: verum multò magis hoc idem in sen-
tentiarum ornamentis, & conformationibus.
141 || Quo genere quia præstat omnibus Demo-
sthenes, idcirco a doctis oratorũ est princeps
iudicatus. σχήματα enim quæ vocant Græci,

ea maximè ornant oratorem: eáque non tam
in verbis pingendis habent pondus, quam in
illuminandis sententiis. Sed cùm hæc ma-
gna in Antonio, tum actio singularis: quæ si
partienda est in gestum, atque vocem gestus e-
rat non verba exprimens, sed cum sententiis
congruens: manus, humeri, latera, supplosio
pedis, status, incessus, omnísque motus cum
verbis, sententiísque consentiens: vox per-
manens, verùm subrauca natura: sed hoc
vitium huic vni in bonum conuertebat. || Ha- 142
bebat enim flebile quiddam in quæstio-
nibus, aptúmque cùm ad fidem faciendam,
tùm ad misericordiam commouendam: vt
verum videretur in hoc illud, quod Demo-
sthenem ferunt ei, qui quæsiuisset, quid primũ
esset in dicendo, actionem: quid secundum,
idem, & idem tertium, respondisse. Nulla res
magis penetrat in animos, eósque fingit, for-
mat, flectit: taleísque oratores videri facit, qua-
les ipsi se videri volunt. || Huic alij parem 143
esse dicebant, alij anteponebant L. Crassum.
Illud quidem certè omnes ita iudicabant, ne-
minem esse, qui horum alterutro patrono,
cuiusquam ingenium requireret. Equidem,
quamquam Antonio tantùm tribuo, quantum
suprà dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri po-
tuisse perfectius. erat summa grauitas, erat
cum grauitate iunctus facetiarum, & vrbani-
tatis oratorius, non scurrilis, lepos. Latinè
loquendi accurata, & sine molestia diligens
elegantia: in disserendo mira explicatio: cùm
de iure ciuili, cùm de æquo & bono disputa-
retur, argumentorum, & similitudinum co-
pia. || Nam, vt Antonius coniectura mouen- 144
da, aut sedanda suspicione, aut excitanda, in-
credibilem vim habebat: sic interpretando, in
definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat
Crasso copiosius: idque cùm sæpe aliàs, tum
apud centumuiros in M. Curij causa cogni-
tum est. || Ita enim multa tum contra scri- 145
ptum pro æquo & bono dixit, vt hominem a-
cutissimum, Q. Scæuolam, & in iure, in quo il-
la causa vertebatur, peritissimum, obrueret ar-
gumentorum, exemplorúmque copia: atque
ita tum ab his patronis æqualibus, etiam con-
sularibus, causa illa dicta est? cùm vterque ex
contraria parte ius ciuile defenderet, vt elo-
quentium iurisperitissimus Crassus, iurisperi-
torum eloquentissimus Scæuola putaretur:
qui quidem cùm peracutus esset ad excogi-
tandum, quid in iure, aut in æquo verum aut
esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem
cum summa breuitate mirabiliter aptus.
|| Quare sit nobis orator in hoc interpretan- 146
di, explicandíque, & disserendi genere mira-
bilis, sic vt simile nihil viderim: in augendo,
in ornando, in refellendo magis existimator
metuendus, quàm admirandus orator. Verùm
ad Crassum reuertamur. || Tum Brutus, Et si 147
satis, inquit, mihi videbar habere cognitum
Scæuolam ex iis rebus, quas audiebam sæ-
pe ex C. Rutilio, quo vtebatur propter fami-
liaritatem Scæuolæ nostri, tamen ista mihi
eius dicendi tanta laus, nota non erat. Itaque
cepi voluptatem, tam ornatum virum, tám-
que excellens ingenium fuisse in nostra rep.
|| Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his 148
duobus quidquam fuisse in nostra ciuitate
præstantius. Nam, vt paulo antè dixi,

consultorum alterum disertissimum, diserto-
rum alterum consultissimum fuisse, sic in re-
liquis rebus ita dissimiles erant inter sese sta-
tuêre vt tamen non posses vtrius te malles
similiorem. Crassus erat elegantium parcis-
simus, Scæuola parcorum elegantissimus.
Crassus in summa comitate habebat etiam
seueritatis satis: Scæuolæ multa in seueri-
149 tate non deerat tamen comitas. || Licet om-
nia hoc modo: sed vereor, ne fingi videan-
tur hæc, vt dicantur à me quodammodo: res
se tamen sic habet, cùm omnis virtus sit,
vt vestra, Brute, vetus Academia dixit, medio-
critas: vterque horum medium quiddam vo-
lebat sequi: sed ita cadebat, vt alter ex alte-
rius laude partem, vterque autem suam to-
150 tam haberet. || Tum Brutus, cùm ex tua ora-
tione mihi videor, inquit, bene Crassum, &
Scæuolam cognouisse, tum de te, & de
Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vobis
cum illis similitudinem iudico. Quónam, in-
quam, istuc modo? Quia mihi & tu videris,
inquit, tantum iuris ciuilis scire voluisse, quan-
tum satis esset oratori: & Seruius eloquen-
tiæ tantum assumsisse, vt ius ciuile facilè pos-
sit tueri: ætatésque vestræ, vt illorum, ni-
151 hil, aut non ferè multum differunt. || Et ego,
De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Ser-
uio autem & tu probè dicis, & ego dicam
quod sentio. Non enim facilè quem dixe-
rim plus studij, quàm illum, & ad dicendum,
& ad omneis bonarum rerum disciplinas
adhibuisse. nam & in iisdem exercitationi-
bus, ineunte ætate, fuimus, & postea Rho-
dum vnà ille etiam profectus est, quo me-
lior esset, & doctior: &, inde vt rediit, vide-
tur mihi in secunda arte primus esse maluisse,
quàm in prima secundus. Atque haud scio,
an par principibus esse potuisset: sed fortasse
maluit, id quod est adeptus, longè omnium,
non eiusdem modò ætatis, sed eorum etiam,
152 qui fuissent in iure ciuili esse princeps. || Hîc
Brutus, Ain' tu'? inquit etiámne Qu. Scæuolæ
Seruium nostrum anteponis? Sic enim, in-
quam, Brute, existimo, iuris ciuilis magnum
vsum & apud Scæuolam, & apud multos
fuisse: artem, in hoc vno: quod nunquam ef-
fecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea
didicisset artem, quæ doceret rem vniuersam
tribuere in parteis, latentem explicare defi-
niendo, obscuram explanare interpretando,
ambiguam primùm videre, deinde distingue-
re, postremò habere regulam, qua vera &
falsa iudicarentur, & quæ quibus propo-
sitis essent, quæque non essent consequen-
153 tia. || Hic enim attulit hanc artem omnium
artium maximam, quasi lucem, ad ea, quæ
confusè ab aliis aut respondebantur, aut age-
bantur. Dialecticam mihi videris dicere, in-
quit. Rectè, inquam, intelligis: sed adiunxit
etiam & literarum scientiam, & eloquendi
elegantiam, quæ ex scriptis eius, quorum si
milia nulla sunt, facillimè perspici potest.
|| Cùmque dicendi causa duobus peritissi-
154 mis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. A-
quillio Gallo: Galli, hominis acuti, & exerci-
tati promptam, & paratam in agendo, & in re-
spondendo celeritatem subtilitate, diligentiá-
que superauit: Balbi, docti, & eruditi hominis
in vtraque re consideratam tarditatem vicit,

A expediendis, conficiendísque rebus: sic & ha-
bet quod vterque eorum habuit, & expleuit
155 quod vtrique defuit. || Itaque, vt Crassus mi-
hi videtur sapientiùs fecisse, quàm Scæuola
(hic enim causas studiosè recipiebat, in qui-
bus à Crasso superabatur: ille se cõsuli nole-
bat, ne qua in re inferior esset, quàm Scæuo-
la) sic Seruius sapientissimè. cùm enim duæ
ciuiles artes, ac forenses plurimum & laudis
haberent, & gratiæ: perfecit, vt altera præsta-
ret omnibus: ex altera tantũ assumeret, quan-
tum esset & ad tuendũ ius ciuile, & ad obti-
156 nendam consularem dignitatem satis. || Tum
Brutus, ita prorsus, inquit, & antea putabam,
Audiui enim nuper eum studiosè, & frequen-
ter, Sami, cùm ex eo ius nostrum põtificium,
qua ex parte cum iure ciuili coniũctum esset,
vellem cognoscere, & nunc meum iudicium
multò magis confirmo testimonio, & iudicio
tuo: simul illud gaudeo, quòd & æqualitas
B vestra, & pares honorum gradus, & artium,
studiorúmque quasi finitima vicinitas, tan-
tum abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ
solet lacerare plerosque, vti ea non modò
non exulcerare vestram gratiam, sed etiam
conciliare videatur. quali enim te erga illum
157 perspicio, tali illum in te voluntate, iudició-
que cognoui. || Itaque doleo & illius consilio,
& tua voce populum R. carere tamdiu: quod
cùm per se dolendũ est, tum multò magis cõ-
sideranti, ad quos ista non translata sint, sed
nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Di-
xeram, inquit, à principio, de repu. vt silere-
mus: itaque faciamus. nam si isto modo vo-
lumus singulas res desiderare, nõ modò quæ-
rendi, sed ne lugendi quidem finem reperie-
158 mus. || Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, &
institutum ordinem persequamur. Paratus
igitur veniebat Crassus, expectabatur, audie-
batur: à principio statim (quod erat apud eum
C semper accurratum) expectatione dignus
videbatur: non multa iactatio corporis,
non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non
crebra supplosio pedis: vehemens, & inter-
dum irata, & plena iusti doloris oratio: mul-
tæ & cum grauitate facetiæ: quódque difficile
159 est, idem & perornatus, & perbreuis. || Iam
in altercando inuenit parem neminem: ver-
satus est in omni ferè genere causarum, matu-
rè in locum principium oratorum venit. Ac-
cusauit C. Carbonem, eloquentissimum ho-
minem, admodum adolescens: summam in-
genii non laudem modò, sed etiam admi-
160 rationem est consecutus: || Defendit postea
Liciniam virginem, cùm annos XXVII. na-
tus esset in ea ipsa causa fuit eloquẽtissimus,
orationisque eius scriptas quasdam parteis
reliquit. Voluit adolescens in colonia Nar-
bonensi causæ popularis aliquid attingere,
eamque coloniam (vt fecit) ipse deducere.
D Extat in eam legem senior (vt ita dicam)
quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde
causæ, sed ita tacitus tribunatus, vt nisi in eo
magistratu cœnauisset apud præconem Gra-
161 nium: idque nobis bis narrauisset Lucil-
lius, tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita
prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scæuola
quidem tribunatu quidquam audiuisse vi-
deor, & eum collegam Crassi credo fuisse.
Omnibus quidem aliis, inquam, in magistra-
tibus

tibus sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suasit Seruiliam legem Crassus. Nam censuram sine Scæuola gessit. eum enim magistratum nemo vmquam Scæuolarum petiuit. sed hæc Crassi cùm edita oratio est, quam te sæpe legisse certò scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidémque annis mihi ætate præstabat. His enim Cos. eam legem suasit, quibus nati sumus, cùm ipse esset Qu. Cæpione Cos. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quàm Antonius. quod idcirco posui, vt, dicendi Latinè prima maturitas in qua ætate extitisset, posset notari: & intelligeretur iam ad summum pene esse perductam, vt eò nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui à Philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. [161] || Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Qu. Cæpione, defensione iuncta non breuis, vt laudatio: vt oratio autem, breuis, postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo vsus est. In his omnibus inest quidam sine vllo fuco veritatis color: quinetiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis, & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, dispertiebat orationem lubentius. [163] || Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso, libuisset scribere. cùm enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi, nobis reliquissent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. [164] || Et ego, Mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicum, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa asperè, multa facetè dicta sunt: plura etiam dicta, quàm scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius. nulla est enim altercatio clamoribus vmquam habita maioribus. Et vero fuit in hoc & popularis dictio excellens. [165] || Antonij genus dicendi multò aptius iudiciis, quàm concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. Nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenij, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur: quod idem de C. Cælio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summásque virtutes: eloquentiæ tantum, quod esset in rebus priuatis, amicis eius, in repub. ipsius dignitati satis. [166] || Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latinè, & diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superauit. eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. [167] || Eiusdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio, eo peruenisse videtur, quò potuit ferè Latinus orator sine Græcis literis, & sine multo vsu peruenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum vrbanitatis habent, vt pene Attico stylo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragœdias satis quidem ille acutè, sed parum tragicè transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, vt scitis, disertus. [168] || Fuit etiam Qu. Rubrius Varro, qui à senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer, & vehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonij perfamiliaris: cuius præfectus cùm esset in Cilicia, est interfectus: qui accusauit C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani patrem. [169] || Atque etiam apud socios, & Latinos oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus, è Marsis, quem ipse cognoui, prudens vir, & in dicendo breuis: Q. D. Valerij Sorani, vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis literis, & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc vrbem T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ. illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius: qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. [170] || Apud maiores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F. ferè ætate: eius autem oratio est pro Fregellanis, colonísque Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod vrbanis, præter vnum, quòd non est eorum, vrbanitate quadam quasi colorata oratio? [171] || Et Brutus Qui est, inquit, iste tandem vrbanitatis color? Nescio, inquam: tantùm esse quendam scio. Id tu, Brute, iam intelliges, cùm in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscíque possunt. Illud est maius, quòd in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat vrbaniùs. nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. [172] || Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Qu. Granio præcone dicacitate certare. Eón', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: vt ego iam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cùm percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet: & respondisset illa, atque addidisset, Hospes non pote minoris: tulisse eum molestè, se non effugere hospitis speciem, cùm ætatem ageret Athenis, optiméque loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est quidam vrbanorum, sicut ille Atticorum sonus: sed domum redeamus, id est ad nostros reuertamur. [173] || Duobus igitur summis, Crasso & Antonio, L. Philip-

pus proximus accedebat, sed longo interuallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis cum secundum numerauerim, aut tertium, qui vix è carceribus exierit, cùm palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, vix vt in eodem curriculo esse videatur: sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, vt temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. |

174 Horum ætati propè coniunctus L. Gellius nō tá vendibilis, oratorquàm vt nescires, quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis: sed in magnos oratores inciderat eius ætas, multam tamen operam amicis, & vtilem præbuit: atque ita diu vixit, vt multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. ||

175 Iisdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui Cos. cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè, Cnéúsque Pompeius Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater eius præstantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam Geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus, & paulò post eum C. Bilienus, homo per se magnus, propè simili ratione summus euaserat, qui Cos. factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. |

176 Cn. autem Octauij eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur, Censeo, inquit Atticus. eloquenteis enim videbâre, non sedulos velle conquirere. |

177 Festiuitate igitur, & facetiis, inquam, C. Iulius. L. F. & superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit, oratórque fuit minimè ille quidem vehemens, sed nemo vnquam vrbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus sicut ex eiusdem tragœdiis, lenitas eius sine neruis perspici potest. |

178 Eius æqualis P. Cethegus, cui de rep. satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitúsque cognorat, itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur. sed in causis publicis nihil, priuatis satis veterator videbatur. Erant in priuatis causis Qu. Lucretius Vispillo, & acutus, & iurisperitus. nam Aphila, aptior concionibus, quàm iudiciis. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pene frigidus: sed & callidus, & in capiendo aduersario versutus, & præterea

179 nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. || Cuius auditor P. Orbius, meus ferè æqualis, in dicendo nō nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus ..Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulò tamen copiosior. |

180 Sed omnium oratorum, siue tabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis Qu. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitæ splēdore multo, & ingenio sanè probabili, T. Iunius, L. Filius, trib. quo accusante P. Sextius, pr. designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longiùs, nisi semper infirma, atque etiam ægra valetudine fuisset.

181 || Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, prætermitríque à me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos

182 ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicenteis vidimus. || Volo enim sciri, in tanta, & tam vetere rep. maximis præmiis eloquentiæ propositis, omneis cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de vnoquoque dicam, vt intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulò, quàm Iulius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P.

183 Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fusius, M. Drusus, Patricius, nec vlla ætate vberior oratorum fœtus fuit. || Ex his Cotta, & Sulpicius cùm meo iudicio, tum omnium facilè primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cùm tuo iudicio, tum omnium? sempérne in oratore probando, aut improbando, vulgi iudicium, cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur à multitu-

184 dine, alij autem ab iis, qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. || An tu, inquit, adlaborasse huic modo Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, vt à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo, si modò is sum, qui id possim, aut sciam iudicare: qualis

185 verò sit orator, ex eo, quòd is dicendo efficiet, poterit intelligi. || Tria sunt enim (vt quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo: vt doceatur is, apud quem dicetur, vt delectetur, vt moueatur vehementiùs. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne vt ij qui audiunt, ita afficiantur, vt orator velit: vulgi sensu, & populari approbatione iudicari solet.

186 Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. || An censes, dum illi viguerunt, quos antè dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi iudicio, & doctorum fuisse? De populo si quem

dixi,

ita rogauiſſes, Quis eſt in hac ciuitate eloquentiſſimus? In Antonio & Craſſo, aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret nemóne Philippum, tam ſuauem oratorem, tam grauem, tam facetum, his anteferret, quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuiſſe diximus? Nemo profectò, id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo videri. || Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſanè frigenti ad populum, Mihi cane, & Muſis: ego huic Bruto dicendi, vt ſolet, apud multitudinem, Mihi cane, & populo, mi Brute dixerim: vt, qui audient, quid efficiatur, ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem: vera putat, aſſentitur, probat: fidem facit oratio. || Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quaſi voluptate quadam perfunditur. quid habes quod diſputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt vt eorum, qui adſunt, mentes verbis, & ſententiis, & actione tractantur. Quid eſt, quod exſpectetur docti alicuius ſententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum eſt. denique hoc ſpecimen eſt popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibúſque diſſenſio. || Cùm multi eſſent oratores in vario genere dicendi, quis vnquam ex his excellere iudicatus eſt, vulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? Aderant multi alij: tamen vtrum de his potiùs, dubitaſſet aliquis: quin alterum, nemo. Quid? adoleſcentibus nobis, cùm eſſet Cotta, & Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quemquam his anteponebat? || Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipſo nónne, quid optarent rei, quid ipſe Hortenſius iudicaret, videbamus? qui cùm partiretur tecum cauſas (ſæpe enim interfui) perorandi locum, vbi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, beneuolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque iudicio fuiſſe probatiſſimos. || Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum, Clarium Poetam ferunt, qui cùm conuocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod nouiſtis, volumen ſuum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquiſſent, Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi vnus inſtar eſt omnium. me illum & rectè. Poema enim reconditum, paucorum approbatione, oratio popularis ad ſenſum vulgi debet moueri. At, ſi eundem hunc Platonem vnum auditorem haberet Demoſthenes, cùm eſſet relictus à ceteris, verbum facere non poſſet. || Quid tu, Brute, poſſes, ſi te, vt Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego verò, inquit ille vt tibi iudi-

A cē in eis etiā cauſis, in quib. omnis res nobis cū iudicib. eſt, nō cū populo, tamē ſi à corona relictus ſim, nō quĕā dicere. Ita ſe, inquā, res habet vt ſi tibiæ inflatę nō referāt ſonū, abiiciēdas eas ſibi tibicē putet: ſic oratori populi aures tāquā tibiæ ſunt: eæ ſi inflatū nō recipiūt, aut ſi auditor omnino tanquā equus nō facit, agitādi finis faciēdus eſt. || Hoc tamē intereſt, quòd vulgus interdū nō probandū oratorē ꝓbat, ſed ꝓbat ſine cōparatione, cū à mediocri, aut etiā à malo delectatur: eo eſt cōtētus, eſſe melius nō ſentit: illud quod eſt, qualecunq. eſt ꝓbat. Tenet. n. aures vel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo: nec res vlla plus apud animos hominū, q̃ ordo & ornatus orationis valet. || Quare quis ex populo cū Q. Scæuolā ꝓ M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua antè dixi, quicquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? || Cū is hoc probare vellet, M. Curiū, cū ita hæres inſtitutus eſſet ſi pupillus antè mortuus eſſet, q̃ in ſuā tutelā veniſſet, pupillo non nato hæredē eſſe nō poſſe: quid ille nō dixit de teſtamētorū iure, de antiquis formulis, quēadmodū ſcribi oportuiſſet, ſi etiā filio nō nato hæres inſtitueretur? || Quàm captioſum eſſe populo, quod ſcriptū eſſet negligi, & opinione quæri volūtates, & interpretatione diſertorū, ſcripta ſimpliciū hominū puertere. || Quam ille multa de authoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defenderat? q̃ omnino multa de cōſeruādo iure ciuili? quæ quidē omnia cū perite & ſciēter, tū ita breuiter & preſſe, & ſatis ornate & perelegāter diceret, quis eſſet in populo, qui aut expectaret, aut fieri poſſe quicquā melius putaret? At vero vt cōtrà Craſſus ab adoleſcēte delicato, qui in litore ambulās ſcalmū reperiſſet, ob eámq. rē ædificare nauē cōcupiuiſſet, exorſus eſt ſimiliter ſcęuolā ex vno ſcalmo captionis. Centūuirale iudicium hęreditatis effeciſſe: hoc in illo initio cōſecutus, multis C eiuſdē generis ſentētiis delectauit, animóſq. omniū, qui aderāt, in hilaritatē à ſeueritate traduxit: quod eſt vnū ex trib. quę dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eū, qui teſtamētū feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius nō eſſet, qui in ſuā tutelā veniret, ſiue nō natus, ſiue antè mortuus. Cuius hæres vt eſſet, ita ſcribere pleroſq. & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc & multa eiuſmodi dicēs, fidē faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officiis alterū. || Deinde ęquū bonū teſtamentorū ſentētias, voluntatéſq. tutatus eſt, quāta eſſet in verbis captio, cū in cæteris reb. tū in teſtamētis, ſi negligerētur volūtates: quātā ſibi potētiā Scæuola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamētū facere poſtea, niſi de illius ſentētia. Hæc cū grauiter, tū ab exēplis copioſè, tum variè, tū etiā ridiculè & facetè explicās, eā admirationem aſſenſionémq. cōmouit, dixiſſe vt cōtrà nemo videretur. hoc erat oratoris officiū partitione tertiū, genere maximū. Hic ille de D populo index, qui ſeparatim alterū admiratus eſſet, idē audito altero, iudiciū ſuū contēneret: at vero intelligēs & doctus, audiē Scæuolā, ſentiret eſſe quoddā vberius dicēdi genus & ornatius. ab vtroq. autē cauſa perorata, ſi quæreretur vter præſtaret orator, nunquā ꝓfectò ſapiētis iudicium à iudicio vulgi diſcreparet. || Quid? præſtat igitur intelligēs imperito? magna re & difficili: ſiquidem magnum eſt ſcire quibus rebus efficiatur, omittaturve dicendo illud quic-

quid est, quod aut effici dicẽdo oportet, aut omitti nõ oportet. Præstat etiã illo doct⁹ auditor indocto, quòd sæpe, cũ oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. nam illud quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Vt enim ex neruorum sono in fidibus, quàm scienter ij pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. || Itaque intelligens dicendi existimator non assidens, & attentè audiens, sed vno adspectu, & præteriens, de oratore sæpe iudicat. videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem mittentem ad horas quæsitorem, vt dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicum admouere orationem, tanquam fidibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos intuenteis iudices, vt aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut vt auem cantu aliquo, sic illos viderit oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maximè opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementiùs: ea si præteriens (vt dixi) adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse profectò intelliget. ||Cùm hæc disseruissem, vterque assensus est, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta, & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cùm hos maximè iudicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem probatos, reuertar ad eos ipsos: tum reliquos, vt institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt, vnum attenuatè, presséque: alterum sublatè, ampléque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, iure laudantur. ||Sed cauenda est presso illi oratori inopia & ieiunitas: amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta dicebat purè ac solutè: &, vt ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem, dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illúdque maximum, quod cùm contentione orationis flectere animos iudicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, vt idem facerent à se commoti, quod à Sulpicio concitati. || Fuit enim Sulpicius vel maximè omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, &, vt ita dicam, tragicus orator. vox cùm magna, tum suauis, & splendida: gestus, & motus corporis ita venustus, vt tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur. incitata, & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium, sed ab hoc vis aberat Antonij, Crassi ab illo lepos. ||O magnam, inquit, artem, Brutus: siquidem istis, cùm summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quàm Cotta Sulpicio, & vterque æqualibus suis plurimùm præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quò ferat natura sua quemque: & ea duce vtentem sic instituere, vt Isocratẽ in acerrimo ingenio Theopompi, & leuissimo Ephori dixisse traditũ est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. ||Sulpicij orationes, quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putabatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpicij nulla oratio est: sæpéque ex eo audiui, cùm se scribere neq; consuesse, neque posse diceret. Cottæ pro lege Varia quæ inscribitur, eam L. Ælius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & Eques Romanus cũ primis honestus, idémque eruditissimus & Græcis literis, & Latinis: antiquitatísque nostræ & inuentis rebus & in actis, scriptorúmque veterum literatè peritus. quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctámque per sese, vir ingenio præstans omniq; doctrina, pluribus & illustrioribus literis explicauit. ||Sed idem Ælius, Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit vmquam, nec fuit. scribebat tamen orationes, quas alij dicerent, vt Qu. Metello F. vt Qu. Cæpioni, vt Quint. Pompeio Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est vsus, sed non sine Ælio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cùm essem apud Ælium adolescens, eúmque audire perstudiosè solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem, miniméque ineptum, Ælianas leueis oratiunculas, voluisse existimari suas. || His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Põponius maximè, vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus suprà dixi, nemini: propterea quòd Antonius, qui maximè expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæsarem: sed Cotta & Sulpicius expetebantur. ita ab iis sex patronis causę illustres agebantur: neque tam multa, quàm nostra ætate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, vt causæ singulæ defenderẽtur à pluribus, quo nihil est vitiosius. ||Respondemus iis, quos non audiuimus: in quo primùm sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coràm videre me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret, maximè autem quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quàm cùm vnum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cùm sit ab altero perorata. ||Omnium enim causarum, vnum est naturale principium, vna peroratio: reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suam & vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere vt sibi ipse non conueniat, quãto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conueniat eius orationi qui antè te dixerit? Sed quia & labor multo maior est, totam causam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si vno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem libenter adsciuimus. ||Erãt tamen quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quiá splẽdidioribus fortasse verbis vtebatur: & quia Latinè nõ pessimè loquebatur, vsu, credo, aliquo domestico. nã literarum

admo-

admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero: quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. 211 || Legimus epistolas Corneliæ, matris Gracchorũ, apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caii filiæ sæpe sermo. ergo illam patris elegantia tinctam vidimus: & filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam, tu Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidẽ, inquit Brutus: & eo lubentiùs? 212 quòd L. Crassi erat filia. || Quid? Crassum, inquam illum censes istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et verò hic Scipio, collega meus, mihi sanè bene & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam, iudicas, Brute. Etenim istius genus, est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso: & de tribus proauis, Quint. Metello, cuius quatuor filii: P. Scipione, qui ex dominatu Tib. Gracchi priuatus in libertatem rempubl. vindicauit. Quint. Scæuola augure, qui peritissimus iuris, idémque perco-213 mis est habitus. || Iam duorum abauorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis COS. fuit, qui est Corculum dictus: alterius omnium sapientissimi, C. Lælii? O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in vnam arborem plura genera: sic in istam domum multorum insitam, atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor (vt conferamus parua magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est: patrio fuisse instituto, puro sermone assuefactam domum: & eo magis hoc iudico, quòd neminem ex iis quidem, qui aliquo in nume-214 ro fuerunt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudẽ. || Nullum ille Poetam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum ius, non priuatum, & ciuile cognouerat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, vt Sulpicium, vt Antonium. Sed ij tamen vnum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idque cùm constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino 215 nihil poterat. in quacunque enim vna planè claudicaret, orator esse non posset. || Sed tamẽ alius in alia excellebat: magis reperiebat, quid dici opus esset, & quomodo præparare, & quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono orato-216 ri, rem vllam ex illis quinque partibus planè, atque omnino defuisse. || Itaque in Curione hoc verissimè iudicari potest, nulla re vna magis oratorem commendari, quàm verborum splendore, & copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse: in vtroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpe- A tuum notauit, cùm ex eo, in vtramque partem toto corpore, vacillante, quæsiuit, quis loqueretur è lintre: & Cn. Sicinius homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. || Is cùm tribunus pleb. 217 Curionem, & Octauium Coss. produxisset, Curióque multa dixisset, sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, Numquam (inquit) Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, vt aliquoties, tria cùm proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato vel maximo, cùm ego pro Titinia Cottæ perorauissem: ille contra me pro Ser. Næuio diceret, subitò totam causam oblitus est, ídque veneficiis, & cantio-218 B nibus Titiniæ factum esse dicebat. || Magna hæc immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quàm quòd etiam in scriptis obliuisceretur, quid paulò antè posuisset, vt in eo libro, vbi se exeuntem è senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cùm senatum Cæsar Coss. habuisset, omnisque ille sermo ductus è percunctatione filij quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cùm inueheretur in Cæsarem Curio, disputatióque esset inter eos, vt est consuetudo dialogorum, cùm sermo esset institutus senatu misso, quem Senatum Cæsar Coss. habuisset reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gal-219 lia. || Tum Brutus admirans, Tantámne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, vt ne legens quidem, vnquam senserit, C quantum flagitij commisisset? Quid autem, inquam, Brute, stultius, quàm, si ea vituperare volebat, quæ vituperauit, non eo tempore instituere sermonem, cùm illarum rerum iam tempora præteriissent? Sed ita totus errat, vt in eodem sermone dicat, in senatu se Cæsare Coss. non accedere, sed id dicat ipso Coss. exiens è senatu. Iam qui hac parte animi, quæ custos est ceterarum ingenij partium tam debilis esset, vt ne in scripto quidem meminisset, quid paulò antè posuisset, huic minimè mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. || Itaque cùm ei nec 220 officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur. Orator autem, viuis eius æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, vt antè dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes adspiciendas tamen censeo. sunt il-D læ quidem languidiores, veruntamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, vt solum sine aliis in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. || In eodem igitur numero 221 eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis grauitas, & facilè dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Qu. Varius rebus inueniendis, nec minùs

verbis expeditus: fortis verò actor, & vehe-
mens, & verbis nec inops, nec abiectus, &
quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pō-
ponius lateribus pugnans, incitans animos, a-
222 cer, acerbus, criminosus. || Multum ab iis ab-
erat L. Fufius, tamen ex accusatione M. Aquil-
lij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Dru-
sum, tuum magnum auunculum, grauem ora-
torem, ita duntaxat cùm de rep. diceret: L. au-
tem Lucullum etiam Acutum, patrémque tuū,
Brute, iuris quoque & publici, & priuati
sanè peritum: M. Lucullum, M. Octauium, Cn.
filium (qui tantùm auctoritate, dicendóque
valuit, vt legem Semproniam frumentariam,
populi frequentis suffragiis abrogauerit) Cn.
Octauium, M. filium, M. Catonem patrem,
Quint. etiam Catulum filium abducamus ex
acie, id est, à iudiciis, & in præsidiis reip. cui
223 facilè satisfacere possint collocemus. || Eo-
dem Quint. Cæpionem referrem, nisi nimis e-
questri ordini deditus, à senatu dissedisset. B
Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem ge-
nere compluréis minimè dignos elegantis
conuentus auribus, aptissimos cognoui turbu-
lentis concionibus. quo in genere (vt in iis
perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quin-
ctius fuit: aptior autem etiam Palicanus au-
224 ribus imperitorum. || Et, quoniam huius ge-
neris facta mentio est, seditiosorum omnium
post Gracchos, L. Apuleius Saturninus, elo-
quentissimus visus est: magis specie tamen, &
motus, atque ipso amictu capiebat homines,
quàm aut dicēdi copia, aut mediocritate pru-
dentiæ. Lōgè autē est post natos homines im-
probissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracu-
tus, & callidus, in primísque ridiculus. Is ex
summis & fortunæ, & vitæ sordibus, in prætu-
ra, C O S. factus esset, si rationem eius haberi
licere iudicatum esset. Nam & plebem tene-
bat, & equestrem ordinem beneficio legis de-
uinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturni- C
nus tribunus pleb. Mario & Flacco C O S S.
publicè est interfectus, homo simillimus Athe-
niēsis Hyperboli: cuius improbitatem veteres
225 Atticorū comœdiæ notauerunt. || Quos Sex.
Titius consecutus, homo loquax sanè, & satis
acutus, sed tam solutus, & mollis in gestu, vt
saltatio quędam nasceretur, cui saltationi Ti-
tius nomen esset. Itacauendum est, ne quid in
agendo, dicendóve facias, cuius imitatio ri-
deatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reue-
cti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum
226 locuti sumus, reuertamur. || Coniunctus igi-
tur Sulpicij ætati P. Antistius fuit, rabula
sanè probabilis, qui multos cùm tacuisset an-
nos, neque contemni solùm, sed irrideri etiā
solitus esset, in tribunatu primùm contra C.
Iulij illam consulatus petitionem extraordi-
nariam veram causam agens, est probatus: &
eò magis, quòd eandem causam cùm ageret e- D
ius collega ille ipsius Sulpicius, hic plura, &
acutiora dicebat. Itaque post tribunatum pri-
mo multæ ad eum causę, deinde omnes, maxi-
227 mæ quæcunque erant, deferebantur. || Rem
videbat acutè, componebat diligenter, memo-
ria valebat: verbis non ille quidem ornatis
vtebatur, sed tamen nō abiectis. Expedita au-
tē erat, & perfacilè currens oratio. Et erat eius
quidē tāquā habitus no inurbanus: actio pau-
lū cùm vitio vocis, tum etiā ineptiis claudica-

A bat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter
profectionem, reditúmque L. Syllæ sine iure
fuit, & sine vlla dignitate resp. Hoc etiam au-
tem magis probabatur, quòd erat ab oratori-
bus quædam in foro solitudo. Sulpicius occi-
derat, Cotta aberat, & Curio: viuebat è reli-
quis patronis eius ætatis nemo præter Car-
bonem, & Pomponium: quorum vtrumque
facilè superabat. || Inferioris autē ætatis erat
proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis
optimis deditus, bene Latinè loquens, gna-
rus reip. non sine facetiis: sed neque laboris
multi, nec satis versatus in causis: interiectus-
que inter duas ætates, Hortensii, & Sulpicii,
nec maiorem consequi poterat, & minori ne-
cesse erat cedere. Huius omnis facultas ex
historia ipsius perspici potest: quæ cùm facilè
omneis vincat superiores, tum indicat tamen,
quantum absit à summo, quámque genus hoc
scriptionis nondum sit satis Latinis literis
B illustratum. Nā Qu. Hortensii admodum ado-
lescentis ingenium, vt Phidiæ signum, simul
aspectum, & probatum est. || Is L. Crasso, Qu.
Scæuola C O S S. primùm in foro dixit, &
apud hos ipsos quidē C O S S. & cùm eorum,
qui affuerunt, tum ipsorum Coss. qui omneis
intelligentia anteibant, iudicio discessit pro-
batus. Vndeuiginti annos natus erat eo tem-
pore. Est autem L. Paulo, C. Marcello COSS.
mortuus: ex quo videmus, eū in patronorum
numero annos quatuor & X L. fuisse. Hoc de
oratore paulo pòst plura dicemus. hoc autem
loco voluimus ætatem eius in disparem ora-
torum ætatem includere: quamquam id qui-
dem omnibus vsu venire necesse fuit, quibus
paulò longior vita contigit, vt & cum multò
maioribus natu, quàm esset ipsi, & cum ali-
quanto minoribus compararentur. vt Ac-
cius eisdem ædilibus ait se, & Pacunium do-
cuisse fabulam, cùm ille octoginta, ipse tri-
C ginta annos natus esset. || Sic Hortensius non
cum suis æqualibus solùm, sed & mea cum
ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto
superiore coniungitur. Siquidem & Crasso
viuo dicere solebat: & magis iam etiam vi-
gebat cum Antonio, & cum Philippo iam se-
ne, pro Cn. Pompeii bonis dicente. in illa
causa adolescens cùm esset, princeps fuit, &
in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, nume-
rum facile peruenerat: & suos inter æqua-
leis M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulū, P.
Lentulum Surram longè præstitit: & me ado-
lescentem nactus octo annis minorem, quàm
erat ipse, multos annos in studio eiusdem
laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro
multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, pau-
lò ante mortem. || Vides igitur, vt ad te ora-
torē, Brute, peruenerimus, tā multis inter no-
strū, tuúmque initiū dicendi interpositis ora-
toribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone
D nostro statui neminem eorū, qui viuerent, no-
minare, ne vos curiosiùs eliceretis ex me,
quid de quoque iudicarem. eos, qui iam sunt
mortui, nominabo. Tū Brutus, non est, inquit,
ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui
viuunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, in-
quam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne
per nos hic sermo tuus emanet, & ii tibi suc-
censeant, quos præterieris. Quid? vos, in-
quam, tacere non poteritis? Nos quidem, in-

quit, facillimè: sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. ‖ Tum ego, Verè, inquam, tibi, Brute dicam. non me existimaui in hoc sermone vsque ad hanc ætatem esse venturum: sed ita traxit ordo ætatum orationem, vt iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo verò, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Minimè verò, inquit. nam etsi me facilè omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quòd propero audire de te. nec verò tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cùm omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt, quàm quòd gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. ‖ Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, vt placet, alios, & à M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore & industria, & quòd adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione sermo Latinus erat, verba non abiecta, res compositæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen vllum: animi magna, vocis parua contentio, omnia ferè vt similiter, atque vno modo dicerentur. Nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria, non ita diu iactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborū sanè bonorum cursu quodam incitato: ita furebat tamen, vt mirarere tam alias res agere populum, vt esset insano inter disertos locus. ‖ Cn. autem Lentulus multò maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cùm esset nec peracutus (quamquam & ex facie, & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic interuallis, exclamationibus, voce suaui & canora, admirando irridebat, calleбat in agendo, vt ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum. ‖ Sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multò secus P. Lentulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suauitas, & magnitudo, sic in hoc nihil præter actionem fuit, cetera etiam minora, quàm in superiore. ‖ M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, maximéque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis verbis versutum, & solers: sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidū, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensem, diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiúsque respuebat, siue morose, vt putabatur, siue ingenuo, liberóque fastidio. Is cùm satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea. deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus,

&ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tamdiu, quàm ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. ‖ P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerū veterum: literarū & studiosus, & non imperitus: multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis literis satis doctus: quod proposuerat, explicans expeditè: non inuenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt. ‖ C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: huius si vita, si mores, si vultus denique non omnem cōmendationē ingenii euerteret, maius nomē in patronis fuisset. nō erat abundans, nō inops tamē: nō valdè nitēs, non planè horrida oratio: vox gestus, & omnis actio sine lepôre: at in inueniēdis, cōponendisque rebus mira accuratio: vt non facilè in vllo diligentiorē, maiorémque cognouerim, sed eā vt citius veteratoriā quàm oratoriā diceres. hic etsi etiā in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum. ‖ C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, veruntamen vultu, & simulatione, multò etiā acutior, quàm erat, videbatur. Nam eius æqualem M. Glabrionem, bene institutum aui Scæuolæ diligentia, socors ipsius natura, negligénsque tardauerat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio verò eius habebat & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. ‖ Noster item æqualis, D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multùm, sed acuminis, & orationis satis. Qu. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multáque doctrina, incredibili labore, atque industria: quod scire possum. fuit enim mecum, & cum M. Pisone cùm amicitia, tum studiis, exercitationibúsque coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem. in hac enim satis erat copiæ, in illa autē lepôris parum. ‖ Erat eius æqualis P. Antronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re vlla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui cùm multas iam causas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm paratè. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de Staieno AElium fecerat, feruido quodam, & petulāti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, & iudicio dedisset. ‖ Eodem tempore C. & L. Cæpasii fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines, & repentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præ-

teriisse videantur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, prabebat populo cum multa concursatione, magnóque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac vrbe polleat multorum obedire tempori, multorúmque vel honori, vel periculo seruire.

243 || His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat. sed vt pugiles inexercitati, etiã si pugnos, & plagas, Olympiorũ cupidi, ferre possunt, solé tamen sæpe ferre non possunt, sic ille, cùm omni iam fortuna prosperè functus labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem, quasi solem, non tulit.

244 || Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, ídque iamdudum, sed tacebam: hoc verò non putabam, te vsque ad Staienos & Antronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessariò incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos: verùm, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermonem institutũ reuertamur.

245 || T. Torquatus, T. filius, & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atque expeditus (cui si vita suppeditauisset, sublato ambitu consul factus esset) plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit: officio verò nec in suorum necessariorũ causis, nec in sententia senatoria defuit.

246 || Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè verba voluens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quàm non hebes, sed efferuescés in dicendo stomacho sæpe, iracundiáque vehementius: vt non cum aduersario solùm, sed etiam (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sæpe contenderet. M. Messala minor natu, quàm nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minimè incautus, patronus in causis cognoscendis, componendísque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarúmque causarum.

247 || Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec vnquam indisertus, & in consulatu pereloquens visus est non tardus sententiis, nõ inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. filius, perfectus literis, sed Græcis: fastidiosus sanè Latinarum: argutus orator, verbísque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verùm etiã cogitandi laborem, tantũ sibi de facultate detraxit, quantũ imminuit industriæ.

248 || Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiã oratoribus, qui hodie sũt, tibi dicere luberet. &, si de aliis minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, audirem non minus lubenter, quàm audiui de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æquè noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parum. illum enim sæpe audiui: hic, cùm ego iudicare iam aliquid possem, abfuit.

249 || Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eũ placere quàm maximè. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet: nec verò sine causa. nam & didicit, & omissis ceteris studiis, vnum id egit, seséque quotidianis commentationibus acerrimè exercuit.

250 || Itaque & lectis vtitur verbis, & frequentibus, & splendore vocis, & dignitate motus fit speciosum & illustre, quod dicitur: omniáque sic suppetunt, vt ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximéque laudandus est, qui hoc tempore ipso, cùm liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo, consoletur se, cùm conscientia optimæ mentis: tum etiam vsurpatione, & renouatione doctrinæ. vidi enim Mitylenis nuper virum, atque (vt dixi) vidi planè virum. Itaque cùm eum antea tui similem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctissimo viro, tibique, vt intellexi, amicissimo, Cratippo, instructum omni copia, multo videbam similiorem.

251 || Hic ego. Etsi, inquam, de optimi viri, nobísque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum obliuionem quærens, hunc ipsum sermonem produxi longiùs. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandé Atticus iudicet. Et ille, Præclarè, inquit, tibi constas, vt de iis, qui nũc sunt, nihil velis ipse dicere: & hercle si sic ageres, vt de iis egisti, qui iam mortui sunt, neminem vt prætermitteres, ne tu in multos Antronios, & Staienos incurreres. Quare siue hanc turbam effugere voluisti, siue veritus es, ne quis se aut præteritũ, aut non satis laudatum queri posset: de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cùm & tuum de illius ingenio notissimũ iudicium esset, nec illius de tuo obscurũ.

252 || Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantissimè: nec id solùm domestica consuetudine, vt dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen vt esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & iis quidem reconditis & exquisitis, summóque studio & diligentia est consecutus.

253 || Quin etiam in maximis occupationibus, cùm ad teipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratissimè scripserit: primóque in libro dixerit, verborum delectum, originem esse eloquentiæ: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quàm se dicere, laudem singularem (nam scripsit his verbis, cùm hunc nomine esset affatus. Ac, si cogitata præclarè eloqui possent, nonnulli studio & vsu elaborauerunt, cuius te penè principem copiæ, atque inuentorem, benè de nomine, ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus) hunc facilé, & quotidianum

tidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. || Tum Brutus, Amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solùm principem, atque inuentoré copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine, & dignitate. quo enim vno vincebamur à victa Græcia, id autereptum illis est, aut certè nobis cum illis communicatũ. || Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniúmque Cæsaris, tuæ quidem supplicationi non solùm, sed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò sit hoc Cæsaris iudicii, non beneuolentiæ testimonium. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modò est aliquis, qui non illustrauit modò, sed etiam genuit in hac vrbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurũ castella expugnauerũt: ex quibus multi sunt, vt scitis, triũphi. || Verùm quidem si audire volumus, omissis illis diuinis consiliis, quibus sæpe cõstituta est imperatorum sapiẽtia, salus ciuitatis aut belli, aut domi, multò magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen (non metuo ne mihi acclametis: est autem, quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi vnã pro M. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellũ capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curii. Credo. || Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quàm Mineruæ signum ex ebore pulcherrimum. tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cùm pauci pingere egregiè possint, aut fingere: operarii autem, aut baiuli deesse non possint. || Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, & Latinam: cuius pene quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiæ, sic Latinæ loquendi: nec omnium tamen nam illorum æqualeis, Cæcilium, & Pacuuium, malè locutos videmus. sed omnes tum ferè, qui nec extra vrbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem, deteriorem vetustas fecit & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc vrbem multi inquinatè loquentes ex diuersis locis quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, quàm obtrita ratio, quæ mutari non potest, nec vtendum prauissima consuetudinis regula. || T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus. existimabatur bene Latinè, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, vt à te paulò est antè dictum: sed tamen suauitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabátque contrarium Catulo, subagreste quiddam, planéque subrusticum: alia quidem, quasi inculta, & silue-

stri via, ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis vsitati, cùm esse vellet, ne à C. Ruscio quidem accusatore deterreri potuit, quominus inusitatis verbis vteretur. || Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Ruscius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante Chritillium, Sisenna defendens, dixit, quædam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Ruscius, Circũuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat esse, inusitatè loqui. || Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptã, pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cùm ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tãquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cùm habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. || Tum Brutus. Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, complureis autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarũ. valde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste detracta: sed, dum voluit, alios habere parata, vnde sumerent, qui vellent scribere historiam: ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere: sanos quidem homines à scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, pura & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, reuertamur. || C. Sicinius igitur, Quinti Pompeii illius, qui censor fuit ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator: iam verò etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inueniendum expedita, Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicendi quæ si minorem habent apparatum (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione, disciplináque dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. || Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cùm post curulem ædilitatem iudex quæstionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi iudicium à iudicio meo dissensisse. nam populo non erat satis vendibilis: præceps quædam, & cùm idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: sed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, iurisque ciuilis iam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. || Reliqui sunt qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam citò Rhetorem dixisses (etsi non deerat oratio) quàm vt Græci dicunt πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ

vulgares, sed interiores quædam, & recondi- A tæ: diuina memoria, summa verborum & grauitas, & elegantia. atque hæc omnia vitæ decorabat grauitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii in illa ætate, plena literatæ senectutis oratio. quanta seueritas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non consideratum exibat ex

266 ore! || Tum Brutus, Torquati, & Triarii mentione commotus (vtrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit (vt omittam cetera, quæ sunt innumerabilia) de istis duobus cùm cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse. nam nec istos excellenteis viros, nec multos alios præstanteis ciueis resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio est acerba, & acerbior exspectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantũ, quid quisque dicendo potuerit (quoniã id quærimus) B

267 prædicemus. || Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt. M. Bibulus, qui & scriptitauit accuratè, cum præsertim non esset orator, & egit multa constanter. Appius Claudius, socer tuus, collega & familiaris meus. hic iam & satis studiosus, & valde cùm doctus, tum etiam exercitatus orator, & cùm auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatísque nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latinè tamen, & multa cum

268 libertate dicebat. || Duo præterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum iniuriarũ vltor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit ex disciplina, instrumenta naturæ deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, vt sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, nõ dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lẽtulus, satis erat fortis orator, si modò orator, sed cogitandi non C ferebat laborem. vox canora, verba non horrida sanè, vt plena esset animi, & terroris oratio. Quæreres in iudiciis fortasse melius:

269 in rep. quod erat, esse iudicares satis. || Ne T. ius quidem Postumius contemnendus in dicendo: de rep. verò non minus vehemens orator, quàm bellator fuit: effrenatus, & acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem, te, inquit ambitiosum esse, si (vt dixisti) ii, quos iamdiu collegis, viuerent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, vt mihi imprudens M. Serui-

270 lium præteriisse videare. || Non inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, cùm melius aliquãto possent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiã illud assequor, vt intelligatis primùm ex omni numero, quàm nõ multi ausi sint dicere, D deinde ex iis ipsis quàm pauci fuerint laude

271 digni. || Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium: in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit. T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio: qui & accuratè dicebat, & satis copiosè: eratque præterea doctus

Hermagoræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, vt hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam, & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur: studio autem neminem, nec in- 272 dustria maiore cognoui. || Quamquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facilè dixerim, C. Pisoni, genero meo. nullum tempus illi vmquam vacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, vt euolare, non excurrere videretur, eratque verborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cùmque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ, acutæque sententiæ: gestúsque natura ita venustus, vt ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam videretur accedere. vereor, ne amore videar plura, quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita est: alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec vllo genere virtutis quenquã eiusdem ætatis, cum illo conferendum puto. || Nec 273 verò M. Cælium prætereundũ arbitror, quæcunque eius in exitu vel fortuna, vel mẽs fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus pleb. fuit, vt nemo contra ciuium perditorum popularem, turbulentámque dementiam, à senatu, & à bonorum causa steterit cõstantiùs: quàm eius actionem, multum tamen & splendida & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæque omneis ex reipublicæ contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non cõtemnendæ tamen, sanéque tolerabiles. Hic cùm summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à sese, ceciditque postea, cùm eos imitari cœpit, quos ipse peruerterat. || Sed 274 de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator vnus è multis potius inter multos propè singularis fuit: ita reconditas, exquisitásque sententias mollis, & pellucens vestiebat oratio. nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur: vt nullius oratoris æquè in potestate fuerit: quæ primùm ita pura erat, vt nihil liquidius: ita liberè fluebat, vt nusquam adhæresceret: nullum, nisi loco positum, & tamquam in vermiculato emblemate, vt ait Lucilius, structum verbum videres. nec verò vllum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum: ac non propria verba rerum, sed pleraque trãslata: sic tamen, vt ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec verò hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris non apertè, nec eodem modo semper, sed variè, dissimulantérque 275 conclusis. || Erant autem & verborum & sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem illud, quod multis in locis iurisconsultorum includitur formulis, & vbi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis actio liberalis, totúmque dicendi placi-

276 dum, & ſanum genus. || Quòd ſi eſt optimum ſuauiter dicere: nihil eſt, quod melius hoc quærendum putes. Sed cùm à nobis paulò antè dictum ſit, tria videri eſſe, quæ orator efficere deberet, vt doceret, vt delectaret, vt moueret: duo ſummè tenuit, vt & rem illuſtraret diſſerendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret, atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat vlla vis, atque contentio, ſiue conſilio, quòd eos, quorum altior oratio, actióque eſſet ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: ſiue quòd natura non eſſet ita factus, ſiue quòd non conſueſſet, ſiue quòd non poſſet. hoc vnum illi, ſi nihil vtilitatis habeat, abfuit: ſi 277 opus erat, defuit. || Quinetiam memini, cùm in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum parauiſſe, idque à ſe eſſe deprehenſum, ſeséque chirographa, teſtificationes, indicia, quæſtiones, manifeſtam rem, deferre diceret, déque eo crimine accuratè, & exquiſitè diſputauiſſet: me in reſpondendo, cùm eſſem argumentatus, quantum res ferebat: hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quòd ille, cùm peſtem capitis ſui, cùm indicia mortis ſe comperiſſe mani-278 feſto, & manu tenere diceret, tam ſolutè egiſſet, tam leniter, tam oſcitanter. || Tu iſtuc, M. Callidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cùm iſta eloquentia alienorũ hominum pericula defendere acerrimè ſoleas, tuum negligeres? vbi dolor? vbi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas ſolet: nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur, pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abfuit vt inflammares noſtros animos: ſomnum iſto loco vix tenebamus. Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate, vel vitio pro argumento ad diluendum crimen, vſi ſumus. 279 || Tum Brutus Atqui dubitamus, inquit, vtrùm iſta ſanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cùm ex omnibus oratoris laudibus longè iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, &, quocumque res poſtulet, modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiſſe? Sit ſanè ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui iam vnus reſtat, Hortenſium: tum de nobiſmetipſis, quoniam id etiam, Brute, poſtulas, pauca dicemus. quamquam facienda mentio eſt, vt quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium: qui ſi diutiùs vixiſſent, ma-280 gnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti. || C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod veriſſimile dixiſſet, ita facilè ſolutéque verbis voluebat ſatis interdum acutas, crebras quidem certè ſententias, vt nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque hic à magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: induſtriam non ſum expertus: ſtudium certè fuit: qui ſi me audire voluiſſet, vt cœperat, honores, quam opes, conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtud? & quemadmodum diſtinguis? Hoc mo-281 do, inquam. || Cùm honos, ſit præmium virtutis, iudicio, ſtudióque ciuium delatum ad aliquem, qui eum ſententiis, qui ſuffragiis adeptus eſt, is mihi & honeſtus, & honoratus videtur. Qui autem occaſione aliqua (etiam inuitis ſuis ciuibus) nactus eſt imperium, vt ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ ſi ille audire voluiſſet, maxima cum gratia, & gloria ad ſummã amplitudinem perueniſſet, adſcendens gradibus magiſtratuum, vt pater eius fecerat, vt reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo, M. F. cùm initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cùm eum vehementer hortarer, vt eam laudis viam rectiſſimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritam reliquiſſent. || Erat enim 282 cùm inſtitutus optimè, tum etiam perfectè planéque eruditus: ineratque & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia: præteréaque ſine arrogantia grauis eſſe videbatur, & ſine ſegnitia verecũdus. Sed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatoré ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita grauiſſimo ſuo caſu dum Cyri, & Alexandri ſimilis eſſe voluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant: & L. Craſſi, & multorum Craſſorum inuentus eſt diſſimillimus. || Sed ad Caluum (is enim 283 nobis erat propoſitus) reuertamur qui orator fuiſſet cum literis eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquiſitius afferebat genus: quod quamquam ſcienter, elegantérque tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſeruans, metuénſque ne vitioſum colligeret, etiã verum ſanguinem deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illuſtris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. || Tum Brutus, Atticum ſe, inquit 284 Caluus noſter dici oratorem volebat: inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam ſi quis eos, qui nec ineptè dicũt, nec odioſè, nec putidè, Atticè putat dicere: is rectè, niſi Atticũ, probat neminem. Inſulſitatem enim, & inſolentiam, tanquã inſaniam quandam orationis, odit: ſanitatem autem, & integritaté, quaſi religionem, & verecundiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorem eadem eſſe ſententia. || Sin autem ieiunitatem, & ſiccitatem, 285 & inopiam, dummodo ſit polita, dum vrbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret, & gradus, & diſſimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. quos? nec enim eſt vnum genus. Nam quid eſt tã diſſimile, quàm Demoſthenes, & Lyſias? quàm idem, & Hyperides? quàm omnium horum Æſchines? Quẽ igitur imitaris? Si aliquem: ceteri ergo Atticè non dicebant. ſi omneis: qui potes, cùm ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? in quo illud etiam quæro Phalareus ille Demetrius Atticéne dixerit. mihi quidẽ ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ videntur. At eſt floridior, vt ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lyſias. natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit. || Et 286

quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se: sed Attici tamen: quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cùm cupere videretur imitari Lysiam: Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot: & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, vt veros illos præ se pene agrestes putet.

286 ‖ At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa (quam tamen consequitur) concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optimè. Suntne igitur ii Attici Oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optimè, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, & grandis etiam fuit. hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim: vt, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita nouo, vt proximis consulibus natum velit, nec rursus ita vetere, vt Optimium, aut Anicium consulem quærat. Atque eæ notæ sunt optimæ. credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatem, nec est iam sanè tolerabilis.

287 ‖ Num igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? Minimè. sed quandam sequatur ætatem. Sic ego istis censuerim & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidam orationem, fugiendam, nec illam præclarã Thucydidis nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multò maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur.

288 ‖ Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modò ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cùm Demosthenes dicturus esset, vt concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cùm isti Attici dicunt, non modò à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si anguste, & exiliter dicere, est Atticorum, sint sanè Attici: sed in comitium veniant, ad stantem iudicem dicant. Subsellia grandiorem, & pleniorem vocem desiderant.

289 ‖ Volo hoc oratori contingat, vt, cùm auditum sit, eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cùm surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium, deinde crebræ assentiones, multæ admirationes, risus, cùm velit fletus: vt, qui hæc procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat: at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Atticè dicere, vt de Pericle audiuimus, vt de Hyperide, vt de AEschine, de ipso quidẽ Demosthene maximè.

290 ‖ Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio vtuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt: rectè laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, vt omnes, qui Atticè, iidem bene: sed vt omnes, qui bene, iidem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

291 ‖ Sanè quidem, inquit Brutus, quamquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, Tite. Tum ille, Ego inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & AEschinis libris vtitur: facetam, & elegantem puto. Est enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cùm de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: vt apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es vsus in omni sermone. cùm, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio.

292 ‖ Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, vt imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cùm Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum & singularem virum: nemo dicet secus: sed oratorem, sed etiam Lysiæ similem, quo nihil potest esse pictius: bella ironia, si iocaremur: sin asseueramus: vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus.

293 ‖ Ego enim Catonem tuum, vt ciuem, vt senatorem, vt imperatorem, vt virum denique cùm prudentia & diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem eius, vt illis temporibus, valde laudo. significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origines verò cùm omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto & Thucydide comparares, Brutóne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum nondum suspicantem, quale esset copiosè, & ornate dicere?

294 ‖ Galbam laudas, si vt illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin vt oratorem, cedo, quæso, orationes (sunt enim) & dic, hunc, quem tu plus quam te, amas, Brutum velle, te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paulùm hic tibi assentior, modò ita laudes, vt antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius, nomine nos capi volens summi viri, vitæque elegantissimè verissimis laudibus. Remoue hæc: ne ista dulcis

cis oratio ita sit abiecta, vt eam adspicere nemo velit. || Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cùm in ceteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de iis ea sunt à te dicta, quibus ego assentior. omitto ceteros: venio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui sine controuersia magnos oratores, Crassum, & Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, vt Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat: sic tu suasionem legis Seruiliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. || Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modò de Cœlio dixeris. ii enim fuerunt certè oratores: quâti autem, & quales, tu videris. Nam illud minus curo: quòd congessisti operationes omneis, vt mihi videantur mori voluisse nonnulli, vt à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cùm ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, rémque commouisti, noua disputatione dignam: quam in aliud tempus differamus. || Voluendi enim sunt libri cùm aliorum, tum in primis Catonis. intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum quæ inuenta nondum erant, florem, & colorem, defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, vt arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationẽ mihi magistram fuisse dixerim. nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nũc habemus facultatem, tamen, adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. || Quod autem plures à nobis nominati sunt, eò pertinuit (vt paulò antè dixi) quod intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidissimi essẽt, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit (vt ait in historia sua C. Fannius) existimari nolim. Vt voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quòd & in Africano fuisset, & in Socrate. || Tum Brutus. De isto postea: sed tu (inquit me intuens) orationes nobis veteres explicabis? ego verò, inquã, Brute sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modò licebit: quoniam vtroque in loco vicini sumus. Sed iã ad id, vnde digressi sumus, reuertamur. || Hortensius igitur, cùm admodũ adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est. quãquam inciderat in Cottæ & Sulpicii ætatem, qui annis decem maiores excellente tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cũ iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primùm memoria tãta, quantã in vllo cognouisse me arbitror, vt, quæ secum cõmentatus esset, ea sine scripto verbis eisdẽ redderet quibus excogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic vtebatur, vt sua & commentatata, & scripta, & nullo referente, omnia aduersariorum dicta meminisset. || Ardebat autem cupiditate sic, vt in nullo vnquã flagrantius studiũ viderim, nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. sæpissime autẽ eodem die vtrũque faciebat. Attuleratque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta contrà, quæque ipse dixisset. || Erat in verborũ splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eáque erat cùm summo ingenio, tũ exercitationibus maximis consecutus. rem complectebatur memoriter. diuidebat acutè, nec prætermittebat ferè quidquã, quod esset in causa, aut ad cõfirmandũ, aut ad refellendum, vox canora, & suauis. motus & gestus etiam plus in artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus. || Erat Hortensius in bello, primo anno, miles, altero tribunus militum. Sulpicius legatus aberat etiam M. Antonius: exercebatur vna lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Qu. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto vterque Philippo, cuius in testimonio contentio & vim accusatoris habebat, & copiam. || Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidiéque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem silebat, vt erat semel à concione vniuersa relictus. Qu. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Qu. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, ædilis curulis, quotidie ferè accuratas conciones habebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta, cùm est expulsus, reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidiéque & scribens, & legens, & cõmentans, oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Qu. Varius sua lege damnatus excesserat. || Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ dabam Qu. Scæuolæ, P.F. qui quãquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sylla consule, & Pompeio fuit. tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus. eodemque tempore cùm princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus. Mithridatico bello domo profugisset, Romámque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo etiam commorabar attentius, etsi rerum ipsarum varietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat: sed tamen sublata iam esse in perpetuam ratio iudiciorum videbatur. || Occiderat Sulpicius illo anno, trésque proximo trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Qu. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodẽ anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum & magistro. Hæc etsi videntur esse à proposita ratione diuersa, tamen idcirco à me proferuntur, vt nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis (nã Attico hæc nota sunt) & videre, quemadmodum si-

mus in spatio Qu. Hortensium ipsius vestigiis A
308 persecuti. || Triennium ferè fuit vrbs sine
armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu,
aut fuga (nam aberant etiam adolescentes M.
Crassus, & Lentuli duo) primas in causis age-
bat Hortensius: magis magísque quotidie
probabatur. Antistius, Piso sæpe dicebat:
minus sæpe Pomponius, rarò Carbo: semel,
aut iterum Philippus. At verò ego hoc tem-
pore omni nocteis & dies in omnium doctri-
309 narū meditatione versabar. || Eram cum Stoi-
co Diodoro: qui cùm habitauisset apud me,
mecúmque vixisset, nuper est domi meæ mor-
tuus. à quo cùm in aliis rebus, tum studiosis-
simè in Dialectica exercebat: quæ quasi con-
tracta, & adstricta eloquentia putanda est: si-
ne qua etiam tu Brute, iudicauisti, te illam
iustam eloquentiam, quam Dialecticam di-
latatam esse putant, consequi non posse. Huic
ego doctori, & eius artibus variis, atque mul-
tis ita eram tamen deditus, vt ab exercita- B
tionibus oratoriis nullus dies vacuus esset.
310 || Commentabar declamitans (sic enim nunc
loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pō-
peio, aut cum aliquo quotidie: idque faciebā
multùm etiam Latinè, sed Græcè sæpius, vel
quòd Græca oratio plura ornamenta suppe-
ditans, consuetudinem similiter Latinè dicen-
di afferebat: vel quòd à Græcis summis do-
ctoribus, nisi Græcè dicerem, neque corrigi
311 possem, neque doceri. || Tumultus interim
pro recuperanda rep. & crudelis interitus o-
ratorum trium, Scæuolæ, Carbonis, Antistii:
reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum,
Pompeii: leges & iudicia constituta. recupe-
rata respublica, ex numero autem oratorum
Pomponius, Censorinus, Murena sublati. tum
primùm nos ad causas & priuatas, & publicas
audire cœpimus: non vt in foro disceremus,
quod plerique fecerunt, sed vt, quantum nos
efficere potuissemus. docti in forum venire-
312 mus. || Eodem tempore Moloni dedimus o- C
peram. Dictatore enim Sylla legatus ad sena-
tum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque
prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta,
tantùm commendationis habuit, vt non vlla
esset, quæ non nostro digna patrocinio vide-
retur. deinceps inde multæ: quas non minus
diligenter elaboratas, etiam quàm elucubra-
313 tas afferebamus. || Nunc, quoniam totum me
non næuo aliquo, aut crepundiis, sed corpo-
re omni videris velle cognoscere, complectar
nonnulla etiam, quæ fortasse videantur mi-
nus necessaria. Erat eo tempore in nobis sum-
ma gracilitas, & infirmitas corporis: proce-
rum & tenue collum: qui habitus, & quæ fi-
gura non procul abesse putant à vitæ pericu-
lo, si accedit labor, & laterum magna con-
tentio. Eóque magis hoc eos, quibus eram ca-
rus, commouebat, quod omnia sine remissio-
ne, sine varietate, vi summa vocis, & totius
314 corporis contentione dicebam. || Itaque cùm D
me & amici, & medici hortarentur, vt causas
agere desisterem: quoduis potiùs periculū mi-
hi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria
discedendum putaui. Sed, cùm censerem, re-
missione, & moderatione vocis, & cōmutato
genere dicendi, me & periculum vitare pos-
se, & temperatiùs dicere: vt consuetudinem
dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiā pro-

A ficiscendi fuit. Itaque cùm essem biennium
versatus in causis, & iam in foro celebratum
meum nomen esset: Roma sum profectus.
315 || Cùm venissem Athenas, sex menses cum
Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo, &
prudentissimo Philosopho, fui, studiúmque
Philosophiæ numquam intermissum, à pri-
máque adolescentia cultum, & semper auctū,
hoc rursus summo auctore, & doctore renoua-
ui. Eodem tamen tempore Athenis apud De-
metrium Syrum, veterem, & non ignobilem
dicendi magistrum, studiose exerceri solebā,
pòst à me Asia tota peragrata est, cum summis
quidem oratoribus, quibuscū exercebar ipsis
lubentibus: quorum erat princeps Menippus
Stratonicēsis, meo iudicio, tota Asia, illis tē-
poribus, disertissimus: &, si nihil habere mo-
lestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic
316 orator in illis numerari rectè potest. || Assi-
duissimè autem mecum fuit Dionysius Ma-
B gnes. erat etiam AEschylus Gnidius, Adra-
mitenus Xenocles. hi tum in Asia Rhetorum
principes numerabantur. Quibus non conten-
tus Rhodum veni, méque ad eundem, quem
Romæ audiueram: Molonem, applicaui, cùm
actorem in veris causis, scriptorémque præ-
stantem, tum in notandis, animaduertendis-
que vitiis, & instituendo, docendóque prudē-
tissimum. Is dedit operam (si modò id conse-
qui potuit) vt nimis redundanteis nos & su-
perfluenteis iuuenili quadam dicendi impu-
nitate & licentia, reprimeret, & quasi extra
ripas diffluenteis coerceret. Ita recepi me
biennio pòst, non modò exercitatior, sed pro-
pè mutatus. Nam & contentio nimia vocis
reciderat, & quasi referbuerat oratio, lateri-
búsque vires, & corporis mediocris habitus
317 accesserat. || Duo tum excellebant oratores,
qui me imitandi cupiditate incitarent, Cot-
ta, & Hortensius: quorum alter remissus, &
lenis, & propriis verbis comprehendens so-
C lutè, & facilè sententiam: alter ornatus, acer,
& non talis, qualem tu eum, Brute, iam deflo-
rescentem cognouisti, sed verborum, & actio-
nis genere commotior. Itaque cum Hortēsio
mihi magis arbitrabar rem esse: quòd & dicē-
di ardore eram propior, & ætate coniunctior.
Etenim videram in iisdem causis, vt pro M.
Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cùm
Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen
agere parteis Hortensium. Acrem enim ora-
torem, incensum, & agentem, & canorū, con-
cursus hominum, forique strepitus desiderat,
318 || Vnum igitur annū, cùm rediissemus ex Asia,
causas nobileis egimus, cùm quæsturam nos
consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hor-
tensius. Interim me quæstorē Siciliensis exce-
pit annus, Cotta ex consulatu est profectus in
Galliam: princeps & erat, & habebatur Hor-
tensius. Cùm autem anno pòst è Sicilia me re-
cepissem, iā videbatur illud in me, quidquid
D esset, esse perfectum, & habere maturitatem
quandam suam. Nimis multa videor de me,
ipse præsertim: sed omni huic sermoni pro-
positum est, non vt ingenium, & eloquentiam
meam perspicias, vnde longè absum, sed vt
319 laborem, & industriam. || Cùm igitur essem in
plurimis causis, & in principibus patronis
quinquennium ferè versatus, tum in patroci-
nio Siciliensi maximè in certamen veni desi-
gnatus

gnatus ædilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solùm enumerationem oratoriam, verùm etiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum & animaduertendum sit in Hortensio breuiter licet dicere. 320 || Nam is post consulatum (credo quod videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules nô fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerũ abundantia voluit beatiùs, vt ipse putabat, remissius certè viuere. Primus, & secundus annus, & tertius tantùm quasi de pictura veteris colore detraxerat, quantum non quiuis vnus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longiùs autem procedens, & in ceteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate, & continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. 321 || Nos autem non desistebamus, cùm omni genere exercitationis, tum maximè stylo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (vt multa omittam) in hoc spatio, & in iis post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate sum factus. Nam cùm propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter exquisitius, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate converteram. 322 || Nihil de me dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitiùs, quàm vulgus hominum, studuisse literis: quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium benefactorum, benéque dictorum: nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam, maximè necessariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret: ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testeis excitaret: nemo, qui breuiter, argutéque, incluso aduersario, laxaret iudicum animos, atque à seueritate paulisper ad hilaritatem, risúmque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque à propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quæstionem vniuersi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia digreditur parumper à causa: nemo qui ad iracundiam magnopere iudicem: nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum eius (quod vnum est oratoris maximè proprium) quocumque res postularet, impelleret. 323 || Itaque, cùm iam pene euanuisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum COS. COS. factus essem, reuocare se ad industriam cœpit: ne, cùm pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cùm ego mihi illum, sibi me ille anteferret, coniunctissimè versati sumus: consulatúsque meus, qui illum primo leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas 324 ille admirabatur, laude coniunxerat. || Maximè verò perspecta est vtriusque nostrum exercitatio, paulò antè quàm perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subitò, & obmutuit: cùm lege Pompeia

A ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, noui veniebamus quotidie. quibus quidem causis tu etiam, Brute, præstò fuisti, compluresque & nobiscum, & solus egisti: vt, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis antè decem causas agere cœpit, quàm tu es natus. idem quarto, & sexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus, vnà tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in vtroque, orationes vtriusque etiam posteris nostris indicabunt. 325 || Sed, si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quàm senior Hortensius: causas reperiemus verissimas duas. Primùm, quòd genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quàm senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis, duo sunt: Vnum sententiosum, & argutum, sententiis non tam grauibus, & seueris, quàm concinnis & venustis: B qualis in historia Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandæus, magis etiam Menecles, frater eius, fuit: quorum vtriusque orationes sunt in primis, vt Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum: quàm verbis volucre, atque incitatum: quali est nunc Asia tota, nec flumine solùm orationis, sed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit AEschylus Cnidius, & meus æqualis Milesius AEschines. in iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum cõcinnitas non erat. 326 || Hæc autem (vt dixi) genera dicendi, aptiora sunt adolescentibus: in senibus grauitatem non habent. Itaque Hortensius vtroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum, venustarúmque sententiarum: in quibus, vt in illo Græco, C sic in hoc, erant quædam magis venustę, dulcésque sententiæ, quàm aut necessariæ, aut interdum vtiles. Et erat oratio cùm incitata & vibrans, tum etiam accurata & polita. Non probantur hæc senibus. sæpe videbam cùm irridentem, tum etiam irascentem, & stomachantem Philippum: sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. 327 || Erat excellens iudicio vulgi, & facilè primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi, auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certè, quòd & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborúmque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cùm iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret: remanebat idem, nec decebat idem: quódque exercitationem, studiúmque dimiserat, quod in eo D fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritásque sententiarum pristina manebat, sed ex vestitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat. hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. 328 || Tum Brutus, Ego verò, inquit, & ista, quæ dicis, video qualia sint, & Hortensium magnum oratorem semper putaui, maximéque probaui pro Messala dicentem, cùm tu abfuisti. Sic ferunt, inquam, idque declarat te-

tidem, quod dixit (vt aiunt) scripta verbis oratio. Ergo ille à Crasso consule & Scæuola vsque ad Paulum & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sylla dictatore, ad eosdem ferè consules. Sic Qu. Hortensij vox extincta fato suo est: nostra publico. 329 || Melius quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sanè vt vis, inquam: & id non tam mea causa, quàm tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cùm fierent, quæ prouidit futura. Sæpe enim inter nos impendenteis casus deflenimus, cùm belli ciuilis causas, in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est vsus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte vindicasse. 330 || Nos autem, Brute, quoniã post Hortensij, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia, & hos ignotos, atque impudenteis procos repudiemus, tueamúrque, vt adultam virginem, castè, & ab armatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in vitã paulò seriùs, tãquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suauissimis literis, quibus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea gessissem quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuóque viuerent. 331 || Quæ si rectè esset, saluti reip. sin secus, interitu ipso, testimoniũ meorum de rep. consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in adolescentiã per medias laudes quasi quadrigis vehentẽ, transuersa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, hæc me cura solicitat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris, & iudicii. Tibi fauemus, te tua frui virtutè cupimus: tibi optamus eam remp. in quo duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras vnus, qui non linguam modò acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. || Ex te duplex nos 332 afficit solicitudo, quòd & ipse rep. careas, & illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades ciuitatis) côtine te in tuis perennibus studiis, & effice id, quod iam propemodũ, vel planè potius effeceras, vt te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatũ vberrimis artibus, quas cùm domo haurire non posses, arcessiuisti ex vrbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentissimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque eius heres Aristus, hospes, & familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? 333 || Nónne cernimus, vix singulis ætatibus binos oratores laudabileis constitisse? Galba fuit inter tot æqualeis vnus excellens, cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multò faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, vt numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum. * *

M. TVLLII CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

1 VTRVM difficilius, aut maius esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multúmque, Brute, dubitaui. Nam & negare ei, quem vnicè diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, præsertim cum ita petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti vix arbitrabar esse eius, qui vereretur reprehensionem doctorũ atque prudentiũ. 2 || Quid enim est maius, quàm, cùm tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quam experiundi voluntate. Malo enim, cùm studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meã, quàm, si id nõ fecerim, beneuolentiam. 3 || Quæris igitur, idque iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, & perfectissimum iudicem. In quo vereor ne, si id, quod vis, effecero, eumq; oratorem, quẽ quæris, expressero, tardẽ studia multorũ, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. 4 || Sed

par

par est omneis omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiuerunt. Quòd si quē aut natura sua, aut illa præstantis ingenij vis fortè deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secúdis, tertiisque consistere. Nam in Poetis, non Homero soli locus est, vt de Græcis loquar, aut Archiloco, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horū vel secundis, vel etiam infra secundos. ‖Nec verò Aristotelem in Philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia, cæterorū studia restinxit. Nec solùm ab optimis studiis excellentes viri deterriti nō sunt, sed ne opifices quidē se artibus suis remouerunt, qui aut Ialysi, quē Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis Olympii, aut Doriphori statua deterriti, reliqui minùs experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent: quorū tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, vt, cùm summa miraremur, inferiora tamen probaremus. ‖In oratoribus verò, Græcis quidē, admirabile est, quātū inter omneis vnus excellat. Attamen, cùm esset Demosthenes, multi oratores, magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorū, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nā neque illud ipsum, quod est optimū, desperandum est: & in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. ‖ Atque ego in summo oratore fingendo talē informabo, qualis fortasse nemo fuit. Nō enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstātius: quod in perpetuitate dicendi non sæpè, atque haud scio an vnquā, in aliqua autē parte eluceat aliquando, idem apud alios densiùs, apud alios fortasse rariùs. ‖ Sed ego sic statuo, nihil esse in vllo genere tā pulchrum, quo nō pulchrius id sit, vnde illud, vt ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neq; auribus, neque vllo sensu percipi potest: cogitatione tantùm, & mente complectimur. Itaq; & Phidiæ simulachris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. ‖ Nec verò ille artifex, cùm faceret Iouis formā, aut Mineruæ, contēplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius similitudinem artē, & manū dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea quæ sub oculos ipsa cadunt si perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. ‖ Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solùm, sed etiam dicendi grauissimus auctor, & magister, Plato: easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse vno, & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione, & via disputetur, id est ad vltimam sui generis formam, speciémque redigendum. ‖ Ac videò, hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media Philosophia repetitam, & eam quidem cùm antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, vt non sine causa altè repetita videatur: aut reprehendent, quòd inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. ‖ Ego autem & me sæpe noua videri dicere intelligo, cùm peruetera dicam, sed inaudita plerisque: & fateor, me oratorem, si modò sim, aut etiam quicumque sim, non ex Rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis extitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, variorúmque sermonum, in quibus Platonis primùm impressa sunt vestigia: sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maximè orator est, & adiutus. Omnis enim vbertas, & quasi sylua dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenseis causas: quas, vt illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. ‖ Sic eloquentia hæc forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis, magnísque caruit: sed tamen ornata verbis, atque sententiis, iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehensionémque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. ‖ Positum sit igitur in primis (quod pòst magis intelligetur) sine philosophia non posse effici, quem quærimus, eloquentem: non vt in ea tamen omnia sint, sed vt sic adiuuet, vt palæstra histrionem. parua enim magnis sæpe rectissimè conferuntur. nam nec latiùs, nec copiosiùs de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. ‖ Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ Physici fuerit auditor: à quo censet eum, cùm alia præclara quædam, & magnifica didicisset, vberem, & fœcúdum fuisse, gnarúmque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. ‖ Nec verò sine philosophorum disciplina, genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in parteis possimus: nec iudicare, quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest? ‖ Ad has tot, tantasque res adhibenda sunt ornamēta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, vt veram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab aliis, rerum: ab aliis, verborum doctrina quæritur. ‖ Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrū nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, &

prudens, in eo libro, quem vnum reliquit, di- A
sertos ait se vidisse multos, eloquentem o-
mnino neminem. Insidebat videlicet in eius
mente species eloquentiæ, quam cernebat a-
nimo, re ipsa non videbat. Vir autem acerri-
mo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in
aliis desiderans, neminem planè, qui rectè ap-
19 pellari eloquens posset, videbat. ‖ Quòd si il-
le nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit:
habuit profectò comprehensam animo quan-
dam formam eloquentiæ, cui quoniam ni-
hil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura dee-
rant, in eam formam non poterat includere.
Inuestigemus hunc igitur, Brute, si possumus,
quem nunquam vidit Antonius, aut qui om-
nino nullus vnquam fuit, quem si imitari, at-
que exprimere non possumus, quod idem ille
vix Deo concessum esse dicebat; at qualis esse
20 debeat, poterimus fortassè dicere. Tria sunt
omnino genera dicendi, quibus in singulis
quidam floruerunt: peræquè autē (id quod vo- B
lumus) perpauci in omnibus. Nam & grandi-
loqui, vt ita dicam, fuerūt cum ampla & sen-
tentiarum grauitate, & maiestate verborum,
vehementes, & varii, copiosi, graues: ad per-
mouendos, & conuertendos animos instructi,
& parati. quod ipsum alii aspera, tristi, hor-
rida oratione, neque perfecta, neque conclu-
sa: alii læui, & instructa, & terminata. ‖ Et cō-
trà tenues, acuti, omnia docētes, & dilucidio-
ra, non ampliora, facientis, subtili quadā, &
pressa oratione limati. In eodémque genere
alii callidi, sed impoliti, & consultò rudium
similes & imperitorum: alii in eadem ieiuni-
tate concinniores, id est faceti, florentes etiā,
21 & leuiter ornati. Est autem quidam inter-
iectus, intermedius, & quasi temperatus, nec
acumine posteriorum, nec fulmine vtens su-
periorum, vicinus amborum, in neutro ex-
cellens, vtriusque particeps, vel vtriusque
(si verum quærimus) potius expers. Isque vno C
tenore, vt aiunt, in dicendo fluit, nihil afferēs
præter facilitatem, & æquabilitatem: aut
addit aliquos, vt in corona, toros, omnémque
orationem ornamentis modicis verbo-
22 rum, sententiarúmque distinguit. ‖ Horum
singulorum generum quicumque vim singu-
lis consecuti sunt, magnum in oratoribus no-
men habuerunt. Sed quærendum est, satísne
id, quod volumus, effecerint. Videmus enim
fuisse quosdam, qui iidem ornatè, ac grauiter,
iidem versutè & subtiliter dicerēt. Atque vti-
nam in Latinis talis oratoris simulacrum re-
perire possemus. esset egregium non quærere
externa, domesticis esse contentos. ‖ Sed ego
idem, qui in illo sermone nostro, qui est expo
situs in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel
vt hortarer alios, vel quòd amarē meos, re-
cordor me longè omnibus vnum anteferre
Demosthenem, qui vim accommodarit ad eā,
quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, D
quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec
grauior extitit quisquam, nec callidior, nec
temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii,
quorum sermo imperitus increbruit, qui aut
dici se desiderant Atticos, aut ipsi Atticè vo-
lunt dicere, vt mirētur hunc maximè, quo ne
Athenas quidem ipsas magis credo fuisse At-
ticas. quid enim sit Atticum, discant: elo-
quentiamque ipsius viribus, non imbecillita-

A te sua, metiantur. ‖ Nunc enim tantum quis- 24
que laudat, quantum se posse sperat imitari.
Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus
firmo præditos, docere, quæ sit propria laus
Atticorum, non alienum puto. Sēper orato-
rum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum
prudentia. Omnes enim, qui probari vo-
lunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuen-
tur, ad eámque, & ad eorū arbitrium, & nutū
totos se fingunt, & accommodant. ‖ Itaque 25
Caria, & Phrygia, & Mysia, quòd minimè po-
litæ, miniméque elegantes sunt, adsciuerunt
aptum suis auribus opimum quoddam, & tan-
quam adipale dictionis genus, quod eorum
vicini (non ita lato interiecto mari) Rho-
dii nunquam probauerunt, Græci autem
multò minus, Athenienses verò funditus re-
pudiauerunt: quorum semper fuit prudens,
sincerúmque iudicium, nihil vt possent, nisi
incorruptum, audire, & elegans. eorum reli-
B gioni cùm seruiret orator, nullum verbum
insolens, nullum odiosum ponere audebat.
‖ Itaque hic, quem præstitisse diximus cete- 26
ris, in illa pro Ctesiphonte oratione longè
optima, summissiùs à primo; deinde, dum de
legibus disputat, pressiùs: post sensim ince-
dens, iudices vt vidit ardenteis, in reliquis
exsultauit audaciùs. Ac tamen in hoc ipso,
diligenter examinante verborum omnium
pondera, reprehendit AEschines, quædam,
& exagitat: illudénsque, dura, odiosa, into-
lerabilia esse dicit. Quinetiam quærit ab
ipso, cùm quidem eum belluam appellet, v-
trum illa verba, an portenta sint: vt AEschini
ne Demosthenes quidem videatur Atticè di-
cere. ‖ Facile est enim verbum aliquod ar- 27
dens (vt ita dicam) notare, idque restinctis
iam animorum incendiis irridere. Itaque se
purgans iocatur Demosthenes, negat in eo
positas esse fortunas Græciæ, in hoc in eū, hūc,
C an illuc manum porrexerit. Quónam igitur
modo audiretur Mysus, aut Phryx Atheniis,
cùm etiam Demosthenes exagitetur, vt puti-
dus? Cùm verò inclinata, vlulantique vo-
ce, more Asiatico canere cœpisset, quis eum
ferret? aut quis potiùs non iuberet offerri?
Ad Atticorum igitur aureis tereteis, & reli-
giosas qui se accommodant, ii sunt existi- 28
mandi Atticè dicere. ‖ Quorum genera plu-
ra sunt hi vnum modò quale sit, suspicantur.
Putant enim qui horridè, incultéque dicat, eum
modò id eleganter, enucleatéque faciat, eum
solum Atticè dicere. Errant, quòd solum,
quòd Atticè, non falluntur. Istorum enim
iudicio si solum illud est Atticum. ‖ Ne Pe- 29
ricles quidem dixit Atticè, cui primæ sine
controuersia deferebantur. Qui si tenui ge-
nere vteretur, numquam ab Aristophane Poe-
ta fulgurare, tonare, permiscere Græciam di-
ctus esset. Dicat igitur Atticè venustissimus
D ille scriptor, ac politissimus Lysias. Quis e-
nim id possit negare? dum intelligamus, hoc
esse Atticum in Lysia, non quòd tenuis sit,
atque inornatus, sed quòd nihil habeat inso-
lens, aut ineptum. Ornatè verò, & grauiter,
& copiosè dicere, aut Atticorum sit, aut ne
sit Aeschines, néve Demosthenes Atticus. 30
‖ Ecce autem aliqui se Thucydidios esse pro-
fitentur, nouum quoddam imperitorum, &
inauditum genus. Nam qui Lysiam sequun-
tur, cau-

tur, cauſidicum quendam ſequuntur : non illum quidem amplum, atque grandem : ſubtilem, & elegantem tamen & qui in forenſibus cauſis poſſit præclarè conſiſtere. Thucydides autem res geſtas, & bella narrat, & prælia, grauiter ſanè, & probè : ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem vſum, & publicum. Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras, abditaſque ſententias, vix vt intelligantur : quod eſt in oratione ciuili vitium vel maximum. || Quæ eſt autē in hominibus tanta peruerſitas, vt, inuentis frugibus, glande veſcantur : An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò vmquam Græcorum Rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. fateor : ſed ita, vt rerum explicator prudens, ſeuerus, grauis: non vt in iudiciis verſaret cauſas, ſed vt in hiſtoriis bella narraret. Itaque numquam eſt numeratus orator. || Nec verò, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen eius non extaret, cùm præſertim fuiſſet honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neque verborum, neque ſententiarum grauitatem imitatur : ſed, cùm mutila quædam, & hiantia locuti ſunt, quæ vel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidis : Nactus ſum etiam qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet ; cuius ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed à forenſi ſtrepitu remotiſſimus. || Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandū, & eadem eloquentia informandū, quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum, Brute, conamur: ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & ſemper amaui ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non deſiderio ſolùm (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem victus, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentia coniunguntur. || Quid enim tam diſtans, quàm à ſeueritate comitas? Quis tamen vmquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controuerſiis diiudicādis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, vt eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatóſque dimittas. itaque efficis, vt, cùm gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamē ſint grata, quæ facis. Ergo ex omnibus terris, vna Gallia communi non ardet incendio : in qua frueris ipſe te, cùm in Italiæ luce cognoſceris, verſariſque in optimorum ciuium vel flore, vel robore. Iam quantum illud eſt ; quod in maximis occupationibus numquam intermittis ſtudia doctrinæ? ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendum? || Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto: quem ipſum numquam attigiſſem, tempora timens inimica virtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem : ſed teſtificor, me à te rogatum, & recuſantem, hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, vt, ſi ſuſtinere tantam quæſtionē non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. In quo tamen iudicii noſtri errorem, laus tibi dati muneris compenſabit. || Sed in omni re difficillimum eſt, formam (quod χαρακτὴρ Græcè dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam, quod non diſcedit à communi more verborum : Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratique ſunt verſus : multa apud alterum negligentiùs. Fac alium Accio. varia enim ſunt iudicia, vt in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca : contra alios nitida, læta, colluſtrata delectat. Quid eſt, quo præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? Hæc ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus: exiſtimauique in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam ſi lateret, idque ab eo poſſe, qui eius rei gnarus eſſet, iudicari. || Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eáque diuerſa, neque in vnam formam cadunt omnia: laudationum, ſcriptionum, & hiſtoriarum, & talium ſuaſionum, qualem Iſocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui ſunt nominati ſophiſtæ reliquarúmque rerum formam, quæ abſunt ab forenſi contentione, eiúſque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſa comparatum eſt, non complectar hoc tempore, non quo negligenda ſit : eſt enim illa quaſi nutrix eius oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. || Datur etiam venia concinnitati ſententiarum : & arguti, certique & circumſcripti verborum ambitus conceduntur, de induſtriáque, non ex inſidiis, ſed apertè, ac palam elaboratur, vt verba verbis quaſi demenſa, & paria reſpondeant, vt crebrò conferantur pugnantia, comparentúrque contraria : & vt pariter extrema terminentur, eundémque referant in cadendo ſonum: quæ in veritate cauſarum & rariùs multò facimus, & certè occultiùs. In Panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſè conſectatum fatetur. non enim ad iudiciorum certamen, ſed ad voluptatem aurium ſcripſerat. || Hæc tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium, primum, & Leontinū ferunt Gorgiam : Theodorum inde Byzantium, multóſque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates: quorum ſatis arguta multa, ſed vt modò, primúmque naſcentia minuta, & verſiculorum ſimilia quædam, nimiúmque depicta. Quo magis ſunt Herodotus, Thucydideſque mirabiles: quorum ætas cùm in eorum tempora, quos nominaui, incidiſſet, longiſſimè tamen ipſi à talibus deliciis, vel potiùs ineptiis abfuerunt. alter enim ſine vllis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primiſque ab his (vt ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, vt auderet vberiùs, quàm ſuperiores, & ornatiùs dicere. || Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter ceteros eiuſdem generis laudatur ſemper à nobis, nonnumquam, Brute, leniter, & eruditè, repugnante te, ſed credas mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoueris. Nā cùm

concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba iunxisse: Thucydides autem præfractior, nec satis (vt ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cùm doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt, domus eius officina habita eloquentiæ est. || Itaque vt ego, cùm à nostro Catone laudabar, vel reprehendi me à ceteris facilè patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Est enim (vt scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates.

"Adolescens etiam nunc, ô Phædre, Isocrates est: sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore mihi ingenio videtur esse, quā vt cum orationibus Lysiæ cōparetur: præterea ad virtutem maior indoles, vt minimè mirum futurum sit, si, cum ætate processerit, aut in hoc orationū genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui vnquam orationes attigerunt, aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora cōcupiscat. Inest enim natura Philosophia in huius viri mente quædam. Hæc de adolescente Socrates auguratur. ||At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitator omnium Rhetorum, hunc miratur vnum: me autem, qui Isocratem non diligunt, vnà cum Socrate, & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere: quod diximus proprium sophistarum: pompæ, quàm pugnæ aptius: gymnasiis, & palæstræ dicatum: spretū, & pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi in cunabulis dicere. Verùm hæc, ludorum, atq; pompæ: nos autem iam in aciem, dimicationémque veniamus. || Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: neq; quibus rebus ea paretur, exponemus: sed qualis nobis esse videatur. || Acduo breuiter prima. Sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis pene communia. nam & inuenire, & iudicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: qua tamen in causa est vacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, & rationum locos. || Nam quoniam, quidquid est, quod in controuersia, aut in contentione versetur, in eo aut, sitne: aut, quid sit: aut, quale sit, quæritur: sitne? signis: quid sit: definitionibus: quale sit, recti, prauique partibus: quibus vt vti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à propriis personis & tēporibus semper, si potest, auocat controuersiam, latiùs enim de genere, quàm de parte disceptare licet: vt, quod in vniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. || Hæc igitur quæstio à propriis personis & temporibus, ad vniuersi generis orationem traducta, appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescenteis, non ad Philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam Rhetorum, in vtramque partem, vt ornatiùs, & vberius dici possit, exercuit: Idémque locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas, tradidit, vnde omnis in vtramque partem traheretur oratio. || Facilè igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, vtetur aptis generatim, dicet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec verò vtetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iis eadem argumentorum momenta sunt. || Iudicium igitur adhibebit: nec inueniet solùm quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed vt segetes fœcundæ, & vberes, non solùm fruges, verùm herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non vtilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. || Quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? || Iam verò ea quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditúsque ad causam faciet illustreis: cúmque animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludétque cōtraria de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabítque leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim, breuitérq; descripsimus. Sed, vt antè dictum est, in his partibus (etsi graues, atque magnæ sunt) minus & artis est, & laboris. || Cùm autem, quid, & quo loco, dicat, inuenerit, illud est longè maximum, videre, quónam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem modo dicere. Quòd si in Philosophia tantùm interest, quemadmodum dicas, vbi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? || Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebā, non te id sciscitari, qualem ego in inueniendo, & in collocādo summum esse oratorem vellem: sed id mihi quærere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem (dii immortales) atque omnium difficillimam. Nam cùm est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, vt sequatur quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multùm inter se distantia effecerunt genera dicendi. || Flumen aliis verborum, volubilitásque cordi est, qui ponunt

ponunt in orationis celeritate eloquentiam. A Distincta alios, & interpuncta interualla, moræ, respirationesque delectant. Quid potest esse tam diuersum? tamen est in vtroque aliquid excellens. Elaborant alij in lenitate & æquabilitate, & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce alii duritatem, & seueritatem quandam verbis, & orationis quasi mœstitiam sequuntur: quódque paulò antè diuisimus, vt alii graues, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.

54 ‖ Et, quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te postulatũ est (tibi enim tantùm de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem solùm de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit, quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ com-

55 munis est multarum artium. ‖ Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in B eloquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, cùm constet è voce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maximè voce commouentur. Itaque ille perfectus, quem iamdudũ nostra indicat oratio, vtcumque se affectum videri, & animum audientis moueri volet, ita certum vocis admouebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. dicerem etiam de gestu, cùm quo iunctus est vultus. quibus

56 omnibus, dixi vix potest, quantum intersit, quemadmodum vtatur orator. ‖ Nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & diserti, deformitate agẽdi, multi, infantes putati sunt: vt iam non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquen- C tia, tanta est, certè plurimùm in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, atrociter dicere: & summissa, leniter: & inclinata, videri

57 grauis: & inflexa, miserabilis. ‖ Mira est enim quædam natura vocis: cuius quidem, è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria Rhetorum epilogus, pene canticum: sed ille, quem significat Demosthenes, & AEschines, cùm alter alteri obiicit vocis flexiones.

58 Dicit plura etiam Demosthenes, illúmque sæpe dicit voce dulci, & clara fuisse. ‖ In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendæ suauitatis in vocibus. ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec vna plus, nec à postrema syllaba ci-

59 tra tertiam: quo magis naturam ducem ad au- D rium voluptatem sequatur industria. ‖ Ac vocis quidem bonitas optanda est. non est enim in nobis. sed tractatio, atque visus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit, omneis sonorum tum intendens, tum remittens, persequetur gradus: idémque motu sic vtetur, nihil vt supersit in gestu. Status erectus, & celsus: rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eáque rara: nulla mollitia ceruicum, nulla argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione, brachii proiectione in contentionibus, contractione in remissis.

60 ‖ Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cùm effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam vt imago est animi, vultus: sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt.

61 ‖ Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc vno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & Græcè ab eloquendo ῥήτωρ, & Latinè eloquens dictus est. Ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima vis, soli huic conceditur.

62 ‖ Quamquam enim & Philosophi quidam ornate locuti sunt (si quidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit, & Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit, & Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt: & longè omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, extitit & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios, ac forenseis habet.

63 ‖ Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quàm incitare. sic de rebus placatis, ac minimè turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur: vt in eo ipso, quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile C est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere.

64 ‖ Mollis est enim oratio Philosophorum, & vmbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta liberiùs. nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quàm oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio, oratio est, tamen vnius oratoris locutio, hoc proprio signata nomine est.

65 ‖ Sophistarum, de quibus suprà dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omneis eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quòd, cùm sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius. nec tam persuadere, quàm delectare: & apertiùs id faciunt, quàm nos, & crebriùs: concinnas magis sententias exquirũt, quàm probabileis: à re sæpe discedunt, intexunt, fabulas, verba apertius trans- D ferunt, eáque ita disponunt, vt pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, aduersa contrariis, sæpissiméque similiter extrema definiunt.

66 ‖ Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornatè, & regio sæpe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio. Ab his non

multò secus, quàm à poetis hæc eloquentia, quam quærimus, seuocanda est. Nam etiam poetæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus, numero maximè videbantur antea, & versu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. 67 || Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etsi absit à versu, tamen, quòd incitatiùs feratur, & clarissimis verborum luminibus vtatur, potius poema putandum, quàm comicorum poetarum: apud quos, nisi quòd versiculi sunt: nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poetæ maximum, etsi est eo laudabilior, quòd virtutes oratoris persequitur, cùm versu sit adstrictior. 68 || Ego autem etiam si quorundam grandis, & ornata vox est poetarum, tamen in ea cùm licentiam statuo maiorem esse, quàm in nobis, faciendorum, iungendorúmque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quàm rebus inseruiunt. Nec verò, si quid est vnum inter eos simile, (id autē est iudicium, electióque verborum) propterea ceterarū dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubiū est, & si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à Philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à Poetarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit. 69 || Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro, causisque ciuilibus ita dicet, vt probet, vt delectet, vt flectat: probare, necessitatis est: delectare, suauitatis: flectere, victoriæ. nam id vnū ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimùm. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo 70 vno vis omnis oratoris est. || Magni igitur iudicij, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripertitæ varietatis. nam & iudicabit, quid cuique opus sit: & poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarū rerum, fundamentū, sapientia. Vt.n. in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quā, quid deceat, videre. πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus sanè DECORVM. de quo præclarè, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione nō modò in vita, sed sæpissime & in poematis, & 71 in oratione peccatur. || Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solùm, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tēpus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, vt vitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eo- 72 rum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. || Itaque hunc locum, longè, & latè patentem, Philosophi solent in officiis tractare, non cùm de recto ipso disputant (nam id quidem vnum est) Grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere, & parte causarum. Quàm enim indecorum est, de stillicidiis cùm apud vnum iudicem dicas, amplissimis verbis, & locis vti communibus: de maiestate populi Rom. summissè, & subtiliter? Hic genere toto: at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum: nec re solùm, sed sæpe verbo: & si sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reiicitur, alio, atque alio elata verbo. 73 || In omnibúsque rebus videndum est, quatenus. etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat. sed ad id, quod agitur, illud satis: cùm hoc decere, quod semper vsurpamus in omnibus dictis & factis, minimis, & maximis: cùm hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id vsquequaque, quantum sit, appareat: in alióque ponatur, aliúdque totū sit, vtrùm decere, an oportere dicas. 74 || Oportere enim, perfectionem declarat officij, quo & semper vtendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneúmque tempori, & personæ: quod cùm in factis sæpissime, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu: contráque item dedecere: quod si poeta fugit, vt maximum vitium, qui peccat etiam, cùm probam orationē affingit improbo, stultóve, sapienti: si denique pictor ille vidit, cùm immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses, mœreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio, quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cùm hoc, tantum sit: quid in causis, earúmque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modò partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. 75 || Sequitur, vt cuiusque generis nota quæratur, & formula: magnum opus, & arduum, vt sæpe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primùm informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. 76 || Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quàm opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, vt, etiam si illis maximis viribus careat, sit (vt ita dicam) integra valetudine. 77 || Primùm igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus: Sunt enim quidam (vt scis) oratori numeri (de quibus mox agemus) obseruandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solutum quiddam sit, nec vagum tamen, vt ingredi libere, non licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmen-

coagmentare negligat. Habet enim ille tan-
quam hiatus concursu vocalium molle quid-
dam,& quod indicet non ingratam negligen-
78 tiam, de re, hominis,magis, quàm de verbis,
laborantis. ‖ Sed erit videndum de reliquis,
cùm hæc duo ei liberiora fuerint , circuitus,
conglutinatióque verborum. Illa enim ipsa
contracta,& minuta, non negligenter tractā-
da sunt , sed quædam etiam negligentia est
diligens. Nam vt mulieres esse dicuntur non-
nullæ inornatæ , quas idipsum deceat : si hæc
subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit
enim quiddam in vtroque , quò sit venustius,
sed non vt appareat. Tum remouebitur o-
79 mnis insignis ornatus,quasi margaritarum. ne
calamistri quidem adhibebuntur. ‖Fucati ve-
rò medicamenta candoris , & ruboris, omnia
repellentur ; elegantia modò,& munditia re-
manebit. Sermo purus erit,& Latinus:diluci-
dè,planéque dicetur : quid deceat,circumspi-
cietur. Vnum aderit, quod quartum numerat
Theophrastus in orationis laudibus,ornamē-
tum illud suaue, & affluens:acutæ, crebræque
sententiæ ponentur, & nescio vnde ex abdito
80 erutæ , atque in hoc oratore dominabuntur.
‖ Verecundus erit vsus oratoriæ quasi supel-
lectilis. Supellex est enim quodammodo no-
stra, quæ est in ornamentis , alia rerum, alia
verborum. Ornatus autem verborū , duplex:
vnus simplicium,alter collocatorum. Simplex
probatur in propriis,vsitatisque verbis,quod
aut optimè sonat , aut rem maximè explanat.
In alienis , aut translatum,aut factum aliun-
de vt mutuò, aut factum ab ipso, aut nouum:
aut priscum , & inusitatum. Sed etiam inusi-
81 tata,ac prisca,sunt in propriis, nisi quòd rarò
vtimur. ‖ Collocata autem verba habent or-
natum, si aliquid cōcinnitatis efficiunt,quod
verbis mutatis non maneat , manente senten-
tia. Nam sententiarum ornamenta, quæ per-
manent, etiam si verba mutaueris , sunt illa
quidem permulta,sed,quæ emineant, paucio-
ra. Ergo ille tenuis orator,modò sit elegans,
nec in faciendis verbis erit audax , & in
transferendis verecundus, & parcus : & in
priscis, reliquisque ornamentis & verborum,
& sententiarum demissior : translatione for-
tasse crebrior , qua frequentissimè sermo o-
mnis vtitur non modò vrbanorum, sed etiam
rusticorum:siquidem est eorum, gemmare vi-
82 teis,sitire agros : lætas esse segetes, luxuriosa
frumenta. ‖ Nihil horum parum audacter,
sed aut simile est illi,vnde transferas: aut, si
res suum nullum habet nomen, docendi cau-
sa sumtò,non ludendi videtur. Hoc ornamen-
to liberiùs paulò , quàm ceteris , vtetur hic
summissus : nec tam licenter tamen , quàm si
genere dicendi vteretur amplissimo. Itaque
illud indecorum (quod quale sit , ex decoro
debet intelligi (hic quoque appâret , cùm
verbum aliquod altius transfertur , idque in
83 oratione humili ponitur , quod idem in alia
deceret. ‖ Illam autem concinnitatem, quæ
verborum collocationem illuminat his lumi-
nibus, quæ Græci quasi aliquos gestus oratio-
nis, σχήματα appellant (quod idem verbum
ab his etiam in sententiarum ornamenta
transfertur) adhibet quidem hic subtilis
(quem, nisi quòd solum , cetero quia rectè
quidem vocant Atticum) sed paulò parciùs.

Nam sic vt in epularum apparatu, à magnifi-
centia recedens, non se parcum solùm, sed e-
tiam elegantem videri volet: eliget quibus v-
84 tatur. ‖ Sunt enim pleræque aptæ huius ipsius
oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam
illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugien-
da sunt,paria paribus relata,& similiter con-
clusa, eodèmque pacto cadentia : & immuta-
tione literæ quasi quæsitæ venustates , ne ela-
borata concinnitas , & quoddam aucupium
delectationis manifestò deprehensum appa-
85 reat. ‖ Itémque si quæ verborum iterationes
contentionem aliquam , & clamorem requi-
rent , erunt ab hac summissione orationis a-
lienæ : ceteris promiscuè poterit vti , conti-
nuatione verborum modò relaxet , & diui-
dat , vtatúrque verbis quàm vsitatissimis,
translationibus quàm mollissimis : etiam il-
la sententiarum lumina assumat, quæ non e-
runt vehementer illustria. Non faciet remp.
loquentem , nec ab inferis mortuos excita-
bit , nec aceruatim multa frequentans , vna
complexione deuinciet. Valentiorum hæc
laterum sunt , nec ab hoc , quem informa-
mus, aut exspectanda, aut postulanda. erit e-
nim vt voce , sic etiam oratione suppressior.
86 ‖ Sed pleraque ex illis conuenient etiam huic
tenuitati: quamquam iisdem ornamentis vte-
tur horridiùs. talem enim inducimus. Ac-
cedit actio non tragica , nec scenæ , sed mo-
dica iactatio ne corporis , vultu tamen mul-
ta conficiens : non hoc , quo dicuntur os du-
cere, sed illo , quo significant ingenuè , quo
87 sensu quidque pronuntient. ‖ Huic generi
orationis adspergentur etiam sales , qui in
dicendo mirum quantum valent : quorum
duo genera sunt , vnum facetiarum , alterum
dicacitatis. vtetur vtroque : sed altero in
narrando aliquid venustè , altero in iacien-
do, mittendóque ridiculo : cuius genera plu-
88 ra sunt : sed nunc aliud agimus. ‖ Illud ad-
monemus tamen , ridiculo sic vsurum orato-
rem , vt nec nimis frequenti , ne scurrile sit,
nec subobscœno, ne mimicum : nec petulan-
ti, ne improbum : nec in calamitatem, ne in-
humanum : nec in facinus,ne odi, locus risus
occupet: neque aut sua persona aut iudicum,
aut tempore alienum. hæc enim ad illud in-
89 decorum referuntur. ‖ Vitabit etiam quæ-
sita , nec ex tempore ficta , sed domo allata:
quæ plerumque sunt frigida,parcet, & amici-
tiis,& dignitatibus , vitabit insanabileis cō-
tumelias : tantummodo aduersarios figet, nec
eos tamen semper,nec omneis, nec omni mo-
do,quibus exceptis sic vtetur sale,& facetiis,
vt ego ex istis nouis Atticis talem cognoue-
rim neminem , cùm id certè sit vel maximè
90 Atticum. ‖ Hanc ego iudico formam sum-
missi oratoris, sed magni tamen , & germani
Attici : quoniam , quidquid est salsum , aut
salubre in oratione , id proprium Atticorum
est. è quibus tamen non omnes faceti. Lysias
satis , & Hyperides : Demades præter ceteros
fertur: Demosthenes minus habetur:quo qui-
dem mihi nihil videtur vrbanius , sed non
tam dicax fuit,quàm facetus. Est autem illud
91 acrioris ingenii,hoc maioris artis. ‖ Vberius
est aliud,aliquantóq; robustius,quàm hoc hu-
mile,de quo dictum est:summissius autē,quàm
illud,de quo iam dicetur,amplissimū. Hoc in

genere, neruorum vel minimum, suauitatis A
autem est vel plurimum. Est enim plenius,
quàm hoc enucleatum: quàm autem illud or-
natum copiosumque, summissius. Huic omnia
dicendi ornamenta conueniunt, plurimúmq;
92 est in hac orationis forma, suauitatis. || In
qua multi floruerunt apud Græcos, sed Pha-
lereus Demetrius meo iudicio præstitit cete-
ris: cuius oratio cùm sedatè, placidéque lo-
quitur, tum illustrant eam, quasi stellæ quæ-
dam, tralata verba, atque immutata. Tralata
ea dico, vt sæpe iam, quæ per similitudinem
ab alia re aut suauitatis, aut inopiæ causa,
transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo
proprio subiicitur aliud, quod idem signifi-
93 cet, sumtum ex re aliqua consequenti. || Quod
quamquam transferendo fit, tamen alio mo-
do transtulit, cùm dixit Ennius, arcem & vr-
bem orbas: alio modo, si pro patria arcem
dixisset: & horridam Africam terribili tre-
mere tumultu cùm dicit, pro Afris immutat B
Africam. Hanc Hypallagen Rhetores, quia
quasi summutantur verba pro verbis: Meto-
nymiam Grammatici vocant, quòd nomina
94 transferuntur. || Aristoteles autem transla-
tioni hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam
κατάχρησιν vocant: vt cùm minutum dici-
mus animum pro paruo, & abutimur verbis
propinquis, si opus est, vel quòd delectat, vel
quòd licet. Iam cùm fluxerunt plures conti-
nuæ tralationes, aliá planè fit oratio. Itaque
genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, no-
mine rectè, genere melius ille, qui ista omnia
translationes vocat. Hæc frequentat Phale-
reus maximè, suntque dulcissima: & quam-
quam translatio est apud eum multa, tamen
immutationes nusquam crebriores. || In idem
95 genus orationis (loquor enim de illa modica,
ac temperata) verborum cadunt lumina o-
mnia, multa etiam sententiarum: latæ, erudi-
tæque disputationes ab eodem explicantur, &
loci communes sine contentione dicuntur. C
Quid multa? è philosophorum scholis tales
ferè euadunt: &, nisi coràm erit comparatus
ille fortior: per se hic, quem dico, probabi-
96 tur? || Est enim quoddam etiam insigne, &
florens orationis, pictum, & expositum genus,
in quo omnes verborum, omnes sententiarum
illigantur lepôres. Hoc totum è sophistarum
fontibus defluxit in forũ, sed spretum à sub-
tilibus, repulsum à grauibus, in ea, de qua lo-
97 quor, mediocritate consedit. || Tertius est
ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo
profectò vis maxima est. Hic est enim, cuius
ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes,
eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere
passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu
magno, sonitúque ferretur: quam suspicerent
omnes, quam admirarentur, quam se assequi
posse diffiderent. Huius eloquentiæ est tra-
ctare animos, huius omni modo permouere.
hæc modo perfringit, modò irrepit in sensus: D
98 inserit nouas opiniones, euellit insitas. || Sed
multùm interest inter hoc dicendi genus, &
superiora. Qui in illo subtili, & acuto elabo-
rauit, vt callide, argutéque diceret, nec quid-
quam altiùs cogitaret: hoc vno perfecto,
magnus orator est, si non maximus: minimè-
que in lubrico versabitur, &, si semel con-
stiterit, numquam cadet. Medius ille autem,

A quem modicum, & temperatum voco: si mo-
dò suum illud satis instruxerit: non exti-
mescit ancipiteis dicendi, incertósque ca-
sus: etiam, si quando minus succedet, vt sæpe
fit, magnum tamen periculum non adibit. altè
99 enim cadere non potest. || At verò hic no-
ster, quem principem ponimus, grauis, acer,
ardens, si ad hoc vnum est natus, aut in hoc
solo se exercuit, aut huic generi studet vni,
nec suam copiam cum illis duobus generibus
temperauit: maximè est contemnendus. ille
enim summissus, quòd acutè, & veteratoriè
dicit, sapiens iam: medius, suauis, hic autem
copiosissimus, si nihil aliud, vix satis sa-
nus videri solet. Qui enim nihil potest tran-
quillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè,
distinctè, facetè dicere, præsertim cùm cau-
sæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua
ex parte tractandæ: si is non præparatis auri-
bus inflammare rem cœpit, furere apud sa-
B nos, & quasi inter sobrios bacchari vinolen-
100 tus videtur. || Tenemus igitur, Brute, quem
quærimus: sed animo. Nam manu si prehen-
dissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia
mihi persuasisset, vt se dimitteret. Sed in-
uentus profectò est ille eloquens, quem num-
quam vidit Antonius. Quis est igitur is? Com-
plectar breui, disseram pluribus. Is enim est
eloquens, qui & humilia subtiliter, & ma-
101 gna grauiter, & mediocria temperatè potest
dicere. || Nemo is, inquies, vnquam fuit. Nec
fuerit. ego enim, quid desiderem, non, quid
viderim, disputo: redeóque ad illam Plato-
nis, de qua dixeram, rei formam, & speciem,
quam etsi non cernimus, tamen animo tenere
possumus. Non enim eloquentem quæro, ne-
que quidquam mortale, & caducum, sed illud
ipsum, cuius quid sit compos, sit eloquens:
quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quã
nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is
erit igitur eloquens (vt idem illud iteremus)
C qui poterit parua summissè, modica tempera-
102 tè, magna grauiter dicere. || Tota mihi cau-
sa pro Cæcinna, de verbis interdicti fuit. res
inuolutas definiendo explicauimus: ius ciuile
laudauimus: verba ambigua distinximus. Fuit
ornandus in Manilia lege Pompeius, tempe-
rata oratione ornandi copiam persecuti su-
mus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirij
103 causa continebatur. ergo in omni genere am-
plificationis exarsimus. || At hæc interdum
temperanda, & varianda sunt. Quod igitur in
accusationis septem libris non reperitur ge-
nus? quod in Habiti? quod in Cornelii? quod
in plurimis nostris defensionibus? quæ exem-
pla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel
posse eligere qui quærerét. Nulla est enim vl-
lo in genere laus oratoris, cuius in nostris o-
rationibus non sit aliqua, si non perfectio, at
104 conatus tamen, atque adumbratio. non asse-
quimur: at, quid deceat, videmus. || Nec enim
D nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tan-
tum abest, vt nostra miremur, vt vsque eò dif-
ficiles, ac morosi simus, vt nobis non satisfa-
ciat ipse Demosthenes: qui quamquam vnus
eminet inter omneis in omni genere dicen-
105 di, tamen non semper implet aureis meas. ita
sunt auidæ, & capaces: & semper aliquid im-
mensum, infinitumque desiderant. || Sed ta-
men, quoniam & hunc tu oratorem cùm eius
studio-

ſtudioſiſſimo Pammene, cùm eſſes Athenis, totum diligentiſſimè cognouiſti: neque eum dimittis è manibus: & tamen noſtra etiam lectitas: vides profectò, illum multa perficere, nos multa conari: illum poſſe, nos velle, quocumque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus. nam & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æqualeis. nos magnum feciſſemus, ſi quidem potuiſſemus, quo contendimus, peruenire, in ea vrbe, in qua (vt ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. 106 || Atqui, ſi Antonio Craſſus eloquens viſus non eſt aut ſibi ipſe: numquam Cotta viſus eſſet, numquam Sulpicius, numquam Hortenſius. nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortenſius. Superiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aureis ciuitatis accepimus: eáſque vos primi, quicumque eramus, & quantulumcumque dicebamus, ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia ſtudia conuertimus. 107 || Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus de ſupplicio parricidarũ: quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe poſt aliquanto ſentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita viuunt, dum poſſunt, vt ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, vt eorum oſſa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt numquam alluantur, ita poſtremò eiiciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant, & quæ ſequuntur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis, non tam re, & maturitate, quàm ſpe, & exſpectatione, laudati. 108 || Ab hac indole iã illa matura. Vxor generi, nouerca filii, filiæ pellex. Nec verò hic vnus erat ardor in nobis, vt hoc modo omnia diceremus. ipſa enim illa pro Roſcio iuuenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulò hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluréſque aliæ. nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra: eaque hanc ipſam habent, 109 quam probo, varietatem. || An ego Homero, Ennio, reliquis Poetis, & maximè tragicis concederem, vt ne omnibus locis eadem contentione vterentur, crebróque mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent: ipſe numquam ab illa acerrima contentione diſcederem? Sed quid Poetas diuino ingenio profero? Hiſtriones eos vidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolum in diſſimillimis perſonis ſatisfaciebant, cùm tamen in ſuis verſarentur, ſed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodũ pla- 110 cere vidimus. || Ego non elaborem? Cùm dico me: te, Brute, dico. nam in me quidẽ iampridem effectum eſt, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omneis cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut iiſdem cauſis perpetuum, & eundem ſpiritum ſine vlla cõmutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum (quòd eum, credo, amares) cùm ad te in Tuſculanum veniſſem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutiis, & acumine Hyperidi, nihil lenitate AEſchini, & ſplendore verborum. 111 || Multæ ſunt eius totæ orationes ſubtiles, vt contra Leptinem: multæ & totæ graues, vt quædam Philippicæ: multæ variæ, vt contra AEſchinem, falſæ legationis, vt contra eundem pro cauſa Cteſiphontis. Iam illud medium quoties vult, arripit, & à grauiſſimo diſcedens, eò potiſſimum delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cùm grauitatis locis vtitur. 112 || Sed ab hoc paramper abeamus (quandoquidem de genere, non de homine quærimus) rei potius, id eſt eloquentiæ vim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam antè diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi cauſa eſſe dicturos: atque ita potiùs acturos, vt exiſtimatores videamur loqui, non magiſtri. in quo tamen longiùs progredimur, quòd videmus non te hæc ſolùm eſſe lecturum, qui ea multò, quàm nos, qui quaſi docere videamur, habeas notiora: ſed hunc librum etiam ſi minùs noſtra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari neceſſe eſt. 113 || Eſſe igitur perfectè eloquentis puto, non eam ſolùm facultatem habere, quæ ſit eius propria, fuſè, latéque dicendi, ſed etiam vicinam eius, atque finitimam, Dialecticorum ſcientiam aſſumere. quamquam aliud videtur oratio eſſe, aliud diſputatio: nec idem loqui eſſe, quod dicere: attamen vtrumque in diſſerendo eſt. diſputandi ratio, & loquendi, Dialecticorum ſit: oratorum autem, dicendi: & ornandi. Zeno quidem ille, à quo diſciplina Stoicorum eſt, manu demonſtraſſe ſolebat, quid inter has arteis intereſſet. nam cùm compreſſerat digitos, pugnúmque fecerat: Dialecticam aiebat eiuſmodi eſſe. cùm autem diduxerat, & manum dilatauerat: palmæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. 114 || Atque etiam ante hunc Ariſtoteles principio artis Rhetoricæ dicit, illam artem quaſi ex altera parte reſpondere Dialecticæ: vt hoc videlicet differant inter ſe, quòd hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo, omnem, quæ ad dicendum trahi poſſit, loquendi rationem, eſſe notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem habuit docendi viam. Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima differendi, & poſtea, qui Dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt. 115 || Ergo eum cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe earum rerum omnino rudem: ſed vel illa antiqua, vel hac Chryſippi diſciplina inſtitutum. nouerit primùm vim, naturam, genera verborum, & ſimplicium, & copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falſúmne ſit, iudicetur. quid efficiatur è quoque: quod cui conſequens ſit, quódque contrarium: cúmque ambigue multa dicãtur, quomodo quidque eorum diuidi explanaríque oporteat. Hæc tenenda ſunt oratori. ſæpe enim occurrunt. ſed quia ſua ſpõte ſqualidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. 116 || Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & via, primùm conſtituendum eſt, quid quidque ſit (niſi enim inter eos, qui diſceptent, conuenit, quid ſit illud, de quo ambigitur: nec rectè diſſe-

ri, nec vnquam ad exitum perueniri poteſt) A explicanda eſt ſæpe verbis mens noſtra de quaque re, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda eſt: ſiquidem definitio, eſt oratio, quæ, quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quàm breuiſſimè. Tum, vt ſcis, explicato genere cuiuſque rei, videndum eſt, quæ ſint eius generis ſiue formæ, ſiue partes, vt in eas

117 tribuatur omnis oratio. ‖ Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus eſſe eloquenté, vt definire rem poſſit, neque id faciat tã preſſè, & anguſtè, quàm in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet: ſed cùm explanatiùs, tum etiam vberiùs, & ad commune iudicium, popularémque intelligentiam accommodatius. Idémque etiam, cùm res poſtulabit, genus vniuerſum in ſpecies certas, vt nulla neque prętermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet. quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (vt ſuprà dixi) iudicem me eſſe, non docto- B rem volo.

118 ‖ Nec verò Dialecticis modò ſit inſtructus, ſed habeat omneis Philoſophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas, ſed ieiunius aguntur: nihil, inquam, ſine ea ſcientia, quam dixi, grauiter, amplè, copioſè dici, & explicari poteſt.

119 ‖ De materia loquor orationis etiam nunc, non ipſo de genere dicendi. volo enim priùs habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior ſit, & quodammodo excelſior (vt de Pericle dixi ſupra) ne phyſicorum quidem eſſe ignarum volo. Omnia profectò, cùm ſe à cæleſtibus rebus referet ad C humanas, excelſius, magnificentiuſque & dicet, & ſentiet. Cumque illa diuina cognouerit nolo ignoret, ne hæc quidem humana.

120 ‖ Ius ciuile teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie. Quid eſt enim turpius, quàm legitimarum, & ciuilium controuerſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoſcat etiam rerum geſtarum, & memoriæ veteris ordinem, maximè ſcilicet noſtræ ciuitatis: ſed & imperioſorum populorũ, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri leuauit labor: qui conſeruatis, notatiſque temporibus, nihil cùm illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam vno libro colligauit. Neſcire autem, quid antea, quàm natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis, niſi eius memoria rerum veterum cum ſuperiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorúmque D prolatio ſumma cum delectatione & authoritatem orationi affert, & fidem.

121 ‖ Sic igitur inſtructus veniet ad cauſas: quarum habebit genera primùm ipſa cognita. erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controuerſiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam ſi quando aliud in ſentẽtia videtur eſſe, aliud

A in verbis, genus eſt quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri ſolet: in quo, quod eſt ambiguorum proprium, res duas ſignificari videmus.

122 ‖ Cùm tam pauca ſint genera cauſarum, etiam argumentorum præcepta pauca ſunt. Traditi ſunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: vni è rebus ipſis, alteri aſſumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipſæ quidem res in perfacili cognitione verſantur. quid enim iã ſequitur, quod quidem artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, erigatur, aut paret ſe ad diſcendum? rem breuiter exponere, & probabiliter, & apertè, vt, quid agatur, intelligi poſſit? ſua confirmare? aduerſaria euertere? eáque efficere non perturbatè, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, vt efficiatur quod ſit conſequens iis, quæ ſumentur ad quamque rem confirmandam? poſt omnia perorationé B inflammantem, reſtinguentemve concludere? Has parteis quemadmodum tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco: nec enim ſemper tractantur vno modo.

123 ‖ Quoniam autem non, quem doceam, quæro, ſed quem probem, probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim ſapientia maximè adhibenda eloquenti eſt, vt ſit temporum, perſonarúmque moderator. Nam nec ſemper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendũ arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cùm ſtatuerit, tum, vt quidque erit dicendum, ita dicet: nec ſatura ieiunè, nec grandia minutè, nec item cõtra, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio.

124 ‖ Principia verecunda, non elatis incenſa verbis, ſed acuta ſententiis, vel ad offenſionem aduerſarii, vel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec C hiſtorico, ſed propè quotidiano ſermone explicatæ dilucidè. Dein ſi tenues cauſæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo: idque ita tenebitur, vt quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio.

125 ‖ Cùm verò cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentia poſſit exprimi: tum ſe latius fundet orator, tum reget, & flectet animos, & ſic afficiet, vt volet, id eſt vt cauſæ natura, & ratio temporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, ſic vt verbum nullum niſi aut graue, aut elegans excidat: tum ſunt maximè luminoſæ, & quaſi actuoſæ partes duæ: Quarum alteram in vniuerſi generis quæſtione pono, quam (vt ſupra dixi) Græci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandiſque rebus, quæ ab eiſdem αὔξησις eſt nominata.

126 ‖ Quæ etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa D eſſe debet, tamen in communibus locis maximè excellet: qui communes appellati, quòd videntur multarum iidem eſſe cauſarum, ſed proprii ſingularum eſſe debebunt. At verò illa pars orationis, quæ eſt de genere vniuerſo, totas cauſas ſæpe continet. Quicquid eſt enim illud, in quo quaſi certamen eſt controuerſiæ, quod Græcè κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, vt traducatur ad perpetuam quæſtionem,

stionem, atque de vniuerso genere dicatur: A nisi cùm de vero ambigitur: quod quæri con-
127 iectura solet. || Dicetur autē non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans, iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicentur, vt & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augēdis vero rebus, & contra abiiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi lo-
128 cus, & pene infinitè in perorando. || Duo sunt ei, ut bene tractata ab oratore, admirabilē eloquentiam faciant. Quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accōmodatum: alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo vno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad beneuolentiam B conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cùm rapidè fertur, sustineri nullo pacto
129 potest. || Quo genere nos, mediocres, aut multo etiā minus: sed magno semper vsi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in causa magna & graui, cùm cœpisset Curio pater respondere,
130 subitò assedit, cùm sibi venenis ereptam memoriam diceret. || Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum vsu pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo vt viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacumque in me sunt (me enim ipsum non pœnitet) quanta sint: sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiri- C tu illo, propter quem maiora eadem illa cùm
131 aguntur, quam cùm leguntur, videri solent. || Nec vero miseratione solùm mens iudicū permouenda est (qua nos ita dolenter vti solemus, vt puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: vt alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleremus forum) sed etiam est faciendum, vt irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat: satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate duriorū, accusatio suppeditabit exempla: mi-
132 tiorum, defensiones meæ. || Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit: dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimescerem. Sed (vt supra dixi nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, vt me ipse non teneam: D nec vmquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: vterer alienis vel Latinis, si vlla reperirem: vel Græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum. nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. dicebat melius, quam scripsit
133 Hortensius. || Verùm hæc vis, quam quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, vnde, in Ctesiphontis iudicio, de suis factis, cōsiliis, meritis in rēpubl. aggressus est dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris includi sic potest, vt maior elo-
134 quentia non requiratur. || Sed iam forma ipsa restat, & character ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ suprà dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, vt verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue exeat: ex omnique genere frequentissimæ translationes erunt, quòd eæ, propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac mouent huc, & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ sumūtur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illius, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur insignia: non quòd sola
135 ornent, sed quòd excellant. || Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia: cùm aut duplicantur, iterantúrque verba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conicitur, aut in vtrumque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter vnum verbum, non in eadem sententia ponitur: aut cùm similiter vel cadunt verba, vel desinunt: aut multis modis contrariis relata contraria: aut cùm gradatim sursum versus reditur: aut cùm, demptis coniunctionibus, dissolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cùm corrigimus nosmetipsos: quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquæstionis: aut cùm eiusdem nominis casus sæpius commutantur.
136 || Sed sententiarum ornamenta, maiora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes vtitur, sunt qui putent, idcirco eius eloquentiam maximè esse laudabilem. Et verò nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur: nec aliud quidquam est, dicere, nisi omneis, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cùm tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus vti, aut exemplis? tantum no-
137 tetur locus. || Sic igitur dicet ille, quem expetimus. vt verset sæpe multis modis eadem, & vnam rem, & hæreat in eadem commoretúrque sententia: sæpe etiam vt extenuet aliquid: sæpe vt irrideat: vt declinet à proposito, deflectatque sententiam: vt proponat, quid dicturus sit: vt, cùm transegerit iam aliquid, definiat: vt se ipse reuocet: vt, quod dixit, iteret: vt argumentum ratione concludat, vt interrogando vrgeat, vt rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: vt contrà, ac dicat, accipi, & sentiri velit: vt addubitet, quid potiùs, aut quomodo dicat: diuidat in parteis. vt aliquid relinquat, ac negligat: vt antè præmuniat: vt in eo ipso, in quo reprehē-
138 datur, culpā in aduersarium conferat. || Vt sæpe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiā cū aduersario quasi deliberet: vt hominum ser-

mones, moréſque deſcribat, vt muta quædam eloquentia inducat: vt ab eo, quod agitur, auertat animos: vt ſæpe in hilaritatem riſúmne conuertat: vt ante occupet quod videat opponi: vt comparet ſimilitudines: vt vtatur exemplis: vt aliud alii tribuens diſpertiat: vt interpellatoré coerceat: vt aliquid reticere ſe dicat: vt denuntiet, quid caueant: vt liberiùs quid audeat: vt iraſcatur etiam, vt obiurget aliquando, vt deprecetur, vt ſupplicet, vt medeatur, vt à propoſito declinet aliquantulum, vt optet, vt exſecretur: vt fiat iis, apud

139 quos dicet, familiaris. ‖ Atque alias etiam dicendi quaſi virtutes ſequatur: breuitaté, ſi res petet: ſæpe etiam ré dicendo ſubiiciet oculis: ſæpe ſuprà feret, quã fieri poſſit ſignificatio: ſæpe erit maior quã oratio, ſæpe hilaritas, ſæpe vitę, naturarúmque imitatio. Hoc in genere (nam quaſi ſiluã vides) omnis eluceat oportet

140 eloquentiæ magnitudo. ‖ Sed hæc, niſi collocata, & quaſi ſtructa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adſpirare non poſſunt. De quo cùm mihi deinceps viderem eſſe dicendum, etſi mouebant iam me illa, quæ ſuprà dixeram, tamen iis, quæ ſequũtur, perturbabar magis. Occurrebat enim, poſſe reperiri non inuidos ſolùm, quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam mearum laudum, qui non cenſerent eius viri eſſe, de cuius meritis tanta ſenatus iudicia feciſſet, comprobante populo Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi, me M. Bruto negare roganti noluiſſe, iuſta eſſet excuſatio, cùm & amiciſſimo, & præſtantiſſimo viro, & recta & honeſta petenti, ſatisfacere voluiſſem. ‖ Sed ſi profitear

141 (quod vtinam poſſem) me ſtudioſis dicendi, præcepta, & quaſi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iuſtus rerum æſtimator reprehenderet? Nam quis vnquam dubitauit, quin in Repu. noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper, vrbanis, pacatiſque rebus: ſecundas, iuris ſcientia? cùm in altera, gratiæ, glorię, pręſidii plurimũ eſſet: in altera, perſecutionum, cautionúmque præceptio: quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, ea verò repugnante

142 vix ſuas regiones, fineiſque defenderet. ‖ Cur igitur ius ciuile docere ſemper pulcrum fuit, hominúmque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus: ad dicendum ſi quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, vituperetur? Nam ſi vitioſum eſt dicere ornatè, pellatur omnino è ciuitate eloquentia. ſin ea non modò eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam vniuerſam remp. cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt: aut, quod noſſe pulcerri-

143 mum eſt, id non glorioſum docere? ‖ At alterum factitatum eſt, alterum nouum. Fateor: ſed vtriuſque rei cauſa eſt. Alteros enim reſpondenteis audire ſat erat, vt ii, qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent: ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus. alteri, cùm domeſticum tempus in cognoſcendis, componendiſque cauſis, forenſe in agendis, reliquũ in ſeipſis reficiendis omne conſumerent: quem habebant inſtituendi, aut docendi locum? Atque haud ſcio, an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint, quàm doctrina. itaque illi dicere meliùs, quàm præ-

144 cipere: nos contrà fortaſſe poſſumus. ‖ At dignitatem docere non habet. Certè, ſi quaſi in ludo. ſed ſi monendo, ſi cohortando, ſi percunctando, ſi communicando, ſi interdum etiam vnà legendo, audiendo: neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere hone-

145 ſtum eſt, vt eſt: quibus ipſa ſacra retineri, defendique poſſint, non honeſtum eſt? ‖ At ius profitentur etiam qui neſciunt: eloquentiam autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ea ſe valere diſſimulant, propterea quòd prudentia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur aut latere eloquẽtia poteſt: aut, id quod diſſimulat, effugit: aut eſt periculum, ne quis putet in magna arte, & glorioſa, turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fuerit honeſtiſ-

146 ſimum diſcere? ‖ Ac fortaſſe ceteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. Quid enim poſſem cùm abfuiſſem adoleſcens, & horum ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem & doctiſſimis hominibus referta domus eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notę: cùmque vulgò ſcripta noſtra legerentur, diſſimularem me didiciſſe. Quid erat, cur probaré, niſi quòd parũ fortaſſe profeceram? Quòd cùm ita ſit: tamẽ ea, quæ ſuprà dicta ſunt, plus in diſputando, quàm ea, de quibus dicendũ eſt, dignitatis, habue-

147 runt. ‖ De verbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiam ſi ſunt, ſicuti mihi videntur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentiùs, quàm docentur. Eſt id omnino verum, ſed propriè in hoc dicitur. nam omniũ magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat: radices, ſtirpéſque non item: ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autẽ, ſine peruagatiſſimus ille verſus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites, diſſimulare non ſinit, quin delecter, ſiue tuũ ſtudium hoc à me volumen expreſſit: tamen eis,

148 quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendum fuit. ‖ Quòd ſi ea, quæ dixi, non ita eſſent: quis tamen ſe tã durum, agreſtémque præberet, qui hanc mihi nõ daret veniã, vt cùm meæ forenſes artes, & actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ, quod facere non poſſum: aut mæſtitiæ, cui reſiſto, potiùs, quàm literis, dederem (quæ quidẽ me antea in iudicia, atque in curiã deducebant, nũc obleſtat domi. Nec verò talibus modò rebus, quales his liber cõtinet, ſed multo etiã grauioribus, & maioribus: quæ ſi erunt perfectæ, profectò forenſibus noſtris rebus etiam domeſticæ literæ reſpondebunt. Sed ad inſtitu-

149 tam diſputationem reuertamur. ‖ Collocabũtur igitur verba aut vt inter ſe quàm aptiſſimè cohæreant extrema cùm primis, eaque ſint quàm ſuauiſſimis vocibus: aut vt forma ipſa, concinnitáſque verborum conficiat orbem ſuum: aut vt comprehenſio numeroſè, & aptè cadant. Atque illud primùm videamus, quale ſit, quod vel maximè deſiderat diligentiam (eſt enim quaſi ſtructura quædã) nec id tamen fiet operoſè: nam eſſet cùm infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium

ſcitè

scitè exagitat in Albucio Scæuola,

Quàm lepidè lexeis compostæ? vt tesserulæ omnes

150 *Arte pauimẽto, atque emblemate vermiculato.*

‖Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiet facilè hanc viam componendi. Nam vt in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamuis enim suaues, grauésve sententiæ, tamen, si inconditis verbis efferũtur, offendent aureis: quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo 151 vt tam rusticus sit, qui vocaleis nolit coniungere. ‖ In quo quidem etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas literas tanto opere fugerit: & si id magister eius Isocrates. at non Thucydides. ne ille quidem, haud paulò maior scriptor, Plato: nec solùm in his sermonibus, qui Dialogi dicuntur, vbi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in prælijs interfecti: quæ sic probata si, vt eam quotãnis, vt scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocum 152 concursio, quam magna ex parte, vt vitiosam fugit Demosthenes. ‖ Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis: indicant omnes poetæ, præter eos, qui, vt versum facerent, sæpe hiabant: vt Næuius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam & ibidem.

Quam numquam vobis Graij, atque Barbari

At Ennius semel,

Scipio inuicte. --Et quidem nos.

Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti,

153 Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. ‖ Sed quid ego? vocaleis sine vocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant, vt ita dicerent, multi' modis, vas argenteis, palmus & crinibus, tecti' fractis. Quid verò licentius, quàm quòd hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam vt duellum, bellum, & duis, bis: sic Duellium, eũ, qui Pœnos classe deuicit Bellum nominauerũt, cùm superiores appellati essent semper Duellii. Quinetiam verba sæpe contrahuntur, non vsus causa, sed auriũ. Quomodo enim vester Axilla, Ala factus est, nisi fuga literæ vastioris? Quam literam etiam è maxillis, & taxillis, & vexillo, & paxillo, 154 consuetudo elegans Latini sermonis euellit. ‖ Libenter etiã copulando verba iungebant, vt sodes, pro, si audes, sis, pro, si vis. Iam in vno capsis, tria verba sunt: ain', pro, aisne: nequire, pro non quire: malle, pro, magis velle: nolle, pro, nõ velle. Dein etiam sæpe & exin, pro deinde, & exinde dicimus Quid illud? non olet vnde sit, quòd dicitur, cum illis, cùm autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, vt etiam modò, nisi AVTEM interposuissem, concurrissent. Ex eo est mecũ, & tecũ: non, cũ me, & cum te, vt esset simile illis, vobiscum, 155 atque nobiscum. ‖ Atque etiam à quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. nam Proh deûm, atque hominum fidem: deorum aiunt. Ita credo. hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poeta, qui inusitatiùs contraxerat, *--Patris mei meûm factûm pudet.* pro meorum factorum: &,

Texitur: exitiûm examen rapit, pro exitiorum: non dicit, liberûm, vt pleriq; loquimur, cùm, Cupidos liberûm, aut, In liberûm loco, dicimus: sed, vt isti volunt,

Neque tuum vmquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem.

Namque Aesculapij liberorum.-- At ille aliter in Chryse, non solùm,

Ciues, antiqui amici maiorũ meûm, quod erat vsitatum, sed duriùs etiam,

Cõsiliũ socij, augurûm, atq; extûm interpretes.

Idémque pergit,

Postquàm prodigiûm horriferûm, portẽtûm pauos: quæ non sanè sunt in omnibus neutris vsitata. Nec enim dixerim tam libenter, armûm iudicium: etsi est apud eundem, *Nihilne ad te de iudicio armûm accidit?* quàm armorum. ‖ Iam (vt censoriæ tabulæ loquuntur 156 fabrûm, & procûm, audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Planéque, duorum virorũ iudicium, aut, trium virorum capitalium, aut, decem virorum litibus iudicandis, dico numquam. Atqui dixit Accius, *Video sepulchra dua duorum corporum.* Idémque, *--Mulier vna duûm virûm.* Quid verum sit, intelligo: sed aliàs ita loquor, vt concessum est, vt hoc, vel, Proh deûm dico, vel, Proh deorum: aliâs, vt necesse est, cùm trium virûm, non virorum: cùm sestertium numum, non numorum: quòd in his consuetudo varia non est. ‖ Quid, 157 quòd sic loqui, nosse, iudicasse, vetãt: nouisse, iubent, & iudicauisse? quasi verò nesciamus, in hoc genere & plenũ verbũ rectè dici, & imminutum vsitatè. Itaque vtrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras? --Pòst idem Stilphonem, inquam, noueras. Sciet, plenum est: sit. imminutum.* licet vtare vtroque. ergo ibidem,

Quam cara sintque, pòst carendo intelligunt,

Quámque attinendi magni dominatus sient.

Nec vero reprehenderim,

Scripsere aliỹ rem. & scripserunt, esse verius sentio: sed cõsuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet,-- inquit Ennius: &,

In templis ijsdem.-- probauit. at, eisdem, erat verius. nec tamen, eisdem', opimius. malè sonabat, iisdem. Impetratum est à consuetudine, vt peccare suauitatis causa liceret. & pomeridianas quadrigas, quàm postmeridianas libentiùs dixerim: & mehercule, quàm mehercules. Non scire quidẽ, barbarum iam videtur: nescire, dulcius. Ipsum meridiem, cur non medidiẽ? credo, quòd erat insuauius. 158 ‖ Vna præpositio est, A B, eaque nunc tantùm in acceptis tabulis manet, ne his quidem omnĩũ: in reliquo sermone mutata est. Nã amouit dicimus, & abegi, & abstulit, vt iam nescias, ábne verum sit, an abs. Quid si etiã abfugit, turpe visum est: & abfer noluerũt, aufer maluerunt? quæ propositio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur. Noti erãt, & naui, & nari, quibus cùm IN præponi oporteret, dulcius visu est, ignoti, ignaui, ignari dicere,

ri dicere, quã vt veritas postulabat, Ex vsu dicunt, & è republica, quòd in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literã sustulisses: vt exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit: adiuncti verbi primã literam præpositio commutauit, vt subegit, summutauit, sustulit. 159 ‖ Quid in verbis iũctis? quàm scitè insipientem, non insapientem? iniquum, nõ inæquum, tricipitem, non tricapitem? concisum, non concæsum? Ex quo quidam pertisum etiam volunt: quod eadem consuetudo non probauit. Quid verò hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? inclytus dicimus breui prima litera, insanus producta. inhumanus breui, infelix longa. &, ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ sunt, quæ in sapiente, atque felice, productè dicitur: in ceteris omnibus, breuiter. itémque composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule veritatem, reprehendet? refer ad aureis, probabunt. quære, cur? ita se dicent iuuari. voluptati autem aurium morigerari debet oratio. 160 ‖ Quin ego ipse, cùm scirem ita maiores locutos esse, vt nusquam, nisi in vocali, adspiratione vterentur, loquebar sic, vt pulcros, Cetegos, triumpos, Karthaginem dicerẽ: aliquando, idque serò, conuicio aurium, cùm extorta mihi veritas esset, vsum loquẽdi populo concessi, scientiam mihi reseruaui. Orcinios tamen, & Matones, Otones, Cæpiones, sepulcra coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, numquam Pyrrhum. Vi patefecerunt Fruges: non Phryges, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Græcam literam adhibebant: nunc autem etiam duas: & cum Phrygum, & cùm Phrygibus dicendum esset, absurdum erat aut tantum Barbaris casibus Græcam literam adhibere, aut recto casu solùm Græcè loqui, tamẽ & Phryges, & Pyrrhũ 161 aurium causa dicimus. ‖ Quinetiam, quod iam subrusticum videtur, olim autẽ, politius, eorum verborum, quorum eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optumus, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiũt poetæ noui. Ita enim loquebamur,

Qui est omnibus princeps. non omnibus princeps. &,

Vita illa dignus locóque. non dignus.

Quòd si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis, quid ab ipsa tandem arte, & do162 ctrina postulari putamus? ‖ Hæc dixi breuiùs, quàm si hac de re vna disputarem. est enim hic locus latè parens, de natura, vsúque verborum: longiùs autem, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, verborúmque iudicium, prudentiæ est: vocum autem, & numerorum, aures sunt iudices: &, quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit volu163 ptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars eius conciliandæ reperienda. ‖ Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aureis, sonus, & numerus. De numero mox, nũc de sono quærimus. Verba (vt suprà diximus) legenda sunt potissimùm bene sonantia, sed ea non, vt poetæ, exquisita ad sonum, sed sumta de

A medio. *Qua pontus Helles.* ---superat modum. *At Auratus aries Colchorum,* ---splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuauissima litera infinitus, *Frugifera, & ferta arua Asia tenet.* 164 ‖ Quare bonitate potiùs nostrorum verborum vtamur, quàm splendore Græcorum, nisi fortè sic loqui pœnitet, *Qua tempestate Paris Helenam.* --& quæ sequuntur. Immò verò ista sequamur, asperitatémque fugiamus, Habeo istam ego perterricrepã. - Idémque, Versutiloquas malitias. Nec solùm componẽtur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ siue casus habent in exitu simileis, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est B factum de industria. 165 ‖ In huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana, Est enim, iudices, hæc non scripta sed nata lex: quam non didicimus, sed accepimus: non legimus, verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam nõ docti, sed facti: nõ instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, vt, quia referũtur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. 166 ‖ Quod fit item in cõtrariis referendis: vt illa sunt, quibus non modò numerosa oratio, sed etiã versus efficitur.

Eam, quam nihil accusas, damnas. condemnas, diceret, qui versum effugere vellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri.

Id, quod scis, prodest: nihil, id quod nescis, obest.

C Versum efficit ipsa relatio contrariorum. id esset in oratione numerosum, Quod scis, nihil prodest: quod nescis multũ obest. Semper hæc quæ Græci ἀντίθετα nominant, cùm contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. 167 ‖ Hoc genere antiqui, iam ante Isocratem delectabantur, & maximè Gorgias: cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, vt illa sunt in quarto accusationis, Conferte hanc pacem cum illo bello: huius prætoris aduentum, cum illius imperatoris victoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit conditas: ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sunt cogniti etiam à Latinis. 168 ‖ Genus illud tertium explicetur, quale sit, D numerosæ & aptæ orationis. quod qui non sentiunt, quas aureis habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidẽ & perfecto, completóque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico? meas conciones sæpe exclamare vidi, cùm aptè verba cecidissent: id enim exspectant aures, vt verbis colligentur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud ferè non erat. nam & verba

verba eligebant, & sententias graueis, & suaueis reperiebant, sed eas haud vinciebant, haud explebant. (169) ‖ Parum hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quàm hæc iam perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda: hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, vt in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valet plurimum. nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potiùs, quàm laudo, quod est, præsertim cùm ea maiora iudicem, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis, & in sententiis boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum quam non habent. Pòst inuenta conclusio est, qua credo vsuros veteres illos fuisse, si iam nota, atque vsurpata res esset: qua inuenta, (170) omneis vsos magnos oratores videmus. ‖ Sed habet nomen inuidiam, cùm in oratione iudiciali & forensi numerus Latinè, Græcè ῥυθμὸς inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aureis adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti & ipsi infracta & amputata loquũtur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant. si inanibus verbis, leuibusque sentẽtiis: iure: sin probæ res, lecta verba: quid est cur claudicare, aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere? Hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi vt si aptè verbis comprehensa sentẽtia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerũque casu, sæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quia sunt conclusa, (171) laudantur. ‖ Et apud Græcos quidem iam anni propè quadringenti sunt, cùm hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti, dicere,

Versibus, quos olim Fauni, vatésque canebant:

C mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cum dicturus non sim, *Ante hunc*, --vt ille: nec quæ sequuntur, *Nos ausi reserare.* --légi enim, audiuique nonnullos, quorum propemodum absolutè concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volũt. Ego autem illos ipsos laudo, idque meritò, quorũ se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos verò minimè, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cum a bonis absint lõ(172)gissime. ‖ Quod si aureis tam inhumanas, tamque agresteis habent, ne doctissimorum quidem virorum eos mouebit auctoritas: Omitto Isocratem, discipulósque eius, Ephorum, & Naucratem: quamquam orationis faciendæ, & ornãdæ auctores locupletissimi, summique ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inueniendis, vel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est aduersatus infensiùs? Is

D igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis (vt Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & præ(173)cipit. Theophrastus verò, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. ‖ Quod si

ita est (nec verò aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non mouentur: nihilne eis inane videtur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si fuit vna syllaba aut breuior, aut longior. Nec verò multitudo pedes nouit, nec vllos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in sonis, sicut acutarum grauiúmque vocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. ‖ Vísne igitur, Brute, totum hunc locum accuratiùs etiam expliceremus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velísne: cùm literis tuis eruditissimè scriptis, te id vel maximè velle perspexerim? Primùm ergo origo, deinde causa, pòst natura, tum ad

B extremum vsus ipse explicetur orationis aptæ, atque numerosæ. Nam qui Isocratem maximè mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quòd verbis solutis numeros primus adiunxerit. Cùm enim videret, oratores cum seueritate audiri, Poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione vteremur, cùm iucunditatis causa, tum vt varietas occurreret satietati. ‖ Quod ab his verè quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientiùs versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus: cuius omnia nimis etiam exstant scripta numerosè. Nam (vt paulò antè dixi) paria paribus adiuncta, & similiter definita, itémque contrariis relata contraria, quæ sua sponte (etiam si id non agas) cadunt plerumque numerosè, Gorgias primus inuenit: sed his est vsus intemperantius. Id autem est genus (vt antè dictum est) ex tribus partibus collocationis

C alterum. ‖ Horum vterque Isocratem ætate præcurrit: vt eos ille moderatione, non inuentione vicerit. Est enim, vt in transferendis, faciendísque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates (cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam) moderatius temperauit. Quinetiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quàm solitus esset. ita non modò superiores, sed etiam se ipse correxerat. ‖ Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctorésque, quos dicimus, & origo inuenta est: causa quæratur. quę sic aperta est, vt mirer, veteres non esse commotos,

D præsertim cum, vt fit, fortuitò sæpe aliquid conclusè, aptéque dicerent: quod cum animos hominum, auréisque pepulisset, vt intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucundè, notandum certè genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuncio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem. Itaque & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac modera-

[178] ta semper exspectat. || Mutila sentit quædam, & quasi decurtata: quibus, tanquā debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures: quòd cùm in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quàm id, quod videtur parum. Vt igitur Poetica, & versus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione animaduersum est, multo illud quidem seriùs, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionésque [179] verborum. || Quoniam igitur causam quoque ostendimus: naturam nunc (id est enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & vbi sit positus, & natus ex quo: & is vnúsne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & queădmodum adhi- [180] bitus aliquid voluptatis afferat. || Sed, vt in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est lōgior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, sitne omnino vlla numerosa oratio. Quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, vt in versibus: & quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere. deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: & è Poeticisne numeris, an ex alio genere quodā: &, si è Poeticis: quis eorum sit, aut qui. namque aliis vnus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur.

[181] || Deinde quicūque sunt, siue vnus, siue plures: communésne sint omni genere orationis, quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispáres numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id vtrum numero solùm efficiatur, an etiam vel cōpositione quadam, vel genere verborum: an est suum cuiusque: vt numerus interuallis: compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma & lumen orationis appareat, sitque omnium fons compositio, ex eáque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina, quæ (vt dixi) [182] Græci vocant σχήματα. || At non est vnum, nec idem, quod voce iucundū est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab vtroque differt, quæ tota seruit grauitati vocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quærenda sit. || Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. indicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu, quem dimēsa ratio, docuit, quid acciderit. ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artem. Sed in versibus res est apertior, quanquam etiam à modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum Poetarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cùm cantu spoliaueris, nuda penè remanet oratio. || Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste.

Quemnā te esse dicam? qui tarda in senectute,

& quæ sequuntur: quæ, nisi cùm tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, vt nonnunquam vix in his numerus, & versus intelligi possit: quo est ad inueniēdum difficilior in oratione numerus, quàm in versibus. || Omnino duo sunt, quæ condiant orationem: verborum, numerorúmque iucunditas. In verbis inest quasi materia quædam: in numero autem expolitio. Sed vt ceteris in rebus, necessitatis inuenta antiquiora sunt, quàm voluptatis: ita & in hac re accidit, vt multis sæculis antè oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimēdos fuerit reperta, quàm ratio numerorum causa delectationis aurium, excogitata. || Itaque & Herodotus, & eadem, superiórque ætas numero caruit, nisi quando temerè, ac fortuitò: & scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius est, & magis necessarium, id semper antè cognoscitur. Itaque tralata, aut facta, aut iuncta verba, facilè sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianóque sermone. numerus autem non modò depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaque seriùs aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam palæstram, & extrema lineamenta orationi attulit. || Quòd si & angusta quædam, atque concisa: & alia est collatata, & diffusa oratio: necesse est id non literarum accidere natura, sed interuallorum longorum, & breuium varietate, quibus implicata, atque permista oratio: quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est einsmodi naturam numeris cōtineri. Nam circuitus ille, quem sæpe iam diximus, incitatior numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus. || Sed hi numeri, Poeticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra Poeticos, proptereaquòd definita sunt genera numerorum. nam omnis talis est, vt vnus sit è tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, vt necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex, iambus, sesqui, pæan. qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. || Sed quæritur, quo numero, aut quibus potissimùm sit vtendum. Incidere verò omneis in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quòd versus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios verò, & Hyponacteos effugere vix possumus: magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio. sed tamen eos versus facilè agno-

re agnoscit auditor, sunt enim vsitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus vsitatos, sed tamen versus, vitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendum. || Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque Senarios, sed etiam anapæstos: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiosè. prima enim syllaba dempta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. Ita factus est anapæstus is, qui Aristophaneus nominatur. quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit (vt à me animaduersum est studiosè inquirenti in eum) immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdémque esse oratorios) qui sunt poetici. || Sequitur ergo, vt, qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. sunt enim qui iambicum putent, quòd sit orationi simillimus: qua de causa fieri, vt is potissimùm propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis, quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæana sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum, & trochæum. Quòd enim pæan habeat treis breueis, dactylus autem duas, breuitate & celeritate syllabarum labi putat verba procliuiùs: contráque accidere in spondeo, & trochæo, quòd alter e longis constaret, alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram, nimis tardam orationem, neutram temperatam. || Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est. nam & qui pæana prætereunt, non vident mollissimum à sese numerum, eundémque amplissimum preteriri. Quod longè Aristoteli videtur secus, qui iudicat, heroum numerum grandiorem, quàm desideret soluta oratio: iambum autem, nimis è vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse grauitatis, vt eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. || Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, Cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæana probat, eóque ait vti omneis, sed ipsos non sentire cùm vtantur: esse autem tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, vt in eis singulis modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantummodò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. || Iambus enim, & dactylus in versum cadunt maximè. itaque vt versum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio nec quidquam inimicius quàm illa versibus. Pæan autem minimè est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus verò ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat. syllabis enim metiendos pedes, non interuallis, existimat: quod idem facit in trocheo, qui temporibus & interuallis est par iambo: sed eò vitiosius in oratione, si ponatur extremus, quòd verba meliùs in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodectéque de Pæane dicuntur. || Ego autem sentio, omneis in oratione esse quasi permistos, & cõfusos pedes. Nec.n. effugere possemus animaduersionem, si semper iisdem vteremur, quia neque numerosa esse, vt poema: neque extra numerum, vt sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est vinctum, vt de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, vt peruagatum, ac vulgare videatur: vt ab altero non delectêre, alterum oderis. || Sit igitur (vt suprà dixi) permista, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæane maximè (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit temperata. Quos autem numeros, cum quibus, tanquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationi generibus sint cuique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso atque humili sermone dicuntur. || Pæan autem in amplioribus: in vtroque dactylus. ita in varia, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi. sic minimè animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si & verborum & sententiarum ponderibus vtemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, verba dico, & sententias: eáque dum animis attentis admirantes excipiunt: fugit eos, & præteruolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. || Nec verò nimius is cursus est numerorum, orationis dico (nam est longè aliter in versibus) nihil vt fiat extra modum. nam id quidẽ esset poema, sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constantérque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicẽdo numerosum putatur, non quod totum constat è numerosis, sed quod ad numeros proximè accedit: quo etiã difficilius est oratione vti, quã versibus: quod in illis certa quædam & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed vniuersa comprehensio, & species orationis, clausa, & terminata est: quod voluptate aurium iudicatur. || Solet autem quæri, tantóne in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantũ numerosè oportere, terminaríq. sententiam. Est autem, vt id maximè deceat, non id solũ. ponendus est enim ille ambitus, nõ abiiciendus. Quare cũ aures extremum semper exspectẽt, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen, à principio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, vt ad extremum veniens ipsa consistat. || Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur, mente sententia, confestimque verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil est celerius statim dimittit: vt suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo

alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media verba spectare debent ad vltimum. 201 || Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio: vt iam à principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum: nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cùm faciamus, quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. Est enim in vtroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt vtriusque partes verborum: translatum, nouum, priscum: nam de propriis nihil hoc loco dicimus. 202 || Collocationis autem eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus, sed in vtroque frequentiores sunt, & liberiores poetæ. Nam & transferunt verba cum crebriùs, tum etiam audacius: & priscis libentius vtuntur, & liberius nouis. quod idem fit in numeris: in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen hęc nec nimis esse diuersa, neque vllo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, vt non item in oratione, vt in versu, numerus extet, idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam, aut concinnitate, aut constructione verborum. 203 || Ita, si, numerus orationis quæritur qui sit: omnis est: sed alius alio melior, atque aptior. si locus: in omni parte verborum. si, vnde ortus sit: ex aurium voluptate. si componendorum ratio: dicetur alio loco, quia pertinet ad vsum, quæ pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit. si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. si quando: semper. si quo loco: an tota continuatione verborum. si, quæ res efficiat voluptatem: eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eũ sensu sine arte definiunt. 204 || Satis multa de natura: sequitur vsus, de quo est accuratiùs disputandum. In quo quęsitũ est, in totóne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus: an in principiis solùm, an in extremis, an in vtraque parte numerus tenendus sit. Deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. 205 || Tum autem in omnibúsne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idque quando, aut cur, quibúsque partibus: pluribúsne, an singulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut istis, aut illis sit vtendum: quæque inter se aptissimè collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quódque ad rem maximè pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. 206 |Explicandum etiam est, vnde orta sit forma verborum: dicendúmque, quantos circuitus facere deceat. Déque eorum particulis, & tanquam incisionibus disserendum est, quærendúmque, vtrùm vna species, & longitudo sit earum, vnde plures: &, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere vti oporteat. postremò totius generis vtilitas explicanda est, quæ quidem patet latiùs. non ad vnam enim rem aliquam, sed ad 207 plureis accommodatur. || Ac licet non ad singulas res respondentem de vniuerso genere sic dicere, vt etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus vnũ

A selegimus: hoc, quod in causis, foróque versatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id est, in historia: & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompióque more, illa circumscriptione, ambitúque, vt tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sen- 208 tentiis. ||Itaque posteaquam nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque à iudiciis: forensique certamine, quin redigeret omneis ferè in quadrum, numerúmque sententias. Nam cùm is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium seruienti. 209 || Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenseis, neque omnino repudiandum. B Si enim semper vtare, cùm satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam est, primùm videndum est, quo loco, deinde quandiu retinenda sit, tum quot modis commutanda. 210 || Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatiùs, vt nos in accusationis secundo de Siciliæ laude diximus: aut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat quàm doloris, vt in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerosè, & volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostræ voluisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, C cùm is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, vt insidietur & obseruet, sed iam fauet, processúmque vult, di- 211 cendique vim admirans, non inquirit quod reprehendat. |Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam cùm sis his locis vsus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cùm Græci κόμματα & κῶλα nominent, nos non rectè incisa, & membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed cùm verba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, vt, cùm id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogit, aut nouum facere verbum, aut à simili mutuari. 212 || Quo autem pacto deceat incisè, membratimve dici, iam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones, conclusionésque, dicendum est. D Fluit omnino numerus à primo tum incitatiùs, breuitate pedum, tum proceritate tardiùs. cursum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, è quibus vnum est secutus Asia maximè, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, è singulis longis, & breuibus. Explanandum est quod ab aliis idem pedes aliis nominantur vocabulis.

213 lis. ‖Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte vitioſus in clauſulis, ſed in orationis numero nihil eſt tam vitioſum, quàm ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præclarè, quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. Me ſtante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis, O Marce Druſe, patrem appello. hæc quidem duo binis pedibus inciſim: dein membratim, Tu dicere ſolebas: ſacram eſſe 214 rempublicam. ‖ Hæc item membra ternis. poſt ambitus, Quicunque eam violauiſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. dichoreus. nihil enim ad rem, extrema illa, longa ſit, an breuis. deinde, Patris dictum ſapiens, temeritas filij comprobauit. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt, vt admirabile eſſet. Quæro, nónne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac ſic. Comprobauit filij temeritas, iam nihil erit, etſi temeritas ex tribus breuibus, & longa eſt: quem Ariſtoteles vt 215 optimum probat, à quo diſſentio. ‖Ad eadem verba, eadem ſententia. animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebriùs fieri non oportet. Primum enim numerus agnoſcitur: deinde ſatiat: poſtea cognita facilitate contemnitur. Sed ſunt clauſulæ plures quæ numeroſe & iucunde cadant. Nam & Creticus, qui eſt è longa, & breui, & longa, & eius æqualis pæan, qui ſpatio par eſt, ſyllaba longior: quàm commodiſſimè putatur in ſolutam orationem illigari, cùm ſit duplex. nam aut è longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo: aut è totidem breuibus, & 216 longa, in quem optimè cadere cenſent veteres: ego non planè reiicio, ſed alios antepono. ‖Ne ſpondeus quidem funditus eſt repudiandus etſi, quod eſt è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen ſtabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in inciſionibus verò multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum grauitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cùm in clauſulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo. adiungo (quod minimum ſit) proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium. 217 ‖ Ne iambus quidem, qui eſt è breui & longa, aut par choreo, qui haberet treis breueis, ſed ſpatio par, non ſyllabis aut etiam dactilus qui eſt è longa, & duabus breuibus, ſi eſt proximus à poſtremo, parum volubiliter peruenit ad extremum ſi eſt extremus choreus aut ſpondeus. numquam enim intereſt vter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi trespedes malè concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cùm pro cretico poſtremus eſt dactylus. nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus: quia poſtrema ſyllaba, bre-218 uis, an longa ſit, nè in verſu quidem refert. ‖ Quare etiam pæana qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem eſt poſtrema quàm longa ſit. Iam pæan, quod plureis habeat ſyllabas, quàm treis, numerus à quibuſdam, non pes habetur. Eſt quidem, vt inter omneis conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, vnus aptiſſimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior Creticus. Dochimus autem è quinque ſyllabis, breui, duabus longis, breui, longa, vt eſt hoc, Amicos tenes: quouis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis inſignem facit. ‖ His igitur 210 tot commutationibus, támque variis ſi vtemur: nec reprehendetur manifeſtò, quid à nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolùm numeroſa oratio, ſed & compoſitione fit, & genere (quod antè dictum eſt,) concinnitatis. compoſitione poteſt intelligi, cùm ita ſtructa verba ſunt, vt numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe videatur: vt apud Craſſum, NAM VBI LVBIDO DOMINATVR, INNOCENTIÆ LEVE PRÆSIDIVM EST. Ordo enim verborum efficit numerum ſine vlla aperta oratoris induſtria. Itaq. ſi quæ veteres ill (Herodotum dico, & Thucydidem, totámque eam ætatem) aptè, numeroſéque dixerunt: ea non numero quæſito, ſed verborum collocatione ceciderunt ‖Formæ verò quædam ſunt 220 orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, vt ſequatur numerus neceſſariò. Nam cùm aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur. aut, quæ ſimiliter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerunque fit vt numeroſè cadat. quo de genere cum exemplis ſuprà diximus, vt hæc quoque copia facultatem afferat non ſemper eodem modo deſinendi. nec tamen hæc ita ſunt arcta & adſtricta vt ea, cùm velimus laxare, nequeamus. Multùm intereſt, vtrùm numeroſa ſit, id eſt, ſimilis numerorum, an planè è numeris conſtet oratio. alterum ſi fit, intolerabile vitium eſt: alterum niſi ſit, diſſipata, & inculcata, & fluens eſt oratio. ‖ Sed quoniam non mo- 221 do non frequenter, verum etiam rarò in veris cauſis non forenſibus circumſcriptè, numeroſéque dicendum eſt, ſequi videtur, vt videamus, quæ ſint illa, quæ ſuprà dixi inciſa, quę membra. Hæc enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus, & plena comprehenſio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt & aureis impleat, & ne breuior ſit, quàm ſatis ſit, neque longior. quamquam vtrumque nonnumquam, vel potius ſæpe accidit vt aut, citiùs inſiſtendum ſit, aut longiùs procedendum, ne breuitas defraudaſſe aureis videatur, néve longitudo obtudiſſe. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de verſu & eſt liberior aliquanto ratio. ‖ E qua- 222 tuor igiturt, quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod ſit, cōſtat ferè plena comprehenſio. His igitur ſingulis verſibus quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim volumus dicere, inſiſtimus: ídque cùm opus eſt, ab iſto curſu inuidioſo facilè nos, & ſæpe diſiungimus. Sed nihil tam debet eſſe numeroſum, quàm hoc, quod minimè apparet, & valet plurimùm. Ex hoc genere illud eſt Craſſi, miſſos faciant patronos: ipſi prodeant. Niſi interuallo dixiſſet, *ipſi prodeant*, ſenſiſſet profectò effugiſſe ſenarium: omnino melius caderet, prodeant ipſi. Sed de genere nunc diſputo. ‖Cur Clandeſtinis 223 conſiliis nos oppugnant? cur de perfugis noſtris copias comparant contra nos? Prima ſunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant, nos inciſa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum; Sequitur non longa ex duobus

enim versibus, [illegible] est, membris, perfecta comprehensio est, & in spondeos cadit: & Crassus quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus dicendi maximè probo. Sed quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissimè cadere debent: vt est apud me: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Hæc incisè dicta sunt quatuor.

224 || At membratim, quæ sequuntur, duo, Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti. Deinde omnia, tanquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, Depressam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti. dichoreo finitur. At spondeo proximum illud. nam in iis, quibus vt pugiunculis vti oportet, breuitas facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis vtendum est, plerumque binis (& vtrisque addi pedis pars potest) non ferè ternis

225 amplius. || Incisim autem, & membratim tractata oratio in veris caussis plurimùm valet, maximéque his locis, cùm aut arguas aut refellas: vt nostra in Corneliana secunda, O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda. Membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rursus membratim, Testes dare volumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior, Quem, quæso, nostrûm fefellit, ita vos esse

226 facturos! || Nec vllum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferire verbis nonnumquam singulis, paulò aliàs pluribus inter quas variis clausulis interponit se rarò, numerosa comprehensio, quam peruersè fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum pene Demosthenem, saltat, incidens, particulas. & is quidem non minùs sententiis peccat, quàm verbis: vt non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, vt, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et quoniam plura de numerosa oratione diximus, quàm quisquam ante nos, nunc de eius generis vtilitate dicemus. || Ni-

227 hil enim est aliud, Brute (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulchrè & oratoriè dicere, nisi optimis sententiis, verbísque lectissimè dicere. Et nec sententia vlla est: quæ fructum oratori ferat, nisi aptè exposita, atque absolutè: nec verborum lumen appâret, nisi diligenter collocatorum: & horum vtrumque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est (non modò non poeticè iunctus, verumetiam fugiens illum, eísque omnium dissimillimus: non quin iidem sint numeri non modò oratorum, & poetarum, verùm omnino: loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, vt id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis simile

228 videatur. || Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum vocari placet, & adhibere necesse est, si ornatè velis dicere, non solùm, (quod ait Aristoteles & Theophrastus) ne infinitè feratur, vt flumen, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere: verumetiam quòd multo maiorem habent apta vim, quàm soluta. Vt enim athletas, nec multò secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam: vt, quidquid in his rebus fiat vtiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta: nec satis tectè declinat impetum, nisi etiam

229 in cedendo, quid deceat, intelligit. || Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantúmque abest, ne, quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio compositione verborum, vt aliter in ea nec impetus vllus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ne aut verba traiiciamus apertè, quò meliùs aut cadat, aut voluatur oratio. || Quod se L. Cæcilius antipater in

230 procemio belli Punici, nisi necessariò, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui seruiendum necessitati putet. Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse: &, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, & vtitur ea traiectione verborum, & nihilo tamen aptiùs explet, concludítque sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maximè, numero seruienteis, inculcata reperias inania quædam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maximè fluxit, infringendis, concidendísque numeris in quoddam genus abiectum

231 incidant, Siculorum simillimum. || Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum Rhetorum principes, Hierocles, & Menecles, minimè mea sententia contemnendi. Etsi enim à forma veritatis, & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat, quòd omnia ferè concludebantur vno modo: quæ vitia qui fugerit, vt neque verbum ita traiiciat, vt id de industria, factum intelligatur, neque inserciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens concidens, delumbétque sententias, nec sine vlla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum. is omnia ferè vitia vitauerit. nam de laudibus multa diximus

232 quibus sunt alia perspicuè vitia contraria. || Quantum autem sit aptè dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem. dissoluas permutatione verborum, corrumpatur enim tota res, vt & hæc nostra in Correliana, & deinceps omnia, Neque me diuitiæ mouent, quibus omneis Africanos. & Lælios multi venalitij, mercatorésque superarunt. Immuta paulum, vt sit, multi superarunt mercatores, venalitijque: perierit tota res: Et quæ sequuntur, Neque vestis, aut cælatum aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximósque multi eunuchi è Syria, Ægyptoque vicerunt. Verba permuta sic, vt sit, Vicerunt eunuchi è Syria,

rias Aegyptóque: Adde tertium, Neque verò ornamenta ista villarum, quibus Lucium Paulum, & L. Mummium, qui rebus his vrbem, Italiámque omnem referserunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuisse superari: Fac ita potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco. 233 || Vidésne, vt ordine verborum paulum commutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cùm sint ex aptis dissoluta? aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eámque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac solutum. Agè, sume de Gracchi apud censores illud, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos imbrobare, qui improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare? 234 || Hoc modo dicere nemo vnquam noluit: nemóque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. quasi verò Trallianus fuerit Demosthenes: cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea. Sanè modò si quis Phidiæ clypeum dissoluerit, collocationis vniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: vt in Thucydide orbem modò orationis 235 desidero, ornamenta comparent. || Isti autem cùm dissoluunt orationem, in qua nec res, nec verbum vllum est, nisi abiectum: non clypeum, sed, vt in prouerbio est (etsi humilius dictum est, tamen simile est) scopas (vt ita dicam) mihi videntur dissoluere, atque vt planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribat aliquid vel Isocrateo more, vel quo Aeschines, aut Demosthenes vtitur: tum illos existimabo non desperatione formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiam, ipsa eadem conditione qui vti velit, vt aut dicat, aut scribat vtra voles lingua, eo genere, quo illi volunt. facilius est enim apta dissoluere, quàm dissipata connectere. 236 ||Res autem se sic habet (vt breuissime dicam quod sentio) compositè, & aptè, sine sententiis dicere, insania est: sententiosè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia: sed eiusmodi tamen infantia, vt qui ea vtantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, vtatur. Eloquens verò, qui non approbationes solùm, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, vt ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentiùs.

237 || HABES meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut sequêre, si probaueris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, vnquam affirmabo esse verius, quàm tuum. Potest enim non solùm aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliâs videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi assensum spectet, & ad aurium voluptatem: quæ duo sunt ad iudicandum leuissima: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni firmius quod tenerem, aut quò iudicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quàm simillimum veri videretur, cùm ipsum illud verum in occulto lateret. 238 ||Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minùs probabuntur, vt aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TVLLII CICERONIS AD C. TREBATIVM TOPICA.

1 MAIORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, & iis libris, quos breui tempore satis multos edidimus, digniores, è cursu ipso reuocauit voluntas tua. Cùm enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim vterque nostrum ad suum studium libellos quos vellet, euolueret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuò à me eorum librorum sententiam requisisti. 2 |Quam tibi cùm exposuissem, disciplinam inueniendorum argumentorum, vt sine vllo errore, ad eam rationem, via perueniremus ab Aristotele inuenta, libris illis contineri: verecundè tu quidem, vt omnia, sed tamen vt facilè cernerem te ardere studio, mecum, vt tibi illa traderem, egisti. Cùm autem ego te non tam vitandi laboris mei causa, quàm quòd interesse tua arbitrarer, vel vt eos per te ipse legeres, vel vt totam rationem à doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: vtrumque, vt à te audiebam, es expertus.

3 ||Sed à libris te obscuritas reiecit. Rhetor autem ille magnus, vt opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minimè sum admiratus, eum philosophorum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quòd non modò rebus iis, quæ ab illo dictæ, & inuentæ sunt, allici debuerunt: sed dicendi quoque incredibili quadam cùm copia, tum etiam suauitate.

4 || Non potui igitur tibi, sæpius hoc roganti, & tamé veréti, ne mihi grauis esses (facilè enim id cernebam) debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri videretur iniuria. Et enim cùm tu mihi, meísque multa sæpe cauisses, veritus sum, ne, si ego grauarer, aut ingratum id aut superbum videretur: Sed, dum fuimus vnà, tu optimus es testis, quàm fuerim sæpe occupatus. || Vt autem à te discessi, in Græciã proficiscens, cùm opera mea nec respub. nec amici

5 vterentur, nec honestè inter arma versari possem, ne si tutò id quidem mihi liceret: vt veni Veliam, tuáque, & tuos vidi, admonitus huius æris alieni, nolui deesse ne tacitè quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa nauigatione conscripsi, tibique ex itinere misi: vt mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

6 CVM omnis ratio diligens disserendi duas habeat parteis: vnam inueniendi, alteram iudicandi: vtriusque princeps, vt mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaborauerunt. Iudicandi enim vias diligenter persecuti sunt, eã scientiã, quam dialecticen appellant. Inueniendi verò arté, quæ topice dicitur, quæque ad vsum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerũt.

7 ||Nos autem quoniã in vtraque summa vtilitas est, & vtramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco, facilis inuentio est: sic, cùm peruestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, è quibus ar-

8 gumenta promuntur. || Itaque licet definire, Locum esse argumenti sedem. Argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quæ absunt, longéque disiuncta sunt.

9 ||Sed ad id totum, de quo disseritur. tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur, eius argumenti talis est formula: Ius ciuile est, æquitas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinédas: eius autem æquitatis vtilis est cognitio:

10 vtilis est ergo iuris ciuilis scientia. ||Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, nõ est liber, neque est vlla earum rerum: non est igitur liber: Tum notatio, cum ex vi verbi argumentũ aliquod elicitur,

A hoc modo: Cùm lex Aelia Sanctia assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuples enim est assiduus, vt ait Aelius, appellatus ab ære dando. ||Du- 11 cuntur etiam argumenta ex iis rebus, quę quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plureis parteis distributum est. Nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex caussis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. || Coniugata 12 dicuntur, quæ sunt ex verbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab vno varie commutantur, vt sapiens, sapienter. sapientia. hæc verborum coniugatio, συζυγία dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum: Si compascuus ager est, ius est compascere. 13

B || A genere sic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet. legata 14 igitur videtur. || A forma generis: quam interdum, quò planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata est à viro, si ea vxor materfamiliâs esset: si ea in manũ viri non conuenerat, nihil debetur. Genus est, vxor. eius duæ formæ vna matrumfamiliâs, eæ sunt quæ in manum conuenerunt: altera, earum quæ tantum modò vxores habentur. Qua in parte cùm fuerit Fabia, legatum ei non videtur. ||A similitudine, hoc modo: Si 15 ædes eæ corruerunt, vitiúmve fecerunt, quarum vsusfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quàm seruum restituere, si is, cuius vsusfructus legatus

C est, deperisset. || A differentia: Non, si vxori 16 vir legauit omne argentum, quod suum esset: legasset: idcircò, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multùm enim differt, in arcáne positum sit argentum, an in tabulis debeatur. ||Ex contrario autem, sic: Non debet ea mulier, 17 cui vir bonorum suorum vsumfructum legauit, cellas vinariis & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. Vsus enim, non abusus, legatus est. Ea sunt inter se contraria. ||Ab adiunctis: Si ea mulier testamentum 18 fecit. quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adiungitur enim, vt secundum seruorum, secundum exsulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. || Ab antecedentibus autem, & 19 consequentibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si viri culpa factum est diuortium: etsi mulier nuntium remisit,

D tamen pro liberis manere nihil oportet. ||A 20 consequentibus: Si mulier, cùm fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset, nuntium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. ||A repugnantibus: Si paterfamiliâs 21 vxori ancillarum vsumfructum legauit à filio, neque à secundo herede legauit: mortuo filio mulier vsumfructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo

eo inuito, cui datum est, auferri non potest. repugnat enim rectè accipere, & inuitum reddere. || Ab efficientibus causis, hoc modo: Omnibus est ius parietem directum ad parietem communem adiungere, vel solidum, vel fornicatum. At si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit: non debebit præstare quod fornix vitii fecerit. Non enim eius vitio, qui demolitus est damnum factum est, sed eius operis vitio, quod ita ædificatum est, vt suspendi non possit. ||Ab effectis rebus, hoc modo: cum mulier viro in manum conuenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Ex cõparatione autem omnia valẽt, quæ sunt eiusmodi: Quod in re maiore valet, valeat in minore: vt, si in vrbe fines non reguntur, neque aqua in vrbe arceatur. Item contrà: Quod in minore valet, valeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: vt, quoniam vsus auctoritas fundi, biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cęterarum omnium, quarum annuus est vsus valet æquitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. || Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex auctoritate ducuntur. Itaque Græci taleis argumentationes, ἀτέχνους vocant, id est, artis expertes: vt, si ita respondeas, Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum proiiceretur, ex quo in tectum eius, ædeis qui protexisset, aqua defflueret, id tibi ius videri. || His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibusdam, significatio, & demonstratio datur. Vtrùm igitur hactenus satis est? tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto. Sed quoniam auidum hominem ad has dicendi epulas recepi, sic accipiam, vt reliquiarum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non satiatum discedere. ||Quando ergo vnusquisque eorũ locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, quàm subtilissimè persequamur, & primum de ipsa definitione dicatur. Definitio, est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima. Vnum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. ||Esse ea dico, quæ cerni, tangive possunt, vt fundum, ædeis, parietem, stillicidium, mancipium, pecudẽ, supellectilem, penus, & cætera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tãgi, demonstrarive non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: vt si vsucapionẽ, si tutelã, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio insignita, & impressa intelligentia: quam notionem voco. Ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt. || Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ diuisionũ. Partitionũ, cum res ea, quæ præposita est, quasi in membra discerpitur: vt, si quis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum auctoritate, edictis magistratuũ, more, æquitate consistat. Diuisio autẽ definitio formas omneis cõplectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur, hoc modo: Abalienatio, est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionem: sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent: tantùm est dicendum, qui sit definitionis modus. || Sic igitur veteres præcipiunt, cùm sumseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis cõmunia, vsque eò persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Vt hoc, Hereditas est pecunia, Cõmune adhuc. multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. nondum est definitio. multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde verbum, iure. iam à communitate res disiuncta videbitur, vt sit explicata definitio, sic: Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis: adde, nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. confectum est. Itémque, vt illud, Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriũdi sunt. Ne id quidem satis est. Quorũ maiorũ nemo seruitutem seruiuit. Abest etiam nunc: Qui capite non sunt diminuti. Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scæuolam, pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in vtroque genere definitionum, siue id quod est, siue id, quod intelligitur, definiendum est. || Partitionum autem & diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planiùs dicendum est. In partitione quasi mẽbra sunt: vt corporis, caput, humeri manus, latera, crura, pedes, & cetera. In diuisione, formæ sunt, quas Græci εἴδεας vocãt: nostri, si qui hęc fortè tractant, species appellant: non pessimè id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latinè, quidem dici possit, specierum, & speciebus dicere: & sæpe his casibus vtendum est: ac formis, & formarum velim. Cùm autem vtroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. ||Genus & formam definiunt: hoc modo: Genus, est notio ad plureis differentias pertinens. Forma, est notio, cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello quod Græci tum ἔννοιαν tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita, & antè præcepta cuiusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formę igitur sunt hæ, in quas genus sine vllius prætermissione diuiditur: vt si quis in legẽ, morẽ, æquitatẽ diuidat. Formas qui putat idẽ esse, quod parteis, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè quæ sunt secernenda, distinguit. || Sæpe etiam definiunt & oratores, & Poetæ per translationem verbi, ex similitudine cum quadam suauitate. Sed ego à vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega, & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, qua fluctus eluderet: hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis: senectutem, occasum vitæ, velit definire. Trans-

latione enim vtés discedebat à verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, 33 hactenus, reliqua videamus. || Partitione autē sic vtendum est, nullam vt partem relinquas, vt si partiri velis tutelas: insciēnter facias, si vllam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiare, non est vitiosū in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diuisione vitiosum est. Formarū enim certus est numerus, quæ cuique generi subiiciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. 34 || Itaque in oratoriis artibus, quæstionis genere proposito, quot eius formæ sint, subiungitur absolutè. at cùm de ornamentis verborum sententiarúmque præcipitur, quæ vocātur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior, vt ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & diuisionem interesse. Quamquam enim vocabula propè idē valere videātur: tamen quia res differebant, 35 nomina rerum distare voluerunt. || Multa etiam ex notatione sumuntur. ea est autē, cùm ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem nouitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus: quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latinè est nota. Sed cùm intelligitur, quid significetur, minus laborandū est 36 de nomine. || Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo, vt, cùm quæritur, Postliminium quid sit, nō dico, quæ sint postliminii. nam id caderet in diuisionē, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed cū ipsius postliminii vis quæritur, & verbum ipsum notatur, in quo Seruius noster (vt opinor) nihil putat esse notandum, nisi post: & liminium illud productionē esse verbi vult, vt in finitimo, legitimo, æditimo, non plus inesse timū, quàm in meditul-37 lio tullium. || Scæuola autem, P. filius, iunctum putat esse verbum, vt sit in eo, & post, & limen: vt, quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, dein cùm redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancinii causa defendi potest postliminio redisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nā neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi 38 posse. || Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur: quem modò dixi in plureis parteis distributum. Cuius primus est locus ex coniugatione, quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modò dictū est: vt aquam pluuiam eam modò intelligeremus, quam imbri collectā videremus: veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluuia, & pluendo, diceret, omnem aquam oportere 39 arceri, quæ pluendo creuisset. || Cum autem à genere ducetur argumentum, non erit necesse id vsque à capite arcessere: sæpe etiā citrà licet, dummodo supra sit quod sumitur, quàm id, ad quod sumitur: vt aqua pluuia vltimo genere est est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed propriore loco, in quo quasi ius arcē-

di continetur, genus est, aqua pluuia nocens: eius generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarū altera iubetur ab arbitro coerceri, altera non iubetur. || 40 Commodè etiam tractatur hęc argumētatio, quæ ex genere sumitur, cùm ex toto persequare parteis, hoc modo: Si dolus malus est, cùm aliud agitur, aliud simulatur: enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet. 41 || Similitudo sequitur, quæ latè patet: sed oratoribus & Philosophis magis, quàm vobis. Etsi enim omnes loci sunt omniū disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abūdantiùs occurrūt, aliis angustiùs. Itaque genera tibi nota sint: vbi autē his vtare, quæstiones ipsæ te admonebūt. 42 || Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt quò volunt, hoc modo: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: debet etiā procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò vult, appellatur inductio: quæ Græcè παραγωγὴ nominatur: qua plurimum est vsus in sermonibus Socrates. || 43 Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cùm vna res vni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum si in vrbe de finibus controuersia est, quia fines, magis agrorum videntur esse, quàm vrbis, finibus regendis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluuia in vrbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluuiæ arcendę adigere nō possis arbitrum. 44 || Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, vt Crassus in Curiana causa, exemplis plurimis vsus est, agens de eo, qui testamento sic heredem instituisset, vt, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus priùs, quàm in suam tutelam venisset: secundus heres hereditatem obtinuisset, quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo vti multùm soletis. 45 || Ficta etiam exempla, similitudinis habēt vim: sed ea oratoria magis sūt, quàm vestra: quamquam vti etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari non potest. num idcirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se vlla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & Philosophis concessum est, vt muta etiam loquantur, vt mortui ad inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia, dicatur, aut minuēda: quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum. eisdem tamen ex locis (vt antè dixi) & in maximis, & 46 in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. || Sequitur similitudinem differentia rei, maximè contraria superiori: sed est eiusdem, dissimile, &, simile inuenire eius generis hæc sunt: Non, quemadmodum quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore auctore soluas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, rectè possis eodem modo sol-47 uere. || Deinceps locus est, qui à contrario dicitur. Contrariorum autem genera sunt plura. Vnum eorū, quæ in eodem genere plurimùm differunt, vt sapientia, & stultitia. Eodem au-

dem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tanquam è regione quædam contraria, vt celeritati tarditas, non debilitas: ex quibus contrariis argumenta talia existunt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: & bonitatem, si malitiam. Hæc quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur aduersa. || Sunt enim alia cõtraria, quæ priuantia licet appellemus Latinè, Græcè appellantur στερητικά. Præpositio enim IN, priuat verbũ ea vi, quam haberet, si IN præpositum non fuisset: vt dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiusdem. Quorũ tractatio est eadem: quæ superiorum, quæ aduersa dixi. || Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: vt duplum, simplum: multa, pauca: lõgum, breue: maius, minus. Sunt etiã valde cõtraria alia, quæ appellantur negantia ea ἀποφατικὰ Græci, contraria aientibus: vt, Si hoc est, illud nõ est. Quid enim opus exemplo est? tantùm intelligatur, argumento quærendo, contrariis: omnibus contraria nõ conuenire. || Ab adiunctis autem posui equidem exemplũ paulò antè, multa scilicet adiungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus, ex edicto prætoris secundũ eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturaleis caussas, quæ versantur in iudiciis, valet: cùm quæritur, quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. || At loci quidem ipsius forma, talis est. Admonet autem hic locus, vt quæratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius: ad Ciceronem, inquiebat Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerat, vt de facto quæreretur. Tu tamen patiere, nullum à me artis institutæ locum præteriri, ne si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo, non iurisconsultorum, sed ne Philosophorum quidem. || Ante rem enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum re autẽ, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum vmbræ, & si quid eiusmodi. At post rẽ, rubor, pallor, titubatio, & si qua alia signa conturbationis, & conscientiæ: præterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteráque, quæ suspicionem facti possunt mouere. || Deinceps est locus Dialecticorum proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adiũctis longe diuersus est. Nam adiuncta, de quibus paulò ante dictum est, non semper eueniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Itémque & antecedentia, & repugnantia. quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re necessariò: &, quicquid repugnat, id eiusmodi est, vt cohærere numquam possit. || Cùm tripertitò igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, cùm hoc sumseris, pecuniã numeratam mulieri deberi, cui sit omne argẽtum legatum, verùm hoc modo concludas argumentum: si pecunia signata, argentum est: legata mulieri. est autem pecunia signata argentum, legata igitur. An illo modo? Si numerata pecunia, non est legata, non est numerata pecunia argentum. est autẽ numerata pecunia argẽtũ: legata igitur est: An illo modo? Nõ & legatũ argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatũ autẽ argentũ est: legata igitur numerata pecunia est. Appellant autẽ Dialectici eã conclusionem argumẽti, in qua, cum primum assumseris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum. Cum id, quod annexum est negaris, vt id quoque, cui fuerit annexum, negandũ sit, secundus is appellatur cõcludendi modus. Cùm autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primum sumseris, vt, quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. || Ex hoc illa Rhetorum sunt ex contrariis, conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quod non omnis sententia, proprio nomine enthymema dicatur, sed vt Homerus propter excellentiam, commune Poetarum nomen, efficit apud Græcos suum: sic, cùm omnis sententia, enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis cõficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet, Eius generis hæc sunt: Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accusas, damnas: Bene quã meritam esse autumnas, dicis malè mereri. Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest. || Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes: sed Philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ à Dialecticis tertius modus, à Rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui Dialecticorum modi plures sunt, quæ ex disiunctionibus constant: aut hoc, aut illud. hoc autem. non igitur illud. Itémque, aut hoc, aut illud. non autem hoc. illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quòd in disiunctione plus vno verum esse non potest. || Atque ex iis conclusionibus, quas suprà scripsi, prior, quartus: posterior, quintus à Dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic: Non & hoc est, & illud. hoc autem. non igitur illud hic modus est sextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud. non autem hoc: illud igitur Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota Dialectica Sed ne ea quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariæ. || Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Illarum exempla, vt reliquorum locorum, paulo antè posui, & quidem ex iure ciuili: sed hæc patent latius. Causarum igitur genera, duo sunt. Vnum, quod vi sua id, quod sub ea subiectum est, certè efficit, vt ignis accendit: Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit: vt, si quis æs, causam statuæ velit dicere, quòd sine eo non possit effici. || Huius generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida, quodammodo, vt, locus, tempus, materia, ferramenta, & cætera generis eiusdem: Alia

autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adiumenta, etsi non necessaria, vt amori congressio causã attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendentium, fatum à Stoicis nectitur. Atque vt earũ causarum, sine quibus effici non potest, genera diuisi: sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante: aliæ, quæ adiuuari velint: vt sapientia efficit sapienteis sola per se: beatos efficiat, necne sola per se, quæstio est. 60 ‖ Quare cùm in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessariò, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Cùm autem erit talis causa, vt in ea non sit efficiendi necessitas: necessaria cõclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. B Non enim si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parẽtibus gignendi necessaria. 61 ‖ Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certè fit, diligenter est separandum. Illud enim est tanquam, Vtinam ne in nemore Pelio securibus Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes. Nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes. Ergo illa facta non esset. nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cùm in Aiacis nauim crispisulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur nauis necessariò. 62 ‖ Atque etiam est causarum dissimilitudo, quòd aliæ sunt, vt sine vlla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, vt omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, vt tu, cùm hunc libellum legis. C Perturbatione, vt si quis euentum horum temporum timeat. Habitu, vt facilè & citò irascatur. Natura, vt vitiũ in dies crescat. Arte, vt bene pingat. Casu, vt prosperè nauiget. Nihil horum sine causa, nec quidnam omnino, 63 sed huiusmodi causæ non necessariæ. ‖ Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, & in arte constantia est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, iudiciúmque tangunt. Latẽt, quę subiectæ sunt fortunę. Cùm nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ euentus, obscura causa, quæ latenter efficitur. Etiam vt ea, quæ fiunt, partim sint ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta 64 sunt. Voluntaria, quæ consilio. ‖ Quæ autem fortuna vel ignorata, vel volũtaria. Nam iacere telum, voluntatis est: ferire quem nolueris, fortunæ. D Ex quo aries ille subiicitur in vestris actionibus. Si telum manu fugit magis, quàm iecit. Cadunt enim in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quamquam sint voluntariæ (obiurgatione enim, & admonitione deiiciuntur) tamen habent tantos motus, vt ea quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut 65 certè ignorata videantur. ‖ Toto igitur loco

A causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel Philosophorum magna argumentorum suppetit copia. In vestris autem si non vberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum, in iuriscõsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multùm, & adhibentur in consilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam con- 66 fugientibus, hastas ministrant. ‖ In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum? vbi verò etiam, VT INTER BONOS BENE AGI OPORTET, in primisque in arbitrio rei vxoriæ, in quo est: QVID AEQVIVS, MELIVS, parati esse debẽt. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent: quid eum, qui mandasset, eúmve, cui B mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret: quid virum vxori, quid vxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus, & Philosophis, sed iuris etiã peritis co- 67 piosè de cõsultationibus suis disputare. ‖ Cõiunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis: Vt enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus, & poetis, sæpe etiam Philosophis, sed iis, qui ornatè & copiosè loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarũ enim co- 68 gnitio cognitionem euentorum facit. ‖ Reliquus est comparationis locus, cuius genus, & exemplum supra positum est, vt ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, nume- C rus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas 69 affectio. ‖ Numero sic comparabuntur, vt plura bona, paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, breuioribus: longè, & latè peruagata, angustis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur: & faciant: Specie autem comparantur, vt anteponantur quæ propter se expetenda sunt, iis, quæ propter aliud: & vt innata atque insita, assumptis, & aduentitiis: integra, contaminatis: iucunda, minus iucundis: honesta, ipsis etiam vtilibus: procliuia, laboriosis: necessaria, non necessariis: sua, alienis: rara, vulgaribus: desiderabilia, iis, quibus facilè carere possis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione vtentia, rationis expertibus: voluntaria, necessariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: ar- 70 tificiosa non artificiosis. ‖ Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiẽs causa grauior, D quàm non efficiens: quæ seipsis contenta sunt meliora, quàm quæ egent aliis: quæ in nostra, quàm quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi, principum commoda maiora, quàm reliquorum, itémque, quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, vt hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria. ‖ Pa-

71 ria. || Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem. est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur: quæ ita ferè concluduntur. Si consilio iuuare ciueis, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, & ii, qui defendunt. at quod primum est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio, vt, cùm profectus sit à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à caussis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, parium, nulla præterea sedes
72 argumenti quærenda sit. || Sed quoniam ita à principio diuisimus, vt alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere, de quibus satis est dictum: alios assumi extrinsecus: de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi ius ciuile, delectet. &, quoniam ad te hæc ita scribuntur, vt etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, vt quamplurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse
73 possimus. || Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicemus, omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunque, testimonii pondus habet. ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maximè. In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, vsus, necessitas, concursio autem nonnumquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eámque omnia dirigunt & qui iudicant, & qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellũt,
74 ipsa virtute videntur excellere. || Sed reliquis quoque rebus, quas modò numeraui, quamquam in iis nulla species virtutis est: tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur: magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut vsus. plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ cùm à corporibus, tum ab animis nascitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, & quæ à perturbationibus animi sunt dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt
75 auctoritatem, & fidem. || Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnumquam verũ inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & pueri sæpe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, vt Staterio nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. || Concursio
76 autem fortuitorum talis est, vt, si interuentum est casu, cùm aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Huius etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt. Ex quibus alterum, natura valet: alterum, industria. Deorum enim virtus, natura excellit: hominum
77 autem, industria. || Diuina hæc ferè sunt testimonia: Primùm orationis. oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quòd inest in his deorum oratio: Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quædam: Primùm ipse mundus, eiúsque omnis ordo, & ornatus: deinceps aerei volatus auium, atque cantus: deinde eiusdem aeris sonitus, & ardores, multarúmque rerum in terra portenta: atque etiam per exta, inuenta præsensio. A dormientibus quoque multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad
78 fidem faciendam testimonia deorum. || In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modò eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorúmque vitam constantem, & probatam, vt Catonis, Lælii, Scipionis, aliorúmque plurium, rentur esse eos, quales seipsi velint. Nec solùm eos censent taleis esse, qui in honoribus populi, atque in Repub. versantur, sed & oratores, & Philosophos & poetas, & historicos: ex quorum & dictis, & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

79 || EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum est, nec vllam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec ferè omneis locos incidere in omnem quæstionem, & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos caussam. Infinitum, quòd θέσιν illi appellant, nos pro-
80 positum possumus nominare. || Caussa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars caussæ est. Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est, qui-
81 bus caussa continentur, aut vna, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus. || Quæstionum autem, quacumque de re sint, duo sunt genera: vnum, cognitionis: alterum, actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia. Vt, si quæratur, à naturáne ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. Actionis autem huiusmodi exempla sunt: Sitne sapientis ad rempu. accede-
82 re. || Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cùm, an sit: aut, quid sit, aut quale sit, quæritur. Horum primum, coniectura: secundum, definitione: tertium iuris & iniuriæ distinctione explicatur. Coniecturæ ratio in qua-

tuor parteis diſtributa eſt. Quarum vna eſt, cùm quæritur, ſitne aliquid. Altera, vnde ortum ſit. Tertia, quæ id cauſa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur: Sit, nécne ſit: Ecquidnam honeſtum ſit, ecquid æquum re vera, an hæc tantùm in opinione ſint: Vnde autem ſit ortum, vt, cùm quæritur, natura, an doctrina poſſit effici virtus. Cauſa autem efficiens ſic, vt, cùm quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, ſic: Poſsítne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiam.

83 ‖ Cùm autem, quid ſit, quæritur: notio explicanda eſt, & proprietas, & diuiſio, & partitio. Hæc enim ſunt definitioni attributa: additur etiam deſcriptio, quàm Græci χαρακτῆρα vocant. Notio ſic quæritur, ſitne id æquum, quod ei, qui plus poteſt, vtile eſt. Proprietas ſic: In hominémne ſolùm cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diuiſio, & eodem pacto partitio, ſic. Triáne genera bonorum ſint. Deſcriptio, Qualis ſit auarus, qualis aſſentator, ceteráque eiuſdem generis in quibus

84 natura, & vita deſcribitur. ‖ Cùm autem quæritur, quale quid ſit: aut ſimpliciter quæritur, aut comparatè. Simpliciter, Expetendáne ſit gloria: Comparatè, Præponendáne ſit diuitiis gloria. Simplicium tria genera ſunt: de expetendo fugiendóque: de æquo, & iniquo: de honeſto, & turpi. Comparationum autem duo, vnum de eodem, & alio: alterum de maiore, & minore. De expetendo, & fugiendo, huiuſmodi. Si expetendæ diuitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo & iniquo: AEquúmne ſit vlciſci, à quocumque iniuriam acceperis. De honeſto, & turpi: Honeſtúmne ſit,

85 pro patria mori. ‖ Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, vnum eſt de eodem, & alio: vt, ſi quæratur, quid interſit inter amicum, & aſſentatorem: regem & tyrannum. Alterum de maiore, & minore: vt, ſi quæratur, eloquentiáne pluris ſit, an iuris ciuilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus ha-

86 ctenus. ‖ Actionis reliquæ ſunt: quarum duo ſunt genera: vnum ad officium: alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum, planéve tollendum. Ad officium ſic, vt, cùm quæritur, ſuſcipiendíne ſint liberi. Ad mouendos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam remp. ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationéſque flebiles, rurſúſque oratio cùm iracundiam reſtinguens, tum metum eripiens, tum exſultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc cùm in propoſitis quæſtionibus genera

87 ſint, eadem in cauſas transferuntur. ‖ Loci autem, qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſunt, deinceps eſt videndum. Omnes quidem illi, quos ſuprà diximus, ad pleraſque ſunt: ſed alii ad alias, vt dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis ſumi poſſunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædam definitionis eſt. Si enim quæratur, idémne ſit pertinacia, & perſeuerantia, defi-

88 nitionibus iudicandum eſt. ‖ Loci autem conuenient in eius generis quæſtionem, conſequentes, antecedentes, repugnantes, adiuncti is etiam duobus iis, qui ſumuntur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur: aut, ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit, aut ſi huic rei repugnat, illi nō repugnat: aut ſi huic rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quouis horum id, de quo quæritur, idémne, an aliud ſit, inueniri poteſt.

89 ‖ Ad tertium genus quæſtionis, in quo, quale ſit quæritur, in comparationem ea cadunt, quę paulò antè in comparationis loco enumerata ſunt. In illud autem genus, in quo de expetendo, fugiendóque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itémque cùm de honeſto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio

90 eſt. ‖ Cùm autem de æquo, & iniquo differitur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartito: & natura, & inſtituto. Natura parteis habet duas, tuitionē ſui, & vlciſcendi ius. Inſtitutio autem æquitatis, tripartita eſt. Vna pars, legitima eſt, altera conueniens, tertia moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas, tripertita dicitur eſſe: Vna ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere: Prima, pietas: ſecunda ſanctitas: tertia iuſtitia, aut æquitas nominatur. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. Pleraque enim ſunt

91 ei cum propoſito communia. ‖ Tria ſunt igitur genera cauſarum: iudicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipſi declarant, quibus vtendum locis ſit. Nam iudicii finis eſt ius: ex quo etiam nomen. Iuris autem partes tum expoſitæ, cùm æquitatis. Deliberandi finis, vtilitas, cuius hæ partes, quæ modò expoſitæ, rerum expetendarum. Laudationis, honeſtas: de qua item eſt antè dictum.

92 ‖ Sed definitæ quæſtiones à ſuis quoque locis, quaſi propriis, inſtituuntur, in accuſationem defenſionémque partitæ. In quibus exſiſtunt hæc genera, vt accuſator perſonam arguat facti, defenſor aliquid opponat de tribus, aut non eſſe factum, aut, ſi ſit factum, aliud ejus facti nomen eſſe, aut iure eſſe factum. Itaque aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur, diffinitiua, altera; tertia, quamuis moleſtum nomen hoc ſit, iuridicialis vocetur. Harum cauſarum propria argumenta ex iis ſumta locis, quos expoſuimus, in

93 præceptis oratoriis explicata ſunt. ‖ Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, quæ Græcè ςάσις dicitur, Latine appelletur ſtatus, in quo primùm inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiã in deliberationibus, & laudationibus iidem exiſtunt ſtatus. Nam & negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut omnino fieri non poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poſſunt. In qua argu-

94 mentatione ſtatus coniecturalis exſiſtit. ‖ At cùm aliquid de vtilitate, honeſtate, æquitate, differitur, déque iis rebus, quæ his ſunt contrariæ, incurrunt ſtatus aut iuris, aut nominis; quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari poteſt, id factum eſſe, quod laudetur, aut non eo nomine afficiendum

dum, quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non rectè, non iure factũ sit. Quibus omnibus generibus vsus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. 95 ‖ Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis, defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmius in controuersiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, vt legem adiutricem, & testem adhibeamus. In qua re alij quasi status exsistunt noui, qui appellantur legitimæ di- 96 sceptationes. ‖ Tum enim defenditur non id legem dicere, quod aduersarius velit, sed aliud: Id autem contingit, cùm scriptum ambiguum est, vt duæ differentes sententiæ accipi possint: Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, vt quæratur, verbáne plus, an sententia valere debeat: Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controuersiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti & voluntatis, & scriptura contraria. Item hoc perspicuum est, non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controuersias easdem exsistere. Horum tractationes in aliis libris ex- 97 plicantur. ‖ Nec solùm perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adiuuantur, partim propriis, partim communibus: vt in principiis, quibus vt beneuoli, vt dociles, vt attenti sint, qui audiant, efficiendũ est propriis locis. Itémq; narrationes, vt ad suos fineis spectent, id est, vt planæ sint, vt breues, vt euidentes, vt credibiles, vt moderatæ, vt cum dignitate. Quæ quamquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. ‖ Quæ autem consequitur narrationẽ 98 fides, ea persuadẽdo quoniam efficitur, qui ad persuadendũ loci maximè valeant, dictũ est in iis, in quibus de omni ratione dicẽdi diximus. Peroratio autẽ & alia quædã habet, & maximè amplificationem, cuius effectus is debet esse, vt aut perturbentur animi, aut tranquillẽtur, &, si ita iam affecti antè sunt, vt augeat eorum motus, aut sedet oratio. ‖ Huic generi, in quo 99 & misericordia, & iracundia, & odiũ, & inuidia, & ceteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecũ legere, cùm voles. Ad id autem, quod te velle senseram, cumulatè satisfactum esse debet voluntati tuæ. ‖ Nam, ne præterirẽ 100 aliquid, quod ad argumentũ in omni ratione reperiẽdum pertineret, plura quàm à te desiderata erant, sum cõplexus, fecique quod sæpe liberales venditores solent, vt, cùm ædes, fundúmve vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi causa aptè, & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

M. TVLLII CICERONIS DE PARTITIONE Oratoria Dialogus.

Cicero filius, & Cicero pater, loquentes introducuntur.

CICERO FILIVS.

1 STVDEO, mi pater Latinè ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidisti, si modò tibi est otium, & si vis. CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctissimum esse? Otium autem primùm summum est, quoniam aliquando Romà exeundi potestas data est. deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. ‖ C. Filius. Vísne igitur, 2 vt tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latinè interrogem? C.P. Sanè, si placet. Sic enim & ego

te meminisse intelligam, quæ accepisti: & tu
3 ordine audies, quæ requiris. || C.F. Quot in
parteis distribuenda est omnis doctrina dicé-
di? C.P. In treis. C.F. Cedo quas? C.P. Pri-
mùm in ipsam vim oratoris, deinde in ora-
tionem, tum in quæstionem. C.F. In quo est
ipsa vis? C.P. In rebus, & verbis. Sed & res, &
verba, inuenienda sunt, & collocanda. Pro-
priè autem in rebus inuenire, in verbis elo-
qui dicitur. Collocare autem, etsi est commu-
ne, tamen ad inueniendum refertur vox, mo-
tus, vultus, atque omnis actio, eloquendi co-
mes est, earúmque rerum omnium custos est
4 memoria || C.F. Quid? orationis quot sunt
partes? C.P. Quatuor. Earum duæ valent ad
rem docendam, narratio & confirmatio. Ad
impellendos animos duæ, principium & per-
oratio. C.F. Quid? quæstio quásnam habet
parteis? C.P. Infinitam, quã consultationem
appello: & definitam, quam causam nomino.
5 || C.F. QVONIAM IGITVR primùm
est inuenire oratoris, quid quæret? C.P. Vt
inueniat, quemadmodum fidem faciat eis,
quibus volet persuadere, & quemadmodum
motum eorum animis afferat. C.F. Quibus re-
bus fides fit? C.P. Argumentis, quæ ducun-
tur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assum-
tis. C.F. Quos vocas locos? C.P. Eos, in qui-
bus latent argumenta. C.F. Quid est argumé-
tum? C.P. Probabile inuentum ad faciendam
6 fidem. || C.F. Quomodo igitur duo genera ista
diuidis? C.P. Quæ sine arte putantur, ea remo-
ta appello, vt testimonia. C.F. Quid insita?
C.P. Quæ inhærent in ipsa re. C.F. Testimo-
niorum quæ sunt genera? C.P. Diuinum, &
humanum. Diuinum, vt oracula, vt auspicia,
vt vaticinationes, & responsa sacerdotum, ha-
ruspicum, coniectorum. Humanum, quod spe-
ctatur, ex auctoritate, & ex voluntate, & ex o-
ratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt
7 scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita. || C.F.
Quæ sunt quæ dicis insita? C.P. Quæ infixa
sunt rebus ipsis, (tum ex toto, tũ ex partibus,
tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quo-
dammodo affecta sunt ad id, de quo quæri-
tur. Et ad id totum, de quo differitur, tum
definitio adhibetur, tum partium enumera-
tio, tum notatio verbi. Ex iis autem rebus,
quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo
quæritur, alia coniugata appellantur, alia
ex genere, alia ex forma, alia ex similitu-
dine, alia ex differentia, alia ex contrario,
alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus,
alia ex consequentibus, alia ex repugnanti-
bus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex cõ-
paratione maiorum, aut parium, aut mino-
rum:) vt definitio, vt contrarium, vt ea, quæ
sunt ipsi, contrarióve eius aut similia, aut
dissimilia, aut consentanea, aut dissenta-
nea: aut ea, quæ sunt quasi coniuncta, aut ea,
quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut earum
rerum, de quibus agitur, causæ: aut causarum
euentus, id est, quæ sunt effecta de causis, vt
distributiones, vt genera partium, generúmve
partes, vt primordia rerum, & quasi præcur-
rentia, in quibus inest aliquid argumenti: vt
rerum contentiones, quid maius, quid par,
quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum,
8 aut facultates comparantur. || C.F. Omnibúsne
igitur ex his locis argumenta sumemus? C.P.
Immò verò scrutabimur, & quæremus ex o-
mnibus: sed adhibebimus iudicium, vt leuia
semper reiiciamus, nonnunquam etiam com-
munia prætermittamus, & non necessaria.
C.F. Quoniam de fide respondisti, volo au-
dire de motu. C.P. Loco tu quidem quæris,
sed planiùs quod vis, explicabitur, cùm ad
orationis ipsius, quæstionúmque rationem
9 venero. || C.F. Quid sequitur igitur? C.P.
Cum inueneris, collocare. Cuius in infinita
quæstione, ordo est idem ferè, quem exposui,
locorum. In definita autem, adhibenda sunt
illa etiam, quæ ad motus animorum perti-
nent. C.F. Quomodo igitur ista explicas?
C.P. Habeo communia præcepta fidem fa-
ciendi, & commouendi. Quoniam fides, est
firma opinio: motus autem, animi incitatio
aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad
metum, aut ad cupiditatem: (tot enim sunt
motus genera, partes plures generum singu-
lorum:) omnem collocationem ad finem ac-
commodo quæstionis. Nam est in proposito
finis, fides: in causa & fides, & motus. Quare
cùm de causa dixero, in quo est propositum, de
10 vtroque dixero. || C.F. Quid habes igitur de
causa dicere? C.P. Auditorum eam genere
distingui. Nam aut auscultator est modò qui
audit, aut disceptator, id est rei, sententiæque
moderator: ita, vt aut delectetur, aut sta-
tuat aliquid. Statuit autem aut de præteri-
tis, vt iudex: aut de futuris, vt senatus. Sic
tria sunt genera, iudicii, deliberationis, exor-
nationis: quæ, quia in laudationes maximè
11 confertur, proprium habet iam ex eo nomẽ.
|| C.F. Quas res sibi proponet in istis tribus
generibus orator? C.P. Delectationem in e-
xornatione: in iudicio, aut sæuitiam, aut
clementiam iudicis: in suasione autem, aut
spem, aut reformidationem deliberãtis. C.F.
Cur igitur exponis hoc loco genera contro-
uersiarum? C.P. Vt rationem collocandi ad
12 finem cuiusque accommodum. || C.F. Quo-
nam tandem modo? C.P. Quia, quibus in o-
rationibus delectationis est, varii sunt ordi-
nes collocandi. Nam aut temporum seruan-
tur gradus, aut generum distributiones, aut à
minoribus ad maiora ascendimus, aut à
maioribus ad minora delabimur, aut hæc
inæquabili varietate distinguimus, cùm par-
ua magnis, simplicia coniunctis, obscura di-
lucidis, læta tristibus, incredibilia probabi-
libus inteximus, quæ in exornationem ca-
13 dunt omnia. || C.F. Quid? in deliberatione
quid spectas? C.P. Principia, vel non longa,
vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui
deliberant, sua causa parati. Nec multum
sanè sæpe narrandum est. Est enim narratio,
præteritarum rerum, aut præsentium, suasio
autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad
14 motum adhibenda est omnis oratio. || C.F.
Quid? in iudiciis quæ est collocatio? C.P.
Non eadem accusatoris, & rei: quòd accu-
sator rerum ordinem prosequitur, & singula
argumenta, quasi hasta in manu collocata,
vehementer proponit, concludit acriter, con-
firmat tabulis, decretis, testimoniis, accura-
tiúsque in singulis commoratur: perorario-
nisque præceptis, quæ ad incitandos animos
valent, & in reliqua oratione paululum di-
grediens de cursu dicendi, vtitur & vehemen-

tilus in perorando. Est enim propositum, vt iratum efficiat iudicem. || C.F. Quid faciendum est contra reo? C.P. Omnia longè secus. Sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem, ad misericordiam conferendæ. C.F. Sempérne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? C.P. Non sanè. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido: & quod respuunt, immutandum est. || C.F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis verborúmque præcepta sunt. C.P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum: alterum versum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in coniunctis secunda. Simplicia, inuenienda sunt: coniuncta, collocanda sunt. Et simplicia verba partim natiua sunt, partim reperta. Natiua ea, quæ significata sunt sensu: Reperta, quæ ex his facta sunt, & nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum. || Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura: tractatione, altera. Natura, vt sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora: alia contra. Tractatione autem, cùm aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabiliùs, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. || C.F. Habeo de simplicibus verbis: nunc de coniunctione quæro. C.P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, consecutióque verborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, vt in simplicibus verbis, quod non est Latinum: sic in coniunctis, quod non est consequens, vituperandum est. || Communia autem simplicium, coniunctorúmque sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue. Dilucidum fit vsitatis verbis propriis, dispositis aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflectione, atque immutatione verborum. Breuitas autem conficitur simplicibus verbis: semel vnaquaque re dicenda: nulli rei, nisi, vt dilucidè dicas, seruiendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comtum, atque expolitum, si est auctoritas & pondus in verbis, si sententiæ vel graues, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. || Illustris autem oratio est, si & verba grauitate delecta ponuntur, & translata, & superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem significantia, atque ab ipsa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat pæne ante oculos. Is enim maximè sensus attingitur: sed ceteri tamen, & maximè mens ipsa moueri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quàm illud dilucidum. alterum fit vt intelligamus, altero verò, vt videre videamur. || Suaue autem genus erit dicendi, primùm elegantia & iucunditate verborum sonantium, & lenium: deinde coniunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disiunctos atque hianteis: & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeátque similitudinem, æqualitatémque verborum, tum ex contrariis sumta verbis: crebra crebris, paria paribus respondeant, relataque ad idem verbum: & geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur: constructióque verborum tùm coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. || Fit etiam suauis oratio, cùm aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximéque mouet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio: quæque significat oratoris ipsius amabileis mores: qui exprimuntur aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cùm aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, ídque comitate fieri magis, quàm vanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum. || C.F. Reliquum est igitur, vt dicas de conuersa oratione, atque mutata. C.P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, vt aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cùm aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba deducitur. Ex oratione, cùm aut definitio ad vnum verbum reuocatur, aut assumta verba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit vnum verbum ex duobus. || In coniunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodò: vt, cùm semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi sursum versus, retróque dicatur: deinde idem intercisè, atque permistè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto conuertendi genere versatur. || C.F. Actio igitur sequitur, vt opinor. C.P. Est ita, quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimùm valebunt, si cum orationis genere consentient, eiúsque vim, ac varietatem subsequentur. || C.F. Num quidnam de oratore ipso restat? C.P. Nihil sanè, præter memoriam, quæ est germana literaturæ quodammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam vt illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tanquam cera, locis vtitur, & in his imagines, vt lite-

ras, collocat. || C.F. QVONIAM igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor esse eius parteis: quarum prima, & postrema ad motum animi valet. is enim initiis est, & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremū quidem ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximéque cùm aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio, vehemens quædam argumentatio, vt illa docendi causa sit: hæc, commouendi. || C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas parteis explicare. C.P. Faciam, & à principiis primùm ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: vt amicè, vt intelligenter, vt attentè audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officij, iustitiæ, fidei, contrariis rebus in aduersarios conferendis, & cum iis, qui disceptant, aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda: &, si in nos aliquod odium, offensióve collocata sit, tollenda ea, minuendáve, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. || Intelligenter autem vt audiamur, & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, &, quid agatur, intelligit, si complectare à principio genus, naturámq; causæ, si definias, si diuidas, si neque prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. || Vt attentè autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, vt, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maximè in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, vt dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: &, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. || C.F. Quid? in narratione quæ tandem conseruanda sunt? C.P. Quoniam narratio, est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum cōstituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus, quæ partim sunt necessaria, partim assumta ad ornandum. Nam vt dilucidè, probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. || Ergo ad dilucidè narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est breuitas: eaque sæpissimè in narratione laudatur, de qua suprà dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient, si cuiusque facti, & euenti causa ponetur, si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta, si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, exspectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. || C.F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C.P. Ita est: quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus, in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuersiam venit, id aut sit, necne sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. || C.F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C.P. In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat: vt adolescentiam procliuiorem esse ad libidinē. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certúmque declarat, vt fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum, negotiorúmque naturis. || In personis naturæ primùm spectantur, valetudinis, figuræ virium, ætatis, marium, fœminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertiis, aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, diuitiæ, libertates, & ea quæ sunt iis contraria. || In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montuosi: læues an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici: & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: coædificati, an vasti: obscuri, an rerum gestarū vestigiis nobilitati, consecrati, an profani. || In temporibus autem, præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis, vetusta, recentia, instantia, paulò pòst, aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant, vt hiems, ver, æstas, autumnus, aut anni tempora, vt mensis, vt dies, vt nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. || Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus, aut consilij sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cùm aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cùm aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Et etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum, & malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum subiectæ, perlustrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capienda. || Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis

sumitur,

sumitur, vt telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit, etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. || Verisimilia autem partim singula mouent suo pondere, partim, etiam si videntur exigua per se, multùm tamē, cùm sunt coaceruata, proficiunt. Atque in his verisimilibus insunt nōnumquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primùm, exemplum: deinde introducta rei similitudo, fabula etiam nonnumquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commouet. || C.F. Quid? definitionis quæ ratio est, & quæ via? C.P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium, in primisque commouet explicatio vocabuli, ac nominis. || C.P. Sunt exposita iam ferè ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ cùm factum constet, & nomen, qualia sint, vocatur in dubium. C.P. Est ita, vt dicis. C.F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C.P. Aut iure factum depellitur, aut vlciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu. || Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis iudiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quæritur, ex controuersia, iure, & rectène actum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. || C.F. Agesis, ergo, quoniam in confirmationem, & reprehensionem diuiseras orationis fidem, & dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione aduersarius sumserit, si fictum, aut falsum esse possis dicere, aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumta sunt: Primùm dubia sumta esse pro certis: Deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici: Tum ex iis, quæ sumserint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad singula. sic vniuersa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit, conquerenda conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium. || C.F. Quoniam vnde inueniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, exspecto. C.P. Argumentationem quærere videris, quæ est argumenti explicatio, quæ sumta ex iis locis, qui sunt expositi, conficienda, & distinguenda dilucidè est. C.F. Planè istuc ipsum desidero. || C.P. Est ergo (vt supra dictum est) explicatio argumenti, argumentatio, sed ea conficitur, cùm sumseris, aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directò spectat, alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cùm proposuit aliquid, quod probaret, sumpsitq. ea, quibus vteretur: atque his confirmatis ad propositū sese retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumētatio, quasi retrò, & contrà priùs sumit quæ vult, eaque confirmat, deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum. || Est autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda distinctio: vt cum interrogamus nosmetipsos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quæ sunt aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes, & si non omnia confirmando disputabimus, breuiterque interdū, quæ erunt satis aperta, ponemus, quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere. || C.F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ iamdudū assumta dixisti, ecquōnam modo, ecquōnam loco artis indigent? C.P. Illa verò indigent, nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quò ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maximè in testibus. || Nam de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est, & argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum, vtendùmque est exemplis, quibus testibus creditum non sit, & de singulis testibus si natura vani, si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsi, si præmio, si gratia adducti, comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. || Sæpe etiam quæstionibus resistendum est, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt, moriq; maluerunt falsum fatendo, quàm verè inficiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, vt eos, qui his cariores, quàm ipsi sibi essent, liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplo firmanda sunt. || Neque est obscurum, quin, quoniam in vtraque parte sunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci, in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus, & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea quæ dicta sunt, si aut ambiguè, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur. || C.F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè velim audire. C.P. Facilior est explicatio perorationis. Nam est diuisa in duas parteis, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem & hic est proprius locus in perorando, & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. || Est igitur amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum cōciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponēda sunt, quæ vim habeāt illustrādi, nec ab vsu sint abhorrentia, grauia, plena, sontinua,

iuncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, vt plura videantur. || Augent etiam relata verba, iterata,

54 duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora, omninóque semper quasi naturalis, & non explanata oratiô. sed grauibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis: quibus actio vocis vultus, & gestus cõgruens, & apta ad animos permouendos, accommodata est. Sed & in verbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia vidétur perabsurda, cùm grauiora sunt, quàm causa diligenter ferè, quid quemque deceat, iudicandum est. || Rerum amplifica-

55 tio sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximéque definitiones valent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio: & causæ: & ea, quæ sunt de causis orta, maximéque similitudines, & exempla: fictæ etiam personæ: muta denique loquantur, omninóque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est du-

56 plex genus. || Alia enim magna natura videntur, alia vsu. Natura, vt cælestia, vt diuina, vt ea, quorum obscuræ causæ, vt, in terris, mundóque admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibúsque, si attendas, ad augendum permulta suppetent. Vsu, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementiùs: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate mouentur homines, vt deorum, vt patriæ, vt parentum: aut amore, vt fratrum, vt coniugum, vt liberorum, vt familiarium: aut honestate, vt virtutum, maximéque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda: & in eos, à quibus ea violata sunt, odia incitantur & miseratio nascitur. || Proprius locus augendi

57 in iis rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat: & à quorum caritate diuellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurúsve sit, exprimatur breuiter. Citò enim arescit lacryma, præsertìm in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est. minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grándia

58 requirit. || Illud iam est iudicii, quo quaque in causa genere vtamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui mouere possunt exspectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorũ, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In iudiciis accusatori ferè, quæ ad iracundiã: reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiã mouere debet, & defensor iracundiam.

59 || Enumeratio reliqua est, nonnúquam laudatori, suasori nõ sæpe, accusatori sæpius, quàm reo, necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel interuallo temporis, vel longitudine

A orationis, aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis, vim est habitura causa maiorem. || Et reo rariùs vtendũ est,

60 quòd ponenda sunt contraria: quorum dissolutio in breuitate latebit aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta, videatur esse puerilis. Id affugiet, qui non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. || C. F. QVONIAM &

61 de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. C. P. Duo sunt vt initio dixi, quæstionum genera. quorum alterum finitum temporibus & personis, causam appello: Alterum infinitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum, quod propositum voco. Sed est cõsultatio quasi pars causæ quædam, & controuersiæ. Inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen refe-

62 runtur omnia. || Quamobrem prius de pro-

B posito dicamus: cuius genera sunt duo: Cognitionis alterum: eius scientia est finis, vt verine sint sensus: Alterum actionis: quod refertur ad efficiendum quid, vt, si quæratur, quibus officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: Sit, nécne; quid sit, quale sit. Sit, nécne, vt, ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sitne ius, id, quod maiori parti sit vtile. Quale autem sit, iuste viuere, sit nécne, vtile. || Actionis autem duo

63 sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid: aut declinandum: vt, quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia vitetur. Alterum, quod aliquod commodum, vsúmque refertur: vt quemadmodum sit resp. administranda, aut quemadmodum in paupertate sit viuendũ. || Rursus autem ex cognitionis

64 consultatione, vbi, sit, nécne sit, aut fuerit, futurúmve sit, quæritur, vnum genus est quæstionis, possitne aliquid effici. vt, cùm quæritur,

C ecquísnam perfectè sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quidque fiat, vt, quónam pacto virtus pariatur, naturane, an ratione, an vsu. Cuius generis sunt omnes, in quibus, vt in obscuris naturalibúsq; quæstionibus, cau-

65 sæ, rationésque rerum explicantur. || Illius autem generis, in quo, qui sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud, an idem sit, vt pertinacia & perseuerantia: In altero autem, descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, vt, qualis sit auarus: aut

66 quid sit superbia. || Tertio autem in genere, in quo quale sit, quæritur, aut de honestate, aut de vtilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: vt, Honestúmne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire. De vtilitate autem sic: vt, Sitne vtile in Rep. administranda versari. De æquitate verò sic: vt, Sitne æquum, amicos cognatis anteferre. At-

D que in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solùm quæritur, quid honestum sit, quid vtile, quid æquum sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid vtilius, quid æquius: atque etiam, quid honestissimum, quid vtilissimum, quid æquissimum: cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ

67 quæ dixi, cognitionis sunt omnia ‖ Restant actionis, cuius alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet: vt, quemadmodum colendi sint parentes: Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, vt in consolandis mæroribus, vt in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque ferè hæc
68 est partitio consultationum. ‖ C. F. Cognoui, sed quæ ratio est in his inueniendi, & disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliámne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, vt ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarũ cõsultationum, caussarum genera
69 restant omnino. ‖ Et earum quidem forma duplex est; quarum altera delectationem sectatur aurium, alterius, vt obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius, exornatio dicitur, quod cùm latum genus esse potest, saneque varium, vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut vberius ad dicendum, aut vtilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque versetur. Reliquum autem genus caussarum, aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione versa-
70 tur: quorum alterum deliberationis est, alterum iudicii. ‖ Ex qua partitione tria genera caussarum exstiterunt: Vnum, quod à meliori parte, laudationis est appellatum: deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudandi, vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum solùm, sed etiam ad honestè viuendum valent, exponam breuiter, at-
71 que à principiis exordiar & laudandi, & vituperanda. ‖ Omnia enim sunt profectò laudanda, quæ coniuncta cum virtute sunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendisque factis, sine vllis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodatè. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta sunt, & narrandi,
72 & augendi præcepta repetentur. ‖ Et, quoniam in his caussis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, vtendum erit his in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suauitatis: id est, vt factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter vtamur, & in ipsa constructione verborum, vt paria paribus, & similia similibus sæpe referantur: vt contraria, vt geminata, vt circumscripta numerosè non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. ‖ Adhibendáque
73 frequentiùs etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ admirabilia, nec opinata, siue significata monstris, prodigiis, & oraculis: siue quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. Omnis enim exspectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus, habent aliquam
74 in audiendo voluptatem. ‖ Sed quoniam in tribus generibus bona, maláve versantur, externis, corporis, & animi, prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter, modicéque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si humile, vel præterito, vel ad augendam eius, quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis, in quibus quidem, quæ virtutem maximè
75 significat, facillimè forma laudatur. ‖ Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est. aut enim temporum seruandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissimè patés, ex multis & variis disputationibus nunc in quandam angustam, & breuem conclude-
76 tur. ‖ Est igitur vis virtutis duplex. Aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nã, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque grauissimo nomine sapientia appellatur, hæc sciẽtia pollet vna. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendísque animi motibus laudatur, eius est munus in agendo: cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica, in publicis, ciuilis appellari solet.
77 ‖ Temperantia autem in suas itidem res, & in communeis distributa est, duobúsque modis in rebus commodis discernitur, & ea, quæ absunt, non expetendo, & ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obstat fortitudo; quæ quod iam adest, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hęc vno genere complectitur, magnitudo animi dicitur: cuius est liberalitas in vsu pecuniæ: simúlque altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè iniuriis: & omne, quod est eius generis, graue, insedatum,
78 & turbulentum. ‖ In communione autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eáque erga deos, religio, erga parenteis, pietas, vulgò autem bonitas: creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitésque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera, atque falsa, quibúsque positis quid sequatur, distinguit & indicat: quæ virtus omnis in ratione, scientiáque disputandi sita
79 est, altera autem oratoria. ‖ Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, vberior est, atque latior, & ad motus animorum, vulgíque sensus accommodatior. Custos verò virtutum omniũ, dedecus fugiens, laudémque maximè consequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem

ferè quasi quidam habitus animi, sic affecti, & constituti, vt sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti: à quibus vt quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summéque laudabilis. || Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad virtutē quasi præculti, & præparati rectis studiis, & artibus; vt in suis rebus, studia literarum, vt numerorum ac sonorum, vt mensuræ, vt siderum, vt equorum, vt venandi, vt armorum. In communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis colendo, aut diuinis rebus deseruiendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipuè, atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: vitiorum autem sunt genera contraria. || Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aspernendis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiā concertatio, captatióque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere nimia. || Quamobrem omnis vis laudandi, vituperandique ex his sumetur virtutum, vitiorúmque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maximè, quemadmodū quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratúsque fuerit: &, si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximéque si id diuinitus accidisse potuerit videri, tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inueniendi locis causæ rerū, & euentus, & consequentia requirentur. Neque verò mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debebit, si modò quid erit animaduertendum aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erunt consecutæ. || C. F. Accepi ista, didiciq; breuiter, non solùm quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, vt possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis vtilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiáque dicenda, vt illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam &, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamuis vtile sit: &, si quid necesse est (necesse autem id est, sine quo salui, liberiue esse non possumus) id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. || Cùm autem quæritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quàm facilè possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cùm de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quàm sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur. || Itaque cùm constet hoc genus causarum ex suasione & dissuasione, suasori proponitur simplex ratio, si & vtile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: vna, si non vtile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suasori vtrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. || Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de vtilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis, malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, vt vita, pudicitia, libertas, vt liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria: quorum alia sunt per se expetenda, vt ea, quæ sita sunt in officiis, atque virtutibus, alia quòd aliquid commodi efficiunt, vt opes, & copiæ. || Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea, quæ proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè dictum est, quæ sunt laudabilia ipsa per se: Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, vt honos, vt gloria: alia diuersa, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. || Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati: quæ maximè spectatur in amicitiis. amicitiæ autem, caritate, & amore cernuntur. Nam cùm deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorúmque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos vsus, familiaritasque coniunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cùm bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. || Quòd si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multùm egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, persæpe euenit, vt vtilitas cum honestate certet, earúmque rerum contentio plerumque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter vtilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. || Et quoniam non ad veritatem solùm, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primùm intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctum, & agreste, quod anteferat semper vtilitatem honestati: alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisque virtus: illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructúsque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maximè est inimica virtuti, boníque naturam fallaciter imitando adulterat: quam immanissimus quisque acerrimè sequitur, neque solùm honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit. || In suadendo, cùm ei generi hominum consilium des, sæpe sanè laudanda est: & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quàm de- [illegible]

vitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis vllum decus tam vmquam expetat, quam vt ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis eſt. Eſt genus hominum ad honeſtatem natum, malo cultu, prauiſque opinionibus omne corruptũ. Quare in cohortando, atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud, vt doceamus, qua vi, bona conſequi, malaque vitare poſſimus. [92] || Sed apud homines bene inſtitutos plurimum de laude, & de honeſtate dicemus: maximéque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum vtilitate tuenda, augendáque verſantur. Sin apud indoctos, imperitóſque dicemus: fructus, emolumenta, voluptates, vitationéſque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quem non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare [93] quod ad vtilitatem ſpectat, ex iis, quæ dicta ſunt, reperietur. || Quod autem poſſit effici, necne poſſit, in quo etiam, quàm facilè poſſit, quamque expediat, quæri ſolet, maximè ex cauſis iis, quæ quamque rem efficiant, eſt videndum. Cauſarum autem genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt, aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ ſuperiores, conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, vt ſine his confici non poſſit. [94] || Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe: alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædam: cuius generis vis varia eſt, & ſæpe aut maior, aut minor, vt & illa, quæ maximam vim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cùm autem quæritur, quid ſit optimum factu: aut vtilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos. [95] Et, quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. || Quo toto genere, quibuſcum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, ſociorum, earúmve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, poſſimus vti, requirendum eſt. Neque ſolum ea ſunt, quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa, quæ aduerſantur, videnda. Et, ſi ex contentione procliuiora erunt noſtra: non ſolum effici poſſe quæ ſuademus, erit perſuadendum: ſed curandum etiam, vt illa, facilia, procliuia, iucunda videantur. Diſſuadentibus autem aut vtilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque [96] aliis ex præceptis, ſed iiſdem ex ſuaſionis locis. || Vterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora ſint, aut veterum, quò plus auctoritatis habeant, copiam. Maximéque ſit in hoc genere meditatus, vt poſſit vel vtilia, ac neceſſaria ſæpè honeſtis, vel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maximè proficient, ſi incitandi erunt, huiuſmodi ſententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad vlciſcendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto ſtatu fortunæ, dubiiſque euentis rerum futurarum, & retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ: ſin autem aduerſæ, de periculo, commonendi. Atque hi quidem ſunt perorationis loci. [97] || Principia autem in ſententiis dicendis breuia eſſe debebunt. Non enim ſupplex, vt ad iudicem, venit orator, ſed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortarique ad ſe breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio, ſimplex, & grauis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quàm verbis. [98] || C. F. Cognoui iam laudationis, & ſuaſionis locos nunc, quæ iudiciis accommodata ſunt, expecto: idque nobis genus reſtare vnum puto. C. P. Rectè intelligis. atque eius quidem generis finis eſt, æquitas: quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed comparatione nonnumquam. vt, cùm de veriſſimo accuſatore diſputatur, aut cùm hereditatis ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſſio: in quibus cauſis quid æquius, æquiſſimumve ſit, quæritur: quas ad cauſas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. [99] || Atque etiam ante iudicium de conſtituendo ipſo iudicio ſolet eſſe contentio, cùm aut, ſitne actio illi, qui agit, aut iamne ſit, aut num iam eſſe deſierit, aut illáne lege, hiſne verbis ſit actio quæritur: quæ etiam ſi antè, quàm res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut confecta non ſunt: tamen in ipſis iudiciis permagnũ ſæpe habẽt põdus, cùm ita dicitur: Plus petiſti, ſerò petiſti nõ fuit tua petitio nõ à me, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. [100] || Quarum cauſarum genus eſt poſitum in iure ciuili: quod eſt in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more poſitum: cuius ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſque, nobis ad dicendum neceſſaria videtur. Quare de conſtituendis actionibus, accipiendis, ſubeundiſque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea ferè generis eius ſunt, vt quamquam in ipſum iudicium ſæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur, paululum ea ſeparo à iudiciis, tempore magis agendi, quàm diſſimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo & bono diſceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid ſit ambigitur, de qua dicturi ſumus: quæ in æquitate, & iure maximè conſiſtit. [101] || In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus; ex quibus vnus aliquis capiendus eſt, ſi plureis non queas, ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, vt, quod obiicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe, quod aduerſarius criminetur. Aut, ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id, quod arguere, neges tale eſſe, quale ille dicat: & rectum eſſe quod feceris, concedendúmve, defendas. [102] || Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum aduerſario, coniectura quadam: ſecundus autem definitione, atque deſcriptione, aut informatione verbi: tertius, æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. Et quoniam ſemper is, qui defendit, non ſolùm reſiſtat oportet aliquo ſtatu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate op-

ponenda, sed etiam rationem subiiciat recu-
sationis suæ, primus ille status rationem ha-
bet iniqui criminis, ipsam negationem, infi-
ciationemque facti: secundus, quòd non sit in
re, quod ab aduersario ponitur in verbo:
tertius, quòd id rectè factum esse defendet,
quod sine vlla nominis controuersia factum
103 fatetur. || Deinde vnicuique rationi oppo-
nendum est, ab accusatore id, quod si non es-
set in accusatione, causa omnino esse non
posset. Itaque ea quæ sic referuntur, conti-
nentia causarum vocentur, quamquam non
ea magis, quæ contra rationem defensionis
afferuntur, quàm ipsæ defensionis rationes,
continent causas. Sed distinguendi gratia
rationem appellamus eam, quæ affertur à reo
ad recusandum, depellendi criminis causa,
quæ nisi esset, quid defenderet, non habe-
ret. Firmamentum autem, quod contrà ad
labefactandam rationem refertur, sine quo
accusatio stare non potest. || Ex rationis au-
104 tem, & ex firmamenti confictione & quasi
concursu, quæstio exoritur quædam, quam
disceptationem voco: in qua, quid deueniat
in iudicium, & de quo disceptetur, quæri so-
let. Nam prima aduersariorum contentio
diffusam habet quæstionem, vt in coniectura.
Ceperitne pecunias Decius. In definitione,
Minueritne maiestatem Norbanus. In æqui-
tate, Iuréne occiderit Opimius Gracchum.
Hæc, quæ primam contentionem habent ex
arguendo & resistendo, lata, vt dixi, & con-
fusa sunt. Rationum, & firmamentorum con-
tentio adducit in angustam disceptationem.
ea in coniectura nulla est. Nemo enim e-
ius, quod negat factum, rationem aut po-
test, aut debet, aut solet reddere. Itaque in
his causis eadem & prima quæstio, & disce-
ptatio est extrema. || In illis autem, vbi ita
105 dicitur, Non minuit maiestatem, quòd egit
de Cæpione turbulentiùs. populi enim Ro-
mani dolor iustus vim tú illam excitauit, nō
tribuni actio. Maiestas autem, quoniam est
magnitudo quædam populi Romani in eius
potestate, ac iure retinendo, aucta est potius,
quàm diminuta: & vbi ita refertur, maiestas
est imperij, atque in omni populi Romani
dignitate, quam minuit is, qui per vim mul-
titudinis rem ad seditionem vocauit: exsistit
illa disceptatio, Minueritne maiestatem, qui
voluntate populi Romani rem gratam, & æ-
106 quam per vim egerit. || In his autem cau-
sis, vbi aliquid rectè factum, aut conceden-
dum, esse factum defenditur, cùm est facti
subiecta ratio, sicut ab Opimio, Iure feci,
salutis omnium, & conseruandæ reipublicæ
causa: relatúmque est ab Decio, Ne scelera-
tissimum quidem ciuem sine iudicio iure vl-
lo necare potuisti: oritur illa disceptatio,
Potueritne rectè, salutis reipublicæ causa,
ciuem, euersorem ciuitatis, indemnatum
necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his
controuersiis oriuntur, quæ sunt certis per-
sonis, & temporibus notatæ, fiunt rursus in-
finitæ: detractisque temporibus, & perso-
nis, rursum ad consultationis formam, ratio-
107 némque reuocantur. || Sed in grauissimis
firmamentis, & illa ponenda sunt, si qua ex
scripto legis, aut testamenti aut verborum
ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut

A cautionis opponuntur defensioni contraria.
Ac ne hoc quidem genus in eas causas incur-
rit, quæ coniectura continentur. Quod enim
factum negatur, id argui non potest scripto.
Ne in definitionem quidem venit, genere
scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod
de scripto definiendum est, quam vim ha-
beat: vt, cùm ex testamentis, quid sit penus,
aut cùm ex lege prædij quæritur quæ sunt ru-
ta cæsa: non scripti genus, sed verbi inter-
pretatio controuersiam parit. || Cùm autem
plura significantur, scripto, propter verbi, aut
verborum ambiguitatem, vt liceat ei, qui
contrà dicat, eò trahere significationem scri-
pti, quò expediat aut velit: aut, etiam si am-
biguè scriptum non sit, vel à verbis volunta-
tem & sententiam scriptoris abducere, vel a-
lio se eadem de re contrariè scripto defende-
re: tum disceptatio ex scripti contentione ex-
sistit, vt in ambiguis disceptetur, quid maxi-
B mè significetur, in scripti, sententiæque con-
tentione, vtrum potius sequatur iudex: in
contrariis scriptis, vtrum magis sit compro-
bandum. || Disceptatio autem cùm est con-
stituta, proposita esse debet oratori, quò o-
mnes argumentationes repetitæ ex inuenien-
dis locis coniiciantur. Quod quamquam
satis est ei, qui videt, quid in quoque loco la-
teat, quique illos locos, tamquam Thesauros
aliquos argumentorum, notatos habet: tamen
ea, quæ sunt certarum causarum propria,
tangemus. || In coniectura igitur cùm est in
inficiando reus, accusatori hæc duo prima
sunt (sed accusatorem pro omni actore, & pe-
titore appello: possunt enim etiam sine accu-
satore in causis hæc eadem controuersiarum
genera versari) sed hæc duo sunt et prima,
causa & euentus. Causam appello, rationem
efficiendi, euentum, id, quod est effectum. At-
que ipsa quidem partitio causarum paulò an-
tè in suasionis locis distributa est. || Quæ enim
C in consilio capiendo futuri temporis præci-
piebantur, quamobrem aut vtilitatem vide-
rentur habitura, aut efficiendi facultatem, ea-
dem qui de facto argumentabitur, colligere
debebit, quamobrem & vtilia illi, quem ar-
guet, fuisse, & ab eo effici potuisse demon-
stret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud,
quod arguitur, aut spe bonorum, aut malo-
rum metu fecisse dicitur, quod fit acrius, quo
illa in vtroque genere maiora ponuntur.
|| Spectantur etiam ad causam facti, motus a-
nimorum, si ira recens, si odium vetus, si vl-
ciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris,
si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas: si pe-
riculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei fa-
miliaris: si audax, si leuis, si crudelis, si impo-
tens, si incautus, si insipiens, si amans, si com-
mota mente, si vinolentus, si cum spe efficien-
di, si cum opinione celandi: aut, si patefa-
ctum esset, depellendi criminis, vel perrum-
D pendi periculi, vel in longinquum tempus
differendi: aut si iudicij pœna leuior, quam fa-
cti premium: aut si facinoris voluptas maior,
quā damnationis dolor. || His ferè rebus facti
suspicio confirmatur, cùm & voluntatis in reo
causa reperiuntur, & facultas. In voluntate
autem vtilitas ex adeptione alicuius commo-
di, vitationéque alicuius incommodi quæri-
tur, vt aut spes, aut metus impulisse videatur,
aut

aut alius repentinus animi motus, qui etiam citiùs in fraudem quàm ratio vtilitatis impellit. quamobrem sint hæc dicta de causis. 114 ‖C.F. Teneo, & quæro, qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C.P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maximè suspicionem mouent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hæc quidem grauiora, quòd causæ communiter videntur insimulare & arguere omneis posse, quorum non interfuerit aliquid: hæc propriè attingunt eos ipsos, qui arguuntur, vt telum, vt vestigium, vt cruor, vt deprehensum aliquid, quod ablatum ereptúmve videatur, vt responsum inconstanter, vt hæsitatum, vt titubatum, vt cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, vt eo ipso in loco visus, in quo facinus, vt pallor, vt tremor, vt scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quę aut in re ipsa, aut etiã antè quàm factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. 115 ‖ Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse tam amantem, vt indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: vt ita apertus esset, vt locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. 116 ‖ Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur, argumentis peccata conuinci, & hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testiũ facultas: primùm, genus erit ipsum laudandum, dicendúmque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse: testeis effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabili, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse rectè non 117 credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis, non posse non credi. ‖ Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues: dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cuiusque locupletissimos testeis, quid id, de quo agatur, facillimè scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio vt habeantur, causam adiuuabunt, confirmandum genus primùm quæstionum erit: dicendum de vi do-118 loris, de opinione maiorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certè repudiassent. ‖ De institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuésque torquentur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cùm de seruis in dominos quæri noluissent, de incestu tamen, & coniuratione, quæ facta me consule est, quærendum putauerunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent vti ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisque dicenda. tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis, argumentis, & coniectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt. 119 ‖ Defensionis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tanta, aut non sibi soli, aut commodiùs potuisse idem consequi, aut non his esse moribus, aut non ea vita, aut nullos animi motus, aut non tam impotenteis fuisse. Facultatum autem infirmatione vtetur, si aut vireis, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, vt id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, vt pœnas, ac iudicia contemneret. 120 ‖ Consequentia autem diluet exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistétque in singulis: & ea aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potiùs quàm criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potiùs, quàm contra salutem valere debere: testiúmque, & quæstionum genus vniuersum, & quod poterit, in singulis ex reprehensionis locis, de quibus antè dictum est, refellet. 121 ‖ Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur: denuntiabitúrque insidiarum commune periculum, excitabuntúrque animi, vt attendant. A reo autem, querela conflati criminis, collectarúmque suspicionem, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum proferetur, animíque ad misericordiam allicientur, & modicè beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euentus erunt, casúsque narrandi. 122 ‖In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem vtrique maximè in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coaceruatione vniuersa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, vt quidque diluerit, & miseratione ad extremum. 123 ‖C.F. Scire mihi iam videor, quemadmodum coniectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C.P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Vter enim definiendo, describendóque verbo magis ad sensum iudicis, opinionémque penetrarit, & vter ad cõmunem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis & propiùs accesserit, is vincat necesse est. 124 ‖ Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando, excutiendóque verbo: vt si in reo pecunia absoluto, rursúsque reuocato, præuaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo: defensor autem, non omnem, sed tantummodò accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propiùs accedat ad consuetudinem, mentémque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. 125 ‖ Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit: si vnus accusator corruptus sit, rescindere nititur æquitate, vt illa quasi scribenda lex sic esset: quæque tamen complecteretur in iudi-

ciis corruptis, ea verbo vno præuaricationis A
126 comprehendisse dicitur. ||Defensor autem te-
statur consuetudinem sermonis, verbique
vim ex contrario reperiet quasi ex vero ac-
cusatore, cui contrarium est nomen præ-
uaricationis: ex consequentibus, quòd ea
litera de accusatore soleat dari iudici: ex no-
mine ipso, quod significat eum, qui in con-
trariis causis, quasi variè esse positus videa-
tur. Sed huic tamen ipsi confugiendum
est ad æquitatis locos, ad rerum iudica-
tarum auctoritatem, ad finem aliquem peri-
culi: communéque sit hoc præceptum, vt,
cùm vterque definierit, quam maximè po-
tuerit ad communem sensum, vimque verbi,
tum similibus, exemplisque eorum, qui item
locuti sunt, suam definitionem, sententiámque
127 que confirmet. || Atque accusatori in hoc ge-
nere causarum locus ille communis, mini-
mè esse concedendum, vt is, qui de re con-
fiteatur, verbi se interpretatione defendat. B
Defensor autem & ea, quā proposui, æquita-
te nitatur: &, ea cum secum faciat, non
re, sed deprauatione verbi se vrgeri quera-
tur. Quo in genere percensere poterit
plerosque inueniendi locos. Nam & simi-
libus vtetur, & contrariis, & consequen-
tibus: quamquam vterque, tamen reus,
nisi planè erit absurda causa, frequentiùs.
128 || Amplificandi autem causa, quæ aut cùm
digredientur à causa dici solent, aut cùm
perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad
misericordiam, vel omnino ad animos iu-
dicum mouendos ex iis, quæ sunt antè posi-
ta, sumentur, si modo rerum magnitudo,
hominúmve aut inuidia, aut dignitas postu-
129 labit. || C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ quum
quale sit quidpiam, disceptatur, quæri ex
vtraque parte deceat, velim audire. C. P.
Confiteantur in isto genere, qui arguuntur
se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur: C
sed, quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est
omnis ratio nobis explicanda. quod diuidi-
tur in duas parteis primas, naturam, atque le-
gem: & vtriusque generis vis in diuinum &
humanum ius est distributa: quorum æquita-
tis est vnum: alterum, religionis. AEquitatis
autem vis est duplex, cuius altera, directi, &
veri, & iusti, &, vt dicitur, æqui & boni ra-
tione defenditur: altera ad vicissitudinē re-
ferendæ gratiæ pertinet, quod in beneficio,
gratia, in iniuria, vltio nominatur. || Atque
130 hæc communia sunt naturæ: atque legis: sed
propria legis & ea, quę scripta sunt, & ea, quę
sine literis aut gentium iure, aut maiorum
more retinentur. Scriptorum autem priua-
tum aliud est, publicum, aliud. Publicum, lex,
senatusconsultum, fœdus. priuatum, tabulæ,
pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem
scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut cō-
uentis hominum, & quasi consensu obtinen- D
tur. Atque etiam hac inprimis, vt nostros
mores, legésque tueamur, quodammodo na-
131 turali iure præscriptum est. || Et quoniam bre-
uiter aperti fontes sunt, quasi quidam æqui-
tatis, meditata nobis ad hoc causarum ge-
nus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in
orationibus, de natura, de legibus, de more
maiorum, de propulsanda iniuria, de vicisceen-
da, de omni parte iuris. Si imprudēter, aut ne-

A cessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non
concederetur iis, qui sua sponte, & voluntate
fecissent: ad eius facti deprecationem, igno-
scendi petenda venia est: quæ sumetur ex
plerisque locis æquitatis. Expositū est, vt po-
tui breuissimè, de omni controuersiarum ge-
132 nere, nisi præterea tu quid requiris. || C. F. Il-
lud equidem, quod iam vnum restare video,
quale sit, cùm disceptatio versatur in scriptis.
C. P. Rectè intelligis. eo enim exposito,
munus promissi omne confecero. Sunt igi-
tur ambigui duobus aduersariis præcepta co-
munia. Vterque enim hanc significationem,
qua vtetur ipse, dignam scriptoris pruden-
tia, esse defendet. Vterque id, quod aduersa-
rius ex ambiguè scripto intelligendum esse
dicet, aut absurdum, aut inutile, aut ini-
quum, aut turpe esse defendet, aut etiam dis-
crepare cum cæteris scriptis, vel aliorum, vel
maximè, si poterit, eiusdem: quamque defen-
B det ipse, eam rem, & sententiam quemuis
prudentem, & iustum hominem, si inte-
grum daretur, scripturum fuisse, sed planius:
133 ||eamque sententiam, quam significari posse
dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii:
contrariam autem si probarit, fore vt multa
vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur.
Cùm autem aliud scriptor sensisse videtur, &
aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eū re ex-
posita, recitatione vti oportebit: deinde insta-
re aduersario, iterare, renouare, interrogare,
num aut scriptum neget, aut contrà factum
infitietur. Post, iudicem ad vim scripti vocet.
134 || Hac confirmatione vsus, amplifiet rem lege
laudando, audaciámque confutet eius, qui
cùm palàm contrà fecerit, idque fateatur: ad-
sit tamen, factúmque defendat. Deinde infir-
met defensionem: cùm aduersarius aliud
voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scri-
psisse dicat, non esse ferendum, à quoquam
C potiùs latoris sensum, quàm à lege, explicari.
Cur ita scripserit, si ita nō senserit? Cur, cùm
ea, quæ planè scripta sint, neglexit: quæ num-
quam scripta sint, proferat? Cur prudentissi-
mos in scribendo viros, summæ stultitiæ pu-
tet esse damnandos? Quid impedierit scripto-
ré, quo minus exciperet illud, quod aduersa-
rius tanquam si exceptum esset, ita dicit se-
135 cutum? || Vtetur exemplis iis, quibus idem
scriptor: aut, si id nō poterit, quibus alii, quod
excipiendum putarint, exceperint. Quærenda
etiam ratio est, si qua poterit inueniri, quare
non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis
futura dicetur, aut alia causa obtemperan-
di, alia abrogandi: dissentire aduersarii vo-
cem, atque legis. Deinde amplificandi cau-
sa, de conseruandis legibus, de periculo re-
rum publicarum, atque priuatarum cùm a-
liis locis, tū in perorando maximè grauiter
136 erit, vehementérque dicendum. || Ille autem
D qui se sententia legis, voluntatéque defendet,
in consilio, atque in mente scriptoris, non in
verbis, ac literis vim legis positā esse defēdet,
quódque nihil exceperit in lege, laudabit, ne
diuerticula peccatis darentur, atque vt ex
facto cuiusque iudex legis mentem interpre-
taretur. Deinde erit vtendum exemplis, in
quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis
137 legum, ac non sententiis pareatur. || Dein-
de genus eiusmodi calliditatis, & calumniæ

retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum necessitatemve pertineat, quod genus paulò antè attigimus: erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, vt, quæ paulò ante præcepta dedimus ambigui, quæque proximæ sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. ‖ Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adiuuat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, vt alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modo de scripto, sententiaque præcepta sunt, eadem, huc omnia trãsferamus.

‖EXPOSITAE sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nã & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumta sunt efficiatur: & vera à falsis, verisimilia ab incredibilibus diiudicare, & distinguere, aut malè sumta, aut malè conclusa reprehendere, & eadem vel angustè disserere, vt Dialectici qui appellantur: vel, vt oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & subtiliter disputandi, & copiosè dicendi artis est. ‖ De bonis verò rebus, & malis: æquis, iniquis: vtilibus, inutilibus: honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine iiis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, aliisve, perueneris, tum & hæc ipsa meliùs, & multo maiora alia cognosces. C.F. Ego verò, ac magno quidem studio, mi pater: multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum maius exspecto.

M. TVLLII CICERONIS
DE OPTIMO GENERE
ORATORVM.

ORATORVM genera esse dicuntur, tanquam poetarum. Id secus est. nam alterum est multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac Dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis, suum quoduis est diuersum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum. & in cæteris suus est cuiusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox. ‖ Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, vt alios grandeis, aut graueis, aut copiosos: alios tenueis, aut subtileis, aut breueis: alios eis interiectos, & tanquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicum poetam, si cui ita videtur: & Pacuuium, tragicum: & Cæciliũ fortasse, comicum. ‖ Oratorum genera non diuido. perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, vt ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere, debitum est: delectare honorarium, permouere necessarium. ‖Hæc vt alius meliùs, quam alius, concedendum est. verùm id fit non genere: sed gradu. Optimum quidẽ vnum est, & proximũ, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimũ. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis, & sententiis, perficiendum est, vt purè & emẽdatè loquentes, quod est Latinè: verborum præterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur: in propriis, vt aptissima eligamus: in translatis, vt similitudinem secuti, verecundè vtamur alienis. ‖Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quasi argutæ: commouendi, graues. Sed & verborum est structura quædam, duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent, & ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum omnium rerum, vt ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. ‖ Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, vt pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menãder Homeri noluit. Genus enim erat aliud: id non est in oratoribus: aut etiam si est, vt alius grauitatem sequens, subtilitatem fugiat: contrà, alius acutiorem se, quam ornàtiorem, velit: etiam si est in genere tolerabili, certè nõ est in optimo. siquidẽ, quod omnes laudes

habet, iste est optimũ. ||Hæc dixi breuiùs equidé, quàm res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicẽdum pluribus. Vnum enim cùm sit genus, id quale sit, quærimus. Est auté tale quale floruit Athenis, ex quo Atticorũ oratorũ ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterũ pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum: aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In verbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longè petitum. ||Hæc vitauerunt ferè omnes, qui aut Attici numerãtur, aut dicunt Atticè. sed quatenus valuerũt, sani & sicci duntaxat habeãtur, sed ita, vt palæstricè spatiari in xysto vt liceat, nõ ab Olympiis coronam petant. Qui cùm careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vireis, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suauitatem coloris. eos imitemur, si possumus, sin minus, illos potiùs, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quàm eos, quorum vitiosa abundãtia est, qualeis Asia multos tulit. ||Quòd cùm faciemus (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitaté potissimùm. Est enim multis in locis grandior. sed quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas aliis, & paruarum rerum causulas scripsit, videtur esse ieiunior, quoniã se ipse consultò ad minutarum genera causarum limauerit. Quod qui ita faciet, vt, si cupiat vberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus: magno autẽ oratori etiam illo modo sæpe dicendũ est in tali genere causarũ. ||Ita fit, vt Demosthenes certè possit summissè dicere: elatè Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, vt si de re priuata ad vnum iudicem diceremus: vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura, metiũtur. ||Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim seipsos Atticè dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet, cùm aut nõ adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideãtur. nam si arrideantur, esset idipsum Atticorum. Sed qui dici? nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si tereteis aureis habent, intelligénsque iudicium: tanquam ad picturam probandam, adhibentur etiam inscii faciendi cum aliqua solertia iudicandi. || Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum, magnificũmque delectat: dicant se subtile quiddam: & politũ velle: graue, ornatũmque contemnere: id verò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere, id est quasi siccè, & integrè, & amplè, & ornatè, & copiosè cum eadem integritate, Atticorum est: quid dubium est, vtrùm orationem nostram tolerabilem tantùm, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit Atticè, sed quid sit optimè dicere. ||Ex quo intelligitur, quoniã Græcorũ oratorũ præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorũ auté princeps facilè Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: vt, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, benedicere, id sit Atticè dicere. Sed cùm in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putaui mihi suscipiendum laborem, vtilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. || Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, AEschinis, Demosthenisque: nec conuerti, vt interpres, sed vt orator, sententiis iisdem, & earum formis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimque seruaui. non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquam appendere. || Hic labor meus hoc assequetur, vt nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. eius enim quidam eloquẽtiam admirantur. Id quidem rectè, sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentãdo criminari, criménve dissoluere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. || At loquitur pulcrè. Num meliùs, quàm Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controuersias explicare forenseis dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturũ se esse profiteatur, is abhorreat etiã à suspicione eius, quæ versatur in re ciuili & forensi: qui Thucydidé laudauit, adscribat suæ nostram sententiam. ||Quin ipsum Isocratem, quem diuinus auctor Plato suum ferè æqualé admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quémque omnes docti summum oratorem esse dixerunt: tamen hunc in numero non repono. non enim in acie versatur, & ferro, sed quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem (vt cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. AEschines non tanquam AEserninus (vt ait Lucilius) non spurcus homo, sed doctus & acer,

Cum Pacidiano hic componitur, optimus longè
Post homines natos.
Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius.

||Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: vnum hoc, (verùm melius Græci) à quo quæratur, ecquid possint ipsi melius Latinè. Alterum, Quid istas potiùs legam, quàm Græcas? Iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Menandrum legunt: nec Antromacham, aut Antiopã, aut Epignonos Latinos recipiãt, sed tamen Enniũ, & Pacuuiũ, & Acciũ potiùs quã Euripidé & Sophoclé legunt. Quod igitur est eorum in orationibus è Græco conuersis, fastidium, nullũ cùm sit in versibus? ||Sed aggrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Quum esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, vt quisquam corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes retulisset: & altera lex, eos, qui à populo donarétur, in concione donari debere: qui in senatu Demost-

qui Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eósque refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, vt corona aurea donaretur: eáque donatio fieret in theatro, populo conuocato: qui locus non est concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, eum donari virtutis ergò, beneuolentiæque, quam erga populum Atheniensem haberet. [21] || Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit AEschines, quòd contra leges scripsisset, vt & rationibus non relatis corona donzretur, & vt in Theatro, & quòd de virtute eius, & beneuolentia, falsa scripsisset, quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostræ: sed est magna. Habet enim & legum interpretationem satis acutam in vtramque partem, & meritorum in rempublicam contentionem sanè grauem. [22] || Itaque causa fuit AEschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, vt vlciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, iudicium fieret de factis, famáque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd ciuis improbus, vt optimus, laudatus esset. || Hanc multam AEschines è Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium factum est aliquot annis pòst, Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur à tota Græcia facta esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in grauissima causa, accurata, & inimicitiis incensa contentio? [23] || Quorum ego orationes si, vt spero, ita expressero, virtutibus vtensillorum omnibus, id est sententiis, & eam figuris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, vt ea non abhorreant à more nostro: (quæ si è Græcis omnia conuersa non erunt, tamen vt generis eiusdē sint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorū dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere. sed de nobis satis. Aliquādo enim AEschinem ipsum Latinè dicentem audiamus.

M. TVLLII CICERONIS PRO PVBLIO QVINCTIO, ORATIO.

1 QVAE res in ciuitate duæ plurimùm possunt, eæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquẽtia: quarum alterã, C. Aquilli, vereor, alteram, metuo. eloquentia Qu. Hortensij ne me dicendo impediat, nonnihil commoueor: gratia Sex. Næuij ne P. Quinctio noceat, id verò non mediocriter pertimesco. 2 || Neque hoc tantopere querendum videretur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. verùm ita se res habet, vt ego, qui neque vsu satis, & ingenio parum possum cum patrono disertissimo comparer: P. Quinctius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum aduersario gratiosissimo contendat. 3 || Illud quoque nobis accedit incommodum, quòd M. Iunius, qui hanc causam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo & in aliis causis exercitatus, & in hac multùm, & sæpe versatus, hoc tempore abest, noua legatione impeditus: & ad me ventum est, qui, vt summa haberem cetera, temporis quidem certè vix satis habui, vt rem tantam, tot controuersiis implicatam, possem cognoscere. 4 || Ita, quod mihi consueuit in ceteris causis esse adiumento, id quoque in hac causa deficit. Nam, quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparaui: quæ quanta sit, nisi tempus, & spatium datum sit, intelligi non potest. Quæ quo plura sunt, C. Aquilli, eo te, & hos, qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra verba audire oportebit: vt multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur. 5 || Quòd si tu iudex nullo præsidio fuisse videbere contra vim, & gratiam, solitudini, atque inopiæ: si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur: profectò nihil est tam sanctum, atque sincerum in ciuitate: nihil, quod humilitatem cuiusquã, grauitas, & virtus iudicis consoletur. Certè aut apud te, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit: aut ex hoc loco repulsa vi & gratia, locum, vbi consistat, reperire non poterit. A Non eo dico, C. Aquilli, quò mihi veniat in dubium tua fides, & constantia, aut quò non in iis, quos tibi aduocasti, viris electissimis ciuitatis, spem summam habere P. Quinctius debeat. Quid ergo est? 6 || Primùm magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod vno iudicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minus sæpe ei venit in mentem potestatis, quàm æquitatis tuæ: propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, sæpius illud cogitant, quid possit is, cuius in ditione, ac potestate sunt, quàm, quid debeat facere. 7 || Deinde habet aduersariũ P. Quinctius verbo. Sex. Næuium: re vera, huiusce ætatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostræ ciuitatis: qui communi studio, summis opibus Sext. Næuium defendunt: si, id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is faciliùs, quem velit, iniquo iudicio opprimere possit. B 8 || Nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquilli, dici, aut commemorari potest, quàm me, qui caput alterius, famam, fortunasque defendam, priore loco causam dicere: cùm præsertim Q. Hortensius, qui hoc iudicio parteis accusatoris obtinet, contra me sit dicturus: cui summam copiam, facultatemque dicendi natura largita est? Ita fit, vt ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cùm etiam telum aduersarius nullum iecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus potestas ademta nobis erit: &, siqua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum, iecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. 9 || Id accidit prætoris iniquitate, & iniuria: primùm, quòd contra omniũ consuetudinem, iudicium priùs de probro, quã de re, maluit fieri: deinde, quòd ita constituit idipsum C iudiciũ, vt reus, antequàm verbũ accusatoris audisset, causam dicere cogeretur: quod eorum gratia, & potentia factũ est, qui, quasi sua res, aut honos agatur, ita diligenter Sex. Næuij studio, & cupiditati morem gerunt: & in eiusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutẽ, nobilitatémque possunt,

possunt, eo minus, quantũ possunt, debent ostendere. || Cùm tot, tantisque difficultatibus affectus, atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem veritatem, misericordiã P. Quinctius cõfugerit: cùm adhuc ei propter vim aduersariorum non ius par, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri potuerit: cùm ei summam per iniuriam omnia inimica, atque infesta fuerint: te, C. Aquilli, vósque, qui in consilio adestis, orat, atque obsecrat, vt multis iniuriis iactatam, atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco consistere, & 11 confirmari patiamini. || Id quo faciliùs facere possitis, dabo operam, vt à principio, res quemadmodum gesta, & contracta sit, cognoscatis. C. Quinctius fuit P. Quinctij huius frater: sanè ceterarum rerum paterfamiliàs & prudens, & attentus: vna in re paulò minùs cõsideratus, qui societatem cum Sex. Næuio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, vt iura societatis, & officia certi patrisfamiliàs nosse posset: non quo ei deesset ingenium (nam neque parum facetus scurra Sex. Næuius, neque inhumanus præco est vnquam existimatus.) Quid ergo est? Cùm ei natura nihil melius, quàm vocem, dedisset, pater nihil præter libertatem, reliquisset: vocem in quæstum contulit: libertate vsus est, 12 quo impuniùs dicax esset. || Quare quòd socium tibi eum velles adiungere, nihil erat, nisi vt in tua pecunia condisceret, qui pecuniæ fructus esset, tamen inductus consuetudine, ac familiaritate Quinctius fecit, vt dixi, societatem earum rerum, quæ in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, & rustica, sanè bene culta, & fructuosa. Tollitur ab atriis Liciniis, atque à præconum consessu in Galliã Næuius, & trans Alpeis vsque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adolescentulo quæstũ sibi instituisset sine impendio, posteaquàm nescio quid impendit, & in commune contulit: mediocri quæstus contentus esse non poterat. 13 || Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæsiuerat, magno sibi quæstui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad se in priuatam domum seuocabat. Qua in re ita diligens erat, quasi iis, qui magna fide societatem gererent, arbitrium pro socio condemnari solerent. Verùm his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quinctius cupit commemorare: tametsi causa postulat: tamen quia postulat, nõ flagitat, præter-14 ibo. || Cum annos iam cõplureis societas esset, & cùm sæpe suspectus Quinct. Næuius fuisset, neq; ita commodè posset rationẽ reddere earu rerũ, quas libidine, nõ ratione gesserat: moritur in Gallia Quinct. Cùm adesset Næuius: & moritur repētinò heredem testamẽto reliquit hunc P. Quinctium: vt, ad quẽ summus mæror morte sua veniebat, ad eundem summus ho-15 nos quoque perueniret. || Quo mortuo, nec ita multo pòst, in Galliã proficiscitur Quinctius. Ibi cùm isto Næuio familiariter viuit, annum ferè vnà fuit, cùm & de societate inter se multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum vllũ interposuit Næuius, aut societatẽ sibi quippiã debere, aut priuatim Quinctiũ debuisse. Cùm æris alieni aliquantulũ esset relictũ, quib. nominibus pecuniã Romæ curari oporteret: auctionẽ in Gallia P. hic Quinctius Narbone se facturum esse proscribit, earũ rerũ, quæ ipsius erant priuatæ. || Ibi tum vir optimus, Sex. Næ- 16 uius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita cõmode posse eo tempore, quæ proscripsisset, vendere Romæ sibi nummorum facultatẽ esse, quã, si saperet, cõmunem existimaret, pro fraterna illa necessitudine, & pro ipsius affinitate. nam P. Quinctij consobrinam habet in matrimonio Næuius, & ex ea liberos. Quia, quod virum bonũ facere oportebat, id loquebatur Næuius: credidit Quinctius, eum, qui orationem bonorũ imitaretur, facta quoque imitaturum. auctionẽ velle facere desistit: Romã proficiscitur: decedit ex Gallia Romã simul Næuius. || Cũ pe- 17 cuniã C. Quinctius P. Scapulæ debuisset: per te, C. Aquilli, decidit P. Quinctius, quod liberis eius dissolueret: Hoc eo per te agebatur, quod propter ærariã rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, nisi à Quæstoribus quæsisset, quantum solueretur. Decidis: statuísque tu propter necessitudinem, quæ tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solueretur. || Hæc omnia Quinctius 18 agebat auctore, & consuasore Næuio. nec mirum, si eius vtebatur consilio, cuius auxilium sibi paratum putabat. non modò enim pollicitus erat in Gallia: sed Romæ quotidie, simulatque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quinctius porrò istum posse facere videbat: debere intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentiretur, non erat, non putabat, quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum. Næuium certiorem facit: rogat, vt curet, quod dixisset. || Tum iste vir optimus (vereor, ne se deri- 19 deri putet, quòd iterum iam dico, optimus) qui hunc in summas angustias adductum putaret: vt eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assem, sese negat daturum, nisi prius de rebus, rationibúsque societatis omnibus decidisset, & scisset, sibi cum Quinctio controuersiæ nihil futurũ. Posteriùs, inquit, ista videbimus, Quinctius: nunc hoc velim cures (si tibi videtur) quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod promisisset, non plus sua referre, quàm si, cùm auctionem venderet, domini iussu quippiam promisisset. || Destitutione illa perculsus 20 Quinctius, à Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, vt ea quę proscripserat, venirent: deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissoluit. tũc appellat vltro Næuium, vt, quoniam suspicaretur aliqua de re fore controuersiam, videret, vt quàm primùm, & quàm minima cum molestia tota res transigeretur. || Dat iste 21 amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus: & quo vtebatur iste plurimùm, propinquũ nostrum, Sex. Alphenum. Res conuenire nullo modo poterat: propterea quòd hic mediocrẽ iacturã facere cupiebat: iste mediocri præda contentus non erat. || Itaque ex eo tempore 22 res esse in vadimonium cœpit. Cùm vadimonia sæpe dilata essent, & cùm aliquantum temporis in ea re esset consumtum,

neque quidquam perfectum esset: venit ad vadimonium Næuius: Obsecro te C. Aquilli, vósque, qui adestis in consilio, vt diligenter attendatis, vt singulare genus fraudis, & nouam rationem insidiarum cognoscere possi- 23 tis. ||Ait, se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet, se iam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. si quid agere secum velit Quinctius, non recusare. Hic, cùm rem Gallicanam cuperet reuisere: hominem in præsentia non vadatur. ita sine vadimonio discedi tur. Deinde Romæ dies XXX. ferè Quinctius commoratur. cum cæteris, quæ habebat, vadimonia differt, vt expeditus in Galliam proficisci posset. profi- 24 ciscitur. Roma egreditur ante diem IIII. Kalend. Februarij, Spurcione & Norbano Coss. Quæso, vt eum diem memoriæ mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina, vir bonus, & cum primis honestus, vnà profectus est. Cum venissent ad Vada Volaterrana quæ nominantur, vident perfamiliarem Næuij, qui ex Gallia pueros venaleis isti adducebat, L. Publicium, qui, vt Romam venit, narrat Næuio, quo in loco viderit Quinctium. quòd nisi ex Publicio narratum Næuio esset, non tam 25 citò res in côtentionem venisset. ||Tú Næuius ipse pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atriis Liciniis, & à faucibus macelli corrogat, vt ad tabulam Sestiam sibi adsint hora secunda postridie. veniunt frequentes. testificantur isti. Quinctium non stetisse, & se stetisse. tabulæ maximæ signis ominum nobilium consignãtur: disceditur. postulat à Burrieno prætore Næuius, vt ex edicto bona possidere liceat. Iussit bona proscribi eius, quicum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius viuis, diuelli nullo modo poterat. Qua ex re intelligi facilè potuit, nullum esse officium tam sanctum, atque solemne, quod non auaritia comminuere, atque violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est, iste, qui amicum, socium, affiné, fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se, & perfidiosum, & impium esse fa- 27 teatur. || Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quinctij, familiaris & propinquus Sex. Næuij, deiicit: seruulum vnú, quem iste prehéderat, abducit, denuntiat, sese procuratoré esse: istum, æquum esse famæ fortunísque P. Quinctij consulere, & aduentum eius expectare. Quod si facere nolit, atque inhibuerit eiusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere, sese nihil precari: &, si quid agere 28 velit, iudicio defendere. || Hæc dum Romæ geruntur. Quinctius interea contra ius, & cõsuetudinem, edicto prætoris, de saltu, agró ue communi à seruis communibus vi detruditur. Existima C. Aquilli, modo, & ratione omnia Romæ Næuium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Gallia gestum est, rectè a que ordine factũ videtur. Expulsus, atque eiectus è prædio Quinctius, accepta insigni iniuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in prouincia: quem, vt ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandam putarit, ex 29 decretis eius poteritis cognoscere. || Alphe-

A nus interea Romæ cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat. vtebatur populo sanè suo, propterea quòd iste caput petere non desinebat. Iste postulat, vt procurator iudicatum solui satisdaret. negat Alphenus, æquum esse, procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni: à quibus cùm esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, vt idibus Septembribus P. Quinctiũ sisti Sex. Alphenus promitteret. Venit Romam Quinctius: vadimonium sistit. ||Iste, homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum, & sex menseis nihil petit: quiescit: cõditionibus hunc, quo ad potest, producit: à Cn. Dolabella denique prætore postulat, vt sibi Quinctius iudicatum solui satisdet, ex formula, Quod ab eo petat, CVIVS, EX EDICTO PRAETORIS ROMANI BONA DIES XXX. POSSESSA SINT. non B recusabat Quinct. quin ita satisdare iuberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quã quã, nihil dico. vnum hoc dico, nouum: & hoc ipsum tacuisse mallé, quoniam vtrúque quiuis intelligere potuisset. iubet P. Quinctium sponsionem cũ Sext. Næuio facere. SI BONA SVA EX EDICTO P. BVRRIENI PRAETORIS DIES XXX. POSSESSA ESSENT. Recusabát qui aderant tum Quinctio. demonstrabant, de re inter iudicium fieri oportere, vt aut vterque inter se, aut neuter satisdaret: non necesse esse famã alterius in iudiciũ venire. || Clamabat porrò ipse Quinctius, sese idcirco nolle satisdare, ne videretur iudicasse, bona sua ex edicto possessa esse, sponsionem porrò si istiusmodi faceret: se (id quod nunc euenit) de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles: seu rectè, seu perperam facere cœperunt, ita C in vtroque excellũt, vt nemo nostro loco natus assequi posset) iniuriam facere fortissimè perseuerat: aut satisdare, aut sponsioné iubet facere: & interea recusanteis nostros aduocatos acerrimè submoueri. || Conturbatus sanè discedit Quinctius, neque mirum, cui hæc optio tam misera, támque iniqua daretur, vt aut ipse se capitis damnaret, si satisdedisset: aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re causæ nihil esset, quin secus iudicaret ipse de se: quòd iudicium grauissimum est: in altera spes esset ad talem tamen virum, iudicem, veniendi, vnde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiæ: sponsionem facere maluit: fecit. te iudicem, C. Aquilli, sumsit: ex sponso egit. in hoc summa iudicii, causæque tota consistit. Iudicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama, fortunísque P. Quinctij vides. Cùm maiores, ita cõ- D stituerint, vt, qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret: nos inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis: eos porrò, qui defendere consueuerunt: vides accusare, & ea ingenia conuerti ad perniciem, quæ antea versabantur in salute, atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, vt te in ius adducerent, vt nobis tempus, quam diu diceremus, præstitueres: quam rem facilè à prætore

prætore impetrassent, nisi tu, quod esset tuum A
34 ius, & officium, partésque docuisses. || Neque
nobis adhuc, præter te, quisquam fuit, vbi no
strum ius contra illos obtineremus: neque
illis vmquam satis fuit illud obtinere, quod
probari omnibus posset. ita sine iniuria po-
tentiam leuem, atque inopem esse arbitran-
tur. Verùm quoniam tibi instat Hortensius, vt
eas in consilium: à me postulat, ne dicendo
tempus absumam: quæritur, priore patrono
causam defendente, numquam perorari po-
tuisse: non patiar, istam manere suspicionem,
nos rem iudicari nolle. nec illud mihi arro-
gabo, me posse causam commodius demon-
strare, quàm antea demonstrata sit: neque ta-
men tam multa verba faciã: propterea quòd
& ad illo, qui antè dixit, informata iam cau-
sa est: & à me, qui neque excogitare, neque
pronuntiare multa possum, breuitas postula-
35 tur, quæ mihimet ipsi amicissima est. Faciam,
quod te sæpe animaduerti facere, Hortensi: B
totam causæ meæ dictionem certas in par-
teis diuidam. Tu id semper facis, quia semper
potes. ego in hac causa faciam, propterea
quod in hac videor posse facere. Quod ti-
bi natura dat, vt semper possis, id mihi
causa dat, vt hodie possim. Certos mihi fi-
neis terminósque constituam, extra quos e-
gredi non possim, si maximè velim: vt & mihi
sit propositum de quo dicam: & Hortensius
habeat exposita, ad quæ respondeat, & tu, C.
Aquilli, iam antè animo prospicere possis,
36 quibus de rebus auditurus sis. || Negamus, te
bona P. Quinctij, Sexte Naui, possedisse ex e-
dicto prætoris. In eo sponsio facta est. Osten-
dam primùm, causam non fuisse, cur à præ-
tore postulares, vt bona P. Quinctij posside-
res. deinde ex edicto te possiddere non po-
tuisse: postremo, non possedisse. Quæso C. A-
quilli, vósque, qui estis in consilio, vt, quid
pollicitus sim, diligenter memoriæ mandetis. C
etenim rem faciliùs totam accipietis, si hac
memineritis: & me facilè vestra existimatio-
ne reuocabitis, si extra hos cancellos egredi
conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego
fuisse causam, cur postularet: nego ex edicto
possidere potuisse: nego possedisse. hæc tria
37 cùm docuero, perorabo. || Non fuit causa, cur
postulares. Quî hoc intelligi potest? quia Sex.
Næuio neque ex societatis ratione, neq; pri-
uatim quidquam debuit Quinctius. Quis huic
rei testis est? idẽ, qui acerrimus aduersarius.
In hac re te, te, inquam, testem, Næui citabo.
Annum, & eo diutiùs, post mortem C. Quin-
ctij fuit in Gallia. tecum simul Quinctius. do-
ce, te petiisse ab eo istam nescio quam, innu-
merabilem pecuniam: doce, aliquando men-
tionem fecisse: dixisse deberi. debuisse conce-
38 dam. || Moritur C. Quinctius: qui tibi, vt ais,
certis nominibus grandem pecuniam de-
buit. heres eius P. Quinctius in Galliam ad
te ipsum venit in agrum communem: eò de-
nique, vbi non modò res erat, sed ratio quo-
que omnis, & omneis literæ. Quis tã dissolu-
tus in re familiari fuisset, quis tã negligens,
quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, cùm res ab
eo qui contraxisset, recessisset, & ad hæredem
peruenisset, non hæredem, cùm primùm vi-
disset, certiorem faceret? appellaret? ratio-
nem afferret? si quid in controuersiam veni-
ret, aut intra parietes, aut summo iure expe-
riretur? Itáne est? Quod viri optimi faciunt,
si qui suos propinquos, ac necessarios, caros
& honestos esse, atque haberi volunt: id Sext.
Næuius non faceret, qui vsque eò feruet, fer-
túrque auaritia, vt de suis commodis nolit
aliquam partem amittere, ne quam partem
huic propinquo suo vllius ornamenti relin-
quat? || Et is pecuniam, si qua deberetur, 39
non peteret, qui, quia, quod debitum num-
quam est, id datum non est, non pecuniam
modò, verùm etiam hominis propinqui san-
guinem, vitámque eripere conatur? Huic tu
molestus esse videlicet noluisti, quem nunc
respirare liberè non sinis? quem nunc interfi-
cere nefariè cupis, eum tum prudenter appel-
lare nolebas? Ita credo. hominem propinquũ,
tui obseruantem, virum bonum, prudentem,
maiorem natu, nolebas, aut non audebas ap-
pellare. sæpe, vt fit, cùm ipse te confirmasses,
cùm statuisses de pecunia mentionem facere,
cùm paratus, meditatúsque venisses, homo
timidus, virginali verecundia, subitò ipse te
retinebas: excidebat repente oratio. cùm cu-
peres appellare, non audebas, ne inuitus au-
diret. id erat profectò. || Credamus hoc, Sext. 40
Næuium, cuius caput oppugnet, eius auribus
pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim:
si non statim, paulò quidem post: si non pau-
lò, at aliquando, sex quidem illis mensibus
profectò, anno vertente sine controuersia.
anno & sex mensibus verò, cùm tibi quoti-
die potestas hominis fuisset admonendi, ver-
bum nullum facis. biennio iam confecto ferè,
appellas. Quis tam perditus, ac profusus ne-
pos, non adesa iam, sed abundanti etiam pecu-
nia, sic dissolutus fuisset, vt fuit Sex. Næuius?
Cùm hominem nomino, satis mihi videor di-
cere. || Debuit tibi C. Quinctius. numquã pe- 41
tisti. mortuus est ille: res ad heredem venit. cũ
eum quotidie videres, post biennium denique
appellas. Dubitabitur, vtrum sit probabilius,
Sex. Næuiũ statim, si quid deberetur, petiturũ
fuisse: an, ne appellaturum quidem biennio?
Appellandi tempus non erat? At tecum anno
plus vixit. In Gallia agi non potuit? At & in
prouincia ius dicebatur, & Romæ iudicia fie-
bant. Restat, vt aut summa negligentia tibi
obstiterit, aut vnica liberalitas. Si negligen-
tiã dices: mirabimur, si bonitatem: ridebimus.
neque præterea quid possis dicere, inuenio.
Satis est argumẽti, nihil esse debitum Næuio,
quòd tãdiu nihil petiuit. || Quid si hoc ipsum, 42
quòd nunc facit, ostẽdo testimonio esse, nihil
deberi? quid enim nũc agit Sex. Næuius? qua
de re controuersia est? quod est hoc iudicium?
in quo iam biennium versamur? quid negotii
geritur, in quo ille tot, & taleis viros defati-
gat? Pecuniam petit. Nunc denique? verun-
tamen petit. audiamus. || De rationibus & con- D 43
trouersiis societatis vult diiudicari. Serò, ve-
rum aliquando tamen: concedamus. Non, in-
quit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc la-
boro. pecunia mea tot annos vtitur P. Quin-
ctius. vtatur sanè, non peto. Quid igitur pu-
gnas? an quod sæpe multis in locis dixisti, ne
in ciuitate sit? ne locum suum quem adhuc
honestissimè defendit, obtineat? ne numere-
tur inter viuos? decernat de vita, & ornamen-
tis suis omnibus? apud iudicem causam prio-

re loco dicat, &, eam cùm orarit, tum deni-
que vocem accusatoris audiat? quid? hoc quò
pertinet? vt ocyus ad tuum peruenias? At, si id
44 velles, iampridem actum esse poterat. || Vt ho-
nestiore iudicio confli&tere? At sine summo
scelere P. Quinctium, propinquum tuũ, iugu-
lare non potes. Vt facilius iudicium sit? At
neque C. Aquillius de capite alterius liben-
ter iudicant, & Q. Hortensius contra caput
non didicit dicere. Quid à nobis autem, C.
Aquilli, refertur? Pecuniam petit. negamus
deberi. iudicium fiat statim: non recusamus.
Numquid præterea? si veretur, vt res, iudicio
facto parata sit: iudicatum solui satis acci-
piat, quibus à me verbis satis accipiet, iis-
dem ipse, quod peto, satisdet. actum iam
potest esse, C. Aquilli. iam tu potes dis-
cedere liberatus molestia, propè dicam, non
minore, quàm Quinctius. || Quid agimus,
45 Hortensi? quid de hac conditione dicimus?
possumus aliquando, depositis armis sine peri
culo fortunarum, de re pecuniaria discepta-
re? possumus ita rem nostram persequi vt ho-
minis propinqui caput, incolume esse patia-
mur? possumus petitoris personam capere,
accusatoris deponere? Immo, inquit, abs te
satis accipiam, ego autem tibi non satisdabo.
Quis tandem nobis ista iura tam æqua descri-
bit? quis hoc statuit, quod æquum sit in Quin-
ctium, id iniquũ esse in Næuium? Quinctij bo-
na, inquit, ex edicto prętoris possessa sunt. Er-
go vt id confitear, postulas: vt, quod numquã
factũ esse iudicio defẽdimus, id, proinde quasi
factũ sit, nostro iudicio confirmemus. || Inueni-
46 ri ratio, C. Aquilli, nõ potest, vt ad suũ quis-
que quàm primùm sine cuiusquam dedeco-
re, infamia, perniciéque perueniat. Profectò,
siquid deberetur, peteret: non omnia iudicia
fieri mallet, quàm vnum illud, vnde hæc o-
mnia nascuntur. Qui inter tot annos ne ap-
pellarit quidem Quinctiũ, cùm potestas esset
agendi quotidie: qui, quo tempore primùm
malè agere cœpit, in vadimoniis differendis
tempus omne consumserit: qui postea quo-
que vadimoniũ missum fecerit, hunc per insi-
dias vi de agro comuni deiecerit: qui, cùm
de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset,
sponsionem de probro facere maluerit: qui
cùm reuocetur ad id iudicium, vnde hæc nata
sunt omnia, conditionẽ æquissimam repudiet:
fateatur, se non pecuniam, sed vitam & san-
guinem petere: is non hoc palàm dicit? mihi
siquid deberetur, peterem, atque adeò iam-
pridem abstulissem. || Nihil hoc tanto ne-
47 gotio, nihil tam inuidioso iudicio, nihil tam
copiosa aduocatione vterer, si petẽdum esset:
extorquendum est inuito, atque ingratis,
quod non debet: eripiendum, atque expri-
mendum est: de fortunis omnibus P. Quin-
ctius deturbandus est: potentes, diserti, nobi-
les omnes aduocandi sunt: adhibenda vis
est veritati: minæ iactentur: pericula inten-
dantur: formidines opponantur, vt iis rebus
aliquando victus, & perterritus ipse cedat.
Quæ mehercule omnia, cum, qui contrà pu-
gnent, video, & cùm illum consessum consi-
dero adesse, atque impendere videntur, ne-
que vitari vllo modo posse. cùm autem ad te,
C. Aquilli, oculos, animúmque retuli: quò
maiore conatu, studioque aguntur, eo leuio-

A ra, infirmioráque existimo. || Nihil igitur de-
48 buit, vt tu ipse prædicas. Quid si debuisset?
continuóne causa fuisset, cur à prætore po-
stulares, vt bona possideres? non opinor id
quidem neque ius esse, neque cuiquam expe-
dire. Quid igitur demonstrat? vadimonium
sibi ait esse desertum. Antequam doceo, id
factum non esse, libet mihi, C Aquilli, ex
officij ratione, atque ex omnium consuetu-
dine rem ipsam, & factum simul Sex. Næui-
considerare. Ad vadimonium non venerat,
vt ais, is, quicum tibi affinitas, societas omnes,
denique causæ, & necessitudines veteres in-
tercedebant: illicóne ad prætorem ire conue-
nit? continuóne verum fuit postulare, vt ex
edicto bona possidere liceret? ad hæc extre-
ma, & inimicissima iura tam cupidè decurre-
49 bas, vt tibi nihil in posterum, quod grauius
atque crudelius facere posses reseruares? || Nam
B quid homini potest turpius, quid viro mi-
serius, aut acerbius vsu venire: quod tantum
euenire dedecus: quæ tanta calamitas inue-
niri potest? Pecuniam si cuipiam fortuna a-
demit, aut si alicuius eripuit iniuria: tamen,
dum existimatio est integra, facilè consola-
tur honestas egestatem. At non nemo aut
ignominia affectus, aut iudicio turpi cõuictus,
bonis quidem suis vtitur: alterius opes, id quod
miserrimũ est, non exspectat hoc tamen in mise-
riis adiumento & solatio subleuatur. Cuius ve-
rò bona venierũt: cuius non modo illæ amplis-
simæ fortunæ, sed etiã victus, vestitúsque neces-
sarius sub præcone cũ dedecore subiectus est:
is nõ modo ex numero viuorũ exturbatur: sed,
si fieri potest, infra etiam mortuos manda-
tur. Etenim mors honesta sæpe vitam quo-
que turpem exornat? vita turpis ne morti quidẽ
50 honestæ locum relinquit. || Ergo hercule, cuius
C bona ex edicto possidentur, huius omnis fama
& existimatio cum bonis simul possidetur, de
quo libelli in celeberrimis locis proponũtur,
huic ne perire quidem certè tacite, absconsque
conceditur. cui magistri fiunt, & domini con-
stituuntur qui, qua lege, & qua conditione pe-
reat pronuntient: de quo homine præconis vox
prædicat, & pretium conficit, huic acerbissi-
mum viuo. videntique funus indicitur: si fu-
nus id habendum sit, quò non amici conue-
niunt ad exsequias cohonestandas, sed bono-
rum emtores, vt carnifices, ad reliquias vitæ
51 lacerandas, & distrahendas. || Itaque maiores
nostri raro id accidere voluerunt: prætores, vt
considerate fieret, comparauerunt. Viri boni,
cùm palàm fraudantur, cùm experiundi po-
testas non est, timidè tamẽ, & pedetentim istuc
descendunt, vi ac necessitate coacti, inuiti, mul-
tis vadimoniis desertis, sæpe illusi, ac destituti.
Considerant enim, quid & quantum sit, alterius
bona proscribere. Iugulare ciuem, ne iure qui-
dem quisquam bonus vult: mauult enim com-
memorare, se, cùm posset perdere, pepercisse,
quàm cùm parcere potuerit, perdidisse. Hæc
D in homines alienissimos, denique inimicissi-
mos, viri boni faciunt, & hominum existima-
tionis, & communis humanitatis causa: vt,
cùm ipsi nihil alteri scientes incommoda-
rint, nihil ipsis iure incommodi cadere possit.
|| Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus.
Si res ista grauissima sua sponte videretur, ta-
men eius atrocitas necessitudinis nomine le-
uaretur.

uaretur. Ad vadimonium nõ venit qui? Socius. A etiam grauius aliquid ei deberes, concedere: quicum te aut voluptas congregaſſet, aut fortuna coniunxiſſet. Ad vadimonium non venit. quis? Is qui tibi præſto ſemper fuit. Ergo in eũ, qui ſemel hoc commiſit, vt tibi præſto non eſſet, omnia tela cõieciſti, quæ parata ſunt in eos, qui permulta malè agendi cauſa, fraudandique
53 fecerunt. ‖ Si de prædiis tuis ageretur, Sex. Næui, ſi in paruula re captionis aliquid vererere, non ſtatim ad C. Aquilliũ, aut ad eorum aliquem, qui conſuluntur, concurriſſes? Cũ ius amicitiæ, ſocietatis, affinitatis ageretur, cum officij rationem, atque exiſtimationis duci cõueniret: eo tempore tu non modò aut C. Aquilliũ, aut L. Lucullum, ſed ne ipſe quidem te cõſuluiſti: ſed ne ipſe quidem ad te retuliſti: ne hæc quidẽ tecum locutus es, Horæ duæ fuerũt. B Quinctius ad vadimonium non venit. quid ago? Si mehercule hæc tecum duo verba feciſſes, Quid ago? reſpiraſſet cupiditas, atque auaritia paululum: aliquid loci rationi & conſilio dediſſes: tu te collegiſſes: non in eam turpitudinem veniſſes, vt hoc tibi eſſet apud taleis viros confitendum, *qua tibi vadimonium non ſit obitum*, eadẽ te hora conſilium cepiſſe, hominis propinqui fortunas funditus euertere.
54 ‖ Ego pro te *nunc hoc conſulo poſt tempus in* aliena re, quod tu in tua re, cùm tempus erat, conſulere oblitus es. quæro abs te. C. Aquilli, L. Luculle, P. Quinctili, M. Marcelle: vadimonium mihi nõ obiit quidã ſocius, & affinis meus, quicum mihi neceſſitudo vetus: cõtrouerſia de re pecuniaria recens intercedit. poſtulóne à prætore, vt eius bona mihi poſſidere liceat? an, cùm Romæ domus eius, vxor, liberi ſint, domum potiùs denuntiem? Quid eſt, quod hac tandem de re vobis poſſit videri? Profectò ſi rectè veſtram bonitatem, atque prudentiam cognoui, non multùm me fallit, ſi conſulami- C ni, quid ſitis reſponſuri: primùm exſpectare: deinde, ſi latitare, ac diutius ludificare videatur, amicos conuenire: quærere, quis procurator ſit: domum denuntiare. dici vix poteſt, quàm multa ſint, quæ reſpondeatis antè fieri oportere, quàm ad hanc rationem extre-
55 mam neceſſariam deuenire. ‖ Quid ad hæc Næuius? ridet ſcilicet noſtram amentiam, qui in vita ſuam rationem ſummi officij deſideremus, & inſtituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum iſta ſumma ſanctimonia, ac diligentia? viderint, inquit, iſta officia viri boni: de me autem ita conſiderent: non, quid habeam, ſed quibus rebus inuenerim, quærant: &, quemadmodum natus, & quo pacto educatus ſim, memini vetus eſt, de ſcurra multò faciliùs diuitem, quàm
56 patremfamiliàs fieri poſſe. ‖ Hæc ille, ſi verbis non audet, re quidem vera palàm loquitur. Etenim ſi vult virorum bonorum inſtituto viuere, multa oportet diſcat, atque dediſcat: quorum illi ætati vtrumq. difficile eſt. Nõ D dubitaui, inquit, cùm vadimonium deſertum eſſet, bona proſcribere. Improbe: verum, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi poſtulas? concedamus. Quid ſi numquam deſeruit? ſi iſta cauſa abs te tota per ſummam fraudem, & malitiam ficta eſt? ſi vadimonium omnino tibi cum P. Quinctio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at, etiam ſi deſertum vadimonium eſſet, tamen in iſta poſtulatione, & proſcriptione bonorum, improbiſſimus reperiebare. num malitioſum? negas fraudulentum? iam id quidem arrogans tibi, & præclarum putas. audacem? cupidum? perfidioſum? vulgaria & obſoleta ſunt: res autem noua, & inaudita. ‖ Quid ergo eſt? vereor mehercule, ne aut grauioribus vtar verbis, quàm
57 natura fert, aut leuioribus, quàm cauſa poſtulat. Ais eſſe vadimonium deſertum. Quæſiuit à te ſtatim vt Romam rediit Quinctius, quo die vadimonium iſtuc factum eſſe diceres, reſpondiſti ſtatim, Non. Februarij. Diſcedens in memoriam rediit Quinctius quo die Roma in Galliam profectus ſit, ad ephemeridem reuertitur. inuenitur dies profectionis pridie Kal. Februarij, ſi Nonis Februarij ſi Romæ fuit, cauſæ nihil dicimus, quin tibi vadimonium
58 promiſerit. ‖ Quid? hoc inueniri qui poteſt? profectus eſt vna L. Albius, homo in primis honeſtus. dicet teſtimonium. Profecti ſunt *familiares & Albij, & Quinctij: dicent hi quoque* teſtimonium. literæ P. Quinctij, teſtes tot, quibus omnibus cauſa iuſtiſſima eſt, cur ſcire *potuerint: nulla, cur mentiantur, cum adſtipulatore* tuo comparabuntur. ‖ Et in hac eiuſmodi cauſa P. Quinctius laborabit? & diutius in tanto metu miſer, periculóque verſabitur,
59 & vehementius eum gratia aduerſarij perterrebit, quàm fides iudicis conſolabitur? Vixit enim ſemper incultè, atque horridè: natura triſti, ac recondita fuit: non ad ſolatium, non in campo, non in conuiuiis verſatus eſt: id egit, vt amicos obſeruantia, rem parſimonia retineret. antiquam officij rationem dilexit, cuius ſplendor omnis his moribus obſoleuit. At, ſi in cauſa pari diſcedere inferior videretur, tamen eſſet non mediocriter conquerendum. Nunc in cauſa ſuperiore, ne vt par quidem ſit, poſtulat: inferiorem eſſe ſe patitur, duntaxat vſque eò, ne cum bonis, fama, fortuniſque omnibus Sex. Næuij cupiditati, cru-
60 delitatique dedatur. ‖ Docui, quod primùm pollicitus ſum, C. Aquilli, cauſam omnino, cur poſtularet, non fuiſſe: quòd neque pecunia debebatur: &, ſi maximè deberetur, commiſſum nihil eſſe, quare ad iſtam rationem peruenireturs. Attende nunc, ex edicto prætoris, bona P. Quinctij poſſidere nullo modo potuiſſe. Recita edictum: QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITARIT. Non eſt is Quinctius: niſi latitant, qui ad negotium ſuum relicto procuratore, proficiſcuntur. CVI HERES NON EXSTABIT. Ne is quidem. QVI EXSVLII CAVSA SOLVM VERTERIT. Quo tempore exiſtimas oportuiſſe, Næui, abſentem Quinctium defendi, aut quomodo? tum, cùm poſtulabas, vt bona poſſideres? nemo affuit. neque enim quiſquam diuinare poterat, te poſtulaturum: neque quenquam attinebat id recuſare, quod
61 prætor, ſed ex edicto ſuo iubebat. ‖ Qui locus igitur abſentis defendendi procuratori primus datus eſt? Cùm proſcribebas? Ergo affuit: non paſſus eſt: libellos deiecit Sex. Alphenus. qui primus erat officij gradus, ſeruatus eſt à procuratore ſumma cum diligentia. Videamus, quæ deinde ſint conſecuta. Hominem P. Quinctij deprehendis in publico: conaris abducere. non patitur Alphenus: vi tibi ademit: curat, vt domum reducatur ad

Quinctium. Hîc quoque summè constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quinctium: procurator negat. Vadari vis, promittit. In ius vocas: sequitur. Iudicium postulas: non recusat. Quid aliud sit absentem de-

62 fendi ego non intelligo. ‖ At quis erat procurator? Credo aliquem eiectum hominem egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurræ diuitis quotidianum conuicium sustinere. Nihil minus. Eques Rom. locuples, sui negotij bene gerens: denique is, quem quoties Næuius in Galliam profectus est, procuratorem Romæ reliquit. Et audes, Sext. Næui, negare, absentem defensum esse Quinctium, cum eum defenderit idem, qui te solebat? &, cùm is iudicium acceperit pro Quinctio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiscens, & concredere solebas: conaris hoc dicere, neminem exstitisse, qui Quinctium iudicio defen-

63 deret. ‖ Postulabam, inquit vt satisdaret. Iniuria postulabas. Ita videbare. Recusabat Alphenus. Ita: verùm prætor decernebat. Tribuni igitur appellabantur. Hîc te, inquit, teneo non est istud iudicium pati, neque iudicio defendere. cùm auxilium à tribunis petas. Hoc ego cùm attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturū esse eū non arbitror. cùm autem antea dixisse audio, & causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio fatetur enim libellos Alphenum deiecisse, vadimonium promisisse, iudicium quin acciperet in ea ipsa verba, quæ Næuius edebat, non recusasse: ita tamen, more & instituto, per eum magistratum, qui

64 auxilij causa constitutus est. ‖ Aut hæc facta non sint, necesse est: aut C. Aquillius, talis vir, iuratus, hoc ius in ciuitate constituat. cuius procurator omnia iudicia acceperit, quæ quisque in verba postularit: cuius procurator à prætore ad tribunos appellare ausus sit, eū nō defendi: eius bona rectè possideri posse: ei mi- C sero, absenti, ignaro fortunarum suarum, omnia vitæ ornamenta per summum dedecus, &

65 ignominiam diripi conuenire. ‖ Quod si probari nemini potest: illud certè probari omnibus necesse est, defensum esse iudicio absentem Quinctium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni pleb. ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto prætoris Romani oportuisse parere. Quid si M. Brutus intercessurum se dixit palàm, nisi quid inter ipsum Alphenum, & Næuium conueniret? videtúrne intercessisse appellatio tribunorum, non moræ, sed auxilij causa? ‖ Quid deinde fit? Al-

66 phenus, vt omnes intelligere possent, iudicio defendi Quinctium, ne qua subesse posset alieno aut ipsius officio, aut huius existimatione suspicio, viros bonos complureis aduocat. testatur, isto audiente, se pro communi necessitudine id primùm petere, nequid atrocius in D P. Quinctium absentem sine causa facere conetur: sin autem inimicissimè, atque infestissimè, atque infestissime contendere perseueret, se paratum esse omni recta, atque honesta ratione defendere, quod petat non deberi: se iu-

67 dicio id, quod edat, accipere. ‖ Eius rei conditionísque tabellas obsignauerunt viri boni cōplures. res in dubium venire non potest. fit, rebus omnibus integris, neque proscriptis, ne-

A que possessis bonis, vt Alphenus promittat Næuio, sisti Quinctium. Venit ad vadimonium Quinctius, iacet res in controuersiis, isto calumniante biennium, vsque dum inueniretur, qua ratione res ab vsitata consuetudine recederet, & in hoc singulare iudicium causa omnis con-

68 cluderetur. ‖ Quod officium, C. Aquilli commemorari procuratoris potest, quod ab Alpheno præteritum esse videatur? Quid affertur, quare P. Quinctius absens negatur esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper iniecit, & quia Næuius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Næuio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod si velim confiteri: illud opinor, concedent, non procuratorem P. Quinctij neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est, fuisse procuratorem, quicum experiri posset. Qualis is fuerit, si

69 modo absentem defendebat per ius, & magi- B stratum, nihil ad rem arbitror pertinere. ‖ Erat, inquit, illarum partium. Quid ni: qui apud te esset educatus: quem tu à puero sic instituisses, vt nobili, ne gladiatori quidem hæreret. sicut tu semper summè concupisti: idem volebat Alphenus. ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris. itaque is intercedebat. Tu contrà Burrieni, qui iniuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum & poterant per vim, & scelus plurimum: &, quod poterant, id audebant. An omneis tum istos vincere volebas, qui nunc, tu vt vincas, tanto-

70 pere laborant? aude id dicere non palàm, sed his ipsis, quos aduocasti. ‖ Tametsi nolo eam rem commemorando renouare, cuius omnino rei memoriam omnem tolli funditus, ac deleri arbitror oportere. Vnum illud dico: si propter partium studium potens erat Alphenus: potentissimus Næuius. Si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alphenus, multò iniquiora C Næuius impetrabat. Neque enim inter studium vestrum quidquam, vt opinor, interfuit. Vt Ingenio, vetustate, artificio tu facilè vicisti. vt alia omittam, hoc satis est. Alphenus cum istis, & propter eos periit, quos diligebat. tu, postquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere: vt amici tibi essent qui vincebant, effecisti.

71 ‖ Quod si tum par tibi ius cum Alpheno fuisse nō putas, quia tamen aliquem contra te aduocare poterat: quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret: quid hoc tempore Quinctio statuendum est? cui neque magistratus adhuc æquus inuentus est, neque iudicium redditum est vsitatum: non conditio, non sponsio, non denique vlla vmquam intercessit postulatio, mitto æqua, verùm ante hoc tempus nefando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere. non licet. At causa controuersia est. Nihil ad me attinet: causam capitis dicas, oportet. Accusa, vbi ita necesse est. D Non, inquit, nisi tu ante, nouo modo, priore loco dixeris. dicendum necessariò est: præstitutæ horæ ad arbitrium nostrum: iudex ipse arcesetur. ‖ Quid tum? Tu aliquem patronum inuenies, hominem antiqui officij, qui splendorem nostrum, & gratiam negligat? pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, grauitate, honore florentissimus ciuitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines, nobilissimi, ac potentissimi, quorum

rum frequentiam, & confessum, non modò P. Quinctius, qui de capite decernit, sed quiuis, qui extra periculum sit, perhorrescat. ‖ Hæc est 73 tua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris, huic ne vbi consisteret quidē contra te locum reliquisti. Quare, aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse non deiecisse libellos, iudicium accipere noluisse aut, cùm hæc facta sint, ex edicto te bona P. Quinctij non possedisse concedas. Etenim si ex edicto possedisti: quæro, cur bona non venierint cur cæteri sponsores, & creditores non conuenerint. Nemóne fuit cui deberet Quinctius? Fuerunt, & complures fuerunt: propterea quod C. frater aliquantulum æris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi: & iis debebatur, neq; tamē quisquam inuentus est tam insignitè improbus, 74 qui violare P. Quinctij existimationē absentis auderet. ‖ Vnus fuit affinis, socius, necessarius, Sex. Næuius qui cùm ipse vltrò deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissimè contenderet, vt per se afflictum, atque euersum propinquum suum, non modò honestè partis bonis, verùm etiam communi luce priuaret. Vbi erant cæteri creditores? denique hoc tempore vbi sunt? quis est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui ab- 75 sentem defensum neget esse Quinctium? nemo inuenitur. ‖ At contrà omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt, defendunt. fides huius multis locis cognita, ne perfidia Sex Næuij derogetur, laborant. In istiusmodi sponsionem testeis dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent. Vadimonium mihi deseruit: me fraudauit à me nominis eius, quod inficiatus esset, diem petiuit: ego experiri non potui: latitauit, procuratorem nullū reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur testes, qui hæc dicant. Verùm, opinor, viderimus, cū dixerint. vnum tamen hoc cogitent, ita se graueis esse, vt, si veritatem volent retinere, grauitatem possint obtinere: si eam negligent, ita leues sint, vt omnes intelligant, 76 non ad obtinendum mendacium, sed ad verū probandum, auctoritatem adiuuare. ‖ Ego hęc duo quæro: primum, qua ratione Næuius susceptum negotium non transegerit: hoc est, cur bona, quæ ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: vt necessario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum id, quod turpissimè suscepisses, perseuerare, & transigere potuisse. Quid si tu ipse, Sex. Næui, statuisti, bona P. Quinctij ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leue esset, id in tua, quoniam contra te est, grauissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sylla dictatore vendente. socium tibi in huius bonis edidisti Quinctium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hæreditaria societate fraudarat? & eum iudicio tuo comprobabas, quē spoliatū fama fortunísque omnibus 77 arbitrabare? ‖ Diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis animo certo, & confirmato me posse in hac causa consistere. sic cogitabam: cùm contrà dicturus esset Hortensius, & cùm esset attentè auditurus. ‖ Philippus, fore, vti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cuius soror est cum P. Quinctio, cùm à me peteret, & summè contēderet, vt propinquum suum defenderem, mihi perdifficile esse contra taleis oratores non modò tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cùm cupidiùs instaret: homini pro amicitia familiariùs dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui præsente eo gestum agere conaretur: qui verò cum ipso contenderent, eos, etiam siquid antea rectè aut venustè habere visi sunt, id amittere: nequid mihi eiusmodi accideret, cùm contra talem artificem dicturus essem, me vereri. 78 ‖ Tum mihi Roscius & alia multa confirmandi mei causa dixit: & mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio, & studio, quod adhibebat erga propinquum suum, quemuis commoueret. Etenim, cùm artifex eiusmodi sit, vt solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur: tum vir eiusmodi est, vt solus dignus videatur, qui eò non accedat. Verumtamen, quid si, inquit, habes eiusmodi causam, vt hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, ad summum triduo, septingenta millia passuum ambulare? taménne vereris, vt possis hæc contra Hortensium contendere? minimè, inquam. Sed quid id ad rem? Nimirum, inquit, in eo causa consistit. ‖ Quo mo- 79 do? Docet me eiusmodi rem, & factum simul Sex. Næuij, quod si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, & à vobis, qui adestis in consilio, quæso, vt diligenter attendatis. profectò intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse, & audaciam: hinc veritatem, & pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, vt ex edicto possidere liceat. quo die? te ipsum, Næui, volo audire: volo, inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce conuinci. Dic Næui diem. Ante diem v. Kal. intercalareis. Bene agis. quàm longè est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Næui, te rogo, D C C. millia passuum. Optimè. De saltu deiicitur Quinctius. quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam: diem. pudet dicere. Intelligo: verum & serò, & nequicquam pudet. deiicitur de saltu, C. Aquilli, pridie Kal. intercalareis biduo pòst, aut vt statim de iure aliquis cucurrerit, non toto triduo CCC. millia passuum cōficiuntur. ‖ O 80 rem incredibilem! ô cupiditatem inconsideratam! ô nuntium volucrem! Administri, & satellites Sex. Næuij Roma trans Alpeis in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui eiusmodi nuntios, seu potiùs Pegasos habeat! Hîc ego si Crassi omnes cum Antoniis exsistant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia. est quædam tamen ista perspicua veritas, vt eam infirmare nulla res possit. ‖ An an- 81 tequàm postulasti, vt bona possideres, misisti, qui curarent, vt dominus de suo fundo à sua familia vi deiiceretur? Vtrumlibet elige. alterum incredibile est: alterum nefarium: & ante hoc tempus vtrumque inauditum. Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? dic. negas? antè igitur misisti. malo. Si enim illud diceres: improbè mentiri viderere. cùm hoc

confiteris: id te amisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur? ‖ 82 Quid hæc amentia, quid hæc festinatio, quid hæc immaturitas tanta significat? nō vim? nō scelus? nō latrocinium? non denique omnia potiùs, quàm ius quā officium, quā pudorem? Mittis iniussu prætoris. quo consilio? iussurum sciebas? quid? cùm iussisset, tum mittere nónne poteras? Postulaturus eras. Quando? post dies XXX. Nempe si te nihil impediret: si voluntas eadem maneret: si valeres: denique si viueres. Prætor iussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si ius diceret, si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto & satisdaret, & iudicium accipere vellet. 83 ‖ Nam, per deos immortaleis, si Alphenus procurator P. Quinctij, tibi tum satisdaret, & iudicium accipere vellet: denique omnia, quæ postulares, facere voluisset, quid ageres? reuocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem iam de fundo expulsus: iam à suis diis penatibus præceps eiectus, iam (quod indignissimum est) suorum seruorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres hæc, scilicet, tu postea. De cuiusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te cæcum cupiditate, & auaritia fuisse, vt, cum postea quid futurum esset, ignorares: accidere autem multa possent: spem maleficij præsentis in incerto reliqui temporis euentu collocares? Atque hæc perinde loquor, quasi ipso illo tempore, cum te prætor iussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quinctium de possessione deturbare. ‖ 84 Omnia sunt, C. Aquilli, eiusmodi quiuis vt perspicere possit, in hac causa improbitatem, & gratiam cum inopia & veritate contendere.

* * * * * * *

Prætor te quēadmodū possidere iussit? opinor ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est? SI EX EDICTO PRÆTORIS bona P. Quinctij possessa non sint. Redeamus ad edictū. Id quidē quēadmodū iubet possidere? Nū quid est causę, C. Aquilli, quin, si longè aliter possedit, quàm prætor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil, opinor. cognoscamus edictum. QVI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERINT. De te loquitur, Næui, quemadmodum tu putas. ait enim te ex edicto venisse. tibi, quid facias, definit: te instituit, tibi præcepta dat. EOS ITA VIDETVR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. Quomodo? QVOD IBIDEM RECTE CVSTODIRE POTERVNT. ID IBIDEM CVSTODIANT. QVOD NON POTERVNT, ID AVFERRE, ET ABDVCERE LICEBIT. Quid tum? DOMINVM, inquit, INVITVM DETRVDERE NON PLACET. Eum ipsum, qui fraudandi causa latitet: eū ipsum, quem iudicio nemo defendat: eum ipsum qui cum omnibus creditoribus suis malè agat, inuitum de prædio detrudi vetat. ‖ 85 Proficiscenti tibi in possessioné prætor ipse, Sex. Næui, palā dicit: ita possideto, vt tecum simul possideat Quinctius: ita possideto, vt Quinctio vis nō auferatur. Quid? tu id quēadmodū obseruas? mitto illud dicere, eū, qui non latitarit, cui Romæ domus, vxor, liberi, procurator esset, eum, qui tibi vadimonium non deseruisset: hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio, domino à familia sua manus allatas esse ante suos Lareis familiareis. hoc dico,

Desideratur hic id omne, quod ad tertium partitionis membrum pertinebat, & principiū epilogi.

Næuium ne appellauisse quidem Quinctium, cum simul esset, experiri posset quotidie: deinde quod omnia iudicia difficillima cum sua summa inuidia, maximóque periculo P. Quinctij fieri mallet, quàm illud pecuniarium iudicium, quod vno die transigi posset: ex quo vno hæc omnia nata, & profecta esse conceditur. Quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quinctium iudicatum solui satisdaturum, dum ipse, siquid peteret, pari conditione vteretur. ‖ 86 Ostendi, quàm multa antè fieri conuenerit, quàm hominis propinqui bona possideri postularentur: præsertim cùm Romæ domus eius, vxor, liberi essent, & procurator æquè vtriusque necessarius. Docui, cùm desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui & scire deberent, & causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstraui: quod neque fraudandi causa latitasset, neque exsilij 87 causa solum vertisse diceretur. ‖ Reliquum est, vt eum nemo iudicio defenderit. quod contrà copiosissimè defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo: sed ab equite R. propinquo, & necessario suo, quem ipse Sex. Næuius procuratorem relinquere antea consuesset: neque eum, si tribunos appellarit, idcirco minus iudicium pati paratum fuisse: neque potentia procuratoris Næuio ius ereptum: contra istum potentia sua tum tantummodò 88 superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare. ‖ Quæsiui, quæ causa fuisset, cur bona non venissent, cùm ex edicto possiderentur. deinde illud quoque requisiui, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contra dicat, omnésque pro P. Quinctio pugnent: præsertim cùm in tali iudicio testimonia creditorum existimentur ad rem maximè pertinere. Postea sum vsus aduersarij testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in viuorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potiùs audaciam, protuli: confirmaui necesse esse aut biduo DCC. millia passuum esse decursa, aut Sex. Næuium diebus compluribus antè in possessionem misisse, quàm postularet, vti ei liceret bona 89 possidere. ‖ Postea recitaui edictum, quod apertè dominum de prædio detrudi vetaret: in quo constitit, Næuium ex edicto non possedisse, cùm confiteretur ex prædio vi detrusum esse Quinctium. Omnia autem bona possessa non esse constituit: quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in vniuersis, quæ teneri ac possideri possint. Dixi, Romæ domum fuisse, quo iste ne adspirarit quidem: seruos complureis, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: vnum fuisse, quem attingere conatus sit: prohibitum

90 hibitum fuisse: quieuisse. ‖ In ipsa Gallia cognostis in prædia priuata Quinctij Sext. Næuium non venisse. Deniq; ex hoc ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, seruos priuatos Quinctii non omneis eiectos esse. Ex quo, & ex ceteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Næuii, quiuis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi vti per vim, per iniuriam, per iniquitatem iudicii, totum agrum, qui communis 91 sit, suum facere possit. ‖ Nunc causa perorata, res ipsa, & periculi magnitudo, C. Aquilli cogere videtur, vt te, atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret, obtesteturq; P. Quinctius per senectutem, ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi vt vestræ naturæ, bonitatique obsequamini: vt, cùm veritas cum hoc faciat, plus huius inopia possit ad miserirordiam, 92 quàm illius opes ad crudelitatem. ‖ Quo die ad te iudicē venimus, eodem die illorum minas, quas antè horrebamus, negligere cœpimus. Si causa cum causa contenderet: nos nostram perfacile cuiuis probaturos statuebamus. Quod vitæ ratio cum ratione vitæ decerneret: idcirco nobis etiam magis te iudice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc in discrimen versatur, vtrùmne possit se contra luxuriam, ac licentiam rusticana illa, atque inculta parsimonia defendere: an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda, 93 cupiditati, petulantiæque addicatur. ‖ Non comparat se tecum gratia P. Quinctius, Sex. Næui: non opimus, non facultate contendit. omneis tuas arteis, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, se non bellè dicere, non ad voluptatem loqui posse: non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam deuolare: non profusis sumptibus viuere: non ornare magnificè, splendidéque conuiuium: non habere domum clausam pudori, & sanctimoniæ: patentem, atque adeo expositam cupiditati, & voluptatibus: contrà, sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam: atque aridam cordi fuisse, 94 ista superiora esse, ac plurimū posse his moribus sentit. ‖ Quid ergo est? Non vsque eò tamen, vt in capite, fortunisque hominū honestissimorum dominentur ii, qui, relicta bonorū virorum disciplina, & quæstum, & sumtum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia, perfidiaque vixerunt. Si licet viuere, eum, quem Sex. Næuius non vult: si est homini honesto locus in ciuitate, inuito Næuio: si fas est respirare P. Quinctium, contra nutum, ditionémque Næuii: si, quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est & hunc miserum, atque infelicem aliquando tamen posse consistere. sin & poterit Næuius id, quod libet, & ei libebit, quòd non licet: quid agendum est qui deus appellādus est? cuius hominis fides imploranda est? qui deniq; quæstus, qui mæror dignus inueniri in calamitate tāta potest? 95 ‖ Miserū est exturbari fortunis omnibus: miserius est, iniuria. acerbū est ab aliquo circumueniri: acerbius, à propinquo. calamitosum est bonis euerti: calamitosius, cū dedecore. funestum est à forti, atq; honesto viro iugulari: funestius, ab eo, cuius vox præconio quæstu præstitit. indignum est à pari vinci, aut superiore: indignius, ab inferiore, atque humiliore. luctuosum est tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. horribile est causam capitis dicere, horribilius, priore loco dicere. 96 ‖ Omnia circumspexit Quinctius, omnia periclitatus est, C. Aquilli, non prætorē modò, à quo ius impetraret, inuenire non potuit, atque adeò ne vnde arbitratu quidē suo postularet: sed ne amicos quidē Sex. Næuij: quorum sæpe, & diu ad pedes iacuit stratus, obsecrās per deos immortaleis, vt aut secum iure cōtenderent, aut iniuriam sine ignominia sibi imponerent. 97 ‖ Denique ipsius inimici vultum superbissimum subiit: ipsius Sex. Næuii lacrymās manū apprehēdit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatam: obsecrauit per fratris sui mortui cinerē, per nomen propinquitatis, per ipsius coniugem & liberos, quibus propior P. Quinctio nemo est, vt aliquando misericordiā caperet: aliquem, si non propinquitatis, at ætatis tuæ: si non hominis, at humanitatis rationem haberet: vt secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, cōditione transigeret. 98 ‖ Ab ipso repudiatus, ab amicis eius non subleuatus, ab omni magistratu agitatus, atque perterritus, quem, præter te, appellet, habet neminē: tibi se, tibi suas omneis opes, fortunásque commendat: tibi committit existimationem, ac spem reliquæ vitæ. multis vexatus contumeliis, plurimis iactatus iniuriis, non turpis ad te, sed miser confugit, è fundo ornatissimo deiectus, ignominiis omnibus appetitus, cùm illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiæ nubilem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit. 99 ‖ Itaque te obsecrat, C. Aquilli, vt, quam existimationem, quam honestatem in iudicium tuum propè acta iam ætate, decursáque attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cuius officio nemo vnquam dubitauit, sexagesimo deniq; anno, dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur: ne ornamentis eius omnibus Sex. Næuius pro spoliis abutatur: ne per te ferat, quo minus, quæ existimatio P. Quinctium vsque ad senectutem perduxit, eadem vsque ad rogum prosequatur.

PRO SEX. ROSCIO AMERINO

ORATIO.

1 CREDO ego vos, iudices, mirari, quid sit, quòd cùm tot summi oratores, hominésque nobilissimi sedeant, ego potissimùm surrexerim, is qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate sim cū iis, qui sedeāt, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, iniuriam nouo scelere conflatā putāt oportere defendi: defendere ipsi propter iniquitatē temporū nō audent. ita fit, vt adsint, propterea quòd officiū sequūtur: taceant autem idcirco, quia pe-
2 riculum metuunt. || Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minimè. at tanto officiosior, quàm ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, vt aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter ceteros impulit, vt causam Sex. Roscii reciperem? quia, siquis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est, atque amplitudo: si verbum de rep. fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est: multo plura dixisse, quàm di-
3 xisset, putaretur. || Ego etiam si omnia, quæ dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. deinde, quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem, & amplitudinem, neque temere dicto concedi, proter ætatem & prudentiam: ego siquid liberiùs dixero, vel occultum esse propterea, quòd nondum ad rempub. accessi, vel ignosci adolescentiæ meæ poterit: tametsi non modò ignoscendi ratio, verùm etiam cognoscendi consuetu-
4 do iam de ciuitate sublata est. || Accedit illa quoque causa, quòd à ceteris forsitan ita petitum sit, vt dicerent, vt vtrumuis saluo officio se facere posse arbitrarentur: à me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum possunt: quorum ego neque beneuolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari,
5 nec voluntatem negligere debeam. || His de causis ego huic causæ patronus exstiti, non electus vnus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus qui minimo periculo possem dicere: neque vti satis firmó præsidio defensus Sext. Roscius, verùm vti ne omnino desertus esset. Forsitan quæratis, qui iste terror sit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac taleis viros impediat, quo minus pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum consueuerunt, causam velint dicere. Quod adhuc

A vos ignorare non mirum est, propterea quòd consultò ab accusatoribus, eius rei, quæ conflauit hoc iudicium, mentio facta non est. || Quæ res ea est? bona patris huiusce Sex. Roscij, quæ sunt sexagies: quæ de viro fortissimo, & clarissimo, L. Sylla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummûm sese dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostræ ciuitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is à vobis, iudices, hoc postulat, vt, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram, nullo iure inuaserit, quoniámque ei pecuniæ vita Sexti Roscij obstare, atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metúmque tollatis. sese, hoc incolumi, non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum, & copiosum posse obtinere: damnato & eiecto sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere
B atque consumere. Hinc sibi ex animo scrupulum, qui se dies, nocteísque stimulat ac pungit, vt euellatis, postulat: vt ad hanc suam prædam, tam nefariam, adiutores vos profiteamini. || Si vobis æqua & honesta postulatio videtur, iudices: ego contra breuem postulationem affero, & (quemodo mihi persuadeo) aliquanto æquiorem. Primum à Chrysogono peto, vt pecunia, fortunísque nostris contentus sit: sanguinem, & vitam ne petat: deinde à vobis iudices, vt audacium sceleri resistatis: innocentium calamitatem leuetis, & in causa Sex. Roscij, periculum, quod in omneis intenditur, propulsetis. || Quòd si aut causa criminis, aut facti suspicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti: postremò si præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud causæ inueneritis: non recusamus, quin il-
C lorum libidini Sex. Roscij vita dedatur. Sin aliud agitur nihil, nisi, vt iis ne quid desit, quibus satis nihil est: si hoc solùm hoc tempore pugnatur, vt ad illam opimam, præclarámque prædā damnatio Sex. Roscij, velut cumulus, accedat: nónne cùm multa indigna, tum vel hoc indignissimū est, vos idoneos habitos, per quorum sententias, iúsque iurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere & ferro assequi consueuerunt? qui ex ciuitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consiliū delecti estis propter seueritatem, ab his hoc postulare homines sicarios, atque gladiatores, non modo vt supplicia vitēt, quæ à vobis pro maleficiis suis metuere, atque horrere debent: verùm etiam vt spoliis Sex. Roscij hoc iudicio ornati,

nati, auſtique diſcedãt? ‖ His de rebus tãtis, tamque atrocibus neque ſatis me commodè dicere, neque ſatis grauiter conſequi, neque ſatis libere vociferari poſſe intelligo. Nam cõmoditati ingenium, grauitati ætas, libertati tempora ſunt impedimento. Huc accedit ſummus timor, quem mihi natura, pudórque meus attribuit, & veſtra dignitas, & vis aduerſariorum, & Sex. Roſcij pericula. Quapropter vos oro, atque obſecro, iudices, vt attẽtè, benignéque cum venia verba mea audiatis. ‖ Fide, ſapientiáque veſtra fretus plus oneris ſuſtuli, quàm ferre me poſſe intelligo. hoc onus ſi vos aliqua ex parte alleuabitis, ferã vt potero, ſtudio & induſtria, iudices. ſin à vobis (id quod non ſpero) deſerar: tamen animo nõ deficiam, & id, quod ſuſcepi, quoad potero, perferã. quòd ſi perferre non potero: opprimi me onere officii malo, quàm id, quod mihi cum fide ſemel impoſitũ eſt, aut propter perfidiam abiicere, aut propter infirmitatem animi deponere. ‖ Te quoque magnopere, M. Fanni, quæſo, vt, qualem te iã antea populo R. præbuiſti, cùm huic idem quæſtioni iudex præeſſes, talem te & nobis & populo Roma. hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum conuenerit ad hoc iudicium, vides: quæ ſit omnium mortalium exſpectatio, quæ cupiditas, vt acria, ac ſeuera iudicia fiant, intelligis. Longo interuallo iudicium inter ſicarios hoc primùm committitur, cùm interea cædes indigniſſimæ, maximæque factæ ſint. Omnes hanc quæſtionem te prætore de manifeſtis maleficiis, quotidianóque ſanguine haud remiſſius ſperant futuram. ‖ Qua vociferatione in ceteris iudiciis accuſatores vti cõſueuerunt, ea nos hoc tempore vtimur, qui cauſam dicimus. Petimus abs te, M. Fãni, à vobiſque, iudices, vt quàm acerrimè maleficia vindicetis: vt quàm fortiſſimè hominibus audaciſſimis reſiſtatis: vt hoc cogitetis, niſi in hac cauſa, qui veſter animus ſit, oſtenderitis, eò prorumpere hominum cupiditatem, & ſcelus, & audaciam, vt non modò clàm, verùm etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes veſtros, iudices, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint. ‖ Etenim quid aliud hoc iudicio tentatur, niſi vt id fieri liceat? Accuſant ii, qui in fortunas huius inuaſerunt: cauſam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt. Accuſant ij, quibus occidi patrem Sext. Roſcii, bono fuit: cauſam dicit is, cui non modò luctũ mors patris attulit, verùm etiam egeſtatẽ. Accuſant ii, qui hunc ipſum iugulare ſummè cupierũt: cauſam dicit is, qui etiam ad hoc ipſum iudicium cum præſidio venit, ne hic ibidem ante oculos veſtros trucidetur. Denique accuſant ij, quos populus poſcit: cauſam dicit is, qui vnus relictus ex illorum nefaria cæde reſtat. ‖ Atque vt faciliùs intelligere poſſitis, iudices, ea, quæ facta ſunt, indigniora eſſe, quàm hæc ſunt, quæ dicimus: ab initio, res quemadmodum geſta ſit, vobis exponemus: quo faciliùs & huius hominis innocentiſſimi miſerias, & illorum audaciam cognoſcere poſſitis, & reip. calamitatem. ‖ Sex. Roſcius, pater huiuſce, municeps Amerinus fuit, cùm genere, & nobilitate, & pecunia non modò ſui municipii, verum etiam eius vicinitatis facilè primus, tum gratia atque hoſpitiis florens hominũ nobiliſſimorũ. Nam cum Metellis, Seruiliis, Scipionibus erat ei non modò hoſpitiũ, verùm etiam domeſticus vſus, & cõſuetudo: quas (vt æquum eſt) familias, honeſtatis, amplitudiniſque gratia nomino. Itaque ex ſuis omnibus commodis hoc ſolum filio reliquit, nam patrimoniũ domeſtici prædones vi ereptum poſſident: fama, & vita innocentis ab hoſpitibus, amiciſq; paternis defenditur. ‖ Hic cùm omni tempore nobilitatis fautor fuiſſet, tum hoc tumultu proximo, cùm omnium nobilium dignitas, & ſalus in diſcrimẽ veniret, præter ceteros in ea vicinitate eam partem, cauſámque opera, ſtudio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honeſtate ſe pugnare, propter quos ipſe honeſtiſſimus inter ſuos numerabatur. Poſteaquàm victoria conſtituta eſt, ab armiſque receſſimus: cùm proſcriberẽtur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui aduerſarii fuiſſe putantur: erat ille Romæ frequens: atque in foro, & in ore omniũ quotidie verſabatur: magis vt exſultare victoria nobilitatis videretur, quàm timere, ne quid ex ea calamitatis ſibi accideret. ‖ Erant ei veteres inimicitiæ cũ duobus Roſciis Amerinis, quorum alterũ ſedere in accuſatorũ ſubſelliis video: Alterum tria huiuſce prædia poſſidere audio. quas inimicitias ſi tã cauere potuiſſet, quàm metuere ſolebat, viueret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. nam duo iſti ſunt T. Roſcii, quorũ alteri Capitoni cognomen eſt: iſte, qui adeſt, Magnus vocatur: homines eiuſmodi: alter plurimarũ palmarũ vetus, ac nobilis gladiator habetur: hic autẽ nuper ſe ad eum laniſtam cõtulit, qui cùm ante hãc pugnam tiro eſſet ſcientia, facilè ipſum magiſtrũ ſcelere, audaciáque ſuperauit. ‖ Nam cùm hic Sex. Roſcius eſſet Ameriæ, T. autem iſte Roſcius Romæ: cùm hic filius aſſiduus in prædiis eſſet, cúmque ſe voluntate patris rei familiari, vitæque ruſticæ dediſſet: iſte autem frequens Romæ eſſet: occiditur ad balneas Palatinas rediens à cena Sex. Roſcius. Spero ex hoc ipſo non eſſe obſcurũ, ad quem ſuſpicio maleficii pertineat. Verùm id, quod adhuc eſt ſuſpicioſum, niſi perſpicuum res ipſa fecerit, hunc affinem culpæ iudicatote. ‖ Occiſo Sex. Roſcio, primus Ameriam nuntiat Manlius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens, & familiaris iſtius T. Roſcii: & nuntiat domum, non filii, ſed T. Capitonis, inimici: &, cùm poſt horam primam noctis occiſus eſſet, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis ſex & quinquaginta millia paſſuũ ciſiis peruolauit: non modò vt exoptatum inimico nuntium primus afferret, ſed etiam cruorem inimici quàm recẽtiſſimum, telumque paulo antè è corpore extractum oſtenderet. ‖ Quatriduo, quo hæc geſta ſunt, res ad Chryſogonum in caſtra L. Syllæ Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonſtratur: bonitas prædiorum, (nam fundos decem, & treis reliquit, qui Tiberim ferè omnes tangunt) huius inopia & ſolitudo commemoratur. demonſtrant, cùm pater huiuſce, Sex. Roſcius, homo tam ſplendidus, & gratioſus, nullo negotio ſit occiſus, perfacilè

hunc hominem, incautum, & rusticum & Romæ ignotum, de medio tolli posse. ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius 21 vos teneam, iudices, societas coitur. ‖ Cùm iam proscriptionis mẽtio nulla fieret, & cùm etiam qui antea metuerant, redirent, ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur: hominis studiosissimi nobilitatis manceps fit Chrysogonus. tria prædia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quæ hodie possidet: in reliquas omneis fortunas iste T. Roscius, nomine Chrysogoni, quemadmodũ ipse dicit, impetum facit. Hæc bona sexagies emuntur duobus millibus nummûm. Hæc omnia, iudices, imprudente L. Sylla facta esse certò scio. ‖ Neque enim mirum, cùm 22 eodem tempore & ea, quæ præterita sunt, & ea, quæ videntur instare, præparet: cùm & pacis constituendæ rationem, & belli gerendi potestatem solus habeat: cùm omnes in vnum spectent, vnus omnia gubernet: cùm tot, tantisque negotiis distentus sit, vt respirare liberè non possit: si aliquid non animaduertat: cùm præsertim tam multi occupationẽ eius obseruent, tẽpúsque aucupẽtur, vt, simul atq; ille despexerit, aliquid huiuscemodi moliantur. Huc accedit, quòd quamuis ille felix sit, sicut est: tamen in tãta felicitate nemo potest esse in magna familia, qui neminẽ neque 23 seruum, neque libertũ improbum habeat. ‖ Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in prædia huius inuadit: hũc miserũ, luctu perditũ, qui nondum etiam paterno funeri iusta soluisset, nudũ eiecit domo, atque focis patriis, diisque penatibus præcipitem, iudices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat (vt fit) insolens in aliena. Multa palàm domum suam auferebat: plura clàm de medio remouebat: non pauca suis adiutoribus largè, effuséque donabat: re- 24 liqua, constituta auctione. vẽdebat. ‖ Quod Amerinis vsque eò visum est indignum. vt vrbe tota fletus, gemitúsque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florẽtissimi, Sex. Roscii, crudelissima: filii autem eius egestas indignissima: cui de tãto patrimonio prædo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset: bonorum emtio, flagitiosa possessio, furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quàm videre in Sex. Roscii, viri optimi, atque honestissimi, bonis iactan- 25 tem se, ac dominantem T. Roscium. ‖ Itaque decurionum decretum statim fit, vt decem primi proficiscantur ad L. Syllam, doceántque eum, qui vir Sext. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere, & iniuriis: orent, vt & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conseruatas velit. Atque ipsum decretum, quæso, cognoscite, DECRETVM DECVRIONVM. Legati in castra veniunt. intelligitur, iudices, id, quod iã antè dixi, imprudente L. Sylla, scelera hæc, & flagitia fieri, nã statim Chrysogonus & ipse ad eos accedit, & homines nobileis allegat iis, qui peterent, ne ad Syllam adirent, & omnia Chrysogonum, quæ vellent, esse fa- 26 cturum pollicerentur. ‖ Vsque adeò autẽ ille pertimuerat, vt mori mallet quàm de his rebus Syllam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura ceteros fingerent, cùm ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exemturum, prædia vacua filio traditurũ: cúmq; id ita futurũ T. Roscius Capito qui in X. legatis erat, adpromitteret, crediderunt: Ameriam re inaurata reuerterunt. Ac primò rem differre quotidie, ac procrastinare isti cœperunt: deinde aliquanto lentiùs, nihil agere, atque deludere: postremò (id quod facilè intellectũ est) insidias vitæ huiusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienã pecuniam domino incolumi obtinere. ‖ Quod 27 is simulatque sensit: de amicorum, cognatorúmque sententia Romam confugit, & sese ad Ceciliam, Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater vsus erat plurimùm: in qua muliere, iudices, etiã nunc, id quod omnes semper existimauerunt, quasi exempli causa, vestigia antiqui officij remanent. Ea Sex. Roscium inopem eiectũ domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela, & minas, recepit domum: hospitique oppresso iam, desperatóque ab omnibus opitulata est. Eius virtute, fide, diligẽtiã factũ est, vt hic potiùs viuus in reos, quàm 28 occisus in proscriptos referretur. ‖ Nam postquã isti intellexerunt, summa diligẽtia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi vllã cædis faciundæ potestatem dari: consilium ceperunt plenum sceleris, & audaciæ, vt nomen huius de parricidio deferrent: vt ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio: denique vt, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. ita loqui homines: quòd iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in iudicium adductus esset: huic autẽ patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, & de ista societate verbum esse facturum neminẽ: ipso nomine parricidii, & atrocitate criminis fore, vt hic nullo negotio tolleretur, cùm ab 29 nullo defensus esset. ‖ Hoc consilio, atque adeò hac amentia impulsi, quem ipsi, cùm cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt. Quid primùm querar? aut vnde potissimùm exordiar, iudices? aut quod, aut à quibus auxilium petam? Deorúmne immortalium? populine Romani? vestrámne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? ‖ Pater occisus ne- 30 farie, domus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta: filii vita infesta, sæpe ferro, atque insidiis appetita. quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen hæc aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testeis in hunc, & accusatores huiusce pecunia comparant: hanc conditionem misero ferunt, vt optet, vtrum malit, ceruices Roscio dare, an insutus in culeum, supplicium parricidarum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putauerunt: desunt. qui liberè dicat, qui cùm fide defendat, (id quod in hac causa est satis,) quoniam quidẽ suscepi, non deest profectò, iudices. ‖ Et forsitã in su- 31 scipienda causa temerè impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi: licet

licet hercules vndique omnes terrores, minæ, periculáque impendeant omnia: succurram, atque subibo. Certum est, deliberatúmque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia nõ modo dicere, verum etiam libenter, audacter, liberéque dicere. Nulla res tanta exsistat, iudices, vt possit vim mihi maiorẽ adhibere metus, quam fides. [32] || Etenim quis tam dissoluto animo est, qui hæc cùm videat, tacere, ne negligere possit? patrem meum, cùm proscriptus non esset, iugulastis: occisum in proscriptorũ numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meũ possidetis. Quid vultis amplius? etiámne ad subsellia cum ferro, atque telis venistis, vt hic aut iuguletis, [33] aut condemnetis Sex. Roscium? Hominem longè audacissimum nuper habuimus in ciuitate C. Fimbriam, &, quod inter omneis cõstat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniũt, insanissimum. Is cùm curasset in funere C. Marij, vt Q. Scæuola vulneraretur, vir sanctissimus, atque ornatissimus nostræ ciuitatis: (de cuius laude neque hic locus est, vt multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quàm populus Rom. memoria retinet) diem Scæuolæ dixit, posteaquam comperit, eum posse viuere. cùm ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commodè posset: aiunt, hominem (vt erat furiosus) respondisse, quod non totum telũ corpore recepisset. Quo populus Rom. nihil vidit indignius, nisi eiusdem viri mortem: quæ tantum potuit, vt omneis ciueis suos perdiderit, & afflixerit: quos quia seruare per compositionem volebat, ipse ab his interemptus [34] est. || Estne hoc illi dicto, atque facto Fimbriæ non simillimum; accusatis Sex. Roscium. quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud quia in Scæuola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit à Chrysogono, non est ferendum? Nam per deos immortaleis, quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? Totã causam, iudices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. ita facillimè quę res totum iudicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos sequi [35] conueniat, intelligetis. || Tres sunt res, quantũ ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio: crimen aduersariorum, & audacia, & potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciæ parteis Roscii sibi poposcerunt. Chrysogonus autẽ, is, qui plurimum potest, potentia pugnat. [36] De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. || Quid igitur est? non eodem modo de omnibus: ideo quòd prima illa res ad meum officium pertinet: duas autem reliquas vobis populus R. imposuit. ego crimen oportet diluam: vos & audaciæ resistere, & hominum eiusmodi perniciosam, atque intolerandam potentiam primo quoque tempore ex- [37] stinguere, atque opprimere debetis. || Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum, di immortales, ac nefarium facinus, atque eiusmodi, quo vno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si (id quod præclarè à sapientibus dicitur) VVLTV SAEPE LAEDITVR PIETAS: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, iura diuina, atque humana cogebant? in hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita rarò exstitit, vt, si quando auditum sit, portenti, ac prodigij simile numeretur. [38] || Quibus tãdem te, C. Eruci, argumentis accusatorum censes vti oportere? nónne & audaciam eius, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, & mores feros, immanémque naturam, & vitam vitiis, flagitiisque omnibus deditã, denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quorũ tu nihil in Sex. Roscium, ne obiiciendi quidẽ causa, contulisti. [39] || Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, & sæpe in cæde versatus. at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxuria, purgauit Erucius, cùm dixit, hunc ne in conuiuio quidem vllo ferè interfuisse. nihil autem vnquã debuit. cupiditates porrò quæ possunt esse in eo, qui (vt ipse accusator obiicit) ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maximè disiuncta à cupiditate, & cũ officio coniuncta. [40] || Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? Patri, inquit, non placebat? Patri non placebat? quam ob causam? Necesse est enim eam quoque iustam, & magnã, & perspicuam fuisse. Nã, vt illud incredibile est, mortem oblatam esse patri à filio sine plurimis & maximis causis: sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, & magnis, & necessariis. [41] || Rursus igitur eodẽ reuertamur, & quæramus, quæ tanta vitia fuerint in vnico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eũ sine causa, quem procrearat. At is quidẽ fuit omniũ constantissimus. Ergo illud iam perspicuũ profectò est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit: neque odii causam, patri, neque sceleris, filio fuisse. [42] || Nescio, inquit, quæ causa odii fuerit: fuisse odium intelligo: quia antea, cùm duos filios haberet, illũ alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse: hunc in prædia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala, nugatoriaque accusatione, idem mihi vsu venit in causa optima. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inueniebat: ego res tam leueis qua ratione infirmem ac diluam, reperire non possum. [43] || Quid ais Eruci? tot prædia, tam pulcra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo, relegationis, ac supplicii gratia, colenda, ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticani, nónne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maximè seruire, & in prædiis colendis operæ plurimùm, studiique consumere? [44] || An amandarat hunc sic, vt esset in agro, ac tantummo-

do aleretur ad villam? vt commodis omnibus careret? Quid si constat, hunc non modò colendis prædiis præfuisse, sed ceteris fundis, patre viuo, frui solitum esse? taménne hæc attenta vita, & rusticana, relegatio atque amendatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa, atque à veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id, quasi nouum, reprehendis: quod beneuolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris causa pater filio suo concessit, id eũ

45 supplicii causa fecisse dicis. || Neque hæc tu non intelligis: sed vsque eo quid arguas, non habes, vt non modò tibi contra nos dicendum putes, verùm etiam contra rerum naturam, contráque consuetudinem hominum, contráque opiniones omnium. At enim, cùm duos filios haberet, alterũ à se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quæso, Eruci, vt hoc in bonã partem accipias. non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia

46 dicam. || Si tibi fortuna non dedit, vt patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset, at natura certè dedit, vt humanitatis non parum haberes. Eò accessit studiũ doctrinæ, vt ne à literis quidem ælienus esses. Ecquid tandem tibi videtur (vt ad fabulas veniamus) senex ille Cæcilianus minoris facere Eutychum, filium rusticum, quàm illum alterum, Chærestratũ? (nam, vt opinor, hoc nomine est) alterum in vrbe secum honoris causa habere? alterum rus supplicii causa relegasse? Quid ad istas in-

47 eptias abis? inquies. || Quasi verò mihi difficile sit, quamuis multos nominatim proferre (ne longiùs abeam) vel tribuleis, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Verùm homines notos sumere, odiosum est, cùm & illud incertum sit, velintne hi sese nominari: & nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic, Eutychus: & certè ad rẽ nihil intersit, vtrùm hunc ego comicum adolescentẽ, an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim hæc conficta arbitror à Poetis esse, vt effictos nostros mores in alienis personis, expressáque imaginẽ nostram vitæ quotidianæ videremus.

48 || Age nunc, refer animum, sis ad veritatem, & considera, non modò in Vmbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quæ studia à patribusfamiliás maximè laudentur, iam profectò te intelliges inopia criminum summam laudẽ Sex. Roscio vitio, & culpæ dedisse. At non modò hoc patrũ voluntate liberi faciunt: sed permultos & ego noui, & (nisi me fallit animus) vnusquisque vestrũ, qui & ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colẽdum attinet: vitámque hanc rusticã, quã tu probro, & crimini putas esse oportere: & honestissimam, & suauissimam esse ar-

46 bitrantur. || Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium? quo studio, & qua intelligentia esse in rusticis rebus? vt ex his propinquis eius, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quàm hic in suo. Verum, vt opinor, quoniã ita Chrysogono videtur, qui huic nullum prædiũ reliquit, & artificium obliuiscatur, & studium deponat, licebit. Quod tametsi miserum, & indignũ est, feret tamen æquo animo, iudices, si per vos

A vitam, & famã potest obtinere. Hoc verò est, quod ferri non potest, si & in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem, & multitudinẽ: &, quòd ea studiosè coluit, id erit ei maximè fraudi: vt parũ miseriæ sit, quòd aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quòd omnino

50 coluit, crimini fuerit. || Næ tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cùm ab aratro accersebantur, qui cõsules fierent. Etenim, qui præesse agro colendo flagitium putes, profectò illum Atilium, quẽ sua manu spargentem semen, qui missi erant, conuenerunt, hominem turpissimum, atque inhonestissimum iudicares. At hercule maiores nostri longè aliter & de illo, & de ceteris talibus viris existimabant: Itaque ex minima, tenuissimáque rep. maximam, & florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiosè colebant: non aliena cupidè appetebãt: quibus rebus, & agris, & vrbibus, & nationi-

B bus, remp. atque hoc imperium, & populi Ro.

51 nomen auxerunt. || Neque ego hæc eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quærimus: sed vt illud intelligatur, cùm apud maiores nostros summi, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reip. sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquãtum operæ, temporisque consumpserint: ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cũ ruri assiduus semper vixerit: cùm præsertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi iucundius, aut re vera honestius facere posset.

52 || Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quòd hunc ruri esse patiebatur. numquid est aliud? Immo verò, inquit, est. nam istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. nã illa, opinor, tu quoque cõcedis leuia esse, atque inepta. Conuiuia cum

C patre non inibat. Quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perrarò, veniret. Domum suam istum non ferè quisquam vocabat. Nec mirum quem neque in vrbe viderat, neque rure vocaturus esset. Verùm hæc quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod cœpimus, videamus: quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest.

53 || Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quærere, qua de causa: quæro, qui scias: tametsi te dicere, atque enumerare causas omneis oportebat: & id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia, atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipsam vinceret, vt amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo: vt denique patrem esse sese obliuisceretur. quæ sine magnis huiusce peccatis ac-

54 cidere potuisse non arbitror. Verùm concedo tibi, vt ea prætereas, quæ cùm taces, nulla

D esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare, certè tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Verè nihil potes dicere. Finge aliud saltem commodè: vt ne planè videaris id facere, quod apertè facis, huius miseri fortunis, & horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exheredauitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? Neminem. Quid est

aliud, iudicio, ac legibus, ac maieſtate veſtra abuti ad quæſtum, atque ad libidinem, niſi hoc modo accuſare, atque id obiicere, quod planum facere non modò non poſſis, verùm ne coneris quidem? ‖ Nemo noſtrum eſt, Eruci, quin ſciat, tibi inimicitias cum Sext. Roſcio nullas eſſe. vident omnes, qua de cauſa huic inimicus venias. ſciunt, huiuſce pecunia te adductum eſſe. Quid ergo eſt? ita tamen quæſtus te cupidum eſſe oportebat, vt horum exiſtimationem, & legem Memmiam putares aliquid valere oportere. Accuſatores multos eſſe in ciuitate vtile eſt, vt metu contineatur audacia. verumtamen hoc ita eſt vtile, vt ne planè illudamur ab accuſatoribus. Innocens eſt quiſpiam. Verùmtamen, quamquam abeſt à culpa, ſuſpicione tamen non caret, tametſi miſerum eſt, tamen ei, qui hunc accuſet, poſſim aliquo modo ignoſcere. cùm enim aliquid habeat, quod poſſit criminosè, ac ſuſpiciosè dicere, apertè ludificari, & calumniari ſciens non videatur. ‖ Quare facilè omnes patimur, eſſe quamplurimos accuſatores, quòd innocens ſi accuſatus ſit, abſolui poteſt: nocẽs, niſi accuſatus fuerit, condemnari non poteſt. Vtilius eſt autem abſolui innocentem, quàm nocentem cauſam non dicere. Anſeribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt ſignificent, ſi fures venerint. At fures internoſcere non poſſunt. ſignificant tamen, ſi qui noctu in Capitolium venerint: & quia id eſt ſuſpicioſum, tametſi beſtiæ ſunt, tamen in eam partem potiùs peccant, quæ eſt, cautior. Quòd ſi luce quoque canes latrent, cũ deos ſalutatum aliqui venerint: opinor, iis crura ſuffringantur, quòd acres ſint etiã tum, cum ſuſpicio nulla ſit. ‖ Simillima eſt accuſatorũm ratio. Alii veſtrum, anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere nõ poſſunt: alii, canes, qui & latrare, & mordere poſſunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maximè debetis in eos impetum facere, qui merentur. hoc populo gratiſſimum eſt. deinde ſi voletis, etiam tum, cùm veriſimile erit aliquẽ commiſiſſe, in ſuſpicione latratote. id quoque concedi poteſt. Sin autem ſic agetis, vt arguatis aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis aut quare, aut quomodo: aut tantummodo ſine ſuſpicione latrabitis: crura quidem vobis nemo ſuffringet: ſed ſi ego hos bene noui, literam illam, cui vos vſque eò inimici eſtis, vt etiam eas omneis oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras, accuſare poſſitis. ‖ Quid mihi ad defendendum dediſti, bone accuſator? quid hiſce autem ad ſuſpicandum? Ne exheredaretur, veritus eſt. audio. ſed qua de cauſa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. nihil eſt: non, quicum deliberarit, quem certiorem fecerit, vnde iſtud vobis ſuſpicari in mentem venerit. Cùm hoc modo accuſas, Eruci, nónne hoc palã dicis? ego, quid acceperim, ſcio: quid dicã, neſcio. vnum illud ſpectaui, quod Chryſogonus aiebat, neminem iſti patronum futurum: de bonorum emtione, déque ea ſocietate neminem eſſe, qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falſa in iſtam fraudem impulit. non mehercule verbum feciſſes, ſi tibi quemquam reſponſurum putaſſes. ‖ Operæ pretium erat, ſi animaduertiſti, iudices, negligentiam eius in accuſando cõſiderare. Credo, cùm vidiſſet, qui homines in hiſce ſubſelliis ſederent, quæſiſſe, num ille, aut ille defenſurus eſſet: de me ne ſuſpicatum quidem, quòd antea cauſam publicam nullam dixerim. poſteaquàm inuenit neminem corũ, qui poſſunt, & ſolent: ita negligens eſſe cœpit, vt, cùm in mentem veniret ei, reſideret: deinde ſpatiaretur: nonnumquam etiam puerum vocaret, credo cui cenam imperaret: prorſus vt veſtro conſeſſu, & hoc conuentu pro ſumma ſolitudine abuteretur. ‖ Perorauit aliquando: aſſedit, ſurrexi ego. reſpirare viſus eſt, quod non alius potius diceret. cœpi dicere. Vſque eò animaduerti, iudices, eum iocari, atque alias res agere, antequã Chryſogonũ nominaui: quem ſimul atque attigi, ſtatim homo ſe erexit. mirari viſus eſt. intellexi, quid eum pupugiſſet. Iterum, ac tertiò nominaui. Poſtea homines curſare vltro, & citro non deſtiterunt, credo, qui Chryſogono nuntiarent, eſſe aliquem in ciuitate, qui contra volũtatem eius dicere auderet. aliter cauſam agi, atque ille exiſtimaret: aperiri bonorum emtionem: vexari peſſimè ſocietatem: gratiã, potentiámque eius negligi, iudices diligenter attendere: populo rem indignã videri. ‖ Quæ quoniam te feſellerunt, Eruci, quoniámque vides verſa eſſe omnia: cauſam pro Sext. Roſcio, ſi non commodè, at liberè dici: quẽ dedi putabas, defendi intelligis: quos tradituros ſperabas, vides iudicare: reſtitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem, atque prudentiam: confitere huc ea ſpe veniſſe, quòd putares hîc latrocinium, non iudicium futurum. De parricidio cauſa dicitur: ratio ab accuſatore reddita non eſt, quam ob cauſam patrem filius occiderit. ‖ Quod in minimis noxis, & in his leuioribus peccatis, quæ magis crebra, & iam propè quotidiana ſunt, maximè, & primùm quæritur, quæ cauſa maleficii fuerit: id Erucius in parricidio quæri nõ putat oportere: in quo ſcelere, iudices, etiam cùm multæ cauſę conueniſſe vnum in locum, atque inter ſe congruere videntur: tamen non temere creditur, neq; leui coniectura res penditur, neque teſtis incertus auditur, neque accuſatoris ingenio res iudicatur. Cùm multa antea commiſſa maleficia, tum vita hominis perditiſſima, tum ſingularis audacia oſtendatur neceſſe eſt: neque audacia ſolùm, ſed ſummus furor, atque amẽtia. Hæc cùm ſint omnia, tamẽ extẽt oportet expreſſa ſceleris veſtigia, vbi, qua ratione, per quos, quo tempore, maleficium ſit admiſſum. quæ niſi multa, & manifeſta ſunt, profectò res tam ſceleſta, tã atrox, tam nefaria credi nõ poteſt. ‖ Magna eſt enim vis humanitatis: multùm valet cõmunio ſanguinis: reclamitat iſtiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura: portentum, atque monſtrũ certiſſimum eſt, eſſe aliquẽ humana ſpecie, & figura, qui tãtum immanitate beſtias vicerit, vt, propter quos hanc ſuauiſſimam lucem adſpexerit, eos indigniſſime luce priuarit: cùm etiam feras inter ſe partus, atque educatio, & natura ipſa conciliet. ‖ Non ita multis antè annis aiunt, T. Clœlium quendam Terracinenſem, hominem non obſcurum, cùm cenatus cubitum in idem conclaue cum duobus ado-

lescentibus filiis isset, inuentum esse mane iugulatum, cùm neque seruus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret: id ætatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de patricidio delata sunt. Quid postea? erat sanè suspiciosum. Neutrum sensisse! ausum autem esse quemquam se in id conclaue committere, eo potissimùm tempore, cùm ibidem essent duo adolescentes filii, qui & sentire, & defendere facilè possent?

65 || Erat porrò nemo, in quem ea suspicio conueniret. tamen cùm planum iudicibus esset factum, aperto ostio dormienteis eos repertos esse: iudicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, cùm omnia diuina, atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset: propterea quòd qui tantùm facinus commiserũt, non modò sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.

66 || Videtisne, quos nobis poetæ tradiderunt, patris vlciscendi causa, supplicium de matre sumsisse, cum præsertim deorum immortalium iussis, atque oraculis id fecisse dicantur, tamen vt eos agitent furiæ, neque consistere vsquam patiantur, quòd ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, iudices. magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternúsque sanguis: ex quo siqua macula concepta est, non modò elui non potest, verùm vsque eò permanat ad animum, vt summus furor, atque amentia consequatur.

67 || Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, eos, qui aliquid impiè, sceleratéque commiserint, agitari, & perterreri furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, & suus terror maximè vexat: suũ quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi terrent. Hæ sunt impiis assiduæ, domesticæque furiæ, quæ dies, noctésque parentum pœnas à consceleratissimis filiis repetant.

68 || Hæc magnitudo maleficii facit, vt, nisi penè manifestum parricidium proferatur, credibile non sit: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumtus effusi cum probro, atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, vt non procul abhorreat ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, animaduersionis paternæ metus, amici improbi, serui conscij, tempus idoneum, locus opportunè captus ad eam rem: penè dicam, respersas manus sanguine paterno, iudices, videant oportet, si tantùm facinus, tam immane, tam acerbum, credituri sint.

69 || Quare hoc, quo minus est credibile, nisi ostenditur: eò magis est, si conuincitur, vindicandum. Itaque cùm multis ex rebus intelligi potest, maiores nostros non modò armis plus, quàm cæteras nationes, verùm etiam consilio, sapientiáque potuisse: tum ex hac re vel maximè, quod in impios singulare supplicium inuenerunt. Qua in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud cæteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate.

70 || Prudentissima ciuitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. eius porrò ciuitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque vtuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullũ supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cùm de eo nihil sanxerit, quod anteà commissum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. Quanto maiores nostri sapientius? qui cùm intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitauerunt: vt quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine pœnæ maleficio summouerentur. insui voluerunt in culeum viuos, atque ita in flumen deiici. || O singularem sapientiam, iudices: nónne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repentè cælum, solem, aquam, terrámque ademerunt, vt, qui eum necasset, vnde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus obiicere, ne bestiis quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus vteremur: non sic nudos in flumen deiicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera, quæ violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cuius partem vllam reliquerint. || Etenim quid tam est commune, quàm spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita viuunt, dum possunt, vt ducere animã de cœlo non queant: ita moriuntur, vt eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt numquam abluantur: ita postremò eiiciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique iudicio Chrysogonus præesset: tamen diligentiùs, paratiúsque venisses. || Vtrùm, quid agatur, non vides? an apud quos agatur? Agitur de patricidio: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur: qui intelligunt, neminem ne minimũ quidẽ maleficium sine causa admittere. Esto: causam proferre non potes. tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo iure decedam: & tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Non quæro abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quæro, quomodo occiderit. Ita quæro abs te, C. Eruci, quomodo: & sic tecũ agam, vt in eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. || Quomodo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romæ non fuit. si per alios fecisse dicis: quæro, seruósne, an liberos? quos homines? indidémne Ameria, an hosce ex vrbe sicarios? Si Ameriæ: qui sunt hi? cur non nominantur? si Romæ: vnde eos nouerat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque vmquam plus triduo fuit? vbi eos conuenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? vnde, aut quantum dedit? nonne his vestigiis

gijs ad caput maleficii perueniri solet? Et si-
mul tibi in mentem veniat, facito, quemad-
modum vitam huiusce depinxeris: hunc ho-
minem, ferum, atque agrestem fuisse: nunquã
cum homine quoquam collocutum esse: nun-
75 quam in oppido constitisse. || Qua in re præ-
tereo illud, quòd mihi maximo argumento
ad huius innocentiam poterat esse, in rusticis
moribus, in victu arido, in hac horrida, in-
cultaque vita istiusmodi maleficia gigni non
solere vt non omnem frugem, neque arborem
in omni agro reperire possis, sic non omne
facinus in omni vita nascitur. In vrbe luxu-
ries creatur: ex luxuria exsistat auaritia ne-
cesse est: ex auaritia erumpat audacia: inde o-
mnia scelera, ac maleficia gignuntur. Vita
autem hæc rustica, quam tu agrestem vocas,
parsimoniæ, diligentiæ, iustitiæ magistra est.
76 Verum hæc missa facio. || Illud quæro. is
homo, qui, vt tute dicis, nunquam inter ho-
mines fuerit, per quos homines hoc tantum
facinus, tam occultum, absens præsertim, con-
ficere potuerit. multa sunt falsa, iudices, quæ
tamen argui suspiciosè possunt. in his rebus
si suspicio reperta erit, culpam inesse conce-
dam. Romæ Sext. Roscius occiditur, cùm in
agro Amerino esset filius, literas, credo, misit
alicui sicario, qui Romæ nouerat neminem.
Arcessiuit aliquem. At quando? Nuntium mi-
sit. Quem? aut ad quẽ? pretio, gratia, spe, pro-
missis induxit aliquem? Nihil horum ne con-
fingi quidem potest: & tamen causa de patri-
cidio dicitur. Reliquum est, vt per seruos id
77 admiserit. || O dii immortales! rem miserã,
& calamitosam. quod in tali crimine inno-
centi saluti solet esse, vt seruos in quæstio-
nem polliceatur, id Sext. Roscio facere non
licet. vos, qui hunc accusatis, omneis eius ser-
uos habetis. vnus puer, victus quotidiani ad-
minister, ex tanta familia Sex. Roscio relictus
non est. Te nunc apepllo, P. Scipio, te, Metel-
le, vobis aduocatis, vobis agentibus, aliquo-
ties duos seruos paternos in quæstionem ab
aduersariis Sex. Roscius postulauit. Memini-
stisne, T. Roscium recusare? quid? ii serui vbi
sunt? Chrysogonum, iudices, sectantur: apud
eum sunt in honore, & in pretio: etiam nunc,
vt ex his quæratur, ego postulo: hic orat, at-
que obsecrat, quid facitis? cur recusatis?
78 || Dubitate etiam nunc, iudices, si potestis, à
quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui pro-
pter illius mortem, in egestate, & insidiis ver-
satur, cui ne quærendi quidem de morte pa-
tris potestas permittitur: an ab iis, qui quæ-
stionem fugitant, bona possident, in cæde, at-
que ex cæde viuunt. Omnia iudices, in hac
causa sunt misera, atque indigna: tamen hoc
nihil neque acerbius, neque iniquius profer-
ri potest. mortis paternæ de seruis paternis
quæstionem habere filio non licet. ne tamdiu
quidem dominus erit in suos, dum ex iis de
patris morte quæratur. Veniam, neque ita
multo pòst, ad hunc locum. nam hoc totum
ad Roscios pertinet: de quorum audacia tum
79 me dicturum pollicitus sum, cùm Erucii cri-
mina diluissem. || Nunc, Eruci, ad te venio.
conueniat mihi tecum necesse est, si ad hunc
maleficium istud pertinet, aut ipsum sua ma-
nu fecisse, id quod negas, aut per aliquos li-
beros, aut seruos. liberosne? quos neque vt

conuenire potuerit, neque qua ratione indu-
cere, neque vbi, neque per quos, neque qua
spe, aut quo pretio, potes ostendere. Ego con-
trà ostendo, non modò nihil eorum fecisse
Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere:
quòd neque Romæ multis annis fuerit, neque
de prædiis vnquam temerè discesserit. Resta-
re tibi videbatur seruorum nomen, quò quasi
in portum, reiectus à cæteris suspicionibus,
confugere posses: vbi scopulum offendis e-
iusmodi, vt non modò ab hoc crimen re-
silire videas, verùm omnem suspicionem
80 in vosmetipsos recidere intelligas. || Quid
est ergo, quo tandem accusator, inopia argu-
mentorum, confugerit? Eiusmodi tempus e-
rat, inquit, vt homines vulgò impunè occi-
derentur. quare tu hoc propter multitudi-
nem sicariorum, nullo negotio facere potui-
Interim mihi videris, Eruci, vna mercede
duas res assequi velle: nos iudicio perfunde-
re: accusare autem eos ipsos, à quibus merce-
dem accepisti. Quid ais? vulgò occidebantur?
per quos? & à quibus? nónne cogitas, te à se-
ctoribus huc adductum esse? Quid postea?
81 Nescimus, per ista tempora, eosdem ferè se-
ctores fuisse collorum, & bonorum? || Ij deni-
que, qui tum armati dies, noctesque concur-
sabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tẽ-
pore in præda, & sanguine versabantur, Sext.
Roscio temporis illius acerbitatem, iniqui-
tatémque obiicient: & illam sicariorum mul-
titudinem, in qua ipsi duces, ac principes e-
rant, huic crimini putabunt fore? qui nõ mo-
dò Romæ non fuit, sed omnino, quid Romæ
ageretur, nesciret, propterea quòd ruri assi-
82 duus, quemadmodum tute confiteris, fuit.
|| Vereor, ne aut molestus sim vobis, iudices,
aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de
tam perspicuis rebus diutius disseram. Erucii
criminatio tota, vt arbitror, dissoluta est: nisi
fortè exspectatis, vt illa diluam, quæ de pe-
culatu, ac de eiusmodi rebus commentitiis,
inaudita nobis ante hoc tempus, ac noua ob-
iecit. quæ mihi iste visus est ex alia oratione
declamare, quam in alium reum commenta-
retur: ita neque ad crimen patricidii, neque
ad eum, qui causam dicit, pertinebant. de
quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est
negare. Si quid est, quod ad testeis reseruet: ibi
nos quoque, vt in ipsa causa, paratiores repe-
83 riet, quàm putabat. || Venio nunc eò, quò me
non cupiditas ducit, sed fides. Nam si mihi li-
beret accusare: accusarem alios potiùs, ex
quibus possem crescere: quod certum est non
facere, dum vtrumuis licebit. Is enim mihi vi-
detur amplissimus, qui sua virtute in altiorẽ
locum peruenit, non qui adscendit per alte-
rius incommodum, & calamitatem. Desina-
mus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania.
quæramus, vbi maleficium & est, & inueniri
potest. Iam intelliges, Eruci, certum crimen
quàm multis suspicionibus coarguatur. ta-
metsi neque omnia dicam, & leuiter vnum-
quodque tangam. neque enim id facerem, nisi
necesse esset. & id erit signi, me inuitum face-
re, quod non prosequar longius, quàm salus
84 huius, & mea fides postulabit. || Causam tu nul-
lã reperiebas in Sex. Roscio. At ego in T. Ro-
scio reperio. tecũ enim mihi res est, T. Rosci,
quoniam istic sedes, ac te palam aduersarium

esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum, & sapientissimum iudicem putabat, identidem in causis quærere solebat, CVI BONO FVISSET. Sic vita hominum est, vt ad maleficium nemo conetur sine spe,
85 atque emolumento accedere. ‖Hunc quæsitorem, atque iudicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo, quòd, tametsi veritatis erat amicus, tamē natura non tam propensus ad misericordiam, quàm implicatus ad seueritatem videbatur. Ego, quāquā præest huic quæstioni vir & contra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus: tamen facilè me paterer, vel illo ipso acerrimo iudice quærente, vel apud Cassianos iudices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformi-
86 dant, pro Sex. Roscio dicere. ‖ In hac enim causa cum viderent, illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse. illud quidem non quærerent, cui bono fuisset: sed eò perspicuum crimen, & suspicionem potiùs ad prædam adiungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, vt tenuis antea fueris? quid si, vt auarus? quid si, vt audax? quid si, vt illius, qui occisus est, inimicissimus? num quærenda causa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis eiusmodi est, vt dissimulari non queat: atque eo magis eluceat,
87 quo magis occultatur. ‖ Auaritiam præfers, qui societatem coieris de municipis, cognatique fortunis cum alienissimo. Quàm sis audax (vt alia obliuiscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quòd ex tota societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inuentus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum nō modò ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, & magnas rei familiaris controuersias, concedas necesse est.
88 ‖ Restat, iudices, vt hoc dubitemus, vter potiùs Sext. Roscium occiderit: is, ad quem morte eius diuitiæ venerint: an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens auaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, vt quæstum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori, iudiciorumque insolentiam, non modò subsellia, verùm etiam vrbem ipsam reformidat: postremò, iudices, id quod ad rem, mea sententia, maximè pertinet, vtrùm inimicus po-
89 tiùs, an filius. ‖ Hæc tu, Eruci, tot, & tanta si nactus esses in reo, quam diu diceres? quo te modo iactares? tempus, hercule, te citiùs, quàm oratio deficeret. Etenim in singulis rebus eiusmodi materies est, vt dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, vt te copiosiùs, quàm me, putem posse dicere: verùm ego forsitan, propter multitudinem patronorum, in grege annumerer, te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos cæsos non ad Thrasimenum la-
A cum, sed ad Seruilium vidimus. ‖ *Quis ibi* 90 *non est vulneratus ferro Phrygio?* non necesse est omneis commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos iam ætas à prœliis auocabat: postremò Priamum ipsum, senem, Antistium: quem non modò ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Iam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios & de veneficiis accusabant. qui omnes (quod ad me attinet) vellem viuerent. Nihil enim mali est, canes ibi quàm plurimos esse, vbi permulti obseruandi, multaque seruanda sunt. ‖ Verum, vt 91 fit, multa sæpe, imprudentibus imperatoribus, vis belli, ac turba molitur. dum is in aliis rebus erāt occupatus, qui summam rerum administrabat: erat interea qui suis vulneribus mederentur: qui, tanquam si effusa reipublicæ sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniáque miscebant. à quibus miror, ne quod
B iudiciorum esset vestigium, nō subsellia quoque esse combusta. nam & accusatores, & iudices sustulerūt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, vt testeis omneis, si cuperent, interficere non possent. nam, dū hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum ciuitas erit, iudicia fient. Verùm, vt cœpi dicere, & Erucius, hæc si haberet in causa, quæ commemoraui, posset ea quamuis diu dicere, & ego iudices, possum: sed in animo est (quemadmodum ante dixi) leuiter transire, ac tantummodo perstringere vnamquamque rem: vt omnes intelligant me non studio accusare, sed offi- 92 cio defendere. ‖ Video igitur, causas esse permultas, quæ istū impellerent. Videamus nunc, ecquæ facultas suscipiendi maleficii fuerit. Vbi occisus est Sex. Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, vbi tunc eras? Romæ. Verùm quid ad rem, & alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine & occiderit, ac non hoc
C quæratur, eū qui Romæ sit occisus. vtrum verisimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tēpore Romæ fuerit: an ab eo, qui multis 93 annis Romā omnino nō accesserit. ‖ Age, nunc cæteras facultates quoq; consideremus. Erat tum multitudo sicariorum. id quod cōmemorauit Erucius & homines impunè occidebantur. Quid? ea multitudo quæ erat? opinor aut eorū, qui in bonis erant occupati: aut eorum, qui ab iis cōducebantur, vt aliquē occiderēt. Si eos putas, qui alienum appetebant, tu es in eo numero, qui nostra pecunia diues es. sin eos, quos qui leuiore nomine appellant, percussores vocāt: quære in cuius fide sint, & clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies: &, quicquid tu contrà dixeris, id cum defensione nostra cōtendito. ita facillimè causa Sex. Roscii cū tua conferetur. ‖ Dices, Quid 94 postea, si Romæ assiduus fui? Respondebo, At ego omnino non fui. Fateor, me sectorem
D esse: verùm & alii multi. At ego (vt tute arguis) agricola, & rusticus. Non continuò, si me in gregē sicariorum contuli, sum sicarius. At ego profectò, qui ne noui quidē quemquam sicarium, lōgè absum ab eiusmodi crimine. Permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summā tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quæ non modò idcircò prætereo, quòd te ipsum non libēter accuso: verùm eò magis etiam, quòd, si de illis cædibus velim

comme-

commemorare, quæ tum factæ sunt ista eadē A ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plureis oratio mea pertinere videatur.

95 || Videamus nunc strictim, sicut cætera, quæ post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci facta sunt; quæ ita aperta, & manifesta sunt, vt medius fidius, iudices, inuitus ea dicam. vereor enim, cuicuimodi es, Rosci, ne ita hunc videar voluisse seruare, vt tibi omnino non pepercerim. Cùm hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quòd salua fide possim) parcere, rursus immuto voluntatem meam. venit enim mihi in mentem oris tui. Téne, cùm cæteri socii tui fugerent, ac se occultarent, vt hoc iudicium non de illorum præda, sed de huius maleficio fieri videretur, potissimùm tibi parteis istas depoposcisse, vt in iudicio versarere, & sederes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi vt ab omnibus mortalibus auda-

96 cia tua cognoscatur, & impudentia. || Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem iam antea nominaui, B tuus cliens, & familiaris. Quid attinuit eum potissimùm nunciare, quod, si nullum iam ante consilium de morte, ac de bonis eius inieras, nullámque societatem neque sceleris, neque præmii cum homine vllo coieras, ad te minimè omnium pertinebat? Sua sponte Mallius nuntiat? quid, quæso, eius intererat? an, cum Ameriam non huiusce rei causa venisset, casu accidit, vt id, quod Romæ audierat, primus nuntiaret? cuius rei causa venerat Ameriam? Non possum, inquit, diuinare. Eò rem iam adducam, vt nihil diuinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primùm nuntiauit? Cùm Ameriæ Sex. Roscii domus, vxor, liberique essent: cùm tot propinqui, cognatique optimè conuenientes: qua ratione factum est, vt iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimùm nūtiaret?

97 || Occisus est à cena rediens. nondum lucebat, cùm Ameriæ scitum est. Quid hic incredibilis C cursus: quid hæc tanta celeritas, festinatióq; significat? non quæro, quis percusserit. nihil est, Glaucia, quod metuas. non excutio te, si quid fortè ferri habuisti: non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. quoniā, cuius consilio occisus sit, inuenio: cuius manu sit percussus, non laboro. Vnum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus, résque manifesta dat. Vbi, aut vnde audiuit Glaucia? qui tam citò sciuit? Fac audisse statim. Quæ res eum nocte vna tantum itineris contendere coegit? quæ necessitas eum tanta premebat, vt, si sua spōte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret? Etiámne in tam perspicuis rebús argumentatio quærenda, aut coniectura ca-

98 pienda sit? || Nonne vobis hæc, quæ audistis, cernere oculis videmini, iudices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem à cena videtis? non positas insidias? non impe- D tum repentinum? non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuntium, non orat, vt eā noctem peruigilet? vt honoris sui causa laboret? vt Capitoni quam primùm nunciet?

99 || Quid erat, quod Capitonem primùm scire A voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. de tribus & decem fundis treis nobilissimos fundos eum video possidere. Audio præterea, non hanc suspicionem nunc primùm in Capitonem conferri: multas esse infameis palmas. || Hanc primam

100 esse tamen lemniscatam, quæ Romæ deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra morem maiorum, minorem annis LX. de ponte in Tiberim deiecerit. quæ, si prodierit, atque adeò cùm prodierit (scio enim proditurum esse) audiet. || Veniat modò:

101 explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripsisse: quod aiunt illum Sex. Roscio intentasse, & minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O præclarum testem, iudices: ô grauitatem dignam exspectatione: ô vitam honestam, atque eiusmodi, vt libentibus a- B nimis ad eius testimonium, vestrum iusiurandum accommodetis. Profectò non tam perspicuè istorū maleficia videremus, nisi ipsos, cæcos redderet cupiditas, & auaritia, & auda-

102 cia. || Alter ex ipsa cæde volucrem nuntium Ameriam, ad socium atque ad magistrum suum misit: vt, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si diis immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quasi verò id nunc agatur, vtrum id, quod dixerit, credendum: an quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more maiorum comparatum est, vt in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. || Africanus qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. nam illud in talem virum non C audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc, quàm versa, & mutata in peiorem partem sint omnia. Cùm de bonis, & de cæde agatur, testimonium dicturus est is, qui & sector est, & sicarius: hoc est, qui & illorum ipsorum bonorum, dè quibus agitur, emtor, atque possessor est: & cum hominem occidendum curauit, de cuius morte quæritur.

104 || Quid tu vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis. tua quoque res permagna agitur. multa sceleratè, multa audacter, multa improbè fecisti: vnum stultissimè, profectò tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit te isti credere. neque enim accusatore muto, neque teste quisquam vtitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quòd paulo tamen occultior, atque tectior vestra ista cupiditas esset. nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cùm, quæ facitis, eius- D modi sint, vt ea dedita opera à vobis contra vosmetipsos facere videamini? || Age nunc,

105 illa videamus, iudices, quæ statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Syllæ mors Sex. Roscii, quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur. Quæritur etiam nunc, quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, vt eius bona veneant statim: qui non

norat hominem, aut rem. At quî ei venit in A mentem prædia concupiscere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat? Soletis, cùm aliquid huiuscemodi auditis, iudices, continuò dicere: Necesse est aliquem dixisse municipem, aut vicinum. ij plerumque indi-
106 cant: per eos plerique produntur. ‖ Hic nihil est, quòd suspicionem hanc putetis. Non enim ego ita disputabo: verisimile est, Roscios istā rem ad Chrysogonum detulisse, erat enim eis cum Chrysogono iam antea amicitia. Nam cùm multos veteres à maioribus Roscii patronos, hospitésque haberent, omneis eos colere, atque obseruare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem, & clientelam contulerūt.
107 ‖ Hæc possum omnia verè dicere: sed in hac causa coniectura nihil opus est. ipsos certò scio non negare, ad hæc bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicij partem acceperit, oculis cerneretis: poteritisne dubitare, iudices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii? Num quisquam præterea, nemo est, iudices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc prædam Chrysogono, qui
108 ab eo partem prædæ tulerunt? ‖ Age: nunc ex ipsius Chrysogoni iudicio Rosciorum factū consideremus. Si nihil in ista pugna: Roscii, quod operæ pretium esset, fecerant, quam ob causam à Chrysogono tantis præmiis donabātur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit his gratias agi? denique, vt perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? cur tria prædia tantæ pecuniæ statim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua sunt iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? nonne perspicuum est, iudices, has manubias Rosciis Chrysogonum, re cognita, concessisse? ‖ Venit in decem-primis
109 legatus in Castra Capito. totam vitam, naturam, morésque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, iudices, nullum esse officium, nullum ius tam sanctum, atque integrum, quod non eius scelus, atque perfidia violarit, & imminuerit: virum optimum
110 esse eum iudicatote. ‖ Impedimento est, quo minus de his rebus Sylla doceatur: cæterorū legatorum consilia, & voluntatem Chrysogono enūtiat: monet, vt prouideat, ne palàm res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum. illum acuere: hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, vt caueret: hisce insidiosè spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enuntiare: cum illo partem suam depacisci: hisce aliqua fretum hora semper omneis aditus, ad Syllam intercludere. Postremò isto hortatore, auctore, intercessore, ad Syllam legati non adierunt: istius fide, ac potiùs perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare, pro re certa spem falsam domum retulerunt. ‖ In
111 priuatis rebus siqui rem mandatam non modò malitiosiùs gessisset, sui quæstus, aut commodi causa, verùm etiam negligentiùs: eum maiores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudiciū, non minus turpe, quàm furti credo propterea quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria, fides amicorum, supponitur, quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium: &, quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem. Non enim possumus omnia per nos agere. alius in alia est re magis vtilis. Idcirco amicitiæ cōparantur, vt commune commodum mutuis officiis gubernetur. ‖ Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conuersurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio simulato, officis, & obstas? recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officij, quod te putas sustinere posse: quod minimè videtur graue iis, qui minimè ipsi leues sunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam, & fidem. nam neque mandat quisquam ferè, nisi amico: neque credit, B nisi ei quem fidelé putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissoluere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset? ‖ Itáque est? in minimis rebus, qui mandatū neglexerit, turpissimo iudicio condemnetur, necesse est. in re tanta, cùm is, cui fama mortui, fortunæ viui commendatæ sunt, atque concreditæ, ignominia mortuum affecerit,

* * *

is inter honestos homines, atque adeò inter viuos numerabitur? In minimis, priuatisque rebus etiam negligentia in crimen mandati, iudiciúmque infamia reuocatur, propterea quòd si rectè fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publicè gesta, atque commissa sit, qui non negligentia priuatum aliquod commodum laserit, sed perfidia legationis ipsius cæremoniam polluerit, maculáque affecerit: qua is tandem pœna afficietur? aut quo iudicio damnabitur? ‖ Si C hanc ei rem priuatim Sex. Roscius mandauisset, vt cum Chrysogono transigeret, atque decideret, inque eam rem fidem suam, siquid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, nonne si ex eo negotio tantulum in rem suam conuertisset, damnatus per arbitrum, & rem restitueret, & honestatem omnem amitteret? ‖ Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandauit, sed, id quod multo grauius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonísque omnibus à decurionibus publicè Roscio mandatus est: & ex eo T. Roscius non paulum nescio quid in rem suam conuertit: sed hūc funditus euertit bonis: ipse tria prædia sibi depactus est: voluntatem decurionum, ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit. ‖ Videte iam porrò cætera iudices, vt intelligatis fingi maleficiū nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere, turpissi- D mum est, æquéque turpe, atque illud, de quo antè dixi, neque iniuria, propterea quòd auxilium sibi se putat adiunxisse, qui cum altero rem communicauit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cùm per eius fidem læditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animaduertenda pecata maximè, quæ difficillimè præcauentur. tecti esse ad alienos possumus, intimi multa apertiora videant, necesse est. socium verò cauere qui possumus? quē etiam

si metui-

si metuimus, ius officij lædimus. Rectè igitur maiores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. 117 || At verò T. Roscius non vnum rei pecuniariæ socium fefellit (quod tametsi graue est, tamen aliquo modo posse ferri videtur) verùm nouem homines honestissimos, eiusdem muneris, legationis, officij, mandatorúmque socios induxit, decepit, destituit, aduersariis tradidit, omni fraude & perfidia fefellit. qui de eius scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt, eius malitiam non viderunt: orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti prouidique fuisse. Iste, qui initio proditor fuit deinde perfuga: qui primò sociorum consilia aduersariis enuntiauit, deinde societatem cum ipsis aduersariis coiit: terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc est, præmiis sceleris ornatus. In eiusmodi vita, iudices, in his tot, tantisque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo iudicium est, reperietis. 118 || Etenim quærere ita debetis: vbi multa auarè, multa audacter, multa improbè, multa perfidiosè facta videtis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minimè latet, quod ita promptum, & propositum est, vt non ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur: verùm ex hoc etiam, si quod illorum, forte dubitatur, conuincatur. Quid tandem, quæso, iudices? num aut ille lanista omnino iam à gladiis recessisse videtur: aut iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est auaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia. Etenim, quoniam fidem magistri cognostis, co- 119 gnoscite nunc discipuli æquitatem. || Dixi iam antea, sæpenumero postulatos esse ab istis duos seruos in quæstionem. tu semper, T. Rosci, recusasti. quæro abs te, iine, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent: an iste non commouebat, pro quo postulabant, an res ipsa tibi iniqua videbatur? postulabant homines nobilissimi, atque integerrimi nostræ ciuitatis, quos iam antea nominaui: qui ita vixerunt, talésque à populo Romano putantur, vt, quidquid dicerent, nemo esset, qui non æquum putaret. Postulabant autem pro homine miserrimo, atq; infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porrò abs te eiusmodi postulabatur, vt nihil interesset, vtrùm eam rem recusares, an de maleficio confitere- 120 re. || Quæ cùm ita sint, quæro abs te, quam ob causam recusaris. Cùm occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Seruos ipsos, quòd ad me attinet, neque arguo, neque purgo. quòd à vobis hoc pugnari video, ne in quæstionem dentur, suspiciosum est. quòd verò apud vos ipsos in honore tanto sunt, profectò necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quæri de seruis iniquum est. Anne quæritur? Sext. enim Roscius reus est. Neque enim, cùm de hoc quæritur, vos dominos esse dicitis. Cū Chrysogono sunt. Ita credo, literis eorum, & vrbanitate Chrysogonus ducitur, vt inter suos omnium deliciarum, atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari homines penè operarios, ex Amerina disciplina patrisfamiliæ rusticani. 121 || Non est ita profectò: iudices non est verisimile, vt Chrysogonus horum literas adamarit, aut humanitatem: non, vt rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem. Est quid.iā, quod occultatur: quod quo studiosiùs ab ipsis opprimitur, & absconditur, eò magis eminet, & apparet. 122 || Quid igitur? Chrysogonus sui maleficij occultandi causa quæstionem de his haberi non vult? minimè, iudices. non in omneis arbitror omnia conuenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil eiusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primùm in mentem venit dicere. Meministis, me ita distribuisse initio causam, in crimen: cuius tota argumentatio permissa Erucio est, & in audaciam, cuius partes Rosciis impositæ sunt. quidquid maleficii, sceleris, cædis erit, proprium id Rosciorum esse debebit. nimiam gratiam, potentiamque Chrysogoni, dicimus & nobis obstari, & perferri nullo modo posse: & à vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari verùm etiam vindicari oportere. 123 || Ego sic existimo: qui quæri velit ex iis, quos constat, cùm cædes facta sit, affuisse, eum cupere verū inuenire: qui recuset, eum profectò, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsa de malefico suo confiteri. Dixi initio, iudices, nolle me plura de istorū scelere dicere, quàm causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam & multæ res afferri possunt, & vnaquæque earum multis cum argumentis dici potest. Verùm ego, quod inuitus, ac necessariò facio, neque diu, neque diligenter facere possum. quæ præteriri nullo modo poterant, ea leuiter, iudices, attigi: quæ posita sunt in suspicionibus, de quibus si cœpero dicere, pluribus verbis sit differendum, ea vestris ingeniis, coniecturæque committo. 124 || Venio nunc ad illud nomen autem Chrysogoni, sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, iudices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire possum. Si enim taceo: vel maximam partem relinquo. sin autem dico: vereor, ne non ille solus (id quod ad me nihil attinet) sed alii quoque plures læsos se esse putent. Tametsi ita res se habet, vt mihi in communem causam sectorū dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim causa noua profectò, & singularis est. 125 ||Bonorum Sext. Roscii emtor est Chrysogonus. Primùm hoc videamus, eius hominis bona ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quærā, iudices, vt id dicam esse indignum, hominis innocentis bona venisse. si enim hæc audientur, ac libere dicentur: non fuit tantus homo Sex. Roscius in ciuitate, vt de eo potissimùm cōquereretur. Verùm ego hoc quæro: qui potuerunt ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, siue Valeria est, siue Cornelia (non enim noui, nec scio) verùm ista ipsa lege, bona Sext. Roscii venire quî potuerunt? 126 || Scriptū enim ita dicūt esse, vt eorū bona veneāt, qui proscripti sunt, quo in numero Sex. Roscius non est: aut eorū, qui in aduersariorum præsidiis occisi sunt. Dum præsidia vlla fuerunt, in Syllæ præsidiis fuit. posteaquàm ab armis recesserūt: in sum-

mo otio rediens à cena, Romæ occisus est. Si lege, bona quoque lege venisse fateor. sin autem constat contra omneis non modò veteres leges, verùm etiam nouas, occisum esse: bona quo iure, aut quomodo, aut qua lege venierint, quæro. || In quem hoc dicam, quæris, Eruci? non in eum, quem vis, & putas. Nam Syllam & oratio mea ab initio, & ipsius eximia virtus omni tempore purgauit. Ego hæc omnia Chrysogonum fecisse dico, vt ementiretur, vt malum ciuem Roscium fuisse fingeret, vt eum apud aduersarios occisum esse diceret, vt hisce de rebus à legatis Amerinorum doceri L. Syllam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino hæc bona non venisse: id quod postea, si per vos, iudices, licitum erit, aperietur. || Opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones, venditionésque fiant: nimirum ad Kalendas Iunias. Aliquot post menseis & homo occisus est, & bona venisse dicuntur. Profectò aut, hæc bona in tabulas publicas nullas redierunt, nósque ab isto nebulone facetiùs eludimur, quàm putamus: aut, si redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione sunt. Nam lege quidem, bona venire non potuisse constat. Intelligo, me ante tempus, iudices, hæc scrutari, & propemodum errare, *qui, cùm capiti Sex. Roscij mederi debeam, reduuiam curem.* Non enim laborat de pecunia, non vllius rationem sui commodi ducit: facilè egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione, & ficto crimine liberatus sit. || Verùm quæso à vobis, iudices, vt hæc pauca, quæ restant, ita audiatis, vt partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro S. Roscio. Quæ enim mihi ipsa indigna, & intolerabilia videntur, quæque ad omneis, nisi prouidemus, arbitror pertinere: ea pro me ipso, ex animi mei sensu, ac dolore pronuntio. Quæ ad huius vitæ casum, causámque pertineant, & quid hic pro se dici velit, & qua conditione contentus sit, iam in extrema oratione nostra, iudices, audietis. || Ego hæc à Chrysogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio, quæro. Primùm quare ciuis optimi bona venierint: deinde quare hominis eius, qui neque apud aduersarios occisus est bona venierint, cùm in eos solos lex scripta sit: deinde quare aliquanto post eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita est: deinde cur tantulo venierint. Quæ omnia si, quemadmodum solent liberti nequam, & improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit. nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos partim conniuente, partim imprudente L. Sylla commisisse. || Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia præteriri: nō placet, iudices, sed necesse est. Etenim si Iupiter optimus maximus, cuius nutu, & arbitrio cælum, terra, mariáque reguntur, sæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, vrbeis deleuit, fruges perdidit: quorum nihil pernicie causa, diuino consilio, sed vi ipsa & magnitudine rerum, factum putamus: at contra, commoda, quibus vtimur: lucémque, qua fruimur: spiritúmque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus: quid miramur, L. Syllam, cùm solus remp. regeret, orbémque terrarum gubernaret, imperiique maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animaduertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis diuina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. || Verùm, vt hæc missa faciam, quæ iam facta sunt: ex iis, quæ nunc maximè fiunt, nonne quiuis potest intelligere, omnium architectum, & machinatorem vnum esse Chrysogonum, qui Sext. Roscii nomen deferendum curauit? hoc iudicium, cuius honoris causa accusare se dixit Erucius?

DESVNT NON PAVCA.

si aptam, & ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, vnde vix ter in anno audire nuntium possunt. Alter tibi descendit de palatio, & ædibus suis: habet animi relaxandi causa rus amœnum, & suburbanum, plura præterea prædia, neque tamen vllum, nisi præclarum & propinquum: domus referta vasis Corinthiis & Deliacis: in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, vt qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid stragulæ vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum è multis, splendidísque familiis in turba, & rapinis coaceruari vna in domo potuit. || Familiam verò quantam, & quàm variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce arteis vulgareis, coquos, pistores, lecticarios. animi & aurium causa tot hominum habet, vt quotidiano cantu vocum, & neruorum, & tibiarum, nocturnisque conuiuiis tota vicinitas personet. In hac vita, iudices, quos sumtus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quæ verò conuiuia? honesta, credo, in eiusmodi domo: si domus hæc habenda est potiùs, quàm officina nequitiæ, & diuersorum flagitiorum omnium. || Ipse verò quemadmodum composito, & delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterua togatorum, videtis, iudices: vt omneis despiciat, vt hominem præ se neminem putet, vt se solum beatum, & solum potentem putet. Quæ verò efficiat, & que conetur, si velim cōmemorare, vereor, iudices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis, victoriamque voluisse lædere: tametsi meo iure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse à causa nobilitatis existimet. || Sciunt ij, qui me norunt, me pro illa tenui, infirmaque parte, posteaquàm, id, quod maximè volui, fieri non potuit, vt componeretur: id maximè defendisse, vt ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? Quo in certamine perditi ciuis erat, non se ad eos iungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. Quæ perfecta esse, & suum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, iudices, vehementérque lætor: eaque omnia deorum voluntate, & studio populi Romani, consilio, & imperio, & felicitate L. Syllæ, gesta esse intelligo. || Quòd animad-

animaduerſum eſt in eos, qui contrà omni ratione pugnarunt: non debeo reprehendere. quòd viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exſtitit, honos habitus eſt: laudo, quæ vt fierent, idcirco pugnatum eſſe arbitror, méque in eo ſtudio partium fuiſſe confiteor. Sin autem id actum eſt, & idcirco arma ſumta ſunt, vt homines poſtremi, pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas vniuſcuiuſque impetum facerent, & id non modò re prohibere non licet, ſed ne verbis quidem vituperare: tum verò in iſto bello nõ recreatus, neque reſtitutus, ſed ſubactus, oppreſſúſque populus Romanus eſt. ‖ Verũ longè aliter eſt, nihil horum eſt, iudices, nõ modò nõ lædetur cauſa nobilitatis, ſi iſtis hominibus reſiſtetis: verùm etiam ornabitur. Etenim qui hæc vituperare volunt, Chryſogonũ tantum poſſe quæruntur: qui laudare volunt, conceſſum ei non eſſe commemorant. Ac iam nihil eſt, quod quiſquam aut tam ſtultus, aut tam improbus ſit, qui dicat, Vellem quidem liceret, hoc dixiſſem: Dicas licet. Hoc feciſſem: Facias licet, nemo prohibet. Hoc decreuiſſem: Decerne, modò rectè, omnes approbabunt. Hoc iudicaſſem: Laudabunt omnes, ſi rectè & ordine iudicaris. ‖ Dum neceſſe erat, réſque ipſa cogebat, vnus omnia poterat: qui poſteaquam magiſtratus creauit, legéſque conſtituit, ſua cuique procuratio, auctoritáſque eſt reſtituta. Quam ſi retinere volunt ii, qui receperunt: in perpetuum poterunt obtinere. ſin, has cædes, & rapinas, & hos tantos, támque profuſos ſumtus, aut facient, aut approbabunt: nolo in eos grauius quidquam, ne ominis quidem cauſa dicere: vnum hoc dico: noſtri iſti nobiles: niſi vigilantes, & boni, & fortes, & miſericordes erunt, iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta ſua concedant neceſſe eſt. ‖ Quapropter deſinant aliquando dicere, male aliquem locutum eſſe, ſi quis verè ac liberè locutus ſit: deſinant ſuam cauſam cum Chryſogono communicare, deſinant, ſi ille læſus ſit, de ſe aliquid detractum arbitrari: videant ne turpe, miſerúmque ſit, eos, qui equeſtrem ſplendorem pati non potuerunt; ſerui nequiſſimi dominationem ferre poſſe. Quæ quidem dominatio, iudices, in aliis rebus antea verſabatur: nunc verò quam viam muniter, quò iter affectet, videtis, ad fidem, ad iuſiurandum, ad iudicia veſtra, ad id quod ſolum propè in ciuitate ſincerum, ſanctúmque reſtat. ‖ Hicne etiam ſeſe putat aliquid poſſe Chryſogonus? hic etiam potens eſſe vult? ò rem miſeram, atque acerbam. Neque mehercules hoc indignè fero, quòd verear, ne quid poſſit: verum quod auſus eſt, quod ſperauit, ſeſe apud tales viros aliquid ad perniciem poſſe innocentis, id ipſum queror. idcircóne experrecta nobilitas, armis, atque ferro rempublicam recuperauit, vt ad libidinem ſuam liberti, ſeruulique nobilium, bona, fortunas veſtras, noſtráſque vexare poſſent? ‖ Si id actum eſt, fateor me erraſſe, qui hoc maluerim: fateor inſaniſſe, qui cum illis ſenſerim. tametſi inermis, iudices ſenſi. Sin autem victoria nobilium ornamento, atque emolumento reipublicæ, populóque Romano debet eſſe: tum verò optimo, & nobiliſſimo cuique meam orationem gratiſſimam eſſe oportet. Quòd ſi quis eſt, qui & ſe, & cauſam lædi putet, cum Chryſogonus vituperetur: is cauſam ignorat, ſeipſum propè non nouit. Cauſa enim ſplendidior fiet, ſi nequiſſimo cuique reſiſtetur. Ille improbiſſimus Chryſogoni fautor, qui ſibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cùm ab hoc ſplendore cauſæ ſeparatur. ‖ Verùm hæc omnis oratio (vt iam antè dixi) mea eſt: qua me vti reſpub. & dolor meus, & iſtorum iniuria coegit. Sed Roſcius horum nihil indignum putat, neminem accuſat, nihil de ſuo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola & ruſticus, iſta omnia, quæ vos per Syllam geſta eſſe dicitis, more, lege, iure gentium facta: culpa liberatus, & crimine nefario ſolutus, cupit à vobis diſcedere. ‖ Si hac indigna ſuſpicione careat, animo æquo ſe carere ſuis omnibus commodis dicit. rogat, orátque te, Chryſogone, ſi nihil de patris fortunis ampliſſimis in ſuam rem conuertit: ſi nulla in re te fraudauit: ſi tibi optima fide ſua omnia conceſſit, adnumerauit, appendit: ſi veſtitum, quo ipſe tectus erat, annulúmque dedit, os ſuum tibi tradidit: ſi ex omnibus rebus ſe ipſum nudum, neque prætereà quidquam excepit: vt ſibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egeſtate degere. ‖ Prædia mea tu poſſides, ego aliena miſericordia viuo, concedo, & quod animus æquus eſt, & quia neceſſe eſt. mea domus tibi patet, mihi clauſa eſt, fero. familia mea maxima vteris, ego ſeruum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid inſequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi à me putas? vbi tuis commodis officio? quid tibi obſto? ſi ſpoliorum cauſa vis hominem occidere, ſpoliaſti. Quid quæris amplius? Si inimicitiarum, quæ ſunt tibi inimicitiæ cum eo, cuius antea prædia poſſediſti, quam ipſum cognoſti? Sin metuis, ab eóne aliquid metuis, quem vides ipſum ab ſeſe tam atrocem iniuriam propulſare non poſſe? Sin, quòd bona, quæ Roſcij fuerunt, tua facta ſunt, idcirco hunc illius filium ſtudes perdere: nónne oſtendis, id te vereri, quod præter ceteros tu metuere non debeas, nequando liberis proſcriptorum bona patria reddantur? ‖ Facis iniuriam, Chryſogone, ſi maiorem ſpem emtionis tuæ in huius exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sylla geſſit. Quòd ſi tibi cauſa nulla eſt, cur hunc miſerum tanta calamitate affici velis, ſi tibi omnia ſua, præter animam, tradidit, nec ſibi quidquam paternum, ne monumenti quidem cauſa, reſeruauit: per deos immortaleis, quæ iſta tanta crudelitas eſt? quæ tam fera, immaniſque natura? quis vnquam prædo fuit tam nefarius: quis pirata tam barbarus, vt cùm integram prædam ſine ſanguine habere poſſet, cruenta ſpolia detrahere mallet? ‖ Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil poſſe, nihil vnquam contra rem tuam cogitaſſe: & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odiſſe debes, neque quidquam habere iam reliqui vides, quod ei detrahere poſſis: niſi hoc indignum putas, quod veſtitum ſedere in iudicio vides, quem tu è patrimonio, tãquam è naufragio, nudum expuliſti. Quaſi verò neſcias, hunc & ali, & ve-

stiri à Cæcilia, Balearis filia, nepotis soro-re, spectatissima fæmina, quę cùm patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet: tamen cùm esset mulier, virtute perfecit, vt, quanto honore ex ipsa illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet. 148 || An quòd diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris eius hospitiis, & gratia, vellent omnes huius hospites adesse, & auderent liberè defendere: satis copiosè defenderetur. sin autem pro magnitudine iniuriæ, próque eo, quod summa reip. in huius periculo tentatur, hæc omnes vindicarent: consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sanè vt molestè ferre aduersarii debeant, neque vt se potentia superari putent. 149 || Quæ domi gerenda sunt, ea per Cæciliam transiguntur. fori, iudiciíque rationem Messala, vt videtis, iudices, suscepit. qui si iam satis ætatis, atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. quoniam ad dicendum impedimento est ætas, & pudor, qui ornat ætatem: causam mihi tradidit, quem sua causa cupere, ac debere intelligebat. ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, vt Sex. Roscii vita, erepta de manibus sectorum, sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima ciuitatis in armis fuit: hæc acta res est, vt nobiles restituerentur in ciuitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis, qui caput innocentis defenderent, qui iniurię resisterent: qui, quantum possent, in salute alterius, quàm in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent, & respublica ex illis, & ipsi ex inuidia minus laborarent. 150 || Verùm si à Chrysogono, iudices, non impetramus, vt pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat: si ille adduci non potest, vt cùm ademerit nobis omnia, quæ nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis est, eripere cupiat, si non satis habet auaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit: vnum perfugium, iudices, vna spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quæ reip. vestra pristina bonitas, & misericordia, quæ si manet: salui etiam nunc esse possumus. sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in repu. versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profectò non potest) duriores, acerbioresque reddidit: actum est, iudices: inter feras satius est ætatem degere, quàm in hac tanta immanitate versari. 151 || Ad eámne rem vos reseruati estis? ad eámne rem delecti, vt eos condemnaretis, A quos sectores, ac sicarij iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cùm prælium committunt, vt in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex acie fugerint, de improuiso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emtores, vos hîc, taleis viros, sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, iudices, vt hoc, quod maiores consilium publicum vocari voluerunt, præsidium sectorum existimetur. 152 || An verò, iudices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi vt proscriptorum liberi quauis ratione tollantur, & eius rei initium in vestro iureiurando, atque in Sex. Roscii periculo quæri? Dubium est, ad quem maleficium pertineat, cùm videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundémque accusatorem hoc tempore: ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modò culpa nulla, sed ne suspi- B cio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt? 153 || Quòd si id vos suscipitis, & eadem in re operam vestram profitemini, si idcircò sedetis, vt ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cauete, per deos immortaleis, iudices, ne noua, & multò crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, nequid acriùs, quàm more maiorum comparatum est, publico consilio factum videretur. Hanc vero, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio à vobis reiicitis, & aspernamini, videte, per deos immortaleis, quem in locum rempu. peruenturam putetis. 154 || Homines sapienteis, & ista auctoritate, & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maximè resp. laborat, iis ma- C ximè mederi conuenit. Vestrum nemo est, quin intelligat, populum R. qui quondam in hosteis lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex ciuitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac rep. versari: quæ non modò id habet in se mali, quòd tot ciueis atrocissimè sustulit, verùm etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cùm omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Nihil videtur deesse.

PRO Q. ROSCIO COMOEDO

ORATIO.

MVLTA, QVAE DESVNT, A QVAERENDA.

2 malitiam naturæ, crederetur. Is scilicet vir optimus, & singulari fide præditus, qui suo iudicio, tabulis suis, testibus vti conatur. Solent ferè dicere qui per tabulas hominis honesti pecuniam expensam tulerunt. Egóne talem virum corrumpere potui, vt mea causa falsum in codicem referret? Exspecto, quàm mox Chærea hac oratione vtatur: Egóne hac manum, plenam perfidiæ, & hos digitos meos impellere potui, vt falsum perscriberem nomen? Quòd si ille suas proferet tabulas: proferet suas quoque Roscius. erit in illius tabulis hoc nomen: at in huius non erit. ‖ Cur potius illius, quā huius, crederetur? Scripsisset ille, si non iussu huius expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferre iussisset? Nam, quemadmodum turpe est scribere, quod non debeatur: sic improbum est, non referre, quod debeas. æque enim tabulæ condemnantur eius, qui verum non retulit: & eius, qui falsum perscripsit. Sed ego copia, & facultate causæ confisus, vide quò progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti, & expensi profert suas, in suam rem, suo arbitratu scriptas: quo minus secundum illum iudi3cetis, non recuso. ‖ Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, vt quodcumque retulisset, id ratum haberet, ratum habebit Roscius, profer. quod tibi fuerit persuasum, huic erit persuasum, quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paulo antè à M. Perpenna, P. Saturi, tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Chæreæ solius flagitamus, &, quo minus secundùm eas lis detur, non recu4samus. ‖ Quid ita non profers? non conficit tabulas? immò diligentissimè. Non refert parua nomina in codices? immò omneis summas. Leue, & tenue hoc nomen LLS. CCCIↃↃↃ sunt. quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria iacet? quomodo LLS. CCCIↃↃↃ. in codice accepti & expensi non sunt? Prò dii immortales: essẽne quẽquam tanta audacia prędituũ, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem iniuratus referre noluit, id iurare in litẽ non dubitet? quod sibi probare non possit, 5 id persuadere alteri conetur? ‖ Nimium citò ait me indignari de tabulis: non habere se hoc nomen in codice accepti, & expensi relatum confitetur: sed in aduersariis parere contendit. Vsque eone te diligis, & magnificè circũspicis, vt pecuniam non ex tuis tabulis, sed aduersariis petas? suum codicẽ testis loco recitare, arrogãtia est. suarum perscriptionum, & liturarum aduersaria proferre non amẽtia est? ‖ Quod si eandem vim, diligentiã, auctoritatémq; habent aduersaria, quam tabulæ: quid attinet codicem instituere? conscribere? ordinem conseruare? memoriæ tradere literarum vetustatem? Sed si, quòd aduersariis nihil credimus, idcircò codicem scribere instituimus: quod etiam apud omneis leue, & infirmũ est, id apud iudicem graue, & sanctum esse ducetur? ‖ Quid est, quòd negligenter scribamus aduersaria? quid est, quòd diligenter cõficiamus tabulas? qua de causa? Quia hæc sunt mẽstrua, illæ sunt æternæ: hæc delentur statim, illæ seruantur sanctè: hæc parui temporis memoriam, illę perpetuæ existimationis fidem & religionem amplectuntur: hæc sunt directa, illæ in ordinem confectæ. Itaque aduersaria in iudicium protulit nemo: codicem protulit, tabulas recitauit. Tu, C. Piso, tali, fide, virtute, grauitate, auctoritate ornatus, ex aduersariis pecuniam petere non auderes. ‖ Ego quæ clara sunt consuetudine, diutius dicere non debeo: illud verò, quod ad rem vehementer pertinet, quæro: quàm pridem hoc nomen, Fanni, in aduersaria retulisti? Erubescit: quid respondeat, nescit: quid fingat extemplò, non habet. Sunt duo menses iam, dices. Tamen in codicem acceptum & expensum referri debuit. Amplius sunt sex menses. Cur tamdiu iacet hoc nomen in aduersariis? Quid si tandem amplius triennium est? quomodo, cùm omnes, qui tabulas conficiant menstruas pene rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in aduersariis iacere pateris. ‖ Vtrùm cetera nomina in codicem accepti & expensi digesta habes, an non? Si non: quomodo tabulas conficis? si etiam: quamobrem, cùm cetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in aduersariis relinquebas? Nolebas sciri, debere tibi Roscium. Cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. Cur in aduersariis scriptum habebas? Sed hæc quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi à C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod conor: difficile est, quod polliceor. nisi eundem & aduersarium, & testem habuerit Roscius, nolo vincat. ‖ Pecunia tibi debebatur certa, quæ nunc petitur per iudicem, in qua legitimæ partis sponsio facta est. Hic tu si amplius LLS. nummo petisti, quàm tibi debitum est, causam perdidisti, propterea quòd aliud est iudicium, aliud est arbitrium. Iudicium est pecuniæ certæ: arbitriũ incertæ. Ad iudicium

hoc modo venimus, vt totam litem obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, vt neque nihil, neque tantum,
11 quantum postulauimus, consequamur. || Eius rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex. SI PETERET LLS. IↃↃↃ. DARI OP. Hic, nisi planum facit, LLS. IↃↃↃ. ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum, QVANTVM AEQVIVS, ET MELIVS, ID DARI. Ille tamen confitetur plus se petere, quàm debeatur: sed satis, superque habere dicit, quod sibi ab arbitrio tribuatur. Itaque
12 alter causæ confidit, alter diffidit. || Quæ cùm ita sint, quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis LLS. IↃↃↃ. de tuarum tabularum fide, compromissum feceris, arbitrum sumseris, quantum æquius & melius sit, dari, reprommittive, si pateres. Quis in hanc rem fuit arbiter? vtinam is quidem Romæ esset. Romæ est. Iam vtinam adesset in iudicio. Adest. Vtinam sederet in consilio C. Pisonis. Ipse C. Piso est. Eundémne tu arbitrum, & iudicem sumebas? eidem & infinitam largitionem remittebas, & in eundem in angustissimam formulam sponsionis concludebas? Quis vnquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? Nemo. Quantum enim æquius esset sibi dari petit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad iudicem ve-
13 nisti. || Ceteri cùm ad iudicem causam labefactari animaduertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus, qui cùm de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum sumsit: iudicauit, sibi pecuniam non deberi. Iam duæ partes causæ sunt confectæ, adnumerasse sese negat, expensum tulisse non dicit, cum tabulas non recitat. Reliquum est, vt stipulatum se esse dicat. præterea enim, quemadmodum certam pecuniam petere possit, non reperio. Stipulatus es? vbi? quo die? quo tempore? quo præsen-
14 te? quis spopondisse me dicit? nemo. || Hic ego si finem faciam dicendi, satis fidei & diligentiæ meæ, satis causæ & controuersiæ, satis formulis, & sponsioni, satis etiam iudici fecisse videar, cur secundum Roscium iudicari debeat. Pecunia petita est certa: cum tertia parte sponsio facta est. Hæc pecunia necesse est, aut data, aut expensa lata, aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur. expensam latam non esse, codices Fannii confirmant. stipulatam non esse taciturnitas
15 testium concedit. ||Quid ergo est? quòd & reus is est, cui & pecunia leuissima, & existimatio sanctissima fuit semper: & iudex est is quem nos non minus bene de nobis existimare, quàm secundum nos iudicare velimus: & aduocatio ea est, quam propter eximium splendorem, vt iudicem vnum vereri debeamus: perinde ac si in hanc formulam omnia iudicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa, & comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, hæc erit voluntaria: illa ad iudicē, hæc ad C. Pisonem: illa pro reo, hæc pro Roscio: illa victoria, hæc bonæ exi-
16 stimationis causa, comparata. || Pecuniam petis, Fanni, a Roscio. quam? dic audacter, & apertè. Vtrùm quæ tibi ex societate debeatur? an, quæ ex liberalitate huius promissa sit & ostentata? quorum alterum est grauius, & odiosius: alterum leuius & facilius. Quæ ex societate debeatur? Quid ais? Hoc iam neque leuiter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua enim sunt priuata iudicia summæ existimationis, & penè dicam capitis, tria hæc sunt fiduciæ, tutelæ, societatis. æquè enim perfidiosum & nefarium est, fidem frangere, quæ continet vitam, & pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit, & socium fallere, qui se in negotio coniunxit. || Quæ cùm ita sint, qui sit, qui socium fraudarit, & fefellerit, consideremus. dabit enim nobis iam tacitè vita acta in alterutram partem firmum & graue testimonium. Q. Roscius? Quid ais? nonne, vt ignis in aquam coniectus, continuò restinguitur, & refrigeratur: sic referuens falsum crimen in purissimam & castissimam vitam collatum, statim concidit & exstinguitur? Roscius socium fraudauit? Potest hoc homini huic hærere peccatum? qui medius fidius (audacter dico) plus fidei quàm artis: plus veritatis, quàm disciplinæ possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum, quàm histrionem esse arbitratur: qui ita dignissimus est scena propter artificium, vt dignissimus sit curia propter abstinentiam. || Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? ignotum hominem scilicet pluribus verbis commēdo. estne quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? éstne quisquam, qui tibi purior, prudentior, humanior, officiosior, liberaliorque videatur? Quid tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nónne, quotiescumque in causa in nomen huius incidisti, & toties hunc & virum bonum esse dixisti, & honoris causa appellasti? quod nemo nisi aut honestissimo, aut amicissimo facere consueuit. || Qua in re mihi ridiculè es visus esse inconstans, qui eundem & læderes, & laudares, & virum optimum, & hominem improbissimum esse diceres. eundem tu & honoris causa appellabas, & virum primarium esse dicebas, & socium fraudasse arguebas. Sed, vt opinor, laudem veritati tribuebas, crimen gratiæ concedebas: de hoc, vt existimabas prædicabas: Chæreæ arbitratu causam agebas. Fraudauit Roscius. Est hoc quidem auribus, animisque hominum absurdum. Quid si tandem aliquem timidum, dementem, diuitem, inertem nactus esset, qui experiri non posset? tamen incredibile esset. || Verumtamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chæream Roscius fraudauit. Oro, atque obsecro vos, qui nostis, vitam inter se vtriusque conferte: qui non nostis, faciem vtriusque considerate. nonne ipsum caput, & supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam, & clamitare calliditatē videntur? nonne *ab imis vnguibus vsque ad verticem summum* (si quam coniecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco capite, & superciliis semper est rasis, ne vllum pilum viri boni habere dicatur. cuius personam præclarè Roscius in scena tractare consueuit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam

Ballio

Ballionem illum, improbissimum & periurissimum lenonem cum agit, agit Chaream: persona illa lutulenta, impura, inuisa, in huius moribus natura, vitaque est expressa. Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude & malitia existimarit, nihil videtur: nisi forte, quod præclarè hunc imitari se in persona lenonis animaduertit. ‖ Quamobrem etiam, atque etiam considera, C. Piso, quis qué fraudasse dicatur. Roscius Fannium. Quid est hoc? probus improbum, pudens impudentem, periurum castus, callidum imperitus, liberalis auidum. Incredibile est, quemadmodum si Fannius Roscium fraudasse diceretur, vtrumque ex vtriusque persona verisimile videretur, & Fannium per malitiam fecisse, & Roscium per imprudentiam deceptum esse: sic cum Roscius Fannium fraudasse arguatur, vtrumque incredibile est, & Roscium quidquam per auaritiam appetisse, & Fannium quidquam per se bonitate amisisse. ‖ Principia sunt huiusmodi, spectemus reliqua L L S. IↃↃↃ. Qu. Roscius fraudauit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator, vt sibi videtur. Ait propter ipsa L L S. IↃↃↃ. Video: sed tamen cur ipsa L L S. IↃↃↃ. tam vehementer concupierit, quæro. Nam tibi, M. Perpenna, C. Piso, certè tanti non fuisset, vt socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerit, causam requiro. Egebat? Immò locuples erat. Debebat? Immò in suis nummis versabatur. Auarus erat? Immò etiam, antequàm locuples, semper liberalissimus, munificentissimusque fuit. ‖ Pro deum, hominúmque fidé, qui L L S. CCCIↃↃↃ. CCCIↃↃↃ. CCCIↃↃↃ quæstus facere noluit (nam certè L L S. CCCIↃↃↃ. CCCIↃↃↃ. CCCIↃↃↃ. merere & potuit, & debuit, si potest Dionysia L L S. CCCIↃↃↃ. CCCIↃↃↃ. merere) is per summam fraudem, & malitiá, & perfidiam, L L S. IↃↃↃ. appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc paruula: illa honesta, hæc sordida: iucunda, hæc acerba: illa propria, hæc in causa, & in iudicio collocata. Decem his annis proximis L L S. sexagies honestissimè consequi potuit: noluit. laborem quæstus recepit: quæstum laboris reiecit. populo R. adhuc seruire non destitit: sibi seruire iampridem destitit. ‖ Hoc tu vmquam, Fanni faceres? sed si hos quæstus recipere posses, non eodem tempore & gestum, & animam ageres? Dic nunc te ab Roscio L L S. IↃↃↃ circumscriptum esse, qui tantas, & tam infinitas pecunias, non propter inertiam laboris, sed propter magnificentiam liberalitatis repudiarit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certò scio? Fraudabat in te societate Roscius. Sunt iura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, nequis aut in genere iniuriæ, aut ratione actionis errare possit. expressæ sunt enim ex vniuscuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria, publicæ à prætore formulæ, ad quas priuata lis accommodatur. ‖ Quæ cum ita sint, cur non arbitrum pro socio adegeris Qu. Roscium, quæro. Formulam non noueras? Notissima erat. Iudicio graui experiri nolebas? Quid igitur? propter familiaritatem veterem? cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur insimulas? Propter magnitudinem criminis? Itáne verò? quem per arbitrum circumuenire non posses, cuius de ea re proprium erat iudicium, nunc per iudicem condemnabis, cuius de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut obiice, vbi licet agere: aut tacere noli, vbi non oportet. Tametsi iam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula vti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactionem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas? ‖ Dic nunc Roscium abs te petisse, vt familiarem suum sumeres arbitrum, non petijt. Dic pactionem fecisse, vt absolueretur. non pepigit. Quære, quare sit absolutus. quòd erat summa innocentia, & integritate. Quid enim factum est? venisti domum vltro Roscij: satisfecisti: quod temerè commisisses, in iudicium vt denuntiaret, rogasti, vt ignosceret, te affuturum negasti, debere tibi ex societate nihil, clamitasti. iudici hic denuntiauit, absolutus est. Tamen fraudis, ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne condemnaretur. Quid erat causæ, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta, furtum erat apertum. ‖ Cuius rei furtum factum erat. Exorditur magna cum exspectatione veteris histrionis exponere societatem. Panurgus inquit, fuit Fannii. is fuit ei cum Roscio communis. Hic primùm questus est non leuiter Saturius, communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannij. Largitus est scilicet homo liberalis, & dissolutus, & bonitate affluens Fannius Roscio? Sic puto. ‖ Quoniam ille hìc constitit paulisper, mihi quoque necesse est paulum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannij dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse cõtendo. Quid erat enim Fannii? corpus: Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat L L S. IↃↃↃ. ex qua parte erat Roscii, amplius erat L L S. CCCIↃↃↃ. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim æris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus L L S. CCCIↃↃↃ. ‖ O societatem captiosam, & indignam: vbi alter, L L S. IↃↃↃ. alter CCCIↃↃↃ. quod sit, in societatem affert: nisi idcirco moleste pateris, quòd L L S. IↃↃↃ. tu ex arca proferebas, L L S. CCCIↃↃↃ. ex disciplina, & artificio Roscius promebat. Quam enim rem, & exspectationem, quod studium, & quem fauorem secum in scenam attulit Panurgus? Quòd Roscii fuit discipulus. qui diligebant hunc, illi fauebant: qui admirabantur hunc, illum probabant, qui denique huius nomen audierant, illum eruditum, & perfectum existimabant. Sic est vulgus, ex veritate pauca, ex opinione multa æstimat. ‖ Quid sciret ille, perpauci animaduertebant. vbi didicisset, omnes quærebant: nihil ab hoc prauũ, & peruersum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tametsi artificio Roscium superaret, adspicere nemo posset, ne-

mo enim, sicut ex improbo patre probum fi-
lium nasci, sic ex pessimo histrione bonũ co-
mœdum fieri posse existimaret. Quia venie-
bat à Roscio, plus etiam scire, quàm sciebat,
videbatur. Quod item nuper in Erote comœ-
do vsu venit: qui posteaquam è scena non mo-
dò sibilis, sed etiam conuicio explodebatur:
sicut in aram, confugit in huius domum, di-
sciplinam, patrocinium, nomen. Itaque per-
breui tempore, qui ne in nouissimis quidem
erat histrionibus, ad primos peruenit comœ-
31 dos. || Quæ res extulit eum? Vna commen-
datio huius. qui tamen Panurgum illum, non
solùm vt Roscij discipulus fuisse diceretur,
domum recepit: sed etiam summo cum labo-
re? stomacho, miseriaque erudiit. Iam, quo
quisque est solertior, & ingeniosior, hoc do-
cet iracundiùs, & laboriosiùs. Quod enim ipse
celeriter arripuit, id cùm tarde percipi videt,
discruciatur. Paulò longiùs oratio mea pro-
uecta est hac de causa, vt conditionem socie-
32 tatis diligenter cognosceretis. || Quæ deinde
consecuta? Panurgum, inquit, hunc seruum
communem Qu. Flauius Tarquiniensis qui-
dam interfecit. in hanc rem, inquit, me co-
gnitorem dedisti. lite contestata iudicio da-
mni iniuria constituto, tu sine me cum Fla-
uio decidisti. Vtrùm pro dimidia parte: an
pro tota societate? planiùs dicam, vtrum pro
me, an pro me, & pro te? Pro me? potui: exẽ-
plo multorum licitum est: iure fecerunt mul-
ti: nihil in ea re tibi iniuriæ feci. pete tu tuũ,
exige, & aufer quod debetur. suam quisque
partem iuris possideat, & persequatur. At enim
tu tuum negotium gessisti bene. Gere & tu
tuum bene. Magno tuam dimidiam partem
decidisti. Magno & tu tuam partem decide.
L L S. C C C I Ɔ Ɔ Ɔ. tu abstulisti. Si sit hoc
verò: L L S. C C C I Ɔ Ɔ Ɔ. tu quoque aufer.
33 || Sed hanc decisionem Roscii, oratione, & o-
pinione augere licet: re, & veritate mediocrẽ,
& tenuem esse inuenietis. Accepit enim a-
grum temporibus iis, cùm iacerent pretia
prædiorum: qui ager neque villam habuit,
neque ex vlla parte fuit cultus, qui nunc mul-
tò pluris est, quàm tunc fuit. neque id est mi-
rum. tum enim propter reip. calamitates, o-
mnium possessiones erant incertæ: nunc, deum
immortalium benignitate, omnium fortunæ
sunt certæ. tum erat ager incultus sine tecto,
34 nunc est cultissimus cum optima villa. || Ve-
rumtamen, quoniam natura tam maleuolus
es, numquam ista te molestia, & cura libera-
bo. Præclarè suum negotium gessit Roscius:
fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te?
tuam partem dimidiam, quemadmodum vis,
decide. Vertit hic rationem: & id, quod pro-
bare non potest, fingere conatur. De tota re,
inquit, decidisti. Ergo huc vniuersa causa de-
ducitur, vtrùm Roscius cum Flauio de sua
parte, an de tota societate fecerit pactionem.
35 || Nam ego Roscium si quid communi nomine
tetigit, confiteor præstare debere societati.
Societatis, non suas liteis redemit, cùm fun-
dum à Flauio accepit. Quid ita? Satis non de-
dit, AMPLIVS A SE NEMINEM
PETITVRVM. Qui de sua parte deci-
dit, reliquis integram relinquit actionẽ. qui
pro sociis transigit: satisdat, neminem eorum
posteà petiturum. Quid ita? Flauio sibi caue-

A re non venit in mentem? nesciebat videlicet
Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Ne-
sciebat, Fannium Roscio esse socium? Præcla-
rè. nam iste cum eo litem contestatam habe-
bat. Cur igitur decidit, & non restipulatur:
NEMINEM AMPLIVS PETI-
TVRVM? cur de fundo decidit, & iudicio
non absoluitur? cur tam imperitè facit, vt
nec Roscium stipulatione alliget, neque à Fã-
nio iudicio se absoluat? || Est hoc primum 37
& ex conditione iuris, & ex consuetudine
cautionis, grauissimum, & firmissimum argu-
mentum: quod ego pluribus verbis amplecte-
rer, si non alia certiora, & clariora testimonia
in causa haberem. Et, ne fortè me hoc frustrà
pollicitum esse prædices: te, te, inquam, Fan-
ni, ab tuis subselliis contra te testem suscita-
bo. || Criminatio tua quæ est? Roscium cum
Flauio pro societate decidisse. Quo tempore?
B Abhinc annis xv. Defensio mea quæ est? Ro-
scium pro sua parte cum Flauio transegisse.
Repromittis tu abhinc triennium Roscio.
Quid? recita istam restipulationem clariùs.
Attende, quæso, Piso. Fannium inuitum, &
huc atque illuc tergiuersantem, testimonium
contra se dicere cogo. Quid enim restipula-
tio clamat? QVOD A FLAVIO AB-
STVLERO, PARTEM DIMI-
DIAM INDE ROSCIO ME SO-
LVTVRVM SPONDEO. Tua vox est, 38
Fanni. || Quid tu auferre potes à Flauio, si Fla-
uius nihil debet? Quid hic porrò nunc resti-
pulatur, quod iampridẽ ipse exegit? quid verò
Flauius tibi daturus est, qui Roscio omne,
quod debuit, dissoluit? cur in re tam veteri, in
negotio tã cõfecto, in societate dissoluta, no-
ua hæc restipulatio interponitur? Quis est hu-
ius restipulationis scriptor? testis? arbiter?
quis? tu Piso. Tu enim Q. Roscium pro operà,
pro labore, quòd cognitor fuisset, quòd vadi-
C monia obisset, rogasti, vt Fannio daret L L S.
C C C I Ɔ Ɔ Ɔ. hac conditione, vt, si quid il-
le exegisset à Flauio, partem eius dimidiam
Roscio dissolueret. Satisne ista restipulatio di-
cere tibi videtur apertè, Roscium pro se de- 39
cidisse? || At enim forsitan hoc tibi veniat in
mẽtem, repromisisse Fannium Roscio, si quid
à Flauio exegisset, eius partem dimidiam: sed
omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum
exactionis, sed initium repromissionis specta-
re debes? neque, si ille persequi noluit, non,
quod in se fuit, iudicauit, Roscium suas, non
societatis liteis redemisse? Quid si tandẽ pla-
num facio, post decisionem veterem Roscii,
post repromissionem recentem hanc Fannii,
L L S. C C C I Ɔ Ɔ Ɔ. Fannium à Q. Flauio,
Panurgi nomine, abstulisse? tamen diutius il-
ludere viri optimi existimationi, Q. Roscii, 40
audebit? || Paulò antè quærebam, id quod
vehementer ad rem pertinebat, qua de causa
D Flauius, cùm de tota lite faceret pactionem:
neque satis acciperet à Roscio, neq; e iudicio
absolueretur à Fannio. nunc verò (id quod
mirum, & incredibile est) requiro, quamobrẽ,
cùm de tota re decidisset cum Roscio, L L S.
C C C I Ɔ Ɔ Ɔ. separatim Fannio dissoluit.
Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire
cupio. vtrùm omnino Fanniũ à Flauio L L S.
C C C I Ɔ Ɔ Ɔ. nõ abstulisse? an alio nomine,
& alia de causa abstulisse? || Si alia de causa: 41
quæ

quæ ratio tibi cum eo intercesserat? nulla. A Addictus erat tibi? non. frustra tempus contero. Omnino, inquit, LLS. CCCIↃↃↃ. à Flauio non abstulit, neque Panurgi nomine, neq; cuiusquam. Si planū facio, post hanc recentē stipulationē Roscii, LLS. CCCIↃↃↃ. à Flauio te abstulisse: numquid causæ est, quin
42 ab iudicio abeas turpissimè victus? ‖ Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, vt opinor, hæc res in iudicium. Certè. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flauius. Quis iudex? Cluuius. Ex his vnus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his grauissimus? Sine controuersia, qui omnium iudicio comprobatus est iudex. Quem igitur ex his tribus à me testem spectabis? petitorem? Fannius est. contra se numquam testimonium dicet. Reum? Flauius est. Is iāpridem est mortuus. Si viueret, verba eius audiretis. Iudicem? Cluuius est. Quid is dicit? LLS. CCCIↃↃↃ. Panurgi nomine Flauiū Fannio dissoluisse. quem tu si ex censu spectas: eques Romanus est. si ex vita: homo clarissimus est. si ex te: iudicem sumsisti. si ex veritate: id,
43 quod scire potuit, & debuit, dixit. ‖ Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honesto, iudici tuo, credi oportere. Circumspicit, æstuat, negat nos Cluuii testimonium recitaturos. recitabimus. erras: inani, & tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii, & C. Luscii Ocreæ, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluuio audierunt. TESTIMONIVM T. MANILII, ET C. LVSCII OCREAE. Vtrum dicis, Luscio, & Manilio, an & Cluuio nō esse credendū? Planius, atq; apertius dicā. Vtrum Luscius, & Manilius nihil de LLS. CCCIↃↃↃ. ex Cluuio audierunt? an Cluuius falsum Luscio, & Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto & quieto sum animo: &, quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim, & C sanctissimis testimoniis virorum optimorum,
44 causa Roscii cōmunita est. ‖ Si iam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem iurisiurandi: responde. Manilio, & Luscio negas esse credendum? dic, aude. est tuæ contumaciæ, arrogantiæ, vitaq; vniuersæ vox. quid exspectas, quam mox ego Lusciūm, & Manilium dicam, ordine, esse senatores: ætate, grandeis natu: natura, sanctos, & religiosos: copiis rei familiaris, locupleteis, & pecuniosos? non faciam: nihil mihi detraham, cùm illis exactæ ætatis seueri[illegible] e fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea adolescentia indiget illorū bona existimatione, quam illorum seuerissi-
45 ma senectus desiderat meā laudem. ‖ Tibi verò, Piso, diu deliberandum, & concoquendum est, vtrum potius Chæreæ iniurato in sua lite, an Manilio & Luscio iuratis in alieno iudicio credas. Reliquum est, vt Cluuium falsum dixisse Luscio, & Manilio contendat. quod si D facit, qua impudentia est? eumne testem improbabit, quem iudicem probarit? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? eius testis ad iudicem fidem infirmabit, cuius propter fidem, & religionem iudicis, testeis comparabat? quem ego si ferrem iudicem, refugere nō
46 deberet: cum testem producam, reprehendere audebit? ‖ Dixit enim, inquit, iniuratus Luscio, & Manilio. Si diceret iuratus, crederes?

A At quid interest inter periurum, & mendacem? Qui mentiri solet, peierare consueuit. quem ego, vt mentiatur, inducere possum: vt peieret, exorare facilè potero, nam, qui semel à veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium, quàm ad mendacium perduci consueuit. Quis enim deprecatione deorum, non conscientiæ fide commouetur? Propterea quæ pœna ab diis immortalibus periuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurandum cōprehenditur, sed ex perfidia, & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci, & succensere consuerūt.
47 ‖ At ego ex contrario contendo. Leuior esset auctoritas Cluuii, si diceret iuratus, quàm nūc est, cùm dicit iniuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re iudex fuisset, testis esset: nunc omnibus inimicis necesse est castissimus, & constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familia-B ribus suis dicit. ‖ Dic nunc, si potes, si res, si
48 causa patitur, Cluuium esse mentitum. Mentitus est Cluuius? Ipsa mihi veritas manum iniecit, & paulisper consistere, & commorari cogit. Vnde hoc totum ductum, & conflatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus, & versutus. Hoc initio cogitare cœpit: Quoniam Fannius à me petit LLS. IↃↃↃ. petā à C. Cluuio, equite Ro. ornatissimo homine, vt mea causa mentiatur: dicat, decisionem factā esse, quę facta non est. LLS. CCCIↃↃↃ. à Flauio data esse Fannio, quæ data nō sunt. Est hoc principiū improbi animi, miseri in-
49 genii, nullius consilii. ‖ Quid deinde? posteaquàm se præclarè confirmauit, venit ad Cluuium: quem hominem? leuem? immò grauissimum. mobilem? immò constantissimū. familiarem? immò alienissimum. Hunc posteaquàm salutauit, rogare cœpit, blandè, & concinnè, C scilicet: Mentire mea causa: viris optimis, tuis familiaribus præsentibus: dic Flauium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil trāsegit: dic LLS. CCCIↃↃↃ. dedisse, qui assem nullū dedit. Quid ille? Ego verò cupidè, & libenter mentiar tua causa, &, siquando me vis peierare, vt paululùm tu cōpendii facias: paratū fore scito non fuit causa, cur tantum laborē caperes, & ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leue, transigere potuisti.
50 ‖ Prò deum, hominúmq; fidem! hoc aut Roscius vmquam à Cluuio petisset, si LLS. millies in iudicium haberet? Aut Cluuius Roscio petēti cōcessisset, si vniuersæ prædæ particeps esset? Vix medius fidius, tu Fanni, à Ballione, aut aliquo eius simili hoc postulare auderes, & impetrare posses, quòd cùm est veritate falsum, tū ratione quoque est incredibile. Obliuiscor enim, Roscium, & Cluuium, viros esse primarios: improbos tēporis causa esse fingo.
51 D ‖ Falsum subornauit testem Roscius Cluuium. cur tam serò? cur, cùm altera pensio soluenda esset, non tum, cùm prima? nā iam antea LLS. IↃↃↃ. dissoluerat. Deinde, si iā persuasū erat Cluuio, vt mētiretur: cur potius LLS. CCCIↃↃↃ. quàm CCCIↃↃↃ. CCCIↃↃↃ. CCCIↃↃↃ. data dixit Fānio à Flauio, cū ex restipulatione pars eius dimidia, Roscii esset? Iam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Rosciū petisse. Hoc cùm sentit Saturius esse apertum, resi-

ſtere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis, & inſidiarum in eodem veſtigio diuerticulum reperit. || Petiſſe, inquit. ſuam partem Roſcium à Flauio confiteor: vacuam, & integram reliquiſſe Fannii concedo: ſed, quod ſibi exegit, id commune ſocietatis factum eſſe contendo. Quo nihil captioſius, neque indignius poteſt dici. Quæro enim, potuerit ne Roſcius ex ſocietate ſuam partem petere, néc ne. Si non potuit, quemadmodum abſtulit? ſi potuit: quemadmodum non ſibi exegit? Nam quod ſibi petitur, certè alteri nõ exigitur. || An ita eſt? ſi, quod vniuerſæ ſocietatis fuiſſet, petiſſet: quod tum exactum eſſet, æqualiter omnes partirentur: nunc, cùm petierit, quod ſuæ partis eſſet: non, quod abſtulit, ſoli ſibi exegit? Quid intereſt inter eum, qui per ſe litigat, & qui cognitor eſt datus? Qui per ſe litem conteſtatur, ſibi ſoli petit. alteri nemo poteſt, niſi qui cognitor eſt factus. Itáne verò? cognitor ſi fuiſſet tuus, quod viciſſet iudicio, ferres tuum. ſuo nomine petiit: quod abſtulit, ſibi, non tibi exegit. || Quòd ſi quiſquam petere poteſt alteri, qui cognitor non eſt factus: quæro, quid ita, cum Panurgus eſſet interfectus, & lis conteſtata cum Flauio damni iniuria eſſet, tu in eam litem cognitor Roſcii ſis factus: cùm præſertim ex tua oratione, quodcumque tibi peteres: quodcumque tibi exigeres, id in ſocietatem recideret. Quòd ſi ad Roſcium nihil perueniret, quod tu à Flauio abſtuliſſes, niſi te in ſuam litem dediſſet cognitorem: ad te peruenire nihil debet, quod Roſcius pro ſua parte exegit: quoniam tuus cognitor non eſt factus. || Quid enim huic reſpondere poteris, Fanni, ſi cùm de ſua parte Roſcius tranſegit cum Flauio, actionem tibi tuam reliquit? an non? Si non reliquit, quemadmodum HS. cccIↃↃↃ. ab eo poſtea exegiſti? ſi reliquit, quid ab hoc petis, quod per te perſequi, & petere debes? Simillima enim, & maximè gemina ſocietas hereditatis eſt. Quemadmodum ſocius in ſocietate habet partem: ſic heres in hereditate habet partem. vt heres ſibi ſoli, non coheredibus petit: ſic ſocius ſibi ſoli, non ſociis petit. & quemamodum vterque pro ſua parte petit, ſic pro ſua parte diſſoluit: heres ex ſua parte, qua hereditatem adiit: ſocius ex ea, qua ſocietatem coiit. || Quemadmodum ſuã partem Roſcius ſuo nomine condonare potuit Flauio, vt eam tu non peteres: ſic, cum exegit ſuam partem, & tibi integram petitionem reliquit: tecum partiri non debet: niſi forte tu peruerſo more, quod huius eſt, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perſtat in ſententia Saturius: quodcumque ſibi petat ſocius, id ſocietatis fieri. Quod ſi ita eſt: qua, malum, ſtultitia fuit? Roſcius, qui ex iuriſperitorum conſilio, & auctoritate reſtipularetur à Fannio diligenter, vt, quod is exegiſſet à Flauio, dimidiam partem ſibi diſſolueret: ſiquidem ſine cautione, & repromiſſione, nihilominus id Fannius ſocietati, hoc eſt, Roſcio debebat?

Deſiderantur non pauca.

M. TVLLII CICERONIS IN Q. CÆCILIVM ORATIO, DE ACCVSATORE IN C. Verrem conſtituendo: quæ diuinatio dicitur. Seu Accuſationis in C. Verrem liber primus.

ORATIO.

SIQVIS veſtrùm, iudices, aut eorum, qui adſunt, fortè miratur, me, qui tot annos in cauſis, iudiciiſque publicis ita ſim verſatus, vt defenderim multos, læſerim neminem: ſubito nunc mutata voluntate ad accuſandum deſcendere: is ſi mei conſilii cauſam, rationemque cognouerit, vnà, & id, quod facio, probabit, & in hac cauſa profectò neminem præponendum mihi actorem putabit. || Cùm quæſtor in Sicilia fuiſſem, iudices: itaque ex ea prouincia deceſſiſſem, vt Siculis omnibus iucundam, diuturnámque memoriam quæſturæ, nominiſque mei

mei relinquerem: factum est, vti cùm summũ in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati, cuncti ad me publicè sæpe venerunt, vt suarum fortunarum omnium causam, defensionémque susciperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse dicebant, siquod tempus accidisset, quo tempore aliquid à me requirerent: commodis eorum me non de-

3 futurum. || Venisse tempus aiebant, non iam vt commoda sua, sed vt vitã, salutémque totius prouinciæ defenderem: sese iam ne deos quidem in suis vrbibus, ad quos confugerent, habere: quòd eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, auaritia in rapinis, superbia in cõtumeliis efficere potuisset, eas omneis sese hoc vno prætore per triennium pertulisse: rogare, & orare, ne illos supplices aspernarer, quos, me incolumi, nemini supplices esse

4 oporteret. || Tuli grauiter, & acerbè, iudices, in eum me locum adduci, vt aut eos homines spes falleret, qui opem à me, atque auxilium expectassent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, eos habere actorem Qu. Cæcilium, qui præsertim quæstor in eadem prouincia post me quæstorem fuisset: Quo ego adiumento sperabam hanc à me posse molestiam dimoueri: idem id mihi erat aduersarium maximè. nam illi multo mihi hoc faciliùs remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quæstor

5 non fuisset. || Adductus sum iudices officio fide, misericordia multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutóque maiorum, vt onus hoc laboris, atque officii, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, iudices, consolatur, quòd res quæ videtur esse accusatio mea, non potiùs accusatio, quàm defensio est existimanda. Defendo enim multos mortaleis, multas ciuitates, prouinciam Siciliam totam. Quamobrem quia mihi vnus est accusandus, propemodum manere in instituto meo video me, & non omnino à defendendis hominibus, subleuan-

6 disque discedere. || Quòd si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam grauem non haberem: si aut hoc à me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet: & hoc, quod facio, me reip. causa facere profiterer, vt homo singulari cupiditate, audacia, scelere præditus, cuius furta, atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaia, Asia, Cilicia, Pamphilia, Romæ denique ante oculos omnium maxima, turpissimáque nossemus, me agente in iudicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum, aut consilium posset repre-

7 hendere? || Quid est, pro deûm, hominúmque fidem, in quo ego reip. plus hoc tẽpore prodesse possim? Quid est, quod aut populo Ro. gratius esse debet, aut sociis, exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti, fortunisque omnium magis accõmodatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus euersæ prouinciæ: socij, stipendiariique populi Rom. afflicti, miseri, iam non salutis spem, sed solatium exi-

8 tij quærunt. || Qui iudicia manere apud ordinem senatorium volunt, quæruntur accusatores se idoneos non habere. qui accusare possunt, iudiciorum seueritatem desiderant. Populus Rom. interea, tametsi multis incommodis, difficultatibúsque affectus est, tamen nihil æquè in rep. atque illam veterem iudiciorum vim, grauitatémque requirit. Iudiciorum desiderio tribunitia potestas efflagitata est: iudiciorum lenitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur: iudicum culpa, atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur: id iam populare,

9 atque plausibile factum est. || In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Rom. quotidiana querimonia, iudiciorũ infamia, totius ordinis offensione, cùm hoc vnum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, vt homines idonei, atque integri causam reip. legúmque susciperent: fateor, me salutis omnium causa, ad eam partem accessisse reip. subleuandæ, quæ maximè la-

10 boraret. || Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstraui, dicendum necessario est de contentione nostra, vt in constituendo accusatore, quod sequi possitis, habeatis. Ego sic intelligo, iudices: cùm de pecuniis repetundis nomen cuiuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimùm delatio detur, hæc duo in primis spectari oportere: quem maximè velint actorem esse ij, quibus factæ esse dicantur iniuriæ: & quem maximè velit is, qui

11 eas iniurias fecisse arguatur. || In hac causa, iudices, tametsi vtrumque esse arbitror perspicuum, tamen de vtroque dicam, & de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus iniuriæ factæ sunt: quorum causa iudicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam prouinciam, C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum ciuitates vastasse, domos exinanisse, fana spolitasse dicitur. Adsunt: quæruntur Siculi vniuersi: ad meam fidem, quam habent spectatam iam, & cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me à vobis, atque à populi R. legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum, me vltorem iniuriarum, me cognitorem iuris sui, me

12 actorem causæ totius esse voluerunt. || Vtrùm, Q. Cæcili hoc dicis, me non Siculorum rogatu ad causam accedere: an optimorum, fidelissimorúmque sociorum voluntatem apud hos grauem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas maximè existimari vult, Siculos hoc à me non petisse: primùm causam inimici tui subleuabis, de quo non præiudicium, sed planè iudicium iam factum putatur, quòd ita percrebruit. Siculos omnes actorem suæ

13 causæ contra illius iniurias quæsisse. || Hoc si tu inimicus eius factum negabis quod ipse, cui maximè hæc res obstat, negare non audet: videto, ne nimiùm familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes, viri clarissimi nostræ ciuitatis, quos om-

nes à me nominari non est necesse: eos qui
adsunt, appellabo: quos si mentirer, testeis
esse impudentiæ meæ minimè vellem. Scit
is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quẽ
adesse video Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide, atque præsidio Siculi maxime nitũtur, quod omnino Marcellorum nomini tota
14 illa prouincia adiuncta est. || Hi sciunt, hoc
non modò à me petitum esse, sed ita sæpe, &
ita vehementer esse petitum, vt aut causa mihi suscipienda fuerit aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testib.
vtor, quasi res dubia, aut obscura sit? Adsunt homines ex tota prouincia nobilissimi,
qui præsentes vos orant, atque obsecrant iudices, vt in actore causæ suæ deligendo vestrum iudicium à suo iudicio ne discrepet.
Omnium ciuitatum totius Siciliæ legationes
adsunt præter duas ciuitates: quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his ciuitatibus C. Verri
15 communicata sunt. || At enim cur à me potissimùm hoc præsidium petierunt? Si esset dubium, petissent à me præsidium, necne, dicerem, cur petissent. Nunc verò, cùm id ita perspicuum sit, vt oculis iudicare possitis: nescio
cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi obiiciatur, me potissimùm esse delectum.
16 || Verùm id mihi non sumo, iudices, & hoc
non modò in oratione mea non pono, sed ne
in opinione quidem cuiusquã relinquo, me
omnibus patronis esse præpositum. Non ita
est: sed vniuscuiusque temporis, valetudinis,
facultatis ad agendum, ducta ratio est. Mea
fuit semper hæc in hac re voluntas, & sententia, quemuis vt hoc mallem de iis, qui essent
idonei, suscipere, quàm me: me vt mallent,
17 quàm neminem. || Reliquum est iam, vt illud
quæramus, cùm hos constat, Siculos à me
petisse id: ecquid hanc rem apud vos, animosque vestros valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in suo iure repetũdo socii populi R. supplices vestri, habere debeant. De
quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repe-
18 tundis, sociorũ causa constituta sit. || Nã ciuibus cũ sunt ereptæ pecuniæ, ciuili fere actione, & priuato iure repetuntur. Hæc lex, socialis est: hoc ius, nationum exterarum est: hanc
habent arcem minùs aliquanto quidem nunc
munitam, quàm antea: verumtamen, siqua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est: cuius
legis non modò à populo R. sed etiam ab vltimis nationibus iampridem seueri custodes
19 requiruntur. || Quis ergo est, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum
causa lex sit constituta? Sicilia tota, si vna voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod
argenti, quod ornamentorum in meis vrbibus, sedibus, delubris: quod in vnaquaque
re beneficio senatus, populique R. iuris habui, id mihi tu C. Verres, eripuisti, atque abstulisti: quo nomine abs te sestertium millies
ex lege repeto. Si vniuersa, vt dixi, prouincia
loqui posset, hac voce vteretur, quoniam id
non poterat, harum rerum actorem, quẽ ido-
20 neum esse arbitrata est, ipsa delegit. || In huiusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam, inuitis iis, quorum negotium est, accedere, aut adspirare audeat? Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent: te
non nouimus: nescimus qui sis: numquam te
antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas defendere, cuius fides est nobis cognita: nónne id dicerent, quod cuiuis probare deberent? nunc hoc dicunt: vtrumque se nosse:
alterum se cupere defensorem esse fortuna-
21 rum suarum: alterum planè nolle. || Cur nolint, etiamsi taceant, satis dicunt. verùm non
tacent. tamen his inuitissimis te offeres? tamẽ
in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potiùs, quam
abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle
sua causa, nec, si cupias, posse arbitratur? Cur
eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis, & iudicij seueritate positam, vi extorquere conatis? cur te
interponis, inuitissimis his, quibus maximè
lex consultum esse vult? cur de quibus in prouincia non optimè es meritus, eos nunc planè fortunis omnibus conaris euertere? cur
iis non modò persequendi iuris sui, sed etiam
22 deplorandæ calamitatis adimis potestatem?
|| Nam, te actore, quem eorum affuturum putas? quos intelligis, non vt per te alium, sed
vt per alium aliquem, te ipsum vlciscantur,
laborare? At enim solùm id est, vt me Siculi
maximè velint: alterum illud, credo, obscurũ
est, à quo Verres minimè se accusari velit.
Ecquis vmquam tam palàm de honore, tam
vehementer de salute sua contendit, quàm
ille, atque illius amici, vt ne hæc mihi delatio detur? Sunt multa, quæ Verres in me esse
arbitratur, quæ scit in te, Q. Cæcili, non esse:
quæ cuiusmodi in vtroque nostrûm sint, pau-
23 lò pòst commemorabo. || Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam
rem in me esse, quàm ille contemnat: nullam
in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille
defensor, & amicus eius tibi suffragatur, me
oppugnat: apertè ab iudicibus petit, vt tu
mihi anteponare: & ait, hoc se honestè, sine
vlla inuidia, ac sine vlla offensione cõtendere. Nõ. n. inquit, illud peto, quod soleo, cùm
vehementiùs contendi, impetrare, reus vt
absoluatur, non peto: sed vt ab hoc potiùs,
quàm ab illo accusetur, id peto. Da mihi
hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non inuidiosum quod cùm dederis, sine vllo tuo periculo, sine infamia illud
24 dederis, vt is absoluatur, cuius ego causa laboro. || Et ait idem, vt aliquis metus adiunctus sit ad gratiam: certos esse in consilio,
quibus ostendi tabellas velit. id esse perfacile. non enim singulos ferre sententias, sed
vniuersos constituere: ceratam vnicuique tabellam dari cera legitima, non illa infami ac
nefaria. Atque is non tam propter Verrem
laborat, quàm quòd eũ minimè res tota delectat. videt enim, si à pueris nobilibus, quos
adhuc elusit: si à quadruplatoribus, quos non
sine causa contemsit semper, ac pro nihilo
putauit, accusandi voluntas ad viros fortes,
25 spectatósque homines translata sit, se in iudiciis dominari non posse. || Huic ego homini
iam antè denuntio, si à me causam hanc vos
agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam, & ita tamen mutandam,
vt melio-

vt meliore & honestiore cõditione sit : quàm A qua ipse esse vult : vt imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum, & M. Antonium : qui nihil se arbitrarentur ad iudicia, causasque amicorum, præter fidem, & ingenium, afferre oportere. Nihil erit, quòd, me agente, arbitretur iudicium sine magno 26 multorum periculo posse corrumpi. || Ego in hoc iudicio mihi Siculorum causam receptam, populi R. susceptã esse arbitror : vt mihi non vnus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiuerunt : sed omnino omnis improbitas, id quod populus R. iamdiu flagitat, extinguenda, atque delenda sit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorũ spe relinquere, quàm in ora- 27 tione mea ponere. || Tu verò, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modò ceteris specimen aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti. In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare, atque eam B non modò in animis iudicum, sed etiam in oculis, conspectuque omnium exponere : sociorum salutem, commoda prouinciarum, vim legum, grauitatẽ iudiciorum defendere? Cognosce ex me, quoniã hoc primum tẽpus discẽdi nactus es, quàm multa esse oporteat in eo, qui alterũ accuset: ex quib. si vnũ aliquod in te cognoueris : ego iam tibi ipse istuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primum integritatem, atque innocentiam singularem. nihil est enim, quòd minùs ferendũ 28 sit, quàm rationem ab altero vitæ reposcere eũ, qui non possit suæ reddere. || Hic ego de te plura nõ dicam: vnũ illud credo omneis animaduertere, te adhuc à nullis, nisi ab Siculis, potuisse cognosci : Siculos hoc dicere, cùm eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad iudicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies. hos C patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem (vt est hominum genus nimis acutum, & suspiciosum) non te ex Sicilia literas in Verrẽ deportare velle arbitrantur : sed, cùm iisdẽ literis illius prætura, & tua quæstura consignata sit, asportare te vellle ex Sicilia literas 29 suspicantur. || Deinde accusatorem, firmum, verúmque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facilè intelligo esse non posse. Nec ea dico, quæ si dicam, tamen infirmare non possis: te antequàm de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cũ Verre : Potamonẽ, scribam, & familiarẽ tuum, retentũ esse à Verre in prouincia, cùm tu decederes : M. Cæcilium, fratrem tuũ, lectissimum, atque ornatissimum adolescentem, non modò non adesse, neque tecum tuas iniurias persequi : sed esse cũ Verre & cum illo familiarissimè, atque amicissimè viuere. Sunt & hæc, & alia in te falsi accusatoris signa permulta : quibus ego nunc nõ 30 vtor. hoc dico, te si maximè cupias, tamẽ ve- D rum accusatorem esse nõ posse. || Video enim, permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre eiusmodi est, vt ea in accusando attingere non audeas. Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, cùm frumentum sibi in cællam imperauisset, & cùm esset tritici modius L L S V. pro frumento in modios singulos, duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, iniuria non ferenda. ego hoc vno crimine illum condemnem necesse est. || Tu Cæ- 31 cili, quid facies? Vtrùm hoc tantum crimen prætermittes, an obiicies? si obiicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem prouincia, tu ipse fecisti? audebis ita accusare alterum, vt, quo minus tute condẽnere, recusare non possis? Sin prætermittes: qualis erit ista tua accusatio, quæ, domestici periculi metu, certissimi & maximi criminis non modò suspicionẽ, verùm etiam mentionẽ ipsam pertimescat? || Emtũ est ex S. C. frumẽ- 32 tum ab Siculis, prætore Verre, pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Graue est hoc crimen in Verrem, graue, me agente: te accusante, nullum. eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tu tractabas : ex qua, etiam si cuperet prætor, tamen, ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas erat. Huius quoque igitur criminis, te accusante, B mentio nulla fiet. Silebitur toto iudicio de maximis, & notissimis illius furtis, & iniuriis. Mihi crede, Cæcili, non potest in accusando socios verè defendere is, qui cum reo, criminum societate coniunctus est. || Mancipes à 33 ciuitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? Hoc Verre prætore factum est solùm? non: sed etiam quæstore Cæcilio. Quid igitur? daturus es huic crimini, quod & potuisti prohibere ne fieret, & debuisti? an totũ id relinques? Ergo id omnino Verres in iudicio suo non audiet, quod cùm faciebat, quemadmodum defensurus esset, non reperiebat. Atque ego hæc, quæ in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta: quo ille, vt istius, credo, animos, atque impetus retardaret, benignissimè cum quæ- 34 store suo communicauit. || Hæc tu scis ad me esse delata : quæ si velim proferre, facilè omnes intelligent, vobis inter vos non modò C voluntatem fuisse coniunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse diuisam. Quapropter si tibi iudicium postulas dari, quod tecum vnà fecerit, concedo, si id lege permittitur. sin autem de accusatione dicimus : concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quo minùs alterius peccato demonstrare possint. || Ac vide, quantum interfuturum sit in- 35 ter meam, tuámque accusationem. Ego etiam quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quòd te non prohibuerit, cùm summam ipse haberet potestatem : tu contrà, ne quæ ille quidem fecit, obiicies, ne qua ex parte coniunctus cum eo reperiare. Quid illa Cæcili? contemnendáne tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, præsertim tanta, nullo modo potest : aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, iudiciis, legibus, aut ratio, aut exercitatio? || Intelligo, quàm scopuloso, dif- 36 D ficilique in loco verser. nam cùm omnis arrogantia, odiosa est, tum illa ingenij, atque eloquentiæ, multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio, neque est quod possim dicere : neque, si esset, dicerem. aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est : aut, si id parum est: ego maius id commemorando facere non possum. || De te, Cæcili, iam mehercule hoc 37

extra hanc contentionem, certaménque nostrum familiariter tecum loquar. Tu ipse quẽ admodum existimes, vide etiam atque etiam: & tu te collige: & qui sis, & quid facere possis, considera. Putásne, te posse de maximis, acerbissimísque rebus, cùm causam sociorũ, fortunásque prouinciæ, ius populi R. grauitatémque iudicij, legúmque susceperis, tot res, tam graueis, tam varias, voce, memoria, consilio, ingenio, sustinere? 38 || Putásne, te posse, quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romę, quæ in Italia, quę in Achaia, Asia, Pamphyliáque patrarit, ea, quemadmodum locis, temporibúsque diuisa sunt, sic criminibus, & oratione distinguere? Putásne posse, id quod in eiusmodi reo maximè necessarium est, facere, vt quæ ille libidinosè, eque crudeliter fecerit, ea æquè acerba, & indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui senserũt? 39 || Magna sunt ea, quæ dico, mihi crede: noli hæc contemnere. dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solùm exponẽda, sed etiam grauiter, copiosèque agenda est: perficiendum est, si quid agere, aut perficere vis, vt homines te non solùm audiant, verum etiam libenter, studioséque audiant. In quo si te multùm natura adiuuaret: si optimis à pueritia disciplinis, atq; artibus studuisses, & in his elaborasses: si literas Græcas Athenis, non Lilybæi: Latinas Romæ, non in Sicilia, didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam exspectatam & diligentia consequi, & memoria complecti, & oratione expromere, & voce, & viribus sustinere. 40 || Fortasse dices, Quid? ergo hæc in te sunt omnia? vtinam quidem essent: verumtamen vt esse possent, magno studio mihi à pueritia est elaboratum. Quod si ego hæc, propter magnitudinem rerum, ac difficultatem, assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quàm longè tu te ad his rebus abesse arbitrare, quas non modò antea numquam cogitasti, sed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis, quæ, & quantæ sint, suspicari potes? 41 || Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro, iudiciísque ita verser, vt eiusdem ætatis aut nemo, aut pauci, plureis causas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis, laboribúsque consumam, quo paratior ad vsum forensem, promtiórque esse possim: tamen ita deos mihi velim propitios, vt, cùm illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solùm cõmoueor animo, sed etiam toto corpore perhorresco. 42 || Iam nunc mente, & cogitatione prospicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint: quantam exspectationem magnitudo iudicii sit allatura, quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura: quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura sit. Quæ cùm cogito, iam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum qui illi inimici, infensique sunt, & exspectatione omnium, & magnitudine rerum dignum eloqui possim. 43 || Tu horum nihil metuis: nihil cogitas, nihil laboras: & si quid ex vetere aliqua oratione, IOVEM EGO OPTIMVM MAXIMVM: AVT, VELLEM, SI FIERI POTVISSET, IVDICES: aut aliquid eiusmodi, ediscere potueris, præclarè te paratum in iudicium venturum arbitraris. Ac, si nemo tibi responsurus esset, tamẽ ipsam causam, vt ego arbitror, demonstrare non posses. 44 || Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, & ad dicendum paratissimo, futurum esse certamen: quicum modò disserendum, modò omni ratione pugnandum certandúmque sit? Cuius ego ingenium ita laudo, vt non pertimescam: ita probo, vt me ab eo delectari faciliùs, quàm decipi putem posse. Numquam ille me opprimet consilio: numquam vllo artificio peruertet. numquam ingenio me suo labefactare, atque infirmare conabitur. noui omneis hominis petitiones, rationésque dicendi sæpe in iisdem, sæpe in contrariis causis versati sumus. Ita contra me ille dicet, quamuis sit ingeniosus, vt nonnullum etiam de suo ingenio iudicium fieri arbitretur. 45 || Te verò, Cæcili, quemadmodum sit elusurus, quàm omni ratione iactaturus, videre iam videor: quoties ille tibi potestatem, optionémque facturus sit, vt eligas vtrum velis: factum esse, nécne: verum esse, an falsum: vtrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æstus, qui error, quæ tenebrę, dij immortales, erunt, homini minimè malo? Quid, cum accusationis tuæ membra diuidere cœperit, & in digitis suis singulas parteis causæ constituere? Quid, cùm vnum quodque transigere, expedire, absoluere? Ipse profectò metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris. 46 || Quid, cum commiserari, conqueri, & ex illius inuidia deonerare aliquid, & in te traiicere cœperit? commemorare quæstoris cum prætore necessitudinem constitutam? morem maiorum? sortis religionem? Poterísne eius orationis subire inuidiam? Vide modò: etiam atque etiam considera. mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modò verbis te obruat, sed gestu ipso, ac motu corporis perstringat aciem ingenii tui, téque ab institutis tuis, cogitationibúsque abducat. 47 || Atque huiusce rei iudicium iam continuo video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris: si ab isto libro: quem tibi magister ludi, nescio quis ex alienis orationibus compositum dedit, verbo vno discesseris: posse te & illi quoque iudicio non deesse, & causæ atque officio tuo satisfacere arbitrabor. sin mecum in hac prolusione nihil fueris: quem te in ipsa pugna, cum acerrimo aduersario fore putemus? Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis, & disertis. Est tamen hoc aliquid: tametsi non est satis. omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus & paratissimus esse debet. Verumtamen L. Apuleium esse video proximum subscriptorẽ, hominem non ætate, sed vsu forensi, atque exercitatione tironem. 48 || Deinde (vt opinor) habet Allienum, hunc tamen à subselliis: qui, quid in dicendo posset, numquam satis attendi. in clamando quidem video eum esse bene robustum, atque exercitatum. in hoc spes tuæ sunt omnes. hic, si tu eris actor cõstitutus, totũ iudiciũ sustinebit. Ac ne is quidẽ

taptum

tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi, & existimationi tuæ: & ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, vt tu tandem aliquid esse videare. Vt in actoribus Græcis fieri videmus sæpe illum, qui est secundarum, aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clariùs dicere, quàm ipse primarum, multum summittere, vt ille princeps quàm maximè excellat: sic faciet Allienus: tibi seruiet, tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quàm

49 potest. || Iam hoc considerate, cuiusmodi accusatores in tanto iudicio simus habituri: cùm & ipse Allienus ex ea facultate, siquam habet aliquantum detracturus sit: & Cæcilius tum denique se aliquid fururum putet, si Allienus minùs vehemens fuerit, & sibi primas in dicendo parteis concesserit. Quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege oratorum qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos de-

50 lationem dedissetis. || Ex quibus alienissimis hominibus, ita paratus venis, vt tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, vt ad ea, quæ dixerint, certo loco, aut singulatim vnicuique respondeam. Sic breuiter, quoniam non consultò, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi præteriēs, satisfaciam vniuersis. Tantane vobis inopia videor esse amicorum, vt mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autē tanta inopia reorū est, vt mihi causam præripere conemini potius, quā aliquos à colum-

51 na ænea vestri ordinis reos reperiatis? || Custodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero? qui non solùm, ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis breuissimè respondebo: non esse hos taleis viros commissuros, vt ad causam tantā, à me susceptā, mihi creditam, quisquā subscriptor, me inuito, adspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem

52 reformidat. || Verùm, vt ad te, Cæcili, redeam, quàm multa te deficiant, vides: quam multa sint in te, quæ reus nocens in accusatore suo cupiat esse profectò iam intelligis. Quid ad hæc dici potest? non enim quæro, quid dicturus sis. video mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tenet, qui si te rectè monere volet, suadebit tibi, vt hinc discedas, neque mihi verbū vllum respondeas. Quid enim dices? an id quod dictitas, iniuriam tibi fecisse Verrem? Arbitror. neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret iniurias, te illi v-

53 num eximium, cui consuleret, fuisse. || Sed ceteri Siculi vltorem suarum iniuriarum inuenerunt: tu, dum tuas iniurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, vt ceterorum quoque iniuriæ sint impunitæ, atque inultæ: & hoc te præterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit vlcisci. in quo vtrumque sit, eum superiorem esse, in quo alterum, in eo non, quod is velit, sed quid facere possit, quæri solere.

54 || Quod si ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maxima C. Verres iniuriam fecerit: vtrum tandem censes hos iudices grauiùs ferre oportere, te ab illo læsum, an prouinciam Siciliam esse vexatam, ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc grauius & esse, & ab omnibus ferri grauiùs oportere. Concede igitur, vt tibi anteponatur in accusando prouincia. nā prouincia accusat, cū is agit causam, quē sibi illa defensorem sui iuris, vltorē iniuriarum, actorē causæ totius

55 adoptauit. || At eam tibi C. Verres fecit iniuriā, quæ ceterorum quoq. animos posset alieno incommodo commouere. Minimè. nam id quoq. ad rem pertinere arbitror, qualis iniuria dicatur: quæ causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me. nam iste eam profectò, nisi plenè nihil sapit, numquam proferet. Agonis quædam est Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ: quæ mulier ante hunc quæstorem, copiosa planè, & locuples fuit. Ab hac præfectus Antonij quidam symphoniacos seruos abducebat per iniuriam, quibus se in classe vti velle dicebat. Tum illa, vt mos in Sicilia est omnium Venereorum, & eorum qui à Venere se liberauerunt, vt præfecto illi religionem Veneris, nomēnque obiiceret, dixit & se, & omnia

56 sua Veneris esse. || Vbi hoc quæstori Cæcilio, viro optimo, & homini æquissimo, nuntiatum est: vocari ad se Agonidem iubet: iudicium dat statim, si pateret, eam, se, & sua Veneris esse dixisse. iudicant recuperatores id, quod necesse erat. neque enim erat cuiquam dubiū, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorū mulieris mittit: ipsam Veneri in seruitutem adiudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione, retinere vult, fortunas omneis, libertatemque suam istius iniuria perdidit. Lilybæum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quæstorem suum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem adnumerare, & reddere.

57 || Est adhuc, id quod vos omneis admirari video, non Verres, sed Q. Mucius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? æquius ad leuandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæstoris libidinem coercendam? Summè hæc omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repentè è vestigio, ex homine, tamquam aliquo Circæo poculo, factus est Verres. redit ad se, atque ad mores suos. nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit quantulum visum est.

58 || Hîc tu si læsum te à Verre esse dices: patiar, & concedam si iniuriam tibi factam quæreris: defendam, & negabo. Denique de iniuria, quæ tibi facta sit, neminem nostrûm grauiorem vindicem esse oportet, quàm te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cū illo postea in gratiam redisti: si domi illius aliquoties fuisti: si ille apud te postea cenauit: vtrùm te perfidiosum, an præuaricatorē existimari mauis? video esse necesse alterutrū. Sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minus vtrum velis, eligas.

59 || Quod, si ne iniuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta sit, causa remanet? quid habes quod possis dicere, quamobrem non modò mihi, sed cuiquam anteponare? nisi fortè illud, quod dicturum te esse audio, quæstorem illius fuisse. Quæ causa grauis esset, si certares mecum, vter nostrûm illi amicior

esse deberet. In contentione suscipiendarum inimicitiarum, ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum iustam videri oportere. || Etenim, si plurimas à (60) tuo prætore iniurias accepisses: tamen eas ferendo, maiorem laudem, quàm vlciscendo mererere. cùm verò nullum illius in vita rectius factum sit, quàm id, quod tu iniuriã appellas: hi statuerant, hanc causam, quem ne in alio quidem probarent, in te iustam ad necessitudinem violandam videri? qui si summã iniuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quæstor eius fuisti, non potes eum sine vlla vituperatione accusare. si verò nulla tibi facta est iniuria, sine scelere cum accusare non potes. Quare cùm incertum sit de iniuria: quemquam horum esse putas, qui non malit, te sine vituperatione, quàm cum scelere, discedere? || (61) At vide, quid differat inter meam opinionem, ac tuam. Tu, cùm omnibus rebus inferior sis, hac vna in re mihi anteferri putas oportere, quòd quæstor illius fueris. ego, si superior omnibus rebus esses, hanc vnam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim à maioribus nostris accepimus, prætorem quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque iustiorem, neque grauiorem causam necessitudinis posse reperiri, quàm coniunctionem sortis, quàm prouinciæ, quàm officii quàm publici muneris societatem. || (62) Quamobrem si iure posses eum accusare, tamen, cùm is tibi parentis numero fuisset, id piè facere non posses. cùm verò neque iniuriam acceperis, & prætore tuo periculum crees: fatearis necesse est, te illi iniustum, impiúmque bellum inferre conari. Etenim ista quæstura ad eam rem valet, vt elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quãobrem, qui quæstor eius fueris, accuses: non, vt ob eam ipsam causam postulandum sit, vt tibi potissimùm accusatio detur. Neque ferè vmquam venit in contentionem de accusando, qui quæstor fuisset, quin repudiaretur.

(63) || Itaque neque L.Philoni in C.Seruilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L.Flaccũ, neque Cn. Pompeio in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatẽ repudiatus est: sed ne libido violandæ necessitudinis, auctoritate iudicum cõprobaretur. Atque ille Cn.Pompeius ita cum C. Iulio cõtendit, vt tu mecum. Quæstor enim Albucij fuerat, vt tu Verris. Iulius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quòd, vt hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus, ad causam accesserat. Semper hæc causa plurimùm valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute prouinciæ, pro exterarum nationũ commodis inimicitias suscipere: ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere. || (64) Etenim si probabilis est eorum causa, qui iniurias suas persequi volunt: qua in re dolori suo, non reipub. commodis seruiunt: quanto illa causa honestior est, quæ non solùm probabilis videri, sed etiã grata esse debet, nulla priuatim accepta iniuria, sociorũ, atque amicorum populi Rom. dolore, atque iniuriis commoueri? Nuper cùm in P.Gabinium vir fortissimus, & innocentissimus L. Piso delationẽ nominis postularet, & contrà Q^n.Cæcilius peteret: isque se veteres inimicitias iamdiu susceptas persequi diceret: cùm auctoritas, & dignitas Pisonis valebat plurimùm, tum illa erat causa iustissima, quòd eum sibi Achæi patronum adoptarant. || (65) Etenim cum lex ipsa de pecuniis repetundis, sociorum atque amicorum populi Rom. patrona comparata sit: iniquum est, non eum legis, iudiciique actorem idoneum maximè putari, quem actorem causæ suæ socij, defensorémque fortunarum suarum potissimùm esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet æquius? Vtra igitur est splendidior: vtra illustrior commemoratio? accusaui eum, cui quæstor fueram: quicum me sors, consuetudóque maiorum, quicum me deorum, hominúmque iudicium coniunxerat: an, accusaui rogatu sociorum, atque amicorum? delectus sum ab vniuersa prouincia, qui eius iura, fortunásque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quæstor fueris, quàm eum, cuius quæstor fueris, accusare? || (66) Clarissimi viri nostræ ciuitatis, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum, pulcherrimúmque ducebant, ab hospitibus, clientibúsque suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi Rom. ditionémque essent, iniurias propulsare, eorúmque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum, & prudentissimum, cum multis graueis inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat iniurias. || (67) Nuper Cn. Domitium scimus. Decimo Sillano diem dixisse propter vnius hominis Egritomari, paterni amici, atque hospitis iniurias. Neque enim magis animos hominum nocentium res vmquam vlla commouit, quàm hæc maiorum consuetudo, longo interuallo repetita, atque relata: sociorum querimoniæ delatæ ad hominem non inertissimum: susceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiáque sua posse defendere. || (68) Hoc timent homines: hoc laborant: hoc institui, atque adeò institutum referri, ac renouari molestè ferunt. putant fore, vti, si paulatim hæc consuetudo serpere, ac prodire cœperit: per homines honestissimos, virósque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges, iudiciáque administrentur. || (69) Cuius consuetudinis, atque instituti patres, maiorésque nostros non pœnitebat tum, cùm P.Lentulus, is, qui princeps senatus fuit, accusabat M.Aquillium, subscriptore C.Rutilio Rufo: aut cùm P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, postea quàm bis consul, & censor fuerat, L.Cottam in iudicium vocabat. Iure tum florebat populi Rom. nomen: iure auctoritas huius imperij, ciuitatísque maiestas, grauis habebatur. nemo mirabitur in Africano illo, quod in me nunc, homine paruis opibus, ac facultatibus prædito simulant sese mirari, cùm molestè ferant. || (70) Quid sibi iste vult? accusatorémne se existimari, qui antea defendere consueuerat: nunc præsertim, ea iam ætate, cùm ædilitatem petat? Ego verò & ætatis non modo meæ, sed multo etiam superioris, & honoris amplissimi puto esse, & accusare impro-

improbos : & miseros, calamitosósque defendere. Et profectò aut hoc remedium est ægrotæ, ac propè desperatæ reip. iudicijs que corruptis, ac contaminatis paucorum vitio, ac turpitudine, homines ad legum defensionem iudiciorúmque auctoritatem, quàm honestissimos, & integerrimos, diligentissimósque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profectò nulla vmquam medicina his tot 71 incommodis reperietur. ||Nulla salus reipub. maior est, quàm eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de fama sua, quàm illos, qui accusantur, de capite, ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ij diligentissimè, laboriosissiméque accusarunt, qui se ipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt. Quamobrem hoc statuere, iudices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla vmquam opinio fuerit, nulláque in hoc ipso iudicio exspectatio futura sit: qui neque vt antè collectam famam conseruet, neque vti B reliqui temporis spem confirmet, laborat: non nimis hanc causam seuerè, non nimis accuratè, non nimis diligenter acturum: habet enim nihil, quod in offensione deperdat. vt turpissimè, flagitiosissiméque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret. ||A nobis multos obsides habet populus Rom. 72 quos vt incolumeis cóseruare, tueri cófirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem, multo sudore, labore, vigilijsque collectam: vt, si in hac causa nostrum officium, ac diligentiam probauerimus, hæc, quæ dixi, retinere per pop. Rom. incolumia, ac salua possimus: si tantulum offensum, titubatúmque sit: vt ea, quæ singulatim, ac diu collecta sunt, vno tempore vniuersa perdamus. || Quapropter, 73 iudices, vestrum est deligere, quem existimetis facillimè posse magnitudinem causæ, ac iudicij sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Qu. Cæcilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Rom. ne tam honestam, tam seueram, diligentémque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini nostro placere arbitretur, prouidete.

A. ACCVSATIONIS IN C. VERREM LIBER SECVNDVS

seu actio prima.

Oratio quinta.

1 QVOD erat optandum maximè, iudices, &, quod vnum ad inuidiam vestri ordinis, infamiámq. iudiciorũ sedandam, maximè pertinebat: id non humano consilio, sed propè diuinitus datũ, atque oblatum vobis summo reip. tẽpore videtur. Inueterauit enim iam opinio perniciosa reip. nobisque periculosa: quæ non modo Romæ, sed & apud exteras C nationes, omnium sermone percrebuit, his iudiciis, quæ nunc sint, pecuniosum hominem, quamuis sit nocens, neminem posse damnari. 2 ||Nunc in ipso discrimine ordinis, iudiciorum nostrorũ, cùm sint parati, qui contentionib. & legib. hanc inuidiam senatus inflãmare conentur, reus in iudiciũ adductus est, C. Verres, homo vita atq. factis, omnium iã opinione damnatus: pecuniæ magnitudine: sua spe ac prædicatione, absolutus. Huic ego causæ, iudices, cum summa voluntate, & exspectatione pop. Ro. actor accessi, nõ vt augerẽ inuidiã ordinis, sed vt infamiæ communi succurrerẽ. adduxi.n. hominẽ, in quo reconciliare existimationẽ iudiciorũ amissam, redire in gratiã cum pop. R. satisfacere exteris nationib. possetis. depeculatorem ærarij, vexatorẽ Asiæ, atq. Pãphiliæ, prædonẽ iuris vrbani, labẽ atq. perniciẽ prouinciæ Siciliæ. ||De 3 quo si vos seuerè religioséq. iudicaueritis: auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit. sin istius ingentes diuitiæ iudiciorum religionem veritatémque perfregerint: ego hoc tamen assequar, vt iudicium potius reip. quàm aut reus iudicibus, aut accusator reo defuisse videatur. Equidem, vt de me confitear, iudices, cùm multæ mihi à C. Verre insidiæ terra, marique factæ sunt, quas partim mea diligentia deuitarim, partim amicorum studio, officióq. repulerim: nunquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, vt nunc in ipso iudicio. ||Neque 4 tantum me exspectatio accusationis meæ, concursúsque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissimè perturbor, cõmouet, quantum istius insidiæ nefariæ, quas vno tempore mihi, vobis, M. Glabrioni prætori, socijs exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur. qui ita dictitat, iis esse metuendũ, qui, quod ipsis solis satis esset, surri-

puissent: se tantum eripuisse, vt id multis satis esse possit. *nihil esse tam sanctum, quod non violari: nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit.* ||Quòd si, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo: fortasse aliqua in re, nos aliquando fefellisset. verùm hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili eius audacia singularis stultitia coniuncta est. Nam vt apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi iudicij perspicua sua consilia, conatúsque omnibus fecit. Semel ait se in vita pertimuisse: tum, cùm primùm reus à me factus sit: quòd, cùm è prouincia recens esset, inuidiáque & infamia non recenti, sed vetere, ac diuturna flagraret, tum ad iudicium corrumpendum tempus alienum offenderet. || Itaque cùm ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulauissem, inuênit iste qui sibi in Achaiá biduo breuiorem diem postularet: non vt is idem conficeret diligentia, & industria sua, quod ego meo labore, & vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor, ne Brundusium quidem peruênit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obij, vt omnium populorum, priuatorúmque literas, iniuriásque cognoscerem: vt perspicuum cuiuis esse posset, hominem ab isto quæsitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsidêret. ||Nunc homo audacissimus, atque amentissimus hoc cogitat. intelligit, me ita paratum, atque instructum in iudicium venire, vt non modò in auribus vestris, sed in oculis omnium, sua furta, atque flagitia defixurus sim. Videt, senatores multos esse testeis audaciæ suæ: videt, multos equites Romanos, frequenteis prætereà ciueis, atque socios, quibus ipse insigneis iniurias fecerit. videt etiam tot tam graueis ab amicissimis ciuitatibus legationes cum publicis auctoritatibus, cõuenisse. ||Quæ cùm ita sint, vsque eo de omnibus bonis malè existimat vsque eo senatoria iudicia, perdita, profligatáque esse arbitratur, vt hoc palàm dictitet, non sine causa se cupidum pecuniæ fuisse, quoniam pecunia in tantum præsidium experiatur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) tempus ipsum emisse iudicij sui, quo cetera faciliùs emere postea posset: vt, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis deuitaret. ||Quòd si non modò in causa, verùm in aliquo honesto præsidio, aut in alicuius eloquentia, aut gratia spem aliquam collocasset: profectò non hæc omnia colligeret, atque aucuparetur: non vsque eò despiceret, contemneretque ordinem senatorium, vt arbitratu eius deligeretur ex senatu, qui reus fieret: qui, dum hîc, quæ opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret. ||Quibus ego rebus quid iste speret, & quò animum intendat, facilè perspicio. Quamobrê verò se confidat aliquid perficere posse, hoc Glabrione prætore, & hoc cõsilio, intelligere non possum. Vnum illud intelligo, quod populus Rom. in reiectione iudicum iudicauit, ea spe istum fuisse præditum, vt omnem rationem salutis in pecunia constitueret hoc erepto præsidio, vt nullam sibi rem adiumento fore arbitraretur. Etenim quod est ingenium tantum: quæ tanta facultas dicendi, & copia, quæ istius vitam, tot vitiis, flagitiísque conuictam, iampridem omnium voluntate iudicióque damnatam, aliqua ex parte possit defendere? ||Cuius vt adolescentiæ maculas, ignominiásque prætercam: quæstura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum à quæstore suo pecunia publica? nudatum, & proditum consulem? desertum exercitum? relictam prouinciam? sortis necessitudinem, religionémque violatam? Cuius legatio exitium fuit Asiæ totius, & Pamphyliæ. quibus in prouinciis multas domos, plurimas vrbeis, omnia fana depeculatus est, cùm in Cn. Dolabellam suum scelus illud pristinum renouauit, & instaurauit quæstorium: cùm eum, cui legatus, & pro qua quæstore fuisset, & in inuidiam suis maleficiis adduxit, & in ipsis periculis non solùm deseruit, sed etiam oppugnauit, ac prodidit. ||Cuius prætura vrbana, ædium sacrarum fuit, publicorúmque operum depopulatio: simul in iure dicendo, bonorum, possessionúmque, contra omnium instituta, addictio, & condonatio. Iam verò omnium vitiorum suorum plurima, & maxima constituit monumenta, & indicia in prouincia Sicilia: quam iste per triennium ita vastauit, vexauit, ac perdidit, vt ea restitui in antiquum statum nullomodo possint: vix autem per multos annos, innocentésque prætorês aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur. ||Hoc prætore Siculi neque suas leges, neque nostra senatusconsulta, neque communia iura tenuerunt. tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis auarissimi, & libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit, aut satietati superfuit. Nulla res per triennium, nisi ad nutum istius, iudicata est: nulla res tam patria cuiusquam atque auita fuit, quæ non ab eo, imperio istius abiudicaretur. Innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis, nouo nefarióque instituto coactæ: socij fidelissimi in hostium numero existimati: ciues R. seruilem in modum cruciati, & necati: homines nocentissimi propter pecunias iudicio liberati: honestissimi, atque integerrimi absentes rei facti, indicta causa damnati, & eiecti: portus munitissimi: maximæ, tutissimæque vrbes, piratis, prædonibúsque patefactæ: nautæ militésque Siculorum, socij nostri, atque amici, fame necati: classes optimæ, atque opportunissimæ cum magna ignominia populi Romani amissæ, & perditæ. ||Idem iste prætor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quæ illi ornamento vrbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quæ victores ciuitatibus Siculis, aut dederunt, aut reddiderunt, spoliauit, nudauit que omnia. Neque hoc solùm in statuis, ornamentísque publicis fecit: sed etiam delubra omnia sanctissimis religionibus consecrata depopulatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulò magis affabre, atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris verò, & flagitiis nefarias eius libidines commemorare, pudore deterreor. simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus, liberos, coniugésque suas, integras ab istius petulantia conseruare non licitum est. ||At enim hæc ita commissa sunt ab isto, vt non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quid facta quoque eius nefaria commemorare possit: vt mihi magis timendum sit ne multa crimina prætermittere,

tere, quàm ne qua in iſtum fingere exiſtimer. Neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum conuenit, cognoſcere ex me cauſam voluiſſe: ſed ea, quæ ſcit mecum recognoſcere. Quæ cùm ita ſint, iſte homo amens, ac perditus alia mecum ratione pugnat. non id agit, vt alicuius eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cuiuſquam, non potentia nititur. ſimulat his ſe rebus confidere: ſed video, quid agat (neque enim agit occultiſſimè) proponit inania mihi nobilitatis, hoc eſt, hominum arrogantium nomina: qui non tam me impediunt, quod nobiles ſunt, quàm adiuuant, quod noti ſunt. ſimulat ſe eorum præſidio confidere, cum interea aliud quiddam iamdiu machinetur. || Quam ſpem nunc habeat in manibus, & quid moliatur, breuiter iam, iudices, vobis exponam, ſed prius, vt ab initio res ab eo conſtituta ſit, quæſo, cognoſcite. Vt primùm è prouincia rediit, redemptio eſt huius iudicij facta grandi pecunia. manſit in conditione, atque pacto vſque ad eum finem, dum iudices reiecti ſunt. poſteaquàm reiectio iudicum facta eſt: quòd & in ſortitione, iſtius ſpem, fortuna populi Romani, & in reiiciendis iudicibus mea diligentia iſtorum impudentiam vicerat: renuntiata eſt tota conductio. || Præclarè ſe, res habebat. libelli nominum veſtrorum. conſiliique huius in manibus erant omnium nulla nota, nullus color, nullæ ſordes videbantur his ſententiis adlini poſſe: cùm iſte repente ex alacri, atque læto, ſic erat humilis, atque demiſſus, vt non modo populo Romano, ſed etiam ſibi ipſe condemnatus videretur. Ecce autem repentè, his diebus paucis comitiis conſularibus factis, eadem illa vetera conſilia pecunia maiore repetuntur, eædemque veſtræ famæ, fortuniſque omnium inſidiæ per eoſdem homines comparantur. Quæ res primo, iudices, pertenui nobis argumento, iudicióque patefacta eſt: pòſt aperto ſuſpicionis introitu ad omnia intima iſtorum conſilia ſine vllo errore peruenimus. || Nam vt Hortenſius Cos. deſignatus, domum reducebatur è campo cum maxima frequentia à multitudine: fit obuiam caſu ei multitudini C. Curio: quem ego hominem honoris potiùs, quàm contumeliæ cauſa nominatum volo. Etenim ea dicam, quæ ille, ſi commemorari noluiſſet, non tanto in conuentu, tam apertè palámque dixiſſet. quæ tamen à me pedetentim, cautéque dicentur: vt & amicitiæ noſtræ, & dignitatis illius habita ratio eſſe intelligatur. || Videt ad ipſum fornicem Fabianum in turba Verrem. appellat hominem, & ei voce maxima gratulatur: ipſi Hortenſio, qui conſul erat factus, propinquis, neceſſariiſque eius, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc conſiſtit, hunc amplexatur, hunc iubet ſine cura eſſe. Renuntio, inquit, tibi, te hodiernis comitiis eſſe abſolutum. Quod cùm tam multi homines honeſtiſſimi audiſſent, ſtatim ad me defertur: immò verò, vt quiſque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur. ridiculum iis, qui iſtius cauſam in teſtium fide, in criminum ratione, in iudicum poteſtate, non in comitiis conſularibus, poſitam arbitrabantur: indignum iis, qui altiùs perſpiciebant, & hanc gratulationem ad iudicium corrumpendum ſpectare videbant. || Etenim ſi ratiocinabantur, ſic honeſtiſſimi homines inter ſe, & mecum loquebantur: apertè iam & perſpicuè nulla, eſſe iudicia. qui reus pridie iam ipſe ſe condemnatum putabat, is, poſteaquàm defenſor eius conſul eſt factus, abſoluitur. Quid igitur? quòd tota Sicilia, quòd omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ, priuatæque literæ Romæ ſunt, nihilne id valebit? Nihil inuito conſule deſignato. Quid iudices? non crimina, non teſteis, non exiſtimationem populi Romani ſequentur? Non omnia in vnius poteſtate ac moderatione vertentur? Verè loquar, iudices. vehementer me hæc res commouebat. optimus enim quiſque ita loquebatur. Iſte quidem tibi eripietur: ſed nos non tenebimus iudicia diutius. etenim quis poterit, Verre abſoluto, de transferendis iudiciis recuſare? || Erat omnibus moleſtum: neque eos tam iſtius hominis perditi ſubita lætitia, quàm hominis ampliſſimi noua gratulatio commouebat. Cupiebam diſſimulare, me id moleſtè ferre. cupiebam animi dolorem vultu tegere, & taciturnitate celare. Ecce autem illis ipſis diebus, cùm prætoris deſignati ſortirentur, & M. Metello obtigiſſet, vt is de pecuniis repetundis quæreret: nuntiatur mihi, tantam iſti gratulationem eſſe factam, vt is domum quoq. pueros mitteret, qui vxori ſuæ nuntiarent. || Sanè ne hæc mihi quidem res placebat: neque tamen, quid tantopere in hac ſorte metuendum mihi eſſet, intelligebam. vnũ illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fiſcos cõplureis cum pecunia Sicilienſi à quodam ſenatore ad equitem Romanum eſſe translatos: ex his quaſi X. ſi eos ad ſenatorem illum relictos eſſe, comitiorum nomine: diuiſores omnium tribuum noctu ad iſtum vocatos. || Ex quibus quidam, qui ſe omnia mea cauſa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit. demonſtrat, qua iſte oratione vſus eſſet: commemoraſſe iſtum, quàm liberaliter eos tractaſſet etiam antea, cùm ipſe præturam petiſſet, & proximis conſularibus, prætoriiſque comitiis: deinde continuò eſſe pollicitũ, quantã vellet pecuniam ſi me ædilitate deieciſſent. Hoc alios negaſſe audere: alios reſpondiſſe, non putare id perfici poſſe: inuentum tamen eſſe fortem amicum, ex eadem familia Qu. Verrem, Romilia, ex optima diuiſorum diſciplina, patris iſtius diſcipulum, atque amicum, qui quingentis millibus depoſitis, id ſe perfecturum polliceretur: & fuiſſe tamen nonnullos, qui ſe vnà facturos eſſe dicerent. quæ cùm ita eſſent, ſanè beneuolo animo me, vt magnoperè cauerem, præmonebat. || Sollicitabar rebus maximis vno, atque eo perexiguo tempore. vrgebant comitia: & his ipſis oppugnabar grandi pecunia. inſtabat iudicium: ei quoque negotio fiſci Sicilienſes minabantur. Agere quæ ad iudiciũ pertinebant, liberè, comitiorum metu deterrebar: petitioni toto animo ſeruire, ꝓpter iudiciũ non licebat. minari deniq. diuiſoribus ratio nõ erat, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc iudicio diſtrictum, atque obligatum futurum. || Atque hoc ipſo tempore Siculis denuntiatum eſſe audio, primùm ab Hortenſio, domum ad illum vt venirent: Si-

culos in eo sane liberos fuisse, qui quam- A
obrem arcesserentur, cùm intelligerent,
non venissent. Interea comitia nostra, quo-
rum iste se, vt ceterorum hoc anno comitio-
rum, dominum esse arbitrabatur, haberi cœ-
pta sunt. cursare iste homo potens, cum filio
blando, & gratioso, circum tribus: paternos
amicos, hoc est, diuisores, appellare omneis,&
conuenire. Quod cùm esset intellectum, &
animaduersum: fecit animo libentissimo po-
pulę Romanus, vt cuius diuitius me de fide de-
ducere non potuissent, ne eiusdem pecunia de-
26 honore deiicerer. || Posteaquàm illa petitio
nis magna cura liberatus sum, animo cœpi
multo magis vacuo, ac soluto, nihil aliud, nisi
de iudicio, agere,& cogitare. Reperio, iudices,
hæc ab istis consilia inita, & constituta, vt,
quacunque opus esset ratione, res ita ducere- B
tur, vt apud M. Metellum, prætorem causa di-
ceretur. in eo esse hæc commoda: primùm M.
Metellum, amicissimum: deinde Hortensium
consulem non solùm, sed etiam Q. Metellum:
qui quàm isti sit amicus, attendite. dedit e-
nim prærogatiuam suæ voluntatis eiusmodi,
vt isti pro prærogatiuis iam reddidisse vi-
27 deatur. || An me taciturum tantis de rebus exi-
stimauisti: & in tanto reipub. existimationis-
que meæ periculo, cuiquam consulturum po-
tius, quàm officio, & dignitati meæ? Arcessit
alter consul designatus Siculus: veniunt non-
nulli, propterea quòd Q. Metellus esset præ-
tor in Sicilia. cum iis ita loquitur: se consu-
lem esse: fratrem suum alterum Siciliam pro-
uinciam obtinere, alterum esse quæsiturum de
pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit,
28 multis rationibus esse prouisum. || Quid est,
quæso, Metelle, iudicium corrumpere, si hoc
non est? testeis, præsertim Siculos, timidos
homines, & afflictos, non solùm auctoritate
deterrere, sed etiam cōsulari metu, & duorum C
prætorum potestate? Quid faceres pro homine
innocente,& propinquo, cùm propter homi-
nem perditissimum, atque alienissimum, de of
ficio ac dignitate decedis: & cōmittis, vt quod
ille dictitat, alicui qui te ignorat, verum esse
29 videatur? || Nam hoc Verrem dicere aiebant,
te non fato, vt cæteros ex vestra familia, sed
opera sua, cōsulē factū. Duo igitur C O S S.
& quæsitor erunt ex illius voluntate. Non
solùm effugiemus, inquit hominem in quæ-
rendo nimiùm diligentem, nimiùm seruien-
tem populi existimationi, M. Glabrionem.
accedet nobis etiam illud. iudex est M. Cæso-
nius, collega nostri accusatoris, homo in re-
bus iudicandis spectatus: & cognitus: quem
minimè expediat esse in eo consilio, quod co-
nemur aliqua ratione corrumpere: propterea
quòd iam antea, cùm iudex in Iuniano consi-
lio fuisset, turpissimum illud facinus non so-
lùm grauiter tulit, sed etiam in medium pro- D
tulit. hunc iudicem ex Kal. Ian. non habemus.
30 || Q. Manlium,& Q. Cornificium, duos seue-
rissimos, atque integerrimos iudices, quòd
tribuni plebis tum erunt, iudices non habe-
bimus. P. Sulpicius, iudex tristis, & integer,
magistratum ineat oportet nonis Decembr. M.
Crepereius ex acerrima illa equestri familia,&
disciplina: L. Cassius ex familia, cùm ad cete-
ras res, tum ad iudicandum seuerissima: Cn.
Tremellius, homo summa religione, & dili-

A gentia: tres hi homines, veteres tribuni mili-
tares sunt designati. ex Kal. Januar. non iudi-
cabunt. Subsortiemur etiam in M. Metelli lo-
cum: quoniam is huic ipsi quæstioni præfutu-
rus est. Ita secundum Kalendas Januar. &
prætore, & propè toto consilio commutato,
magnas accusatoris minas, magnámque ex-
spectationem iudicij, ad nostrum arbitrium, li-
bidinémque eludemus. || Nonæ sunt hodie 31
Sextiles. hora nona conuenire cœpistis, hunc
diem iam ne numerant quidem. Decem dies
sunt ante ludos votiuos, quos Cn. Pompeius
facturus est. hi ludi dies quindecim aufe-
rent. deinde continuò Romani consequen-
tur. Ita propè X L. diebus interpositis, tum
denique se ad ea, quæ à nobis dicta erunt, re-
sponsuros esse arbitrantur: deinde se ductu-
B ros & dicendo, & accusando, facilè ad lu-
dos Victoriæ. cum his plebeios esse coniun-
ctos: secundum quos aut nulli, aut pauci dies
ad agendum futuri sunt. Ita defessa, ac refri-
gerata accusatione, rem integram ad M. Metel-
lum prætorem esse venturam. quem ego ho-
minem, si eius fidei diffisus essem, iudicem 32
non retinuissem. || Nunc tamen eo animo
sunt, vt eo iudice, quàm prætore, hanc rem
transigi malim: & iurato suam, quam in-
iurato aliorum tabellas committere. Nunc
ego, iudices, iam vos consulo, quid mihi fa-
ciendum puteris. id enim consilij mihi pro-
fectò taciti dabitis, quod egomet mihi ne-
cessariò capiendum intelligo. Si vtar ad di-
cendum meo legitimo tempore: mei labo-
ris, industriæ, diligentiæque capiam fructum:
& ex accusatione perficiam, vt nemo em-
quam post hominum memoriam paratior,
vigilantior, compositior ad iudicium venisse
videatur. Sed in hac laude industriæ meæ
reus ne elabatur, summum periculum est.
C Quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum
opinor, neque absconditum. || Fructum istum 33
laudis, qui ex perpetua oratione percipi po-
tuit, in alia tempora reseruemus: nunc homi-
nem tabulis, testibus: priuatis, publicísque li-
teris, auctoritatibúsque accusemus. Res omnis
mihi tecum erit, Hortensi. dicam apertè. si te
mecum dicendo, ac diluendis criminibus in
hac causa contendere putarem: ego quoque
in accusando, atque in explicandis criminibus
operam consumerem. nunc, quoniam pugna-
re contra me instituisti, non tam ex tua natu-
ra, quàm ex istius tempore, & causa malitio- 34
sè: necesse est istiusmodi rationi aliquo consi-
lio obsistere. || Tua ratio est, vt secundum bi-
nos ludos mihi respondere incipias. mea vt
ante primos liberos comperendinem. Ita fiet
vt tua ista ratio existimetur astuta: meum hoc
consilium, necessarium. Verùm illud, quod
institueram dicere, mihi rem tecum esse, hu-
D iusmodi est. Ego, cùm hanc causam, Siculorum
rogatu recepissem, idque mihi amplum & præ-
clarum existimassent, eos velle meæ fidei,
diligentiæque periculum facere, qui innocētiæ,
abstinentiæque fecissent: tum, suscepto nego-
tio, maius mihi quiddam proposui, in quo meā
in rempublicam voluntatem populus Roma- 35
nus perspicere posset. || Nam illud mihi ne-
quaquam dignum industria, conatúque meo
videbatur: istum à me in iudicium iam omnium
iudicio condemnatum vocari, nisi ista tua in-
tolera

intolerabilis potentia, & ea cupiditas, qua per hoſce annos in, quibuſdam iudiciis vſus es, etiã in iſtius hominis deſperati cauſa interponeretur. Nunc verò, quoniam hæc te omnis dominatio, regnũmque iudiciorum tantopere delectat: & ſunt homines, quos libidinis, infamiaque ſuæ neque pudeat, neque tædeat, qui quaſi de induſtria in odiũ, offenſionémque populi Romani irruere videantur: hoc me profiteor ſuſcepiſſe, magnum fortaſſe onus, & mihi periculoſum: verumtamen dignum, in quo omneis neruos ætatis, induſtriæque meæ contenderem. || Quoniam totus ordo, paucorum improbitate, & audacia premitur, & vrgetur infamia iudiciorum: profiteor huic generi hominum me inimicum, accuſatorem odioſum, aſſiduum, acerbum aduerſarium. Hoc mihi ſumo: hoc mihi depoſco, quod agam in magiſtratu, quod & agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Ian. ſecum agere de republica ac de hominibus improbis voluit. hoc munus ædilitatis meæ populo Romano ampliſſimũ, pulcerrimúmque polliceor. moneo, prædico, ante denuntio, qui aut deponere, aut accipere, aut recipere, aut polliceri, aut ſequeſtres, aut interpretes corrumpendi iudici ſolent eſſe, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impudentiam ſuam profeſſi ſunt, abſtineant in hoc iudicio manus, animóſque ab hoc ſcelere nefario. || Erit tum conſul Hortenſius cũ ſummo imperio, & poteſtate: ego autem ædilis, hoc eſt, paulo amplius, quàm priuatus. Tamen hæc huiuſcemodi res eſt, quam me acturum eſſe polliceor, ita populo R. grata, atque iucunda, vt ipſe coss. in hac cauſa præ me minus etiam, ſi fieri poſſit, quàm priuatus eſſe videatur. omnia non modò commemorabuntur, ſed etiam, expoſitis certis rebus, agentur, quæ intra decem annos, poſteaquam iudicia ad ſenatum translata ſunt, in rebus iudicandis nefariè, flagitioſéque facta ſunt. || Cognoſcet ex me populus R. quid ſit quamobrẽ, cum equeſter ordo iudicaret, annos propè quinquaginta continuos, nullo iudice equite R. iudicante, ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam conſtituta ſit: quid ſit, quòd iudiciis ad ſenatorium ordinem translatis, ſublatáque populi R. in vnumquémque noſtrum poteſtate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris LLS. XXX. M. prætorium hominem honeſtè non poſſe damnari: quid ſit, quòd, P. Septimio ſenatore damnato, Q. Hortenſio prætore de pecuniis repetundis, lis æſtimata ſit eo nomine, quòd ille ob rem iudicandam, pecuniam accepiſſet: quòd in C. Herennio, quod in C. Popillio, ſenatoribus qui ambo peculatus damnati ſũt: quod in M. Attilio, qui de maieſtate dãnatus eſt, hoc planum factum eſt, eos pecuniam ob rem iudicandam accepiſſe: quòd inuenti ſunt ſenatores, qui C. Verre præt. vrbano ſortiente, exirent in eum reũm, quem incognita cauſa condemnarent: quòd inuentus eſt ſenator, qui cùm iudex eſſet, in eodem iudicio & ab reo pecuniam acciperet, quam iudicibus diuideret, & ab accuſatore, vt reum condemnaret. || Iam verò quomodo ego illam labem, ignominiam, calamitatémque totius ordinis conquerar? hoc factum eſſe in hac ciuitate, cùm ſenatorius ordo iudicaret, vt diſcoloribus ſignis, iuratorum hominum ſententiæ notarentur? hæc omnia me diligenter, ſeueréque acturũ eſſe polliceor. Quo me tandem animo fore putetis, ſi quid in hoc ipſo iudicio intellexero ſimili aliqua ratione eſſe violatum, atq. cõmiſſum? cũ præſertim planũ facere multis teſtib. poſſim, C. Verrẽ in Sicilia, multis audiẽtibus ſæpe dixiſſe, ſe habere hominem potentem, cuius fiducia prouinciam ſpoliaret: neque ſibi ſoli pecuniam quærere, ſed ita triennium illud, præturæ Sicilienſis diſtributum habere, vt ſecum præclarè agi diceret, ſi vnius anni quæſtum in rem ſuam conuerteret: alterum patronis & defenſoribus ſuis traderet: tertiũ illum vberrimum, quæſtuoſiſſimũmque annum totum iudicibus reſeruaret. || Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M. Glabrionem nuper cùm in reiiciendis iudicibus commemoraſſem, intellexi vehementer populum Rom. commoueri: me arbitrari, fore, vti nationes exteræ legatos ad populum Rom. mitterent, vt lex de pecuniis repetundis, iudiciũmque tolleretur. ſi enim iudicia nulla ſint, tantum vnumquemque ablaturum putant, quantum ſibi, ac liberis ſuis ſatis eſſe arbitretur. nunc, quòd eiuſmodi iudicia ſint, tantum vnumquemque auferre quantum ſibi patronis, aduocatis, prætoribus, iudicibus ſatis futurum ſit. Hoc profecto infinitum eſſe: ſe auariſſimi hominis cupiditati ſatisfacere poſſe, nocentiſſimæ victoriæ non poſſe. || O commemoranda iudicia, præclarámque exiſtimationem noſtri ordinis, cùm ſocij populi Rom. iudicia, de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ à maioribus noſtris ſociorum cauſa comparata ſunt. An iſte vnquam de ſe bonam ſpem habuiſſet, niſi de vobis malam opinionem animo imbibiſſet? Quo maiore etiam, ſi fieri poteſt, apud vos odio eſſe debet, quàm eſt apud populum Romanum cùm in auaritia, ſcelere, periurio vos ſui ſimileis eſſe arbitretur. || Cui loco, per deos immortaleis, iudices, conſulite, ac prouidete. moneo, prædicóque id, quod intelligo, tẽpus oportuniſſimũ hoc vobis diuinitus datũ eſſe, vt odio, inuidia, infamia, turpitudine totũ ordinem liberetis. Nulla in iudiciis, ſeueritas, nulla religio, nulla denique iam exiſtimantur eſſe iudicia. Itaque à populo Romano contemnimur, deſpicimur: graui, diuturnáque iam flagramus infamia. || Neque enim vllam aliam ob cauſam populus Romanus tribunitiam poteſtatem tanto ſtudio requiſiuit: quam cùm poſcebat, verbo illam poſcere videbatur, re vera iudicia poſcebat. Neque hoc Q. Catulum hominem ſapientiſſimum, atque ampliſſimum fugit, qui, Cn. Pompeio, viro fortiſſimo, & clariſſimo, de tribunitia poteſtate referente, cùm eſſet ſententiam rogatus, hoc initio eſt ſumma cum auctoritate vſus: Patres conſcriptos iudicia malè, & flagitioſè tueri. quòd ſi in rebus iudicãdis po. R. exiſtimationi ſatisfacere voluiſſent, nõ tantopere homines fuiſſe tribunitiã poteſtatẽ deſideraturos. || Ipſe denique Cn. Pomp. cùm primùm concionẽ ad vrbẽ Cos. deſignatus habuit: vbi (id quod maxime exſpectari videbatur) oſtẽdit, ſe tribunitiã poteſtatem reſtiturum: factus eſt in eo ſtrepitus, & grata concionis admurmuratio. Item in eadem concione cùm

dixisset populatas, vexatásq; esse prouincias: iudicia autem turpia, & flagitiosa fieri: ei rei se prouidere, ac consulere velle: tum verò non strepitu, sed maximo clamore suam populus Romanus significauit voluntatē.

46 ‖Nunc autem homines in speculis sunt: obseruant: quemadmodum sese vnusquisque vestrum gerat in retinenda religione conseruādisque legibus. vident adhuc post legem tribunitiam vnum senatorem vel tenuissimum esse damnatum. quod tametsi non reprehendunt, tamen magnopere quod laudent, non habent. Nulla est enim laus, ibi esse integrum vbi nemo est, qui aut possit, aut conetur corrumpere.

47 ‖Hoc est iudicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis iudicabit. in hoc homine statuetur, possítne, senatoribus iudicantibus, homo nocentissimus, pecuniosissimúsque damnari. Deinde est huiusmodi reus, in quo homine nihil sit, præter summa peccata, maximámque pecuniam: vt, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea, quæ turpissima est, residere possit. non gratia, non cognatione, non aliis rectè factis, non denique aliquo mediocri vitio tot, tantaque eius vitia subleuata esse videbuntur.

48 ‖ Postremò ego causam sic agam, iudices: eiusmodi res ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestes proferam, vt nemo à verbis, vt istum absoluatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam, atque rationem: qua omneis illorum conatus inuestigare, & consequi possim. Ita res à me agetur, vt in eorum consiliis omnibus non modò aures hominum, sed etiam populi Romani interesse videantur.

49 ‖ Vos aliquot iam per annos conceptam huic ordini turpitudinem, atque infamiam delere, ac tollere potestis. Constat inter omneis, post hæc constituta iudicia quibus nunc vtimur, nullum hoc splendore, atque hac dignitate consilium fuisse. Hic siquid erit offensum: omnes homines non iam ex eodem ordine alios magis idoneos, (quod fieri non potest:) sed alium omninò ordinem ad res iudicandas quærendum arbitrabuntur.

50 ‖ Quapropter primùm ab diis immortalibus, quod sperare mihi videor, hoc idem iudices opto, vt in hoc iudicio nemo improbus, præter eum, qui iampridem inuentus est, reperiatur: deinde, si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo R. iudices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quàm vim, perseuerantiámque ad illorum improbitatem persequendam defuturam.

51 ‖ Verum quod ego laboribus, periculis, inimicitiisque meis tum, cùm admissum erit, dedecus, seuerè me persecuturum esse polliceor, id ne recedat, tu tua auctoritate, sapientia, diligentia, M. Glabrio, potes prouidere. Suscipe causam iudiciorum: suscipe causam seueritatis, integritatis, fidei, religionis: suscipe causam senatus, vt is hoc iudicio probatus, cū populo R. & in laude, & in gratia esse possit. Cogita, quo loco sis, quid dare populo R. quid reddere maioribus tuis debeas, fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mētem, qua lege populus Rom. de pecuniis repetundis optimis iudiciis, se-

A uerissimísque iudicibus vsus est. ‖ Circumstant te summæ auctoritates, quæ te obliuisci laudis domesticæ non sinant: quæ te noctes, diésque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum auum, grauissimum socerum fuisse. Quare si Glabrionis patris vim, & acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis: si aui Scæuolæ prudentiam ad prospiciendas insidias, quæ tuæ, atque horum famæ comparantur: si soceri Scauri constantiam, vt nequis te de vera & certa possit sententia dimouere: intelliget populus Romanus integerrimo, atque honestissimo prætore, delectóque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuisse momēti ad suspicionem criminis, quàm ad rationem salutis.

‖ Mihi certum est non committere, vt in hac causa prætor nobis, consiliúmque mutetur, non patiar rem in id tempus adduci, vt Siculi, quos adhuc serui designa-B torum C O S S. non mouerunt, cùm eos nouo exemplo vniuersos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent: vt homines miseri, antea socii atque amici populi Romani, nunc serui, ac supplices, non modò ius suum, fortunásque omneis eorum imperio amittant, verùm etiam deplorandi iuris sui potestatem nō habeant.

‖ Non sinam profectò, causa à me perorata, xl. diebus interpositis, tum nobis denique respondere, cùm accusatio nostra in obliuionem diuturnitatis adducta sit: non committam, vt tum res iudicetur, cùm hæc frequentia totius Italiæ Roma discesserit: quæ conuenit vno tempore vndique, comitiorum, ludorum, censendique causa. Huius iudicij, & laudis fructum, & offensionis periculum vestrum: laborem, sollicitudinémque, nostrā: scientiam quid agatur, memoriámque quid à quoque dictum sit, omnium puto esse oportere.

‖ Faciam hoc non nouum, sed ab iis qui C nunc principes nostræ ciuitatis sunt, ante factum, vt testibus vtar statim. illud à me nouum, iudices, cognoscetis, quòd ita testes constituam, vt crimen totum explicem: vbi id interrogando, argumentis, atque oratione firmauero, tum testeis ad crimen accommodem. vt nihil inter illam vsitatam accusationem, atque hanc nouam intersit, nisi quòd in illa tunc, cùm omnia dicta sunt, testes dantur: hîc in singulas res dabuntur: vt illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem accusationémque desideret, altera actione audiet, nunc id, quod facimus, ea ratione facimus, vt malitiæ illorum consilio nostro occurramus, necessariò fieri intelligāt.

‖Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus, C. Verrem, cùm multa libidinosè, multa crudeliter in ciueis Romanos, atque in socios, multa in deos, hominésque nefariè fecerit, tū D præterea quadringenties sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis, priuatis, publicisque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, vt hoc statuatis, etiamsi spatium ad dicendum nostro commodo, vacuósque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse. *Dixi.*

ACCV-

ACCVSATIONIS IN CAIVM VERREM

LIBER TERTIVS.

ORATIO VI.

NEMINEM vestrûm ignorare arbitror, iudices, hunc per hosce dies sermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse, neque ad iudiciũ affuturũ. Quæ fama non idcirco solum emanarat, quod iste certè statuerat, ac deliberauerat, non adesse: verùm etiam, quòd nemo quemquã tam audacem, tam amentem, tã impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis testibus conuictus, ora iudicum aspicere, aut os suum populo Romano ostendere auderet. ‖ Est idem Verres, qui semper fuit, vt ad audendum proiectus, sic ad audiendum præsto est: respondet: defenditur. ne hoc quidem sibi reliqui facit, vt in rebus turpissimis, cùm manifesto teneatur, sic reticeat, & absit, tamen impudentiæ suæ pudentem exitũ quęsisse videatur. Patior, iudices, & non molestè fero, me laboris mei vos virtutis vestræ fructum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod priùs statuerat, vt non adesset: minus aliquanto, quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparanda, constituendáque elaborassem: vestra verò laus, tenuis planè atque obscura, iudices esset. ‖ Neque hoc à vobis populus Romanus exspectat: neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit: & si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere, immo verò adsit, respondeat: summis opibus, summo studio potentissimorum hominum defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium cupiditate: vestra integritas cum istius pecunia: testium constantia cum illius patronorum minis, atque potẽtia. tum demum illa omnia victa videbuntur, cũ in contentionem, certaménque venerint. ‖ Absens si esset iste damnatus, non tam ipse sibi consuluisse, quàm inuidisse vestræ laudi videretur. Neque enim salus vlla reipublicæ, maior hoc tempore reperiri potest, quam populum Romanum intelligere, diligenter reiectis ab accusatore iudicibus, socios, leges, rempublicam senatorio cõsilio maximè posse defendi. neque tanta fortunis omnium pernicies potest accedere, quam opinione populi Romani rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abiudicari. ‖ Itaque mihi videor magnam, & maximè ægram, & propè depositam reipublicæ partẽ suscepisse: neque in eo magis meæ, quàm vestræ laudi existimationique seruisse. Accessi enim ad inuidiam iudiciorum leuandam, vituperationémque tollẽdam: vt, cùm hæc res pro voluntate populi Romani esset iudicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas iudiciorum videretur: postremò vt esset hoc iudicatum, vt finis aliquando iudiciariæ controuersiæ constitueretur. ‖ Etenim sine dubio, iudices, in hac causa ea res in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus. qui si condemnatur, desinent omnes dicere, his iudiciis pecuniam plurimùm posse. sin absoluitur: desinemus nos de iudiciis transferendis recusare. Tametsi de absolutione istius neque ipse iam sperat, nec populus R. metuit. De impudentia singulari, quòd adest, quòd respondet, sunt qui mirẽtur: mihi pro cetera eius audacia, atque amentia, ne hoc quidem mirandum videtur, multa enim & in deos, & in homines impiè, nefariéque commisit, quorum scelerum pœnis agitatur, & à mente, consilioque deducitur. ‖ Agunt eũ præcipitem pœnæ ciuium Romanorum: quos partim securi percussit, partim in vinculis necauit, partim imploranteis iura libertatis, & ciuitatis in crucem sustulit. Rapiunt eũ ad supplicium dij patrij: quòd iste inuentus est, qui è complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parenteis pretium pro sepultura liberum posceret. Religiones verò, cæremoniæque omnium sacrorum, fanorúmque violatæ, simulacráque deorum, quæ non modò ex suis templis ablata sunt, sed etiam iacent in tenebris, ab isto retrusa, atque abdita, consistere eius animum sine furore atque amentia non sinunt. ‖ Neque iste mihi videtur se ad damnationem solùm offerre, neque hoc auaritiæ supplicio communi, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse. singularem quãdam pœnam istius immanis, atque importuna natura desiderat. non id solũ quæritur, vt isto damnato, bona restituantur iis, quibus erepta sunt, sed & religiones deorum immortalium expiandæ, & ciuium Romanorum cruciatus, multorúmque innocentium sanguis, istius supplicio luendus est. ‖ Non enim furem, sed ereptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitię: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionúmque: non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuiũ, sociorúmque, in vestrũ iudicium addusimus: vt ego hunc vnum, eiusmodi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer, cui damna-

ri expediret. Nã quis hoc non intelligit, istũ absolutum, diis, hominibúsque inuitis, cum ex manibus populi Romani eripi nullo modo posse? quis hoc non perspicit, praclarè nobiscum actum iri, si populus Romanus istius vnius supplicio contentus fuerit, ac non sic statuerit, non istum maius in sese scelus concepisse, cùm fana spoliarit, cùm tot homines innocenteis necarit: cum cineis Romanos morte, cruciatu, cruce affecerit: cùm prædonũ duces, accepta pecunia, dimiserit: quam eos, si qui istum tot, tantis, tam nefariis sceleribus

10 coopertu iurati sentẽtia sua liberarint? || Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, iudices: non is est reus, non id tempus, non id consilium (metuo nequid arrogantiùs apud talqis viros videar dicere) ne actor quidem est is, cui reus tam nocens, tam perditus tum victus, aut occultè surripi, aut impunè eripi possit. His ego iudicibus nõ probabo C. Verrem contra leges pecunias cepisse? sustinebunt tales viri, se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot ciuitatibus, tot hominibus honestissimis ex tã illustri prouincia, tot populorum, priuatorúmque literis non credidisse? tantæ populi Romani voluntati restitisse?

11 || Sustineant. reperiemus, si istum viuum ad aliud iudicium perducere potuerimus, quibus probemus istum in quæstura pecuniam publicam, Cn. Carboni Cos. datam, auertisse, quibus persuadeamus, istum alieno nomine à quæstoribus vrbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt qui & in eo quoque auda. iam eius reprehendãt, quòd aliquod nominibus de capite, quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse iudices, qui illum eius peculatum vel acerrimè vindicandum putent, quòd iste M. Marcelli, & P. Africani monumenta, quæ nomine, illorum: re vera, populi Romani, & erant, & habebantur, ex fanis religiosissimis, & ex vrbibus sociorum atque amicorum non dubitauerit auferre.

12 || Emerserit ex peculatus etiam iudicio, Meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberauit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suæ reseruauit. quærat non solum, quemadmodum vestro crimini, verùm etiam quo pacto suæ confesshoni possit mederi. meminerit, se priore actione, clamore populi Romani infesto, atque inimico excitatum, confessum esse, duces à se prædonum securi non esse percussos: se iam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur eos ad se pecunia liberatos: fateatur id, quod negari non potest, se priuatum hominem, prædonum duces viuos, atque incolumeis domi suæ, posteaquàm Romam redierit, vsque dum per me licuerit, retinuisse hoc, in illo maiestatis iudicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse con-

13 cedam. || Ex hoc quoque euaserit: proficiscar eò, quò me iampridem vocat populus Romanus. De iure enim libertatis, & ciuitatis suum putat esse iudicium: & rectè putat. Confringat iste sanè vi sua cõsilia senatoria: quæstiones omnium perrumpat: euolet ex vestra seueritate: mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur, credet iis equitibus Ro. populus Ro. qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus ab isto ciuem Romanum, qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in crucẽ dixerint.

14 || Credent omnes v. & xxx. tribus homini grauissimo, atque ornatissimo M. Annio, qui se præsente, ciuem Romanum securi percussum esse dixit. audietur à populo R. vir primarius, eques Romanus L. Flauius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorẽ ex Africa, cùm eum Syracusis amplius centum ciues Romani cognoscerent, lacrymantésque defenderent, pro testimonio dixit securi esse percussum. Probauit fidem, & auctoritatem, & religionẽ suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui iniuriatus apud vos dixit, multos ciueis Ro. in lautumiis istius imperio crudelissimè per vim morte esse multatos. Hanc ego causam cum agam beneficio populi R. de loco superiore: non vereor, ne aut istum vis vlla ex populi R. suffragiis eripere, aut à me vllum munus ædilitatis amplius, aut gratius

15 populo R. esse possit. || Quapropter omnes in hoc iudicio conentur omnia. nihil est iam, iudices, quod in hac causa peccare quisquam, nisi vestro periculo, possit. Mea quidem ratio, cum in præteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata, atque prouisa est. Ego meũ studium in remp. iam illo tẽpore ostendi, cùm longo interuallo veterem consuetudinem retuli, & rogatu sociorum, atque amicorum populi R. meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri, atque ornatissimi: quo è numero è vobis complures fuere, ita probarunt, vt ei, qui istius quæstor fuisset, & ab isto læsus inimicitias iustas persequeretur, non modò deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postularet, facerent potestatẽ.

16 || In Siciliam sum inquirendi causa profectus. quo in negotio industriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo literarum, & testium declarauit: pudorem verò, ac religionem, quòd, cùm venissem senator ad socios populi R. qui in ea prouincia quęstor fuissem, ad hospites meos, ac necessarios causæ cõmunis defensor diuerti potiùs: quàm ad eos, qui à me auxilium petiuissent. Nemini meus aduẽtus labori, aut sumtui neque publicè, neque priuatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat: non quantam habere poteram istorum studio, quos iste vexarat.

17 || Romã vt ex Sicilia redii, cum iste, atque istius amici, homines lauti, & vrbani, sermones huiuscemodi dispassent, quo animos testium retardarent, me magna pecunia à vera accusatione esse deductũ, tametsi probabatur nemini, quod & ex Sicilia testes erant ii, qui quæstorẽ me in prouincia cognouerãt: & hinc homines maximè illustres, qui, vt ipsi noti sunt, sic nostrum vnũquemque optimè norũt: tamen vsque eò timui, ne quis de mea fide, atque integritate dubitaret, donec, ad reiiciendos iudices venimus, Sciebam in reiiciendis iudicibus nonnullos memoria nostra pactionis suspicionem non vitasse, cùm ipsa in accusatione, eorum industria, ac diligentia

18 probaretur. || Ita reieci iudices, vt hoc constet, post hunc statũ reip. quo nunc vtimur, simili splendore, & dignitate consilium nullũ fuisse. Quam iste laudem, cõmunẽ sibi ait esse

mecum:qui cum P. Galbã iudicem reiecisset, M.Lucretium retinuit : &, cum eius patronus ex eo quæreret, cur suos familiarissimos, Sex. Pæduceũ, Q. Consiliũ, Q. Iunium reiici passus esset respõdit, quòd eos in iudicando nimium sui iuris, sententiæque cognosceret. || Itaque, iudicibus reiectis, sperabam iam onus meum vobiscum esse commune, putabam non solum notis, sed etiam ignotis probatam meam fidẽ esse & diligentiam. quod me non fefellit. Nam comitiis meis, cum iste infinita largitione contra me vteretur, populus Ro. iudicauit, istius pecuniam, quæ apud me contra fidem meam nihil potuisset, apud se contra honorem meum nihil posse debere. Quo quidem die, primùm iudices citati in hunc reum consedistis, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam nouarum rerum, iudiciorum, iudicũmque cupidus, qui non adspectu, consessũque vestro commoueretur ? || Cùm in eo vestra dignitas mihi fructum diligentiæ referret: id sum assecutus, vt vna hora, qua cœpi dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perdito, spem iudicii corrumpendi præciderem : vt primo die testium tanto numero citato populus R. iudicaret, ipso absoluto remp. stare non posse : vt alter dies amicis istius, ac defensoribus non modò spem victoriæ, sed etiam voluntatem defensionis auferret : vt tertius dies sic hominem prosterneret, vt, morbo simulato, non, quid responderet, sed, quemadmodum non responderet, deliberaret : deinde reliquis diebus, his criminibus, his testibus, & vrbanis, & prouincialibus sic obrutus, atque oppressus est, vt his ludorũ diebus interpositis, nemo istum comperendinatum, sed condemnatum iudicaret. || Quapropter ego, quod ad me attinet, iudices, vici. nõ enim spolia C. Verris, sed existimationem populi R. cõcupiui. Meum fuit cum causa accedere ad accusandũ. Quæ causa fuit honestior, quam à tam illustri prouincia defensorẽ constitui, & deligi? Reipublicæ consulere? quid iã reip. honestius, quàm in tãta inuidia iudiciorũ adducere hominem, cuius damnatione totus ordo cum populo Ro. & in laude, & in gratia possit esse? ostendere ac persuadere, hominem nocentem adductum esse? Quis est in populo R. qui hoc non ex priore actione abstulerit, omnium antè damnatorum scelera, furta, flagitia, si in vnum locum conferantur, vix cum huius parua parte æquari, cõferrique posse? || Vos, quod ad vestram famam, existimationẽ, salutémque communẽ pertinet, iudices, prospicite, atque consulite. splendor vester facit, vt peccare sine summo reipu. detrimento, ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus R. esse alios in senatu, qui rectè possint iudicare, vos si nõ potueritis. Necesse est, cùm de toto ordine desperarit, aliud genus hominum, atque aliam rationem iudiciorum requirat. Hoc si vobis ideò leuius videtur, quòd putatis onus esse graue, & incommodum, iudicare: intelligere debetis, primùm interesse, vtrùm id onus vosmetipsi reieceritis, an, quòd probare populo R. fidem vestrã, & religionem non potueritis, eò vobis iudicandi potestas erepta sit. deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos iudices, quos propter odium vestri populus Roman. de vobis voluerit iudicare. || Verùm vobis dicam id, quod intellexi, iudices. homines scitote esse quosdam, quos tantum odium nostri ordinis teneat, vt hoc palàm iam dictitẽt, se istum, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc vno nomine absolui velle, vt ab senatu iudicia per ignominiam, turpitudinémque auferantur. Hæc me res pluribus verbis, iudices, vobiscũ agere coegit non timor meus de vestra fide, sed spes illorum noua, quæ cùm Verrem à porta subitò ad iudicium retraxisset, nõnulli suspicati sunt non sine causa illius consilium tam repente esse mutatum. || Nunc, ne nouo querimoniæ genere vti possit Hortẽsius, & ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator: nihil esse tam periculosum fortunis innocentium, quàm tacere aduersarios : & ne aliter, quàm ego velim, meum laudet ingeniũ: cùm dicat, me, si multa dixissem, subleuaturũ fuisse eum, quẽ contra dicerẽ. quia non dixerim, perdidisse: morem illi gerã: vtar oratione perpetua : non quoniam hoc sit necesse: verùm vt experiar, vtrũ ille ferat molestiùs, me tunc tacuisse, an nunc dicere. || Hîc tu fortasse eris diligens, ne quam ego horã de meis legitimis horis remittam. nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, quærere : deum, atque hominum fidem implorabis: circumueniri C. Verrem, quod accusator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. Quod mihi lex mea causa det, eo mihi nõ vti licebit? Nam accusandi mihi tẽpus mea causa datum est, vt possem oratione mea crimina causamque explicare, hoc si non vtor, nõ tibi iniuriam facio, sed de meo iure aliquid, & commodo detraho. Causam enim, inquit, cognosci oportet. Ea re quidem, quod aliter cõdemnari reus, quamuis sit nocens, nõ potest. Id igitur tu molestè tulisti, à me aliquid factũ esse, quo minus iste condemnari posset ? Nam causa cognita possunt multi absolui: incognita quidem condemnari nemo potest. || Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum, bis vt causa dicatur, quod aut mea causa potius est constitutum, quàm tua: aut nihilo tua potius, quàm mea. Nam si bis dicere est commodum: certè vtriusque cõmune est. Si eum, qui posterius dixit, opus est redargui : accusatoris causa, vt bis ageretur, constitutũ est. Verùm, vt opinor, Glaucia primus tulit, vt cõperendinaretur reus antea vel iudicari primò poterat, vel amplius pronuntiari. Vtrum igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, qua vel citò absolui, vel tardè condemnari licebat. Ego tibi illam Aciliam legem restituo, qua lege multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testibus, condemnati sunt, nequaquam tam manifestis, neque tantis criminibus, quantis tu conuinceris, puta te non hac tam atroci, sed illa lege mitissima causam dicere. Accusabo: respondebis. testibus editis, ita mittam in consilium, vt, etiam si lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primò iudicare. || Verùm, si causam cognosci opus est, parumne cognita est ? dissimulamus, Hortensi, quod sæpe experti in dicendo sumus ? quis nos magnopere attendit vnquam, in hoc quidem genere causarum,

vbi aliquid ereptum, aut ablatum à quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in testibus omnis exspectatio iudicum est? Dixi prima actione, me planum esse facturum, C. Verrem I L S. quadringenties contra legem abstulisse. Quid? hoc planiùs egissem, si ita narrassem? Dio quidam fuit Halesinus: qui, cùm eius filio, prætore Sacerdote, hereditas à propinquo permagna venisset, nihil habuit tum neque negotii, neque controuersiæ. Verres, simulac tetigit prouinciam, statim Messanam literas dedit: Dionem euocauit: calumniatores ex sinu suo apposuit, qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commissum esse dicerent. hac de re ostendit seipsum cogniturum. ‖ 28 Possum deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem I L S. decies centena millia numerasse, vt causam certissimam obtineret: præterea greges equarum eius istum abigendos curasse: argenti, vestisque stragulæ quod fuerit, curasse auferendum. Hæc neque cùm ego dicerem, neque cùm tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur aureis iudex erigeret, animúmq; attenderet? cùm Dio ipse prodiret, cùm ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuissent: cùm per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumsisse mutuas, nomina sua exegisse, prædia vendidisse: cùm tabulæ virorũ bonorum proferrentur: cùm, qui pecuniã Dioni dederunt, dicerent se tam tum audisse eos nummos sumi, vt Verri darentur: cùm amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimè, 29 hæc eadẽ se audiuisse dicerent. ‖ Opinor, cùm hæc fierent, tum vos audiretis, sicut audistis: cum causa agi verè videretur. Sic à me sunt acta omnia priore actione, vt in criminibus nullum esset, in quo quisquam vestrum perpetuam accusationem requirat. Nego esse quidquam à testibus dictum, quod aut vestrûm cuipiam esset obscurum, aut cuiusquam oratoris eloquentiam quæreret. Etenim sic me ipsum egisse memoria tenetis, vt in testibus interrogandis omnia crimina proponerem, & explicarem: vt, cùm rem totam in medio posuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus est iudicandum, nostra crimina tenetis: sed etiam populus R. totam accusationem, causamque cognouit. tametsi ita de meo facto loquor, quasi ego illud mea voluntate potiùs, 30 quam vestra iniuria adductus fecerim. ‖ Interposuistis accusatorẽ, qui, cum ego mihi c. & x. dies solos in Siciliam postulassem, c. & vii. sibi in Achaiam postularet. menseis mihi treis cùm eripuissetis ad agendum maximè appositos, reliquũ omne tẽpus huius anni me vobis remissurũ putastis: vt, cùm horis nostris nos essemus vsi, tu, binis ludis interpositis, quadragesimo pòst die respõderes: deinde ita tempus duceretur, vt à M. Glabrione prætore & a magna parte horum iudicum, ad prætorem 31 alium, iudicesque alios veniremus. ‖ Hoc si ego non vidissem: si me nõ omnes noti, ignotique monuissent, id agi, id cogitari, in eo laborari, vt res in illud tẽpus reiiceretur: credo, si meis horis in accusando vti voluissem, vererer, ne mihi crimina non suppeterent: ne

A oratio deesset: ne vox, virésque deficerent: ne quem nemo prima actione defendere ausus esset, cum ego bis accusare non possem. Ego meũ consilium tum iudicibus, tum populo R. probaui. Nemo est, qui alia ratione istorum iniuriæ, atque impudentiæ potuisse obsisti arbitretur. Etenim qua stultitia fuissem, si quã diẽ, qui istum eripiendum redemerũt, in cautione viderunt, cùm ita cauerent, SI POST KALENDAS IAN. IN CONSILIVM IRETVR: in eam diem ego, cum potuissem vitare, incidissem? ‖ Nunc mihi temporis eius, quod mihi ad dicendum datur: quoniam in animo est causam omnem exponere, habenda ratio est diligenter. Itaque primum illum actum istius vitæ turpissimum, & flagitiosissimũ prætermittam. nihil à me de pueritia suę flagitiis peccatisq; audiet: nihil ex illa impura adolescentia sua: quæ qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo, quem B sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: neque solùm, quid istum audire, verùm etiam, quid me deceat dicere, considerabo. Vos quæso, date hoc, & concedite pudori meo, vt aliquam partem de istius impudẽtia reticere possim. ‖ Omne illud tẽpus, quod fuit antequàm iste ad magistratus, remque publicam accessit, habeat per me solutum, ac liberũ. sileatur de nocturnis eius bacchationibus, ac vigiliis: lenonũ, aleatorum, perductorũ nulla mentio fiat: damna, dedecora, quæ res patris eius, ætas ipsius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiæ: patiatur eius vita reliqua me hanc tantam iacturã criminum facere. Quæstor Cn. Papirio consuli fuisti abhinc annos quatuordecim. ex ea die ad hanc diem quæ fecisti, in iudicium voco. Hora nulla vacua à furto, à scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi sunt anni consumti C in quæstura & legatione Asiatica, & prætura vrbana, & prætura Siciliensi. Quare hæc eadem erit quadripartita distributio totius accusationis meæ. ‖ 34 Quæstor ex S.C. prouinciam sortitus es. obtigit tibi consularis, vt cum Cos. Cn. Carbone esses, eámque prouinciã obtineres. Erat tum dissensio ciuium: de qua nihil sum dicturus quid sentire debueris. vnum hoc dico: in eiusmodi tempore, ac sorte, statuere te debuisse, vtrùm malles sentire, atque defendere. Carbo grauiter ferebat, sibi quæstorem obtigisse, hominem singulari luxuria, atque inertia. verumtamen ornabat eum beneficiis, officiisque omnibus. Ne diutius teneam: pecunia attributa, numerata est. profectus est quæstor in prouinciam. venit exspectatus in Galliam ad exercitum consularem cum pecunia. simul ac primùm ei occasio visa est cognoscite hominis principium magistratuũ gerendorum, & reip. administrandæ: D auersa pecunia publica, quæstor consulem, exercitum, sortem, prouinciamque deseruit. 35 ‖ Video quid egerim: erigit se: sperat, sibi auram posse aliquã afflari, in hoc crimine, voluntatis, dissensionisq; eorũ, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam reiectionem, proditionémque consulis sui gratam sperat fore. Quasi verò id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut studio partium fecerit: ac non apertissimè consulem, exercitum

citum, prouinciámque compilarit, & propter impudentissimum furtum aufugerit. Est enim obscurum, & eiusmodi factum eius, vt possit aliquis suspicari, C. Verrē, quod ferre nouos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est, ad suos transisse: nihil fecisse propter pecuniam. 36 || Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Iam ipse ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: iam se ipse indicabit. Primum breuitatem cognoscite. ACCEPI, inquit, VICIES DVCENTA, TRIGINTAQVINQVE MILLIA, QVADRINGENTOS XVII. NVMMOS: DEDI STIPENDIO, FRVMENTO, LEGATIS, PRO QVAESTORIBVS, COHORTI PRAETORIAE, LLS. MILLE SEXCENTA, TRIGINTAQVINQVE MILLIA, QVADRINGENTOS, XVII. NVMMOS. RELIQVI ARIMINI LLS. SEXCENTA MILLIA. Hoc est rationes referre? hoc modo, aut ego, aut tu Hortensi, aut quisquā hominum retulit? quid hoc est? quæ impudentia? quæ audacia? quod exēplum ex tot hominum rationibus relatis huiusmodi est? Illa tamen LLS. sexcenta millia, quæ ne falsò quidē potuit, quibus data essent, describere, quæ se Arimini scribit reliquisse, quæ ipsa LLS. sexcenta millia, reliqua facta sunt, neque Carbo attigit, neq; Sylla vidit, neque in ærarium relata sunt. Oppidum sibi elegit Ariminum, quod tū, cùm iste rationes referebat, oppressum, directumq; erat. nō suspicabatur id, quod nunc sentiet satis multos ex illa calamitate Ariminensium testeis 37 nobis in hanc rem reliquos esse. || Recita denuò. P. LENTVLO, L. TRIARIO QVAESTORIBVS VRBANIS, RES RATIONVM RELATARVM. Recita. Ex S. C. Vt hoc pacto rationem referre liceret, eò Syllanus repente factus est, non vt honos, & dignitas nobilitati restitueretur. Quòd si illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria: proditio consulis tui, consceleratа indicaretur. Malus ciuis, improbus consul, seditiosus homo, Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando esse cœpit? postea quàm tibi pecuniam, rem frumētariam, rationes suas omneis, exercitúmque commisit. Nam si tibi antea displicuisset: idē fecisses, quod anno post M. Piso. Quæstor cùm L. Scipioni consuli obtigisset: non attigit pecuniam: non ad exercitum profectus est. quod de republica sensit, ita sensit, vt nec fidem 38 suam, nec morem maiorum, nec necessitudinem sortis læderet. || Etenim si hæc perturbare omnia, ac permiscere volumus: totam vitam periculosam, inuidiosam, infestámque reddemus, si nullam religionem sors habebit, nullam societatem coniunctio secundæ dubiæque fortunæ, nullam auctoritatem mores, atque instituta maiorum. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum. Nemo vmquam sapiens proditori credendum putauit. Ipse Sylla, cui aduentus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem, atque ab exercitu suo remouit: Beneuenti esse iussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat: vbi iste summæ rei, causæq; nocere nihil posset. || ei postea præmia tamen liberaliter tribuit: bona quædam proscriptorum in agro Beneuentano diripienda concessit, habuit honorem, vt proditori, non vt amico, fidem. 39 || Nunc, quamuis sint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit, cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. nullæ sunt occultiores insidiæ, quàm eæ, quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. nam eum, qui palàm est aduersarius, facilè cauendo vitare possis. hoc verò occultum, intestinum, ac domesticum malum, non modò non exsistit: verùm etiam opprimit, antequam prospicere, atque explorare potuerit. 40 || Itane verò? tum, cùm quæstor ad exercitum missus sis, custos non solùm pecuniæ, sed etiam consulis; particeps omnium rerum, consiliorúmque fueris, habitus sis in liberum loco, sicut mos maiorum ferebat: repentè relinquas? deseras? ad aduersarios trāseas? O scelus! o portentum, in vltimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quæ tantum facinus commiserit, hoc vno scelere esse contenta. necesse est semper aliquid eiusmodi moliatur: necesse est in simili audacia, perfidiaque versetur. 41 || Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea C. Malleolo occiso pro quæstore habuit (haud scio, an maior etiam hæc necessitudo fuerit, quam illa Carbonis, ac plus iudicium voluntatis valere, quam sortis debeat) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quæ in istum valebant crimina, contulit in illum, causámque illius omnem ad inimicos, accusatorésque detulit: ipse in eum, qui legatus, cui pro quæstore fuerat inimicissimum, atque improbissimum testimonium dixit. Ille, miser cùm esset Cn. Dolabella, tum proditione istius nefaria, tum improbo ac falso eiusdem testimonio, tum multo ex maxima parte, istius furtorum, ac flagitiorum inuidia conflagrauit. 42 || Quid hoc homine faciatis? aut ad quam spē tam perfidiosum, tam importunum animal reseruetis? qui in Cn. Carbonē sortem, in Cn. Dolabellā voluntatem neglexerit, ac violarit, eósque ambos non solùm deseruerit, sed etiam prodiderit, atque oppugnarit. Nolite, quæso, iudices, breuitate orationis meæ potiùs, quàm rerum ipsarum magnitudine, crimina ponderare. mihi enim properandum necessariò est, vt omnia vobis, quæ mihi constituta sunt, possim exponere. 43 || Quamobrem, quæstura istius demonstrata, primique magistratus & furto, & scelere perspecto, reliqua attendite. in quibus illud tempus Syllanarum proscriptionum ac rapinarum prætermittam: neque ego istum sibi ex communi calamitate defensionem vllam sinam sumere. suis eum certis propriisque criminibus accusabo. Quamobrem, hoc omni tempore Syllano ex accusatione circumscripto, legationem eius præclaram cognoscite.

44 || Posteaquam Cn. Dolabellæ prouincia Cilicia constituta est: o dii immortales, quanta iste cupiditate, quibus allegationibus illam sibi legationem expugnauit! id quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam vt iste profectus est, quacun-

que iter fecit, eiusmodi fuit, non vt legatus A
populi R. sed vt quædam calamitas peruade-
re videretur. In Achaia (prætermittam mi-
nora omnia, quorum simile forsitan alius quo-
que aliquid aliquando fecerit: nihil dicam,
nisi singulare, quod si in alium reum dice-
retur, incredibile videretur) magistratum
Sicyonium nummos poposcit. Ne sit hoc cri-
men in Verrem: fecerunt alij, cùm ille nō da-
ret, animaduertit. Improbum, sed non inaudi-
45 tum. ‖ Genus animaduersionis videte. quære-
tis, ex quo genere hominem istum iudicetis.
Ignem ex lignis viridibus, atque humidis in
loco angusto fieri iussit. ibi hominem inge-
nuum, domi nobilem populi R. socium, atque
amicum, fumo excruciatum, semiuiuum reli-
quit. Iam quæ iste signa, quas tabulas pictas,
ex Achaia sustulerit, non dicam hoc loco. est
alius mihi locus ad hanc eius cupiditatem de-
monstrandam seruatus. Athenis audistis ex
æde Mineruæ grande auri pondus ablatum. di-
ctum hoc est in Cn. Dolabellæ iudicio. dictū? B
etiam æstimatum. Huius consilii non modò
participem C. Verrem, sed principem fuisse
46 reperietis. ‖ Delum venit. ibi ex fano A-
pollinis religiosissimo noctu clàm sustulit si-
gna pulcherrima, atque antiquissima, eáque
in onerariam nauem suam coniicienda cura-
uit. Postridie cùm fanum spoliatum viderent
ij, qui Delum incolebant, grauiter ferebant,
est enim tanta apud eos eius fani religio, at-
que antiquitas, vt in eo loco ipsum Apollinem
natum esse arbitrentur. verbum tamen facere
non audebant, ne fortè ea res ad Dolabel-
lam ipsum pertineret. Tum subitò tempe-
states coortæ sunt maximæ, iudices, vt non
modò proficisci, cùm cuperet, Dolabella non
posset, sed vix in oppido consisteret: ita ma-
gni fluctus eiiciebantur: Hîc nauis illa præ-
donis istius, onusta signis religiosis, expulsa
atque eiecta fluctu, frangitur. in littore signa C
illa Apollinis reperiuntur: iussu Dolabellæ
reponūtur: tempestas sedatur: Dolabella De-
47 lo proficiscitur. ‖ Non dubito, quin, tametsi
nullus in te sensus humanitatis, nulla ratio
vmquam fuit religionis, nunc tamen in metu
periculóque tuo, tuorum tibi scelerum ve-
niat in mentem. Potéstne tibi vlla spes salutis
commoda ostendi, cùm recordaris, in deos
immortaleis quàm impius, quàm sceleratus,
quàm nefarius fueris? Apollinémne tu De-
lium spoliare ausus es? illine tu templo, tam
antiquo, tam sancto, tam religioso manus im-
pias ac sacrilegas afferre conatus es? Si in pue-
ritia non his artibus ac disciplinis institutus
eras, vt ea, quæ literis mandata sunt, disceres,
atque cognosceres: ne postea quidem, cùm in
ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id, quod
48 est proditum memoriæ, ac literis? ‖ Latonam
ex longo errore, & fuga, grauidam, & iam
ad pariendum vicinam, temporibus exactis, D
fugisse Delum, atque ibi Apollinem, Dia-
namque peperisse: qua ex opinione homi-
num, illa insula eorum deorum sacra puta-
tur: tantáque eius auctoritas religionis & est,
& semper fuit, vt ne Persæ quidem, cùm bel-
lum toti Græciæ, diis, hominibúsque indixis-
sent, & mille numero nauium classem ad De-
lum appulissent, quidquam conarentur aut
violare, aut attingere. Hoc tu fanum depo-

A pulari, homo improbissime, atque amentis-
sime audebas? fuit illa cupiditas tanta, quæ
tantam exstingueret religionem? &, si tum
hæc non cogitabas, ne nunc quidem recor-
daris, nullum esse tantum malum, quod non
tibi pro sceleribus tuis iam diu debeatur? ‖ In 49
Asiam verò postquàm venit, quid ego aduen-
tus istius, prandia, cenas, equos, muneraque
commemorem? nihil cum Verre de quotidia-
nis criminibus acturus sum. Chio per vim si-
gna pulcherrima dico abstulisse: item Ery-
thris, & Halicarnasso. Tenedo (prætereo pecu-
niam, quam eripuit) Tenem ipsum qui apud
Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui vr-
bem illam dicitur condidisse: cuius ex nomi-
ne Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam,
Tenem, pulcherrimè factum, quem quondam
in comitio vidistis, abstulit magno cum gemi-
tu ciuitatis. ‖ Illa vero expugnatio fani an- 50
tiquissimi, & nobilissimi Iunonis Samiæ,
quàm luctuosa Samiis fuit? quàm acerba toti
B Asiæ? quàm clara apud omneis? quàm ne-
mini vestrùm inaudita? de qua expugnatio-
ne cùm legati ad C. Neronem in Asiam Samo
venissent: responsum tulerunt, eiusmodi
querimonias, quæ ad legatum populi Roma-
ni pertinerent, non ad prætorem, sed Romam
deferri oportere. Quas iste tabulas illinc, quæ
signa sustulit? quæ cognoui egomet apud
istum in ædibus nuper, cùm obsignandi gra-
tia venissem. ‖ quæ signa nūc, Verres, vbi sunt? 51
illa quæro, quæ apud te nuper ad omneis co-
lumnas, omnibus etiam intercolumniis, in
silua denique: disposita sub dio vidimus. Cur
ea, quamdiu alium prætorem cum iis iudici-
bus, quos in horum locum sortitus es, de te
in consilium iterum putasti, tamdiu domi
fuerunt? posteaquàm nostris testibus nos
quàm horis tuis, vti malle vidisti: nullum si-
gnum domi reliquisti, præter duo, quæ in me-
C diis ædibus sunt: quæ ipsa Samo sublata sunt?
non putasti me tuis familiarissimis in hanc
rem testimonia denuntiaturum, qui tuæ do-
mi sæpe fuissent: ex quibus quærerem, scire-
ne fuisse, quæ non essent? ‖ Quid tum hos de 52
te iudicaturos arbitratus es, cum viderent, te
iam non contra accusatorem tuum, sed cōtra
quæstorem, sectorémque pugnare? Qua de re
Charidemum Chium testimonium priore a-
ctione dicere audistis: sese, cùm esset trierar-
chus, & Verrem ex Asia decedentem prose-
queretur, iussu Dolabellæ fuisse vnà cum isto
Sami: seséque tum scire spoliatum esse fanum
Iunonis, & oppidum Samum. posteáque se cau-
sam apud Chios, ciues suos, Samiis accusanti-
bus, publicè dixisse: eóque se esse absolutum,
quod planum fecisset. ea, quæ legati Samio-
rum dicerent, ac Verrem, non ad se, pertine-
re. ‖ Aspendum, vetus oppidum, & nobile 53
in Pamphylia scitis esse plenissimum signo-
D rum optimorum. non dicam illinc hoc si-
gnum ablatum esse, & illud: hoc dico, nullum
te Aspendi signum, Verres, reliquisse: omnia
ex fanis, ex locis publicis, palàm, spectanti-
bus omnibus, plaustris euecta, exportatáque es-
se. Atque etiam illum Aspendium citharistam,
de quo sæpe audistis id, quod est Græcis ho-
minibus in prouerbio, quem *omnia intus ca-
nere dicebant*, sustulit, & in intimis suis ædi-
bus posuit: vt etiam illum ipsum artificio suo
superasse

ſuperaſſe videatur. ‖ Pergæ fanum antiquiſſimum, & ſanctiſſimum Dianæ ſcimus eſſe. id quoque à te nudatum ac ſpoliatum eſſe: ex ipſa Diana, quod habebat auri, detractum atque ablatum eſſe dico. Quæ, malum, eſt iſta tanta audacia, atque amentia? quas enim ſociorum, atque amicorum vrbeis adiſti legationis iure, & nomine: ſi in eas vi cum exercitu, imperióque inuaſiſſes, tamen, opinor, quæ ſigna, atque ornamenta ex his vrbibus ſuſtuliſſes, hæc non in tuam domum, neque in ſuburbana amicorum, ſed Romam in publicum deportaſſes. ‖ Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracuſas, vrbem ornatiſſimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochúmque, regem potentiſſimum vicit? quid de Flaminio, qui regem Philippum, & Macedoniam ſubegit? quid de L. Paullo, qui regem Perſen vi ac virtute ſuperauit? quid de L. Mummio, qui vrbem pulcherrimam atque ornatiſſimam, Corinthum, pleniſſimam rerum omnium, ſuſtulit, vrbeiſque Achaiæ, Bœotiæque multas ſub imperium populi Romani ditionémque ſubiunxit? quorum domus cùm honore, & virtute florerent, ſignis & tabulis pictis erant vacuæ. At verò vrbem totam, templa deorum, omneiſque Italiæ parteis, illorum donis, ac monumentis exornatas videmus. ‖ Vereor, ne hæc fortè cuiquam nimis antiqua, & iam obſoleta videantur. ita enim tum æquabiliter omnes erant huiuſmodi, vt hæc laus eximiæ virtutis, & innocentiæ, non ſolùm hominum, verùm etiam temporum illorum eſſe videatur. P. Seruilius, vir clariſſimus, maximis rebus geſtis, adeſt: de te ſententiam laturus eſt: Olynthum vi, copiis, conſilio, virtute cepit, vrbem antiquam, & omnibus rebus auctam, & ornatam. recens exemplum fortiſſimi viri profero. nam poſtea Seruilius imperator populi R. Olynthum, vrbē hoſtium, cepit, quàm tu in iiſdem locis legatus quæſtorius oppida pacata ſociorum, atque amicorum diripienda, ac vexanda curaſti. ‖ Tu, quæ ex fanis religioſiſſimis per ſcelus, & latrocinium abſtuliſti, ea nos videre, niſi in tuis amicorúmque tuorum tectis, non poſſumus: P. Seruilius, quæ ſigna atque ornamenta ex vrbe hoſtium, vi, & virtute capta, belli lege, atque imperatorio iure ſuſtulit, ea populo Romano apportauit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad ærarium perſcribenda curauit. Cognoſcite ex literis publicis hominis ampliſſimi diligentiam. Recita. RATIONES RELATAE P. SERVILII. Non ſolùm numerum ſignorum, ſed etiam vniuſcuiuſque magnitudinem, figuram, ſtatum, literis definiri vides. Certè maior eſt virtutis, victoriæque iucunditas, quàm iſta voluptas quæ percipitur ex libidine, & cupiditate. multo diligentius habere dico Seruiliū prædam populi Romani, quàm te tua furta notata atque perſcripta. ‖ Dices tua quoque ſigna, & tabulas pictas ornamenta vrbi, foróq; populi R. fuiſſe. Memini: vidi ſimul cum populo R. forum, comitiúmque adornatum ad ſpeciem magnifico ornatu: ad ſenſum, cogitationémque acerbo, & lugubri. vidi collucere omnia furtis tuis, præda prouinciarum, ſpoliis ſociorum, atque amicorum. Quo quidem tempore, iudices, iſte ſpem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus eſt. Vidit enim eos, qui iudiciorum ſe dici dominos volebant, harum cupiditatum eſſe ſeruos. ‖ Socii verò, nationéſque exteræ ſpem omnium tum primùm abiecere rerum, ac fortunarum ſuarum: propterea quòd caſu legati ex Aſia, atque Achaia plurimi Romæ tūc fuerunt: qui deorum ſimulacra ex ſuis fanis ſublata, in foro venerabantur: itémque cetera ſigna, & ornamenta cùm cognoſcerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. quorum omnium hunc ſermonem tum eſſe audiebamus: nihil eſſe, quod quiſquam dubitaret de exitio ſociorum, atque amicorum: cùm quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui ſociis iniurias fecerant, accuſari, & condemnari ſolebant, ibi eſſe palàm poſita ea, quæ ab ſociis per ſcelus ablata, ereptáque eſſent. ‖ Hic ego non arbitror illum negaturum, ſigna ſeſe plurima, tabulas pictas innumerabileis habere: ſed, vt opinor, ſolet hæc, quæ rapuit & furatus eſt, nonnunquam dicere ſe emiſſe: quoniam quidem in Achaiam, Aſiam, Pamphyliam, ſumtu publico, & legationis nomine, cum imperio, & ſecuribus mercator ſignorum, tabularúmque pictarum miſſus eſt. Habeo & iſtius, & patris eius accepti tabulas omneis: quas diligentiſſimè legi, atque digeſſi: patris, quoad vixit: tuas, quoad ais te confeciſſe. nam in iſto, iudices, hoc nouū reperietis. Audiemus, aliquem tabulas numquam confeciſſe: quæ eſt opinio hominum de Antonio falſa. nam fecit diligentiſſimè. verùm ſit hoc genus aliquod, minimè probandum. Audimus, alium non ab initio feciſſe, ſed ex tempore aliquo confeciſſe. eſt aliqua etiam huiuſce rei ratio. Hoc verò nouum & ridiculum eſt, quod hic nobis reſpondit, cùm ab eo tabulas poſtularemus: vſque ad M. Terentium, & C. Caſſium conſules confeciſſe: poſteà deſtitiſſe. ‖ Alio loco, hoc cuiuſmodi ſit, conſiderabimus. nunc nihil ad me attinet. horum enim temporum, in quibus nunc verſor, habeo tabulas & tuas, & patris. Plurima ſigna pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportaſſe te, negare non potes: atque vtinam neges. vnum oſtende in tabulis aut tuis, aut patris tui emtum eſſe viciſti. ne hæc quidem duo ſigna pulcherrima, quæ nunc ad impluuium tuum ſtant, quæ multos annos ante valuas Iunonis Samiæ ſteterunt, habes quomodo emeris: hæc, inquam, duo, quæ in ædibus tuis ſola iam ſunt, quæ ſectorem exſpectant, relicta, ac deſtituta à ceteris ſignis. ‖ At, credo, in hiſce ſolis rebus indomitas cupiditates, atque effrenatas habebat: ceteræ libidines eius, ratione aliqua, aut modò continebantur. Quàm multis iſtum ingenuis, quàm multis matribus familias, in illa tetra, atque impura legatione vim attuliſſe exiſtimatis? ecquo in oppido pedem poſuit, vbi non plura ſtuprorum, flagitiorúmque ſuorum, quàm aduentus ſui veſtigia reliquerit? Sed ego omnia, quæ negari poterunt, prætermittam: etiam hæc, quæ certiſſima ſunt, & clariſſima, relinquam: vnum aliquod de nefariis iſtius factis eligam: quo facilius

ad Siciliam poſſim aliquando, quæ mihi hoc oneris negotiique impoſuit, peruenire. [63] ‖ Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum, iudices, in primis Aſiæ prouinciæ clarum, & nobile: homines autem ipſi Lampſaceni tum ſummè in omneis ciueis Romanos officioſi, tum præterea maximè ſedati, & quieti, propè præter ceteros ad ſummum Græcorum otium potiùs, quàm ad vllam vim, aut tumultum accommodati. Accidit, cùm iſte à Cn. Dolabella efflagitaſſet, vt ſe ad regem Nicomedem, regémque Sadalam mitteret, cúmque iter hoc ſibi magis ad quæſtum ſuum, quàm ad reipublicæ tempus accommodatum depopoſciſſet: vt illo itinere veniret Lampſacum, cum magna calamitate, & propè pernicie ciuitatis. deducitur iſte ad Ianitorem quendam hoſpitem: comitéſque eius item apud ceteros hoſpites collocantur, vt mos erat iſtius, atque vt eum ſuæ libidines flagitioſæ facere admonebant, ſtatim negotium dat illis ſuis comitibus, nequiſſimis, turpiſſimiſque hominibus, vt videant, & inueſtigent ecqua virgo ſit, aut mulier digna, quamobrem iſte Lampſaci diutius commoraretur.

[64] ‖ Erat comes eius Rubrius quidam, homo factus ad iſtius libidines: qui miro artificio, quocumque venerat, hæc inueſtigare omnia ſolebat. is ad eum rem iſtam defert, Philodamum eſſe quendam genere, honore, copiis, exiſtimatione facile principem Lampſacenorum: eius eſſe filiam, quæ cum patre habitaret, propterea quòd virum non haberet: mulierem eximia pulchritudine, ſed eam ſumma integritate, pudicitiáque exiſtimari. homo, vt hæc audiuit, ſic exarſit ad id, quod non modò ipſe numquam viderat, ſed ne audierat quidem ab eo, qui ipſe vidiſſet, vt ſtatim ad Philodamum migrare ſe diceret velle. Hoſpes Ianitor, qui nihil ſuſpicaretur, veritus, ne quid in ipſo ſe offenderetur: hominem ſumma vi retinere cœpit, iſte, qui hoſpitis relinquendi cauſam reperire non poſſet, alia ſibi ratione viam munire ad ſtuprum cœpit: Rubrium, delicias ſuas, in omnibus eiuſmodi rebus adiutorem ſuum, & conſcium, parum lautè diuerſari dicit: ad Philodamum deduci iubet.

[65] ‖ Quod vbi eſt Philodamo nunciatum, tametſi non erat ignarus, quantum ſibi, ac liberis ſuis iam tum mali conſtitueretur, tamen ad iſtum venit: oſtendit, munus illud ſuum non eſſe: ſe, cùm ſuæ partes eſſent hoſpitium recipiendorum, tum ipſos tamen prætores, & conſules, non legatorum aſſeclas, recipere ſolere. Iſte, qui vna cupiditate raperetur, totum illius poſtulatum cauſamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperauit. Hìc Philodamus, poſteaquàm ius ſuum obtinere non potuit: vt humanitatem, conſuetudinémque ſuam retineret, laborabat. homo, qui ſemper hoſpitaliſſimus, amiciſſimúſque noſtrorum hominũ exiſtimatus eſſet, noluit videri ipſum illum Rubrium inuitus in domum ſuam recepiſſe: magnificè, & ornatè, vt erat in primis inter ſuos copioſus, conuiuium comparat: rogat Rubrium, vt, quos ei commodum ſit, inuitet: locum ſibi ſoli, ſi videatur, relinquat: vt etiam filium ſuum, lectiſſimum adoleſcentem, foras ad propinquum ſuum quendam mitteret ad cenam.

[66] ‖ Tum Rubrius iſtius comites inuitat: eos omneis Verres certiores facit, quid opus eſſet. maturè veniunt: diſcumbitur. fit ſermo inter eos, & inuitatio, vt Græco more biberetur. hortatur hoſpes, poſcunt maioribus poculis, celebratur omnium ſermone, lætitiaque conuiuium. Poſteaquàm ſatis calere res Rubrio viſa eſt: Quæſo, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intrò vocari iubes? Homo, qui & ſumma grauitate & iam id ætatis, & parens eſſet, obſtupuit hominis improbi dicto. Inſtare Rubrius. Tũ ille, vt aliquid reſponderet, negauit moris eſſe Græcorum, vt in conuiuio virorum accumberent mulieres. Hìc tum alius ex alia parte: Enimuerò ferendum hoc quidem non eſt: vocetur mulier, & ſimul ſeruis ſuis Rubrius, vt ianuam clauderent, & ipſi ad fores aſſiſterent, imperat.

[67] ‖ Quod vbi ille intellexit, id agi, atque id parari, vt filiæ ſuæ vis afferretur: ſeruos ſuos ad ſe vocat: his imperat, vt ſe ipſum negligant: filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum domeſtici mali filio ſuo nunciet. Clamor interea fit tota domo inter ſeruos Rubrij, atque hoſpitis. Iactatur domi ſuæ vir optimus, & honeſtiſſimus. pro ſe quiſque manus affert: aqua denique feruenti à Rubrio ipſo Philodamus perfunditur. Hæc vbi filio nunciata ſunt: ſtatim examinatus ad ædeis contendit, vt & vitæ patris, & pudicitiæ ſororis ſuccurreret. Omnes eodem animo Lampſaceni, ſimul vt hoc audierunt, quod eos tũ Philodami dignitas, tum iniuriæ magnitudo mouebat, ad ædeis noctu conuenerunt. Hìc lictor iſtius Cornelius, qui cum eius ſeruis erat à Rubrio, quaſi in præſidio, ad auferendam mulierem collocatus, occiditur, ſerui nonnulli vulnerantur. Ipſe Rubrius in turba ſauciatur. Iſte, qui ſua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliquà euolare, ſi poſſet.

[68] ‖ Poſtridie homines manè in concionem veniunt. quærunt, quid optimum factu ſit. pro ſe quiſque, vt in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur. inuentus eſt nemo, cuius non hæc & ſententia eſſet, & oratio. Non eſſe metuendum, ſi iſtius nefarium ſcelus Lampſaceni vlti vi, manúque eſſent, ne ſenatus, populúſque R. in eam ciuitatem animaduertendum putaret. Quòd ſi hoc iure legati populi Ro. in ſocios, nationéſque exteras vterentur, vt pudicitiam liberorum ſeruare ab eorum libidine tutam non liceret: quiduis eſſe perpeti ſatius, quàm in tanta vi, atque acerbitate verſari.

[69] ‖ Hæc cùm omnes ſentirent, & cùm in eam rationem pro ſuo quiſque ſenſu, ac dolore loqueretur, omnes ad eã domum, in qua iſte diuerſabatur, profecti ſunt: cædere ianuam ſaxis, inſtare ferro, ligna, & ſarmenta circundare, ignémque ſubiicere cœperunt. Tum ciues Rom. qui Lampſaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampſacenos, vt grauius apud eos nomen legationis, quàm iniuria legati putaretur: ſeſe intelligere hominem illum eſſe impurum, ac nefarium: ſed, quoniam nec perfeciſſet quod conatus eſſet, neque futurus eſſet Lampſaci poſtea: leuius eorum peccatum fore, ſi homini ſcelerato pepercissent, quàm ſi legato non pepercissent.

[70] ‖ Sic iſte multo ſceleratior,

bratior, & nequior, quàm ille Adrianus: aliquanto etiam felicior fuit. ille, quod eius auaritiam ciues R. ferre non potuerant, Vticæ domi ſuæ viuus exuſtus eſt: idque ita illi merito accidiſſe exiſtimatum eſt, vt lætarentur omnes, neque vlla animaduerſio conſtitueretur: hic ſociorum ambuſtus incendio, tamen ex illa flamma periculóque euolauit: neque adhuc cauſam vllã excogitare potuit, quamobrem commiſerit, aut quid euenerit, vt in tantum periculum veniret. Non enim poteſt dicere, Cùm ſeditionem ſedare vellem, cùm frumentum imperarem, cùm ſtipendium cogerem, cum aliquid denique reipub. cauſa gererem: quod acriùs imperaui, quod animaduerti, quòd minatus ſum. Quæ ſi diceret: tamen ignoſci non oporteret, ſi nimis atrociter imperando ſociis, in tantum adductus periculum videretur. 71 ‖ Nunc, cum ipſe cauſam illius tumultus neque veram dicere, neque falſam confingere audeat: homo autem ordinis ſui frugaliſſimus, qui tum accenſus C. Neroni fuit, P. Tettius, hæc eadem ſe Lampſaci cognoſſe dixerit: vir omnibus rebus ornatiſſimus C. Varro, qui tum in Aſia tribunus militum fuit, hęc eadem ipſa ſe ex Philodamo audiſſe dicat: poteſtis dubitare, quin iſtum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit, quàm ad veſtrum iudicium reſeruare? Niſi verò illud dicet, quod & in teſtimonio Tettij, priore actione interpellauit Hortenſius: quo tempore quidem ſigni ſatis dedit, ſi quid eſſet, quod poſſet dicere, ſe tacere non poſſe: vt, quamdiu tacuit in ceteris rebus tacuerit, ſcire omnes poſſemus, nihil habuiſſe quod diceret. hoc tum dixit, Philodamum, & filium 72 eius, à C. Nerone eſſe damnatos. ‖ De quo ne multum diſſeram, tantum dico, ſecutum id eſſe Neronem, & eius conſilium, quòd Cornelium lictorem occiſum eſſe conſtaret: putaſſe non oportere eſſe cuiquam, ne in vlciſcenda quidem iniuria, hominis occidendi poteſtatem. In quo video, Neronis iudicio non te abſolutum eſſe improbitatis: ſed illos damnatos eſſe cædis. Verùm iſta damnatio tamen cuiuſmodi fuit? Audite, quæſo, iudices, & aliquando miſeremini ſociorum, & oſtendite, aliquid his in veſtra fide præſidii eſſe oportere. Quòd toti Aſiæ iure occiſus videbatur iſtius ille verbo lictor, re vera miniſter improbiſſimæ cupiditatis: pertimuit iſte, ne Philodamus Neronis iudicio liberaretur. rogat, & orat Dolabellam, vt de ſua prouincia decedat: ad Neronem proficiſcatur: ſe demonſtrat incolumem eſſe non poſſe, ſi Philodamo viuere, atque aliquando Romam venire li73 cuiſſet. ‖ Commotus eſt Dolabella. fecit id, quod multi reprehenderunt, vt exercitũ, prouinciam, bellum relinqueret, & in Aſiam, hominis nequiſſimi cauſa, in alienam prouinciam proficiſceretur. Poſteaquàm ad Neronẽ venit: contendit ab eo, vt Philodami cauſam cognoſceret. Venerat ipſe, qui eſſet in conſilio, & primus ſententiam diceret. adduxerat etiam præfectos, & tribunos militareis ſuos, quos Nero omneis in conſilium vocauit. erat in conſilio etiam æquiſſimus iudex ipſe Verres. erant nonnulli togati creditores Græcorum, quibus ad exigendas pecunias improbiſſimi cuiuſque legati plurimũ prodeſt gratia. 74 ‖ Ille miſer defenſorem neminem reperire poterat. Quis enim eſſet aut togatus, qui Dolabellæ gratia: aut Græcus, qui eiuſdem vi, & imperio non moueretur? Accuſator autem apponitur ciuis Romanus de creditoribus Lampſacenorum: qui ſi dixiſſet quod iſte iuſſiſſet, per euſdem iſtius lictores à populo pecuniam poſſet exigere. Cum hæc omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur: cum illum miſerum multi accuſarent, nemo defenderet: cumque Dolabella cum ſuis præfectis pugnaret in conſilio: Verres fortunas agi ſuas diceret, idem teſtimonium diceret, idem eſſet in conſilio, idem accuſatorem paraſſet, hæc cum omnia fierent, & cùm hominem conſtaret occiſum: tamen tanta vis iſtius iniuriæ, tanta in iſto improbitas putabatur, vt de Philodamo amplius pronuntiaretur. 75 ‖ Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ ſpiritus: quid huius lacrymas, & concurſiones proferam? quid C. Neronis, viri optimi, atque innocentiſſimi, nonnullis in rebus, animum nimis timidum, atque demiſſum? qui in illa re quid facere potuerit, non habebat: niſi forte, id quod omnes tum deſiderabant, vt ageret eam rem ſine Verre, & ſine Dolabella. quidquid eſſet ſine his actum, omnes probarent. Tum verò quod pronuntiatum eſt, non per Neronem iudicatum, ſed per Dolabellam ereptum exiſtimabatur. Condemnatur enim perpaucis ſententiis Philodamus, & eius filius. Adeſt, inſtat, vrget Dolabella, vt quàm primùm ſecuri feriantur, quo quàm minimè multi ex illis de iſtius nefario ſcelere audire poſſent. 76 ‖ Conſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbum, & miſerum, & graue toti Aſiæ prouinciæ: grandis natu parens, adductus ad ſupplicium: ex altera parte filius: ille, quòd pudicitiam liberorum: hic, quòd vitam patris, famámque ſororis defenderat. Flebat vterque, non de ſuo ſupplicio, sed pater de filij morte, de patris, filius. Quid lacrymarũ ipſum Neronem putatis profudiſſe? quem fletum totius Aſiæ fuiſſe? quem luctum, & gemitum Lampſacenorum? ſecuri eſſe percuſſos homines innocenteis, nobileis, ſocios populi Rom. atque amicos, propter hominis flagitioſiſſimi ſingularem nequitiam, atque improbiſſimam cupiditatem? 77 ‖ Iam iam, Dolabella me neque tui, neque tuorum liberorum, quos tu miſeros in egeſtate, atque in ſolitudine reliquiſti, miſereri poteſt. Verréſne tibi tanti fuit, vt eius libidinem, hominum innocentium ſanguine lui velles? Idcircóne exercitum, atque hoſtem relinquebas, vt tua vi, & crudelitate, iſtius hominis improbiſſimi pericula ſubleuares? Quòd enim eum tibi quæſtoris in locum conſtitueras, idcirco tibi amicum in perpetuum fore putaſti? Neſciebas, ab eo Cn. Carbonem C O S. cuius re vera quæſtor fuit, non modò relictum, ſed etiam ſpoliatum auxiliis, pecunia nefariè oppugnatum, & proditum? Expertus igitur es iſtius perfidiam tũ, cũ ipſe ſe ad inimicos tuos contulit: cũ in te homo ipſe nocens acerrimum teſtimonium dixit: cùm rationes ad ærarium, niſi damnato te, referre noluit. 78 ‖ Tantæne tuæ, Verres, libidines erunt, vt eas capere, ac ſuſtinere non prouinciæ populi Rom. non nationes exteræ

possint? Túne, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præstò fuerit, nisi libidini tuæ, cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? ciuitates non modo pacatæ, verum etiam sociorum, atque amicorum, ad vim, atque ad arma confugient, vt ab se, atq; ab liberis suis fuit legati populi Rom. scelus atque libidinem propulsare possint? Nam quæro abs te, circumsessúsne sis Lampsaci: cœperintne domum, in qua diuersabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Rom. comburere viuum Lampsaceni, negare non potes. habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo quas ad eũdem literas misisti. ||Recita hunc ipsum locum de testimonio. TESTIMONIVM C. VERRIS IN ARTEMIDORVM NON MVLTO POST IN DOMVM. Bellúmne populo Rom. Lampsaceni ciues facere conabantur? deficere ab imperio, ac nomine nostro volebant? Video enim, & ex iis, quæ legi & audiui, intelligo: in qua ciuitate non modò legatus populi Rom. circunsessus, non modò igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit: nisi publicè satisfactum sit, ei ciuitati bellum indici, atque inferri solere. || Quæ fuit igitur causa, cur cuncta ciuitas Lampsacenorum de concione, quemadmodum tu te scribis, domum tuam concurreret? Tu enim neque in literis, quas Neroni mittis, neque in testimonio, causam tanti tumultus ostendis vllam: obsessum te dicis: ignem allatum, sarmenta circundata, lictorem tuum occisum esse dicis: prodeũdi tibi in publicum potestatem factam negas: causam huius tanti terroris occultas. Nam si quam Rubrius iniuriam suo nomine, ac non impulsu tuo, & tua cupiditate fecisset: de tui comitis iniuria questum ad te potius, quàm te oppugnatum venirent. Cùm igitur, quæ causa illius tumultus fuerit, testes à nobis producti dixerint, ipse celarit: nónne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorũ testimonia, tum istius taciturnitas perpetua cõfirmat? ||Huic homini parcetis igitur, iudices, cuius tanta peccata sunt, vt ij, quibus iniurias fecerit, neque legitimum tempus exspectare ad vlciscendum, neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumsessus es. à quibus? à Lampsacenis. barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Ro. nomen contemnerent. Immò verò ab hominibus & natura, & consuetudine, & disciplina lenissimis: porrò autem populi Ro. condicione sociis, fortuna seruis, voluntate supplicibus: vt perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas iniuriæ, tanta vis sceleris fuisset, vt Lampsaceni moriendum sibi potius, quàm perpetiendum putarent: numquam illos in eum locum progressuros fuisse, vt vehementiùs odio libidinis tuæ, quàm legationis metu mouerentur. ||Nolite, per deos immortaleis, cogere socios, atque exteras nationes hoc vti perfugio: quo, nisi vos vindicatis, vtentur necessario. Lãpsacenos in istum numquam vlla res mitigasset, nisi eum pœnas Romæ daturum credidissent. Etsi talem acceperant iniuriam, quam nulla lege satis dignè persequi possent: tamen incõmoda sua vestris committere legibus, & iudiciis, quam dolori suo permittere maluerunt. Tu mihi, cù circumsessus à tam illustri ciuitate sis propter tuum scelus, atque flagitium: cum coegeris homines miseros, & calamitosos, quasi desperatis nostris legibus & iudiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere: cùm te in oppidis & ciuitatibus amicorum non legatum populi Ro. sed tyrannum libidinosum, crudelémque præbueris: cum apud exteras nationes, imperij, nominisque nostri famã tuis probris, flagitiisque violaris: cùm te ex ferro amicorum populi Roma. eripueris, atque è flamma sociorum euolaris: hic tibi perfugium speras futurum? Erras. vt huc incideres, non vt hic conquiesceres, illi te viuum exire passi sunt. || & ais, iudicium esse factum, te iniuria circumsessum esse Lampsaci, quòd Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid, si doceo, si planum facio, teste homine nequam, verùm ad hanc rem tamen idoneo (te ipso, inquam, teste docebo) te huius circumsessionis tuæ causam & culpam in alios transtulisse? neque in eos, quos tu insimularas, esse animaduersum? iam nihil te iudicium Neronis adiuuat. Recita quas ad Neronem literas misit. EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. THEMISTAGORAS, ET THESSALVS. Themistagoram, & Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumsedit: qui te viuum cõburere conatus est. Vbi hos persequeris? vbi accusas? vbi defendis ius, noménque legati? In Philodami iudicio dices id actum. ||Cedo mihi ipsius Verris testimonium. videamus, quid idem iste iuratus dixerit. Recita. AB ACCVSATORE ROGATVS RESPONDIT, IN HOC IVDICIO NON PERSEQVI: SIBI IN ANIMO ESSE ALIO TEMPORE PERSEQVI. Quid igitur te iuuat Neronis iudicium? quid Philodami dãnatio? Legatus cùm esses circũsessus, cúmque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Rom. communique causæ legatorum facta esset, insignis iniuria: non es persecutus: dicis tibi in animo esse, alio tẽpore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? cur imminuisti ius legationis? cur causam populi R. deseruisti, ac prodidisti? cur iniurias tuas, coniunctas cum publicis, reliquisti? Non ad te senatum causam deferre: non de tam atrocibus iniuriis conqueri: non eos homines, qui populum concitarant, consulum literis euocandos curare oportuit? || Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, quòd is Ephesi se quæstorem vi prohibitum esse dicebat, quo minùs è fano Dianæ seruũ suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret: Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romã euocatus est, quòd auctor iniuriæ illius fuisse argueretur. Tu, si te legatum ita Lampsaci tractatum esse, senatum docuisses, vt tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumsessus pæne incendere: eius autem rei duces, & auctores, & principes fuisse, quos scribis, Themistagoram & Thessalum: quis non commoueretur? quis non ex iniuria, quæ tibi esset facta, sibi prouideret? quis non in ea re causam tuam, periculum com-

mune

nunc agi arbitrareтur? Etenim nomen legati, A eiuſmodi eſſe debet, quod non modò inter ſociorum iura, ſed etiam inter hoſtium tela 86 incolume verſetur. ‖ Magnum hoc Lampſacenum crimen eſt libidinis, atque improbiſſimæ cupiditatis. accipite nunc auaritiæ propemodum in ſuo genere non leuius. Mileſios nauem popoſcit, quæ eũ præſidii cauſa Myndum proſequeretur. Illi ſtatim myoparonem egregium de ſua claſſe, ornatum, atque armatum dederunt. Hoc præſidio Myndum profectus eſt. ‖ Nam, quid Mileſiis lanæ publicæ abſtulerit, item de ſumtu in aduentum, de contumeliis, & iniuriis in magiſtratum, Mileſium, tametſi dici tum verè, tum grauiter, & vehementer poteſt, tamen dicere prætermittam: eaque omnia teſtibus integra reſeruabo. 87 illud, quod neque taceri vllo modo, neque dici pro dignitate poteſt, cognoſcite. ‖ Milites, remigeſque Miletum Myndo pedibus reuerti iubet: ipſe myoparonem pulcherrimum, de decem Mileſiorum nauibus electum, L. Ma- B gio, & L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi ſunt homines, quos nuper ſenatus in hoſtium numero habendos cenſuit. hoc illi nauigio ad omneis populi R. hoſtes vſque ab Diano, quod in Hiſpania eſt, ad Sinopam, quæ in Ponto eſt, nauigauerunt. O dii immortales: incredibilem auaritiam, ſingularémque audaciam. Nauem tu de claſſe populi Romani, quam tibi Mileſia ciuitas, vt te proſequeretur, dediſſet, auſus es vendere? Si te magnitudo maleficii, ſi te hominum exiſtimatio non mouebat: ne illud quidem cogitabas, huius improbiſſimi furti, ſiue adeò nefariæ prædæ, tam illuſtrem, ac tam nobilem ciuitatem 88 teſtem futuram? ‖ An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni præfuerat, Mileſiiſque rem geſtam renuntiarat, animaduertere tuo rogatu conatus eſt, renuntiationémque eius, quæ erat in publicas literas relata illorum legibus, tolli iuſſerat: idcirco te ex hoc C crimine elapſum eſſe arbitrabare? Multum te iſta fefellit opinio, & quidem multis in locis. ſemper enim exiſtimaſti, & maximè in Sicilia, ſatis cautum tibi ad defenſionem fore, ſi aut referri aliquid in literas publicas vetuiſſes: aut, quod relatum eſſet, tolli coegiſſes. Hoc quàm nihil ſit, tametſi ex multis Siciliæ ciuitatibus priore actione didiciſti, tamen etiam in hac ipſa ciuitate cognoſce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adſunt ii, qui imperant. ſimul ac diſceſſerunt: non ſolum illud perſcribunt quod tum prohibiti ſunt, 89 ſed etiam cauſam adſcribunt, cur non tum in literas relatum ſit. ‖ Manent iſtæ literæ Mileti, manent, &, dum erit illa ciuitas, manebunt. Decem enim naueis iuſſu L. Murenæ populus Mileſius ex pecunia vectigali populi R. fecerat, ſicut pro ſua quæque parte Aſiæ ceteræ ciuitates. Quamobrem vnam ex decem, non prædonum repentino aduentu, ſed D legati latrocinio: non vi tempeſtatis, ſed hac 90 horribili tempeſtate ſociorum, amiſſam, in literas publicas retulerunt. ‖ Sunt Romæ legati Mileſii, homines nobiliſſimi, ac principes ciuitatis: quid tametſi menſem Februarium, & C O S S. deſignatorum nomen expectant, tamen hoc tantum facinus non modò negare interrogati, ſed ne producti quidem reticere poterunt. dicent, inquam, & religione adducti, & domeſticarum legum metu, quid illo myoparone factum ſit. oſtendent, C. Verrem in ea claſſe, quæ contra piratas ædificata ſit, piratam ipſum conſceleratum fuiſſe. C. Malleolo quæſtore Cn. Dolabellæ occiſo, duas ſibi hereditates veniſſe arbitratus eſt: vnam quæſtoriæ procurationis: nam à Dolabella ſtatim pro quæſtore iuſſus eſt eſſe: alteram tutelæ. ‖ Nam, cùm pupilli Malleoli tu- 91 tor eſſet, in bona eius impetum fecit. nã Malleolus in prouinciam ſic copioſè profectus erat, vt domi prorſus nihil relinqueret. præterea pecunias occuparat apud populos, & ſyngraphas fecerat: argenti optimi cælati grande pondus ſecum tulerat: nam ille quoque ſodalis iſtius erat in hoc morbo, & cupiditate grãde pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formoſos homines reliquit. Iſte quod argenti placuit, inuaſit: quæ mancipia voluit, abduxit: vina, ceteráque, quæ in Aſia facillimè comparantur, quæ ille reliquerat, aſportauit: reliqua vendidit. pecuniam exegit. ‖ Cùm ad L L S. X X D. quin- 92 quies redegiſſe conſtaret: vt Romam rediit, nullam literam pupillo, nullam matri eius, nullam tutoribus reddidit: ſeruos artifices pupilli cùm haberet domi, circum pedes autem formoſos homines & literatos: ſuos eſſe dicebat, ſe emiſſe. cùm ſæpius mater, & auia pueri poſtularent, vti, ſi non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret ſaltem, quantum pecuniæ Malleoli deportaſſet: multis efflagitatus aliquando dixit, L L S. decies. deinde in codicis extrema cera. nomen infimũ in flagitioſa litura fecit: expenſa Chryſogono ſeruo L L S. ſexcenta millia: accepta pupillo Malleolo retulit. Quomodo ex decies L L S. ſexcenta ſint facta: quomodo D C. eodem modo quadrarint, vt illa de Cn. Carbonis pecunia, reliqua L L S. ſexcenta ſunt factæ: quomodo Chryſogono expenſa lata ſint: cur id nomen infimum, in lituráque ſit, vos exiſtimabitis. ‖ Tamen L L S. ſexcenta millia 93 cùm accepta retuliſſet, L L S. quinque millia ſoluta non ſunt. homines, poſteaquàm reus factus eſt, alii redditi, alii etiam nunc retinentur: peculia omnium, vicariique retinentur. Hæc eſt iſtius præclara tutela. En, cui tuos liberos committas: en memoriam mortui ſodalis: en metu viuorum exiſtimationis. Cùm tibi ſe tota Aſia ſpoliandam, ac vexandam præbuiſſet. cum tibi expoſita eſſet omnis ad prædandum Pamphylia: contentus his tam opimis rebus non fuiſti? manus à tutela, manus à pupillo, manus à ſodalis filio abſtinere non potuiſti? Iam te non Siculi, non aratores (vt dictitas) circumuenerunt: non hi, qui decretis, edictiſque tuis in te concitati, infeſtique ſunt: Malleolus à me productus, & mater eius, atque auia, quæ miſeræ, flentes, euerſum à te puerum patriis bonis eſſe dixerunt. ‖ Quid 94 exſpectas? an dum ab inferis ipſe Malleolus exſiſtat, atq. abs te officia tutelæ, ſodalitatis, familiaritatiſque flagitet? ipſum putato adeſſe homo auariſſime & ſpurciſſime, redde bona ſodalis filio, ſi non quæ abſtuliſti: at quæ confeſſus es. Cur cogis ſodalis filium hanc primã in foro vocem cum dolore, & querimonia emittere? cur ſodalis vxorem, ſodalis ſocrum,

domum denique totam sodalis mortui, contra te testimonium dicere? cur prudentissimas, lectissimasque feminas in tantum virorum conuentum insolitas, inuitasque prodire cogis? Recita omnium testimonia. TESTIMONIVM MATRIS ET AVIAE. ‖ Pro quæstore verò quomodo iste commune Miliadum vexarit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Pisidiam, Phrygiamque totam frumentum imperando, æstimando, hac sua, quantum primùm excogitauit, Siciliensi, æstimatione affixerit, non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote: his nominibus, quæ res per hunc gestæ sunt, cùm iste ciuitatibus frumentum, coria, cilicia, saccos imperaret, neque ea sumeret: proque his rebus pecuniam exigeret: his nominibus solis Cn. Dolabellæ H S. ad tricies litem esse æstimatam. Quæ omnia, etiam si voluntate Dolabellæ fiebant, per istum tamen omnia gerebantur. ‖ Consistam in vno nomine. nulla enim sunt ex eodem genere. Recita. DE LITIBVS AESTIMATIS CN. DOLABELLAE PR. PECVNIAQVE POPVLO ROM. REDACTAE. QVOD A COMMVNI MILIADVM. Te hæc coegisse, te æstimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico: eadémq; vi, & iniuria, cùm pecunias maximas cogeres, per omneis parteis prouinciæ te, tanquam aliquam calamitosam tempestatem, pestemque, peruasisse demonstro. ‖ Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accusauit, istum in sua potestate, ac ditione tenuit. Homo adolescens cùm in istius inquirendo multa furta, ac flagitia cognosceret, fecit peritè & callidè volumen eius rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine quæ voluit, in Dolabellam abstulit: istum testem produxit: dixit iste, quæ velle accusatorem putauit. Quo ex genere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si vti voluissem, magna copia fuisset: qui vt se periculo litium, coniunctione criminum liberarent, quò ego vellem, descensuros pollicebantur. ‖ Eorum ego voluntatem omnium repudiaui. non modò proditori, sed ne perfugæ quidem locus in meis castris cuiquam fuit. Fortasse meliores illi accusatores habendi sunt, qui hæc omnia fecerunt. Ita est: sed ego defensorem in mea persona, non accusatorem, maximè laudari volo. Rationes ad ærarium antequàm Dolabella condemnatus est, non audet referre. impetrat à senatu, vt dies sibi prorogarentur, quòd tabulas suas ab accusatoribus Dolabella obsignatas diceret: perinde quasi exscribendi potestatem non haberet. Solus est hic, qui numquam rationes ad ærarium referat. Audistis quæstoriam rationem tribus versiculis relatam: legationis non, nisi condemnato & eiecto eo, qui posset reprehendere: nunc denique præturæ, quam ex S.C. statim referre debuit, vsque ad hoc tempus non retulit. ‖ Quæstorem se in senatu exspectare dixit: Perinde quasi non, vt quæstor sine prætore posset rationem referre, vt tu Hortensi, vt omnes: codem modo sine quæstore prætor. Dixit, idem Dolabellam impetrasse. Omen magis patribus conscriptis, quam causa placuit. probauerunt. Verùm quæstores quoque iampridem venerunt cur non retulisti? illarum rationum ex ea fæce legationis, quæstoriæque tuæ procurationis illa sunt nomina, quæ Dolabellæ necessariò sunt æstimata. EX LITIBVS AESTIMATIS DOLABELLAE PR. ET PROPR. ‖ Quòd minus Dolabella Verri acceptum retulit, quàm Verres illi expensum tulerit, H S. quingenta, triginta quinque millia: & quòd plus fecit Dolabella Verrem accepisse, quam iste in suis tabulis habuit, H S. ducenta triginta duo millia: & quòd plus frumenti fecit accepisse istum, H S. decies & octingenta millia: quòd tu homo castissimus, aliud in tabulis habebas. Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ, quas nullo duce, tamen aliqua ex particula inuestigamus, redundarunt: hinc ratio cum Qu. & Cn. Postumiis, Curtiis, multis nominibus: quorum in tabulis iste habet nullum: hinc H S. quaterdecies P. Tadio numerata Athenis, testibus planum faciam: hinc emta apertissimè prætura: nisi fortè id etiam dubium est, quomodo iste prætor factus sit. ‖ Homo scilicet aut industria, aut opera probata, aut frugalitatis existimatione præclara, aut denique, id quod leuissimum est, assiduitate: qui antè quæsturam cum meretricibus, lenonibusque vixisset: quæsturam ita gessisset, quemadmodum cognouistis: Romæ post quæsturam illam nefariam vix triduum constitisset: absens non in obliuione iacuisset, sed in assidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuisset: is repente, vt Romam venit, gratis prætor factus est. Alia porrò pecunia ne accusaretur, data. Cui sit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum inter omneis recenti negotio facilè constabat. ‖ Homo stultissime, & amentissime, tabulas cùm conficeres, & cum extraordinariæ pecuniæ crimen subterfugere velles: satis te elapsurum omni suspicione arbitrabare, si, quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres, neque in tuas tabulas vllum nomen referres, cùm tot tibi nominibus acceptum Curtij referrent? Quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse? An tuis solis tabulis te causam dicturam existimasti? ‖ Verùm ad illam iam veniamus præclaram præturam, criminaque ea, quæ notiora sunt his, qui adsunt, quàm nobis, qui meditati ad dicendum, paratique venimus: in quibus non dubito, quin offensionem negligentiæ vitare atque effugere non possim. Multi enim ita dicent: De illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam iniuriam non attigit, quæ mihi, aut quæ amico meo facta est: quibus ego in reb. interfui. His omnibus qui istius iniurias norunt, hoc est populo Rom. vniuerso, me vehementer excusatum volo, non negligentia mea fore, vt multa prætercam: sed quòd alia testibus integra reseruari velim: multa autem propter rationem breuitatis, ac temporis prætermittenda existimem. Fatebor etiam illud inuitus, me prorsus, cum iste punctum temporis nullum vacuum peccato prætermitti passus sit, omnia quæ ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de præturæ criminibus auditote, vt ex vtroque genere & iuris dicendi, & sartorum tectorum exigendorum, ea postuletis, quæ maximè

maximè digna sunt eo reo, cui paruum ac mediocre obiici nihil oporteat. || Nam vt prætor factus est, qui auspicato à Chelidone surrexisset, sortem nactus est vrbanæ prouinciæ, magis ex sua, Chelidonisque, quam ex populi Ro. voluntate. qui principio, qualis in edicto constituendo fuerit, cognoscite. C. Annius Asellus mortuus est, C. Sacerdote prætore. Is cùm haberet vnicam filiam, neque census esset: quòd eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, vt filiam bonis suis heredem institueret. heres erat filia: faciebant omnia cum pupilla, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, consuetudo iuris eius, quod erat tū, cùm Asellus est mortuus. || Iste, prætor designatus (vtrùm admonitus, an tentatus, an, qua est ipse sagacitate in his rebus, sine duce vllo, sine indice peruenerit ad hanc improbitatem, nescio: vos tantum hominis audaciam, amentiamque cognoscite) appellat heredem L. Annium, qui erat institutus secundum filiam (non enim mihi persuadetur, istum ab illo prius appellatum,) dicit se posse ei condonare edicto hereditatem: docet hominem, quid possit fieri. illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iste tametsi singulari est audacia; tamen ad pupillæ matrem summittebat. malebat pecuniam accipere nequid noui ediceret, quam vt hoc edictum tam improbum, & inhumanum interponeret. || Tutores, pecuniam prætori si pupillæ nomine dedissent, grandem præsertim, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo suo dare possent, non videbant: simul & istum fore tam improbum non arbitrabantur. sæpe appellati, pernegauerunt. Iste ad arbitrium eius, cui condonabat hereditatem ereptam liberis, quàm æquum edictum scripserit, quæso cognoscite. CVM INTELLIGAM, LEGEM VOCONIAM. Quis vmquam crederet, mulierū aduersarium Verrem futurum? an ideò aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? Cupiditati hominum ait se obuiam ire. Quid potius, non modò his temporibus, sed etiam apud maiores nostros? qui tam remotus fuit à cupiditate? Dic, quæso, cetera. delectat enim me hominis grauitas, scientia iuris, auctoritas. QVI AB AVLO POSTVMIO, Q. FVLVIO CENSORIBVS, POSTVE EA FECIT, FECERIT. Fecit, fecerit? || Quis vmquam edixit isto modo? quis vmquam eius rei fraudem aut periculum proposuit edicto, quæ neque post edictum, neque ante edictum prouideri potuit? Iure, legibus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum P. Annius fecerat non improbum, non inofficiosum, non inhumanum. quod si ita fecisset: tamen post illius mortem nihil de testamento illius noui iuris constitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat. Imitatus esses ipsum illum C. Voconium, qui lege sua hereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri; sanxit in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis heredem virginem, néve mulierem faceret. || In lege Voconia non est, FECIT, FECERIT: neque in vlla præteritum tempus reprehenditur, nisi eius rei quæ sua sponte scelerata, & nefaria est, vt, etiam si lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Atque in his ipsis rebus multa videmus ita sancta esse legibus, vt antè facta in iudicium non vocentur. Cornelia testamentaria, nummaria, ceteræ complures: in quibus non ius aliquod nouum populo constituitur, sed sancitur, vt quod semper malum facinus fuerit, eius quæstio ad populū pertineat ex certo tempore. || De iure verò ciuili si quis noui quid instituit, is omnia, quæ antè acta sunt, rata esse patitur. Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fufias, ipsam, vt dixi, Voconiā, omneis præterea de iure ciuili: hoc reperies in omnibus statui ius, quo post eam legem populus vtatur. Qui plurimum tribuunt edicto prætoris, edictum legem annuam dicunt esse. Tu edicto plus complecteris, quàm lege. Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Ian. cur non initium quoque edicti nascitur à Kalend. Ianuarij? an in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus est: in illum, quo alius prætor fuit regredietur? || Ac si hoc iuris non vnius hominis causa edixisses, cautiùs composuisses. Scribis, SI QVIS HEREDEM FECIT FECERIT. Quòd si plus legarit, quàm ad heredem, heredésve perueniat, quod per legem Voconiā ei, qui census nō sit, licet: cur hoc, cùm in eodem genere sit, non caues? quia non generis, sed hominis causam verbis complecteris: vt facilè appareat, te pretio esse commotum. Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium: tamen esset improbum: sed tum vituperari posset, in dubium venire non posset. nemo enim committeret. nunc est eiusmodi edictum, vt quiuis intelligat, non populum esse scriptum, sed P. Annei secundis heredibus. || Itaque cùm à te caput illud tam multis verbis, mercenarióque prooemio esset ornatum; ecquis est inuentus postea prætor, qui idem illud ediceret? non modò nemo edixit, sed ne metuit quidem quisquam, nequis ediceret. Nam post te prætorem multi testamenta eodem modo fecerunt. in his nuper Annæa. Et de multorum propinquorum sententia, pecuniosa mulier, quòd censa non erat, testamento fecit heredem filiam. Iam hoc magnum iudicium hominū de istius singulari improbitate, quod Verres sua spōte instituisset, id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui istius institutum sequi vellet. Solus enim tu inuentus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates viuorum, nisi etiam rescinderes mortuorum. || Tu ipse ex Siciliensi edicto hoc sustulisti. voluisti, ex improuiso si quæ res natæ essent, ex vrbano edicto decernere. quam postea tu tibi defensionem relinquebas: in ea maximè offendisti, cùm tuam auctoritatem tu te ipse edicto prouinciali repudiabas. Atque ego non dubito, quin, vt mihi, cui filia maximè cordi est, res hæc acerba videatur, atque indigna: sic vnicuique vestrûm, qui simili sensu, atque indulgentia filiarum commouemini. Quid enim natura nobis iucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo omnis nostra diligentia, indulgentiáque consumatur? || Homo importunissime, cur

tantam iniuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri eius, atque ossibus inussisti, vt liberis eius bona patria, voluntate patris, iure, legibus tradita, eriperes, &, cui tibi esset commodum, condonares? Quibuscum viui bona nostra partimur, iis prætor adimere, nobis mortuis, bona, fortunasque poterit? NEC PETITIONEM, inquit, NEC POSSESSIONEM DABO. Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta non solum fortunæ, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istū hominem Lampsacenos isse? miramur, istum de prouincia decedentem clàm Syracusis profugisse? nos si alienam vicem pro nostra iniurii doleremus: vestigium istius in foro esset relictum? [114] || Pater dat filiæ: prohibes. leges sinunt: tamen te interponis. De suis bonis ita dat, vt ab iure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes: si habes qui te audiat: si potest tibi edicto audiens esse quisquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona viuis, ius omnibus? hoc populus Ro. non manu vindicasset, nisi te huic tempori, atque huic iudicio reseruasset? Postea quam ius prætorium constitutum est, semper hoc iure vsi sumus: si tabulæ testamenti non proferrentur, tum, vti proximum quemque potissimùm heredem esse oporteret: si is intestatò mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur. Quare hoc sit æquissimum, facile est docere: sed in re tam vsitata, satis est ostendere, omneis antea ius ita dixisse, & hoc, vetus edictum, translatitiúmque esse. [115] || Cognoscite aliud hominis in re vetere edictum nouum: & simul, dum est vnde ius ciuile discatur, adolescenteis ei in disciplinam tradita. mirum est hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam mortuus est ante istum prætorem. eius testamentum erat nullum. lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum & postea omnes habuerunt, possessio Minuciæ genti esse data. Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non exstaret, lege ageret in hereditatem: aut, pro præde litis vindiciarum cum satis accepisset, sponsionem faceret. ita de hereditate certaret. Hoc opinor, iure & maiores nostri, & nos semper vsi sumus. Videte, vt hoc iste correxerit. [116] || Componit edictum iis verbis, vt quiuis intelligere possit, vnius hominis causa conscriptum esse. tantum quòd hominem non nominat, causam quidem totam perscribit: ius, consuetudinem, æquitatem, edicta omnium negligit. EX EDICTO VRBANO. SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, SI POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET. Iam quid id ad prætorem, vter possessor sit? nonne id quæri oportet, vtrum possessorem esse oporteat? Ergo quia possessor est, non moues possessione: si possessor non esset, non dares. nusquam enim scribis, neque tu aliud quicquam edicto amplecteris, nisi eam causam, pro qua pecuniam acceperas. [117] || Iam hoc ridiculum est. SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET TABVLAE TESTAMENTI OBSIGNATAE NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR: SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POTISSIMVM HEREDITATEM DABO. Hoc translatitium est: sequi illud oportet, SI TABVLAE TESTAMENTI NON PROFERRENTVR. Quid ait? se ei daturum qui se dicat heredem esse. Quid ergo interest, proferantur, nécne? si protulerit: vno signo vt sit minus, quàm ex lege oportet, non des possessionem. Si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem vmquam postea alium edixisse? valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet: exegerat enim iam mercedem. Item vt illo edicto, de quo antè dixi, in Sicilia de hereditatum possessionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romæ, præter istum. EX EDICTO SICILIENSI SI DE HEREDITATE AMBIGITVR. [118] || At, per deos immortaleis, quid est, quod de hoc dici possit? Iterum enim iam quæro abs te, sicut modò in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum possessionibus: cur ea capita in edictum prouinciale transferre nolueris. Vtrùm digniores homines existimasti eos, qui habitabant in prouincia, quàm nos, qui æquo iure vteremur? An aliud Romæ æquum est, aliud in Sicilia? Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in prouinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam vtroque genere video non modò ceteros, sed te ipsum totidem verbis edixisse, quot verbis edici Romæ solet. Quæ Romæ magna cum infamia, pretio accepto, edixeras, ea sola te, ne gratis in prouincia malè audires, ex edicto Siciliensi sustulisse video. [119] || Et, cùm edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit designatus, componeret, qui ab isto ius ad vtilitatem suam nundinarentur: tum verò in magistratu contra illud edictum suum sine vlla religione decernebat. Itaque L. Piso multos codices impleuit earum rerum, in quibus ita intercessit, quòd iste aliter, atque vt edixerat, decreuisset. quod vos oblitos esse non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto prætore solitus sit conuenire. quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. sed eo leuiores istius iniuriæ videbantur, quòd erat in æquitate, prudentiáque Pisonis paratissimum perfugium: quo sine labore, sine molestia, sine impensa, etiam sine patrono, homines vterentur. [120] || Nam, quæso, redite in memoriam, iudices, quæ libido istius in iure dicendo fuerit, quæ varietas decretorum, quæ nundinatio, quàm inanes domus eorum omnium, qui de iure ciuili consuli solent: quàm plena, atque referta Chelidonis: à qua muliere cùm erat ad eum ventum, & in aurem eius insusurratum, aliàs reuocabat eos, inter quos iam decreuerat, decretúmque mutabat: aliàs inter alios contrarium sine vlla religione dècernebat, ac proximis paullo antè

121 is antè decreuerat. || Hinc illi homines e- A rant, qui etiam ridiculi inueniebantur ex dolore: quorum alij, vt audistis, negabant mirandum esse, ius tam nequam esse Verrinum: alij etiam frigidiores erant: sed, quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, cùm sacerdotem exsecrabantur, qui Verrem tam nequam reliquisset. Quæ ego non commemorarem (neque enim perfacetè dicta, neque porrò hæc seueritate digna sunt) nisi vos illud vellem recordari, istius nequitiam & iniquitatem tum in ore vulgi, atque in 122 communibus prouerbiis esse versatam. || In plebem verò Romanam vtrùm superbiam prius memorem, an crudelitatem? sine dubio crudelitas grauior est, atque atrocior. Oblitósne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus plebis in concione egit, cùm eum, quem virgis iste ceciderat, in prospectum populi Rom. pro- B duxit. cuius rei cognoscendæ faciam vobis 123 suo tempore potestatem. || Superbia verò qua fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuissimum quemque contemserit, despexerit, liberum esse numquam duxerit? P. Trebonius viros bonos & honestos complureis fecit heredes: in his fecit suum libertum. is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptũ. ei cùm cautum vellet, scripsit, vt heredes iurarent, se curaturos, vt ex sua cuiusque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proscriptum perueniret. Libertus iurat: ceteri heredes adeunt ad Verrem: docent, non oportere se iurare, facturos esse, quod contra legem Corneliam esset, quæ proscriptum iuuari vetat. impetrant, vt ne iurent. dat his possessionem. Id ego non reprehendo. etenim erat iniquum, homini proscripto, egenti de fraternis bonis quidquam dari: & ille libertus, nisi ex C testamento patroni iurasset, scelus se factu- 124 rum arbitrabatur. || Itaque ei Verres possessionem hereditatis negat se daturum, ne posset patronum suum proscriptum iuuare: simul vt esset pœna, quòd alterius patroni testamento obtemperasset. Das possessionem ei, qui non iurauit. concedo: prætorium est. adimis tu ei, qui iurauit? quo exemplo? Proscriptum iuuat. Lex est: pœna est, quid ad eum, qui ius dixit? Vtrum reprehendis, quòd patronum iuuabat eum, qui tum in miseriis erat: an quòd alterius patroni mortui voluntatem conseruabat, à quo summum beneficium acceperat? vtrum horum reprehendis? Et hoc tum de sella vir optimus dixit, Equiti Romano, tam locupleti, libertinus sit homo hereˀò molestum ordinem, quòd illinc 125 viuus surrexit. || Possum sexcenta decreta proferre, in quibus, vt ego pecuniam non dicam intercessisse, ipsa decretorum nouitas, iniquitasque declarat. Verùm, vt ex vno de D ceteris coniecturam facere possitis: id quod priore actione cognostis, audite. C. Sulpicius Olympus fuit. is mortuus est C. Sacerdote prætore nescio an antè, quàm Verres præturam petere cœperit. Fecit hæredem M. Octauium Ligurem. Ligur hæreditatem adiit, possedit Sacerdote prætore, sine vlla controuersia. Posteaquàm Verres magistratum iniit: ex edicto istius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere cœpit. Ligur non aderat. L. frater eius causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionẽ se ire iussurum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat, edictum eius non oportere ad eas hereditates valere, quæ ante eum prætorem venissent. si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurem hereditatem aditurum non fuisse. Aequa postulatio, summa hominum auctoritas pretio superabatur. || Ve- 126 nit Romam Ligur: non dubitabat, quin, si ipse Verrem conuenisset, æquitate causæ, & auctoritate sua commouere hominem posset. domum ad eum venit, rem demonstrat, quàm pridem sibi hereditas venisset, docet. quod facile in causa æquissimi homini ingenioso fuit: multa, quæ quemuis mouere possent, dixit. ad extremum petere cœpit, ne vsque eò suam auctoritatem despiceret, gratiamque contemneret, vt se tanta imiuria afficeret. Homo Ligurem accusare cœpit qui in re aduentitia, atque hereditaria tam diligens, tam attentus esset: debere eum aiebat suam quoque rationem ducere: multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quàm ipsum Ligurem pro testimonio dicere audistis. || Quid enim, Verres? vtrùmne his 127 quidem testibus credetur? an hæc ad rem non pertinent? non M. Octauio? non L. Liguri? quis nobis credet? cui nos? quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non fit? an id, quod dicunt, leue est? nihil leuius, quàm prætorem vrbis hoc iuris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem prætorem esse oportere. An verò dubitamus, quo ore iste ceteros homines inferiore loco, auctoritate, C ordine: quo ore homines rusticanos ex municipiis, quo denique ore, quos numquam liberos putauit, libertinos homines, solitus sit appellare, qui ob ius dicendum M. Octauium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitarit? || In sartis te- 128 ctis verò quemadmodum sese gesserit, quid ego dicam? dixerunt, qui senserunt. sunt alij, qui dicant: notæ res, ac manifestæ, prolatæ sunt, & proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Rom. frater germanus Qu. Titinii iudicis tui, tibi se pecuniam dedisse. Recita testimonium C. Fannij. Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu Qu. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. dicit enim rem incredibilem. C. Verrem insimulat auaritiæ, & audaciæ: quæ vitia videntur in quemuis potius, quàm in istum conuenire. Dixit Quint. Tadius, homo familiarissimus D patris istius, non alienus à matris eius genere & nomine: tabulas protulit, quibus pecuniam se dedisse ostendit. Recita nomina Quint. Tadii. Recita testimonium Quint. Tadii. Ne tabulis quidem Quint. Tadii, nec testimonio credetur? Quid igitur in iudiciis sequemur? quid est aliud, omnibus omnia peccata & maleficia concedere, nisi hoc, hominum honestissimorum testimoniis, & vi-

229 rorum bonorum tabulis non credere? || Nam A
quid ego de quotidiano ſermone, querimo-
niáque populi Romani loquar? de iſtius im-
pudentiſſimo furto, ſeu potiùs nouo, ac ſin-
gulari latrocinio? auſum eſſe in æde Caſto-
ris, celeberrimo, clariſſimóque monumen-
to, quod templum in oculis, quotidianóque
adſpectu populi Rom. eſt poſitum, quò ſæpe-
numero ſenatus conuocatur: quò maxima-
rum rerum frequentiſſimæ quotidie aduoca-
tiones fiunt: in eo loco, in ſermone homi-
num, audaciæ ſuæ monumentum æternum re-
230 linquere? || Aedem Caſtoris, iudices, P. Iu-
nius habuit tuendam, L. Sylla, Quint. Me-
tello, conſulibus. Is mortuus eſt. reliquit
pupillum paruum filium. cùm L. Octauius,
C. Aurelius, COSS. ædeis ſacras locauiſ-
ſent, neque potuiſſent omnia ſarta tecta exi-
gere, neque ii prætores, quibus erat nego-
tium datum, C. Sacerdos, & M. Cæſius: fa-
ctum eſt S.C. quibus de ſartis tectis cognitum B
& iudicatum non eſſet, vti C. Verres, P. Cæ-
lius, prætores cognoſcerent, & iudicarent.
Qua poteſtate iſte permiſſa, vt ex C. Fannio,
& ex Quint. Tadio cognouiſtis: verumtamen
cùm eſſet omnibus in rebus apertiſſime, im-
pudentiſſiméque prædatus, hoc voluit cla-
riſſimum relinquere iudicium latrociniorum
ſuorum: de quo non audire aliquando, ſed
231 videre quotidie poſſemus. || quæſiuit, quis
ædem Caſtoris ſartam tectam deberet trade-
re. Iunium ipſum mortuum eſſe ſciebat: ſci-
re volebat, ad quem illa res pertineret: audit
pupillum eſſe filium. homo, qui ſemper ita
palàm dictitaſſet, pupillos, & pupillas, cer-
tiſſimam prædam eſſe prætoribus, optatum
negotium ſibi in ſinum delatum eſſe dicebat.
Monumentum illa amplitudine, illo opere,
quamuis ſartum tectum, integrúmque eſſet,
tamen aliquid ſe inuenturum, in quo mo-
232 liri, prædarique poſſet, arbitrabatur. || L. C
Rabonio ædem Caſtoris tradi oportebat. is
caſu, pupilli Iunij tutor erat, teſtamento
patris. cùm eo ſine vllo intertrimento con-
uenerat iam, quemadmodum traderetur. Iſte
ad ſe Rabonium vocat: quærit, ecquid ſit,
quod à pupillo traditum non ſit, quod exigi
debeat. Cùm ille, id quod erat, diceret, fa-
cilem pupillo traditionem eſſe: ſigna, & do-
na comparere omnia. ipſum templum omni
opere eſſe integrum: indignum iſti videri
cœpit, ex tanta æde, tantóque opere ſe non
opimum præda, præſertim à pupillo, diſce-
233 dere. || Venit ipſe in ædem Caſtoris: con-
ſiderat templum: videt vndique tectum pul-
cherrimè laqueatum, prætere a cetera noua
atque integra, verſat ſe, quærit, quid agat. di-
cit ei quidam ex illis canibus, quos iſte Ligu-
ri dixerat eſſe circa ſe multos: tu Verres hic
quod moliare, nihil habes: niſi fortè vis ad
perpendiculum columnas exigere. Homo o-
mnium rerum imperitus, quærit, quid ſit, ad D
perpendiculum. Dicunt ei, ferè nullam eſ-
ſe columnam, quæ ad perpendiculum eſ-
ſe poſſit? Iam mehercule, inquit, ſi aga-
mus: columnæ ad perpendiculum exigantur.
234 || Rabonius, qui legem noſſet, qua in lege
numerus tantùm columnarum traditur, per-
pendiculi mentio fit nulla, & qui non puta-
ret ſibi expedire, ita accipere, ne eodem

A modo reddendum eſſet: negat, id ſibi debe-
ri: negat oportere exigi. Iſte Rabonium
quieſcere iubet: & ſimul ei nonnullam ſpem
ſocietatis oſtendit. hominem modeſtum, &
minimè pertinacem facilè coercet: columnas 235
ita ſe exacturum eſſe confirmat. || Noua res,
atque improuiſa pupilli calamitas nuntia-
tur ſtatim C. Muſtio, vitrico pupilli, qui
nuper eſt mortuus: M. Iunio, patruo: P. Poti-
tio, tutori homini frugaliſſimo. Hi rem ad
virum primarium, ſummo officio, ac virtute
præditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tu-
tor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcel-
lus: petit ab eo pro ſua fide, ac diligentia,
pluribus verbis, ne per ſummam iniuriam
pupillum Iunium fortunis patriis conetur
euertere. Iſte, qui iam ſpe, & opinione
prædam illam deuoraſſet, neque vlla æqui-
tate orationis, neque auctoritate M. Marcel-
li commotus eſt. Itaque, quemadmodum
B oſtendiſſet, ſe id exacturum eſſe, reſpondit. 236
|| Cùm ſibi omneis ad iſtum allegationes dif-
ficileis, omneis aditus arduos, ac potius in-
terclusos viderent, apud quem non ius, non
æquitas, non miſericordia, non propinqui
oratio, non amici voluntas, non cuiuſquam
auctoritas, pro pretio, non gratia valeret:
ſtatuunt, id ſibi optimum eſſe factu, quod cui-
uis veniſſet in mentem, petere auxilium à
Chelidone, quæ iſto prætore non modò in
iure ciuili, priuatorúmque omnium contro-
uerſiis, populo Rom. præiuit, verùm etiam in
his ſartis tectis dominata eſt. || Venit ad 237
Chelidonem C. Muſtius, eques Rom. publi-
canus, homo cum primis honeſtus: venit M.
Iunius, patruus pueri frugaliſſimus homo,
& caſtiſſimus: venit homo ſummo honore,
& pudore, & ſummo officio ſpectatiſſimus
ordinis ſui, P. Potitius tutor. O multis a-
cerbam, ó miſeram, atque indignam prætu-
ram tuam! vt mittam cetera, quo tandem pu-
C dore taleis viros, quo dolore meretricis do-
mum veniſſe arbitramini? qui nulla condi-
tione iſtam turpitudinem ſubiiſſent, niſi offi-
cij, neceſſitudinisque ratio coegiſſet. Veniunt,
vt dico, ad Chelidonem. domus erat plena,
noua iura, noua decreta, noua iudicia pete-
bantur. Mihi det poſſeſſionem, mihi ne adi-
mat, in me iudicium ne det, mihi bona addi-
cat, alij nummos numerabant, alii tabulas ob-
ſignabant, domus erat non meretricio con-
uentu, ſed prætoria turba referta. || Simulac 238
poteſtas primùm data eſt, adeunt hi, quos di-
xi. loquitur Muſtius, rem demonſtrat, petit
auxilium, pecuniam pollicetur. Reſpondit il-
la, vt meretrix, non inhumanè: libenter ait ſe
eſſe facturam, & ſe cum iſto diligenter ſermo-
cinaturam: reuerti iubet. tum diſcedunt. po-
ſtridie reuertuntur. negat illa poſſe homi-
nem exorari, permagnam eum dicere ex illa
re pecuniam confici poſſe. Vereor, ne quis
D fortè de populo, qui priori actione non af-
fuit, hæc, quia propter inſignem turpitudinē
ſunt incredibilia, fingi à me arbitretur. ea vos 239
antea, iudices, cognouiſtis. || Dixit iuratus P.
Potitius, tutor pupilli Iunii: dixit M. Iunius
tutor, & patruus: Muſtius dixiſſet, ſi viueret: ſed
pro Muſtio, recenti re de Muſtio auditum di-
xit L. Domitius: qui cùm ſciret, me ex Mu-
ſtio viuo audiſſe, quòd eo ſum vſus plurimū,
(etenim

(etenim id iudicium, quod propè omnium fortunarum ſuarum C. Muſtius habuit, me vno defendente vicit) cùm hoc, vt dico, ſciret L. Domitius me ſcire, ad eum res omneis Muſtium ſolitum eſſe deferre: tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: aliò reſponſionem ſuam deriuauit. Tantus in adoleſcente clariſſimo, ac principe iuuentutis pudor fuit, vt aliquandiu, cùm à me premeretur, omnia potius reſponderet, quàm Chelidonem nominaret. Primò neceſſarios iſtius ad eum allegatos eſſe dicebat: deinde aliquando coa- 140 ctus Chelidonem nominauit. ¶ Non te pudet, Verres, eius mulieris arbitratu geſſiſſe præturam, quam L. Domitius ab ſe nominari vix ſibi honeſtū eſſe arbitrabatur? Reiecti à Chelidone capiunt conſilium neceſſarium, vt ſuſcipiant ipſi negotium. cum Rabonio tutore, quod erat vix quadraginta millium, tranſigunt ducentis millibus. Refert ad iſtum rem Rabonius: vt ſibi videbatur, ſatis grandē pecuniam, & ſatis impudentem eſſe: iſte, qui aliquanto plus cogitaſſet, malè accipit verbis Rabonium: negat eum ſibi illa deciſione ſatisfacere poſſe. ne multa, locaturum ſe eſſe 141 confirmat. ¶ Tutores hæc neſciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id eſſe certiſſimum: nullam maiorem pupillo metuunt calamitatem. Iſte verò non procraſtinat; locare incipit, non proſcripta, neque edicta die, alieniſſimo tempore, ludis ipſis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Rabonius illam deciſionem tutoribus. accurrunt tamen ad tempus tutores. digitum tollit Iunius patruus. Iſti color immutatus eſt: vultus, oratio, mens denique excidit. quid ageret, cœpit cogitare. ſi opus pupillo redimeretur, ſi res abiret ab eo mancipe, quem ipſe appoſuiſſet: ſibi nullam prædam eſſe. Itaque excogitat. quid? nihil ingenioſè. nihil, quod quiſquam poſſit dicere, improbè, verū callidè: nihil ab iſto tectum, nihil veteratorium exſpectaueritis: omnia aperta, omnia perſpi- 142 cua reperientur, impudentia, amentia, audacia. ¶ Si pupillo opus redimitur, mihi præda de manibus eripitur. Quod eſt igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. Vbi illa conſuetudo in bonis, prædibus, prædiiſque vendendis, omnium COSS cenſorum, prætorum, quæſtorum denique, vt optima conditione ſit is, cuia res ſit, cuium periculum? Excludit eum ſolum, cui propè dicam ſoli poteſtatem factam eſſe oportebat, quid enim quiſquam ad meam pecuniam, me inuito, adſpirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur, ego me refecturum eſſe dico: probatio futura eſt tua, qui locas: prædibus, & prædiis populo cautum eſt: &, ſi non putas cautum, ſcilicet tu prætor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas 143 defendendas accedere non ſinas? ‖ Operæpretium eſt, ipſam legem cognoſcere. dicetis, eundem conſcripſiſſe, qui illud edictum de hereditate: EX OPERE FACIVNDO QVAE PVPILLI IVNII. Dic, dic, quæſo, clarius. C. VERRES PR. VRBIS ADDIDIT. corriguntur leges cenſoriæ. Quod enim video in multis veteribus legibus, CN. DOMITIVS, L. METELLVS, L. CASSIVS, CN. SERVILIVS CENSORES ADDIDERVNT: vult aliquid eiuſmodi C. Verres. dic. quid addidit? QVI DE L. MARCIO, M. PERPENNA CENSORIBVS REDEMERIT, SOCIVM NE ADMITTITO: NEVE EI PARTEM DATO, NEVE EI REDIMITO. Quid ita? ne vitioſum opus fieret? At erat probātio tua. Ne parum locuples eſſet? At erat, & eſſet amplius, ſi velles, populum cautum præ- 144 dibus & prædiis. ‖ Hîc te ſi res ipſa, ſi indignitas iniuriæ tuę non cōmouebat: ſi pupilli calamitas, propinquorum lacrymę, D. Bruti, cuius prædia ſubierunt periculum, M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidē animaduertebas, eiuſmodi fore hoc peccatū tuum, quòd tu neque negare poſſes (in tabulas enim retuliſti) nec cum defenſione aliqua confiteri? Addicitur id opus LLS. IↃLX. millibus: cum tutores LLS. LXXX. millibus id opus ad illius hominis iniquiſſi- 145 mi arbitriū ſe effecturos eſſe clamarent. ¶ Etenim quid erat operis? id, quod vos vidiſtis. omnes illæ columnæ, quas dealbatas videtis, machina appoſita, nulla impenſa deiectæ, eiſdemque lapidibus repoſitæ ſunt. hoc tu LLS. IↃLX. millibus locauiſti. Atqui in illis columnis dico eſſe, quæ à tuo redemtore cōmotę non ſint: dico eſſe, ex qua tātùm tectorium vetus delitum ſit, & nouum inductum. Quòd ſi tāta pecunia columnas dealbari putaſſem, cer- 146 tè numquā ædilitatem petiuiſſem. ¶ At, vt videatur tamen res agi, & non eripi pupillo: SI QVID OPERIS CAVSA RECIDERIS, REFICITO. Quid erat, quod reſcinderet, cùm ſuo quemque loco lapidem reponeret? QVI REDEMERIT, SATISDET DAMNI INFECTI, EI QVI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. Deridet, cùm ſibi ipſum iubet ſatiſdare Rabonium. PECVNIA PRAESENS SOLVATVR. Quibus de bonis? eius, qui, quod tu LLS. IↃLX. millibus locaſti, LLS. LXXX. millibus effecturum ſe eſſe clamauit. Quibus de bonis? pupilli. cuius ætatem & ſolitudinem, etiamſi tutores non eſſent, defendere prætor debuit: tutoribus defendentibus, non modò patrias eius fortunas, ſed etiam bona tutorum ademiſti. HOC OPVS BONVM SVO CVIQVE 147 FACITO. ‖ Lapis aliquis cædendus, & adportandus fuit machina ſua. nam illò non ſaxum, non materies aduecta eſt: tantum operis in iſta locatione fuit, quantum paucæ operæ fabrorum, mercedis tulerunt, & manupretiū machinæ. Vtrùm exiſtimatis minus operis eſſe vnam columnam efficere ab integro nouam nullo lapide rediuiuo, an quatuor illas reponere? nemo dubitat, quin multo maius ſit nouam facere. Oſtendam, in ædibus priuatis, longa difficilique vectura, columnas ſingulas ad impluuium, LLS. quadragenis millibus, 148 non minus magnas, locatas. ¶ Sed ineptum eſt de tam perſpicua iſtius impudentia pluribus verbis diſputare, præſertim cùm iſte apertè tota lege omnium ſermonem, atque exiſtimationem contemſerit, qui etiam ad extremum conſcripſerit, REDIVIVA SIBI HABETO, quaſi quidquam rediuiuū

ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex rediuiuis cõstitueretur. At enim si pupillo redimi non licebat, non necesse erat rem ad ipsum peruenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes exclusi sunt non minus apertè, quàm pupillus, diem præstituit operi faciundo, Kalendas Decembreis. locat circiter Idus Septembreis. angustiis téporis excluduntur omnes. 149 || Quid ergo? Rabonius istam diem quomodo assequitur? Nemo Rabonio molestus est, neque Kalen. Decem. neque Nonis, neque Idibus. denique aliquanto in prouinciam iste proficiscitur priùs, quàm opus effectum est. Posteaquàm reus factus est, primò negabat opus in acceptum referre posse. cùm instaret Rabonius, in me causam conferebat, quòd tum codicem obsignassem. Petit à me Rabonius, & amicos allegat: facilè impetrat. iste, quid ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset, putabat, se aliquid defensionum habiturum. Rabonium porrò intelligebat rem totam esse patefacturum. tametsi quid poterat esse apertius, quàm nunc est, vt vno minus teste haberet Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio pòst, quàm diem operi dixerat. 150 || Hac conditione, si quis de populo redemptor accessisset, cùm dies ceteros redemtores exclusisset, tum in eius arbitrium ac potestatem venire nolebat, qui sibi ereptam prædam arbitraretur. Nam quid argumentamur, quò ista pecunia peruenerit? fecit iste iudicium. Primùm cùm vehementiùs cùm eo D. Brutus contenderet, qui de sua pecunia L L S. X L. millia numerauit: quòd iam iste ferre non poterat, opere addicto, prædibus acceptis, de L L S. I Ↄ L X. millibus, remisit D. Bruto L L S. C X. millia. Hoc si aliena res esset, certè facere nõ potuisset. Deinde nummi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. postremò ipsius Rabonii tabulæ prædam illam istius fuisse clamant. Recita nomina Rabonii. 151 || Hic etiam priore actione Qu. Hortensius pupillum Iunium venisse prætextatum in vestrum conspectum, & testis secum, patruo testimonium dicente, questus est: & me populariter agere, atque inuidiam commouere, quòd puerum producerem, clamitauit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo puero populare? quid inuidiosum? Gracchi, credo, aut Saturnini, aut alicuius hominis eiusmodi produxeram filium, vt nomine ipso, & memoria patris, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Iunii erat, hominis de plebe Romana, filius: quem pater moriens tum tutoribus & propinquis, tum legibus, tũ æquitati magistratuum, tum iudiciis vestris commendandum putauit. 152 || Hic istius scelerata locatione, nefarióque latrocinio, bonis patriis, fortunísque omnibus spoliatus, venit in iudicium: si nihil aliud, saltem, vt eum, cuius opera ipse multos annos est in sordibus, paulo tamen obsoletiùs vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius ætas, sed causa: non vestitus, sed fortuna, popularis videbatur. neque te tam commouebat, quòd ille cum toga prætexta, quàm quòd sine bulla venerat. vestitus, enim neminem commouebat is, quem illi mos, & ius ingenuitatis dabat. quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium, atque insigne fortunæ, hoc ab isto prædone ereptum esse, grauiter, & acerbè homines ferebant. 153 || Neque erant hæ lacrymæ populares magis, quàm nostræ, quàm tuæ, Qu. Hortensi: quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideò, quòd communis est causa, commune periculum: communi præsidio talis improbitas, tanquam aliquod incendium, restinguenda est. Habemus enim liberos paruos. incertum est, quàm longa nostrum cuiusque vita futura sit. consulere viui, ac prospicere debemus, vt illorum solitudo, & pueritia quàm firmissimo præsidio munita sit. Quis est enim, qui tueri possit liberum nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratuum? Mater, credo. scilicet magno præsidio fuit Anniæ pupillæ mater, fœmina primaria: minùs, illa deos, hominésque implorante, iste infanti pupillæ fortunas patrias ademit. Tutorésne defenderent? perfacilè verò apud istiusmodi prætorem, à quo M. Marcelli tutoris, in causa pupilli Iunii, & oratio, & voluntas, & auctoritas repudiata est. 154 || Quæremus etiam, quid iste in vltima Phrygia, quid in extremis Pamphyliæ partibus fecerit? qualis in bello prædonum prædo ipse fuerit, qui in foro populi Ro. pirata nefarius reperiatur? Dubitamus, quid iste in hostium præda molitus sit, qui manubias sibi tantas ex L. Metelli manubiis fecerit? qui maiore pecunia quatuor columnas dealbandas, quam ille omneis ædificandas locauerit? exspectemus, quid dicant ex Sicilia testes? Quis vnquam templum illud adspexit, quin auaritiæ tuæ, quin iniuriæ, quin audaciæ testis esset? Quis a signo Vertumni in Circum maximum venit, quin is in vnoquoque gradu de auaritia tua commoneretur? quam tu viam tensarum, atque pompæ, eiusmodi exegisti? vt tu ipse illa ire non audeas. Te putet quisquã, cùm ab Italia freto disiunctus esses, sociis temperasse? qui ædem Castoris, testem furtorum tuorum esse volueris: quàm populus Ro. quotidie, iudices etiam tum, cùm de te sententiam ferrent, viderent? 155 || Atque etiam iudicium in prætura publicum exercuit. non enim prætereundum est ne id quidem. petita multa est apud istum prætorem à Q. Opimio: qui adductus est in iudicium, verbo, quòd, cùm esset tribunus pleb. intercessisset contra legem Corneliam: re, quòd in tribunatu dixisset contra alicuius hominis nobilis voluntatem. De quo iudicio si velim dicere omnia, multi appellandi, lædendique sunt: quod mihi non est necesse. tantum dicam, paucos homines arroganteis, hoc adiutore, Qu. Opimium per ludum, & iocum fortunis omnibus euertisse. 154 || Is mihi etiam quæritur, quòd à nobis I X. solis diebus, prima actio sui iudicii transacta sit, cùm apud ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Ro. bona, fortunas, ornamenta omnia amiserit? cuius propter indignitatem iudicii, sæpissime est actum in senatu vt genus hoc totum multarum, ac iudiciorum eiusmodi tolleretur. Iam verò in bonis Qu. Opimii vendendis, quas iste prædas quàm apertè, quàm improbè fecerit, longum est dicere. Hoc dico, nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi à me

à me hoc totũ tẽporis cauſa putatote. ‖Itáqui ex calamitate ſenatoris populi Ro. cùm prætor iudicio eius præfuiſſet, ſpolia domum ſuã referre,& manubias detrahere conatus ſit: is vllam ab ſeſe calamitatem poterit deprecari? Nam de ſubſortitione illa Iuniana iudicum nihil dico. Quid enim? contra tabulas, quas tu protuliſti,audeam dicere?difficile eſt. Non enim me tua ſolum,& iudicum auctoritas,ſed etiam annulus aureus ſcribæ tui deterret. Nõ dicã,id,quod probare difficile eſt:hoc dicam, quod oſtendam: multos ex te viros primarios audiſſe, cùm diceres, ignoſci tibi oportere, quod falſum codicẽ protuleris. nam,qui inuidia C. Iunius conflagrarat,ea,niſi prouidiſſes, tibi ipſi tum pereundum fuiſſe. ‖ Hoc modo iſte ſibi,& ſaluti ſuæ proſpicere didicit, referendo in tabulas & priuatas,& publicas,quod geſtum non eſſet,tollendo, quod eſſet,& ſemper aliquid demendo, mutando, curando, ne litura appareat,interpollando.Eò enim vſque progreditur, vt ne defenſionem quidem maleficiorum ſuorum ſine aliis maleficiis reperire poſſet. Eiuſdemmodi ſortitionem homo amentiſſimus ſuorum quoque iudicum fore putauit per ſodalem ſuum, Q. Curtium,iudicem quæſtionis: cui niſi ego vi populi,& hominum clamore, atque conuicio reſtitiſſem: ex hac decuria noſtra,cuius mihi copiã quàm largiſſimè factam oportebat, erepta eſſet facultas bonorum, cùm is annuerat, in ſuum conſilium ſine cauſa ſubſortiebatur.

Putant nonnulli quippiam deſiderari. Lambinus non putat. Quòd ſi quid deeſt, pauca admodum deeſſe.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM, LIBER QVARTVS, DE IVRISdictione Sicilienſi.

ORATIO VII.

MVLTA mihi neceſſariò, iudices, prætermittenda ſunt, vt poſſim aliquo modo de iis rebus, quæ meæ fidei: commiſſæ ſunt, dicere. recepi enim cauſam Siciliæ. ea me ad hoc negotium prouincia attraxit. Ego tamen, hoc onere ſuſcepto, & recepta cauſa Sicilienſi,amplexus animo ſum aliquanto amplius. ſuſcepi enim cauſam totius ordinis: ſuſcepi cauſam populi Ro.quòd putabam tum denique rectè iudicare poſſe, ſi non modò reus improbus adduceretur: ſed etiam diligens, & firmus accuſator ad iudiciũ veniret. ‖ Quo mihi maturius ad Siciliæ cauſam veniendum eſt, relictis ceteris eius furtis, ac flagitiis, vt & viribus quàm integerrimis agere, & ad dicendum temporis ſatis habere poſſim. Atque adeò,antequam de incõmodis Siciliæ dico, pauca mihi videntur eſſe de prouinciæ dignitate, vetuſtate, vtilitate dicenda. Nam cùm omnium ſociorum, prouinciarumque rationem diligenter habere debetis,tum præcipuè Siciliæ,iudices, pluribus, iuſtiſſimiſque de cauſis: primum quòd omnium nationum exterarum princeps Sicilia ſe ad amicitiam, fidémque populi R.applicuit:prima omnium,id quod ornamentum imperij eſt,prouincia eſt appellata:prima docuit maiores noſtros, quàm præclarum eſſet exteris gentibus imperare: ſola fuit ea fide, beneuolentiáque erga populum Ro. vt ciuitates eius inſulæ, quæ ſemel in amicitiã noſtram veniſſent, numquam poſtea deficerent: pleræque autem & maximè illuſtres in amicitia perpetuò manerent. ‖ Itaque maioribus noſtris in Africam ex hac prouincia gradus imperij factus eſt. neque enim tam facilè opes Karthaginis tantæ concidiſſent,niſi illud & rei frumentariæ ſubſidium, & receptaculum claſſibus noſtris pateret. Quare P. Africanus Karthagine deleta, Siculorum vrbeis ſignis, monumentiſque pulcherrimis exornauit:vt, quos victoria populi Rom.maximè lætari arbitrabatur,apud eos monumenta victoriæ plurima collocaret. ‖Denique ille ipſe M.Marcellus, cuius in Sicilia virtutem hoſtes, miſericordiam victi, fidem ceteri Siculi perſpexerunt: non ſolùm ſociis in eo bello conſuluit, verùm etiam ſuperatis hoſtibus temperauit,vrbem pulcherrimam Syracuſas, quæ cùm manu munitiſſima eſſet,tum loci natura, terra ac mari claudebatur, cùm vi,conſilióque cepiſſet: non ſolùm incolumen paſſus eſt eſſe, ſed ita reliquit ornatam, vt eſſet idem monumentum victoriæ, manſuetudinis, continentiæ: cùm homines viderent, & quid expugnaſſet, & quibus pepercíſſet, & quæ reliquiſſet. tantum ille honorem Siciliæ habendum putauit, vt ne hoſtium quidem vrbem ex ſociorum inſula tollendam arbitraretur. ‖Itaque ad omneis res Sicilia prouinciæ ſemper vſi ſumus, vt, quidquid ex ſeſe poſſet

efferre, id non apud eos nasci, sed domi nostræ conditum iam putaremus. Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit, quando id, quod opus esse putaret, non vltrò pollicita est? quando id, quod imperaretur recusauit? Itaque ille M. Cato Sapiens cællam penariam reipublicæ nostræ, nutricem plebis Romanæ, Siciliam nominauit. Nos verò experti sumus, Italico maximo, difficillimóque bello, Siciliam nobis non pro penaria cælla, sed pro ærario illo maiorum vetere, ac referto fuisse. nam sine vllo sumtu nostro, coriis, tunicis, frumentóque suppeditato, maximos exercitus nostros vestiuit, aluit, ar-
6 mauit. || Quid illa quæ forsitan ne sentimus quidem, iudices, quanta sunt? quòd multis locupletioribus ciuibus vtimur? quòd habent propinquam, fidelem, fructuosamque prouinciam, quò facilè excurrant? vbi libenter negotium gerant? quos illa partim mercibus suppeditandis cum quæstu, compendióque dimittit: partim retinet, vt arare, vt pascere, vt negotiari libeat, vt denique sedes, ac domicilium collocare. quod commodum non mediocre populi Romani est: tantum ciuium Romanorum numerum, tam propè ab domo, tam
7 bonis fructuosisque rebus detineri. || Et quoniam quasi quædam prædia populi R. sunt, vectigalia nostra, atque prouinciæ: quemadmodum propinquis vos vestris prædiis maximè delectamini: sic populo Ro. iucunda suburbanitas est huiusce prouinciæ. Iam verò hominum, ipsorum, iudices, ea patientia, virtus, frugalitas est, vt proximè ad nostram disciplinam illam veterem, non hanc, quæ nunc increbruit, videantur accedere. nihil ceterorum simile Græcorum: nulla desidia, nulla luxuria: contra summus labor in publicis, priuatisque rebus, summa parsimonia, summa diligentia. Sic porrò nostros homines diligunt, vt his solis neque publicanus,
8 neque negotiator odio sit. || Magistratuum autem nostrorum iniurias ita multorum tulerunt, vt numquam ante hoc tempus ad aram legum, præsidiúmque vestrum publico consilio confugerint. tametsi & illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, vt salui esse nõ possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato venisset, vt bis ex eadem familia salus Siciliæ constitueretur: Postquam M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic à maioribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, vt etiam iniurias no-
9 strorum hominum perferendas putarent. || In neminem ciuitates ante hunc testimonium publicè dixerunt. Hũc denique ipsum pertulissent, si humano modo, si vsitato more, si denique vno aliquo in genere peccasset: sed cùm perferre non possent luxuriem, crudelitatem, auaritiam, superbiam: cùm omnia sua commoda, iura, beneficia senatus, populique Rom. vnius scelere, ac libidine perdidissent: hoc statuerunt, aut istius iniurias per vos vlcisci, & persequi: aut, si vobis indigni essent visi, quibus opem, auxiliúmque ferretis, vrbeis, ac sedes suas relinquerẽt, quandoquidem agros iam ante istius iniuriis exagitati
10 reliquissent. || Hoc consilio à L. Metello legationes vniuersæ petiuerunt, vt quamprimum isti succederet. Hoc animo toties apud
A patronos de suis miseriis deplorarunt: hoc commoti dolore, postulata consulibus, quæ non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fecerunt etiam, vt me, cuius fidem, continentiamque cognouerant, propè de vitæ meæ statu, dolore, ac lacrymis suis deducerent, vt ego istum accusarem: à quo mea longissimè ratio, voluntasque abhorrebat. Quamquam in hac causa multo plureis parteis mihi defensionis, quam accu-
11 sationis, suscepisse videor. || Postremò homines ex tota prouincia nobilissimi, primique, publicè, priuatimque venerunt. grauissimas atque honestissima quæque ciuitas vehementissimè suas iniurias persecuta est. At quemadmodum, iudices, venerunt? videor enim mihi liberiùs apud vos iam pro Siculis loqui debere, quam forsitan ipsi velint. saluti enim eorum potius consulam, quam voluntati.
B Ecquem existimatis vnquam vlla in prouincia reum absentem contra inquisitionem accusatoris, tantis opibus, tanta cupiditate esse defensum? Quæstores vtriusque prouinciæ, qui isto Pr. fuerant, cum fascibus mihi præsto
12 fuerunt. || Hi porrò, qui successerunt, vehementer istius cupidi liberaliter ex istius cibariis tractati, non minùs acres contra me fuerunt. Videte, quid potuerit, qui quatuor in prouincia quæstores, studiosissimos defensores, propugnatorésque habuerit: prætorem verò cohortémque totam sic studiosam, vt facilè appareret, non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quam Verrem ipsum, qui plenus decesserat, prouinciam fuisse. Minari Siculis, si decreuissent legationem, quæ contra istum dicerent: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissimè promittere: grauissimos priuatarum rerum te-
13 steis, quibus nos præsentibus denuntiauimus, eos, vi, custodiisque retinere. || Quæ cùm
C omnia facta sint, tamen vnam solam scitote esse ciuitatem Mamertinam, quæ publicè legatos, qui istum laudarent, miserit. Eius autem legationis principem, ciuitatis nobilissimum, C. Heium, iuratum dicere audistis: istī nauem onerariam maximam, Messanæ esse publicè coactis operis, ædificatam. idémque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solùm illum bona sua, verùm etiam sacras deósque penateis à maioribus traditos, ex ædibus suis eripuisse dixit. Præclara laudatio cùm duabus in rebus legatorum vna opera consumitur, in laudando, atque repetendo. Atque ea ipsa ciuitas qua ratione illi amica sit, dicetur certo loco. reperietis enim quæ causæ beneuolentiæ sint Mamertinæ erga istum, eas ipsas causas, satis iustas esse damnationis. Alia ciuitas nulla, iudices, pu-
14 blico consilio laudat. || Vis illa summi imperii tantum potuit apud perpaucos homi-
D nes, non ciuitates, vt aut leuissimi quidam ex miserrimis, desertissimisque oppidis inuenirentur, qui iniussu populi, ac senatu proficiscerentur: aut ii, qui contra istum legatos decretum rãs, & testimonium publicum, ac mandata acceperant, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen vsu venisse non moleste fero, quo reliquæ tot, & tantæ, & tam graues ciuitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cùm videretis nulla

nulla vi retineri, nullo periculo prohiberi potuisse, quo minus experirentur, ecquid apud vos quærimoniæ valerent antiquissimorum, fidelissimorúmque sociorum. || Nam, quod fortasse nõ nemo vestrum audierit, istũ à Syracusanis publicè laudari: id tametsi priore actione ex Heraclii Syracusani testimonio, cuiusmodi esset, cognouistis: tamen vobis alio loco, vt se tota res habeat, quod ad eam ciuitatem attinet, demonstrabitur. Intelligetis enim, nullis hominibus quemquam tãto odio, quanto istum Syracusanis, & esse, & fuisse. At enim istum soli Siculi persequuntur: ciues Romani qui in Sicilia negotiantur, defendunt, diligunt, saluum esse cupiunt. Primum, si ita esset, tamen vos in hac quæstione de pecuniis repetundis, quæ sociorum causa constituta est, lege, iudicioque sociali, sociorum quærimonias audire oporteret. || sed intelligere potuistis priore actione, ciueis Romanos ex Sicilia plurimos, honestissimos, maximis de rebus, & quas ipsi accepissent iniurias, & quas scirent aliis esse factas, pro testimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, iudices, sic confirmo: videor mihi gratum fecisse Siculis, quod eorum iniurias, meo labore, inimicitiis, periculo sim persecutus. non minus hoc gratum me nostris ciuibus intelligo fecisse: qui hoc existimant, iuris libertatis, rerum, fortunarúmque suarum salutem in istius damnatione consistere. || Quapropter de istius prætura Siciliensi non recuso, quin ita me audiatis, vt, si cuiquam generi hominum, siue Siculorum, siue nostrorum ciuium: siue cuiquam ordini, siue aratorum, siue pecuariorum, siue mercatorum probatus sit: si non horum omnium communis hostis, prędóque fuerit: si cuiquam denique vlla in re vnquam temperauerit: vt vos quoque ei temperetis. Qui simulatque ei sorte prouincia Sicilia obuenit, statim Romæ, & ad vrbẽ ante quam proficisceretur, quærere ipse secum, & cum suis cogitare cœpit, quibúsnam rebus in ea prouincia maximam vno anno pecuniam facere posset. Nolebat in agẽdo discedere (tametsi non prouinciæ rudis erat, & tiro) sed in Siciliam paratus ad prædã, meditatúsque venire cupiebat. || O præclarè coniectum à vulgo in illam prouinciã omen communis famæ, atque sermonis: cùm ex nomine istius quid in prouincia facturus esset, perridiculi homines augurabantur. Etenim quis dubitare posset, cum istius in quæstura fugam, & furtũ recognosceret. cùm in legatione, oppidorum, fanorúmq; spoliationes cogitaret: cùm videret in foro latrocinia præturæ: qualis iste in quarto actu improbitatis futurus esset? Atque vt intelligatis, eum Romæ quæsisse non modò genera furandi, sed etiam nomina: certissimum accipite argumentum, quo faciliùs de singulari eius impudentia existimare possitis. || Quo die Siciliam tetigit (videte, satisne paratus ex illo omine vrbano ad euertendam prouinciam venerit) statim Messana literas Halesam mittit: quas ego istum in Italia scripsisse arbitror. nam, simulatque è naui egressus est, dedit operam, vt Halesinus ad se Dio continuò veniret: se de hereditate velle cognoscere, quæ eius filio à propinquo homine Apollodoro Laphirone venisset. || Ea erat, iudices, pergrandis pecunia. Hic est Dio, iudices, nunc beneficio Qu. Metelli ciuis Rom. factus: de quo multis viris primariis testibus, multorúmque tabulis vobis priore actione satisfactum est, I. I. S. vndecies numeratum esse, vt eam causam, in qua ne tenuissima quidem dubitatio posset esse, isto cognoscente obtineret: præterea greges nobilissimarum equarum abactos: argenti, vestisque stragulæ domi quod fuerit, esse direptum. ita I. I. S. vndecies Qu. Dionem, quod hereditas ei obuenisset, nullam aliam ob causam, perdidisse. || Quid? Hæc hereditas quo prætore Dionis filio venerat? eodem, quo P. Annii senatoris filiæ: eodem, quo M. Liguri senatori, C. Sacerdote prætore. Quid? tum nemo molestus Dioni fuerat? non plus quàm Liguri, Sacerdote prætore. Quid? ad Verrem quis detulit? nemo: nisi forte existimatis ei quadruplatores ad fretum præstò fuisse. Ad vrbem cùm esset, audiuit, Dioni cuidam Siculo permagnam venisse hereditatem: heredem statuas iussum esse in foro ponere: nisi posuisset, Veneri Erycinæ esse multatum. Tametsi positæ essent ex testamento: putabat tamen, quoniam Veneris nomen esset, causam pecuniæ se reperturum. || Itaque apponit, qui petat Veneri Erycinæ illam hereditatem. non enim quæstor petit (vt est cõsuetudo) is, qui Erycium montẽ obtinebat: petit Næuius Turpio quidam, istius excursor & emissarius, homo omnium, ex illo conuentu, quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote prætore cõdemnatus iniuriarum. etenim erat eiusmodi causa, vt ipse prætor, cùm quæreret calumniatorem, paulo tamen consideratiorem reperire non posset. Hunc hominem Veneri absoluit: sibi condemnat. maluit videlicet homines peccare, quam deos: se potius à Dione, quod non licebat, quàm Venerem, quod non debebatur, auferre. || Quid ergo nunc hic Sex. Pompeii C. hori testimonium recitem, qui causam egit Dionis? quì omnibus rebus interfuit? hominis honestissimi, tametsi ciuis Romanus virtutis causa iãdiu est. tamen omnium Siculorum primi, ac nobilissimi? Quid ipsius Qu. Cæcilii Dionis, hominis probatissimi, ac prudentissimi? Quid L. Vetecilii Liguris, T. Manilii, L. Caleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucellus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, iam ante cognosse. || Quid? Lucullus, qui tũ in Macedonia fuit, melius hæc cognouit, quàm tu Hortensi, qui Romæ fuisti? ad quem Dio confugit, qui de Dionis iniuriis grauissimè per literas cũ Verre questus es noua tibi hæc sunt, & inopinata? nũc primùm hoc aures tuæ crimen accipiunt? nihil ex Dione: nihil ex socru tua, fœmina primaria, Seruilia, vetere Dionis hospita, audisti? nonne multa mei testes, quæ tu scis, nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, sed legis exceptio? Recita. TESTIMONIA M. LVCVLLI, CHLORI, DIONIS. Satisne vobis magnam pecuniam Venerius homo, qui è Chelidonis sinu in prouinciam profectus esset, Veneris nomine quæsisse

25 videtur ? || Accepite aliam in minore pecunia A
non minus impudentem calumniam. Sosippus
& Epicrates, fratres sunt Agyrinenses horum
pater adhinc duos, & xx. annos est mortuus:
in cuius testaméto, quodam loco, si commis-
sum quid esset, multa erat Veneri. ipsos xx.
annos, cùm tot interea prætores, tot quæ-
stores, tot calumniatores in prouincia fuissent,
hereditas ab his Veneris nomine petita non
est. Causam Verres cognoscit, per Volcatium
pecuniam accepit, fere ad H.S. CCCC. mil-
lia ab duobus fratribus. Multorum testimo-
niū audistis antea. vicerūt Agyrinéses fratres,
26 ita, vt egentes, inanésque discederent. || At
enim ad Verrem pecunia ista non peruenit.
Quæ est ista defensio? vtrùm asseueratur in
hoc, an tentatur? mihi enim noua res est.
Verres calumniatores apponebat. verres ab-
esse iubebat: Verres cognoscebat: Ver-
res iudicabat: pecuniæ maximæ dabantur:
qui dabant, causas obtinebant: tu mihi ita B
defendas? non est ista Verri numerata pe-
cunia. Adiuuo te: mei quoque testes idem
dicunt: Volcatio dicunt sese dedisse. Quæ
vis erat in Volcatio tanta, vt H.S. CCCC.
millia à duobus hominibus auferret? &
qui Volcatio, si sua sponte venisset, vnam
libellam dedisset? Veniat nunc: experia-
tur: recto recipiet nemo. At ego amplius
dico, H.S. quadringenties accepisse te
arguo contra leges: nego tibi ipsi vllum
nummum esse numeratum: sed cùm ob
tua decreta, ob imperata, ob iudicata, pe-
cuniæ dabantur, non erat quærendum, cu-
ius manu numerarentur, sed cuius iniuria
27 cogerentur. || Comites illi tui delecti, ma-
nus erant tuæ. præfecti, scribæ, medici, ac-
censi, haruspices, præcones, manus erant
tuæ. vt quisque te maximè cognatione, af-
finitate, necessitudine aliqua attingebat,
ita maximè manus tua putabatur. cohors C
tota illa tua, quæ plus mali Siciliæ dedit,
quàm si centum cohortes fugitiuorum fuis-
sent, tua manus sine controuersia fuit. quid-
quid ab horum quopiam captum est, id non
modò tibi datum, sed tua manu numera-
tum iudicari necesse est. Nam si hanc de-
fensionem probabitis, Non accepit ipse: licet
omnia de pecuniis repetundis iudicia tol-
latis. Nemo vmquam tam reus, tam no-
cens adducetur, qui ista defensione non pos-
sit vti. etenim cùm Verres vtatur: quis erit
vmquam posthac reus tam perditus, qui non
ad Q. Mucii innocentiam referatur, si cum
isto conferatur? Neque nunc tam mihi isti
Verrem defendere videntur, quàm in Verre
28 defensionis tentare rationem. || Qua de re,
iudices vobis magnopere prouidendum est.
pertinet hoc ad summam reip. & ad existi-
mationem ordinis, salutémque sociorum. Si
enim innocenteis existimari volumus, non D
solùm nos abstinenteis, sed etiam nostros co-
mites præstare debemus. Primùm omnium
opera tanta danda est, vt eos nobiscum du-
camus, qui nostræ famæ, capitique consu-
lant. deinde, si in hominibus eligendis nos
spes amicitiæ fefellerit, vt vindicemus: mis-
so sfaciamus: semper ita viuamus, vt ratio-
nem reddendam nobis arbitremur. Africani
est hoc, hominis liberalissimi. verumtamen

ea liberalitas est probanda, quæ sine peri-
culo existimationis est, vt in illo fuit. || Cùm 29
ab eo quidam vetus assectator, & ex numero
amicorum, non impetraret, vt se præfe-
ctum in Africam duceret, & id ferret mole-
stè: Noli, inquit mirari, si tu à me hoc non
impetras. ego iampridem ab eo, cui meam e-
xistimationem caram fore arbitror, peto, vt
mecū præfectus proficiscatur: & adhuc impe-
trare non possum. Etenim re vera multo ma-
gis petendum ab hominibus, si salui & hone-
sti esse volumus, vt eant nobiscum in prouin-
ciam, quàm hoc illis in beneficii loco defe-
rendum. Sed tu, cùm & tuos amicos in pro-
uinciam, quasi in prædam, inuitabas, ac cum
illis, ac per eos prædabare, & eos in concione
annulis aureis donabas: non statuebas, tibi
non solùm de te, sed etiam de illorum factis
rationem esse reddendam? || Cùm hos sibi quæ- 30
stus constituisset magnos, atque vberes ex
B his causis, quas ipse instituerat in consilio,
hoc est, cum sua cohorte, cognoscere: tum in-
finitum genus inuenerat ad innumerabilem
pecuniam corripiendam. Dubium nemini
est, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint
in eorum potestate, qui iudicia dant, & eo-
rum, qui iudicant: quin nemo nostrûm pos-
sit ædeis suas, nemo fundum, nemo bona pa-
tria obtinere, si cùm hæc à quopiam vestrûm
petita sunt, prætor improbus, cui nemo in-
terdicere possit, det quem velit iudicem, iu-
dex nequam & leuis, quod prætor iusserit, vt 31
iudicet. || Si verò illud quoque accedet, vt vel O-
prætor in ea verba iudicium det, vt vel O-
ctauius Balbus iudex, homo, & iuris, & of-
ficii peritissimus, non possit aliter iudicare
si iudicium sit eiusmodi, L. OCTAVIVS
IVDEX ESTO: SI APPARET,
FVNDVM CAPENATEM, QVO
DE AGITVR EX IVRE QVI-
C RITIVM P. SERVILII ESSE,
NEQVE IS FVNDVS Q. CATV-
LO RESTITVETVR: non necesse e-
rit L. Octauio iudici cogere P. Seruilium
Quint. Catulo fundum restituere, aut con-
demnare eum, quem non oporteat? Eiusdem-
modi totum ius prætorium, eiusdemmodi
omnis res iudicaria fuit in Sicilia per tri-
ennium, Verre prætore: decreta eiusmodi.
SI NON ACCIPIT QVOD TE
DEBERE DICIS, ACCVSES: SI
PETITVR, DVCAS. C. Fusicium
duci iussit petitorem, L. Suetium, L. Racilium.
iudicia huiusmodi: QVI CIVES ROM.
ERANT, SI SICVLI ESSENT,
CVM SICVLOS EORVM LE-
GIBVS DARE OPORTERET.
QVI SICVLI SICVLI SI CIVES
ROM ESSENT. || Verùm, vt totū genus 32
amplectamini iudiciorum: prius iura Siculo-
D rum, deinde istius instituta cognoscite. Siculi
hoc iure sunt, vt, quod ciuis cū ciue agat, do-
mi certet suis legibus; quod Siculus cum Si-
culo non eiusdē ciuitatis, vt de eo prætor iu-
dices ex P. Rupilii decreto, quod is de decem
legatorum sententia statuit: quam legem Si-
culi Rupiliam vocant, sortiatur. Quod priua-
tus à populo petit, aut populus à priuato: sena-
tus ex aliqua ciuitate, qui iudicet, datur, cum
alternæ ciuitates reiectæ sūt. Quod ciuis R. à
Siculo

Siculo petit: Siculus iudex datur. quod Siculus à ciue R. ciuis Rom. datur. ceterarum rerum ſelecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi ſolent. Inter aratores & decumanos, lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, iudicia fiunt. ‖ Hæc omnia iſto prætore non modo perturbata, ſed plane & Siculis, & ciuibus R. erepta ſunt: primùm ſuæ leges, quod ciuis cum ciue ageret, aut eum iudicem, quem commodum erat, præconem, haruſpicem, medicum ſuum dabat: aut, à legibus erat iudicium conſtitutum, & ad ciuem ſuum iudicem venerant, liberè ciui iudicare non licebat. Edictum enim hominis cognoſcite, quo edicto omnia iudicia redegerat in ſuam poteſtatem: Si quis perperam iudicaſſet, ſe cogniturum: cùm cognoſſet, animaduerſurum. Idque cùm faciebat, nemo dubitabat, quin, cùm iudex alium de ſuo iudicio putet iudicaturum, ſéque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem ſpectet eius, quem ſtatim de capite ſuo putet iudicaturum. ‖ Selecti è conuentu, aut propoſiti ex negotiatoribus iudices, nulli. hæc copia, quam dico, iudicum, cohors nõ Qu. Scæuolæ, qui tamen de cohorte ſua dare non ſolebat: ſed C. Verris. Cuiuſmodi cohortem putatis hoc principe fuiſſe? ſicuti videtis edictum. SI QVID PERPERAM IVDICARIT SENATVS. Eum quoque oſtendã, ſiquando ſit datus, coactu iſtius, quod non ſenſerit, iudicaſſe. Ex lexe Rupilia ſortitio nulla, niſi cum nihil intererat iſtius. lege Hieronica iudicia plurimarum controuerſiarum, ſublata vno nomine omnia. de conuentu, ac negotiatoribus nulli iudices. Quantam poteſtatem habuerit, videtis: quas res geſſerit, cognoſcite. ‖ Heraclius eſt Hieronis filius, Syracuſanus, homo in primis domi ſuæ nobilis, & ante hunc prætorem vel pecunioſiſſimus Syracuſanorum: nunc nulla alia calamitate, niſi iſtius auaritia, atq; iniuria pauperrimus. huic hereditas facile ad H S. tricies venit teſtamento propinqui ſui, Heraclii: plena domus cælati argenti optimi, multæque ſtragulæ veſtis pretioſiſſimorúmque mancipiorum: quibus in rebus iſtius cupiditates, & inſaniam quis ignorat? erat in ſermone res, magnam Heraclio pecuniam veniſſe: non ſolùm Heraclium diuitem, ſed etiam ornatum ſuppellectili, argento, veſte, mancipiis futurum. ‖ Audit hæc etiam Verres: & primò, illo ſuo leuiore artificio Heraclium aggredi conatur, vt eum roget inſpicienda, quæ non reddat: deinde à quibuſdam Syracuſanis admonetur: hi autem quidam erant affines iſtius, quorum vxores iſte numquam alienas exiſtimauit, Cleomenes, & Aeſchrio: qui quantum apud iſtum, & quàm turpi de cauſa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis: Hi, vt dico, hominem admonent, rem eſſe præclaram, refertam omnibus rebus: ipſum autem Heraclium, hominem eſſe maiorem natu, non promptiſſimum: & cum, præter Marcellos, patronum, quem iure ſuo adire, aut appellare poſſet, habere neminẽ: eſſe in eo teſtamento, quo ille heres eſſet, ſcriptum, vt ſtatuas in palæſtra deberet ponere, faciemus, vt palæſtritæ negent ex teſtamento eſſe poſitas: petant hereditatem, quòd eam palæſtræ commiſiſſe dicant. ‖ Placuit ratio Verri. nam hoc animo prouidebat, cùm tanta hæreditas in controuerſiam veniſſet, iudicióque peteretur, fieri nõ poſſe, vt ſine præda ipſe diſcederet. approbat conſilium: auctor eſt, vt quàm primùm agere incipiant, hominémque id ætatis, minimè litigioſum, quàm tumultuoſiſſimè adoriantur. Scribitur Heraclio dica. Primò mirantur omnes improbitatem calumniæ: deinde qui iſtum noſſent, partim ſuſpicabantur, partim planè videbant, adiectum eſſe oculum hereditati. Interea dies aduenit, quo die ſeſe ex inſtituto, ac lege Rupilia, dicas ſortiturum Syracuſis iſte edixerat: paratus ad hanc dicam ſortiendam venerat. tum eum docet Heraclius, non poſſe eo die ſortiri, quòd lex Rupilia vetaret diebus xxx. ſortiri dicã, quibus ſcripta eſſet. dies xxx. nondum fuerant, ſperabat Heraclius, ſi illum diem effugiſſet, ante alteram ſortionem Qu. Arrium, quem prouincia tum maximè expectabat, ſucceſſurum. ‖ Iſte omnibus iudiciis diem diſtulit: & eam diem conſtituit, vt hanc Heraclii dicam ſortiri poſt dies x x x. ex lege poſſet. Poſteaquàm ea dies venit: iſte incipit ſimulare ſe velle ſortiri Heraclius cum aduocatis adit, & poſtulat, vt ſibi cum palæſtritis, hoc eſt, cum populo Syracuſano, æquo iure diſceptare liceat. Aduerſarij poſtulant, vt in eam rem iudices dentur, ex his ciuitatibus, quæ in id forum conuenirent, electi, qui Verri viderentur. Heraclius contrà, vt iudices è lege Rupilia dentur: vt ab inſtitutis ſuperiorum, ab auctoritate ſenatus, ab iure omnium Siculorum ne recedatur. ‖ Quid ego iſtius in iure dicendo libidinem & ſcelera commonſtrem? quis veſtrûm non ex vrbana iuriſdictione cognouit? quis vnquam, iſto prætore, Chelidone inuita, lege agere potuit? Non iſtum, vt non neminem, prouincia corrupit: idem fuit, qui Romæ. Cùm id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, ius eſſe certum Siculis, inter ſe quo iure certarent: legẽ eſſe Rupiliam, quam prætor Rupilius. S. C. de decem legatorum ſententia dediſſet: hoc omneis ſemper in Sicilia conſules, prætoréſque ſeruaſſe: negauit ſe iudices è lege Rupilia ſortiturum. quinque iudices, quos commodum ipſi fuit, dedit. ‖ Quid huic homini facias? quod ſupplicium dignum libidini eius inuenias? Præſcriptum tibi cum eſſet, homo deterrime, & impudentiſſime, quemadmodum inter Siculos iudices dares: cùm imperatoris P. R. auctoritas, legatorum decem ſummorum hominum, dignitas, S. C. intercederet, cuius conſulto P. Rupilius prætor ex legatorum ſententia leges in Sicilia conſtituerat: cùm omnes ante te prætores, Rupilias leges & in ceteris rebus, & in iudiciis maximè obſeruaſſent: tu auſus es pro nihilo præ tua præda tot res ſanctiſſimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus exiſtimationis pudor? nullus iudicij metus? nullius apud te grauis auctoritas? nullum exemplum, quod ſequi velles? ‖ Verùm, vt inſtitui dicere, quinque iudicibus nulla lege, nullo inſtituto, nulla religione, nulla ſorte, ex libidine iſtius datis, non qui cauſam cognoſcerent, ſed qui, quod imperatũ eſſet, iudicarent: eo die nihil actum eſt: adeſſe iuben-

tur postridie. Heraclius interea, cùm omneis insidias à prætore fortunis suis fieri videret, capit consilium de amicorum & propinquorum sententia, non adesse ad iudicium. itaque Syracusis illa nocte profugit. Iste postero die manè, cùm multò maturius, quàm vnquam antea, surrexisset: iudices citari iubet. vbi cóperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos, vt absentem Heraclium condemnarent. Illi eum commonefaciunt, vt, si ei videatur, vtatur instituto suo, nec cogat ante horam decimam de absente secundum præsentem iudicare. impetrant.

42 || Interea sanè perturbatus & ipse, & eius amici, & consiliarii, molestè ferre cœperunt, Heraclium profugisse. putabant absentis damnationem, præsertim tantæ pecuniæ, multo inuidiosiorem fore, quàm si præsens damnatus esset. Eò accedebat, quod iudices è lege Rupilia dati non erant. multo etiam rem turpiorem, & iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, apertior eius cupiditas, improbitasque facta est. Nã illis quinque iudicibus vti sese negat, iubet, id quod initio è lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam scripserant: aitque se iudices è lege Rupilia velle sortiri. Quod ab eo pridie, cùm multis lacrymis cum oraret, atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei postera die venit in mentem, è lege Rupilia sortiri dicas oportere. Educit ex vrna treis. iis vt absentem Heraclium condemnent, imperat. Itaque condemnant.

43 || Quæ, malum, ista fuit amentia? ecquando te rationem factorum tuorum redditurum putasti? ecquando his de rebus taleis viros auditurus existimasti? Petatur hæreditas ea: quæ nulla debetur, in prædam prætoris interponatur nomen ciuitatis? imponatur honestæ ciuitati turpissima persona calumniæ? Neque hoc solum, sed ita res agatur, vt ne simulatio quidem æquitas vlla adhibeatur? Nam, per deos immortaleis, quid interest, vtrùm prætor, imperet, vique cogat aliquem de suis bonis omnibus decedere: an huiusmodi iudicium det, quo iudicio, indicta causa, fortunis omnibus euerti necesse sit?

44 || Profectò enim negare non potes, te ex lege Rupilia sortiri iudicium debuisse, cùm præsertim Heraclius id postularet. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege recessisse: ipse te impedies: ipse tu tua defensione implicabere. Quare enim primùm ille ipse adesse noluit, cùm ex eo numero iudices haberet, quos postularat? deinde tu cur post illius fugam iudices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, vtriusque dederas voluntate? deinde ceteras dicas omneis illo foro M. Posthumius quæstor sortitus est, hanc solam tu illo conuentu reperiere sortitus.

45 || Ergo, inquiet aliquis, donauit populo Syracusano illam hereditatem. Primùm, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis necesse est. neque enim permissum est, vt impunè nobis liceat, quod alicui eripuimus, id alteri tradere. Verùm ex ista reperietis hæreditate ita istum prædatum, vt perpauca occultè fecerit: populum quidem Syracusanum in maximam inuidiam sua infamia, alieno præmio peruenisse: paucos Syracusanos, eos, qui se nunc publicè laudationis causa venisse dicunt, & tunc participeis prædæ fuisse, & nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium æstimationem venisse. Posteaquam damnatus est absens, non solum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quæ erat L L S. tricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclij, quæ non minor erat pecunia, palæstræ Syracusanorum, hoc est, Syracusanis, possessio traditur.

46 || Quæ est ista prætura? Eripis hereditatem, quæ venerat à propinquo, venerat testamento, venerat legibus: quæ bona is, qui testamentum fecit, huic Heraclio ante aliquanto, quàm est mortuus, omnia vtenda, ac possidenda tradiderat: cuius hereditatis, cùm ille aliquãto ante te prætorem esset mortuus, controuersia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo. Verùm esto, eripe hereditatem propinquis, da palæstritis: prædare in bonis alienis, nomine ciuitatis: euerte leges, testamenta, voluntates mortuorum, iura viuorum. nũ etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? qui simulac profugit, quàm impudenter, quàm palam, quàm acerbè, dii immortales, illa bona direpta sunt! quàm illa res calamitosa Heraclio, quæstuosa Verri, turpis Syracusanis, miseranda omnibus videbatur! Nam illud quidem statim curatur, vt quidquid cælati argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid Corinthiorum vasorum, stragulæ vestis, hæc nemo dubitabat, quin non modò ex illa domo capta & oppressa, verũ ex tota prouincia ad istum comportari necesse esset. Mancipia, quæ voluit, abduxit: alia diuisit: auctio facta est: in qua cohors istius inuicta dominata est.

47 || Verũ illud est præclarum: Syracusani, qui præfuerant his Heraclii bonis, verbo, redigendis, re, dispertiendis, reddebant eorum negotiorum rationem in senatu: dicebant, scyphorum paria complura, hydrias argenteas, pretiosam vestem stragulam, multa mancipia pretiosa Verri data esse dicebant, quantum cuique, eius iussu, nummorum esset datum. gemebant Syracusani: sed tamen patiebantur. repentè recitatur, vno nomine LLS. CCL. millia iussu prætoris data. fit maximus clamor omnium, nõ modò optimi cuiusque, neque eorum, quibus indignum semper visum erat, bona, priuati, populi nomine, per summam iniuriam erepta: verùm etiã ipsi illi auctores iniuriæ, & ex aliqua particula, socii prædæ, ac rapinarum, clamare cœperunt, sibi vt haberet hereditatem. tantus in curia clamor factus est, vt populus concurreret.

48 || Res ab omni conuentu cognita celeriter domum nuntiatur. Homo inimicus iis, qui recitassent: hostis omnibus, qui acclamassent: exarsit iracundia, ac stomacho. Veruntamen fuit tum sui dissimilis. nostis os hominis, nostis audaciam: tamen tum rumore populi, & clamore, & furto manifesto grandis pecuniæ perturbatus est. Vbi se collegit, vocat ad se Syracusanos: quia non posset negare ab illis pecuniam datam: non quæsiuit procul alicunde (neque enim probaret) sed proximum, pæne alterum filium, quem illam pecuniam diceret abstulisse. ostendit se reddere coacturum: qui posteaquàm id audiet, habuit dignitatis, & ætatis, & nobilitatis suæ ra-

tionem

tionem. Verba apud ſenatum fecit: docuit, ad ſe nihil pertinere de iſto, id, quod omnes videbant, neque: ille quidem obſcurè, locutus eſt. Itaque illi Syracuſani ſtatuam poſtea ſtatuerunt: & is, vbi primum potuit, iſtum reliquit, de prouinciaque deceſſit. || Et tamen aiūt cum queri ſolere nonnumquam, ſe miſerum, quod non ſuis, ſed ſuorum comitum peccatis, & criminibus prematur. Triennium prouinciam obtinuiſti: gener electus adoleſcens vnum annum tecum fuit: ſodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt: vnus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit: qui ſi ſemper vnà fuiſſet, tamen ſumma cura tuæ, cùm multo etiam magis ſuæ famæ pepercilſet. Quid eſt, quòd tu alios accuſes? quid eſt, quamobrem putes te tuam culpam non modo deriuare in aliquem, ſed communicare cum aliquo poſſe? || Numerantur illa LLS. ducenta quinquaginta Syracuſanis. ea quemadmodū ad iſtum poſtea per pſeudothyrum reuertantur, tabulis vobis, & teſtibus, iudices, planum faciam. Ex hac iniquitate iſtius, & improbitate, iudices, quòd præda ex illis bonis ad multos Syracuſanos, inuito populo, ſenatuq; Syracuſano, venerat, & illa ſcelera quoq; per Theomnaſtum, & Aeſchrionem, & Dionyſodorum, & Cleomenem iniuſtiſſima ciuitate facta ſunt, primum vt vrbs tota ſpoliaretur: qua de re alius mihi locus ad dicendum eſt conſtitutus: vt omnia ſigna iſte per eos homines, quos nominaui, omne ebur ex ædibus ſacris omneis vndique tabulas pictas, deorum denique ſimulacra, quæ vellet, auferret: deinde vt in curia Syracuſis, quem locū illę buleuterium vocant, honeſtiſſimo loco, & apud illos clariſſimo, ſub illius ipſius M. Marcelli (qui cum Syracuſanis locum eum eripere belli ac victoriæ lege poſſet, conſeruauit, & reddidit,) ſtatua ex ære facta: ibi inauratam iſti, & alterā filio ſtatuam poſuerunt: vt, dum iſtius hominis memoria maneret, ſenatus Syracuſanus ſine lacrymis, & gemitu in curia eſſe non poſſet. || Per eoſdem iſtius iniuriarum, furtorum, vxorúmque ſocios, iſtius imperio Syracuſis Marcellea tolluntur maximo gemitu, luctuque ciuitatis: quem illi diem feſtū cùm recentibus beneficiis M. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiæ Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Aſiā, cùm eam prouinciam totam occupaſſet, Mucia non ſuſtulit, hoſtis, & hoſtis in ceteris rebus nimis ferus, & immanis, tamen honorem hominis deorum religione conſecratum, violare noluit: tu Syracuſanos vnum diem feſtum Marcellis impartiri vetuiſti, per quos illi adepti ſunt, vt ceteros dies feſtos agere poſſent. || At verò præclarum diem repoſuiſti, Verrea vt agerēt, & vt ad eum diem, quæ ſacris, epulisque opus eſſent, in complureis annos locarentur. Iam in tanta iſtius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficiant, ſi hoc nunc vociferari velim, quàm miſerum, indignúmque ſit, iſtius nomine apud eos diem feſtum eſſe, qui ſeſe iſtius opera funditus extinctos eſſe arbitrantur, o Verrea præclara, quoquam ſi acceſſiſti, quæſo, quò non attuleris tecum iſtum diem! etenim quam tu domum, quam vrbem adiiſti, quod fanum denique, quod non euerſum, atque exterſum reliqueris? Quare appellentur ſanè iſta Verrea, quæ non ex nomine, ſed ex manibus, naturáque tua conſtituta eſſe videantur. || Quàm facilè ſerpat iniuria, & peccandi conſuetudo: quàm non facilè reprimatur, videte iudices. Bidis oppidum eſt, tenue ſanè, non longè à Syracuſis. Huius longè primus ciuitatis eſt Epicrates quidam. Huic hereditas I. I. S. quingentorum millium venerat à muliere quadā propinqua, atque ita propinqua, vt ea etiam, ſi inteſtata eſſet mortua, Epicratem Bidinorū legibus heredem eſſe oporteret. Recens Syracuſana erat illa res, quam antè demonſtraui, de Heraclio Syracuſano, qui bona non perdidiſſet, niſi ei veniſſet hereditas. Huic quoque Epicrati venerat, vt dixi, hereditas. || Cogitare cœperunt eius inimici, nihilominus eodem prætore hunc euerti bonis poſſe, quo Heraclius eſſet euerſus. rem occultè inſtituunt: ad Verrem per eius interpretes deferunt. ita cauſa componitur, vt item palæſtritæ Bidenſes peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palæſtritæ Syracuſani ab Heraclio petiſſent. Numquam vos prætorem tam palæſtricum vidiſtis. verùm ita palæſtritas defendebat, vt ab illis ipſe vnctior diſcederet. qui ſtatim cùm præſenſiſſet, iubet cuidam ſuorum amicorum numerari LLS. LXXX. || Res occultari ſatis non poſſe. per quendam eorum, qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primò negligere, & contemnere cœpit, quòd cauſa prorſus, quod dubitari poſſet, nihil habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, & iſtius libidinem noſſet: commodiſſimum putauit eſſe de prouincia clàm abire: itaque fecit: profectus eſt Rhegium. Quod vbi reditum eſt, æſtuare illi, qui dederāt pecuniam. putare nihil agi poſſe, abſente Epicrate. nam Heraclius tum affuerat cum primum dati ſunt iudices: de hoc, qui antè quàm in ius aditum eſſet, antè quàm denique mentio controuerſiæ facta eſſet, diſceſſiſſet, putabant nihil agi poſse. homines Rhegium proficiſcuntur. Epicratem conueniunt: demonſtrant id, quod ille ſciebat, ſe LLS. LXXX. dediſse. rogant eum, vt id, quod ab ipſis abiſset pecuniæ, curet, ab ſeſe caueat, quemadmodum velit: de illa hæreditate cum Epicrate neminem eſse acturum. || Epicrates homines multis verbis à ſe malè acceptos dimiſit, redeunt illi Rhegio Syracuſas: queri cum multis, ita vt fit, incipiunt: ſeſe LLS. LXXX. nummūm fruſtra dediſse. res percrebruit: in ore, atque ſermone omnium cœpit eſse. Verres refert illam ſuam Syracuſanam: ait ſeſe velle de illis LLS. LXXX. cognoſcere: aduocat multos. dicunt Bidini Volcatio ſe dediſse: illud non addunt, iuſsu iſtius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo æquiſſimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inſpectantibus multis: Bidini nummos auferunt. || Dicet aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipſe fur non eſt, ſed ne alium quidem paſsus eſt eſse? attendite. iam intelligetis hanc pecuniam, quæ via modò viſa eſt exire ab iſto, eadem ſemita reuertiſse. || Quid enim debuit prætor

cum consilio re cognita, cùm comperisset, suum comitem, iuris, decreti, iudicii corrũpendi causa, qua in re ipsius prætoris caput, existimatioque ageretur, pecuniam accepisse: Bidinos autem pecuniam contra prætoris famam, ac fortunas dedisse non & in eum, qui accepisset, animaduertisse, & in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animaduertere, qui perperam iudicassent, quod sæpe per imprudentiam fit: hos pateris impune discedere, qui ob tuum decretum, ob tuum iudicium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam putarant: || Volcatius idem apud te po-

58 stea fuit eques Ro. tanta accepta ignominia. Nam quid est turpius ingenuo, quid minus libero dignum, quam in conuentu maximo cogi à magistratu furtum reddere? qui, si eo animo esset, quo non modò eques R. sed quiuis liber debet esse: adspicere te postea non potuisset: inimicus, hostis esset, tanta contumelia accepta, nisi tecum collusisset, & tuæ potius existimationi seruisset, quàm suæ. qui quàm tibi amicus non modò tum fuerit, quamdiu tecum in prouincia fuit, verùm etiã nunc sit, cùm iam à ceteris amicis sis relictus, & tu intelligis, & nos existimare possumus. An hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum, quòd Volcatius ei non succensuit? quod iste nec in Volcatium, nec in Bidinos animaduertit? Est magnum argumen-

59 tũ: verùm illud maximũ, quòd illis ipsis Bidinis quibus iratus esse debuit, vt a quibus comperit, quod iure agere cum Epicrate nihil possent, etiamsi adesset, idcirco suum decretum pecunia esse tẽtatum: his, inquam, ipsis non modò illam hereditatem, quæ Epicrati venerat: sed, vt in Heraclio Syracusano, item in hoc, paulò etiam atrociùs, quòd Epicrates appellatus omnino nõ erat: bona patria, fortunásque eius Bidinis tradidit. ostendit enim nouo modo, si quis quid ab absente peteret, se auditurum. Adeunt Bidini: petunt hereditatem: procuratores postulant, vt se ad leges suas reiiciat, aut ex lege Rupilia dicam scribi iubeat. Aduersarii non audebant contrà dicere: exitus nullus reperiebatur: insimulant hominem fraudandi causa discessisse: postulant, vt bona possidere liceat. || Debebat

60 Epicrates vllum nummum nemini, amici, si quis quid peteret iudicio, secum agi passuros: iudicatum solui satisdaturos esse dicebant. Cùm omnia consilia frigerent: admonitu istius insimulare cœperũt. Epicratem literas publicas corrupisse: à qua suspicione ille aberat plurimùm: actionem eius rei postulant. amici recusare, nequod nouum iudicium, nequa ipsius cognitio, illo absente, de existimatione eius constitueretur: & simul idem illud postulare non desistebant, vt

61 se ad leges suas reiiceret. || Iste amplam occasionem calumniæ nactus, vbi videt esse aliquid, quod amici absentem Epicratẽ nollent defendere: asseuerat se eius rei in primis actionem esse daturum. Cùm omnes perspicerent, ad istum non modò illos nummos, qui per simulationem ab isto exierant, reuertisse: sed multo etiam plureis eum postea nummos abstulisse: amici Epicratem defendere destiterunt: iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere, & sibi habere iussit. Ad illa

A L L S. I Ↄ. millia hereditaria accessit ipsius antiqua L L S. quindecies pecunia. Verùm res ab initio ita ducta est? an ad extremũ ita perducta est? an ita parua est pecunia? an is homo Verres, vt hæc, quæ dixi, gratis facta esse videantur? || Hic nunc de miseria Siculorum, iudices, audite & Heraclius ille Syracusanus, & hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt. sordidati, maxima barba, & capillo, Romæ biennium propè fuerunt. Cùm L. Metellus in prouinciam profectus est, tum isti bene commendati cum Metello vnà proficiscuntur. Metellus simul ac venit Syracusas, vtrumque rescindit, & de Epicrate, & de Heraclio. In vtriusque bonis nihil erat, quod restitui posset, nisi quod moueri loco non poterat. || Fecerat hæc egregiè primo aduentu Metellus, vt omnes istius iniurias, quas modò posset, rescinderet, & irritas faceret. Heraclium restitui iusse-

B rat, non restituebatur, quisquis erat eductus Senator Syracusanus ab Heraclio, duci iubebat. itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuò restitutus est. Alia iudicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panormi restituta sunt. Census, qui isto prætore sunt habiti, non seruaturum se Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum Hieronica lege dixerat. Omnia erant Metelli eiusmodi, vt non tam suam præturam gerere, quàm istius præturam retexere videretur. || Simulatque ego in Siciliam veni, mutatus est. venerat ad eum illo biduo Letilius quidem, homo non alienus à literis, itaq; eo iste tabellario semper vsus est. Is epistolas complureis attulerat: in his vnam domo, quæ totum immutarat hominem. repentè cœpit dicere, se omnia Verris causa velle: sibi cum eo amicitiam, cognationémque esse. Mirabantur omnes,

C hoc ei tum denique in mentem venisse, posteaquàm tam multis eum factis decretisque iugulasset. Erant qui putarent, Letilium legatum à Verre venisse, qui gratiam, amicitiam, cognationémque commemoraret. Ex illo tempore à ciuitatibus laudationem petere: testis non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere cœpit. Quòd eo nisi meo aduentu illius conatus aliquantulũ repressissem, & apud Siculos non Metelli, sed Glabrionis literis ac lege pugnassem; tam multos huc euocare non potuissem. Verùm, quòd insti- 62 tui dicere, miserias cognoscite Siculorum. || Heraclius ille, & Epicrates longè mihi obuiam cum suis omnibus processerunt. venienti Syracusas egerunt gratias, flentes: Romam decedere mecum cupierunt. quòd erant mihi oppida complura etiam reliqua, quæ adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanæ præsto essent. Eò mihi nũtiũ

D miserũt, se à prætore retineri. quibus ego testimoniũ denũtiaui, quorũ nomina edidi Metello: cupidissimi veniẽdi, maximis iniuriis affecti, adhuc nõ venerunt. Hoc iure sunt socii, vt iis ne deplorare quidẽ de suis incõmodis liceat. || Iã Heraclii Centuripini, optimi, nobilissimique adolescẽtis, testimoniũ audistis: à quo L L S. C. millia per calumniã, malitiamq; petita sunt. Iste pœnis, cõpromissisq; interpositis, L L S. C C C. extorquenda curauit: quod-

que

que iudicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quod ciuis Centuripinus inter duos ciueis iudicasset, id irritum iussit esse: eúmque iudicem falsum iudicasse iudicauit: in senatu ne esset: locis commodísque publicis vti vetuit. siquis eum pulsasset, edixit, sese iudicium iniuriarum non daturum: quidquid ab eo peteretur, iudicem de sua cohorte daturum. ipsi autem nullius actionem rei sese daturum. || Quæ istius auctoritas tantum valuit, vt neque illum pulsaret quisquam, cùm prætor in prouincia sua verbo permitteret, re hortaretur: neque quisquam ab eo quidquam peteret, cùm iste calumniæ licentiam sua auctoritate præbuisset. ignominia autem illa grauis, tandiu in illo homine fuit, quamdiu iste in prouincia mansit. Hoc iniecto metu iudicibus, nouo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis esse in Sicilia nisi ad nutum istius iudicatam? Verùm id solùm videtur esse actum, quod est tamen actum, vt Hera.lio pecunia eriperetur? an etiam illud in quo præda erat maxima, vt nomine iudiciorum, omnium bona, atque fortunæ in istius vnius essent potestate? || Iam verò in rerum capitalium quæstionibus quid ego vnamquamque rem colligam, & causam? ex multis similibus ea sumam, quæ maximè improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Halicienfis, homo domi suæ cum primis locuples, atque honestus. is ab inimicis suis apud C. Sacerdotem prætorem rei capitalis cùm accusatus esset, facile eo iudicio est liberatus. huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cùm is Sacerdoti successisset, eiusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, & quòd erat innocens, & quod Sacerdoti iudicium improbare istum ausurum non arbitrabatur. Citatur reus: causa agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore eo quæ erant antea non solùm defensione, verùm etiam iudicio dissoluta. || Causam Sopatri defendebat Qu. Minucius, eques R. in primis splendidus, atque honestus, vobisque iudices, non ignotus. Nihil erat in causa, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus, & accensus idem Timarchides, qui est id quod ex plurimis testibus priore actione, didicistis, rerum huiusmodi omnium transactor, & administer ad Sopatrum venit. monet hominem, ne nimis iudicio Sacerdotis, & causæ confidat: accusatores, inimicósque eius habere in animo pecuniam prætori dare: prætorem tamen ob salutem malle accipere: & simul malle, si fieri posset, rem iudicatam non rescindere. Sopater, cùm hoc illi improuisum, atque inopinatum accidisset, commotus est sanè: neque in præsentia, Timarchidi quid responderet, habuit, nisi, se consideraturum, quid sibi de ea re esset faciendum: & simul ostendit, se in summa difficultate esse nummaria. Post ad amicos retulit qui cùm ei fuissent auctores redimendæ salutis ad Timarchidem venit. expositis suis difficultatibus, hominem ad H S. LXXX. perducit: eámque ei pecuniam numerat. || Posteaquam ad causam dicendam ventum est: tum vero sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. crimen nullum erat, res iudicata: Verres nummos acceperat. Quis posset dubitare, quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur iudicium. iterum ad Sopatrum Timarchides venit. ait, accusatores eius multo maiorem pecuniam prætori polliceri, quàm quantam hic dedisset: proinde si saperet, videret, quid sibi esset faciendum. Homo quamquam erat & Siculus, & reus, hoc est, & iure iniquo, & tempore aduerso: ferre tamen, atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, quod vobis libet: daturus non sum amplius. idémque hoc amicis eius, & defensoribus videbatur: atque eo etiam magis, quòd iste, quoquo modo se in ea quæstione præbebat, tamen in consilio habebat homines honestos è conuentu Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant cum, tùm esset idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse, vt eodem crimine, iisdem testibus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea absoluissent. || Itaque hac vna spe ad iudicium venitur. quò posteaquàm ventum est, cùm in consilium frequentes conuenissent iidem, qui solebant, & hac vna spe tota defensio Sopatri niteretur, consilij frequentia, & dignitate, & quòd erant, vt dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoscite hominis apertam, ac non modo non ratione, sed ne dissimulatione quidem tectam improbitatem, & audaciam: M. Petilium, equitem R. quem habebat in consilio, iubet operam dare, quòd rei priuatæ iudex esset. Petilius recusabat, quòd suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Iste homo liberalis, negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adesse. itaque discedunt omnes. nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur: qui se velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud iudicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum sua cohorte nequissima relinquitur. || Non dubitabat Minucius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quæsiturus non esset: cùm repentè iubetur dicere. Respondet. Ad quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Siculo, ac Græculo iudicem. Idoneus es, inquit: sed peruellem adessent ij, qui affuerant antea, causámque cognorant. Dic, inquit: illi adesse non possunt. Nam hercule, inquit Qu. Minucius, me quoque Petilius, vt sibi in consilio adessem, rogauit. & simul à subselliis abire cœpit. || Iste iratus, hominem verbis vehementioribus prosequitur, atque ei grauius etiam minari cœpit, quòd in se tantum crimen, inuidiámque conflaret. Minucius, qui Syracusis sic negotiaretur, vt sui iuris, dignitatísque meminisset: & qui sciret ita se in prouincia rẽ augere oportere vt nequid de libertate deperderet: homini quæ visa sunt, & quæ tempus illud tulit, & causa, respondit: causam sese, dimisso, atque ablegato consilio, defensurum negauit. itaque à subselliis discessit: idémque hoc præter Siculos, ceteri Sopatri amici, aduocatíque fecerunt. Iste, quamquam est incredibili importunitate & audacia, tamen subitò solus destitutus pertimuit, & conturbatus est. Quid ageret, quò se verteret, nesciebat. Si dimisisset eo tempore quæ-

ſtionem, poſt illis adhibitis, quos ablegarat, abſolutum iri Sopatrum videbat. Sin autem hominem miſerum, atque innocentem condemnaſſet, cùm ipſe prætor ſine conſilio: reus autem ſine patrono atque aduocatis fuiſſet, iudiciumque C. Sacerdotis reſcidiſſet: inuidiam ſe ſuſtinere non poſſe tantam arbitrabatur. Itaque æſtuabat dubitatione: verſabat ſe in vtramque partem non ſolùm mente, verùm etiam corpore: vt omnes, qui aderant intelligere poſſent, in animo eius metum, cupiditatémque pugnare. Erat hominum conuentus maximus, ſummum ſilentium, ſumma exſpectatio, quónam eſſet eius cupiditas eruptura. crebrò dimittebat ſe accenſus ad aurem Timarchides. |Tum iſte aliquando, Age, dic, inquit Sopatrus implorare hominum, atque deûm fidem, vt cum conſilio cognoſceret. Tum repente iſte teſteis citari iubet. dicit vnus & alter breuiter. nihil interrogatur præco, dixiſſe pronuntiat. Iſte, quaſi metueret, ne Petilius, priuato illo iudicio transacto, aut dilato, cũ ceteris in conſilium reuerteretur, ita properans de ſella exſiluit: hominem innocentem, à C. Sacerdote abſolutum indicta cauſa, de ſententia ſcribæ, medici, haruſpicíſque condẽnauit. |Retinete, retinete hominem in ciuitate, iudices: parcite, & conſeruate, vt ſit qui vobiſcum res iudicet: qui in ſenatu ſine vlla cupiditate de bello & pace ſententiam ferat. Tametſi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum eſt, qualis iſtius in ſenatu ſententia futura ſit. Quæ enim eius auctoritas erit? quando iſte ſententiam dicere audebit, aut poterit? quando autem homo tanta luxuria, atque deſidia, niſi Februario menſe adſpirabit in curiam? Verùm veniat ſane: decernat bellum Cretenſibus: liberet Byſantios: regem appellet Ptolemæum: quæ vult Hortenſius, omnia dicat, & ſentiat. minus hæc ad nos, minus ad vitæ noſtræ diſcrimen, minùs ad fortunarum noſtrarum periculum pertinent. ||Illud, illud eſt capitale, illud formidoloſum, illud optimo cuique metuendum, quòd iſte, ex hoc iudicio ſi aliqua vi ſe eripuerit, in iudicibus ſit neceſſe eſt: ſententiam de capite ciuis Romani ferat: ſi in eius exercitu ſignifer, qui imperium iudiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recuſat, hoc ferre non poteſt. clamat, permittitque vobis, vt, ſi iſtis hominibus delectemini, ſi ex hoc genere ſplendorem ordini, atque ornamentum curiæ conſtituere velitis: habeatis ſanè vobiſcum iſtum ſenatorem: iſtum etiam de vobis iudicem, ſi vultis, habeatis: de ſe homines, ſi qui extra iſtum ordinem ſunt, quibus *ne reiiciundi quidem ampliùs, quam trium iudicum, præclarè leges Corneliæ faciunt poteſtatem*, hunc hominem tam crudelem, tam ſceleratum, tam nefarium, nolunt iudicare. ||Etenim ſi illud eſt flagitioſum (quod mihi omnium rerum turpiſſimum, maximéque nefarium videtur) ob rem iudicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem, & religionem: quanto illud flagitioſius, improbius, indignius, eum, à quo pecuniam ob abſoluendum acceperis, condemnare? vt ne prædonum quidem prætor in fide retinenda conſuetudinem conſeruaret? Scelus eſt accipere ab reo: quanto magis ab accuſatore? quanto etiam ſceleratius ab vtroque? Fidem cùm propoſuiſſes venalem in prouincia: valuit apud te plus is, qui pecuniam maiorem dedit. Concedo. forſitan aliquis aliquando eiuſmodi quippiam fecerit. Cùm verò fidem, ac religionem tuam iam alteri addictam pecunia accepta habueris, poſt eandem aduerſario tradideris maiore pecunia vtrumque falles? & trades cui voles? & ei, quẽ feſelleris, ne pecuniam quidem reddes? |Quem mihi tu Bulbum, quem Stelenum, quod vnquam huiuſmodi monſtrum, aut prodigium audiuimus, aut vidimus, qui cum reo tranſigat, poſt cum accuſatore decidat? honeſtos homines, qui cauſam norint, ableget, conſilióque dimittat? ipſe ſolus reum abſolutum, à quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniámque non reddat? Hunc hominem in numero iudicum habebimus? hic alteram decuriam ſenatoriam iudex obtinebit? hic de capite libero iudicabit? huic iudicialis tabella committetur? quam iſte non modò cera, verùm etiam ſanguine, ſi viſum erit, notabit. |Quid enim horum ſe negat feciſſe? illud videlicet vnum, quod neceſſe eſt, pecuniam accepiſſe. Quidni iſte neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus eius conſiliis, rebúſque interfuit, Q. Minutius iuratus dicit pecuniam datam: iuratus dicit Timarchidem dixiſſe, maiorem ab accuſatoribus pecuniam dari. dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicienſes: dicet etiam prætextatus Sopatri filius, qui ab iſto homine crudeliſſimo, patre innocentiſſimo pecuniáque patria priuatus eſt. || Verùm, ſi de pecunia teſtibus planum facere non poſſem: illud negare poſſes, aut nunc negabis, te, conſilio tuo dimiſſo, viris primariis, qui in conſilio C. Sacerdotis fuerant, tibíque eſſe ſolebant, remotis, de re iudicata iudicaſſe? téque eum, quem C. Sacerdos, adhibito conſilio, cauſa cognita, abſoluiſſet, eundem, remoto conſilio, cauſa incognita, condemnaſſe? cùm hæc confeſſus eris, quæ in foro palàm Syracuſis, in ore, atque oculis prouinciæ geſta ſunt: negato ſanè ſi voles, pecuniam accepiſſe: reperies, credo, aliquem, qui, cùm hæc, quæ palam geſta ſunt, videat, quærat quid tu occultè egeris: aut, qui dubitet, vtrum malit meis teſtibus, an tuis defenſoribus credere. ||Dixi iam antea, iudices, me non omnia iſtius, quæ in hoc genere eſſent, enumeraturum: ſed electurum ea, quæ maximè excellerẽt. Accipite nunc aliud eius facinus nobile, & multis locis ſæpe commemoratum: & eiuſmodi, vt in vno omnia maleficia ineſſe videantur, attendite diligenter. inuenietis enim id facinus natum à cupiditate, auctum per ſtuprum, crudelitate perfectum, atque concluſum. |Sthenius eſt is, qui nobis aſſidet. Thermitanus, antea multis propter ſummam virtutem, ſummámque nobilitatem, nunc, propter ſummam calamitatem, atque iſtius inſignem iniuriam, omnibus notus. Huius hoſpitio Verres cùm eſſet vſus, & cùm ſolum apud eum non modo Thermis ſæpenumero fuiſſet, ſed etiam habitaſſet: domo eius omnia abſtulit, quæ paulo magis animum cuiuſpiam, aut oculos poſſent commouere. Etenim Sthenius ab adoleſcentia ſtudioſiùs paulo hæc cõparabat, ſupellectilem ex ære elegantiorem, & Deliacam, & Corinthiam tabulas pictas etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, ſatis. quæ, cùm eſſet in Aſia adoleſcens, ſtudioſè, vt dixi, comparabat, non tam ſuæ delectationi

causa, quàm ad inuitationes, aduentúsque nostrorum hominum suorum amicorum, atque
84 hospitum. || Quæ posteaquam iste omnia abstulit, alia rogando, alia poscendo, alia sumendo: ferebat Sthenius, vt poterat. tangebatur tamen animi dolore necessario, quod domum eius exornatam atque instructam, ferè iam iste reddiderat nudam, atque inanem. verumtamen dolorem suum nemini impertiebat: prætoris iniurias, tacitè: hospitis, placide ferendas arbi-
85 trabatur. || Interea cupiditate iste illa sua nota, atque apud omneis peruulgata, cùm signa quædam pulcherrima, atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset, adamauit: à Sthenio petere cœpit, vt ad ea tollenda operam suam profiteretur, séque adiuuaret. Sthenius verò non solùm negauit, sed etiam ostendit id fieri nullo modo posse, vt signa antiquissima, monumenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi illa ciuitate, imperióque
86 populi Rom. tollerentur. || Etenim, vt simul P. Africani quoque humanitatem, & æquitatem cognoscatis, oppidum Himeram Karthaginienses quondam ceperant: quod fuerat in primis Siciliæ clarum, & ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare: Siculis omnibus, Karthagine capta, quæ potuit, restituenda curauit. Himera deleta, quos ciues belli calamitas reliquos fecerat, ij sese Thermis collocarant, in eiusdem agri finibus, neque longè ab oppido antiquo. Hi se patrum fortunam ac dignitatem recuperare arbitrabantur, cùm illa maiorum ornamenta in eorum oppido col-
87 locabantur. || Erant signa ex ære complura: in his mira pulchritudine ipsa Himera, in muliebrem figuram, habitúmque formata ex oppidi nomine, & fluminis. erat etiam Stesichori poetæ statua senilis, incurua cum libro, summo, vt putant artificio facta ab eo qui fuit Himeræ: sed & est, & fuit tota in Græcia summo propter ingenium honore & nomine. Hæc iste ad insaniam concupierat. Etiam, quod pæne præter ij, capella quædam ea quidem mire, vt etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possumus, scite facta, & venuste. Hæc, & alia Scipio non negligenter abiecerat, vt homo intelligens Verres auferre posset: sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos, aut suburbanum, aut locum omnino, vbi ea poneret, nullum haberet: sed quòd si domum abstulisset, non diu Scipionis appellarentur, sed eorum, ad quoscunque ipsius morte venisset: nunc iis locis
88 posita sunt, vt mihi semper Scipionis fore videantur, itaque dicantur. || Hæc cùm iste posceret, agereturque ea res in senatu, Sthenius vehementissimè restitit: multáque, vt in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemorauit: Vrbem relinquere Thermitanos esse honestius, quàm pati tolli ex vrbe monumenta maiorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi R. atque amicitiæ. Commoti animi sunt omnium, repertus est nemo, quin mori diceret satius esse. Itaque hoc adhuc oppidum Verres inuenit prope solum in orbe terrarum, vnde nihil eiusmodi rerum de publico per vim, nihil occultè, nihil imperio, nihil gratis, nihil pretio posset auferre. Verumtamen hasce huius cupiditates exponam alio loco, nunc ad Sthenium
89 reuertar. || Itaque iste vehementer Sthenio infensus, hospitium ei renuntiat: domo eius emigrat, atque adeò exit. nam iam antè migrarat. Eum autem inimicissimi Sthenij domum suam statim inuitant, vt animum eius in Sthenium inflammarent, ementiendo, aliquid, & criminando. Hi autem erant inimici, Agathinus, homo nobilis, & Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini eius filiam: de qua iste audierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Vna nox intercesserat, cùm iste Dorotheum sic diligebat, vt diceres omnia inter eos esse communia? Agathinum ita obseruabat, vt aliquem affinem, ac propinquum. contemnere etiam signum illud Himeræ iam videbatur, quod eum multo magis figura, & linea-
90 menta hospitæ delectabant. || Itaque hortari homines cœpit vt aliquid Sthenio periculi crearent, criminisque confingerent. Dicebant se illi nihil habere, quòd dicerent. Tum iste his apertè ostendit, & confirmauit, eos, in Sthenium quidquid vellent, dicerent, simulatque ad se detulissent, probaturos. Ita illi non procrastinant: Sthenium statim educunt, aiunt ab eo literas publicas esse corruptas. Sthenius postulat, vt secum sui ciues agant de literis publicis corruptis, eiúsque re legibus Thermitanorum actio sit: cùm senatus, populúsque Ro. Thermitanis, quòd semper in amicitia, fidéque mansissent, vrbem & agros, legésque suas reddidisset: Publiúsque Rupilius postea leges ita Siculis ex S. C. de decem legatorum sententia dedisset, vt ciues inter se legibus suis agerent: idémque hoc habuerit Verres ipse in edicto, vt de his omnibus cau-
91 sis se ad leges reiiceret. || Iste, homo omnium æquissimus, atque à cupiditate omni remotissimus, se cogniturum esse confirmat: paratum ad causam dicendam venire hora octaua iubet. non erat obscurum, quid homo improbus, ac nefarius cogitaret. neque enim ipse satis occultarat, nec mulier tacere poterat. Intellectum est id ipsum agere, vt cum Sthenium sine vllo argumento, ac sine teste damnasset, tum homo nefarius de homine nobili, atque id ætatis, suóque hospite, virgis supplicium crudelissimè sumeret. Quod cùm esset perspicuum: de amicorum, hospitúmque suorum sententia, Thermis Sthenius Romam profugit. hiemi, fluctibúsque sese committere maluit, quam non istam communem Siculorum
92 tempestatem, calamitatémque vitare. || Iste homo certus & diligens, ad horam octauam præsto est. Sthenium citari iubet: quem posteaquàm videt non adesse, dolore ardere, atque iracundia furere cœpit: Venerios in domum Sthenij mittere: equites circum agros villásque dimittere. itaque cùm exspectat, quidnam sibi certi afferatur: ante horam tertiam noctis de foro non discessit. Postridie mane descendit: Agathinum ad sese vocat: iubet, eum, de literis publicis in absentem Sthenium dicere. Erat eiusmodi causa, vt ille ne sine aduersario quidem apud inimicum iudicem
93 reperire posset, quid diceret. || Itaque tantum verbo posuit, Sacerdote prætore, Sthenium literas publicas corrupisse. Vix ille hoc dixe-

rat, cùm iste pronuntiat, Sthenium literas publicas corrupisse videri: & hæc præterea addidit homo venerius, nouo modo, nullo exemplo, ob eam rem LLS quingenties Veneri Ericynæ de Sthenij bonis exacturum: bonáque eius statim cœpit vendere: & vendidisset, si tantulum moræ fuisset, quo minus ei pecunia illa numeraretur. || 94 Ea posteaquam numerata est, contentus hac iniquitate non fuit. palàm de sella ac tribunali pronuntiat, Si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, sese eius nomen recepturum: & simul, vt ad causam accederet, noménque deferret, Agathinum, nouum affinem, atque hospitem, cœpit hortari. Tum ille clarè, omnibus audientibus, sese id non esse facturum, neque se vsque eò Sthenio esse inimicum, vt eum rei capitalis affinem esse diceret. Hîc tum repente Pacilius quidam, homo egens, & leuis, accedit. ait, si liceret, nomen absentis deferre se velle. Iste vero, & licere, & fieri solere, & se recepturum. itaque defertur. edicit statim, vt Kalendis Decembris adsit Sthenius Syracusis. || 95 Hic, qui Romam venisset, satísque feliciter anni iam aduerso tempore nauigasset, omniáque habuisset æquiora & placabiliora, quàm animum prætoris, atque hospitis, rem ad amicos suos detulit: quæ vt erant acerba, atque indigna, sic videbantur omnibus. Itaque in senatu continuò Cn. Lentulus, & Lucullus Coss. faciunt mentionem, placere statui, si P.C. videretur, ne absentes homines in prouinciis rei fierent rerum capitalium. causam Sthenij totam, & istius crudelitatem, & iniquitatem senatum docent. Aderat in senatu Verres, pater istius, & flens vnumquemque senatorem rogabat, vt filio suo parceret: neque tamen multum proficiebat. erat enim summa voluntas senatus. Itaque sententiæ dicebantur, cùm Sthenius absens reus factus esset, de absente iudicium nullum fieri placere: &, si quod esset factum, id ratum esse non placere. || 96 Eo die transigi nihil potuit, quòd & id temporis erat, & ille pater istius, inuenerat homines, qui dicendo tempus consumerent. Postea senex Verres defensores, atque hospiteis omneis Sthenij conuenit: rogat eos, atque orat, ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum se esse, ne quid ei per filium suum noceretur: se homines certos eius rei causa in Siciliam & terra, & mari missurum. & erat spatium dierum ferè triginta ante Kalendas Decembr. quo iste, vt Syracusis Sthenius adesset, edixerat. || 97 Commouentur amici Sthenij. sperant fore, vt patris literis, nuntiísque filius ab incepto furore reuocetur. In senatu postea causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntij: literásque à patre afferunt ante Kalendas Decembr. cùm isti etiam tum de Sthenio integra tota res esset: eodémque ei tempore de eadem re literæ complureis à multis eius amicis, ac necessariis afferuntur. Hic iste, qui præ cupiditate, neque officij sui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuisset vmquam: neque in eo, quod mouebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, voluntatem anteponendam putauit libidini suæ. || 98 Manè Kalendis Decembr. vt edixerat,

A Sthenium citari iubet. Si abs te istam rem parens tuus, alicuius amici rogatu, benignitate, aut ambitione inductus petiisset: grauissima tamen apud te voluntas patris esse debuisset. cùm verò abs te tui capitis causa peteret, hominésque certos domo misisset, hique eo tempore ad te venissent, cum tibi in integro tota res esset: ne tum quidem te potuit, si non pietatis, at salutis tuæ ratio ad officium sanitatémque reducere: Citat reum. non respondet. citat accusatorem: (attendite, quæso, videte: quantopere istius amentiæ fortuna ipsa aduersata sit: & simul videte, quis Sthenij causam casus adiuuerit) citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu non respondit: non affuit. || 99 Si præsens Sthenius reus esset factus: si manifesto in maleficio teneretur: tamen, cùm accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si posset reus, absente accusatore damnari, non ego à Vibone Veliam paruulo nauigio inter fugitiuorum ac prædonum, ac tua tela venissem: B quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis ob eam causam, ne tu ex reis eximere, si ego non affuissem ad diem. Quod igitur erat in tuo iudicio optatissimum me, cùm citatus essem, non adesse: cur Sthenio non putasti prodesse oportere, cum eius accusator non affuisset? Itaque fecit, vt exitus principio simillimus reperiretur. quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat. || 100 Nuntiabatur illis primis temporibus id, quod pater quoque ad eum pluribus verbis scripserat: agitatam rem esse in senatu: etiam in concione tribunum plebis de causa Sthenij M. Palicanum esse questum: postremò me ipsum apud collegium hoc tribunorum plebis, cùm eorum omnium edicto non liceret quemquem Romæ esse, qui rei capitalis condemnatus esset, egisse causam Sthenij: cùm rem ita exposuissem, quemadmodum nunc apud vos, docuissémque hanc damnationem dici non oportere: tribunos plebis hoc statuisse, ídque de omnium sententia pronuntiatum esse, non videri Sthenium impediri edicto, quo C minus ei liceret Romæ esse. || Cùm hæc ad istum afferrentur, timuit aliquando, & commotus est: vertit stilum in tabulis suis: quo facto causam omnem euertit suam. nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi aliqua ratione posset. Nam si ita defenderet: recipi nomen absentis licet: hoc fieri in prouincia nulla lex vetat: mala & improba defensione, verùm aliqua tamen vti videretur. Postremò illo desperatissimo perfugio vti posset, se imprudentem fecisse: existimasse id licere. quamquam hæc perditissima defensio est: tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, & facit coràm delatum esse. Hîc videte in quot laqueos se induerit, quorum ex nullo se vnquam expediret. || 101 Primùm ipse in Sicilia sæpe, D & palàm de loco superiore dixerat, & in sermone multis demonstrarat, licere nomen recipere absentis: se exemplo fecisse id quod fecisset. Hæc eum dictitasse priore actione, & Sex. Pompeius Chlorus dixit, de cuius virtute antea commemoraui, & Cn. Pompeius Theodorus, homo & Cn. Pomp. clarissimi viri, iudicio, & omnium existimatione ornatissimus, & Possides Macro, Solētinus, homo sūma nobilitate, existimatione, vir-
plurimis, maximísq. in reb. probatissimus,

Virtute: & hac actione quàm voletis multi di-
cent, & qui ex isto ipso audierint, viri prima-
rij nostri ordinis: & alij, qui interfuerint, cùm
absentis nomen reciperetur. ‖ Deinde Romæ,
cùm res essent in senatu, omneis istius amici:
in his etiam pater eius, hoc defendebat licere
heri: sæpe esse factum: istum quod fecisset, a-
liorū exemplo institutóque fecisse. dicit præ-
terea testimonium tota Sicilia: quæ in com-
munibus postulatis ciuitatum omnium, consu-
libus edidit, Rogare atque orare patres con-
scriptos, vt statuerent, ne absentium nomina
reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patro-
num Siciliæ clarissimum adolescentem, dicere
audistis. Siculos, cùm se causam, quæ pro his
sibi in senatu agēda esset, docerent, de Sthenij
calamitate questos esse: proptérque hanc iniu-
riam, quæ Sthenio facta esset, eos statuisse, vt,
quod dico, postularetur. ‖ Quæ cùm ita essent,
tantane amentia præditus, atque audacia fui-
sti, vt in re tam clara, tam testata, tam abs te
ipso peruulgata, tabulas publicas corrumpe-
re auderes? At quemadmodum corrupisti? nō-
ne, ita, vt, omnibus nobis tacentibus, ipsæ tuæ
tabulæ condemnare possent? Cedo, quæso co-
dicem circumfer: ostende. videtisne totum hoc
nomen, coràm vbi facit delatum, esse in li-
tura? Quid fuit istic antea scriptum? quod mē-
dū ista litura correxit? quid à nobis, iudices,
expectatis argumenta huius criminis? nihil
dicimus: tabulæ sunt in medio, quæ se corru-
ptas atque interlitas esse clamant. ‖ Ex istis
etiam tu rebus effugere te posse confidis, cùm
te nos non opinione dubia, sed tuis vestigiis
persequamur, quæ tu in tabulis publícis ex-
pressa, ac recentia reliquisti? is mihi etiam
Sthenium literas publicas corrupisse, causa
incognita, iudicauit. qui defendere nō potuit,
se non ex ipsius Sthenii nomine literas publi-
cas corrupisse? Videte porro aliam dementiā:
videte, vt, dum expedire sese vult, induat. ‖ Co-
gnitorem adscribit Sthenio. Quem? cogna-
tum aliquem, aut propinquum? non. Thermi-
tanum aliquem, honestum hominem, ac no-
bilem? ne id quidem. At Siculum, in quo ali-
quis splendor, dignitásque esset? minimè.
Quid igitur? ciuem Romanum. Cui hoc pro-
bari potest? Cùm esset Sthenius ciuitatis suæ
nobilissimus, amplissima cognatione, plurimis
amicitiis: cùm præterea tota Sicilia multum
auctoritate, & gratia posset, inuenire neminē
Siculum potuit, qui pro se cognitor fieret?
Hoc probabitis? an ipse ciuem Romanum
maluit? cedo, cui Siculo, cùm is reus fieret, ci-
uis Romanus cognitor factus vnquam sit.
Omnium prætorum literas, qui ante fuerunt,
profer, explica: si vnum inueneris: ego hoc ti-
bi, quemadmodum in tabulis scriptum habes,
ita gestum esse concedam. ‖ At, credo, Sthe-
nius hoc sibi amplum esse putauit, eligere
è ciuium R. numero, ex amicorum, atque ho-
spitum suorum copia, quem cognitorem
daret, quem delegit? quis in tabulis scriptus
est? C. Claudius, C. Filius: Palatina. Non quæ-
ro, quis hic sit Claudius, quàm splendidus,
quàm honestus, quàm idoneus, propter cuius
auctoritatem, & dignitatē Sthenius ab omniū
Siculorum consuetudine discederet, & ciuem
Romanum cognitorem daret. nihil horum
quæro. fortasse enim Sthenius non splendorē
hominis, sed familiaritatem secutus est. Quid
si omnium mortalium Sthenio nemo inimi-
citior, quàm hic C. Claudius, tum semper, tum
in his ipsis rebus, & temporibus fuit? si de li-
teris corruptis contra venit? si contrà omni
ratione pugnauit? virum potiùs pro Sthenio
inimicum cognitorem esse factum, an te in
Sthenij periculo, inimici eius nomine abusum
esse credemus? ‖ Ac, ne quis fortè dubitet, cu-
iusmodi totum sit negotium: tametsi iamdu-
dum omnibus istius improbitatem perspicuam
esse confido, tamen paululum etiam atten-
dite. Videtis illum subcrispo capillo nigrum,
qui eo vultu eos intuetur, vt sibi ipse peracu-
tus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scri-
bit? qui monet? qui proximus est? is est C.
Claudius, qui in Sicilia sequester istius, inter-
pres, confector negotiorum, propè collega
Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum
locum, vt vix Apronio illi de familiaritate
concedere videatur, & qui se non Timarchidis,
sed ipsius Verris collegam, & socium esse di-
cebat. ‖ Dubitare etiamnum potestis, quin
eum iste potissimùm ex omni numero dele-
gerit, cui improbam falsi cognitoris personam
imponeret, quem & huic inimicissimum, & si-
bi amicum esse arbitraretur? Hîc vos dubita-
tis, iudices, tantam istius audaciam, tantam
crudelitatem, tantam iniuriam vindicare? du-
bitatis exemplum iudicum illorum sequi,
qui damnato Cn. Dolabella, damnationem Phi-
lodami Opuntij resciderunt, quòd is non ab-
sens reus factus esset: quæ res iniquissima, &
acerbissima est: sed cùm ei legatio Romam
à suis ciuibus esset data? Quod illi iudices
multo in leuiore causa statuerunt, æquita-
tem secuti: vos id statuere in grauissima cau-
sa præsertim aliorum auctoritatem iam confir-
matum, dubitabitis? ‖ At quem hominem, C.
Verres, tanta, tam insigni iniuria affecisti?
cuius absentis nomen recepisti? quem ab-
sentem non modò sine crimine, & sine teste,
verùm etiam sine accusatore damnasti? Quem
hominem? dij immortales! non dicam a-
micum tuum: quod apud homines carissimum
est: non hospitem, quod sanctissimum est:
nihil enim minus libenter de Sthenio com-
memoro: nihil aliud in eo, quod reprehen-
di possit, inuenio, nisi quòd homo frugalissi-
mus, atque integerrimus, te, hominem plenum
stupri, flagitij, sceleris, domum suam inui-
tauit: nisi quod, qui C. Marij, Cn. Pompeij, C.
Marcelli, L. Sisennæ, tui defensoris, cetero-
rúmque virorum fortissimorum hospes fuis-
set, atque esset, ad eum numerum clarissimo-
rum hominum tuum quoque non adscri-
psérit. ‖ Quare de hospitio violato, & de isto
tuo nefario scelere nihil queror: hoc dico,
non iis, qui Sthenium norunt, hoc est nemi-
ni eorum, qui in Sicilia fuerunt: nemo enim
ignorat, quo hic in ciuitate sua splendore, quā
apud omneis Siculos dignitate atque existi-
matione sit: sed, vt illi quoque, qui in ea pro-
uincia non fuerunt, intelligere possint, in quo
homine tu statueris exemplum eiusmodi, quod
tum propter iniquitatem rei, tum etiam pro-
pter hominis dignitatem acerbum omni-
bus, atque intolerandum videretur. ‖ Estne
Sthenius is qui omneis honores domi suæ
facillimè cùm adeptus esset, amplissimè, ac

magnificentissimè gessit? qui oppidum non maximum maximis ex pecunia sua locis cōmunibus, monumentísque decorauit? cuius de meritis in remp. Thermitanorum, Siculósque vniuersos, fuit ænea tabula fixa Thermis in curia? in qua publicè erat de quibus beneficiis scriptum, & incisum: quæ tabula tum imperio tuo remulsa, inde à me tamen deportata est: vt omnes huius honores inter suos, & amplitudinem possent cognoscere.

113 || Estne hic, qui apud Cn. Pompeium, clarissimum virum, cùm accusatus esset, quod propter C. Marij familiaritatem, & hospitium, cōtra remp. sensisse eum inimici, & accusatores eius dicerent, quòd tum magis inuidioso crimine, quàm vero accerseretur: ita à Cn. Pompeio absolutus est, vt in eo ipso iudicio Pompeius hunc hospitio suo dignissimum statuerit? ita porrò laudatus, defensúsque ab omnibus Siculis, vt idem Pompeius non ab homine solùm, sed etiam à prouincia tota se huius absolutione inire gratiam arbitraretur? postremò, éstne hic, qui & animum in remp. habuit eiusmodi, & tantum auctoritate apud suos ciueis potuit, vt perficeret in Sicilia solus, te prætore, quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset: vt ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeres, cùm præsertim essent multa præclara, & tu omnia concupisses?

114 || Denique nunc vide, quid inter te, cuius nomine apud Siculos dies festi agitantur, & præclara illa Verrea celebrantur, cui statuæ Romæ stant inauratæ, à communi Sicilia, quemadmodum inscriptum videmus, datæ: vide, inquam, quid inter te, & hunc Siculum, qui abs te est, patrono Siciliæ condemnatus, intersit. Hunc ciuitates ex Sicilia peremptæ testimonio suo, legationibúsque ob eam rem missis, publicè laudātte omnium Siculorum patronum, vna Mamertina ciuitas, socia furtorum, ac flagitiorum tuorum, publicè laudat: ita tamen nouo more, vt legati lædant: legatio laudet: ceteræ quidem ciuitates publicè literis, legationibus testimoniis accusant, queruntur, arguunt: si tu absolutus sis, funditus euersas se esse arbitrantur.

115 || Hoc de homine, ac de huius bonis etiam in Eryco monte monumentum tuorum flagitiorū, crudelitatísque posuisti: in quo Sthenij Thermitani nomen adscriptum est. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti, aut rationis res, quamobrem in eo potissimùm Sthenianum præmium poneretur? vtrùm hoc signum cupiditatis tuæ, an trophæum necessitudinis, atque hospitij, an amoris indicium esse voluisti? Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solùm libido & voluptas, verùm etiam ipsius nequitiæ fama delectat, vt multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relinqui velint.

116 || Ardebat amore illius hospitæ, propter quam hospicii iura violarat. Hoc nō solùm sciri tum, verùm etiam commemorari semper volebat. itaque ex illa ipsa re, quam, accusante Agathino, gesserat, Veneri potissimùm deberi præmium statuit, quæ illam totam accusationem, indiciúmque conflarat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de Sthenij bonis dedisses, sed de tuis quod facere debuisti, præsertim cùm tibi illo ipso anno à Chelidone venisset hereditas.

117 || Hîc ego, si hanc causam non omnium Siculorum rogatu recepissem: si hoc à me muneris nō vniuersa prouincia poposcisset: si me animus, atque amor in remp. existimatióque offensa nostri ordinis, ac iudiciorum non hoc facere coegisset: atque hæc vna causa fuisset, quòd amicum, atque hospitem meum Sthenium, quem ego in quæstura mea singulariter dilexissem, de quo optimè existimassem, quem in prouincia existimationis meæ studiosissimum, cupidissimúmque cognossem, tā crudeliter, sceleratè nefariéq. tractasses: a mē digna causa esset, cur inimicitias hominis improbissimi susciperem, vt hospitis salutem, fortunásque defenderem.

118 || Fecerunt hoc multi apud maiores nostros: fecit etiā nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, consularem virum, accusauit propter Egritomari transalpini hospitis iniurias. Putarem me idoneum, qui exēplum sequerer humanitatis, atque officij, proponerémque spem meis hospitibus ac necessariis, quo tutiorem vitam sese meo præsidio victuros esse arbitrarentur. Cùm verò in communibus iniuriis totius prouinciæ, Sthenij quoque causa contineatur, multique vno tempore à me hospites, atque amici publicè, priuatimque defendantur: profectò vereri non debeo, ne qui hoc quod facio, non existimet summi officij ratione impulsum, coactúmque suscepisse. Atque, vt aliquando de rebus ab isto cognitis, iudicatísque, & de iudiciis datis dicere desistamus: &, quoniam facta istius in his generibus infinita sunt, nos modum aliquem, & finem orationi nostræ criminibúsque faciamus: pauca ex aliis generibus sumemus.

119 || Audistis ob ius dicundum Q. Varium dicere, procuratores suos isti centum & triginta millia nummûm dedisse: meministis Q. Varij testimonium, rémque hanc totam C. Sacerdotis hominis ornatissimi, testimonio comprobari: scitis, Cn. Sertium, M. Modium, equites Ro. sexcentos præterea ciueis Rom. multósque Siculos, dixisse, isti pecuniam ob ius dicundum dedisse, de quo crimine quid ego disputem, cùm totum positum sit in testibus? quid porrò argumenter, qua de re dubitare nemo possit? An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is venalem in Sicilia iurisdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum, atque omnia decreta vendiderit? & quin ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octauium Ligurem ob ius dicundum poposcerit?

120 || Quod enim præterea genus pecuniæ cogendæ præteriit? quod non ab omnibus aliis præteritum, excogitauit? ecquæ res apud ciuitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis sit, aut potestas, aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quæstum, nundinationémque hominum traduxeris? Dicta sunt priore actione & priuatim, & publicè testimonia: legati Centuripini, Halesini, Catinenses, Panormitanique dixerunt, multarum præterea ciuitatum: iam verò priuatim plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis, tota Sicilia per triennium

neminem

neminem vlla in ciuitate senatorem factum **[A]** esse gratis: neminem, vt leges eorũ sunt, suffragijs: neminem, nisi istius imperio, aut literis: atque in his omnibus senatoribus cooptandis, non modò suffragia nulla fuisse, sed ne genera quidem spectata esse, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret: neque census, neque ætatis, neque cetera Siculorum **[121]** iura valuisse. ‖ Quicumque senator voluerit fieri, quamuis puer, quamuis indignus, quamuis ex eo loco, ex quo non liceret: si is pretio apud istum fieret idoneus vt vinceret, factum esse semper: non modò Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed ne ab senatu quidem, populóque Rom. datas. Quas enim leges socijs, amicisque dat is, qui habet imperium à populo Roma. auctoritatem legum dandarum è senatu: hæ debent & populi R. & senatus existimari. ‖ Halesini pro mul- **[122]** tis & magnis suis, maiorúmque suorũ in rẽp. nostrã meritis, atque beneficiis, suo iure nu- **[B]** per, L. Licinio, Qu. Mucio Coss. cùm haberent inter se controuersias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiuerunt. Decreuit senatus honorifico S. C. vt his C. Claudius, Appij filius, Pulcher, prætor, de senatu cooptando leges conscriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum sententia leges Halesinis dedit: in quibus multa sanxit de ætate hominum, ne quis minor triginta annis natu: de quæstu, quẽ qui fecisset, ne legeretur: de censu, de ceteris rebus, quæ omnia ante istum prætorem, & nostrorum magistratuum auctoritate, & Halesinorum summa voluntate valuerunt. ab isto & præco, qui voluit, istum ordinem pretio mercatus est: & pueri annorum senum, septenúmque denum, senatorium nomen nundinati sunt: &, quod Halesini, antiquissimi & fidelissimi socij, atque amici, Romæ impetrarant, vt apud se ne suffragiis quidem fieri **[123]** liceret, id pretio, vt fieri posset, effecit. **[C]** ‖ Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent. in quibus & eadem illa sancta sunt, & hoc amplius: cùm Agrigentinorum duo genera sint, vnum veterum, alterum colonorum, quos T. Manlius prætor ex S. C. de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum: cautum est in Scipionis legibus, ne plures essent in senatu ex colonorum numero quàm ex vetere Agrigentinorum. Iste, qui omnia iura pretio exæquasset, omniúmque rerum delectum, atque discrimen pecunia sustulisset: non modò illa, quæ erant ætatis ordinis, quæstúsque permiscuit: sed etiam in his duobus generibus, ciuium nouorum, veterúmque, delectum, ordinémque **[124]** turbauit. ‖ Nam, cùm esset ex veterum numero quidam senator demortuus, & cum ex vtroque genere par numerus reliquus esset: veterem cooptari necesse erat legibus, vt his amplius numerus esset. **[D]** Quæ cùm ita se res haberet: tamen ad istum uenerunt emptum locum illum senatorium non solum veteres, sed etiam noui. fit vt pretio nouus vincat, literásque à prætore afferat. Agrigentini ad istum legatos mittunt, qui eum leges doceant, consuetudinémque omnium annorum demonstrent: vt iste intelligeret, ei se illum locum vendidisse, cui ne commercium quidem esse oporteret. quorum oratione iste, cùm pretium iam accepisset, ne tantulũ quidem commotus est. ‖ Idem fecit Hera- **[125]** cleæ. nam eò quoque colonos P. Rupilius deduxit: legésque simileis ne cooptando senatu, ac de numero veterum, ac nouorum dedit. Ibi non solùm iste, vt apud ceteros, pecuniam accepit: sed etiam genera veterum, ac nouorum, numerúmque permiscuit. Nolite exspectare, dum omneis obeam oratione mea ciuitates. hoc vno complector crimine omnia neminem isto prætore senatorem fieri potuisse, nisi qui isti pecuniam dedisset. ‖ Hoc **[126]** idem: transfero in magistratus curationes, sacerdotia: quibus in rebus non solùm hominum iura, sed etiam deorum religiones immortalium omneis repudiauit. Syracusis lex est de religione, quæ in annos singulos Iouis sacerdotem sortitò capi iubeat: quod apud illos amplissimum sacerdotiũ putatur. ‖ Cùm **[127]** suffragiis tres ex tribus generibus creati sunt, res reuocatur ad sortem. Perfecerat iste imperio, vt pro suffragio Theomnastus familiaris suus in tribus illis renuntiaretur. in sorte, cui imperare non poterat, exspectabant homines, quidnam acturus esset. homo, id quod erat facillimũ, primò vetat sortiri: iubet extra sortem Theomnastum renuntiari. negant id Syracusani per religiones sacrorum vllo modo fieri posse: fas denique negant esse. iubet ille sibi legem recitari. recitatur: in qua scriptum erat, vt quot essent renũtiati, tot in hydriam sortes conijcerentur: cuius nomen exisset, vt is haberet id sacerdotiũ. Iste, homo ingeniosus, & peracutus, Optimè, inquit. nempe scriptum ita est, quot renuntiati erunt. quot (ergo inquit) sunt renuntiati? responsum, treis. Numquid igitur oportet, nisi treis sorteis conijci: vnam educi? nihil. Conijci iubet treis, in quibus scriptum esset nomen Theomnasti. Fit clamor maximus, cùm id vniuersis indignum, atque nefarium videretur. Ita Iouis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur. ‖ Cephaledi mensis est certus, quo **[128]** mense sacerdotem maximum creari oporteat. Erat eius honoris cupidus Arthenio quidam, Climachias cognomine, homo sanè locuples, & domi nobilis: sed is fieri nullo modo poterat, si, Herodotus quidam adesset. ei locus ille, atque honos in illum annum ita deberi putabatur, vt ne Climachias quidẽ cõtra diceret. res ad istum defertur, & istius more deciditur. toreumata sanè nota, ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romæ erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut alio mense: ac fas erat, comitia haberẽtur, aut Herodoto præsenti honos adimeretur, id quod iste non laborabat, Climachias minimè volebat, excogitat (dixi iamdudum: non est homo acutior quisquam, nec fuit) excogitat, inquam, quemadmodũ mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset. ‖ Est **[129]** consuetudo Siculorum, ceterorúmque Græcorum, quòd suos dies, mensésque congruere volunt cum solis, lunæque ratione: vt nonnũquam, si quid discrepet, eximant vnũ aliquem diem, aut summum, biduum ex mense: quos illi ἐξαιρεσίμους dies nominant: item nõ-

numquam vno die longiorem mensem fa- A
ciunt, aut biduo. Quæ iste cùm cognouisset,
nouus astrologus, qui non tam cæli ratioñe,
quàm cælati argenti duceret, eximi iubet nõ
diem ex mense, sed ex anno vnum, dimidia-
túmque mensem, hoc modo, vt, quo die, verbi
causa, esse oporteret idus Ianuarias, eo die
Kalendas Martias proscribere iuberet, itaque
fit, omnibus recusantibus, & implorantibus.
dies is erat legitimus comitiis habendis. eo
modo sacerdos Climachias renunciatus est.
130 ‖Herodotus cùm Roma reuertitur, diebus,
vt ipse putabat, quindecim ante comitia, of-
fendit eum mensem, qui consequitur mensem
comitialem, comitiis iam adhinc triginta [sic] die-
bus, habitis. Tunc Cephaleditani decreuerũt
intercalarium X L V. dies longum, vt reliqui
menses in suam rationem reuerterentur. Hoc
si Romæ fieri posset, certè aliqua ratione ex-
pugnasset iste, vt dies XLV. inter binos ludos
tollerentur, per quos solos iudicium fieri pos- B
131 set. ‖Iam verò censores quemadmodũ in Sici-
lia isto prætore creati sunt, operæpretium est
cognoscere. Ille enim est magistratus apud
Siculos, qui diligentissimè mandatur à popu-
lo, propter hanc causam, quòd omnes Siculi
ex censu quotannis tributa conferunt: in cen-
su habendo potestas omnis æstimationis habé-
dæ, summæque faciendæ, censori permittitur.
Itaque eum populus, cui maximã fidem suarũ
rerũ habeat, maxima cura deligit: & propter
magnitudinem potestatis hic magistratus à
132 populo summa ambitione contenditur. ‖In ea
re nihil obscurè facere voluit, non in sor-
titione fallere, neque dies de fastis eximere.
nihil sanè vafrè, nec malitiosè facere cona-
tus est; sed, vt studia, cupiditatésque hono-
rum, atque ambitiones ex omnibus ciuitati-
bus tolleret, quæ res euertendæ reipu. cau-
sa solent esse, ostendit, sese in omnibus ciuita-
133 tibus censores esse facturum. ‖ Tanto merca- C
tu prætoris indicto, concurritur vndique ad
istum Syracusas. flagrabat domus tota præ-
toria studio hominum, & cupiditate: nec mi-
rum, omnibus comitiis tot ciuitatum vnam
in domum reuocatis, tantáque ambitione
prouinciæ totius in vno cubiculo inclusa.
Exquisitis palam pretiis, & licitationibus
factis describebat censores binos in singulas
ciuitates Timarchides. Is suo labore, suisque
accessionibus, huius negotii atque ope-
ris molestia consequebantur, vt ad istum sine
vlla sollicitudine, summa pecunia refer-
retur. iam hic Timarchides quantam pe-
cuniam fecerit, planè adhuc cognoscere non
potuistis: verumtamen priore actione, quàm
variè, quàm improbè prædatus esset, multo-
134 rum ex testimoniis cognouistis. ‖ Sed, ne mi-
remini, qua ratione is tantum apud istum li-
bertus potuerit: exponam vobis breuiter,
quid hominis sit: vt & istius nequitiam, qui D
illum secum habuerit, eo præsertim numero,
ac loco: & calamitatem prouinciæ cognosca-
tis. In mulierum corruptelis, & in omni eius-
modi luxuria, atque nequitia mirandum in
modum reperiebam hunc Timarchidem ad
istius flagitiosas libidines, singularémque ne-
quitiam natum, atque aptum, fuisse: inuesti-
gare, adire, appellare, corrumpere, quiduis
facere in eiusmodi rebus, quamuis callidè,

A quamuis audacter, quamuis impudenter. eun-
dem mira quædam excogitare genera furan-
di: nam ipsum Verrem, tantum semper auari-
tia hiante, atque imminenti fuisse: ingenio &
cogitatione nulla: vt, quidquid sua sponte fa-
ciebat, item vt vos Romæ cognouistis, eripe-
re potius, quam fallere videretur. ‖ Hæc ve- 135
rò eius erat ars, & malitia miranda, quòd
accutissimè tota prouincia quid cuique opus
esset indagare & odorari solebat: omnium
inimicos diligenter cognoscere, colloqui, at-
tentare: ex vtraque parte causas, voluntates
perspicere, facultates & copias: quibus opus
esset, metum afferre: quibus expediret, spem
ostendere: accusatorum, & quadruplatorum
quidquid erat, habebat in potestate: quod
cuique negotii conflari volebat, nullo labore
faciebat: istius omnia decreta, imperia, lite-
ras peritissimè, & callidissimè venditabat. ‖Ac is- 136
non solùm erat administer istius cupiditatis:
B verùm etiam ipse sui meminerat æquè: non
solùm nummos, siqui isti exciderant, tollere
solebat, ex quibus pecuniam maximam fe-
cit: sed etiam voluptatum, flagitiorúmque
istius ipse reliquias colligebat. itaque in Si-
cilia non Athenionem qui nullum oppidum
cepit: sed Timarchidem fugitiuum omnibus
oppidis per triennium scitote regnasse: in Ti-
marchidis potestate sociorum populi R. anti-
quissimorum, atque amicissimorum liberos,
matresfamilias, bona, fortunasque omnes
fuisse. Is igitur, vt dico, Timarchides in om-
neis ciuitates, recepto pretio, censores dimi-
sit. comitia, isto prætore, censorum, ne simu- 137
landi quidem causa fuerunt. ‖ Iam hoc impu-
dentissimè. palam (licebat enim videlicet le-
gibus) singulis censoribus denarii trecenti
ad statuam prætoris imperati sunt. Censores
cxxx. facti sunt. pecuniam illam ob censuram
contra leges clàm dederunt, ac denarium
C xxxix. millia palàm saluis legibus contule-
runt in statuam. Primùm quò tantam pecu-
niam? deinde quamobrem censores ad statuam
tibi conferebant? ordo aliquis, censorum est
collegium? genus aliquod hominum? nam aut
publicè ciuitates istos honores habent: aut
generatim homines, vt aratores, vt mercato-
res, vt nauicularii. Censores quidem qui ma-
gis, quàm ædiles? ob beneficium? Ergo hoc
fatebere, abs te hæc petita esse: nam erepta
non audebis dicere: te eos magistratus ho-
minibus, beneficii, non reip. causa, permisisse?
Hoc autem cùm tute fatebere, quisquam
dubitabit, quin tu istam apud populos pro-
uinciæ istius inuidiam, atque offensionem, non
ambitionis, neque beneficiorum collocando- 138
rum, sed pecuniæ conciliandæ causa susce-
peris? ‖ Itaque censores fecerunt idem,
quod in nostra republica solẽt ii, qui per lar-
gitionem magistratus adepti sunt: dederunt
D operam, vt ita potestatem gererent, vt illam
lacunam rei familiaris explerent. Sic census
habitus est, te prætore, vt eo censu nullius ci-
uitatis respublica posset administrari. nã lo-
cupletissimi cuiusque census extenuarant, te-
nuissimi auxerant. Itaque in tributis impe-
randis tantum oneris plebi imponebatur, vt,
etiamsi homines tacerent, res ipsa illum cen-
sum repudiaret: id quod intelligi facillimè re
ipsa potest. nam L. Metellus, qui, posteaquàm
ego

ego inquirendi cauſa in Siciliam veni, repentè Letilii aduentu, iſtius non modò amicus, verùm etiam cognatus factus eſt: is, quòd videbat iſtius cenſum ſtare nullo modo poſſe, eum cenſum obſeruari iuſſit, qui viro fortiſſimo, atque innocentiſſimo Sex. Peducæo prætore habitus eſſet. erant enim tum cenſores legibus facti, delecti à ſuis ciuitatibus quibus, ſi quid commiſiſſent, pœnæ legibus 139 erant conſtitutæ. ‖ Te autem prætore, qui cenſor aut lege metueret, qua non tenebatur, quoniam creatus lege non erat: aut animaduerſionem tuam, cùm id, quod abs te emerat, vendidiſſet? Teneat iam ſanè meos teſteis Metellus: cogat alios laudare, ſicut in multis conatus eſt: modò hæc faciat, quæ fecit. Quis enim vnquam tanta à quoquam contumelia, quis tanta ignominia affectus eſt? Quinto quoque anno Sicilia tota cenſetur. erat cenſa prætore Peducæo. quintus annus cùm te prætore incidiſſet, cenſa denuo eſt. poſtero anno B L. Metellus mentionem tui cenſus fieri vetat: cenſores dicit de integro ſibi creari placere: interea Peducæanum cenſum obſeruari iubet. Hoc ſi tuus inimicus tibi feciſſet, tamen, ſi animos æquo prouincia tuliſſet inimici iudicium graue videretur, fecit amicus recens, & cognatus voluntarius. aliter enim, ſi prouinciam retinere, ſi ſaluus ipſe in prouin- 140 cia vellet eſſe, facere non potuit. ‖ Exſpectas etiam, quid hi iudicent? Si tibi magiſtratum abrogaſſet, minore ignominia te affeciſſet, quàm cùm ea quæ in magiſtratu geſſiſti, ſuſtulit, atque irrita iuſſit eſſe. Neque in hac re ſola fuit eiuſmodi, ſed, antequam ego in Siciliam veni, in maximis rebus, ac plurimis. nam & Heraclio Syracuſano tuos illos palæſtritas bona reſtituere iuſſit, & Epicari Bidinos, & pupillo Drepanitano A. Claudium: &, niſi metuere Letilius in Siciliã veniſſet cum literis: minus xxx. diebus Metellus totam triennii C 141 præturam reſcidiſſet. ‖ Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi ad ſtatuam cenſores contulerunt, dixi: non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ, quam tu à ciuitatibus ſtatuarum nomine coegiſti. video enim, eius pecuniæ ſummam eſſe pergrandem ad LLS. CXX. millia. tantum conficitur ex teſtimoniis, ac literis ciuitatum: & iſte hoc concedit, nec poteſt aliter dicere. Quare cuiuſmodi putamus eſſe illa, quæ negat, cùm hæc tam improba ſunt, quæ fatetur? Quid enim vis conſtitui? conſumtam eſſe omnem iſtam pecuniam in ſtatuis? Fac ita eſſe. tamen hoc ferendum nullo modo eſt, tantam ab ſociis pecuniam auferri, vt omnibus in angiportis, prædonis improbiſſimi ſtatuæ ponantur, qua vix tutò tranſire poſſe videamur. Verùm vbi tandem, aut in quibus ſtatuis iſta tanta pecunia conſumta eſt? Conſumetur, inquies. Scilicet exſpectemus legitimum illud quinquennium. ſi hoc interuallo non conſumſerit: tum denique nomen eius de repetundis pecuniis ſtatuarum nomine 142 deferemus. ‖ Reus eſt maximis plurimiſque criminibus in iudicium vocatus. LLS. CXX. millia ex hoc vno genere capta videmus. ſi condemnatus eris: non, opinor, id ages, vt iſta pecunia quinquennio conſumatur in ſtatuis, ſin abſolutus eris: quis erit tam amens,

qui te ex tot, tantiſque criminibus elapſum, A poſt quinquennium ſtatuarum nomine arceſſat? Ita ſi neque adhuc conſumta iſta pecunia eſt, & eſt perſpicuum non conſumtum iri: licet iam intelligamus, inuentam eſſe rationem, quare & iſte LLS. CXX. millia vno genere conciliarit, & ceperit: & ceteri, ſi à vobis hoc erit cõprobatum, quàm volẽt magnas hoc nomine pecunias capere poſſint: vt iam videamur non à pecuniis capiendis homines abſterrere: ſed, cùm genera quædam pecuniarum capiendarum comprobaremus, honeſta nomina turpiſſimis rebus imponere. ‖ Etenim, ſi C. Verres LLS. CXX. 143 millia populum, verbi gratia, Centuripinum popoſciſſet, eámque ab his pecuniam abſtuliſſet: non, opinor, eſſet dubium, quin eum, ſi tum id planum fieret, condemnari neceſſe eſſet. Quid, ſi eundem populũ LLS. CCC. millia popoſcit, eáque coegit, atque abſtulit? nũ B idcirco abſoluetur, quòd adſcriptum eſt, eam pecuniam datam ſtatuarum nomine? nõ, opinor: niſi fortè id agimus, non vt magiſtratibus noſtris morem accipiendi, ſed vt ſociis cauſam dandi auferre videamur. Quòd ſi quem ſtatuæ magnopere delectant, & ſi quis earum honore & gloria ducitur: is hæc tamen conſtituat neceſſe eſt: primùm, auerti pecuniam domum non placere: deinde, ipſarum ſtatuarum modum quendam eſſe oportere: deinde illud, certè ab inuitis exigi non oportere. ‖ Ac de auertenda pecunia, quæro 144 abs te, vtrùm ipſæ ciuitates ſolitæ ſint ſtatuas tibi faciendas locare ei, cui poſſent optima conditione locare, an aliquem curatorem præficere, qui ſtatuis faciundis præeſſet, an tibi, an cui tu imperaſſes, adnumerare pecuniam? Nam ſi per eos ſtatuæ fiebant, à quibus tibi iſte honos habebatur: audio. ſin Timarchidi pecunia numerabatur: deſine, quæſo, C ſimulare, te, cùm in manifeſto furto teneare, gloriæ ſtudioſum, ac monumentorum fuiſſe. Quid verò? modum ſtatuarum haberi nullum placet? atqui habeantur neceſſe eſt. ‖ etenim 145 ſic conſiderate, Syracuſana ciuitas (vt eam potiſſimùm nominem) dedit ipſi ſtatuam. eſt honos, & patri. bella hæc pietatis, & quæſtuoſa ſimulatio. & filio: ferri hoc poteſt. hũc enim puerum non oderant. verùm quoties, & quot nominibus à Syracuſanis ſtatuas auferes? vt in foro ſtatuerent, abſtuliſti: vt in curia, coegiſti: vt pecuniam conferrent in eas ſtatuas, quæ Romæ ponerentur imperaſti; vt iidem darent homines aratorum nomine. dederunt. vt iidem pro parte in commune Siciliæ conferrent. etiam id contulerunt. vna ciuitas cùm tot nominibus pecuniam contulerit, idémque hoc ciuitates ceteræ fecerint: non res ipſa vos admonet, vt putetis, modum aliquem huic cupiditati conſtitui oportere? Quòd ſi hoc voluntate ſua nulla ciD uitas fecit: ſi omnes imperio, metu, vi, malo adductæ, tibi pecuniam ſtatuarum nomine contulerunt: per deos immortaleis, numcui dubium eſſe poterit, quin, etiam ſi quis ſtatuerit, accipere ad ſtatuas licere, idem tamẽ ſtatuat, eripere certè non licere? ‖ Primum 146 igitur in hãc rem teſtem totam Siciliam citabo: quæ mihi vna voce ſtatuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam eſſe de-

monstrat. nam legationes omnium ciuitatum in postulatis communibus, quæ ferè omnia ex tuis iniuriis nata sunt, etiam hoc ediderūt vt statuas ne cui, nisi cùm is de prouincia decessisset, pollicerentur. Tot prætores in Sicilia fuerunt: toties apud maiores nostros Siculi senatum adierunt; toties hac memoria: tamen huiusce noui postulati genus, atque principium tua prætura attulit. 147 ‖ Quid enim tā nouum, non solùm re, sed genere ipso postulandi? nam cetera, quæ sunt in iisdem postulatis de iniuriis tuis, sunt noua: sed tamen non nouo modo postulantur. Rogant & orant Siculi patres conscriptos, vt nostri magistratus posthac decumas lege Hieronica vendant. Tu primus contrà vendideras: audio, ne, in cællam quod imperatur, æstiment. Hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primùm postulatur: sed genus illud postulandi non est nouum. Ne absentis nomen recipiatur. Ex Stheni; calamitate, & tua natum est iniuria. Ceterea non colligam. Sunt omnia Siculorum pustulata eiusmodi, vt criminina collecta in vnum te reum esse videantur, quæ tamen omnia nouas iniurias habent, sed postulationum formulas vsitatas. 148 ‖ Hoc postulatum de statuis, ridiculum esse videatur ei, qui rem, sententiámque non perspsciat. Postulant enim, non, vt ne cogantur statuere. Quid igitur? vt ipsis ne liceat. Quid est hoc? petis à me, quod in tua potestate est, vt id tibi facere non liceat? pete potiùs, ne quis te inuitum polliceri, aut facere cogat. Nihil rogo inquit, negabunt enim omnes se coegisse. si me saluum esse vis, mihi impone istam vim, vt omninò mihi ne liceat polliceri. Ex tua prætura primùm nata est hæc postulatio: qua cùm vtuntur, hoc significant, atque adeò aperte ostendunt, sese ad statuas tuas pecuniam metu, ac malo coactos, inuitissimos contulisse. 149 ‖ Quid, si hoc non dicant? tibi non necesse sit ipsi id confiteri? Vide, & perspice, qua defensione sis vsurus. Iam intelliges, hoc tibi de statuis confitendum esse. Mihi enim renunciatur, ita constitutū à tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, & ita eos abs te institui, & doceri: vt quisque ex prouincia Sicilia grauior homo, atque honestior, testimonium vehementius dixerit, sicuti Siculi multi primarij viri multa dixerunt, te statim hoc istis tuis defensoribus dicere: inimicus est propterea, quòd arator est. Itaque vno genere, opinor, circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quòd eos infenso animo, atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores, inimici omnes, & aduersarij: nemo eorum est, quin perisse te cupiat. Omnino præclarè te habes, cùm is ordo, atq; id genus hominum, quod optimum, atque honestissimum est, à quo vno & summa reipublicæ, & illa prouincia maximè continetur, tibi est inimicissimum. 150 ‖ Verùm esto; alio loco de aratorum animo, & iniuriis videro. nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. nempe ita dicis, propter decumas. Concedo, non quæro, iure, an iniuria sint inimici. Quid ergo illæ sibi statuæ equestres inauratæ volunt, quæ populi R. oculos, animósque maximè offendunt, propter ædem Vulcani? Nam scriptum esse video, quandam ex his statuam aratores dedisse. Si honoris causa statuam dederunt: inimici nō sunt. credamus testibus. tum enim honori tuo, nunc iam religioni suæ consulunt. sin autem metu coacti dederunt, confiteare necesse est, te in prouincia pecuniam statuarum nomine per vim, ac metum coegisse. 151 ‖ Vtrum tibi commodum est, elige. Equidem libenter hoc iam crimen de statuis relinquam, vt mihi tu illud concedas. quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam honoris tui causa, voluntate sua, contulisse. da mihi hoc. iam tibi maximam partem defensionis præcideris. non enim poteris aratores tibi iratos esse, atque inimicos, dicere. O causam singularem! ô defensionem miseram, ac perditam, nolle hoc accipere reum ab accusatore, & eum reum, qui prætor in Sicilia fuerit, aratores ei statuam sua voluntate statuisse: aratores de eo bene existimare, amicos esse, saluum esse cupere. metuit, ne hoc vos existimetis. obruitur enim aratorum testimoniis. 152 ‖ Vtar eo, quod datur. certè ita vobis hoc iudicandum est: eos, qui isti inimicissimi sunt, vt ipse existimari vult, ad istius honores, atque monumenta pecuniam non voluntate sua contulisse. Atque vt hoc tamen facillimè intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, qui in Sicilia testes sint, siue ciuē Rom. velis, siue Siculum, rogato, & eū, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum à te dicet: ecquid suo nomine in tuam statuam contulerit. neminem reperies, qui neget. etenim omnes dederunt. 153 ‖ Quemquam igitur putas dubitaturū, quin is, quem inimicissimum tibi esse oporteat, qui abs te grauissimas iniurias acceperit, pecuniam statuæ nomine dederit, vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et huius ego pecuniæ, iudices, quæ permagna est, impudentissiméque coacta ab inuitis, non habui rationē, neque habere potui, quantum ab aratorib. quantū ab negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiātur, esset coactum: quoniā intelligeretis, ipsius quoque confessione ab inuitissimis coactam esse. 154 ‖ Venio nūc ad ciuitates Siciliæ: de quibus facillimè iudicium fieri voluntatis potest. An etiam Siculi inuiti contulerunt? non est probabile. Etenim sic C. Verrem præturā in Sicilia gessisse constat, vt, cùm vtrisque satisfacere nō posset, & Siculis & togatis: officij potius in socios, quàm ambitionis in ciues rationē duxerit. Itaque eum non solum patronum illius insulæ, sed etiam Sotera inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, vt Latino vno verbo exprimi non possit. Is est nimirum Soter, qui salutem dedit. Huius nomine etiā dies festi agitantur, pulchra illa Verrea, non quasi Marcellea, sed pro Marcelleis: quæ illi istius iussu sustulerunt. huius fornix in foro Syracusis est: in quo nudus filius stat: ipse autem ex equo nudatam ab se prouinciam prospicit: huius statuæ omnibus locis erectæ sunt: quæ hoc demonstrare videntur, propemodum non minùs multas statuas istum posuisse Siracusis, quàm abstulisse. 155 huic etiam Romæ videmus in basi statuarum, maximis literis incisum, a communi Sicilia datas. ‖ Quam-

obrem?

obrem? qui hoc probari poteſt cuiquam, tãtos honores habitos eſſe ab inuitis? Hic tibi etiam multo magis, quàm paulò antè in aratoribus, videndum, & conſiderandum eſt, quid velis. magna res eſt. Vtrùm tibi Siculos, publicè, priuatimque amicos, an inimicos exiſtimari vis? ſi inimicos, quid te futurum eſt? quò confugies? vbi nitere? modò aratorum honeſtiſſimorum hominum, & locupletiſſimorum maximum numerum abs te alienaſti: nunc de Siculis ciuitatibus quid ages? dices tibi Siculos eſſe amicos? qui poteris, qui, quòd nullo in homine antea fecerunt, vt in eum publicè teſtimonium dicerent, cùm præſertim ex ea prouincia condemnati ſint complures, qui ibi prætores fuerunt, duo ſoli abſoluti, huc conueniunt cum literis, veniunt cum mandatis, veniunt cum teſtimoniis publicis, qui, ſi te publicè laudarent, tamen id more potius ſuo, quàm merito tuo, facere viderentur: hi cùm de tuis factis publicè conqueruntur, nónne hoc indicant, tantas eſſe iniurias, vt multo maluerint de ſuo more decedere, quàm de tuis moribus non dicere?

156 ‖ Confitendum eſt igitur tibi neceſſariò, Siculos inimicos eſſe, qui quidem & in te grauiſſima poſtulata conſulibus ediderunt, & me, vt hanc cauſam, ſalutiſque ſuæ defenſionem ſuſciperem, obſecrarunt: qui cùm à prætore prohiberentur, à quatuor quæſtoribus impedirentur, omnium minas, atque omnia pericula, præ ſalute ſua, leuia duxerunt: qui priore actione ita teſtimonia grauiter, vehementérque dixerunt, vt Artemonem Centuripinum legatum, & publicum teſtem, Qu. Hortenſius accuſatorem, non teſtem eſſe diceret. Etenim cùm propter virtutem, & fidem cum Androne, homine honeſtiſſimo, & certiſſimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus à ſuis ciuibus electus eſt, vt poſſet multas iſtius & varias iniurias quàm apertiſſimè vobis, planiſſiméque explicare. Dixerunt Haleſini, Catinenſes, Tyndaritani, Ennenſes, Herbitenſes, Agyrinenſes, Netinenſes, Segeſtani: numerare omneis non eſt neceſſe. ſcitis

157 quàm multi, & quàm multa priore actione dixerunt. nunc & illi, & reliqui dicent. ‖ Omnes denique hoc in hac cauſa intelligent, hoc animo eſſe Siculos, vt, ſi in iſtum animaduerſum non ſit, ſibi relinquendas domos, ac ſedes ſuas, & ex Sicilia decedendum, atque adeò fugiendum eſſe arbitrentur. Hos homines tu perſuadebis ad honores, atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate ſua contuliſſe? credo, qui te in tua ciuitate incolumem eſſe nollent ii monumenta tuæ formæ, ac nominis, in ſuis ciuitatibus eſſe cupiebant. Res declarauit, vt cupierint. iamdudum enim mihi nimiùm tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere

158 videor, vtrùm ſtatuas voluerint tibi ſtatuere, an coacti ſint. ‖ De quo homine auditum eſt vmquam, quod tibi accidit, vt eius in prouincia ſtatuæ in locis publicis poſitæ, partim etiam in ædibus ſacris, per vim, per vniuerſam multitudinem deiicerentur? Tot homines in Aſia nocentes, tot in Africa, tot in Hiſpania, Gallia, Sardinia, tot in ipſa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc vmquam audiuimus? Nouum eſt, iudices: in Siculis quidem, & in omnibus Græcis, monſtri ſimile. nõ crederem hoc de ſtatuis, niſi iacenteis, reuulſáſque vidiſſem: propterea quòd apud omneis Græcos hic mos eſt, vt honorem hominibus habitum in monumentis huiuſmodi, nonnulla religione deorum conſecrari arbitrentur.

159 ‖ Itaque cùm Rhodii bellum illud propè ſoli ſuperius cum Mithridate rege geſſerint, omnéiſque eius copias, acerrimúmque eius impetum, à mœnibus, litoribus, claſſibúſque ſuis exceperint, cùm & regis inimici præter ceteros eſſent: ſtatuá eius, quæ erat apud ipſos in celeberrimo vrbis loco, ne tum quidem in ipſis vrbis periculis attigerunt. Forſitan vix conuenire videretur, quem ipſum hominem cuperent euertere, eius effigiem, ſimulacrúmque ſeruare. ſed tamen videbam, apud eos cùm eſſem, & religionem eſſe quandam in his rebus à maioribus traditam, & hoc diſputare: cum ſtatua ſe eius habuiſſe temporis rationem quo poſita eſſet: cum homine verò, quo gereret bellum, atque hoſtis eſſet. Videtur igitur, conſuetudinem, religionémque Græcorum, quæ monumenta hoſtium in bello ipſo ſoleat defendere, eam ſumma in pace prætoris populi Romani ſtatuis præſidio non fuiſſe.

160 ‖ Taurominitani, quorũ eſt ciuitas fœderata, homines quietiſſimi, qui maximè ab iniuriis noſtrorum magiſtratuũ remotiſſimi cõſueuerant eſſe, præſidio fœderis: hi tamen iſtius euertere ſtatuam non dubitarunt. qua ablata, baſin tamen in foro manere voluerunt: quòd grauius in iſtum fore putabant, ſi ſcirent homines, ſtatuam eius à Taurominitanis eſſe deiectam, quàm ſi nullam vnquam poſitam arbitrarentur. Tyndaritani deiecerunt in foro: & eadem de cauſa equum inanem reliquerunt. Leontini, miſera in ciuitate atque inani, tamen iſtius, in gymnaſio, ſtatua deiecta eſt. Nã quid ego de Syracuſanis loquar, quòd non eſt proprium Syracuſanorum, ſed & illorum commune, & conuentus illius, ac propè totius prouinciæ? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum conueniſſe dicebatur tum, cùm ſtatuæ ſunt illius deiectæ, atque euerſæ? at quo loco? celeberrimo, ac religioſiſſimo: ante ipſum Iouem, in primo aditu, veſtibulóque templi. Quòd niſi Metellus hoc tam grauiter egiſſet, atque illam rem imperio, edictóque prohibuiſſet: veſtigium ſtatuarum iſtius in tota Sicilia nullum eſſet relictum.

161 ‖ Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modò impulſu, verùm omnino aduentu meo factum eſſe videatur. omnia iſta antè facta ſunt, non modò, quàm ego Siciliã, verùm etiam quàm iſte Italiam attigit. dum ego in Sicilia ſum: nulla ſtatua deiecta eſt. poſteaquam illinc diſceſſi, quæ ſunt geſta, cognoſcite. Centuripinorum ſenatus decreuit, populúſque iuſſit, vt, quæ ſtatuæ C. Verris ipſius, & patris, & filij, eſſent, eas quæſtores demoliendas locarent: dúmq; ea demolitio fieret, ſenatores xxx. non minus adeſſent. Videte grauitatem ciuitatis, & dignitatem. neque eas in vrbe ſua ſtatuas eſſe voluerunt, quas inuiti per vim, atque imperium dediſſent: neque eius hominis, in quem ipſi cum grauiſſimo teſtimonio publicè, quod numquam antea, Romam mandata, legatóſque miſiſſent: & id grauius eſſe putauerunt, ſi publico conſilio, quàm

si per vim multitudinis factum videretur. A
162 || Cum hoc consilio statuas Centuripini publicè sustulissent, audit Metellus, grauiter fert, euocat ad se Centuripinum magistratū, & decemprimos. nisi restituissent statuas, vehementer iis minatur. Illi ad senatum renunciant. statuæ, quæ istius causæ nihil prodessent, reponuntur. Decreta Centuripinorum quæ de statuis erant facta, non tolluntur. Hîc ego aliud alij concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stultè facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminosum fore, si eius statuæ essent deiectæ, quod sæpe vento, aut aliquo casu fieri solet? non erat in hoc neque crimen vllum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen, atque accusatio nascitur? ex hominum iudicio, & voluntate. Ego, si Metellus statuas reponere Centuri-
163 pinos non coegisset, hæc dicerem. || Videte, iudices, quantum, & quàm acerbum dolorem sociorum, atque amicorum animis inusserint B istius iniuriæ, cum Centuripinorum amicissima, & fidelissima ciuitas, quæ tantis officiis cum populo Rom. coniuncta est, vt non solum remp. nostram, sed etiam in quouis homine priuato nomē ipsum Romanorum semper dilexerit, ea publico consilio, atque auctoritate iudicarit, C. Verris statuas esse in vrbe sua nō oportere. recitarem decreta Centuripinorum: laudarem illam ciuitatem: id quod verissimè possem. commemorarem decem millia ciuium Centuripinorum, fortissimorum, fidelissimorúmque sociorum: eos omneis statuisse, monumentum istius in sua ciuitate nullum esse oportere. Hæc tùm dicerem, si statuas Metel-
164 lus non reposuisset. || Velim quærere nunc ex ipso Metello, quidnam sua vi, & auctoritate mihi ex hac oratione præciderit. eadem opinor omnia conuenire. neque enim, si maximè statuæ deiectæ essent, eas ego vobis possem iacenteis ostendere. hoc vno vterer: ciuitatem C tam grauem statuas iudicasse C. Verris demoliendas. hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, vt quererer, si mihi videretur, tam iniquo iure sociis, atque amicis imperari, vt iis ne in suis quidem beneficiis libero iudicio vti liceret: vt vos rogarem, vt coniecturam faceretis, qualem in iis rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, cum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non irascor, neque ei suam purgationem eripio, qua ille apud omneis vtitur, vt nihil malitiosè, neque consultò fe-
165 cisse videatur. || Iam igitur est ita perspicuū, vt negare non possis, nullam tibi statuam voluntate cuiusquam datam: nullam pecuniam statuarum nomine, nisi vi expressam, & coactam. quo quidem in crimine non illud solùm intelligi volo, te ad statuas L L S. c x x. millia coegisse: sed multo etiam illud magis, D quod simul demonstratum est, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum sit, & fuerit. in quo quæ vestra defensio
166 futura sit, coniectura assequi non queo. || Oderunt Siculi: togatorum enim causa multa feci. At hi quidem acerrimi, inimicissimique sunt. Inimicos habeo ciueis Rom. quòd sociorum commoda, ac iura defendi. At socii in hostium numero se abs te habitos quærun-

tur. Aratores inimici sunt propter decumas. quid? qui agros immuneis, liberósque arant, cur oderunt? cur Halesini? cur Centuripini? cur Segestani? cur Halicienses, quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre possis, qui te non oderit, siue ciuium Rom. siue Siculorum? vt etiam si causam, cur te oderint, non possim dicere, tamen illud dicendum putem: *quem omnes mortales oderint,* 167
eum quoque vobis odio esse oportere. || An hoc dicere audebis: vtrùm de te aratores, vtrùm denique Siculi vniuersi bene existiment, aut quomodo existiment, ad rem id non pertinere? neque tu hoc dicere audebis: neque, si cupias, licebit. eripiunt tibi istam orationem contemnendorum Siculorum, atque aratorum, statuæ illæ equestres, quas tu paulò antè, quàm ad vrbem venires, poni inscribique
168 iussisti, vt omnium inimicorum animos, accusatorúmque tardares. || Quis enim tibi molestus esset, aut quis appellare auderet, cùm B videret statuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, à communi Sicilia? Quod est aliud in illa prouincia genus hominum? nullum. Ergo ab vniuersa prouincia, generatimque à singulis eius partibus non solùm diligitur, sed etiam ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum, Siculorúmque omniū testimonia, cùm eorum nominibus in statuarum inscriptione positis omnem te sperabas inuidiam, atque infamiam tuam extinguere posse? an, quorum auctoritate tu statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego digni-
169 tate accusationem meam cōprobare non potero? || nisi fortè, quòd apud publicanos gratiosus fuisti, in ea re spes te aliqua cōsolatur. Quæ gratia ne quid tibi prodesse posset, ego mea diligentia perfeci, vt etiam obesse deberet, tu tua sapientia curasti. Etenim rem totius, C iudices, breuiter cognoscite. In scriptura Siciliæ pro magistro est quidam L. Carpinatius, qui & sui quæstus causa, & fortasse quod sociorum interesse arbitrabatur, bene penitus in istius familiaritatem sese dedit. Is cùm prætorem circum omnia fora sectaretur, neque ab eo vmquam discederet: in eam iam venerat familiaritatem, consuetudinémque in vendendis istius decretis, & iudiciis; transigendisque negotiis, vt propè alter Timarchides nu-
170 meraretur. || hoc erat etiam capitalior, quòd idem pecuniam iis, qui ab isto aliquid mercabantur, fænori dabat. ea autem fæneratio erat huiusmodi, iudices, vt etiam hic quæstus huic cederet. nam, quas pecunias iis ferebat expensas, quibuscum contrahebat: aut scribæ istius, aut Timarchidi, aut etiam isti ipsi referebat acceptas. idē præterea pecunias istius extraordinarias grandeis, suo nomine fæne-
171 rabatur. || Hic primò Carpinatius antequàm D in istius tantam familiaritatem peruenisset, aliquoties ad socios literas de istius iniuriis miserat. Canuleius verò, qui in portu Syracusis operas dabat, furta quoque istius permulta nominatim ad socios perscripserat ea, quæ sine portorio, Syracusis erant exportata: portū autem, & scripturas eadem societas habebat. Ita factum est, vt essent permulta, quæ ex
172 societatis literis dicere in istum, ac proferre possemus. Verùm accidit, vt Carpinatius, qui

iam

iam cum iſto ſumma conſuetudine, præter- A
ea, ac ratione coniunctus eſſet, crebras poſtea
literas ad ſocios de iſtius ſummis officiis in
rem communem beneficiiſque mitteret. Ete-
nim tum iſte omnia, quæcunque Carpinatius
poſtulabat, facere ac decernere ſolebat: tum
ille etiam plura ſcribebat ad ſocios: vt, ſi poſ-
ſet, quę antea ſcripſerat, ea planè extingueret.
Ad extremum verò, cùm iſte iam decedebat,
eiuſmodi literas ad eos miſit, vt huic frequẽ-
tes obuiam prodirent, gratiáſque agerent: fa-
cturos eſſe, ſi quid imperaſſet, ſtudioſè polli-
cerentur. Itaque ſocii fecerunt: vetere inſtitu-
to publicanorum, non quòd iſtum vllo hono-
re dignum arbitrarẽtur, ſed quòd ſua intereſſe
putabant, ſe memores, gratóſque exiſtimari,
gratias iſti egerunt: Carpinatiũ ſæpe ad ſe de
173 eius officiis literas miſiſſe dixerunt. || Iſte cùm
reſpondiſſet, ea ſe libenter feciſſe, operáſque
Carpinatii magnopere laudaſſet: dat amico
ſuo cuidam negotium, qui tum magiſter erat B
eius ſocietatis, vt diligenter caueret, atq; pro-
ſpiceret, ne quid eſſet in literis ſociorũ, quod
contra ſuum caput, atque exiſtimationẽ vale-
re poſſet. Itaque ille multitudine ſociorũ re-
mota, decumanos conuocat: rẽ defert, ſtatuunt
illi, atque decernunt, vt eæ literæ, quibus exi-
ſtimatio C. Verris læderetur, remouerentur:
operaq; daretur, ne ea res C. Verri fraudi eſſe
174 poſſet. || Si oſtẽdo, hoc decreuiſſe decumanos:
ſi planũ facio, hoc decreto remotas eſſe lite-
ras, quid exſpectatis amplius? poſſúmne rem
magis iudicatam afferre? magis reum con-
demnatum in iudicium adducere? At quorum
iudicio condemnatum? nempe eorum, quos ij,
qui ſeueriora iudicia deſiderant, arbitrentur
reos iudicare oportere, publicanorũ iudicio,
quos videlicet nunc populus iudices poſcit:
de quibus, vt eos iudices habeamus, legem ab
homine noſtri generis, non ex equeſtri loco
profecto, ſed nobiliſſimo, promulgatam vide-
175 mus. || Decumani, hoc eſt, principes, & quaſi C
ſenatores publicanorum, remouendas de me-
dio literas cenſuerunt. habeo ex iis, qui affue-
runt, quos producam, homines honeſtiſſimos,
ac locupletiſſimos, iſtos principes equeſtris
ordinis: quorũ ſplẽdore vel maximè iſtius, qui
legem promulgauit, oratio & cauſa nititur.
venient in medium: dicent, quid ſtatuerint.
profectò, ſi rectè homines noui, non mentien-
tur. literas enim communis de medio remo-
uere potuerunt. fidem ſuam, & religionem re-
mouere non poſſunt. Ergo equites qui Roma-
ni te ſuo iudicio condemnarant, horum iudi-
cio condemnari noluerunt. Vos nunc vtrum
illorum iudicium, an voluntatem ſequi mali-
196 tis, conſiderate. || At vide, quid te amicorum
tuorum ſtudium, quid tuum conſilium, quid
ſociorum voluntas adiuuet. dicam paulò am-
plius. neque enim iam vereor, ne quis hoc me
magis accuratoriè, quàm liberè dixiſſe arbi-
tretur. Si iſtas literas non decreto decumano- D
rum magiſtri remouiſſent: tantum poſſem in
te dicere, quantum in literis inueniſſem. nunc
decreto iſto facto, literiſque remotis, tantum
mihi licet dicere, quantum poſſum: tantum
iudici ſuſpicari, quantum velit. Dico, te maxi-
mum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ,
plurimam veſtem Melitenſem, plurimam ſtra-
gulam, multam Deliacam ſupellectilem, plu-

A rima vaſa Corinthia, magnum numerum fru-
menti, vim mellis maximam, Syracuſis ex-
portaſſe: his pro rebus, quod portorium non
eſſet datum, literas ad ſocios miſiſſe L. Canu-
leium, qui in portu operas daret. || Satiſne 177
magnum hoc crimen videtur? nullum opinor,
maius. Quid defendet Hortenſius? poſtulabit,
vt literas Canuleij proferam? crimen huiuſ-
modi, niſi literis confirmetur, inane eſſe di-
cet? Clamabo, literas remotas eſſe de medio,
decreto ſociorum erepta mihi eſſe iſtius iudi-
cia ac monumenta furtorum. Aut hoc contẽ-
dat numquam eſſe factum: aut omnia tela ex-
cipiat neceſſe eſt. Negas eſſe factum? placet
mihi iſta defenſio: deſcendo. æqua enim con-
ditio, æquúmque certamen proponitur. pro-
ducam teſteis, & producam plureis eodem
tempore: quoniam tum, cùm actum eſt, vnà
fuerunt: nunc quoque vnà ſunt: cùm interro-
gabuntur, obligentur non ſolùm iuriſiurandi,
B atque exiſtimationis periculo, ſed etiam cõ-
muni inter ſe conſcientia. || Si planum ſit, 178
hoc ita, quemadmodum dico, eſſe factum: non
poteris dicere, Hortenſi, nihil in iſtis fuiſſe li-
teris, quod Verrem læderet. non modò id nõ
dices, ſed ne illud quidem tibi dicere licebit
tantum, quantum ego dicam, non fuiſſe. er-
go hoc veſtro conſilio, & gratia perfeciſtis,
vt, quemadmodum paulò antè dixi, & mihi
ſumma facultas ad accuſandum daretur, &
iudicibus libera poteſtas ad credendum.
|| Quod cùm ita ſit, nihil fingam tamen. me- 179
minero, me non ſumſiſſe, quem accuſarem:
ſed recepiſſe, quos defenderem: vos ex me
cauſam non à me prolatam, ſed ad me de-
latam, audire oportere: me Siculis ſatis eſſe
facturum, ſi, quæ cognoui in Sicilia, quæ ac-
cepi ab ipſis, diligenter expoſuero: populo
Rom. ſi nullius vim, nullius potentiam, perti-
muero: vobis, ſi facultatem verè atque hone-
C ſtè iudicandi, fide, & diligentia mea fecero:
mihi, in eo, ſi ne minimum quidem de eo cur-
riculo vitæ, quod mihi ſemper propoſitum
fuit, deceſſero. || Quapropter nihil eſt, quod 180
metuas, ne quid in te fingam: etiam quod læ-
tere, habes. multa enim, quæ ſcio abs te eſſe
commiſſa, quòd aut nimium turpia, aut parum
credibilia ſunt, prætermittam. tantum agam
de hoc toto nomine ſocietatis, vt verum ſci-
re poſſitis: quæram, decretúmne ſit. cùm id in-
uenero: quæram, remotæne ſint literæ. cùm
id quoque conſtabit, vos iam, me tacito, in-
telligetis, ſi illi, qui hoc iſtius cauſa decreue-
runt, equites Rom. nunc iidem in eum iudi-
ces eſſent, iſtum ſine dubio condemnarent, de
quo literas eas, quæ iſtius furta indicarent, &
ad ſe miſſas, & ſuo decreto remotas ſcirent eſ-
ſe. Quem igitur ab iis equitibus Ro. qui iſtius
cauſa cupiunt omnia, qui ab eo benigniſſimè
tractati ſunt, condemnari neceſſe eſſet: is à
D vobis, iudices, nulla vi, aut ratione abſolui
poteſt. || Ac, ne fortè ea, quæ remota de me- 181
dio, atque erepta vobis ſunt, omnia ita con-
dita fuiſſe, atque ita abditè latuiſſe videantur,
vt hac diligentia, quam ego à me exſpectari
maximè puto, nihil horum inueſtigari, nihil
aſſequi poterit: quæ conſilio aliquo, aut ratio-
ne inueniri potuerũt, inuenta ſunt iudices ma-
nifeſtis in rebus hominẽ iã teneri videbitis.
Nam quòd in publicanorum cauſis vel plura

mùm ætatis meæ verſor, vehementérque il-
lum ordinem obſeruo, ſatis commodè mihi
videor eorum conſuetudinem vſu, tractandó-
182 que cognouiſſe. || Itaque, vt hoc comperi,
remotas eſſe literas ſocietatis: habui rationẽ
annorum, per quos iſte in Sicilia fuiſſet: dein-
de quæſiui, quod erat inuentu facillimum, qui
per eoſdem annos magiſtri iſtius ſocietatis
fuiſſent, apud quos tabulæ fuiſſent. ſciebam e-
nim, hanc magiſtrorum, qui tabulas habent,
conſuetudinem eſſe, vt, cùm tabulas nouo ma-
giſtro traderent, exempla literarum ipſi ha-
bere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equi-
tem Ro. virum primarium, quem reperiebam
magiſtrum fuiſſe eo ipſo anno, qui mihi ma-
ximè quærendus erat, primùm veni. Sanè ho-
mini præter opinionem improuiſo incidi.
ſcrutatus ſum quæ potui, & quæſiui omnia:
inueni duos ſolos libellos ab L. Canuleio miſ-
ſos ſociis ex portu Syracuſis: in quibus erat
ratio ſcripta menſium complurium, rerum ex-
portatarum iſtius nomine ſine portorio. itaq;
183 obſignaui ſtatim. || Erant hæc ex eo genere,
quod ego maximè genus ex ſociorum literis
reperire cupiebam, verùm tantùm inueni, iu-
dices, quod apud vos quaſi exempli cauſa
proferre poſſem. ſed tamen, quidquid erit in
his libellis. quantulumcunque videbitur eſſe,
hoc quidem certè manifeſtum erit: de ceteris
ex hoc coniecturam facere debebitis. Recita
mihi quæſo, hunc primũ libellum: deinde il-
lum alterũ LIBELLVM CANVLEII.
Iam non quæro, vnde cccc. amphoras mel-
lis habueris, vnde tantam Melitenſem veſtẽ,
vnde quinquaginta tricliniorum lectos, vn-
de tot candelabra: non, inquam, iam quæro,
vnde hæc habueris? ſed quò tibi tantum opus
fuerit, id quæro. mitto de melle: ſed tantúm-
ne Melitenſium? quaſi etiam amicorum vxo-
res: tantum lectorum? quaſi etiam omnium
184 iſtorum villas ornaturus eſſes. || Cùm hæc pau-
corum menſium ratio in his libellis ſit, faci-
te, vt vobis triennij totius veniat in mentem.
Sic contendo. ex his paruis libellis apud vnũ
magiſtrum ſocietatis repertis, vos iam conie-
ctura aſſequi poſſe, cuiuſmodi prædo iſte in
illa prouincia fuerit, quàm multas cupidita-
tes, quàm varias, quam infinitas habuerit?
quantam pecuniam non ſolùm numeratam,
verùm etiam huiuſcemodi in rebus poſitam,
confecerit: quæ vobis alio loco planiùs ex-
185 plicabuntur. Nunc hoc attendite. || His ex-
portationibus, quę recitatæ ſunt, ſcribit LLS.
LX. ſocios perdidiſſe ex viceſima portorii
Syracuſis. Pauculis igitur menſibus, vt hi pu-
ſilli, & contemti libelli indicant, furta præ-
toris, quæ eſſent LLS. duodecies, ex vno op-
pido ſolo exportata ſunt. Cogitate nunc cùm
illa ſit hæc inſula, quæ vndique exitus mariti-
mos habeat, quid ex ceteris locis exportatum
putetis: quid Agrigento, quid Lilybæo, quid
Panormo, quid Thermis, quid Haleſa, quid
Catina, quid ex ceteris oppidis: quid verò
Meſſana: quem iſte ſibi locum maximè tutum
arbitrabatur: vbi animo ſemper ſoluto, libe-
róque erat, quod ſibi iſte Mamertinos delege-
rat, ad quos omnia, quæ aut diligentiùs ſer-
uanda, aut occultiùs exportanda erant, de-
portaret. His inuentis libellis, ceteri remo-
ti, & diligentiùs ſunt reconditi: nos tamen, vt

A omnes intelligant, hoc nos ſine cupiditate a-
gere, his ipſis libellis contenti ſumus. || Nunc 186
ad ſociorum tabulas accepti & expenſi, quas
remouere honeſtè nullo modo potuerunt, &
ad amicum tuum Carpinatium reuertemur.
Inſpiciebamus Syracuſis à Carpinatio confe-
ctas tabulas ſocietatis, quæ ſignificabãt, mul-
tis nominibus eos homines verſuram à Car-
pinatio feciſſe, qui pecuniam Verri dediſ-
ſent. Erit vobis luce clarius, iudices, cùm eos
ipſos produxero, qui dederunt. intelligetis
enim, illa tempora, per quæ, cùm eſſent in
periculo, pretio ſeſe redemerunt, tum ſocie-
tatis tabulis non ſolùm conſulibus, verùm 187
etiam menſibus, conuenire. || Cum hæc ma-
ximè cognoſceremus, & iam in manibus ta-
bulas haberemus: repentè adſpicimus litu-
ras eiuſmodi, quaſi quædam vulnera tabula-
rum recentia. Statim ſuſpicione offenſi, ad ea
ipſa nomina oculos, animúmque tranſtuli-
B mus. Erant acceptæ pecuniæ à C. Verrutio C.
F. ſic tamen, vt vſque ad alterum, R. literæ
cõſtarent integræ: reliquæ omnes eſſent in li-
tura. alterum, tertium, quartum, permulta e-
rant eiuſmodi nomina. Cùm manifeſta res
tum flagitioſa tabularum, atque inſignis tur-
pitudo teneretur: quærere incepimus de Car-
pinatio, quiſnam eſſet is Verrutius, quicum
tantæ pecuniæ rationem haberet. Hærere ho-
mo, auerſari, rubere. Quòd lege excipiuntur
tabulæ publicanorum, quo minus Romam
deportentur: vt res quàm maximè clara, ac
teſtata eſſe poſſet, in ius ad Metellum Carpi-
natium voco: tabulaſque ſocietatis in forum
defero. fit maximus concurſus hominum: &
quòd erat Carpinatii nota cum iſto prætore
ſocietas, ac fœneratio, ſummè exſpectabant 188
omnes, quid in tabulis contineretur. || Rem
ad Metellum defero, me tabulas perſpexiſſe
ſociorum: in his tabulis magnam rationem
C C. Verrutii permultis nominibus eſſe, méque
hoc perſpicere ex conſulum, menſiúmque ra-
tione, hunc Verrutium neque ante aduentum
C. Verris, neque poſt deceſſionem quidquam
cum Carpinatio rationis habuiſſe. poſtulo,
mihi reſpondeat, qui ſit iſte Verrutius: mer-
cator, an arator, an pecuarius: in Sicilia ſit, an
iam deceſſerit. Clamare omnes ex conuen-
tu, neminem vmquam ex Sicilia fuiſſe Ver-
rutium. Ego inſtare, vt mihi reſponderet, vbi
eſſet, quis eſſet, vnde eſſet: cur ſeruus ſocie-
tatis, qui tabulas confecerit, ſemper in Ver-
rutii nomine, certo ex loco, mendoſus eſſet. 189
|| Atque hæc poſtulabam, non quò illum co-
gi putarem oportere, vt ea mihi reſponde-
ret inuitus: ſed vt omnibus iſtius furta, illius
flagitium, vtriuſque audacia perſpicua eſſe
poſſet. Itaque illum iniuriæ metu conſcien-
tiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac
vix viuum relinquo: tabulas in foro ſumma
hominum frequentia exſcribo: adhibentur
D in exſcribendo de conuentu viri primarii: li-
teræ, lituræque omnes aſſimulatæ, expreſſæ, 190
de tabulis in libros transferuntur. || Hæc o-
mnia ſumma cura, & diligentia recognita, &
collata, & ab hominibus honeſtiſſimis obſi-
gnata ſunt. Si Carpinatius tum mihi reſpon-
dere noluit: reſponde mihi nunc tu Verres,
quem eſſe hunc tuum pæne gentilem Verru-
tium putes, fieri non poteſt, vt, quem video,
te præ-

te prætore, in Sicilia fuiſſe, & quem ex ipſa A ratione intelligo locupletem fuiſſe, eum tu in tua prouincia non cognoris. Atque adeo hoc ne longius, aut obſcurius eſſe poſſit, procedite in medium, explicate deſcriptionem, imaginémque tabularum: vt omnes mortales iſtius auaritiæ non iam veſtigia, ſed ipſa cu- 191 bilia videre poſſint. ‖ Videtis Verrutium? videtis primas literas integras? videtis extremã partem nominis, caudam illam Verris, tanquã in luto, demerſam eſſe in litura? Sic habent ſe tabulæ iudices, vt videtis. Quid exſpectatis? quid quæritis amplius? tu ipſe Verres quid ſedes? quid moraris? nam aut exhibeas nobis Verrutium, neceſſe eſt: aut te eſſe Verrutium fateare. Laudantur oratores veteres, Craſſi illi, & Antonii, quòd crimina diluere dilucidè, quòd copioſè reorum cauſas defendere ſolebant. Nimirum illi non ingenio ſolùm his patronis, ſed fortuna etiam præſtiterunt. nemo enim tunc ita peccabat, vt defenſioni locum B non relinqueret: nemo ita viuebat, vt nulla eius vitæ pars ſummæ turpitudinis eſſet expers: nemo ita in manifeſto peccato tenebatur, vt, cùm impudens fuiſſet in facto, tum impudentior videretur, ſi negaret. ‖ Nunc verò quid 192 faciat Hortenſius? auaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitioſiſſimum, libidinoſiſſimũ, nequiſſimúmq; defendit. An ab hac eius infamia, nequitia, veſtros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione traducat? At homo inertior, ignauior, magis vir inter mulieres nequam, impura inter viros muliercula proferri non poteſt. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis ſuperbior? At hæc ſine cuiuſquam malo. Quis acerbior, quis inſidioſior? quis crudelior vnquã fuit? In hoc homine, atque in eiuſmodi cauſa quid facerẽt omnes Craſſi & Antonii? Tantùm, opinor, Hortenſi, ad hanc cauſam non accederent, ne in alterius impudentia ſui pudoris exiſtimationem amitterent. liberi enim ad cauſas, ſolutique veniebant: neque committebant, vt, ſi impudentes in defendendo eſſe voluiſſent, ingrati in deſerendo exiſtimarentur.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM, LIBER QVINTVS DE FRVMENTO, SEV oratio frumentaria.

ORATIO VIII.

1 OMNES, qui alterum, iudices, nullis impulſi inimicitiis, nulla priuatim læſi iniuria, nullo præmio adducti, in iudicium reip. cauſa vocant, prouidere debent non ſolùm quid oneris in præſentia tollant, ſed etiam quantum in omnem vitam negotii ſuſcipere conentur. legem enim ſibi ipſi indicunt innocentiæ, continentiæ, virtutũmque omnium, qui ab altero rationem vitæ repoſcunt: atque eo magis, ſi id, vt antè dixi, faciũt nulla re commoti alia, 2 niſi vtilitate communi. ‖ Nam qui ſibi hoc ſumſit, vt corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat: quis huic ignoſcat, ſiqua in re ipſe ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ciuis laudandus, ac diligendus eſt, qui non ſolùm reip. ciuem improbum remouet, verum etiam ſe D C ipſum eiuſmodi fore profitetur, ac præſtat, vt ſibi non modò communi voluntate virtutis, atque officii, ſed etiam vt quadam magis neceſſaria ratione rectè ſit, honeſtéque viuendũ. ‖ Itaque hoc, iudices, ex homine clariſſimo, 3 atque eloquentiſſimo, L. Craſſo, ſæpe auditum eſt, cùm ſe nullius rei tam pœnitere diceret, quàm quòd C. Carbonẽ vnquam in iudicium vocauiſſet. minus enim liberas omnium voluntates rerum habebat: & vitam ſuam pluribus, quàm vellet, obſeruari oculis arbitrabatur. Atque ille his præſidiis ingenii, fortunæque munitus, tamen hac cura continebatur, quam ſibi, nondum confirmato conſilio, ſed ineunte ætate, ſuſceperat. quo minus etiam perſpicitur eorum virtus, & integritas, qui ad hanc rem adoleſcentuli, quàm qui iam firmata ætate deſcendunt. illi enim, antequàm potuerunt exiſtimare, quanto liberior vita ſit eorum: qui neminem accuſarint, gloriæ cauſa, atque oſtentationis, accuſant: nos, qui iam

& quid facere, & quantulum dicere possemus, ostendimus, nisi facilè cupiditates nostras teneremus, nunquam ipsimet nobis præcideremus istam licentiam, libertatémque viuendi.

4 ||Atque hoc ego plus oneris habeo, quam qui ceteros accusarant (si onus est id appellandú, quod cum lætitia feras, ac voluptate) verumtamen hoc ego amplius suscepi, quam ceteri: quòd ita postulatur ab omnibus, vt ab iis se abstineant maximè vitiis, in quibus alterum reprehenderunt. Furem aliquem, aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis auaritiæ suspicio. maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cauendum erit semper, nequa in re asperior, aut inhumanior fuisse videare, corruptorem, adulterum prouidendú diligenter, nequod in vita vestigium libidinis appareat. omnia postremò, quæ vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modò accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur.

5 ||Ego in vno homine omnia vitia, quæ possunt in homine perdito, nefarióque esse, reprehendo: nullum esse indicium libidinis, sceleris, audaciæ, quod non in vnius istius vita perspicere possitis. Ego in isto reo legem hanc, iudices, mihi statuo: viuendum ita esse, vt isti non modò factis, dictisque omnibus, sed etiam oris, oculorúmque illa contumacia, ac superbia, quam videtis, dissimillimus esse, ac semper fuisse videar. Patior non molestè, iudices, eam vitam, quæ mihi sua sponte antea iucunda fuerit, nunc iam mea lege, & conditione necessariam quoque futuram.

6 || Et in hoc homine sæpe à me quæris, Hortensi, quibus inimicitiis, aut qua iniuria adductus, ad accusandum descenderim. mitto iam rationé officii mei, necessitudinisque Siculorum: de ipsis tibi inimicitiis respondeo. an tu maiores vllas inimicitias putas esse, quam contrarias hominum sententias, ac dissimilitudines studiorum, & voluntatum? Fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui quæstor consulem suum, consiliis commisis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? Pudorem & pudicitiam qui colit, potest animo æquo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium videre? Qui religiones deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana spoliarit omnia, qui ex tensarum orbitis prædari sit ausus, inimicus non esse qui potest? Qui iure æquo omneis putat esse oportere, is tibi non infestissimus sit, cùm cogitet varietatem, libidinémque decretorum tuorum? qui sociorum iniuriis, prouinciarúmque incommodis doleat? is in te non expilatione Asiæ, vexatione Pamphyliæ, squalore & lacrymis Siciliæ concitetur? qui ciuium Romanorum iura, ac libertatem, sanctam apud omneis haberi vult, is non tibi plus etiam, quam inimicus esse debeat, cùm tua verbera, cùm secureis, cùm cruceis ad ciuium Rom. supplicia fixas recordetur?

7 || An, si qua in re contra rem meam decresset aliquid iniuria, iure me ei inimicum esse arbitrarer: cùm omnia contra omnium bonorum rem, causam, rationem, vtilitatem, voluntatémque fecerit, quæris, cur ei sim inimicus? cui populus Rom. infestius sit, qui præsertim plus etiam, quàm pars virilis postulat, pro voluntate populi R. oneris ac muneris suscipere debeam? Quid illa, quæ leuiora videntur esse? non cuiuuis animum possunt mouere? quòd ad tuam ipsius amicitiam, ceterorúmque omnium maiorum, atque nobilium, faciliorem aditum istius habet nequitia, & audacia, quàm cuiusquam nostrum virtus, & integritas? odistis hominum nouorum industrias: despicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium verò, & virtutem depressam, extinctámque cupitis.

8 ||Verrem amatis. ita credo: si non virtute, non industria, non innocentia, non pudore, nó pudicitia: at sermone, at literis, at humanitate eius delectamini. nihil horum est: contráque sunt omnia cum summo dedecore ac turpitudine, tum singulari stultitia, atque inhumanitate oblita. Huic homini si cuius domus patet, vtrùm ea patêre, an hiare, ac poscere aliquid videtur? Hunc vestri ianitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti vestri, hunc serui, ancillæque amant: hic cùm venit, extra ordinem vocatur: hic solus introducitur, ceteri sæpe, frugalissimi homines, excluduntur. ex quo intelligi potest, eos vobis esse carissimos, qui ita vixerunt, vt sine vestro præsidio salui esse non possint.

9 || Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita viuere in pecunia tenui, vt prorsus nihil acquirere velimus: vt dignitatem nostram, populique Rom. beneficia non copiis, sed virtute tueamur: istum, rebus omnibus vndique ereptis, impunè eludentem circumfluere, atque abundare? huius argento domo vestras, huius signis, & tabulis forum, comitiúmque ornari? præsertim cùm vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis ornet? Verrem esse, qui cum L. Mummio certet: vt plureis hic sociorum vrbeis quàm ille hostium, spoliasse videatur? plureis hic solus villas ornamentis fanorum, quam ille fana spoliis hostium ornasse? & iis erit ob eam rem vobis carior, vt ceteri libentius suo periculo vestris cupiditatibus seruiant.

|| Verùm hæc dicentur alio loco, & dicta iam sunt: nunc proficiscemur ad reliqua, si paulò ante erimus à vobis, iudices, deprecati. Superiore omni oratione perattentos vestros animos habuimus, id fuit nobis gratum admodum: sed multo erit gratius, si reliqua voletis attendere: propterea quòd in his omnibus, quæ antea dicta sunt, erat quædam ex ipsa varietate, ac nouitate rerum, ac criminum delectatio. nunc tractare causam instituimus frumentariam: quæ magnitudine iniuriæ ferè criminibus ceteris antecellit: iucunditatis in agendo, & varietatis minus habebit. vestra autem auctoritate & prudentia dignissimum est, iudices, in audiendo diligentiam non minus religioni tribuere, quàm voluptati.

10 || In hac causa frumentaria cognoscenda hæc vobis proponite, iudices, vos de rebus, fortunisque Siculorum omnium, de ciuium Rom. qui arant in Sicilia, bonis, de vectigalibus à maioribus traditis, de vita, victúque populi Rom. cognituros. quæ si magna, atque adeo maxima vobis videntur: quàm varie, & quàm copiose dicantur, expectare nolite.

oolize. Neminem veſtrûm præterit, iudices, omnem vtilitatem, opportunitatémque prouinciæ Siciliæ, quæ ad commoda populi Romani adiuncta ſit, conſiſtere in re frumentaria maximè. in ceteris rebus adiuuamur ex illa prouincia: hac verò alimur, ac ſuſtinemur. ‖ Ea cauſa tripertita, iudices, erit in accuſatione. primùm enim de decumano, deinde de empto dicemus frumento, poſtremò de æſtimato. Inter Siciliam, ceteráſque prouincias, iudices, in agrorum vectigalium rationibus hoc intereſt, quòd ceteris aut impoſitum vectigal eſt certum, quod ſtipendiarium dicitur, vt Hiſpanis, & pleriſque Pœnorum quaſi victoriæ præmium, ac pœna belli: aut cenſoria locatio conſtituta eſt, vt Aſia, lege Sempronia. Sicilæ ciuitates ſic in amicitiam, ſidémque recepimus, vt eodem iure eſſent, quo fuiſſent: eádem conditione populo R. parerent, qua ſuis antea paruiſſent. ‖ perpaucæ Siciliæ ciuitates ſunt bello à maioribus noſtris ſubactæ: quarum ager cùm eſſet publicus populi Rom. factus, tamen illis eſt redditus. is ager à cenſoribus locari ſolet. Fœderatæ ciuitates duæ ſunt, quarum decumæ venire non ſoleant, Mamertina, & Tauromintana: quinq; prætereà ſine fœdere immunes ciuitates, ac liberæ, Centuripina, Halesina, Segeſtana, Halicienſis, Panormitana: prætereà omnis ager Sicilæ ciuitatum, decumanus eſt: itémque ante imperium populi R. ipſorum Siculorum voluntate, & inſtitutis fuit. ‖ Videte nunc maiorum ſapientiam, qui, cùm Siciliam, tam opportunum ſubſidium belli, atque pacis, ad rempublicam adiunxiſſent, tanta cura Siculos tueri, & retinere voluerunt, vt non modò eorum agris vectigal nouum nullum imponerent, ſed ne legem quidem venditionis decumarum, neve vendundis aut tempus, aut locum commutarent: vt certo tempore anni, vt ibidem in Sicilia; denique vt lege Hieronica venderent, voluerunt eos in ſuis rebus ipſos intereſſe: eorum animos, non modò lege noua, ſed ne nomine quidem legis nouo commoueri. ‖ Ita decumas lege Hieronica ſemper vendendas cenſuerunt, vt iis iucundior eſſet muneris illius functio, ſi eius regis, qui Siculis cariſſimus fuit, non ſolùm inſtituta, commutato imperio, verùm etiam nomen maneret. Hoc iure ante Verrem prætorem Siculi ſemper vſi ſunt: hic primus inſtituta omnium, conſuetudinem à maioribus traditam, conditionem amicitiæ, ius ſocietatis, conuellere & commutare auſus eſt. ‖ Qua in re primùm illud reprehendo, & accuſo, cur in re tam veteri, tam vſitata, quidquam noui feceris. ingenio aliquid aſſecutus es? tot homines ſapientiſſimos, qui illã prouinciam ante te tenuerunt, prudentia, conſilióque viciſti? Eſt tuum, eſt ingenii, prudentiæque tuæ. do hoc tibi & concedo: ſcio, te Romæ, cùm prætor eſſes, edicto tuo poſſeſſiones hereditatum à liberis ad alienos, à primis heredibus ad ſecundos, à legibus ad libidinẽ tuam tranſtuliſſe. ſcio, te edicta ſuperiorum omnium correxiſſe, & poſſeſſiones hereditatũ non ſecundum eos, qui proferrent, ſed ſecundum eos, qui dicerent teſtamentum factum, dediſſe: eáſque res nouas abs te prolatas, & inuentas magno tibi quæſtui fuiſſe ſcio: eundémque te memini cenſorias quoque leges in ſartis tectis exigendis tollere & commutare: ne is redimeret, quia res eſſet: ne pupillo tutores, propinquique conſulerent, quo minus fortunis omnibus euerteretur: exiguam diem præfiniri operi, qua ceteros ab negotio excluderes, ipſe in tuo redemptore nullã certam diem obſeruares. ‖ Quamobrem nouam legem in te decumis ſtatuiſſe non miror, hominem in edictis prætoriis, in cenſoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror, te aliquid excogitaſſe: ſed quòd tua ſponte, iniuſſu populi, ſine ſenatus auctoritate iura prouinciæ Siciliæ mutaris, id reprehendo, id accuſo. ‖ L. Octauio, & C. Cottæ Conſulibus ſenatus permiſit, vt vini, & olei decumas, & frugum minutarum, quas ante te quæſtores in Sicilia vendere conſueſſent, Romæ venderent, legémque his rebus, quæ ipſi videretur, dicerent. Cùm locatio fieret, publicani poſtularunt, quaſdam res vt ad legem adderent, neque tamen à cenſoriis ceteris legibus recederent. Contra dixit is, qui caſu tum Romæ fuit, tuus hoſpes, Verres, hoſpes, inquam, & familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Conſules cauſam cognouerunt: cùm viros primarios, atque ampliſſimos ciuitatis multos in conſilium aduocaſſent, de cõſilij ſententia pronuntiarunt, ſe lege Hieronica vendituros. ‖ Itáne verò? prudentiſſimi viri, ſumma auctoritate præditi, quibus ſenatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem poteſtatem permiſerat, populúſque Romanus idem iuſſerat, Siculo vno recuſante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicæ legis mutare noluerunt: tu homo minimi conſilii, nullius auctoritatis, iniuſſu populi, ac ſenatus, tota Sicilii recuſante, cum maximo detrimento, atque adeò exitio vectigalium totam Hieronicam legem ſuſtuliſti. ‖ At quam legem corrigit, iudices, atque adeò totam tollit? acutiſſimè, ac diligentiſſimè ſcriptam: quæ omnibus cuſtodiis ſubiectum aratorem decumano tradit, vt neque in ſegetibus, neque in areis, neq; in horreis, neque in amouendo, neque in aſportando frumento, grano vno poſſet arator ſine maxima pœna fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter eſt, vt eum ſcripſiſſe appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acutè, vt Siculum: ita ſeuerè, vt tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. nam ita diligenter conſtituta ſunt iura decumani, vt tamen ab inuito aratore plus decuma non poſſit auferri. ‖ Cùm hæc eſſent ita conſtituta, Verres tot annis, atque adeò ſeculis inuentus eſt, qui hæc non commutarit, ſed euerterit: eaque, quæ iamdiu ad ſalutem ſociorum, vtilitatémque reip. compoſita, comparatáque eſſent, ad ſuos improbiſſimos quæſtus converteret: qui primum certos inſtituerit nomine decumanos, re vera miniſtros, ac ſatellites cupiditatum ſuarum: per quos oſtendam ſic prouinciam per triennium vexatam, atque vaſtatam, iudices, vt eam multis annis, multorum innocentia, ſapientiaque recreare nequeamus. ‖ Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Qu. ille Apronius, quem videtis: de cuius improbitate ſingulari grauiſſimarum legationum querimonias au-

dictis. Adspicite, iudices vultum hominis, & adspectum: & ex ea contumacia, quam hic in perditis rebus retinet, illos etiam spiritus Sicilienses quos fuisse putetis, cogitate, ac recordamini. Hic est Apronius, quem in prouincia tota Verres, cùm vndique nequissimos homines conquisisset, & cùm ipse secum sui simileis duxisset, non parum multos: nequitia, luxuria, audacia, sui simillimum iudicauit. Itaque istos inter se perbreui tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpitudo, similitudóque coniunxit. || Verris mores improbos, impurósque nostis. fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit. is erat Apronius ille: qui, vt ipse non solùm vita, sed etiam corpore, atque ore significat, immensa aliqua vorago est, aut gurges vitiorũ, turpitudinúmque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conuiuiis principem adhibebat: tantámque habebat morum similitudo coniunctionem, atque concordiam, vt Apronius, qui aliis inhumanus, ac barbarus, isti vni commodus, ac disertus videretur: vt, quem omnes odissent, neque videre vellent, sine eo iste esse non posset: vt, cùm alij, ne conuiuiis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis vteretur: postremò, vt odor Apronij tæterrimus oris, & corporis, quam (vt aiunt) ne bestiæ quidem ferre possent, vni isti suauis, & iucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus: in cubiculo solus, in conuiuio dominus: ac tum maximè, cùm, accubante prætextato prætoris filio, in conuiuio saltare nudus cœperat. || Hunc, vti dicere institui, principem Verres ad euertendas fortunas aratorum, vexandas, diripiendasque esse voluit: huius audaciæ, nequitiæ, crudelitati, fidelissimos socios, optimósque ciueis scitote hoc prætore traditos, iudices, atque addictos fuisse, nouis institutis & edictis, tota Hieronica lege (quemadmodum antea dixi) reiecta, & repudiata. || Primum, edictum, iudices audite præclarum quantũ decumanus edidisset aratorem sibi decumæ dare oportere, vt tantum arator decumam dare cogeretur. Quomodo? quantum poposcerit, Apronius dato. Quid est hoc? vtrùm prætoris institutum in socios, an in hosteis victos insani edictum, atq; imperium tyranni? Ego tantundem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exarauero. Quid omne? immo plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid censes? Aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere. Per deos immortaleis, quid est hoc? verisimile enim non est. || Sic mihi persuadeo, iudices, tametsi omnia in istum hominem conuenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. ego enim, cùm hoc tota Sicilia diceret, tamen, affirmare non auderem, si hæc edicta non ex ipsius tabulis totidẽ verbis recitare possem: sicuti faciam. da, quæso, scribæ: recitet ex codice. Recita edictum de professione. EDICTVM DE PROFESSIONE. Negat me recitare totum. nam id nutu significare videtur. Quid prætereo? an illud, vbi caues tamen Siculis, & miseros respicis aratores? dicis enim, te in decumanum, si plura sustulerit, quàm debitum sit, in octuplum iudicium daturum esse. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod postulat, totum. Recita edictũ de iudicio in octuplum. EDICTVM DE IVDICIO IN OCTVPLVM. Iudicio vt arator decumanum persequatur? miserum, atque iniquum ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad subsellia, ab vsu rerum rusticarum ad insolitam litem, atque iudicium. || Cùm omnibus in aliis vectigalibus, Asiæ, Macedoniæ, Hispaniæ, Galliæ, Africæ, Sardiniæ, ipsius Italiæ, quæ vectigalia sunt: cùm in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor, ac pignerator: non ereptor, neque possessor soleat esse: tu de optimo, de iustissimo, de honestissimo genere hominũ, hoc est, de aratoribus, ea iura cõstituebas, quæ omnibus aliis essent contraria. Vtrùm est æquius decumanum petere, an aratorem repetere? iudicium, integra re, an perdita, fieri? eum, qui manu quæsierit, an eum, qui digito licitus sit, possidere? Quid? qui in singulis iugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te prætorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? cùm dederint Apronio, quod poposcerit, relinquẽt arationes? relinquent Larem familiarẽ suum? venient Syracusas, vt, te prætore, videlicet, æquo iure, Apronium, delicias, ac vitam tuam, iudicio recuperatorio persequantur? || Verùm asto. reperietur aliquis fortis, & experiens arator, qui, cum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, iudicio repetat, & pœnam octupli persequatur. Exspecto vim edicti, seueritatem prætoris: faueo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem postulat arator? nihil, nisi ex edicto iudicium in octuplum. Quid Apronius? non recusat. quid prætor? iubet recuperatores reiicere decurias. Scribamus. Quas decurias? de cohorte mea, reiicies, inquit. Quid? ista cohors quorum hominum est? Volusii haruspicis, & Cornelii medici, & horum canum quos tribunal meum vides lambere. Nam de conuentu nullum vnquam iudicem, nec recuperatorem dedit. iniquos decumanis omneis dicebat esse, qui vnam agri glæbam possiderent. Veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani conuiuii crapulam exhalassent. O præclarum, & commemorandum iudicium! o seuerum edictum! o tutum perfugium aratorum! || Atque, vt intelligatis cuiusmodi ista iudicia in octuplum, cuiusmodi istius de cohorte recuperatores existimati sint: sic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentia permissa, vt tantum ab aratore, quantum poposcisset, auferret, plus quàm deberetur, poposcisse? considerate cum vestris animis vosmetipsi, ecquem putetis, præsertim cùm id non solùm sine auaritia, sed etiam sine impudentia accipere potuerit. multos necesse est. At ego omneis dico plus, ac multò plus quàm decumas, abstulisse. cedo mihi vnum ex triennio præturæ tuæ, qui octupli damnatus sit. damnatus? immò verò in quem iudicium ex edicto tuo postulatum sit. Nemo erat videlicet aratorum, qui iniuriam sibi factam queri posset: nemo decumanorum, qui grano amplius sibi, quàm deberetur, deberi professus esset. immò verò contra rapiebat,

piebat, & asportabat, quantum à quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores spoliari, ac vexari querebantur: neque tamen vllum iudicium reperietur. 30 ‖ Quid est hoc? viri fortes, honesti, gratiosi, tot Siculi, tot equites R. ab homine nequissimo, ac turpissimo læsi, pœnam octupli sine vlla dubitatione commissam, non persequebantur? quæ causa? quæ ratio est? vna illa, iudices, quam videtis: quòd vltrò etiam illusos se, & irrisos ab iudicio discessuros videbant. Etenim quod esset iudicium, cùm è Verris turpissimo, flagitiosissimóque comitatu tres recuperatorum nomine assedissent, asseclæ istius, non à patre ei traditi, sed à meretricula commendati? 31 ‖ Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiã direpta: se pulsatum, verberatúmque diceret. Conferrent viri boni capita: de commissatione loquerentur inter se, ac de mulierculis, si quas à prætore abeunteis possent reprehendere. res agi videretur. surrexisset Apronius noua dignitas publicani, nõ vt decumanus, squaloris plenus, ac pulueris: sed vnguẽtis oblitus: vino, vigiliisque languidus. omnia primo motu, ac spiritu suo, vini, vnguenti, corporis odore complesset. dixisset hæc, quæ vulgò dicere solebat, non se decumas emisse, sed bona, fortunasque aratorum: non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum: dominũ illorum ac tyrannum. Quæ cùm dixisset, illi viri optimi de cohorte istius recuperatores, non de absoluendo Apronio deliberarent, sed quærerent, quomodo petitorem ipsum Apronio condemnarent. 32 ‖ Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum cùm decumanis, hoc est, Apronio permisisses, vt, quantum vellet, posceret: quantum poposcisset, auferret, hoc tibi defensionis ad iudicium tuum comparabas, habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum? Si mehercule ex omni copia conuentus Syracusani splendidissimorũ, honestissimorúmque hominum faceres potestatem oratori, non modò reiiciendi, sed etiã sumendi recuperatores, tamen hoc nouum genus iniuriæ ferre nemo posset, te, cùm tuos omneis fructus publicano tradidisses, & rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere, ac persequi lite, atque iudicio. 33 ‖ Cùm vero verbo, iudicium sit in edicto, re quidem vera, tuorum comitum, hominum nequissimorum collusio cum decumanis, sociis tuis, atque adeo procuratoribus: tamen audes illius iudicii mentionem facere, præsertim cùm id non modò oratione mea, sed etiam re ipsa refellatur? Cum in tantis incommodis aratorum iniuriisque decumanorum, nullum ex isto præclaro edicto non modo factum, sed ne postulatum quidem iudicium inueniatur? 34 ‖ erit tamen in aratores lenior, quam videtur. Nam, qui in decumanos octupli iudicium se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet dicere, aratoribus infestum, aut inimicum fuisse? quanto lenior est, quam in publicanũ? Edixit, vt, quod decumanos edidisset, sibi dari oportere, id ab oratore magistratus Siculus exigeret. Quid dereliquit iudicii, quod in aratorem dari posset? Non malum est, inquit, iste istam formidinem: vt, cùm exactum sit ab aratore, tamen ne se commoueat, reliquus metus iudicii sit. Si iudicio à me vis exigere, remoue Siculum magistratum. si hanc vim adhibes, quid opus est iudicio? Quis porrò erit, qui non malit decumanis tuis dare, quod poscerent, quàm ab asseclis tuis quadrupli condemnari? 35 ‖ Illa verò præclara est clausula edicti, quod omnium controuersiarum, quæ essent inter aratorem, & decumanum, si vter velit, edicit, se recuperatores daturum. Primùm, quæ potest esse controuersia, cùm is, qui petere debet, aufert? & cùm is non, quantum debetur, sed quantum commodum est, aufert? ille autem, vnde ablatum est, iudicium suum recuperare nullo modo potest? deinde in hoc modo lynceus, etiam callidus, ac veterator esse vult, quòd ita scribit, Si vter volet, recuperatores dabo. Quàm lepidè se furari putat? Vtrique facit potestatem, sed vtrùm ita scripserit, Si vter volet, an, si decumanus volet, nihil interest. arator enim tuos istos recuperatores numquid volet. 36 ‖ Quid? illa cuiusmodi sunt, quæ ex tempore ab Apronio admonitus, edixit? Quint. Septitio, honestissimo homine, equitéque Romano resistente Apronio, & affirmante, se plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret, antè quàm cum decumano pactus esset. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, & imbri frumentum corrumpi in area patiebatur: cùm illud edictum repentè vberrimum, & quæstuosissimum nascitur, vt ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam deportatas haberent. 37 ‖ Hoc edicto, non Siculi (nam eos quidem iam superioribus edictis satis perdiderat, atque afflixerat) sed isti ipsi equites Rom. qui suum ius retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines, & aliis prætoribus gratiosi, vincti Apronio traditi sunt. Attendite enim, cuiusmodi edicta sint. NE TOLLAT, inquit, EX AREA, NISI ERIT PACTVS. Satis hæc magna vis est ad iniquè paciscendum. Malo enim plus dare, quàm non maturè ex area tollere. At ista vi Septitium, & nonnullos Septitii simileis non coercet: qui ita dicunt: Nõ tollam potiùs, quàm paciscar. His hoc apponitur. Deportatum habeas ante Kalend. Sext. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commouebis. Sic deportandi dies præstituta tollere cogebat ex area. cohibitio tollendi, nisi pactus esset, vim adhibebat pactioni, non voluntatem. 38 ‖ Iam verò illud non solùm contra legem Hieronicam, nec solùm contra consuetudinem superiorum, sed etiam contra omnia iura Siculorum, quæ habent à senatu, populóque Romano, ne extra suum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iste, vt arator decumano, quod vellet decumanus, vadimonium promitteret. vt hic quoque Apronio, cùm à Leontino vsque ad Lilybæum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quæstus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quòd edixerat, vt aratores iugera sationum suarum profiterentur. Quæ res cum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendemus, nec

ad vllam vtilitatem reip.pertinuit : tum verò ad calumnias , in quas omnes inciderent, 39 quos vellet Apronius. || Vt enim quisque contra voluntatem eius dixerat, ita in eum iudicium de professione iugerum postulabatur. cuius iudicii metu magnus à multis frumenti numerus ablatus , magnæque pecuniæ coactæ sunt : non quo iugerum numerum verè profiteri esset difficile , aut amplius etiam profiteri (quid enim in eo periculi esse posset ? sed causa erat iudicii postulandi, quod ex edicto professus non esset. Iudicium autem quod fuerit, isto prætore , si quæ cohors, & qui comitatus fuerit , meministis, scire debetis. Quid igitur est , quod ex hac iniquitate nouorum edictorum intelligi velim , iudices ? Iniuriamne factam sociis ? at videtis. Auctoritatem superiorum repudiatam ? non audebit negare. Tantum Apronium isto prætore potuisse confiteatur , necesse est.

40 || Sed vos fortasse , quod vos lex commonet, id in hoc loco quæretis , num quas ex hisce rebus pecunias ceperit. Docebo , cepisse maximas , omneisque eas iniquitates , de quibus antea dixi , sui quæstus causa irrupisse conuincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omneis meos impetus vsurum se putat, ex defensione eius deiecero. Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais, an tu decumas , homo audacissime , atque amentissime,vendidisti ? tu parteis eas , quas te S.P.Q.R. voluit, an fructus integros, atque adeò bona, fortunásque aratorum omneis vendidisti? Si palam,præco iussu tuo prædicasset, non decumas frumenti, sed dimidias venire parteis, & ita emtores accessissent, vt ad dimidias parteis emendas : si pluris vendidisses tu dimidias,quàm ceteri decumas. cuinam mirum videretur ? Quid verò,si præco decumas pronuntiauit : re vera,hoc est,lege, edicto, conditione plus etiam, quàm dimidiæ venierunt? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluris, quod non licebat,quàm ceteros quod oportebat, vendidisse?

41 || Pluris vendidi decumas, quàm ceteri. Quibus rebus id assecutus es? innocentia ? Aspice ædem Castoris: deinde, si audes,fac mentionem innocentiæ. Diligentiæque codicis lituras tui contemplare in Sthenii Thermitani nomine : deinde aude te dicere diligentem ingenio ? qui testeis interrogari priore actione nolueris, & iis tacitum os tuum præbere malueris, quamuis & te , & patronos tuos,ingeniosos esse dicito. Quare igitur id,quod ais, assecutus es ? magna est enim laus, si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum, atque auctoritatem reliquisti. Tibi fortasse idoneus fuit nemo,quem imitarere. At te videlicet , inuentorem rerum optimarum , ac principem , imitabuntur omnes.

42 || Quis aratorum, te prætore decumam dedit? quis duas ? quis non maximo se effectum beneficio putauit , cùm tribus decumis pro vno defungeretur , præter paucos, qui propter societatem furtorum tuorum nihil omnino dederunt? Vide , inter importunitatem tuam , senatúsque bonitatem , quid intersit. Senatus,cùm temporibus reip. cogitur,vt decernat, vt alteræ decumæ exigantur: ita decernit , vt pecunia pro his decumis soluatur aratoribus: vt,quòd plus sumitur, quam debetur,id emi, non auferri putetur. Tu,cùm tot decumas non S. C. sed nouis edictis tuis, nefariisque institutis exigeres,& criperes:magnum te fecisse arbitrabere , si pluris vendideris,quàm L.Hortensius,pater istius Q.Hortensii,quàm Cn.Pompeius, quàm M.Marcellus: qui ab æquitate , ab lege,ab institutis non recesserunt ?

43 || An tibi vnius anni , aut biennii ratio habenda fuit : salus prouinciæ, commoda rei frumentariæ, ratio reip. in posterum fuit negligenda , cum ita rem constitutam accepisses,vt & populo R.satis frumenti ex Sicilia suppeditaretur, & aratoribus tamen arare , atque agros colere expediret? Quid effecisti ? quid assecutus es ? Vt populo Ro.prætore te, nescio quid ad decumas accederet,deserendas aratione , relinquendásque curasti. Successit tibi L. Metellus. Tu innocentior,quàm Metellus ? tu laudis,& honoris cupidior ? tibi enim consulatus quærebatur, Metello paternus honor, & auitus negligebatur,multò minoris vendidit,non modò,quàm tu,sed etiam , quàm qui ante te vendiderunt. Quæro,si ipse excogitare non poterat, quemadmodum quàm plurimo vęderet: ne tua quidem recentia proximi prætoris vestigia persequi poterat,vt tuis præclaris, abs te principe inuentis,& excogitatis edictis, atque institutis vteretur?

44 || Ille verò tum se Metellum minimè fore putasset, si te vlla in re imitatus esset,qui ab vrbe Roma, quod nemo vnquam post hominum memoriam fecit , cùm sibi in prouinciam proficiscendum putaret , literas ad Siciliæ ciuitates misit , per quas hortatur, & rogat,vt arent, vt serant. In beneficio populi R.hoc petit aliquanto ante suum aduentum,& simul ostendit, se lege Hieronica venditurum,hoc est,in omni ratione decumarum nihil isti simile facturum. Atque hæc,non cupiditate aliqua scribit adductus,vt in alienam prouinciam mittat literas ante tempus: sed consilio , ne , si tempus sationis præterisset, granum in prouincia Sicilia nullum haberemus.

45 || Cognoscite Metelli literas. Recita epistolam L.Metelli. LITERAE L. METELLI. Hæ literæ , iudices , L. Metelli, quas audistis,hoc,quantum est ex Sicilia frumenti hornotini exarauerunt. glabam commosset in agro decumano Siciliæ nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello diuinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis qui Romam frequentissimi conuenerant, negotiatoribúsque Siciliæ doctus est? quorum, quanti conuentus ad Marcellos, antiquissimos Siciliæ patronos , quanti ad Cn. Pompeium,COS.designatum,ceterósque illius prouinciæ necessarios , fieri soliti sint, quis ignorat ? Quod quidem iudicium nullo vnquam de homine factum est, vt absens accusaretur ab iis palàm, quorum in bona , liberósque summum imperium, potestatémque haberet. Tanta vis erat iniuriarum , vt homines quiduis perpeti , quàm non de istius improbitate,& iniuriis deplorare, & conqueri mallent.

46 || Quas literas cum ad omneis ciuitates propè suppliciter misisset Metellus, tamen antiquum modum sationis , nulla ex parte exsequi potuit. diffugerant enim permulti, id quod ostendam : non solùm arationes,sed etiam sedes suas patrias, istius iniuriis exagi-

exagitati, reliquerant. Non mehercule criminis augendi causa dicam, iudices: sed, quem accepi ipse oculis, animóque sensum, hunc vere apud vos, &, vt potero, planissimè exponam. [47] Nam, cùm quadriennio pòst in Siciliam venissem: sic mihi affecta visa est, vt eæ terræ solent, in quibus bellum acerbum, diuturnúmque versatum est. quos ego campos antea, colleisque nitidissimos, viridissimósque vidissem, hos ita vastatos nunc ad desertos videbam, vt ager ipse cultorem desideraret, ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager, Ennensis, Murgentinus, Assorinus, Macharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maxima parte, vt non solùm iugerum, sed etiam dominorum multitudinem quæreremus. Aetnensis verò ager, qui solebat esse cultissimus, &, quod caput est rei frumentariæ, campus Leontinus, cuius antea spes hæc erat, vt, cùm obsitum vidisses, annonæ caritatem non vererere: sic erat deformis, atque horridus, vt in vbertima Siciliæ parte Siciliam quæreremus. labefactarat enim vehementer aratores iam superior annus: proximus verò funditus euerterat. [48] Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum? Tu in tanta acerbitate, in tot & tantis iniuriis, cùm in arationibus, & in earum rerum iure prouincia Sicilia consistat? euersis funditus aratoribus, relictis agris, cum in prouincia tam locuplete, ac referta, non modò rem, sed ne spem quidem vllam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, cum dices, te pluris, quàm ceteros, decumas vendidisse? Quasi verò aut populus Rom. hoc voluerit, aut senatus hoc tibi mandauerit, vt, cùm omneis aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu illo, commodóque rei frumentariæ populum Ro. priuares: deinde si quam partem tuæ prædæ ad summam decumarum addidisses, bene de populo Ro. meritus viderere. Atque perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas eius reprehendenda, quòd propter gloriæ cupiditatem, vt aliquos summa decumarum vinceret, acerbiorem legem, duriora edicta interposuerit, omnium superiorum auctoritatem repudiarit. [49] Magno tu decumas vendidisti. Quid, si doceo, te non minus domum tuam auertisse, quàm Romam misisse, decumarum nomine? quid habet popularе ratio tua, cùm ex prouincia populi Romani æquam partem tu tibi sumseris, atque populo Romano miseris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse, quàm populo R. misisse? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine ceruiculam iactaturum, & populo se ad coronam daturum? Hæc vos antea, iudices, audistis: verum fortasse ita audistis, vt auctorem rumorem haberetis, sermonémque omnium: cognoscite nunc, innumerabilem pecuniam, frumentario nomine ereptam: vt simul illam quoque eius vocem improbam agnoscatis: qui se vno quæstu decumarum omnia sua pericula redempturum esse dicebat. [50] Audiuimus hoc iamdiu, iudices: nego quenquam esse vestrûm, quin sæpe audierit, socios istius fuisse decumanos. nihil aliud arbitror in istû falsò esse dictû ab iis, qui malè de isto existimarint, nisi hoc. nam socii putandi sunt. quos inter res communicata est. Ego rem totam, fortunásque aratorum omneis, istius fuisse dico: Apronium, Veneriósque seruos, quod isto prætore fuit nouum genus publicanorum, ceterósque decumanos, procuratores istius quæstus, & administros rapinarum dico fuisse. [51] Quomodo hoc doces? quomodo ex locatione illa columnarum docui istum esse prædatum? opinor, ex eo maximè, quod iniquam legem, nouámque dixisset. Quis enim vnquam conatus est iura omnia, & consuetudinem omniũ commutare cum vituperatione, sine quæstu? Pergam, atque insequar longius. iniqua lege vendebas, quo pluris venderes. cur, iam addictis & venditis decumis, cùm iam ad summam decumarum nihil, ad tuum quæstum multũ posset accedere, subitò, atque ex tempore noua nascebantur edicta? nam vt vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur: vt ex area, nisi pactus esset, arator ne tolleret: vt ante Kal. Sexti. decumas deportatas haberent: hæc omnia, venditis decumis, anno tertio te edixisse dico: quæ si reip. causa faceres, in vendundo essent pronuntiata: quia tua causa faciebas, quod erat imprudentia prætermissum, id quæstu ac tempore admonitus reprehendisti. [52] Illud verò cui probari potest, te sine tuo quæstu, ac maximo quæstu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui, fortunarúmque tuarum periculum neglexisse, vt, cum totius Siciliæ quotidie gemitus, querimoniasque audires: cùm, vt ipse dixisti, reum te fore putares: cùm huiusce iudicij discrimen ab opinione tua non abhorreret: paterere tamen aratores indignissimis iniuriis vexari, ac diripi? profectò, quamquam es singulari crudelitate, & audacia: tamen totam abs te alienari prouinciam, tot homines honestissimos, tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem, & cogitationem salutis tuæ, pecuniæ cupiditas, ac præsens illa præda superaret. [53] Etenim, quoniam summam, & numerum iniuriarum, vobis, iudices, non possum exponere: sigillatim autem de vniuscuiusque incommodo dicere infinitum est; genera ipsa iniuriarum quæso cognoscite. Nympho est Centuripinus, homo nauus, & industrius, experientissimus, ac diligentissimus arator. is cùm arationes magnas conductas haberet (quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Sicilia facere consueuerunt) easque magna impensa, magno instrumento tueretur: tanta ab isto iniquitate oppressus est, vt non modò arationes relinqueret, sed etiã ex Sicilia profugeret, Romámque cum multis vna ab isto eiectis veniret. fecit vt decumanus Nymphonem vocaret ex edicto illo præclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad huiusmodi quæstus pertinebat, numerum iugerum professum non esse. [54] Nympho cùm se vellet æquo iudicio defendere, iste viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is est Artemidorus Pergamenus, qui in sua patria dux isti quondam, & magister ad despoliandum Dianæ templum fuit) & haruspicem Volusianum, & Valerium præconem. Nympho, antequam planè constitit, condemnatur. Quanti, fortasse quæritis. Nulla erat edicti pœna certa. frumenti eius omnis, quod in areis esset. Sic Apronius decumanus non

decumam debitam, non frumentum remotum, atque celatum, sed tritici septem millia medimnum ex Nymphonis arationibus, edicta pœna, non redemtionis aliquo iure tollit.

55 || Xenonis Meneni, nobilissimi hominis, vxoris fundus erat colono locatus. colonus, quòd decumanorum iniurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem iudicium dabat illud suum damnatorium de iugerum professione. Xenon ad se pertinere negabat: fundum eum elocatum esse dicebat. dabat testes iudicium, si pateret, iugera eiusmodi fundi esse plura, quàm colonus professus esset, tum Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modò non arasse se, id quod satis erat, sed nec dominum eius esse fundi, nec locatorem vxorem esse: eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locauisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore, & summa auctoritate præditus, M. Cossetius. Iste nihilominus iudicium LLS. LXXX. millium dabat. Ille tametsi recuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat: tamen iudicium accepturum se esse dicebat. Tum iste magna voce Veneriis imperat, vt Xenon audiret: dum res iudicaretur, hominem vt asseruarent: cum iudicatum sit, ad se adducant. & illud simul dixit, se non putare, illum, si propter diuitias, pœnas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac ille vi, & hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iste imperauit, exsoluit.

56 || Polemarchus est Murgentinus, vir bonus atque honestus. is, cum pro iugeribus quinquaginta, medimna I Ↄ C C. decumæ imperarentur, quòd recusabat, domum ad istum in ius deductus est, &, cùm iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est: quod, nisi mulieri, & decumano, patebat alii nemini. Ibi, cùm pugnis & calcibus concisus esset: qui D C C. medimnis decidere noluisset, mille promisit. Eubulides est Grosphus, Centuripinus, homo cùm virtute & nobilitate domi suæ, tum etiam pecunia princeps. huic homini, iudices, honestissimæ ciuitatis honestissimo, non modò frumenti scitote, sed etiã vitæ, & sanguinis tantum relictum esse, quantum Apronij libido tulit. nam vi, malo, plagis adductus est, vt frumenti daret, non quantum haberet, sed quantum cogeretur.

57 || Sostratus, & Numenius, & Nymphodorus eiusdem ciuitatis, cùm ex agris tres fratres consortes profugissent, quòd iis plus frumenti imperabatur, quàm quantum exararant: hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit: omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit. postea cum ad eum Nymphodorus venisset AEtnam: & oraret, vt sibi sua restituerentur: hominem corripi, ac suspendi iussit in oleastro quadam: quæ est arbor, iudices, AEtnæ in foro. tamdiu pependit in arbore socius, amicusque populi Romani in sociorum vrbe ac foro, colonus, aratorque vester, quamdiu voluntas Apronij tulit.

58 || Genera iamdudum innumerabilium iniuriarum, iudices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem iniuriarum prætermitto. vos ante oculos, animósque vestros, tota Sicilia decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, huius importunitatem, Apronij regnum proponite. Contemsit Siculos: non duxit homines: nec ipsos ad persequendum vehementeis fore, & vos eorum iniurias leuiter laturos existimauit. || Esto: falsam de illis habuit opinionem, malam de vobis: verumtamen cùm de Siculis malè mereretur, ciueis R. coluit, his indulsit, eorum voluntati, & gratiæ deditus fuit. Iste ciueis Romanos? At nullus inimicior aut infestior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto secureis: crucem denique illam prætermitto, quam iste ciuibus Romanis testẽ humanitatis in eos, ac beneuolentiæ suæ voluit esse: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud dicendi tempus reiicio: de decumis, de ciuium R. conditione in arationibus disputo: qui quemadmodũ essent accepti iudices, audistis ex ipsis: bona sibi erepta esse dixere. || Verùm hæc, quoniam huiusmodi casus affuit, ferenda sunt: nihil valuisse æquitatem, nil consuetudinem: damna denique iudices, nulla tanta sunt, quæ non viri fortes, magno & libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Ro. non obscuris, neque ignotis, sed honestis, & illustribus, manus ab Apronio, isto prætore, sine vlla dubitatione afferebantur? quid exspectatis? quid à me amplius dicendum putatis? an id agendum, vt eo celeriùs de isto transigamus, quo maturius ad Apronium possimus, id quod ego illi iã in Sicilia pollicitus sum, venire? qui C. Matrinium, iudices, summa virtute hominem, summa industria, summa gratia Leontinis, in publico, biduum tenuit. atque ab Apronio, iudices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia, libidinésque accommodato, equitem R. scitote biduum cibo, tectóque prohibitum: biduum Leontinis, in foro, custodiis Apronij retentum, atque seruatum, neque antè dimissum, quàm ad conditiones eius depactus est. || Nam quid ego de Q. Lollio, iudices, dicam, equite Ro. spectato atque honesto? Clara res est, quam dicturus sum, tota Sicilia celeberrima, atque notissima: qui cùm araret in AEtnensi, cum is ager Apronio cum ceteris agris esset traditus: equestri vetere illa & auctoritate, & gratia fretus, affirmauit, se decumanis plus quàm deberet, non daturum. refertur eius sermo ad Apronium. Enimuerò iste ridere, ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de ceteris rebus audisse. mittit ad hominem Venerios (hoc quoque attendite, apparitores à prætore assignatos habuisse decumanum: si hoc mediocre argumentum videri potest, istum decumanorum nomine ad suos quæstus esse abusũ) adducitur à Veneriis, atque adeò attrahitur Lollius commodè, cùm Apronius è palæstra redisset, & in triclinio, quod in foro AEtnæ strauerat, decubuisset. || Statuitur Lollius in illo tempestiuo gladiatorum conuiuio. Non mehercule hæc, quæ loquor, crederem, iudices, tametsi vulgò audirem, nisi mecum ipse senex, cùm mihi, atque huic voluntati accusationis meæ lacrymans gratias ageret, summa cum auctoritate esset locutus. Statuitur, vt dico, eques Ro. propè annos xc. natus, in Apronij conuiuio, cùm interea Apronius caput, atque os suum vnguento perfricaret. Quid est, Lolli? inquit, tu, nisi malo coa-

lo coactus, rectè facere neſcis? Homo, quid ageret: taceret, reſponderet: quid faceret denique illa auctoritate, & ætate præditus neſciebat. Apronius interea cenam, ac pocula poſcebat. ſerui autem eius, qui & moribus iiſdem eſſent, quibus dominus, & eodem genere ac loco nati, præter oculos Lollij hæc omnia ferebant. Ridere conuiuæ: cachinnari ipſe Apronius: niſi fortè exiſtimatis, eum in vino, ac luxu non riſiſſe, qui nunc in periculo, atque exitio ſuo riſum tenere non poſſit. Ne multa, iudices: his contumeliis ſcitote Q. Lollium coactum, ad Apronii leges, conditioneſque veniſſe. ‖ Lollius, ætate & morbo impeditus, ad teſtimonium dicendum venire non potuit. Quid opus eſt Lollio? nemo hoc neſcit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te interrogatus, nunc ſe primum hoc dicet audire. M. Lollius, filius eius, adoleſcens lectiſſimus præſtò eſt: huius verba auditis. nam Q. Lollius, eius filius, qui Calidium accuſauit, adoleſcens & bonus, & fortis, & in primis diſertus, cùm his iniuriis, contumeliiſque commotus in Siciliam eſſet profectus, in itinere occiſus eſt. cuius mortis cauſam fugitiui ſuſtinent: re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eò ſit occiſus, quòd habere clauſa non potuerit ſua conſilia de Verre. Iſte porrò nō dubitabat, quin is, qui antea alium ſtudio adductus accuſaſſet, ſibi aduenienti præſtò eſſet futurus, cùm eſſet parentis iniuriis, & domeſtico dolore commotus. ‖ Iámne intelligetis, iudices, quæ peſtis, quæ immanitas in veſtra antiquiſſima, fideliſſima, proximaq; provinciaque prouincia verſata ſit? Iam videtis, quam ob cauſam Sicilia tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiaſq; perpeſſa, non potuerit nouum, ac ſingulare, atque incredibile genus iniuriarum, contumeliarumque perferre? iam omneis intelligunt, cur vniuerſa prouincia defenſorem ſuæ ſalutis eū quæſiuit, cuius iſte fidei, diligentiæ, perſeuerantiæ, nulla ratione eripi poſſit. tot iudiciis interfuiſtis: tot homines nocenteis, & improbos, accuſatos & veſtra, & ſuperiorum memoria ſcitis eſſe, ecquem vidiſtis, ecquem audiſtis, in tãtis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impudentia eſſe verſatum? ‖ Apronius ſtipatores Venerios ſecum habebat: ducebat eos circum ciuitates: publicè ſibi conuiuia parari, ſterni triclinia etiam in foro iubebat: eò vocari homines honeſtiſſimos, non ſolum Siculos, ſed etiam equites Romanos: vt, quocum inire conuiuium nemo vnquam, niſi turpis, impurúſque voluiſſet, ad eius conuiuium ſpectatiſſimi, atque honeſtiſſimi viri tenerentur. Hæc tu omnium mortalium, profligatiſſime, ac perditiſſime, cùm ſcires, cum audires quotidie, cùm videres: ſi ſine tuo maximo quæſtu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere, atque concederes? & tantum apud te quæſtus Apronii, tantum eius ſermo iniquitatiſſimus, & blanditiæ flagitioſæ valuerunt, vt numquam animum tuum, curà tuarum fortunarum, cogitatióque tangeret? ‖ Cernitis, iudices, quod, & quantum incendium decumanorum impetu, non ſolum per agros, ſed etiam per reliquas fortunas aratorum: non ſolùm per bona, ſed etiam per iura libertatis, & ciuitatis, iſto prætore, peruaſerit. videtis pendêre alios ex arbore: pulſari autem alios & verberari: porrò alios in publico cuſtodiri: deſtituti alios in conuiuio, condemnari alios à medico, & præcone prætoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid eſt hoc? populi R. imperium? populi R. leges? iudicia? ſocii fideles? prouincia ſuburbana? nónne omnia potiùs eiuſmodi ſunt, quæ, ſi Athenio viciſſet, ex fugitiuorum, in Sicilia non feciſſet? non, inquam, iudices, eſſet vllam partem iſtius nequitiæ fugitiuorum inſolentia conſecuta. Priuatim hoc modo. quid? publicè ciuitates quemadmodum tractatæ ſunt? audiſtis permulta iudicia, & teſtimonia ciuitatum, & reliquarum audietis. ‖ Ac primùm de Agyrinenſi populo, fideli, & illuſtri, breuiter cognoſcite. Agyrinenſis eſt in primis honeſta ciuitas Siciliæ, hominum ante hunc prætorum locupletium, ſummorúmque aratorum. eius agri decumas cùm emiſſet idem Apronius, Agyrium venit. Qui cùm eò cum apparitoribus, id eſt, cum minis, ac vi veniſſet, poſcere pecuniam grandem cœpit, vt, accepto lucro, diſcederet. nolle ſe negotii quidquam habere dicebat, ſed, accepta pecunia, quàm primùm aliam ciuitatem occurrere. Sunt homines Siculi non contemnendi, ſi per noſtros magiſtratus liceat: ſed homines & ſatis fortes, & ſatis planè frugi, ac ſobrii: & in primis hæc ciuitas, de qua loquor, iudices. ‖ Itaque homini in primis improbiſſimo reſpondent Agyrinenſes, ſeſe decumas ei, quemadmodum deberent, daturos: lucrum, cùm ille magno præſertim emiſſet, non adituros. Apronius certiorem facit iſtum, cuia res erat, quid rei eſſet. Statim, tanquam coniuratio aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus prætoris pulſatus eſſet, ita Agyrio magiſtratus, & quinque primi, acciti iſtius, euocantur. Veniunt Syracuſas, præſtò eſt Apronius: ait, eos ipſos, qui veniſſent, contra edictum prætoris feciſſe. Quærebant, quid? reſpondebat, ſe ad recuperatores eſſe dicturum. Iſte, æquiſſimus homo, formidinem illam ſuam miſeriis Agyrinenſibus iniiciebat: recuperatores ſe de cohorte ſua daturum minabatur. Agyrinenſes, viri fortiſſimi, iudiciū ſe paſſuros eſſe dicebant. ‖ Ingerebat iſte Artemidorum medicum Cornelium, pictorem Tlepolemum, & eiuſmodi recuperatores: quorum ciuis Romanus nemo erat: ſed Græci ſacrilegi, iampridem improbi, repentè Cornelii. videbant Agyrinenſes, quidquid ad eos recuperatores Apronius attuliſſet, illum perfacilè probaturum. condemnari cum iſtius inuidia, infamiáque malebant, quàm ad eius conditiones, pactionéſque accedere. Quærebant, quæ in verba recuperatores daret. Reſpondebat, ſi pareret aduerſus edictum feciſſe: Quare quæ ſe in iudicio dicturum aiebat. Iniquiſſimis verbis, improbiſſimis recuperatoribus, conflictari malebant, quàm quidquam cum iſto ſua voluntate decidere. Summittebat iſte Timarchidem, qui moneret eos, ſi ſaperent, vt tranſigerent. Pernegabant. Quid ergo? In ſingulos LLS. quinquagenis millibus damnari mauultis? Malle dicebant. Tum iſte clarè, omnibus audien-

tibus, Qui damnatus erit, inquit, virgis ad necem cædetur. Hic illi flentes rogare, atque orare cœperunt, vt sibi suas segetes, fructusque omneis, arationesque vacuas Apronio tradere liceret, vt ipse sine ignominia, molestiaque discederent. 70 || hac lege iudices decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius, si volet, magno Verrem vendidisse. Hæc conditio fuit isto prætore aratorum, vt secum præclarè agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret, multas enim cruceis propositas effugere cupiebant. quantum Apronius edidisset deberi, tantum ex edicto dandū erat. Etiámne si plus edidisset, quàm quantum natum esset? Etiam. Quomodo? Magistratus ex ipsius edicto exigere debebant. At arator repetere poterat. Verùm Artemidoro recuperatore. Quid si minus arator dedisset, quàm poposcisset Apronius? Iudicium in aratorem in quadruplum. Ex quo iudicum numero? Ex cohorte prætoris præclara honestissimorum. Quid amplius? minus te iugerum professum esse dico: recuperatores reiice, quòd aduersum edictum feceris. Ex quo numero? ex eadem cohorte. Quid erit extremum? Si dānatus eris (nā dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quæ poterat esse?) virgis te ad necem cædi necesse erit. His legibus, his conditionibus, erit quisquam tam stultus, qui decumas venisse arbitretur? qui aratori nouem parteis reliquas factas esse existimet? qui non intelligat, istum, sibi quæstui, prædæque habuisse bona, possessiones, fortunas aratorum? Virgarum metu Agyrinenses, quod imperatum esset, facturos se esse dixerunt. 71 || Accipite nunc, quid imperarit: & dissimulate vos, si potestis, vos intelligere, ipsum prætorem, quod tota Sicilia perspexerit, redemptorem decumarum, atque adeò arationum dominum, ac regē fuisse. Imperat Agyrinensibus, vt decumas ipsi publicè accipiant: Apronio lucrum dent. || Si magno emerant, quoniam tu es, qui diligentissimè pretium exquisisti: qui, vt ais, magno vendidisti, quare putabas emptori lucrum addi oportere? Esto: putabas. quamobrem imperabas, vt adderent? Quid est aliud capere, & conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non est, vi, atque imperio cogere inuitos lucrum dare alteri, hoc est, pecuniam dare? 72 ||Age, quid tum? si Apronio, deliciis prætoris, lucelli aliquid iussi sunt dare, putate Apronio datum, si Apronianum lucellum, ac non prætoria præda vobis videbitur. Imperas, vt decumas accipiant: Apronio dent lucrum, tritici medimna XXXIII. Quid est hoc? vna ciuitas ex vno agro plebis Romanæ propè mēstrua cibaria prætoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidisti, cùm tantum lucri decumano sit datum? profectò, si pretium exquisisses diligenter, tum, cùm vendebas, X. medimna potius addidissent, quàm L L S. D C. postea. Magna præda videtur: audite reliqua, & diligenter attendite, quo minus miremini, Siculos, re necessaria coactos, auxilium a patronis, à consulibus, 73 ab senatu, à legibus, à iudiciis petiuisse. || Vt probaret Apronius hoc triticum quod ei dabatur imperat Agyrinensibus Verres, vti in medimna singula dentur Apronio. L L S. I I I.

Quid est hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine imperato, & expresso, nummi præterea exigentur, vt probentur frumentum? an poterat non modò Apronius, sed quiuis, exercitui si metiundum esset, improbare Siculum frumentum, quod ipsi ex area, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur & cogitur. non est satis. nummi præterea imperantur. dantur, parum est. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur. iubes L L S. x x x. lucri dari. Ita ab vna ciuitate, vi, minis, imperio, iniuriaque prætoris, eripiuntur tritici medimna XXXIII. & præterea L L S. L X. an hæc obscura sunt? aut, si omnes homines velint, obscura esse possunt? quæ tu palàm egisti? in conuentu imperasti? omnibus inspectantibus coegisti? qua de re Agyrinenses magistratibus, & quinque primi, quos tui quæstus causa euocasti, acta & imperia tua domum ad senatum suum renuntiauerunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, literis publicis mandata est: quorum legati, homines nobilissimi, Romæ sunt, qui hoc idem pro testimonio dixerunt? || Cognoscite Agyrinensium publicas literas: deinde testimonium publicum ciuitatis. Recita literas publicas. LITERAE PVBLICAE. Recita testimonium publicum. TESTIMONIVM PVBLICVM. Animaduertistis in hoc testimonio, iudices, Apollodorum, cui Pyragri nomen est, principem suæ ciuitatis, lacrymantem testari, ac dicere, numquam post populi Romani nomen ab Siculis auditum, & cognitum, Agyrinenseis contra quemquam infimum ciuem R. dixisse, aut fecisse quippiam: qui nunc contra prætorem populi R. magnis iniuriis, & magno dolore publicè testimonium dicere cogerentur. Vni mehercule, huic ciuitati, Verres, obsistere tua defensione non potes: tanta auctoritas est in eorum hominum fidelitate, tantus dolor iniuriæ, tanta religio in testimonio. Verum non vna te tantùm, sed vniuersæ similibus afflictæ incommodis legationibus ac testimoniis publicis persequentur. || Etenim 75 deinceps videamus, Herbitensis ciuitas, honesta, & antea copiosa, quemadmodum spoliata ab isto, ac vexata sit. At quorum hominum? summorum aratorum, remotissimorum à foro, iudiciis, & controuersiis: quibus parcere, & consulere, homo impurissime, & quod genus hominum studiosissimè conseruare debuisti. Primo anno venierunt eius agri decumæ tritici medimna X V I I I. Atinius, item istius minister in decumis, cùm emisset, & præfecti nomine cùm venisset Herbitam cum Veneriis, locúsque ei publicè, quod diuerteretur, datus esset: coguntur Herbitenses ei lucri dare tritici modium XXXVIII. millia, cùm decumæ venissent tritici modium XVIII. Atque hoc tantum triticum lucri cogun tur dare publicè, cùm iam priuatim aratores ex agris spoliati, atque exagitati decumanorum iniuriis profugissent. 76 || Anno secundo cùm emisset Apronius decumas tritici modium XXV. millibus, & ipse Herbitam cum illa prædonum copia, manuque venisset: populus publicè coactus est ei cōferre lucri tritici modium XXVI. & accessionem L L S. MM. De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit.

sit, merces operæ, pretiúmque impudentiæ. De tritici quidem numero tanto, quis potest dubitare, quin ad istum prædonem frumentarium, sicut Agyrinense frumentum, peruenerit? Anno verò tertio in hoc agro consuetudine vsus est regia. Solere aiunt barbaros reges Persarum, ac Syrorum, plureis vxores habere: his autem vxoribus ciuitates attribuere, hoc modo: Hæc ciuitas mulieri redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crineis. ita populos habent vniuersos nō solùm conscios libidinis suæ, verum etiam administros. 77 || Eandem istius, qui se regem Siculorum esse dicebat, licentiam, libidinémque fuisse cognoscite. AEschrionis Syracusani vxor est Pippa: cuius nomen istius nequitia tota Sicilia peruulgatū est. de qua muliere versus plurimi supra tribunal, & supra prætoris caput scribebantur. Hic AEschrio, Pippæ vir adumbratus in Herbitensibus decumis nouus instituitur publicanus. Herbitenses cùm viderent, si ad AEschrionem pretium recidisset, se ad arbitrium libidinosissimæ mulieris spoliatum iri: liciti sunt vsque eò, quoad se efficere posse arbitrabantur. supra adiecit AEscrio, neque enim metuebat, ne prætore Verre, decumana mulier damno affici posset. Addicitur medimnis C I Ɔ. C I Ɔ. dimidio ferè pluris, quàm superiore anno. Aratores funditus euertebantur: & eò magis, quòd iam superioribus annis exhausti erant, ac pæne perditi. Intellexit iste ita magno venisse, vt amplius ab Herbitensibus exprimi non posset. demit de capite medimna D C. iubet in tabulas pro medimnis C I Ɔ. C I Ɔ. C I Ɔ. VIII. referri. I Ɔ. C I Ɔ. C I Ɔ. C I Ɔ. C I Ɔ I C. & I I I I. 78 || Hordei decumas eiusdem agri Docimus emerat. Hic est Docimus qui ad istum deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Huius Tertiæ plus etiam, quàm Pippæ, plus quàm ceterarum ac propè dicam, tantum apud istum in Siciliensi prætura auctoritas valuit, quantum in vrbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli, non molesti, mulierocularum deterrimarum improbissimi cognitores. incipiunt postulare, poscere, minari. non poterant tamen, cùm cuperent Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimescebant. Cùm omni ratione tamen illi calumniarentur: promittunt Herbitenses vadimonium Syracusas. Eò posteaquam ventum est, coguntur AEschrioni, id est, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demtum. tritici modios C I Ɔ. C I Ɔ. C I Ɔ. I Ɔ C. Mulierculæ publicanæ noluit ex decumis nimium lucri dare, ne fortè ab nocturno suo quæstu animum ad vectigalia 79 redimenda transferret. || Transactum putabant Herbitenses, cùm iste, Quid de hordeo, inquit, & Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? At hoc agebat in cubiculo, iudices, atque in lectulo suo. Negabant illi sibi quidquam esse mandatum. Non audio: numerate L I. S. X V. Quid facerent miseri? aut quid recusarent? præsertim cùm in lectulo, decumanæ mulieris vestigia viderent recentia, quibus, illum inflammari ad perseuerandum intelligebant: ita ciuitas vna sociorum, atque amicorum, duabus deterrimis mulierculis, Verre prætore, vectigalis fuit. Atque ego nunc, cum frumenti numerum, & eas publicè pecunias decumanis ab Herbitensibus datas esse dico: quo illi frumento, & quibus pecuniis tamen à decumanorum iniuriis ciueis suos non redemerunt, perditis enim, & direptis aratorū bonis, hæc decumanis merces dabatur, vt aliquando ex eorum agris, atque ex vrbibus abirent. 80 || Itaque cùm Philinus Herbitensis, homo disertus, & prudens, & domi nobilis, de calamitate aratorum, & de fuga, & de reliquorum paucitate publicè diceret. animaduertistis, iudices, gemitum populi Rom. cuius frequentia huic causæ numquam defuit. qua de paucitate aratorum alio dico dicam. nunc illud, quod pæne præterii, non omnino relinquendum videtur. Nam, per deos immortaleis, quod de capite ipso demsit, quo tandem modo vobis nō modò ferendum, verùm etiam audiendum videtur? 81 || Vnus adhuc fuit post Romam conditam (dii immortales faxint, ne sit alter) cui resp. totam se tradidit, temporibus coacta, & malis domesticis, L. Sylla. Hic tantum potuit, vt nemo, illo inuito, nec bona, nec patriam, nec vitam retinere posset: tantū animi habuit ad audaciam, vt dicere in concione non dubitaret, bona ciuium Romanorum cùm vēderet, se prædam suam vendere. Eius omneis res gestas non solum obtinemus, verùm etiā propter malorum, incommodorum, & calamitatum metum, publica auctoritate defendimus. Vnum hoc illius senatus consulto reprehensum, decretúmq; est, vt, quibus ille de capite demsisset, hi pecunias in ærarium referrent. Statuit senatus, hoc ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, à populo factarum, quæsitarúmque rerum summas imminuere. 82 || Illum viris fortissimis iudicarunt patres conscripti remittere de summa non potuisse: te mulieri deterrimæ rectè remisisse senatores iudicabunt? ille, de quo lege populus Rom. iusserat, vt ipsius voluntas populo Rom. esset pro lege, tamen in hoc vno genere, veterum religione legum, reprehenditur. tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege esse voluisti? In illo reprehenditur, quòd ex ea pecunia remiserit, quam ipse quæsierat: tibi conceditur, qui de capite vectigalium populi R. remisisti? 83 || Atque in hoc genere audaciæ multò etiam impudentiùs in decumis Segestensiū versatus est: quas cùm addixisset eidē illi Docimo, hoc est tritici modiûm quinque millia, & accessionē adscripsisset L I S. M D. coegit Segestenses à Docimo tantidem publicè accipere. id quod ex Segestiensum publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. TESTIMONIVM PVBLICVM. Audistis quanti decumas acceperit à Docimo ciuitas, tritici modiûm quinque millia, & accessionem. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit. LEX DECVMIS VENDVNDIS C. VERRE PR. Hoc nomine vidistis tritici modiûm C I Ɔ. C I Ɔ. C I Ɔ. de capite esse demta, quæ cùm de populi R. victu, de vectigalium neruis, de sanguine detraxisset ærarii, Tertiæ mimæ condonauit. Vtrū impudentiùs à sociis abstulit? an turpiùs meretrici dedit? an improbiùs populo R. ademit? an audaciùs tabulas publicas commutauit? Ex horū seueritate te vlla vis, aut vlla largitio eripiet? sed si eripuerit, non intel-

ligit, hæc, quæ iamdudum loquor ad aliã quæ-
stionem, atque ad peculatus iudicium perti-
84 nere? || Itaque hoc mihi reseruabo genus in-
tegrum totum: ad illam, quam institui, cau-
sam frumenti, ac decumarum reuertar. Qui
cùm agros maximos, ac feracissimos, per se-
ipsum, hoc est, per Apronium, Verrem alterũ,
depopularetur: ad minores ciuitates habebat
alios, quos, tanquam canes, immitteret, ne-
quam homines, & improbos: quibus aut fru-
mentum, aut pecuniam publicè cogebat dari.
A. Valẽtinus est in Sicilia, interpres: quo iste
interprete non ad linguam Græcam, sed ad
furta, & flagitia vti solebat. Fit interpres hic,
homo leuis, atque egens, repentè decumanus.
emit agri Liparensis, miseri, atque ieiuni, de-
cumas medimnis I Ɔ C. Liparenses vocantur.
ipsi accipere decumas, & numerare Valentio
coguntur lucri L L S. x x x. millia. Per deos
immortaleis, vtrum tibi sumes ad defensionẽ?
tantóne minoris tibi decumas vendidisse, vt
ad medimna I Ɔ C. L L S. x x x. millia lucri,
statim sua voluntate ciuitas adderet, hoc est
tritici medimna I I. millia? an, cùm magno
decumas vendidisses, te expressisse ab inuitis
85 Liparensibus hanc pecuniam? || Sed quid ego
ex te quæro, quid defensurus sis potius, quam
cognoscam ex ipsa ciuitate, quid gestum sit?
Recita testimonium publicum Liparensium,
deinde quemadmodum Valentio nummi sint
dati. TESTIMONIVM PVBLI-
CVM, QVOMODO SOLVTVM
SIT EX LITERIS PVBLICIS.
Etiámne hæc tam parua ciuitas, tam procul à
manibus tuis, atque à conspectu remota, se-
iuncta à Sicilia, in insula inculta, tenuiq; po-
sita, cumulata aliis tuis maioribus iniuriis, in
hoc quoque frumentario genere, prædæ tibi,
& quæstui fuit? quam tu totam insulã cuidam
tuorum sodalium, sicut aliquod munusculum,
condonaras: ab hac etiã hæc frumẽtaria lucra,
tanquam à mediterraneis, exigebantur? Itaque
qui tot annis agellos suos ante te prætorem
redimere à priuatis solebã‹, iidem seipsos à te
86 te pretio imposito redemerunt. || Quid ergo? à
Tissensibus, perparua, & tenui ciuitate, sed a-
toribus, laboriosissimis, frugalissimísque ho-
minibus, nónne plus, lucri nomine, eripitur,
quam quantũ frumenti omnino exararant? ad
quos tu decumanum Diognetũ Venerium mi-
sisti, nouum genus publicani. cur hoc auctore
non Romæ quoq; serui publici ad publica ve-
ctigalia accedant? Anno secũdo Tissenses LLS.
xxI. lucri dare coguntur inuiti. tertio anno
LLS. CIƆ CIƆ. modiũ tritici, lucri Diogneto
Venerio dare coacti sunt. Hic Diognetus, qui
ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vi-
carium nullum habet, nihil omnino peculii.
Vos etiã nunc dubitate, si potestis, vtrùm tan-
tũ numerum tritici Venerius apparitor istius
87 sibi acceperit, an huic exegerit. || atque hæc
ex publico Tissensium testimonio cognoscite.
TESTIMONIVM PVBLICVM
TISSENSIVM. Obscurè, iudices, præ-
tor ipse decumanus est, cùm eius apparitores
frumentum à ciuitatibus exigant, pecunias
imperent, aliquanto plus ipsi lucri auferant,
quàm quantum populo Romano decumarum
nomine daturi sunt? Hæc æquitas in tuo im-
perio fuit, hæc prætoris dignitas, vt seruos
Venerios Siculorum dominos esse velles. hic
delectus, hoc discrimen, te prætore, fuit, vt a-
88 ratores in seruorum numero essent, serui in
publicanorum. || Quid? Amestratini miseri,
impositis ita magnis decumis, vt ipsis reliqui
nihil fieret, nónne tamen numerare pecunias
coacti sunt? Addicitur decumæ M. Cælio, cùm
adessent legati Amestratini. statim cogitur
Heraclius legatus numerare LLS. xxII. Quid
hoc est? quæ est ista præda? quæ vis? quæ dire-
ptio sociorum? Si erat Heraclio ab senatu
mandatum, vt emeret: emisset. si non erat: qui
89 poterat sua sponte pecuniam numerare? Cælio
renuntiat se dedisse. || Cognoscite renuntia-
tionem ex literis. Recita ex literis publicis.
LITERAE PVBLICAE. Quo S. C. erat
hoc legatum permissum nullo. cur fecit? coa-
ctus est. quis hoc dicit? tota ciuitas. Recita te-
stimonium publicum. TESTIMONIVM
PVBLICVM. Ab hac eadem ciuitate an-
no secundo, simili ratione extortam esse pe-
cuniam, & Sext. Vennonio datam, ex eodem
testimonio cognouistis. At Amestratinos ho-
mines tenueis, cùm eorum decumas medimnis
DCCC. vendidisses Banobali Venerio (co-
gnoscite nomina publicanorũ) cogis eos plus
lucri addere, quàm quanti venierant, cùm ma-
gno venissent, dant Banobali med. DCCC.
LLS. MD. Profectò numquam iste tam amens
fuisset, vt ex agro populi Romani plus frume-
ti seruo Venerio, quam populo Romano tri-
90 bui pateretur, nisi omnis ea præda, serui no-
mine ad istum ipsum perueniret. || Petrinis ta-
cùm eorum decumæ magno addictæ essent, ta-
men inuitissimi P. Næuio Turpioni, impro-
bissimo homini, qui iniuriarũ Sacerdote præ-
tore, dãnatus est, LLS. vII dare coacti sunt. Ita-
ne dissolutè decumas vendidisti, vt, cùm me-
dimnum xv. millibus venissent, hoc est LLS.
xxxxv. vt lucri decumano LLS. MMM. darent-
tur? Ac permagno decumas eius agri vendidi.
91 Videlicet gloriatur non Turpioni lucrũ da-
tum, sed Petrinis pecuniam ereptam. || Quid? ipsi
Halicienses, quorũ incolæ decumas dant, ipsi
agros immuneis habent: nónne huic eidem
Turpioni, cũ decumæ C. med. venissent, LLS.
xv. CIƆ. dare coacti sunt? Si id, quod maximè
vis, posses probare, hæc ad decumanos lucra
venisse, nihil te attigisse: tamen hæ pecuniæ,
per vim, atque iniuriam tuam captæ, & conci-
liatæ, tibi fraudi, & damnationi esse deberent.
cùm verò hoc nemini persuadere possis, te tã
amentẽ fuisse, vt Apronium, ac Turpionẽ, ser-
uos homines, tuo, liberorúmque tuorum peri-
culo diuites fieri velles: dubitaturum quem-
quam existimas, quin illis emissariis hæc tibi
92 omnis pecunia quæsita sit? || Segestam item ad
immunem ciuitatem Venerius Symmachus de-
cumanus immittitur. is ab isto literas affert,
vt sibi contra omnia S. C. contra iura omnia,
contraque legem Rupiliam, extra forum va-
dimonium promittant aratores. Audite lite-
ras, quas ad Segestanos miserit. LITERAE
C. VERRIS. Hic Venerius quemadmodum
aratores eluserit, ex vna pactione hominis
93 honesti, gratiosique cognoscite, in eodẽ enim
genere sunt cetera. || Diocles est Panormitanus
Phimes cognomine, homo illustris, ac nobi-
lis arator. Is agrum in Segestano (nam com-
mercium in eo agro nemini) conductum ha-
bebat

debat LLS. sex millib. pro decuma cùm pulsatus à Venerio esset, dedit LLS. XVI. millia, & DCLIIII. id ex tabulis ipsius cognoscite. NOMEN DIOCLIS PANORMITANI. Huic eidem Symmacho, Anneius Brocchus senator, homo eo splendore, ea virtute, qua omneis existimatis, nummos præter frumentũ coactus est dare. Venerióne seruo, te prætore, talis vir, senator populi Romani, quæstui fuit? Hunc ordinem si dignitate antecellere non existimabas, ne hoc quidem sciebas, iudicare? || Antea cùm equester ordo iudicaret, improbi, & rapaces magistratus in prouinciis inseruiebant publicanis: ornabant eos, quicumq; in operis erant: quemcumque equitem Romanum in prouincia viderant, beneficiis, ac liberalitate prosequebantur: neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, cùm aliquid contra vtilitatem eius ordinis, voluntatémque fecissent. Retinebatur hoc tum nescio quomodo quasi communi consilio ab illis diligenter, vt, qui vnum equitem Rom. contumelia dignum putasset, ab vniuerso ordine malo dignus iudicaretur. || Tu sic ordinem senatorium despexisti: sic ad iniurias libidinésque tuas omnia coæquasti: sic habuisti statutum: cum animo, ac deliberatum, omneis, qui habitarent in Sicilia, aut qui Siciliam te prætore attigissent, iudices reiicere, vt illud non cogitares, tamen ad eiusdem ordinis homines te iudices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret, tamen esset illa cogitatio, in alterius iniuria sese despectos, dignitatémque ordinis contemtam, & abiectam: quod mehercule, iudices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quendam aculeum contumelia, quem pati prudentes, ac viri boni difficillimè possunt. || Spoliasti Siculos. solent enim inulti esse in iniuriis suis graues. vexasti negotiatores. inuiti enim Romam, raróque decedunt. Equites Rom. ad Apronii iniurias dedisti. quid enim iam nocere possunt, quibus non licet iudicare? Quid, cùm senatores summis iniuriis afficis? quid aliud dicis, nisi hoc? cedo mihi etiam istum senatorem: vt hoc amplissimum nomen senatorium non modò ad inuidiam imperitorum, sed etiam ad contumeliam improborum natum esse videatur. || Neque hoc in vno fecit Anneio, sed in omnibus senatoribus: vt ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiã valeret. In C. Cassio, viro clarissimo & fortissimo, cùm is eo ipso tempore, primo istius anno COS. esset, tanta improbitate vsus est, vt, cùm eius vxor, fœmina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre iusserit. Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis: quoniam, iudicem ne haberes, prouidisti. || Vos autem, iudices, putare debetis, esse quiddam nobis inter nos commune, atque coniunctum. multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non solùm legum, ac iudiciorum, sed etiam rumorum, ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus, atque editus in altum, vt ab omnibus ventis inuidiæ circumflari posse videatur. In hac tã misera, & indigna conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, iudices, vt magistratibus nostris in obtinendo iure nostro ne contemtissimi, ac despectissimi esse videamur? || Thermitani miserunt, qui decumas emerent agri sui. Magni sua putabant interesse, publicè potius quamuis magno emi, quàm in aliquem istius emissarium incidere. Appositus erat Venuleius quidam, qui emeret. Is liceri non destitit. Illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremò liceri destiterunt. addicitur Venuleio tritici mod. VII. C. Legatus Posidorus renuntiat. Cùm omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venuleio datur, ne accedat, tritici mod. VI. præterea LLS. CIƆCIƆ. millia. ex quo facilè apparet, quæ merces decumani, quæ prætoris præda esse videatur. Cedo Thermitanorum mihi literas, & testimonium. TABVLAE THERMITANORVM ET TESTIMONIVM. || Imacharenseis iam omni frumento ablato, iam omnibus iniuriis tuis exinanitos, tributum ferre, miseros ac perditos, coegisti: vt Apronio darent LLS. XX. milia. recita decretum de tributis, & publicum testimonium. S. C. DE TRIBVTO CONFERENDO, TESTIMONIVM IMACHARENSIVM. Ennenseis, cùm decumæ venissent agri Ennensis medimnum CIƆ. CIƆ. CIƆ. cc. Apronio coacti sunt dare tritici modium LXX. MMM. & LLS III. millia. Quæso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. nam per omneis ciuitates, quæ decumas debent, percurrit oratio mea: & in hoc genere nunc, iudices, versor, in quo non singillatim aratores euersis bonis omnibus sunt, sed quæ publicè decumanis lucra data sunt, vt aliquando ex eorum agris atque vrbibus, expleti, atque saturati cum hoc cumulo quæstus decederent. || Calatinis quamobrem imperasti anno tertio, vt decumas agri sui, quas Calatæ dare consueuerant, Amestrati M. Cæsio decumano darent, quod neque ante te prætore illi fecerant, neque tu ipse hoc ita statueras antea per biennium? Theomnastus Syracusanis in agrũ Mutycensem cur abs te immissus est? qui aratores ita vexauit, vt illi in alteras decumas, id quod in aliis quoque ciuitatibus ostendam, triticum emere necessariò, propter inopiam cogerentur. || Iam verò ex Hyblensium pactionibus intelligetis, quæ pactæ sint cum decumano Cn. Sergio. sexcies tantum, quam quantum satum sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita sationes, & pactiones ex literis publicis. Recita. PACTIONES HYBLENSIVM CVM VENERIO SERVO EX LITTERIS PVBLICIS. Cognoscite item professiones sationum, & pactiones Menenorum cum Venerio seruo. Recita ex literis publicis. PROFESSIONES SATIONVM, ET PACTIONES MENENORVM CVM VENERIO SERVO EX LITERIS PVBLICIS. Patiemini, iudices, à sociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis seruiunt, qui ita plebẽ Romanam ab sese ali volunt: vt sibi ac liberis suis tantum supersit, quo ipsi ali possint: ab his, per summã iniuriã, per acerbissimas con-

tumelias, plus aliquanto oblatum esse, quàm natum sit?|| Sentio, iudices, moderandum mihi esse iam orationi meæ, fugiendámque vestram satietatem. non versabor in vno genere diutiùs, & ita cetera de oratione tollam mea vt tamen in causa relinquam. Audietis Agrigentinorum, fortissimorum virorum, diligentissimorúmque & locupletissimorũ aratorum querimonias: cognoscetis, iudices, Entellinorum summi laboris, summæque industriæ, dolorem, & iniurias: Heracliensium, Inciliensium, AEtnensium, Solentinorum incommoda proferentur: Catinensium, locupletissimorum hominum, amicissimorúmque agros vexatos ab Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissimam ciuitatem, Cephaleditanam, Halentinam, Apolloniensem, Egynam, Capitinam, perditas esse hac iniquitate decumanorum intelligetis: Murgentinis, Assorinis, Elorinis, Ennensibus, Letinis, nihil omnino relictum: Ciratarinos, Acherinos, paruarum ciuitatum homines, omnino abiectos esse, ac perditos: omneis denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma, C. Verri omni reliquo vectigaleis fuisse: & plerisque aratoribus nihil omnino superfuisse: quibus si cui quid aut remissum, aut relictum sit, id fuisse tantum, quantum ex eo, quo istius auaritia contenta fuit, redundarit. || Duarum mihi ciuitatum reliquos feci agros, iudices, fere optimos, ac nobilissimos, AEtnensium ac Leontinorũ: Horum agrorũ ego missos faciam quæstus triennij: vnũ annum eligam, quo faciliùs id, quod institui explicare possim. Sumam annum tertium, quòd & recentissimus est, & ab isto ita administratus, vt cùm se certè decessurum videret, non laboraret, si aratorem nullum in Sicilia omnino esset relicturus, Agri AEtnensis, &, Leontini decumas agemus. Attendite, iudices, diligenter. agri sunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius. || De AEtnensibus perpauca dicam. dixerunt enim ipsi priore actione publicè: memoria tenetis, Artemidorum AEtnensem, legationis eius principem, publicè dicere: Apronium venisse AEtnam cum Veneriis: vocasse ad se magistratum: imperasse, vt in foro sibi medio lecti sternerentur: quotidie solitum esse non modò in publico, sed etiam de publico conuiuari: cùm in eis conuiuiis symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, retinere solitum esse aratores, atque ab iis non modò per iniuriam, sed etiam per contumeliam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperasset. || Audistis hæc, iudices, quæ nunc ego omnia prætereo, ac relinquo, Nihil de luxuria Apronij loquor, nihil de insolentia, nihil de singulari nequitia, ac turpitudine: tantum de quæstu, ac lucro dicam vnius agri, & vnius anni, quo faciliùs vos coniecturam de triennio, & de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi AEtnensium breuis est oratio. ipsi enim venerunt: ipsi publicas literas deportarunt. docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris prætoris, Apronius. id, quæso, ex ipsorum testimonio cognoscite. Recita testimonium AEtnensium. TESTIMONIUM AETNENSIUM. Quid ais? dic, dic, quæso clariùs, vt populo Ro. de suis vectigalibus, de suis aratoribus, de suis sociis, atque amicis audiat. L. MEDIMNA. Per deos immortaleis, vnus ager vno anno C C C. millia mod. tritici: & præterea LLS. L. Millia lucri dat Apronio? tátône minoris decumæ venierunt, quàm fuerunt: an cùm satis magno venissent, hic tantus tamen frumenti, pecuniæque numerus ab aratoribus per vim ablatus est? vtrum enim horum dixeris, in eo culpa & crimen hærebit. || Nam illud quidem non dices, quod vtinam dicas, ad Apronium non peruenisse tantum. ita te non modò publicis tenebo, sed etiam priuatis aratorum pactionibus ac literis: vt intelligas, non te diligentiorem in faciendis furtis fuisse, quàm me in deprehendendis. Hoc tu feres? hoc quisquam defendet? hoc hi, si aliter de te statuere voluerint, sustinebunt? Vno aduentu, ex vno agro, Quid? Apronium, præter eam, quam dixi, pecuniam numeratam, C C C. millia mod. tritici lucri nomine sustulisse? || Quid? hoc Aetnenses soli dicunt? immò etiam Centuripini, qui agri Aetnensis multo maximam partem possident? quorum legatis, hominibus nobilissimis, Androni, & Arthemoni, senatus ea mandata dedit, quæ publicè ad ciuitatem ipsorum pertinebant de iis iniuriis, quas ciues Centuripini non in suis, sed in aliorum finibus acceperunt, senatus & populus Centuripinus legatores noluit mittere: ipsi aratores Centuripini, qui numerus est in Sicilia maximus, honestissimorum, & locupletissimorum, treis legatos ciueis suos, delegerunt: vt eorum testimonio non vnius agri, sed propè totius Siciliæ calamitates cognosceretis arant enim tota Sicilia ferè Centuripini. & hoc in te grauiores, certioréſque testes sunt, quod ceteræ ciuitates suis solùm incommodis commouentur: Centuripini, quòd in omnium ferè finibus habent possessiones, etiam ceterarum ciuitatum damna, ac detrimenta senserunt. || Verùm, vt dixi, ratio certa est AEtnensium, & publicis, & priuatis literis consignata. mea diligentia pensum magis in Leontino agro est exigendum, propter hanc causam, quòd ipsi Leontini publicè non sanè me multum adiuuerunt. neque enim eos, isto prætore, hæ decumanatorum iniuriæ læserunt: potius etiam adiuuerunt. Mirum fortasse hoc vobis, aut incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis, Leontinos qui principes rei frumentariæ fuerunt expertis incommodorum, atque iniuriarum fuisse. hoc causæ est, iudices, quòd in agro Leontino, præter vnam Mnasistrati familiam, glæbam Leontinorum possidet nemo. Itaque Mnasistrati, hominis honestissimi, atque optimi viri testimonium, iudices, audietis ceteros Leontinos, quibus non modo Apronius in agris, sed ne tempestas quidem vlla nocere potuit, exspectare nolite. etenim non modò incommodi nihil ceperunt: sed etiam in Apronianis illis rapinis, in quæstu sunt, compendióque versati. || Quapropter, quoniam ista me Leontina ciuitas, atque legatio, propter eam, quam dixi, causam defecit: mihimet iucunda oratio, & via reperienda est, qua ad Apronii quæstum, sine adeò, qua ad istius ingentem, immanémque prædam possim peruenire.

peruenire. Agri Leõtini in decumæ anno ter- A
tio venierũt tritici medimnis XXXVI. hoc eſt,
tritici mod. CCXVI. Magno, iudices, magno,
neque enim hoc poſſum negare. itaque ne-
ceſſe eſt aut damnum, aut certè non magnum
lucrum feciſſe decumanum. Hoc enim ſolet
111 vſu venire iis, qui magno redemerũt. ‖ Quid,
ſi oſtendo, in hac vna emtione, lucri fieri
tritici modios C? quid, ſi CC? quid ſi
CCC? Quid ſi CCCC? dubitabitis etiam,
cui iſta tanta præda quæſita ſit? Iniquum
me eſſe quiſpiam dicet, qui ex lucri magni-
tudine coniecturam faciam furti, atque præ-
dæ. Quid, ſi doceo, iudices, eos, qui CCCC.
millia modium lucri faciunt, damnum fa-
cturos fuiſſe, ſi, vt tua iniquitas ſit, vt tui ex
cohorte recuperatores non intercederent?
num quis poterit in tanto lucro, in tantáque
iniquitate dubitare? quin propter impro-
bitatem tam magnos quæſtus feceris: pro-
pter magnitudinem quæſtus improbus eſſe B
112 volueris? ‖ Quomodo igitur hoc aſſequar, iu-
dices, vt ſciam, quantum lucri factum ſit?
non ex Apronij tabulis, quas ego cùm con-
quirerem, non inueni: & cùm in ius ipſum
eduxi, expreſſi, vt conficere tabulas ſe ne-
garet. Si mentiebatur: quamobrem remo-
uebat, ſi hæ tabulæ nihil tibi erant obfu-
turæ? Si omnino nullas confecerat literas:
ne id quidem ſatis ſignificabat, illum non
ſuum negotium geſſiſſe? ea eſt enim ratio
decumarum, vt ſine plurimis literis con
fici non poſſit. ſingula enim nomina ara-
torum, & cum ſingulis pactiones decuma-
rum, literis perſequi & conficere neceſſe
eſt. Iugera profeſſi ſunt aratores omnes im-
perio atque inſtituto: tuo non opinor quem-
quam minus eſſe profeſſum, quàm, quan-
tum araſſet, cùm tot cruces, tot ſupplicia,
tot ex cohorte recuperatores proponeren-
tur. In iugere Leontini agri medimnum C
ferè tritici ſeritur, perpetua, atque æqua-
bili ſatione ager efficit, cum octauo bene
vt agatur: verùm, vt omnes dij adiuuent,
cum decimo quòd ſi quando accidit, tum
fit, vt tantum decumæ ſit, quantum ſeue-
ris: hoc eſt, vt, quot iugera ſunt ſata, to-
113 tidem medimna decumæ debeantur. ‖ Hoc
cùm ita eſſet: primùm illud dico, pluribus
millibus medimnum veniſſe decumas agri
Leontini, quam quot millia iugerûm ſata
erant in agro Leontino. Quòd ſi fieri non
poterat, vt plus quàm decem medimna ex
iugere ararent: medimnum autem ex iugere
decumano dari poterit, cùm ager, id quod
perraro euenit, cum decumo extuliſſet: quæ
erat ratio decumani, ſi quidem decumæ, ac
non bona veniebant aratorum, vt pluribus
aliquanto medimnis decumas emeret, quàm
iugera erant ſata? In Leontino iugerum ſub-
ſcriptio, ac profeſſio, non eſt plus XXX Decu-
mæ XXXVI. medimnis venierunt. Errauit, an D
potius inſaniuit Apronius? immò tum inſaniſ-
ſet, ſi aratoribus, quod deberent, licitum eſ-
ſet; & non, quod Apronius imperaſſet, ne-
114 ceſſe fuiſſet dare. ‖ Si oſtendo, minus tri-
bus medimnis in iugerum neminem dediſſe
decumæ: concedes, opinor, vt cum decu-
mano fructus arationis perceptus ſit, nemi-
nem minus tribus decumis dediſſe. Atque
hoc in beneficij loco petitum eſt ab Apro-
nio, vt iugera ſingula ternis medimnis de-
cidere liceret. Nam cùm à multis quater-
na, etiam quina exigerentur: multis autem
non ſolùm granum vllum, ſed ne paleæ qui-
dem ex omni fructu, atque ex annuo labore
relinqueretur: tum aratores Centuripini,
qui numerus in agro Leontino maximus eſt,
vnum in locum conuenerunt: hominem ſuæ
ciuitatis in primis honeſtum, ac nobilem,
Andronem Centuripinum, legarunt ad Apro-
nium, eundem, quem hoc tempore ad hoc
iudicium, legatum, & teſtem Centuripina ci-
uitas miſit: vt is apud eum cauſam aratorum
ageret, ab eóque peteret, vt ab aratoribus
Centuripinis ne amplius in iugera ſingula,
quàm terna medimna exigeret. ‖ Hoc vix 115
ab Apronio in ſummo beneficio, pro iis, qui
etiam tum incolumes erant, impetratum eſt.
id cùm impetrabatur, hoc videlicet impetra-
batur, vt pro ſingulis decumis, ternas decu-
mas dare liceret. Quòd ſi tua res non agere-
tur, à te potius poſtularent, ne amplius, quàm
ſingulas, quàm ab Apronio, vt ne plus, quàm
ternas decumas darent. Nunc, vt hoc tempo-
re ea, quæ regiè, ſeu potius tyrannicè, ſtatuit
in aratores Apronius, prætermittam: neque
eos appellem, à quibus omne frumentum
eripuit, & quibus nihil non modò de fructu,
ſed ne de bonis quidem ſuis reliqui fecit: ex
his ternis medimnis (quod beneficij, gratiæq;
cauſa conceſſit) quid lucri fiat, cognoſcite.
‖ Profeſſio ex agri Leontini ad iugerum XXX.
millia. ‖ Hæc ſunt ad tritici medimna XC I. 116
tritici mod. DXL. millia. deductis tritici
mod. CCXVI. millia. deductis tritici mod.
CCXVI. millibus quanti decumæ venierunt
reliqua ſunt tritici CCCXXIII millia. adde
totius ſummæ IↃ XL. milla modiũm treis
quinquageſimas, i. tritici mod. XXXII. millia,
CCCC. ab omnib. enim ternæ præterea quin- C
quageſimæ exigebantur. Sunt hæc iã ad LLS.
CCCXL. mod. tritici. At ego CCCC. millia
lucri facta eſſe dixerã. non enim duco in hac
ratione, eos quibus ternis medimnis nõ eſt li-
citũ decidere. Verũ, vt hac ipſa ratione ſum-
mã mei promiſſi compleã, ad ſingula medim-
na multi LLS. duo, multi LLS. quinque acceſ-
ſionis cogebãtur dare: qui minimum, ſingulos
nummos. hoc minimum vt ſequamur, quoniã
XC. medimnũm millia duximus, accedant eo
nouo, peſſimóque exemplo LLS. XC. millia.
‖ Hic mihi etiam dicere audebit, magno ſe de- 117
cumas vendidiſſe, cùm ex eodẽ agro, dimidio
plus ipſe abſtulerit, quàm populo Ro. miſerit?
CCXVI. modiũm millib. decumas agri Leon-
tini vendidiſti. ſi ex lege, magno: ſi, vt lex eſ-
ſet libido tua, paruo: ſi, vt, quæ dimidiæ eſ-
ſent, decimæ vocarentur: paruo vendidiſti.
multo enim pluris fructus annui Siciliæ ve-
nire potuerunt, ſi id te ſenatus, aut populus D
Ro. facere voluiſſet. etenim ſæpe decumæ
tanti venierunt, cùm lege Hieronica venirẽt,
quanti nunc lege Verrea venierunt. Cedo
mihi C. Norbani decumas venditas. C. NOR-
BANI DECVMAE VENDITAE AGRI
LEONTINI. Atque tum neque iudicium
de modo iugerum dabatur: neque enim erat
Artemidorus Cornelius recuperator: neque
ab aratore magiſtratus Siculus tantum exi-

gebat.quantum decumanus ediderat : nec beneficium petebatur à decumano, vt in iugera ſingula ternis medimnis decidere liceret: nec nummorum acceſſionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquageſimas frumenti addere: & tamen populo Rom. magnus frumenti numerus mittebatur. 118 ‖ Quid verò iſtæ ſibi quinquageſimæ, quid porrò nummorum acceſſiones volunt? quo id iure, atque adeò quo id potius ore feciſti? nummos dabat arator. quomodo? aut vnde? qui, ſi largiſſimus eſſe vellet, cumulatiore menſura vteretur, vt antea ſolebant facere in decumis, cùm æqua lege, & conditione veniebant. Is nummum dabat. Vnde? de frumento? quaſi habuiſſet, te prætore, quod venderet De viuo igitur erat aliquid reſecandum, vt eſſet, vnde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium nummorum adderetur. Iam id porrò vtrùm libentes, an inuiti dabant? libentes? amabant, credo, Apronium. inuiti? qua re, niſi vi, & malo cogebantur? Iam iſte, homo amentiſſimus, in vendundis decumis L L S. faciebat acceſſiones ad ſingulas decumas: neque multum: bina, aut terna millia addebat. fiunt per triennium L L S fortaſſe 10. millia. Hoc neque exemplo cuiuſquam, neque vllo iure fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc paruum crimen quemadmodum defenſurus ſit, homo quiſquam vmquam excogitauit. 119 ‖ Quod cùm ita ſit, audes dicere, te magno decumas vendidiſſe, cùm ſit perſpicuum, te bona, fortunáſque aratorum, non populi R. ſed tui quæſtus cauſa vendidiſſe? Vt, ſi quis villicus ex eo fundo, qui L L S. dena merces eſſet, exciſis arboribus ac venditis, demtis tegulis, inſtrumento, pecore ab alienato, domino XX millia nummum pro X. miſerit: ſibi alia præterea centũ confecerit: primò dominus, ignarus incõmodi ſui gaudeat, villicoque delectetur, quod tanto ſibi plus mercedis ex fundo refectũ ſit: deinde, cùm audierit, eas res, quibus fundi fructus, & cultura continentur, amotas & venditas: ſummo ſupplicio villicum afficiat. & ſecum malè actũ putet: item populus Rom. cùm audit, pluris decumas vendidiſſe C. Verrem, quàm innocentiſſimum hominem, cui iſte ſucceſſit. C. Sacerdotem, putat ſe bonum in arationibus, fructibúſque ſuis habuiſſe cuſtodem, ac villicum cùm ſenſerit, iſtum omne inſtrumentum oratorum, omnia ſubſidia vectigalium vendidiſſe, omnem ſpem poſteritatis auaritia ſua ſuſtuliſſe, arationes & agros vectigaleis vaſtaſſe, atque exinaniſſe: ipſum maximos quæſtus, prædáſque feciſſe: intelliget ſecum actum eſſe peſſimè: iſtum autem ſummo 120 ſupplicio dignum exiſtimabit. ‖ Vnde ergo hoc intelligi poteſt? ex hoc maximè, quod ager decumanus prouinciæ Siciliæ propter iſtius auaritiam deſertus eſt. neque id ſolùm accidit, vt hi minus multis iugis arent, ſi qui in agris remanſerunt: ſed etiam, vt permulti locupletes homines magni & naui aratores, agros latos, ac fertileis deſererent, totáſque arationes derelinquerent. Id adeò ſciri facillimè poteſt ex literis publicis ciuitatum, proptereà quòd lege Hieronica numerus aratorũ quotannis apud magiſtratus publicè ſubſcribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. O C T V A G I N T A T R E I S. quot anno tertio profiteantur. T R I G I N T A D V O. Vnum & quinquaginta aratores ita video deiectos, vt his ne vicarij quidem ſucceſſerint. Quot aratores, adueniente te, fuerunt agri Muticenſis, videamus ex literis publicis. CENTVM OCTVAGINTA OCTO. Quid? anno tertio? CENTVM ET VNVS octuaginta ſeptem aratores vnus ager iſtius iniuria deſiderat: atque adeò noſtra reſp. quoniam illa populi Rom. vectigalia ſunt, hunc tot patrumfamiliâs numerum deſiderat, & repoſcit. Ager Herbitenſis primo anno habuit aratores ducentos, quinquaginta ſeptem tertio centum viginti. hinc centum triginta ſeptem patresfamiliâs extorres profugerunt. Agyrinenſis ager, quorum hominum, quam honeſtorum! quàm locupletum! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præturæ tuæ. Quid tertio anno? octuaginta, quemadmodum legatos Agyrinenſcis recitare ex publicis literis audiſtis. 121 ‖ Prò dij immortales! ſi ex prouincia tota centum ſeptuaginta eieciſſes, poſſeſne, ſeueris iudicibus, ſaluus eſſe? Vnus ager Agyrinenſis centũ ſeptuaginta aratoribus inanior cùm ſit, vos coniecturam totius prouinciæ non facietis? Atque hoc peræquè in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen réliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore inſtrumento, minus multis iugis, minores remanſiſſe, quòd metuebant, ſi receſſiſſent, ne reliquas fortunas omneis amitterent: quibus autem iſte nihil réliqui, quod perderent, fecerat, eos planè non ſolùm ex agris, verùm ex ciuitatibus ſuis profugiſſe. Illi ipſi, qui remanſerant, vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, niſi ad eos Metellus Roma literas miſiſſet, decumas lege Hieronica venditurum, & niſi ab iis hoc petiuiſſet, vt ſererent quàm plurimum: quod illi ſemper ſua cauſa fecerant, cùm eos nemo rogaret, quãdiu intelligebant, ſeſe ſibi, & populo R. non Verri & Apronio ſerere, impendere, laborare. 122 ‖ Iam verò iudices, ſi Siculorũ fortunas negligitis: ſi, quemadmodum ſocij populi R. à magiſtratibus noſtris tractentur, non laboratis: at vos communem populi R. cauſam ſuſcipite, atque defendite. Eiectos aratores eſſe dico: agros vectigaleis vexatos, atque exinanitos à Verre: populatam, vexatamque prouinciam: hæc omnia doceo literis ciuitatũ, & priuatis primariorum virorum teſtimoniis. Quid vultis amplius? num eſpectatis, dum L. Metellus is, qui multos in iſtum teſteis imperio & poteſtate deterruit, idẽ abſens de iſtius ſcelere, improbitate, audacia teſtimoniũ dicat? non opinor. At is optimè, qui ſucceſſit iſti, potuit cognoſcere. Ita eſt: verum amicitia impeditur. At debet nos certiores facere, quo pacto ſe habeat prouincia. Debet: verumtamẽ non cogitur. 123 ‖ Num quis in Verrem L. Metelli teſtimonium requirit? nemo. num quis poſtulat? non opinor. Quid ſi teſtimonio L. Metelli, ac literis hæc omnia vera eſſe docebo? quid dicetis? vtrùm Metellum falſum ſcribere? an prætorem, amicum lædendi eſſe cupidum? an prætorem, quemadmodum prouincia affecta ſit, neſcire? Recita literas L. Metelli quas ad Cn. Põpeiũ, & M. Craſſum cos. quas ad M. Mummium prætorem.

prætorem, quas ad vrbanos quæstores misit. EPISTOLA L. METELLI. DECVMAS FRVMENTI LEGE HIERONICA VENDIDI. Cum scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, vt omnes præter Verrem. cùm scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? se per istum erepta Siculis maiorum nostrorum beneficia, ius ipsorum, conditionem societatis, amicitiæ, fœderum reddidisse. dicit, quanti cuiusque agri decumas vendiderit. deinde quid scribit? || Recita de epistola reliqua. SVMMA VI OPERA DATA EST A ME, VT QVAMPLVRIMO DECVMAS VENDEREM. Cur igitur, Metello, non ita magno vendidisti? quia desertas arationes, inaneis agros, prouinciam miserã, perditámque offendi. Quid? id ipsum, quod satum est, qua ratione quisquam, qui ferret, inuentus est? Recita literas. LITERAE. ait se misisse, & confirmasse, suam interposuisse auctoritatem. tantum quòd aratoribus Metellus obsides non dedit, se non vlla in re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborasse dicat? Recita. VT ARATORES, QVI RELIQVI ERANT, QVAMPLVRIMVM SERERENT. Qui reliqui? quid hoc est? reliqui? quo ex bello? qua ex vastitate? quænam in Sicilia tanta clades aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitosum, te prætore, versatum est, vt is, qui tibi successerit, reliquos aratores collegisse, & recreasse videatur? || Cum bellis Karthaginensibus Sicilia vexata est, & post nostram, patrúmque memoriam, cum bis in ea prouincia magnæ fugitiuorum copiæ versatæ sint: tamen aratorum internicio facta nulla est. tum, semente prohibita, aut messe amissa, fructus annuus interibat: tamen incolumis numerus manebat dominorum, atque aratorum. tum, qui M. Leuino, aut P. Rupilio, aut M. Aquillio prætoribus in eã prouinciam successerant, aratores reliquos non colligebant. Tantóne plus Verres cum Apronio prouinciæ Siciliæ calamitatis importauit, quam aut Hasdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitiuorum maximis copiis, vt temporibus illis simulatque hostis superatus esset, ager araretur omnis, neque aratori prætor per literas supplicaret, neque eum præsens oraret, vt quam plurimum sereret: nunc autem, ne post abitum quidem huius importunissimæ pestis, quisquam reperiretur, qui sua voluntate araret? Pauci essent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros atque ad suum larem familiarẽ redirent? || His te literis, homo audacissime, atque amentissime, iugulatum esse non sentis, non vides? cùm is, qui tibi successit, aratores reliquos appellet, hoc eum diserte scribere, reliquos hos esse, non ex bello, neque ex aliqua huiusmodi calamitate, sed ex tuo scelere, importunitate, auaritia, crudelitate? Recita cetera. TAMEN PRO EO, VT TEMPORIS DIFFICVLTAS ARATORVMQVE PENVRIA TVLIT. Aratorum, inquit, penuria. Si ego accusator toties de re eadem dicerem, vererer, ne animos vestros offenderẽ, iudices. Clamat Metellus: nisi literas misissem, non est satis. Nisi præsens confirmassem. ne id quidem satis est. Reliquos, inquit, aratores. reliquos? propè lugubri verbo calamitatem prouinciæ Siciliæ significat. addit, Aratorum penuria. || Exspectate etiam, iudices, exspectate si potestis, auctoritatem accusationis meæ. dico aratores istius auaritia eiectos: scribit Metellus, reliquos ab se esse confirmatos. dico agros relictos, arationésq; desertas esse: scribit Metellus aratorum esse penuriam. hoc cùm scribit, illud ostendit, deiectos, eiectos fortunis omnibus expulsos esse populi Rom. socios, atque amicos, quibus siqua calamitas propter istum, saluis vectigalibus nostris, accidisset, animáduertere in eum vos oportebat: præsertim cùm ea, lege iudicaretis, quæ sociorum causa esset constituta cùm verò perditis, profligatísque sociis vectigalia populi R. sint diminuta: res frumentaria, commeatus, copiæ, salus vrbis, atque exercituum nostrorũ in posteritatẽ istius auaritia interierit: saltem commoda populi R. respicite, si sociis fidelissimis prospicere non laboratis. || Atque, vt intelligatis, ab isto, prę lucro, prædáq; præsenti, nec vectigaliũ, nec posteritatis habitam esse rationem: cognoscite, quid ad extremũ scribat Metellus. IN RELIQVVM TEMPVS VECTIGALIB. PROSPEXI. In reliquum tempus ait se vectigalib. prospexisse, non scriberet, se vectigalibus prospexisse, nisi hoc vellet ostendere, te vectigalia perdidisse. Quid enim erat, quòd vectigalibus prospiceret Metellus in decumis & in tota re frumentaria, si iste non vectigalia populi R. suo quæstu peruertisset? Atque ipse Metellus, qui vectigalibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid assequitur, nisi hoc, vt arent, si qui possunt, quibus aratrum saltem aliquod satelles istius Apronius reliquũ fecit: qui tamen in agris spe, atque exspectatione Metelli remanserunt? Quid ceteri Siculi quid ille maximus numerus aratorum, qui non modò ex agris eiecti sunt, sed etiã ex ciuitatibus suis, ex prouincia, denique bonis, fortunísque omnibus ereptis, profugerunt: qua ratione ii reuocabũtur? quot prætorum innocentia, sapientiaque opus est, vt illa aratorum multitudo aliquando in suis agris ac sedibus collocetur? || Ac, ne miremini, tantam multitudinem profugisse, quantam ex literis publicis, aratorúmq; professionibus cognouistis: scitote, tantam acerbitatem istius, tantum scelus in aratores fuisse (incredibile dictu est, iudices: sed & factum, & totã Sicilia peruulgatũ) vt homines, propter iniurias, licentiámque decumanorum, mortẽ sibi ipsi consciuerint. Centuripinũ Dioclem, hominem locupletem, suspendisse se constat, quo die sit ei nuntiatum, Apronium Decumas redemisse. Dyrrachinum, primum ciuitatis eadem ratione mortem oppetisse dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, cùm audisset tantum decumanum professum esse ex edicto istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset. Hæc tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus, crudelissimusque semper fuisti, tamen nunquam perpeterere, propterea quòd illi gemitus, luctusque prouinciæ ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpeterere, vt homines iniuriæ tuæ remedium

morte, ac suspendio quærerent, nisi ea res ad
130 quæstũ,& ad prædam tuam pertineret.|| Quid?
illud perpeteretre? attendite iudices. omnibus
enim neruis mihi contendendum est, atque
in hoc laborandum, vt omnes intelligant,
quàm improbam, quàm manifestam, quàm
confessam rem pecunia redimere conetur.
Graue crimen est hoc, & vehemens &, post
hominum memoriam, iudiciaque de pecu-
niis repetundis constituta, grauissimum, præ-
torem populi Ro. socios habuisse decuma-
nos. Non hoc nunc primum audit priuatus
de inimico, reus ab accusatore. iam antea
in sella sedens prætor, cùm prouinciam Si-
ciliam obtineret, cùm ab omnibus non so-
lùm, (id quod commune est) propter impe-
rium, sed etiam, (id quod istius præcipuum
est,) propter crudelitatem metueretur, mil-
lies audiuit, cùm eius animum ad persequen-
dum non negligentia tardaret, sed conscien-
tia sceleris, auaritiæque suæ refrenaret. Lo-
quebantur enim decumani palàm, & præter
ceteros is, qui apud istum plurimum poterat,
maximósque agros populabatur, Apronius:
perparuum ex illis magnis lucris ad sese per-
131 uenire: prætorem esse socium. || Hoc cùm pa-
làm decumani tota prouincia loquerentur,
tuúmque nomen in re tam turpi, nefariaque
interponerent: nihilne tibi venit in mentem
existimationi tuæ consulere? nihil denique
capiti, ac fortunis tuis prouidere? cùm tui no-
minis terror in auribus, animisque aratorum
versaretur: cùm decumani aratoribus ad pa-
ctiones faciendas, non suam vim, sed tuum
scelus, ac nomen opponerent: ecquod iudi-
cium Romæ tam dissolutum, tam perditum,
tam nummarium fore putasti, quo ex iudi-
cio te vlla salus seruare posset? cùm planum
fieret, decumis contra instituta legis, con-
suetudinemque omnium venditis, in aratorũ
bonis, fortunisque diripiendis decumanos
dictitasse tuas esse parteis, tuam rem, tuam
prædam: idque te tacuisse, &, cùm dissimula-
re non posses, potuisse tamen perpeti, & per-
ferre, quòd magnitudo lucri obscuraret peri-
culi magnitudinem, plúsque aliquanto apud
te pecuniæ cupiditas: quàm iudicij metus pos-
132 set? || Esto. cetera negare non potes. ne il-
lud quidem tibi reliquũ fecisti, vt hoc posses
dicere, nihil eorum te audisse, nihil ad tuas
aureis de infamia tua peruenisse. Querebau-
tur cum luctu, & gemitu aratores. Tu id ne-
sciebas? Fremebat tota prouincia. nemo id ti-
bi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis
iniuriis, conuentúsque habebantur. ignorabas
hæc? ignorabas hæc omnia? quid? cùm palàm
Syracusis, te audiente, maximo conuentu
P. Rubrius Qu. Apronium sponsione lacessi-
uit, ni Apronius dictitaret, te sibi in decu-
mis esse socium: hæc te vox non perculit? non
perturbauit? non, vt capiti, & fortunis tuis
prospiceres, excitauit? Tacuisti: sedasti etiam
liteis illorum: & sponsio illa ne fieret, labo-
rasti. Prò, dii immortales! hoc aut innocens
homo perpeti potuisset, aut quamuis nocens,
qui modò iudicia Romæ fore putaret, non
aliqua se simulatione populi Rom. existima-
tioni hominum vendicasset? || Quid est hoc?
133 sponsio fit de capite, ac fortunis tuis. tu sedes,
& quiescis? non persequeris? non perseueras?
non perquiris, cui dixerit Apronius? quis ad-
dierit? vnde hoc natum, quemadmodum pro-
latum sit? Si quis tibi ad aurem accessisset, &
dixisset, Apronium dictitare, te sibi esse so-
cium: commoueri te oportuit, vocare Apro-
nium, nec illum ante tibi satisfacere, quàm tu
omnium existimationi satisfecisses. cùm ve-
ro in foro celeberrimo, tanta frequentia, hoc
verbo & simulatione, Apronio: re vera, tibi
obiectum esset: tu vnquam tantam plagam
tacitus accipere potuisses, nisi hoc ita statuis-
ses, in re tam manifesta quidquid dixisses,
134 te deterius esse facturum? || Quæstores, lega-
tos, præfectos suos, tribunos, multi missos fe-
cerunt, & de prouincia decedere iusserunt,
quod eorum culpa se minus commode audire
arbitrarentur, aut quòd peccare illos aliqua in
re iudicarent. Tu Apronium, hominem vix
liberum, contaminatum, perditum, flagitiosum:
qui non modo animum integrum, sed ne ani-
B mam quidem puram conseruare potuisset,
eum in tanto tuo dedecore profectò, ne
verbo quidem grauiore appellasses: neque a-
pud te tam sancta religio societatis fuisset,
vt tui capitis periculum negligeres, nisi rem
tam notam esse omnibus, & tam manifestam
135 videres. || Cum eodem Apronio postea P.
Scandilius, eques Rom. quem vos omnes no-
stis, eandem sponsionem de societate fecit,
quam Rubrius facere voluerat. Institit, op-
pressit, non remisit: facta est sponsio L L S. v.
millibus cœpit Scandilius recuperatores, aut
iudicem postulare. Satísne vobis prætori im-
probo circumdati cancelli videntur in sua
prouincia: immo verò in sella, ac tribunali
vt aut de suo capite iudicium fieri patiatur
præsens, ac sedens: aut confiteatur, se omnibus
iudicius communi necesse esse? Sponsio est, ni
te Apronius in decumis socium esse dicat:
C prouincia tua est: ædes: abs te iudicium postu-
latur. Quid facis? quid decernis? Recupera-
tores dici te daturum. bene agis: tametsi qui e-
runt tantis ceruicibus recuperatores, qui au-
deant in prouincia, cùm prætor adsit, non so-
lùm contra voluntatem eius, sed etiam contra
136 fortunas iudicare? || Verùm esto, manifesta
res est, cùm nemo esset, quin hoc se audisse li-
quidò diceret locupletissimus quisque certis-
simus testis esset: nemo erat Sicilia tota qui
nesciret decumas esse prætoris, nemo, qui
non audisset ita Apronium dictitasse: præterea
conuentus honestus Syracusis, multi equi-
tes Rom. viri primarij, ex qua copia recupe-
ratores reiici oporteret, qui aliter iudicare
nullo modo possent. Instat Scandilius: po-
scere recuperatores. tum iste, homo innocens,
qui illam suspicionem leuare, atque a se re-
mouere cuperet, recuperatores dicit se de
137 cohorte sua daturum. || Prò deûm hominúm-
que fidem! quem ego accuso? in quo meam in-
dustriam, ac diligentiam spectari volo? quid
est, quod ego dicendo, aut cogitando efficere,
D aut assequi debeam? teneo, teneo, inquam, in
mediis vectigalibus populi Rom. in ipsis fru-
ctibus prouinciæ Siciliæ furem manifesto a-
uertentem rem frumentariam omnem, pecu-
niam maximam: teneo, inquam, ita, vt ne-
gare non possit. nam quid hic dicet? sponsio
facta est cum cognitore tuo Apronio de for-
tunis tuis omnibus, ni socium se tibi in
decumis

decumis esse dictitaret. Exspectant omnes, quantæ tibi ea res curæ sit, quemadmodum hominum existimationi te, atque innocentiam tuam probare velis. 138 || Hic tu medicum, & aruspicem, & præconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipsum quem tu in cohorte tua Cassianum iudicem habebas, siqua res maior esset, Papirium Potamonem, hominem seuerum, ex vetere illa equestri disciplina? Scandilius postulare de conuentu recuperatores. Tum iste negat se de existimatione sua cuiquã, nisi suis, commissurum. Negotiatores putãt esse turpe, id forum sibi iniquum iurare, vbi negotientur. Prætor prouinciam suam totam sibi iniquam eiurat. O impudentiam singularem! Hic postulat se Romæ absolui, qui in sua prouincia iudicauit, se absolui nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatores pecuniam, quàm apud treis negotiatores metum valere? Scandilius verò negat sese apud Artemidorum recuperatorem verbum esse facturum: & tamen auget, atque onerat te bonis conditionibus, si tu vti velis. si ex prouincia Sicilia tota statuas idoneum iudicem, aut 139 recuperatorem nullum posse reperiri, postulat à te, vt Romam reiicias. || Hîc enimuero tu exclamas, hominem improbum, qui postulet ibi de tua existimatione iudicium fieri, vbi te inuidiosum esse intelligebat. negas te Romam reiecturum. negas de conuentu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicturum dicit, & suo tempore esse rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. quid? sponsionem acceptam facere? Impudenter tollis exspectatum existimationis tuæ iudicium. non facis. Quid ergo? Apronio permittis, vt, quos velit, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, vni potius ex iniquis sumendi, quàm 140 vtrisque ex æquis reiiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum. || Quid ergo? Est aliquid, quod improbiùs fieri potest. Cogit enim Scandilium quinque illa millia nummûm dare, atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantiùs facere prætor cupidus existimationis bonæ: qui ab sese omnem suspicionem propulsaret? qui se eripere ex infamia cuperet? Adductus erat in sermonem, inuidiam, vituperationem. dictitarat homo improbus, atque impurus, Apronius, socium esse prætorem: venerat res in indicium, atque discrimen: potestas erat isti, homini integro, atque innocenti data, vt, in Apronium cùm animaduertisset, sese grauissima leuaret infamia. Quid excogitat pœnæ? quid animaduersionis in Apronium? cogit Scandilium Apronio ob singularem improbitatem, atque audaciam, prædicationémque nefariæ societatis, 141 LLS. v. millia, mercedis nomine, ac præmij dare. || Quid interfuit, homo audacissime, vtrùm hoc decerneres: an id quod Apronius dictitabat tu de te profiterere, ac dictitares? quem hominem, siquis pudor in te, atque adeò siquis metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti: hunc abs te sine premio discedere noluisti. Omnia simul intelligere potuistis, iudices, ex hoc vno crimine Scandiliano: primùm, hoc non esse Romæ natum de societate decumarum, non ab accusatore fictum: non (vt solemus interdum in defensionibus dicere) crimen

domesticum, ac vernaculum, non ex tempore periculi tui constitutum: sed vetus excogitatum iam, &, te prætore, iactatum, & non ab inimicis Romæ compositum, sed Romam de prouincia exportatum. || Simul intelligi potest illud 142 istius in Apronium studium, Apronij de isto non modo confessio, verùm etiam commemoratio. eôdem accedit, quod hoc quoque intelligere potestis, istum statuisse, in prouincia sua, existimationis suæ iudicium extra cohortem suam committendum fuisse nemini. Ecquis est iudex, cui non ab initio decumani criminis persuasum sit, istum in aratorum bona, fortunásque impetum fecisse? quis hoc non ex eo statim iudicauit, quod ostendi, istum decumas noua lege: atque adeò nulla lege, contra omnium consuetudinem, atque instituta vendidisse? || Verùm, vt istos ego iudices tam 143 seueros, tam diligenteis, tam religiosos non haberem: ecquis est, ex iniuriarum magnitudine, improbitate decretorum, iudiciorum iniquitate, qui hoc non iamdudum statuerit, & iudicarit? Etiam sanè sit aliquis dissolutior in iudicando: legum, officij, reipub. sociorum, atque amicorum negligentior: quid is possitne de istius improbitate dubitare, cùm tanta lucra facta, tam iniquas pactiones, vi & metu expressas cognouerit? cùm tanta præmia ciuitates, vi, atque imperio, virgarum, ac mortis metu, non modò Apronio, atque huius similibus, verùm etiam Veneris seruis dare coactas? || Quod siquis sociorum incommodis 144 minus mouetur: si quem aratorum fugæ, calamitates, exsulia, suspendia denique non permouent: non possum dubitare, quin is tamen, cùm vastatam Siciliam, relictos agros, ex ciuitatum literis, & epistola L. Metelli cognouerit: statuat, fieri non posse, vt de isto non seuerissimè iudicetur. Erit etiam aliquis, qui hęc omnia dissimulare, ac negligere possit. Attuli sponsiones ipso præsente factas de decumarum societate, ab ipso prohibitas iudicari. Quid est, quod posset quisquam manifestius hoc desiderare? non dubito, quin vobis satisfecerim, iudices. verumtamen progrediar longiùs: non mehercule quo magis hoc vobis persuadeatur, quàm iam persuasum esse confido: sed vt ille aliquando impudentiæ suæ finem faciat: aliquando desinat, ea se putare posse emere, quæ ipse semper habuit venalia, fidem, iusiurandum, veritatem, officium, religionem: desinant amici eius ea dictitare, quæ detrimento, maculæ, inuidiæ, infamiæ nobis omnibus esse possint. || At qui amici? O mi- 145 serum, atque inuidiosum, offensúmque paucorum culpa, atque indignitate ordinem senatorium. Albam Æmilium sedentem in faucibus macelli loqui palàm, vicisse Verrẽ, emtos habere iudices, alium LLS. cccc. millibus, aliũ LLS. ꟾↃ. quem minimo, ccc. Atque ei cùm responsum esset, fieri non posse: multos testeis esse dicturos, me præterea causæ non defuturum. Licet hercules, inquit omnes omnia dicant: in illo nisi ita res manifesta erit allata, vt responderi nihil possit vicimus. || Bene agis Alba: ad 146 tuam veniã conditionem. nihil putas valere in iudiciis coniecturam, nihil suspicionem, nihil anteactæ vitæ existimationem, nihil bonorũ virorum testimonia, nihil ciuitatũ auctoritates, ac testimonia. literas manifestas quæris. Non

quæro iudices Cassianos: veterem iudiciorum A
seueritatem non requiro: vestram in hoc fidem,
dignitatem, religionem in iudicando non im-
ploro. Albam habebo iudicem, eum hominem,
qui se ipse scurram improbissimum existimari
vult: qui à scurris potiùs semper gladiator,
quàm Scurra appellatus sit. afferam rem eius-
modi in decumis, vt Alba fateatur, istum in re
frumentaria, & in bonis aratorum apertè, pa-
147 lámque esse prædatum. || Decumas agri Leon-
tini magno dicit se vendidisse. Ostendi iam il-
lud initio, non existimandum magno vendidis-
se eum qui verbo decumas vendiderit: re, &
conditione, & lege, & edicto, & licentia decu-
manorum, decumas aratoribus nullas reliquas
fecerit. Etiam illud ostendi, vendidisse alios
magno decumas agri Leontini, ceterorúmque
agrorum: & lege Hieronica vendidisse: & pluris
etiam, quàm te vendidisse: nec aratorem quem-
quam esse questum. nec enim fuit quòd quis-
quam queri posset, cùm lege æquissimè scripta
venirent: neque illud vmquam aratoris inter-
fuit, quanti decumæ venirent. non enim ita est,
vt, si magno venierint, plus arator debeat: si
paruo, minus. Vt frumenta nata sunt, ita decu-
mæ veneunt. aratoris autem interest, ita se fru-
menta habere, vt decumæ quàm plurimo ve-
nire possint. dum arator ne plus decuma det,
expedit ei decumam esse quam maximam.
148 || Verum hoc, vt opinor, esse vis caput defensio-
nis tuæ: magno te decumas vendidisse. agri ve-
rò Leontini, qui plurimum efficit, tritici mod.
CCCXVI. millibus. Si doceo, plureis aliquanto
potuisse te vendere, neque his voluisse addice-
re, qui contra Apronium licerentur: & Apro-
nio multò minoris, quàm aliis potueris, tradi-
disse: si hoc doceo: poterítne te Alba, tuus anti-
quissimus, non solùm amicus, verùm etiam a-
mator, absoluere? Dico equitem Rom. hominē
in primis honestum, Quint. Minucium, cum
sui similibus, ad decumas agri Leontini tritici C
mod. non CIↃ. non CIↃ CIↃ. non CIↃ CIↃ
CIↃ. sed ad vnas vnius agri decumas tritici
mod. XXX. millia voluisse addere, & potesta-
tem emendi non esse factam, ne res abiret ab
Apronio. || Negare hoc, nisi forte negare om-
149 nia constituisti, nullo modo potes. palàm res
gesta est, maximo conuentu, Syracusis: testis est
tota prouincia, propterea quod vndique ad e-
mendas decumas solent eo conuenire. quod si-
ue fateris, siue conuinceris: quot, & quàm ma-
nifestis in rebus teneare, non vides? primùm
tuam rem illam, & prædam fuisse. nam, nisi ita
esset, cur tu Apronium malebas, quem omnes
tuum procurare in decumis negotium loque-
bantur, quàm Minucium, decumas agri Leonti-
ni sumere? deinde immensum, atque infinitum
lucrum esse factum. Nam si XXX. millibus
mod. tritici tu commotus non esses: certe hoc
idem lucri Minucius Apronio libenter dedisset,
si ille accipere voluisset. || Quantam igitur illi D
spem prædæ propositam arbitramur fuisse, qui
150 tantum præsens lucrum, nulla opera insumpta,
contemserit, atque despexerit? deinde ipse Mi-
nucius numquam tanti habere voluisset, si de-
cumas tu lege Hieronica venderes: sed quòd
tuis nouis edictis, & iniquissimis institutis plus
aliquanto se, quàm decumas, ablaturum vide-
bat, idcirco longiùs progressus est. At Apronio
semper plus etiam multò abs te permissum

A est, quàm quod edixeras. Quantum igitur quæ-
stum putamus factum esse per eum, cui quiduis
licitum sit: cùm tantum lucri voluerit addere
is, cui si decumas emisset, idem non liceret? || Po- 151
stremò illa quidem certè tibi præcisa defensio
est, iniqua tu semper omnia tua furta, atque fla-
gitia latere posse arbitratus es: magno te decu-
mas vendidisse: plebi Romanæ consuluisse: an-
nonæ prospexisse. Non potest hoc dicere is, qui
negare non potest se vnius agri decumas XXX.
millib. mod. minoris, quàm potuerit, vendidis-
se: vt etiam, si tibi hoc concedam, Minucio i-
deò te non tradidisse, quod iam addixisses A-
pronio (aiunt enim te ita dictitare: quod ego
exspecto, cupióque te illud defendere) verùm
vt ita sit, tamen non potes hoc, quasi præclarum
aliquid, prædicare, magno te decumas vendi- 152
disse, cùm fuisse fateare, qui multò pluris vo-
luerint emere. || Tenetur ergo iam, iudices, &
manifestò tenetur auaritia, cupiditas hominis,
B scelus, improbitas, audacia. Quid si hæc, quæ di-
co, ipsius amici, defensorésque iudicarunt? quid
vultis amplius? Aduentu L. Metelli, prætoris,
cùm omneis eius comites iste sibi suo illo pan-
chresto medicamento amicos redemisset, adi-
tum est ad Metellum: eductus est Apronius: e-
duxit vir primarius C. Gallius, senator: postu-
lauit à L. Metello, vt ex edicto suo iudicium
daret in Apronium. QVOD PER VIM,
AVT METVM ABSTVLISSET:
quam formulam Octauianam, & Romæ Metel-
lus habuerat, & habebat in prouincia. non im-
petrat, cùm hoc diceret Metellus, præiudicium
à se de capite C. Verris per hoc iudicium nolle
fieri. Tota Metelli cohors, hominum non in-
gratorum, aderat Apronio. C. Gallius, homo no-
stri ordinis, à suo familiarissimo L. Metello iu- 153
dicium ex edicto non potest impetrare. || Non
reprehendo Metellum. pepercit homini amico,
& quemadmodum ipsum dicere audiui, neces-
C sario. non reprehendo, inquam, Metellum: sed
hoc miror, quomodo de quo homine præiudi-
cium noluerit fieri per recuperatores, de hoc
ipso non modo præiudicarit, verùm grauissimè,
ac vehementissime iudicarit. Primùm enim, si
Apronium absolutum iri putaret, nihil erat,
quòd vllum præiudicium vereretur. deinde, si
condemnato Apronio, coniunctam, cum eo Ver-
ris causam omnes erant existimaturi: Metellus
quidem certè iam hoc iudicabat, eorum rem,
causámque esse coniunctam: qui statuerit, A-
pronio condemnato, de isto præiudicium fu-
turum. & simul vna res vtrique rei est argu-
mento: & aratores vi & metu coactos Apronio
multo plus, quàm debuerint, dedisse: & Apro-
nium istius rem suo nomine egisse, cùm L. Me-
tellus statuerit non posse Apronium condem-
nari, quin simul de istius scelere, atque impro- 154
bitate iudicaretur. || Venio nunc ad epistolam
Timarchidis, liberti istius, & accensi: de qua
D cùm dixero, totum hoc crimen decumanum
perorabo. Hæc epistola est, iudices, quam nos
Syracusis in ædibus Apronij, cùm literas con-
quireremus, inuenimus. missa est, vt ipsa signi-
ficat, ex itinere, cùm Verres iam de prouincia
decessisset, Timarchidis manuscripta. Recita e-
pistolam Timarchidis: TIMARCHIDES
VERRIS ACCENSVS SALV-
TEM DICIT. Iam hoc quidem non
reprehendo, quòd adscripsit, ACCENSVS

SVS. cur enim sibi hoc scribæ soli sumant? L. PAPIRIVS SCRIBA. volo ego hoc esse commune accensorum, lictorum, viatorum. FAC DILIGENTIAM ADHIBEAS, QVOD AD EXISTIMATIONEM PRÆTORIS ATTINET. Commendat Apronio Verrem, & hortatur, vt inimicis eius resistat. Bono præsidio munitur existimatio tua: si quidem in Apronij constituitur diligentia, atque auctoritate. HABES VIRTVTEM ATQVE ELOQVENTIAM. 155 Quàm copiosè laudatur Apronius à Timarchide! quàm magnificè! vt ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus sit! HABES SVMTVM VNDE FACIAS. Necesse est, quod redundaret de vestro frumentario quæstu, ad illum potissimùm, per quem agebatis, defluxisse. SCRIBAS APPARITORES RECENTEIS ARRIPE. CVM L. VVLTEIO, QVI PLVRIMVM POTEST, CÆDE, CONCIDE. Videte quàm valde militiæ suæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Iam hoc, CÆDE, CONCIDE, non verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiæ accommodata? VOLO MIHI FRATERCVLO TVO CREDAS. Consorti quidem in lucris, atque furtis, gemino & simillimo nequitia, improbitate, audacia. IN COHORTE CARVS HABEARE. Quid est hoc, IN COHORTE? quo pertinet? Apronium doces? quid? in vestram cohortem, te monitore, an sua sponte peruenerat? QVOD CVIQVE OPVS SIT, OPPONE. Qua impudentia putatis eum in dominatione fuisse, qui in fuga tam improbus sit? ait, omnia pecunia effici posse: dare, profundere, opponere, si velis vincere. Non hoc mihi tam molestum est, Apronio suadere Timarchidem, quàm quod 156 hoc idem patrono suo præcipit. TE POSTVLANTE OMNES VINCERE SOLENT. Verre quidem prætore non Sacerdote, non Peduceo, non hoc ipso Metello. SCIS METELLVM SAPIENTEM ESSE. Hoc verò ferri iam non potest irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, & contemni, ac despici à fugitiuo Timarchide. SI VVLTEIVM HABEBIS OMNIA LVDIBVNDVS CONFICIES. Hîc vehementer erat Timarchides, qui aut Vulteium pecunia corrumpi putet posse, aut Metellum vnius arbitratu gerere præturam, sed errauit coniectura domestica; quia multos per se, & per alios multa ludibundos libidinosè apud Verrem effecisse vidit: ad omneis, eosdem patêre aditus arbitrabatur. facilius vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis à Verre, quòd multa eius ludorum genera notatis. INCVLCATVM EST METELLO, ET VVLTEIO, TE ARATORES EVERTISSE. Quis istuc Apronio attribuebat, cùm aratorem aliquem euerterat? aut Timarchidi, cùm hoc iudicandum, aut decernendum, aut imperandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat? aut Sestio lictori, cùm aliquem innocentem securi percusserat? nemo. omnes ei Verri tunc attribuebant, 157 quem nunc condemnari volunt. || OBTVDERVNT EIVS AVREIS, TE SOCIVM PRÆTORIS FVISSE. Vidésne, hoc quàm clarum sit, ac fuerit? cùm etiam Timarchides hoc metuat: concedes, non hoc crimen nos in te confingere, sed iampridem ad crimen aliquam defensionem libertum quærere. libertus, & accensus tuus, & tibi ac liberis tuis omnibus in rebus coniunctus ac proximus, ad Apronium scribit, vulgò esse ab omnibus ita demonstratum Metello, tibi Apronium in decumis socium fuisse. FAC SCIAT IMPROBITATEM ARATORVM IPSI SVDABVNT, SI DII VOLENT. Quod istuc, per deos immortaleis, aut qua de causa excitatum esse dicamus in aratores tam infestum odium, atque tantum? quantam iniuriam fecerunt Verri aratores, vt eos etiam libertus & accensus eius tam irato animo, his literis insequatur? Neque ego huius fugitiui, iudices, epistolam vobis recitassem, nisi vt ex ea totius familiæ præcepta, & instituta, & disciplinam cognosceretis. Videtis, vt moneat Apronium? quibus rebus, ac muneribus se insinuet in familiaritatem Metelli: Vulteium corrumpat? scribas, accensúmque pretio deliniat? ea præcipit, quæ vidit: ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipse. verùm in hoc errat, vno quòd easdem existimat vias ad omnium familiaritates esse munitas. || 158 Quamquam merito sum iratus Metello: tamen hæc, quæ vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, vt Verrem, non conuiuio, non muliere, non sermone impuro, atque improbo posset corrumpere: quibus rebus non sensim, atque moderatè ad istius amicitiam adrepserat, sed breui tempore totum hominem, totámque eius præturam possederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quod corrumperet, ex qua in aratorem recuperatores nulli dabantur? || 159 Nam quod scribit Metelli filium puerum esse, vehementer errat. non enim ad omneis prætorum filios iidem aditus sunt. O Timarchide, Metelli est filius in prouincia, non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine vester ille puer prætextatus, in prouincia quemadmodum fuisset, non dicerem, si pueri esse illam culpam, ac non patris existimarem. Túne, cùm te, ac tuam vitam nosses, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? vt, etiam si natura puerum à paternis vitiis, atque à generis similitudine abduceret, consuetudo tamen eum, & disciplina degenerare non sineret? || 160 Fac enim fuisse in isto C. Lælij, M. Catonis materiem, atque indolem: quid ex eo boni sperari, atque effici? potest qui in patris luxurie sic vixerit, vt nullum vmquam pudicum, neque sobrium conuiuium viderit: qui in epulis quotidianis, adulta ætate, per triennium inter impudicas mulieres & intemperanteis viros versatus sit? nihil vnquam audiuit à patre, quo prudentior aut melior esset? nihil vnquam patrē agere vidit, quòd cùm imitatus esset, non, id quod turpissimum est, patri similis putaretur? || 161 Quibus in rebus non solùm filio, verùm etiam reip. fecisti iniuriam. Susceperas enim liberos non solùm tibi, sed etiam patriæ: qui non solùm tibi voluptati, sed etiam qui aliquando vsui reipublic. esse possent. Eos instituere, atque erudire ad maiorum instituta, atque ciuitatis disciplinam, non ad tuas turpitudines debuisti. Esset inerti, atque impuro & improbo parente nauus, & pudens

& probus filius. Haberet aliquid abs te resp. muneris. nunc pro te Verrem subſtituiſti alterum ciuitati: niſi hoc forte deterior eſt, ſi fieri poteſt, quòd tu eiuſmodi euaſiſti, non in hominis luxurioſi, ſed tantùm in furis ac diuiſoris diſciplina educatus. 162 || Quid iſto feſtiuius fore arbitramur, qui eſt tuus natura filius, conſuetudine diſcipulus, voluntate ſimilis? Quem ego, iudices, quamuis bonum, fortémque facilè pateret euadere. non enim me inimicitiæ commouent, ſi quæ mihi cum iſto futuræ ſint. nam ſi in omnibus rebus innocens fuero, meíque ſimilis: quid mihi iſtius inimicitiæ nocebunt? ſin aliqua in re Verri ſimilis fuero: non magis mihi deerit inimicus, quàm Verri defuit. Etenim, iudices, eiuſmodi reſp. debet eſſe, & erit, ſeueritate iudiciorum conſtituta, vt inimicus neque deeſſe nocenti poſſit, neque obeſſe innocenti. Quapropter nulla res eſt, quamobrem ego iſtum nolim ex paternis probris, ac vitiis emergere. id quod tametſi iſti difficile eſt, tamen haud ſcio an fieri poſſit: præſertim ſi (vt nunc fit) cuſtodes amicorum eum ſectabuntur: quoniam pater tam negligens, ac diſſolutus eſt. 163 || Verùm huc longiùs, quàm voluntas fuit, ab epiſtola Timarchidis digreſſa eſt oratio mea. qua recitata, concluſurum me eſſe crimen decumarum dixeram: ex quo intellexiſtis, innumerabilem frumenti numerum per triennium auerſum à rep. eſſe abreptúmque aratoribus. Sequitur, vt de frumento emto vos iudices, doceam, maximo atque impudentiſſimo furto: de quo dum certa, & pauca, & magna dicam breuiter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex ſenatusconſulto, & ex lege Terentia, & Caſſia, frumentaria. Emundi duo genera fuerunt: vnũ certarũ decumarũ: alterũ, quod præterea ciuitatibus æqualiter eſſet diſtributum. Illius decumani tantum quantum ex primis decumis fuiſſet. huius imperati tritici mod. I Ͻ C CC. millia: precium autem conſtitutum decumano in mod. ſingulos L L S. ternos: imperato L L S. I I I I. Ita in frumentum imperatum, L L S. duodetricies in annos ſingulos Verri decernebatur, quod aratoribus ſolueret: in alteras: decumas ferme ad nonagies. ſic per triennium ad hanc frumenti emtionem Siciliensem propè centies & tricies erogatum eſt. 164 || Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex ærario inopi, atque exhauſto: datam ad frumentum, hoc eſt ad neceſſitatem ſalutis & vitæ: datam, vt Siculis aratoribus, quibus tanta onera reſp. imponeret, ſolueretur: abs te ſic laceratam eſſe dico, vt poſſim illud probare, ſi velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam auertiſſe. etenim ſic hanc rem totam adminiſtraſti, vt hoc quod dico, probari æquiſſimo iudici poſſit. Sed ego habebo rationem auctoritatis meæ: meminero, quo animo, quo conſilio ad cauſam publicam acceſſerim: non agam tecum accuſatoriè: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim me dicente, quod non antè mihimetipſi probatum ſit. 165 || In hac pecunia publica, iudices, hæc inſunt tria genera furtorum. Primùm eam cùm poſita eſſet apud eas ſocietates, vnde erat attributa, binis centeſimis fœneratus eſt. Deinde permultis ciuitatibus pro frumento nihil ſoluit omnino: poſtremò, ſi cui ciuitati ſoluit, tantum detraxit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum eſt, reddidit. Ac primum hoc ex te quæro: tu, cui publicani ex Carpinatij literis gratias egerunt, pecunia publica ex ærario erogata, ex vectigalibus populi Ro. ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quæſtui? penſitarítne tibi binas centeſimas? Credo te negaturum. turpis enim eſt, & periculoſa confeſſio. || Mihi autem hoc perarduum eſt demonſtrare. quibus enim teſtibus? Publicani tractati honorificè ſunt: tacebunt. literæ eorum decreto decumanorum remotæ ſunt. Quò me igitur vertam? rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impudentiæ: propter inopiam teſtium, ac literarum prætermittam? non faciam, iudices. vtar teſte quo? P. Vettio Chilone, homine equeſtris ordinis honeſtiſſimo, atque ornatiſſimo: qui iſti ita amicus, & neceſſarius eſt, vt etiam ſi vir bonus non eſſet, tamen, quod contra iſtum diceret, graue videretur: ita vir bonus eſt, vt etiam ſi inimiciſſimus iſti eſſet, tamen eius teſtimonio credi oporteret. || Admiratur iſte, & exſpectat, quidnam Vettius dicturus ſit. nihil diceret ex tempore: nihil ex ſua voluntate: nihil, vt ei vtrumuis licuiſſe videatur. Miſit in Siciliam literas ad Carpinatium, cùm eſſet magiſter ſcripturæ, & ſex publicanorum: quas ego Syracuſis in literarum miſſarum libris apud magiſtrum Tullium, familiarem tuum inueni: quibus ex literis impudentiam fœneratoris, quæſo, cognoſcite. LITERÆ MISSÆ L. VETTII L. SERVILII, C. ANTISTII MAGISTRORVM. Præſto ſe tibi ait futurum Vettius, & obſeruaturum, quem ad modum rationes ad ærarium referas, vt, ſi hanc ex fœnore populo pecuniam non retulerit, reddas P. S. societati. || Poſſumus, hoc teſte, poſſumus P. Seruilij, & C. Antiſtij, magiſtrorum, literis primorum hominum, atque honeſtiſſimorum, poſſumus auctoritate ſocietatis, cuius literis vtimur, quod dicimus, obtinere. an aliqua firmiora, aut grauiora quærenda ſunt? Vettius tuus affinis, tuus familiariſſimus: Vettius, tuæ fratris ſororem habes in matrimonio, tuæ ius ſororem habes in matrimonio, ter vxoris Vettius, frater tui quæſtoris, teſtatur tuum impudentiſſimum furtum certiſſimúmque peculatum. (nam quo alio nomine pecuniæ publicæ fœneratio eſt appellanda?) * * * Recita reliqua. Scribam tuum dicit, Verres, huius perſcriptorem fœnerationis fuiſſe. ei quoque magiſtri minantur in literis: & caſu ſcriba tum duo magiſtri fuerunt cum Vettio. Binas centeſimas ab ſe ablatas ferendum non putant: & rectè non putant. Quis enim hoc fecit vmquam? quis denique conatus eſt facere, aut poſſe fieri cogitauit, vt, cùm ſenatus publicanos vſura ſæpe iuuiſſet, magiſtratus à publicanis pecuniam pro vſuris auderet auferre? Certè huic homini ſpes nulla ſalutis eſſet, ſi publicani, hoc eſt, ſi equites Romani iudicarent. || Minor eſſe cura nunc, iudices, vobis diſceptantibus debet: & tanto minor, quanto eſt honeſtius alienis iniuriis, quàm te ſua commoueri. Quid ad hæc reſpondere cogitas? Vtrùm factum negabis? an tibi hoc licitum eſſe defendes? negare qui potes? an vt tanta auctoritate literarum, tot teſtibus

testibus publicanis conuincare? licuisse verò qui? si mehercule te tuam pecuniam non populi Rom. in prouincia fœneratum docerem, tamen effugere non posses. * * * sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed à publicanis fœnore accepto: hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modò ceteri, sed ipse nihil audacius, improbiùsque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, iudices, dicere audacius esse, aut impudentius, quòd permultis ciuitatibus, pro frumento nihil soluit omnino. maior hæc præda fortasse est: sed illa impudentia certe non minor.

170 ‖Et, quoniam de illa fœneratione satis dictum est, nunc de hac tota pecunia auersa, quæso, cognoscite. Siciliæ ciuitates multæ sunt, iudices, ornatæ, atque honestæ: ex quibus in primis numeranda est ciuitas Halesina. nullam enim reperietis aut officiis fideliorem, aut copiis locupletiorem, aut authoritate grauiorem. Huic iste in annos singulos, cùm sexaginta tritici millia modium imperauisset, pro tritico nummos abstulit, quanti erat in Sicilia triticum, quos de publico nummos acceperat, retinuit omneis. Obstupui, iudices, cùm hoc mihi primùm Halesæ demonstrauit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summa prudentia, summa auctoritate præditus, Halesinus AEnias: cui senatus dederat publicè causam, vt mihi, fratrique meo gratias ageret: & simul, qui nos ea, quæ ad iudicium pertinerent, doceret.

171 ‖Demonstrat, hanc istius consuetudinem ac rationem fuisse, cùm omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere à ciuitatibus, frumentum improbare: quantum frumenti Romam esset mittendum, tantum de suo quæstu, ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes: inspicio literas: video frumenti granum Halesinos, quibus LX. millia modium imperata erant, nullum dedisse: pecuniã Volcatio, Timarchidi, scribæ dedisse. reperio genus huiusmodi, iudices, prædæ, vt prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, sed vendat. pecunias, quas ciuitatibus distribuere debebat, eas omneis auertat, atque auferat. Non mihi iam furtum, sed monstrum, ac prodigium videbatur: ciuitatum frumentum improbare, suum probare: cùm suum probasset, pretium ei frumento constituere: quod constituisset, id ciuitatibus auferre: quòd à populo Ro. accepisset, tenere.

172 ‖Quot vultis esse in vno furto peccatorum gradus? vt si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Cum senatus decernit, vt ematur in Sicilia frumentum, aut populus iubet: hoc, vt opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, cùm ciuitatum Siciliæ vulgò omne frumentum improbas, num ex Aegypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephaleditanum, Thermitanum, Amestratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multarum præterea ciuitatum. Quid accidit tandem, vt horum populorum agri frumentum eiusmodi, te prætore, ferrent, quod nunquam antea, vt neque tibi, neque populo R. posset probari, præsertim cùm ex iisdem agris, eiusdémque anni frumentum ex decumis Romam mancipes aduexissent? quid acciderat, vt ex eodẽ horreo decumanum probaretur, emtum non probaretur? Dubiúmne est, quin ista omnis improbatio, cogendæ pecuniæ causa nata sit?

173 ‖Esto: improbas Halesinum: habes ab alio populo quod probes. eme illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem ciuitati imperas: Dubium est quid egeris? In medimna singula video ex literis publicis tibi Halesinos LLS. quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidisse. Quæ est ergo ista ratio, aut quæ potiùs amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus & populus Rom. emi voluerit: ex eo aceruo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde à ciuitatibus pecunias ad emendum frumentum, cogere, cùm ex ærario acceperis? Vtrùm te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere à Siculis, an populi Ro. pecunia frumentum ab Siculis emere iussit?

174 ‖Iam verò ab isto omnem illam ex ærario pecuniã, quàm his oportuit ciuitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. accipis enim LLS. XV. pro medimno. tãti enim est illo tempore medimnum. retines LLS. XXI. tanti enim est frumentum Sicilìẽse ex lege æstimatum. Quid interest, vtrùm hoc feceris, an frumentum non improbaris, sed frumento probato, & accepto pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam vlli dissolueris ciuitati, cùm æstimatio legis, eiusmodi sit, vt ceteris tẽporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiã grata esse debuerit? Est enim modius lege LLS. III. æstimatus. fuit autem, te prætore, vt tu in multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, LLS. II. Sed fuerit LLS. III. quoniam tu tantum à ciuitatibus in modios singulos exegisti. cùm, si soluetes Siculis tantum, quantum te populus R. iusserat, aratoribus fieri gratissimum posset: tu non modò eos accipere quod oportebat, noluisti: sed etiam dare, quod non debebát, coegisti.

175 ‖Atque hæc ita gesta esse, iudices, cognoscite, & ex literis publicis ciuitatum, & ex testimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligatis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum non interpositis, neque perturbatis, neque repentinis, sed certis, institutis, ordine relata, atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? dic etiam clarius. VOLCATIO, TIMARCHIDI, MAEVIO. Quid est, Verres? ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipes in istis rebus esse versatos? mancipes frumentum improbasse? mancipes pretio cum ciuitatibus decidisse, & eosdem abs te illarum ciuitatum nomine pecunias abstulisse, deinde ipsos sibi frumentum coemisse: nihil hac ad te pertinere? Mala, mehercule, ac

misera defensio, prætorem hoc dicere, Ego
frumentum neque attigi, neque inspexi: man-
cipibus potestatem probandi, improbandique
permisi: mancipes à ciuitatibus pecunias ex-
torserunt: ego autem, quam pecuniam popu-
lis dare debui, mancipibus dedi || Mala est
hæc quidem, vt dixi, defensio criminis: sed
tamen hac ipsa tibi, si vti cupias, nó licet: ve-
tat te Volcatius, tuæ, tuorúmque deliciæ, mé-
tionem mancipis facere. Timarchides autem
columen familiæ vestræ, premit fauceis de-
fensionis tuæ: cui simul, & Volcatio pecunia à
ciuitate numerata est. Iam verò scriba tuus
annulo aureo suo, quem ex his rebus inuénit,
ista te ratione vti non sinet. Quid igitur est
reliquum, nisi vti fateare, te Romam frumen-
tum emptú Siculorum pecunia misisse: publi-
cam pecuniam domum tuam conuertisse? O
consuetudo peccandi, quantam habes iucun-
ditatem in improbis, & audacibus, cùm pœna
abfuit, & licentia consecuta est! || Iste in hoc
genere peculatus non nunc primùm inueni-
tur: sed nunc demum tenetur. Vidimus huic
ab ærario pecuniã numerari quæstori ad sum-
tum exercitus consularis: vidimus paucis post
mensibus & exercitum, & consulem spolia-
tum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligi-
ne ac tenebris, quæ totam remp. tum occupa-
uerat. Iterum gessit hereditariam quæsturã
cum A. Dolabella. magnam pecuniam auer-
tit: sed eius rationem cum damnatione Do-
labellæ permiscuit. Cõmissa est pecunia tanta
prætori. non reperietis hominem timidè, nec
leuiter hæc improbissima lucra ligurientem.
deuorare omnem pecuniam publicam non
dubitauit. Ita serpit illud insitum in natura
malum, consuetudine peccandi libera, finem
vt audaciæ statuere ipse sibi non possit. || Tene-
tur igitur aliquando, & in rebus tum ma-
ximis, tum manifestis tenetur. Atque in
eam fraudem mihi videtur diuinitus inci-
disse, non solùm vt eas pœnas, quas pro-
ximè meruisset, solueret: sed vt illa etiam sce-
lera eius in Carbonem, & in Dolabellam
vindicarentur. Etenim noua quoque alia res
exstitit, iudices, in hoc crimine, quæ tollat
omnem dubitationem superioris illius decu-
mani criminis. Nam, vt illud missum faciam,
permultos aratores in alteras decumas, & in
hæc IↃ. C C C. millia modiûm, quod emtum
populo Ro. darent, non habuisse: sed à tuo pro
curatore, hoc est, ab Apronio? emisse: ex quo
intelligi potest, nihil te aratoribus réliqui
fecisse: vt hoc prætercam, quod in multis
est testimoniis expositum: potest illo quid-
quá esse certius, in tua potestate, atque in tuis
horreis omne frumentum Siciliæ, per trien-
nium, atque omneis fructus agri decumani,
fuisse? || Cùm enim à ciuitatibus pro frumento
pecuniam exigebas, vnde erat frumentum
quod Romã mitteres, si tu id non omne clau-
sum, & compressum possidebas? Itaque in
eo frumento primus tibi ille quæstus fuit,
ipsius frumenti, quod erat ereptum ab arato-
ribus: alter, quòd id frumentum improbissi-
mè per triennium, partum, non semel, sed bis:
neque vno, sed duobus pretiis, vnum & idem
frumentum vendidisti: semel ciuitatibus HS.
XV. in medimnum: iterum populo Rom. à
quo HS. XII. in medimna, pro eodem illo
frumento abstulisti. || At enim frumentum
Centuripinorum, Agrigentinorum, & non-
nullorum fortasse præterea probasti, & his
populis pecuniam dissoluisti. Sint aliquæ
ciuitates in eo numero, quarum frumentum
improbare nolueris. Quid tandem? his ciui-
tatibus omnísne pecunia, quæ pro frumen-
to debita est, dissoluta est? Vnum mihi repe-
ri, non populum, sed aratorem: vide, quære,
circumspice, si quis forte est ex ea prouin-
cia, in qua tu triennium præfuisti, qui te no-
lit perisse: vnum, inquam, da mihi ex illis
aratoribus, qui tibi vel ad statuam pecu-
niam contulerunt, qui sibi dicat pro frumen-
to omne esse, quod oportuerit, solutum, con-
firmo, iudices neminem esse dicturum. Ex
omni pecunia, quam aratoribus soluere de-
buisti, certis nominibus deductiones fieri
solebant: primùm pro spectatione, & colly-
bos deinde pro nescio quo cerario. || Hæc om-
nia, iudices, non rerum certarum, sed furto-
rum improbissimorum sunt vocabula. nam
collybus quinam esse potest, cùm vtantur
omnes vno genere numerorum? cerarium ve-
rò quid? quomodo ad pecuniam publicam
allatum est? Nam illud genus tertium dedu-
ctionis erat eiusmodi, quasi non modò liceret,
sed etiam oporteret: nec solùm oporteret, sed
planè necesse esset. Scribæ nomine de tota pecu-
nia binæ quinquagesimæ detrahebantur. Quis
tibi hoc concessit? quæ lex? quæ senatus au-
ctoritas? quæ porrò æquitas, vt tantam pe-
cuniam scriba tuus auferret siue de aratorum
bonis, siue de populi R. vectigalibus? Nam si
potest ista pecunia sine aratorum iniuria de-
trahi, populus R. habeat præsertim in tantis
ærarij angustiis. sin autem & populus id vo-
luit, & æquum ita est, solui aratoribus: tuus
apparitor parua mercede populi conductus,
de aratorum bonis prædabitur? || & in hac
causa scribarum ordinem in me concitabit
Hortensius? & eorú cõmoda à me labefactari,
atque oppugnari iniuria dicet? quasi verò
hoc scribis vllo exemplo sit, aut vllo iure cõ-
cessum. Quid ego vetera repetam? aut quid
eorum scribarum mentionem faciam, quos
constat sanctissimos homines, atque innocen-
tissimos fuisse? non me fugit, iudices, vetera
exempla pro fictis fabulis iam audiri, atque
haberi in his temporibus versabor miseris
ac perditis. Nuper, Hortensi, quæstor fuisti:
quid tui scribæ fecerint, tu potes dicere: ego
de meis hoc dico, cùm in eadem ista Sicilia
pro frumento ciuitatibus pecuniam soluerem:
mecum duos frugalissimos homines scri-
bas haberem, L. Mamilium, & L. Sergium:
non modò istas duas quinquagesimas, sed
omnino nummum nullum cuiquam esse de-
ductum. Dicerem, hoc mihi totum esse attri-
buendum, iudices, si illi vmquam à me hoc
postulassent, si vmquam omnino cogitassent.
|| Quamobrem enim scriba deducat, ac non
potius multo, qui adduxerit, tabellarius?
cuius aduentu certiores facti periuerunt? præ-
co, qui adesse iussit? viator, ac Venerius, qui
fiscum sustulit? quæ pars operæ, aut opportu-
nitatis in scriba est? cur non modò merces
tanta detur, sed cur cum eo tantæ pecuniæ
partitio fiat? Ordo est honestus. Quis negat?
aut

aut quid ea res ad hanc rem pertinet? est verò honestius, quòd eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculáque magistratuum cõmittuntur. Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, patribus familiâs, viris bonis atque honestis, percontamini, quid sibi istæ quinquagesimæ velint. iam omnes intelligetis, nouam rem totam, atque indignam videri. || Ad eos me scribas reuoca, si placet: noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum donis, ac de scenicorum corollariis, cùm decuriam emerunt, ex primo ordine explosorum in secundum ordinem ciuitatis se venisse dicunt. Eos scribas tecum disceptatores huius criminis habebo, qui istos scribas esse molestè ferunt. Tametsi cùm in eo ordine videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriæ propositus est, & dignitati: mirabimur, turpeis aliquos in eo posse, quò cuiuis licet pretio peruenire? Tu ex pecunia publica LLS. tredecies scribam tuum permissu tuo cùm abstulisse fateare, reliquam tibi vllam defensionem putas esse? hoc ferre quamquam posse? hoc quemquam denique nunc tuorum aduocatorũ animo æquo audire arbitrare? qua in ciuitate C. Catoni, clarissimo viro, consulari homini, LLS. CII. CIↃ. CIↃ. CIↃ. millibus lis æstimata sit: in eadem ciuitate apparitori tuo esse concessum, vt LLS. tredecies auferret? || Hinc ille est annulus aureus, quo tu istum in concione donasti. quæ tua donatio singulari impudentia prædita, noua Siculis omnibus, mihi verò incredibilis videbatur. Sæpe enim nostri imperatores, superatis hostibus, optimè rep. gesta, scribas suos annulis aureis in concione donarunt. Tu verò quibus rebus gestis, quo hoste superato, concionem donandi caussa, aduocare ausus es? Neque enim solùm scribam tuum annulo, sed etiam virum fortissimum, ac tui dissimillimum, Q. Rubrium excellentẽ virtute, auctoritate, copiis, corona, & phaleris, & torque donasti: M. Cossutium, sanctissimum virum, atque honestissimum: M. Castritium, summo splendore, ingenio, gratia præditum. || Quid hæc sibi horum trium ciuiũ Romanorum dona voluerunt? Siculos prætereà, potentissimos, nobilissimósque donasti. qui non, quemadmodum sperasti, tardiores fuerunt: sed ornatiores tuo iudicio ad testimonia dicunda venerunt. Quibus ex hostium spoliis? de qua victoria? qua ex præda, aut manubiis, hæc abs te donatio constituta est? an quòd, te prætore, paucorum aduentu myoparonum, classis pulcherrima, Siciliæ propugnaculum, præsidiúmque prouinciæ, piratarum manibus incensa est? an quòd ager Syracusanus prædonum incendiis, te prætore, vastatus est? an quòd forum Syracusanum nauarchorum sanguine redundauit? an quòd in portu Syracusano piraticus myoparo nauigauit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidisse arbitrer: nisi fortè id egisti, vt hominibus ne obliuisci quidem rerum tuarum malè gestarũ liceret. || Annulo est aureo scriba donatus, & ad eam donationem cõcio est aduocata. Quod erat os tuũ, cùm videbas in concione eos homines, quorũ ex bonis iste annulus aureus donabatur, qui ipsi annulos aureos posuerant, liberisque suis detraxerant, vt esset vnde scriba tuus hoc tuum munus, ac beneficium tueretur? quæ porrò præfatio tuæ donationis fuit? Illa scilicet vetus, atque imperatoria? Quando tu quidem in prælio, in bello, in re militari, cuius ne mentio quidem, te prætore, vlla facta est. an illa? Quandoquidem tu nulla vmquam mihi in cupiditate, ac turpitudine defuisti: omnibúsque in iisdem flagitiis mecum & in legatione, & prætura, & hîc in Sicilia versatus es: ob hasce res, quoniam te locupletaui, hoc annulo aureo dono. Vera hæc fuisset oratio. non enim iste annulus aureus abs te datus, istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem annulum ab alio datum, testem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniæ iudicamus. || Dictum, iudices, est de decumano frumento: dictum de emto, extremum, & reliquum est, de æstimato. quòd cùm magnitudine pecuniæ, tum iniuriæ genere quemuis debet commouere: te verò eò magis, quòd ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed improbissima confessio comparatur. Nam cùm ex S. C. & ex legibus frumentum ei in cællam sumere liceret: idque frumentum senatus ita æstimasset, quaternis LLS. tritici modium: binis, hordei; iste, numero ad summã tritici adiecto, tritici modios singulos cum aratoribus denariis ternis æstimauit. Non est in hoc crimen, Hortensi: ne fortè ad hoc meditere: multos sæpe viros bonos, & forteis, & innocenteis cum aratoribus, & cum ciuitatibus frumentum, in cællã quod sumi oporteret, æstimasse, & pecuniam pro frumento abstulisse. Scio quid soleat fieri, scio quid liceat. nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nũc in istius facto reprehenditur. || hoc reprehendo, quòd, cùm in Sicilia LLS. II. tritici mod. esset, vt istius epistola ad te missa declarat, summũ LLS. ternis: id quod & testimoniis omnibus, & tabulis aratorum planum factum antea est: tum iste pro tritici modiis singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen est, vt intelligas, non ex æstimatione, neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex coauctione annonæ, atque æstimationis. Etenim hæc æstimatio nata est, iudices, initiò non ex prætorum, aut consulum, sed ex aratorum, atque ciuitatum commodo. Nemo enim fuit initiò tam impudens, qui, cùm frumentum deberetur, pecuniam posceret. certè hoc ab aratore primùm est profectum, aut ab ea ciuitate, cui imperabatur: cùm aut frumentum vendidisset, aut seruare vellet, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollet: petiuit in beneficij loco, & gratiæ, vt sibi pro frumẽto, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex huiuscemodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magistratuum, consuetudo æstimationis introducta est. || Secuti sunt auariores magistratus: qui tamen in auaritia sua non solùm viam quæstus inuenerunt, verum etiam exitum, ac rationẽ defensionis. instituerunt semper ad vltima, ac difficillima loca apportandum frumentum imperare, vt vecturæ difficultate, ad quam vellent, æstimationem, peruenirent. In hoc genere facilior est existimatio, quàm reprehensio: ideò

quòd eum, qui hoc facit, auarum possumus e-
xistimare: crimen in eo constituere non tam
facile possumus: quòd videtur concedendum
magistratibus nostris esse, vt iis, quo loco ve-
lint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc
est, quod multi fortasse fecerunt: & ita mul-
ti, vt ii quos innocentissimos meminimus,
191 aut audiuimus, non fecerint. || Quæro nunc
à te, Hortensi, cum vtris tandem istius fa-
ctum collaturus es? cum iis, credo, qui beni-
gnitate adducti, per beneficium, & gratiam
ciuitatibus concesserunt, vt nummos pro
frumento darent. Ita credo, petiisse ab isto
aratores, vt, cùm LLS. ternis tritici modium
vendere non possent: pro singulis modiis,
ternos denarios dare liceret. An, quoniam
hoc non audes dicere, illuc confugies, vectu-
ræ difficultate adductos, ternos denarios dare
maluisse? Cuius vecturæ? æquo ex loco, in quē
locum ne portarent? Philomelóne Ephesum?
Video, quid inter annonam interesse soleat:
video quot dierum via sit: video Philomelen-
sibus expedire, quanti Ephesi sit frumentum,
tantum dare potius in Phrygia, quā Ephesum
portare, aut ad emendum frumentum Ephe-
192 sum pecuniam, & legatos mittere. || In Sicilia
verò quid eiusmodi? Enna, mediterranea
est maximè, coge, vt ad aquam tibi, id quod
summi iuris est, frumentum Ennenses metiā-
tur: vel Phintiam, vel Halesam, vel Catinam,
loca inter se maximè diuersa, eodem die, quo
iusseris, deportabunt, tametsi ne vectura qui-
dem opus est. Nam totus quæstus hic, iudi-
ces, æstimationis, ex annonæ natus est varie-
tate. hoc enim magistratus in prouincia as-
sequi potest, vt ibi accipiat, vbi est carissimū.
ideò valet ista ratio æstimationis in Asia: valet
in Hispania: valet in his prouinciis, in quibus
vnum pretium frumento esse non solet. In
Sicilia verò quid cuiusquam intererat, quo
locò daret? neque enim portandū erat: &, quò
quisque vehere iussus esset, ibi tantidem fru-
mentum emeret, quanti domi vendidisset.
193 || Quamobrem siquid, Hortensi, docere vis,
aliquid ab isto simile æstimatione, atque à
ceteris, esse factum: doceas oportet, aliquo
in loco Siciliæ, prætore Verre, ternis denariis
tritici modium fuisse. Vide, quàm tibi de-
fensionem patefecerim, quàm iniquam in so-
cios, quàm remotam ab vtilitate reipub. quā
seiunctam à voluntate, atque sententia le-
gis. Tu, cùm tibi ego frumentum in meis a-
gris, atque in mea ciuitate: denique cùm in
eis locis, in quibus es, versaris, rem geris,
prouinciam administras, paratus sim dare: an-
gulum mihi aliquē eligas prouinciæ recon-
ditum, ac derelictum? iubeas ibi me metiri,
quò portare non expediat? vbi emere non
194 possum? || Improbum facinus, iudices: non fe-
rendum, nemini lege concessum, sed fortasse
adhuc in nullo etiam vindicatum. tamen ego
hoc, quod ferri nego posse, Verri, iudices, cō-
cedo, & largior. Si vllo in loco eius prouin-
ciæ frumentum tanti fuit, quanti iste æstima-
uit, hoc crimen in istum reum valere oporte-
re non arbitror. Verumenimuero cùm esset
LLS. binis, aut etiam ternis, quibusuis in locis
prouinciæ, duodenos sestertios exegisti. Si mi-
hi tecum neque de annona, neque de æstima-
tione tua potest esse controuersia, quid se-
des? quid exspectas? quid defendes? Vtrum tibi
pecuniæ conciliatæ videntur aduersum leges,
aduersum remp. cum maxima sociorum iniu-
ria: an verò id rectè, ordine, è repub. sine cu-
iusquam iniuria factum esse defendes? || Cùm 195
tibi senatus ex ærario pecuniam promisisset, &
singulos tibi denarios adnumerasset, quos tu
pro singulis modiis aratoribus solueres: quid
facere debuisti? Si, quod L. Piso ille frugi
qui legem de pecuniis repetundis primus tu-
lit: cùm emisses, quanti esset: quod superaret
pecuniæ, retulisses. si, vt ambitiosi homines,
aut benigni: cùm pluris senatus æstimasset,
quàm quanti esset annona: ex senatus æstima-
tione, non ex annonæ ratione, soluisses. sin, vt
plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis
quæstus, sed is honestus, atque concessus: fru-
mentum, quoniam vilius erat, ne emisses: sum-
sisses id nummorum, quod tibi senatus cellæ
habet rationem, non quæro æquitatis, sed
ipsius improbitatis, atque impudentiæ? Neque
enim est ferè quidquam, quod homines palā
facere audeant in magistratu, quamuis im-
probi, quin eius facti, si non bonam, at ali-
quam rationem afferre soleant. || Hoc quid est? 196
Venit prætor: frumentum, inquit, me abs te e-
mere oportet. Optimè. Modium denario.
Benignè, ac liberaliter. nam ego te LLS.
ternis non possum vendere. Mihi frumento
non opus est: nummos volo. Non sperauē-
ram, inquit arator, me ad denarios peruen-
turum: sed, si ita necesse est, quanti frumentum
sit, considera. Video esse binis LLS. Quid er-
go à me tibi nummorum dari potest, cùm se-
natus tibi quaternos LLS. dederit? Quid
poscat, attendite. & vos, quæso, simul, iudi-
ces, æquitatem prætoris attendite. || Qua- 197
ternos LLS. quos mihi senatus decreuit, &
ex ærario dedit, ego habebo, & in cistam trās-
feram ex fisco. Quid postea? quid pro singu-
lis modiis, quos tibi impero, tu mihi octo-
nos LLS. dato. Qua ratione? Quid quæris
rationem? non tantam rationem res habet,
quantam vtilitatem, atque prædam. Dic, in-
quit ille, planiùs. Senatus te voluit mihi
nummos dare, me tibi frumentum metiri. tu
eos nummos, quos mihi senatus dare voluit,
ipse habebis: a me, cui singulos denarios dari
oportuit, binos aufers? & huic prædæ, ac di- 198
reptioni, cellæ nomen imponis? || Hoc dee-
rat iniuriæ, & hæc calamitas aratoribus, te
prætore, qua reliquis fortunis omnibus e-
uerterentur. Nam quid esse reliqui poterat
ei, qui per hanc iniuriam non modo frumen-
tum omne amittere, sed etiam omne instru-
mentum vendere cogeretur? Quò enim se
verteret, non habebat. ex quo fructu num-
mos, quos tibi daret, inueniret? Decumarum
nomine tantum erat ablatum, quantum vo-
luntas tulerat Apronii: pro alteris decumis,
emtóque frumento, aut nihil datum, aut tan-
tum datum, quantum reliqui scriba fecerat,
aut vltro etiam, id quod didicisti, ablatum.
Coguntur etiam nummi ab aratore? quomo-
do? quo iure? quo exemplo? Nam, cùm fru-
ctus diripiebantur aratorum, atque omni la-
cerabantur iniuria: videbatur id perdere ara-
tor, quod aratro ipse quæsisset, in quo ela-
borasset, quod agri, segetésque extulissent.
|| Quibus iniuriis grauissimis tamen illud 199
erat

erat miserum solatium, quòd id perdere videbatur, quod alio prætore, eodem ex agro reparare posset. Nummos verò, vt daret arator, quos non exarat: boues, & aratrum ipsum, & omne instrumentum vendat, necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis: habet idem in vrbanis prædiis. Nam cùm aratori onus aliquod imponitur, non omnes, si quæ sunt prærerea facultates, sed arationis ipsius vis, ac ratio consideranda est, quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit, ac debeat. Quamquam illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti, ac perditi: tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem ipsum arationis nomine muneris in rempub. fungi, ac sustinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur. alteras: temporibus vestris seruiendum putant. dent emtum prærerea, dabunt, si voletis. ‖ 200 Hæc quàm sint grauia, & quid, his rebus detractis, possit ad dominos puri, ac reliqui peruenire, credo vos ex vestris rebus rusticis coniectura assequi posse. Addite nunc eodem istius edicta, instituta, iniurias: addite Apronii, Veneriorúmque seruorum, in agro decumano regna, ac rapinas. Quamquam hæc omitto: de cælla loquor. Placétne nobis, in cællam magistratibus nostris frumentum Siculos gratis dare? Quid hoc indignius? quid iniquius? Atque hoc scitote, aratoribus, hoc prætore, optandum, ac petendum fuisse. Sositenus est Entellinus, homo cùm primis ciuitatis prudens, & domi nobilis: cuius verba audistis: qui ad hoc iudicium legatus publicè cum Arthemone, & Menisco, primariis viris, missus est. Is cùm in senatu Entellino multa mecum de istius iniuriis ageret, hoc dixit: si hoc de cælla, atque hac æstimatione concederent, vellet Siculos senatui polliceri frumentum in cællam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus. ‖ 201 Perspicere vos certò scio, Siculis quantopere hoc expediat non ad æquitatis conditionem, sed ad minima malorum eligenda. Nam, qui mille modium Verri suæ partis in cællam gratis dedisset, duo millia nummum, aut summum tria dedisset: idem nunc pro eodem numero frumenti LLS. VIII. millia dare coactus est. Hoc arator assequi per triennium certo fructu suo non potuit: vendiderit instrumentũ, necesse est. quod si hoc munus, & vectigal aratio tolerare, hoc est, Sicilia ferre, ac pati potest, populo Rom. ferat potius, quàm nostris magistratibus. Magna est pecunia: magnum, præclararúmque vectigal. si modò id salua prouincia, si sine iniuria sociorum percipere possitis: nihil detraho. Magistratibus tantúdem detur in callam, quantum semper datum est. quod præterea Verres imperat, id, si facere non possunt, recusent. si possunt, sit vectigal, quam præda prætoris. populi Rom. potius hoc ‖ 202 Deinde cur in vno genere solo frumenti ista æstimatio constituitur? Si est æqua & ferenda: populo Rom. Sicilia decumas det, pro singulis tritici modiis ternos denarios: sibi habeat frumentum. Data tibi pecunia est, Verres: vna, qua frumentum tibi emeres in cællam: altera, qua frumentum emeres à ciuitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retinens: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. fac idem in eo frumento, quod ad populum R. pertinet. exige eadem æstimatione pecuniam à ciuitatibus, & refer, quam accepisti. tum refertius erit ærarium populi Ro. quàm vmquam fuit. ‖ 203 At enim istã rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumẽto tulit. Proinde quasi aut æquior sit ista æstimatio in tuo, quàm in populi Ro. commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea, quam tu fecisti, inter se genere iniuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verùm istam ipsam cællã ferre nullo modo possunt. vt omnia remittantur, vt omnibus iniuriis & calamitatibus, quas te prætore tulerunt, in posterum liberentur: istam se cællam, atque istam æstimationẽ negant se vllo modo ferre posse. ‖ 204 Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompeiũ cos. nuper, homo disertissimus, & omni doctrina, & virtute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis grauiter, ac copiosè dixisse, ac deplorasse dicitur. ex quibus hoc, iis, qui aderant (nam magno conuentu acta res est) indignissimum videbatur, qua in re senatus optimè ac benignissimè cum aratoribus egisset, largè, liberalitérque æstimasset, in ea re prædari prætorẽ, bonis euerti aratores: & id non modò fieri, quasi liceat, cõcessúmque sit. ‖ 205 Quid ad hæc Hortẽsius? falsum esse crimen? Hoc numquam dicet. Non magnã hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicet. Non iniuriam factam Siculis, atque aratoribus? Qui poterit dicere? Quid igitur dicet? Fecisse alios? quid est hoc? Vtrùm criminis defensio, an comitatus exsilio quæritur? Tu in hac repub. an in hac hominũ libidine, &, vt adhuc habuit se status iudiciorũ, etiã licẽtia, non ex iure, non ex æquitate, non ex lege, nõ ex eo, quod oportuerit, nõ ex eo, quod licuerit, sed ex eo, quod aliquis fecerit, id, quod reprehenditur, rectè factum esse defendes? ‖ 206 Fecerũt aliqui alia quàm multa: cur in hoc vno crimine isto genere defensionis vteris? Sunt quædam omnino in te singularia, quæ in nullum alium hominem dici, neque conuenire possint: quædam tibi cum multis communia. Ergo, vt omittã tuos peculatus, vt ob ius dicundum pecunias acceptas, vt eiusmodi cetera, quæ forsitan alij quoque etiam fecerint: illud, in quo te grauissimè accusant, quòd ob iudicandam rem pecuniam accepisses, eadem ista ratione defendens, fecisse alios? Vt ego assentiar orationi, defensionẽ tamen non probabo. Potius enim, te damnato, ceteris angustior locus improbitatis defendẽdæ relinquetur, quàm, te absoluto, alij, quod audacissimè fecerunt, rectè fecisse existimentur. ‖ 207 Lugent omnes prouinciæ: queruntur omnes liberi populi: regna denique iam omnia de nostris cupiditatibus, & iniuriis expostulant: locus intra Oceanum iam nullus est, neque tam lõginquus, neque tam reconditus, quò non, per hæc tempora, nostrorum hominum libido, iniquitásque peruaserit. sustinere iã populus R. omnium nationum non vim, non arma, nõ bellum, sed luctum, lacrymas, querimonias nõ potest. In eiusmodi re, ac moribus; si is, qui erit adductus in iudicium, cùm manifestis in flagitiis tenebitur, alios eadem fecisse dicet, illi exempla non deerunt; reipub. salus dee-

rit, si improborum exemplis improbi iudicio
208 ac periculo liberabuntur. || Placent vobis ho-
minum mores? placet ita geri magistratus, vt
geruntur? placet socios sic tractari, quod re-
stat, vt per hæc tempora tractatos videtis? Cur
hæc à me opera consumitur? quid sedetis? cur
non in media oratione mea consurgitis, atque
disceditis? Vultis autem istorum audacias, ac
libidines aliqua ex parte resecare? Desinite
dubitare, vtrum sit vtilius, propter multos
improbos vni parcere, an vnius improbi sup-
plicio multorum improbitatem coercere.
209 || Tametsi quæ ista sunt exempla multorum?
nam cùm in causa tanta, cùm in crimine ma-
ximo dici à defensore cœptum est, factitatum
esse aliquid: exspectant ii, qui audiunt, exem-
pla ex vetere memoria, & monumentis, ac
literis, plena dignitatis, plena antiquitatis.
Hæc enim plurimum solent & auctoritatis
habere ad probandum, & iucunditatis ad au-
diendum. Africanos mihi, & Catones, & Læ-
lios commemorabis? & eos fecisse idem di-
ces? quamuis res mihi non placeat: tamen
contra hominum auctoritatem pugnare non
potero. An, cùm eos non poteris proferre,
proferes hos recenteis, Q. Catulum patrem,
C. Marium, Q. Scæuolam, M. Scaurum, Q.
Metellum? qui omnes prouincias habuerunt,
& frumentum cellæ nomine imperauerunt.
magna est hominum auctoritas, & tanta, vt
etiam delicti suspicionem tegere possit.
210 || Non habes ne ex his quidem hominibus,
qui nuper fuerunt, vllum auctorem istius
æstimationis. Quò me igitur, aut ad quæ
exempla reuocas? Ab illis hominibus, qui tũ
versati sunt in rep. cũ & optimi mores erant,
& hominum existimatio grauis habebatur, &
iudicia seuera fiebant, ad hanc hominum li-
centiam, & libidinem me abducis? & in quos
aliquid exempli populus R. statui putat opor-
tere, ab iis tu defensionis exempla quæris?
Non fugio ne hos quidem mores, dummo
ex his ea, quæ probat populus Ro. exempla,
non ea quæ condemnat, sequamur. Non cir-
cumspiciam, non quæram foris, cùm habeas
iudices, principes ciuitatis, P. Seruiliũ, Q. Ca-
tulum: qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus
gestis, vt in illo antiquorum, & clarissimorum
hominum, de quibus antea dixi, numero re-
211 ponantur. || Exempla quærimus, & ea non
antiqua. modo vterque horum, exercitũ ha-
buit. Quære Hortensi, quoniam te recentia
exempla delectant, quid fecerint. Itáne verò?
Q. Catulus frumento est vsus, pecuniam non
coegit. P. Seruilius quinquennium exercitui
cùm præesset, & ista ratione innumerabilem
pecuniam facere posset, non statuit sibi quid-
quam licere, quod non patrem suum, non
auum Q. Metellum facere vidisset: C. Verres
reperietur, qui, quod expediat, id licere di-
cat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id alio
rum exemplo se fecisse defendat? At in Sicilia
factitatum est. Quæ est ista cõditio Siciliæ, cur
quæ optimo iure, propter vetustatem, fideli-
tatem, propinquitatem esse debet, huic præ-
212 cipua lex iniuriæ definitur? || Sed in ista ipsa
Sicilia, non quæram exemplum foris: hoc ip-
so ex consilio vtar exemplis. C. Marcelle, te
appello. Siciliæ prouinciæ, cùm esses pro con-
sule, præfuisti: num quæ in tuo imperio pecu-
niæ, cellæ nomine, coactæ sunt? neque ego
hoc in tua laude pono. alia sunt tua facta, at-
que consilia, summa laude digna: quibus illã
tu prouinciam afflictam & perditam erexisti,
atque recreasti. nã hoc de cella antè Lepidus
quidem fecerat, cui tu successisti. Quæ sunt ti-
bi igitur exẽpla in Sicilia cellæ, si hoc crimẽ
non modò Marcelli facto, sed ne Lepidi qui-
213 dem potes defendere? || An me ad M. Antonii
æstimationem frumenti, exactionemque pe-
cuniæ reuocaturus es? Ita, inquit, ad M. Anto-
nii. Hoc enim mihi significasse, & annuisse vi-
sus est. Ex omnibúsne igitur populi R. præto-
ribus, Pro consulibus, imperatoribus, M. An-
tonium delegisti: & eius vnum improbissimũ
factum, quod imitarere? Et hîc vtrũ mihi dif-
ficile est dicere, an his existimare, ita se in il-
lo infinito imperio M. Antonium gessisse, vt
multo isti perniciosius sit dicere, se in re im-
probissima voluisse Antonium imitari, quàm
si defẽdere possit, nihil in vita se M. Antonio
simile fecisse? Homines in iudiciis ad crimen
defendẽdum, non, quid fecerit quispiam, pro-
ferre solent, sed quid probarint. Antonium,
cùm multa contra sociorum salutem multa
contra voluntatem prouinciarum & faceret,
& cogitaret, in mediis eius iniuriis, & cupi-
ditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi eius
omnia facta, atque consilia S. P. Q. R. indi-
214 ces comprobarint, ita M. Antonii exemplo
istius audaciam defendis. || At idem fecit Sa-
cerdos. Hominem innocentem, & summa pru-
dentia præditum nominas: sed tum idem
fecisse erit existimandus, si eodem consilio
fecerit. Nam genus æstimationis ipsum, à
me numquam est reprehensum: sed eius
æquitas, aratorum commodo, & voluntate
perpenditur. Non potest reprehendi vlla
æstimatio, quæ aratori non modò incom-
moda non est, sed etiam grata est. Sacerdos,
vt in prouinciam venit, frumentum in cellam
imperauit. Cùm esset, ante nouum, tritici
modius IIS. XV. petiuerunt ab eo ciuitates,
vt æstimaret. Remissior aliquanto eius fuit
æstimatio, quàm annona. nam æstimauit de-
nariis III. Vides, eandem æstimationem, pro-
pter temporis dissimilitudinem, in illo laudis
causam habere, in te, criminis? in illo, benefi-
215 cii: in te, iniuriæ? || Eodem tempore Anto-
nius III. denariis æstimauit, post messem, sum-
ma in vtilitate, cùm aratores frumentum da-
re gratis mallebant. & aiebat, se tantidem æ-
stimasse, quanti Sacerdotem: neque mentie-
batur: sed eadem ista æstimatione, alter sub-
leuarat aratores, alter euerterat. Quod nisi
omnis frumenti ratio ex temporibus esset, &
annona, non ex numero, neque ex summa
consideranda: numquam tam grati hi sesqui-
modii, Q. Hortensi fuissent: quos tu cùm ad
mensuram tam exiguam rationem populo R.
in capita descripsisses, gratissimum omnibus
fecisti. caritas enim annonæ faciebat, vt istuc,
quod re paruum videbuntur, tempore magnũ
videretur. Idem istuc si in vtilitate populo
Roman. largiri voluisses: derisum tuum be-
216 neficium esset, atque contemtum. || Noli igi-
tur dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdo-
tem: quoniam non eo tempore neque si-
mili fecit anno, dicito potius, quoniam habes
auctorem idoneum, quod Antonius vno ad-
uentu

uentu, & vix menſtruis cibariis fecerit, id A
iſtum per triennium feciſſe: & iſtius innocen-
tiam M. Antonii facto, atque auctoritate de-
fendito. Nam de Sex. quidem Paduceo, fortiſ-
ſimo, atque innocentiſſimo viro, quid dicitis?
de quo quis vmquam arator queſtus eſt? aut
quis non ad hoc tempus innocentiſſimam o-
mnium, diligentiſſimamque præturam illius
hominis exiſtimauit? Biennio prouinciam ob-
tinuit, cum alter annus in vtilitate, alter in
ſumma caritate fuerit num aut in vtilitate
nummum arator quiſquam dedit: aut in cari-
tate de æſtimatione frumenti queſtus eſt? At
vberiora cibaria facta ſunt caritate. Credo:
neque id eſt nouum, neque reprehendendum.
217 || modò C. Sentium vidimus, hominem vetere
illa, ac ſingulari innocētia prędimum, propter
caritatem frumenti, quę fuerat in Macedonia,
permagnam ex cibariis pecuniam deportare.
Quamobrem nō ego inuideo tuis commodis, ſi
qua ad te lege venerunt: iniuriam queror, im- B
probitatem arguo: auaritiam in crimen, & in
iudicium voco. Quod ſi ſuſpiciones iniicere
voletis, ad plureis homines, & ad plureis pro-
uincias crimen hoc pertinere: non ego iſtam
defenſionem veſtram pertimeſcam, ſed me o-
mnium prouinciarum defenſorem eſſe profi-
tebor. Etenim hoc dico, & magna voce dico:
218 Vbicunque hoc factum eſt, improbè factū eſt.
quicunque hoc fecit, ſupplicio dignus eſt. || Nā
per deos immortaleis, videte iudices, & pro-
ſpicite animis, quid futurum ſit multi magnas
pecunias ab inuitis ciuitatibus, atque ab in-
uitis aratoribus iſta ratione, cællæ nomine,
coegerunt (omninò ego neminem video, præ-
ter iſtum: ſed do hoc vobis, & concedo, eſſe
multos) in hoc homine rem adductam in iu-
dicium videtis, quid facere poteſtis? Vtrùm,
cùm iudices ſitis de pecunia capta conciliata,
tantam pecuniam captam negligere: an, cùm
219 lex ſociorum cauſa rogata ſit, ſociorū queri- C
monias non audire? || Verùm hoc quoq; vobis
remitto negligite præterita, ſi vultis: ſed ne
reliquas ſpes turbetis, atque omneis prouin-
cias euertatis, id prouidete, ne auaritiæ, quæ
antehac occultis itineribus, atque anguſtiis
vti ſolebat, auctoritate veſtra viam patefacia-
tis illuſtrē, atque latam. Nam ſi hoc probatis,
& ſi hoc licere, pecunias iſto nomine capi, iu-
dicatis: certè hoc, quod adhuc nemo, niſi im-
probiſſimus, fecit, poſthac nemo, niſi ſtultiſſi-
mus non faciet. Improbi ſunt, qui pecunias
220 contra leges cogunt: ſtulti, qui quod licere iu-
dicatum eſt, prætermittunt. || Deinde, iudi-
ces, videte, quàm infinitam ſitis hominibus li-
centiam pecuniarum eripiendarum daturi. Sí
ternos denarios qui coegit, erit abſolutus:
quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos
coget alius, quæ erit reprehenſio? in quo pri-
mum iniuriæ gradu reſiſtere incipiet ſeueritas
iudicis? quotus erit iſte denarius, qui non ſit
deferēdus, & in quo primùm æſtimationis ini- D
quitas, atque improbitas reprehendatur? non
enim à vobis ſumma, ſed genus æſtimationis
eſt comprobatum, neque hoc poteſtis iudica-
re, ternis denariis æſtimare liceri, denis non
licere. vbi enim ſemel ab annonæ ratione, &
ab aratorum voluntate res ad prætoris libidi-
nem translata eſt: non eſt iam in lege, atque in
officio, ſed in voltūate hominum, atque auda-

A cia poſitus modus æſtimandi. Quapropter ſi
vos ſemel in iudicando finem æquitatis, & le-
gis tranſieritis: ſcitote, vos nullum ceteris in
æſtimando finem improbitatis & auaritiæ re-
liquiſſe. || Videte igitur, quàm multa ſimul à 221
vobis poſtulentur. Abſoluite eum, qui ſe fa-
teatur maximas pecunias cum ſumma ſocio-
rum iniuria cepiſſe. non eſt ſatis. Sunt alij
quoque cōplures, qui idē fecerint. abſoluite
etiam illos, ſiqui ſunt: vt vno iudicio quàm
plurimos improbos liberetis. Ne id quidem
ſatis eſt. facite, vt ceteris poſthac idem liceat.
licebit. At hoc parum eſt. Permittite, vt li-
ceat, quanti quiſque velit, tanti æſtimet. æſti-
mabit. Videtis iam profectò, iudices, hac æſti-
matione à vobis comprobata, neque modum
poſthac auaritiæ cuiuſquam, neque pœnam
improbitatis futuram. || Quas ob res quid a- 222
gis Hortenſi? conſules deſignatus: prouinciam
ſortitus es: de æſtimatione cùm dices frumen-
B ti, ſic te audiemus, quaſi id, quod ab iſto rectè
factum eſſe defendes, te facturum profiteare,
& quaſi, quod iſti licitū eſſe dices, vehemen-
ter cupias tibi licere. Atqui, ſi id licebit, ni-
hil eſt, quod puteris quemquam poſthac com-
miſſurum, vt de pecuniis repetundis condem-
nari poſſit. Quantam enim quiſque concupie-
rit pecuniam, tantam licebit per cællæ no-
men æſtimationis magnitudine conſequatur.
|| At enim eſt quiddam, quod, etiam ſi palàm 223
in defendendo non dicit Hortenſius, tamen
ita dicit, vt vos id ſuſpicari, & cogitare poſ-
ſitis: pertinere hoc ad commodum ſenatoriū:
pertinere ad vtilitatem eorum, qui iudicent,
qui in prouinciis cum poteſtate, aut cum le-
gatione ſe futuros aliquando arbitrentur.
Præclaros viros exiſtimas iudices nos habe-
re, quos alienis peccatis conceſſuros putes,
quo faciliùs ipſos peccare liceat. Ergo id vo-
lumus populum Ro. id prouincias, id ſocios,
C nationéſque exteras exiſtimare, ſi ſenatores
iudicent, hoc certè vnum genus infinitæ pecu-
niæ, per ſummam iniuriam cogendæ, nullo
modo poſſe reprehendi? quod ſi ita eſt, quid
poſſumus contra illum prætorem dicere, qui
quotidie templum tenet, qui remp. ſubſiſtere
negat poſſe, ni ad equeſtrem ordinem iudicia
referantur? || Quòd ſi ille hoc vnum agitare 224
cœperit, eſſe aliquod genus cogendæ pecu-
niæ, ſenatorum commune, & iam propè con-
ceſſum ordini, quo genere ab ſociis maxima
pecunia per ſummam iniuriam auferatur,
neque illud modò ſenatoriis iudiciis repre-
hendi poſſe, ídque, dum equeſter ordo iudi-
caret, numquam eſſe commiſſum: quis obſtet?
quis erit tam cupidus veſtri, tam fautor or-
dinis, qui de transferendis iudiciis poſſit re-
cuſare? Atque vtinam poſſet aliqua ratione
hoc crimen quamuis falſa, modò humana, at-
que vſitata defendere. minore periculo ve-
D ſtro, minore periculo prouinciarum omnium,
iudicaretis. Negaret hic æſtimatione ſe v-
ſum: vos id credidiſſe homini, non factum
comprobaſſe videremini. nùllo modo negare
poteſt: vrgetur à tota Sicilia: nemo eſt ex tan-
to numero aratorum, à quo pecunia cellæ no-
mine non ſit exacta. || Vellem etiā hoc poſſet 225
dicere, nihil ad ſe iſtam rationē pertinere: per
quæſtores rem frumentariam eſſe adminiſtra-
tam: ne id quidem ei licebit dicere: propterea

quod ipsius literæ recitantur, ad ciuitates de ternis denariis missæ. Quæ est igitur defensio? Feci quod arguis: coegi pecunias maximas cællæ nomine: sed hoc mihi licuit: vobis, si prospicitis, licebit. Periculosum prouinciis, genus iniuriç confirmari iudicio: perniciosum nostro ordini, populū R. existimare non posse eos homines, qui ipsis legibus teneantur, leges in iudicando religiosè defendere. Atque isto prætore, iudices, nō solùm æstimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperauit. Summá faciam vobis ex publicis literis, & testimoniis ciuitatum, frumenti in cællam imperati. reperietis quinquies tanto, iudices, amplius istum, quàm quantū ei in cçllam sumere licitum sit, ciuitatibus imperasse. Qui ad hanc impudentiam addi potest, si & æstimauit tanti, vt homines ferre non possent, & tanto plus, quam 226 erat ei concessum legibus, imperauit? ‖ Quapropter, cognita tota re frumentaria, iudices, iam facillimè perspicere potestis, amissam esse populo Romano Siciliam, fructuosissimam, atque opportunissimam prouinciam, nisi eam vos istius damnatione recuperatis. Quid est enim Sicilia, si ei agricultionem sustuleris, & si aratorum numerum, ac nomē exstinxeris? quid enim potest esse in calamitate residui, quod non ad miseros aratores, isto prætore, per summam iniuriam, ignominiámque peruenerit? quibus, cùm decumas dare deberent, vix ipsis decumæ relictæ sunt: cùm pecunia deberetur, soluta non est: cùm optima æstimatione senatus frumentum eos in cællam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum 227 vendere coacti sunt. ‖ Dixi iam antea, iudices, vt has omneis iniurias tollatis, tamen ipsam rationem arandi spe magis, & iucūditate quadam, quàm fructu, atque emolumento teneri. etenim ad incertum casum, & euentū, certus quotannis labor, & certus sumtus impenditur. annona porrò, pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. si autem vbertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: vt aut malè vendendum intelligas, si processit: aut malè perceptos fructus, si rectè licet vendere. Totæ autem res rusticæ eiusmodi sunt, vt eas non ratio, neque labor, sed res incertissimæ venti, tempestatésque moderentur. Hinc cum vnæ decumæ lege, & consuetudine trahantur: alteræ nouis institutis propter annonæ rationem imperentur: ematur præterea frumentum quotannis publicè: postremo etiam in cællam magistratibus & legatis imperetur: quid, aut quantum præterea est, quod aut liberum possit habere ille arator, ac dominus in potestate, suorum fructuū, aut in ipsis fructibus solutum? ‖ Quòd 228 si hæc feruntur omnia: si vobis potius, ac populo Ro. quàm sibi, & suis commodis, opera, sumtu, labore deseruiunt: etiamne hæc noua debent edicta, & imperia prætorum, & Apronij dominationem, & Veneriorū seruorū furta, rapinásque perferre? etiámne frumentum pro emto gratis dare? etiámne in cællam cùm cupiant gratis dare vltrò, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta, atque damna cum maximis iniuriis, contumeliisq; perferre? itaque, hæc, iudices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas, atque à dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc iudicio, nisi vt antiquissimi socii, fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani, atque aratores, vestra seueritate, & diligentia, me duce, atque auctore, in agros, atque in sedes suas reuertantur.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM, LIBER SEXTVS, DE SIGNIS.

ORATIO IX.

1 VENIO nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: vt amici eius, morbum, & insaniam; vt Siculi, latrociniū ego, quo nomine appellem, nescio. rem vobis proponam: vos eam suo nominis pondere penditote. genus ipsum prius cognoscite, iudices: deinde fortasse non magnoperè quæretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locuplete, tam vetere prouincia, tot oppidis, tot familiis, tam copiosis, vllum argenteum vas, vllum Corinthium, aut Deliacum fuisse: nego vllam gemmam, aut margaritam fuisse, aut quidquam ex auro, aut ebore factum, signum vllum æneum, marmoreum, eburneum: nego vllam picturam neque in tabulis neque textilē fuisse, quin conquisierit, inspexerit: quod placitum sit, abstulerit. ‖ Magnum 2 videor dicere. attendite etiam, quemadmodum dicam. non enim verbi, neque criminis causa augendi complector omnia. cum dico, nihil istum eiusmodi rerum in tota prouincia reliquisse, Latinè me scitote, non accu-

satoriè

fatoriè loqui; etiam planiùs: nihil in ædibus cuiusquam, ne in oppidis quidem: nihil in locis communibus, ne in fanis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud ciuem Romanum, denique nihil istum, quod ad oculos, animumque acciderit, neque priuati, neque publici, neque profani, neque sacri, tota in Sicilia reliquisse. ¶ Vnde igitur potiùs incipiam, quàm ab ea ciuitate, quæ tibi vna in amore, atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quàm ex ipsis laudatoribus tuis? faciliùs enim perspicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accusant, qui persequuntur: cùm apud tuos Mamertinos inueniare improbissima ratione esse prædatus. C. Heius est Mamertinus (omnes hoc mihi facilè concedent, qui Messanam accesserunt) omnibus rebus in illa ciuitate ornatissimus. Huius domus est vel optima Messanæ, notissima quidem certè, & nostris hominibus apertissima, maximéque hospitalis. Ea domus ante aduentum istius sic ornata fuit, vt vrbi quoque esset ornamento. nam ipsa Messana, quæ situ, mœnibus, portúque ornata sit, ab his rebus, quibus iste delectatur, sanè vacua, atque nuda est. ¶ Erat apud Heium sacrarium magna cum dignitate in ædibus, a maioribus traditum, perantiquum: in quo signa pulcherrima quatuor, summo artificio, summa nobilitate: quæ non modò istum hominem, ingeniosum, atque intelligentem, verùm etiam quemuis nostrum, quos iste idiotas appellat, delectare possent: vnum Cupidinis marmoreum, Praxitelis: (nimirum didici etiam, dum in istum inquiro, artificum nomina) idē opinor, artifex eiusdem modi Cupidinem fecit illum, qui est Thespiis, propter quem Thespiæ visuntur. Nā alia visendi causa nulla est. Itaque ille L. Mummius, cùm Thespiis ea, quæ ad ædem Felicitatis sunt, ceteráque profana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quòd erat consecratus, non attigit. ¶ Verùm, vt ad illud sacrariū redeam, signum erat hoc, quod dico, Cupidinis è marmore: ex altera parte Hercules egregiè factus ex ære. is dicebatur esse Myronis, vt opinor: & certè ante hosce deos erant tabulæ, quæ cuiuis sacrarij religionē significare possent. erant ænea præterea duo signa, non maxima, verùm eximia venustate, virginali habitu, atque vestitu, quæ manibus sublatis sacra quædam more Atheniensium virginum reposita in capitibus sustinebant. Canephoræ ipsæ vocabantur. sed earum artificem: quémnam? rectè admones. Polycletum esse dicebāt. Messanam vt quisque nostrum venerat, hæc visere solebat: omnibus hæc ad visendum patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quàm ciuitati. ¶ C. Claudius, cuius ædilitatem magnificentissimam scimus fuisse, vsus est hoc Cupidine tamdiu, dum forum diis immortalibus, populóque Ro. habuit ornatum: &, cùm esset hospes Heiorum, Mamertini antè populi patronus, vt illis benignis vsus est ad commodandum, sic ipse diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobileis eiusmodi, iudices: & quid dico nuper? immò verò modò, ac planè paulò antè vidimus: qui forum, ac basilicas non spoliis prouinciarum, sed ornamentis amicorum, commodis hospitum, non furtis nocentium, ornarent: qui tamen signa, atque ornamenta sua cuique reddebant: non ablata ex vrbibus sociorum quatridui causa per simulationem ædilitatis, domum denique, atque ad suas villas auferebant. ¶ Hæc omnia, quæ dixi, signa, iudices, ab Heio de sacrario Verres abstulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud vllum tamen, præter vnum peruetus ligneū, Bonam Fortunam, vt opinor. eam iste domi suæ habere noluit. Prò deum, hominúmque fidem, quid hoc est? quæ hæc causa? quæ hæc impudentia est? quæ dico signa, antequàm abs te sublata sunt, nemo Messanam cum imperio venit, quin viderit: tot prætores, tot consules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt, tot homines cuiusque modi: non loquor de integris, innocentibus, religiosis: tot cupidi, tot improbi, tot audaces: quorum nemo sibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam poscere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres quod vbique erit pulcherrimum, auferet? nihil habere præterea cuiquam licebit? tot domus locupletissimas, domus istius vna capiet? idcirco nemo superiorum attigit, vt iste tolleret? ideò C. Claudius Pulcher retulit, vt C. Verres posset auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum, ac meretriciam disciplinam: facilè illo sacrario patrio continebatur: Heio se à maioribus relictum esse sciebat. In hereditate sacrorum non quærebat meretricis heredem. ¶ Sed quid ego tam vehementer inuehor? verbo vno repellat. Emi, inquit. O dii immortales, præclaram defensionem! mercatorem cum imperio, ac securibus in prouinciam misimus: qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coemeret: nihil cuiquam relinqueret. Hæc enim mihi ad omnia defensio patefieri videtur, emisse. Primùm, si id, quod vis, tibi ego concedam, vt emeris: quoniam in toto hoc genere hac vna defensione vsurus es: quæro cuiusmodi tu iudicia Romæ putaris esse, si tibi hoc quemquā concessurum putasti, te in prætura, atque imperio, tot res, tam pretiosas, omneis denique res, quæ alicuius pretii fuerint, tota ex prouincia coemisse. ¶ Videte maiorum diligentiam, qui nihil dum etiam istiusmodi suspicabantur: veruntamē ea, quæ paruis in rebus accidere poterant, prouidebant. Neminem, qui cum potestate, aut legatione in prouinciā esset profectus, tam amentem fore putarunt, vt emeret argentū: dabatur enim de publico: vt vestem: (præbebatur enim legibus) mancipiū putauerunt: quo & omnes vtimur, & non præbetur à populo. sanxerunt, *ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum.* si quis Romæ esset demortuus? immò, si quis ibidem. nō enim te instruere domum tuam voluerunt in prouincia: sed illum vsum prouinciæ supplere. ¶ Quæ fuit causa, cur tam diligenter nos in prouinciis ab emtionibus remouerent? hæc iudices, quod putabant ereptionem esse, non emtionem, cum venditori suo arbitratu vendere non liceret. in prouinciis intelligebant, si is, qui esset, cum imperio ac potestate, quod apud quemque esse, emere vellet, idque ei liceret, fore, vti, quod quisque vel-

let, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet auferret. Dicet aliquis, Noli isto modo agere cum Verre. noli eius facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, vt impunè emerit, modò vt bona ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab inuito, nihil per iniuriam. Sic agam si quid venale habuit Heius, si id quanti æstimabat, tanti vendidit; desino quærere, cur emeres.

11 ‖ Quid igitur nobis faciundum est? num argumentis vtendum in re eiusmodi? quærendum est, credo, Heius iste num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: si fecit, num tanta difficultas eũ rei nummariæ tenuerit, tanta egestas, tanta vis oppresserit, vt sacrarium suum spoliaret: vt deos patrios venderet. At hominem video auctionem fecisse nullam vendidisse, præter fructus suos, nihil vnquam: non modò in ære alieno nullo, sed in suis nummis multos esse, ac semper fuisse. si hæc contrà, ac dico, essent omnia: tamen illum hæc quæ tot annos in familia, sacrarióque maiorum fuissent, venditurum non fuisse. Quid si magnitudine pecuniæ persuasum est ei? verisimile non est, vt ille homo tam locuples, tam honestus, religioni suæ, monumentísque maiorum pecuniam anteponeret.

12 ‖ Sunt ista: verumtamen abducuntur homines nonnumquam etiam ab institutis suis magnitudine pecuniæ. Videamus, quanta ista pecunia fuit, quæ potuerit Heium, hominem maximè locupletem, minimè auarum ab humanitate, à pietate, ab religione deducere. Ista iussisti, opinor, ipsũ in tabulas referre: HAEC OMNIA SIGNA PRAXITELIS, MYRONIS, POLYCLETI, LLS. VI. MILL. VERRI VENDITA SVNT. Recita ex tabulis. TABVLAE HEII. Iuuat me, hæc præclara nomina artificum, quæ isti ad cœlum ferunt, Verris æstimatione sic concidisse. Cupidinem Praxitelis LLS. CIↃ.IↃ C. profectò hinc natum est,

13 Malo emere, quàm rogare. ‖ Dicet aliquis, Quid? tu ista permagno æstimas? Ego verò ad meam rationem, vsúmque meum non æstimo. verumtamen à vobis ita arbitror spectari oportere, quãti hæc eorum iudicio, qui studiosi sunt harum rerum, æstimentur: quanti venire soleant: quanti hæc ipsa, si palàm, liberéque venirent, venire possent: denique ipse Verres quanti æstimet. nunquã enim, si denariis quadringentis Cupidinem illum putasset, commisisset, vt propter eum, in sermonem hominum, atque in tantam vituperationem veni-

14 ret. ‖ Quis vestrum igitur nescit, quanti hæc æstimentur? In auctione signum æneum non magnum LLS. CXX. millibus venire non vidimus? Quid si velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam pluris emerent, nónne possum? etenim qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis. difficile est enim finem facere pretio, nisi libi-ni feceris. Video igitur Heium, neque voluntate, neque difficultate aliqua temporis, neque magnitudine pecuniæ adductum esse, vt hæc signa venderet: téque ista simulatione emtionis, vi, metu, imperio, fascibus, ab homine eo, quem vnà cum ceteris sociis non solum potestati tuæ, sed etiam fidei populus Romanus commiserat, eripuisse, atque abstulisse.

A 15 ‖ Quid mihi tam optandum, iudices, potest esse in hoc crimine, quàm vt hæc eadẽ dicat ipse Heius? nihil profectò. sed ne difficilia optemus. Heius est Mamertinus: Mamertina ciuitas istum publicè communi consilio sola laudat: omnibus ipse ceteris Siculis odio est: ab his solis amatur. Eius autem legationis, quæ ad istum laudandum missa est, princeps est Heius. Etenim est primus ciuitatis. ne fortè, dum publicis mandatis seruiat, de priuatis iniuriis

16 reticeat. ‖ Hæc cùm scirem & cogitarem, cõmisi tamen me iudices, Heio, produxi eum prima actione: neque id tamen vllo periculo feci. Quid enim poterat Heius respondere si esset improbus, si sui dissimilis? signa illa domi suæ esse, non apud Verrem? qui poterat quidquam eiusmodi dicere? vt homo turpissimus esset, impudentissiméque mentiretur, hoc diceret: illa se habuisse venalia, eáque se, quanti voluerit, vendidisse. Homo domi suæ

B nobilissimus, qui vos de religione sua, ac dignitate verè existimare maximè vellet, primò dixit se istum publicè laudare, quòd sibi ita mandatum esset: deinde neque se habuisse illa venalia, neque vlla conditione, si, vtrum vellet, liceret, adduci vmquam potuisse, vt venderet illa, quæ in sacrario fuissent à maioribus suis relicta, & tradita.

17 ‖ Quid sedes Verres? quid exspectas? quid te à Centuripina ciuitate, à Catinensi, ab Halesina, Tyndaritana, AEtnensi, Agyrinensi, ceterísque Siciliæ ciuitatibus circumuenire, atque opprimi dicis? tua te altera patria, quemadmodum dicere solebas, Messana circumuenit: tua, inquam, Messana, tuorum adiutrix scelerum, libidinum testis, prædarum ac furtorum receptrix. adest enim vir amplissimus eius ciuitatis, legatus, huiusce iudicii causa, domo missus, princeps laudationis tuæ: qui te publicè laudat. ita enim mandatum atque imperatum est.

C tametsi rogatus de Cybea, tenetis memoria, quid responderit: ædificatam publicis operis, publicè coactis, eique ædificandæ publicè Mamertinum senatorem præfuisse. Idem ad vos priuatim, iudices, confugit: vtitur hac lege, qua iudicium est communis, & priuatæ rei sociorum: tametsi lex est de pecuniis repetundis, ille se negat pecuniam repetere: quam ereptam non tantopere desiderat: sacra se maiorum suorum repetere abs te dicit: deos pe-

18 nates à te patrios reposcit. ‖ Ecquis pudor est? ecqua religio, Verres? ecquis metus? habitasti apud Heium Messanæ. res illum diuinas apud eos deos in suo sacrario propè quotidie facere vidisti. non mouetur pecunia: denique quæ ornamenti causa fuerunt, non requirit: tibi habe Canephoras: deorum simulacra restitue. Quæ quia dixit, quia tempore dato, modeste apud vos socius, amicúsque populi Rom. questus est: quia religioni suæ

D non modò in diis patriis repetundis: sed etiam in ipso iureiurando, ac testimonio proximus fuit. hominẽ missum ab isto scitote esse Messanam de legatis vnum illum ipsum, qui naui istius ædificandæ publicè præfuit, qui à senatu peteret, vt Heius ignominia afficeretur.

19 ‖ Homo amentissime, quid putasti? te impetraturum? quanti is à ciuibus suis fieret, quanti auctoritas eius haberetur, ignorabas? Verũ fac te impetrauisse: fac aliquid grauius in

Heium

Heium ſtatuiſſe Mamertinos quam putas au-
ctoritatem laudationis eorum futuram, ſi in
eum, quem conſtet verum pro teſtimonio di-
xiſſe, pœnam conſtituerent? tametſi quę eſt iſta
laudatio, cùm laudator interrogatus lædat,
neceſſe eſt? Quid? iſti laudatores tui, nónne
teſtes mei ſunt? Heius eſt laudator: læſit gra-
uiſſimè. Producā ceteros: reticebunt, quæ po-
terunt, libenter: dicent, quę neceſſe erit ingra-
tis. Negent iſti onerariam nauem maximam
ædificatam eſſe Meſſanæ? negent, ſi poſſint.
negent ei naui faciundæ ſenatorem Mamerti-
num publicè præfuiſſe? vtinam negent. Sunt
etiam cetera, quæ malo integro reſeruare, vt
quam minimum ſit illis temporibus ad medi-
20 tandum, confirmandúmque periurium. || Hæc
tibi laudatio procedat in numerum. hi te o-
mnes auctoritate ſua ſubleuent: qui te neque
debent adiuuare, ſi poſſint: neque poſſunt, ſi
velint: quibus tu priuatim iniurias plurimas,
contumeliaſque impoſuiſti: quo in oppido
multas familias totas in perpetuum infameis
tuis ſtupris, flagitiiſque feciſti. At publicè cō-
modaſti. Non ſine magno quidem reip. pro-
uinciæque Siciliæ detrimento. Tritici modiū
L X. millia emta populo Ro. dare debebant, &
ſolebant. abs te ſolo remiſſum eſt. Reſp. detri-
mentum fecit, quòd per te imperii ius vna in
ciuitate imminutum eſt. Siculi, quod ipſum
non de ſumma frumenti detractum eſt, ſed
translatum in Centuripinos, & Haleſinos, im-
munneis populos: & hoc plus impoſitum, quàm
21 ferre poſſent. || Nauem imperare ex fœ-
dere debuiſti, remiſiſti in triennium, militem
nullum vnquam popoſciſti per tot annos. fe-
ciſti item vti prædones ſolent: qui cùm com-
munes hoſtes ſint omnium, tamen aliquos ſi-
bi inſtituunt amicos, quibus non modò par-
cant, verùm etiam præda quos augeant, & eos
maximè, qui habent oppidum opportuno lo-
co, quò ſæpe adeundum ſit nauibus, nonnum-
quam etiam neceſſariò Phaſelis illa, quā ce-
pit P. Seruilius, non fuerat vrbs ante Cilicum
atque prædonum: Lycij illam, Græci homi-
nes, incolebant. ſed quòd erat eiuſmodi loco,
atque ita proiecta in altum, vt & exeuntes è
Sicilia prædones ſæpe ad eam neceſſariò de-
uenirent: &, cùm ex hiſce ſe locis reciperent,
eodem deferrentur: aſciuerunt ſibi illud op-
pidum piratæ, primò commercio, deinde e-
22 tiam ſocietate. || Mamertina ciuitas, improba
antea non erat: etiam erat inimica improbo-
rum quæ C. Catonis, illius, qui conſul fuit,
impedimenta retinuit. At cuius hominis? cla-
riſſimi, potentiſſimíque, qui tamen cùm con-
ſul fuiſſet, condemnatus eſt. Ita C. Cato, duo-
rum hominum clariſſimorum nepos, L. Paul-
li, & M. Catonis, & P. Africani ſororis filius:
quo damnato, tum, cùm ſeuera iudicia fie-
bant, L L S. x v i i i. millibus lis æſtimata eſt.
Huic Mamertini irati non fuerunt: qui ma-
iorem ſumtum, quàm quanti Catonis lis æ-
ſtimata eſt, in Timarchidis prandium ſæpe
23 fecerunt. || Verùm hæc ciuitas iſti prædoni,
ac piratæ Sicilienſi Phaſelis fuit. Huc omnia
vndique deferebantur, apud iſtos relinquebā-
tur: quod celari opus erat, habebant ſepoſitū,
ac reconditum: per iſtos, quæ volebat, in na-
uem clam imponenda, occultè exportanda cu-
rabat: nauem denique maximam, quam onuſtā
furtis in Italiam mitteret, apud iſtos facien-
dam, ædificādámque curauit. pro hiſce rebus,
vacatio data eſt ab iſto ſumtus, laboris, mili-
tiæ, rerum denique omnium. per triennium
ſoli non modò in Sicilia, verùm, vt opinio
mea fert, his quidem temporibus, in omni or-
be terrarum vacui, expertes, ſoluti, ac liberi
fuerunt ab omni ſumtu, moleſtia munere.
24 || hinc illa Verrea nata ſunt: hinc in conui-
uium Sextum Cominium protrahi iuſſit, in
quem ſcyphum de manu iacere conatus eſt:
quam obtorta gula de conuiuio in vincula,
atque in tenebras abripi iuſſit. hinc illa crux,
in quam iſte ciuem Ro. multis inſpectantibus,
ſuſtulit: quam non auſus eſt vſquam defigere,
niſi apud eos, quibuſcum omnia ſcelera ſua,
ac latrocinia communicauit. Laudatū etiam
vos quemquam venire audetis? qua auctorita-
te? vtrùm, quam apud ſenatorium ordinē, an
quam apud populum Rom. habere debetis?
25 || Ecquæ ciuitas eſt, non modò in prouinciis
noſtris, verùm in vltimis nationibus, aut tam
potens, aut tam libera, aut etiam tam imma-
nis, ac barbara. Rex denique ecquis eſt, qui
ſenatorem populi Roman. tecto ac domo non
inuitet? qui honos non homini ſolùm habe-
tur, ſed primum populo R. cuius beneficio nos
in hunc ordinem venimus: deinde ordinis au-
ctoritati, quæ niſi grauis erit apud ſocios, at-
que exteras nationes, vbi erit imperij nomen
& dignitas Mamertini me publicè non inui-
tauerunt, me, cùm dico, leue eſt. Senatorē po-
puli R. ſi non inuitauerunt, honorem debitum
detraxerunt non homini, ſed ordini. Nam ipſi
Tullio patebat domus locupletiſſima, & am-
pliſſima Cn. Pompeij Baſiliſci: quò, etiam ſi
eſſet inuitatus à vobis, tamen diuertiſſet. erat
etiam Parcenniorum, qui nunc item Pompeij
ſunt, domus honeſtiſſima: qua L. frater meus
ſumma illorum voluntate diuertit. Senator
populi Ro. quod in vobis fuit, in veſtro op-
pido iacuit, & pernoctauit in publico. nulla
26 hoc illa ciuitas vnquā commiſit. || Amicum
enim noſtrum in iudicium vocabas. Tu, quid
ego priuatim negotii geram, interpretabere
in minuendo honore ſenatorio? Verùm hæc
tum queremur, ſiquid de vobis per eum ordi-
nem agetur, qui ordo à vobis adhuc ſolis cō-
temtus eſt. In populi Ro. quidem conſpectum,
quo ore vos commiſiſtis? nec prius illam cru-
cem, quæ etiam nunc ciuis Ro. ſanguine re-
dundat: quæ fixa eſt ad portum, vrbémque ve-
ſtram, reuelliſtis, neque in profundum abieci-
ſtis, locúmque illum omnem expiaſtis, quàm
Romam, atque in horum conuentum adiretis?
In Mamertinorum ſolo fœderato, atque pa-
cato monumentum iſtius crudelitatis conſti-
tutum eſt. veſtrane vrbs electa eſt, ad quam
cùm adirent ex Italia, crucem ciuis Ro. priùs,
quàm quemquam amicum populi Rom. vide-
rent? quam vos Rheginis, quorum ciuitati in-
uidetis, item incolis veſtris, ciuibus Rom. o-
ſtendere ſoletis: quo minus ſibi arrogent, mi-
nùſque vos deſpiciant, cum videant ius ciui-
tatis illo ſupplicio eſſe mactatum. || Verùm
27 hæc emiſſe te dicis. Quid? illa Attalica, tota
Sicilia nominata, ab eodē Heio, perſpetaſma-
ta emere oblitus es? licuit eodem modo, vt ſi-
gna. Quid enim actū eſt? an literis peperciſti?
Verùm hominem amentem hoc fugit: minus

clarum putauit fore, quod de armario, quàm
quod de sacrario esset ablatum. At quomodo
abstulit? nō possum dicere planiùs, quàm ipse
apud vos dixit Heius. cùm quæsissem, num-
quid aliud de bonis eius peruenisset ad Ver-
rem, respondit istum ad se misisse, vt sibi mit-
teret Agrigentum peripetasmata. Quæsiui, an
misisset. respondit id, quod necesse erat, scili-
cet dicto audiētem fuisse prætoris: misisse. Ro-
gaui, peruenisséntne Agrigentum: dixit perue-
nisse. Quæsiui, an domum reuertissent. negauit
adhuc reuertisse. Risus populi, atque admur-
[28] muratio omnium vestrûm facta est. || Hic tibi
in mentem non venit, iubere, vt hæc quoque
referret, HS. vi. millibus 10. se tibi vendidis-
se? metuisti, ne æs alienū tibi cresceret, si HS.
D. tibi constarent ea, quæ tu facilè posses vē-
dere. HS. c c. millibus? fuit tanti, mihi crede.
haberes quod defenderes: nemo quæreret, quā-
ti illa res esset, si modò te posses docere emis-
se: facilè cui velles, tuam causam, & factum
probares. nunc de peripetasmatis quemadmo-
[29] dum te expedias, non habes. || Quid? à Philar-
cho Centuripino, homine locuplete, ac nobi-
li, phaleras pulcherrimè factas, quæ regis Hie
ronis fuisse dicuntur, vtrùm tādem abstulisti,
an emisti? In Sicilia quidem cùm essem, sic à
Centuripinis, sic à ceteris audiebam: nō enim
parum res erat clara: tam te has phaleras à
Philarcho Centuripino abstulisse dicebant,
quàm alias item nobileis, ab Aristo Panormi-
tano, quàm tertias à Cratippo Tyndaritano.
Etenim si Philarchus vendidisset, nō ei, post-
eaquam reus factus es, redditurū te promisis-
ses. quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si
ei reddidisses, te minus habiturum, rē nihilo-
minus testatam futuram: non reddidisti. dixit
Philarchus pro testimonio, se, quod nosset
tuum istum morbum, vt amici tui appellant,
studiosè cupisse te celare de phaleris: cùm abs
te appellatus esset, negasse habere sese: apud a-
lium quoq; eas habuisse depositas, ne qua in-
uenirentur: istius tantā fuisse sagacitatem, vt
eas per illum ipsum inspiceres, vbi erant de-
positæ: tum se deprehensum negare nō potuis-
se: ita ab se inuito sublatas phaleras gratis.
[30] || Iam vt hæc omnia reperire, ac perscrutari
solitus sit, iudices, est operæpretiū cognosce-
re. Cybiratæ sunt fratres quidā, Tlepolemus,
& Hiero: quorum alterum fingere opinor è ce-
ra solitum esse, alterū esse pictorem hosce o-
pinor Cybiræ, cum in suspicionē venissent suis
ciuibus fanū expilasse Apollinis, veritos pœnā
iudicij ac legis, domo profugisse. quòd Verrē
artificij sui cupidum cognouerāt tum, iste, id
quod ex testibus didicistis, Cybirā cum inani-
bus syngraphis venerat, domo fugientes ad eū
se exsules, cùm iste esset in Asia, contulerunt.
habuit eos secum ab illo tēpore: & in legatio-
nis prædis, atque furtis, multū illorum operaq;
[31] consilioq; vsus est. || hi sunt illi, quibus in ta-
bulis retulit sese Q. Tadius dedisse iussu istius,
Græcis pictoribus. Eos iam bene cognitos, &
re probatos secū in Siciliā duxit. Quò postea-
quā venerunt, mirandum in modum canes ve-
naticos diceres: ita odorabātur omnia, & per-
uestigabant, vt, vbi quidquid esset, aliqua ra-
tione inuenirent. aliud minitando, aliud pol-
licendo, aliud per seruos, aliud per liberos,
per amicum aliud, aliud per inimicum inue-
nicbant. quidquid illis placuerat, perdendum
erat. nihil aliud optabant, quorum poscebà-
tur argentum, nisi vt Hieroni, & Tlepolemo
[32] displiceret. || Vere mehercules, hoc, iudices,
dicā. memini Pamphilum Lilybætanum, ho-
spitem meum, & amicum, nobilem hominem,
mihi narrare: cùm iste ab sese hydriam Boeti
manu factam, præclaro opere, & grandi pon-
dere, per potestatē abstulisset, se sanè tristem,
& cōturbatum, domum reuertisse, quòd vas e-
iusmodi, quod sibi à patre, & a maioribus es-
set relictum, quo solitus esset vti ad festos dies
ad hospitum aduētum, à se esset ablatum. Cùm
sederem, inquit, domi tristis, accurrit Vene-
rius: iubet me scyphos sigillatos ad prætorem
statim afferre. permotus, inquit: binos habe-
bā: iubeo promi vtrosque, ne quid plus mali
nāsceretur, & mecum ad prætoris domum fer-
ri. eò cùm venio, prætor quiescebat: fratres illi
Cybiratæ inambulabāt. qui, me vbi viderunt,
vbi sunt, Pamphile, inquiunt, scyphi? ostendo
tristis. laudant. incipio queri, me nihil habi-
turum, quod alicuius esset pretij, si etiā scyphi
essent ablati. tum illi, vbi me conturbatum
vident: Quid vis nobis dare, vt isti abs te ne
auferantur? me multa HS. c c. me, inquit, po-
poscerunt: dixi me daturum c. vocat interea
prætor: scyphos poscit. tum illos cœpisse præ-
tori dicere, putasse se, id quod audissent, ali-
cuius pretij scyphos esse Pamphili: luteum ne-
gotium esse, nō dignum, quod in suo argento
Verres haberet. Ait ille, idem sibi videri. ita
[33] Pamphylus scyphos optimos aufert. || Et me-
hercules ego antea, tametsi hoc nescio quid,
nugatorium sciebā esse, ista intelligere: tamē
mirari solebā istum in his ipsis rebus aliquem
sensum habere: quem scirem nulla in re quid-
quam simile hominis habere. Tum primùm
intellexi, ad eam rem istos fratres Cybiratas
fuisse, vt iste in furando manibus suis, oculis
illorum vteretur. At ita studiosus est huius
præclaræ existimationis, vt putetur in hisce
rebus intelligens esse, vt nuper (videte homi-
nis amentiam) posteaquàm est comperendina-
tus, cùm iam pro damnato, mortuóque esset,
ludis Circensibus manè apud L. Sisennam, vi-
rum primarium, cùm essent triclinia strata,
argentúmque expositum in ædibus, cùm pro
dignitate L. Sisennæ domus esset plena homi-
num honestissimorum, accesserit ad argentū
contemplari vnumquodque otiosè, & cōside-
rare cœperit. mirari stultitiam alii, quòd in
ipso iudicio, eius ipsius cupiditatis, cuius in-
simularetur, suspicionem augeret: alii amen-
tiam, cui cōperendinato, cùm tam multi testes
dixissent, quidquam illorum veniret in men-
tem. pueri autem Sisennæ, credo, qui audiuis-
sent, quæ in istum testimonia essent dicta, ocu-
los de isto nusquam deiicere, neque ab argēto
[34] digitum discedere. || Est boni iudicis, paruis
ex rebus coniecturam facere vniuscuiusque &
cupiditatis, & incontinentiæ. qui reus, & lege
& reus cōperendinatus, re & opinione homi-
num pæne damnatus temperare non potuerit
maximo conuentu, quin L. Sisennæ argentum
tractaret, & consideraret: hunc in prouincia
prætorem quisquam putabat à Siculorum ar-
gento cupiditatem, aut manus abstinere po-
[35] tuisse? || Verùm, vt Lilybæum, vnde digressa
est, oratio reuertatur, [illegible] est, Pamphyli
gener

ßener, illius, à quo hydria ablata eſt, Popillius A cognomine. ab hoc abaci vaſa omnia, vt ex-poſita fuerant, abſtulit. Dicat ſe emiſſe. ete-nim hic propter magnitudinem furti, ſunt, vt opinor, literæ factæ. iuſſit Timarchidem æſti-mare argentum. Quo modo? quo qui vnquam tenuiſſimè in donatione hiſtrionum æſtima-uit. Tametſi iamdudum ego erro, qui tã multa de tuis emtionibus verba faciam, & quæram, vtrùm emeris, & quomodo, & quanti emeris, quod verbo tranſigere poſſum. Ede mihi ſcri-ptum, quid argenti in prouincia Sicilia para-36 ris, vnde quidque, aut quanti emeris. ‖ Quid fit? quamquam non debebam ego abs te has literas poſcere. me enim tabulas tuas habere, & proferre oportebat. Verùm negas te horum annorum aliquot confeciſſe. compone hoc, quod poſtulo, de argento: de reliquo videro. Nec ſcriptum habeo, nec poſſum edere. Quid futurum igitur eſt? quid exiſtimas hoſce iudi-ces facere poſſe? domus plena ſignorum pul- B cherrimorum iam etiam ante præturam? mul-ta ad villas tuas poſita, apud amicos multa depoſita, multa aliis data, atque donata: tabu-læ nullum indicant emtum: omne argentum ablatum ex Sicilia eſt: nihil cuiquam, quod ſuum dici vellet, relictum. fingitur improba defenſio, prætorem omne id argẽtum coemiſ-ſe: tamen idipſum tabulis demonſtrari nõ po-teſt. ſi quas tabulas profers, in his, quid ha-beas, quomodo habeas, ſcriptum non eſt. ho-rum autem temporum, cum te plurimas res e-miſſe dicas, tabulas omnino, nullas proferas: nõne te & prolatis, & non prolatis tabulis cõ-37 demnari neceſſe eſt? ‖ Tu à M. Cælio, equite R. lectiſſimo adoleſcente, quæ voluiſti vaſa ar-gentea Lilybæi abſtuliſti: tu P. Cacurii, prom-ti hominis, & experientis, & in primis gratio-ſi, ſupellectilem omnem auferre non dubita-ſti: tu maximam, & pulcherrimam menſam ci-tream à Q. Lutadio Diodoro, qui Q. Catuli be- C neficio à L. Sylla ciuis R. factus eſt, omnibus ſcientibus Lilybæi abſtuliſti. Non tibi obii-cio, quòd hominem digniſſimum tuis mori-bus, Apollonium, Nicônis filium, Drepanita-num, qui nunc A. Clodius vocatur, omni ar-gento optimè facto ſpoliaſti, ac depeculatus es, taceo. non enim putat illi ſibi iniuriam fa-ctam: propterea quòd homini iam perdito, & collum in laqueum inſerenti ſubueniſti, cùm pupillis Drepanitanis bona patria erepta cũ illo partitus es. gaudeo etiam, ſi quid ab eo abſtuliſti: & abs te nihil rectiùs factum eſſe dico. à Liſone verò Lilybætano, primo homi-ne, apud quem diuerſatus es, Appollinis ſi-gnum, ablatum certè non oportuit. At dices te emiſſe. ſcio: LLS. CIↃ. ita opinor. ſcio, inquã. proferam literas: & tamen id factũ non opor-tuit. A pupillo Heio, cui Marcellus tutor eſt, à quo pecuniam grandem eripueras, ſcaphia cum emblematis Lilybæi vtrùm emta eſſe di-38 cis, an confiteris erepta? ‖ Sed quid ego iſtius D in eiuſmodi rebus mediocreis iniurias colli-go: quæ tantummodo in furtis iſtius, & dãnis torum, à quibus auferebat, verſata eſſe videã-tur? accipite, ſi vultis, iudices, rem eiuſmodi, vt amentiam ſingularem, vt furorem iam, non cupiditatem eius perſpicere poſſitis. Meliten-ſis Diodorus eſt, qui apud vos antea teſtimo-nium dixit. is Lilybæi multos iam annos ha-bitat, homo & domi nobilis, & apud eos, quò ſe contulit, propter virtutem ſplendidus, & gratioſus. de hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata: in his pocula duo quæ-dam, quæ Heraclea nominantur, Mentoris manu, ſummo artificio facta. quod vbi iſte au-diuit, ſic cupiditate inflammatus eſt nõ ſolum inſpiciundi, verùm etiam auferendi: vt Dio-dorum ad ſe vocaret, ac poſceret. Ille, qui illa non inuitus haberet, reſpondit ſe Lilybæi nõ habere: Melitæ apud quendam propinquum ſuum reliquiſſe. ‖ Tum iſte cõtinuò mittit ho-39 mines certos Melitam: ſcribit ad quoſdã Me-litenſeis, vt ea vaſa perquirant: rogat Diodo-rum, vt ad illum ſuum propinquum det lite-ras. nihil ei longius videbatur, quàm dum il-lud videret argentum. Diodorus homo frugi, ac diligens, qui ſua ſeruare vellet, propinquo ſuo ſcribit, vt iis, qui à Verre veniſſent, reſpõ-deret, illud argentum ſe paucis illis diebus miſiſſe Lilybæum. Ipſe interea recedit. abeſſe ab domo paulìſper maluit, quàm præſens il-lud optimè factum argentum amittere. Quod vbi iſte audiuit, vſque eò eſt commotus, vt ſine vlla dubitatione inſanire omnibus, ac furere videretur. quia non potuerat argentũ eripere, ipſe à Diodoro erepta ſibi vaſa opti-mè facta dicebat: minitari abſenti Diodoro: vociferari palam: lacrymas interdum vix te-nere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cu-piditate, vt, cum vidiſſet monile, vt opinor, ex auro & gemmis, pulchritudine eius incenſa, ſalutem viri proderet. ſimilis iſtius cupiditas: hoc etiã acrior, atque inſanior, quòd illa cu-piebat id, quod viderat: huius libidines non ſolùm oculis, ſed etiam auribus excitabantur. ‖ Conquiri Diodorum tota prouincia iubet. 40 ille ex Sicilia caſtra iam mouerat, & vaſa collegerat. Homo, vt aliquo modo illum in prouinciam reuocaret, hãc excogitauit ratio-nem: ſi hęc ratio potiùs, quàm amentia nomi-nanda eſt. apponit de ſuis canibus quendam, qui dicat, ſe Diodorum Melitenſem rei capi-talis reum velle facere. Primò mirum omni-bus videri, Diodorum reum, hominem quie-tiſſimum, ab omni non modò facinore, verùm etiam minimi errati ſuſpicione remotiſſimũ. deinde eſſe perſpicuum, fieri omnia illa pro-pter argentum. Iſte non dubitat iubere nomẽ referri, & tum primùm, vt opinor iſtum ab-ſentis nomen recepiſſe. ‖ Reclamat Sicilia 41 tota, propter cælati argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium: neque ſolùm præſen-teis reos fieri, ſed etiam abſenteis. Diodorus Romæ ſordidatus circum patronos, atque ho-ſpites curſare: rem omnibus narrare. literæ mittuntur iſti à patre vehementes, ab amicis item, videret quid ageret, de Diodoro quò progrederetur: rem clarã eſſe, & inuidioſam: inſanire hominẽ: petiturum hoc vno crimine, niſi caui ſſet. Iſte etiam tum patrẽ, ſi nõ in pa-rentis, at in hominum numero putabat: ad iu-dicium nondũ ſe ſatis inſtruxerat: primus an-nus erat prouinciæ: nõ, vt in Sthenio, iam re-fertus pecunia. itaq; furor eius, paululum nõ pudore, ſed metu, ac timore repreſſus eſt. con-demnare Diodorum non audet: abſentem de reis eximit. Diodorus interea prætore iſto propè triennium prouincia, domoque caruit. ‖ Ceteri non ſolùm Siculi, ſed etiam ciues R.

hoc statuerant: quoniam iste tantum cupidi-
tate progrederetur, nihil esse quòd quisquam
putaret, se, quod isti paulò magis placeret,
conseruare, aut domi retinere posse. postea
verò, quàm intellexerunt, isti virum fortem,
quem summè prouincia exspectabat, Q. Ar-
rium, non succedere: statuerunt se nihil tam
clausum, neque tam reconditum posse habe-
re, quod non istius cupiditati apertissimum,
promptissimúmque esset. Tum iste ab equite
R. splendido, & gratioso, Cn. Calidio, cuius fi-
lium sciebat senatorem populi R. & iudicem
esse, equuleos argenteos nobileis, qui Q. Ma-
43 ximi fuerant, aufert. || Imprudens huc inci-
di, iudices. emit enim, non abstulit. nollem di-
xisse. iactabit se, & in his equitabit equuleis.
Emi: pecuniam solui. Credo, etiam tabulæ
proferentur. est tanti. cedò tabulas. dilue sanè
crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas a-
spicere possim. Verumtamen quid erat, quòd
Calidius Romæ quereretur se, cùm tot an-
nos in Sicilia negotiaretur, abs te solo ita es-
se contemtum, ita despectum, vt etiam vna
cum ceteris Siculis dispoliaretur, si emeras?
quid erat, quod confirmabat, se abs te argen-
tum esse repetiturum, si tibi sua voluntate vē-
diderat? tu porrò posses facere, vt Cn. Calidio
non redderes? præsertim cùm is L. Sisenna,
defensore tuo, tam familiariter vteretur: cum
& ceteris familiaribus Sisennæ reddidisses?
44 || Deinde non opinor negaturum esse te, ho-
mini honesto, sed non gratiosiori, quàm Cn.
Calidius est, L. Coridio argentum per Pota-
monem, amicum tuum, reddidisse. qui quidem
ceterorum causam apud te difficiliorem fe-
cit. Nam cùm te compluribus confirmasses
redditurum, posteaquàm Coridius pro testi-
monio dixit, te sibi reddidisse, finem reddendi
fecisti: quòd intellexisti, te, præda de manibus
amissa, testimonium tamen effugere non pos-
se. Cn. Calidio, equiti Romano, per omneis a-
lios prætores licuit argentum habere bene-
factum: licuit posse domesticis copiis, cùm
magistratum, aut aliquem superiorem inui-
tasset, ornare, & apparare conuiuium. multi
domi Cn. Callidii cum imperio, ac potestate
fuerunt: nemo inuentus est tam amens, qui il-
lud argentum tam præclarum, ac tam nobile
eriperet: nemo tam audax, qui posceret: nemo
tam impudens, qui postularet, vt venderet.
45 || Superbum est enim, iudices, & non feren-
dum, dicere prætorem in prouincia homini
honesto, locupleti, splendido, Vende mihi va-
sa cælata. hoc est enim dicere, Non es dignus
tu, qui habeas, quæ tam bene facta sint: meæ
dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quàm
Calidius? qui, vt non conferam vitam, at-
que existimationem tuam cum illius: (neque
enim est conferenda) hoc ipsum conferam,
quo tu te superiorem fingis. quòd LLS. LXXX.
millia diuisoribus, vt prætor renuntiarere,
dedisti: trecenta accusatori, ne tibi odiosus
esses. ea re contemnis equestrem ordinem, ac
despicis? ea re indignum tibi visum est, quid-
quam, quod tibi placeret, Callidium potius
46 habere, quàm te? || Iactat se iamdudum de
Callidio: narrat omnibus, se emisse. Nunc e-
tiam de L. Papirio, viro primario, locuplete,
honestoque, equite R. thuribulum emisti? qui
pro testimonio dixit, te, cùm inspiciendū po-
poscisses, auulso emblemate remisisse: vt intel-
ligatis, in homine intelligentiam esse, non a-
uaritiam: artificii cupidum, non argenti fuis-
se. Nec solùm in Papirio fuit hac abstinen-
tia: tenuit hoc institutum in thuribulis omni-
bus, quæcumque in Sicilia fuerunt. incredibi-
le est autem, quàm multa, & quàm præclara
fuerint. credo tum, cùm Sicilia florebat opi-
bus, & copiis, magna artificia fuisse in ea in-
sula. Nam domus erat ante istum prætorem
nulla paulò locupletior, qua in domo hæc nō
essent, etiamsi præterea nihil esset argenti pa-
tella grandis cum sigillis, ac simulacris deo-
rum: patera, qua mulieres ad res diuinas vte-
rentur thuribulum. hæc autem omnia anti-
quo opere, & summo artificio facta: vt hoc li-
ceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos
peræqua proportione cetera: sed quibus mul-
ta fortuna ademisset, tamen apud eos reman-
sisse ea, quæ religio retinuisset. || Dixi, iudi- 47
ces, multa fuisse ferè apud Siculos omneis: e-
go idem confirmo, nunc ne vnum quidem es-
se. Quid hoc est? quod hoc monstrum, quod
prodigium in prouinciam misimus? nonne
vobis id egisse videtur, vt non vnius libidinē,
non suos oculos, sed omnium auarissimorum
insanias, cùm Romā reuertisset, expleret? qui
simul atque in oppidum quopiam venerat,
immittebantur illi continuò Cybiratici ca-
nes, qui inuestigabant, & perscrutabantur o-
mnia. Si quod erat grande vas, & maius opus
inuentum, læti auferebant. si minus eiusmodi
quippiam venari poterant: illa quidem certè
pro lepusculis capiebantur, patellæ, pateræ,
thuribula. Hic quos putatis fletûs mulierum?
quas lamentationes fieri solitas esse in hisce
rebus? quæ forsitan vobis paruæ esse videan-
tur: sed magnum & acerbum dolorem com-
mouent, mulierculis præsertim, cùm eripiun-
tur è manibus ea, quibus ad res diuinas vti 48
consueuerunt, quæ à suis acceperunt, quæ in
familia semper fuerunt. || Hic nolite exspe-
ctare, dum ego hæc crimina agam ostiatim, ab
AEschylo Tyndaritano istum pateram abstu-
lisse, à Thrasone item Tyndaritano patellam,
à Nymphodoro Agrigentino thuribulum,
cùm testeis ex Sicilia dabo, quem volet, eli-
gat, quem ego interrogem de patellis, pateris,
thuribulis: non modò oppidum nullum, sed
ne domus quidem paulò locupletior expers
huius iniuriæ reperietur. qui cùm in conui-
uium venisset, si quidquam cælati adspexerat,
manum abstinere, iudices, non poterat. Cn.
Pompeius est Philo, qui fuit Tyndaritanus. is
cenam isti dabat apud villam in Tyndarita-
no. fecit, quod Siculi non audebant. ille, ciuis
Romanus quòd erat, impunius, id se factu-
rum putauit. apposuit patellam, in qua sigilla
erant egregia. iste continuò vt vidit, non du-
bitauit illud insigne penatium, hospitaliúm-
que deorum, ex hospitali mensa tollere. sed
tamen, quod antea de istius abstinentia dixe-
ram, sigillis auulsis reliquum argentum sine 49
vlla auaritia reddidit. || Quid? Eupolemo Ca-
lactino, homini nobili, Lucullorum hospiti ac
perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum
L. Lucullo est, non idem fecit? cenabat apud
eum. argentū ille ceterum purū apposuerat,
ne purus ipse relinqueretur. duo pocula non
magna, veruntamen cum emblemate; hic, quasi

quaſi feſtiuum acroama, ne ſine corollario de conuiuio diſcederet, ibidem conuiuis inſpectantibus, emblemata auellenda curauit. Neque ego nunc iſtius facta omnia enumerare conor: neque opus eſt, nec fieri vllo modo poteſt. Tãtummodò vniuſcuiuſque de varia improbitate generis indicia apud vos, & exempla profero. neque enim ita ſe geſſit in his rebus, tanquam rationem aliquando eſſet redditurus: ſed prorſus ita, quaſi aut reus nunquam eſſet futurus, aut, quò plura abſtuliſſet, eò minore periculo in iudicium eſſet venturus: qui hæc, quæ dico, iam non occultè, nõ per amicos, atque interpretes, ſed palàm de loco ſuperiore ageret, pro imperio, & poteſtate. ‖ Catinam cùm veniſſet, oppidum locuples, honeſtum, copioſum, Dionyſiarchum ad ſe Pardiorum, hoc eſt, ſummum magiſtratum, vocari iubet. ei palàm imperat, vt omne argentum, quod apud quemque eſſet Catinæ, conquirendum curaret, & ad ſe transferendũ. Philarchum Cẽturipinum, primarium hominem genere, virtute. pecunia, non hoc idem iuratum dicere audiſtis, ſibi iſtum negotiũ dediſſe, atque imperauiſſe, vt Centuripinis, in ciuitate totius Siciliæ multò maxima, & locupletiſſima, omne argentum conquireret, & ad ſe comportari iuberet. Agyrio ſimiliter iſtius imperio vaſa Corinthia per Apollodorum, quem teſtem audiſtis, Syracuſas deportata ſunt. ‖ Illa verò optima, quòd, cùm Haluntium veniſſet prætor laborioſus, & diligens, ipſe in oppidum accedere noluit, quòd erat difficili adſcenſu, atque arduo: Artagathum Haluntinum, hominem non ſolùm domi ſuæ, ſed tota Sicilia in primis nobilem, vocari iuſſit, ei negotium dedit, vt, quidquid Haluntii eſſet argenti cælati, aut, ſi quid etiam Corinthiorum, vt omne ſtatim ad mare ex oppido deportaretur. adſcendit in oppidum Artagathus, homo nobilis, qui à ſuis & amari, & diligi vellet: ferebat grauiter, illã ſibi ab iſto prouinciam datã: nec, quid faceret, habebat. pronuntiat, quid ſibi imperatum eſſet: iubet omneis proferre, quæ haberent. metus erat ſummus. ipſe enim tyrannus non diſcedebat longiùs: Arthagathum, & argentum in lectica cubans ad mare infra oppidum exſpectabat. ‖ Quem concurſum factum in oppido putatis? quem clamorem? quem porrò fletum mulierum? qui viderent equum Troianum introductum: vrbem captam eſſe dicerent. efferri ſine thecis vaſa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum foreis, reuelli clauſtra. Quid enim putatis? ſcuta ſi quando conquiruntur à priuatis in bello, ac tumultu: tamen homines inuiti dant, etſi ad ſalutem communem dari ſentiunt: ne quem putetis ſine maximo dolore argentum cælatum domo, quòd alter eriperet, protuliſſe. omnia deferuntur. Cybiratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant. iis cruſtæ, aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excuſſis deliciis, cum argento puro domum reuerterunt. ‖ Quod vmquam, iudices: huiuſcemodi euerriculum vlla in prouincia fuit? auertere aliquid de publico quàm obſcuriſſimè per magiſtratum ſolebant, etiam aliquid de priuato nonnumquam occultè auferebant: & illi tamen condemnabantur. &, ſi quæritis, vt egomet mihi detraham: illos ego accuſatores puto fuiſſe, qui huiuſmodi hominum furta odore, aut aliquo leuiter preſſo veſtigio perſequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis veſtigiis inuenimus? permagnũ eſt in eum dicere aliquid, qui præteriens, lectica pauliſper depoſita, non per præſtigias, ſed palàm per poteſtatem, vno imperio oſtiatim totum oppidum compilarit? Attamen, vt poſſit ſe dicere emiſſe, Arthagatho imperat, vt aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummulorum, dicis cauſa, daret. inuenit Artagathus paucos, qui vellent accipere: his dedit. eos nummos tamen iſte Artagatho non reddidit. voluit Romæ petere Arthagathus: Cn. Lẽtulus Marcellinus diſſuaſit, ſicut ipſum dicere audiſtis. atque hac tota de re audiſtis Arthagathi, & Lentuli teſtimonium. ‖ Et, ne fortè hominem exiſtimetis hanc totam vim emblematum ſine cauſa coaceruare voluiſſe, videte, quanti vos, quanti exiſtimationem populi R. quanti leges, & iudicia, quanti teſteis Siculos, negotiatoreſq; fecerit. poſteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, vt ne vnum quidem cuiquam reliquiſſet: inſtituit officinam Syracuſis: in regiam maximam. palàm artifices omneis, cælatores, ac vaſcularios conuocari iubet: & ipſe ſuos complureis habebat. eò conducit magnã hominum multitudinem. menſes octo continuos opus his non defuit, cùm vas nullum fieret, niſi aureum. tum illa, ex patellis, & thuribulis quæ vellerat, ita ſcitè in aureis poculis illigabat, ita aptè in ſcyphis aureis includebat, vt ea ad illam rem nata eſſe diceres. ipſe tamen prætor, qui ſua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuiſſe, in hac officina maiorem partem diei cum tunica pulla ſedere ſolebat, & pallio. ‖ Hæc ego, iudices, non auderem proferre, ni vererer, ne fortè plura de iſto ab aliis in ſermone, quàm à me in iudicio audiſſe vos diceretis. Quis enim eſt, qui de hac officina, qui de vaſis aureis, qui de iſtius pallio, tunica pulla non audierit? quem voles de conuentu Syracuſanorum virum bonum nominato. producam. nemo erit, quin hoc ſe aut vidiſſe, aut audiſſe dicat. ‖ O tempora! ò mores! nihil nimiùm vetus proferam. Sunt veſtrûm, iudices, quàm multi, qui L. Piſonem cognouerunt, huius L. Piſonis, qui prætor fuit, patrem. is cùm eſſet in Hiſpania prætor, qua in prouincia occiſus eſt, neſcio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quẽ habebat, fractus eſt, & comminutus. cùm vellet ſibi annulum facere aurificem iuſſit vocarĩ in foro, ad ſellam, Cordubæ, & ei palàm appendit aurum. hominem in foro ſellam iubet ponere, & facere annulum, omnibus præſentibus. Nimiùm fortaſſe dicet aliquis hunc diligentem. hactenus reprehendat, ſiquis volet: nihil amplius. verùm fuit ei concedendum. filius enim L. Piſonis erat, eius qui primus de pecuniis repetundis legem tulit. ‖ Ridiculum eſt me nunc de Verre dicere, cùm de Piſone frugi dixerim. veruntamen, quantum interſit, videte. iſte cùm aliquot abacorum faceret vaſa aurea, non laborauit, qui non modò in Sicilia, verùm etiam Romæ in iudicio audiret, ille in auri ſemuncia totã Hiſpaniã ſcire vo-

luit, vnde prætori annulus fierer. nimirum, vt hic nomen suum comprobauit: sic ille cognomen. Nullo modo possum omnia istius facta aut memoria consequi, aut oratione complecti. genera ipsa cupio breuiter attingere: vt hoc modò me commonuit Pisonis annulus, quod totum effluxerat. Quàm multis istũ putatis hominibus honestis, de digitis annulos aureos abstulisse? numquam dubitauit, quotiescumque alicuius aut gemma, aut annulo delectatus est. Incredibilem rem dicam, sed tam claram, vt ipsum negaturum nõ arbitrer.

58 || Cùm Valentio eius interpreti epistola Agrigenti allata esset casu signum iste animaduertit in cretula. placuit ei: exquisiuit vnde esset epistola: respondit Agrigento iste literas ad quos solebat, misit, vt iis annulus ad se primo quoque tempore afferretur ita literis istius, patrifamilias L. Titio cuidam, ciui R. annulus de digito detractus est. Illa verò eius cupiditas incredibilis est. nam vt singula conclauia, quæ iste non modò Romę, sed omnibus in villis habet, tricenos lectos optimè stratos cum ceteris ornamentis conuiuii quæreret, nimiùm multa comparare videretur. nulla domus in Sicilia locuples fuit, vbi iste non textrinam instituerit.

59 || Mulier ex Segestana, perdiues, & nobilis, Lamia nomine. per triennium isti plena domo telarum, stragulam vestem confecit: nihil nisi conchylio tinctũ. Attalus homo pecuniosus, nec vulgò Lilybæi, Critolaus Ennæ, Syracusis AEschrio, Cleomenes, Theomnastus, Pelori Archonides, Megistus. vox me citius defecerit, quàm nomina. Ipse dabat purpuram tantùm, amici operas. credo. iam enim non libet omnia criminari. quasi hoc mihi non satis sit ad crimen, habuisse tam multum, quod daret: voluisse deportare tam multa: hoc denique quod concedit, amicorum operis esse in huiuscemodi rebus vsum.

60 || Iam verò lectos æratos, & candelabra ænea num cui, præter istum, Syracusis per triennium facta esse existimatis? Emebat, credo. Sed tantùm vos certiores, iudices, facio, quid iste in prouincia prætor egerit, ne cui fortè negligens nimiùm fuisse videatur, neque se satis, cùm potestatem habuerit, instruxisse & ornasse. Venio nunc non iã ad furtum, non ad auaritiam, non ad cupiditatem, sed ad eiusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi, atque inesse videantur: in quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi R. imminuta, hospitium spoliatum ac proditum, abalienati scelere istius à nobis omnes reges amicissimi nationésque, quæ in eorum regno, ac ditione sunt.

61 || Nam reges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, scitis Romæ nuper fuisse: qui venerant nõ propter Syriæ regnum: nam id sine controuersia obtinebant, vt à patre, & à maioribus acceperant. sed regnum AEgypti ad se, & ad Selinen, matrem suam, pertinere arbitrabantur. Hi ipsi postquàm temporibus populi R. exclusi, per senatum agere quæ voluerant, nõ potuerunt, in Syriam in regnum patrium profecti sunt. eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. itaque isto

62 prætore venit Syracusas. || hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est, quòd in eius regnum, ac manus venerat is, quem iste & audierat multa secum præclara habere, & suspicabatur. mittit homini munera satis largè hæc ad vsum domesticum: vini, olei quod visum erat: etiam tritici, quod satis esset, de his decumis. deinde ipsum regem ad cœnam vocauit. exornat amplè, magnificéque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argentea. namque hæc aurea nondum fecerat. omnibus curat rebus instructum, & paratum vt sit conuiuium. Quid multa? Rex ita discessit, vt & istum copiosè ornatum, & se honorificè acceptum arbitraretur. vocat ad cenam deinde ipse prætorem: exponit suas copias omneis, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, vt mos est regius, & maximè in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex vna gemma pergrandi, trulla excauata cum manubrio aureo. de qua, credo, satis idoneum, satis grauem testem, Q. Minucium dicere audistis.

63 || Iste vnumquodque vas in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere, prætori populi R. satis iucundum, & gratum illud esse conuiuium, posteaquàm inde discessum est, cogitare iste nihil aliud, quod ipsa res declarauit, nisi, quemadmodum regem ex prouincia spoliatum, expilatúmque dimitteret. mittit rogatum vasa ea, quæ pulcherrima apud illũ viderat: ait se suis cælatoribus velle ostendere. Rex, qui istũ non nosset, sine vlla suspicione libentissimè dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum: velle eam se diligentiùs considerare. ea quoque ei mittitur.

64 || Nunc reliquum iudices, attendite, de quo & vos audistis, & populus R. non nunc primùm audiet, & in exteris nationibus vsque ad vltimas terras peruagatum est. Candelabrum è gemmis clarissimis, opere mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam cùm attulissent, vt in Capitolio ponerent: quòd nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere, neque vulgò ostendere, ac proferre voluerunt: vt & magnificentius videretur, cùm suo tempore in sella Iouis Opt. Max. poneretur: & clarius, cùm pulchritudo eius recens ad oculos hominum, atque integra perueniret: statuerunt id secum in Syriam reportare: vt, cùm audissent simulacrum Iouis Optimi Maximi dedicatũ, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus, illud quoque eximium, atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Peruenit res ad istius aureis, nescio quomodo. nam rex id celatum voluerat: non quo quidquam metueret, aut suspicaretur, sed vt ne multi illud antè perciperent oculis, quàm populus Rom. Iste petit à rege, & cum pluribus verbis rogat, vti ad se mittat: cupere se dicit inspi-

65 cere, neque se aliis videndi potestatem esse facturum. || Antiochus, qui animo & puerili esset, & regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, vt id in prætorium inuolutum quam occultissimè deferrent. quò posteaquàm attulerunt, inuolucrísque reiectis constituerunt: iste clamare cœpit, dignam rem esse regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis, & plurimis gemmis esse debebat: ex varietate operum,

tertare videretur cum copia: ea magnitudine, vt intelligi posset, nō ad hominum apparatum, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. quod cùm satis iam perspexisse videretur, tollere incipiunt, vt referrent. Iste ait, se velle illud etiam, atque etiam considerare: nequaquam se esse satiatum. iubet illos discedere, & candelabrum relinquere. ‖ Sic illi tum inanes ad Antiochum reuertuntur. Rex primò nihil metuere, nihil suspicari. dies vnus, alter, plures: non referri. Tum mittit rex ad istum, si sibi videatur, vt reddat. Iubet iste posteriùs ad se reuerti. mirū illi videri. mittit iterum. non redditur. Ipse hominem appellat, vt reddat. Os hominis, insignémque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quódque ex ipso rege audisset in Capitolio esse ponendum: quod Ioui Optimo Maximo, quod populo Ro. seruari videret, id sibi vt donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Cùm ille se & religione Iouis Capitolini, & hominum existimatione impediri diceret, quòd multæ nationes testes essent illius operis, ac muneris: isti homini minari acerrimè cœpit. Vbi videt eum nihilo magis minis, quàm precibus permoueri: repentè hominem de prouincia iubet ante noctem discedere. ait se comperisse, ex eius regno piratas in Siciliam esse venturos. ‖ Rex maximo conuentu Syracusis, in foro, ne quis fortè me in crimine obscuro versari, atque affingere aliquid suspicione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracusis flens, deos, hominésque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum è gēmis, quod in Capitolium missurus esset, quod in templo clarissimo, populo Ro. monumentum suæ societatis, amicitiæque esse voluisset: id sibi C. Verrem abstulisse: de ceteris operibus ex auro, & gemmis, quæ sua penes illum essent, se non laborare: hoc sibi eripi, miserum esse, & indignum. id etsi antea iam mente, & cogitatione sua, fratrisque sui, consecratum esset: tamen tum se in illo conuentu ciuium Rom. dare, donare, dicare, consecrare Ioui Opt. Max. testémque ipsum Iouem suæ voluntatis, ac religionis adhibere. Quæ vox? quæ latera? quæ vires huius vnius criminis querimoniam possint sustinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium nostrum biennium ferè comitatu regio, atque ornatu fuisset, is cùm amicus, & socius populi Ro. esset, amicissimo patre, auo, maioribus, antiquissimis, & clarissimis regibus, opulentissimo & maximo regno, præceps è prouincia populi Ro. exturbatus est. ‖ Quemadmodum hoc accepturas nationes exteras: quemadmodum huius tui facti famam in regna aliorum, atq; in vltimas terras peruenturam putasti, cùm audierint, à prætore populi R. in prouincia violatum regem, spoliatum hospitem, eiectum socium populi Ro. atque amicum? Nomen vestrum, populique Ro. odio, atque acerbitati scitote nationibus exteris, iudices, futurum, si istius hæc tanta iniuria impunita discesserit. sic omnes arbitrabuntur, præsertim cùm hæc omnino fama de nostrorum hominum auaritia, & cupiditate percrebruerit, non istius solius hoc esse facinus, sed eorum etiam, qui approbarint. Multi reges, multæ liberæ ciuitates, multi priuati opulenti, ac potentes habent profectò in animo Capitolium sic ornare, vt templi dignitas, imperiique nostri nomen desiderat. qui si intellexerint, interuerso regali hoc dono, grauiter vos tulisse: grata fore vobis, populóque Ro. sua studia, ac dona arbitrabuntur. sin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in iniuria tā acerba, neglexisse audierint: non erunt tam amentes, vt operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur. ‖ Hoc loco, Qu. Catule, te appello. loquor enim de tuo clarissimo, pulcherrimóque monumento: non iudicis solùm seueritatem in hoc crimine, sed propè inimici, atque accusatoris vim suscipere debes. tuus est enim honos in illo templo, senatus, populique R. beneficio: tui nominis æterna memoria simul cum templo illo cònsecratur. tibi hæc cura suscipienda, tibi hæc opera sumenda est, vt Capitolium, quomodo magnificentiùs est restitutum, sic copiosiùs ornatum sit, quàm fuit: vt illa flamma diuinitus exstitisse videatur, non quæ deleret Iouis Opt. Max. templum, sed quæ præclarius, magnificentiúsque deposceret. ‖ Audisti, Qu. Minucium Rufum dicere domi suæ diuersatum esse Antiochum regem Syracusis: se illud scire ad istum esse delatum: se scire non redditum. audisti, & audies omni è conuentu Syracusano, qui ita dicant, sese audientibus, illud Ioui Opt. Max. dicatum esse ab rege Antiocho, & consecratum. Si iudex non esses, & hæc ad te delata res esset: te potissimùm hoc persequi, te petere & agere oporteret. Quare non dubito, quo animo iudex huius criminis esse debeas, qui apud alium iudicem multò acrior, quàm ego sum, actor, accusatórque esse deberes. ‖ Vobis autem, iudices, quid hoc indignius, aut quid minùs ferendum videri potest? Verrésne habebit domi suæ candelabrum Iouis Opt. Max. è gemmis, auróque perfectum? cuius fulgore collucere, atque illustrari Iouis Opt. Max. templum oportebat, id apud istum in eiusmodi conuiuiis constituetur, quæ domesticis stupris, flagitiisque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo simul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolij ornamenta ponentur? Quid huic sacri vmquam fore, aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in iudicium veniat, vbi ne precari quidem Iouem Opt. Max, atque ab eo auxilium petere more omnium possit? à quo etiam dii immortales sua repetunt in eo iudicio, quod hominibus ad suas res repetundas est constitutum. Miramur Athenis Mineruam, Deli Apollinem, Iunonē Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab isto deos tota Asia, Græciaque violatos, qui à Capitolio manus abstinere non potuerit? quod priuati homines de suis pecuniis ornant, ornaturíque sunt, id C. Verres ab regibus ornari non est passus. ‖ Itaque hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in Sicilia neque sacri, neque religiosi esse duxit. ita sese in ea prouincia per triennium gessit, vt ab isto non solùm hominibus, verùm etiā diis immortalibus bellum indictum putaretur. ‖ Segesta est oppidum permetus in Sicilia, iudices, quod ab

AEnea fugiente à Troia, atque in hæc loca veniente, conditum esse demonstrant. Itaque Segestani nõ solùm perpetua societate, atque amicitia, verùm etiam cognatione se cum populo Rom. coniunctos esse arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cùm illa ciuitas cum Pœnis suo nomine, ac sua sponte bellaret, à Karthaginensibus vi captum, atque deletum est: omniáque, quæ ornamento vrbi esse possent, Karthaginem sunt ex illo loco deportata. fuit apud Segestanos ex ære Dianæ simulacrum, tum summa atque antiquissima præditum religione, tum singulari opera, artificióque perfectum. hoc translatum Karthaginem, locum tantum, hominésque mutarat, religionem quidem pristinam conseruabat, nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hostibus digna, quàm sanctissimè colerent, videbatur. 73 || aliquot sæculis pòst, P. Scipio bello Punico tertio Karthaginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem, & diligentiam, vt & domesticis præclarissimæ virtutis exemplis gaudeatis, & eo maiore odio dignã istius incredibilem audaciam iudicetis) conuocatis Siculis omnibus, quòd diutissimè, sæpissiméque Siciliam vexatam à Karthaginẽsibus esse cognorat, iubet omnia conquiri: pollicetur sibi magnæ curæ fore, vt omnia ciuitatibus, quæ cuiusque fuissent, restituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himera sublata, de quibus anteà dixi, Thermitanis sunt reddita: tum alia Gelensibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudelissimus omnium tyrannorũ Phalaris habuisse dicitur, quò viuos, supplicii causa, demittere homines, & subiicere flammam solebat. quem taurum Scipio cùm redderet Agrigentinis, dixisse dicitur: æquum esse illos cogitare, vtrum esset Siculis vtilius, suisne seruire, an populo Rom. obtemperare: cùm idem monumentum & domesticæ crudelitatis, & nostræ mansuetudinis haberent. 74 || Illo tempore Segestanis maxima cum cura hæc ipsa Diana, de qua dicimus, redditur, reportatur Segestam, in suis antiquis sedibus summa gratulatione ciuium, & lætitia reponitur. Hæc erat posita Segestæ, sanè excelsa in basi: in qua grandibus literis P. Africani nomen erat incisum, eúmque Karthagine capta restituisse, perscriptum colebatur à ciuibus: ab omnibus aduenis visebatur. cùm quæstor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum priùs. Erat admodum amplum, & excelsum signum cum stola: verumtamen inerat in illa magnitudine ætas, atque habitus virginalis. sagittæ pendebant ab humero: sinistra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem præferebat. 75 || Hæc cùm iste sacrorum omnium hostis, religionúmque prædo vidisset: quasi illa ipsa face percussus esset, ita flagrare cupiditate, atque amentia cœpit. imperat magistratibus iste, vt eam demoliantur, & sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurũ. illi verò dicere, id sibi nefas esse: séque cùm summa religione, tum summo metu legum, & iudiciorum teneri. iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: donum populi Rom. illud esse dicebãt: nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus, vrbe hostium capta, monumentum victoriæ populi Ro. esse voluisset. 76 || Cùm iste nihilo remissiùs, atque etiam multò vehementiùs instaret quotidie: res agitur in senatu. vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo istius aduentu pernegatur. postea, quidquid erat oneris in nautis, remigibúsque exigendis, in frumento imperando, Segestanis, præter ceteros imponebat aliquanto ampliùs, quàm ferre possent. præterea magistratus eorum euocabat: optimum, & nobilissimum quemque ad se arcessebat: circum omnia prouinciæ fora rapiebat: singillatim vnicuique calamitati fore se denuntiabat: vniuersam se funditus illam euersurum esse illam ciuitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnóq; metu victi Segestani, prætoris imperio parendum esse decreuerunt. magno cum luctu, & gemitu totius ciuitatis, multis cum lacrymis, & lamentatione virorum, mulierúmque omnium simulacrum Dianæ tollendum locatur. 77 || Videte quanta religione fuerit. apud Segestanos repertum esse, iudices, scitote neminem, neque liberum, neque seruum, neque ciuem, neque peregrinum, qui illud signum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybæo scitote aduocatos esse operarios. hi denique illud, ignari totius negotij, ac religionis, mercede accepta, sustulerũt. quod cùm ex oppido exportaretur, quem conuentũ mulierum factum esse arbitramini? quem fletum maiorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cùm illa eadẽ Diana Segestam, Karthagine reuecta, victoriam populi Ro. reditu suo nuntiasset. Quàm dissimilis hic dies illi tempori videbatur? tum imperator populi Ro. vir clarissimus, deos patrios reportabat Segestanis, ex vrbe hostium recuperatos. nunc ex vrbe sociorum prætor eiusdem populi turpissimus, atque impurissimus eosdem illos deos nefarios scelere auferebat. Quid hoc tota Sicilia est clarius, quàm omneis Segestanas matronas, & virgines conuenisse, cùm Diana exportaretur ex oppido? vnxisse vnguentis? complesse coronis, & floribus? thure, odoribúsque incensis vsque ad agri fineis prosecutas esse? 78 || Hanc tu tantam religionem si tum in imperio propter cupiditatem, atque audaciam non pertimescebas: ne nunc quidem in tanta tuo, liberorúmque tuorum periculo perhorrescis? Quem tibi aut hominem, inuitis diis immortalibus, aut verò deum, tantis eorũ religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace, atque in otio religionem nullam attulit? quæ cùm duas vrbeis, in quibus locata fuerat, captas, incensásque vidisset, bis ex duorum bellorum flammá, ferróque seruata est: quæ Karthaginiensium victoria, loco mutato, religionem tamen non amisit: P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperauit. Quo quidẽ scelere suscepto, cùm inanis esset basis, & in ea P. Africani nomẽ incisum: res indigna, atque intoleranda videbatur omnibus, non solùm religiones esse violatas, verùm etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam, memoriã virtutis, monumenta victoriæ, C. Verrem sustulisse. 79 || Quòd cùm isti renuntiaretur de basi ac literis, existimauit homines in obliuionem

totius

totius negotii esse venturos, si etiam basim, A
tanquam indicem sui sceleris, sustulisset. ita-
que tollendam istius imperio locauerunt: quæ
vobis locatio ex publicis Segestanorum lite-
ris priore actione recitata est. Te nunc, P.
Scipio, te, inquam, lectissimum, ornatissimúm-
que adolescentem appello: abs te officium
tuum, debitum generi, & nomini requiro, &
flagito. Cur pro isto, qui laudem, honorémque
familiæ vestræ depeculatus est, pugnas? cur eũ
defensum esse vis? cur ego tuas parteis susci-
pio? cur tuum munus sustineo? M. Tullius P.
Africani monumenta requirit: P. Scipio eum,
qui illa sustulit, defendit. cùm mos à maio-
ribus traditus sit, vt monumenta maiorum ita
suorum quisque defendat, vt ea ne ornari
quidem nomine alieno sinat: tu isti aderis,
qui non obtrusit aliqua ex parte monumenta
P. Scipionis, sed funditus sustulit, ac deleuit?
|| Quisnam igitur per deos immortaleis tuebi-
tur P. Scipionis memoriam mortui? quis mo- B
numenta, atque indicia virtutis, si tu ea relin-
quis, ac deseris? neque solùm spoliata illa
patiere, sed etiam eorum spoliatorem, vexa-
torémque defendes? adsunt Segestani, clien-
tes tui, socij populi Romani, atque amici: cer-
tiorem te faciunt, P. Africanum, Karthagine
deleta, simulacrum Dianæ maioribus suis re-
stituisse: idque apud Segestanos, eius impera-
toris nomine positum, ac dedicatum fuisse:
hoc Verrem demoliendum, & adsportandum,
noménque omnino P. Scipioni delendum,
tollendúmque curasse: orant te, atque obse-
crant, vt sibi religionem, generi tuo laudem,
gloriámq; restituas. vt, per P. Africanum quòd
ex vrbe hostium recuperarint, id per te ex
prædonis domo conseruare possint. Quid aut
tu his respondere honestè potes, aut illi fa-
cere, nisi vt te, ac fidem tuam implorent? ad-
sunt, & implorant. potes domesticæ laudis am-
plitudinem, P. Scipio, tueri, potes: omnia in te C
sunt, quæ aut fortuna hominibus, aut natura
largitur. non præcerpo fructum officij tui,
non alienam mihi laudem appeto: non est pu-
doris mei, P. Scipione florentissimo adole-
scente, viuo, & incolumi, me propugnatorem
monumentorum P. Scipionis, defensorémq;
profiteri. || Quamobrem si suscipis domesti-
cæ laudis patrocinium, me non solùm silere
de vestris monumentis oportebit, sed etiam
lætari, P. Africani eiusmodi esse fortunas mor-
tui, vt eius honos ab iis, qui ex eadem familia
sint, defendatur, neque vllum aduentitium re-
quiratur auxilium. Sin istius amicitia te im-
pediet: si hoc, quod abs te postulo, minus ad
officium tuum pertinere arbitrabere: succe-
dam ego vicarius tuo muneri: suscipiam par-
teis, quas alienas esse arbitrabar, ne ista præ-
clara nobilitas desinat queri, populum Rom.
hominibus nouis, atque industriis libenter
honores mandare, sempérque mandasse. Non
est querendum in hac ciuitate, quæ propter D
virtutem omnibus nationibus imperat, virtu-
tem plurimum posse. Sit apud alios imago P.
Africani: ornentur alii, mortui virtute, ac no-
mine. talis ille vir fuit: ita de populo Rom.
meritus est, vt non vni familiæ, sed vniuersæ
ciuitati commendatus esse debeat. Est aliqua
mea pars virilis, quod eius ciuitatis sum, quã
ille amplam, illustrem, claramque reddidit:

A præcipuè quòd in his artibus pro mea parte
versor, quarum ille princeps fuit, æquitate,
industria, temperantia, defensione miserorũ,
odio improborum: quæ cognatio studiorum,
& artium, propemodum non minus est con-
iuncta, quàm ista, qua vos delectamini, gene-
ris & nominis. || Repeto abs te, Verres, mo- 82
numentum P. Africani: causam Siculorum,
quam suscepi, relinquo: iudicium de pecuniis
repetundis ne sit hoc tempore: Segestanorum
iniuriæ negligantur: basis P. Africani resti-
tuatur: nomen inuictissimi imperatoris inci-
datur: signum pulcherrimum Karthagine ca-
ptum reponatur. Hæc abs te non Siculorum
defensor, non tuus accusator, non Segestanĩ
postulant: sed is, qui laudem, gloriamque P. A-
fricani tuendam, conseruandámque suscepit.
Non vereor, ne hoc officium meum P. Serui-
lio iudici non probem: qui cùm res maximas
gesserit, monumentáque suarum rerum ma-
B ximè constituat, atque in his elaboret: pro-
fectò volet hæc non solùm suis posteris, ve-
rùm etiam omnibus viris fortibus, & bonis
ciuibus defendenda, non spolianda improbis
tradere. Non vereor, ne tibi, Quint. Catule,
displiceat, cuius amplissimum in orbe terra-
rum clarissimúmque monumentum est, quàm
plurimos esse custodes monumentorum, & pu-
tare omneis bonos alienæ gloriæ defensio-
nem ad officium suum pertinere. || Et qui- 83
dem ceteris istius furtis, atq; flagitiis ita mo-
ueor, vt ea reprehendenda tantùm petem: hîc
verò tanto dolore afficior, vt nihil mihi in-
digniùs ferendum videatur. Verres Africanĩ
monumẽtis domum suam, plenam stupri, ple-
nam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Ver-
res temperatissimi, sanctissimique viri monu-
mentum, Dianæ simulacrum virginis, in ea
domo collocabit, in qua semper meretricum,
lenonúmque flagitia versantur? || At hoc solũ 84
C Africani monumentum violasti? quid? à Tyn-
daritanis non eiusdẽ Scipionis beneficio po-
situm simulacrum Mercurii, pulcherrimè fa-
ctum, sustulisti? At quemadmodum, dii im-
mortales, quàm audacter! quàm libidinosè!
quàm impudenter! audistis nuper dicere le-
gatos Tyndaritanos, homines honestissimos,
ac principes ciuitatis: Mercuriũ, qui sacris an-
niuersariis apud eos, ac summa religione co-
leretur, quem P. Africanus, Karthagine capta,
Tandaritanis non solùm suæ victoriæ, sed etiã
illorum fidei, societatisque monumentum, at-
que indicium dedisset: huius vi, scelere, impe-
rióque esse sublatum. qui vt primùm in illud
oppidum venit, statim, tanquam ita fieri non
solùm oporteret, sed etiam necesse esset, tan-
quam hoc senatus mandasset, populúsq; Rom.
iussisset: ita continuò, signum vt demoliren-
tur, & Messanam deportarent, imperauit.
|| Quòd cùm illis, quia derant, indignum: qui 85
audiebant, incredibile videretur: non est ab
D isto, primo illo aduentu, perseueratum. disce-
dens mandat proagoro Sopatro, cuius verba
audistis, vt demoliatur. cùm recusaret, vehe-
menter minatur. Ita tum ex illo oppido pro-
ficiscitur. Proagorus refert rem ad senatum:
vehemẽter vndique reclamatur. ne multa: ite-
rum iste aliquanto pòst ad illos venit, quærit
continuò de signo. respõdetur ei senatu non
permittere: pœnam capitis cõstitutã, si iniussu

senatus quisquam attigisset : simul religio commemoratur. Tum iste. Quam mihi religionem narras? quam pœnam? quem senatum? viuum te non relinquam : moriere virgis nisi signum traditur. Sopater iterum flens ad senatum defert istius cupiditatem, minásque demonstrat. Senatus Sopatro responsum nullum dat, sed commotus, perturbatúsque discedit. Ille prætoris arcessitus nuntio, rem demonstrat : negat vllo modo fieri posse. Atque hæc (nihil enim prætermittendū de istius impudentia videtur) agebantur in conuentu

86 palàm, de sella, ac de loco superiore. || Erat hiems summa tempestas, vt ipsum Sopatrum dicere audistis : perfrigida, imber maximus, cùm iste imperat lictoribus, vt Sopatrum de porticu, in qua ipse sedebat, præcipité in forum deiiciant, nudúmque constituant. Vix erat hoc planè etiam imperatum, cùm illum spoliatum, stipatúmque lictoribus videres. omnes ideo putabant, vt miser, atque innocens virgis cæderetur. fefellit hæc homines opinio. virgis iste cæderet sine causa socium populi Ro. atque amicum? non vique eò est improbus: non omnia sunt in eo vno vitia: numquam fuit crudelis. leniter hominem, clemétérque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuæ, sicuti ferè ceteris in oppidis Siciliæ: ex quibus iste C. Marcelli statuam delegit: cuius officia in illa ciuitate, totáque prouincia recentissima erant, & maxima. in ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum summo magistratu præditum, di-

87 uaricari, ac deligari iubet. || quo cruciatu sit affectus, venire in mentem necesse est omnibus, cùm esset vinctus nudus in aere, in imbri, in frigore. neque tamen finis huic iniuriæ, crudelitatique fiebat, donec populus, atque vniuersa multitudo, atrocitate rei, misericordiáque commota, senatum clamore coegit, vt ei simulacrum illud Mercurij polliceretur. clamabant fore, vt ipsi sese dij immortales vlciscerentur: hominem interea perire innocétem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de statua C. Marcelli, cùm iam pæne obriguisset vix viuus aufertur. Non possum dispositè istum accusare, si cupiam : opus est non solùm ingenio, verùm etiam artificio quodā

88 singulari. || Vnum hoc crimen videtur esse, & à me pro vno ponitur de Mercurio Tyndaritano. plura sunt : sed ea quo pacto distinguere, ac separare possim, nescio. est pecuniarum captarum, quòd signum à sociis pecuniæ magnæ sustulit. est peculatus, quòd publicè populi Rom. signum, de præda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine, non dubitauit auferre, est maiestatis, quòd imperii nostri gloriæ, rerúmque gestarū monumenta euertere, atque asportare ausus est. est sceleris, quòd religiones maximas violauit. Est crudelitatis, quòd in hominem innocentem, in socium nostrum, atque amicum, nouum ac singulare supplicii genus excogi-

89 tauit. || Illud verò quid sit, iam non queo dicere : quo nomine appellem, nescio, quòd in C. Marcelli statua. Quid est hoc? patronúsne quòd erat? quid tum? quò id spectat? vtrùm ea res ad opem, an ad calamitatem clientium, atque hospitum valere debebat? an vt hoc ostenderes, contra vim tuam in patronis, præsidii nihil esse? quis hoc non intelligeret, in improbi præsentis imperio maioré esse vim, quàm in bonorum absentium patrocinio? an verò ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putasti? Itaque nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni: Verres in eorum locum sub-

90 stitutus est. || Quam in te tantam virtutem esse, aut dignitatem arbitratus es, vt conarere clientelam tam illustrem, tam splendidæ prouinciæ, transducere ad te, auferre à certissimis, antiquissimísque patronis? tu ista stultitia, sed nequitia, inertia, non modò totius Siciliæ, sed vnius tenuissimi, Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli statua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quærebas? Quid postea? quid tandem tuis statuis fore arbitrabare? an verò id, quod accidit? Nam Tyndaritani statuam istius, quā sibi propter Marcellos, altiore etiam basi poni iusserat, deturbarunt, simulac successum isti audierunt. Dedit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum iudicé, vt, cuius ad statuam Siculi, te prætore, alligabantur, eius re-

91 ligioni te eundem vinctum, adstrictúmque dedamus. || Ac primò, iudices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tindaritanos C. Marcello huic AEsernino vendidisse : atque hoc sua causa etiā Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi numquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliæ, nomen suum isti ad translationé criminis cómodaturum. Veruntamen ita res mihi tota præuisa, atque præcauta est, vti, si maximè esset inuentus, qui in se suscipere istius culpam, crimenque cuperet : tamen is proficere nihil posset. eos enim testeis deduxi,

92 & eas literas deportaui, vt de istius facto dubiū nemini esse posset. || Publicæ literæ sunt, deportatum Mercurium esse Messanam sumtu publico. dicunt, quanti: præfuisse huic negotio publicè legatum Poleam. Quid? is vbi est? præsto est: testis est. Proagori Sopatri iussu. Quid? Quis est hic? qui ad statuā adstrictus est. is vbi est? testis est. vidistis hominem, & verba eius audistis. Demoliendum curauit Demetrius gymnasiarchus, quòd is eo loco præerat. Quid? hoc nos dicimus? immò verò ipse præsens: Romæ nuper ipsum istum esse pollicitū, sese id signum legatis esse redditurum, si eius rei testificatio tolleretur, cautúmque esset, eos testimonium non esse dicturos. Dixit hoc

93 apud vos Zosippus, & Hismenias, homines nobilissimi, & principes Tindaritanæ ciuitatis. || Quid? Agrigento nónne eiusdem P. Scipionis monumentum, signum Apollinis pulcherrimum, cuius in femine, literulis minutis argenteis nomen Myronis erat inscriptum, ex AEsculapii religiosissimo fano sustulisti? quod iste, iudices, cùm clàm fecisset : cùm ad suum scelus illud, furtúmque nefarios quosdam homines improbos, duces, atque adiutores adhibuisset : vehementer commota ciuitas est. Vno eodem tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domesticam, ornamentum vrbis, indicium victoriæ, testimonium societatis, requirebant. Itaque ab illis

illis, qui principes in ea ciuitate erant, præcipitur, & negotium datur quæſtoribus, & ædilibus, vt noctu vigilias agerent ad ædeis ſacras. etenim iſte Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum, atque virtutem, & quòd ciues Romani, viri fortes, ac ſtrenui, & honeſti permulti in illo oppido, coniunctiſſimo animo, cum ipſis Agrigentinis viuunt, ac negotiantur) non audebat palàm 94 poſcere aut tollere, quæ placebant. ‖ Herculis templum eſt apud Agrigentinos, non longè à foro, ſanè ſanctum apud illos, & religioſum. ibi eſt ex ære ſimulacrum ipſius Herculis, quo non facilè quidquam dixerim me vidiſſe pulchrius (tametſi non tã multum in iſtis rebus intelligo, quàm multa vidi) vſque eò, iudices, vt rictus eius, ac mentum paulò ſit attritius, quòd in precibus, & gratulationibus nõ ſolùm id venerari, verùm etiã id oſculari ſolent. Ad hoc templum, cùm eſſet iſte Agrigenti, duce Timarchide, repentè, nocte intempeſta, ſeruorum armatorum fit concurſus, atque impetus. clamor à vigilibus, fanique cuſtodibus tollitur. Qui primò cùm obſiſtere, ac defendere conarentur, malè mulctati clauis, ac fuſtibus repelluntur. poſtea conuulſis repagulis, effractiſque valuis, demoliri ſignũ, ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota vrbe percrebuit, expugnari deos patrios, non hoſtium aduentu, neque repentino prædonum impetu, ſed ex domo, atque cohorte prætoria, manum fugitiuorum inſtructam, armatámque veniſſe. 95 ‖ nemo Agrigenti neque ætate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte eo nuntio, excitatus ſurrexerit, telúmque, quod cuique ſors offerebat, arripuerit. Itaque breui tempore ad fanum ex vrbe tota concurritur. Hora amplius iam in demoliendo ſigno permulti homines moliebantur. illud interea nulla lababat ex parte: cùm alii vectibus ſubiectis conarentur commouere, alii deligatum omnibus membris rapere ad ſe funibus. Repentè Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant ſeſe in fugam iſtius præclari imperatoris nocturni milites. duo tamen ſigilla perparuula tollunt, ne omnino inanes ad iſtum prædonem religionum reuerterentur. Numquam tam malè eſt Siculis, quin aliquid facetè, & commodè dicant: velut in hac re. aiebant in labores Herculis non minùs hunc immaniſſimum Verrẽ, quàm, illum aprum Erymanthium referri oportere. 96 ‖ Hanc virtutẽ Agrigentinorum imitati ſunt Aſſorini poſteà, viri fortes, & fideles, ſed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili ciuitate. Chryſas eſt amnis, qui per Aſſorinorum agros fluit. is apud illos habetur deus, & religione maxima colitur. fanum eius eſt in agro propter ipſam viam, qua Aſſoro itur Ennam. in eo Chryſæ eſt ſimulacrũ, præclarè factum è marmore, id iſte poſcere Aſſorinos propter ſingularem eius fani religionem non auſus eſt. Tlepolemo dat, Hieronique negotium. illi noctu, facta manu, armatique veniunt, fores ædis effringunt, æditui, cuſtodéſque maturè ſentiunt: ſignum, quod erat notum vicinitati, buccina datur, homines ex agris concurrunt: eiicitur, fugatúrque Tlepolemus: neque quidquam ex fano Chryſæ, præter vnum perparuulum ſignum ex ære, deſideratum eſt. ‖ Matris magnæ fanum apud 97 Enguinos eſt. iam enim mihi non modò breuiter de vnoquoque dicendum eſt, ſed etiam prætereunda videntur eſſe permulta, vt ad maiora iſtius, & illuſtriora in hoc genere furta, & ſcelera veniamus. In hoc fano loricas, galeáſque æneas, cælatas opere Corinthio, hydriáſque grandeis, ſimili in genere, atque eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellentiſſimus, poſuerat, & ſuum nomen inſcripſerat. Quid iam de iſto plura dicam, aut querar? omnia illa, iudices, abſtulit: nihil in religioſiſſimo fano, præter veſtigia violata religionis, noménque P. Scipionis, reliquit. hoſtium ſpolia, monumenta imperatorum, decora, atque ornamenta fanorum poſthac, his præclaris nominibus amiſſis, in inſtrumento, ac ſupellectili C. Verris numerabuntur. ‖ Tu videlicet ſolus 98 vaſis Corinthiis delectaris? tu illius æris têperationem, tu operum lineamenta ſollertiſſimè perſpicis? hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctiſſimus, atque humaniſſimus? tu ſine vlla bona arte, ſine humanitate, ſine ingenio, ſine literis, intelligis, & iudicas? vide, ne ille non ſolùm temperantia, ſed etiam intelligentia te, atque iſtos, qui ſe eleganteis dici volunt, vicerit. nam quia, quàm pulchra eſſent, intelligebat, idcirco exiſtimabat, ea, non ad hominum luxuriem, ſed ad ornatum fanorum, atque oppidorum eſſe facta, vt poſteris noſtris monumenta religioſa eſſe 99 videantur. ‖ Audite etiam ſingularem eius, iudices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his præſertim ſacris polluendis, quæ nõ modò manibus attingi, ſed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris eſt apud Catinenſeis, eadem religione, qua Romæ, qua in ceteris locis, qua propè in toto orbe terrarum. In eo ſacrario intimo fuit ſignum Cereris perantiquum: quod viri, non modò cuiuſmodi eſſet, ſed ne eſſe quidem ſciebant. aditus enim id in ſacrarium non eſt viris: ſacra per mulieres ac virgines confici ſolent. hoc ſignum noctu clàm iſtius ſerui ex illo religioſiſſimo, atque antiquiſſimo fano ſuſtulerunt. poſtridie ſacerdotes Cereris, atque illius fani antiſtites, maiores natu, probatæ ac nobiles mulieres, rem ad magiſtratus ſuos deferunt. omnibus acerbum, indignum, luctuoſum denique videbatur. ‖ Tum iſte permotus 100 illa atrocitate negotii, vt ab ſe ſceleris iſtius ſuſpicio remoueretur, dat hoſpiti ſuo cuidam negotium, vt aliquem reperiret, quem ea feciſſe inſimularet: daretque operam, vt is eo crimine damnaretur, ne ipſe eſſet in crimine. Res non procraſtinatur. nam cùm iſte Catinam profectus eſſet: ſerui cuiuſdam nomen defertur. is accuſatur: ficti teſtes in eum dantur: rem cunctus ſenatus Catinenſium legibus iudicat. Sacerdotes vocantur: ex his quæritur ſecretò in curia, quid eſſet factum: quemadmodum arbitrarentur ſignum eſſe ablatum. reſpondent illæ, Prætoris in loco ſeruos eſſe viſos. res, quæ eſſet antea non obſcura, ſacerdotum teſtimonio perſpicua eſſe cœpit. itur in conſilium: ſeruus ille innocens omnibus ſententiis abſoluitur, quò faciliùs vos hunc omnibus ſententiis condemnare poſ-

201 setis. || Quid enim postulas Verres? quid spe-
ras? quid spectas? quem tibi aut deorum, aut
hominum auxilio putas futurum? eone tu ser-
uos ad spoliandum fanum immittere ausus
es, quò liberos adire, ne orandi quidē causa,
fas erat? hisne rebus manus afferre non dubi-
tasti, à quibus etiam oculos cohibere te reli-
gionum iura cogebant? tametsi ne oculis qui-
dem captus in hanc fraudem tam sceleratam,
ac tam nefariam decidisti. nam id concupisti,
quod numquam videras: id, inquam, adamasti,
quod antea non adspexeras. auribus tu tan-
tam cupiditatem concepisti, vt eam non me-
tus, non religio, non deorum vis, non homi-
202 num existimatio contineret. || At ex viro
bono, credo, audieras, & bono auctore. Qui
id potest, qui ne ex viro quidem audire po-
tueris? Audisti igitur ex muliere: quoniam id
viri neque vidisse, neque nosse poterant. Qua-
lem porrò illam fœminam fuisse putatis, iudi-
ces? quàm pudicam, quæ cum Verre loquere-
tur? quàm religiosam, quæ sacrarii spoliandi
ostenderet rationem? At minimè mirum, quæ
sacra per summam castimoniam virorum, ac
mulierum fiant, eadem per istius stuprum, ac
flagitium esse violata. Quid ergo? hoc solùm
auditione expetere cœpit, cùm id ipse nō vi-
disset? immò verò alia complura: ex quibus e-
ligam spoliationem nobilissimi, atque anti-
quissimi fani: de qua priore actione testeis di-
cere audistis. nunc eadem illa, quæso, audite,
& diligenter, sicut adhuc fecistis, attendite.
203 || Insula est Melita, iudices, satis lato ab Sici-
lia mari, periculosoque disiuncta: in qua est
eodem nomine oppidum, quò iste numquam
accessit: quod tamen isti textrinum per trien-
nium ad muliebrem vestem conficiendam
fuit. Ab eo oppido non longè, in promonto-
rio fanum est Iunonis antiquum: quod tanta
religione semper fuit, vt non modo illis Pu-
nicis bellis, quæ in his ferè locis nauali præ-
lio gesta, atque versata sunt: sed etiam in hac
prædonum multitudine semper inuiolatum,
sanctúmque fuerit. Quin etiam hoc memoriæ
proditum est, classe quondam Masinissæ regis
ad eum locum appulsa, præfectum regium
denteis eburneos, incredibili magnitudine, è
fano sustulisse, & eos in Africam portasse
Masinissæque donasse. Regem quidem primò
delectatum esse munere: pòst, vbi audisset, vn-
de essent, statim certos homines in quinque-
remi misisse, qui eos denteis reportarent. ita-
que in his inscriptum literis Punicis fuit. Re-
gem Masinissam imprudentem accepisse: re
cognita, reponendos, restituendósque curas-
se. Erat præterea magna vis eboris, multa or-
namenta, in quibus eburneæ Victoriæ, anti-
204 quo opere, ac summa arte perfectæ. || Hæc
iste omnia, ne multis morer, vno impetu, at-
que vno nuntio per seruos Venerios, quos e-
ius rei causa miserat, tollenda, atque aspor-
tanda curauit. Prò dii immortales, quem ego
hominem accuso? quem legibus, ac iudiciali
iure persequor? de quo vos sententiam per
tabellam feretis? dicunt legati Melitenses
publicè, spoliatum templum esse Iunonis: ni-
hil istum in religiosissimo fano reliquisse:
quem in locum classes hostiū sæpe accesserint:
vbi piratæ ferè quotannis hiemare solebāt:
quod neque prædo violarit antea, neque vn-
quam hostis attigerit, id ab vno isto sic spo-
liatum esse, vt nihil omnino sit relictum. Hic
nunc aut iste reus, aut ego accusator, aut hoc
iudicium appellabitur? criminibus enim coar-
guitur, aut suspicionibus in iudiciū vocatur?
dii ablati, fana vexata, nudatæ vrbes repe-
riuntur. earum autem rerum nullam sibi iste
neque inficiandi rationem, neque defenden-
di facultatem reliquit: omnibus in rebus co-
arguitur à me, conuincitur à testibus, vrgetur
confessione sua, manifestis in maleficiis tene-
tur, & manet etiam, ac tacitus facta mecum
105 sua recognoscit. || Nimiùm mihi diu videor
in vno genere versari criminum. sentio iudi-
ces, occurrendum esse satietati aurium, ani-
morúmque vestrorum. Quam ob rem multa
prætermittam. ad ea autem, quæ dicturus sum,
reficite vos, quæso, iudices, per deos immor-
taleis, per eos ipsos, de quorum religione
iamdiu dicimus, dum id eius facinus comme-
moro, & profero, quo prouincia tota cōmota
est. de quo si paulò altiùs ordiri, ac repetere
memoriam religionis videbor, ignoscite. Rei
106 magnitudo me breuiter perstringere atroci-
tatem criminis non sinit. || Vetus est hæc o-
pinio, iudices, quæ constat ex antiquissimis
Græcorum literis, atque monumentis, insulam
Siciliam totam, esse Cereri, & Liberæ conse-
cratam. hoc cùm ceteræ gentes sic arbitran-
tur, tum ipsis Siculis ita persuasum est, vt in
animis eorum insitum, atque innatum esse vi-
deatur. Nā & natas esse has in his locis deas,
& fruges in ea terra primùm repertas arbi-
trantur: & raptam esse Liberam, quam eādem
Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore:
qui locus, quòd in media est insula situs, vm-
bilicus Siciliæ nominatur. quam cùm inuesti-
gare, & conquirere Ceres vellet, dicitur in-
107 flammasse tædas iis ignibus, qui ex AEtnæ
vertice erumpunt: quas sibi cùm ipsa præfer-
ret, orbem omnium peragrasse terrarum. || En-
na autem, vbi ea, quæ dico, gesta esse memo-
rantur, est loco præcelso, atque edito: quo in
summo est æquata agri planities, & aquæ per-
ennes tota verò ab omni aditu circumcisa,
atque diremta est, quam circa lacus, lucique
sunt plurimi, & lectissimi flores omni tempo-
re anni, locus vt ipse raptum illum virginis,
quem iam à pueris accepimus, declarare vi-
deatur. Etenim propè est spelunca quædam,
conuersa ad Aquilonem, infinita altitudine
qua Ditem patrem ferunt repentè cum curru
exstitisse, abreptámque ex eo loco virginem
secum asportasse, & subitò non longè à Syra-
cusis penetrasse sub terras, lacúmque in eo
loco repentè exstitisse: vbi vsque ad hoc tem-
pus Syracusani festos dies anniuersarios a-
gunt, celeberrimo virorum, mulierúmque cō-
uentu. Propter huius opinionis vetustatem,
quòd eorum in his locis vestigia, ac propè in-
cunabula reperiuntur deorum, mira quædam
tota Sicilia priuatim, ac publicè religio est
Cereris Ennensis. Etenim multa sæpe prodigia
vim eius, numénque declarant: multis sæpe in
difficillimis rebus præsens auxilium eius o-
blatum est, vt hæc insula ab ea non solùm di-
ligi, sed etiam incoli, custodirique videatur.
108 || Nec solùm Siculi, verùm etiam ceteræ gen-
tes, nationésque Ennensem Cererem maximè
colunt. Etenim, si Atheniensium sacra, sum-
ma

ma cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in A illo errore veniſſe dicitur, frugéſque attuliſ-ſe: quantam eſſe religionem conuenit eorum, apud quos eam natam eſſe, & fruges inueniſ-ſe conſtat. Itaque apud patres noſtros atroci, ac difficili reip. tempore, cùm, Ti. Graccho occiſo, magnorum periculorum metus ex o-ſtentis portenderetur, P. Mucio, L. Carpur-nio coss. aditum eſt ad libros Sibyllinos: in quibus inuentum eſt, Cererem antiquiſſimam placari oportere. Tum ex ampliſſimo colle-gio decemuirali ſacerdotes populi Rom. cùm eſſet in vrbe noſtra Cereris pulcherrimum, & magnificentiſſimum templum, tamen vſque Ennam profecti ſunt. tanta enim erat aucto-ritas, & vetuſtas illius religionis: vt cùm il-luc irent, non ad ædem Cereris, ſed ad ip-ſam Cererem, proficiſci viderentur. ‖ Non obtundam diutius aureis veſtras: iamdudum vereor, ne oratio mea, aliena ab iudiciorum ratione, & quotidiana dicendi conſuetudine B eſſe videatur. hoc dico, hanc ipſam Cere-rem, antiquiſſimam, religioſiſſimam, prin-cipem omnium ſacrorum quæ apud omneis genteis, nationéſque fiunt, à C. Verre ex ſuis templis, ac ſedibus eſſe ſublatam. Qui ac-ceſſiſtis Ennam, vidiſtis ſimulacrum Ce-reris è marmore, & in altero templo Liberæ. Sunt ea perampla, atque præclara, ſed non ita antiqua. Ex ære fuit quoddam modica amplitudine, ac ſingulari opere, cum faci-bus, perantiquum, omnium illorum, quæ ſunt in eo fano, multò antiquiſſimum. id ſuſtulit: ac tamen eo contentus non fuit. ‖ An-te ædem Cereris in aperto, ac propatulo loco ſigna duo ſunt, Cereris vnum, alterum Tri-ptolemi, & pulcherrima, & perampla his pul-chritudo periculo, amplitudo ſaluti fuit, quòd eorum demolitio, atque aſportatio, perdif-ficilis videbatur. inſiſtebat in manu Cereris dextra ſimulacrum pulcherrimè factum Vi- C ctoriæ. hoc iſte è ſigno Cereris auellendum, aſportandúmque curauit. Qui tandem iſtius animus eſt nunc in recognitione ſcelerum ſuorum, cùm ego ipſe in commemoratione eorum non ſolùm animo commouear, verùm etiam corpore perhorreſcam? venit enim mi-hi fani, loci, religionis illius in mentem: ver-ſantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego Ennam cùm veniſſem, præſtò mihi ſacerdo-tes Cereris cum infulis: ac verbenis fuerunt: concio, conuentúſque ciuium: in quo cùm ego loquerer, tanti fletus, gemitúſque fie-bant, vt acerbiſſimus toto vrbe luctus ver-ſari videretur. ‖ non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua iudi-cia, non importuniſſimas iſtius libidines, non vim, non contumelias, quibus operti, oppreſſique erant, conquerebantur: Cere-ris numen, ſacrorum vetuſtatem, fani reli-gionem, iſtius ſceleratiſſimi, atque audaciſ-ſimi ſupplicio expiari volebant: omnia ſe D cetera pari, ac negligere dicebant. Hic do-lor erat tantus, vt Verres, alter Orcus, ve-niſſe Ennam, & non Proſerpinam aſportaſſe, ſed ipſam abripuiſſe Cererem videretur. E-tenim vrbs illa non vrbs videtur, ſed fanum Cereris eſſe. habitare apud ſeſe Cererem En-nenſes arbitrantur: vt mihi non ciues illius ciuitatis: ſed omnes ſacerdotes, omnes ac-

109 110 111

colæ, atque antiſtites Cereris eſſe videantur. Ennæ tu ſimulacrum Cereris tollere aude- 112 bas? Ennæ tu de manu Cereris Victoriam diripere, & deam deæ detrahere conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere auſi ſunt, in quibus erant omnia, quæ ſceleri propiora ſunt, quàm religioni. tenuerunt enim P. Popilio, P. Rupilio coss. illum lo-cum ſerui, fugitiui, barbari, hoſtes. ſed neque tam ſerui illi dominorum, quàm tu libidinũ: neque tam fugitiui illi à dominis, quàm tu à iure & à legibus: neque tam barbari lingua, & natione illi, quàm tu natura & moribus, neq; illi tam hoſtes hominibus, quàm tu diis im-mortalibus. Quæ deprecatio eſt igitur ei re-liqua, qui indignitate ſeruos, temeritate fugi-tiuos, ſcelere barbaros, crudelitate hoſteis vicerit? ‖ Audiſtis Theodorum, & Numinium, 113 & Nicaſionem, legatos Ennenſeis, publicè di-cere, ſeſe à ſuis ciuibus hæc habere manda-ta, vt ad Verrèm adirent, & eum ſimulacrum Cereris, & Victoriæ repoſcerent. id ſi impe-traſſent, tum vt morem veterem Ennenſium conſeruarent: publicè in eum, tametſi vexaſ-ſet Siciliam: tamen, quoniam hæc à maiori-bus cõſtituta accepiſſent, teſtimonium ne quod dicerent. ſin autem ea non reddidiſſet, tum vt iudicio adeſſent, tum vti de eius iniuriis iu-dices docerent, ſed multò maximè de reli-gione quererentur. quas illorum querimonias nolite, per deos immortaleis, aſpernari, noli-te contemnere, ac negligere, iudices. Aguntur iniuriæ ſociorum: agitur vis legũ: agitur exi-ſtimatio, veritáſque iudiciorum. quæ ſunt o-mnia permagna: verùm illud maximum: tanta religione obſtricta tota prouincia eſt: tãta ſu-perſtitio ex iſtius facto menteis omnium Si-culorum occupauit, vt, quæcunque accidant publicè, priuatímque incommoda, propter eam cauſam ſcelere iſtius euenire videantur. ‖ Audiſtis, Centuripinos, Agyrinenſeis, Ca- 114 tinenſeis, Herbitenſeis, Ennenſeis, complu-reis alios, publicè dicere, quæ ſolitudo eſſet in agris, quæ vaſtitas, quæ fuga aratorum, quàm deſerta, quàm inculta, quàm relicta o-mnia. Ea tametſi iſtius multis & variis iniuriis acciderunt: tamen hæc vna cauſa in opinio-ne Siculorum plurimum valet, quòd Cerere violata, omneis cultus, fructúſque Cereris in his locis interiiſſe arbitrantur. Medemini religioni ſociorum, iudices: conſeruate ve-ſtram auctoritatem. Neque enim hæc externa nobis eſt religio, neque aliena. quod ſi eſſet, ſi ſuſcipere eam nolletis: tamẽ in eo, qui vio-laſſet, ſancire vos velle oporteret. ‖ Nunc verò 115 in communi omnium gentium religione, in-que his ſacris, quæ maiores noſtri ab exteris nationibus adſcita, atque arceſſita coluerunt: quæ ſacra, vt erant re vera, ſic appellari Græ-ca voluerũt: negligentes, ac diſſoluti, ſi cupia-mus eſſe, qui poſſumus? Vnius etiam vrbis, o-mnium pulcherrimæ, atque ornatiſſimæ, Sy-racuſarum direptionem commemorabo, & in medium proferam, iudices: vt aliquando totã huius generis orationem concludã, ac definiã. Nemo ferè veſtrum eſt, quin, quemadmodum captæ ſint à M. Marcello Syracuſæ, ſępe audie-rit, nõnũquã etiã in annalibus legerit. cõferte hãc pacẽ cum illo bello: huius prætoris aduẽ-tũ, cũ illius imperatoris victoria: huius cohor

tem impurã, cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas: ab hoc, qui cõstitutas accepit, 116 captas dicetis Syracusas. || Ac iam illa omitto, quæ dispersè à me multis in locis dicentur. ac dicta sunt: forum Syracusanorum, quod introitu Marcelli à plurimis cæde seruatum est, id aduentu Verris Siculorum innocentium sanguine redundasse: portum Syracusanorum, qui tum & nostris classibus, & Karthaginiensium clausus fuisset, eum, isto prætore, Cilicum myoparoni, prædonibúsque patuisse. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamiliás violatas: quæ tum, vrbe capta, commissa non sunt, neque odio hostili, neque licentia militari? neque more belli, neque iure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab isto per triennium perfecta sunt. ea, quæ coniuncta cum illis rebus sunt, de qui-117 bus antea dixi, cognoscite. || Vrbem Syracusas maximam esse Græcarum vrbium, pulcherrimámque omnium, sæpe audistis. Est, iudices, ita, vt dicitur. nam & situ est cùm munito, tum ex omni aditu, vel terra, vel mari, præclaro ad aspectum: & portus habet propè in ædificatione, adspectúque vrbis inclusos: qui cùm diuersos inter aditus habeant, in exitu coniunguntur, & confluunt. Eorum coniunctione pars oppidi, quæ appellatur. Insula, mari disiuncta angusto, ponte 118 rursum adiungitur, & continetur. || Ea tanta est vrbs, vt ex quatuor vrbibus maximis constare dicatur; quarum vna est ea, quam dixi, Insula: quæ duobus portubus cincta, in vtriusque portus ostium, aditúmque proiecta est: in qua domus est, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores vti solent. in eo sunt ædes sacrę complures: sed duæ, quæ longe ceteris antecellunt. Dianæ vna; & altera, quæ fuit ante istius aduentum ornatissima, Mineruæ. In hac insula extrema, est fons aquæ dulcis, cui nomen Arethusa est, incredibili magnitudine, plenissimus piscium: qui fluctu totus operiretur, nisi munitione, ac mole lapidum à 119 mari disiunctus esset. || Altera autem est vrbs Syracusis: cui nomen Acradina est: in qua forum maximum, pulcherrimę porticus, ornatissimum prytaneum, amplissima est curia, templúmque egregium Iouis Olympij: ceteræque vrbis partes vna lata via perpetua, multisque transuersis diuisæ, priuatis ædificiis continentur. Tertia est vrbs, quę, quòd in ea parte, Fortunæ fanum antiquum fuit, Tyche nominata est: in qua & gymnasium amplissimum est, & cõplures ædes sacræ: coliturque ea pars, & habitatur frequentissimè. Quarta autem est, quæ quia postrema ædificata est, Neapolis nominatur: quam ad summam theatrum est maximum: præterea duo templa sunt egregia. Cereris vnum, alterum Liberæ: signúmque Apollinis, qui Tesmotes vocatur, pulcherrimũ, & maximum: quod iste si portare potuisset, non dubitasset aufer-120 re. || Nunc ad Marcellũ reuertar, de hæc à me sine causa commemorata esse videantur: qui cùm tam præclaram vrbem vi, copiisque cepisset, non putauit ad laudem populi R. hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præsertim nihil periculi ostenderetur, delere, & extinguere. itaq; ædificiis omnibus, publicis,

A & priuatis, sacris, & profanis sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda venisset. in ornatu vrbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis. victoriæ putabat esse, multa Romã deportare, quæ ornamento vrbi esse possent: humanitatis, non planè spoliare vrbem, præsertim quam con-121 seruare voluisset. || In hac partione ornatus, non plus victoria Marcelli populo Rom. appetiuit, quàm humanitas Syracusanis reseruauit. Romam quæ asportata sunt, ad ædem Honoris, atque Virtutis, itémque aliis in locis videmus. nihil in ædibus, nihil in hortis posuit, nihil in suburbano: putauit, si vrbis ornamenta domum suam non contulisset, domum suam ornamento vrbi futuram. Syracusis autem permulta, atque egregia reliquit: deum verò nullũ violauit, nullum attigit. Conferte Verrem: non vt hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo B fiat iniuria: sed vt pacem cum bello, leges cũ vi: forum & iurisdictionẽ cum ferro & armis, 122 aduentum & comitatum cum exercitu & victoria conferatis. || AEdes Mineruæ est in insula, de qua antè dixi: quam Marcellus non attigit, quam plenam, atque ornatam reliquit: quæ ab isto sic spoliata, atque directa est, non vt ab hoste aliquo, qui tamen in bello, religionem, & consuetudinis iura retineret, sed vt à barbaris prædonibus vexata esse videantur. Pugna erat equestris. Agathoclis regis in tabulis picta præclarè: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. nihil erat ea pictura nobilius: nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur. has tabulas M. Marcellus, cùm omnia illa victoria sua profana fecisset, tamen religione impeditus non attigit. iste cùm illa iam, propter diuturnam pacem, fidelitatémque populi Syracusani, sacra, religiosáque acce-C pisset, omneis eas tabulas abstulit: parietes, quorum ornatus tot sæcula manserat, tot 123 bella effugerat, nudos ac deformatos reliquit. || Et Marcellus, qui, si Syracusas cepisset, duo templa se Romæ dedicaturum vouerat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non Honori, neque Virtuti, vt ille, sed Veneri, & Cupidini vota deberet, is Mineruæ templum spoliare conatus est. ille deos deorum spoliis ornare noluit: hic ornamenta Mineruæ virginis in meretriciam domum transtulit. Viginti, & septem præterea tabulas pulcherrimè pictas ex eadem æde sustulit: in quibus erant imagines Siciliæ regũ, ac tyrannorum, quæ non solùm pictorem artificio delectabant, sed etiam cõmemoratione hominũ, & cognitione formarum. Ac videte, quanto tætrior hic tyrannus Syracusanus fuerit, quàm quisquam superiorum: cum illi tamen ornarint templa deorũ D immortaliũ, hic etiam deorum monumenta, atque ornaméta sustulerit. || Iam verò quid e-124 go de valuis illius templi cõmemorẽ? vereor, ne hæc qui non viderũt, omnia me nimis augere atque ornare arbitrarentur: quod tamen nemo suspicari debet, tam esse me cupidum, vt tot viros primarios velim, præsertim ex iudicũ numero, qui Syracusis fuerint, qui hæc viderint, esse temeritati, & mendacio meo conscios. Cõfirmare hoc liquidò, iudices, possum,

ſum, valuas magnificentiores, ex auro, atque A
ebore perfectiores nullas vmquam vllo tem-
pore fuiſſe. incredibile dictu eſt, quàm mul-
ti Græci de valuarum harum pulchritudine
ſcriptum reliquerint. nimiùm forſitan hęc il-
li mirentur, atque efferant. Eſto: verumtamen
honeſtius eſt reip. noſtræ, iudices, ea, quæ illis
pulchra eſſe videantur, imperatorem noſtrum
in bello reliquiſſe, quàm prætorem in pace
abſtuliſſe. Ex ebore diligentiſſimè perfecta
argumenta erant in valuis. ea detrahenda cu-
rauit omnia. Gorgonis os pulcherrimũ, crini-
tum anguibus, reuellit, atque abſtulit, & tamẽ
indicauit, ſe non ſolùm artificio, ſed etiam
pretio, quæſtúque duci. nam bullas omneis
aureas ex his valuis, quæ erant & multæ, &
graues, non dubitauit auferre: quarum iſte
non opere delectabatur, ſed pondere. Itaque
eiuſmodi valuas reliquit, vt, quæ olim ad or-
nandum templum erant maximè, nunc tantùm
125 ad claudendum factæ eſſe videantur. ‖ E- B
tiámne gramineas haſtas? vidi enim vos in
hoc non minimè, cùm teſtes dicerent, com-
moueri, quòd erant huiuſmodi, vt ſemel vi-
diſſe ſatis eſſet: in quibus neque manu factum
quidquã, neque pulchritudo erat vlla, ſed tã-
tùm magnitudo incredibilis, de qua vel au-
dire ſatis eſſet: nimium, videre plus, quàm
ſemel. etiámne id concupiſti? Nam Sappho,
quæ ſublata de prytaneo eſt, dat tibi iuſtam
excuſationem, propè vt concedendum, atque
126 ignoſcendum eſſe videatur. ‖ M. Syllanionis
opus tam perfectum, tam elegans, tam elabo-
ratum, quiſquam non modò priuatus, ſed po-
pulus potiùs haberet, quàm homo elegan-
tiſſimus, atque eruditiſſimus Verres? nimirũ
contrà dici nihil poteſt. noſtrûm enim vnuſ-
quiſque, qui tam beati, quàm iſte eſt, non ſu-
mus, tam delicati eſſe non poſſumus: ſiquan-
do aliquid iſtiuſmodi videre volet, eat ad
ædem Felicitatis, ad monumentum Catuli, C
in porticum Metelli: det operam, vt admit-
tatur in alicuius iſtorum Tuſculanum: ſpe-
ctet eorum ornatum, ſi quid iſte ſuorum, ædi-
libus commodauit: Verres hæc habeat domi?
Verres ornamentis fanorum, atque oppidorũ
habeat plenam domum, villas refertas? Etiã-
ne huius opperarij ſtudia, ac delicias, iudices,
perferetis? qui ita natus eſt, ita educatus, ita
factus & animo, & corpore, vt multò apposi-
tior ad deferenda, quàm ad auferenda ſigna
127 eſſe videatur. ‖ Atque hæc Sappho ſubla-
ta quantum deſiderium ſui reliquerit, dici
vix poteſt. nam tum ipſa fuit egregiè facta,
tum epigramma Græcum pernobile inciſum
eſt in baſi, quod iſte eruditus homo, & Græcu-
lus, qui hæc ſubtiliter iudicat, qui ſolus in-
telligit, ſi vnam literam Græcam ſciſſet, certè
non ſuſtuliſſet. nunc enim quod inſcriptum eſt
inani in baſi, declarat, quid fuerit, & id ab-
latum iudicat. Quid? ſignum Pæanis ex æde D
Aeſculapii præclarè factũ, ſacrum, & religio-
ſum, non ſuſtuliſti? quod omnes propter pul-
chritudinem viſere, propter religionem cole-
128 re ſolebant. ‖Quid ex æde Liberi ſimulacrum
Ariſtei non tuo imperio palàm ablatum eſt?
Quid? ex æde Iouis religioſiſſimum ſimulacrũ
Iouis imperatoris, quem Græci Vrion nomi-
nant, pulcherrimè factum, nónne abſtuliſti?
Quid? ex æde Liberi paruum illud caput pul-

A cherrimum, quod viſere ſolebamus, nunc du-
bitaſti tollere? Atque ille Pæan ſacrificiis
anniuerſariis ſimul cum Aeſculapio apud il-
los colebantur. Ariſteus, qui, vt Græci ferunt,
Liberi filius, inuentor olei eſſe dicitur, vnà cũ
Libero patre apud illos eodem erat in tem-
plo conſecratus. ‖ Iouem autem imperato- 129
rem quanto honori in ſuo templo fuiſſe ar-
bitramini? hinc colligere poteſtis, ſi recor-
dari volueritis, quanta religione fuerit ea-
dem ſpecie, atque forma ſignum illud, quod
ex Macedonia captum in Capitolio poſuerat
Flaminius. Etenim tria ferebantur in orbe
terrarum ſigna Iouis imperatoris vno in ge-
nere pulcherrimè facta: vnum illud Mace-
donicum, quod in Capitolio videmus: alterũ,
in Ponti ore, & anguſtiis: tertium, quod Syra-
cuſis ante Verrem prætorem fuit. illud Fla-
minius ita ex ęde ſua ſuſtulit, vt in Capitolio,
hoc eſt, in terreſtri domicilio Iouis poneret,
B ‖Quod autem eſt ad introitum Ponti, id, cùm 130
tam multa ex illo mari bella emerſerint, tam
multa porrò in Pontum inuecta ſint, vſque ad
hanc diem integrum, inuiolatúmque ſeruatũ
eſt. Hoc tertium, quod erat Syracuſis, quod
M. Marcellus, armatus & victor, viderat: quod
religioni conceſſerat: quod ciues, atque inco-
læ Syracuſani colere, aduenæ non ſolùm vi-
ſere, verùm etiam venerari ſolebant: id C.
Verres ex templo Iouis ſuſtulit. ‖ Vt ſæpius 131
ad M. Marcellum reuertar, iudices, ſic habe-
tote: plureis eſſe à Syracuſanis iſtius aduentu
deos, quàm victoria Marcelli homines deſi-
deratos. Etenim ille requiſiſſe dicitur etiam
Archimedem illum, ſummo ingenio hominẽ,
ac diſciplina, eúmque cùm audiſſet interfe-
ctum, permoleſtè tuliſſe. Iſte omnia, quæ re-
quiſiuit, non vt ſeruaret, verùm vt aſporta-
ret, requiſiuit. Iam illa, quia leuiora vide-
buntur, ſi hoc loco dicentur, ideò præteribo,
C quod iſte menſas Delphicas è marmore, crea-
teras ex ære pulcherrimas, vi maximam va-
ſorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus ſa-
cris Syracuſis abſtulit. ‖Itaque iudices, hi, qui 132
hoſpites ad ea, quæ viſenda ſunt ducere ſo-
lent, & vnumquodque oſtẽdere, quos illi my-
ſtragógos vocant, conuerſam iã habent demõ-
ſtrationem ſuam. nam, vt antè demonſtrabant,
quid vbique eſſet: ita nunc, quid vndique ab-
latum ſit, oſtendunt. Quid tum? mediocrine
tandem dolore eos affectos eſſe arbitramini?
non ita eſt, iudices: primùm, quòd omnes re-
ligione mouentur. & deos patrios, quos à
maioribus acceperunt, colendos ſibi diligen-
ter, & retinendos eſſe arbitrantur: deinde hic
ornatus, hæc opera, atque artificia, ſigna, ta-
bulæ pictæ, Græcos homines nimio opere de-
lectant. Itaque ex illorum querimoniis intel-
ligere poſſumus, hæc illis acerbiſſima vide-
ri, quæ forſitan nobis leuia, & contemnenda
D eſſe videantur. mihi credite, iudices (tametſi
voſmetipſos hæc eadem audire certò ſcio)
cùm multas acceperint per hoſce annos ſo-
cij: atque exteræ nationes calamitates, & in-
iurias, nullas Græci homines grauiùs tule-
runt, nec ferunt, quàm huiuſcemodi ſpolia-
tiones fanorum, atque oppidorum. ‖ Licèt 133
iſte dicat emiſſe ſe, ſicuti ſolet dicere: credite
mihi, iudices: nulla vmquam citas tota A-
ſia, & Græcia, ſignum vllum, tabulas pictas.

vllum denique ornamentum vrbis, sua vo-
luntate cuiquam vendidit. nisi fortè existi-
matis, posteaquàm iudicia seuera Romæ fieri
desierint, Græcos homines hæc venditare
cœpisse, quæ tum non modò non vendebant,
cùm iudicia fiebant, verumtamen coemebant:
aut nisi arbitramini, L. Crasso, Quint. Scæuu-
læ, C. Claudio, potentissimis hominibus, quo-
rum ædilitates ornatissimas vidimus com-
mercium istarum rerum cum Græcis homini-
bus non fuisse: iis, qui post iudiciorum disso-
134 lutiones, ædiles facti sunt, fuisse. ‖ Acerbio-
rem etiam scitote esse ciuitatibus falsam istá,
& simulatam emtionem, quàm si quis clàm
surripiat, aut eripiat palàm atque auferat.
nam turpitudinem summam esse arbitrantur,
referri in literas publicas, pretio adductam
ciuitatem, & pretio paruo, ea, quæ accepisset
à maioribus, vendidisse, atque abalienasse.
etenim mirandum in modum Græci rebus i-
stis, quas nos contemnimus, delectantur. I-
taque maiores nostri facilè patiebantur, hæc
esse quàmplurima apud socios, vt imperio
nostro quàm ornatissimi, florentissimique
essent. apud eos autem, quos vectigaleis, aut
stipendiarios fecerant, tamen hæc relinque-
bant, vt illi, quibus ea iucunda sunt, quæ no-
bis leuia videbantur, haberent hæc oblecta-
135 menta, & solatia seruitutis. ‖ Quid arbitrami-
ni Rheginos, qui iam ciues Romani sunt, me-
reri velle, vt abs eis marmorea Venus illa ne
auferatur? quid Tarentinos, vt ne Europam
in tauro sedentem amittant? vt Satyrum, qui
apud illos in æde Vestæ est? vt cetera? quid
Thespienseis, vt Cupidinis signum, propter
quod vnum visuntur Thespiæ? quid Cnidios,
vt Venerem marmoream? quid vt pictam,
Coos? quid Ephesios, vt Alexandrum? quid
Cyzicenos, vt Aiacem, aut Medeã? quid Rho-
dios, vt Ialysium, quid Athenienseis, vt ex
marmore Iacchum, aut Parthalum pictum,
aut ex ære, Myronis buculam? Longum est, &
non necessarium, commemorare, quæ apud
quosque visenda sunt tota Asia & Græcia:
verùm illud est, quamobrem hæc commemo-
rarim: quòd existimare vos hoc volo, mi-
rum quendam dolorem accidere iis, ex quo-
136 rum vrbibus hæc auferantur. ‖ Atque, vt ce-
teros omittamus, de ipsis Syracusanis cogno-
scite: ad quos ego cùm venissem, sic primò
existimabam, vt Romæ ex istius amicis ac-
ceperam, ciuitatem Syracusanam propter
Heraclij hæreditatem, non minus esse isti
amicam, quàm Mamertinam propter præ-
darum, ac furtorum omnium societatem: si-
mul & verebar, ne mulierum nobilium, &
formosarum gratia, quarum iste arbitrio præ-
turam per triennium gesserat, virorúmque,
quibuscum illæ nuptæ erant, nimia in istum
non modò lenitudine, sed etiam liberalitate
oppugnarer, siquid ex literis Syracusanorum
137 conquirerem. ‖ Itaque Syracusis cum ciui-
bus Romanis eram: eorum tabulas exscri-
bebam: iniurias cognoscebam. cùm diutiùs
in eo negotio, curáque fuerã: vtrequiescerem,
curámque animi remitterem, ad Carpinatij
præclaras tabulas reuertebar: vbi cum equi-
tibus Rom. ex illo conuentu honestissimis,
illos Verrutios, de quib. antè dixi, explicabã:
à Syracusanis prorsus nihil adiumenti, neque
publicè, neque priuatim exspectabam: neque
erat in animo postulare. Cum agerem, repen-
tè ad me venit Heraclius is, qui tum magistra-
tum Syracusis habebat, homo nobilis, qui sa-
cerdos Iouis fuisset, qui honos apud Syracu-
sanos est amplissimus. agit mecũ, & cũ Quint.
fratre meo, vt, si nobis videretur, adiremus ad
eorum senatum: frequenteis esse in curia: se
iussu senatus à nobis petere, vt veniremus.
138 ‖ Primò nobis fuit dubium, quid ageremus:
deinde citò venit in mentem, non esse vitan-
dum nobis illum conuentum, & locum. Itaque
in curiam venimus, honorificè sane consur-
gitur. nos rogatu magistratus assedimus. Inci-
pit is loqui, qui & auctoritate, & ætate, &, vt
mihi visum est, vsu rerum antecedebat, Dio-
dorus Timarchides, cuius omnis oratio hanc
habuit primò sententiam: Senatum, populúm-
que Syracusanum molestè, grauitérque ferre,
quòd ego, cùm in ceteris Siciliæ ciuitatibus,
senatum, populúmque docuissem, quid eis
vtilitatis, quid salutis afferrem, & cùm ab o-
mnibus mandata, legatos, literas, testimonia-
que sumsissem, in illa ciuitate nihil eiusmodi
facerem. Respondi, neque Romæ in conuentu
Siculorum, cùm à me auxilium communi o-
mnium legationum consilio petebatur, causá-
que totius ad me Siciliæ deferebatur, legatos
Syracusanorũ affuisse: neque me postulare, vt
quidquam contra C. Verrem decerneretur in
139 ea curia in qua inauratam C. Verris statuam
viderem. ‖ Quod posteaquàm dixi, tantus est
gemitus factus adspectu statuæ, & commemora-
tione, vt illud in curia positum monumentum
scelerum, non beneficiorum, videretur. Tum
pro se quisque, quantum dicendo assequi pote-
rat, docere me cœpit, ea quæ paulò ante com-
memoraui: spoliatam vrbem, fana direpta:
ex Heraclij hereditate, quam palæstritis con-
cessisset, multò maximam partem ipsum ab-
stulisse: neque postulandum fuisse, vt ille pa-
læstritas diligeret, qui etiam inuentorem o-
lei deum sustulisset: neque illam statuam esse
ex pecunia publica, neque publicè datam: sed
eos, qui hereditatis diripiendæ participes
fuissent, faciendam, statuendamque curasse:
eosdem Romæ fuisse legatos, illius adiutores
improbitatis, socios furtorum, conscios flagi-
tiorum: eo minus mirari me oportere, si illi
140 communi legatorum voluntati, & saluti Sici-
liæ defuissent. ‖ Vbi eorum dolorem ex il-
lius iniuriis, non modò non minorem, sed
propè maiorem, quàm ceterorum Siculorum
esse cognoui: tum meum animum in illos,
tum mei consilij, negotiique totius suscepti
causam, rationémque proposui: tum eos hor-
tatus sum, vt causæ communi salutíque ne
deessent: vt illam laudationem, quam se vi,
ac metu coactos, paucis illis diebus, decres-
se dicebant, tollerent. Itaque, iudices, Sy-
racusani hæc faciunt, istius clientes, atque
amici: primùm mihi literas publicas, quas in
ærario sanctiora conditas habebant, profe-
runt: in quibus ostendunt omnia, quæ dixi ab-
lata esse, perscripta, & plura etiam, quàm ego
potui dicere: perscripta autẽ hoc modo, quòd
ex æde Mineruæ hoc & illud abesset: quòd ex
æde Iouis, quòd ex æde Liberi. vt quisque
eis rebus tuendis, conseruandisque præ-
fuerat, ita perscriptum erat, cùm rationem
ex lege

ex lege redderet, & quæ acceperat deberet tradere: petiisse, vt sibi, quòd hæ res abessent, ignosceretur: ita omneis liberatos decessisse, & esse ignotum omnibus: quas ego literas obsignandas publico signo, deportandásque 141 curaui. || De laudatione autem ratio sic reddita est. primùm cùm à Verre literæ aliquanto ante aduentum meum de laudatione venissent, nihil esse decretum: deinde, cùm quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni, maximo esse clamore, & conuitio repudiatos: posteaquàm meus aduentus appropinquarit, imperasse eum, qui summam potestatem haberet, vt decernerent: decretum ita esse, vt multo plus illi laudatio mali quàm boni possit afferre. Id ideò, iudices, vt mihi ab illis demonstratum est, sic vos ex me 142 cognoscite. || Mos est Syracusis, vt, siqua de re ad senatum referatur, dicat sententiam, qui velit. nominatim nemo rogatur. & tamen, vt cuiusque ætate & honore antecedit, ita primus solet sua sponte dicere: idque à ceteris ei conceditur. siquando taceant omnes, tunc sortitò coguntur dicere. Cùm hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris. In quo primùm, vt aliquid esset moræ, multi interpellant: de Sext. Peducæo, qui de illa ciuitate, totáque prouincia optimè meritus esset, sese anteà, cum audissent ei negotium facessitum, cúmque eum publicè pro plurimis eius, & maximis meritis laudare cupérent, à C. Verre prohibitos esse: iniquum esse, tametsi Peducæus eorum laudatione iam non vteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluissent, 143 quàm quod tum cogerentur. || Conclamant omnes, & approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo, vt quisque ætate, & honore antecedebat, ita sententiã dixit ex ordine. Id adeò ex ipso S. C. cognoscite. nam principum sententiæ perscribi solet. Recita. QVOD VERBA FACTA SVNT DE SEX. PEDVCAEO. Dixit, qui primi suaserint, decernitur, refertur deinde de Verre. dic, quæso, quomodo? QVOD VERBA FACTA SVNT DE C. VERRE. Quid postea scriptum est? CVM SVRGERET NEMO, NEQVE SENTENTIAM DICERET. Quid hoc esse? SORS DVCITVR. Quamobrem nemo erat voluntarius laudator præturæ tuæ, defensor periculorum tuorum, præsertim cùm inire à prætore gratiã posset? nemo ipsi illi tui conuiuæ, consiliarii, & conscij, verbum facere nõ audebant. in qua curia statua tua stabat, & 144 nuda filij in ea, nemo fuit: quẽ ne nudus quidẽ filius in ea nuda prouincia cõmoneret. || Atq; etiam hoc me docent, eiusmodi senatusconsulto sese fecisse laudationem, vt omnes intelligere possent, non laudationem, sed potius irrisionem esse illam, quæ commonefaceret istius turpem, calamitosámque præturam. Etenim scriptum esse ita, QVOD iste virgis neminem cecidisset: à quo cognoscitis, nobilissimos homines, atque innocentissimos securi esse percussos: QVOD vigilanter prouinciam administrasset. cuius omneis vigilias in stupris constat, adulteriisque esse consumptas. hoc verò scriptum esse quod proferre non auderet reus, accusator recitare nõ desineret, QVOD prædones procul ab insula Sicilia prohibuisset Verres: quos etiam intra Syracusanam insulam recepisset. || Quæ posteaquàm 145 ex illis cognoui, discessi, cum fratre è curia, vt nobis absentibus, si quid vellent, decernerent. Decernunt statim: primum, vt L. fratri hospitiũ publicè fieret, quod is eandem voluntatem erga Syracusanos suscepisset, quam ego semper habuissem. id non modo tum scripserunt, verũ etiam in ære incisum nobis tradiderunt. Valde hercle te Syracusani tui, quos crebrò cõmemorare soles, diligunt: qui cũ accusatore tuo satis iustã causam coniungendę necessitudinis putãt, quòd te accusaturus sit, & quòd ad inquirendũ in te venerit. postea decernitur, ac non variè, sed propè cõiunctis sententiis, vt laudatio, quæ C. Verri decreta esset, tolleretur. || In eo cùm 146 iam non solùm discessio facta esset, sed etiam perscriptum, atque in tabulas relatum, prætor appellatur. At quis appellat? magistratus aliquis? nemo. senator? ne id quidem. Syracusanorum aliquis? minimè. quis igitur prætorem appellat? qui quæstor istius fuerat, Cæcilius. O rem ridiculam! ô desertum hominem! ô desperatum, ac relictum à magistratu Siculo. ne S. C. Siculi homines facere possent, ne suum ius, suis moribus, suis legibus obtinere possent, non amicus istius, non hospes, non denique aliquis Siculus, sed quæstor prætorem appellat. Quis hoc vidit? aut quis audiuit? Prætor æquus, & sapiens dimitti iubet senatum: concurrit ad me maxima multitudo primum senatores clamare, eripi sibi ius, eripi libertatem: populus senatum laudare, gratias agere: ciueis Romanos à me nusquã discedere. quo quidem die, nihil ægriùs factum est, multo labore meo quàm vt manus ab illo appellatore abstinerentur. || Cùm ad prætorem in ius adissemus, 147 excogitat sanè diligenter, & cautè, quid decernat. nam antè quàm verbum facerem, de sella surrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, cùm iam aduesperasceret, discessimus. Postridie manè ab eo postulo, vt Syracusanis liceret S. C. quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enimuerò negat: & ait, indignum facinus esse, quòd ego in senatu Græco verba fecissem: quòd quidem apud Græcos Græcè locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, vt potui, vt volui, vt debui, tum multa, eum etiam hoc me memini dicere, facilè esse perspicuum, quantum inter hunc, & illũ Numidicum, verum, ac germanũ Metellũ interesset: illum noluisse sua laudatione iuuare L. Lucullum, sororis virum, quicum optimè conuenisset: hunc homini alienissimo, ac ciuitatibus laudationes per vim & metum comparare. || Quod vbi intellexi, multùm apud illum recenteis nuntios, multũ tabulas non cõmendati- 148 tias, sed tributarias voluisse: admonitu ipsorum Syracusanorum impetum eas tabulas facio, in quibus singula perscripta erant. Ecce autẽ noua turba, atque rixa. ne tamen istum omnino Syracusis sine amicis, sine hospitibus, planè nudum esse, ac desertum putetis. retinere incipit tabulas Theomnastus quidam, homo ridiculè insanus, quem Syracusani Theoractum vocant: qui illic eiusmodi est, vt eum pueri sectentur: vt omnes, cum loqui cœperit, irrideãt. Huius tamen insania, quæ ridicula est aliis, mihi tum molesta sanè fuit. nam cùm spumas ageret in ore arderent oculi, voce maxima

vim me sibi afferre clamaret: copulati in ius peruenimus. || Hic ego postulare cœpi, vt mihi tabulas obsignare, ac deportare liceret. Ille contra dicere negare esse illud S. C. in P. R. appellatus esset, negare id mihi tradi oportere, ego legem recitare, omnium mihi tabularum & literarum fieri potestatem oportere. Contrà ille furiosus vrgere, nihil ad se nostras leges pertinere. Prætor intelligens, negare sibi placere, quod S. C. ratum esse non deberet, id me Romã deportare. Quid multa? nisi vehementius homini minatus essem: nisi legum sanctionem, pœnámque recitassem: tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem insanus: qui pro isto contra me vehemētissimè declamasset, postquàm nō impetrauit: credo, vt in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant: quæ ego antea iã ab aliis cognorã, & acceperam. || Laudent te sanè iã Mamertini, qui ex tanta prouincia soli sunt, qui te saluum velint: ita tamen laudent, vt Heius, qui eius princeps legationis est, adsit: ita laudent, vt ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati sint respondere. ne subitò à me opprimantur, hæc sum rogaturus: nauem P. R. debeántne? fatebuntur. præbuerintne, prætore C. Verre? negabunt. ædificauerintne nauem onerariam maximam publicè, quam Verri dederunt? negare non poterunt, frumentúmne ab his sumserit Verres, quod populo R. mitteret, sicuti superiores? negabunt. Quid militum, aut nautarum per triennium dederint? nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum, ac prædarum receptricem, negare non poterunt. permulta multis nauibus illinc exportata: hanc denique nauem maximam à Mamertinis datam, onustam, cum isto prætore profectam fatebuntur. || Quamobrem tibi habe sanè istam laudationem Mamertinam: Syracusanam quidem ciuitatem, vt abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus: apud quos etiam Verrea illa flagitiosa sublata sunt. etenim minimè conueniebat, ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum sustulisset. Etiam mehercule illud in Syracusanis meritò reprehenderetur, si, cùm diem festum ludorum de fastis suis sustulissent celeberrimum, & sanctissimum, quòd eo ipso die Syracusæ à Marcello captæ esse dicuntur, iidem diem festum Verris nomine agerent: cùm ista Syracusanis, quæ ille calamitosus dies reliquerit, ademisset. At videte hominis impudentiam, atque arrogantiam, iudices, qui non solùm Verrea hæc turpia: ac ridicula ex Heraclij pecunia constituerit: verùm etiam Marcellea tolli imperarit, vt ei sacra facerent quotannis, cuius opera omnium annorum sacra deósque patrios amiserant: eius autem familiæ dies festos tollerent, per quam ceteros quoque festos dies recuperarant.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM, LIBER SEPTIMVS, DE SVPPLICIIS.

ORATIO X.

NEMINI video dubium esse, iudices, quin apertissimè C. Verres in Sicilia, sacra, profanáque omnia & priuatim, & publicè spoliarit, versatúsque sit sine vlla non modò religione, verùm etiam dissimulatione in omni genere furandi, atq. præstandi. sed quædam mihi magnifica, & præclara eius defensio ostenditur: cui quemadmodum resistam, multo mihi ante est, iudices, prouidendum. Ita enim causa constituitur, prouinciam Siciliam virtute istius & vigilantia singulari, dubiis, formidolosísque temporibus, à fugitiuis atque à belli periculis tutam esse seruatam. || Quid agam, iudices? quò accusationis meæ rationem conferam? quo me vertam? ad omneis enim meos impetus, quasi murus quidam boni nomen imperatoris opponitur. Video, vbi se iactaturus sit Hortensius belli pericula, tempora reipub. imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur, à vobis, tum etiam pro suo iure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Rom. Siculorum testimoniis eripi: ne obteri laudem imperatoriam criminibus auaritiæ velitis. ||Non possum dissimulare, iudices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impunè fecerit. venit enim mihi in mentem, in iudicio M. Aquillij quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonij habuisse existimata sit: qui, vt erat in dicendo non solùm sapiens, sed etiam fortis, causa propè perorata, ipse arripuit M.A-

M. Aquillium; constituítque in conspectu omnium, tunicámque eius à pectore abscidit, vt cicatrices populus R. iudicésque adspicerent, aduerso corpore exceptas. simul & de illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit. eóque adduxit eos, qui erant iudicaturi, vehementer vt vererentur, ne, quem virum fortuna ex hostium telis eripuisset, cùm sibi ipse non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad iudicum crudelitatem videretur esse seruatus. || Hæc eadem nunc ab illis defensionis ratio, viáque tentatur: idem quæritur. Sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium, vitiorúmque princeps: at est bonus imperator, at felix, & ad dubia reipub. tempora reseruandus. Non agam summo iure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere: cùm iudicium certa lege sit constitutum: non quid in re militari fortiter feceris, sed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, sed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello. || Quid dices? an bello fugitiuorum Siciliam virtute tua liberatam? magna laus, & honesta oratio: sed tamen quo bello? nos enim post id bellum quod M. Aquillius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitiuorum bellum fuisse. At in Italia fuit fateor, & magnum quidem, ac vehemens. num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriæ gloriam cum M. Crasso, aut Cn. Pompeio communicandam putas? non arbitror hoc etiam deesse tuæ impudentiæ, vt quidquam eiusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitiuorum copiæ possent. vbi? quando? qua ex parte? cùm aut nauibus, aut ratibus conarentur accedere? nos enim nihil vmquam prorsus audiuimus, & illud audiuimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute, consilióque factum, ne ratibus cõiunctis, freto fugitiui ad Messanam transire possent: à quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si vlla in Sicilia præsidia ad illorum aduentum opposita putarentur. || At cùm esset in Italia bellum tam propè à Sicilia, tamen in Sicilia non fuit? Quid mirum? ne cùm in Sicilia quidem fuit, eodem interuallo pars eius belli in Italiam vlla peruasit. Etenim propinquitas locorum ad vtram partem hoc loco profertur? vtrùm aditum facilem hostibus, an contagionem imitandi eius belli periculosam fuisse? Aditus omnis hominibus sine vlla facultate nauium non modò disiunctus, sed etiam clausus fuit: vt illis, quibus Siciliam propinquam fuisse dicis, facilius fuerit ad Oceanum peruenire, quàm ad Peloridem accedere. || Contagio autẽ ista seruilis belli, cur abs te potius, quàm ab iis omnibus, qui ceteras prouincias obtinuerunt, prædicatur? an quòd in Sicilia iam antè bella fugitiuorum fuerunt? At ea ipsa causa est, cur ipsa prouincia minimo in periculo sit, & fuerit. Nam posteaquam illinc M. Aquillius decessit, omnium instituta, atque edicta prætorum fuerunt eiusmodi, vt ne quis cum telo seruus esset. Vetus est quod dicam, & propter seueritatẽ exempli nemini fortasse vestrûm inauditum, L. Domitium prætorem in Sicilia, cùm aper ingens ad eum allatus esset, admiratum requisisse, quis eum percussisset. cùm audisset, pastorẽ cuiusdam fuisse, eum ad se vocari iussisse: illum cupidè ad prætorẽ, quasi ad laudem, atque præmium accurrisse. quæsisse Domitium, quî tantam bestiam percussisset: illum respondisse, venabulo. statim deinde iussu prætoris in crucem esse sublatum. Durum hoc fortasse videatur: neque ego vllam in partem disputo. tantum intelligo, maluisse Domitium crudelem in animaduertendo, quàm in prætermittendo dissolutum videri. || Ergo his institutis prouinciæ, iam tum, cùm bello fugitiuorum tota Italia arderet, homo nõ acerrimus, nec fortissimus Cn. Norbanus, in summo otio fuit. perfacilè enim sese Sicilia tuebatur; nequod in ipsa bellum posset exsistere. etenim cùm nihil tam coniunctum sit, quàm negotiatores nostri cum Siculis, vsu, re, ratione, concordia: & cùm ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, vt his pacem expediat esse: imperium autem populi Rom. sic diligant, vt id imminui, aut commutari minimẽ velint, cúmque hæc ab seruorum bello pericula, & prætorum institutis, & dominorum disciplina prouisa sint: nullum est malum domesticum, quod ex ipsa prouincia nasci possit. || Quid igitur? nullíne motus in Sicilia seruorum Verre prætore? nullæne consensiones factæ esse dicuntur? nihil sanè, quod ad S.P.Q.R. peruenerit: nihil, quod iste Romam publicè scripserit: & tamen cœptum esse in Sicilia moueri aliquot locis seruitium suspicor. id adeò non tam ex re, quàm ex istius factis, decretísque cognosco. Ac videte, quàm non inimico animo sim acturus. ego ipse hæc, quæ ille quærit, quæ adhuc numquam audistis, commemorabo & proferam. || In Tricalino, quem locum fugitiui iam antè tenuerunt Leonidæ cuiusdam Siculi familia in suspicionem vocata est coniurationis. res delata ad istum. statim (vt par fuit) iussu eius homines, qui nominati fuerant, comprehensi sunt, adductíque Lilybæum. domino denuntiatum est, vt adesset: causa dicta damnati sunt. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam exspectatis aliquam. Nolite vsquequaque eadem quærere. In metu belli, furandi qui locus potest esse? etiam siqua fuit in hac re occasio, prætermissa est. Tum potuit à Leonida nummorum aliquid auferre, cùm denuntiauit, vt adesset. fuit nundinatio aliqua, & isti non nouo, ne causam diceret. etiam alter locus, vt absoluerentur. damnatis quidem seruis, quæ prædandi potest esse ratio? produci ad supplicium necesse est. testes enim sunt, qui in consilio fuerunt: testes, publicæ tabulæ: testis splendidissima ciuitas Lilybætana: testis, honestissimus, maximúsque conuentus ciuium R. nihil potest: producendi sunt. Itaque producuntur, & ad palum alligantur. || Etiam num mihi exspectare videmini, iudices, quid deinde factum sit: quòd iste nihil vmquam fecit sine aliquo quæstu, atque præda. Quid in eiusmodi re fieri potuit? quod commodum est? exspectate facinus, quàm vultis improbum: vincam tamen exspectationem omnium. nomine sceleris, coniurationísque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati, repentè multis millibus hominum inspectantibus, soluti sunt, & Leonidæ illi domino redditi. Quid hoc loco po-

tes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quæro: quod denique in re tam nefaria, tametsi dubitari non potest, tamen, ne si dubitetur quidem, quæri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo acceperis. remitto tibi hoc totum, atque ista te cura libero. neque enim metuo, ne hoc cuiquam persuadeatur, vt, ad quod facinus nemo, præter te, vlla pecunia adduci potuerit, id tu gratis suscipere conatus sis. verùm de ista furandi, prædandíque ratione nihil dico: de hac imperatoria iam tua laude disputo. || Quid ais, bone custos, defensórque prouinciæ? tu, quos seruos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluisse cognoras, & de consilij sententia iudicaras: hos ad supplicium iam more maiorum traditos, & ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare ausus es? vt, quam damnatis seruis crucem fixeras, hanc indemnatis videlicet ciuibus R. reseruares? Perditæ ciuitates desperatis omnibus rebus, hos solent exitus exitialeis habere, vt damnati in integrum restituantur, vincti soluantur, exsules reducantur, res iudicatæ rescindantur. quæ cùm accidunt, nemo est, quin intelligat ruere illam remp. hæc vbi eueniunt, nemo est, qui vllam spem salutis reliquam esse arbitretur. || atque hæc sicubi facta sunt: facta sunt, vt homines populares, aut nobileis supplicio, aut exsilio leuarentur: vt non ab his ipsis, qui iudicassent: vt non statim, vt non eorum facinorum damnati, quæ ad vitam, & ad fortunas omnium pertinerent. Hoc verò nouum & eiusmodi est, vt magis propter reum, quàm propter rem ipsam credibile esse videatur, vt homines seruos, vt ipse, qui indicarat, vt statim è medio supplicio dimiserit, vt eius facinoris damnatos seruos, quod ad omnium liberorum caput & sanguinem pertineret! || O præclarum imperatorem, nec iam cum M'. Aquilio, fortissimo viro, sed verò cum Paulis, Scipionibus, Mariis conferendum. Tantúmne vidisse in metu, periculóque prouinciæ? cùm seruitiorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiæ fugitiuorum videret: ne quis se commouere auderet, quantum terroris iniecit? Comprehendi iussit. quis non pertimescat? causam dicere dominos. quid seruis tam formidolosum? FECISSE VIDERI pronuntiauit. exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte restinxisse. Quid deinde sequitur? verbera, atque ignes, & illa extrema ad supplicium damnatorum, metum ceterorum, cruciatus, & crux. hisce omnibus suppliciis sunt liberati. Quis dubitet, quin seruorum animos summa formidine oppresserit, cùm viderent ea facilitate prætorem, vt ab eo seruorum, sceleris, coniurationisque damnatorum vita, vel ipso carnifice internuntio, redimeretur? || Quid? hoc in Apolloniensi Aristodamo? quid? in Leonte Magarensi non idem fecisti? Quid? iste motus seruorum, bellique subita suspicio, vtrùm tibi tandem diligentiam custodiendæ prouinciæ, an nouam rationem improbissimi quæstus attulit? Haliciensis Eumenidæ nobilis hominis & honesti, magnæ pecuniæ villicus cum & pulsu tuo infimulatus esset, LLS. LX. à domino accepisti: quod nuper ipse iuratus docuit, quemadmodum gestum esset. Ab equite R. C. Matrinio absente, cùm is esset Romæ, quòd eius villicos, pastorésque tibi in suspicionem venisse dixeras, LLS. centum abstulisti. dixit hoc L. Flauius, qui tibi eam pecuniam numerauit, procurator C. Matrinij: dixit ipse C. Matrinius: dicet clarissimus vir Cn. Lentulus censor, qui Matrinij honoris causa, recenti negotio ad te literas misit, mittendásque curauit. || Quid? de Apollonio, Dioclis filio Panormitano, cui gemino cognomen est, præteriri potest? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? ecquid manifestius proferri potest? quem is, vti Panormum venit, ad se vocari, & de tribunali citari iussit concursu magno frequentiáque conuentus. Homines statim loqui: mirari, quòd Apollonius homo pecuniosus, tamdiu ab isto maneret integer: excogitauit: nescio quid attulit. profectò homo diues repentè à Verre non sine causa citatur. exspectatio summa omnium, quádnam id esset: cùm examinatus subito ipse accurrit cum adolescente filio. nam pater, grandis natu, iamdiu lecto tenebatur. || nominat iste seruum, quem magistrum pecoris esse diceret, eum dicit coniurasse, & alias familias concitasse. is omnino seruus in familia non erat. eum statim exhiberi iubet. Apollonius affirmat seruum se omnino illo nomine habere neminem. Iste hominem arripi à tribunali, & in carcerem conijci iubet. ille clamare, cùm raperetur, nihil se miserum fecisse, nihil commisisse: pecuniam sibi esse in nominibus: numeratam in præsentia non habere. Hæc cùm maximè summa hominum frequentia testificaretur, vt quiuis intelligere posset, eum, quòd pecuniam non dedisset, idcirco illa tam acerba iniuria affici: cùm maximè, vt dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla coniectus est. || Videte constantiam pretoris, qui nunc reus non ita defendatur, vt mediocris prætor: sed ita laudetur, vt optimus imperator. Cùm seruorum bellum metueretur, quo supplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc seruos damnatos liberabat. Apollonium, locupletissimum hominem, qui si fugitiui bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitiuorum e nomine, indicta causa, in vincla coniecit: seruos, quos ipse cum consilio belli faciendi causa consensisse iudicauit, eos sine consilij sententia, sua sponte, omni supplicio liberauit. || Quid si ab Apollonio aliquid commissum est, quamobrem iure in eum animaduerteretur: taménne hanc rem sic agemus, vt crimini, aut inuidiæ reo putemus esse oportere, siquo de homine seueriùs iudicauit? Non agam tam acerbè: non vtar ista accusatoria consuetudine, siquid est factum clementer, vt dissolutè factum criminer: siquid vindicatum seuerè est, vt ex eo crudelitatis inuidiam colligam. non agam ista ratione: tua sequar iudicia: tua defendam auctoritatem, quoad tu voles. simul ac tute cœperis tua iudicia rescindere: mihi succensere definito. meo enim iure contendam, eum, qui suo iudicio condemnatus sit, iuratorum iudicum sententiis damnari oportere. || Non defendam Apollonij causam, amici, atque hospitis mei, ne tuum iudiciũ videar rescindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: prætermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas eius ita constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, vt nemini minus expediret, vllum in Sicilia tumultum, aut bellum commoueri: non dicam

rit Apollonius, tamen in hominem honeſtiſſimum ciuitatis honeſtiſſimæ, tam grauiter animaduerti, cauſa indicta, non oportuiſſe. 21 || nullam inuidiam in te, ne ex illis quidé rebus concitabo, cùm eſſet talis vir in carcere, in tenebris, in ſqualore, in ſordibus, tyrannicis interdictis tuis patri exacta ætate, & adoleſcenti filio adeundi ad illum miſerum poteſtatem numquam eſſe factam. etiam illud prætereo, quotieſcumque Panormum veneris illo anno, & ſex menſibus (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te ſenatum Panormitanum adiiſſe ſupplicem cum magiſtratibus, ſacerdotibúſque publicis, orantem, atque obſecrantem, vt aliquando ille miſer, atque innocens calamitate illa liberaretur. relinquam hæc omnia, quæ ſi velim perſequi, facilè oſtendam, tua crudelitate in alios omnibus tibi aditus miſericordiæ iudicum iampridem eſſe præcluſos. 22 || Omnia igitur iſta concedam, & remittam. præuideo enim, quid ſit defenſurus Hortenſius. fatebitur, apud iſtum neque ſenectutem patris, neque adoleſcentiam filij, neq. lacrymas vtriuſque plus valuiſſe, quàm vtilitatem, ſalutéque prouinciæ: dicet, remp. adminiſtrari ſine metu, ac ſeueritate non poſſe: quæret, quamobrem faſces prætoribus præferantur, cur ſecures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot ſupplicia ſint in improbos more maiorum conſtituta. quæ cùm omnia grauiter ſeueréque dixerit: quæram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repentè, nulla noua re allata, nulla defenſione, ſine cauſa de carcere emitti iuſſerit: tantúmque in hoc crimine ſuſpicionis eſſe affirmabo, vt iam ipſis iudicibus ſine mea argumentatione coniecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi, quàm improbum, quàm indi- 23 gnum, quámque ad magnitudinem quæſtus immenſum, infinitúmque eſſe videatur. || nam quæ iſte in Apollonio fecit, ea primùm breuiter cognoſcite, quot & quanta ſint: deinde hæc expendite, atque æſtimate pecunia. reperietis idcirco hæc in vno homine pecunioſo tot conſtituta, vt ceteris formidines ſimilium incommodorum, atque exempla periculorum proponeret. Primùm inſimulatio eſt repentina, capitalis, atque inuidioſi criminis. Statuite, quanti hoc putetis, & quàm multos redemiſſe. Deinde crimen ſine accuſatore, ſententia ſine conſilio, damnatio ſine defenſione. Æſtimate harum rerum omnium pretia: & cogitate, in his iniquitatibus vnum hæſiſſe Apollonium: ceteros profectò multos ex his incommodis pecunia ſe liberaſſe. Poſtremò tenebræ, vincula, carcer, incluſum ſupplicium, atque à conſpectu parentum ac liberûm, denique à libero ſpiritu, & communi luce ſecluſum. 24 || Hæc verò, quæ vel vita redimi rectè poſſunt, æſtimare pecunia non queo. hæc omnia ſerò redemit Apollonius, iam mærore, ac miſeriis perditus: ſed tamen ceteros docuit, antè iſtius auaritiæ, ac ſceleri occurrere. Niſi verò exiſtimatis, hominem pecunioſiſſimum ſine aliqua cauſa quæſtus iniectum ad tam incredibile crimen, aut ſine eadem cauſa repentè è carcere emiſſum, aut hoc prædandi genus ab iſto in illo vno adhibitum, ac tentatum, & non per illum omnibus pecunioſis Siculis metum propoſitum, & iniectum. || Cupio mihi, iudices, ab illo ſubiici, quoniam de militari eius gloria dico, ſi quid fortè prætereo. Nam mihi videor de omnibus iam rebus eius geſtis dixiſſe, quæ quidem ad belli fugitiuorum pertinerent ſuſpicionem; certè nihil ſciens prætermiſi. Habetis hominis conſilia, diligentiam, vigilantiam, cuſtodiam, defenſionémque prouinciæ. 25 Summa illuc pertinet, vt ſciatis, quoniam plura genera ſunt imperatorum, ex quo genere iſte ſit. Ne diutius in tanta pænuria virorum fortium talem imperatorem ignorare poſſitis: non ad Q. Maximi ſapientiam, neque ad illius ſuperioris Africani in re gerenda celeritatem, neque ad huius, qui poſtea fuit, ſingulare conſilium, neque ad Pauli rationem, ac diſciplinam, neque ad C. Marij vim atque virtutem, ſed ad aliud genus imperatorum ſanè diligenter retinendum, & conſeruandum, quæſo, cognoſcite. 26 || Itinerum primùm laborem, vel qui maximus eſt in re militari, iudices, & in Sicilia maximè neceſſarius, accipite quàm facilem ſibi iſte, & iucundum ratione, conſilióque reddiderit. Primùm temporibus hibernis, ad magnitudinem frigorum, & ad tempeſtatum vim, atque imbrium, præclarum ſibi hoc remedium comparat. vrbem Syracuſas elegerat: cuius hic ſitus, atque hæc natura eſſe loci, cælíque dicitur, vt nullus vmquam dies tam magna, turbulentáque tempeſtate fuerit, quin aliquo tempore ſolem eius diei homines viderent. hic ita viuebat iſte bonus imperator hibernis menſibus, vt eum non facilè, non modò extra tectum, ſed ne extra lectum quidem quiſquam videret. ita diei breuitas conuiuiis, noctis longitudo, ſtupris & flagitiis conterebatur. 27 || Cum autem ver eſſe cœperat, cuius initium iſte non à Fauonio, neque ab aliquo aſtro notabat; ſed, cùm roſam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur: dabat ſe labori, atque itineribus: in quibus vſque eò ſe præbebat patientem, atque impigrum, vt eum nemo vmquam in equo ſedentem videret. Nam, vt mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur: in qua puluinus erat perlucidus Melitenſi roſa farctus: ipſe autem coronam habebat vnam in capite, alteram in collo, reticulúmque ad nareis ſibi admouebat, tenuiſſimo lino, minutis maculis, plenum roſæ. Sic confecto itinere, cùm ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica vſque ad cubiculum deferebatur. eò veniebat Siculorum magiſtratus, veniebant equites R. id quod ex multis iuratis audiſtis. controuerſiæ ſecretò deferebantur: paulò pòſt palam decreta auferebantur. deinde, vbi paulìſper in cubiculo, pretio, non æquitate iura deſcripſerat: Veneri iam, & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. 28 || quo loco mihi non prætermittenda videtur præclari imperatoris egregia, ac ſingularis diligentia. Nam ſcitote eſſe oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus prætores, conſiſtere & conuentum agere ſolent, quo in oppido non iſti ex aliqua familia non ignobili, delecta ad libidinem mulier eſſet. Itaque nonnullæ ex eo numero in conuiuium adhibebantur palàm. ſi quæ caſtiores erant, ad tempus veniebant: lucem, conuentúmque vitabant. erant autem con-

niuia non illo silentio P.R. prætorum, atque Imperatorum, neque eo pudore, qui in magistratuum conuiuiis versari solet, sed cum maximo clamore, atque conuitio. nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iste enim prætor seuerus, ac diligens, qui populi Ro. legibus numquam paruisset, illis legibus, quæ in poculis ponebantur, diligenter obtemperabat. Itaque erant exitus eiusmodi, vt alius inter manus è conuiuio, tanquam è prælio, auferretur: alius, tanquam occisus, relinqueretur: plerique fusi sine mente, ac sine vllo sensu iacerent, quiuis vt cùm adspexisset, non se prætoris conuiuium, sed vt Cannensem pugnam nequitiæ videre arbitraretur. || 29 Cùm verò æstas summa esse iam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ semper prætores in itineribus consumere consueuerunt, propterea quòd tum putant obeundam esse maximè prouinciam, cùm in areis frumenta sunt, quòd & familiæ congregantur, & magnitudo seruitij perspicitur, & labor operis maximè offenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, cum concursant ceteri prætores, iste nouo quodam ex genere imperator, pulcherrimo Syracusarum loco statiua sibi castra faciebat. || 30 nam in ipso aditu, atque ore portus vbi primùm ex alto sinus ad vrbem ab litore inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collocabat. huc ex illa domo prætoria, quæ regis Hieronis fuit, sic emigrabat, vt per eos dies nemo istum extra illum locum videre posset in eum autem ipsum locum aditus erat nemini, nisi qui aut socius, aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres, quibuscum iste consueuerat, conueniebant: quarum incredibile est quanta multitudo fuerit Syracusis. huc homines digni istius amicitia, digni vita illa, conuiuiisque veniebant. Inter eiusmodi viros, ac mulieres, adulta ætate filius versabatur: vt eum, etiamsi natura à parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen, ac disciplina patri similem esse cogeret. || 31 Huc tertia illa perducta per dolum, atque insidias ab Rhodio tibicine maximas in istius castris effecisse turbas dicitur: cùm indignè pateretur vxor Cleomenis Syracusani, nobilis mulier, itémque Æschrionis, honesto loco nata, in conuentum suum mimi Isidori filiam venisse. iste autem Annibal, qui in suis castris *virtute putaret oportere, non genere certari*, sic hanc Tertiam dilexit, vt eam secum ex prouincia exportaret. Ac per eos dies, cùm iste cum pallio purpureo, talarique tunica versaretur in conuiuiis muliebribus, non offendebantur homines in eo, neque molestè ferebant, abesse à foro magistratum, non ius dici, non iudicia fieri: locum illum litoris percrepare totum mulierum vocibus, cantúque symphoniæ: in foro silentium esse summum causarum, atque iuris: non ferebant homines molestè, non enim ius abesse videbatur à foro, neque iudicia, sed vis, & crudelitas, & bonorum acerba, atque indigna direptio. || 32 Hunc tu igitur imperatorem esse defendis, Hortensi? huius furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciam, rerum gestarum magnitudine, atque imperatoriis laudibus te-

A gere conaris? Hic scilicet est metuendum, ne ad exitum defensionis tuæ, vetus illa Antoniana dicenda ratio, atque auctoritas proferatur: ne excitetur Verres, ne denudetur à pectore, ne cicatrices populus Rom. adspiciat, ex mulierum morsu vestigia libidinis, atque nequitiæ. || 33 Dij faciant, vt rei militaris, vt belli mentionem facere audeas. cognoscentur enim omnia istius æra illa vetera, vt, non solum in imperio, verùm etiam in stipendiis qualis fuerit, intelligatis. renouabitur prima illa militia, cùm iste è foro abduci, non, vt ipse prædicat, perduci solebat, aleatoris Placentini castra commemorabuntur: in quibus cùm frequens fuisset, tamen ære, dirutus est. multa eius in stipendiis damna proferentur: quæ ab isto, ætatis fructu dissoluta, & compensata sunt. || 34 Iam ve-B rò, cùm in eiusmodi patientia turpitudinis, aliena, non sua satietate obduruisset: qui vir fuerit, quot præsidia, quàm munita pudoris, & pudicitiæ, vi & audacia ceperit, quid me attinet dicere, aut coniungere cum istius flagitio, cuiusquam præterea dedecus? non faciam, iudices: omnia vetera prætermittam. duo sola recentia ne cuiusquam infamia ponam: ex quibus coniecturam facere de omnibus possitis. vnum illud, quod ita fuit illustre, notúmque omnibus, vt nemo tam rusticanus homo, L. Lucullo, & M. Cotta Coss. Romam ex vllo municipio vadimonij causa venerit, quin sciret, iura omnia populi R. nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari: alterum, quòd, cùm paludatus exisset, votáque pro imperio suo, communique populi R. nuncupasset, noctu, stupri causa, lectica in vrbem introferri solitus est ad mulierem, nuptam vni, propositam omnibus, contra fas, contra auspicia, cõtra omneis diuinas, atque humanas religiones. || 35 O dij immortales! quid interest inter menteis homi-C num, & cogitationes? Ita mihi meam voluntatem, spémque reliquæ vitæ vestra, populíq. R. existimatio comprobet, vt ego, quos adhuc mihi magistratus, populus R. mandauit, sic eos accepi, vt me omnium officiorum obstringi religione arbitrarer. Ita quæstor sum factus, vt mihi honorẽ illum tum non solum datũ, sed etiã creditum ac cõmissum putarẽ. sic obtinui quæsturam in prouincia Sicilia, vt omniũ oculos in me vnũ coniectos arbitrarer: vt me, quæsturámq. meam, quasi in aliquo orbis terræ theatro versari existimarem: vt omnia semper, quæ iucunda videntur esse, non modò his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ, ac necessitati denegarem. || 36 Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem, quid à populo Rom. acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cũ cura & cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo, plebique R. ludorum celebritate placandam, mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sũt nominari, maxima cum dignitate, ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæque esse faciundos: mihi sacrarũ ædiũ procurationẽ, mihi totam vrbẽ tuendã esse cõmissam: ob earũ rerũ laborem, & sollicitudinẽ fructus, illos datos, antiquiorẽ in senatu sententiæ dicendæ locũ, togã prætextam, sellam curulem, ius, imagines ad memoriam, posteritatémque prodendam. Ex his ergo rebus omnibus, iudices, ita mihi deos omneis propitios esse velim, vt, tametsi mihi iucundissi-

dissimus est honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum sollicitudinis, & laboris, vt hęc ipsa ædilitas, non quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed quia sic oportuerit, rectè collocata, & iudicio populi digno in loco posita esse videatur. || Tu cum esses prætor renuntiatus quoquo modo (mitto enim, & prætereo, quid tum sit actum) sed cũ esses renuntiatus, vt dixi, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te toties seniorũ, iuniorũmque centuriis illo honore affici pronuntiauit, vt hoc putares, aliquam reip. partẽ tibi creditam? annum tibi illum vnum domo carendum esse meretricis? Cum tibi sorte obtigisset, vt ius diceres: quantum negotij, quid oneris haberes, numquam cogitasti: neque illud rationis habuisti, si forte expergefacere te posses, eam prouinciam, quam tueri singulari sapientia, atque integritate difficile esset, ad summam stultitiam nequitiámque venisse. Itaque non modò domo tua Chelidonem in prætura extrudere noluisti, sed in Chelidonis domum præturam tuam totam detulisti. || Secuta prouincia est: in qua tibi numquam venit in mentem, non tibi idcirco fasceis, & secureis, & tantam imperij vim, tantámque ornamentorum omnium dignitatem, vt earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula iuris, pudoris, & officij perfringeres: vt omnium bona, prædam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa: nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatẽ, & audaciam posset esse. in qua tu te ita gessisti, vt cum omnibus teneare rebus, ad bellum fugitiuorum cõfugias: ex quo iam intelliges, non modò tibi nullam defensionem, sed maximam vim criminum exortam, nisi fortè Italici belli fugitiuorum reliquias, atque illud Tempsanum incommodum proferes ad quos recẽs cũ te peropportunè fortuna obtulisset, siquid in te virtutis, atq. industriæ fuisset: idẽ, qui semper fueras, inuentus es. || Cum ad te Valentini venissent, & pro his homo disertus, & nobilis M. Marius, loqueretur, vt negotium susciperes, vt, cùm penes te prætorium imperium, ac nomen esset, ad illam paruam manũ extinguendam, ducem te, principémque præberes: non modò id refugisti, sed eo ipso tempore, cùm esses in litore, Tertia illa tua, quã tecum deportabas, erat in omniũ conspectu, ipsis antè Valentinis ex tã illustri, nobilique municipio, tantis de rebus responsum nullum dedisti, cùm esses cum tunica pulla, & pallio. Quid hunc proficiscentẽ, quid in ipsa prouincia fecisse existimatis, qui cũ iã ex prouincia, non ad triũphum, sed ad iudicium decederet, ne illã quidẽ infamiã fugerit, quam sine vlla voluptate capiebat? || O diuina senatus frequẽtis in æde Bellonę admurmuratio. Memoria tenetis iudices, cum aduesperasceret, & paulò antè esset de hoc Thẽpsano incõmodo nũtiatũ, cũ inueniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixisse quẽdã, Verrẽ esse nõ longè à Themsa: quã valde vniuersi admurmurarint, quã palàm principes dixerint cõtrà. Et is tot criminibus testimoniisque conuictus, in eorũ tabellis spem sibi aliquã proponit, quorũ omnium palam, causa incognita, voce dãnatus est? || Esto: nihil ex fugitiuorũ bello, aut suspicione belli laudis adeptus est, quòd neque

bellũ eiusmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab isto prouisum est, ne quod esset. At verò contrà bellum prædonum classem habuit ornatam, diligentiámque adhibuit in eo singularem. Itaque, isto prætore, præclarè defensa prouincia est. Sic de bello prædonum, sic de classe Siciliensi, iudices, dicam, vt hoc iam antè confirmem, in hoc vno genere omneis inesse culpas istius maximas, auaritiæ, maiestatis, dementiæ, libidinis, crudelitatis. Hæc dum breuiter expono, quæso, vt fecistis adhuc diligenter attendite. || Rem naualem primùm ita dico esse administratam, non vti prouincia defenderetur, sed vt classis nomine pecunia quæreretur. Superiorum prætorum consuetudo cùm hæc fuisset, vt naues ciuitatibus, certúsque numerus nautarum, militúmque imperaretur, maximæ & locupletissimæ ciuitati Mamertinæ nihil horum imperauisti. ob quam rem quid tibi Mamertini clàm dederint pecuniæ, pòst videbitur: ex ipsorum literis, & testibus quæremus. || nauem verò Cybeam maximam, triremis instar, pulcherrimam atque ornatissimam, palàm ædificatam sumtu publico, sciente Sicilia, per magistratum senatúmque Mamertinum tibi datam, donatámque esse dico. hæc nauis onusta præda Siciliensi, cùm ipsa quoque esset ex præda, simul cùm iste decederet, appulsa Veliam est cum plurimis rebus, & iis, quas ante Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quòd erant carissimæ, maximéque eum delectabant. Eam nauem nuper egomet vidi Veliæ, multique alij viderunt, pulcherrimam, atque ornatissimam, iudices. quæ quidem omnibus, qui eam adspexerant, prospectare iam exsilium, atque explorare fugam domini videbatur. || Quid mihi hoc loco respondebis? nisi fortè id, quod tametsi probari nullo modo potest, tamen dici quidem in iudicio de pecuniis repetundis necesse est, de tua pecunia cõstare ædificatã esse eã nauim. Aude hoc saltem dicere, quod necesse est. noli metuere, Hortensi, ne quæram, qui licuerit ædificare nauem senatori. antiquæ sunt istæ leges, & mortuæ, quemadmodum tu soles dicere, quæ vetant. Fuit ista reprehensio quondam, fuit ista seueritas in iudiciis, vt istam rem accusator in magnis criminibus obiiciendam putaret. Quid enim tibi naue opus fuit? qui siquo publicè proficiscereris, & præsidij, & vecturæ causa, sumtu publico nauigia præberentur: priuatim autem nec proficisci quòquã potes, nec arcessere res transmarinas ex iis locis in quib. tibi habere mercari nihil licet. || Deinde cur quidquam contra leges parasti? Valeret hoc crimen in illa veteri seueritate ac dignitate reipub. Nunc non modò te hoc crimine non arguo: sed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. Postremò tu tibi hoc numquam turpe, numquam criminosum, numquam inuidiosum fore putasti, celeberrimo loco palàm tibi ædificari onerariam nauem in ea prouincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant, quid existimare eos, qui audiebant arbitrabare? inanem te nauem esse in Italia adducturum? nauiculariam, cùm Romam venisses, esse facturum? Ne illud quidem quisquã poterat suspicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos o-

nerariam nauem comparare. Eiusmodi de te voluisti sermonem esse omnium, palam vt loquerentur, te illam nauem parare, quæ prædā ex Sicilia deportaret: & quæ ad ea furta, quæ reliquisses, commearet? 46 || Verùm hæc omnia, si doces, nauem de tua pecunia ædificatam remitto, atque concedo. sed hoc, homo amentissime, non intelligis priore actione ab istis ipsis tuis Mamertinis laudatoribus esse sublatum? Nam dixit Heius princeps ciuitatis, princeps istius legationis, quæ ad tuam laudationem missa est, nauem tibi operis publicis Mamertinorum esse ædificatam, eique faciendæ senatorem Mamertinum publicè præfuisse. Reliqua est materies. hanc Rheginis, vt ipsi dicunt (tametsi tu negare non potes) publicè, quòd Mamertini materiem non habent, imperauisti. Si & ex quo fit nauis, & qui faciūt, imperio tibi tuo, non pretio, præstò fuerunt: vbi tandem istuc latet, quod tu de tua pecunia dicis impensum? 47 || At Mamertini in tabulis nihil habent. Primùm video potuisse fieri, vt ex ærario nihil darent (etenim vel Capitolium, sicut apud maiores nostros factum est, publicè, coactis fabris, operisque imperatis, gratis exædificari, atque effici potuit) deinde id quod perspicio, & quod ostēdam, cùm istos produxero, ipsorum ex literis, multas pecunias isti erogatas in operum locationes falsas, atque inaneis, esse perscriptas. Nam illud minimè mirum est, Mamertinos, à quo summum beneficium acceperant, quem sibi amiciorem, quàm populo R. esse cognouerant, eius capitis literis suis pepercisse. Sed si argumento est Mamertinos pecunias tibi non dedisse, quia scriptum non habent: sit argumento tibi gratis constare nauem, quia, quid emeris, aut quid locaueris scriptum proferre non potes. 48 || At enim idcirco nauem Mamertinis non imperasti, quòd sunt fœderati. Dij approbent. habemus hominem in fetialium manibus educatum: vnum, præter ceteros, in publicis religionibus fœderū sanctum & diligentem. omnes, qui ante te prætores fuerūt, dedantur Mamertinis, quod iis nauem contra pactionem fœderis imperarint. Sed tamen, tu sancte homo, ac religiose, cur Taurominitanis item fœderatis nauem imperasti? an hoc probabis, in æqua causa populorum sine pretio varium ius? & disparem cōditionem fuisse? 49 || Quid, si eiusmodi esse hæc duo fœdera duorum populorum, iudices, doceo, vt Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum sit fœdere, ne nauem dare debebant: Mamertinis in ipso fœdere sanctum, atque perscriptū sit, vti nauem dare necesse sit: istum autem contra fœdus & Taurominitanis imperasse, & Mamertinis remisisse? num cui dubium poterit esse, quin Verre prætore, plus Mamertinis Cybea, quā Taurominitanis fœdus opitulatū sit? Recitentur fœdera. MAMERTINORVM, ET TAVROMINITANORVM CVM POPVLO R. FOEDERA. Isto igitur tuo, quémadmodum esse prædicas, beneficio: vt res indicat, pretio, atque mercede, minuisti maiestatem reip. minuisti auxilia populi R. minuisti copias maiorum, virtute, ac sapientia comparatas: sustulisti ius imperij, conditionem sociorum, memoriam fœderis. Qui ex fœdere ipso nauem vel vsque ad Oceanum, si imperassemus, sumtu, periculóque suo armatam, atque ornatam mittere debuerunt: hi, ne in freto ante sua tecta, & domos nauigarent; ne sua mœnia, portusque defenderent, pretio abs te ius fœderis: & imperij conditionem redemerunt. 50 || Quid censetis in hoc fœdere faciundo voluisse Mamertinos impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc triremis adscriberetur, si id vllo modo possent à nostris maioribus impetrare? nam cum hoc munus imperaretur tam graue ciuitati, inerat nescio quo modo in illo fœdere societatis quasi quædam nota seruitutis. Quod tum recentibus suis officiis, integra re, nullis populi Ro. difficultatibus, à maioribus nostris fœdere assequi non potuerunt, id nunc nullo nouo officio suo, tot annis pòst, iure imperii nostri quotidianis vsurpato, ac semper retento, summa in difficultate nauium, à C. Verre pretio assecuti sunt. 51 || At non hoc solùm sunt assecuti, ne nauem darent. Ecquam nautam, ecquem militem, qui aut in classe, aut in præsidio esset, te prætore, per triennium Mamertini dederunt? Denique cùm ex senatusconsulto, itémque ex lege Terentia, & Cassia frumentum æquabiliter emi ab omnibus Siciliæ ciuitatibus oporteret: id quoque munus leue, atque commune Mamertinis remisisti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo non debere? an, vt ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretur, sed ex eo, quod emeretur. Te igitur auctore, & interprete, ne foro quidem, & commeatu Mamertini populum Ro. iuuare debuerunt. 52 || Quæ tandem ciuitas fuit, quæ deberet? Qui publicos agros arant, certum est quid ex lege censoria dare debeant. Cur iis quidquam præterea ex alio genere imperauisti? Quid? decumani nunquid præter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque statuisti, quantum ex hoc genere frumenti emti darent? qui sunt immunes, ij certè nihil debent. At iis non modò imperasti: verumetiam, quo plus darent, quam poterant, hæc sexagena millia modiûm, quæ Mamertinis remiseras, addidisti. Neque hoc dico, ceteris, non rectè imperatum esse. Mamertinis, qui erant in eadem causa: quibus superiores omnes prætores item vt ceteris imperarant, pecuniamque ex S. C. & ex lege dissoluerant, his dico non rectè remissum. Et, vt hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clauo figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit, & de consilij sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat. 53 || Audite decretum mercenarij prætoris ex ipsius commentario: & cognoscite, quanta in scribendo grauitas, quanta in constituendo iure sit auctoritas. Recita commentarium. DECRETVM EX COMMENTARIO. Libenter ait se facere: itaque perscribit. Quid, si hoc verbo non esses vsus, Libenter? nos videlicet inuitū te quæstum facere putaremus? ac de consilii sententia, præclarum recitari consilium, iudices, audistis. vtrùm vobis consilium recitari tandem prætoris videbatur, cùm audiebatis nomina, an prædonis improbissimi societas,

atque

54 atque comitatus? ‖ An fœderum interpretes, ſocietatis paſtores, religionis auctores? numquã, in Sicilia frumentum publicè eſt emtũ, quin Mamertinis pro portione imperaretur, antè quàm hoc delectũ, præclarúmque conſilium iſte dedit, vt ab his nũmos acciperet, ac ſui ſimilis eſſet. Itaque tantũ valuit iſtius decreti auctoritas, quantũ debuit eius hominis, qui à quibus frumentũ emere debuiſſet, iis decretum vendidiſſet. Nam ſtatim L. Metellus, vt iſti ſucceſſit, ex C. Sacerdotis, & Sex. Peducæi inſtituto, ac literis, frumentum Mamertinis imperauit. Tum illi intellexerunt, ſe id, quod à malo auctore emiſſent, diutius
55 obtinere non poſſe. ‖ Age porrò, tu, qui te tam religioſum exiſtimari voluiſti interpretem fœderum, cur Tauromitanis frumentum, cur Netinis imperaſti? quarum ciuitatum vtraque fœderata eſt. Ac Netini quidem ſibi non defuerunt. nam ſimulac pronunciaſti, libenter te Mamertinis quidẽ remittere: te adierunt, & eandem ſuam cauſam fœderis eſſe docuerunt. tu aliter decernere in eádem cauſa non potuiſti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedò mihi eiuſdem prætoris literas & rerum decretarum, & frumenti imperati, tritici emti. LITERAE PRAETORIS RERVM DECRETARVM, FRVMENTI IMPERATI, ET FRVMENTI EMTI. Quid potius in hac tanta, ac tam turpi inconſtantia ſuſpicari poſſumus, iudices: quàm id, quod neceſſe eſt, aut iſt, a Netinis pecuniam, cùm poſceret, non datam: aut id eſſe actum, vt intelligerent Mamertinis, bene ſe apud iſtum tam multa pretia, ac munera collocaſſe, cùm idem alij iuris ex eádem cauſa non obtine-
56 rent? ‖ Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinæ laudationis? in qua quàm multa ſint vulnera, quis eſt veſtrùm, iudices, qui intelligat. Primùm, vt in iudiciis, qui decem laudatores dare non poteſt, honeſtius eſt ei nullum dare, quam illum quaſi legitimum numerum conſuetudinem non explere. tot in Sicilia ciuitates ſunt, quibus tu per triennium præfuiſti: arguunt ceteræ: paucæ, & paruæ, metu repreſſæ, ſilent: vna laudat. Hoc quid eſt, niſi intelligere, quid habeat vtilitatis vera laudatio? ſed tamen ita prouinciæ præfuiſſe, vt hac vtilitate neceſſariò
57 ſit carendum. ‖ Deinde, id quod alio loco antè dixi, quæ eſt iſta tandem laudatio, cuius laudationis legati principes & publicè tibi nauem ædificatam, & priua: im ſe ipſos abs te ſpoliatos, expilatóſque eſſe dixerunt? Poſtremò quid aliud iſti faciunt, cum te ſoli ex Sicilia laudant niſi teſtimonio nobis ſunt, te omnia ſibi eſſe largitum, quæ tu de rep. noſtra detraxeris? Quæ colonia eſt in Italia tam bono iure, quod tam immune municipiũ, quod per hoſce annos tam cõmoda vacatione ſit vſum omnium rerum, quàm Mamertina ciuitas per trienniũ? ſoli ex fœdere quod debuerunt, non dederunt: ſoli iſto prætore, omniũ rerum immunes fuerunt: ſoli in iſtius imperio ea cõ-
58 ditione vixerunt, vt populo Ro. nihil darent, Verri nihil denegarent. ‖ Verùm, vt ad claſſem, quo ex loco ſum digreſſus: reuertar: accepiſti à Mamertinis nauem cont. a legẽ: re-

A miſiſti contra fœdera. ita in vna ciuitate bis improbus fuiſti: cum & remiſiſti, quod non oportebat: & accepiſti quod non licebat. Exigere te oportuit nauem, quę contra prędones, non quæ cum præda nauigaret: quæ defenderet, ne prouincia ſpoliaretur, non quæ prouinciæ ſpolia portaret. Mamertini tibi & vrbem, quò furta vndique deportares, & nauem, qua exportares, præbuerunt. illud tibi oppidum, receptaculum prædæ fuit: illi homines, teſtes cuſtodéſque furtorum: illi tibi & locum furtis, & furtorum vehiculum comparauerũt. Itaque ne tum quidem: cùm claſſem auaritia ac nequitia tua perdidiſti, nauem Mamertinis imperare auſus es: quo tempore in tanta inopia nauiũ, tantáque calamitate prouinciæ, etiam ſi precariò eſſent rogandi, tamen ab his impetraretur. reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogandi conatum præclara illa nõ populo R. reddita biremis, ſed prætori
B donata Cybea. Ea fuit merces imperij, auxi-
59 lium: iuris, conſuetudinis, fœderis. ‖ Habetis vnius ciuitatis firmum auxilium amiſſum, ac venditum pretio. cognoſcite nunc nouam prædandi rationem, ab hoc primùm excogitatam. Sumptum omnem in claſſem frumento, ſtipendio, ceteriíſque rebus nauarcho ſuo quæque ciuitas ſemper dare ſolebat. is neque ac accuſaretur à nautis, committere audebat, & ciuibus ſuis rationem referre debebat, & in illo omni negotio, non modò labore, ſed etiam periculo ſuo verſabatur. Erat hoc, vt dico, factitatum ſemper, nec ſolùm in Sicilia, ſed in omnibus prouinciis, etiam in ſociorum, & Latinorum ſtipendio, ac ſumtu, tum cùm illorum auxiliis vti ſolebamus. Verres poſt imperium conſtitutũ primus imperauit, vt ea pecunia omnis à ciuitatibus ſibi adnumeraretur, vt is eam pecu-
60 niam tractaret, quem ipſe præfeciſſet. ‖ Cui
C poteſt eſſe dubium, quamobrem & omnium conſuetudinem veterem primus immutaris, & tantam vtilitatem per alios tractandæ pecuniæ neglexeris, & tantam difficultatem cum crimine, moleſtiam cum ſuſpicione ſuſceperis? Deinde alij quæſtus inſtituuntur, ex vno genere nauali. videte quàm multi. accipere à ciuitatibus pecunias, ne nautas darent: pretio certo miſſos facere nautas: miſſorum omne ſtipendium lucrati, reliquis, quòd deberet, non dare. Hæc omnia ex ciuitatum teſtimoniis cognoſcite. Recita teſtimonia ciuitatum. TESTIMONIA CIVITATVM.
62 ‖ Hunccine hominem? hanccíne impudentiam, iudices? hanccine audaciam? ciuitatibus pro numero militum pecuniarum ſummas deſcribere? certum pretium ſexcentos nummos naturarum miſſione conſtituere? quos qui dederat, commeatum totius æſtatis abſtulerat: iſte, quod eius naturæ nomine, pro
D ſtipendio, frumentóque acceperat, lucrabatur. Itaque quæſtus duplex vnius miſſione fiebat. Atque hæc homo amentiſſimus in tanto prædonum impetu, tantóque periculo prouinciæ, ſic palàm faciebat, vt & ipſi prædones ſcirent, & tota prouincia
63 teſtis eſſet. ‖ Cùm propter iſtius hanc tantam auaritiam, nomine claſſis, eſſent in Sicilia re quidem vera naues inanes, quæ prædam prætori, non quæ prædoni-

bus metum afferrent: tamen, cùm P. Cesecius, & P. Tadius decem nauibus his semiplenis nauigarent, nauem quandam piratarum præda refertam, non ceperunt: sed abduxerunt: onere suo planè captam, atque depressam. Erat ea nauis plena iuuentutis formosissimæ, plena argenti facti, atque signati, multa cum stragula veste. Hæc vna nauis à classe nostra non capta est, sed inuenta ad Megaridem: qui locus est non longè à Syracusis. quod vbi isti nuntiatum est, tametsi noctu cum mulierculis iacebat ebrius, erexit se tamen, & statim quæstori, legatóque suo custodes misit complureis, vt omnia sibi integra quam primum exhiberentur. || 63 Appellitur nauis Syracusas: exspectatur ab omnibus: supplicium sumi de captiuis putatur. iste, quasi præda sibi aduecta, non prædonibus captis, siqui senes, aut deformes erant, eos in hostium numero ducit: qui aliquid formæ, ætatis, artificiíque habebant, abducit omneis: nonnullos scribis suis, filio, cohortiq; distribuit: symphoniacos homines cuidam amico suo Romam muneri misit. nox illa tota exinanienda naui consumitur, Archipiratam ipsum videt nemo, de quo supplicium sumi oportuit, hodiéque omnes sic habent (quid eius sit, vos coniectura quoque assequi debetis) istum clàm à piratis ob hunc archipiratam pecuniam accepisse. || 64 Coniectura bona est. iudex esse bonus nemo potest, qui suspicione certa non mouetur. hominem nostis: consuetudinémque omnium tenetis: qui ducem prædonum, aut hostium ceperit, quàm libenter eum palàm ante oculos omnium esse patiatur. Hominem in tanto conuentu Syracusis vidi neminem, iudices, qui archipiratam captum vidisset se diceret, cùm omnes, vt mos est, vt solet fieri, concurrerent, quærerent, videre cuperent. Quid accidit, cur tantopere iste homo occultaretur, vt eum ne casu quidem quisquam adspicere posset? Homines maritimi Syracusis, qui sæpe istius ducis nomen audissent, sæpe timuissent, cùm eius cruciatu, atque supplicio pascere oculos, animúmque exsaturare vellent: potestas adspiciendi nemini facta est. || 65 Vnus plureis prædonum duces viuos capit P. Seruilius, quàm omneis antea. Ecquando igitur isto fructu quisquam caruit, vt videre piratam captum non liceret? At contrà, quacúmque iter fecit, hoc iucundissimum spectaculum omnibus vinctorum, captorúmque hostium præbebat. Itaque ei concursus vndique fiebant, vt non modò ex his oppidis, quà ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causa, conuenirent. Ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo R. fuit atque iucundissimus? quia nihil est victoria dulcius. Nullum est autem testimonium victoriæ certius, quàm, quos sæpe metueris, eos te vinctos ad supplicium duci videre. Hoc tu quamobrē 66 non fecisti; quamobrem ita iste pirata celatus est, quasi eum adspicere nefas esset? quamobrē supplicium non sumsisti: quam ob causam neminé reseruasti? ecquem audisti in Sicilia anteà captum archipiratam, qui non securi percussus sit? vnum cedò auctorem tui facti: vnius profer exemplum. Vnum tu archipiratam seruabas, quem per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat iam reliquum, nisi vt, classe populi R. pulcherrima amissa, prouinciaque lacerata, triumphus naualis tibi decerneretur. || Age porrò, custodiri ducem prædonum nouo more, quàm securi feriri omnium exemplo magis placuit. Quæ sunt istæ custodiæ? apud quos homines? quemadmodum est asseruatus? lautumias Syracusanas omnes audistis, plerique nostis. opus est ingens, magnificum, regum ac tyrannorum. totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus exciso. nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum vndique, nihil tam tutum ad custodias nec fieri, nec cogitari potest. In has lautumias, siqui publicè custodiendi sunt, etiam ex ceteris oppidis Siciliæ 68 deduci imperantur. || Eò quòd multos captiuos ciueis Romanos coniecerat, & quòd eodem ceteros piratas contrudi imperarat: intellexit, si hunc subditiuum archipiratam in eandem custodiam dedisset, fore, vt à multis, illis in lautumiis verus ille dux quæreretur. Itaque hominem huic optimæ, tutissimæque custodiæ non audet committere. denique Syracusas totas timet: amandat hominem. quò? Lilybæum fortasse. Video: tamen homines maritimos non planè reformidat. Minimè, iudices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracusis, quoniam in Syracusano captus erat, maximè si minus supplicio affici, at custodiri oportebat. Ne Panormum 69 quidem. || Quid igitur? quò putatis? Ad homines à piratarum metu, & suspicione alienissimos: à nauigando, rebúsque maritimis remotissimos, ad Centuripinos, homines maximè mediterraneos, summos aratores: qui nomen numquam timuissent maritimi prædonis: vnum, te prætore horruissent Apronium, terrestrem archipiratam. Et, vt quiuis facilè perspiceret, id ab isto actum esse, vt ille suppositus, facilè, & libenter se illum, qui non erat, esse simularet: imperat Centuripinis, vt is victu, ceterisque rebus quàm liberalissimè, commodissiméque habeatur. || 70 Inter ea Syracusani, homines periti & humani, qui non modò ea, quæ perspicua essent, videre, verum etiam occulta suspicari possent: habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui securi ferirentur: quàm multos esse oporteret, ex ipso nauigio, quod erat captum, & ex remorum numero, coniiciebant. Iste, quod omneis, qui artificij aliquid habuerant, aut formæ, remouerat, atque abduxerat, reliquos si, vt consuetudo est, vniuersos ad palum alligasset, clamorem populi fore suspicabatur, cùm tanto plures abducti essent, quàm relicti. propter hanc causam cùm instituisset alios alio tempore producere: tamen in tanto conuentu nemo erat, quin rationem, numerúmque haberet, & reliquos non desideraret solùm, sed etiam posceret, & flagitaret. || 71 Cùm maximus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere & supponere cœpit ciueis Romanos, quos in carcerem anteà coniecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuisse insimulabat, & ex Hispania fugienteis ad Siciliam appulsos esse dicebat:

bat: alios, qui à prædonibus erant capti, cùm mercaturas facerent, aut aliquam ob cauſam nauigarent, ſua voluntate cũ piratis fuiſſe arguebat. Itaque alij ciues R. ne cognoſcerentur, capitibus obuolutis è carcere ad palum, atque ad necẽ rapiebantur: alij cùm à multis ciuibus R. recognoſcerentur, ab omnibus defenderentur, ſecuri feriebantur. Quorum ego de acerbiſſima morte, crudeliſſimóque cruciatu dicam, cùm eum locum tractare cœpero: & ita dicam, vt, ſi me in ea querimonia, quam ſum habiturus de iſtius crudelitate, & de ciuium R. indigniſſima morte, non modò vires, verùm etiam vita deficiat, id mihi præclarum, & iucundum putem. ‖ Hæc igitur eſt geſta res. hæc victoria præclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, ſymphoniaci Romam miſſi: formoſi homines, & adoleſcentes, & artifices domum abducti: in eorum locum, & ad eorum numerum ciues R. hoſtilem in modum cruciati, & necati: omnis veſtis ablata: omne aurum, & argentum & ablatum, & auerſum. At quemadmodum ipſe ſeſe induit priore actione qui tot dies tacuiſſet, repente in M. Annij, hominis ſplendidiſſimi, teſtimonio, cùm is ciueis Ro. dixiſſet, & archipiratam negaſſet ſecuri eſſe percuſſum, exiluit: conſcientia ſceleris, & furore ex maleficiis concepto excitatus: dixit, ſe, quòd ſciret ſibi crimini datum iri, pecuniã accepiſſe, neque de vero archipirata ſumſiſſe ſupplicium, ideò ſecuri non percuſſiſſe: domi eſſe apud ſeſe archipiratas dixit duos. ‖ O clementiã populi R. ſeu potiùs patientiam miram, ac ſingularem! Ciuem Ro. ſecuri eſſe percuſſum M. Annius, eques Ro. dicit: taces. archipiratam negat: fateris. fit in eo gemitus omnium, & clamor, cùm tamen à præſenti ſupplicio tuo ſe continuit populus R. & repreſſit, & ſalutis tuæ rationem iudicium ſeueritati reſeruauit. Qui ſciebas tibi crimini datum iri? quamobrẽ ſciebas? quamobrem etiam ſuſpicabare? inimicum habebas neminem. ſi haberes, tamen non ita vixeras, vt mecum iudicij propoſitum habere deberes. An te, id quod fieri ſolet, conſcientia timidum, ſuſpicioſúmque faciebat? Quid igitur, cùm eſſes cum imperio, iã tum iudicium & crimen horrebas: reus cùm tot teſtibus coarguare, potes de damnatione dubitare? ‖ Verùm, ſi crimen hoc metuebas, ne quis abs te ſuppoſitum eſſe diceret, qui pro archipirata ſecuri feriretur: vtrum tandẽ tibi ad defenſionem firmius fore putaſti, in iudicio, coactu, atque efflagitatu meo, producere ad ignotos tanto pòſt eum, quem archipiratam eſſe diceres: an, recenti re, Syracuſis, apud notos, inſpectante Sicilia pæne tota, ſecuri ferire? vide, quid interſit, vtrum faciẽdum fuerit. In illo reprehenſio nulla eſſe potuit: hic defenſio nulla eſt. Itaque illud ſemper omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam viuum tenuiſti. Quem ad finem? dum cum imperio fuiſti. quamobrem? quam ob cauſam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, ciuibus Romanis, quos piratæ ceperant, ſecuri ſtatim percuſſis, ipſis piratis lucis vſuram tam diuturnã dediſti? ‖ Verùm eſto: ſit tibi illud liberum omne tempus, quoad cum imperio fuiſti. Etiamne priuatus? etiámne reus? etiámne pæne damnatus, hoſtium duces priuata in domo retinuiſti? Vnum, alterum menſem, propè annum denique domi tuæ piratæ, à quo tempore capti ſunt, quoad per me licitum eſt, fuerunt: hoc eſt quoad per M. Acilium Glabrionem licitum eſt: qui, poſtulante me, produci, atque in carcerem condi imperauit. Quod eſt huiuſce rei ius? quæ conſuetudo? quod exemplum? Hoſtem acerrimum, atque infeſtiſſimum populi R. ſeu potius communem hoſtem gentium, nationúmque omnium, quiſquam omnium mortaliũ priuatus intra mœnia domi ſuæ retinere poterit? ‖ Quid ſi pridie, quàm à me tu coactus es confiteri, ciuibus Ro. ſecuri percuſſis, prædonum ducem viuere, apud te habitare: ſi, inquam, pridie domo tua profugiſſet, ſi aliquam manum cõtra populum R. facere potuiſſet, quid diceres? Apud me habitauit: mecum fuit: ego illum ad iudicium meum, quo faciliùs crimen inimicorum diluere poſſem, viuum, atque incolumem reſeruaui. Itáne verò? tu tua pericula communi periculo defendes? tu ſupplicia quæ debentur hoſtibus victis, ad tuum non ad Reip. R. tempus conferes populi R. hoſtis priuatis cuſtodiis aſſeruabitur? At etiam qui triumphant, eóque diutius viuos hoſtium duces ſeruant, vt his per triumphum ductis, pulcherrimum ſpectaculum, fructúmque victoriæ populus R. percipere poſſit: tamen cùm de foro in capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent: idémque dies & victoribus imperij, & victis vitæ finem facit. ‖ Eſt nunc, credo cuiquam dubium, quin tu id commiſſurus non fueris, præſertim cùm ſtatuiſſes, vt ais, tibi cauſam eſſe dicendam, vt ille archipirata non potius ſecuri feriretur, quàm, quòd erat ante oculos poſitum, tuo periculo viueret. Si enim eſſet mortuus, tu, qui crimen ais te metuiſſe, quæro, cui probares? cùm conſtaret, iſtum Syracuſis ab nullo viſum eſſe archipiratam, ab omnibus deſideratum, cùm dubitaret nemo, quin abs te pecunia liberatus eſſet: cùm vulgò loquerentur, ſuppoſitum in eius locum, quem pro illo probare velles: cùm tute falſus eſſes, te id crimen tanto antè metuiſſe: ſi eum diceres eſſe mortuum, quis te audiret? nunc, cùm viuum iſtum neſcio quem produces, taménne id credi voles? ‖ Quid ſi aufugiſſet? ſi vincla rupiſſet, ita, vt Nico ille, nobiliſſimus, pirata fecit, quem P. Seruilius, qua felicitate ceperat, eadem recuperauit? quid diceres? Verùm hoc erat. ſi ille ſemel verus archipirata ſecuri percuſſus eſſet: pecuniam illam non haberes. ſi hic falſus eſſet mortuus, aut profugiſſet: non eſſet difficile alium in ſuppoſiti locum ſupponere. Plura dixi, quàm volui, de illo archipirata: & tamen ea, quæ certiſſima ſunt huius criminis argumenta, prætermiſi. Volo enim mihi totum eſſe crimen hoc integrum. eſt certus locus, certa lex, certum tribunal: quò hoc reſeruetur. ‖ Hac tanta præda auctus, mancipiis, argẽto, veſte locupletatus, nihilo diligentior ad claſſem ornandam, milites reuocandos, alendóſque cepit: cùm ea res non ſolum prouinciæ ſaluti, verùm etiam ipſi prædæ eſſe poſſet. Nam æſtate ſumma, quo tempore ceteri prætores obire prouinciam, & concurſa-

re consueuerunt, aut etiam in tanto prædonũ metu, & periculo ipsi nauigare: eo tempore ad luxuriam, libidinésque suas, domo sua regia, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores vti solent, contentus non fuit. Tabernacula, quemadmodum consueuerat temporibus æstiuis, quod antea iam demonstraui, carbaseis intenta velis, collocari iussit in litore: quod est litus in insula Syracusis post Arethusæ fontem, propter ipsum introitum, atque ostium portus, amœno sanè, & ab arbitris remoto loco. || Hic dies æstiuos sexaginta prætor populi Ro. custos, defensórque prouinciæ, sic vixit, vt muliebria quotidie conuiuia essent, vir accúberet nemo, præter ipsum, & prætextatum filium. tametsi rectè sine exceptione dixeram, virum, cùm isti essent, neminem fuisse. Nonnumquam etiam libertus Timarchides adhibebatur. mulieres autem nuptæ nobileis, præter vnam mimi Isidori filiam, quam iste, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat, Pippa quædam, vxor Aeschrionis Syracusani: de qua muliere plurimi versus, qui in istius cupiditatem facti sunt, tota Sicilia percelebrantur. || Erat Nice, facie eximia, vt prædicatur, vxor Cleomenis Syracusani. hanc Cleomenes vir amabat: verumtamen huius libidini aduersari nec poterat, nec audebat: & simul ab isto donis, beneficiisque plurimis deuinciebatur. Illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, cùm vir esset Syracusis, vxorem eius parum poterat animo soluto, ac libero tot in acta dies secum habere. itaque excogitat rem singularem. naueis, quibus legatus præfuerat, Cleomeni tradit. classi populi R. Cleomenem Syracusanum præesse iubet, atque imperat. Hoc eò facit, vt ille solùm abesset à domo tùm, cùm nauigaret: sed etiam libenter cum magno honore, beneficióque abesset: ipse autem, remoto, atque ablegato viro, non liberius, quàm antè (quis enim vnquam istius libidini obstitit?) sed paulò solutiore tamen animo secum illam haberet, si non tanquam virum, at tanquam æmulum remouisset. || Accipit nauem sociorum, atque amicorum Cleomenes Syracusanus. Quid primùm aut accusem, aut querar, iudices? Siculóne homini, legati? quæstoris, prætoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediebat ista conuiuiorum, mulierúmque occupatio, vbi quæstores? vbi legati? vbi ternis denariis æstimatum frumentum? vbi muli? vbi tabernacula? vbi tot, tantáque ornamenta magistratibus, & legatis à senatu, populóque Ro. permissa, & data? denique vbi præfecti, & tribuni tui? Si ciuis Ro. dignus isto negotio nemo fuit, quid ciuitates quæ in amicitia, fidéque populi Rom. perpetuò manserant? vbi Segestana? vbi Centuripina ciuitas, quæ tum officiis, fide, vetustate, tum etiam cognatione populum Rom. attingunt? || O dij immortales quid, si harum ipsarum ciuitatum militibus, nauibus, nauarchis, Syracusanus Cleomenes iussus est imperare? non omnis honor ab isto dignitatis, æquitatis, officiique sublatus est? Ecquod in Sicilia bellum gessimus, quin Centuripinis sociis, Syracusanis hostibus vteremur? Atque hæc omnia ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam ciuitatis referri volo. Itaque ille vir clarissimus, summúsque imperator, M. Marcellus cuius virtute captæ, misericordia conseruatæ sunt Syracusæ, habitare in ea parte vrbis, quæ insula est, Syracusanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet: est enim locus, quẽ vel pauci possunt defendere. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit: simul quòd ab illa parte vrbis nauibus aditus ex alto est. Quamobrem qui nostros exercitus sæpe excluserant, iis claustra loci committenda non existimauit. || Vide quid intersit inter tuam libidinem, maiorum que auctoritatem: inter amorem, furorémque tuum, & illorum consilium, atque prudentiam. Illi aditum litoris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. Illi habitari in eo loco Syracusanum, quò naues accedere possent, noluerunt: tu classi, & nauibus Syracusanum præesse voluisti. quibus illi vrbis suæ partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti, & quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis dicto audientes esse iussisti. || Egreditur in Centuripina quadriremi Cleomenes è portu: sequitur Segestana nauis, Tindaritana, Herbitensis, Heracliensis, Appolloniensis, Haluntina, præclara classis in speciem: sed inops, & infirma, propter dimissionem propugnatorum, atque remigum. Tamdiu in imperio suo classem iste prætor diligens vidit, quamdiu conuiuium eius flagitiosissimum prætervecta est. ipse autem, qui visus multis diebus non esset, tum se tamen in conspectum nautis paulisper dedit. Stetit soleatus prætor populi Ro. cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore. Iam hoc ipso istum vestitu Siculi, ciuésque Romani permulti sæpe viderunt. || Posteaquam paulum prouecta classis est, & Pachynum quinto die denique appulsa est: nautæ fame coacti radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant, & his miseri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem cùm luxuria, atque nequitia, tum etiam imperio putaret, similiter totos dies in litore, tabernaculo posito, perpotabat. Ecce autem repentè ebrio Cleomene, esurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naueis esse in portu Edissa. nam ita is locus nominatur, nostra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quòd erat terrestre, præsidium non re, sed nomine sperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxisset, explere se numerum nautarum, & remigum posse. Reperta est eadem istius hominis auarissimi ratio in præsidiis, quæ in classibus. nam erant perpauci reliqui, ceteri dimissi. || Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, præcidi anchoras imperauit: & simul, vt se ceteri sequerentur, signum dari iussit. Hæc Centuripina nauis erat incredibili celeritate velis. nam scire isto prætore nemo poterat, quid quæque nauis remis facere posset: etsi in hac quadriremi propter honorem, & gratiam Cleomenis minimè multi remiges, & milites

lites deerant. Euolarat iam è conſpectu ferè fugiens quadriremis, cùm etiam tunc ceteræ naues vno in loco moliebantur. 88 ‖ Erat animus in reliquis, quamquam erant pauci, quoquo modo ſeſe res habebat, pugnare tamen ſe velle clamabant: &, quod reliquum vitæ, viriúmque fames fecerat, id ferro potiſſimùm reddere volebant. Quòd ſi Cleomenes non tanto antè fugiſſet, aliqua tamen ad reſiſtendum ratio fuiſſet. erat enim ſola illa nauis conſtrata, & ita magna, vt propugnaculo ceteris poſſet eſſe. quæ, ſi in prædonum pugna verſaretur, vrbis inſtar habere inter illos piraticos myoparones videretur: ſed tunc inopes relicti à duce, præfectóque claſſis, eundem 89 neceſſariò curſum tenere cœperunt. ‖ Pelorum verſus, vt ipſe Cleomenes, ita ceteri nauigabant. neque hi tamen tã prædonum fugiebant impetum, quàm imperatorem ſequebantur. Tum vt quiſque in fuga poſtremus, ita periculo princeps erat. poſtremam enim quamque nauem piratæ primam adoriebantur. ita prima Haluntinorum nauis capitur, cui præerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus: quem ab illis prædonibus Locrenſes poſteà publicè redemerunt: ex quo vos priore actione iurato rem omnem, cauſamque cognoſtis. deinde Apollonienſis na-90 uis capitur, & eius præfectus Anthropinus occiditur. ‖ Dum hæc aguntur, interea Cleomenes iam ad Pelori litus peruenerat: iam ſeſe in terram è naui eiecerat, quadriremémque in ſalo fluctuantem reliquerat. Reliqui præfecti nauium, cùm in terram imperator exiſſet, cùm ipſi neque repugnare, neque mari effugere vllo modo poſſent, appulſis ad Pelorum nauibus, Cleomenem perſecuti ſunt. Tunc prædonum dux Heracleo, repentè, præter ſpem, non ſua virtute, ſed iſtius auaritia, nequitiaque victor, claſſem pulcherrimã populi Ro. in litus expulſam, & eiectam, cùm 91 primum adueſperaſceret, inflammari, incendique iuſſit. ‖ O tempus miſerum, atque acerbum prouinciæ Siciliæ! ô caſum illum multis innocentibus calamitoſum, atque funeſtũ! ô iſtius nequitiam, ac turpitudinem ſingularem! Vna, atque eadem nox erat, qua prætor amoris turpiſſimi flamma, ac claſſis populi Ro. prædonum incendio conflagrabat. Affertur nocte intẽpeſta grauis huiuſce mali nuntius Syracuſas: curritur ad prætorium, quò iſtum è conuiuio illo præclaro reduxerant paulò antè mulieres cum cantu, atque ſymphonia. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico eſſe non audet: includit ſe domi: neque aderat vxor, quæ conſolari ho-92 minem in malis poſſet. ‖ Huius autem præclari imperatoris ita erat ſeuera domi diſciplina, vt in re tanta, in tam graui nuntio nemo admitteretur: nemo eſſet, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. Iam verò, re ab omnibus cognita, concurſabat vrbe tota maxima multitudo. non enim, ſicut antea conſuetudo erat, prædonum aduentum ſignificabat ignis è ſpecula ſublatus, aut tumulo: ſed flamma ex ipſo incendio nauium & calamitatem acceptam, & periculum reliquum nuntiabat. Cùm prætor quæreretur, & conſtaret, ei neminem nuntiaſſe: fit ad domum eius cum clamore con-

curſus, atque impetus. 93 ‖ Tum iſte excitatus exit: audit rem omnem ex Timarchide: ſagum ſumit. Lucebat iam ferè: procedit in medium, vini, ſomni, ſtupri plenus. Excipitur ab omnibus eiuſmodi clamore, vt ei Lampſaceni periculi ſimilitudo verſaretur ante oculos. hoc etiam maius hoc videbatur, quòd in odio ſimili multitudo hominum hæc erat maxima. Tum iſtius acta commemorabantur: tum flagitioſa illa conuiuia: tum appellabantur à multitudine mulieres nominatim: tum querebatur ex ipſo palàm, tot dies continuos, per quos numquam viſus eſſet, vbi fuiſſet, quid egiſſet: tum imperator ab iſto præpoſitus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propiùs eſt factum, quàm vt illud Vticenſe exemplum de Hadriano, transferretur Syracuſas, vt duo ſepulchra duorum prætorum improborum, duabúſque in prouinciis conſtituerentur. verum habita eſt à multitudine ratio temporis, habita eſt tumultus, habita etiam dignitatis exiſtimationiſque communis, quòd is eſt conuentus Syracuſis ciuium Romanorum, vt non modò illa prouincia, verùm etiam hac rep. digniſſimus 94 exiſtimetur. ‖ Confirmant ipſi ſe, cùm is etiam tum ſemiſomnis ſtuperet: arma capiunt: totum forum, atque inſulam, quæ eſt vrbis magna pars, complent. Vnam illam ſolam noctem prædones ad Pelorum commorati, cùm fumanteis etiam noſtras naueis reliquiſſent, accedere incipiunt ad Syracuſas. Qui videlicet ſæpe audiſſent, nihil eſſe pulchrius, quàm Syracuſarum mœnia, ac portus. ſtatuerant, ſeſe, ſi ea Verre prætore non 95 vidiſſent, numquam eſſe viſuros. ‖ Ac primò ad illa æſtiua prætoris accedunt, ipſam illam ad partem litoris, vbi iſte per eos dies, tabernaculis poſitis, caſtra luxuriæ collocarat. quẽ poſtea quàm inanem locum offenderunt, & prætorem commouiſſe ex eo loco caſtra ſenſerunt: ſtatim ſine vllo metu in portum ipſum penetrare cœperunt. Cùm in portum dico, iudices (explanandum eſt enim diligentiùs, eorum cauſa, qui locum ignorant) in vrbem dico, atque in vrbis intimam partem veniſſe piratas. non enim portu illud oppidum clauditur, ſed vrbe portus ipſe cingitur, & concluditur: non vt alluantur à mari mœnia extrema, ſed ipſe influat in vrbis ſinum por-96 tus. ‖ Hic, te prætore, Heracleo archipirata cum quatuor myoparonibus paruis ad arbitrium ſuum nauigauit. Prò, dii immortaleis! piraticus myoparo, cùm imperium populi Rom. nomen ac faſces eſſent Syracuſis, vſque ad forum, Syracuſanorum & ad omneis vrbis crepidines acceſſit: quò neque Karthaginienſium glorioſiſſimæ claſſes, cum mari plurimũ poterant, multis bellis ſæpe conatæ vnquam adſpirare potuerunt: neque populi Rom. inuicta ante te prætorem gloria illa naualis, vnquam tot Punicis, Sicilienſibúſque bellis penetrare potuit: qui locus eiuſmodi eſt, vt antè Syracuſani in mœnibus ſuis, in vrbe, in foro hoſtem armatum, ac victorem, quàm in portu 97 vllam hoſtium nauem viderent. ‖ hic, te prætore, prædonum nauiculæ peruagatæ ſunt, quò Athenienſium claſſis ſola poſt hominum memoriã ccc. nauibus, vi, ac multitudine inuaſit: quæ in eo ipſo portu, loci ipſius, portúſque

natura, victa, atque superata est. hîc primùm opes illius ciuitatis victæ, comminutæ, depressæque sunt: in hoc portu Atheniensium nobilitatis, imperij, gloriæ naufragium factum existimatur. Eòne pirata penetrauit, quò simul atque adesset, non modò à latere, sed etiam à tergo magnam partem vrbis relinqueret? Insulam totam prætervectus est: quæ est vrbis magna pars Syracusis suo nomine, ac mœnibus. quo in loco maiores (vt antè dixi) Syracusanum quemquam habitare vetuerunt: quòd, qui illam partem vrbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant.

98 || At quemadmodum est peruagatus? radices palmarum agrestium, quas in nostris nauibus inuenerant, iaciebant, vt omnes istius improbitatem, & calamitatem Siciliæ possent cognoscere. Siculósne milites? aratorúmne liberos? quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, vt populo Ro. totique Italiæ suppeditare possent, eósne in insula Cereris natos, vbi primùm fruges inuentæ esse dicuntur, eo cibo esse vsos, à quo maiores eorum ceteros quoque, frugibus inuentis remouerunt? Te prætore Siculi milites palmarum stirpibus, prædones Siculo frumento alebantur.

99 || O spectaculum miserum, atque acerbum! ludibrio esse vrbis gloriam, populi Ro. nomen: hominum conuentu, atque multitudine, piratico myoparone, in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam, cùm prætoris nequissimi, inertissimique oculos prædonum remi respergerent. Postea quàm è portu piratæ nō metu aliquo affecti, sed satietate exierant: tum cœperunt quærere homines causam illius tantæ calamitatis. dicere omnes, & palàm disputare, minimè esse mirandum, si, remigibus militibúsque dimissis, reliquis egestate, & fame perditis, prætore tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia, & calamitas esset accepta.

100 || Hæc autem istius vituperatio, atque infamia confirmabatur eorum sermone, qui a suis ciuitatibus illis nauibus præpositi fuerant: qui ex illo numero reliqui Syracusas, classe amissa, refugerant. Dicebāt, quos ex sua quisque naui missos sciret esse. Res erat clara: neque solùm argumentis, sed etiā certis testibus istius audacia tenebatur. Homo certior fit, agi nihil in foro, & conuentu toto die, nisi hoc quæri ex nauarchis, quemadmodum classis esset amissa, illos respondere, & docere vnumquemque missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, & fuga. Quod posteaquàm iste cognouit, hanc rationem habere cœpit. causam sibi dicendam esse statuerat jam antè, quàm hoc vsu venit, ita vt ipsum priore actione dicere audistis. videbat, illis nauarchis testibus, tantùm hoc crimen sustinere se nullo modo posse. consilium capit primò stultum, verumtamen clemens.

101 ||Cleomenem, & nauarchos ad se vocari iubet. veniunt. accusat eos, quod eiusmodi de se sermones habuerint: rogat vt id facere desistant, & in sua quisque naui dicat se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quēquam esse dimissum. illi enimuerò se ostendunt, quòd vellet, esse facturos. Iste non procrastinat, aduocat amicos statim: quærit ex his sigillatim, quot quisq; nautas habuerit. respondit vnusquisque, vt erat præceptum. Iste in tabellas refert: obsignat signis amicorum, prouidens homo: vt contra hoc crimen, siquando opus esset, hac videlicet testificatione vteretur.

102 || Derisum credo esse hominem amentem à suis consiliariis, & admonitum, hasce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia prætoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum. Iam iste erat hac stultitia multis in rebus vsus, vt publicè quoque, quæ vellet, in ciuitatum literis & tolli, & referri iuberet: quæ omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, postea quam certis literis, testibus, auctoritatibúsque conuincitur. vbi hoc videt, illorum confessionem, testificationem suam, tabellas sibi nullo adiumento futuras: init consilium, non improbi prætoris (nam id quidem esset ferendum) sed importuni, atque amentis tyranni. statuit, si hoc crimen extenuare vellet (nam omnino tolli posse nō arbitrabatur) nauarchos omneis, testeis sui sceleris, vita esse priuandos.

103 ||Occurrebat illa ratio: quid Cleomeni fiet? poterône animaduertere in eos, quos dicto audienteis esse iussi? missum facere eum, cui imperium, potestatémque permisi? poterône eos afficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt? ignoscere Cleomeni, qui secum fugere, & se consequi iussit? poterône in eos esse vehemens, qui naueis non modò inaneis habuerunt, sed etiam apertas: in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam nauem, & minus exinanitam? pereat Cleomenes vnà. Vbi fides? vbi exsecrationes? vbi dextræ, complexúsque? vbi illud contubernium muliebris militiæ in illo delicatissimo litore? fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur.

104 ||Cleomenem vocat. dicit ei, se statuisse animaduertere in omneis nauarchos: ita sui periculi rationes ferre, ac postulare. Tibi vni parcam, & totius istius culpæ crimen, vituperationémque inconstantiæ potiùs suscipiam, quàm aut in te sim crudelis: aut tot, tam graueis testeis viuos, incolumeísque esse patiar. Agit gratias Cleomenes: approbat consilium: dicit, ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod istum fugerat, in Phalargum Centuripinum, nauarchum, nō posset animaduerti, propterea quòd secum fuisset vnà in Centuripina quadriremi. Quid ergo? iste homo ex eiusmodi ciuitate, adolescens nobilissimis, testis relinquetur? In præsentia, inquit Cleomenes, quoniam ita necesse est: sed pòst aliquid videbimus, ne iste nobis obstare possit.

105 || Hæc postea quàm acta, & constituta sunt, procedit iste repentè è prætorio, inflammatus scelere, furore, crudelitate. in forum venit: nauarchos vocari iubet. Qui nihil metuerent, nihil suspicarentur, statim accurrunt. Iste hominibus miseris, innocentibúsque iniici catenas imperat. Implorare illi fidem populi Ro. & quare id faceret, rogare. Tunc iste hoc causæ dicit, quòd classem prædonibus prodidissent. Fit clamor, & admiratio populi, tantam esse in homine impudentiam, atque audaciam, vt aut aliis causam calamitatis attribueret, quæ omnis propter auaritiā ipsius accidisset: aut, cùm ipse prædonum socius putaretur, aliis proditionis crimen inferret: deinde, hoc quintodecimo die crimen esse natum, post-

quam

106 quàm claſſis eſſet amiſſa. ¶ Cùm hæc fierent, A
quærebatur, vbi eſſet Cleomenes: non quò
illum ipſum, cuiuſmodi eſſet, quiſquam ſup-
plicio, propter illud incommodum, dignum
putaret. nam quid Cleomenes facere potuit?
(non enim poſſum quemquam inſimulare
falsò) quid, inquã, magnopere potuit Cleo-
menes facere, iſtius auaritia nauibus exina-
nitis? Atque eum vident ſedere ad latus præ-
toris, & ad aurem familiariter, vt ſolitus e-
rat, inſuſurrare. Tum verò omnibus indigniſ-
ſimum viſum eſt, homines honeſtiſſimos, ele-
ctos ex ſuis ciuitatibus, in ferrum, atque in
vincla coniectos, Cleomenem propter flagi-
tiorum, ac turpitudinis ſocietatem, familiariſ-
107 ſimum eſſe prætoris. ¶ Apponitur his tamen
accuſator Næuius Turpio quidam, qui, C. Sa-
cerdote prætore, iniuriarum damnatus eſt, ho-
mo bene appoſitus ad iſtius audaciam: quem
iſte in decumis, in rebus capitalibus, in omni
calumnia, præcurſorem habere ſolebat, & e- B
miſſarium. Veniunt Syracuſas parentes, pro-
pinquique miſerorum adoleſcentium, hoc re-
pentino calamitatis ſuæ commoti nuntio: vin-
ctos adſpiciunt catenis liberos ſuos cùm iſtius
auaritiæ pœnam collo, & ceruicibus ſuis ſu-
ſtinerent, adſunt, defendunt, proclamant fidẽ
tuam, quæ nuſquam erat, nec vmquam fuit,
implorant. Pater aderat Dexio Tindaritanus,
homo nobiliſſimus, hoſpes tuus: cuius tu do-
mi fueras, quem hoſpitem appellaras. eum
cum illa auctoritate, & miſeria videres præ-
ditum, non te eius lacrymæ, non ſenectus,
non hoſpitii ius, atque nomen à ſcelere a-
108 liquam ad partem humanitatis reuocare po-
tuit. ‖ Sed quid ego hoſpitii iura in hac tam
immani bellua commemoro? qui Sthenium
Thermitanum, hoſpitem ſuum, cuius domum
per hoſpitium exhauſit, & exinaniuit, abſen-
tem in reos retulerit, cauſa indicta, capite dã-
narit: ab eo nunc hoſpitiorum iura, atque of- C
ficia quæramus? cum homine enim crudeli
nobis res eſt, an cum fera, atque immani be-
lua? te patris lacrymæ de innocentis filii pe-
riculo non mouebant? cùm patrem domi re-
liquiſſes, filium tecum haberes, te neque præ-
ſens filius de liberorum caritate, neque ab-
109 ſens pater de indulgentia patria commone-
bat? ‖ Catenas habebat hoſpes tuus Ariſteus,
Dexionis filius. quid ita? Prodiderat claſ-
ſem. quod ob præmium? deſeruerat exercitũ.
quid Cleomenes? ignauus fuerat. At eum tu
ob virtutum corona aurea donaras. Dimiſe-
rat nautas. at ab omnibus tu mercedem miſ-
ſionis acceperas. Alter parens ex altera parte
erat Herbitenſis Eubulida, homo domi ſuæ
clarus, & nobilis: qui, quia Cleomenem in de-
fendendo filio læſerat, nudus pæne eſt deſtitu-
tus. Quid erat autem, quod quiſquam dice-
ret, aut defenderet? Cleomenem nominare
non licet. At cauſa cogit. Moriere, ſi appel- D
laris. numquam enim iſte eſt cuiquam me-
diocriter minatus. At remiges non erant. Præ-
torem te accuſas? frange ceruicem. Si neque
prætorem, neque prætoris æmulum appellare
110 licebit: cum in his duobus tota cauſa ſit: quid
futurum eſt? ¶ Dicit etiam cauſam Heraclius
Segeſtanus, homo domi ſuæ ſummo loco na-
tus. Audite, vt veſtra humanitas poſtulat, iu-
dices: audietis enim de magnis incommodis, in-
A iuriiſq. ſociorum. Hunc ſcitote fuiſſe Heracliũ
in ea cauſa: qui propter grauẽ morbum ocu-
lorũ tum non nauigarit, & iuſſu eius, qui po-
teſtatem habuit, in commeatu Syracuſis re-
manſerit. Is certè neque prodidit claſſem, ne-
que metu perterritus fugit, neque exercitum
deſeruit. Etenim tũc eſſet hoc animaduerſum,
cùm claſſis Syracuſis proficiſcebatur. Is ta-
men in eadem cauſa fuit, quaſi eſſet in aliquo
manifeſto ſcelere deprehenſus: in quem ne
falsò quidem cauſa conferri criminis potuit.
111 ¶ Fuit in illis nauarchis Heracljenſis quidam
Furius (nam habent illi nonnulla huiuſcemo-
di Latina nomina) homo, quandiu vixit, do-
mi ſuæ, non ſolùm poſt mortem, tota Sicilia
clarus, & nobilis. in quo homine tantum ani-
mi fuit, non ſolùm vt iſtum liberè læderet (nã
id quidem, quoniam moriendum videbat, ſine
periculo ſe facere intelligebat) verùm, morte
propoſita, cùm lacrymans in carcere mater
B nocteis, diéſque aſſideret, defenſionem cauſæ
ſuæ ſcripſit: quam nunc nemo eſt in Sicilia,
quin habeat, quin legat, quin tui ſceleris, &
crudelitatis ex illa oratione commonefiat: in
qua docet, quot à ciuitate ſua nautas accepe-
rit: quot, & quanti quemque dimiſerit: quot
ſecum habuerit: item de ceteris nauibus di-
cit. quæ cùm apud te diceret, virgis oculi
verberabantur. ille morte propoſita, facilè
dolorem corporis patiebatur. clamabat, id
quod ſcriptum reliquit, facinus eſſe indi-
gnum, plus impudiciſſimæ mulieris apud te
112 de Cleomenis ſalute, quàm de ſua vita la-
crymas matris valere. ‖ deinde etiam illud
video eſſe dictum, quod, ſi rectè vos populus
Ro. cognouit, non falsò ille iam in ipſa mor-
te de vobis prædicauit: non poſſe Verrem, te-
ſteis interficiendo, crimina ſua extinguere:
grauiorem apud ſapienteis iudices ſe fore ab
inferis teſtem, quàm ſi viuus in iudicium pro-
C duceretur: tum, auaritiæ ſolùm, ſi viueret: nũc,
cùm ita eſſet necatus, ſceleris, audaciæ, cru-
delitatis teſtem fore. Iam illa præclara, non
teſtium modò cateruas, cùm tua res ageretur,
ſed tũ à diis manibus, innocentiũ pœnas, ſce-
leratorúmque furias in tuum iudicium eſſe
venturas: ſeſe ideo leuiorem caſum ſuum fin-
gere, quòd iam antè aciem ſecurium tuarum,
Sextiique, tui carnificis, vultum, & manum
113 vidiſſet, cùm in conuentu ciuium Ro. iuſſu tuo
ſecuri ciues Romani ferirentur. ‖ Ne mul-
ta, iudices, libertatem, quam vos ſociis
dediſtis, hac ille in acerbiſſimo ſupplicio
miſerrimæ ſeruitutis abuſus eſt. Condemnat
omneis de conſilii ſententia, tamen neque iſte
in tanta re, tot hominum, tótque ciuium cau-
ſa, P. Vettium ad ſe accerſit quæſtorem ſuum,
cuius conſilio vteretur: neque P. Ceruium,
talem virum, legatum, qui, quia legatus, iſto
prætore, in Sicilia fuit, primus ab iſto iudex
D reiectus eſt: ſed de latronum, hoc eſt, de co-
114 mitum ſuorum ſententia condemnat omneis.
‖ Hîc cuncti Siculi, fideliſſimi, atque antiquiſ-
ſimi ſocii, plurimis affecti beneficiis à maio-
ribus noſtris, grauiter commouentur, & de
ſuis periculis, fortuniſque omnibus pertime-
ſcunt. Illam clementiam, manſuetudinémque
noſtri imperii in tantam crudelitatem, in-
humanitatémque eſſe conuerſam? condem-
nari tot homines vno tempore nullo crimi-

ne? defensionem suorum furtorum prætorem improbum ex indignissima morte innocentium quærere? Nihil addi iam videtur, iudices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatémque posse. & rectè nihil videtur. nam si cum aliorum improbitate certet, longè omneis, multúmque superabit. 115 || Sed secum ipse certat: id agit, vt semper superius suum facinus nouo scelere vincat. Phalargum Centuripinum dixerā exceptum esse à Cleomene, quòd in eius quadriremi Cleomenes vectus esset: tamen quia pertimuerat adolescens, quòd eandem suam causam videbat esse, quam illorum, qui innocentes peribant: ad hominem accedit Timarchides: à securi negat ei esse periculum: virgis ne cæderetur, monet vt caueat. Ne multa, ipsum dicere adolescentem audistis, se ob hunc virgarum metum, pecuniam Timarchidi numerasse. 116 || Leuia sunt hæc in hoc reo crimina. metum virgarum nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit: humanum. alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit: vsitatum est. non vult populus Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: noua postulat, inaudita desiderat: non de prætore Siciliæ, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitratur. Includuntur in carcerem condemnati: supplicium cōstituitur in illos, sumitur de miseris parentibus nauarchorum: prohibentur adire ad filios suos: prohibentur liberis suis cibum, vestitúmque ferre. 117 || Patres hi, quos videtis, iacebant in limine, matrésque miseræ pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusæ: quæ nihil aliud orabant, nisi vt filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret. Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris: mors, terrórque sociorum, & ciuium, lictor Sestius: cui ex omni gemitu, doloréque certa merces comparabatur. vt adeas, tantum dabis: vt cibum tibi intrò ferre liceat, tantum. nemo recusabat. Quid, vt vno ictu securis afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sæpius feriatur? ne cum sensu doloris aliquo, aut cruciatu spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam 118 pecunia lictori dabatur. || O magnum, atque intolerandum dolorem! ô grauem, acerbámq; fortunam! non vitam liberûm, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adolescentes cum Sestio de eadem plaga, & de vno illo ictu loquebantur idque postremum parenteis suos liberi orabant, vt leuandi cruciatus sui gratia lictori pecunia daretur. Multi, & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis: multi. verumtamen mors sit extrema. non erit. Est-ne aliquid vltrà quò progredi crudelitas possit? reperietur. Nam, illorum liberi cùm erunt securi percussi, ac necati, corpora feris obiicientur. hoc si luctuosum est parenti, redimat 119 pretio sepeliendi potestatem. || Onasum Segestanum, hominem nobilem, dicere audistis, se ob sepulturam Heraclij nauarchi pecuniam Timarchidi dinumerasse. hoc ne possis dicere, patres enim veniunt, amissis filiis, irati: Vir primarius, homo nobilissimus, dicit: neq; de filio dicit. Iam hoc, quis tum fuit Syracusis, quin audierit, quin sciat, has per Timarchidem pactiones sepulturæ cum viuis etiam illis esse factas? non palàm cum Timarchide loquebantur? non omnes hominum propinqui adhibebantur? non palàm viuorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis, atque decisis, producuntur è carcere, & deligantur ad palum. 120 || Quis tam fuit illo tempore durus, & ferreus, quis tam inhumanus, præter vnum te, qui non illorum ætate, nobilitate, miseria commoueretur? ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, vt fortunam tamen non alienam, periculum autem commune agi arbitraretur? Feriuntur securi. lætaris tu in omnium gemitu, & triumphas: testeis auaritiæ tuæ gaudes esse sublatos. Errabas, Verres, & vehementer errabas, cùm te maculas furtorum, & flagitiorum tuorum, sociorū innocentium sanguine eluere arbitrabare: præceps amentia ferebare, qui te existimares auaritiæ vulnera crudelitatis remediis posse sanare. Etenim quāquam illi sunt mortui sceleris tui testes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis desunt: tamen ex illo ipso numero nauarchorum aliqui viuunt, & adsunt: quos, vt mihi videtur, ab illorum innocentium pœna fortuna ad hanc causam reseruauit. 121 || Adest Philarchus Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppressus à prædonibus, & captus est: cui calamitas saluti fuit: qui nisi captus à piratis esset, in hunc prædonem sociorum incidisset. dicetis pro testimonio de missione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adest Centuripinus Phalargus, in amplissima ciuitate, amplissimo loco natus. eadem dicit: nulla in re discrepat. 122 || Per deos immortaleis, iudices, quo tandem animo sedetis? aut hæc quemadmodum auditis? Vtrùm ego desipior & plus quam satis est, doleo in tanta calamitate, miseriaque sociorum? an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus, & mæror pari sensu doloris afficit? Ego enim cùm Herbitensem, cùm Heracliensem securi esse percussum dico, versatur mihi ante oculos indignitas calamitatis. Eorúmne populorum ciueis, eorúmne agrorum colonos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanæ, illorum operis, ac laboribus quæritur, qui à parentibus, spe nostri imperii, nostræque æquitatis, suscepti, educatique sunt, ad 123 C. Verris nefariam immanitatem, & ad eius securem funestam esse seruatos? || Cùm mihi Tindaritani illius venit in mentem, cùm Segestani, tum iura simul ciuitatum, atque officia considero, quas vrbeis P. Africanus etiam ornandas esse spoliis hostium arbitratus est, eas C. Verres non solùm illis ornamentis, sed etiam viris nobilissimis nefario scelere priuauit. En quod Tindaritani libenter prædicent: Nos in septēdecim populis Siciliæ numeramur: nos semper in omnibus Punicis, Siciliensibúsque bellis amicitiam, fidémque populi Ro. secuti sumus: à nobis omnia populo Ro. semper & belli adiumenta, & pacis ornamenta administrata sunt. Multum verò hæc 124 his iura profuerunt in istius imperio, ac potestate. || Vestros quondam nautas contra Karthaginem Scipio duxit. at nunc naueis contra prædones penè inanes, Cleomenes ducit. Vobiscum Africanus hostium spolia & præmia laudis cōmunicauit. at nunc per me spoliati,

Hati, naue à prædonibus abducta, ipsi in hostium numero, locóque ducemini. Quid verò? illa Segestanorum non solum literis tradita, neque commemorata verbis, sed multis officiis illorum vsurpata, & comprobata cognatio, quos tandem fructus huiusce necessitudinis in istius imperio tulit? Nempe hoc fuit iure, iudices, vt ex sinu patris nobilissimus adolescens, & è complexu matris ereptus innocens filius, istius carnifici Sestio dederetur. Cui ciuitati maiores nostri maximos agros, atque optimos concesserunt: quã immunem esse voluerunt: hæc tanta apud te cognationis, fidelitatis, vetustatis auctoritate, ne hoc quidem iuris obtinuit, vt vnius honestissimi, atque innocentissimi ciuis mortem, & sanguinem deprecaretur. || Quò confugient socij? quem implorabunt? qua spe denique, vt viuere velint, tenebuntur, si vos eos deserітis? Ad senatum deuenient, qui de Verre supplicium sumat? non est vsitatum, non senatorium. Ad populum R. confugient? facilis est causa populi. legé enim se sociorũ causa iussisse, & vos ei legi custodes, ac vindices præposuisse dicet. Hic locus est igitur vnus, quò perfugiant: hic portus, hæc arx, hæc ara sociorum, quò quidem nunc non ita confugiunt: vt antea in suis repetendis rebus solebant. non argentum, non aurum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quæ ex vrbibus, fanisque erepta sunt. metuunt homines imperiti, ne iam hæc populus Ro. concedat, & iam fieri velit. Patimur enim iam multos, & silemus, cùm videamus, ad paucos homines omneis omnium nationum pecunias peruenisse. quod eo magis ferre æquo animo, atque concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat: nemo laborat, vt obscura sua cupiditas esse videatur. || In vrbe nostra pulcherrima, atque ornatissima, quod signum, quæ tabula picta est, quæ non ab hostibus victis capta, atque apportata sit? At istorum villæ, sociorum fidelissimorum plurimis, & pulcherrimis spoliis ornatæ, refertæque sunt. Vbi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent cùm Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Græciam, Siciliam iam in paucis villis inclusas esse videtis? Sed hæc, vt dico, omnia iam socii vestri relinquunt, & negligunt, iudices. Ne publicè à populo R. spoliarentur, officiis, ac fide prouiderunt. Paucorum cupiditati tum, cùm obsistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant. Nunc verò iam adempta est non modò resistendi, verùm etiam suppeditandi facultas. Itaque res suas negligunt. pecunias, quo nomine iudicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt, & negligunt. || Hoc iam ornatu ad vos confugiunt. adspicite, adspicite, iudices, squalorem, sordeisque sociorum. Sthenius hic Thermitanus cũ hoc capillo, atque veste, domo sua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: sese ipsum abs te repetit, nihil amplius. totum enim libidine, & scelere ex sua patria, in qua multis virtutibus, & beneficiis princeps fuit, sustulisti. Dexio hic, quem videtis, non quæ publicè Tindari, non quæ priuatim sibi eripuisti, sed vnicum miser abs te filium optimum, atque innocentissimum flagitat. non ex litibus æstimatis tuis pecuniam domũ: sed ex tua calamitate cineri, atque ossibus filij sui solatium vult aliquod reportare. Hic iam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exacta ætate, laboris, itinerisque suscepit, non vt aliquid ex huius bonis reciperaret, sed vt, quibus oculis cruentas ceruices filii sui viderat, iisdem te condemnatum videret. || Si per L. Metellum licitum esset, iudices, matres illorum, vxores, sororésque veniebant. quarum vna, cùm ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis eius ciuitatis, & cum multis facibus mihi obuiam venit: & ita, me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera iacuit, quasi ego excitare filium eius ab inferis possem. Faciebant hoc idem in ceteris ciuitatibus grandes natu matres, & item paruuli liberi miserorum: quorum vtrorumque ætas laborem, & industriam meam, fidem & misericordiam vestram requirebat. || Itaque ad me, iudices, præter ceteras, hanc querimoniam Sicilia detulit lacrymis. Ego ad hoc non gloria inductus accessi: sed ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbera, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exsanguium corpora mortuorum, ne mæror parentum, ac propinquorũ, magistratibus nostris quæstui posset esse. Hunc ego si metum Siciliæ, damnatione istius, per vestram fidem, & seueritatem deiecero, iudices: satis officio meo, satis illorum voluntati, qui à me hoc petiuerunt, factum esse arbitrabor. || Quapropter si quem forte inueneris, qui hoc nauale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quæ ad causam nihil pertinent, prætermittat: me culpam fortunæ assignare, calamitatem crimini dare, me amissionem classis obiicere, cùm multi viri fortes in communi incertóque periculo belli, & terra, & mari sæpe offenderint. Nullã tibi obiicio fortunam. nihil est, quòd ceterorum res minus commodè gestas proferas: nihil est, quòd multorum naufragia fortunæ colligas. ego naues inanes fuisse dico: remiges, nautásque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: præfuisse classi populi R. Siculũ, perpetuò sociis, atque amicis Syracusanum: te illo tempore ipso, superioribúsque diebus omnibus in litore cum mulierculis perpotasse dico: harum rerum omnium auctores, testésque produco. || Num tibi insultare in calamitate, num intercludere perfugium fortunæ, num casus bellicos exprobrare, aut obiicere videor? Tametsi solent ii fortunam sibi obiici nolle, qui se fortunæ cõmiserunt, qui in eius periculis sunt, ac varietate versati. Istius quidẽ calamitatis tua fortuna particeps nõ fuit. Homines enim in præliis, non in conuiuiis, belli fortunam tentare, ac periclitari solent. In illa autem calamitate non Martem fuisse cõmunem, sed Venerẽ possumus dicere. Quòd si fortunã obiici tibi non oportet, cur tu fortunæ illorum innocentium veniam, ac locum nõ dedisti? || Etiam illud prædicas licet, quòd supplicium more maiorũ sumseris, securique percusseris, idcirco à me in crimen, & inuidiam vocari. Non in supplicio crimen meum

vertitur: non ego securi nego quemquã feri-
ri debere: non ego metum ex re militari, non
seueritatem imperii, non pœnam flagitii, tol-
li dico oportere, fateor non modò in socios,
sed etiam in ciueis, militésque nostros, persæ-
pe esse seuerè, ac vehementer vindicatum.
Quare hæc quoque prætermittas licet. Ego
culpam non in nauarchis, sed in te fuisse de-
monstro: pretio milites, remigésque dimisisse
arguo. hoc nauarchi reliqui dicunt: hoc Ne-
tinorum fœderata ciuitas publicè dicit, hoc
Herbitenses, hoc Amestratini, hoc Ennenses,
hoc Agyrinenses, Tindaritani, Locrenses pu-
blicè dicunt: tuus denique testis, tuus impera-
tor, tuus hospes Cleomenes hoc dicit, sese in
terram esse egressum, vti Pachyno, è terrestri
præsidio, milites colligeret, quos in nauibus
collocaret. quod certè non fecisset, si suum
numerum naues haberent. ea est enim ratio
instructarum, ornatarúmque nauium, vt nón
modò plures, sed ne singuli quidem possint
133 accedere. || Dico præterea, illos ipsos reli-
quos nautas, fame, atque inopia rerum omniũ
confectos fuisse, ac perditos. dico, aut omneis
extra culpam fuisse, aut, si vni attribuenda
culpa sit, in eo maximam fuisse, qui optimam
nauem, plurimos nautas haberet, summũ im-
perium obtineret: aut, si omnes in culpa fue-
rint, non oportuisse Cleomené constitui spe-
ctatorem illorum mortis, atque cruciatus. di-
co etiam, in illo supplicio mercedem lacry-
marum, mercedem vulneris, atque plagæ: mer-
cedé funeris, ac sepulturæ constitui nefas fuis-
se. || Quapropter si mihi respondere voles,
134 hæc dicito: classem instructam, atque ornatam
fuisse, nullum propugnatorem abfuisse, nullũ
vacuum transtrum fuisse, remigi rem frumen-
tariam esse suppeditatam, mentiri nauarchos,
mentiri tot, & tam graueis ciuitates, mentiri
etiam Siciliam totã: proditum esse te à Cleo-
mene: qui se dixerit exisse in terram, vt Pa-
chyno deduceret milites: animum illis, non
copias defuisse: Cleomené acerrimè pugnan-
tem ab his relictum esse, atque desertum: nũ-
mum ob sepulturã datum nemini. quę si dices,
tenebere. sin alia dices: ea quæ à me dicta
sunt, non refutabis. || Hic tu etiam dicere
135 audebis, Est in iudicibus ille familiaris meus,
est paternus amicus ille? non, vt quisque ma-
ximè est, quicum tibi aliquid sit, ita tui huius-
cemodi criminis maximè eum pudet? Pater-
nus amicus est. Ipse pater si iudicaret, per
deos immortaleis, quid facere posset, cùm ti-
bi hæc diceret? Tu in prouincia populi Ro.
prætor, cùm tibi maritimum bellum esset ad-
ministrandum, Mamertinis, ex fœdere, quam
deberent nauem, per triennium remisisti: tibi
apud eosdem priuatim nauis oneraria maxi-
ma publicè est ædificata: tu à ciuitatibus pe-
cunias classis nomine coegisti: tu pretio re-
miges dimisisti: tu, cùm nauis esset à quæstore,
& ab legato capta prædonum, archipiratam
ab omnium oculis remouisti: tu, ciues R. esse
qui dicerentur, qui à multis cognoscerentur,
securi ferire potuisti: tu tuam domum pira-
tas abducere, in iudicium archipiratam do-
mo producere ausus es: || tu in prouincia tam
136 splendida, apud socios fidelissimos, ciueis
Ro. honestissimos, in metu, periculóque pro-
uinciæ, dies continuos complureis in litore,
conuiuiisque iacuisti: te per eos dies nemo
domi tuæ conuenire, nemo in foro videre po-
tuit: tu sociorum, atque amicorum ad ea con-
uiuia matresfamilias adhibuisti: tu inter eius-
modi mulieres prætextatum tuum filium, ne-
potem meum, collocauisti: vt ætati maximè
lubricæ atque incertæ exempla nequitiæ pa-
rentis vita præberet: tu prætor in prouincia
cum tunica, pallioque purpureo visus es: tu
propter amorem, libidinémque tuam, impe-
rium nauium legato populi R. ademisti, Sy-
racusano tradidisti: tui milites in prouincia
Sicilia frugibus, frumentoque caruere: tua lu-
xuria, atque auaritia classis populi Ro. à præ-
donibus capta, & incensa est: || post Syracusas 137
conditas, quem in portum numquam hostis
accesserat, in eo, te prætore, primum piratæ
nauigauerunt: neque hæc tot, tantaque dede-
cora dissimulatione tua, neque obliuione ho-
minum, ac taciturnitate tegere voluisti: sed
etiam nauium præfectos sine vlla causa de
complexu parentum suorum, hospitumque
tuorum ad mortem, cruciatúmque rapuisti: ne-
que in parentum luctu, atque lacrymis, te mei
hominis commemoratio mitigauit: tibi homi-
nũ innocentium sanguis nõ modò voluptati,
sed etiam quæstui fuit. Hæc si tibi tuus parens
diceret, posses ab eo veniam petere? posses, vt 138
tibi ignosceret, postulare? || Satis est factum
Siculis, satis officio, ac necessitudini, iudices,
satis promisso muneri nostro, ac recepto. Re-
liqua est ea causa, iudices, quæ non iam rece-
pta, sed innata: neque delata ad me, sed in ani-
ma, sensúque meo penitus affixa, atque insita
est: quæ non ad sociorum salutem, sed ad ciuiũ
R. hoc est, ad vniuscuiusque nostrum vitam, &
sanguinem pertinet. In qua nolite à me quasi
dubium sit aliquid, argumenta, iudices, exspe-
ctare. omnia quæ dicam de supplicio ciuium
Ro. sic erunt clara, & illustria, vt ad ea proba-
da totã Siciliam testem adhibere possim. Fu-
ror enim quidam, sceleris, & audaciæ co-
mes, istius effrenatum animum, importu-
námque naturam tanta oppressit amentia, vt
numquam dubitaret in conuentu palam sup-
plicia, quæ in conuictos maleficii seruos con- 139
stituta sunt, ea in cineis R. expromere. || Vir-
gis quam multos ceciderit, quid ego comme-
morẽ? Tantùm breuissimè dico, iudices. nul-
lum fuit omnino, isto prætore, in hoc genere
discrimen. Itaque iam consuetudine ad cor-
pora ciuium Ro. etiam sine istius nutu fereba-
tur manus ipsa lictoris. Num potes hoc nega-
re, Verres, in foro Lilybæi, maximo conuen-
tu, C. Seruilium ciuẽ Ro. in conuentu Panor-
mitano, veterem negotiatorem, ad tribunal,
ante pedes tuos, ad terram, virgis, & verberi-
bus abiectum? aude hoc primùm negare, si po-
tes. nemo Lilybæi fuit, quin viderit: nemo in
Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico
à lictoribus tuis ciuem Rom. ante oculos tuos 140
concidisse. || At quam ob causam, dii immor-
tales? tametsi iniuriam facio communi causæ,
& iuri ciuitatis. quasi enim possit esse vlla
causa, cur hoc cuiquã ciui Ro. iure accidat, ita
quæro, quæ in Seruilio causa fuerit. Ignosci-
te in hoc vno, iudices. in ceteris enim non
magnopere causas requiram. Locutus erat
liberius de istius improbitate, atque nequi-
tia. Quod isti simul ac renunciatum est: ho-
minem

mnem iubet Lilybæum vadimonium Venerio ſeruo promittere. Promittit. Lilybæū venitur. cogere eum cœpit, cùm ageret nemo, nemo poſtularet, LLS. duobus millibus ſponſionem facere cum lictore ſuo, ni furtis quæſtum faceret. Recuperatores de cohorte ſua dicit daturum. Seruilius & recuſare, & deprecari, ne iniquis iudicibus, nullo aduerſario, iudicium capitis in ſe cōſtitueretur. ‖Hæc cùm maximè loqueretur, ſex lictores circumſiſtunt valentiſſimi; & ad pulſandos, verberandóſque homines exercitatiſſimi: cædunt acerrimè virgis: denique proximus lictor (de quo ſæpe iam dixi) Seſtius conuerſo bacillo, oculos miſero tundere vehementiſſimè cœpit. Itaque, illi cùm ſanguis os, oculóſq; compleſſet, concidit: cùm illi nihilo minus iacenti latera tunderentur, vt aliquando ſpōdere ſe diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo ſublatus, breui poſtea eſt mortuus. Iſte autem homo Venerius, & affluens omni lepóre, & venuſtate, de bonis illius in æde Veneris argenteum Cupidinem poſuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum ſuarum. ‖Nam quid ego de ceteris ciuium Ro. ſuppliciis ſingillatim potiùs, quàm generatim, atque vniuersè loquar? Carcer ille, qui eſt à crudeliſſimo tyranno Dionyſio factus Syracuſis, quæ Lautumiæ vocantur, in iſtius imperio domicilium ciuium Romanorum fuit. Vt quiſque iſtius animum, aut oculos offenderat, in Lautumias ſtatim coniiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, iudices: & id iam priore actione, cùm hæc teſtes dicerent, intellexi. retineri enim putatis oportere iura libertatis nō modò hic, vbi tribuni plebis ſunt, vbi ceteri magiſtratus, vbi plenum forum iudiciorum, vbi ſenatus auctoritas, vbi exiſtimatio populi Ro. & frequentia, ſed, vbicumque terrarum, & gentium violatum ius ciuium Romanorum ſit, ſtatuitis id pertinere ad communem cauſam libertatis, & dignitatis. ‖In externorum hominum, & maleficorum, ſceleratorúmque, in prædonum, hoſtiúmque cuſtodias tu tantum numerum ciuium Ro. includere auſus es? numquámne tibi iudicii, numquam concionis, numquam huius tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquiſſimo, infeſtiſſimóque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Ro. abſentis dignitas, numquam ſpecies ipſa huiuſcemodi multitudinis, in oculis, animóque verſata eſt? nunquam te in horum conſpectum rediturum, nunquam in forum populi Ro. venturum, numquam ſub legum, & iudiciorum poteſtatem caſurum eſſe putaſti? At quæ erat iſta libido crudelitatis exercendæ? quæ tot ſcelerum ſuſcipiendorum cauſa? nulla, iudices, præter prædandi nouam, ſingularémque rationem: ‖Nam vt illi, quos à poetis accipimus, ſinus quoſdam obſediſſe maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta ſaxa tenuiſſe dicuntur, vt eos, qui eſſēt appulſi nauigiis, interficere poſſent, ſic iſte in omnia maria infeſtus ex omnibus Siciliæ partibus imminebat. Quæcumque nauis ex Aſia, quæ ex Syria, quæ Tyro, quæ Alexandria venerat, ſtatim certis indicibus, & cuſtodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias coniiciebantur: onera, atque merces in prætoriam domum deferebantur: Verſabatur in Sicilia longo interuallo alter, non Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos, & crudeleis tyrannos) ſed quoddam nouum monſtrum, ex vetere illa immanitate, quæ in iiſdem locis verſata eſſe dicitur. ‖non enim Charybdim tam infeſtam, neque Scyllam nautis, quam iſtū in eodem freto fuiſſe arbitror. hoc etiam iſte infeſtior, quòd multo ſe pluribus, & maioribus canibus ſuccinxerat. Cyclops alter multo importunior. hic enim totam inſulam obtinebat: ille AEtnam ſolam, & eam Siciliæ partem tenuiſſe dicitur. At quæ cauſa tū ſubiiciebatur ab ipſo, iudices, huius tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defenſione commemorabitur. Quicunque acceſſerant ad Siciliam paulo pleniores, eos Sertorianos milites eſſe, atq; à Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandū periculū proferebant, alij purpurā Tyriam: thus alii, atque odores, veſtémque linteam: gēmas alii, & margaritas: vina nonnulli Græca, venaleiſque Aſiaticos: vt intelligeretur ex mercibus, quibus ea locis nauigarent. Non intelligebant, eas ipſas ſibi cauſas eſſe periculi, quibus adiumentis ſe ad ſalutem vti arbitrabantur. Iſte enim hæc eos ex piratarum ſocietate adeptos eſſe dicebat: ipſos in lautumias abduci imperabat: naueis eorum, atque onera diligenter aſſeruanda curabat. ‖His inſtitutis cum cōpletus iam mercatorum carcer eſſet, tum illa fiebant, quæ L. Suetium, equitem R. lectiſſimum virum, dicere audiſtis, quæ ceteros audietis. Ceruices in carcere frangebantur indigniſſimè ciuiū Ro. vt etiam illa vox, & illa imploratio. CIVIS ROMANVS SVM, quæ ſæpe multis, in vltimis terris, opem inter barbaros, & ſalutem tulit, ea mortem illis acerbiorem, & ſuppliciū maturius ferret. Quid eſt, Verres? quid ad hæc cogitas reſpondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere iſtis defenſoribus tuis audes? Cedò mihi, quæſo, ex ipſius ſinu literas Syracuſanorum, quas iſte ad arbitrium ſuū confectas eſſe arbitratur. cedò rationem carceris, quæ diligentiſſimè conficitur, quo quiſque die datus in cuſtodiam, quo mortuus, quo necatus ſit. LITERAE SYRACVSANORVM. ‖Videtis ciueis Romanos gregatim coniectos in lautumias: videtis indigniſſimo in loco coaceruatam multitudinem veſtrorū ciuium. Quærite nunc veſtigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. nulla ſunt. Omnéſne mortui? Si ita poſſet defendere, tamen fides huic defenſioni non haberetur. Sed ſcriptū extat in iiſdē literis, quod iſte homo barbarus, ac diſſolutus, neque attendere vmquā, neque intelligere potuit, ἐδικαιώθησαν, inquit, hoc eſt, vt Siculi loquuntur, ſupplicio affecti, ac necati ſunt. ‖Si quis rex, ſi qua ciuitas exterarum gentium, ſi qua natio feciſſet aliquid in ciuē Ro. eiuſmodi, nónne publicè vindicaremus? non bello perſequeremur? poſſemus hanc iniuriam, ignominiámq; nominis Romani, inultā, impunitámq; dimittere? Quot bella maiores noſtros, & quanta ſuſcepiſſe arbitramini, quòd ciues Romani iniuria affecti, quòd naucularii retenti, quòd mercatores ſpoliati dicerentur? At ego retentos nō que-

ror:ſpoliatos, ferendum puto, nauibus, man-
cipiis, mercibus ademtis, in vincula conie-
ctos eſſe mercatores,& in vinculis ciueis Ro-
149 manos necatos eſſe arguo. || Si hæc apud
Scythas dicerem,non hic in tanta multitudi-
ne ciuium Ro.non apud ſenatores lectiſſimos
ciuitatis, non in foro populi Ro.de tot, & tã
acerbis ſuppliciis ciuium Romanorum:tamen
animos etiã barbarorum hominum permoue-
rem. Tanta enim huius imperij amplitudo,
tanta nominis Romani dignitas eſt apud o-
mneis nationes, vt iſta in noſtros homines,
crudelitas,nemini conceſſa eſſe videatur. Nũ
ego tibi vllam ſalutem,vllum perfugium pu-
tem,cùm te implicatũ ſeueritate iudicum,cir-
cũreti um frequentia populi Ro.eſſe videam?
150 ||Si mehercules (id quod fieri intelligo non
poſſe) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua
vi,ac ratione explicaris: in illas tibi maiores
plagas incidendum eſt,in quibus te ab eodem
me ſuperiore ex loco confici, & concidi ne-
ceſſe eſt. Cui ſi etiã id,quod defendit, velim
concedere: tamen illa ipſa defenſio nõ minùs
eſſe ei pernicioſa, quàm mea vera accuſatio
debeat. Quid enim defendit? ex Hiſpania fu-
gienteis ſe excepiſſe, & ſupplicio affeciſſe di-
cit. Quis tibi id permiſit? quo id iure feciſti?
quis idem fecit? qui tibi id facere licuit?
151 ||Eorum plenum, & baſilicas iſtorum hominũ
videmus,& animo equo videmus.Ciuilis enim
diſſenſionis,& ſiue amentiæ, ſiue fati, ſeu ca-
lamitatis,non eſt iſte moleſtus exitus: in quo
reliquos ſaltem ciueis incolumeis licet con-
ſeruare. Verres ille, vetus proditor conſu-
lis, translator quæſturæ, auerſor pecuniæ pu-
blicæ,tantum ſibi auctoritatis in repub.ſuſce-
pit, vt, quibus hominibus per ſenatum, per
populum Ro per omneis magiſtratus, in fo-
ro,in ſuffragiis,in hac vrbe,in rep.verſari li-
ceret: iis omnibus mortẽ acerbam,crudelém-
que proponeret, ſi fortuna eos ad aliquã par-
152 tem Siciliæ detuliſſet. || Ad Cn. Pompeium
clariſſimum virum, & fortiſſimum,permulti,
occiſo Perpenna, ex illo Sertoriano numero
militum confugerunt.Quẽ non ille ſummo cũ
ſtudio ſaluum,incolumémque ſeruauit?cui ci-
ui ſupplici non illa dextera inuicta & fidem
porrexit,& ſpem ſalutis oſtendit? itane verò?
quibus fuit portus apud eum, contra quẽ ar-
ma tulerunt:iis apud te,cuius nullũ in repub.
vmquam monumentum fuit, mors & crucia-
tus erat conſtitutus? Vide quàm cõmodam de-
fenſionem excogitaris. Mâlo,mâlo mehercu-
le,id,quod tu defendis,his iudicibus,populó-
que Ro.quàm id quod ego inſimulo,probari.
malo, inquam,te iſti generi hominum, quam
mercatoribus,& nauiculariis inimicum,atque
infeſtum putari. meum enim crimen auaritiæ
te nimia coarguit:tua defenſio furoris cuiuſ-
dam,& immanitatis,& inaudita crudelitatis,
& penè noua proſcriptiónis. || Sed non li-
153 cet me iſto tanto bono,iudices,vti, non licet.
adſunt enim Puteoli toti: frequentiſſimi ve-
nerunt ad hoc iudicium mercatores,homines
locupletes, atque honeſti, qui partim ſocios
ſuos, partim libertos ab iſto ſpoliatos, in
vincla coniectos: partim in vinclis necatos,
partim ſecuri percuſſos eſſe dicent. Hic vide
quàm me ſis vſurus æquo. Cùm ego P. Gra-
nium teſtem produxero,qui ſuos libertos à te
ſecuri percuſſos eſſe dicat, qui à te nauem
ſuam,merceiſque repetat: refellito,ſi poteris,
meum teſtem deſeram, tibi fauebo: te, in-
quam,adiuuabo: oſtendito, illos cum Serto-
rio fuiſſe,a Dianio fugienteis ad Siciliam eſſe
delatos. Nihil eſt, quod te malim probare.
nullum enim facinus, quod maiore ſupplicio
dignum ſit,reperiri, neque proferri poteſt.
154 || Reducam iterum equitem Romanum, L.
Flauium,ſi voles:quoniam priore actione, vt
patroni tui dictitant, noua quadam ſapientia:
vt omnes intelligunt, conſcientia tua, atque
auctoritate meorum teſtium, teſtem nullum
interrogaſti. interrogetur Flauius, ſi voles,
quinam fuerit L.Herennius, is, quem ille ar-
gentariam Lepti feciſſe dicit:qui cùm amplius
centum ciueis Romanos haberet ex conuen-
tu Syracuſano, qui eum non ſolùm cogno-
ſcerent, ſed etiam lacrymantes, ac te im-
plorantes defenderent: tamen à te, inſpectan-
tibus omnibus Syracoſis, ſecuri percuſſus eſt
hunc quoque teſtem meum refelli, & illum
155 Herennium Sertorianum fuiſſe abs te demõ-
ſtrari, & probari volo. || Quid de illa multi-
tudine dicemus eorum, qui, capitibus inuolu-
tis, in piratarum, captiuorúmque numero
producebantur, vt ſecuri ferirentur? quæ iſta
noua diligentia? quam ob cauſam abs te ex-
cogitata? an te L. Flauii, cęterorúmque de L.
Herennio vociferatio cõmouebat? an M. An-
nii, grauiſſimi, atque honeſtiſſimi viri, ſum-
ma auctoritas paulò diligentiorem, timidio-
rémque fecerat? qui nuper pro teſtimonio,
non aduenam, neſcio quem, nec alienum, ſed
eum ciuem Romanum, qui omnibus in illo
conuentu notus,qui Syracuſis natus eſſet, à te
156 ſecuri percuſſum eſſe dixit. || Poſt hanc il-
lorum vociferationem, poſt hanc, communẽ
famam, atque querimoniam, non mitior in
ſupplicio,ſed diligentior eſſe cœpit. Capiti-
bus inuolutis ciueis Romanos ad necem pro-
ducere inſtituit: quos tamen idcirco necabat
palam, quòd homines in conuentu (id quod
antea diximus) nimiùm diligenter prædonũ
numerum requirebant. Hæccine plebi Ro. te
prætore, eſt conſtituta conditio? hæc nego-
tii gerendi ſpes? hoc capitis, vitæque diſcri-
men? Parúmne multa mercatoribus ſunt ne-
ceſſariò pericula ſubeunda fortuna, niſi etiã
hæ formidines ab noſtris magiſtratibus, at-
que in noſtris prouinciis impendebunt? ad
eamne rem fuit hęc ſuburbana, ac fidelis pro-
uincia Sicilia, plena optimorum ſociorum, &
honeſtiſſimorum ciuium Romanorum, quę ci-
ueis Ro. omneis ſuis ipſa ſedibus libentiſſimè
ſemper accepit, vt, qui vſque ex vltima Syria
atque Aegypto nauigarent: qui apud barbaros
propter togæ nomen in honore aliquo fuiſ-
ſent: qui ex prædonum inſidiis, qui ex tempe-
ſtatum periculis profugiſſent: in Sicilia ſecuri
157 ferirentur, cùm ſe iam domum veniſſe arbi-
trarentur? || Nam quid ego de P. Gauio Coſſa-
no municipe dicam, iudices? aut qua vi vo-
cis, qua grauitate verborũ, quo dolore animi
dicam? tametſi dolor me non deficit. vt cetera
mihi in dicendo digna re, digna dolore meo
ſuppetant, magis elaborandum eſt. quod
crimen eiuſmodi eſt, vt, cùm primùm ad me
delatum eſt, vſurum me illo non putarem. Ta-
metſi enim veriſſimum eſſe intelligebam, ta-
men

mea credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium ciuium Rom. qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honeſtiſſimorũ teſtimoniis, omniúmque Rheginorum, multorúmq; equitum Ro. qui caſu tum Meſſanæ fuerunt, dedi tantum priore actione teſtimonium, res vt nemini dubia eſſe poſſet. ‖ Quid nunc agam? Cùm iam tot horas de vno genere, ac de iſtius nefaria crudelitate dicam: cùm propè omnem vim verborum eiuſmodi, quæ ſcelere iſtius digna ſint, aliis in rebus conſumſerim, neque hoc prouiderim, vt varietate criminum vos attentos tenerem: quemadmodum de tanta re dicam? Opinor, vnus modus, atque vna ratio eſt. Rem in medio ponam: quæ tantum habet ipſa grauitatis, vt neque mea, quæ nulla eſt, neque cuiuſquam, ad inflammandos veſtros animos eloquentia requiratur. ‖ Gauius hic, quem dico: Conſanus, cùm in illo numero ciuium Rom. ab iſto in vincla coniectus eſſet, & neſcio qua ratione clàm è lautumiis profugiſſet, Meſſanámque veniſſet: qui propè iam Italiam, & mœnia Rheginorum videret, & ex illo metu mortis, ac tenebris, quaſi luce libertatis, & odore aliquo legum recreatus, reuixiſſet: loqui Meſſanæ cœpit, & queri, ſe ciuem Ro. in vincla eſſe coniectum: ſibi rectà iter eſſe Romam: Verri ſe præſtò aduenienti futurum. Non intelligebat miſer, nihil intereſſe, vtrum hæc Meſſanæ, an apud ipſum in prætorio loqueretur. Nam, vt antè vos docui, hanc ſibi iſte vrbem delegerat, quam haberet adiutricem ſcelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium ſociam. Itaque ad magiſtratum Mamertinum ſtatim deducitur Gauius: eóque ipſo die caſu Meſſanam Verres venit. Res ad eum defertur, eſſe ciuem Romanum, qui ſe Syracuſis in lautumiis fuiſſe quereretur: quem iam ingredientem nauem, & Verri nimis atrociter minitantem, à ſe retractum eſſe, & aſſeruatum, vt ipſe in eum ſtatueret, quod videretur. ‖ Agit hominibus gratias, & eorum erga ſe beneuolentiam, diligentiamque collaudat. Ipſe inflammatus ſcelere, & furore, in forum venit. Ardebant oculi: toto ex ore crudelitas eminebat. exſpectabant omnes, quò tandem progreſſurus, aut quidnam acturus eſſet: cùm repentè hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri iubet. Clamabat ille miſer, ſe ciuem eſſe Romanum, municipem Conſanũ: meruiſſe ſecum L. Pretio, ſplendidiſſimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo hæc Verres ſcire poſſet. Tum iſte ſe comperiſſe ait, eum ſpeculandi cauſa in Siciliam ab ducibus fugitiuorum eſſe miſſum: cuius rei neque index, neque veſtigium aliquod, neque ſuſpicio cuiquam eſſet vlla. deinde iubet vndique hominem proripi, vehementiſſiméque verberari. ‖ Cædebatur virgis in medio foro Meſſanæ ciuis Rom. iudices, cùm interea nullus gemitus, nulla vox alia iſtius miſeri, inter dolorem, crepitúmque plagarum audiebatur, niſi hæc, CIVIS ROMANVS SVM. Hac ſe cõmemoratione ciuitatis, omnia verbera depulſurum, cruciatúmque a corpore deiecturũ arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, vt virgarum vim deprecaretur: ſed, cùm implo-raret ſæpius, vſurparétque nomen ciuitatis: crux, crux, inquam, infelici, & ærumnoſo, qui numquam iſtam poteſtatem viderat, comparabatur. O nomen dulce libertatis: ó ius eximium noſtræ ciuitatis: ó lex Porcia, legeſque Semproniæ: ó grauiter deſiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ tribunitia poteſtas! ‖ Huccine tandem omnia reciderunt, vt ciuis R. in prouincia populi Ro. in oppido fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi R. faſceis, & ſecureis haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid, cùm ignes, candentéſque laminæ, ceterique cruciatus admonebantur? Si te illius acerba imploratio, & vox miſerabilis, non inhibebat: ne ciuium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, & gemitu maximo commouebare? In crucem tu agere auſus es quemquam qui ſe ciuem Romanum eſſe diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima actione, iudices, nolui. Vidiſtis enim, vt animi multitudinis in iſtum dolore, & odio, & communis periculi metu concitarentur. Statui egomet mihi tum modum orationi meæ, & C. Numitorio, equiti Rom. primario homini, teſti meo: & Glabrionem, id quod ſapientiſſimè fecit, facere lætatus ſum, vt repentè, conſilio in medio, teſtem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Ro. ab iſto eas pœnas vi repetiſſe videretur, quas veritus eſſet, ne iſte legibus, & veſtro iudicio non eſſet perſoluturus. ‖ Nunc, quoniam iam exploratum eſt omnibus, quo loco cauſa tua ſit, & quid de te futurum ſit: ſic tecum agam. Gauium iſtum, quem repentinum ſpeculatorẽ fuiſſe dicis, oſtendam, in Lautumias Syracuſis à te eſſe coniectum: neque id ſolùm ex literis oſtendam Syracuſanorum, ne poſſis dicere, me, quia ſit aliquis in literis Gauius, hoc fingere, & eligere nomen, vt hunc illum eſſe poſſim dicere: ſed ſecundum arbitrium tuum teſteis dabo, qui iſtum ipſum Syracuſis abs te in Lautumias coniectum eſſe dicant. producam etiam Conſanos, municipes illius, ac neceſſarios, qui te nunc ſerò doceant, iudices non ſerò, illum P. Gauium, quem tu in crucem egiſti, ciuem Ro. & municipem Conſanum, non ſpeculatorem fugitiuorum fuiſſe. ‖ Cùm hæc omnia, quæ polliceor, cumulatè tuis proximis plana fecero: tum iſtuc ipſum tenebo, quod abs te mihi datur. eo cõtentum me eſſe dicam. Quid enim nuper tu ipſe, cum populi Ro. clamore, atque impetu perturbatus exſiluiſti, quid, inquam, locutus es? Illum, quòd moram ſupplicio quęreret, ideò clamitaſſe, ſe eſſe ciuem Romanum: ſed ſpeculatorem fuiſſe. Iam mei teſtes veri ſunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. & P. Cotij, nobiliſſimi homines, ex agro [illegible]no? Quid Quint. Lucius, qui argent[illegible]gij maximam fecit? quid ceteri? Adhuc enim teſtes ex eo genere à me ſunt dati non qui nouiſſe Gauium, ſed qui ſe vidiſſe dicerent, cùm is, qui ſe ciuem Ro. eſſe clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris, illum clamitaſſe, ſe ciuem eſſe Romanum: apud te nomen ciuitatis ne tantum quidem valuiſſe, vt dilationem aliquam crucis: vt crudeliſſimi, teterrimique ſupplicii aliquam paruam moram ſaltem poſſet afferre. ‖ Hoc teneo, hic hæreo, iudices, hoc ſum contentus vno, omit-

ro, ac negligo cetera: ſua confeſſione induatur, ac iuguletur, neceſſe eſt. Qui eſſet, ignorabas? ſpeculatorem eſſe ſuſpicabare? non quæro, qua ſuſpicione: tua te accuſo oratione. Ciuem Ro. ſe eſſe dicebat. Si tu apud Perſas, aut in extrema India deprehenſus, Verres, ad ſupplicium ducerere: quid aliud clamitares, niſi te ciuem eſſe Romanum? &, ſi tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis, atque vltimis gentibus, poſitos, nobile, & illuſtre apud omneis nomen tuæ ciuitatis profuiſſet: ille, quiſquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi eſſet ignotus, cùm ciuem ſe Romanum eſſe diceret: apud te prætorem ſi non effugium, ne moram quidem mortis, mentione, atque vſurpatione ciuitatis, [166] aſſequi potuit? || Homines tenues, obſcuro loco nati, nauigant: adeunt ad ea loca: quæ numquam antea viderunt: vbi neque noti eſſe iis, quò venerunt, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. Hac vna tamen fiducia ciuitatis non modò apud noſtros magiſtratus, qui & legum, & exiſtimationis periculo continẽtur: neque apud ciueis ſolùm Romanos, qui & ſermonis, & iuris, & multarum rerum ſocietate iuncti ſunt, fore ſe tutos arbitrabãtur: ſed, quocumque venerint, hanc ſibi rem præſidio [167] ſperant eſſe futuram. || Tolle hanc ſpem, tolle hoc præſidium ciuibus Romanis: conſtitue niſi eſſe opis in hac voce, CIVIS R. SVM: poſſe impunè prætorem, aut alium quemlibet, ſupplicium, quod velit, in eum cõſtituere, qui ſe ciuem Ro. eſſe dicat, quod quis ignoret, iam omneis prouincias, iam omnia regna, iam omneis liberas ciuitates, iam omnem orbem terrarum, qui ſemper noſtris hominibus maximè patuit, ciuibus Ro. iſta defenſione præcluſeris. Quid, ſi L. Pretium, equitem Ro. qui tum in Sicilia negotiabatur, nominabat? etiámne id magnum fuit, Panormum literas mittere? aſſeruaſſe hominem? cuſtodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clauſum habuiſſe, dum Panormo Pretius veniret? cognoſceret hominem: aliquid de ſummo ſupplicio remitteres, ſi ignoraret: tum ſi ita tibi videretur, hoc iuris in omneis conſtitueres, vt, qui neque tibi notus eſſet, neque cognitorem locupletem daret, quamuis ciuis Ro. eſſet, in cru-[168]cem tolleretur. || Sed quid ego plura de Gauio? quaſi tu Gauio tum fueris infeſtus, ac nõ nomini, generi, iuri ciuium hoſtis. nõ illi, inquam, homini, ſed cauſæ communi libertatis inimicus fuiſti. Quid enim attinuit, cùm Mamertini more, atque inſtituto ſuo crucem fixiſſent poſt vrbem, in via Pompeia: te iubere in ea parte figere, quæ ad fretum ſpectaret: & hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus di[illegible] te idcirco illum locum deligere[illegible] qui ſe ciuem Rom. eſſe diceret, ex cruce Italiam cernere, ac domum ſuam proſpicere poſſet? Itaq; illa crux ſola, iudices, poſt conditam Meſſanam illo in loco fixa eſt. Italiæ conſpectus ad eam rem ab iſto delectus eſt, vt ille in dolore, cruciatúque moriens, peranguſto freto diuiſa ſeruitutis, ac libertatis iura cognoſceret: Italia autem alumnum ſuum, ſeruitutis extremo, [169] ſummóque ſupplicio affectum videret. || Facinus eſt, vinciri ciuem Roma. ſcelus, verberari: propè parricidium, necari: quid dicam in crucem tollere? verbo ſatis digno tam nefaria res appellari nullo modo poteſt. Non fuit his omnibus iſte contentus. Spectet, inquit, patriam: in conſpectu legum, libertatiſque moriatur. Non tu hoc loco Gauium, nõ vnum hominem, neſcio quem, ciuem Rom. ſed communem libertatis, & ciuitatis cauſam in illum cruciatum, & crucem egiſti. Iam verò videte hominis audaciam. Nónne eum grauiter tuliſſe arbitramini, quòd illam ciuibus Ro. crucem non poſſet in foro, non in comitio, non in roſtris defigere? quod enim his locis in prouincia ſua, celebritate ſimillimum, regione proximum potuit, elegit. monumentum ſceleris, audaciæque ſuæ voluit eſſe in conſpectu Italiæ, veſtibulo Siciliæ, prætervectione omnium, qui vltro, citróque nauigarent. [170] || Si hæc non ad ciueis Romanos, non ad aliquos amicos noſtræ ciuitatis, non ad eos, qui populi Rom. nomen audiſſent: denique, ſi non ad homines, verùm ad beſtias, aut etiam, vt lõgius progrediar, ſi in aliqua deſertiſſima ſolitudine, ad ſaxa, & ſcopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia muta, atque inanima, tanta, & tam indigna rerum atrocitate commouerentur. Nunc verò cùm loquar apud ſenatores populi Rom. legum, iudiciorumque, & iuris auctores, timere non debeo, ne non vnus iſte ciuis Rom. illa cruce dignus, ceteri omnes ſimili periculo indigniſſimi iudicentur. || Paulò antè, iudices, lacrymas in [171] morte miſera, atque indigniſſima nauarchorum non tenebamus: & rectè, ac meritò ſociorum innocentium miſeria commouebamur. Quid nunc in noſtro ſanguine tandem facere debemus? nam ciuium Ro. ſanguis coniunctus exiſtimandus eſt: quoniam id & ſalutis omniũ ratio, & veritas poſtulat. omnes hoc loco ciues R. & qui adſunt, & qui vbicúque ſunt, veſtram ſeueritatem deſiderant, veſtram fidé implorant, veſtrum auxilium requirunt: omnia ſua iura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in veſtris ſententiis verſari arbitrãtur. || A me, tametſi ſatis habent, tamen ſi res [172] aliter acciderit, plus habebunt fortaſſe, quàm poſtulant. nã & ſi qua vis iſtum de veſtra ſeueritate eripuerit, id quod neque metuo, iudices, neque vllo modo fieri poſſe video: ſed ſi in hoc me ratio fefellerit: Siculi cauſam ſuam periſſe querentur, & mecum pariter moleſtè ferent: populus quidem Romanus breui, quoniã mihi poteſtatem apud ſe agendi dedit, ius ſuum, me agente, ſuis ſuffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, ſi de mea gloria, & amplitudine quæritis, iudices: non eſt alienum meis rationibus, iſtum mihi ex hoc iudicio ereptum ad illud populi R. iudicium reſeruari. Splendida eſt illa cauſa: probabilis mihi, & facilis: populo grata, atq; iucunda. Denique, ſi videor hîc, id quod ego non quæſiui, de vno iſto voluiſſe creſcere: iſto abſoluto, quòd ſine multorum [illegible]ſcelere fieri non poteſt, de multis mihi creſcere licebit. Sed, mehercules, veſtra, reique publ. cauſa, iudices, nolo in hoc delecto conſilio tantum flagitium eſſe cómiſſum: nolo eos iudices, quos ego probarim, atq; delegerim, ſic in hac vrbe notatos, iſto abſoluto, ambulare, vt non cera, ſed cœno obliti eſſe vi-[173]deantur. || Quamobrem te quoque, Hortenſi, quia monẽdi locus eſt, ex hoc loco moneo: vi-

deam

tas etiam, atque etiam, & conſideres, quid agas, quò progrediare: quem hominem, & qua ratione defendas. neque de illo quidquã tibi præſidio, quo minus ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas. cetera, ſiqua putas te occultius extra iudicium quæ ad iudicium pertinens, facere poſſe: ſiquid artificio, conſilio, potentia, gratia, copiis iſtius moliri cogitas, magnopere cenſeo deſiſtas: & illa, quæ tentata iam, & cœpta ab iſto ſunt, à me autem perueſtigata, & cognita, moneo vt extinguas, & longiùs progredi ne ſinas. magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio, maiore, quàm putas. ‖ Quod enim te liberatum iã exiſtimationis metu defunctum honoribus, deſignatum Cos. cogites: mihi crede ornamẽta iſta, & beneficia populi Ro. non minore negotio retinentur, quàm comparantur. tulit hæc ciuitas, quoad potuit, quoad neceſſe fuit, regiam iſtam veſtram dominationem in iudiciis, & in omni republica tulit. ſed quo die populo Ro. tribuni pleb. reſtituti ſunt, omnia iſta vobis (ſi fortè nondum intelligitis) adempta, atque erepta ſunt: omnium nunc oculi cõiecti ſunt: hoc ipſo tempore in vnumquemque noſtrum, qua fide ego accuſem, qua religione hi iudicent, qua tu ratione defendas. ‖ De omnibus nobis, ſi quis tantulum derecta regione deflexerit, non illa tacita exiſtimatio, quã antea contemnere ſolebatis: ſed vehemens, ac liberum populi Ro. iudicium conſequetur. nulla tibi, Quincte, cum iſto cognatio eſt, nulla neceſſitudo quibus excuſationibus antea nimium in aliquo iudicio ſtudium tuum defendere ſolebas, earum habere in hoc homine nullam potes. quæ iſte in prouincia palàm dictitabat, cùm ea, quæ faciebat, tua ſe fiducia facere dicebat: ea ne vera putentur, tibi maximè eſt prouidendum. ‖ Ego mei iam rationem officij cõfido eſſe omnibus iniquiſſimis meis perſolutam. Nam iſtum paucis horis primæ actionis, omnium mortalium ſententiis, condemnaui. Reliquum iudicium non iam de mea fide, quæ perſpecta eſt, neque de iſtius vita, quæ damnata eſt: ſed de iudicibus, &, verè vt dicam, de te futurum eſt. At quo tempore futurum eſt? (nam id maximè prouidendum eſt: etenim cùm omnibus in rebus, tum in rep. permagni momenti eſt, ratio, atque inclinatio temporum) nempe eo, cùm populus Ro. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit: nempe ea lege de iudiciis, iudicibuſque nobis promulgata, quam non is promulgauit, cuius nomine proſcriptam videtis: ſed hic reus. hic, inquam, ſua ſpe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam ſcribẽdam, promulgandámque curauit. ‖ Itaque cùm primò agere cœpimus, lex non erat promulgata: cùm iſte, veſtra ſeueritate permotus, multa ſigna dederat, quamobrẽ is reſponſurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Poſtea quam iſte recreari, & confirmari viſus eſt: lex ſtatim promulgata eſt. cui legi cùm veſtra dignitas vehemẽter aduerſaretur: iſtius ſpes falſa, & inſignis impudentia maximè ſuffragatur. Hic ſiquid erit commiſſum à quoquam veſtrum, quod reprehendatur: aut populus Ro. iudicabit de eo homine, quem iam antea iudiciis indignum putauit: aut ij, qui propter offenſionẽ iudiciorum de veteribus iudicibus lege noua noui iudices erunt conſtituti. ‖ Mihi porrò, vt ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quàm longè progredi ſit neceſſe? Potero ſilere, Hortenſi? potero diſſimulare, cùm tantum reſp. vulnus acceperit, vt expilatæ prouinciæ, vexati ſocii, dii immortales ſpoliati, ciues R. cruciati, & necati impunè, me actore, eſſe videantur? potero hoc ego onus tãtũ aut in hoc iudicio deponere, aut diutiùs tacitus ſuſtinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi R. fides imploranda? non omnes, qui tanto ſe ſcelere obſtrinxerint, vt aut fidem ſuam corrumpi paterentur, aut iudicium corrumperent in diſcrimen, ac iudicium vocandi? ‖ Quæret aliquis fortaſſe, Tantúmne igitur laborem, tantas inimicitias tot hominum, ſuſcepturus es? Non ſtudio quidem hercule vllo, neque voluntate. ſed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati ſunt: quibus omnia populi R. beneficia dormientibus deferuntur: longè alia mihi lege in hac ciuitate, & conditione viuendum eſt. Venit enim in mentem M. Catonis, hominis ſapientiſſimi: qui cùm ſe virtute, non genere, populo Ro. commendari putaret, cùm ipſe ſui generis initium, ac nominis, ab ſe gigni, & propagari vellet: hominum potentiſſimorum ſuſcipit inimicitias, & maximis in laboribus vſque ad ſummam ſenectutem, ſumma cum gloria vixit. ‖ Poſteáque Pompeius, humili atque obſcuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximíſque ſuis periculis, ac laboribus ampliſſimos honores eſt adeptus? Modò L. Fimbriam, C. Marium, C. Cœlium vidimus non mediocribus inimicitiis, ac laboribus contendere, vt ad iſtos honores peruenirent, ad quos vos per ludum, & per negligentiam perueniſtis. Hæc eadem eſt noſtræ rationis regio, & via: horum nos hominum ſectam, atque inſtituta perſequimur. Videmus, [illegible] quanta ſit inuidia, quantoque in odio apud quoſdam homines nobileis nouorum hominum virtus, & induſtria: ſi tantulum oculos deiecerimus, præſtò eſſe inſidias: ſi vllum locum aperuerimus ſuſpicioni, aut crimini, accipiendum eſſe ſtatim vulnus: eſſe nobis ſemper vigilandum, ſemper laborandum videmus. ‖ Inimicitiæ ſunt? ſubeantur: labores? ſuſcipiantur. Etenim tacitæ magis, & occultæ inimicitiæ timendæ ſunt, quàm indictæ, & apertæ. Hominum nobilium non ferè quiſquam noſtræ induſtriæ fauet: nullis noſtris officiis beneuolentiam illorum allicere poſſumus: quaſi natura, & genere diſiuncti ſint, ita diſſident à nobis [illegible] voluntate. Quare quid ha[illegible] periculi, quorum animos [illegible] habueris inimicos, & inuidos, quàm vllas inimicitias ſuſceperis? ‖ Quamobrem mihi, iudices, optandum eſt illud, in hoc reo finem accuſandi facere, cùm & populo Ro. ſatisfactum, & receptum officium Siculis neceſſariis meis, erit perſolutum. Deliberatum autem eſt, ſi res opinionem meam quam de vobis habeo, fefellerit, non modò eos perſequi ad quos maximè culpa corrupti iudicii, ſed etiam illos, ad quos conſcientiæ contagio pertinebit. Proinde ſiqui ſunt, qui in

hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad corrumpendum iudicium velint esse, ita sint parati, vt disceptante populo Ro. mecum sibi rem videant futuram. &, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, satis vehementem, satis perseuerantem, satis vigilantem esse cognorunt: existiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, populi Rom. salutis causa, suscepero, multò grauiorem, atque acriorem futurum. 183 || Nunc te, Iupiter optime maxime, cuius iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque ista arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promissum, per nefarium scelus de regiis manibus extorsit. cuiúsque sanctissimum, & pulcherrimum simulacrum Syracusis sustulit. téque, Iuno regina, cuius duo fana duabus in insulis posita sociorum, Melitæ, & Sami, sanctissima, & antiquissima, simili scelere idem iste omnibus donis, ornamentísque nudauit. téque, Minerua, quam item iste duobus in clarissimis, & religiosissimis templis expilauit: Athenis, cùm auri grande pondus: Syracusis, cùm omnia, præter tectum, & parietes, abstulit: 184 || Téque, Latona, & Apollo, & Diana, quorum iste Deli non fanum, sed, vt hominum opinio, & religio fert, sedem antiquam, diuinúmque domicilium nocturno latrocinio, atque impetu compilauit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: téque etiam, atque etiam, Diana, quam Pergæ spoliauit: cuius simulacrum sanctissimum Segestæ, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum, asportandúmque curauit: téque Mercuri, quem Verres in villa, & in priuata aliqua palæstra posuit, P. Africanus in vrbe sociorum, & in gymnasio Tyndaritanorum, iuuentutis illorum custodem, & præsidem voluit esse: 185 || téque Hercules, quem iste Agrigenti, nocte intempesta, seruorum instructa, & comparata manu, conuellere ex suis sedibus, atque auferre conatus est: téque sanctissima mater Idæa, quam apud Enguinos angustissimo, & religiosissimo in templo sic spoliatam reliquit, vt nunc nomen modò Africani, & vestigia violatæ religionis maneant, monumenta victoriæ, fanique ornamenta non exstent: vósque, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum, iudiciorúmque arbitri, & testes, celeberrimo in loco prætorij locati, Castor, & Pollux, quorum è

A templo quæstum sibi iste, & prædam maximam improbissimè comparauit: omnésque dij, qui vehiculis tensarum solemneis cœtus ludorum initis: quorum iter iste ad suum quæstum, non ad religionum dignitatem, faciendum, exigendúmque curauit: 186 || téque, Ceres, & Libera, quarum sacra, sicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longè maximis, atque occultissimis cæremoniis continentur: à quibus initia vitæ, atque victus, legum, morum, mansuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & ciuitatibus data, ac dispertita esse dicuntur: quarum sacra populus Rom. à Græcis ascita, & accepta, tanta religione & publicè, & priuatim tuetur, non vt ab aliis huc allata, sed vt ceteris hinc tradita esse videantur: quæ ab isto vno sic polluta, & violata sunt, vt simulacrum Cereris vnum, quod à viro non modò tangi, sed ne adspici quidem fas fuit, è sacrario Catinæ conuellendum, auertendúmque curauerit: B alterum autem Ennæ ex sua sede, ac domo sustulerit: quod erat tale, vt homines, cùm viderent, aut ipsam videre se Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, sed de cælo delapsam, arbitrarentur. 187 || Vos etiam, atque etiam imploro, & appello, sanctissimæ deæ, quæ illos Ennenseis lacus, lucósque incolitis, cunctæque Siciliæ, quæ mihi defendenda tradita est, præsidetis: à quibus, inuentis frugibus, & in orbem terrarum distributis, omnes gentes ac nationes vestri religione numinis continetur: ceteros item deos, deásque omneis imploro, atque obtestor, quorum templis, & religionibus iste nefario quodam furore, & audacia instinctus, bellum sacrilegum semper, impiúmque habuit indictum, vt si in hoc reo, atque in hac causa, omnia mea consilia ad salutem sociorum dignitatem populi Romani C fidem meam spectauerunt: si vllam ad rem, nisi ad officium, & veritatem omnes meæ curæ, vigiliæ, cogitationésque elaborarunt: quæ mea mens in suscipienda causa fuit, fides in agenda, eadem vestra in iudicanda sit: 188 || Deinde, vti C. Verrem, si eius omnia sunt inaudita, & singularia facinora sceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, auaritiæ, crudelitatis, dignus exitus eiusmodi vita, atque factis, vestro iudicio consequatur: vtque respub. meaque fides vna hac accusatione mea contenta sit: mihique posthac bonos potiùs defendere liceat, quam improbos accusare necesse sit.

PRO

PRO M. FONTEIO.

ORATIO XI.

Desunt permulta.

1 Hoc prætore oppressam esse ære alieno Galliam. A quibus versuras tantarum pecuniarum factas esse dicunt? à Gallis? nihil minus. A quibus igitur? à ciuibus Ro. qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audiuimus? cur corũ tabulæ nullæ proferuntur? Insector vltrò, atque insto accusatori, iudices: insector, inquam ac flagito testeis. Plus ego in hac causa laboris, & operæ consumo in poscendis testibus, quàm ceteri defensores in refutandis. Audacter hoc dico, iudices: non temerè confirmo. Referta Gallia negotiatorum est plena ciuium Ro. Nemo Gallorum sine ciue Rom. quidquam negotii gerit: nummus in Gallia nullus sine ciuium Ro. tabulis commouetur. 2 || Videte quò descendam, iudices, quam longè videar à consuetudine mea, & cautione, ac diligentia discedere. Vnæ tabulæ proferantur, in quibus vestigium sit aliquod, quod significet, pecuniam Fonteio datam: vnum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero testem producant: vere accusatum esse concedam. Prò dij immortales! quæ est hæc causa? quæ defensio? Prouinciæ Galliæ M. Fonteius præfuit, quæ constat ex iis generibus hominum, & ciuitatum, qui (vt vetera mittam) partim nostra memoria bella cum populo R. acerba, ac diuturna gesserunt: partim modò ab nostris imperatoribus subacti, modo bello domiti, modò triumphis, ac monumentis notati, modò ab senatu agris, vrbibusque multati sunt: partim, qui cum ipso M. Fonteio ferrum, ac manus contulerunt, multoque eius sudore, ac labore sub populi Ro. 3 imperium, ditionémque ceciderunt. || Est in eadem prouincia Narbo Marcius, Colonia nostrorum ciuium, specula populi R. ac propugnaculum, istis ipsis nationibus oppositum, & obiectum. Est item vrbs Massilia, de qua antè dixi, fortissimorum, fidelissimorúmq; sociorum, qui Gallicorum bellorum pericula populo Ro. copiis, armisque propulsarunt. Est præterea numerus ciuium Ro. atque hominũ honestissimorum. Huic prouinciæ, quæ ex hac gentium varietate constaret, M. Fonteius (vt dixi) præfuit: qui erant hostes, subegit: qui proximi fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coegit, ceteris, qui idcirco magnis sæpe erant bellis superati, vt semper pop. R. parerent, magnos equitatus ad ea bella, quæ tum in toto orbe terrarũ à populo R. gerebantur, magnas pecunias, ad eorum stipendium, maximum frumenti numerum ad Hispaniense bellum tolerandum, imperauit. || hæc qui gessit, in iudicium vocatur: vos, qui in re non interfuistis, causam vnà cum populo Ro. cognoscitis. dicunt contrà? quibus inuitissimis imperatum est: dicunt, qui ex agris ex Cn. Pompeii decreto decedere sunt coacti, dicunt, qui ex bello, cæde, & fuga, nunc primùm audent contra M. Fonteium inermem consistere. Quid coloni Narbonenses? quid volunt? quid existimant? Hunc per vos volunt, se per hunc incolumeis existimant esse. Quid Massiliensium ciuitas? hunc præsentẽ iis affecit honoribus, quos habuit amplissimos: vos autem absens orat, atque obsecrat, vt sua religio, laudatio, auctoritas, aliquid apud vestros animos momenti 5 habuisse videatur. || Quid? ciuium Romanorum quæ voluntas est? Nemo est ex tanto numero, quin hunc optimè de prouincia, de imperio, de sociis, & ciuibus meritum esse arbitretur. Quoniam igitur videtis, qui oppugnent M. Fonteium, cognoscitis qui defensum velint: statuite nunc, quid vestra æquitas, quid populi Ro. dignitas postulet: vtrùm colonis vestris, negotiatoribus vestris, amicissimis, atque antiquissimis sociis & credere, & consulere malitis: an iis, quibus neque propter iracundiam, fidem, neque propter infidelitatem, honorem habere debetis. 6 || Quid, si maiorem etiam hominum honestissimorum copiam affert, qui huius virtuti, atque innocentiæ testimonio possint esse? tamenne plus Gallorum consensio valebit, quàm summa auctoritas omnium? Cùm Galliæ Fonteius præesset, scitis, iudices, maximos populi Ro. exercitus in duabus Hispaniis, clarissimósque imperatores fuisse. Quàm multi equites Ro. quàm multi tribuni militum, quales, & quot, & quoties legati ad eos exercitus? præterea Cn. Pompeius maximus, atque ornatissimus, hiemauit in Gallia, M. Fonteio imperante. Satisne vobis multos, satis idoneos testes, & conscios videtur ipsa fortuna esse voluisse earum rerum, quæ M. Fonteio prætore gerentur in Galliã? Quem ex tanto hominum numero testem in hac causa producere potestis? quis est ex eo numero, qui vobis auctor placeat? eo nos iam laudatore, & teste vtemur. 7 || Dubitabitis etiam diutius, iudices, quin illud quod initio vobis proposui, verissimum sit, aliud per hoc iudicium nihil agi, nisi vt M. Fonteio oppresso, testimoniis eorum, quibus multa reip. causa inuitissimis imperata sunt, segniores posthac ad imperandum ceteri sint, cùm videãt eos oppugnari, quibus oppressis, populi R. imperium incolume esse nõ poss.

sit? Obiectum est etiam, quæstum M. Fonteium ex viarum munitione fecisse? vt aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum esset, ne improbaret. Si & coacti sunt munire omnes, & multorum opera improbata sunt: certè vtrumque falsum est, & ob vocationem pretium datum, cùm immunis nemo fuerit: & ob probationem, cùm multa improbata sint.

8 ‖ Quid si hoc crimen optimis hominibus delegare possimus, & ita, vt non culpam in alios transferamus, sed vti doceamus, eos isti munitioni præfuisse, qui facilè officium suum & præstare, & probare possunt? taménne vos omnia in M. Fonteium, iratis testibus freti, conferetis? Cum maioribus reip. negotiis M. Fonteius impediretur, & cùm ad remp. pertineret, viam Domitiam munire, legatis suis, primariis viris, C. Annio Bellieno, & C. Fonteio negotium dedit. Itaque præfuerunt: imperauerunt pro dignitate sua, quod visum est, & probauerunt. quod vos, si nulla alia ex re, ex literis quidem vestris, quas scripsistis, & missis, & allatis certè scire potuistis. quas si antea non legistis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fōteius ad legatos suos scripserit, quid ad eum illi rescripserint, cognoscite. LITERAE AD C. ANNIVM LEG. AD C. FONTEIVM LEG. LITERAE A C. ANNIO LEG. A C. FONTEIO LEG.

9 ‖ Satis opinor esse perspicuum, iudices, hanc rationem munitionis, neque ad M. Fonteium pertinere, & ab iis esse tractatam, quos nemo possit reprehēdere. Cognoscite nunc de crimine vinario, quod illi inuidiosissimum & maximum esse voluerunt. Crimen à Pletorio, iudices, ita constitutū est: Fonteio non in Gallia primùm venisse in mētem, vt portorium vini institueret, sed in Italia hac proposita ratione, Roma profectum. Itaque Titurium Tolosæ quaternos denarios in singulas vini amphoras portorij nomine exegisse: Crodimum Porcium, & Numium ternos victoriatos. Nulchalone seuerè Vmbinos, & victoriatos mille atque in his locis seuerè Crodimi & Nulchalone ab his portorium esse exactum, si qui Cobiamacho, qui vicus inter Tolosam, & Narbonem est, diuerterentur, neque Tolosam ire vellent. Elesiodolus tantùm senos denarios ab his, qui ad hostem portarent, exegisset.

10 ‖ Video iudices, esse crimen & genere ipso magnum. vectigal enim esse impositum fructibus nostris dicitur: & pecuniam permagnā ista ratione ita cogi potuisse confiteor, & inuidiam. Vel maximè enim inimici hanc rē sermonibus diuulgare voluerunt. Sed ego ita existimo, quo maius crimē sit id, quod ostendatur esse falsum, hoc maiorē ab eo iniuriam fieri, qui id confingat. Vult enim magnitudine rei sic occupare animos eorum, qui audiūt, vt difficilis aditus veritati relinquatur.

OMNIA DE CRIMINE VINARIO, DE BELLO VOGONTIORVM, DE DISPOSITIONE HIBERNORVM, DESIDERANTVR.

11 ‖ At hoc Galli negant. Actio rerum, & vis argumentorum coargui potest. Igitur testibus, iudices, non credere cupidis, & iratis, & coniuratis, & ab religione remotis, non solùm potestis, sed etiam debetis. Etenim si, qui Galli dicunt, idcirco M. Fonteius nocens existimandus est: quid mihi opus est sapiente iudice? quid æquo quæsitore? quid oratore non stulto? Dicunt enim Galli. negare non possumus. Hic si ingeniosi, & periti, & æqui iudicis has parteis esse existimatis, vt, quoniam quidem testes dicunt, sine vlla dubitatione credendum sit: salus ipsa virorum fortium innocentiam tueri non potest. Sin autē in rebus iudicandis, non minimam partem ad vnamquamque rem æstimandam, momentóque suo ponderandam, sapientia iudicis tenet: næ multò vestræ maiores, grauiorésque partes sunt ad cogitandum, quam ad dicendum meæ.

12 ‖ Mihi enim semper vnaquaque de re testis non solùm semel, verùm etiā breuiter interrogandus, & sæpe etiam non interrogandus, ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attributa esse videatur. vos & sæpius eandem rem animis agitare, & diutius vno quoque de teste cogitare potestis: &, si quem nos interrogare nolumus, quæ causa nobis tacēdi fuerit, existimare debetis. Quamobrem, si hoc, iudices, præscriptū lege, aut officio putatis, testibus credere: nihil est, cur alius alio iudice melior, aut sapiētior existimetur. Vnum est enim, & simplex aurium iudicium: & promiscuè, & communiter stultis, ac sapientibus ab natura datum.

13 ‖ Quid est igitur, vbi elucere possit prudentia? vbi discerni stultus auditor, & credulus ab religioso, & sapienti iudice? nimirum illud, in quo ea, quæ dicuntur à testibus, coniectura, & cogitatione traduntur, quanta auctoritate, quanti animi æquitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto studio existimationis bonæ, quanta cura, quanto timore dicātur. An verò vos id in testimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod persæpe & nostra, & patrum memoria sapientissimi iudices de clarissimis nostræ ciuitatis viris dubitandū non putauerunt? qui Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis testibus in Q. Pōpeium, hominem nouum, non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem, & auctoritatem in testimonio, cupiditatis, atque inimicitiarum suspicio derogauit.

14 ‖ Ecquem hominem vidimus, ecquem verè commemorare possumus parem consilio, grauitate, constantia, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum gestarum ornamentis, M. Æmilio Scauro fuisse? tamē huius, cuius iniurati nutu propè terrarum orbis regebatur, iurati testimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum est. Noluerunt ii, qui iudicabant, hanc patere inimicitiis viam, quē quisq; odisset, vt eum testimonio posset tollere. Quātus in L. Crasso pudor fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas quis ignorat? tamē is, cuius etiam sermo testimonii auctoritatē habebat, testimonio ipso, quæ in M. Marcellū inimico animo dixit, probare non potuit.

15 ‖ Fuit, fuit illis iudicibus diuinum, ac singulare, iudices, consilium, qui se non solùm de reo, sed etiam de accusatore, de teste iudicare arbitrabantur, quid fictum, quid fortuna ac tēpore allatum, quid pretio corruptū, quid spe, aut metu deprauatū, quid à cupiditate aliqua, aut inimicitiis profectū videretur. Quæ si iudex nō amplectetur omnia cōsilio: non animo, ac mente circūspiciet: si quidquid, ex illo loco dicetur,

ex ora-

ex oraculo aliquo dici arbitrabitur: profectò A satis erit, id quod dixi antea, non surdum iudicem huic muneri, atque officio præesse. nihil erit, quamobrem ille nescio quis, sapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res iudicandas requiratur. ‖ An verò illi equites 16 Rom. quos nos vidimus, qui nuper in rep. iudiciisque maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, vt M. Scauro testi non crederent: vos Belgarum, atque Allobrogum testimoniis non credere timetis? Si inimico testi credi non oportuit, inimicior Marcello Crassus, aut Fimbriæ Scauros ex ciuilibus studiis, atque obtrectatione domestica, quàm huic Galli: quorum, qui optima in causa sunt, equites, frumentum, pecuniam semel atque iterum, ac sæpius inuitissimi dare coacti sunt: ceteri, partim ex veteribus bellis agro multati, partim ab hoc ipso, bello 17 superati, & oppressi. ‖ Si, qui ob aliquod emolumentum suum cupidiùs aliquid dicere B videntur, iis credi non conuenit: credo maius emolumentum Cæpionibus, & Metellis propositum fuisse ex Q. Pompeij damnatione, cum studiorum suorum obtrectatorem sustulissent, quam cunctæ Galliæ ex M. Fonteij calamitate: in qua illa prouincia propè suam immunitatem, ac libertatem positam esse arbitratur. An, si homines ipsos spectare conuenit (id quod in teste profectò valere plurimùm debet) non modò cum summis ciuitatis nostræ viris, sed cum infimo ciue Ro. quisquam amplissimus Galliæ comparandus est? scit Indutiomarus, quid sit testimonium dicere? mo-18 uetur eo timore, quo nostrum vnusquisque, cum in eum locum productus est? ‖ Recordamini, iudices, quantopere laborare soleatis, non modò quid dicatis pro testimonio, sed etiam quibus verbis vtamini, ne quod minùs moderatè positum, ne quod ab aliqua cupiditate prolapsum verbum esse videatur. Vultu C denique laboratis, ne qua significari possit suspicio cupiditatis: vt &, cùm proditis, existimatio sit quædam tacita de vobis pudoris, 19 ac religionis: &, cùm disceditis, ea diligenter conseruata, ac retenta videatur. ‖ Credo hæc eadem Indutiomarum in testimonio timuisse, aut cogitasse: qui primùm illud verbum consideratissimum nostræ consuetudinis, ARBITROR, quos nos etiam tunc vtimur, cùm ea dicimus iurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia se scire dixit. Verebatur enim videlicet, ne quid apud vos, populúmque Ro. de existimatione sua deperderet: ne qua fama consequeretur eiusmodi, Indutiomarum, talem virum, tam cupidè, tam temere dixisse, non intelligebat, se in testimonio nihil præter vocem, & os, & audaciam neque ciuibus suis, neque accusatoribus no-20 stris præstare debere. ‖ An verò istas nationes, religione iurisiurandi, ac metu deorum immortalium in testimoniis dicendis commoueri arbitramini? quæ tantum à ceterarum gentium more, ac natura dissentiunt, quòd ceteræ pro religionibus suis bella suscipiunt, istæ contra omnium religiones. Illæ in bellis gerendis ad diis immortalibus pacem, ac veniam petunt: istæ cum ipsis diis immortalibus bella gesserunt. Hæ sunt nationes, quæ quondam tam longè ab suis sedibus, Delphos vsque, ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terræ vexandum, ac spoliandum profectæ sunt. Ab iisdem gentibus sanctis, & in testimonio religiosis, obsessum Capitolium est, atque ille Iupiter, cuius nomine maiores nostri sanctam testimoniorum fidem esse voluerunt. ‖ Postremò his quidquam sanctum, ac religiosum videri potest; qui etiam si quando aliquo metu adducti deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras, ac templa funestant? vt ne religionem quidem colere possent, nisi eam ipsam prius scelere violarint. Quis enim ignorat, eos vsque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate existimatis esse eos, qui etiam deos immortaleis arbitrentur hominum scelere, & sanguine facillimè posse placari cum his vos testibus vestram religionem coniungetis? ab his quidquam sanctè, aut moderatè dictum putabitis? ‖ hoc vestræ mentes tam 22 castæ, tam integræ sibi suscipient, vt cùm omnes legati nostri, qui illo triennio in Galliam venerunt, omnes equites Ro. qui in illa prouincia fuerunt, omnes negotiatores eius prouinciæ: denique omnes, in Gallia qui sunt, socii populi R. atque amici, M. Fonteium incolumé esse cupiant, iurati priuatim, & publicè laudent: vos tamen Gallis credere malitis? quid vt secuti esse videamini: voluntatémne hominû? Grauiórne igitur vobis erit hostium voluntas, quàm ciuium? an dignitatem testium? poteitis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domesticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosis, inimicissimos huic imperio, ac nomini, bonis ac fidelibus & sociis, & ciuibus anteferre? ‖ An verò dubitatis, iudices, quin 23 insitas inimicitias istæ gentes omnes & habeant, & gerant cum populi Romani nomine? sic existimatis eos hîc sagatos, brachatósque versari, animo demisso, atque humili, vt solent ii, qui affecti iniuriis ad opem iudicum supplices, inferioresque confugiunt? Nihil verò minus. Hi contrà vagantur læti, atque erecti passim toto foro, cum quibusdam minis, & barbaro, atque immani terrore verborum: quod ego profectò non crederem, nisi aliquoties ex ipsis accusatoribus vobiscum simul, iudices, audissem: cùm præciperent, vt caueretis, ne hoc absoluto, nouum aliquod bellum Gallicum concitaretur. ‖ Si 24 M. Fonteium, iudices, in causa deficerent omnia: si turpi adolescentia, vita infami, magistratibus, quos ante oculos vestros gessit, conuictis virorum bonorum testimoniis, legationibus flagitiosè obitis, inuitis suis omnibus, in iudicium vocaretur: si in eo iudicio colonorum populi R. Narbonésium, fidelissimorum sociorum Massiliensium, ciuium R. omnium testimoniis, tabulisque premeretur: tamen esset vobis magnopere prouidendum, ne quos ita afflictos à vestris patribus maioribúsque accepissetis, vt contemnendi essent, eos pertimuisse, & eorum minis, & terrore commoti esse videremini. ‖ Nunc verò, 25 cùm lædat nemo bonus, laudent omnes ve-

stri ciues, atque socii: oppugnent ii, qui sæpis-
simè hanc vrbem, & hoc imperium oppugna-
runt: cùmque inimici M. Fonteii vobis, ac po-
pulo R. minentur: amici, ac propinqui suppli-
cent vobis : dubitabitis non modò vestris ci-
uibus, qui maximè gloria, ac laude ducuntur,
verùm etiam exteris nationibus, ac gentibus
ostendere, vos in sententiis ferendis ciui par-
26 cere, quàm hosti cedere maluisse ? || Magna
mehercule, causa, iudices, absolutionis cum
ceteris causis hæc est, ne qua insignis huic im-
perio macula, atque ignominia suscipiatur, si
hoc ita perlatum erit in Galliam, senatum,
equitésque populi Rom. non testimoniis Gal-
lorum, sed minis commotos, rem ad illorum
libidinem iudicasse. Ita verò, si illi bellum fa-
cere conabuntur, excitandus nobis erit ab in-
feris C. Marius, qui Indutiomaro isti, minaci,
atque arroganti, par in belligerando esse
possit: excitandus Cn. Domitius, & Q. Maxi-
mus, qui nationem Allobrogum, & reliquias
suis iterum armis conficiat, atque opprimat:
aut, quod iam id quidem non potest, orandus
erit nobis amicus meus, M. Pletorius, vt suos
nouos clienteis à bello faciendo deterreat, vt
eorum iratos animos, atque horribileis impe-
tus deprecetur ; aut, si non poterit, M. Fabium
subscriptorem eius rogabimus, vt Allobrogũ
animos mitiget, quoniam apud illos Fabio-
rum nomen est amplissimum: vt velint isti aut
quiescere, id quod victi, ac subacti solent:
aut, cùm minantur, intelligere, se populo Ro.
non metum belli, sed spem triumphi osten-
27 dere. || Quòd si in turpi reo patiendum non es-
set, vt quidquam isti se minis profecisse arbi-
trarentur: quid faciendum vobis in M. Fon-
teio arbitramini: de quo homine, iudices (iam
enim mihi videor hoc, propè causa duabus a-
ctionibus perorata, debere dicere) de quo vos
homine, iudices, ne ab inimicis quidem vl-
lum fictum probrosum non modò crimen, sed
ne maledictum quidem audistis. Ecquis vm-
quam reus, præsertim in hac vitæ ratione
versatus, in honoribus, petendis, in potestati-
bus, in imperiis gerendis, sic accusatus est, vt
nullum probrum, nullum facinus, nulla tur-
pitudo, quæ à libidine, aut à petulantia, aut ab
audacia nata esset, ab accusatore obiiceretur,
si non vera, attamen ficta cum aliqua ratione
28 ac suspicione? || M. Æmilium Scaurum, sum-
mum nostræ ciuitatis virum, scimus accusa-
tum à M. Bruto. exstant orationes. ex quibus
intelligi potest, multa in illum ipsum Scaurũ
esse dicta : falsò. quis negat ? verumtamen ab
inimico dicta, & obiecta. Quàm multa M. A-
quilius audiuit in suo iudicio ? quàm multa
L. Cotta? denique P. Rutilius? qui etsi damna-
tus est, mihi videtur tamen inter viros opti-
mos, atque innocentissimos esse numerandus.
Ille igitur ipse homo sanctissimus, ac tempe-
ratissimus, multa audiuit in sua causa, quæ ad
suspicionem stuprorum, ac libidinem pertine-
29 rent. || Exstat oratio hominis (vt opinio mea
fert) nostrorum hominum longè ingeniosissi-
mi, atque eloquentissimi, C. Gracchi : qua in
oratione permulta in L. Pisonem turpia, ac
flagitiosa dicuntur. At in quem virum, qui tã-
ta virtute, atque integritate fuit, vt etiam il-
lis optimis temporibus, *cùm hominem inueni-
re nequam neminem posses*, solus tamen Frugi
nominaretur: quem cùm in concionem Grac-
chus vocari iuberet, & viator quæreret, quem
Pisonem? quòd erant plures: cogis me, inquit,
dicere inimicum meum, Frugi. Is igitur vir,
quem ne inimicus quidem satis in appellando
significare poterat, nisi ante laudasset : qui v-
no cognomine declarabatur, non modò quis
esset, sed etiam qualis esset: tamen in falsam,
atque iniquam probrorum insimulationẽ vo-
30 cabatur. || M. Fonteius ita duabus actionibus
accusatus est, vt obiectum nihil sit, quo signi-
ficari vestigium libidinis, petulantiæ, crude-
litatis, audaciæ possit. non modò nullum faci-
nus huius protulerunt, sed ne dictum quidem
aliquod reprehenderunt. Quòd si, aut quantã
voluntatem habent ad hunc opprimendum,
aut quantam ad maledicendum licentiam,
tantum haberent, aut ad ementiendum, ani-
mi, aut ad fingendum, ingenii : non meliore
fortuna ad probra nunc audienda Fonteius,
quàm illi, de quibus antea cõmemoraui, fuis-
set. Frugi igitur hominem, iudices, frugi : in-
quam, & in omnibus vitæ partibus modera-
tum, ac temperatum, plenum pudoris, plenum
officii, plenum religionis, videtis positum in
vestra fide, ac potestate : atque ita, vt commis-
31 sus sit fidei, permissus potestati. || Videte igi-
tur, vtrùm sit æquius, hominem honestissimũ,
virum fortissimum, ciuẽ optimum, dedi inimi-
cissimis, atque immanissimis nationibus, an
reddi amicis: præsertim cum tot res sint, quæ
vestris animis pro huius innocẽtis salute sup-
plicent: primùm generis antiquitas, quam Tu-
sculo ex clarissimo municipio profectam in
monumentis rerum gestarum incisam, ac no-
tatam videmus: tum autem continuæ præturæ,
quæ & ceteris ornamẽtis, & existimatione in-
nocentiæ maximè floruerunt : deinde recens
memoria parentis, cuius sanguine non solùm
Asculanorum manus, à qua interfectus est, sed
totum illud sociale bellum macula sceleris
imbutum est : postremò ipse cùm in omnibus
vitæ partibus honestus, atque integer, tum in
re militari cum summi consilii, & maximi a-
nimi, tum verò vsu quoque bellorum geren-
dorum in primis eorum hominum, qui nunc
32 sunt, exercitus. || Quare si etiam monendi e-
stis à me, quod non estis, iudices, videor hoc
leuiter pro mea auctoritate vobis præcipere
posse, vt ex eo genere homines, quorum co-
gnita virtus, industria, felicitas in re militari
sit, diligenter vobis retinendos existimetis.
Fuit enim maior talium virorum in hac re-
pub. copia : quæ cùm esset, tamen eorum non
modò saluti, sed etiam honori consulebatur.
Quid nunc vobis faciendum est, studiis mili-
taribus apud iuuẽtutem obsoletis: hominibus
autem, ac summis ducibus partim ætate, par-
tim ciuitatis discordiis, ac reip. calamitate
consumptis ? cùm tot bella aut à nobis neces-
sariò suscipiantur, aut subitò, atque improuisa
nascantur: nonne & hominem ipsum ad dubia
reipub. tẽpora reseruandum, & ceteros studio
33 laudis, ac virtutis inflãmandos putatis? || Re-
cordamini, quos legatos nuper in bello L. Iu-
lius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn.
Põpeius habuerit. scietis fuisse tum M. Cornu-
tũ, L. Cinnã, L. Syllã, prætorios homines, belli
gerendi peritissimos : præterea C. Marium, P.
Didium, Q. Catulũ, P. Crassum, non literis ho-
mines

mines ad rei militaris ſcientiam, ſed rebus A
geſtis, ac victoriis eruditos. Age verò, nunc
inferte oculos in curiam, introſpicite penitus
in omnis reipub. parteis. vtrùm videtis nihil
poſſe accidere, vt tales viri deſiderādi ſint? an,
ſi acciderit, eorum hominum copia populum
R. abundare. Quæ ſi diligenter attendetis, pro-
fectò, iudices, virum ad labores belli impi-
grū: ad pericula fortem: ad vſum, ac diſcipli-
nam peritū: ad conſilia prudentem: ad caſum,
fortunamque, felicem, domi vobis, ac liberis
veſtris retinere, quàm inimiciſſimis populi
Ro. nationibus, & crudeliſſimis tradere, & cō-
34 demnare maletis. ‖ At infeſtis propè ſignis in-
feruntur Galli in Fonteium: & inſtant, atque
vrgent ſummo cum ſtudio, ſumma cum auda-
cia. Nos verò, iudices, & multis, & firmis præ-
ſidiis, vobis adiutoribus, iſti immani, atque
intoleranda barbariæ reſiſtemus. Primùm ob-
iicitur contra iſtorum impetus Macedonia, fi-
delis, & amica populo R. prouincia: quæ cùm B
ſe, ac ſuas vrbeis non ſolùm conſilio, ſed etiā
manu Fonteij conſeruatam eſſe dicat, vt illa
per hunc à Thracum aduentu, ac depopula-
tione deienſa fuit: ſic ab huius nunc capite
35 Gallorum impetus, terroréſque depellit. ‖ Cō-
ſtituitur ex altera parte vlterior Hiſpania,
quæ profectò non modò religione ſua reſi-
ſtere iſtorum cupiditati poteſt, ſed etiam ſce-
leratorum hominum periuria teſtimoniis, ac
laudationibus ſuis refutare Atque ex ipſa
etiam Gallia, fideliſſima, & grauiſſima auxi-
lia ſumuntur. Venit huic ſubſidio misero, at-
que innocenti, Maſſilienſium cuncta ciuitas,
quæ nō ſolum ob eā cauſam laborat, vt huic,
à quo ipſa ſeruata eſt, parem gratiam referre
videatur: ſed etiam, quòd ea conditione, atque
eo fato ſe in his terris collocatam eſſe arbi-
tratur, ne quid noſtris hominibus iſtæ gen-
36 tes nocere poſſint. ‖ Pugnat pariter pro ſa-
lute M. Fonteij Narbonenſis colonia, quæ per C
hunc ipſa nuper obſidione hoſtium liberata,
nunc eiuſdem miſeriis, ac periculis commo-
uetur. Denique, vt oportet bello Gallico, vt
maiorum iura, moreſque præſcribunt, nemo
eſt ciuis R. qui ſibi vlla excuſatione vtendum
putet. omnes illius prouinciæ publicani, a-
gricolæ, pecuarij, ceteri negotiatores, vno a-
nimo M. Fonteium, atque vna voce defendūt.
Quòd ſi tantas auxiliorum noſtrorum copias
Indutiomarus ipſe deſpexerit, dux Allobro-
gum, ceterorúmque Gallorum: nunc etiam de
matris hunc complexu, lectiſſimæ, miſerrimę-
que fæminæ, vobis inſpectantibus, auellet, at-
que abſtrahet? præſertim cùm virgo Veſtalis
ex altera parte germanum fratrem comple-
xa teneat, veſtrámque, iudices, ac populi Ro.
fidem imploret: quæ pro vobis, liberiſque ve-
ſtris tot annos in diis immortalibus placandis
occupata eſt, vt ea, nūc pro ſalute ſua, fratríſ-
que ſui, animos veſtros placare poſſit. ‖ cui 37
miſeræ quod prẹſidium, quod ſolatium reli-
quum eſt, hoc amiſſo? nam cęteræ fæminæ gi-
gnere ipſæ ſibi præſidia, & habere domi for-
tunarū omnium ſocium, participémque poſ-
ſunt: huic verò virgini, quid eſt, prẹter fratrē,
quod aut iucundum, aut carum eſſe poſſit.
Nolite pati, iudices, aras deorum immorta-
liū, Veſtæque matris, quotidianis virginis la-
mentationibus de veſtro iudicio commoue-
ri. Proſpicite, ne ignis ille æternus, nocturnis
Fonteiæ laboribus, vigiliiſque ſeruatus, ſa-
cerdotis Veſtæ lacrymis extinctus eſſe dica-
tur. ‖ Tendet ad vos virgo, Veſtalis manus 38
ſupplices, eaſdem, quas pro vobis diis im-
mortalibus tendere conſueuit. cauete, ne pe-
riculoſum, ſuperbúmque ſit, eius vos obſe-
crationem, repudiare, cuius preces, ſi dij aſper
narentur, hæc ſalua eſſe non poſſent. Videtiſ-
ne ſubitò, iudices, virum fortiſſimum, M. Fon-
teium, parentis, & ſororis commemoratione
lacrymas profudiſſe? Qui numquam in acie
pertimuerit, qui ſe armatus ſæpe in hoſtium
manum, multitudinémque immiſerit, cùm in
eiuſmodi periculis eadem ſe ſolatia ſuis relin
quere arbitraretur, quæ ſuus pater ſibi reli-
quiſſet: idē nunc perturbato animo pertimeſ-
cit, ne non modò ornamento, & adiumento
non ſit, ſuis, ſed etiam cum acerbiſſimo luctu
dedecus æternum miſeris, atque ignominiam
relinquat. ‖ O fortunam longè diſparem, M. 39
Fonteij, ſi deligere potuiſſes, vt potius telis
tibi Gallorum, quàm periuriis interdum eſſet!
tum enim vitæ ſocia virtus, mortis comes glo
ria fuiſſet. nunc verò qui eſt dolor, victoriæ
te, atque imperij pœnas ad eorum arbitrium
ſufferre, qui aut victi armis ſunt: aut inuitiſſi-
mi paruerunt? A quo periculo defendite, iudi-
ces, ciuem fortem, atque innocentem: curate,
vt noſtris teſtibus plus, quàm alienigenis cre-
didiſſe videamini: plus ſaluti ciuiū, quàm ho-
ſtium libidini conſuluiſſe: grauiorem duxiſſe
eius obſecrationem, quæ veſtris ſacris præſit,
quàm eorum audaciam, qui cum omnium ſa-
cris, delubriſque bella geſſerūt. Poſtremò pro-
ſpicite, iudices, id quod ad dignitatem popu-
li Ro. maximè pertinet, vt plus apud vos pre-
ces virginis Veſtalis, quàm minæ Gallorum
valuiſſe videantur.

PRO A. CÆCINA.

ORATIO XII.

SI QVANTVM in agro, locisque deſertis audacia poteſt, tantum in foro, atque in iudiciis impudẽtia valeret: non minus in cauſa cederet A. Cæcina Sex. Aebutii impudẽtiæ, quàm tum in vi facienda ceſſit audaciæ. Verũ & illud cõſiderati hominis eſſe putauit, qua de re iure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc conſtantis, qui cũ vi, & armis certare noluiſſet, eũ iure, iudicióque ſuperare. ‖ Ac mihi quidẽ cũ audax præcipuè fuiſſe videtur Aebutius in conuocandis hominibus & armandis: tum impudens in iudicio, nõ ſolùm quod in iudicium venire auſus eſt (nam id quidem, tametſi improbè ſit in aperta re, tamen malitia eſt iam vſitatum) ſed quod non dubitauit id ipſum, quod arguitur, confiteri. niſi fortè hoc rationis habuit, quoniam ſi facta vis non eſſet moribus, ſuperior in poſſeſſione retinenda non fuiſſet: quia contra ius, morémque facta ſit, A. Cæcinã cũ amicis metu perterritum profugiſſe: nunc quoque in iudicio, ſi cauſa more, inſtitutóque omniũ defendatur, nos inferiores in agẽdo non futuros: ſin è conſuetudine recedatur, ſe, quo impudentiùs egerit, hoc ſuperiorẽ diſceſſurum. quaſi verò aut in iudicio poſſit idẽ improbitas, quod in vi confidentia: aut non eo libentiùs tũ audaciæ ceſſerimus, quo nunc impudẽtiæ faciliùs obſiſteremus. ‖ Itaque longè alia ratione, recuperatores, ad agendã cauſam hac actione venio, atque initiò veneram. Tũ enim noſtræ cauſæ ſpes erat poſita in defenſione mea, nunc in confeſſione aduerſarij: tũ in noſtris, nunc verò in illorum teſtibus: de quibus ego antea laborabã, ne, ſi improbi eſſent, falſi aliquid dicerent: ſi probi exiſtimarentur, quod dixiſſent, probarent: nunc ſum animo æquiſſimo. Si enim ſunt viri boni: me adiuuãt, cũ id iurati dicũt, quod ego iniuratus inſimulo. ſin autẽ minus idonei: me non lædunt: cùm ſiue creditur his hoc ipſum, quod nos arguimus, ſiue fides nõ habetur, de aduerſarii teſtiũ fide derogatur. ‖ Verumtamẽ cùm illorũ cauſę actionẽ conſidero, non video, quid impudentius dici poſſit. cùm autem veſtram in iudicãdo dubitationẽ: vereor, ne id, quòd videntur impudenter feciſſe, aſtutè, & callide fecerint. Nã, ſi negaſſent vim hominibus armatis eſſe factam, facilè honeſtiſſimis teſtibus in re perſpicua tenerẽtur. ſin confeſſi eſſent, & id, quod nullo tempore iure fieri poteſt, tum ab ſe iure factum eſſe defenderent, ſperarunt, id quod aſſecuti ſunt, ſe iniecturos vobis cauſam deliberandi & iudicandi iuſtam moram, ac religionem. ſimul illud, quod indigniſſimum eſt, futurum abitrati ſunt, vt in hac cauſa non de improbitate Sext. AEbutii, ſed de iure ciuili iudicium fieri videre u·. ‖ Qua in re, ſi mihi eſſet vnius A. Cæcinæ cauſa agenda, profiterer ſatis idoneum eſſe me defenſorem, propterea quòd fidẽ meam, diligentiámque præſtarem: quæ cùm ſunt in actore cauſæ, nihil eſt in re præſertim aperta, ac ſimplici, quod excellens ingenium requiratur. Sed cùm de eo iure mihi dicendum ſit, quod pertineat ad omneis, quod conſtitutum ſit à maioribus, conſeruatum vſque ad hoc tempus? quo ſublato non ſolùm pars aliqua iuris deminuta, ſed etiam vis ea, quæ iuri maximè eſt aduerſaria, iudicio confirmata eſſe videatur: video ſummi ingenij cauſam eſſe: non vti demonſtretur quod ante oculos eſt, ſed ne, ſi quis vobis error in tanta re ſit obiectus, omnes potiùs me arbitrentur cauſæ, quàm vos religioni veſtræ defuiſſe. ‖ Quamquã ego mihi ſic perſuadeo, recuperatores, non vos tam propter iuris obſcuram, dubiámque rationem his iam de eadem cauſa dubitaſſe, quàm quòd videtur ad ſummam illius exiſtimationem hoc iudicium pertinere, moram ad condemnandum acquiſiſſe, ſimul & illi ſpatium ad ſeſe colligendum dediſſe. Quod quoniam iam in conſuetudinem venit, & id viri boni, veſtri ſimileis, in iudicando faciunt, reprehendendum fortaſſe minus, querendum verò magis etiam videtur: ideò quòd omnia iudicia aut diſtrahendarum controuerſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſa reperta ſunt: quorum alterum leuius eſt, propterea quòd & minus lædit, & perſæpe diſceptatores domeſtico diiudicatur: alterum eſt vehementiſſimum, quòd & ad grauiores res pertinet, & non honorariam operam amici, ſed ſeueritatem iudicis, ac vim requirit. ‖ Quod eſt grauius, & cuius rei cauſa maximè iudicia conſtituta ſunt, id iam mala conſuetudine diſſolutum eſt. nam vt quæque res eſt turpiſſima: ſic maximè, & maturiſſimè iudicanda eſt. at ea, in qua exiſtimationis periculum eſt, tardiſſimè iudicatur. Qui igitur conuenit, quæ cauſa fuerit ad conſtituendum iudicium, eandem moram eſſe ad iudicandum? Si quis, quod ſpopondit, qua in re verbo ſe vno obligauit, id non facit, maturo iudicio, ſine vlla religione iudicis condemnatur. qui per tutelam, aut ſocietatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem fraudauit quempiam, in eo, quo delictum maius eſt, eo pœna eſt tardior. ‖ Eſt enim turpe iudicium. Et facto quidem turpe. Videte igitur quàm iniquè accidat, quia res indigna ſit, ideò turpem exiſtimationem ſequi: quia turpis exiſtimatio ſequatur, ideò rem indignam non iudicari. At ſi quis mihi h[oc]

iudex

Iudex, recuperatórve dicat, Potuisti enim leuiore auctione confligere: potuisti ad tuum ius faciliore, & commodiore iudicio peruenire. quare aut muta actionem, aut noli mihi instare, vt iudicem: Tamen is aut timidior videatur, quàm fortem, aut cupidior, quam sapientem iudicem esse æquum est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum ius persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat iudicare. Etenim si prætor is, qui iudicia dat, numquam petitori præstituit, qua actione illum vti velit: videte quàm iniquum sit, constituta iam re, iudicem, quid agi potuerit, aut quid possit, non quid actum sit, quærere. 9 ‖ Verumtamen nimiæ vestræ benignitati pareremus, si alia ratione ius nostrum recuperare possemus. Nunc verò quis est, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut eius rei leuiorem actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, vt illi clamitant, vel iniuriarum, vel capitis iudicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cùm videatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum esse repetitam? Verùm siue vos existimationis illius periculum, siue iuris dubitatio tardiores fecit adhuc ad iudicandū: alterius rei causam vosmetipsi iam vobis, sæpius prolato iudicio, sustulistis: alterius ego vobis hodierno die causam profectò auferam, ne diutius de controuersia nostra, ac de communi iure dubitetis. 10 ‖ Et, si forte videbor altiùs initium rei demonstrandæ petisse, quàm me ratio iuris, & ius, de quo iudicium est, & natura causæ coegerit, quæso vt ignoscatis. non enim minùs laborat & Cæcina, ne summo iure egisse, quàm ne certum ius non obtinuisse videatur. M. Fulcius fuit, recuperatores, è municipio Tarquiniensi, qui & domi suæ cum primis honestus existimatus est, & Romæ argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cesenniam, eodem è municipio, summo loco natam, & probatissimā fœminam, sicut & viuus multis ipse rebus ostendit, & in morte sua testamento declarauit. 11 ‖ Huic Cesenniæ fundum in agro Tarquiniensi vindidit temporibus illis difficillimis solutionis. Cum vteretur dote vxoris numerata: quo mulieri esset res cautior, curauit, vt in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto post, iam argentaria dissoluta, Fulcinius huic fundo, vxoris continentia quædam prædia, atque adiuncta mercatur. Moritur Fulcinius (multa enim, quæ sunt in re, quia remota sunt à causa prætermittam) testamento facit heredem, quem habebat è Cesennia filium: vsumfructum omnium bonorum suorum Cesenniæ legat, vt frueretur vnà cum filio. 12 ‖ Magnus honos viri, iucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. frueretur enim bonis cum eo, quem suis bonis heredem esse cupiebat, (& ex quo maximum fructum ipsa capiebat.) Sed hunc fructum maturè fortuna ademit. nam breui tempore M. Fulcinius adolescens mortuus est: heredē P. Cesennium fecit: vxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum maiorem legauit. 13 ‖ Itaque in partem mulieres vocatæ sunt. Cum esset hæc auctio hereditaria constituta, AEbutius iste, qui iamdiu Cesenniæ viduitate, ac solitudine aleretur, ac se eius in familiaritatē insinuasset hac ratione, vt cum aliquo suo cōpendio negotia mulieris, siqua acciderent, controuersiásque susciperet: versabatur quoq; eo tempore in his rationibus auctionis, & partitionis: atque etiam se ipse inferebat, & intrudebat: & in eam opinionem Cesennium adducebat, vt mulier imperita nihil putaret agi callidè posse, vbi nōn adesset AEbutius. 14 ‖ Quam personam iam ex quotidiana cognoscitis vita, recuperatores, mulierum assentatoris, cognitoris viduarum, defensoris nimiùm litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, inter mulieres periti iuris, & callidi: hanc: personam imponite AEbutio. Is enim Cesenniæ fuit AEbutius: ne forte quæratis, num propinquus? nihil alienius. Amicus aut à patre, aut à viro traditus à nihil minùs. Quis igitur? ille, quem suprà deformaui: voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliqua, sed ficto officio, simulatáque sedulitate coniunctus: magis opportuna opera nonnumquam, quàm aliquando fideli. 15 ‖ Cùm esset, vt dicere institueram, constituta auctio Romæ, suadebant amici, cognatíque Cesenniæ id, quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat: quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo eius antiquo continens esset, nullam esse rationem, amittere eiusmodi occasionem, cùm præsertim pecunia ex partitione deberetur: nusquam eam posse melius collocari. itáque mulier facere constituit: mandat vt fundum sibi emat. Cui tandem? Cui putatis? an non in mentem venit omnibus hominis illius ad hoc munus & ad omnia mulieris negotia parati, sine quo nihil satis cautè, nihil satis callidè agi posset? 16 ‖ rectè attenditis. AEbutio negotium datur. Adest ad tabulam licetur AEbutius. deterrentur emptores multi, partim gratia Cesenniæ: partim etiam pretio fundus addicitur AEbutio: pecuniam argentario promittit AEbutius. Quo testimonio nūc vir optimus vtitur, sibi emptum esse. Quasi verò aut nos ei negemus ad dictum aut tum quisquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Cesenniæ, cùm id plerique scirent: omnes ferè audissent: hi coniectura assequi possent, cùm pecunia Cesenniæ ex illa hereditate deberetur: eam porro in prędiis collocari maximè expediret: essent autem prædia, quæ mulieri maximè conuenirent: ea venirent: liceretur is, quem Cesenniæ dare operā nemo miraretur, sibi emere nemo posset suspicari. 17 ‖ Hac emtione facta, pecunia soluitur à Cesennia. cuius rei putat iste rationem reddi non posse, quòd ipse tabulas auerterit: se autem habere argentarij tabulas in quibus sibi expensa pecunia lata sit, acceptáque relata: quasi id aliter fieri oportuerit. Cum omnia ita facta essent, quemadmodum nos defendimus. Cesennia fundum possedit, locauítque: neque ita multò post A. Cæcinæ nupsit. Vt in pauca conferam, testamento facto mulier moritur. facit heredem ex deunce, & semuncia Cæcinam: ex duabus sextulis M. Fulcinium, libertum superioris viri: AEbutio sextulam adspergit.

Hanc sextulam illa mercedem isti esse voluit assiduitatis, & molestiæ, siquam susceperat. Iste autem hac sextula se ausam retinere omnium controuersiarum putat. || 18 Iam principio ausus est dicere, non posse heredem esse Cesenniæ Cæcinam: quòd is deteriore iure esset, quàm ceteri ciues, propter incommodum Volaterranorum, calamitatémque ciuilem. Itaque homo timidus, imperitúsque, qui neque animi, neque consilij satis haberet, non putauit esse tanti hereditatem, vt de ciuitate in dubium veniret. concéssit, credo, AEbutio, quantum vellet, de Cesenniæ bonis, vt haberet: immò, vt viro forti, ac sapienti dignum fuit, ita calumniam, stultitiámque obstriuit, ac contudit. || 19 In possessione bonorum cùm esset, & cùm ipse sextulam suam nimiùm exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiæ ercifcundæ postulauit. Atque illis paucis diebus, posteaquam videt nihil se ab A. Cæcina posse, litium terrore, abradere: homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de quo antè dixi, cuius istum emtorem demonstraui fuisse mandato Cesenniæ suum esse, séque sibi emisse. Quid ais? Istius ille fundus est, quem sine vlla controuersia quadriennium, hoc est, ex quo tempore fundus veniit, quoad vixit, possedit Cesennia? Vsus enim, inquit, eius, & fructus fundi, testamento viri, fuerat Cesenniæ. || 20 Cùm hoc nouæ litis genus tam malitiosè intenderet, placuit Cæcinæ, de amicorum sententia constituere, quo die in rem præsentem veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquûtur. dies ex vtriusque commodo sumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longè abest. Ibi certior fit à pluribus, homines permultos, liberos, atque seruos, coegisse, & armasse AEbutium. Cùm id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipse AEbutius in castellum venit. denuntiat Cæcinæ se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur saluo capite fieri posse, experiri. || 21 Tum de castello descendunt: in fundum proficiscuntutur: videtur temere commissum. Verùm, vt opinor, hoc fuit causæ. tam temerè istum re commissurum, quàm verbis nuntiabatur, nemo putauit Atque iste ad omneis introitus, quà adiri poterat non modò in eum fundum, de quo controuersia fuerat, sed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primò cùm in antiquum fundum ingredi vellet, quòd ea proximè accedi poterat: frequentes armati obstiterunt. || 22 Quo loco depulsus Cæcina, tamen, quà potuit, ad eum fundum profectus est, ex quo ex conuentu vim fieri oportebat. Eius autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas cùm accederetur, iste cum omnibus copiis præstò fuit, seruúmque suum, nomine Antiochum, ad se vocauit, & clara voce imperauit, vt eum, qui illum olearum ordinem intrasset, occideret. Homo, mea sententia, prudentissimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quam consilij videtur habuisse. Nam cum & armatorum multitudinem videret, & eam vocem AEbutij, quam commemoraui, audisset: tamen accessit propius, & iam ingrediens intra finem eius loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorúmque tela, atque incursus refugit. Eodem tempore se in fugam conferunt vnà amici aduocatique eius metu perterriti, quemadmodum illorum testem dicere audistis. || 23 His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, vt est consuetudo, DE VI, HOMINIBVS ARMATIS, sine vlla exceptione, tantum, vt, vnde deiecisset, restitueret. Restituisse se dixit, sponsio facta est. hac de sponsione vobis iudicandum est. Maximè fuit optandum Cæcinæ recuperatores, vt controuersiæ nihil haberet: secundo loco, vt ne cum tam improbo homine, tertio, vt cum tam stulto haberet. Etenim nō minùs nos stultitia illius subleuat, quàm lædit improbitas. improbus fuit, quòd homines coegit, armauit: coactis, armatísque vim fecit. Læsit in eo Cæcinam, subleuauit ibidem. nam in eas ipsas res, quas improbîssimè fecit, testimonia sumsit, & eis in causa testimonis vtitur. || 24 Itaque mihi certum est, recuperatores, antequam ad meam defensionem, meósque testeis venio, illius vti confessione, & testimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, vt non solùm fateri, sed etiam profiteri videatur, recuperatores? Conuocaui homines: coegi: armaui: terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obstiti: ferro (inquit) ferro (& hoc dicit in iudicio) te reieci, atque perterrui. Quid testes quid aiunt? P. Vetilius, propinquus AEbutij, se AEbutio cum armatis seruis venisse aduocatum. Quid præterea? fuisse complureis armatos. Quid aliud? minatum esse AEbutiú Cæcinæ. Quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, recuperatores, vt idcirco non minùs ei credatis, quòd homo minùs idoneus habetur: sed ideò credatis, quòd ex illa parte id dicit, quod ille causæ maximè est alienum? || 25 A. Terentius, alter testis, non modò AEbutium, sed etiam seipsum arguit. in AEbutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc prædicat, Antiocho, AEbutii seruo, imperasse, vt in Cæcinam aduenientem, cum ferro inuaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cùm rogarer à Cæcina, numquam volui, ne arguere illú rei capitalis viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cùm ipse hoc de se iuratus prædicet. || 26 Deinde L. Cælius non solùm AEbutium cum armatis dixit fuisse compluribus, verùm etiam eum aduocatis perpaucis eò venisse Cæcinam. De hoc ego teste detraham: cui æquè, atque meo testi, vt credatis, postulo? P. Memmius secutus est, qui suum non paruum beneficium commemoraui in amicos Cæcinæ, quibus sese viam per fratris fundum dedisse dixi, quà effugere possent, cum essent metu omneis perterriti. Huic ego testi gratias agam, quòd & in re misericordem se præbuit, & in testimonio religiosum. || 27 A. Atilius, & eius filius L. Atilius & armatos ibi fuisse, & se suos armatos adduxisse dixerunt: etiam hoc amplius: cùm AEbutius Cæcinæ malum minaretur, ibi tum Cæcinam postulasse, vt moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eo libentius

Abentius dixit, vt aliquo in iudicio eius testimonio creditum putaretur. Duo præterea testes nihil de vi, sed de ipsa emptione fundi dixerunt: P. Cesennius, auctor fundi, non tam auctoritate graui, quàm corpore: & argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quàm ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad vestrum 28 iudicium pertineret. || Decimo verò loco testis spectatus, & ad extremum reseruatus dixit senator populi R. splendo equestris ordinis, decus atque ornamentum iudiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanius Falcula: qui cum ita vehemens, acérque venisset, vt non modò Cecinam periculo suo læderet, sed etiam mihi videretur irasci: ita eum placidum, mollémque reddidi, vt non auderet, sicut meministis iterum dicere, quot millia fundus suus abesset ab vrbe. Nam cùm dixisset minùs abesse LIII. populus cum risu acclamauit, ipsa esse. meminerant enim omnes: quantum in Albiano iudicio acce-29 pisset. || In eum quid dicam, nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicæ quæstionis, cùm eius consilij iudex non esset? & in eo consilio, cùm causam non audisset, & potestas esset ampliandi, dixisse sibi liquere: dum incognita re iudicare voluisset, maluisse condemnare, quàm absoluere? cùm, si vno minùs damnarent, condemnari reus non posset, non ad cognoscendam causam, sed ad explendam damnationem præstò fuisse? Vtrùm grauius aliquid in quempiam dici potest, quàm ad hominem condemnandum, quem numquam vidisset, neque audisset, adductum pretio esse? An certius quidquam obiici potest, quàm quod is, cui obiicitur, ne 30 nutu quidem infirmare conatur? || Verumtamen is testis, vt facilè intelligeretis, eum non abfuisse animo, cùm ab illis causa ageretur, testésque dicerent, sed tantisper de alio reo cogitasse: cùm omnes ante eũ dixissent testes, armatos cum Aebutio fuisse complureis: solus dixit non fuisse. Visus est mihi primò veterator intelligere præclarè, quid causa optaret: & tantummodò errare, quòd omneis testeis infirmaret, qui ante eum dixissent: cùm subitò ecce idem, qui solent, suos solos seruos armatos fuisse dixit. Quid huic tu homini facias? nónne concedas interdum, vt excusatione summæ stultitiæ, summæ im-31 probitatis odium deprecetur? || Vtrum recuperatores, his testibus non credidistis, cùm, quid liqueret, non habuistis? At controuersia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in præsenti metu mortis, perspicuo periculo cædis, dubium vobis fuit, an esse vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligetur? An verò illa defensio vobis præclara visa est? Non deieci, sed obstiti. non enim te sum passus in fundum ingredi: sed armatos homines opposui: vt intelligeres, si in fundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum. Quid ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulsus est, non videtur 32 esse deiectus? || Posterius de verbo videbimus: nunc rem ipsam ponamus, quam illi non negant: & eius rei ius, actionémque quæramus. Est hæc res posita, quæ ab aduersario non negatur: Cæcinam, cùm ad constitutam diem, tempúsque venisset, vt ius ac deductio moribus fieret, pulsum, prohibitúmque esse vi, coactis hominibus, & armatis. Cùm hoc constet, ego homo imperitus iuris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, vt per interdictum, meum ius teneam, atque iniuriam tuam persequar. Fac in hoc errare me, nec vllo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim. te vti in hac re magistro volo. || Quæro, sítne ali-33 qua huius rei actio, an nulla. conuocari homines propter possessionis controuersiam non oportet: armari multitudinem, iuris retinendi causa: non conuenit: nec iuri quidquam tam inimicum, quàm vis, nec æquitati quidquam tam infestum est, quàm conuocati homines, & armati. Quod cùm ita sit, résque eiusmodi sit, vt in primis à magistratibus animaduertenda esse videatur, iterum quæro, sítne eius rei aliqua actio, an nulla. nullam esse dices? audire cupio: qui in pace, & otio, cùm manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit, armarit, instruxerit, homines inermeis, qui ad constitutum experiundi iuris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculóque mortis repulerit, fugarit, auerterit, hoc dicat. || Feci 34 equidem, quæ dicis, omnia: & ea sunt & turbulenta, & temeraria, & periculosa. Quid ergo est? impunè feci. nam quid agas mecum ex iure ciuili, ac prætorio, non habes. Itáne verò, recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini sæpius? cùm maiores nostri tanta diligentia, prudentiáque fuerint, vt omnia omnium non modò tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum iura statuerint, persequutíque sint: vt hoc genus vnum, vel maximum prætermitterent, vt, siqui me exire domo mea coegissent armis, haberem actionem: siqui introire prohibuissent, non haberem? Nondum de Cæcinæ causa disputo, nondum de iure possessionis nostræ loquor. tantùm de tua defensione, C. Piso, queror. || Quando ita dicis, & ita consti-35 tuis, Si Cæcina, cùm in fundo esset, inde deiectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc verò deiectum nullo modo esse inde, vbi non fuerit: hoc interdicto nihil nos assecutos esse: quæro, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines, & armati, non modò limine, tectóque ædium tuarum, sed primo aditu, vestibulóque prohibuerint, quid acturus sis. Monet amicus meus te, L. Calphurnius, vt idẽ dicas, quod ipse antea dixit, iniuriarum. Quid? ad causam possessionis: quid? ad restituendum eum, quem oporteret restitui: quid denique? ad ius ciuile aut ad actoris notionem, & animaduersionem. ages iniuriarum? Plus tibi ego largiar. non solùm egeris, verùm etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? actio enim iniuriarum non ius possessionis assequitur, sed dolorem imminutæ libertatis, iudicio, pœnáque mitigat. || Prætor interea, Piso, tanta de re tacebit? quemadmodum te resti-36 tuat in ædeis tuas non habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factam iubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aqua-

rum, itinerúmque controuersiis interdicit, is repente obmutescet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? & C. Pisone domo, tectisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor queadmodum more, & exemplo opitulari possit, nō habebit? Quid enim dicet? aut quid tu, tam insigni accepta iniuria postulabis? Vnde vi prohibitus sis, nemo vmquam inter dixit. nouum est, non dico inusitatum, verùm omnino inauditum. Vnde deiectus? quid proficies, cùm illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos se tibi obstitisse, ne in ædeis accederes: deiici porrò nullo modo potuisse, qui non accesserit? ‖ Deiicior ego, inquis, siquis meorū

37 deiicitur. Omnino iam bene agis. a verbis enim recedis, & æquitate vteris. nam verba ipsa si sequi volumus, quomodo tu deiiceris, cùm seruus tuus deiicitur. Verùm ita est, vti dicis. te deiectum debeo intelligere, etiamsi tactus non fueris. nónne? Age nunc, si ne quidem tuorum quisquam loco motus erit, atque omneis in ædibus adseruati, ac retenti: tu solus prohibitus, & à tuis ædibus vi, atque armis perterritus: vtrùm hanc actionem habebis, qua nos vsi sumus, an aliam quampiam, aut omnino nullam? nullam esse actionem dicere in re tam insigni, támque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ est. alia siqua fortè est, quæ nos fugerit, dic, quæ sit. cupio dicere. ‖ Hæc si est, qua nos vsi sumus: te

38 iudice, vincamus necesse est. non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem causa, eodem interdicto, te oportere restitui, Cæcinā non oportere. Etenim cum perspicuum non sit, ad incertum reuocari bona, fortunas, possessiones omnium, si vlla ex parte sententia huius interdicti diminuta, aut infirmata sit? si auctoritate virorum talium, ius armatorum hominum, iudicio approbatum videatur: in quo iudicio non de armis dubitatum, sed de verbis quæsitum esse dicatur? Is ne apud vos obtinebit causam suam, qui se ita defenderit? Eieci ego te armatis hominibus, non deieci. vt tantum facinus non in æquitate defensionis, sed in vna litera latuisse videatur? ‖ huiusce rei vos statueris nullam esse actionem, nulli experiundi ius constitutum, quòd obstiterit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, sed omninò aditu quempiam prohibuerit? Quid ergo? hoc,

* EIECI EGO TE, NON DEIECI,

* quam habet vim? vt ista re aliquid aliqua ex parte differre videatur, vtrùm, pedem cum intulero, atque in possessionem vestigium fecero, tum expellar, atque deiiciar: an quum eádem vi, atque iisdem armis mihi ante occurratur, ne non modo intrare, verùm etiam adspicere, aut adspirare possim? Qui hoc ab illo differt? vt ille cogatur restituere, qui ingressum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur? ‖ Videte, per

40 deos immortaleis, quòd ius nobis, quam conditionem vobismetipsis quam denique ciuitati legem constituere velitis. Huiusce generis vna est actio per hoc interdictum, quo nos vsi sumus, constituta. ea si nihil valet, aut si ad hanc rem non pertinet: quid negligentius aut quid stultius maioribus nostris dici potest, qui aut tantæ rei prætermiserint actioné: vis eam constituerint, quæ nequaquam satis verbis causam, & rationem iuris amplecteretur? Periculosum est dissolui hoc interdictum: captiosum est omnibus, rem vllam constitui eiusmodi, quæ, cùm armis gesta sit, rescindi iure non possit. verumtamen est turpissimum illud, tantæ stultitiæ prudentissimos homines condemnari, vt vos iudicetis, huius rei interdictum, atque actionem in mente maioribus nostris non venisse. ‖ Que-

41 ramur, inquit, licet: tamen hoc interdicto Æbutius non tenetur. Quid ita? Quòd vis Cæcinæ facta non est. Dici in hac causa potest, vbi arma fuerint, vbi coacta hominum multitudo, vbi instructi, & certis locis cum ferro homines collocati, vbi minæ, pericula, terroréśque mortis, ibi vim non fuisse! Nemo, inquit, occisus est, neque saucius. Quid ais? cùm de possessionis controuersia, & de priuatorum hominum contentione iuris loquamur, tu vim negabis esse factam, si cædes, & occisio facta non erit? Ego exercitus maximos, sæpe pulsos, & fugatos esse dico, terrore ipso impetúque hostium, sine cuiusquam non modò morte, verùm etiam vulnere.

42 ‖ Etenim, recuperatores, non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum, vitámque peruenit, sed etiam multò maior ea, quæ, periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum, loco sæpe, & certo de statu dimouet. Itaque saucij sæpe homines, cùm corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere. At alij pelluntur integri: vt non dubium sit, quin maior adhibita vis ei sit, cuius animus

43 sit perterritus, quàm illi, cuius corpus vulneratum sit. ‖ Quòd si vi pulsos dicimus exercitus esse eos, qui metu, ac tenui sæpe suspicione periculi fugerunt: &, si non solùm impulsu scutorum, neque conflictu corporum, neque ictu comminus, neque coniectione telorum: sed sæpe clamore ipso militum, aut instructione, adspectúque signorum magnas copias pulsas esse, & vidimus, & audiuimus: quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? &, quod vehemens in re militari putatur, id leue in iure ciuili iudicabitur? &, quod exercitus armatos mouet, id aduocationem togatorum non videbitur mouisse? & vulnus corporis magis istam vim, quàm terror animi declarabit? & sauciatio quæretur, cùm fugam fa-

44 ctam esse constabit? ‖ Tuus enim testis hoc dixit, metu perterritis nostris aduocatis, locum, quà effugerent, demonstrâsse. Qui non modò vt fugerent, sed etiam ipsius fugæ, tutam viam quæsierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Potestis igitur principia negare cùm extrema conceditis? Fugisse perterritos confitemini: causam fugæ dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incursionem, atque impetum armorum: hæc vbi conceduntur esse

46 facta, ibi vis facta negabitur? ‖ At verò hoc quidem iam vetus est, & maiorum exemplo multis in rebus vsitatum: cùm ad vim faciendam veniretur, siquos armatos quamuis procul conspexissent, vt statim testificati discederent, optimè sponsionem facere possent, NI ADVERSVS EDICTVM PRÆTORIS VIS FACTA ESSET. Itáne vero? scire esse armatos, satis est, vt vim factam probes: in manus eorum

incidere, non est satis? adspectus armatorum ad vim probandam valet: incursus, & impetus non valebit: qui abierit, faciliùs sibi vim factam probabit, quàm qui effugerit? || At ego dico hoc: si, vt primò in castello Cæcinæ dixit Æbutius, se homines coegisse, & armasse: neque illum, si eò accessisset, abiturum: statim Cæcina discessisset: dubitare vos non debuisse, quin Cæcinæ facta vis esset. si verò, simulac procul conspexit armatos recessisset: eo minùs dubitaretis. omnis enim vis est, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quòd si aliter statuetis: videte, ne hoc vos statuatis, qui viuus discesserit, ei vim non esse factam: ne hoc omnibus, in possessionum controuersiis, præscribatis, vt confligendum sibi, & armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello, pœna ignauis ab imperatoribus constituitur, sic in iudiciis deterior causa sit eorum qui fugerint, quàm qui ad extremum vsque contenderint. || Cùm de iure, & legitimis hominum controuersiis loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamuis paucos: magna vis est. decessi vnius hominis telo perterritus: deiectus detrusúsque sum. Hoc si ita statuetis: non modo non erit, cur depugnare quisquam posthac, possessionis causa velit: sed ne illud quidem, cur repugnare. Sin autem vim sine cæde, sine vulneratione, sine sanguine nullam intelligetis: statuetis, homines possessionis cupidiores, quàm vitæ esse oportere. || Age vero, de vi te ipsum habebo iudicem. Æbuti, responde, si tibi videtur. In fundum Cæcina vtrum noluit tandem, an non potuit accedere? cùm te obstitisse, & repudiasse dicis, certè hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuisse impedimento, cui, cùm cuperet, eóque consilio venisset, per homines coactos non sit licitum accedere! Si enim id, quod maximè voluit, nullo modo potuit: vis profectò quædam obstiterit necesse est: aut tu dic, quamobrem, cùm vellet accedere non accesserit. || Iam vim factam negare non potes. deiectus quemadmodum sit, qui non accesserit, id quæritur. dimoueri enim, & depelli de loco necesse est eum, qui deiiciatur. id autem accidere ei quî potest, qui omnino in eo loco, vnde se deiectum esse dicit, numquam fuit? Quòd si fuisset, & ex eo loco, metu permotus, fugisset, cùm armatos vidisset: dicerésne esse deiectũ? Opinor. An tu, q tã diligẽter, & tã callidè verbis controuersias, nõ æquitate diiudicas: & iura nõ vtilitate cõmuni, sed literis exprimis: poterisne dicere, deiectũ esse eũ, qui tactus nõ erit? Quid detrusum dices? nã eo verbo antea prætores in hoc interdicto vti solebant. Quid ais? potéstne detrudi quisquam, qui non attingitur? nónne, si verbum sequi volumus, hoc intelligamus necesse est eum detrudi, cui manus afferantur? necesse est, inquam, si ad verbum rem volumus adiungere, neminem statu detrusum, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur. || Deiectus verò quî potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus? potest pulsus, fugatus, eiectus denique: illud verò nullo modo potest, deiectus esse quisquam, non modò qui tactus non sit, sed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum esse causa compositum, qui se præcipitatos ex locis superioribus dicerent? eos enim verè possumus dicere esse deiectos. An non, cùm voluntas, & consilium, & sententia interdicti intelligatur, impudentiam summam, aut stultitiam singularem putabimus, in verborum errore versari: rem, & causam, & vtilitatem communem non relinquere solùm, sed etiam prodere? || An hoc dubium est, quin neque verborum tanta copia sit, non modò in nostra lingua quæ dicitur esse inops: sed ne in alia quidem vlla, res vt omnes suis certis, ac propriis vocabulis nominentur? neque verò quidquam opus sit verbis, cùm ea res, cuius causa verba quæsita sint, intelligatur? Quæ lex, quod senatusconsultum, quod magistratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (vt ad priuatas res redeam) testamentum: quæ iudicia, aut stipulationes, aut pacti & conuenti formula non infirmari, aut conuelli potest, si ad verba rem deflectere velimus: consilium autem eorum, qui scripserunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus? || Sermo mehercule, & familiaris, & quotidianus non cohærebit: si verba inter nos aucupabimur. denique imperium domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, vt ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exemplis nunc vti videlicet, mihi necesse est harum rerum omnium? non occurrit vnicuique vestrûm aliud alij in omni genere exemplum, quod testimonio sit, non ex verbis totum pendere ius, sed verba seruire hominum consiliis, & auctoritatibus? || Ornatè, & copiosè L. Crassus, homo longè eloquentissimus, paulò antè, quàm nos in forum venimus, iudicio centumuirali hanc sententiam defendit, & facilè, cùm contra eum prudentissimus homo, Quint. Mucius, diceret, probauit omnibus, M. Curium, qui heres institutus esset, ita, mortuo posthumo filio: cùm filius non modò non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere. Quid? verbis satis hoc cautum erat? minimè. quæ res igitur valuit? voluntas. quæ si tacitis nobis intelligi posset: verbis omnino non vteremur. quia non potest: verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem. || Lex vsum, & auctoritatem fundi iubet esse biennium. At vtimur eodem iure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si via sit immunita, iubet, quà velit, agere iumentum. potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via sit in Brutiis immunita, agere, si velit, iumentum per M. Scauri Tusculanum. Actio est in actorem præsentem his verbis, QVANDO QVIDEM TE IN IVRE CONSPICIO. Hac actione Appius ille Cæcus vti non posset, si tam verè homines verba consectarentur, quàm rem, cuius causa verba sunt non considerarent. Testamento si recitatus heres esset pupillus Cornelius, isque iam annos xx. haberet: vobis interpretibus amitteret hereditatem. || Veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, certò scio verùm, ne ni-

mium multa complectamur, atque ab eo, quod
propositum est, longiùs aberret oratio : hoc
ipsum interdictum, de quo agitur, considere-
mus. Intelligitis enim in eo ipso, si in verbis
ius constituamus, omnem vtilitatem nos huius
interdicti, dum versuti, & callidi volumus esse,
amissuros. VNDE TV, AVT FAMI-
LIA, AVT PROCVRATOR TVVS.
Si me villicus tuus solus deiecisset: non familia
deiecisset, vt opinor, sed aliquis de familia. Re-
ctè igitur diceres te restituisse? quippe. Quid e-
nim facilius est, quàm probari iis, qui Latinè
sciant, in vno seruulo familiæ nomen non va-
lere? Si verò ne habeas quidem seruum, præter
eum, qui me deiecerit: clames videlicet, Si ha-
beo familiam, à familia mea fateor te esse de-
iectum. neque dubium est, quin, si ad rem iudi-
candam verbo ducimur, non re, familiam intel-
ligamus, quæ constet ex seruis pluribus : quin
vnus homo, familia non sit. verbum certè, hoc
non modò postulat, sed etiam cogit. || At verò
ratio iuris, interdictíque vis, & prætorum vo-
luntas, & hominum prudentum consilium, &
auctoritas, respuat hanc defensionem, & pro ni-
hilo putet. Quid ergo? Isti homines Latinè non
loquuntur ? immo verò tantum loquuntur,
quantum est satis ad intelligendam volūtatem:
cum sibi hoc proposuerint, vt siue me tu deie-
ceris, siue tuorum quispiam, siue seruorum, si-
ue amicorum, vt seruos non numero distin-
guant, sed appellent vno familiæ nomine: || de
liberis autem quisquis est, procuratoris nomi-
ne appelletur: non quò omnes sint, aut appel-
lentur procuratores, qui negotij nostri
aliquid gerant : sed in hac re, cognita sen-
tentia interdicti, verba exquiri omnia no-
luerunt. Non enim alia causa est æqui-
tatis in vno seruo, & in pluribus : non a-
lia ratio iuris in hoc genere duntaxat, virùm
me tuus procurator deiecerit is, qui legitimè
procurator dicitur omnium rerum eius, qui in
Italia non sit, absítve reip. causa, quasi quidam
pæne dominus, hoc est, alieni iuris vicarius: aut
tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut liber-
tus, aut quiuis, qui illam vim, deiectionémque
tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit. || Quare, si
ad eum restituendum, qui vi deiectus est : ean-
dem vim habet æquitatis ratio : ea intellecta,
certè nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis
sit, ac nominum. Tam restitues, si tuus me li-
bertus deiecerit, nulli tuo præpositus negotio,
quàm si procurator deiecerit : non quò omnes
sint procuratores, qui aliquid nostri negotij
gerunt: sed quod in hac re quæri nihil attinet.
Tam restitues, si vnus seruulus, quàm si familia
deiecerit vniuersa : non quo idem sit seruulus,
quod familia : verùm quia non, quibus verbis
quídque dicatur, quæritur, sed quæ res agatur.
Etiam vt iam longiùs à verbo recedamus, ab
æquitate ne tantulum quidem : si tuus seruus
nullus fuerit, & omnes alieni, ac mercenarij:
tamen & ipsi, tuæ familiæ & genere, & nomine
continebuntur. || Perge porrò hoc idem interdi-
ctū sequi. HOMINIBVS COACTIS.
Neminem coegeris : ipsi conuenerint sua spon-
te. certè cogit is, qui cógregat homines, & con-
uocat. coacti sunt ij, qui ab aliquo sunt vnum
in locum congregati. Si non modò conuocati
non sunt, sed ne conuenerunt quidem : sed ij
modò fuerunt, qui etiam antea, non, vis vt fie-
ret, verùm colendi, aut pascendi causa, esse in
agro consueuerant : defendes homines coactos
non fuisse: & verbo quidem superabis, me ipso
iudice: re autem, ne consistes quidem vllo iu-
dice. Vim enim multitudinis restitui volue-
runt, non solùm conuocatæ multitudinis : sed,
quia plerumque, vbi multitudine opus est, ho-
mines cogi solent, ideò de coactis compositum
interdictum est : quod, etiam si verbo differre
videbitur, re tamen erit vnum, & omnibus in
causis idem valebit, in quibus perspicitur vna,
atque eadem causa æquitatis. || ARMATIS-
VE. Quid dicemus? armatos, si Latinè loqui
volumus, quos appellare verè possumus? opinor
eos, qui scutis, telísque parati, ornatíque sunt.
Quid igitur? si glæbis, aut saxis, aut fustibus
aliquem de fundo præcipitem egeris, iussúsque
sis, quem hominibus armatis deieceris, resti-
tuere: restituisse te dices? Verba si valent: si cau-
sæ non ratione, sed vocibus ponderantur : me
auctore dicito. vinces profectò, non fuisse ar-
matos eos, qui saxa iacerent, quæ de terra ipsi
tollerent: non esse arma cæspites, neque glebas:
non fuisse armatos eos, qui prætereuntes
ramum defringerent arboris : arma esse
suis nominibus, alia ad tegendum, alia ad no-
cendum: quæ qui non habuerint, eos inermeis
fuisse vinces. || Verùm siquidem erit armorum
judicium: tum ista dicito. iuris iudicium cùm
erit, & æquitatis : caue in ista tam frigida, tam
ieiuna calumnia delitescas. non enim repe-
ries quemquam iudicem, aut recuperatorem,
qui tanquam si arma militis inspicienda sint,
ita probet armatum: sed perinde valebit, quasi
armatissimi fuerint, si reperientur ita parati
fuisse, vt vim vitæ, aut corpori potuerint affer-
re. || Atque, vt magis intelligas, quàm verba ni-
hil valeant : Si tu solus, aut quiuis vnus cum
scuto, cum gladio impetum in me fecisset, at-
que ego ita deiectus essem: auderésne dicere,
interdictum esse de armatis hominibus: hîc au-
tem hominem armatum vnum fuisse? Non, o-
pinor, tam impudens esses. Atqui vide, ne mul-
to nunc sis impudentior : nam tum quidem ho-
mineis mortaleis implorare posses, quòd homi-
nes in tuo negotio Latinè loqui obliuisceren-
tur, quòd inermes armati iudicarentur : quòd,
cùm interdictum esset de pluribus, commissa
res esset ab vno: vnus homo plures esse homi-
nes iudicarentur. || Verùm in his causis non
verba veniunt in iudicium, sed ea res, cuius cau-
sa hæc verba in interdictum coniecta sunt Vim,
quæ ad caput, & ad vitam pertinet, restitui sine
vlla exceptione voluerunt. Ea fit plerumque
per homines coactos, armatósque : quæ si alio
consilio, eodem periculo facta sit: eodem iure
esse voluerunt. non enim maior est iniuria, si
tua familia, quàm si tuus villicus: non si tui ser-
ui, quàm si alieni, ac mercenarij : non, si tuus
procurator, quàm si vicinus, aut libertus tuus:
non, si coactis hominibus, quàm si voluntariis,
aut etiam assiduis, ac domesticis: non, si arma-
tis, quàm si inermibus, quæ vim haberent ar-
matorum ad nocendum: non, si pluribus, quàm
si vno armato. Quibus enim rebus plerumque
vis fit, eiusmodi hæ res appellantur interdicto.
si per alias res eadem facta vis est : ea, tametsi
verbis interdicti non concluditur, tamen sen-
tentia iuris, atque auctoritate retinetur. || Venio
nunc ad illud tuum : NON DEIECI, si
non

non sini accedere. Puto te ipsum Piso, perspicere, quanto ista sit angustior, iniquióque defensio, quàm si illa vterêre: Non fuerunt armati: cum fustibus & saxis fuerunt. Si mehercule mihi, non copioso homini ad dicendum, optio detur, vtrum malim defendere, non esse deiectum eum, cui vi & armis ingredienti sit occursum: an, armatos non fuisse eos, qui sine scutis, ac sine ferro fuerint: omnino ad probandum, vtramque rem videam infirmam, nugatoriámque esse: ad dicendum autem, in altera videar mihi aliquid reperire posse, non fuisse armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque scutum illum habuerint: hîc vero hæream, si mihi defendendum sit, eum, qui pulsus, fugatúsque sit, non esse deiectum. ‖ Atque illud in tota defensione tua mihi maximè mirum videbatur, te dicere, iurisconsultorum auctoritati obtemperari non oportere. Quod ego, tametsi non nunc primùm, neque in hac causa solùm audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. nam ceteri tum ad istam hortationem decurrunt, cùm se in causa putant habere æquum & bonum, quod defendant. si contrà verbis & literis, & (vt dici solet) summo iure contenditur, solent eiusmodi iniquitati & boni, & æqui nomen, dignitatémque opponere: Tum illud, quod dicitur, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, irrident: tum aucupia verborum, & literarum tendiculas in inuidiam vocant: tum vociferantur, ex æquo & bono, non ex callido, versutóque iure rem iudicari oportere: scriptum sequi, calumniatoris esse: boniq. iudicis, voluntatem scriptoris, auctoritatémque defendere. ‖ In ista verò causa, cum tu sis is, qui te verbo, literáque defendas: cùm tuæ sint hæ partes. Vnde deiectus es? an inde, quò prohibitus es accedere? eiectus es, non deiectus. cùm tua sit hæc oratio, Fateor, me homines coegisse: fateor, armasse: fateor tibi mortem esse minitatum: fateor, hoc interdictû prætoris violari, si voluntas & æquitas valeat: sed ego inuenio in interdicto verbum vnum, vbi delitescam: non deieci te ex eo loco, quem locum prohibui ne venires. In ista defensione accusas eos, qui consuluntur, quòd æquitatis censeant rationem, non verbi haberi oportere? ‖ Et hoc loco Scæuolam dixisti causam apud centumuiros non tenuisse: quem ego antea commemoraui, quod idem faceret, quod tu nunc (tametsi ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis) tamen probasse memini quod defendis, quia verbis oppugnare æquitatem videbatur. Cùm id miror, te hoc in hac re, alieno tempore, & contrà, quàm ista causa postulasset, defendisse: tum illud vulgò in iudiciis, & nonnumquam ab ingeniosis hominibus defendi, mihi mirum videri solet, nec iurisconsultis concedi, nec ius ciuile in causis semper valere oportere. ‖ Nam qui hoc disputant, si id dicunt, non rectè aliquid statuere eos, qui consulantur: non hoc debent dicere, iuri ciuili, sed hominibus stultis, obtemperari non oportere. sin illos rectè respondere concedunt, & aliter iudicari dicunt oportere: malè iudicari oportere dicunt. neque enim fieri potest, vt aliud iudicari de iure, aliud responderi oporteat: nec vt quisquam iuris numeretur peritus, qui id statuat esse ius, quod non oporteat iudicari. ‖ At est aliquando contra iudicatum. Primùm vtrùm rectè, an perperam? si rectè: id fuit ius, quod iudicatum est. sin aliter: non dubium est, vtrùm iudices, an iurisconsulti vituperandi sint. deinde si de iure vario quippiam iudicatum est: non potius contra iurisconsultos statuunt, si aliter pronuntiatum est, ac Mucio placuit, quàm ex eorum auctoritate, si, vt Manilius statuebat, sic est iudicatum. Etenim ipse Crassus non ita causam apud centumuiros egit, vt contra iurisconsultos diceret: sed vt hoc doceret, illud, quod Scæuola defendebat, non esse iuris: & in eam rem non solum rationes afferret, sed etiam Quint. Mucio, socero suo, multísque peritissimis hominibus auctoribus vteretur. ‖ Nam qui ius ciuile contemnendum putat, is vincula reuellit non modò iudiciorum, sed etiam vtilitatis vitæque communis. qui autem interpretes iuris vituperat: si imperitos iuris esse dicit: de hominibus, non de iure ciuili detrahit. sin peritis non putat esse obtemperandum: non homines lædit, sed leges, ac iura labefactat. Quod vobis venire in mentem profectò necesse est: nihil esse in ciuitate tam diligenter, quàm ius ciuile, retinendum. Etenim, hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit: nihil est, quod æquabiliter inter omneis, atque vnum omnibus esse possit. ‖ Itaque in ceteris controuersiis, atque iudiciis, cum quæritur, aliquid factum, nécne sit: verum, an falsum proferatur: & fictus testis subornari solet, & imponi falsæ tabulæ: nonnumquam, honesto, ac probabili nomine, bono viro, iudici, error obiici: improbo facultas dari, vt, cum sciens perperam iudicarit, testamentum, aut tabulas secutus esse videatur. In iure nihil est eiusmodi, recuperatores: non tabulæ falsæ, non testis improbus: denique nimia ista, quæ dominatur in ciuitate, potentia, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggrediatur iudicem, quà denique digitum proferat, non habet. ‖ Illud enim potest dici iudici ab aliquo non tam verecundo homine, quàm gratioso: Iudica hoc factum esse, aut numquam esse factum, vel cogitatum: crede huic testi: has comproba tabulas. Hoc non potest: Cui filius agnatus sit, eius testamentum non esse ruptum, iudica: quod mulier sine tutore auctore promiserit, deberi. non est aditus ad huiusmodi res neque potentiæ cuiusquam, neque gratiæ. denique, quo maius hoc, sanctiúsque videatur, ne pretio quidem corrumpi iudex in eiusmodi causa potest. ‖ Iste vester testis, qui ausus est dicere, FECISSE VIDERI EVM, de quo ne, cuius rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse numquam auderet iudicio te, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem præclaram, vobisque ob hoc retinendam, recuperatores! Quod enim est ius ciuile, quod neque inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit? quod si non modo oppressum, sed etiam desertum, aut negligentius asseruatum erit: nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut à patre accepturum, aut

relicturum liberis arbitretur. || Quid enim **74** refert, ædeis, aut fundum relictum à patre, aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum sit, quæ cùm omnia tua, iure mancipij sint ea, possisne retinere? si parùm sit communitum ius? si ciuili, ac publica lege contra alicuius gratiam teneri non potest? Quid, inquam, prodest, fundum habere, si, quæ decentissimè descripta à maioribus iura finium, possessionum, aquarum, itinerúmque sunt, hæc perturbari aliqua ratione, commutaríque possunt? Mihi credite: maior hereditas venit vnicuique vestrûm in iisdem bonis, à iure, & à legibus, quàm ab iis, à quibus illa ipsa bona relicta sunt. nam, vt perueniat ad me fundus, testamento alicuius fieri potest: vt retineam quod meum factum sit, sine iure ciuili non potest. Fundus à patre relinqui potest. at vsucapio fundi: hoc est finis sollicitudinis, ac periculi litium, non à patre relinquitur, sed à legibus. Aquæductus, haustus, iter, actus, à patre: sed rata auctoritas harum rerum omnium à iure ciuili sumitur. || Quapropter non minùs diligenter ea, quæ à maio- **75** ribus accepistis, publica patrimonia iuris, quàm priuatæ rei vestræ retinere debetis: non solùm quòd hæc iure ciuili sæpta sunt: sed etiam quòd patrimonium vnius incommodo dimittitur: ius amitti non potest sine magno incommodo ciuitatis. In hac ipsa causa, recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, deiectum esse eum, quem vi, armatis hominibus pulsum, fugatúmque esse constet: Cæcina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret: in possessionem in præsentia non restitue- **76** tur: nihil amplius: || populi Ro. causa, ciuitatis ius, bona fortunæ, possessionésque in dubium, incertúmque reuocabuntur: vestra auctoritate hoc constituetur, hoc perscribetur: quicum tu posthac de possessione contendes, eum, si ingressum modò deieceris, in prædium restituas oportebit: sin autem ingredienti, cum armata multitudine obuius fueris, & ita venientem repuleris, fugaris, auerteris: non restitues. tu statuetis vim in cæde solùm, non etiã in animo libidinis: nisi cruor appareat, vim non esse factam: in iure parũ delictum esse, qui prohibitus sit, nisi ex eo loco, vbi vestigium impresserit, deiici neminem posse. **77** || Iuris igitur retineri sententiam, & æquitatem plurimum valere oportere: an verbo, ac litera ius omne torqueri: vos statuite, recuperatores, vtrum vtilius esse videatur, Hoc loco, percommodè accidit, quòd non adest is, qui paulò antè affuit, & adesse nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquilius. nam ipso præsente, de virtute eius, & prudentia timidiùs dicerem, quòd & ipse pudore quodam afficeretur ex sua laude, & me similis ratio pudoris à præsentis laude tardaret. cuius auctoritati dictum est ab illa causa concedi nimiũ non oportere. Nõ vereor, de tali viro ne plus dicam, quàm vos aut sentiatis, aut apud vos commemorari velitis. **78** || Quapropter hoc dicam, numquam eius auctoritatem nimium valere, cuius prudentiam populus Romanus in cauendo, non in decipiendo perspexerit, qui iuris ciuilis rationem numquam ab æquitate seiunxerit:

A qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Romano promptam, expositámque præbuerit: qui ita iustus, & bonus vir est, vt natura, non disciplina consultus esse videatur: ita peritus, ac prudens, vt ex iure ciuili, non scientia solùm quædam, verùm etiam bonitas nata videatur: cuius tantùm est ingenium, ita prompta fides, vt, quidquid inde hauria, purum, liquidúmque te haurire sentias. || Quare permagnam initis à nobis gra- **79** tiam, cùm eum auctorem vestræ defensionis esse dicitis: Illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, cùm eum auctorem vos pro me appelletis: vestrum nominetis. Verumtamen quid ait iste vester auctor? Omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatúmque sit, conuenit. Ego ex isto genere consultorum non nominem, vt opinor, istum ipsum, quo vos auctore rem istam agere, & defensionem causæ constituere di- **B** citis. Qui cùm istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari quemquam esse deiectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset: rem, & sententiam interdicti mecum facere fatebatur: verbo me excludi dicebat: à verbo autem posse recedi non arbitrabatur. **80** || Cùm exemplis vterer multis, etiam illa materia æquitatis, ab verbo & ab scripto, plurimis sæpe in rebus ius, æqui, boníque rationem esse seiunctam: sempérque id valuisse plurimum: quod in se auctoritatis habuisset, æquitatísque plurimum: consolatus est me, & ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quod laborarem. nam verba ipsa sponsionis facere mecum, si vellem diligenter attendere. Quonam, inquam, modo? Quia certè, inquit, deiectus est Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco, si non ex eo loco, quem in locum venire voluit: at ex eo certè, vnde fugit. Quid tum? Prætor, inquit, interdixit, vt, vnde deiectus esset, eò resti- **C** tueretur, hoc est, quicumque is locus esset, vnde deiectus esset. Æbutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco deiectum esse Cæci- **81** nam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est malè fecerit sponsionem. || Quid est, Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam iuris, & æquitatis, & non nostræ possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod à maioribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus iudicandum est, dignum esset, ostendi, id verum, id æquum id vtile omnibus esse, spectari, quo consilio, & qua sententia, non, quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas? non antè venio, quàm recusaro. nego oportere, nego obtineri posse: nego vllam rem esse, quæ aut comprehendi satis, aut caueri, aut excipi possit, si aut præterito aliquo verbo, aut ambiguè posito, sententia, & re cognita, non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, vale- **82** **D** bit. || Quoniam satis recusaui: venio iam quò vocas. quæro abs te, simne deiectus, non de Fulciniano fundo (neque enim prætor, si ex eo fundo essem deiectus, ita me restitui iussisset: sed eò, vnde deiectus essem) sum ex proximo vicini fundo deiectus, quà adibam ad istum fundum: sum de via: sum certè alicunde, siue de priuato, siue de publico. eò restitui sum iussus. restituisse te dixisti, nego me ex edicto prætoris resti-

restitutum esse: Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio, aut nostro, defensio tua conficiatur, necesse est. || Si ad interdicti sententiam confugis, & de quo fundo actum sit tum, cùm AEbutius restituere iubebatur, id quærendum dicis, neque æquitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis castris, præsidiisque versaris. mea, mea est ista defensio: ego hoc vociferor: ego omneis homines, deosque testor, cùm maiores vim armatam nulla iuris defensione texerint, non vestigium eius qui deiectus sit: sed factum illius, qui deiecerit in iudicium venire: deiectum esse, qui fugatus sit: vim esse factam, cui periculum mortis sit iniectum. || Istum locum fugis, & reformidas? & me ex hoc, vt ita dicam, campo æquitatis ad istas verborum angustias, & ad omneis literarum angulos reuocas? in iis ipsis intercludere insidiis, quas mihi conaris opponere. Non deieci, sed eieci. Peracutum hoc tibi videtur. hic est mucro defensionis tuæ, in eum ipsum causa tua incurrat necesse est. Ego enim tibi refero, si non sum ex eo loco deiectus, quò prohibitus sum accedere: at ex eo sum deiectus, quò accessi, vnde fugi. Si prætor non distinxit locum, quò me restitui iuberet, & restitui iussit: non sum ex edicto restitutus. ||Velim, recuperatores, hoc totum si vobis versutius, quàm mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis: primùm actionis non modò non inuentorem, sed ne probatorem quidem esse me: idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensioni retulisse: me pro meo posse iure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, quæri oportere, quibus verbis prætor interdixit, sed de quo loco sit actũ, cùm interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verùm sitne facta: te verò nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere: in qua re nolis, non oportere. || Verumtamen ecquid mihi respondetur ad illud, quod antea dixi, non solum res, & sententia, sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, vt nihil commutandum videretur? Attédite diligenter, quæso, recuperatores. Est enim vestri ingenij, non meam, sed maiorum prudentiam cognoscere. non enim sum id dicturus, quod ego inuenerim, sed quod illos non fugerit. Cùm de vi interdicitur, duo genera causarum esse intelligebant, ad quæ interdictum pertineret: vnum, si qui ex eo loco, in quo esset: alterum, si ab eo loco, quò veniret, vt deiectus esset: & horum vtrumque, neque præterea quidquam, potest accidere, recuperatores. || Id adeò, si placet, considerate. Siqui meam familiam de meo fundo deiecerit, ex eo me loco deiecerit. siqui mihi præsto fuerit cũ armatis hominibus extra meũ fundum, & me introire prohibuerit: nõ ex eo, sed ab eo loco me deiecerit. Ad hæc duo genera rerũ vnũ verbum, quod satis declararet vtrasque res, inuenerunt: vt, siue ex fundo, siue à fundo deiectus essem vno, atque eodẽ interdicto restitueret, VNDE TV. Hoc verbum, VNDE, vtrumque declarat: & ex quo loco, & à quo loco. Vnde deiectus est Cinna? ex vrbe. Vnde deiecisti? ab vrbe. Vnde deiecti Galli? à Capitolio. Vnde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio. || Videtis igitur, hoc vno verbo significari res duas, & ex quo, & à quo loco. Cùm autem eò restitui iubet, ita iubet: vt, si Galli à maioribus nostris postularent, vt eò restituerentur, vnde deiecti essent, & aliqua vi hoc assequi possent: non, opinor, eos in cuniculum, quà aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. hoc enim intelligitur. VNDE TV DEIECISTI, siue ex quo loco, siue à quo loco. EO RESTITVAS. hoc iam simplex est, in eũ locũ restituas siue ex hoc loco deiecisti: restitue in hunc locum, siue ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed à quo deiectus est. Vt, siqui ex alto, cùm ad patriam accessisset, tempestate subitò reiectus optaret vt, cùm esset à patria deiectus, eo restitueretur: hoc, opinor, optaret, vt, à quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam vrbem, quam petebat, sic, quoniam vim verborum necessariò similitudine rerum aucupamur, qui postulat, vt, à quo loco deiectus est, hoc est, vnde deiectus est, eò restituatur. || Cùm verba nos eò ducunt, tum res ipsa hoc sentire, atque intelligere cogit. Etenim, Piso (redeo nunc ad illa principia defensionis meæ) siquis te ex ædibus tuis vi, hominibus armatis deiecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos vsi sumus, persequerere. Quid? si quis iam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ages? vtêre eodem interdicto. Cùm igitur prætor interdixerit, vnde deiectus es, vt eò restituatis: tu hoc idem quod ego dico, & quod perspicuum est, interpretabere: cùm illud verbum. VNDE, in vtramque rem valeat, eòque tu restitui sic iussus: tam te in ædeis tuas restitui oportere, si è vestibulo, quam si ex interiore ædium parte deiectus sis. || Vt verò iam, recuperatores, nulla dubitatio sit, siue rem, siue verba spectare vultis, quin secundum nos iudicetis, exoritur hîc iam, obrutis rebus omnibus, & perditis, illa defensio, eum deiici posse qui tum possideat: qui non possideat, nullo modo posse. itaque, si ego sim à tuis ædibus deiectus, restitui non oportere. si ipse sis, oportere. Numera, quàm multa in ista defensione falsa sint, Piso: ac primùm illud attende, te iam ex illa ratione esse depulsum, quòd negabas quemquam deiici posse, nisi qui in eo loco esset. nunc, iam posse concedis eum qui non possideat negas deiici posse. || Cur ergo aut in illud quotidianum interdictum, VNDE ILLE ME VI DEIECIT, additur, Cùm ego possiderem: si deiici nemo potest, qui non possidet. aut in hoc interdictum, DE HOMINIBVS ARMATIS, non additur, si oportet quæri, possederit, nécne? Negas deiici, nisi qui possideat. Ostendo, si sine armatis, coactisve hominibus deiectus quisquam sit, eum, qui fateatur se deiecisse, vincere sponsionem, si ostendat, eum non possedisse. negas deiici, nisi qui possideat ostendo ex hoc interdicto DE ARMATIS HOMINIBVS, qui possit ostendere non possedisse eum, qui deiectus sit, condemnari tamen sponsionis necesse esse, si fateatur esse deiectum. || Dupliciter homines deiiciuntur:

aut sine coactis, armatisve hominibus, aut per eiusmodi rationem, aut vim. Ad duas dissimiles res duo deuincta interdicta sunt. In vila vi quotidiana non satis est posse docere sé deiectum, nisi ostendere possit, cùm possideret, tum deiectum. ne id quidem satis est, nisi docet ita se possedisse, vt nec vi, nec clàm, nec precariò possederit. Itaque is, qui se restituisse dixit, magna voce sæpe confiteri solet, se vi deiecisse: verum illud addit. Non possidebat: vel etiam, cùm hoc ipsum concessit, vincit tamen sponsione, si planum facit, ab se illum aut vi, aut clàm, aut preca-

93 riò possedisse. || Videtisne, quot defensionibus eum, qui sine armis, de multitudine vim fecerit, vti posse maiores voluerunt? hûc verò, qui ab iure officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad cædem confugerit, nudum in causa, destitutúmque videtis: vt, qui armatus de possessione contendisset, inermis planè de sponsione certaret. Ecquid igitur inter est, Piso, inter hæc interdicta? ecquid interest, vtrum hoc additum, Cùm A. Cæcina possederit, néne? ecquid te ratio iuris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas maiorum commouet? Si esset additum: de eo quæri oporteret. additum non

94 est: tamen oportebit? || Atque ego in hoc Cæcinam non defendo. possedit enim Cæcina recuperatores: & id tametsi extra causam est, percurram tamen breui, vt non minus hominem ipsum, quàm ius commune defensum velitis. Cesenniam possedisse propter vsumfructum non negas. qui colonus habuit conductum de Cesennia fundum, cùm idem ex eádem conductione fuerit in fundo, dubium est, quin, si Cesennia tum possidebat, cùm erat colonus in fundo, post eius mortem heres eodem iure possederit? deinde ipse Cæcina, cùm circuiret prædia, venit in istum fundum: rationes à colono accepit.

95 sunt in eam rem testimonia. || Postea cur, AEbuti, de isto potius fundo, quàm de alio, si quem habes, Cæcinæ denuntiabas, si Cæcina non possidebat? Ipse porrò Cæcina cur se moribus deduci volebat: idque tibi de amicorum, etiam de ipsius C. Aquilij sententia responderat? At enim Sylla legem tulit. Vt nihil de illo tẽpore, nihil de calamitate reip. querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eundem Syllam in eandem legẽ, SI QVID IVS NON ESSET ROGARI, EIVS EA LEGE NIHILVM ROGATVM. Quid est, quod ius non sit, quod populus iubere, aut vetare non possit? Vt ne longiùs abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid. nã, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur. || Sed quæro

96 abs te, putésne, si populus iusserit, me tuum, aut item, te meum seruum esse: id iussum, ratum, atque firmũ futurum. Perspicis hoc nihil esse, & fateris, vt in ceteris, quæ rogaui. Primũ illud concedis, non quidquid populus iusserit, ratum esse oportere. deinde nihil rationis affers, quamobrem si liberas adimi nullo modo possit, ciuitas possit. nam & eodem modo de vtraque re traditum nobis est: & si semel ciuitas adimi potest, retineri libertas non potest. Qui enim potest iure Quiritum liber esse is, qui in numero Quiritum

97 non est? || Atque ego hanc adolescentulus causam cùm agerem contra hominem disertissimum nostræ ciuitatis, Cottam, probaui. Cùm Aretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemuiris religionem iniecisset, non posse sacramentum nostrum iustum iudicari, quòd Aretinis adempta ciuitas esset, & ego vehementiùs contendissem, ciuitatem adimi non potuisse: decemuiri prima actione non iudicauerunt: postea, re quæsita, & deliberata, sacramentum nostrum iustum iudicauerunt. Atque hoc, & contrà dicente Cotta, & Sylla viuo, iudicatum est. Iam verò in ceteris, vt omnes, qui in eadem causa sunt, & lege agant, & suum ius persequantur, & omnes iure ciuili, sine cuiusquam aut magistratus, aut iudicis, aut periti hominis, aut imperiti dubitatione, vtantur, quid ego commemorem? dubium nemini ve-

98 strum est. || Certè quæri hoc solere me non præterit (vt ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt audias) quemadmodum, si ciuitas adimi non possit, in colonias Latinas sæpe nostri ciues profecti sint. Aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tum manere in ciuitate potuissent. Quid? quem pater patratus dedidit: aut suus pater, populúsve vendidit, quo is iure amittit ciuitatem? Vt religione ciuitas soluatur, ciuis Romanus traditur: qui cùm est acceptus, est eorum, quibus est deditus, si non accipiunt, vt Mancinum Numantini, retinet integram causam, & ius ciuitatis. Si pater vendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. || Iam

99 populus cùm eum vendidit, qui miles factus non est, non adimit ei libertatem: sed iudicat, non esse eum liberum, qui, vt liber sit, adire periculum noluit. cùm autem incensum vendit, hoc iudicat: cùm is, qui in seruitute iusta fuerit, censu liberetur, eum, qui, cùm liber esset, censeri noluerit, ipsum sibi libertatem abiudicasse. Quòd si maximè iisce rebus adimi libertas, aut ciuitas potest: non intelligunt qui hæc commemorant, si per has rationes adimi maiores posse voluerunt, alio modo noluisse? Nam, vt hæc ex iure ciuili protulerunt, sic afferant velim, quibus lege aut Romana ciuitas, aut libertas erepta sit. || Nam

100 quod ad exsilium attinet, perspicuè intelligi potest, quale sit. Exsilium enim, non supplicium est, sed perfugium, portúsque supplicij. nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eò solum vertunt: hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, vt apud ceteras ciuitates, maleficium vllum exsilio esse multatum. Sed cùm homines, vincula, neces, ignominiásque vitant quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt, quasi ad aram, in exsilium: qui si in ciuitate legis vim subire vellent: non priùs ciuitatem, quàm vitam amitterent: qui nolunt, non adimitur his ciuitas, sed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, cùm ex *nostro iure duarum ciuitatum, nemo esse possit*, tum amittitur hæc ciuitas denique, cùm is, qui profugit, receptus est in exsilium, hoc est, in aliam ciuitatem. || Non me præterit, recuperatores, tametsi de hoc iure multa prætereo, tamen me longiùs prolapsum esse, quàm ratio vestri iudicii postulauit. Verùm

tum id feci, non quòd vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed vt omnes intelligerent, nec adéptam cuiquam ciuitatem esse, nec adimi posse. Hoc cùm eos scire volui, quibus Sylla voluit iniuriam facere, tum omneis ceteros nouos, veteresque ciueis. neque enim ratio afferri potest, cur, si cuiquã nouo ciui potuerit adimi ciuitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis ciuibus possit. || Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primùm ex eo intelligi potest, quod vos ea de re iudicare non debetis: deinde quòd Sylla ipse ita tulit de ciuitate, vt non sustulerit eorum nexa, atque hereditates. iubet enim eodem iure esse, quo fuerint Ariminenses: quos quis ignorat duodecim coloniarũ fuisse, & à populo Ro. hereditates capere potuisse? Quòd si adimi ciuitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quéadmodum spectatissimum, prudentissimum- B que hominem, summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica præditum, leuatum iniuria, ciuem retinere possemus, quàm vti nunc, cùm de iure ciuitatis nihil potuerit deperdere quisquam exsistat, nisi tui, Sexte, similis & stultitia, & impudentia, qui huic ciuitatem ademtam esse dicat. || Qui quoniam, recuperatores, suum ius non deseruit, neque quidquam illius audaciæ, petulantiæque concessit, A derelinquo com communem causam, populique Ro. ius in vestra fide, ac religione depono. Is homo ita se probatum vobis, vestrique similibus semper voluit, vt id non minùs in hac causa laborarit: nec contenderit aliud, quam ne ius suum dissolute relinquere videretur: nec minus vereretur, ne contemnere AEbutium, quàm ne ab eo contemtus esse existimaretur. || Quapropter siquid extra iudiciũ est. quod virtuti hominis tribuendũ sit: habetis hominẽ singulari pudore, virtute cognita, & spectata fide, amplissimum, Hetruriæ nomine totius, in vtraque fortuna cognitum multis signis & virtutis, & humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum sit: habetis eum, vt nihil dicam amplius, qui se homines coegisse fateatur. Sin, hominibus remotis, de causa quæritis: cũ iudicium de vi sit: is, qui arguitur, vim se hominibus armatis fecisse fateatur. verbo se, non B æquitate. defendere conaretur: id quoque ei verbũ ipsum ereptũ esse videatis: auctoritatẽ sapiẽtissimorũ hominũ facere nobiscũ: in iudiciũ non venire, vtrũ Cæcina possederit, nécne tamẽ doceri possedisse: multò etiam minus quæri, A. Cæcinæ fundus sit, nécne: me tamen idipsum docuisse. fundũ esse Cæcinæ: cùm hæc ita sint, statuite quid vos tẽpora reip. de armatis hominibus, quid illius cõfessio de vi, quid nostra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de iure admoneant, vt iudicetis.

* *

PRO L. MANILIA, SEV DE IMPERATORE POMPEIO DELIGENDO, AD POPVLVM,

ORATIO XIII.

QVAMQVAM mihi semper frequens conspectus vester, multò iucundissimus, hic autem locus, ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cùm antea per ætatem nondum huius auctoritatem loci contingere audere auderem: statueremque, nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratũ industria, afferri oportere: omne meũ tempus amicorum temporibus transmittendum putaui. Ita neque hic locus, vacuus vnquam ab iis, qui vestram causam de- C fenderent: & meus labor in priuatorum periculis castè, integréque versatus, ex vestro iudico fructum est amplissimum consecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantùm sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantam, quãtũ homini vigilandi ex forensi vsu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, & siquid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. || Atque illud in primis mihi lætandum iure esse video, quòd in hac insoluta mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis obla-

ta est, in qua oratio deesse nemini potest. A
Dicendum est enim de Cn. Pompeij singula-
ri, eximiáque virtute: huius autem oratio-
nis difficilius est exitum, quàm principiũ in-
uenire. Itaque non mihi tam copia, quàm mo-
4 dus in dicendo quærendus est. || Atque, vt
inde oratio mea proficiscatur, vnde hæc om-
nis caussa ducitur: bellum graue, & pericu-
losum vestris vectigalibus, atque sociis, à duo-
bus potentissimis regibus infertur, Mithrida-
te, & Tigrane: quorum alter relictus, alter la-
cessitus, occasionem sibi ad occupandam A-
siam oblatam esse arbitratur. Equitibus Ro-
manis honestissimis viris, afferuntur ex Asia
quotidie literæ, quorum magnæ res agun-
tur, in vestris vectigalibus exercendis occu-
patæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mi-
hi est cum illo ordine, caussam reip. periculá-
5 que rerum suarum detulerũt. || Bithyniæ, quæ
nunc vestra prouincia est, vicos exustos esse
complureis: regnum Ariobarzanis, quod fi- B
nitimum est vestris vectigalibus, totum es-
se in hostium potestate: Lucullum, magnis
rebus gestis, ab eo bello discedere: huic
qui successerit, non satis esse paratũ ad tan-
tum bellum administrandum: vnum ab om-
nibus sociis, & ciuibus ad id bellum impe-
ratorem deposci, atque expeti: eundem hunc
vnum ab hostibus metui, prætetea neminem.
6 || Caussa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum
sit, considerate. Primùm mihi videtur de ge-
nere belli: deinde de magnitudine: tum de
imperatore diligendo esse dicendum. Ge-
nus est enim eiusmodi, quod maximè ve-
stros animos excitare, atque inflammare de-
bet: in quo agitur populi Ro. gloria, quæ vo-
bis à maioribus cùm magna in rebus omni-
bus, tum summa in re militari tradita est: agi-
tur salus sociorũ, atq; amicorũ, pro qua mul-
ta maiores vestri magna, & grauia bella ges-
serunt: aguntur certissima populi R. vectiga- C
lia, & maxima: quibus amissis, & pacis orna-
menta, & subsidia belli frustra requiretis: a-
guntur bona multorum ciuium, quibus est
& à vobis, & ab imperatoribus reip. consu-
7 lendũ. || Et quoniam semper appetentes gloriæ
præter ceteras genteis, atque auidi laudis fui-
stis, delenda est vobis illa macula, Mithrida-
tico bello superiore suscepta: quæ penitus iã
insedit, atque inueterauit in populi R. nomi-
ne: quòd is, qui vna die, tota Asia, tot in ciui-
tatibus, vno nuntio atque vna literarum signi-
ficatione ciueis Ro. necandos, trucidandósque
denotauit, non modò adhuc pœnam nullam
suo dignam scelere suscepit sed ab illo tem-
pore annum iam tertiũ, & vicesimum regnat:
& ita regnat, vt se non Ponto, neque Cappa-
dociæ latebris occultare velit, sed emergere
è patrio regno, atque in vestris vectigalibus,
8 hoc est, in Asiæ luce versari. || Etenim adhuc
ita vestri cũ illo rege contéderunt imperato- D
res, vt ab illo insignia victoriæ, non victoriam
reportarent. Triumphauit L. Sylla, triumpha-
uit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi
viri, & summi imperatores: sed ita triumpha-
runt, vt ille pulsus, superatúsque regnaret.
Verumtamen illis imperatoribus laus est tri-
buenda, quòd egerunt: venia danda, quòd
reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Syl-
lam in Italiam resp. Murænam Sylla reuo-
cauit. || Mithridates autem omne reliquũ tem-
pus, non ad obliuionem veteris belli, sed ad
comparationem noui contulit: qui postea-
quam maximas ædificasset, ornassetque clas-
seis, exercitúsque permagnos quibuscumque
ex gentibus potuisset, comparasset, Bosphora-
nis, finitimis suis, bellum inferre simulasset:
vsque in Hispaniam legatos Ecbatanis mi-
sit ad eos duces, quibuscum tum bellum ge-
rebamus: vt, cùm duobus in locis disiunctis-
simis, maximéque diuersis, vno consilio, à b-
inis hostium copiis bellum terra, marique
gereretur, vos ancipiti contentione, distra-
cti, de imperio dimicaretis. || Sed tamen al-
terius partis periculum, Sertorianæ, atque
Hispaniensis, quæ multò plus firmamenti, ac
roboris habebat, Cn. Pompeij diuino consi-
lio, ac singulari virtute depulsum est: in altera
parte ita res à L. Lucullo, summo viro, est ad-
ministrata, vt initia illa gestarum rerum ma-
gna, atque præclara, non felicitati eius, sed vir-
tuti: hæc autem extrema, quæ nuper accide-
runt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse vi-
deantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, &
ita dicã, Quirites, vt neque vera laus, ei detra-
cta oratione nostra, neque falsa, afficta esse vi-
deatur. || Sed pro vestri imperij dignitate, atq;
gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ,
videte, quem vobis animum suscipiendum
puteis. Maiores vestri sæpe mercatoribus,
ac nauigatoribus iniuriosiùs tractatis, bel-
la gesserunt: vos tot ciuium R. millibus, v-
no nuntio, atque vno tempore necatis, quo
tandem animo esse deberis? Legati quod erant
appellati superbius, Corinthum patres vestri,
totius Græciæ lumen, extinctum esse volue-
runt: vos eum regem inultum esse patiemini,
qui legatum populi R. consularem, vinculis,
ac verberibus, atque omni supplicio excrucia-
tũ necauit? Illi libertatem ciuiũ Rom. immi-
nutam non tulerunt: vos vitam ereptam negli-
getis? Ius legationis verbo violatum illi per-
secuti sunt: vos legatũ populi Rom. omni sup-
plicio interfectũ, inultum relinquetis? || Vide-
te, ne, vt illis pulcherrimum fuit, tantam vo-
bis imperij gloriam relinquere: sic vobis tur-
pissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, &
conseruare non posse. || Quid, quod salus so-
ciorum summum in periculum, ac discrimen
vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes,
rex, socius populi R. atque amicus: imminent
duo reges toti Asiæ, non solùm vobis inimi-
cissimi, sed etiam vestris sociis, atque ami-
cis: ciuitates autem omnes, cuncta Asia, at-
que Græcia vestrum auxilium exspectare
propter periculi magnitudinem, coguntur:
imperatorem à vobis certum deposcere, cum
præsertim vos alium miseritis, neque audent,
neque se id facere summo sine periculo posse
arbitrantur. || Vident, & sentiunt hoc idem, Q.
quod & vos, vnum virum esse, in quo sum-
ma sint omnia, & eum propè esse (quo etiam
carent ægriùs) cuius aduentu ipso, atque no-
mine, tametsi ille ad maritimum bellum ve-
nerit, tamen impetus hostium repressos esse
intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam
liberè loqui non licet, tacitè rogant, vt se
quoque sicut ceterarum prouinciarum socios,
dignos existimetis, quorum salutem tali viro
cómendetis. atque hoc etiã magis, quã ceteros
quod

quod eiusmodi in prouinciā homines cū imperio mittimus, vt, etiāsi ab hoste defendant, tamen ipsorum aduentus in vrbeis sociorum, nō multùm ab hostili expugnatione differant. Hūc audiebant anteà, nunc præsentem vidēt, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, vt ij beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. ‖Quare, si propter socios, nulla ipsi iniuria lacessiti, maiores vestri cum Antiocho, cū Philippo, cū Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio conuenit, iniuriis prouocatos, sociorū salutem vnà cū imperij vestri dignitate defendere, præsertim cùm de vestris maximis vectigalibus agatur? Nā ceterarum prouinciarū vectigalia, Quirites, tanta sunt, vt iis ad ipsas prouincias tutādas vix contenti esse possimus: Asia verò tam optima est, & fertilis, vt & vbertate agrorum, & varietate fructuū, & magnitudine pastionis, & multitudine earū rerū, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis prouincia, Quirites, si & belli vtilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiā à metu calamitatis est defendenda. ‖ Nā in ceteris rebus, cū venit calamitas, tū detrimentū accipitur. at in vectigalibus non solùm aduētus mali: sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiam si irruptio nulla facta sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conseruari potest. Quare sæpe totius anni fructus vno rumore periculi, atq; vno belli terrore amittitur. ‖ Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia vobis pensitant, aut eos, qui exercent, atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copiis propè adsint? cùm vna excursio equitatus perbreui tempore totius anni vectigal auferre possit? cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus, atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conseruaueritis, non solùm (vt antea dixi) calamitate, sed etiā calamitatis formidine liberatos? ‖ Ac ne illud quidem vobis negligēdum est, quod mihi ego extremum proposuerā, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorū bona ciuium R. pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes & copias in illam prouinciam contulerunt, quorum ipsorum per se res, & fortunæ, curæ vobis esse debent. etenim si vectigalia, neruos esse reip. semper duximus: eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè esse dicemus. ‖ Deinde ceteris ex ordinibus homines naui, & industrij partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, & suorū in eas prouincias pecunias magnas collocatas habēt. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum ciuium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre multorum ciuiū calamitatem à rep. seiunctam esse non posse. Etenim illud primùm parui refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. neque enim iisdem redimēdi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem. ‖ deinde quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici, docuit id, quod certè calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tū, cùm in Asia res magnas permulti amiserūt, scimus, Romæ, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt vna in ciuitate multi rē, atque fortunas amittere, vt non plureis secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete remp. & mihi credite, id quod ipsi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniam, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicata est cū illis pecuniis Asiaticis, & cohæret, ruere illa non possunt, vt hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio, ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum ciuium cum rep. defenduntur. ‖Quoniam de genere belli dixi, nunc, de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici: belli genus esse ita necessarium, vt sit gerendum, non esse ita magnum, vt sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, ne fortè à vobis quæ diligentissimè prouidenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, vt omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, eius aduentu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque instructas, esse deletas: vrbémque Asiæ clarissimam, nobísque amicissimā, Cyzicenorum, obsessam ab ipso rege, maxima multitudine, & oppugnatam vehementissimè, L. Luculli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberauit: ‖ ab eodē imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas: patefactúmque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo R. ex omni aditu clausus erat: Sinopas, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata, atque referta, ceterásque vrbeis Ponti, & Cappadociæ permultas, vno aditu, atq; aduentu esse captas: regem spoliatum regno patrio. atque auito, ad alios se reges, atque alias genteis supplicē contulisse: atque hæc omnia, saluis populi Ro. sociis, atq; integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis: atq; ita reputo, vt hoc vos intelligatis, à nullo istorū, qui huic obtrectant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. ‖Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquū possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites. non enim sine causa quæri videtur. Primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, vt ex eodem Ponto Medéa illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant, in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipauisse, vt eorum collectio dispersa, mœrorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarúmque

rerum omnium, quas & à maioribus accepe-rat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentiùs: rex ipse è manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mæror, hos

23 lætitia retardauit. ‖ Hunc in illo timore, & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentémque rebus suis confirmauit, & afflictũ erexit, perditúmque recreauit. cuius in regnũ posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus iniectus iis nationibus, quas numquam populus R. neque lacessendas bello, neque tentandas putauit. erat enim alia grauis, atque vehemẽs opinio, quæ per animos gentium barbararum peruaserat, fani locupletissimi, & religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ nouo quodam terrore, ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi vrbem ex Tigranis regno ceperat, & prælijs vsus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commoue-

24 batur. ‖ Hic iam plura non dicam. fuit enim illud extremũ, vt ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, quàm processus longior quæreretur. Mithridates autem & suã manum iam confirmarat, & eorum, qui se ex eius regno collegerant, & magnis aduentitiis multorum regum, & nationum copiis iuuabatur. Hoc iam ferè sic fieri solere accepimus, vt regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximéque eorum, qui aut reges sunt, aut viuunt in regno, quòd regale iis nomẽ, magnũ,

25 & sanctum esse videatur. ‖ Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam est ausus optare. Nam cùm se in regnum suum recepisset, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, vt illam, posteaquã pulsus erat, terram vmquã attingeret: sed in exercitũ vestrum, clarum, atque victorẽ, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (sicut poetæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, vt eã ad aureis L. Luculli non ex prælio

26 nuntius, sed ex sermone rumor afferret. ‖ Hic in illo ipso malo, grauissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quòd imperij diuturnitati modum statuendi, veteri exemplo putauistis, partem militum, qui iam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò: sed ea vos coniectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod coniungant reges potentissimi, renouent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, nouus imperator vester ac-

27 cipiat, vetere expulso exercitu. ‖ Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. restat, vt de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Vtinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, vt hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tan-

A tis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cùm sit vnus Cn. Pompeius, qui non modo eorũ hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriã virtute superarit: quæ res est, quæ cuiusquam animũ in hac causa dubium facere possit? ‖ E-

28 go enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior vmquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui sæpius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertauit? plura bella gessit, quàm ceteri legerunt? plureis prouincias confecit, quàm alij concu-

B piuerunt? cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est traducta? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipub. Ciuile Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex ciuitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, seruile, naualе, varia & diuersa genera, & bellorum, & hostium, non solum gesta ab hoc vno, sed etiã confecta, nullam rem esse declarant, in vsu

29 militari positam, quæ huius viri scientiam fugere possit. ‖ Iam verò virtuti Cn. Pompei quæ potest par oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas

C in conficiendo, consilium in prouidendo: quæ tanta sunt in hoc vno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut

30 audiuimus, non fuerunt. ‖ Testis est Italia, quã ille, ipse victor, L. Sylla, huius virtute, & subsidio confessus est liberatam. testis est Sicilia, quam multis vndique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilij explicauit. testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundauit. testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione patefactum est. testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hosteis ab hoc superatos, prostratósque conspexit. testis est iterũ, & sæpius Italia, quæ cùm seruili bello tætro, periculosóque premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum exspectatione Pompeij attenuatum, atque imminu-

31 tum est: aduentu sublatum, ac sepultum. ‖ Testes

D verò iam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum vniuersa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmam habuit præsidium, vt tutus esset? aut tã fuit abditus, vt lateret? Quis nauigauit, qui nõ se aut mortis, aut seruitutis periculo committeret, cùm aut hieme, aut referto prædonũ mari nauigaretur? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diuisum,

diuisum, atque dispersum, quis vnquam arbi-
traretur aut ab omnibus imperatoribus vno
anno, aut omnibus annis ab vno imperatore
confici posse? ‖ Quam prouinciam tenuistis
à prædonibus liberam per hosce annos? quod
vectigal vobis tutum fuit? quem socium de-
fendistis? cui præsidio, classibus vestris, fuistis?
quàm multas existimatis insulas esse deser-
tas? quàm multas aut metu relictas, aut à præ-
donibus captas verbeis esse sociorũ? Sed quid
ego longinqua commemoro? Fuit hoc quon-
dam, fuit proprium populi Ro. longè à domo
bellare, & propugnaculis imperii sociorum
fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ve-
stris ego mare clausum per hosce annos dicã
fuisse, cum exercitus nostri Brundusio num-
quam, nisi summa hieme, trãsmiserint? Quid,
ad nos cùm ab exteris nationibus venirent,
captos querar, cum legati populi Ro. redemti
sint? mercatoribus tutum mare non fuisse di-
cam, cùm duodecim secures in prædonum
potestatem peruenerint? ‖ Quid aut Colo-
phonem, aut Samum nobilissimas vrbeis, in-
numerabileisque alias, captas esse commemo-
rem, cùm vestros portus, atque eos portus,
quibus vitam & spiritum ducitis, in prædo-
num fuisse potestate sciatis? An verò igno-
ratis, portum Caietæ celeberrimũ, atque ple-
nissimum nauium, inspectante prætore, à præ-
donibus esse direptum? Ex Miseno autem,
eius ipsius liberos, qui cum prædonibus an-
tea ibi bellũ gesserat, à prædonibus esse sub-
latos? Nam quid ego Ostiense incommodum,
atque illam labem, atque ignominiam rei-
pub. querar, cùm, prope inspectantibus vobis,
classis ea, cui consul populi R. præpositus es-
set, à prædonibus capta, atque oppressa est?
Pro dii immortales! tantáne vnius hominis
incredibilis, ac diuina virtus tam breui tem-
pore lucem afferre reip. potuit, vt vos, qui
modò ante ostium Tyberinum classem hostiũ
videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium
prædonum nauem esse audiatis? ‖ Atque hæc,
qua celeritate gesta sint, quanquam videtis,
tamen a me in dicendo prætereunda nõ sunt.
Quis enim vnquam, aut obeundi negotij, aut
consequendi quæstus studio, tam breui tem-
pore, tot loca adire, tantos cursus conficere
potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce bel-
li impetus nauigauit? qui Siciliam adiit, Afri-
cam explorauit: inde Sardiniam cum classe ve-
nit, atque hæc tria frumentaria subsidia reipu.
firmissimis præsidiis, classibusque muniuit.
‖ Inde, se cùm in Italiam recepisset, duabus
Hispaniis, & Gallia Cisalpina præsidiis, ac
nauibus confirmata, missis item in oram Illy-
rici maris, & in Achaiam, omnémque Græciã
nauibus, Italiæ duo maria maximis classibus,
firmissimisq; præsidiis adornauit: ipse autem,
vt à Brundusio profectus est, vndequinquage-
simo die totam ad imperium populi Ro. Cili-
ciam adiunxit: omnes, qui vbique prædones
fuerunt, partim capti, interfectique sunt, par-
tim vnius huius imperio, ac potestati se dedi-
derunt. Idem Cretensibus, cùm ad eum vsque
in Pamphyliam legatos, deprecatoresq; misi-
sissent, spẽ deditionis non ademit, obsidesque
imperauit. Ita tantũ bellum, tam diuturnũ, tã
longè, latéque dispersum, quo bello omnes
gentes, ac nationes premebantur, Cn. Pom-
peius extrema hieme apparauit, ineunte vere
suscepit, media æstate confecit. ‖ Est hæc diui-
na, atq; incredibilis virtus imperatoris. quid
ceteræ, quas paulò antè commemorare cœpe-
ram, quantæ, atque quàm multæ sunt? non e-
nim solùm bellandi virtus in summo, atque
perfecto imperatore quærenda est: sed multæ
sunt artes eximiæ, huius administræ, comités-
que virtutis. Ac primùm quanta innocentia
debent esse imperatores! quanta deinde o-
mnibus in rebus temperantia! quanta fide!
quanta facilitate! quanto ingenio! quanta
humanitate! Quæ breuiter, qualia sint in
Cn. Pompeio, consideremus. summa enim o-
mnia sunt, Quirites: sed ea magis ex alio-
rum contentione, quàm ipsa per sese cogno-
sci, atque intelligi possunt. ‖ Quem enim
possumus imperatorem aliquo in numero pu-
tare, cuius in exercitu veneant, centuriatus,
atque venierint? quid hunc hominem ma-
gnum, aut amplum de repub. cogitare, qui
pecuniam ex ærario depromtam ad bellum
administrandum aut propter cupiditatem pro-
uinciæ magistratibus diuiserit, aut propter a-
uaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestrã
admurmuratio facit, Quirites, vt agnoscere
videamini, qui hæc fecerint. ego autem nó-
mino neminem. quare irasci mihi nemo po-
terit, nisi qui antè de se voluerit confiteri.
Itaque propter hanc auaritiam imperatorum,
quantas calamitates, quocumque ventum sit,
nostri exercitus ferant, quis ignorat? ‖ Itine-
ra, quæ per hosce annos in Italia per agros,
atque oppida ciuium Roman. nostri impera-
tores fecerunt, recordamini. tum facilius
statuetis, quid apud exteras nationes fieri
existimetis. Vtrum plureis arbitramini per
hosce annos militum vestrorum armis ho-
stium vrbeis, an hibernis, an sociorum ciui-
tates esse deletas? Neque enim potest exer-
citum is continere imperator, qui seipsum
non continet: neque seuerus esse in iudican-
do, qui alios in se seueros esse iudices non
vult. ‖ Hic miramur, hunc hominem tantum
excellere ceteris, cuius legiones si in Asiam
peruenerunt, vt non modò manus tanti exer-
citus, sed ne vestigium quidem cuiquam pa-
cato nocuisse dicatur? Iam verò, quemad-
modum milites hibernent, quotidie sermo-
nes, ac literæ perferuntur. non modo, vt
sumtum faciat in militem, nemini vis affer-
tur: sed ne cupienti quidem cuiquam permit-
titur. hiemis enim, non auaritiæ perfugium
maiores nostri in sociorum, atque amicorum
tectis esse voluerunt. ‖ Age verò ceteris in
rebus quali sit temperantia, considerate. Vn-
de illam tantam celeritatem, & tam incredi-
bilem cursum initum putatis? non enim il-
lum eximia vis remigum, aut ars inaudita
quædam gubernandi, aut venti aliqui noui,
tam celeriter in vltimas terras pertulerunt:
sed hæ res, quæ ceteros remorari solent, non
retardarunt: non auaritia ab instituto cursu
ad prædam aliquam reuocauit, non libido
ad voluptatem, non amœnitas ad delecta-
tionem, non nobilitas vrbis ad cognitionem,
non denique labor ipsi ad quietem. postre-
mò signa, & tabulas, ceteraque ornamenta
Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda

esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimauit. || Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quam iam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum videbatur. nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa maiores suos tum, cùm hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo Ro. quàm imperare aliis, maluisse. Iam verò ita faciles aditus ad eum priuatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum iniuriis esse dicuntur, vt is, qui dignitate principibus excellit, facilitate infimis par esse videatur. || Iam quantum consilio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidẽ verò eius inter socios quantam existimari putatis, quàm hostes omnium gentium sanctissimam esse iudicarint? Humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit, vtrùm hostes magis virtutem eius pugnãtes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tãtum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, diuino quodam consilio natus esse videatur?

|| Et, quoniã auctoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. Vehemẽter autẽ pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cùm sciamus, homines in tantis rebus, vt aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoueri? Quod igitur nomen vmquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta, & tam præclara iudicia fecistis? || An verò vllam vsquam esse oram tam desertam putatis, quò non illius diei fama peruaserit, cùm vniuersus populus Ro. referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, vnum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, vt plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius auctoritas valeat in bello: ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui, quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè vtilitas annonæ ex summa inopia, & caritate rei frumentariæ consecuta est, vnius spe & nomine, quantam vix ex summa vbertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. || Iam verò, accepta in Ponto calamitate, ex eo prœlio, de quo vos paulò antè inuitus admonui, cùm socii pertimuissent, hostium opes, animique creuissent: cùm satis firmum præsidium prouincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis diuinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Ro. attulisset. Huius aduentus & Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardauit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio, atque exercitu socios, & vectigalia conseruaturus sit, qui ipso nomine, ac rumore defenderit? || Age verò, illa res quantam declarat eiusdem hominis apud hosteis populi Ro. auctoritatem, quod ex locis tam longinquis tamque diuersis, tam breui tempore omnes vnà huic se dediderunt? quod Cretensium legatis cùm in eorum insula noster imperator, exercitúsque esset, ad Cn. Pompeium in vltimas prope terras venerunt, eíque se omnes Cretensium ciuitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium, legatum vsque in Hispaniam misit: eúmque Pompeius legatum semper iudicauit: ij, quibus semper erat molestum, ad eum potissimùm esse missum, speculatorem, quàm legatum iudicari maluerunt? Potestis igitur iam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis posteà rebus gestis, magnisque vestris iudiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. || Reliquum est, vt de felicitate quam præstare de se ipso nemo potest: meminisse, & commemorare de altero possumus sicut æquum est homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas diuinitus adiuncta fortuna de huius autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac vtar moderatione dicendi, non vt in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed vt præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut inuisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. || Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terra, marique, quantáque felicitate gesserit: vt eius semper voluntatibus non modò ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint: sed etiam venti, tempestatésque obsecundarint: hoc breuissimè dicam, neminem vmquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot, & tantas res tacitus auderet optare, quot, & quantas dij immortales ad Cn. Pompeium detulerunt, quod vt illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle & optare debetis. || Quare cùm & bellum ita necessarium sit, vt negligi non possit: ita magnum, vt accuratissimè sit administrandum: & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitatis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempublicam conseruandã, atque amplificandam cõferatis? || Quòd si Romæ Cn. Pompeius priuatus esset hoc tẽpore tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus: nunc, cùm ad ce-

teras summas vtilitates hoc quoque opportunitas adiungatur, vt in iis ipsis locis adsit, vt habeat exercitum, vt ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid exspectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicæ cómissa sunt: hoc quoque bellum regium cómittimus?

51 ‖ At enim vir clarissimus, reipublicæ & vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus, itémque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum, & clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc faciliùs, quod ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidé isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum & in

52 vno Cn. Pompeio summa esse omnia. ‖ Quid igitur ait Hortensius? Si vni omnia tribuenda sunt, vnum dignissimum esse Pompeium: sed ad vnum tamen omnia deferri non oportere. Obsoleuit iam ista oratio, re multò magis, quàm verbis, refutata. Nam tu idem Quincte, Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium grauiter, ornatéque dixisti, cùm is de vno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta

53 idem contra legem verba fecisti. ‖ Quid? tum, per deos immortaleis, si plus apud populum Ro. auctoritas tua, quàm ipsius populi Rom. salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cùm populi Ro. legati, prætores, quæstorésque capiebantur? cùm ex omnibus prouinciis commeatu & priuato, & publico prohibebamur? cùm ita clausa nobis erant omnia maria, vt neque priuatam rem maritimam, neque publicam iam obire possemus?

54 ‖ Quæ ciuitas antea vmquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur: non Karthaginiensium, qui permultùm classe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum vsque ad nostram memoriam disciplina naualis, & gloria remansit: quæ ciuitas antea vmquam tam tenuis, quæ tam parua insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercule aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Ro. cuius, vsque ad nostram memoriam, nomen inuictum in naualibus pugnis permanserat, magna, ac multò maxima parte non modò vtili-

55 tatis, sed dignitatis, atq; imperii caruit. ‖ Nos quorum maiores Antiochum regem classe, Perséaque superarunt, omnibúsque naualibus pugnis Karthaginienseis, homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimósque vicerunt: ii nullo in loco iam prędonibus pares esse poteramus. nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omneis socios in vltimis oris auctoritate nostri imperij saluos præstare poteramus, cùm insula Delos tam procul à nobis in Aegeo mari posita, quò omnes vndiquè cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta diuitiis, parua, sine muro nihil timebat: iidem non modò prouinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appia iam via carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus populi Ro. in hunc ipsum locum adscendere, cùm eum vobis maiores vestri exuuiis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent.

56 ‖ Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus R. & ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimauit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Ro. dolori suo maluit, quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque vna lex, vnus vir, vnus annus, non modò nos illa miseria, ac turpitudine liberauit: sed etiam effecit, vt aliquando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare.

57 ‖ Quo mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum esse adhuc Gabinio dicam, ánne Pompeio, an vtrique? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pōpeio expetenti, ac postulanti. Verùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cùm ceteri ad expilandos socios, diripiendásque prouincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cuius lege salus, ac dignitas populo Ro. atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ eius imperatoris, atque eius exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus?

58 ‖ an Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cùm tribuni pl. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc vno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit etiam præcipuo iure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relaturos, qui si dubitabunt, aut grauabuntur: ego me profiteor relaturum: neque me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, vestrum ius, beneficiúmque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam: de qua (vt arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam qui id liceat considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, vnus A. Gabinius, belli maritimi, rerúmque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur, propterea quòd alter vni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit: alter delatum, susceptúmque confecit.

59 ‖ Reliquum est, vt de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur, qui cùm ex vobis quæreret, si in vno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset: in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes vna propè voce, in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, vt nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd quo minus certa est hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis resp. dum per deos immortaleis licet, frui debet summi hominis

60 vita, atque virtute. ‖ At enim inquit, noui nihil fiat contra exempla, atque instituta maiorum. Non dico hoc loco, maiores nostros semper in pace, consuetudini: in bello, vtilitati paruisse: semper ad nouos casus temporum, nouorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab vno imperatore esse confecta: duas vrbeis potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Karthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribúsque vestris esse visum, vt in vno C. Mario spes imperii poneretur. vt idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris idem cum Theutonis bellum

61 administraret. ‖ in ipso Cn. Pompeio, in quo noui constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint noua, summáque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid tam nouum, quàm adolescentulum, priuatum, exercitum difficili reip. tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit, rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cuius à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellúmque in ea administrandum? fuit in his prouinciis singulari innocentia, grauitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportauit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem R. triumphare? at eam quoque rem populus R. non modò vidit, sed etiam omni studio visendam putauit.

62 ‖ Quid tam inusitatum, quàm vt, cùm duo consules clarissimi, fortissimique essent, eques R. ad bellum maximum, formidolosissimúmque pro consule mitteretur? missus est. quo quidem tempore, cùm esset non nemo in senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem priuatum pro consule: L. Philippus dixisse dicitur, nō se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere. Tanta in eo reip. bene gerendæ spes constituebatur, vt duorum consulum munus vnius adolescentis virtuti cōmitteretur. Quid tam singulare, quàm vt ex senatusconsulto legibus solutus, consul antè fieret, quàm vllum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm vt iterum eques R. ex S.C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus noua post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc vno homine vidimus.

63 ‖ Atque hæc tot exempla, tanta ac tam noua profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à ceterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse: vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populique Ro. auctoritatem improbari: præsertim cùm iam suo iure populus Ro. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omneis, qui dissentiunt, possit defendere: proptereà quòd, istis reclamantibus, vos vnum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis.

64 ‖ Hoc si vos temerè fecistis, & reip. parum consuluistis: rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur. sin autem vos plus tum in rep. vidistis: vos, his repugnātibus, per vosmetipsos dignitatē huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Ro. vniuersi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requirūtur.

65 ‖ difficile est in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisq; exterarū nationum ita versari vestrum imperatorem, vt nihil aliud, quàm de hoste, ac de laude, cogitet. deinde etiam siqui sunt pudore, ac temperantia moderatiores: tamen eos esse taleis, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorū, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, iniurias, ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam ciuitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? vrbes iam locupletes, ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur.

66 ‖ Libenter hæc coram Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis, & clarissimis viris. Nouerunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hosteis exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios, atque amicos? quæ ciuitas est in Asia, quæ nō modò imperatoris, aut legati, sed vnius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare etiam siquem habetis, qui, collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum coniugibus, ac liberis, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit: non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiúmque mittatur.

67 ‖ Ecquam putatis ciuitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solùm propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisiuit. Videbat enim populus Rom. non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos, neque eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi vt, detrimentis accipiendis, maiore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in prouincias, quibus iacturis, quibus condicionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad vnum deferenda esse omnia non arbitrantur? Quasi verò Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus.

68 ‖ Quare nolite dubitare, quin huic vni credatis omnia, qui inter annos tot vnus inuentus sit, quem socii in vrbeis suas cum exercitu venisse gaudeant. Quòd si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor, vir bellorū omnium, maximarúmque rerum peritissimus, P. Seruilius: cuius tantæ res gestæ terra, marique extiterunt, vt cùm de bello deliberetis, auctor vobis grauior esse nemo debeat: est C. Curio summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio, & prudentia præditus: est

tus est Cn.Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam grauitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantiam singulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. ||Quæ cùm ita sint, C.Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissiméque comprobo: deinde te hortor, vt auctore populo Ro. maneas in sententia, néve cuiusquam vim, aut minas pertimescas. Primùm in te satis esse animi, constantiæque arbitror: deinde, cùm tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus: Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Ro. atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam, tibi & populo R. polliceor, & defero. || testórque omneis deos, & eos maximè, qui huic loco, templóque præsident; qui omnium menteis eorum, qui ad remp. adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cuiusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adiumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, vt hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus: honores autem neque ab vno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret: consequemur. ||Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptū est, Quirites, id omne me reip. causa suscepisse confirmo, tantúmque abest, vt aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, vt multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutileis, suscepisse: sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum statui, Quirites, vestram voluntatem, & reip. dignitatem, & salutem prouinciarum, atque sociorum, meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

PRO A. CLVENTIO HABITO.

ORATIO XIIII.

ANIMADVERTI, iudices, omnem accusatoris orationem, in duas diuisam esse parteis: quarum altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur inuidiâ iam inueteratâ iudicij Iuniani: altera tantummodò consuetudinis causa timidè, & diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re lege est hæc quæstio constituta. Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem, inuidiæ, & criminum, sic in defensione seruare, vt omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. || Sed cùm considero, quomodo mihi in vtraque re sit elaborandum, altera pars ea quæ propria est iudicii vestri, & legitimæ veneficii quæstionis, per mihi breuis & non magnæ dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à iudicio remota est, quæ concionibus seditiosè concitatis accommodatior est, quàm tranquillis, moderatisque iudiciis, prospicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura. ||Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, iudices, consolatur, quòd vos de criminibus sic audire consueuistis, vt eorum omnem dissolutionem ab oratore quæratis: vt non existimetis, plus vos ad salutem reo largiri oportere, quàm quantum defensor, purgandis criminibus, consequi, & dicendo probare potuerit. De inuidia autem sic inter vos disceptare debetis, vt non, quid dicatur a nobis, sed quid oporteat dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A.Cluentii proprium periculum: in inuidia, causa communis. Quâobrem alteram partem causæ sic agemus, vt vos doceamus: alteram, sic, vt oremus. in altera, diligentia vestra nobis adiungenda est: in altera, fides imploranda. nemo est enim, qui inuidiæ sine vestro, ac sine talium virorum subsidio possit resistere. || Equidem, quod ad me attinet, quò me vertam, nescio. negem fuisse illam infamiam iudicii corrupti? negem esse illam rem agitatam in concionibus? iactatam in iudiciis? commemoratam in senatu? euellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam? tam vetustam? non est nostri ingenii: vestri auxilii est, iudices, huius innocentiæ sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in communi incendio subuenire. ||Etenim sicut in aliis locis parum firmamenti, & parum virium falsitas habet: sic in

hoc locó falsa inuidia imbecilla esse debet. A
dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis:
valeat in opinionibus, ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur:
vehementeis habeat repentinos impetus, spatio interposito, & causa cognita consenescat.
denique illa definitio iudiciorum æquorum,
quæ nobis a maioribus tradita est, retineatur: vt in iudiciis & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. 6 ‖ Quamobrem à vobis, iudices, antequam de ipsa causa dicere incipio, hæc postulo: primùm id,
quòd æquissimum est, vt nequid huc præiudicati afferatis. etenim non modo auctoritatem,
sed etiam nomen iudicum amittemus, nisi hic
ex ipsis causis iudicabimus, ac si ad causas iudicia iam facta domo deferemus. deinde si
quam opinionem iam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio conuellet, si ratio
labefactabit, si denique veritas extorquebit:
ne repugnetis, eámque animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis. B tum autem,
cùm ego vnaquaque de re dicam, & diluam,
ne ipsi quæ contraria sunt, taciti cogitationi
vestræ subiiciatis: sed ad extremum exspectetis, & me meum dicendi ordinem seruare patiamini: cum peroraro, tum, siquid erit prætermissum,
itũ, à me requiratis. ‖ 7 Ego me, iudices, ad eã
causam accedere, quæ iam per annos octo cõtinuos ex contraria parte audiatur, atque ipsa
opinione hominum tacita prope conuicta, atque damnata sit, facilè intelligo: sed, siquis
mihi deus vestram ad me audiendum beneuolentiam conciliarit: efficiam profectò, vt intelligatis, nihil esse homini tam timendum,
quàm inuidiam: nihil innocenti, suscepta inuidia, tam optandum, quàm æquum iudicium,
quòd in hoc vno denique falsæ infamiæ finis
aliquis, atque exitus reperiatur. Quamobrem
magna me spes tenet, si ea quæ sunt in causa,
explicare, atque omnia dicendo consequi potuero, C hunc locum, concessúmque vestrum,
quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum fore putauerunt, eum tandem eius
fortunæ miseræ, multúmque iactatæ portum,
ac perfugium futurum. ‖ 8 Tametsi permulta
sunt, quæ mihi, antequàm de causa dicam, de
communibus inuidiæ periculis dicenda esse
videantur: tamen, ne diutius oratione mea suspensa exspectatio vestra teneatur, aggrediar
ad crimen cum illa deprecatione, iudices, qua
mihi sæpius vtendum esse intelligo, sic vt me
audiatis, quasi hoc tẽpore hæc causa primùm
dicatur, sicuti dicitur, non quasi sæpe iam dicta, & numquam probata sit. hodierno enim
die primùm veteris istius criminis diluendi
potestas est data: ante hoc tempus error in
hac causa, atque inuidia versata est. Quamobrem dum multorum annorum accusationi
breuiter, dilucidéque respondeo, quæso, vt
me, iudices, sicuti facere instituistis, benignè,
attentéque audiatis. D ‖ 9 Corrupisse dicitur A.
Cluentius iudicium pecunia, quo inimicum
suum innocentem, Statium Albium, condénaret. Ostendam, iudices, primùm, quoniam caput illius atrocitatis, atque inuidiæ fuit, innocentem pecunia circumuentum, neminé vmquam maioribus criminibus, grauioribus testibus esse in iudicium vocatum: deinde ea de
eo præiudicia esse facta ab ipsis iudicibus, à
A quibus condemnatus est, vt non modò ab iisdem, sed ne ab aliis quidem vllis, absolui vllo modo posset. Cùm hæc docuero, tum illud
ostendam, quod maximè requiri intelligo,
iudicium illud pecunia esse tentatum, non à
Cluentio, sed contra Cluentium: faciamque,
vt intelligatis, in tota illa causa quid res ipsa
tulerit, quid error affinxerit, quid inuidia
conflarit. ‖ 10 Primùm igitur illud est, ex quo te
intelligi possit, debuisse Cluentium magnopere causæ confidere, quòd certissimis criminibus, & testibus fretus ad accusandum descenderit. Hoc loco faciendum mihi, iudices,
est, vt vobis breuiter illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. Abs te peto,
Oppianice, vt me inuitum de patris tui causa
dicere existimes, adductum fide, atque officio
defensionis. enim tibi si in præsentia satisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad satisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: B Cluentio nisi nunc satisfecero, postea
mihi satisfaciendi potestas nõn erit. simul
& illud quis est, qui dubitare debeat, contra
damnatum, & mortuum pro incolumi & viuo
dicere: cùm illi, in quem dicitur, damnatio
omne ignominiæ periculum iam abstulerit,
mors verò etiam doloris? huic autem, pro
quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu, ac dolore, &
sine summo dedecore vitæ, ac turpitudine? 11
‖ Atque, vt intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut
gloria adductum, sed nefariis iniuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse, paulò longiùs exordium rei demonstrandæ repetam:
quod quæso, iudicés, ne molestè patiamini:
principiis enim cognitis, multò facilius extrema intelligetis. A. Cluentius Hauitus, fuit
pater huiusce, iudices, homo non solum municipi Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & vicinitatis, C virtute, æstimatione, nobilitate facilè princeps. Is cũ esset mortuus, Sylla, & Pompeio Coss. reliquit hunc
annos xv. natum: grandem autem, & nubilem
filiam: quæ breui tempore post patris mortem
nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in primis, vt tum habebatur, inter 12
suos & honesto, & nobili. ‖ Cùm essent hæ
nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè est exorta mulieris importunæ nefaria
libido, non solùm dedecore, verum etiam
scelere conuicta. Nam Sassia mater huius
Habiti (mater enim à me nominis causa, tametsi in hunc hostili odio & crudelitate est,
mater, inquam, appellabitur: neque vmquam
illa ita de suo scelere, & immanitate audiet,
vt naturæ nomen amittat. Quo enim est ipsum
nomen amantius, indulgentiúsque maternũ,
hoc illius matris, quæ multos iam annos, &
nunc cùm maximè filium interfectum cupit,
D singulare scelus, maiore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur Habiti, Melini illius adolescentis, generi sui, contrà quàm fas erat, amore capta, primò, neque idipsum diu, quoquo
modo poterat, in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, vt eam non pudor,
non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non
filiæ

13 filiæ mæror à cupiditate reuocaret. ‖ Animum adolescentis, nondum consilio, ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi, ac deliniri potest. filia, quæ non solum illa communi dolore muliebri in eiusmodi viri iniuriis angeretur, sed nefariū matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat. in huius amantissimi sui fratris manibus, & gremio, mærore, & lacrymis consenescebat. 14 ‖ Ecce autem subitum diuortium: quod solatium malorum omnium fore videbatur. discedit à Melino Cluentia: vt in tantis iniuriis, non inuita: vt à viro, nō libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater, palā exsultare lætitia, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutiùs suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit: lectum illum genialem, quem biennio antè filiæ suæ nubenti strauerat, in eadem domo sibi ornari, & sterni, expulsa, atque exturbata filia, iubet. nubit genero socrus, nullis auspiciis, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium. 15 ‖ O mulieris scelus incredibile, &, præter hanc vnam, in omni vita inauditam: ô libidinem effrenatam, & indomitam: ô audaciam singularem, non timuisse, si minùs vim deorum, hominúmque famam, at illam ipsam noctem, facésque illas nuptialeis? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipsos, superiorum testeis nuptiarum? Perfregit, ac prostrauit omnia cupiditate, ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. 16 ‖ Tulit hoc commune dedecus iam familiæ, cognationis, nominis, grauiter filius: augebatur autem eius molestia quotidianis querimoniis, & assiduo fletu sororis, statuit tamen nihil sibi in tantis iniuriis, ac tanto scelere matris: grauiùs faciendum, quàm vt illa matre ne vteretur: ne, quam videre sine summo animi dolore nō poterat, ea si matre vteretur, non solùm videre, sed etiā probare suo iudicio putaretur. 17 ‖ Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audiuistis. pertinuisse hoc ad causam tunc, cùm reliqua cognoueritis, intelligetis. Nam illud me nō præterit, cuiusmodicumque mater sit, tamen in iudicio filij de turpitudine parentis dici vix oportere. non essem ad vllā causam idoneus, iudices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum, atque infixum est, id ego, cùm ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum iniurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri possunt ferenda: quæ taceri, tacenda esse arbitror. 18 ‖ Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum à matre esset conflatum, & perfectum. Quæ hoc tēpore sileret omnia, atque ea, si obliuione non posset, tamen taciturnitate sua tecta esse pateretur. sed ea verò sic agit, vt prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia, quæ futura est, à matre initio est adornata, à matre hoc tempore instruitur, atque omnibus eius opibus, & copiis comparatur: ipsa denique nuper Larino, huius opprimendi causa, Romam aduolauit. præstò est mulier audax, pecuniosa crudelis: instruit accusatores, instruit testeis: squalore huius, & sordibus lætatur: exitium exoptat: sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodo profusum huius antè videat. Hæc nisi omnia perspexeritis in causa: temerè à nobis illam appellari putatote. sin autem erunt & aperta, & nefaria: Cluentio ignoscere debetis, quòd hæc à me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem. 19 ‖ Nunc iam summatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: vt & constantiam A. Cluentij, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primùm causa accusandi quæ fuerit, ostendam: vt id ipsum A. Cluentium vi & necessitate coactum fecisse videatis. 20 ‖ Cùm manifestò venenum deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei parauisset: & res non coniectura, sed oculis, ac manibus teneretur, neque in causa vlla dubitatio posset esse: accusauit Oppianicum, quam constanter, & quā diligenter postea dicam, nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi vti propositum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac vna ratione vitaret. Atque, vt intelligatis, his accusatum esse criminibus Oppianicum, vt neque accusator timere, neque reus sperare debuerit: pauca vobis illius iudicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrûm mirabitur, illum, diffidentem rebus suis ad Stalenum, atque ad pecuniam confugisse. 21 ‖ Larinas quadā fuit Dinea, socrus Oppianici: quæ filios habuit M. & Numerium Aurios: & Cn. Magium, & filiam Magiam nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus, bello Italico captus apud Asculū, in Qu. Sergii senatorii senatoris, eius, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo. Numerius autē Aurius frater, mortuus est, heredémque Cn. Magium, fratrē suum, reliquit. postea Magia, vxor Oppianici, mortua est, postremò vnus qui reliquus erat, Dineæ filius, Cn. Magius est mortuus. is fecit heredē illum adolescentem Oppianicū, sororis suæ filium, eúmque partiri cum Dinea matre iussit. interim venit index ad Dineam, neque obscurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filiū eius M. Aurium, viuere: & in agro Gallico esse in seruitute. 22 ‖ Mulier, amissis liberis, cùm vnius filij recuperandi spes esset ostentata, omneis suos propinquos, filiique sui necessarios conuocauit, & ab iis flens, petiuit, vt negotium susciperent, adolescentem inuestigarent, sibi restituerent eum filium, quem tantùm vnum ex multis fortuna reliquum esse voluisset. Hæc cùm agere instituisset, oppressa morbo est. itaq; testamentū fecit eiusmodi, vt illi filio HS. CCCCIↃↃↃↃ. millia legaret, heredem institueret eundē illum Oppianicum, nepotē suum. atque his diebus paucis est mortua. propinqui tamen illi, quēadmodū viua Dinea instituerant, ita mortua illa ad inuestigandum Aurium cum eodē illo indice in agrum Gallicum profecti sunt. 23 ‖ Interim Oppianicus, vt erat, sicuti multis ex rebus reperietis, singulari scelere, & audacia, per quendam Gallicanum, familiarem suum, primùm illum indicem pecunia corrupit,

deinde ipsum Aurium, non magna iactura facta, tollendum, interficiendumque curauit. Illi autem, qui erant ad propinquum inuestigandum, & recuperandum profecti, literas Larinum: ad Aurios, illius adolescentis propinquos, suósque necessarios, mittunt: sibi difficilem esse inuestigandi rationem, quòd intelligerent indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas literas A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palàm, multis audientibus, cùm adesset Oppianicus, recitat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectũ M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur. 24 || Interim breui tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum reuertuntur: interfectum esse M. Aurium renuntiant. animi non solùm propinquorum, sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, & illius adolescentis misericordia commouentur. Itaque cùm A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem, ac minis insequi cœpisset: Larino profugit, & se in castra clarissimi viri, Q. Metelli, contulit. 25 || Post illam fugam & sceleris, & conscientiæ testem, numquam se iudiciis, numquam legibus, numquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Syllæ vim, atque victoriam, Larinum in summo timore omnium, cum armatis aduolauit: quatuor viros, quos municipes fecerant, sustulit: se à Sylla, & alios præterea treis, factos esse dixit: & ab eodem sibi esse imperatum, vt Aurium illũ, qui sibi delationem nominis, & capitis periculum ostentarat, & alterum Aurium, & eius C. filiũ, & Sex. Vibium, quo sequestre in illo iudice corrumpendo dicebatur esse vsus, proscribendos, interficiendósque curaret. Itaque illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo ceteri proscriptionis, & mortis metu terrebantur. His rebus in causa, iudicióque patefactis, quis est, qui nullum absolui potuisse arbitraretur? Atque hæc parua sunt: cognoscite reliqua: vt non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquandiu incolumẽ fuisse miremini. 26 || Primùm videte hominis audaciã. Sassiam in matrimonium ducere, Habiti matrem, illam, cuius virum A. Aurium occiderat, concupiuit. Vtrùm impudentior hic, qui postulet: an crudelior illa, si nubat, difficile dictu est. sed tamen vtriusque humanitatem, constantiamque cognoscite. 27 || Petit Oppianicus, vt sibi Sassia nubat, & id magnopere contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non denique illam Oppianici dexteram, viri sui sanguinem redundantem, reformidat: sed quod haberet treis ille filios, idcirco se ab his nuptiis abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupiuisset, domo sibi quærendum remedium existimauit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam, cùm haberet ex Nouia infantem filium: alter autem eius filius, Pappia natus, Theani Appuli, quod abest à Larino decem & octo millia passuum, apud matrẽ educaretur: arcessit subitò sine causa puerũ Theano: quod facere, nisi ludis publicis, aut festis diebus, antea non solebat. Mater nihil mali misera suspicans, mittit. Ille se Tarentum proficisci cùm simulasset, eo ipso die puer, cùm hora vndecima in publico valens visus esset, ante noctem mortuus, & postridie, antequàm luceret, combustus est. 28 || Atque hunc tantum mærorem matri prius hominum rumor, quàm quisquam ex Oppianici familia renuntiauit. Illa cùm vno tempore audisset sibi non solùm filium, sed etiam exsequiarum munus ereptum, Larinum confestim exanimata venit, & ibi de integro funus iam sepulto filio fecit. Dies nondum decem intercesserant; cùm ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuò Sassia, lætanti iam animo, & spe optima confirmata, nec mirum, quæ se non nuptialibus donis, sed filiorum funeribus delinitam videret. Itaque, quod ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere iucundum esse duxit. 29 || Sentio, iudices, vos pro vestra humanitate, his tantis sceleribus breuiter à me demonstratis, vehementer esse commotos. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non estis: de eo, quem non vidĕtis: de eo, quem odisse iam non potestis: de eo, qui & naturæ, & legibus satisfecit: quem leges exsilio, natura morte multauit: auditis non ab inimico, auditis sine testibus: auditis, cùm ea, quæ copiosissimè dici possunt breuiter à me, strictímque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo iurati sententias ferre debebant: de eo, cuius præsentis nefarium, & consceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant. audiebant ab accusatoribus: audiebant verba multorum testium: audiebant, cùm vnaquaque de re à P. Canutio, homine eloquentissimo, grauiter, & diu diceretur. 30 || Et est quisquam, qui, cùm hæc cognouerit, suspicari possit, Oppianicum iudicio oppressum, & circumuentum esse innocentem? Aceruatim iam reliqua, iudices, dicã, vt ad ea, quæ propiora huius causæ, & adiunctiora sunt, perueniam. Vos, quæso memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, vt accusem Oppianicum mortuum: sed, cùm hoc persuadere vobis velim, iudiciũ ab hoc non esse corruptum, hoc vti initio, ac fundamento defensionis: Oppianicum, hominem sceleratissimum, & nocentissimum, esse damnatum: qui vxori suæ Cluentiæ, quæ amita huius Auiti fuit, cùm ipse poculum dedisset, se subito illa in media potione exclamauit, se maximo cum dolore mori: nec diutius vixit, quàm locuta est. nam in ipso sermone hoc, & vociferatione mortua est. & ad hanc mortem tam repentinam, vocémque morientis, omnia præterea, quæ solent esse indicia, & vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerũt. 31 || Eodémque veneno C. Oppianicum, fratrem, necauit. Neque est hoc satis: tametsi in ipso fraterno parricidio nullum scelus prætermissum videtur: tamen, vt ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus antè muniuit. Nam cùm esset grauida Auria, fratris vxor, & iam appropinquare partus videretur: mulierem veneno interfecit, vt vnà illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Postea fratrem aggressus est: qui serò, iam

exhausto

exhausto illo poculo mortis, cum & de suo, & de vxoris interitu clamaret, testamentúmque mutare cuperet, in ipsa significatione huius voluntatis, est mortuus. Ita ne mulierem, ne partu eius ab hereditate fraterna excluderetur, necauit: fratris autem liberos prius vita priuauit, quàm illi hanc à natura propriam lucem accipere potuerunt: vt omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse: cuius ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. ‖ Memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cùm essem in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque iniuria, quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reip. ciuem, sustulisset. Quanto est Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? siquidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsam cruciauit: hic autem idem illum effecit per alieni corporis mortem, atque cruciatum. Ceteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inuentus est, qui in vno corpore plureis necaret. ‖ Itaque cùm hanc eius consuetudinem, audaciamque cognosceret auunculus illius adolescentis, Oppianici, Cn. Magius: isq; graui morbo affectus esset, & heredem, illum sororis suæ filium, faceret: amicis adhibitis, præsente matre sua, Dinea, vxorem suam interrogauit, essétne prægnans: quæ cum se esse respondisset: ab ea petiuit, vt, se mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, vt id quod conceperat, seruaret, vt saluum parere posset. Itaque ei, testamento legat grandem pecuniam à filio, siqui natus esset: ab secundo herede nihil legat. ‖ Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid iudicarit, obscurum non est. Nam, cùm eius filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite: vt illum Magium intelligatis longè animo prospexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, siqui natus esset, eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri soluit: si hæc solutio legatorum, & non merces abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multisque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in aluo commendatam a viro continebat, victa auaritia sceleri Oppianici vendidit. ‖ Nihil posse iam ad hanc improbitatem addi videtur. attendite exitum. Quæ mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem vllam, nisi socrus suæ, nosse debuit, hæc quinto mense post viri mortem ipsi Oppianico nupsit. quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. Erant enim non matrimonii dignitate, sed sceleris societate coniunctæ. ‖ Quid? illa cædes Asinij Larinatis, adolescentis pecuniosi, quàm clara, cùm recens fuit? quàm omnium sermone celebrata? Fuit Auius quidam Larinas perdita nequitia, & summa egestate, arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata: qui, vt se blanditiis, & assentationibus in Asinij consuetudinem penitus immersit, Oppianicus continuò sperare cœpit, hoc se Auio, tanquam aliqua machinà admota, capere Asinii adolescentiam, & fortunas eius patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est: res translata Romam. iniri enim id consilium facilius in solitudine, perfici rem eiusmodi commodiùs in turbà posse arbitrati sunt. Asinius cum Auio Romam est profectus. Hos vestigiis Oppianicus consecutus est. Iam vt Romæ vixerint, quibus conuiuiis, quibus flagitiis, quantis, & quàm profusis sumtibus, non modò conscio, sed etiam conuiua, & adiutore Oppianico: longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum huius assimulatæ familiaritatis cognoscite. ‖ Cùm esset adolescens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem posterum commoraretur: Auius, vt erat constitutum, simulat se ægrotare, & testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asinium, neque Auium nossent, adducit, & illum Asinium appellat: ipse testamento Asinii nomine obsignato, discedit, Auius illicò conualescit. Asinius autem breui illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam, perductus, occiditur. ‖ Qui cùm vnum iam, & alterum diem desideraretur: neque in iis locis, vbi ex consuetudine quærebatur, inueniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se, & suos amicos testamentum eius obsignasse: liberti Asinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo postremùm Asinius visus erat, Auium cum eo fuisse, & à multis visum esse constabat, in eum inuadunt, & hominem ante pedes Quin. Manilii, qui tum erat triumuir, constituunt. Atque ille continuò, nullo teste, nullo indice, recentis maleficii conscientia perterritus, omnia, vt à me paulò antè dicta sunt, exponit, Asiniúmque ab se, consilio Oppianici, interfectum fatetur. ‖ Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Auius ex altera parte coràm tenetur. Hîc iam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. non ille honorem à pueritia, non studia virtutis, non vllum existimationis bonæ fructum vmquam cogitarat: sed ex petulanti, atque improbo scurra, in discordiis ciuitatis ad eam columnam, ad quam multorum sæpe conuitiis perductus erat, vnà cum suffragiis populi peruenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit: pecuniam ab eo accipit: causam & susceptam, & manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa, crimen hoc Asinianum cùm testibus multis, tum verò indicio Auii probabatur. in quo, inter allegatos, Oppianici nomen, primum esse constabat, eius, quem vos miserum, atque innocentem, falso iudicio circumuentum esse dicitis. ‖ Quid? auiam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifestò necauit? ad quam cum adduxisset medicum illum suum, iam cognitum, & sæpe victorem (per quem interfecerat plurimos) mulier exclamat, se ab eo nullo modo velle curari, quo curante suos omneis perdidisset. Tum repente Aconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui casu

tum Larinum venisset, aggreditur, & cum eo L L S. quadringentis, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: prima potione mulierem sustulit: neque postea Larini punctum est temporis commoratus.

41 ‖ Eádem hac Dinea testamentũ faciente, cùm tabulas prehendisset Oppianicus, qui gener eius fuisset, digito legata deleuit: &, cùm id multis locis fecisset, post mortem eius, ne lituris coargui posset, testamentum in alias tabulas transcriptum, signis adulterinis obsignauit. Multa prætereo consultò. etenim vereor, ne hæc ipsa nimium multa esse videantur. vos tamé cùm similem sui fuisse in ceteris quoque vitæ suę partibus existimare debetis. Illum tabulas publicas Larini censorias corrupisse, decuriones vniuersi iudicauerunt. cum illo iam nemo rationem, nemo rem vllã contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis, & affinibus tutorem vnquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone, nemo conuiuio dignum iudicabat. omnes aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes, vt aliquam immanem, ac perniciosam bestiam, pestémque fugiebant.

42 ‖ Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefariũ, tam nocentem, numquam accusasset Habitus, iudices, si id prætermittere, saluo capite suo, potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus, erat: sed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infesta mater: attamen mater. postremò nihil tam remotum ab accusatione, quàm Cluentius & natura, & voluntate, & instituta ratione vitæ. Sed cùm esset hæc illi proposita conditio, vt aut iustè, piéque accusaret, aut acerbè, indignéque moreretur: accusare, quoquo modo posset, quàm illo modo emori, maluit.

43 ‖ Atque, vt vobis hæc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifestò compertum, atque deprehensum: ex quo simul vtrumque, & huic, accusare, & illum condemnari necesse fuisse, intelligetis. Martiales quidam Larini appellabantur, ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibúsque Larinatium consecrati: quorum cùm satis magnus numerus esset, cúmque item, vt in Sicilia permulti Venerei sunt: sic illi Larini in Martis familia numerarentur: repètè Oppianicus eos omneis, liberos esse, ciueisq; R. cœpit defendere. Grauiter id decuriones Larinatiũ, cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Habito petiuerũt, vt eam causam susciperet, publicéque defenderet. Habitus cùm se ab omni eiusmodi negotio remouisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo, quòd se non solũ suis commodis, sed etiam suorum municipũ, ceterorúmque necessariorum natum esse arbitrabatur, tantæ voluntati vniuersorum Larinatium deesse noluit.

44 ‖ Suscepta causa, Romámque delata, magnę quotidie cõtentiones inter Habitum, & Oppianicum ex vtriusque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani, acerbáque natura Oppianicus. incendebat eius amentiam infesta, atque inimica filio mater Habiti, magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc à causa Martialium dimouere. Suberat etiam alia causa maior, quæ Oppianici, hominis auarissimi, atque audacissimi, mentem maximè commouebat.

45 ‖ Nam Habitus vsque ad illius iudicij tempus, nullũ testamentum vmquam fecerat. neque enim legare eiusmodi matri poterat in animum inducere: neque testamento nomen omnino prętermittere parentis. Id cùm Oppianicus sciret (neque enim erat obscurum) intelligebat, Habito mortuo, bona eius omnia ad matrem esse ventura: quæ ab sese postea, aucta pecunia, maiore prȩmio: orbata filio, minore periculo, necaretur. Itaque his rebus incensus, qua ratione Habitum veneno tollere conatus sit, cognoscite.

46 ‖ C. & L. Fabricij, fratres gemini fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se cùm forma, tum moribus similes: municipum autem suorum dissimillimi: in quibus quantus splendor sit, quàm propè æquabilis, quàm ferè omnium constans, & moderata ratio vitæ, nemo vestrûm vt mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis semper vsus est Oppianicus familiarissimè. Iam hoc ferè scitis omnes, quantam vim habeat ad coniungendas amicitias, studiorum, ac naturæ similitudo. Cùm illi ita viuerét, vt nullum quæstum turpé esse arbitrarentur: cùm omnis ab his fraus, omnes insidiæ, circumscriptionésque adolescentium nascerentur, cúmque essent vitiis atque improbitate omnibus notissimi: studiosè, vt dixi, ad eorum se familiaritatem multis iam antè annis Oppianicus applicarat.

47 ‖ Itaque, tum sic statuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) insidias Habito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Habitus. vtebatur autem medico ignobili, sed spectato homine, Cleophanto: cuius seruum Diogenem Fabricius ad venenum Habito dandum spe & pretio sollicitare cœpit. Seruus nõ incallidus, sed, vt ipsa res declarauit, frugi, atque integer, sermonem Fabricii nõ est aspernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Habito est locutus. Habitus autem statim cum M. Bebrio senatore, familiarissimo suo, communicauit: qui qua fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminisse vos arbitror. ei placuit, vt Diogenem Habitus emeret à Cleophanto, quo faciliùs aut comprehenderentur res eius indicio, aut falsa esse cognosceretur. Ne multis: Diogenes emitur: venenum diebus paucis, multi viri boni cùm ex occulto interuenissent: pecuniáque obsignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur.

48 ‖ Prô dii immortales! Oppianicum quisquam, his rebus cognitis, circumuentum dicit esse? Quis vmquam audacior? quis nocentior? quis apertior in iudicium adductus est? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ à quoquam excogitata defensio, huic vni crimini potuit obsistere? simul & illud quis est, qui dubitet, quin hac re comperta, manifestóque deprehensa, aut obeunda mors Cluentio, aut suscipienda accusatio fuerit?

49 ‖ Satis esse arbitror demonstratum, iudices, iis criminibus accusatum esse Oppianicum, vt honestè absolui nullo modo potuerit. Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum: vt re semel, atque iterum præiudicata, condemnatus, in iudiciũ venerit. Nam Cluentius, iudices primùm nomen eius detulit, cuius in manibus venenum deprehéderat.

erat. is erat libertus Fabriciorum, Scamander. integrum consilium: iudicii corrupti nulla suspicio: simplex in iudicium causa, certa res, verum crimen allatum est. Hic tum Fabricius, is, de quo antè dixi, qui, liberto damnato, sibi illud impendere periculum videret: quod mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum plerisque eorum magnum vsum esse sciebat, frequenteis eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, sicut necesse erat, existimabant: tamen, quòd erat ex eodem municipio, suæ dignitatis esse arbitrabantur, eū, quibus rebus possent defendere: idque à me, vt facerem, & vt causam Scamandri susciperem, petebant: in qua causa patroni omne periculum continebatur. || Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem possem vllam negare: neque illud crimen tantum, ac tam manifestum esse arbitrarer, sicut nec illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur: pollicitus iis sum, me omnia, quæ vellent esse facturum. Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Canutius, homo in primis ingeniosus, & in dicendo exercitatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, venenum esse deprehensum. Omnia tela totius accusationis in Oppianicum coniiciebantur: aperiebatur causa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: denique omnis accusatio, variè, grauiterque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. || Hic ego cùm ad respondendum surrexi, qua cura, dii immortales? qua sollicitudine animi? quo timore? Sēper equidem magno cum metu incipio dicere. quotiescunque dico, toties mihi videor in iudicium venire, non ingenii solum, sed etiā virtutis atque officii: ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est impudentiæ: aut id non efficere, quod possim: quod est aut perfidiæ, aut negligentiæ. tum verò ita sum perturbatus, vt omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus: si multa in eiusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, & ita constitui fortiter esse agendum: illi ætati, qua tum eram, solere laudi dari, etiam si in minùs firmis causis hominum periculis non defuissem. itaque feci: sic pugnaui, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quātum ego assequi potui, remedia, ac perfugia causarum, vt hoc, quod timidè dicam, consecutus sim, ne quis illi causa patronum defuisse arbitraretur. || Sed, vt quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat è manibus. Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Habito: fatebatur, nullas fuisse: sed Oppianicum, cuius ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Habiti venturum emolumentum fuisse, concedebat, sed ad vxorem Oppianici, hominis in vxoribus necandis exercitati, omnia bona Habiti ventura esse dicebat. Cum illa defensione vsus essem, quæ in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum: fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus. || Cùm ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem: constitutúmque inter eos de alia re fuisse, vt medicamentum, non venenum Diogenes afferret: hoc cuiuis vsu venire posse: quærebat, cur in eiusmodi locum, tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia, venisset. Denique hoc loco causa testibus, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emtum: se præsente Scamandrum cum veneno, pecuniaque deprehensum esse dicebat. P. Quinctius Varus, homo summa religione, & summa auctoritate præditus, de insidiis, quæ fierent Habito, & de sollicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse dicebat. || Atque in illo iudicio cùm Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, & periculo, & tota accusatione Oppianicus. Neque id obscurè ferebat, nec dissimulare vllo modo poterat: aderat frequens, aduocabat, omni studio, gratiáque pugnabat: postremò, id quod maximo malo illi causæ fuit, hoc ipsó in loco, quasi reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium iudicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum coniiciebantur: timor eius, perturbatio, suspensus, incertúsque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea suspiciosa, hæc aperta, ac manifesta faciebant. || Cùm in consilium iri oporteret, quæsiuit ab eo reo C. Iunius, quæsitor, ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clàm, an palàm, de se sententiam ferri vellet. De Oppianici sententia responsum est, quòd is Habiti familiarem Iunium esse dicebat, clàm velle ferri. Itum est in consilium omnibus sententiis, præter vnam, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. Quis tum erat omnium qui, Samandro condemnato, non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum id quod Habito daretur, esse quæsitum? quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, vt is sua sponte necare voluisse Habitum putaretur? || Atque, hoc tum iudicio facto, & Oppianico re, & existimatione, iam: lege, & pronuntiatione, nondum condemnato, tamen Auitus Oppianicum reum statim non fecit. voluit cognoscere, vtrùm iudices in eos solos essent seueri, quos venenum habuisse ipsos comperissent: an etiam consilia, conscientiásque eiusmodi facinorum supplicio dignas iudicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit: vtque ei locus primus constitueretur, propter causæ coniunctionem impetrauit. Hìc tum Fabricius non modo an me meos vicinos, & amicos, Aletrinateis, non adduxit sed ipse iis neque defensoribus vti postea, neque laudatoribus potuit. || Rem enim integram hominis nō alieni, quamuis suspiciosam, defendere, humanitatis esse putabamus: iudicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopia, & necessitate coactus, in causa eiusmodi ad Cepasios fratres confugit, homines industrios, atque eo animo, vt, quæcum-

que dicendi potestas esset data, in honore, atque in beneficio ponerent. Iam hoc quoque propè iniquissimè comparatum est, quòd in morbis corporis, vt quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus, atque optimus quæritur: in periculis capitis, vt quæque causa difficillima est, ita deterrimus, obscurissimúsque patronus adhibetur. nisi fortè hæc causa est, quòd medici nihil, præter artificium, oratores etiam auctoritatem præstare debent.

58 || Citatur reus: agitur causa paucis verbis. accusat, vt de re iudicata, Canutius. Incipit, longo, & altè petito prooemio, respondere maior Cepasius. primò attentè auditur eius oratio. erigebat animum, iã demissum, & oppressum, Oppianicus, gaudebat ipse Fabricius, non intelligebat, animos iudicum, non illius eloquentia, sed defensionis impudentia commoueri. posteaquàm de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in causa, addebat etiam ipse noua quædam vulnera. Hoc quamquam sedulò faciebat, tamen interdum non defendere, sed præuaricari accusatori videbatur. Itaque cùm callidissimè se dicere putaret, & cùm illa verba grauissima ex intimo artificio depromsisset: RESPICITE, IVDICES, HOMINVM FORTVNAS, RESPICITE DVBIOS, VARIOSQVE CASVS, RESPICITE C. FABRICII SENECTVTEM. cùm hoc, RESPICITE, ornandæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius à subselliis, demisso capite, discesserat.

59 || Hic iudices ridere, stomachari, atque acerbè ferre: patronus causam sibi eripi, & se cetera de illo loco, RESPICITE, IVDICES, non posse dicere: nec quidquam propriùs est factũ, quàm vt illum persequeretur, & collo obtorto, ad subsellia reduceret, vt reliqua posset perorare. Iam tum Fabricius primùm suo iudicio, quod est grauissimum: deinde legis vi, & sententiis iudicum est condemnatus. Quid est, quòd iam de Oppianici causa plura dicamus? Apud eosdem iudices reus est factus, cùm his duobus præiudiciis iam damnatus esset, ab iisdem autem iudicibus qui Fabriciorum dãnatione de Oppianico iudicarant, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus grauissimis, iis, quæ à me breuiter dicta sunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui & Scamandrum, ministrum Oppianici, & Fabricium, conscium maleficij, condemnarant.

60 || Vtrùm, per deos immortaleis, magis est mirandum, quòd is condemnatus est, an quòd omnino respondere ausus est? Quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocenteis Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire iudiciis debuerunt. An verò illi sua per se iudicia rescinderent, cùm ceteri soleant, in iudicando, ne ab aliorum iudiciis discrepent, prouidere? & illi, qui Fabricij libertum, quia minister in maleficio fuerat: patronum, quia cõscius, condemnassent: ipsum principem atque architectum sceleris absoluerent? & qui ceteros, nullo præiudicio facto, tamen ex ea ipsa causa condemnassent: hunc, quem bis condẽnatum iam acceperant, liberarent?

61 || Tum verò illa iudicia senatoria, non falsa inuidia, sed vera, atque insigni turpitudine notata, atque operta dedecore, & infamia, defensioni locum nullum reliquissent. Quid enim tandem illi iudices responderent, si quis ab iis quæreret? Condemnastis Scamandrum, quo crimine? nempe quòd Habitum per seruum medici, veneno necare voluisset. Quid Habiti morte Scamander consequebatur? nihil, se administer erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium. quid ita? quia, cùm ipse familiarissimè Oppianico vsus, libertus autem eius in maleficio deprehensus esset: illum expertem eius cõsilii fuisse non probabatur. Si igitur ipsum Oppianicum, bis suis iudiciis condemnatum, absoluissent, quis tantam turpitudinem iudiciorum, quis tantam inconstantiam rerum iudicatarũ, quis tantam libidinem iudicum ferre potuisset?

62 || Quòd si hoc videtis, quod iam hac omni oratione patefactum est, illo iudicio reum condemnari, præsertim ab iisdem iudicibus, qui duo præiudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis, necesse est, nullam accusatori causam esse potuisse, cur iudicium vellet corrumpere. Quæro enim abs te, T. Atti, relictis iam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocenteis condemnatos existimes: num etiam illa iudicia pecunia corrupta esse dicas: quibus iudiciis alter à Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnauit. Age, si nocentes: cuius malefici? numquid præter venenum quæsitum, quo Habitus necaretur, obiectum est? numquid aliud in illis iudiciis versatum est, præter hasce insidias Habito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil inquam, aliud, iudices reperietis. Exstat memoria: sunt tabulæ publicæ. redargue me, si mentior: testium dicta recita: doce in illorum iudiciis quid præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminis, sed in maledicti loco sit obiectum.

63 || Multa dici possunt, quare ita necesse fuerit iudicari: sed ego occurram exspectationi vestræ, iudices. Nam, etsi à vobis sic audior, vt numquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò iamdudum tacita vestra exspectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negásne, illud iudicium esse corruptum? non nego: sed ab hoc corruptum non esse confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primùm, si incertum fuisset, quisnam exitus illius iudicij futurus esset: verisimilius tamen esset, eum potiùs corrupisse, qui metuisset, ne ipse condemnaretur, quàm illum qui veritus esset, ne alter absolueretur: deinde, cùm esset nemini dubium, quid iudicari necesse esset, eum certè potiùs, qui sibi aliqua ratione diffideret, quàm eum, qui omni ratione confideret: postremò, certè potius illum, qui bis apud eos iudices offendisset, quàm eũ, qui bis causam iis probauisset.

64 || Vnum quidem certè nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudiciũ: aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico: si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Quare, etsi satis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuisse, ex quo intelligitur, ab Oppianico esse corruptum: tamen de illo ipso separatim cognoscite. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt gra-

uia ve

tia vehementer: eum corrupiſſe, qui in periculo fuerit: eum, qui metuerit: eum, qui ſpem ſalutis in alia ratione non habuerit: eum, qui ſemper ſingulari fuerit audacia. multa ſunt eiuſmodi. verùm cùm habeam rem non dubiam, ſed apertam, atque manifeſtam, enumeratio ſingulorum argumentorum non eſt neceſſaria. ‖ Dico, C. AElio Staleno, iudici pecuniam grãdem Statium Albium ad corrumpendum iudicium dediſſe. numquis negat? Te appello, Oppianice, te T. Acti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. audete negare, ab Oppianico Staleno iudici pecuniam datam: negate, negate, inquam, in eo loco. quid reticetis? At negare non poteſtis, quod repetiſtis, quod confeſſi eſtis, quod abſtuliſtis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti iudicij facitis, cùm ab iſta parte, iudici pecuniam ante iudicium datam, poſt iudicium ereptam eſſe fateamini? ‖ Quonam igitur hæc modo geſta ſunt? A repetam paulò altiùs, iudices, & omnia, quæ in diuturna obſcuritate latuerunt, ſic aperiã, vt ea cernere oculis videamini. Vos quæſo, vt adhuc me attentè audiſtis, item, quæ reliqua ſunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conuentu, & ſilentio, dignum veſtris ſtudiis, atque auribus eſſe videatur. Nam, vt primùm Oppianicus ex eo, quod Scamander reus erat factus, quid ſibi impenderet, cœpit ſuſpicari: ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in iudiciis corrumpendis exercitati, tum autem iudicis, Staleni familiaritatem applicauit. Ac primùm Scamandro reo, tantum donis datis, muneribúſque perfecerat, vt eo auctore vteretur cupidiore, quàm fides iudicis poſtulabat. ‖ Poſt autem, cùm eſſet Scamander vnius Staleni ſententia abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſua quidem ſententia liberatus: acrioribus ſaluti ſuæ remediis ſubueniendum putauit. Tum à Staleno, ſicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (hac enim & ille & aliqua ex parte habebat, & maiore ex parte ſe habere ſimulabat) auxilium capiti, & fortunis ſuis petere cœpit. Iam hoc non ignoratis, iudices, vt etiam beſtiæ, fame dominante, plerunque ad eum locum, vbi pabulum aliquando ſint, reuertantur. ‖ Stalenus ille biennio antè, cùm cauſam bonorum Saſinij Atellæ recepiſſet, ſexcentis millibus nummùm ſe iudicium corrupturũ eſſe dixerat, quæ cùm accepiſſet à pupillo, ſuppreſſit: iudicióque facto, nec Saſinio, nec bonorum emtoribus reddidit. Quam cùm pecuniam profudiſſet, & ſibi nihil non modò ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatem quidem reliquiſſet: ſtatuit ad eaſdem ſibi prædas, ac ſuppreſſiones iudicialeis reuertendum. Itaque cùm Oppianicum iã perditum, & duobus iugulatum præiudiciis videret: promiſſis eum ſuis excitauit abiectum, & ſimul ſaluti deſperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, vt ſibi rationem oſtenderet iudicij corrumpendi. ‖ Ille autem (quemadmodum ex ipſo Oppianico poſtea eſt auditum) negauit quenquam eſſe in ciuitate, præter ſe, qui id efficere poſſit. ſed primo granari cœpit, quòd ædilitatem ſe petere cum hominibus nobiliſſimis, & inuidiam, atque offenſionem timere dicebat. poſt exoratus, initiò permagnam pecuniam popoſcit: deinde ad id peruenit, quod confici potuit, & ſeſtertia ſexcenta quadraginta millia deferri ad ſe domum iuſſit. Quæ pecunia ſimulatque ad eum delata eſt, homo impuriſſimus ſtatim cœpit in eiuſmodi mente, & cogitatione verſari: nihil eſſe ſuis rationibus vtilius, quàm Oppianicum condemnari: illo abſoluto, pecuniam illam aut iudicibus diſpertiendam, aut ipſi eſſe reddendam: damnato, repetiturum eſſe neminem. ‖ Itaque rem excogitat ſingularem. 70 Atque hæc, iudices, quæ verè dicuntur à nobis: faciliùs credetis, ſi cum animis veſtris longo interuallo recordari C. Staleni vitam & naturam volueritis. Nam perinde vt opinio eſt de cuiuſque moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum ſit, exiſtimari poteſt. Cùm eſſet egens, ſumtuoſus, audax, callidus, perfidioſus & cum domi ſuæ, miſerrimis & inaniſſimus, tantum nummorum poſitũ videret: ad omnem malitiam, & fraudem verſare mentem ſuam, hæc ſecum cogitans, cœpit: Démne iudicibus? mihi igitur ipſi, præter periculum, & infamiam, quid quæretur? nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari neceſſe ſit? qui tandem? nihil enim eſt, quod fieri non poſſit. Siquis eum fortè caſus ex periculo eripuerit, nónne reddendum eſt? præcipitantem igitur impellamus, inquit, & perditum proſternamus. ‖ Capit hoc conſilium, 71 vt pecuniam quibuſdam iudicibus leuiſſimis polliceatur: deinde eam poſtea ſupprimat: vt, quoniam graueis homines ſua ſponte ſeuerè iudicaturos putabat: hos, qui leuiores erant, deſtitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, vt erat ſemper præpoſterus, atque peruerſus, initium facit à Bulbo: & eum, quòd iamdiu nihil quæſierat, triſtem, atque oſcitãtem, leuiter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adiuuas Bulbe, ne gratis reipublicæ ſeruiamus? Ille verò, ſimul atque hoc audiuit, NI GRATIS, Quò voles, inquit, ſequar. ſed quid affers? Tum ei quadraginta millia, ſi eſſet abſolutus Oppianicus, pollicetur, & eum, vt ceteros appellet, quibuſcum loqui conſueſſet, rogat: atque etiam ipſe conditor totius negotij, Guttam adſpergit huic Bulbo. ‖ Itaque minimè auarus is viſus eſt, qui aliquid 72 ex eius ſermone ſpeculæ deguſtarat. Vnus, & alter dies interceſſerat, cùm res parum certa videbatur: ſequeſter, & confirmator pecuniæ deſiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, vt blandiſſimè poteſt. Quid tu, inquit Paete? (hoc enim ſibi Stalenus cognomen ex imaginibus AEliorum delegerat, ne, ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ, quàm generis vti cognomine videretur (qua de re mecum locutus es, quærunt à me, vbi ſit pecunia. Hic ille planus improbiſſimus, quæſtu iudiciario paſtus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, ſpe iam, atque animo incubaret: contrahit, frontem (recordamini faciem, atque illos eius fictos, ſimulatóſque vultus) queritur ſe ab Oppianico deſtitutum: &, qui eſſet totus ex fraude, & mendacio factus, quique ea vitia, quæ à natura habebat, etiam ſtudio, atque artificio quodam malitiæ condiuiſſet, pulchrè aſſeuerat ſe ab Oppianico deſtitutum: atque hoc

addit testimonii, sua illum sententia, quam
palam omnes laturi essent, condemnatum
73 iri. ‖ Manarat sermo in consilio, pecuniæ
quandam mentionem inter iudices esse ver-
satam. res neque tam fuerat occulta, quàm
erat occultanda: neque tam erat aperta, quam
reipub. causa aperienda. In ea obscuritate, ac
dubitatione omnium, Canutio, perito homi-
ni, qui quodam odore suspicionis Stalenum
corruptum esse sensisset, neque dum rem per-
fectam arbitraretur, placuit repentè iudices
pronuntiare. Iudices se id velle dixerunt.
Hic tum Oppianicus non magnopere perti-
muit. Rem à Staleno perfectam esse arbi-
74 trabatur. ‖ In consilium erant ituri iudices
triginta, & duo. sententiis decem, & sex ab-
solutio confici poterat. H S. quadraginta
millia nummûm in singulos iudices distribu-
ta, eum numerum sententiarum conficere
debebant, vt ad cumulum, spe maiorum præ-
miorum, ipsius Staleni sententia septimade-
cima accederet. Atque etiam casu tum quod
illud repentè erat factum, Stalenus ipse non
aderat. causam nescio quam apud iudicem
defendebat. Facilè hoc Habitus patiebatur:
facilè Canutius: at non Oppianicus, neque pa-
tronus eius L. Quinctius: qui cùm esset eo tē-
pore tribunus plebis, conuicium C. Iunio iu-
dici quæstionis, maximum fecit, vt ne sine
Staleno in consilium iretur: cúmque id ei per
viatores consultò negligentiùs agi videretur,
ipse à publico iudicio ad priuatum Staleni
iudicium profectus est, & illud pro potestate
dimitti iussit: Stalenum ipse ad subsellia ad-
75 duxit. ‖ Consurgitur in consilium, cùm sen-
tentia Oppianicus, quæ tum erat potestas, pa-
làm ferri velle dixisset, vt Stalenus scire pos-
set, quid cuique deberetur. Varia iudicum
genera, nummarii pauci, sed omnes irati. Vt
enim qui accipere in campo consueuerunt,
iis candidatis, quorum nummos suppressos es-
se putant, inimicissimi solent esse: sic eiusmo-
di iudices, infesti tum reo venerant: ceteri in-
nocentissimum esse arbitrabantur: sed specta-
bant sententias eorum, quos corruptos puta-
bant: vt ex iis constituerent, à quo iudicium
corruptum videretur. Ecce tibi eiusmodi
sortitio, vt in primis Bulbo, & Staleno, &
Guttæ esset iudicandum. Summa omnium ex-
spectatio, quidnam sententiæ ferrent leues, ac
nummarii iudices. Atque illi omnes sine vl-
76 la dubitatione condemnant. ‖ Hic tum in-
iectus est hominibus scrupulus, & quædam
dubitatio, quidnam esset actum. deinde ho-
mines sapientes, ex vetere illa disciplina iu-
diciorum, qui neque absoluere hominem no-
centissimum possent, neque eum, de quo esset
orta suspicio, pecunia oppugnatum, re illa
incognita, primò condemnare vellent: non
liquere dixerunt. Nonnulli autem seueri
homines, hoc statuerunt, quo quisque animo
quid faceret, spectari oportere: &, si alii pe-
cunia accepta verum iudicabant, tamen ni-
hilo minus se superioribus suis iudiciis con-
stare putabant oportere. Itaque damnarunt.
Quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum
innocentem Oppianicum siue imprudentia, si-
ue misericordia, siue aliqua suspicione, siue
77 ambitione adducti absoluerent. ‖ Condemna-
to Oppianico, statim L. Quinctius homo maxi-
mè popularis, qui omneĩs rumorum, & con-
tionum ventos colligere consuesset, oblatam
sibi facultatem putauit, vt ex inuidia senato-
ria posset crescere, quòd eius ordinis iudicia
minus iam probari populo arbitrabatur. Ha-
betur vna, atque altera concio vehemens, &
grauis, accepisse pecuniam iudices, vt inno-
centem reum condemnarent, tribunus plebis
clamitabat: agi fortunas omniũ dicebat, nul-
la esse iudicia, qui pecuniosum inimicum ha-
beret, incolumem esse neminem posse. Homi-
nes totius ignari negotii, qui Oppianicũ nũ-
quam vidissent, virum optimum, & hominem
prudentissimum, pecunia oppressum arbitra-
rentur, incensi suspicione, rem in medium vo-
care cœperunt, & causam illam totam depo-
78 scere. ‖ Atque illo ipso tempore in ædeis
T. Annii, hominis honestissimi, necessarii, &
amici mei, noctu Stalenus, arcessitus ab Op-
pianico, venit. Iã cetera nota sunt omnibus: vt
cum illo Oppianicus egerit de pecunia: vt il-
se redditurum esse dixerit: vt eorum sermo-
nem omnem audierint viri boni, qui tum cō-
sultò propè in occulto stetissent: vt res pate-
facta, atque in forum prolata, & pecunia o-
mnis à Staleno extorta, atque erepta sit. Hu-
ius Staleni persona, populo iam nota, atque
perspecta, ab nulla turpi suspicione abhorre-
bat: suppremam esse ab eo pecuniam, quam
pro reo pronuntiasset, qui erant in concione,
non intelligebant. neque enim docebantur.
versatam esse in iudicio mentionem pecuniæ
sentiebant: innocentem reum condemnatum
esse audiebant: Staleni sententia condemna-
tum videbant, non gratis id ab eo factum
esse, quòd hominem norant, iudicabant. simi-
lis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis su-
79 spicio consistebat. ‖ Itaque confiteor (licet
enim iam impunè, hoc præsertim in loco, chi-
fiteri) quòd Oppianici non modò vita, sed e-
tiam nomen ante illud tempus populo igno-
tum fuisset: indignissimum porrò videretur,
circumuentum esse innocentem pecunia: hanc
deinde suspicionem augeret Staleni improbi-
tas, & nonnullorum eius similium iudicum
turpitudo, causam autem ageret L. Quinctius,
homo cùm summa potestate præditus, tum ad
inflammandos animos multitudinis accom-
modatus, summam illi iudicio inuidiam, in-
famiámque esse conflatam. Atque in hanc
flammam recentem, C. Iunium, qui illi quæ-
stioni præfuerat, iniectum esse memini, & il-
lum hominem ædilitium, iam prætorem opi-
nionibus hominum constitutum, non discep-
tatione dicendi, sed clamore hominum, de
foro atque adeò, de ciuitate esse sublatum.
80 ‖ Neque me pœnitet hoc potiùs tēpore, quàm
illo, causam A. Cluētii defendere. Causa enim
manet eadem, quæ mutari nullo modo potest,
temporis iniquitas, atque inuidia recessit: vt,
quod in tempore mali fuit, nihil obsit, quod
in causa boni fuit, prosit. Itaque nunc quem-
modum audiar, sentio, non modò ab iis, quorũ
iudicium, atque potestas est, sed etiã ab illis,
quorum tantùm est existimatio. At tum si di-
cerē, non audirer, non quòd alia res esset. im-
mo eadem, sed tēpus aliud. Id adeò sic cogno-
scite. Quis tum auderet dicere, nocentem con-
demnatum esse Oppianicum? quis nunc audet
negare? Quis tum posset arguere, ab Oppiani-
co in-

80 iudicium tentatum esse pecunia? quis id hoc tempore inficiari potest? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factũ esse tum denique, cùm duobus proximis prçiudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur? ‖Quare, inuidia remota, quam dies mitigauit, oratio mea deprecata est, vestra fides, atque æquitas à veritatis disceptatione reiecit, quid est præterea, quod in causa relinquatur? Versatam esse in iudicio pecuniam, constat: ea quæritur vnde profecta sit: ab accusatore, an ab reo. Accusator dicit hæc: Primùm, grauissimis criminibus accusabam, vt nihil opus esset pecunia: deinde, condemnatum adducebam, vt ne eripi quidem pecunia posset: postremò, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. Quid contra reus? Primùm ipsam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimescebam: deinde, Fabriciis, propter conscientiam mei sceleris condemnatis, me esse condemnatum, sentiebam: postremò, in eum casum veneram, vt omnis mearum fortunarum status vnius 82 iudicii periculo contineretur. ‖ Agè, quoniam corrumpendi iudicii causas ille multas, & graueis habuit, hic nullam: profectio ipsius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentissimè Cluentius hæc autem res habet hoc certè, vt nihil possit, neque additum, neque detractum de re familiari latere. anni sunt octo, cùm ista causa in ista meditatione versatur: cùm omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex huius, & ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: cum interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum inuenitis. Quid? Albiana pecunia vestigiisne vobis odoranda est, an ad ipsum cubile, vobis ducibus, venire possumus? Tenentur vno in loco I. I. S. sexcenta quadraginta millia nummûm: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud iudicem. 83 quid vultis amplius? ‖ At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed à Cluentio ad iudicium corrumpendum constitutus. Cur eum, cùm in consilium iretur, Cluentius & Canutius abesse patiebantur? cum in consilium mittebant, Stalenum iudicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quærebatur? Quinctius flagitabat? siue Staleno ne in consilium iretur, tribunitia potestate perfectum est? At condemnauit. Hanc enim damnationem dederat obsidem Bulbo, & ceteris, vt destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc causa corrumpendi iudicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus, & audacia est: hinc pudor; honesta vita, & nulla suspicio pecuniæ, nulla corrumpendi iudicii causa: patiamini, veritate patefacta, atque omni errore sublato, eò transire illius turpitudinis infamiam, vbi cetera maleficia consistant: ab eo inuidiam discedere aliquando, ad quem numquàm accessisse 84 culpam videtis. ‖ At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpendum iudicium, sed ad conciliationem gratiæ. Téne hoc, Acti, dicere, tali prudentia, etiam vsu, atque exercitatione prædit um? sapientissimum esse dicunt eum, *cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene inuentis obtemperet.* In stultitia contrà est. *Minùs enim stultus est, is cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui, quod stultè alteri venit in mẽtem, comprobat.* Istam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cùm faucibus premeretur, excogitauit, siue vt homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus, istam dedit conciliationis, & gratiæ fabulam. ‖Nam 85 fuisse hunc hominum sermonem recordari potestis, Cethegum, quòd hominem occidisset, & quòd eius improbitatem versari in rep. nollet, & quòd videret, eum, qui se ab reo pecuniam, cùm iudex esset, clàm atque extra ordinem accepisse confessus esset, saluum esse non posse, minùs ei fidele consilium dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi aduersarium remouere voluisse. sin erat eiusmodi causa, vt Stalenus nummos se accepisse negare non posset: nihil autem erat periculosius, nec turpius. quàm, ad quam rem accepisset, confiteri: non est consilium Cethegi reprehendendum. ‖ Verùm a- 86 lia causa, tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua est. Ille, cùm re premeretur, quodcumque diceret, honestiùs diceret, quàm si, quod erat factum, fateretur. te verò illud idem, quod tum explosum, & eiectum est, nunc retulisse demiror. Quí enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat simultates: hærebat in tabulis publicis reus, & accusator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ relinquere accusationem Cluentius. an vt præuaricaretur? Iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem iudice sequestre? & omnino, quamobrem tota ista res per Stalenum potius, hominem ab vtroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum, necessariúmque cõmunem? ‖ Sed quid ego hæc pluribus, quasi de 87 re obscura, disputo, cùm ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modò, quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit, ostendat? Sexdecim dico iudices, vt Oppianicus absolueretur, corrumpendos fuisse: ad Stalenum sexcenta & quadraginta millia nummûm esse delata. Si, vt tu dicis, gratiæ conciliandæ causa, quadraginta istorũ accessio millium quid valet? si vt nos dicimus, vt I Ↄ C.X L. millia nummûm sexdecim iudicibus darentur: non Archimedes meliùs potuit describere. ‖ At enim iudicia facta per- 88 multa sunt, à Cluentio iudicium esse corruptum. Immò verò ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in iudicium nunquã est vocata. Ita multum agitata, ita diu iactata ista res est, vt hodierno die primùm causa illa defensa sit, hodierno die primùm veritas vocem cõtra inuidiam, his iudicibus freta, miserit. Verumtamen multa ista iudicia quæ sunt? Ego enim me ad omnia confirmaui, & sic parani, vt docerẽ, quæ facta postea iudicia de illo iudicio dicerẽtur, partim ruinæ similiora, aut tempestati, quàm iudicio, & disceptationi fuisse: partim nihil cõtra Habitũ valere: partĩ etiã pro hoc esse: partim esse eiusmodi, vt neq; appellata vnquã iudicia sint, neq; existimata. ‖Hic ego, magis vt consuetudinẽ sermẽ, quam, 89

quòd vos non vestra hæc sponte faciatis, petam à vobis, vt me, dum de his singulis disputo iudicijs, attentè audiatis. Condemnatus est C. Iunius, qui ei quæstioni præfuerat. adde etiam illud, si placet: tum est cōdemnatus, cùm esset iudex quæstionis. Non modò causæ, sed ne legi quidem quidquam per tribunū pleb. laxamenti datum est. Quo tempore illum à quæstione ad nullum aliud reip. munus abduci licebat, eo tempore ad quæstionem ipse abreptus est. At quam quæstionem? Vultus enim vestri, iudices, me inuitant, vt, quæ reticenda putarem, libeat iam liberè dicere.

90 || Quid? illa tandem quæstio, aut disceptatio, aut iudicium fuit? putato te fuisse. dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos gestus est: qua de re Iunius causam dixerit. Quemcumque rogaris, hoc respondebit, quod pecuniam acceperit, quod innocentem circumuenerit. Est hæc opinio. At, si ita esset: hac lege accusatum esse oportuit, qua accusatur Habitus. At ipse ea lege quærebat. Paucos dies exspectasset Quinctius. At neque priuatus accusare, nec, sedata iam inuidia, volebat. Videtis igitur non in causa, sed in tempore, ac potestate spem omnem accusatoris fuisse.

91 || Multam petiuit. Qua lege? quòd in legem non iurasset: quæ res nemini vmquam fraudi fuit: & quòd C. Verres, prætor vrbanus, homo sanctus, & diligens, subsortitionem eius in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de causis C. Iunius cōdemnatus est, iudices, leuissimis, & infirmissimis: quas omnino in iudicium afferri non oportuit. Itaque oppressus est non causa, sed

92 tempore. || Hoc vos Cluentio iudicium putatis obesse oportere? Quam ob causam? Si ex lege subsortitus non erat Iunius, aut si in legem aliquando non iurauerat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit: sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quòd contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur, possunt, illud idem iudicium non fuisse, defendere. Ergo idcircò, inquit, infestus tum prætor Iunio fuit, quòd illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore causa mutata est? num alia res, alia ratio illius iudicij, alia natura totius negotij nunc est, ac tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quæ gestæ

93 sunt, rem vllam potuisse mutari. || Quid ergo est causæ, quòd nunc nostra defensio audiatur tanto silentio, tunc Iunio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum in causa nihil erat, præter inuidiam errorem, suspicionem, conciones quotidianas, seditiosè, ac populariter concitatas. Accusabat tribunus pl. idem in concionibus, idem ad subsellia: ad iudiciū non modò de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. Gradus illi Aurelij tum noui, quasi pro theatro illi iudicio ædificati videbantur: quos vbi accusator concitatis hominibus compleerat, nō modò dicendi ab reo,

94 sed ne surgendi quidem potestas erat. || Nuper apud C. Orchinium collegam meum; locus ab iudicibus Fausto Syllæ de pecuniis residuis non est constitutus: non quo illi aut exlegem esse Syllam, aut causam pecuniæ publicæ, contemtam, atque abiectam putarent: sed quòd, accusante tribuno plebis, conditione æqua disceptari posse non putauerunt. Quid? conferam Syllámne cum Iunio? an hunc tribunum pl. cum Quinctio? an verò tempus cum tempore? Sylla maximis opibus, cognatis, affinibus, necessariis, clientibus plurimis: hæc autem, apud Iunium parua, & infirma, & ipsius labore quæsita, atque collecta. Hic tribunus plebis, modestus, prudens, non modò non seditiosus, sed etiam seditiosis aduersarius: ille autem acerbus, criminosus popularis homo, ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum, ac pacatum: illud omnibus inuidiæ tempestatibus concitatum. Quæ cùm ita essent, in Fausto tamen illi iudices statuerunt, iniqua condicione rerum causam dicere, cùm aduersario eius ad ius accusationis sum-

95 ma vis potestatis accederet. || Quam quidem rationem vos, iudices, diligenter pro vestra sapientia, & humanitate cogitare, & penitus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi vnicuique nostrum inferre possit vis tribunitia, conflata præsertim inuidia, & concionibus seditiosè concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, cùm homines se non iactatione populari, sed dignitate, atque innocentia tuebantur, tamen, nec C. Popillius, nec Q. Metellus, clarissimi, atque amplissimi viri, vim tribunitiam sustinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia, ac iudiciorum re-

96 mediis, salui esse possimus. || Non fuit igitur illud iudicium, iudicii simile, iudices, non fuit: in quo non modus est adhibitus, nō mos, consuetudóque seruata, non causa defensa. vis illa fuit, &, vt sæpe iam dixi, ruina quædam, atque tempestas, & quiduis potiùs, quàm iudicium, aut disceptatio, aut quæstio. Quòd si quis est, qui illud iudicium fuisse arbitretur, & qui his rebus iudicatis standum putet: is tamen hanc causam ab illa debet seiungere. ab illo enim, siue quòd in legem non iurasset, siue quòd ex lege subsortitus iudicem non esset, multa petita esse dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus quibus ab Iunio multa

97 petita est, nulla potest ex parte esse coniuncta. || At etiam Bulbus est condemnatus. Adde maiestatis: vt intelligas, hoc iudicium cum illo non esse coniunctum. At est hoc illi crimen obiectum. Fateor: sed etiam legionem esse ab eo sollicitatam in Illyrico, C. Cosconii literis, & multorum testimoniis planum factum est. quod crimen erat proprium illius quæstionis, & quæ res lege maiestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. Iam ista diuinatio est: qua si vti licet: vide, ne mea cōiectura multò sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus in iudicium sit adductus, idcirco faciliùs esse damnatum. tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi com-

98 modum est, eligis, vt id esse secutos iudices dicas. || Quapropter hoc Bulbi iudicium non plus obesse huic causæ debet, quàm illa, quæ commemorata sunt ab accusatore, duo iudicia, P. Popillii, & T. Guttæ: qui causam de ambitu dixerunt: qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitus condemnati: quos ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quòd planū fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepisse: sed quòd iudicibus probarint,

harint, quod in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum causa Cluentij, vestróque iudicio coniuncta esse possit. || Quid, quòd Stalenus est condemnatus? non dico hoc tempore, iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum maiestatis esse damnatum: non recito testimonia hominum honestissimorum, quæ in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. AEmilio, clarissimo viro, legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum testimoniis planum factū est, maxime eius opera, cùm quæstor esset, in exercitu seditionem esse conflatam. Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt de LLS. IↃ.C XL. millibus. quæ ille cùm accepisset nomine iudicij Safiniani: sicut in Oppianici iudicio postea, retinuit, atque suppressit. || Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo iudicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P. & L. Cominiis, equitibus R. honestissimis hominibus, & disertis, controuersiam cum Staleno, quem accusabant, quæ nunc mihi est cū Actio, Cominij dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, vt iudicium corrumperet: Stalenus conciliandæ gratiæ causa se accepisse dicebat. || Irridebatur hæc illius reconciliatio, & persona viri boni suscepta, sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Iuturnæ: quibus subscripsit, Reges ab se in gratiam esse reductos. Exagitabantur omnes eius fraudes, atque fallaciæ: tota vita in eiusmodi ratione versata aperiebatur: egestas domestica, quæstus forensis in medium proferebatur: numerarius interpres pacis & concordiæ, non probabatur. Itaque tum Stalenus, cùm idem defenderet, quod Actius, condemnatus est. || Cominij cùm hoc agerent, quod nos in tota causa egimus, probauerunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Opianicum iudicium corrumpere voluisse, Opianicum iudici ad emendas sententias dedisse pecuniam, iudicatum est: cum ita constitutum sit, vti in illa culpa aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentij nūmus nullus iudici datus vllo vestigio reperitur: Oppianici pecunia post iudicium factum à iudice ablata est: potest esse dubium quin illa dānatio Staleni, non modo non sit contra Cluētium, sed maximè nostram causam, defensionemque confirmet? || Ergo adhuc Iunij iudicium video esse eiusmodi, vt incursionem potius seditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quàm iudicium appellandū putem. Quod si quis illud iudicium appellet, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quæ à Iunio petita sit, cum Cluentij causa posse coniungi. Illud igitur Iunianum, per vim factum est: Bulbi, & Popilij, & Guttæ, contra Cluentium non est: Staleni, etiam pro Cluentio. Videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluētio sit, proferre possimus. || Dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cum præsertim, Id quod fuit in illo iudicio inuidiosissimum, post paucos dies ex subsortitione sedisset? dixit, & bis quidem dixit. In summam cum C. Quinctius inuidiā concionibus eum quotidianis, seditiosis, & turbulentis adduxerat. Vno iudicio multa est ab eo petita sicut ab Iunio, quòd non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset. paullo sedatiore tempore est accusatus, quàm Iunius, sed eadem ferè lege, & crimine. Quia nulla in iudicio seditio, neque vis neq. turba versata est, prima actione facillimè est absolutus. Nō numero hāc absolutionē. nihilominùs enim potest, vt illam multam nō commiserit, accepisse tamen ob rem iudicandam, pecuniā, quàm captam nusquam Stalenus eadem lege dixit. Proprium crimen illud quæstionis eius non fuit. || Fidiculanus quid fecisse diceba-tur? accepisse à Cluentio LLS. cccc. Cuius erat ordinis? senatorij. qua lege in eo genere à senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus honestissimè est absolutus. Acta est enim causa more maiorum, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta, & exposita, & demonstrata sunt omnia: adducti iudices sunt, non modò potuisse honestè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sedisset, sed, si aliud is iudex nihil scisset, nisi, quæ præiudicia de eo facta esse constarent, audire preterea nihil debuisse. || Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumusculos aucupati, tum illum absoluerunt, iam suam clementiam laudari magnopere nolebant. à quibus siqui quæreret, sedissétne iudices in C. Fabricium: sedisse se dicerent. si interrogarentur, num quo crimine is esset accusatus, præterquam veneni eius, quod quæsitum Habito diceretur: negarent. si deinde essent rogati, quid iudicassent: condemnasse se dicerent. nemo enim absoluit. Eodem modo quæsitum si esset de Scamandro, certè idē respondissent: tametsi ille vna sententia est absolutus: sed illam vnam nemo tum istorum suam dici vellet. || Vter igitur faciliùs suæ sententiæ rationem redderet: isne, qui se & sibi, & rei iudicatæ constitisse dicit: an ille, qui se in principem maleficij, lenem: in adiutores eius, & conscios, vehementissimum esse respondit? Quorum ego de sententia non debeo disputare. neque enim dubito, quin ij tales viri, suspicione aliqua perculsi repentina, de statu suo declinarent. Quare eorum, qui absoluerunt, misericordiam non reprehendo: eorum, qui in iudicando superiora iudicia secuti sunt sua sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absoluere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis iam antea condemnarant, nullo modo poterāt: condemnare, cùm tanta consilij infamia, & tam atrocis rei suspicio esset iniecta, paulo posteriùs patefacta re, maluerūt. || Ac ne ex facto solùm sapientes illos iudicetis, sed etiam ex nominibus ipsis quod ij fecerint, rectissimè, ac sapientissimè factum probetis: quis P. Octauio Balbo ingenio prudentior, iure peritior, fide, religione, officio, diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absoluit. Quis Qu. Considio constantior? quis iudiciorum, atque eius dignitatis, quæ in iudiciis publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate præstantior? ne is quidem absoluit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quæ,

quia cognita sunt ab omnibus, verborum or-
namenta non quærunt. Qualis vir M. Iuuen-
tius Pedo fuit ex vetere illa iudicum disci-
plina? qualis L. Caulius Mergus? M. Basilius?
C. Caudinus? qui omnes in iudiciis publicis,
iam tum florente rep. floruerunt. Ex eodē nu-
mero L. Cassius, Cn. Næuius, pari & integri-
tate, & prudentia: quorum nullius sententia
est Oppianicus absolutus. Atque ex his om-
nibus, natu minimus, ingenio, & diligentia, &
religione par iis, quos antea commemoraui.
108 P. Saturius, in eadem sententia fuit. || O in-
nocentiam Oppianici singularem: quo in reo,
qui absoluit, ambitiosus: qui distulit, cautus:
qui condemnauit, constans existimatur. Hæc
tum agitante Quinctio, neque in concione,
neque in iudicio demonstrata sunt. neque
enim ipse dici patiebatur, nec per multitudi-
nem concitatam consistere cuiquam in dicen-
do licebat. Itaque ipse? postquam Iuniū per-
uertit, causam totam reliquit. Paucis enim
diebus illis & ipse priuatus est factus, & ho-
minum studia deferbuisse intelligebat. Quod
si per quos dies Iunium accusauit, Fidicula-
nium accusare voluisset: respondendi Fidicu-
lanio potestas facta non esset. Ac primò qui-
dē, omnibus illis iupicibus, qui Oppianicum
109 condemnarant, minabatur. || Iam insolentiam
noratis hominis: noratis animos eius, ac spi-
ritus tribunitios. Quod erat odiū? dii immor-
tales! quæ superbia? quanta ignoratio sui?
quàm grauis, atque intolerabilis arrogantia?
qui illud etiam ipsum acerbè tulerit, ex quo
illa nata sunt omnia, non sibi, ac defensioni
suæ condonatum esse Oppianicum: proinde
quasi non satis signi esse debuerit, ab om-
nibus eum fuisse desertum, qui se ad patro-
num illum contulisset. Erat enim Romæ sum-
ma copia patronorum, hominum eloquen-
tissimorum, atque amplissimorum, quorum
certè aliquis defendisset equitem Ro. in mu-
nicipio suo nobilem, si honestè putasset eius-
110 modi causam posse defendi. || Nam Quinctius
quidem quam causam vnquam antea dixe-
rat, cùm annos ad quinquaginta natus esset?
quis eum vnquam non modò in patroni,
sed in laudatoris, aut aduocati loco viderat?
qui quòd Rostra iamdiu vacua, locūmque
illum, post aduentum L. Syllæ à tribunitia
voce desertum, oppresserat, multitudinēm-
que iam desuefactam à concionibus ad veteris
consuetudinis similitudinem reuocauerat, id-
circo cuidam hominum generi paulisper iu-
condior fuit. Atque idem quanto in odio
postea suis illis ipsis fuit, per quos in altiorem
111 locum adscenderat? neque iniuria. || Facite
enim, vt non solùm mores eius, & arrogan-
tiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque
illam vsque ad talos demissam purpuram re-
cordemini. Is, quasi non esset vllo modo fe-
rendum, se ex iudicio discessisse victum, rem
ab subselliis in Rostra detulit. Et iam queri-
mur sæpe, hominibus nouis non satis magnos
in hac ciuitate esse fructus? nego vsquam vm-
quam fuisse maiores: vbi, si quis nobili
loco natus, ita viuat, vt nobilitatis dignitatē
virtute tueri posse videatur, vsque eò perue-
nit, quoad eum industria cum innocētia pro-
112 secuta est. || Si quis autem hoc vno nititur,
quod sit ignobilis: procedit sæpe lōgiùs, quam
si idem ille esset cum iisdem suis vitiis nobi-
lissimus. vt Quinctius (nihil enim dicam de
ceteris) si fuisset homo nobilis: quis eum cum
illa superbia, atque intolerantia ferre potuis-
set? Quòd eo loco fuit: ita tulerunt, vt, si quid
haberet à natura boni, prodesse ei putarent
oportere: superbiam autem, atque arrogan-
tiam eius, deridendam magis arbitrarentur
propter humilitatem hominis, quàm perti-
mescendam. Sed vt illuc reuertar: quo tem-
pore Fidiculanius est absolutus, tu, qui ea iu-
dicia facta commemoras, quæro, quid tū esse
existimas iudicatū? certè gratis iudicasse. || At 113
condemnarat: at causam totam non audierat:
at in concionibus omnibus à L. Quinctio ve-
hemens erat, & sæpe vexatus. Illa igitur o-
mnia Quinctiana, iniqua, falsa, turbulēta, po-
pularia, seditiosa iudicia fuerunt. Esto: potuit
esse innocens Falcula. Iam ergo aliquis Op-
pianicum gratis condemnauit: iam non eos
Iunius subsortitus est, qui pecunia accepta
condemnarent: Iam potuit aliquis ab initio
non sedisse, & tamen Oppianicū gratis conde-
masse. Verùm, si innocens Falcula, quæso, quis
nocens? si hic gratis condemnauit, quis ac-
cepit? Nego rem esse vllam in quemquam il-
lorum obiectam, quæ Fidiculanio obiecta nō
sit: neque aliquid fuisse in Fidiculanij causa, 114
quod idem non esset in ceterorum. || Aut hoc
iudicium reprehendas tu, cuius accusatio re-
bus iudicatis niti videbatur, necesse est: aut,
si hoc verum esse concedis, Oppianicum gra-
tis condemnatum esse fateare. Quamquam
satis magno argumento esse debet, quòd ex
tam multis iudicibus, absoluto Falcula, nemo
reus factus est. Quid enim mihi damnatos
ambitus colligitis, alia lege, certis crimini-
bus, plurimis testibus? cùm primùm illi ipsi
debuerint potiùs accusari de pecuniis repe-
tundis, quàm ambitus. nam, si in ambitus iu-
diciis hoc his obfuit, cùm in alia lege cau-
sam dicerent: certè, si propria lege huius pec-
cati adducti essent, multo plus obfuisset. || De-
inde, si tanta vis fuit istius criminis, vt, qua
quisque lege ex illis iudicibus reus factus es-
set, tamē hac plaga periret: cur in tantā mul-
titudine accusatorū, tantis præmiis, ceteri rei
facti non sunt? Hîc profertur id, quod iudiciū
appellari nō oportet, P. Septimio Scæuolæ li-
tem eo nomine esse æstimatam. Cuius rei quæ
consuetudo sit, quoniam apud homines pe-
ritissimos dico, pluribus verbis docere non
debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ so-
let adhiberi in ceteris, iudiciis, eadem, reo 116
damnato, adhibita est. || In litibus æstiman-
dis ferè iudices, aut, quòd sibi eum, quem se-
mel condemnarunt, inimicum putant esse,
si qua in eum lis capitis illata est, non admit-
tunt: aut, quòd se perfunctos iam esse arbi-
trantur, cùm de reo iudicarunt, negligentiùs
attendunt cetera. Itaque & maiestatis absolu-
ti sunt permulti, quibus damnatis, de pecu-
niis repetundis, lites essent æstimatæ: & hoc
quotidie fieri videmus, vt, reo damnato de pe-
cuniis repetūdis, ad quos peruenisse pecunias
in litibus æstimandis statutum sit, eos illi iu-
dices absoluant. quod cùm fit, non iudicia re-
scinduntur, sed hoc statuitur, æstimationem li-
tium, non esse iudicium. Scæuola cōdemnatur
est aliis criminibus, frequentissimis Apuliæ
testibus.

testibus. omni contentione pugnatum est, vt A
illis hæc, capitis æstimaretur. quæ res, si rei iu-
dicatæ pondus habuisset: ille postea vel iis-
dem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsa fa-
117 ctus esset. ‖ Sequitur id, quod illi iudicium
appellant: maiores autem nostri numquam
neque iudicium nominarunt, neque perin-
de, vt rem iudicatam, obseruauerũt, animad-
uersio, atque auctoritatis censoria. Qua de re
antequam dicere incipio, perpauca mihi de
meo officio verba facienda sunt: vt à me cùm
huiusce periculi, tum ceterorum quoque of-
ficiorum, & amicitiarum ratio conseruata es-
se videatur. Nam mihi cum viris fortibus,
qui censores proximè fuerunt ambobus est
amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique
vestrum sciunt) magnus vsus, & summa v-
triusque officiis constituta necessitudo est.
118 ‖Quare, quidquid de subscriptionibus eorum
mihi dicendum erit, eo dicam animo, vt om-
nem orationem meam non de illorum facto,
sed de ratione censoria habitam existimari
velim: à Lentulo autem, familiari meo, qui à
me pro eximia sua virtute, summisque hono-
ribus, quos à populo R. adeptus est, honoris
causa nominatur, facilè hoc, iudices, impetra-
bo, vt, quam ipse adhibere consueuit in ami-
corum periculis fidem, & diligentiam, tũ vim
animi, libertatémque dicendi, in hac mihi cõ
cedat, vt tantum mihi sumam, quantum sine
huius periculo præterire non possum. A me
tamen, vt æquum est, omnia cautè, pedentim-
que dicentur, vt neque fides huius defensio
nis relicta, neque cuiusquam aut dignitas læ-
119 sa, aut amicitia violata esse videatur. ‖ Video
igitur, iudices, animaduertisse censores in iu-
dices quosdam illius cõsilij Iuniani, cùm istã
ipsam causam subscriberẽt. Hic primum illud
commune proponam, numquam animaduer-
sionibus censoriis hanc ciuitatem ita conten-
tam, vt rebus iudicatis fuisse. neque in re no- C
ta consumam tempus exemplis. ponam illud
vnum: C. Getam, cùm à L. Metello, & Cn. Do-
mitio, censoribus, ex senatu eiectus esset, cen-
sorem ipsum postea esse factũ: &, cuius mores
à censoribus erant reprehensi, hunc postea &
populi Ro. & eorũ, qui in ipsum animaduer-
terant, moribus præfuisse. Quòd si illud iudi-
ciũ putaretur: vt ceteri turpi iudicio damnati,
in perpetuum omni honore, ac dignitate pri-
uantur: sic hominibus ignominia notatis, ne-
que ad honorẽ aditus, neque in curiã reditus
120 esset. ‖Nunc, si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellij
libertus furti condemnarit: is, omnibus orna-
mentis amissis, numquã vllam honestatis suæ
partem recuperabit. Quos autem ipse L. Gel-
lius, & Cn. Lentulus, duo censores, clarissimi
viri, sapientissimique homines, furti, & capta-
rũ pecuniarum nomine, notauerũt: ij non mo-
dò in senatũ redierunt, sed etiam illarũ ipsa-
rũ rerum iudiciis absoluti sunt. Neminẽ vo- D
luerunt maiores nostri non modò de existi-
matione cuiusquã, sed ne pecuniaria quidẽ de
re minima esse iudicẽ, nisi qui inter aduersa-
rios conuenisset. Quapropter in omnibus le-
gibus, quibus exceptum est, de quibus causis
aut magistratum capere non liceat, aut iudicẽ
legi, aut alterũ accusare, hæc ignominiæ cau-
121 sa prætermissa est. Timoris enim causam, non
vitę pœnã in illa potestate esse voluerũt. ‖Ita-

A que non solùm, iudices, illud ostendam, quod
iam videtis, populi Ro. suffragiis sepenumero
censorias subscriptiones esse deletas, verum
etiam iudiciis eorũ, qui iurati statuere maio-
re cum religione & diligentia debuerũt. Pri-
mùm iudices, senatores, equitésque Ro. in cõ-
pluribus iam reis, quos contra leges pecunias
accepisse subscriptum est, suæ potius religio-
ni, quàm censorum opinioni, paruerunt. De-
inde prætores vrbani, qui iurati debent op-
timum quemque in selectos iudices referre,
numquam sibi ad eam rem censoriam igno-
miniam impedimento esse oportere duxerũt.
‖Censores denique ipsi sæpenumero superio- 122
rum censorum iudiciis (si ista iudicia appella-
ri vultis) non steterunt. atque etiam ipsi in-
ter se censores sua iudicia tanti esse arbitran-
tur, vt alter alterius iudicium non modò re-
prehendat, sed etiam rescindat: vt alter de
senatu mouere velit, alter retineat, & ordine
B amplissimo dignum existimet: vt alter in æ-
rarios referri, aut tribu moueri iubeat, alter
vetet. Quare qui vobis in mentem venit, hæc
appellare iudicia, quæ à populo Ro. rescin-
di ab iuratis iudicibus repudiari, à magistra-
tibus negligi, ab iis, qui eandem potestatem
adepti sunt, commutari, inter collegas dis-
crepare videatis? ‖Quę cùm ita sint: videamus, 123
quid tandem censores de illo iudicio corru-
pto iudicasse dicatur. Ac primùm illud statua-
mus: vtrùm, quia censores subscripserint, ita
sit? an, quia ita fuerit, illi subscripserint. Si
ideo, quia subscripserint: videte, quid agatis,
ne in vnumquemque nostrùm censoribus in
posterum potestatem regiam permittatis: ne
subscripto censoria non minùs calamitatis
ciuibus, quàm illa acerbissima proscriptio
possit afferre: ne censorium stilum, cuius mu-
cronem multis remediis maiores nostri retu-
derunt, æquę posthac, atque illum dictato- 124
C rium gladium pertimescamus. ‖ Sin autem
quod subcriptum est, quia verum est, idcirco
graue debet esse: hoc quæramus, verum sit,
an falsum: remoueantur auctoritates censo-
riæ: tollatur id ex causa, quod in causa non
est: doce, quam pecuniam Cluentius dederit,
vnde dederit, quemadmodum dederit: vnum
denique aliquod a Cluentio profectæ pecu-
niæ vestigium ostende. Vince deinde, virum
bonum fuisse Oppianicum. hominem inte-
grum: nihil de illo vmquam secus esse exi-
stimatum: nihil denique præiudicatum. tum
auctoritatem censorum amplexator: tum
illorum iudicium cum re coniunctum esse 125
defendito. ‖ Dum verò eum fuisse Oppiani-
cum constabit, qui tabulas publicas munici-
pij sui corrupuisse iudicatus sit: qui testamen-
tum interleuerit: qui, supposito persona, fal-
sum testamentum obsignandum curarit: qui
eum, cuius nomine id obsignatum est, inter-
fecerit: qui auunculum filij sui in seruitute,
D ac vinculis necarit: qui municipes suos pro-
scribendos, occidendósque curarit: qui eius
vxorem, quem occiderat, in matrimonium
duxerit: qui pecuniam pro abortione dede-
rit: qui socrum, qui vxorem, qui vno tempore
fratris vxorem, speratósque liberos, fratrém-
que ipsum, qui denique suos liberos interfe-
cerit: qui cùm venenum priuigno suo quæ-
reret, manifesto sit deprehensus: cuius mini-

stris, conscijsque damnatis, ipse adductus in iudicium pecuniam iudici dederit ad sententias iudicum corrumpendas: dum hæc, inquam, de Oppianico constabunt, nec vllo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur: quid est, quòd te ista censoria siue voluntas, siue opinio fuit, adiuuare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur? || Quid igitur censores secuti sunt? Ne ipsi quidem, vt grauissimè dicam, quidquam aliud dicent, præter sermonem, atque famam. nihil se testibus, nihil tabulis, nihil graui aliquo argumento comprobasse, nihil denique, causa cognita, statuisse dicent. Quòd ita fecissent: tamen id non ita fixum esse deberet, vt conuelli non liceret. Non vtar exemplorum copia, quæ summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam ædilitium, D. Matrinium cum defendissem apud M. Iunium, Quint. Publicium prætores, & M. Plætorium, C. Flaminium, ædileis curuleis: persuasi, vt scribam iurari legerent eum, quē iidem isti censores ærarium reliquissent. Cùm enim in homine nulla culpa reperiretur: quid ille meruisset, non quid de eo statutum esset, quærendum esse duxerūt. || Nam hæc quidem, quæ de iudicio corrupto subscripserint, quis est, qui ab illis satis cognita, & diligenter iudicata arbitretur? in M. Aquillium, & in T. Guttam video esse subscriptum. Quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia. Quid? ceteri videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumuentus, non est oppressus pecunia, non, vt ille Quinctianæ conciones habebantur, omnes qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspicione ponendi. duos solos video auctoritate censorum affineis ei turpitudini iudicari. Nam vt illud afferant, nihil est, quod de iis duobus habuerint compertum, de ceteris comperisse. || Nam illud quidem minimè probandum est, ad notationes, auctoritatémque censoriam, exemplum illos à consuetudine militari transtulisse. Statuerunt enim ita maiores nostri, vt, si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur: vt metus videlicet ad omneis, pœna ad paucos perueniret. Quod idem facere censores in delectu dignitatis, & in iudicio ciuium, & in animaduersione vitiorum, quî conuenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum, vímque pertimuit, potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus, & ciuis vtilis. Quare, ne in bello, propter hostium metum, delinqueret, amplior ei mortis, & supplicij metus est à maioribus constitutus ne autem nimiùm multi pœnam, capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. || Hoc tu idem facies, censor in senatu legendo, si erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, vt non animaduertas in omneis, sed carpas, vt velis, & paucos ex multis ad ignominiam sortiare? Habebit igitur, te sciēte, & vidente, curia senatorem, populus Ro. iudicem, resp. ciuem, sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem suam, & religionem pecunia commutarit: &, qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos ciui innocenti, is censoriæ seueritatis nota non inuretur? Tu es præfectus moribus, tu magister veteris disciplinæ, & seueritatis, si aut retinens quemquam sciens in senatu, scelere tanto contaminatum: aut statuis, qui in eadem culpa sit, nō eadem pœna affici oportere cōuenire? & quā cōditionē supplicij maiores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? Quòd si hoc exemplum ex re militari ad animaduersionem censoriam transferendum fuit: sortitione id ipsum factum esse oportuit. Sin autem sortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunę iudicio cōmittere, minimè censorium est: certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam, & turpitudinem, non oportet. || Verùm omnes intelligimus, in istis subscriptionibus ventum quendam popularem esse quæsitum. Iactata res erat in concione à tribuno seditio: incognita causa probatum illud erat: multitudinem illicitum est contra dicere: nemo denique, vt defenderet contrariam partem, laborabat. In inuidiam porrò magnam illa iudicia venerāt. etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in iudiciis ex notatione tabularum inuidia versata. Prætermitti à censoribus, & negligi à macula iudiciorum posse non videbatur. homines, quos ceteris vitiis, atque omni dedecore infameis videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt: & eo magis, quod illo ipso tempore, illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata: vt viderentur per hominum idoneorum ignominiam sua auctoritate illa iudicia cum equestri ordine reprehendisse. || Quòd si hanc apud eos ipsos censores mihi, aut alij causam agere licuisset: hominibus tali prudentia certe probauissem (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil cōperti: ex tota ipsa subscriptione rumorē quendam, & plausum popularem esse quæsitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepisset, quo innocentem condemnaret. Iam id ipsum quantæ diuinationis est, scire, innocentem fuisse reum, quem fortasse numquam viderat, cùm homines sapiētissimi, iudices, vt nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causa cognita, sibi dixerint, non liquere? || Verùm esto. condemnat Popillium Gellius: iudicat, accepisse à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nā Popillium, quòd erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat. Quod cùm facit, iudicat, eius sententia gratis esse Oppianicum condemnatum, & eundem Popilium postea Lentulus in ambitus iudicio pro testimonio diligentissimè laudat. Quare, si neque L. Gellij iudicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius: &, si vterque censor censoris opinione standum non putauit: quid est, quamobrē quisquam nostrū censorias subscriptiones omneis, fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere? || At in ipsum Habitum animaduerterunt. Nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, sed erratum. Neque

enim hoc homine sanctior, neque probior,
neque in omnibus officiis retinendis diligen-
tior esse quisquam potest: neque illi aliter di-
cunt: sed eandem illam famam iudicij corru-
pti secuti sunt: neque ipsi secus existimant,
quam nos existimari volumus, de huius pudo-
re, integritate, virtuti, sed putarunt præter-
mitti accusatorem non potuisse, cũ animad-
uersum esset in iudices. Qua de re tota si v-
nũ factũ ex omni antiquitate protulero, plura
134 non dicam. || Non enim mihi exemplum sum-
mi & clarissimi viri, P. Africani, prætereundũ
videtur: qui cùm esset censor, & in equitum
censu C. Licinius Sacerdos prodiisset: clara
voce, vt omnis concio audire posset, dixit se
scire, illum verbis conceptis peierasse, siquis
contrà dicere vellet: vsurũ esse eum suo testi-
monio. deinde cùm contrà nemo diceret: ius-
sit equum traducere. Itaque is, cuius arbitrio
& populus Rom. & exteræ gentes, contentæ
esse consueuerunt, ipse sua conscientia ad
ignominiam alterius contentus non fuit. Quod
si hoc Habito facere licuisset, facilè, illis ipsis
iudicibus, & falsæ suspicioni, & inuidiæ popu-
135 lariter excitare restituisset. || Vnum etiam est,
quod me maximè conturbat, cui loco respon-
dere posse vix videor, quòd elogium recitasti
de testamento Cn. Eguatij, patris, hominis ho-
nestissimi, videlicet, & sapientissimi, idcirco
se exheredasse filium, quòd is ob Oppianici
damnationem pecuniam accepisset. De cuius
hominis leuitate & incõstantia, plura non di-
cam. Hoc testamentum ipsum, quod recitas,
eiusmodi est, vt ille, cùm eum filium exhe-
redaret, quem oderat, ei filio cohæredes ho-
mines alienissimos coniungeret, quem di-
ligebat. Sed tu, Acti, consideres, censeo, di-
ligenter, vtrùm censorium iudicium graue
velis esse, an Eguatij. Si Eguatij: leue est,
quod cẽsores de ceteris subscripserunt. ipsum
enim Cn. Egnatium, quem tu grauem esse vis,
ex senatu eiecerunt. sin autem censorium:
hunc Eguatium, quem pater censoria sub-
scriptione exheredauit, censores in senatu,
136 cùm patrem eiicerent, retinuerunt. || At enim
senatus vniuersus iudicauit, illud corruptum
esse iudicium. Quomodo? suscepit causam. An
potuit rem delatam eiusmodi repudiare? cùm
tribunus pleb. populo concitato, rem pæne
ad manus reuocasset: cùm vir optimus, & ho-
mo innocentissimus, pecunia circumuentus
esse diceretur: cùm inuidia flagraret ordo se-
natorius: potuit nihil decerni? potuit illa con-
citatio multitudinis sine summo periculo
reip. repudiari? At quid est decretum? quã iu-
stè? quàm sapienter? quàm diligenter? SI QVI
SVNT, QVORVM OPERA FACTVM SIT,
VT IVDICIVM PVBLICVM CORRVM-
PERETVR. Vtrùm videtur senatus id factum
iudicare: an, si factum sit molestè, grauiterque
ferre? Si ipse A. Cluẽtius sententiam de iudi-
ciis rogaretur, aliam non diceret, atque
137 ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium cõ-
demnatum esse dicitis. || Sed quæro à vobis,
num istam legem ex isto S.C. L. Lucullus con-
sul, homo sapientissimus, tulerit: num anno
post M. Lucullus, & C. Cassius, in quos cùm
consules designatos idem illud senatus de-
creuerit, non tulerunt. & quod tu Habiti pe-
cunia factum esse arguis, neque id vlla, vel
tenuissima suspicione confirmas, factum est
primò illorum æquitate, & sapientia consu-
lum, vt id, quod senatus decreuerat, ad il-
lud inuidiæ præsens incendium restinguen-
dum, id postea referendum ad populum non
arbitrarentur. ipse deinde populus Romanus
qui L. Quinctij tribuni pleb. fictis querimoniis
antea concitatus, rem illam, & rogationem
flagitarat, idem C. Iunij filij, pueri paruuli, la-
crymis commotus, maximo clamore, & con-
cursu totam illam legem, & quæstionem re-
pudiauit. || Exquo intelligi potuit id, quod 138
sæpe dictum est: vt mare, quod sua natura tran-
quillum sit, ventorum vi agitari, atque turba-
ri: sic & populum Rom. sua sponte esse placa-
tum, hominum seditiosorum vocibus, vio-
lentissimis tempestatibus, concitari. Est etiam
reliqua permagna auctoritas, quam ego turpi-
ter pænè præterij. mea enim esse dicitur. Re-
citauit ex oratione nescio qua Actius, qua
meam esse dicebat, cohortationem quandam
iudicum ad honestè iudicandum, & comme-
morationem tum illorum iudiciorum, quæ
probata non essent, tum illius ipsius iudicij
Iuniani: perinde quasi ego non ab initio hu-
ius defensionis dixerim, inuidiosum illud fuis-
se iudicium: aut, cùm de infamia iudiciorum,
quæ probata non essent, disputarem, potue-
rim illud, quod tam populare esset, in illo
tempore præterire. || Ego verò, siquid eius- 139
modi dixi, neque cognitum commemoraui, ne-
que pro testimonio dixi, & illa oratio potiùs
temporis mei, quàm iudicij, & auctoritatis fuit.
Cum enim accusarem, & mihi initio propo-
suissem, & animos & populi Romani & iudi-
cium commouerem: cúmque omneis offensio-
nes iudiciorum non ex mea opinione, sed ex
hominum rumore proferrem: istam rem, quæ
tam populariter esset agitata, præterire non
potui. Sed errat vehementer, si quis in oratio-
nibus nostris, quas in iudiciis habuimus, au-
ctoritates nostras consignatas se habere ar-
bitratur. omnes enim illæ orationes, causa-
rum, & temporum sunt, non hominum ipso-
rum, ac patronorum. Nam, si causæ ipsæ pro
se loqui possent: nemo adhiberet oratorem.
nunc adhibemur, vt ea dicamus, non quæ no-
stra auctoritate constituantur: sed quæ ex re i-
psa, causáque ducantur. || Hominem inge- 140
niosum, M. Antonium, aiunt solitum esse di-
cere, idcirco se nullam vnquam orationem
scripsisse, vt, si quid aliquando, quod non opus
esset, ab se esset dictum: posset se negare dixis-
se: perinde quasi, quid à nobis dictum, aut
actum sit, id nisi literis mandauerimus, ho-
minum memoria non comprehendatur. E-
go verò in isto genere libentiùs cùm multo-
rum, tum hominis eloquentissimi, & sapientis-
simi, L. Crassi, auctoritatem sequor: qui cùm
L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto,
homine in dicendo vehementi, & callido,
cùm Brutus, duobus recitatoribus constitu-
tis, ex duabus eius orationibus capita alter-
na, inter se contraria, recitanda curasset, quod
in dissuasione rogationis eius, quæ contra
coloniam Narbonensem ferebatur, quantum
potest, de auctoritate senatus detrahit, in sua-
sione legis Seruiliæ summis ornat senatum
laudibus: & multa in equites Rom. cùm ex ea
oratione asperius dicta recitasset, quo anim

illorum iudicum in Crassum incenderentur:
[141] aliquantum esse commotus dicitur. || Ita-
que in respondendo primùm exposuit vtrius-
que rationem temporis: vt oratio ex re, &
causa, habita videretur: deinde, vt intelligere
posset Brutus, quem hominem, & non solùm
qua eloquentia, verùm etiam quo lepore, &
quibus facetiis præditum lacessisset: treis &
ipse excitauit recitatores cum singulis libel-
lis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris de
iure ciuili reliquit. Eorum initia cùm reci-
tarentur, ea, quæ vobis nota esse arbitror:
FORTE EVENIT, VT RVRI IN PRI-
VERNATE ESSEMVS, EGO, ET BRVTVS
FILIVS: fundum Priuernatem flagitabat: IN
ALBANO ERAMVS EGO, ET BRVTVS
FILIVS. Albanum poscebat. IN TI-
BVRTI FORTE CVM ASSEDIS-
SEMVS, EGO, ET BRVTVS
FILIVS. Tiburtem fundum requirebat:
Brutum autem, hominem sapientem, quòd
filij nequitiam videret: quæ prædia ei relin-
queret, testificari dicebat voluisse. quòd si po-
tuisset honestè scribere, se in balneis cum id
ætatis filio fuisse: non præteriisset, eas se ta-
men ab eo balneas non ex libris patris, sed
ex tabulis, & ex censu quærere. Crassus tum
ita Brutum vltus est, vt illum recitationis suæ
pœniteret. molestè enim fortasse tulerat, se
in iis orationibus reprehensum, quas de re-
pub. habuisset: in quibus forsitan magis re-
[142] gis requiratur constantia. || Ego autem illa
recitata esse non molestè fero. neque enim
ab illo tempore, quod tum erat, neque ab
ea causa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt:
neque mihi quidquam oneris suscepi, cùm i-
sta dixi, quo minus honestè hanc causam, &
liberè possem defendere. Quod si velim con-
fiteri, me causam A. Cluentij nunc cogno-
scere, antea fuisse in illa opinione populari:
quis tandem id possit reprehendere? præser-
tim, iudices, cùm à vobis quoque ipsis hoc
impetrare sit æquissimum, quod ego & ab i-
nitio petiui, & nunc peto, vt, siquam huc
grauiorem de illo iudicio opinionem attu-
listis, hanc, causa perspecta, atque omni ve-
ritate cognita, deponatis. || Nunc, quoniam
[143] ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Acti, de
Oppianici damnatione respondi: confiteare
necesse est, te opinionem multum fefellisse,
quòd existimaris, me causam A. Cluentij
non facto eius, sed lege defensurum. Nam
hoc persæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me
habere in animo causam hanc præsidio legis
defendere. Itane est? ab amicis videlicet im-
prudentes prodimur? & est nescio quis de
iis, quos amicos nobis arbitramur, qui no-
stra consilia ad aduersarios deferat? Quis-
nam tibi hoc renuntiauit? quis tam impro-
bus fuit? cui ego autem narraui? nemo,
vt opinor, in culpa est: sed nimirum tibi i-
stuc lex ipsa renuntiauit. Sed num ita tibi
defendisse videor, vt tota in causa mentio-
nem vllam fecerim legis? num secus hanc
causam defendisse, ac si lege Habitus tene-
retur? certè vt hominem confirmare opor-
tet, nullus est locus à me purgandi istius in-
uidiosi criminis prætermissus. || Quid er-
[144] go est? quæret fortasse quispiam displi-
ceátne mihi, legum præsidio à capite pe-
riculum propulsare. Mihi verò, iudices, non
displicet: sed vtor instituto meo. In hominis
honesti, prudentisque iudicio, non solùm
meo consilio vti consueui, sed multùm etiam
eius, quem defendo, & consilio, & voluntati
obtempero. Nam, vt hæc ad me causa delata
est: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in
quibus versamur, nosse deberem: dixi Ha-
bito statim, de eo, QVI COISSET,
QVO QVIS CONDEMNARE-
TVR, illum esse liberum: teneri autem no-
strum ordinem. Atque ille me orare, & obse-
crare cœpit, vt ne sese lege defenderem. Cùm
ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traduxit
me ad suam sententiam affirmabat enim la-
crymans, non se cupidiorem esse ciuitatis re- [145]
tinendæ, quam existimationis. || Morem ho-
mini gessi: & tamen idcirco feci (neque enim
id semper facere debemus) quòd videbam,
per se, ipsam causam copiosissimè sine lege
posse defendi. Videbam in hac defensione,
qua iam sum vsus, plus dignitatis: in illa, qua
me hic vti noluit, minus laboris futurum.
Quòd si nihil aliud esset actum, nihi vt hanc
causam obtinerem, lege recitata, perorassem.
Neque me illa oratio commoueret, quod ait
Actius, indignum esse facinus, si senator iudi-
cio quemquam circumuenerit, legibus eum
teneri: si eques Roman. hoc idem fecerit, non
teneri. || Vt tibi concedam, hoc indignum [146]
esse (quod cuiusmodi sit, iam videro) tu mihi
concedas necesse est, multò esse indignius, in
ea ciuitate, quæ legibus contineatur, discedi
à legibus. Hoc enim vinculum est huius di-
gnitatis, qua fruimur in rep. hoc fundamen-
tum libertatis, hic fons æquitatis. mens, & a-
nimus, & consilium, & sententia ciuitatis, po-
sita est in legibus. Vt corpora nostra sine mé-
te: sic ciuitas sine lege, suis partibus, vt ner-
uis, ac sanguine, & membris, vti non po-
test. Legum ministri, magistratus: legum
interpretes, iudices: legum denique idcirco
omnes serui sumus, vt liberi esse possimus. [147]
|| Quid est, Qu. Naso, cur tu in isto loco se-
deas? quæ vis est, qua abs te hi iudices, tali
dignitate præditi, coerceantur? vos autem,
iudices, quamobrem ex tam magna multi-
tudine ciuium tam pauci de hominum for-
tunis sententiam fertis? quo iure Actius,
quæ voluit, dixit? cur mihi tamdiu pote-
stas dicendi datur? quid sibi autem illi scri-
bæ, quid lictores, quid ceteri, quos appare-
re huic quæstioni video, volunt? opinor
hæc omnia lege fieri, totúmque hoc iudi-
cium (vt antea dixi) quasi mente quadam
regi, & administrari. Quid ergo est? hæc quæ-
stio sola ita gubernatur? quid M. Plætorii, &
C. Flaminij inter sicarios? quid C. Orchinii
peculatus? quid mea de pecuniis repetundis:
quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambi-
tus causa dicitur? quid reliquæ quæstiones?
circumspicite omneis reip. parteis. omnia le- [148]
gum imperio, & præscripto fieri videbitis.
|| Si quis apud me te, T. Acti, reum velit fa-
cere: clames, te lege pecuniarum repetun-
darum non teneri. neque hæc tua recusatio,
confessio sic captæ pecuniæ: sed laboris, sed
periculi non legitimi declinatio. Nunc, quid
agatur, & quid abs te iuris constituatur,
vide. Iubet lex ea, qua lege hæc quæstio
con-

constituta est, iudicem quæstionis, hoc est, A Q. Voconium, cum iis iudicibus, qui ei obuenerint (vos appellat, iudices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum est. QVICVNQVE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT. Quid eadem lex statim adiungit? Recita. DEQVE EIVS CAPITE QVÆRITO. Cuius? qui coierit? conuenerit? non ita est. Quid ergo est? dic. QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATVOR PRIMIS, QVIVE QVÆSTOR, TRIBVNVS PL. Deinceps omneis magistratus nominauit. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QVI EORVM COIIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR. Qui eorum. quorum? videlicet, qui suprà scripti sunt. quid interest? Vtro modo scriptum sit? Etsi est apertum, tamen ipsa lex docet. Vbi enim omneis mortaleis alligat, ita loquitur: QVI VENENVM MALVM FECIT, FECERIT. omnes viri, mulieres, liberi, serui in iudicium vocantur. Si item de coitione voluisset: adiunxisset, QVIVE COIERIT. Nunc ita est, DEQVE EIVS CAPITE QVÆRITO, QVI MAGISTRATVM HABVERIT, QVIVE IN SE- 146 NATV SENTENTIAM DIXERIT: QVI EORVM COIIT COIERIT. ‖ Num is est Cluentius? certè non est. Quis ergo est Cluentius? qui tamen defendi caussam suam lege nolit. Itaque abiicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Acti, pauca, quæ ab huius causa seiuncta sunt, respondebo. est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se: est aliquid, quod ego ad me putem pertinere. hic sua putat interesse, se re ipsa, & gesto negotio, non lege defendi: ego autem mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Actio videri esse superatum. non enim mihi hæc causa sola dicenda est. omnibus hic labor meus propositus est, qui- esse possunt. nolo quemquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Actio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito: neque hoc loco pro 150 te dico: sed ea, quæ à me desiderari arbitror, non relinquam. ‖ Iniquum tibi videtur, Acti, esse, non iisdem legibus omneis teneri. Primùm (vt id iniquissimum esse confitear) huiusmodi est, vt commutatis eis opus sit legibus, non vt iis, quæ sunt, non pareamus. Deinde quis vmquam hoc senator accusauit, vt, cùm altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Rom. esset consecutus, eò se putaret durioribus legum condicionibus vti non oportere? Quàm multa sunt commoda, quibus caremus: quàm multa molesta, ac difficilia, quæ subimus? atque hæc omnia tantum honoris, & amplitudinis commodis compensantur. Conuerte nunc ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines easdem vitæ condiciones. non perferent. putant enim minùs multos sibi laqueos legum, & conditionum, ac iudiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum ciuitatis aut non potuerunt adscendere, aut non petiuerunt.

A ‖ Atque, vt omittam leges alias omneis, qui- 151 bus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem. NE QVIS IVDICIO CIRCVNVENIRETVR, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sylla, homo à populi causa remotissimus, tamen, cùm eius rei quæstionem hac ipsa lege cōstitueret, qua vos hoc tempore iudicatis, populum Rom. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset: pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisse libentiùs, quam omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ, questus in veteres iudices in hanc vnam quæstionem contulisset. ‖ Nec 152 nunc quidquam agitur) mihi credite, iudices, & prospicite id, quod prouidendum est) nisi, vt equester ordo in huiusce legis periculum, includatur. Neque hoc agitur ab omnibus B sed à paucis. nam ij senatores, qui se facilè tuentur integritate, & innocentia, quales (vt verè dicam) vos estis, & ceteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia coniunctissimos esse cupiunt: sed ij, qui se volunt posse omnia, neque præterea quidquam esse aut in homine vllo, aut in ordine: hoc vno metu se putant equites R. in potestatem suam redacturos, si constitutum est, vt de iis, qui rem iudicarent, huiuscemodi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia comprobari. hoc metu proposito, euellere se aculeum seueritatis vestræ posse confidunt. ‖ Quis enim de homi- 153 ne audeat, paulò maioribus opibus prædito, verè, & fortiter iudicare, cùm videat, sibi de eo, quod coierit, aut consenserit, causam esse dicendam? O viros forteis, equites Rom. qui homini clarissimo, ac potentissimo, M. Druso, C tribuno pleb. restiterunt, cùm ille nihil aliud ageret, cum illa cuncta, quæ tum erant, nobilitate, nisi vti, qui res iudicassent, huiuscemodi quæstionibus in iudicium vocarentur! Tunc C. Flauius Pusio, Cn. Titinnius, C. Mecœnas, illa robora populi Rom. ceterique huiuscemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, vt aliquid culpæ suscipere se putarent, recusando: sed apertissimè repugnarunt, cùm hæc recusarent, & palàm fortissimè, atque honestissimè dicerent, se potuisse iudicio populi Rom. in amplissimum locum peruenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent: sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non contempsisse, sed ordine suo, patrúmque suorum, contentos fuisse: & vitam illam tranquillam, & quietam, remotam à procellis inuidiarum, & huiuscemodi iudiciorum amfractu, sequi maluisse. D ‖ Aut sibi ad honores petendos ætatem 154 integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam condicionem vitæ, quam secuti, petitionem reliquissent, manere: iniquum esse, eos qui honorum ornamenta propter periculorum multitudinem, prætermisissent, populi beneficij esse priuatos, iudiciorum nouorum periculis non carere: senatorem hoc pueri non posse, propterea, quod ea condicione proposita petere cœpisset: quod-

que permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, prouinciæ: quibus in rebus cùm summum rectè factis maiores nostri præmium, cum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Habitus accusatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem non teneri: sed ne noua lege alligarentur, laborabant. || 155 Habitus ne hoc quidem vnquam recusauit, quo minùs vel ea lege rationem vitæ suæ redderet, qua non teneretur. Quæ si vobis conditio placet: omnes id agamus, vt hæc quàm primùm in omneis ordines quæstio perferatur. Interea quidem, per deos immortaleis, quoniam omnia commoda nostra, iura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: simul & illud quàm sit indignum, cogitemus, populum Ro. aliud nûc agere: vobis rép. & fortunas cõmisisse: sine cura esse: non metuere, ne lege ea, quam numquam ipse iusserit, & quæstione, qua se solutum, liberúmq. esse arbitraretur, per paucos iudices adstringatur. || 156 Agit enim sic causam T. Actius, adolescens bonus, & disertus: omneis ciueis legibus teneri omnibus: vos attenditis & auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Ro. causam dicit ea lege, qua lege senatores, & ij, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare, & in arce legis, præsidia constituere defensionis meæ non licet. Si obtinuerit causam Cluentius (sicuti vestra æquitate nixi confidimus) existimabunt, id quod erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidij nihil fuisse. || 157 Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Rom. præstare debeam, quoniam is meæ vitæ status est, vt omnis mihi cura, atque opera, posita sit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quàm periculosa, & quàm infinita quæstio tentetur ab accusatoribus, cùm eam legem, quæ in nostrum ordinem scripta sit, in populum Rom. transferre conentur. qua in lege est, QVI COIERIT: quod quàm latè pateat, videtis. CONVENERIT. Hoc verò cùm incertum, & infinitum: tum obscurum, & occultum est. FALSVMVE TESTIMONIVM DIXERIT. Quis de plebe Romana testimonium dixit vnquam, cui non hoc periculum, T. Actio auctore, paratum esse videatis? nam dicturum quidem certè, si hoc iudicium plebi Romanæ propositum sit, neminem vnquam esse confirmo. || 158 Sed hoc polliceor omnibus, si cui fortè hac lege negotium facesseretur, qui lege non teneatur, si is vti me defensore voluerit, me eius causam legis præsidio defensurum: & vel his iudicibus, vel eorum similibus, facilè probaturum, & omni me defensione vsurum esse legis: qua nunc vt vtar, ab eo, cuius voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. Non enim debeo dubitare, iudices, quin, si qua ad vos causa huiusmodi delata sit eius, qui lege non teneatur, etiam si is inuidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si inuiti absoluturi sitis, tamen absoluatis: & religioni potius vestræ, quàm odio pareatis. || 159 Est enim sapientis iudicis, meminisse se hominem: cogitare, tantumq; sibi à populo Rom. esse permissum, quantum commissum sit & creditum: & non solùm sibi potestatem datam, verùm etiam fidem habitam esse meminisse posse, quem oderit, absoluere: quem non oderit, condemnare: & semper non quid ipse velit, sed quid lex & religio cogat, cogitare, animaduertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. Cùm hæc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni, iudices, atque sapientis, cùm illam, iudicandi causa, tabellam sumserit, non se putare esse solum, neque sibi, quodcumque concupierit, licere: sed habere in consilio legem, religionem, odium, inuidiam, metum, cupiditatésque omneis amouere: maximéque æstimare conscientiam mentis suæ, quam ab diis immortalibus accepimus, quæ à nobis diuelli non potest: quæ si optimorum consiliorum, atque factorum testis in omni vita nobis erit: sine vllo metu, & summa cum honestate viuemus. || 160 Hæc si T. Actius aut cognouisset, aut cogitasset: profectò ne conatus quidem esset dicere id, quod multis verbis egit: iudicem, quod ei videatur, statuere, & non deuinctum legibus esse oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentij voluntate, nimiùm pro reip. dignitate, parum, pro vestra prudentia, satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ quia vestræ quæstionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fugienda esse, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in iudicium nihil, præter inuidiam, attulissent. Atque, vt existimetis, necessariò me de his rebus, de quibus iam dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reliqua. profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonstrari potuerunt, breuissimè esse defensa. || 161 Cn. Decio Samniti, ei, qui proscriptus est, iniuriam in calamitate eius ab huius familia factam esse dixistis. Ab nullo ille liberalius, quam a Cluentio tractatus est. huius illum opes in rebus eius incommodis subleuarunt, atque hoc cùm ipse: tum omnes eius amici, necessariique cognouerunt. Ancarij, & Paceni pastoribus, huius villicos vim, & manus attulisse. Cùm quædam in collibus (vt solet) controuersia pastorum esset orta: Habiti villici rem domini, & priuatam possessionem defenderunt. cùm esset expostulatio facta: causa illis demonstrata, sine iudicio, controuersiáque discessum est. || 162 P. Ælij testamento propinquus exheredatus cùm esset, heres hic alienior institutus est. P. Ælius Habiti merito fecit: neque hic in testamento faciendo interfuit: idque testamentum, ab huius inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento inficiatum esse. Non est ita. sed cum LLS. XXX. scripta essent, pro LLS. CCC. neque ei satis cautum videretur: voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati suæ. primò deberi negauit: post sine controuersia soluit. Cœlij cuiusdam Samnitis vxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem cum emisset de sectoribus: quo tempore eam primùm liberam esse audiuit, sine iudicio reddidit Cœlio. || 163 Ennium esse quendam, cuius bona teneat Habitus. Est hic Ennius egens quidam, calumniator, Mercenarius Oppianici, qui permultos annos quieuit: deinde aliquando cũ seruo Habiti furti egit:

nuper ab ipso Habito petere cœpit. Hic illo priuato iudicio (mihi credite) nobis iisdem fortasse patronis calumniam non effugiet. Atque etiam, vt nobis renuntiatur, hominem multorum hospitum, A. Biuium quendam, coponem de via Latina, subornatis: qui sibi à Cluentio, seruisque eius, in taberna sua manus allatas esse dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. Si inuitauerit, id quod solet, sic hominem accipiemus, vt molestè ferat, se de via decessisse. 164 ‖ Habetis, iudices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentij, quem illi inuidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt. quam leuia genere ipso! quàm falsa re! quàm breuia responsu! Cognoscite nunc id, quod ad vestrum iusiurandum pertinet, quod vestri iudicij est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc conuenistis, de criminibus veneni: vt omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc causa perorari potuerit, & quàm multa à me dicta sint, quæ ad huius voluntatem maximè, ad vestrum iudicium minimè pertinerent. 165 ‖ Obiectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportunè adest homo summa fide, & omni virtute præditus, L. Plætorius, senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. Apud hunc ille Romæ habitauit, apud hunc ægrotauit, huius domi est mortuus. At heres est Cluentius. Intestatum dico esse mortuum, possessionémque eius bonorum, prætoris edicto, huic illius sororis filio, adolescenti prudentissimo, & in primis honesto, equiti Rom. datam, Numerio Cluentio, quem videtis. 166 ‖ Alterum veneficij crimen, Oppianico huic adolescenti, cùm eius in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Habiti consilio paratum: id cùm daretur in mulso, Balbutium quendam, eius familiarem, intercepisse, bibisse, statímque esse mortuum. Hæc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea. 167 ‖ Quid vnquam Habitus in se admisit, vt hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cùm ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit, huic autem accusatores matre viua deesse non possent? quod iam intelligetis. An vt de causa eius periculi nihil decederet, ad causam nouum crimen accederet? quod autem tempus veneni dandi, in illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? vnde sumptum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt, quæ dici possunt, sed non committam, vt videar non dicendo voluisse dicere. res enim iam seipsa de- 168 fendit. ‖ Nego, illum adolescentem, quem statim epoto poculo mortuum esse dixistis, omnino illa die esse mortuum. magnum & impudens mendacium. Perspicite cætera. dico, illum, cùm ad illud prandiũ crudior venisset, &, vt ætas illa fert, sibi tum non pepercisset, aliquot dies ægrotasse, & ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem, qui sui luctus pater: pater inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem in

A. Cluentium cõstituere: is hunc suo testimonio subleuat. quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paulisper exurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniã, quod fuit viri optimi, fecisti, vt ne cui innocenti mæror tuus calamitatem, & falsum crimen afferret. TESTIMONIVM BALBVTII PATRIS. 169 ‖ Vnum etiam mihi reliquum eiusmodi crimen est, iudices, ex quo illud perspicere possitis, quod à me initio orationis meæ dictum est: quicquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quicquid hoc tẽpore habeat sollicitudinis, ac negotij, id omne à matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam, familiarem ipsius: idque Habiti consilio factum esse, dicitis. In quo primùm illud quæro, quæ causa Habito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, 170 vel quod metuunt, vel quod oderunt. ‖ Quò tandem igitur Habitus metu adductus tantum in se facinus suscipere conatus est? quid erat, quòd iam Oppianicum pœna affectum pro maleficiis, eiectum è ciuitate quisquam timeret? quid metuebat? vt oppugnaretur à perdito, an ne accusaretur à condemnato, an ne exsulis testimonio læderetur? Sin autem, quod oderat, Habitus idcirco illum vita frui noluit: adeóne erat stultus, vt illam, quam tum ille viuebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exsulis, deserti ab omnibus? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, nemo adire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? huius igitur 171 vitæ Habitus inuidebat? ‖ hunc si acerbe, & penitus oderat, non eum quàm diutissimè viuere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi vnum in malis perfugium erat calamitatis? qui si quid animi, ac virtutis habuisset (vt multi sæpe fortes viri in eiusmodi dolore) mortem sibi ipse conscisset: huic quamobrem id vellet inimicus offerre quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi fortè ineptiis, ac fabulis ducimur, vt existimemus, illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac pluteis illic offendisse inimicos, quàm hîc reliquisse: à socrus, ab vxorum, à fratris, à liberûm pœnis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem, quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors 172 eripuit, præter sensum doloris? ‖ Age verò, venenum per quem datum? per M. Asellium. Quid huic cum Habito? nihil: atque adeo, quod ille Oppianico familiarissimè est vsus, potiùs etiam cum eo simultas. Eine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimùm & suum scelus, & illius periculum cõmittebat? cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu sinis? cur non Habiti exemplo vsus es, vt per illum, qui attulisset ve- 173 nenum, de hoc præiudicaretur? ‖ Iam verò illud, quàm non probabile, quàm inusitatum, iudices, quàm nouum, in pane datum venenum? Faciliúsne potuit, quàm in poculo? la-

tentius potuit, abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in potione esset? celerius potuit, comesum, quàm epotum in venas, atque in omneis parteis corporis permanare? facilius fallere in pane, si esset animaduersum, quàm in poculo, cùm ita confusum esset, vt secerni nullo modo posset? ‖ At repentina morte periit. Quod si esset ita factum: tamen ea res, propter multorum eiusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet, si esset suspiciosum: tamen ad alios potius, quàm ad Habitum pertineret. Verùm in eo ipso homines impudentissimè mentiuntur. Id vt intelligatis: & mortem eius, &, quemadmodum post mortem, in Habitum sit crimen à matre quæsitum, cognoscite. ‖ Cùm vagus, & exsul erraret, atque vndique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quinctilium contulisset: ibi primùm in morbum incidit, ac satis vehementer, diùque ægrotauit. Cum esset vnà Sassia, & Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui simul esse solebat, familiarius vteretur, quàm vir dissolutissimus, incolumi fortuna, pati posset: & ius illud matrimonij castum, atque legitimum, damnatione viri sublatum arbitraretur: Nicostratus quidam, fidelis Oppianici seruolus, percuriosus, & minimè mendax, multa dicitur renunciare domino solitus esse. Interea Oppianicus cùm iam conualescere, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre posset, & huc ad vrbem profectus esset (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex quo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, &, posteaquàm ad vrbem cùm febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, iudices eiusmodi est vt aut nihil habeat suspicionis, aut, siquid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur. ‖ Post mortem eius Sassia statim moliri nefaria mulier cœpit insidias filio: quæstionem habere de viri morte constituit. emit de A. Rupilio, quo erat vsus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi vt idem faceret, quod Habitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de assecla quodam seruo suo quæsituram esse dixit. præterea seruum illum Nicostratum, quem nimium loquacem fuisse, ac nimium domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulauit. Hic cùm esset illo tempore puer, & illa quæstio de patris sui morte constitui diceretur: etsi illum seruum, & sibi beneuolum esse, & patri fuisse arbitrabatur: nihil tamen est ausus recusare. Aduocantur amici, & hospites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Cùm essent animi seruorum, & spe, & metu tentati, vt aliquid in quæstione dicerent: tamen (vt arbitror) auctoritate aduocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt. ‖ Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo interuallo pòst iterum aduocantur. habetur de integro quæstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: aduersarij aduocati, etiam vix ferre posse: furere crudelis, atque importuna mulier, sibi nequaquam vt sperasset, ea, quæ cogitasset, procedere. Cùm iam tortor, atque essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex aduocatis, homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, vt verum inueniretur: sed vt aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc postquàm ceteri comprobarunt ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quæsitum. ‖ Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum filiis, mærens, quod iam certe incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perueniret: & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquam venit: quæ à Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuò & ornatam Larini medicinæ exercendæ causa tabernam dedit. vnum, alterum, tertium annum Sassia quiescebat, vt velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs, quàm id struere, & moliri videretur. ‖ Tum interim Hortensio, Q. Metello COSS. vt hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil eiusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, inuito despondit ei filiam suam, illam quam ex genero susceperat, vt eum nuptiis alligatum, simul & testamenti spe deuinctum, posset habere in potestate. Hoc ipso ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & cædem eiusmodi. Cùm esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conseruos dormienteis occidit, in piscinamque deiecit: ipse armarij fundum exsecuit, & sestertiorum, & auri quinque pondo abstulit, vno ex seruis puero non grandi conscio. ‖ Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos seruos, qui non comparebant, commouebatur. Cùm exsectio illa fundi in armario animaduerteretur, quærebant homines, quonam modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Sassiæ recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuosam venire serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur à coactoribus. inuenitur ea serrula ad Stratonem peruenisse. Hoc initio suspicionis orto, & apertè insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicauit: homines in piscina inuenti sunt: Strato in vincula coniectus est: atque etiam in taberna eius nummi, nequaquam omnes reperiuntur. ‖ Constituitur quæstio de furto. nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata non omni recuperata, occisis hominibus institutam esse quæstionem de morte Oppianici? cui probatis? quid est, quod minus verisimile proferre potuistis? Deinde, vt omittam cetera, triennio post mortem Oppianici de eius morte quærebatur? Atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eundem illum tum sine causa in quæstionem postulauit. Oppianicus primò recusauit. posteaquàm illa adductu-

ducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur: mulieri crudelissimæ seruum fidelissimum, non in quæstionem tulit, sed planè ad supplicium dedit. 182 || Post triennium igitur agitata denique quæstio de viri morte habebatur: & de quibus seruis habebatur? Noua, credo, res obiecta, noui quidam homines in suspicionem vocati sunt. De Stratone, & de Nicostrato. Quid? Romæ quæsitum de istis hominibus erat? Itane tandem mulier iam non morbo, sed scelere furiosa, cum quæstionem habuisset Romæ, cùm de T. Annij, L. Rutilij, P. Saturij, & ceterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset, satis quæsitum videri: eadem de re triennio pòst, iisdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum fortè adfuisse dicatis, sed bono viro: in filij caput quæstionem habere conata est. 183 || An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tametsi adhuc non esset dictum: cum haberetur de furto quæstio: Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc vno modo, iudices, sæpe multorum improbitate depressa veritas emergit, & innocentiæ defensio interclusa respirat: quòd aut ij, qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi, quorum eminet audacia, atque proiecta est, a cõsiliis malitiæ deseruntur. quòd si aut confidens astutia, aut callida esset audacia, vix vllo obsisti modo posset. Vtrùm furtum factum non est? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio non pertinuit? At is & ex serrula insimulatus, & a puero conscio est indicatus. An id actum non est in quærendo? Quæ fuit alia igitur causa quærendi: an id quod dicendum vobis est, & quod tum Sassia dictitabat, cum de furto quæreretur, tum Stratonem iisdem in tormentis dixit de veneno? 184 || An hoc illud est, quod antè dixi: mulier abundat audacia: consilio & ratione deficitur. nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobísque editæ sunt, illæ ipsæ, quas tum obsignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto litera nulla inuenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto, pòst aliquid adiungere dictum de veneno, quod non percontatione quæsitum, sed dolore expressum videretur. Quæstio de furto est, veneni iam suspicione, superiore quæstione, sublata quod ipsum hæc eadem mulier iudicarat: quæ vt Romæ de amicorum sententia statuerat satis esse quæsitum, postea per triennium maximè ex omnibus seruis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerant. 185 || Cùm igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille sine controuersia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit? de veneno statim dixit? de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæstionis, verbum fecit vllum? Iam videtis, illam nefariam mulierem, iudices, eadem manu, qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictã quæstionem cõscripsisse. Atque istam ipsam quæstionem, dicite, quis obsignauit? Vnum aliquẽ nominate, neminem reperietis, nisi fortè eiusmodi hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem nominari. 186 || Quid ais, T. Acci? tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius literis conscriptas in iudicium afferas: neque earum auctorem literarum, neque obsignatorem, neque testem vllum nominabis? & quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu depromseris, hanc hi tales viri comprobabunt? Esto: in tabellis nihil est auctoritatis: quid? ipsa quæstio, iudicibus: quid? amicis, hospitibúsque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reseruata est? quid istis hominibus factum est, Stratone, & Nicostrato? 187 || quæro abs te, Oppianice, seruo tuo Nicostrato quid factum esse dicas, quem tu, cũ hunc breui tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi, incolumem denique seruare quæstioni, seruare his iudicibus, seruare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem actum esse exsecta scitote lingua: quod nemo est Larinatium, qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium: sed, quasi non omnes, eius sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema seruuli voce morientis. 188 || Quod hoc portentum, dij immortales? quod tantum monstrum in vllis locis? quod tam infestum scelus, & immane, aut vnde natum esse dicamus? Iam enim videtis profectò, iudices, non sine necessariis me, ac maximis causis, principio orationis meæ de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optauerit, cogitauerit, effecerit: Mitto illam primam libidinis iniuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad huiusce vitæ periculum, sed ad commune familiæ dedecus pertinebant. nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum, atque in priuignorum funus nupsit. Præterea, quòd Aurium Melinum, cuius illa quondam socrus, paulò antè vxor fuisset, cùm Oppianici esse opera proscriptum, occisúmque cognosceret, eam sibi domum, sedémque coniugij delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia, & spolia fortunarum videret. 189 || Illud primum queror, de illo scelere quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni: quod iam tum recens suspiciosum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum iam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profectò de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi esset: certè postea, deprehensa re, non illa vt ab improbo viro discessisset: sed vt a crudelissimo hoste fugisset, domúmque illam, in perpetuum, scelere omni affluentem, reliquisset. 190 || non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omneis, ac nocteis tota mente mater de pernicie filij cogitaret. quæ primùm, vt illum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, donis muliebribus, collocatione filiæ, spe hereditatis obstrinxit. Itaque apud ceteros, nouis inter propinquos susceptis inimicitiis, sæpe fieri

diuortia, atque affinitatum dissidia vidimus: A
hæc mulier satis firmum accusatorem filio
suo fore neminem putauit, nisi qui in ma-
trimonium sororem eius ante duxisset. cete-
ri nouis affinitatibus adducti, veteres inimi-
citias sæpe deponunt: illa sibi ad confirman-
das inimicitias, affinitatis coniunctionem pi-
191 gnori fore putauit. || Neque in eo solùm di-
ligens fuit, vt accusatorem filio suo compa-
raret: sed etiam cogitauit, quibus eum rebus
armaret. hinc enim illæ sollicitudines seruo-
rum & minis, & promissis: hinc illæ infinitæ,
crudelissimæq; de morte Oppianici quæstio-
nes: quibus finem aliquando non muliebris
modus, sed amicorum auctoritas fecit. ab eo-
dem scelere illæ triennio pòst habitæ Larini
quæstiones: eiusdem amentiæ falsæ conscri-
ptiones quæstionum: ex eodem furore etiam
illa conscelerata exsectio linguæ: totius de-
nique huius ab illa est & inuenta, & adorna-
192 ta comparatio criminis. || Atque his rebus cũ
instructum accusatorem filio suo Romam ipsa B
misisset: paulisper conquirendorum, & con-
ducendorum testium causa, Larini est com-
morata: postea autem, cum appropinquare
huius iudicium, ei nuntiatum est, confestim
huc aduolauit, ne aut accusatoribus diligen-
tia, aut pecunia testibus deesset: aut ne fortè
mater hoc sibi optatissimum spectaculum hu-
ius sordium, atque luctus, & tanti squaloris
amitteret. Iam verò quod iter Romam eius
mulieris fuisse existimatis? quod ego propter
vicinitatem Aquinatium, & Venafranorum,
ex multis audiui, & comperi: quos concursus
in his oppidis? quantos & virorum, & mulie-
rum gemitus esse factos? mulierem quandam
Larino, atque illam vsque à mari supero Ro-
mam proficisci, cum magno comitatu, & pe-
cunia, quo faciliùs circumuenire iudicio ca-
193 pitis, atque opprimere filium posset. || Nemo
erat illorum, pæne dicam, quin expiandum il- C
lum locum esse arbitraretur, quacumque il-
la iter fecisset nemo, quin terram ipsam vio-
lari, quæ mater est omnium, vestigiis con-
sceleratæ matris putaret. Itaque nullo in op-
pido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot
hospitibus inuentus est, qui non contagionẽ
adspectus fugeret, nocti se potiùs, ac solitu-
dini, quàm vlli aut vrbi, aut hospiti commit-
194 tebat. || Nunc verò quid agat, quid moliatur,
quid denique quotidie cogitet, quẽ ignorare
nostrûm putat? quos appellarit, quibus pecu-
niam promiserit, quorum fidem pretio labe-
factare conata sit, tenemus. quin etiam no-
cturna sacrificia, quæ putat occultiora esse,
sceleratásque eius preces, & nefaria vota co-
gnouimus: quibus illa etiam deos immorta-
leis de suo scelere testatur: neque intelligit,
pietate, & religione, & iustis precibus, deorũ
menteis, non contaminata superstitione, ne-
que ad scelus perficiendum cæsis hostiis posse
placari. cuius ego furorem, atque crudelita-
tem deos immortaleis à suis aris, atque tem-
195 plis aspernatos esse confido. || Vos, iudices,
quos huic A. Cluentio quosdam alios deos ad D
omne vitæ tempus fortuna esse voluit, huius
importunitatem matris à filij capite depelli-
te. multi sæpe in iudicando, peccata liberum,
parentum misericordiæ concesserunt: vos,
ne huius honestissimè actam vitã matris cru-

A delitati condonetis, rogamus: præsertim cùm
ex altera parte totum municipium videre
possitis. Omneis scitote, iudices (incredibile
dictu est, sed à me verissimè dicetur) omneis
Larinateis, qui valuerunt, venisse Romam, vt
hunc studio, frequentiáque sua, quantum pos-
sent, in tanto eius periculo subleuarent. Pue-
ris illud, hoc tempore, & mulieribus, oppi-
dum scitote esse traditum, idque in præsentia,
in communi Italiæ pace, domesticis copiis esse
tutum. quos tamen ipsos æquè, & eos, quos
præsenteis videtis, huius exspectatio iudicij
dies, noctéisque sollicitat. || Non illi vos de 196
vnius municipis fortunis arbitrantur, sed de
totius municipij statu, dignitate commodís-
que omnibus sententias esse laturos. summa
est enim, iudices, hominis in communem mu-
nicipij rem diligentia, in singulos municipes
benignitas, in omneis homines iustitia, & fi-
des. præterea nobilitatem illam inter suos,
locúmque à maioribus traditum, sic tuetur, vt
B maiorum grauitatem, constantiam, gratiam,
liberalitatem assequatur. Itaque iis eum ver-
bis publicè laudant, vt non solùm testimo-
nium suum, iudiciúmque significent, ve-
rùm etiam curam animi, ac dolorem, quæ dum
laudatio recitatur, vos quæso, qui eam, detuli- 197
stis, assurgite. || Ex lacrymis horum, iudices,
existimare potestis, omneis hæc decuriones d-
creuisse lacrymanteis. Age verò, vicinorum,
quantum studium, quàm incredibilis beneuo-
lentia, quanta cura est? non illi in libellis lauda-
tionum decreta miserunt, sed homines hone-
stissimos, quos nosemus omnes, huc frequen-
tes adesse, & hunc præsenteis laudare volue-
runt. Adsunt Ferentani, homines nobilissimi,
Marrucini item: pari dignitate Theano Apulo,
atque Luceria equites Romanos, honestissi-
mos homines laudatores videtis: Bouiano,
totóque ex Samnio cùm laudationes hone-
C stissimæ missæ sunt, tum homines amplissimi
nobilissimíque venerunt. || Iam qui in agro 198
Larinati prædia, qui negotia, qui res pecu-
niarias habent, honesti homines, & summo
splendore præditi, difficile dictu est, quàm sint
solliciti, quàm laborent. Non multi mihi ab
vno sic diligi videntur, vt hic ab his vniuer-
sis. Quàm non abesse ab huius iudicio L. Vo-
lusenum, summo splendore hominem, ac vir-
tute præditum, vellem! præsentem possem P.
Heluidium Rufum, equitem R. omnium or-
natissimum, nominare: qui, cùm huius causa,
dies, noctéisque vigilaret, & cùm me hanc
causam doceret: in morbum grauem, periculo-
losúmque incidit: in quo tamen non minùs
de capite huius, quàm de sua vita labora-
bat. Cn. Tucidi senatoris viri optimi, & hone-
stissimi, par studium & testimonium, & lauda-
tione cognosceris. Eádem spe, sed maiore ve-
recundia, de te, P. Volumni: quoniam iudex es
in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit,
omnium vicinorum summam esse in hunc
benevolentiam, confirmamus. || Horum om- 199
nium studium, curam, diligentiam, meúmque
D vnà laborem, qui totam hanc causam, vetere
instituto, solus peroraui, vestrámque simul, iu-
dices, æquitatem, & mansuetudinem vna ma-
ter oppugnat. At quæ mater? quam cæcam
crudelitate, & scelere ferri videtis: cuius cu-
piditatem nulla vmquam turpitudo retarda-
uit:

uit: quæ vitiis animi in deterrimas parteis iura hominum conuertit omnia, cuius ea stultitia est, vt eum nemo hominem: ea vis, vt nemo fœminam: ea crudelitas, vt nemo matrem appellare possit, atque etiam nomina necessitudinum, non solùm naturæ nomen, & iura mutauit: vxor generi, nouerca filii, filiæ pellex: eò iam denique adducta est, vt sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis reseruarit. ‖ Quare, iudices, si scelus audistis: prohibere aditum matris à filii sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberum: patiamini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs vestra æquitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutémque diligitis: leuate hunc aliquando supplicem, vestrum, iudices, tot annos in falsa inuidia, periculisque versatum: qui nunc primum post illam flammam, aliorum facto, & cupiditate excitatam: spe vestræ æquitatis erigere animum, & paulùm respirare à metu cœpit: cui posita sunt in vobis omnia: quem seruatum esse plurimi cupiunt, seruare soli vos potestis. ‖ Orat vos Habitus, iudices, & flens obsecrat, ne se inuidiæ, quæ in iudiciis valere non debet, ne matri, cuius vota, & preces à vestris mentibus repudiare debetis: ne Oppianico, homini nefario, condemnato iam, & mortuo, condonetis. Quòd si qua calamitas hunc in hoc iudicio afflixerit innocentem: næ iste miser, iudices, si id quod difficile factu est, in vita remanebit, sæpe, & multùm queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum. quod si tum indicatum non esset: non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset: sed multorum medicamentum laborum: postremò etiam fortassis mater exsequias illius funeris prosequuta, mortem se filii lugere simulasset. nunc verò quid erit perfectum, nisi vt huius ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reseruata, mors sepulcro patris priuata esse videatur? ‖ Satis diu fuit in miseriis, iudices: satis multos annos ex inuidia laborauit. nemo huic tam iniquus, præter parentē, fuit, cuius animū nō iam expletum esse putemus. vos, qui æqui estis omnibus, qui, vt quisque crudelissimè oppugnatur, eum lenissimè sublevatis, conseruate A. Cluentium: restituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberisque vestris obstringite. vestrum est hoc, iudices, vestræ dignitatis, vestræ clementiæ: rectè hoc reperitur à vobis, vt virum optimum atque innocentissimum, plurimisque mortalibus carum, atque iucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis: vt omnes intelligant, in cōcionibus esse inuidiæ locum, in iudiciis veritati.

DE LEGE AGRARIA, KALENDIS IANVAR. CONTRA P. Seruilium Rullum Tribunum pl. in senatu.

ORATIO XV.

Desunt permulta.

Quæ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur. dicent enim decemuiri, id quod & dicitur à multis, & sæpe dictum est, post eosdem consules, regis Alexandrini testamento, regnum illud, populi Rom. esse factum: habetis igitur Alexandriam clàm petentibus iis, quibus apertissimè pugnantibus restitistis? Hæc, per deos immortaleis, vtrū esse vobis consilia siccorum, an vinolētorum somnia: & vtrùm cogitata sapientum, an optata furiosorum videntur? ‖ Videte nunc, proximo capite vt impurus helluo turbet rempublicam, vt à maioribus nostris possessiones relictas disperdat, & dissipet, vt sit non minus in populi Romani patrimonio nepos quàm in suo. Proscribit in sua lege vectigalia, quę decemuiri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum bonorum. agros emi vult, qui diuidantur: quærit pecuniam. videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam superioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur: vrbes pacatæ, agri sociorum, regum status decemuiris donabantur: nunc præsens certa pecunia numerata, quæritur. ‖ Exspecto, quid tribunus plebis vigilans, & acutus excogitet. Veneat, inquit, silua Scantia. Vtrùm tandem hanc siluam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis inuenisti? si quid est, quod indagaris, inueneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum est, tamen consume, quoniam commodum est, quoniam quidem tu attulisti. siluam verò tu Scantiam vendas, nobis cō-

sulibus, atque hoc senatu? tu vllum vectigal attingas? tu populo Romano subsidia belli, tu ornamenta pacis eripias? Tum verò hoc me inertiorem consulem iudicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud maiores nostros fuerunt: quòd, quæ vectigalia, illis cōsulibus, populo Romano parta sunt, ea me consule, ne retineri quidem potuisse iudicabuntur.

4 ‖Vendit Italiæ possessiones ex ordine omneis. sanè est in eo diligens. nullā enim prætermittit. persequitur in tabulis censoriis totam Siciam: nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audistis auctionem populi Romani proscriptam à tribuno plebis, constitutam in mensem Ianuarium: &, credo, non dubitatis, quin idcircò hæc, ærarij causa: non vendiderint ij, qui armis: & virtute pepererunt, vt esset, quod nos, largitionis causa, venderemus.

5 ‖ Videte nunc, quoad fecerit iter apertius, quàm antea. nam superiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnaret, à me indicati sunt: nunc iam se ipsi indicabunt. Iubent venire agros Attalensium, atque Olympenorum. hos populo Romano Seruilij, fortissimi viri, victoria adiunxit. deinde agros in Macedonia regios, qui partem T. Flaminij, partim L. Paulli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde agrum optimum, & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummij imperio, ac felicitate ad vectigalia populi Ro. adiunctus est: pòst autem agros in Hispania apud Karthaginem nouam, duorum Scipionum eximia virtute possessos: tum verò ipsam veterem Karthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis, ac mœnibus, siue ad notandam Karthaginiensium calamitatem, siue ad testificandam nostram victoriam, siue ad oblatam aliquam regionem, ad æternam hominum memoriam consecrauit.

6 ‖ His insignibus, atque infulis imperij venditis, quibus ornatam vobis maiores vestri rempublicam tradiderunt. iubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappodociaque possederit. Num obscurè videntur prope hasta præconis insectari Cn. Pompeij exercitum, qui venire iubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque versetur?

7 ‖Hoc verò cuiusmodi est, quod eius auctionis, quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? nam decemuiris, quibus in locis ipsis videatur, vendendi potestas lege permittitur. Censoriis vectigalia locare, nisi in conspectu populi Romani non licet. his vendere vel in vltimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines, consumtis patrimoniis, faciunt, vt in atriis auctionariis potiùs, quàm in triuiis, aut in compitis auctionentur. hic permittit sua lege decemuiris, vt, in quibus commodum sit tenebris, vt in qua velint solitudine, bona populi Ro. possint diuendere.

8 ‖Iam ista omnibus in prouinciis, regnis liberis populis quàm acerba, quàm formidolosa, quàm quæstuosa concursatio decemuiralis futura sit, non videtis? hereditatū obeundarum causa, quibus vos legationes dedistis, qui & priuati, & priuatum ad negotiū exierunt, nō maximis opibus, neque summa auctoritate præditi, tamen auditis profectos, quàm graues eorū aduentus sociis vestris esse soleant.

9 ‖ Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, cùm mittantur in orbem terrarum decemuiri summo cum imperio, summa cum auaritia, infinitáque omnium rerum cupiditate? quorum cùm aduentus graues, cùm fasces formidolosi, tum verò iudicium, ac potestas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum iudicare: quod iudicarint, vendere. etiam illud, quod homines sancti non facient, vt pecuniam accipiant, ne vendant: tamē iis id ipsum per legē licebit. hinc. hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem iuris, ac fortunarum fore putatis?

10 ‖Etenim quod superiore parte legi præfinitum fuit, Sylla, & Pompeio consulibus, id rursus liberum, infinitúmque fecerunt. Iubet eosdem decemuiros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, vt iidem possint & liberare agros, quos commodum sit, &, quos ipsis libeat, publicare. Quo in iudicio perspici non potest, vtrum seueritas acerbior, an benignitas, quæstuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm suspiciosæ. excepit in vectigali imponendo, agrum Recentoricum Siciliensem: in vendendis agris, eos agros de quibus cautum sit fœdere. Hi sunt in Africa qui ab Hiempsale possidentur.

11 ‖ Hic quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere, & Recentoricus ager, priuatus est: quid attinuerit excipi. sin & fœdus illud habeat aliquā dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnumquam esse publicus: quem putet existimaturum, duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret. Nunc quisnam tam abstrusus vsquam nummis videtur quem non architecti huiusce legis olfecerint? prouincias, ciuitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admouent manus vectigalibus populi Romani. non est satis.

12 ‖ Audite vos, qui amplissimo populi senatúsque iudicio exercitus habuistis, & bella gessistis. quod ad quemque peruenerit, ex præda, ex manubiis, ex auro coronario, quod neque consumptum in monumento, neque in ærarium relatum sit, id ad decemuiros referri iubet. Hoc capite multa sperant: in omneis imperatores, heredésque eorum quęstionem suo iudicio comparant: sed maximam pecuniam se à Fausto ablaturos arbitrantur. quam causam suscipere iurati iudices noluerunt, hanc isti decemuiri susceepere idcirco à iudicibus fortasse prætermissam esse arbitrantur, quod sit ipsis reseruata.

13 ‖Deinde etiam in reliquum tempus diligentissimè sancit, vt, quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemuiros deferat. Hic tamen excipit Pompeium simillimè, vt mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma eiiciuntur, Glaucippus excipitur. non enim hac exceptione vnus afficitur beneficio, sed vnus priuatur iniuria. Sed cui manubias remittit, huius vectigalia inuadit. iubet enim pecuniam, siqua post nos consules ex nouis vectigalibus recipiatur, hac vti decemuiros. Quasi verò non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adiunxerit, vendere cogitare.

14 ‖ Videtis iam

tis iam P. C. omnibus rebus, & modis constructam, & coaceruatam pecuniam decemuiralem. Minuetur huius pecuniæ inuidia. consumetur enim in agrorum emtionibus. Optimè. Quis ergo emet agros istos? idem decemuiri: tu Rulle (mitto enim facio ceteros) emes, quos voles: vendes, quos voles: vtrumque horum facies, quanti voles. Cauet enim vir optimus, ne emat, ab inuito. Quasi verò non intelligamus, ab inuito emere, iniuriosum esse: ab non inuito, quæstuosum. Quantum tibi agri vendet, vt alios omittam, socer tuus? &, si ego eius æquitatem animi propè noui, vendet non inuitus. Facient idem ceteri libenter, vt possessionis inuidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix possunt.

15 ‖Nunc prospicite omnium rerum infinitam, atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta est ad agros emendos: ii porrò ab inuitis non ementur. Si consenserint possessores non vendere, quid futurum est? referetur pecunia? non licet. exigetur? vetat. Verum esto: nihil est, quod non emi possit, si tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium, vt, locupletatis aut inuidiæ, aut pestilen-

16 tiæ possessoribus, agri tamen emantur. ‖Quid? quæ erit in istos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque descriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. Quò? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis esse hæc omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, & istis tuis harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam præsidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus vinclis deuinctam, & constrictam teneretis? Vbi enim cauetur, ne in Ianiculo coloniam constituatis? ne vrbem hanc vrbe alia premere, atque vrgere possitis? Non faciemus, inquit. Primum nescio: deinde timeo: postremò non committam, vt vestro beneficio potiùs, quàm nostro

17 consilio salui esse possimus. ‖ Quod verò totam Italiam vestris coloniis complere voluistis, id cuiusmodi esset, neminemne nostrum intellecturum existimastis? Scriptum est enim, quæ in municipia, quásque in colonias decemuiri velint, deducāt colonos, quos velint: & iis agros assignent, quibus in locis velint: vt, cùm totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modo dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem recuperandæ spes relinquatur. Atq; hæc à me suspicio-

18 nibus, & coniectura coarguuntur. ‖Iam omnis omnium tolleretur error: iā apertè ostendent, sibi nomē huius reip. sedem vrbis, atque imperij: denique hoc templum Iouis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentiū displicere. Capuam deduci colonos volūnt. illam vrbem huic vrbi rursus opponere, illuc opes suas deferre, & imperij nomen transferre cogitant. qui locus propter vbertatem agrorum abūdantiámque rerum omniū superbiam, & crudelitatem genuisse dicitur: ibi nostri coloni, delecti ac omne facinus, à decemuiris collocabuntur. Et, credo, qua in vrbe homines, in veteri dignitate fortunáque nati, copiam rerū moderatè ferre non potuerunt, in ea isti vestri satellites, modestè insolentiam suam continebūt.

19 Maiores nostri Capua magistratus senatum, consilium cōmune, omnia denique insignia reip. sustulerūt, neq; aliud quidquam, nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementiùs, qui etiam externis hostibus victis sua sæpissime reddiderūt?) sed consilio: quòd videbāt, si quod reip. vestigiū illis mœnibus contineretur, vrbem ipsam imperio domiciliū præbere posse. Vos hæc nisi euertere remp. cuperetis, ac vobis nouam dominationem comparare, credo, quàm perniciosa essent, non videretis.

20 ‖ Quid enim cauendum est in coloniis deducendis, si luxuries Annibalem ipsum Capua corrupit? si superbia nata inibi esse ex Campanorū fastidio videtur? si præsidium non præponitur huic vrbi, ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum armatur? dij immortaleis! nam bello Punico, quidquid potuit, Capua, potuit ipsa per sese. nunc omneis vrbes, quæ circum Capuam sunt, à colonis per eosdem decemuiros occupabuntur. hanc enim ob causam permittit ipsa lex, in omnia, quæ velint, oppida, colonos vt decemuiri deducant, quos velint. Atque his colonis agrū Campanum, & Stellatem campum diuidi iubet.

21 ‖ Non queror diminutionem vectigaliū, non flagitium huius iacturæ atq; damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin grauissimè, & verissimè cōqueri possit, nos caput patrimonij publici, pulcherrimam populi R. possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo, claustrísque reip. positum vectigal, seruare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese & Syllanę dominationi, & Gracchorum largitioni restitisset non dico, solum hoc in rep. vectigal esse, quod amissis aliis, remaneat, intermissis, nō cōquiescat: in pace niteat, in bello non obsolescat: militem sustentet, hostem non pertimescat: prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reseruo: de periculo salutis, ac libertatis loquor.

22 ‖ Quid enim existimatis integrum vobis in repu. fore, aut in vestra libertate, ac dignitate retinendum, cùm Rullus, atque ij, quos multò magis, quàm Rullum, timetis, cū omni egentium, atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento, & auro, Capuam, & vrbeis circa Capuam occuparint? His ego rebus, P. C. resistam vehementer, atque acriter: neque patiar, homines, ea, me consule, exprimere, quæ contra remp. diu cogitarint.

23 ‖ Errastis, Rulle, vehementer & tu, & nonnulli collegæ tui, qui sperastis, vos contra consulem, veritate, non ostentatione popularem, posse in euertenda rep. populareis existimari. lacesso vos, in concionem voco, populo Ro. disceptatore vti volo. Etenim, vt circumspiciamus omnia, quæ populo grata, atque iucunda sunt, nihil tam populare, quàm pacem, quàm cōcordiam, quàm otiū reperiemus. sollicitam mihi ciuitatem suspicione, suspensam metu, perturbatam vestris legibus, & concionibus, & seditionibus tradidistis: spem improbis ostendistis: timorem bonis iniecistis: fidem de foro, dignitatem de rep. sustulistis.

24 ‖ Hoc motu, atque hac perturbatione animorum, atque rerum cùm populo R. vox, & auctoritas consulis repente in

tantis tenebris illuxerit: cùm ostenderit, nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium nouũ, nullum regnum decemuirale, nullam alteram Romam, neque aliam sedem imperij, nobis consulibus, futuram, summámque tranquillitatem pacis, atque otij: verendum, credo, nobis erit, ne vestra ista præclara lex Agraria, magis popularis esse videatur. 25 Sicũ verò scelera consiliorum vestrorum, fraudémq; legis, & insidias, quæ ipsi populo R. à popularibus tribunis pl. fiant, ostendero: pertimescam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consistere: præsertim cũ mihi deliberatum, & constitutum sit, ita gerere consulatum, quo vno modo geri grauiter, & liberè potest, vt neque prouinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem vllam, quæ à tribuno pl. impediri possit, appetiturus sim. 26 || Dicit frequentissimo senatu consul, Kalendis Ianuarij, sese, si status hic reip. maneat, neque aliud negotium extiterit, quod honeste subterfugere non possit, in prouinciam non iturum. sic me in hoc magistratu geram populo Ro. vt possim tribunum pl. reip. iratum coercere: mihi iratum, contemnere. Quamobrem, per deos immortaleis, colligite vos, tribuni pl. deserite eos, à quibus, nisi prospicitis, breui tempore deseremini: conspirate nobiscum: consentite cum bonis: communem remp. communi studio, atque amore defendite. multa sunt occulta reip. vulnera, multa nefariorum ciuium perniciosa consilia: nullum externum periculum est, non rex, non gens vlla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum, ac domesticum est. huic pro se quisq; nostrum mederi, atque hoc omnes sanare velle debemus. 27 || Erratis, si senatum probare ea, quæ dicuntur à me putatis, populum autẽ esse in alia voluntate. Omnes, qui se incolumeis volunt, sequentur auctoritatem consulis, soluti à cupiditatibus, liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quod si quis vestrũm spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificari suo: primùm me consule, id sperare desistat: deinde habeat me ipsum sibi documento, quẽ equestri ortũ loco consulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem, dignitatémque perducat. Quòd si vos vestrum mihi studium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id, quod maximè resp. desiderat, vt huius ordinis auctoritas, quæ apud maiores nostros fuit, eadem nunc longo interuallo reip. restituta esse videatur.

DE LEGE AGRARIA CONTRA P. SERVILIVM Rullum tribunum pleb. ad populum.

ORATIO XVI.

1 EST hoc in more positum, Quirites, institutóque maiorum, vt ii, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficij vestri cum suorum laude coniungant, qui in oratione nonnulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, vt tantum maioribus eorum debitum esse videatur, vnde etiam quod posteris solueretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, qualeis nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis: sed quòd laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. 2 || De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati tacere. nam &, quibus studiis hanc dignitatem cõsecutus sim, memetipsum commemorare, perquam graue est & silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatióque dicendi, vt, quid à vobis acceperim, commemorẽ: quare dignus vestro summo honore, singularique iudicio sim, ipse modicè dicam: si necesse erit: vos eodem existimaturos putem, qui iudicauistis. 3 || Me perlongo interuallo propè memoriæ, temporumque nostrorum, primum hominem nouum, consulem fecistis: & eum locum, quem nobilitas præsidiis firmatum, atque omni ratione obuallatum tenebat, me duce, rescidistis: virtutique in posterum patere voluistis. neque me tantummodo consulem, quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis, quomodo pauci nobileis in hac ciuitate consules facti sunt, nouus ante me nemo. Nam profectò si recordari volueritis,

[...]tiis, de nouis hominibus reperietis eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore, atque aliqua occasione esse factos, cùm multis annis pòst petissent, quàm prætores fuissent, aliquanto serius, quàm per ætatem, ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse vnum ex omnibus nouis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cùm primùm licitum sit: consul factus sim, cùm primùm petierim: vt vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur. 4 || Est illud amplissimum, quod paulo antè commemoraui, Quirites, quòd hoc honore ex nouis hominibus primum me, multis posthabitis, affecistis: quòd prima petitione, quòd anno meo, sed tamen magnificentiùs, atque ornatiùs esse illo nihil potest, quòd meis comitiis non tabellam indicem tacitæ libertatis, sed vocem viuam præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum, ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus: neque singulæ voces præconum, sed vna voce vniuersus populus Rom. consulem declarauit. 5 || Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cùm ad animi mei fructum, atque lætitiam duco esse permagnum, tum ad curam, sollicitudinémque multò maius. Versantur enim, Quirites, in animo meo multæ, & graues cogitationes, quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt: primùm tuendi consulatus: quæ cùm omnibus est difficilis, & magna ratio, tum verò mihi, præter ceteros: cui errato nulla venia, rectè facto exigua laus, & ab inuitis expressa proponitur: non dubitanti fidele consilium, non laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. 6 || Quòd si solus in discrimen aliquod adducerer: ferrem, Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modò consilio, verùm etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos vniuersos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda esse duco, quàm non ita gerendum consulatum, vt in omnibus meis factis, atque consiliis, vestrum de me factum, consiliumque laudetur. Accedit etiã ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quòd non eadem, qua superioribus consulibus lege, & conditione vtendum esse decreui: qui aditum huius loci, conspectumque vestrum partim magnoperè fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solùm hoc in loco dicam, vbi est id dictu facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, prima 7 mea illa oratione Kal. Ianuar. dixi. || Neque enim vllo modo facere possum, vt, cum me intelligam, non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed vniuersi populi Ro. iudicio consulem ita factum, vt nobilissimis hominibus longè præponerer: non & in hoc magistratu, & in omni vita essem popularis. Sed mihi ad huiusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. versatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui cùm populi non solùm commoda, verùm etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, vt populares esse videantur. 8 || Ego qualem Kalendis Ianuariis acceperim remp. Quirites, intelligo, plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nisi aduersi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent. omnia turbulenta consilia contra hunc reip. statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur. sublata erat de foro fides, non ictu aliquo nouæ calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum iudicaturum: nouæ dominationes, extraordinaria, non imperia, sed regna, quæri putabantur. 9 || Quæ cùm ego non solùm suspicarer, sed planè cernerem: (neque enim obscurè gerebantur:) dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quàm pax? qua non modo ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quem non solùm ab hominibus, verùm etiam à bestiis expeti, atq; omnibus rebus anteponi videtis? Quid tam populare, quàm otium: quod ita iucundum est, vt & vos, & maiores vestri & fortissimus quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, vt aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio, ac dignitate: qui idcirco etiam maioribus nostris præcipuam laudem, gratiamque debemus, quòd eorum labore est factum, vt impunè in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, cùm videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis, ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata? 10 || Neque enim, Quirites, illud vobis iucundum, aut populare debet videri largitio aliqua promulgata, quæ verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest. neque verò illa popularia sunt existimanda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, restitutio damnatorum, qui ciuitatum afflictarum, perditis iam rebus, extremi exitiorum solent esse exitus, neque si qui agros populo Ro. pollicentur, si aliud quiddam obscurè moliuntur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt. Nam verè dicam, Quirites, genus ipsum legis Agrariæ vituperare non possum. venit enim mihi in mentem, duos clarissimos ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros Tiberium, & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse, qui agri a priuatis antea possidebantur. non sum autem ego is consul, qui, vt plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consiliis, sapientia, legibus, multas esse video reipublicæ parteis constitutas. 11 || Itaque, vt initio mihi, designato consuli, nuntiabatur, legem Agrariam tribunos plebis designatos conscribere: cupiebam, quid cogitarent, cognoscere. etenim arbitra-

bar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos bene administrandæ reip. societatem.

12 ‖ Cùm familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem, celabar, excludebar, &, cùm ostenderem, si lex vtilis plebi Rom. mihi videretur, auctorem me, atque adiutorem futurum: tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam: negabant, me adduci posse, vt vllam largitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne fortè mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clàm inter se conuenire, priuatos quosdam adhibere, ad suos cœtus occultos noctem adiungere, & solitudinem. quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facilè assequi coniectura poteritis.

13 ‖ Ineunt tandem magistratus tribuni pl. concio tandem exspectata P. Rulli, quòd & princeps erat Agrariæ legis, & truculentiùs se gerebat, quàm ceteri. Iam designatus, alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur: vestitu obsoletiore, corpore inculto, & horrido, capillatior, quàm antè, barbáque maiore: vt oculis, & adspectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, & minitari reip. videretur. Legem hominis, concionémque exspectabam. Lex initiò nulla proponitur: concionem in primis aduocari iubet: summa cũ exspectatione concurritur. explicat orationem sanè longam, & verbis valde bonis. Vnum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quòd tanta ex frequentia inueniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. Hoc ille vtrùm insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio. Tamen, siqui acutiores in concione steterant, de lege Agraria nescio quid voluisse eum dicere, suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur. concurrunt iussu meo plures vno tépore librarij: descriptam legem ad me afferũt.

14 ‖ Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoscendámque venisse, vt, si eam vobis accommodatam, atque vtilem esse intelligerem, auctor eius, atque adiutor essem. non enim natura, neque dissidio, neque odio penitus insito, bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu, quia persæpe seditiosis, atque improbis tribunis plebis boni & fortes consules obstiterunt, & quia vis tribunitia nonnumquam libidini restitit consulari. non potestatum dissimilitudo, sed animorum disiunctio dissensionem facit.

15 ‖ Itaque hoc animo legem sumsi in manus, vt eam cuperem esse aptam vestram commodis, & eiusmodi, quã consul, re, non oratione popularis, & honestè, & libenter posset defendere. Atque ego à primo capite legis, vsque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi vti decem reges, ærarij, vectigalium, prouinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum, populorum, orbis, denique terrarum, domini constituerentur, legis Agrariæ simulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra, atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem: priuatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod est indignissimum, per tribunum plebis, quem maiores præsidem libertatis, custodémque esse voluerunt, reges in ciuitate cõstitui.

16 ‖ Quæ cùm exposuero, si falsa vobis videbũtur esse: sequar auctoritatem vestram, mutabo meam sententiam. sin insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis: nolitote dubitare, plurimo sudore, & sanguine maiorũ vestrorum partam, nobísque traditam libertaté nullo vestro labore, consule, adiutore, defendere. Primum caput est legis Agrariæ: quo, vt illi putant, tentamini leniter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis. Iubet enim tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemuiros, per tribus septemdecim, vt, quem nouem tribus fecerint, is decemuir sit.

17 ‖ Hic quæro, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, vt populus Romanus suffragio priuaretur. toties legibus Agrariis curatores constituti sunt, triumuiri, quinqueuiri, decemuiri: quæro à populari tribuno pleb. ecquando, nisi per xxxv. tribus creati sint. Etenim cùm omnes potestates, imperia, curationes ab vniuerso populo Roma. proficisci conuenit, tum eas profectò maximé, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem, & cõmodum, in quo & vniuersi deligant, quem populo Ro. maximè consulturum putent, & vnusquisque studio, & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno pl. potissimum venit in mentē, populum Romanum vniuersum priuare suffragiis, paucas tribus non certa conditione iuris, sed sortis, beneficio, fortuito, ad vsurpandam libertatem vocare.

18 ‖ ITEM, inquit, eodémque modo, capite altero, VT COMITIIS PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc quidem vidit, maiores nostros tã fuisse populareis, vt, quòd per populũ creari fas non erat, propter religionem sacrorũ, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotij voluerũt populo supplicari, atque hoc idẽ de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clarissimus tulit: quòd populus per religioné sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur.

19 ‖ Videte, quid intersit inter Cn. Domitium, tribunũ pl. hominem nobilissimum, & P. Rullum, qui tentauit, vt opinor, patientiam vestrã, cùm se nobilé esse diceret. Domitius, quòd per cæremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, vt id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, populi ad parteis daret: hic, quod populi propriũ semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutauit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, antè acciperent à populo beneficiũ, quàm darent: id totũ eripere vobis, atq; è manibus extorquere conatus est. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodãmodo dedit: hic quòd adimi nullo pacto poterat, potestate, quadã ratione eripere conatur.

20 ‖ Quæret quispiã, in tanta iniuria, tantáq; impudentia quid spectarit. Non defuit consilium: fides erga plebem Romanã, æquitas in vos, libertatémque vestram, vehementer defuit. Iubet enim, comitia decemuiris habere creandis eum, qui legem tulerit.

Hoc

Hoc dicam planiùs. Iubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. video fecisse alios. illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos denuntiare, quibus regia potestas hac lege quaeritur. vniuerso populo neq; ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi rectè putant posse. ‖ 21 Sortietur tribus idem Rullus, homo felix: educet, quas volet, tribus, quos nouem tribus decemuiros fecerint, ab eodem Rullo eductae: hos omnium rerum (vt iam ostendam) dominos habebimus, atque ij, vt grati, ac memores beneficij esse videantur, aliquid se nouem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis vero sex, & xx. tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo iure denegare. Quos tandem igitur decemuiros creari vult? Se primum. Qui licet? leges enim sunt veteres, neque eae consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiae, vobis, maioribusque vestris vehementer gratae, atque iucundae. Licinia est lex, atque altera, Aebutia: quae non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affineis excipit, ne eis ea potestas, curatióve mandetur. ‖ 22 Etenim, si populo consulis: remoue te à suspicione alicuius tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi vtilitatem, & fructum quaerere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui peruenire. nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiae. Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem partem populi suffragiis priuauit? Rullus. Quis comitiis praefuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocauit, nullo custode sortitus? Quis decemuiros, quos voluit, renuntiauit? Idem Rullus. Quem principem renuntiauit? Rullum. Vix, mehercule, seruis hoc eum suis non vobis, omnium gentium dominis probaturum arbitrarer. Optimae leges igitur hac lege sine vlla exceptione tollentur. Idem legis sibi sua lege curationem petet idem, maiore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renuntiabit: & videlicet collegas suos, adscriptores legis Agrariae non repudiabit, à quibus ei locus primus inuidiae in praescriptione legis concessus est: ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis huius positi sunt, communi cautione, atque aequa sibi parte retinentur. ‖ 23 At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ij, qui haec machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quaecumq; res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quaereretur, vos eã sine dubitatione ad Cn Pompeium principem delaturos. Etenim, quem vnum ex cunctis delegissetis, vt eum omnibus omnium gentium bellis, terra, & mari praeponeretis: certè in Decemuiris faciendis, siue fides haberetur, siue honos: & committi huic optimè, & ornari hunc iustissimè posse intelligebant. ‖ 24 Itaque excipitur hac lege, non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus vllus, aliis negotiis, ac legibus impeditus, non reus denique, quo minùs decemuir fieri possit. Praesentem eũ profiteri iubet, quod nulla alia in lege vmquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est. Timebat enim, Pompeius, ne si adesset, ferri non posset: aut, ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem, ac vindicem cupiditatũ. Hîc, quoniam vos hominis dignitate, & contumelia leges esse commotos: renouabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditus tolli. ‖ 25 An vos aliter existimabatis, cùm ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent? nó in eos primis id acturos, vt ex omni custodia vestrae libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompeius depelleretur? Viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis; fore, vti postea, cognitis insidiis, cùm decemuiros crearetis: tum vitiis omnibus, & sceleribus legis, Cn. Pompeij praesidium opponendum putetis. Et hoc paruum argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem, potestatémque omnium rerum quaeri, cùm videatis eum, quem custodem vestrae libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis? ‖ 26 Cognoscite nunc, quae potestas decemuiris, & quanta detur. Primùm lege Curiata decemuiros ornat. Iam hoc inauditum, & planè nouo more, vti Curiata lege magistratus detur, qui nullis comitiis antè sit datus. Eam legem ab eo pretore, qui sit primus factus, ferri iubet. At quomodo? Vt ii decemuiratũ habeant, quos plebs designauerit. Et is orbem terrarum constringit nouis legibus, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio. Atque hic perspicuum est, quid iuris à maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur. Maiores de omnibus magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. nam Centuriata lex Censoribus ferebatur, cùm Curiata ceteris patriciis magistratibus: tum iterum de eisdem iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui poeniteret. ‖ 27 Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa: curiata tantùm auspiciorum causa remanserunt. Hic autem tribunus pl. quia videbat potestatem neminem iniussu populi, aut plebis posse habere, curiatis ea comitiis, quae vos non sinitis, confirmauit: tributa, quę vestra erant, sustulit. Ita, cùm maiores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus iudicare: hic homo popularis ne vnam quidem populo comitiorum potestatem reliquit. ‖ 28 Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perspexit, sine curiata lege decemuiros habere potestatem non posse, quoniam per nouem tribus essent constituti. Iubet ferre de his legem curiatam: praetori imperat. quàm id ipsum absurdè, nihil ad me attinet. iubet enim, qui primus sit praetor factus, eum legem curiatam ferre. sin is ferre non possit: qui postremus sit: vt aut lusisse in tantis rebus, aut profectò nescio quid spectasse videatur. Verùm hoc, quod est aut ita peruersum, vt ridiculum: aut ita malitiosum, vt obscurum sit, relinquamus: ad religionem hominis reuertamur. Videt sine lege curiata nihil agi per decemuiros

29 posse. || Quid postea, si ea lata non erit? Attendite ingenium. TVM II DECEM VIRI, inquit, EODEM IVRE SINT, QVO QVI OPTIMA LEGE. Si hoc fieri potest, vt in hac ciuitate, quæ longè libertatis ceteris ciuitatibus antecellit, quisquam nullis comitiis imperium, aut potestatem assequi possit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre iubere, quoniam quarto permittas, vt sine lege curiata idem iuris habeant, quod haberent, si optima lege à populo essent creati? Reges constituuntur, non decemuiri, Quirites, itque ab his initiis, fundamentisque nascuntur, vt non modò cùm gerere cœperint, sed etiam cùm constituentur, omne vestrum ius, potestas, libertasq; tollatur.

30 || At videte, quàm diligenter retineat ius tribunitiæ potestatis. Consulibus legem curiatã ferentibus, à tribunis plebis sæpe est intercessum. Neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum pl. potestatem. tãtummodò si quis ea potestate temerè est vsus, existimamus. Hic Trib. pleb. lege curiata, quam prætor ferat, adimit intercedendi potestatem. Atque hoc cùm in eo reprehendendum est, quod per tribunum plebis tribunitia potestas minuitur: tum in eo deridendum, quòd consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: huic cui vetat intercedendi potestatem, etiam intercessum sit, tamen eandem constituit. quam, si lata esset lex: vt non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet: cùm intercessio stultitiam intercessoris significatura sit:

31 non rem impeditura. || Sint igitur Decemuiri neque veris comitiis, hoc est populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad vsurpationem vetustatis, per XXX. lictores, auspiciorum causa, adumbratis, constituti. Videte nunc eos, qui à vobis nihil potestatis acceperint, quanto maioribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. Iubet auspicii coloniarum deducendarum causa decemuiros habere pullarios. EODEM IVRE, inquit, QVO HABVERVNT TRESVIRI LEGE SEMPRONIA. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipsa commonet, treis viros illos XXXV. tribuum suffragio esse creatos? Et, cùm tu à Ti. Gracchi æquitate, ac pudore longissimè remotus sis: id quod dissimillima ratione factum sit, eodem iure putas esse o-

32 portere? || Dat præterea potestatẽ, verbo prætoriam, re vera regiam: definit in quinquennium, facit sempiternam. tantis enim cõfirmat opibus, & copiis, vt inuitis eripi nullo modo possit. deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, præconibus, architectis: præterea mulis, tabernaculis, centuriis, suppellectili: sumtum haurit ex ærario, suppeditat a sociis: finitores ex equestri loco ducentos in annos singulos, stipatores corporis constituit: eosdem ministros, & satellites potestatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum: insignia veteris potestatis, nondum ipsam potestatem. Dixerit enim fortasse quispiam, Quid me ista lædunt, scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia sunt hæc huiusmodi, Quirites, vt ea qui habeat sine vestris suffragiis, aut rex non ferendus, aut priuatus furiosus esse videatur.

33 || Perspicite, quanta potestas permittatur: non priuatorum insaniam, sed intolerantiam regis esse dicetis. Primùm permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deinde orbis terrarũ, gentiùmque omnium datur cognitio sine cõsilio, pœna sine prouocatione, animaduersio sine auxilio.

34 || Iudicare per quinquenniũ vel de consulibus, vel de ipsis tribunis pl. poterunt. de illis interea nemo iudicabit. magistratus his gerere licebit: causam dicere non licebit. emere agros, a quibus volent, & quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere nouas, renouare veteres, totam Italiam suis coloniis vt complere liceat, permittitur: omneis prouincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum summa potestas datur, cùm velint: Romæ esse, cum commodum sit: quacumque velint summo cum imperio, iudicióque omnium rerum vagari vt liceat, conceditur. interea dissoluant iudicia publica: de consiliis abducant, quos velint, singuli de maximis rebus iudicent: quæstori permittant, finitorem mittant, ratum sit quod finitor vni illi, à quo

35 missus erit, renuntiauerit. || Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem, regiam appello, sed profectò maior est quædam. nullum enim regnum fuit vnquam, quod nõ, si minùs iure aliquo, at regionibus tamen certis contineretur. hoc vero infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur. Datur igitur eis primùm, vt liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio Coss.

36 || Cur hoc tam est obscurum, atque cæcum? quid? ista omnia, de quibus senatus censuit, nominatim in lege perscribi nonne potuerunt? Duæ sunt huius obscuritatis causæ, Quirites: vna, pudoris, si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia: altera sceleris. nam neque ea, quæ senatus nominatim vendenda censuit, audet appellare: sunt enim loca publica vrbis, sunt sacella, quæ post restitutam tribunitiam potestatẽ nemo attigit: quæ maiores in vrbe partim periculi perfugia esse voluerunt. Hæc lege tribunitia decemuiri vendent. Accedet eò mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adiungetur etiam illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ senatus propter angustias ærarii vendenda censuit, consules propter inuidiam non vendiderunt.

37 || Verùm hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis est credendum, & pertimescendum, quod audaciæ decemuirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque senatusconsultorum, quæ facta numquam sunt, cùm ex eo numero, qui per eos annos consules fuerũt, multi mortui sint, magna potestas permittitur. nisi forte nihil est æquum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimium angustus orbis terrarum esse videatur.

38 || Habetis vnum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed at-

tendite

tendite, animos ad ea, quæ consequuntur. hîc quasi gradum quendam, atque aditum ad cetera iactum intelligetis. QVI AGRI, QVAE LOCA, QVAE AEDIFICIA. Quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, ceteris rebus. Quid dicam? inuidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? Non metuit inuidiam. Quid ergo? longum putauit, & timuit, nequid præteriret: adscripsit, ALIVDVE QVID. qua breuitate rê nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Ro. factum sit, L. Sylla, Q. Pompeio consulibus, aut postea, id decemuiros iubet vendere. ‖ Hoc capite, Quirites, omneis genteis, nationes, prouincias, regna decemuirum ditioni, iudicio, potestatique permissa, & condonata esse dico. Primùm hoc quæro, qui tandem locus vsquã sit, quem non possint decemuiri dicere publicum populi Rom. esse factum. nam, cùm idem possit iudicare, qui dixerit: quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem iudicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralleis, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post L. Syllam, Qu. Pompeium, Coss. recuperata sit, populi Ro. factam esse dicere. ‖ Vtrùm oratio ad eius rei disceptationem deerit: an, cùm idem & differet, & iudicabit, impelli non poterit, vt falsum iudicet? an si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid, quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum à vobis est, & iudicatum, quam hereditatem iam creuimus) regnum Bithyniæ? quod certè publicum est populi R. factum. numquid causæ est, quin omneis agros, vrbeis, statina portus, totam denique Bithyniam decemuiri vendituri sint? Quid Mytilenæ, quæ certè vestræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ iure, factæ sunt: vrbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri iucundi, & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. ‖ Quid Alexandria, cunctaque AEgyptus: vt occultè latet? vt recondita est? vt furtim tota decemuiris traditur? Quis enim vestrûm hoc ignorat, dici, illud regnum testamento regis Alexandrini, populi R. esse factum? Hic ego consul populi Rom. non modò nihil iudico, sed ne, quid sentiã quidem profero. magna enim mihi res non modò ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. Video, qui testamentum factum esse cõfirmet: auctoritatem senatus extare hereditatis aditæ sentio, tum, quando Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam, nostris recuperarét. Hæc L. Philippũ sæpe in senatu confirmasse memoria teneo: eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio esse: inter omneis ferè video conuenire. Dicitur contrà, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines, propter agrorum bonitatem, & omnium rerum copiam. ‖ Hæc tanta de re P. Rullus cum ceteris decemuiris, collegis suis, iudicabit? & verum iudicabit? nam vtrumque ita magnum est, vt nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis. populo Rom. adiudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet AEgyptum: vrbis copiosissimæ, pulcherrimorumque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet: iudicabit, Alexandriam regis esse: à populo Roman. abiudicabit. ‖ Primùm populi Roman. hereditatẽ decemuiri iudicent, cùm vos volueritis de priuatis hereditatibus centumuiros iudicare? deinde quis aget causam populi Romani vbi res ista agetur? qui sunt isti decemuiri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adiudicaturos? Quòd si Alexandria petebatur: cur non eosdem cursus hoc tempore, quos L. Cotta, L. Torquato Coss. cucurrerunt? cur non apertè, vt anteà? cur non item, vt cum decreto, & palàm regionem illam petierunt? an qui etiis iis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tætris tenebris, & caligine se Alexandriam peruenturos arbitrati sunt? ‖ Atque illud circumspicite vestris mentibus, vnaque *

Legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum causa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt. graue est enim nomen imperij, atque id etiam in leui persona pertimescitur, propterea quod vestro, non suo nomine, cùm hinc egressi sunt, abutuntur. Quid censetis, cùm isti decemuiri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum iuuentute per orbem terrarum vagabuntur? quò tandem animo, quo metu, quo periculo miseras nationes futuras? ‖ Est in imperio terror: patientur. est in aduentu sumtus: ferent. imperabitur aliquid muneris: non recusabunt. illud verò quantum est, Quirites, cùm is decemuir, qui aliquam in vrbem aut exspectatus, vt hospes, aut repentè, vt dominus, venerit, illum ipsum locum, quò venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Ro. esse dicet? Quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnunquam solent, omneis terras Cn. Pompeio, atque omnia maria esse permissa. Simile vero est, multa committi, & condonari omnia? vel labori, & negotio præponi, in prædæ, & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? denique, siquis est honos singularis, nihilne interest, vtrùm populus R. eu, cui velit, deferat, an is impudenter populo Ro. per legis fraudem surripiatur? ‖ Intellexistis, quot res, & quantas decemuiri, legis permissum, vendituri sint. Non est satis. cùm sese sociorum, cùm exterarum nationum, cùm regum sanguine implerint: incidant neruos populi Ro. adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpãt in ærarium. sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si fortè desit pecunia, quæ tanta ex superioribus recipi potest, vt deesse non debeat: sed planè, quasi ea res nobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, vt decemuiri vestra vectigalia vendant nominatim. ‖ Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Ro. auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipsi lu-

ctuosam, & acerbam prædicationem futuram puto. AVCTIO. Vt in suis rebus, ita in republ. luxuriosus est nepos, qui prius siluas vendat, quam vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. AVCTIONIS PARS EA, QVAE AD SICILIAM PERTINET. nihil est in hac prouincia, quod aut in oppidis, aut in agris maiores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire iubeat. [48] || Quod partum recenti victoria maiores vobis in sociorum vrbibus, ac finibus, & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper menteis vestras, Quirites, commouere videor, dum patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrantur contra Cn. Pompeii dignitatem, & mihi, quæso, ignoscite, si appello talem virum sæpius. vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, vt quibuscumque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum vnà tuerer. feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris, atque amplissimæ dignitatis: quam ego, etsi libente illo, tamen absente illo per vos consecutus sum. [49] || Quamobrem cùm intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes euertendas, tanquam machinam, comparari: & resistam consiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, vt id vos vniuersi non solùm videre, verùm etiam tenere possitis. Iubet venire, quæ Attalensium, quæ Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint, agrúmque Agerensem, & Oriudicum, & Gedusanum. Hæc P. Seruilij imperio & victoria, clarissimi viri vestra facta sunt. Adiungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherroneso: in Macedonia, qui regis Philippi, siue Persæ fuerunt: qui item à censoribus locati [50] sunt, & certissimum vectigal. || Adscribit idem auctioni Corinthios agros, opimos, & fertileis, & Cyrenenseis, qui Appionis fuerunt, & agros in Hispania propter Karthaginem nouam: & in Africa ipsam veterem Karthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum, ac vetustatis, de consilij sententia, consecrauit: sed vt ipse locus, eorum, qui cum hac vrbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm est Rullus: aut fortasse emtorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis, virtute summorum imperatorum, adiungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, vt eos decemuiri vendant. [51] || Itane verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cùm rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in vltimis terris aliquid etiā nunc moliatur, atque ab inuicta Cn. Pompeii manu, Mæotide, & illis paludibus, & itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur: cùm imperator in bello versetur: in locis autem illis etiā nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne iudicium, & potestas, more maiorum debet esse, decemuiri vendent? [52] || Et, credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, vt sibi iam decemuir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimum proficiscetur. is videlicet, antequam veniat in Pontum, literas ad Cn. Pompeium mittet, quarum ego iam exemplum ab istis compositum esse arbitror. P. SERVILIVS RVLLVS, TRIBVNVS PL. DECEMVIR, S. D. CN. POMPEIO, CN. F. Non credo adscripturum esse, Magno. non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. TE VOLO CVRARE, VT MIHI SINOPE PRAESTO SIS, AVXILIVMQVE ADDVCAS, DVM EOS AGROS, QVOS TVO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompeium non adhibebit? in eius prouincia vendet manubias imperatoris? ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra, atque hostium castra, hasta posita, cum suis formosis finitoribus auctionantem. [53] || Neque in hoc solum inest contumelia, quæ vehementer & insignis est, & noua, vt vlla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modò venierit, verùm etiam locata sit. Plus spectant homines certe, quàm contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeii cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipsius exercitum peruenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de eius exercitu, copiis, gloria detrahi posse. putant, si quam spem in Cn. Pompeio exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cùm viderit, earum rerum omnium potestatē ad decemuiros esse translatam. [54] || Patior nón molestè, tam stultos esse, qui hæc sperent: tam impudenteis, qui conentur. illud queror, tam me ab iis esse contemtum, vt hæc portenta, me consule, potissimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris, ædificiisque vendendis, permittitur decemuiris, vt vendant, quibuscumque in locis videatur. O perturbatam rationem! ô libidinem refrenandam! ó consilia dissoluta, atque perdita! Vectigalia locare nusquam licet, nisi in hac vrbe, hoc ex loco, hac vestrum frequentia. venire vestras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ solitu- [55] dine licebit? || L. Sylla cùm bona indemnatorum ciuium, funesta illa auctione sua venderet, & se prædam suam diceret vendere, tamē ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est. decemuiri vestra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste vendent? Sequitur omneis agros extra Italiam infinito ex tempore, non, vt antea, ab Sylla & Pompeio Coss. Cognitio decemuirum, priuatus sit, an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. [56] || Hoc quantum iudicium, quàm intolerandum, quam regium sit, quem præterit? posse, quibuscumque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, priuata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite

ager in Sicilia Recentoricus: quem ego exci- A
pi, & propter hominum necessitudinem, &
propter æquitatem, Quirites, sæpe vehe-
menter gaudeo. Sed quæ hæc impudentia?
qui agrum Recentoricum possident, vetusta-
te possessionis se, non iure: misericordia se-
natus, non agri conditione defendunt. Nam
illum agrum publicum esse fatentur, sed mo-
ueri possessionibus, amicissimis sedibus, ac
diis penatibus negant oportere. At, si est pri-
uatus ager Recentoricus, quid eum excipis?
sin autem publicus: quæ est ista æquitas, cete-
ros, etiam si priuati sint, permittere vt publi-
ci iudicentur: hunc excipere nominatim, qui
publicus esse fateatur? Ergo eorum ager ex-
cipitur, qui apud Rullum alia ratione value-
runt: ceteri agri omnes, qui vbique sunt, sine
vllo delectu, sine populi Rom. notione, sine
57 iudicio senatus, decemuiris addicentur. || At-
que etiam est alia, superiore capite, quo o-
mnia veneunt, quæstuosa exceptio: quæ teget
eos agros de quibus fœdere cautum est. Audi- B
uit, hanc rem non à me, sed ab aliis agitari
sæpe in senatu, nonnunquam ex hoc loco,
possidere agros in ora maritima regé Hiem-
psalem, quos P. Africanus populo R. adiudica-
rit: & tamen postea per C. Cottam, cós. cau-
tum esse fœdere. Hoc quia vos fœdus non ius-
seritis, veretur Hiempsal vt satis firmum sit, &
ratum. Quid? cuiusmodi est illud? tollitur
vestrum iudicium, fœdus totum excipitur,
comprobatur. Quòd minuit auctioné decem-
uiralem, laudo: quòd regi amico cauet, non
58 reprehendo: quòd non gratis fit, indico. || Vo-
litat enim ante oculos istorum Iubæ regis fi-
lius, adolescens non minus bene nummatus,
quam bene capillatus. Vix iam videtur locus
esse, qui tantos aceruos pecuniæ capiat. Au-
get, addit, accumulat: aurum, argentum, ex
præda, ex manubiis, ex coronario, ad quoscun-
que peruenit, neque relatum est in publicum,
neque in monumento consumtum, id profi-
teri apud decemuiros, & ad eos referre iubet. C
Hoc capite etiam quæstionem de clarissimis
viris, qui populi Rom. bella gesserunt, iudi-
ciumque de pecuniis repetundis, ad decemui-
ros translatum videtis. Horum erit illud iu-
dicium, quantæ cuiusque manubiæ fuerint,
quid relatum, quid residuum sit. In posterum
verò lex hæc imperatoribus vestris constitui-
tur, vt quicunque de prouincia decesserit, a-
pud eosdem decemuiros, quantum habeat
prædæ, manubiarum, auri coronarij, profitea-
59 tur. || Hic tamen vir optimus eum, quem amat,
excipit, Cn. Pompeium. Vnde iste amor tam
improuisus, ac tam repentinus? qui honore
decemuiratus excluditur propè nominatim:
cuius iudicium, legúmque datio, captorum a-
grorum ipsius virtute cognitio tollitur: cuius
non in prouinciam, sed in ipsa castra decem-
uiri cum imperio, infinita pecunia, maxima
potestate, & iudicio rerum omnium, mittun-
tur: cui ius imperatorium, quod semper omni- D
bus imperatoribus est conseruatum, soli eripi-
tur: is excipitur vnus, ne manubias referre
debeat. Vtrùm tandem hoc capite, honos ha-
60 beri homini, an inuidia quæri videtur? || Re-
mittit hoc Rullo Cn. Pompeius beneficio isto
legis, benignitate decemuirali nihil vtitur. nã
si est æquum, prædas, ac manubias suas impe-
ratores, non in monumenta deorum immor-
talium, neque in vrbis ornamenta conferre,
sed ad decemuiros, tanquam ad dominos, re-
portare: nihil sibi appetit præcipuè Pópeius,
nihil vult se in communi, atque in eodem,
quo ceteri, iure versari. Sin est iniquum, Qui-
rites: si turpe, si intolerandum, hoc decemui-
ros, portitores omnibus omnium pecuniis
constitui, qui non modò reges, atque extera-
rum nationum homines, sed etiam impera-
tores nostros excutiant: non mihi videntur
honoris causa excipere Pompeium, sed me-
tuere, ne ille eandem contumeliam, quam ce-
teri, ferre non possit. || Pompeius autem
hoc animo sit, vt quidquid vobis placeat, sibi
ferendum putet: quod vos ferre non poteri-
tis, id profectò perficiat, ne diutius inuiti fer-
re cogamini. Verumtamen cauet, vt, si qua pe-
cunia, post nos consules ex nouis vectigali-
bus recipiatur, ea decemuiri vtantur, noua
porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius B
adiunxerit. Ita remissis manubiis, vectigali-
bus eius virtute partis se frui putat oportere.
Parta sit pecunia, Quirites, decemuiris tanta,
quanta sit in terris: nihil prætermissum: sed
omnes vrbes, agri, regna denique, postremò
etiam vectigalia vestra venierint: accesserint
in cumulum manubiæ vestrorum imperato-
rum: quantæ, & quam immanes diuitiæ de-
cemuiris in tantis auctionibus, tot iudiciis,
tam infinita potestate rerum omnium quæ-
rantur, videtis. || Cognoscite nunc alios im-
mensos, atque intolerabileis quæstus, vt intel-
ligatis, ad certorum hominum importunam
auaritiam hoc populare legis Agrariæ nomen
esse quæsitum. Hac pecunia iubet agros emi,
quo deducamini. Non consueui homines ap-
pellare asperius, Quirites, nisi lacessitus. Ve-
lim fieri posset, vt à me sine contumelia no-
minarentur ij, qui se decemuiros sperant fu-
turos: iam videretis, quibus hominibus o- C
mnium rerum & vendendarum, & emenda-
rum, potestatem permitteretis. || Sed, quod ego 63
nondum statuo mihi esse dicendum, vos ta-
men id potestis cum animis vestris cogitare.
|| Vnum hoc certè videor mihi verissimè pos-
se dicere, Tum, cùm haberet hæc resp. Luści-
nos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm
honoribus populi, rebúsque gestis, verùm
etiam patientia paupertatis ornatos: & tum,
cùm erant Catones, Philippi, Lælij, quorum
sapientiam, temperantiamque in publicis,
priuatisque, forensibus, domesticisque rebus
perspexeratis: tamen huiuscemodi res com-
missa nemini est, vt idem iudicaret, & vende-
ret, & hoc faceret per quinquennium toto
in orbe terrarum: idémque agros vectigaleis
populi Ro. abalienaret: &, cùm summam tan-
tæ pecuniæ nullo teste sibi ipse ex sua volun-
tate fecisset, tum denique emeret, à quibus
vellet, quod videretur. || Committite vos nũc, 64
D Quirites, his hominibus hæc omnia, quos o-
dorari hunc decemuiratum suspicamini. re-
perietis, partem esse eorum, quibus ad haben-
dum: partem, quibus ad consumendum, nihil
satis esse videatur. Hic ego iam illud, quod
expeditissimum sit, ne disputo quidem, Qui-
rites, non esse hanc vobis à maioribus reli-
ctam consuetudinem, vt emantur agri à pri-
uatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus

legibus agris publicis priuatos esse deductos: huiuscemodi me aliquid ab hoc horrido, ac truce tribuno pleb. exspectasse: hanc verò emendi, & vendendi quæstuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi Rom. semper putaui. 65 || Iubet agros emi. Primùm quæro, quos agros? & quibus in locis? nolo suspensam, & incertam plebem Ro. obscura spe, & cæca exspectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Priuernas, Fundanus, Vescinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas. audio. Ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus ager Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hosce omneis agros, & ceteros horum similes non modò emere, verùm etiam coaceruare possis: cur eos non definis, neque nominas, vt saltem deliberare plebs Romana possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio: etenim 66 quantulum interest, vtrùm in Massici radices, an in Italiam, aliòve deducamini? || Age verò, definis locum. Quidnam agri verò, inquit, qui arari, aut coli possit? Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus sit. Vtrùm hæc lex est, an tabula Veratianæ auctionis in qua scriptum fuisse aiunt: iugera cc. in quibus oliuetum fieri potest: iugera ccc. vbi institui vineæ possunt. Hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? Quod solum tam exile, & macrum est, quod aratro perstringi non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus nõ elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab inuito. Hoc quoque multò est quæstuosius, quàm si ab inuito sumeret. inietur enim ratio quæstus de vestra pecunia: & tum denique ager emetur, cùm idem expedierit emtori, 67 & venditori. || Sed videte vim legis Agrariæ. ne ii quidem, qui publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia maxima. Conuersa ratio. Antea, cùm erat à tribuno pl. mentio legis Agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui possessiones inuidiosas tenebant, pertimescebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, inuidia liberat. Quàm multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui inuidiam Syllanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emtores non reperiant? perdere iam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulo antè diem, noctémque tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis Agrariæ pertimescebant: ii nunc etiam vltrò rogabuntur, atque orabuntur, vt agros partim publicos, partim plenos inuidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemuiris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus pl. non vobis, sed sibi 68 intus canit. || Habet socerum, virum optimũ, qui tantum agri in illis reip. tenebris occupauit, quantum concupiuit. Huic subuenire vult succumbenti, iam oppresso Syllanis oneribus graui sua lege, vt liceat illi inuidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, plurimo maiorum vestrorum sanguine, & sudore quæsita, vt Syllanos possessores diuitiis augeatis, periculo liberetis? 69 || Nam ad hanc emptionem decemuiralem duo genera agrorum spectant, Quirites. eorum vnum, propter inuidiam, domini fugiunt: alterum propter vastitatem. Syllanus ager, a certis hominibus latissimè cõtinuatus, tantam habet inuidiam, vt veri, ac fortis tribuni pl. stridorem vnum perferre non possit. hic ager omnis, quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum, atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si nõ vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno pl. dictum est in senatu: vrbanam plebem nimium in rep. posse: exhauriendam esse, hoc enim verbo est vsus, quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum ciuium genere loqueretur. 70 || Vos verò, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi forte mauultis, relictis his rebus, atque hac luce reip. in Sipontina siccitate, aut in Salpinorum pestilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus sit: ostendat & quid, & quibus daturus sit. Vt verò, cùm omneis vrbeis, agros, vectigalia, regna vendiderit, tũ arenam aliquam, aut paludes emat: id vos potestis, quæso, concedere? Quanquam illud est egregium, quòd hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniæ coguntur, & coaceruantur, quàm gleba vna ematur. deinde emi iubet: ab inuito vetat. 71 || Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemuiri tenebunt: vobis ager non emetur. vectigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, vt velint vendere. Ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint. 72 || Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemuiris deduci iubet? Quid? omnisne eiusmodi locus est, vt nihil intersit reip. colonia deducatur in eum locum, nécne? an est locus, qui coloniam postulet? est planè rectius, &, quo in genere sicut in ceteris reip. partibus, est opera pretium diligentiam maiorum recordari: qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, vt esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint. 73 || Etiamne si reip. non expediat? & in qua loca præterea videbitur? Quid igitur est causæ, quin coloniam in Ianiculum possint deducere? & suum præsidium in capite, atque ceruicibus vestris possint collocare? Tu non definias, quò colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneũ ad vim tuam iudicaris? compleas numero? cõfirmes præsidio, quo velis? populi R. vectigalibus, atque omnibus copiis ipsum populum Ro. coerceas? opprimas? redigas in istam de-

cem-

74 cemuiralem ditioné, ac potestatem? ‖ Vt verò A totam Italiam suis præsidiis obsidere, atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemuiris, vt in omnia municipia, in omneis colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint: iisque colonis agrum dari iubet. Num obscurè maiores opes, quàm libertas vestra pati potest, & maiora præsidia quæruntur? num obscurè regnum constituitur? num obscurè libertas vestra tollitur? Nã, cùm iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam, suis opibus obsidebunt, iidem vestram libertatem suis præsidiis, & coloniis interclusam tenebunt:

75 quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur? ‖ At enim ager Cãpanus hac lege diuidetur, orbis terræ pulcherrimus: & Capuam colonia deducetur, vrbem amplissimam, atque ornatissimam. Atqui quid ad hæc possumus dicere? De commodo vestro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem, & dignitatem reuertar: vt, si quis a- B gri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si quem rei dignitas commouet: vt huic simulatæ largitioni resistat. Ac primùm de oppido dicam si quis est fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi iubet, ad hunc numerum quingentos sibi singuli su-

76 ment. ‖ Quæso, nolite vosmetipsos consolari: verè & diligenter considerate. Num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut maiori vestrûm parti: quamquam me vester honos vigilare dies atque nocteis, & intentis oculis omneis reip. parteis intueri iubet: tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, conniuebo. Sed si quinque hominum millibus, ad vim facinus, cædemque delectis, locus, atque vrbs, quę bellum facere, atque instruere possit, quæritur: C tamenne patiemini. vestro nomine contra vos firmari opes? armari præsidia? vrbeis, agros,

77 copias comparari? ‖ Nam agrum quidem Cãpanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiuerunt: deducent suos quorum nomine ipsi teneant, & fruantur, coemant præterea, ista dena iugera continuabunt. Nam, si dicent per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet. At videmus (vt longinqua mittamus.) agrum Prænestinum à paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquã aliud deesse video, nisi eiusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumanorũ, ac Puteolanorum prædiorum sumptus sustentare possint. Quòd si vestrum commodum spectat: veniat, & coràm mecum de agri Cam-

78 pani diuisione disputet. ‖ Quæsiui ex eo Kalendis Ian. quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus. respondit, à Romilia tribu se initium esse facturum. D Primum, quæ est ista superbia, & contumelia, vt populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? ante rusticis detur ager, qui habent, quàm vrbanis, quibus ista agri spes, & iucunditas ostenditur? aut, si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat, proferat in iugera dena describat, ab Otriculana vsque ad Narniensem nomina vestra proponat. Si non modo dena iugera dari vobis, sed

A ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis: tamenne vexari remp. contemni maiestaté populi R. deludi vosmetipsos diutius à tribuno pl. patiemini? ‖ Quòd si posset ager iste ad 79 vos peruenire: nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? vnumne fundũ pulcherrimum, populi Ro. caput vestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? An obliti estis, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi R. vectigalia, perleui sæpe momẽto fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia iuuabunt, tenuissima suspicione prædonum, aut hostium iniecta? ‖ At verò hoc agri Campani vectigal 80 cùm eiusmodi est, vt domi sit, & omnibus prę- B sidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec cœlo ac loco calamitosum esse solet. Maiores nostri non solùm id, quod à Campanis ceperant, nõ imminuerunt, verùm etiam, quod & tenebant, quibus adimi iure non poterat, coemerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis R. commodis plurimum cogitauerunt, nec L. Sylla, qui omnia sine vlla religione, quibus voluit, est dilargitus, agrũ Campanum attingere ausus est Rullus exstitit, qui ex ea possessione remp. dimoueret: ex qua nec Gracchorũ benignitas eã, nec Syllæ dominatio deiecisset. Quem agrum nunc prætereuntes vestrum esse dicitis, & quem pariter qui iter faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt: is cùm erit diuisus, neque erit, neque vester esse dicetur. ‖ At qui homines possidebunt? Primò 81 quidem acres, ad vim prompti, ac seditionem C parati: qui simulac decemuiri concrepuerint, armati in ciueis, & expediti ad cædẽ esse possint. deinde ad paucos, opibus, & copiis affluẽteis, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas à maioribus pulcherrimas vectigalium sedes armis captas accepistis, glæba nulla de paternis, atque auitis possessionibus relinquetur: ac tantum intererit inter vestram, & priuatorum diligentiam, quòd, cùm à maioribus vestris P. Lentulus, princeps senatus, in ea loca missus esset, vt & priuatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renuntiasse, nulla se pecunia fundum cuiusdam emere potuisse: eùmque, qui nollet vendere, ideò negasse se adduci posse, vti venderet, quòd, cùm plureis fundos haberet ex illo solo fundo numquam malum nuntium audisse. ‖ Itane verò? priuatum hæc causa com- 82 mouit: populus Rom. ne agrum Campanũ pri- D uatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commouebit? Atqui idem populus Ro. de hoc vectigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit: Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ ciuitatibus bello fugitiuorum M. Attilius etiam mutuum frumentum dedit. at ex hoc vectigali nunquam malus nuntius auditus est. Cetera vectigalia belli facultati-

bus affliguntur : hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur. [83] ‖ Deinde in hac assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest, quod in ceteris, agros, desertos à plebe, atque à cultura hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: si Campanus ager diuidatur, exturbari, & expelli plebem ex agris, non constitui, & collocari. Totus enim ager Campanus colitur, & possidetur à plebe optima, & modestissima: quod genus hominum optimè moratum, optimorum & aratorum, & militum, ab hoc plebicola tribuno funditus eiicitur. Atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glæbis subigendis exercitati, quò se subitò conferant, non habebunt. his robustis, & valentibus, & audacibus decemuirûm satellitibus agri Campani possessio tota tradetur, &, vt vos nûc de vestris maioribus prædicatis: Hunc agrum nobis maiores nostri reliquerunt: sic vestri posteri de vobis prædicabunt: Hunc agrum patres nostri acceptum à patribus suis, perdiderunt. [84] ‖ Equidem existimo, si iam campus Martius diuidatur, & vnicuique vestrûm, vbi consistat, bini pedes assignentur: tamē promiscuè toto, quàm propriè parua frui parte malletis. Quare, etiam si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro peruenturum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur: tamen honestiùs eum vos vniuersi, quàm singuli possideretis. Nunc verò, cùm ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis, nonne acerrimè, tanquam armato hosti, sic huic legi, pro vestris agris resistetis? Adiungit Stellatam campum agro Cāpano: & in eo duodena describit in singulos homines iugera. Quasi verò paulùm differat ager Campanus, ac Stellatis. [85] ‖ Et multitudo, Quirites, quæritur, qua illa omnia oppida cōpleantur. Nam dixi antea, lege permitti, vt, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimen: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompeios, Nuceriā suis præsidiis deuincient : Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo iure, libertatéque vtuntur, totos nouo populo, atque aduentitiis copiis occupabunt. Tunc illud exilium Campanæ coloniæ, vehementer huic imperio timendum, Capua à Decemuiris inferetur: tūc contra hanc Romam, communem patriam omnium nostrum, illa altera Roma quæretur. [86] ‖ In id oppidum homines nefarii remp. nostrā transferre conantur, quo in oppido maiores vestri nullam omnino rem voluerunt: qui tres solùm vrbeis in terris omnibus, Karthaginē, Corinthum, Capuam statuerunt posse imperii grauitatem, ac nomen sustinere. Deleta Karthago est, quòd cum hominum copiis, tum ipsa natura, ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuosissimis insulis populi Ro. videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est. erat enim posita in angustiis, atque in faucibus Græciæ, sic, vt terra claustra locorum teneret, & duo maria maximè nauigationi diuersa pœne coniungeret, cùm pertenui discrimine separarentur. Hæc, quæ procul erant à conspectu imperii, non solum afflixerunt, sed etiam, nequādo recreata exsurgere, atque erigere se possent, [87] funditus, vt dixi, sustulerunt. ‖ De capua multùm est & diu consultum : exstant literæ, Quirites, publicæ : sunt senatusconsulta complura. Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa vrbe consilium sustulissent, imaginem reip. nullam reliquissent: nihil fore, quòd Capuam timeremus. itaque hoc perscriptum in monumentis veteribus reperietis, vt esset vrbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, suppeditare posset : vt esset locus comparandis, condendisque fructibus : vt aratores, cultu agrorum defessi, vrbis domiciliis vterentur : idcirco illa ædificia non esse deleta. [88] ‖ Videte, quantum interuallum sit interiectum inter maiorum nostrorum consilia, & inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum nundinas rusticorum, cælliam, atque horreum Campani agri esse voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem nouæ reip. constituunt, morem contra veterem remp. comparant. Quòd si maiores nostri existimassent, quemquam in tam illustri imperio, & tam præclara populi Rom. disciplina, Bruti aut P. Rulli similem futurum (hos enim nos duos adhuc videmus, qui hanc remp. Capuam totam transferre vellent,) profectò nomen illius vrbis non reliquissent. [89] ‖ Verùm arbitrabantur, Corintho, & Karthagini, etiam si senatum, & magistratum sustulissent, agrúmque ciuibus ademissent, tamen non defore, qui illa restituerent, atque, qui antè omnia commutarent, quàm nos audire possemus: Hic verò, in oculis S.P.Q.R. nihil posse exsistere, quòd non antè exstingui, atque opprimi posset, quàm planè exortū, ac natum esset. Neque vero ea res fefellit homines, diuina mente, & consilio præditos. nam post Quint. Fuluium, Quint. Fabium, C O S S. quibus consulibus Capua deuicta, atque capta est, nihil est in ea vrbe contra hanc remp. non dico factum, sed omnino excogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella grauia, Karthaginiensium, Corinthium, Numantinum : multæ in hac repub. seditiones domesticæ, quas prætermitto : bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis, externísque bellis Capua non modò obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis, ac sedibus suis recipiendos. [90] ‖ Homines non inerant in vrbe, qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis rempub. miscerēt, & rerum nouarum causam aliquā quærerent. neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiundi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd, vbi honos publicè non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest : non contentione, non ambitione discordes. nihil enim supererat, de quo certarent : nihil, quod contra peterent: nihil, vbi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam, ratione & consilio maiores nostri ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quòd vrbē ex Italia pulcherrimam non

sustu-

sustulerunt: & multum in posterum prouide-
runt, quòd, neruis vrbis omnibus exsectis vr-
bẽ ipsam, solutam, ac debilitatam reliquerũt.
91 ||Hæc consilia maiorum M. Bruto, vt antea di-
xi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque
te, P. Rulle, omnia illa M. Bruti, atque auspi-
cia, a simili furore deterrent. nam & ipse,
qui deduxit, & qui magistratũ Capuæ, illo cre-
anti ceperunt, & qui aliquam partem illius
deductionis, honoris, muneris attigerunt, o-
mnes acerbissimas impiorum pœnas pertule-
runt. Et quoniam Bruti, atque illius temporis
feci mentionem, commemorabo id, quod e-
gomet vidi, cùm venissem Capuam, coloniam
deductam L. Considio, & Sex. Saltio (quemad-
modum ipsi loquebantur) prætoribus: vt in-
telligatis, quantam locus ipse afferat super-
biam: quæ paucis diebus, quibus illo colonia
deducta fuit, perspici, atque intelligi potuit.
92 ||Nam primùm, id quod dixi, cũ ceteris in co-
loniis duumuiri appellẽtur, hi se prætores ap-
pellari volebant. Quibus primus annus hanc
cupiditatẽ attulisset, nonne arbitramini pau-
cis annis fuisse consulum nomen appetituros?
Deinde anteibant lictores, non cum bacillis,
sed, vt hic prætoribus anteeunt, cum fascibus
duobus. erant hostiæ maiores in foro consti-
tutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, sicut
a nobis consulibus de consilii sententia pro-
batis, ad præconem, & ad tibicinem immola-
bantur. deinde patres conscripti vocabantur.
93 ||Iam verò vultum Considii videre, ferendum
vix erat. Quem hominem vt grandi macie
torridum, Romæ contentum, atque abiectum
videbamus, hunc Capuæ Campano superci-
lio, ac regio spiritu cùm videremus, Magios,
Blossios mihi videbar illos videre, ac Iubel-
lios. Iam verò qui metus erat tunicatorum il-
lorum? & in Albana, & Seplasia, quæ concur-
satio percontantium, quid prætor edixisset?
vbi cenaret? quid enũtiasset? Nos autem, hinc
Roma qui veneramus, iam non hospites, sed
94 peregrini, atque aduenæ nominabamur. ||Hæc
qui prospexerint, maiores nostros dico, Qui-
rites, non eos in deorum immortalium nume-
ro venerandos à nobis, & colendos putatis?
Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quę-
so, perspicite, atque cognoscite. non ingene-
rantur hominibus mores tam à stirpe gene-
ris, ac seminis, quàm ex iis rebus, quæ ab ipsa
natura loci, & à vitæ consuetudine suppedi-
tantur: quibus alimur, & viuimus. Karthagi-
nienses, fraudulenti, & mendaces, non genere,
sed natura loci, quòd propter portus suos,
multis, & variis mercatorum, & aduenarum
sermonibus, ad studium fallendi, studio quæ-
stus vocabantur. Ligures, montani, duri, atque
agrestes. docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi
multa cultura, & magno labore quæsitum.
Campani, semper superbi bonitate agrorum,
& fructuum magnitudine, vrbis salubritate,
descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, at-
que omnium rerum affluentia, primum illi
nata sunt: arrogantia, quæ à maioribus nostris
alterum Capua consulem postulauit; deinde
ea luxuries, quæ ipsum Annibalem, armis e-
95 tiam tum inuictum, voluptate vicit. ||Huc isti
decemuiri cùm numerum colonorum ex lege
Rulli deduxerint: centum decuriones, decem
augures, sex pontifices constituerint: quos il-
lorum animos, quos impetus, quam ferociam
fore putatis? Romam in montibus, positam,
& conuallibus, cenaculis sublatam, atque su-
spensam, non optimis viis, angustissimis se-
mitis, præ sua Capua, planissimo in loco ex-
plicata, ac præ illis semitis irridebunt, atque
contemnent. Agros verò Vaticanum, & Pu-
piniam, cum suis optimis, atque vberibus cã-
pis conferendos scilicet nõ putabunt. oppi-
dorum autem finitimorũ illam copiam cum
hac per risum, ac per iocum contemnent: La-
bicos, Fidicos, Collatiam, ipsum hercle La-
nuuium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus,
Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis,
Nuceria comparabunt. 96 ||Quibus illis rebus
elati, & inflati, fortasse non continuò, sed cer-
tè, si paulùm assumserint vetustatis, ac ro-
boris, non continebuntur: progredientur lon-
giùs, efferentur. Singularis homo priuatus,
nisi magna sapientia præditus, vix facilè sese
regionibus officij, magnis in fortunis, & co-
piis, continet: nedum isti, ab Rullo, & Rulli
similibus conquisiti, atque electi coloni, Ca-
puæ, in domicilio superbiæ, atque in sedibus
luxuriæ collocati, non statim conquisituri
sint aliquid sceleris, & flagitij. immò verò e-
tiam hoc magis, quàm illi veteres, germani-
que Campani, quòd in vetere fortuna illos
natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omniũ
copiæ deprauabant. hi ex summa egestate, in
eandem rerum abundantiam traducti, non so-
lùm copia, verùm etiam insolentia commo-
uebuntur. 97 ||Hæc tu P. Rulle, M. Bruti sceleris
vestigia, quàm monumenta maiorum sapien-
tiæ sequi maluisti: hæc tu cum istis tuis actori-
bus excogitasti, vt vetera vectigalia vendere-
tis, & expleretis noua. Vrbi Capuam ad cer-
tamen dignitatis opponere vis; vt sub vestrũ
ius, iurisdictionem, potestatem, vrbeis, natio-
nes, prouincias, liberos populos, reges, terra-
rum denique orbem subiungeretis: vt, cùm o-
mnem pecuniam ex ærario exhausissetis, ex
vectigalibus redegissetis, ab omnibus regi-
bus, gentibus, imperatoribus nostris coegisse-
tis, tamen omnes vobis pecunias ad nutũ ve-
strum penderent: vt iidem partim inuidiosos
agros à Syllanis possessoribus, partim deser-
tos, ac pestilenteis, à vestris necessariis, à vo-
bismetipsos emtos, quanti velletis, populo
Rom. induceretis: vt omnia municipia, colo-
niásque Italiæ nouis colonis occuparetis: vt,
quibuscumque in locis vobis videretur, ac
quàm multis videretur colonias collocare-
tis: 98 ||vt omnem rempub. vestris militibus,
vestris vrbibus, vestris præsidiis cingeretis,
atque oppressam teneretis: vt ipsum Cn. Põ-
peium, cuius præsidio sæpissime populus Ro-
manus contra acerrimos hosteis, & contra im-
probissimos ciueis victor exstitit, proscribe-
re, atque horum conspectu priuare possetis: vt
nihil auro & argento violari, nihil numero,
& suffragiis declarari, nihil elata manu per-
fringi posset, quod non vos oppressum, atque
ereptum teneretis: vt volitaretis interea per
genteis, per regna omnia, cum imperio sum-
mo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia;
vt veniretis in castra Cn. Pompeii, atque ipsa
castra, si commodum vobis esset, venderetis:
vt interea magistratus reliquos, legibus
omnibus soluti, sine metu iudiciorum, se-

ne periculo, petere possetis : vt nemo ad po-
pulum Romanum vos adducere , nemo pro-
ducere, non senatus cogere, non consul coer-
cere, non tribunus pl. retinere possit. ‖ Hæc
ego vos concupiisse pro vestra stultitia, atque
intemperantia non miror: sperasse, me consu-
le, assequi posse, demiror. Nam cùm omnium
consulatum grauis in repub. custodienda, cu-
ra, ac diligentia debet esse, tum eorum maxi-
mè, qui non in cunabulis, sed in campo sunt
consules facti.. nulli populo Romano pro me
maiores mei spoponderunt, mihi creditum
est: à me petere, quod debeo, me ipsum ap-
pellare debetis. Quemadmodum, cùm pete-
bam, nulli me vobis auctores generis mei cõ-
mendarunt: sic, si quid deliquero, nullæ sunt
imagines, quæ me à vobis deprecentur. Qua-
re, modò vt vita suppetat, quamquam ego
sum is, qui eam possim ab istorum scelere, in-
sidiisque defendere: polliceor hoc vobis, Qui-
rites, bona fide rempub. vigilanti homini,
non timido: diligenti, non ignauo commisi-
stis. ‖ Ego is consul, qui concionem me-
tuam? qui tribunos pleb. perhorrescam? qui
sæpe, & sine causa tumultuer? qui timeam, ne
mihi in carcere habitandum sit, si tribunus
pleb. duci iussisset? ego nondum vestris armis
armatus, insignibúsque amplissimis ornatus,
imperio, auctoritate, non horrui in hunc lo-
cum progredi posse, vobísque auctoribus im-
probitati hominis resistere, nunc verear, ne
resp. tantis munita præsidiis, ab istis vinci, aut
opprimi possit? Si antea timuissem, hac con-
cione, hoc populo, certè non vererer. Quis e-
nim vmquam tam secunda concione legem
Agrariam suasit, quam ego dissuasi? si hoc dis-
suadere est, ac non disturbare, ac peruertere.
‖ Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse
tam populare, quàm id, quod ego vobis in
hunc annum consul popularis affero, pacem,
tranquillitatem, otium. Quæ nobis designatis
timebatis, ea ne accidere possent, cõsilio meo,
ac ratione prouisa sunt. non modò vos eritis
in otio, qui semper esse volueratis, verùm e-
tiam istos, quibus otiosi negotium fecissemus,
otiosissimos reddam. Etenim illis honores,
potestates, diuitiæ, ex tumultu, atque ex dis-
sensionibus ciuium cõparari solent: vos, quo-
rum gratia in suffragiis consistit, libertas in
legibus, honos in iudiciis & æquitate magi-
stratus, & res familiares in pace, omni ratione
otium tenere debetis. ‖ Nam, etsi ii, qui pro-
pter desidiam in otio viuunt, tamẽ in sua tur-
pi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio,
quo vos fortunã regitis, si hunc statum, quem
habetis, esse meliorem non ignoratis, non vt
quæsitum, sed vita partum otium tenueritis.
Quod ego & concordia, quam mihi constitui
cum collega, inuitissimis hominibus, quos in
consulatu inimicos esse & animis, & corporis
actibus prouidi: omnibus prospexi sanè, & re-
uocaui. idem tribunis pl. denuntiaui, quid
turbulenti, me consule, conflarent. Summum,
& firmissimum est illud communibus fortunis
præsidium, Quirites, vt qualeis vos hodierno
die maxima concione mihi pro salute vestra
præbuistis, taleis reliquis temporibus populo
Rom. præbeatis. pro certo polliceor hoc vo-
bis, atque confirmo, me esse perfecturum, vt
iam tandem illi, qui honori inuiderunt meo,
tamen vos vniuersos in consule deligendo
plurimum vidisse fateantur.

DE LEGE AGRARIA CONTRA P. RVLLVM TRIBVNVM PLEBIS, AD POPVLVM.

ORATIO XVII.

COMMODIVS fecis-
sent tribuni pleb. Quiri-
tes, si, quæ apud vos de me
detulerunt, ea coràm po-
tius, me præsente, dixis-
sent. nam & æquitatem ve-
stræ disceptationis, & cõ-
suetudinem superiorũ, &
ius suæ potestatis retinuissent. sed quoniã ad-
huc præsens certamen, contentionémque fu-
gerunt: nunc si videtur eis, in meam concionẽ
prodeant, &, quò prouocati à me, venire no-
luerunt, reuocati saltem reuertantur. ‖ Video
quosdam, Quirites, strepitu significare nescio
quid, & nõ eosdem vultus, quos proxima meã
concione prebuerunt, in hanc concionem mi-
hi retulisse. Quare à vobis, qui nihil de me
credidistis, vt eam voluntatem, quam semper
habuistis erga me, retineatis, peto: à vobis au-
tẽ, quos leuiter immutatos esse sentio, paruam
exigui temporis vsurã bonæ de me opinionis
postulo, vt eam, si, quæ dixero, vobis proba-
bo, perpetuò retineatis: sin aliter, hoc ipso in
loco depositã, atque abiectã relinquatis. ‖ Cõ-
pleti sunt animi, auréſque vestræ, Quirites,
me gratificantem septem tyrannis ceterisque
Syllana-

Syllanarum assignationum possessoribus, Agrariæ legi, & commodis vestris obsistere. Hæc siqui crediderunt, illud priùs crediderint necesse est, hac lege Agraria, quæ promulgata sit, adimi Syllanos agros, vobisque diuidi, aut denique minui priuatorum possessiones, vt in eas vos deducamini. Si ostendo, non modò non adimi cuiquam glæbam de Syllanis agris, sed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentissimè confirmari, atque sanciri: si doceo, agris his, qui à Sylla sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, vt facilè appareat, eam legem, non à vestrorum cōmodorum patrono, sed à Valgij genero esse conscriptam: num quid est causæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absentem vsus est, non solùm meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiámque despexerit? ‖ Caput est legis XL. de quo ego consultò, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam iam reip. cicatricem viderer, aut aliquid alienissimo tempore nouæ dissensionis commouere: neque verò nunc ideò disputabo, quòd hunc statum reip. non magnopere defendendum putem: præsertim qui otij, & concordiæ patronum me in hunc annum reip. professus sim: sed vt doceam. Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus de se, & de suis factis taceri velit. ‖ Omnium legum iniquissimam, dissimillimámque legis esse arbitror eā, quam L. Flaccus, interrex, de Sylla tulit, vt omnia, quæcumque ille fecisset, essent rata. Nam cùm ceteris in ciuitatibus tyrannis institutis, leges omnes extinguantur, atque tollantur, hic reip. tyrannum lege constituit. Est inuidiosa lex, sicut dixi: verumtamen habet excusationem. non enim videtur hominis lex esse, sed temporis. ‖ Quid, si est hæc multò impudentior? Nam Valeria lege, Corneliisque legibus eripitur, cùm datur, coniungitur impudēs gratificatio cum acerba iniuria: sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademtus est: aliquem scrupulum, cui datus est. Rulli cautio est hæc, QVAE POST C. MARIVM, CN. PAPIRIVM, CONSVLES. Quam procul à suspicione fugit, quòd eos cōsules, qui aduersarij Syllæ maximè fuerunt, potissimùm nominauit? Si enim Syllam dictatorem nominasset: perspicuum fore, & inuidiosum, arbitratus est. Sed quem vestrum tā tardo ingenio fore putauit, cui post eos consules, Syllam, dictatorem fuisse, in mentem venire nō posset? ‖ Quid ergo ait Marianus tribunus ple. qui nos Syllanos in inuidiam rapit? QVAE POST MARIVM ET CARBONEM COSS. agros, ædificia, lacus, stagna, loca, possessiones, cælum, & mare prætermisit: cetera complexus est, PVBLICE DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SVNT, à quo, Rulle? Post Marium & Carbonem COSS. quis assignauit? quis dedit? quis concessit, præter Syllam? EA OMNIA EO IVRE SINT. Quo iure? labefactat videlicet nescio quid. nimiùm acer, nimiùm vehemens tribunus pl. Syllana rescindit. VT QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SINT. Etiámne meliore, quàm paterna, & auita? meliore. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges nō sanciunt: Sylla ipsa non postulat. ‖ Si isti agri partem aliquam iuris, aliquam similitudinē propriæ possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingunt: nemo est tam impudens istorum, quin agi secum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? quod habent, vt habeant? quis vetat? vt priuatum? Sed ita latum est, vt melior tui soceri fundus Irpinus sit, siue ager Irpinus (totum enim possidet) quàm meus paternus, auitúsque fundus Arpinas. ‖ Id enim caues, optimo enim iure ea sunt profectò prędia, quæ optima conditione sunt. Libera, meliore iure sunt, quàm serua. Capite hoc, omnia, quæ seruiebant, nō seruient Soluta, meliore in causa sunt, quàm obligata. Eodem capite obligata omnia, si modò Syllana sunt, liberantur. Immunia, commodiore conditione sunt, quàm illa, quæ pensitant. Egò Tusculanis pro aqua Crebra vectigal pendam, quia à municipio fundum accepi, si à Sylla mihi datus esset, Rulli lege non penderem. ‖ Video vos, Quirites, sicuti res ipsa cogat, commoueri vel legis, vel orationis impudentia: legis, quæ ius melius Syllanis prædiis constituat, quàm paternis orationis, quæ eiusmodi causa insimulare quemquam audeat, rationes Syllæ nimium vehementer defendere. At si illa solum sanciret, quæ à Sylla essent data: tacerem: modò ipse se Syllanum esse confiteretur. sed non modò illis cauet, verùm etiam aliud quoddam genus donationis inducit: & is, qui à me Syllanas possessiones defendi criminatur, non ea solū sancit: verùm ipse nouas assignationes instituit, & repentinus Sylla nobis exoritur. ‖ Nam attendite, quantas cōcessiones agrorum hic noster obiurgator vno verbo facere conetur. QVAE DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA. Patior. audio. Quid deinde? POSSESSA. Hoc tribunus ple. promulgare ausus est, vt, quod quisque post Marium & Carbonem COSS. possidet, id eo iure teneret, quo optimo priuatum? etiámne si vi eiecit? etiámne si clàm, si precariò venit in possessionē? Ergo hac lege ius ciuile, causę possessionū, prætorū interdicta tollentur. ‖ Non mediocris res, neque paruum sub hoc verbo furtū, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquā assignati, neq; venditi, qui à paucis hominibus impudentissimè possidentur. his cauet, hos defendit, hos priuatos facit: hos, inquam, agros, quos Sylla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis cōdonare, qui possident. Causam quæro, cur ea, quæ maiores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quæsiuerunt, venire patiamini, cùm ea, quæ vestra sunt condonari possessoribus eadē lege videatis. ‖ Iam, totā legem, intelligetis, cùm ad paucorum dominationē scripta sit, tū ad Syllanę assignationis rationes esse accōmodatissimā. Nam socer huius, vir multum bonus est: neque ego nūc de illius bonitate, sed de genere impudentiæ disputo. Ille enim, quod habet, retinere vult: neq; se Syllanū esse dissimulat. Hic, vt ipse habeat quod nō habet, quę dubia sunt, per vos sancire vult: &, cùm plus appetat, quā ipse Sylla: quibus ego rebus resisto, Syllanas res defendere criminor. ‖ Habet agros non-

nullos, inquit, socer meus desertos, atque longinquos. vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos, ac nullos iure possessos: confirmabuntur optimo iure. habet publicos: reddam priuatos. denique eos fundos, quos in agro Casinati optimos, & fructuosissimos continuauit, cùm vsque eò vicinos proscriberet, quoad oculos continuando, ex multis prædiis vnam fundi regionem, formámque perfecerit: quos nunc cum aliquo metu tenet, sine vlla cura possidebit. || Et, quoniam, qua de causa, & quorum causa ille hoc promulgauit, ostendi: doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cùm Agrariæ legi resisto. Siluam Scantiam vendis. resp. possidet: defendo. Campanum agrum diuidis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, ceterarúmque prouinciarum possessiones, venaleis, ac proscriptas hac lege video: vestra sunt prædia, vestræ possessiones. resistam, atque repugnabo? neque patiar, à quoquam populum Rom. de suis possessionibus, me consule, dimoueri: præsertim cùm vobis nihil quæratur. || Hoc enim vos in errore versari diutius non oportet. Num quis vestrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus est? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & præclara illa Capua seruatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompeium constituitur: contra hanc vrbem, Capua: contra vos, manus hominum audacissimorum: contra Cn. Pompeium, decem duces comparantur. Veniant coràm, &, quoniam me in vestram concionem, vobis flagitantibus, conuocauerunt, differant.

PRO C. RABIRIO PERDVELLIONIS REO AD QVIRITES.

ORATIO XVIII.

ETSI, Quirites, non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam, propterea quòd cum omnibus ciuibus in eorum periculis semper satis iustam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famæ, fortunarúmq; omniũ C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei: propterea quòd, quæ iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absoluendum debet videri. || Nam me cùm amicitiæ vetustas, tũ dignitas hominis, tũ ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata: tum verò, vt id studiosissimè facerem, salus reip. consulare officium, consulatus denique ipse, mihi vna vobiscum cum salute reip. commendatus, coegit. Non enim C. Rabirium culpa delicti non inuidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, iustæ, grauésque inimicitiæ ciuium, in discrimen capitis vocauerunt: sed vt illud summum auxilium maiestatis, atque imperii, quod nobis à maioribus est traditum, de rep. tolleretur: vt nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum contra pestem, ac perniciem ciuitatis valeret: idcirco in his rebus euertendis vnius hominis senectus, infirmitas, solitudóque tentata est. || Quamobrem, si est boni consulis, cùm cuncta auxilia reip. labefactari, conuellique videat, ferre opem patriæ, succurrere saluti, fortunisque communibus, implorare ciuium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere: est etiam bonorum, & fortium ciuium, qualeis vos omnibus reip. temporibus exstitistis, intercludere omneis seditionum vias, munire præsidia reip. summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium, putare: ea qui secutus sit, laude potiùs, & honore, quàm pœna, & supplicio dignum iudicare. || Quamobrem labor in hoc defendendo, præcipuè meus est: studium verò conseruandi hominis, commune mihi vobiscum esse debebit. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis prouidendam, neque à tribuno pleb. susceptam, neque à consule defensam, neque ad populum Rom. esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quàm vt nullum sit posthac in rep. publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem, & audaciam: nullum extremis reip. temporibus perfugium, & præsidium salutis. || Quæ cùm ita sint, primùm, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarúmque omnium fieri necesse est, ab Ioue Optimo

ptimo Max. ceterísque diis, deabúsque immortalibus, quorum ope, & auxilio, multò magis hæc resp. quàm ratione hominum, & consilio gubernatur, pacem, ac veniam peto: precórque ab iis, vt hodiernum diem, & ad huius salutem conseruandam, & ad remp. cōstituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos Quirites, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atque obsecro, quoniam vno tempore vita C. Rabirij, hominis miserrimi, atque innocentissimi, salus reip. vestris manibus, suffragiísque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reip. salute sapientiã, quam soletis. ‖ Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ. temporis angustiis obstitisti, méque ex comparato, & constituto spatio defensionis, in semihoræ curriculum coegisti, parebitur & quod iniquissimum est, accusatoris conditioni: & quod miserrimum inimici potestati. Quamquam in hac præscriptione semihoræ, patroni mihi parteis reliquisti, consulis, ademisti: propterea quod ad defendendum propemodum satis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parum. ‖ Nisi fortè de locis religiosis, ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. Quo in crimine nihil est vmquam abs te dictum, nisi à C. Macro obiectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid obiecerit C. Rabirio Macer inimicus: oblitum esse, quid aequi, & iurati iudices iudicarint. An de peculato facto, an de tabulario incenso, longa oratio est expromenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii iudicio clarissimo C. Curtius pro virtute sua est honestissime liberatus: ipse verò Rabirius non modò in iudiciū horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est vmquam vocatus. ‖ An de sororis filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cùm ad iudicii moram familiaris fueris excusatio quæreretur. Quid enim est tam verisimile, quam carioré huic sororis maritum, quam sororis filium fuisse? atque ita cariorem, vt alter vita crudelissime priuaretur, cùm alteri ad prolationem iudicii biduum quæreretur? An de seruis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de ciuibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda sunt, cùm tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur? cùmque ad eius propulsandum periculum non modo homines, sed propè regiones ipsæ conuenerint: aliquanto etiam latiùs excitatæ, quam ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eadem multæ irrogatione perscriptum, hunc nec suæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisse? ‖ Quin etiam suspicor, eò mihi semihoram à Labieno præstitutam esse, vt ne plura de pudicitia diceré. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiã desiderant, intelligis mihi semihoram istam nimiùm longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam, atque angustam esse voluisti: quę non oratoris ingenium, sed cōsulis auxiliū implorat, & flagitat. ‖ Nam de perduellionis iudicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii. Quod vtinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac rep. sustulissem: vtinam hoc quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset. Quid enim optari potest, quod ego mallé, quàm me in consulatu meo carnificem de foro crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primùm est maiorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus nullum in libero populo vestigiū crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem nō acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. ‖ Quamobrem vter nostrum tandem, Labiene, popularis est? tune, qui ciuibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auspicato in loco, crucem ad ciuium supplicium defigi, & constitui iubes: an ego, qui funestari concionem contagione carnificis vero? qui expiandum forum populi Ro. ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, inuiolatū corpus omnium ciuium Rom. integrum ius libertatis defendo seruari oportere? ‖ Popularis verò tribunus pl. custos, defensórque iuris, & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium ciuium Ro. corpore amouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Ro. iniussū vestro iudicaretur, hic popularis à duumuiris, iniussu vestro, non iudicari de ciue Rom. sed indicta causa ciuem Ro. capitis condemnare coegit. ‖ Tu mihi etiã legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horū libertatis, cuiusquã denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem huius populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem, popularémque delectant, *I lictor: colliga manus*: quæ non modò huius libertatis, mansuetudinísque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii: sed Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis ista sunt *cruciatus carmina*: quæ tu, homo lenis, ac popularis, libentissimè commemoras. *Caput obnubito, arbori infelici suspendito.* Quæ verba, Quirites, iampridem in hac rep. non solùm tenebris vetustatis, verùm etiam luce libertatis oppressa sunt. ‖ An verò, si actio ista popularis esset, &, si vllam partem æquitatis haberet, aut iuris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi grauiorem dolorem patrui tui mors attulit, quàm C. Graccho, fratris: & tibi acerbior eius patrui mors est quem nunquam vidisti, quàm illi, eius fratris, qui cum cōcordissimè vixerat: & similis viri tu vlcisceris patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset, & par desiderium sui reliquit apud populum Rom. Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua maior, quàm Gracchi, an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ si in illo minima fuissent: tamen præ tuis facultatibus

15 maxima putarentur. ||Cùm verò his rebus o- A mnibus C. Gracchus omneis vicerit: quantum interuallum tandem inter te, atque illum interiectum putas? Sed moreretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quàm in eius concione carnifex consisteret: quem non modò foro, sed etiam cælo hoc, ac spiritu censoriæ leges, atque vrbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum à commodis vestris: cùm iste omneis & suppliciorum, & verborum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis, atque factis repugnarim, & restiterim crudelitati? Nisi fortè hanc conditionem vobis esse vultis, quam serui, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent.

16 ||Misera est ignominia iudiciorum publicorũ, misera multatio bonorum, miserũ exsilium: B sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. mors denique si proponitur, in libertate moriamur. carnifex verò, & obductio capitis, & nomen ipsum crucis, absit non modò à corpore ciuium Romanorum, sed etiam à cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum non solùm euentus, atque perpessio, sed etiam conditio, exspectatio, mentio ipsa denique, indigna ciue Romano, atque homine libero est. An verò seruos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorũ benignitas vna vindicta liberauit: nos à verberibus, ab vnco, à crucis denique terrore, neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt?

17 || Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quamquam C omnia exempla maiorum, omneis leges, omnem auctoritatem senatus, omneis religiones, atque auspiciorum publica iura neglexisti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem.

18 || nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrui tui morte dicemus. Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Vtinam hanc mihi facultatem causa concederet, vt possem hoc prædicare, C. Rabirij manu, L. Saturninum, hostem populi Ro. interfectum. Nihil me clamor iste commouet, sed consolatur, cùm indicat esse quosdam ciueis imperitos, sed non multos nunquam, mihi credite, populus Rom. hic, qui silet consulem D me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quantò iam lenior est acclamatio! quin continetis vocem, indicem

19 stultitiæ vestræ, testem paucitatis? ||Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum: & id facinus, pulcherrimum esse arbitrarer: sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad A laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quàm à me grauiorem cõfessionem, aut quod in hunc maius crimen exspectas? Nisi verò interesse aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit: arma sumta esse contra Saturninum, sine scelere non possunt. si arma iure sumta concedis: interfectum iure, concedas necesse est.

PAVCVLA QVAEDAM DEESSE VIDENTVR.

20 || Fit S. C. vt C. Marius, L. Valerius, consules, adhiberent tribunos pl. & prætores, quos eis videretur: operamque darent, vt imperium populi Romani, maiestásque conseruaretur. Adhibent omneis tribunos pl. præter Satur- B ninum, præter Glauciam: qui remp. saluam esse vellent, arma capere, & se sequi iubent. Parent omnes, ex ædificiis, armamentariisque publicis arma populo Rom. C. Mario consule distribuente, dantur. Hîc iam, vt omittam cetera, de te ipso, Labiene, quæro, cùm Saturninus capitolium teneret, armatus esset vnà C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus, atque ergastulo Gracchus: addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus, COSS. pòst cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos Patres conscriptos, qui nunc sunt, in inuidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare consueuistis: cùm equester ordo: at quorum equitum Romanorum, dii immortales? patrum nostrorum, atque eius ætatis, quæ tum magnam partem reip. C atque omnem dignitatem iudiciorum tenebat, cùm omnes omnium ordinum homines, qui in salute reip. salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit?

21 || De te ipso, inquam, Labiene, quæro: cùm ad arma consules, ex S. C. vocauissent: cùm armatus M. Aemilius, princeps senatus, in comitio constitisset: qui, cùm ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum, impedimento fore putabat: cùm denique Q. Scæuola, confectus senectute, præpeditus morbo, mancus, & membris omnibus captus, ac debilis, hastili nixus, & animi vim & infirmitatem corporis ostenderet: cùm L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnésque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent: cùm omnes prætores, cuncta nobilitas, ac iuuentus accurreret, C. & L. Domitii, D L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cùm omnes Octauii, Metelli, Iulii, Cassii, Catones, Pompeii: cùm L. Philippus, L. Scipio, cùm M. Lepidus, cùm D. Brutus, cùm hic ipse P. Seruilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti: cùm hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cùm hic C. Curio, cùm denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere conuenit: vtrùm inclusum, atque abditum latere in occulto,

culto, atque ignauiam suam tenebrum, ac parietum custodiis tegere; an in capitolium pergere: atque ibi se cum tuo patruo, & ceteris, ad mortem, propter vitæ turpitudinem confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scæuola cum bonis denique omnibus coire non modò salutis, verum etiam periculi societaté? || Tu denique, Labiene quid faceres tali in te, ac tempore? cum ignauiæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret: improbitas, & furor L. Saturnini in capitolium arcesseret, consules ad patriæ salutem, ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cuius sectam sequi, cuius imperio parere potissimùm velles? Patruus, inquit, meus, cum Saturnino fuit. Quid pater? qui-cum? quid propinqui vestri equites Romani? quid omnis præfectura, regio, vicinitas vestra? quid ager Picenus vniuersus, virùm tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est? || Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas neminem vnquam adhuc de sese esse confessum, nemo est vnquam inuentus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modo honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit: & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, vt amicitiam patriæ præponeret. idcircóne oportuit C. Rabiriũ desciscere à republica? non comparere in illa armata multitudine bonorum? consulum voci, atque imperio non obedire? || Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuisse: vt aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris, & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimẽ vocas, quod cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset; turpissimus, si reliquisset. At C. Decianus, de quo tu sæpe cõmemoras, quia, cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini condemnatus est. & Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio, improbũ ciuem esse, & non retinendum in ciuitate, qui hominis hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem eius honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoueret, aut suam significaret imitandæ improbitatis voluntaté. || Itaque mihi mirum videtur, vnde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inueneris. nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inuentus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses: numquã profectò istam imaginem, quæ domi posita, pestem, atque exsulium Sex. Titio attulisset in rostra, atque in concionem attulisses, nec tuas vnquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titij afflictam nauem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis, causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quæ causa antè mortua est, quam tu natus esses. qua in causa tuté profectò fuisses, si per ætatem esse potuisses, eam causam in iudicium vocas. || An non intelligis, primùm quos homines, & qualeis viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot ex iis, qui viuunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nã si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quod arma contra L. Saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit; Quint. vero Catulum, patrem huius, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa grauitate, illo cõsilio, illa prudentia, duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra vrbem cum præsidio fuit: quorum in hac ciuitate longè maxima consilia, atque ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate præditos, custodes, gubernatorésque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus? || Quid de illis honestissimis viris, atque optimis ciuibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum vnà cum senatu salutem reipublicæ defenderunt? quid de tribunis ærariis, ceterorúmque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro cõmuni libertate ceperũt? Sed quid ego de iis omnibus, qui cõsulari imperio paruerunt, loquor? de ipsorũ Coss. fama quid futurũ est? L. Flaccum, hominem cùm semper in republica, tũ in magistratibus gerendis, in sacerdotio, cæremoniisque, quibus præerat, diligentissimum, nefarij sceleris, ac parricidij, mortuũ condemnabimus? adiungemus ad hãc labem, ignominiámque mortis, etiá C. Marij nomen? C. Marium, quem veré patré patriæ, parenté, inquã, vestræ libertatis, atq; huiusce reipublicę possumus dicere, sceleris, ac parricidij nefariis mortuũ condemnabimus? || Etenim si C. Rabirio, quòd iit ad arma, crucé T. Labienus in campo Martio defigendam putauit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocauit? Ac, si fides Saturnino data est, quod abs te sæpissime dicitur: non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit: idémque violauit, si in fide non stetit. Quæ fides Labiene, qui potuit sine senatusconsulto dari? Adeóne hospes huiusce vrbis, adeóne ignarus es disciplinę, consuetudinisque nostræ, vt hæc nescias? vt peregrinari in aliena ciuitate, non in tua magistratum gerere videare? || Quid iam ista C. Mario, inquit, nocere possunt? quoniam sensu, & vita caret. Itane verò? tantis in laboribus C. Marius, periculisque vixisset, si nihil longiùs, quàm vitæ termini postulabant, spe, atque animo de se, & gloria sua cogitasset? At credo, cùm innumerabileis hostium copias in Italia fudisset, atque obsidione rempublicam liberasset, omnia sua secum vnà moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites, neque quisquam nostrum in reipublicæ periculis cum laude, ac virtute versatur, quin spe posteritatis fructúque ducatur. Itaque cùm multis aliis de causis virorum bonorum mentes diuinæ mihi, atque æternæ videntur esse, tũ maximé quod optimi, & sapientissimi cuiusque animus ita præsentia in posterum, vt nihil nisi sempiternum spectare videatur. || Quapropter equidem & C. Marij, & ceterorum virorum, sapientissimorum, ac

fortissimorum ciuium, menteis, quæ mihi vi- A
dentur ex hominum vita ad deorum reli-
gionem, & sanctimoniam demigrasse, testor
me pro illorū fama, gloria, memoria, non se-
cus, ac pro patriis fanis, atque delubris pro-
pugnandum putare: ac si pro illorum laude
mihi arma capiēda essent, non minùs strenuè
caperem, quàm illi pro communi salute ce-
perunt. Etenim, Quirites, *exiguum nobis vitæ
curriculū natura circumscripsit, immēsum gloriæ.*
Quare, si eos, qui iam de vita decesserunt, or-
nabimus: iustiorem nobis mortis conditionē
relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos iam
videre non possumus, negligis: ne his quidē,
quos vides, consuli putas oportere? ||Neminē
esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ
fuerint, quem tu diem in iudicium vocasti,
pubésque tum fuerit, quin arma ceperit, quin
consules secutus sit. omnes ii, quorum tu ex
ætate coniecturam facere potes, quid tum fe-
cerint, abs te rei capitis, C. Rabirij nomine,
citātur. At occidit Saturnuium Rabirius. Vti-
nam fecisset. non supplicium deprecarer, sed
præmium postularem. Etenim, si Sceuæ, seruo
Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninū, libertas
data est: quod equiti Ro. præmium dari par
fuisset? &, si C. Marius, quòd fistulas, quibus
aqua suppeditabatur Iouis Optimi Maximi
templis, ac sedibus præcidi imperarat, quòd
in cliuo Capitolino improborum ciuium.

Desunt non pauca.

IN L. CATILINAM, PRIMA HABITA IN SENATV

ORATIO XIX.

1 QVOVSQVE tandem abu- A
tère, Catilina patientia
nostra? quamdiu nos etiā
furor iste tuus eludet? quē
ad finem sese effrenata ia-
ctabit audacia? nihilne te
nocturnum præsidium pa-
latij, nihil vrbis vigilię,
nihil timor populi nihil consensus bonorum
omnium, nihil hic munitissimus habendi se-
natus locus, nihil horum ora, vultúsque mo-
uerunt? patère tua consilia non sentis? cōstri-
ctam iam omnium horum conscientiā teneri
coniurationem tuam non vides? quid proxi-
ma, quid superiore nocte egeris, vbi fueris,
quos conuocaueris, quid consilij ceperis, quē
2 nostrum ignorari arbitraris? || O tempora! ô
mores! Senatus hoc intelligit, consul videt:
hic tamen viuit. Viuit? immò verò etiam in
senatum venit: fit publici consilij particeps,
notat: & designat oculis ad cædem vnumquē- C
que nostrûm: Nos autem, viri fortes, satisfa-
cere reipub. videmur, si istius furorem, ac te-
la vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, ius-
su consulis, iampridem oportebat: in te con-
ferri pestem istam, quam tu in nos omneis
3 iamdiu machinaris. ||An verò vir amplissi-
mus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Grac-
chum, mediocriter labefactantem statū reip.
priuatus interfecerit: Catilinam orbem ter-
ræ cæde, atque incendiis vastare cupientem,
nos consules perferemus? nam illa nimis an-
tiqua prætereo, quòd Q. Seruilius Hala Sp.
Melium, nouis rebus studentem, manu sua oc-
cidit. Fuit, fuit ista quondā in hac rep. virtus,
vt viri fortes acrioribus suppliciis ciuem
perniciosum, quàm acerbissimum hostem co-
ercerent. Habemus enim senatusconsultum in
te Catilina vehemens, & graue: non deest
reip. consilium, neque auctoritas huius ordi-
nis: nos, nos, dico apertè, consules desumus.
4 ||Decreuit quondam senatus, vt L. Opimius
consul videret, nequid resp. detrimenti cape-
ret. nox nulla intercessit: interfectus est pro-
pter quasdā seditionum suspiciones C. Grac-
chus, clarissimo patre natus, auis, maioribus.
occisus est cū liberis M. Fuluius, consularis.
Simili senatusconsulto, C. Mario, & L. Vale-
rio, Coss. permissa est respub. Num vnum diē
postea L. Saturninū, tribunum pl. & C. Serui-
lium mors à reip. pœna remorata est? At nos
vicesimum iam diem patimur hebescere aciē
horum auctoritatis. habemus enim huiusmo-
di senatusconsultum, verumtamen inclusum
in tabulis, tanquam gladium in vagina re-
conditum: quo ex senatusconsulto confestim
interfectū te esse, Catilina, conuenit. Viuis: &
viuis non ad deponendam, sed ad confirman-
dam audaciam. Cupio, P.C. me esse clementē:
cupio in tantis reip. periculis non dissolutum
videri: sed iam me ipsum inertiæ, nequitiæ-
5 que condēno. ||Castra sunt in Italia cōtra rēp.
in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies
singulos hostium numerus: eorum autē impe-

rato-

ratorem castrorum, ducémque hostium, intra A mœnia, atque adeò in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reip. molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni seriùs à me, quàm quisquam crudeliùs factũ esse dicant. Verùm ego hoc, quod iampridem factum esse oportuit, certa de caussa nondum adducor vt faciã. tum denique interficiã te, cùm iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inueniri poterit, qui id non iure factum esse fatea-

6 tur. || Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, viues: & viues ita vt nunc viuis, multis meis, & firmis præsidiis obsessus, ne commouere te contra remp. possis. multorum te etiam oculi, & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod iã ampliùs exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec prima domus pa- B rietibus continere vocem coniurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta iam istam mentem: mihi crede: obliuiscere cædis, atque incendiorum, teneris vndique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet recogno-

7 scas. || Meministine, me ante diem XII Kalendas Nouembr. dicere in senatu, certa die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem VIII. Kal. Nouembreis, C. Manlium audaciæ satellitem, atque administrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis est admirandũ, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem V. Kalendas Nouemb. tum cùm multi principes ciuitatis Roma non tam sui conseruandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum caussa profugerunt. Num inficiari potes, te illo die meis præsidiis, mea diligen- C tia circumclusum, commouere te contra rép. non potuisse, cùm tu discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde conten-

8 tum te esse dicebas? || Quid? cùm te Præneste Kalendis ipsis Nou. occupaturum nocturno impetu esse confideres: sensistine, illam coloniam meo iussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, sed etiam videam, planéque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem. iam intelliges multò me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reip. Dico te priori nocte venisse inter calcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: conuenisse eòdem complureis eiusdem amentiæ, scelerisque socios. nũ negare audes? quid taces? conuincam, si negas. video enim esse hîc in senatu quosdam, qui tecum vnà fuere.

9 || O dij immortales! vbinam gentium sumus? quam remp. habemus? in qua vrbe viuimus? D Hic, hîc sunt, in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo, grauissimóque consilio, qui de meo, nostrúmque omnium interitu, qui de huius vrbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. hosce ego video consul, & de rep. sententiam rogo: &, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte. Ca-

A tilina: distribuisti parteis Italiæ: statuisti quò quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti vrbis parteis ad incendia: confirmasti te ipsum iam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam tũ moræ, quòd ego viuerem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarẽt, & sese illa ipsa nocte paulò ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. || Hæc ego omnia, vix dum 10 etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam maioribus præsidiis muniui, atque firmaui: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseras, cùm illi ipsi venissent, quos ego iam multis & summis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cùm ita sint, Catilina, perge quò cœpisti: egredere aliquãdo ex vrbe: patent portę: proficiscere. nimiùm diu te imperatorem illa tum Manliana castra desiderant. educ tecum etiam omneis tuos: si B minùs, quamplurimos. purga vrbem. magno me metu liberabis, dummodò inter me, atque te murus intersit. nobiscum versari iam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. || Magna diis immortalibus habenda est 11 gratia, atque huic ipsi Ioui Statori, antiquissimo custodi huius vrbis, quòd hanc tã tetrã, tam horribilem, támque infestam reipublicæ pestem toties iam effugimus. non est sæpius in vno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quandiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed priuata diligentia defendi. cùm proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamita- C te reip. esse coniunctam. || nunc iam apertè rem- 12 pub. vniuersam petis, templa deorum immortaliũ, tecta vrbis, vitã omnium ciuiũ, Italiam denique totam, ad exitum & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque huius imperij, disciplinæque maiorũ proprium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad seueritatem lenius, ad communem salutem vtilius. nam, si te interfici iussero, residebit in repub. reliqua coniuratorum manus. sin tu (quod te iamdudum hortor) exieris: exhaurietur ex vrbe tuorum comitum magna, & perniciosa sentina reip. || Quid est, Ca- 13 tilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod iam tua tua sponte faciebas? Exire ex vrbe consul hostem iubet. interrogas me, num in exsilium? Non iubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te iam in hac vrbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam coniurationem perditorum D hominum, qui te non metuat, nemo, qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod priuatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus vnquã tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prętulisti? || Quid 14 verò? nuper, cùm morte superioris vxoris,

nouis nuptiis, domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarū tuarum, quas omneis impendére tibi proximis idibus sentiens. ad illa venio, quæ non ad priuatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrûm vitam, salutémque pertinent.

15 Potéstne tibi huius vitæ hæc lux, Catilina, aut huius cæli spiritus esse iucūdus, cùm scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalēdas Ian. Lepido, & Tullo, Coss. stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, & principum ciuitatis interficiendorum caussa, parauisse? sceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipublicæ obstitisse? Ac iam illa omitto. neque enim sunt aut obscura, aut non multò pòst commissa. quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere voluisti? Quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore effugi. Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latère valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis.

16 Quoties iam, quoties iam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac deuota sit, nescio, quòd eā necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita? Sic enim iam tecum loquar, non vt odio permotus esse videar, quo debeo, sed vt misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulò antè in senatū. quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutauit? Si hoc post hominum memoriam cōtigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cùm sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod aduentu tuo ista subsellia, vacua facta sunt? quid, quòd omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam, atque inanem reliquerunt?

17 Quo tandem animo hoc tibi ferendū putas? Serui mehercle mei si me isto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi vrbem non arbitraris? &, si me meis ciuibus iniuria suspectū tam grauiter, atque offensum viderem: carere me adspectu ciuium, quàm infestis omnium oculis conspici mallem. tu cùm conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omniū iustum, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorum menteis, sensúsque vulneras, eorum adspectum, præsentiámque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos vlla ratione placare posses: vt opinor, ab eorum oculis aliquò concederes. nunc te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, odit, ac metuit: & iamdiu te nihil iudicat, nisi de parricidio suo cogitare. huius tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium sequêre, neque vim pertimesces?

18 Quæ tecū, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur nullum iam tot annos facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi vni multorum ciuium neces, tibi vexatio, direptióque sociorum, impunita fuit, ac libera: tu non solùm ad negligendas leges, & quæstiones, verùm etiam ad euertendas, perfringendásque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, vt potui, tuli. nunc verò me totā esse in metu propter vnum te: quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discedere, atque hunc mihi timorem eripe. si verus, ne opprimar: sin falsus, vt tandem aliquando timere desinam.

19 Hæc si tecū, vt dixi, patria loquatur, nónne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid, quòd tu ipse in custodiam dedisti? quid, quòd, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: atque, vt domi meæ te asseruarē, rogasti? Cum à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quòd iisdem mœnibus contineremur: ad Quint. Metellum prætorem venisti, à quo repudiādus, ad sodalem tuū, virum optimum, M. Marcellū demigrasti: quē tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum, sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quàm longè videtur à carcere, atque à vinculis abesse debere, qui se ipsum iam dignum custodia iudicauerit?

20 Quæ cùm ita sint, Catilina, dubitas, si hîc emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciis iustis, debitisque ereptam, fugæ, solitudinique mādare? Refer, inquis, ad senatū. Id enim postulas: & si hic ordo sibi placere decreuerit, te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quòd abhorret à meis moribus: & tamen faciam, vt intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex vrbe, Catilina. libera rempublicam metu: in exsilium, si hāc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animaduertis horum silentium? patiuntur, tacent. quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?

21 At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: iā mihi consuli hoc ipso in templo iure optimo senatus vim, & manus intulisset. de te autem, Catilina, cùm quiescunt, probant: cum patiūtur, decernunt: cùm tacent, clamant. neque hi solùm, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani honestissimi, atque optimi viri, ceterique fortissimi ciues, qui circumstant senatum: quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulò antè exaudire potuisti. quorum ego vix abs te iamdiu manus: ac tela contineo: eosdem facilè adducam vt te hæc, quæ iampridem vastare studes, relinquentem, vsque ad portas prosequantur.

22 Quamquam quid loquor? te vlla res frangat? tu vt vmquam te corrigas? tu vt vllā fugam meditere? vt vllum tu exsilium cogites?

Vtinam

Vtinam tibi istam mentem dij immortales donarent. tametsi video, si mea voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas inuidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria, scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed non est mihi tanti, dummodo ista priuata sit calamitas, & à reipublicæ periculis seiungatur. Sed, vt vitiis tuis, commoueare, vt legum pœnas pertimescas, vt temporibus reipub. concedas, non est postulandum. Neque enim Catilina is es, vt te aut pudor à turpitudine, aut metu, à periculo, aut ratio à furore

23 reuocarit. || Quamobrem, vt sæpe iam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, vt prædicas, tuo conflare vis inuidiam: rectà perge in exsilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius inuidiæ, si in exsilium ieris iussu consulis, sustinebo. sin autem seruire meæ laudi, & gloriæ mauis: egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium: côncita perditos ciueis: secerne te à bonis: infer patriæ bellū: exsulta impio latrocinio, vt à me non, eiectus, ad alienos: sed

24 inuitatus ad tuos isse videaris. || Quamquam quid ego te inuitem, à quo iam sciā esse præmissos, qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem? à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus confido perniciosam & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu vt illa diutius carere possis, quam venerari, ad cadē proficiscens, solebas? à cuius altaribus sæpe istam debueram impiam ad necem ciuium

25 transtulisti? || Ibis tandem aliquando, quò te iampridem tua ista cupiditas effrenata, ac furiosa rapiebat. neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna seruauit. numquam tu non modò otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti. natus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiā spe derelictis, conflatam improborum manū.

26 || Hic tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere, cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad huius vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: iacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilo non solùm ad insidiandum somno maritorum, verùm etiam bonis occisorum. Habes vbi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium: quibus te breui tempore

27 confectum esse senties. || Tantum profeci tum cùm te à consulatu repuli, vt exul potiùs tentare, quàm consul vexare remp. posses: atque vt id quod esset à te sceleratè susceptū, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc, vt à me P.C. quādam propè iustam patriæ querimoniam detester, ac deprecer: percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, & ea penitus animis vestris, mentibúsque mandate. Etenim, si mecū patria, quæ mihi vita mea multò est carior: si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur, M. Tulli, quid agis? túne eū quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides: quem exspectari imperatorem in castra hostium sentis, auctorē sceleris, principem coniurationis, euocatorem seruorum, & ciuium perditorum, exire patieris, vt abs te non emissus ex vrbe, sed immissus in vrbem esse videatur? nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis?

28 Quid tandē impedit te? mós-ne maiorum? At persæpe etiā priuati in hac republica perniciosos ciueis morte multarūt. An leges, quæ de ciuium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac vrbe ij, qui à republica defecerunt, ciuium iura tenuerunt. An inuidiam posteritatis times? Præclaram verò populo Ro. refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam maturè ad summum imperium per omneis honorum gradus extulit, si propter inuidiam, aut alicuius periculi metum, salutem ciuium tuorum

29 negligis. || Sed, si quis est inuidiæ metus, non est vehementius seueritatis, ac fortitudinis inuidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda? An, cùm bello vastabitur Italia, vexabuntur vrbes, tecta ardebunt: tum te non existimas inuidiæ incendio conflagraturum? His ergo sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego si hoc optimum factu iudicarem, P.C. Catilinam morte multari: vnius vsuram horæ gladiatori isti ad viuēdum non dedissem. Etenim, si summi viri, & clarissimi ciues, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certè verendum mihi non erat, nequid, hoc parricida ciuium interfecto, inuidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè impenderet: tamen hoc animo semper fui, vt inuidiam virtute partam, gloriam, non inuidiam putarem.

30 || Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant: aut ea, quæ videāt, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, coniurationémque nascentem non credendo corroborauerunt. quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animaduertissem, crudeliter, nō regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit in Manliana castra peruenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem vno interfecto, intelligo hanc reip. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quòd si se eiecerit, secúmque suos eduxerit, & eôdem ceteros vndique collectos naufragos aggregauerit: exstinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. pestis, verùm etiam stirps, ac semen malorum omnium.

31 || Etenim iamdiu, P.C. in his periculis cōiurationis, insidiísque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quòd si ex tanto latrocinio iste vnus tolletur: videbimur fortasse ad breue quoddam tempus cura, & metu esse releuati, periculum autem residebit, & erit inclusum

penitùs in venis, atque in visceribus reip. Vt
sæpe homines ægri morbo graui, cùm æstu,
febrique iactantur, si aquã gelidam biberint,
primò releuari videntur: deinde multò gra-
uius, vehementiúsque affictátur: sic hic mor-
bus, qui est in rep. releuatur istius pœna ve-
hementiùs viuis reliquis ingrauescet. || Qua-
re, P. C. secedant improbi, secernant se a bo-
nis, vnum in locum cõgregentur: muro deni-
que, id quod sæpe iam dixi, secernantur à no-
bis, desinant insidiari domi suæ consuli, cir-
cumstare tribunal prætoris vrbani, obsidere
cum gladiis curiam, malleolos ad incendendã
vrbem, fasceisque comparare. sit denique in-
scriptum in fronte vniuscuiusque ciuis, quid
derep. sentiat. Polliceor vobis hoc, P.C. tan-
tam in nobis coss. fore diligentiam tãtam in
vobis auctoritatem, tãtam in equitibus Ro.
virtutem, tantam in omnibus Bonis consensio-
nem, vt Catilinæ profectione omnia patefacta,
illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.
|| Hisce omnibus, Catilina cum summa reip.
salute, & cum tua peste, ac pernicie, cúmque
eorum exitio, qui se tecum omni scelere par-
ricidióque iunxerunt, proficiscere ad impium
bellum, ac nefarium. Tum tu, Iupiter, qui iis-
dem, quibus hæc vrbs, auspiciis Romulo es
constitutus, quem Satorem huius vrbis, atque
imperij verè nominamus: hunc, & huius socios
à tuis aris, ceterísque templis, à tectis vrbis, ac
mœnibus. à vita, fortunísque ciuium omnium
arcebis & omnes inimicos bonorum, hosteis
patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter
se, ac nefaria societate coniunctos, æternis
suppliciis viuos, mortuósque mactabis.

IN L. CATILINAM SECVNDA AD QVIRITES.

Oratio Vicesima.

TANDEM aliquãdo, Quirites, L. Catilinã furentẽ audacia, scelus anhelãtem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic vrbi ferrum, flammamque minitãtem, ex vrbe, vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem vrbe, prosecuti sumus. Abiit, excessit, euasit, erupit. nulla iam pernicies à monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem vnum huius belli domestici ducem sine controuersia vicimus, non enim iam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, nõ in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, cùm est ex vrbe depulsus: palàm iam cum hoste, nullo impediẽte, bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificẽque vicimus, cùm illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium coniecimus. || Quòd verò non cruentum mucronem, vt voluit, extulit, quòd viuis nobis egressus est, quòd ei ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumeis ciueis, quòd stantem vrbem reliquit: quantò tandem illum mœrore afflictum esse, & profligatum putatis? Iacet ille nũc prostratus, Quirites, & se perculsum, atque abiectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc vrbem: quam ex suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem euomuerit, forásque proiecerit. || At si quis est talis, quales esse omneis oportebat, qui in hoc ipso, in quo exsultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potiùs, quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. interemptum esse L. Catilinam, & grauissimo supplicio affectum iampridem oportebat: idque à me & mos maiorum, & huius imperij seueritas, & respublica postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis, qui quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem fauerent? Ac, si sublato illo depelli à vobis omne periculum iudicarem: iampridem ego L. Catilinam non modò inuidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem. || sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum vt erat meritus, morte multassem, fore, vt eius socios inuidia oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, vt tum palàm pugnare possetis, cùm hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd etiam illud molestè fero, quòd ex vrbe parum comitatus exierit. Vtinam ille omneis secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calumnia cœperat: Publicium & Munatium: quorum æs alienum contractum in popinã nullũ reipub. motum afferre poterat: reliquit. quos vi-

vos? quanto alieno ære? quàm valenteis? quam nobileis? vos videtis. || Itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, ex his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus: ex iis qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò si aciem exercitus nostr, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura, mallem, secum suos milites eduxisset: qui si hîc permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis quàm hos, qui exercitu deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quòd quid cogitent, me scire sentiunt: neque tamen permouentur. || Video cui sit Apulia attributa, qui habeat Etruriam qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has vrbanas insidias cædis, atque incendiorum depoposcerit. omnia superioris noctis, consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profûgit: hi quid exspectent? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. Quod exspectaui, iam sum assecutus, vt vos omnes factam esse apertam coniurationem contra remp. videretis. nisi verò si quis est, qui Catilinæ simileis cum Catilina sentire non putet. Non est iam lenitati locus: seueritatem res ipsa flagitat. vnum etiam nunc concedam: exeant: proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. si accelerare volent, ad vesperam consequentur. || O fortunatam remp. siquidem hanc sentinam huius vrbis eiecerit. Vno mehercule Catilina exhausto releuata mihi, & recreata resp. videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor iuuentutis, quis corruptus, quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? || Iam vero quæ tanta vnquam in illo homine iuuentutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè aliorum amori flagitiosissimè seruiebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adiuuando, pollicebatur. Nunc vero quàm subitò non solùm ex vrbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo, non modò Romæ, sed nec vllo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciuerit. || Atque, vt eius diuersa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena leuior, & nequior qui se non eiusdem propè sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab his istis suis sociis prædicabatur, cũ industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine, audaciáque consumerẽrut. || Hunc verò si sui fuerint comites secuti: si ex vrbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: ô nos beatos! ô remp. fortunatam! ô præclaram laudem consulatus mei. Non enim iam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandę, nihil cogitant, nisi cædeis, nisi incèndia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: fortunas suas obligurierunt: res eos iampridem, fides deficere nuper cœperit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino, & alea comessationes solum, & scorta quærerent: essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi hoc verò quis ferre possit, inerteis homines fortissimis viris insidiari stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormiẽteis vigilantibus? qui mihi accubãtes incõuiuiis cõplexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, vnguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque vrbis incendia. || Quibus ego confido impendêre fatum aliquod: & pœnas iamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare iam planè, aut certè iam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest sustulerit: non breue nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui populo R. inferre possit. omnia sunt externa, vnius virtute, terra maríque pacata. domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. cum luxuria nobis, cum amentia, cum sceler certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum quæ sanari poterunt, quacunque ratione sanabo. quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si & in vrbe, & in eadem mente permanent: ea, quæ merentur, exspectent. || At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me, eiectum in exilium esse Catilinã. Quod ego si verbo assequi possem: istos ipsos eiicerem qui hæc loquuntur. Homo. n. videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium iussus est, paruit. Quid, quòd hesterno die, cùm domi meæ pæne interfectus essem: senatum in ædẽ Iouis Statoris conuocaui: rem omnem ad patres conscriptos detuli, quò cum Catilina venisset, quis eum senator appellauit? quis salutauit? quis denique ita adspexit, vt perditum ciuẽ, ac non potius vt importunissimum hostem? Quin etiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudatam, atque inanem reliquerunt. || Hic ego vehemens ille consul: qui verbo ciueis in exsilium eiicio, quæsiui à Catilina, an nocturno conuẽtu apud M. Leccam, fuisset, necne. Cùm ille, homo audacissimus, conscientia conuictus, primò reticuisset: patefeci cetera: quid ea nocte egisset, vbi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio

totius belli deſcripta, docui. cùm hæſitaret, cùm cunctaretur: quæſiui, quid dubitaret proficiſci, eo quò iampridem pararat: cùm arma, cùm ſecureis, cùm faſceis, cùm tubas, cùm ſigna militaria, cùm Aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. A

14 || In exſilium eiiciebam, quem iam ingreſſum in bellum eſſe videbam? Etenim, credo, Manlius iſte centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Ro. ſuo nomine indixit, & illa caſtra nūc non Catilinam ducem exſpectant: & ille eiectus in exſilium, ſe Maſſiliam, vt aiunt, non in hæc caſtra conferet. O conditionem miſeram, non modò adminiſtrandæ, verùm etiam conſeruandæ reip. Nunc, ſi L. Catilina, conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus, ac debilitatus, ſubitò pertimuerit, ſententiam mutauerit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciundi abiecerit, ex hoc curſu ſceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exſilium conuerterit: non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de ſpe, conatúque depulſus, ſed indemnatus, innocens, in exſilium eiectus à conſule, vi, & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed timidum: me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. B

15 || Eſt mihi tanti, Quirites, huius inuidiæ falſæ, atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis huius horribilis belli, ac nefarij periculum depellatur. Dicatur ſanè eiectus eſſe à me, dummodo eat in exſilium. ſed, mihi credite, non eſt iturus. Numquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, inuidiæ meæ leuandæ cauſa, vt L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis, ſed triduo tamen audietis: multóque magis illud timeo, ne mihi ſit inuidioſum aliquando, quòd illum emiſerim, potiùs, quàm quòd eiecerim, ſed cum ſint homines, qui illum, cùm profectus ſit, eiectum eſſe dicant, iidem, ſi interfectus eſſet, qui dicerent? C

16 || Quamquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Maſſilienſeis ire malit. Ille autem, ſi mehercule hoc, quod agit, numquam antè cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quàm exulem viuere. nunc verò cùm ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem, cogitationémque acciderit, niſi quòd viuis nobis Roma profectus eſt: optemus potiùs, vt eat in exſilium, quàm queramur.

17 || Sed cur tamdiu de vno hoſte loquimur: & de eo hoſte, qui iam fateatur ſe eſſe hoſtem: & quem, quia quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui diſsimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, ſi vllo modo fieri poſſet, non tam vlciſci ſtudeo, quam ſanare, & ipſos placare reipub. neque id quare fieri non poſſit, ſi me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilij, atque orationis meæ, ſi quam potero afferam. D

18 || Vnum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno, maiores etiam poſſeſſiones habent: quarum amore adducti, diſſolui nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſsima: ſunt enim locupletes: voluntas verò, & cauſa impudentiſsima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copioſus ſis: & dubites aliquid de poſſeſsione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exſpectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium tuas poſſeſsiones ſacroſanctas futuras putas? an tabulas nouas? errant, qui iſtas à Catilina exſpectant. meo beneficio tabulæ nouæ proferentur, verùm auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſsiones habent, alia ratione vlla ſalui eſſe poſſunt. Quod ſi maturius facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſsimum eſt) certare cum vſuris fructibus prædiorum: locupletioribus his, & melioribus ciuibus vteremur. Sed hoſce homines minimè puto pertimeſcendos, quòd aut deduci de ſententia poſſunt: aut, ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempub. quàm arma laturi.

19 || Alterum genus eſt eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exſpectant: rerum potiri volunt, honores, quos quieta rep. deſperant, perturbata conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, vnum ſcilicet & idem, quod ceteris omnibus: vt deſperent, ſe id quod conantur, conſequi poſſe: primùm omnium me ipſum vigilare, adeſſe, prouidere reip. deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnā concordiā, maximā multitudinē, magnas præterea copias militum: deos denique immortaleis huic inuicto populo, clariſsimo imperio, pulcherrimæ vrbi contra tantam vim ſceleris, præſenteis auxilium eſſe laturos. Quod ſi iam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere vrbis, & ſanguine ciuium, quæ mente conſcelerata, ac nefaria concupierunt, conſules ſe, aut dictatores, ac etiam reges ſperant futuros? non vident ſe cupere id, quod ſi adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe?

20 || Tertium genus eſt ætate iam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſsit. Hi ſunt homines ex iis coloniis, quas Feſulis Sylla conſtituit: quas ego vniuerſas ciuium eſſe optimorum, & fortiſsimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumtuoſiùs, inſolentiúsque iactarunt. hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conuiuiis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, vt, ſi ſalui eſſe velint, Sylla ſit is ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agreſteis, homines tenueis, atque egenteis in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego vtroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorúmque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, ac proſcriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt ciuitati, vt iam iſta non modò homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

|| Quartum genus eſt ſane varium, & miſtum, & turbulentum: qui iampridem premuntur: qui numquam emergent: qui partim inertia, partim malè gerendo negotio, partim etiam ſumtibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, iudiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex vrbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur.

Hoſce ego non tam milites acreis, quàm infi-
ciatores lentos eſſe arbitror. qui homines pri-
mùm ſi ſtare non poſſunt, corruant, ſed ita vt
non modò ciuitas, ſed ne vicini quidem pro-
ximi ſentiant. nam illud non intelligo; quam-
obrem, ſi viuere honeſtè nõ poſſunt, perire tur-
piter velint: aut cur minore dolore perituros
ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitren-
tur. || Quintum genus eſt parricidarum, ſicario-
rum, denique omnium facinoroſorum: quos
ego à Catilina non reuoco. nam neque diuelli
ab eo poſſunt: & pereant ſanè in latrocinio;
quoniam ſunt ita multi, vt eos carcer capere
non poſsit. Poſtremum autem genus eſt, non
ſolum numero, verùm etiam genere ipſo, at-
que vita: quod proprium eſt Catilinæ: de eius
delectu, immò vero de complexu eius, ac ſinu:
quos pexo capillo, nitidos, aut imberbeis, aut
bene barbatos videtis: manicatis, & talaribus
tunicis, velis amictos, non togis: quorum om-
nis induſtria vitæ, & vigilandi labor in antelu-
canis cœnis expromitur. || In his gregibus om-
nes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri,
impudicique verſantur. hi pueri tam lepidi, ac
delicati, non ſolum amare, & amari, neque can-
tare, & pſallere, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpar-
gere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pe-
reunt, etiam ſi Catilina perierit, ſcitote hoc in
rep. ſeminarium Catilinarium futurum. Ve-
rumtamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num
ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi?
quemadmodum autem illis carere poterũt, his
præſertim iam noctibus? quo autem pacto illi
Apenninum, atque illas pruinas, ac niueis per-
ferent? niſi idcirco ſe facilius hiemem toleratu-
ros putant, quod nudi in conuiuiis ſaltare di-
dicerunt. || O bellum magnopere pertimeſcen-
dum, cum hanc ſit habiturus Catilina ſcorta-
torum cohortem prætoriam. Inſtruite nunc,
Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ
copias, veſtra præſidia, veſtróſque exercitus: &
primùm gladiatori illi confecto & ſaucio, con-
ſules, imperatoréſque veſtros opponite: deinde
contra illam naufragorum eiectam, ac debilita-
tam manum, florem totius Italiæ, ac robur e-
ducite. iam verò vrbes coloniarum, ac munici-
piorum reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilue-
ſtribus. Neque verò ceteras copias, ornamenta,
præſidia veſtra, cum illius latronis inopia, at-
que egeſtate debeo conferre. || Sed, ſi, omiſſis
his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamur,
eget ille, ſenatu, equitibus R. populo, vrbe, æra-
rio, vectigalibus, cuncta Italia, prouinciis om-
nibus, exteris nationibus, ſi, inquam, his rebus
omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt,
contendere velimus: ex eo ipſo, quàm valde illi
iaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim par-
te pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudici-
tia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio:
hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia: illinc
furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc con-
tinentia, illinc libido: denique æquitas, tempe-
rantia, fortitudo, prudentia, virtutes o-
mnes certant cum iniquitate, cum luxuria,
cum ignauia, cum temeritate, cum vitiis
omnibus poſtremò copiæ cum egeſtate,
bona ratio cum perdita, mens ſana cum
amentia, bona denique ſpes cum omni-
um rerum deſperatione confligit. In hu-
iuſmodi certamine ac prœlio, nonne, etiam ſi
hominum ſtudia deficiant, dij ipſi immortales
cogent ab his præclariſſimis virtutibus, tot,
& tanta vitia ſuperari? | Quæ cùm ita ſint, Qui-
rites, vos, quemadmodum iam antea dixi, ve-
ſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite: mi-
hi, vt vrbi ſine veſtro metu, ac ſine vllo tu-
multu, ſatis eſſet præſidij, conſultum, ac proui-
ſum eſt. Coloni omnes, municipéſque veſtri,
certiores à me facti de hac nocturna excurſio-
ne Catilinæ, facilè vrbeis ſuas fineiſque de-
fendent: gladiatores quam ſibi ille maximam
manum, & certiſsimam fore putauit, quamquã
animo meliore ſunt, quàm pars patriciorum,
poteſtate tamen in veſtra continebuntur. Quin.
Metellus quem ego proſpiciens hoc, in agrum
Gallicanum, Picenúmque præmiſi, aut oppri-
met hominem; aut omneis eius motus, cona-
túſque prohibebit. reliquis autem de rebus
conſtituendis, maturandis, agendis, iam ad ſe-
natum referemus, quem vocari videtis. || Nunc
illos, qui in vrbe remanſerunt, atque adeò qui
contra vrbis ſalutem, omniúmque veſtrûm, in
vrbe à Catilina relicti ſunt, quamquam ſunt
hoſtes, tamen quia nati ſunt ciues, monitos e-
tiam, atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſi-
cubi ſolutior viſa eſt, hoc exſpectauit, vt id,
quod latebat, erumperet. quod reliquum eſt,
iam non poſſum obliuiſci, meam hanc eſſe
patriam, me horũ eſſe conſulẽ: mihi aut cũ his
viuẽdũ, aut ꝓ his eſſe moriẽdũ. nullus eſt portis
cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt,
cõſulere ſibi poſſunt: qui verò ſe in vrbe cõmo
uerit, cuius ego nõ modò factum, ſed inceptum vllũ,
conatúmve contra patriam deprehendero: ſen-
tiet in hac vrbe eſſe conſules vigilanteis, eſſe
egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe
arma, eſſe carcerem: quem vindicem nefariorũ,
ac manifeſtorum ſcelerum maiores noſtri eſſe
voluerunt. || Atque hæc omnia ſic agentur, Qui-
rites, vt res maximæ minimo motu, pericula
ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac
domeſticum, poſt hominum memoriam cru-
deliſſimum, & maximum me vno togato duce
& imperatore, ſedetur. quod ego ſic adminiſtra-
bo, Quirites, vt, ſi vllo modo fieri poterit, ne
improbus quidem quicquam in hac vrbe pœ-
nam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ
audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me
neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint: il-
lud profectò perficiam, quod in tanto, & tam
inſidioſo bello vix optandum videtur, vt ne
quis bonus intereat, paucorúmque pœna vos
omnes iam ſalui eſſe poſſitis. || Quæ quidem, e-
go neque mea prudentia, neque humanis con-
ſiliis fretus polliceor vobis, Quirites, ſed mul-
tis, & non dubiis deorum immortalium
ſignificationibus: quibus ego ducibus in
hanc ſpem, ſententiámque ſum ingreſ-
ſus: qui iam non procul, vt quon-
dam ſolebant, ab extero hoſte; atque lon-
ginquo, ſed hîc præſentes ſuo numine, atque
auxilio ſua templa, atque vrbis tecta defendunt:
quos vos, Quirites precari, venerari, atque
implorare debetis, vt, quam vrbem, pul-
cherrimam, florentiſſimam, potentiſſi-
mámque eſſe voluerunt, hanc, omnibus
hoſtium copiis, terra, maríque ſuperatis, à per-
ditiſſimorum ciuium nefario ſcelere defendãt.

IN L. CATILINAM TERTIA AD Quirites.

Oratio Vicesimaprima.

1 REMPVBLICAM, Quirites, vitámque omnium vestrûm, bona fortunas, cóiuges, liberósque vestros, atque hoc domiciliū clarissimi imperij fortunatissimā pulcherrimáque vrbē, hodierno die, deorum immortalium, summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculísque meis, ex flamma, atq. ferro, ac pęne ex faucibus fati ereptā, & vobis conseruatam, ac restitutam videtis. || Et, si non minùs nobis iucundi, atque illu-
2 stres sunt ij dies, quibus conseruamur, quàm illi, quibus nascimur, quòd salutis certa lætitia est nascendi incerta conditio. & quòd sine sensu nascimur, cum voluptate conseruamur: profectò, quoniam illum, qui hanc vrbem cōdidit, Romulum, ad deos immortaleis beneuolentia, famáque sustulimus: esse apud vos, posterósque vestros in honore debebit dies is, qui eandem hanc vrbem conditam, amplificatámque seruauit. nam totius vrbis templis, delubris, tectis ac mœnibus subiectos propè iam igneis, circundatósque restinximus: iidémque gladios in rempublicam districtos retudimus, mucronésque eorum à iugulis vestris reiecimus. || Quæ quoniam in senatu illustra-
3 ta, patefacta, compertáque sunt per me, vobis iam exponam breuiter, Quirites: vt & quanta, & quàm manifesta, & qua ratione inuestigata, & comprehensa sint, vos, qui & ignoratis, & exspectatis, scire possitis. Principio, vt Catilina paucis antè diebus erupit ex vrbe, cum sceleris sui socios, & huiusce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquisset: semper vigilaui, & prouidi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salui esse possemus. Nam tum, cum ex vrbe Catilinam eiiciebam (non enim iam vereor huius verbi inuidiam, cùm illa magis sit timēda, quòd viuus egressus est) sed tum, cùm illum exterminari volebam: aut reliquam coniuratorum manum simul exituram, aut eos, qui remansissent, infirmos sine illo, ac debileis fore putabam. || Atque ego, vt vidi, quos maximo furore, & scelere esse inflammatos scie-
4 bam eos esse nobiscum, & Romæ remansisse, in eo omneis dies, noctésque consumsi, vt, quid agerent, quid molirentur, sentirem, ac

A viderem: vt, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinē sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, vt tum demum animis, salutique vestræ prouideris, cùm oculis maleficium ipsum videris. Itaque vt comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, & tumultus Gallici excitandi causa, à P. Lentulo esse sollicitatos, eósque in Galliam ad suos ciueis, eodem itinere, cum literis mandatisque ad Catilinam esse missos, comitémque iis adiunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putaui, vt, quod erat difficillimum, quódque ego semper optabam à diis immortalibus,
5 tota res non solùm à me, sed etiam à senatu, & à vobis manifestè deprehenderetur. || Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pontinū prętores fortissimos atque amantissimos reip. viros, ad me vocaui: rē omnē exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de rep. præclara atque egregia sentirent, sine recusatione,
B ac sine vlla mora negotium susceperunt & , cum aduesperasceret, occultè ad pontem Miluium peruenerunt atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, vt Tiberis inter eos, & pons interesset. Eôdem autem & ipsi sine cuiusquam suspicione multos forteis viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complureis delectos adolescenteis, quorum opera
6 vtor assiduè in reip. præsidio, cum gladiis miseram. || Interim tertia ferè vigilia exacta, cum iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, vnaque Vulturcius: fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladij, & à nostris res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à ceteris. Tum interuentu Pontini, atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cùm iam dilucesseret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorē Cim-
C brium Gabinium, statim ad me, nihildum suspicantem, vocaui. Deinde item accersitur
7 P. Stilius, & post eum C. Cethegus. tardissimè autem Lentulus venit, credo quòd literis dandis præter consuetudinem, proxima nocte vigilarat. || Cùm vero summis, ac clarissimis huius ciuitatis viris, qui, audita re, frequen-

frequentes ad me manè conuenerant, literas à me prius aperiri, quam ad senatum referri placeret: ne, si nihil esset inuentum, temere à me tantus tumultus iniectus ciuitati videretur: negaui me esse facturum, vt de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent: tamen ego non arbitrabar in tantis reip. periculis mihi esse nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, vt vidistis, coegi. ‖ Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorē, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorū esset, efferret. ex quibus ille maximum sicarum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, iussu senatus, dedi: hortatus sum, vt ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix se ex magno timore recreasset, a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & literas, vt seruorum præsidio vteretur, & ad vrbem, quamprimùm cum exercitu accederet: id autem eo consilio, vt, cùm vrbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum, distributúmque erat, incēdissent, cædémque infinitam ciuium fecissent: prastò esset ille, qui & fugienteis exciperet, & se cū his vrbanis ducibus coniungeret. ‖ Introducti autem Galli, iusiurandum sibi, & literas a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his, & à L. Cassio esse præscriptum, vt equitatum in Italiam quàm primùm mitterent: pedestreis sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis, Haruspicúmque responsis se esse tertium illū Cornelium, ad quem regnū huius vrbis, atque imperium peruenire esset necesse: Cinnam ante se, & Syllam fuisse. eundémque dixisse, fatalē hunc esse annum ad interitum huius vrbis, atque imperij, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolij autē incensionem, vicesimus. ‖ Hanc autem Cethego cum ceteris controuersiā fuisse dixerūt, quòd cum Lentulo, & ceteris, Saturnalibus cædem fieri, atque vrbem incendi placeret, Cethego nimiùm id longum videretur. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. primùm ostendimus Cethego signum cognouit. nos linum incidimus: legimus. erat scriptum ipsius manu, & Allobrogum senatui, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, vt item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulo antè aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud illum itidem erant deprehensa, respondisset, dixissétque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis literis, debilitatus, atque abiectus, conscientia conuictus, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognouit manum, & signum suum. Recitatæ sunt tabellæ in eandem ferè sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo: & quæsiui, cognosceréine signum. Annuit. Est verò, inquam, signum quidem notum imago aui tui, clarissimi viri, qui amauit vnicè patriam, & ciueis suos: quæ quidem te à tanto scelere etiam muta reuocare debuit.

‖ Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum, populúmque literæ. si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negauit, post autem aliquanto, toto iam indicio exposito, atque edito, surrexit, quæsiuit à Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem domum suam venissent: itémque à Vulturcio. qui cùm illi breuiter, constantérque respondissent, per quem ad eum, quotiésque venissent, quæsissémque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tū ille, subito scelere demens, quanta vis conscientiæ esset, ostendit. nam, cùm id posset inficiari, repentè præter opinionem omniū confessus est. ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti, atque deprehensi, impudētia, qua superabat omneis, improbitásque defecit. ‖ Vulturcius verò subito proferri literas, atq; aperiri iubet, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen signum, & manum suam cognouit. erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE MISI, COGNOSCES. CVRA, VT VIR SIS, ET COGITA, QVEM IN LOCVM SIS PROGRESSVRVS: ET VIDE, QVID IAM TIBI SIT NECESSE. CVRA, VT OMNIVM TIBI AVXILIA ADIVNGAS, ETIAM INFIMORVM. Gabinius deinde introductus, cùm primo impudenter respondere cœpisset, ad extremū nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negauit. ‖ Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio, tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. sic enim obstupuerant, sic terrā intuebantur, sic furtim nonnunquā inter seadspiciebant, vt non iā ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur: indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatū consului de summa reip. quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ, ac fortissimæ sentētiæ, quas senatus sine vlla varietate est secutus. Et quoniā nondum est perscriptū S.C. ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponā. ‖ Primùm mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, prouidentia mea resp. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, & C. Pontinius, prætores, quod eorū opera forti, fideliq; vsus essem, meritò, ac iure laudantur, atq, etiā viro forti, collegæ meo C. Antonio, laus impertitur, quod eos, qui huius coniurationis participes fuissent, à suis, & reip. cōsiliis remouisset, atq, ita censuerunt, vt P. Lentulus, cū se prætura abdicasset, tū in custodiā traderetur: itemq; vti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erāt, in custodiā traderentur: atque idē hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incēdendæ vrbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad sollicitandos pastores, Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his coloniis, quas Fesulas L. Sylla deduxit: in Q. Manlium Chilonem qui vnà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicita-

tione versatus: in P. Vmbrenum, libertinum hominem à quo primùm Gallos ad Gabiniũ perductos esse constabat. || 15 Atque ea lenitate senatus est vsus, Quirites, vt ex tanta coniuratione tantáque vi, ac multitudine domesticorum hostium nouem hominum perditissimorum pœna rep. conseruata, reliquorũ mẽteis sanare posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post hanc vrbem cõditam togato contigit: & his decreta verbis est, quòd vrbem incendiis, cæde ciueis, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio si cum ceteris supplicationibus cõferatur, Quirites, hoc interfit, quòd ceteræ, bene gesta, hæc vna, conseruata rep. cõstituta est. Atq; illud, quod faciendum primũ fuit, factum atque transactũ est. nam P. Lentulus, quamquam patefactus iudiciis, & cõfessionibus suis, iudicio senatus, non modò prætoris ius, verùm etiam ciuis amiserat: tamen magistratu se abdicauit: vt quæ religio C. Mario, clarissimo viro non fuerat, quò minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretũ, prætorem occideret, ea nos religione in priuato P. Lentulo puniendo liberaremur. || 16 Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi, periculosissimiq; belli nefarios duces captos iam, & comprehensos tenetis, existimare debetis, omneis Catilinæ copias, omneis spes, atque opes, his depulsis vrbeis periculis, concidisse. Quem quidem ego cùm ex vrbe pellebam, hoc prouidebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassij adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatẽ pertimescendam. Ille erat vnus timendus ex his omnibus, sed tandiu, dum mœnibus vrbis continebatur. omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Iam ad ceteras res conficiendas certos homines delectos, ac descriptos habebat. Neque verò cùm aliquid mandauerat, confectum putabat. nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. || 17 Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tã in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem (dicam id, quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à ceruicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto antè exitium, ac fati diem reip. denuntiasset, neque commisisset, vt signum, vt literæ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, vt nullum in priuata domo furtum vmquam sit tam palàm inuentum, quàm hæc tanta in remp. coniuratio, manifestò inuenta, atque deprehensa est. Quòd si Catilina in vrbe ad hanc diem remansisset: quamquam, quoad fuit, omnibus eius consiliis occurri, atque obstiti, tamen, vt leuissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos vmquam, dum ille in vrbe hostis fuisset, tantis periculis rempub. tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus. || 18 Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, vt deorum immortalium nutu, atque consilio & gesta, & prouisa esse videantur. Idque cum coniectura consequi possumus, quod vix videtur humanis consiliis tantam molem rerum gubernatio consequi potuisse: tum verò ita præsentes his temporibus opem, & auxilium nobis tulerunt, vt eos pene oculis videre possemus. Nam, vt illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faceis, ardorémque cæli, vt fulminum iactus, vt terræmotus, ceteraque, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, vt hæc, quæ nunc fiunt, canere dij immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. || 19 Nam profectò memoria tenetis, Cotta, & Torquato COSS. complureis in Capitolio turreis de cælo esse percussas, cùm & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum deiectæ, & legum æra liquefacta: tactus est etiam ille, qui hanc vrbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio paruum, atque lactentem, vberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tẽpore, cùm haruspices ex tota Etruria cõuenissent, cædeis, atque incendia, & legum interitum, & bellum ciuile ac domesticum, & totius vrbis, atque imperij occasum appropinquare dixerunt, nisi dij immortales omni ratione placati: suo numine prope fata ipsa flexissent. || 20 Itaque illorum responsis nunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res vlla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est: iidémque iusserunt, simulacrum Iouis facere maius, & in excelso collocare, & contrà, atque antè fuerat, ad orientem conuertere: ac se sperare dixerunt, si illud signũ, quod videtis, solis ortum, & forum, curiámque conspiceret, fore, vt ea consilia, quæ clàm essent inita contra salutem vrbis, atque imperij, illustrarentur, vt à S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud ita collocandum, consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, vt neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. || 21 Hic quis potest esse, Quirites, tam auersus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus; præcipuéque hanc vrbem, deorum immortalium nutu, atque potestate administrari? Etenim cùm esset ita responsum, cædeis, incendia, interitúmque reipub. comparari, & ea à perditis ciuibus, tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modò cogitata à nefariis ciuibus, verùm etiam suscepta esse sensistis. Illud verò nonne ita præsens est, vt nutu Iouis optimi maximi factum esse videatur, vt cùm hodierno die manè per forum meo iussu & coniurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos, senatúmque conuerso, omnia & senatus & vos, quæ erant contrà salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta vidistis. || 22 Quo etiam maiore sunt isti odio, supplicióq; digni, qui non solùm vestris domiciliis, atque tectis, sed etiam deorum templis, atque delubris sunt funestos, ac nefarios igneis inferre

ɑnati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam & non ſim ferendus, ille ille Iupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc vrbem, ille vos omneis ſaluos eſſe voluit. diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perueni. Iam verò illa Allobrogum ſollicitatio, ſic à Lentulo, ceteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commiſſæque literæ numquam eſſent profectò, niſi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid verò? vt homines Galli ex ciuitate malè pacata, quæ gens vna reſtat, quæ populo R. bellum facere & poſſe, & non nolle videatur, ſpem imperij, & rerum ampliſſimarum vltrò ſibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtrámque ſalutem ſuis opibus anteponerēt: id nonne diuinitus factum eſſe putatis? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt? ‖ Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria ſuplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum coniugibus, ac liberis veſtris. Nā multi ſæpe honores diis immortalibus iuſti habiti ſunt, ac debiti, ſed profectò iuſtiores numquam. Erepti enim ex crudeliſſimo, ac miſerrimo interitu, & erepti ſine cæde, ſine ſanguine ſine exercitu, ſine dimicatione, togati, me vno togato duce, & imperatore, viciſtis. ‖ Etenim recordamini, Quirites, omneis ciuileis, diſſenſiones, neque ſolùm eas, quas audiſtis, ſed & has, quas voſmetipſi meminiſtis, & vidiſtis: L. Sylla P. Sulpicium oppreſſit. C. Marium, cuſtodem huius vrbis: multóſque forteis viros partim eiecit ex ciuitata, partim interemit. Cn. Octauius, Cos. armis ex vrbe collegam ſuum expulit. omnis hic locus aceruis corporū, & ciuium ſanguine redūdauit. Superauit poſtea Cinna cum Mario. tum verò, clariſſimis viris interfectis lumina ciuitatis extincta ſunt. Vltus eſt huius victoriæ crudelitatem poſtea Sylla ne dici quidem opus eſt, quanta diminutione ciuium, & quanta calamitate reip. Diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo, & fortiſſimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipſius interitus reip. luctum, quàm ceterorum. ‖ Atque ille diſſenſiones erant huiuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam remp. pertinerent, non illi nullam eſſe remp. ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes: neque hanc vrbem conflagrare, ſed ſe in hac vrbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones: quarum nulla exitium reip. quæſiuit, eiuſmodi fuerunt, vt non reconciliatione concordiæ, ſed internecione ciuium diiudicatæ ſint. In hoc autem vno poſt hominum memoriam maximo, crudeliſſimóque bello, quale bellum nulla vmquam barbaria cum ſua gente geſſit: quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Caſſio, Cethego, cōſtituta, vt omnes, qui ſalua vrbe ſalui eſſe poſſent, in hoſtiū numero ducerentur: ita me geſſi, Quirites, vt omnes ſalui conſeruaremini: &, cùm hoſtes veſtri tantum ciuium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet: tantum autem vrbis, quantum flamma obire non potuiſſet: & vrbem, & ciueis integros, incolumeiſque ſeruaui. ‖ Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam huius diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omneis triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi, & collocari volo. nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique huiuſmodi, quod etiam minùs digni aſſequi poſſint. Memoria veſtra, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inueteraſcent, & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem vrbis & ad memoriam conſulatus mei, propagatam: vnóque tempore in hac rep. duos ciueis extitiſſe, quorum alter fineis veſtri imperij, non terræ, ſed cæli regionis terminaret: alter eiuſdem imperij domicillium, ſedémque ſeruaret. ‖ Sed, quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna? atque condicio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt: quòd mihi viuendum ſit cum illis, quos vici, ac ſubegi: illi hoſteis aut interfectos, aut oppreſſos reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, ſi ceteris recta ſua facta proſunt, mihi mea nequando obſint, prouidere. mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere poſſent, ego prouidi: ne mihi noceant, veſtrum eſt prouidere, quamquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil iam ab iſtis noceri poteſt. magnum enim eſt in vobis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in rep. dignitas, quæ me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ, quàm qui negligent, cùm me violare volent, ſe ipſi indicabunt. ‖ Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, vt nō modò nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omneis improbos vltrò ſemper laceſſamus. Quòd ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis, ſe in me vnum conuerterint: vobis erit prouidendum, Quirites, qua condicione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint inuidiæ, periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt, quod iam ad vitæ fructum poſſit acquiri, cū præſertim neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat adſcendere? ‖ Illud perficiam profectò, Quirites, vt ea, quæ geſſi in conſulatu, priuatus tuear, atque ornem: vt, ſi qua eſt inuidia in conſeruanda rep. ſuſcepta, lædat inuidos, mihi valeat ad gloriā. denique ita me in rep. tractabo, vt meminerim ſēper quæ geſſerim, curémq; vt ea virtute, nō caſu, geſta eſſe videatur. Vos, Quirites, quoniam iam nox eſt, veneramini illum Iouem, cuſtodem huius vrbis, ac veſtrum, atque in veſtra tecta diſcedite: & ea, quamquam iam periculum eſt depulſum, tamen æquè, ac priori nocte feciſtis, cuſtodiis, vigiliiſque defendite. Id ne vobis diutius faciendum ſit, atque in perpetua pace eſſe poſſitis, prouidebo.

IN L. CATILINAM QVARTA HABITA IN SENATV.

ORATIO XXII.

1 VIDEO, P.C. in me omniū vestrûm ora, atque oculos esse conuersos. video, vos non solùm de vestro, ac reip. verùm etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas. sed eam, per deos immortaleis, quæso deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc condicio consulatus data est, vt omneis acerbitates, omneis dolores, cruciatúsque perferrē: feram non solum fortiter, verùm etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis, populóque Ro. dignitas, salúsque pariatur. 2 ||Ego sum ille consul, P.C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, consularibus auspiciis consecratus: non curia, summum auxilium omnium gentium: non domus, cōmune perfugiū: non lectus, ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, sella curulis, vmquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodā dolore, in vestro timore, sanaui. Nunc, si hunc exitum consulatus mei dij immortales esse voluerunt, vt vos, P.C. populúmque Ro. ex cæde miserrima: cōiuges, liberósque vestros, virgineísque Vestaleis ex acerbissima vexatione: templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omniū nostrûm ex fœdissima flamma: totā Italiā ex bello, & vastitate eriperem: quæcumque mihi vni proponeretur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciē reip. fore putauit: cur ego non læter, meū consulatum ad salutum reip. propè fatalē exstitisse? 3 ||Quare, P.C. consulite vobis, prospicite patriæ, conseruate vos, coniuges, liberos, fortunásque vestras: populi R. nomen salutémque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo sperare, omneis deos, qui huic vrbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos esse gratias: deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratóque moriar. neque enim *turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti.* Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præsentis mœrore non mouear, horúmque omniū lacrymis, à quibus me circūsessum videtis. neque meā mentem non domum sæpe reuocat exanimata vxor, abiecta metu filia, & paruulus filius, quē mihi videtur amplecti rempubl. tanquā obsidem consulatus mei: neque ille, qui exspectans huius exitū diei adstat in conspectu meo gener. moueor his rebus omnibus, sed in eam partem, vt salui sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potiùs, quàm & illi, & nos vnà reip. peste pereamus. 4 ||Quare, P.C. incumbite ad reip. salutē: circumspicite omneis procellas, quæ impēdent, nisi prouidetis. non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: nō L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ seueritatis iudicium adducitur: sed tenentur ij, qui ad vrbis incendium, ad vestrum omnium cædē, ad Catilinam accipiendū, Romæ restiterunt: tenentur literæ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: sollicitantur Allobroges: seruitia excitantur: Catilina accersitur: id est initum consilium, vt interfectis omnibus nemo ne ad deplorandum quidem populi R. nomen, atque ad lamentandam tanti imperij calamitatem relinquatur. 5 ||Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis iam iudiciis iudicauistis: primum, quòd mihi gratias egistis singularibus verbis: & mea virtute, atque diligentia perditorum hominum patefactam esse coniurationem decreuistis: deinde quòd P. Lentulū, vt se abdicaret prætura, coegistis: tum quòd eum, & ceteros, de quibus iudicauistis, in custodiam dandos censuistis: maximéque quòd meo nomine supplicationem decreuistis: qui honos togato habitus ante me est nemini. Postremò hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dedistis amplissima: quæ sunt omnia eiusmodi, vt ij, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine vlla dubitatione à vobis damnati esse videantur. 6 ||Sed ego institui referre ad vos, P.C. tanquā integrū, & de facto, quid iudicetis: & de pœna quid censeatis. illa prædicam, quæ sunt cōsulis. Ego magnum in rep. versari furorē, & noua quædam misceri, & concitari mala iampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi coniurationem à ciuibus nunquam putaui. Nunc, quicquid est, quocunque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatū sit videtis. huic si paucos putatis affineis esse, vehementer erratis.

Latius

Lasui opinione dissseminatum est hoc malū: manauit non solùm per Italiam, verùm etiā transcendit Alpeis, & obscurè serpens, multas iam prouincias occupauit. id optimi substentando, ac prolatando nullo pacto potest. quacumque ratione placet celeriter vobis, vindicandum est. || Video duas adhuc esse sententias: vnam C. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multādos: alteram C. Cęsaris, qui mortis pœnā remouet, ceterorum suppliciorum omneis acerbitates amplectitur. Vterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa seueritate versatur. Alter eos, qui nos omneis, qui populum R. vita priuare conati sunt, qui delere imperium, qui populi R. nomen exstinguere, puncto temporis frui vita, & hoc communi spiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos ciueis, in hac rep. esse vsurpatum recordatur. alter intelligit, mortem à diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem, naturæ, aut laborum, ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes numquā inuiti, fortes etiam sæpe libenter oppetiuerunt, vincula vero, & ea sempiterna, certè ad singularem pœnam nefarij sceleris inuenta sunt. Itaque municipiis dispertiri iubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. decernatur tamen, si placet. ||Ego enim suscipiam, & , vt spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adiungit grauem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribileis custodias circumdat, & digna scelere hominum perditorum sancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum leuare possit. eripit etiam spem, quæ sola homines in miseriis consolari solet. bona præterea publicari iubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas vno dolore animi, ac corporis, & omneis scelerum pœnas ademisset. Itaque vt aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos eiusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerūt: quòd videlicet intelligebāt his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

||Nunc, P. C. ego mea video quid intersit. si eritis secuti sententiam C. Cæsaris: quoniam hanc is in rep. viam, quæ popularis habetur, secutus est fortasse minùs erunt, hoc monitore, & auctore huiusce sententiæ mihi populares impetus pertimescendi. sin illam alterā secuti eritis: nescio, an amplius mihi negotij contrahatur. sed tamen meorum periculorum rationes vtilitas reip. vendicat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, & maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in remp. voluntatis. intellectum est quid intersit, inter leuitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem.

||Video de istis, qui se populareis haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet ciuiū R. sentētiā ferat, is & nudiustertius in custodiam ciueis R. Cethegū, & Lentulum dedit & supplicationē mihi decreuit & indices hesterno die maximis præmiis affecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decreuit, quid de tota re, & causa iudicarit. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniā esse de ciuibus Ro. constitutam: qui autem reip. sit hostis, eū ciuē esse nullo modo posse: denique ipsum latorē legis Semproniæ, iussu populi pœnas Reip. dependisse. idē etiā ipsum largitorē Lentulum, & prodigum, non putat, cū de pernicie reip. & exitio huius vrbis tam acerbè, támque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare: & sancit in posterum, nequis huius supplicio leuando se iactare & in perniciem reip. posthac popularis esse possit. adiungit etiam publicationē bonorum, vt omneis animi cruciatus, & corporis, etiam egestas, ac mendicitas consequatur.

||Quamobrem siue hoc statueritis: dederitis mihi comitē ad concionem, populo R. carum atque iucundum: siue illam Silani sententiam sequi malueritis: facilè me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atq; obtinebo, eā multò leniorē fuisse. Quamquā, P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate puniēda, crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salua rep. vobiscum perfrui liceat, vt ego, quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moueor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, & misericordia. Videor enim mihi hanc vrbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito vno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros, atque insepultos aceruos ciuium: versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi, & furor, in vestra cæde bacchantis.

|| Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulū, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est, purpuratum esse hūc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrumfamiliás, tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: & , quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me seuerum, vehementémque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis à seruo interfectis, vxore occisa, incensa domo, supplicium de seruis quàm acerbissimum sumserit: vtrùm is clemens, ac misericors, an inhumanissimus & crudelissimus esse videatur: mihi verò importunus ac ferreus, qui non dolorem suum & cruciatum dolore nocentis, & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui, nos coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas vniuscuiusque nostrûm domos, & hoc vniuersum reip. domicilium delere conati sunt quid id egerunt, vt gentem Allobrogum in vestigiis huius vrbis, atque in cinere deflagrati imperij collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, ciuiúmque pernicie fama subeunda est.

|| nisi verò cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus, & amantissimus reip. crudelior nudiustertius est visus, cùm sororis suæ, fœminæ

electissimæ, virum præsentem, & audientem, vita priuandum esse dixit, cùm auum iussu Coss. interfectum, filiúmque eius impuberem, legatum à prætor missum, in carcere necandum esse dixit. Quorum quod simile fuit factum? quòd initum delendæ reip. consiliū? largitionis voluntas, tum in rep. versata est, & partium quædam contentio. Atque illo tempore huius auus Lentuli, clarissimus vir armatus Gracchum est persecutus, & graue tum vulnus accepit, nequid de summa dignitate reip. minueretur. hic ad euertenda fundamenta reip. Gallos arcessiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidandos Cethego: ceteros ciueis interficiendos Gabinio, vrbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendámque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani, ac nefario, nimis aliquid seuerè statuisse videamini, cùm multò magis sit verendum, ne remissione pœne crudeles magis in patriam, quam ne seueritate animaduersionis nimis vehementes in acerbissimos hosteis fuisse videamini. || 14 Sed quæ exaudio, P.C. dissimulare non possum. iactantur enim voces, quæ peruenit ad aureis meas eorum, qui veteri videntur, vt habeam satis præsidij ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia prouisa, parata, & constituta sunt, P.C. cùm mea summa cura, atque diligentia, tum multò etiam maiore populi Romani ad summum imperiū retinendum, & ad communeis fortunas conseruandas voluntate. omnes adsunt, omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, pleni omnes aditus huius loci, ac templi. Causa enim est post vrbem conditā hæc inuenta sola, in qua omnes sentirent vnum, atque idem, præter eos, qui cùm sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potiùs, quàm soli perire voluerunt. || 15 Hosce ego homines excipio, & secerno libéter: neque enim in improborum ciuium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri verò, dij immortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem, salutemque consentiunt? Quid ego hîc equitas Rom. commemorem? qui vobis ita summa ordinis, consiliique concedunt, vt vobiscum de amore reip. certent: quos ex multorum annorum dissentione ad huius ordinis societatem, concordiámque reuocatos, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa coniungit: quam coniunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in rep. tenuerimus: confirmo vobis, nullum posthac malum ciuile, ac domesticum ad vllam reip. partem esse venturū. Pari studio defendendæ reip. conuenisse video tribunos ærarios fortissimos viros: scribas item vniuersos: quos cū casu hic dies ad ærarium frequenteis aduocasset, video ab exspectatione fortis ad communem salutem esse conuersos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. || 16 Quis est enim, cui non hæc templa, adspectus vrbis possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune patria solum, cum sit carum, tum verò dulce, atque iucundum? Operæ pretium est, P. C. libertinorū hominū studia cognoscere, qui sua virtute fortunā ciuitatis consecuti, hanc verè suam patriam esse iudicant: quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed vrbem hostium esse iudicauerunt. Sed quid ego huiusce ordinis homines commemorem, quos priuatæ fortunæ, quos communis resp. quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitauit? Seruus est nemo, qui modo tolerabili condicione sit seruitis, qui non audaciam ciuium perditorum perhorrescat: qui non obstare cupiat: qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutis voluntatem. || 17 Quare si quem vestrûm fortè cōmouet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egētium, atque imperitorum: est id quidem cœptum, atque tentatum: sed nulli sunt inuenti tam, aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum: qui non cubile, ac lectulum suum: qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, saluum esse velint. Multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: immò verò (id enim potiùs est dicendum) genus hoc vniuersum amantissimum est otij. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentia ciuium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est? || 18 Quæ cū ita sint, P. C. vobis populi R. præsidia non desunt: vos ne populo R. deesse videamini, prouidete. Habetis consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reseruatum: omnes ordines ad conseruandam remp. mente, volūtate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus, & telis impiæ coniurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis arbis se, vobis vitam omnium ciuium, vobis arcem, & Capitolium, vobis arat Penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum, ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros, atque vrbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de coniugū vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis iudicandum est. || 19 Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur: habetis omneis homines, vniuersum populum Rom. id quod in ciuili causa hodierno die primùm videmus vnum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatū imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorū benignitate auctas, exaggeratasq; fortunas vna vox pæne delerit. Id ne vnquam posthac non modò confici, sed ne cogitare quidem possit, vobis hodierno die prouidendum est. Atque hæc non vt vos, qui mihi studio pæne præcurritis, excitarem, locutus sum: sed vt mea vox, quæ debet esse in rep. princeps, officio functa consulari videretur. || 20 Nunc antè quàm ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est coniuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudico turpem, & infirmam, contemtam, & abiectam.

abiectam. Quod si aliquando alicuius furore, & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra, ac reip. dignitas: me tamen meorum factorum, atque consiliorum nunquam, P.C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quam vos me vestris decretis honestatis, nemo est assecutus. Ceteris enim semper bene gestæ, mihi vni conseruatæ reip. gratulationem decreuistis. ‖ Sit Scipio clarus, ille, cuius consilio, atque virtute Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas vrbeis huic imperio infestissimas, Karthaginem, Numantiamque deleuit: habeatur vir egregius, L. Paulus ille, cuius currum rex potentissimus quondam, & nobilissimus, Perses honestauit: sit in æterna gloria Marius, quibis Italiam obsidione, & metu seruitutis liberauit: anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus, ac terminis continentur. erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi fortè maius est patefacere nobis prouincias, quò exire possimus, quàm curare, vt etiam illi, qui absunt, habeant quò victores reuertantur. ‖ Quamquam est in vno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi, seruiunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero ciuium dementia aliqua deprauati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm à pernicie reip. repuleris, neque vi coercere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis ciuibus æternum bellū susceptum esse video: quod ego vestro, bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui seruatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus, ac mētibus semper hærebit, à me, atque à meis facilè propulsari posse confido. Neque vlla profectò tanta vis reperietur, quæ coniunctionem vestram, equitúmque Ro. & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare possit. ‖ Quæ cùm ita sint, patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro prouincia, quàm neglexi, pro triumpho, ceterísque laudis insignibus, quæ sunt à me, propter vrbis, vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis, hospitiisque prouincialibus, quæ tamen vrbanis opibus non minore labore tueor, quā comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, próque hac, quam perspicitis, ad conseruandam rēp. diligentia, nihil aliud à vobis, nisi huius temporis, totiúsque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro sæptum esse arbitrabor. Quòd si meam spem vis improborum fefellerit, atque superauerit: commendo vobis paruum meum filium: cui profectò satis erit præsidii, non solùm ad salutem, verùm etiam ad dignitatem, si eius, qui hæc omnia suo solus periculo conseruauerit, illum esse filium memineritis. ‖ Quapropter de summa salute vestra, populique Ro. P.C. de vestris coniugibus, ac liberis: de aris ac focis, de fanis ac tēplis, de totius vrbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, déque vniuersa rep. decernite diligenter, vt instituistis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui & parére vestris decretis nō dubitet: & ea, quæ statueritis, quoad viuet, defendere, & per se ipsum præstare possit.

PRO L. MVRÆNA.

ORATIO XXIII.

QVAE precatus sum à diis immortalibus, iudices, more institutóque maiorum, illo die, quo auspicatò comitiis centuriatis, L. Murænam consulē renuntiaui: vt ea res mihi, magistratuíque meo, populo, plebique Romanæ, bene atque feliciter eueniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob eiusdem hominis consulatum vnà cum salute obtinendum, & vt vestræ mentes, atque sententiæ cum populi Rom. voluntate suffragiisque consentiant, eáque res vobis, populóque Rom. pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd si illa solemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet̄ in se vim, & religionem, quantam reip. dignitas postulat: idem ego sum precatus, vt iis quoque hominibus quibus hic consulatus, me rogante,

datus esset, ea res faustè, feliciter, prosperé-que eueniret. || Quæ cùm ita sint, iudices, & cùm omnis deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certè communicata vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus cômendauit: vt eiusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Romani cum vestra, atque omnium ciuium salute tueatur. Et, quoniam in hoc officio studium meæ defensionis, ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est: antequàm pro L. Muræna dicere instituo, pro me ipso pauca dicam, non quo mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officij mei, quàm huiusce salutis defensio: sed vt, meo facto vobis probato, maiore auctoritate ab huius honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim. || Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me & consulem, & legis ambitus latorem, & tam seuerè gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere. cuius reprehensio me vehementer mouet, non solùm vt vobis, iudices, quibus maximè debeo, verùm etiam vt ipsi Catoni, grauissimo, atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quam à consule? Quis mihi in repub. potest, aut debet esse coniunctior, quàm is, cui respub. a me vna traditur sustinenda, magnis meis laboribus, & periculis sustentata? Quòd si in iis rebus repetendis, quæ mancipij sunt, is periculum iudicij præstare debet, qui se nexu obligauit: profectò etiam rectius in iudicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulem declarauit, auctor beneficii populi Rom. defensórque periculi esse debebit: || Ac, si, vt nonnullis in ciuitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicè constitueretur: is potissimè honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd si è portu soluentibus, ii, qui iam in portum ex alto inuehuntur, præcipere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum, quòd natura affert, vt eis faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem animo me esse oportet, propè iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reip. tempestates esse subeundas? Quare si est boni consulis, *non solum videre, quid agatur, verum etiam prouidere, quid futurum sit:* ostendam alio loco, quantû salutis cômunis intersit, duos consules in rep. Kalendis Ian. esse. || Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm resp. consulem ad cômunem salutê defendendam vocare. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, vt eam, quam mihi metipsi iampridem tulerim de ciuium periculis defendendis non abrogarem. Etenim si largitionem factã esse confiterer, idque rectè factum esse defenderé: facerem improbè, etiã si alius legé tulisset. cùm verò nihil cômissum contra legé esse defendã, quid est, quòd meam defensionem latio legis impediat? || Negat esse eiusdem seueritatis, Catilinam, exitium reip. intra mœnia molientem, verbis, & pæne imperio vrbe expulisse: & nunc pro L. Muræna dicere. Ego autem has parteis lenitatis, & misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam verò grauitatis, seueritatisque personam non appetiui: sed à rep. mihi impositam sustinui, sicut huius imperij dignitas in summo periculo ciuium postulabat. Quod si tum, cû reip. vim, & seueritatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam: nunc, cùm omnes me causæ ad misericordiã, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudinique seruire? Ac de officio defensionis meæ, ac de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit. || Sed me, iudices, non minùs hominis sapientissimi, atque ornatissimi, Seru. Sulpicij, conquestio, quàm Catonis accusatio commouebat: qui grauissimè, & acerbissimè ferre dixit, me familiaritatis, necessitudinisque oblitum, causam L. Murænæ contra se defendere. Huic ego, iudices, satisfacere cupio, vósque adhibere arbitror. Nam cùm graue est verè accusari in amicitia, tum, etiam si falsò accuseris, non est negligendum. Ego, Serui Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror. nihil tibi consulatum petenti, à me defuit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule, postulandum. abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo: sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murænæ, quantum tu à me postulare ausus sis, tantum debuisse, contra salutem nihil debere. || Neque enim si tibi tum, cùm peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cùm Murænam ipsum petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non laudari, sed ne concedi quidem potest, vt amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Muræna, iudices, & vetus, & magna amicitia est, quæ in capitis dimicatione à Seru. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodê in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris eius, quem adeptus est, amplitudo, summã mihi superbiæ, crudelitatisque famam inussisset, si hominis, & suis, & populi Romani ornamentis amplissimi causam tanti periculi repudiassem. Neque enim iam mihi licet, neque est integrum, vt meum laborem, hominum periculis subleuandis non impertiam. Nam cùm præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cùm adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti, & ingrati. || Quòd si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiæ, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego vero libenter desino. Sin autem fuga laboris, desidiã, repudiatio supplicum, superbiam, amicorum neglectio, improbitatem coarguit, nimirum hæc causa est huiusmodi, quã nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio

studio, Serui, facillimè ceperis. Nam si tibi A
necesse putas, etiam aduersariis amicorum
tuorum de iure consulentibus respondere:
&, si turpe existimas, te aduocato, illum i-
psum, quem contra veneris, causa cadere: noli
tam esse iniustus, vt, cùm tui fontes vel ini-
micis tuis pateant, nostros riuulos etiam a-
10 micis putes clausos esse oportere. || Etenim,
si me tua familiaritas ab hac causa remouis-
set, &, si hoc quidē Quint. Hortensio, M. Cras-
so, clarissimis viris, si item ceteris, à quibus
intelligo, tuam gratiam magni æstimari, acci-
disset: in ea ciuitate consul designatus defen-
sorem non haberet, in qua nemini vmquam
infimo maiores nostri patronum deesse vo-
luerunt. Ego verò, iudices, ipse me existima-
rem nefarium, si amico: crudelem, si misero:
superbum, si consuli defuissem. Quare quod
dandum est amicitiæ, largè dabitur à me, vt
tecum agam, Serui, non secus, ac si meus esses
frater, qui mihi est carissimus: isto in loco, B
quod tribuendum est officio, fidei, religioni,
id ita moderabor, vt meminerim me contra
11 amici studium pro amici periculo dicere. || In-
telligo, iudices, treis totius accusationis par-
teis fuisse, & earum vnā in reprehensione vi-
tæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam
in criminibus ambitus esse versatam. Atque
harum trium partium prima illa, quæ grauis-
sima esse debebat, ita fuit infirma, & leuis, vt
illos lex magis quædam accusatoria, quàm
vera maledicendi facultas de vita L. Murænæ
dicere aliquid coegerit. Obiecta est enim A-
sia, quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriā
expetita est, sed in militari labore peragrata:
qui si adolescēs patre suo imperatore nō me-
ruisset: aut hostem, aut patris imperiū timuis-
set, aut a parente repudiatus videretur. Aut,
cùm sedere in equis triumphantium prætex-
tati potissimum filii soleant, huic donis mili-
taribus patris triumphum decorare fugiendū
fuit, vt rebus communiter gestis pæne simul C
12 cum patre triumpharet? || Hic verò, iudices,
& fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti suo,
magno adiumento in periculis, solatio in la-
boribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si
habet Asia suspicionē luxuriæ quandam: non
Asiam numquam vidisse, sed in Asia continē-
ter vixisse, laudandum est. Quamobrem non
Asiæ nomen obiiciendum Murænæ fuit, ex
qua laus familiæ, memoria generi, honos &
gloria nomini constituta est: sed aliquod aut
in Asia susceptum, aut ex Asia deportatū fla-
gitium, ac dedecus. Meruisse verò stipendia in
eo bello, quod tum populus R. non modo ma-
ximum, sed etiam solum gerebat, virtutis pa-
tre imperatore libentissime meruisse, pietatis:
finem stipendiorum, patris victoriam, ac triū-
phum fuisse, felicitatis fuit. maledicto quidē
idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod o-
13 mnia laus occupauit. || Saltatorem appellat
L. Murænam Cato. Maledictum est, si verè ob- D
iicitur, vehementis accusatoris: sin falsò, ma-
ledici conuiciatoris. Quare cùm ista sis aucto-
ritate, non debes, M. Cato, arripere maledictū
ex triuio, aut ex scurrarum aliquo conuicio,
neque temere consulem populi R. saltatorem
vocare, sed conspicere, quibus præterea vitiis
affectum esse necesse sit eum, cui verè istud ob-
iici possit. Nemo enim ferè saltat sobrius, nisi

A forte insanit: neque in solitudine, neque in
conuiuio moderato, atque honesto, intempe-
stiui conuiuii, amœni loci, multarum delicia-
rum comes est extrema saltatio. Tu mihi ar-
ripis id, quod necesse est omnium vitiorum
esse postremum: relinquis illa, quibus remotis,
hoc vitium omnino esse non potest. nullum
turpe conuiuium, non amor, non comessatio,
non libido, non sumtus ostenditur. &, cùm ea
non reperiantur, quæ voluptatis nomen ha-
bent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam lu-
xuriam reperire non potes, in eo te vmbram
luxuriæ reperturum putas? || Nihil igitur in 14
vitam L. Murænæ dici potest? Nihil, inquam,
omnino, iudices. Sic à me consul designatus
defenditur, vt eius nulla fraus, nulla auaritia,
nulla perfidia, nulla crudelitas, nullū petu-
lans dictum in vita proferatur. Bene habet:
iacta sunt fundamenta defensionis. Nondum
enim nostris laudibus, quibus vtar postea, sed
B propè inimicorum confessione, virum bonū,
atque integrum hominem defendimus. Quo
constituto, facilior est mihi aditus ad conten-
tionem dignitatis: quæ pars altera fuit accusa-
tionis. || Summam video esse in te, Serui Sul- 15
pici, dignitatem generis, integritatis, indu-
striæ, ceterorúmque ornamentorum omnium,
quibus fretum, ad consulatus petitionem ag-
gredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Mu-
ræna, atque ita paria, vt neque ipse dignitate
vinci potuerit, neque te dignitate superarit.
Contemsisti L. Murænæ genus: extulisti tuum.
Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius
sit, neminem bono esse genere natum: facis,
vt rursus plebs in Auentinum seuocanda esse
videatur. Sin autem sunt amplæ, & honestæ
familiæ plebeiæ: & proauus L. Murænæ, &
auus, prætores fuerunt, & pater, cùm amplis-
simè, atque honestissimè, ex prætura trium-
phasset, hoc faciliorem huic gradum consula-
tus adipiscendi reliquit, quòd is iam patri
C debitus, à filio petebatur. || Tua verò nobili- 16
tas, Serui Sulpici, tametsi summa est, tamen
hominibus literatis, & historicis est notior:
populo verò, & suffragatoribus obscurior. Pa-
ter enim fuit equestri loco, auus nulla illu-
stri laude celebratus. Itaque non ex sermone
hominum recenti, sed ex annalium vetu-
state eruenda est memoria nobilitatis tuæ.
Quare ego te semper in nostrum numerum
aggregare soleo, quòd virtute, industriaque
perfecisti, vt, cùm equitis Ro. esses filius: sum-
ma tamen amplitudine dignus putarere: nec
mihi vmquam minùs in Quint. Pompeio, no-
uo homine, & fortissimo viro. virtutis esse vi-
sum est, quàm in homine nobilissimo, M. AE-
milio. Etenim eiusdem animi, atque ingenii
est, posteris suis, quod Pompeius fecit, ampli-
tudinem nominis, quam non acceperit, trade-
re: &, vt Scaurus, memoriam propè inter-
D mortuam generis sui, virtute renouare. || Quā- 17
quam ego iam putabam, iudices, multis viris
fortibus ne ignobilitas obiiceretur generis,
meo labore esse perfectū: qui non modò Cu-
riis, Catonibus, Pōpeiis, antiquis illis fortis-
simis viris, nouis hominibus, sed his recenti-
bus, Mariis, & Didiis, & Cæliis commemo-
randis iacebant. Cùm ego verò tanto inter-
uallo claustra ista nobilitatis refregissem, vt
aditus ad consulatum posthac, sicut apud ma-

iores nostros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret: non arbitrabar, cùm ex familia vetere, & illustri consul designatus ab equitis Rom. filio, consule, defenderetur, de generis nouitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, vt cum duobus patriciis, altero improbissimo, atque audacissimo: altero modestissimo, atque optimo viro peterem: superaui tamé dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quòd si id crimé homini nouo esse deberet: profectò mihi neque inimici, neque inuidi defuissent.

18 ‖ Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in vtroque dignitas: videamus cetera. Quæsturam vnà petiit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. neque enim quemquam vestrûm fugit, cùm multi pares dignitate fiant: vnus autem primùm solus possit obtinere: non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio gradus habeat: dignitas autem sit persæpe eadem omnium. Sed quæstura vtriusque propemodum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titia prouinciam tacitam, & quietam: tu illam, cui cùm quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam, & illustrem, quàm negotiosam, & molestam. Consedit vtriusque nomen in quæstura. nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoscique posset.

19 ‖ Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur, ab vtroque dissimillima ratione tractatum. Seruius hic nobiscum hanc vrbanam militiam respondendi, scribendi, cauendi, plenam sollicitudinis, ac stomachi, secutus est: ius ciuile didicit: multum vigilauit: laborauit: præstò multis fuit: multorum stultitiam perpessus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exsorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, & grata hominibus, vnum hominem elaborare in ea scientia, quæ si, multis profutura.

20 ‖ Quid Muræna interea? fortissimo, & sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum, signa contulit: manum conseruit: magnas copias hostium fudit: vrbeis partim vi, partim obsidione cepit: Asiam istam refertam, & eandem delicatam, sic obiit, vt in ea neque auaritiæ, neque luxuriæ vestigium reliquerit: maximo in bello sic est versatus, vt hic multas res, & magnas sine imperatore gesserit, nullâ sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præsente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator, neque inuidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

21 ‖ Summa in vtroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Seruium liceat, pari, atque eadem in laude ponam. sed non licet, agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse cõsulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? abfueris tamdiu? &, cùm longo interuallo veneris, cum iis, qui in foro habitarût, dignitate contendas? Primùm ista nostra assiduitas, Serui, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expedit, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superaui: & tu idem fortasse: verumtamen vtrique nostrum desiderium nihil obfuisset.

22 ‖ Sed, vt, hoc omisso, ad studiorum, atque artium contentionem reuertamur: qui potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multò plus afferat dignitatis, rei militaris, quàm iuris ciuilis gloria? Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas, ille, vt eò quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. te Gallorum, illum bucinarum cantus exsuscitat. tu actionem instituis: ille aciem instruit. tu caues, ne tui consultores: ille, ne vrbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit, vt hostium copiæ: tu vt aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus: tu in regendis. Ac nimium (dicendum est enim quòd sentio) rei militaris virtus præstat ceteris omnibus. Hæc nomen populo Rom. hæc huic vrbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit: omnes vrbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela, ac præsidio bellicæ virtutis. simulatque increpuit suspicio tumultus: artes illico nostræ conticescunt.

23 ‖ Et quoniam mihi videris istam scientiam iuris, tanquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, vt istud nescio quid, quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, grauitatis, iustitiæ, fidei, ceteris omnibus consulatu, & omni honore semper dignissimum iudicaui. quòd quidem ius ciuile didicisti: non dicam, operam perdidisti, sed illud dicam nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Ro. studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam vtilitatem debent habere.

24 ‖ Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt. omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu ciuitatis, ab iis defendi, & firmari putantur. summa etiam vtilitas: siquidem eorum consilio, & periculo, cùm rep. tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Grauis etiam illa est, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo, posse consilio, atque oratione & senatus, & populi, & eorum, qui res iudicant, menteis permouere. Quæritur consul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: præsertim cùm hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat. quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est.

25 ‖ Primùm dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt paruæ, prope in singulis literis, atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud maiores nostros fuit in isto iure admirationis: id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum, & abiectum. Posset agi lege

acca

hecne, pauci quondam ſciebant. faſtos enim vulgò non habebant. erant in magna potentia qui conſulebantur: à quibus etiam dies, tanquam à Chaldæis, petebantur. Inuentus eſt ſcriba quidam Cn. Flauius, *qui cornicum oculos confixerit*, & ſingulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, & ab ipſis cautis iuriſconſultis eorum ſapientiam compilarit. Itaque irati illi, quòd ſunt veriti, ne, dierum ratione peruulgata, & cognita, ſine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuerunt, 26 omnibus in rebus ipſi intereſſent. ‖ Cùm hoc fieri belliſſimè poſſet: Fundus Sabinus, meus eſt: immò meus: deinde iudicium: noluerunt. F V N D V S, inquit, Q V I E S T I N A G R O, Q V I S A B I N V S V O C A T V R. Satis verbosè. cedò, quid poſtea? E V M E G O E X I V R E M E V M E S S E A I O. Quid tum? I N D E E G O T E E X I V R E M A N V C O N S E R T V M V O C O. Quid huic tam loquaciter litigioſo reſponderet ille, vnde petebatur, non habebat. Tranſit idem iuriſconſultus, tibicinis Latini modo: V N D E T V M E, inquit, E X I V R E M A N V C O N S E R T V M V O C A S T I, I N D E I B I E G O T E R E V O C O. Prætor interea, ne pulchrum ſe, ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur; ei quoque carmen compoſitum eſt, cùm ceteris rebus abſurdum, tum verò nullo vſui, V T R I V S Q V E S V P E R S T I T I B V S; P R A E S E N T I B V S: I S T A M V I A M D I C O: I T E V I A M. Præſtò aderat ſapiens ille; qui inire viam doceret: R E D I T E V I A M. eodem duce redibant. Hæc iam tum apud illos barbaros, ridicula, credo, videbantur. homines cùm rectè, atque in loco conſtitiſſent, iuberi abire: vt, vnde abiſſent, eòdem ſtatim redirent. Iiſdē ineptiis fucata ſunt illa omnia, Q V A N D O T E I N I V R E C O N S P I C I O. E T hæc, S E D A N N E T V D I C I S, Q V I C A V S A V I N D I C A V E R I S? quæ dum erant occulta, neceſſariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur: poſteà verò peruulgata, atque in manibus iactata, & excuſſa, inaniſſima prudentiæ reperta ſunt: fraudis autem, & ſtultitiæ pleniſſima.

27 ‖Nam cùm permulta præclarè legibus eſſent conſtituta; ea iureconſultorum ingeniis pleraque corrupta, ac deprauata ſunt. Mulieres omneis propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemtiones faciendas, interimendorum ſacrorum cauſa, reperti ſunt. In omni denique iure ciuili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt: vt, quia in alicuius libris, exempli cauſa, id nomen inuenerant, putauerunt, omneis mulieres, quæ coemtionem facerent, Caias vocari. Iam illud mihi quidem mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, vtrum diem tertium, an perendinum; iudicem, an arbitrum: rem, an litem dici oporteret.

28 ‖Itaque (vt dixi) dignitas in iſta ſcientia conſularis nunquam fuit; quæ tota ex rebus fictis, commentitiiſque conſtaret: gratiæ verò multò etiam minùs. Quod enim omnibus patet, & æquè promptū eſt mihi, & aduerſario meo; id eſſe gratum nullo pacto poteſt. Itaque non modo beneficii collocandi ſpem, ſed etiam illud, quod aliquando fuit, L I C E T C O N S V L E R E. iam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam vſquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet. peritus ideò haberi nemo poteſt, quòd in eo, quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare. difficilis autem res ideò non putatur, quòd & perpaucis & minimè obſcuris literis continetur. *Itaque, ſi mihi, homini vehementer occupato, ſtomachum noueritis, triduo me iuriſconſultum eſſe profitebor.* Etenim quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia, neque tamen quidquam tam anguſtè ſcriptum eſt, quò ego non poſſim, Q V A D E R E A G I T V R, addere. Quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur. Si id, quod oportet, reſpōderis: idem videare reſpondiſſe, quod Seruius. ſin aliter: etiam controuerſum ius noſſe, & tractare videare.

29 ‖ Quapropter non ſolùm illa gloria militaris, veſtris formulis, atque actionibus anteponenda eſt: verùm etiam dicendi conſuetudo, longè, & multùm iſti veſtræ exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initiò multò hoc maluiſſe. pòſt, cùm id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimùm ſunt delapſi: vt aiunt in Græcis artificibus, *eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint*: ſic nonnullos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudium deuenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, ſumma etiam gratia. Etenim à vobis ſalubritas quædam: ab iis, qui dicunt, ſalus ipſa petitur. Deinde veſtra reſponſa, atque decreta, & euertuntur ſæpe dicendo, & ſine defenſione oratoris firma eſſe non poſſunt: in qua re ſi ſatis profeciſſem, parciùs de eius laude dicerem: nunc nihil de me dico, ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt.

30 ‖ *Duæ ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis: vna imperatoris, altera oratoris boni.* Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipſæ per ſe multùm valent: iuſtitia, fides, pudor, tēperantia: quibus te, Serui, excellere omnes intelligunt: ſed nunc de ſtudiis ad honorem diſpoſitis, non de inſita cuiuſque virtute diſputo. Omnia iſta nobis ſtudia de manibus excutiuntur, ſimulatq; aliquis motus nouus bellicum canere cœpit. Etenim, vt ait ingenioſus poeta, & auctor valde bonus, præliis promulgatis, T O L L I T V R E M E D I O nō ſolùm iſta veſtra verboſa ſimulatio prudentiæ; ſed etiam ipſa illa domina rerum, S A P I E N T I A: V I G E R I T V R R E S. S P E R N I T V R O R A T O R, non ſolùm odioſus in dicendo, ac loquax, verum etiam B O N V S H O R R I D V S M I L E S A M A T V R. Veſtrum verò ſtudium totum iacet. N O N E X I V R E M A N V C O N S E R T V M, S E D M A G E F E R R O, inquit, R E M R E P E T V N T. Quòd ſi ita eſt, cedat, opinor, Sulpici, forum caſtris, otium militiæ, ſtilus gladio, vmbra ſo-

li: sit denique in ciuitate ea prima res, propter quam ipsa est ciuitas omnium princeps.

31 || Verùm hæc, Cato, nimium nos nostris verbis magna facere demonstras: & oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. quod ego longe secus existimo, iudices, deque eo pauca disseram. neque enim causa in hoc continetur. Nam si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curij: de Philippo, T. Flaminij: de AEtolis, M. Fului: de rege Perse, L. Paulli: de Pseudophilippo, Q. Metelli: de Corinthiis, L. Mummij. sin hæc bella, grauissima, victoriæque eorum bellorum, grauissimæ fuerunt: cur Asiaticæ nationes, atque ille a te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Rom. cum Antiocho gessisse video: cuius belli victor L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quā laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat, eandem hic sibi ex Asiæ nomine assumpsit. || Quo quidem in bello virtus

32 enituit egregia M. Catonis proaui tui. quò ille, quum esset, vt ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, numquā cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque verò cùm P. Africano senatus egisset, vt legatus fratri proficisceretur: cùm ipse, paulo antè, Annibale ex Italia expulso, ex Africa eiecto, Karthagine oppressa, maximis periculis remp. liberauisset, nisi illud graue bellum, & vehemens putaretur: Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris: omnibus regibus, quibuscum populus Ro. bellum gessit, hunc regem nimirum antepones, quem L. Sylla, maximo, & fortissimo exercitu, pugna excitatum, non rudis imperator, vt aliud nihil dicam cum bello inuectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Muræna, pater huiusce: vehementissime, vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumtis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus, conatúque inualuit, vt se Oceanum cum Ponto, Sertorij copias cum suis coniuncturum putaret. || Ad quod bellum duobus consulibus ita

33 missis, vt alter Mithridaté persequeretur, alter Bithyniā tueretur: alterius res & terra, & mari calamitosæ, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli verò res, tantæ exstiterunt, vt neque maius bellum commemorari possit, neque maiore consilio, & virtute gestum. Nam, cùm totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque vrbem sibi Mithridates Asiæ ianuam fore putauisset, qua effracta, & reuulsa, tota pateret prouincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, vt vrbs fidelissimorum sociorum defenderetur, vt omnes copiæ regis, diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnam naualem ad Tenedum, cùm contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiā spe, atque animis inflata peteret mediocri certamine, & parua dimicatione commissam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum. expulsus regno tandem aliquando, tantùm tamen consilio, atque auctoritate valuit, vt se, rege Armeniorum adiuncto, nouis opibus, copijsque renouarit. Ac si mihi nunc de rebus gestis esset nostris exercitus, imperatorisque dicendum, plurima, & maxima prœlia commemorare possem. sed non id agimus. || Hoc dico si bellum hoc si

34 contemnendum fuisset, hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset: neque tanta cura senatus, & populus Ro. suscipiendum putasset, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli, neque verò eius belli conficiendi curam tanto studio populus Ro. ad Cn. Pompeium detulisset: cuius ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summa contentione pugnata: qua ex pugna cùm se ille eripuisset, & Bosphorum confugisset, quò exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna, & fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius, regno possesso, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantū in vnius anima posuit, vt, cùm omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret, tamē non antè, quàm illum vita expulit, bellū confectum iudicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot prœlijs, tot imperatores bella gesserunt? cuius expulsi, & eiecti vita, tanti æstimata est, vt morte eius nuntiata, tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murænam, legatum fortissimi animi, summi consilij, maximi laboris cognitū esse defendimus, & hanc eius operam non minùs ad consulatum adipiscendum, quàm hanc nostram forensem industriam, dignitatis habuisse. || At enim

35 in præturæ petitione prior renuntiatus est Seruius. Pergitisne vos, tanquam ex syngrapha, agere cum populo, vt, quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundē reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia: & totam opinionem parua nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine vlla aperta causa fit aliud, atque existimamus, vt nonnumquam ita factum esse etiam populus admiretur, quasi verò non ipse fecerit. || *Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum.*

36 Quis L. Philippum summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Qu. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, à Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominē grauissimum, ciuem egregium, fortissimum senatorem, à Qu. Maximo? non modò horū nihil ita fore putatum est, sed ne cùm esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam vt tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commouentur, sæpe improuiso nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari, sæpe intelligas, quo signo commota sit: sæpe ita obscura est, vt casu excitata esse videatur. || Sed tamen, si est reddenda ratio: duæ res vehementer in prætura desideratæ

37

siderataæ sunt, quæ ambæ in consulatu tum
Murænæ profuerunt: vna exspectatio mune-
ris, quæ & rumore nonnullo, & studiis, sermo-
nibusque cõpetitorum creuerat. altera, quod
ij, quos in prouincia, ac legatione omnis & li-
beralitatis, & virtutis suæ testeis habuerat,
nondum decesserant. Horum vtrumque ei for-
tuna ad consulatus petitionem reseruauit.
nam & L. Luculli exercitus, qui ad triũphum
conuenerat, idem comes L. Murænæ præsto
fuit: & munus amplissimum, quod petitio
38 præturæ desiderabat, prætura restituit. ‖ Num
tibi hæc parua videntur adiumenta, & subsi-
dia consulatus? voluntas militum? quæ cùm
per se valet multitudine, tum apud suos gra-
tia: tum verò in consule declarando multum
etiam apud vniuersum populum Rom. aucto-
ritatis habet: suffragatio militaris? Impera-
tores enim comitiis consularibus, non ver-
borum interpretes deliguntur. Quare grauis
est illa oratio, me saucium recreauit, me
præda donauit, hoc duce castra cepimus, si-
gna contulimus, numquam iste plus militi
laboris imposuit, quam sibi sumsit ipse cùm
fortis, tum etiam felix. Hoc quanti putas es-
se ad famam hominum ac voluntatem? ete-
nim, si tanta illis comitiis religio est, vt ad-
huc semper omen valuerit prærogatiuum:
quid mirum est, in hoc felicitatis famam,
39 sermonémque valuisse? ‖ Sed, si hæc leuiora du-
cis, quæ sunt grauissima, & hanc vrbanam
suffragationem militari anteponis: noli lu-
dorum huius elegantiam, & scenæ magnifi-
centiam valde contemnere: quæ huic admo-
dum profuerunt. Nam quid ego dicam, po-
pulum, ac vulgus imperitorum ludis magno-
pere delectari? minus est mirandum. quam-
quam huic causæ id satis est. sunt enim po-
puli, ac multitudinis comitia. Quare si po-
pulo ludorum magnificentia voluptati est,
non est mirandum, eam L. Murænæ apud po-
pulum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui & ab
delectatione omni negotio impedimur, & in
ipsa occupatione delectationes alias multas
habere possumus, ludis tamen oblectamur, &
ducimur: quid tu admirere de multitudine
40 indocta? ‖ L. Otho, vir fortis, meus neces-
sarius, equestri ordini restituit non solùm di-
gnitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex
hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gra-
tissima, quod honestissimo ordini cum splẽ-
dore fructus quoque iucunditatis est restitu-
tus. Quare delectant homines, mihi crede,
ludi, etiam illos, qui dissimulant non solùm
eos, qui fatentur, quod ego in mea petitio-
ne sensi. nam nos quoque habuimus scenam
competitricem. Quòd si ego, qui trinos lu-
dos ædilis feceram, tamen Antonij ludis cõ-
mouebar: tibi, qui casu nullos feceras, ni-
hil huius istam ipsam, quam irrides, argen-
41 team scenam, aduersatam putas? ‖ Sed hæc
sanè sint paria omnia, sit par forensis opera
militari, sit par militari suffragatio vrbana:
sit idem, magnificentissimos, & nullos vm-
quam fecisse ludos, quid? in ipsa prætura
nihilne existimas inter tuam, & istius sortem
interfuisse? Huius sors ea fuit, quam omnes
tui necessarij tibi optabamus, iuris dicundi,
in qua gloriam conciliat magnitudo nego-
tij: gratiam, æquitatis largitio, qua in sorte

A sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem
vitat æquabilitate decernendi, beneuolen-
tiam adiungit lenitate audiendi. Egregia,
& ad consulatum apta prouincia, in qua laus
æquitatis, integritatis, facilitatis, ad ex-
tremum ludorum voluptate concluditur.
42 ‖ Quid tua sors? tristis, atrox: quæstio pecu-
latus, ex altera parte, lacrymarum, & squa-
loris ex altera, plena catenarum, atque in-
dicum. cogendi iudices inuiti, retinendi
contra voluntatem, scriba damnatus, ordo
totus alienus: Syllana gratificatio reprehen-
sa, multi viri fortes, & propè pars ciuitatis
offensa est, lites seueræ æstimatæ: cui placet,
obliuiscitur: cui dolet, meminit: Postremo
tu in prouinciam ire noluisti. non possum id
in te reprehendere, quod in me ipso & præ-
tor, & consul probaui, sed tamen L. Muræ-
næ prouincia multas bonas gratias cum o-
B ptima existimatione attulit. habuit profici-
scens delectum in Vmbria, dedit ei faculta-
tem resp. liberalitatis: qua vsus, multas sibi
tribus, quæ municipiis Vmbriæ conficiuntur,
adiunxit. ipse autem in Gallia, vt nostri ho-
mines desperatas iam pecunias exigerent, æ-
quitate, diligentiaque perfecit. Tu interea
Romæ scilicet amicis præsto fuisti. fateor: sed
tamen illud cogita, nonnullorum amicorum
studia minui solere in eos, à quibus prouin-
cias contemni intelligant. ‖ Et, quoniam 43
ostendi, iudices, parem dignitatem ad con-
sulatus petitionem, disparem fortunam pro-
uincialium negotiorum in Muræna, atque in
Sulpicio fuisse: dicam iam apertius, in quo
meus necessarius fuerit inferior, Seruius, &
ea dicam, vobis audientibus, amisso iam
tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi.
Petere consulatum nescire te, Serui, persæpe
dixi: & in iis rebus ipsis, quas te magno, &
C forti animo & agere, & dicere videbam, tibi
solitus sum dicere, magis te fortem senato-
rem mihi videri, quàm sapientem candida-
tum. Primum accusandi terrores, & minæ,
quibus tu quotidie vti solebas, sunt fortis vi-
ri: sed & populi opinionem à spe adipiscendi
auertunt, & amicorum studia debilitant. Ne-
scio quo pacto semper hoc fit: neque in vno,
aut altero animaduersum est, sed iam in plu-
ribus: simulatque candidatus accusationem
meditari visus est, vt honorem desperasse vi-
deatur. ‖ Quid ergo? acceptam iniuriam per- 44
sequi non placet? Immo vehementer placet,
sed aliud tempus est petendi, aliud persequen-
di petitorem. ego, præsertim consulatus, ma-
gna se, magno animo, magnis copiis, & in fo-
rum, & in campum deduci volo, non placet
mihi inquisitio candidati, prænuntia repul-
sæ, non testium potius, quam suffragatorum
comparatio, non minæ magis, quàm blandi-
D tiæ, non declamatio potiùs, quàm salutatio:
præsertim cùm iam hoc nouo more omnes fe-
rè domos omniũ concursent, & ex vultu can-
didatorum coniecturam faciant, quantũ quis-
que animi & facultatis habere videatur. ‖ Vi- 45
désne tu illum tristem? demissum? iacet, diffi-
dit, abiecit hastas. Serpit hic rumor. Scis tu
illum accusationẽ cogitare? inquirere in com-
petitores? testeis quærere? alium faciam, quo-
niã sibi hic ipse desperat. Eiusmodi cãdidatorũ
amici intimi debilitantur, studia deponunt aut

testatam rem abiiciunt, aut suam operam, & gratiam iudicio, & accusationi reseruant. Accedit eodem, vt etiam ipse candidatus, totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiámque suam in petitione non possit ponere. adiungitur enim accusationis cogitatio, non parua res, sed nimirum omnium maxima. magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem è ciuitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per se, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus. & qui non apertè inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia, & studia præstamus. 46 || Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam sic intellexi, in petendo, studium esse acerrimum, in defendendo, officium: in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, vt idem accusationem, & petitionem consulatus diligenter adornet, atque instruat. vnum sustinere pauci possunt, vtrumque nemo. Tu, cùm de curriculo petitionis deflexisses, animúmque ad accusandum transtulisses, existimasti, te vtrique negotio satisfacere posse: vehementer errasti. quis enim dies fuit, posteaquàm in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumseris? Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat. erat enim seuerissimè scripta Calfurnia. gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni verò refragata est. 47 || Pœna grauior in plebem tua voce efflagitata est. commoti animi sunt tenuiorum. Exsilium in nostrum ordinem. Concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minimè proderant. Illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens repudiauit, mediocriter aduersata tibi esse existimas? confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Grauiter homines honesti, atque in suis ciuitatibus, & municipiis gratiosi tulerunt, à tali viro esse pugnatum, vt omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idē edititios iudices esse voluisti, vt odia occulta ciuium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cuiusque erumperent. 48 || Hæc omnia, tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsepiebant. Atque ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo, & copiosissimo, Hortensio, multa grauissimè dicta sunt, quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: vt, cùm ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iisdem rebus ferè versor, & quod possum, iudices, occurro vestræ sapientiæ. Sed tamen, Serui, quàm te securim putas iniecisse petitioni tuæ, cùm tu populum Romanum in eum metum adduxisti, vt pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita, atque abiecta petitione? 49 || Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum: mæstos amicos; obseruationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animaduertebant: quibus rebus certè ipsi candidatorum vultus, obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem, atque lætum, stipatum, choro iuuentutis, vallatum indicibus, atque sicariis; inflatum cum spe militum: tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluente colonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu. quam turbam dissimillimo ex genere distinguebant homines percussi Syllani temporis calamitate. vultus erat ipsius plenus furoris: oculi sceleris: sermo, arrogantiæ: sic vt ei iam exploratus, & domi conditus consulatus videretur. Murænam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem, ei vim denuntiabat, reip. minabatur. 50 || Quibus rebus, qui timor bonis omnibus iniectus sit, quantaque desperatio reip. si ille factus esset, nolite à me commoneri velle; vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim, cùm illius nefarij gladiatoris voces percrebuissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cùm miserorum fidelem defensorem negasset inueniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum & fortunatorum promissis saucios, & miseros credere non oportere: quare qui consumta replere, erepta recuperare vellent; spectarent quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet: minimè timidum, & valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux, & signifer calamitosorum. 51 || Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur, vt de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie, frequenti senatu Catilinam excitaui: atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent dicere. Atque ille, vt semper fuit apertissimus, non se purgauit, sed indicauit, atque induit. tum enim dixit, duo corpora esse reip. vnum debile, infirmo capite: alterum firmum, sine capite: huic, cùm ita de se meritum esset, caput, se viuo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis seuerè pro rei indignitate, decreuit. nam partim ideò fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit è senatu, triumphans gaudio, quem omnino viuum illinc exire non oportuerat: præsertim cùm idem ille in eodem ordine paucis diebus antè, Catoni, fortissimo viro, iudicium minitanti, ac denuntianti, respōdisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatū, id se nō aqua, sed ruina restincturū. 52 || His tum rebus cōmotus, & quòd homines iam tum coniuratos cum gladiis in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum,

rum,

rum, & cum illa lata, insignique lorica, non qua me tegeret (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput, & collum solere petere) verùm vt omnes boni animadnerterent, &, cùm in metu, & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem, præsidiúmque meum concurrerent. Itaque cum te, Serui, remissiorem in petendo putarent; Catilinam & spe, & cupiditate inflammatum viderent: omnes, qui illam ab republica pestem depellere cupiebant, ad Murænam se statim contulerunt. 53 || Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, præsertim cùm incubuit ad virum bonum, & multis aliis adiumentis petitionis ornatum. qui cùm honestissimo patre, atque maioribus, modestissima adolescentia clarissima legatione, prætura probata in iure, grata in munere, ornata in prouincia, petisset diligenter, & ita petisset, vt neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur: huic mirandum est magno adiumento Catilinæ subitam spem consulatus adipiscendi fuisse?

54 || Nūc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt: à me, quoniam ita Muræna voluit, retractandus: quo in loco Posthumio, familiari mdo, ornatissimo viro, de diuisorum iudiciis, & de deprehensis pecuniis, adolescenti ingenioso & bono, Seruio Sulpicio, de equitum centuriis: M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione de senatusconsulto, de republica respondebo. Sed pauca, quæ meum animum repentè mouerunt, priùs de L.Murænæ fortuna conquerar. 55 || Nam cùm sæpe antea, iudices, & ex aliorum miseriis, & ex meis curis, laboribúsque quotidianis, fortunatos eos homines iudicarem, qui remoti à studiis ambitionis, otium, ac tranquillitatem vitæ secuti sunt: tum verò in his L.Murænæ tantis, támque improuisis periculis ita sum animo affectus, vt non queam satis, neque communem omnium nostrum conditionem, neque huius euentum, fortunamque miserari: qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, maiorúmque suorum vnum adscendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta: & hæc, quæ ab ipso parta sunt, amittat: deinde propter studium nouæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur. 56 || Quæ cùm sunt grauia, iudices, tum illud acerbissimum est, quòd habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam, vt omittam Seruium Sulpicium, quem intelligo non iniuria L.Murænæ, sed honoris contentione permotum: accusat paternus amicus, Cn. Posthumius, vetus, vt ait ipse, vicinus, ac necessarius: qui necessitudinis causas complureis protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Seruius Sulpicius, sodalis filij, cuius ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accusat M.Cato, qui quamquam à Muræna nulla re vmquam alienus fuit, tamē ea conditione nobis erat in hac ciuitate natus, vt eius opes, & ingenium præsidio multis, etiam alienissimis, vix cuiquam inimicus esse deberet. 57 || Respondebo igitur Posthumio primùm, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. cuius competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cùm petere destitit. sin autem eorum aliquis largitus est; expetendus amicus est, qui alienam potius iniuriam, quàm suam persequatur.

Ea omnia, quæ & Posthumio, & Ser.Sulpicio adolescenti, responsa sunt, desiderantur.

58 || Venio nunc ad M.Catonem, quod est firmamentum, ac robur totius accusationis: qui tamen ita grauis est accusator, & vehemens, vt multò magis eius auctoritatem, quā criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, iudices, primum illud deprecabor, nequid L. Murænæ dignitas illius, ne quid exspectatio tribunatus, ne quid totius vitæ splendor, & grauitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona M.Catonis, quæ ille adeptus est, vt multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores huius imperij, Karthaginem, Numantiámque deleuerat, cùm accusauit L.Cottam. erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc maiores natu dicere audiui, hāc accusatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuisse. noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, vt nimiis aduersarij viribus abiectus videretur. 59 || Quid? Seru. Galbam (nam traditum memoriæ est) nónne proauo tuo, fortissimo, atque florentissimo viro, M.Catoni, incumbenti ad eius perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac ciuitate nimis magnis accusatorum opibus, & populus vniuersus, & sapientes, ac multùm in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam afferat, non vim maiorem aliquam non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, auxilium calamitosorum: in periculo verò, & in pernicie ciuium, repudientur. 60 || Nam si quis hoc fortè dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi priùs de causa iudicasset: iniquam legem, iudices, & miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, iudicium accusatoris in reum pro aliquo præiudicio valere oportere. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi de tua virtute iudicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forsitan conformare, & leuiter emendare possim. Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister: sed, si peccas, te regere possum. At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque vlla in re te esse huiusmodi, vt corrigendus potius, quàm leniter inflectendus esse videare. finxit enim te ipsa natura ad honestatem, grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omneis denique virtutes magnū hominem, & excelsum. accessit his tot doctrina nō moderata, nec mitis, sed, vt mihi

videtur, paulo asperior, & durior, quã aut ve-
61 ritas, aut natura patiatur. || Et quoniam non
est nobis hæc oratio habenda aut cum impe-
rita multitudine, aut in aliquo conuentu a-
grestium, audaciùs paulo de studiis humani-
tatis, quæ & mihi, & vobis nota, & iudican-
da sunt, disputabo. In M. Catone, iudices,
hæc bona, quæ videmus diuina, & egregia,
ipsius scitote esse propria. quæ nonnumquam
requirimus, ea sunt omnia non à natura, sed
à magistro. Fuit enim quidam summo inge-
nio vir, Zeno, cuius inuentorum æmuli Stoi-
ci nominantur. Huius sententiæ sunt, & præ-
cepta eiusmodi: Sapientem gratia numquam
moueri, numquam cuiusquam delicto igno-
scere, neminem misericordem esse, nisi stul-
tum, & leuem: viri nõ esse, neque exorari, ne-
que placari, solos sapienteis esse, si distortissi-
mi sint, formosos: si mendicissimi, diuiteis: si
seruitutem seruiant, reges: nos autem, qui sa-
pientes non sumus, fugitiuos, exsules, hosteis,
insanos denique esse dicunt, omnia peccata
esse paria, omne delictum, scelus esse nefa-
rium: nec minùs delinquere eum, qui gallum
gallinaceum, cùm opus non fuerit, quam eum
qui patrem suffocauerit: sapientem nihil opi-
nari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli,
62 sententiam mutare numquam. || Hæc homo in-
geniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissi-
mis inductus, arripuit: neque disputandi cau-
sa, vt magna pars, sed ita viuendi. Petunt ali-
quid publicani: caue quidquam habeat mo-
menti gratia. Supplices aliqui veniunt, mise-
ri, & calamitosi. sceleratus, & nefarius fueris,
si quidquam, misericordia adductus, feceris.
Fatetur aliquis se peccasse, & eius delicti ve-
niam petit. nefarium est facinus, ignoscere. At
leue delictum est. omnia peccata sunt paria.
Dixisti quippe, iam fixum, & statutũ est. Non
re ductus es, sed opinione. sapiens nihil opi-
natur. Errasti aliqua in re. malè dici putat.
Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in
senatu me nomen consularis candidati dela-
turum. Iratus dixisti. numquam, inquit, sa-
piens irascitur. At temporis causa improbi,
inquit, hominis est, mendacio fallere: mutare
sententiam, turpe est: exorari, scelus: misereri,
63 flagitium. || Nostri autem illi (fatebor enim,
Cato, me quoque in adolescentia, diffisum in-
genio meo, quæsisse adiumenta doctrinæ) no-
stri, inquam, illi à Platone, & Aristotele, mo-
derati homines, & temperati, aiunt, apud sa-
pientem valere aliquando gratiam, viri boni
esse misereri, distincta genera esse delicto-
rum, & dispares pœnas, esse apud hominem
constantem ignoscendi locum: ipsum sapien-
tem sæpe aliquid opinari, quod nesciat: ira-
sci nonnumquam: exorari eundem, & placa-
ri: quod dixerit, interdum, si ita rectius sit,
mutare, de sententia decedere aliquando,
omneis virtutes mediocritate quadam esse
64 moderatas. || Hos ad magistros si qua te fortu-
na, Cato, cum ista natura detulisset: non tu
quidem vir melior esses, nec fortior, nec tem-
perantior, nec iustior (neque enim esse potes)
sed paulo ad lenitatem propensior. non accu-
sares nullis adductus inimicitiis, nulla laces-
situs iniuria, prudentissimum hominem, sum-
ma dignitate, atque honestate præditum: pu-
tares, cùm in eiusdem anni custodia te, atque
L. Murænam fortuna posuisset, aliquo te, cum
hoc reipublicæ vinculo esse coniunctũ, quod
atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses,
aut seposuisses, aut mitiorem in partem inter-
65 pretarere. || At te ipsum (quantum ego opinio-
ne auguror) nunc & animi quodam impetu
concitatum, & vi naturæ, atque ingenij ela-
tum, & recentibus præceptorum studiis fla-
grantem, iam vsus flectet, dies leniet, ætas mi-
tigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri
præceptores, & virtutis magistri, fineis offi-
ciorum paulò longiùs, quã natura vellet, pro-
tulisse: vt, cùm ad vltimum animo contendis-
semus, ibi tamen, vbi oporteret, consistere-
mus. Nihil ignoueris. Immò aliquid, non o-
mnia. Nihil gratiæ causa feceris. Immò resi-
stito gratiæ, cùm officium, & fides postulabit.
Misericordia commotus ne sis, etiam in dis-
soluenda seueritate: sed tamen est laus aliqua
66 humanitatis. In sententia permaneto. Enim-
uerò nisi sentẽtia alia vicerit melior. || Huius-
cemodi Scipio ille fuit, quem nõ pœnitebat
facere idem, quòd tu: habere eruditissimũ ho-
minem, & pæne diuinum domi: cuius oratio-
ne, & præceptis, quamquam erant eadem ista,
quæ te delectant, tamen asperior non est fa-
ctus, sed (vt accepi à senibus) lenissimus. Quis
verò C. Lælio comior? quis iucundior, eodem
ex studio isto? quis illo grauior? sapientior?
Possum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc
eadem: sed te domum iam deducam tuam.
Quemquámne existimas Catone, proauo tuo,
commodiorem, comiorem, moderatiorem
fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de
cuius præstanti virtute cùm verè, grauitérque
diceres, domesticum te habere dixisti exem-
plum ad imitandum. Est illud quidem exem-
plum tibi propositum domi: sed tamen natu-
ræ similitudo illius ad te magis, qui ab illo
ortus es, quàm ad vnumquemque nostrũm
peruenire potuit: ad imitandum verò tam mi-
hi propositum exemplar illud est, quàm tibi.
Sed, si illius comitatem, & facilitatem tuæ
grauitati, seueritatique adsperseris: non ista
quidem erunt meliora, quæ nunc sunt opti-
67 ma, sed certè condita iucundiùs. || Quare, vt ad
id, quod institui, reuertar, tolle mihi è causa
nomen Catonis: remoue, ac prætermitte auto-
ritatem, quæ in iudiciis aut nihil valere, aut
ad salutem debet valere: congredere mecum
criminibus ipsis. Quid accusas Cato? quid af-
fers in iudicium? quid arguis? Ambitum accu-
sas? non defendo: Me reprehendis, quod idem
defendam, quod lege punierim. Puniui ambi-
tum, non innocentiam. ambitum verò ipsum
vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatus-
consultum, me referente, esse factum, si mer-
cede corrupti, obuiam candidatis issent, si
conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgò
locus tributus, & item prandia si vulgò es-
sent data: contra legem Calpurniam factum
videri. Ergo ita senatus iudicat, contra le-
gem facta hæc videri, si facta sint. decernit,
quod nihil opus est, dum candidatis morem
gerit. nam factum sit, necne, vehementer
68 quæritur. si factum sit, quin contra legem
sit, dubitare nemo potest. || Est igitur ridicu-
lum, quod est dubium, id relinquere incertũ:
quod nemini dubium potest esse, id iudicare.
Atque id decernitur omnibus postulantibus
candi-

candidatis: vt ex S.C. neque cuius intersit, neque contra quem sit intelligi possit. Quare doce, à L.Muræna illa esse commissa. tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam. Multi obuiam prodierunt de prouincia decedenti, consulatum petenti. Solet fieri, eccui autem non proditur reuertenti? quæ fuit ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non possim reddere: quid habet admirationis, tali viro aduenienti, candidato consulari, obuiam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur.

69 || Quid si etiam illud addam, quod à consuetudine, non abhorret, rogatos esse multos? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua in ciuitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex vltima sæpe vrbe deductum venire soleamus, in ea non esse grauatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hic sedent iudices? quid si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur non honestè in vrbem introire, tota natio candidatorum? si denique ipse accusator noster Posthumius obuiam cum bene magna caterua sua venit: quid habet ista multitudo admirationis? omitto clienteis, vicinos, tribuleis, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modo dignitati vllius vnquam,

70 sed ne voluntati quidem defuisse. || At sectabantur multi. Doce, mercede: concedam esse crimen, hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quæris, quid opus sit eo, quo semper vsi sumus? Homines tenues vnum habent in nostrum ordinem aut promerendi, aut proferendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam, atque assectationem. neque enim fieri potest, neque postulandum est à nobis, aut ab equitibus Romanis, vt suos necessarios candidatos sectentur totos dies: à quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si vno basilicæ spatio honestamur, diligenter obseruari videmur & coli. Tenuiorum & non occupatorum amicorum est ista assiduitas: quorum copia bonis, & beneficis deesse

71 non solet. || Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officij, Cato: sine eos, qui omnia à nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium, tenue est: si, vt suffragantur, nihil valent gratia. Ipsi denique, vt solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt, atque hæc à nobis petunt omnia; neque vlla re alia, quæ à nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & S.C. quod est L.Cæsare consule factum, restiterunt. nulla est enim pœna, quæ possit obseruantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere.

72 || At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgo vocati. Et si hoc factum à Muræna omnino, iudices, non est: ab eius amicis autem more, & modo factum est: tamen admonitus re ipsa, recordor quantum hæ quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Serui, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra, aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, siue ambitio est, siue liberalitas, nō fuerit, vt locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? hæc homines tenuiores primum nedum qui à suis tribulibus vetere instituto assequebantur.

Deest nonnihil.

73 || Præfectum fabrum semel locum tribulibus suis dedisse: qui statuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium causa, compararunt? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Serui, coniecta sunt, in quibus tamen Muræna ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obuiam prodire crimen putat? non: sed mercede, conuince. num sectari multos? non, sed conductos, doce, num locum ad spectandum dare? aut ad prandium inuitare? minimè. si vulgò passim. quid est vulgò? vniuersos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui, & quo animo iam sit, & qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centuriis voluit esse & ad hoc officiū necessitudinis, & ad reliquum tempus gratiosus, id erit eius vitrà fraudi, aut crimini: nec, si virgo Vestalis, huius propinqua, & necessaria, locum suum gladiatorium concessit huic, non & illa piè fecit, & hic à culpa est remotus. Omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

74 || At enim agit mecum austerè, & Stoicè Cato, negat verum esse, allici beneuolentiam cibo: negat iudiciū hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ego ad cenam, petitionis causa, si quis vocat, condemnetur. Quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fouendis hominum sensibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? Vtrum lenocinium, inquit, à grege delicatæ iuuentutis, an orbis terrarum imperium a populo R. petebas? Horribilis oratio: sed eam vsus, vita, mores, ciuitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores istius vitæ, atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt: neque verò Cretes, quorum nemo gustauit vnquam cubans, meliùs, quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laborisque dispertiunt, respub. suas retinuerunt: quorum alteri, vno aduentu nostri exercitus, deleti sunt: alteri nostri imperii præsidio disciplinam suam, legesque conseruant.

75 || Quare noli, Cato maiorum instituta, quæ res ipsa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimiùm seuera oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis, Q. Tubero. is, cùm epulum Q. Maximus, Africani patrui sui nomine, populo Romano daret, rogatus est à Maximo, vt triclinium sterneret, cùm esset Tubero eiusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, strauit pelliculis

hædinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honestaretur: quem cùm supremo eius die Q. Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus quod ille vir in hac rep. potissimùm natus esset, necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, vbi ille esset. huius in morte celebranda grauiter tulit populus Rom. hanc peruersam sapientiam Tuberonis.

76 || Itaque homo integerrimus, ciuis optimus, cùm esset L. Paulli nepos, P. Africani, vt dixi, sororis filius, his hædinis pelliculis prætura deiectus est. Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit, non amat profusas epulas: sordeis, & inhumanitatem multò minus. distinguit rationem officiorum, ac temporum vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam quòd ais, nulla re allici hominum menteis oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non seruas. cur enim quemquam, vt studeat tibi, vt te adiuuet, rogas? Rogas tu me, vt mihi præsis, vt committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potiùs à me, vt pro mea salute laborem, periculúmque suscipias? || Quid, quòd habes nomenclatorem?

77 In eo quidem fallis, & decipis. Nam, si nomine appellari abs te ciueis tuos, honestum est: turpe est eos notiores esse seruo tuo, quàm tibi. sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt: cur antè petis, quàm insusurrauit? aut quid, cùm admoneris, tamen quasi tute noris, ita salutas? quid posteaquàm es designatus, multò salutas negligentiùs? Hæc omnia de ratione ciuitatis si dirigas, recta sunt. sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis reperiantur prauissima. Quare nec plebi Ro. eripiendi fructus isti sunt ludorũ, gladiatorum, conuiuiorum, quæ omnia maiores nostri comparauerunt, nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat, quàm largitionem.

78 || At enim te ad accusandum respublica adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia laberis. Ego quod facio, iudices, cùm amicitiæ, dignitatisque L. Murænæ gratia facio, tum me pacis, otij, concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium vestrum causa facere clamo, atque obtestor. Audite, audite consulem, iudices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies, atque noctes de republica cogitantem. non vsque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, vt ea copia, quam secum eduxit, se hanc ciuitatem oppressurum arbitraretur. latiùs patet illius sceleris contagio, quàm quisquam putat, ad plureis pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Troianus: à quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini. || Quæris à me, quid ego Catilinam metuam.

79 Nihil: & curaui, ne quis metueret: sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quàm isti, qui illum exercitũ deseruisse dicuntur. non enim deseruerunt: sed ab illo in speculis, atque insidiis relicti, in capite, atque in ceruicibus nostris restiterunt. Hi & integrum consulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna, cum reipublicæ salute coniunctum, deiici de vrbis præsidio, & de custodia ciuitatis, vestris sententiis, deturbari volunt. quorum ego ferrum, & audaciam reieci in campo, debilitaui in foro, compressi etiam domi meæ sæpe, iudices, his vos si alterum consulem tradideritis, plus multò erunt vestris sententiis, quàm suis gladiis cõsecuti. Magni interest, iudices, id quod ego multis repugnantibus egi, atque perfeci, esse Kalendis Ian. in republica duos consules.

80 || Nolite arbitrari mediocribus consiliis, aut vsitatis viis, aut lege improba, aut perniciosa largitione auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæri. Inita sunt in hac ciuitate consilia, iudices, vrbis delendæ, ciuium trucidandorum, nominis Romani exstinguendi. Atque hæc ciues, ciues, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est) de patria sua & cogitant, & cogitauerunt. horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed vos moneo, iudices: in exitu est iam meus consulatus, nolite mihi subtrahere vicarium meæ diligentiæ, nolite adimere eum, cui remp. cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

81 || Atque ad hæc mala, iudices, quid accedat aliud, non videtis? te appello, Cato: nónne prospicis tempestatem anni tui? iam enim hesterna concione intonuit vox perniciosa designati tribuni, collegæ tui: contra quem multùm tua mens, multùm omneis boni prouiderunt, qui te ad tribunatus petitionem vocauerunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt. iam ab eo tempore, quo à Lucio Catilina, & Cneo Pisone initum consilium senatus interficiendi scitis esse, in hos dies, in hos menseis, in hoc tempus erumpunt.

82 || Qui locus est, iudices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cùm ego non ex istorum insidiis, ac mucronibus, nõ solùm meo, sed multò etiam magis diuino cõsilio eripiar, atque euolẽ? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulẽ de reip. præsidio demouere volunt: nec minus vellẽt, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod, mihi credite, & agunt, & moliuntur. vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quãtum reip. præsidij: sed cùm consulari auctoritate, & auxilio spoliatam vim tribunitiam viderint, tum se faciliùs inermem, & debilitatũ te oppressuros arbitrantur. nam ne sufficiatur consul, non timent. vident in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, remp. sine præsidio obiici posse.

83 || His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in repub. consulem non cupidum, consulem (quod maximè tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandũ otium: scientia, ad bellum gerendum: animo, & vsu, ad quod velis negotium. || Quamquam huiusce rei potestas omnis in vobis sita est, iudices: totam rempub. vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo cõsilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murænam: si interficere posset, occideret.

Petunt enim rationes illius, vt orbetur auxi-
lio resp. vt minuatur contra suum furorem
imperatorum copia: vt maior facultas tribu-
nis plebis detur, depulso aduersario, seditio-
nis, ac discordiæ concitandæ. Idémne igitur
delecti amplissimis ex ordinibus honestissi-
mi, atque sapientissimi viri iudicabunt, quod
illeimportunissimus gladiator, hostis reipu-
blicæ iudicaret? ‖Mihi credite, iudices, in hac
causa nonsolùm de L.Murænæ, verùm etiam
de vestra salute sententiam feretis. In discri-
meu extremum venimus: nihil est iam, vnde
nos reficiamus, aut vbi lapsi resistamus. non
solum minuenda non sunt auxilia, quæ habe-
mus: sed etiam noua, si fieri possit, comparan-
da. hostis est enim non apud Anienem, quod
bello Punico grauissimum visum est, sed in
vrbe, in foro, (dii immortaleis sine gemitu
hoc dici non potest,) non nemo etiam in il-
lo sacrario reipublicæ, in ipsa, inquam, cu-
ria non nemo hostis est. Dii faxint, vt meus
collega vir fortissimus, hoc Catilinæ nefa-
rium latrocinium armatus opprimat: ego to-
gatus, vobis, bonisque omnibus adiutoribus,
hoc quod conceptum respublica periculum
parturit, consilio discutiam, & comprimam.
‖Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de mani-
bus nostris, in eum annum, qui consequitur,
redundarint? Vnus erit consul, & is non in
administrando bello, sed in sufficiendo colle-
ga occupatus. hunc iam qui impedituri sint,
Desunt nõnulla. Illa pestis immanis, impor-
tuna, Catilinæ prorumpet qua poterit, & iam
populo Romano minatur, in agros suburba-
nos repentè aduolabit: versabitur in castris
furor, in curia timor, in foro coniuratio, in
campo exercitus, in agris vastitas: omni au-
tem in sede, ac loco ferrum, flammámque me-
tuemus. quæ iamdiu comparantur, eadem ista
omnia, si ornata suis præsidiis erit respubli-
ca, facilè & magistratuum consiliis, & priua-
torum diligentia opprimentur. ‖Quæ cum ita
sint, iudices, primum reipublicæ causa, qua
nulla res cuiquam potior debet esse, vos, pro
mea summa, & vobis cognita in remp. diligẽ-
tia, moneo, pro auctoritate consulari hortor,
pro magnitudine periculi obtestor, vt otio, vt
paci, vt saluti, vt vitæ vestræ, & ceterorum ci-
uium, consulatis, deinde ego fidem vestram,
vel defensoris, & amici officio adductus, oro,
atque obsecro, iudices, vt ne hominis miseri,
& cum corporis morbo, tũ animi dolore con-
fecti, L.Murænæ, recentem gratulationem no-
ua lamentatione obruatis modò maximo be-
neficio populi Ro. ornatus, fortunatus videba-
tur, quod primus in familiam veterẽ, primus
in municipium antiquissimum, cõsulatum at-
tulisset: nunc idem squalore sordidus, confe-
ctus morbo, lacrymis, ac mærore perditus, ve-
ster est supplex, iudices, vestram fidem obte-
statur, misericordiam implorat, vestram pote-
statem, ac vestras opes intuetur. ‖ Nolite, per
deos immortaleis, iudices, hac eum re, qua se
honestiorem fore putauit, etiam ceteris ante
partis honestatibus, atq; omni dignitate, for-
tunáque priuare. Atque ita vos Muræna, iudi-
ces, orat, atque obsecrat, si iniustè neminem
læsit, si nullius aureis, voluntatémve violauit:
si nemini, vt leuissimè dicam, odio nec domi,
nec militiæ fuit: sit apud vos modestiæ locus,
sit demissis hominibus perfugium, sit auxiliũ
pudori. Misericordiam spoliatio consulatus
magnam habere debet, iudices. vna enim eri-
piuntur cum consulatu omnia. inuidiam verò
his temporibus habere consulatus ipse nullã
potest. obiicitur enim concionibus seditioso-
rum, insidiis coniuratorũ, telis Catilinæ: ad o-
mne denique periculum, atque ad omnem in-
uidiam solus opponitur. ‖Quare quid inuidẽ-
dum Murænę, aut cuiquam nostrum sit in hoc
præclaro consulatu, non video, iudices. quæ
verò miseranda sunt, ea & mihi ante oculos
versantur, & vos videre, & perspicere potestis.
Si (quod Iupiter omen auertat) hunc vestris
sententiis affixeritis, quò se miser vertet? do-
múmne? vt eam imaginẽ clarissimi viri, parẽ-
tis sui, quã paucis antè diebus laureatam in sua
gratulatione conspexit, eandem deformatam
ignominia, lugentemque videat? an ad matrẽ,
quę misera modò consulẽ osculata filium suũ,
nunc cruciatur, & sollicita est, ne eundẽ paulo
pòst spoliatum omni dignitate conspiciat?
‖Sed quid ego matrem, aut domum appello,
quem noua pœna legis & domo, & parente, &
omnium suorum consuetudine, conspectúque
priuat? Ibit igitur in exsulium miser? quò? ad
Orientisne parteis, in quibus annos multos
legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas
gessit? At habet magnum dolorem, vnde cum
honore decesseris, eodem cum ignominia re-
uerti. An se in contrariam partem terrarum
abdet, vt Gallia Transalpina, quẽ nuper sum-
mo cum imperio libentissimè viderit, eundem
lugentem, mærentem, exsulem videat? in ea
porrò prouincia, quo animo C. Murænã fra-
trem suũ, adspiciet? qui huius dolor? qui illius
mæror erit, quæ vtriusque lamentatio? quãta
autem perturbatio fortunæ, atque sermonis,
quod quibus in locis paucis antè diebus factũ
esse consulem Murænam, nuntii, literæq; ce-
lebrassent, & vnde hospites, atque amici gra-
tulatũ Romã concurrerint, repentè eò accedet
ipse nuntius suæ calamitatis? ‖Quæ si acerba,
si misera, si luctuosa sunt, si alienissima man-
suetudine, & misericordia vestra, iudices: con-
seruate populi R. beneficium, reddite reip. cõ-
sulem, date hoc ipsius pudori, date patri mór-
tuo, date generi & familiæ, date etiã Lanuuio,
municipio honestissimo: quod in hac causa
frequens, mæstúmque vidistis. nolite à sacris
patriis Iunonis Sospitæ, cui omnes consules
facere necesse est, domesticũ & suum consulem
potissimùm auellere. Quem ego vobis, si quid
habet aut momenti cõmendatio, aut auctori-
tatis cõfirmatio mea, consul consulẽ, iudices,
ita cõmendo, vt cupidissimum otii, studiosissi-
mum bonorum, acerrimum contra seditionẽ,
fortissimum in bello, inimicissimum huic cõ-
iurationi, quæ nunc remp. labefactat, futurum
esse promittam, & spondeam.

PRO L. FLACCO.

ORATIO XXIIII.

CVM in maximis peri-
culis huius vrbis, atque
imperii, grauissimo,
atque acerbissimo rei-
publicæ casu socio at-
que adiutore consilio-
rum, periculorúmque
meorum, L. Flacco, cæ-
dẽ à vobis, coniugibus,
liberis vestris, vastitatem à templis, delubris,
vrbe, Italia depellebam, sperabam, iudices,
honoris potiùs L. Flacci me adiutorem futu-
rum, quàm miseriarum deprecatorem. Quod
enim esset præmium dignitatis, quod populus
Ro. cùm huius maioribus semper detulisset,
huic denegaret: cùm L. Flaccus veterẽ Valeriæ
gentis in liberãda patria laudem propè quin-
gentesimo anno reip. retulisset.? ‖Si fortè ali-
quando aut beneficii huius obtrectator, aut
virtutis hostis, aut laudis inuidus exstitisset:
existimabã L. Flacco multitudinis potiùs im-
peritæ, nullo tamen cũ periculo, quam sapiẽ-
tissimorum, & lectissimorum virorum iudiciũ
esse subeundum. etenim, quibus auctoribus, &
defensoribus, omnium tũ salus esset non ciuiũ
solùm, verùm etiam gentium defensa, ac re-
tenta, neminẽ vmquam putaui per eos ipsos
periculum huius fortunis, atque insidias crea-
turum. Quòd si esset aliquando futurũ, vt ali-
quis de L. Flacci pernicie cogitaret: nunquam
tamen existimaui, iudices, D. Lælium, optimi
viri filium, optima ipsum spe præditum, sum-
mæ dignitatis, eã suscepturum accusationem,
quæ sceleratorum ciuium potiùs odio, & furo-
ri, quàm ipsius virtuti, atque institutæ adole-
scentiæ conueniret. Etenim cùm à clarissimis
viris iustissimas inimicitias sæpe cum bene
meritis ciuibus depositas esse vidissem, non
sum arbitratus, quemquam amicum reip. po-
steaquàm L. Flacci amor in patriam perspe-
ctus esset, nouas huic inimicitias, nulla acce-
pta iniuria, denuntiaturũ. ‖ Sed, quoniam, iu-
dices, multa nos & in nostris rebus, & in rep.
fefellerunt ferimus ea, quæ sunt ferenda: tan-
tum à vobis petimus, vt omnia reip. subsidia
totum statum ciuitatis, omnem memoriam tẽ-
porũ præteritorum, salutẽ præsentium, spem
reliquorũ, in vestra potestate, in vestris sentẽ-
tiis, in hoc vno iudicio positam esse & defixã
putetis. Si vnquã resp. consilium, grauitatem,
sapientiam, prouidentiã, iudicum implorauit:
hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat.
Non estis de Lydorum, aut Mysorũ, aut Phry-
gum, qui huc cõpulsi, concitatique venerunt,
sed de vestra rep. iudicaturi, de ciuitatis statu,
de cõmuni salute, de spe bonorum omnium, si
qua reliqua est etiam nunc, quæ fortium ciuiũ
menteis, cogitationésque sustentet. omnia alia
perfugia bonorũ, præsidia innocentium, sub-
sidia reip. consilia, auxilia, iura ceciderunt.
‖Quem enim alium appellem? quem obtester?
quem implorẽ? senatúmne? at is ipse auxilium
petit à vos, & confirmationẽ auctoritatis suæ,
vestræ potestati permissam esse sentit. an equi-
tes Romanos? iudicabitis principes eius ordi-
nis quinquaginta, quid cum omnibus senseri-
tis. an populum Romanum? at is quidẽ omnem
suam de bonis potestatem tradit vobis. Quam-
obrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per
vos, iudices, non auctoritatẽ, quæ amissa est,
sed salutem nostram, quæ spe exigua, extre-
que pẽdet, tenuerimus: nihil est præterea, quo
confugere possimus: nisi fortè quæ res hoc iu-
dicio tentetur, quid agatur, cui causæ funda-
menta iaciantur, iudices, non videtis. ‖Dãna-
tus est is, qui Catilinam, signa patria inferen-
tem, interemit: quid est causæ, cur non is, qui
Catilinã ex vrbe repulit, pertimescat? rapitur
ad pœnam, qui indicia cõmunis exitii cepit:
cur sibi confidat is, qui ea proferenda, & pa-
tefacienda curauit: socii consiliorũ, ministri
comitésque vexantur: quid auctores, quid du-
ces, quid principes sibi exspectent? Atque vti-
nam inimici nostri, ac bonorum omnium, me-
cum potiùs contendant. vtrum tamen omnes
boni, duces nostri, an comites fuerint ad cõ-
munem conseruandam salutem

Deest nonnihil.

‖Hunc igitur virum, Læli, quibus tandẽ re-
bus oppugnas? Fuit, P. Seruilio imperatore, in
Cilicia tribunus mil. ea res siletur. Fuit M. Pi-
soni quæstor in Hispania. vox de quæstura
nulla missa est. Bellũ Cretense ex magna par-
te gessit, atque vnà cũ summo imperatore su-
stinuit. muta est huius tẽporis accusatio. Præ-
turæ iurisdictio, res varia, & multiplex ad su-
spiciones, & simultates, non attingitur, ea ve-
rò in summo, & periculosissimo reip. tẽpore
etiã ab inimicis laudatur. At à testibus læditur.
Antequàm dico, à quibus, qua spe, qua vi,
qua re concitatis, qua leuitate, qua egestate,
qua perfidia, qua audacia præditis, dicã de ge-
nere vniuerso, & de conditione omnium no-
strum. Per deos immortaleis, iudices, vos,
quomodo is, qui anno antè Romę ius dixerat,
anno pòst in Asia ius dixerit, à testibus quæ-
retis.

stetis ignotis? ipsi coniectura nihil iudicabi-
tis? in tam varia iurisdictione tam multa de-
creta, tot hominum gratiosorum læsa volun-
tates. quæ est vmquam iacta non suspicio, quæ
tamen solet esse falsa, sed iracundiæ vox, aut
7 doloris. Est is reus auaritiæ, qui in vberrima
re turpe compendium, in maledicentissima ci-
uitate, in suspiciosissimo negotio maledictum
omne, nõ modò crimen effugit. Prætereo illa,
quæ prætereunda non sunt: nullum huius in
priuatis rebus factum auarum, nullã in re pe-
cuniaria contentionem, nullam in re familia-
ri sordem posse proferri. Quibus igitur testi-
bus ego hosce possum refutare, nisi vobis?
8 ¶ Timolites ille vicanus, homo non modò no-
bis, sed ne inter suos quidem notus, vos doce-
bit, qualis sit L. Flaccus? quẽ vos modestissimũ
adolescentẽ, prouinciæ maximæ sanctissimum
virum, nostri exercitus fortissimum militem,
diligentissimum ducẽ, temperatissimum lega-
tum, quæstorémque cognouerunt? quem vos
præsentes constantissimum senatorẽ, iustissi-
mum prætorem, ac amantissimum reip. ciuem
iudicastis? De quibus vos aliis testes esse debe-
9 tis, de iis ipsi alios testeis audietis? ‖ At quos
testeis? primùm dicam (id quod est commune)
Græcos: non quò nationi huic ego vnus maxi-
mè fidem derogem. nã, si quis vnquam de no-
stris hominibus a genere isto, studio ac volũ-
luntate non abhorrens fuit: me & esse arbi-
tror & magis etiam tum cùm plus erat otij,
fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, do-
cti, prudentes, qui ad hoc iudicium deducti
non sunt: multi impudentes, illiterati, leues,
quos variis de caussis video cõcitatos. Verum-
tamen hoc dico de toto genere Græcorũ: tri-
buo illis literas, do multarum artium disci-
plinã, non adimo sermonis lepórem, ingenio-
rum acumen, dicendi copiam: denique etiam,
si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimo-
niorum religionẽ, & fidem numquam ista na-
tio coluit: totiúsque huiusce rei quæ sit vis,
10 quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. ‖ Vnde
illud est, Da mihi testimonium mutuum? num
Gallorum, nũ Hispanorum putatur? totũ istud
Græcorum est: vt etiã qui Græcè nesciũt, hoc,
quibus verbis à Græcis dici soleat, sciant. I-
taque videte, quo vultu, qua confidentia dicãt:
tum intelligetis, qua religione dicãt. numquã
nobis ad rogatũ respondent: semper accusato-
ri plus, quàm ad rogatum. numquã laborant,
quẽadmodum probent, quod dicunt, sed quẽ-
admodum se explicent dicendo. Iratus Flacco
dixit M. Lurco, quòd (vt ipse aiebat) libertus
erat eius turpi iudicio condemnatus. nihil di-
xit, quod læderet eum, cùm cuperet. impedie-
bat enim religio. tamen id, quod dixit, quan-
to cum pudore, quo tremore, & pallore dixit?
11 ¶ Quàm propitius homo, P. Septimius? quàm ira-
tus de iudicio, & de villico? tamen hæsitabat,
tamen eius iracundiæ religio nonnumquam
repugnabat. Inimicus M. Cælius, quòd, cùm in
re manifesta putasset nefas esse, publicanum
iudicare contra publicanum, sublatus erat è
numero recuperatorum. tamen tenuit se, neq;
attulit in iudicium quidquã ad lædendum, ni-
si voluntatẽ. Hi si Græci fuissent, ac nisi nostri
mores, ac disciplina plus valerent, quàm dolor
ac simultas: omnes se spoliatos, vexatos, for-
tunis euersos esse dixissent. Græcus testis cùm

ea voluntate processit, vt lædat: non iurisiurã-
di, sed lædendi verba meditatur. vinci, refel-
li, coargui putat esse turpissimum: ad id se pa-
rat: nihil aliud curat. Itaque nõ optimus quis-
que, nec grauissimus, sed impudentissimus,
loquacissimusque deligitur. ¶ Vos autem in 12
priuatis minimarum rerum iudiciis testem di-
ligenter expenditis. etiam si formam homi-
nis, si nomen, si tribũ nostis, mores tamen ex-
quirendos putatis, qui autem dicit testimo-
nium ex nostris hominibus, vt se ipse susten-
tat! vt omnia verba moderatur! vt timet, ne-
quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus,
minúsve, quàm sit necesse, dicat! Num illos
idem putatis? quibus iusiurandum iocus est,
testimonium, ludus: existimatio vestra, tene-
bræ: laus, merces: gratia, gratulatio proposita
est omnis in impudenti mendacio. Sed non
dilatabo orationem meam. etenim posset esse
infinita, si mihi libeat totius gentis in testi-
moniis dicendis explicare vanitatem. sed
propiùs accedam: de his vestris testibus dicã.
13 ¶ Vehementem accusatorem nacti sumus, iu-
dices, & inimicum in omni genere odiosum,
ac molestum, quem spero his rebus fore ma-
gno vsui & amicis, & reip. Sed certè inflam-
matus incredibili cupiditate, hãc causam, ac-
cusationémque suscepit. Qui comitatus in in-
quirendo? comitatum dico? immò verò quan-
tus exercitus? quæ iactura? qui sumtus? quanta
largitio? quæ quamquam vtilia sunt causæ, ti-
midè tamen dico, quòd vereor, ne Lælius ex
his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causa, pu-
tet aliquid, oratione mea, sermonis in sese,
aut inuidiæ esse quæsitum. Itaque hanc partẽ
totam relinquam: tantùm à vobis petam, iu-
dices, vt, si quid ipsi audistis communi fama,
atque sermone, de vi, de manu, de armis, de
copiis: memineritis. quarum rerum inuidia,
lege hac recenti, ac noua, certus est inquisi-
tioni comitum numerus constitutus. ¶ Sed, vt 14
hanc vim omittam, quanta illa sunt? quę quo-
niam accusatorio iure, & more sunt facta re-
prehendere non possumus, queri tamen cogi-
mur: primùm, quòd, distributis partibus, ser-
mo est tota Asia dissipatus, Cn. Põpeium, quod
L. Flacco est vehementer inimicus, conten-
disse à Lælio, paterno amico, ac pernecessa-
rio, vt hunc hoc iudicio arcesseret: omnémque
ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes
ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id
hoc verisimilius Græcis hominibus videba-
tur, quòd paulò antè familiarem Lælium in
eadem prouincia Flacco viderant. Pompeii
autem auctoritas cùm apud omneis tanta est,
quanta esse debet, tum excellit in ista prouin-
cia, quam nuper & prædonum, & regum bello
liberauit. Adiunxit illa, vt eos, qui domo e-
xire nolebant, testimonii denuntiatione ter-
reret; qui domi stare non poterant, largo, &
liberali viatico commoueret. ¶ Sic adolescẽs, 15
ingenii plenus, locupleteis metu, tenueis præ
mio, stultos errore permouit. sic sunt expres-
sa ista præclara, quæ recitantur, psephismata,
non sententiis, neque auctoritatibus declara-
ta, nec iureiurando constricta, sed porrigen-
da manu, profundendoque clamore multitu-
dinis concitata. O morem præclarum, disci-
plinamque, quam à maioribus accepimus, si
quidem teneremus. sed nescio quo pacto iam

de manibus elabitur. nullam illi nostri sapiẽtissimi, & sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. quæ scisceret plebs, aut quæ populus iuberet: summota concione, distributis partibus, tributim, & centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata, & cognita,
16 iuberi, vetarique voluerunt. || Græcorum autem totæ respub. sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, vt hanc Græciam, quæ iamdiu suis consiliis perculsa, & afflicta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc vno malo concidit, libertate immoderata, ac licentia concionum. Cùm in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes, ignarique consederant: tum bella inutilia suscipiebant: tum seditiosos homines reipublicæ præficiebant: tum optimè meritos ciueis è ciuitate eiicie-
17 bant. || Quòd si hæc Athenis tu, cùm illę non solũ in Græcia, sed propè cunctis gentibus eminebant, accidere sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones, illarum nationũ homines plerumque perturbant. quid, cùm soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgis Cyrnicus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. data concio Lælio est. processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est. porrexerunt manus: psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epuli, paulo antè omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores, & zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est ciuitatis? Ego testeis à Sicilia publicè duxi. verùm erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed iurati
18 senatus. || Quare iam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sintne hæc testimonia putanda. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo, ornatissimóque comitatu venit in oppidum Græcorum, postulat concionem: locupletes homines, & graueis, ne sibi aduersentur, testimonii denuntiatione deterret: egenteis, & leueis, spe largitionis, & viatico publico, priuata etiam benignitate prolectat. opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatum quid est negotii concitare, in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, propter nomẽ ipsum
19 imperii, non potuerit? || Mirandum verò est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures: nomen acerbitati: scriptura, decumæ, portorium, morti: libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote igitur, cùm audietis psephismata, non audire vos testimonia: audire temeritatem vulgi, audire vocem leuissimi cuiusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam leuissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam, rationémque criminum, iam nihil, præter speciem, nihil, præter terrorem, ac minas reperietis.

Deesse videntur nonnulla.

20 || In ærario nihil habent ciuitates, nihil in vectigalibus. duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut versura, aut tributo. nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio vlla recitatur. Quã verò facilè falsas rationes inferre, & in tabulas, quodcũque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeii literis ad Hypsæum, & Hypsæi ad Põpeium missis quæso cognoscite. LITERAE POMPEII AD HYPSAEVM, ET HYPSAEI AD POMPEIVM. Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiamque impudentem videmur? nisi fortè, qui Cn. Pompeium, qui præsentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, vrgente Lælio, in absentem, & in L. Flaccum aut timidos fuisse, aut religiosos puta-
21 mus. || Sed fuerint incorruptæ literæ domi: nunc verò quám habere auctoritatem, aut quã fidem possunt? Triduo lex ad prætorem deferri, iudicum signis obsignari iubet. tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facilè possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. At obsignantur corruptæ. Quid fert igitur, tanto pòst ad iudices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testiũ studium cum accusatore sociatum est? taménne isti testes habebuntur? Vbi est igitur illa exspectatio, quæ versari in iudiciis solet? nam antea, cùm dixerat accusator acriter, & vehementer, cúmque defensor suppliciter, demissèque responderat: tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine vllo studio di-
22 cebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. || Hoc verò quid est? Vnà sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur: de subselliis queror? vna ex domo prodeunt. si verbo titubarint, quò reuertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget: nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Vbi est igitur illa laus oratoris quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogauit: callidè accessit: reprehendit: quò vo-
23 luit, adduxit: conuixit, & elinguem reddidit. ||Quid tu istum roges, Læli, qui, priusquàm hoc, Te rogo, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præscripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vità lædi. Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, Dedimus: nihil ampliùs? In hominem dicendum est igitur, cùm oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotũ? Quærendum est ergo, & deplorandum, id quod iamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: primùm de cõmuni genere testium. dicit enim natio minimè in testimoniis dicendis religiosa. propiùs accedo. nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas: sed & fremitum egentium, & motum quendã temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiã magis. qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: priuatæ literæ nullæ proferuntur: publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate. summa est in testibus. hi vi-
24 uunt cum inimicis: adsunt cum aduersariis: habitant cum accusatoribus. || Vtrùm hic tandem disceptationem, & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam

nam fore putatis? Multa enim sunt eiusmodi, A
iudices, vt etiam si in homine ipso, de quo a-
gitur, negligenda sint tamen in imitatione,
atque in exemplo pertimescenda videantur.
Si quem infimo loco natum, nullo splendore
vitæ, nulla commendatione famæ defende-
rem, tamen ciuis ciuem à ciuibus commu-
nis humanitatis iure, ac misericordia depre-
carer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne
accusatoris consessoribus, conuiuiis, con-
tubernalibus: ne hominibus, leuitate Græcis,
crudelitate barbaris, ciuem ac supplicem ve-
strum dederetis: ne periculosam imitationem
exemplis reliquis in posterum proderetis.
25 ‖ sed, cùm L. Flacci res agatur, cuius ex fami-
lia qui primus cõsul factus est, primus in hac
ciuitate consul fuit: cuius virtute regibus ex-
terminatis, libertas in rep. constituta est: quæ
vsque ad hoc tempus honoribus, imperio,
rerum gestarum gloria, continuata permansit:
cúmque ab hac perenni, contestatáque vir- B
tute maiorum, non modo non degenerarit L.
Flaccus, sed id, quod maximè florere in ge-
neris sui gloria viderat, laudem patriæ in li-
bertatem vindicandæ prætor adamarit: in
hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum
prodatur, pertimescam, in quo, etiam si quid
errasset, omnes boni conniuendum esse ar-
26 bitrarentur? ‖ Quod quidem ego non modò
non postulo, sed contrà, iudices, vos oro, &
obtestor, vt totam causam quàm maximè in-
tentis oculis (vt aiunt) acerrimè contemple-
mini. Nihil religione testatum, nihil veritate
fundatum, nihil dolore expressum: contráque
omnia corrupta libidine, iracundia, studio,
27 pretio, periurio reperientur. ‖ Etenim iam
vniuersâ istorum cognita cupiditate, accedam
ac singulas querelas, criminationésque Græ-
corum. Classis nomine pecuniam ciuitatibus
imperatam queruntur. Quod nos factum, iu-
dices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut C
in eo est, quòd non licuerit imperare; aut in
eo, quod non opus fuerit nauibus: aut in eo,
quòd nulla, hoc prætore, classis nauigarit. Li-
cuisse vt intelligas, cognosce, quid, me consu-
le, senatus decreuerit, cùm quidem nihil à su-
perioribus continuorum annorum decretis
decesserit. SENATVSCONSVLTVM. Pro-
ximum est ergo, vt, opus fuerit classe, nécne
quæramus. Vtrùm igitur hoc Græci statuent,
aut vllæ exteræ nationes, an vestri præto-
res, vestri duces, vestri imperatores? Equidem
existimo, in eiusmodi regione, atque prouin-
cia, quæ mari cincta, portubus distincta, insu-
lis circumdata esset, non solùm præsidij, sed
etiam ornandi imperij causa, nauigandũ fuis-
28 se. ‖ Hæc enim ratio, ac magnitudo animorũ
in maioribus nostris fuit: vt, cùm in priuatis
rebus, suisque sumptibus, minima contenti,
tenuissimo cultu viuerent: in imperio, atque
in publica dignitate omnia ad gloriam, splé- D
dorémque reuocarent. Quæritur enim in re
domestica, continentiæ laus: in publica, digni-
tatis. Quid si enim præsidij causa classem ha-
buit? quis erit tam iniquus, qui reprehendat?
Multi erant prædones. Quid? nullos fore, quis
præstare poterat? Minuis, inquit, gloriã Pom-
29 peij. Immò tu auges molestiam. ‖ Ille enim
classeis prædonum, vrbeis, portus, receptacu-
la sustulit: pacem maritimam summa virtute
atque incredibili celeritate confecit: illud ve-
rò neque suscepit, neque suscipere debuit, vt,
siqua vspiam nauicula prædonũ apparuisset,
accusandus videretur. Itaque ipse in Asia,
cùm omnia iam bella terra, marique confe-
cisset, classem tamen iisdem istis ciuitatibus
imperauit. Quod si tum statuit opus esse, cum
ipsius præsentis nomine tuta omnia, & paca-
ta esse poterant: quid, cùm ille decessisset, Flac
co existimatis statuendum, & faciendum fuis-
se? ‖ Quid nos hîc? nonne ipso Põpeio auctore, 30
Silano, & Muræna Coss. decreuimus, vt clas-
sis in Italia nauigaret? nonne eo ipso tempo-
re, cũ L. Flaccus in Asia remiges imperabat,
nos hîc in mare superũ, & inferum sestertium
ter & quadragies rogabamus? Quid postremo
anno? nonne, M. Curio, & P. Sextilio quæstori-
bus, pecunia in classem est erogata? quid? hoc
omni tempore equites in ora maritima non
fuerunt? Illa est enim gloria diuina Pompeij:
primùm prædones eos, qui tum, cùm illi
bellum maritimum gerendum datum est, to-
to mari dispersi vagabantur, redactos esse
omneis in potestatem: deinde Syriam es-
se nostram, Ciciliam teneri, Cyprum per
Ptolemæum regum nihil audere: præterea
Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil
esse, vnde proficiscantur. nihil quò reuertan-
tur: omneis sinus, promontoria, litora, insu-
las, vrbeis maritimas, claustris imperij nostri
contineri. ‖ Quòd si, Flacco prætore, nemo in 31
mari prædo fuisset, tamen huius diligẽtia re-
prehendenda non esset. Idcirco enim, quòd
hic classem habuisset, existimaré non fuisse.
Quid si L. Oppij, L. Agrij, C. Cestij, equitum
R. huius etiã clarissimi viri, Cn. Domitij, qui
in Asia tũ legatus fuit, testimonio doceo, eo
ipso tempore, quo tu ipse negas classem ha-
bendam fuisse, complureis à prædonibus esse
captos? tamen Flacci consilium in remigibus
imperandis reprehendetur? Quid si etiam oc-
cisus est à Piratis Adramitenus, homo nobi-
lis, cuius est ferè nobis omnibus nomen audi-
tum, Acinas pugil, Olympionices? hoc est
apud Græcos (quoniam de eorum grauitate
dicimus) propè maius, & gloriosius, quàm Ro-
mæ triumphasse? At neminem cepisti. Quàm
multi oræ maritimæ clarissimi viri præfue-
runt, qui cùm prædonem nullum cepissent,
mare tamen tutum præstiterunt? casus est e-
nim in capiendo, locus, euentus, occasio. de-
fendendi facilis est cautio, non solum latibu-
lis occultorum locorum, sed etiam tempesta-
tum moderatione, & conuersione. ‖ Reliquũ 32
est, vt quæratur, vtrũ nostra ista classis: cursu,
& remis, an sumtu tantũ, & literis nauigarit.
Nũ igitur negari potest, cuius rei cuncta testis
est Asia, bipartitò classem distributã fuisse, vt
vna pars supra Ephesum, alterã infra Ephesũ
nauigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissi-
mus, ab Aemo in Asiam his nauibus Flac-
cus ex Asia in Macedoniam nauigauit. In
quo igitur prætoris est diligentia requiren-
da? in numero nauium, & in descriptione
æquabili sumtus? dimidium eius, quo Pom-
peius erat vsus, imperauit. num potuit par-
cius? descripsit autem pecuniam ad Pompeij
rationem, quæ fuit accommodata L. Syllæ de-
scriptioni: qui cum omneis Asiæ ciuitates
proportione in prouincias descripsisset: illam

rationem in imperando ſumtu, & Pompeius, & Flaccus ſecutus eſt. neque eſt adhuc tamen ei ſumma completa. Non refert verò. 33 ‖ Quid lucretur? cùm enim genus imperatæ pecuniæ ſuſcipit: id, quod tu crimen eſſe vis, confitetur. Qui igitur probari poteſt, in ea pecunia non referenda, crimen ſibi ipſum facere, in qua crimen eſſet nullum, ſi referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco ſucceſſerit, pecuniam vllam in remiges imperaſſe. Equidem Quint. Fratris mei laude delector: ſed aliis magis, grauioribus, atq; maioribus. aliud quiddã ſtatuit, aliud vidit. exiſtimauit, quocumque tempore auditum quid eſſet de prædonibus, quàm vellet ſubitò, ſe claſſem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Aſia fecit, vt hoc ſumtu remigum ciuitates leuaret. crimen autem tum videri ſolet, cùm aliquis ſumtus inſtituit eos, qui antea non erant inſtituti, non cùm ſucceſſor aliquid immutat de inſtitutis priorum. Flaccus, quid alij poſtea facturi eſſent, ſcire non poterat: quid feciſſent, videbat. 34 ‖ Sed, quoniam de communi totius Aſiæ crimine dictum eſt, aggrediar iam ad ſingulas ciuitates: ex quibus ſit ſanè nobis prima ciuitas Acmonenſis. Citat præco voce maxima legatos Acmonenſeis. Procedit vnus Aſclepiades. prodeant. Etiámne præconem mentiri coegiſti? eſt enim, credo, is vir, iſte, vt ciuitatis nomen ſua auctoritate ſuſtineat: damnatus turpiſſimis iudiciis domi, notatus literis publicis: cuius de probris adulteriis, ac ſtupris exſtant Acmonenſium literæ: quas ego non ſolũ propter longitudinem, ſed etiam propter turpiſſimam obſcœnitatem verborum: prætereundas puto. Dixit publicè data drachmarũ cc. & vi. millia. dixit tantùm: nihil oſtendit, nihil protulit: ſed adiunxit id? quod certè, quoniam erat domeſticum, docere debuit: ſe priuatim drachmas ccvi. dediſſe. Quantum ſibi ablatum homo impudentiſſimus dicit, tantum 35 numquam eſt auſus, vt haberet, optare. ‖ Ab Aulo Sextio dicit ſe dediſſe: & à ſuis fratribus. Potuit dare Sextilius. nam fratres quidem, conſortes ſunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextiliũ: fratres denique ipſi prodeant: quã volent, impudenter mentiantur: &, quod numquã habuerint, dediſſe ſe dicant. tamen aliquid fortaſſe coràm producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextiliũ. Cedò tabulas. non deportaui: Fratres ſaltem exhibe, non denuntiaui. Quid ergo vnus Aſclepiades, fortuna egens, vita turpis, exiſtimatione damnatus, impudẽtia, atque audacia fretus, ſine tabulis, ſine auctore legerit, id nos, quaſi crimen, aut teſtimonium pertimeſ- 36 camus? ‖ idem laudationem, quam nos ab Acmonenſibus Flacco datam proferebamus, falſam eſſe dicebant. cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. Nã vt ſignũ publicũ inſpexit præclarus iſte auctor ſuæ ciuitatis, ſolere ſuos ciueis, ceteróſque Græcos ex tẽpore, quod opus ſit, obſignare dixit. Tu verò tibi habeto iſtã laudationẽ. nec enim Acmonenſiũ teſtimonio Flacci vita, & dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc cauſa maximè poſtulat, nullã grauitatẽ, nullã conſtantiã, nullũ firmũ in Græcis hominibus conſilium, nullã deniq; eſſe teſtimonij fidẽ. niſi verò hactenus iſta formula teſtimonij, atq; orationis tuæ, deſcribi, ac diſtingui poteſt, vt Flacco abſenti aliquid ciuitates tribuiſſe dicantur: Lælio præſenti, per ſe agẽti, vi legis, iure accuſationis, opibus præterea ſuis terrenti, ac minãti, nihil tẽporis cauſa ſcripſiſſe, aut obſignaſſe videantur. 37 ‖ Equidẽ in minimis rebus ſæpe res magnas vidi, iudices, deprehendi, ac teneri, vt in hoc Aſclepiade. Hæc, quæ à nobis prolata laudatio, obſignata erat creta illa Aſiatica: quæ ferè eſt omnibus nota nobis: qua vtuntur omnes nõ modò in publicis, ſed etiã in priuatis literis, quas quotidie videmus mitti à publicanis, ſæpe vnicuiq; noſtrum. neque enim teſtis ipſe ſigno inſpecto falſum nos proferre dixit, ſed leuitatẽ totius Aſiæ protulit, de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Noſtra igitur laudatio, quã ille tẽporis cauſa nobis datã dicit, datã quidẽ cõfitetur, cõſignata creta eſt: in illo autẽ teſtimonio, quod accuſatori dicitur datũ, cerã eſſe videmus. 38 ‖ Hic ego, iudices, ſi vos Acmonenſiũ decretis, ſi ceterorũ Phrygũ literis permoueri putarẽ, vociferarer, & quantũ maximè poſſem, cõtenderẽ: teſtarer publicanos, excitarẽ negotiatores, veſtrã etiã conſcientiã implorarẽ: cera deprehenſa, cõfiderẽ totius teſtimonij fictã audaciã, manifeſtò cõprehenſam, atque oppreſſam teneri. Nunc verò non inſultabo vehemẽtiùs, nec volitabo in hoc inſolentiùs, neque in iſtũ nugatorem, tanquã in aliquẽ teſtẽ, inuehar, neque in toto Acmonenſiũ teſtimonio, ſiue hic confictũ eſt, vt dicitur, vt appâret: ſiue miſſum domo eſt, vt dicitur, cõmouebor. etenim, quibus ego iſtã laudationẽ remittã, quoniã ſunt (vt Aſclepiades dicit) leues, horũ teſtimoniũ nõ pertimeſcã. 39 ‖ Venio nunc ad Dorylenſiũ teſtimoniũ: qui producti, tabulas ſe publicas ad ſpelũcas perdidiſſe dixerunt. O paſtores, neſcio quos, cupidos literarũ: ſiquidem nihil iſtis, præter literas, abſtulerunt. Sed aliud eſſe cauſæ ſuſpicamur, ne forte iſti parũ verſuti eſſe videãtur. Pœna eſt, vt opinor, Dorylẽſiũ grauior, quã apud alios, falſarũ, & corruptarũ literarũ. ſi veras protuliſſent, criminis nihil erat: ſi falſas, erat pœna belliſſimũ putarũt, dicere amiſſas. 40 ‖ Quieſcant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. Non ſinunt. ſupplet enim ille neſcio quis, & priuatim dicit ſe dediſſe. Hoc verò ferri nullo modo poteſt. Qui de tabulis publicis recitat, iis quæ in accuſatoris poteſtate fuerunt, non debet habere auctoritatẽ: ſed tamen iudicium fieri videretur, cùm tabulæ illæ ipſæ, cuiuſmodi ſunt, proferuntur. cùm verò is, quẽ nemo veſtrũm vidit vmquã: nemo, qui mortalis eſſet, audiuit: tantũ dixit, dedi: dubitabitis, iudices, quin ab hoc ignotiſſimo Phryge nobiliſſimũ ciuẽ vindicetis. Atq; huic eidem nuper tres equites Romani honeſti & graues, cum in cauſa liberali eũ, qui aſſerebatur, cognatũ ſuũ eſſe diceret, non crediderunt. Qui hoc euenit, vt, qui locuples teſtis doloris, & ſanguinis ſui non fuerit, idẽ ſit grauis auctor iniuriæ publicæ? 41 ‖ Atque Dorylenſis nuper cùm efferretur magna frequẽtia, cõceſſũque veſtro, mortis illius inuidiã in L. Flaccũ Lælius conferebat. Facis iniuſtè, Læli, ſi putas periculo noſtro viuere tuos contubernãleis; præſertim quòd tua negligentia factum arbitremur. homini enim

Phrygi

Phrygi, qui arborē fici numquā vidisset fisci- A
nam ficorum obiectis: cuius mors te ex aliqua
parte releuauit: edacē enim hospitē amisisti.
Flacco vero quid profuit, qui valuit tamdiu,
dū huc prodiret? mortuus est aculeo iā dimis-
so, ac dicto testimonio. At istud columen actio-
nis tuæ, Mithridates, posteaquàm biduū reten-
tus est testis à vobis, effudit, quæ voluit, om-
nia: reprehēsus, conuictus, fractusq; discessit,
ambulat cū lorica: metuit homo doctus: & sa-
piens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cū
iā testē illū cōtingere nō possit: vt, qui ante di-
ctū testimoniū sibi tēperarit, cū tamē aliquid
assequi posset, is nūc id agat, vt ad falsum aua-
ritiæ testimoniū, verū maleficij crimen adiū-
gat. Sed de hoc teste, totoq; Mithridatico dis-
seruit & subtiliter, & copiosè Q. Hortensius:
42 nos, vt instituimus, ad reliqua pergamus. || Ca-
put est omniū Græcorū concitādorū, qui cum
accusatoribus sedet, Heraclides ille Tēnites,
homo ineptus, & loquax, sed (vt sibi vide- B
tur) ita doctus, vt etiā magistrum aliorū se es-
se esse dicat: &, qui ita vt ambitiosus, vt om-
neis vos, nósque quotidie persalutet. Temni
vsque ad illam ætatē in senatum venire non
oportuit: &, qui se artē dicendi traditurū cete-
ris profitebatur, ipse omnibus turpissimis iudi-
43 ciis cōuictus est. || Pari felicitate vna legatus
venit Nicomedes, qui neq; in senatū vlla cō-
citione peruenire potuit, & furti, & pro socio
dānatus est. Nā princeps legationis Lysanias,
adeptus est ordinē senatoriū: sed cùm rēp. ni-
miū amplecteretur, peculatus dānatus, & bo-
na & senatorium nomē amisit. Hi tres etiā æ-
rarij nostri tabulas falsas esse voluerunt. nam
seruos nouē se professi sunt habere, cùm om-
nino sine comite venissent. Decreto scribēdo
primum video affuisse Lysaniam: cuius fratris
bona, quod is populo non soluebat, prætore
Flacco publice venierūt. præterea Philippus
est Lysaniæ gener, & Hermobius: cuius frater
Poles, itē pecuniæ publicæ est cōdēnatus. Di- C
44 cūt se Flacco, & iis, qui simul essēt, drachma-
rū xv. millia dedisse. || Cū ciuitate mihi res est
acerrima, & cōficiētissima literarū: in qua nū-
mus moueri nullus potest sine quinq; præto-
ribus trib. quæstoribus, quatuor mēsariis, qui
apud illos à populo creātur. Ex hoc tāto nu-
mero deductus est nemo: &, cùm illā pecuniā
nominatim Flacco datam referant: maiorē e-
tiā aliquā cùm huic iidē darent, in ædem sa-
crā reficiēdā, se perscripsisse dicunt: quod mi-
nimè conuenit. nā aut omnia occultè referēda
fuerūt, aut apertè omnia. cùm perscribūt no-
minatim Flacco: nihil timent, nihil verentur,
cùm operi publico referunt: iidē homines su-
bitò eundē, quē contēserat, pertimescunt. Si
prætor dedit, vt est scriptum: à quæstore nu-
merauit: quæstor à mensa publica: mensa aut
ex vectigali, aut ex tributo. Nūquā erit istud
45 simile criminis, nisi mihi totā rationem omni
personarū genere, & literarū explicaris. || Vel
quod est in eodem decreto scriptū, homines
clarissimos ciuitatis, amplissimis vsos hono-
ribus, hoc prætore circumuentos, cur hi ne-
que in iudicio adsunt, neq; in decreto nomi-
nantur? non enim credo significari isto loco
illū, qui se erigit, Heraclidem. vtrum enim in
clarissimis est ciuibus is, quē iudicatū hic du-
xit Hermippus? qui hanc ipsam legationem,

A quam habet, non accepit à suis ciuibus, sed
vsq; Tymolo petiuit? cui nullus honos in sua
ciuitate habitus est vmquā? res autem ea, quæ
tenuissimis cōmittebatur, huic vni in vita cō-
missa sola est? custos, T. Aufidio prætore, fru-
mēto publico est positus? pro quo cū à P. Va-
rino prætore pecuniā accepisset: celauit suos
ciueis, vltróq; iis sumptū intulit. Quod post-
eaquā Temni, literis à P. Varino missis cogni-
tū, atque patefactū est: cùmq; eadem de re Cn.
Lentulus, qui censor fuit, Tēnitarū patronus,
literas misisset: Heraclidem istum Temni ne-
mo postea vidit. || Atque vt eius impuden- 46
tiam perspicere possitis, causam ipsam, quæ
animū leuissimi hominis in Flaccum incita-
uit, quæso, cognoscite. Fundum Cymæum Ro-
mæ mercatus est de pupillo Meculonio. Cùm
verbis se locupletem faceret, haberet nihil
præter illam impudentiam, quam videtis, pe-
cuniam sumsit mutuam à Sex. Scola, iudice
B hoc nostro primario viro, qui & rē agnoscit,
neque hominem ignorat: qui tamen credidit
P. Fuluij Verratij, lectissimi hominis, fidei.
ei cùm solueret, sumsit à C. & M. Fusiis, equi-
tibus Ro. primariis viris. Hic hercule, cornici
occulum, vt dicitur. nam hunc Hermippum,
hominem eruditum, ciuem suum, cui debe-
bat esse notissimus, percussit. eius enim fide
sumsit à Fusiis. Securus Hermippus Temnum
proficiscitur cùm iste sese pecuniam, quam
huius fide sumserat, à discipulis suis diceret
Fusiis persoluturū. habebat enim rhetor iste
adolescenteis quosdam locupleteis, quos di-
midio redderet stultiores, quàm acceperat,
vbi nihil possent discere, nisi ignorantiam li-
terarum. || Neminem quidem adeo infatua- 47
re potuit, vt ei nummum vllum crederet. Ita-
que, cùm Roma etiam esset profectus, multós-
que minutis mutuationibus fraudauisset: in
Asiam venit, Hermippóque percontanti de
C nomine Fusiano, respondet, se omnem pecu-
niam Fusiis persoluisse. Interim neque ita
longo interuallo, libertus à Fusiis cum literis
ad Hermippū venit: pecunia petitur ab Her-
mippo. Hermippus ab Heraclide petit: ipse
tamē Fusiis satisfacit absentibus, & fidem suā
liberat. Hunc æstuantem, & tergiuersantem
iudicio ille persequitur. à recuperatoribus
causa cognoscitur. || Nolite existimare, iudi- 48
ces nō vnam & eandem omnibus in locis esse
fraudatorum, & inficiatorum impudentiam.
fecit eadem omnia, quæ nostri debitores so-
lent. negauit sese omnino versuram illam
fecisse Romæ: Fusiorum se affirmauit num-
quam omnino nomen audisse: Hermippum
verò ipsum, pudentissimum, atque opti-
mum virum, veterem amicum, atque hos-
pitem meum, splendissimum, atque orna-
tissimum ciuitatis suæ, probris omnibus, ma-
ledictisque vexauit. Sed, cùm se homo vo-
D lubilis quadam præcipiti celeritate dicen-
di in illa oratione iactaret, repētè, testimoniis
Fusiorum, nominibúsque recitatis, homo au-
dacissimus pertimuit, loquacissimus obmu-
tuit. Itaque recuperatores contra istum rem
minime dubiam prima actione iudicauerunt.
Cùm iudicatum non faceret, addictus Her-
mippo, & ab hoc ductus est. Habetis & hone-
statem hominis, & auctoritatem testimonij,
& causam omnem simultatis. || Atque iis ab 49

Hermippo missus, cùm ei pauca mancipia vé-
didisset, Romam se contulit: deinde in Asiam
rediit, cùm iam frater meus Flacco succes-
sisset, ad quem adiit, causámque ita detulit,
recuperatores, vi Flacci coactos, & metu,
falsum inuitos iudicauisse. Frater meus, pro
sua æquitate, prudentiaque, decreuit, vt, si iu-
dicatum negaret: in duplum iret. si metu coa-
ctos diceret: haberet eosdem recuperatores.
Recusauit: &, quasi nihil esset actum, nihil
iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia,
quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. Gra-
tidius, legatus, ad quem est aditum, actio-
nem se daturum negauit: re iudicata stari
50 ostendit placere. || Iterum iste, cui nullus esset
vsquam consistendi locus, Romam se retulit:
persequitur Hermippus, qui numquam istius
impudentiæ cessit. petit Heraclides à C. Plo-
tio senatore, viro primario, qui legatus in
Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cùm
iudicatum esset, per vim vendidisse dicebat.
Qu. Naso, vir ornatissimus, qui prætor fuerat,
iudex sumitur: qui cùm sententiam secun-
dum Plotium se dicturum ostenderet, & ab
eo iudice abiret, quod iudicium lege non
erat, causam totam reliquit. Satísne vobis,
iudices, videor ad singulos testeis accedere.
neque, vt primò constitueram, tantummodò
51 cum vniuerso genere confligere? || Venio ad
Lysaniam eiusdem ciuitatis, peculiarem tuũ,
Deciane, testem: quem tu cum ephebum Tem-
ni cognosses, quoniam te nudus delectarat,
semper nudum esse voluisti. abduxisti Tem-
no Apollonidem pecuniam adolescentulo
grandi fœnore, fiducia tamen accepta, oc-
cupauisti. Hanc fiduciam commissam tibi
tenes hodie, ac possides. Eum tu testem spe
recuperandi fundi paterni venire ad testi-
monium dicendum coegisti: qui quoniam
testimonium nondum dixit quidnam sit di-
cturus, exspecto. noui genus hominum, noui
consuetudinem, noui libidinem. Itaque, etsi
teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen cō-
trà disputabo priùs, quàm dixerit. totũ enim
conuertet, atque alia finget. Quamobrē & ille
seruet, quod parauit: & ego me ad id, quod at-
52 tulerit, integrũ conseruabo. || Venio nunc ad
eam ciuitatem, in quam ego multa & magna
officia contuli: & quam me frater in primis
colit, atque diligit: quæ si ciuitas per viros
bonos, grauesque homines, querelas ad vos
detulisset, paulò commoueret magis. nunc ve-
rò quid putem? Trallianos Mæandrio causam
commisisse, homini egēti sordido, sine hono-
re, sine existimatione, sine censu. Vbi erant
illi, Pythodorus, & Lepison, ceteri homines
apud nos noti, inter suos nobiles? vbi illa
magnifica, & gloriosa ostentatio ciuitatis?
nónne esset puditum, si hanc causam agerent
seuerè, non modò legatum, sed Trallianum
omnino dici Mæandrium? huic tali legato,
huic publico testi patronum suum iam inde
à patre, atque maioribus, L. Flaccum mactan-
53 dum ciuitatis testimonio tradidissent? || Non
est ita, iudices, non est profectò. vidi ego in
quodam iudicio nuper Philodorum testem
Trallianum. vidi Parrhasium, vidi Archide-
mum, cùm quidem idem hic mihi Mæan-
drius, quasi minister, aderat, subiiciens,
quid in suos ciueis, ciuitatémque, si vellem,
dicerem. nihil enim illo homine leuius, ni-
hil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc
habent auctorem Tralliani, doloris sui, si
hunc custodem literarum, si hunc testem in-
iuriæ, si hunc auctorem querelarum: remittát
spiritus, comprimant animos suos, sedent ar-
rogantiam, fateantur in Mæandrij persona
esse expressam faciem ciuitatis. sin istum sem-
per illi ipsi domi proterendum esse, & con-
culcandum putauerunt: desinant putare au-
ctoritatem esse in eo testimonio, cuius auctor
54 inuentus est nemo. || Sed exponam, quid in re
sit, vt, quamobrem ista ciuitas, neque seue-
rè Flaccum oppugnarit, neque benignè de-
fenderit: scire possitis. Erat ei Castriciano
nomine irata: de quo toto respondit Hor-
tensius: inuita soluerat Castricio pecuniam,
iamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc o-
mnis offensio. Quò cùm venisset Lælius ad
iratos, & illud Castricianum vulnus dicendo
refricuisset: siluerunt, neque in illa con-
cione adfuerunt, neque ipsius decreti, ac te-
stimonij auctores esse voluerunt. vsque eò
orba fuit ab optimatibus illa concio, vt prin-
ceps principum esset Mæandrius: cuius lin-
gua, quasi flabello seditionis, illa tum est e-
55 gentium concio ventilata. | Itaque ciuitatis
pudentis, vt ego semper existimaui, & gra-
uis, vt ipsi existimari volunt, iustum do-
lorem, querelasque cognoscite. Quæ pecunia
fuerit apud se, Flacci patris nomine, colla-
ta à ciuitatibus, hanc à se esse ablatam quæ-
runtur. Alio loco quæram, quid licuerit Flac-
co: nunc tantum à Trallianis requiro, quam
pecuniam à se ablatam queruntur, suam-
ne dicant, sibi à ciuitatibus collatam in vsum
suum. cupio audire. non, inquit, dicimus. Quid
igitur? delatã ad nos, creditam nobis, L. Flac-
ci patris nomine, ad huius dies festos, atque
ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non
56 licuit || Iam id videro: sed primùm illud tene-
bo. queritur grauis: locuples, ornata ciuitas,
quòd non retinet alienum: spoliatam se dicit,
quòd id non habet, quod eius non fuit. quid
hoc impudentius dici, aut fingi potest? delectũ
est oppidum, quo in oppido vno pecunia à
tota Asia ad honores L. Flacci poneretur. hæc
pecunia ab honoribus translata est in quæstũ,
57 & fænerationem: recuperata est multis pòst
annis. || Quæ ciuitati facta est iniuria? At mo-
lestè fert ciuitas. Credo. amissum est enim
præter spem, quod erat spe deuoratum lu-
crũ. At queritur. Impudenter facit. non enim
omnia, quæ dolemus, eadem iure queri pos-
sumus. At accusat verbis grauissimis. Non ci-
uitas, sed imperiti homines, à Mæandrio cō-
citati. Quo loco etiã, atque etiam facite vt re-
cordemini, quæ sit temeritas multitudinis,
quæ leuitas propria Græcorum, quid in con-
cione seditiosa valeat oratio. Hic, id hac gra-
uissima, & moderatissima ciuitate, cùm est fo-
rum plenum iudiciorum plenum magistratuũ,
plenum optimorum virorum, & ciuium, cùm
speculatur, atque obsidet rostra vindex te-
meritatis, & moderatrix officij, curia: tamen
quantos fluctus excitari concionum videtis?
quid vos fieri censetis Trallibus, an id, quod
Pergami? nisi fortè hæ ciuitates existi-
mari volunt, faciliùs vna se epistola Mithri-
datis moueri, impellique potuisse, vt amici-
tiam

tũ populi R. fidem suam, iura omnia officij,
humanitatisque violarent, quàm vt filium
testimonio læderent, cuius patrem armis pel-
58 lendũ suis mœnibus censuissent. || Quare no-
lite mihi ista nomina ciuitatũ nobilium op-
ponere. quos enim hosteis hæc familia con-
temsit, numquam eosdem testeis pertime-
scet. Vobis autem est confitendum, si consiliis
principũ vestræ ciuitates reguntur, non mul-
titudinis temeritate; optimatum consilio bel-
lum ab istis ciuitatibus cum populo Romano
esse susceptum, sin ille tum motus est teme-
ritate imperitorum excitatus: patiamini me
delicta vulgi a publica causa separare. At e-
nim istam pecuniam huic capere non licuit.
59 || Vtrũ vultis patri Flacci licuisse, nécne? si li-
cuit, sicuti certe licuit: ad eius honores colla-
tam ex quibus ipse nihil capiebat, patris pe-
cuniam rectè abstulit filius. si non licuit: tamē
illo mortuo, non modò filius, sed quiuis heres
rectissimè potuit auferre. Ac tum quidē Tral-
liani, cùm ipsi graui fœnore istam pecuniam
multos annos occupauissent, à Flacco tamen
omnia, quæ voluerunt, impetrauerunt: neque
tam fuerunt impudentes, vt id, quod Lælius
dixit, dicere auderent, hanc eis pecuniam ab-
stulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui
non sciret in ornandis studiosiorem Mithri-
datem, quàm in spoliandos Trallianis fuis-
60 se? || Quæ quidem à me si, vt dicenda sunt,
dicerentur, grauiùs agerem, iudices, quàm
adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem
habere vos conueniret: reuocarem animos ve-
stros ad Mithridatici belli memoriam, ad
illam vniuersorum ciuium Ro. per tot vr-
beis, vno puncto temporis, miseram, cru-
delémque cædem: prætores nostros deditos,
legatos in vincula coniectos, nominis pro-
pè Romani memoriam cum vestigio imperij
non modo ex ædibus Græcorum, verùm e-
tiam ex literis esse deletam. Mithridatem,
C
deum illum patrem, illum conseruatorem
Asiæ, illum Dionysium, Bacchum, Liberum
61 nominabant. || vnum, atque idem erat tem-
pus, cùm L. Flacco consuli portas tota A-
sia claudebat: Cappadocem autem illum non
modò recipiebat suis vrbibus, verùm etiam
vltrò vocabat. Liceat hæc vobis, si obliuisci
non possumus, ac tacere: liceat mihi potiùs
de leuitate Græcorum queri, quàm de cru-
delitate. Auctoritatem isti habeant apud eos,
quos esse omnino noluerunt? nam, quos-
cumque potuerunt, togatos interemerunt:
nomen ciuium Romanorum, quantum in i-
psis fuit, sustulerunt. In hac igitur vrbe se ia-
ctant, quam oderunt? apud eos, quos inuiti
vident? in ea rep. ad quam opprimendam non
animus eis, sed vires defuerunt? Adspiciant
hunc florem legatorum, laudatorúmque Fla-
ci, ex vera, atque integra Græcia. tum se ipsi
expendant, tum his se comparent: tum, si au-
D
debunt, dignitati horum anteponant suam.
62 || Adsunt Athenienses, vnde humanitas, doctri-
na, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in
omneis terras distributæ putantur: de quo-
rum vrbis positione, propter pulchritudinem
etiam inter deos certamen fuisse proditum
est: quæ vetustate ea est, vt ipsa ex sese suos
ciueis genuisse dicatur: & eorum eadem ter-
ra parens, altrix, patria, dicatur: auctori-

A
tate autem tanta est, vt iam fractum propè,
ac debilitatum Græciæ nomen, huius vrbis
laude nitatur. Adsunt Lacedæmonij, cuius ci-
uitatis spectata, ac nobilitata virtus, non so-
lùm natura corroborata, verùm etiam disci-
plina putatur: qui soli toto orbe terrarum se-
ptingentos iam annos amplius vnis moribus,
& numquam mutatis legibus viuunt. || Ad- 63
sunt ex Achaia cuncta multi legati, Bœotia,
Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flac-
cus, imperatore Metello præfuit. Neque ve-
rò te, Massilia prætereo, quæ L. Flaccum mi-
litem, quæstorémque cognosti: cuius ego ci-
uitatis disciplinam, atque grauitatem non so-
lùm Græci, sed haud scio an cunctis genti-
bus anteponendam iure dicam. quæ tam
procul à Græcorum omnium regionibus di-
sciplinis, linguáque diuisa, cùm in vltimis ter-
ris cincta Gallorum gentibus, barbariæ flucti-
bus alluatur, sic optimâtum consilio guber-
B
natur, vt omnes eius instituta laudare faciliùs
possint, quàm æmulari. || Hisce vtitur lauda- 64
toribus Flaccus, his innocentiæ testibus, vt
Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio resi-
stamus. Quamquam quis ignorat, qui modò
vmquam mediocriter res istas scire curauit,
quin tria Græcorum genere sint verè? quorum
vni sunt Athenienses, quæ gens Ionum habe-
batur: Aeolis alteri: Doris tertij nominaban-
tur. Atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ
gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus,
quæ etiam imperio, & bellica laude floruit,
paruam quendam locum, vt scitis, Europæ
tenet, sempérque tenuit. Asiæ maritimam
oram, bello superatam, cinxit vrbibus, non
vt munitam coloniis illam gentem au-
geret, sed vt obsessam teneret. || Quamobrem 65
quæso à vobis Asiatici testes, vt cum verè re-
cordari voletis, quantum auctoritatis in
iudicium afferatis, vósmetipsi describatis A-
siam: nec quid alienigenæ de vobis loqui so-
leant, sed quid vosmetipsi de genere vestro
statuatis, memineritis. Namque, vt opinor, A-
sia vestræ constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Ly-
dia. Vtrùm igitur nostrum est, an vestrum,
hoc vetus prouerbium, Phrygem plagis fieri
solere meliorem? Quid de tota Caria? nónne
hoc vestra voce vulgatum est, siquid cum pe-
riculo experiri velis, in Caria id potissimum
esse faciendum? Quid porrò in Græco ser-
mone tam tritum, atque celebratum est, quàm,
si quis despicatui ducitur, vt Mysorum vlti-
mus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Ly-
dia? quis vmquam Græcus Comœdiam scri-
psit, in qua seruus primarum partium non
Lydus esset? Quamobrem quæ vobis fit iniu-
ria si statuimus vestro vobis iudicio standum
esse de vobis? || Equidem mihi iam satis su- 66
pérque dixisse videor de Asiatico genere te-
stium. sed tamen vestrum est, iudices, omnia,
quæ dici possunt in hominum leuitatem, in-
constantiam, cupiditatem, etiamsi à me minùs
dicuntur vestris animis, & cogitatione com-
prehendere. Sequitur auri illa inuidia Iudai-
ci. Hoc nimirum est illud, quòd non longè à
gradibus Aureliis hæc causa dicitur. ob hoc
crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba
quæsita est. Scis, quanta sit manus, quanta
concordia, quantum valeat in concionibus.
Summissa voce agam, tantùm vt iudices au-

diant. neque enim desunt, qui istos in me, at-
que optimum quemque incitent: quos ego,
67 quo id faciliùs faciant, non adiuuabo. ‖Cùm
aurum, Iudæorum nomine, quotannis ex Ita-
lia, & ex omnibus vestris prouinciis Hiero-
solymam exportari soleret, Flaccus sanxit
edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est,
iudices, qui hoc non verè laudare possit? *Ex-
portari aurum non oportere*, cùm sæpe antea
senatus, tum me consule, grauissimè iudica-
uit. Huic autem barbaræ superstitioni resiste-
re seueritatis: multitudinem Iudæorum, fla-
grantem nonnumquam in concionibus, pro
rep. contemnere, grauitatis summæ fuit. At
Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor
68 ex illo fano nihil attigit. ‖In primis hoc, vt
multa alia sapienter, quòd in tam suspiciosa,
ac maledicta ciuitate locum sermoni obtre-
ctorum non reliquit. non enim, credo, re-
ligionem & Iudæorum, & hostium, impedi-
mento præstantissimo imperatori, sed pudo-
rem, fuisse. Vbi ergo crimen est? quoniam
quidem furtum nusquam reprehendis, edi-
ctum probas, iudicatum fateris quæsitum,
& probatum palàm non negas, actum esse per
viros primarios res ipsa declarat: Apameæ
manifestè comprehensum, ante pedes præ-
toris in foro expensum est auri pondo centũ
paulo minus per Sex. Cæsium, equitem Ro-
manum, castissimum hominẽ, atque integer-
rimum: Laodiceæ viginti pondo paulò am-
plius per hunc ipsum L. Peducæum, iudicem
nostrum: Adrymeti per Cn. Domitium, lega-
69 tum. ‖ Pergami non multum auri. ratio con-
stat: aurum in ærario est: furtum non repre-
hẽditur, inuidia quæritur: à iudicibus oratio
auertitur: vox in coronam, turbamque ef-
funditur. Sua cuique ciuitati religio, Læli,
est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pa-
catisque Iudæis, tamen istorum religio sacro-
rum à splendore huius imperij, grauitate no-
minis nostri, maiorum institutis, abhorrebat:
nunc verò hoc magis, quòd illa gens, quid de
imperio nostro sentiret, ostendit armis: quàm
cara diis immortalibus esset, docuit, quòd est
70 victa, quòd elocata, quod seruata. ‖ Quãobrẽ,
quoniam, quod crimen esse voluisti, id to-
tum vides in laudem esse conuersum: venia-
mus iam ad ciuium Romanorum querelas:
Ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi
tandem, Deciane, iniuriæ factum est? nego-
tiaris in libera ciuitate: primùm patere me
esse curiosum. quosque nogotiabere? præser-
tim cùm sis isto loco natus. annus iam trigin-
ta in foro versaris: sed tamen Fergameno,
longo interuallo, si quando tibi peregrinari
commodum est, Romam aduenis: affers fa-
ciem nouam, nomen vetus, purpuram Ty-
riam, in qua tibi inuideo, quòd vnis vestimen-
tis tamdiu lautus es. ‖ Verùm esto: negotia-
71 ri libet: cur non Pergami? Smyrnæ? Trallibus?
vbi & multi ciues Romani sunt, & ius à no-
stro magistratu dicitur? otium te delectat:
lites, turba, prætor, odiosi: Græcorum li-
bertate gaudes. Cur ergo vnus tu Apollo-
nidenses amantissimos populi R. fidelissi-
mosque socios, miseriores habes, quàm aut
Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit
vnquam (cur his per te frui libertate sua, cur
denique esse liberis non licet? homines sunt
tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, à Græcò-
rum luxuria, & leuitate remotissimi, patresf-
familiâs suo contenti, aratores, rusticani; a-
gros habent & natura perbonos, & diligen-
tia culturáque meliores. In hisce agris tu præ-
dia habere voluisti. Omnino mallem, & ma-
gis erat tuum. Si iam te crassi agri delectabant,
hîc alicubi in Crustumino, aut in Cape-
72 nati parauisses. ‖Verùm esto: Catonis est di-
ctum, *Pedibus compensari pecuniam*. Longè o-
mnino à Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam
Agamẽnon cum exercitu errasset, nisi ducem
Telephum inuenisset. Sed concedo id quo-
que: placuit oppidum: regio delectauit. emis-
ses. Amyntas est genere, honore, existimatio-
ne, pecunia. princeps illius ciuitatis. cuius so-
crum mulierem imbecilli consilij, satis locu-
pletem, pellexit Decianus ad sese: &, cùm il-
la, quid ageretur, nesciret in possessione
prædiorum eius familiam suam collocauit:
vxorem abduxit ab Amynta prægnantem:
quæ peperit apud Decianum filiam, hodiéque
73 apud Decianum est vxor Amyntæ, & filia.
‖Nunquid harum rerum à me fingitur, De-
ciane? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt
boni viri, sciunt denique nostri homines,
sciunt mediocres negociatores. Exsurge A-
mynta: repete à Deciano, non pecuniam, non
prædia socrum denique sibi habeat: resti-
tuat vxorem: reddat misero patri filiam. nam
membra, quæ debilitauit lapidibus, fustibus,
ferro: manus, quas contudit: digitos, quos
confregit: neruos, quos concidit, restituere
74 non potest. filiam, filiam, inquam, ærumnoso
patri, Deciane, redde. ‖Hæc Flacco te non
probasse miraris? cui, quæso tandem probasti?
emtiones falsas, prædiorum proscriptiones
cum mulierculis, aperta circumscriptione, fe-
cisti. tutor his rebus Græcorum legibus ad-
scribendus fuit. Polemocratem scripsisti,
mercenarium, & administrum consiliorum
tuorum. adductus est in iudicium. Polemo-
crates de dolo malo, & de fraude, à Dione,
huius ipsius tutelæ nomine. Qui concursus ex
oppidis finitimis vndique? qui dolor animo-
rum: quæ querela cõdemnatus est Polemocra-
tes sententiis omnibus, irritæ venditiones: ir-
ritæ proscriptiones. Non restituis. defers ad
Pergamenos, vt illi reciperent in suas literas
publicas, præclaras proscriptiones, & em-
tiones tuas. repudiant, reiiciunt. At qui homi-
ne? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi
gloriari visus es laudatione Pergamenorum
qua si honorem maiorum tuorum assecutus
esses: & hoc te superiorem putabas esse, quàm
75 Lælium, quòd te ciuitas Pergamena laudaret.
Num honestior est ciuitas Pergamena quàm
Smyrnæ? At ne ipsi quidem dicunt. ‖ Vel-
lem tantum habere otij, vt possem recitare
psephismata Smyrnæorum, quæ fecerunt
in Castricium mortuum: primùm vt in op-
pidum introferretur: quod aliis non conce-
ditur: deinde, vt ferrent ephebi: postremo vt
imponeretur aurea corona mortuo. Hæc
P. Scipioni, clarissimo viro, cùm esset Per-
gami mortuus, facta non sunt. At Castri-
cium quibus verbis dij immortales! decus pa-
76 triæ, ornamentum populi Rom. florem iuuen-
tutis appellan! Quare, Deciane, si cupidus es
gloriæ, alia ornamenta censeo, quæras. ‖ Per-
gameni

gameni te deriſerunt. Quid? tu ludi te non intelligebas? cùm tibi hæc verba recitabant. Clariſſimum virum præſtantiſſima ſapientia, ſingulari ingenio: mihi crede, ludebant, cùm vero coronam auream literis imponebant: re vera non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venuſtatem, & facetias perſpicere potuiſti? Iſti igitur, iſti Pergameni perſcriptiones, quas tu afferebas, repudiauerunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decreuit. in P. Globulum, meum neceſſarium fuiſti gratioſior. Vtinam neque ipſum, neque me pœniteret. Flaccum in curia decreuiſ-

77 ſent. || Viridicas adiungis cauſas inimicitiarum, quod patri L. Flacci, ædili curuli, pater, tuꝰ tribunus, pl. diē dixerit. At iſtud, ne ipſi quidē patri Flacci valde moleſtū eſſe debuit: præſertim cum ille, cui dies dicta eſt, prætor poſteà factus ſit, & conſul: ille, qui diem dixit, non potuerit priuatus in ciuitate conſiſtere. Sed, ſi iuſtas inimicitias putabas, cur, cùm tribunus militum Flaccus eſſet, in eius legione miles fuiſti, cùm tibi per leges militareis effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem per te inimicum paternum in conſilium vocau:? quæ quidem quàm ſanctè ſolita ſint obſeruari, ſci-

78 tis omnes. || Nunc accuſamur ab iis, qui in conſilio nobis fauerunt. Decreuit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac cenſuit ſenatus? In abſentem decreuit. Cùm ibidem eſſes, cùm prodire nolles. non eſt hoc in abſentem reum. SENATVS-CONSVLTVM, ET DECRETVM FLACCI. Quid, ſi non decreuiſſet, ſed edixiſſet? quis poſſet verè reprehendere? Num etiam fratris mei literas, pleniſſimas humanitatis, & æquitatis, reprehenſurus es? quas eaſdem mulieres à me datas, apud Patara nos requiſiuit. Recita literas Quint. Ciceronis.

79 QVINT. CICERONIS. LITERAE. || Quid? hæc Apollonidenſes, occaſione facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non ſunt? ad Globulum delata non ſunt? Ad ſenatum noſtrum, me conſule, nónne legati Apollonidenſes omnia poſtulata de iniuriis vnius Deciani detulerunt? Ad hæc prædia etiam in cenſu dedicauiſti. Mitto, quòd aliena: mitto, quòd poſſeſſa per vim: mitto quòd conuicta ab Apollonienſibus: mitto, quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd à noſtris magiſtratibus in integrum reſtituta: mitto, quòd nullo in iure, neque in re, neq. in poſſeſſio-

80 ne tua. || Illud quæro. ſínt-ne iſta prædia, cenſui cenſendo: habeant ius ciuile: ſint, néc-ne ſint, mancipi, ſubſignari apud ærarium, apud cenſorem poſſint: in qua tribu denique iſta prædia cenſuiſti? Commiſiſti, ſi tempus aliquod grauius accidiſſet, vt ex iiſdem prædiis & Appollonidæ & Romæ imperatum eſſet tributum. Verùm eſto glorioſus fuiſt. voluiſti magnum agri modum cenſeri, & eius agri, qui diuidi plebi Romanæ non poteſt. Cenſus es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta LLS. millia. Eam opinor tibi numeratam non eſſe abs te. Sed hæc omitto. Cenſus es mancipia Amyntæ, neque huic vllam in eo feciſti iniuriam. poſſidet enim ea mancipia Amyntas. ac primò quidem pertimuit, cū te audiſſet ſeruos ſuos eſſe cenſum. Retulit ad iuriſconſultos. Conſtabat inter omneis, ſi aliena cenſendo, Decianus ſua facere poſſet, eum maxima habiturum eſſe.

* *

81 || Habetis cauſam inimicitiarum, qua cauſa inflammatus Decianus, ad Lælium detulerit hanc opimam accuſationem. Num ita queſtus eſt Lælius, cùm de præſidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui cauſam ad me detulit, quem ego ſum ſecutus: is à Flacco corruptus eſt, is me deſeruit, ac prodidit. Siccíne tu auctor tandem in eum, cui tu in conſilio fuiſſes, apud quem omneis gradus dignitatis tuæ retinuiſſes, prudentiſſimum hominem, nobiliſſima familia natum, optimè de rep. meritum, in diſcrimen omnium fortunarum vocauiſti? Scilicet defendam Decianum: qui tibi in ſuſpicionem nullo ſuo delicto venit. || Non

82 eſt, mihi crede corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? vt duceret iudicium? cui ſex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, ſi tibi morem gereret voluiſſet? Nimirum illud eſt quod ipſe ſuſpicatur. Inuidiſti ingenio ſubſcriptoris tui, quòd ornabat facile locum, quem prehenderat. & acutè teſteis interrogabat, aut circumueniebat: fortaſſe feciſti, & tu, & populi ſermo, ne exciperes. Idcirco Decianum vſque ad coronam applicuiſti. Sed, vt hoc veriſimile eſt, ita haud veriſimile, De-

83 cianum à Flacco eſſe corruptum. || Ita ſcitote, iudices, eſſe cetera: vel quod ait Luceius, L. Flaccum ſibi dare cupiſſe, vt à fide ſe abduceret, ſeſtertiûm vicies. Et cum tu accuſas auaritiæ, quem dicis ſeſtertiûm vicies voluiſſe perdere? nam quid emebat, cùm te emebat? vt ad ſe tranſires? quam partem cauſæ tibi daremus? an vt enunciares conſilia Lælij? quid teſtes ab eo prodirent? quid? nos non videamus habitare vnà? quis hoc neſcit? tabulas in Lælij poteſtate fuiſſe, non dubium eſt, ne vehementer, ne copioſè accuſares? Nunc facis ſuſpicionem, ita enim dixiſti? vt neſcio quid abs te impetratum eſſe videa-

84 tur. || At enim Androni Sextilio grauis iniuria facta eſt, & non ferenda: quòd, cùm eſſet vxor eius Valeria, inteſtata mortua, ſic egit eam rem Flaccus, quaſi ad ipſum hæreditas pertineret. In quo quid reprehendas, ſcire cupio. quòd falſum intenderit? qui? doces? Ingenuæ, inquit, fuit. O peritum iuris hominem. Quid? ab ingenuis mulieribus hæreditates lege non veniunt? In manum, inquit, conuenerat. Nunc audio ſed quæro, vtrùm vſu, an coëmtione, vſu non potuit. nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui. coëmtione? omnibus ergo auctoribus, in quibus certè Flaccum fuiſſe non dices. || Relinquitur illud, quod vocifera-

85 ri non deſinit, non debuiſſe, cùm prætor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi. L. Luculle, qui de L. Flacco ſententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate maximíſque beneficiis in tuos, veniſſe hæreditates, cùm Aſiam prouinciam conſulari imperio obtinere. ſi quis eas, ſuas eſſe dixiſſet, conceſſiſſes? Tu, T. Vecti, ſi qua tibi in Africa venerit hæreditas, vſu amittes? an tuum, nulla auaritia, ſalua dignitate retinebis? At iſtius hæredita-

tis iam Globulo prætore, Flacci nomine, petita possessio est. non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures ad iniuriam faciendam Flacci animum impulerunt. ‖ Itaque eodem etiam

86 M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, conuertit aculeum testimonij sui. negauit, à priuato pecuniam in prouincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas exigendi causa, sicut & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est, quòd ego non reprehendo: socios video quæri: prætorem, si hæreditatem in prouincia non reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse, si fuit, quæcunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. ‖ Sed tamen

87 Lurconem, quanquam pro sua dignitate moderatè in testimonio dicendo religioni suæ, tamen iratum Flacco esse vidistis. neque enim occultauit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putauit. quæstus est, libertum suum, Flacco prætore, esse damnatum. O condiciones miseras administrandarum prouinciarum! in quibus diligentia, plena simultatum est: negligentia, vituperationum: vbi seueritas periculosa est. liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus: assentatio, perniciosa: frons omnium, familiaris: multorum animus, iratus: iracundiæ occultæ, blanditiæ apertæ: venienteis prætores exspectant, præsentibus inseruiunt, abeunteis deserunt. Sed omittamus

88 querelas, ne nostrum consilium in prætermittendis prouinciis laudare videamur. ‖ Literas misit de villico P. Septimij hominis ornati, qui villicus cædem fecerat. Septimium ardentem iracundia videre potuistis. In Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit. hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum, splendidorúmque libertis fuit Asia tradenda? an simultates nescio quas cum libertis vestris Flaccus exercuit? an vobis in vestris, vestrorúmque causis seueritas odio est: eandem laudatis, cùm de nobis iudicatis? At iste Andro, spoliatus bonis, vt dicitis, ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit. quo splendore vir? qua fide? qua religione? obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius: homo & prudens, & constans, & grauis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio: quis pactionem fieri, quis adesse istos

89 coëgit? ‖ Quid, si ista omnis pecunia, huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si petita, si redacta? si per hunc Antiochum, paternum huius adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmúrne non solùm auaritiæ crimen effugere, sed etiam libertatis laudem assequi singularē: communē enim hereditatem, quæ æqualiter ad vtrumque lege venisset, concessit adolescenti propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis. quod statuerat facere, adductus huius pudore, & non amplissimis patrimonij copiis, id

A non solùm fecit, sed etiam prolixè, cumulatéque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hæreditate concedenda liberalis. ‖ At Fal- **90**
cidianum crimen est ingens. Talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater eius profert, & alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, *qui si aram tenens iuraret*, crederet nemo, per epistolam, quod volet, iniuratus probabit? At qui vir? quàm non amicus suis ciuibus? qui patrimonium satis lautum, quod hîc nobiscum cōficere potuit, Græcorum conuiuiis maluit dis- **91**
sipare. ‖ Quod attinuit relinquere hanc vrbem? libertate tam præclara carere? adire periculum nauigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. nunc denique matterculæ suæ festiuus filius, aniculæ minimè

B suspiciosæ, purgat se per epistolam, vt eam pecuniam, quam conferat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur At fructus isti Trallianorum, Globulo prænon venierant: Falcidius emerat LLS. pecuniam gentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, vt rata sit emptio. emit igitur aliquid, quod certè multò **92**
pluris esset: dat de lucro: nihil detrahit de viuo, minus igitur lucri faciat. ‖ Cur Albanum venire lubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur? postremò cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in prouincia: mater negat. venisset, inquit, si esset denunciatum. Tu certè coëgisses, si vllum firmamentum in illo teste posuisses. sed hominem ab negotio abducere noluisti. magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, vt opinor, iacent victi. nam iste

C vnus totam Asiam magnitudine poculorum bibendóque superauit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis indicauit? mulieres negant se scire, quis? is ipse? igitur ille tibi, **93**
se ad matrem & sororem scripsisse narrauit? an etiam scripsi rogatu tuo? ‖ At verò M. Æbutium, & constantissimum, & pudentissimum hominem, Falcidij affinem, nihil interrogas? nihil eius generum, pari fide præditum, C. Manlium? qui profectò de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato: tantum te crimen probaturum putasti: præsertim, cùm ipse non deducendo Falcidium, iudicium feceris, plus falsam epistolam **94**
habituram ponderis, quàm ipsius præsentis fictam vocem, & simulatum dolorem? ‖ Sed quid ego de epistolis Falcidij, aut de An-

D drone Sextilio, aut de Deciani censu tamdiu disputo, postulo? de salute omnium nostrûm, de fortunis ciuitatis, de summa reipub. taceo? quam vos vniuersam in hoc iudicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, iudices, sustinetis. videtis, in quo motu temporum: quanta in conuersione rerum, ac perturbatione versemur. Cùm alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, vt vestræ quoque mentes, vestra iudicia, vestræ sententiæ, optimo cuique infestissimæ, atque inimi-

inimicissimæ reperiantur. grauia iudicia pro reipub. dignitate, multa de coniuratorum scelere fecisti. non putant satis conuersam esse rempub. nisi in eandem impiorum pœnam
95 optime meritos. ciues detruserint. || Oppressus est C. Antonius. esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo iure dico, vobis iudicibus damnatus esset: cuius damnatione sepulchrum L. Catilinæ floribus ornatum: hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conuentu, epulisque celebratum est: iusta Catilinæ facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli pœna per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum, coniugúmque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem,
96 quàm si L. Flacci sanguine illius nefarium in vos omneis odium saturaueritis? || Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, reuocemus eiectos: nimiæ pietatis, & summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita dijs placet, sufferamus. non iam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur, nobis pericula comparantur: quæ si per alios agerent: si denique per populi nomen, ciuium imperitorum multitudinem concitassent: æquiore animo ferre possemus. illud verò ferri non potest, quod per oratores, & per equites Rom. qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio, vna mente, atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes, spoliari omnibus fortunis, ac de ciuitate expelli posse arbitrantur. Etenim populi Rom. perspiciunt eam mentem, & voluntatem: omnibus rebus, quibus potest populus R. significat, quid sentiat: nulla varietas: est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla ser-
97 monis. || Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Romanum disceptatorem non modò non recuso, sed quam deposco: Vis absit: ferrum, ac lapides remoueantur: operæ facessant: seruitia sileãt. nemo erit tam iniustus, qui me audierit, sit modo liber, & ciuis quin potius de præmiis meis, quàm de pœna cogitandum putet. O dij immortale! quid hoc miserius? nos, qui P. Lentulo ferrum, & flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis iudicio confidimus: lectissimorum ciuium, &
98 amplissimorum sententias pertimescimus. || M. Aquilium patres nostri multis auaritiæ criminibus, testimoniisque conuictum, quia cum fugitiuis fortiter bellum gesserat, iudicio liberauerunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem: qui quia consul fortis, constansque fuerat, incolumis est reip. conseruatus. defendi item consul L. Murænam, consulem designatum. nemo illorum iudicium, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putauit, cũ bellum iam gerere Catilina, omnes, me auctore, duos consules Kalend. Ian. scirent esse oportere. innocens, & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno me defendente absolutus est A. Termus. Quanta, reipub. causa lætitia populi R. quanta congratulatio consecuta est? Semper graues, & sapientes iudices. in rebus iudicandis, quid vtilitas ciuita-
99 tis, quid communis salus, qui reipub. tempora poscerent, cogitauerunt. || Cum tabella vobis dabitur, iudices non de Flacco dabitur solum: dabitur de indicibus, auctoribúsque conseruandę ciuitatis: dabitur de omnibus bonis ciuibus dabitur de vobismetipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute cõmuni. non iudicatis in hac causa de exteris nationibus, non de sociis: de vobis, ac vestra rep. iudicatis. || Quod si prouinciarum vos ratio magis mouet, quã vestra: ego verò non modo nõ recuso, sed etiam postulo, vt prouinciarum au-
100 ctori a e moueamini. Etenim opponemus Asię prouincię primum magnam partem eiusdem prouincię, quæ pro huius periculis legatos, laudatorésque misit: deinde prouinciam Galliam, prouinciam Ciciliam, prouinciam Hispaniam, prouinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Mysis obsistent Massilienses, Rhodij, Lacedæmonij Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bœotia, Septimio, & Cælio, testibus, L. Seruilius, & Quint. Metellus, huius pudoris, integritatisque testes repugnabunt, Asiaticæ iurisdictioni vrbana iurisdictio respondebit. annui temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet. || Et,
101 si prodesse L. Flacco, iudices, debet, quòd se tribunum militum, quòd quæstorem, quòd legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, prouinciis grauissimis, dignum suis maioribus præstitit: prosit, quòd hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cum eis coniunxit: prosint honestissimorum municipiorum, coloniarúmque laudationes: prosit etiam senatus, populíque Rom. præclara, & vera laudatio. || O nox illa, quæ pæne
102 æternas huic vrbi tenebras attulisti, cũ Galli, ad bellum, Catilina ad vrbem, coniurati ad ferrum, & flammam vocabantur: cùm ego te, Flacce, cælum, noctémque contestans, flens flentem obtestabar: cùm tuæ fidei optimæ, & spectatissimæ. salutem vrbis, & ciuium cõmendabam. Tu, tu, Flacce prætor, communis exitij nuntios cepisti: tu inclusam in literis reipub. pestem deprehendisti: tu periculorum indcia, tu salutis auxilia ad me, & ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt à me actæ? quæ ab senatu? quæ à bonis omnibus? quis tibi, C. Pontinio, fortissimo viro, quem quam bonum putaret vnquam non salutem, verùm honorem vllum denegaturum? O nonæ illæ Decẽbres quæ me consule, fuistis: quẽ ego diem verè natalem huius vrbis, at certè salutarem appellare possum. || O nox illa,
103 quam iste est dies consecutus, fausta huic vrbi: miserum me, metuo ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam? quæ virtus? quæ grauitas exstitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, cum agebantur, vno consensu omnium, vna voce populi Rom. vno orbis terræ testimonio, in cælum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modò non prosint, verùm etiam aliquid obsint. Etenim multò acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quàm bonorum. Ego te, si quid grauius acciderit, ego te, inquam, Flacce, perdidero: mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cùm te, si rempub. conseruaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viueres, non modò munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar,

putaui,speraui,etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem certè caram futuram. || At, L. Flaccum quidem, iudices,(si quod dij immortales omem auertant) grauis iniuria afflixerit. nunquam tamen prospexisse vestræ saluti consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris, pœnitebit. semper ita sentiet,talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ,& patriæ debuisse. vos ne pœniteat tali ciui non pepercisse, per deos immortaleis iudices, prouidete. Quotus enim quisque est, qui hanc in repub. sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi, atque amplissimi cuiusque hominis, atque ordinis auctoritatem magni putet? illam viam sibi vident expeditiorem ad honores,& ad omnia, quæ concupiuerunt. Sed cetera sint eorum: sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates. || Liceat, iis, qui hac salua esse voluerunt ipsis esse saluis. nolite, iudices, existimare, eos quibus integrum est qui nondum ad honores accesserunt, non expectare huius exitum iudicij. Si L. Flacco tantus amor in bonos omneis, tantum in republica studium calamitati fuerit: quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam A vitæ, quam antè præcipitem, & lubricam esse ducebat. huic planæ, & stabili præponendam esse arbitretur? Quòd si talium ciuium vos, iudices, tædet: ostendite: mutabunt sententiam, qui potuerint: constituent, quid agant, quibus integrum est. nos, qui iam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. qui hoc animo quàm plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiatis. || Præclara illi hæc oratio quidem, si huic, huic misero puero, vestro, ac liberorum vestrorum supplici iudices. hoc iudicio, viuendi præcepta dabitis. cui si patrem conseruatis: qualis ipse debeat esse ciuis, præscribetis. sin eripitis: ostendetis, bonæ rationi, & constanti, & graui nullum à vobis fructum esse propositum. qui vos, quoniam est id ætatis, vt sensum iam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris mœrorem suo B fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat: ac repetit eam quam eo patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ, iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filij: nomen clarissimum, & fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, reip. reseruate.

PRO L. SYLLA.

ORATIO XXVI.

1 MAXIME vellem, iudices, vt P. Sylla & antea dignitatis suę splẽdorẽ obtinere, &, post calamitatẽ acceptam, modestiæ fructũ aliquẽ potuisset percipere. sed, quoniam ita tulit casus infestus, vt amplissimo in honore cùm communi ambitionis inuidia, tum singulari Antronij odio euerteretur, & in his pristinæ fortunæ reliquiis miseris, & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quamquam ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facilẽ patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, misericordiámque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent: improbi, ac perditi ciues, edomiti, atque victi, pręcipitãte rep. vehementem me fuisse, atque fortem: cõseruata, mitem, 2 ac misericordem faterẽtur. || Et, quoniã L. Torquatus, meus familiaris, ac necessarius, iudices, existimauit, si nostram in accusatione sua necessitatem, familiaritatémque violasset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere: cum huius periculi propulsatione coniungam defensionẽ officij mei quo quidem C genere non vterer orationis, iudices hoc tẽpore, si mea solùm interesset. multis enim mihi locis, & data facultas est, & sæpe dabitur de mea laude dicendi. sed, vt ille, iudices, quantum de mea auctoritate diripuisset tantum se de huius præsidiis diminuturum sperauit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, cõstantiá nque huius officij, ac defensionis probauero, causam quoque me P. Syllæ probaturum. || Ac primùm abs te illud, L. Torquate, 3 quæro, cur me à ceteris clarissimis viris, ac principibus ciuitatis, in hoc officio, atque in defensionis iure secernas. quid enim est, quamobrẽ abs te Q. Hortẽsij factũ clarissimi viri atq. ornatissimi ciuis, nõ reprehẽdatur, reprehendatur meũ? nã si initum est consiliũ à P. Sylla inflãmãdę ciuitatis, huius extinguẽdi imperij delẽdæ vrbis: mihi maiorem hęc res dolorẽ, quàm D Qu. Hortensio, mihi maius odium afferre debet? meum denique grauius esse iudicium, quî 4 adiuuandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? || Ita, inquit. tu enim inuestigasti, tu patefecisti coniurationem. Quòd cùm dicit, non attẽdit, eum, qui patefecerit hoc curasse, vt id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista coniu-

coniuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. quē cum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditū, non dubitasse, quin innocentem P. Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortēsio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. quæro illud etiā, si me, qui defēdo, reprehendendum putas esse, quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis ciuibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc iudicium, & ornari causam, defendi huius innocentis vides? non enim vna est ratio defensionis ea, quæ posita est in oratione: omnes, qui adsunt, qui laborant, qui saluum volunt, pro sua parte, atque auctoritate defendūt. An vero, in quibus subselliis hæc ornamenta, ac lumina reip. viderem, in his mei apparere noluissem? quorum ego opera illum in locum, atque in hanc celsissimam sedem dignitatis, atque honoris, multis meis, ac magnis laboribus, & periculis, ascendissem? Atque, vt intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quæstionis defenderim neminem, non desim P. Syllæ: recordare de ceteris, quos adesse huc vides. intelliges, & de hoc, & de ceteris iudicium meum, & horū, par, atque vnū fuisse. ‖ Quis nostrum adfuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Qu. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. non enim iam se vllo officio cum illo coniunctum arbitrabatur, cum ille, tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrum Ser. Syllam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putauit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris in causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, non defendendos esse non putant: in hoc crimine, non solum leuitatis est culpa, verum etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriæ suspicere. ‖ Quid Antronio? nonne sodales, non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in rep. principes defuerunt? immo etiam testimonio plerique læserunt. Statuerunt, tantum illud esse maleficium, quod non modo non occultari per se, sed etiam aperiri, illustrarique deberet. Quamobrem quid est, quod mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis abfuisse? nisi verò me vnum vis ferum, præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari: me singulari immanitate, & crudelitate præditum. ‖ Hanc mihi tu si propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. me natura misericordem, patria seuerum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. denique istam ipsam personam vehementem, & acrem, quam mihi tum tempus, & resp. imposuit, iam voluntas, & natura ipsa detraxit. illa enim ad breue tempus seueritatem postulauit: hæc in omni vita misericordiam, lenitatemque desiderat. ‖ Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me vnum abstrahas. simplex officium, atque vna est omnium bonorum causa. nihil erit, quod admittere hostiæ, si in ea parte, in qua hos animaduerteras, me videbis. nulla est enim in reipub. causa mea propria. tempus agēdi fuit magis mihi proprium, quàm ceteris: doloris vero, & timoris, & periculi fuit illa causa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alij comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id iam priuato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ inuidiæ, sed communicandæ laudis causa loquor. oneris mei partem nemini impertio, gloriæ bonis omnibus. ‖ In Antronium testimonium dixisti, inquit: Syllam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, vt, si ego sim inconstans, ac leuis, nec testimonio fidem tribui conuenerit, nec defensioni auctoritatem: sin est in me ratio reipublicæ, religio priuati officij, studium retinendæ voluntatis bonorū: nihil minùs accusator debet dicere, quàm à me defendi Syllam, testimonio læsum esse Antronium, videor enim non solùm studium ad defendendas causas, verùm opinionis aliquid, & auctoritatis afferre: qua & moderatè ego vtar, iudices, & omnino non vterer, si ille me non coegisset. ‖ Duæ coniurationes abs te, Torquate, constituuntur: vna quæ Lepido, & L. Tullo, COSS. patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me consule. Harum in vtraq. Syllam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri, atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cùm his summus te cum vsus esset, tamen illorum expertem temporum, & sermonum fuisse credo, quòd nondum penitus in repub. versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perueneram, quod mea me ambitio, & forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. ‖ Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides hîc adesse, & in primis Qu. Hortensius: qui cùm propter honorem, ac dignitatem, atq. animum eximium in remp. tum propter summam familiaritatem, summúmque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commouebatur. Ergo istius coniurationis crimen, defensum ab eo qui interfuit, qui cognouit, qui particeps & consilij vestri fuit, & timoris, cuius in hoc crimine propulsando cùm esset copiosissima, atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea quam facultatis. Illius igitur coniurationi, quæ facta contra delata ad vos, à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. non modo enim nihil comperi, sed vix ad aureis meas istius suspicionis fama peruenit. ‖ Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Antronio non adfuerunt, qui in illum testimonia grauia dixerunt hunc defendunt, huic adsunt, in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen maximè coniurationis à me defendetur. Atque inter nos partitio non esse fortuitò, iudices, nec temerè facta: sed cùm videremus eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, vterque nostrûm id suscipiendum putauit, de quo aliquid scire ipse atque existimare potuisset. ‖ Et, quoniam de criminibus superioris coniurationis, Hor-

tenſiū diligenter audiſtis, de hac coniuratio-
ne, quæ, me conſule, facta eſt, hoc primum
attendite. Multa, cùm eſſem conſul, de ſum-
mis reip. periculis audiui, multa quę ſiui, mul-
ta cognoui. nullus vmquam de Sylla nuntius
ad me, nullum indicium, nullæ literæ perue-
nerunt nulla ſuſpicio. Multùm hæc vox for-
taſſe deberet valere eius hominis, qui conſul
inſidias reip. conſilio inueſtigaſſet, veritate
aperuiſſet, magnitudine animi vindicaſſet,
cùm ipſe nihil audiuiſſet de P. Sylla, nihil ſu-
ſpicatum eſſe diceret. ſed ego nondum vtor
hac voce ad hunc defendendum: ad purgan-
dum me potiùs vtor: vt mirari Torquatus de-
ſinat, me qui Antronio abfuerim, Syllam de-
25 fendere. ‖ Quæ enim Antronij fuit cauſa?
quæ Sylla eſt? ille ambitus iudicium tolle-
re, ac diſturbare primùm conflato voluit
gladiatorum, ac fugitiuorum tumultu: dein-
de, id quod vidimus, omnes, lapidatione,
atque concurſu. Sylla, ſi ſibi ſuus pudor, ac
dignitas non prodeſſet, nullum auxilium
requiſiuit. Ille damnatus ita ſe gerebat non
ſolùm conſiliis, & ſermonibus, verùm etiam
adſpectu, atque vultu, vt inimicus eſſe am-
pliſſimis ordinibus, infeſtus bonis omnibus,
hoſtis patriæ videretur. hic ſe ita fractum il-
la calamitate, atque afflictum putauit, vt ni-
hil ſibi ex priſtina dignitate ſupereſſe arbi-
26 traretur, niſi quod modeſtia retinuiſſet. ‖ Hac
verò in coniuratione, quid tam coniunctum,
quàm ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ
tanta ſocietas vllis inter ſe rerum optimarū,
quanta ei cum illis, ſceleris, libidinis auda-
ciæ? quod flagitium Lentulus non cum An-
tronio concepit? quod ſine eodem illo Ca-
tilina facinus admiſit? cū interim Sylla cum
eiſdem ipſis non modò noctem, ſolitudiném-
que non quæreret, ſed ne mediocri quidem
27 ſermone, & congreſſu coniungeretur. ‖ Illum
Allobroges, maximarū rerum veriſſimi indi-
ces, illum multorū literę, ac nuntij coargue-
runt. Syllam interea nemo inſimulauit, nemo
nominauit. Poſtremò, eiecto, ſiue emiſſo iam
ex vrbe Catilina, ille arma miſit, cornua, tu-
bas, falceis, ſigna, legiones: ille relictus in-
tus, exſpectatus foris, Lentuli pœna compreſ-
ſus, conuertit ſe aliquando ad timorem, num-
quam ad ſanitatem. hic contra ita quieuit, vt
eo tempore omni Neapoli fuerit, vbi neque
homines fuiſſe putantur huius affines ſuſpi-
cionis, & locus eſt ipſe non tam ad inflam-
mandos calamitoſorū animos, quàm ad con-
ſolandos accommodatus. Propter hanc igitur
tantam diſſimilitudinem hominum, atque
cauſarum diſſimilem me in vtroque præbui.
28 ‖ Veniebat enim ad me, & ſæpe veniebat An-
tronius, multis cum lacrymis, ſupplex, vt ſe
defenderem: & ſe meum condiſcipulum in
pueritia, familiaré in adoleſcentia, collegā in
quæſtura cōmemorabat fuiſſe: multa mea in
ſe, nomulla etiam ſua in me proferebat offi-
cia. Quibus ego rebus, iudices, ita flectebar a-
nimo, atque frangebar, vt etiam ex memoria,
quas ipſe mihi fecerat inſidias, deponerem:
vt iam immiſſum eſſe ab eo C. Cornelium,
qui me in ſedibus meis, in conſpectu vxoris
meæ, ac liberorum meorum trucidaret, obli-
uiſcerer. Quæ ſi de vno me cogitaſſem: qua
mollitia ſum animi, ac lenitate, nūquam me-
hercule illius lacrymis, ac precibus reſtitiſ-
29 ſem. ‖ Sed cum mihi patriæ, cùm veſtrorum
periculorum, cùm huius vrbis, cùm illorum
delubrorum, atque templorum, cùm puero-
rum infantium, cum matronarum, ac virginū
veniebat in mentem: & cùm illæ infeſtæ, ac
funeſtæ faces, vniuerſúmque totius vrbis in-
cendium, cùm tela, cùm cædes, cùm ciuium
cruor, cùm cinis patriæ verſari ante oculos,
atque animum memoria refricare cœperat:
tum denique ei reſiſtebam, neque ſolùm illi
hoſti, ac parricidæ, ſed his etiam propinquis
illius Marcellis, patri, & filio, quorum alter
apud me parentis grauitatem, alter filii ſuaui-
tatem obtinebat: neque me arbitrabar ſine
ſummo ſcelere poſſe, quod maleficium in aliis
vindicaſſem, idem in illorum ſocio, cùm ſci-
30 rem, defendere. ‖ Atque idem ego neque P.
Syllam ſupplicem ferre, neque eoſdem Mar-
cellos, neque huius M. Meſſalæ, hominis ne-
ceſſarij, preces ſuſtinere potui. neque enim eſt
cauſa aduerſata naturæ: nec homo, nec res
miſericordiæ meæ repugnauit. nuſquam no-
men, nuſquam veſtigium fuerat: nullum cri-
men, nullum iudicium. Suſcepi cauſam, Tor-
quate, ſuſcepi, & feci libenter, vt me, quem
boni conſtantem ſemper, vt ſpero, exiſti-
maſſent, eundem ne improbi quidem cru-
31 delem dicerent. ‖ Hic ait ſe ille, iudices,
regnum meum ferre non poſſe. Quod tan-
dem, Torquate, regnum? conſulatus, credo,
mei; in quo ego imperaui nihil, ſed contrà
patribus conſcriptis, & bonis omnibus parui.
quo in magiſtratu non inſtitutum eſt à me,
iudices, regnum, ſed non permiſſum. Quem
tum in tanto imperio, tanta poteſtate, non di-
cis fuiſſe regem, nunc priuatum, regnare
dicis? quo tandem nomine? Quòd, in quos
teſtimonia dixiſti, inquit, damnati ſunt: quem
defendis, ſperat ſe abſolutum iri. Hic tibi e-
go de teſtimoniis meis hoc reſpondeo: ſi fal-
ſum dixerim, te in eos dixiſſe. ſin verum: non
32 eſſe hoc regnare, cùm verum iuratos dicas
probare. De huius ſpe tantùm dico, nul-
las à me opes P. Syllam, nullam potentiam,
nihil denique, præter fidem defenſionis, ex-
ſpectare. Niſi tu, inquit, cauſam recepiſſes,
numquam mihi reſtitiſſet: ſed, indicta cau-
ſa, profugiſſet. Si iam hoc tibi concedam,
Qu. Hortenſium, tanta grauitate hominem,
ſi hos taleis viros non ſuo ſtare iudicio, ſed
meo: ſi hoc tibi dem, quod credi non po-
teſt, niſi ego huic adeſſem, hos adfuturos non
fuiſſe: vter tandem rex eſt, iſne, cui inno-
centes homines non reſiſtunt, an is, qui cala-
mitoſos non deſerit? At hic etiam, id quod
tibi neceſſe minimè fuit, facetus eſſe volui-
ſti, cùm Tarquinium, & Numā, & me, tertium
peregrinum regem, eſſe dixiſti. Mitto iam de
rege quærere: illud quæro, peregrinum cur
me eſſe dixeris. nam, ſi ita ſum, non tam eſt
admirandum, regem eſſe me, quia, vt tu vis,
33 etiam peregrini, reges Romæ fuerunt, quàm
conſulem Romæ fuiſſe peregrinum. ‖ Hoc
dico, inquit, te eſſe ex municipio. Fateor,
& addo etiam, ex eo municipio, vnde ite-
rum iam ſalus huic vrbi, imperióque miſſa
eſt. Sed ſcire ex te peruelim, quamobrem, qui
ex municipiis veniant, peregrini tibi eſſe vi-
deantur. nemo enim iſtuc M. illi Catoni ſe-
ni, cùm

ni, cùm plurimos haberet inimicos, nemo T. A
Coruncano, nemo Curioni, nemo huic ipsi
nostro C. Mario, cùm ei multi inuiderent,
obiecit vmquam. Equidem vhementer lætor,
eum esse me, in quem tu, cùm cuperes, nul-
lam contumeliam iacere potueris, quæ non
ad maximum partem ciuium conueniret. Sed
tamen te à me, pro magnis caussis nostræ ne-
cessitudinis, monendum esse etiam atque e-
tiam puto. non possunt omnes esse patricij.
si verum quæris, ne curant quidem: nec ne æ-
quales tui, propter istam causam, abs te an-
24 teiri putant. || At, si tibi nos peregrini vide-
mur, quorum iam & nomen, & honos inuete-
rauit & huic vrbi, & hominum famæ, ac ser-
monibus: quam tibi illos competitores tuos,
peregrinos videri necesse erit, qui iam ex to-
ta Italia delecti, tecum de honore, & de om-
ni dignitate contendunt? quorum caue tu
quemquam peregrinum appelles, ne pere-
grinorum suffragiis obruare. qui si attulerint B
neruos, & industriam: mihi crede, excutient
tibi istam verborum iactationem, & te ex
somno sæpe excitabunt: nec patientur, se
abs te, nisi virtute vincentur, honore supera-
25 ri. || Ac, si iudices, ceteris patriciis me, & vos
peregrinos videri oporteret, à Torquato ta-
men hoc vitiũ sileretur. est enim ipse à ma-
terno genere, municipalis, honestissimi, ac
nobilissimi generis, sed tamen Aesculani. Aut
igitur doceat, Picẽteis solos non esse peregri-
nos, aut gaudeat suo generi me meũ non an-
teponere. Quare neque me peregrinum post-
hac dixeris, ne grauiùs refutere. neque regẽ,
ne derideare, nisi fortè regium tibi videtur,
ita viuere, vt non modò homini, nemini, sed
ne cupiditati quidem vlli seruias: contem-
nere omneis libidines. non auri, non argen-
ti, non ceterarum rerum indigere: in sena-
tu sentire liberè: populi vtilitati magis cõsu-
lere, quàm voluntati: nemini cedere, multis
obsistere. si hoc putas esse regium, me regem C
confiteor esse. sin te potentia mea, si domi-
natio, si denique aliquod dictum arrogans,
aut superbum monet: quin tu id potiùs pro-
fers, quàm verbi inuidiam, contumeliamque
26 maledicti? || Ego tantis à me beneficiis in
rep. positis, si nullum aliud mihi præmium à
senatu, populóque Rom. nisi honestum o-
tium postularem, quis non concederet? si-
bi haberẽt honores, sibi imperia, sibi prouin-
cias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis
insignia: mihi liceret eius vrbis, quam con-
seruassem, conspectu, tranquillo animo, &
quieto frui? Quid si hoc non postulo? si ille
labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia,
si operæ, si vigiliæ deseruiunt amicis, præstò
sunt omnibus? si neque amici in foro requi-
runt studium meum, neque resp. in curia? si
me non modò rerum gestarum vacatio, sed
neque honoris, neque ætatis excusatio ven- D
dicat à labore? si voluntas mea, si industria, si
domus, si animus, si aures patent omnibus?
si mihi ne ad ea quidem, qua pro salute om-
nium gessi, recordanda, & cogitanda quid-
quam relinquitur temporis? tamen hoc re-
gnum appellabitur? cuius vicarius qui velit
esse, inueniri nemo potest. longè abest regni
27 suspicio. || Si quæris, qui sint Romæ regnum
occupare conati, vt ne replices annalium me-

moriam, ex domesticis imaginibus inuenies.
Res enim gestæ, credo, meæ, me nimis extule-
runt, ac mihi nescio quos spiritus attule-
runt. Quibus de rebus tam claris, tam im-
mortalibus, iudices, hoc possum dicere, me
qui è summis eripuerim periculis, vrbem
hanc, & vitam omnium ciuium, satis adep-
tam fore, si ex hoc tanto in omneis morta-
leis beneficio nullum in me periculum re-
dundabit. || Etenim, in qua ciuitate res tan- 28
tas gesserim, memini, & in qua vrbe versor, intel-
ligo. plenum forum est eorum hominũ, quos
ego à vestris ceruicibus depuli, iudices, à
meis non remoui. nisi verò paucos fuisse ar-
bitramini, qui conari, aut sperare possent,
se tantum imperium posse delere. Horum
ego faceis eripere de manibus, & gladios ex-
torquere potui, sicut feci: voluntates verò
consceleratas, ac nefarias nec sanare potui,
nec tollere. Quare non sum nescius, quan-
to periculo viuam in tanta multitudine im-
proborum, cùm mihi vni cum omnibus im-
probis æternum videam bellum esse susce-
ptum. || Quòd si illis meis præsidiis fortè in- 29
uides: &, si ea tibi regia videntur quòd omnes
boni omnium generum, atque ordinum, suam
salutem cum mea coniungunt: consolare te,
quòd omnium mentes improborum mihi vni
maximè sunt infensæ, & aduersæ. qui me non
solùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus
impios, & furorem consceleratũ repressi: sed
eò etiã magis, quòd nihil & etiã se simile, me
viuo, conari posse arbitrantur. || At verò quid 30
ego miror, si quid ab improbis de me impro-
bè dicitur, cùm L. Torquatus, primum ipse
his fundamentis adolescentiæ iactis, ea spe
proposita amplissimæ dignitatis, deinde L.
Torquati, fortissimi consulis, constantissimi
senatoris, semper optimi ciuis, filius interdum
efferatur immoderatione verborum? qui cùm
suppressa voce de scelere P. Lẽtuli, de audacia
coniuratorum omnium dixisset, tãtummodò,
vt vos, qui ea probatis, exaudire possetis: de
supplicio P. Lẽtuli, de carcere, magna, & que-
ribunda voce dicebat. || In quo primùm il- 31
lud erat absurdum, quòd, cùm ea, quæ le-
niter dixerat, vobis probare volebat: eos
autem, qui circum iudicium stabant, audire
nolebat: non intelligebat, ea quæ clarè dice-
ret, ita illos audituros, quibus se vendi-
tabat, vt vos quoque audiretis, qui id non
probabatis. Deinde alterum iam oratoris vi-
tium, non videre, quid quæque causa postu-
let. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui
alterum coniurationis accuset, quàm videri
coniuratorum pœnam, mortémque lugere.
Quod cùm is tribunus pl. facit. qui vnus vi-
deretur ex illis ad lugendos coniuratos reli-
ctus, non mirum est. difficile est enim tacere,
cùm doleas. te, quid eiusmodi facis, non
modò talem adolescentem, sed in ea causa, in
qua te vindicem coniurationis velit esse, ve-
hementes miror. || Sed reprehendo tamen il- 32
lud maximè, quòd isto ingenio, & prudentia
præditus causam reip. non tenes, qui arbitre-
re, plebi Romanæ res eas non probari, quas,
me consule, omnes boni pro salute com-
muni gesserunt. Ecquem tu horum, qui ad-
sunt, quibus te contra ipsorum voluntatem
venditabas, aut tam sceleratum statuis fuis-

ſe, vt hæc omnia perire voluerit, aut tam miſerum, vt & ſe perire cuperet, & nihil haberet, quod ſaluum eſſe vellet? An verò clariſſimum virum generis veſtri, ac nominis, nemo reprehendit, qui filium ſuum vita priuauit, vt in ceteris firmaret imperium: tu rempub. reprehendis, quæ domeſticos hoſteis, ne ab iis ipſa necaretur, necauit? 33 ‖ Itaque attende iam, Torquate, quàm ego non defugiam auctoritatem conſulatus mei. maxima voce, vt omnes exaudire poſſint, dico, ſempérque dicam: adeſtote omnes animus, qui adeſtis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite menteis, aureiſque veſtras, & me de inuidioſis rebus, vt ille putat, dicentem attendite. Ego conſul, cū exercitus perditorum ciuiū, clandeſtino ſcelere conflatus, crudeliſſimum & luctuoſiſſimum exitium patriæ comparaſſet: cùm ad occaſum, interitúmque reip. Catilina in caſtris, in his autem téplis, atque tectis dux Lentulus eſſet conſtitutus: meis conſiliis, meis laboribus, meis capitis periculis, ſine tumultu, ſine delecto, ſine armis, ſine exercitu, quinque hominibus cōprehenſis, atque confeſſis, incenſione vrbem, internecione ciuis, vaſtitate Italiam, interitu remp. liberaui: ego vitam omnium ciuium, ſtatum orbis terræ, vrbem hanc denique, ſedē omnium noſtrum, arcem regum, ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperij, quinque hominum amentium, ac perditorū pœna redemi. 34 ‖ An me exiſtimaſti hæc iniuratum in iudicio non eſſe dicturum, quæ iuratus in maxima concione dixiſſem? Atque etiam illud addam, ne qui fortè incipiat improbus ſubitò te amare, Torquate, & aliquid ſperare de te: atque, vt idē omnes exaudiant, clariſſima voce dicam. Harum omnium rerū, quas ego in conſulatu pro communi ſalute ſuſcepi, & geſſi, L. ille Torquatus, cùm eſſet meus contubernalis in conſulatu, cū ſignifer eſſet iuuentutis, atque in prætura fuiſſet auctor, adiutor, particeps extitit. cùm princeps, cū auctor, cū ſignifer eſſet iuuentutis, parens eius, homo amantiſſimus patriæ, maximi animi, ſummi conſilij, ſingularis conſtantiæ, cùm eſſet æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: nunquam eſt à me digreſſus, ſtudio, conſilio, auctoritate vnus adiuuit plurimum, cùm infirmitatem corporis animi virtute ſuperaret. 35 ‖ Vidéſne, vt eripiam te ex improborum ſubita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te diligunt, & retinent, retinebuntque ſemper: nec, ſi à me fortè deſciueris, idcirco te à ſe, & rep. & à tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad cauſam: atque hoc vos, iudices, teſtor: mihi de memetipſo tam multa dicendi neceſſitas quædam impoſita eſt ab illo. Nam ſi Torquatus Syllam ſolùm accuſaſſet: ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, niſi eum, qui accuſatus eſſet, defenderem: ſed cùm ille tota illa oratione in me eſſet inuectus. & cum initio, vt dixi, defenſionem meam auctoritate ſpoliare voluiſſet: etiam ſi dolor meus reſpondere non cogeret, tamen ipſa cauſa hanc à me orationem 36 flagitaſſet. ‖ Allobrogibus nominatum Syllam eſſe dicis. Quis negat Syllæ indictum? At vide quemadmodum nominatus ſit. L. Caſſium dixerunt commemoraſſe, cum ceteris Antronium ſecum facere. Quæro, nū Syllam dixerit Caſſius. Nuſquam. ſeſe aiunt quæſiſſe de Caſſio, quid Sylla ſentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturámque non noſſent, ac tantum audiſſent, eos pari calamitate fuiſſe, quæſiuerunt, eſſentne eadem voluntate. Quid tum? Caſſius ſi reſpōdiſſet idem ſentire, & ſecum facere Syllam, tamen mihi non videretur in hunc id crimi noſum eſſe debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum ſuſpicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid ſuſpicarentur. 37 ‖ Non reſpondit tamen vna facere Syllam. Etenim eſſet abſurdum, cùm ceteros ſua ſponte nominaſſet, mentionem Syllæ facere nullam, niſi admonitum, & interrogatum. niſi fortè veriſimile eſt, P. Syllæ nomen in memoria Caſſio non fuiſſe. Si nobilitas hominis, ſi afflicta fortuna, ſi reliquiæ priſtinæ dignitatis, non tam illuſtres fuiſſent: tamen Autronij commemoratio memoriam Syllæ retuliſſet. etiam, vt arbitror, cùm auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Caſſius, & cum ſciret exteras nationes maximè nobilitate moueri, non priùs Antronium, quàm Syllam nominaſſet. 38 ‖ Iam verò illud probari minimè poteſt, Gallos, Antronio nominato putaſſe, propter calamitatis ſimilitudinem, ſibi aliquid de Sylla eſſe quærendum: Caſſio, ſi hic eſſet in eodem ſcelere, ne cùm appellaſſet quidem Antronium, huius in mentem venire potuiſſe. Sed tamen quid reſpondit de Sylla Caſſius? Se neſcire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne ſi argueret quidem tum denique, cùm eſſet interrogatus, id mihi criminoſum videretur. 39 ‖ Sed ego in iudiciis, & quæſtionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis: ſed num arguatur. etenim cùm negat ſe ſcire Caſſius, vtrùm ſubleuat Syllam, an ſatis probat ſe neſcire. Subleuat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? ſi periculum eſſe putaſſet, ne illi vmquam indicarent, de ſeipſo confeſſus eſſet? neſciuit? Credo, iudices, celatum eſſe Caſſium de Sylla vno. nam de ceteris certè ſciebat: & ea domi eius pleraque conflata eſſe conſtabat. Qui negare noluit eſſe in eo numero Syllam, quo plus ſpei Gallis daret: dicere autem falſum non auſus eſt: neſcire ſe dixit. Atqui hoc perſpicuum eſt, cùm is, qui de omnibus ſcierit, de Sylla ſe ſcire negarit, eandem vim eſſe negationis huius, quam ſi extra coniurationem hunc eſſe, ſe ſcire dixiſſet. *Nam, cuius ſcientiam de omnibus conſtat fuiſſe, eius ignoratio de aliquo, purgatio debet videri.* Sed iam non quæro, purgetne Caſſius Syllam: illud mihi tantum ſatis eſt, contra Syllam nihil eſſe in indicio. 40 ‖ Excluſus hac criminatione Torquatus rurſus in me irruit, me accuſat. ait me aliter, ac dictum ſit, in tabulas publicas retuliſſe. O di immortales (vobis enim tribuam, quæ veſtra ſunt: nec vero poſſum meo tantum ingenio dare, vt tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentiſſima tempeſtate reipublicæ mea ſponte diſpexerim) vos profectò animum meum tum conſeruandæ patriæ cupiditate incendiſtis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad

ad vnam ſalutem reipublicæ contuliſtis: vos denique in tantis tenebris erroris, & inſcientiæ clariſſimũ lumen prætuliſtis menti meæ. 41 ‖ Vidi ego hoc, iudices, niſi recenti memoria ſenatus, auctoritatem huius iudicij monumentis publicis teſtatus eſſem, fore, vt aliquando nõ Torquatus, neque Torquati quiſpiam ſimilis (nam id me multùm fefellit) ſed vt aliquis patrimonij naufragus, inimicus otij, bonorum hoſtis, aliter indicata hæc eſſe diceret, quo faciliùs, vento aliquo in optimũ quemq; excitato, poſſet in malis reipub. portum ſuorum malorum aliquem inuenire. Itaque introductis in ſenatum indicibus: conſtitui ſenatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, reſponſa præſcriberent. 42 ‖ At quos viros? non ſolũ ſumma virtute, & fide, cuius generis in ſenatu facultas maxima: ſed etiã quos ſciebam memoria, ſcientia, conſuetudine, & celeritate ſcribendi, facillimè, quæ dicerentur, perſequi poſſe: C. Coſconium, qui tunc erat prætor: M. Meſſalam, qui tum præturam petebat: P. Nigidium, App. Claudium. credo eſſe neminem, qui his omnibus, aut verè referendis, aut etiam ſcribendis, putet ingenium defuiſſe. Quid deinde? quid feci? cùm ſcirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, vt illæ tabulæ priuata tamen cuſtodia, more maiorum, continerentur: non occultaui, non continui domi, ſed deſcribi ab omnibus ſtatim librariis, diuidi paſſim, & peruulgari, atque edi populo Romano imperaui. diuiſi toti Italiæ, diuiſi in omneis prouincias: eius indicij, è quo ſalus oblata eſſet omnibus, expertem eſſe neminẽ volui. 43 ‖ Itaque dico, locũ in orbe terrarum eſſe nullum, quo in loco populi Romani nomẽ ſit, quin eodem perſcriptum hoc indicium peruenerit. In quo ego tam ſubito, & exiguo, & turbido tempore multa diuinitus, ita vt dixi, non mea ſponte, prouidi: primùm ne quis poſſet tantum aut de reipubl. aut de alicuius periculo meminiſſe, quantum vellet, deinde, ne cui liceret vmquam reprehendere illud indicium, aut temerè creditum criminari: poſtremò, ne quid iam à me, ne quid ex meis commentariis quæreretur: ne aut obliuio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis: aut diligentia, crudelis putaretur. 44 ‖ Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cùm indicatus tuus inimicus eſſet, & eſſet eius rei frequens ſenatus, & recens memoria teſtis: tibi, meo familiari, & contubernali, prius etiam edituri fuerint indicium ſcribæ mei, ſi voluiſſes, quàm in codicem retuliſſent, cùm videres aliter fieri, cur tacuiſti? paſſus es? non mecum, aut cum familiari meo queſtus es? aut, quoniam tam facilè inueheris in amicos, iracundiùs, aut vehementiùs expoſtulaſti? Tu, cùm tua vox numquam ſit audita: cùm, indicio lecto, deſcripto, diuulgato, quieueris, tacueris, repentè tantam rem cõmuntiare audeas? & in eum locum te deducas, vt antè, quàm me cõmutati indicij coarguetis, te ſummæ negligentiæ, tuo indicio cõuictum eſſe fateare? 45 ‖ Mihi cuiuſquam ſalus tanti fuiſſet, vt meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego iuuarem, a quo crudeleis inſidias in rempublicam factas, & in me potiſſimum conſulem, putarem? Quòd ſi iam eſſem oblitus ſeueritatis, & conſtantiæ meæ, tamne amens eram, vt, cùm literę poſteritatis cauſa repertę ſint, quæ ſubſidio obliuioni eſſe poſſent, ego recentem putarem memoriam cuncti ſenatus commentario meo poſſe ſuperari? 46 ‖ Fero ego te, Torquate, iamdudum, fero: & nonnumquam animum incitatum ad vlciſcendam orationem tuam, reuoco ipſe, & reflecto. permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adoleſcentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti. ſed, niſi tibi aliquẽ modum vitæ conſtitueris: coges oblitum me noſtræ amicitiæ, habere rationem meę dignitatis. Nemo vmquam me tenuiſſima ſuſpicione perſtrinxit, quem non præuerterim. Sed mihi hoc credas velim. non iis libentiſſimè ſoleo reſpõdere, quos mihi videor facillimè poſſe ſuperare. 47 ‖ Tu, quoniam minimè ignoras conſuetudinem dicendi meam, noli hac noua lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi ſunt, excuſſos arbitrari: noli id putare omnino à me eſſe omiſſum, ſi quid eſt tibi remiſſum, atque conceſſum: cùm illæ valent apud me excuſationes iniuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas amicitia noſtra: tum nondum ſtatuo, te virium ſatis habere, vt ego tecum luctari, & congredi debeam. quòd ſi eſſes vſu, atque ætate robuſtior: eſſem idem, qui ſoleo, cùm laceſſitus nunc tecum ſic agam, tuliſſe vt potiùs iniuriam, quàm retuliſſe gratiam videat. 48 ‖ Neque verò, quid mihi iraſcare, intelligere poſſum ſi, quòd eum defendo, quem tu accuſas: cur tibi quoque ipſe non ſuccenſeo, qui accuſes eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuſo meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in coniurationis quæſtione defendere. Immò nemo magis eum, de quo nihil eſt ſuſpicatus, quàm is, qui de aliis multa cogitauit. Cur dixiſti teſtimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati ſunt? Quia creditum eſt. Regnum eſt, dicere quem velis, ac defendere quem velis. Immò ſeruitus eſt, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, ſi conſiderare cœperis, vtrum magis mihi hoc neceſſe fuerit facere, an tibi: intelliges, honeſtiùs te inimicitiarum modum ſtatuere potuiſſe, quàm me humanitatis. 49 ‖ An verò cùm honos agebatur ampliſſimus familiæ veſtræ, hoc eſt, conſulatus parentis tui, ſapientiſſimus vir familiariſſimis ſuis non ſuccenſuit pater tuus, cum Syllam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis à maioribus eſſe traditam diſciplinam, vt nullius amicitia ad propulſanda pericula impediremur: Et erat huic iudicio longè diſſimilis illa contentio. tum, afflicto P. Sylla, conſulatus vobis pariebatur, ſicuti partus eſt: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, vt victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro huius ſalute pugnabant, amiciſſimi veſtri, quibus nõ iraſcebamini, conſulatum vobis eripiebant, honori veſtro repugnabant, & tamen id inuiolata veſtra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque inſtituto optimi cuiuſque faciebãt. 50 ‖ Ego verò quibus ornamentis aduerſor tuis? aut cui dignitati veſtræ repugno? Quid eſt, quod iam ab hoc expetas? honor ad patrem, inſi-

gnia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus aerumnis, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego iacentem, & spoliatum defendo, & protego. Atque hic tu & reprehendis me, quia defendam, & irasceris. Ego autem nō modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, & satis idoneum officij iudicem posuisse. 51 || At accusat C. Cornelij filius, idémque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod præmij solet esse in iudicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filij susceperit. Sed quid est tandem quod indicat per istum puerū Cornelius? est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata: respondeat Hortensius. Sin illum comitatum Antronii & Catilinæ, cùm in campo, consularibus comitijs, quæ à me habita sunt, cædem facere voluerunt: Antronium tum in campo vidimus: &, quid dixi vidisse nos? ego vidi. vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini. ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tū, 52 & Antronij copias, & conatum repressi. || Num quis est igitur, qui tū dicat in campum adspirasse Syllam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Antronio non erat? cur in pari causa non paria signa criminis? reperiuntur. Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de iudicando dubitat, vt dicitis, informat ad hoc adumbratum iudicium, filium: quid tandem de illa nocte dicit, cùm inter falcarios ad M. Leccam nocte ea, quæ consecuta est posterum diem Nonarum Nouembr. me consule, Catilinæ denuntiatione conuenit, quæ nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilina dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per vrbem cædis, atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam prouinciā depoposcit: vt, cùm prima luce consulem salutatum veniret, intromissus meo more, & iure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret. 53 || Hoc tempore, cùm arderet acerrima coniuratio: cùm Catilina egrederetur ad exercitum: Lentulus in vrbe relinqueretur: Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Antronio, vt occuparet Etruriam, præscriberetur: cùm omnia ordinarentur, instruerentur, pararentur: vbi fuit Sylla, Corneli? num Romæ? Immò longè abfuit. num in iis legionibus, quò se Catilina referebat? multò etiam longiùs. num in agro Camerti, Piceno, Gallico: quas oras maximè quasi morbus quidam illius furoris peruaserat? nihil verò minùs. fuit enim, vt iam antè dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè ea suspicione caruit. 54 || Quid ergo indicat, aut quid affert? aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emtos esse, Fausti simulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamenta patris videmus deberi. Arrepta est familia; quæ si esset prætermissa, posset alia familia Fausti munus præbere. Vtinam quidem hæc ipsa non modò iniquorum inuidiæ, sed & æquorum exspectationi satisfacere posset. Properatum vehementer, cùm longè tempus muneris abesset. Quasi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante. Fausto, cùm is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. 55 || At literæ sunt Fausti, per quas ille precibus à P. Sylla petit, vt emat gladiatores, & vt hos ipsos emat: neque solùm ad Syllam missæ, sed ad L. Cæsarem, Quintum Pompeium, C. Memmium: quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ Cornelius. Iam si in comparanda familia suspicio est nulla: quòd præfuit, nihil ad rē pertinet. Sed tamen munere seruili obtulit se ad ferramenta prospicienda, præfuit verò numquam: eáque res per Bellum, Fausti libertum, omni tempore administrata est. 56 || At enim Cincius est ab hoc in vlteriorem Hispaniam missus, vt eam prouinciam perturbaret. Primùm Cincius, iudices, L. Iulio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspicionem huius coniurationis: deinde est profectus non tum primum, sed cùm in iisdē locis aliquantò antè eadem de causa aliquot annos fuisset. ac profectus est non modò ob causam, sed etiam necessariam causam magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sylla procurante eius rem, & gerente, plurimis, & pulcherrimis P. Cincij prædiis venditis, æs alienum eiusdem dissolutum est: vt, quæ causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit prædiis diminutis. 57 || Iam vero illud quàm incredibile? quàm absurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc vrbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, & mandere in vltimas terras? vtrùm quo faciliùs Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? At hæc ipsa per se sine vlla coniuratione agebantur. Án in tantis rebus, tam nouis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimū officiis, vsu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? verisimile non est, vt, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in aduersis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. 58 || Ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris, atque hospitis) is homo est, aut ea familia, ac disciplina, vt hoc credi possit, eum bellum reipublicę facere voluisse? vt, cuius pater, cùm ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in rēpublicam nostram officio, & fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cuius æs alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum. qui ita Romæ debuit, vt in prouinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cùm peteret, non commisit vt sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omneis suas possessiones, & patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quam vllam moram cuiquam fieri creditorum suorum. 59 || A quo quidem genere, iudices, ego numquam timui, cùm in illa republica tempestate versarere. Illud errat genus hominum horri-

horribile,& pertimescendum,qui tanto amo-
re suas possessiones amplexi tenebant, vt ab
his membra diuelli citiùs, ac distrahi posse
diceres. Cincius numquam sibi cognationem
dum prædiis esse existimauit suis. Itaque se
non modo ex suspicione tanti sceleris, ve-
rùm etiam ex omni omnium sermone, non
60 armis, sed patrimonio suo vindicauit. || Iam
verò,quod subiicit,Pōpeianos esse à Sylla im
pulsos, vt ad istam coniurationem, & ad hoc
nefarium facinus accederent:id cuiusmodi sit,
intelligere non possum. An tibi Pompeiani
coniurasse videntur? quis hoc vmquam dixit?
aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio?
Disiunxit, inquit, eos à colonis,vt hoc dissi-
dio, ac dissentione facta, oppidum in sua po-
testate posset,& Pompeianos habere.Primùm,
omnis Pompeianorum, colonorúmque dis-
sentio,delata ad patronos est, cùm iam inue-
terasset, ac multos annos esset agitata: de-
inde ita à patronis res cognita est, vt nulla
in re à ceterorū sententiis Sylla dissenserit:
postremò coloni ipsi sic intelligunt, non Pō-
peianos à Sylla magis, quàm sese, esse defen-
61 sos. || Atq; hoc,iudices,ex hac frequentia co-
lonorū, honestissimorum hominē intelligere
potestis.qui adsunt,laborant:hunc patronum,
defensorem, custodem illius coloniæ, si in o-
mni fortuna, atque omni honore incolumem
habere non potuerunt, in hoc tamen casu,
quo afflictus iacet,per vos tutari, conseruaré-
que cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani,
qui ab illis etiam in crimen vocantur:qui ita
de ambitione, & de suffragiis suis cum colo-
nis dissenserunt, vt idem de communi salute
62 sentirent. || At ne hæc quidem P. Syllæ mi-
hi videtur silentio prætereunda esse virtus,
quòd cum ab hoc illa colonia deducta sit, &
cùm commoda colonorum à fortunis Pom-
peianorum populi Romani fortuna diuiserit,
ita carus vtrisque est,atque iucundus, vt non
alteros dimouisse, sed vtrosque constituisse
videatur. At enim & gladiatores, & omnis
ista vis, rogationis Cæciliæ causa compara-
bantur.atque in hoc loco in L.Cęcilium pru-
dentissimum, atque ornatissimum virum, ve-
hementer inuectus est: cuius ego de virtute,&
constantia,iudices, tantum dico: talem hunc
in ista rogatione, quam promulgauit non de
tollenda, sed de leuanda calamitate fratris
sui, fuisse, vt consultum esse voluerit fratri:
tamen cum rep.pugnare noluerit: promulga-
rit impulsus amore fraterno,destiterit fratris
63 auctoritate deductus. || Atque in ea re per
L.Cæcilium Sylla accusator, in qua re est v-
terque laudandus. primùm Cæcilius, qui id
promulgarit, in quo res iudicatas videbatur
voluisse rescindere, vt statueretur: Sylla re-
ctè reprehendit. Status enim reipublicæ ma-
ximè iudicatis rebus continetur. neque ego
tantum fraterno amori dandum arbitror, vt
quisquam de salute suorum consulat, com-
munem relinquat. Nihil de iudicio ferebat:
sed pœnam ambitus eam ferebat, quæ fuerat
nuper superioribus legibus constituta. Ita-
que hac rogatione, non iudicum sententiam,
sed legis vitium corrigebat. Nemo iudi-
cium reprehendit, cùm de pœna queritur,
sed legem. Damnatio enim est iudicum,
quæ manebat: pœna legis, quæ leuabatur.

64 || Noli igitur animos eorum ordinum, qui
præsunt iudiciis summa cum grauitate & di-
gnitate, alienare à causa. nemo labefactare
iudicium est conatus. nihil est eiusmodi pro-
mulgatum. semper Cæcilius in calamitate
fratris sui, iudicum potestatem perpetuan-
dam, legis acerbitatem mitigandam putauit.
Sed quid ego de hoc plura disputem? Dice-
rem fortasse,& facilè, & libenter dicerem. Si
paulò etiam longiùs, quàm finis quotidiani
officii postulat, pietas, & fraternus amor L.
Cæcilium protulisset: implorarem sensus ve-
stros: vniuscuiusque indulgentiam in suos
testarer: peterem errato veniam L. Cæcilii
ex intimis vestris cogitationibus, atque ex
65 humanitate communi. || Lex dies fui[illegible]
posita paucos, ferri cœpta numquam, [illegible]
est in senatu, populum Romanum [illegible]. cùm
in Capitolium nos senatum conuocassemus,
nihil est actum priùs, & id mandato Syllæ Q.
Metellus prætor se loqui dixit, Syllam illam
rogationem de se nolle ferri. Ex illo tem-
pore L. Cæcilius multa de republica egit:
Agrariæ legi, quæ tota à me reprehensa &
abiecta est, intercessorem fore professus est,
improbis largitionibus restitit, senatus au-
ctoritatem numquam impediuit: ita se gessit
in tribunatu, vt, onere deposito domestici of-
ficii, nihil postea nisi de republica commo-
66 dis cogitarit. || Atque in ipsa rogatione, ne
per vim quid ageretur, quis tamen vestrûm
Syllam, aut Cæcilium verebatur? nónne o-
mnis seditionis timor, atque opinio, ex An-
tronii improbitate pendebat? eius voces,eius
minæ ferebantur:eius adspectus, concursatio,
stirpatio, greges hominum perditorum, me-
tum nobis, seditionésque afferebant. Itaque
P. Sylla, hoc importunissimo tum honoris,
tum etiam calamitatis socio,atque comite, &
secundas fortunas amittere coactus est, & in
aduersis sine vllo remedio atque alleuamen-
67 to permanere. || Hic tu epistolam meam sæ-
pe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de
meis rebus gestis, & de summa reipublicæ
misi: & ea crimen aliquod in P. Syllam quæ-
ris:&, si furorem incredibilem biennio antè
conceptum,erupisse in meo consulatu scripsi,
me hoc demonstrasse dicis,Syllam in illa fuis-
se superiore coniuratione. Scilicet is sum,
qui existimem, Cn.Pisonem, & Catilinam,&
Vargunteium, & Antronium nihil sceleratè,
nihil audacter ipsos per sese sine P. Sylla fa-
68 cere potuisse. || de quo etiam si quis dubi-
tasset antea,num, id quod tu arguis, cogitas-
set, interfecto patre tuo,consule, descende-
re Kalendis Ianuariis cum lictoribus: sustu-
listi hanc suspicionem, cùm dixisti,hunc, vt
Catilinam consulem efficeret, contra patrem
tuum operas,& manum comparasse. Quod si
tibi ego confitebor, tu mihi concedas necesse
est, hunc, cum Catilinæ suffragaretur, nihil
de suo consulatu,quem iudicio amiserat, per
vim recuperando cogitauisse. neque enim
istorûm facinorum tantorum, tam atrocium
69 crimen,iudices, P.Syllę persona suscipit. || Iam
enim faciam, criminibus omnibus ferè disso-
lutis,contrà, atque in ceteris causis fieri solet,
vt nunc denique de vita hominis,ac de mori-
bus dicam. Etenim de principio studuit a-
nimus occurrere magnitudini criminis, sa-

tisfacere exspectationi hominum, de me ali-
quid, & de ipso, qui accusatus est, dicere. núc
iam reuocandi estis eò, quò vos ipsa causa, e-
tiam tacente me, cogit, animis. Omnibus in
rebus, iudices, quæ grauiores, maioresq; sunt,
quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit,
non ex crimine, sed ex moribus eius, qui ar-
guitur, est ponderandum. Neque enim potest
quisquam nostrum subitò fingi, neque cuius-
quam repentè vita mutari, aut natura conuer-
ti. || Circumspicite paulisper mentibus vestris,
vt alia omittamus, hosce ipsos homines, qui
huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra
rempub. coniurauit: cuius aures vmquam hoc
respuerunt conatum esse, hominem vsque à
peritia non solùm intemperantia, & scelere,
sed etiam consuetudine, & studio in omni fla-
gitio, stupro, cæde versatum? Quis eum con-
tra patriam pugnantem periisse miratur, qué
semper omnes ad ciuile latrocinium natum
putauerunt? Quis Lentuli societates cum iu
dicibus, quis insaniam libidinum, quis per-
uersam, atque impiam religionem recorda-
tur, qui illum aut nefariè, aut stultè cogitasse
miretur? Quis de C. Cethego, atque eius in
Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Me-
telli Pij cogitat, cui non ad illius pœnam car-
cer ædificatus esse videatur? || omitto ceteros,
ne sit infinitum: tantum à vobis peto, vt taciti
de omnibus, quos coniurasse cognitum est, co-
gitetis. intelligetis, vnumquemque illorum
priùs à sua vita quam nostra suspicione esse
damnatum. Ipsum illum Antronium (quoniam
eius nomen finitimum maximè est huius pe-
riculo, & crimini) non sua consuetudo, ac vi-
ta conuicit? semper audax, petulans, libidino-
sus. quem in stuprorũ defensionibus non so-
lùm verbis vti improbissimis solitum esse sci-
mus, verùm etiam pugnis, & calcibus: quem
exturbare homines, è possessionibus, cædem
facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi
conatum & armis disturbare iudicia, in bonis
rebus omneis contemnere, in malis pugna-
re contra bonos, non reipublicæ cedere,
non fortunæ ipsi succumbere. huius si causa
non manifestissimis rebus teneretur, tamen
eum mores ipsius, ac vita conuincerent. || A-
gedum, conferte nunc cum illius vita vitam
P. Syllæ, vobis, populóque Romano notissi-
mam, iudices, & eam ante oculos vestros
proponite. Ecquod huius factum, aut commis-
sum non dicam audaciùs, sed quod cuiquam
paulo minùs consideratum videretur factum,
quæro. verbum ecquod vmquam ex ore hu-
ius excidit, vnde quisquam posset offendi?
At verò in illa graui L. Syllæ victoria, turbu-
lentáque, quis P. Sylla mitior, quam multo-
rum hic vitam est à L. Sylla deprecatus. quàm
multi sunt summi homines, & ornatissimi,
& nostri, & equestris ordinis, quorum pro sa-
lute se hic Syllæ obligauit? quos ego nomi-
narem: neque enim ipsi nolunt, & huic, ani-
mo gratissimo, adsunt: sed quia maius est be-
neficium, quàm posse debet ciuis ciui dare,
ideò à vobis peto, vt, quod potuit, tempori
tribuatis: quod fecit, ipsi. || Quid reliquam
constantiam vitæ commemorem? dignita-
tem? liberalitatem, moderationem in pri-
uatis rebus? splendorem in publicis? quæ ita
à fortuna deformata sunt, vt tamen à natu-
ra inchoata compareant. Quæ domus? quæ
celebratio quotidiana? quæ familiaris di-
gnitas? quæ studia amicorum? quæ ex quo-
que ordine multitudo? Hæc diu, multùm, &
multo labore quæsita vna eripuit hora. Acce-
pit P. Sylla, iudices, vehemens vulnus, & mor-
tiferum: verumtamen eiusmodi, quod vide-
retur eius vita, & natura accipere potuisse.
Honestatis, & dignitatis habuisse nimis ma-
gnam iudicatus est cupiditatem: quam si ae-
mo alius habuit in consulatu petendo, cupi-
dior iudicatus est hic fuisse, quàm ceteri. sin
etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus a-
mor: fortuna in hoc fuit fortasse grauior,
quàm in ceteris. || Postea verò quis P. Syl-
lam, nisi mœrentem, demissum, afflictúmque
vidit? quis vmquam est suspicatus, hunc magis
odio, quàm pudore, hominum adspectum lu-
cémque vitare? Qui cùm multa haberet inui-
tamenta vrbis, & fori, propter summa studia
amicorum, quæ tamen ei sola in malis resti-
terunt. abfuit ab oculis vestris: &, cùm lege
retineretur, ipse se exsulio pæne multauit. In
hoc vos pudore iudicii, & in hac vita, tanto
sceleri locũ fuisse creditis? Adspicite ipsum:
contuemini os: conferte crimen cum vita vs-
que ad hoc tempus explicata: tum crimen re-
cognoscite. || mitto rempublicam quæ fuit
semper Syllæ carissima: hósne amicos, taleis
viros, tam cupidos sui, per quos res eius se-
cundæ quoundam erant ornatæ, nunc subleuan-
tur aduersæ, crudelissimè perire voluit, vt cum
Lentulo & Catilina, & Cethego fœdissimam
vitam, ac miserrimam, turpissima morte pro-
posita, degeret? Non, inquam, cadit in hos
mores, non in hunc pudorem, non in hanc
vitam, non in hunc hominem ista suspicio; no-
ua quædam illa immanitas exorta est: incredi-
bilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab a-
dolescentia collectis perditorum hominum
vitiis repentè tanta ista importunitas inaudi-
ti sceleris exarsit. || Nolite, iudices, arbitrari,
hominum illum impetum, & conatum fuisse.
neque enim vlla gens tam barbara, aut tam
immanis vmquam fuit, in qua non modò tot,
sed vnus tam crudelis hostis patriæ sit inuen-
tus. belluæ quædam illæ ex portẽtis immanes,
ac feræ, forma hominum indutæ, exstiterunt.
perspicite etiam atque etiam, iudices. nihil e-
nim est, quod in hac causa dici possit vehe-
mentiùs. penitus introspicite Catilinæ, An-
tronii, Cethegi, Lentuli, ceterorúmque men-
teis. quas vos in his libidines, quæ flagitia,
quas turpitudines, quantas audacias, quàm in-
credibileis furores, quas notas scelerum, quæ
indicia parricidiorum, quantos aceruos faci-
norum reperietis? ex magnis, & diuturnis, &
iam desperatis reipublicæ morbis ista repen-
tè vis erupit, vt, ea confecta, & eiecta, conua-
lescere aliquando, & sanari ciuitas possit. Ne-
que enim est quisquam, qui arbitretur, illis
inclusis in republica pestibus, diutiùs hoc
imperium stare potuisse. Itaque eos non ad
perficiendum scelus, sed ad luendas reipubli-
cæ pœnas furiæ quædam incitauerunt. || In
hunc igitur gregem vos nunc P. Syllam, iudi-
ces, ex his, qui cum hoc viuunt, atque vixe-
runt, honestissimorum hominum gregibus, re-
iicietis? ex hoc hominum numero, ex hac fa-
miliari dignitate, in impiorum partem, atque
in par-

in parricidarum cœtum, ac numerum transferetis. Vbi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus existimationis partæ fructus reseruabitur, si in extremo discrimine, ac dimicatione fortunæ deseruerit? si non aderit? si nihil adiuuabit? ¶ Quæstiones nobis seruorum, ac tormenta accusator minitatur: in quibus quamquam nihil periculi suspicamur: tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, vt in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Syllæ torqueatur: ex ea quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia. nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, iudices, si a vobis vitæ perpetuæ vox, ea, quæ grauissima esse debet, audietur. ¶ Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Syllæ fortuna mouet, iudices, vestra moueat. vestra enim, qui cum summa elegantia, atque integritate vixistis, hoc maximè interest, non ex libidine, aut simultate, aut leuitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis vitam vniuscuiusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliatam, atque nudatam obiicere inuidiæ, dedere suspicioni. munite communem arcem bonorum, obstruite perfugia improborum. valeat ad pœnam, & ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturaque facillimè perspici: subitò flecti, fingique non posse. ¶ Quid verò hæc auctoritas (semper enim de ea dicendum est: quamquam a me timidè, modicéque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra? qui à ceteris coniurationis causis abstinuimus, P. Syllam defendimus: nihil hunc tandem iuuabit? Graue, si appetimus aliquid: si, cum ceteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi tacemus, graue. Sed, si lædimur, si accusamur, si in inuidiam vocamur: profectò conceditis, iudices, vt nobis libertatem retinere liceat, si minùs liceat dignitatem. ¶ Accusati sunt vno nomine consulares: vt iam videatur honoris amplissimi nomen plus inuidiæ, quàm dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitæ eius turpitudinem in summis eius periculis non insequebantur. Quinetiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit aduocatus: Improbo homini: At supplici: Fortasse audaci: At aliquando amico. Cui cùm adfuit post delatam ad eum primam illam coniurationem: indicauit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in iudicio, cùm adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset: ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. sin illa res de pecuniis repetundis, prima valuit: non inueterata, quam recens, debuit esse grauior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus aduocationem hominis improbissimi sella curuli, atque ornamentis & suis, & consulatus honestauit: quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur? ¶ At iidem iis, qui ante hunc causam de coniuratione dixerunt, non adfuerunt. tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil à se adiumenti, nihil opis, nihil auxilij ferri oportere. Atque, vt de eorum constantia, atque animo in remp. dicam, quorum tacita grauitas, & fides de vnoquoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere vmquam meliores, fortiores, constantiores consulareis fuisse, quam iis temporibus, & periculis, quibus pæne oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissimè, quis non fortissimè, quis nõ constantissimè sensit? Neque ego præcipuè de cõsularibus disputo. nã & hæc hominum ornatissimorum, qui prætores fuerũt, & vniuersi senatus, cõmunis est laus: vt cõstet, post hominum memoriam, nunquã in illo ordine plus virtutis, plus amoris in remp. plus grauitatis fuisse. Sed quia sunt descripti cõsulares, de his tantùm mihi dicendum putaui, quod satis esset, attestante memoria omnium, neminem esset ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rẽp. conseruandam. ¶ Sed quid? ego, qui Catilinam non laudaui, qui reo Catilinæ consul non adfui, qui testimoniũ de coniuratione dixi in alios, adeóne vobis alienus à sanitate, adeò oblitus constantiæ meæ, adeò immemor rerũ à me gestarum esse videor, vt, cùm cõsul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem conseruare cupiam, & in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim eiusdem nunc causam, vitamque defendere? Si mediusfidius, iudices, nõ me ipsa republica meis laboribus, & periculis conseruata, ad grauitatem animi, & constantiam sua dignitate reuocaret, tamen hoc natura est insitum, vt quem timueris, quicum de vita, fortunisque contenderis, cuius ex insidiis euaseris, hunc semper oderis. Sed, cùm agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis: cùm, quoties quisquam est in hoc scelere conuictus, toties renouetur memoria per me inuentæ salutis: ego sim tam demens, ego committam, vt ea, quæ pro salute omnium gessi, casu magis, & felicitate à me, quàm virtute, & consilio gesta esse videantur. ¶ Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, vt, quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego vero, iudices, non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet: sed etiam si quid ab omnibus conceditur, id reddo, ac remitto. non in ea republica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati, quos seruaui, vt ego mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici, inuidique patiantur. ¶ Graue esse eum, videretur, qui inuestigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui vni togato supplicationem decreuerit, dicere in iudicio: non defenderem, si coniurasset. nõ dico id, quod graue est: dico illud,

quod in his causis coniurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo. Ego ille coniurationis inuestigator, atque vltor, certè non defenderem Syllam, si coniurasse arbitrarer. Ego, iudices, de tantis omnis periculis cùm quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, cauerem omnia, dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicione, nullis literis, de re P. Syllæ rem

86 vllam ad me esse delatam. ‖ Quamobrem vos, dij patrij, ac penates, qui huic vrbi, atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populúmque Romanum, qui hæc tecta, atque templa, me consule, vestro numine, auxilióque seruastis, testor, integro me animo, ac libero P. Syllæ causam defendere: nullum à me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium, defendi, ac tegi. nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, ni-

87 hil audiui. ‖ Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolui patriæ quod debui: reliqua iam à me meæ perpetuæ consuetudini, naturæque debentur. tam sum misericors, iudices, quam vos: tam mitis, quàm qui lenissimus. in quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicæ præcipitanti subueni, patriam demersam extuli, misericordia ciuium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm necesse fuit. salus esset omnium amissa vna nocte, nisi esset seueritas illa suscepta. Sed vt ad sceleratorum pœnam amore reipublicæ sum adductus, sic ad salutem in-

88 nocentium voluntate deducor. ‖ Nihil video esse in hoc P. Sylla, iudices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ causa supplex ad vos, iudices, confugit: sed ne qua generi, ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui possit? domus erit, credo, exornata: aperientur maiorum imagines: ipse ornatum, ac vestitum recuperabit. omnia, iudices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia, atque ornamenta vnius iudicij calamitate ociderunt. sed exstinctor patriæ ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti generis in familia relinquat, id laborat, id metuit, cui honoris integres fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedeco-

89 ris relinquat. ‖ Hic vos orat, iudices, paruus, vt se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt iudiciorum itinera, & fori, quam disciplinarum. Non iam de vita P. Syllæ, iudices, sed de sepultura contenditur. vita erepta est superiore iudicio: nunc, ne corpus eiiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in ciuitate P. Sylla, vt nemo, ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret. nunc spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, vt cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne e-

90 ripiatis, vos, iudices, obtestatur. ‖ Te ipsum iam, Torquate, expletum esse huius miseriis par erat: etsi nihil aliud Syllæ, nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat. honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed cùm huic omnia cum honore detracta sint, cùm in hac fortuna misera, ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? lucísne hanc vsuram eripere vis, plenam lacrymarum, atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retinetur? libenter reddiderit, ademta ignominia fœdissimi criminis. an verò inimicum vt expellas? cuius ex miseriis, si esses crudelissimus, videndo, fructum caperes

91 maiorem, quàm audiendo. ‖ O miserum, & infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sylla renuntiatus est: ô falsam spem: ô volucrem fortunam: o cæcam cupiditatem: ô præposteram gratulationem! Quàm citò illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lacrymas reciderunt, vt, qui paulo antè consul designatus fuisset, retineret repentè nullum vestigium pristinæ dignitatis? Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut cui nouæ calamitati locus vllus relictus esset? vrget eadem fortuna, qua cœpit: repetit nouū mœrorem: non patitur, hominem calamitosum vno

92 modo afflictum, vno in luctu perire. ‖ Sed iam impedior egomet, iudices, dolore animi, ne de huius miseria plura dicam. vestræ iam sunt partes, iudices, in vestra mansuetudine, atque humanitate causam repono. vos & reiectione interpositá, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos iudices consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, à fortuna nobis ad præsidium innocentiæ constituti. Vt ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia seuerus in improbos fueram, laboraui, &, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos seueritatem iudiciorū, quæ per hos menseis in homines audacissimos

93 facta est, lenitate ac misericordia mitigate. ‖ Hoc cùm impetrare à vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi, atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimùm, interposita [illegible]one, deuenire conuenerit. In quo ego, [illegible]ces, vos, quantum meus amor in vos po[illegible]at, tantum hortor, vt communi studio, quoniam in rep. coniuncti sumus, mansuetudine, & misericordia vestra falsam à nobis crudelitatis famam repellamus.

PRO

PRO A. LICINIO. ARCHIA POETA.

ORATIO XXVI.

1 SI quid est in me ingenij, iudices, quòd sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum: aut, si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earū rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo iure debet. Nā quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriā recordari vltimam, inde vsque repetens, hunc video mihi principē, & ad suscipiendā, & ad ingrediendam rationem horum studiorū exstitisse. Quòd si hæc vox huius hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios seruare possemus, huic profectò ipsi quantū est situm in nobis, 2 & opē, & salutem ferre debemus. ¶Ac, ne quis à nobis hoc ita dici fortiter miretur, quòd alia quædā in hoc facultas sit ingenii, neq; hæc dicendi ratio, aut disciplina: ne nos quidem huic cuncti studio penitus vmquā dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatē pertinent, habent quoddam cōmune vinculū, & quasi cognatione quadā inter se continen-3 tur. ¶ Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in iudicio publico, cū res agatur apud prætorē populi Romani lectissimum virum, & apud seuerissimos iudices, tanto cōuentu hominum, ac frequētia, hoc vti genere dicendi, quòd non modò à cōsuetudine iudiciorum, verùm etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, vt in hac causa mihi detis hanc veniam, accōmodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, nō molestā: vt me pro summo poeta, atq; eruditissimo homine, dicentē, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum, paulò loqui liberiùs: & in eiusmodi persona, quę propter otium, ac studium minimè in iudiciis, periculisq; tractata est, vti propè nouo quodā, & 4 inusitato genere dicendi. ¶Quod si mihi à vobis tribui, concediq; sentiam: perficiā profectò, vt hunc A. Licinium nō modò non segregandum, cùm sit ciuis, à numero ciuium: verùm etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam vt primū ex pueris excessit Archias, atq; ab iis artibus, quibus ætas puerilis ab humanitatē informari solet, se ad scribendi studiū contulit: primùm Antiochiæ (nā ibi natus est, loco nobili, celebri quondam vrbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. pòst in ceteris Asiæ partibus, cunctęq; Græcię, sic eius aduentus celebrabatur, vt famam ingenii, exspectatio hominis: exspectationē ipsius aduentus, admiratióq; superaret. 5 ¶Erat Italia tunc plena Gręcarum artium, ac disciplinarū, studiaq; hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iisdē in oppidis, & hic Romę, propter tranquillitatē reip. non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegyni, & Neapolitani, ciuitate, ceterisque præmiis donarunt: & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant iudicare, cognitione, atq; hospitio dignū existimarunt. Hac tāta celebritate famæ, cùm esset iam absentibus notus, Romam venit, Mario cōsule, & Catulo. nactus est primùm cōsules eos, quorū alter res ad scribēdū maximas, alter cum res gestas, tum etiā studium, atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cū prętextatus etiā tum Archias esset, eum domum suā receperunt. Sed enim hoc non solū ingenij, ac literarum, verum etiā naturæ, atq; virtutis fuit, vt domus, quæ eius adolescētię prima fuerit, eadē esset familiarissima senectuti. 6 ¶Erat tēporibus illis iucundus Q. Metello illi, Numidico, & eius Pio filio. audiebatur à M. Aemilio: viuebat cū Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum, & Octauios, & Catonē, & totam Hortensiorum domum, deuinctam consuetudine cùm teneret, afficiebatur sūmo honore, quòd eum non solùm colebant, qui aliquid percipere, aut audire studebant, verum etiam, si qui fortè simulabant. Interim longo satis interuallo, cùm esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea prouincia cum eodē Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cum esset ciuitas æquissimo iure, ac fœdere adscribi se in eam ciuitatem voluit: idque, cùm ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heracliensibus impetrauit. 7 ¶Data est ciuitas Silani lege, & Carbonis, SI QVI FOEDERATIS CIVITATIBVS ADSCRIPTI FVISSENT, SI TVM, CVM LEX FEREBATVR, IN ITALIA DOMICILIVM HABVISSENT: & si SEXAGINTA DIEBVS APVD PRAETO-

REM ESSENT PROFESSI. Cùm hic domicilium Romæ multos iam annos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum. || Si nihil aliud, nisi de ciuitate, ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heracleæne esse eum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audiuisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui huius iudicij causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt, qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: &, cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipij iusiurandum, fidémque: ea, quæ deprauari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. || At domicilium Romæ non habuit is, qui tot annis ante ciuitatem datam, sedé omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocauit. At non est professus. Immo verò iis tabulis professus, quę solæ ex illa professione, collegioque prætorũ, obtinent publicarum tabularum auctoritaté. Nam cùm Appij tabulæ, negligentius asseruatæ dicerentur, Gabinij, quandiu incolumis fuit, leuitas post damnationem, calamitas, omné tabularum fidé resignasset: Metellus, homo sanctissimus, modestissimúsque omnium, tanta diligentia fuit, vt ad L. Lentulum prætorem, & ad iudices venerit, & vnius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam liturã in nomen A. Licinij videtis. || Quæ cùm ita sint, quid est, quòd de eius ciuitate dubitetis, præsertim cùm aliis quoque in ciuitatibus fuerit adscriptus? Etenim cùm mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratuitò ciuitatem in Græcia homines impertiebantur, Rhegynos credo, aut Locrenseis, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenij prædito gloria, noluisse. Quid, cùm ceteri nõ modò post ciuitatem datam, sed etiam post legẽ Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserunt: hic, qui nec vtitur quidé illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse voluit, reiicietur? || Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodé quæstore fuisse in Asia: primis, Iulio, & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non ius ciuitatis confirmat, ac tantummodò indicat, eum, qui sit census, ita se iam tum gessisse pro ciue: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidé iudicio eum in ciuium Ro. iure esse versatum: & testamẽtum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hereditates ciuium R. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore, & consule. Quære argumenta, si qua potes. numquã enim hic neque suo, neq; amicorum iudicio reuincetur. || Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc nomine delectemur. Quia suppeditat nobis, vbi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures cõuitio defessæ conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum. ceteros pudeat, si qui se ita literis abdiderunt, vt nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum, lucemque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita viuo, iudices, vt ab illis nullo me vnquam tempore aut cõmodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas auocarit, aut denique somnus retardarit? || Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi, & corporis conceditur temporis: quantum alij tribuunt tempestiuis conuiuiis: quantum denique aleæ, quantum pilæ: tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumsero? Atque hoc ideò mihi concedendum est magis, quòd ex his studiis, hæc quoque crescit oratio, & facultas: quæ quantacumque in me est, numquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui leuior videtur: illa quidé certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. || Nam, nisi multorum præceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem: in ea autem persequenda omneis cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilij, parui esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot, ac tantas dimicationes, atque in eos profligatorum hominum quotidianos impetus obiecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas: quæ iacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solùm ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum, & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. || Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istáne doctrina, quam tu effers, laudibus eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. sed tamen est certum quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu propè diuino, per seipsos & moderatos, & graueis extitisse fateor. etiam illud adiungo, sæpius ad laudem atque virtutem, naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatioque doctrinæ: tũ illud nescio quid præclarum, ac singulare solere existere. || Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, diuinum hominem, Africanum: ex hoc

C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, A
& continentissimos: ex hoc fortissimum vi-
rum, & illis temporibus doctissimum, M. Ca-
tonem illum senem: qui profectò si nihil ad
percipiendam, colendamque virtutem, literis
adiuuarentur, numquam se ad earum studium
contulissent. Quòd si non hic tantus fructus
ostenderetur, & si ex his studiis delectatio so-
la peteretur: tamen, vt opinor, hanc animi re-
missionem, humanissimam, ac liberalissimam
iudicaretis. Nam ceteræ neque temporum
sunt, neque ætatum omnium, neque locorum,
hæc studia adolescentiam alunt, senectutem
oblectant, secundas res ornant, aduersis per-
fugium, ac solatium præbent, delectant do-
mi, non impediunt foris, pernoctant nobiscū,
17 peregrinantur, rusticantur. ‖ Quod si ipsi hæc
neque attingere, neque sensu nostro gustare
possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam
cum in aliis videremus. Quis nostrum tā ani-
mo agresti, ac duro fuit, vt Roscij morte nu- B
per non commoueretur? qui cum esset senex
mortuus, tamen propter excellentē artem, ac
venustatem, videbatur omninò mori non de-
buisse. Ergo ille corporis motu tantum amo-
rem sibi conciliarat à nobis omnibus: nos ani-
morum incredibileis motus, celeritatemque
18 ingeniorum negligemus? ‖ Quoties ego hunc
Archiam vidi, iudices, (vtar enim vestra be-
nignitate, quoniam me in hoc nouo genere
dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego
hunc vidi, cùm literam scripsisset nullam, ma-
gnum numerum optimorum versuum de his
ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tem-
pore? quoties reuocatum eandem rem dicere,
commutatis verbis, atque sententiis? Quæ ve-
rò accuratè, cogitatéque scripsisset: ea sic vi-
di probari, vt ad veterum scriptorum laudem
peruenirent. Hunc ego non diligam? non
admirer? non omni ratione defendendum pu-
tem? Atqui sic à summis hominibus, eruditis-
simisque accepimus, ceterarum rerum studia,
& doctrina, & præceptis, & arte constare: C
poetam natura ipsa valere, & mentis viri-
bus excitari, & quasi diuino quodam spiritu
afflari. Quare suo iure noster ille Ennius san-
ctos appellat poetas, quòd quasi deorum ali-
quo dono, atque munere commendati nobis
19 esse videantur. ‖ Sit, igitur, iudices, sanctum
apud vos, humanissimos homines, hoc poetæ
nomen, quod nulla vnquam barbaria viola-
uit. Saxa & solitudines voce respondent, be-
stiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque cō-
sistunt: nos instituti rebus optimis non poe-
tarum voce moueamur? Homerum Colopho-
nij ciuem esse dicunt suum, Chij suum ven-
dicant, Salamini repetunt, Smyrnæi verò
suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum
eius in oppido dedicauerunt. permulti alii
præterea pugnant inter se, atque contendunt.
Ergo illi alienum, qui poeta fuit, post mor-
tem etiam expetunt: nos hunc viuum, & qui
voluntate, & legibus noster est, repudiabi- D
mus? præsertim cùm omne olim studium, at-
que omne ingenium contulerit Archias ad
populi Romani gloriam, laudemque cele-
brandam? nam & Cimbricas res adolescens
attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc
20 studia videbatur iucundus fuit. ‖ Neque enim
quisquam est tam auersus à Musis, qui non

mandari versibus æternum suorum laborum
facilè præconium patiatur. Themistoclem
illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt,
cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cu-
ius vocem libentissimè audiret: eius, à quo sua
virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Ma-
rius item eximiè L. Plotium dilexit: cuius in-
genio putabat, ea, quæ gesserat, posse cele-
21 brari. ‖ Mithridaticum verò bellum ma-
gnum, atque difficile, & in multa varietate,
terra, marique, versatum, totum ab hoc ex-
pressum est: qui libri non modo L. Lucul-
lum, fortissimum, & clarissimum virum, verum
etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus
enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pon-
tum, & regiis quondam opibus, & ipsa natura
regionis vallatum: populi R. exercitus, eodem
duce, non maxima manu innumerabileis Ar-
meniorum copias fudit: populi Rom. laus est,
vrbem amicissimam Cyzicenorum, eiusdem
consilio, ex omni impetu regio, ac totius bel-
li ore, ac faucibus ereptam esse, atque conser-
uatam: nostra semper feretur, & prædicabi-
tur, L. Lucullo dimicante, cùm interfectis du-
cibus depressa hostium classis, & incredibilis
apud Tenedum pugna illa naualis: nostra sunt
trophæa, nostra monimenta, nostri triumphi.
Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis
22 populi Rom. fama celebratur. ‖ Carus fuit
Africano superiori noster Ennius. itaque e-
tiam in sepulchro Scipionum putatur is esse
constitutus, è marmore. At iis laudibus certè
non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam po-
puli Romani nomen ornatur. In cælum hu-
ius proauus Cato tollitur. magnus honos po-
puli Romani rebus adiungitur. omnes deni-
que illi Maximi, Marcelli, Fuluii, non sine
communi omnium nostrum laude decoran-
tur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium
hominem maiores nostri in ciuitatem rece-
perunt: nos hunc Heracliensem, multis ciui-
tatibus expetitum, in hac autem legibus con-
23 stitutum, de nostra ciuitate eiiciemus? ‖ Nam
si quis minorem gloriæ fructum putat ex
Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, ve-
hementer errat, propterea quòd Græca le-
guntur in omnibus ferè gentibus: Latina suis
finibus, exiguis sane, continentur. Quare
si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regioni-
bus definiuntur: cupere debemus, quò mi-
nus manuum nostrarum tela peruenerint, eò-
dem gloriam, famamque penetrare: quòd
cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur,
hæc ampla sunt: tum iis certè, qui de vita,
gloriæ causa, dimicant, hoc maximum & pe-
riculorum incitamentum est, & laborum.
24 ‖ Quàm multos scriptores rerum suarum Ma-
gnus ille Alexander secum habuisse dicitur?
Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tu-
mulum adstitisset, O fortunate, inquit, ado-
lescens, qui tuæ virtutis Homerum præconē
inueneris! Et verè: nam, nisi Ilias exstitisset il-
la: idem tumulus, qui corpus eius contexerat,
nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Ma-
gnus, qui cum virtute fortunam adæquauit,
nonne Theophanem Mytilenæum, scripto-
rem rerum suarum, in concione militum ciui-
tate donauit? & nostri illi, fortes viri, sed rusti-
ci, ac milites, dulcedine quadam gloriæ com-
moti, quasi participes eiusdem laudis, magno

25 illud clamore approbauerunt? ||Itaque, cre-
do, si ciuis Romanus Archias legibus non es-
set, vt ab aliquo imperatore ciuitate donare-
tur, perficere non potuit. Sylla, cùm Hispanos,
& Gallos donaret: credo, hunc petentem re-
pudiasset: quem nos in concione vidimus, cùm
ei libellum malus poeta de populo subiecis-
set, quòd epigramma in eum fecisset tantum-
modò alternis versibus longiusculis, statim ex
iis rebus, quas tunc vendebat, iubere ei præ-
mium tribui sub ea conditione, nequid postea
scriberet. Qui sedulitatem mali poetæ duxe-
rit aliquo tamen præmio dignam, huius in-
genium, & virtutem in scribendo, & copiam
non expetisset? || Quid? à Quint. Metello
26 Pio, familiarissimo suo, qui ciuitate multos
donauit, neque per se, neque per Lucullos im-
petrauisset? qui præsertim vsque eò de suis re-
bus scribi cuperet, vt etiam Cordubæ natis
poetis, pingue quiddam sonantibus, atq; per-
egrinum, tamen aureis suas dederet. Neque
enim est hoc dissimulandum, quod obscurari
non potest: sed præ nobis ferendum, trahimur
omnes laudis studio, & optimus quisque ma-
ximè gloria ducitur. Ipsi illi Philosophi, etiã
in illis libellis, quos de contemnenda gloria
scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso,
in quo prædicationem, nobilitatémque de-
spiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt.
|| Decius quidem Brutus summus ille vir, &
27 imperator, Attii, amicissimi sui, carminibus
templorum, ac monumentorum aditus exor-
nauit suorum. Iam verò ille, qui cum AEto-
lis, Ennio comite, bellauit, Fuluius, non dubi-
tauit Martis manubias Musis consecrare. Qua-
re, in qua vrbe imperatores prope armati,
poetarum nomen, & Musarum delubra colue-
runt, in ea non debent togati iudices a Musa-
rum honore, & à poetarum salute abhorrere.
28 ||Atque, vt id libentiùs faciatis, iam me vo-
bis, iudices, indicabo, & de meo quodam a-
more gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen
honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos
in consulatu nostro vobiscum simul pro sa-
lute huius vrbis, atque imperij, & pro vita ci-
uium, próque vniuersa republica gessimus, at-
tigit hic versibus, atque inchoauit: quibus au-
ditis, quod mihi magna res, & iucunda visa
est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nul-
lam enim virtus aliam mercedem laborum,
periculorúmque desiderat, præter hanc lau-
dis: & gloriæ: qua quidem detracta, iudices,
quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curri-
culo, & tam breui, tantis nos in laboribus e-
xerceamus? ||Certè, si nihil animus præsenti-
29 ret in posterum, &, si, quibus regionibus vitæ
A spatium circumscriptum est, eiusdem omneis
cogitationes terminaret suas: nec tantis se la-
boribus frangeret, neque tot curis, vigiliisq;
angeretur, neque toties de vita ipsa dimica-
ret. nunc insidet quædam in optimo quoque
virtus, quæ nocteis, & dies animum gloriæ sti-
mulis concitat, atque admonet, non cum vitæ
tempore esse dimittendam commemorationẽ
nominis nostri, sed cum omni posteritate ad-
30 æquandam. || An verò tam parui animi vi-
deamur esse omnes, qui in republica, atque in
his vitæ periculis, laboribúsque versamur, vt,
cum vsque ad extremum spatium, nullũ tran-
quillum, atque otiosum spiritũ duxerimus,
nobiscum simul moritura omnia arbitremur?
An, cùm statuas, & imagines, non animorum
simulacra, sed corporum, studiosè multi sum-
mi homines reliquerunt, consiliorum relin-
quere, ac virtutum nostrarum effigiem nónne
B multò malle debemus, summis ingeniis ex-
pressam, & politam? Ego verò omnia, quæ ge-
rebam, iam tum in gerendo spargere me, ac
disseminare arbitrabar in orbis terræ memo-
riam sempiternam. Hæc verò siue à meo sen-
su post mortem abfutura sunt, siue, vt sapien-
tissimi homines putauerunt, ad aliquam ani-
mi mei partem pertinebunt: nunc quidem
certè cogitatione quadam, spéque delector.
31 ||Quare conseruate, iudices, hominem pudo-
re eo, quem amicorum studiis videtis com-
probari, tum dignitate, tum etiam venustate,
ingenio autem tanto, quantum id conuenit
existimari, quod summorum hominum in-
geniis expetitum esse videatis: causa verò e-
iusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate mu-
nicipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli
comprobetur. Quæ cùm ita sint: petimus à
vobis, iudices, siqua non modò humana, ve-
rùm etiam diuina in tantis negotiis commen-
C datio debet esse: vt eum, qui vos, qui vestros
imperatores, qui populi Romani res gestas
semper ornauit: qui etiam his recentibus no-
stris, vestrísque domesticis periculis æternum
se testimonium laudum daturum esse profite-
tur: quique est eo numero, qui semper apud o-
mneis sancti sunt habiti, atque dicti: sic in ve-
stram accipiatis fidem, vt humanitate vestra
32 leuatus potiùs, quàm acerbitate violatus esse
videatur. || Qua de causa pro mea consuetu-
dine, breuiter, simpliciterque dixi, iudices,
ea confido probata esse omnibus: quæ non
fori, neque iudiciali consuetudine, & de ho-
minis ingenio, & communiter de ipsius studio
locutus sum, ea, iudices, à vobis spero esse in
bonam partem accepta: ab eo, qui iudicium
exercet, certè scio.

AD QVIRITES POST REDITVM.

ORATIO XXVII.

QVOD precatus à Ioue Optimo, Maximo, ceterisque diis immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cùm me, fortunásque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiáque deuoui, vt, si meas rationes vnquam vestræ saluti anteposuissem: sempiternam pœnam sustinerē, mea voluntate susceptam. sin & ea, quæ ante gesseram, conseruandæ ciuitatis causa gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratia suscepissem: vt quod odium scelerati homines, & audaces in rempublicam, & in omneis bonos conceptum iamdiu continerent, id in me vnum potius, quam in optimum quenque, & in vniuersam rempublicam deflecterent: hoc si animo in vos, liberósque vestros fuissem, vt aliquando vos, patres conscriptos, Italiámque vniuersam memoria mei, misericordia, desideriúmque teneret: eius deuotionis me esse conuictum iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio diuino, immortalique vestro, maximè lætor, Quirites. ‖ Et si homini nihil est magis optandum, quàm prospera, æquabilis, perpetuáque fortuna, secundo vitæ sine vlla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent: incredibili quadam, & pæne diuina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores. tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. ‖ Nihil cuiquam fuit vnquam iucundius, quam mihi meus frater. non tam id sentiebam, cùm fruebar, quàm tunc, cùm carebam: & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumes afferebant. Amicitiæ consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. ‖ Iam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renouata, illustriora videntur, quàm si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet? quæ species Italiæ? quæ celebritas oppidorum? quæ forma regionum? qui agri? quæ fruges? quæ pulchritudo vrbis? quæ humanitas ciuium? quæ reipublicæ dignitas? quæ vestra maiestas? quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, vt nemo magis. Sed tanquam bona valetudo iucundior est eis, qui è graui morbo recreati sunt, quàm qui nunquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quàm assiduè percepta, delectant. ‖ Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? vt intelligere possitis, neminem vnquam tanta eloquentia fuisse, atque tam diuino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinémque beneficiorum, quæ in me, fratrémque meum, liberósque nostros contulistis, non modò augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, paruus sum procreatus: à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum & incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quæ pæne amissa est: à vobis eam recuperaui, quam aliquando omnes vnius opera seruatam iudicauerunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus. nisi vestra voluntas fuisset, omnibus diuinis muneribus caruissemus. vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc à vobis vniuersos habemus: vt, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore, vniuerso cuncto populo Romano debeamus. ‖ Nam, cùm in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, vt eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, vt non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, vt pro P. Popilii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi præterea cognati, atque affines deprecati sunt, non, vt

pro Qu. Metello, clarissimo viro, iam spectata A
ætate filius: non L. Dalmaticus cõsularis, sum-
ma auctoritate vir: non Qu. Metellus censo-
rius, non eorum liberi, non Qu. Metellus
Nepos, qui tum consulatum petebat, non so-
rorum filij, Luculli, Seruilii, Scipiones: per-
multi enim tum Metelli, aut Metellorũ liberi
pro Qu. Metelli reditu vobis, ac patribus ve-
stris supplicauerunt. quòd si ipsius summa di-
gnitas, maximæque res gestæ non satis vale-
rent: tamen filii pietas, propinquorum preces,
adolescentium squalor, maiorum natu la-
crymæ populum Romanũ mouere potuerunt.
7 ‖ Nam C. Marii, qui post illos veteres claris-
simos consulareis, vestra, patrúmque me-
moria, tertius ante consularis, subiit indi-
gnissimam fortunam præstantissima sua glo-
ria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille depre-
catione rediit, sed in dissensu ciuium, exerci-
tu se, armísque reuocauit. Me autem nudum B
à propinquis, nulla cognatione munitum, nul-
lo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis,
generi mei, diuina quædam, & inaudita au-
ctoritas, atque virtus, fratrísque mei miserri-
mi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, sor-
8 désque lugubres à vobis deprecatæ sunt. ‖ Fra-
ter erat vnus, qui suo squalore vestros ocu-
los inflecteret: qui suo fletu desiderium mei,
memoriámque renouaret: qui statuerat, Qui-
rites, si vos me sibi non reddidissetis, ean-
dem subire fortunam: & tanto in me amore
exstitit, vt negaret fas esse non modò domi-
cilio, sed ne sepulchro quidem se à me esse
seiunctum. Pro me præsente senatus, homi-
númque præterea viginti millia vestem mu-
tauerunt: pro eodem me absente vnius squa-
lorem, sordeísque vidistis. Vnus hic do-
mi, qui in foro posset esse mihi pietate filius,
inuentus est beneficio parens, amore idem,
qui semper fuit, frater. Nam coniugis mise-
ræ squalor, & luctus, atque optimæ filiæ mæ-
ror, assiduus, filiique patri desiderium mei, C
lacrymæque pueriles, aut itineribus necessa-
riis, aut magna parte tectis, ac tenebris con-
tinebantur. Quare hoc maius est vestrum in
nos promeritum, quod non multitudini pro-
pinquorum, sed nobismetipsis nos reddidi-
9 stis. ‖ Sed quemadmodum propinqui quos
ego parare non potui, mihi ad deprecandam
calamitatem meam non affuerunt: sic, illud,
quod mea virtus præstare debuit, adiutores,
auctores, hortatorésque ad me restituendum
ita multi fuerunt, vt longè superiores omneis
hac dignitate, copiáque superarem. Num-
quam de P. Popilio, clarissimo, atque fortis-
simo viro: numquam de Q. Metello, nobilis-
simo, & constantissimo ciue: numquam de
C. Mario custode ciuitatis, atque imperii ve-
10 stri, in senatu mentio facta est. ‖ Tribunitiis
superiores illi rogationibus, nulla auctorita-
te senatus sunt restituti. Marius verò non
modò non à senatu, sed etiam oppresso sena- D
tu est restitutus: nec rerum gestarum memo-
ria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque
arma valuerunt. at de me, vt valeret, semper
senatus flagitauit: vt aliquando perficeretur,
cùm primùm licuit, frequentia, atque aucto-
ritate perfecit. nullus in eorum reditu mo-
tus municipiorum, & coloniarum factus est.
at me in patriam ter suis decretis Italia cun-

cta reuocauit. Illi inimicis interfectis, magna A
ciuium cæde facta, reducti sunt. ego iis, à qui-
bus eiectus sum, prouincias obtinentibus, ini-
mico autem optimo viro, & mitissimo, alte-
ro consule referente reductus sum: cùm is
inimicus, qui ad meam perniciem vocem
suam communibus hostibus præbuisset, spiri-
tu duntaxat viueret, re quidem infra omneis
11 mortuos amandatus esset. ‖ Numquam de
Popillio L. Opimius, fortissimus consul, num-
quam de Qu. Metello non modò C. Marius,
qui erat inimicus, sed ne is quidem secutus
est, M. Antonius, homo eloquentissimus,
cum A. Albino collega senatum, aut populum
est cohortatus. At pro me superiores consu-
les semper, vt referrent, efflagitati sunt: sed
veriti sunt, ne gratiæ causa facere viderен-
tur, quòd alter mihi affinis erat; alterius cau-
sam capitis receperam: qui prouinciarum fœ-
dere irretiti, totum illum annum querelas se-
B natus, luctum bonorum, Italiæ gemitũ per-
tulerunt. kalendis verò Ian. posteaquam orba
resp. consulis fidem, tanquam legitimi tuto-
ris, implorauit, P. Lentulus consul parens,
deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, no-
minis, simul ac de solemni religione retulit,
nihil humanarum rerum sibi prius, quàm de
12 me agendum iudicauit. ‖ Atque eo die con-
fecta res esset, nisi is tribunus pleb. quem
ego maximis beneficiis quæstorem consul or-
naueram, cùm & cunctus ordo, & multi eum
summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, opti-
mus vir, ad pedes eius flens iaceret: noctẽ sibi
ad deliberandũ postulasset: quæ deliberatio
non in reddenda, quemadmodũ nonnulli ar-
bitrabantur: sed, vt patefactum est, in augenda
mercede consumta est. Postea res acta est in
senatu alia nulla: & cùm variis rationibus
impediretur, voluntate tamen perspecta sena-
tus, causa ad vos mense Ian. deferebatur.
13 ‖ Hic tantum interfuit inter me, & inimicos
C meos. Ego, cùm homines in tribunali Au-
relio palàm conscribi, cẽturiaríque vidissem:
cùm intelligerẽ, veteres ad spẽ cædis, Catili-
næ copias esse reuocatas: cùm viderem, ex ea
parte homines, cuius partis nos vel princi-
pes numerabamur, partim quòd mihi inui-
derent, partim quod sibi timerent, aut prodi-
tores esse, aut desertores salutis meæ: cùm duo
consules emti pactione prouinciarum aucto-
res se inimicis reip. tradidissent: cùm egesta-
tẽ, auaritiam, libidines suas viderent expleri
non posse, nisi me constrictum domesticis ho-
stibus dedidissent: cùm senatus, equitésque
Ro. flere pro me, ac, mutata veste, vobis sup-
plicare edictis, atque imperiis vetarentur: cùm
cùm omnium prouinciarum pactiones, cùm
omnia cum omnibus fœdera, reconciliatio-
nes gratiarum, sanguine meo sancirentur;
cùm omnes boni non recusarent, quin vel
pro me, vel mecum perirent: armis decertare
D pro mea salute nolui, quod & vincere, &
14 vinci luctuosum reipubl. fore putaui. ‖ At
inimici mei mense Ian. cùm de me ageretur
corporibus ciuium trucidatis, flumine san-
guinis meum reditum intercludendum puta-
uerunt. Itaque cùm ego abfui, eam rem-
pub. habuistis, vt æquè me, atque illam, re-
stituendam putaretis. ego autem, in qua ci-
uitate nihil valeret senatus, omnis esse im-
punitas

publicas, nulla iudicia, vis & ferrum in foro versarentur: cùm priuati se parietum præsidiis, non legum tuerentur: tribuni pleb. vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro, & facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: remp. nullam esse putaui. Itaque neque repub. exterminata, mihi locum in hac vrbe esse duxi: nec, si illa restitueretur, dubitaui, quin me secum ipsa reduceret. || An ego, cùm mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reip. periculosissimis temporibus ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorúmque socius fuisset: dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutẽ reduceret? Hoc duce, collega autẽ eius, clementissimo, atque optimo viro, primò non aduersante, post etiã adiuuante reliqui magistratus pæne omnes, fuerunt defensores salutis meæ. ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, T. Annius, & P. Sextius, præstanti in me beneuolentia, & diuino studio extiterunt. eodémque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, vno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornauit, salutẽ vobis, municipiis, coloniisque omnibus cõmendauit. || Ita me nudũ a propinquis, nulla cognatione munitũ, consules, prætores, tribuni pl. senatus, Italia cuncta, semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis, honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodẽ non solum ad me conseruandum vos cohortati sunt, sed etiã rerum mearum gestarũ auctores, testes, laudatorésque fuerunt. Quorũ princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia, ac gloria princeps: qui mihi vnus vni priuato amico eadem omnia dedit, quæ vniuersæ reip. salutẽ, otium, dignitatem. cuius oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. primùm vos docuit, meis consiliis rempub. esse seruatam: causamque meam cũ communi salute coniunxit: hortatusque est, vt auctoritatem senatus, statum ciuitatis, fortunas ciuis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Ro. rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogauit solum, verùm etiã obsecrauit. || Huic ego homini, Quirites, tantũ debeo, quantum hominẽ homini debere vix fas est. Huius consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatẽ vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdẽ centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos, atque amplissimos homines, principes ciuitatis, omneis consulareis, omneis prætorios, eadẽ dicere, vt omnium testimonio per me vnum rẽp. conseruatam esse constaret. itaque cùm P. Seruilius, grauissimus vir, & ornatissimus ciuis, dixisset, opera mea remp. incolumem magistratibus deinceps traditã, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solùm auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii: qui, quia suã classem attentatam magno cum suo periculo pæne sensi: dixit in concione vestra: si ego consul, cùm fui, non fuissem, remp. funditus interituram fuisse. || En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tota consensione Italiæ, tanto studio bonorũ omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio omnibus hominibus fauentibus, diis denique immortalibus, frugum vbertate, copia, vilitate, reditũ meum cõprobantibus, mihi meis, reip. restitutus, tantũ vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primũ, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortaleis esse solent, eadem me erga populum Ro. semper fore: numenque vestrum æquè mihi graue, & sanctũ, ac deorum immortalium in omni vita futurũ: deinde, quoniam me in ciuitatẽ resp. ipsa reduxit, nullo me loco reip. defuturum. || Quòd si quis existimat, me aut volũtate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto vehementer errat. mihi, quod potuit vis, & iniuria, & sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipauit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimũ virum, municipẽ meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solum cũ his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cũ fortuna belligerandũ fuit: eum tamen vidi, cùm esset summa senectute, non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renouato. || quem egomet dicere audiui, tum se fuisse miserum, cùm careret patria, quã obsidione liberauisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cùm adolescentẽ filium videret eiusdẽ socium calamitatis: cùm in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus, ac vitam suam conseruasset: cùm parua nauicula traiectus in Africã, quibus regna ipse dederat, ad eos inops, supplexque venisset: recuperata verò sua dignitate, se non cõmissurum, vt cùm ea quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutẽ animi non haberet, quã nunquam perdidisset. || Sed hoc inter me, atque illũ interest: quod ille, qua re plurimùm potuit, ea ipsa re inimicos suos vltus est armis: ego, qua consueui, vtar, pietate: quoniã illi arti in bello, ac seditione locus est: huic in pace, atque otio. Quãquam ille animo irato nihil nisi de inimicis vlciscendis agebat, ego de ipsis inimicis tantũ, quantũ mihi resp. permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniã me quatuor omnium genera hominũ violarunt: vnum eorum, qui odio reip. quòd eam ipsis inuitis conseruarã, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt: tertiũ, qui cùm propter inertiam suam, eadẽ assequi non possent, inuiderunt laudi, & dignitati meæ: quartũ, qui cùm custodes reip. esse debuerunt, salutẽ meam, statum ciuitatis, dignitatem eius imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic vlciscar genera singula, quemadmodũ à quibusque sum prouocatus: malos ciueis, remp. bene gerendo: perfidos amicos, nihil credẽdo, atque omnia cauendo: inuidos virtuti, & gloriæ seruiendo: mercatores, pro-

uinciarum, reuocando domum, atque ab iis prouinciarum rationem repetendo. || Quanquam mihi maiori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quam, quemadmodum inimicorum iniurias, crudelitatemq; persequar. Etenim vlciscendæ iniuriæ facilior ratio est, quàm beneficii remunerandi, propterea quòd superioré esse contra improbos, minus est negotii, quàm bonis exæquari. tum etiam nec tá necessarium quidem est, malè meritis, quàm optimè meritis referre quod debeas. || Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reip. communique vtilitate deponi, vel difficultate vlciscendi teneri, vel vetustate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reip. repetere vtcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquū est tempore, & die memoriam beneficii definire. Postremò qui in vlciscendo remissior fuit, mox apertè laudatur: at grauissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum graue est, verum etiā impius appelletur, necesse est. Atque in officio persoluendo dissimilis est ratio, & pecunia debita: propterea quòd pecuniam qui retinet, non dissoluit, quid reddidit, non habet: gratiam, & qui retulit, habet: & qui habet, dissoluit. || Quapropter memoriam vestri beneficii colam beneuolentia sempiterna, non solùm dum anima superero mea, sed etiam cum mortua monumenta vestri in me beneficii per manebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, sempérque præstabo, mihi neque in consiliis de rep. capiendis, diligentiam, neque in periculis à rep. propulsandis, animum, neque in sententia simpliciter referenda, fidem, neque in hominum voluntatibus pro rep. lædendis, libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis, gratiam animi beneuolentiam defuturam. || Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, vt, cùm vobis, qui apud me deorum immortalium vim, & numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea ciuitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis iudicauit.

POST REDITVM IN SENATV.

ORATIO XXVIII.

SI, PATRES conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratrémque meum, liberósque nostros meritis parū vobis cumulatè gratias egero, quæso, obtestórque ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum, id tribuendū putetis. Quæ enim tanta potest exsistere vbertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tā diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos vniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parenteis, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam remp. qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. || Quòd si parenteis carissimos habere debemus, quòd ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, ciuitas tradita est: si deos immortaleis, quorum beneficio & hæc tenuimus, & ceteris rebus aucti sumus: si populū R. cuius honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus: si hunc ipsum ordinē, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati immensum quiddam & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atque consensu parentū beneficia, deorum immortalium munera, populi Ro. honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia vno tempore reddidistis: vt, cùm multa vobis, magna populo Ro. innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus, nunc vniuersa per vos recuperanimus. || Itaque, P.C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erit vmquam, quo vestrorum in nos beneficiorū memoria, ac fama moriatur, qui illo ipso tépore, cùm vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, nō multò post discessum meum vniuersi me reuocauistis, referente L. Mummio, fortissimo, atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunū pleb. qui, cùm per se rempub. lacerare non posset, sub alieno scelere deleuit: numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitauistis. || Itaque

que vestro studio, atque auctoritate perfectum est, vt ille ipse annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram esse fatalem, octo tribunos haberet, qui & promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumerò referrent. nam consules modesti, legúmque metuentes, impediebantur lege, non ea, quæ de me, sed ea, quæ de ipsis lata erat, cùm meus inimicus promulgauit, vt, si reuixissent ij, qui hæc pæne delerūt, tum ego redirem: quo facto vtrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes, atque interfectores reip. reuixissent, aut ego non reuertissem. Itaque illo ipso tum anno, cum ego cessissem: princeps autem ciuitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur: respub. sine consulibus esset, neque solùm parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata: sententias dicere prohiberemini: caput meæ proscriptionis recitaretur: numquam dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere. ‖ Posteà verò quàm singulari, & præstantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine, & tenebris lucem in rep. Kalendis Ian. respicere cœpistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cùm prætorum, trib. pl. pene omnium virtus, & fides, reipub. subuenisset: cùm virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pōpeius, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, vt, licet corpus absit meum, dignitas iam in patriam reuertisset. Quo quidem mense, quid inter me, & meos inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, ne propter me, ciuium vulneribus resp. cruentaretur. illi meum reditum non populi Ro. suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendū putauerunt. Itaque postea nihil vos ciuibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declarauit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam ciuitatem videbatis. ‖ Quo quidem tempore, cùm is excessisset, qui cædi & flāmæ vobis auctoribus restiterat: cum ferro & facibus homines tota vrbe volitanteis, magistratuū tecta oppugnata, deorū templa inflāmata, summi viri & clarissimi consulis fasceis fractos, fortissimi, atque optimi viri, tribuni pl. sanctissimū corpus, non solùm tactum, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectúmque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metus mortis, partim desperatione reip. paululum à mea causa recesserunt. reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces a vestra auctoritate, à populi Romani dignitate, à mea salute depellerent. ‖ Princeps P. Lentulus, parens, ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc iudicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putauit, si me mihi, si meis, si vobis, si reip. reddidisset. qui vt est designatus, numquā dubitauit sententiā de salute mea, se, & rep. dignā, dicere. Cum a tribuno pl. vetaretur, cum præclarum caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset: totā illam clausulam, vt antè dixi, proscriptionem, non legē putauit, qua ciuis optimè de rep. meritus, nominatim, sine iudicio, vnà cum senatu reip. esset ereptus. Vt verò iniit magistratum, non dicā, quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, vt, me conseruato, vestram in posterum dignitatem, auctoritatémque sanciret? ‖ Dii immortales, quantum mihi beneficiū dedisse videmini, quòd hoc anno P. Lentulus consul fuit? quanto maius dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo ciue & viro, Q. Catulo, non sæpe vnum consulē improbum, duos verò nūquam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meā causam semper fore firmissimā dicere solebat, dū vel vnus in rep. esset consul. Quod verè dixerat, si illud de duobus consulibus, quod antè in republica non fuerat, perenne, ac proprium manere potuisset. Quòd si Q. Metellus illo tēpore consul fuisset, vnicus dubitatis, quo animo fuerit in me conseruando futurus, cū in restituendo auctorem fuisse, adscriptorémque videatis? ‖ Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, prauæ. oppletæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperij nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores prouinciarum, ac venditores vestræ dignitatis. quorum alter, à me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus: alter Cethegum, consobrinum suum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causa præsertim publica, & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solùm suo, sed etiam vestro, ceterorúmque ordinū, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. ‖ Quis enim vllam vllius boni spem haberet in eo, cuius primum tempus ætatis palàm fuisset, ad omneis libidines diuulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cùm suam rem non minùs strenuè, quàm postea publicam confecisset, egestatem & luxuriam domestico lenocinio sustentauit? qui nisi in aram tribunatus confugisset: neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset: profectò & egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset: ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, quàm quòd intra mœnia nefarius hostis, prædóque versatus est: quo inspectante, ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnuntiare concilio, aut comitiis: ne legi intercedere liceret: vt lex Aelia, & Fusia ne valerent: quas nostri maiores certissima subsidia reipublicæ contra tribunitios furores esse voluerunt. ‖ Idémque postea, cum innumerabilis multitudo

bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cúmque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu concinnatus ganeo non solum ciuium lacrymas, verùm etiam patriæ preces repudiauit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit: eáque dixit, quæ, si eius vir Catilinæ reuixisset, dicere non esset ausus: se nonarum Decembr. quæ, me consule fuissent, cliuique Capitolini pœnas ab equitibus Ro. esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quod ei commodum fuit, compellauit: L. verò Lamiam, equitem Romanum præstanti dignitate hominē, & salutis meæ, pro familiaritate reipublicæ, pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire vrbe iussit: & cùm vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni iam antè fecissent: ille vnguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores ædilésque tum abiecerant, irrisit squalorē vestrum, & luctum gratissimæ ciuitatis: fecitque quod nemo vnquam tyrannus, vt quo minùs occultè vestrum malum gemeretis, nihil diceret: ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret.

12 ‖ Cùm verò in Circo Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed à latrone archipirata, productus esset: primùm processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, cópósito capillo, grauibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta: quòd in ciueis indemnatos esset animaduersum, id sibi dixit grauis auctor vehementissimè displicere. Vbi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, & helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessauit? Nam ille alter Cesoninus Caluentius, ab adolescentia versatus est in foro, cùm eum, præter simulatam, versutámque tristitiam, nulla res commendaret: non consulis studium, non discendi initia rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. quem prætereiens cum incultum, horridum, mæstúmque vidisses, etiam si agrestem, & inhumanum existimares, tamen libidinosum, & perditum non dubitares.

13 ‖ Cum hoc homine, an cum stipite Aethiope si in foro constitisset, nihil crederes interesse. sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, neglectum, Cappadocem modò abreptū de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus? quàm impurus? quam intemperans, non ianua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? cùm verò etiam literas studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcumque est, deditus: sic captus vno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute disserunt: qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari.

14 ‖ His vtitur quasi præfectis libidinum tuarum: hi voluptates omneis vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instructorésque conuiuij: iidem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiámque dicunt, & iudicant, quantū cuique libidini tribuendum esse videatur. horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc prudentissimam ciuitatem, vt omneis suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò vultum importunum in forum detulisset. Is non me (quamquam equidem non cognoram eum, propter Pisonum affinitatem, quam lōgè hinc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populumque Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilióque decepit.

15 ‖ L. Piso, tune ausus es isto oculo, non dicam isto animo: ista fronte, non vita: tanto supercilio, non enim possum dicere tantis gestis, cum Gabinio consociare consilia pestis meæ? non te illius vnguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, vt, cùm illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs vti non liceret? cum hoc coire ausus es, vt consularem dignitatem, vt reip. statum, vt senatus auctoritatem, vt ciuis optimè meriti fortunas prouinciarum fœdere addiceres? te consule, tuis edictis, & imperiis, senatui, populoque Ro. non est licitum, non modò sententiis, atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reip. subuenire.

16 ‖ Capuæne te putabas, in qua vrbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore: an Romæ, in qua ciuitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? cum tu es ausus in Circo Flaminio productus, cum tu illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omneis bonos tum cùm à patria pestem depulissent, crudeleis demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis prærogatiuæ primum custodem præfeceras, quem kalendis Ian. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reip. tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam, meam filiam, superbissimis, & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti: idémque tu clementia, ac misericordia singulari, cùm ego vnà cum rep. non tribunitio, sed consulari ictu concidissem: tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, vt ne vnam quidem horā interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam, saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus vrbis.

17 ‖ Nondum palàm factum erat concidisse remp. cùm tibi arbitria funeris soluebantur. vno, eodémque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio: de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cùm, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, sed etiam à liberis, atque inani foro, ignaro populo Ro. quid ageretur, senatu verò oppresso, & afflicto, duobus impiis, nefariisque consulibus, ærarium, prouinciæ, legiones, imperia donabantur.

18 Horum consulum ruinas vos consules, vestra virtute fulsistis, summa tribunorū plebis, prætorumque fide, & diligentia subleuastis. ‖ Quid ego de præstantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali ciue

ciue satis dignè vmquam loquetur? qui cùm
videret, sceleratum ciuem, aut domesticum
potiùs hostem, si legibus vti liceret, iudicio
esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impedi-
ret, ac tolleret, audaciam virtute, furorē for-
titudine, temeritatem consilio, manum ma-
nu, vim vi esse superandā: primò de vi postu-
lauit. Posteaquàm ab eodē iudicia sublata es-
se vidit: ne ille omnia vi posset efficere, cura-
uit: qui docuit, neque tecta, neque templa, ne-
que forum, neque curiam, sine summa virtute,
ac maximis opibus, & copiis ob intestino la-
trocinio posse defendi: qui primus, post meū
19 discessum, metum bonis, timorem huic ordi-
di, seruitutem depulit ciuitati. ‖ Quam ratio-
nem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secu-
tus: pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro
statu ciuitatis nullas sibi inimicitias, nullam
vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen
vitandum vmquam putauit: qui causam sena-
tus exagitatam concionibus improborum,
sic sua diligentia multitudini commendauit,
vt nihil tam populare, quam vestrum nomen;
nihil tam omnibus carum aliquando, quàm
vestra auctoritas videretur: qui me cū omni-
bus rebus, quibus tribunus plebis potuit, de-
fendit, tum reliquis officiis iuxta, ac si meus
frater esset, sustentauit: cuius ego clientibus,
libertis, familia, copiis, literis ita sum susten-
tatus, vt meæ calamitatis non adiutor solùm,
20 verùm etiam socius videretur. ‖ Iam cete-
rorum officia, studiaque vidistis: quam cupi-
dus mei C. Sestilius, quam studiosus vestri,
quàm non varius fuerit in causa. Quid Mo-
sopius? cui ego ipsi, parenti, fratrique eius,
sentio quantum debeam: qui cùm à me volū-
tas eorū in priuato iudicio esset offensa, pu-
blici mei beneficii memoria priuatam offen-
sionē obliterauerunt. Iam T. Fadius, qui mihi
quæstor fuit, M. Curtius, cuius ego patri quæ-
stor fui studio, amore, animo, huic necessi-
tudini non defuerunt. Multa de me C. Mes-
sinius, & amicitiæ, & reip. causa dixit: le-
gem separatim initiò de salute mea promul-
gauit. Quint. Fabricius, si, quæ de me agere
conatus est, ea contra vim, & ferrum perfice-
re potuisset: mense Ianuario nostrum statum
recuperassemus, quem ad salutem meam vo-
luntas impulit, vis retardauit, auctoritas ve-
21 stra reuocauit. ‖ Iam vero prætores quo a-
nimo in me fuerint, vos existimare potuistis,
cùm L. Cæcilius priuatim me suis omnibus
copiis studuerit sustentare: publicè promul-
garit de mea salute cum collegis pæne omni-
bus: direptoribus autem meorum bonorum in
ius adeundi potestatem non fecerit. M. autem
Calidius, statim designatus, sententia sua,
quàm esset cara sibi mea salus, declarauit.
Omnia officia C. Septimii, Quint. Valerii, P.
Crassi, Sex. Quinctilii, C. Cornuti, summa &
in me, & in remp. constiterunt. quæ cùm li-
benter cōmemoro, tum non inuitus nonnul-
lorum in me nefariè commissa prætereo. non
est mei tēporis iniurias meminisse: quas ego
etiam si vlcisci possem, tamen obliuisci mal-
lem. aliò transferenda mea tota vita est, vt
bene de me meritis referam gratiam: cum a-
pertis hostibus bellum geram: timidis amicis
ignoscam: proditoribus meis non indicē do-
lorem profectionis meæ: defensores reditus
dignitate consoler. ‖ Quòd si mihi nullum 22
aliud esset officium in omni vita reliquum,
nisi vt erga duces ipsos, & principes, atque
auctores salutis meæ, satis gratus iudicarer:
tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non mo-
dò ad referendam, verùm etiam ad comme-
morandam gratiam mihi relictum putarem.
Quando enim ego huic homini, ac liberis e-
ius, quando omnes mei gratiam referent? quæ
memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo
obseruantiæ, tot, tantisque beneficiis respon-
dere poterit? qui mihi primus afflicto, & ia-
centi consularem fidem, dexterámque porre-
xit: qui me à morte ad vitam, à desperatione
ad spem, ab exitio ad salutem reuocauit. qui
tanto amore in me, studio in rempub. fuit, vt
excogitaret, quemadmodum calamitatem
meam non modò leuaret, sed etiam honesta-
ret. ‖ quid enim magnificentius, quid præ- 23
clarius mihi accidere potuit, quàm quòd, il-
lo petente, vos decreuistis, vt cuncti ex omni
Italia, qui rempublicam saluam vellent, ad
me vnum, hominem fractum, & propè dissipa-
tum, restituendum, & defendendum venirent?
vt, qua voce à te, Romule, post Romā condi-
tā consul vsus esset pro vniuersa republica a-
pud eos solùm, qui eius vocem exaudire pos-
sent: eadem voce senatus omnibus agris, vicis,
atque oppidis, ciueis, totámque Italiam ad v-
nius salutem defendendam excitaret. Quid e-
go gloriosius meis posteris potui relinquere,
quàm hoc senatum iudicasse, qui ciuis me non
defendisset, eum rēp. saluam noluisse? Itaque
tantum vestra auctoritas, tantum eximia con-
sulis dignitas valuit, vt omne is flagitium se
committere putaret, si quis non veniret.
‖ Idémque consul, cū illa incredibilis multi- 24
tudo Romam, & pæne Italia ipsa venisset, vos
frequentissimos in Capitoliū conuocauit. quo
tēpore quantam vim haberet aut vera boni-
tas, aut vera nobilitas intelligere potuistis. nā
Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, per-
specta vestra voluntate, omnia priuata odia
deposuit: quem P. Seruilius, vir cùm clarissi-
mus, tum verò optimus, mihique amicissi-
mus, & auctoritatis, & orationis suæ diuina
quadā grauitate, ad sui generis, communísque
sanguinis facta, virtutésque reuocauit, vt ha-
beret in consilio & fratrem ab inferis, socium
rerum mearum, & omneis Metellos, præstan-
tissimos ciueis, pænè ex Acheronte excitatos:
in quibus Numidicū illum, cuius quondā de
patria discessus, honestus ipsi, bonis omnibus
luctuosus tandem visus est. Itaque fuit is non
modò salutis defensor, qui ante hoc vnum
beneficium fuerat inimicus, verùm etiam ad-
scriptor dignitatis meæ. ‖ Quo quidē die cū 25
cccccxvii. senatores essetis, magistratúsque o-
mnes adessent, dissensit vnus, is, qui sua lege
coniuratos etiam ab inferis excitandos puta-
rat. Atque illo die, quo rempub. meis con-
siliis conseruatam grauissimis verbis, & plu-
rimis iudicassetis, idem consul curauit, vt
eadem à principibus ciuitatis in concione,
postero die, dicerentur: cùm quidē ipse egit
ornatissimè causam meā, perfecitque, adstan-
te, atque audiente Italia tota, vt nemo cuiuf-
quam conducti, aut perditi vocem acerbam,
atque inimicam bonis, posset audire. ‖ Adhæc 26
non modò adiumenta salutis, sed etiam orna-

menta dignitatis meæ, reliqua vos iisdem addidistis: decreuistis, ne quis vlla ratione rem impediret: qui id impedisset, grauiter, molestéque laturos: illum contra remp. salutémque bonorum, concordiámque ciuium facturum: & vt ad vos ea statim referrentur: meque etiam, si diutius calumniarentur, redire iussistis. Quid? vt agerentur gratiæ, qui è municipiis venissent? quid, vt ad illam diem, res cùm redissent rogarentur, vt pari studio conuenirent? Quid denique illo die, quẽ P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verùm etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè maiores iusta dici, haberique voluerunt, arcessiuit in patriam: vt eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. ‖ Quo die quis ciuis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumque omnium: quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodésque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque diuino, non solùm reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi viri, sed equis insignibus, & curru aurato reportari. ‖ Possum ego satis in Cn. Pompeium vnquã gratus videri, qui non solùm apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud vniuersum populum Romanum salutem reipublicæ, & conseruatam per me, & coniũctam esse cũ mea dixerit? qui causam meã prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodémque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solùm hortatus sit, verùm etiam obsecrarit? qui ipse cùm propter metum dimicationis, & sanguinis, domo se teneret, etiam à superioribus tribunis petierit, vt de salute mea & promulgarent, & referrent? qui in colonia nuper constituta, cũ ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emtus intercessorum, vim & crudelitatem priuilegii, auctoritate honestissimorum hominũ, & publicis literis consignarit, principésque, Italiæ totius præsidium ad nostram salutem implorandũ putarit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam vt suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit? ‖ Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cuius omnis actio, ratio, cogitatio, totius denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, inuicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me beneuolentiam, & fidẽ non solùm animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit? Vobis verò, P.C. singulis, & egi, agam gratias vniuersis. egi initio, quantũ potui: satis ornatè agere nullo modo possum. & quãquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri modò possunt, tamen huius temporis, ac timoris mei non est, conari cõmemorare beneficia in me singulorum. nam difficilè est non aliquem, nefas quemquã præterire. Ego vos vniuersos, patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, vt in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque aliàs alios solemus & venerari, & precari: sic in hominibus de me diuinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda. ‖ Hodierno autem die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas, & de priuatis vni, qui pro salute mea municipia, coloniasque adisset, populum Ro. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, & propè luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula nõ modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. ‖ Quibus ego rebus obiectis, cùm mihi priuato confligendum viderẽ cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputaui. Dixerat in concione consul, se cliui Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum. nominatim alii cõpellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solùm præsidiis & manu, verùm etiam demolitione sublati. Alter consul, vt me, & rep. nõ modò desererent, sed etiã hostibus reip. proderem, pactionibus eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnóque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse, cùm diceretur esse inimicus, scio. ‖ Duæ partes esse in rep. cum putarentur: altera me deposcere, propter inimicitias: altera timidè defendere, propter suspicionem cædis putabatur. Qui autẽ me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod numquam inficiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: seruos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ penè iisdé ducibus ad spem cædis, & incendiorum esse reuocatas: Equites Ro. proscriptionis, municipia, vastitatis: omneis, cædis metu esse permotos: potui, potui, P.C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus defuit. sed videbam, si vicissem præsentem aduersarium, nimium multos mihi alios esse vincendos. si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum: tribunitiique sanguinis vltores, esse præsenteis: meæ mortis pœnas iudicio, & posteritati reseruari. ‖ Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam priuatus armis defendere, bonósque viros lugere malui meas fortunas, quã suis desperare. ac, si solus essem interfectus, mihi turpe: si cum multis reipub. funestum fore videbatur. Quod si mihi æternam esse propositam ærumnam arbitrarer: morte me ipse potius, quam sempiterno dolore multassem. sed cùm viderem, non me diutius, quàm ipsam remp. ex hac vrbe abfuturum: neque ego illa exterminata mihi remanendum putaui&

tani: & illa, simulatque reuocata est, me secum pariter reportauit. Mecum leges, mecū quæstiones, mecum iura magistratuum, mecū senatus auctoritas, mecum libertas, mecū etiam frugum vbertas, mecum deorum, & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt. Quæ si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem meas. sin aliquando reuocarentur: intelligebam, mihi cū illis vnà esse redeundum. || Cuius mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui omnibus prouincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando, & conseruando collocauit. qui si mihi quæstor imperatori fuisset: in filij loco fuisset. nūc certè erit in parētis, cùm fuerit quæstor non imperij, sed doloris mei. || Quaproter, patres conscripti, quoniam in remp. sum pariter cū rep. restitutus: non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo: etenim, si eam tum defendebam, cum aliquid mihi illa debat: quid nunc me facere oportet, cùm ego illi plurimū debeo? nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cuius ipsam calamitatem non modò nullius delicti, sed etiam diuinorum in remp. beneficiorum testem esse videatis? nā & importata est, quia defenderā ciuitatem: & mea voluntate suscepta est, ne à me defensa resp. per eundem me extremū in discrimen vocaretur. || Pro me non, vt pro P. Popilio, nobilissimo homine, adolescentes filij, non propinquorum multitudo populum Ro. est deprecata, non, vt pro Qu. Metello, summo & clarissimo viro, spectata iam adolescentia filius; non L. & C. Metelli consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos: qui tum consulatum petebat, non Luculli, Seruilij, Scipiones, Metellorum [illegible], flentes, ac sordidati, populo R. supplicauer[illegible]t sed vnus frater, qui in me pietate, filius [illegible]nsiliis, parens amore (vt erat) frater inuectus [illegible]: squalore, & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renouari, & rerum gestarum memoriam vsurpari coegit. qui cùm statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortu[illegible]m, atque idem sibi domiciliū & vitæ, & [illegible]tis deposceret: numquam nec magnitudin[illegible]egotij, nec solitudiné suā, nec vim inimico[illegible], ac tela pertimuit. || Alter fuit propugnato[illegible] mearū fortunarū, & defensor assiduus, summa virtute & pietate C. Piso: gener: qui minas inimicorū meorū: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum, & Bithyniā quæstor pro mea salute neglexit. Nihil vnquā senatus de P. Popillio decreuit, numquam in hoc ordine Qu. Metelli mentio facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicus, denique nulla auctoritate senatus, restituti, cùm alter eorū senatui paruisset, alter vim, cædémq; fugisset. Nā C. quidé Marius, qui hac hominū memoria tertius ante me consularis, tempestate ciuili expulsus est, non modò à senatu non est restitutus: sed reditu suo senatum cūctum pæne deleuit, nulla de illis magistratuū consensio, nulla ad remp. defendendam populi Ro. conuocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorū, & coloniarum exstiterunt. Quare cùm me vestra auctoritas arcessierit, populus Ro. reuocarit, resp. implorarit, Italia cuncta pæne suis humeris reportarit: non cōmittā, P.C. vt, cùm ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam quæ ipse præstare possim, præsertim cùm illa amissa recuperarim, virtutem, & fidé numquam amiserim.

PRO DOMO SVA, AD PONTIFICES.

ORATIO XXIX.

CVM multa diuinitus, pontifices, à maioribus nostris inuenta, atque instituta sunt: tū nihil præclarius, quàm quòd vos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reip. præesse voluerūt: vt amplissimi, & clarissimi ciues remp. bene gerendo, religiones sapienter interpretando, remp. conseruarent. Quòd si vllo tempore magna causa in sacerdotū populi Ro. iudicio, ac potestate versata est: hęc profectò tanta est, vt omnis reip. dignitas, omniū ciuium salus, vita, libertas, aræ, foci, dij penates, bona fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatíque cōmissa, creditaque esse videātur. || Vobis hodierno die constituendum est, vtrùm posthac améteis, ac perditos magistratus improborū, ac sceleratorum ciuiū præsidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes, ac flāma reip. suum illū pestiferū, & funestum tribunatū, quem æquitate humana tueri non potest, diuina religione defenderit: aliæ cæremoniæ nobis erūt, alij antistites deorum immortaliū, alij interpretes religionū requirendi. sin autem vestra

auctor[illegible]e,ſapientiaque,pontifices, ea, quæ A furore [illegible]proborum in rep. ab aliis oppreſſa, ab ali[illegible]eſerta, ab aliis prodita, geſta ſunt, reſcin[illegible]ntur: erit cauſa, cur conſilium maiorũ in ampliſſimis viris ad ſacerdotia deligendis, 3 iure, ac meritò laudare poſſimus. || Sed, quoniã ille demens, ſi ea, quæ ego per hos dies in ſenatu de rep. ſenſi, vituperaſſet, aliquem ſe aditum ad aureis veſtras eſſe hab[illegible]urum putauit: omittam ordinem dicendi me[illegible] reſpondebo hominis furioſi non oratio[illegible] qua ille vti non poteſt, ſed conuitio, cui[illegible] exercitationem cùm intolerabili petulan[illegible], tum etiam diuturna impunitate muniuit. Ac primùm illud à te, homine veſano, ac furioſo, requiro, quæ te tanta pœna tuorum ſcelerum, flagitiorúmque vexet, vt hoc taleis viros, qui non ſolùm conſiliis ſuis, ſed etiam ſpecie ipſa, dignitatem reip. ſuſtinent, quòd ego in ſententia dicenda ſalutem ciuium cum honore Cn. Pompeij coniunxerim, mihi eſſe iratos, & aliud de ſumma hoc tempore religione ſenſuros, ac me abſente cenſerint, arbitrere. || Fuiſti tu, inquit, apud pontifices 4 ſuperior: ſed iam, quoniam te ad populum contuliſti, ſis inferior, neceſſe eſt. Itáne verò? quod in imperita multitudine eſt vitioſiſſimum, varietates, & inconſtantia, & crebra, tanquam tempeſtatum, ſic ſententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconſtantia grauitas, à libidinoſa ſententia certum & definitum ius religionum, vetuſtas exemplorum, auctoritas literarum, monumentorúmque deterret? Túne es ille, inquit, quo ſenatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem reſp. deſiderauit? quo reſtituto, ſenatu auctoritatem reſtitutam putabamus? quam primùm adueniens prodidiſti? Nondum de mea ſententia dico. impudentiæ primùm reſpondebo 5 tuæ. || Hunc igitur funeſta reip. peſtis, hunc tu C ciuem ferro, & armis, & exercitus terrore, & conſulum ſcelere, & audaciſſimorum hominum minis, ſeruorum delectu, obſeſſione templorum, occupatione fori, oppreſſione curiæ, domo, & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curaſti, quem à ſenatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia deſideratum, accerſitum, reuocatum, conſeruandæ reip. cauſa, confiteris? At enim in Senatum venire, in Capitolium in-6 trare turbulento illo die non debuiſti. || Ego verò neque veni, & domi me tenui, quãdiu turbulentum tempus fuit: cùm ſeruos tuos ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua conſceleratorum, ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum veniſſe conſtabat, quod cum mihi nuntiaretur, ſcio me domi mãſiſſe, & tibi, & gladiatoribus tuis inſtaurandæ cædis poteſtatem non feciſſe. poſteaquã mihi nuntiatũ eſt, populum Ro. in D Capitolium, propter metum, atque inopiam rei frumentariæ, conueniſſe: miniſtros autem ſcelerum tuorum perterritos, partim amiſſis gladiis, partim ereptis, diffugiſſe: véni non ſolum ſine vllis copiis, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis. || An ego, cùm P. 7 Lentulus conſul, optimè de me, ac de rep. meritus, cum Qu. Metellus, qui, cùm meus inimicus eſſet, frater tuus, & diſſenſioni noſtræ, & precibus tuis ſalutem, ac dignitatem meã prætuliſſet, me arceſſerent in ſenatum: cùm tanta multitudo ciuium tam recenti officio ſuo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cùm præſertim te iam illinc cum tua fugitiuorum manu diſceſſiſſe conſtarent? Hîc tu me etiã cuſtodem, defenſorémque Capitolij, templorúmque omnium, hoſtem Capitolinum appellare auſus es, quòd, cùm in Capitolio ſenatum duo conſules haberent, eò venirem? vtrúmne eſt tempus aliquod, quo in ſenatum veniſſe turpe ſit? aut res illa talis erat, de qua agebatur, vt rem ipſam repudiare, & eos, qui agebant, cõdemnare deberem? || Primùm dico ſenatoris 8 eſſe boni, ſemper in ſenatum venire: nec cum his ſentio, qui ſtatuunt minùs bonis temporibus in ſenatum ipſi non venit: non intelligentes, hanc ſuam nimiam perſeuerantiam, vehementer iis, quorum animum offende-B re voluerunt, gratam, & iucundam fuiſſe. At enim nonnulli propter timorem, quòd ſe in ſenatu tutò non eſſe arbitrabantur, diſceſſerunt. Non reprehendo: nec quæro, fuerítne aliquid pertimeſcendum. puto, arbitrio ſuo quemque timere oportere. cur ego non timuerim, quæris. Quia te illinc abiſſe conſtabat. Cur, cùm viri boni nonnulli putarint, tutò ſe in ſenatu eſſe non poſſe, ego non idem ſenſerim? Cur, cùm ego me exiſtimaſſem tutò omnino in ciuitate eſſe non poſſe, illuc irem? an aliis licet, & rectè licet, in meo metu ſibi nihil timere: mihi vni neceſſe erit & meam, & aliorum vicem pertimeſcere? || An, quia non condemnaui ſententia 9 mea duos conſules, ſum reprehendendus? eos igitur ego potiſſimùm damnare debui, quorum lege perfectum eſt, ne ego indemnatus, atque optimè de rep. meritus, damnatorum pœnam ſuſtinerem? quorum etiam delicta, C propter eorum egregiam in me conſeruando voluntatem, non modò me, ſed omneis bonos ferre oporteret, eorum optimum conſilium ego potiſſimùm per eos in meam priſtinam dignitatem reſtitutus, conſilio repudiare meo? At quam ſententiam dixi? Primùm eam, quam populi ſermo in animis noſtris iã antè defixerat: deinde eam, quæ erat ſuperioribus diebus agitata in ſenatu: deinde eam quam ſenatus frequens, tum, cùm mihi eſt aſſenſus, ſecutus eſt: vt neque allata ſit à me res inopinata, ac recens: nec, ſi quod in ſententia vitiũ eſt: magis ſit eius, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. || At enim liberum 10 ſenatus iudicium, propter metum, non fuit. Si timuiſſe eos facis, qui diſceſſerunt: concede, non timuiſſe eos, qui remanſerunt: ſin autem ſine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cùm omnes adeſſent, cœptum eſt referri de inducendo S. C. Ab vniuerD ſo ſenatu reclamatum eſt. Sed quæro, in ipſa ſententia, quoniam princeps ego ſum eius, atque auctor, quid reprehendatur. Vtrùm cauſa capiendi noui conſilij non fuit? an meæ partes in ea cauſa non præcipuæ fuerunt? an aliò potiùs confugiendum fuit? quæ res, quæ cauſa maior eſſe, quàm fames, potuit? quam ſeditio? quàm conſilia tua, tuorúmque, quis facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renouaturum te tua illa funeſta la-

trocinia

11 trocinia ob annonæ cauſam putarunt? || Fru-
mentum prouinciæ frumentariæ partim non
habebant, partim in alias terras, credo, pro-
pter varietatem venditorũ miſerant, partim,
quo gratius eſſet, tum, cùm in ipſa fame ſub-
uenisſent, cuſtodiis ſuis clauſum continebant,
vt ſubitò nouum mitterent. Res erat non in
opinione dubia, ſed in præſentia, atque ante
oculos propoſito periculo: neque id conie-
ctura proſpiciebamus, ſed iam experti vide-
bamus. nam, cùm ingraueſceret annona, vt
iam planè inopia, ac fames, non caritas time-
retur: concurſus eſt ad templum Concordiæ
factus, ſenatum illuc vocante Metello conſu-
le: qui ſi verus fuit, ex dolore hominum, &
fame: certè conſules cauſam ſuſcipere, certè,
ſenatus aliquid conſilij capere potuit. ſin
in cauſa fuit annona, ſeditionis quidem ſti-
mulator, & concitator tu fuiſti: nónne id agé-
dum nobis omnibus fuit, vt materiem ſub-
12 traheremus furori tuo? || Quid, ſi vtrumque
fuit, & vt fames ſtimularet homines, & tu in
hoc vlcere, tanquam vnguis exſiſteres? nón-
ne fuit eo maior adhibenda medicina, quæ
& illud natiuum, & hoc delectum malum ſa-
nare poſſet? Erat igitur & præſens caritas,
& futura fames: inde ſaxis facta lapidatio
eſt. Si ex doloſo plebeio, nullo incitante: ma-
gnum malum. ſi P. Clodij impulſu: vſitatum
hominis facinoroſi ſcelus. ſi vtrumque, vt &
res eſſet ea, quæ ſua ſponte multitudinis ani-
mos incitaret, & parati, atque armati ſeditio-
nis duces: videtúrne ipſa reſp. & conſulis au-
xilium imploraſſe, & ſenatus fidem? Atqui
vtrumque fuiſſe perſpicuum eſt, difficultatem
annonæ, ſummámque inopiam rei frumenta-
riæ, vt homines non iam diuturnam caritaté,
ſed vt famem planè timerent, nemo negat,
hanc iſtum, otii & pacis hoſtem, cauſam ar-
repturum fuiſſe ad incendia, cædem, rapinas,
nolo, pontifices, ſuſpicemini, niſi videritis.
13 || Qui ſunt homines à Qu. Metello, fratre tuo,
conſule, in ſenatu palam nominati, a quibus
ille ſe lapidibus appetitum, & percuſſum eſ-
ſe dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominauit.
Quis eſt iſte Lollius? qui ſine ferro ne nunc
quidem tecum eſt: qui, te tribuno pleb. nihil
de me dicam, ſed qui Cn. Pompeium interfi-
ciendum depopoſcit. Quis eſt Sergius? armi-
ger Catilinæ, ſtipator tui corporis, ſignifer
ſeditionis, concitator tabernariorum, dam-
natus iniuriarum, percuſſor, lapidator, fori
depopulator, obſeſſor curię. His, atque huiuſ-
modi ducibus, cùm tu in annonæ caritate in
conſules, in ſenatum, in bona, fortunáſque
locupletum, per cauſam inopum, atque pe-
regrinorum, repentinos impetus comparares:
cùm tibi ſalus eſſe in otio nulla poſſet: cùm
deſperatis ducibus decuriatos, ac deſcriptos
haberes exercitus perditorum: nonne prouì-
dendum ſenatui fuit, ne in hanc tantam ma-
teriem ſeditionis iſta funeſta fax adhæreſce-
14 ret? Fuit igitur cauſa capiendi noui conſilij.
|| Videte nunc, fuerintne partes meę pæné præ-
cipuæ. Quem tũ Sergius ille tuus, quẽ Lollius,
quẽ ceteræ peſte in lapidatione illa nomina-
bant? quem annonam præſtare oportere di-
cebant? nónne me? quid puerorũ illa concur-
ſatio nocturna? nũ à te ipſo inſtituta, me fru-
mentum flagitabant? Quaſi vero ego aut rei
A frumentariæ præfuiſſem, aut compreſſum ali-
quod frumentum tenerem, aut in iſto genere
omnino quidquam, aut curatione, aut poteſta-
te valuiſſem. Sed homo ad cædem imminens,
meum nomen operis ediderat, imperitis inie-
cerat. Cùm de mea dignitate in templo Iouis
Optimi Maximi ſenatus frequentiſſimus, vno
iſto diſſentiente, decreuiſſet: ſubito, illo ipſo
die, cariſſimam annonam nec opinata vilitas
15 conſecuta eſt. || Erant qui deos immortaleis
(id quod ego ſentio) numine ſuo reditum
meum dicerent comprobaſſe. nonnulli autem
illã rem ad illã rationem, coniecturámque re-
uocabant: qui, quod in meo reditu ſpes otij, &
cõcordiæ ſita videbatur, in diſceſſu autẽ quo-
tidianus ſeditionis timor, iã pęne belli depul-
ſo meo, cõmutatam eſſe annonã dicebãt: quæ
quia rurſus in meo reditu facta erat durior, à
me, cuius aduentu fore vilitatẽ boni viri di-
ctitabant, annona flagitabatur. Ego denique
B non ſolùm ab operis tuis impulſu tuo, nomi-
nabar, ſed etiã, depulſis, ac diſſipatis tuis co-
piis a populo Ro. vniuerſo, qui tũ in Capito-
liũ conuenerat, cùm illo die minùs valerem,
16 nominatim in ſenatũ vocabar. || Veni exſpe-
ctatus, multis ſententiis iã dictis, rogatus ſum
ſententiã. dixi reip. ſaluberrimã, ac mihi ne-
ceſſariam. Petebatur à me frumenti copia, an-
nonæ vilitas, quaſi poſſem aliquid in ea re
gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum
expoſtulatione. improborum conuicia ſuſti-
nere non poterã, delegaui amico locupletio-
ri, non quo illi, ita de me merito, onus illud
imponerem (ſuccubuiſſem enim potiùs ipſe)
ſed quia videbam id, quod omnes: quod nos
de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fi-
de, conſilio, virtute, auctoritate, felicita-
17 te denique ſua facillimè perfecturũ. || Itaque,
ſiue hunc dij immortales fructum mei redi-
tus populo Ro. tribuunt, vt, quemadmodum
C diſceſſu meo frugum inopia, fames, vaſtitas,
cædes, incendia, rapinæ, ſcelerum impu-
nitas, fuga, formido, diſcordia fuiſſet: ſiue
reditu meo vbertas agrorum, frugum copia,
ſpes otij, tranquillitas animorum, iudicia,
leges, concordia populi, ſenatus, auctoritas,
mecum ſimul reducta videantur: ſiue egomet
aliquid aduentu meo, conſilio, auctorita-
te, deligentia pro tanto beneficio populi
Rom. præſtare debui: præſto, promitto, ſpon-
deo: nihil dico amplius: hoc, quod ſatis eſt
huic tempori, dico, remp. annonæ nomine,
in id diſcrimen, quò vocabatur, non eſſe
18 venturam. || Num igitur in hoc officio, quod
fuit præcipuè meum, ſententia mea repre-
henditur? Rem maximam eripui è peſte ſum-
mi periculi, non ſolum eam, ſed etiam vos à
cæde, incendiis, vaſtitate: nemo negat: cùm
ad cauſam caritatis accederet iſte ſpeculator
communium miſeriarum, qui ſemper in reip.
D malis, ſceleris ſui faceis inflammarit. Ne-
gat oportuiſſe quidquam vne extra ordinem
decerni. Non iam tibi ſic reſpondebo, vt
ceteris: Cn. Pompeio plurima, periculoſiſ-
ſima, maxima, terra, marique bella extra or-
dinem eſſe commiſſa: quarum rerum ſi quem
pœniteat, eum victoriæ populi R. pœnitere,
19 non ita tecum ago. || Cùm his hæc a me habe-
ri oratio poteſt, qui ita diſputent, ſe: ſi qua
res ad vnum deferenda ſit, ad Cn. Pom-

peium delaturos potissimùm: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: cùm Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeij triumphis: quibus ille, cùm esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperiúmque honestauit: constantiam probo, qua mihi quoque vtendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigranéque gessit. ‖ Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua verò quæ tanta impudentia est, vt audeas dicere extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cùm lege nefaria Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, causa incognita, publicasses, populúmq; Rom. scelere obligasses: cùm in eius regnum, bona, fortunas, latrocinium huius imperij immisisses, cuius cum patre, auo, maioribus societas nobis, & amicitia fuisset: huius pecuniæ deportandæ, &, siquis suum ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti. ‖ Dices, Quem virum? Sanctissimũ, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reip. virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, & propè singulari. Sed quid ad te, qui negas esse iuris, quemquam vlli reip. extra ordinem præfici? Atque in hoc solũ inconstantiam redarguo tuam: qui in ipso Catone quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras: quẽ tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, ceterisque, cædis & incendiorum ducibus, obieceras: quem carnificem ciuium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorẽ fuisse dixeras: ad hunc honorem, & imperiũ extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tanta fuisti intemperantia, vt illis tui sceleris rationem occultare non posses. ‖ Literas in concione recitasti, quas tibi à C. Cæsare missas diceres. CAESAR P. CLODIO. cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cùm nominibus tantum vteretur, neque ad scriberet, proconsuli, aut tribuno pl. deinde gratulari, quod in posterum M. Catonem tribunatu tuo remouisses, & quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. Quas aut numquam tibi ille literas misit: aut, si misit, in concione recitari noluit: aut, siue ille misit, siue tu finxisti: certè consilium tuum de Catonis honore illarum literarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides, & continentia, tegere videtur improbitatem & legis, & actionis tuę. ‖ Quis prouinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo: quis illam opimam, fertilémque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerũ, libidinúmque maculis notatissimo, L. Pisoni nónne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege soceri ipsius liberatos, vinctos, & constrictos tradidisti, nónne cùm ab eo merces tui beneficij, pretiúmque prouinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? ‖ Itáne verò? tu prouincias consulareis, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam, vt necesse esset quotannis constitui, per senatum decreta lege sanxit: eas lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti: extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? nos, quòd nominatim rei maximæ pænè iam desperatæ, summum virum sæpe ad extrema reipublicæ discrimina delectum, præfecimus, à te reprehendemur; Quid tandem? si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæcísque nubibus, & procellis, cùm senatum à gubernaculis deiecisses, populum è naui exturbasses, ipse archipirata cum grege prædonũ impurissimo plenissimis velis nauigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perficere potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? ‖ Sed excitatus aliquando Cn. Pompeij (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Põpeij nimiũ diu recõditus, & penitus abstrusus animi dolor, subuenit subitò reipublicæ, ciuitatémque fractam malis, nutam, debilitatam, abiectam metu ad aliquam spem libertatis, & pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo, & facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam, à te abalienauit, omne frumentum priuatum, & publicum, omneis prouincias frumentarias, omneis mancipes, omneis horreorum claueis lege tua tradidisti. qua ex re primùm caritas nata est: deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio, imminebat tuus furor omnium fortunis & bonis. ‖ Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodij rem frumentariam esse ereptam, summísque in periculis, eius viri auxiliũ implorasse rempublicam à quo sæpe se & seruatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis patricida, fratricida, sororicida, nónne extra ordinẽ tulisti? An de peste ciuis, quẽadmodũ omnes iam dij, atque homines iudicauerunt, conseruatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modò, indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium priuilegium, lugente senatu mærentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captáque repub. mihi, populo Rom. implorante, senatu poscente, temporibus reip. flagitantibus, non licuit de salute populi Rom. sententiam dicere? ‖ Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeij dignitas aucta est, coniuncta cum vtilitate communi, certè laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tu-

ſium tuliſſet. Deſinant, deſinant, homines iiſ-
dem machinis ſperare me reſtitutum poſſe
labefactari, quibus anteà ſtantem perculerũt.
Quod enim par amicitiæ conſularis fuit vn-
quam in hac ciuitate coniunctius, quàm fui-
mus inter nos, ego, & Cn. Põpeius? quis apud
populum Ro. de illius dignitate induſtriùs,
quis ſenatui ſæpius dixit? qui tantus fuit la-
bor, quæ ſimultas, quæ contentio, quam ego
non pro illius dignitate ſuſceperim? qui ab
illo in me honos, quæ prædicatio de mea lau-
de, quæ remuneratio beneuolentiæ præter-
28 miſſa eſt? || Hanc noſtram coniurationem, hãc
conſpirationem in repub. bene gerenda, hanc
iucundiſſimam vitæ, atque officiorum omniũ
ſocietatem, certi homines fictis ſermonibus,
& falſis criminibus diremerunt: cùm iidem
illum, vt me metueret, me caueret, mone-
rent: iidem apud me, mihi illum eſſe vni ini-
micißimum, dicerent: vt neque ego, ab illo,
quæ mihi petenda eſſent, ſatis audacter pe-
tere poſſem: neque ille, tot ſuſpicionibus
certorum hominum: & ſcelere exulceratus,
quæ meum tempus poſtularet, ſatis prolixè
29 mihi polliceretur. || Data merces eſt erroris
mei magna, pontifices, vt me non ſolùm pi-
geat ſtultitiæ meæ, ſed etiam pudeat: qui, cùm
me non repentinum aliquod meum tempus,
ſed veteres multò antè ſuſcepti, & prouiſi la-
bores, cum viro fortiſſimo, & clariſſimo con-
iunxiſſent, ſim paſſus à tali amicitia diſtrahi:
neque intellexerim, quibus aut vt apertis
inimicis obſiſterẽ, aut vt inſidioſis amicis nõ
crederem. Proinde deſinant aliquando me
iiſdem inflammare verbis: Quid ſibi iſte vult?
neſcit, quantum auctoritate valeat, quas res
geſſerit, qua dignitate ſit reſtitutus, cur ornat
30 eum, à quo deſertus eſt? || Ego verò neque me
tum deſertum puto, ſed penè deditum: nec,
quæ ſint in illa reip. flamma geſta cõtra me,
neque quomodo, neque per quos, patefaciũ-
dum mihi eſſe arbitror. Si vtile reip. fuit,
haurire me vnum pro omnibus illam indi-
gniſſimam calamitatem: etiam hoc vtile ſit,
quorum id ſcelere conflatum ſit, me occulta-
re, & tacere. Illud vero eſt hominis ingrati,
tacere. Itaque libẽtiſſimè prædicabo, Cn. Põ-
peium dubio, & auctoritate æquè, vt vnum-
quemque veſtrum, opibus, contentione, pre-
cibus, periculis denique, præcipuè pro ſalute
mea laboraſſe. Hic fuit, P. Lentule, cum tu ni-
hil aliud dies, & nocteis, niſi de ſalute mea
cogitares, conſilii, omnibus interfuit: hic tibi
grauiſſimus auctor ad inſtituendam, fideliſſi-
mus ſocius ad comparandam, fortiſſimus ad-
iutor ad rem perficiendam fuit: hic munici-
pia, coloniaſque adiit. hic Italiæ totius auxi-
liũ cupientis implorauit: hic in ſenatu prin-
ceps ſententiæ fuit: idémque cùm dixiſſet, tũ
etiam pro ſalute mea populum Romanũ ob-
31 ſecrauit. || Quare iſtam orationem, qua es v-
ſus, omittas licet: poſt illam ſententiam, quã
dixeram de annona, pontificum animos eſſe
mutatos: proinde, quaſi iſti aut de Cn. Pom-
peio aliter, atque ego exiſtimo, ſentiant: aut,
quid mihi pro exſpectatione populi Romani,
pro Cn. Pompeij meritis erga me, pro ratio-
ne mei temporis faciendum fuerit, ignorent:
aut etiam, ſi cuius forte pontificis animum,
quod certò ſcio aliter eſſe mea ſententia of-
fendit, alio modo ſit conſtitutus aut de reli-
gione pnotificum, aut de repub. quàm eum aut
cæremoniarum ius, aut ciuitatis ſalus coëge-
32 rit. || Intelligo, pontifices, me plura extra cau-
ſam dixiſſe, quàm aut opinio tulerit, aut vo-
luntas mea: ſed cùm me purgatum vobis eſſe
cuperem, tum etiam veſtra in me attentè au-
diendo benignitas prouexit orationem meam.
Sed hoc compenſabo breuitate eius ora-
tionis, quæ pertinet ad ipſam cognitio-
nem veſtram: quæ cùm ſit in ius religionis,
& in ius reipublicæ diſtributa, religionis
partem quæ, multò eſt verboſior, prætermit-
tens, de iure reipubicæ dicam. || Quid
33 eſt enim aut tam arrogans, quàm de religio-
ne, de rebus diuinis, cæremoniis, ſacris,
pontificum collegium docere conari: aut tam
ſtultum, quàm, ſi quis quid in veſtris libris
inuenerit, id narrare vobis: aut tam curioſum,
quàm ea ſcire velle, de quibus maiores noſtri
vos ſolos & conſuli, & ſcire voluerunt? Nego
potuiſſe iure publico, legibus iis, quibus hæc
ciuitas vtitur, quemquam ciuem vlla eiuſmo-
di calamitate affici, ſine iudicio; hoc iuris in
hac ciuitate, etiam tum, cùm reges eſſent,
dico fuiſſe: hoc nobis eſſe à maioribus tradi-
tum: hoc eſſe denique proprium liberæ ciui-
tatis, vt nihil de capite ciuis aut de bonis, ſine
iudicio ſenatus, aut populi, aut eorum, qui de
34 quaque re conſtituti iudices ſint, detrahi poſ-
ſit. || Videſne me non radicitus euellere
omneis actiones tuas? neque illud agere
quod apertum eſt, te omnino nihil geſſiſſe
iure, non fuiſſe tribunum pleb. hoc dico, eſſe
parricidium: dico apud pontifices: augures
adſunt, verſor in medio iure publico. Quod
eſt, pontifices, ius adoptionis? nempe vt is ad-
optet, qui neque procreare iam liberos poſſit,
&, cùm potuerit, ſit expertus. Quæ deinde de
cauſa cuique ſit adoptionis, quæ ratio gene-
rum ac dignitatis, quæ ſacrorum quæri à Pon-
tificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta
adoptione quæſitum? Adoptat annos viginti
natus, etiam minor, ſenatorem. Liberúmne
cauſa? At procreare poteſt. habet vxorem: ſu-
ſcepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater
filium. Quid? ſacra Clodiæ gentis cur intereunt,
quod in te eſt? quæ omnis notio, pontificum,
cùm adoptarer, eſſe debuit. || Niſi forte ex
35 te ita quæſitum eſt, non perturbari rempubli-
cam ſeditionibus velles: & ob eam cauſam
adoptari, non vt filius, ſed vt tribunus plebis
fieres, & funditus euerteres ciuitatem.
Reſpondiſti, credo, te ita velle. Pontificibus bo-
na cauſa viſa eſt. approbauerunt. non ætas eius,
qui adoptabat, quæſita eſt, vt in Cn. Aufidio,
M. Puppio: quorum vterque noſtra memoria,
ſumma ſenectute, alter Oreſtem, alter Piſonem
adoptauit. quas adoptiones, ſicut alias innume-
rabileis, hereditates hominis, pecuniæ ſacrorũ
ſecutæ ſunt. Tu neque Fonteius es, qui eſſe de-
bebas: neque patris heres: neque, amiſſis ſa-
cris paternis, in hæc adoptiua veniſti. Ita per-
turbatis ſacris, contaminatis gentibus, & quam
deſeruiſti, & quam polluiſti, iure Quiritum
legitimo tutelarum, & hereditatum relicto,
factus es eius filius contra fas, cuius per æta-
tem pater eſſe potuiſti. || Dico apud pontifi-
36 ces, nego, iſtam adoptionem pontificio iure
eſſe factam: primùm, quòd hæ veſtræ ſunt æ-

tates, vt is, qui te adoptauit, vel tibi loco fi-
lij per ætatem esse potuerit: deinde quòd cau-
sa quæri soleat adoptandi, vt & is adoptet,
qui, quod natura iam assequi non potest, &
legitimo, & pontificio iure quærat: & ita ad-
optet, vt nequid aut de dignitate generũ, aut
de sacrorum religione minuatur, illud in pri-
mis, nequa calumnia, nequa fraus, ne quis do-
lus adhibeatur: vt hæc simulata adoptio filij,
quàm maximè veritatem illam suscipiendo-
37 rum liberorum imitata esse videatur. || Quæ
maior calumnia, est quàm venire imberbem
adolescentulum bene valentem, ac maritum:
dicere, filium senatorem populi Romani sibi
velle adoptare: id autem scire, & videre om-
neis, non vt ille filius instituatur, sed vt è pa-
triciis exeat, & tribunus plebis fieri possit, id-
circo adoptari? neque id obscurè. nam adop-
tatum emancipari statim, ne sit eius filius, qui
adoptarit. Cur ego adoptatur? probate genus
adoptionis, iam omnium sacra interierint,
quorum custodes vos esse debetis, iã patricius
nemo relinquetur. cur enim quisquam vellet
tribunum plebis se fieri non liceat? angustio-
rem sibi esse petitionem consulatus? in sacer-
dotium cùm possit venire, quia patricio non
sit is locus, nõ venire? Vt cuique aliquid acci-
derit, quare cõmodius sit esse plebeium, simi-
38 li ratione adoptabitur. || Itaque populus Ro-
manus breui tempore, neque regem sacrorũ,
neq; flamines, nec salios habebit, nec ex par-
te dimidia reliquos sacerdotes: neq; auctores
centuriatorum, & curiatorũ comitiorum: au-
spiciaq; populi Romani, si magistratus patri-
cij creati non sint, intereant necesse est, cùm
interrex nullus sit, quòd & ipsum, patricium
esse, & a patricio prodi necesse est. Dixi apud
pontifices, istam adoptionem nullo decreto
huius collegij probatam, contra omne ponti-
ficium ius factam, pro nihilo esse habendam:
qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuũ
39 concidisse. || Venio ad augures, quorũ ego li-
bros, siqui sunt reconditi, nõ scrutor: non sum
in exquirendo iure augurum curiosus. hæc,
quæ vna cum populo didici, quæ sæpe in con-
cionibus responsa sunt, noui. Negant fas esse
agi cum populo, cùm de cælo seruatum sit.
Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, au-
des negare de cælo esse seruatum? Adest præ-
sens vir singulari virtute, constantia, grauita-
te præditus, M. Bibulus. hunc consulem illo
ipso die contendo seruasse de cælo. Infirma
sunt igitur acta, tua sententia, C. Cæsaris viri
fortissimi? Minimè. neque enim mea iam
quidquam interest, exceptis his telis, quæ ex
illius actionis in meum corpus immissa sunt.
40 || Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbre-
uiter attingo, acta sunt a te. tu, tuo præcipi-
tante iam, & debilitato tribunatu, auspicio-
rum patronus subitò extitisti: tu M. Bibulum
in concionem, tu augures produxisti. te in-
terrogante augures responderunt, cùm de cæ-
lo seruatum sit, cum populo agi non posse.
tibi M. Bibulus quærenti, se de cælo seruasse
respondit; idémque in concione dixit, ab Ap-
pio, fratre tuo, productus te omninò, quod
contra auspicia adoptatus esses, tribunũ ple-
bis non fuisse. Tua denique omnis actio po-
sterioribus mensibus fuit: omnia, quæ C. Cæ-
sar egisset, quæ contra auspicia essent acta,

per senatum rescindi oportere, quod si fieret,
dicebas te tuis humeris me custodem vrbis in
vrbem relaturum. Vide te hominis amentiã,
41 vbi per suum tribunatum Cæsaris actis alli-
gatus teneretur. || Si & sacrorum iure pontifi-
ces, & auspiciorum religione augures totum
euertunt tribunatum tuum, quid quæris am-
plius? an etiam apertiùs aliquod ius populi,
atque legum? Hora fortasse sexta diei que-
stus sum in iudicio, cùm C. Antonium, colle-
gam meum defenderem, quædam de republi-
ca, quæ mihi visa sunt, ad illius miseri causam
pertinere. Hæc homines improbi ad quosdã
viros forteis longè aliter, atque à me dicta e-
rant, detulerunt. Hora nona illo ipso die, tu
es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus tri-
num nundinum esse oportet, id in adoptione
satis est, trium esse horarum: nihil reprehen-
do. sin eadem obseruanda sunt: decreuit sena-
tus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæci-
42 liam, & Didiam latæ essent, populum non te-
neri. || Iã intelligis, omni genere iuris, quod
in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus
sit, te tribunum plebis non fuisse? Atque ego
hoc totum non sine causa relinquo, video e-
nim, quosdam clarissimos viros, principes ci-
uitatis, aliquot locis iudicasse, te cum ple-
be iure agere potuisse: qui etiam de me ipsos
cum tua rogatione funere elatam rempubli-
cam esse dicerent, tamen id funus, etsi mise-
rum atque acerbum fuisset, iure indictum es-
se dicebant, quod de me ciue, ac de republi-
ca bene merito tulisses, funestum funus te in-
dixisse reipublicæ: quod saluis auspiciis tu-
lisses, iure egisse dicebant. Quare licebit, vt
opinor, nobis eas actiones nõ infirmare, qui-
43 bus illis actionibus constitutum tribunatum
tuum comprobarunt. || Fueris sanè tribunus
plebis tam iure quàm lege, quàm fuit hic ipse
Rullus, vir omnibus rebus clarissimus, atque
amplissimus. quo iure, quo more, quo exem-
plo legem nominatim de capite ciuis indem-
nati tulisti? Vetant leges sacratæ, vetant XII.
tabulæ, leges priuatis hominibus irrogari: id
est enim priuilegium. nemo vnquã tulit, ni-
hil est crudelius, nihil perniciosius, nihil,
quòd minùs hæc ciuitas ferre possit. Proscri-
ptionis miserrimũ nomẽ illud, & omnis acer-
bitas Syllani tẽporis, quid habet quod maxi-
mè sit insigne ad memoriã crudelitatis? opi-
44 nor, pœnã in ciueis Romanos nominatim sine
iudicio constitutã. || Hanc vos igitur, pontifi-
ces, iudicio, atque auctoritate vestra tribuno
plebis potestatẽ dabitis, vt proscribere possit,
quos velit? quæro enim, quid sit aliud proscri-
bere. VELITIS, IVBEATIS, VT
M. TVLLIVS IN CIVITATE NE
SIT, BONAQVE EIVS VT MEA
SINT. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit.
Hoc plebiscitũ est? hæc lex? hæc rogatio est?
hoc vos pati potestis? hoc ferre ciuitas, vt sin-
guli ciues singulis versiculis è ciuitate tollan-
tur? Equidẽ iã perfunctus sum: nullã vim, nullũ
impetum metuo: expleui animos inuidorũ: pla-
caui odia improborũ: saturaui etiã perfidiã, &
scelus proditorũ: denique de mea causa, quæ
videbatur perditis ciuib. ad inuidiã esse pro-
posita, iã omnes vrbes, omnes ordines, omnes
45 dij, atque homines iudicauerunt. || Vobis-
metipsis, põtifices, & vestris liberis, ceterisq;
ciuibus,

ciuibus pro vestra auctoritate, & sapientia consulere deberis. nam, cùm tam moderata iudicia populi sint à maioribus constituta: primùm, ne vt pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde, ne, nisi prædicta die, quis accusetur: vt ter ante magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut iudicet: quarta sit accusatio trinûm nundinûm prodicta die, qua die iudicium sit futurum: cum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustulit: tota causa, iudiciumque sublatum est. 47 ‖ Hæc cùm ita sint in re, vbi crimen est? vbi accusator? vbi testes? Quid indignius, quàm, qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus, conductos, & sicarios, egenteis, & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem caussa, quem respublica tuebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conuersionem status, & inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est: pecuniæ autem tantæ sunt, vt eas nimiùm multi, egentes, sumtuosi, nobileis concupiscant? 48 ‖ Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis iuuentutem, & eos maximè, qui imminere iam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quæ coeant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari, & spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor, peritus & callidus? VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA, ET IGNI INTERDICATVR? crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem ciue ferendum sine iudicio. Non tulit, vt interdicatur. quid ergo? vt interdictum sit. O cœnum, ô portentum, ô scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciorem lingua sua vt interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona venia dic, quoniam iam dialecticus es, & hoc quoque liguris, quod factum non est, vt sic factum, ferri ad populum, aut verbis vllis, sanciri, aut suffragiis confirmari potest? 49 ‖ Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti, neque tu eras tam exors, támque demens, vt nescires, Clodium esse, qui contra leges faceret: & alios esse, qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cuiusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti vti, quibus ceteri, neque operum architectis: neque pontificem adhibere quem velles: postremò ne in prædæ quidem societate mancipem, aut prædæ socium, extra tuorum gladiatorum numerum: aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi furem, aut sicarium, reperire potuisti. 50 ‖ Itaque cùm tu florens, ac potens per me-

A dium forum popularis volitares: amici illi tui, te vno amico tecti, & beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, vt etiam Palatinam tuam perderent. qui in iudicium venerant: siue accusatores erant, siue rei: te deprecante damnabantur. denique etiam ille nouitius Ligur, venalis adscriptor, & subscriptor tuus, cum M. Papirij, sui fratris, esset testamento, & iudicio improbatus mortem eius se velle persequi dixit: nomen Sexti Propertij detulit, accusare alienæ damnationis, scelerisque socius, propter calumniæ metum, non est ausus. 51 ‖ De hac igitur lege dicimus, quæ iure rogata videatur: cuius quam quisque partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio, quocunque venit, repudiatus, conuictúsque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, vt se ipsa dissoluat? est enim, QVOD M. TVLLIVS FALSVM SENATVSCONSVLTVM RETVLERIT. B Si igitur retulerit falsum senatusconsultum: tum est rogatio. si non retulit: nulla est. Satísne tibi videtur à senatum iudicatum, me non modò non ementitum esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam vnum post vrbem conditam diligentissimè senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus vno sortitu retulisti? taménne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum, & stuprorum omnium Decumis, & Clodiis auctoribus obtinere? 52 ‖ Tulisti de me, ne reciperer, non vt exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim dicere? damnatum? Certè non expulsum? qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, vt exirem pœna est, C qui receperit: quam omnes neglexerunt. eiectio nusquam est. Verùm sit. quid? operum publicorum exactio: quid? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio? præterquàm quod ne id quidem per legem Liciniam, vt ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse, eáque te ex vna rogatiuncula fecisse: vnum, & idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti? 53 ‖ Tam hercule est vnum, quàm quod idem tu lege vna tulisti: vt Cyprius rex, cuius maiores huic populo socij, atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subiiceretur, & exsules Byzantium reducerentur. Eidem inquit, vtraque de re negotium dedi. sed quid si eidem negotium dedisses, vt in Asia Cistophorum D flagitaret, inde iret in Hispaniam: cùm Roma decessisset: consulatum ei petere liceret: cùm factus esset, prouinciam Syriam obtineret? quoniam de vno homine scriberes, vna res esset? 55 ‖ Quòd si iam populus Romanus de ista re consultus esset, & non omnia per seruos, latronésque gessisses, nónne fieri poterat, vt populo de Cyprio rege placeret, de exsulibus Byzantinis displiceret? Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis, & Didiæ, nisi hæc, ne populo ne-

cesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare. Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam iure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an, si in ipsa latione tua, capta iam vrbe, lapides iacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem, atque eluuiem ciuitatis, sine summa vi peruenire potuisti? Cùm in tribu-
54 nali Aurelio conscribebas palàm non modo liberos, sed etiam seruos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas. cùm edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitæ multitudinis: sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quærebas. cùm arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud nisi vti ne quid per vim agi posset, machinabare. cùm verò gradus Castoris conuellisti ac remouisti: tum, vt modestè tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu, atque adscensu repulisti. cùm eos, qui in conuentu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorúmque aduocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profectò osten-
55 disti vim tibi maximè displicere. || Verùm hæc furiosa vesani tribuni plebis facilè superari, frangíque potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid? cùm Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, vtrique infinitum imperium, ingens pecunia, vt tibi omnia permitterent, te adiuuarent, tibi manum, copias, tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionémque minitarentur: me terrerent minis: mihi cædem, & dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos complerent: proscriptionis metu me frequentia nudarent, virorum bonorum me præsidio spoliarent: senatum pro me non modò propugnare, amplissimum ordinem, sed etiam plorare, & supplicare, mutata veste prohibe-
56 rent: ne tum quidem vis erat? || Quid igitur ego gessi, aut qui timor fuit? non dicam in me quidem: fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum fortissimorum millia quid illi equi, illi equites Romani: quid? senatus: quid? denique omnes boni, si nulla vis erat, cur me flentes potiùs prosecuti sunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more, institutóque maiorum, vt possem præ-
57 sens sustinere? || Verum si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum: an sine iudicio priuilegium? iudicium in causa tam turpi? scilicet is homo sum, qui etiam si causa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam causam probare non poteram, cuius tanta bonitas est, vt ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem per se probarit? an senatus, an ordines ij, qui cuncta ex Italia ad me reuocandum conuolauerunt, segniores me præsente ad me retinendum, & conseruandum fuissent in ea causa, quam ipse iam patricida talem dicat fuisse, vt me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem exspectatum atque reuocatum queratur? || An verò in iudicio periculi mihi fuit: priuilegium pertimui, ne, mihi præsenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Tum inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? Quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute meritò, sed omnino in vllo ciue comprobauissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ coniuratorum, tuíque perditi milites, atque egentes, & noua vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui cùm eorum omnium crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem luctu
58 meo menteis illorum satiare potui. || Quid enim vos vxor mea misera violarat? quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate lacerauistis. Quid? mea filia: cuius fletus assiduus, sordésque lugubres, vobis erant iucundæ, ce erorum omnium menteis, oculósque flectebant: quid? paruus filius: quem quamdiu absfui, nemo nisi lacrymantem, confectúmque vidit? quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? Quid? frater meus: qui cùm aliquanto post meum discessum ex prouincia venisset, neque sibi viuendum, nisi me restituto, putaret, cùm eius mœror, squalor incredibilis, & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur: quoties
60 ex vestro ferro, ac manibus est elapsus? || Sed quid ego vestram crudelitatem expromo? quam in ipsum me, ac meos adhibuistis: qui parietibus, qui tectis, qui in columnis, ac postibus meis horrificum quoddam, & nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cùm post meum discessum, omnium locupletum fortunas, omnium prouinciarum fructus, & tetrarcharum, ac regum bona, spe & auaritia deuorasses, argenti, & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collega, cùm alteri totam Achaiam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnémque Barbariam, bona ciuium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas, pacatissimásque genteis ad diripiendum tradidisses: illos tam cupidos liminum meorum, & co-
61 lumnarum, & valuarum fuisse. || Neque verò illa manus, copiæque Catilinæ, cæmentis ac tignis meorum tectorum se famem suam expleturas putauerunt. Sed vt hostium vrbes, nec omnium hostium, verùm eorum, quibuscum acerbum bellum, internecinúmque suscepimus, non præda adducti, sed odio solemus excipere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ menteis nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis, ac sedibus residere aliquod bellũ semper videretur.

* * *
* *
62 * || Nihil erat latum de me: non adesse eram iussus: non citatus fueram: eram etiam tuo iudicio ciuis incolumis, cùm domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem, transferebatur: senatum consules, vetabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Romano ad socerum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non modò instrumentũ, aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transfere-

ferebantur: cùm ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ?) sed odio, & cupiditate funditus euerteretur. domus ardebat in palatio non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, & in coniuratorum gratulatione versabantur, cùm alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. || Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, à bonorum omnium ceruicibus depuli, omnémque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inueterata, compresso odio, atque tacito, iam erumpebat in actum tam audaceis duceis excepi meo corpore. in me vno consulares faces iactæ manibus tribunitiis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, coniurationis nefaria tela adhæserunt. Quòd si, vt multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluissem: aut vicissem cum magna internecione improborum, sed tamen ciuium: aut interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, vnà cum republica concidissem. || Videbam, viuo senatu, populóque Romano celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutius posse, vt mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse seruassem. quod si non liceret: audieram, & legeram, clarissimos nostræ ciuitatis viros, se in medios hosteis ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse, ego pro salute reipublicæ vniuersæ dubitarem? Hoc meliore conditione esse, quam Decij, quod illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem. Itaque infractus furor tuus inaneis faciebat impetus. omnem enim vim omnium sceleratorum, acerbitas mei casus exceperat. non erat in tam immani iniuria, tantisque ruinis nouæ crudelitati locus. || Cato fuerat proximus. (quid ageres, non erat,) vt qui modus omnibus moribus fuerat iniuriæ. Quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. Præda perierit. Alia non deerit: hunc modo amandandum esse. Sic M. Cato, inuisus, quasi per beneficium Cyprum relegatur. eiiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem. || Atque, vt sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse: me expulso, Catone amandato in eum ipsum se conuertit, quo auctore, quo adiutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, se fecisse, & facere dicebat: Cn. Pompeium quem omnium iudicio longè principem esse ciuitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. qui ex eius custodia, per insidias regis amici filium, hostem, captiuum, surripuisset, & ea iniuria virum fortissimum lacessisset: sperauit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare: & primò quidem, adiutoribus consulibus, postea fregit fœdus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. || Quas iste tum cædeis, quas lapidationes, quas fugas fecerit: quam facilè ferro quotidianisque insidiis, cùm iam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro, curiáque priuarit, domóque [illegible] continerit, vidistis. ex quo iudicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cùm hæc Cn. Pompeium terruerit iam distracta, & exstincta. || Hæc vidit in sententia dicenda Kalendis Ianuariis vir prudentissimus, & cùm reipublicæ tum mihi, tum etiam veritati amicissimus L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reipublicæ cessisse tempestati: amiciorem vobis, ceterísque ciuibus, quàm mihi, ac meis extitisse: vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, nouóque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri: nihil esse inscriptum; aut posse valere: omnia contra leges, morésque maiorum, temerè, turbulentè, per vim, per furorem esse gesta. quòd si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licère: quorum vtrumque cùm fieret, non oportere, vt de me lex ferretur, decerni, ne illa, quæ nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia verior, grauior, vtilior, melior reipublicæ nulla esse potuit. hominis enim scelere, & furore notato, similis à republica labes in posterum dimouebatur. || Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit; vósque, pontifices, qui me vestris sententiis, auctoritatibúsque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, nequa popularis in vos aliquando inuidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur. eodémque consilio M. Bibuli fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, vt vos de mea domo statueretis: quòd non dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum: sed nequis oriretur aliquando in tanta vbertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam, nullam esse quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties iudicauit: quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. || Atque hanc rem par illud simile, Piso, & Gabinius vidit. Homines legum, iudiciorúmque metuentes; cùm frequentissimus senatus eos, vt de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum. nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriáque tulerat. Hanc tu P. Lentule, neque priuatus: neque consul legem esse vnquam putasti. nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Ianuariis, quoad perfecta res est, de me retulisti legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi à P. Clodio iudicarent, Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodij, cùm de me ad senatum tecum vnà retulit, iudicauit. || Sed isti, qui Clodij leges timuerunt, quemadmodum ceteras obseruarunt? Senatus quidem cuius est grauissimum iudicium de iure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse iudicauit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. nam nõ est ita latũ, vt mihi Romam venire liceret,

K

sed vt venirem. non enim voluisti, id, quod licebat, ferre, vt liceret: sed me ita esse in republica magis vt arcessitus imperio populi Romani viderer, quàm ad administrandam ciuitatem restitutus. || Hunc, tu etiam, perniciosa pestis, exsulem appellare ausus es, cùm tantis sceleribus esses, & f. ctis notatus, vt omnem locum, quò adisses, exsuli simillimum redderes? quid est enim exsul? ipsum per se nomen, calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? Re vera, quando est pœna peccati opinione autem hominum, etiamsi est pœna damnati. Vtrùm igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re iudicata Peccato? Iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant: neque quisquam eorum, qui solebant, non modò iam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriã conseruatam esse fateatur. || Quod enim est in terris commune tantum, tantulúmve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima, & pulcherrima, iudicarit? Summum populi Romani, populorúmque, & gentium omnium, ac regum consilium, senatus decreuit, vt omnes qui rempublicam saluam esse vellent, ad me vnum defendendum venirent: ostendítque, nec stare potuisse rempublicam, si ego non fuissem restitutus, nec futuram esse vllam, si non adiissem. || Proximus est huic dignitati ordo equester, omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima, atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus monumentísque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublicam beneficiis suum iudicium, decretúmque esse voluerunt. Nullum est in hac vrbe collegium: nulli pagani, aut montani (quoniam plebi quoque vrbanæ maiores nostri conuenticulo, & quasi consilia quædam esse voluerunt) qui non amplissimè non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreuerint. ||Nam quid ego illa diuina, atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem, quibus tanquam gradibus, mihi videor in cælum adscendisse, non solùm in patriam reuertisse? Ille verò dies quis fuit, cùm te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Romanus ipse vidit, sensítque, quantus, & quanta dignitate esses constat nullis vmquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto ciuitatum, nationum, prouinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omneis mortaleis meritis, vnum iudicium, vnúmque consensum: aduentus meus, atque introitus in vrbem qui fuit? vtrum me patria sic accepit, vt lucem salutémque redditam sibi, ac restitutam accipere debuit, an vt crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales, de me dicere solebatis. ||Itaque ille vnus dies, quo die me populus Ro. à porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiáque comitatum honestauit, tantę mihi iucunditati fuit, vt tua mihi cõscelerata illa vis, non modò non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat iam reprehendere consulatum meum tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quòd si in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam: quid te aut fieri, aut fingi dementiùs potest? vno enim maledicto, bis à me patriam seruatam esse concedis: semel, cùm id feci, quod omnes non negent, immortalitati, si fieri, potest mandandum, tuo supplicio puniendum putasti: iterum, cùm tuum, multorúmque propter te inflammatum in bonos omneis impetum, meo corpore excepi, ne eam ciuitatem, quam seruassem inermis, armatus in discrimen adducerem. || Esto, non fuit in me pœna vlla peccati. at fuit iudicij. Cuius? quis me vmquam vlla lege interrogauit? quis postulauit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est? hoc populare est? quamquam vbi te popularem, nisi cum tuo populo fecisti, potes dicere? Scilicet cùm hoc iuris à maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Romanus aut libertatem, aut ciuitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere credo enim, quamquam est nihil, tamen in illa adoptione legitimè factum te esse interrogatum, auctórne esses, vt in te P. Fonteius vitæ, necísque potestatem haberet vt in filio Quarto, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id XXX. curiæ iussissent, num id iussum esset ratum? certè non. quid ita? quia ius à maioribus nostris, qui non fictè, & fallaciter populares, sed verè, & sapienter fuerunt, ita comparatum est, vt ciuis Romanus libertatem nemo posset inuitus amittere. || Quin etiam, si decemuiri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotiescunque vellet quis in hoc genere se rem iudicatam referre voluerunt: Ciuitatem verò nemo vmquam vllo populi iussu amittet inuitus. Qui ciues Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, noménque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. id autem vt esset faciendum, non ademtione ciuitatis, sed tecti, & aquę, & ignis interdictione faciebant. || Populus Romanus, L. Sylla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis ciuitatem ademit: ademit iisdem agros. de agris ratum est (fuit enim populi potestas) de ciuitate ne tamdiu quidem valuit, quandiu illa Syllani temporis arma valuerunt. Hanc verò Volaterranis, cùm etiam tum essent in armis, L. Sylla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, ciuitatem eripere non potuit: hodiéque Volaterrani non modò ciues, sed etiam optimi ciues, fruuntur nobiscum simul hac ciuitate. cõsulari homini P. Clodius, euersa republica ciuitatem adimere potuit concilio aduocato, conductis operis non solùm egentium, sed etiam seruorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmauit Romę non fuisse. || Quod si non fuit, qui te audacius, qui in eius nomen incide-

inciderisꝰ quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorē adumbrare meliorem? sin autem is primus sciuit, quod facilè potuit propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non iuret se Gadibus fuisse, cùm tu te fuisse Interamnæ probaueris? Hoc tu igitur homo popularis, iure munitam ciuitatem, & libertatem nostram putas esse oportere, vt, si, tribuno plebis rogante, VELITIS, IVBEATISVE, Sedulij centum se velle, & iubere dixerint, possit vnusquisque nostrum amittere? ciuitatem. Tū igitur maiores nostri, populares nō fuerunt, qui de ciuitate, & libertate ea iura sanxerunt, quę nec vis temporū, nec potentia magistratuum, nec res tum iudicata, nec denique vniuersi populi Romani potestas quæ ceteris in rebus est maxima, labefactare possit. 81 ‖ At tu etiam, ereptor ciuitatis, legem de iniuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Mennia, per [illegible]am, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit, vt locus ipse in tua tanta iniuria legem, & inscriptionem statuæ refelleret. quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multò maiori dolori fuit quam quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat. Quid, si ne scriptum quidem vnquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat sciuisse: tu acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? 82 ‖ Sed, tametsi nihil de me tulisti, quo minùs essem non modò in ciuium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocauerunt: tamén ne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides iudiciis senatus, populi Romani, totius Italiæ honestatum? quem tu tum quidem, cùm aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Vbi enim tuleras, vt mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis ciuibus, non, vt esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed vt interdiceretur. Vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibusdam damnatis interdictum est, scriptum est in le- 83 gibus. ‖ Quære hoc ex Clodio scriptore legum tuarum: iube adesse: latitat omnino: sed, si requiri iusseris, inuenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed si patrem tuum, ciuem medius fidius egregium: dissimilémque vestri, nemo vnquam sanus exsulem appellauit, qui cū de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum: si in illo pœna legitima turpitudinē non habuit, propter vim temporum: in me, cui dies dicta nūquam est, qui reus non fui, qui numquā sum à tribuno plebis citatus: damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidem 84 rogatione præscripta est? ‖ At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam, conditionémque nostram. patrem tuum, ciuem optimum, clarissimi viri filium, qui si viueret, qua seueritate fuit, tu profectò nō viueres. L. Philippus censor auunculum suum præteriit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu iuratus, dixit se, si censor tum esset, cùm ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. 85 ‖ Quis in meum locum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adessem? quis me non modò ciuis, sed socius, recipere contra tuam legem, & iuuare dubitauit? Denique vniuersus senatus multò antè, quàm est lata lex, de me gratias agendas censuit ciuitatibus iis, quæ M. Tullium tantúmne? immò etiam ciuem optimè de republica meritum, recepissent. Et tu vnus pestifer ciuis, eum restitutum negas esse ciuem, quem eiectum vniuersus senatus non modò ciuem, sed etiam egregium ciuem semper putauit. 86 ‖ At verò, vt annales populi Romani, & monumenta vetustatis loquuntur, C[æ]so ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & M. Seruilius Hala, cùm essent optimè de republica meriti, famen populi incitati vim iracundiámque subierunt: damnatique comitiis centuriatis, cùm in exsilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quòd si in iis damnatis non modò nō imminuit calamitas clarissimi nominis gloriā, sed etiam honestauit (nam, etsi optabilius est, cursum vitæ conficere sine dolore, & sine iniuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert desideratum esse à suis ciuibus, quam omnino numquam esse violatum) mihi sine vllo iudicio populi profecto, tam amplissimis omniū iudiciis restituto, maledicti locum, aut 87 criminis obtinebit? ‖ Fortis, & constans in optima ratione ciuis, P. Popillius semper fuit, tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa. quis enim iā meminisset, eum bene de republica meritum nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena grauitatis: tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagauit. Quòd si & illis, qui expulsi sunt, iniquè, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio ciuitatis, inimicorum iniuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum republica dicam maxima cum dignitate, te viuo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente: tuum scelus, meum probrum pu- 88 tas esse oportere? ‖ Ac, si me populus Romanus incitatus iracundia, aut inuidia, è ciuitate eiecisset, idemque postea mea in rempub. beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem, atque iniuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi tale populi iudiciū non dignitati potius, quàm dedecori putaret esse oportere. nunc verò, cùm me in iudicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, vt, si contenderem, superare non possem, contráque à populo Romano semper sim defensus, amplificatus ornatus: quid est quare

quisquam mihi se ipsa populari ratione ante-
[89] ponat? ‖ An tu populum Romanum esse illum
putas, qui constat ex iis, qui mercede condu-
cuntur? qui impelluntur, vt vim afferãt magi-
stratibus? vt obsideant senatum? optent quoti-
die cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen
populum, nisi tabernis clausis frequentare nõ
poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios,
Sergios præfeceras. O speciem, dignitatém-
que populi Romani, quam reges, quam na-
tiones exteræ, quam gentes vltimæ pertime-
scunt, multitudinem hominum ex seruis con-
ductis, ex facinorosis, ex egentibus congre-
[90] gatam. ‖ Illa fuit pulchritudo populi Rom. il-
la forma, quam in campo vidisti, tum cùm e-
tiam tibi contra senatus, totiúsque Italiæ au-
ctoritatem, & studium, dicendi potestas fuit.
Ille, ille populus est, dominus regum, victor,
B atque imperator omnium gentium, quem il-
lo clarissimo die scelerate vidisti tum, cùm
omnes principes ciuitatis, omnes ordinum,
atque ætatum omnium suffragium se non de
ciuis, sed de ciuitatis salute ferre censebant,
cum denique homines in campum, nõ taber-
[91] nis, sed municipiis clausis venerunt. ‖ Hoc ego
populo, si tum consules aut fuissent in repu-
blica, aut omnino non fuissent: nullo labore,
tuo præcipiti furori, atque impio sceleri re-
stitissem. sed publicam causam contra vim
armatã, sine populi præsidio suscipere nolui:
non quò mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis
intima, priuati hominis, displiceret: sed Sci-
pionis factum statim P. Mucius consul, qui in
gerenda republica putabatur fuisse segnior,
gesta multis senatusconsultis non modò de-
fendit, sed etiam ornauit: mihi aut, te interfe-
cto, cum consulibus: aut te viuo, & tecum, &
[92] **C** cum illis, armis decertandum fuit. ‖ Erant
eo tempore multa etiam alia metuenda, ad
seruos medius fidius res peruenisset. tan-
tum homines impios ex vetere illa coniura-
tione inustum nefariis mentibus bonorum o-
dium retinebat. Hic tu me etiam gloriari ve-
tas: negas esse ferenda, quæ soleam de me prę-
dicare: & homo facetus, inducis etiam ser-
monem vrbanum, ac venustum: me dicere so-
lere, esse me Iouem: eundémque dictitare,
Mineruam esse sororem meam. Non tam in-
solens sum, qui Iouem esse me dicam: non
tam ineruditus, qui Mineruam Iouis soro-
rem, meam esse sororem existimem. sed ta-
men ego mihi sororem virginem ascisco: tu
sororem tuam virginem esse non siuisti. Sed
vide, ne tu debeas Iouem dicere, quòd tu
iure eandem sororem, & vxorem appellare
[93] possis. ‖ Et quoniam hoc reprehendis, quòd
D solere me dicas de me ipso gloriosius præ-
dicare: quis vnquam audiuit, cùm ego de me,
nisi coactus, ac necessariò dicerem? nam si,
cùm mihi furta, largitiones, libidines ob-
iiciuntur, ego respondere soleo, meis con-
siliis, periculis, laboribus, patriam esse con-
seruatam: non tam sum existimandus de
gestis rebus gloriari, quàm de obiectis non
cõfiteri, sed si mihi ante hac durissima reipu-
blica tempora nihil vnquam aliud obiectum
est, nisi crudelitas illius temporis, cùm a pa-
tria perniciem depuli: quid? ne huic maledi-
cto verũ non respõdere, an demisse responde-
[94] re decuit? ‖ Ego verò etiam reipublicæ semper
A interesse putaui, me illius pulcherrimi facti,
quod ex ex auctoritate senatus, consensu bono-
rum omnium, pro salute patrię gessissem, splen-
dorem verbis, dignitatémque retinere: præ-
sertim cùm mihi vni in hac republica audien-
te populo Romano, opera mea hanc vrbem,
& hanc rempublicam esse saluam iurato dicere
fas fuisset. Exstinctum est iã illud maledictum
crudelitatis, quòd me non vt crudelem tyran-
num, sed vt mitissimum parentem, omnium
ciuium studiis desideratum, repetitum, arces-
[95] situm vident. ‖ Aliud exortum est. obiicitur
mihi meus ille discessus: cui ego crimini re-
spondere, sine mea maxima laude, non possum
Quid enim, poat.fices, debeo dicere? peccati
me conscientia profugisse? At id, quod mihi
crimini dabatur, non modò peccatum non e-
rat, sed erat res, post natos homines pulcher-
B rima. Iudicium populi pertimuisse? At id,
nec propositum vllum fuit, [illegible] fuisset, dupli-
cata gloria discessissem. Bon[...]m mihi præsi-
dium defuisse? Falsum est. Me mortem timuis-
se? Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non
dicerem, nisi coactus (nihil enim vmquam de
[96] me dixi sublatius asciscẽdę laudis causa potius,
quàm criminis depellẽdi) dico igitur, & quam
possũ maxima voce dico. ‖ Cùm omnium per-
ditorũ, & coniuratorum incitatą vis, duce tri-
buno pl. consulibus auctoribus, afflicto senatu,
perterritis equitibus Romanis, suspensa, ac sol-
licita tota ciuitate, non tam in me im[pe]tu fa-
ceret, quã per me in omneis bonos: me vidisse
si vicisse, tenueis reipublicę reliquias: si victus
essem, nullas futuras, quòd cùm iudicas[s]:delle-
ui coniugis miseræ dissidium liberorum
carissimorum solitudinem, fratris absentis,
amantissimi, atque optimi casum, subitas fun-
C datissimæ filiæ ruinas. sed iis omnibus re-
bus vitam anteposui meorum ciuium: rém-
que publicam condere vnius discessu, quàm
omnium interitu occidere malui. spe-
raui, id quod accidit, me iacentem posse à vi-
[97] uis viris fortibus excitari: si vnà cum bonis
interiissem, nullo modo posse recreari. ‖ Ac-
cepi, pontifices, magnum, atque incredibilem
dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco
sapientiam, quam nonnulli in me require-
bant, qui me animo nimis fracto esse, at-
que afflicto loquebantur. An ego poteram,
cùm à tot rerum tanta varietate diuellerer,
(quas idcirco prætereo, quòd ne nunc qui-
dem sine fletu commemorare possum) infici-
ari me esse hominem, & communem naturæ
sensum repudiare? Tum verò neque illud
meum factum laudabile, nec beneficium vl-
lum à me in rempublicam profectum dice-
rem, siquidem ea reipublicæ causa reliquis-
D sem, quibus æquo animo carerem: eámque
animi duritiam, sicut corporis, quod cùm v-
[98] ritur, non sentit, stuporem potius quàm vir-
tutem putarem. ‖ Suscipere tantos animi
dolores, atque ea, quæ capta vrbe, accidunt
victis, stante vrbe vnum perpeti, & iam se
videre distrahi à complexu suorum, disturi-
bari tecta, diripi fortunas, patriæ denique cau-
sa patriam ipsam amittere, spoliari populi Ro-
mani beneficiis amplissimis, præcipitari ex
altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos
inimicos, nondum morte complorata, ar-
bitria petenteis funeris: hæc omnia subire
confer-

conseruandorum ciuium causa, atque ita, vt dolenter absis, non tam sapiens, quàm ij, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quam communis humanitas postulat: ea laus præclara, ac diuina. Nam, qui ea, quæ numquam cara, atque iucunda duxit, æquo animo reipublicæ causa, deserit, nullam beneuolentiam insignem in rempublicam declarat. qui autem ea relinquit, reipublicæ causa, à quibus cum summo dolore diuellitur, ei patria cara est: cuius salutem caritati anteponit suorum. ‖ Quare (disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessiuit) his seruaui, vt consul, togatus armatos vicerim: priuatus, consulibus armatis cesserim. Vtriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quòd ex senatus auctoritate, & senatum, & omneis bonos, meæ salutis causa, mutata veste vidi: posterioris, quòd & senatus, & populus Romanus, & omnes, mortales, & priuatim, & publicè iudicarunt, sine meo reditu rempublicam saluam esse non posse. ‖Sed hic meus reditus, pontifices, vestro iudicio continetur. nam, si vos me in meis ædibus collocatis, id quòd in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis: video me planè, ac sentio restitutum, sin mea domus nō modò mihi non redditur, sed etiam monumētum præbet inimico doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis: quis erit, qui hunc reditum potiùs, quàm pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea totius vrbis domus est mea, pontifices: in qua si manet illud non monumentum vrbis, sed sepulchrum inimico nomine inscriptum: demigrandum potiùs aliquò est, quàm habitandum in ea vrbe, in qua trophæa & de me, & de republica videam constituta. ‖An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, vt, cuius vrbis seruatorem me esse senatus omnium assensu toties iudicarit, in ea possim intueri domum meam euersam non ab inimico meo, sed ab hoste cōmuni, & ab eodem exstructam, & positam in oculis ciuitatis ne vmquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melij, regnum appetentis, domus est complanata. Ecquid aliud æquum accidisse Melio populus Romanus iudicauit? nomine ipso Aequimelij, stultitia pœna comprobata est. Sp. Cassij domus ob eandem causam euersa, atque in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & euersa, vt illius facinus, memoria, & nomine loci notaretur. M. Manlius cùm ab adscensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria: regnum appetisse est iudicatus. ergo eius domum euersam duobus lucis conuestitam videtis. Quā igitur maiores nostri sceleratis, ac nefariis ciuibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, vt apud posteros nostros, nō exstinctor cōiurationis, & sceleris, sed auctor, & dux fuisse videar? ‖ Hanc verò, pontifices, labem turpitudinis, & inconstantiæ poterit populi Ro. dignitas sustinere, viuo senatu, nobis principibus publici consilij, vt domus M. Tulij Ciceronis cum domo Fuluij Flacci ad memoriam pœnæ publicæ constitutæ coniuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reipub. fecerat, & senatus sententia est interfectus, & eius domus euersa, & publicata est: in qua porticum pòst aliquantò Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax, ac furia patriæ, cū vrbem, Pisone & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret: vno, eodémque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cū M. Flaccī domo coniungebat: vt, qua pœna senatus effecerat euersorem ciuitatis, eâdē iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem P.C. custodem patriæ iudicassent. ‖Hanc verò in Palatio, atque in pulcherrimo vrbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunitij, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis reip. doloris mei defixum iudicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rēp. & semper habuistis, nō modò sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis. nisi quē fortè illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. ‖O rem, quam homines soluti, à cura liberati ridere non desinant: tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! P.ne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunc, inquam, etiam vos qui estis antistites cæremoniarum, & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O dij immortaleis! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omneis humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra pontifices, grauitate abutitur? ex isto ore, religionis verbum excidere, aut elabi potest cùm tu eodem ore, accusando senatum, quòd seuerè de religione decerneret, impurissimè teterriméque violasti. ‖Adspicite, adspicite, pontifices, hominem religiosum, &, si vobis videtur (quod est bonorum pontificum) monete eum, modū quendā esse religionis: nimiùm esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice: sacrificium, quod alienæ domi fieret, inuisere? quæ autem te tāta mentis imbecillitas tenuit, vt non putares, deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem vmquā audisti maiorum tuorum, qui & sacra priuata coluerunt: & publicis sacerdotiis præfuerunt, cùm sacrificium bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus factus est. Ex quo intelligitur, multa in vita falsò homines opinari, cum ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset lumina amisit: istius, qui nō solū adspectu, sed etiā incesto flagitio, & stupro cæremonias polluit, pœna omnis oculorū ad cæcitatē mentis est cōuersa. Hoc auctore tā casto, tā religioso, tam sancto, tā pio, potestis, pōtifices, non cōmoueri, cùm suis dicat se manibus domū ciuis optimi euertisse, & eam iisdem manibus consecrasse? ‖Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, vt mihi liceret. Quid non exceperas, vt, si quod ius nō esset rogare, ne esset rogatum? Ius igitur statueritis esse, vniuscuiusque vestrum sedes, aras, focos, deos penateis, subiectos esse libidini

tribunitiæ? in quem quisque per homines cõcitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domum non solùm affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? ‖ Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est vlla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio, cùm expeti nihil ab iis, quod sit iniustum, atque inhonestum, arbitrare. Hominem inuenire ista labes tum, cùm omnia tenebat, neminem potuit. cui ædeis meas addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cùm loci illius, cùm ædium cupiditate flagraret, ob eámque causam vna iusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset: tamẽ illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere. deos immortaleis existimatis, cuius labore & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum afflictam, & euersam per vnius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? ‖ Ciuis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam, & cruentam P. Clodij manum, qui rem vllam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. at, qui aliqua se contagione prędæ, societatis, emtionis, contaminauerũt, nullius neque priuati, neque publici iudicij pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem vllam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dij immortales domum meam concupiuerunt? Istatua pulcra Libertas, deos penateis, & familiareis meos Lares expulit, vt à te ipsa, tãquam in captiuis sedibus, collocaretur? ‖ Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quàm domus vniuscuiusque ciuium? hic aræ sunt, hic foci, hîc dij penates, hîc sacræ religionis cæremoniæ continentur: hoc perfugiũ est ita sanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas sit. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ maiores nostri religionibus tuta nobis, & sancta esse voluerunt, ea iste non solùm contra religionem labefactauit, sed etiam ipsius religionis nomine, euertit. ‖ At quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meę collocasti, quam ex vrbe tota sustulisti? Tu, cũ collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse: cùm in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cùm hunc clarissimum virum, summo genere natũ, summis populi beneficiis vsum, pontificem, & cõsularem, & singulari bonitate, & modestia præditum (quem quibus oculis adspicere audeas, satis mirari non queo) audiente populo Romano à pedissequis conculcari iuberes: cùm indemnatum exturbares priuilegiis tyrannicis irrogatis: cùm principem orbis terræ virum, inclusum domi cõtineres: cùm forum armatis catervis perditorum hominũ possideres: Libertatis simulachrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa iudicio tui crudelissimi dominatus, & miserrimæ populi Ro. seruitutis? ‖ Eúmne potissimũ Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in seruorum potestatem ciuitas tota venisset? At vnde inuenta est ista Libertas? quæsiui enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur. eius non longè à Tanagris simulachrum è marmore in sepulchro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportauit. etenim cogitarat omneis superiores muneris splendore superare. itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis, & communibus locis, tota è Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi Rom. causa, sanè frugaliter domum suam deportauit. ‖ Is postea quam intellexit, posse, se, interuersa ædilitate, à L. Pisone consule prætorem renũtiari, si modò eadem prima litera competitorem habuisset aliquem: ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocauit: signum de busto meretricis ablatũ isti dedit, quod esset signum magis istorum, quàm publicæ libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulchri, à fure sublatam, à sacrilego collocatam? hæc me domo mea pellet? hæc vltrix afflictæ ciuitatis reip. spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, vt esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? ‖ O Q. Catule (patrémne appellẽ, an filium? recentior memoria filij est, & cum rebus meis gestis coniunctior) tantúmne te fefellit, cùm mihi summa, & quotidie maiora præmia in rep. fore putabas? negas, fas esse duos consules esse in hac ciuitate inimicos reipub. Duo sunt inuenti, qui senatum tribuno furenti cõstrictum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis, atque imperio, vetarent: quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearũ reliquias suas in domo comportari iuberent. ‖ Venio nũc ad patrem. Tu, Quinte Catule, M. Fuluij domũ, cùm is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, vt eius, qui perniciosa reipublicæ consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cùm is tribunus plebis qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modò inspectantibus, verùm adiuuantibus disturbaret, euerteret, idque cùm eius ciuis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo coniungeret: nónne responderes, id, nisi euersa ciuitate, accidere non posse? ‖ At videte hominis intolerabilem audaciam cum proiecta quadam, effrenata cupiditate. Monumentum iste numquam, aut religionem vllam excogitauit: habitare laxè & magnificè voluit: duasq; & magnas, & nobileis domos cõiungere. eodẽ puncto téporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, à Qu. Seio contendit, vt Q. Posthumi sibi domũ venderet. cùm ille id negaret: primò se luminibus eius esse obstructurum minabatur. Affirmabat Posthumius, se viuo, illam domum istius numquã futuram. Acutus adolescens

lescens ex ipsius sermone intellexit, quid fie- A
ri oporteret: hominem veneno apertissimè
sustulit: emit domum, litigatoribus defatiga-
tis, propè dimidio cariùs, quàm æstimabat.
116 ‖Quorsum igitur hæc oratio pertinet? do-
mus mea illa propè tota vacua est: vix pars
ædium mearum decima ad Catuli porticum
accessit. causa fuit ambulatio, & monumen-
tum, & ista Tanagræa, oppressa libertate, Li-
bertas in Palatio, pulcherrimo prospectu, por
ticum cum conclauibus pauimentatam tre-
centûm pedum concupierat, amplissimũ pe-
ristylum, cetera eiusmodi, facilè vt omniũ do-
mos & laxitate, & dignitate superaret. Et hô-
mo religiosus, cùm à deis meas idem emeret,
& venderet: tamen illis tantis tenebris non
est ausus suũ nomen emptioni illi adscribere.
posuit scilicet Statonem illum, hominem sua
virtute egenté, vt is, qui in Marsis, vbi natus
est, tectum, quò imbris vitandi causa succede-
ret, nullum haberet, ædeis in Palatio nobilis- B
simas emisse se diceret. Inferiorem ædiũ par-
tem assignauit non suæ gemi Fonteiæ, sed
Clodiæ, quam reliquit. quem in numerum ex
multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut
egestate, aut scelere perditus. Hanc vos pon-
tifices, tam variam, tam nouam in omni gene-
re voluntatem, impudentiã, audaciam, cupi-
117 ditatem comprobabitis?‖Pontifex, inquit, af-
fuit. Non te pudet, cùm apud pontifices res
agatur, pontificem dicere, non collegium pô-
tificum affuisse: præsertim cùm tribunus ple-
bis, vel denuntiare potueris, vel etiam coge-
re? Esto: collegiũ non adhibuisti. quid? de col-
legio quis tandem affuit? posuerat enim
auctoritatem in vno, quæ est in his omni-
bus: sed tamen auget & ætas, & honos
dignitatem. opus erat etiam scientia: quã etsi
omnes consecuti sunt, tamen certè peritio-
118 res vetustas facit. ‖ Quis ergo affuit? Frater,
inquit, vxoris meæ. Si auctoritaté quærimus,
etsi id est ætatis, vt nondũ consecutus sit: ta- C
men quanta est in adolescente auctoritas, ea,
propter tantam coniunctionem affinitatis,
minor est putanda. sin autem scientia est quæ-
sita: quis erat minùs peritus, quàm is, qui pan-
cis illis diebus in collegium venerat? qui etiã
tibi erat magis obstrictus beneficio recenti,
cùm se fratrem vxoris tuæ, fratri tuo germa-
no antelatum videbat. Etsi in eo prouidisti,
ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur
dedicationem appellas, ad quam non colle-
giũ non honoribus populi Romani ornatum
pontificem, non denique adolescentem quẽ-
quam, cùm haberes in collegio familiarissi-
mos, adhibere potui? Affuit is, si modò af-
fuit, quem tu impulisti: soror rogauit, mater
119 coëgit. ‖Videte igitur, pontifices, quid statua-
tis in mea causa de omnium fortunis. Verbó-
ne, pontifices, putatis, si is postem tenuerit,
& aliquid dixerit, domum vniuscuiusque cô-
secrare posse? An istæ dedicationes, & tem- D
plorum, & delubrorum religiones, ad hono-
rem deorum immortalium sine vlla ciuium
calamitate à maioribus nostris cõstitutę sunt?
Est inuentus tribunus plebis, qui consulari-
bus copiis instructus, omni impetu furoris in
eum ciuem irrueret, qué perculsum ipsa res-
120 publica suis manibus extolleret. ‖Quid, si quis
similis istius (neque enim iam decrunt, qui
imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui
resp. non tantum debeat, per vim afflixerit,
domum eius per pontificem dedicarit: id vos
ista auctoritate constituetis ratum esse opor-
tere? Dicitis, quem reperiet pontificem? Quid
& tribunus plebis idem esse non potest pon-
tifex? M. Drusus ille clarissimus vir, tribu-
nus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Cæpio-
nis inimici sui, postem ædiũ tenuisset, & pau-
ca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedi-
catæ? ‖Nihil loquor de pontificio iure, nihil 121
de ipsius verbis dedicationis, nihil de reli-
gione, cæremoniis: non dissimulo me nescire
ea, quæ etiam si scirem, dissimularem ne aliis
molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi
effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam
ad nostras aureis sæpe permanant. Postem te-
neri in dedicatione oportere videor audisse
templi. ibi enim postis est, vbi templi adi-
tus est, & valuæ. Ambulationis posteis nemo
vmquam tenuit in dedicando. Simulacrum
autem, aut aram si dedicasti, sine religione
loco moueri potest. Sed iam hoc dicere tibi
non licebit, quoniam pontificem postem te-
nuisse dixisti. ‖ Quamquam quid ego de dedi- 122
catione loquar? aut quid de vestro iure, & re-
ligione contrà, quàm proposueram, disputa-
bo? Ego verò, si omnia solemnibus verbis,
veteribus, & priscis institutis acta esse dice-
rem: tamen me reip. iure defenderem. An,
cùm tu eius ciuis discessu, cuius vnius opera
senatus, atque omneis boni ciuitatem esse in-
columem toties iudicassent, oppressam tæter-
rimo latrocinio cum duobus sceleratissimis
consulibus remp. teneres: domum eius, qui
patriam à se seruatam perire suo nomine no-
luisset, per pontificem aliquem dedicasses:
posset recreata respublica res sustinere?‖Date 123
de hac religione aditum, pontifices: iam nul-
lum fortunis communibus exitum reperietis.
An si postem tenueris pontifex, & verba ad
religionem deorum immortalium composi-
ta, ad perniciem ciuium transtulerit, valebit
ad iniuriam nomen sanctissimum religionis?
si tribunus plebis verbis non minus priscis,
& penè solemnibus bona ciuis cuiuspiam
consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius,
patrum memoria, bona Qu. Metelli, qui eum
ex senatu censor eiecerat, aui tui, Qu. Metel-
li, & tui, P. Seruili, & proaui tui, P. Scipio, cô-
secrauit foculo posito in rostris, adhibitó-
que tibicine. Quid tum? num ille furor tri-
bunis plebis, ductus ex nonnullis veterum
temporum exéplis, fraudi Metello fuit, sum-
mo illi, & clarissimo viro? Certè non fuit.
‖Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tri- 124
bunum plebis facere. Numquid igitur is bona
Lentuli religioni obligauit? Sed quid ego ce-
teros? Tu, tu, inquam, capite velato, concio-
ne aduocata, foculo posito, bono tui Gabinij,
cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persa-
rúmque donaras, consecrasti. Quod si tum ni-
hil est actum: quid in meis bonis agi potuit?
sin est ratum, cur ille gurges helluatus tecum
simul reipublicæ sanguinem, ad cælum tamen
exstruxit villam in Tusculano visceribus æ-
rarij, mihi meas ruinas, quarum ego similem
totam vrbem esse passus non sum, adspicere
non licuit? ‖ Omitto Gabinium. Quid? exem- 125
plo tuo bona tua non sic L. Mũmius, vir om-

nium fortissimus, atque optimus, consecrauit? A quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea iura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conuersis, recusares, alios euerteres? sin ista consecratio, legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet ius, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis: quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluisti? Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certè, &, quicquid habes aliud, est Cereri consecratum. sin ille ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omneis pollueris, 126 aut ementiendo, aut stuprando? || Iam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides, pœnam illam à te in alium institutam, in te ipsum esse conuersam. Sed homo omnium scelerum, flagitiorúmque documen- B tum, quod in Gabinio fateris, cuius impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus, & egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatus vidimus: cui re ista quidem ipsa calamitatis iniuria potuit accidere: id in me infirmas? & grauius esse dicis, quod vno adolescente, quàm quod, concione tota teste, effe- 127 cisti? || Dedicatio, magnam, inquit, habet religionē. Nónne vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, pontifices & vos flamines: etiam tu rex, disce à gentili homine tuo: quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, iusto, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione nónne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur? An tu hæc ita cōfundis, & perturbas, vt, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas. quo iure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? vbi te isti C rei populus R. præfecerat? video enim esse legem veterem tribunitiam, quæ vetet, iniussu plebis ædes terram, aram consecrare. neque tum hoc ille Qu. Papirius, qui hanc legē rogauit, sensit: neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorū ciuiū consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquā fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere vi- 128 deretur, quàm admonere. || Sed quia consecrabantur ædes, non priuatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur: consecrabantur agri, non ita vt nostra prædia, si quis vellet, sed vt imperator agros de hostibus captos, consecraret: statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipso si loco essent consecratæ: hæc, nisi plebs iussisset, fieri vetuit. quæ si tu interpretaris de nostris ædibus, atque agris scripta esse: non repugno, sed quæro, quæ lex lata sit, vt tu meas ædeis consecrares: vbi tibi D hæc potestas data sit: quo iure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pontificio, sed de iure publico disputo. Lex Papiria vetat, ædeis iniussu plebis consecrari. Sit sanè hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Vnum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris, & crudelita- 129 tis tuæ. || Quòd si tibi tum in illo reip. naufragio omnia in mentē venire potuissent, aut si tuus scriptor illo incendio ciuitatis non syngraphas cum Byzantiis exsulibus, & cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed vno tempore cautiones fiebant pecuniarum, fœdera feriebantur prouinciarum, regum appellationes venales erant, seruorum omnium vicatim celebrabatur tota vrbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur. imperia adscribebantur nouæ iuuentuti; Q. Seio venenum misero parabatur; de Cn. Pompeio, propugnatore, & custode imperij interficiendo, consilia inibantur, senatus ne quid esset, vt lugerent boni semper, vt capta resp. consulum proditione, vi tribunitia teneretur. Hæc cùm to., tantáque agerentur: non mirum est, præsertim in furore animi, & cæcitate, multa illū, & te fefellis- 130 se. || At videte, quanta vis sit huius Papiriæ legis, in re tali, non qualem tu affers, sceleris plenam, & furoris. Qu. Marcius, censor, signū Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. hoc signum C. Cassius censor cùm in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum, curiámque Concordiæ dedicaret. Quæso, pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat summa modestia, & grauitate censor: hic tribunus plebis scelere, & audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatus: tuum porrò tempus, libertate populi R. oppressa, senatus auctoritate deleta; res illa plena iustitiæ, sapientiæ, dignitatis censor enim, penes quem maiores nostri) id quod tu sustulisti) iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in cu- C 131 ria, arámque ei deæ dedicare. || Præclara voluntas, atque omni laude digna. præscribere enim se arbitrabatur, vt, sine studiis dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam, ac templum publici consilij, religione Concordiæ deuinxisset. Tu cùm ferro, cum metu cùm edictis, cùm priuilegiis, cùm præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore, & minis, consulum societate, & nefario fœdere, seruitute oppressam ciuitatem teneres: Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cuiusquam incommodo, dedicabat: tu in ciuis optimè de rep. meriti cruore, ac pænè ossibus simulacrum nō libertatis publicæ, sed licentiæ, collocasti. Atque ille tamen ad colle- 132 gium retulit: tu ad quē retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandū, aut instituendū fuisset religione domestica: tamē instituto D ceterorū vetere ad pontificē detulisses. nouū delubrum cùm in vrbis clarissimo loco, nefando quodam, atque inaudito instituto inchoares: referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemóne horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, vt cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dignitatem.

An tu auderes quærere ex P. Seruilio, aut ex M. Lucullo: quorum ego consilio, atque auctoritate remp. consul ex vestris manibus, ac faucibus eripui: quibúsuam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, ciuis domum consecrares, deinde ciuis eius, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, pòst cunctæ gentes testimonium huius vrbis, atque imperij conseruati dedissent? 133 || Quid diceres, ò nefanda, & perniciosa labes ciuitatis? Ades, ades, Luculle, Seruili, dum dedico domum Ciceronis, vt mihi præeatis, postémque teneatis. Es tu quidem cùm audacia, tũ impudentia singulari: sed tibi tamẽ oculi, vultus, verba cecidissent, cùm te viri, qui sua dignitate personam populi Ro. atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis grauissimis perterruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ par- 134 ricidio, & scelere. || Quæ cùm videres, tum te ad tuum affinem, non delectum à te, sed relictum à ceteris, contulisti. quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto iam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, vt in viui, & iam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, vt mutam in delicto personam, noménque præberet: aut, si dixit aliquid, verbis hæsitantibus, postémque tremebunda manu tetigit. certè nihil ritè, nihil castè, nihil more, institutóque perfecit. Viderat ille Murænam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum 135 cum vniuersis. || Quare quis est, qui existimare possit, huic nouo pontifici, primã hanc, post sacerdotium initum, religionem instituenti, vocémque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse: præsertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni sceleris inuitus cogeretur, & grauissimas pœnas affinitatis impurissimæ susti- 136 neret? || Sed, vt reuertar ad ius publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solùm ad suas cæremonias, sed etiam ad populi iussa accommodauerunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium, pontif. maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Rom. nominatim præfecisset, atque eius iussu faceret: non videri ea rectè posse dedicari. Quid, cùm Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello, COSS. aram, & ædiculam, & puluinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sext. Iulius prætor retulit? cùm P. Scæuola, pontif. Max. pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia C.F. iniussu populi dedicasset, sacrum non videri esse. Quam quidem rem quanta seueritate, quantáque diligentia senatus sustulerit, ex ipso S.C. facilè cognoscetis. Recita S.C.

SENATVS CONSVLTVM.

137 || Videtisne, prætori vrbano negotium datum, vt curaret, ne id sacrũ esset? & vt, siquæ essent incisæ aut inscriptæ literæ, tollerentur? O tẽpora! ó mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: pòst autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque vllum est passus ex ea dedicatione, literarum exstare monumentum. tu procella patriæ, turbo, ac tẽpestas pacis, atque otij, quod in naufragio reip. tenebris offusis, demerso populo Ro. euerso, atque eiecto senatu dirueris, ædificaris, religione omni violata, reip. tantùm nomine contaminaris: in ciuis huiusce ædibus, & in vrbe, quam suis laboribus, ac periculis conseruasset, monumentum deletæ reip. collocaris ad equitũ notã, ad dolorẽ bonorum omnium, sublatóque Q. Catuli nomine incideris: id sperasti rẽp. diutius, quàm, quoad mecũ simul expulsa careret his mœnibus, esse laturã? 138 || At, si, pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicauit: quid me attinet iam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis, ac verbis, quibus cæremoniæ postulant, dedicasse? Dixi à principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito iure pontificum, dicturum. Quæ sunt adhuc à me de iure dedicandi disputata, non sunt quæsita ex occulto aliquo genere literarum, sed sumta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiúmque delatis, ex S. consulto, ex lege. Illa interiora, iam vestra sunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri ius fuerit. 139 || Quæ si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Puluillus, qui, cùm eius dedicationẽ multi, propter inuidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, & constantissima mente Capitolium dedicauit, huiusmodi alicui dedicationi præfuisset: tamen in scelere religio non valeret: nedum valeat id, quod imperitus adolescens, nouus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, inuitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine scriptore, furtim, mente, ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cùm iste impurus, atque impius hostis omniũ religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim, & turbulentè, vt neque mens, 140 neque vox, neque lingua consisteret. || Delatum tum est ad vos pontifices, & pòst omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, omnibus obscœnis, identidẽ se ipse reuocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum est in tanto scelere tantáque dementia, ne audaciæ quidẽ locum ad timorem cõprimendum fuisse. Etenim, si nemo vnquam prædo tã barbarus, atque immanis fuit, qui cùm fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somniis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, nõ horreret animo, cùm diuinum numen scelere violatum, placare precibus cogeretur: qua

tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiúsque vrbis prædonem, fuisse censetis, cùm pro detestatione tot scelerum vnam aram nefariè consecraret? || Non poterat vllo modo (quamquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agẽdo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere, antequã ipse didicisset. Magna vis est cùm in deorum immortaliũ numine, tũ verò in ipsa rep. Dii immortales suorum templorum custodẽ, ac præsidem sceleratissimè pulsum cùm viderent, ex suis templis in eius ædeis immigrare nolebant. itaque istius vecordissimi mentem cura, metúque terrebant. Res verò publica, quanquam erat exterminata mecum, tamen obuersabatur ante oculos exterminatoris sui, & ab istius inflammato, atque ignito furore iam tum me, séque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum vllum solemne potuit effari? || Quæ cùm ita sint, pontifices, reuocate iam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad vniuersam remp. quam anteà cum viris fortibus multis, in hac verò causa solis vestris ceruicibus sustinetis. Vobis vniuersi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea causa præfuistis: vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorúmque concursus, vobis campus, centuriarúmque vna vox omnium, quarum vos principes, atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, & iudicium non modò commissum, verùm etiam commendatum esse arbitrabuntur. || denique ipsi dii immortales, qui hanc vrbem, atque hoc imperium tuentur, vt esset omnibus gentibus, posteritatíque perspicuum, diuino me numine esse reip. redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus, & gratulationis meæ, ad suorum sacerdotum potestatem, iudiciúmque reuocasse. Hic est enim reditus, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis in diis penatibus recuperandis. Quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedésque conuellit: ducibúsque consulibus, tanquam vrbe capta, hanc vnam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putauit: tamen illi dii penates, ac familiares mei, per vos in meã domum mecũ erunt instituti. || Quocirca te, Capitoline, quẽ propter beneficia populus Ro. optimum, propter vim, maximum nominauit, téque, Iuno regina, & te, custos vrbis, Minerua, quæ semper adiutrix consiliorum meorum, testis laborum exstitisti, precor, ac quæso: vósque qui maximè me repetistis, atque reuocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est cõtentio, patrii penates, familiarésque, qui huic vrbi, & reipublicæ præsidetis, vos obtestor, quorum ego à templis, ac delubris pestiferam illam, & nefariam flammam depuli: téque, Vesta mater, cuius castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, & scelere defendi: cuiusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine ciuium restingui, aut cum totius vrbis incendio cõmisceri. || vt, si in illo pæne fato reipublicæ obieci meum caput pro vestris cæremoniis, atque templis, perditissimorum ciuium furori, atque ferro: &, si iterũ, cùm ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me, ac meos cõmendaui, méque, ac meum caput ea conditione deuoui, vt si, & eo ipso tẽpore, & antè, in consulatu meo, cõmodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum ciuium laborassem: tum mihi republica aliquando restituta liceret frui: sin autẽ mea consilia patriæ non profuissent, vt perpetuum dolorem, auulsus à meis, sustinerem: hanc ego deuotionem capitis mei, cùm ero in sedes meas restitutus, tum denique cõuictam esse, & commissam putabo. || nã nunc quidem, pontifices, non solùm domo, de qua cognoscitis, sed tota vrbe careo, in quam videor esse restitutus. Vrbis enim celeberrimæ, & maximæ partes aduersum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur. quem cùm mihi conspectum morte magis vitãdum, fugiendúmque esse videatis: nolite, quæso, eum, cuius reditu restitutam rempublicã fore putatis, non solùm dignitatis ornamentis, sed etiam vrbis partibus velle esse priuatum. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permouet: caduca semper, & mobilia hæc esse dixi: non virtutis, atque ingenii, sed fortunæ, & temporum munera: quorum ego non tam facultatem vmquam, & copiam, expetendam putaui, quàm & in vtendo rationem, & in carendo patientiam. || Etenim ad nostrum vsum propemodum iam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ, relinquemus: domo per scelus ereptas per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratiùs etiam ædificata, quàm euersa, carere sine maxima ignominia reipub. meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Ro. si cunctæ Italiæ, si prouinciis, si exteris nationibus si vobismetipsis, qui in mea salute principẽ semper locum, auctoritatémque tenuistis, gratum, & iucundum meum reditũ intelligitis esse: quæso, obtestórq; vos, pontifices, vt me, quẽ auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN SENATV.

ORATIO XXX.

HESTERNO die, P.C. cùm me, & vestra dignitas, & frequentia equitum Ro. quibus senatus dabatur, magnoperè commouisset: putaui mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam, cùm is publicanorum caussam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro nauaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus venditaret. Itaque hominem furentē, exsultantémque continui, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris ferociamque compressi. ‖ Attamen ignarus ille, qui consules essent, exsanguis, atque æstuans, se è curia repentè proripuit, cum quibusdam fractis iam, atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianique terroribus. Quem cùm egredientem insequi cœpissem: cepi equidem fructum maximum & ex consurrectione omnium vestrum & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repentè, sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit: & simulac Cn. Lentulum COS. adspexit, concidit in curiæ pænè limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderióque Pisonis: cuius ego de effrenato, & præcipiti furore quid dicam? haud potest grauioribus à me verbis vulnerari, quàm est statim, in facto ipso, à grauissimo viro, P. Seruilio confectus, ac trucidatus. cuius si etiā vim, & grauitatem illam singularem, ac pænè diuinam, assequi possem: tamen non dubito, quin ea tela, quæ coniecerit inimicus, quàm ea, quæ collega patris emisit, leuiora, atque hebetiora esse videantur. ‖ Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, & iracundia longiùs propè progressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multò antè meditatum. Ego enim, P. C. inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rem meam cùm defendere deberent, seruare possent: cùmque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutē non solùm auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primò reliquerunt, deinde prodiderunt, postremò oppugnauerunt, præmiisque nefariæ pactionis funditus vnà cum republica oppressum, exstinctúmque voluerunt: quique suo ductu, & imperio cruento illo, atque funesto supplicia neque à sociorum mœnibus prohibere, neque hostium vrbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationē, euersionem, depopulationem, vastitatem eam sua cum præda meis omnibus tectis, atque agris intulerunt. ‖ cum his furiis, & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pænè huius imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamē ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum, quantum vester, atque omnium bonorum dolor postulauit. In Clodium verò non est hodie meum maius odium, quàm illo die fuit, cùm illum ambustum religiosissimis ignibus, cognoui muliebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum. tum, inquam, cùm vidi, ac multò antè prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impendêret procella reip. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanē adolescentis furentis, nobilis vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem ciuitatis. ‖ Non multum mihi sanè post ad odium accessit. nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio seueritatis, odio dignitatis, odio reipub. non me magis violauit, quàm senatum, quàm equites Romanos, quā omneis bonos, quàm Italiam cunctam. non denique in me sceleratior fuit, quàm in ipsos deos immortaleis. Etenim illos eos scelere violauit, quo nemo antea. in me fuit eodem animo, quo etiam eius familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum numquā à me esse accusandum putaui, non plus, quàm stipitem illum, qui, quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar pecudem, ac belluam, pabulo inimicorum meorum, & glande corruptū? qui si sensit, quo se scelere deuinxerit: non dubito, quin sit miserrimus. sin autem id non videt: periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. ‖ Accedit etiam, quòd, exspecta-

tione omnium, fortissimo, & clarissimo viro, T.Annio, deuota, & constituta ista hostia esse videtur: cui me præripere desponsam iam, & destinatam laudem, cùm ipse eius opera & dignitatem, & salutem recuperarim, valde est iniquum. Etenim, vt P.ille Scipio, natus mihi videtur ad interitum, exitiúmque Karthaginis, qui illam à multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, pænè captam aliquando, quasi fatali euentu, solus euertit: sic T.Annius ad illam pestem comprimendam, exstinguendam, funditus delendam natus esse videtur & quasi diuino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognouit, quemadmodum armatum ciuem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui vrbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde, incendiisque terreret, non modò vinci, verùm etiam vincere oporteret. || Huic ego, & tali, & ita de me, ac de patria merito viro, numquam mea voluntate præripiam, eum præsertim reum, cuius ille inimicitias non solùm suscepit propter salutem meam, verùm etiam appetiuit. Sed si etiam nunc illaqueatus iã omnium legũ periculis, irretitus odio bonorũ omnium, exspectatione supplicij iam non diuturna implicatus, feretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: resistã, & aut concedente, aut etiã adiuuante Milone, eius conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stanti tacens minaretur, voce tantùm attigi legum initium, & iudicij consedit ille, conticuit. Dié dixisset, vt fecerat. fecissem, vt ei statim tertius à prætore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur: & cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quæ cõmisit, iam se esse consecratum Miloni: siquod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum, atque legum. || Atqui paulò antè, P.C. concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cuius concionis primùm vniuersum argumentum, sententiámque audite. cùm riseritis impudentiã hominis, tum à me de tota cõcione audietis. De religionibus sacris, & cæremoniis est concionatus, patres conscripti, Clodius: P.inquam, Clodius sacra, & religiones negligi, violari, pollui, questus est. Nõ mirum, si hoc vobis ridiculum videtur. etiam sua concio risit hominé, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatusconsultis: quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominémque eum, qui puluinaribus Bonæ deæ stuprum intulerit, eáque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, adspici fas est, non solùm adspectu virili, sed flagitio, stupróque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. || Itaque nunc proxima concio eius exspectatur de pudicitia. Quid enim interest, vtrùm ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris, & religionibus conqueratur, an ex sororum cubiculo egressus, pudoré, pudicitiámque defendat? Responsum Haruspicũ hoc recens de fremi u in concione recitauit: in quo, cum aliis multis scriptum etiã illud est (id quod audistis) loca sacra, & religiosa, profana haberi. In ea causa esse dixit domum meã, à religiosissimo sacerdote, P.Clodio, consecratam. || Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio, an grauissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modò iustam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque responso, nos de istius scelere, ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè iam voce Iouis optimi maximi præmoneri. Sed primùm expiabo religioné ædium mearum, si id facere verè, ac sine cuiusquam dubitatione potero. sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur: non modò patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religionique parebo. || Sed quæ tandem est in hac vrbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua, atque pura? Quamquam vestræ domus, P.C. ceterorúmque ciuium, multò maxima ex parte sunt liberæ religione, tamen vna mea domus iudiciis omnibus liberata, in hac vrbe sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. ex hoc Haruspicum responso decreuit senatus, vt de locis sacris, religiosis, ad hunc ordinem referretis. potestisne referre de mea domo? quæ (vt dixi) sola, in hac vrbe, omni religione, omnibus iudiciis, liberata est. quam primùm inimicus ipse in illa tempestate, ac nocte reipublicæ, cum cetera scelera stilo illo impuro Sex.Clodius conscripsisset, ne vna quidé attigit litera religionis. deinde eandem domum populus Romanus, cuius est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum, ordinúmque suffragiis, eodé iure esse iussit, quo fuisset. || Postea vos, P. C. non quòd dubia res esset, sed vt huic furiæ, si diutius in hac vrbe, quã delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decreuistis, vt de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, vnius P.Seruilii, ac M.Luculli responso, ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium, Vestæque matris cæremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Ro. quod post Romã conditam, huius vnius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At verò meam domum P.Lentulus, CONS. & pontifex: P.Seruilius, M.Lucullus, Quint.Metellus, M.Glabrio, M.Messala, L.Lẽtulus, flamen Martialis: P.Galba, Qu.Scipio, C.Fannius, M.Lepidus, L.Clodius, rex sacrorum: M.Scaurus, M.Crassus, C.Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis: Quint.Cornelius, P.Albinouanus, Quint. Terentius, pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum, ac sapientissimorum ciuium adstantes, omni religione, vna mente, omnes liberauerunt. || Nego vmquã post sacra cõstituta, quorum eadé est antiquitas, quæ ipsius vrbis, vlla de re, ne de capite quidé virginum Vestalium, tã frequens collegium iudicasse, quamquã ad facinoris disquisitioné interest adesse quãplurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, vt iidem potestatem habeant iudicum. Religionis explanatio vel ab vno pontifice perito rectè fieri potest: quod idem in iudicio

capite

capitis durum, atque iniquum eſt. tamen ſic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm vmquam de cæremoniis virginum iudicaſſe. Poſtero die frequentiſſimus ſenatus, te conſule deſignato, Lentule, ſententiæ principe, P. Lentulo, & Qu. Metello COSS. referentibus, ſtatuit, cùm omnes pontifices, qui erant huius ordinis, adeſſent: cúmque alij, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegij iudicio verba feciſſent, omnéſque iidem ſcribendo adeſſent: domum meam, iudicio pontificum, religione

14 liberatam videri. ‖ De hoc igitur loco ſacro potiſſimum videntur Haruſpices dicere, qui locus ſolus ex priuatis locis omnibus hoc præcipuè iuris habet, vt ab ipſis, qui ſacris præſunt, ſacer non iudicatus ſit? Verùm referte: quod ex S. C. facere debetis. aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo ſententiam dixiſtis, & eã religione omni liberaſtis: aut ſenatus ipſe iudicabit, qui, vno illo ſolo antiſtite ſacrorum diſſentiente, frequentiſſimus antea iudicauit: aut, id quod certè fiet, ad pontifices reiicietur, quorũ auctoritati, fidei, prudentiæ maiores noſtri ſacra, religionéſque & priuatas, & publicas cõmendarunt. Quid ergo hi poſſunt aliud iudicare, ac iudicauerunt? Multæ ſunt domus in hac vrbe, P. C. atque haud ſcio, an pænè cunctæ iure optimo: ſed tamen iure priuato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipij, iure nexi. nego eſſe vllam domum aliam, æquè priuato iure, atque optima lege, publico verò omni præcipuo, & humano, &, diuino iure munitam.

15 ‖ Quæ primùm ædificatur ex auctoritate ſenatus, pecunia publica: deinde contra vim nefariam huius gladiatoris, tot ſenatuſconſultis munita, atque ſepta eſt. Primùm negotium iiſdẽ magiſtratibus eſt datum anno ſuperiore, vt curarent, vt ſine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, vniuerſa reſp. cõmẽdari ſolet: deinde, cùm ille ſaxis, & ignibus, & ferrò vaſtitatẽ meis ædibus intuliſſet, decreuit ſenatus, eos, qui id feciſſent, lege de vi, quæ eſt in eos, qui vniuerſam rempublicã oppugnaſſent, teneri. Vobis verò referentibus, ò poſt hominum memoriam fortiſſimi, atque optimi conſules! decreuit idem ſenatus frequentiſſimus, qui mea domum violaſſet, con-

16 tra rempublicã eſſe facturum. ‖ Nego, vllo de opere publico, de monumento, de templo, tot ſenatus exſtare conſulta, quot de mea domo quam ſenatus vnam, poſt hanc vrbem conſtitutam, ex ærario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magiſtratibus defendendã, à iudicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus eſt in villa publica, at mihi in Palatio reſtituta. illi locus: at mihi etiã parietes, atque tectum. illi, quam ipſe priuato iure tueretur: mihi, quam publicè magiſtratus omnes defenderent. Quæ quidem ego ſi aut per me, aut ab aliis haberem: non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. Sed, cùm ſint mihi data à vobis, cùm ea attententur eius lingua, cuius anteà manu euerſa vos mihi, & liberis meis, manibus veſtris reddidiſtis: non ego de meis, ſed de veſtris factis loquor: nec vereor, ne hæc mea veſtrorum beneficiorum prædicatio, non grata potiùs, quàm arrogans videatur.

17 ‖ Quanquam, ſi me tantis laboribus pro cõmuni ſalute perfunctum efferret aliquãdo ad gloriã in refutandis maledictis improborum hominum animi quidã dolor, quis nõ ignoſceret? Vidi enim heſterno die quendam murmurantẽ: quem aiebant negare ferre me poſſe, quia, cùm ab hoc eodẽ impuriſſimo parricida rogarer, cuius eſſem ciuitatis, reſpõdiſſe me, probantibus & vobis, & equitibus Ro. eius eſſe, qua carere me nõ potuiſſet. Ille, vt opinor, ingemuit. Quid igitur reſponderem? (quæro ex eo ipſo, qui ferre me non poteſt) me ciuẽ eſſe Romanum? literatè reſpondiſſem. An tacuiſſem? deſertum negotium. Poteſt quiſquã vir in rebus magnis cum inuidia verſatus, ſatis grauiter contra inimici contumeliã ſine ſua laude reſpondere? At ipſe non modo reſpondet, quidquid poteſt, cùm eſt laceſſitus: ſed etiam gaudet, ſe ab amicis, quid reſpondeat, admoneri.

18 ‖ Sed, quoniam mea cauſa expedita eſt, videamus nunc, quid Haruſpices dicant. Ego enim fateor, me, & magnitudine oſtenti, & grauitate reſponſi, & vna, atque conſtanti Haruſpicum voce vehementer eſſe commotum. Neque is ſum, qui, ſi cui fortè videor plus, quàm ceteri, qui æquè, atque ego, ſunt occupati, verſari in ſtudio literarum, his delecter, aut vtar omninò literis, quæ noſtros animos deterrent, atque auocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores, ac magiſtros religionum colendarum, maiores noſtros: quorum mihi tanta fuiſſe ſapientia videtur, vt ſatis, ſupérque prudentes ſint, qui illorum prudentiam non dicam aſſequi, ſed, quanta fuerit, perſpicere poſſint: qui ſtatas, ſolemneiſque cæremonias, pontificatu rerum bene gerendarum auctoritates, augurio: fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris: portentorum explanationes, Etruſcorum diſciplina contineri putauerunt: quæ quidem tanta eſt, vt noſtra memoria primùm Italici belli funeſta illa principia, poſt Syllani, Cinnanique temporis extremum pænè diſcrimen, tum hanc recentẽ vrbis inflammandæ, delendíque imperij coniurationem, non obſcurè nobis paulò antè prædixerint.

19 ‖ Deinde etiam cognoui, multa homines doctiſſimos, ſapientiſſimóſque & dixiſſe, & ſcripta de deorum immortaliũ numine reliquiſſe: quæ quãquam diuinitus perſcripta video, tamen eiuſmodi ſunt, vt ea maiores noſtri docuiſſe illos, non ab illis didiciſſe videantur. Etenim quis eſt tam vecors, qui aut, cùm ſuſpexerit in cælum, deos eſſe nõ ſentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, vt vix quiſquam arte vlla ordinem rerum, ac viciſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet: aut, cùm deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc totum imperium eſſe natũ, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet, P. C. ipſi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo eius gentis, ac terræ domeſtico, natiuóque ſenſu, Italos ipſos, ſed pietate, ac religione, atque hac vna ſapientia quòd deorum immortalium numine omnia regi gubernaríque perſpeximus, omneis genteis, natioñeſq; ſuperauimus.

20 ‖ Quare, ne plura de re minimè loquar dubia, adhibete animos, & menteis

vestras, non solùm aureis, ad Haruspicum vo- A
cem admouete: QVOD IN AGRO
LATINIENSI AVDITVS EST
STREPITVS CVM FREMITV.
Mitto Haruspices, mitto illam veterem ab
ipsis diis immortalibus, vt hominũ fama est,
Etruriæ traditã disciplinam: nos nonne Haru-
spices esse possumus? EXAVDITVS IN
AGRO PROPINQVO, ET SVB-
VRBANO EST STREPITVS
QVIDAM RECONDITVS, ET
HORRIBILIS FREMITVS AR-
MORVM. Quis est ex gigantibus illis, quos
poetæ ferunt bellum diis immortalibus intu-
lisse, tã impius, qui hoc tã nouo, tantóque mo-
tu non magum aliquid deos populo Ro. præ-
monstrare, & precinere fateatur? De ea re scri-
ptũ est, postulationes esse Ioui, Saturno, Ne-
B 21 ptuno, Telluri, diis cælestibus. ‖ Audio, quibus
diis violatis expiatio debeatur: sed hominum
quæ ob delicta, quæro. LVDOS MI-
NVS DILIGENTER FACTOS,
POLLVTOSQVE. Quos ludos? te ap-
pello, Lentule (tui sacerdotii sunt tensæ, cur-
ricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque
ludorum publicorum) vósque pontifices, ad
quos epulones Iouis optimi max. si quid est
prætermissum, aut cõmissum, afferunt: quorum
de sententia illa eadem renouata, atque in-
staurata celebrantur: qui sunt ludi minùs dili-
genter facti? quando, aut quo scelere polluti?
respondebis & pro te, & pro collegis tuis, &
pro pontificum collegio, nihil cuiusquã aut
negligentia contemtum, aut scelere esse pol-
lutũ: omnia solemnia, ac iusta ludorum, omni-
bus rebus obseruatis, summa cum cæremonia
22 esse seruata. ‖ Quos igitur Haruspices ludos
minùs diligenter factos, pollutósque esse di-
cunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque
illa mater dea, te, te, Cn. Lentule, cuius ab auia
C manibus esset accepta, spectatoré esse voluit.
quòd ni tu Megalesia illo die spectare voluis-
ses: haud scio an viuere nobis, atque his de re-
bus iam queri liceret. vis enim innumerabi-
lis incitata ex omnibus vicis collecta seruo-
rum ab hoc ædili religioso, repente fornici-
bus, ostiisque omnibus, in scenam signo dato,
immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, ea-
dem virtus fuit, quæ in priuato quondam tuo
proauo te, nomen, imperium, vocem, adspe-
ctum, impetum tuum stans senatus, equitésque
Ro. & omnes boni sequebantur, cùm ille ser-
uorum, & ludiorum multitudini S.P.Q.R. vin-
ctum ipso consessu, & constrictum spectaculis,
atque impeditum turba, & angustiis tradidis-
23 set. ‖ An, si ludius constitit, aut tibicen re-
pente conticuit, aut puer ille patrimus, & ma-
trimus si terram non tenuit, aut tensam aut
lorum amisit, aut, si ædilis verbo, aut si nutu
aberrauit, ludi sunt non ritè facti, eáque er-
D rata expiantur, & mentes deorum immorta-
lium, ludorum instauratione placantur: si lu-
di ab lætitia ad metum traducti si non inter-
missi, sed peremti, atque sublati sunt: si ciuita-
ti vniuersæ scelere eius, qui ludos ad luctum
conferre voluit, exstiterunt dies illi festi pæ-
nè funesti: dubitabimus, quos ludos ille fre-
mitus nuntiet esse pollutos? ‖ Ac, si volumus
24 ea, quæ de quoque deo nobis tradita sunt, re-
cordari, hanc Matrem magnã, cuius ludi vio-

A lati, polluti, pænè ad cædem & ad funus ciui-
tatis conuersi sunt, hanc, inquam, accepimus,
agros, & nemora cum quodam strepitu, fremi-
tuque peragrare. Hæc igitur vobis, hæc popu-
lo R. & scelerum indicia ostendit, & periculo-
rum signa patefecit. nam quid ego de illis lu-
dis loquar, quos in Palatio nostri maiores
ante tẽplum, in ipso Matris magnę conspectu
Megalensibus fieri, celebrarique voluerunt?
qui sunt more, institutisque maximè casti, so-
lẽne, religiosi: quibus ludis primum ante po-
puli cõcessum senatui locum P. Africanus ite-
rum consul ille maior dedit: vt eos ludos hæc
lues impura pollueret: quò si quis liber aut
spectandi, aut etiã religionis causa, accesserat:
manus afferebantur. quò matrona nulla adiit
propter vim, consessumque seruorum. Ita lu-
dos eos, quorum religio tanta est, vt ex vlti-
mis terris accersita in hac vrbe cõsederit: qui
vni ludi ne verbo quidẽ appellantur Latino,
B vt vocabulo ipso & appetita religio externa,
& Matris magnæ nomine suscepta declaretur:
hos ludos serui fecerunt, serui spectauerunt:
tota denique, hoc ædile, seruorum Megalesia 25
fuerunt. ‖ Prò dii immortales! qui magis no-
biscum loqui possetis, si essetis, versareminíq;
nobiscum? ludos esse pollutos significatis, ac
planè dicitis. Quid magis deformatum, inqui-
natum, peruersum, conturbatum dici potest,
quàm, omne seruitium, permissu magistratus,
liberatum, in alteram scenã immissum, alteri
præpositum, vt alter confessus potestati seruo-
rum obiiceretur, alter seruorum totus esset? Si
examen apum ludis in scenam venisset, haru-
spices acciendos ex Etruria putaremus: vide-
mus vniuersi repentè ex anima tanta seruo-
rum immissa in populum Rom. septum, atque
inclusum, & non commouemur? Atque in
apum fortasse examine, nox ex Etruscorum
scriptis Haruspices, vt à seruitio caueremus, 26
C monerent. ‖ Quod igitur ex aliquo disiun-
cto, diuersóque monstro significatum caueré-
mus, id cùm sibi ipsum monstrum est, & cùm
in eo ipso periculum est, ex quo periculum
portenditur, non pertimescemus? istiusmodi
Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi pa-
truus? Is mihi etiam generis sui mentionẽ fa-
cit, cùm Athenionis, aut Spartaci exemplo lu-
dos facere maluerit, quàm Caii, aut Appii
Claudiorum? Illi cùm ludos facerent, seruos
de cauea exire iubebant: tu in alteram seruos
immisisti, ex altera liberos eiecisti. Itaque qui
anteà voce præconis à liberis semouebãtur,
tuis ludis non voce, sed manu liberos à se se-
gregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem
veniebat, Sibyllino sacerdoti, hæc sacra ma-
iores nostros ex vestris liberis expetiisse? si [illegible]illi
sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, 27
violatis oculis legis, contaminatis manibus
attrectas. ‖ Hac igitur vate suadente quondã,
D defessa Italia Punico bello, atque ab Anniba-
le vexata, sacra ista, nostri maiores ascita ex
Phrygia Romæ collocarunt: quæ vir is acce-
pit, qui est optimus à populo Rom. iudicatus,
P. Scipio: fœmina autem, quæ matronarum
castissima putabatur, Qu. Claudia: cuius pri-
scam illam seueritatem sacrificii tua soror
mirificè existimatur imitata. Nihil te igitur
neque maiores tui, cõiuncti cum his religio-
nibus, neque sacerdotium ipsum, quo est hæc
tota

nata religio constituta, neque curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem solet, permouit, quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? ‖ Sed quid ego id admiror? qui accepta pecunia Pessinuntem ipsum, sedem, domiciliumque Matris deorum, vastaris, & Brogitaro Gallogræco impuro homini, ac nefario, cuius legati, te tribuno, diuidere in æde Castoris tui operis nummos solebant, totum illum locum, fanúmque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris, puluinaribúsque detraxeris? omnia illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, peruerteris? quæ denique nostri maiores tam sancta duxerunt, vt, cùm refertam vrbem, atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis, & periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, & in illo loco, fanóque persoluerent. ‖ Quod cùm Deiotarus religione sua castissime tueretur, quem vnum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis: Brogitaro, vt ante dixi, addictum pecunia tradidimus. Atque hunc tamen Deiotarum, sæpe à senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. sed alter est rex, iudicio senatus, per nos: pecunia Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit vnde tibi soluat, quod ei per syngrapham credidisti. nam cùm multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummum nullum dedit: quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum iudicio senatus, vt ipse rex esset, non repudiauit: quòd Pessinuntem per scelus à te violatum, & sacerdote, sacrisque spoliatum, recuperauit, vt in pristina religione seruaret: quod cæremonias ab omni vetustate acceptas, à Brogitaro pollui non sinit, mauúltque generum suum munere tuo quàm illud fanum antiquitate religionis carere. ‖ Sed, vt ad hæc Haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos prædictum esse fateatur? Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pōtificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudiciis, vt dixi antea, liberata est. At in iis ædibus, quas tu, Qu. Seio, equite Romano viro optimo, per te apertissimè interfecto, tenes, sacellum dico fuisse, & aras, tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo, ac docebo. agatur modò hæc res. ‖ Quòd ex eo S. C. quod nuper est factum, referri ad vos necesse est: habeo quæ de locis religiosis velim dicere. cùm de domo tua dixero: in qua tamen ita est inædificatum sacellum, vt alius fecerit, tibi tantummodò sit demoliendum: tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire. nuper id patuisse dicunt, & ego recordor. nunc sanctissimam partem, ac sedem maximæ religionis priuato dicunt vestibulo contineri. Multa me mouent: quòd ædes Telluris, est curationis meæ: quòd is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum pontificum iudicio liberatam, secundum fratrem suum iudicatam esse dicebat. mouet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eò magis, quòd eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur. ‖ Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minus ciuili iure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi iure gentium sancitum est, vt nihil mortales à diis immortalibus vsu capere possint. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quæ fiunt nunc maximè? quæ videmus? L. Pisonem quis nescit, his ipsis temporibus, maximum, & sanctissimum Dianæ sacellum in Cœliculo sustulisse? adsunt vicini eius loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilitia illo ipso in sacello, statuto loco, anniuersaria factitarint. Et conquirimus, dii immortales, quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sext. Serrano sanctissima sacella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? ‖ Tu meam domum religiosam facere potuisti? Ecqua mente? qua inuaseras: qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi iusseras. quas lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. quo puluinari? quod stupraras. quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulchro in Imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri, & sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollā altiùs tectum: non vt ego te despiciam, sed ne tu adspicias vrbem eam, quam delere voluisti. ‖ Sed iam Haruspicum reliqua responsa videamus. ORATORES CONTRA IVS, EASQVE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis video esse sermonem: quem ego non refuto. sic enim sentio, ius legatorum, cùm hominum præsidio munitum sit, tum etiam diuino iure esse vallatum. Sed quæro ab illo, qui omneis iudices tribunus è carcere in forum effudit, cuius arbitrio sicæ omnes nunc, atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: ecquid sciat, vnum acerrimum aduersarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a ciuitate libera missum, sica percussum? quod non minus, quàm de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certò scio. ‖ Nec confero nunc in te vnum omnia. spes maior esset salutis, si, præter te, nemo esset impurus. plures sunt. hoc & tu tibi confidis magis, & nos propè iure diffidimus. Quis Platorē ex Orestide, quæ pars Macedoniæ libera est, hominem in illis locis clarum, ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (vt se ipse appellauit) Imperatorem venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quā ab eo extorquere non poterat, in vincula coniecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero fœdissimè & crudelissimè venas incideret. Secureis suas cruentari scelere noluit:

nomen quidem populi Ro. tanto scelere contaminauit, vt id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Qualeis hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem vtatur? 36 || Sed recitemus, quid sequatur. FIDEM, ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM. Hoc quid sit, per se ipsum non facilè interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto periurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi à senatu præsidium postulassent. Quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quòd sic statuo, & illud in hac ciuitate esse maximè illustre, atque insigne periurium, & te ipsum tamen in periurij pœnam ab iis, quibuscum coniurasti, non vocari. 37 || Et video in Haruspicum responsis hæc esse subiuncta, SACRIFICIA VETVSTA, OCCVLTAQVE, MINVS DILIGENTER FACTA, POLLVTAQVE. Haruspices hæc loquuntur, an patrij, penatesque dij? multi enim sunt, credo, in quos huius malefícii suspicio cadat. Quis præter hunc vnum? obscurè dicitur, quæ sacra polluta sint? quid planiùs, quid grauiùs, quid religiosiùs dici potest? VETVSTA, OCCVLTAQVE. nego vlla verba Lentulum, grauem oratoré, ac disertum, sæpius, cùm te accusaret, vsurpasse, quàm hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te conuersa, atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium, tam vetustum est, quàm hoc, quod à regibus æquale huic vrbi accepimus? quod autem tam occultum, quàm id, quod non solùm curiosos oculos excludit, sed etiam erranteis? quò non modò improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium nemo ante. Clodium omni memoria violauit, nemo vmquam adiit, nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod fit per virgines Vestaleis, fit pro populo Ro. fit in ea domo, quæ est in imperio, fit incredibili cæremonia, fit ei deæ, cuius ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam dicit, quòd in tanto sibi scelere ignouerit. Nõ ignouit, mihi crede, non. nisi fortè tibi ignotum putas, quòd te iudices dimiserunt excussum, & exhaustum: suo iudicio, absolutum: omnium, condemnatum: aut quòd oculos, vt opinio illius religionis est, non perdidisti. 38 || Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, vt quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus, quàm libidinis? ne id quidem sentis, coniuentis illos oculos abaui tui, magis optandos fuisse, quàm hos flagranteis sororis? Tibi verò, si diligenter, attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non deorum. homines te in re fœdissima defenderunt: homines turpissimum, nocentissimúmque laudarunt: homines propter pecuniam, iudicio liberauerunt: hominibus iniuria tui stupri illata in ipsos, dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii pòst in illum inuictum ciuem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi, ac 39 maiora non esse quærenda. || A diis quidem immortalibus quæ potest homini maior esse pœna, furore, atque dementia? nisi fortè in tragœdiis, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari, ac consumi vides, grauiores deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus, & gemitus Philoctetæ tam miseri (quamquam sunt acerbi) quàm illa exsultatio Athamantis, & quàm somnium matricidarum. Tu, cùm furialeis in concionibus voces mittis, cùm domos ciuium euertis, cùm lapidibus optimos viros foro pellis, cùm ardenteis faces in vicinorum tecta iactas, cùm ædeis sacras inflammas, cùm seruos concitas: cùm sacra, ludosque conturbas: cùm vxorem, sororémque non discernis: cùm quod ineas cubile, non sentis: cùm bacchàris, cùm furis: tum das eas pœnas, quæ sunt solæ hominum sceleri à diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima de causa sæpe conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cùm in omnem fraudem raperis oculis, quàm si omnem oculos non haberes. 40 || Sed, quoniam de iis omnibus quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus quid iidem haruspices à diis iam immortalibus dicant moneri. Monent, NE PER OPTIMATVM DISCORDIAM, DISSENSIONEMQVE, PATRIBVS, PRINCIPIBVS CAEDES, PERICVLAQVE CREENTVR, AVXILIOQVE DIMINVTI DEFICIANTVR: QVARE AD VNVM IMPERIVM PROVINCIAE REDEANT, EXERCITVSQVE PVLSVS, DIMINVTIOQVE ACCEDAT. Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur optimatium discordiam molitur? Idem iste: nec vlla vi ingenij, aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quòd obscurus non erat, facilè perspexit. hoc enim etiam turpiùs affligitur respu. quòd ne ab eo quidem vexatur, vt tanquam fortis in pugna vir, acceptis à forti aduersario vulneribus aduersis, & honestis cadere videatur. 41 || Ti. Gracchus conuellit statum ciuitatis. qua grauitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil vt à patris, auique Africani præstabili, insignique virtute, præterquàm quòd à senatu desciuerat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus. quo ingenio! quanta vi! quanta grauitate dicendi! vt dolerent boni omnes non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatémque esse conuersa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus, & pænè demens, vt actor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandósque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo grauitas, tanta iucunditas, tanta breuitas fuit, vt posset, vel vt prudẽtes errarent, vel vt boni minùs bene sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, & pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum remp. gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem. 42 || Hic vero, de quo ego ipse tam multa nũc dico, pro dii immortales! quid est? quid valet? quid affert, vt tanta ciuitas, si

cadet (quod dij omen obruant) à viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum locupletum libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde iam robustus, prouinciæ se, ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum libidines, Barbarorúmque satiauit: post, exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc, Romæque recenti aduentu suo, cum propinquis suis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, vt turpissimè præuaricaretur. inde cum Muræna se in Galliam contulit: in qua prouincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necauit, nefarias cum multis scelerum pactiones, societatésque conflauit. vnde vt rediit, quæstum illum maximè, fœcundum, vberémque campestrem, totum ad se ita redegit, vt homo popularis fraudaret improbissimè populum, idémque vir clemens diuisores omnium tribuum domi ipse suæ crudelissima morte mactaret.

43 ‖ Exorta est illa, reip. sacris, religionibus, auctoritati vestræ, iudiciis publicis funesta quæstura: in qua idem iste deos, hominésque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia, violauit. Atque hic ei gradus (o misera tempora, stultasque nostras discordias!) P. Clodio gradus ad remp. hic primus est aditus ad popularem iactationem, atque adscensus. Nam T. Graccho inuidia Numantini fœderis, cui feriendo, quæstor C. Mancini C O S S. cùm esset, interfuerat, & in eo fœdere improbando senatus seueritas dolori, & timori fuit: istáque res illum, fortem, & clarum virum, à grauitate patrum desciscere coegit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitauit. Saturninum, quòd in annonæ caritate quæstorem à sua frumentaria procuratione senatus amouit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Caióque Iulio, consulatum, contra leges petenti, resistentem, longiùs, quàm voluit, popularis aura prouexit.

44 ‖ Fuit in his omnibus causa, etsi non iusta (nulla enim potest cuiquam malè de rep. merendi iusta esse causa) grauis tamen, & cum aliquo animi, & viri dolore coniuncta. P. Clodius à crocota, à mitra, à muliebribus soleis, purpureísque fasceolis, à strophio, à psaltrio, à flagitio, à stupro, est factus repentè popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent: nisi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarū beneficio emissus esset: populari homine populus Ro. resp. ciue tali careret. Hāc ob amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis his prodigiis recentibus, à diis immortalibus admonemur, arreptus est vnus ex Patriciis, cui tribuno pl. fieri non liceret.

45 ‖ Quod anno antè frater Metellus, & concors etiam tum senatus, principi Cn. Pompeio sententiam dicenti excluserat, acerrimèque vna voce, ac mente restiterat: id post dissidium optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, vt quod frater consul, ne fieret, obstiterat: quod affinis, & sodalis, clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, excluserat: id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi vnus inimicissimus esse debuerat: & eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset pœnitere. Iniecta est fax fœda, ac luctuosa reip. petita est auctoritas vestra: grauitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totus denique ciuitatis status. hæc enim certè petebantur, cùm in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum coniiciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi: sic tamen, vt vos iisdem ignibus circumsepti, me primùm ictum pro vobis, & fumantem videretis. Non sedabantur discordiæ: sed etiam crescebat in eos odium, à quibus nos defensi putabamur.

46 ‖ Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Ro. desiderantem, flagitanteis vos, non auctoritate sua solùm, sed etiam precibus ad meam salutem excitauit, restituti sumus. Sit discordiarum finis, aliquando à diuturnis dissensionibus conquiescamus. Non sinit eadē ista labes: eas habet conciones, ea miscet, ac turbat, vt modò vendat illis: nec tamen ita, vt se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet: sed vt eos, quos non amant ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim faciat aliud? illos homines sapientissimos, grauissimósque miror: primùm quòd quemquam clarum hominem, atque optimè de rep. sæpe meritum, impurissimi voce hominis violari facilè patiuntur: deinde quòd existimant, perditi hominis, profligatique maledictis posse, id quod minimè conducit ipsis, cuiusquam gloriam, dignitatémque violari: postremò, quòd non sentiunt, id, quod tamen mihi iam suspicari videntur, illius furenteis, ac violentos impetus, in se ipsos posse conuerti.

47 ‖ Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibusdā hærentia tela in rep. quæ quamdiu hærebant in vno me, grauiter equidem, sed aliquantò leuiùs ferebam. An iste, nisi primò se dedisset iis, quorum animos à vestra auctoritate seiunctos esse arbitrabamur: nisi eos in cælū suis laudibus præclarus auctor extolleret: nisi exercitū C. Cæsaris, in quo fallebat multos, sed eum nemo redarguebat, nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur: nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret: nisi consules causam coniunxisse secū, in quo vno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam sceleratus reipub. vexator esse potuisset?

48 ‖ Idem, posteaquàm respirare vos à metu cædis, emergere auctoritatem vestram è fluctibus illis seruitutis, reuiuiscere memoriam, ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subitò fallacissimè venditare. Tum leges Iulias contra auspicia latas, & hic, & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum eius tribunatum continebat: quā cæcus amentia non videbat: producebat fortissimum virū, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæsare leges ferente, de cælo sempérne seruasset? semper se ille seruasse dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata essent, rectène lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Fe-

rebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti: sed illius, vt ego arbitror, furoris ignari Lōgiùs processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem, vt prædicare est solitus, consiliorum suorum, inuehi cœpit. Inibat gratiam à nonnullis. [49] || Tum verò est ratus se posse, quoniam togatum domestici belli extinctorem nefario scelere fœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiúmque victorem, affligere. tum est illa in templo Castoris scelerata, & pœnè deletrix huius imperij sica deprehensa. tum ille, cui nulla hostium diutius vrbs vmquam fuit clausa, qui omneis angustias, omneis altitudines, omnium obiecta tela, semper vi & virtute perfregit: obsessus est ipse domi, mēque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, cōsilio, & facto suo liberauit. Nam, si Cn. Pompeio, viro vni omnium fortissimo, quicunque nati sunt, miserrimum magis fuit, quàm turpe, quamdiu ille tribunus pleb. fuit, lucem nō adspicere, carere publico, minas eius perferre: cum in concionibus diceret, velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet: certè mihi exire domo mea, ad priuatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reip. gloriosum. [50] || Videtis igitur hominem per seipsum iampridem afflictum, ac iacentem, perniciosis optimatium discordiis excitari: cuius initia furoris, dissensionibus eorum, qui tum à vobis seiuncti videbantur, sustētata sunt. Reliqua iam præcipitantis tribunatus, etiam post tribunatum obtrectatores eorum, atque aduersarij defenderūt: ne à rep. reip. pestis remoueretur, restiterunt: etiam, ne causam diceret: etiā, ne priuatus esset. Etiamne in sinu, atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus, atque optimè de mea salute meritus accipiat, vt à me dicitur: dicam quidem certè, quod sentio. Mihi, mediusfidius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, cùm maximis laudibus efferebat, videbatur. [51] || Vtrum tandem C. Marius splendidior, cùm eum C. Glaucia laudabat, an cùm eundem iratus posteà vituperabat? an ille demens, & iampridem ad pœnam, exitiúmque præceps fœdior, atq; inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quàm in vniuerso senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cùm alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis ciuibus non acerbum Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certè laudat, & vnum esse in hac ciuitate dignum huius imperii gloria dicit: & significat, se illi amicissimū esse & reconciliationem esse gratiæ factam. [52] || Quod ego quamquam, quid sit, nescio: tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot, tantísque sceleribus conniuebant, & nonnunquam eius indomitos, atque effrenatos furores plausu etiam

[A] suo prosequebantur, quàm se citò inuerterit. nunc enim iam laudat illum: in eos inuehitur, quibus se anteà venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat? [53] || Quas ego alias optimatium discordias à diis immortalibus definiri putem? Nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus ciuium cadere possunt. DETERIORES, REPVLSOS, (quos iam audietis) hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longéque à communi salute disiunctæ. Quare cùm dii immortales monent de optimatium discordiis: de clarissimorum, & optimè meritorum ciuium dissensione prædicunt. cùm principibus periculum, cædemque portendunt: [B] in tuto collocant Clodium, qui tantum abest à principibus, quantum à puris, quantum a religiosis. [54] || Vobis, ô clarissimi, atque optimi ciues, & vestræ saluti consulendum, & prospiciendum vident. cædes principum ostēditur: id, quod interitum optimatium sequi necesse est, adiungitur. etiam, ne in vnius imperium res recidat, admonemur. ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, coniecturáque raperemur. Neque enim vllus alius discordiarum solet esse exitus inter claros, & potenteis viros nisi aut vniuersus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo ciue, consul nobilissimus, & fortissimus, L. Sylla. Horum vterque ita cecidit victus, vt victor idem regnauerit. Cum Octauio collega Cinna dissensit, vtrisque horū secunda fortuna regnū est largita, aduersa mortem. Idem iterum Sylla superauit, tū sine du- [C] bio habuit regalē potestatē, quamquam remp. recuperauit. [55] || Inest hoc tēpore haud obscurū odium, atque id insitum penitus, & inustum animis hominum amplissimorum: dissipent principes: captatur occasio. qui non tantùm opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus exspectant. qui sine controuersia plus possunt, hi fortasse nonnunquam consilia ac sententias inimicorum suorū extimescunt. Tollatur hæc è ciuitate discordia, iam omnes isti, qui portenduntur metus extinguentur: iam ista serpens, quæ tum hic delitescit, tum se emergit, & fertur illuc, compressa, atque illisa, morietur. Monent enim iidem, ne occultis consiliis resp. lædatur. Quæ sunt occultiora, quàm eius, qui in concione ausus est dicere, iustitium edici oportere, iurisdictioné intermitti, claudi ærariū, iudicia tolli? nisi fortè existimatis, hāc tantā colluuionem illi, tantámque euersioné ciuitatis, [D] in mentem subitò in rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidé ille plenus vini, stupri, somni, plenúsq; inconsideratissimæ, ac dementissimæ temeritatis. verūtamen nocturnis vigiliis, etiā coitione hominum, iustitium illud: conceptū, ac meditatū est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aureis vestras, & perniciosam viā, audiendi consuetudine, esse munitam. [56] || Sequitur illud, NE DETERIORIBVS, REPVLSISQVE HONOS AVGEATVR. Repulsos videamus: nam

deterio-

deteriores, qui ſint, poſt docebo. ſed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui ſit vnus omnium mortalium ſine vlla dubitatione deterrimus, concedendum eſſe. Qui ſunt igitur repulſi? non, vt opinor, ij, qui aliquando honorem, vitio ciuitatis, non ſuo, non ſunt aſſecuti. nam id quidem multis ſæpe optimis ciuibus, atque honeſtiſſimis viris accidit. Repulſi ſunt, quos ad omnia progredienteis, quos munera contra leges gladiatoria paranteis, quos apertiſſimè largienteis, non ſolùm alieni, ſed etiam ſui, vicini, tribules, vrbani, ruſtici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet eſſe gratum, quod prædicit: ſed tamen huic malo populus Romanus ipſe nullo Haruſpicum admonitu, ſua ſponte proſpexit. ‖ Deteriores cauete: quorum quidem magna eſt natio: ſed tamen eorum omnium hic dux eſt, atque princeps. Etenim, ſi vnum hominem deterrimũ poeta præſtanti aliquis ingenio, fictis, conquiſitiſque vitiis deformatũ vellet inducere: nullũ profectò dedecus reperire poſſet, quod in hoc non ineſſet: multáq; in eo penitus defixa, atque hærentia præteriret. Parẽtibus, & diis immortalibus, & patriæ nos primùm natura conciliat: eodẽ enim tempore & ſuſcipimur in lucẽ, & hoc cæleſti ſpiritu augemur, & certã in ſedem ciuitatis, ac libertatis adſcribimur. Iſte parentũ nomen, ſacra, memoriã, gentem, Fonteiano nomine obruit, deorum igneis, ſolemneis menſas: abditos, ac penetraleis focos, occulta, & maribus non inuiſa ſolùm, ſed etiã inaudita ſacra, inexpiabili ſcelere peruertit. idemq; earum templũ inflãmauit dearum, quarum ope etiã aliis incendiis ſubuenitur. ‖ Quid de patria loquar? qui primùm eum ciuem vi, ferro, periculis, vrbe, omnibus patriæ præſidiis depulit, quem vos patriæ conſeruatorem eſſe ſæpiſſimè iudicaueratis: deinde euerſo ſenatus, vt ego ſemper dixi, comite: duce, vt ille dicebat, ſenatum ipſum, principẽ ſalutis, mentiſq; publicæ, vi, cæde, incendiiſque peruertit: ſuſtulit duas leges Aeliam, & Fuſiam, maximè reipub. ſalutareis: cenſurã exſtinxit: interceſſionẽ remouit: auſpicia deleuit: conſules, ſceleris ſui ſocios, ærario, prouinciis, exercitu armauit: res, qui erant, vendidit: qui non erant, appellauit: Cn. Põpeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta euertit: inimicorũ domos diſturbauit: veſtris monumentis nomen ſuum inſcripſit. Infinita ſunt ſcelera, quæ ab illo in patriam ſunt edita. ‖ Quid, quæ in ſingulos ciueis, quos necauit? ſocios, quos dirupit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tẽtauit? Quid verò? ea, quãta ſunt, quæ in ſeipſum ſcelera, quæ in ſuos edidit? quis minus vmquam pepercit hoſtium caſtris, quàm ille omnibus corporis ſui partibus: quæ nauis vnquã in flumine publico tã vulgata omnibus, quàm iſtius ætas fuit? quis vmquam nepos tam liberè eſt cum ſcortis, quàm hic cum ſororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poetæ fingendo exprimere potuerũt, quæ tantos exhaurire gurgites poſſet, quantas iſte Byzantiorum, Brogitarorũmque prædas exſorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, támque ieiunis, quàm, quibus iſtum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis roſtra ipſa mãdentem? ‖ Quare, id quod extremum eſt in Haruſpicum reſponſis, prouidete, ne reip. ſtatus commutetur. etenim vix hæc, ſi vndique fulciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omniũm noſtrum humeris cohærebunt. Fuit quondam ita firma hæc ciuitas, & valens, vt negligentiam ſenatus, vel etiã iniurias ciuium ferre poſſet. Iã non poteſt. ærarium nullum eſt: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum recidit, conſenſus ordinum eſt diuulſus, iudicia perierunt, ſuffragia diſtricta tenentur à paucis: bonorum animus, ad nutum noſtri ordinis expeditus iam non erit: ciuẽ, qui ſe pro patriæ ſalute opponat inuidiæ, fruſtra poſthac requiretis. ‖ Quare hũc ſtatum, qui nunc eſt, qualiſcumque eſt, nulla alia re, niſi concordia, retinere poſſumus. nã, vt meliore ſimus loco, ne optandum quidem eſt, illo impunito: deteriore autem ſtatu, vt ſimus, vnus eſt inferior gradus, aut interitus, aut aut ſeruitutis, quò ne trudamur, dij immortales nos admonent, quoniam iamprìdẽ humana conſilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, P.C. tam triſtem, tã grauem nõ ſuſcepiſſem, non, inquam, niſi hanc perſonã, & has parteis, honoribus populi Ro. veſtris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & poſſem ſuſtinere: ſed tamen facilè tacentibus ceteris, reticuiſſem: ſed hæc oratio omnis fuit nõ auctoritatis meæ, ſed publicæ religionis. mea fuerunt verba fortaſſe plura: ſententiæ quidẽ omnes Haruſpicum: ad quos aut referri nunciata oſtenta non conuenit, aut eorum reſpõſis cõmoueri neceſſe eſt. ‖ Quòd ſi cetera magis peruulgata nos ſæpe, & leuiora mouerũt: vox ipſa deorum immortalium non menteis omnium permouebit? nolite enim id putare accidere poſſe, quod in fabulis ſæpe videtis fieri, vt deus aliquis elapſus de cœlo, cœtus hominum adeat, verſetur in terris, cũ hominibus colloquatur. cogitate genus ſonitus eius, quẽ Latinienſes nuntiarunt: recordamini illud etiã, quod nondum eſt relatum, quòd eodẽ ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræ motus horribilis, cum quibuſdã multis, metuendiſque rebus, hæc eadem profectò, quæ futura proſpicimus, impendentia pertimeſcetis. ‖ Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc pænè oratio iudicanda eſt, cũ ipſe mundus, cùm agri terræmotu quodã nouo cõtremiſcunt & inuſitato aliquid ſono, incredibilique prædicunt. in quo conſtituendæ nobis quidem ſunt procurationes, & obſecratio, quemadmodũ monemur. ſed faciles ſunt preces apud eos, qui vltrò nobis viam ſalutis oſtendunt: noſtræ nobis ſunt inter nos iræ, diſcordiæque placandæ.

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO XXXI.

1 CVM propter egregiā, & singularē Cn. Plancij, iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos, & bonos viros eius honori viderē esse fautores, capiebam animo nō mediocrem voluptatē, quòd, cuius officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbā. Cùm autem audirem, meos partim inimicos, partim inuidos, huic accusationi esse fauturos, eandémque rem aduersariam esse in iudicio, Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adiutrix: dolebā, iudices, & acerbè ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quòd is meā salutem, atque vitam sua beneuolentia, 2 præsidio, custodiaque texisset. ‖ Nunc autē vester, iudices, conspectus, & cōcessus iste reficit, & recreat mentē meam, cùm intueor, & contēplor vnumquēque vestrûm. video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara nō fuerit: cuius non exstet in me suum meritum: cui non sim obstrictus memoria beneficij sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui meipsum maximè saluum videre voluerunt. Sæpiùsque, iudices, mihi venit in mentē, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum, & diligentissimum salutis meæ, reū hunc potissimùm sibi delegisse, quàm metuēdum, ne vobis id ille magna ratione fecisse 3 videatur. ‖ Quamquā mihi non sumo tantū, iudices, neque arrogo, vt Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putē. Nisi eius integerrimā vitam, modestissimos mores, summā fidem, continentiā, pietatē, innocentiam ostendero: nihil de pœna recusabo, sin omnia præstitero, quę sunt à bonis viris expetenda: petam, iudices, a vobis, vt, cuius misericordia salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiā, me deprecante, tribuatis. Equidē ad reliquos labores, quos in hac causa maiores suscipio, quàm in ceteris, etiam hanc molestiā assumo, quòd mihi non solùm pro Cn. Plancio dicendum est, cuius ego salutē non secus, ac meam, tueri debeo: sed etiam pro me ipso de quo accusatores plura pænè, 4 quàm de re, reóque dixerunt. ‖ Quamquā, iudices, si quid est in me ipso ita reprehensum, vt id ab hoc alienū sit, non me id magnoperè conturbet. non enim timeo, ne quia perrarò grati homines reperiātur, idcirco, cùm me nimiùm gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit, quæ verò ita sunt agitata ab illis, vt aut merita Cn. Plancij erga me minora esse dicerent, quā a me ipso prædicarentur, aut si essent summa, negarent ea tamen ita magni, vt ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, iudices, & modicè, ne quid ipse offendam: & tū denique, cùm respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua, quàm recordatione meo-5 rum temporum, defensus esse videatur. ‖ Sed mihi in causa facili, atque explicata, perdifficilis, iudices, & lubrica defensionis ratio proponitur. nā, si tantummodò mihi necesse esset cōtra Laterensem dicere: tamen idipsum esset in tanto vsu nostro, tantaque amicitia molestū. vetus enim est lex illa iustæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo iamdiu est, VT IDEM AMICI SEMPER VELINT. neque est vllum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus, & societas consiliorū, & voluntatū. Mihi autem non est in hac re solùm molestum, contra illum dicere, sed multò id magis, quòd in ea causa contrà dicendū est, in qua quædā hominum ipsorum videtur facien-6 da esse contentio. ‖ Quærit enim Laterensis, atque hoc vno maxime vrget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamētis, quæ multa, & magna sunt: non solū huius dignitatis iactura facienda est, sed etiā largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono: cōtumeliosa habenda est oratio. & dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optimè de me meriti salus deserenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confitear in causa, si te à Plancio, aut ab vllo, dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illam, ad quā me causa ipsa deducit. 7 ‖ Quid? tū-ne inanem dignitatis iudicē putas esse populum? Fortasse nonnumquam est. vtinam verò semper esset: sed est perrarò: &, si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam, committi putat. his leuioribus comitiis, diligentia, & gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut inuidet, aut fauet. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, cōstituere, quod

8 quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit A communune cum Plancio. ‖ Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantùm disputo de iure populi: qui & potest, & solet nonnumquā dignos præterire: nec, si à populo præteritus est, quē non oportuit, à iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nā, si ita esset: quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, vt reprehensores essent comitiorum, id haberent iudices: vel quod multò etiā minus est ferendum. tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur à vobis, vt eius exfilio, qui creatus sit, iudicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquam, qua nolui, ianuam sim ingressus in causam, sperare videor tantum abfuturam esse orationem meam à minima suspicione offensionis tuæ, te vt potiùs obiurgem, quòd iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quā vt e-
9 go eam vlla contumelia coner attingere. ‖ Tu B continentiam, tu industriam, tu animum in rempub. tu virtutem, tu innocentiam, tu fidē, tu labores tuos, quod ædilis non sis factus, fractos esse, & abiectos, & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiam. Si medius fidius decem soli essent in ciuitate viri boni, sapientes, iusti, graues, qui te indignum ædilitate iudicauissent: grauiùs de te iudicatum putarem, quàm est hoc, quod tu metuis, ne à populo iudicatum esse videatur. non enim comitiis iudicat semper populus, sed mouetur plerumque gratia: cedit precibus: facit eos, à quibus est maximè ambitus. denique, si iudicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnumquam, & quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, nō diligentia: semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare C
10 cùm te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas. ‖ At fueris dignior, quàm Plancius: de quo ita tecum contendam paulò pòst, vt conseruem dignitatem tuam: sed, vt fueris dignior: non competitor, à quo es victus, sed populus, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primùm illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi, non iudicium, eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid deniq; ipsi debeant, considerare sæpius, quàm quid cuique à rep. videatur deberi. Sin autem mauis esse iudicium:
11 non tibi id rescindendum est, sed ferendum. ‖ Malè iudicauit populus. At iudicauit. Non debuit. At potuit. Non fero. At multi clarissimi, & sapientissimi ciues tulerunt. est enim conditio liberorum populorum, præcipuæq; huius principis populi, & omnium gentium domini, ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum D autem est, qui in hac tempestate populi iactemur, ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores, si magni non putemus,
12 non seruire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicādo. ‖ Venio nunc ad ipsius populi parteis, vt illius contra te oratione potius, quàm mea, disputem, qui si tecum cō-
grediatur, & si vna voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non antepofui: sed, cùm essetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli, qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis submissè supplicarat. Respondebis, credo, te splendore, & vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. At verò te ille ad sua instituta, suorúmque maiorum exempla reuocabit: semper se dicet rogari voluisse, semper placuisse: M. Seium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate iudicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse: præposuisse se Q. Catulo, in summa familia nato, sapientissimo, & sanctissimo viro, non dico C. Serenum subtilissimum hominem (fuit enim & animi satis magni, & consilii) sed Cn. Manlium, non solùm ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vita etiam contemta, ac sordida. ‖ De- 13 siderarunt te, inquit, oculi mei, cùm tu esses Cyrenis, me enim, quàm socios, tua frui virtute malebam: &, quo plus intererat, eo plus aberas à me: certè non videbam. deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti, ac dereliquisti. cœperas enim petere tribunatum pleb. temporibus iis, quę istam eloquentiam, & virtutem requirebant: quam petitionem cùm reliquisses, si hoc iudicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse: de virtute tua dubitaui: si nolle de voluntate. sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reseruasti: ego quoque, inquam, & respub. ad ea te tempora reuocaui, ad quæ tu te ipse seruaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ vtilitati esse possis. ædiles quicumque erunt, idem mihi, quod ostenderas: aut, si, quod mea minus interest, id te magis fortè delectat: reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores vt pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paulò diligentiùs supplicare. ‖ Hæc populi oratio est: mea verò, Late- 14 rensis, hæc: Quare victus sis, non debere iudicem quærere, modò ne largitione sis victus. nam, si, quotiescumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil iam est, quod populo supplicetur: nihil quòd diribitio, nihil quòd supplicatio magistratuum renuntiatio suffragiorum exspectetur: simul vt qui sint professi, video quid dicam. ‖ Hic familia consulari est, ille prætoria, 15 reliquos video esse ex equestri loco, sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri, atque integri: sed seruari necesse est gradum. cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus. sublata sunt studia, extinctæ suffragationes, nullæ cōtentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum: nihil, vt plerumque euenit, præter opinionem accidet: nulla erit post hac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, vt & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ vndæ comitiorum, vt mare profundum, & immensum, sic efferuescunt quodam quasi æstu, vt ad alios accedant, ab aliis autem recedant, in tanto nos impetu stu-

diorum, & motu temeritatis, modum aliquem, A
16 & consilium, & rationem requiramus? || Qua-
re noli me ad contentionem vestram reuoca-
re, Laterensis. Etenim si populo grata est ta-
bella, quæ fronteis aperit hominum, menteis
tegit: ásque eam libertatem, vt, quod velint,
faciant: promittant autem, quod rogentur: cur
tu in iudicio exprimis, quod non fit in cam-
po? Hic, quàm ille, dignior: perquàm graue
est dictu. Quomodo igitur est æquum? Sic cre-
do: quod agitur: quod satis est iudici: hic fa-
ctus est. Cur iste potius, quàm ego? Vel ne-
scio, vel non dico, vel denique, quod mihi
grauissimum esset sic dicere, sed impunè ta-
men deberem dicere: Non rectè. nam quid as-
sequerer, si illa extrema defensione vterer,
populum quod voluisset, fecisse, non quod de-
17 buisset? || Quid, si populi quoque factum de-
fendo, Laterensis, & doceo, Cn. Plancium non
obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu,
qui semper patuerit omnibus hoc nostro e- B
questri loco? possúmne eripere orationi tuæ
contentionem vestrum, quæ tractari sine con-
tumelia non potest, & te ad causam, crimén-
que deducere? Si quòd equitis R. filius est, in-
ferior esse debuit: omnes tecum equitum Ro-
manorum filij petiuerunt. nihil dico amplius.
hoc tamen miror, cur tu huic potissimùm ira-
scare, qui longissimè à te abfuit. Equidem, si
quando, vt fit, iactor in turba, non illum ac-
cuso, qui est in summa sacra via, cùm ego ad
Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in
me ipsum incurrit, atque incidit. Tu neque
Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A.
Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: &
ab eo, qui hos dimouit, potiùs, quàm ab iis,
qui te in ipsum incubuerunt, te depulsum pu-
18 tas. || Sed tamen hæc tibi est prima cū Plan-
cio, generis vestri, familiæque contentio, qua
abs te vincitur. Cur enim non confitear,
quod necesse est? sed non hic magis, quàm e- C
go à meis competitoribus & aliàs, & in con-
sulatus petitione vincebar. Sed vide, ne hæc
ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic e-
nim conferamus. Est tuum nomen vtraque
familia consulare. Num dubitas igitur, quin
omnes, qui fauent nobilitati, qui id putant
esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui no-
minibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint.
Equidem non dubito. Sed, si parum multi
sunt, qui nobilitatem ament: num ista est no-
stra culpa? etenim ad caput, & ad fontem v-
19 triusque generis veniamus. || Tu es ex mu-
nicipio antiquissimo Tusculano, ex quo plu-
rimæ familiæ sunt consulares: in quibus est
etiam Iuuentia, quot è reliquis municipiis o-
mnibus non sunt. Hic est è præfectura Atina-
ti? non tam prisca, non tam honorata, non
tam suburbana. Quantum interesse vis ad ra-
tionem petendi? Primùm vtrùm magis fauere
putas Atinateis, an Tusculanos, suis? alteri
(scire enim hoc propter vicinitatem facilè D
possum) cùm huius ornatissimi, atque optimi
viri Cn. Saturnini, patrem ædilem, cùm præ-
torem viderunt, quòd primus ille non modò
in eam familiam, sed etiam in præfecturam
illam, sellam curulem attulisset: mirandum in
modum lætati sunt. alteros (credo, quia refer-
tum est municipium consularibus: nam ma-
leuolos non esse certo scio) numquam intel-
lexi vehementiùs hospitum suorum honore
20 lætari. || Habemus hoc nos: habent nostra
municipia. Quid ego de me, de fratre meo
loquar? quorum honoribus agri propè di-
cam ipsi, montésque fauerunt. num aliquan-
do vides Tusculanum aliquem de M. Catone
illo in omni virtute principe, num de T. Co-
runcano, municipe suo, num de tot Fabiis
gloriari? verbum nemo facit. At, in quem-
cumque Arpinatem incideris, etiam si nolis,
erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, ali-
quid & de C. Mario audiendum. Primùm igi-
tur hic habuit studia suorum ardentia: tu tan-
ta, quanta in hominibus iam saturatis hono-
21 ribus esse potuerunt. || Deinde tui munici-
pes, sunt illi quidem splendidissimi homi-
nes: sed tamen pauci, si quidem cum Atina-
tibus conferantur: huius præfectura, plena
virorum fortissimorum, sic vt nulla tota Ita-
lia frequentior dici possit. Quam quidem
nunc multitudinem videtis, iudices, in squa-
lore, & luctu supplicem vobis. Hi tot equi-
tes Romani, tot tribuni ærarij (nam plebem
à iudicio dimisimus, quæ cuncta comitiis ad-
fuit) quid roboris, quid dignitatis huius pe-
titioni attulerunt? non enim tribum Teren-
tinam, de qua dicam alio loco, sed dignita-
tem, sed oculorum coniectum, sed solidam,
& robustam, & assiduam frequentiam præ-
buerunt. Iam municipia coniunctione etiam
22 vicinitatis vehementer mouentur. || Omnia,
quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis.
sumus enim finitimi Atinatibus. laudanda est,
vel etiam amanda vicinitas, retinens vete-
rem illum officij morem, non infuscata ma-
leuolentia, non assueta mendaciis, non fu-
cata, non fallax, non erudita artificio simu-
lationis vel sururbano, vel etiam vrbano. ne-
mo Arpinas non Plancio studio, nemo Sora-
nus, nemo Casinas, nemo Aquinas. Totus
ille tractus celeberrimus, Venafranus, Ali-
fanus, tota denique nostra illa aspera, & mon-
tuosa, & fidelis, & simplex, & fautrix suo-
rum regio, se huius honore ornari, se augeri
dignitate arbitrabatur: iisdémque nunc à
municipiis adsunt equites Ro. publicè, cum
legationis testimonio: nec minore nunc sunt
sollicitudine, quam tum erant studio. etenim
est grauius spoliari fortunis, quam non au-
23 geri dignitate. || Ergo, vt alia in te erant
illustriora, Laterensis, quæ tibi maiores tui
reliquerant: sic te Plancius hoc non solùm
municipij, verùm etiam vicinitatis genere
vincebat. nisi fortè te Lauicana, aut Bouilla-
na, aut Gabina vicinitas adiuuabat. quibus è
municipiis vix iam, qui carnem Latinis pe-
tant, inueniuntur. Adiungam, si vis, id quod
tu etiam huic obesse putas, patrem publica-
num. qui ordo quanto adiumento sit in ho-
nore, quis nescit? flos enim equitum Roma-
norum, ornamentum ciuitatis, firmamen-
24 tum reip. publicanorum ordine continetur.
|| Quis est ergo, qui neget, ordinis eius stu-
dium fuisse in honore Plancij singulare? neq;
iniuria: vel quòd erat pater is, qui est prin-
ceps iamdiu publicanorum: vel quòd is ab so-
ciis vnicè diligebatur: vel quòd diligẽtissimè
rogabat: vel quia pro filio supplicabat: vel
quia huius in illū ordinē summa officia quæ-
sturæ, tribunatúsq; constabant: vel quòd illi in
hoc

hoc ornando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid præterea, (timidè dico, sed tamen dicendum est) non enim opibus, non inuidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficij, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellaui populum, tribubus submisi me, & supplicaui: vltro mehercules se mihi etiam offerenteis, vltrò pollicenteis rogaui. valuit causa rogandi, non gratia. 25 || nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non iure possit, de aliquo, vt dicis, non impetrauit, ego sum arrogans, quòd valuisse dico. Nam, vt omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quę est officio necessitudinis coniuncta maxime. neque ego sic rogabam, vt petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia huius parente semper plurimum essem vsus: sed vt quasi parenti, & custodi meo. non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. nemo mea restitutione lætatus est, nemo iniuria doluit, cui non huius in me misericordia, grata fuerit. 26 || Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cùm hic tribunatum peteret, vltro offerebant: cui nomen meum honori fuisset, ei meas præsenteis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marium ex ciuili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt: quòd tecto receperunt: quòd fessum inedia, fluctibúsque, recrearunt: quòd viaticum congesserunt: quòd nauigium dederunt: quòd eum linquentē terram eam, quam seruauerat, lacrymis, votísque omnibus prosecuti sunt, æterna in laude versantur: Plancio, quòd me vel vi pulsum, vel ratione cedentem tempori, receperit, iuuerit, custodierit, his, & senatui, populoque Rom. vt haberent quod reducerent, conseruarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris? 27 || Vitia mehercule res hæ, Cn. Plancij, de quibus dixi, tegere potuerunt: ne tu in ea vita, de qua iam dicam, tot, & tanta adiumenta, huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo grauissimo, & sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, vt & contubernij necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Quòd si adesset: non minus ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus, illi omni virtute, & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis & propinquitatis, & affinitatis coniunctus: sed ita magni amoris, vt illæ necessitudinis causæ, leues esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui: miles huius Qu. Metelli, quibus cùm fuerit probatissimus, hodiéque sit: omnibus esse se probatum debet sperare. In ea prouincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua cōstantia vir? L. Flaccus: qui homo? qui ciuis? qualem hunc putent assiduitate, testimonioque declarant. 28 || In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem prouincia postea quæstor. Primùm Macedonia sic eum diligit, vt indicant hi principes ciuitatum suarum: qui etsi missi sunt ob aliam causam, tamen huius repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si præstò fuerint, gratius se ciuitatibus suis facturos putant, quàm si legationem, & mandata sua confecerint. L. verò Apuleius hunc tanti facit, vt morem illum maiorum, qui præscribit, in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis, beneuolentiáque superarit. Tribunus plebis fuit non fortasse tam vehemens, quàm isti, quos tu iure laudas: sed certè talis, quales si omnes semper fuissent, numquam desideratus vehemens esset tribunus. 29 || Omitto illa, quæ si minus necessaria sunt, at certè cùm sunt prolata, laudantur: vt viuat cum suis, primùm cum parente (nam meo iudicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, vt deum (neque enim multò secus parens liberis) amat verò, vt sodalem, vt fratrem, vt æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cuius quantam honoris huius cupiditatem fuisse creditis, cùm videatis luctus societatē? Quid de me dicam? qui mihi in huius periculo reus esse videor. Quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui hæc sunt iudicia solida, iudices, & expressa: hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. facilis est illa occursatio, & blanditia popularis adspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur: non in manus sumitur. 30 || Omnibus igitur rebus ornatum hominem, quem externis, quem domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis & nominis, dico: superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria, patris virtute, integritate, modestia, ædilem factum esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis adspergis istis? Iacis adulteria, quæ nemo non modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Maritum appellas, vt verba fingas, non solùm crimina. Ductum esse ab eo in prouinciam aliquem dicis, libidinis causa. quod non crimen est, sed impunitum in maledico mendacium. Raptam esse mimulam. quod dicitur Atinæ factum à iuuene, vetere quodā in scenicos iure, maximéque oppidano. 31 || O adolescentiam traductam eleganter! cui quidē cùm, quod licuerit, obiiciatur, tamē id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis è carcere, & quidē emissus (vt cognostis) necessarij hominis, optimique adolescentis rogatu: idem postea præmandatis requisitus. Atque hæc, nec vlla alia, sunt coniecta maledicta in eius vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater verò, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem durā, atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater vt in iudicio capitis, pater vt in dimicatione fortunarum, pater vt apud taleis viros obesse filio debeat? quis si esset turpissimus, sordidissimus: tamen ipso nomine patrio valeret, apud clementeis iudices, & misericordeis: valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissima cōmendatione naturæ. 32 || Sed cùm sit Cn. Plancius is eques R. ea primùm vetustate equestris ordinis, vt pater, vt auus, vt maiores eius omnes equites Ro. fuerint, summū id præfectura florentissima gradum tenuerint & dignita-

tis,& gratiæ : deinde vt ipse in legionibus P. Crassi imperatoris, inter ornatissimos homines equites Rom. summo splendore fuerit:vt postea princeps inter suos plurimarum rerum sanctissimus,& iustissimus iudex:maximarum societatum auctor, plurimarum magister, si non modò in eo nihil vmquam reprehensum,sed laudata sunt omnia: tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minùs honestum,& alienum tueri vel auctoritate sua, vel 33 gratia possit? || Asperius,inquit,locutus est aliquid aliquando,Immò fortasse liberiùs. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt,qui queruntur, libertatem equitis Ro. se ferre non posse? vbinam ille mos? vbi illa æquitas iuris? vbi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa ciuilibus extollere iã caput,& aliquando recreata,se erigere debebat? equitum ego Ro. etiam in homines nobilissimos maledicta publicanorum in Q. Scæuolam,virum omnibus ingenio,iustitia,integritate præstantem,asperè, & ferociter,& libere dicta commemorem? Consuli P. Nasicæ præco Granius, medio in foro,cùm ille,edicto iustitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset:an quòd auctiones essent? Immò verò, inquit, quòd legiones. Idem tribuno pleb. potentissimo homine, M. Druso, sed multa in remp. molienti, cùm ille eum salutasset, vt fit, dixissetque, quid agis Grani? Respondit, immò verò, tu Druse, quid agis? ille L.Crassi, ille M. Antonij voluntatem asperioribus facetiis sæpe perstrinxit impunè,nunc vsque eò oppressa vestra arrogantia ciuitas est, vt, quæ fuit olim præconi in ridendo,nunc equiti Rom. in plorando, 34 non sit concessa libertas. || Quæ enim vmquam fuit Plancio vox contumeliæ potiùs, quàm doloris? quid est autem vnquam questus,nisi cùm à sociis,& à se iniuriam propulsaret? Cùm senatus impediretur, quo minùs, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Rom. redderetur: omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulò apertiùs communis ille sensus, in aliis fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quàm ceteri, & vultu promptum habuit,& lingua. 35 || Quamquam, iudices (agnosco enim ex me) permulta in Plancium quæ ab eo numquam dicta sunt, conferuntur. Ego, quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus, & quia, vt fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenuo dignum, atque docto: non aspernor. stomachor verò, cùm aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quòd primus sciuit legem de publicanis, tum, cùm vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est,quia suffragium tulit: quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit: vtrùm id sortis esse vis, an eius, qui illam legem ferebat? si sortis,nullum crimen est in casu: si consulis: splendor etiam Plancii, hunc à summo viro principem ordinis

iudicatum. || Sed aliquando veniamus ad 36 causam. In qua tu nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omneis ambitus leges complexus es. neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi editicios iudices, es secutus. quod genus iudiciorum si est æquum nulla in re, nisi hac tribuaria: non intelligo, quamobrem senatus hoc vno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras causas: de ipso denique ambitu, de reiectione, fieri voluerit iudicium alternorum: cùmque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen vnum prætereundum putarit. || Quid? huius 37 rei obscura causa est? an & agitata, cùm ista in senatu res agebatur, & disputata hesterno die copiosiùs à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus,hoc igitur sensimus: cuiuscumque tribus largitor esset, & per consensionem magistratuum, qua honestè sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maximè iis hominibus,qui eius tribus essent, esse notum. Ita putauit senatus, cum reo tribus ederentur eæ, quas is largitione deuinctas haberet, eosdem fore testeis, & iudices. Acerbum omnino genus iudicii: sed tamen,si vel sua, vel ea quæ maximè esset cuique coniuncta,tribus ederen- 38 tur, vix recusandum. || Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo. Fuit id æquum, & certè exspectatum est, & fuit dignum constantia tua cuius tu tribus venditorem, & corruptorem, & sequestrem Plancium fuisse clamitas: eam tribum profectò,seuerissimorum præsertim hominum, & grauissimorum,edere debuisti. aut Voltiniam. libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Veientina? quid cum Crustumina? nam tertiam etiam, non quæ iudicaret, sed quæ reiiceretur, esse voluisti. || Dubitatis igitur, iu- 39 dices, quin vos M. Laterensis suo iudicio non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de ciuitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cùm ille non ediderit, indicarit officiis ab hoc obseruatas, non largitione? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti 40 sumus? || Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabileis, quos inhumanos, quos crudeleis existimes. Tu, me ignaro, nec opinante, inscio, notes & tuos, & tuorum necessarios, vel iniquos meos, vel etiam defensorum meorum? eodémque adiungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repentè, vt ante concessum eorum iudicum videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eósque me, ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de consilij sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? || Non enim si aut Plan- 41 cius ita vixit, vt offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, vt eos ederes imprudens, vt nos, inuito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus: idcirco ista editio per se non

se non acerba est. An verò nuper clarissimi ciues nomen editi iudicis non tulerunt, cùm ex CXXV. iudicibus, principibus equestris ordinis, quinque & LXX. reus reiiceret, L. referret, omniaque potiùs permiscuerūt, quàm ei legi, conditionique parerent: nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad reiiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, vt neminem reiiciamus? || 42 Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum à sententia legis doceo discrepare: & illud acerbū iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populúsque iussit, ita fecisses, vt in hunc & suam, & ab hoc obseruatas ederent: non modò non quererer, sed hunc, iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem: neque nunc multò secus existimo. cùm enim has tribus edidisti: ignotis te iudicibus vti malle, quàm notis indicauisti. fugisti sententiam legis: æquitatem omnem reiecisti: in tenebris, quā in luce, causam versari maluisti. || 43 Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienseis, aut tribuleis suos iudices? immò verò tu quid diceres? quē iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut verò etiā excitares? Etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam, non edidisset, &, si quæsitor edendus fuisset, quem tandem potius, quàm hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, grauissimum hominē, iustissimúmque edidisset? cuius quidem æquitas, & meæ similis voluntas erga Cn. Plancij salutē, quam ille sine vlla cupiditatis suspicione præ se fert, facilè declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis. || 44 Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quòd non eas tribus, quibus hic maximè notus erat, edideris, sed à te doceo consilium non seruatum senatus. Etenim quis te tum audiret illorū? aut quid diceres? sequestrēmne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. an gratiosum? illi libenter audirent: nos non timidè confiteremur. noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actū, vt suffragatio, vt obseruantia, vt gratia, tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribuleis suos gratiosi esse vellent. || 45 Neque verò tā durus in plebem noster ordo fuit, vt eā coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne obseruent tribuleis suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectēt: hæc enim plena sunt officij, plena obseruantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere & fuimus ipsi, cùm ambitionis nostra tempora postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodie esse videmus quā plurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione deuincta seueritatem senatus, & bonorum omnium vim, ac dolorem excitarunt. hæc doce, hæc profer, huc incumbe Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, diuisisse: tum mirabor, te iis armis vti, quæ tibi lex dabat, noluisse. tribulibus enim iudicibus, non modò seueritatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. || 46 Hanc tu rationem cùm fugeris, cúmque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cùm scientia certissima, tum dolor grauissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimùm delegeris, cur denique se diuinare malueris, quàm eos, qui scirent iudicare? Ego Planciū, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui, gratiosos: quos tu si sodaleis vocas: officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso. sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas: noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. || 47 Iam, vt ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quòd multis benignè fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate, & gratia miserit: quòd denique omnibus officiis per se, per patrem, per maiores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribuleis decuriasse. quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli obseruantiam sancire pœna. Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari, & peruaga declamatione contendere. sic enim tecum ago. || 48 Quam tibi commodum est, vnam tribum delige te: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo diuisore corrupta sit. ego, si id facere nō potueris, quod, vt opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placétne sic agi? non possum magis pedem conferre (vt aiunt) aut propiùs accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiuersaris? etiam atque etiam insto, atque vrgeo, insector, posco, atque adeò flagito crimen, quācumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium. Ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. nam vt, quas tribus tu tulisti, si iam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi aduersario, cuiuscumque tribus rationem poposceris, redditurum. || 49 Sed cur ego? sic ago? quasi non comitiis iam superioribus sit Plancius designatus ædilis. quæ comitia primùm habere cœpit consul tum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit subitò præter opinionem omnium: vt ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium cōparandi. Vocatæ tribus: latum suffragium: descriptæ, renuntiatæ. longè plurimùm valuit Plancius. nulla largitionis nec fuit: nec esse potuit suspicio. An tandem vna centuria prærogatiua, tantum habet auctoritatis, vt nemo vnquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit. tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factū miraris, in quo nō exigua pars populi, sed v-

niuersus populus voluntatem suam declara-
rit? cuius in honore non vnius tribus pars,
sed comitia tota comitiis fuerint prærogata?
50 ‖Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere
voluisses, aut si grauitatis esse putasses tuæ,
quod multi nobiles sępe fecerunt, vt, cùm mi-
nus valuissent suffragiis, quàm putassent, po-
stea, prolatis comitiis, prosternerent se, & po-
pulo R. fracto animo, atque humili supplica-
rent: non dubito, quin omnis ad te conuersu-
ra se fuerit multitudo. numquam enim nobi-
litas, integra præsertim, atque innocẽs, à po-
pulo Rom. supplex repudiata fuit. Sed, si tibi
grauitas tua, & magnitudo animi, pluris fuit,
sicut esse debuit, quàm ædilitas: noli, cùm ha-
beas id, quod malueris, desiderare id, quod
minoris putaris. Equidem primùm vt honore
dignus essem, maximè semper laboraui: se-
cundò vt existimarer: tertium mihi fuit illud,
quod plerisque primum est, ipse honos: qui
iis denique debet esse iucundus, quorum di-
gnitati populus Ro. testimonium, non benefi-
51 cium ambitioni dedit. ‖Quæris etiam, Late-
rensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo
atque optimo viro, patri tuo, respõdeas mor-
tuo. Noli ista meditari: atq; illud caue potius,
ne tua ista querela, dolórque nimius, ab illis
sapientissimis viris reprehendatur. vidit enim
pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum
hominem, viuo patre suo potentissimo, & cla-
rissimo ciue, C. Claudio, ædilem non esse fa-
ctum, & eundem sine repulsa factum esse con-
sulem: vidit hominem sibi maximè coniun-
ctum, egregium virum? L. Volcatium. vidit M.
Pisonem in ista ædilitate, offensiuncula acce-
pta summos à populo Ro. esse honores ade-
ptos. Auus verò tuus, & P. Nasicæ tibi ædili-
tiam prædicaret repulsam, quo ciue neminem
ego statuo in hac rep. fortiorem: & C. Marij,
qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, se-
pties consul est factus: & L. Cæsaris, Cn. Octa-
uij, M. Tullij: quos omnes scimus ædilitate
52 præteritos, consules esse factos. ‖Sed quid ego
ædilitias repulsas colligo? quę sæpe eiusmodi
habitæ sunt: vt iis, qui præteriti essent, beni-
gnè à populo factum videretur. Tribunus mi-
litum, L. Philippus, summa nobilitate, & elo-
quentia, quæstor Qu. Cælius clarissimus, ac
fortissimus adolescens: tribuni pleb. P. Ruti-
lius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes,
facti non sunt: quos tamen omneis consules
factos scimus esse. Quæ tibi vltrò pater, & ma-
iores tui non consolandi tui gratia dicerent,
neque verò quo te liberent aliqua culpa, quã
tu vereris, ne à te suscepta videatur: sed vt te
ad cursum istum tenendum, quem à prima æ-
tate suscepisti, cohortentur. nihil est enim,
mihi crede, Laterensis, de te detractum: de-
tractum dico? si mehercules verè, quod acci-
dit, interpretari velis, est aliquid etiam de vir
tute significatum tua. Noli enim existimare,
non magnum quendam motum fuisse illius
petitionis tuæ, de qua ne aliquid iurares, de-
stitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid
de summa reipub. sentires. fortiùs tu quidem,
quàm nonnulli defuncti honoribus: sed aper-
tiùs, quàm vel ambitionis, vel ætatis tuæ ra-
53 tio postulabat. ‖ Quamobrem in dissentiente
populo noli putare, nullos fuisse quorum ani-
mos tuus ille fortis animus offenderet: qui te
incautum fortasse nunc tuo loco demouere
potuerunt, prouidentem antè, & præcauen-
tem numquam certè mouebunt. An te illa ar-
gumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin
coitio facta sit, cùm tribus plerasque cùm
Plotio tulerit Plancius? An vnà fieri potue-
runt, si vnà tribus non tulissent? Cum non-
nullas punctis pænè totidem. Quippe cum iam
facti propè superioribus comitiis, declaratiq;
venissent. quamquam ne id quidem suspicio-
nem coitionis habuerit. neque enim vnquã
maiores nostri sortitionem constituissent æ-
dilitiam, nisi viderent accidere posse, vt com-
petitores pares suffragiis essent. ‖Et ais, prio- 54
ribus comitiis Aniensem à Plotio, Terentinã
à Plancio tibi esse concessam: nunc ab vtro-
que eas auulsas, ne in angustum venirent.
Quam conuenit, nondum cognita populi vo-
luntate, hos, quos iam tum coniunctos fuisse
dicis, iacturam suarum tribuum, quo vos ad-
iuuaremini, fecisse: eosdem, cùm iam essent
experti, quid valerent, restrictos, & tenaceis
fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias.
quasi res in contentionem, aut in discrimen
aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plo-
tium, virum ornatissimum, in idem crimen
vocandum iudicas? an dicis eum te arripuis-
se, à quo non sis rogatus? Nam quòd que-
stus es, plureis te testeis habere de *Volcinia*,
quàm quot in ea tribu pũcta *tuleris: indicas*,
aut eos testeis te adducere, quia nummos
acceperint, te præterierint: aut, te ne gratuita 55
quidem eorum suffragia tulisse. ‖ Illud verò
crimen de nũmis, quos in circo Flaminio de-
prehensos esse dixisti, caluit re recenti: nunc
in causa refrixit. neque enim, qui illi nummi
fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui diuisor, oste-
deris. Atque his quidem adductus ad con-
sules, qui tum in crimen vocabatur, se iniquè
à tuis iactatum grauiter querebatur. qui si e-
rat diuisor, præsertim eius, quem tu habebas
reum: cur abs te reus non est factus? cur non
eius damnatione aliquid ad hoc iudicium
præiudicij comparasti? Sed neque tu habes
hæc, neque eis cõfidis. alia te ratio, alia cogi-
tatio ad spem huius opprimendi excitauit.
magnæ sunt in te opes: latè patet gratia: mul-
ti amici, multi cupidi tui, multi fautores lau-
dis tuæ: multi huic inuident: multis etiam pa-
ter, optimus vir, nimiùm retinens equestris
iuris, & libertatis videtur: multi etiam com-
munes inimici reorum omnium: qui ita sem-
per testimonium de ambitu dicunt, quasi aut
moueant animos suis testimoniis, aut gratum
populo Romano sit, aut ab eo faciliùs ob eam
causam, dignitatem, quam volunt, consequã-
tur. ‖ Quibuscum me, iudices, pugnantem meo 56
more pristino non videbitis: non quòd mihi
fas sit quidquam effugere, quod salus Plan-
cij postulet, sed quia neque necesse est, me id
persequi voce, quod vos mente videatis, &
quod ita de meriti sunt illi ipsi, quos ego
testeis video paratos, vt eorum reprehensio-
nem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ mo-
destiæ remittere debeatis. Illud vnum vos
magnopere oro, atque obsecro, iudices, cùm
huius, quẽ defẽdo, tũ communis periculi causã,
ne fictis auditionibus, ne disseminato, disper-
soque sermoni, fortunas innocentium subii-
ciendas putetis. ‖ Multi amici accusatoris, 57

nonnulli etiam nostri iniqui, multi cõmunes obtrectatores, atque omniũ inuidi multa finxerunt. *nihil est autem tam volucre, quã maledictũ: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latiùs dissipatur.* Neque ego, si fontem maledicti reperietis: vt negligatis, aut dissimuletis, vnquã postulabo, sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit eiusmodi, vt nõ exstet autor, qui audierit: aut ita negligens vobis esse videbitur, vt, vnde audierit, oblitus sit: aut ita leuem habebit auctorem, vt memoria dignum non putarit: huius illa vox vulgaris auditu, ne quid reo innocẽti noceat, oramus.

58 ‖Sed venio iam ad L. Cassium familiarẽ meũ, cuius ex oratione ne illum quidem Iuuentium tecum expostulaui: quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeã, nescisse id populum Romanũ, neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino: non, vt opinor, admirarere, cũ ego ipse nõ abhorrens à studio antiquitatis, me hîc id ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans, ac persubtilis oratio, digna equitis Romani, vel studio, vel pudore: quoniamque sic ab his es auditus, vt magnus honos & ingenio, & humanitati tuę tribueretur: respondebo ad ea, quæ dixisti, quæ pleraque de ipso re fuerũt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non inerati acciderunt.

59 ‖Quæsisti, vtrum mihi putarem, equitis Romani filio faciliorẽ fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego verò, quamquam illi omnia malo, quàm mihi, tamen illi honorum aditus numquam faciliores optaui, quam mihi fuerunt. quinetiã, ne fortè ille sibi me potius peperisse iam honores, quàm iter demonstrasse adipiscendorũ putet: hæc illi soleo præcipere (quamquam ad præcepta ætás non est gnari) quæ ille a Ioue ortus, suis pręcipit filius filiis: Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis, nostris cetera, quæ nonne id, quod multi inuideant, quæ scripsit grauius ille, & ingeniosus poeta: scripsit, non vt illos regios pueros, qui iam nusquam erant, sed vt nos, & nostros liberos ad laborẽ, & laudem excitaret?

60 ‖Quæris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri nõ potuisset: sed hoc præstare, quòd ei minus inuideretur. etenim *honorum gradus summis hominibus, & infimis sunt pares: gloriæ, dispares.* Quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Catilinæ? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eosdem summus honorum gradus, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multis adscensus: vt is gloria maximè excellat, qui virtute plurimũ præstet. honorum populi finis est, consulatus: quem magistratum iam octingenti ferè consecuti sunt. horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam. sed nemo vmquam sic egit, vt tu. Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui ciuitatem dominatu regio liberauit? Honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribunus plebis? & ædilis, quàm si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerabiles alij consecuti.

61 ‖Profers triumphos Ti. Gracchi, & C. Marij: & quæris, quid simile in Plancio. Quasi verò isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quòd triumpharunt, & non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quæ castra viderit, qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit.

62 ‖Quæris, num disertus. Immò, id quod secũdum est, ne sibi quidem videtur. Num iurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de iure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui cùm professi fuerint, satisfacere non possunt: non in iis, qui abfuisse ab his studiis cõfitẽtur. Virtus, probitas, integritas in cãdidato, nõ linguæ volubilitas, nõ ars, non scientia requiri solet. Vt nos in mancipiis parandis, quamuis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus, si eas arteis, quas in emendo secuti sumus, fortè nesciuerit: sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem vigilantiam, esse curamus, sic populus Romanus deligit magistratus: quasi reipublicæ villicos: in quibus si qua præterea est ars, facilè patitur. sin minùs, virtute eorum, & innocentia cõtentus est. Quotus enim quisq; disertus: quotus quisque iuris peritus est, vt eos numeros, qui volunt esse? quòd si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis, & ornatissimis ciuibus est futurum?

63 ‖Iubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facilè patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: & id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confiteor summa in Laterense ornamenta esse: sed te etiam reprehendo, quòd ea non enumeres: alia quædam inania, & leuia conquiras. Præneste fecisse ludos. Quid? alij quæstores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iustũ in socios fuisse. Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, vt vix ea, quæ fiunt in prouinciis, audiãtur.

64 ‖Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixero. Quamuis enim illa floruerit, tamen eum me postea fuisse in maximis rebus arbitror, vt nõ ita multũ mihi sit ex quæsturæ laude repetendũ. sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, vllius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Verè mehercules hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines aliud Romæ, nisi de quæstura mea, loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerũ miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus, excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi.

65 ‖Itaque hac spe discedebam, vt mihi populum Romanum vltrò

omnia delaturum putarem. At ego, cùm casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens è prouincia, Puteolos fortè venissem cùm plurimi, & lautissimi solent esse in iis locis: concidi pænè, iudices, cùm ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & numquid in ea esset noui. cùm respondissem, me è prouincia decedere: etiam mehercules, inquit, vt opinor ex Africa. Huic ego iam stomachãs fastidiosè, immò ex Sicilia, inquam. Tũ quidam quasi qui omnia sciret, quid? tũ nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari. *& me vnũ ex his feci, qui* 66 *ad aquas venissent.* ‖ Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quàm si mihi tum essent omnes congratulati. nam posteaquam sensi, populum Romanum aureis hebetiores, oculos acreis, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, vt posteà quotidie me præsentem viderent: habitaui in oculis: pressi forum: neminem à congressu meo, neque ianitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem vmquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cùm otiosus sis: has ego scripsi ludis, & feriis, ne omnino vmquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum, & præclarum putaui, CLARORVM VIRORVM, ATQVE MAGNORVM, NON MINVS OTII, QVAM NEGOTII RATIONEM EXSTARE OPORTERE. Ita, siquam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsita in foro; meaque priuata consilia publici quoque casus cõprobauerunt, vt etiam summa resp. mihi domi fuerit gerenda, & vrbs in vrbe seruan-67 da. ‖ Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quòd ego huc, à me ortus, & per me nixus, adscendi: istius egregia virtus adiuuabitur commendatione maiorum. Sed, vt redeam ad Plancium, numquã ex vrbe abfuit, nisi fortè lege, necessitate. non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli. at valuit assiduitate, ac valuit obseruandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petiuit: est vsus ratione, qua, minima inuidia, noui homines plu-68 rimi eosdem honores consecuti sunt. ‖ Nam, quod ais, Cassi, non plus me Paucio debere, quàm bonis omnibus, quod iis æquè mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor. sed etiam iis, quibus ego debeo, boni viri, & ciues, ædilitiis comitiis aliquid se meo nomine debere, Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio: vtrũ igitur me cõturbare oportet: an ceteris, cùm cuiusque dies venerit, hoc nomen, quod vrget, nunc cùm petitur, dissoluere? Quamquam dissimilis est pecuniæ debitio, & gratiæ. nam qui pecuniam dissoluit, statim nõ habet id, quod reddidit: qui autem debet, is retinet alienum. gratiam autem & qui refert, habet: & qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc soluero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset.

69 ‖ Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest mihi esse iucundius, amplius, quàm pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad huius salutem defendendam maximè stimulari me, atque excitari. Nam neque illis huius salute, à quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: & ego ipse numquam illos adspicio, quin per hunc me his conseruatum esse meminerim, huiusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras: seruatorem ipsum reipublicæ Calidium adiungis, cuius lege Q. Metellus in ciuitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Quint. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Quint. Metellum Pium, consulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Ro. supplicasse, cùm quidem non dubitaret & cõsul, & homo nobilissimus, patronum illum esse 70 suũ, & familiæ suæ nobilissimæ dicere. ‖ Quo loco quæro ex te, num id in iudicio Calidii putes, quod ego in Plancij facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem eius, si vixisset, non fuisse facturum. Nã Opimij quidem calamitas vtinam ex hominum memoria posset euelli. vulnus illud reip. dedecus huius imperij, turpitudo populi R. non iudicium putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, & non parricidæ patriæ nominandi sunt, grauiorem potuerunt reip. infligere securim, quàm, cùm illum è ciuitate eiecerunt, qui prætor finitimo, consul dome-71 stico bello remp. liberarat? ‖ At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, &, vt ais, id verbis exaggero. Quasi verò me tuo arbitratu, & non meo, oratum esse oporteat. Quod istius tantum meritũ, inquit? an quia te iugulauit? immò verò, quia iugulari passus nõ est. Quo quidem tu loco Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulò pòst plura dicam: de te tantùm requiro, vtrùm putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. Quod fuit illorum tantum? requiro, vtrùm putes odium vmquam barbarorũ tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ: quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flãmam in delubris, vim in tota vrbe versari. nisi existimas. eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. Et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, viuis his, stãte vrbe & curia, rediturum me, si viuerem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is ciuis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conseruata sit, inimicorum mo-72 destia non esse appetitam. ‖ Respondebo tibi nunc, Laterensis, minùs fortasse vehementer, quàm abs te sum prouocatus: sed profectò nec considerate minus, nec minus amicè. nam primum illud fuit asperius, me quæ de Pancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere. scilicet homo sapiens excogitaui, quamobrẽ vinderer maximis beneficiis vinculis obstrictus, cùm liber essem, & solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plan-

cium pa-

nium parum multæ, parum iustæ necessitu- A
dines erant familiaritatis, vicinitatis, patris
amicitiæ, quæ si non essent, vereor, credo, ne
turpiter facerem, si hoc splendore, & hac
dignitate hominem defenderem. fingenda
fuit mihi, iudices, causa peracuta, vt ei, quem
mihi debere oporteret, ego me omnia debere
dicerem. At id etiam gregarij milites faciunt,
inuiti, vt coronam dent ciuicam, & se ab a-
liquo seruatos esse fateantur: non quo turpe
sit, protectum in acie, hostium manibus eri-
pi (nam id accidere, nisi forti viro, & pugnā-
ti comminus non potest) sed onus benefi-
cij reformidant, quod permagnum est, alie-
73 no debere idem, quod parenti. || Ego cùm ce-
teri vera beneficia, etiam minora, dissimu-
lent, ne obligata esse videantur: eo me bene-
ficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri
quidem gratia posse videatur? An hoc tu,
Laterensis, ignoras? qui cùm mihi esse ami-
cissimus, cum vel periculum vitæ tuæ mecum
sociare voluisses: cùm me in illo tristi, & a- B
cerbo luctu, atque discessu, non lacrymis so-
lùm tuis, sed animo, corpore, copiis prosecu-
tus esses: cùm meos liberos, & vxorem, me
absente, tuis opibus, auxilioque defendisses:
sic mecum semper egisti, te mihi remittere,
atque concedere, vt omne studium mecum
in Cn. Plancij honorem consumerem, quòd
eius in me meritum tibi etiam gratum esse di-
74 cebas. || nihil autem ne noui, nihil tempo-
ris causa dicere, nonne etiam illa testis est
oratio, quæ est à me prima habita in senatu?
in qua cùm perpaucis nominatim egissem
gratias, quòd omnes enumerari nullo modo
possent, scelus autem esset quemquam præ-
teriri: statuissémque eos solùm nominare,
qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi
fuissent: in his Plancio gratias egi. Recite-
tur oratio, quæ propter eius magnitudi-
nem, dicta de scripto est: in qua ego homo
astutus ei me dedam, cui nihil magnope-
re debeam, & huius tanti officij seruitutem C
adstringam testimonio sempiterno. Nolo ce-
tera, quæ à me mandata sunt literis, recitare:
prætermitto illa, ne aut proferre videar ad
tempus, aut eo genere vt literarum, quod
meis studiis aptius, quàm consuetudini iudi-
75 ciorum esse videatur. || Atque etiam clamitas,
Laterensis: Quousque ista dicis? nihil in Cris-
pio profecisti. absolutæ iam sunt preces tuæ.
De Crispio mihi ne tu obiicies, quem ego de
me bene meritum quia te teste cognoueram,
te eodē auctore defendi? & ei dices, QVOVS-
QVE, quem negas, quod pro Crispio conten-
derit, impetrare potuisse? Nam istius verbi,
QVOVSQVE, hæc poterat esse inuidia. datus
est tibi ille: condonatus ille: non facis finem:
ferre non possumus. Ei quidem, qui pro vno
laborarit, & ipsum id non obtinuerit, dici,
QVOVSQVE, irridentis magis est, quàm re-
prehendentis. Nisi fortè ego vnus ita me gessi D
in iudiciis: ita & cum his, & inter hos vixi: is
in causis patronus, is in republica ciuis &
sum, & semper fui, solue vt à te constituar,
qui nihil à iudicibus debeam vmquam impe-
76 trare. || Et mihi lacrymulam Crispiani iudicij
obiectas. sic enim dixisti: Vidi ego tuam la-
crymulam. Vide, quàm me verbi tui pœni-
teat. nō modò lacrymulam, sed multas lacry-
mas & fletum cum singultu videre potuisti.
An ego, qui meorum lacrymis, me absente,
commotus, simultates, quas mecum habebat,
deposuisset, mexque salutis non modò non
oppugnator (vt inimici mei putarant) sed etiā
defensor fuisset, huius in periculo non dolo-
rem meum significarem? || Tu autem, Lateren- 77
sis, qui tum lacrymas meas gratas esse dice-
bas, nunc easdem vis inuidiosas videri. Ne-
gas, tribunatum Plancij quidquam attulisse
adiumenti dignitati meæ. atque hoc loco
(quòd verissimè facere potes) L. Racilij, for-
tissimi, & constantissimi viri, diuina in me
merita commemoras: cui quidem ego, sicut
Plancio, numquam dissimulaui me plurimum
debere, sempérque præ me feram. nullas enim
sibi ille neque contentiones, neque inimici-
tias, neque vitæ dimicationes, nec pro repu-
blica, nec pro me defugiendas putauit. At-
que vtinam, quàm ego sum in illum gratus,
tam licuisset per hominum vim, & iniuriam
populi Romani ei gratiam referri. Sed, si
non eadem contendit in tribunatu Plancius:
existimare debes, non huic voluntatem de-
fuisse, sed me, cùm iam Plancio deberem,
Racilii beneficiis fuisse contentum. || An verò 78
putas, iudices idcirco minus mea causa factu-
ros, quòd me esse gratum crimineris? an, cùm
populus Romanus illo senatusconsulto, quod
in monumento Marii factum est, quo mea sa-
lus omnibus est gentibus commendata, vni
Cn. Plancio gratias egerit (vnus enim fuit
de magistratibus defensor salutis meæ: cui se-
natus pro me gratias agendas putauit) ei egō
à me referendam gratiam non putem? Atqui,
eum cùm vides, quo me tandem animo in
te putas esse, Laterensis? vllum esse tantum
periculum, tantum laborem, tantam con-
tentionem, quam ego non modò pro salute
tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo
quidem etiam magis sum, non dicam, miser
(natura quidem abhorret à virtute verbi)
sed certè exercitus: non quia multis debeo
(leue enim onus, beneficii gratia) sed quia sæ-
pe concurrit propter aliquorum de me me-
ritorum inter ipsos contentiones, vt eodem
tempore in omneis verear ne vix possim gra-
tus videri. || Sed ego hoc meis ponderibus 79
examinabo, non solùm quid cuique debeam,
sed etiam quid cuiusque intersit, & quid à me
cuiusque tempus poscat. Agitur studium tuū,
vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas: at
Cn. Plancii salus, patria, fortunæ. Saluum
tu me esse cupisti: hic fecit etiam, vt esse
possem. distineor tamen, & diuellor dolore,
& in causa dispari offendi te à me, doleo: sed
medius fidius multò citiùs meam salutem
pro te obiecero, quàm Cn. Plancii salutem
tradidero contentioni tuæ. || Etenim, iudices, 80
cùm omnibus virtutibus me affectum esse cu-
piam, tamen nihil est, quod malim, quàm me
& gratum esse, & videri. Hæc est enim vna vir-
tus non solùm maxima, sed etiam mater vir-
tutum omnium reliquarum. Quid est pietas,
nisi voluntas grata in parenteis? qui sunt boni
ciues? qui belli, qui domi de patria bene me-
rentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt?
qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui
meritam diis immortalibus gratiā iustis ho-
noribus, & memori mente persoluunt? quæ

potest esse iucunditas vitæ sublatis amicitiis?
que porrò amicitia potest esse inter ingratos?
81 ||Quis est nostrum liberaliter educatus, cui nô
educatores, cui non magistri sui, atque docto-
res, cui non locus ille mutus, vbi ipse altus,
aut ductus est, cum grata recordatione in
mente versetur? cuius opes tantæ esse pos-
sunt, aut vmquam fuerunt, quæ sine multorum
amicorum officiis stare possint? quæ certè,
sublata memoria, & gratia, nulla exstare pos-
sunt. Equidem nil tam proprium hominis e-
xistimo, quàm non modò beneficio, sed etiam
beniuolentiæ significatione alligari: nihil
porrò tam inhumanum, tam immane, tam fe-
rum, quàm committere, vt beneficio, non dicā
82 indignus, sed victus esse videare. || Quæ cùm
ita sint, iam succūbam, Laterēsis, isti tuæ ora-
tioni: in eo ipso, in quo nihil potest esse ni-
mium, quoniam ita vt vis, nimium me gratū
esse concedam: petámque à vobis, iudices, vt
eum beneficio complectamini, quem qui re-
prehenderit, in eo reprehendit, quod gratum
præter modum dicat esse. Neque enim ad ne-
gligendam meam gratiam debet valere, quod
dixit idem, vos nec nocenteis, nec litigiosos
esse, quo minùs me apud vos valere oporte-
ret: Quasi verò in amicitia mea non hæc præ-
sidia (siqua fortè sunt in me) parata sem-
per amicis esse maluerim, quam necessaria.
Etenim ego de me tantum audeo dicere, ami-
citiam meam voluptati pluribus, quàm præ-
sidio fuisse, méque vehementer vitæ meæ pœ-
niteret, si in mea familiaritate locus esse ne-
83 mini, nisi litigioso, aut nocenti. || Sed hoc nes-
cio quo modo frequenter in me congessisti,
sǽpéque in eo creber fuisti, te idcirco in lo-
cos causam coniicere voluisse, ne ego, mea
consuetudine aliquid de tensis misericordiæ
causa dicerem: quod in aliis ædilibus antè
fecissem. Nonnihil egisti hoc loco. nam mihi
eripuisti ornamentum orationis meæ deride-
bor, si mentionem tensarum fecero cùm tu id
prædixeris, sine tensis autem quid potero di-
cere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea le-
ge ex isto ambitu traxisse, vt miserabiliores
epilogos possem dicere. Non vobis videor cū
aliquo declamatore, non, causa laboris, &
sor disputare? || Rhodi enim, inquit, non fui
Me vult fuisse: sed fui inquit, (putabam in
Niceis dicturum) bis in Bithynia. Si locus
habeat reprehensionis ansam aliquam, ne-
scio cur seueriorem Nicæā putes, quàm Rho-
dum. si spectanda causa est: & tu in Bithynia
summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi
non minore. Nam, quòd in eo me reprehen-
disti, quòd nimium multos defenderim: vti-
nam & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt,
vellent me labore hoc leuare. sed sit vestra
diligentia, qui in causis ponderandis omneis
ferè repudiatis, vt ad nos pleraque con-
fluant, qui miseris, & laborantibus nihil ne-
85 gare possumus. || Admonuisti etiam, quòd in
Creta fuisses, dictum aliquod in petitione
tua dici potuisse: me id perdidisse. Vter igi-
tur nostrum est cupidior dicti? egóne, qui,
quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiā
ipse in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus ge-
stis nullas literas misisse, quod mihi meç, quas
ad aliquē misissem, obfuissent. Quas ego mihi
obfuisse non intelligo: reipu. video prodesse

A potuisse. || Sed sunt hæc leuiora: illa verò gra- 86
uiora, atque magna, quod meum discessum,
quem sæpe defleras, nunc quasi reprehendere,
& subaccusare voluisti. dixisti enim, auxilium
non mihi, sed me auxilio defuisse. Ego verò
fateor mehercule, quod viderim mihi auxi-
lium non deesse, idcirco me illi auxilio pe-
percisse. Quis enim status, quod discrimen,
quæ fuerit in republica tempestas illa quis
nescit? Tribunitius me terror, an consularis
furor mouit? decertare mihi ferro magnum
fuit cum reliquis ferrum, quos ego florenteis,
atque integros sine ferro viceram? Consules
post hominum memoriam teterrimi, atque
turpissimi, sicut & illa principia, & hi recen-
tes rerum exitus declarant: quorum alter
exercitum perdidit, alter vendidit, emtis
prouinciis, à senatu, à republica, à bonis om-
nibus defecerant: qui exercitibus, qui armis,
qui opibus plurimum poterant, cùm, quid
B sentirent, nesciretur furialis illa vox nefariis
stupris, religiosis altaribus effæminata, secum
& illos, consules facere acerbissimè persona-
bat. egenteis in locupleteis, perditi in bonos, 87
serui in dominos armabantur. || Aderat me-
cum senatus, & quidem veste mutata: quod
pro me vno post hominum memoriam pu-
blico consilio susceptum est. Sed recordare, qui
tum fuerint consulum nomine hostes, qui so-
li in hac vrbe senatum senatui parère non si-
uerint: edictóque suo non luctum patribus
conscriptis, sed luctus indicia ademerint. A-
derat mecum cunctus equester ordo: quem
quidem in concionibus saltator ille Catilinæ
consul proscriptionis denunciatione terrebat,
ac tota Italia conuenerat: cui quidem belli
intestini, & vastitatis metus inferebatur. Hisce
ego auxiliis studentibus, atque incitatis vti
me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat
non iure, non legibus, non disceptando decer-
C tandum (nam profectò, præsertim tam bona
in causa numquam, quo ceteri abundarunt,
id mihi ipsi auxilium meum defuisset) ar-
mis fuit, armis, inquam, fuit dimican-
dum: quibus à seruis, atque à seruorum du-
cibus cædem fieri senatus, & bonorum, reipu- 88
blicæ exitiosum fuisset. || Vinci autem impro-
bos à bonis, fateor defuisse præclarum, si fi-
nem eum vincendi viderem: quem profectò
non videbam. Vbi enim præstò fuisset mihi
aut tam fortis consul: quàm L. Opimius? quàm
C. Marius? quàm L. Flaccus? quibus ducibus
improbos cineis respublica vicit armatis: aut,
si minus fortes, attamen tam iusti, quàm P.
Mucius qui arma, quæ priuatus P. Scipio sum-
serat ea, Ti. Gracco interemto, iure optimo sū-
ta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum
consulibus. nihil ampliùs dico, nisi illud, Vi- 89
ctoriæ nostræ graueis aduersarios paratos: inte-
D ritus nullos vltores esse videbam. || Hisce e-
go auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia
nolui dimicare: fateor, id quod vis, non mi-
hi auxilium, sed me auxilio defuisse. si autem,
quo maiora studia in me bonorum fuerunt,
hoc iis magis consulendum, & parcendum
putaui: tu id in me reprehendis, quod Q.
Metello laudi datum est, hodiéque est, &
semper erit maximæ gloriæ? quem, vt po-
tes ex multis audire, qui tum afuerunt,
constat bonis cessisse:
inuictissimis viris, nec fuis-

nec fuisse dubium, quin contentione, & armis superior posset esse. Ergo ille cùm suum, non cùm senatus factum defenderet: cùm perseuerantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinuisset: tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum, & clarissimos triumphos gloriæ laude superauit, quòd & illos ipsos improbissimos ciueis interfici noluit, & ne quis bonus interiret, in eadem cæde prouidit: ego, tantis periculis propositis, cùm si victus essem, interitus reipublicæ, si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, vt idem perditor reipublicæ nominarer, qui seruator fuissem? Mortem me timuisse dicis. ‖ Ego verò ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem. nam, qui pro republica vitam reddiderunt (licet me desipere dicas) numquam mehercule eos mortem potiùs, quàm immortalitatem assequutos putaui. Ego verò, si tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem, in perpetuum respublica ciuile præsidium salutis suæ perdidisset. Quinetiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumsisset: tamen auxilia aliqua posteritatis essent imminuta, quod peremtum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populúsque Romanus. An, si vmquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium parricidarum tela commossem? quæ, si viginti quiessem dies, in aliorum iugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis, certè multò mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie ciuitatis. ‖ Nam quòd te in republica liberum esse gloriatus es, id ego & fateor, & lætor. & tibi etiam in hoc gratulor. quòd me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea diminutum putat, quòd non ab omnibus eisdem, à quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primùm si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimiùm memoris, nimiúmque grati. sin autem sine vllo reipublicæ detrimento respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certè non modò non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, vt id ne facerem, rogarent. ‖ res verò ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, vt quoniam sibi seruissem semper, numquam mihi, fructus autem ex sese non, vt oportuisset, lætos, & vberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem: vt iam mihi seruirem, consulerem meis: se non modò satis habere à me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. ‖ Quid, si horum ego nihil cogito? & idem sum in republica qui fui semper? taménne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus. quod est longè secus. Stare enim omnes debemus, tamquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniam versetur, eam deligere partem debemus, ad quam nos illius vtilitas, salúsque conuerterit.

Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc priuatim fortasse officiorum memoriam & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipub. pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem esse concedũt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primùm populi Ro. nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atque amplissimis iudiciis videam esse celebratas? Tum mehercule me confitear non iudicium aliquod habuisse de reip. vtilitate, sed hominibus amicum, aut inimicũ fuisse. ‖ An, cùm videam nauem secundis vẽtis cursum tenentem suum, si non ea eum petat portum, quem ego aliquando probaui, sed alium non minùs tutum, atque tranquillum: cum tempestate pugnem periculosè potiùs, quàm illi, salute præsertim proposita, obtemperem, & pareã? Neque enim inconstantis puto sententiam, tanquam aliquod nauigium, atque cursum, ex reip. tempestate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi: hæc sapientissimis, & clarissimis viris, & in hac repub. & in aliis ciuitatibus monumenta nobis literæ prodiderunt: non semper easdem sententias ab iisdem, sed quascunque reipub. status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas. quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam: libertatémque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi vmquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo. ‖ Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancij in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca lapidémque è sepulcro venerari pro deo. neque enim mihi insidiarum periculum vllũ, neque mortis fuisse. Cuius ego temporis rationem explicabo breui, neque inuitus. nihil enim ex meis est temporibus, quod minùs peruagatum, quódque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, iuris, senatus, bonorum omnium, cedens, cùm mea domus ardore suo deflagrationem vrbi, atque Italiæ toti minaretur, nisi quieuissem: Siciliam petiui animo, quæ & ipsa erat mihi, sicut domus vna, coniuncta: & obtinebatur à C. Virgilio: quo cum me vno vel maximè cùm vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum resp. sociarat. ‖ Vide nunc caliginem temporum illorum. Cùm ipsa penè insula mihi sese obuiam ferre vellet: prætor ille eiusdem tribuni pleb. concionibus propter eandem reipubl. caussam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali ciui, & viro, beneuolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? nihil videlicet est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit vt eam ipse non posset opibus sustinere. Tum consilio repente mutato, iter à Vibone Brundusium terra petere contendi. nam maritimos cursus præcludebat hyemis magnitudo. ‖ Cùm omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundusium, in fide mea, iudices, essent: iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu præ-

ſtiterunt. Brundusium veni, vel potius ad
mœnia acceſſi:vrbem vnam mihi amiciſſimam
declinaui, quæ ſe vel potiùs exſcindi, quàm è
ſuo complexu vt eriperet,facilè pateretur. In
hortos me M.Lenij Flacci contuli : cui cùm o-
mnis metus,publicatio bonorum, exſiliũ,mors
proponeretur,hæc perpeti,ſi acciderent,maluit,
quàm cuſtodiam mei capitis dimittere. Huius
ego, & parentis eius prudentiſſimi,atque opti-
mi ſenis & vtriuſque filiorum manibus,in na-
ui tuta,ac fideli collocatus, eorúmque preces,
& vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachiũ,
98 quod erat in fide mea,petere contendi. ‖Quò
cùm veniſſem,cognoui, id quod audieram, re-
fertam eſſe Græciam ſceleratiſſimorum homi-
num,ac nefariorum:quorum impium ferrum,
igneiſque peſtiferos meus ille conſulatus è
manibus extorſerat: qui antequam de meo ad-
uentu audire potuiſſent, cùm tum abeſſent ali-
quorum dierum viam in Macedoniam, ad
Planciúmque perrexi. Hic verò ſimul atque
me matre tranſiſſe cognouit: (audi, atque at-
tende,Laterenſis,vt ſcias, quid ego Plancio de-
beam : confiteare̓que aliquando, quod faciam,
me & gratè,& piè facere : huic, quæ pro ſalute
mea fecerit,ſi minus profutura ſint obeſſe cer-
tè non oportere.) Nam ſimulac me Dyrrha-
chium attigiſſe audiuit,ſtatim ad me,lictoribus
dimiſſis, inſignibus abiectis, veſte mutata,pro-
99 fectus eſt. ‖O acerbam mihi,iudices,memo-
riam temporis illius,& loci,cum hic in me in-
cidit, complexus eſt, conſperſitque lacrymis,
nec loqui pre mærore potuit!ò rem cùm audi-
tu crudelem,tum viſu nefariam! ô reliquos o-
mneis dies, nocteiſque eas, quibus iſte à me
non recedens, Theſſalonicam me, in quæſto-
riúmque perduxit ! Hic ego nunc de prætore
Macedoniæ nihil dicam amplius, niſi, eum &
ciuem optimum ſemper,& mihi amicum fuiſ-
ſe:ſed eadem timuiſſe,quæ ceteros. Cn.Planciũ
fuiſſe vnum,non,qui minus timeret, ſed ſi ac-
cederent ea,quæ timerentur, mecum ea ſubire,
& perpeti vellet. ‖Qui,cúm ad me L.Tubero,
100 meus neceſſarius,qui fratri meo legatus fuiſſet,
decedens ex Aſia veniſſet,eaſque inſidias, quas
mihi paratas ab exſulibus coniuratis audierat,
animo amiciſſimo detuliſſet:in Aſiam me ire,
propter eius prouinciæ metum, & cum meo
fratre necis inſidias comparatas non eſt paſſus.
Vt me,inquam,Plancius, & complexu ſuo re-
tinuit, multóſque menſes à capite meo non diſ-
ceſſit, abiecta quæſtoria perſona, comitéſque
ſumta. ‖O excubias tuas, Cn.Planci,miſeras! ô
101 flebiles vigilias! ô nocteis acerbas! ô cuſtodiam
etiam mei capitis infelicem! ſi quidem ego ti-
bi viuus non proſum, qui fortaſſe mortuus
profuiſſem.memini enim,memini,neque vn-
quam obliuiſcar noctis illius, cùm tibi vigi-
lanti,,aſſidenti, mærenti, vana quædam miſer,
atque inania,falſa ſpe inductus,pollicebar: me,
ſi eſſem in patriam reſtitutus, præſentem tibi
gratiam relaturum:ſin autem vitam mihi ſors
ademiſſet, aut vis aliqua maior reditum pere-
miſſet:hos,ho (quos enim cogo tum alios ani-
mo intuebar?) omnia tibi illorum laborum
præmia pro me perſoluturos. Quid me adſpe-
ctas?quid mea promiſſa repetis? quid meam fi-
dem imploras? nihil tibi ego tum de meis opi-
bus pollicebar,ſed horum erga me beneuolen-
tiam promittebam : hos pro me lugere, hos
gemere hos decertare pro meo capite, vel vitæ
periculo velle videbam : de eorum deſiderio,
luctu, querelis quotidie aliquid tecum ſimul
audiebam:nunc timeo, ne nihil tibi, præter la-
crymas queam reddere: quas tu in meis acerbi-
tatibus plurimas effudiſti. ‖Quid enim poſſum
aliud,niſi mærere? niſi flere? niſi tecum mea
ſalute complecti,? ſalutem tibi iidem dare poſ-
ſunt,qui mihi reddiderunt. Huc exſurge tamẽ,
quæſo,retinebo, & complectar : nec me ſolùm
deprecatorem fortunarum tuarum, ſed comi-
tem,ſociúmque profitebor:atque(vt ſpero)ne-
mo erit tam crudeli animo, támque inhuma-
no,nec tam immemor meorum non dicam in
bonos meritorum, ſed bonorum in me, qui à
me mei ſeruatorem capitis diuellat, ac diſtra-
hat.Non ego meis ornatum beneficiis à vobis
deprecor, iudices, ſed cuſtodem ſalutis meæ:
non opibus contendo,non auctoritate,non gra
tia,ſed precibus,ſed lacrymis, ſed miſericordia:
mecúmque vos ſimul miſerrimus & optimus 103
obteſtatur parens, & pro vno filio duo patres
deprecamur.‖Nolite,iudices,per vos,per fortu-
nas veſtras,per liberos,inimicis meis, his præ-
ſertim,quos ego pro veſtra ſalute ſuſcepi, dare
lætitiam,glorantibus vos iam oblitos mei,ſa-
lutíſque eius, à quo mea ſalus conſeruata eſt
hoſteis extitiſſe:nolite animum meum debili-
tare tum luctu, tum etiam metu commutatæ
veſtræ voluntatis erga me: ſinite me, quod vo-
bis fretus huic ſæpe promiſi, id à vobis ei per- 104
ſoluere.‖Téque C.Plaui, oro, & obteſtor, qui
meorum conſiliorum in conſulatu ſocius, pe-
riculorum particeps,rerum,quas geſſi, adiutor
fuiſti,méque non modò ſaluum ſemper,ſed e-
tiam ornatum, florentémque eſſe voluiſti: vt
mihi per hos conſerues eum, per quem me ti-
bi,& his conſeruatum vides. Plura ne dicam,
tuæ me etiam lacrymæ impediunt, veſtræque,
iudices,non ſolùm meæ:quibus ego,magno in
metu meo,ſubitò inducor in ſpem,vos eoſdem
in hoc conſeruando futuros, qui fueritis in me,
quoniã iſtis veſtris lacrymis de illis recordor,
quas pro me ſæpe,& multùm profudiſtis.

PRO

PRO P. SEXTIO.

ORATIO XXXII.

SI quis antea iudices, mirabatur, quid esset, quod pro tantis opibus reip. tantáque dignitate imperij, nequaquam satis multi ciues forti, & magno animo inuenirentur, qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu ciuitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potiùs, siquem bonum & fortem ciuem viderit, quàm siquem aut timidum, aut sibi potius, quā reip. consulentem. Nam, vt omittatis de vniuscuiusque casu cogitando recordari, vno adspectu intueri potestis, eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mæstos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de ciuitate, de fortunis, de liberis dimicantes: eos autem, qui omnia diuina, & humana violarint, vexarint, perturbarint, euerterint, non solùm alacreis, lætósque volitare, sed etiam voluntarios fortissimis, atque optimis ciuibus periculum moliri, de se nihil timere. ‖In quo cum multa sunt indigna, tum nihil minùs est ferendum, quàm quod iam non per latrones suos non per homines egestate, & scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros, optimis ciuibus periculum inferre conantur: &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, iudices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandóque eorum, quid de me optimè sunt meriti, beneficio esse vtendum putabam, ea nunc vti cogor in eorum periculis depellendis. iis potissimùm vox hæc seruiat, quorum opera & mihi, & vobis, & populo Romano restituta est. ‖Et quamquam à Q. Hortensio, clarissimo viro, atque eloquentissimo, causa est P. Sextij perorata: nihílque ab eo prætermissum est, quod aut pro rep. conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris ciuibus deesset. Atque ego sic statuo, iudices, à me in hac causa, atque hoc extremo dicendi loco, pietatis potiùs quàm defensionis: querelæ quam eloquentiæ: doloris, quam ingenij parteis esse susceptas. ‖Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quàm qui ante me dixerunt, peto à vobis, vt tantum orationi meæ cōcedatis, quantum & pio dolori, & iustæ iracundiæ concedendum putetis. neque enim officio coniunctior dolor vllius esse potest, quàm hic meus, susceptus ex hominis, de me optimè meriti, periculo: neque iracundia magis vlla laudanda, quàm ea, quæ me inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum iudicauerunt. ‖Sed, quoniam singulis criminibus ceteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextij, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conseruandæ salutis communis, atque otij: contendámque, si modò id consequi potero, vt in hac confusa, atque vniuersa defensione, nihil à me, quod ad vestram quæstionem, nihil, quod ad reum, nihil quod ad remp. pertineat, prætermissum esse videatur. Et quoniam in grauissimis temporibus ciuitatis, atque in ruinis euersæ, atque afflictæ reip. P. Sextij tribunatus est à fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad illa maxima, atque amplissima priùs, quàm docuero, quibus initiis, ac fundamentis hæ tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint. ‖Parente P. Sextius natus est, iudices, homine, vt plerique meministis, & sapiente, & sancto, & seuero: qui cum tribunus pl. primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam vti voluit, quàm dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi, & spectatissimi viri, C. Albini filiam: ex qua hic est puer, & nupta iam filia. Duobus his grauissimis antiquitatis viris sic probatus fuit, vt vtrique eorum, & carus maximè, & iucundus esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiæ, sed caritatem illius necessitudinis, & beneuolentiam non ademit. hodie sic hunc diligit, vt vos facillimè potestis ex hac vel assiduitate eius, vel sollicitudine, & molestia iudicare. ‖ Duxit vxorem, patre viuo, optimi, & calamitosissimi viri filiam, L. Scipionis. Clara in hoc P. Sextij pietas exstitit, & omnibus grata, quod & Massiliam statim profectus est, vt socerum videre, consolaríque posset, fluctibus reip. expulsum, in alienis terris iacentem, quem in maiorum suorum vestigiis stare oportebat: & ad eum filiam eius adduxit, vt ille insperato adspectu, complexúque, si non omnem, at aliquam partem mæroris sui deponeret: & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filiæ solitudinem sustentauit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de prouincia-

li in eo magistratu abstinentia: sed mihi A ante oculos obuersatur reipub. dignitas, quæ me ad se rapit, hæc minora relinquere
8 hortatur. || Quæstor hic C. Antonij, collegæ mei, iudices fuit sorte, sed societate consiliorum, meus. Impedior non nullius officij, vt ego interpretor, religione, quo minùs exponam, quàm multa ad me detulerit, quanto ante prouiderit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter vnum: numquam illum in illo summo timore, ac periculo ciuitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut infitiando tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo, atque moderando, si meam in illum indulgentiam, coniunctam cum summa custodia reip. laudare verè solebatis: par propè laus P. Sextij esse debet, qui ita suum consulem obseruauit, vt & illi quæstor bonus, & vobis omnibus optimus ciuis videretur. || Idem, cùm illa coniuratio ex la-
9 tebris, atque ex tenebris erupisset, palámque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam vrbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia, & scelerata manu attentari suspicabamur: & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonij, Capua præcipitem eiecit, hominem perditum, & non obscurè Pisauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa coniuratione versatum. Idémque C. Marcellum, cum is non solùm Capuam venisset, verùm etiam se, quasi armorum studio, in maximam familiam coniecisset, exterminandum ex illa vrbe curauit. Qua de causa & tum conuentus ille Capuæ, qui propter salutem illius vrbis consulatu conseruatam meo me vnum patronum adoptauit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit, & hoc tempore iidem homines, nomine commutato coloni, decurionésque fortissimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextij, testimonio declarant, periculúmque decre-
10 to suo deprecantur. || Recita, quæso, P. Sexti quid decreuerint Capuæ decuriones, vt iā virilis tua vox possit aliquid significare inimicis nostris quidnam cùm se corroborarit, effectura esse videatur. DECRETVM DECVRIONVM. Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitij publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia: sed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem amplissimi beneficii, vicem officij præsentis, testimonium præteriti
11 temporis. || Atque illis temporibus iisdem, cùm iam Capuam metu Sexius liberasset, vrbem senatus, atque omnes boni, deprehensis, atq. oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent. ego literis eū Capua arcessiui, cum illo exercitu, quem tum secum habebat. quibus hic literis lectis ad vrbē confestim incredibili celeritate, celeritate aduolauit. Atque, vt illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite literas, & vestram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitare. LITERAE CICERONIS, CONSVLIS. Hoc aduētu P. Sextij tribunorū pl. nouorū qui tū extremis dieb. consulatus mei, res eas, quas gesserā, vexare cupiebant, reliquæque coniurationis impetus, & conatus,
12 sunt retardati. || Ac, posteaquam est intellectū, Catone tribuno pl. fortissimo, atque optimo ciue, rēp. defēdēre, per seipsū S.P.Q.R. sine militū pręsidio tueri facilè maiestatē suā, & dignitatē eorū, qui salutē cōmunē periculo suo defendissēt: Sextius, cū illo suo exercitu sūma celeritate est Antoniū consecutus. Hic ego quid prædicē, quib. hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos admouerit homini studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimium communem Martem, bellique casum metuenti? longum est ea dicere: sed hoc breue dicam. Si M. Petreij non excellens animo, & amore reip. virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus vsus in re militari extitisset, neque adiutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset datus: illo in bello esset hiemi locus, neque vmquam Catilina, cùm è pruina Apennini, atque è niuibus illis emersisset, atque æstatem integram nactus, Italiæ B callis, & pastorum stabula prædari cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ 13 vastitate miserrima concidisset. || Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius, vt quæsturam Macedonię relinquam, & aliquando ad hæc propiora veniam. quamquam non est omittenda singularis illa integritas prouincialis, cuius ego nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leuiter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius prouinciæ sempiternam. Verùm hæc ita prætereamus, vt tamen intuentes, & respectantes relinquamus. Ad tribunatum, quia ipse ad sese iam dudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio, cursúq. veniamus. || De quo quidem tribu- 14 natu ita dictum à Quint. Hortensio, vt eius oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoria digna vti, & reip. capessendæ autoritatem, di- C sciplinámque præscribere. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextij nihil aliud? nisi meum nomen, causámque sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, at certe, iudices, dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines inuehi vellem, quis non concederet, vt eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed vt agam moderatè, & huic potius tempori seruiam, quàm dolori meo: si qui occultè à salute nostra dissentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando: atque iidem nunc tacent, & quiescunt: nos quoque simus obliti. si quid se offerunt insolenter, & insectantur: quoad ferri poterunt, perferemus: neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, vt in eum non inuasisse, 15 sed incurrisse videamur. || Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextij dicere incipiam, D me totum superioris anni reip. naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute communi omnia reperientur P. Sextij dicta, facta, consilia, versata. Fuerat ille annus tāquā in reip. magno metu, & multorū timore, tanquam intentus arcus in me vnum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur, re quidem vera in vniuersam remp. traductione ad plebem furibundi hominis, ac perditi, mihi irati, sed multò acriùs otii, & communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihique multis re-

pugnan-

pugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, o-
mni cautione, fœdere, exsecratione deuinxe-
rat, nihil in tribunatu contra me esse facturũ.
At ille nefarius, ex omnium scelerum collu-
uione natus, parum se fœdus violaturum ar-
bitratus, nisi ipsum cautorem alieni pericu-
16 li suis propriis periculis terruisset. ‖ Hanc tæ-
tram, immanémque belluam, vinctam auspi-
ciis, alligatam more maiorum, constrictam le-
gum sacratarum catenis soluit subitò legum
cura consul, vel, vt ego arbitror, exoratus,
vel, vt non nemo putaret, mihi iratus: ignarus
quidem certè, & imprudens impendentium
tantorum scelerum, ac malorum. qui tribunus
pl. felix in euertenda rep. fuit nullis suis ner-
uis. qui enim in eiusmodi vita nerui esse po-
tuerunt, hominis, fraternis flagitiis, sororiis
17 stupris, omni inaudita libidine infamis? ‖ Sed
fuit profectò quædã illa reip. fortuna fatalis,
vt ille cæcus, atque amens tribunus pleb. nã-
cisceretur, quid dicam consules? hoccine vt
ego appellem nomine euersores huius impe-
rij? proditores vestræ dignitatis? hosteis bo-
norum omnium? qui ad delendum senatum,
affligendum equestrem ordinem, exstingen-
pe omnia iura, atque instituta maiorum, se il-
lis fascibus, ceterisque insignibus summi ho-
noris atque imperij ornatos esse arbitraban-
tur? Quorum, per deos immortaleis, si nondũ
scelera, vulneráque inusta reipublicæ vultis
recordari, vultum, atque incessum animis in-
tueamini. facilius facta eorum occurrent mẽ-
tibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis.
18 ‖ Alter vnguentis affluens, calamistrata coma,
despiciens conscios stuprorum, ac veteres
vexatores ætatulæ suæ, puteali, & fœnerato-
rum gregibus inflatus atque perculsus, olim
ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad colum-
nam adhæresceret, in tribunatus portum per-
fugerat. contemnebat equites Romanos, mi-
nitabatur senatui, venditabat se operis, atque
ab iis se ereptum, ne de ambitu causam dice-
ret, prædicabat, ab iisdémque se, etiam, in-
uitio senatu, prouinciam sperare dicebat:
eámque nisi adeptus esset, se incolumem nullo
19 modo fore arbitrabatur. ‖ Alter, ô dij boni!
teter incedebat, q̃ truculẽtus! q̃ terribili ad-
spectu! vnũ aliquẽ te ex barbatis illis, exẽplũ
imperij veteris, imaginem antiquitatis, co-
lumen reipub. diceres intueri. vestitus asper
nostra hac purpura plebeia, ac pænè fusca:
capillo ita horrido, vt Capua, in qua ipse tũ
imaginis formandæ causa duumuiratum ge-
rebat, Seplasiam sublaturus videretur. Nam
quid ego de supercilio dicam? quod tum ho-
minibus non supercilium, sed pignus reipu-
blicæ videbatur. tanta erat grauitas in oculo,
tanta contractio frontis, vt illo supercilio
respublica tanquam Atlante cælum, niti vide-
20 retur. ‖ Erat denique hic omnium sermo: Est
tamẽ reipublicæ magnũ, firmúmque subsidiũ:
habeo quem opponam labi illi, atque cœno:
vultu medius fidius collegæ sui libidinem, le-
uitatémque franget: habebit senatus, in hunc
annum quem sequatur: non deerit auctor,
& dux bonis. mihi denique homines præci-
puè gratulabantur, quod habiturus essem cõ-
tra tribunum pleb. furiosum, & audacem,
cum amicum, & affinem, tum etiam fortem,
& grauem consulem. Atque eorum alter

A fefellit neminem. Quis enim clauum tanti
imperij tenere, & gubernacula reipublicæ
tractare in maximo cursu, ac fluctibus posse
arbitraretur hominem emersum subitò ex
diuturnis tenebris lustrorum, ac stuprorum?
vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confe-
ctum? cùm is præter spem in altissimo gra-
du alienis opibus positus esset? qui non modò
tempestatem impendentem intueri temulen-
tus, sed ne lucem quidem insolitam adspice-
re posset? ‖ Alter multos planè in omneis
21 parteis fefellit. erat enim hominum opinio-
ni nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, cõ-
mendatus. Omnes boni semper nobilitati fa-
uemus, & quia vtile est reipublicæ nobileis
homines esse dignos maioribus suis, & quia
valet apud nos, clarorum hominum & bene
de republica meritorum memoria etiã mor-
tuorum. Quia tristem semper, quia taciter-
num, quia subhorridum, atque incultum vi-
B debant, & quòd erat eo nomine, vt ingenerá-
tã familiæ frugalitas videretur: fauebãt, gau-
debant, & ad integritatem maiorum, spe sua
hominem vocabant, materni generis obliti.
22 ‖ Ego autem (verè hoc dicam, iudices) tantum
esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis,
quantum ipse cum republica sensi, num-
quam putaui. nequam esse hominem, & le-
uem, & falsa opinione, errore hominem, ab
adolescentia commendatum, sciebam. ete-
nim animus eius vultu, flagitia parietibus te-
gebantur: sed hæc obstructio, nec diuturna
est, nec obducta ita, vt curiosis oculis perspi-
ci non possit. Videbamus genus vitæ, desi-
diam, inertiam: inclusas eius libidines, qui
paulò propiùs accesserant, intuebantur. deni-
que etiam sermonis ansas dabat, quibus re-
conditos eius sensus tenere possemus. ‖ Lau-
23 dabat homo doctus philosophos nescio quos:
neque eorum tamen nomina poterat dicere:
C sed eos tamen laudabat maximè, qui dicun-
tur præter ceteros esse auctores, & laudatores
voluptatis: cuius, & quo tempore, & quo
modo, non quærebat. verbum ipsum omni-
bus modis animi, & corporis deuorabat: eos-
démque præclarè dicere aiebat. Sapienteis
omnia sua causa facere: rempublicam capes-
sere hominem bene sanum non oportere: ni-
hil esse præstabilius otiosa vita, & plena, &
conferta voluptatibus, eos autem, qui dice-
rent, dignitati esse seruiendum, reipublicæ
consulendum, officij rationem in omni vita,
non commodi, esse ducendam, subeunda pro
patria pericula, vulnera excipienda, mortem
oppetendam: vaticinari, atque insanire dice-
bat. ‖ Ex his assiduis eius, quotidianisque ser-
24 monibus, & quòd videbam, quibuscum homi-
nibus in interiore ædium parte viueret, &
quòd ita domus ipsa fumabat, vt multa eius
D sermonis indicia redolerẽt: statuebam sic, bo-
ni nihil ab illis nugis exspectandũ, mali qui-
dem certè nihil pertimescendum. Sed ita est,
iudices, vt, si gladium paruo puero, aut si im-
becillo seni, aut debili dederis, ipse impetu
suo nemini noceat: sin ad nudum vel fortissi-
mi viri corpus accesserit, possit acie ipsa, &
ferri viribus vulnerari. ita cum hominibus e-
neruatis, atque exsanguibus, consulatus, tan-
quã gladius esset datus: qui per se pungere ne-
minem vmquam potuissent, hi summi imperij

nomine armati rempublicam contrucidaue-
runt. fœdus fecerunt cum tribuno pl. palàm
vt ab eo prouincias acciperent, quas ipsi vel-
lent: exercitum, & pecuniam, quantam
vellent, ea lege, si ipsi priùs tribuno pleb. af-
flictam rempub. tradidissent. id autem fœdus
meo sanguine ictum sanciri posse dicebant.
25 || Qua re patefacta (neque enim dissimulari
tantum scelus poterat, nec latêre) promul-
gantur vno, eodemque tempore rogationes
ab eodem tribuno de mea pernicie, & de
prouinciis consulum nominatim. Hîc tum
senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia
cuncta permota, omnes denique omnium
generum, atque ordinum ciues summæ reip.
à consulibus, atque à summo imperio peten-
dum esse auxilium arbitrabantur, cùm illi so-
li essent, præter furiosum illum tribunũ, duo
reip. turbines, qui non modò præcipitanti pa-
triæ non subuenirent; sed eam nimium tardè
concidere mærerẽt. Flagitabatur ab his quo-
tidie cùm querelis bonorum omnium, tum e-
tiam precibus senatus, vt meam causam susci-
perent, agerent aliquid, denique ad senatum
referrent. hi non modò negando, sed etiam
irridendo, amplissimum quéque illius ordinis
26 insequebantur. || Hîc subitò cùm incredibilis
in Capitolium multitudo ex tota vrbe, cun-
ctáque Italia continuisset: vestem mutandam
omnes, méque etiam omni ratione, priuato
consilio (quoniam publicis ducibus resp. ca-
reret) defendendum putarunt. Erat eodem tẽ-
pore senatus in æde Concordiæ, quod ipsum
templum repręsentabant memoria consulatus
mei, cùm flens vniuersus ordo cincinnatum
consulem orabat. nam alter ille horridus, &
seuerus consultò se domi continebat. Qua tũ
superbia cœnũ illud, ac labes, amplissimi or-
dinis preces, & clarissimorum ciuium lacry-
mas repudiauit? me ipsum vt contempsit hel-
luo patriæ? nam quid ego patrimonij dicam,
quod ille cùm quasi quæstum faceret, ami-
sit? Cùm venisset ad senatum, vos, equites
Rom. & omnes boni, veste mutata, vos, in-
quam, pro meo capite ad pedes lenonis im-
purissimi proiecistis, cùm vestris precibus à
latrone illo repudiatis, vir incrępibili fide,
magnitudine animi, cõstãtia, L. Mummius, ad
senatum de reip. retulit. senatúsque frequens
27 vestem pro mea salute mutandum censuit. || O
diem illum, iudices, funestum senatui, bonis-
que omnibus: reip. luctuosum: mihi ad dome-
sticum mærorem, grauem: ad posteritatis me-
moriam, gloriosum. Quid enim quisquam po-
test ex omni memoria sumere illustrius, quã
pro vno ciue & bonos omneis priuato cõsen-
su, & vniuersum senatũ publico consilio mu-
tasse vestem? Quæ quidem tum mutatio non
deprecationis causa est facta, sed luctus. quẽ
enim deprecarentur, cùm omnes essent sor-
didati? cúmque hoc satis esset signi, esse im-
probum, qui mutata veste non esset? Hac mu-
tatione vestis facta tanto in luctu ciuitatis o-
mitto quid ille tribunus, omnium rerum di-
uinarum, humanarúmque prædo, fecerit: qui
adesse nobilissimos adolescenteis, honestissi-
mos equites Rom. deprecatores salutis meæ
iusserit, eósque operarum suarum gladiis, &
lapidibus obiecerit: de consulibus loquor,
28 quorum fide resp. niti debuit. || Examinatus

A euolat ex senatu, non minùs perturbato ani-
mo, atque vultu, quàm si antè annis paucis
in creditorum conuentum incidisset: aduocat
concionem: habet orationem talem consul,
qualem numquam Catilina victor habuisset:
Errare homines, si etiam tum senatum ali-
quid in rep. posse arbitrarentur: equites verò
Rom. daturos illius diei pœnas, quo, me consu-
le, cum gladiis, in Cliuo Capitolino fuissent:
venisse tempus iis, qui timore fuissent (con-
iuratos videlicet dicebat) vlciscendi se. Se di-
xisset hoc solum, omni supplicio esset dignus.
nam oratio ipsa consulis perniciosa potest rẽp.
labefactare. || quid fecerit, videte. L. Lamiam, 29
qui cùm me ipsum pro summa familiaritate,
quæ mihi cum fratre, cum patre eius erat, vni-
cè diligebat, tum pro rep. vel mortem oppete-
re cupiebat, in concione relegauit: edixítque, vt
ab vrbe abesset M. passuum ducenta, quòd esset
ausus pro ciue, pro bene merito ciue, pro a-
B mico, pro repub. deprecari. Quid hoc homine
facias? aut quò ciuem importunum, aut quò
potiùs hostem tam sceleratum reserues? qui,
vt omittam cetera, quæ sunt ei cum collega
immani, impuróque coniuncta, atque com-
munia, hoc vnum habet proprium, vt ex-
pulerit ex vrbe, relegarit, non dico equitem
Romanum, non ornatissimum, atque opti-
mum virum, non amicissimum reipub. ciuem,
non illo ipso tempore vnà cum senatu, & cum
bonis omnibus casum amici, reique publ. lu-
gentem: sed ciuem Romanum sine vllo indi-
cio, aut edicto ex patria consul eiecerit. || Ni- 30
hil acerbius socij Latini ferre soliti sunt, quàm,
id quod perraro accidit, ex vrbe exire à con-
sulibus iuberi. Atque illis tum erat reditus
in suas ciuitates, ad suos lares familiareis: &
in illo communi incommodo nulla in quem-
quam propria ignominia nominatim cade-
C bat. Hoc verò quid est? exterminabit ciueis
Romanos edicto consul à suis diis penatibus?
expellet à patria? deliget quem volet? dam-
nabit, atque eiiciet nominatim? hic si vm-
quam vos eos, qui nunc estis in repub. fore
putasset, si denique imaginem iudiciorum
aut simulacrum aliquod futurum in ciuitate
reliquum credidisset, vmquam ausus esset se-
natum de repub. tollere? equitum Rom. preces
aspernari? ciuium denique omnium, nouis, &
inauditis edictis, ius, libertatémque euertere?
|| Et si me attentissimis animis, summa cum 31
benignitate auditis, iudices: tamen vereor, ne
quis fortè vestrũm miretur, quid hæc mea ora-
tio tam longa, ac tam altè repetita velit, aut
quid ad P. Sextij causam, eorum, qui ante hu-
ius tribunatum remp. vexarunt, delicta perti-
neant, mihi autem hoc propositum est osten-
dere, omnia consilia P. Sextij, mentémque to-
D tius tribunatus hanc fuisse vt afflictæ, & perditæ
reip. quantum posset, mederetur. Ac, si in expo-
nendis vulneribus illis, de me ipso plura dice-
re videbor, ignoscitote. nam & illam meam
cladem vos & omnes boni maximum esse reip.
vulnus iudicastis: & P. Sextius est reus non suo,
sed meo nomine: qui cum omnẽ vim sui tribu-
natus in mea salute consumserit: necesse est
meam causam præteriti temporis cum huius
præsenti defensione esse coniunctam. || E- 32
rat igitur in luctu senatus: squallebat ciuitas,
publico consilio mutata veste: nullũ erat Italiæ
munici-

municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vectigaliũ, nullum collegium, aut consilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissimè de mea salute decreuisset: cùm subitò edicunt duo consules, vt ad suum vestitum senatores redirent. Quis vmquam consul senatum ipsius decretis parêre prohibuit? quis tyrannis miseros lugere vetuit? Parúmne est, Piso, vt omittam Gabinium, quòd tantũ homines fefellisti, vt negligeres auctoritatem senatus? optimi cuiusque consilia conténeres? remp. proderes? consulare nomen affligeres? etiámne edicere audeas, ne mærerent homines meam, suam, reip. calamitatem: néve hunc suum dolorem veste mutata significarent? siue illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, siue ad deprecãdum valebat, quis vmquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quémquam aut sibi mærere, aut ceteris supplicare?

33 ‖Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso, nemóne mutauit? ne isti quidem, quos legatos non modò nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti. Ergo hominis desperati, & proditoris reipub. casum lugebũt fortasse, qui volent: ciuis florentissimi beneuolentia bonorum, & optimè de salute patriæ meriti, periculum coniũctũ cum periculo ciuitatis, lugere senatui nõ licebit? Iidem consules si appellandi sunt cõsules quos nemo est, qui non modò ex memoria, sed etiam ex fastis euellendos non putet, pacto iam fœdere prouinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia, ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me, contráque remp. dixerant, voce ac sententia sua comprobauerunt.

34 ‖ Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet: vt omnibus fastis diebus legem ferri liceret: vt lex AElia, lex Fusia ne valeret. qua vna rogatione, quis est, qui nõ intelligat, vniuersam remp. esse deletam? Iisdem consulibus inspectantibus, seruorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorũ, cùm vicatim homines conscriberentur, decuriarentur: ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem incitarentur. Iisdẽ coss. arma in templum Castoris palàm comportabantur, gradus eiusdem templi tollebantur: armati homines forum, & conciones tenebãt: cædes, lapidationésque fiebant: nullus erat senatus, nihil réliqui magistratus: vnus omnẽ omnium potestatem armis, & latrociniis possidebat, non aliqua vi sua, sed cùm duos consules à rep. prouinciarum fœdere retraxisset, insultabat, dominabatur: aliis pollicebatur: terrore ac metu multos, plureis etiam spe, & promissis tenebat.

35 ‖ Quæ cum essent eiusmodi, iudices, cùm senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potiùs apertos hosteis haberet: equester ordo reus à consulibus citaretur: Italię totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarẽtur, alij metu, ac periculo terrerentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio cõsulũ dissimularentur, sed & voce, & sententia comprobarentur. cùm omnes vrbem nondum excisam, & euersam, sed iam captã, atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tãto bonorum studio, iudices, restitissemus: Sed me alij metus, atque aliæ curæ, suspicionésq; mouerunt.

36 ‖Exponam enim hodierno die, iudices, omnem rationẽ facti, & consilij mei: neque huic vestro tanto studio audienti, neque verò huic tantæ multitudini, quanta, mea memoria numquã vllo in iudicio fuit, deero. nã, si ego in causa tam bona, tanto studio senatus, consensu tã incredibili bonorum omniũ, tam parato, tota denique Italia ad omnẽ contentionẽ expedita, cessi tribuni pl. despicatissimi hominis furori, cõtentissimorum consulũ leuitatem, audaciámque pertimui: nimiùm me timidum, nullius animi, nullius consilij fuisse cõfiteor.

37 ‖Quid enim simile fuit in Q. Metello? cuius causam etsi omnes boni probabant, tamẽ neque senatus publicè, neque vllus ordo propriè, neq; suis decretis Italia tota susceperat. ad suã enim magis quandã ille gloriam, quàm ad perspicuam salutem reip. spectarat, cùm vnus in legem per vim latam iurare noluerat: denique videbatur ea contentione tam fortis fuisse, vt cũ patriæ caritate constantiæ gloriã commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marij inuicto: habebat inimicum C. Mariũ, conseruatorem patriæ sextũ iam illũ consulatum gerentẽ: res erat cum L. Saturnino iterũ tribuno pleb. vigilante homine, & in causa populari si non moderatè, at certè populariter, abstinétérque versato. cessit, ne aut victus à fortibus viris, cum dedecore caderet: aut victor, multis, & fortibus ciuibus rép. orbaret.

38 ‖Meam causam senatus palam, equester ordo acerrimè, cuncta Italia publicè, omnes boni propriè, enixéque susceperant. eas res gesseram, quarũ non vnus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissem, quæque non modò ad singularẽ meã gloriam, sed ad salutem communẽ omniũ, ciuiũ & propè gentiũ pertinerent: ea cõditione gesseram, vt meũ factũ semper omnes præstare, tuerique deberent. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, & ad diripiendam vrbẽ concitatis. habebam inimicum non C. Mariũ terrorem hostiũ, spem, subsidiúmque patriæ: sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo, quos leuitas, quos improbitas tribuno pl. constrictos addixerat.

39 ‖Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quòd à se, quæstore Ostiensi, per ignominiã, ad principem & senatus, & ciuitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequebatur: sed cum scurrarum locupletum scorto, cum sororis adultero, cũ stuprorũ sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone. quos homines, si id, quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quódque à me optimi, & fortissimi ciues flagitabant, vi, armatísque superassem, non verebar, ne quis aut vim vi repulsam reprehenderet, aut perditorũ ciuium, vel potiùs domesticorum hostium mortem mæreret: sed me illa mouerunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quæ faceret cõtra salutem meã, facere auctore. Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihique & nunc, & quoad licuit, amicissimo, M. Crassus, quócum mihi erant omnes am-

citiæ necessitudine, vir fortissimus ab eadem A
illa peste infestissimus esse meis fortunis præ-
dicabatur. C. Cæsar, qui à me nullo meo me-
rito alienus esse debebat, inimicissimus esse
meæ saluti ab eodem quotidianis concioni-
40 bus dicebatur. || His se tribus auctoribus in
consiliis capiendis, adiutoribus in re egenda,
esse vsurum dicebat. ex quibus vnum, habere
exercitum in Italia maximum: duos, qui
priuati tum essent, & præesse, & parare, si vel-
lent, exercitum posse: idque facturos esse di-
cebat. nec mihi ille iudicium populi, nec le-
gitimam aliquam contentionem, nec disce-
ptationem, aut causæ dictionem, sed vim, ar-
ma, exercitus, imperatorum, castra denuntia-
bat. Quid ergo? inimici oratio, vana præser-
tim, tam improbè in clarissimos viros conie-
cta me mouit? Me verò non mouit illius ora-
tio, sed eorum taciturnitas, in quos illa ora-
tio tam improba conferebatur: qui tum, quā-
quam ob aliam causam tacebant, tamen ho-
minibus, omnia timentibus, tacendo loqui,
non infitiando confiteri videbantur. illi au-
tem, aliquo tum timore perterriti, quod a-
cta illa, atque omneis res superioris anni
labefactari à prætoribus, infirmari à senatu,
atque principibus ciuitatis putabant, tribu-
num popularem à se alienare nolebant,
suáque sibi propiora pericula esse quàm mea,
41 loquebantur. || Sed tamen & Crassus à con-
sulibus meam causam suscipiendam esse di-
cebat, & eorum fidem Pompeius implora-
bat, neque se priuatum causæ publicæ susce-
ptæ defuturum esse dicebat, quem virum stu-
diosum mei, cupidissimum reip. conseruandæ,
domi meæ certi homines ad eam rem com-
positi monuerunt, vt esset cautior: eiúsque
vitæ à me insidias apud me domi positas esse
dixerunt: atque hanc ei suspicionem alij lite-
ris mittendis, alij nuntiis, alij coràm ipsi ex-
citauerunt, vt ille, cùm à me certè nihil ti-
meret, ab illis ne quid meo nomine moliren-
tur, sibi cauendum putaret. Ipse autem Cæsar,
quem maximè ignari homines veritatis, mi-
hi esse iratum putabant, erat ad portas, erat
cum imperio, erat in Italia eius exercitus,
inque eo exercitu ipsius tribuni pleb. inimi-
42 ci mei fratrem præfecerat. || Hæc ego cùm vi-
derem (neque enim erant occulta) senatū, sine
quo ciuitas stare non posset, omnino de ciui-
tate esse sublatum: consules, qui publici
consilij duces esse deberent, perfecisse, vt per
ipsos publicum consilium funditus tollere-
tur: eos, qui plurimum possent, opponi omni-
bus concionibus falsò, sed formidolosè tamē,
auctores ad perniciem meam: conciones ha-
beri quotidie contra me, vocem pro me ac
pro repub. neminem mittere: in tanta signa
legionem existimari ceruicibus, ac bonis ve-
stris, falsò, sed putari tamen: coniuratorum
copias veteres, & effusam illam, ac supera- D
tam Catilinæ manum importunam, nouo du-
ce, & insperata commutatione rerum, esse re-
nouatam. || hæc cùm viderem, quid agerem,
iudices? scio enim, tum non mihi vestrum stu-
dium, sed meum propè vestro defuisse. contē-
derem contra tribunum pleb. priuatus ar-
mis? vicissent improbos boni, fortes inerteis:
interfectus esset is, qui hac vna medicina so-
la potuit à reipub. peste depelli. Quid deinde?

A quid reliquiarum restaret? quid denique? e-
rat dubium, quid ille sanguis tribunitius,
nullo præsertim publico consilio profusus,
consules vltores, & defensores esset habitu-
rus? cùm quidem in concione dixisset, aut mi-
hi semel pereundum, aut bis esse vincendum.
Quid erat bis vincere? Id profectò, vt, cum a-
mentissimo tribuno pleb. cùm decertassem,
cum consulibus, ceterisque eius vltoribus di- 44
micarem. || Ego verò, si mihi vni pereundum
fuisset, ac non accipienda plaga mihi insa-
nabilis, illi mortifera, quam rei. imposuissem:
semel perire tamen, iudices, maluissem, quàm
bis vincere. Erat enim illa altera eiusmodi
contentio, vt neque victi, neque victores rēp.
tenere possemus. Quid, si in prima contentio-
ne, vi tribunitia victus, in foro, cū multis bo-
nis viris concidissem? Senatum consules, cre-
do, vocassent, quem totum de ciuitate dele-
rant: ad arma vocarent, qui ne vestitu quidem
B defendi rempublicā siuissent: à tribuno pleb.
post interitum meum dissedissent, qui eandem
horam meæ pestis, & suorum præmiorum es- 45
se voluissent. || Vnum enim mihi restabat il-
lud, quod forsitan non nemo vir fortis, & a-
cris animi, magnique dixerit: restitisses, re-
pugnasses, mortem pugnans oppetisses. De
quo te, te, inquam, patria, obtestor, & vos
penates, patriique dij, me vestrarum sedium,
templorúmque causa, me propter salutem
meorum ciuium, quæ mihi semper fuit mea
carior vita, dimicationem, cædemque fugis-
se. Etenim, si mihi in aliqua naue cum
meis amicis nauiganti, hoc, iudices, accidis-
set, vt multi ex multis locis prædones clas-
sibus eam nauem se oppressuros minitaren-
tur, nisi me vnum sibi dedissent: si id vectores
negarent, ac mecum simul interire, quàm me
tradere hostibus mallent: iecissem me ipse
potiùs in profundum, vt ceteros conserua-
C rem, quàm illos mei tam cupidos non mo-
dò ad certam mortem, sed in magnum vitæ
discrimen adducerem. || Cum verò in hanc 46
reipublicæ nauem, ereptis senatui guberna-
culis, fluitantem in alto tempestatibus se-
ditionum, ac discordiarum, armatæ tot clas-
ses, nihil ego vnus deditus essem, incursuræ
viderentur: cùm proscriptio, cædes, direptio
denuntiarentur: cùm alij me suspicione peri-
culi sui non defenderent, alij vetere odio bo-
norum incitarentur, alij inuiderent, alij ob-
stare sibi me arbitrarentur, alij vlcisci
dolorem suum aliquem vellent, alij rem
ipsam publicam, atque hunc bonorum statū,
otiúmque odissent, & ob hasce causas, tot
támque varias, me vnum deposcerent: depu-
gnarem potiùs cum summo non, dicam exi-
tio, sed periculo certè vestro, liberorūmque
vestrorum, quàm non id, quod omnibus im-
pendebat, vnus pro omnibus susciperem, ac
D subirem? || Victi essent improbi. At ciues: at 47
ab eo priuato, qui sine armis remp. etiam
consul conseruarat. sin victi essent boni: quid
superesset? non ad seruos videtis remp. ventu-
ram fuisse? An mihi ipsi, vt quidam putant,
fuit mors æquo animo oppetenda? quid?
tum mortémne fugiebam? an erat res vlla,
quam mihi magis optandam putarem? aut
ego illas res tantas, in tanta improborum
multitudine cùm gerebam, non mihi mors,

non ex-

non exsilium ob oculos versabantur? non
hæc denique à me tum, tanquam fata, in ipsa
re gerenda concinebantur? an erat mihi in
tanto luctu meorum, tanta disiunctione, tan-
ta acerbitate, tanta spoliatione omnium re-
rum, quas mihi aut natura, aut fortuna dede-
rat, vita retinenda: tam eram rudis? tam igna-
rus rerum? tam expers consilij, aut ingenij?
nihil audieram? nihil videram? nihil ipse le-
gendo, quærendóque cognoueram? nescie-
bam *vitæ breuem esse cursum, gloriæ sempiter-
num?* cùm esset omnibus definita mors, op-
tandum esse, vt vita, quæ necessitati debere-
tur, patriæ potiùs donata, quàm reseruata
naturæ videretur? nesciebam, inter sapientis-
simos homines hanc contentionem fuisse,
vt alii dicerent animos hominum, sensúsque
morte restingui, alij autem tum maximè mē-
teis sapientum, ac fortium virorum, cùm è
corpore excessissent, sentire, ac vigere? quo-
rum alterum, fugiendum non esse, carere sen-
su: alterū etiam optandum, meliore esse sen-
48 su. || denique, cùm omnia semper ad digni-
tatem retulissem, nec sine ea quidquam ex-
petendum esse homini in vita putassem, mor-
tem, quam etiam virgines Athenis, regis,
opinor, Erechthei filiæ, pro patria contemp-
sisse dicuntur, ego vir consularis, tantis rebus
gestis, timerem? præsertim cùm eius essem
ciuitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra
Porsenæ venisset, eúmque interficere propo-
sita sibi morte, conatus esset? ex qua P. De-
cius primùm pater, post aliquot annos pa-
tria virtute præditus filius, se, ac vitam suam,
instructa acie, pro salute populi Rom. victo-
riáque deuouisset? ex qua innumerabiles alij
partim adipiscendæ laudis, partim vitandæ
turpitudinis causa, mortem in variis bellis,
æquissimis animis, oppetissent? in qua ciuita-
te ipse meminissem, patrem huius M. Crassi,
fortissimum virum, ne videret victorem vi-
uus inimicum, eâdem sibi manu vitam exhau-
sisse, qua mortem sæpe hostibus obtulisset?
49 ||Hæc ego, & multa alia cogitans, hoc vide-
bam, si causam publicam mea mors pere-
misset: neminem vmquā fore, qui auderet su-
scipere cōtra improbos ciueis reip. salutem.
Itaque non solùm si vi interissem, sed etiam si
morbo exstinctus essem, fore putabā, vt exē-
plum reip. conseruandæ mecum simul interi-
ret. Quis enim vmquam, me à senatu popu-
lóque Ro. tanto bonorum omnium studio,
non restituto (quod certè si essem interfe-
ctus accidere non potuisset) vllam reip. par-
tem cum sua minima inuidia auderet attin-
gere? Seruaui igitur remp. discessu meo, iudi-
ces: cædem à vobis, liberísque vestris: vastita-
tem, incendia, rapinas, meo dolore, luctúque
depuli: & vnus remp. bis seruaui, semel glo-
ria, iterū ærumna mea, neque enim in hoc me
hominem esse inficiabor vmquam, vt me op-
timo fratre, carissimis liberis, fidelissima cō-
iuge, vestro cōspectu, patria, hoc honoris gra-
du, sine dolore caruisse glorier. quod si fecis-
sem, quod à me beneficium haberetis, cū pro
vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquissem?
hoc, meo quidem animo, summi in patriam a-
moris mei signum esse debet certissimū, quòd,
cùm abesse ab ea sine summo dolore non pos-
sem, hunc me perpeti, quam illam labefactari
ab improbis, malui ||Memineram, iudices, di- 50
uinum illum virum, atque ex iisdem, quibus
nos, radicibus natum, ad salutem imperij hu-
ius, C. Mariū, summa senectute, cùm vim pro-
pè iustorum armorum profugisset, primò se-
nile corpus paludibus occultasse demersum:
deinde ad infirmorum, ac tenuissimorum ho-
minum Minturnis misericordiam confugisse:
inde nauigio perparuo, cùm omneis portus,
terrásque fugeret, in oras Africæ desertissi-
mas peruenisse. Atque ille vitā suam, ne inul-
tus esset, ad incertissimam spem, & ad reip.
statum reseruauit: ego, qui (quemadmodum
multi in senatu, me absente, dixerunt) peri-
culo reip. viuebam quíque ob eam causam
consularibus literis de senatus sententia ex-
teris nationibus commendabar, nónne, si
meam vitam deseruissem, remp. prodidissem?
in quo quidem nunc, me restituto, viuit me-
cum simul exemplum fidei publicæ, exem-
plum reip. defendendæ, quod si immortale
retinetur, quis non intelligit, immortalem
hanc ciuitatem futuram? || Nam externa bel-
la regum, gentium, nationum, iampridem i-
ta extincta sunt, vt præclarè cum iis aga-
mus, quos pacatos esse patiamur. denique
ex bellica victoria non ferè quemquam est
inuidia ciuium consecuta. domesticis malis,
& audacium ciuium consiliis sæpe est resi-
stendum: eorúmque periculorum est in rep.
retinenda medicina: quam omnem, iudices,
perdidissetis, si meo interitu senatui, populó-
que Romano doloris sui de me declarādi po-
testas esset erepta. Quare moneo vos, adole-
scentes, atque hoc meo iure præcipio, qui di-
gnitatem, qui rempublicam, qui gloriam spe-
ctatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad
rempublicam contra improbos ciueis defen-
dendam vocabit, segniores sitis, & recorda-
tione mei casus à cōsiliis fortibus refugiatis.
||Primùm, non est periculum, ne qui vmquam
sint in ciuitate eiusmodi consules, præser-
tim si erit iis id, quod debetur, persolutum.
deinde numquam iam, vt spero, quisquā im-
probus, consilio, & auxilio bonorum se oppu-
gnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec
armati exercitus terrorem opponet, togatis:
neque erit iusta causa ad portas sedenti im-
peratori, quare terrorē suum falsò iactari, op-
ponique patiatur. numquā enim erit tam op-
pressus senatus, vt ei ne supplicandi quidem,
ac lugendi sit potestas: tam captus equester
ordo, vt equites Romani à consule relegen-
tur. Quæ cùm omnia, atque etiam multò a-
lia maiora, quæ consultò prætereo, accidis-
sent, videtis me tamen in pristinam meam
dignitatem, breui tempore doloris interie-
cto, reipublicæ voce esse reuocatum. || Sed, vt
reuertar ad illud, quod mihi in hac omni est
oratione propositum, omnibus malis illo an-
no, scelere consulum, rempublicam esse con-
fectā: primùm illo ipso die, qui mihi funestus
fuit, omnibus bonis luctuosus, cùm ego me è
complexu patriæ, cōspectúque vestro eripuis-
sem, & metu periculi vestri, non mei, furo-
ri hominis, sceleri, perfidiæ, telis minisque
cessissem, patriámque, quæ mihi erat carissi-
ma, propter ipsius patriæ caritatem reliquis-
sem: cùm meum illū casum tam horribilem,
tam grauem, tam repentinum, non solum

homines sed tecta vrbis, ac templa lugerent: A
nemo vestrûm forum, nemo curiam, nemo lu-
cem adspicere vellet: illo, inquam, ipso die,
die dico? immò hora, atque etiam puncto té-
poris eodem, mihi, reique publ. pernicies: Ga-
54 binio & Pisoni prouincia rogata est. || Prò dij
immortales, custodes, & conseruatores huius
vrbis, atque imperij! quænã illa in republica
monstra, quæ scelera vidistis? ciuis erat expul-
sus, is, qui remp. ex senatus auctoritate cũ o-
mnibus bonis defenderat & expulsus nõ alio
aliquó, sed eo ipso crimine. erat auté expul-
sus sine iudicio, vi, lapidibus, ferro, seruitio
denique concitato, lex erat lata vastato, ac
relicto foro, & sicariis, seruísque tradito, & ea
lex, quæ vt ne ferretur, senatus fuerat veste
mutata. Hac tanta perturbatione ciuitatis, ne
noctem quidem consules inter meum discri-
men, & eorum prædam interesse passi sunt:
statim, me perculso, ad meum sanguiné hau-
riendũ, &, spirante etiã rep. ad eius spolia de- B
trahenda aduolauerũt. omitto gratulationes,
epulas, partitionem ærarij, beneficia, spé, pro-
missa, prędam, lætitiam paucorũ, in luctu om-
niũ: vexabatur vxor mea: liberi ad necé quæ-
rebantur: gener, & Piso gener, a Pisonis con-
sulis pedibus supplex reiiciebatur: bona diri-
piebantur, eáque ad consules deferebantur:
domus ardebat in Palatio: cõsules epulaban-
tur. Quòd si meis incõmodis lætabantur, vrbis
55 tamen periculo cõmouerentur. || Sed vt à mea
causa iam recedã, reliquas illius anni pesteis
recordemini. sic enim facillimè perspicietis,
quantã vim omnium remediorũ à magistra-
tibus proximis resp. desiderarit. legum multi-
tudiné, cum earũ, quæ latæ sunt, cũ verò, quæ
promulgatæ fuerunt, dicã? nã latæ quidé sunt
consulibus illis tacétibus, immò verò appro-
bantibus etiã, vt censoria notatio, & grauissi-
mũ iudiciũ sanctissimi magistratus de repub.
tolleretur: vt collegia non modò illa vetera C
contra S. C. restituerentur, sed ab vno gladia-
tore innumerabilia alia noua conscriberen-
tur: vt, remissis semissibus, & trientibus, quin-
ta propè pars vectigalium tolleretur: vt Ga-
binio pro illa sua Ciliciã, quã sibi, si rempu-
blicã prodidisset, pactus erat, Syria daretur: vt
vni helluoni bis de eadem re deliberandi, &,
rogata lege, potestas fieret prouinciæ cõmu-
56 tandæ. || Mitto eam legem, omnia, quæ omnia
iura religionum, auspiciorũ, potestatum, om-
neis leges, quæ sunt de iure, & de tépore legũ
rogandarum, vna rogatione deleuit: mitto o-
mnem domesticã labem: etiam exteras natio-
nes illius anni furore conquassatas videba-
mus. lege tribunitia Matris Magnæ Pessinũ-
tius ille sacerdos, expulsus, & spoliatus sacer-
dotio est, fanúmque sanctissimarum, atque an-
tiquissimarum religionum venditum pecunia
grandi, Brogitaro, impuro homini, atque in-
digno illa religione: præsertim cùm ea sibi D
ille non colendi, sed violãdi causa appetisset:
appellati reges à populo, quid id numquam
ne à senatu quidem postulassent: reducti ex-
sules Byzantium condemnati tum, cùm indé-
nati ciues è ciuitate eiiciebantur. || Rex Pto-
57 lemæus, qui si nondum erat ipse à senatu so-
cius appellatus, erat tamen frater eius regis,
qui cùm esset in eadem causa, iam erat à se-
natu honorem istum consecutus: erat eodem

A genere, iisdémque maioribus, eadem vetusta-
te societatis: denique erat rex, si nondum so-
cius, at non hostis: pacatus, quietus, fre-
tus imperio populi Romani regno paterno,
atque auito: règali otio perfruebatur. de
hoc nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem
operis suffragium ferentibus, est rogatum, vt
sedens, cum purpura, & sceptro, & illis in-
signibus regiis, præconi publico subiicere-
tur: & imperante populo Romano qui etiam
bello victis regibus regna reddere consue-
uit, rex amicus, nulla iniuria commemorata,
nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus
publicaretur. || Multa acerba, multa tur- 58
pia, multa turbulenta habuit ille annus: ta-
men illi sceleri, quod in me illorum imma-
nitas edidit, haud scio, an rectè hoc proxi-
mum esse dicam. Antiochum illum magnum,
maiores nostri magna belli contentione, ter-
ra, marique superatum, intra montem Tau-
B rum regnare iusserunt: Asiam, qua illum mul-
tarunt, Attalo, vt is regnaret in ea, condo-
nauerunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane,
graue bellum, diuturnúmque gessimus, cùm
ille, iniuriis in socios nostros inferendis, bel-
lo propè nos lacessisset. hic & ipse per se ve-
hemens fuit, & acerrimum hostem huius im-
perij Mithridaté, pulsum Ponto, opibus suis,
regnóque defendit: & à Lucullo, summo viro,
atque imperatore, pulsus, animo tamen ho-
stili cum reliquis copiis suis in pristina men-
te mansit. hunc Cn. Pompeius, cùm in suis ca-
stris supplicem, abiectúmque vidisset, ere-
xit, atque insigne regium, quod ille de suo
capite abiecerat, reposuit, &, imperatis certis
rebus, regnare iussit: nec minùs & sibi, & huic
imperio gloriosum putauit, constitutum à se
regem, quam constrictum videri. || Tulit, 59
gessit, qui & ipse hostis fuit populi Romani &
accerrimũ hostem in regnum recepit: qui cõ-
C flixit, qui signa contulit, qui de imperio pæ-
nè certauit, regnat hodie, & amicitiæ nomen,
ac societatis, quod armis violarat, id precibus
est consecutus. Ille Cyprius miser, qui semper
socius, semper amicus fuit: de quo nulla vm-
quam suspicio durior aut ad senatum, aut ad
imperatores nostros allata est: viuus (vt aiunt)
est, & videns, cum victu, ac vestitu suo publi-
catus. En, cur ceteri reges stabilem esse suam
fortunam arbitrentur, cùm hoc illíus funesti
anni perdito exemplo videant, per tribunum
aliquem, & sexcentas operas, se fortunis spo- 60
liari, & regno omni posse nudari. || At etiã eo
negotio M. Catonis splendoré maculare vo-
luerũt, ignari, quid grauitas, quid integritas,
quid magnitudo animi, quid deniq; virtus va-
leret: quæ in tépestate sæua, quieta est, & lucet
in tenebris, & pulsa loco manet tamen, atque
hæret in patria, splendétq; per se séper, neq;
alienis vmquã sordibus obsolescit. Nõ illi or-
D nandũ M. Catoné, sed relegãdũ: nec illi cõmit-
tendũ illud negotiũ, sed imponendũ putaue-
runt: qui in concione palàm dixerint, linguam
se euellisse M. Catoni, quæ semper cõtra ex-
traordinarias potestates libera fuisset. Senciét,
vt spero, breui tempore, manere libertatem
illam: atque hoc etiam, si fieri poterit, esse
maiorem, quòd cum consulibus illi M. Cato,
etiam cùm iam desperasset aliquid aucto-
ritate sua perficere posse, tamen voce ipsa,
ac do-

ac dolore pugnauit, & post meum discessum, **A** iis Pisonem verbis, flens meum, & reipublicæ casum, vexauit, vt illum hominem perditissimum, atque impudentissimum pæuè iam pro-
61 uinciæ pœniteret. ‖ Cur igitur rogationi paruit? Quasi verò ille non in alias quoque leges, quas iniustè rogatas putaret, iam antè iurarit. non offert se ille istis temeritatibus, vt, cùm reipublicæ nihil prosit, se ciue rempublicam priuet. Consule me, cùm esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cuius inuidiam capitis periculo sibi præstandã videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea, quæ sensit, præ se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit, non quo periculum suum non viderit, sed in tanta reipublicæ tempestate nihil sibi, nisi de patriæ periculis cogitandum putabat. Consecutus est ipsius tribunatus.
61 ‖ Quid ego de singulari magnitudine animi eius, ac de incredibili virtute dicam? meministis illum diem, cùm, templo à collega oc- **B** cupato, nobis omnibus de vita eius viri, & ciuis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, & clamorem hominum, auctoritate: impetum improborum, virtute sedauit. Adiit tum periculũ, sed adiit ob causam: quæ quanta fuerit, iam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriæ rogationi sceleratissimæ nõ paruisset: hæreret illa nihilominus in republica turpitudo. Regno enim iam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum. quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata, cùm omnia acta illius anni per illum vnum
63 labefactari viderentur? ‖ Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo iam posset eluere, quod ex malis boni possit in republica prouenire, id vtilius esse per se conseruari, quàm per alios. Atque ille etiam si alia quapiã vi expelleretur illis tẽporibus ex hac vrbe, facilè pateretur, etenim, qui superiore anno senatu caruisset, quò si tum veniret, me **C** tamen socium suorum in republica consiliorũ videre posset: is æquo animo tum, me expulso, & meo nomine cùm vniuerso senatu, tũ sententia sua condemnata, in hac vrbe esse posset? Ille verò eidem tempori, cui nos, eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. luctum nos hausimus ma-
64 iorem, dolorem illi animi non minorẽ. ‖ His de tot, tantisque iniuriis in socios, in reges, in liberas ciuitates, consulum querela esse debuit. in eius magistratus tutela, reges, atque exteræ nationes semper fuerunt. ecquæ vox vmquam est audita consulum? quamquã quis auderet, si maximè queri vellet? de Cyprio rege quererentur, qui me ciuem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non modò stantem non defenderunt, sed ne iacentem quidem protexerunt? Cesseram, si alienam à me plebem fuisse vultis, quę non fuit, inuidię: **D** si commoueri omnia videbantur, tempori: si
65 vis suberat, armis: si societas, magistratuum pactioni: si periculum ciuiũ, reipublicæ. ‖ Cur, cùm de capite ciuis (non disputo, cuiusmodi ciuis) & de bonis, proscriptio ferretur, cùm & sacratis legibus, & XII. tabulis sancitum esset, vt neque priuilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox est audita consulum, cõstitutúmque illo anno est, quantum in illis duabus huius imperij pestibus fuit, iure posse per operas concitatas quemuis ciuẽ nominatim tribuni pl.
66 consilio ex ciuitate exturbari? ‖ Quæ vero promulgata illo anno fuerunt, promissa multis, quæ conscripta, quæ sperata, quæ cogitata, quid dicam? qui locus orbis terræ iam non erat alicui destinatus? cuius negotii publici cogitari optari, fingique procuratio potuit, quæ nõ esset attributa, atque descripta? quod genus imperij, quæ prouincia, quæ ratio aut auferendæ, aut conflandæ pecuniæ non reperiebatur? quæ regio, oráve terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno nõ aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis prouinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat? Damnatis de vi, restitutio consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti comparabatur. Hæc gemebant boni, sperabant improbi: agebat tribunus plebis, consu-
67 les adiuuabant. ‖ Hic aliquando, seriùs, quàm ipse vellet, Cn. Pompeius inuitissimis iis, qui mentem optimi, ac fortissimi viri, suis consiliis, ac fictis terroribus à defensione meæ salutis auerterant, excitauit illam suam non sopitam, sed suspicione aliqua retardatã consuetudinem reipublicæ bene gerendæ. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos ciueis, qui acerrimos hosteis, qui maximas nationes, qui reges, qui genteis feras, atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam seruitia virtute, victoriáque demouisset: qui, omnibus bellis terra, marique compressis, imperium populi Romani, orbis terrarum terminis definisset, rempublicam euerti scelere paucorum: quam ipse non solùm consiliis, sed etiam sanguine suo sæpe seruasset, accessit ad causam publicam, restitit auctoritate sua, reliquis rebus: de præteritis questus est. fieri quædam ad meliorem spem
68 inclinatio visa est. ‖ decreuit senatus frequens de meo reditu kalendis Iun. dissentiente nullo, referente L. Mummio, cuius in mea causa numquam fides, virtúsque contremuit. Intercessit Ligus iste nescio qui, additamentum inimicorum meorum. res erat, & causa nostra eo iam loci, vt erigere oculos, & viuere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partẽ in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod iudicium cumque subierat dãnabatur. Inueniebatur nemo, qui se suffragiũ de me tulisse confiteretur. decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multò etiam maiore mærore. huic ad vrbem venienti tota obuiam ciuitas cum lacrymis, gemitúque processerat, loquebatur liberiùs senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suæ neque à me, neque à populo Romano ferre licuit, à propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus reiiciebat, nisi de me primum cõsules
69 retulissent. ‖ Quæ cum res iam manibus teneretur: & cùm consules prouinciarũ pactione libertatem omnem perdidissent, qui, cum in senatu priuati, vt de me sententias dicerent, flagitabantur, legẽ illi se Clodiã timere dicebant. cũ hæc non possent iam diutius susti-

nere: initur consilium de interitu Cn. Põpeii: quo patefacto, ferróque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. ex quo intellectum est, mihi absenti creuisse amicos, in ea præsertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaueram, non erant: sed eos voluntatem semper eandem, libertatem nõ eandem semper habuisse. nam ex nouem tribunis, quos tunc habueram, vnus, me absente, defluxit. qui cognomen sibi ex Aeliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis eius esse, quàm generis, 70 videretur. ‖ Hoc igitur anno, magistratibus nouis designatis, cùm omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem conuertissent: princeps P. Lentulus auctoritate, ac sententia sua, Pisone & Gabinio repugnantibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus, præstantissimam de me sententiam dixit. qui cùm ad gloriam suam, atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum reseruari, tamen rem talem per alios citiùs, quàm per se tardiùs confici ma-71 lebat. ‖ Hoc interim tempore P. Sextius, iudices, designatus, iter ad C. Cæsarem pro mea salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. equidem existimo, si ille (vt arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: sin iratior, non multum. sed tamen sedulitatem, atque integritatem hominis videtis. Ingredior iam in Sextii tribunatum. nam hoc primum iter designatus reipublicæ causa suscepit. pertinere & ad concordiam ciuium putauit, & ad perficiendi facultatem, animum Cæsaris à causa non abhorrere. Abiit ille annus, respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe reipub. recuperãdæ. exierunt malis ominibus, atque exsecrationibus duo vulturii paludati: quibus vtinã ipsis euenissent ea, quæ tũ homines precabantur. neque nos in prouinciã Macedoniam cum exercitu, neque equitatũ in Syria, & cohorteis 72 optimas perdidissemus. ‖ Ineunt magistratum tribuni pl. qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quẽ homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant: quoniam id etiã fatũ ciuitatis fuit, vt illa ex vepreculis extracta nitedula rẽp. conaretur arrodere. Alter verò non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gaui Oleli horreo, calathis grauis, in Calatinos, ac Attilios insitus, subitò nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. Veniunt kalendæ Ianuarii. vos hæc meliùs scire potestis: equidem audita dico: quæ tum frequentia senatus, quæ exspectatio populi, qui concursus, legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, grauitas P. Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ eius moderatio de me. qui cùm inimicitias sibi mecum ex reipub. dissentione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit, & temporibus, 73 & reip. permissurum. ‖ Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, dixit, id quod dignissimum reip. fuit, nihil de me actum esse iure, nihil more maiorum, nihil legibus: non posse quemquã de ciuitate tolli sine iudicio: de capite nõ modò ferri, sed ne iudicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam flammam quassatæ reip. perturbatorúmque temporum iure, iudiciisque sublatis: magna rerum permutatione impendente, declinasse me paululùm, &, spe reliquæ tranquillitatis, præsenteis fluctus, tempestatémque fugisse. Quare, cùm absens remp. non minùs magnis periculis, quàm quodam tempore præsens liberassem, non restitui me solùm, sed etiam ornari à senatu decere. Disputauit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum, & profligatissimum hostem pudoris, & pudicitiæ, scripsisse quæ scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, vt, etiam si iure esset rogatum, tamen vim habere nõ posset. quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed reuocari senatus auctoritate oportere. ‖ Hunc 74 nemo erat, quin verissimè sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompeius, approbata, laudatáq; Cottæ sententia, dixit, sese, otij mei causa, vt omni populari concitatione defugerer, censere, vt ad senatus auctoritatem, populi quoque Ro. beneficium erga me adiungeretur. Cùm omnes certatim, aliúsque alio grauiùs, atq; ornatiùs de mea salute dixisset, fieretque sine vlla varietate discessio: surrexit, vt sciatis, Attilius hic Gauianus: nec ausus est, cùm esset emtus, intercedere: noctem sibi ad deliberandum postulauit. Clamor senatus, querelæ, preces, socer ad pedes abiectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. Illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos senatũ haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me. 75 ‖ Cùm omni mora, ludificatione calumnia senatus auctoritas impediretur venit tandem concilii de me agendi dies VIII. kalendas Febr. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Quint. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupauit. Quietus eo die Sextius, is, qui est de vi reus. actor hic, defensórque causæ meæ nihil progreditur, consilia exspectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in iudicium vocatur? quo se pacto gerunt? cùm forum, comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus, ac seruis plerisque occupauissent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, 76 vulnerant multos. ‖ Venientem in forum, virum optimum, & constantissimum, M. Cispium tribunum pleb. vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: vniuersíque, districtis gladiis, & cruentis in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimũ, meique amantissimum, oculis quærebant, voce poscebant: quorum ille telis libenter in tanto luctu, ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causa, corpus obtulisset suum, nisi suam vitã ac spem mei reditus reseruasset. subiit tamen vim illam nefariam consceleratorum latronum: &, cùm ad fratris salutem à populo Romano deprecandam venisset, pulsus è rostris, in comitio iacuit, séque seruorum, & libertorum corporibus obtexit, vitámque tum suam noctis, & fugæ præsidio, nõ iu-77 ris, iudiciorúmque defendit. ‖ Meministis tum, iudices, corporibus ciuium Tiberim compleri, cloacas referciri, e foro spongiis effundi sangui-

sanguinem, vt omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum, non priuatū, aut plebeium, sed patricium, & prætorium esse arbitrarentur, nihilque neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die criminationis esse in Sextium. Atqui vis in foro versata est. Certè. quando enim maior? lapidationes persæpe vidimus: non ita sæpe, sed nimium tamen sæpe gladios: cædem verò tantam, tantos aceruos corporum exstructos, nisi fortè illo Cinnano, atque Octauiano die, quis vmquam in foro vidit? qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia, aut constantia intercessoris oritur sæpe seditio, culpa, atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione proposita: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primùm: deinde aliqua discessione concionis: vix, serò, & raro ad manus peruenitur: nullo verò verbo facto, nulla concione aduocata, nulla lege, concitatam nocturnam seditionem quis audiuit? ‖ An verisimile est, vt ciuis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo pestifero, ac perdito ciue iampridem reipublicæ sanguine saginantur: Hic iam de ipso accusatore quæro, qui P. Sextiū queritur cum multitudine in tribunatum, & cum præsidio magno fuisse: num illo die fuerit. certè non fuit. Victa igitur est causa reipublicæ, & victa, non auspiciis, non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. nam, si obnuntiasset Fabricio is tribunus plebis qui seruasse de cælo dixerat, accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset. Si intercessisset collega Fabricio, læsisset rempublicam, sed rempublicam iure læsisset. Gladiatores tu nouitios, pro exspectata ædilitate suppositos cum sicariis è carcere emissis ante lucem in forum immittas? magistratus templo deiicias? cædem maximam facias? forum purges? &, cùm omnia vi, & armis egeris, accuses eum, qui se præsidio munierit, non vt te oppugnaret, sed vt vitam suam posset defendere? ‖ Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, vt à suis munitus, tutò in foro tum magistratum gereret, rempublicā administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus, cùm se non modò contra vim, & ferrum, sed etiam contra verba, atque intercessionem legibus sacratis esse armatum putaret: venit in templum Castoris, obnuntiauit consuli: cùm subitò manus illa Clodiana, in cæde ciuium sæpe iam victrix, exclamat, incitatur, inuadit: inermem, atque imparatum tribunum alii gladiis adoriūtur, alii fragmentis septorum, & fustibus: à quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore, & contrucidato, se abiecit exanimatus: neque vlla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis depulit. quem cùm iacentē, & cōcisum plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem, & confectum viderent: defatigatione magis, & errore, quàm misericordia, & modo, aliquando cædere destiterunt. ‖ Et causam dicit Sextius de vi? quid ita? quia viuit. Ad id non sua culpa. plaga vna illa extrema defuit: quæ si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. accusa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabino, homini Reatino, cur tā temere exclamarit occisum. ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit? An hæc ipsa vis est, non posse emori? an illa, quòd tribunus plebis templum cruentauit? an, quod, cùm esset ablatus, primùmque resipuisset, nō se referri iussit? vbi est crimen, quod reprehenditis? ‖ Hic quæro, iudices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, maiorúmque virtutem excitaturi? fuistisne aliquādo rempublicam à funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cùm rempublicam à facinorosissimis sicariis, & à seruis esse oppressam, atque occupatam videretis? Cuius igitur mortem vlcisceremini, si quidem liberi esse, & habere rempublicam cogitaretis: de eius virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid iudicare oporteat, dubitandum putatis? ‖ At verò ipsi parricidæ, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna, adeò vim facinoris sui perhorruerant, vt, si paulò longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum illum suum transferendi in nos criminis causa, occidere cogitarint. Sensit rusticulus non incautus (neque enim homines nequam tacere potuerunt suum sanguinem quæri ad restinguendam inuidiam facinoris Clodiani: mulioniam penulam arripuit, cum qua primùm Romam ad comitia venerat: messoria se corbe contexit. Cùm quærerent alii Numerium, alii Quinctium, gemini nominis errore seruatus est. Atque hoc scitis omnes, vsque adeò hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium viuere. quod nisi esset patefactum paulò citiùs quàm vellem: non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent inuidiā in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere minuissent. ‖ Ac, si tunc P. Sextius, iudices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si modò esset in republica senatus, si maiestas populi Romani reuixisset, aliquando statua huic ob rempublicam interfecto, in foro statueretur. Nec verò illorum quisquam, quos à maioribus nostris, morte obita, positos in illo loco, atque in rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut in rempublicam animo præponendus: qui cùm causam ciuis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiæ, causam reipublicæ suscepisset: cúmque auspiciis, religionique parens, obnuntiaret, quod senserat: luce palàm à nefariis pestibus in deorum, hominúmque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Eius igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cuius mortem ornandam monumento sempiterno putaretis? ‖ Homines, inquit, emisti, coegisti, parasti. Quid vti faceret? senatum obsideret? ciues indemnatos expelleret? bona diriperet? ædeis incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tri-

bunos plebis ferro è rostris expelleret? pro-
uincias, quas vellet, quibus vellet, venderet?
reges appellaret? rerum capitalium condem-
natos, in liberas ciuitates per legatos nostros
reduceret? principem ciuitatis ferro obses-
sum teneret? hæc vt efficere posset quæ fieri,
nisi armis oppressa republica, nullo modo
poterant, idcirco, credò, manum sibi P. Sex-
tius, & copias comparauit. At nondum erat
maturum: nondum res ipsa ad eiusmodi præsi-
dia viros bonos compellebat: pulsi nos era-
mus, non omnino ista manu sola, sed tamen
85 non sine ista: vos taciti mærebamini. || Captũ
erat forum anno superiore, æde Castoris, tan-
quam arce aliqua, à fugitiuis occupata: fe-
rebatis: omnia, hominum, cùm egestate, tum
audacia perditorum, clamore, concursu, vi,
manu gerebantur: præferebatis. magistratus
templis pellebantur: alij omnino aditu, ac fo-
ro prohibebantur: nemo resistebat. gladiato-
res ex prætoris comitatu comprehensi, in se-
natum introducti, confessi, in vincula con-
iecti à Milone, missi à Serrano. mentio nulla.
forum corporibus ciuium Romanorum con-
stratum cæde nocturna. non modò nulla no-
ua quæstio, sed etiam vetera iudicia sublata
tribunum plebis plus viginti vulneribus ac-
ceptis iacentem, moribundúmque vidistis: al-
terius tribuni plebis, diuini hominis (dicam
enim quod sentio, & quod mecum sentiunt o-
mnes) diuini, insigni quadam, inaudita, noua
magnitudine animi, grauitate, fide præditi do-
mus est oppugnata ferro, facibus, exercitu
86 Clodiano. || Et tu hoc loco laudas Milonem,
& iure laudas. Quem enim vmquam virum tã
immortali virtute præditum vidimus? qui,
nullo præmio proposito, præter hoc quod
iam contritum, & contemtum putatur, iudi-
cium bonorũ, omnia pericula, summos labo-
res, grauissimas contentiones, inimicitiasque
suscepit? qui mihi vnus ex omnibus ciuibus
videtur re docuisse, non verbis, quid oporte-
ret à præstantibus viris in republica fieri &
quid necesse esset. oportere hominum auda-
cium, euersorem reipublicæ sceleri, legibus, &
iudiciis resistere. si leges non valerent, iudicia
non essent, si respublica vi, consensúque au-
dacium, armis oppressa teneretur: præsidio, &
copiis defendi vitam, & libertatem necesse
esse. Hoc sentire prudentiæ est: facere, fortitu-
dinis: & sentire verò, & facere: perfectæ, cu-
87 mulatæque virtutis. || Adiit ad rempublicam
tribunus plebis, Milo: de cuius laude plura di-
cam, non quo aut ipse hæc dici, quàm existi-
mari malit, aut ego huic laudis fructũ præ-
senti libenter impertiam, præsertim cùm ver-
bis consequi non possim: sed quòd existimo, si
Milonis causam accusatoris voce collaudatã
probaro, vos in hoc crimine parem Sextii
causam existimaturos. Adiit igitur T. Annius
ad causam reipublicæ. sic vt ciuem patriæ re-
cuperare vellet reipubl. tum simplex causa,
constans ratio, plenæ consensionis omnium,
plena concordiæ. collegas adiutores habebat:
consulis alterius summum studium, alterius a-
nimus penè placatus. de prætoribus vnus alie-
nus: senatus incredibilis voluntas: equitũ Ro-
manorum animi ad causam excitati, erecta I-
talia. duo soli erant emti ad impediendũ: qui
si homines despecti, & contenti, tantam rem
sustinere non potuissent: se causam, quam su-
sceperat, nullo labore peracturum videbat.
agebat auctoritate, agebat consilio, agebat
per summum ordinem, agebat exemplo bono-
rum, & fortium ciuium: quid republica, quid
se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare,
quid maioribus suis reddere deberet, dili-
88 gentissimè cogitabat. || Huic grauitati homi-
nis, videbat ille gladiator, se, si moribus a-
geret, parem esse non posse: ad ferrum, ad fa-
ceis, ad quotidianam cædem, incendia, ra-
pinas, se cum exercitu suo contulit: domum
oppugnare, itineribus occurrere, vi laces-
sere, & terrere cœpit. Non mouit hominem
summa grauitate, summáque constantia: sed
quamquam dolor animi, innata libertas, prō-
ta, excellénsque virtus, fortissimum virum
hortabantur, vi vim oblatam, præsertim sæ-
pius, vt frangeret, & refutaret: tanta mode-
ratio fuit hominis, tantum consilium, vt con-
tineret dolorem, neque eadem se re vlcisce-
tur, qua esset lacessitus: sed illum tot iam
in funeribus reipublicæ exsultantem, ac tri-
pudiantem, legum, si posset, laqueis constrin-
89 geret. || Descendit ad accusandum. quis
vmquam tam propriè? reipublicæ causa: nul-
lis inimicitiis, nullis præmiis, nulla homi-
num postulatione, aut etiam opinione, id
vmquam esse facturum, fracti erant animi
hominis. hoc enim accusante pristini illius
sui iudicii turpitudinem desperabat. Ecce ti-
bi consul, prætor, tribunus plebis, noua noui
generis edicta proponunt: Ne reus adsit, ne ci-
tetur, ne quæratur, ne mentionem omnino
cuiquam iudicum, aut iudiciorum facere li-
ceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignita-
tem, gloriam natus, vi sceleratorum homi-
num corroborata, legibus, iudiciisque subla-
tis? ceruices tribunus plebis, priuato, præstan-
tissimus vir profligatissimo homini daret? an
causam susceptam affligeret? an se domi con-
tineret? Et vinci turpe putauit, & deterreri. e-
tiam eripi reiecit: vt, quoniam sibi in illum
legibus vti non liceret, illius vim neque in
90 suo, neq; in reipublicæ periculo pertimesce-
ret. || Quomodo igitur in hoc genere præsidii
comparati accusas Sextium, cùm idem laudes
Milonem? an, qui sua tecta defendit: qui ab a-
ris, focis, ferrum, flammámque depellit, qui si-
bi licere vult tutò esse in foro, in templo, in
curia, qui vitæ præsidium comparat: qui vul-
neribus, quæ cernit quotidie toto corpore,
monetur, vt aliquo præsidio caput, & ceruices,
& iugulum, ac latera tueretur, hunc de vi accu-
91 sandũ putas. || Quis enim vestrûm, iudices, igno-
rat, ita naturam rerum tulisse, vt quodam tẽ-
pore homines, nondum neque naturali, neque
ciuili iure descripto, fusi per agros, ac disper-
si vagarentur, tantúmque haberent, quantum
manu ac viribus per cædem, ac vulnera aut e-
ripere, aut retinere potuissent? Qui igitur pri-
mi virtute, & consilio præstanti exstiterunt,
ii, perspecto genere humanæ docilitatis atque
ingenii, dissipatos, vnum in locum congrega-
runt, eósque ex feritate illa ad iustitiam, atq;
mansuetudinem traduxerunt. Tum res ad cõ-
munem vtilitatem cõtinenteis, quas publicas
appellamus, tum conuenticula hominũ, quæ
postea ciuitates nominatæ sunt, tum domicilia
coniuncta, quas vrbeis dicimus, inuento &
diuino

diuino, & humano iure, mœnibus sepserunt. A
92 ||Atque inter hanc vitam perpolitam huma-
nitate,& illam immanem, nihil tam interest,
quàm ius,atque vis.horum vtro vti nolimus,
altero est vtédum. Vim volumus exstingui?ius
valeat necesse est,id est, iudicia, quibus omne
ius continetur. Iudicia displicent, aut nulla
sunt?vis dominetur necesse est. Hæc vident o-
mnes: Milo & vidit,& fecit, vt ius experire-
tur,vim depelleret.altero vti voluit,vt virtus
audaciā vinceret:altero vsus necessario est, ne
virtus ab audacia vinceretur. Eadémque ratio
fuit P.Sextii,si minùs in accusando(neque e-
nim per omneis fuit idem necesse fieri) at cer-
tè in necessitate defendendæ salutis suæ, præ-
sidióque contra vim & manum comparando.
93 ||O dii immortales! quémnam ostenditis exi-
tum nobis?quā spem reip.datis? quotus quis-
que inuenietur tanta virtute vir, qui optimā
quāque causam reip. amplectatur? qui bonis
viris deseruiat? qui solidam laudē, verámque
quærat?cùm sciat,illa duo reip.pænè fata,Ga- B
binium & Pisonem,alterum haurire quotidie
ex pacatissimis, atque opulentissimis Syriæ
gazis innumerabile pondus auri?bellū inferre
quiescentibus vt eorum veteres, illibatásque
diuitias, in profundissimum libidinum suarū
gurgitem profundat?villam ædificare in ocu-
lis omnium tātam, tugurium vt iam videatur
esse illa villa, quam ipse tribunus plebis pictā
olim in concionibus explicabat,quo fortissi-
mum,ac summum ciuē in inuidiam homo ca-
94 stus,ac non cupidus vocaret? ||alterum Thra-
cibus,ac Dardanis primùm pacē maxima pe-
cunia vendidisse?deinde,vt illi pecuniam cō-
ficere possent, vexandam his Macedoniam,
& spoliandam tradidisse? eundémq; bona cre-
ditorum, ciuium Romanorum cum debitori-
bus Græcis diuisisse? cogere pecunias maxi-
mas à Dyrrachinis,spoliare Thessalos,certam
Achæis in annos singulos pecuniā imperauis-
se:neque tamen vllo in publico, aut religioso C
loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum
reliquisse? Hoc sic illudere,quibus omne sup-
plicium, atque omnis iure optimo pœna de-
betur?reos esse hos duos,quos videtis: omit-
to iam Numerium, Serranum, AElium,quis-
quilias seditionis Clodianæ: sed tamen hi
quoque etiam nunc volitant,vt videtis: nec,
dum vos de vobis aliquid timebitis, illi vn-
95 quam de se pertimescent. || Nam quid ego
de ædile ipso loquar,qui etiam diem dixit, &
accusauit de vi Milonem? neque hic tamen
vlla vnquam iniuria adducetur, vt eum tali
virtute, tantáque firmitate animi se in rem-
publicam fuisse pœniteat,sed, qui hæc vidént
adolescentes, quónam suas menteis confe-
rent? ille, qui monumenta publica, qui æ-
deis sacras, qui domos inimicorum suorum
oppugnauit, excidit, incendit, qui stipatus
semper sicariis, septus armatis, munitus in-
dicibus fuit, quorum hodie copia redundat, D
qui & peregrinam manū facinorosorum con-
citauit, & seruos ad cædem idoneos emit, &
in tribunatu carcerem totum in forum effu-
dit,volitat ædilis,accusat eum, qui aliqua ex
parte eius furorem exsultantem repressit.hic,
qui se est tutatus sic,vt in priuata re deos pe-
nates suos, in republica iura tribunatus,
auspiciaque defenderet: accusare eum mo-
deratè,è quo ipse nefariè accusatur,per sena-
tus auctoritatem non est situs. || Nimirū hoc 96
illud est, quod me potissimùm tu in accusa-
tione quæsisti, quæ esset nostra natio optima-
tium. sic enim dixisti. Rem quæris præcla-
ram iuuentuti ad discendum, nec mihi diffi-
cilem ad perdocendum. de qua pauca, iudi-
ces, dicam: &, vt arbitror, nec ab vtilitate
eorum,qui audient,nec ab officio vestro, nec
ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio
mea. Duo genera semper in hac ciuitate fue-
runt eorum,qui versari in republica,atque in
ea se excellentiùs gerere studuerunt: quibus
ex generibus alteri se populareis, alteri opti-
mateis & haberi & esse voluerunt. Qui ea,
quæ faciebant, quæque dicebant, multitudi-
ni iucunda esse volebant, populares: qui au-
tem ita se gerebant, vt sua consilia optimo
cuique probarentur, optimates habebantur.
|| Quis ergo optimus iste? quis? de numero 97
si quæris, innumerabiles. neque enim aliter
stare possemus. sunt principes consilii publi-
ci:sunt,qui eorum sectam sequuntur: sunt ma-
ximorum ordinum homines, quibus patet
curia, sunt municipales, rusticique Romani:
sunt negotia gerentes: sunt etiam libertini
optimates. numerus, vt dixi, huius generis,
latè, & variè diffusus est: sed genus vniuer-
sum (vt tollatur error) breui circumscribi,&
definiri potest. Omnes optimates sunt, qui
neque nocentes sunt,nec natura improbi,nec
furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto
igitur, vt hi sint (quam tu nationem appel-
lasti) qui integri sunt, & sani, & bene de
rebus domesticis constituti. Horum qui vo-
luntati, commodis, opinioni in gubernanda
republica seruiunt, defensores optimatium,
ipsique optimates grauissimi, & clarissimi ci-
ues nominantur, & principes ciuitatis.
|| Quid est igitur propositum his reip. guber- 98
natoribus, quod intueri, & quò cursum suum
dirigere debeant? id quod est præstantissi-
mum, maximéque optabile omnibus sanis,&
bonis,& beatis, CVM DIGNITATE
OTIVM. Hoc qui volunt, omnes optima-
tes:qui efficiunt, summi viri & conseruatores
ciuitatis putantur. neque enim rerum geren-
darum dignitate homines efferri ita cōuenit,
vt otio non prospiciant: neque vllum ample-
xari otium,quod abhorreat à dignitate. Hu-
ius autem otiosæ dignitatis hæc fundamenta
sunt,hæc membra,quæ tuenda principibus,&
vel capitis periculo defendenda sunt: reli-
giones,auspicia, potestates magistratuum,se-
natus auctoritas,leges,mos maiorum,iudicia,
iurisdictio, fides, prouinciæ socii, imperii
laus,res militaris,ærarium.||Harum rerū tot, 99
atque tantarum esse defensorum, & patronū,
magni animi est, magni ingenii, magnæque
constantiæ. Etenim in tanto ciuium numero
magna multitudo est eorum, qui aut propter D
metum pœnæ,peccatorum suorum cōscii,no-
uos motus,conuersionésq; reipublicę quærāt,
aut qui,propter insitum quendā animi furorē,
discordiis ciuiū,ac seditione pascātur:aut qui
propter implicationē rei familiaris, cōmuni
incēdio malint,quā suo deflagrare.qui cū au-
ctores sunt,& duces suorū studiorū,vitiorúm-
que nacti,in republica fluctus excitātur:vt vi-
gilandū sit iis,qui sibi gubernacula patrię de-

poposcerunt: enitendúmque omni ſcientia, ac diligentia, vt, conſeruatis his, quæ ego paulò antè fundamenta, ac membra eſſe dixi, tenere curſum poſſint, & capere otij illum portum, & dignitatis. ‖ Hanc viam, iudices, ſi aut aſperã, atque arduam, aut plenã eſſe periculorum, aut inſidiarum negem, mentiar: præſertim cùm id non modò intellexerim ſemper, ſed etiã præter ceteros ſenſerim. Maioribus præſidiis, & copiis, oppugnatur reſpublica, quam defenditur, propterea quòd audaces homines, & perditi, nutu impelluntur: & ipſi etiã ſponte ſua contra rempublicã incitantur: boni neſcio quomodo tardiores ſunt, &, principiis rerum neglectis, ad extremum ipſa denique neceſſitate excitantur: ita vt nonnumquam cunctatione, ac tarditate, dum otium volunt etiam ſine dignitate retinere, ipſi vtrunque amittant. ‖ Propugnatores autem reipublicæ qui eſſe voluerunt, ſi leniores ſunt, deſciſcũt: ſi timidiores deſunt: permanent illi ſoli, atq; omnia reipublicæ cauſa perferunt, qui ſunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui à Graccho vſque ad C. Marium ſeditioſis omnibus reſtitit: quem nulla vmquam vis, nullæ minæ, nulla inuidia labefecit: aut qualis Qu. Metellus, patruus matris tuæ: qui cùm florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum, cenſor notaſſet, cúmque inſititium Gracchum contra vim multitudinis incitatæ cenſu prohibuiſſet: cùmque in eam legem, quam non iure rogatam iudicaret, iurare vnus noluiſſet: de ciuitate maluit, quam de ſententia dimoueri: aut, vt vetera exempla, quorum eſt copia dignus huius imperii gloria: relinquam: neve eorum aliquem, qui viuunt, nominem: qualis nuper Qu. Catulus fuit, quem neque periculi tempeſtas, neque honoris aura potuit vmquam de ſuo curſu, aut ſpe, aut metu dimouere. ‖ Hæc imitamini, per deos immortaleis, qui dignitatem, qui laudẽ, qui gloriam quæritis. hæc ampla ſunt, hæc diuina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur. monumentis annalium mandantur: poſteritati propagantur. Eſt labor, non nego, pericula magna, fateor. *Multæ inſidiæ ſunt bonis*: veriſſimè dictum eſt. *Sed, te id, quod multi inuideant, multique expetant, Inſcitia ſit*, inquit, *poſtulare, ſi tu laborem ſumma cum cura efficias nullum.* Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi ciues, *Oderint, dum metuant.* ‖ Præclara enim illa præcepta dederat iuuentuti: ſed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capeſſendæ, olim erat magis pertimeſcenda, cùm multis in rebus multitudinis ſtudium ad populi commodi ab vtilitate reipublicæ diſcrepabat. Tabellaria lex ab L. Caſſio ferebatur. Populus libertatem agi putabat ſuam, diſſentiebant principes, & in ſalute optimatium, temeritatem multitudinis, & tabellæ licentiam pertimeſcebant. Agrariam Ti. Gracchus legẽ ferebat. grata erat populo, fortunæ conſtitui tenuiorem videbantur. nitebantur contra optimates, quòd ea diſcordiam excitari videbant: &, cum locupletes poſſeſſionibus diuturnis mouerentur, ſpoliari rempublicã propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. iucunda res plebi Romanæ. victus enim ſuppeditabatur largè ſine labore. repugnabãt boni, quod & ab induſtria plebẽ ad deſidiam auocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur. Multa etiam, nostra memoria, quæ conſultò prætereo, fuerunt in ea contentione, vt popularis cupiditas à conſilio principum diſſideret. ‖ Nunc autem nihil eſt, quòd populus a delictis, principibúſque diſſentiat, nec flagitat rem vllam, neque nouarum rerum eſt cupidus, & otio ſuo, & dignitate optimi cuiuſque, & vniuerſæ reipublicæ gloriæ gloria delectatur. Itaque homines ſeditioſi, ac turbulenti, quia nulla iam largitione populum Romanum cõcitare poſſunt, quòd plebs perfuncta grauiſſimis ſeditionis ac diſcordiis; otium malle videatur, cõductas habent conciones: neque id agunt, vt ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione ſunt: ſed pretio ac mercede perficiunt, vt quidquid dicant, id illi velle audire videantur. ‖ Nũ vos exiſtimatis, Gracchos, aut Saturninũ, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, vllum vmquã in concione habuiſſe cõductum? nemo habuit. ipſa enim largitio, & ſpes cõmodi propoſitis ſine mercede vlla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant: offendebant illi quidem apud graueis & honeſtos homines, ſed populi iudiciis, atque omni ſignificatione florebant. his in theatro plaudebatur: hi ſuffragiis, quod contenderant, conſequebantur: horum homines nomen, orationem, vultum, inceſſum amabant. Qui autẽ aduerſabantur ei generi: graues, & magni homines habebãtur: ſed valebant in ſenatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini iucundi non erant, ſuffragiis offendebatur ſæpe eorum volũtas: plauſum verò etiam ſi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccaſſet, pertimeſcebat. Attamen, ſi qua res erat maior, idem ille populus, horum auctoritate maximè commouebatur. ‖ Nunc, niſi me fallit, in eo ſtatu ciuitas eſt, vt, vt, ſi operas conductorum remoueris, omneis idẽ de republica ſenſuri eſſe videantur. Etenim *tribus locis ſignificari maximè populi Romani iudicium, ac voluntas poteſt, concione, comitiis: ludorum gladiatorúmque conſeſſu.* Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem eſſet non conducta, ſed vera, in qua populi Romani conſenſus perſpici poſſet? Habitæ ſunt multæ de me à gladiatore ſceleratiſſimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum adſpicere, nemo furialem vocẽ bonum audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum neceſſariò turbulentæ. ‖ Habuit de eodem me P. Lentulus conſul concionem. con[…]rſus eſt populi Romani factus; omnes ordines, tota in illa concione Italia con[…]it. egit cauſam ſumma cum grauitate, copiáque dicendi, tanto ſilentio, tanta approbatio[…], nihil vt vmquã videretur […] popul[…]e ad populi Romani aureis accidiſſe. Productus eſt ab eo Cn. Pompeius, qui ſe nõ ſolùm auctorem meæ ſalutis, ſed etiam ſupplicem populo Romano exhibuit. huius oratio & pergratis, & grata concioni fuit. ſic contendo, numquam neque ſententiam eius, auctoritate, neque eloquentiam, iucunditate fuiſſe maiorẽ. ‖ Quo ſilentio ſunt auditi de me ceteri principes ciuitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, ſi minus

si minùs de aliquo dixero, ingrata: si satis de A
omnibus, infinita esse videatur. Cedò nunc e-
iusdem illius inimici mei de me eodem ad
verum populum in campo Martio concioné.
Quis non modò approbauit, sed non indi-
gnissimum facinus putauit, illum non dicam
loqui, sed viuere, ac spirare? quis fuit, qui nó
eius voce maculari rémpublicam: séque, si eum
109 audiret, scelere adstringi arbitraretur? ‖ Ve-
nio ad comitia siue magistratuum placet, siue
legum. Leges videmus sæpe ferri multas. o-
mitto eas, quæ feruntur ita, vix vt quini, & hi
ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperian-
tur. De me, quem tyrannum, atque erepto-
rem libertatis esse dicebat, in illa ruina rei-
publicæ dicit se legem tulisse. Quis est, qui
se, cùm contra me ferebatur, inisse suffragium
confiteatur? cùm autem de me eodem ex se-
natusconsulto, comitiis centuriatis, fereba-
tur, quis est, qui non profiteatur se affuisse,
& suffragium de salute mea tulisse? Vtra igi-
tur causa popularis debet videri: in qua o-
mnes honestates ciuitatis, omnes ætates, o-
mnes ordines, vnà consentiunt? an in qua fu-
riæ concitatæ, tanquam ad funus reipublicæ
110 conuolant? ‖ An, sicubi aderit Gellius, ho-
mo & fratre indignus, viro clarissimo, atque
optimo consule, & ordine equestri, cuius ille
ordinis nomen retinet, ornamenta confecit:
id erit populare? est enim homo iste populo
Romano deditus. Nihil vidi magis. qui cùm
eius adolescentia in amplissimis honoribus
summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuis-
set, vsque eò non fuit popularis, vt bona so-
lus comesset. deinde ex impuro adolescente,
& petulante, posteaquàm rem paternam ab
idiotarum diuitiis ad philosophorum regu-
lam perduxit: Græculum se, atque otiosum
putari voluit: studio literarum se subito de-
didit. Nihil sanè à te iuuabatur. anagnostæ,
libelli etiam pro vino sæpe oppignerabantur:
manebat insaturabile abdomen, copiæ defi-
ciebant. Itaque semper versabatur in spe re-
rum nouarum otio, & tranquillitate reipu-
blicæ consenescebat. Ecquæ seditio vmquam
fuit, in qua non ille princeps? ecquis seditio-
sus, cui ille nec familiaris? ecqua turbulenta
concio, cuius ille non concitator? cui bene
dixit vmquam bono? benedixit immò, quem
fortem, & bonum ciuem non petulantissimè
est insectatus? qui, vt credo, non libidinis cau-
sa, sed vt plebicola videretur, libertinam du-
111 xit vxorem. ‖ Is de me suffragium tulit, is
affuit, is interfuit, & gratulationibus par-
ricidarum. in quo tamen est, ne vllus cum
illo reo inimicus est meus suauiatus. qui,
quasi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam
ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil
habet. Verùm ego tibi patrimonium eripui,
Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo,
gurges, ac vorago patrimonij, helluabare: vt,
si ego consul rémpublicam contra te, & grega- D
leis tuos defendissem, in ciuitate esse me nol-
les? te nemo tuorum videre vult: omnes adi-
tum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te
sororis filius Posthumius, adolescens grauis
senili iudicio, notauit, cùm in magnu numero
tutorem liberis non instituit. Sed elatus odio,
& meo, & reipublicæ nomine, quorum ille v-
tri sit inimicitior, nescio, plura dixi, quàm
dicendum fuit, in furiosissimum, atque egen-
tissimum ganeonem. ‖ Illuc reuertor: contra 112
me cùm sit actum, capta vrbe, atque oppressa:
Gellium Firmidium, Titium, eiusdem modi
furias, illis mercenariis gregibus duces, &
auctores fuisse, cùm ipse lator nihil ab horum
turpitudine, audacia sordibus abhorret. At,
cùm de dignitate mea ferebatur: nemo sibi
nec valetudinis excusationem, nec senectutis,
satis iustam putauit. nemo fuit, qui se non
rempublicam mecum simul reuocare in suas
sedes arbitraretur. ‖ Videamus nunc comitia 113
magistratuum. Fuit collegium nuper tribu-
nitium, in quo tres minimè, vehementer duo
populares existimabantur ex his qui popula-
res non habebantur, quibus in illo genere
conductarum concionum consistendi potestas
non erat, duos à populo Romano prætores vi-
deo esse factos: &, quantum sermonibus vul-
gi, & suffragiis intelligere potui, præ se po-
B pulus Romanus ferebat, sibi illum in tribuna-
tu Cn. Domitii animum constantem, & egre-
gium, atque Quint. Ancharii fidem, ac forti-
tudinem, etiam si nihil agere potuissent, ta-
men voluntate ipsa gratum fuisse. Iam de C.
Fannio quæ sit existimatio, videmus: quod iu-
dicium populi Romani in honoribus eius fu-
turum sit, nemini dubium esse debet. ‖ Quid? 114
populares illi duo quid egerunt? alter, qui ta-
men se continuerat, tulerat nihil: senserat tan-
tùm de republica aliud, atque homines ex-
spectabant, vir & bonus, & innocens, & bonis
viris semper probatus: quòd parùm videlicet
intellexit in tribunatu, quid verò populo
probaretur, & quòd illum esse populum Ro-
manum, qui in concione erat, arbitrabatur,
non tenuit eum locum, in quem, nisi popula-
ris esse voluisset, facillimè peruenisset. alter,
qui ita se in populari ratione iactarat, vt au-
spicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem,
C consulem, collegas, bonorum iudicium, nihil
putaret, ædilitatem petiuit cum bonis viris, &
hominibus primis, sed non præstantissimis o-
pibus, & gratia, tribum suam non tulit: Pala-
tinam, denique, per quam omnes illæ pestes
vexare populum Romanum dicebantur, per-
didit: nec quidquam illis comitiis, quod boni
viri vellét, nisi repulsam tulit. Videtis igitur,
populum ipsum, vt ita dicam, iam non esse po-
pularem; qui ita vehementer eos, qui popula-
res habentur, respuat: eos autem qui ei generi
aduersantur, honore dignissimos iudicet.
‖ Veniamus ad ludos. Facit enim, iudices, ve- 115
ster in me animorum, oculorúmque contui-
tus, vt mihi iam licere putem remissiore vti
genere dicendi. Comitiorum, & concionum
significationes, interdum veræ sunt, nonnum-
quam vitiatæ, atque corruptæ: theatrales, gla-
diatoriique concessus, dicuntur omnino sole-
re, leuitate nonnullorum, emtos plausus & e-
D xileis, & raros excitare, attamen facile est, cùm
id fit, quemadmodum, & à quibus fiat, & quid
integra multitudo faciat, videre. Quid ego
nunc dicã, quibus viris, aut cui generi ciuium
maximè applaudatur? neminé vestrûm fallit.
sit hoc sanè leue: quod non ita est, quoniam
optimo cuique impertitur: sed, si est leue, ho-
mini graui leue est: ei verò, qui pẽdet à rebus
leuissimis: qui rumore, & (vt ipsi loquũtur) fa-
uore populi tenetur, & ducitur: plausum, im-

mortalitatem, sibilum, mortem, videri necesse A
116 est. || Ex te igitur, Scaure, potissimũ quæro, qui
ludos apparitiss.mos, magnificentissimósque
fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos
adspexerit: ecquis se theatro, populóque Ro.
cõmiserit. Ipse ille maximè ludius non solum
spectator, sed actor, & acroama: qui omnia so-
roris embolia nouit, qui in cœtum mulierum
pro psaltria adducitur, nec tuos ludos adspe-
xit in illo ardenti tribunatu suo, nec vllos a-
lios, nisi eos, a quibus vix viuus effugit. Se-
mel, inquã, se ludis homo popularis commisit
omnino, cũ in templo Virtutis honos habitus
esset virtuti, C. que Marij, conseruatoris huius
imperii, monumentũ, municipi eius, & reipu-
blicæ defensori sedem ad salutem præbuisset.
117 || Quo quidem tẽpore, quid populus Romanus
sentire se ostenderit, vtroq; in genere decla-
ratum est: primò, cùm, audito S.C. ore ipsi, at-
que absenti senatui plausus est ab vniuersis
datus: deinde, cum senatoribus singulis specta- B
tum è senatu redeuntibus. Cùm verò ipse, qui
ludos faciebat, consul assedit: stantes, & mani-
bus passis, gratias agentes, & lacrymãtes gau-
dio, suã erga me beneuolentiam, ac misericor-
diã declararunt. At, cùm ille furibundus, inci-
tata illa sua vecordi mente, venisset: vix se po-
pulus Romanus tenuit: vix homines odium
suum à corpore eius impuro, atque infando
represserunt. voces quidem, & palmarum in-
tentus, & maledictorum clamorem omnes
118 profuderunt. || Sed quid ego populi Romani
animum, virtutémque commemoro, liberta-
tem iam ex diuturna seruitute respicientis in
eo homine, cui tum petenti iam ædilitatem
ne histriones quidem coràm sedenti peper-
cerunt? Nam cùm ageretur Togata, Simu-
lans, vt opinor, caterua tota, clarissima con-
tentione in ore impuri hominis imminens
concionata est. *Huic vitæ tuæ.-*
&, *Post principia, atque exitus vitiosæ vitæ,*
Sedebat exanimatus: & is, qui antea canto- C
rum conuitio conciones celebrare suas sole-
bat, cantorum ipsorum vocibus eiiciebatur.
Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne il-
lud quidem prætermittam, in magna varieta-
te sententiarum, numquam vllum fuisse lo-
cum, in quo aliquid à poeta dictum, cadere in
tempus nostrum videretur, quod aut populũ
vniuersum fugeret, aut non exprimeret ipse
119 actor. || Et, quæso, hoc loco, iudices, ne qua
me leuitate ductum ad insolitum genus di-
cendi labi putetis, si de poetis, de histrioni-
bus, de ludis in iudicio loquar. Non sum tam
ignarus, iudices, causarum, non tam insolens
in dicendo, vt omni ex genere orationem au-
cuper, & omneis vndique flosculos carpam,
atque delibem. scio, quid grauitas vestra,
quid hæc aduocatio, quid illi conuentus, quid
dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo,
quid ætas, quid honos meus postulet. Sed
mihi sumsi hoc loco doctrinam quandam iu- D
uentuti, qui essent optimates. in ea expli-
canda demonstrandum est, non esse popula-
reis omneis eos, qui putentur. Id facillimè
consequar, si vniuersi populi iudicium ve-
rum, & incorruptum, &, si intimos sensus ci-
uitatis expressero. || Quid fuit illud, quòd re-
120 centi nuntio de illo S. C. quod factum est in
templo Virtutis, ad ludos, scenamque perlato,

A consessu maximo, summus artifex, & meher-
cule semper partium in republica tanquam
in scena, optimatium, flens, & recenti lætitia,
& misto dolore, ac desiderio mei, egit apertè
multò grauioribus verbis meã causam, quàm
egomet de me agere potuissem? summi enim
poetæ ingenium non solùm arte sua, sed e-
tiam dolore exprimebat. *Quàm enim cer-
to animo qui rempublicam adiuuerit, steterit
cum Achiuis.* Vobiscum me stetisse dicebat,
vestros ordines demonstrabat, reuocabatur
ab vniuersis. *Re dubia, nec dubitarit vitam
offerre, nec capiti pepercerit.* || Hæc quantis 121
ab illo clamoribus agebantur? cùm iam, o-
misso gestu, verbis poetæ, & studio auctoris, &
exspectationi nostræ plauderetur?
Summum amicum, summo in bello -- (nam
illud ipse actor adiungebat amico animo, &
fortassis homines propter aliquod desiderium
approbabant) *summo ingenio præditum.* Tum
B illa quanto cum gemitu populi Rom. ab eo-
dem paulò pòst in eadem fabula sunt acta? *O
pater -- Me, me ille absentem, vt patrem deplo-
randum putarat*, quem Quint. Catulus, quem
multi alii sæpe in senatu patrem patriæ no-
minarant. Quanto cum fletu de illis nostris in-
cendiis, ac ruinis, cùm patrem pulsum, pa-
triam afflictam deploraret, domum incen-
sam, euersamque? sic egit, vt demonstrata
pristina fortuna, cùm se conuertisset, *Hæc
omnia vidi inflammari: --fletum etiam inimicis,* 122
atque inuidis excitaret. || Prò dii immorta-
les, quid? illa quemadmodum dixit idem? quę
mihi quidem ita & acta, & scripta videntur
esse, vt vel à Catulo, si reuixisset, præclarè pos-
se dici viderentur. is enim liberè reprehen-
dere, & accusare populi nonnumquam teme-
ritatem solebat, aut errorem senatus: *O in-
gratifici Argiui, inanes Graij, immemores be-
neficii.* Non erat illud quidem verum. non
enim ingrati, sed miseri, quibus reddere sa-
C lutem, a quo acceperant, non liceret: nec v-
nus in quemquam vmquam gratior, quàm
in me vniuersi. sed tamen illud scripsit di-
sertissimus poeta pro me: egit fortissimus a-
ctor, non solùm optimus, de me, cùm ordines
demonstraret, senatum, equites Romani vni-
uersum populum Romanum excusaret: *Exsu-
lare sinitis, siuistis pelli, pulsum patimini.*
Quæ tum significatio fuerit omnium, quæ de-
claratio voluntatis ab vniuerso populo Ro-
mano in causa hominis non popularis equi- 123
dem audiebamus: existimare faciliùs possunt,
qui adfuerunt. || Et, quoniam me huc pro-
uexit oratio, histrio casum meum toties col-
lacrymauit, cùm ita dolenter ageret causam
meam, vt vox eius illa præclara, lacrymis
impediretur. neque poetæ, quorum ego sem-
per ingenia dilexi, tempori meo defuerunt:
eáque populus Romanus non solùm plausu,
sed etiam gemitu suo comprobauit. Vtrùm
D igitur hæc Aesopum potiùs pro me, aut Ac-
cium dicere oportuit si populus Romanus
liber esset, an principes ciuitatis? No-
minatim sum appellatus in Bruto. *Tullius
qui libertatem ciuibus stabiliuerat.* millies re-
uocatum est. Parumne videbatur populum
Romanum iudicare, id à me, & à senatu esse
se constitutum, quod perditi ciues subla-
tum per nos criminabantur. || Maximum 124
verò

verò populi Romani iudicium vniuerso con- A
cessu gladiatorio declaratum est. erat enim
munus Scipionis, dignum & eo ipso, & illo Q.
Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi
genus erat, quod omni frequentia, atque
omni genere hominum celebratur: quo mul-
titudo maximè delectatur. In hunc consessum P. Sextius tribunus pl. cum ageret nihil
aliud in eo magistratu, nisi meam causam, ve-
nit, & se populo dedit, non plausus cupidita-
te, sed vt ipsi inimici nostri voluntatem vni-
uersi populi viderent. venit (vt scitis) ad co-
lumnam Mæniam. tantus est ex omnibus spe-
ctaculis vsque à Capitolio, tantus ex fori cã-
cellis plausus excitatus, vt numquam maior
125 cõsensio, aut apertior populi Romani vniuer-
si fuisse vlla in causa diceretur. || Vbi erant
tum illi concionum moderatores, legum do-
mini, ciuium expulsores? aliúsne est aliquis
improbis ciuibus peculiaris populus, cui nos
offensi, inuisique fuerimus? Equidem existimo, B
nullum tempus esse frequentioris populi, quã
illud gladiatorium: neque concionis vllius,
neque verò vllorum comitiorum. Hæc igi-
tur innumerabilis hominum multitudo, hæc
populi Romani tanta significatio, sine vlla va-
rietate vniuersi, cum illis ipsis diebus de me
actum iri putaretur, quid declarauit, nisi o-
ptimorum ciuium salutem, & dignitatem, po-
pulo Romano caram esse vniuerso? || At verò
126 & ille tribunus pl. qui de me, nõ patris, aui,
proaui, maiorum denique suorum omnium,
sed Græculorum instituto, concionẽ interro-
gare solebat, velléne me redire: &, cum erat
reclamatum semiuiuis mercenariorũ vocibus,
populum Romanum negare dicebat: is, cùm
quotidie gladiatores spectaret, numquam est
cõspectus. cùm veniret, emergebat subitò, cùm
sub tabulas subrepserat, vt *Mater te appello*
dicturus videretur. Itaque illa via tenebrosa,
qua spectatum ille veniebat, Appia iam voca-
batur. qui tamen quoquo tempore conspectus C
erat, non modò gladiatores, sed equi ipsi gla-
diatorum repentinis sibilis extimescebant.
127 || Videtisne igitur, quantum inter populũ Ro-
manum & concionem intersit? dominos con-
cionum omni odio populi notari? quibus au-
tem consistere in operarum concionibus non
liceat, eos omni populi Romani significatio-
ne decorari? Tu mihi etiam M. Attilium Re-
gulum commemoras, qui redire ipse Kartha-
ginẽ sua voluntate ad supplicium, quam sine
iis captiuis, à quibus ad senatum missus erat,
Romæ manere maluerit: & mihi negas optan-
dum reditum fuisse per familias comparatas,
& homines armatos? Vim scilicet ego deside-
raui, qui, dum vis fuit, nihil egi, & quẽ, si vis
128 non fuisset, nulla res labefactare potuisset.
|| Hunc ego reditum repudiarẽ, qui ita florens
fuit, vt verear, ne quis me studio gloriæ putet
idcirco exisse, vt ita redirẽ? Quem enim vn-
quam senatus ciuẽ, nisi me, nationibus exteris D
cõmendauit? cuius vnquam propter salutem,
nisi meã, senatus publicè sociis populi Roma-
ni gratias egit? de me vno P.C. decreuerunt,
vt, qui prouincias cum imperio obtinerent,
qui quæstores, legatiq; essent, salutem, & vitam
meã custodirent. In meã vna causa post Romã
conditã factum est, vt literis consularibus ex
senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui
remp. saluam vellent, conuocarentur. Quod
nunquã senatus in vniuersæ reip. periculo de-
creuit, id in vnius mea salute cõseruanda de-
cernendum putauit. Quem curia magis requi-
siuit? quẽ forum luxit? quem æquè ipsa tribu-
nalia desiderauerunt? Omnia discessu meo de-
serta, horrida, muta, plena luctus, & mœroris
fuerunt. Quis est Italiæ locus in quo non fixũ
sit in publicis monumentis studiũ salutis meæ,
testimonium dignitatis? || Nam quid ego illa 129
de me diuina senatuscõsulta cõmemorem? vel
quod in tẽplo Iouis optimi maximi factũ est,
cùm vir is, qui tripartitas orbis terrarũ oras,
atq; regiones tribus triumphis adiunctas huic
imperio notauit, de scripto sententia dicta,
mihi vni testimonium patriæ conseruatæ de-
dit? cuius sententiam ita frequentissimus sena-
tus secutus est, vt vnus dissentiret hostis: idque
ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memo-
riam posteri temporis sempiternam: vel quod
est postridie decretum in curia, populi ipsius
Rom. & eorum, qui ex municipiis conuene-
rant, admonitu, ne quis de cælo seruaret? ne
quis moram vllam afferret? si quis aliter fecis-
set, eum planè euersorẽ reipublicæ fore, idque
senatum grauissimè laturum: & vt statim de
eius facto referretur? Qua grauitate sua, cùm
frequens senatus nonnullorum scelus auda-
ciámque tardasset: tum illud addidit, si diebus
quinque, quibus agi de me potuisset, non esset
actum, redirem in patriam, dignitate omni re-
cuperata. Decreuit eodem tempore senatus, vt
iis, qui ex tota Italia salutis meæ causa con-
uenerant agerentur gratiæ: atque vt iidem ad
res redeuntes, vt venirent, rogarentur. || Hæc 130
erat studiorum in mea salute contentio: vt ii,
qui à senatu de me rogabantur, iidem senatui
pro me supplicarẽt. Atq; ita in his rebus vnus
est solus inuentus, qui ab hac tam impensa
voluntate bonorum palàm dissideret, vt etiam
Q. Metellus consul, qui mihi vel maximè ex
magnis contentionibus reipublicæ fuisset ini-
micus, de mea salute retulerit. Quis excitatus
summa cum auctoritate, P. Seruilij quadam
grauitate dicendi, cùm ille omneis propè ab
inferis euocasset Metellos, & ad illius gene-
ris, quod sibi cum eo commune esset, dignita-
tem, propinqui sui mentem à Clodianis la-
trociniis reflexisset: cúmque eum ad domestici
exempli memoriam, & ad vnum dicto citius
Metelli casum, vel gloriosum, vel graue con-
uertisset: collacrymauit, vt vir egregius, ac ve-
rè Metellus, totúmque se P. Seruilio dicenti
etiam tum tradidit: nec illam diuinã grauita-
tem, plenã antiquitatis, diutius homo eiusdẽ
sanguinis potuit sustinere, & mecum absens
beneficio rediit in gratiam. || Quod certè, si 131
est aliquis sensus in morte præclarorum viro-
rum, cum omnibus Metellis, tum verò vni vi-
ro fortissimo, & præstantissimo ciui, gratissi-
mum, fratri suo, fecit, socio laborum, pericu-
lorum, consiliorum meorum. Reditus verò
meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum
mihi aduenienti tanquam totius Italiæ, atque
ipsius patriæ dexterã porrexerint Brundisini?
cùm ipsis nonis Sextil. idẽ dies aduentus mei
fuisset, qui reditus natalis: idem carissimæ fi-
liæ? quam ex grauissimo tum primùm deside-
rio, luctúque conspexi: idem etiam ipsius co-
loniæ Brundisinæ: idem vt scitis? Cúmque

me domus eadem optimorum, & doctissimorum virorum, Lenij Flacci & patris, & fratris eius lætissima accepisset, quæ proximo anno mærens receperat, & suo præsidio, periculóque defenderat? cúmque itinere toto vrbes Italiæ festos dies agere aduentus mei videbantur? viæ multitudine legatorum, vndique missorum celebrabantur? ad vrbem accessus incredibili hominũ multitudine, & gratulatione florebat? iter à porta, in Capitolium adscensus, domũ reditus erat eiusmodi, vt summa in lætitia illud dolerem, ciuitatem tam gratam, tam miseram, atque oppressam fuisse?

132 || Habes igitur, quod ex me quæsisti, qui essent optimates. non est natio, vt dixisti: quod ego verbum agnoui: est enim illius, à quo vna maximè P. Sextius se oppugnari videt, hominis eius, qui hanc nationem deleri, & concidi cupiuit: qui C. Cæsarem, mitem hominem, & à cæde abhorrentem, sæpe increpuit, sæpe accusauit, cùm affirmaret, illum numquam, dum hæc natio viueret, sine cura futurum. nihil profecit de vniuersis: de me agere non destitit: me oppugnauit primùm per indicem Vettium, quem in concione de me, & de clarissimis viris interrogauit. in quo tamen eos ciueis coniunxit eodem periculo, & crimine, vt à me inierit gratiam, quòd me cum amplissimis, & fortissimis viris congregauit.

133 || Sed postea mihi, nullo meo merito, nisi quòd bonis placere cupiebam, omneis est insidias sceleratissimè machinatus. Ille ad eos à quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, vt meam domum metueret, atque à me ipso caueret: ille se sic cum inimico meo copularat, vt illum meæ proscriptionis, quam adiuuabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum viuit, tabulam esse, se scriptorem diceret: ille vnus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro, palàm exsultauit. de quo ego, cùm quotidie rueret, verbum feci, iudices, numquã: neque putaui, cùm omnibus machinis, ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de vno sagittario me queri conuenire. Acta mea illi displicere, quis nescit? qui legem contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare?

134 || In quo eius temeritatem satis mirari, iudices, non queo facit apertissimè contra legem: facit is, qui neque elabi ex iudicio iucunditate sua, neque emitti gratia potest: neque opibus & potentia leges, ac iudicia perfringere. Quæ res hominem impellit, vt sit tam intemperans? ista nimia gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam, norat studia populi: videbat clamores, & concursus futuros. Hac exspectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob eam caussam peccaret, & pro recenti populi Romani in se beneficio, opulari studio elatus: tamen ignosceret nemo. cùm verò ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emtos nominibus gladiatoriis ornarit, & sortitò alios Samniteis, alios Prouocatores fecerit: tanta licentia, tanta legum contentione non habitura sit exitum, pertimescit?

135 || Sed habet defensiones duas: primùm, Do, inquit, bestiarios: lex est scripta de gladiatoribus. Festiuè. Accipite aliquid etiam acutius. dicit se non gladiatores, sed vnum gladiatorem dare, & totã ædilitatem in munus hoc transtulisse. Præclara ædilitas. vnus leo: ducenti bestiarii. Verùm vtatur hac defensione: cupio eum suæ caussæ confidere. Solet enim tribunos pl. appellare, & vi iudicium disturbare, cùm diffidit. quem non tam admiror, quòd meam legem contemnat, hominis inimici, quàm quòd se statuit omnino consularem legem nullam putare. Aciliam, Didiam, Liciniam, Iuniam contemsit. Etiámne eius, quẽ sua lege, & suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Cæsaris legem de pecuniis repetundis nõ putat esse legem? Et aiunt, alios esse qui acta Cæsaris rescindant, cùm hæc optima lex, & ab illo socero eius, & ab hoc assecla negligatur? Et cohortari ausus est accusator in hac caussa vos, iudices, vt aliquãdo essetis seueri, aliquando medicinã adhiberetis reip. Nõ est ea medicina, cùm sanæ parti corporis scalpellũ adhibetur, atque integræ: carnificina est ista, & crudelitas. hi medentur reip. qui exsecant pestẽ aliquam, tanquã strumam ciuitatis.

|| Sed, vt extremũ habeat aliquid oratio mea, & vt ego antè dicendi finem faciam, quã vos me tã attentè dicendi, concludã illud de optimatibus, eorúmq; principibus, ac reip. defensoribus: vósque, adolescentes, & qui nobiles estis, ad maiorũ vestrorum imitationẽ excitabo, & qui ingenio, & virtute nobilitatẽ potestis consequi, ad eã rationẽ, in qua multi homines noui & honore, & gloria floruerunt, cohortabor. || Hæc est vna via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris: à bonis viris, sapientibus, & bene natura constitutis, laudari, & diligi: nosse descriptionem ciuitatis, maioribus nostris sapientissime constitutam: qui cùm regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creauerunt, vt consilium senatus reipublicæ præponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab vniuerso populo, aditúsque in illum summũ ordinem omnium ciuium industriæ, ac virtuti pateret. senatum reipublicæ custodem, præsidem, propugnatorem collocauerunt: huius ordinis auctoritate vti magistratus, & quasi ministros grauissimi consilij esse voluerunt: senatum autem ipsum, proximorum ordinum splendore confirmari: plebis libertatem, & commoda tueri, atque augere voluerunt.

|| Hæc qui pro virili parte defendunt, optimates sunt, cuiuscumque sint ordinis: qui autem præcipuè suis ceruicibus tanta munia, atque rempublicam sustinent, ii semper habiti sunt optimatium principes, auctores, & conseruatores ciuitatis. Huic hominum generi fateor, vt antè dixi, multos aduersarios, inimicos, inuidos esse, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos esse experiundos & subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia: cum dignitate, non cum voluptate: cum iis, qui se patriæ, qui suis ciuibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, & conuiuiis, & delectationi natos arbitrantur. Nam si qui voluptatibus ducuntur, & se vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dediderunt, missos faciant honores,

honores, nec attingant rempublicam patian-
tur viros forteis labore, se otio suo perfrui.
[139] ¶ Qui autem bonam famam bonorum, quæ
sola verè gloria nominari potest, expetunt
aliis otium quærere debent, & voluptates, non
sibi. sudandum est his pro communibus com-
modis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe
pro republica tempestates: cum multis auda-
cibus, improbis, nonnunquam etiam poten-
tibus, dimicandum. Hæc audiuimus de cla-
rissimorum virorum consiliis, & factis: hæc
accepimus, hæc legimus. neque eos in laude
positos videmus, qui incitarunt aliquando
populi animos ad seditionem, aut qui largi-
tione cæcarunt menteis imperitorum, aut qui
forteis, & claros viros, & bene de republica
meritos, in inuidiam aliquam vocauerunt.
Leueis hos semper nostri homines, & auda-
ceis, & malos, & perniciosos ciueis putaue-
runt. At verò qui horum impetus, & conatus
represserunt: qui auctoritate, qui fide, qui con-
stantia, qui magnitudine animi, consiliis au-
dacium restiterunt: ii graues, ii principes, ii
duces, ii auctores huius dignitatis, atque im-
[140] perii semper habiti sunt. ¶ Ac, ne quis ex no-
stro, aut aliquorum prætereà casu hanc vitæ
viam pertimescat: vnus in hac ciuitate, quem
quidem ego possim dicere, præclarè vir de re-
publica meritus, L. Opimius, indignissimè cõ-
cidit: cuius monumentum celeberrimum in
foro, sepulcrum desertissimum in littore Dyr-
rhacino relictum est. Atque hunc tamen fla-
grantem inuidia propter interitum C. Grac-
chi semper ipse populus Ro. periculo libera-
uit. alia quædam ciuem egregium iniqui iu-
dicii procella peruertit. ceteri verò aut re-
pentina vi perculsi, ac tempestate populari,
per populum tamen ipsum recreati sunt, at-
que reuocati: aut omnino inuulnerati, inuio-
latique vixerunt. At verò ii, qui senatus con-
silium, qui auctoritatem bonorum, qui insti-
tuta maiorum neglexerunt, & imperitæ, aut
concitatæ multitudini iucundi esse voluerũt:
omnes ferè reipublicæ pœnas aut præsenti
[141] morte, aut turpi exsilio dependerunt. ¶ Quòd
si apud Athenienseis, homines Græcos, lon-
gè à nostrorum hominum grauitate disiun-
ctos, non deerant qui rempublicam contra
populi temeritatem defenderent, cùm omnes,
qui ita fecerant, è ciuitate eiicerentur: si The-
mistoclem illum, conseruatorem patriæ, non
deterruit à rep. defendenda, nec Miltiadis
calamitas, qui illam ciuitatem paulò antè
seruarat, nec Aristidis fuga, qui vnus omnium
iustissimus fuisse traditur: si postea summi e-
iusdem ciuitatis viri, quos nominatim appel-
lari non est necesse, propositis tot exemplis
iracundiæ, leuitatisque popularis, tamen suã
remp. illam defenderunt: quid nos tandem fa-
cere debemus, primùm in ea ciuitate nati, vn-
de orta mihi grauitas, & magnitudo animi vi-
detur, tum in tanta gloria insistentes, vt o-
mnia humana leuiora videri debeant? dein-
de, ad eam rem tuendam aggressi, quæ tanta
dignitate est, vt eam defendentem occidere
non aliud sit, quam oppugnantem rerum po-
[142] tiri? ¶ Homines Græci, quos antea nominaui,
iniquè à suis ciuibus damnati, atque expulsi,
tamen, quia bene sunt de suis ciuitatibus me-
riti, tanta hodie gloria sunt, non in Græcia
solùm, sed etiam apud nos, atque in ceteris
terris, vt eos, à quibus illi oppressi sunt, ne-
mo nominet: horum calamitatẽ dominationi
illorũ omnes anteponant. Quis Karthaginien-
sium pluris fuit Annibale consilio, virtute, re-
bus gestis: qui vnus cũ tot imperatoribus no-
stris per tot annos de imperio, & de gloria de-
certauit? hunc sui ciues è ciuitate eiecerunt:
nos etiam hostẽ literis nostris, & memoria vi-
[143] demus esse celebratum. ¶ Quare imitemur no-
stros Brutos, Camillos, Halas, Decios, Curios,
Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, AE-
milios, innumerabileis alios, qui hanc rem-
publicam stabiliuerunt: quos equidẽ in deo-
rum immortalium cœtu, ac numero repono.
amemus patriam, pareamus senatui, consula-
mus bonis: præsenteis fructus negligamus, po-
steritati, & gloriæ seruiamus: id esse optimum
putemus, quod erit rectissimum: speremus quæ
volumus, sed quod acciderit, feramus, cogite-
mus denique, corpus virorũ fortium, magno-
rúmque hominum, esse mortale: animi verò
motus, & virtutis gloriam sempiternam: ne-
que hanc opinionẽ, si in illo sanctissimo Her-
cule consecratam videmus, cuius corpore am-
busto, vitam eius, & virtutẽ immortalitas ex-
cepisse dicitur minùs existimemus, eos, qui
hanc tantã rempublicam suis consiliis, aut la-
boribus aut auxerint, aut defenderint, aut ser-
uarint, esse immortalẽ gloriam consecuturos.
[144] ¶ Sed me repentè, iudices, de fortissimorum, &
clarissimorũ ciuium dignitate, & gloria dicẽ-
tem, & plura etiam dicere parantẽ, horum ad-
spectus in ipso cursu orationis repressit. Vi-
deo P. Sextium, meæ salutis, vestræ auctorita-
tis, publicæ causæ defensorem, propugnatorẽ,
auctorem, reum: video hunc prætextatum eius
filium oculis lacrymantibus me intuentẽ: vi-
deo Milonem, vindicem vestræ libertatis, cu-
stodem salutis meæ, subsidium afflictæ reipu-
blicæ, exstinctorẽ domestici latrocinii, repres-
sorẽ cædis quotidianæ, defensorem templo-
rum, atque tectorũ, præsidium curiæ, sordida-
tum, & reum: video P. Lentulum, cuius ego pa-
trem, deum, ac parentẽ statuo fortunæ, ac no-
minis mei, & fratris, rerúmque nostrarum, in
hoc misero squalore, & sordibus: cui superior
annus idẽ, & virilẽ patris: & prætextatã, popu-
li iudicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac
toga, rogationis iniustissimæ subitam acerbi-
tatem pro patre fortissimo, & clarissimo ciue
[145] deprecantem. ¶ Atque hic tot, & talium ci-
uium squalor, hic luctus, hæ sordes susceptæ
sunt propter vnum me, quia me defenderunt,
quia meum casum, luctúmque doluerunt, quia
me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscen-
ti Italiæ, vobis omnibus orantibus, reddide-
runt. Quod tantum est in me scelus? quid tan-
topere deliqui illo, illo die, cùm ad vos indi-
cia, literas confessionis communis exitij de-
tuli? cùm parui vobis? At, si scelestum est amã-
re patriã, periculi pœnarum satis: euersa do-
mus est, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, ra-
ptata coniux, frater optimus, incredibili pie-
tate, amore inaudito, maximo in squalore vo-
lutatus est ad pedes inimicissimorũ: ego pulsus
aris, focis, diis penatibus, distractus à meis ca-
rui patria, quã (vti leuissimè dicã) certè texerã:
pertuli crudelitatẽ inimicorũ, scelus infideliũ,
[146] fraudẽ inuidorum. ¶ Si hoc non est satis, quòd

hæc omnia deleta videntur reditu meo: multò mihi, multò, inquam, iudices, præstat, in eãdem illam recidere fortunã, quàm tantam importare meis defensoribus, & cõseruatoribus calamitatem. An ego in hac vrbe esse possum, his pulsis, qui me huius vrbis compotem fecerunt? non ero, nõ potero esse, iudices: neque hic vmquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumé videbit: nec, quotiescunque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, & patris sui, sese dicet videre. Ego verò vos in omni fortuna, quæcumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sor- A didatos videtis vmquam vlla fortuna diuellet: neque eæ nationes, quibus me senatus cõmẽdauit, quibus de me gratias egit, hunc exsulem propter me sine me videbunt. ‖ Sed hæc 147 dii immortales, qui me suis tẽplis adueniẽtẽ receperunt, stipatum ab his viris, & P. Lentulus consul, atque ipsa respublica, qua nihil est sanctius, vestræ potestati, iudices, cõmiserunt. vos hoc iudicio omnium bonorum menteis confirmare, improborum reprimere potestis: vos his ciuibus vti optimis, vos me reficere, & renouare remp. potestis. Quare vos obtestor, atque obsecro, vt, si me saluum esse voluistis, eos conseruetis, per quos me recuperauistis.

IN VATINIVM.

ORATIO XXXIII.

1 SI TVA tantummodò, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, vt te, cuius testimonium, propter turpitudinem vitæ, sordeisque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. nemo enim horum aut ita te refutandum, vt grauem aduersarium, aut ita togandum, vt religiosum testé, arbitrabatur. sed tui paulò in te intemperantior fortasse, quam debui. odio enim tui, in quo, etsi omneis propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus pænè vincor, sic sum incitatus, vt, cùm te non minùs contemnerẽ, quàm odissem, tamen vexatum potiùs, quã despectum, vellẽ dimittere. 2 ‖ Quare, ne tibi hunc honoré à me haberi fortè mirere, quòd interrogem, quem nemo cõgressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo ciuitate, nemo luce dignum putet: nulla me ad id causa impulisset: nisi vt ferocitatem tuã istam cõprimerem, & audaciam frãgerem, & loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitã retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiam si falsò venisses in suspicioné P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si in tanto hominis de me optimè meriti periculo, & tempori eius, & vo- 3 luntati parere voluissem. ‖ Sed hesterno pro testimonio esse mentitum, cùm affirmares nullum tibi omnino cum Albinouano sermonem non modò de Sextio accusando, sed nulla vmquã de re fuisse, paulò antè imprudens indicasti: qui & T. Claudium tecum cómunicasse, & à te consiliũ P. Sextij accusandi petiisse, & Albinouanum, qué antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuã venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextij scriptas, quas neq; nosset, neque reperire posset, te Albinouano dedisse, easque in hoc iudicio B esse recitatas. In quorum altero es confessus, à te accusatores esse instructos, & subornatos: in altero inconstantiam tuã cùm leuitate, tum etiam periurio implicatam refellisti: cùm qué à te alienissimum esse dixisses, eum domi tuæ fuisse: quem præuaricatorem esse ab initio iudicasses, ei te, quo rogasset, ad accusandum libros dixeris dedisse. ‖ Nimiùm es vehemens, 4 feróxque natura, non putas fas esse verbum ex ore exire cuiusquam, quod non iucundum, & honorificum ad aureis tuas accedat. venisti iratus omnibus: quod ego simulac te adspexi, priùs quàm loqui cœpisti, cùm antè Gellius, nutricula seditiosorum omnium, testimonium diceret, sensi, atque prouidi. repente enim te, tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intulisti: vt mihi renouatus ille tuus in te * ‖ veterum meum amicum, 5 * * sed tamen tuum familiarem, defenderim, cùm qua tu in hac ciuitate oppugnatio soleat, defensio numquam C nunc vteris, nonnunquam, defensio numquam vituperari. Sed quæro à te, cur C. Cornelium non defenderem. num legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit: num AEliam, num Fusiam legem neglexerit, num consuli vim attulerit, num armatis hominibus, templum tenuerit: num intercessorem vi deiecerit, num religiones polluerit, ærarium exhauserit, rempublicam compilarit. Tua sunt, tua sunt hæc omnia. Cornelio eiusmodi nihil obiectum est. Codicem legisse dicebatur. defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causa legisse, sed recognoscendi. Constabat tamen, Cornelium consilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu verò, cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus iam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cùm tu mihi Cornelii defensionem in maledictis obiiciendam putaris.

6 taris. || Attamen hoc, Vatini, memento, pau-
lò post istam defensionem meam, quam tu
bonis viris displicuisse dicis, me cùm vniuersi
populi Romani summa voluntate, tum opti-
mi cuiusque singulari studio, magnificentis-
simè post hominum memoriam consulem fa-
ctum, omniàque ea me prudenter viuendo
consecutum esse, quæ tu impudenter vatici-
nando sperare te sæpe dixisti. Nam quòd mi-
hi discessum obiecisti meum, & quòd horum,
quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem
tibi lætissimus, luctum & gemitum renouare
voluisti: tantùm tibi respondeo, me, cùm tu,
ceteræque reipublicæ pestes, armorum cau-
sam quæreretis, & cùm per meum nomen for-
tunas locupletum diripere, sanguinem prin-
cipum ciuitatis exsorbere, crudelitatem ve-
stram, odiùmque diuturnum, quod in bonos
iam inueteratum habebatis, saturare cupere-
tis: scelus, & furorem vestrum cedendo ma-
7 luisse frangere, quàm resistendo. || Quare
peto à te, vt mihi ignoscas, Vatini, cùm pa-
triæ pepercerim, quam seruaram: &, si ego
te perditorem, & vexatorem reipublicæ fe-
ro, tu me conseruatorem, & custodem feras.
deinde eius viri discessum increpas, quem vi-
des omnium ciuium desiderio, ipsius denique
reipublicæ luctu esse renocatum? At enim di-
xisti, non mea, sed reipublicæ causa, homines
de meo reditu laborasse. Quasi verò quis-
quam vir excellenti animo in rempublicam
ingressus, optabilius quidquam arbitretur,
quàm se à suis ciuibus reipub. causa diligi.
8 ||Scilicet aspera mea natura, difficilis aditus,
grauis vultus, superba responsa, insolens vita:
nemo humanitatem meam, nemo consuetu-
dinem, nemo consilium, nemo auxilium re-
quirebat: cuius desiderio (vt hæc minima di-
cam) forum mæstum, muta curia, omnia deni-
que bonarum artium studia siluerunt. Sed ni-
hil sit factum mea causa: omnia illa senatus-
consulta: populi iussa: Italiæ totius, cunctarum
societatem, collegiorum omnium decreta de
me, reipublicæ causa esse facta fateamur. Quid
ergo, homo imperitissime solidæ laudis, ac
veræ dignitatis, præstantius mihi potuit ac-
cidere? quid optabilius ad immortalitatem
gloriæ, atque ad memoriã mei nominis sem-
piternam, quàm omneis hoc ciueis meos iudi-
care, ciuitatis salutem cum mea vnius salute
9 esse coniunctam? || Quod quidẽ ego tibi red-
do tuum. nã, vt tu me carum esse dixisti sena-
tui, populóque Ro. non tam mea causa, quàm
reip. sic ego te, quamquam sis omni diritate,
atque immanitate teterrimus, tamen dico esse
odio ciuitati non tam tuo, quàm reip. nomi-
ne. Atque, vt aliquando ad te veniam, de me
hoc sit extremum. quid quisque nostrum de se
ipse loquatur, non est sanè requirendum: bo-
ni viri iudicent. id est maximi momenti, &
10 ponderis. || Duo sunt tempora, quibus nostro-
rum ciuium spectentur iudicia de nobis: vnum
honoris, alterum salutis. Honos talis populi
Ro. voluntate paucis est delatus, ac mihi salus
tanto studio ciuitatis nemini reddita. de te
autẽ homines quid sentiant, in honore exper-
ti sumus in salute, exspectamus. Et, vt ne me
cum homine vno non solum impudentissi-
mo, atque infimo conferam: de te ipso, homi-
ne & arrogantissime, & mihi inimicissimo,
quæro. Vatini, vtrum tandem putes, huic ci-
uitati, huic vrbi, his templis, ærario, curiæ,
viris his, quos vides, horum bonis, fortunis,
liberis, ciuibus, ceteris denique deorum im-
mortalium delubris, auspiciis, religionibus,
melius fuisse, & præstabilius, me ciuem in hac
ciuitate nasci, an te? cùm mihi hæc respon-
deris, aut ita impudenter, vt manus à te ho-
mines vix abstinere possint: aut ita dolenter,
vt aliquando ista illa, quæ sunt inflata, rum-
pantur: tum memoriter respondeto ad ea, quæ
11 de te ipso rogaro. || At illud tenebrosissi-
mum tempus ineuntis ætatis tuæ pater latere.
licèt impunè per me parietes in adolescen-
tia perfoderis, vicinos compilaris, matrem
verberaris. habeat hoc præmium tua indigni-
tas vt adolescentiæ turpitudo, obscuritate, &
sordibus tuis obtegatur. Quæsturam petisti
cum P. Sextio, cùm hic nihil loqueretur, nisi
quod agebat: tu de altero consulatu gerendo
te diceres cogitare. Quæro abs te, teneásne
memoria, cùm P. Sextius, quæstor sit cunctis
suffragiis factus, tunc te vix, inuitis omnibus,
non populi beneficio, sed consulis extremum
12 adhæsisse? || in eo magistratu, cùm tibi ma-
gno clamore aquaria prouincia sorte obti-
gisset, missúsne sis à me consule Puteolos, vt
inde aurum exportari, argentúmque prohi-
beres? in eo negotio, cùm te non custodem ad
continendas, sed portitorem ad partiendas
merceis missum putares, cúmque omnium do-
mos apothecas, naueis, furacissimè scrutarere,
hominésque negotia gerenteis, iudiciis ini-
quissimis irretires, mercatores è naui egre-
dienteis terreres, conscendenteis morarere:
teneásne memoria, tibi in conuentu Puteolis
manus esse allatas ad me consulem, Puteola-
norum querelas esse delatas? post quæsturam
exierísne legatus in vlteriorem Hispaniam,
C. Cosconio procõsule? cùm illud iter Hispa-
niense pedibus ferè cõfici soleat, aut, si quis
nauigare velit, certa si sit ratio nauigandi: ve-
nerísne in Sardiniam, atque inde in Africam?
fuerísne, quod sine senatusconsulto tibi fa-
cere non licuit, in regno Hiempsalis? fuerís-
ne in regno Mastanesosi? venerísne ad fre-
tum per Mauritaniam? quem scias vm-
quam legatum Hispaniensem in illam pro-
13 uinciam istis itineribus peruenisse? || Factus
es tribunus plebis (quid enim te de Hispa-
niensibus flagitiis tuis, sordidissimísque furtis
interrogem?) quæro abs te, primum quod
genus improbitatis, & sceleris in eo magistra-
tu prætermiseris? Ac tibi iam inde præscri-
bo, ne tuas sordeis cum clarissimorum viro-
rum splendore permisceas. Ego, te, quæcun-
que rogabo, de te ipso rogabo. neque te ex
amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris
extraham, omniáque mea tela sic in te conii-
cientur, vt nemo per tuum latus (quod soles
dicere) saucietur. in tuis pulmonibus, ac visce-
14 ribus hærebunt. || Et, quoniam omnium re-
rum magnarum à diis immortalibus princi-
pia ducuntur, volo vt mihi respondeas tu,
qui te Pythagoricum soles dicere, & hominis
doctissimi nomen tuis immanibus, & barba-
ris moribus prætendere, quæ te tanta praui-
tas mentis tenuerit, qui tantus furor, vt, cùm
inaudita, ac nefaria sacra susceperis, cũ infe-
rorum animas elicere, cùm puerorum extis

deos manes mactare soleas: auspicia, quibus hæc vrbs condita est, quibus omnis respublica, atque imperium tenetur, cótempseris? initióque tribunatus tui senatui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa, atque eius collegii arrogantiam impedimento non futuram? 15 || Secundum ea quæro, seruarísne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quo minùs consilium aduocares, legémque ferres, quòd eo die scires de cælo esse seruatum. Et quoniam hic locus vnus est, quem tibi cum Cæsare communem esse dicas: seiungam te ab illo, non solùm reip. causa, verùm etiam Cæsaris, nequa ex tua summa indignitate labes, illius dignitati adspersa videatur. Primùm quæro, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Cæsar? deinde, quæ sit auctoritas eius, qui se alterius facto, nó suo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam sine cunctatione quod sentio) si iam violentior aliqua in re C. Cæsar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriæ, præstantis animus, excellens nobilitas, aliquò impulisset, quod in illo viro & tum ferendum esset, & maximis rebus, quas posteà gessit, obliterãdum: id tu tibi, furcifer: sumes, & Vatinii latronis, ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, vt idem sibi concedatur, quod Cæsari? 16 || Sic enim ex te quæro, Tribunus pl. fuisti. seiunge te à consule. collegas habuisti viros forteis nouem, ex his tres erãt, quos tu quotidie sciebas de cælo seruare: quos irridebas, quos priuatos esse dicebas: de quibus duos prætextatos sedenteis vides, te ædilitiam prætextam togam, quam frustrà confeceras, vendidisse: tertium scis ex illo obsesso, atque afflicto tribunatu, consularem auctoritatem hominem esse adolescentem consecutum, reliqui sex fuerunt: ex quibus partim planè tecum sentiebant, partim medium quendam cursum tenebant. omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, iudex noster: quem tu disrumperis, cum ædilitium vides. 17 || Volo vti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre præter vnum te? quæ tanta in te fuit audacia, quæ tanta vis: vt, cùm tui nouem collegæ sibi timendum esse duxerint, id vnus tu, emersus è cœno, omnium facilè omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quem post vrbem conditam scias tribunum pl. egisse cum ple- 18 be, cùm constaret seruatum esse de cœlo? || Simul etiam illud volo vti respondeas, cùm, te tribuno plebis, esset etiam tum in rep. lex Aelia, & Fusia, quæ leges sæpenumerò tribunitios furores debilitarunt, & represserunt, quas contra, præter te, nemo vmquam est facere conatus, quæ quidem leges anno pòst, sedentibus in templo duobus, non consulibus, sed proditoribus huius ciuitatis, ac pestibus, vnà cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni iure publico conflagrauerunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & consilium conuocare? num quem ex omnibus tribunis pl. quicúque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, vt vmquam contra legem AElIam, aut Fusiam concilium 19 conuocaret? || Quæro illud etiam ex te, co-

A natúsne sis, voluerísne, denique cogitaris (est enim res eiusmodi, vt, si tibi modò in mentẽ venit, nemo sit, qui te vllo cruciatu esse indignum putet) cogitarísne, in illo tuo intolerabili, nõ regno (nam cupis id audire) sed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? vt, quicumque te adspexisset, duplicem doloremq; gemitúmque susciperet, & ex desiderio clarissimi, & fortissimi ciuis, & ex honore turpissimi, atque improbissimi? Adeóne non labefactatam remp. te tribuno, neque conquassatam ciuitatem, sed captam hanc vrbem, atque euersam putares, vt augurem Vatinium ferre 14 possemus? || Hoc loco quæro, si, id quod concupieras, augur factus esses: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix risum tenebant: sed quæro, si ad certa vulnera, quibus putasti remp. deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratus B tui, vtrùm decreturus fueris id, quòd augures omnes vsque à Romulo decreuerũt, Ioue fulgente, cum populo agi nefas esse, an, quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus? 15 || Ac ne diutiùs loquar de auguratu tuo, quòd inuitus facio, vt recorder ruinas reip.) neque enim tu vmquam, stante non modò maiestate horum, sed etiam vrbe, te augurẽ fore putasti) verùm tamen, vt somnia tua relinquã, ad scelera veniam, volo vti mihi respondeas: cum M. Bibulum consulẽ, non dicam bene de repub. sentientem, ne tu mihi homo potens irascare, qui ab eo dissensisti: sed hominem certè nusquam progredientem, nihil in rep. molientem, tantùm animo ab actionibus tuis dissentientem: cùm eum tu consulem in vincula duceres, & à tabula Valeria collegæ tui mitti iuberent: fecerísne ante Rostra pontem, continuatis tribunalibus per quem cõsul populi Ro. moderatissimus, & constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorũ C hominum incitata, turpissimè, miserrimóque spectaculo, non in carcerẽ, sed ad supplicium, 13 & ad necem duceretur? || Quæro, num quis ante te tã fuerit nefarius, qui id fecerit? vt sciamus, vtrùm veterum facinorum sis imitator, an inuentor nouorũ. Idémque tu cum his, atque huiusmodi consiliis, ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi, atque optimi viri, scelere verò, atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, tẽplis, locis publicis omnibus expulisses, inclusum domi contineres, cúmque non maiestate imperii, non iure legũ, sed iunuæ præsidio, & parietum custodiis, consulis vita tegeretur: misisísne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, vt quod in priuatis semper est seruatum, id, te tribuno pl. con- 13 suli domus exsilium esse non posset? || Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerísne non tribunus pl. sed intolerandus ex cœno nescio quo, atque ex tenebris tyrãnus? qui D primùm eã rempublicã, quæ auspiciis inuentis constituta est, iisdem auspiciis sublatis conàrere peruertere: deinde sanctissimas leges, Aeliam, & Fusiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluuione Drusi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, & inter Syllana arma vixerunt, solus conculcaris, ac pro nihil putaris: qui

qui consulem morti obieceris, inclusum obsederis, extrahere ex suis tectis conatus sis: qui in eo magistratu non modò emerseris ex mẽdicitate, sed etiam diuitiis nos iam tuis terreas: fuerisne tanta crudelitate, vt delectos viros, & principes ciuitatis tollere, & delere tua rogatione conareris? ‖ Cum L. Vettiũ, qui in senatu confessus esset se cum telo fuisse; Cn. Pompeio, summo & clarissimo ciui, suis manibus necem afferre voluisse, in concionẽ produxeris, indicem in rostris, in illo, inquam augurato templo, ac loco collocaris, quò auctoritatis exquirendæ causâ ceteri tribuni pl. principes ciuitatis, producere consueuerunt, ibi tu indicem Vettium, linguã, & vocẽ suam sceleri, & menti tuæ præbere voluisti, vt diceret L. Vettius in concione tua, rogatus à te, se auctores, & impulsores, & socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus è ciuitate sublatis, quod tu eo tempore moliebare, ciuitas stare non posset? M. Bibulum, cuius inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaueras consulatu, patria priuare cupiebas: L. Lucullum, cuius tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes à puero videlicet spectatas, vehementiùs inuidebas: C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilij, libertate communi tuenda maximè liberum, cum filio principe iuuentutis, cum rep. coniunctiore etiam, quàm ab illa ætate postulandum fuit, delere voluisti. ‖ L. Domitium, cuius dignitas, & splendor perstringebat, credo, oculos Vatinii quem tu propter commune odium in bonos, oderas: in posterum autem, propter omnium spem, quæ de illo est, atque erat, antè aliquantò timebas: L. Lentulum hunc iudicem nostrum, flaminem Martialem, quòd erat eo tempore Gabinii tui competitor, eiusdẽ Vettii indicio opprimere voluisti. Qui si tum illã labem, pestémque vicisset, quod ei tuo scelere nõ licuit, respublica victa non esset. Huius etiã filium eodem indicio, & crimine, ad patris interitum aggregare voluisti. L. Paulum, qui tũ quæstor Macedoniam obtinebat, quem ciuẽ? quẽ virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domesticos hosteis, legibus exterminarat, hominem ad conseruandam remp. natum, in idem Vettii iudicium, atque in eundem hunc numerum congregasti. ‖ Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quòd me ex fortissimorum ciuium numero seiungendum non putaris. Sed qui fuit ille tantus furor tuus, vt, cùm iam Vettius ad arbitrium tuum perorasset, & ciuitatis lumina notasset, descendissétque de rostris, eum repente reuocares, colloquerere, populo Ro. vidente? deinde interrogares, ecquósnam alios posset nominare? inculcarisne, vt C. Pisonem, generum meum, nominaret: qui in summa copia optimorũ adolescentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? itémque M. Laterensem, hominem dies, ac noctes de laude, & de rep. cogitantem? promulgarisne impurissimè, & perditissimè hostis, quæstionem de tot amplissimis, & talibus viris indici Vettio præmia amplissima? quibus rebus, omnium mortalium nõ voluntate, sed cõuitio repudiatis, fregerisne in carcere ceruices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicij exstaret, eiúsque sceleris in te ipsum quæstio flagitaretur? ‖ Et, quoniã crebrò vsurpas, legem te de alternis consiliis reiiciendis tulisse, vt omnes intelligant, te ne rectè quidem facere sine scelere potuisse, quæro, cùm lex esset æqua promulgata initio magistratus, multas etiam alias tulisses, exspectarisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum, & Qu. Claudium? & posteaquã ille est reus factus, statim tuleris in eum, qui tuam post legem reus factus esset: vt homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur beneficio, & æquitate legis tuæ? ‖ Dices, familiaritatem tibi fuisse cum Qu. Maximo. Præclara defensio facinoris tui. nam Maximi quidem summa laus est, sumtis inimicitiis, suscepta causa, quæsitore, consilióque delecto, commodiorem inimico suo contentionem reiectionis dare noluisse: nihilque Maximus fecit alienũ, aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis: quorum gloriam huius virtute renouatam non modò speramus, verùm etiã iã videamus. tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses misericordiæ nomine, ad crudelitatis tẽpus distulisse. At nunc quidem C. Antonius hac vna re miseriam suam consolatur, quòd imagines patris, & fratris sui, fratrísque filiam, non in familia, sed in carcere collocatas audire maluit, quàm videre. ‖ Et quoniam pecunias aliorum despicis, de tuis diuitiis intolerantissimè gloriaris, volo vt mihi respondeas, fecerisne fœdera tribunus pleb. cum ciuitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogarísne pecunias ex ærario tuis legibus? eripuerisne parteis illo tempore carissimas, partim à Cæsare, partim à publicanis? Quæ cùm ita sint, quæro ex te, sísne ex pauperrimo diues factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima: vt omnes intelligere possent, à te non modò nostra acta quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemtam. apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi, cum tui ei contumeliosissimè toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis. ‖ Atque illud etiã scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Qu. Arii, familiaris mei, cũ toga pulla accumberes? quem vmquã videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non probasse. Optimè. nullæ fuerint supplicationes. vidésne, me nihil de anni illius causa, nihil de ea, quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quærere? Nulla supplicatio fuerit. cedo, quis vmquam cenauit atratus? Ita enim illud epulum est funebre, vt munus sit funeris: epulæ quidem ipsæ, dignitatis. ‖ Sed omitto epulũ populi R. festum diẽ, argento, veste, omni apparatu, ornatúque visendo. quis vmquam in luctu domestico, quis in funere familiari cenauit cũ toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla vmquã data est? cum tot hominum millia accumberent, cùm ipse epuli dominus Q. Arrius, albatus esset, tu in templum Castoris te cũ C. Fidulo atrato, ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit? quis nõ doluit reip. casum? quis sermo alius in ille

epulo fuit, nisi, hanc tantam, & tam grauem ciuitatem, subiectam esse non modò furoris verùm etiam irrisioni tuæ? ‖ Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras? numquam puer aut adolescens inter coæuos fueras Fausti, adolescentis nobilissimi, paulò antè ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras, dominum cum toga pulla, & eius amicos ante conuiuium? quæ te tanta tenuit amentia, vt tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos ciuium, morem veterem, eius, qui te inuitarat auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non probare? ‖ Quærò illud etiã ex te, quod priuatus amisisti: in quo certè iam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris causam tuã esse coniunctam: postulatúsne sis lege Licinia & Iulia? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, vt adesses die tricesimo? cũ is dies venisset, fecerisne, quod in hac repub. non modò factum anteà numquam est, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne tribunos plebis, ne causam diceres? leuius dixi: quamquam idipsum esset & nouum, & non ferendum, sed appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriæ, tempestatẽ reip. Clodium? qui tamen cùm iure, cùm more, cùm potestate iudicium impedire nõ posset, rediit ad illam vim, & furorem suum, ducémque se militibus tuis præbuit. In quo, ne quid à me dictũ in te potiùs putes, quàm abs te esse quæsitum, nullum onus imponam mihi testimonij: quæ mihi breui tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, seruabo, téq; non arguam, sed, vt in ceteris rebus feci, rogabo. ‖ Quæro ex te, Vatini, num quis in hac ciuitate post vrbem conditam tribunos pl. appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quæsitoris adscenderit, eúmque vi deturbarit? subsellia dissiparit? vrnas deiecerit? eas denique omneis res in iudicio disturbando cõmiserit, quarum rerum causa iudicia sunt constituta? sciásne tũ fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis, tuorũmque manib. ereptos? iudices quæstionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, in luce, inspectante populo Ro. quæstionem, magistratus, morẽ maiorum, leges, iudices, reum, pœnam esse sublatam? hæc omnia sciásne diligẽtia C. Memmij publicis tabulis esse notata, atque testata? Atque illud etiã quæro, quòd posteaquàm ẽs postulatus, ex legatione redieris, ne quis te iudicia defugere arbitretur: téque, cùm tibi, vtrum velles, liceret, dictitaris causam dicere maluisse: qui consentaneũ fuerit, cùm legationis perfugio vti noluisses, appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse. ‖ Et quoniam largitionis tuæ facta mẽtio est, volo etiã audire de te, quo tandẽ S.C. legatus sis? De gestu intelligo, quid respondeas: tua lege dicis. Esne igitur patriæ certissimus parricida? sperásne id, vt patres conscripti ex rep. funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quòd nemo vmquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeò afflictus senatus, adeò misera & prostrata resp. vt non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilij auctores, non ministros muneris prouincialis senatus more maiorum deligere posset? ‖ Eripueras senatui tu prouinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi iudicium, ærarij dispensationẽ: quæ numquam sibi populus Romanus appetiuit, qui numquã hæc à summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age: factum est horum aliquid in aliis raro: sed tamen factũ est, vt populus deligeret imperatorem. Quis legatos vmquã audiuit sine senatusconsulto? ante te nemo. Pòst continuò fecit idẽ in duobus prodigiis reip. Clodius: quo etiã maiore es malo mactãdus, quòd non solùm facto tuo, sed etiam exemplo rẽp. vulnerasti: neque tantùm es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti. ‖ Atque illud etiã audire à te cupio: quare, cùm ego legem de ambitu tulerim, ex S.C. tulerim, sine vi tulerim, saluis auspiciis tulerim, salua lege AElia, & Fusia, tu eam esse legem non putes: præsertim cùm ego legibus tuis, quoquo modo latæ sint, pareã. Cùm mea lex dilucidè vetet, BIENNIO, QVO QVIS PETAT, PETITVRVSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRAESTITVTA DIE: quæ tanta in te amẽtia, vt in ipsa petitione, gladiatores audeas dare? num quẽ putes illius tui certissimi gladiatoris similẽ tribunum pl. posse reperiri, qui se interponat, quo minus reus mea lege fias? Ob hasce omneis res sciásne, te seuerissimorũ hominum, Sabinorum, fortissimorum virorũ, Marsorum & Pelignorum, tribulium tuorum iudicio notatũ, nec post Romam conditã, præter te, tribulẽ quemquam, tribum Sergiã perdidisse? ‖ Ac si hæc omnia contemnis, ac despicis, quòd ita tibi persuaseris, vt palam dictitas, te, diis, hominibúsque inuitis, amore in te incredibili quodã C. Cæsaris, omnia, quæ velis, consecuturum: ecquid audieris, ecquis nam tibi dixerit, C. Cæsarem nuper Aquileiæ, cùm de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfium præteritũ permoleste tulisse, quod in homine summam fidẽ, probitatemque cognosset: grauitérque etiã se ferre, prætoré aliquem esse factum, qui à suis rationibus dissensisset: tum quæsisse quendam, de Vatinio quemadmodũ ferret: ipsum respondisse, Vatinium in tribunatu gratis nihil fecisse? qui omnia in pecunia posuisset, honore animo æquo carere debere? ‖ Quòd si ipse, qui te suæ dignitatis augendæ causa, periculo tuo, nullo suo delicto, ferri præcipitem est facilè passus, tamen te omni honore indignissimum iudicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, vt repulsam tuam, triumphum suum duxerint: si nemo adspicit, quin ingemiscat, nemo mentionem facit, quin exsecretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cùm viderunt, tanquam auspicium malum detestantur, si cognati respuunt, tribules exsecrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis iam se locis collocarũt: si os odium publicum populi, senatus, vniuersi orum hominum: quid est, quam ob rem prætorem potiùs exoptes, quàm mortem? præsertim cùm popularem te velis esse, neque vlla in re populo gratius facere possis? ‖ Sed, vt aliquando

quando audiamus, quàm copiosè ad inter- A
rogata respondeas, concludam iam interro-
gationem meam, téque in extremo pauca de
ipsa causa rogabo. Quæro, quæ tanta in te va-
nitas, tanta leuitas fuerit, vt in hoc iudicio T.
Annium iisdem verbis laudares, quibus eum
laudare & boni viri, & boni ciues consueue-
runt, cũ in eundem nuper ab eadem illa tæ-
terrima fu ria productus ad populum, cupi-
dissimè falsum testimonium dixeris? An erit
hæc optio, & potestas tua, vt, cùm Clodianas
operas, & facinorosum hominum, & perdito-
rum manum videris, Milonem dicas, id quod
in concione dixisti, gladiatoribus, & bestiariis
obsedisse remp. cùm autem ad taleis viros ve-
neris, non audeas ciuẽ singulari virtute, fide,
41 constantia, vituperare? ‖Sed, cũ T. Annium tã-
topere laudes, & clarissimo viro nonnullam
laudatione tua labeculã adspergas (in illorum
enim numero mauult T. Annius esse, qui à te
vituperantur) verùm etiam quæro, cũ in rep.
administranda T. Annio cum P. Sextio consi-
liorum omniũ societas fuerit (id quod nõ so-
lum bonorum, verùm etiam improborum iu-
dicio declaratum est: est enim reus vterque ob
eandẽ causam, & eodẽ crimine: alter die dicta
ab eo, quẽ tu vnũ improbiorem esse, quam te,
numquã soles confiteri: alter tuis consiliis, il-
lo tamẽ adiuuante) quæro, qui possis eos, quos
crimine cõiungis, testimonio disiungere. ‖Ex- 42
tremum illud est, quod mihi abs te responde-
ri velim: cùm multa in Albinouanum de præ-
uaricatione diceres, dixerisne, nec tibi pla-
cuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fie-
ri? quauis lege, quouis crimine accusandũ po-
tius fuisse? etiam illud dixeris, causam Milo-
nis, fortissimi viri, coniunctã cum hoc existi-
mari? quæ pro me à Sextio facta sint, bonis
esse grata? Non coarguo inconstantiã oratio-
nis, ac testimonij tui. Quas enim huius actio-
nes probatas bonis esse dicis, in eas pluribus
verbis testimoniũ dixisti: quicũ autẽ eius cau-
sam, periculùmque coniungis, eũ summis lau-
dibus extu isti. ‖Sed hoc quæro, nũ P. Sextiũ, 43
ea qua lege accusandum omnino fuisse negas,
B lege condemnari putes oportere? aut, si te in
testimonio consuli noles, ne quid tibi aucto-
ritatis à me tributum esse videatur, dixerisne
in eum testimonium de vi, quem negaris reũ
omnino de vi fieri debuisse?

PRO M. COELIO.

ORATIO XXXI V.

1 SI Quis iudices, fortè nũc C
adsit, ignarus legum, iudi-
ciorum, consuetudinis no
stræ: miretur profectò, quæ
sit tanta atrocitas huiusce
causæ, quod diebus festis,
ludisque publicis omni-
bus negotiis forensibus in
termissis, vnum hoc iudicium exerceatur: nec
dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur,
vt, eo neglecto, ciuitas stare non possit. Idem,
cùm audiat esse legem, quæ de seditiosis, con-
sceleratisque ciuibus, qui armati senatum
obsederint, magistratibus vim attulerint,
remp. oppugnarint, quotidie quæri iubeat:
legem non improbet: crimen, quod versetur
in iudicio, requirat, cum audiat, nullum faci-
nus, nullam audaciam, nullam vim in iudiciũ
vocari: sed adolescentem illustri ingenio, in-
dustria, gratia, accusari ab eius filio, quẽ ipse
in iudiciũ & vocet, & vocarit: oppugnari au
tẽ hũc opibus meretriciis: Atratini illius pie- D
tatẽ nõ reprehẽdat, muliebrẽ libidinem con-
primendã putet, vos laboriosos existimet, qui-
bus otiosis ne in cõmuni quidem otio liceat
2 esse. ‖Etenim, si attẽdere diligenter, existima-
re verò de omni hac causa volueritis, sic con-
stituetis, iudices, nec defensurum quemquã ad
hanc accusationem fuisse, cui, vtrũ vellet, li-
ceret: nec, cùm descendisset: quidquã habitu-
rum spei fuisse, nisi alicuius intolerabili libi-
dine, & nimis acerbo odio viseretur. sed ego
Atratino, humanissimo, atque optimo adoles-
centi, meo necessario, ignosco, qui habet ex-
cusationẽ vel pietatis, vel necessitatis, vel æ-
tatis. si voluit accusare: pietate tribuo. si iussus
est: necessitati. si sperauit aliquid: pueritiæ. ce-
teris non modò nihil ignoscendum, sed etiam
acriter est resistendum. ‖Ac mihi quidem vi- 3
detur, iudices, hic introitus defensionis, ado-
lescentiæ M. Cœlij maximè conuenire, vt ad
ea, quæ accusatores, deformandi huius causa,
detrahendæ, spoliandæque dignitatis gratia,
dixerunt, primùm respondeam. Obiectus est
pater variè, quòd aut parum splendidus ipse,
aut parum piè tractatus à filio diceretur. De
dignitate, Cœlius notis, ac maioribus na-
tu etiam sine mea oratione, tacitus, facilè ip-
se respondet. quibus autem propter senectu-
tem, quòd iamdiu minùs in foro nobiscum
D versatur, non æquè est cognitus: hi sic ha-
beant: quæcumque in equite Romano di-
gnitas esse possit, quæ certè potest esse maxi-
ma, eam semper in M. Cœlio habitam esse
summam: hodiéque haberi, non solum à suis,
sed etiã ab omnibus, quibus potuerit aliqua
de causa esse notus. ‖Equitis autem Ro. esse 4
filium, criminis loco poni ab accusatoribus,
neque his iudicantibus oportuit, neque de-
fendentibus nobis. Nam, quod de pietate di-

xistis, est quidem ista nostra existimatio, sed iudicium certè parentis. quid nos opinemur, audietis ex iuratis. quid parentes sentiant, lacrymæ matris, incredibilisque mœror, squalor patris, & hæc præsens mæstitia, quam cernitis, luctúsque declarat. ‖ Nam, quod est obiectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis: nemini vmquam præsenti Puteolani maiores honores habuerunt, quàm absenti M. Cœlio. quem & absentem in amplissimum ordinem cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidémque nunc lectissimos viros, & nostri ordinis, & equites Rom. cum legatione ad hoc iudicium, & cum grauissima, atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi iecisse fundamenta defensionis meæ: quæ firmissima sunt, si nitantur iudicio suorum. neque enim vobis satis commendata huius ætas esse posset, si non modò parenti, tali viro, verùm etiam municipio tam illustri, ac tam graui, displiceret. ‖ Equidem, vt ad me reuertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam: & meus hic forensis labor, vitæque ratio dimanauit ad existimationem hominum paulò latiùs commendatione ac iudicio meorum. Nam quod obiectum est de pudicitia, quódque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus, maledictísque celebratum est, id numquam tam acerbè feret M. Cœlius, vt eum pœniteat non deformem esse natum. sunt enim ista maledicta peruulgata in omnibus, quorum in adolescétia forma, & species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. accusatio crimen desiderat, rem vt definiat, hominem vt notet, argumento probet, teste confirmet. maledictio autem nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ si petulantiùs iactatur, conuicium: si facetiùs, vrbanitas nominatur. ‖ Quam quidem partem accusationis admiratus sum, & molestè tuli potissimùm esse Atratino datam. neque enim decebat, neque ætas illa postulabat, neque, id quod animaduertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellē aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locū suscepisset. aliquantò liberiùs, & fortiùs, & magis more nostro refutaremus istā maledicendi licentiam. Tecū, Atratine, agam leniùs, quòd & pudor tuus moderatur orationi meæ: & meū erga te, parentémque tuum beneficium tueri debeo. ‖ Illud tamen te esse admonitum volo: primum qualis es, talem te esse existimes: vt quātum à rerum turpitudine abes, tantū te à verborum libertate seiungas: deinde, vt ea in alterum ne dicas, quæ cùm tibi falsò responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati nō possit quam velit petulanter, etiam si sine vlla suspicione, at non sine argumento, maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quòd ea te inuitum dicere videbamus: ingenij, quòd ornatè, politéque dixisti. Verùm ad istā omnem orationem breuis est defensio. nā quoad ætas M. Cœlij dare potuit isti suspicioni locum, fuit primùm ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia, disciplináque munita: qui vt huic virilem togam dedit, nihil dicam hoc loco de me: tantum sit, quantū vos existimatis: hoc dicā, hunc à patre continuò ad me esse deductum. nemo hūc M. Cœlium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, cùm artibus honestissimis erudiretur. ‖ Nam quòd Catilinæ familiaritas obiecta Cœlio est, longè ab ista suspicione abhorrere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatū mecum petisse Catilinam. ad quem si accessit, aut si à me discessit vmquam (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequā, atque improbo studuerunt) tum existimetur Cœlius Catilinæ nimiùm familiaris fuisse. At enim postea scimus, & vidimus esse hunc in illius amicis. Quis negat? sed ego illud tempus ætatis, quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo. fuit assiduus mecum, prætore me: non nouerat Catilinam. Africam tum prætor ille obtinebat, secutus est annus. causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. mecum erat hic: illi ne aduocatus quidem venit vmquam. deinceps fuit annus, quo ego consulatum petiui. petebat Catilina mecum. numquam ad illum accessit: à me numquam recessit. ‖ Tot igitur annos versatus in foro sine suspicione, sine infamia, studuit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam ætatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga constitutus: & vt exercitatione, ludóque campestri tunicati vteremur, eadémque erat, si statim mereri stipendia cœperamus, castrensis ratio, ac militaris. qua in ætate, nisi qui se ipse sua grauitate, & castimonia, & cùm disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono defenderat; quoquo modo à suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa initia ætatis, integra, atque inuiolata præstitisset: de eius fama ac pudicitia, cùm is iam se corroborauisset, vt vir inter viros esset, nemo loquebatur. ‖ Studuit Catilinæ, cùm iam aliquot annos esset in foro Cœlius. & multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate fecerunt. Habuit enim ille, sicuti meminisse viros arbitror, permulta maximarum non expressa signa, sed adumbrata virtutum. vtebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis se viris deditum esse simulabat. erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam industriæ quidam stimuli, ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiā studia rei militaris. neque ego vmquam fuisse tale monstrum in terris vllum puto, tam ex contrariis, diuersisque inter se pugnantibus naturæ studiis, cupiditatibúsque conflatum. ‖ Quis clarioribus viris quodam tempore iucundior? quis turpioribus coniunctior? quis ciuis meliorum partium aliquando? quis tetrior hostis huic ciuitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate auarior? quis in largitione effusior. Illa verò, iudices, in illo homine mirabilia fuerūt, cōprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus cōmunicare quod habebat, seruire temporibus suorum omnium, pecunia, gratia, labore corporis, scelere e-

tiam

tiam, si opus esset, & audacia: versare suam naturam, & regere ad tempus, atque huc, & illuc torquere, & flectere, cum tristibus seuerè, cum remissis iucundè, cum senibus grauiter, cum iuuentute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriosè viuere. 14 || Hac ille tam varia, multiplicique natura, cùm omneis omnibus ex terris homines improbos, audaceisque collegerat: tum etiam multos forteis viros, & bonos specie quadam virtutis assimulatæ tenebat. neque vmquā ex illo delendi huius imperij tam sceleratus impetus extitisset, nisi tot virorum tanta immanitas quibusdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, iudices, respuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. est enim commune cum multis, & cū quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me, inquam, quondam pænè ille decepit, cùm & ciuis mihi bonus, & optimi cuiusque cupidus, & firmus amicus, & fidelis videretur. cuius ego facinora oculis priùs, quam opinione, manibus antè, quàm suspicione, deprehendi. cuius in magnis cateruis amicorum, si fuit etiam Cœlius, magis est, vt ipse molestè ferat errasse se, sicuti nonnumquam in eodem homine me quoque erroris mei pœnitet, quàm vt istius amicitiæ crimen reformidet. 15 || Itaque à maledictis pudicitiæ ad coniurationis inuidiam oratio est vestra delapsa. posuistis enim, atque id tamen titubanter, & strictim, coniurationis hunc propter amicitiam Catilinæ participem fuisse: in quo non modò crimen non hærebat, sed vix diserti adolescentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum aut in moribus, naturáque vulnus, aut in re, atque fortuna? vbi denique in ista suspicione est Cœlij nomen auditum? Nimiùm multa de re minimè dubia loquor. Hoc tamen dico, non modò si socius cōiurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, numquam coniurationis accusatione adolescentiam suam potissimùm cōmendare voluisset. 16 || quod, haud scio, an de ambitu, & de criminibus istius sodalium, ac sequestriū, quoniam huc incidi, similiter respondendū putem. numquā enim tam Cœlius amens fuisset, vt, si se isto infinito ambitu cōmaculasset, ambitus alterum accusaret. neque enim eius facti in altero suspicionem quæreret, cuius ipse sibi perpetuam licentiā optaret: nec, si sibi semel periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum ambitus crimine arcesseret. quod quamquam nec sapienter, & me inuito facit, tamen est eiusmodi cupidus: vt magis insectari alterius innocentiam, quàm de se timidè cogitare videatur. 17 || Nā quod æs alienum obiectum est, sumtus reprehensi, tabulæ flagitatæ: videte, quàm pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit. versuram nūquam omnino fecit vllam. Sūtus vnius generis obiectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodij insulam esse venalem, cuius hic in ædiculis habitet, decem, vt opinor, millibus. vos autem, dum illi placere vultis, ad tēpus ei mendacium vestrum accommodauistis. 18 || Reprehendistis, à patre quòd semigrarit. Quod quidem iam in hac ætate minimè reprehendendum est. qui cùm ex reip. causa, esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam victoriam consecutus, & per ætatē magistratus petere posset: non modò permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigrauit: &, cùm domus patris à foro longè abesset, quo faciliùs & nostras obire domos, & ipse à suis coli posset, conduxit in Palatio, non magno, domum. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, cùm de aduentu regis Ptolemæi quæretur, paulò antèdixit, *Vtinam ne in nemore Pelio*- ac lōgiùs quidem mihi contexere hoc carmen liceret. nam numquam hera errans hanc molestiam nobis exhiberet, *Medea animo ægra, amore sæuo saucia*, - Sic enim iudices, reperietis, quòd cùm ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam, migrationémque, huic adolescenti causam sui malorum omnium, siue potius sermonum fuisse. 19 || Quamobrem illa, quæ ex accusatorum oratione præmuniri iam, & fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, iudices, non pertimesco. Aiebant enim fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum à Cœlio diceret. A quo quæram, si prodierit: primùm cur statim nihil egerit: deinde, si id queri: quàm agere maluerit, cur productus à vobis potiùs, quàm ipse per se: cur tanto post potiùs, quàm continuò, quæri maluerit. Si mihi ad hæc acutè, argutéque responderit: tum quæram denique, ex quo iste fonte senator emanet. nā si ipse orietur, & nascetur ex sese, fortasse, vt soleo, commouebor. sin autem, vt riuulus, arcessitus, & ductus ab ipso capite accusationis vestræ: lætabor cùm tanta gratia, tantísque opibus, accusatio vestra nitatur, vnum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inuentum. 20 || Nec tamen illud genus alterum nocturnorū testium pertimesco. est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, vxores suas à cena redeūteis attrectatas esse à Cœlio. Graues erunt homines, qui hoc iurati dicere audebunt: cùm sit his confitendū numquam se non congressu quidem, & constitutò cœpisse de tantis iniuriis experiri. Sed totū genus oppugnationis huius, iudices, & iam prospicitis animus & cum inferetur, propulsare debebitis, non enim ab iisdem accusatur M. Cœlius, quibus oppugnatur. palā in eū tela iaciuntur, clam subministrantur. 21 || Neque id ego dico, vt inuidiosum sit in eos, quibus gloriosū hoc etiam esse debet. funguntur officio: defendunt suos, faciunt quod viri fortissimi solent. læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti. sed vestræ sapientię tamen est, iudices, non, si causa iusta est viris fortibus oppugnandi M. Cœliū, ideò vobis quoque vos causam putare esse iustam alieno dolori potiùs, quàm vestræ fidei consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominū, videtis ex hac copia quàm multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cùm aliquid eos velle arbitrentur, vltrò se offerre soleant, operam nauare, testimonium polliceri? 22 || Hoc ex genere si qui se in hoc iudiciū fortè proiecerint: excludito eorum cupiditatem, iudices, sapientia vestra: vt eodem tempore huius saluti, & religioni vestræ, & contra periculosissimas hominum

potentias conditioni omnium ciuium prouidisse videamini. Equidem vos abducam à testibus. neque huius iudicij veritatē, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam: quæ facillimè effingi, nullo negotio flecti, ac detorqueri potest, argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus, res cum re, causa cū causa, ratio cum ratione pugnabit. 23 ||Itaque illam partem causæ facilè patior grauiter, & ornatè à M. Crasso peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, & de bonis Sallæ. Vellem dictum esset ab eodē etiam de Dione. de quo ipso tamen quid est, quod exspectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? etenim reus, qui dictus est & adiutor fuisse, & conscius, P. Ascitius, is iudicio est liberatus. Quod igitur est huiusmodi crimen, vt, qui commisit, non neget: qui non negauit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modò à facto, verùm etiam à conscientiæ suspicione abfuit? &, si Ascitio causa plus profuit, quàm nocuit inuidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modò non suspicione, sed ne infamia quidem est adspersus? 24 ||At præuaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi præsertim, à quo illa causa defensa est. Sed Cœlius, optimam causam Ascitij esse arbitratur: cuiusmodi autem sit, à sua putat esse seiunctā: neque solùm Cœlius, sed etiam adolescentes humanissimi, & doctissimi, rectissimis studiis, atque optimis artibus præditi, Titus, Caiúsque Coponij, qui ex omnibus maximè Dionis mortem doluerunt: qui cùm doctrinæ studio: atque humanitatis, tum etiā hospicio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Lucceium, vt audistis. fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut summo splendore præditus, frater eius, de M. Cœlio exstimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. 25 ||Ergo hæc remoueantur, vt aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus. ||Animaduerti enim, iudices, audiri à vobis meū familiarem, L. Herennium, perattentè. in quo etsi magna ex parte ingenio eius, & dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnumquā verebar, ne illa subtiliter ad criminandū inducta oratio, animos vestros sensim ac leniter accenderet. dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis iuuentutis, multa de moribus: vt, qui in reliqua vita mitis esset, & in hac sua vitate humanitatis, qua propè iam delectantur homines, versari periucūdè soleret, fuit in hac causa pertristis quidem patruus, censor magister. obiurgauit M. Cœliū, sicut neminē vnquam parens multa de incontinentia, intemperantiaque disseruit. Quid quæritis, iudices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea quòd egomet tam triste illud, & tā asperum genus orationis horrebam. 26 || Ac prima pars fuit illa, quę me minus mouebat, fuisse meo necessario Bestię Cœlium familiarem: cænasse apud eum, ventitasse domum, studuisse Praturæ. Non me hæc mouent, quæ perspicuè falsa sunt. etenim eos vnà cænasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque verò illud me commouet, quòd sibi in Lupercis sodalem esse Cœlium dixit. Fera quædam sodalitas, & planè pastoritia, atque agrestis germanorū Lupercorū: quorū coitio illa siluestris, antè est instituta, quàm humanitas, atque leges. siquidem non modò nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando vt ne, si quis id fortè nesciat, timere videatur. 27 || Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis mouerunt: respondebo. Deliciarum obiurgatio fuit longa, & ea lenior: plúsque disputationis habuit, quàm atrocitatis: quo etiam audita est attentiùs. nam P. Clodius amicus meus, cùm se grauissimè, vehementissiméque iactaret, & omnia inflammatus ageret tristissimis verbis. voce maxima: tametsi probabam eius eloquentiam, tamen non pertimescebā. aliquod enim in causis eum videram frustra litigantem. tibi autem Balbe, respondebo primùm precariò, si, licet, si fas est defendi à me eum, qui nullum conuiuium renuerit, qui vnguenta sumserit, qui Baias viderit. 28 || Equidem multos & vidi in hac ciuitate, & audiui, non modò qui *primoribus labris gustassent* genus hoc vitæ, & *extremis*, vt dicitur, *digitis attigissent*. sed qui totā adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, & se ad frugem bonam, vt dicitur, recepisse, grauesque homines, atque illustreis fuisse. Datur enim, concessu omnium, huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erumpunt, vt nullius vitam labefactent, nullius domum euertant: faciles, & tolerabiles haberi solent. 29 ||Sed tu mihi videbare ex communi infamia iuuentutis aliquam inuidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam quòd vno reo proposito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriem. dies iam me deficiet, si, quæ dici in eam sententiam possunt, coner exprimere: de corruptelis, de adulteriis, de proteruitate, de sumtibus, immensa oratio est. vt tibi reū neminē, sed vitia proponas, res tamen ipsa & copiosè, & grauiter accusari potest. sed vestræ sapientiæ est, iudices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat seueritas. grauitásq; vestra, cùm eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tēpora, emittere in hominē, & in reū: cùm is non suo crimine, sed multorū vitio sit in quoddam odium iniustum vocatus. 30 ||Itaque seueritati tuæ, vt oporteret, ita respondere non audeo: erat enim meū deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere, non, inquā, audeo: perfugiis non vtor ætatis: concessa omnibus iura dimitto: tantùm peto, vt, si qua est inuidia communis hoc tempore æri, alieni, petulantiæ, libidinum iuuētutis, quam video esse magnā, ne huic aliena peccata ne ætatis, ac temporū vitia noceant. Atque ego idem, qui hęc postulo, quin criminibus, quæ in hunc propriè conferuntur, diligentissimè respondeam, non recuso. Sunt autē duo crimina, auri, & veneni: in quibus vna, atque eadē persona versatur. Aurū sumtum a Clodia: venenum quæsitum, quod Clodia daretur, dicitur. omnia sunt alia non crimina, sed maledicta iurgij petulantis magis, quā publicę quęstionis Adulter, impudicus, sequester, cōtumeliā est, non accusatio. nullū est enim fun-

damen-

damentum horum criminum, nulla ſedes. vo-
ces ſunt contumelioſæ, temerè ab irato accu-
31 ſatore,nullo auctore,emiſſæ.|| Horum duorum
criminum video fontem,video auctorem, vi-
deo certum nomen , & caput. Auro opus fuit:
ſumſit à Clodia, ſumſit ſine teſte,habuit quã-
diu voluit.maximum video ſignum cuiuſdam
egregiæ familiaritatis.necare eandem voluit,
quæſiuit venenum , ſollicitauit quos potuit,
parauit locum,conſtituit, attulit. magnũ rur-
ſus odium video cum crudeliſſimo diſſidio
exſtitiſſe. Res eſt omnis in hac cauſa nobis,
iudices, cum Clodia muliere , non ſolùm no-
bili , ſed etiam nota : de qua ego nihil di-
32 cã,niſi depellendi criminis cauſa.|| Sed intel-
ligis pro tua præſtanti prudentia, Cn. Domi-
ti,cum hac ſola rem eſſe nobis: quæ ſi ſe aurũ
Cœlio commodaſſe non dicit , ſi venenum
ab hoc ſibi paratũ eſſe non arguit:petulanter
facimus,ſi matremfamiliâs, ſecus , quàm ma-
tronarum ſanctitas poſtulat, nominamus. ſin
muliere remota, nec crimen vllum , nec opes
ad oppugnandum Cœliũ illis relinquentur,
quid eſt aliud,quod nos patroni facere debea-
mus,niſi vt eos, qui inſectantur , repellamus?
quod quidem facerem vehementiùs , niſi in-
tercederent mihi inimicitiæ cum iſtius mu-
lieris viro:fratrem volui dicere : ſemper hic
erro. nunc agam modicè,nec longiùs progre-
diar , quàm me mea fides,& cauſa ipſa coget.
neque enim muliebreis vmquam inimicitias
mihi gerendas putaui,præſertim cum ea,quã
omnes ſemper amicam omnium potiùs,quàm
33 cuiuſquam inimicam putauerunt. ||ſed tamen
ex ipſa quæram priùs, vtrùm me ſecum ſeue-
rè,& grauiter,& priſcè egere malit,an remiſ-
ſè,ac leniter , & vrbanè.ſi illo auſtero more,
ac modo , aliquis mihi ab inferis excitandus
eſt ex barbatis illis non hac barbula, qua iſta
delectatur ; ſed illa horrida , quam in ſtatuis
antiquis, & imaginibus videmus : qui obiur-
get mulierem,& pro me loquatur,ne iſta mi-
hi fortè ſuccenſeat.Exſiſtat igitur ex hac ipſa
familia aliquis: ac potiſſimùm cæcus ille.mi-
nimum enim dolorem capiet,qui iſtã non vi-
debit,qui profectò ſi exſtiterit,ſic aget , & ſic
loquetur Mulier,quid tibi cum Cœlio? quid
cum homine adoleſcentulo? quid cũ alieno?
cur aut tam familiaris huic fuiſti,vt aurũ cõ-
modares:aut tam inimica , vt venenum time-
res?non patrem tuum videras?non patruũ, nõ
auum , proauum, atauum audieras conſules
34 fuiſſe? || non denique modò te Qu. Metelli
matrimonium tenuiſſe ſciebas, clariſſimi , &
fortiſſimi viri,patriæque amantiſſimi? qui ſi-
mulac pedem limine extulerat,omneis propè
ciueis virtute,gloria,dignitate ſuperabat?cui
cùm ex ampliſſimo genere in familiam cla-
riſſimam nupſiſſes , cur tibi Cœlius tam con-
iũctus fuit?cognatus? affinis? viri tui familia-
ris?nihil horum.quid igitur fuit,niſi quędam
temeritas,ac libido?nónne te,ſi noſtræ imagi-
nes viriles non commouebant , ne progenies
quidem mea,Q. illa Claudia, æmulam dome-
ſticæ laudis in gloria muliebri eſſe admone-
bat?non virgo illa Veſtalis Claudia , quæ pa-
trem cõplexa triumphantẽ ab inimico tribu-
no pleb. de curru detrahi paſſa non eſt?cur te
fraterna vitia potiùs, quàm bona paterna, &
auita, & vſque à nobis cùm in viris,tũ etiam
in fœminis repetita mouerunt? ideóne ego pacẽ
Pyrrhi diremi, vt tu amorum turpiſſimorum
quotidie fœdera ferires? ideò aquam adduxi,vt
ea tu inceſtè vterere? ideò viam muniui,vt eã
tu alienis viris comitata celebrares? ||Sed quid
ego, iudices,ita grauẽ perſonã induxi,vt& ve- 35
rear,ne ſe idẽ Appius repente conuertat,& Cœ
lium incipiat accuſare illa ſua grauitate cenſo-
ria?Sed videro hoc poſterius,atque ita,iudices,
vt vel ſeueriſſimis diſceptatoribus,M.Cœlij vi-
tam me probaturum eſſe confidam. Tu verò
mulier(iam enim ipſe tecum nulla perſona in-
troducta loquor)ſi ea,quæ facis,quæ dicis,quæ
inſimulas, quæ moliris, quæ arguis, probare
cogitas : rationem tantæ familiaritatis , tantæ
conſuetudinis, tantæ coniunctionis reddas, at-
que exponas neceſſe eſt. Accuſatores quidem
libidines,amores,adulteria,Baiꝭ acta conuiuia,
comeſſationes,cantus, ſymphonias, nauigia ia-
ctant: iidémque ſignificant, nihil ſe, te inuita,
dicere.quæ tu,quoniam mente neſcio qua ef-
frænata,atque præcipiti in forum deferri,iudi-
ciũmque,voluiſti : aut diluas oportet, & falſa
eſſe doceas,aut nihil neque crimini tuo, neque
teſtimonio credendum eſſe fateare. ||Sin autem 36
vrbaniùs me agere mauis;ſic agam tecum. re-
mouebo illum ſenem durum, ac pænè agre-
ſtem, ex hiſque tuis ſumam aliquem,ac potiſ-
ſimum minimum fratrem tuum,qui eſt in iſto
genere vrbaniſſimus: qui te amat plurimum:
qui, propter neſcio quam, credo, timiditatem,
& nocturnos quoſdam inaneis metus, tecum,
& ſemper puſio cum maiore ſorore cubitauit.
eum putato tecum loqui:Quid tumultuaris ſo-
ror ? quid inſanis ? quid clamore exorſa,ver-
bis, paruam rem, magnam facis?vicinum ado-
leſcentulum adſpexiſti:candor huius te,& pro-
ceritas, vultus, oculíque perpulerunt : ſæpius
videre voluiſti:fuiſti nonnumquã in iiſdẽ hor-
tis viſa nobilis mulier : illum filiumfamiliâs
patre parco , ac tenaci, habere tuis copiis de-
uinctum non potes: calcitrat,reſpuit, non pu-
tat tua dona eſſe tanti. confer te aliò habes
hortos ad Tiberim : ac diligenter eo loco præ-
paraſti,quo omnis iuuentus natandi cauſa ve-
nit. hinc licet conditiones quotidie legas. cur
huic,qui te ſpreuit,moleſta es? || Redeo nunc 37
ad te,Cœli,viciſſim,ac mihi autoritate pa-
triam, ſeueritatémque ſuſcipio : ſed dubito,
quem patrem potiſſimùm ſumam.Cæcilianum
ne aliquem, vehementem atque durum?Nunc
enim demum *mihi animus ardet,nunc meũ cor
cumulatur ira :* Aut illum, *O infelix, ô ſceleſte.*
*- Ferrei ſunt iſti patres.-Egóne quid dicam?egóne
quid velim?quæ tu omnia tuis fœdis factis,facis,
vt ne quidquã velim.* Vix ferẽda diceret talis pa
ter, *Cur te in iſtam vicinitatem meretriciam cõtu
liſti?cur illecebris cognitis nõ refugiſti?cur alienã
vllam mulierẽ noſti?dede te,ac diſſice:per me li-
cebit.Si egebis,tibi dolebit: mihi ſat eſt,qui ætatis
quod reliquum eſt, oblectem meæ.* ||Huic triſti,ac 38
decrepito ſeni reſponderet Cœlius ſe nulla
cupiditate inductum de via deceſſiſſe. Quid ſi-
gni?nulli ſumtus, nulla iactura, nulla verſura.
At fuit fama. Quotus quiſque iſtam effugere
poteſt in tam maledica ciuitate? Vicinum eius
mulieris miraris malè audiſſe , cuius frater
germanus ſermones iniquorum effugere non
potuit? Leni verò,& clementi patri, cuiuſmodi
ille eſt : *Fores effregit?reſtituentur:diſcidit veſtẽ,*

resarcietur, Cœlij causa est expeditissima. Quid
enim esset, in quo se non facile defenderet?
nihil iàm in istam mulierem dico: sed, si esset
aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus per-
uulgaret, quæ haberet palàm decretum sem-
per aliquem, cuius in hortos, domum, Baias,
iure suo libidines omnium commearent: quæ
etiam aleret adolescenteis, & parsimoniã pa-
trum suis sumptibus sustentaret: si vidua libe-
rè, proterua petulanter, diues effusè, libidino-
sa meretricio more viueret: adulterũ ego pu-
tarem, si quis hanc paulò liberius salutasset.
39 || Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina?
sic tu instituis adolescenteis? ob hãc causam
tibi hunc puerum parens cõmendauit, & tra-
didit, vt in amore, & voluptatibus adolescen-
tiam suam collocaret: & hanc tu vitam, atque
hæc studia defenderes? Ego, si quis, iudices,
hoc robore animi, atque hac indole virtutis,
ac cõtinentiæ fuit, vt respueret omneis volu-
ptates, omnémque suæ vitæ cursum in labore
corporis, atque in animi contẽtione confice-
ret: quem non quies, non remissio, non æqua-
lium studia, non ludi, non conuiuia delecta-
rẽt: nihil in vita expetendũ putaret, nisi quod
esset cũ laude, & cum dignitate coniunctum:
hunc mea sententia diuinis quibusdam bonis
instructũ, atque ornatum puto. Ex hoc genere
illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Cu-
rios, omneisque eos, qui hæc ex minimis tan-
ta fecerunt. || Verùm hæc genera virtutum nõ
40 solùm in moribus nostris, sed vix iã in libris
reperiuntur. chartæ quoque, quę illam pristi-
nam seueritatem continebant, absoluerunt,
neque solùm apud nos, qui hanc sectã, ratio-
némque vitæ, re magis, quàm verbis, secuti
sumus, sed etiam apud Græcos, doctissimos
homines: quibus, cùm facere non possent, lo-
qui tamen, & scibere honestè, & magnificè
licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ tempo-
ribus, præcepta exstiterunt. || Itaque alij vo-
41 luptatis causa omnia, sapienteis facere dixe-
runt: neque ab hac orationis turpitudine eru-
diti homines refugerunt. alij cum voluptate
dignitatem coniungendam putauerunt, vt res
maximè inter se repugnanteis dicendi facul-
tate coniungerent. illud vnum ad laudem
cum labore directum iter qui probauerunt,
propè soli in scholis sunt relicti. multa e-
nim nobis blandimenta natura ipsa genuit,
quibus sopita virtus conniueret: & interdum
multas vias adolescentiæ lubricas ostendit,
quibus illa insistere, aut ingredi sine casu ali-
quo, aut prolapsione vix posset, & multarum
rerũ iucundissimarum varietatem dedit, qua
non modò hæc ætas, sed etiam iã corrobora-
ta caperetur. || Quamobrem si quem fortè inue-
42 neritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem
rerum, non odore vllo, non tactu, non sapore
capiatur, excludat auribus omnẽ suauitatem:
huic homini ego fortasse, & pauci, deos pro-
pitios, plerique autem iratos putabunt. Ergo
hæc deserta via, & inculta, atque interclusa iã
frondibus, & virgultis, relinquatur: detur ali-
quid ætati: sit adolescentia liberior: non om-
nia voluptatibus denegentur, non semper su-
peret vera illa, & directa ratio: vincat ali-
quando cupiditas, voluptásque rationem. dũ-
modò illa in hoc genere præscriptio, modera-
tióque teneatur: pareat iuuentus pudicitiæ
suæ, ne spoliet alienam: ne effundat patrimo-
nium, ne fænore trucidetur, ne incurrat in
alterius domum, atque famam: ne probrum
castis, labem integris, infamiam bonis inferat:
ne quem interimat: ne intersit insidiis, sce-
lere careat: postremò, cùm paruerit volùptati-
bus, dederit aliquid temporis ad ludum æta-
tis atque ad inaneis hasce adolescentiæ cu-
piditates: reuocet se aliquando ad curam rei
domesticæ, rei forensis, reipublicæ, vt ea, quæ
ratione antea non perspexerat, satietate ab-
iecisse, experiendo contempsisse videatur.
|| Ac multi & nostra & patrum, maiorúmque
43 memoria, iudices, summi homines & claris-
simi ciues fuerunt. quorum cùm adolescentiæ
cupiditates deferbuissent, eximiæ virtutes,
firmata iam ætate, extiterunt, ex quibus ne-
minem mihi necesse est nominare: vosmet
vobiscum recordamini. nolo enim cuiusquam
fortis, atque illustris viri ne minimum quidẽ
erratum cum maxima laude coniungere. quod
si facere vellem, multi à me summi, atque or-
natissimi viri prædicarentur: quorum partim
nimia libertas in adolescentia, partim profu-
sa luxuries, magnitudo æris alieni, sum-
tus, libidines, nominarentur: quæ multis po-
44 stea virtutibus obtecta, adolescentiæ, qui vel-
let, excusatione defenderet. || At verò in M.
Cœlio (dicam enim iam confidentiùs de stu-
diis eius honestis, quoniam audeo quædam,
fretus vestra sapientia libere confiteri) nulla
luxuries reperietur, nulli sumptus, nullum æs
alienum, nulla conuiuiorum, ac lustrorum
libido. quod quidem vitium ventris & gut-
turis, non modò non minuit ætas hominibus,
sed etiam auget. Amores autem, & hæ deliciæ,
quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis
45 diutius molestæ non solent esse (maturè enim
& celeriter deflorescunt) nunquam hunc oc-
cupatum, impeditúmque tenuerunt. || Audi-
stis, cùm pro se diceret: audistis anteà, cùm
accusaret (defendendi, hæc causa non gloriandi
loquor) genus orationis, facultatem, copiam
sententiarum, atque verborum, quæ vestra
prudentia est, perspexistis. Atque in eo non
solùm ingenium elucere eius videbatis:
quod sæpe etiam si industria non alitur, valet
tamen ipsum suis viribus: sed inerat, nisi me
propter beneuolentiam fortè fallebat, ora-
tio & bonis artibus instituta, & cura, & vi-
giliis elaborata. Atque scitote, iudices, eas cu-
piditates, quæ obiiciuntur Cœlio, atque hæc
studia, de quibus disputo, non facilè in eodem
homine esse posse. fieri enim non potest, vt a-
nimus libidini deditus: amore, desiderio, cu-
piditate, sæpe nimia copia, inopia etiam non-
nunquam impeditus, hoc, quidquid est, quod
nos facimus in dicendo, non modò agendo,
46 verùm etiam cogitando possit sustinere. || An
vos aliam causam esse vllam putatis, cur in
tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate
dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto ho-
nore, tam sint pauci, sempérque fuerint, qui in
hoc labore versentur? Omittendæ sunt om-
nes voluptates: relinquenda studia delecta-
tionis: ludus, iocus, conuiuium, sermo etiam
pænè omnium familiarium defendendus, quæ
res in hoc genere homines à labore, studióque
que dicendi deterret, non quo ingenij de-
ficiant, aut doctrina pueriiis. || An hic, si se-

se isti vitæ dedisset, consularem hominem admodum adolescens in iudicium vocauisset? hîc si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in iudicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Romano tot menses aut de salute, aut de gloria dimicaret? Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipsæ loquuntur? illæ verò non loquuntur solùm, verùm etiam personant huc vnius mulieris libidinem esse prolapsam, vt ea non modò solitudinem, ac tenebras, atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate, & clarissima luce lætetur.

48 || Verùm si quis est, qui etiam meretriciis amoribus interdictum iuuentuti putet: est ille quidem valde seuerus: negare non possum: sed abhorret non modò ab huius sæculi licentia, verùm etiam à maiorum consuetudine, atque concessis. quando enim hoc non factum est? quando reprehensum? quando non permissum? quando denique fuit, vt, quod licet, non liceret? Hic ego iam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam.

49 || Siqua non nupta mulier domũ suam patefecerit omnium cupiditati, palámque sese in meritricia vita collocarit, virorum alienissimorum conuiuiis vti instituerit: si hoc in vrbe, si in hortis, si in Baiarum illa celeritate faciet: si denique ita sese geret, non incessu solùm, sed ornatu, atque comitatu: non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed etiam complexu, osculatione, aquis, nauigatione, conuiuiis, vt non solùm meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens fortè fuerit, vtrùm hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator: expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluisse videatur?

50 || Obliuiscor iam iniurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo. ne sint hæc in te dicta, quæ dixi. sed ex te ipsa requiro, quoniam & crimen accusatores abs te, & testem eius criminis te ipsam dicunt se habere: siqua mulier sit huiusmodi, qualẽ ego paulò ante descripsi, tui dissimilis, vita, institutóque meretricio, cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe, aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu nó es, sicut ego malo: quid est, quod obiiciant Cœlio? sin eam te volunt esse: quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam, rationémque defensionis. nam aut pudor tuus defendet, nihil à M. Cœlio petulantius esse factum: aut impudentia & huic, & ceteris magnam ad se defendendi facultatem dabit.

51 || Sed quoniam emersisse iam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina vna in muliere summorum facinorum: auri, quod sumtum à Clodia dicitur: & veneni, quod eiusdem Clodiæ necandæ causa parasse Cœlium criminantur. Aurum sumpsit, vt dicitis, quod L. Luceij seruis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Luceium habitabat, necaretur. magnum crimen vel in legatis insidiandis, vel in seruis ad hospitem domi necandum sollicitandis: plenum sceleris consilium, plenum audaciæ.

52 || Quo quidem in crimine primùm illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit, si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se conscientiæ scelere deuinxit, túne aurum ex armario tuo promere ausa es? túne Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? Cæterùm cùm scires, quantũ ad facinus aurũ hoc quæreretur, ad necem scilicet legati, ad L. Luceij, sanctissimi hominis, atque integerrimi: labem sceleris sempiterni: huic facinori tãto tua mẽs liberalis conscia: tua denique hospitalis illa Venus, adiutrix esse nõ debuit.

53 || Vidit hoc Balbus, facinoris tantum celatam esse Clodiam dixit, atque ita Cœlium, ad illam attulisse se ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodię, quàm tu esse vis, cùm de libidine eius tam multa dicis: dixit profectò, quò vellet aurũ. si tam familiaris nõ erat, nõ dedit. Ita si verum tibi Cœlius dixit, ô immoderata mulier! sciens tu aurum ad facinus dedisti, si non est ausus dicere, non dedisti? Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ sũt innumerabilia, resistã? possum dicere, mores M. Cœlij longissime à tanti sceleris atrocitate esse disiunctos: minimè esse credendum, homini tã ingenioso, támque prudenti non venisse in mẽtem, rem tãti sceleris ignotis, alienísque seruis non esse credendam. possum etiam illa & ceterorum patronorum, & mea consuetudine, ab accusatore perquirere, vbi sit congressus cum seruis Luceij Cœlius: qui ei fuerit aditus. si per se, qua temeritate? si per alium, per quem? Possum omneis latebras suspicionum peragrare dicendo. non causa non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi non occultandi maleficij spes, non ratio vlla, non vestigium maximi facinoris reperietur.

54 || Sed hæc, quæ sunt oratoris propria: quæ mihi non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem, vsúmque dicendi fructum aliquem ferre potuissent, cùm à me ipso laborata proferri viderentur, breuitatis causa relinquo omnia. habeo enim, iudices, quem vos socium vestræ religionis, iurísque iurandi facilè esse patiemini, Lucium Luceiũ, sanctissimũ hominẽ & grauissimum testem: qui tantum facinus, in famam, atque fortunas suas neque non audisset illatum à Cœlio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa humanitate præditus, illis studiis, artibus, atque doctrina illius ipsius periculum, quem propter hæc ipsa studia diligebat, negligere potuisset? & quod facinus in alienum hominem illatum seuerè acciperet, id omisisse curare in hospite? quod per ignotos actum cùm comperisset, doleret, id à suis tentatum esse negligeret? quod in agris, locísve publicis factum reprehenderet, id in vrbe, ac suæ domi cœptum esse, leuiter ferret? quod in alicuius agrestis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret?

55 || Sed cur diutius vos, iudices, teneo? ipsius iurati religionem, auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter testimonij verba cognoscite. Recita

teſtimonium Luceij TESTIMONIVM LVCEII. Quid exſpectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipſam pro ſe cauſam, & veritatem poſſe mittere? Hæc eſt innocentiæ defenſio, hæc ipſius cauſæ oratio: hæc vna vox veritatis In crimine ipſo nulla ſuſpicio eſt, & in re nihil eſt argumenti in negotio, quod actum eſſe dicitur, nullum veſtigium ſermonis, loci, temporis: nemo teſtis, nemo conſcius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinoroſa, ex libidinoſa domo: domus autem illa, quæ tentata ſcelere iſto nefario dicitur, plena eſt integritatis, officij religionis: ex qua domo recitatur vobis iureiurando deuincta auctoritas vt res minimè dubia, tamen in contentione ponatur, vtrum temeraria, procax, irata mulier finxiſſe crimen, an grauis, ſapiens, moderatúſque vir religioſè teſtimonium dixiſſe videatur. ‖Reliquum eſt

56 igitur crimen de veneno: cuius ego neque principium inuenire, neque euoluere exitum poſſum. Quæ fuit enim cauſa, quamobrem iſti mulieri venenum vellet dare Cœlius? ne aurum redderet? num petiuit? ne crimen hæreret? num quis obiecit? num quis denique fecisset mentionem: ſi hic nemini nomen detuliſſet? Quin etiam Herennium dicere audiſtis, verbo ſe moleſtum non futurum fuiſſe Cœlio, niſi iterum eadem de re ſuo familiari abſoluto nomen hic detuliſſet. Credibile eſt igitur, tantum facinus nullam ob cauſam eſſe commiſſum? & vos non videtis fingi ſceleris maximi crimen, vt alterius cauſa ſceleris ſuſcipiendi fuiſſe videatur? ‖Cui

57 denique commiſit? quo adiutore vſus eſt? quo ſocio? quo conſcio? cui tantum facinus, cui ſe ſalutem ſuam credidit? ſeruíſne mulieris: ſic enim obiectum eſt. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certè tribuitis, etiam ſi cetera, inimica oratione detrahitis, vt omneis ſuas fortunas alienis ſeruis committeret? At quibus ſeruis? refert enim magnopere idipſum. híſne, quos intelligebat non communi conditione ſeruitutis vti, ſed licentiùs, liberiùs, familiarius cum domina viuere: quis enim hoc non videt, iudices? aut quis hoc ignorat, in eiuſmodi domo in qua materfamiliàs meretricio more viuat: in qua nihil geratur, quod foras proferendum ſit: in qua luſtra, libidines, luxuries omnia denique inaudita vitia, atque flagitia verſentur: hic ſeruos, non eſſe ſeruos? quibus omnia committantur? per quos gerantur? qui verſentur iiſdem in voluptatibus? quibus occulta credantur? ad quos aliquantum etiam ex quotidianis ſumtibus, ac luxuria redundet? ‖Id igitur

58 Cœlius non videbat? ſi enim tam familiaris erat mulieris, quàm vos vultis: iſtos quoque ſeruos familiareis eſſe dominæ ſciebat. ſin ei tanta conſuetudo, quanta à vobis inducitur, non erat: quæ cum ſeruis potuit familiaritas eſſe tanta? Ipſius autem veneni quæ ratio fingitur? vbi quæſitum eſt? quemadmodum paratum? quo pacto, cui, quo in loco traditum? Habuiſſe aiunt domi vimque eius eſſe expertum in ſeruo quodam ad rem ipſam parato: cuius perceleri interitu eſſe ab hoc comprobatum venenum. ‖Pro dij immortales! cur interdum

59 in hominum ſceleribus maximis, aut conniuetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem reſeruatis? Vidi enim, vidi & illum hauſi dolorem, vel acerbiſſimum in vita cùm Q. Metellus abſtraheretur è ſinu, gremióque patriæ cùmque ille vir, qui ſe natum huic imperio putauit, tertio die poſt, quàm in curia, in Roſtris, in rep. floruiſſet, integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indigniſſimè bonis omnibus, atque vniuerſæ ciuitati. quo quidem tempore ille moriens, cùm iam ceteris ex partibus oppreſſa mens eſſet, extremum ſenſum ad memoriam reip. reſeruabat: cùm me intuens flentem ſignificabat interruptis, atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella vrbi, quanta tempeſtas ciuitati: & cùm parietem ſæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebrò Catulum, ſæpe me, ſæpiſſime remp. nominabat: vt non tam ſe emori, quàm ſpoliari ſuo præſidio cùm patriam, 60 tum etiam me doleret, ‖Quem quidem virum ſi nulla vis repentini ſceleris ſuſtuliſſet: quonam modo ille furenti fratri ſuo patrueli conſulari reſtitiſſet, qui conſulem incipientem furere, atque conantem, ſua ſe manu interfecturum, audiente ſenatu, dixerit? Ex hac igitur domo progreſſa iſta mulier, de veneni celeritate dicere audebit? nónne ipſam domum metuet, nequá vocem eliciat? at non parietes conſcios, non noctem illam funeſtam, ac luctuoſam perhorreſcet? Sed reuertar ad crimen. Sed enim hæc facta illius clariſſimi, ac fortiſſimi viri mentio, & vocem fletu meam debilitauit, & 61 mentem dolore impediuit. ‖Sed tamen venenum vnde fuerit, quemadmodum paratum ſit non dicitur. Datum eſſe hoc aiunt P. Licinio pudenti adoleſcenti & bono, Cœlij familiari: conſtitutum factum eſſe cum ſeruis, vt venirent ad balneas Xenias: eodem Licinium eſſe venturũ, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primùm illud requirò. quid attinuerit illud ferri in eum locum conſtitutum: cur illi ſerui non ad Cœlium domum venerint. ſi manebat tanta illa conſuetudo Cœlij cum Clodia tantáque familiaritas: quid ſuſpicionis eſſet, ſi apud Cœlium mulieris ſeruus viſus eſſet? ſin autem iam ſuberat ſimultas. exſtincta erat conſuetudo diſſidiũ exſtiterat: *hinc illæ lacrymæ* nimirum, 62 & hæc cauſa eſt horum omnium ſcelerum atque criminum. ‖Immò, inquit, cùm ſerui ad dominam rem iſtam, & maleficium Cœlij detuliſſent, mulier ingenioſa, precepit ſuis vt omnia Cœlio pollicerentur, & vt venenum, cùm à Licinio traderetur, manifeſtò comprehendi poſſet, conſtitui locum iuſſit, balneas Xenias. vt eò mitteret amicos, qui deliteſcerent: deinde repentè, cùm veniſſet Licinius, venenumque traderet: proſilirent, hominémque comprehenderét. Quæ quidem omnia, iudices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potiſſimùm conſtituerat? in quibus non inuenio quæ latebra togatis hominibus eſſe poſſit. nam, ſi eſſent in veſtibulo balnearum: non laterent. ſin ſe in intimum conijcere vellent: nec ſatis commodè calceati, & veſtiti id facere poſſent, & fortaſſe non reciperentur: niſi fortè mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori. 63 ‖ Atque equidem vehementer exſpectabam, quinam iſti viri boni. teſtes huius manifeſto deprehenſi veneni dicerentur. nulli enim ſunt adhuc nominati, ſed non dubito, quin ſint pergraues, qui primum ſint talis fœminæ familiares, qui deinde eam prouinciam, ſuſceperint, vt in balneas

balneas contruderentur? quod illa, nisi à viris honestissimis, ac plenissimis dignitatis, quàm velis, si potens, numquam impetrauisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum, diligentiámque cognoscite. In balneis delituerunt. Testeis egregios, deinde temere prosilierunt. Homines grauitati deditos. sic enim fingunt, cùm Licinius venisset, pyxidem teneret in manu conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repentè euolasse istos præclaros testeis sine nomine: Licinium autem, cùm iam manum ad tradendum pyxidem porrexisset, retraxisse, atque illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisse. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contráque fictas omnium insidias, facilè se per seipsam defendat. 64 || Verùm hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poetriæ, quam est sine argumento? quàm nullum inuenire exitum potest? Quid enim isti tot viri (quam necesse est fuisse non paucos, vt & comprehendi Licinius facilè posset, & res multorum esset oculis testatior) cur Licinium de manibus amiserunt? qui minùs enim Licinius comprehendi potuit cùm se retraxit, ne pyxidem traderet, quàm si non retraxisset? erant enim illi positi, vt comprehenderent Licinium: vt manifestò Licinius teneretur, aut cùm retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum prouincia, qui rogati sunt. quos quidem tu quamobrem temere prosiluisse dicas, atque ante tempus, non reperio. fuerant hoc rogati, fuerant ad hanc rem collocati, vt venenum, vt insidiæ, facinus denique ipsum vt manifestò comprehenderetur. 65 || Potuerúntne meliori tempore prosilire, quàm cùm Licinius venisset? cùm in manu teneret veneni pyxidem? quæ si cùm iam erat tradita seruis, euasissent subitò ex balneis mulieris amici, Liciniúmque comprehendissent, imploraret hominum fidem, atque à se illam pyxidem traditam pernegaret: quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primùm ad se reuocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cùm Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est iam exitus, non fabulæ: in quo cùm clausula non inuenitur, fugit aliquis è manibus: deinde scabella concrepant, aulæum tollitur. 66 || Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere conantem, mulieris manus ista de manibus emiserit: cur non comprehenderint, cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce tanti sceleris crimen expresserint. an timebant, ne tot vnum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent? Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc causa, ab argumentis, à coniectura, ab iis signi, quibus veritas illustrari solet, ad testeis tota traducta est. Quos quidem ego testeis, iudices, non modò sine vllo timore, sed etiam cum aliqua spe delectationis exspecto. 67 || Prægestit animus iam videre, primùm lautos iuuenes, mulieres beatæ, ac nobilis familiareis: deinde forteis viros, ab imperatrice in insidiis, atque in præsidia balnearum locatos. ex quibus requiram, quónam modo latuerint, aut vbi alueúsne ille, an equus Troianus fuerit, qui tot inuictos viros, muliebre bellum gerenteis tulerit, ac texerit. Illud verò respondere cogam, cur tot viri, ac tales, hunc & vnum, & tam imbecillum, quàm videtis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint. qui se numquam profectò, si istum in locum processerint, explicabunt: quam volent in conuiuiis faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum diserti sint, alia fori vis est, alia triclinij: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem iudicum, comessatorúmque conspectus: lux denique longè alia est solis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omneis istorum delicias, omneis ineptias, si prodierint sed, si me audiant, nauent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostentent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominentur sumtibus: hæreant, iaceant, deseruiant: capiti verò innocentis, & fortunis pareant. 68 || At sunt serui illi de cognatorum sententia nobilissimorum, & clarissimorum hominum, manumissi. Tandem aliquid inueniemus, quod ista mulier de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententia, atque auctoritate fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Cœlio quæsitum, aut quæstio sublenata, aut multarum rerum consciis seruis cum causa præmium persolutum. At propinquis placuit. Cur non placeret, cùm rem tute ad eos non ab aliis tibi allata, sed à te ipsa compertam, deferre diceres? 69 || Hîc etiam miramur, si illam commentitiam pyxidem obscœnissima sit fabula consecuta? Nihil est quod in eiusmodi mulierem non cadere videatur. Audita, & peruulgata, & percelebrata sermonibus res est. percipitis animis, iudices, iamdudum quid velim, vel potiùs, quid nolim dicere. quod etiam si est factum, certè à Cœlio non est factum. Quid enim attinebat? Est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quàm non verecundo sin autem est fictum: non illud quidem modestum, sed tamen est non infacetum mendacium. quod profectò numquam hominum sermo, atque opinio comprobasset, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare aptè viderentur. 70 || Dicta est à me causa iudices, & perorata. Iam intelligitis, quantum iudicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quæritis. quæ lex ad imperium ad maiestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata dissensione ciuium reipublicæ pænè extremis temporibus tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantis reliquias coniurationis exstinxit. Hac enim lege Cœlij adolescentia non ad reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines, & delicias deposcitur. 71 || Atque hoc etiam loco M. Camurti. & Secerni damnatio prædicatur. O stultitiam, stultitiámne dicam, an impudentiam singularem? audetísne, cùm ab ea muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetísne excitare tanti flagitij memoriam, non exstinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine, peccatóque perierunt? nempe quòd eiusdem mulieris dolorem, & iniuriam Vettiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, vt audiretur Vettij nomen in causa, vt illa vetus

Afrania fabula refricaretur, idcirco Camurti, & Ceserni causa est renouata? qui quamquam lege de vi certè non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, vt ex nullius legis laqueis emittendi viderentur. 72 ||M. verò Cœlius cur in hoc iudicium vocatur? cui neque proprium quæstionis crimen obiicitur, nec verò aliquid eiusmodi, quod sit à lege seiunctum & cum vestra seueritate coniunctum, cuius prima ætas dedita disciplinis fuit iisque artibus, quibus instruimur ad hunc vsum forēsem, ad capessendam rempublicam, ad honorē, gloriam, dignitatem. iis autem fuit amicitiis maiorum natu, quorum imitari industriam, continentiámque maximè vellet: iis æqualium studiis, vt eundem, quem optimi, ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. 73 ||Cùm autem paulum iam roboris accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompeio proconsuli contubernalis, castissimo viro, atque omnis officij diligentissimo: in qua prouincia cùm res erant, & possessiones paternæ, tum etiam vsus quidam prouincialis, non sine causa à maioribus huic ætati tributus. discessit illinc Pompeij iudicio probatissimus, vt ipsius testimonio cognoscetis. voluit, vetere instituto, eorum adolescentium exemplo, qui pòst in ciuitate summi viri, & clarissimi ciues exstiterunt, industriā suam à pop. Rom. ex aliqua illustri accusatione cognosci. 74 ||Vellem alio potiùs eum cupiditas gloriæ detulisset. sed abiit huius tempus querelæ. Accusauit C. Antonium, collegam meum cui misero præclari in rempublicam beneficij memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficij cogitati, postea nemini concessit æqualium, plus vt in foro, plus vt in negotiis versaretur, causísque amicorum, plus vt valeret inter suos gratia. quę nisi vigilanteis homines, nisi sobrij, nisi industrij, consequi non possunt, omnia labore, & diligentia est consecutus. 75 ||In hoc flexu quasi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac sapientia vestra) fama adolescentis paulum hæsit ad metas notitia noua mulieris, & infelici vicinitate, & insolentia voluptatum. quæ cùm inclusæ diutius, & prima ætate compressæ & constrictæ fuerunt, subitò se nonnunquam profundunt, atque eiiciunt vniuersę qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verùm ex eo, quidquid erat, emersit, totúmque se eiecit, atque extulit: tantúmque abest ab illius familiaritatis infamia, vt eiusdem nunc ab sese inimicitias, odiúmque propulset. 76 ||Atque vt iste interpositus sermo deliciarum, desidiæque moreretur (fecit mehercule inuito, & multum repugnante, sed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, reuocat: nemini nostrûm obtemperat: est violentior, quàm vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quæ non cadit in hanc ætatem de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quę studia in his iam ætatibus nostris contractiora esse debent: in adolescentia verò, tanquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges industriæ sint futuræ. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potiùs à gloria, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenij laudibus, quàm inserenda. 77 ||Quare, si cui nimium efferbuisse videtur huius vel in suscipiēdis, vel in gerendis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpuræ genus, si amicorum caterue, si splendor, si nitor. iam ista deferbuerint: iam ætas omnia, iam ista dies mitigarit. Conseruate igitur reipublicæ, iudices, ciuē bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ spondeo, si modò nos ipsi reipublicæ satisfecimus, nunquam hunc à nostris rationibus seiūctum fore. quod cùm fretus nostra familiaritate promitto, tum quòd durissimis se ipse legibus iam obligarit. 78 || Neque enim potest, qui hominem consularem, quòd ab eo rempublicā violatam diceret, in iudicium vocarit, ipse esse in republica ciuis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impunè vnquam esse largitor. Habet à M. Cœlio respublica, iudices, duas accusationes vel obsides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obtestórque vos, iudices, vt quā in ciuitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrū seditionis, aut ducem vidistis: qui ædeis sacras, qui censum pop. R. qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis: ore, lingua, manu, vita omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio, atque in vrbis oculis seruitia ad cædem, & inflammandam vrbem incitauit: in ea ciuitate ne patiamini illū absolutum muliebri gratia, M. Cœlium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cū suo coniuge, & fratre, turpissimum adolescentē oppressisse videatur. 79 ||Quòd cùm huius vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos huius etiam miseri senectutem, qui hoc vnico filio nititur, in huius spe requiescit, huius vnius casum pertimescit: quem vos supplicem vestræ misericordiæ, seruum potestatis abiectum non tam ad pedes, quàm ad mores, sensúsque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum iucunditate sustentate: vt in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ vestræ seruiatis. Nolite, iudices, aut hunc iam natura ipsa occidentem, velle maturiùs exstingui vulnere vestro quàm suo fato, aut hunc nunc primum florescentem firmata iam stirpe virtutis, tanquam turbine aliquo aut subita tempestate peruertere. 80 ||Conseruate, parenti filium, parentem filio: ne aut senectutē iam propè desperatam contempsisse, aut adolescentiam plenam spei maximæ, non modò non aluisse vos, sed etiam perculisse, atque afflixisse videamini. Quem si vobis, si suis, si reipub. conseruatis, addictum, deditum, obstrictum vobis, ac liberis vestris habebitis: omniúmq. huius neruorum, ac laborum vos potissimum, iudices, fructus vberes, diuturnósque capietis.

DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS.

ORATIO XXXV.

SIQVIS vestrûm, P.C. exspectat, quas sim prouincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex prouinciis potissimùm detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire côueniat, cùm quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem: laudaretis profectò. si solus: certè ignosceretis etiam si paulò minus vtilis vobis sentẽtia videretur: veniã tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc verò P.C. non parua afficior voluptate, vel quòd hoc maximè reip. conducit, Syriam, Macedoniámque decerni, vt dolor meus nihil à cômuni vtilitate dissentiat: vel quòd habeo auctorẽ P. Seruiliũ, qui ante me sententiã dixit, virũ clarissimũ, & cùm in vniuersam rempublicã, tũ etiã erga meã salutẽ fide, ac beneuolentia singulari. ‖ Quòd si ille & paulò antè, & quotiescunque ei locus dicendi, ac potestas fuit, Gabiniũ, & Pisonem, duo reip. portenta, ac pænè funera, cùm propter alias causas, cũ maximè propter illud insigne scelus eorum, & importunã in me crudelitatem, non solùm sententia sua, sed etiam verborũ grauitate esse notandos putauit: quónam me animo in eos esse oportet, cuius illi salutẽ pro pignore tradiderunt ad explendas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ seruiã. quo animo vnusquisque vestrum debet esse in illos, hoc ero: præcipuum illum, & propriũ sensum doloris mei quẽ tamen vos cõmunẽ semper vobis mecũ esse duxistis, à sententia dicenda amouebo: ad vlciscendi tẽpora reseruabo. ‖ Quatuor sunt prouinciæ, P.C. de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliæ duæ, quas hoc tẽpore vno imperio videmus esse coniunctas: & Syria, & Macedonia: quas, vobis inuitis, & oppressis, pestiferi illi consules pro euersæ reipublicæ præmiis occupauerunt. Decernendæ nobis sunt lége Sempronia duæ: quid est, quòd possimus de Syria, Macedoniáque dubitare? Mitto, quòd eas ita partas habent ij, qui nunc obtinent, vt non antè attigerint, quàm hunc ordinem condemnarint: quàm auctoritatem vestram è ciuitate determinarint: quàm fidem publicã, quàm perpetuam populi Romani salutẽ, quàm me, ac meos omneis fœdissimè, crudelissimèq; vexarint. ‖ Omnia illa domestica, atque vrbana mitto: quæ tãta sunt, vt nunquàm Annibal huic vrbi tantum mali optarit, quantùm illi effecerint. Ad ipsas venio prouincias; quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed trophæis, quæ multis victoriis erat iamdiu, triumphísque pacata, sic à Barbaris, quibus est, propter auaritiam, pax erepta, vexatur, vt Thessalonicenses, positi in gremio imperij nostri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur: vt via illa nostra, quæ per Macedoniam est vsque ad Hellespontum militaris, non solùm excursionibus barbarorum sit infesta, sed etiam castris Thraciis distincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, vt pace vterentur, vim argenti dederant, præclaro imperatori nostro: vt exhaustas domos replere possent, pro emta pace bellum nobis propè iustum intulerunt. ‖ Iam verò exercitus ille noster superbissimo delectu, & durissima conquisitione collectus, omnis interiit. Magno hoc dico cum dolore, miserandum in modum milites populi Rom. capti, necati, deserti, dissipati sunt, incuria, fame, morbo, vastitate consumti: vt quod est indignissimum scelus, is imperator in pœnam exercitus expetitus esse videatur. Atque hanc Macedoniam, domitas iam gentibus finitimis, Barbariáque compressa, pacatam ipsam per se, & quietam, tenui præsidio, atque exigua manu, etiam sine imperio, per legatos nomine ipso populi Rom. tuebamur, quæ nunc consulari imperio, atque exercita ita vexata est, vix vt se possit diuturna pace recreare: cùm interea quis vestrûm hoc non audiuit, quis ignorat, Achæos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal, ac portorium Dyrrhachinorum totum in huius vnius quæstum esse conuersum? vrbem Byzantiorum, vobis, atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quò ille, postquam nihil exprimere ab egentibus, nihil vlla vi à miseriis extorquere potuit, cohorteis in hiberna misit: his præposuit, quos putauit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. ‖ Omitto iurisdictionem in libera ciuitate contra leges, senatúsque consulta: cædeis relinquo, libidines prætereo: quarum acerbissimum exstat iudicium, & ad insignem memoriam turpitudinis & pænè ad iustum imperij nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines se in puteos abiecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse. Nec hæc idcirco

omitto, quòd non grauissima sint: sed quia nunc sine teste dico. Ipsam verò vrbem Byzantiorum, fuisse refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quæ illi exhausti sumtibus bellisque maximis, cùm Mithridaticos impetus, totúmque Pontum armatum, efferuescentem in Asiam, atque erumpentem, ægrè repulsum, & ceruicibus interclusum suis, sustinerent, tum inquam, Byzantij, & postea signa illa reliqua vrbis ornamenta, sanctissimè custodita, tenuerunt. 7 ‖ Te imperatore infelicissimo, & teterrimo, Cæsonine Caluenti, ciuitas libera, & proximis suis beneficiis à senatu & à populo Romano liberata, sic spoliata, atque nudata est, vt nisi C. Virginius, legatus, vir fortis, & innocens interuenisset, vnum signum Byzantij ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaia, qui locus, aut lucus in Græcia tota, tã sanctus fuit, in quo vllum simulacrum, vllum ornamentum reliquum sit? Emisti à fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio huius vrbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, euerteras: tum, inquam, emisti grãdi pecunia, vt tibi de pecuniis creditis ius in liberos populos contra senatusconsultum, & contra legem generi tui dicere liceret, id emtum ita vendidisti, vt aut ius non diceres, aut bonis ciuis Romanos euerteres. 8 ‖ Quorum ego nihil dico, patres conscripti: nunc in hominem ipsum de prouincia disputo. Itaque omnia illa, quæ & sæpe audistis, & tenetis animis, etiam si non audiatis, prætermitto: nihil de hac eius vrbana, quam ille præsens in oculis vestris, mentibúsque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. lateant libidines eius illæ tenebricosæ, quas fronte, & supercilio, non pudore, & temperantia contegebat: de prouincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non summittetis? hunc diutius manere patiemini? cuius, vt prouinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certauit, vt nemo posset, vtrum deterior, an infelicior esset, iudicare. 9 ‖ An verò in Syria diutius est Semyramis illa retinẽda? cuius iter in prouinciam fuit eiusmodi, vt rex Ariobarzanes consulem vestrum ad cædem faciendã, tanquam aliquem Thracem conduceret. Deinde aduentus in Syriam primus, equitatus habuit interitum, post concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, cædes, cùm palàm populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi & emta, & emenda esse reclamaret. 10 ‖ Iam verò publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseriis, ac dolore) tradidit in seruitutem Iudæis, & Syris, nationibus natis seruituti, statuit ab initio, & in eo perseuerauit, ius publicanis non dicere: pactiones sine vlla iniuria factas rescidit: custodias sustulit, vectigaleis multos ac stipendiarios liberauit, quo in oppido ipse esset, aut quò veniret, ibi publicanum, aut publicani seruum esse vetuit. Quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in ci-

A uicis Ro. eius ordinis præsertim, qui est semper dignitate sua, benignitate magistratus sustentatus. 11 ‖ Itaque videris, patres conscripti, non temeritate redemtionis, aut negotii gerendi inscitia, sed auaritia, superbia crudelitate Gabinii, pæne afflictos iam, atque euersos publicanos: quibus quidem vos, in his angustiis ærarii, tamen subueniatis necesse est: etsi iam multis nõ potestis: qui propter illum hostem senatus, inimicissimum ordinis equestris, bonorúmque omnium, non solum bona, sed etiam honestatem miseri deperdiderunt: quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius helluonis, & prædonis audaciã. 12 ‖ Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonij, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemini? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsa lege censoria: quẽ is frui non sinit, qui est, etiam si non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? B Retinete igitur in prouincia diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de ciuibus cum sociis faciat pactiones: qui hoc etiam se pluris esse, quàm collegam putet, quòd ille vos tristitia, vultúque deceperit, ipse numquam se minus, quàm erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo gloriatur, se breui tẽpore perfecisse, ne C. Gabinius, vnus omniũ nequissimus existimaretur. 13 ‖ Hos vos de prouinciis, si non aliquando deducendi essent, diripiendos non putaretis? & has publicas pesteis sociorũ, militum cladeis, publicanorum ruinas, prouinciarum vastitates, imperii maculas teneretis? At iidem vos anno superiore hos eodem reuocabatis, cùm in prouincias iam peruenissent. Quo tempore si liberum vestrum iudicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum è manibus erepta esset: restituissetis, id quod cupiebatis, vestram auctoritatem, iis, per quos erat amissa, reuocatis, & C his ipsis præmiis extortis, quæ erant pro scelere, atque euersione patriæ consecuti. 14 ‖ Quam pœnam si tum aliorum opibus, non suis, inuitissimis vobis, euolarunt: at aliam multò maiorem, grauiorémque subierunt. quæ enim homini, in quo aliquis si non famæ pudor, at supplicij timor est, grauior pœna accidere potuit, quàm non credi literis iis, quę rẽp. bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cùm frequens supplicationem Gabinio denegauit: primùm, homini sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil esse credendum: deinde à proditore, atque eo, quem præsentẽ hostem reipublicæ cognosset, bene rẽp. geri non potuisse: postremò, ne deos quidem immortaleis velle aperiri sua templa, & sibi supplicari hominis impurissimi, & sceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, & à suis Græcis subtilius eruditus, D quibuscum iam in orchestra helluatur, antea post siparium solebat: aut amicos habet prudentiores, quàm Gabinius, cuius nullæ literæ perferuntur. 15 ‖ Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus pœniteat audere. cuius amici si qui sunt, aut si belluæ tã immani, támque tetrę possunt vlli esse amici, hac cõsolatione vtuntur, etiam

T. Al-

T. Albutio supplicationem hunc ordinem denegasse. Quod est primum dissimile. res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis à proprætore vna cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, tyrannis, consulari exercitu, imperióque confectum. deinde Albucius, quod à senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreuerat. constabat enim, Græcum hominem, ac leuem, in ipsa prouincia quasi triumphasset. Itaque hanc eius temeritatem senatus supplicatione denegata notauit. [16] || Sed fruatur sanè hoc solatio: atque hāc insignem ignominiam, quoniā vni præter se, inusta est, putet esse leuiorem: dummodò cuius exemplo se consolatur, eius exitum exspectet: præsertim cùm in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinij fuerit: hac tamē vna plaga conciderit, ignominia senatus. [17] || Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, hos retinet ambos: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam: tamen alterum retinet, & in vtriusque pari scelere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias, vt Pisoni, & Gabinio succedatur statim. Si hic sinat. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non Potest. Itaque ego idem, qui nunc cōsulibus iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniámque decerno, decernam easdem prætorias, vt & prætores annuas prouincias habeant, & eos quāprimum videamus, quos animo æquo videre non possumus. Sed mihi credite: numquam succedetur illis, nisi cùm ea lege referetur, qua intercedi de prouinciis non licebit. Itaque hoc tēpore amisso, annus est integer vobis exspectandus: quo interiecto ciuiū calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur. [18] || Quod si essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paulo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Cæsari. omnem enim illam tempestatē, cui cesserim, Cæsare impulsore, atque adiutore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me communis vtilitatis habere rationem, non doloris mei: possimne probare, cùm id me facere dicam, quod exemplo fortissimorū, & clarissimorum ciuium facere possim? [19] || An Ti. Gracchus (patrem dico cuius vtinam filij non degenerassent à grauitate paterna) tātam laudē est adeptus, quòd tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus, & ipsius, & fratris eius, Africani: iurauitque in concione, se in gratiam non rediisse, sed alienum sibi videri dignitate imperij, quò duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset? [20] || Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus, aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modò illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed & propter rationem Gallici belli, prouinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitæ sunt à Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum iure certo, nondum satis firma pace deuinctæ. Bellum affectum videmus, &, verè vt dicam, pænè confectum: sed ita, vt, si idem extrema persequitur, qui inchoauit, iā omnia perfecta videamus. si succeditur: periculum fit, ne instauratas maximi belli reliquias, ac renouatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini amicus esse sicut semper fui, reipublicę debeo. [21] || Quid, si ipsas inimicitias depono reipublicæ causa? quis me tandem iure reprehendat? præsertim cùm ego omnium meorum consiliorum, atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda. An non M. ille Lepidus, qui bis consul, & pontifex maximus fuit, nō solùm memoria & testimonio, sed etiam annaliū literis, & summi poetæ voce laudatus est, quòd cū Fuluio collega, quo die cēsor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, vt commune officium censuræ communi animo, ac voluntate defenderent? Atque, vt, vetera, quæ sunt innumerabilia, mittam, tuus pater, Philippe, nónne vno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus cum omnibus eadem respublica reconciliauit, quæ alienarat. [22] || Multa prætereo, quòd intueor coràm hæc lumina, atque ornamenta reipublicę P. Seruilium, & M. Lucullū (vtinam etiam L. Lucullus ille viueret.) Quæ fuerūt inimicitiæ grauiores in ciuitate, quàm Lucullorum, atque Seruiliorū? quas in viris fortissimis non solùm exstinxit reipublicæ dignitas, & ipsorum, sed etiā ad amicitiam, consuetudinémque traduxit. Quid? Quintus Metellus Nepos, nónne consul in templo Iouis optimi, maximi, permotus cùm auctoritate vestra, tum illius P. Seruilij incredibili grauitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cuius literis, fama, nuntiis, celebrantur aures quotidie meę nouis nominibus gentium, nationum, locorum? [23] || Ardeo, mihi credite, patres conscripti (id quod vosmet de me existimatis, & facitis ipsi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & subuenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rursum, cùm omnia tela vndique esse intēta in patriam viderem, subire coegit, atque excipere vnum pro vniuersis. Hic meus in rempublicam animus pristinus, ac perennis, cum C. Cæsare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. [24] || Quòd volent denique, homines existiment, nemini ego esse possum bene de republica merenti non amicus. Etenim si iis, qui hæc omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solùm, sed etiam bellum indixi, atque intuli, cùm partim nihil illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis iudiciis essent liberati: cur eadem respublica quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare nō possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriæ ciuem fore putabā, qui turpissima libidine incēsus, duas res sanctissimas, religioné, & pudicitiam vno scelere violasset? Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agítque quotidie, quin ego in illo oppugnādo, reipublicæ plus, quàm otio meo: nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quàm communi, prospexerint?

25 ||Ego me à C. Cæsare in republica dissensisse A fateor, & sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus anteà sentiebam. Vos enim, ad quos literas L. Piso de suis rebus non audet mittere: qui Gabinij literas insigni quadam nota atque ignominia noua cōdemnastis, C. Cæsari supplicationes decreuistis, numero, vt nemini vllo ex bello: honore, vt omnino nemini. Cur igitur exspectem hominem aliquem, qui me cū illo in gratiam reducat? Reduxit ordo amplissimus, & ordo is, qui est & publici consilij, & meorum omnium consiliorum auctor & princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero, vobis assentior: qui, quandiu C. Cæsaris consilia in republica non maximè diligebatis, me quoque cum illo minùs coniunctum videbatis. posteaquam rebus gestis menteis vestras, voluntatémque mutastis: me non solùm comitem esse sententiæ vestræ, sed etiam laudatorem vidistis. ||Sed quid est, quod in hac cau- B 26 sa maximè homines admirentur, & reprehendant meum consilium, cùm ego idem anteà multa decreuerim, quæ magis ad hominis dignitatem, quàm ad reipublicę necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decreui sententia mea. Reipublicæ satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierū hominis est dignitati tributus. ||In quo 27 ego, quo consule referente, primùm decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectóque Mithridatico bello, & cuius sententia primùm duplicata est supplicatio consularis (mihi enim estis assensi, cùm, eiusdem Pompeii literis recitatis, confectis omnibus maritimis? terrestribúsq; bellis, supplicationē dierum duodecim decreuistis) sum Cn. Pompeij virtutem, & animi magnitudinem admiratus, quod, cùm ipse C ceteris omnibus esset omni honore antelatus, ampliorem honorem, alteri tribuebat, quàm ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decreui res ipsa tributa est diis immortalibus, & maiorum institutis, & vtilitati reipublicæ: sed dignitas verborum, honos, & nouitas, & numerus dierum, Cæsaris 28 ipsius laudi, & gloriæ concessus est. || Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus. non decreui solùm, sed etiam, vt vos decerneretis, laboraui: multa dissentientibus respondi: scribendo affui. tum quoque homini plus tribui, quàm nescio cui necessitati. illum enim arbitrabar enim sine hoc subsidio pecuniæ retinere exercitum præda antè parta, & bellum conficere posse: sed decus illud, & ornamentum triumphi, minuendum nostra parsimonia non putaui. Actū est de decē legatis, quos alij omnino non dabant, alij exempla quærebant, alij tempus differebant, alij D sine vllis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re sic sum locutus, vt omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causa sentirem, facere vberiùs propter ipsius Cæsaris 29 dignitatem. || At ego idem nunc in prouinciis decernendis, qui illas omneis res egi silentio, interpellor: cùm superioribus caussis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa vtilitas reipublicæ moueat. Nam ipse Cæsari quid est, cur in prouincia commorari velit, nisi vt ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, vrbium pulchritudo, hominum, nationúmque illarum humanitas, & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperij nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porrò tot victoriis præstabilius? quid Oceano longius inueniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? vtrùm apud populum, à quo missus est: an apud senatum, à quo ornatus est? an dies auget eius desiderium? an magis obliuioné? an laurea illa magnis periculis parta, amittit longo interuallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quòd eum de prouincia deuocent. ad gloriam deuocant: ad triumphum, ad gratula- B tionem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. ||Sed, 30 si ille hac tam eximia fortuna propter vtilitatem reipublicæ frui non properat, vt omnia illa conficiat: quid ego senator facere debeam, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ cōsulere oporteret? Ego verò sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tépore in prouinciis decernendis perpetuæ pacis habere oportere rationem. nam quis hoc tempore non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni pericu- 31 lo, atque etiam ab omni suspicione belli? Iadiu mare videmus illud immensum, cuius feruore non solùm maritimi cursus, sed vrbes etiam, & viæ militares iam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic à populo Romano, ab Oceano vsque ad vltimum pontum, tanquam vnum aliquem portum, tuti, & clausum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipsa poterant in prouincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, C partim repressas, vt Asia, quæ imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus nouis prouinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere. nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, vt vix exstet: aut ita domita, vt quiescat: aut ita pacata, vt victoria nostra, imperióque lætetur. || Bellum 32 Gallicū, patres conscripti, C. Cæsare imperatore, gestū est: anteà tantummodò repulimus. semper illas nationes nostri imperatores refutandas potiùs bello, quàm lacessendas putauerūt. Ipse ille C. Marius, cuius diuina, atq; eximia virtus magnis populi Romani luctibus, funeribúsque subuenit, influenteis in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum vrbeis, sedeisque penetrauit. Modò ille meorum laborum, periculorum, consiliorū socius, C. Pontinus, fortissimus vir, ortum repente bellum Allobrogum, atque hac scelerata cōiuratione excitatū, præliis fregit, D eósque domuit, qui lacessierant: & ea victoria contentus, republica metu liberata, quieuit. C. Cæsaris longè aliam video fuisse rationé. non enim sibi solùm cum iis, quos iam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam. ||Itaque cum 33 acerrimis nationibus, & maximis Germanorum, & Heluetiorum, præliis felicissimé decertauit:

certauit, ceteras contriuit, compulit, domuit, imperio populi Romani parere assuefecit, &, quas regiones, quásque genteis nullæ nobis antea literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nostérque exercitus, & populi Romani arma peragrarũt. Semitã tantùm Galliæ tenebamus anteà, patres conscripti: ceteræ partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus, & barbaris, & bellicosis tenebantur, quas nationes nemo vmquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo sapienter de republica nostra cogitauit iam inde à principio huius imperij, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret: sed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, numquam est anteà cum omnibus dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est perfectum vt imperij nostri, terrarúmque illarum idem 34 esset extremum. ‖ Alpibus Italiam munierat antè natura, non sine aliquo diuino numine. nam, si ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuisset: numquam hæc vrbs summo imperio domicilium, ac sedem præbuisset: quæ iam licet considant. nihil est enim vltra illam altitudinem montium vsque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum. Sed tamen vna, atque altera æstas vel metu, vel spe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus poteit totam Galliam sempiternis vinculis adstringere. impolitæ verò res, & acerbæ si erunt relictæ: quamquam sunt abscisæ, tamen efferent se aliquando, 35 & ad renouandum bellum reuirescent. ‖ Quare sit in eius tutela Gallia, cuius virtuti, fidei, felicitati commendata est. Qui si fortunæ muneribus amplissimis ornatus, sæpius eius deæ periculum facere nollet: si patriam, si ad deos penateis, si ad eam dignitatem, quam in ciuitate sibi propositam videt, si ad iucundissimos liberos, si ad clarissimum generum, redire properaret: si in Capitolium inuehi victor cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere iam non poteit, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, à quo profligata sunt, confici velle. Cùm verò ille suæ gloriæ iampridem, reip. nondum satisfecerit, & malit tamen tardiùs ad suorum laborum fructus peruenire quàm non explere susceptum reipu. munus, nec imperatorem incensum ad remp. bene gerendam reuocare, nec totam Gallici belli rationem, propè iam explicatam, per- 36 turbare atque impedire debemus. Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minimè probandæ sunt: quorum atque vlteriorē Galliam decernit cum Syria, alter citerorem. qui vlteriorem: omnia illa, de quibus disserui paulò antè, perturbat, simul ostendit, scire legem, quam esse legem neget: &, quæ pars prouinciæ sit. cui non possit intercedi, hanc se auellere: quæ defensorem habeat, nō tangere simul & illud facit, vt, quod illi à populo datum sit, id non violet: quod senatus dederit, id senator properet auferre. ‖ Alter 37 belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque seruat, præfinit enim successori diem, qui mihi nihil videtur minùs à dignitate, disciplináque maiorum dissidere, quàm vt, qui consul Kalendis Ian. habere prouinciam debet is vt eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine prouincia, cui fuerit, antequam designatus esset prouincia decreto sortietur, an non nam & non sortiri absurdum est, & quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus? quò? quò peruenire ante certam diem non licebit. Ianuario, Februario, prouinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis nascetur repente prouincia. ‖ Attamen his senten- 38 tiis Piso in prouincia permanebit. Quæ cùm grauia sunt, tũ nihil grauius illo, quòd multari imperatorem diminutione prouinciæ, contumeliosum est: neque solùm summo in viro, sed etiam in mediocri homine ne accidat, prouidendum. Ego vos intelligo, P. C. multos decreuisse honores eximios C. Cæsari, & propè singulareis, quod ita meritus erat: gratis etiã, vt quàm coniunctissimus huic ordini esset Sapientes, ac diuini fuistis. neminem vmquam est hic ordo complexus honoribus, & beneficiis suis qui vllam dignitatem præstabiliorem ea, quã per vos esset adeptus, putarit. nemo vmquam hîc potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi ipsi sibi aut propter reliquorum obtrectationem, ab huius ordinis coniunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus propè necessario contulerunt, qui si ex illa iactatione, cursúque populari, bene gesta republica, referunt adspectum in curiam, atque huic amplissimæ dignitati commendati esse voluni: non modò non repellendi sunt, verùm 39 etiam expetendi. ‖ Monemur à fortissimo viro, atque optimo post hominem memoriam consule, vt prouideamus, ne citerior Gallia nobis inuitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati, perpetuóque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari, ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, P. C. præsertim monitus à sapientissimo consule, & diligentissimo custode pacis, & otij, tamen vehementiùs arbitror pertimescendum, si hominum præclarissimorum, ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiaro. nam vt C. Iulius omnibus à senatu eximiis, ac nouis rebus ornatus, per manus hanc prouinciam tradat ei, cui minimè vos velitis: per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus. ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad supplicandum nullo modo possum. postremò, quo quisque animo futurus sit, nescio: quid sperem, video. præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini iure irasci posse 40 videatur. ‖ Atque hoc, si inimicissimus essem C. Cæsari, sentirem tamen reip. causa. Sed nõ alienum esse arbitror, quo minùs sæpe aut interpeller à nonnullis, aut tacita æstimatione reprehendar, explicare breuiter, quæ mihi sit ratio, & causa cum Cæsare. Ac primũ illud tempus familiaritatis, & consuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium no-

ſtrûm adoleſcentia fuit, prætermitto. Poſtea-
quam ſum in remp. ingreſſus, ita diſſenſi ab
illo, vt in diſiunctione ſententiæ, coniuncti
41 tamen amicitiâ maneremus. || Conſul ille e-
git eas res, quarum participem me eſſe vo-
luit: quibus ego ſi minùs aſſentiebar, tamen
illius mihi iudicium gratum eſſe debebat.
me ille, vt quinqueuiratum acciperem, ro-
gauit: me in tribus ſibi coniunctiſſimis con-
ſularibus eſſe voluit: mihi legationem, quã
vellem, quanto cum honore vellem, detulit.
quæ ego omnia non ingrato animo, ſed ob-
ſtinatione quadam ſententiæ repudiaui quàm
ſapienter, non diſputo: multis enim non pro-
babo: conſtanter quidem, & fortiter certè.
qui cùm me firmiſſimis opibus contra ſcelus
inimicorum munire, & populareis impetus
populari præſidio poſſem propulſare, quam-
uis excipere fortunam, ſubire vim, atque
iniuriam malui, quàm aut à veſtris ſanctiſſi-
mis mentibus diſſidere, aut de meo ſtatu de-
clinare. Sed non is ſolùm gratus debet eſſe,
qui accepit beneficium verùm etiã is, cui po-
teſtas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta,
quibus ille me ornabat, decere me, & con-
uenire iis rebus, quas geſſeram, non putabam.
Illum quidem amico animo me habere eo-
dem loco, quo principem ciuem, ſuum ge-
42 nerum, ſentiebam. || Traduxit ad plebem ini-
micum meum: ſiue iratus mihi? quòd me ſe-
cum ne beneficiis quidem videbat poſſe con-
iungi: ſiue exoratus. Ne hoc quidem fuit in-
iuria. nam poſtea me, vt ſibi eſſem legatus,
non ſolùm ſuaſit, verùm etiam rogauit. Ne id
quidem accepi: non quo alienum mea di-
gnitate arbitrarer, ſed quòd tantùm reipu-
blicæ ſceleris impendere à conſulibus pro-
ximis non ſuſpicabar. Ergo adhuc magis eſt
mihi verendum, ne mea ſuperbia in illius li-
beralitate, quàm ne illius iniuria in noſtra
43 amicitia reprehendatur. || Ecce illa tempeſtas,
caligo bonorum, & ſubita, atque improuiſa
formido, tenebræ reipublicæ, ruinas atque in-
cendium ciuitatis. terror iniectus Cæſari de
eius actis, metus cædis bonis omnibus: con-
ſulum ſcelus, cupiditas, egeſtas, audacia. Si
non ſum adiutus: non debuit. ſi deſertus: ſi-
bi fortaſſe prouidit: ſi etiam oppugnatus, vt
quidam aut putant, aut volunt: violata ami-
citia eſt. accepi iniuriã, inimicus eſſe debui,
non ego. ſed, ſi idem ille tum me ſaluum
eſſe voluit, cùm vos me, vt cariſſimũ filium,
deſiderabatis: &, ſi vos iidem pertinere ad
cauſam illam putabatis, voluntatem C. Cæſa-
ris à ſalute mea non abhorrere: & ſi illius
voluntatis generum eius habeo teſtem, qui
idem Italiam, in municipiis, populum Roma-
nũ in cõcione, vos, mei ſemper cupidiſſimos,
in Capitolio, ad meam ſalutem incitauit: ſi
denique Cn. Pompeius idem mihi teſtis de
voluntate Cæſaris, & ſponſor eſt illi de mea:
nónne vobis videor & vltimi temporis re-
cordatione, & proximi memoria, medium
illud triſtiſſimũ tempus debere, ſi ex rerum
natura, non poſſem euellere, ex animo qui-
44 dem certè excidere? || Ego verò, ſi mihi non
licet per aliquos ita gloriari, me dolorem,
atque inimicitias meas reipublicę cõceſſiſſe,
quod magni cuiuſdam hominis, & perſapien-
tis videtur: vtar hoc, quod non tam ad lau-
dem adipiſcendam, quàm ad vitandam vitu-
perationem valet, hominem me eſſe gratum,
& non modò tantis beneficiis, ſed etiam me-
diocri hominum beneuolentia commoueri.
A viris fortiſſimis, & de me optimè meritis
quibuſdam peto, vt, ſi ego illos meorum la-
borum, & incommodorum participes eſſe
nolunt, ne illi me ſuarum inimicitiarum ſo-
cium velint eſſe: præſertim cùm mihi iidem
illi conceſſerint, vt etiam acta illa Cæſaris,
quæ neque oppugnaui antea, neque defendi,
45 meo iam iure poſſim defendere. || Nam ſum-
mi ciuitatis viri, quorum ego conſilio remp.
conſeruaui, & quorum auctoritate illam
coniunctionem Cæſaris defugi, Iulias leges,
& ceteras, illo conſule, rogatas, iure latas
negant. iidem illam proſcriptionem capi-
tis mei, contra ſalutem reip. ſed ſaluis au-
ſpiciis rogatã eſſe dicebant. Itaque vir ſum-
ma auctoritate ſumma eloquentia, dixit gra-
uiter, caſum illum meum, funus eſſe reip. ſed
funus iuſtum & indictum. Et mihi ipſi om-
nino perhonorificum diſceſſum meum, funus
dici reip. Reliqua non reprehendo: ſed mihi
ad id, quod ſentio, aſſumo. nam, ſi illud iure
rogatum dicere auſi ſunt, quod nullo exem-
plo fieri potuit? nulla lege licuit, quia nemo
de cœlo ſeruarat: oblitine erant, tum, cùm
ille, qui id egerat, plebeius eſt lege curiata
factus, dici de cœlo eſſe ſeruatum? quid ſi ple-
beius omnino eſſe non potuit, qui tribunus
pl. potuit eſſe? &, cuius tribunatus ſi ratus eſt,
nihil eſt quod irritum ex actis Cæſaris poſſit
eſſe: eius non ſolùm tribunatus, ſed etiam
perniciosiſſimæ res, auſpiciorum religione
46 conſeruata, iure latæ videbuntur? || Quare
aut vobis ſtatuendum eſt, legem Æliam
manere, legem Fufiam non eſſe abrogatam,
non omnibus faſtis legem ferri licere: cùm
lex feratur, de cœlo ſeruari, obnuntiari,
intercedi licere: cenſorium iudicium, ac no-
tionem, & illum morem ſeueriſſimum ma-
giſtratuum, non eſſe nefariis legibus de ciui-
tate ſublatum: ſi patricius, tribunus pl. fue-
rit? contra leges ſacratas: ſi plebeius, contra
auſpicia fuiſſe, aut mihi concedant homines
oportet, aut in rebus bonis non exquirere
iura ea quæ ipſi in perditis non exquirunt:
præſertim cùm ab illis aliquoties condicio
C. Cæſari lata ſit, vt eaſdem res alio modo
ferret, qua conditione auſpicia requirebant,
leges comprobabant: in Clodio auſpiciorum
ratio ſit eadem, leges omnes ſint euerſæ
47 ac perditæ ciuitatis. || Extremum illud eſt.
ego, ſi eſſent inimicitiæ mihi cum C. Cæſare,
tamen hoc tempore reip. conſulere, inimi-
citias in aliud tempus reſeruare deberem.
poſſem etiam ſummorum virorum exem-
plo inimicitias reipub. cauſa deponere: ſed,
cùm inimicitiæ fuerint numquam: opinio in-
iuriæ. beneficio ſit exſtincta: ſententia mea,
P.C. ſi dignitas agitur C. Cæſaris, homini tri-
buam: ſi honos quidam, ſenatus concordiæ
conſulam: ſi auctoritas decretorum veſtro-
rum, conſtantiam ordinis in eodem ornando
imperatore ſeruabo: ſi perpetua ratio Gallici
belli, reip. prouidebo: ſi aliquod meum pri-
uatũ officium, me non ingratum eſſe præſtabo.
Atque hoc velim probare omnibus, patres
conſcripti, ſed leuiſſimè feram, ſi forte aut
iis mi-

his minùs probaro, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate texerunt: aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, cùm ipsi, & cum meo, & cum suo inimico, in gratiam non dubitarint redire.

PRO L. CORNELIO BALBO.

ORATIO XXXVI.

SI auctoritates patronorũ in iudiciis valerent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si vsus, à peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cùm beneficiis cũ L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, vsus mediocris, ingenij minimè voluntati paris. nam ceteris, à quibus est defensus, hunc debere plurimum video. ego, quantum ei debeam, alio loco ostendam. || Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint saluti meæ, & dignitati, si minùs referenda gratia satisfacere potuerim, at prædicanda, & habenda certè satis esse facturum. Quæ fuerit hesterno die Cn. Pompeij grauitas in dicendo, iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorum animorum: sed perspicua admiratione declarari videbatur. nihil enim vmquam audiui, quod mihi de iure subtilius dici videretur nihil de memoria, de more, de exemplis acutiùs, nihil peritiùs de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de republica grauiùs, nihil de ipso modestiùs, nihil de causa & crimine ornatiùs. || vt mihi iam verum videatur illud esse, quod nonnulli literati, ac studiis, doctrinisque dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omneis animo virtutes penitus comprehendisset, omnia quæ facere vellet, facillimè tractare. Quî enim in L. Crasso potuit homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, maior esse vbertas, varietas, copia, quã fuit, in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse à pueritia vsque ad hanc ætatem à continuis bellis, & victoriis conquieuit? || Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. etenim ei succedo orationi, quæ non præteruecta sit aureis vestras, sed in animis omnium penitus insederit: vt plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quàm nõ modò ex mea, sed ex cuiusquã oratione, capere possitis. Sed mos est gerendus non modò Cornelio, cuius ego voluntati in eius periculis nullo modo deesse possum: sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui iudicii, sui beneficii voluit me esse, vt apud eosdem vos, iudices, nuper in alia causa fuerim, & prædicatorẽ, & auctorẽ. || Ac mihi quidẽ hoc dignum reo videtur, hoc deberi huius excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, vt quod fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes & licuisse concedant. Nã verius nihil est, quàm quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, vt nullius in delicti crimen vocaretur. Nõ enim furatus esse ciuitatem, non genus suum ementitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: vnum obiicitur, natum esse Gadibus: quod negat nemo. ceterum accusator fatetur, hunc in Hispania, durissimo bello, cum Qu. Metello, cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse, &, vt Pompeius in Hispaniam venerit, Memmiúmque habere quæstorẽ cœpit, numquam à Memmio discessisse: Karthaginem esse profectum: acerrimis illis prœliis, & maximis, Sucronensi, & Duriensi interfuisse: cum Pompeio ad extremum belli tempus fuisse. || Hæc sunt prœlia Cornelii: talis in remp. nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum præmia quidem ipsa non sunt in eius facto, qui adeptus est, sed in eius, qui dedit. Donatus igitur est ob eas causas à Cn. Pompeio ciuitate. id accusator non negat, sed reprehendit: vt in Cornelio causa ipsius probetur, pœna quæratur: in Pompeio causa lædatur, pœna sit nulla. Sic fam... sic innocentissimi hominis fortunas, præstantissimi imperatoris factum condẽnari volunt. Ergo in iudicium, caput Cornelii factum Põpeij vocatur. hunc enim in ea ciuitate, in qua sit natus, honestissimo loco natum esse concedis, & ab ineunte ætate, relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris cum imperatoribus esse versa-

tum:nullius laboris,nullius, obsessionis, nullius prœlii expertem fuisse, hæc sunt omnia cùm plena laudis,tum propria Cornelii: nec
7 in his rebus crimen est vllum. || Vbi igitur est crimen? quòd eum Pompeius ciuitate donauit. Huiuscéne crimen? minimè: nisi honos, ignominia putanda est. Cuius igitur? Reuera nullius: actione accusatoris eius vnius, qui donauit. Qui si adductus gratia, minùs idoneum hominem præmio affecisset: qui etiam si virum bonum, sed non ita meritum: si denique aliquid quod non contrà, ac liceret, factum diceretur,sed contrà,atque oporteret: tamen esset omnis eiusmodi mali reprehen-
8 sio à vobis,iudices,repudianda. ||Nunc verò quid dicitur? quid ait accusator fecisse Pompeium?quod ei facere non licuerit?quod grauius est,quàm, si id factũ ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiam si licet: quidquid verò non licet, certè non oportet. Hic ego nunc cunctor sic agere, iudices, non esse fas dubitari, quin, quod Cn. Pompeium fecisse constet, id non solùm decuisse, sed etiam debuisse fa-
9 teamur? || Quid enim abest huic homini? quod si adesset, iure hoc tribui, & concedi putaremus? vsúsne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum, atque imperiorum maximorum? cuius plerique æquales minùs sæpe castra viderunt, quàm hic triumphauit? qui tot habet triumphos, quot oræ sunt, partésque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? an ingenium? cùm etiam ipsi casus,euentúsque rerum,non duces,sed comites eius consiliorum fuerint? in quo vno ita summa fortuna cum summa virtute certauit, vt omnium iudicio, plus homini,quàm decet tribueretur? an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia vmquam requisita est? quem prouinciæ nostræ, quem liberi populi,quem reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modò viderunt, sed aut sperando vmquam, aut o-
10 ptando cogitauerunt? || Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus,ac laudibus esse debet. Cui S.P.Q.R. amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia: verùm etiam recusanti: huius de facto,iudices,ita queri,vt id agatur, licueritne ei facere, quod fecit,an verò,non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit (contra fœdus enim,id est, contra populi Ro.religionem,& fidem fecisse dicitur) non turpe popu-
11 lo Ro. nónne vobis? || Audiui hoc de parente meo puer: cùm Qu.Metellus, L.F. causam de pecuniis repetundis diceret ille, ille vir, cui patriæ salus dulcior,quàm cõspectus suæ, qui de ciuitate decedere, quàm de sententia maluit;hoc igitur causam dicente, cùm ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causa,fuisse iudicem ex illis equitibus Romanis,grauissimis viris, neminem, qui remoueret oculos, & se totũ auerteret,ne fortè,quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, verúmne, an falsum esset, videretur. nos Cn. Pompeii decretum, iudicium de consilii sententia pronuntiatum recognoscemus? cum legibus conferemus? cum fœderibus,quorum acerbissima diligentia est, perl-

12 tendemus? || Athenis aiunt, cùm quidam apud eos,qui sanctè,grauitérque vixisset,& testimonium publicè dixisset,&(vt mos Græcorum est) iurandi causa ad aras accederet,vna voce omneis iudices, ne is iuraret, reclamasse. Cùm Græci homines, spectati viri,noluerint,religione videri potius,quàm veritate,fidé esse constrictam: nos etiam in ipsa religio-
13 ne & legum,& fœderum conseruanda, qualis fuerit Cn.Pompeius,dubitabimus? ||Vtrum enim inscientem vultis contra fœdera fecisse, an scientem? si scientem:ó nomen nostri imperij,ó populi Ro.excellens dignitas, ó Cn.Pompeij sic latè,longéque diffusa laus,vt eius gloriæ domicilium cõmunis imperii finibus terminetur! ó nationes, vrbes, populi,reges,tetrarchæ,tyranni, testes Cn.Pompeii nõ solùm virtutis in bello,sed etiam religionis in pace: vos denique mutæ regiones imploro, & sola terrarum vltimarum: vos maria,portus,insulæ,litoráque. Quæ est enim ora,quæ sedes,qui locus, in quo non exstent huius cùm fortitudinis,tum verò humanitatis, tum animi, tum consilii impressa vestigia? Hunc quisquam incredibili quadã,atque inaudita grauitate,virtute,constantia præditum, fœdera sciente ne-
14 glexisse,violasse,rupisse dicere audebit? || Gratificatur mihi gestu accusator, inscientem Cn. Pompeium fecisse significat. Quasi verò leuius sit, cùm in tanta rep.verseres & maximis negotiis præsis, facere aliquid, quoad scias non licere:an omnino nescire quid liceat. Etenim cùm in Hispania bellum acerrimum,& maximum gesserat,quo iure Gaditana ciuitas esset, nesciebat? an,cuius linguam populi non noiset,interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quisquam Cn.Pompeium ignorasse dicere audebit,quod mediocres homines, quod nullo vsu,nullo studio militari præditi,quod
15 librarioli denique scire profiteantur? || Equidem contra existimo, iudices, cùm in omni genere,ac varietate artium,etiam illarũ, quæ sine summo otio non facilè discuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quandam laudem eius,& præstabilem esse scientiam in fœderibus,pactionibus, conditionibus,populorum,regum,exterarum nationum:in vniuerso denique belli iure,ac pacis.nisi fortè,quę nos libri docent in vmbra, & otio, ea Cn. Pompeium,neque cùm requiesceret,literæ:neque, cùm rem regeret, res ipsæ docere potuerunt. Atque, vt ego sentio, iudices,causa dicta est temporis magis,ego non huius,inquam,generis iudicii plura dicam. Est enim huius sæculi labes quædã,& macula,virtuti inuidere,velle ipsum florem dignitatis infringere. ||Etenim,
16 si Cn.Põpeius abhinc annos quingentos fuisset,is vir,à quo senatus adolescentulo, atque equite Romano sæpe communis salutis auxilium expetisset: cuius res gestæ omneis gentis, cum clarissima victoria, terra, marique peragrassent: cuius tres triumphi testes essent totum orbem terrarum nostro imperio teneri: quem populus Romanus singularibus honoribus decorasset: si nunc apud vos, id,quod is fecisset, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? nemo profectò. mors enim cùm exstinxisset inuidiam, res eius gestæ sempiterni nominis gloria niterentur. Cuius igitur audita virtus dubitationi locum non daret,

hu-

huius præsens, experta, atque perspecta, obtrectatorum voce lædetur? 17 || Omittam igitur Pompeium iam oratione mea reliqua: sed vos, iudices, animis, ac memoria tenetote. de lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua cõsuetudine ciuitatis nostræ, renouabo ea, quæ dicta sunt. nihil enim mihi noui, nihil integri, neque M. Crassus, qui totam causam & pro facultate, & pro fide sua diligentissimè vobis explicauit, neque Cn. Pompeius, cuius oratio omnibus ornamentis abundauit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc à me quasi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto à vobis, vt me officij potiùs, quàm dicendi studio hanc suscepisse operam, ac munus putetis. 18 || Ac prius, quàm aggrediar ius, causámque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium nostrûm deprecandæ, maleuolentiæ causa, breuiter commemorandum videtur. Si, quo quisque loco nostrûm est, iudices, natus, aut, si in qua fortuna est nascendi initio constitutus, hunc vitæ statum vsque ad senectutem obtinere debet, &, si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustrauit labor & industria, pœna sunt afficiendi: non grauior L. Cornelio, quàm multis viris bonis, atque fortibus, constitui lex vitæ, & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere, & fortunæ gradu non modò amicitias, & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potiùs inuidia violatura virtutem L. Cornelij, quàm æquitas vestra pudorem eius adiutura videatur. 19 || Itaque, quod maximè petendum est, à vobis idcirco non peto, iudices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. illud peto, vt, si causam ipsam per se firmam esse, & stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adiumento causæ potius, quàm impedimento esse malitis. Nascitur iudices, causa Cornelij ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. qua lege videmus, satis esse sanctum, vti ciues Ro. sint ij, quos Cn. Pompeius de consilij sententia sigillatim ciuitate donauit. Donatum esse L. Cornelium præsens Pompeius dicit: indicant publicæ tabulæ: accusator fatetur. sed negat ex fœderato populo quemquam potuisse, nisi is populus fun- 20 dus factus esset in hanc ciuitatem venire. || O præclarum interpretem iuris, auctorem antiquitatis: correctorem, atque emendatorem nostræ ciuitatis, qui hanc pœnam fœderibus adscribat. vt omnium præmiorum, beneficiorúmque nostrorum experteis faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitiùs, quàm fœderatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium fœderatorum, quàm omnium liberorum. Sed totum hoc iudices, in ea positum semper ratione, atque sententia, vt, cùm iussisset P.R. aliquid: si id asciuissent socij populi ac Latini, &, si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, resedisset: vt tum lege eadem is populus teneretur: non vt de nostro iure aliquid minueretur: sed vt illi populi aut iure eo, quod à nobis esse constitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio vterentur. 21 || Tulit apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de ciuili iure sunt latæ, quas Latini voluerunt, adsciuerunt. ipsa denique Iulia, qua lege ciuitas est sociis, & Latinis data, qui fundi populi facti non essent, ciuitatem non haberent. In quo magna contentio Heracliensium, & Neapolitanorum fuit, cùm magna pars in iis ciuitatibus iuris sui libertatem ciuitati anteferret. Postremò hæc vis est istius & iuris, & verbi, vt fundi populi, beneficio nostro, non suo iure fiant. 22 || Cùm aliquid populus Ro. iussit, id si est eiusmodi, vt quibusdam populis, siue fœderatis, siue liberis, permittendũ esse videatur, vt statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus, quo iure vti velint: tum, vtrùm fundi facti sint, an nõ, quærendum esse videatur. de nostra verò rep. de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt. Atqui, si imperatoribus nostris, si senatui, si populo R. non licebit propositis præmiis elicere ex ciuitatibus sociorũ, atque amicorum, fortissimum, atque optimum quẽque, ad subeunda pro salute nostra pericula: summa vtilitate ac maximo sæpe præsidio in periculis, atque asperis temporib. carendũ erit. 23 || Sed, per deos immortaleis, quæ est ista societas, quæ amicitia, quod fœdus, vt aut nostra ciuitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, cõmeatus, periculo suo iuuerit, qui cum hoste nostro cominus in acie sæpe pugnarit, qui se sæpe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti obiecerit: nulla cõditione huius ciuitatis præmiis affici possit? 24 || Etenim in populum Ro. graue est, non posse vti sociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis nostris sua cõmunicare in socios verò ipsos, & in eos, de quibus agimus, fœderatos, iniuriosum, & contumeliosum est, his præmiis, & his honoribus exclusos esse fidelissimos, & coniunctissimos socios, quæ pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant sæpe seruis. Nam & stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris prouinciis multos ciuitate donatos videmus: &, qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, & magno vsui reipublicæ nostræ fuissent, scimus ciuitate esse donatos: seruos denique, quorum ius, & fortunæ conditio infima est, bene de republica meritos, persæpe libertate, id est, ciuitate publicè donari videbamus. 25 || Hanc tu igitur, patrone fœderum, ac fœderatorum, cõditionẽm statuis Gaditanis, tuis ciuib., vt, quod iis, quos armis subegimus, atque in ditionem nostram redegimus, liceat, si populus Romanus permiserit, vt ab senatu, ab imperatoribus nostris, ciuitate donẽtur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis, legibúsve sanxissent, ne quis suorum ciuium, castra imperatorum populi Romani iniret: ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitæ discrimen inferret: Gaditanis adiutoribus, armis subegimus... Gadi-

tanorum auxiliis, cùm vellemus, vti nobis nõ liceret. priuatim verò, ne quis vir & animo & virtute præcellens, pro nostro imperio periculo suo dimicaret: grauiter id iure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarũ nos hominum studiis, atque externa virtute priuari. 26 || Atqui nihil interest, iudices, vtrum hæc fœderati iura constituant, vt, necui liceat ex his ciuitatibus ad nostrorum bellorũ pericula accedere: an, quæ nos eorum ciuibus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. nihil enim magis vteremur his adiutoribus, sublatis præmiis virtutis, quàm, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, cùm pro sua patria pauci post genus hominum natum, reperti sint, qui, nullis præmiis propositis, vitam suam hostium telis obiecerint: pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modò nullo proposito præmio, sed etiam interdicto? 27 || Sed cùm est illud imperitissimè dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium fœderatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminé ex sociis ciuem fieri posse, aut etiam posse ex fœderatis: tum verò ius omne noster iste magister mutandæ ciuitatis ignorat: quod est, iudices, non solùm in legibus publicis positũ, sed etiam in priuatorum voluntate. Iure enim nostro neque mutare ciuitatem quispiam inuitus potest, neque, si velit, mutare non potest, modò asciscatur ab ea ciuitate, cuius esse se ciuitatis velit: vt, si Gaditani sciuerint nominatim de aliquo ciue Rom. vt sit is ciuis Gaditanus, magna potestas sit nostro ciui mutandæ ciuitatis, nec fœdere impediatur, quo minùs ex ciue Romano ciuis Gaditanus possit esse. 28 || Duarum ciuitatum ciuis esse nostro iure ciuili nemo potest: non esse huius ciuitatis ciuis, qui se alii ciuitati dicarit, potest. Neque solùm dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo, Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cœpioni, Rutilio, Smyrnæ, vidimus accidisse, vt earum ciuitatum fierent ciues, hanc antè amittere non potuissent, quàm huius solum ciuitatis mutatione vertissent: sed etiam postliminio potest ciuitatis fieri mutatio, neque enim sine caussa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud maiores legati nostri in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, vt is Publicius, si domum reuertisset, & inde Romam rediisset, ne minus ciuis esset. Multi etiam superiore memoria ciues Romani sua voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relictis, alias se in ciuitates contulerunt. 29 || Quòd si ciui Rom. licet esse Gaditanum, siue exsilio, siue postliminio, siue reiectione huius ciuitatis: vt iã ad fœdus veniam, quod ad causam nihil pertinet (de ciuitatis enim iure, non de fœderibus disceptamus) quid est, quãobrem ciui Gaditano in hanc ciuitatem venire non liceat? Equidem longè secus sentio. nam cùm ex omnibus ciuitatibus via sit in nostram, cùmque nostris ciuibus pateat iter ad ceteras ciuitates: tum verò, vt quæque nobiscum maximè societate, amicitia, sponsione, pactione, fœdere coniuncta est, ita mihi maximè communionem beneficiorum, præmiorum, ciuitatis, continere videtur. Atqui ceteræ ciuitates non dubitarent nostros omneis recipere in suas ciuitates, si idem nos iuris haberemus, quod ceteri. sed nos non possumus & huius esse ciuitatis, & cuiusuis præterea: ceteris concessum est. 30 || Itaque in Græcis ciuitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros vndique adscribi, multarúmque esse eosdem homines ciuitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros ciueis, Athenis in numero iudicum, atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero, cùm ignorarent, si illam ciuitatem essent adepti, hanc se perdidisse nisi postliminio recuperassent. Peritus verò nostri iuris, ac moris nemo vmquam, qui hanc ciuitatem retinere vellet, in aliam ciuitatem se dicauit. Sed hic totus locus disputationis, atque orationis meæ, iudices, pertinet ad commune ius mutandarum ciuitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem vniuersam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentẽ à populo Romano odio quodam, atque dissidio, neque tam fide, beneuolentiáque coniunctam, ex qua nobis interdictum sit, vt neque asciscere ciuem, aut ciuitate donare possimus. 31 || O iura præclara, atque diuinitùs iam inde à principio Romani nominis à maioribus nostris comparata, ne quis nostrûm plus quàm vnius ciuitatis esse possit (dissimilitudo enim ciuitatum, varietatẽ iuris habeat necesse est) ne quis inuitus ciuitate mutetur: néve in ciuitate maneat inuitus. Hæc sunt enim fundamẽta firmissima nostræ libertatis, sui quemque iuris & retinendi, & dimittendi esse dominũ. Illud verò sine vlla dubitatione maximè nostrum fundauit imperium, & populi Romani nomen auxit, quòd princeps ille, creator huius vrbis, Romulus fœdere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc ciuitatem oportere. Cuius auctoritate & exemplo numquam est intermissa à maioribus nostris largitio, & communicatio ciuitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tusculani, & Lanuuini, & ex ceteris generibus gentes vniuersæ in ciuitatẽ sunt receptæ, vt Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex ciuitatibus nec coacti essent ciuitatem mutare, si qui noluissent: nec, si qui essent ciuitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum fœdus eorũ videretur. 32 || At enim quædam fœdera exstant, vt Germanorum, Insubrium, Heluetiorum lapidum nonnullorum itẽ ex Gallia Barbarorum, quorum in fœderibus exceptum est, ne quis eorum à nobis ciuis recipiatur. Quòd si exceptio facit, ne liceat: ibi necesse est licere, vbi non est exceptum. Vbi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat ciuitate? nusquam, ac si cubi esset: lex id Gellia, & Cornelia, quæ definitè potestatem Pompeio ciuitatem donandi dederat, sustulisset. Exceptũ est, inquit, fœdus siquidem sacrosanctum est. Ignosco tibi, si neque Pœnorum iura calles (reliqueras enim ciuitatem tuam) neque nostras potuisti leges inspicere: ipse enim à cognitione tua iudicio publico repulerunt. 33 || Quid fuit in rogatione ea, qua de Pompeio à Gellio, & à Lentulo,

tulo, C O S S. lata est, in qua aliquid sacrosan-
ctum videretur? Primùm enim sacrosanctum
esse nihil potest, nisi, quod populus, plebésve
sanxisset: deinde sanctiones sacrandæ sunt, aut
genere ipso, aut obtestatione, & consecratio-
ne legis, aut pœnæ, cùm caput eius, qui con-
trà facit, consecratur. Quid habes igitur dice-
re de Gaditano fœdere eiusmodi? Vtrùm ca-
pitis consecratione, an obtestatione legis sa-
crosanctum esse confirmas? nihil omnino vm-
quam de isto fœdere ad populum, nihil ad
plebem latum esse dico: de quibus etiam si la-
tum esset, neque legem, neque pœnam latam
esse, ne quem ciuem reciperemus: tamen id
esset, quod populus postea iussisset, ratum:
neque quidquam illis verbis, si quid sacro-
sanctum esset, esse exceptum videretur: de
his, cùm populus Romanus nihil vmquã ius-
serit, quidquam audes dicere sacrosanctum
fuisse? || Nec verò hæc oratio mea ad infir-
mandum fœdus Gaditanorum, iudices, perti-
net. neque enim est meum, contra opinionem
vetustatis, contra ius optimè meritæ ciuitatis,
contra auctoritatem senatus dicere. Duris e-
nim quondam temporibus reipublicæ nostræ,
cùm præpotens terra, marique Karthago, ni-
xa duabus Hispaniis, huic imperio immine-
ret, & cùm duo fulmina nostri imperij subitò
in Hispania, Cn. & P. Scipiones, exstincti oc-
cidissent: L. Marcius, primipili Centurio, cum
Gaditanis fœdus icisse dicitur, quod cùm ma-
gis fide illius populi, iustitia vestra, vetustate
denique ipsa, quàm aliquo publico vinculo
religionis teneretur: sapientes homines, & pu-
blici iuris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Ca-
tulo C O S S. à senatu de fœdere postulauerũt.
Tum est cum Gaditanis fœdus vel renouatũ,
vel ictum de quo fœdere populus Romanus
sententiã non tulit: qui iniussu suo, nullo pa-
cto potest religione obligari. || Ita Gaditana
ciuitas, quòd beneficiis suis erga rempublicã
nostrã consequi potuit, quod imperatorũ te-
stimoniis, quòd vetustate, quod Quint. Catuli,
summi viri auctoritate, quod iudicio senatus,
quod fœdere, consecuta est: quod publica re-
ligione sanciri potuit, id abest, populus enim
se nusquã obligauit. neq; ideò est Gaditanorũ
causa deterior. grauissimis enim, & plurimis
rebus est fulta. sed isti disputationi certè nihil
est loci. sacrosanctum enim nihil potest esse,
nisi quòd per populum, plebémve sancitũ est.
Quod si hoc fœdus quod populus Romanus,
auctore senatu, cõmendatione, & iudicio vetu-
statis, voluntate, & sententiis suis cõprobat,
idem suffragiis cõprobasset: quid erat, cur ex i-
pso fœdere Gaditanum in ciuitatem nostram
recipi non liceret? nihil est enim aliud in fœ-
dere, nisi, vt P I A A E T E R N A P A X sit.
Quid id ad ciuitatem? Adiunctum illud etiam
est, quod non est in omnibus fœderibus: M A-
I E S T A T E M P O P V L I R O M A N I
C O M I T E R C O N S E R V E N T. Id
habet hanc vim, vt sit ille in fœdere inferior.
|| Primùm verbi genus hoc conseruandi, quo
magis in legibus, quàm in fœderibus, vti so-
lemus, imperantis est, non precantis. Deinde,
cùm alterius populi maiestas conseruari iu-
betur, de altero siletur: certè ille populus in
superiori conditione, causáque ponitur, cuius
maiestas fœderis sanctione defenditur. In quo
erat accusatoris interpretatio, indigna respõ-
sione, qui ita dicebat, Comiter, esse communi-
ter: quasi verò priscum aliquod, aut insolitum
verbum interpretaretur. Comes, benigni, fa-
ciles, suaues homines esse dicuntur, qui er-
ranti comiter monstrant viam: benignè, non
grauatè: comiter quidem certè, non communi-
ter conuenit. || Et simul absurda res est, ca-
ueri fœdere, vt maiestatem populi Ro. com-
muniter conseruent: id est, vt populus R. suam
maiestatem esse saluam velit. Quod si iam ita
esset, vt esse non potest, tamen de nostra ma-
iestate, nihil de illorum caueretur. Potéstne
igitur nostra maiestas à Gaditanis benignè
conseruari, si ad eam retinendam Gaditanos
præmiis elicere non possumus? potest sine vlla
denique maiestas, si impedimur, quo minus
per populum Ro. beneficiorum, virtutis causa
tribuendorum potestatem imperatoribus no-
stris deferamus? || Sed quid ego disputo, quæ
mihi tum, si Gaditani contra me dicerent,
verè posse dici viderentur? illis enim repeten-
tibus L. Cornelium, responderem, legem po-
pulum Romanum iussisse de ciuitate tribuen-
da. hoc genere legum fundos populos fieri
non solere. Cn. Pompeium de consilii senten-
tia ciuitatem huic dedisse: nullum populi no-
stri iussum Gaditanos habere: itáque mihi es-
se sacrosanctum, quod lege exceptum videre-
tur, si esset: tamen in fœdere, nihil esse cau-
tum, propter pacem. additum etiam esse illud,
vt maiestatem illi nostram conseruare debe-
rent: quæ certè minueretur, si aut adiutori-
bus illorum ciuibus vti in bellis nobis non
liceret, aut præmii tribuendi potestatem nul-
lam haberemus. || Nunc verò quid ego contra
Gaditanos loquar, cùm id, quod ego defendo,
voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsa
comprobetur? qui à principio sui generis, ac
reipublicæ ab omni studio, sensúque Pœno-
rum, menteis suas ad nostrum imperium, no-
ménque flexerunt? quos, cùm maxima bella
nobis inferrentur, mœnibus excluserunt? clas-
sibus insecuti sunt? corporibus, copiis, opibus
depulerunt? qui & veterem illam speciem fœ-
deris Marciani, semper omni sanctiorẽ Mar-
te duxerunt, & hoc fœdere, Catuli, senatúsque
auctoritate, se nobiscum coniunctissimos
esse arbitrati sunt: quorum mœnia, delubra, a-
gros, vt ipse Hercules, itinerum ac laborum
suorum, sic maiores nostri imperii, ac nomi-
nis populi Ro. terminos esse voluerunt. || Te-
stantur & mortuos nostros imperatores, quo-
rũ viuit immortalis memoria, & gloria, Sci-
piones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, &
hunc præsentem Cn. Pompeium, quem procul
ab eorum mœnibus, acre, & magnum bellum
gerentem, commeatu, pecuniáque iuuerunt:
& hoc tempore ipso populum R. quem in ca-
ritate annonæ, vt sæpe antè fecerant, frumen-
to suppeditato, leuauerunt: se hoc ius esse vel-
le, vt sibi, & liberis, si qui eximia virtute fue-
runt, sit in nostris castris, sit in imperatorum
prætoriis? sit denique inter signa, atq; in acie
locus, sit his gradibus adscensus etiam ad ci-
uitatem. || Quòd si Afris, si Sardis, si Hispanis,
agris, stipendióque mulctatis, virtute adipisci
licet ciuitatem: Gaditanis autem, officiis, ve-
tustate, fide, periculis, fœdere coniunctis, hoc
idem non licebit? non fœdus sibi nobiscum,

ſed iniquiſſimas leges impoſitas à nobis eſſe A
arbitrabuntur. Atque hanc iudices, non à me
fingi orationem, ſed me dicere, quæ Gaditani
iudicarint, res ipſa declarat. Hoſpitium
multis annis ante hoc tempus cum L. Corne-
lio Gaditanos feciſſe publicè dico. proferam
teſteis, proferam legatos: excitabo laudato-
res, quos ad hoc iudicium, ſummos homines,
ac nobiliſſimos deprecatores huius periculi,
miſſos videtis. re denique multò antè Gadi-
bus iam audita fore, huic vt ab illo pericu-
lum crearetur, grauiſſima tum in iſtum ciuem
ſuum Gaditani ſenatuſconſulta fecerunt.
‖ Potuit magis fundus populus Gaditanus fie-
ri (quoniam hoc magnopere delectare verbo)
42 ſi tum ſit fundus, cùm ſcita, ac iuſſa noſtra ſua
ſententia comprobat, quàm cùm hoſpitium
fecit, vt & ciuitate illum mutatum eſſe fate-
retur, & ius ciuitatis honorem digniſſimum
iudicaret? potuit certius interponere iudiciũ
voluntatis ſuæ, quàm cùm etiam accuſatorem B
huius multa & pœna multauit? potuit magis
de re iudicare, quàm cum ad veſtrum iudi-
cium ciueis ampliſſimos legauit, teſteis huius
iuris, vitæ laudatores, periculi deprecatores?
‖ Etenim quis eſt tam demens, quin ſentiat,
ius hoc Gaditanis eſſe retinendum, ne inter-
43 ſeptum ſit is iter perpetuò ad hoc ampliſſi-
mum præmium ciuitatis: & magnopere iis eſ-
ſe lætandum, huius L. Cornelii beneuolẽtiam
erga ſuos remanere Gadibus gratiam, & fa-
cultatem commendandi in hac ciuitate ver-
ſari? Quis enim noſtrum eſt, cui non illa ci-
uitas ſit huius ſtudio, cura, diligentia, com-
mendatior? Omitto, quantis ornamentis po-
pulum iſtum C. Cæſar, cum eſſet in Hiſpania
prætor affecerit, controuerſias ſedarit, iura
ipſorum permiſſu ſtatuerit, inueteratã quon-
dam barbariam ex Gaditanorum moribus,
diſciplináque delerit, ſumma in eam ciuita-
tem, huius rogatu, ſtudia, & beneficia contu- C
lerit, multa prætereo, quæ quotidie labore
huius, & ſtudio, aut omnino, aut certè faci-
liùs conſequuntur. Itaque & adſunt princi-
pes ciuitatis, & defendunt: amore, vt ſuum ci-
uem: teſtimonio, vt noſtrum: officio, vt no-
biliſſimum, & ſanctiſſimum hoſpitem: ſtudio,
vt diligentiſſimum defenſorem commodo-
44 rum ſuorum. ‖ Ac ne ipſi Gaditani arbitrẽ-
tur, quamquam nullo incommodo affician-
tur, ſi liceat eorum ciueis virtutis cauſa in
noſtram ciuitatem venire, tamen hoc ipſo in-
ferius eſſe ſuum fœdus, quàm ceterorum: cõ-
ſolabor & hos præſenteis viros optimos, &
illam fideliſſimam, atque amiciſſimam nobis
ciuitatem ſimul & vos, non ignoranteis, iudi-
ces, admonebo, quo de iure hoc iudicium
conſtitutum ſit, de eo nunquam omnino eſſe
45 dubitatum. ‖ Quos igitur prudentiſſimos in-
terpretes fœderum, quos peritiſſimos bellici
iuris, quos diligentiſſimos in exquirendis
condicionibus ciuitatum, atque cauſis, eſſe D
arbitramur? eos profectò, qui iam imperia, ac
bella geſſerunt. Etenim, ſi Qu. Scæuola ille
augur, cùm de iure prædiatorio conſuleretur,
homo iuris peritiſſimus, conſultores ſuos
nonnumquam ad Furium, & Caſcellium, præ-
diatores, reiiciebat: ſi nos de aqua noſtra
Tuſculana M. Tugionem potiùs, quàm C. A-
quillium conſulebamus, quòd aſſiduus vſus

A vni rei reditus, & ingenium, & artẽ ſæpe vin-
cit: quis dubitet de fœderibus, & de toto iu-
re pacis, & belli, omnibus iuris peritiſſimis
imperatores noſtros anteferre? ‖ Poſſumuſ- 46
ne igitur tibi probare auctorem exempli at-
que facti illius, quod à te reprehenditur, C.
Marium? quæris aliquem grauiorem? con-
ſtantiorem? præſtantiorem virtute, prudentia,
religione, æquitate? Is igitur M. Annium
Appium, fortiſſimum virum, ſummum vir-
tute præditum, ciuitate donauit, cùm Camer-
tinum fœdus, ſanctiſſimum, atque æquiſſimũ
ſciret eſſe. Poteſt igitur, iudices, L. Cornelius
condemnari, vt non C. Marii factum condem-
netur? ‖ Exſiſtat ergo ille vir parumper co- 47
gitatione veſtra, quoniam re non poteſt: vt
conſpiciatis eum mentibus, quem oculis non
poteſtis. dicat, ſe non imperitum fœderis,
non rudem exemplorum, non ignarum bel-
li fuiſſe: ſe P. Africani diſcipulum ac mili-
B tem ſe ſtipendiis, ſe legationibus bellicis eru-
ditum, ſe, ſi tanta bella legiſſet, quanta geſ-
ſit, & confecit ſi tot conſulibus meruiſſet, quo-
ties ipſe conſul fuiſſet, omnia iura belli per-
diſcere, ac noſſe potuiſſe: ſibi non fuiſſe du-
bium, quin nullo fœdere à repub. bene ge-
renda impediretur à ſe ex coniunctiſſima, at-
que amiciſſima ciuitate fortiſſimum quem-
que eſſe delectum: neque Fulginatium, ne-
que Camertium fœdere eſſe exceptum: quo
minùs eorum ciuibus à populo Rom. præmia
virtutis tribuerentur. ‖ Itaque, cum paucis 48
annis poſt hanc ciuitatis donationem acerri-
ma de ciuitate quæſtio, Licinia, & Mucia le-
ge, veniſſet: num quis eorum qui de fœderatis
ciuitatibus eſſet ciuitate donatus, in iudicium
eſt vocatus? nã Spoletinus T. Macrinus, vnus
ex iis, quos C. Marius ciuitate donaſſet, dixit
cauſam ex colonia Latina, in primis firma, &
illuſtri quem cùm diſertus homo L. Anti-
ſtius accuſaret Spoletinus dixit fundum po-
C pulum Spoletinum non eſſe factum. videbat
enim, populos de ſuo iure, non de noſtro, fun-
dos fieri ſolere, ſed, cùm lege Apuleia colo-
niæ non eſſent deductæ, quæ lege Saturninus
C. Mario tulerat, vt in ſingulas colonias ter-
nos ciueis Rom. facere poſſet, negabat hoc
beneficium, re ipſa ſublata valere debere. 49
‖ Nihil habet ſimilitudinis iſta accuſatio: ſed
tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, vt
non per L. Craſſum, affinem ſuum, hominem
incredibili eloquentia, ſed paucis ipſe ver-
bis cauſam illam grauitate ſua defenderit, &
probarit. Quis enim eſſet, iudices, qui impe-
ratoribus noſtris, in bello, in acie, in exer-
citu, delectum virtutis: qui ſociis, qui fœde-
ratis, in defendenda repub. noſtra ſpem præ-
miorum eripi vellet? Quòd ſi vultus C. Marii:
ſi vox, ſi ille imperatorius ardor oculorum, ſi
recentes triumphi, ſi præſens valuit adſpe-
ctus: valeat auctoritas, valeant res geſtæ, va-
D leat memoria, valeat fortiſſimi, & clariſſimi
viri nomen æternum. ſit hoc diſcrimen inter
gratioſos ciueis, atque forteis, vt illi viui
fruantur opibus ſuis: horum, etiam mortuo-
rum (ſi quiſquam huius imperii defenſor mo-
ri poteſt) viuat auctoritas immortalis. ‖ Quid? 50
Cn. Pompeius, pater, rebus Italico bello ma-
ximis geſtis, P. Caſium, equitem R. virum bo-
num, qui viuit Rauẽnæ, fœderato ex populo,

nenne ciuitate donauit? quid? cohorteis duas vniuersas Camertium? quid? Heracliensium legioné, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea ciuitate, quæcum propè singulare fœdus Pyrrhi tẽporibus, C. Fabricio consule, ictum putatur? quid Massiliensem Aristonẽ Sylla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros L X. Gaditanos? quid? vir sanctissimus, & summa religione, ac modestia, Q. Metellus Pius, Qu. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adest, à quo hæc, quæ ego nunc percurro, subtilissimè sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinensem fœderatum ciuitate donauit, homo cũ grauitate, & prudentia præstans tum vel nimium parcus in largienda ciuitate? 51 ‖ Hîc tu, Cn. Pompeij beneficium, vel potiùs iudicium, & factum infirmitate conaris, qui fecit, quod C. Mariũ fecisse audierat: fecit quod P. Crassum, quod L. Syllam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat? neque verò in vno Cornelio id fecit. nam & Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, & Mamertinos obuios, & quosdam Vticenseis, & Saguntinos fabros, ciuitate donauit. Etenim, cùm ceteris præmiis digni sunt, qui suo labore, & periculo nostram remp. defendunt: tum certè dignissimi sunt qui ciuitate ea donentur, pro qua pericula, ac tela subierunt. Atque vtinam qui vbique sunt propugnatores huius imperij, possent in hanc ciuitatem venire, & contrà, oppugnatores reip. de ciuitate exterminari. Neque enim ille summus poeta noster, Annibalis illam magis cohortationem quàm communem imperatorum, voluit esse, *Hostem qui feriet, mihi erit Karthaginiensis, Quisquis erit, ciuitatis*: etsi id habent hoc leue, & semper habuerunt. Itaque & ciueis vndique forteis viros adsciuerunt, & hominum ignobilium virtutem persæpe nobilitatis inertiæ prætulerũt. 52 ‖ Habetis imperatorum summorum & sapientissimorum hominum, clarissimorum virorũ, interpretationem iuris, ac fœderum? dabo etiam iudicum qui huic quæstioni præfuerũt: dabo vniuersi populi Ro. dabo sanctissimum etiam iudicium senatus. Iudices cùm præ se ferrent, palámque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, iudicaturi: Mamertini, publicè suscepta causa, destiterunt. Multi in ciuitatem recepti ex liberis, fœderatisq; populis. nemo vmquam est de ciuitate accusatus, quòd aut populus, fundus factus non esset, aut quòd fœde53 ræ ciuitatis mutandæ ius impediretur. ‖ Audebo etiam hoc contendere, numquam esse condemnatum, quem constaret, ab imperatore nostro ciuitate donatum. Cognoscite nunc populi Ro. iudicium, multis rebus interpositum, atque in maximis caussis, re ipsa, atque vsu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus istum, Sp. Cassio, Posthumio Cominio, C O S S. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus post Rostra incisum, & perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater eius equitis Rom. optimi, atque ornatissimi viri damnato Cœlio: quomodo ex eadẽ ciuitate T. Coponius, ciuis item summa virtute, & dignitate (nepotes T. & C. Coponios nostis) dãnato C. Mas54 sone ciuis Romanus est factus. ‖ An lingua, & ingenio patefieri aditus ad ciuitatem potuit? manu, & virtute non potuit? anne de nobis trahere spolia fœderatis licebit: de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterant dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori maiores nostri maiora præmia, quam bellatori, esse voluerunt? Quòd si acerbissima lege Seruilia principes viri, ac grauissimi, & sapientissimi ciues, hanc Latinis, id est, fœderatis, viam ad ciuitatem populi iussu patere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege, cùm præsertim genus ipsum accusationis, & nomen, eiusmodi præmium, quod nemo assequi possit, nisi ex senatoris calamitate, neque senatori, neque bono cuiquam nimis iucundum esse posset: dubitandum fuit, quin, quo in genere, iudiciorũ præmia rata essent, in eodẽ iudicia imperatorum valerent? num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur, aut Seruilia lege, aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re præmium ciuitatis? 55 ‖ Cognoscite nunc iudiciũ senatus, quod semper est iudicio populi comprobatum. Sacra Cereris, iudices, summa maiores nostri religione confici, cæremoniáque voluerunt: quæ cùm essent assumta de Græcia, & per Græcas semper curata sunt sacerdotes, & Græca omnia nominata: sed cùm illã, quæ Græcum illud sacrum monstraret, & faceret, ex Græcia deligerent: tamen sacra pro ciuibus ciuem facere voluerunt, vt deos immortaleis scientia peregrina & externa: mente domestica, & ciuili precarentur. Has sacerdotes video ferè aut Neapolitanas, aut Velienseis fuisse, fœderatarum sine dubio ciuitatũ. Mitto vetera: proxima dico: ante ciuitatem Veliensibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, prætorem Vrbanum, nominatim ad populum de Calliphana Veliense, vt ea ciuis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velienseis, aut sacerdotẽ illam, ciuem Ro. factam non esse, aut fœdus & à senatu, & à populo Rom. violatum arbitrabimur? 56 ‖ Intelligo, iudices in causa aperta, miniméque dubia, multò & plura, & à pluribus peritissimis esse dicta, quàm res postularet. sed id factum est, non vt vobis rem tã perspicuam, dicendo probaremus, verùm vt omnium maleuolorum, iniquorum, inuidorum animos frangeremus: quos vt accusator incẽderet, vt aliqui sermones hominum, alienis bonis mærentium, etiam ad vestras aureis permanarent, & in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis summa arte adspergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque inuidiosa est, & quantacumque est, eiusmodi est, vt conseruata magis, quàm corrupta esse videatur. tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, sed cõmuni maledicto notabatur: tũ Tusculanũ, quod Q. Metelli fuisse meminerat, & L. Crassi: Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio: ad Metellum peruenisse de Venonii Vindicii bonis non tenebat: simul illud nesciebat, prædiorum nullam esse gentem: emtionibus ea solere sæpe ad alienos homines, sæpe ad infimos, non legibus tanquã tutelas, 57 peruenire. ‖ Obiectum est etiã, quòd in tribum Crustuminam peruenerit: quod hic assecutus

est legis de ambitu præmio minùs inuidioso, A
quàm qui legum præmiis prætoriam senten-
tiam, & prætextam togam consequuntur. Et
adoptio Theophanis agitata est : per quam
Cornelius, nihil est, præterquam propinquo-
rum suorum hereditates, assecutus. Quam-
quam istorum animos, qui ipsi Cornelio inui-
dent, nõ est difficillimum mitigare. more ho-
minũ inuident, in conuiuiis rodunt, in circu-
lis vellicant : non illo inimico, sed hoc ma-
58 ledico dente carpunt. || Qui amicis L. Cor-
nelii aut inimici sunt, aut inuident, hi sunt
huic multò vehementiùs pertimescendi. nam
huic quidem ipsi quis est vmquam inuentus
inimicus? aut quis ius iure esse potuit? quem
bonum non coluit? cuius fortunæ, dignitatiq;
non concessit? Versatus in intima familiarita-
te hominis potentissimi, in maximis nostris
malis, atque discordiis neminem vmquam al-
terius rationis, ac partis non re, non verbo,
non vultu denique offendit fuit hoc siue meũ, B
siue reip. fatum, vt in me omnis illa inclina-
tio communium temporum incumberet. non
modò exsultauit in ruinis vestris, nostrísque
discordiis Cornelius : sed omni officio, lacry-
mis, opera, consolatione, omneis, me absente,
59 meos subleuauit. || Quorum ego testimonio,
ac precibus munus hoc meritum huic, &, vt à
principio dixi, iustam, & debitam gratiam re-
fero: speróque, iudices, vt eos, qui principes
fuerunt conseruandæ salutis, aut dignitatis
meæ, diligitis, & caros habetis: sic, quæ ab hoc
pro facultate huius, pro loco facta sunt, &
grata esse vobis, & probata. Non igitur à suis,
quos nullos habet, sed à suorum, qui & multi,
& potentes sunt, vrgetur inimicis : quos qui-
dem hesterno die Cn. Pompeius copiosa ora-
tione, & graui, secum, si vellent, contendere
iubebat. ab hoc improbo certamine, atque
60 iniusta contentione auocabat. || Et erat æ-
qua lex, & vobis, iudices, atque omnibus, C
qui nostris familiaritatibus implicantur, ve-
hementer vtilis, vt nostras inimicitias ipsi
inter nos geramus, amicis nostrorum inimi-
corum temperemus. Ac, si mea auctoritas sa-
tis apud illos in hac re põderis haberet, cùm
me præsertim rerum varietate, atque vsu ipso
iam perdoctum viderent : etiam ab illis eos
maioribus discordiis auocarem. id enim con-
tendere mecũ de rep. cùm id defendas, quod
esse optimum sentias, & fortium virorum, &
magnorum hominum semper putaui : neque
huic vmquã labori, officio muneri defui sed
contentio, tamdiu sapiens est, quamdiu aut
proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest
61 ciuitati. || Voluimus quædam, contendimus,
experti sumus : obtenta non sunt. dolorem a-
lij, nos luctum, mærorémque suscepimus. Cur
ea, quæ mutare non possumus conuellere ma-
lumus, quàm tueri? C. Cæsarem senatus & ge-
nere supplicationem amplissimo ornauit, & D
numero dierum xv. Idem in angustiis ærarii
victorem exercitum stipendio affecit : impe-
ratori decem legatos decreuit, lege Sempro-
nia succedendum non censuit. Harum ego
sententiarum & princeps, & auctor fui: neque
me dissensioni meæ pristinæ putaui potiùs
assentiri, quàm præsentibus reip. tẽporibus, &
concordiæ conuenire. Non idem aliis vide-
tur. sunt fortasse in sententia firmiores. re- A
prehendo nemině: sed assentior non omnibus:
neque esse inconstantis puto, sententiam ali-
quam, tanquam aliquod nauigium, atque cur-
sum, ex reip. tempestate moderari. || Sed, si qui 62
sunt, quibus infinitum sit odium, in quos se-
mel susceptum sit. quos video esse nonnullos:
cũ ducibus ipsis, non cum comitatu, assectato-
ribúsque confligant. Illam enim fortasse per-
tinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt:
hanc verò iniquitatẽ omnes cum aliqua cru-
delitate coniunctam. Sed, si certorum hominũ
menteis nulla ratione placare possumus, iu-
dices : vestros quidem animos certè confidi-
mus. non oratione nostra. sed humanitate ve-
stra esse placatos? || Quid enim est, cur nõ po- 63
tiùs ad summam laudem huic, quàm ad mini-
mam fraudem Cæsaris familiaritas valere de-
beat? cognouit adolescens : placuit homini
prudentissimo in summa amicorum copia cũ
familiarissimis eius est adæquatus. in prætura, B
in consulatu præfectum fabrûm detulit: consi-
lium hominis probauit, fidem est complexus:
officia, obseruatiámque dilexi. fuit hic mul-
torum illi laborum socius aliquando: est for-
tasse nunc nonnullorum particeps commodo-
rum. quæ quidem si huic obfuerint apud vos,
non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud
taleis viros profuturum. || Sed, quoniam C. 64
Cæsar abest longissimè, atque in iis est nunc
locis, quæ regiones, orbem terrarum: rebus il-
lius gestis imperium populi Rom. definiunt:
nolite, per deos immortaleis, iudices, hunc il-
li acerbum nuntium velle deferri, vt suum
præfectum fabrûm, vt hominem sibi carissi-
mum, & familiarissimum, non ob ipsius ali-
quod delictum, sed ob suam familiaritatem
vestris oppressum sententiis audiat. Misere-
mini eius, qui non de suo peccato, sed de hu-
ius summi, & clarissimi viri facto: non de ali-
quo crimine, sed de periculo suo, de publico C
iure disceptat: quod ius si Cn. Pompeius igno-
rauit, si M. Crassus, si Qu. Metellus, si Cn. Põ-
peius pater, si L. Sylla, si L. Crassus, si C. Ma-
rius, si senatus, si populus Ro. si qui de re simi-
li iudicarunt, si fœderati populi, si socii, si il-
li antiqui Latini : videte, ne vtilius vobis, &
honestius sit, illis ducibus errare quàm hoc 65
magistro erudiri. || Sed, si de certo, de perspi-
cuo, de vtili, de probato, de iudicato vobis iu-
re esse constituendum videtis: nolite commit-
tere, vt in re tam inueterata quidquam noui
sentiatis. Simul & illa, iudices, omnia ante o-
culos vestros proponite : primùm esse omneis
etiam post mortem reos, clarissimos illos vi-
ros, qui fœderatos ciuitate donarunt : deinde
senatum, qui persæpe hoc iudicauit: populum, 66
qui iussit: iudices, qui approbarunt. || tum e-
tiã illud cogitatote: sic viuere, ac vixisse Cor-
nelium, vt, cùm omnium peccatorum quæstio-
nes sint, non de vitiorum suorum pœna, sed D
de virtutis præmio in iudicium vocetur. Ac-
cedat etiam illud, vt statuatis hoc iudicio, v-
trùm posthac amicitias clarorum virorũ ca-
lamitati hominibus, an ornamento esse mali-
tis. Postremò, illud, iudices, fixũ in animis ve-
stris tenetote, vos in hac causa non de male-
ficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pom-
peii iudicaturos.

IN L.

IN L. CALPVRNIVM PISONEM.

ORATIO XXXVII.

Deest principium.

1 Iámne vides, bellua, iámne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum, nescio quem, de grege nouitiorũ, factum esse consulem non enim nos color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mẽtis est, hic in errorem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. pauci ista tua lutulenta vitia noueramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatémque linguæ. numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum consilii: nullum non modò illustre, sed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. obrepsisti ad honores errore hominũ, commendatione fumosarum imaginum: quarum simile habes nihil, præter colorem.

2 ‖ Is mihi etiam gloriabitur, se omneis magistratus sine repulsa assecutum? mihi ista licet de me vera cum gloria prædicare. omneis enim honores populus Rom. mihi ipsi, homini nouo, detulit. Nam, tu, cùm quæstor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Aedilis es factus. Piso est à populo Ro. factus, non iste Piso. Prætura item maioribus delata est tuis. noti erant illi mortui: te viuum nondum nouerat quisquam. Me cùm quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis suffragiis populus Ro. faciebat: homini illi honorem, non generi: moribus, non maioribus meis: virtuti perspectæ, non auditæ

3 nobilitati, deferebat. ‖ Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, anne gesto? Miserum me: cum hac me peste, atque labe confero, sed nihil comparandi causa loquar, ac tamen ea, quæ sunt longissimè disiuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam grauius, quam quod omnes fatentur) impeditis reipub. temporibus, dissidentibus COSS. Cæsare & Bibulo, cùm hoc non recusares, quin ii, à quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me vniuersa ciuitas non prius tabella, quam voce, priorem consulem declarauit. Sed omitto, vt sit factus vterque nostrûm. Sit sanè Fors domina campi, magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum

4 ceperimus. ‖ Ego kalendis Ian. senatum, & bonos omneis, legis Agrariæ, maximarũ[que] largitionum metu liberaui. ego agrum Campanum, si diuidi non oportuit, conseruaui: si oportuit, melioribus auctoribus reseruaui. ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi. ego adolescenteis bonos, & forteis, sed vsos ea conditione fortunæ, vt, si essent magistratus adepti, reip. statum conuulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia comitiorum ratione priuaui.

5 ‖ ego Antonium collegã, cupidum prouinciæ, multa in rep. molientem, patientia, atque obsequio meo mitigaui. ego prouinciã Galliam, senatus auctoritate, exercitu & pecunia instructam, & ornatam, quam cum Antonio communicaui, quòd ita existimabam tempora reip. ferre, in concione deposui, reclamante populo Ro. ego L. Catilinam, cædem senatus, interitum vrbis, non obscurè, sed palàm molientem, egredi ex vrbe iussi: vt à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. ego tela extremo mense consulatus mei intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefariis manibus extorsi, ego faceis iam accensas ad huius vrbis incendium, comprehendi, protuli, exstinxi.

6 ‖ Me Qu. Catulus princeps huius ordinis, & auctor publici consilij, frequentissimo senatu, parentem patriæ nominauit. mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, ciuicam coronam deberi à repub. dixit. mihi togato senatus, non vt multis bene gestæ, sed vt nemini, seruatæ reip. singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego cùm in concione abiens magistratu, dicere à tribuno pleb. prohiberer, quæ constitueram: cúmque is mihi tantummodò vt iurarem, permitteret: sine vlla dubitatione iuraui, remp. atque hanc vrbem mea vnius opera esse saluam.

7 ‖ Mihi populus Rom. vniuersus illa in concione non vnius diei gratulationem, sed æternitatem, immortalitatémque donauit, cùm meum iusiurandum tale, atque tantum, iuratus ipse, vna voce, & consensu approbauit. Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, vt nemo, nisi qui mecum esset, ciuium esse in numero videretur. Atque ita est à me consulatus peractus, vt nihil sine cõsilio senatus, nihil non approbante populo Rom. egerim: vt semper in Rostris curiam, in senatu populum defenderim: vt multitudinem cum principibus, equestrem ordinem

cum senatu, coniunxerim. Exposui breuiter A
8 consulatum meum. ¶ Aude nunc, ô furia, de
tuo dicere cuius fuit initium ludi Compita-
litij, tum primùm facti post L. Aurelium, &
C. Marium C O S S. contra auctoritatem hu-
ius ordinis: quos Qu. Metellus (facio iniuriam
fortissimo viro mortuo, qui illum cuius pau-
cos pares hæc ciuitas tulit, cum hac impor-
tuna bellua conferam) sed ille designatus con-
sul, cùm quidem tribunus pleb. suo auxilio
magnos ludos contra senatusconsultum face-
re iussisset, priuatus fieri vetuit: atque id, quod
nondum potestate poterat, obtinuit auctori-
tate. Tu cùm in Kalendas Ian. Compitalitio-
rum dies incidissent, Sex. Clodium, qui num-
quam antea prætextatus fuisset, ludos facere,
& prætextatum volitare passus es, hominem
impurum, atque non modò facie, sed etiam o-
9 culo tuo dignissimum. ¶ Ergo his fundamen-
tis positis consulatus tui triduo pòst, inspectā-
te, & tacente, à P. Clodio, fatali portento, pro- B
digióque reip. lex AElia, & Fusia, euersa est,
propugnacula, murique tranquillitatis, atque
otii: collegia, non ea solùm, quæ senatus sustu-
lerat, restituta sunt sed innumerabilia quædā
noua ex omni fæce vrbis, ac seruitio consti-
tuta. ab eodem homine, in stupris inauditis,
nefariisque versato, vetus illa magistra pudo-
ris, & modestiæ, seueritas censoria, sublata est:
cum tu interim, bustum rei qui te consulem
tum Romæ dicis fuisse, verbo numquā signi-
ficaris sententiam tuam tantis in naufragiis
10 ciuitatis. ‖ Nondum quæ feceris, sed quæ fie-
ri passus sis, dico. neque verò multum interest,
præsertim in consule, vtrùm ipse perniciosis
legibus, improbis concionibus remp. vexet,
an alios vexare patiatur. An potest vlla esse
excusatio non dicam malè sentienti, sed se-
denti, cunctanti, dormienti in maximo rei-
pub. motu consuli? centum propè annos legem
AEliam & Fusiam tenueramus: quadringen- C
tos iudicium, rationémque censoriam quas
leges ausus est non nemo improbus, potuit
quidem nemo vmquam, conuellere: quam po-
testatem minuere, quo minus de moribus no-
stris quinto quoque anno iudicaretur. nemo
11 tam effusè petulans conatus est. ‖ Hæc sunt,
ô carnifex, in gremio sepulta consulatus tui,
Persequere connexos his funeribus dies.
‖ Pro Aurelio tribunali, ne conniuente qui-
dem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hi-
larioribus oculis, quàm solitus eras, intuente,
delectus seruorum habebatur ab eo, qui ni-
hil sibi vmquam nec facere, nec pati turpe
duxit: arma in templo Castoris (ô proditor
templorum omnium) vidente te, constitue-
bantur ab eo latrone, cui templum illud fuit,
te consule, arx ciuium perditorum, recepta-
culum veterum Catilinæ militum, castellum
forensis latrocinii, bustum legum omnium, ac
religionum. Erat non solum domus mea, sed D
totum Palatium senatu, equitibus Rom. ci-
uitate omni, Italia cuncta, refertum: cùm tu
non modò ad eum Ciceronem (mitto enim
domestica, quæ negari possunt: hæc comme-
moro, quæ sunt palam) non modò, inquam,
ad eum, cui primam comitiis tuis dederas ta-
bulam prærogatiuæ, quem in senatu senten-
tiam rogabas tertium, numquam adspirasti:
sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimen-
dum parabantur, non interfuisti solùm, ve-
rùm etiam crudelissimè præfuisti. ‖ Mihi verò 12
ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ
dicere ausus est? egere, foris esse Gabinium:
sine prouincia stare non posse: spem habere à
tribuno plebis, si tua consilia cum illo cōiun-
xisses, a senatu quidem desperasse: huius te
cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in col-
lega meo: nihil esse, quod præsidium consu-
lum implorarem: sibi quemque consulere o-
portere. Atque hæc dicere vix audeo. vereor,
ne qui sit qui istius insignem nequitiam, frō-
tis inuolutam integumentis, nondum cernat:
dicam tamen. ipse certè agnoscet, & cum ali-
quo dolore, flagitiorum suorum recordabi-
tur. ‖ Meministine, cœnum, cùm ad te quinta 13
ferè hora, cùm C. Pisone venissem, nescio quo
è gurgustio te prodire inuoluto capite, solea-
tum? & cùm isto ore fœtido teterrimam no-
bis popinam inhalasses, excusatione te vti
valetudinis, quòd diceres, vinolentis te qui-
busdam medicaminibus solere curari? quam
nos causam cùm accepissemus (quid enim fa-
cere poteramus?) paulisper stetimus in illo
ganearum tuarum nidore, atque fumo. vnde
tu nos, cùm improbissimè respondendo, tum
turpissimè eructando eiecisti. ‖ Idem illo ferè 14
biduo productus, in concionem ab eo, cui sic
æquatum præbebas consulatum tuum, cùm
esses interrogatus, quid sentires de consulatu
meo: grauis auctor, Calatinus credo aliquis,
aut Africanus, aut Maximus, & non Cæsoni-
nus, semiplacentinus Caluentius. respondes
altero ad frontem sublato, altero ad mentum
depresso supercilio, Crudelitatē tibi non pla-
cere. Hìc te illo homo dignissimus tuis laudi-
bus collaudauit. Crudelitatis, tu furcifer, se-
natū consul in concione condēnas? non enim
me, qui senatui parui. nam delatio illa salutta-
ris, & diligens, fuerat consulis: animaduersio
quidem, & iudicium senatus, quæ cùm repre-
hendis, ostendis, qualis tu, si ita fortè accidis-
set, fueris illo tempore consul futurus. stipen-
dio mehercule, & frumento Catilinam esse
putasses iuuandum. ¶ Quid enim interfuit in- 15
ter Catilinam & eum, cui tu senatus auctori-
tatem, salutem ciuitatis, totam remp. prouin-
ciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinā
conantem consul prohibui, ea P. Clodium fa-
cientem consules adiuuerunt. voluit ille sena-
tum interficere, vos sustulistis: leges incende-
re, vos abrogastis: interire patriam, vos adiu-
uistis. Quid est, vobis C O S S. gestum sine ar-
mis? incendere illa coniuratorū manus voluit
vrbem: vos eius domum, quem propter vrbs
incensa non est. At ne illi quidem, si habuis-
sent vestri similē consulem, de vrbis incendio
cogitassent. non enim se tectis priuare volue-
runt: sed his stantibus nullum domiciliū sce-
leri suo fore putauerunt. cædē illi ciuium, vos
seruitutem experistis. Hìc vos etiam crudelio-
res. huic enim populo ita fuerat ante vos
C O S S. libertas insita, vt emori potiùs, quàm
seruire præstaret. ¶ Illud verò geminū consiliis 16
Catilinæ & Lentuli, quòd me domo mea ex-
pulistis, Cn. Pōpeium domum suam cōpulistis.
neque enim, me stante, & manente in vrbis vi-
gilia, neque resistente Cn. Pōpeio, omniū gen-
tium victore, vnquā se illi remp. delere posse
duxerunt. à me quidem etiam pœnas experti-
stis

stis; quibus coniuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odiũ inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis, quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem maius indicium exspectatis, nihil inter vos, & Catilinam interfuisse, quàm quòd eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis? quòd omneis vndique perditos collegistis? quòd in me carcerem effudistis? quòd coniuratos armastis? quòd eorũ ferro meum corpus, atque omnium bonorum vitam obiicere voluistis? 17 || Sed iam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? cui, cùm senatus luctum, ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cùm videres mærere remp. amplissimi ordinis luctu, o noster misericors, quid facis? quod nulla in Barbaria quisquam tyrannus. omitto enim illud, consulem edicere, vt senatus, senatusconsulto ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam potest. ad misericordiam redeo eius, cui nimis videtur senatus in conseruanda patria fuisse crudelis. 18 || Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, vt senatus, contrà, quam ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit vlla in Scythia tyrannus, vt eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? mærorem relinquis: mæroris aufers insignia. eripis lacrymas non consolando, sed minando. Quòd si vestem non publico consilio, patres conscripti, sed priuato officio, aut misericordia mutauissent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ. cum verò id senatus frequens censuisset: ordines reliqui iam antè fecissent: tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum reipublicæ occasum, atque interitum lugere vetuisti. At quærebat etiam paulò antè de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non meis inimicis, meis copiis restitissem. Quasi verò non modò ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit vmquam, qui, isto non modò propugnatore, tutiorem se, sed aduocato, aut 19 adstipulatore, paratiorem fore putaret. || Ego istius pecudis, ac putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio niti volebam? ab hoc eiecto cadauere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti exspectabam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali inuenire non possem, qui tantam reipublicæ causam grauitate, & consilio suo tueretur: sed qui, tãquam truncus, atque stipes, si stetisset modò, posset sustinere tamen titulum consulatus. Cùm enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus fuerat & consulis, & senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat à vobis consulibus conuersum: alterum reipublicæ, penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris meum: neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum 20 fuisset. || Alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego ciuem, meo iudicio, cum deorum immortalium laude coniungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & consuli, & sextum consuli, & eius inuictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse dixit. Quod mihi igitur certamen esset huiusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbato Epicureo, cum altero, Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala fugi: neque tam fui timidus, vt, qui in maximis turbinibus, ac fluctibus reip. nauem gubernassem, saluamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem. 21 || Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his vnum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: cùm quidẽ tu, ô vecors, & amens, cùm omnes boni abditi, inclusique mærerent, templa gemerẽt, tecta ipsa vrbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefariis stupris, ex ciuili cruore, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorũ impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis, arbitria non mei solùm, sed patriæ funeris abstulisti. 22 || Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam, & gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? cùm collegæ tui domus cantu, & cymbalis personaret, cùmque ipse nudus in conuiuio saltaret: in quo ne tum quidem, cùm illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem non tam concinnus helluo, nec tam musicus, iacebat in suo Græcorum fætore, atque vino. Quod quidem istius, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum conuiuium ferebatur: in quo nemo potest dicere, vtrùm iste plus biberit, aut vomuerit, an effuderit. 23 || Tu etiam mentionem facies consulatus tui? an te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga, & prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. Huiustu Clodiani canis, insignibus consulatum declarari putas? animo consulem esse oportet, consilio, fide, grauitate, vigilantia, cura, toto denique munere consulatus. ego consulem esse putem, qui senatum esse in republica non putauit? & sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa iam omitto: cùm seruorum delectus haberetur in foro: arma in templum Castoris luce, & palàm comportarentur: id autem templum, sublato aditu, reuulsis gradibus à coniuratorum reliquiis, atque a Catilinæ, præuaricatore quondam tum vltore, armis teneretur: cùm equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur, senatui non solùm iuuare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret: cùm ciuis is, quem hic ordo assentiente Italia, cunctisque gentibus, conseruatorem patriæ iudicarat, nullo iudicio, nulla lege, nullo more, seruitio, atque

armis pelleretur, non dicam auxilio veſtro, quod verè licet dicere, ſed certè ſilentio: tum Romæ fuiſſe conſules quiſquam exiſtimabit? 24 ‖ Qui latrones igitur, ſi quidem vos conſules? qui prædones, qui hoſtes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen eſt, magna ſpecies, magna dignitas, magna maieſtas conſulis: non capiunt anguſtiæ pectoris tui, non recipit leuitas iſta, non egeſtas animi: non infirmitas ingenii ſuſtinet, non inſolentia rerum ſecundarum tantam perſonam, tam grauem, tam ſeueram. Seplaſia meh[er]cle, vt dici audiebam, te, vt primùm adſpexit, Campanum conſulem repudiauit. Audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Iubellio aliquid acceperat: in quibus ſi moderatio illa, quæ in noſtris ſolet eſſe conſulibus, non fuit: at fuit pompa, fuit ſpecies, fuit inceſſus, ſaltem Seplaſia dignus, & Capua. 25 ‖ Gabinium denique ſi vidiſſent duumuirum veſtri illi vnguentarii, citiùs agnouiſſent. erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes ceruſſatæque buccæ, dignæ Capua: ſed illi vetere. nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidiſſimorum hominum, fortiſſimorum virorum, optimorum ciuium, mihique amiciſſimorum multitudine redundat. quorum Capuæ te prætextatum nemo adſpexit, qui non gemeret deſiderio mei: cuius conſilio cùm vniuerſam rempublicam, tum illam ipſam vrbem meminerant eſſe ſeruatam. me inaurata ſtatua donarant: me patronum vnum adſciuerant: à me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis, legatiſque defenderunt, & abſentem, principe Cn. Pompeio referente, & de corpore reipublicæ tuorum ſcelerum tela reuellente, reuocarunt. 26 ‖ An tu eras conſul, cùm in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus iniectis, inſtigante te? Ecquod in hac vrbe maius vmquam incendium fuit, cui non conſul ſubuenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam propè à meis ædibus, cuius domum meam exhauriendam patefeceras, ſedebas non extinctor, ſed auctor incendii, & ardenteis faceis furiis Clodianis pænè ipſe conſul miniſtrabas. An verò reliquo tempore conſulem te quiſquam duxit? quiſquam tibi paruit? quiſquam in curiam venienti aſſurrexit? quiſquam conſulenti reſpondendum putauit? numerandus eſt ille annus denique in republica, cùm obmutuiſſet ſenatus, iudicia conticuiſſent, mærerent boni, vis latrocinii veſtri tota vrbe volitaret, neque ciuis vnus ex ciuitate, ſed ipſa ciuitas tuo, & Gabinii ſceleri, furorique ceſſiſſet? ‖ At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, cùm experrecta tandem virtus clariſſimi viri, celeriter & verum amicum, & optimè meritum ciuem, & ſuum priſtinum morem requiſiuit: neque eſt ille vir paſſus, in ea republica quam ipſe decorarat, atque auxerat, diutius veſtrorum ſcelerum peſtem morari: cùm tamen ille, qualiſcumq; eſt, qui eſt ab vno te improbitate victus Gabinius, collegit ipſe ſe vix: ſed collegit tamen, & contra ſuum Clodium, primùm ſimulatè: deinde non libenter: ad extremum tamen pro Cn. Pompeio verè, vehementérque pugnauit. quo quidem in ſpectaculo mira reipublicæ æquitas erat. vter eorum periſſet, tanquam laniſta, in eiuſmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem verò quæſtum, ſi vterque cecidiſſet. ‖ Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem ſummi viri erat ipſe ſceleratus, erat gladiator: cum ſcelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu ſcilicet homo religioſus, & ſanctus, fœdus, quòd meo ſanguine in pactione prouinciarum iceras, frangere noluiſti. cauerat enim ſibi ille ſororius adulter, vt, ſi tibi pecuniam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptã, ex reip. viſceribus dediſſet, omnium ſuorum ſcelerum ſocium te, adiutorémque præberes. Itaq; in illo tumultu fracti faſces: ictus ipſe: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehenſus denique cum ferro ad ſenatum is, quẽ ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuiſſe conſtabat. ‖ Et quis audiuit non modò actionem aliquam, aut relationem, ſed vocem omnino, aut querelam tuam? Conſulem tu te fuiſſe putas, cuius in imperio, qui rempublicam, ſenatus auctoritatem ſeruarat, idemque in Italia qui omneis omnium gentiũ parteis tribus triumphis deuinxerat, is ſe in publico tutò ſtatuit eſſe non poſſe? An tum eratis conſules, cùm, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum: cunctus ordo reclamabat, oſtendebátque nihil eſſe vos acturos, niſi priùs de me retuliſſetis? cùm vos, tamquam fœdere obſtricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, ſed lege impediri? 30 ‖ Quæ lex priuatis hominibus eſſe lex non videbatur, iniuſta per ſeruos, inciſa per vim, impoſita per latrocinium, ſublato ſenatu, pulſis è foro bonis omnibus capta republica contra omneis leges, nullo ſcripta more: hanc qui ſe metuere dicerent, conſules, non dicam animi hominum, ſed faſti, vlli ferre poſſunt? Nam ſi illam legem non putabatis, quæ erat contra omneis leges, indemnati ciuis, atque integri capitis, bonorúmque tribunitia proſcriptio: hac tamen obſtricti pactione tenebamini: quis vos non modò conſules, ſed liberos fuiſſe putet, quorum mens fuerit oppreſſa præmio, lingua adſtricta mercede? Sin illam vos ſoli legem putabatis: quiſquam vos conſules tunc fuiſſe, aut nunc eſſe conſulareis putet, qui eius ciuitatis, in qua in principum numero vultis eſſe, non leges, non inſtituta, non mores, non iura noritis? 31 ‖ An, cùm proficiſcebamini paludati, in prouincias vel emtas, vel ereptas, conſules vos quiſquam putauit? Itaque, credo, ſi minùs frequentia ſua veſtrum egreſſum ornando, atque celebrando: at hominibus ſaltem bonis, vt conſules: non triſtiſſimis, vt hoſteis, aut proditores proſequebamini. Túnc etiam immaniſſimum, ac fœdiſſimũ monſtrum, auſus es meum diſceſſum illum teſtem, ſceleris, & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, P.C. fructum immortalem veſtri in me, & amoris & iudicii, qui non admurmuratione, ſed voce, & clamore, abiecti hominis, & ſemiuiui furorem, petulantiámque fregiſtis. 32 ‖ Tu luctum ſenatus, tu deſiderium equeſtris ordinis, tu ſqualorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu ſilentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cetera illa in maledicti loco

loco pones, quæ meus diſceſſus reipublicæ A
vulnera inflixit? Qui ſi calamitoſiſſimus fuiſ-
ſet: tamen miſericordia dignior, quàm contu-
melia: & cum gloria potius eſſe coniunctus,
quàm cum probro putaretur: atque ille dolor
meus duntaxat, veſtrum quidem ſcelus, ac de-
decus haberetur. Tum vero forſitan hoc, quod
dicturus ſum, mirabile auditu eſſe videatur,
ſed certè id dicam, quòd ſentio. Cùm tantis à
vobis, P.C. beneficiis affectus ſim, tantis ho-
noribus: non modò illam calamitatem eſſe nō
duco: ſed, ſi quid mihi poteſt à republica eſſe
ſeiunctum, quod vix poteſt: priuatim ad meū
nomen augendum, optandam duco mihi fuiſ-
33 ſe illam, expetendámque fortunam. ‖ Atque,
vt tuum lætiſſimum diem cum triſtiſſimo meo
conferam, vtrùm tandem bono viro & ſapiēti
optabilius putas, ſic exire à patria, vt omnes
ſui ciues ſalutem, incolumitatē, reditum pre-
centur, quod mihi accidit: an, quod tibi pro-
ficiſcenti euenit, vt omnes exſecrarentur, ma-
lè precarentur, vnam tibi illam viam, & per- B
petuam eſſe vellent? Mihi medius fidius in tā-
to omnium mortalium odio, iuſto præſertim,
& debito, quæuis fuga potiùs, quàm vlla pro-
uincia eſſet optatior. Sed perge porrò. nam ſi
illud meum turbulentiſſimum tempus profe-
ctionis, tuo tranquilliſſimo præſtat, quid con-
feram reliqua, quæ in te dedecoris plena fue-
34 runt, in me dignitatis? ‖ Me kalendis Ian. qui
dies poſt obitum, occaſúmque noſtrū reipub.
primus illuxit, frequentiſſimus ſenatus, con-
curſu Italiæ, referente clariſſimo, atque for-
tiſſimo viro, P. Lentulo, conſentiente populo
Romano, atque vna voce reuocauit. me idem
ſenatus exteris nationibus, me legatis, magi-
ſtratibúſque noſtris auctoritate ſua, conſula-
ribus literis, non, vt tu nuper dicere auſus es,
orbatrum patria, ſed, vt ſenatus illo ipſo tem-
pore appellauit, ciuem conſeruatorem reip.
commendauit. ad meam vnius ſalutem, ſena-
tus auxilium omnium ciuium cuncta ex Ita- C
lia, qui rempublicam ſaluam eſſe vellent, cō-
ſulis voce, & literis implorandum putauit.
mei capitis ſeruandi cauſa Romam vno tem-
pore, quaſi ſigno dato, Italia tota conuēnit. de
mea ſalute, P. Lentuli, præſtantiſſimi viri, at-
que optimi conſulis, Cn. Pōpeij, clariſſimi, at-
que inuictiſſimi ciuis, ceterorúmque princi-
pum, celeberrimæ, & gratiſſimæ conciones
35 fuerunt. ‖ de me ſenatus ita decreuit, Cn.
Pompeio auctore, & eius ſententiæ principe,
vt, ſi quis impediſſet, reditum meum, in ho-
ſtium numero putaretur: iiſque verbis ea de
me ſenatus auctoritas declarata eſt, vt nemini
ſit triumphus honorificentiùs, quàm mihi ſa-
lus, reſtitutióque perſcripta. de me, cùm o-
mnes magiſtratus promulgaſſent, præter v-
num prætorem, à quo non fuit poſtulandum,
fratrem inimici mei, prætérque duos de la-
pide emtos tribunos plebis, legem comitiis
centuriatis tulit P. Lentulus conſul, de Col-
legæ Quint. Metelli ſententia: quem mecum D
eadem reſpublica, quæ in tribunatu eius diſ-
iunxerat, in conſulatu, virtute optimi, ac iu-
36 ſtiſſimi viri, ſapientiáque coniunxit. ‖ Quæ lex
quemadmodum accepta ſit, quid me attinet
dicere? ex vobis audio, nemini ciui vllam,
quo minus adeſſet, iuſtam excuſationem eſſe
viſam: nullis comitiis vmquam multitudi-
nem hominum tantam neque ſplendidiorem
fuiſſe: hoc certè video, quod indicant tabulæ
publicæ, vos rogatores, vos diſtributores, vos
cuſtodes fuiſſe tabularum: &, quod in ho-
noribus veſtrorum propinquorum non facitis
vel ætatis excuſatione, vel honoris, id in ſa-
lute mea, nullo rogante, vos veſtra ſponte fe-
37 ciſtis. ‖ Confer nunc, Epicure noſter, ex hara
producte, non ex ſchola, confer, ſi audes, ab-
ſentiam tuam cum mea. Obtinuiſti prouinciā
conſularem finibus iis, quos lex cupiditatis
tuæ, non quos lex generi tui pepigerat, nam
lege Cæſaris iuſtiſſima, atque optima, populi
liberi, planè & verè erant liberi: lege autem
ea, quam nemo legem, præter te, & collegam
tuum, putauit, omnis erat tibi Achaia, Theſ-
ſalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. habebas
exercitum tantum, quantum tibi non ſenatus,
aut populus Ro. dederat, ſed quantum tua li-
bido conſcripſerat ærarium exhauſeras.
38 ‖ Quas res geſſiſti in imperio, exercitu, pro- B
uincia conſulari? quas res geſſerit, quæro?
qui vt venit ſtatim (nondum commemoro ra-
pinas, nondum exactas pecunias, non captas,
non imperatas, non neces ſociorum, non cæ-
dem hoſpitum, non perfidiam, non immani-
tatem, non ſcelerata prædico: mox, ſi videbi-
tur, vt cū fure, vt cum ſacrilego, vt cum ſica-
rio, diſputabo: nunc meam ſpoliatam fortunā
conferam cum florente fortuna imperatoris.)
Quis vmquam prouinciam cum exercitu ob-
tinuit, qui nullas ad ſenatum literas miſerit,
tantam verò prouinciam cum tanto exercitu,
Macedoniam præſertim, quæ tantis barbaro-
rum gentibus attingitur, vt ſemper Macedo-
nibus imperatoribus iidem fines prouinciæ
fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua
aliquot prætorio imperio, conſulari quidem
nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non
triumpharit, eſt hoc nouum: multò illud ma-
gis appellatus eſt hic vulturius, illius prouin- C
39 ciæ (ſi diis placet) imperator. ‖ Ne tum qui-
dem, Paule noſter tabulas Romam cum lau-
rea mittere audebas? Miſi, inquit. Quis vm-
quam recitauit? quis, vt recitarentur, poſtula-
uit? nihil enim mea refert, vtrùm tu, conſcien-
tia oppreſſus ſcelerum tuorum, nihil vmquā
auſus ſis ſcribere ad eum ordinem, quē deſpe-
xeras, quē afflixeras, quem deleueras: an amici
tui tabulas abdiderint, iidémque ſilentio ſuo
temeritatem, atque audaciam tuam condēna-
rint. Atq; haud ſcio an malim, te videri nullo
pudore fuiſſe in literis mittendis, an amicos
tuos plus habuiſſe & pudoris, & conſilii, quam
aut te videri prudentiorē fuiſſe, quàm ſoles,
aut tuum factum non eſſe condemnatum iu-
40 dicio amicorum. ‖ Quòd ſi non tuis nefariis
in hunc ordinem contumeliis in perpetuum
tibi curiam præcluſiſſes: quid tandē erat actū,
aut geſtum in illa prouincia, de quo ad ſenatū
cū gratulatione aliqua ſcribi abs te oporte- D
ret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis
amiſſio? an ſociorum direptio? an agrorum de-
populatio? an munitio Theſſalonicæ? an ob-
ſeſſio militaris viæ? an exercitus noſtri inte-
ritus, ferro, fame, frigore, peſtilentia? Tu verò,
qui ad ſenatum nihil ſcripſeris: vt in vrbe ne-
quior inuentus es quàm Gabinius, ſic in pro-
41 uincia paulò tamen, quàm ille, demiſſior. ‖ Nā
ille gurges, atque helluo, natus abdomini ſuo,

non laudi, atque gloriæ, cùm equites Rom. in prouincia, cùm publicanos, nobiscum & voluntate & dignitate coniunctos, omneis fortunis, multos fama, vitaque priuasset, cùm egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi vt vrbeis depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos: ausus est (quid enim ille non auderet?) à senatu supplicationē per literas postulare. O dij immortales! tùne etiam atque adeò vos, geminę voragines, scopulique reip. vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cùm de me ea senatusconsulta absente facta sint, eę conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, & coloniarum omnium, ea decreta publicanorū, ea collegiorum, ea denique generum, ordinúmque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, sed cogitare non possem? vos autem sempiternas fœdissimę turpitudinis notas subieritis? 42 ||An ego, si te, & Gabinium cruci suffixos viderem, maiore afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, quàm afficior ex infamia? nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, fortesque possunt. Atque hoc quidē etiam isti tui dicunt voluptarij Græci: quos vtinam ita audires, vt erant audiendi. numquā in tot flagitia ingurgitasses. verùm audis in præsepibus: audis in stupris: audis in cibo, & vino. Sed dicunt ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiam si in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen suaue illud esse, seque ne tantulum quidem commoueri, tantā virtutis esse vim voluerunt, vt non posset vmquam esse vir bonus non beatus. 43 ||Quæ est igitur pœna? quod supplicium? id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita, & oppressa mens, conscientia bonorum omnium odium, nota iusti senatus: amissio dignitatis. Neq; mihi ille M. Regulus, quem Karthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necauerunt, supplicio videtur affectus: nec C. Marius, quem Italia seruata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa deuicta, ab eodem expulsum, & naufragium vidit fortunę enim ista tela sunt, non culpæ: supplicium autem, est pœna peccati. neque verò ego, si vmquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo dij immortales meas preces audiuerunt, morbum, aut mortē, aut cruciatum precarer. Thyestea ista exsecratio est, poetæ, vulgi animos, non sapientum, mouentis:

Vt tu naufragio expulsus, vspiam saxis fixus asperis,
Euisceratus latere penderes (vt ait ille) saxa spargens tabo,
Sanie, sanguine atro.

44 || Non ferrem omnino molestè, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloria, & laude viuit. in fortuna quadam est illa mors, non in pœna, putanda. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Ecce, duos duces in prouinciis populi Ro. habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerū, & fraudum suarum, vt ex ea prouincia, quæ fuerit ex omnibus vna maximè triumphalis, nullas sit ad senatum literas mittere ausus. Ex qua prouincia modo vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, absens imperator sit appellatus: vnde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli iustissimos triūphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus: ab altero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad senatum. 45 ||Dij immortales! idne ego optare, vt inimicus meus, ea, quā nemo vmquam, ignominia notaretur? vt senatus is, qui in eam iam benignitatis consuetudinem venit, vt eos, qui bene remp. gesserint, nouis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum huius vnius literis nuntiantibus non crederet? postulantibus denegaret? His ego rebus pascor, his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus: quòd vos equites Rom. quòd ceteri ordines, quòd cuncta ciuitas odit: quòd nemo bonus, nemo denique ciuis est, qui modò se ciuem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. 46 ||Hæc ego semper de vobis expetiui, hæc optaui, hæc precatus sum. plura etiam acciderunt, quàm vellē. nam, vt amitteretis exercitum, numquam me hercule optaui. illud etiam accidit præter optatum meum: sed valde ex voluntate, mihi enim non venerat in mentem, furorem & insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. me tamen fugerat, deorum immortalium has esse in impios, & consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, P.C. vt in scena videtis homines consceleratos impulsu deorum terreri furiarum tædis ardentibus sua quemq; fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate, ac mente deturbat. hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. 47 || Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primùm facere (nam id est caput) deinde paulo antè, Torquato, grauissimo, & sanctissimo viro, premente, confiteri, te prouinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine vllo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus. sit hoc infelicitatis tuæ. dimittendi verò exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatusconsultum? quod ius? quod exemplum? Quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non ciuitatem? cruentare corpus suum? maior hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio. 48 ||Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent. præsidium tu populi Rom. custodiam prouinciæ iniussu populi, senatúsque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa iam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris, vrbibusque sociorum exhauserat, cum partim eius prædæ profundæ libidines deuorassent, partim noua quædam, & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, vbi omnia diripuit, emtiones, partim permutationes ad hunc Tu-

sculanum montem exstruendum, cùm illa eius immensa, & intolerabilis ædificatio constitisset: se ipsum, fasceis suos, exercitum populi Ro. numen, interdictúmque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, iussa populi, nomé ac dignitatem imperii regi AEgypto vendidit. 49 || Cum fineis prouinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optauerat, quantos mei capitis pretio, periculóque emerat: his se tenere non potuit. exercitum educit ex Syria. Qui licuit extra prouinciam? Tribui se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? in AEgyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exspectamus à furore eius, nisi vt ad senatum tantis de rebus gestis literas mittat? 50 || Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ, diisque immortalibus eas, quæ grauissimæ sunt, furore, atque insania penderet. ausus esset, mitto exire de prouincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi, aut senatus accedere: quæ cùm plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecuniis repetundis, planissimè vetant: sed hæc omitto. ille, si non acerrimè fureret, auderet, quam prouinciam P. Lentulus amicissimus huic ordini, cùm & auctoritate senatus, & sorte haberet interposita religione sine vlla dubitatione deposuisset, eam sibi tum asciscere, cùm, etiam si religio non impediret, mos maiorum tamen, & exempla, & grauissimæ legum pœnæ vetarent? 51 || Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus, de reditu Gabinii omittamus: quem etsi sibi ipse præcidit, ego tamen os vt videam hominis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. At meus quidem is fuit, vt à Brundusio vsque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem. neque enim regio fuit vlla, neque municipiũ, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam aduentus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrum familias cum coniugibus, ac liberis? quid eos dies, qui quasi deorum immortalium festi, ac solennes, 52 sunt aduentu meo, redituque celebrati? || Vnus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redij, cùm senatum egressum vidi, populúmque Rom. vniuersum, cùm mihi ipsa Roma propè conuulsa sedibus suis, ad complectendum conseruatorem suum procedere visa est. quæ me ita accepit. vt non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri, ac mulieres, omnis fortunæ, ac loci: sed etiam mœnia ipsa viderentur, & tecta vrbis, ac templa lætari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas pontifices, consules, prætores collocauerunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censue- 53 runt. Habes reditum meum. || Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primùm, quà veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Mæandros, dum omneis solitudines persequeris, quæ diuerticula, flexionésque quæsisti? quod te municipium vidit? quis amicus inuitauit? quis hospes adspexit? nónne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non vt redire ex Macedonia nobilis imperator, sed vt mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipsam fœdauit aduentus tuus. O familiæ non dicam Calphurniæ, sed Caluëtiæ: neque huius vrbis, sed Placentini municipii: neque paterni generis, sed brachatæ cognationis dedecus, quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut ciuium ceterorum, sed tuorum legatorum obuiam venit? 54 || Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in cõsulatu meo coniunctus fuit ad conseruandam remp. dignior, mecum fuit tum, cùm te quidam non longè à porta cum lictoribus errantem visum esse narrabat. scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prœlio imperator appellatus eras, cùm longè abfuisses, aduentu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enumero, qui tibi obuiam non venerint? qui dico venisse pænè neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cùm vulgò essent & illo ipso, & multis antè diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præstò fuerunt: quibus illi acceptis, sagula reiecerunt, & cateruam imperatori suo nouam præbuerunt. 55 || Sic iste, tanto exercitu, tanta prouincia, triennio pòst, Macedonicus Imperator, in vrbem se intulit, vt nullius negotiatoris obscurissimi reditus vnquam fuerit desertior in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. cùm ego Cœlimontana porta introisse dixissem, responsione me mimica, Esquilina introisse homo promtissimus lacessiuit: quasi verò id aut ego scire debuerim, aut vestrum quispiam audierit, aut ad rem pertineat: qua tu porta introieris modò ne triumphali: quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. tu inuentus es qui consulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares. 56 || At audistis, P.C. philosophi vocem. negauit, se triumphi cupidum vnquam fuisse. O scelus, o pestis, ó labes! cùm exstinguebas senatum, vendebas auctoritatem huius ordinis, addicebas tribuno pleb. consulatum tuum, remp. euertebas, prodebas caput & salutem meam vna mercede prouinciæ: si triumphum non cupiebas, cuius tandem rei te cupiditate arsisse defendes? sæpe enim vidi, qui & mihi, & ceteris cupidiores prouinciæ viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem suam. Hoc modò D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim quisquam potest exercitum cupere, apertéque petere, vt non prætexat cupiditaté triumphi. 57 || Quòd si te senatus, populúsque Rom. aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi, atque demissi, triumphi honorem, atque dignitaté contemnere. nam, vt leuitatis est, inanem aucupari rumori, vt omneis vmbras etiam falsę gloriæ consectari: sic leuis est animi, lucem, splendor[illegible]mque

fugientis, iustam gloriam, qui est fructus verę virtutis honestissimus, repudiare. Cùm verò non modò non postulante, atque cogente, sed inuito, atque oppresso senatu non modò nullo populi Ro. studio, sed nullo ferente suffragiũ libero, prouincia, tibi ista manupretium fuerit non euersæ per te, sed perditæ ciuitatis: cúmque omnium tuorum scelerum hæc pactio exstiterit, vt, si tu totam remp. nefariis latronibus tradidisses; Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cùm exhauriebas ærarium: cùm orbabas Italiam iuuentute: cùm mare vastissimum hyeme trãsibas: si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ, ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? 58 ‖Non est integrum Cn. Pompeio, consilio iam vti tuo. errauit enim. non gustarat istam tuam philosophiam. ter iam homo stultus triumphauit, Crasse, pudet me tui. quid est, quòd confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à senatu? P. Seruili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tã doctum hominem, tam eruditum, prius quam in istum errorẽ induceremini? C. ipsi Pontino, necessario meo, iá non est integrum. religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paulum, rusticum Marium, nullius consilii patres istorum amborum consulũ, qui triumpharunt? 59 ‖Sed, quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat hic homulus, ex argilla, & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ, clarissimo, & summo imperatori, genero suo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate iusti, & magni triumphi. non didicit eadem ista, quæ tu. mitte ad eum libellum. sed iam, si ipse coràm congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas, atque restinguas. valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus, & constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer. dices enim, vt es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus è schola: Quid est, Cæsar, quòd te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur, quas dii negligunt: qui (vt noster ille diuinus dixit Epicureus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, cùm hæc disputabis. tibi enim 60 & esse, & fuisse deos videbis iratos. ‖ Vertes te ad alteram scholam: disseres de triumpho. Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta panè puerorum, captare plausus, vehi per vrbem, conspici velle. quibus ex rebus, nihil est, quod solidum tenere nihil, quod referre ad voluptatem corporis 61 possis. ‖ Quin tu me vides, qui ex qua prouincia T. Flaminius, L. Paulus, Qu. Metellus, T. Didius, innumerabiles alij, leui cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redij, vt ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim, ipse cum hominibus quindecim malè vestitis ad portam Cœlimontanam sitiẽs peruenerim? quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo antè conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem, nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit. rationes ad ærarium retuli continuò, sicut tua lex iubebat: neque alia vlla in re legi tuæ parui. quas rationes si cognôris: intelliges, nemini plusquàm mihi, literas profuisse. ita enim sunt perscriptæ scitè, & literatè, vt scriba, ad ærarium, qui eas retulit, perscriptis rationibus, secũ ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit. Ratio quidẽ hercle apparet, argentum οἴχεται. Hac tu oratione non dubito, quin illam iam adscendentem in currum possis reuocare. 62 ‖O tenebræ, ô lutum, ô sordes, ô paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractũ, humile, demissum sordidum, inferius etiã est, quàm vt Mediolanensi præcone, auo tuo dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ ciuitatis, spiculis propè scrutatus est Alpeis: vt, vbi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquã quæreret. Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagrauit, eorumneuter triũphauit, quòd alteri illũ honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa abs te paulò antè M. Pisonis cupiditas triumphandi, à qua te lõgè dixisti abhorrere, qui etiam, si minùs magnum bellum gesserat, vt abs te dictũ est, tamen istũ honorẽ contemnendum non putauit. Tu eruditior, quàm Piso: prudentior, quàm Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia, quàm Crassus, ea cõtemnis, quæ illi idiotæ, vt tu ap- 63 pellas, præclara duxerunt. ‖Quòd si reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, cùm bella aut parua, aut nulla gessissent: tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minimè fructum laborũ tuorũ, præmia periculorũ, virtutis insignia contemnere debuisti. neque verò contempsisti, licèt Themista sapientior, si os tuum ferreum senatus conuitio verberari noluisti. Iam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, vt me tecum compararem, & digressum meum, & absentiam, & reditũ ita longè tuo præstitisse, vt mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternã turpitudinem infixerint. 64 ‖ Nunc etiam in hac quotidiana, assidua, vrbanáque vita splendorẽ tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, vt verius dicam, cuiquam ex infirmissimo ac desperatissimo antelaturus? Agè, senatus odit te quod eum tu facere iure concedis, afflictorẽ & proditorem non modò dignitatis, & auctoritatis, sed omnino ordinis, ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus, L. Ælius, est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cuius tu infamiam ea, quæ per latrones, & per seruos de me egeras, contulisti: Italia cuncta exsecratur, cuius idem tu superbissimè decreta, & preces repudiasti. 65 ‖ Fac huius odij tanti, ac vniuersi periculum, si audes. Instãt post hominũ memoriã apparatissimi, magnificẽtissimiq; ludi, quales non modò nũquã fue-

fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem post-
hac possint, possum vllo pacto suspicari. Da-
te populo, committe ludis. sibilum metuis? vbi
sunt vestræ scholæ? ne acclametur. ne id
quidem est curare philosophi. manus tibi ne
afferantur, times. dolor enim est malum, vt
disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpi-
tudo, verba sunt, atque ineptiæ. Sed de hoc
non dubito. non audebit accedere ad ludos.
conuiuium publicũ non dignitatis gratia ini-
bit (nisi fortè, vt cum P. Clodio, hoc est, com-
potoribus suis cœnet) sed planè animi sui cau
sa. ludos nobis idiotis relinquet. ‖ solet enim
in disputationibus suis, oculorum, & aurium
delectationi abdominis voluptates antefer-
re. nam, quòd vobis iste tantummodò im-
probus, crudelis olim furunculus, nunc ve-
rò etiam rapax, quòd sordidus, quòd contu-
max, quòd superbus, quòd fallax, quòd per-
fidiosus. quòd impudens, quòd audax esse vi-
deatur: nihil scitote esse luxuriosius, nihil li-
bidinosius, nihil posterius, nihil nequius.
‖ luxuriam autem in isto nolite hanc cogi-
tare, est enim quædam, quamquam omnis est
vitiosa, atque turpis, tamen ingenuo, ac libe-
ro dignior. nihil apud hunc lautum, nihil e-
legans, nihil exquisitum (laudabo inimicum)
ne magnopere quidem quidquam, pręter libi-
dines, sumtuosum. toreuma nullum: maxi-
mi calices, & hi, ne contemnere suos videa-
tur, Placentini: extructa mensa, non conchy-
liis, aut piscibus: sed multa carne subrancida.
serui sordidati ministrant? nonnulli etiam se-
nes: idem coquus, idem atriensis: pistor do-
mi nullus, nulla cælla: panis & vinum à pro-
pola, atque de cupa: Græci stipati, quini in
lectulis, sæpe plures: ipse solus bibiturus
quæ eodem de solio ministretur. vbi galli
cantum audiuit, auum suum reuixisse putat:
mensam tolli iubet. ‖ Dicet aliquis, Vnde ti-
bi hæc nota sunt? non mehercule, contume-
liæ causa describam quemquam, præsertim
ingeniosum hominem atque eruditum, cui
generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem,
possum. Est quidam Græcus, qui cum isto vi-
uit, homo, verè vt dicam (sic enim cognoui)
humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis
est, aut ipse secum. is cùm istum adolescen-
tem iam tum cùm hac diis irata fronte vidis-
set, non fugit eius amicitiam, cùm esset præ-
sertim appetitus: dedit se in consuetudinem.
sic, vt prorsus vnà viueret, nec ferè ab isto
vnquam discederet. Non apud indoctos, sed,
vt ego arbitror, in hominum eruditissimo-
rum, & humanissimorum cœtus loquor. Au-
distis profectò dici, philosophos Epicureos,
omneis res, quæ sunt homini expetẽdæ, volu-
ptate metiri: rectè, an secus, nihil ad nos: aut
si ad nos, nihil ad hoc tempus. sed tamen lu-
bricum genus orationis adolescenti non acri-
ter intelligenti, sæpe præceps. ‖ Itaque ad-
missarius iste, simulatq; audiuit, à philosopho
voluptatem tantopere laudari, nihil expisca-
tus est: sic suos sensus voluptarios omneis in-
citauit, sic ad illius hanc orationem adhin-
niit, vt non magistrum virtutis, sed auctorem
libidinis à se illum inuentum arbitraretur.
Græcus primò distinguere, atque diuidere
illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus
(quomodo aiunt) pilam retinere: quod ae-
ceperat, testificari, tabulas obsignare, velle,
Epicurum disertum decernere: & tamen di-
ctum opinor, se nullum bonum intelligere
posse demtis corporis voluptatibus. ‖ Quid
multa? Græcus facilis, & valde venustus, ni-
mis pugnax contra senatorem populi Roma-
ni esse noluit. Est autem hic, de quo loquor,
non philosophia solùm, sed etiam literis,
quod ferè ceteros Epicureos negligere di-
cunt, perpolitus, poema porrò facit ita festi-
uum, ita concinnum, ita elegans, nihil vt fieri
possit argutius. in quo reprehendat eum licet,
si qui volet, modò leuiter, non vt impurum,
non vt improbum, non vt audacem, sed vt
Græculum, vt assentatorem, vt poetam. deue-
nit, aut potiùs incidit in istum eodem dece-
ptus supercilio Græcus, atque aduena, quo tã
sapiens, & tanta ciuitas, reuocare se non po-
terat, familiaritate implicatus: & simul incon-
stantiæ famam verebatur: rogatus inuitatus,
coactus. ita multa ad istum de isto scripsit,
vt omnes hominis libidines, omnia cœnarum
genera, conuiuiorúmque, adulteria eius de-
licatissimis versibus expresserit. ‖ In quibus,
si quis velit, possit istius tanquam in speculo
vitam intueri: ex quibus multa à multis le-
cta, & audita recitarem, nisi vererer, ne hoc
ipsum genus orationis, quo nunc vtor, ab
huius loci more abhorreret: & simul de ipso,
qui scripsit. detrahi nolo. qui si fuisset in
discipulo comparando meliore fortuna, for-
tasse austerior, & grauior esse potuisset: sed
eum casus in hanc consuetudinem scribendi
induxit, philosopho valde indignam: siquidẽ
philosophia, vt fertur, virtutis continet, &
officij, & bene viuendi disciplinam: quam
qui profitetur, grauissimam mihi sustinere
personam videtur. ‖ sed idem casus illum
ignarum quid proficeretur, cùm se philoso-
phum esse diceret, istius impurissimæ, atque
intemperantissimæ pecudis cœno, & sordibus
inquinauit, qui non modò res gestas consula-
tus mei cùm laudasset (quæ quidem laudatio
hominis turpissimi, mihi ipsi erat pænè tur-
pis.) Non vlla tibi, inquit, inuidia nocuit, sed
versus tui. Nimis magna pœna, te consule, cõ-
stituta est siue malo poetæ, siue libero. Scrip-
sisti enim versus, CEDANT ARMA TO-
GAE. --Quid tũ? Hæc res tibi fluctus illos ex-
citauit. At hoc nusquã opinor scriptum fuisse
in illo elogio, quod, te consule, in sepulchro
reipublicę incisũ est, Velitis, iubeatis, vt, quòd
M. Cicero versum fecerit: sed quòd vindica-
rit. ‖ Verùm tamen, quoniã te non Aristarchũ,
sed Phalarim Grammaticũ habemus, qui non
notam apponas ad malum versum, sed poe-
tam armis persequare: scire cupio, quid tan-
dem isto in versu reprehendas, CEDANT
ARMA TOGAE. Tuæ dicis, inquit, togæ
summum imperatorem esse cessurum. Quid
nunc te, asine, literas doceam? non opus est
verbis, sed fustibus. non dixi hanc togam,
qua sum amictus: nec arma, scutum, & gla-
dium vnius imperatoris, sed, quod pacis est
insigne, & otij, toga: contrà autem arma,
tumultus, atque belli: more poetarum lo-
cutus, hoc intelligi volui, bellum, ac tumul-
tum paci, atque otio concessurum. ‖ Quære
ex familiari tuo, Græco illo poeta, probabit
genus ipsum, & agnoscet, neque te nihil sa-

pe mirabitur. At in illo altero, inquit, hæres, CONCEDAT LAVREA LAVDI. Immò mehercule habeo tibi gratiam. hærerē enim, nisi tu me expedisses, nam cùm tu timidus, ac tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam è cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abiecisti: indicasti, non modò amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse. Atque ista ratione hoc tamē intelligi, scelerate, vis, Pompeiū inimicū mihi isto versu esse factū: vt, si versus mihi nocuerit, ab eo quē is versus offenderit, videatur mihi pernicies esse quæsita. || Omitto, nihil istū versum pertinuisse ad illū: non fuisse meum, quem, quantum potuissem, multis sæpe orationibus, scriptisque decorassem, hūc vno violare versu. Sed sit offensus, primò nōne compensabit cum vno versiculo tot mea volumina laudū suarum? Quòd si est commotus ad perniciémne non dicam amicissimi: non ita de sua laude meriti, non ita de republica non consularis, non senatoris, non ciuis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset? Tu quidem, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris amplissimos viros ad tuum & Gabinij scelus: neque id occultè. nam paulò antè dixisti, me cum iis confligere, quos despicerem: non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem, quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est vna causa omnium, tamen est omnium mihi probata. || Me Cn. Pompeius multis obsistentibus eius erga me studio atque amori semper dilexit, semper sua coniunctione dignissimum iudicauit, semper non modò incolumem: sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse. vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefariæ fictæ, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus eius impulsu vestro collocauerunt, vestræ cupiditates prouinciarum effecerunt, vt ego excluderer, omnésque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam saluam esse cupiebāt, sermone, atque aditu prohiberētur. ||Quibus rebus est perfectum, vt illi planè suo stare iudicio non liceret, cùm certi homines non studium eius à me alienassent, sed auxiliū retardassent. Nōnne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, nō L. Torquatus pater, nō M. Lucullus venit? qui omnes ad eū, multique mortales oratum in Albanum, obsecratumque venerāt, ne meas fortunas desereret, cùm reipublicæ salute coniunctas. quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, vt causam publicam susciperetis, vt ad senatū referretis: se contra armatum tribunū plebis sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex S. C. rempublicam defendentibus, se arma suscepturum. || Ecquid infelix recordaris, quid responderis? in quo ille omnes quidem, sed Torquatus præter ceteros, furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, quàm ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil cōtentione: me posse iterum rempublicam seruare, si cessissem: infinitā cædem fore, si restitissem: deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum, tribuno pl. defuturum. Hic tu hostis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi debere esse dicis? || Ego C. Cæsarem non eadem de republica sensisse, quæ me, scio: sed tamen, quod iam de eo, his audientibus, sæpe dixi, me ille sui totius consulatus, eorúmque honorum, quos cum proximis communicauit, socium esse voluit, detulit, inuitauit, rogauit. non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam: non postulabam, vt ei carissimus essē, cuius ego ne de beneficiis quidē sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule, putabatur, vtrùm quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me esse vno roboris, & virtutis putauit, vt ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restitissem: cur ei non ignoscam, si antepoluit suam salutem meæ? || Sed præterita omitto. me vt Cn. Pompeius omnibus suis studiis, laboribus vitæ periculis complexus est, cùm municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus non modò se defensorem salutis meæ: sed etiam supplicem pro me profiteretur: huius voluntatis eum, quem multùm posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi, & adiutorem C. Cæsarem adiunxit. Iam vides, me tibi non inimicum, sed hostem: illis, quos describis, non modò non iratum, sed etiam amicum esse debere? quorum alter, id quod meminero semper, æquè mihi fuit amicus, ac sibi: alter, id quod obliuiscar aliquando, sibi amicior quàm mihi. || Deinde hoc ita fit, vt viri fortes, etiam si ferro inter se comminus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna, armisque ponant. Atqui me ille odisse numquam potuit, ne tum quidem, cùm dissidebamus. habet hoc virtus, quē tu ne de facie quidem nosti, vt viros forteis species eius, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidem dicam ex animo, P. C. quod sentio, & quod, vobis audientibus, sæpe iam dixi. Si mihi numquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus: si aspernaretur amicitiam meā, sesque mihi implacabilem, inexplicabilémque præberet: tamen ei, cùm tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem. cuius ego imperio non Alpium vallum contra adcensum, transgressionémque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus obiicio, & oppono. || Perfecit ille, vt, si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebúsque gestis Italiam munitam haberemus. Sed, cùm me expetat, diligat, omni laude dignum putet: tu me à tuis inimicitiis ad simultatem reuocabis? sic tuis sceleribus reipublicæ præterita facta refricabis? quod quidem tu, qui bene nosses coniunctionem meam, & Cæsaris eludebas, cùm à me trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet, numquā istam imminuam curam infirmando tibi: tamen est mihi considerandū, quantum

A quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantóq; bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis, atq; oneris imponam, nec despero tamen, quamquam languet iuuentus, nec perinde, atque debeat, in laudis, & gloriæ cupiditate versatus, futuros aliquos, qui abiectum hoc cadauer, consularibus spoliis nudare non nolint? præsertim tam afflicto, tã infirmo, tam eneruato reo: qui te ita gesseris, vt timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi eius, à quo missus eras, simillimus exstitisses. 83 || An verò tu parum putas inuestigatas esse à nobis labes imperij tui, stragésque prouinciæ? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totius volutationibus corporis, & cubilibus persecuti sumus. Notata à nobis sunt & prima illa scelera in aduentu, cùm, accepta pecunia à Dyrrhachynis ob necem hospitis tui Platoris, ciui ipsius domum euertisti, cuius sanguinem addixeras, eúmque, seruis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, & multum dubitantem confirmauisti, & Thessalonicam fide tua venire iussisti, quem ne maiorum quidẽ more supplicio affecisti, cùm miser ille securibus hospitis sui ceruices subiicere gestiret: sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, vt 84 venas hominis incideret. || Tum quidem tibi etiam accessio fuit ad necẽ Platoris, Pleuratus eius comes, quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cùm tu trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti: cùm ille ad te legatus in castra venisset, & tibi magna præsidia, & auxilia à Bessis, peditum, equitúmque polliceretur. neque eum solum, sed etiam ceteros legatos, qui simul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio semper obedsens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C C. Sentium prætorem, tutata est, nefarium bellum & crudelitate intulisti: eísque cum fidelissimis sociis vti posses, hostibus vti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores, ac perditores effecisti. vectigalia nostra perturbarunt, vrbeis ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in seruitutem abduxerunt, familias arripuerunt, pecus abegerunt. Thessalonicenseis, cùm oppido despe-85 rassent, munire arcem coegerunt. || A te Iouis Velsuri fanum antiquissimum barbarorũ, sanctissimúmque direptum est. tua scelera dij immortales in nostros milites expiauerunt: qui cùm vno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset: dubitabat nemo, quin violati hospites, legati, necati, pacati, atq; socij, nefario bello lacessiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parua scelerum & crudelitatis tuæ genus v-D 86 niuersum. || Quid auaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea quæ maximè nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies, & octogies, quod, quasi vasarij nomine, in venditione mei capitis adscripseras: ex ærario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? nonne cum cc. talenta tibi Appolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas soluerent, vltro Fufidium

A equitẽ R. hominem ornatissimũ, creditorem, debitoribus suis addixisti? nonne, hiberna cũ legato, præfectóque tradidisses euertisti miseras funditus ciuitates: quæ non solùm bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudinésque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarij? siquidem potest vi, & metu exortum honorarium nominari, quod cùm pleræque omnes, tum acerbissimè Bœotij, & Byzantij, Cherronenses, Thessalonica sensit. vnus tu dominus, vnus æstimator, vnus venditor, tota in prouincia, per triennium, frumenti om-87 nis fuisti. || Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorũ pactiones, redemtiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? tantum locum aliquẽ cùm mihi notũ senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, & quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid re-B cordaris, cùm omni totius prouinciæ pecore compulso, pellium nomine, omnem quæstum illum domesticum, paternúmque renouasti? videras enim grandis iam puer, bello Italico, repleri quæstu vestram domum, cùm pater armis faciendis tuus præfuisset. quid? vectigalẽ prouinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio imposito seruis tuis pu-88 blicanis à te factum esse meministi? quid? cẽturiatus palàm venditos? quid? per tuum seruum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omneis annos à ciuitatibus, mensis palàm propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio, & conatus tuus? quid debilitatio, atque abiectio animi tui, Macedonia prætoria nuntiata, cùm tu non solùm, quod tibi succederetur, sed quod Gabinio nõ succederetur, exsanguis, & mortuus cõcidisti? quid quæstor ædilitius reiectus? præpositus legatorũ tuorũ turpissimus, optimus abs te quis-C que violatus? tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus iussu tuo? quid, quod tu toties diffidens, ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctúque iacuisti? quòd populari illi sacerdoti sexcentos ad be-89 stias amicos, sociósque misisti? || quid, quod cũ sustentare vix posses mærorẽ tuum, dolorémque decessionis, Samothraciam te primùm, inde Thrasum cum tuis teneris saltatoribus? & cum Antobulo Athamante, & Timocle, formosis fratribus, contulisti? quid, quòd, cùm inde te recipiens, in villa Leucadiæ, quæ fuit vxor, Exegisti, iacuisti mærens aliquot dies, atq. inde obsolatus Thessalonicã, omnibus, inscientibus, noctúque venisti? qui cùm concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum denium Beroam perfugisti: quo in oppido cùm tibi spe falsa, quòd Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset: quo te D modo nõ tuam intemperantiam, scelerate, in-90 nouasti? || Mitto aurum coronariũ, quod te diutissimè torsit, cùm modò velles, modò nolles. lex enim generi tui & decerni, & te accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu accepta tamen, & deuorata pecunia Vtinachorum, centum talenta euomere non poteras: vocabula tantùm pecuniarum, & genera mutabas. Mitto diplomata tota in prouincia passim data: mitto numerum nauium, sum-

mámque prædæ:mitto rationem exacti, impe- A
ratique frumenti : mitto ereptam libertatem
populis,ac ſingulis , qui erant affecti præmiis
nominatim,quorum nihil eſt,quod non ſit le-
ge Iulia , ne fieri liceat,ſancitum diligenter.
91 ‖Aetoliam , quæ procul à barbaris diſiuncta
gentibus in ſinu pacis poſita,medio ferè Græ-
ciæ gremio continetur(ó pœna,ó furia ſocio-
rum!)decedens,miſeram perdidiſtis. Arſinoã,
Tracum, Neopactum, vt modò tute indicaſti
nobileis vrbeis, atque plenas, fateris ab ho-
ſtibus eſſe captas. Quibus autem hoſtibus?
nempe iis , quos tu Ambraciæ ſedens , pri-
mo tuo aduentu ex oppidis Agrinarum atque
Dolopum demigrare , & aras & focos relin-
quere coegiſti. Hoc tu in exitu,præclare im-
perator, cùm tibi ad priſtinas cladeis acceſſio
fuiſſet Aetoliæ,repentinus interitus, exercitũ
dimiſiſti:neque vllam pœnam , quæ tãto faci-
nori deberetur, non maluiſti ſubire , quàm
numerum tuorum militum , reliquiáſque co- B
92 gnoſcere. ‖Atque vt duorum Epicureorum ſi-
militudiné in re militari, imperióque videa-
tis : Albucius, cùm in Sardinia triumphaſſet,
Romæ damnatus eſt: hic cùm ſimilem exitum
ſpectaret,in Macedonia trophęa poſuit:eáque
quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes
inſignia, & monumenta eſſe voluerunt,noſter
hic præpoſterus imperator, amiſſorum oppi-
dorum , cæſarum legionum, prouinciæ præſi-
dio & reliquis militibus orbatæ,ad ſempiter-
num dedecus ſui generis,& nominis , iudicia
conſtituit , idémque,vt eſſet,quod in baſi tro-
phæorũ incidi,inſcribiq; poſſet, Dyrrhachiũ
vt venit,decedens,obſeſſus eſt ab iis ipſis mi-
litibus,quos paulo antè Torquato reſpondit,
beneficij cauſa ab ſe eſſe dimiſſos.quibus cùm
iuratus affirmaſſet,ſe,quæ deberẽtur, poſtero
die perſoluturum,domum ſe abdidit:inde no
cte intempeſta , crepidatus , veſte ſentili na-
uem conſcendit,Brũdiſiúmque vitauit,& vlti- C
93 mas Adriani maris oras petiuit. ‖cùm inte-
rim Dyrrachij milites domum , in qua iſtum
eſſe arbitrabantur,obſidere cœperunt,&,cùm
latere hominem putarent, igneis circundede-
runt.quo metu commoti Dyrrahachini , pro-
fugiſſe noctu crepidatum imperatorem in-
dicauerunt. Illi autem ſtatuam , iſtius perſi-
milem , quam ſtare celeberrimo in loco vo-
luerat , ne ſuauiſſimi hominis memoria mo-
reretur, deturbant, affligunt , comminuunt,
diſſipant.Sic odium,quod in ipſum attulerãt,
id in eius imaginem, ac ſimulacrum profude-
94 rũt.‖Quæ cùm ita ſint,nõ enim dubito, quin,
cùm hæc,quæ excellunt,me noſſe videas,non
exiſtimes, mediam illam partem , & turbam
flagitiorum tuorum mihi eſſe inauditam.
nihil eſt, quòd me hortere : nihil eſt, quòd
inuites. admoneri me ſatis eſt.admonebit au-
tem nemo alius,niſi reipublicæ tempus: quod
mihi quidem magis videtur, quàm tu vm- D
quam arbitratus es , appropinquare. Ecquid
vides,ecquid ſentis,lege iudiciaria lata, quos
poſthac iudices ſimus habituri ? non æquè le-
getur quiſquis voluerit: nec, quiſquis nolue-
rit,non legetur. nulli coniicientur in illum
ordinem , nulli eximentur : non ambitio ad
gratiam , non iniquitas ad ſimulationem
coniicietur. Iudices iudicabunt ij , quos lex
ipſa , non quos hominum libido delegerit.

A Quod cùm ita ſit, mihi crede , neminem in-
uitus inuitabis:res ipſa ,& reipub.tempus aut
me ipſum,quod nolim,aut alium quempiam, 95
aut inuitabit, aut dehortabitur. ‖ Equidem,
vt paulò antè dixi, non eadem ſupplicia eſſe
in hominibus exiſtimo , quæ fortaſſe pleriq;,
damnationes, expulſiones , neces : denique
nullam mihi pœnam videtur habere id,quod
accidere innocenti,quod forti, quod ſapiẽti,
quod bono viro, & ciui poteſt. Damnatio iſta,
quæ in te flagitatur, obtigit P.Rutilio:quod
ſpecimen habuit hæc ciuitas innocentiæ,ma-
ior mihi iudicum, & reipublicæ pœna illa
viſa eſt,quàm Rutilij.L.Opimius eiectus eſt à
patria is,qui prætor,& cõſul , maximis rem-
publicam periculis liberarat. non in eo , cui
facta eſt iniuria,ſed in iis,qui fecerunt, ſcele-
ris , ac conſcientiæ pœna remanſit. ‖At contrà
bis Catilina abſolutus , emiſſus etiam ille au-
ctor tuus prouinciæ, cùm ſtuprum bonæ deæ
B puluinaribus intuliſſet. Quis fuit in tanta ci-
uitate , qui illum inceſto liberatum,non eos
qui ita iudicarunt , pari ſcelere adſtrictos ar- 96
bitraretur ? ‖ An ego exſpectem, dum de te
quinque , & ſeptuaginta tabellæ diripiantur,
de quo iampridem omnes mortales omnium
generum , ætatum , ordinum iudicauerunt?
quis enim te aditu , quis vllo honore, quis
denique communi ſalutatione dignum pu-
tet?omnes memoriam conſulatus tui , facta,
mores , faciem denique , ac nomen à rep. de-
teſtatur.legati,qui vnà fuere,alienati : tribu-
ni militum , inimici : centuriones,& ſi qui ex
tanto exercitu reliqui milites exſiſtunt , non
dimiſſi abs te , ſed diſſipati, te oderunt, tibi
peſtem exoptant , te exſecrantur. Achaia ex-
hauſta, Theſſalia vexata : laceratæ Athenæ:
Dyrrachium,& Appollonia exinanita : Am-
bracia direpta, Parthini & Bullienſes illuſi:
Epirus excisa : Locri, Phocij, Bœotij exuſti:
C Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Atha-
manúmque gens vendita : Macedonia condo-
nata barbaris: AEtolia amiſſa: Dolopes, finiti-
mique mõtani, oppidis, atque agris extermi-
nati: ciues Romani, qui in iis locis negotian-
tur , te vnum , ſolum. ſuum depeculatorem,
vexatorem , prædonem hoſtem, veniſſe ſenſe- 97
runt. ‖ Ad horum omnium iudicia tot, atque
tanta , domeſticum iudicium acceſſit ſenten-
tiæ damnationis tuæ : occultus aduentus, fur-
tiuum iter per Italiam , introitus in vrbem
deſertus ab amicis , nullæ ad ſenatum è pro-
uincia literæ , nulla trinis æſtiuis gratulatio,
nulla triumphi mentio : non modò quid geſ-
feris , ſed ne quibus in locis quidem fueris,
dicere audes. Ex illo fonte,& ſeminario triũ-
phorũ cùm arida folia laureæ retuliſſes : cùm
ea abiecta ad portam reliquiſti : tum tu ipſe
de te ſententiam tuliſſe videris , tum iudiciũ
pronuntiauiſti. qui ſi nihil geſſeras dignum
D honore , vbi exercitus? vbi ſumtus? vbi impe-
rium? vbi illa vberrima ſupplicationibus,
triumphiſque prouincia? ſin autẽ aliquid ſpe-
rare volueras,ſi cogitaras id,quod imperato-
ris nomen , quod laureati faſces , quod illa
trophęa,plena dedecoris,& riſus,te commen-
tatum eſſe declarant: quis te miſerior, quis te
damnatior,qui neque ſcribere ad ſenatum , à
te bene remp. eſſe geſtam. neque præſens di- 98
cere auſus es ? ‖ An tu mihi, cui ſemper ita
perſuaſum

persuasum fuerit, non euentis, sed factis, cu- A iusque fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum iudicum, sed in sententiis omnium ciuium, famam nostram, fortunámque pendere? te indemnatum videri putas, quem socij, quem fœderati, quem liberi populi, quem stipẽdiarij, quem negotiatores, quem publicani, quem vniuersa ciuitas; quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famẽ, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud illum ordinem, non apud equites Ro. non in vrbe, non in Italia, maximorum scelerum venia vlla ad ignoscendum dari possit? qui se ipsum oderit, qui metuat omneis, 96 qui suam causam nemini committere audeat, qui se ipsum condẽmnet? ‖ Numquam ego sanguinem expetiui tuum, numquam illud extremum, quod posset esse improbis, & probis commune supplicium, legis ac iudicij, sed abiectum, contemtum, despectum à ceteris, à te ipso desperatum & relictum: circum spectantem omnia quidquid increpuisset, pertimescentem, diffidentem tuis rebus: sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine vlla specie consulari: horrentem, trementem, adulantem omnis videre te volui: vidi. Quare, si tibi euenerit, quod metuis, ne accidat; equidem non molestè feram: sin id tardiùs fortè fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minùs libenter metuentem videbo, ne reus fias, quàm reum: nec minùs lætabor, cùm te semper sordidum, quàm si paulisper sordidatum viderem.

PRO T. ANNIO MILONE.

ORATIO XXXVIII.

1 ETSI vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientẽ timere, minimẽq; deceat, cùm T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos: qui, quocumque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinũ morem iudiciorum minimè vident. non enim corona consessus vester cinctus est, vt solebat: non vsitata frequẽtia stipati sumus. ‖ Nam illa præsidia, quæ pro 2 templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, vt in foro, & in iudicio, quamquam præsidiis salutaribus, & necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni pu- C tarem: cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim armorũ existimarem oratori locum esse. Sed me recreat, & reficit Cn. Põpeij, sapientissimi, & iustitissimi viri, consiliũ: qui profectò ne iustitiæ suæ putaret esse, quẽ reũ sententiis iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. ‖ Quamobrem illa arma centuriones 3 cohortes, non periculum nobis, sed præsidiũ denuntiant: neque solùm, vt quieto, sed etiã vt magno animo simus, hortantur: neque auxiliũ modò defensioni meæ. verũ etiã silentiũ pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ B quidem est ciuium, tota nostra est: neque eorum quisquam quos vndique intuenteis ex hoc ipso loco cernitis, vnde aliqua pars fori adspici potest, & huius exitum iudicij exspectanteis, non cùm virtuti Milonis fauet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Vnum genus est aduersum, infestúmque nobis, eorum, quos P. Clodij furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis parauit: qui hesterna etiam concione incitati sunt vt vobis voce præirent, quid iudicaretis. quorum clamor siquis forte fuerit, admonere vos debebit, vt eum ciuem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamorésque maximos pro vestra salute neglexit. ‖ Quamobrem adeste animis, iu- 4 dices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam si vmquam de bonis, & fortibus viris: si vmquam de benemeritis ciuibus potestas C vobis iudicandi fuit: si denique vmquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, vbi sua studia erga forteis, & bonos ciueis, quæ vultu, & verbis sæpe significassent, re, & sententiis declararent: hoc profectò tempore eam potestatem omnem vos habetis, vt statuatis, vtrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati à perditissimis ciuibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiámque recreemur. ‖ Quid enim nobis 5 duobus, iudices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum dici, aut fingi potest: qui spe amplissimorum præmiorum ad remp. adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus? Equidem cete-

ras tempestates, & procellas in illis duntaxat A
fluctibus concionũ semper putaui Miloni es-
se subeundas, quod semper pro bonis contra
improbos senserat: in iudicio verò, & in eo
consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplis-
simi viri iudicarent, nũquam existimaui spem
vllam esse habituros Milonis inimicos, ad
eius non salutẽ modò extinguendam, sed etiã
6 gloriam per taleis viros infringendã. ‖Quam-
quam in hac causa, iudices, T. Annii tribuna-
tu, rebus omnibus pro salute reipublicæ ge-
stis, ad huius criminis defensionem non abu-
temur. nisi oculis videritis insidias Miloni à
Clodio factas: nec deprecaturi sumus, vt cri-
men hoc nobis multa propter præclara in rẽ-
publicam merita condonetis: nec postulatu-
ri, vt, si mors P. Clodij salus vestra fuerit,
idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm po-
puli Romani felicitati assignetis. sed si illius
insidiæ clariores hac luce fuerint: tum deni-
que obsecrabo, obtestabórque vos, iudices, si B
cetera a[illegible]simus, hoc saltem nobis vt relin-
quatur [illegible]micorum audacia, telisque vitã
vt impu[illegible]eat defendere. ‖Sed antequam
7 ad eam orationem venio, quæ est propria
nostra quæstionis videntur ea esse refutan-
da, quæ in senatu sæpe ab inimicis, ab impro-
bis sæpe iactata sunt, & in concione etiam
paulò antè ab accusatoribus: vt, omni errore
sublato, rem planè, quæ venit in iudicium,
videre possitis. Negant intueri lucem esse fas
ei qui à se hominem occisum esse fateatur. In
qua tandem vrbe hoc homines stultissimi dis-
putant? nempe in ea quæ primum iudicium
de capite vidit M. Hora[illegible] fortissimi viri: qui,
nondum libera ciuitate, tamen populi Rom.
comitiis liberatus est, cùm sua manu sororem
8 interfectam esse fateretur. ‖An est quisquam
qui hoc ignoret, [illegible]m de homine occiso quæ-
ratur, aut nega[illegible]ere omnino esse factum:
aut rectè, ac iu[illegible]tum esse defendi? Nisi C
verò existimatis, dementem P. Africanum
fuisse, qui cùm à C. Carbone, tribuno plebis
in concione seditiosè interrogaretur, quid
de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit iure
cæsum videri. Neque enim posset aut Hala
ille Seruilius, aut P. Nasia, aut L. Opimius, aut
C. Marius, aut, me consule, senatus non nefa-
rius haberi, si sceleratos ciueis interfici nefas
esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa fictis
fabulis doctissimi homines memoriæ prodi-
derunt, eum, qui patris vlciscendi causa ma-
trem necauisset, variatis hominum sententiis,
non solùm humana, sed etiam deæ sapientis-
simæ sententia liberatum. ‖Quod si duodecim
9 tabulæ nocturnum furẽ, quoquo modo: diur-
num autem, si se telo defenderit, interfici
impunè voluerunt quis est, qui quoquo mo-
do quis interfectus sit, puniendum putet, cùm
videat aliquando gladium nobis ad occiden- D
dum hominem ab ipsius porrigĩ legibus? At-
qui si tempus est vllum iure hominis necandi,
quæ multa sunt, certè illud est non modò iu-
stũ, verùm etiam necessarium, cùm vi vis illa-
ta defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi
tribunus militaris in exercitu C. Marij, pro-
pinquus eius imperatoris: interfectus ab eo
est, cui vim afferebat. facere enim probus
adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter
maluit, atque hunc ille vir summus, scelere

A solutum, periculo liberauit. Insidiatori verò,
& latroni, quæ potest afferri iniusta nex? 10
‖Quid comitatus nostri, quid gladij volunt?
quos habere certè non liceret, si vti illis nul-
lo pacto liceret. Est enim hæc, iudices, non
scripta, sed nata lex quã non didicimus, acce-
pimus, legimus. verùm ex natura ipsa arripui-
mus, hausimus, expressimus ad quam non do-
cti, sed facti, non instituti, sed imbuti, sumus:
vt, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim,
si in tela aut latronum, aut inimicorum inci-
disset: omnis honesta ratio esset expediendæ
salutis. Silent enim leges inter arma, nec se
exspectari iubent, cùm ei, qui exspectare ve-
lit, ante iniusta pœna luenda sit, quàm iusta
repetenda. ‖Etsi persapienter, & quodãmodo 11
tacitè, dat ipsa lex potestatẽ defendendi: quæ
nõ modò hominem occidi, sed esse cum telo
hominis occidendi causa vetat: vt, cũ causa,
non telum quæreretur: qui sui defendendi
B causa telo esset vsus, non hominis occidendi
causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter
hoc maneat in causa, iudices. non enim dubi-
to, quin probaturus sim vobis defensionem
meam, si id memineritis, quod obliuisci non
potestis, insidiatorem iure interfici posse.
‖Sequitur illud, quòd à Milonis inimicis sæ- 12
pissime dicitur. Cædem, qua P. Clodius occi-
sus est, senatum iudicasse contra rempublicam
esse factam. Illam verò senatus non sententiis
suis solùm, sed etiam studiis cõprobauit. Quo-
ties enim est illa causa a nobis acta in senatu,
quibus assensionibus vniuersi ordinis? quàm
nec tacitis, nec occultis. Quanto enim frequẽ-
tissimo senatu quatuor, ad summum quinque
sunt inuenti, qui Milonis causam non proba-
rent? declarant huius ambusti tribuni plebis
illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie
meam potentiam inuidiosè criminabatur, cũ
diceret, senatum non quod sentiret, sed quod
C ego vellem, decernere. Quæ quidem si poten-
tia est appellanda potiùs, quàm propter ma-
gna in rempublicam merita, mediocris in bo-
nis causis auctoritas, aut propter officiosos
labores meos nonnulla apud bonos gratia,
appelletur ita sanè, dummodò ea nos vtamur
pro salute bonorum contra amentiam per- 13
ditorum. ‖Hanc verò quæstionem, etsi non est
iniqua, nunquam tamen senatus constituen-
dam putauit. erant enim leges, erant quæstio-
nes, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mæro-
rem, ac luctum senatui mors P. Clodij affe-
rebat, vt noua quæstio constitueretur. Cuius
enim senatui, de illo incesto stupro iudicium
decernendi potestas esset erepta: de eius in-
teritu quis potest credere senatum iudicium
nouum constituendum putasse? Cur igitur
incendium curiæ oppugnationem ædium M.
Lepidi, cædem hanc ipsam, contra republi-
cam senatus factam esse decreuit? Quia nulla
D vis vmquam est in libera ciuitate suscepta in- 14
ter ciueis, non contra rempublicam. ‖Non
enim est vlla defensio contra vim vmquam
optanda; sed nonnumquam est necessaria. Ni-
si verò aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est
cæsus, aut ille, quo Caius aut quo arma Sa-
turnini oppressa sunt, etiam si è republica,
rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque
ego ipse decreui, cùm cædem in Appia fa-
ctam esse constaret, non eum, qui se defendis-
set;

ser, contra remp. fecisse: sed, cùm inesset in re A
vis, & insidiæ, crimen iudicio reseruaui, rem
notaui. Quòd si per furiosum illum tribunum,
senatui, quod sentiebat, perficere licuisset,
nouam quæstionem nunc nullam haberemus.
decernebat enim, vt veteribus legibus tan-
tummodo extra ordinem quæreretur. Diuisa
sententia est, postulante nescio quo. (nihil
enim necesse est omnium flagitia proferre)
sic reliqua auctoritas senatus, empta interces-
25 sione sublata est. ¶ At enim Cn. Pompeius ro-
gatione sua & de re, & de causa iudicauit. tu-
lit enim de cæde, quæ in Appia via facta es-
set: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo
tulit? nempe vt quæreretur. Quid porro quæ-
rendum est? factúmne sit? At constat. à quo?
At patet. Vidit, etiam in confessione facti,
iuris tamen defensionem suscipi posse. Quod
nisi vidisset, posse absolui eum, qui fateretur:
cùm viderat nos fateri: neque quæri vm-
quàm iussisset, nec vobis tam salutarem
hanc in iudicando literam, quàm illam tristem
dedisset. Mihi verò Cn. Pompeius non mo-
dò nihil grauius contra Milonem iudicasse,
sed etiam statuisse videtur, quid vos in iu-
dicando spectare oporteret. Nam qui non
pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is
causam interitus quærendam, non interitum
26 putauit. ¶ Iam illud dicet ipse profectò, quòd
sua sponte fecit, P. ne Clodio tribuendum
putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus
vir, senatus propugnator, atque illis quidem
temporibus pœnè patronus, auunculus hu-
ius nostri iudicis, fortissimi viri, M. Cato-
nis, tribunus pleb. M. Drusus, occisus est. Ni-
hil de eius morte populus consultus, nulla
quæstio decreta à senatu est. Quantum luctum
in hac vrbe fuisse à nostris patribus accepimus,
cum P. Africano domi suæ quiescenti illa no-
cturna vis esset illata? quis tum non gemuit?
quis non arsit dolore? quem immortalem, si
fieri posset, omnes esse cuperent, eius ne neces-
sariam quidem exspectatam esse mortem.
27 ¶ Num igitur vlla quæstio de Africani morte
lata est? Certè nulla. Quid ita? Quia non alio
facinore clari homines, alio obscuri necantur.
Intersit inter vitæ dignitatem summorum, at-
que infimorum. mors quidem illata per sce-
lus iisdem pœnis teneatur, & legibus. Nisi for-
tè magis erit parricida, si quis consularem pa-
trem, quàm si quis humilem necauerit: aut eò
mors atrocior erit P. Clodij, quòd is in monu-
mentis maiorum suorum sit interfectus. Hoc e-
nim sæpe ab istis dicitur. perinde quasi Appius
ille Cæcus viam munierit, non qua populus v-
teretur, sed vbi impunè sui posteri latrocina-
28 rentur. ¶ Itaque in eadem ista Appia via, cùm
ornatissimum equitem Romanum M. Papi-
rium occidisset, non fuit illud facinus punien-
dum. homo enim nobilis in suis monumentis
equitem Romanum occiderat. Nunc eiusdem D
Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ
cruentata antea cæde honesti, atque innocentis
viri, silebatur, eadem nunc crebrò vsurpatur,
posteaquam latronis, & parricidæ sanguine im-
buta est. Sed quid ego illa commemoro? com-
prehensus est in templo Castoris seruus P. Clo-
dij, quem ille ad Cn. Pompeium interficien-
dum collocarat, extorta est confitenti sica de
manibus, caruit foro postea Pompeius; caruit

A senatu: caruit publico. ianua se, ac parietibus,
non iure legum iudiciorúmque texit. ¶ Num 19
quæ rogatio lata? num quæ noua quæstio
decreta est. Atqui, si res, si vir, si tempus vllum
dignum fuit, certè hæc in illa causa summa o-
mnia fuerunt. Insidiator erat in foro colloca-
tus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro au-
tem mors parabatur, cuius in vita nitebatur sa-
lus ciuitatis. eo porrò reipublicæ tempore, quo
si vnus ille occidisset, non hæc solùm ciuitas,
sed gentes omnes concidissent. nisi fortè quia
perfecta res non est, non fuit punienda: perin-
de quasi exitus rerum, non hominum consilia
legibus vindicentur. minùs dolendum fuit re
non perfecta, sed puniendum certè nihilo-
minùs. ¶ Quoties ipse, iudices, ex P. Clodij 20
telis, & ex cruentis eius manibus effugi? ex
quibus si me non mea, vel reipublicæ fortu-
na seruasset, quis tandem de interitu meo quæ-
B stionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum,
qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum
P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fue-
runt illa: P. Clodij mortem æquo animo ne-
mo ferre potest. luget senatus: mæret eque-
ster ordo: tota ciuitas confecta senio est: squa-
lent municipia: afflictantur coloniæ: agri de-
nique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam
mansuetum ciuem desiderant. ¶ Non fuit ea 21
causa, iudices, non fuit, cur sibi censeret Pom-
peius quæstionem ferendam: sed homo sa-
piens, & alta quadam mente præditus, mul-
ta vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem
Milonem. in communi omnium lætitia si etiam
ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fi-
des reconciliatæ gratiæ. multa etiam alia vidit,
sed illud maxime: quamuis atrociter ipse tu-
lisset, vos tamen fortiter esse iudicaturos. Ita-
que delegit è florentissimis ordinibus ipsa lu-
mina: neq. verò, quod nonnulli dictitant, secre-
C uit in iudicibus legendis amicos meos, neque
enim hoc cogitauit vir iustissimus, neque in
bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam
si cupiisset. non enim mea gratia familiarita-
tibus contineretur, quæ latè patêre non pos-
sunt, propterea quòd consuetudines victus non
possunt esse cum multis, sed, si quid possumus,
ex eo possumus, quòd respublica nos coniun-
xit cum multis. ex quibus ille cùm optimos vi-
ros legeret, idque maximè ad fidem suam per-
tinere arbitraretur, non potuit legere non stu-
diosos mei. ¶ Quòd verò te, Cn. Domiti, huic 22
quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsi-
uit aliud, nisi iustitiam, grauitatem, humanita-
tē, fidē. tulit, vt consularem necesse esset: credo,
quòd principum munus esse ducebat, resistere
& leuitati multitudinis, & perditorum temeri-
tati, ex consularibus te creauit potissimum. de-
deras enim, quàm contemneres populareis in-
D sanias, iam ab adolescentia documenta maxi-
ma. ¶ Quamobrem, iudices, vt aliquando ad 23
causam, crimenq. veniamus: si neq. omnis con-
fessio facti est inusitata: neq. de causa quidquā
nostra aliter, ac nos vellemus, à senatu iudi-
catum est: & lator ipse legis, cùm esset contro-
uersia nulla facti, iuris tamen disceptationem
esse voluit: & electi iudices, & isti præpositus
quæstioni, qui hæc instè, sapientérq. disceptet:
reliquū est, iudices, vt nihil iam aliud quærere
debeatis. nisi, vter vtri insidias fecerit: quod
(quo faciliùs argumētis perspicere possitis) rem

gestam vobis dum breuiter expono, quæso di-
24 ligenter attendite.‖P.Clodius cùm statuisset o-
mni scelere in prætura vexare rempublicam,
uiderétque ita tracta esse comitia anno superio
re,vt non multos menses præturam gerere pos-
set:qui non honoris gradum spectaret, vt cete-
ri,sed & L.Paulum collegam effugere vellet,
singulari virtute ciuem,& annum integrum ad
dilacerandam rempublicam quæreret : subitò
reliquit annum suum, séque in annum proxi-
mum transtulit, non religione aliqua,sed vt
haberet,quod ipse dicebat,ad præturam geren-
dam,hoc est,ad euertendam rempublicam ple-
num annum, atque integrum. ‖ Occurre-
25 bat, mancam ac debilem præturam suam fu-
turam,consule Milone:eum porro summo con
sensu populi R.consulem fieri videbat.contulit
se ad eius competitores: sed ita,totam vt peti-
tionem ipse solus,etiam inuitis illis, guberna-
ret : tota vt comitia suis, vt dictitabat, humeris
sustineret.conuocabat tribus : se interponebat:
coloniam nouam, delectum perditissimorum
scribebat ciuium.. Quantò ille plura miscebat,
tanto hic magis dies conualescebat. Vbi vidit
homo ad omne facinus paratissimus, fortissi-
mum virum, inimicissimum suum, certissimũ
consulem, idque intellexit non solùm sermo-
nibus,sed etiam suffragiis populi Romani sæpe
26 declaratum:palàm agere cœpit, & apertè dicere
occidendum Milonem. ‖ Seruos agresteis, &
barbaros, quibus siluas publicas depopulatus
erat,Etruriámque vexarat,ex Apennino dedu-
xerat,quos videbatis,res erat minimè obscura.
etenim palàm dictitabat,consulatum Miloni e-
ripi non posse,vitam posse.significauit hoc sępe
in senatu:dixit in contentione.quinetiam Fauo-
nio fortissimo viro,quærenti ex eo,qua spe fu-
reret,Milone viuo:respondit, triduo illum, ad
summum quatriduo periturum, quam vocem
eius ad hunc M.Catonem statim Fauonius de-
27 tulit.‖Interim cùm sciret Clodius (neque enim
erat difficile scire)iter solemne, legitimum,ne-
cessarium,ante diem XIII.Kalendas Feb.Milo-
ni esse Lanuuium ad flaminem prodendum,
quòd erat dictator Lanuuij Milo:Roma subitò
ipse profectus pridie est, vt ante suum fundum
(quod re intellectum est) Miloni insidias col-
locaret. atque ita profectus est, vt concionem
turbulentam,in qua eius furor desideratus est,
quæ illo ipso die habita est,relinqueret:quam,
nisi obire facinoris locum,tempúsque voluisset,
28 numquam reliquisset.‖ Milo autem cùm in se-
natu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est:
domum venit:calceos, & vestimenta mutauit:
paulisper,dum se vxor (vt fit)comparat; com-
moratus est: deinde profectus est id temporis,
cùm iam Clodius,siquidem eo die Romã ven-
turus erat,redire potuisset. obuiam fit ei Clo-
dius expeditus,in equo,nulla rheda, nullis im-
pedimentis, nullis Græcis comitibus,vt sole-
bat,sine vxore, quod numquam ferè : cùm hic
insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam
apparasset, cum vxore veheretur in rheda, pe-
nulatus,vulgi magno impedimento, ac mulie-
bri & delicato ancillarum,puerorúmque comi-
tatu.‖Fit obuiam Clodio ante fundum eius ho-
29 ra ferè vndecima,aut non multò secus. statim
complures cum telis in hunc faciunt de loco
superiore impetum. aduersi rhedarium occi-
dunt.cùm autem hic de rheda,reiecta penula,

desiluisset,séque acri animo defenderet:illi,qui
erant cum Clodio,gladiis eductis, partim re-
currere ad rhedam,vt à tergo Milonem adori-
rentur:partim,quòd hunc iam interfectum pu-
tarent,cædere incipiunt eius seruos,qui post e-
rant: ex quibus qui animo fideli in dominum e-
rant, & præsentes fuerunt, partim occisi sunt,
partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, &
domino succurrere prohiberentur, Milonémque
occisum etiam ex ipso Clodio audirent,&
ita esse putarent: fecerunt id serui Milonis:di-
cam enim non deriuandi criminis causa, sed
vt factum est neque imperante neque sciente,
neque præsente domino, quod suos quisque
30 seruos in tali re facere voluisset. ‖ Hæc,sicut
exposui,ita gesta sunt,iudices : insidiator supe-
ratus,vi victa vis,vel potius oppressa virtute
audacia est. Nihil dico,quid resp.consecuta sit:
nihil quid vos ; nihil quid omnes boni:nihil
sanè id prosit Miloni, qui hoc fato natus est,
vt ne se quidem seruare potuerit,quin vnà re-
publicam,vósque seruaret Si id iure non pos-
set,nihil habeo,quod defendam. sin hoc & ra-
tio doctis,& necessitas barbaris, & mos genti-
bus,& feris natura præscripsit,vt omnem sem-
per vim,quacumque ope possent, à corpore, à
capite à vita sua propulsarent: nõ potestis hoc
facinus improbum iudicare, quin simul iudi-
cetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut
illorum telis, vestris sententiis esse pereundũ.
31 ‖ Quod si ita putasset: certe optabilius Miloni
fuit dare iugulum P. Clodio,non semel ab il
lo,neque tum primum petitum,quàm iugula-
ri à vobis,quia se illi, non iugulandum tradi-
disset. sin hoc nemo vestrũm ita sentit: illud iã
in iudicium venit,nõ occisúsne sit, quod fate-
mur:sed iure,an iniuria: quod multis antea in
causis iam quæsitum est. Insidias factas esse cõ-
stat:& id est,quod senatus contra rẽp.factũ esse
iudicauit. ab vtro factæ sint, incertum est. de
hoc igitur latum est vt quæreretur. Ita & se-
natus rem,non hominem notauit : & Põpeius
de iure,non de facto,quæstionem tulit. Num-
quid igitur aliud in iudicium venit, nisi, vter
vtri insidias fecerit? profecto nihil.si hic illi:vt
ne sit impunè.si ille huic:tum nos scelere sol-
32 uamur.‖ Quonam igitur pacto probari potest.
insidias Miloni fecisse Clodium ? satis est qui-
dem in illa tam audaci, tam nefaria bellua,do-
cere,magnam ei causam,magnam spem in Mi-
lonis morte propositam,magnas vtilitates fuis-
se. Itaque illud Cassianum, CVI BONO
FVERIT, in his personis valeat,etsi boni
nullo emolumento impelluntur in fraudem,
improbi sæpe paruo. Atqui,Milone interfecto,
Clodius hoc assequebatur, non modò vt præ-
tor esset non eo consule, quo sceleris nihil fa-
cere posset: sed etiam vt his consulibus prætor
esset:quibus si non adiuuantibus at conniuen-
tibus certè, sperasset se posse remp. eludere in
illis suis cogitatis furoribus.cuius illi conatus,
vt ille ratiocinabatur, cùm tantum beneficiũ
ei se debere arbitrarentur:& si vellent, fortas-
se vix possent frangere hominis sceleratissimi
corroboratam iam vetustate audaciam.‖An ve
33 rò iudices vos soli ignoratis vos hospites in
hac vrbe versamini? vestræ peregrinantur au-
res,neque in hoc peruagato ciuitatis sermone
versantur quas ille leges (si lege nominandæ
sunt, ac non faces vrbis, & pestes reip.)fuerit
impo-

impositurus nobis omnibus, atque inusturus. A
Exhibe, quæso Sexte Clodi, exhibe librarium
illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuis-
se è domo, & ex mediis armis, turbáque noctur
na, tanquam Palladium, sustulisse, vt præclarū
inde munus, ac instrumentum tribunatus ad a-
33 liquē, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribuna-
tū gereret, deferre posses. ‖ Et adspexit me illis
quidem oculis, quibus tum solebat, cùm om-
nia omnibus minabatur. Mouet me quippe lu-
men curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas ti-
bi, cuius tu inimicissimum multò crudeliùs e-
tiam punitus es, quam, erat humanitatis meæ
postulare? Tu P. Clodij cruentum cadauer eie-
cisti domo, tu in publicum eiecisti: tu spoliatū
imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infe-
licissimis lignis semiustulatum, nocturnis ca-
nibus dilaniandum reliquisti. quam rem etsi
necessario fecisti, tamen, quoniam in meo ini-
mico crudelitatem expromsisti tuam, laudare
non possum, irasci certe non debeo. ‖ P. Clodij B
præturam non sine maximo, rerum nouarum
motu proponi solitam esse videbatis, nisi esset
is consul, qui eam auderet, possétq. confringere
eum Milonem esse cum sentiret vniuersus po-
pulus Rom. quis dubitaret suffragio suo, se me-
tu periculo remp. liberare? At nunc, P. Clodio
34 mortuo, vsitatis iam rebus, enitendum est
Miloni, vt tueatur dignitatem suam. singularis
illa huic vni cōcessa gloria, quæ quotidie auge
batur frangēdis furoribus Clodianis, iā morte
Clodij cecidit. Vos adepti estis, ne quem ciuem
metueretis: hic exercitationem virtutis suffra-
gationem consulatus, fontem perennem glorię
suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui vi
uo Clodio, labefactari non poterat, mortuo de-
nique tentari cœptus est. Non modò igitur ni-
hil prodest, sed prodest, sed obest etiam P. Clo-
35 dij mors Miloni. ‖ At valuit odium, fecit ira-
tus, fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ, punitor
doloris sui. Quid, si hæc, non dico maiora fue
runt in Clodio, quàm in Milone, sed in illo
maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? C
quid enim odisset Clodium Milo, segetem, ac
materiam suæ gloriæ, præter hoc ciuile odiū,
quo omnes improbos odimus? Ille erat vt o-
disset primùm defensorem salutis meæ: de-
inde vexatorem furoris domitorem armorum
suorum: postremò etiam accusatorem suum.
reus enim Milonis lege Plotia, fuit Clodius,
quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum
tulisse creditis quantum odium illius, & in ho-
36 mine iniusto, quàm etiam iustum esse? Reli-
quum est, vt iam illum natura ipsius, consue-
tudóque defendat, hunc defendat. hunc autem
hæc eadem coarguant; nihil per vim vm-
quam Clodius, omnia per vim Milo. Quid er-
go, iudices, cum mœrentibus vobis vrbe cessi,
non seruos, non arma, non vim intentauit? Quæ
fuisset igitur causa restituendi mei, nisi fuisset
iniusta eiiciendi? Diem mihi credo, dixerat:
multam irrogarat: actionem perduellionis in-
tenderat: & mihi, iudices, in causa aut vestra D
mala, aut mea nec præclarissima, etiam iudiciū
timendum fuit. Seruorum, & egentium ciui-
um, & facinorosorum, armis meos ciueis, meis
37 consiliis, periculisque seruatos, pro me obiici
noluit. ‖ Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hor-
tensium, lumen, & ornamentum reip. b. pæne
interfici suorum manu, cùm mihi adesset: qua
in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum

hoc cùm esset vnà, ita esset multatus, vt vitam
amiserit. Itaque quando illius postea sica illa,
quam à Catilina acceperat, conquieuit? Hæc
intentata nobis est: huic obiici pro me non
sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc
istam Appiam viam, monumentum sui nomi-
nis, nece Papirij cruentauit: hæc eadem longo
interuallo conuersa rursus est in me nuper
quidem, vt scitis, me ad regiam pænè confecit.
‖ Quid simile Milonis? cuius vis omnis hæc
38 semper fuit, ne P. Clodius, cùm in iudicium
detrahi non posset, vi oppressam ciuitatem
teneret. quem si interficere voluisset, quan-
tæ quoties occasiones quàm præclaræ fue-
runt? Potuítne, cum domum, ac deos
penates suos, illo oppugnante, defenderet, iure
se vlcisci? potuitne, ciue egregio, & viro
fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulne-
rato? potuítne, Fabrico, viro optimo. cùm de
reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima
foro cæde facta? potuítne, L. Cæcilij, B
iustissimi, fortissimique prætoris oppugna-
ta domo? potuítne illo die, cùm est lata lex
de me? cùm totius Italiæ concursus, quem mea
salus concitarat, facti illius gloriam libens a-
gnouisset: vt, etiamsi id Milo fecisset, cuncta
39 ciuitas eam laudem pro sua vindicaret? ‖ Atqui
erat id temporis clarissimis, & fortissimis con-
sul inimicus Clodio, P. Lentulus, vltor sceleris
illius propugnator senatus, defensor vestræ
voluntatis patronus illius publici consensus,
restitutor salutis meæ: septem prætores, octo
tribuni plebis, illius aduersarij, defensores
mei: Cn. Pompeius auctor, & dux mei reditus,
illius hostis: cuius sententiam senatus omnis
de mea salute grauissimam, & ornatissimam
secutus est: qui populum R. cohortatus est: qui,
cùm de me decretum Capuæ fecisset: ipse cun-
ctæ Italiæ cupienti & eius fidem imploranti,
signum dedit, vt ad me restituendum Romam
concurrerent, omnia tum denique in illū odia C
ciuium ardebant desiderio mei, quem qui tum
interemisset, non de impunitate eius, sed de
40 præmiis cogitaretur. ‖ Tamen se Milo conti-
nuit, & P. Clodium ad iudicium bis, ad vim
numquam vocauit. Quid? priuato Milone, &
reo ad populum, accusante P. Clodio, cùm in
Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus
factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiā
causa illius opprimendi fuit? Nuper verò cùm
M. Antonius summam spem salutis bonis om-
nibus attulisset grauissimámque adolescens
nobilissimus reipublicæ partem fortissimè su-
scepisset, atque illam belluam, iudicij laqueos
declinantem, iam irretitam teneret: qui locus
quod tempus illud, dij immortales fuit? cùm
se ille fugiens in scalarum tenebris abdidisset,
magnum Miloni fuit conficere illam pestem
nulla sua inuidia, Antonij verò maxima glo-
41 ria? ‖ Quid? comitiis in campo quoties potestas
fuit? cùm ille vi in septa irruisset, gladios di- D
stringendos, lapides iaciendos curasset, deinde
subitò, vultu Milonis perterritus, fugeret ad
Tiberim, vos, & omnes boni vota facere-
tis, vt Miloni vti virtute sua liberet? Quem igi-
tur cum omnium gratia noluit: hunc voluit
cum aliquorum querela? quem iure quem lo-
co, quem tempore, quem impunè non est au-
sus: hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore,
42 periculo capitis, nō dubitauit occidere? ‖ præ

ſertim,iudices, cùm honoris ampliſſimi con-
tentio, & dies comitiorum ſubeſſet : quo qui-
dem tempore) ſcio enim quàm timenda ſit
ambitio, quantaque , & quàm ſolicita cupidi-
tas conſulatus) omnia non modò quæ repre-
hendi palàm , ſed etiam quæ obſcurè cogitari
poſſunt, timemus : rumorem, fabulam fictam,
falſam perhorreſcimus : ora omnium , atque
oculos intuemur. nihil enim eſt tam molle, tã
tenerũ,tã aut fragile, aut flexibile, quàm vo-
luntas erga nos,ſenſúſque ciuium:qui non mo-
dò improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed
etiam rectè factis ſæpe faſtidiunt. ‖Hunc diem
44 igitur campi ſperatum , atque exoptatum ſibi
proponens Milo,cruentis manibus ſcelus,& fa-
cinus præ ſe ferens,& confitens,ad illa auguſta
centuriarum auſpicia veniebat?quàm hoc non
credibile in hoc ? quàm idem in Clodio non
dubitandum;qui ſe,interfecto Milone,regnatu-
rum putaret? Quid ? quod caput audaciæ eſt,
iudices : quis ignorat, maximam illecebram
eſſe peccandi , impunitatis ſpem ? In viro
igitur hæc fuit?in Milone? qui etiam nunc reus
eſt facti,aut præclari, aut certè neceſſarij?an in
Clodio? qui ita iudicia,pœnámque contemſe-
rat, vt eum nihil delectaret, quod aut per na-
45 turam fas eſſet,aut per leges liceret? ‖Sed quid
ego argumentor?quid plura diſputo? te,Q. Pe-
tili, appello, optimum, & fortiſſimum ciuem:
te, M.Cato, teſtor: quos mihi diuina quædam
ſors dedit iudices. Vos ex M.Fauonio audiſtis,
Clodium ſibi dixiſſe, & audiſtis, viuo Clodio,
periturum Milonem triduo. poſt diem tertium
geſta res eſt, quàm dixerat. Cùm ille non du-
bitaret aperire, quid cogitaret , vos poteſtis
46 dubitare,quid fecerit? ‖Quemadmodum igitur
eum dies non fefellit ? dixi equidem modò.
Dictatoris Lanuuij ſtata ſacrificia noſſe, ne-
gotij nihil erat. vidit neceſſe eſſe Miloni pro-
ficiſci Lanuuium illo ipſo quo profectus eſt,
die.itaque anteuertit. At quo die?quo vt an-
tè dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercena-
rio tribuno pl.eſt concitata : quem diem ille,
quam concionem,quos clamores, niſi ad co-
gitatum facinus approperaret, numquam reli-
quiſſet. Ergo illi ne cauſa quidem itineris,e-
tiam cauſa manendi:Miloni nulla facultas ma-
nendi,exeundi non cauſa ſolùm, ſed etiam ne-
ceſſitas fuit. Quid, ſi, vt ille ſciuit Milonem
fore eo die in via,ſic Clodium Milo ne ſuſpi-
cari quidem potuit?‖Primùm quæro, quî ſci-
47 re potuerit. quod vos idem in Clodio quærere
non poteſtis. vt enim neminem alium, niſi T.
Patinam familiariſſimum ſuum, rogaſſet, ſcire
potuit,illo ipſo die Lanuuij à dictatore Milone
prodi flaminem neceſſe eſſe.ſed erant permulti
alij,ex quibus id facillimè ſcire poſſet : omnes
ſcilicet Lanuuini. Milo de Clodij reditu vnde
quæſiuit ? quæſierit ſanè. videte, quid vobis
largiar. ſeruum etiam,vt Arrius meus amicus
dixit, corruperit.Legite teſtimonia teſtium ve-
ſtrorum:dixit C.Caſſinius, cognomento Scho-
la ; Interamnis , familiaris meus, & idem co-
mes P. Clodij : cuius iampridem teſtimonio
Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, & Ro-
mæ,P.Clodium in illo die Albano manſurum
fuiſſe:ſed ſubitò ei eſſe nuntiatum, Cyrum ar-
chitectum eſſe mortuum : itaque Romam re-
pente conſtituiſſe proficiſci. dixit hoc comes
48 item P. Clodij, C.Clodius. ‖ Videte,iudices

quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. pri-
mùm certè liberatur Milo, non eo conſilio
profectus eſſe, vt inſidiaretur in via Clodio:
quippe qui ei obuius futurus omnino non
erat. deinde (non enim video cur non meum
quoque agam negotium) ſcitis iudices fuiſſe,
qui in hac rogatione ſuadenda dicerent , Mi-
lonis manu cædem eſſe factam , conſilio verò
maioris alicuius. Videlicet me latronem, ac
ſicarium abiecti homines, & perditi deſcribe-
bant. Iacent ſuis teſtibus ij, qui Clodium ne-
gant eo die Romam, niſi de Cyro auditum eſ-
ſet, rediturum fuiſſe. Reſpiraui,liberatus ſum:
non vereor, ne, quod ne ſuſpicari quidem po-
tuerim, videar id cogitaſſe. ‖Nune perſequar 49
cetera:nam occurrit illud ne Clodius quidem
de inſidiis cogitauit , quoniam fuit in Albano
manſurus. Siquidem exiturus ad cædem è villa
non fuiſſet. Video enim, illum,qui dicitur de
Cyri morte nuntiaſſe , non id nuntiaſſe , ſed
Milonem appropinquare. nam quid de Cyro
nuntiaret , quem Clodius Roma proficiſcens
reliquerat morientem? Vnà fui:teſtamentum
autem palàm fecerat,& illum hæredem, & me
ſcripſerat.Quem pridie hora tertia animam ef-
flantem reliquiſſet , eum mortuum poſtridie
hora decima ei nuntiabatur ? ‖ Age,ſit ita fa- 50
ctum:quæ cauſa,cur Romam properaret?cur in
noctem ſe coniiceret?quid afferebat feſtinatio-
nem? quod heres erat? primùm erat nihil, cur
properato opus eſſet: deinde,ſi quid eſſet, quid
tandem erat, quod ea nocte conſequi poſſet,
amitteret autem,ſi poſtridie mane Romam ve-
niſſet? Atque, vt illi nocturnus ad vrbem ad-
uentus vitandus potius, quàm expetendus fuit:
ſic Miloni,cũ inſidiator eſſet,ſi illum ad vrbem
noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum, atque
exſpectandum fuit. ‖ noctu inuidioſo, & pleno 51
latronum in loco occidiſſet.nemo ei negãti non
credidiſſet,quem eſſe omnes ſaluum,etiam con
fitentẽ volunt.Suſtinuiſſet hoc crimen primùm
ipſe ille latronum occultator , & receptator
locus,dum neque muta ſolitudo indicaſſet, ne-
que cæca nox oſtendiſſet Milonem : deinde v-
bi multi ab illo violati, ſpoliati,bonis expulſi,
multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem ca-
derẽt:tota denique rea citaretur Etruria. ‖At- 52
que illo die certè Aricia rediens diuertit Clo-
dius ad Albanum. Quòd niſi ſciret Milo,illum
Ariciæ fuiſſe, ſuſpicari tamen debuit,eũ, etiãſi
Romam illo die reuerti vellet:ad villam ſuam,
quæ viam tangeret,diuerſurum. cur neque an-
tè occurrit, ne in villa reſidéret : nec eo in lo-
co ſubſedit, quo ille noctu venturus eſſet? Vi-
deo adhuc conſtare omnia,iudices : Miloni e-
tiam vtile fuiſſe Clodium viuere:illi ad ea,quæ
concupierat, optatiſſimum interitum Milonis
fuiſſe,odium illius in hunc acerbiſſimum in il-
lum huius nullum:conſuetudinem illius perpe
tuam in vi inferenda,huius tantũ in repellẽda.
‖ mortem ab illo denuntiatam palam Milonis, 53
& prædicatam, nihil vmquam auditum ex Mi-
lone:profectionis huius diem illi notum, redi-
tum illius huic ignotum fuiſſe. huius iter neceſ
ſarium,illius etiam potiùs alienum: hũc præ ſe
tuliſſe, ſe illo die Roma exiturũ,illũ eo die ſe
diſſimulaſſe rediturum:hũc nullius rei mutaſſe
cõſiliũ,illũ cauſam mutãdi cõſilii finxiſſe:huic,
ſi inſidiaretur,noctẽ propè vrbẽ exſpectandum,
illi,etiã ſi hunc non timeret, tamẽ acceſſum ad
vrbem

54 vrbem nocturnum fuisse metuendum. ||Videa-
mus nunc id, quod caput est, locus ad insidias
ille ipse, vbi congressi sunt, vtri tandem fue-
rit aptior. Id verò, iudices, etiam dubitandũ,
& diutius cogitandum est? Ante fundum Clo-
dij quo in fundo propter inasnas illas substru
ctiones, facilè mille hominum versabatur va-
lentium. Atqui excelso loco superiorẽ se fore
putabat Milo, & ob eam causam eum locum
ad pugnam potissimùm delegerat. An in eo
loco potiùs exspectandum ab eo, qui ipsius
loci spe facere impetum cogitarat? Res loqui-
tur, iudices, ipsa: quę semper valet plurimum.
55 ||Si hæc non gesta audiretis, sed picta videre-
tis: tamen appareret, vter esset insidiator, vter
nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in
rheda penulatus, vnà sederet vxor: quid horũ
non impeditissimum? vestitus, an vehiculum,
an comes? quid minus promtum ad pugnam,
cum penula irretitus, rheda impeditus, vxore
pæne constrictus esset? Videte nunc illum, pri-
mùm egredientem è villa subitò. Cur vesperi?
quid necesse est? qui conuenit præsertim id
temporis? Diuertit in villam Pompeij, Pom-
peium vt videret? Sciebat in Alsiensi esse. Vil-
lã vt perspiceret? millies in ea fuerat. Quid
ergo erat moræ, & tergiuersationis? dum hic
56 veniret, locum relinquere noluit. || Age nunc
iter expediti latronis, cum Milonis impedi-
mentis comparate. Semper ille cum vxore: tũ
sine ea. numquam non in rheda: tum in equo,
comites Græculi, quocumque ibat, etiã cùm
in castra Etrusca properabat: tum nugarũ in
comitatu nihil. Milo, qui numquam tum casu
pueros symphoniacos vxoris ducebat, & an-
cillarũ greges. ille, qui semper secum scorta,
semper exoletos, semper lupas ducebat, tum
neminem, nisi vt virum à viro, lectum esse
diceres. Cur igitur victus est? quia nõ semper
viator à latrone, nonnumquam etiam latro à
viatore occiditur: quia, quamquam paratus in
imparatos Clodius, tamen mulier inciderat
57 in viros. || Nec verò sic erat vmquã non para-
tus Milo contra illum, vt non satis ferè esset
paratus. semper ille & quantum interesset P.
Clodij se perire, & quanto illi odio esset, &
quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrẽ
vitam suam, quam maximis præmiis proposi-
tam, & pænè addictam sciebat, numquam in
periculum sine præsidio, & sine custodia pro-
uehebat. Adde casus, adde incertos exitus pu-
gnarum, Martémque cõmunem: qui sæpe spo-
liantem iam, & exsultantem euertit, & percu-
lit abiecto. Adde inscitiam pransi, poti, osci-
tantis ducis: qui cùm à tergo hostem inter-
clusum reliquisset: nihil de eius extremis
comitibus cogitauit: in quos incensos ira, vi-
támque domini desperanteis cùm incidisset,
hæsit in iis pœnis, quas ab eo serui fideles pro
58 domini vita expetiuerũt. ||Cur igitur eos ma-
numisit? metuebat scilicet, ne indicaretur: ne
dolorẽ perferre non possent: ne tormentis co-
gerentur, occisum esse à seruis Milonis in A-
pia via P. Clodiũ confiteri. Quid opus est tor-
tore? quid quæris? occideritne? occidit. Iure, an
iniuria? nihil ad tortorẽ. facti enim in aculeo
quæstio est iuris in iudicio. Quod igitur in
causa quærendũ est, id agamus: hoc, quòd tor-
mẽtis inuenire vis, id fatemur. Manu verò cur
miserit, si id potiùs quæris, quã cur parũ am-
plis affecerit præmiis: nescis inimici factũ repre
59 hendere. ||Dixit enim hic idem, qui omnia sem-
per constanter, & fortiter, M. Cato: dixítque in
turbulenta concione, quæ tamen huius auctori-
tate placata est, non libertate solùm, sed etiam
omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domi
ni caput defendissent. Quod enim præmium,
satis magnũ est tam beneuolis, tã bonis, tam fi-
delibus seruis, propter quos viuit? etsi quidem
non tanti est, quàm quod propter eosdem non
sanguine, & vulneribus suis, crudelissimi inimi-
ci mentem, oculósque satiauit, quos nisi manu-
misisset, tormentis etiã delendi fuerunt conser-
uatores domini, vltores sceleris, defensores ne-
cis. Hic verò nihil habet in his malis, quod mi-
nus molestè ferat, quàm, etiamsi quid ipsi acci-
dat, esse tamen illis meritum præmium perso-
60 lutum. ||Sed quæstiones vrgent Milonem, quæ
sunt habitæ nunc in Atrio Libertatis. Quibúsnã
de seruis? rogas? de P. Clodij. Quis eos postula-
uit? Appius, quis produxit? Appius. vnde? ab Ap-
pio. Dij boni, quid potest agi seuerius? De seruis
nulla quæstio est in dominũ, nisi de incestu, vt
fuit in Clodium: Proximè ad deos accessit Clo
dius, propiùs quã tum, cùm ad ipsos penetrarat,
cuius de morte, tanquã de cæremoniis violatis,
quæritur. Sed tamẽ maiores nostri in dominũ
de seruo quæri noluerũt, non quia non posset
verum inueniri, sed quia videbatur indignum
esse, & domini morte ipsa tristius. In reum de
seruis accusatoris cùm quæritur, verum inueni
61 ri potest? ||Age verò, quæ erat, aut qualis quæ-
stio? Heus vbi Ruscio, vbi Casca? Clodius insi-
dias fecit Miloni? Fecit. Certa crux, Nullas fe-
cit. sperata libertas. Quid hac quęstione certius?
Subitò arrepti in quæstionem, tamen separãtur
à ceteris, & in arcas coniiciuntur, ne quis cum
iis colloqui possit. Hi centum dies penes accu-
satorẽ cùm fuissent, ab eo ipso accusatore pro-
ducti sunt. Quid hac quæstione dici potest inte-
62 grius? quid incorruptius? ||Quòd si nõdum satis
cernitis, cùm res ipsa tot, tam claris argumen-
tis, signísq. luceat, pura mente, atq. integra Mi-
lonem nullo scelere imbutum, nullo metu per-
territum, nulla conscientia exanimatum Romã
reuertisse: recordamini, per deos immortaleis,
quæ fuerit celeritas reditus eius: qui ingressus
in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi,
qui vultus, quæ oratio. Neque verò se populo
solum, sed etiam senatui tradidit: neque senatui
modò, sed etiam publicis præsidiis, & armis:
neque his tantùm, verùm etiam eius potestã-
ti, cui senatus totam rempublicam, omnem
Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma
commiserat, cui se numquam profectò tradidis-
set, nisi causæ suæ confideret, præsertim omnia
audienti, magna metuenti, multa suspicanti,
63 nonnulla credenti. || Magna vis est conscien-
tiæ, iudices, & magna in vtramque partem, vt
neque timeant, qui nihil commiserint: & pœ-
nam semper ante oculos versari putent, qui
peccarint. Neque verò sine ratione certa,
causa Milonis semper à senatu probata est.
videbant enim sapientissimi homines facti
rationem, præsentiam animi, defensionis con-
stantiam. An verò obliti estis, iudices, re-
centi illo nuntio necis Clodianæ, non modò
inimicorum Milonis, sermones & opinio-
nes, sed nonnullorum etiam imperitorum:
qui negabant eum Romam esse rediturum?

64 ||Siue enim illud animo iratò, ac percito fecisset, vt incensus odio trucidaret inimicum arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodij putasse, vt æquo animo patria careret, cùm sanguine inimici explesset odium suum: siue etiam illius morte patriam liberare voluisset non dubitaturum fortem virum, quin, cùm suo periculo salutem reip. attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hac fruenda relinqueret, quā ipse seruasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum ciueis, optimè de rep. meritos: in quibus homines non modò res præclarissimas obliuiscuntur, sed etiam nefarias suspicantur.

65 || Ergo illa falsa fuerunt: quæ certè vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honestè, veréque defendere. Quid, quæ posteà sunt in eum congesta? quæ quamuis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculissent, vt sustinuit, dij immortales? sustinuit? immò verò vt contemsit, ac pro nihilo putauit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset, scutorum, gladiorum, frænorum, sparorum, pilorúmque etiam multitudo deprehendi posse iudicabatur. nullum in vrbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Otriculanam deuecta Tiberi: domus in cliuo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad vrbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm, sed pænè credita: nec antè repudiata sunt, quàm quæsita.

66 || Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeij: sed dicam, vt sentio. iudices nimis multa audire coguntur: neque aliter facere possunt ij, quibus tota commissa est resp. Quin etiam audiendus sit Popa Licinius, nescio quis de circo maximo: seruos Milonis apud se ebrios factos, sibi cōfessos esse de interficiendo Cn. Pompeio coniurasse: deinde postea se gladio percussū esse ab vno de illis, ne indicaret: Pompeio in hortos nuntiauit. Arcessor in primis de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabat tamen, crediti Popæ: ebriosorum confessionem seruorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari.

67 || Verum tamen, vt intelligo, cauebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solùm, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris clarissimi, & fortissimi viri, permultas noctis horas nuntiabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. non poteram Cn. Pompeiū, præstantissima virtute ciuem, timidum suspicari: diligentiam, tota rep. suscepta nimiā nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inuentus est, qui Milonem cum telo esse diceret, nudauit se in sanctissimo templo, quoniā vita talis & ciuis, & viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè ficta comperta sunt. || Quòd si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc iam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim iam appello ea voce, vt me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefariè aut nunc cogitare, aut molitū aliquando aliquid putas: si Italiæ delectus, vt nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta iuuentus, quę tuum corpus, domúmque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc vnum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non vnius viri vires, atque opes indicantur, si quidem in hunc vnum & præstantissimus dux electus, & tota resp. armata est.

69 || Sed quis non intelligit omneis tibi reipub. parteis ægras, & labanteis, vt eas his armis sanares, & confirmares, esse commissas? Quòd si Miloni locus datus esset: probasset profectò tibi ipsi, neminem vmquam hominem homini cariorem fuisse quàm te sibi: nullum se vmquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset: consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis adiutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse: te tuo beneficio, me suo: quæ si non probaret: si tibi ita penitus insedisset ista suspicio, nullo vt euelli modo posset: si denique Italia à delectu, vrbs ab armis, sine Milonis clade numquam esset conquietura. ne iste haud dubitans cessisset patria, is qui ita natus est, & ita consueuit: te, Magne, tamen attestaretur: quod nunc etiam facit.

70 || Vide, quàm sit varia vitæ, commutabilisque ratio, quàm vaga, volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profectò tempus, & illucescet aliquando ille dies, cùm tu salutaribus, vt spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, quàm crebrò accidat, experti debemus scire: & amicissimi beneuolentiam, & grauissimi hominis fidem, & vnius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres.

71 || Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, iuris publici, mortis maiorum, rei denique publicæ perditissimum, cùm senatus ei commiserit, vt videret, Ne quid respublica detrimenti caperet. quo vno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium exspectaturum fuisse in eius consiliis iudicandis, qui vel iudicia ipsa tolleret. Satis iudicatum est à Pompeio, falsò ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua vt ego sentio, Milonem absolui oporteret: vt omnes confitentur, liceret.

72 || Quòd verò in illo loco, atque in illis publicorum præsidiorum copiis cirumfusus sedet satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum, quàm cogere vt vos eum condemnetis, in quem animaduertere ipse & more maiorum, & suo iure posset?) sed præsidio esse: vt intelligatis, contra

tra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, liberè iudicare. 73 Nec verò me, iudices, Clodianum crimen mouet: nec tam sum demens, tàmque vestri sensus ignarus, atque expers, vt nesciam, quid de morte Clodij sentiatis. de qua si iam nollem ita diluere crimen, vt dilui, tamen impunè Miloni palàm clamare, atque mentiri gloriosè liceret: occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona leuãda, iacturisq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetẽdi: non Ti. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogauit: quorum interfectores impleuerunt orbem terrarũ nominis sui gloria: sed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo suo liberasset) cuius nefarium in puluinaribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt. 74 Eum cuius supplicio senatus solenneis religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iuratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: & eum, qui ciuem, quem senatus, quem populus quem omnes gentes, vrbis ac vitæ ciuium conseruatorum iudicabant, seruorum armis exterminauit: eũ qui, regna dedit, ademit: orbem terrarũ, quibuscũ voluit, partitus est: eum qui pluribus cædibus in foro factis, singulari virtute, & gloria ciuem domum vi & armis compulit: eum, cui nihil vmquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eũ qui ædem Nympharum incendit, vt memoriam publicæ recensionis, tabulis publicis 75 impressam extingueret. Eũ denique, cui iam nulla lex erat, nullum ciuile ius nulli possessionũ termini: qui non calumnia litium, non iniustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos (eos enim penitus contemserat) sed hunc Cn. Pompeiũ virum fortissimũ, atque optimum ciuem, iudicẽ nostrũ, pellere possessionibus, armis, castrísque conatus est: qui cũ architectis, & decempedis villas multorum, hortósque peragrabat: qui Ianiculo & Alpibus spem possessionũ terminabat suarũ: qui cùm ab equite Romano, splendidissimo, & forte viro, T. Pacanio non impetrasset, vt insulã in lacu Pretio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcẽ, cæmenta, atque arma conuexit: dominóque trans ripã inspectante, non dubitauit 76 ædificiũ extruere in alieno. Qui huic T. Furfanio, cui viro, dii immortales? (quid enim de muliercula Sancta, quid de adolescente Apronio dicam? quorum vtrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorũ possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniã, quantã poposcerat, non dedisset, mortuũ se in domum eius illaturũ: quia inuidia huic esset tali viro cõflagrandũ: qui Appiũ fratrẽ, hominem mihi coniunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi deiecit: qui parietẽ sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, vt sororẽ non modò 77 vestibulo priuares, sed omni aditu, & lumine. Quamquã hæc quidem iam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in remp. in priuatos, in longinquos in propinquos, in alienos, in suos irruebat: sed nescio quomodo iam vsu obduruerat, & percalluerat ciuitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderant iam, & impendebant, quónã modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperiũ, nisi id ille nactus esset? Omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas (vota enim feceratis, vt in eos se potiùs mitteret, quàm in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias) à liberis dico. à liberis medius fidius, & à coniugibus vestris numquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patẽt? quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? seruorũ exercitus illũ in vrbe cõscripturũ fuisse, per quos totã rempu. résque priuatas omnium possideret? 78 Quamobrẽ, si cruentũ gladiũ tenens clamaret T. Annius, Adeste quæso, atque audite, ciues: P. Clodiũ interfeci: eius furores, quos nullis iã legibus, nullis iudiciis frænare poteramus, hoc ferro, & hac dextera à ceruicibus vestris repuli. per me vnũ effectum est, vt ius, æquitas, leges? libertas, pudor, pudicitia in ciuitate manerent: enimuerò timendum, quónam modo id factum ferret ciuitas. nunc enim quis est, qui non probet? qui nõ laudet? qui non vnũ post hominũ memoriã T. Anniũ plurimùm reip. profuisse, maxima lætitia populũ Ro. cunctã Italiã, nationes omneis affecisse, & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi R. quanta fuerint, gaudia, iudicare. multas tamen iam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit: quarum nulla neque tam diuturnã attulit lætitiã, nec tantã. 79 Mandate hæc memoriæ, iudices. spero multa vos, liberósq; vestros in rep. bona esse visuros in his singulis ita semper existimabitis, viuo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. In spem maximam, &, quemadmodum confido, verissimã, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro consule, concussa hominũ licẽtia cupiditatibus fractis, legibus & iudiciis constitutis, salutarem ciuitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio viuo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, priuata, atque vestra, dominante homine furioso, quod ius perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo iudices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentiùs hæc in illum euomere videar, quàm veriùs. etenim etsi præcipuũ esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, vt in communi odio pænè æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitij fuerit. 80 Quin sic attendite, iudices. nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodij: fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ: & quæ volunt, sic intuentur, vt ea cernimus, quæ videmus: fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meæ: si possim efficere, vt Milonem absoluatis: sed ita, si P. Clodius reuixerit. Quid vultu extimauistis? quónam modo ille vos viuus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute, ac sapientia est, vt ea potuerit semper, quæ nemo præter illum: si is, inquam, potuisset, vt quæstionem de morte P. Clodij ferre, sic ipsum ab inferis excitare: vtrum putatis facturum fuisse? etiam si propter amicitiam vellet illum

ab inferis reuocare, propter remp. non fecis-
set. Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vi
tam si puteris per vos restitui posse, nolitis: &
de eius nece lata quæstio est, qui si eadē lege
reuiuiscere posset, lata lex numquā esset. Hu-
ius ergo interfector non esset etiam confiten-
do ab iis impetraturus, ne pœnam timeret,
81 quos liberauisset? || Græci homines deorum
honores tribuunt iis viris, qui tyrannos ne-
cauerunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in
vrbibus Græciæ? quas res diuinas talibus in-
stitutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè
ad immortalitatem, & religionē, & memoriā
consecrantur. Vos tanti conseruatorem popu-
li, tanti sceleris vltorē, non modò honoribus
nullis afficietis sed ad supplicium rapi etiam
patiemini? Confiteretur, cōfiteretur, inquam,
si fecissent, & magno animo, & libenter, se fe-
cisse, libertatis omniū causa quod certè ei nō
confitendū modò fuisset, verùm etiam prædi-
82 candum. || Etenim, si id nō negat, ex quo nihil
petit, nisi vt ignoscatur: dubitaret id fateri, ex
quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi
verò gratius putat esse vobis, sui se capitis,
quā vestri ordinis defensorem fuisse: cùm præ-
sertim in ea confessione, si grati esse velletis,
honores assequeretur amplissimos. si factum
vobis non probaretur (quamquā qui poterat
salus sua cuique non probari?) sed tamen si
minùs fortissimi viri virtus ciuibus grata ce-
cidisset, magno animo, cōstantique cederet ex
ingrata ciuitate. nā quid esset ingratius, quàm
lætari ceteros, lugere eum solū, propter quem
83 ceteri lætarentur. || Quamquā hoc animo sem-
per omnes fuimus in patriæ proditoribus op-
primendis, vt, quoniā nostra futura esset glo-
ria, periculum quoque, & inuidiā nostrā puta-
remus. nam quæ mihi contribuenda laus esset
ipsi, cùm tantū in consulatu meo pro vobis,
ac liberis vestris ausus essem, si id, quod co-
nabar sine maximis dimicationibus meis me
esse ausurum arbitrarer? quæ mulier scelera-
tum, ac perniciosum ciuem occidere non au-
deret, si periculum non timeret? Proposita
inuidia, morte, pœna, qui nihilo segniùs rép.
defendit, is vir verè putandus est. Populi gra-
ti est, præmiis afficere bene meritos de rep.
ciueis: viri fortis, ne suppliciis quidem mo-
84 ueri, vt fortiter fecisse pœniteat. || Quamob-
rem vteretur eadem confessione T. Annius,
qua Hala, qua Nasica, qua Opimius, qua Ma-
rius, qua nosmetipsi: & si grata resp. esset,
lætaretur: si ingrata, tamen in graui fortu-
na, conscientia sua niteretur. Sed huius be-
neficij gratiam, iudices, fortuna populi Ro.
& vestra felicitas, & dij immortales sibi de-
beri putant. nec verò quisquam aliter arbi-
trari potest, nisi qui nullam vim cælestem
existimat, numénve diuinum: quem neque
imperij vestri magnitudo, neque sol ille,
nec cæli, signorúmque motus, nec vicissitu-
dines rerum, atque ordines mouent, neque,
id quod maximum est, maiorum sapientia:
qui sacra, qui cæremonias, qui auspicia & ipsi
sanctissimè coluerunt, & nobis, suis posteris,
85 prodiderunt. || Est, est profectò illa vis: neque
in his corporibus, atque in hac imbecillitate
nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat,
& non inest in hoc tanto naturæ, tam præ-
claro motu. nisi fortè idcirco esse non pu-

A tant, quia non apparet, nec cernitur: per-
inde quasi nostram ipsam mentem, qua sa-
pimus, qua prouidemus, qua hæc ipsa agi-
mus, ac dicimus, videre, aut planè, qualis, aut
vbi sit, sentire possimus. Ea vis ea est igitur,
quæ sæpe incredibilis huic vrbi felicitates,
atque opes attulit: quæ illam perniciem ex-
stinxit ac sustulit: cui primùm mentem inie-
cit, vt vi irritare, ferróque lacessere fortissi-
mum virum auderet, vinceretúrque ab eo,
quem si vicisset, habiturus esset impunitatem,
86 & licentiam sempiternam. || Non est humano
consilio, ne mediocri quidem, iudices, deo-
rum immortalium cura, res illa perfecta. reli-
giones mehercule ipsæ, aræque, cùm illā bel-
luam cadere viderunt, commouisse se viderē-
tur, & ius in illo suum retinuisse. Vos enim,
Albani tumuli, atque luci, vos, inquā, implo-
ro, atque obtestor, vósque Albanorum obrutæ
aræ, sacrorū populi Rō. sociæ, & æquales, quas
ille præceps amentia, cæsis, prostratísque san-
ctissimis lucis, substructionū insanis molibus
oppresserat: vestræ tū aræ, vestræ religiones vi-
guerunt, vestra vis valuit, quam ille omni sce-
lere polluerat: túque ex tuo edito monte, La-
tialis sancte Iupiter, cuius ille, lacus, nemora,
fineísque sæpe omni nefario stupro, & scelere
macularat, aliquando ad eum puniendum o-
culos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in cō-
spectu seræ, sed iustæ tamen, & debitæ pœnæ 88
solutæ sunt. || nisi fortè hoc etiā casu factū esse
dicimus, vt ante ipsum sacrarium Bonæ deæ,
quod est in fundo T. Sextij Galli, in primis
honesti, & ornati adolescentis, ante ipsam, in-
quā, Bonam deam, cū prœliū commisisset, pri-
mum illud vulnus acceperit, quo teterrimam
mortem obiret: vt non absolutus iudicio illo
nefario videretur, sed ad hanc insignem pœ-
nam reseruatus. Nec verò non eadem ira deo-
rum hanc eius satellitibus iniecit amentiam,
C vt sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine
exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, si-
ne funere, oblitus cruore, & luto, spoliatus il-
lius supremi diei celebritate, quā cōcedere e-
tiā inimici solent, ambureretur etiā abiectus.
non fuisse credo fas clarissimorum virorum
formas illi teterrimo parricidæ aliquid deco-
ris afferre, neque vllo in loco potiùs mortem
eius lacerari, quàm in quo vita esset damna-
89 ta. || Dura, mihi, medius fidius, iā fortuna po-
puli Rom. & crudelis videbatur, quæ tot an-
nos illum in hanc remp. insultare videret,
& pateretur. Polluerat stupro sanctissimas re-
ligiones: senatus grauissima decreta perfre-
gerat: pecunia se palàm à iudicibus redeme-
rat: vexarat in tribunatu senatum: omnium
ordinum consensu pro salute reip. gesta re-
sciderat, me patria expulerat: bona diripue-
rat: domum incenderat: liberos, coniugem
meam vexauerat: Cn. Pompeio nefarium bel-
D lum indixerat, magistratuum, priuatorúmque
cædeis effecerat: domum mei fratris incende-
rat? vastaret Etruriam: multos sedibus, ac for-
tunis eiecerat: instabat, vrgebat: capere eius
amentiam ciuitas, Italia, prouinciæ, regna
non poterant: incidebantur iam domi leges,
quæ nos nostris seruis addicerent: nihil erat
cuiusquā, quod quidem ille adamasset, quod
non hoc anno suū fore putaret. || obstabat eius 90
cogitationibus nemo, præter illum Milonem
ipsum,

ipsum, qui poterat obstare: Cn. Pompeium nouo reditu in gratiam quasi deuinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contemserat: Milo vnus vrgebat. Hic dij immortales, vt suprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioso, vt huic faceret insidias. aliter perire pestis illa non potuit: nũquam illum resp. suo iure esset vltra. Senatus, credo, prætorem eum circũscripsisset. Ne cùm solebat quidem id facere in priuato 90 eodem hoc, aliquid profecerat. ‖An consules in prætore coercendo fortes fuissent? Primùm Milone occiso, habuisset suos consules. deinde quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum, virum consularem crudelissimè necatum esse meminisset? omnia possideret, teneret: lege noua, quæ est inuenta apud eum cum reliquis legibus Clodianis, seruos nostros, libertos suos fecisset. postremò, nisi eum dij immortales in eam mentem impulissent, vt homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie remp. nul91lam haberetis. ‖An ille prætor, ille verò consul, si modò hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo viuo tamdiu, & consulatum eius exspectare potuissent, ille denique viuus mali nihil fecisset, qui mortuus, vno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput vrbis, aram sociorum, portum omnium gentiũ, sedem ab vniuerso populo Rom. concessam vni ordini, inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperita, quamquam esset miserum idipsum, sed ab vno? qui cùm tantum ausus sit vltor pro mortuo, quid signifer pro viuo non esset ausus? In curiam potissimùm abiecit, vt eam mortuus incen92deret, quam viuus euerterat. ‖Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? Ecquando ab eo spirante forum potuisset defendi, cuius non restiterit cadaueri curia? Excitate, excitate eũ, si potestis, ab inferis, frangetis impetũ viui, cuius vix sustinetis furias insepulti? nisi verò sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cũ falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Ro. concionem gladiis disturbari, cùm audiretur silentio M. Cœlius, tribunus plebis, vir fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorũ voluntati, & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis siue inuidia siue fortuna, singulari, diuina, & 93 incredibili fide. ‖Sed iam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi vt orem, obtestérque vos iudices, vt eã misericordiã tribuatis fortissimo viro, quã ipsa non implorat. ego autẽ, repugnante hoc, & imploro, & exposco. Nolite, si in nostro omniũ fletu nullã lacrymã adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atq; haud scio, an multò etiã sit adiuuandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominũ conditione, atque fortuna, timidos & supplices, &, vt viuere liceat, obsecranteis, etiam odisse solemus: forteis, & animosos, & se acriter ipsi morti offerenteis, seruare cupimus: eorúmque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus? ‖Me quidem, iudices e- 94 xaminant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc vrbs præclara, mihíque patria carissima, quoquo modo merita de me erit. tranquilla rep. ciues mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur, ego cedam, atque abibo, si mihi rep. bona frui non licuerit, ac carebo mala: & quam primùm tetigero bene moratam, & liberam ciuitatem, in ea conquiescam. ‖O frustra, inquit, suscepti mei labores! ô spes 95 fallaces! ô cogitationes inanes meæ! Ego, cùm tribunus pleb. rep. oppressa, me senatui dedissem, quẽ exstinctum acceperam: equitibus Romanis, quorũ vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatẽ Clodianis armis abiecerant: mihi vmquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cùm te (mecũ enim sæpissimè loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarẽ locum? Vbi nũc senatus est, quẽ secuti sumus vbi? equites Ro. illi, illi, inquit, tui? vbi studia municipiorum? vbi Italiæ voces? vbi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? ‖Nec verò hæc, 96 iudices, vt ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim, se, negat ingratis ciuibus fecisse, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, vt non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne cùm plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in remp. singularibus, Senatus erga se beneuolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam: vestras verò, & vestrorũ ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. ‖Meminit etiam, sibi vocem præco- 97 nis modò defuisse, quam minimè desiderarit: populi verò cũctis suffragiis, quod vnum cupierit, se consulem declaratũ, nunc denique, si hæc arma contra se sint futura: sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certè vera sunt, forteis, & sapientes viros non tam præmia sequi solere rectè factorum, quàm ipse rectè facta: se nihil in vita, nisi præclarissimè fecisse, si quidẽ nihil sit præstabilius viro, quàm periculis patriã liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis ciuibus. ‖nec tamen eos miseros, 98 qui beneficio ciueis suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esset præmiũ, gloriam esse hanc vnam, quæ breuitatẽ vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, vt absentes adessemus mortui viueremus: hanc denique esse cuius gradibus etiam homines in cælum videantur adscendere,

99 ‖De me, inquit, ſemper populus Rom. ſemper omnes gentes loquentur, nulla vmquam obmuteſcet vetuſtas. quin hoc tempore ipſo, cùm omnes à ſuis inimicis faces inuidiæ meæ ſubiiciantur, tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos, & actos, & inſtitutos dies. centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodij: &, opinor, vltrà quàm fines imperij populi Rom. ſunt, non ſolùm fama iam de illo, ſed etiam lætitia peragrauit. Quamobrem, vbi corpus hoc ſit, non inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & iam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. 100 ‖Te quidem, quòd iſto animo es, ſatis laudare non poſſum: ſed, quo eſt iſta magis diuina virtus, eo maiore à te dolore diuellor. Nec verò, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa tamen ad conſolandum querela, vt his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, ſed inimiciſſimi: non malè aliquando de me meriti, ſed ſemper optimè. Nullum vnquam, iudices, mihi tantum dolorem inuretis (etſi quis poteſt eſſe tãtus?) ſed ne hunc quidem ipſum, vt obliuiſcar, quanti me ſemper feceritis. quæ ſi vos cepit obliuio, aut ſi in me aliquid offendiſtis: cur non id meo capite potius luitur, quàm Milonis? Præclarè enim vixero, ſi quid mihi acciderit prius, quàm hoc tantum mali videro. 101 ‖Nunc me vna conſolatio ſuſtentat, quòd tibi, ô T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudij, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetiui: ego meum ſæpe corpus, & vitam obieci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicẽ abieci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua dimicatio capitis futura, depoſco. Quid iam reſtat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, niſi vt eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo: vóſque obſecro, iudices, vt veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in huius ſalute augeatis, aut in eiuſdem exitio occaſura eſſe iubeatis. ‖ His lacrymis non mouetur Milo, eſt quodam incredibili robore animi ſeptus: exſiliũ ibi eſſe putat, vbi virtuti non ſit locus: mortem, naturæ finem eſſe, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus eſt. quid vos, iudices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis: ipſum eiicietis? & erit dignior locus in terris vllus, qui hanc virtutẽ excipiat, quàm hic, qui procreauit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multũ pro rep. ſanguinem effudiſtis: vos in viri, & in ciuis inuicti appello periculo, centuriones, vóſque milites: vobis non modò inſpectantibus, ſed etiam armatis, & huic iudicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac vrbe expelletur? exterminabitur? eiicietur? 102 ‖O me miſerũ, ô me infelicẽ! reuocare tu me in patriã, Milo potuiſti per hos: ego te in patria per eoſdem retinere nõ potero? quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterũ putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, cõſorti mecũ temporum illorũ? me nõ potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſeruaſſet? At in qua cauſa nõ potuiſſe? quæ eſt grata gentibus à quibus non potuiſſe? ab iis qui maximè P. Clodij morte acquierunt. quo deprecante? me. 103 ‖ Quódnã concepi tantũ ſcelus? aut quod in me tantũ facinus admiſi, iudices, cùm illa indicia cõmunis exitij indagaui, pateſeci, protuli, extinxi? omnes in me meóſque redundãt ex illo fonte dolores. Quid me reducẽ eſſe voluiſti? an vt, inſpectante me, expellerẽtur ij, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati, mihi acerbiorem reditũ eſſe, quàm fuerit ille ipſe diſceſſus. Nã qui poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Vtinam dij immortales feciſſent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne ſceleratè dicam in te, quod pro Milone dicam piè) vt P. Clodius non modò viueret, ſed etiã prętor, conſul, dictator eſſet antequam hoc ſpectaculum viderem. 104 ‖ O dij immortales! fortem, & à vobis, iudices, cõſeruandum virum. Minimè, inquit, immò verò pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, vſquam, niſi in patria, morietur? aut, ſi fortè pro patria: huius vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulchrũ eſſe patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac vrbe expellet, quem omnes vrbes expulſum à vobis, ad ſe vocabunt? 105 ‖O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi eiecerit: miſeram, ſi amiſerit. Sed finis ſit. neque enim præ lacrymis iam loqui poſſum: & hic ſe lacrymis defendi vetat. vos oro, obteſtórque, iudices, vt in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, iuſtitiam, fidẽ, mihi credite, is maximè probabit, qui in iudicibus legẽdis, optimum, & ſapientiſſimum quemque legit.

PRO

PRO C. RABIRIO POSTVMO.

ORATIO XXXIX.

SI quis est, iudices, qui C. Rabirium, quòd suæ fortunæ, fundatas præsertim atque optimè constitutas, opes, potestati regiæ, libidinique commiserit, reprehendendum putet: adscribat ad iudicium suũ, non modò meam, sed huius etiam ipsius, qui commisit, sententiam, neque enim cuiquam eius consilium vehementiùs, quàm ipsi displicet. Quamquam hoc plerumque facimus, vt consilia euentis ponderemus: &, cui bene quid processerit, multum illum prouidisse: cui secus, nihil sensisse dicamus. si exstitisset in rege fides: nihil sapientius Postumo, quia fefellit rex: nihil hoc amentius dicitur: vt iam nihil esse videatur, nisi diuinare, sapientis. ‖ Sed tamen, si quis est, iudices, qui illam Postumi siue inanem spem, siue inconsultam rationem, siue (vt grauissimo verbo vtar) temeritatem, vituperandam putet, ego eius opinioni non repugno: illud tamẽ deprecor, vt, cùm ab ipsa fortuna crudelissimè videat huius consilia esse multata: nequid ad eas ruinas, quibus hic oppressus est, addendum acerbitatis putet. Satis est, homines imprudentia lapsos non erigere: vrgere verò iacenteis, aut præcipitanteis impellere, certè est inhumanum: præsertim, iudices, cùm sit hoc generi hominũ propè natura datum, vti, qua in familia laus aliqua fortè floruerit, hanc ferè, qui sunt eius stirpis, quòd sermo hominum ad memoriam prodendam patrum virtute celebretur, cupidissimè persequantur. siquidem non modò in gloria rei militaris Paulum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in deuotione vitæ, & in ipso genere mortis imitatus est P. Decium filius. Sint igitur similia, iudices, parua magnis. ‖ Fuit enim pueris nobis, huius pater C. Curius, princeps ordinis equestris, fortissimus, & maximus publicanus: cuius in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probassent, nisi in eodem benignitas incredibilis fuisset: vt in augenda re non auaritiæ prædam, sed instrumentum bonitati quærere videretur. ‖ Hoc ille natus, quamuis patrem suum nunquã viderat, tamen & natura ipsa duce, quæ plurimum valet, & assiduis domesticorũ sermonibus, in paternæ culpæ similitudinem deductus est. multa gessit: multa contraxit: magnas parteis habuit publicanorum: credidit populis: in pluribus prouinciis eius versata res est: dedit se etiam regibus: huic ipsi Alexandrino grandem iam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos vmquam suos destitit, mittere in negotium, dare parteis, augere, fide sustentare. Quid multa? cùm magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris, & consuetudinem expresserat. Pulsus interea regno Ptolemæus dolosis consiliis (vt dixit Sibylla, sensit Postumus) Romam venit. huic egenti, & roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primùm. nã regnanti crediderat absens: nec temerè se credere putabat, quòd erat nemini dubium, quin is in regnum restitueretur à senatu, populóque Romano. ‖ In dando autem, & credendo processit longiùs: nec suam solùm pecuniam credidit, sed etiam amicorum stultè: quis negat? aut quis iam non admonet? quòd malè cecidit, bene consultum putares. Id est difficile, quòd cum spe magna sis ingressus, id non exsequi vsque ad extremum. Supplex erat rex multa rogabat: omnia pollicebatur: vt iã metuere Postumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: vt magis pœniteret cœpisse, quàm liceret desistere. Hinc primùm exoritur crimen illud: senatum corruptum esse dicunt. ‖ O dij immortales! hæc est illa exoptata iudiciorum seueritas? corruptores nostri causam dicunt: nos, qui corrupti sumus, non dicimus. Quid ego senatum defendam hoc lóco, iudices? omni equidem loco debeo. ita de me est meritus ille ordo: sed id nec agitur hoc tempore, nec cum Postumi causa res ista coniuncta est. Quamquam ad sumtum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitatúmque regiũ, suppeditata pecunia à Postumo est, factaque syngraphæ sunt in Albano Cn. Pompeii, cùm ille Roma profectus esset: tamen non debuit is, qui dabat, quò ille, qui accipiebat, consumeret, quærere. non enim latroni, sed regi credidit: nec regi inimico populi Romani, sed ei, cuius reditum consuli datum à senatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio esset, sed ei quicũ fœdus feriri in Capitolio viderat. ‖ Quòd si creditor inculpa sit, non qui est improbè credita pecunia vsus: damnetur is, qui fabricatus gladium est, & vendidit, non

is, qui illo gladio ciuem aliquem Interemit. A
Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere
debes, vt senatum, cuius auctoritati te ab ado-
lescentia dedisti, in tanta infamia versari ve-
lis, neque ego id, quod non agitur, defendere.
Postumi enim causa, quæcumque est, seiuncta
8 à senatu est. ‖Quòd si item à Gabinio seiunctā
ostendero, certè, quòd dicas, nihil habebis. Est
enim hæc causa, QVO EA PECVNIA
PERVENERIT, quasi quædam appen-
dicula causæ iudicatæ, atque damnatæ. Sunt li-
tes æstimatæ A. Gabinio, nec prædes dati, nec
ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, à
populo recipi. Lex æqua est. Iubet lex Iulia
persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is
ceperit, qui dānatus sit, peruenerit. Si est hoc
nouum in lege Iulia, sicuti multa sunt seue-
riùs scripta, quàm in antiquis legibus, & san-
ctiùs iudicata: sanè etiam consuetudo huius
9 generis iudiciorum, noua. ‖ sin hoc totidem
verbis translatum caput est, quot fuit nō mo- B
dò in Cornelia, sed etiam antè in lege Serui-
lia: per deos immortaleis, quid agimus, iudi-
ces? aut quem hunc morē nouorum iudiciorū
in remp. inducimus? Erat enim hæc consuetu-
do nota vobis quidem omnibus, sed, si vsus,
magister est optimus, mihi debet esse notissi-
ma. Accusaui de pecuniis repetundis, iudex se-
di, prætor quæsiui, defendi plurimos. nulla
pars, quæ aliquam facultatem dicendi afferre
posset, non mea fuit. ita contendo neminem
vmquam, QVO EA PECVNIA
PERVENISSET, causam dixisse, qui
in æstimandis litibus appellatus non esset. in
litibus autem nemo appellabatur, nisi ex te-
stium dictis, aut tabulis priuatorum, aut ratio-
10 nibus ciuitatum. ‖ Itaque in ferendis litibus
adesse solebant, qui aliquid de se verebantur:
&, cùm erant appellati: si videbatur, statim
contrà dicere solebant. sin eius temporis re-
centem inuidiam pertimuerant: responde-
bant postea. quod cùm fecissent, permulti sæ- C
pe vicerunt. Hoc verò nouum est, ante hoc
tempus omnino inauditum, in liti[illegible] Postu-
mi nomen est nusquam in litibus dico? mo-
dò vos iidem in A. Gabinium iudices sedistis.
num quis testis Postumum appellauit? testis
autem? num accusator? num denique toto
11 illo iudicio postumi nomen audistis? ‖ Non
igitur reus, ex ea causa, quæ iudicata est, re-
dundat Postumus: sed est arreptus vnus eques
Romanus de pecuniis repetundis reus. quibus
tabulis? quæ in iudicio à Gabinio recitatæ
non sunt. quo teste? à quo tum appellatus nus-
quam est. qua appellatione litium? in qua
Postumi mentio facta nulla est. qua lege? qua
non tenetur. Hîc iam, iudices, vestri consilii
res est, vestræ sapientiæ. quid deceat vos, non,
quantum liceat vobis spectare debetis. si e-
nim, quid liceat, quæritis: potestis tollere è
ciuitate, quem vultis, tabella est, quæ dat po- D
testatem, occultat eadem libidinem, cuius
conscientia, nihil est, quòd quisquam timeat,
12 si non pertimescat suam. ‖ Vbi est igitur sa-
pientia iudicis? In hoc, vt non solùm, quid
possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec,
quantum sibi permissum, meminerit solùm,
sed etiam, quatenus commissum sit. Datur tibi
tabella iudicii qua lege? Iulia de pecuniis re-
petundis. quo de reo? de equite Romano. At

A iste ordo lege ea non tenetur. Illo, inquit, ca-
pite, quod erat in Postumum, quod in Gabi-
nium iudex esses, nihil Gabinio datum, cùm
in eum lites æstimarentur. At nunc audio. reus
igitur Postumus est ea lege, qua non modò
ipse, sed totus etiam ordo solutus, ac liber 13
est. ‖ Hîc ego nunc non vos prius implora-
bo, equites Romani, quorum ius iudicio ten-
tatur, quàm vos senatores, quorum agitur fi-
des in hunc ordinem: quæ quidem cùm sæpe
antè, tam in hac ipsa causa nuper est cogni-
ta. nam cùm, optimo, & præstantissimo consu-
le, Cn. Pompeio, de hac ipsa quæstione refe-
rente, exsisterent nonnullæ, sed perpaucæ ta-
men acerbæ sententiæ, quæ censerent, vt tri-
buni, vt præfecti, vt scribæ, vt comites omnes
magistratuum, lege hac tenerentur: vos, vos,
inquam ipsi, & senatus frequens restitit: &,
quamquam tum propter multorum delicta,
etiam ad innocentium periculum tempus il-
B lud exarserat, tamen, cùm odium non restin-
gueretis, huic ordini ignē nouum subiici non 14
siuistis. ‖ Hoc animo igitur senatus. Quid? vos
equites Romani, quid tandē estis acturi? Glau-
cia solebat, homo impurus, sed tamen acutus,
populum monere, vt, cùm lex aliqua recita-
retur, primum versum attenderet. Si esset, di-
ctator, consul, prætor, magister equitum, ne
laboraret, sciret nihil ad se pertinere. sin au-
tem, QVICVMQVE POST HANC
LEGEM: videret, ne qua noua quæstione al- 15
ligaretur. ‖ Nūc vos, equites Romani, videte.
scitis, me ortum è vobis: omnia semper sensisse
pro vobis: nihil horum sine magna cura, &
summa caritate vestri ordinis loquor. alius a-
lios homines, & ordines: ego vos semper com-
plexus sum. moneo, & prædico: integra re, cau-
saque denuntio: omneis homines, deósque te-
stor: dum potestis, dum licet, prouidete, ne du-
riorem vobis conditionem statuatis, ordiniq; 16
vestro, quàm ferre possit. serpet hoc malū (mi-
C hi credite) longiùs, quàm putatis. ‖ Potentissi-
mo, & nobilissimo tribuno pl. M. Druso, vnum
in equestrem ordinē quæstionem ferenti, SI
QVIS OB REM IVDICATAM
PECVNIAM CEPISSET: apertè e-
quites Romani restiterunt. Quid? hoc licere
volebant? Minimè: neque solùm hoc genus pe-
cuniæ capiendæ turpe, sed etiam nefarium ar-
bitrabantur. attamen ita disputabant: eos te-
neri legibus oportere, qui suo iudicio essent
illam conditionē vitæ secuti. delectat amplis-
simus ciuitatis gradus, sella curulis, fasces, im-
peria, prouinciæ, sacerdotia, triumphi, deniq; 17
imago ipsa, ad posteritatis memoriā prodita.
‖ est simul etiam sollicitudo aliqua, & legum,
& iudiciorum maior quidam metus. nos ista
numquam contemsimus (ita enim disputabāt)
sed hanc vitam quietam, atque otiosam secuti
sumus. quæ quoniam honore caret, caret e-
tiam molestia. Tam es tu iudex, quàm ego se-
D nator. Ita est: sed tu istud petiisti. ego hoc co- 18
gor. Quare aut iudici mihi non esse liceat,
aut legem lege senatoria non timere. ‖ Hoc
vos, equites Romani ius à patribus acceptum
amittetis? moneo, ne faciatis. rapientur homi-
nes in hæc iudicia ex omni non modò inui-
dia, sed sermone maleuolorum, nisi cauetis.
Si iam vobis nuntiaretur, in senatu sententias
dici, vt his legibus teneremini: cōcurrendum
ad cu-

ad curiam putaretis. si lex ferretur: conuola- A
retis ad Rostra. vos senatus liberos hac lege
esse voluit, populus numquam alligauit, solu-
ti huc conuenistis, ne constricti discedatis, ca-
19 uete. ‖ nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec
tribunus, nec præfectus, nec ex Italia comes,
nec familiaris Gabinii fuit: quonam se modo
defendent posthac, qui vestri ordinis cum ma-
gistratibus nostris, fuerint his causis impli-
cati? Tu, inquit, Gabinium, vt regem reduce-
ret, impulisti. Non patitur mea etiam fides
de Gabinio grauiùs agere, quem enim ex tan-
tis inimicitiis receptum in gratiam summo
studio defenderim, hunc afflictum violare nõ
debeo. quocum stante, si me Cn. Pompeij au-
ctoritas in gratiam non reduxisset: nunc iam
20 ipsius fortuna reduceret. ‖ sed tamen, cùm
ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profe-
ctum Alexandriam: si defensioni Gabinii fidẽ
non habes, obliuiscerisne etiam accusationis
tuæ? Gabinius se id fecisse dicebat reipublicæ
causa, quòd classem Archelai timeret, quòd B
mare refertum fore prædonum putaret. lege
etiam id sibi licuisse dicebat. tu inimicus ne-
gas. Ignosco, & eò magis quod est contra il-
lud iudicatum. Redeo igitur ad crimen, & ac-
21 cusationem tuam. ‖ Quid vociferabare decem
millia talentum Gabinio esse promissa? Huic
videlicet perblandus reperiendus fuit, qui
hominem, vt tu vis, auarissimum, exoraret, se-
stertiûm bis millies, & quadringenties ne ma-
gnopere cõtemneret. Gabinius illud, quoquo
cõsilio fecit, fecit certè suo. quæcumque mens
illa fuit, Gabinii fuit. siue ille, vt ipse dicebat,
gloriam: siue, vt tu vis, pecuniam quæsiuit:
quæsiuit sibi. Num Gabinii comes, vel secta-
tor? negat. non enim ad Gabinii, cuius id
negotium non erat, sed ad P. Lentuli, claris-
simi viri, auctoritatem, à senatu profectam, &
consilio certo, & spe non dubia, Romam con-
22 tenderat. ‖ At diœcetes fuit reges. Et qui-
dem in custodia etiam fuit regia: & vita eius C
oblata pœnæ est. multa præterea, quæ libido
regis, quæ necessitas coegit ferre, pertulit.
quarum omnium rerum vna reprehensio est,
quòd regnum intrarit, quòd potestati se re-
gis commiserit. verùm si quærimus, stultè
quid enim stultius, quàm equitem Ro. ex hac
vrbe, huius, inquam, reip. ciuem, quæ est vna
maximè, & fuit semper libera, venire in eum
locum, vbi parendum alteri, & seruiendum
23 sit? ‖ Sed ego in hoc tandẽ, Postumo ignoscã,
homini mediocriter docto, qui videam sa-
pientissimos homines esse lapsos? Virum v-
num totius Græciæ facilè doctissimum Plato-
nem, iniquitate Dionysii, Siciliæ tyranni,
cui se ille commiserat, in maximis pericu-
lis, insidiisque esse versatum accepimus: Cal-
listhenem, doctum hominem, comitem Ma-
gni Alexandri, ab Alexandro necatum: De-
metrium & ex rep. Athenis, quam optimè di-
gesserat, & ex doctrina nobilem, & clarum, D
qui Phalereus vocitatus est, in eodem isto
AEgypti regno aspide ad corpus admota vita
24 esse priuatum. ‖ Planè confiteor, fieri nihil
posse dementius, quàm scientem in eum lo-
cum venire, vbi libertatem sis perditurus.
sed huius istius facti stultitiam, maior iam su-
perior stultitia defendit. quæ facit, vt hoc
stultitissimum facinus, quòd in regnum vene-
rit, quòd regi se commiserit, sapienter factum
esse videatur. siquidem tam semper stulti,
quàm serò sapientis est, cùm stultitia sui im-
peditus sit, quoquo modo possit, se expedire.
‖ Quamobrem illud maneat, & fixum sit. quod 25
neque moueri, neque mutari potest: in quo æ-
qui sperasse Postumum dicunt, peccasse ini-
qui, ipse etiam insanisse se confitetur, quòd
suam, quòd amicorum pecuniam regi credi-
derit cum tanto fortunarum suarum pericu-
lo. Hoc quidem semel suscepto, atque con-
tracto perpetienda illa fuerunt, vt se aliquan-
do ad suos vindicaret. Itaque obiicias licet
quàm voles sæpe, palliatum fuisse, aliqua ha-
buisse non Romani hominis insignia. quoties
eorum quippiam dices, toties vnum dices, at-
que illud temerè hunc pecuniam regi credi-
disse: suas fortunas, atque famam libidini re-
giæ commisisse. ‖ Fecerat temere, fateor: mu- 26
tari factum iam nullo modo poterat. aut pal-
lium sumendum Alexandriæ, vt & Romæ to-
gato esse liceret: aut omnes fortunæ abiicien-
dæ, si togam retinuisset. Deliciarum causa
& voluptatis, non modò ciueis Rom. sed &
nobileis adolescenteis, & quosdam etiam se-
natores summo loco natos, non in hortis, aut
suburbanis suis, sed Neapoli in celeberrimo
oppido cum mitella sæpe videmus. ‖ chla- 27
mydatum illum L. Syllam imperatorem: L. ve-
rò Scipionis, qui bellum in Asia gessit Antio-
chúmque deuicit: non solùm cum chlamyde,
sed etiam cum crepidis in Capitolio statuam
videtis. quorum impunitas fuit non modò à
iudicio, sed etiam à sermone. Faciliùs certè P.
Rutilium Rufum necessitatis excusatio defen-
det: qui cùm à Mithridate Mytilenis oppres-
sus esset, crudelitatem regis in togatos vestitus
mutatione vitauit. Ergo ille P. Rutilius, qui
documentum fuit hominibus nostris virtu-
tis, antiquitatis, prudentiæ, consularis homo
soccos habuit, & pallium? Nec verò ideò id
homini tum quisquam, sed tempori assignan-
dum putauit: Postumo crimen vestitus afferet
is, in quo spes fuit, posse sese aliquando ad
fortunas suas peruenire? ‖ Nam, vt ventum est 28
Alexãdriam ad Auletem, iudices, hæc vna ra-
tio à rege proposita Postumo est seruandæ pe-
cuniæ, si curationem, & quasi dispensationem
regiam suscepisset. id autem facere non pote-
rat, nisi diœcetes: hoc enim nomine vtitur, qui
à rege esset constitutus. Odiosum negotiũ Po-
stumo videbatur: sed erat nulla omnino recu-
satio. molestum etiam nomen ipsum: sed res
habebat nomen hoc apud illlos, non hic im-
posuerat. oderat vestitum etiam illum: sed si-
ne eo nec nomen illud poterat, nec munus
tueri. Ergo aderat vis (vt ait poeta ille noster)
quæ summas frangit, infirmatque opes. ‖ Mo- 29
reretur, inquies. nam id sequitur. Fecisset cer-
tè, si sine maximo dedecore, tam impeditis
suis rebus, potuisset emori. Nolite igitur for-
tunam conuertere in culpam: neque regis in-
iuriam, huius crimen putare: nec consilium ex
necessitate, nec voluntatem ex vi interpreta-
ri: nisi fortè eos etiam, qui in hosteis, aut in
prædones inciderint, si aliter quippiam coa-
cti faciant, quàm liberè, vituperandos putes.
Nemo nostrum ignorat, etiam si experti non
sumus, consuetudinem regiam. Regum autem
hæc sunt imperia, Animaduertere, & dicto pa-

re.& præter rogitatum si quærare: & illæ minæ, *Si te secundo lumine hîc offendero, moriere.* quæ non vt delectemur solum, legere, & spectare debemus, sed vt cauere etiam, & effugere discamus. ‖ At ex hoc ipso crimen exoritur. ait enim, dum Gabinio pecuniam Postumus cogeret ex decumis imperatorum, pecuniam sibi coegisse. Non intelligo, hoc quale sit: vtrū accessionem decumæ, vt nostri facere coactores solent, centesimæ: an decessionem de summa fecerit. si accessionem: vndecim millia talentûm ad Gabinium peruenerunt. At non modò abs te decem millia obiecta sunt, sed etiam ab his æstimata. ‖ Addo illud etiam: quî tandem conuenit, aut tam graui onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentûm accessionem esse factam: aut in tanta mercede hominis, vt vis, auarissimi, mille talentûm decessionem esse concessam? neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de suo: nec regis, imponere tantum patris sui. Aderunt testes, legati Alexandrini. hi nihil in Gabinium dixerunt. immò hi Gabinium laudauerunt. Vbi ergo ille mos? vbi consuetudo iudiciorum? vbi exempla? soléntne is dicere in eum, qui pecuniam redegit, qui in illum, cuius nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit? ‖ Age, si is, qui non dixi solet? etiamne is solet, qui laudauit? iisdem testibus, & quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi præiudicata res ad has causas deferri solet. Et ait etiam meus familiaris, & necessarius, eandem causam Alexandrinis fuisse, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuera[t], cur eūdem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. neque me verò pœnitet mortaleis inimicitias, sempiternas amicitias habere. ‖ nam si me inuitum putas, ne Cn. Pompeii animum offenderem, defendisse: causam, & illum, & me vehementer ignoras. neque enim Pompeius me sua causa quidquam facere voluisset inuitum: neque ego, cui omnium ciuium libertas carissima fuisset meam proiecissem. Quandiu inimicissimus Gabinio fuit non amicissimus mihi non Pompeius fuit: nec postea quam illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam simulaui, ne cum mea perfidia illi etiam ipsi facerem cui beneficium dedissem, iniuriam nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompeium si per eum reductus insidiosè redissem: me scilicet maximè, sed proximè illum quoque fefellissem. ‖ At de me omittamus: ad Alexandrinos istos reuertamur. Quod habent os? quam audaciam? modo, vobis inspectantibus, in iudicio Gabinii tertio quoque verbo excitabantur. negabant, pecuniam Gabinio datam. recitabatur identidem Pompeii testimonium regē ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit, tum Alexandrinis testibus creditum. Quid? postea creditum? non. quamobrem? quia nunc aiunt, quod tunc negabant. ‖ Quid ergo? ista conditio est testium, vt, quibus creditum non sit negantibus, iisdem credatur dicentibus. At, si verum tum, cùm verissima fronte dixerunt: nunc mentiuntur. si tunc mentiti sunt: doceant nos verum. Quid vultis? sileant. di[c]ere audiebamus, Alexandriam nunc cognoscimus. illinc omnes præstigiæ: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his numerorum argumenta nata sunt. nec mihi longius quidquam est iudices, quam videre hominum vultus. ‖ Dixerunt hîc modò nobiscum ad hæc subsellia, quibus superciliis renuentes huic decem millium crimini? iam nostis insulsitatem Græcorum. humeris gestum agebant. tum temporis, credo, causa: nūc scilicet tempus nullum est. Vbi semel quis peierauerit, ei credi posteà, etiam si per plureis deos iuret, non oportet: præsertim, iudices, cùm in his iudiciis, ne locus quidē nouo testi soleat esse, ob eamque causam iidem iudices retineantur, qui fuerit de reo vt his nota sint omnia, neq; quid fingi noui possit. ‖ Lites, QVO EA PECVNIA PERVENERIT, non suis propriis iudiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, populus recepisset, quamuis magna ad Postumum ab eo pecunia peruenisset, non redigeretur: vt intelligi facilè possit quod ex ea pecunia ad quem eorum, qui damnatus est, peruenisse in illo primo iudicio planum factum sit, in hoc genere iudicij redigi solere. Nunc verò quid agitur? vbi terrarum sumus? quid tam insolēs, tam peruersum, præposterúmve dici, aut excogitari potest? ‖ Accusatur is, qui non abstulit à rege, sicut Gabinius iudicatus est, sed qui maximā regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Iam cedo, cùm is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit: condemnata Gabinio, vtrùm illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet? At habet, & celat. sunt enim qui ita loquantur. Quod genus tādem est istud ostentationis, & gloriæ? Si nihil habuisset vmquam tamē si quæsisset, cur is dissimularet habere, causa non esset, qui verò duo lauta, & copiosa patrimonia accepisset rémque præterea bonis, & honestis rationibus auxisset: quid esset tandem causæ cur existimari vellet nihil habere? ‖ An cùm credebat inductus vsuris, id agebat, vt haberet quamplurimū postea quā exegit quod crediderat: vt existimaretur egere, nouum genus hoc gloriæ concupiscit? Dominatus est enim, inquit, Alexandriæ. Immò verò in superbissimo dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vinculis familiareis suos; mors ob oculos sæpe versata est: nudus, atque egens ad extremum fugit è regno. ‖ At permutata aliunde pecunia est: auditæ, visæ naues Postumi Puteolis sunt: auditæ, vi[sæ], fucosæ merces. Fallaces quidem, & fucosæ chartis & linteis, & vitro delatæ: quibus cùm multæ naues refertæ fuissent, vna non parua, & artata. Plus ille Puteolanus sermo illius temporis, vectorúmque cursus, atque ostentatio, tum subinuisum apud maleuolos Postumi nomen propter opinionem pecuniæ nescio quam, æstatem vnam complureis aureis refersit istis sermonibus. ‖ Verum autē, iudices, si scire vultis: nisi C. Cæsaris summa in omneis, incredibilis in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Postumum iampridem in foro non haberemus. Illa onera multorum huius amicorum excepit vnus: quæque multi homines necessarij secūdis Postumi re-

bus

bus descripta sustinuerunt, nunc eius afflictis
fortunis vniuersa sustinet. Vmbram equitis
Ro. & imaginem videtis, iudices, vnius amici
conseruatam auxilio, & fide. nihil huic eripi
potest, præter hoc simulacrum pristinæ di-
gnitatis, quod Cæsar solus tuetur, & sustinet:
quæ quidem in miserrimis rebus, huic tamen
tribuenda est maxima nisi verò hoc mediocri
virtute effici potest, vt tantus vt ille vir tanti
ducat hunc: & afflictum præsertim, & absen-
tem, & in tanta fortuna sua, vt aliena respice-
re magnum sit: tanta oppugnatione maxima-
rum rerum, quas gerit, atque gessit, vt vel
obliuisci aliorum non sit mirum: vel, si me-
minerit, oblitum esse, facilè possit probare.

42 ‖ Multas equidem C. Cæsaris virtutes magnas,
incredibileisque cognoui. sed sunt ceteræ ma-
ioribus quasi theatris propositæ, & pænè po-
pulares: castris locum capere, exercitum in-
struere, expugnare vrbeis, aciem hostium pro-
fligare: hanc vim frigorum, hyemémque, quã
nos vix huius vrbis tectis sustinemus, excipe-
re: his ipsis diebus hostem persequi, tum cùm
etiam feræ latibulis se tegant, atque omnia
bella iure gentium conquiescant. sunt ea qui-
dem magna: quis negat? sed magnis excita-
ta sunt præmiis ad memoriam hominum sem-
piternam. quo minùs admirandum est, eum
facere illa, qui immortalitatem concupiue-
rit.

43 ‖ Hæc mira laus est, quæ non poetarum
carminibus, non annalium monumentis ce-
lebratur, sed prudentium iudicio expenditur.
Equitem Rom. veterem amicum suum, studio-
sum, amantem, obseruantem sui, non libidi-
ne, non turpibus impensis cupiditatum, atque
iacturis, sed experientia patrimonij ampli-
ficandi labentem excepit, corruere non siuit:
fulsit, & sustinuit, re, fortuna, fide: hodiéque
sustinet: nec amicum pendentem corruere pa-
titur: nec illius animi aciem perstringit splẽ-
dor sui nominis, nec mentis quasi luminibus
officit altitudo fortunæ, & gloriæ.

44 ‖ Sint sa-
nè illa magna, quæ re vera magna sunt, de
iudicio animi mei: vt volet, quisque sentiat
ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortu-
na, liberalitatem in suos, memoriam amici-
tiæ, reliquis virtutibus omnibus antepono.
Quam quidem vos, iudices, in nouo genere
bonitatem inusitatam claris, ac præpotenti-
bus viris, non modò non aspernari, ac refu-
tare, sed complecti etiam, & augere debetis:
& eò magis, quòd videtis, hos quasi sumtos
dies ad labefactandum illius dignitatem: ex
qua illi nihil detrahi potest, quod nõ aut for-
titer ferat aut facilè restituat. amicissimum
hominem si honestate spoliatum audierit: nec
sine magno dolore feret, nec id amiserit, quod
posse speret recuperari.

45 ‖ Satis multa homi-
nibus non iniquis hæc esse debent: nimis e-
tiam multa vobis, quos æquissimos esse confi-
dimus. Sed, vt omnium vel suspicioni, vel
maleuolentiæ, vel crudelitati satis fiat, occul-
tat pecuniam Postumus, latent regiæ diuitiæ.
Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabi-
rij Postumi nummo sestertio sibi addici ve-
lit? Sed, miserum me. quanto hæc dixi cum
dolore! hem, Postume, túne es Curij filius,
C. Rabirii iudicio, & voluntate filius, na-
tura sororis filius? túne ille in omneis tuos li-
beralis? cuius multos bonitas locupletauit?
qui nihil profudisti? nihil vllam in libidinem
contulisti? tua, Postume, nummo sestertio à me
addicuntur?

46 ‖ O meum miserum, acerbúmque
præconium! At hoc etiam optat miser, vt con-
demnetur à vobis: ita bona veneant, vt soli-
dum suum cuique soluatur. nihil iam aliud
nisi fidem curat: nec vos huic, si iam obliuisci
vestræ mansuetudinis volueritis, quidquam
præterea potestis eripere. quod iudices, ne fa-
ciatis, oro, obtestórque vos, atque eò magis, si
aduentitia pecunia petitur ab eo, cui sua non
redditur. nam in eum, cui misericordia opi-
tulari debeat, inuidia quæsita est.

47 ‖ Sed iam
quoniam, vt spero, fidem, quam potui, tibi
præstiti, Postume, reddã etiam lacrymas, quas
debeo. quas quidẽ ego tuas in meo casu plu-
rimas vidi. versatur ante oculos luctuosa nox
meis omnibus, cùm tu totum te cum tuis co-
piis ad me detulisti. tu comitibus, tu præsidio,
tu etiam tanto pondere auri, quantum tem-
pus illud postulabat, discessum illum susten-
tasti: tu numquam meis, me absente, liberis,
numquam coniungi meæ defuisti. Possum ex-
citare multos reductos testeis liberalitatis
tuæ: quod sæpe audiui patri tuo, qui id fecis-
set, magno adiumento in iudicio capitis fuis-
se.

48 ‖ Sed iam omnia timeo: bonitatis ipsius
inuidiam reformido, iam indicat tot homi-
num fletus quàm sis carus tuis: & me dolor de-
bilitat, includitque vocem. Vos obsecro, iu-
dices, vt huic optimo viro, quo nemo me-
lior vmquam fuit, nomen equitis Ro. & vsu-
ram huius lucis, & vestrum conspectum ne e-
ripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi vt re-
ctis oculis hanc vrbem sibi intueri, atque in
hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum
fortuna eripuerat, nisi vnius amici opes sub-
uenissent.

PRO M. MARCELLO.

ORATIO XL.

1 DIVTVRNI silentij, P. C. quo eram his temporibus vsus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit: idémque initiũ, quæ vellem, quæque sentirẽ, meo pristino more dicendi. Tantã enim mansuetudinem, tã inusitatam, inauditámque clementiam, tãtum in summa potestate, rerũ omnium modum, tam denique incredibilẽ sapientiam, ac pænè diuinam, tacitus nullo modo præterire possum. ‖ 2 M. enim Marcello vobis, P. C. reique pub. reddito. non solùm illius, sed meam etiam vocem & auctoritatem, & vobis, & reipub. conseruatã ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. & vehementer angebar, cùm viderẽ, virum talem, qui in eadẽ causa, in qua ego, fuisset, non in eadẽ esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebã, versari me in vestro veteri curriculo illo æmulo, atque imitatore studiorum, ac laborum meorũ, quasi quodam socio, à me, & comite distracto. Ergo & mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinẽ, C. Cęsar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni rep. sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. ‖ 3 Intellectũ est enim mihi quidem in multis, & maximè in me ipso, sed paulò antè in omnibus, cùm M. Marcellũ senatui, populóque Ro. & reipub. concessisti, cõmemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatẽ huius ordinis, dignitatémque reip. tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis ante actæ vitæ hodierno die maximũ cepit, cùm summo consensu senatus, tum præterea iudicio tuo grauissimo, & maximo: ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cùm in accepto tanta sit gloria. Est verè fortunatus ille, cuius ex salute nõ minor pęnè ad omneis, quàm ad illum ventura sit, lætitia peruenerit. ‖ 4 Quod ei quidem meritò, atque optimo iure contigit. quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut vllo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. tamẽ hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quàm eam, quã hodierno die consecutus es. ‖ 5 Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris vsurpare sermonibus: omneis nostrorum imperatorũ, omneis exterarum gentium, potentissimorúmque populorum, omneis clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri. nec verò disiunctissimas terras citiùs cuiusquã passibus potuisse peragrari, quàm tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratæ sunt. ‖ 6 Quæ quidem ego nisi ita magna esse fatear, vt ea vix cuiusquam mẽs, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia maiora. nã bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ sint imperatorum. & certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, cõmeatus, multùm iuuant. maximam verò partem quasi iure fortuna sibi vindicat: &, quidquid est prosperè gestũ, id pænè omne ducit suum. ‖ 7 At verò huius gloriæ, C. Cæsar, quam es paulò antè adeptus, socium habes neminem. totum hoc, quantumcumque est, quod certè maximum est, totum est, inquam, tuum. nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert, tibi cedit: tuam esse totam, & propriam fatetur. numquam enim temeritatis cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. ‖ 8 Domuisti genteis immanitate barbaras, multitudine innumerabileis, locis infinitas, omni copiarum genere abundanteis: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, vt vinci possent, habebant. nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangique possit. verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, aduersarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modò extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem. Hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris cõparo, sed simillimum deo iudico. ‖ 9 Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solùm nostris, sed pænè omnium gentium literis, atque linguis: neque vlla vmquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen eiusmodi res, nescio quomodo, etiam dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At verò cùm aliquid clementer, mansuetè, iustè, moderatè, sa-

pienter

pienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ natura insolens superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis, vt eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? || Te verò, quem præsentem intuemur, cuius mentem, sensúsque, & os cernimus, vt quicquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse saluum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua beneuolentia complectemur? Parietes, mediùs fidius, C. Cæsar, vt mihi videtur, huius curiæ, tibi gratias agere gestiunt, quòd breui tempore futura sit illa auctoritas in his maiorum suorum, & suis sedibus. Equidem cùm C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate, ac virtute præditi lacrymas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit, quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conseruato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimámque familiam, iam ad paucos redactam, penè ab interitu vindicasti. || Hunc tu igitur diem tuis maximis, & innumerabilibus gratulationibus iure antepones. hæc enim res vnius est propria Cæsaris. ceteræ duce te gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo, magnóque comitatu. huius autem rei tu idem es & dux, & comes: quæ quidem tanta est, vt trophæis, monumétisque tuis nulla vmquam allatura sit finem ætas. nihil enim est opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas. At verò hæc tua iustitia, & lenitas animi florescet quotidie magis, ita, vt, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. || Et ceteros quidem omneis victores bellorum ciuilium, iam antè æquitate, & misericordia viceras: hodierno verò die te ipsum vicisti. Vereor, vt hoc quod dicam, non perinde intelligi audi[illegible] possit. atque ego ipse cogitans sentio. [illegible]am victoriam vicisse videris, cùm ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. nam cùm ipsius victoriæ conditione iure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ iudicio conseruati sumus. Rectè igitur vnus inuictus es: à quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque deuicta est. || Attendite, P.C. quàm latè pateat hoc C. Cæsaris iudicium, attendite. omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reip. misero, funestóque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certè liberati sumus. nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conseruauit: memet mihi, & item reip. nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in consessu videtis: non ille hosteis induxit in curiam, sed iudicauit, a plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate ciuile bellum esse susceptum. || quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendúmque esse putaui, sempérque dolui, non modò pacem, sed orationem etiam ciuium, pacem efflagitantium, repudiari. neque enim ego illa, nec vlla vmquam secutus sum arma ciuilia: sempérque mea consilia, pacis, & togæ socia, non belli, atque armorum fuerunt. hominum sum secutus priuato officio, non publico: tantúmque apud me grati animi fidelis memoria valuit, vt nulla non modò cupiditate, sed ne spe quidem, prudens & sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. || Quod quidem meum consilium minimè obscurum fuit. nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Et quo nemo erit tam iniustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cùm pacis auctores conseruandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minùs mirum videretur fortasse tum, cùm esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. qui verò victor pacis auctores diligit, is profectò declarat, se maluisse non dimicare, quàm vincere. || Atque huius quidem rei M. Marcello sum testis. nostri enim sensus, vt in pace semper, sic tum etiã in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cùm insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse, non enim iam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. || Vidimus tuam victoriam, prœliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in vrbe non vidimus. quos amisimus ciueis, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: vt dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conseruat, quos potest. Alterius verò partis, nihil amplius eo dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. || Quidam enim non modò armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur, nec, quid quisque sensisset, sed vbi fuisset, cogitandum esse dicebant: vt mihi quidem videantur dij immortales, etiam si pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiuerunt, qui ciuile bellum tantum, & tam luctuosum excitauerunt, vel placati iam, vel etiam satiati aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse. || Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: & fruere cum fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem [illegible]mus est fructus, iucunditásque sapi[illegible]era cùm tua recordabere, etsi per[illegible]: tamen plerumque felicitati tuæ co[illegible]bere. de nobis, quos in republica tecum simul saluos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modò summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi, & consilij, dignitas, vt hæc à virtute donata, cetera à fortuna commodata esse videãtur. || Noli igitur in conseruandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim, aut prauitate aliqua lapsis: sed opinione officij, stulta fortasse, certè non improba, & specie quadam reipublicæ. Non enim tua vlla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quòd plerique minimè timendum fuisse senserunt. || Nunc verò venio ad grauissimam

querelam, & atrocissimam suspicionẽ tuam: quæ non tibi ipsi magis, quàm cùm omnibus ciuibus, tum maximè nobis, qui a te conseruati sumus, prouidenda est. quam etsi spero esse falsam, numquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: vt, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quã parũ prudens. 32 ‖ Sed quisnã est iste tã demẽs? sui scilicet tibi insidiaretur? de tuisne? tametsi, qui magis sunt tui, quã quib. tu salutẽ insperantib. reddidisti? an ex eo numero, qui vna tecum fuerunt? non est credibilis tantus in vllo furor, vt, quo duce omnia summa sit adeptus, huius vitam anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cauendũ est? ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: vt aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, amicissimi sint. 33 ‖ Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam, simul enim augebimus & diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil vmquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? & ex vnius tui vitam pendere omnium? Equidem de te dies, noctesque, vt te debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos euentus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco: doleóque, cùm respublica immortalis esse debeat, eã in vnius mortalis anima consistere. 34 ‖ Si verò ad humanos casus incertósque euentus valetudinis, sceleris etiam accedat, insidiarúmque consensio: quem deum, etiam si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus? Omnia sunt excitandi tibi, C. Cæsar, vni, quæ iacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda iudicia, reuocanda fides, cõprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa iam fluxerunt, seueris legibus vincienda sunt. 35 ‖ Non fuit recusandum in tanto ciuili bello, tantóque animorum ardore, & armorum, quin quassata respublica, quicumque belli euentus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multáque vterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præter te, mederi nemo potest. 36 ‖ Itaque illam tuam præclarissimam, & sapientissimam vocem inuitus audiui: satis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aureis meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viueres, aut si tibi etiam soli natus esses. nunc, cùm omnium salutem ciuium, cunctámque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes à perfectione maximorum operum, vt fundamenta, quæ cogitas, nondum ieceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non salute reipublicæ, sed æquitate animi definies: quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cuius te esse auidissimum, quamuis sis sapiens, non negabis. 37 ‖ Parúmne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamuis multis, satis: tibi vni parum. quidquid enim est, quamuis amplum sit, id certè parũ est tum, cùm est aliquid amplius. Quòd si rerum tuarũ immortaliũ, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, vt deuictis aduersariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua diuina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: siquidem gloria, est illustris, ac peruagata multorum, & magnorum vel in suos ciues, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. 28 ‖ Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandum est, vt rempublicam constituas, eáque tu in primis composita, summa tranquillitate, & otio perfruare: tum te, si voles, cũ & patriæ, quod debes solueris, & naturã ipsam expleueris satietate viuendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cùm venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? quamquam iste tuus animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad viuendum dedit, contentus fuit, sempérque immortalitatis amore flagrauit. 29 ‖ Nec verò hæc tua vita dicenda est, quæ corpore, & spiritu continetur. illa, inquã, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoria sæculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper intuebitur. Huic tu inseruias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, iampridem multa habet: nunc etiam, quæ laudet, exspectat. obstupescent posteri certè, imperia, prouincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabileis, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos. 30 ‖ Sed, nisi hæc vrbs stabilita tuis consiliis, & institutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè atque latè: sedem quidem stabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cùm alij laudibus ad cælum res tuas gestas efferent: alij fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli ciuilis incendium salute patriæ restinxeris: vt illud fati fuisse videatur, hoc consilij. Serui igitur iis etiam iudicibus, qui multis pòst sæculis de te iudicabunt: & quidẽ haud scio, an incorruptiùs, quàm nos. nã & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine inuidia iudicabunt. 31 ‖ Id autem, etiam si tunc ad te, vt quidam falsò putant, non pertinebit: nunc certè pertinet, te esse talẽ, vt tuas laudes obscuratura nulla vmquam sit obliuio. Diuersæ voluntates ciuium fuerunt, distractæque sententiæ. non enim consiliis solùm, & studiis, sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nõnulli etiã quid liceret. 32 ‖ Perfuncta respublica est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflãmaret odiũ suũ, sed bonitate leniret: neque omneis, quibus iratus esset, eosdẽ etiam exsilio, aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita,

sita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est, iniustúsque ciuis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: vt etiam ille sit melior qui in acie cecidit, quàm qui in causa animam profudit. Quæ enim pertinacia est quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. ‖ Sed quia iam omnis fracta dissensio est armis, & exstincta æquitate victoris: restat, vt omnes vnum velint, qui modò habent aliquid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis: quia, nisi te, C. Cæsar, saluo, & in ista sententia, qua cùm antea, tum hodie vel maximè vsus es, manente, salui esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salua esse volumus, & hortamur, & obsecramus, vt vitæ, vt saluti tuæ consulas omnésque tibi, vt pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cauendum sit, non modò excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. ‖ Sed, vt vnde est orsa, in eodem terminetur oratio mea: maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, maiores etiam habemus. nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus, & lacrymis sentire potuisti. sed quia non est astantibus omnibus necesse dicere: à me certè dici volûi: cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod, M. Marcello à te huic ordini, populóque Romano & reipublicæ reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo. nam lætari omneis, non vt de vnius solùm, sed vt de communi omnium salute, sentio. ‖ Quod autem summæ beneuolentiæ est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, vt vix C. Marcello, optimo, & amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cùm id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quandiu est de illius salute dubitatum: certè hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, vt omnibus me rebus à te non conseruato solùm, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me vnum merita, quod fieri iam non posse arbitrabar, maximus hoc tuo facto, cumulus accesserit.

PRO Q. LIGARIO AD C. CÆSAREM.

ORATIO XLI.

NOVVM crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Qu. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quò me vertam, nescio. paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, vt ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniā diligentia inimici inuestigatum est, quod latebat: confitendum est, vt opinor, præsertim cùm meus necessarius C. Pansa, fecerit, vt id iam integrum non esset: omissaque controuersia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conseruati, cùm à te non solùm liberationem culpæ, sed errati veniam impetrauissent. ‖ Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum: sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarij vllam culpam reprehendatis. Q. igitur Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum procōsule, C. Considio, profectus est: qua in legatione, & ciuibus, & sociis ita se probauit, vt decedens Considius prouincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquā alium prouinciæ præfecisset. Itaq; Q. Ligarius, cùm diu recusans nihil profecisset, prouinciā accepit inuitus: cui sic præfuit in pace, vt & ciuibus, & sociis gratissima esset eius integritas, & fides. ‖ Bellum subitò exarsit: quod, qui erant in Africa, antè audierunt geri, quam parari. quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, primò salutis causa, pòst etiam studii sui, quærebant aliquem ducem. Tum Ligarius domū spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Actius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Vticam venit. ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad priuatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. ‖ Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulū aduentu Vari conquieuit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat. domo est egressus

non modò nullum ad bellum, sed ne ad mini- A
mam quidem suspicioné belli, legatus in pa-
ce profectus, in prouincia pacatissima ita se
gessit, vt ei pacem esse expediret. Profectio
certè animum tuum nō debet offendere. Num
igitur remansio? Multò minùs. nam profectio
voluntatem habuit non turpem, remansio e-
tiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo
tempora carent crimine: vnum, cùm est lega-
tus profectus: alterum, cùm efflagitatus à pro-
5 uincia, præpositus Africæ est. || Tertium est
tempus, quo post aduentum Vari in Africa re-
stitit. Quod si est criminosum, necessitatis cri-
men est, non voluntatis. An ille si potuisset il-
linc vllo modo euadere, Vticæ potiùs, quàm
Romæ: cum P. Attio, quàm cum cōcordissimis
fratribus: cum alienis esse, quàm cum suis ma-
luisset? cùm ipsa legatio plena desiderij, ac sol-
licitudinis fuisset, propter incredibilem qué-
dam fratrum amorem, hic æquo animo esse
potuit belli dissidio distractus à fratribus? B
6 || Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Li-
gario signum alienæ à te voluntatis, cuius ego
causam animaduertere, quæso, qua fide defen-
dam, cùm prodo meam. O clementiam admi-
rabilem, atque omni laude, prædicatione, li-
teris, monumentisque decorandam! M. Cicero
apud te defendit, alium in ea voluntate non
fuisse, in qua seipsum confitetur: nec tuas ta-
citas cogitationes extimescit: nec, quid tibi
de alio audienti, de se ipso occurrat, reformi-
dat. Vide, quàm non reformidem: vide, quāta
lux liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud
te dicenti oboriatur. quantum potero voce
contendam, vt hoc populus Romanus exau-
7 diat. || Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex
magna parte, nulla vi coactus, iudicio meo, ac
voluntate ad ea arma profectus sum, quæ e-
rant sumta contra te. Apud quem igitur hoc
dico? Nempe apud eum, qui cùm hoc sciret,
tamen me, antequàm vidit, reipublicæ reddi- C
dit: qui ad me ex Aegypto literas misit, vt es-
sem idem, qui fuissem: qui cùm ipse impera-
tor in toto imperio populi Romani vnus es-
set, esse me alterum passus est: à quo hoc ipso
C. Pansa mihi nuntium perferente, concessos
fasceis laureatos tenui, quoad tenendos puta-
ui: qui mihi tum denique se salutem putauit
reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis
8 redderet. || Vide quæso, Tubero, vt, qui de
meo facto non dubitem dicere, de Ligarij non
audeam confiteri. Atque hæc propterea de me
dixi, vt mihi Tubero, cùm de se eadem dice-
rem, ignosceret. cuius ego industriæ, gloriæq;
faueo, vel propter propinquam cognationē,
vel quòd eius ingenio, studiisque delector, vel
quòd laudem adolescentis propinqui existi-
mo etiam ad meum aliquem fructum redun-
9 dare. || Sed hoc quæro, quis putet fuisse cri-
men, esse in Africa Ligarium? nempe is, qui
& ipse in eadē Africa esse voluit, & prohibi- D
tū se à Ligario queritur, & certè contra ipsum
Cæsarem est congressus armatus. Quid enim
Tubero tuus ille districtus in acie Pharsalica
gladius agebat? cuius latus ille mucro pete-
bat? qui sensus erat armorū tuorum? quæ tua
mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupie-
bas? quid optabas? Nimis vrgeo: commoueri
videtur adolescens: ad me reuertar. iisdem in
10 armis fui. || Quid autem aliud egimus, Tube-

ro, nisi, vt, quod hic potest, non potest? Quo-
rum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ
laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te a-
cuet oratio? Atque in hac causa nonnihil e-
quidem, Tubero, etiam tuam, sed multò magis
patris tui prudentiam desidero: quòd homo,
cùm ingenio, tum etiam doctrina excellens,
genus hoc causæ quod esset, non viderit. nam
si vidisset, quouis profectò, quàm isto modo, à
te agi maluisset. Arguis fatentem, non est sa-
tis. accusas eum, qui causam habet, aut, vt ego
dico, meliorem quam tu: aut, vt tu vis, parem.
11 || Hæc non modò mirabilia sunt, sed prodigiis
similia, quæ dicam. Non habet eam vim ista
accusatio, vt Quint. Ligarius cōdemnetur, sed
vt necetur. Hoc egit ciuis Romanus ante te
nemo. externi isti mores vsque ad sanguinem
incitare solent odium aut leuium Græcorum,
aut immanium barbarorum, nam quid aliud
agis? vt Romæ ne sit? vt domo careat? ne cum
optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, aun-
culo suo, ne cum eius filio, consobrino suo, ne
nobiscum viuat? ne sit in patria? num in pa-
tria est? num potest magis carere his omnibus,
quàm caret? Italia prohibetur? exsulat. Non tu
ergo hunc patria priuare, qua caret, sed vita
12 vis. || At istud ne apud eum quidem dictatorem,
qui omneis, quos oderat, morte multabat,
quisquam egit isto modo. ipse iubebat occidi,
nullo postulante: premiis etiam inuitabat. quæ
tamē crudelitas ab eodem aliquot annis post,
quem tu non crudelem esse vis, vindicata est.
Ego verò istud, non postulo, inquies. Ita me-
hercle existimo, Tubero. noui enim te, no-
ui patrem tuum, noui domum, nomenque ve-
strum: studia denique generis, ac familiæ ve-
13 stræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurima-
rum artium, atque optimarum, nota sunt mi-
hi omnia. || Itaque certò scio, vos non pete-
re sanguinem: sed parum attenditis. res enim
eò spectat, vt ea pœna, in qua adhuc Qu. Li-
garius sit, non videamini esse contenti. Quæ
est igitur alia, præter mortem? Si enim in ex-
silio est, si, uti est, quid amplius postulatis? an
ne ignoscatur? Hoc verò multò acerbius,
multoque est grauius. Quod nos domi peti-
mus, precibus, & lacrymis, prostrati ad pe-
des, non tam nostræ causæ fidentes, quàm hu-
ius humanitati: id ne impetremus, pugnabis?
& in nostrum fletum irrumpes? & nos iacen-
teis ad pedes supplicium voce prohibebis?
14 || Si, cum hoc domi faceremus, quod & feci-
mus, &, vt spero, non frustrà fecimus, tu re-
pente irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar,
caue credas, caue ignoscas, caue te fratrum
pro fratris salute obsecrantium misereat:
nónne omnem humanitatem exuisses? quantò
hoc durius, quod nos domi petimus, id à te
in foro oppugnari? & in tali miseria multo-
15 rum, perfugium misericordiæ tollere? || Dicam
planè, C. Cæsar, quod sentio. Si in hac tanta
tua fortuna lenitas tanta non esset, quantā tu
per te, per te, inquam, obtines (intelligo, quid
loquar) acerbissimo luctu redundaret ista vi-
ctoria. quàm multi enim essent de victoribus,
qui te crudelem esse vellent, cùm etiam de
victis reperiantur? quàm multi, qui cùm à te
nemini ignosci vellent, impedirent clemen-
tiam tuam, cùm etiam ij, quibus ipse ignoui-
16 sti, nolint te in alios esse misericordes? || Quòd
si pre-

si probare Cæsari possemus, in Africa Liga- A
rium omnino non fuisse: si honesto, & miseri-
cordi mendacio, saluti ciuis calamitosi con-
sultum esse vellemus: tamen hominis nō esset,
in tanto discrimine, & periculo ciuis, refelle-
re, & coarguere nostrum mendacium: &, si es-
set alicuius, eius certè non esset, qui in eadem
causa, & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est
errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri.
Tum diceres: Caue, Cæsar, credas: fuit in Afri-
ca Ligarius: tulit arma contra te. Nūc quid di-
cis? Caue ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad
hominem vox est: qua qui apud te, C. Cæsar, v-
tetur, suam citius abiiciet humanitatē, quam
17 extorquebit tuā. ‖ Ac primus aditus, & postu-
latio Tuberonis, hæc, vt opinor, fuit, velle se
de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin
admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquā,
vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel
quidnam noui facinoris afferret. Scelus tu il- B
lud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa
adhuc causa caruit. alii errorem appellāt: alii
timorem: qui durius, spem, cupiditatē, odium,
pertinaciam: qui grauissimè, temeritatem: sce-
lus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem,
si proprium, & verum nomē nostri mali quæ-
ratur, fatalis quædam calamitas incidisse vi-
detur, & improuidas hominum menteis occu-
18 passe: vt nemo mirari debeat, humana con-
silia diuina necessitate esse superata. ‖ Liceat
esse miseros: quamquam hoc victore esse non
non possumus. sed loquor de nobis: de illis lo-
quor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint
irati, fuerint pertinaces: sceleris verò crimi-
ne, furoris, parricidii, liceat Cn. Pōpeio mor-
tuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc
quisquam ex te, Cæsar, audiuit, aut tua quid
aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam
propulsare? quid egit tuus ille inuictus exer-
citus, nisi vt suum ius tueretur, & dignitatem C
tuam? quid? tu, cūm pacem esse cupiebas, idne
agebas, vt tibi cum sceleratis, an vt cum bo-
19 nis ciuibus conueniret? ‖ Mihi verò, Cæsar,
tua in me maxima merita, tanta certè non vi-
derentur, si me, vt sceleratum, à te conserua-
tum putarem. Quomodo autem tu de republi-
ca benemeritus esses, si tot sceleratos incolu-
mi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illā
existimauisti, Cæsar, initio, non bellum: non
hostile odium, sed ciuile dissidium, vtrisque
cupientibus rempublicam saluam, sed partim
consiliis, partim studiis a communi vtilitate
aberrantibus. Principum dignitas erat pæne
par, non par fortasse eorum, qui sequebantur,
causa tum dubia, quod erat aliquid in vtraque
parte, quod probari posset: nunc melior certè
ea iudicanda est, quam etiam Dii adiuuerunt.
cognita verò clementia tua, quis non eam vi-
ctoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi
20 armatus? ‖ Sed, vt ommittam communem
causam, veniamus ad nostram: vtrum tandem
existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium ex
Africa exire, an vos in Africam non venire?
Poteramusne, inquies, cùm senatus censuis-
set? Si me consulis, nullo modo, sed tamen Li-
garium senatus idem legauerat. Atque ille
eo tempore paruit, cùm parere senatui neces-
se erat: vos tunc paruistis, cùm paruit nemo,
qui noluit. Reprehendo igitur? minimè verò.
neque enim licuit aliter vestro generi, nomi-

ni, familiæ, disciplinæ. sed hoc non concedo,
vt, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem
in aliis reprehendatis. ‖ Tuberonis sors con- 21
iecta est ex S. C. cùm ipse non adesset, mor-
bo etiam impediretur: statuerat se excusare.
Hæc ego noui propter communes necessitu-
dines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi
vna eruditi, militiæ contubernales, pòst affi-
nes, in omni denique vita familiares. magnū
etiam vinculum, quòd iisdem studiis semper
vsi sumus. Scio igitur Tuberonem domi ma-
nere voluisse. sed ita quidam agebant, ita rei-
pub. sanctissimum nomen opponebant, vt, e-
tiam, si aliter sentiret, verborum tamen ipso-
rum pondus sustinere non posset. ‖ Cessit au- 22
ctoritati amplissimi viri, vel potiùs paruit.
Vnà est profectus cum iis, quorum erat vna
causa. tardiùs iter fecit. Itaque in Africam ve-
nit iam occupatam. Hinc in Ligarium crimen
oritur, vel ira potius. nam, si crimen est prohi-
bere illum voluisse: non minus magnum est,
vos Africam, omnium prouinciarum arcem,
natam ad bellum contra hanc vrbem geren-
dum, obtinere voluisse, quàm aliquem se
imperatorem esse maluisse. atque is tamen a-
liquis, Ligarius non fuit. Varus imperium se
habere dicebat: fasceis certè habebat. ‖ Sed, 23
quo modo sese illud habet, hæc querela ve-
stra, Tubero, quid valet? Recepti in prouinciā
non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam tra-
dituri fuissetis, an contra eum retenturi? Vi-
de quid licentiæ, Cæsar, nobis tua libera-
litas det, vel potiùs audaciæ. Si responderit
Tubero, Africam, quò senatus eum, sorsque
miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse:
non dubitabo apud ipsum te, cuius id eum
facere interfuit, grauissimis verbis eius consi-
lium reprehendere. non enim si tibi ea res
grata fuisset, esset etiam probata. ‖ Sed iam 24
hoc totum omitto, non tam vt ne offendam
tuas patientissimas aureis, quàm ne Tubero,
quod numquam cogitauit, facturus fuisse vi-
deatur. Veniebatis igitur in Africam prouin-
ciam, vnam ex omnibus huic victoriæ maxi-
mè infestam, in qua erat rex potentissimus,
inimicus huic causæ, aliena voluntas, con-
uentu firmi, atque magni. Quæro quid fa-
cturi fuissetis? Quamquam quid facturi fue-
ritis non dubitem, cùm videam, quid feceri-
tis. prohibiti estis in prouincia vestra pedem
ponere, & prohibiti, vt perhibetis, sum-
ma cum iniuria. ‖ Quomodo id tulistis? ac- 25
ceptæ iniuriæ querelam ad quem detulistis?
nempe ad eum, cuius auctoritatem secuti in
societatem belli veneratis. Quod si Cæsa-
ris causa in prouinciam veniebatis: ad eum
profectò exclusi prouincia venissetis. veni-
stis ad Pompeium. Quæ est ergo apud Cæsa-
rem querela, cùm eum accusetis, à quo que-
ramini vos prohibitos contra Cæsarem bel-
lum gerere? Atque in hoc quidem vel cum
mendacio, si vultis, gloriari per me li-
cet: vos prouinciam fuisse Cæsari tradi-
turos, etiam si a Varo, & quibusdam aliis
prohibiti essetis. Ego autem confitebor cul-
pam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis oc-
casione priuauerit. ‖ Sed vide, quæso, C. 26
Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tu-
beronis: quam ego, quamuis ipse proba-
rem, vt probo, tamen non commemora-

rem, nisi à te cognouissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur vmquam in vllo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an meliùs patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, vt à quibus partibus in dissentione ciuili non esset receptus, essétque etiam cum crudelitate eiectus, ad eas ipsas rediret? magni cuiusdam animi, atque eius viri est, quem de suscepta causa, propositáque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum pericu-
27 lum posset depellere. ‖ Vt enim cetera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quod iusto cum imperio ex S. C. in prouinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus: non domum, ne iners: nõ aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset videretur: in Macedoniam in Cn. Pompeij castra venit, in eam ipsam causam, à qua erat reiectus cum iniu-
28 ria. ‖ Quid? cùm ista res nihil commouisset eius animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis. tantummodò in præsidiis eratis: animi verò à causa abhorrebant. an, vt fit in ciuilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum serò. erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquã, vincere volebamus: tu certè præcipuè, qui in eum locum venisses, vbi tibi esset pereundũ, nisi vicisses: quamquam, vt nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas
29 illi victoriæ. ‖ Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, vtrùm vestras iniurias an reipublicæ persequamini. si reipublicæ, quid de vestra in ea causa perseuerantia respondebitis? si vestras, videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cùm ignouerit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? nunc de eius facto dicere? quidquid dixi, ad vnam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ.
30 ‖ Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum certè numquam hoc modo, Ignoscite, iudices, errauit: lapsus est: non putauit: si vmquam posthac. ad parentem sic agi solet. ad iudices, Non fecit, non cogitauit, falsi testes, fictum crimen. Dic te, Cæsar, de facto Ligarii iudicem esse: quibus in præsidiis fuerit, quære. taceo. ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud iudicem: Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus, tum etiam fuit totus animo, & studio tuus. Ad iudicem sic agi solet. sed ego ad parentem loquor, Erraui, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: vt ignoscas, oro. si nemo impetrauit, arroganter: si plurimi, tu
31 idem fer opem, qui spem dedisti. ‖ An sperandi Ligario causa non sit, cùm mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quãquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarij. Vidi enim, & cognoui, quid maximè spectares, cùm pro alicuius salute multi laborarent: causas apud te rogantium, gratiores esse, quàm preces: neque spectare, quàm tuus esset necessarius is, qui te oraret: sed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, vt mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tã multa concedis. Sed video tamẽ apud te causas, vt dixi, rogantium valere plus, quàm preces: ab iisque te moueri maximè, quorum iustissimum dolorẽ videas in petendo. ‖ In Qu. 32
Ligario conseruando, multis tu quidem gratum facies, necessariis tuis: sed hoc, quæso, cõsidera quod soles. possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totúmque agrum Sabinum, florẽ Italiæ, robur reipublicæ proponere. nosti optimè homines. animaduerte horum omnium mæstitiam, & dolorem huius T. Brochi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas, squalorémque ipsius, & filii vides. 33
‖ Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare de vnius capite nos agere. aut tres Ligarii in ciuitate retinendi sunt, aut tres ex ciuitate exterminandi. quoduis exsilium his est optatius, quàm patria, quàm dii penates, vno illo exsulante. Si fraternè, si piè, si cum dolore faciunt: moueant te horum lacrymæ, moueat pietas, moueat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, Nos, omneis aduersarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omneis, qui contra te non essent, tuos. ‖ Vidésne igitur hunc splendo- 34
rem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, L. Cornificium, hosce omneis equites Rom. qui adsunt veste mutata, non solùm notos tibi, verumetiam probatos viros, qui tecum fuerunt? Atque his maximè irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. igitur tuis suos: vt, quemadmodum cetera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur.
‖ Quòd si penitus perspicere posses concor- 35
diam Ligariorum, omneis fratres tecum iudicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horũ consensum conspirantem, & pæne conflatum, in hac propè æqualitate fraterna non nouerit? qui hoc non sentiat, quiduis priùs futurum fuisse, quàm, vt hi fratres diuersas sententias, fortunásque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est vnus: qui si consilio id fecisset: esset eorum similis, quos tu tamen saluos esse voluisti. ‖ Sed ierit ad 36
bellum: dissenserit non à te solùm, verùm etiam à fratribus. hi te orant tui. Equidem, cùm tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo, qualis T. Ligarius, quæstor vrbanus fuerit ergà te, & dignitatem tuam. sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui obliuisci nihil soles, nisi iniurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de huius quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. ‖ Hic igitur 36
T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc diuinabat) nisi vt tu eum studiosum, & bonum virum iudicares, nunc à te supplex

Ligarius

fratris salutem petit: quam huius admonitus A officio, cùm vtrisque his dederis, treis fratres optimos, & integerrimos, nõ solùm sibi ipsos, neque his tot, ac talibus viris, neque nobis 38 necessariis suis, sed etiam reip. condonaueris. ‖ Fac igitur, quod de homine nobilissimo & clarissimo M. Marcello restituto, fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. Vt concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cuius voluntatem carissimam semper habuisti. &, si ille dies tibi gloriosissimus populo Ro. gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare C. Cæsar, similem illi gloriæ laudẽ quam sæpissime quærere. nihil est enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordia est. ‖ homines enim ad deos nulla re 39 propriùs accedunt, quàm salute hominibus danda. nihil habet nec fortuna tua maius, quã vt possis: nec natura tua melius, quàm vt velis conseruare quàmplurimos. Longiorem orationẽ causa forsitan postulat: tua certè natura breuiorem. Quare, cùm vtilius esse arbitrer, te ipsum, quàm aut me, aut quemquẽ, loqui tecũ, finem iam faciam: tantùm te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

PRO REGE DEIOTARO AD C. CÆSAREM.

ORATIO XLII.

1 CVM in omnibus caussis B grauioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoueri soleam vehementiùs, quàm videtur vel vsus, vel ætas mea postulare: tum in hac caussa ita me multa perturbant, vt, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortunisq; regis, quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo: tamen est ita inusitatum, regem, capitis reum esse, vt ante hoc tempus 2 non sit auditum. ‖ Deinde eum regem, quem ornare anteà cuncto cum senatu solebamus, pro perpetuis eius in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, vt accusatorũ alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. C Crudelis Castor est, ne dicã sceleratum, & impiũ, qui nepos auũ in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæq; suæ terrorẽ intulerit ei, cuius senectutẽ tueri, & tegere debebat: commendationem ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit: aut seruum corruptum præmiis, ad accusandũ dominum impulerit & à 3 legatorum pedibus abduxerit. ‖ Fugitiui autẽ dominum accusantis, & dominũ absentem, & dominum amicissimũ nostræ reip., cùm os videbã, cùm verba audiebam: non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis cõmunibus extimescebã. Nam, cum more maiorum de seruo in dominum, ne tormentis quidẽ quæri liceat: in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit, etiã ab inuito: exortus est seruus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. ‖ Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quo 4 tamen, cùm te penitus recognoui, timere desino. re enim iniquum est, sed tua sapientia fit æquissimum. nã dicere apud eum de facinore, contra eius vitam consilium facinoris inisse arguare, si per seipsum cõsideres, graue est. nemo enim ferè est, qui sui periculi iudex, non sibi se æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans, singularisque natura hunc mihi metum minuit. non enim tã timeo, quid tu de rege Deiotaro, quã intelligo, quid de te ceteros velis iudicare. ‖ Moueor etiam loci 5 ipsius insolentia, quòd tantam caussam, quanta nulla vmquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra cõuentum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultúque acquiesco: te vnum intueor: ad te vnum omnis mea spectat oratio; quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis grauissima sunt, ad motum animi, & omnem impetum dicendi, contentionémque, leuiora. ‖ Hanc enim C. 6 Cæsar, caussam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Ro. concursus afferret? quis enim ciuis ei regi non faueret, cuius omnem ætatem in populi Ro. bellis consumtam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum. Sic, cùm & deorum immortalium, & populi Ro. & senatus beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. ‖ Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, 7 actióque caussæ maximæ debilitatur loco: tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre, quo facilius tum æquitas tua, tum audien-

di diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam, qui cùm videantur neque ingenio, neque vsu, atque exercitatione rerum valere, tamen ad hāc causam non sine aliqua spe, & cogitatione venerunt. || Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant nescij: affectum illum quibusdam incommodis, & detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: téque cùm huic iratum, tum sibi amicum cognouerant: cúmque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, vt in exulcerato animo facilè fictum crimen insideret. Quamobrem hos nos primùm metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam, libera, ne residere in te vllam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in prœliis, quàm in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renouare voluisti: te eius dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Deiotari regis aræ, focique viderunt. || Cùm facilè exorari, Cæsar, tùm semel exorari soles. nemo vmquam te placauit inimicus, qui vllas resedisse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cùm Deiotaro querelæ tuæ? numquam tu illum accusauisti, vt hostem, sed vt amici officio parùm functum, quod propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quàm in tuam. cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si tum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis vsus esset. Itaque cùm maximis eum rebus liberares, perparuam amicitiæ culpam relinquebas. || Itaque non solùm in eum non animaduertisti, sed omni metu liberauisti, hospitem agnouisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellauisset, quique illum ordinē ab adolescentia grauissimum, sanctissimúmque duxisset, iisdē rebus est perturbatus, homo lōginquus, & alienigena, quibus nos in media rep. nati, sempérque versati. || Cùm audisset, senatus consentientis auctoritate arma sunta: cōsulibus, prætoribus, tribus pl. nouis imperatoribus remp. defendendam datam mouebatur animo, & vir huic imperio amicissimus, de salute populi Ro. extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat. summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur: maximè verò perturbatus est: vt audiuit, consules ex Italia profugisse: omneísque consulares (sic enim nunciabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nuntiis, & rumoribus patebat ad Orientem via, nec vlli veri subsequebantur. nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiæ, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominū contra dignitatem tuam. quæ cùm ita essent, tamen vsque eò se tenuit, quod a Cn. Pōpeio ad eum legati, literæque venerunt. || Ignosce, Cæsar, si eius viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cùm dii, atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima, & maxima. neque enim si tuæ res gestæ ceterorū laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pōpeii memoriam amisimus. quantum nomen eius fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Ro. quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus, tuos enumerare non possumus. || Ad eum igitur rex Deiotarus venit, hoc misero, fatalique bello, quem antè iustis, hostilibúsque bellis adiuuerat, quocum erat non hospitio solùm, verùm etiam familiaritate coniunctus: & venit vel rogatus, vt amicus: vel arcessitus, vt socius, vel euocatus, vt is, qui senatui parere didicisset: postremò venit, vt ad fugientem, non vt ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem. Itaque Pharsalico prælio facto, à Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit. vel officio, si quid debuerat: vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit, domum se contulit, téque Alexandrinum bellum gerente, vtilitatibus tuis paruit. || Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis, & copiis sustentauit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertiò auctionibus factis pecuniam dedit, quam ad bellum vtereris: ille corpus suum periculo obiecit, tecúmque in acie contra Pharnacē fuit, tuúmque hostem esse duxit suum. Quæ quidem à te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, vt eum amplissimo regis honore, & nomine affeceris. || Is igitur non modò a periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suæ interficere voluisse. quod tu, nisi eum furiosissimum iudicas, suspicari profectò non potes. Vt enim omittam, cuius tanti sceleris fuerit, in conspectu deorū penatium necare hospitem: cuius tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen exstinguere: cuius tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cuius, tam inhumani, & ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eum, tyrannum inueniri: vt hæc omittam, cuius tanti furoris fuit, omneis reges, quorum multi erant finitimi, omneis liberos populos, omneis socios, omneis prouincias: omnia denique omnium arma contra se vnum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum coniuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modò perfecto, sed etiam cogitato? || At, credo, hæc homo inconsultus, & temerarius, non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide, & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi est C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porrò, qui modò populi Ro. nomen audiuit, Deiotari probitas, integritas, grauitas, virtus, fides non sit audita? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & a viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatū esse confingitis. || At quam

A quàm non modò non credibiliter, sed ne suspiciosè quidem? Cùm, inquit, in castellũ Luceium venisses, & domum regis, hospitis tui, diuertisses: locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat huc te è balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat. ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loca collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitiuus, dominum seruus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initiò, cùm est ad me ista causa delata, Philippum medicum, seruum regium qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente existimauit esse corruptum: hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Et, si à veritate longè, tamen à consuetudine cri-

18 minandi non multum res abhorrebat. ‖Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo occultiùs in potione, vel in cibo,

B deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm est factum, negari potest. Si palàm te interemisset: omnium in se gentium non solùm odia, sed etiam arma conuertisset, si veneno: Iouis illius quidem hospitalis numen numquam celare potuisset, homines verò fortasse celauisset. Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit: id tibi, & medico callido, & seruo, vt putabat, fideli, non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit?

19 ‖ At quàm festinè crimen contexitur? Tuate, inquit, eadem, quæ semper, fortuna seruauit. negauisti tuum inspicere velle. Quid postea? an Deiotarus re illo tempore non perfecta, continuò dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, cùm cœnauisses, rediturum dixeras: itaque fecisti. horam vnam, aut duas eodem loco armatos, vt collocati fuerant retinere magnum fuit? cùm in conuiuio comiter, & iucundè fuisses, tum illuc iuisti, vt dixeras. Quo in loco De-

C iotarum talem erga te cognouisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, vt scriptum legimus, vsque ad Numantiam misit ex Asia: quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cùm præ-

20 sens Deiotarus regio & animo, & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. ‖ Obsecro, C. Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium, recordare, num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderatè, nisi quietè, nisi ex hominis grauissimi, & sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occi-

21 dere? ‖ In posterum, inquit, diem distulit, vt, cùm in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non videam causam loci mutandi: sed tamen acta res criminosè est. Cùm, inquit, vomere post cœnam velle te dixisses, in balneum te ducere cœperant. ibi enim erant insidiæ. at te eadem tua fortuna

D seruauit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitiue: ita non modò nequã, & improbus, sed fatuus, & amens es. Quid ei? signa ænea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid

A tum? ita demens ille erat, vt eum, quem conscium tanti sceleris habebat, à se dimitteret? Romam etiam mitteret, vbi & inimicissimum sciret esse, nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias? præsertim cùm is vnus esset, qui posset de absente se vindicare? ‖ Et fra- 22 tres meos, inquit, quòd erant conscij, in vincula coniecit. Cùm igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit: vna, regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicã breuiter, vt cetera. Numquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. posset: sed quibus fineis suos ab excursionibus hostium & latrociniis tueretur, & imperatoribus nostra auxilia mitteret. Atque antea quidem maiores copias alere po-

B terat: nunc exiguas vix tueri potest. ‖At misit 23 ad Cælium nescio quem: sed eos, quos misit, quòd ire noluerunt, in vincula coniecit. Non quæro, quàm verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto-audientes in tanta re non fuissent, eos victos potiùs, quàm necatos fuisse, sed tamen cùm ad Cælium mittebat, vtrùm causam illam victam esse nesciebat, an Cælium istum, magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè nostros homines nouit, vel quia non nosset, vel si nosset, contemneret. ‖ Addidit etiam 24 illud, equites non optimos misisse tibi. Veteres, credo, Cæsar, nihil ad tuum equitatum, sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero, seruum iudicatum. Non arbitror: non audiui. sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autẽ à te animo fuit. Quo-

C modo? sperauit, credo, difficileis tibi Alexandriæ fore exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Asiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori, non solùm ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem præstò fuit. ‖ Secutum est bellum Afri- 25 canum. graues de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cælium excitauerunt. Quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus sit, seséque & filium suum exspoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non subministrare? At eo, inquit, tempore ipso Nicæam, Ephesúmque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad se referrent. Itaque cùm esset ei nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit versum Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici, dum vnà inimici intercidant:* quod ille, si esset

D tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset. ipse enim mansuetus, versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porrò inimicus cur esset, à quo cùm vel interfici belli lege potuisset, regẽ & eũ, & filiũ suum constitutos esse meminisset? ‖Quid deinde? furcifer quò progreditur? ait, 26 hac lætitia Deiotarum elatum vino se obruisse, in conuiuióque nudum saltauisse. Quæ crux huic fugitiuo potest satis supplicii affer-

re? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebriũ vidit vmquam? omnes sunt in illo regiæ virtutes, quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipuè singularis, & admiranda frugalitas, etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici non multùm habet laudis in rege: fortem, iustum, seuerum, grauem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes: illa priuata est. Vt volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam iudico. hæc in illo est ab ineunte ætate, tum à cuncta Asia, tum à magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Ro. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, 27 & cognita. || Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen adscendit: sed tamen, quidquid à bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationésque iungebat: vt non solùm tetrarcha B nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria præditus, nisi vmquam nisi seuerissimè, & grauissimè fecerit, is ea existimatione, eâque æta-28 te saltauit? || Imitari potiùs Castor aui tui mores, disciplinámque debebas, quàm optimo, & clarissimo viro fugitiui ore maledicere. Quòd si saltatorem auum habuisse, neque eum virum, vnde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conueniret. quibus si ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene vt armis, optimè vt equis vteretur: ea tamen illum cuncta iam ætate exacta, defecerant. Itaque Deiotarum cùm plures in equum sustulissent, quòd hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos vnà cum eo ad Pompeium pater miserat, quos cõcursus facere solebat? quàm se iactare? quàm se ostentare? quam nemini in illa causa studio, 29 & cupiditate concedere? || Cùm verò, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prælium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abiiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potuit adducere, quòd & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solùm adepta sit, sed habet etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus, qui & ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modò apud te, sed etiam à suis accusetur. vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine 30 propinquorum calamitate esse contenti. || Sint sane inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abiectam, & obscuram, è tenebris in lucem vocauit. D Quis tuum patrem ante, qui esset, quàm cuius gener esset, audiuit? Sed quãuis ingratè & impiè necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis, & odij magnitudo. Adeóne, vt etiam omnia vitæ, salutísque com-

A munis, atque etiam humanitatis iura violentur? seruum sollicitare verbis: spe, promissísque corrumpere: adducere domum, contra dominum armare: hoc est, nõ vni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam ista corruptela serui, si non modò impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla iura custodient. vbi enim id, quod intus est, atque nostrum, impunè euolare potest, contráque nos pugnare: fit in dominatu seruitus, in seruitute dominatus. || O 31 tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificẽ maximum vidimus, cùm tribunus pl. M. Scaurum principem ciuitatis in iudicium populi vocauisset, Scaurique seruus ad eum clàm domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset: comprehendi hominem iussit, ad Scaurúmque deduci. Vide, quid intersit: etsi B iniquè Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico seruum remisit, tu ab auo abduxisti, ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti, ille adiutorem seruum contra dominum repudiauit, tu etiam accusatorem ad-32 hibuisti. || At semel iste est corruptus à vobis? nonne, cùm esset productus testis, & cùm tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne, audiente hoc Ser. Sulpitio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptũ, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc vrbem venisti, vt huius vrbis iura, & exempla corrumperes, domesticaque tua inhumanitate nostræ ciuitatis humanitatem in-33 quinares? || At quàm acutè collecta crimina? Blesamius, inquit (eius enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat ti-C bi) ad regem, inquit, scribere solebat, te inuidiosè tyrannum existimari: statua inter reges posita, animos hominum vehementer offensos, plaudi tibi non solere. Nónne intelligis, Cæsar, ex vrbanis maleuolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim ciuium capita viderat: multos iussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & euersas domos: armatis militibus refertum forum, quę semper in ciuili victoria sensimus, 34 ea te videre non vidimus. || solus, inquam, es, C. Cæsar, cuius in victoria ceciderit nemo, nisi armatus, & quem nos liberi, in summa reip. libertate nati, non modò non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria vidimus ducem: in Blesamio, qui viuit in regno, tyrannus videri potest? Nã de statua quis quæritur, vna præsertim, cùm tam multas videat? valde enim inuidendum est eius statuæ, cuius D trophæis non inuidemus. Nam, si locus affert inuidiam, nullus locus est ad statuam quidem de rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus vmquam à te est, & nonnumquam, obstupefactis hominibus ipsa admiratione compressus est, & fortasse eò prætermissus, quia nihil vulgare te 35 dignum videri potest. || Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ par-

sæ partem reseruatum. id autem aliquid est A
te vt planè Deiotaro reconcilier oratio mea.
non enim iam metuo, ne tu illi succenseas, il-
lud vereor, ne tibi illum succensere aliquid
suspicere. quod abest longissimè, mihi crede,
Cæsar. quid enim retineat per te, meminit, nō
quid amiserit: neque se à te multatum arbi-
tratur: sed, cùm existimaret multis tibi multa
esse tribuenda, quominùs à se, qui in altera
36 parte fuisset, ea sumeres, non recusauit. ‖ Et-
enim si Antiochus Magnus ille, rex Asiæ, cùm
posteaquam à Scipione deuictus, Tauro te-
nus regnare iussus esset, omnémque hanc Asiā,
quæ est nunc nostra prouincia, amisisset: dice-
re est solitus, Benignè sibi à populo Romano
esse factum, quòd nimis magna procuratione
liberatus, modicis regni terminis vteretur:
potest multo faciliùs se Deiotarus consolari.
Ille enim furoris multum sustinuerat, hic er-
roris. Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti,
cùm & ipsi, & filio nomen regium concessisti.
Hoc nomine retento, atque conseruato nullū
beneficium populi Romani, nullum iudicium
de se senatus imminutum putat: magno ani-
mo, & erecto est, nec vmquam succubet ini-
37 micis, ne fortunæ quidem. ‖ Multa se arbitra-
tur & peperisse antea factis, & habere in ani-
mo, atque virtute: quæ nullo modo possit a-
mittere. quæ enim fortuna, aut quis casus,
aut quæ tanta possit iniuria, omnium impera-
torum de Deiotaro decreta delere? ab om-
nibus enim est ornatus, qui postquam in ca-
stris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappado-
cia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Se-
natus verò iudicia de illo tā multa, támq; ho-
norifica, quæ publicis populi Romani literis,
monumentísque consignata sunt, quæ vmquā
vetustas obruet, aut quæ tāta delebit obliuio?
Quid de virtute eius dicam? quid de magni-
tudine animi, grauitate, constantia? quæ om-
nes docti, atque sapientes, summa: quidam e-
tiam sola bona esse dixerunt: hísque non mo-
dò ad bene, sed etiam ac beatè viuendum cō-
38 tentam virtutem esse. ‖ Hæc ille reputans, &
dies, & nocteis cogitans, non modò tibi non
succenset (esset enim non solùm ingratus, sed
etiam amens) verùm omnem tranquillitatem,
& quietem senectutis, acceptam refert clemē-
tiæ tuæ, Quo quidē animo cùm antea fuerit,
tum non dubito: quin tuis literis, quarū exē-
plum legi, quas ad eum Terracone huic Ble-
samio dedisti, se magis etiam crexit, ab om-
nique sollicitudine abstraxerit. Iubes enim
eū bene sperare, & bono esse animo: quod scio
te non frustra scribere solere. memini enim
iisdem fere verbis ad me te scribere, méque

tuis literis bene sperare non frustra esse iussū. 39
‖ Laboro equidem regis Deiotari causa, quo-
cum mihi amicitiam respub. conciliauit, ho-
spicium voluntas vtriusque coniunxit, fami-
liaritatem consuetudo attulit, summam verò
necessitudinem magna eius officia in me, & in
exercitum meū effecerunt: sed cùm de illa la-
boro, tum de multis amplissimis viris, quibus
semel esse ignotum à te oportet, nec benefi-
cium tuum in dubium vocari, nec hærere in
animis hominum sollicitudinem sempiternā,
nec accidere vt quisquam te timere incipiat,
eorum, qui semel à te sint liberati timore.
‖ Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tan- 40
tis periculis, tentare, quónam modo dicendo
misericordiam tuam commouere possim. ni-
hil opus est, occurrere ipsa solet supplicibus,
& calamitosis, nullius oratione euocata. Pro-
pone tibi duos reges: & id animo contempla-
re, quod oculis non potes. dabis profectò
B misericordiæ, quod iracundiæ negauisti. Mul-
ta sunt tuæ clementiæ monumenta: sed ma-
ximè eorum incolumitates, quibus salutem
dedisti. Quæ si in priuatis gloriosa sunt, multò
magis commemorabuntur in regibus. Sem-
per regium nomen in hac ciuitate sanctum
fuit sociorum verò regum & amicorum, san-
ctissimum. Quod nomen hi reges ne amitte- 41
rent, te victore timuerunt: retentum verò, & à
te confirmatum posteris etiam suis tradituros
esse confido. Corpora verò sua, pro salute
regum suorū hi legati tibi regij tradūt, Hie-
ras, & Blesamius, & Antigonus, tibi, nobísque
omnibus iamdiu noti, eadémque fide & vir-
tute præditus Dorylaus, qui nuper cū Hiera
legatus est ad te missus: tum regum amicissi-
mi, tum tibi etiam, vt spero, probati. Exquire 42
de Blesamio, numquid ad regem contra dig-
nitatem tuam scripserit. Hieras quidem cau-
sam omnem suscipit, & criminibus illis pro
C rege se supponit reū, memoriā tuā implorat,
qua vales plurimùm: negat vmquam se à te in
Deiotari tetrarchia pedem discessisse: in pri-
mis finibus tibi se præstò fuisse dicit, vsque
ad vltimos prosecutum: cùm è balneo exisses,
tecum se fuisse cùm illa munera inspexisses
cœnatus, cùm in cubiculo recubuisses: ean-
démque assiduitatem tibi se præbuisse postri-
die. ‖ Quamobrem, si quid eorum quæ obiecta 43
sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id faci-
nus, suum iudices. Quocirca C. Cæsar, velim
existimes, hodierno die sententiam tuam, aut
cum summo dedecore miserrimam pestē im-
portaturam esse regibus, aut incolumem famā
cū salute: quorū alterū optare, illorū crudeli-
tatis est: alterum conseruare clementiæ tuæ,

IN M. ANTONIVM PHILIPPICARVM

LIBER PRIMVS, SEV Philippica prima.

ORATIO XLIII.

ANTEQVAM de republica, Patres conscripti, dicã ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breuiter consilium & profectionis, & reuersionis meæ. Ego, cùm sperarem aliquando ad vestrum consilium, auctoritatémque rempublicam esse reuocatam, manendum mihi statuebã, quasi in vigilia quadã cõsulari, ac senatoria. nec verò vsquã discedebã, nec à republica deiiciebã oculos, ex eo die, quo in eadẽ Telluris cõuocati sumus, in quo templo, quantũ in me fuit ieci fundamenta pacis: Atheniensiúmque renouaui vetus exemplum: Græcum etiam verbum vsurpaui, quo tum in sedandis discordiis vsurpauerat ciuitas illa, atq; omnem memoriã discordiarũ obliuione sempiterna delendã censui. [2] || Præclara tum oratio M. Antonij: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, & per liberos eius cum præstantissimis ciuibus cõfirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica principes ciuitates adhibebat: ad hunc ordinẽ res optimas deferebat: summa cum dignitate, & constantia ad ea, quæ quæsita erãt, respondebat: nihil tũ, nisi quod erat notũ omnibus, in C. Cæsaris commentariis reperiebatur. [3] || Numqui exsules restituti? vnum aiebat, præterea neminem. Nũ immunitates datæ? nullæ, respõdebat. Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, nequa tabula post Idus Martias vllius decreti Cæsaris, aut beneficij figeretur. Multa prætereo, eáque præclara. ad singulare enim M. Antonij factum festinat oratio Dictaturam, quæ vim iam regiæ potestatis obsederat, funditus ex rep. sustulit. de qua ne sententias quidem diximus. scriptũ senatusconsultum, quod fieri vellet, attuli. quo recitato, auctoritatem eius summo studio secuti sumus, eíque amplissimis verbis per senatusconsultum gratias egimus. [4] || Lux quædam videbatur oblata, non modò regno quod pertuleramus: sed etiam regni timore sublato: magnúmque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam ciuitatem esse velle, cùm dictatoris nomen, quod sæpe iustum fuisset, propter perpetuæ Dictaturæ recentem memoriam, funditus ex republica sustulisset. Liberatus cædis periculo paucis pòst diebus senatus, vncus impactus est fugitiuo illi, qui in C. Marij nomen inuaserat. atque hæc omnia cómuniter cum collega. alia porrò propria Dolabellæ: quæ, nisi collega abfuisset: credo eius fuisse futura communia. Nam, cùm serperet in vrbe infinitum malum, ídque manaret in dies latius, iidémque bustũ in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant: & quotidie magis, magísque perditi homines, cum sui similibus seruis, tectis, ac templis vrbis minarétur: talis animaduersio fuit Dolabellæ, cùm in audaces, sceleratósque seruos, tum in impuros, & nefarios liberos: talísque euersio illius exsecratæ columnæ, vt mirum mihi videatur, tã valde reliquum tempus ab illo vno die dissensisse. [6] || Ecce enim Kalendæ Iunij, quibus vt adessemus, edixerat: mutata omnia: nihil per senatum, multa & magna per se ipsum, & absente populo, & inuito. consules designati se audere negabant in senatum venire: patriæ liberatores vrbe carebant ea, cuius à ceruicibus iugum seruile deiecerant: quos tamen ipsi consules, & in concionibus, & in omni sermone laudabant. Veterani, qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissimè cauerat, non ad conseruationem earũ rerũ, quas habebãt, sed ad spem nouarum prædarum incitabantur. Quæ cùm audire mallé, quàm videre, haberémque ius legationis liberum, ea mente discessi, vt eadem Kalendis Ianuariis, quod initium senatus cogendi fore videbatur. [7] || Exposui, P.C. profectionis consilium: nunc reuersionis, quæ plus admirationis habet, breuiter exponã. Cùm Brundusiũ, itérque illud, quod tritum in Græciam est, nõ sine causa vitauissent, Kalendis Sextilibus veni Syracusas, quòd ab vrbe ea transmissio in Græciam laudabatur. quæ tamen vrbs mihi coniunctissima, plus vna me nocte cupiens retinere, nõ potuit. veritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios aduentus, suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cùm autẽ me ex Sicilia ad Leucopetrã, quòd est promontorium agri Rhegini, venti detulissent: ab eo loco conscendi, vt transmitterẽ. nec ita multùm prouectus, reiectus austro sum in eum ipsum locum, vnde conscenderã. [8] cúmque intempesta nox esset, mansissémque in villa P. Valerij, comitis, & familiaris mei, postridiéque apud eundem, ventum exspectans,

ſtans,manerem : municipes Rhegini complu- A
res ad me venerunt : ex his quidam Roma re-
centes : à quibus primùm accipio M. Antonij
concionem :.quæ ita mihi placuit,vt ea lecta,
de reuerſione primùm cœperim cogitare nec
multò pòſt editum Bruti affertur, & Caſſij.
quod quidem mihi, fortaſſe quòd eos,etiam
plus reipublicæ, quàm familiaritatis gratia,
diligo. plenum æquitatis videbatur. Audebât
præterea (fit enim plerumque, vt ij,qui boni
qui volunt afferre, affingant aliquid,quo fa-
ciant id, quod nuntiant lætius) rem conuen-
turam. Kalendis Sextilibus ſenatum frequen-
tem fore:Antonium ? repudiatis malis ſuaſo-
ribus, remiſſis Galliis prouinciis, ad aucto-
9 ritatem ſenatus eſſe rediturum || Tum verò
tanta ſum cupiditate incenſus ad reditum, vt
mihi nulli neque remi,neque venti ſatiſface-
rent :non quo me ad tempus occurſurũ pu-
tarem, ſed ne tardiùs, quàm cuperem,reipu-
blicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam B
deuectus, Brutum vidi, quanto meo dolore,
non dico. turpe mihi ipſi videbatur,in eã vr-
bem me audere reuerti, ex qua Brutus exce-
deret:& ibi velle tutò eſſe,vbi ille non poſſet.
Neque verò illum ſimiliter,atque ipſe eram,
commotum eſſe vidi. ereptus enim maximi,
10 ac pulcherrimi facti conſcientia nihil de ſuo
caſu multa de noſtro querebatur. || Ex quo
primùm cognoui, quæ Kalendis Sextilibus
in ſenatu fuiſſet L. Piſonis oratio:qui quam-
quam parum erat(id enim ipſum à Bruto au-
dieram) à quibus debuerat,adiutus:tamen &
Bruti teſtimonio (quo quid poteſt eſſe gra-
uius) & omnium prædicatione, quos poſtea
vidi, magnam mihi videbatur gloriam con-
ſecutus. Hunc igitur vt ſequerer, properaui,
quem præſentes non ſunt ſecuti: non vt profi-
cerem aliquid (neque enim ſperabam id,neq;
præſtare poteram) ſed vt ſi quid mihi huma-
nitus accidiſſet(multa autẽ impendere videbã C
tur præter naturam etiam, prætérque fatum)
huius diei vocem teſtem reipublicæ relinque-
11 rem meæ perpetuæ erga ſe voluntatis. || Quo-
niam vtriuſque conſilij cauſam,P. C.probatã
vobis eſſe confido, priuſquã de republica di-
cere incipio,pauca querar de heſterna M. An-
tonij iniuria,cui ſum amicus: idque nonnul-
lo eius officio debere eſſe, præ me ſemper tu-
li. Quid tandem erat cauſæ,cur in ſenatũ he-
ſterno die tam acerbè ſolus cogeret? ſolúſne
aberã?an nõ ſæpe minùs frequentes fuiſtis?an
ea res agebatur, vt etiam ægrotos deferri o-
porteret? Annibal, credo, erat ad portas,aut
de Pyrrhi pace agebatur : ad quam cauſam e-
tiam Appium illum & cæcum, & ſenem, de-
12 latum eſſe memoriæ proditum. || De ſupplica-
tionibus referebatur : quo in genere ſenato-
res deeſſe non ſolent. Coguntur enim non
pignoribus, ſed eorum, quorum de honore
agitur gratia : quod idem fit, cùm de trium- D
pho refertur. Ita ſine cura conſules ſunt, vt
pænè liberũ ſit ſenatori non adeſſe. qui cùm
mihi mos notus eſſet,cúmque de via langue-
rem, & mihimet diſplicerem:miſi,pro amici-
tia,qui hoc diceret. At ille, vobis audienti-
bus, cum fabris ſe domum meam venturum
eſſe dixit.Nimis iracũdè,hoc quidem, & val-
de intemperanter. cuius enim maleficij tãta
pœna eſt,vt dicere in hoc ordine auderet, ſe

publicis operis diſturbaturum publicè ex ſe-
natus ſententia ædificatam domum? quis au-
tem vnquam tanto damno ſenatorem coe-
git?aut quid eſt vltra pignus,aut multam?qui
ſi ſciſſet, quam ſententiam dicturus eſſem,
remiſiſſet aliquid profectò de ſeueritate co-
13 gendi. || An me cenſetis,P.C.quod vos inuiti
ſecuti eſtis,decreturum fuiſſe ,vt parẽtalia cũ
ſupplicationibus miſcerentur?vt inexpiabiles
religiones in rempublicam inducerentur, vt
decernerentur ſupplicationes mortuorum?
Nihil dico, quis fuerit ille L. Brutus, qui
& ipſe regio dominatũ remp.liberauit, & ad
ſimilem virtutem, & ſimile factum ſtirpem
in propè quingenteſimum annum propaga-
uit. adduci tamen non poſſem, vt quemquam
mortuum coniungerem cum deorum immor-
talium religione: vt, cuius ſepulcrum nuſ-
quam exſtet, vbi parentetur, ei publicè ſup-
plicetur. Ego verò eam ſententiam dixiſſem,
Patres conſcripti, vt me aduerſus populum
R. ſi quis accidiſſet grauior reip. caſus, ſi
bellum, ſi morbus,ſi fames: facilè poſſem de-
fendere:quæ partim iã ſunt, partim timeo ne
impendeant. Sed hoc ignoſcant dij immorta-
14 les velim,& populo Ro. qui id non probat,&
huic ordini,qui decreuit inuitus.Quid?de re-
liquis reip.malis licétne dicere?mihi verò li-
cet, & ſemper licebit dignitatem tueri, mor-
tem contemnere. poteſtas modò veniendi
in hunc locum ſit: dicendi periculum non re-
cuſo.Atque vtinam P.C.Kalendis Sextilib. a-
deſſe potuiſſem: non quo profici potuerit ali-
quid:ſed ne vnus modò,conſularis, quod tum
accidit dignus illo honore, dignus rep. inue-
niretur. Qua quidem ex re magnum accipio
dolorem, homines ampliſſimis populi R. be-
neficiis vſos, L. Piſonem, ducẽ optimæ ſen-
tentiæ non ſecutos. Idcircone nos populus
R. conſulareis fecit,vt in altiſſimo gradu di-
gnitatis locati, remp.pro nihilo haberemus?
15 non modò voce nemo L. Piſoni conſularis,
ſed ne vultu quidem aſſenſus eſt.||Quænã(ma-
lum)eſt iſta voluntaria ſeruitus? fuerit quædã
neceſſaria, nec ego hoc ab omnibus iis deſi-
dero,qui ſententiam loco conſulari dicunt.a-
lia cauſa eſt eorũ quorũ ſilentio ignoſco: alia
eorũ quorum vocem requiro. quos quidẽ do-
leo in ſuſpicionẽ populo R.venire,non metu,
quod ipſum eſt turpe,ſed alium alia de cauſa
dignitati ſuæ. Quare primùm maximas gra-
tias & habeo,& ago L.Piſoni,qui non, quid
efficere poſſet in rep. cogitauit, ſed quid ip-
ſe facere deberet : deindeà vobis,P. C. peto,
vt, etiam ſi ſequi minùs audebitis orationẽ,
atque auctoritatem meam, benignè tamen
16 me, vt feciſtis adhuc,audiatis.||Primũ igitur
acta Cæſaris ſeruanda cenſeo : non quò pro-
bem:quis enim id quidem poteſt?ſed quia ra-
tionem habendam maximè arbitror pacis,
& otij Vellem adeſſet Antonius, modò ſine
aduocatis. ſed, vt opinor, licet ei minus va-
lere: quod mihi heri per illum non licebat.
doceret me, vel potiùs vos,P. C.quemadmo-
dum ipſe Cæſaris acta defenderet. An in com-
mẽtariolis,& chirographis, & libellis ſe vno
auctore prolatis, ac ne prolatis quidem, ſed
tantummodò dictis,acta Cæſaris,firma erunt:
quæ ille in æs incidit, in quo populi iuſſa,
perpetuáſq; leges eſſe voluit, pro nihilo ha-

17 bebuntur? ‖ Equidem sic existimo, nihil tam esse in actis Cæsaris, quam leges Cæsaris. An, si cui quod ille promisit, id erit fixum? quod idem facere non potuit, vt multis multa promissa non fecerit. quæ tamen multò plura reperta sunt, illo mortuo, quàm viuo beneficia per omneis annos tributa & data. sed ea non muto, non moueo: summo etiam studio præclara illius acta defendo. pecunia vtinā ad ædē Opis maneret, cruēta illa quidē, sed his temporibus, cùm iis, quorum est, non redditur necessaria, quamquam ea quoque sit effusa, si

18 ita in actis eius fuit. ‖ Ecquid est, quod tam propriè dici possit actum eius, qui togatus in repu. cum potestate, imperióque versatus sit, quàm lex? Quare acta Gracchi: leges Semproniæ proferentur. quare Syllæ: Corneliæ. Quid? Cn. Pompeij tertius consulatus in quibus actis consistit? nempe in legibus. à Cæsare ipso si quæreres, quidnam egisset in vrbe. & toga: leges multas responderet se, & præclaras tulisse. chirographa verò aut mutaret, aut non daret: aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniueo: in maximis verò rebus, id est, legibus, acta Cæsaris

19 dissolui, ferendum non puto. ‖ Quæ lex melior, vtilior, optima etiā in rep. sępius flagitata quàm ne prætoriæ prouinciæ plusquam annum, ne plus quàm biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublata, videnturne vobis acta Cæsaris seruari? quid? ea lege, quæ promulgata est de tertia decuria iudicum, nónne omnes iudiciariæ leges Cæsaris dissoluūtur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges eius euertitis? nisi fortè, si quid memoriæ causa retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamuis iniquum, & inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæsaris nō habebitur.

20 ‖ At quæ est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini iudicatus lege Iulia, etiam antè Pompeia, Aurelia non patebat? Census præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem solùm, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi, atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res & iudicant, & iudicauerunt. Non quæro, inquit, istos. quicumque ordinem duxit, iudicet. Atque si ferretis, quicumque equo meruisset, quod est laudatius, nemini probaretis. In iudice enim spectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, ista: addo etiam iudices manipulareis ex legione Alaudarum. aliter enim nostri negant posse se saluos esse. O contumeliosum honorem iis, quos ad iudicādum necopinanteis vocatis! hic enim est legis index, vt ij in tertia decuria iudicent qui liberè iudicare non audeant. in quo quantus est error, dij immortales, eorum, qui istam legē excogitauerunt? vt enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissimè seueritate iudicandi sordeis suas eluet: laborabítque, vt honestis decuriis potiùs dignus videatur, quā

21 in turpeis iure coniectus. ‖ Altera promulgata lex est, vt & de vi, & de maiestate damnati, ad populum prouocent, si velint. Hæc vtrùm tandem lex est, an legum omniū dissolutio? quis enim est hodie, cuius intersit istam legem manere? nemo reus est istis legibus: nemo est, quem futurum putemus. armis enim gesta, numquam profectò in iudicium vocabuntur. At res popularis. Vtinam quidem vellet is aliquid esse populare. omnes enim iam ciues de reipub. salute vna & mētes & voce consentiunt Quæ est igitur ea cupiditas eius legis ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? quid enim turpius, quàm qui maiestatem populi Rom. per vim minuerit, eum damnatum iudicio, ad eam ipsam vim reuerti, propter quam

22 sit iure damnatus? ‖ Sed quid plura de lege disputo? quasi verò id agatur, vt quisquam prouocet. id agitur, id fertur, ne quis omnino vmquam istis legibus reus fiat, Quis enim aut accusator tam amens reperiretur, qui reo condemnato, obiici se multitudini conductæ velit? aut iudex qui reum damnare audeat, vt ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur prouocatio ista lege datur: sed duæ maximè salutares leges quæstionésque tolluntur. Quid est aliud igitur, quàm adhortari adolescenteis, vt turbulenti, vt seditiosi, vt perniciosi ciues velint esse? quam autem ad reipub. pestem furor tribunitius impelli non poterit, his duabus quæstionibus de vi, & de maiestate sublatis?

23 ‖ Quid, quòd abrogatur his legibus Cæsaris, quæ iubent: ei, qui de vi, itémque ei, qui maiestatis damnatus sit, aqua & igni interdici? quibus cùm prouocatio datur, nónne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego, P. C. qui illa numquam probaui, ita conseruanda concordiæ causa arbitratus sum, vt nō modò, quas viuus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem: sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris pro-

24 latas esse, & fixas videtis. ‖ De exsilio reducti sunt à mortuo: ciuitas data non solùm singulis, sed etiam nationibus, & prouinciis vniuersis à mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia à mortuo. Ergo hæc vno viro optimo auctore domo prolata defendimus: eas leges, quas ipse, vobis inspectantibus, recitauit, pronuntiauit, tulit, quibus latis gloriabatur, iisque legbus remp. contineri putabat, de prouinciis, de iudiciis, eas, inquā, Cæsaris leges, nos, qui defendimus acta Cæ-

25 saris, euertendas putabimus? ‖ Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ sunt saltem, queri possumus: de iis, quæ iam latæ dicuntur, ne illum quidem licuit. illæ enim nulla promulgatione latæ sunt antè quam scriptæ. Quærunt quid sit: cur aut ego, aut quisquam vestrûm, P. C. bonis tribunis pl. leges malas metuat. paratos habemus, qui intercedant: paratos, qui remp. religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi, inquit, intercessiones, quas religiones nominas? Eas scilicet, quib. reip. salus continetur. Negligimus ista, & nimis antiqua, & stulta ducimus. forum sepietur: omnes claudentur aditus armati in præsidiis multis in locis collo-

26 cabuntur. ‖ Quid tum? quod erit ita gestum, id lex erit: & in æs incidi iubebitis? cedò illa legitima: CONSVLES POPVLVM IVRE ROGAVERVNT (hoc enim à maioribus accepimus ius rogādi) POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. Qui populus? isne qui exclusus est? quo iure? an eo, quod vi, & armis omne sublatum est?

[…]tio est? Atque ego hoc dico de futuris, quod A est augurum, antè dicere ea, quæ vitari possunt: quæ si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de leg. promulgatis: de quib. est integrum vobis. demonstro vitia: tollite. 27 denuntio vim, arma: remouete. || Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro rep. dicenti, non oportebit. quamquam te quidem id facturum non arbitror. noui enim facilitatem tuam. collegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quæ bona ipsi videtur: mihi, ne grauius quippiam dicam, auorum, & auunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur: sed eum iracundum audio factum. Video autem, quàm sit odiosum habere iratum eundem, & armatum, cùm tanta præsertim gladiorum sit impunitas. sed proponam ius, vt opinor, æquum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam eius aut in mores contumeliose dixero, quo minùs mihi inimicissimus sit, non recusabo. si con- B suetudinem meam, quam in rep. semper habui, tenuero, id est, si liberè quæ sententiã de rep. dixero: primùm deprecor, ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto vt sic irascatur, vt quibus armis vtatur, si ita necesse est, vt dicit, sui defendendi causa: iis, 28 qui pro republ. quæ ipsis visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. || Quid hac postulatione dici potest æquius? Quòd si, vt à quibusdam mihi eius familiaribus dictum est, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem eius oratio, grauiter offendit, etiam si nulla inest contumelia: feremus amici naturam. sed iidem illi ita mecum, Non idem tibi aduersario Cæsaris licebit, quod Pisoni socero. & simul admonent quiddam, quod cauebimus: nec erit iustitior, P. C. in senatum nõ venien- 29 di morbi causa, quàm mortis. || Sed per deos immortaleis, te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum de vtri- C usque vestrûm errore reticere. Credo enim vos, homines nobileis, magna quædam spectanteis non pecuniam, vt quidam nimis creduli suspicantur, quæ semper ab amplissimo quoque, clarissimóque contemta est, non opes violentas, & populo Ro. minimè ferendam potentiam, sed, caritatem ciuium, & gloriam concupisse. Ea autem est gloria laus rectè factorum magnorúmque in remp. meritorum: quæ cùm optimi cuiusque, tum etiam multitudinis testimonio comprobatur. 30 || Dicerem, Dolabella, qui rectè factorum fructus esset, nisi te paulisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita tibi illuxisse diem lætiorem, quàm cum expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti? cuius ordinis, cuius generis, cuius denique fortunæ studia tum laudi, & gratulationi tuæ se non obtulerunt? Quin mihi D etiam, quo auctore te in iis rebus vti arbitrabantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cùm omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant infensi, significauerunt, se nouo beneficio memoriam veteris doloris abiecisse. 31 || Hanc tu potuisti, Dolabella (magno loquor cum dolore) hanc tu inquam, animo

A æquo potuisti tantam dignitatem deponere? Te autem, M. Antoni, absentem appello: vnum illum diem, quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus quibus te quidam, multùm a me dissentientes, beatum putant, anteponis? quæ fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta solicitudine ciuitas tum à te liberata est? Tuum collegam, depositis inimicitiis, oblitus auspiciorum, auguria te ipso augure nuntiante, illo primùm die collegã tibi esse voluisti: reip. tuus paruulus filius in Capitolium à te missus pacis obses fuit. || quo senatus die lætior? 32 quo populus Ro. qui quidem nulla in concione vmquam frequentior fuit, tum denique liberati per viros fortissimos videbamur, quia, vt illi voluerant, libertatem pax consequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reip. Maximum B autem illud, quòd dictaturæ nomen sustulisti. Hæc inusta est à te, à te, inquam, mortuo Cæsari nota ad ignominiam sempiternam. Vt enim propter vnius M. Manlii scelus, decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet: sic tu propter vnius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus sustulisti. || Num huiusce, cùm pro salute reip. tan- 33 ta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis, nũ claritatis, num gloriæ pœnitebat? Vnde igitur subitò tanta ista mutatio? non possum adduci, vt suspicer, te pecunia captum. licèt, quodcunque libet, loquatur credere, non est necesse. nihil enim vmquam in te sordidum, nihil humile cognoui. quãquam nihil est tàm sanctum, quod non soleant domestici deprauare nonnunquam: sed noui firmitatem tuam: atque vtinam, vt culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses. Illud magis vereor, ne ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes. plus te v- C num posse, quàm omneis, & metui a ciuibus tuis, quàm diligi malis. quod si ita putas, totã ignoras viam gloriæ. Carum esse ciuem bene de rep. mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est. metui verò, & in odio esse inuidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. || Quod vide- 34 mus etiam in fabulis, ipsi illi, qui Oderint dũ metuãt, dixerint, perniciosum fuisse. Vtinam, Antoni, auum tuum meminisses: de quo tamen multa audisti ex me sæpissime. Putásne illum immortalitatem mereri voluisse, vt propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum ceteris, principem dignitate. Itaque, vt omittam res aui tui prosperas, acerbissimum, eius diem supremum malim, quàm L. Cinnæ dominatum, à quo ille crudelissimè est interfectus. || Sed quid oratione te flectã? 35 si enim exitus C. Cæsaris efficere hoc nõ potest, vt malis carus esse, quàm metui, nihil cu- D iusquã proficiet, nec valebit oratio. quem qui beatũ fuisse putant, miserrimi ipsi sunt. Beatus est nemo, qui ea lege viuit, vt non modò impunè, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit. Quare flecte te, quæso, & maiores tuos respice, atq; ita guberna rep. vt natũ esse te ciues tui gaudeãt: sine quo nec beatus nec clarus esse quisquã potest. || Et populi quidẽ Ro. iudicia multa ambo habetis, quibus 36 vos non satis moueri permolestè fero. Quid

enim gladiatorij clamores innumerabilium ciuium ? quid populi concursus? quid Pópeij statuæ plausus infiniti ? quid iis tribunis pl. qui vobis aduersabantur? parúmne hæc significant, incredibiliter consentiente populi Ro. vniuersi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plausus, vel testimonia potius, & iudicia populi Rō. vobis parua esse videbantur. O beatos illos, qui, cùm adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Ro. ac visceribus hærebant. nisi fortè Accio tum plaudi, & sexagesimo pòst anno palman dari putabaris, non Bruto, qui iis ludis ita caruit, vt in illo apparatissimo spectaculo studium populus Ro. tribuerit absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu, & clamore lenierit. ‖Equidem is [37] sum, qui istos plausus, cùm à popularibus ciuibus tribuerentur, semper cōtemserim, idemque cùm à summis, mediis, infimis, cum denique ab vniuersis hoc idem fit, cúmque ij, qui antè sequi populi cōsensum solebant, fugiūt: nō plausum illū, sed iudiciū puto. Sin hæc leuiora vobis videntur, quæ sunt grauissima, num etiam hoc contemnitis, quòd sensistis, tam caram populo R. vitam A. Hirtij fuisse? satis enim erat probatum illum esse pop. R. vt est: iucundum amicis. in quo vincit omneis: carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium in quo meminimus? certè in nullo. ‖Quid [38] igitur? hoc vos, per deos immortaleis, quale sit, non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reip. consulturos, vita tàm cara sit? Cepi, P.C. reuersionis meæ fructum: quoniam ea dixi, vt, quicumque casus consecutus esset, exstaret conscientiæ meæ testimonium: & sum à vobis benigne, ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpius sine meo, vestrôque periculo fiet, vtar. si minùs, quantum potero, non tam mihi me, quàm reip. reseruabo. Mihi ferè satis est, quod vixi, vel ad ætatem: vel ad gloriam. huc si quid accesserit, non tam mihi, quàm vobis, reíque publ. accesserit.

IN M. ANTONIVM, PHILIPPICA SECVNDA.

ORATIO XLIIII.

[1] QVONAM meo fato, P.C. fieri dicam, vt nemo his annis viginti reip. hostis fuerit, qui non bellū eodē tempore mihi quoque indixerit? Nec verò necesse est à me quemquam nominari vobis, cùm ipsi recordemini mihi pœnarum illi plus, quā optaré, dederunt. Te miror, Antoni, quorū facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. nemo illorū inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reip. causa lacessiti. tu, ne verbo quidem violatus, vt audacior, quā L. Catilina furiosior, quā P. Clodius, viderere, vltrò maledictis me lacessisti: tuámque à me alienationem tibi ad ciueis impios gloriæ fore putauisti. ‖Quid pu- [2] tem? contentúmne me? non video nec in vita, nec in gratia nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenij quid despicere possit Antonius. An in senatu facillimè de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis ciuibus bene gestæ reipubl. testimonium multis, mihi vni conseruatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. quid enim plenius, quid vberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est. non se existimauit, sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus: [3] ‖ Cui priùs quàm de ceteris rebus respondeo: de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego grauissimum crimen iudico, pauca dicamus. Contra rem suam venisse me nescio quando questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra iniuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non iure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, vt te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Qu. Fadij, libertini hominis fuisse. At enim te disciplinam meam tradidetas (nam ita dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, meliùs famæ, meliùs pudicitiæ tuæ consuluisses. sed nec fecisti nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem [4] facere licuisset. ‖Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! & impudentiam prædicandam! Quo enim

enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius, & Q. Hortenſius nominauerunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec ſoluendo eras, nec te vllo modo, niſi euerſa rep. incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cùm in Italia Curio non eſſet? aut tum, cùm es factus, vnam tribum ſine Curione ferre potuiſſes? cuius etiam familiares de vi condemnati ſunt, quòd tui nimis ſtudioſi fuiſſent. ‖At beneficio ſum vſus tuo. Quo? quamquam illud ipſum, quod commemoras, ſemper præ me tuli. malui me tibi debere confiteri quàm cuiquam minùs prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quòd me Brunduſij non occideris? quem ipſe victor qui tibi, vt tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſaluum eſſe voluiſſet, in Italiam ire iuſſiſſet, eum tu occideres? Fac potuiſſe. quod eſt aliud, P.C. beneficium latronũ, niſi vt commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, numquam ij, qui illum interfecerũt, à quo erant ſeruati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam iucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quàm miſerum, id te impunè facere potuiſſe. ‖Sed ſit beneficium, quandoquidem maius accipi à latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipublicæ queri non debui, ne de te ingratus viderer? Nam in illa querelà, miſera quidem, & luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus, populúſque Romanus collocauit, neceſſaria, quid eſt dictum à me cum contumelia: quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cuius temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cùm tu reliquias reipublicæ diſſipauiſſes? cùm domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia? cùm leges eas, quæ nunquam promulgatæ eſſent, & de te, & à te latas confiterere? cùm auſpicia augur, interceſſionem conſul ſuſtuliſſes? cùm eſſes fœdiſſimè ſtipatus armatis? cùm omneis impuritates pudica in domo quotidie ſuſciperes, vino, luſtriſque confectus? ‖At ego, tanquam mihi cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ, & magnæ fuerunt, non cum vno gladiatore nequiſſimo de rep. grauiter querens de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, vt intelligat, quantum tum à me beneficium acceperit. At etiam literas, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitauit, homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim vmquam, qui paulùm modo bonorum conſuetudinem noſſet, literas ad ſe ab amico miſſas, offenſione aliqua interpoſita, in medium protulit, palámque recitauit? Quid hoc eſt aliud, quam tollere è vita vitæ ſocietatem? tollere amicorum colloquia abſentium? quam multa ioca ſolent eſſe in epiſtolis, quæ prolata ſi ſint, inepta eſſe videantur? quam multa ſeria, neque tamen vllo modo diuulganda? ‖Sit hoc inhumanitatis tuæ: ſtultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diſerte, vt Muſtellæ Tamiſio, & Tironi Numiſio videris? qui cùm hoc ipſo tempore ſtent cum gladiis in conſpectu ſenatus; ego quoque te diſertum putabo, ſi oſtenderis, quomodo ſis eos inter ſicarios defenſurus. Sed quid opponas tandem, ſi negem me vmquam iſtas literas ad te miſiſſe? quo me teſte conuinces? an chirographo? in quo habes ſcientiam quæſtuoſam. Qui poſſis? ſunt enim librarij manu. Iam inuideo magiſtro tuo, qui te tanta mercede, quantam iam proferam, nihil ſapere docuit. ‖Quid enim eſt minus non dico oratoris, ſed hominis, quàm id obiicere aduerſario, quod ille, ſi verbo negarit, longius progredi non poſſit, qui obiecerit? At ego non nego: téque in iſto ipſo conuinco non inhumanitatis ſolùm, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in iſtis literis eſt non plenum humanitatis, officij, beneuolentiæ? omne autem crimen tuum eſt, quòd de te in tuis literis non malè exiſtimem: quòd ſcribam tanquam ad ciuem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad ſceleratum, & latronem. At ego tuas literas, etſi iure poteram à te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, vt tibi per me liceat quemdam de exſilio reducere: adiuráſque, id te, inuito me, non eſſe facturum: ídque à me impetras. quid enim me interponerem audaciæ tuæ: quam neque auctoritas huius ordinis, neque exiſtimatio populi Romani, neque leges vllæ poſſent coercere? ‖Verumtamẽ quid te erat, quòd me rogares, ſi erat is, de quo rogabas, Cæſaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit eſſe: in quo ne ipſius quidem vlla poterat eſſe, lege lata. Sed cùm mihi, Patres conſcripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda ſint: alterum peto à vobis, vt pro me dicentem, benignè: alterum ipſe efficiam, vt, contra illum cum dicam, attentè audiatis. tum in dicendo moderationem, modeſtiámque cognoſcitis, ne me hodie, cum iſti, vt prouocauit, reſpondebo, oblitum eſſe puteris mei. non tractabo conſulem: ne ille quidem me vt vt conſularem. Etſi nullo modo cõſul, vel quòd ita viuit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quòd ita factus eſt conſul: ego ſine vlla controuerſia conſularis. ‖Vt igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe conſulem profiteretur, obiecit mihi conſulatum meum, qui conſulatus, verbo meus, P. C. re veſter fuit. quid enim conſtitui, quid geſſi, niſi ex huius ordinis conſilio auctoritate, ſententia? Hæc tu homo ſapiens, non ſolum eloquens, apud eos, quorum conſilio, ſapientiáque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inuentus eſt? cuius quidem te fatum, ſicuti C. Curionem manet: quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum vtrique fatale. ‖ Non placet M. Antonio conſulatus meus. At placuit P. Seruilio, vt eum primum nominem ex illius temporis conſularibus, qui proximè eſt mortuus: placuit Quint. Lutatio Catulo, cuius ſemper in hac republica viuet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craſſo, Q. Hortenſio, C. Curioni, M. Lepido, C. Piſoni, M. Labeoni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tũc erãt cõſules deſignati: placuit idẽ, quod conſularibus, M. Catoni: qui cum multa vita excedens prouidit: tum quòd conſulem non vidit. Maximè vero conſulatum meum Cn. Pompeius probauit: qui vt me pri-

n ù m decedens ex Syria vidit, complexus, & A gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. ||Sed quid singulos commemoro? fre-
13 quenti simo senatui sic placuit, vt esset nemo, qui mihi non, vt parenti gratias ageret: qui nō mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptā. Sed quoniam illis, quos nominaui, tot, & talibus viris respublica orbata est: veniamus ad eos, qui duo è consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summáque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decreuit verbis amplissimis: eíque illi ipsi, quos modò nominaui, consulares, senatúsque cunctus assensus est. qui honos post conditam hanc vrbem habitus est togato ante me memini. ||L. Cæsar, auuncu-
14 lus tuus, qua oratione, qua constantia, qua grauitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum? hunc tu cùm auctorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiúsque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quàm auunculi esse maluisti. huius ego consiliis alienus consul vsus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum vnquā de republica retulisti? ad quos refers? dij immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. ||Hodie
15 non descendit Antonius. cur? dat natalitia in hortis. cui? neminem nominabo. putatote eum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cùm principem senatorem, ciuem singularē, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil refers: ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus. Adeóne pudorem cū pudicitia perdidisti, vt hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatū illum, qui quondam florens orbi terrarū præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocauisti? || At etiam ausus es
16 (quid autem est quod tu non audeas?) Cliuum Capitolinum dicere, me consule, plenum seruorum armatorum fuisse. Vt illa credo nefaria senatusconsulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, siue illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti) siue sunt, qui apud taleis viros tam impudenter loquare. Quis enim eques Ro. quis præter te, adolescens nobilis, quis vllius ordinis, qui se ciuem meminisset, cùm senatus in hoc templo esset, in Cliuo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. ||Etenim cùm homines ne-
17 farij de patriæ parricidio confiterentur, conscio rum iudiciis, sua manu, voce pænè literarum coacti se vrbem inflammare, ciueis trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse. quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cùm senatus, populúsque Romanus haberet ducem, qualis si quidem nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. Hoc verò ne P. quidem Clodius dixit vnquam: quem, quia iure fui ei inimicus, doleo à te iam omnibus vi-
18 tiis esse superatum. ||Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuisse tam impro-

bum euadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, vt tota in oratione tecum ipse pugnares: vt non modò non cohærentia inter se diceres, sed maximè disiuncta, atque contraria? vt non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare, pœna affectum querebare. Ita, quod proprium meum est, laudasti: quod totius senatus est, reprehendisti. nam, cùm comprehensio sontium mea, animaduersio senatus fuerit: homo disertus non intelligit eum, quem contra dicit, laudari à se: eos, apud quos
19 dicit, vituperari. ||Iam illud cuius est non dico audaciæ (cupit enim se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, qua vincit omneis, Cliui Capitolini mentionem facere, cùm inter subsellia nostra versentur armati? cùm in hac cælla Concordiæ, ô dij immortales! in qua, me consule, salutares sententiæ dictæ sunt, quibus B ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cùm senatus copulatus fuit: accusa omneis ordines, omneis ciueis, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantarum rerum repugnantiam non vi-
20 deas, nihil profectò sapis. Quid est enim dementius, quàm, cùm ipse contra rempublicam perniciosa arma ceperis, obiicere alteri salutaria? ||At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quàm id (dij boni) non decebat? in quo est tua culpa nonnulla aliquid enim salis ab vxore mima trahere potuisti. CEDANT ARMA TOGAÆ. Quid? tum nónne cesserūt? At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, vtrum melius fuerit: libertati populi Rom. sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec verò tibi de versibus resC pondebo: tantùm dicam breuiter: neque illos, neque vllas te omnino literas nosse: me nec reip. nec amicis vmquam defuisse, & tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subcisiuis, vt meæ vigiliæ, meæque
21 literæ & iuuentuti, vtilitatis, & nomini Roman. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non huius temporis, ad maiora veniamus. ||P. Clodiū meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cùm tu illum in foro, spectante populo Romano gladio stricto insecutus es, negotiúmque transegisses, nisi ille se sub scalas tabernæ librariæ coniecisset? Sed quid? ego fauisse me tibi fateor, suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne fauere quidem potui. priùs enim rem trāsegit quàm quisquam tum suspicaretur eum facturum esse. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis,
22 vt prodesse reip. sine suasore non posset. At lætatus sum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ ciD uitatis me vnum tristem esse oportebat? ||Quā quam de morte P. Clodij fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat noua lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cùm esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quid ergo cùm res age-
23 batur: nemo in me dixit: id tot annis pòst tu es inuentus, qui diceres? ||Quòd verò dicere ausus es, idque multis verbis, operâ mea Pompeium à Cæsaris amicitia esse disiunctum, ob eámque causam mea culpa ciuile bellum esse natum: in eum

in eum non tu quidem tota re, sed quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, præstantissimo ciue, consule, nihil prætermisi, quantum facere, enitíque potui, quin Pompeium à Cæsaris coniunctione auocarem, in quo Cæsar fuit felicior. ipse enim Pompeium à mea familiaritate disiunxit. Postea verò quàm se totum Pompeius Cęsari tradidit: quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare, suadere, impudentis. 24 ‖ Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim. ea velim reprehendas, si potes: vnum, ne quinquennij imperium Cæsari prorogaretur: alterum, ne pateretur fieri, vt absentis eius ratio haberetur, quorum si vtrumuis persuasissem: in has miserias numquam incidissemus. Atque idem cum iam omneis opes & suas, & populi Romani Pompeius ad Cæsarem detulisset, seróque eadem sentire cœpisset, quæ ego antè multo præuideram: inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti: meáque illa vox est nota multis, Vtinam, Cn. Pompeij, cum C. Cæsare societatem aut numquam coisses, aut numquam diremisses: fuit alterum grauitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, semper & de Pompeio, & de republica consilia fuerunt quæ si valuissent, respub. staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses. 25 ‖ Sed hæc vetera: illud verò recens Cæsarem meo consilio interfectum. Iam vereor, Patres conscripti, ne, quod turpissimum est, præuaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius societate gloriosissimi facti nomen audiuit? cuius autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cuius non statim diuulgatum? citiùs dixerim iactasse se aliquos, vt fuisse in ista societate viderentur, cum non fuissent, quàm vt quisquam celare vellet. 26 ‖ Quàm verisimile porrò est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum vterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Halæ? Hi igitur maioribus orti ab alienis potiùs consilium peterent, quàm à suis? & foris potius, quàm domo? Quid C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modò dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desiderauit: qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, nauim applicuisset. 27 ‖ Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non auunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitauit? An C. Trebonio persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. quo etiam maiorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani vnius amicitiæ proposuit: depulsórque dominatus, quàm particeps esse maluit. An L. Tullius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putaui. admiratus sum autem ob eam causam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset.

A Quid duos Seruilios? Cascas dicam, an Halas? & hos auctoritate mea censes excitatos potius, quàm caritate reipublicæ? Longum est persequi ceteros, idque reipublicæ preclarū, fuisse tā multos, tū multò ipsis gloriosius est. 28 ‖ At quēadmodū me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamauit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimùm? quòd sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi me, quòd cùm rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum exstitisse. 29 ‖ Tu autem omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, vtrum voluerim fieri, an gaudeam factum? B ecquis est igitur, te excepto, qui illum regnare gaudebas, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes enim in culpa. etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt. aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. 30 ‖ Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. sic enim dixit M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamauit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse. Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causa nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor. quantò in rebus, sententiisque maior? Constitue hoc, consul, aliquando, Brutorum, C. Cassij, Cn. Domitij, C. Trebonij, reliquorum, quam velis esse causam: C edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admouendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indormientem? numquámne intelligis, statuendum tibi esse, vtrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidij rei sint, an vindices libertatis? 31 ‖ Attende enim paulisper, cogitatiónemque sobrij hominis punctum temporis suscipe. etenim ego, qui sum illorum, vt ipse fateor, familiaris: vt à te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conseruatorésque reipub. sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quàm suum occidere. Tu homo sapiens, & considerate, quid dicis? si parricidæ: cur honoris causa à te sunt & in hoc ordine, & apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab vrbe plus, D quàm decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur prouinciæ Cassio, & Bruto datæ? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. non igitur homicidæ sequitur, vt liberatores tuo iudicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse. 32 ‖ Quid est? non conturbo te? non enim fortasse satis, quæ diiunctius dicuntur, intelligis. sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi iudicati sunt. Itaque iam

retexo orationem meam. ſcribam ad illos, vt, ſiqui fortè, quod à te mihi obiectum eſt, quærent, ſítne verum: ne cui negent. etenim vereor, ne aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum: aut inuitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res vmquam (prò ſancte Iupiter) non modò in hac vrbe, ſed in omnibus terris eſt geſta maior? quæ glorioſior? quæ commendatior hominum memoriæ ſempiternæ? In huius me conſilij ſocietatem, tanquam in equum Troianum includi cum principibus non recuſo. || Ago etiam gratias, quoquo animo facis. tanta enim res eſt, vt inuidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas, & relegatos? qui locus eſt aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò acceſſerint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cùm eos adſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ verò tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria proſequantur? || Tu verò adſcribe me talem in numerum. Sed vnam rem vereor ne non probes. ſi enim fuiſſem, non ſolùm regem, ſed regnum etiam de republica ſuſtuliſſem: &, ſi meus ſtilus ille fuiſſet (vt dicitur) mihi crede, non ſolùm vnum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quamquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe, crimen eſt, vide, quæſo, Antoni, quid tibi futurum ſit, quem & Narbone hoc conſilium cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, & ob eius conſilij ſocietatem, cùm interficeretur Cæſar, tum te à Trebonio vidimus ſeuocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quod bene cogitaſti aliquando, laudo: quòd non indicaſti, gratias ago: quòd non feciſti, ignoſco. virum res illa quærebat. || Quod ſi te in iudicium quis adducat, vſurpétque illud Caſſianum, CVI BONO FVERIT: vide, quæſo, ne hæreas, quamquam illud quidem fuit, vt tu dicebas, omnibus bono, qui vni ſeruire nolebant: tibi tamen præcipuè, qui non modò non ſeruis, ſed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti: qui per eaſdem tabulas innumerabilem pecuniam diſſipauiſti: ad quem è domo Cæſaris tam multa delata ſunt. cuius domus, quæſtuoſiſſima eſt falſorum commentariorum, & chirographorum officina: agrorum oppidorum, immunitatum, vectigaliū, flagitioſiſſimæ nundinæ. || Etenim quæ res egeſtati, & æri alieno tuo, præter mortem Cæſaris, ſubuenire potuiſſet? Neſcio quid conturbatus mihi eſſe videris. numquid ſubtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu: nemo credet vmquam: non eſt tuum de rep. bene mereri: habet iſtius pulcherrimi facti clariſſimos viros reſp. auctores: ego te tantum gaudere dico: feciſſe non arguo. Reſpondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis reſpondendum eſt. || Caſtra mihi Pompeij, atque illud omne tempus obieciſti. quo quidem tempore, ſi, vt dixi, meum conſilium, auctoritáſque valuiſſet: tu hodie egeres, nos liberi eſſemus, reſpublica non tot duces, & exercitus amiſiſſet. Fateor enim, me cùm ea, quæ acciderunt, prouiderem futura, tanta in mæſtitia fuiſſe, quanta ceteri optimi ciues, ſi idem prouidiſſent, fuiſſent. Dolebam, dolebam, P.C. rempublicam veſtris quondam, meiſque conſiliis conſeruatam, breui tempore eſſe perituram. neque verò eram tam indoctus, ignarúſque rerum, vt frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimiſſi moleſtiis ab omnibus liberaſſet, illos ego præſtantiſſimos viros, lumina reip. viuere volebam, tot conſulareis, tot prætorios, tot honeſtiſſimos ſenatores, omnem præterea florem nobilitatis, ac iuuentutis, tum optimorum ciuium exercitus: qui ſi viuerent, quamuis iniqua cōditione pacis (mihi enim omnis pax cū ciuibus bello ciuili vtilior videbatur) rempub. hodie teneremus. || Quæ ſententia ſi valuiſſet, ac non ij maximè mihi, quorum ego vitæ conſulebam ſpe victoriæ elati, obſtitiſſent: vt alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius numquam in hac vrbe manſiſſes. At vero Cn. Pompeij volūtatem à me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum vllo aut ſermones, aut conſilia cōtulit ſæpius? quod quidem erat magnum de ſumma re diſſentienteis, in eadem conſuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille & contra ille, quid ego ſentirem, & ſpectarem, videbat. Ego incolumitati ciuium primum, & poſtea dignitati: ille præſenti dignitati potiùs conſulebat. quòd autem habebat vterque quod ſequeretur, idcirco tolerabilior erat noſtra diſſentio. || Quid vero ille conſularis vir, Pharſalica fuga Paphum proſecuti ſunt, numquam ab eo mentio de me, niſi honorifica, niſi plena amiciſſimi deſiderij, cùm me vidiſſe plus fateretur, ſe ſperauiſſe meliora. Et eius viri nomine me inſectari audes, cuius me amicum, te ſectorem eſſe fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimiùm felix fuiſti. Ne iocis quidem reſpondebo, quibus me in caſtris vſum eſſe dixiſti. Erant illa quidem caſtra plena curæ: verumtamen homines quamuis in turbidis rebus ſint, tamen, ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. || Quod autem idem mæſtitiam meā reprehendit, idem iocum: magno argumento eſt, me in vtroque fuiſſe moderatum. Hereditates mihi negaſti venire. Vtinā hoc tuum verum crimen eſſet: plures amici mei, & neceſſarij viuerent. Sed quî iſtuc tibi venit in mentem? ego enim amplius LLS. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quamquam me in hoc genere fateor feliciorem eſſe te. me nemo, niſi amicus, fecit hæredem, vt cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor iungeretur: te is, quem nunquam vidiſti, L. Rubrius Caſſinas, fecit hæredem. || Et quidem vide, quàm te amarit is, qui albus, aterve fuerit, ignorans, fratris filium præteriit: Qu. Furii, honeſtiſſimi, equitis Romani, ſuiq. amiciſſimi, quē palàm hæredem ſēper factitarat, ne nomē quidem perſcripſit: te, quem numquam viderat, ac numquam ſalutauerat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, niſi moleſtum eſt, L. Turſecius qua facie fuerit, qua ſtatura, quo municipio, qua tribu. nihil ſcio, inquies, niſi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exhæredans

dans te faciebat heredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, eiectis veris heredibus, tamquam heres esset,
42 inuasit. || Quamquam hoc maximè admiratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, cùm ipse hereditatem patris non adisses. Hæc vt colligeres, homo amētissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem (vt tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenij acuendi causa declamitas. Et verò adhibes ioci causa magistrum, suffragio tuo, & compotorum tuorum, rhetorem: cui concessisti, vt non in te, quæ vellet, diceret, sed in quē vellet, diceret. Salsum omnino hominem: sed materia facilis, in te, & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, & auum tuum, quid intersit, ille sensim dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena.
43 || At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, P.C. & cognoscite reip. vulnera. duo millia iugerum campi Leōtini Sex. B Clodio rhetori assignasti, & quidē immunia, vt pro tāta mercede nihil sapere disceres. Nū etiā hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed etiā alio loco de Leontino agro, & de Cāpano, quos iste agros ereptos reipubl. turpissimi possessoribus inquinauit. Iam enim, quoniam criminibus eius satis respōdi, de ipso emēdatore, & correctore nostro quædā dicenda sunt. nec enim omnia effundā, vt, si sæpius decertandum sit, vt erit, semper nouus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorū, peccatorūmq; largitur.
44 || Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor à principio ordiamur. Tenésne memoria, prætextatū te decoxisse? Patris, inquies, ista culpa est. Cōcedo. etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus, cùm esset lege Roscia decoctoribus certus locus cōstitutus, quamuis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumsi- C sti virilem togā, quam statim muliebrē stolā reddidisti. Primò vulgare scortum: certa flagitij merces, nec ea parua: sed citò Curio interuenit? qui te à meretricio quæstu abduxit: &, tanquā stolam dedisset, in matrimonio stabili & certo locauit.
45 || Nemo vmquam puer emtus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater eius demo sua eiecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cùm tamē tu, nocte socia, hortāte libidine, cogēte mercede, per tegulas demitterere. quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scísne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tēpus illud, cùm pater Curio mærens iacebat in lecto: filius se ad pedes meos prosternens, lacrymans te mihi cōmendabat; orabat, vt te cōtra suū patrē, si sestertium sexagies peteret, defenderē. tantum enim se pro te intercessisse dicebat. ipse autē amore ardens confirmabat, quòd desideriū tui D dissidij ferre non posset, se in exsiliū esse iturum.
46 || Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedaui, vel potius sustuli. patri persuasi, vt æs alienum filij dissolueret: redimeret adolescentem summa spe & animi & ingenij præditum, rei familiaris facultatibus: eúmque à tua non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio iure, & potestate prohiberet. Hæc tu, cùm per me acta

A meminisses: nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me prouocare ausus esses?
47 || Sed iam stupra, & flagitia omittam, sunt quædam, quæ honestè non possum dicere: tu autem eo liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. ad hæc enim quæ in ciuili bello, in maximis reip. miseriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, festinat animus. quæ peto, vt quamquam multò notiora vobis, quàm mihi sunt, tamen, vt facitis, attentè audiatis. debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solùm rerum, sed etiam recordatio. tametsi incidamus oportet media, ne nimis serò ad extrema veniamus.
48 || Intimus erat in tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia commemorat eius omnium incendiorum fax. cuius etiam domi quiddam iam tum molitus B est. quid dicam, ipse optimè intelligit. Inde itum Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quiduis rectissimè facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in vltimam Galliam ex Aegypto, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat vsquam tua. domum dico? quid erat in terris, vbi in tuo pedem poneres, præter vnum Misenum, quod cum sociis, tanquam Sisaponem tenebas?
49 || Venisti è Gallia ad quæsturam petendam. aude dicere, te prius ad patrem tuum venisse, quàm ad me. acceperam enim iā antè Cæsaris literas, vt mihi satisfieret paterer à te. itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea custoditus sum à te, tu à me, obseruatus in petitione quæsturæ. quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Ro. in foro es conatus occidere: cúmque C eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo: tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, vmquam mihi pro tuis in me iniuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cùm te vltrò mihi idē illud deferentem numquā sim adhortatus. quamquam, si in eo perseuerares, ad tuam gloriā rem illā referri malebā, quàm ad meam gratiam.
50 || Quæstor es factus, deinde continuò sine senatuscōsulto, sine sorte, sine lege ad Cęsarē cucurristi. id enim vnū in terris, egestatis, ęris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugiū esse ducebas. Ibi te cū & illius largitionibus, & tuis rapinis expleuisses (si hoc est explere quod statim effundas) aduolas egens ad tribunatū vt in eo magistratu, si posses, vitrici tui similis esses. Accipite nūc, quæso, nō ea, quæ ipse in se, atq; in domesticū dedecus impurè, atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunásque nostras, id D est, in vniuersam remp. impiè, ac nefariè fecerit. ab huius enim scelere omnium malorum principium natū reperietis.
51 || Nā, cùm L. Lentulo, C. Marcello, cōsulibus, kalend. Ian. labētem, & prope cadentē remp. fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari, si sana mente esset consulere velletis: tum iste venditum, atque mancipatum tribunatum, cōsiliis vestris opposuit, ceruicēsq; suas ei subiecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem,

M. Antoni, id decreuit senatus, & quidē inco-
lumis, nondū tot luminaribus exstinctis, quod
in hostem togatum decerni est solitum more
maiorum. Et tu apud patres conscriptos con-
tra me dicere ausus es, cùm ab hoc ordine
ego conseruator essem, tu hostis reip. iudica-
tus? Commemoratio illius tui sceleris inter-
missa est, non memoria deleta. dum genus
hominum, dum populi Rom. nomen exstabit
(quod quidem erit, si per te licuerit, sempi-
ternum) tua illa pestifera intercessio nomi-
52 nabitur. ‖ Quid cupidè à senatu, quid temere
fiebat, cùm tu, vnus adolescens, vniuersum or-
dinem decernere de salute reip. prohibuisti?
neque id semel, sed sæpius? neque tu tecum
de senatus auctoritate agi passus es? quid au-
tem agebatur, nisi ne delere & euertere remp.
funditus velles, cùm te neque principes ciui-
tatis rogando, neque maiores natu monen-
do, neque frequens senatus agendo, de ven-
dita, atque addicta sententia mouere potuit?
Tum illud, multis rebus antè tentatis, ne-
cessariò tibi vulnus inflictum, quod paucis
53 ante te, quorum incolumis fuit nemo. ‖ Tum
contra te dedit arma hic ordo consulibus, re-
liquisque imperiis, & potestatibus: quæ non
effugisses: nisi te ad arma Cæsaris contulisses.
Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsa-
ri, omnia perturbare cupienti, causam belli
contra patriam inferendi dedisti. Quid enim
aliud ille dicebat? quam causam dementis-
simi sui consilij, & facti afferebat, nisi quòd
intercessio neglecta, ius tribunitium sublatū,
circumscriptus esset Antonius? omitto, quam
hæc falsa, quàm leuia: præsertim cùm omnino
nulla causa iusta cuiquam esse possit contra
patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare:
tibi certè cōfitendum est, causam perniciosis-
simi belli in persona tua constitisse. ‖ O mise-
54 rum te, si intelligis: miseriorem, si non intel-
ligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ pro-
di, huius rei ne posteritatem quidem omnium
sæculorum vmquam immemorem fore, con-
sules ex Italia expulsos, cúmque his Cn. Pō-
peium, qui imperij populi Ro. decus, ac lu-
men fuit: omneis consulareis, qui per valetu-
dinem exsequi fugā illam, cladémque potuis-
sent: prætores, prætorios, tribunos plebis, ma-
gnam partem senatus, omnem sobolem iu-
uentutis, vnóque verbo remp. expulsam, at-
que exterminatam suis sedibus. ‖ Vt igitur in
55 seminibus est causa arborum, & stirpium: sic
huius luctuosissimi belli semen tu fuisti. Do-
letis, treis exercitus populi Ro. interfectos:
interfecit Antonius. desideratis clarissimos
ciueis: eos quoque eripuit vobis Antonius.
auctoritas huius ordinis afflicta est: afflixit An
tonius. omnia denique, quæ posteà vidimus
(quid autem mali non vidimus?) si rectè ra-
tiocinabimur, vni accepta referemus Anto-
nio. vt Helena Troianis, sic iste huic reipub.
causa belli, causa pestis, atque exitij fuit. Reli-
qua partes tribunatus principio similes. om-
nia perfecit, quæ senatus, salua repub. ne fieri
possent, perfecerat. cuius tamen scelus in sce-
56 lere cognoscite. ‖ Restituebat multos cala-
mitosos, in his patrui nulla mētio. si seuerus:
cur non in omneis? si misericors, cur non in
suos? sed omitto ceteros. Licinium Lenticulā,
de alea condemnatum collusorem suum, re-
stituit: quasi verò ludere cum condemnato
non liceret: sed vt, quod ille in alea perdiderat,
beneficio legis dissolueret. Quam attulisti ra-
tionem populo Rom. cur eum restitui oporteret?
Absentem credo in reos relatum: rem indicta
causa iudicatam: nullum fuisse de alea lege iu-
dicium: vi oppressum, & armis: postremo, quod
de patruo dicebatur, pecunia iudicium esse
corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & rep.
dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen,
quoniam condemnatum esse, pro nihilo est, si
ita esset, ignoscerem. Hominem omnium
nequissimum, qui non dubitaret vel in foro
alea ludere, lege, quæ est de alea condem-
natum qui in integrum restituit, is non a-
pertissimè studium suum ipse profitetur? ‖ in 57
eodem vero tribunatu, cùm Cæsar in Hi-
spaniam proficiscens, huic conculcandam I-
taliam tradidisset: quæ fuit eius peragratio
itinerum? lustratio municipiorum? Scio me
in rebus celebratissimis sermone omnium
versari, eáque, quæ dico, dicturúsque sum, no-
tiora omnibus esse, qui in Italia tum fuē-
re quàm mihi, qui non fui. notabo tamen sin-
gulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea
satisfacere vestræ scientiæ. etenim quod vm-
quam in terris tantum flagitium exstitisse au-
ditum est? tantam turpitudinem? tantum de- 58
decus? ‖ Vehebatur in essedo tribunus pleb.
lictores laureati antecedebant: inter quos
aperta lectica, mima portabatur: quam ex
oppidis municipales, homines honesti, ob-
uiam necessariò prodeuntes, non noto illo,
& mimico nomine, sed Volumniam consalu-
tabant. sequebatur rheda cum lenonibus,
comites nequissimi: reiecta mater amicam
impuri filij, tanquam nurum, sequebatur. O
miseræ mulieris fæcunditatem calamitosam!
Horum flagitiorum iste vestigiis omnia mu- 59
nicipia, præfecturas, colonias, totam denique
Italiam impressit. ‖ Reliquorum factorum
eius, P.C. difficilis est sanè reprehensio, & lu-
brica. versatus in bello est: saturauit se san-
guine dissimillimorum sui ciuium. fuit felix,
si potest vlla esse in scelere felicitas. Sed quo-
niam veteranis cautum esse volumus, quam-
quam dissimilis est militum causa, & tua: illi
secuti sunt: tu quæsisti ducem: tamen, ne apud
illos me in inuidiam voces, nihil de belli ge-
nere dicam. Victor è Thessalia Brundisium
cum legionibus reuertisti. ibi me non occidi-
sti. magnum beneficium. potuisse enim fa-
teor. quamquam nemo erat eorum, qui tunc 60
tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci o-
portere. ‖ tanta enim est caritas patriæ, vt
vestris etiam legionibus sanctus essem, quòd
eam à me seruatam esse meminissent. sed
fac te dedisse mihi, quod non ademisti: me-
que à te habere vitam, quia à te non sit erepta:
liceat nunc mihi per tuas contumelias hoc
beneficium tueri, vt tuebar, præsertim cùm
te hæc auditurum videres? Venisti Brundi-
sium, in sinum quidem, & in complexum
tuæ mimulæ. ‖ Quid est? num mentior? 61
quam miserum est id negare non posse, quod
sit turpissimum confiteri. Si te municipiorum
non pudebat: ne veterani quidem exercitus?
quis enim miles fuit, qui Brundisii illam
non viderit? quis, qui nescierit venisse eam
tibi tot dierum viam gratulatum? quis qui

non

non indoluerit, tam serò se, quem hominem A
62 secutus esset, cognoscere? ‖ Italiæ rursus per-
cursatio eadem comite mima: in oppida mili-
tum crudelis, & misera reductio: in vrbe auri,
& argenti maximéque vini fœda direptio.
Accessit, vt, Cæsare ignaro, cùm ille esset Ale-
xandriæ, beneficio amicorum magister equi-
tum constitueretur, tum existimauit se suo iu-
re cum Hippia viuere, & equos vectigaleis
Sergio mimo tradere. Quid ego istius decre-
ta, quid rapinas, quid hereditatum possessio-
nes datas, quid ereptas proferam? cogebat e-
gestas: quò se verteret, non habebat: nondum
ei tanta à L. Rubrio, non à L. Tursecio here-
ditas venerat: nondum in Cn. Pompeij locum,
multorúmque aliorum, qui aberant, repenti-
nus heres successerat. erat ei viuendum la-
tronum ritu, vt tantum haberet, quantum
63 rapere potuisset. ‖ Sed hæc, quæ robustio-
ris improbitatis sunt, omittamus: loquamur
potiùs de iniquissimo genere leuitatis. Tu B
istis faucibus, istis lateribus ista gladiatoria
totius corporis firmitate, tantū vini in Hip-
piæ nuptiis exhauseras, vt tibi necesse esset
in populi Rom. conspectu vomere postridie.
O rem non modò visu fœdam, sed etiam au-
ditu! Si inter cenam, in tuis immanibus illis
poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe
duceret? in cœtu verò populi Romani nego-
tium publicum gerens, magister equitum, cui
ructare turpe esset, is vomens, frustis escu-
lentis vinum redolentibus, gremium suum,
& totum tribunal impleuit. Sed hoc ipse fa-
tetur esse in suis sordibus: veniamus ad splen-
64 dida. ‖ Cæsar Alexandriam se recepit, felix,
vt sibi quidem videbatur: mea autem senten-
tia, si quis reipubl. sit infelix, felix esse non
potest. hasta posita pro æde Iouis Statoris,
bona (miserum me: consumtis enim lacry-
mis, tamen infixus animo hæret dolor) bona,
inquam, Cn. Pompeij Magni, voci acerbissi- C
mæ subiecta præconis. vna in illa re seruitu-
tis oblita ciuitas ingemuit, seruientibúsque
animis gemitus tamen populi Romani li-
ber fuit. exspectantibus omnibus, quisnam
esset tam impius, tam demens, tam diis, ho-
minibúsque hostis, qui ad illud scelus sectio-
nis auderet accedere, inuentus est nemo præter
Antonium, præsertim cùm tot essent circa
hastam illam, qui alia omnia auderem, vnus
65 inuentus est, qui id auderet, quod omnium
fugisset, & formidasset audacia. ‖ Tantus i-
gitur te stupor oppressit, vel, vt veriùs di-
cam, tantus furor, vt primùm, cùm sector
sis isto loco natus, deinde cùm Pompeij se-
ctor, non te exsecrandum populo Romano,
non detestabilem, non omneis tibi deos, o-
mneis homines & esse inimicos, & futu-
ros scias? At quàm insolenter statim helluo
inuasit in eius viri fortunas, cuius virtute ter-
ribilior erat populus Rom. exteris gentibus,
iustitia carior? In eius igitur copias cùm se
subito ingurgitauisset, exsultabat gaudio, per-
sona de mimo, modo egens, repente diues.
66 ‖ Sed vt est apud poetam nescio quem, Malè
parta, malè dilabuntur. Incredibile, ac simile
portenti est: quónam modo illa tam multa,
quàm paucis non dico mensibus, sed diebus
effuderit: maximus vini numerus fuit, per-
magnum optimi pondus argenti, pretiosa
vestis, multa & lauta suppellex, & magnifi-
ca multis locis, non illa quidem luxuriosi ho-
minis, sed tamen abundantis. Horum pau-
cis diebus nihil erat. ‖ Quæ Charybdis tam 67
vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, fuit ani-
mal vnum: Oceanus, medius fidius, vix vide-
tur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in
locis positas, tam citò absorbere potuisse.
Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil
scriptum apothecæ totæ nequissimis homi-
nibus condonabantur. alia mimi rapiebant,
alia mimæ: domus erat aleatoribus referta,
plena ebriorum: totos dies potabatur, atque
id locis pluribus: suggerebantur etiam sæ-
pe (non enim semper iste felix) damna alea-
toria, conchyliatis Cn. Pompeij peristroma-
tis, seruorum in cællis, lectos stratos videres.
Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeri-
ter esse consumta. non modò vnius patri-
monium, quamuis amplum, vt illud fuit,
sed vrbeis, & regna celeriter tanta nequi- 68
tia deuorare potuisset. ‖ At eiusdem ædeis e-
tiam, & hortos. O audaciam immanem! tu
ingredi illam domum ausus es? tu illud san-
ctissimum limen intrare, tu illarum ædium
diis penatibus os importunissimum ostende-
re? quam domum aliquandiu adspicere po-
terat, nemo sine lacrymis præterire, hac te
in domo tamdiu diuersari non pudet? in qua,
quamuis nihil sapias, tamen nihil tibi potest
esse iucundum. An tu illa vestibula, rostra,
spolia, cùm adspexisti, domum tuam te in-
troire putas? fieri non potest. quamuis enim
sine mente, sine sensu sis, vt es: tamen &
te, & tua, & tuos nosti. nec verò te vmquam
neque vigilantem, neque in somnis cre-
do mente posse consistere. necesse est, quam-
uis sis, vt es, violentus, & furens, cùm ti-
bi obiecta sit species singularis viri, per-
territum te de somno excitari, furere e-
tiam sæpe vigilantem. ‖ Me quidem mise- 69
ret parietum ipsorum, atque tectorum. Quid
enim vmquam domus illa viderat, nisi pudi-
cum, nisi ex optimo more, & sanctissima disci-
plina? fuit enim ille vir, P.C. sicut scitis, cùm
foris clarus, tum domi admirandus: neque re-
bus exteris magis laudandus, quàm institu-
tis domesticis. huius in sedibus pro cubicu-
lis stabula, pro tricliniis popinę sunt. Etsi
iam negat. nolite, nolite quærere. frugi factus
est, mimam illam *suam suas res sibi habere ius-
sit*: ex duodecim tabulis causam addidit, ex-
egit. quàm porrò spectatus ciuis, quàm pro-
batus: cuius ex omni vita nihil est honestius,
quàm quod cum mima fecit diuortium? ‖ At 70
quàm crebrò vsurpat, & consul, & Antonius!
hoc est dicere, & consul, & impudicissimus:
& consul, & homo nequissimus, quid enim
est aliud Antonius? nam si dignitas signifi-
caretur in nomine: dixisset aliquando cre-
do, auus tuus, Et consul, & Antonius. num- D
quam dixit. Dixisset etiam collega meus, pa-
truus tuus. nisi tu solus es Antonius. Sed
omitto ea peccata quæ non sunt earum par-
tiū propria, quibus tu remp. vexauisti: ad ip-
sas tuas parteis redeo, id est, ad ciuile bellum
quod natum, conflatum, susceptum opera
tua est. ‖ Cur ei bello tum propter libidines 71
defuisti? gustaras ciuilem sanguinem, vel po-
tiùs exsorbueras: fueras in acie Pharsalica

antesignanus. L. Domitiū nobilissimū, & cla-
rissimum virum, occideras: multos, qui de
prœlio effugerant, quorum Cæsar, vt non-
nullis, fortasse seruasset crudelissimè per-
secutus trucidaras, quibus rebus tantis, tali-
bus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam
Cæsarem non sequerere, cùm præsertim,
belli pars tanta restaret. Itaque quem locum
apud ipsum Cæsarem post eius ex Africa re-
ditum obtinuisti? quo numero fuisti? cuius tu
imperatoris quæstor fueras, dictatoris magi-
ster equitum, belli princeps, crudelitatis au-
ctor. prædæ socius, testamenti, vt ipse dice-
bat, filius appellatus es de pecunia, quam pro
72 domo, pro hortis, pro sectione debebas. ||Pri-
mò respondisti planè ferociter: &, ne omnia
videar contra te, propemodum æqua, & iusta,
dicebas. A me, C. Cæsar, pecuniam? cur potiùs,
quàm ego ab illo? an ille sine me vicit? at
ne potuit quidem. ego ad illum belli ciuilis
causam attuli: ego leges perniciosas rogaui:
ego arma cōtra consules, imperatorésque po-
puli Ro. contra senatum, populúmque Rom.
contra deos patrios, arásque, & focos, contra
patriam tuli. num sibi soli vicit? quorum fa-
cinus est commune, cur non sit eorum præda
communis? Ius postulabas: sed quid ad rem?
73 plus ille poterat. || Itaque, excussis tuis vo-
cibus, & ad te, & ad prædas tuas milites mi-
sit: cùm repente à te præclara illa tabula pro-
lata qui risus hominum de te erat? tantam
esse tabulam, tam varias, tam multas posses-
siones, ex quibus, præter partem Miseni,
nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset
suum dicere. Auctionis verò miserabilis ad-
spectus: vestis Pompeij non multa, eáque ma-
culosa: eiusdem quædam argentea vasa col-
lisa: sordidata mancipia: vt doleremus quid-
quam esse ex illis reliquiis, quod videre pos-
74 semus. || Hanc tamen auctionem heredes L.
Rubrij decreto Cæsaris prohibuerunt. Hæ-
rebat nebulo: quò se verteret, non habebat.
quippe in his ipsis temporibus domi Cæsa-
ris percussor ab isto missus, deprehensus di-
cebatur esse cum sica. de quo Cæsar in sena-
tu, apertè in te inuehens, questus est. Profi-
ciscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad
soluendum, propter inopiam tuam, proro-
gatis diebus ne tum quidem sequeris. Tam
bonus gladiator rudem tam citò accepisti?
Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id
est, in suis fortunis tam timidus fuerit, perti-
mescat? Profectus est tandem aliquando in
Hispaniam: sed tutò, vt ait, peruenire non po-
75 tuit. ||Quonam modo igitur Dolabella perue-
nit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Anto-
ni: aut, cùm suscepisses, defendenda vsque ad
extremum. Ter depugnauit Cæsar cū ciuibus,
in Thessalia, Africa, Hispania. omnibus affuit
his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam
vulnus accepit. Si de meo iudicio quæris: nol-
lem, sed tamen consilium a principio repre-
hēdendum, laudanda constantia. Tu verò quis
es? Cn. Pompeij liberi primùm patriam repe-
tebant. esto: fuerit partium hæc causa com-
munis. repetebant præterea deos penates,
patrios, aras, focos, larem suum familiarem: in
quæ tu inuaseras. hæc cùm repetent armis
ij, quorū erant legibus: etsi in rebus iniquis-
simis quid potest esse æqui? tamen erat æquis-

A simū contra Cn. Pōpeij liberos, Cn. Pompeij
pugnare sectorem. ||An tu Narbone, in mēsas, 76
hospitū cū vomeres, Dolabella pro te in His-
pania dimicaret? qui verò Narbona reditus, &
tamen quærebar, cur ego ex ipso cursu tam
subitò reuertissem. Exposui nuper. P. C. cau-
sam reditus mei. volui, si possem, etiam ante
Kalendas Ian. prodesse reipub. nā, quod quæ-
rebas, quomodo redissem: primùm luce, nō te-
nebris: deinde cū in calceis, & toga, nullis nec
caligis, nec lacerna. At etiam adspicis me, &
quidem, vt videris, iratus. Næ tu mecum iam
in gratiam redeas, si scias, quàm me pudeat
nequitiæ tuæ, cuius te ipsum non pudet. Ex
omnibus omnium flagitiis nullum turpius vi-
di, nullum audiui, quam quod, qui magister
equitū fuisse tibi viderere, in proximum an-
num consulatum peteres, vel potiùs rogares:
is per municipia, coloniasque Galliæ, a qua
cùm consulatus noster petebatur, non roga-
B batur, petere consulatum solebamus, cum 77
caligis, & lacerna cucurristi. || At videte leui-
tatem. Cùm hora diei decima ferè, ad Saxa
rubra venisset, delituit in quadam cauponu-
la, atque ibi se occultans, perpotauit ad ves-
perum: inde cisio celeriter ad vrbē aduectus,
domum venit capite inuoluto. Ianitor? Quis
tu? à Marco tabellarius. Confestim ad eā, cuius
causa venerat, deducitur: eique epistolam
tradit. quam cùm illa legeret flens (erat enim
amatoriè scripta: caput autem literarum, sibi
cum illa mima posthac nihil futurum: omnem
se amorem abiecisse illinc, atque in hanc
transfudisse) cùm mulier fleret vberius: ho-
mo misericors ferre non potuit: caput a-
peruit: in collum inuasit. O hominem nequā!
(quid enim aliquid dicā? magis propriè nihil
possum dicere) ergo, vt te catamitum, nec o-
pinato cùm ostendisses, præter spem mulier
adspiceret, idcirco vrbem terrore nocturno,
Italiam meliorum dierum metu perturbasti? 78
C ||Et domi quidem causam amoris habuisti, fo-
ris etiam turpiorem. ne L. Plancus prædes
tuos venderet. productus autem in concio-
nem à tribuno plebis, cùm respondisses, te rei
tuæ causa venisse, populum in te dicacem e-
tiam reddidisti. Sed nimis multa de nugis. ad
maiora veniamus. Cæsari ex Hispania redeūti
obuiam longè processisti. celeriter isti, & re-
disti, vt cognosceret te, si minùs fortem, atta-
men strenuum. factus es ei rursus nescio quo-
modo familiaris. habebat hoc omnino Cæsar:
quem planè perditum ære alieno, egentém-
que, si eundem nequam hominem, audacém-
que cognouerat, hunc in familiaritatem li-
bentissimè recipiebat. || His igitur rebus præ- 79
clarè commendatus, iussus es renuntiari con-
sul, & quidem cum ipso. nihil queror de Do-
labella, qui tum est impulsus, inductus, elusus.
Qua in re quanta fuerit vterque vestrum
perficia in Dolabellam, quis ignorat? ille in-
D duxit, vt peteret: promissum, & receptum in-
teruertit, ad séque transtulit, tu eius perfidiæ
voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalen-
dæ Ianuariæ, cogimur in senatum: inuectus est
copiosiùs multò in istum, & paratiùs Dola-
bella, quam nunc ego. Hic autem iratus quæ 80
dixit, dij boni? || Cùm primùm Cæsar osten-
disset, se, priùs quàm proficisceretur, Dolabel-
lam consulem esse iussurum: quem negant
regem,

regem, qui & faceret semper eiusmodi aliquid, & diceret: sed cùm Cæsar ita dixisset: tū hic bonus augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, vt comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse asseuerauit. In quo primùm incredibilē stupiditatem hominis cognoscite. 81 || Quid enim? istuc, quod te sacerdotij iure facere posse dixisti, si augur non esses, & consul esses, minùs facere potuisses? Vide ne etiam faciliùs. nos enim nuntiationem solùm habemus: consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto: hoc imperitè (nec enim ab homine numquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. multis antè mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. quisquámne diuinare potest, quid vitij in auspiciis futurum sit, nisi qui de cælo seruare constituit? quod neque licet comitiis per leges, &, si quis seruauit: non habitis B comitiis, sed priùs quàm habeantur, debet nuntiare. Verùm implicata inscitia impudentia est, si nescit quod augurē, nec facit quod 82 pudentem decet. || Atque ex illo die recordamini eius vsque ad idus Martias consulatum. Quis vmquā apparitor tam humilis, tam abiectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in aduersam lecticam inferens, beneficia, quæ vēderet, à collega petebat. Ecce Dolabellæ comitiorū dies, sortitio prærogatiuæ. quiescit. renuntiatur: tacet. prima classis vocatur: renuntiatur: deinde, vt assolet, suffragia tū secunda classis: quæ omnia citiùs sunt facta, 83 quàm dixi. || Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) Alio die, inquit. O impudētiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cælo seruasse esse dixisti, neq; hodie dicis. id igitur obuenit vitiū, quod tu iam Kalendis Ianuariis futurum esse prouideras, & tanto antè prædixeras. Ego, C hercule, magna, vt spero, tua potiùs, quàm reipublicæ calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti populum Romanū religione. Augur auguri, consul consuli obnuntiauisti. Nolo plura, ne acta Dolabella videat conuellere: quæ necesse est aliquando ad nostrum col-84 legium deferantur. || Sed arrogantiam hominis, insolentiámque cognoscite. quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cùm voles, saluis auspiciis creatus. Si nihil est, cùm augur is verbis nuntiat, quibus nuntiasti: confitere te, cùm, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur è collega requiro. Sed, ne fortè ex multis rebus gestis, M. Antonij rem vnam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P.C. apparet esse commotum, sudat, pallet: quidlibet, modò ne nauseet, faciat, quod in porticu Numicia fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire: vt videram, vbi rhetoris tanta merces, vbi campus Leontinus appa-D 85 reat. || Sedebat in Rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus, adscendis: accedis ad sellam (ita eras Lupercus, vt te esse consulem meminisse deberes) diadema ostendis. gemitus toto foro. vnde diadema? non enim abiectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu reiiciebat. Tu ergo vnus, scelerate, inuentus es, qui cùm auctor regni inuentus esses, eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus ferre & pati posset. 86 ||At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abiiciebas: quid petens? vt seruires? tibi vni peteres: qui ita à puero vixeras, vt omnia, paterere, vt facile seruires: à nobis, populóque Romano mandatum id certè nō habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus. Quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? nū exspectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si vllam partem habes sensus, lacera, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam. dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quàm viuere eum, qui imposuerit diadema, cùm omnes fateantur iure interfectum esse, qui abiecerit? 87 ||At etiam inscribi iussit in fastis. Ad Lupercalia, C. Cæsari dictatori perpetuo, M. Antonium consulem, populi iussu regnum detulisse, Cæsarem vti noluisse. Iam iam minimè miror, te otium perturbare, non modò vrbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solùm de die, sed etiam in diem viuere. Vbi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & iudiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideóne L. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius, necati, vt multis pòst sæculis, à M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? 88 Sed ad auspicia redeamus. || De quibus rebus idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus, quæro tum tu quid egisses. audiebam quidem te paratum venisse, quòd me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani: tum etiam tuum de auspiciis iudiciū interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis de rebus, in quas ingressa erat oratio, prætereundum non sit. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cùm ex illo fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, saluum esse voluerunt, clàm te domū recepisti? 89 ||O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cùm me ad te ire vellent, vt ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum: simulac timere desiisses, similem te futurū tui. Itaque cùm ceteri consulares irent, & redirent: in sententia mansi: neque te illo die, neq; postero vidi: neq; vllā societatē optimis ciuibus cum importunissimo hoste fœdere vllo confirmari posse credidi. Post diē tertiū veni in ædem Telluris, & quidem inuitus, cùm omneis aditus armati obsiderent. 90 || Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quamquam mihi subitò inimicus exstitisti, tamen me tui miseret, quòd tibi inuideris. Qui tu vir, dij immortales, & quantus fuisses, si illius diei mentem seruare potuisses pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum, nobilem, M. Antonij filium, M. Bambalionis nepotem. quamquam te bonum timor fac-

bat, non diuturni magister officij: improbum
fecit ea, quæ, dum timor abest, à te non di-
scessit, audacia. Etsi tum, cũ optimum te puta-
bant, me quidem dissentiente, funeri tyran-
ni illius sceleratissimi præfuisti. tua illa pul-
chra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio,
91 || tu, tu illas faceis incendisti, & eas, quibus
semiustum latus illius est, & eas, quibus incẽ-
sa L. Bellieni domus deflagrauit. tu illos im-
petus perditorum hominum, &, ex maxima
parte seruorum, quos nos vi, manúque repu-
limus, in nostras domos immisisti. idem ta-
men, quasi fuligine abstersa, reliquis diebus
in Capitolio præclara S.C. fecisti, nequa post
idus Martias immunitatis tabula, neve cu-
iusquam beneficij figeretur. meministi ipse,
de exsulibus: scis, de immunitate quid dixe-
ris. optimum verò, quid dictaturæ nomen in
perpetuum de republica sustulisti. quo quidem
facto tantum te cepisse odium regni videba-
tur, vt eius omnem propter proximum dicta-
92 torem, tolleres metum. || Constituta respu-
blica videbatur aliis, mihi verò nullo mo-
do, qui omnia, te gubernante naufragia me-
tuebam. Num me igitur fefellit? aut num diu-
tius sui potuit esse dissimilis? inspectantibus
vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neq;
solùm singulis venibant immunitates, sed e-
tiam populis vniuersis. ciuitas non tum sin-
gillatim, sed prouinciis totis dabatur. Itaque
si hæc manet, quæ stante republica manere
non possunt, prouincias vniuersas, P. C. per-
didistis: neque vectigalia solùm, sed etiam im-
perium populi Romani huius domesticis nũ-
93 dinis diminutum est. || Vbi est septies millies
sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad O-
pis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ,
sed tamen, si iis quorum erat, non redderen-
tur, quæ nos à tributis posset vindicare. Tu
autem quadringenteis LLS. quod idibus Mar-
tiis debuisti, quonam modo ante Kalendas A-
pril. debere desiisti? Quid ego de commenta-
riis infinitis, quid de innumerabilibus chiro-
graphis loquar? Sunt ea quidem innumerabi-
lia, quæ à diuersis emebantur, non insciente
te: sed vnum egregium de rege Deiotaro, po-
puli Romani amicissimo, decretum in Capi-
tolio fixum. quo proposito nemo erat, qui in
94 ipso dolore risum posset cõtinere. || Quis enim
cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæsar? æ-
que atque huic ordini, vt equestri, vt Massi-
liensibus, vt omnibus, quibus rempublicã po-
puli Romani caram esse sentiebat. Is igitur, à
quo viuo, nec præsens, nec absens, quidquam
equi boni impetrauit, apud mortuum factus
est gratiosus. compellarat hospitem præsens,
computarat, pecuniam imperarat, in eius te-
trarchiam ex Græcis comitibus suis colloca-
rat: Armeniam abstulerat à senatu datam. hæc
95 viuus eripuit, reddidit mortuus. || At quibus
verbis? modò æquum sibi videri, modò non
iniquũ. mira verborum complexio. at ille nũ-
quam (semper enim absenti affui Deiotaro)
qui quam sibi, quod nos pro illo postulare-
mus, æquum dixit videri. Syngrapha LLS. cẽ-
ties per legatos viros bonos, sed timidos, &
imperitos, sine reliquorũ hospitum regis sen-
tentia, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ
res veniere, & veneũt. qua ex syngrapha quid
sis acturus meditere cẽseo. Rex enim ipse sua
sponte, nullis cõmentariis Cæsaris, simulatq;
audiuit eius interitũ, suo Marte res suas recu-
96 perauit. || Sciebat homo sapiẽs, ius semper hoc
fuisse, vt quæ tyranni eripuissent, ea tyrannis in-
terfectis, ii, quibus erepta essent, recupera-
rent. Nemo igitur iureconsultus, ne iste qui-
dem, qui tibi vni est iureconsultus per quem
hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro
iis rebus, quæ erant ante syngrapham recupe-
ratæ. nõ enim à te emit: sed priùs quàm tu suũ
sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos
quidẽ contemnendi, qui auctorẽ odimus, acta
97 defendimus. || Quid ego de commentariis infi-
nitis, quid de innumerabilibus chirographis
loquar? quorũ etiam imitatores sunt, qui ea,
tanquam gladiatorum libellos, palam vendi-
tent. Itaque tanti acerui nummorum apud
istum construuntur, vt iam appendantur, non
numerentur pecuniæ. At quàm cæca auaritia
est? nuper fixa tabula est, qua ciuitates locu-
pletissimæ Cretensium vectigalibus liberan-
tur: statuitúrque, ne post M. Brutum procon-
sulem, sit Creta prouincia. Tu mentis es com-
pos: tu non constringendus? an Cæsaris de-
creto, Creta post M. Bruti decessum potuit li-
berari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæsare
viuo, pertineret? At huius venditione decreti
(ne nihil actum putetis) prouinciam Cretam
perdidistis. Omnino nemo vilius rei fuit em-
98 tor, cui defuerit hic venditor. || Et de exsuli-
bus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? Nullius
insector calamitatẽ: tantùm queror, primùm
eorum reditus inquinatos, quorum causam
dissimilem Cæsar iudicauerit: deinde nescio
cur reliquis idem non tribuas. neque enim
plus quàm tres, aut quatuor reliqui sunt,
qui simili in calamitate fuerint. cur tua mi-
sericordia simili non fruuntur? cur eos ha-
bes in loco patrui? de quo ferre, cum de reli-
quis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram
petendam impulisti eamque petitionem com-
parasti, quæ & risus hominum, & querelas
99 moueret. || Cur autem ea comitia non habui-
sti? an quia tribunus plebis sinistrum fulmen
nuntiabat? tua quid interest? nulla auspicia
sunt tuorum, cùm sis religiosus. Quid? eundem
in septemuiratu nonne destituisti? interuenit
enim. quid metuisti? credo ne saluo capite
negare non posses. omnibus eum contume-
liis onerasti, quem patris loco, si vlla pie-
tas in te esset colere debebas. filiam eius, so-
rorem tuam, eiecisti, alia conditione quæ-
sita, & antè perspecta. non est satis, probri
insimulasti pudicissimam fœminam. Quid est,
quod addi possit? contentus eo non fuisti. fre-
quentissimo senatu Kalendis Ianuar. sedente
patruo, hanc tibi esse cum Dolabella odij
causam ausus es dicere, quod ab eo sorori, &
vxori tuæ stuprum oblatum esse comperis-
ses. Quis interpretari potest, impudentior-
ne, qui in senatu: an improbior, qui in Dola-
bellam: an impurior, qui patre audiente: an
100 crudelior, qui in illam miseram tam spurcè,
tam impiè dixeris? || Sed ad chirographa re-
deamus. quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæ-
saris pacis causa confirmata sunt à senatu:
quæ quidem Cæsar egisset, non ea quæ Cæ-
sarem egisse dixisset Antonius. vnde ista e-
rumpunt? quo auctore proferuntur? si sunt
falsa, cur probantur? si veras, cur veneunt? At
sic placue-

sic placuerat, vt ex Kalendis Iuniis de Cæsa- A
ris actis cum consilio cognosceretis. Quod
fuit consilium? quem vmquam aduocasti? quas
Kalendas Iunias exspectasti? an eas? ad quas
te, peragratis veteranorum coloniis, stipa-
tum armis retulisti? ô præclaram illam per-
cursationem tuam mense Aprili, atque Maio,
rum, cùm etiam Capuam coloniam deduce-
101 re conatus es! ‖ Quemadmodum illam adie-
ris, vel potiùs penè non adieris, scimus.
cui tu vrbi minitaris. vtinam conere, vt ali-
quando illud, P AE N E, tollatur, atque no-
bilis est sit tua illa peregrinatio. quid pran-
diorum apparatus, quid furiosam vinolentiã
tuam proferam? tua ista detrimenta sunt: illa
nostra. Agrum Campanum, qui cùm de vecti-
galibus eximebatur, vt militibus daretur, ta-
men infligi magnum reipublicæ vulnus puta-
bamus: hunc tu compransoribus tuis, & collu-
soribus diuidebas. mimos dico, & mimas, P.C.
in agro Campano collocatos. Quid iam que- B
rar de agro Leontino? quandoquidem hæ
quondam arationes Campani, & Leontini in
populi Romani patrimonio glandiferæ, &
fructuosæ ferebantur. Medico tria millia iu-
gerum, quasi te sanum fecisset: rhetori duo,
quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter,
102 Italiamque redeamus. ‖ Deduxisti coloniam
Casilinum, quò Cæsar antè deduxerat. Consu-
luisti me per literas de Capua tu quidem: sed
idem de Casilinio respondissem: possésne, vbi
colonia esset, eò coloniam nouam iure dedu-
cere. Negaui, in eam coloniã, quæ esset auspi-
catò deducta, dum esset incolumis, coloniam
nouam iure deduci: colonos nouos adscribi
posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus, o-
mni auspiciorum iure turbato, Casilinum co-
loniam deduxisti, quò erat paucis annis antè
deducta, vt vexillum videres, & aratrum cir-
cumduceres: cuius quidẽ vomere portã Capuæ
pænè perstrinxisti, vt florentis coloniæ territo- C
103 riũ minueretur. ‖ Ab hac perturbatione reli-
gionũ aduolas in M. Varronis, sanctissimi, atq.
integerrimi viri fundum Cassinatẽ. Quo iure?
quo ore? eodem, inquies, quo in heredum L.
Rubrij, quo in heredum L. Turselij prædia,
quo in reliquas innumerabileis possessiones.
Et si ab hasta, valeant tabulæ, modò Cæsaris,
non tuæ: quibus debuisti, non quibus tu te li-
berauisti. Varronis quidem Cassinatem fundũ
quis venisse dicit? quis hastam istius venditio-
nis vidit? quis vocem præconis audiuit? Misis-
se te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare.
104 Ipsum enim exspectare magnum fuit. ‖ Quis
verò audiuit vmquam (nullius autem salus cu-
ræ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem vl-
lam esse detractam? Quòd si etiam scripsit ad
te Cæsar, vt redderes: quid satis potest dici de
tanta impudentia? remoue gladios parumper
illos, quos videmus. iam intelliges, aliam cau-
sam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, & D
temeritatis tuæ; non enim te dominus modò
illis sedibus, sed quiuis amicus, vicinus, ho-
spes, procurator arcebit. At quàm multos
dies in ea villa turpissimè es perbacchatus?
ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomeba-
tur. *O tecta ipsa misera, quàm dispari domino!*
quamquam quomodo iste dominus? sed tamen
quàm a dispari tenebantur! studiorum enim
suorum M. Varro voluit esse illud, non libi-

A dinum diuersorium. ‖ Quæ in illa villa antè 105
dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis
mandabantur? iura populi Romani, monu-
menta maiorum, omnium sapientiæ ratio, o-
mnisque doctrina. At verò, te inquilino (non
enim domino) personabant omnia vocibus
ebriorum: natabant pauimenta vino, made-
bant parietes, ingenui pueri cum meritoriis,
scorta inter matres familias versabantur. Ca-
silino salutatum veniebant, Aquino, Interam-
na, admissus est nemo. iure id quidem. in ho-
mine enim turpissimo obsolebant dignitatis
insignia. ‖ Cùm inde Romam proficiscens ad 106
Aquinum accederet, obuiam ei processit (vt
est frequens municipium) magna sanè multi-
tudo. at iste operta lectica latus est per oppi-
dum, vt mortuus. Stulte Aquinates: sed tamen
in via habitabãt. quid Anagnini? qui cùm es-
sent deuii, obuiam ei descenderunt, vt istum,
tanquam si esset consul, salutarent. Incredibi-
B le dictu, tamen inter omneis constabat, nemi-
nem esse resalutatum: præsertim cùm duos se-
cum Anagninos haberet, Mustelam, & Laco-
nem: quorum alter gladiatorum est princeps, 107
alter poculorum. ‖ Quid ego illas istius minas,
contumeliásque commemorem, quibus inue-
ctus est in Sidicinos? vexauit Puteolanos, quòd
C. Cassium, quòd Brutos patronos adoptas-
sent? magno quidem iudicio, studio, beneuo-
lentia, caritate, non vt te, vt Basilium, vi &
armis, & alios vestri simileis, quos clienteis
nemo habere velit, non modò esse illorum
clieus. Interea dum tu abes, qui dies ille col-
legæ tui, cùm illud, quod tu venerari solebas,
bustum in foro euertit? qua re tibi nuntiata,
vt constabat inter eos, qui vnà fuerunt, con-
cidisti, quid euenerit postea, nescio metum
credo valuisse, & arma. Collegam quidem de
cælo detraxisti: effecistique non tu quidem e-
tiam nunc, vt sit similis tui, sed certè, vt dissi-
C milis esse sui. ‖ Qui verò reditus inde Ro- 108
mã? quæ perturbatio totius vrbis? meminera-
mus Cinnam nimis potentem: Syllam postea
dominantem, modò regnantem Cæsarem vi-
deramus. erant fortasse gladij, sed ii abscon-
diti, nec ita multi. ista verò quæ, & quanta
barbaria est? agmine quadrato cum gladiis
sequuntur scutati milites: sicas portari vi-
demus. Atque his quidem iam inueteratis, P.
C. consuetudine obduruimus. Kalendis Ianua.
cùm in senatum, vt erat constitutum, venire
vellemus, metu perterriti repentè diffugi-
mus. ‖ At iste, qui senatu non egeret, neque 109
desiderauit quemquam, & potiùs discessu no-
stro lætatus est, statim illa mirabilia facino-
ra effecit, qui chirographa Cæsaris defen-
disset lucri sui causa: is leges Cæsaris, easque
præclaras, vt rempublicam concutere posset,
euertit. numerum annorum prouinciis pro-
rogauit: idémque, cùm actorum Cæsaris de-
D fensor esse deberet, & in publicis & in priua-
tis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis
actis nihil est lege grauius: in priuatis fir-
missimum est testamentum. Leges alias sine
promulgatione sustulit: alias vt tolleret pro-
mulgatas, promulgauit. Testamentum irri-
tum fecit: quod etiam infimis ciuibus sem-
per obtentum est. Signa, tabulas, quas popu-
lo Cæsar vnà cũ hortis legauit, eas hic partim
in hortos Pompeij deportauit, partim in vil-

110 Iam Scipionis. ||Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is maiorem honorem consecutus erat, quam vt haberet puluinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamẽ, vt Ioui, vt Marti, vt Quirino, sic diuo Iulio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret, collegæ sumus, nemo negabit. O detestabilem hominem, siue quòd tyranni sacerdos es, siue quòd mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies quis sit, ignores. nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse, te ipsum autẽ ad populum tulisse, vt quintus præterea dies Cæsari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tua lege datum, deseri patimur? an supplicationes addendo diẽ contaminari passus es: puluinaria noluisti? aut vndique religionem tolle, aut vsquequaque cõserua.

111 || Quæres, placeatne mihi puluinar esse, fastigium, flaminem. mihi verò nihil istorũ placet. sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. disertissimum cognoui auum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. ille numquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tã longa oratione mea, cui te respondere posse confidas?

112 || Sed præterita omittamus. hunc vnum diem, hunc vnum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valuæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maximè barbaros, Ityreos, cum sagittis deducis in forũ? Præsidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quàm in sua ciuitate sine armatorum præsidio non posse viuere? Sed nullũ est istud, mihi crede, præsidiũ. caritate, & beneuolentia ciuium septum oportet esse, non armis.

113 || Eripiet, extorquebit tibi ista populus Ro. vtinam saluis nobis: sed quoquomodo nobiscum egeris, dum istis consiliis vteris, non potes esse, mihi crede, diuturnus. etenim ista tua minimè auara coniux, quam ego sine contumelia describo, nimiùm debet diu populus Ro. pensionem tertiam. Habet populus Ro. ad quos gubernacula reipub. deferat: qui vbicumque terrarum sunt, ibi est omne reip. præsidium, vel potiùs ipsa resp. quæ se adhuc tantummodò vlta est nondum recuperauit. habet quidem certè resp. adolescenteis nobilissimos, paratos defensores. quàm volent, illi cedant, otio consulentes: tamen à rep. reuocabuntur. Et nomẽ pacis dulce est, & ipsa res salutaris. sed inter pacem, & seruitutem plurimùm interest. pax est tranquilla libertas: seruitus malorum omnium postremum, non modò bello, sed morte etiam repellendum.

114 || Quòd si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tamen rex fuit, cùm esse Romæ regem liceret Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Mãlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. quod cùm ipsum factum per se præclarum, atque diuinum est, tum expositum ad imitandum, præsertim cùm illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cælo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa cõscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

115 || Recordare igitur, illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam senatus, populique Ro. confer cum nummatione tua tuorúmque: tum intelliges, quantum inter laudem, & lucrum intersit. Sed nimirum, vt quidam, morbo aliquo, & sensus stupore, suauitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, auari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent. Sed, si te laus allicere ad rectè faciendum non potest, ne metus quidem à fœdissimis factis potest auocare. Iudicia non metuis? si propter innocentiã, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo iudicia non timeat, quid timendum sit?

116 || Quòd si non metuis viros forteis, egregiósque ciueis, quòd à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quid est autem multos dies, & nocteis timeri à suis? nisi verò aut maioribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus: aut tu es vlla re cum eo comparandus. fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamuis reip. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus, magno labore, magnis periculis, quod cogitauerat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, aduersarios clementiæ specie deuinxerat. Quid multa? attulerat iam liberæ ciuitati, partim metu, partim patientia, consuetudinem seruiendi.

117 || Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, ceteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipub. sunt inusta, hoc tamen boni est, quòd didicit iam populus Ro. quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caueret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quàm sit pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? an, cùm illum homines non tulerint, te ferent?

118 || Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas exspectabitur. Respice, quæso, aliquando rempub. M. Antoni: quibus ortus sis, non quibuscum viuas, considera: mecum, vt voles: cum republica redi in gratiã. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. defendi remp. adolescens. non deseram senex: contemsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas ciuitatis potest.

119 || Vtinam aliquando dolor populi Ro. pariat, quod iamdiu parturit. Etenim si abhinc annos propè viginti hoc ipso in templo negaui posse mortem immaturã esse consulari: quantò veriùs nunc negabo seni? Mihi verò, P.C. iam etiam optanda mors

est, per-

est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quásque gessi. duo modò hæc opto: vnum, vt moriens populum R. liberum relinquam: hoc mihi maius à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, vt ita cuique eueniat, vt de rep. quisque mereatur.

IN M. ANTONIUM, PHILIPPICA TERTIA.

ORATIO XLV.

1 SERIUS omnino, P.C. A quàm tempus reipublicæ postulauit, aliquando tamen cōuocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cum bellum nefarium contra aras, & focos: contra vitam, fortunásq; nostras, ab homine profligato, ac perdito non comparari, sed geri iam viderē. Exspectantur Kalendæ Ian. quas non exspectat Antonius, qui in prouinciam D. Bruti, summi, & singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua se instructum, & paratum 2 ad vrbem venturum esse minitatur. || Quæ est igitur exspectatio, aut quæ vel minima dilatio temporis? quamquam enim adsunt Kalendæ Ian. tamen breue tempus longum est imparatis. dies enim affert, & hora potiùs, nisi prouisum est, magnas sæpe cladeis. certus autem dies non vt sacrificii, sic consilii exspectari solet. B Quòd si aut Kalendæ Ian. fuissent eo die, quo primùm ex vrbe fugit Antonius, aut hæ non essent exspectatæ: bellum iam nullū haberemus. auctoritate enim senatus, consensuque populi Ro. facilè hominis amentis fregissemus audaciam. quod confido equidem cōsules designatos, simulac magistrum inierint, esse facturos. sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. mea autem festinatio non victoriæ solùm auida est, sed etiam 3 celeritatis. || Quousque enim tantum bellum, tam crudele, tam nefarium priuatis consiliis propulsabitur? cur non quàm primum publica accedit auctoritas? C. Cæsar adolescens, pænè potiùs puer, incredibili, ac diuina quadam mente, atque virtute, tum, cùm maximè furor arderet Antonii, cúmque eius a Brūdisio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, nec opinantibus quidem nobis (quia fieri posse non videbatur) C firmissimum exercitum inuicto genere veteranorū militum cōparauit, patrimoniúmque A suum effudit, quāquā non sumus vsi eo verbo quo decuit. non enim effudit, sed in salute reip. collocauit. || 4 Cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur: habenda tamen tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat, si M. Antonius à Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putauerat, Romam, vt minabatur, venire potuisset, nullum genus crudelitatis eum præteriturum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros, ciueis optimos, iugulari iussit: quorum ante pedes eius morientium sanguine os vxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate imbutus, cùm multò bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem vestrûm, aut cui omnino bono pepercisset? || 5 Qua peste rempublicam priuato consilio (nec enim fieri B potuit aliter) Cæsar liberauit. qui nisi in hac republica natus esset, rempublicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic iudico. nisi vnus adolescens illius furentis impetus, crudelissimósque conatus cohibuisset, remp. funditus interituram fuisse. Cui quidem hodierno die P.C. (nunc enim primùm ita conuenimus, vt de illius beneficio possemus, quæ sentiremus, liberè dicere) tribuenda est auctoritas, vt remp. non modò à se susceptam, sed etiam à nobis commendatam possit defendere. || 6 Nec verò de legione Martia, quoniam longo interuallo loqui nobis de rep. licet) sileri potest. Quis enim vnquā fortior, quis amicior vmquam reip. fuit, quàm legio Martia vniuersa? quæ cùm hostem populi Rom. M. Antonium iudicasset, comes eius esse amentiæ noluit. reliquit consulem: quod profectò non fecisset, si eum consulem iudicauisset: quem C nihil aliud agere, nihil moliri, nisi cædem ciuium, atque interitum ciuitatis, videret. Atque ea legio consedit Albæ. quam potuit

vrbem eligere, aut opportuniorem ad res ge- A
rendas, aut fideliorem, aut fortiorum viro-
rum, aut amiciorum populo Rom. ciuium?
7 || Huiusce legionis virtutem imitata. Quarta
legio, duce L. Egnatuleio quæstio, eius opti-
mo, & fortissimo, Cæsaris auctoritatem, atque
exercitum persecuta est. Faciendum est igi-
tur nobis, P.C. vt ea, quæ sponte clarissimus
adolescens, atque omnium præstantissimus
gessit, & gerit, hæc auctoritate nostra com-
probentur: veteranorúmque, fortissimorum
virorum, tum legionis Martiæ, Quartæque
mirabilis consensus ad remp. recuperandam,
laude & testimonio nostro confirmetur: eo-
rúmque commoda, honores, præmia, cùm
consules designati magistratum inierint, cu-
ræ nobis fore, hodierno die spondeamus.
8 ||Atque ea quidem, quæ dixi de Cæsare, déque
eius exercitu, iamdiu nota sunt nobis. virtu-
te enim admirabili Cæsaris, constantiâque
militum veteranorum, legionúmque earum B
optimo iudicio, quæ auctoritatem nostram, li-
bertatem populi Ro. virtutem C. Cæsaris se-
cutæ sunt, à ceruicibus nostris est depulsus An-
tonius. Sed, vt dixi, hæc superiora: hoc verò
recens edictum D. Bruti, quod paulò antè pro-
positum est, certè silentio non potest præteri-
ri pollicetur enim, se prouinciam Galliam re-
tenturum in senatus, populique Romani pote-
state. O ciuem natum reipublicæ, memorem
sui nominis, imitatorémque maiorum. neque
enim Tarquinio expulso, maioribus nostris
tam fuit optata libertas, quàm est repulso An-
9 tonio retinenda nobis. || Illi regibus parere
iam a condita vrbe didicerant: nos post reges
exactos seruitutis obliuio ceperat. Atque il-
le Tarquinius, quem maiores nostri non tu-
lerunt, non crudelis, non impius, sed superbus
habitus est, & dictus. quod nos vitium in pri-
uatis sæpe tulimus, id maiores nostri ne in re-
ge quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem C
superbū non tulit: Decius Br. sceleratū, atque
impium regnare patietur Antonium? quid
Tarquinius tale qualia innumerabilia & fe-
cit, & facit Antonius? Senatum etiam reges
habebant: nec tum, vt Antonio senatum ha-
bente, in consilio regis versabantur barbari
armati. seruabant auspicia reges, quæ hic cō-
sul, augúrque neglexit, neque solum legibus
contra auspicia ferendis, sed etiam collega
vnà referente, eo, quem ipse ementitis auspi-
10 ciis vitiosum fecerat. || Quis autem res vm-
quam fuit tam insigniter imprudens, vt habe-
ret omnia commoda, beneficia, iura regna ve-
nalia? quam hic immunitatem, quam ciui-
tatem, quod præmium, non vel singulis ho-
minibus, vel ciuitatibus, vel vniuersis pro-
uinciis vendidit? Nihil humile de Tarqui-
nio, nihil sordidum accepimus. At verò hu-
ius domi inter calices pendebatur aurum, nu-
merabatur pecunia: vna in domo omnes, D
quorum intererat, totum imperium populi
Romani nundinabantur. Supplicia verò in
ciueis Romanos nulla Tarquinij accepimus.
At hic & Suessæ iugulauit eos, quos in custo-
diam dederat, & Brundisij trecentos fortis-
simos viros, ciuisque optimos, trucidauit.
11 || Postremò Tarquinius pro populo Romano
bellum gerebat tum, cùm est expulsus: An-
tonius contra populum Romanum exercitum
adducebat tum, cùm à legionibus relictus,
nomen Cæsaris, exercitumque pertimuit,
neglectisque sacrificiis solemnibus, ante lu-
cem vota ea, quæ numquam solueret, nun-
cupauit: & hoc tempore in prouinciam po-
puli Rom. conatur inuadere. Maius igitur be-
neficium à Decio Bruto populus Rom. & ha-
bet, & exspectat, quam maiores nostri acce-
perunt à L. Bruto, principe huius maximè
12 conseruandi generis, & nominis. || Cùm au-
tem est omnis seruitus misera: tum verò in-
tolerabile est seruire impuro, impudico, ef-
feminato: numquam, ne in metu quidem,
sobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet,
priuato præsertim consilio, iudicat, verissi-
méque iudicat, non esse consulem. Facien-
dum est igitur, P.C. nobis, vt D. Bruti priua-
tum consilium auctoritate publica compro-
bemus. Nec verò M. Antonium consulem post
Lupercalia putare debuistis, quo enim ille
die populo Romano inspectante, nudus, vn-
ctus, ebrius concionatus est, & id egit, vt col-
legæ diadema imponeret: eo die non modò
consulatu, sed etiam libertate se abdicauit.
Esset enim ipsi certè statim seruiendum, si
Cæsar ab eo regni insigne accipere voluisset.
Hunc igitur ego consulem, hunc ciuem Ro-
manum, hunc liberum, hunc denique homi-
nem putem, qui fœdo illo, & flagitioso die,
& quid pati, Cæsare viuo potest, & quid, eo
mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit?
13 ||Nec verò de virtute, constantia, & grauita-
te prouinciæ Galliæ taceri potest. est enim il-
le flos Italiæ, illud firmamentum imperij po-
puli Romani, illud ornamentum dignitatis.
Tantus autem consensus est municipiorum,
coloniarúmque prouinciæ Galliæ, vt omnes
ad auctoritatē huius ordinis, maiestatémque
populi Romani, defendendam conspirasse vi-
deantur. Quamobrem, tribuni pl. quamquam
vos nihil aliud, nihil de præsidio, vt senatum C
tutò consules kalend. Ian. habere possent,
retulistis, tamen mihi videmini magno consi-
lio, atque optima mente potestatem nobis de
tota republica fecisse dicendi. cùm enim tutò
senatum haberi sine præsidio non posse iudi-
cauistis illud etiam statuistis, intra muros An-
14 tonij scelus audaciamque versari. || Quam-
obrem omnia, mea sententia complectar, vo-
bis, vt intelligo, non inuitis, vt & præstantis-
simis ducibus à nobis detur auctoritas, & for-
tissimis militibus spes ostendatur præmiorū:
& iudicetur non verbo, sed re, non modò non
consul, sed etiam hostis Antonius. nam, si il-
le consul, fustuarium meruerunt legiones,
quæ consulem reliquerunt: sceleratus Cæsar,
Brutus nefarius, qui contra consulem priuato
consilio exercitus comparauerunt. sin autem
militibus exquirendi sunt honores noui, pro-
pter eorum diuinum, atque immortale me-
ritum: ducibus autem ne referri quidem po- D
test gratia: quis est, qui eum non hostem e-
xistimet, quem qui armis persequuntur, con-
15 seruatores reipublicæ iudicantur? || At quam
contumeliosus in edictis? quam barbarus?
quam rudis? Primùm in Cæsarem maledicta
congessit, depromta ex recordatione impu-
dicitiæ, & stuprorum suorum. Quis enim hoc
adolescente castior? quis modestior? quod
in iuuentute habemus illustrius exemplum
veteris

veteris sanctitatis? quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem obiicit C. Cæsaris filio, cuius etiã naturalis pater, si vita suppeditasset, consul factus esset. Aricina mater. Trallianam, aut Ephesinam putes dicere. Videte, quam despiciamur omnes, qui sumus è municipiis, id est, omnes planè. quotus enim quisque non est? quod autem municipium nó contemnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, iure fœderatum, propinquitate pænè finitimum, splendore municipum honestissimum? || hinc Voconiæ, hinc Scatiniæ leges: hinc multæ sellæ curules, & patrum memoria, & nostra: hinc equites Romani lautissimi plurimi, & honestissimi. Sed si Aricinam vxorem non probas, cur probas Tusculanam? quamquam huius sanctissimæ fæminæ, atque optimæ pater M. Attius Balbus, in primis honestus prætorius fuit: tuæ coniugis, bonæ fæminæ, locupletis quidem certè, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. nihil illo contemtius, qui propter hæsitantiam linguæ, stuporémque cordis cognomen ex contumelia traxerit. At auus huius nobilis, Tuditanus nempe ille, qui cum palla, & coturnis nummos populo de Rostris spargere solebat. vellem hanc contentionem pecuniæ suis reliquisset, haberetis nobilitatem generis gloriosam. || Qui autem euenit, vt tibi Iulia natus, ignobilis videatur, cùm tu eodem materno genere soleas gloriari? quæ porro amentia est, cum dicere aliquid de vxorum ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam habuerit vxorem: ipse ex libertini filia susceperit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam vxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam: quos certè scio dignitatis optimarum fæminarum nó pœnitere. Idem etiam Qu. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec sentit amens, commendationem esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quàm cognosci ab omnibus Cæsaris consiliorũ esse socium, Antonii furoris inimicum? || At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris, & patrui parricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hæc scribere audere, quẽ ego, & frater meus, propter eius suauissimos, atque optimos mores, præstantissimúmque ingeniũ, certatim amamus, omnibúsque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? Nam in eisdem me edictis nescit, lædat, an laudet, cùm idem supplicium minatur optimis ciuibus quod ego de sceleratissimis sumserim, laudare videtur quasi imitari velit. cùm autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat, inuidiam aliquam in me commoueri putat. || Sed ipse quid fecit? cùm tot edicta proposuisset, edixit vt adesset senatus frequẽs ad VIII. Kal. Decemb. eo die ipso non affuit. At quomodo edixit? hæc sunt, vt opinor, verba in extremo. SI QVIS NON AFFVERIT, HVNC OMNES EXISTIMARE POTERVNT ET INTERITVS MEI, ET PERDITISSIMORVM CONSILIORVM AVCTOREM FVISSE. Quæ sunt perdita consilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorẽ, & hortatorem & esse, & fuisse fateor, quamquam ille non eguit consilio cuiusquam: sed tamen, vt dicitur, currentem incitaui. Nam interitus quidẽ tui quis bonus non esset auctor, cùm in eo salus, & vita optimi cuiusque, libertas populi Romani, dignitásque consisteret? || Sed cùm tã atroci edicto nos concitauisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi ac seuera vino & epulis retẽtus & alia est: si epulæ potiùs, quã popinæ nominandæ sunt. diẽ edicti obiri neglexit. in ante diem quartum Kalendarũ Decembris distulit. adesse in Capitolio iussit: quod in templum ipse nescio qua, per Gallorum cuniculũ adscẽdit. cõuenerũt corrogati, & quidẽ ampli quidã homines, sed immemores dignitatis suę. is enim erat dies, ea fama, is impetus eius, qui senatum vocarat, vt turpe senatori esset, nihil timere. Ad eos tamen ipsos, qui conuenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Cæsare, cùm de eo constituisset ad senatũ referre. Scriptã attulerat consularis quidã sententiam. || Quid est aliud, de eo referre non audere, qui contra se consulẽ exercitum duceret, nisi seipsum hostem iudicare, necesse enim erat alterum esse hostem, nec poterat aliter de aduersariis iudicibus iudicari. Si igitur C. Cæsar, hostis, cur consul nihil refert ad senatum? sin ille à senatu notandus nó fuit: quid potest dicere, quin, cùm de illo tacuerit, se hostẽ esse confessus sit? quẽ in edictis Spartacũ appellat, hunc in senatu ne improbũ quidẽ dicere audet. Atque in rebus tristissimis quantos excitat risus? sententiolas edicti cuiusdã memoriæ mandaui, quas videtur ille peracutas putare: ego autẽ, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inueni. || NVLLA CONTVMELIA EST, QVAM FACIT DIGNVS. Primùm quid est, Dignus? nam etiam malo digni multi, sicut ipse. an quã facit is, qui cum dignitate est? quæ autẽ potest esse maior? quid est porrò, Facere contumeliã? quis sic loquitur? Deinde: NEC TIMOR, QVEM DENVNTIAT INIMICVS. Quid ergo? ab amico timor denuntiari solet? horum similia deinceps. Nónne satius est mutum esse, quàm quod nemo intelligat, dicere? En, cur magister eius ex oratore, arator factus sit, possideat in agro publico populi Roman. campi Leontini duo millia iugerũ immunia, vt hominem stultum magis cuã infatuet mercede publica. Sed hæc leuiora fortasse. || Illud quæro, cur tam mansuetus in senatu fuerit, cùm in edictis tam fuisset ferus. quid autẽ attinuerit, L. Cassio, tribuno pleb. fortissimo, & constantissimo ciui, mortem denuntiare, si in senatũ venisset: D. Carfulenũ, bene de republica sentientem, a senatu vi & minis mortis expellere: Tib. Canutium, à quo erat honestissimis contentionibus & sæpe, & iure vexatus, non templo solùm, verùm etiam aditu prohibere Capitolii. Cui S. C. ne intercederent verebatur? De supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri. Atque id erat periculum, de cuius honore extraordinario quotidie aliquid cogitabamus, ne eius vsitatus honos impediretur. || Ac, ne sine causa videretur edixisse, vt senatus adesset, cùm de republica relaturus fuisset, allato nuntio de legio-

ne quarta, mente cõcidi: effugere festinans, se- A
natusc õsultũ de supplicatione per discessionẽ
fecit, cùm id factũ esset antea nũquã. Quę verò
profectio postea? quod iter palludati? quæ vi-
tatio oculorũ, lucis, vrbis, fori? quàm misera
fuga? quã fœda, quàm turpis? Præclara tũ fuit
senatus in illo ipso die vespertina prouincia-
rum religiosa sortitio: diuina verò opportu-
nitas, vt, quæ cuique apta esset, ea cuiq; obue-
25 niret. ‖ Præclarè igitur facitis, tribuni plebis,
qui de præsidio consulum, senatúsque refera-
tis: meritóque vestro maximas vobis gratias
omnes & agere, & habere debemus. Qui enim
carere metu, & periculo possemus in tanta ho-
minum cupiditate, & audacia? ille autem af-
flictus, & perditus, quæ de se exspectat iudicia
grauiora, quàm amicorum suorum? familia-
rissimus eius, mihi homo coniunctus L. Len-
tulus, & P. Naso, omni carens cupiditate, nul-
lam se habere prouinciam, nullam Antonii
sortitionem fuisse iudicauerunt. quod idem B
fecit L. Philippus, vir auo, patre, maioribúsq;
suis dignissimus. in eadem sententia fuit ho-
mo summam integritate, atque innocentia,
M. Anturanius idem fecit Sp. Oppius. ipsi e-
tiam, qui amicitiam M. Antonii veriti, plus ei
tribuerũt, quàm fortasse vellent, M. Piso, meus
necessarius, & vir, & ciuis egregius, parique
innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se
26 obtemperaturos esse dixerunt. ‖ Quid ego de
L. Cinna loquar? Cuius spectata multis, ma-
gnísque in rebus singularis integritas, minùs
admirabilem fecit huius honestissimi facti
gloriam: qui omnino prouinciam neglexit:
quam item magno animo, & constanti C. Ces-
sedius repudiauit. Qui sunt igitur reliqui,
quos sors diuina delectet? L. Antonius, & M.
Antonius. O felicem vtrumque! nihil enim
maluerunt. C. Antonius Macedoniam. Hunc
quoque felicem. hanc enim semper habebat
in ore prouinciam C. Caluisius Africam. Ni- C
hil felicius. modò enim ex Africa decesserat,
& quasi diuinans se rediturum, duos legatos
Vticæ reliquerat. Deinde M. Iccius Siciliam,
Q. Cassius Hispaniam. non habeo, quid suspi-
cer. duarum credo prouinciarum sorteis mi-
27 nùs diuinas fuisse. ‖ O C. Cæsar (adolescentẽ
appello) quam tu salutẽ reipublicæ attulisti?
quàm improuisam? quàm repentinã? qui enim
hæc fugiens fecerit, quid faceret insequens?
etenim in concione dixerat, se custodem fu-
turum vrbis: vsque ad Kalendas Maias ad vr-
bem exercitum habiturum. O præclarum cu-
stodem ouium (vt aiunt) lupum, custósne vr-
bis, an direptor, & vexator esset Antonius? Et
quidem se introiturum in vrbem dixit, exitu-
rúmque, cum vellet. Quid illud? nónne audiẽ-
te populo, sedens, pro æde Castoris dixit, nisi
28 qui vicisset, victurum neminẽ? ‖ Hodierno die
primùm, P.C. longo interuallo in possessionẽ
libertatis pedem ponimus: cuius quidem ego, D
quoad potui, non modò defensor, sed etiam
conseruator fui, cùm autẽ id facere non pos-
sem, quí fui: nec abiectè, nec sine aliqua di-
gnitate casum illum temporum, & dolorẽ tu-
li. Hanc verò teterrimam belluam, quis ferre
possit, aut quomodo? quid est in Antonio, prę-
ter libidinem, crudelitatem, petulantiam, au-
daciam? ex his tot conglutinatus est. nihil ap-
paret in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil

pudens, nihil pudicum. ‖ Quapropter, quo- 29
niam res in id discrimen adducta est, vtrum il-
le pœnas reipubl. luat, an nos seruiamus: ali-
quando, per deos immortaleis, P.C. patrium
animum, virtutémque capiamus, vt aut liber-
tatem propriam Romani generis, & nominis
recuperemus, aut mortem seruituti antepona-
mus. Multa, quæ in libera ciuitate ferenda
non essent, tulimus, & perpessi sumus: alij spe
recuperandæ libertatis, alii viuendi nimia cu-
piditate. sed, si illa tulimus, quæ nos necessitas
ferre coegit, quæ vis quędã pæne fatalis, quæ
tamen ipsa non tulimus: etiam: ne huius impu-
ri latronis feremus, teterrimum, crudelissi-
mumque dominatum? ‖ Quid hic faciat si po- 30
tuerit, iratus, qui cùm succensere nemini pos-
set, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic
victor non audebit, qui nullam adeptus victo-
riam, tanta scelera post Cæsaris interitum fe-
cerit? refertam eius domum exhauserit? hor-
tos compilarit? ad se omnia ex his ornamenta
transtulerit? cædis, & incendiorum causam
quæsierit. ex funere? duobus aut tribus S. C.
bene, & è republica factis, reliquas res ad lu-
crum, prædamque reuocauerit? vendiderit im-
munitates? ciuitates liberauerit? prouincias v-
niuersas ex imperij populi Romani iure su-
stulerit? exsules reduxerit? falsas leges C. Cæ-
saris nomine, & falsa decreta in æs incidenda,
& in Capitolio figenda curauerit, earúmque
rerum omnium domesticum mercatum insti-
tuerit? populo Romano leges imposuerit ar-
mis, & præsidiis populum Romanum & magi-
stratus foro excluserit? senatum stipauerit ar-
matis: ‖ armatos in cælla concordiæ, cùm se- 31
natum haberet, incluserit ad legiones Brundi-
sium currerit? ex his optimè sentienteis centu-
riones iugulauerit? cum exercitu Romam sit
ad interitum nostrum, & ad disperditionem
vrbis venire conatus? Atque his ab hoc impe-
tu abstractus consilio, & copiis Cæsaris, con- C
sensu veteranorum virtute legionum: ne for-
tuna quidem fractus minuit audaciam? nec
ruere demens, nec furere desinit. in Galliam
mutilatum duxit exercitum: cum vna legio-
ne. & ea vacillante, L. fratrem exspectat: quo
neminem reperire potest sui similiorem. ille
autem ex myrmillone dux, ex gladiatore im-
perator, quas fecit strages, vbicumque po-
suit vestigia? cædit greges armentorum, reli-
quique pecoris, quodcumque nactus est: epu-
lantur milites: ipse autem se, vt fratrem imi-
tetur, obruit vino, vastantur agri, diripiuntur
villæ, matresfamilias, virgines, pueri inge-
nui abripiuntur, militibus traduntur. Hæc ea-
dem, quacumque exercitum duxit, fecit M.
Antonius. ‖ His vos teterrimis fratribus, 32
portas aperietis? hos vmquam in vrbem reci-
pietis? non, tempore oblato, ducibus paratis,
animis militum incitatis populo Romano cõ-
spirante, Italia tota ad libertatem recuperan-
dam excitata, deorum immortalium benefi- D
cio vtemini? nullum erit tempus, hoc amisso:
à tergo à fronte, à lateribus tenetur. si in
Galliam venerit, non ille armis solùm, sed e-
tiam nostris decretis vrgendus est. magna vis
est, magnum numen, vnum & idem sentien-
tis senatus. Videtisne refertum forum? po-
pulum Romanum ad spem recuperandæ li-
bertatis erectum? qui longo interuallo cum
frequen-

frequenteis hîc videt nos, tum sperat etiam liberos conuenisse. ‖ Hunc ego diem exspectans, M. Antonii scelerata arma vitaui, tum cùm ille in me absentem inuehens, non intelligebat, ad quod tempus me,& meas vireis reseruarem. si enim illi tum cædis initium à me quærenti respondere voluissem, nunc reipublicæ consulere non possem. Hanc verò nactus facultatem, nullum tempus, P.C. dimittam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de populi Romani libertate, de dignitate vestra, quod cogitandum sit, cogitem: quod agendum, atque faciendum, idem non modò non recusem, sed appetam etiam, atque deposcam. Hoc feci semper, dum licuit: intermisi quoad non licuit. iam non solùm licet, sed etiam necesse est, nisi seruire malumus, quam, ne seruiamus, animis, armísque decernere.

34 ‖ Dij immortales nobis hæc præsidia dederunt, vrbi Cæsarem, Brutum Galliæ. Si enim ille vrbem opprimere potuisset statim: si Galliã tenere paulò pòst: optimo cuique pereundum, reliquis esset seruiendum. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortaleis, P.C.& amplissimi orbis terræ consilii principes vos esse aliquando recordamini. signum date populo Romano, consilium vestrũ non deesse reipublicæ, quoniam ille virtutem suam nõ defuturam esse profitetur. Nihil est quod moneam. nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tẽpori, non modò crudelem, superbámque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam,

35 & flagitiosam esse ferendam. ‖ Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum. libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis seruire, ea est summa miseria, summo dedecore coniuncta. Quod si iam (quod dii omen auertant) fatum extremum reipublicæ venit: quod gladiatores nobiles faciunt, vt honestè decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum, gentiúmque omnium, vt cũ dignitate potiùs cadamus, quàm cum ignominia seruiamus. Nihil est detestabilius dedecore, nihil fœdius seruitute. ad decus, & libertatem nati sumus. aut hæc teneamus, aut cum dignitate moriamur. Nimiũ diu teximus, quid sentiremus: nunc iam apertum est: omnes iam patefecerunt, in vtramque partem quid sentiant, quid velint.

36 ‖ Sunt impii ciues pro caritate reipublicæ nimiùm multi: pro multitudine bene sentientium, admodum pauci: quorum opprimendorum, dii immortales, incredibilem reipublicæ potestatem,& fortunam dederunt. ad ea enim præsidia, quæ habemus, iam accedunt cõsules summa prudentia, virtute, concordia multos mẽses de populi Romani libertate commentati, atque meditati. His auctoribus,& ducibus, diis iuuantibus, nobis vigilantibus, & multùm in posterum prouidentibus, populo Romano cõsentiente, erimus profectò liberi breui tempore. iucundiorem autem faciet libertatem seruitutis recordatio.

37 ‖ Quas ob res, quòd tribuni pl. verba fecerunt, vt senatus Kalend. Ian. tutò haberi, sententiæque de summa reipub. liberè dici possint: de ea re ita censeo, vt C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, dent operam, vt senatus Kalendis Ian. tutò haberi possit: quódque edictum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, optimè de rep. meriti, propositum sit, senatum existimare, D. Brutum, imperatorem, consulem designatum optimè de rep. promereri, cùm senatus auctoritatem, populique Romani libertatem, imperiúmque defendat.

38 ‖ quódque Galliam prouinciam citeriorem, optimorum, & fortissimorum virorum, amicissimorum populo Rom. ciuium, exercitúmque in senatus potestate retineat, id eum, exercitúmque eius, municipia, colonias prouinciæ Galliæ, rectè, atque ordine, éxque rep. fecisse, & facere. senatum ad summam reip. pertinere arbitrari, à D. Bruto, & ab L. Planco, imperatoribus, C O S S. designatis, itémque à ceteris, qui prouincias obtinent, obtineri ex lege Iulia, quoad ex S.C. cuique eorum successum sit: eósque dare operam, vt eæ prouinciæ, exercitúsque in senatus, populique R. potestate, præsidióque reip. sint: cúmque opera, virtute, consilio C. Cæsaris, summóque consensu militum veteranorum, qui eius auctoritatem secuti, reip. præsidio sunt, & fuerunt, à grauissimis periculis populus R. defensus sit, & hoc tempore defendatur.

39 ‖ cúmque legio Martia Albæ constiterit, in municipio fidelissimo,& fortissimo: séque ad senatus auctoritatem, populique R. libertatem contulerit: quòd pari consilio, eadémque virtute legio quarta vsa, L. Egnatuleio duce, ciue egregio, senatus auctoritatẽ, populique Ro. libertatem defendat, ac defenderit: senatui magnæ curæ esse, ac fore, vt pro tantis eorum in rempublicã meritis honores eis habeantur, gratiæque referantur: senatui placere, vti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, cùm magistratum inierint, si eis videbitur, primo quoq; tempore de his rebus ad hunc ordinem referant, ita vti è rep. fidéque sua censuerint.

IN M. ANTONIVM AD QVIRITES,

Philippica quarta.

ORATIO XLVI.

FREQVENTIA vestrū incredibilis, Quirites, concióque tanta, quantam meminisse non videor, & alacritatem mihi summam affert reip. defendendæ, & spem recuperandæ libertatis. Quamquā animus quidem mihi numquam defuit, tempora defuerunt: quæ simulac primùm aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestræ libertatis defendendæ fui. quòd si antè facere conatus essem, nunc facere non possem: hodierno enim die, Quirites, ne adhuc mediocrem rem actam arbitremini, fundamenta sunt acta reliquarum actionum. nam est hostis à senatu nondum verbo appellatus, sed re iam iudicatus Antonius. || Nunc verò multò sum erectior quòd vos quoque hostem illum esse tanto consensu, tantóque clamore approbauistis. Nec enim fieri potest, vt non aut ii sint impii, qui contra consulem exercitum comparauerunt: aut ille hostis, contra quem iure arma sumta sunt. Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, tamen ne qua posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Cæsar, qui rep. libertatémque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est, & tutatur, maximis senatus laudibus ornatus est. || Laudo, laudo vos, Quirites, cùm gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potiùs. sunt enim facta eius, immortalitatis? non ætatis. multa memini, multa audiui, multa legi: nihil ex omni sæculorum memoria tale cognoui: qui cùm seruitute premeremur, & in dies malum cresceret, præsidii nihil haberemus, capitalem & pestiferū Brundisiō M. Antonii reditū timeremus: hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certè ceperit, vt exercitum inuictum ex Hispanis militibus conduceret, Antoniíque furorem crudelissimis consiliis incitatum à pernicie reip. auerteret. || Quis est enim qui hoc non intelligat, nisi Cæsar exercitum parauisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? ita enim se recipiebat ardens odio vestro, cruentus sanguine ciuium R. quos Suessæ, quos Brundusii occiderat, vt nihil, nisi de reip. pernicie cogitaret. Quod autem præsidium salutis, libertatísque vestræ, si C. Cæsaris, fortissimorúmque sui patris militū exercitus non fuisset? cuius de laudibus, & honoribus, qui ei pro diuinis, & immortalibus meritis diuini, immortalésque debentur, mihi senatus assensus paulò antè decreuit, vt primo quoque tempore referretur. || Quo decreto quis non perspicit Antonium hostem esse iudicatum? quem enim appellare possumus eū, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulareis exquirendos honores? Quid legio Martia? quæ mihi videtur diuinitus ab eo deo traxisse nomen, à quo populum Ro. generatum accepimus. nonne ipsa suis decretis priùs, quam senatus, hostem iudicauit Antonium. nam, ille si non hostis, qui consulē reliquerunt, hosteis necesse est iudicemus. Præclara & luculenta reclamatione vestra factum pulcherrimum Martialium comprobastis: qui se ad senatus auctoritatem, ad libertatem vestram, ad vniuersam remp. cōtulerunt: hostem illum, & latronem, & parricidam patriæ reliquerunt. || Nec solùm id animosè, & fortiter, sed consideratè etiam, sapienterque fecerunt. Albæ constiterunt in vrbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum ciuium, atque optimorum. Huius Martiæ legionis legio Quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus meritò paulò antè laudauit, C. Cæsaris exercitum persecuta est. Quæ exspectas M. Antoni, iudicia grauiora? Cæsar fertur in cælum, qui contra te exercitum comparauit: laudantur exquisitissimis verbis legiones, quæ te reliquerunt, quæ à te accersitæ sunt: quæ tuæ essent, si te consulem, quàm hostem maluisses. quarum legionum fortissimum, verissimúmque iudicium confirmat senatus, comprobat vniuersus populus Rom. nisi fortè vos Quirites, consulem, non hostem, iudicatis Antonium. || Sic arbitrabar vos iudicare, vt ostenditis. municipia, colonias præfecturas num aliter iudicare censetis? omnes mortales vna mente consentiunt: omnia arma eorum, qui hæc salua velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti iudicium, Quirites, quod ex hodierno eius edicto perspicere potuistis, num cui tandem cōtemnendum videtur? Rectè, & verè negatis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio, & munere datum reip. Brutorū genus, & no-

& nomen, ad libertatem populi Romani, vel constituendam, vel recuperandam. || Quid igitur D. Brutus de M. Antonio iudicauit? exclusit prouincia, exercitu obstitit, Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte, suóque iudicio excitatã. Si consul Antonius, Brutus hostis: si conseruator reip. Brutus, hostis Antonius. Num igitur vtrum horum sit, dubitare possumus? Atqui, vt vos vna mente, vnáque voce dubitare vos negatis: sic modò decreuit senatus, D. Brutum optimè de repub. mereri, cùm senatus auctoritatem, populique Ro. libertatem, imperiúmque defenderit. A quo defenderit? nempe ab hoste. quæ est enim alia laudanda defensio? ¶ Deinceps laudatur prouincia Gallia, meritóque ornatur verbis amplissimis à senatu, quòd resistat Antonio, quem si consulem illa prouincia putaret, neque eum reciperet, magno scelere se adstringeret. omnes enim sub consulis iure, & imperio debent esse prouinciæ. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus reip. ciuis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis igitur illum cõsulem, nisi latrones putant quamquã ne ii quidem ipsi, quòd loquuntur, id sentiunt: nec à iudicio omnium mortalium, quãuis impii, nefariiq; sint, sicut sunt, dissentire possunt. sed spes rapiendi, atque prædandi cæcat animos eorũ: quos non bonorum donatio, non agrorũ assignatio, non illa infinita Pompeii hasta satiauit: qui sibi vrbem, qui bona, & fortunas ciuium ad prædã proposuerunt: qui dũ sit quòd rapiant, quòd auferant, nihil sibi defuturũ arbitrantur. || quibus M. Antonius (ô dii immortales auertite & detestamini, quæso, hoc omẽ) vrbem se diuisurum esse promisit. Ita verò ei, vt precamini, eueniat, quo huius amentię pœna in ipsum, familiámque eius recidat, quòd ita futurũ esse confido. iam enim non solum homines, sed etiam deos immortaleis ad rép. conseruandam arbitror consensisse. Siue enim prodigiis, atq; portẽtis dii immortales nobis futura prædicunt: ita sunt apertè denuntiata, vt & illi pœna, & libertas nobis appropinquet: si enim tãtus cõsensus omniũ, sine impulsu deorũ esse non potuit, quid est, quòd de voluntate cælestiũ dubitare possimus? || Reliquũ est, Quirites, vt vos in ista sententia, quã præ vobis fertis, perseueretis. Faciã igitur, vt imperatores instructa acie solent: quamquã paratissimos milites ad prœliandũ videant, vt eos tamen adhortentur: sic ego vos ardenteis, & erectos ad libertatem recuperandam, cohortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit. neque enim ille seruitutem vestram, vt antea, sed iam iratus sanguinẽ concupiscit. nullus ei ludus videtur esse iucũdior, quam cruor, quàm cædes, quàm ante oculos trucidatio ciuium. Non est vobis, Quirites, res cum scelerato homine, atque nefario, sed cũ immani, tetraque bellua: quæ quoniam in foueã incidit, obruatur. si enim illinc emerserit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. sed tenetur, premitur, vrgetur nunc iis copiis, quas iam habemus: mox iis, quas paucis diebus noui consules comparabũt. Incumbite in causam, Quirites, vt facitis. Numquam vester consensus maior in vlla causa fuit: numquam tam vehementer cum senatu cõsociati fuistis. nec mirum agitur enim non qua conditione victuri, sed victurine simus, an cum supplicio, ignominiáque perituri. ¶ Quamquam mortẽ quidem omnibus natura proposuit: crudelitatem mortis & dedecus, virtus propulsare solet: quæ propria est Romani generis, & seminis. hanc retinete, quæso, Quirites, quam vobis tanquam hereditatem, maiores vestri reliquerunt quanquam omnia alia, incerta sunt, caduca, mobilia, virtus est vna altissimis defixa radicibus: quæ numquam vlla vi labefactari potest, numquam dimoueri loco. Hac maiores nostri primùm vniuersam Italiam deuicerunt: deinde Karthaginem exciderunt, Numãtiam euerterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes, in ditionem huius imperii redegerunt. || Ac maioribus quidẽ vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet rép. curiam, ærarium, consensum, & concordiam ciuium, rationem aliquam, si res ita tulisset, pacis, & fœderis: hic vester hostis vestrã rép. oppugnat, ipse habet nullam: senatum, id est, orbis terræ consilium delere gestit, ipse consilium publicum nullũ habet: ærarium vestrũ exhausit, suum non habet. nã concordiam ciuium qui habere potest, nullã qui habeat ciuitatem? pacis verò quæ potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, fides nulla. || Est igitur, Quirites, populo R. victori omnium gentium, omne certamen cum excursore, cum latrone, cum Spartaco. Nam, quòd se similem Catilinæ esse gloriari solet: scelere par est, belli industria inferior. Ille cùm exercitum nullum haberet, repente conflauit: hic eum ipsum exercitum, quẽ accepit, amisit. Vt igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio, & virtute fregistis: sic Antonii nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quanta numquã fuit, felicitate, & virtute exercituum, ducũmque vestrorum, breui tempore oppressum audietis. || Equidẽ, quantũ cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio, eniti, atq; efficere potero, nihil prætermittã, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. neq; enim id pro vestris in me amplissimis beneficiis sine scelere facere possum. hodierno autẽ die primùm referẽte viro fortissimo, vobisq; amicissimo, M. hoc Seruilio, collegisque eius, ornatissimis viris, optimis ciuibus, lõgo interuallo, me auctore, & principe, ad spem libertatis exarsimus.

IN M. ANTONIVM, PHILIPPICA QVINTA.

ORATIO XLVII.

1 NIHIL vmquam longius Kalendis Ian. mihi visum est, Patres conscripti: quod idem intellige bā per hos dies vnicuique vestrum videri. qui enim bellum cum rep. gerunt, hunc diē non exspectant. nos autem tum, cùm maximè consilio vestro subuenire cōmuni saluti oporteret, in senatum non conuocabamur. Sed querelam præteritorum dierum sustulit oratio consulum: qui ita locuti sunt, vt magis exoptatæ Kalendæ Ian. quàm seræ esse videantur. Atque, vt oratio cōsulum animum meum erexit, spemque attulit, nōn modò salutis conseruandæ, verùm etiam dignitatis pristinæ recuperandæ: sic me perturbasset eius sententia, qui primus rogatus est, nisi vestræ virtuti, constantiæque confiderem.

2 || Hic enim vobis, Patres conscripti, dies illuxit: hæc potestas data est, vt quantum virtutis, quantum constantiæ, quantum grauitatis in huius ordinis consilio esset, populo Ro. declarare possetis. Recordamini, qui dies nudiustertiusdecimus fuerit, quantus consensus vestrum, quanta virtus, quanta constantia: quantam sitis à populo Rom. laudem, quantā gloriam consecuti. Atque illo diē, P.C. ea constituistis, vt vobis nihil iam sit integrum, nisi aut honesta pax, aut bellum necessarium.

3 || Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. neminem æquiorem me reperiet: cui quidem, dum se ciuibus impiis commendat, inimicus esse, quàm amicus maluit. nihil est profectò, quod dari possit bellum gerenti. erit fortasse aliquid, quod concedi possit roganti. Legatos verò ad eum mittere, de quo grauissimum iudicium nudiustertiusdecimus feceritis, non iam leuitatis est, sed, vt, quod sentio, dicam, dementiæ. Primum enim eos duces laudauistis, qui contra illum priuato consilio bellum suscepissent: deinde milites veteranos, qui, cùm ab Antonio in colonias essent deducti, illius beneficio libertatem populi Rom. anteposuerunt.

4 || Quid? legio Martia: quid? Quarta, cur laudantur? si enim consulem suum reliquerunt, vituperandæ sunt: si inimicum reipub. iure laudantur. Atqui cùm consules nondum haberetis, decreuistis, vt & de præmiis militum, & de honoribus imperatorum primo quoque

A tempore referretur. Placet eodem tempore præmia constituere iis qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antonium mittere? vt iam pudendum sit, honestiora esse legionum decreta, quàm senatus. siquidem legiones decreuerunt senatum defendere contra M. Antonium: senatus decreuit legatos ad Antonium. Vtrum hoc est confirmare militum animos, an debilitare virtutem?

5 || Hoc dies duodecim perfecerunt, vt, quem nemo præter Cotylam, tum inuentus sit, qui defenderet, is habeat iam patronos etiam consulareis? Qui vtinam omnes ante me sententiam rogarentur (quamquam suspicor, quid dicturi sint quidam eorum, qui post me rogabuntur) facilius contra dicerem, si quid videretur. est enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam vltimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid hoc aliud est, quàm ad bellū ciuile hosti arma largiri? primùm neruos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum quantum velit.

B equitatum dico? dubitabit, credo, géteis barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors: qui, cùm videt, decernit, impius.

6 || Tu ciuem sceleratum, & perditum, Gallorum & Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instrues? nullæ istæ excusationes sunt. Meus amicus est. Sit patriæ prius. Meus cognatus. an potest cognatio vlla propior esse, quàm patriæ, in qua parentes etiam continentur? Mihi pecuniam attribuit, cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cùm aperuero, facile erit statuere, quam sententiam dicatis, aut quam sequamini. Agitur, vtrum M. Antonio facultas detur opprimendæ reip. cædis faciendæ, bonorum diripiendorum, vrbis, agrorum, suis latronibus condonandi, populum Ro. seruitute opprimédi: an horum nihil facere ei liceat, dubitatis? an non cadunt hæc in Antonium?

7 || Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. quid enim in

C eum non cadit? qui, cuius acta se defendere dicit, eius leges peruertit, quas maximè laudare poteramus. Ille paludes siccare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, diuidendam dedit. Quid? hanc legem populus R. accepit? quid? per auspicia ferre potuit? Sed augur verecūdus sine collegis de auspiciis. nō interpretaretur quāquam illa auspicia non egét interpretatione augurū. Ioue.n. tonante cū

populo

populo Ro. agi non esse fas, quis ignorat? Tribuni pleb. tulerunt de prouinciis contra acta Cæsaris: ille biennij, iste sexennij. num etiam hanc legem populus Rom. accepit? quid? promulgata fuit? quid? nonne antè lata, quàm scripta? nonne antè factam vidimus, quam futuram quisquā est suspicatus? || vbi lex Cæcilia, & Didia? vbi promulgatio trinundinum? vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? possúntne hæ leges ratæ esse sine interitu legum reliquarum? Eccui potestas in forum introeundi fuit? quæ porro illa tonitrua? quæ tēpestas? vt si auspicia M. Antonium non mouerent, sustinere tamen eum, ac ferre potuisse tantam vim tempestatis, imbris, ac turbinum, mirum videretur? Quam legem igitur se augur dicit tulisse, non modò tonāte Ioue, sed propè cælesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? || Quid? quod cum eo collega tulit, quem ipse fecit sua nunciatione vitiosum, nihilne ad auspicia bonus augur arbitratus est pertinere? Sed auspiciorum nos fortasse erimus interpretes, qui sumus eius collegæ. num ergo etiam armorum interpretes quærimus? Primùm omnes fori aditus ita sunt septi, vt etiamsi nemo obstaret armatus, tamen, nisi septis reuulsis, introiri in forum nullo modo posset. sic verò erant disposita præsidia, vt, quomodo aditus hostium prohibetur castellis, & operibus, ita ab ingressione fori populum, tribunósque pl. propulsari videres. || Quibus de causis eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omneis censeo per vim, & contra auspicia latas, iisq; legibus populum non teneri. Siquam legem de actis Cæsaris confirmandis, déve dictatura in perpetuum tollēda, déve coloniis in agros deducendis, tulisse M. Antonius dicitur, easdē leges de integro, vt populum teneant, saluis auspiciis ferre placet. Quamuis ergo bonas leges vitiosè, per vimque tulerit: tamen hę leges nō sunt habendæ: omnisque audacia gladiatoris, amentis, auctoritate nostra repudianda est. ||Illa verò dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, per quam sestertium septies millies, falsis perscriptionibus, donationibúsque auertit: vt portenti simile videatur, tantam pecuniam populi R. tam breui tēpore perire potuisse. Quid? illi immanes quæstus, ferendine, quos M. Antonij tota exhausit domus? decreta falsa vendebat, regna, ciuitates, immunitates, in æs, accepta pecunia, iubebat incidi. hæc se ex commentariis Cæsaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. in interiore ædiū parte totius reip. nundinæ: mulier sibi felicior, quàm viro, auctionē prouinciarum, regnorúmque faciebat: restituebantur exsules, quasi lege, sine lege: quæ nisi auctoritate senatus rescindantur, quoniam ingressi in spem reip. recuperandæ sumus, imago nulla liberæ ciuitatis relinquetur. || Neque solum commentariis commentitiis, chirographisq; venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domū est, cum, quæ vendebat Antonius, ea se ex actis Cæsaris agere diceret: sed senatus etiam consulta, pecunia accepta, falsa referebat: syngraphæ obsignabantur: senatuscōsulta, tanquā facta, ad ærarium referebantur. Huius turpitudinis testes erant etiam exteræ nationes. Fœdera interea facta, regna data, populi, prouinciæque liberatæ: earúmque rerum falsæ tabulæ, gemente populo R. toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia vna in domo coaceruata est, vt, si hoc genus in vnum redigatur, non sit pecunia populo Ro. defutura. Is etiam legem iudiciariam tulit, homo castus atque integer: iudiciorum, & iuris auctor, in quo nos fefellit. Antesignanos, & manipulareis, & Alaudas, iudices se cōstituisse dicebat. At ille legit aleatores, legit exsules, legit Græcos. O consessum iudicum præclarum! ô dignitatem consilij admirandā! Pauet animus apud consilium illud pro reo dicere. ||Cydam Cretensem, portentum insulæ, hominē audacissimum, & perditissimum. Sed fac ita non esse, num Latinè scit? num ex iudicum genere, & forma? num leges nostras, moresve nouit? num denique homines? est enim Creta vobis notior, quàm Roma Cydæ. Delectus autem, & notatio iudicum, etiam in nostris ciuibus haberi solet. Gortynium verò iudicem quis nouit, aut quis nosse potuit? Nam Lysiadem Atheniensem plerique nouimus. est enim Phædri, Philosophi nobilis, filius: homo præterea festiuus, vt ei cum M. Curio, consessore eodem, & collusore, facillimè possit conuenire. || Quæro igitur, si Lysiades citatus iudex non responderit, excusetúrque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romæ, & Athenis res iudicare: accipiétne excusationem is, qui quæstioni præerit, Græculi iudicis, modò palliati, modò togati? An Atheniensium antiquissimas leges negliget? Qui porrò ille consessus, dii boni? Cretensis iudex, isque nequissimus quemadmodum ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio est. At Athenienses misericordes puto ne Curium quidem esse crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat. Sunt item lecti iudices, qui fortasse excusabuntur. habent enim legitimam excusationem, exsilii causa solum vertisse, nec esse posteà restitutos. ||Hos ille demens iudices legisset: horum nomina ad ærarium detulisset: his magnam partem reip. credidisset, si vllam speciem reip. cogitauisset? Atque ego de notis iudicibus dixi, quos minus nostis, nolui nominare: saltatores, citharistas, totum denique comessationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriā iudicum scitote esse collectum. hæc causa, cur lex tam egregia, támque præclara, maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina, & tonitrua ferretur, vt eos iudices haberemus, quos socios ad epulas habere hospites nemo velit. scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, direptio eius pecuniæ, cuius ratio in æde Opis confecta est, hāc tertiam decuriam excogitauit: nec antè turpes iudices quæsiti, quàm honestis iudicibus nocentium salus desperata est. || Sed illud os, illam impuritatem cœni fecisse, vt hos iudices legere auderet, quorum lectione duplex imprimeretur reip. dedecus: vnum, quòd tam turpes iudices essent: alterum, quòd patefactum esset, quàm multos in ciuitate turpeis haberemus. Hanc ego, & reliquias eiusmodi leges: etiam si sine vi, saluis auspiciis, essent rogatæ, censerē tamen abrogandas. nunc verò cur non abrogandas censeam, quas indico non rogatas? || An illa non grauissimis

ignominiis,monumentisque huius ordinis ad A posteritatis memoriam, sunt notanda, quòd vnus M. Antonius in hac vrbe post vrbem conditam,palàm secum habuit armatos?quod neque reges fecerunt neque ij, qui, regibus exactis,regnum occupare voluerunt. Cinnam memini,vidi Syllam,modò Cæsarem: hi enim tres post ciuitatem à L.Bruto liberatam, plus potuerunt, quàm vniuersa resp. Non possum affirmare nullis telis eos stipatos fuisse: hoc 28 dico,nec multis, & occultis. ‖ At hanc pestem agmen armatorum sequebatur: Classitius,Mustela,Tiro,gladios ostentantes, sui similis greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebāt barbari sagittarij,cùm autem erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus complebantur,lecticæ collocabantur:non quòd ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares,si scuta ipsi ferrent, laborarent. Illud verò teterrimum auditu, non modò adspectu in cella Concordiæ collocari armatos, B latrones, sicarios: è templo carcerem fieri:apertis valuis Concordiæ, cùm inter subsellia senatus versarentur latrones, Patres conscri- 29 ptos sententias dicere.‖Huc etiam nisi venirē kalendis Septemb.fabros se missurum, & domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res,credo,agebatur: de supplicatione referebatur. Veni postridie:ipse non venit. locutus sum de rep. minùs equidem liberè,quàm mea consuetudo: liberiùs tamen, quàm pericula, minæque postulabant.At ille homo vehemēs, & violentus, qui hanc consuetudinem liberè dicendi excluderet (fecerat enim hoc idem maxima cum laude L.Piso xxx.dieb.ante me) inimicitias mihi denuntiauit: adesse in senatu iussit ad XIII. kalendas Octobr.ipse interea decem & septem dies de me in Tiburtino Scipionis declamitauit, sitim quærens. hæc enim 30 ei causa esse solet declamandi. ‖ Cùm is dies, quo me adesse iusserat, venisset, tum verò a- C gmine quadrato in ædem Cōcordiæ venit, atque in me absentem orationem ore impurissimo euomuit. quo die,si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, cædis initium fecisset à me.sic enim statuerat.cū autem semel gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem cædendi,nisi defatigatio,& satietas,attulisset. etenim aderat L.frater, gladiator Asiaticus,qui myrmilo Milasis depugnarat:sanguinem nostrum sitiebat. suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat.hic pecunias nostras æstimabat: possessiones notabat & vrbanas,& rusticas: huius mendicitas auiditate coniuncta, in fortunas nostras imminebat:diuidebat agros,quibus, & quos volebat:nullus aditus erat priuato, nulla æquitatis depreca- tio.tantum quisque habebat possessor,quantū 31 reliquerat diuisor Antonius. ‖Quæ quāquam, si leges irritas feceritis, rata esse non possunt: tamen separatim suo nomine notanda censeo: D iudicandúmque nullos septemuiros fuisse: nihil placere ratum esse, quod ab iis actū diceretur,M.verò Antonij quis est, qui ciuē possit iudicare potiùs,quàm teterrimū, & crudelissimum hostē, qui pro æde Castoris sedens, audiente populo R.dixerit,nisi victorē,victurum neminem? Num putatis,P.C.dixisse eum minaciùs,quàm facturum fuisse? Quid verò, quòd in concione dicere ausus est,se,cùm magistratu abisset, ad vrbem venturum cum exercitu?introiturum,quotiescumque vellet?Quid erat aliud, nisi denuntiare populo Ro. serui- 32 tutem? ‖ Quod autem eius iter Brundisium? quæ festinatio?quæ spes,nisi vt ad vrbē ocyus exercitum maximum adduceret? qui autē dilectus centurionum? quæ effrenatio impotentis animi?Cùm eius promissis legiones fortissimæ reclamassent, domum ad se venire iussit cēturiones,quos bene de repub.sentire cognouerat: eósque ante pedes suo, vxorísque suæ, quam secum grauis imperator ad exercitum duxerat, iugulari coegit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis in nos, quos oderat, cùm in eos,quos numquam viderat, tam crudelis fuisset? & quàm auidum in pecuniis locupletum, cui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipsorum bona,quantacumque 33 erant, statim comitibus suis, compotoribúsque descripsit.‖ Atque ille furens infesta iam B patriæ signa Brundusio inferebat: cùm Cæsar deorum immortalium beneficio, diuini animi, ingenij, consilii magnitudine, cùm sua sponte,eximiáque virtute, tum approbatione auctoritatis meæ,colonias patris adiit:veteranos milites conuocauit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retardauit. Posteà verò, quam legio Martia ducem præstantissimum vidit, nihil egit aliud, nisi vt aliquando liberi essemus: quam est imitata quarta legio. Quo ille nuntio audito,cùm senatum vocasset, adhibuissétque consularem, 34 qui sua sententia C. Cæsarem hostem iudicaret repente concidit. ‖Post autē, neque sacrificiis sollemnibus factis, neque votis nūcupatis,non profectus est, sed profugit paludatus. At quò?in prouinciam firmissimorum, & fortissimorum ciuium:qui illum,ne si ita quidem venisset,vt nullum bellum inferret, ferre potuissent:impotentem,iracundum,contumeliosum,superbum,semper poscentem,semper ra- C pientem,semper ebrium. At ille,cuius ne pacatam quidem nequitiam quisquā ferre posset, bellum intulit prouinciæ Galliæ:circumsedit Mutinam,firmissimā, & splendidissimam populi Romani coloniā: oppugnat D.Brutum 35 imperatorem consulē designatum,ciuem,non sibi,sed nobis & reip.natum. ‖ Ergo Annibal hostis,ciuis Antonius? quid ille fecit hostiliter,quod hic aut non fecerit, aut non faciat, aut non moliatur,& cogitet? Totum iter Antonij quid habuit,nisi depopulationes, vastationes,cædeis,rapinas?quas non faciebat Annibal, quia multa ad vsum suum reseruabat. At hi, qui in horam viuerent, non modò de fortunis,& de bonis ciuium,sed ne de vtilitate quidem sua cogitauerunt. Ad hunc (dii boni) legatos mitti placet: norunt isti homines formam reipublicæ, iura belli, exempla maiorum: cogitant, quid populi Romani maiestas, quid senatus seueritas postulet? Legatos D decernitis: si vt,deprecentur,contemnet: si vt imperetis,non audiet: denique quamuis seuera legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum,hunc,quē videmus, populi Romani restinguet ardorem: municipiorum, atque Italiæ franget animos. vt omittā hæc,quę ma- 36 gna sunt:certè ista legatio moram, & tarditatem afferet bello. ‖Quāuis dicant,quod quosdā audio dicturos:Legati proficiscantur:bellū nihilo-

nihilominùs paretur: tamẽ legatorum nomen ipsum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur. Minimis momentis, P.C. maximæ inclinationes temporum fiunt, cùm in omni casu reipublicæ, tum in bello, & maximè ciuili: quod opinione plerumque, & fama gubernatur. Nemo quæret quibuscum mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis vltrò missæ, timoris esse signum videbitur. Recedat à Mutina, designat oppugnare Brutum, 27 decedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est armis. ‖ Non enim ad Annibalem mittimus vt à Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus P. Valeriũ Flaccũ & Qu. Fabium Pamphilum: qui, si Annibal non pareret, Karthaginem ire iussi sunt. nostros legatos quò iubebimus ire, nisi paruerit Antonius? ad nostrum ciuem mittimus, ne imperatorem, ne coloniã populi R. oppugnet. Itane verò? hoc per legatos rogandus est? Quid interest, per deos immortaleis, vtrùm hanc vrbem oppugnet, an huius vrbis propugnaculum, coloniamque populi Ro. præsidij causa collocatam? Belli Punici secundi, quod cõtra maiores nostros Annibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. rectè ad eum legati missi. mittebantur ad Pœnum, mittebantur ad Annibalem pro hospitibus nostris, & sociis. Quis simile tandem? nos ad ciuem mittemus, ne imperatorem populi Ro. ne exercitum, ne colo- 28 niam circumsedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit hostis? ‖ Age, si paruerit, hoc ciue vti aut volumus, aut possumus? Ante diem XIIII. Kalendas Ian. decretis vestris, eum concidistis: constituistis, vt hæc ad vos kalend. Ian. referrentur, quæ referri videtis, de honoribus, & præmiis bene de rep. meritorum, & merentium: quorum principem iudicauistis eum, qui fuit, C. Cæsarem, qui M. Antonij impetus nefarios ab vrbe in Galliam vertit: C deinde milites veteranos, qui primi Cæsarem secuti sunt: tum illas cælesteis, diuinásque legiones, Martiam, & Quartam, quibus, cùm consulem suum non modo reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores, & præmia spopondistis: eodémque die D. Bruti, prestantissimi ciuis, edicto allato, atque proposito, factum eius collaudauistis: quódque ille bellum priuato consilio susceperat, id vos 29 auctoritate publica comprobastis. ‖ Quid igitur illo die aliud egistis, nisi vt re hostem iudicaretis Antonium? his vestris decretis aut ille vos æquo animo adspicere poterit, aut vos illum sine summo dolore videbitis? Exclusit illum à rep. distraxit, segregauit nõ solum scelus illius, sed etiam, vt mihi videtur, fortuna quædam reipublicæ: qui si legatis paruerit, Romámque redierit: numquando perditis ciuibus vexillum, quò concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minùs vereor. Sunt alia ob quę magis numquam parebit ille legatis. noui hominis insaniam, arrogantiam: noui perdita consilia amicorum, quibus ille est D 30 deditus. ‖ Lucius quidem frater eius, vtpote qui peregrè depugnauit, familiam ducit. Si sit per se ipse sanus, quod numquam erit: per hos esse ei tamen non licebit. teretur interea tẽpus: belli apparatus refrigescent. Vnde est adhuc bellum, nisi ex retardatione, & mora? vt primum post discessum latronis, vel potiùs

A desperatam fugam, libere senatus haberi potuit, semper flagitaui, vt conuocaremur. quo die primùm conuocati sumus, cùm designati consules non adessent, ieci, sententia mea, maximo vestro consensu, fundamenta reipublicæ seriùs omnino, quàm decuit: nec enim antè potui: sed tamen si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum profectò nullum haberemus. ‖ Omne malum nascens facilè 31 opprimitur: inueteratum fit plerumque robustius. Sed tum exspectabantur kalendæ Ian. fortasse non rectè. Verùm præterita omittamus. Etiámne hanc moram afferemus, dum proficiscantur legati? dum reuertantur? quorũ exspectatio dubitationem belli afferet. bello autem dubio, quod potest studium esse delectus? Quamobrem, P.C. legatorum mentionem nullam censeo faciendam: rem administrandam arbitror sine vlla mora, & cõfestim B gerendam censeo: tumultum decerni, iustitium indici, saga sumi dico oportere, delectum haberi, sublatis vacationibus in vrbe, & in Italia, præterea Gallia tota. ‖ Quæ si erũt 32 facta, opinio ipsa & fama vestræ seueritatis obruet scelerati gladiatoris amẽtiam. sentiet sibi bellum cum republica esse susceptum: experiemur consentientis senatus neruos, atque vireis. nam nunc quidem partium contẽtionem esse dictitat. quarum partium? alteri victi sunt, alteri sunt è mediis C. Cæsaris partibus. nisi fortè Cæsaris parteis à Pansa, & Hirtio consulibus, & à filio C. Cæsaris oppugnari putamus. Hoc verò bellum non est ex dissensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum ciuium excitatum: quibus bona, fortunaque nostræ notæ sunt, & iam ad cuiusque opinionẽ distributæ. ‖ Legi epistolam 33 Antonii, quam ad quemdam septemuirum, capitalem hominem, collegam suum miserat. C QVID CONCVPISCAS, TV VIDERIS: QVOD CONCVPIVERIS, CERTE HABEBIS. Hem, ad quem legatos mittamus: cui bellum moremur inferre: qui ne sorti quidem fortunas nostras destinauit, sed libidini cuiusque nos ita addixit, vt ne sibi quidẽ quidquam integrũ, quod non alicui promissum iam sit, reliquerit. cum hoc, P.C. bello, bello, inquam, decertandũ est, idque confestim. legatorũ tarditas repudianda est. ‖ Quapropter, ne multa nobis quotidie 34 decernenda sint: consulibus totã rempublicam cõmittendam censeo, hisque permittendum, vt rempublicã defendant, prouideántque. ne quid respublica detrimenti accipiat: censéoque, vt iis, qui in exercitu Antonij sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Febr. ab eo discesserint. Hæc si censueritis, Patres cõscripti, breui tẽpore libertatem populi Romani, auctoritatémq; vestram recuperabitis. sin autem leniùs agetis: tamen eadem, sed fortasse seriùs D decernetis. De republica quoad retulistis, satis decreuisse videor. ‖ Altera res est de honori- 35 bus: de quibus deinceps intelligo esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis rogandis seruari solet, eundẽ tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, consule designato, more maiorum capiamus exordium: cuius, vt superiora omittã, quæ sunt maxima illa quidẽ, sed adhuc hominũ magis iudiciis, quã publicè laudata: quibusnã verbis eius laudem…

ius ipsius tẽporis cõsequi possumus? neq; enim vllã mercedẽ tanta virtus præter hanc laudis, gloriæque desiderat. qua etiamsi careat, tamẽ, sit seipsa contenta, atque in memoria gratorum ciuium, tanquam in luce posita lætetur. laus igitur iudicii, testimoniique vestri, tribuenda Bruto est. || Quamobrem his verbis, P. C. senatusconsultum faciendum censeo. CVM D. Brutus, imp. COS. designatus, prouinciam Galliã in senatus, populique Romani potestate teneat: cùmque exercitum tantũ, tã breui tẽpore, summo studio municipiorum, coloniarúmque prouinciæ Galliæ, optimè de republ. meritæ, merentisque, conscripserit, cõparauit; id eum rectè, & ordine, éxque republica fecisse: idque D. Bruti præstantissimum meritum in rempublicam senatui, populóque Romano gratum esse, & fore. itaque senatum, populúmque Romanum existimare, D. Bruti, imp. COS. designati opera, consilio, virtute, incredibilique studio, & consensu prouinciæ Galliæ, reipub. difficillimo tempore esse subuentum. || Huic tanto merito Bruti, P.C. tantóque in rempublicã beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur? nam si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis, & coloniis imparatis, in illam vltimam Galliã penetrare potuisset: quantus reipublicæ terror impenderet? dubitaret, credo, homo amentissimus, atque omnibus consiliis præceps & deuius, non solùm cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariæ bellum inferre nobis: vt eius furorem ne Alpium quidẽ muro cohibere possemus. Hæc igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio, atque iudicio, non vt consulem recepit, sed, vt hostem, arcuit Galliã, séque obsideri, quàm hãc vrbem, maluit. Habeat ergo huius tanti facti, tamque præclari decreto vestro testimonium sempiternũ: Galliáque, quæ semper præsidet, atque præsedit huic imperio, libertatique cõmuni, meritò, veréque laudetur, quòd se, suásque vireis non tradidit, sed opposuit Antonio.

|| Atque etiam M. Lepido pro eius egregiis in rempublicam meritis decernendos honores quàm amplissimos censeo. semper ille populum Romanum liberũ esse voluit, maximúmque signum illo die dedit voluntatis, & iudicii sui, cùm, Antonio diadema Cæsari imponente, se auertit, gemitúque & mæstitia declarauit, quantum haberet odium seruitutis: quã populum Romanum liberum cuperet, quam illa, quæ tulerat, tẽporum magis necessitate, quã iudicio tulisset. Quanta verò is moderatione vsus sit in illo tempore ciuitatis, quod post mortem Cæsaris consecutum est, quis nostrûm obliuisci potest? Magna hæc: sed ad maiora properat oratio. || Quid enim (ò dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus? quid optatius populo Romano accidere potuit, quàm, cùm bellum ciuile maximum esset, cuius belli exitum omnes timeremus, sapientia eius id potiùs exstingui, quàm armis, & ferro rem in discrimen adducere? Quòd si eadem ratio Cæsaris fuisset, in illo tetro, miseróque bello: vt omittam patrem: duos Cn. Põpeii, summi, & singularis viri, filios incolumeis haberemus: quibus certè pietas fraudi esse non debet. Vtinam omneis M. Lepidus seruare potuisset, facturũ fuisse declarauit in eo quod potuit, cùm Sext. Pompeium restituit ciuitati, maximum ornamentum reipublicæ, clarissimum monumẽtum clementiæ suæ. grauis illa fortuna populi Romani, graue fatum. Pompeio enim patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, exstincto, interfectus est patris simillimus filius. || Sed omnia mihi facta videntur deorum immortalium iudicio, & pietate, Sext. Pompeio reipub. conseruato. Quam ob causam iustam, atque magnam, & quòd periculosissimum ciuile bellum, maximúmque, humanitate, & sapientia sua M. Lepidus ad pacem, concordiamque conuertit, senatusconsultum his verbis censeo perscribẽdum: Cum à M. Lepido, imp. pontifice max. sæpenumerò respublica, & bene, & feliciter gesta sit, populúsque Romanus intellexerit, ei dominatum regium maximè displicere: cùmque eius opera, virtute, consilio, singularique clementia, & mansuetudine bellum acerbissimum ciuile sit restinctum: || Sextúsque Pompeius, Cn. F. Magnus, huius ordinis auctoritate ab armis discesserit, & à M. Lepido, imp. pont. max. summa senatus, populique Romani voluntate ciuitati restitutus sit: senatum, populúmque Romanum pro maximis, plurimisque in rempublicam M. Lepidi meritis, magnam spem in eius virtute, auctoritate, felicitate, reponere otii, pacis, concordiæ, libertatis: eiúsque in rempublicam meritorum senatum, populúmque Romanum memorem fore, eique statuam equestrẽ inauratam in Rostris, aut quo alio loco in foro vellet, ex huius ordinis sententia statui placere. Qui honos, P.C. mihi maximus videtur: primùm, quia iustus est. non enim solùm datur propter spem temporum reliquorum, sed pro amplissimis meritis redditur: nec verò cuiquam possumus commemorare hunc honorem a senatu tributum iudicio senatus soluto, & libero. || Venio ad C. Cæsarem, P.C. qui nisi fuisset, quis nostrûm esse potuisset? aduolabat ad vrbem à Brundisio homo impotentissimus, ardẽs odio, animo hostili in omneis bonos, cum exercitu Antonius. quid huius audaciæ, & sceleri poterat opponi? nondum vllos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: dandæ ceruices erant crudelitati nefariæ: fugam quærebamus omnes, quæ ipsa exitum non habebat. || Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc diuinum adolescentem deus? qui, cùm omnia ad perniciem nostram pestifero illi ciui parerẽt, subitò præter spem omnium exortus, priùs confecit exercitum, quem furori M. Antonij opponeret, quàm quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompeio, cùm esset adolescens: & quidem iure. subuenit enim reipub. Sed ætate multò robustior, & militum ducem quærentium studio paratior, & in alio genere belli. non enim omnibus Syllæ causa grata, declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorũ maximæ calamitates. || Cæsar autem, annis multis minor, veteranos cupientes iam requiescere, armauit: eam complexus est causam, quæ esset senatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ diis omnibus gratissima. Et Pompeius ad L. Syllæ maximum imperium, victorémque exercitum acces-

accessit: Cæsar se ad neminem adiunxit: ipse A princeps exercitus faciendi, & præsidii comparandi fuit. Ille in aduersariorum partibus agrum Picenum habuit munitum: hic ex Antonij amicis, sed amicioribus libertati, contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sylla regnauit: huius præsidio Antonij domi-
45 natus oppressus est. ‖ Demus igitur imperium Cæsari: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri nó potest. sit proprætor eo iure, quo qui optimo, qui honos, quamquam est magnus illi ætati, tamé ad necessitatem rerum gerendarum, non solùm ad dignitatem valet. itaque illa quæramus, quæ vix hodierno die consequemur. Sed sæpe spero fore, huius adolescentis ornandi, honorandique, & nobis, & populo Romano potestaté.
46 hoc autem tempore ita censeo decernendum. ‖ Quod C. Cæsar, C. F. pont. propr. summo reip. tempore milites veteranos ad libertaté populi Romani cohortatus sit, eósque cóscri- B pserit: quódque legio Martia, Quartaq; summo studio, optimóque in rempublicam consensu, C. Cæsare duce, & auctore, rémpublicam, libertatem populi Romani defendant, defenderint: & quod C. Cæsar, propr. Galliæ prouinciæ cum exercitu subsidio profectus sit: equites, sagittarios, elephantos in suam, populique Rom. potestatem redegerit, difficillimóque reipublicæ tempore, saluti, dignitatique populi Romani subuenerit: ob eas causas senatui placere, C. Cæsarem, C. F. pontificem proprætorem, senatorem esse, sententiamque loco prætorio dicere: eiúsque rationem, quæcunque appetet, ita haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore quæstor fuisset.
47 ‖ Quid est enim, P. C. cur eum non quàm primum amplissimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus cùm grandiorem ætatem ad consulatum constituebant, adolescentiæ temeritatem verebantur. C. Cæsar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiáque virtute progressum ætatis exspectari non oportere. Itaque maiores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annaleis non habebant: quas multis pòst annis attulit ambitio, vt gradus essent petitionis inter æqualeis. Ita
48 sæpe magna indoles virtutis priùs quàm reip. prodesse potuisset, exstincta fuit. ‖ At verò apud antiquos, Rulli, Decii, Coruini, multique alij: recéntiore autem memoria superior Africanus, T. Flaminius, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, vt populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander? cùm ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nónne tertio & tricesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor, quam consularis, ex quo iudicari potest, virtutis esse, quàm ætatis cursum celeriorem. Nam quòd ii, qui Cæsari inuident, simulant se timere: ne verendum quidem est: vt tenere se possit, vt D moderari, ne honoribus nostris elatus intem-
49 perantiùs suis opibus vtatur. ‖ Ea natura rerú est, P. C. vt, qui sensum veræ gloriæ ceperit, quique se ab senatu, ab equitibus, populoque Romano vniuerso senserit ciuem carum haberi, salutarémque reipublicæ, nihil cum hac gloria comparandum putet. Vtinam C. Cæsari, patri dico, contigisset adolescenti, vt esset senatui, atque optimo cuique carissimus, quod cùm consequi neglexisset, omnem vim ingenii, quæ summa fuit in illo, in populari leuitate consumsit. Itaque cùm respectum ad senatum, & ad bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quã virtus liberi populi ferre non posset. Eius autem filii longissimè diuersa ratio: qui cum omnibus est, tum optimo cuique carissimus. in hoc spes libertatis posita est: ab hoc accepta iam salus: huic summi honores & exquiruntur, & parati sunt. ‖ Cuius igitur singularem 50 prudentiam admiramur, eius stultitiam timemus? quid enim stultius, quàm inutilem poténtiam, inuidiosas opes, cupiditatem dominãdi præcipitem, & lubricam anteferre veræ, graui, solidæ gloriæ? An hoc vidit puer: si ætate processerit, non videbit? At est quibusdam inimicus, clarissimis, atque optimis ciuibus. Nullus iste timor esse debet, omneis Cæsar inimicitias reipublicæ condonauit: hanc sibi iudicem constituit, hãc moderatricem omnium factorum. ita enim ad rempublicam accessit, vt eã confirmaret, non vt euerteret, omneis habeo cognitos sensus adolescentis. nihil est illi republica carius, nihil vestra auctoritate grauius, nihil bonorum virorum iudicio optatius, nihil vera gloria dulcius. ‖ Quamobrem 51 ab eo non modò nihil timere, sed maiora, & meliora exspectare debetis: neque, in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere, ne memoria maneat domestici doloris, quæ plus apud eum possit, quàm salus ciuitatis. Audebo etiam obligare fidem meã, P. C. vobis, populóque Romano, quòd profectò, cùm me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimescerémque in re maxima periculosam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo, Patres conscripti, C. Cæsarem, talem semper fore ciuem, qualis hodie C sit, qualémque eum maximè velle, & optare debemus. ‖ Quæ cùm ita sint, de Cæsare satis 52 hoc tempore dictum habeo. Nec verò de L. Egnatuleio, fortissimo, & constantissimo ciue, amicissimo reip. silédum arbitror: sed tribuédum testimonium virtutis egregiæ, quòd is legionem quartam ad Cæsarem adduxerit, quæ præsidio consulibus, senatui, populóque Ro. reiq. pub. esset: ob eam causam placere, vti L. Egnatuleio trienium ante legitimum tempus magistratus petere, capere, gerereq; liceat. In quo, P. C. non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio, quàm honos. in tali enim re satis est nominari. ‖ De exercitu autem C. Cæsaris 53 ita censeo decernendum: Senatui placere, militibus veteranis, qui Cæsaris, pontificis, auctoritatémque huius ordinis defenderint, atque defendant, his, liberísque eorum, militiæ vacationem esse: vtique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambóve, cognoscerent, qui ager col nus esset, quò milites veterani D deducti essent, qui contra legem Iuliam possideretur, vt is militibus veteranis diuideretur: de agro Campano separatim cognoscerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiæ, & legioni quartæ, & iis militibus, qui de legione secunda, tricesimaquinta, ad C. Pansam, A. Hirtium, consules, venissent, suaque nomina dedissent: quòd iis senatus, populique Roma

libertas carissima sit, & fuerit, vacationẽ militiæ ipsis, liberisque eorum esse placere, extra tumultum Gallicum, Italicũmque: easque legiones, bello confecto, missas fieri placere: 54 ‖quantámque pecuniã militibus earum legionum in singulos C. Cæsar pontifex, proprætor pollicitus sit, tantam dari placere: vtique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambóve, rationem agri habeant, qui sine iniuria priuatorum diuidi possit: isque militibus legionis Martiæ, & legionis quartę ita daretur, assignaretur, vt quibus militibus amplissimè dati, assignati essent. Dixi ad ea omnia, consules, de quibus retulistis: quæ si sint sine mora, maturéque decreta, faciliùs apparabitis ea, quæ tẽpus, & necessitas flagitat. celeritate autẽ opus est: qua si essemus vsi, bellum, vt sæpe dixi, nullum haberemus.

IN M. ANTONIVM AD QVIRITES, Philippica sexta.

ORATIO XLVIII.

1 AVDITA vobis esse arbitror, Quirites, quæ sint acta in senatu, quæ fuerit cuiusque sententia. res enim ex Kalendis Ianuar. agitata, paulò antę confecta est: minùs quidem illa seuerę, quam decuit, non tamen omnino dissolutè. mora est allata bello, non causa sublata. Quamobrem, quòd quęsiuit à me P. Apuleius, homo & multis officiis mihi, & summa familiaritate coniunctus, & vobis amicissimus, ita respondebo, vt ea, quibus non interfuistis, nosse possitis. Causa fortissimis, optimisque consulibus Kalendis Ian. de rep. primũ referendi fuit ex eo, quod xiii. 2 kalendas Ian senatus me auctore decreuit.‖Eo die primum, Quirites, fundamenta iacta sunt reipub. Fuit enim longo internallo ita liber senatus, vt vos aliquãdo liberi essetis. Quo quidem tẽpore, etiam si ille dies vitæ finem mihi allaturus esset, satis magnum ceperã fructum, cùm vos vniuersi vna mente, atque voce iterũ à me conseruatam esse rẽp. conclamastis. Hoc vestro iudicio, tanto, tãmq; præclaro excitatus, ita kal. Ian. veni in senatum, vt meminissem, quã personam impositã a vobis sustinerem. Itaq; bellum nefarium illatum reip. cùm viderem, nullam morã interponendam insequendi M. Antonium putaui: hominémq; audacissimum, qui multis nefariis rebus antè cõmissis, hoc tempore imperatorem populi R. oppugnaret, coloniam vestrã fidissimam, fortissimámque obsideret, bello censui persequẽdum: tumultũ esse decerni, iustitium edici, saga sumi, dixi placere: quo omnes acrius graniúsque incumberent ad vlciscendas reip. iniurias, si omnia grauissimi belli insignia suscepta à senatu viderent. ‖ Itaq; hac sententia 3 sic per triduum valuit, vt quãquam discessio facta non esset, tamen, præter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio qua obiecta re, remissior senatus fuit. nã plures eam sententiam secuti sunt, vt, quantum senatus auctoritas, vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur. Intelligo, Quirites, a vobis hanc sententiam repudiari: neque iniuria, ad quẽ enim legatos? ad eúmne, qui pecunia publica dissipata, atque effusa, per vim, & cõtra auspicia impositis populo Ro. legibus, fugata concione, obsesso senatu ad opprimendã rẽp. Brundisio legiones arcesserit? ab his relictus cum latronũ manu in Galliã irruperit? Brutũ oppugnet? Mutinam circumsedeat? quæ vobis potest cum hoc gladiatore conditionis, æqui- 4 tatis, legationis esse cõmunitas? ‖Quamquam, Quirites, non est illa legatio: sed denuntiatio belli, nisi paruerit. Ita enim est decretum, vt si legati ad Annibalẽ mitterentur. mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinã obsideat, ne prouinciã depopuletur, ne delectus habeat, sit in senatus populique Ro. potestate. Facilè verò huic denuntiationi parebit, vt in Patrum cõscriptorum, atq; in vestra potestate sit, qui in sua nũquã fuerit. Quid enim ille vnquã arbitrio suo fecit, semper eo tractus, quo libido rapuit, quò leuitas, quò furor, quò vinolẽtia? semper eum duo dissimilia genera, lenonum, & latronum, ita domesticis stupris, forensibus parricidiis delectarunt, vt mulieri citiùs auarissimæ paruerit, quam senatui, populóq; Ro. ‖Itaque, quod 5 paulò antè feci in senatu, faciam apud vos. testificor, denuntio, antè prædico, nihil M. Antonium eorum, quę sunt legatis mãdata, facturum: vastaturum agros, Mutinam obsessurum, delectus, qua possit, habiturum. is est enim ille, qui semper senatus iudicium, & auctoritatem, semper voluntatẽ vestram, potestatemque contemserit. An ille id faciat, quod paulò antè decretum est, vt exercitum citra flumen Rubiconẽ qui finis est Galliæ, educeret, dum ne propius vrbem Romam CC. mill. admoueret?

uerct? huic denuntiationi ille pareat? ille se fluuio Rubicone CC. mill. circumscriptum esse patiatur? ‖non is est Antonius. nam si esset: non commisisset, vt ei senatus, tanquam Annibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quòd verò ita auocatur à Mutina, vt ab vrbe, tanquam pestifera flamma, arceatur, quam habet ignominiam? quod iudicium senatus? Quid, quòd à senatu dantur mandata legatis, vt D. Brutũ, militésq; eius adeant, iisque demonstrent, sua in remp. merita, beneficiaque eorum grata esse senatui, populoque Romano, eísque eá ré magnæ laudi, magnóque honori fore? passurúmne cẽsetis Antoniũ introire Mutinam legatos? exire inde tutò? nũquam patietur mihi credite. noui violentiam, noui impudentiam, noui audaciam. ‖ Nec verò de illo, sicut de homine aliquo debemus, sed vt de importunissima bellua cogitare. Quæ cùm ita sint, non omnino dissolutum est, quoad decreuit senatus. habet atrocitatis aliquid legatio: vtinam nihil haberet moræ. nam cùm plerisque in rebus gerendis tarditas, & procrastinatio odiosa est: tum hoc bellum indiget sceleratis. succurrendum est D. Bruto: omnes vndique copiæ colligendæ: horam exhibere nullam in tali ciue liberando sine scelere non possumus. ‖An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliã Antonij prouinciam iudicasset, legiones Antonio, & prouinciam tradere? domum redire? triumphare? primus in hoc ordine esse, quoad magistratum iniret? quid negotij fuit? Sed, cùm se Brutũ esse meminisset, vestræque libertati natum: quid egit aliud, nisi vt pænè corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc vtrùm legatos an legiones ire oportebat? ‖ Sed præterita omittamus. properent, quod video esse facturos. vos saga parate. est enim ita decretum, vt, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. ibitur: non parebit: nos amissos tot dies rei gerendæ queremur. Non metuo, Quirites, ne, cùm audierit Antonius, me hoc in senatu, & in concione confirmasse, numquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, vt ego nihil vidisse videar, vertat se, & senatui pareat. numquam faciet: non inuidebit huic meæ gloriæ: malet, me sapientem à vobis, quam se modestum existimari. ‖Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? nuper quidem dicitur ad Tibur, vt opinor, cùm ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiámne ab hoc myrmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim secerni à fratre poterit tanta præsertim auctoritate, nam hic inter illos Africanus est: pluris habetur, quàm L. Trebellius, pluris, quàm T. Plancius, adolescens nobilis: qui omnibus sententiis maximo vestro plausu condemnatus, nescio quomodo se cõiecit in turbam, atque ita mæstus rediit, vt retractus, non reuersus videretur: sic contemnit, tanquam si illi aqua, & igni interdictum sit aliquando negat ei locum esse oportere in securia, qui incenderit curiam. ‖Nam Trebelliũ valde iam diligit: oderat tũ, cùm ille tabulis nouis aduersabatur: iam fert in oculis, postquam ipsum Trebelliũ vidit sine tabulis nouis saluum esse non posse. audisse enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuistis, quotidie sponsores, & creditores L. Trebellij conuenire. O fides (hinc enim puto Trebellium sumsisse cognomen) quæ potest esse maior fides, quàm fraudare creditores? domo profugere? propter æs alienum venire ad arma? vbi plausus ille in triumpho est spe ludi? vbi ędilitas delata summo studio bonorum? Quis est, qui hunc non casu existimet rectè fecisse? nequitia est, scelus est. ‖ Sed redeo ad amores, deliciásque nostras, L. Antonium, qui vos omneis in fidem suam recepit, negatis? num quispiam est vestrum, qui tribum non habeat? certè nemo. Atqui illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Rursus reclamatis? Adspicite à sinistra illam equestrem statuam inauratam, in qua quid inscriptũ est? QVINQVE, ET TRIGINTA TRIBVS PATRONO POPVLI RO. Igitur est patronus L. Antonius? malam quidẽ illi pestem. Clamori enim vestro assentior. nõ modò hic latro: quem clientem habere nemo velit: sed quis vnquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se populi R. victoris, dominique omnium gentium tutorem dicere auderet? ‖in foro, L. Antonij statuam videmus: sicut illam Qu. Trebellij, qui Hernicos deuicit, ante Castoris. O impudentiam incredibilem! tantúmne sibi sumsit, quia Mylasis myrmillo Thracem iugulauit, familiarẽ suũ quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro, spectantibus vobis, depugnasset? Sed hæc vna statua. altera ab equitibus R. equo publico: qui item adscribunt, PATRONO. Quẽ vmquam iste ordo patronũ adoptauit? si quemquã, debuit me. sed me omitto, quem cẽsorem? quem imperatorem? agrũ his diuisit. O sordidos, qui acceperunt: improbum, qui dederit! ‖Statuerunt etiam tribuni militares, qui in exercitu Cæsaris duo bis fuerunt, Quis est iste ordo? multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. his quoque diuisit Semurium. Campus Martius restabat, nisi priùs cũ fratre fugisset. Sed hæc agrorũ assignatio paulò antè, Quirites, L. Cæsaris clarissimi viri, & præstantissimi senatoris sententia, dissoluta est. huic enim assensi, septemuirũm acta sustulimus. Iacent beneficia Nuculæ: friget patronus Antonius. nam possessores animo æquiore discedent: nullam impensam fecerant: nondũ instruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant. ‖ Sed illa statua palmaris, de qua si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: L. ANTONIO, IANI MEDII PATRONO. Itáne? Ianus medius in L. Antonij clientela sit? quis vmquam in illo Iano inuentus est, qui L. Antonio mille nummũm ferret expensum? Sed nimis multa de nugis: ad causam, bellumque redeamus: quamquam non alienum fuit personas quasdam à vobis recognosci: vt, quibuscum bellum gereretur, possitis taciti cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, vt etiamsi melius aliud fuit, tamen legatorum reditum exspectetis animo æquo. celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit ad causam. ‖cùm enim legati renuntiarint, quod certè renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatu esse Antonium:

quis erit tam improbus ciuis, qui illum ciuem habendum putet? Nunc enim sunt pauci illi quidem, sed tamen plures, quàm rep. dignum est, qui ita loquantur. Ne legatos quidẽ exspectabimus? Istam certè vocem, simulationémque clementiæ, extorquebit his res ipsa publica. Quo etiam, vt confitear vobis, Quirites, minùs hodierno die contendi, minùs laboraui, vt mihi senatus assentiens tumultũ decerneret, saga sumi iuberet. malui viginti diebus pòst sententiam meam laudari ab omnibus, quàm à paucis hodie vituperari.

17 ||Quapropter, Quirites, exspectate legatorum reditum, & paucorum dierum molestiam deuorate. qui cùm redierint, si pacem afferẽt: cupidum me, si bellum: prouidum iudicatote. An ego non prouideã meis ciuibus? non dies, noctésque de vestra libertate, de reip. salute cogitem? Quid.n. nõ debeo vobis, Quirites, quẽ vos hominẽ à se ortũ, hominib. nobilissimis, omnibus honoribus, prætulistis? an ingratus sum? quis minus? qui partis honoribus, eosdem gessi in foro labores, quos in petẽdis. rudis in republica? quis excitatior, qui viginti iam annos bellum geram cũ improbis ciuibus?

18 Quamobrem, Quirites, consilio, quantum potero, laborare plus pænè quã potero, excubabo, vigilabóque pro vobis. etenim quis est ciuis, præsertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficij vestri, tam immemor patriæ, tã inimicus dignitati suæ, quẽ non excitet, non inflammet tantus vester iste consensus? multas, magnásque habui consul conciones, multis interfui. nullam vmquã vidi tantam, quanta nunc vestra est. Vnum sentitis omnes, vnũ studetis, M. Antonij conatũ auertere à rep. furorẽ exstinguere, opprimere audaciam? idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia coloniæ, cuncta Italia. Itaque senatum sua sponte bene firmum, firmiorem vestra auctoritate fecistis.

19 || Venit tempus, Quirites, seriùs omnino, quàm dignum populo Rom. fuit: sed tamen ita maturum, vt differri iam hora non possit. fuit aliquis fatalis casus, vt ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. nunc, si quis erit, erit voluntarius. populũ R seruire fas non est: quem dij immortales omnibus gentibus imperare voluerit. res in extremũ est adducta discrimẽ. de libertate decernitur. aut vincatis oportet, Quirites, quod profectò & pietate vestra, & tã ta concordia cõsequimini: aut quiduis potius, quàm seruiatis. Aliæ nationes seruitutem pati possunt, populi R. est propria libertas.

IN M. ANTONIVM AD QVIRITES,

Philippica septima.

ORATIO XLIX.

1 PARVIS de rebus, sed fortasse nefariis cõsulimur, P.C. De Appia via, & de Moneta, consul: de Lupercis tribunus pl. refert. quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberrare à sententia, suspensus curis maioribus. Adducta est enim, P. C. res in maximum periculum, & extremum pænè discrimen. Non sine causa legatorũ istam missionem semper timui, numquã probaui: quorũ reditus quid sit allaturus ignoro: exspectatio quidẽ quantũ afferat languoris animis, quis non videt? non enim se tenent ij, qui senatũ dolent ad auctoritatis pristinæ spẽ reuiuiscere, coniunctũ huic ordini populũ R. conspirantẽ Italiam, paratos exercitus, expeditos duces.

2 Iam nunc fingunt Antonij respõsa, eadémque defendunt. alij postulare illũ vt omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non vt pareret, & dicto audiens esset huic ordini, sed vt conditiones ferret, leges imponeret, reserare nos exteris gentibus Italiã iuberet: se præsertim incolumi, à quo maius periculum, quã ab vllis nationibus extimescendum est. alij remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam vltimam postulare,

3 ||Præclarè: ex qua non legiones solùm, sed etiam nationes ad vrbẽ conetur adducere. alij nihil eum iã nisi modestè postulare. Macedoniã, suã vocat omnino quoniã C. frater est inde renocatus. Sed quæ prouincia est, ex qua illa fax excitare non posset incendiũ. Itaque iidẽ, quasi prouidi ciues, & senatores diligentes, bellicũ me cecinisse dicunt. Suscipiunt patrocinium, qui sic disputant: Irritari Antoniũ non oportuit? nequã est homo ille atque confidens: multi prætereà improbi (quos quidẽ à se primũ numerare possunt, qui hæc loquũtur) eos cauendos esse denuntiant. Vtrũ igitur in nefariis ciuibus vlciscendis, cùm possis, an pertimescendis, diligentior est cautio?

4 || Atque hæc illi loquuntur, qui quondã propter leuitatem populares appellabãtur. ex quo intelligi potest, animo illos abhorruisse semper ab optimo

ptimo ciuitatis statu, non voluntate fuisse po-
pulareis. qui enim conuenit, vt, qui in rebus
improbis populares fuerint, iidem in re vna
maximè populari, quòd eadẽ salutaris popu-
lo. R. sit improbos se, quã populareis esse ma-
lint? me quidem semper (vt scitis) aduersatum
multitudinis temeritati, hæc fecit præclaris-
5 sima causa popularẽ. Et quidem dicuntur, vel
potiùs iidẽ ipsi se dicunt consulareis: quo no-
mine dignus est nemo, nisi qui tanti honoris
nomẽ potest sustinere. Faueas tu hosti? literas
tibi ille mittat de sua spe rerũ secundarũ? eas
tu lætus proferas? recites? describendas etiam
des improbis ciuibus? eorũ augeas animos? bo-
norũ spem, virtutémque debilites? & te cõsu-
larem, aut senatorẽ, aut denique ciuem putes?
accipiet in optimã partẽ C. Pansa, fortissimus
cõsul atque optimus. etenim dicã animo ami-
cissimo: hunc ipsum, mihi hominẽ familiaris-
simũ, nisi talis consul esset, vt omneis vigilias,
curas, cogitationes in reip. salute configeret,
6 consulem non putarẽ. quamquã nos ab ineũ-
te illius ætate vsus, consuetudo, studiorum e-
tiam honestissimorum societas, similitudóque
coniunxit: eiusdémque curam incredibilem
in asperrimis belli ciuilis periculis perspexi,
non modò salutis, sed etiam dignitatis meæ:
tamen eundem, vt dixi, nisi talis consul esset,
negare esse consulem auderẽ. idem non modò
consulẽ esse dico, sed etiã memoria mea præ-
stantissimũ, atque optimũ consulem, non quia
non pari virtute, & voluntate alij fuerint: sed
tantam causam non habuerunt, in qua virtu-
7 tẽ, & voluntatẽ suam declararent. Huius ma-
gnitudini animi, grauitati, sapiẽtiæ, tempestas
est oblata formidolosissimi temporis. Tũ autẽ
illustratur consulatus, cùm gubernat remp. si
non optabili, at necessario tẽpore. magis autẽ
necessariũ P.C. nullũ tempus vmquam fuit. I-
taq; ego ille, qui semper pacis auctor fui, cui-
que pax, præsertim ciuilis, quamquam omni-
bus bonis, mihi tamen in primis fuit optabi-
lis (omne enim curriculũ industriæ nostræ in
foro, in curia, in amicorũ periculis propulsan-
dis, elaboratũ est: hinc honores amplissimos,
8 hinc mediocreis opes, hinc dignitatem, siquã
habemus, consecuti sumus.) ego itaque pacis,
vt ita dicã, alumnus, qui, quantuscunque sum
(nihil enim mihi arrogo) sine pace ciuili cer-
tè non fuissem (periculosè dico: quemadmodũ
accepturi, P. C. sitis, horreo: sed pro mea per-
petua cupiditate vestræ dignitatis retinendæ,
& augendæ, quæso, oróque vos, P.C. vt primò
si erit vel acerbũ auditu, vel incredibile à M.
Cicerone esse dictum, accipiatis sine offen-
sione, quod dixero: néve id priùs, quàm, quale
sit, explicauero, repudietis.) Ego ille, dicam
sæpius, pacis semper laudator, semper auctor,
pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe
ingredior in reliquam orationem, P. C. quo-
niam periculosissimum locum silentio sum
9 prætervectus. Cur igitur pacem nolo? quia
turpis est, quia periculosa, quia esse non po-
test. quæ tria dum explico, peto à vobis, P.
C. vt eadem benignitate, qua soletis, verba
mea audiatis. Quid est inconstantia, mobi-
litate, leuitate, cum singulis hominibus, tum
verò vniuerso senatui, turpius? quid porrò
inconstantius, quàm, quem modo hostem non
verbo, sed re, multis decretis, iudicauistis,
cum hoc subitò pace velle coniungi? quasi 10
verò, cùm C. Cæsari meritos illi quidem &
debitos, sed tamen singulareis, & immor-
taleis decreuistis vnam ob causam, quòd con-
tra M. Antonium exercitum comparauisset,
non hostem Antonium iudicaueritis: nec tum
hostis est à vobis iudicatus Antonius, cùm
laudati sunt auctoritate vestra veterani mili-
tes, qui Cæsarem secuti essent: nec tum ho-
stem Antonium iudicauistis: cum fortissimis
legionibus, quòd illum, qui consul appellaba-
tur, cùm esset hostis, reliquissent, vacationes,
pecunias, agros spopondistis. Quid? cùm Bru- 11
tum hominẽ quodam illius generis, & nomi-
nis natum ad remp. liberandã, exercitúmque
eius pro libertate populi Romani bellum ge-
rentem cum Antonio, prouinciamque fidelis-
simam, atque optimam, Galliam laudibus am-
plissimis affecistis, tum non hostem iudicastis
Antoniũ? quid? cùm decreuistis, vt coss. alter
ambóve ad bellũ proficiscerentur: quod erat
bellum, si hostis Antonius non erat? Quò igi- 12
tur profectus est vir fortissimus, meus collega
& familiaris A. Hirtius consul? At qua imbe-
cillitate? qua macie? sed animi vireis, corpo-
ris infirmitas non retardauit. æquũ, credo, pu-
tauit, vitam, quam populi Romani votis reti-
nuisset, pro libertate populi Ro. in discrimen
adducere. Quid? cùm delectus haberi tota Ita-
lia iussistis, cùm vacationes omneis sustulistis,
tum ille hostis non est iudicatus? armorum
officinas in vrbe videtis: milites cum gladiis
sequuntur consulem: præsidio sunt, specie,
consuli: re, & veritate, nobis omnes sine vlla
accusatione, summo etiam cum studio nomi-
na dant: parent auctoritati vestræ. non est iu-
dicatus hostis Antonius? At legatos misimus. 13
Heu, me miserum! cur senatum cogor, quem
laudaui semper, reprehendere? quid? vos cen-
setis, P. C. legatorum missionem populum
Rom. probauisse? non intelligitis, non auditis,
meam sententiam flagitari? cui cùm pridie
frequentes essetis assensi postridie ad spem
estis inanem pocis deuoluti. Quàm turpe por-
rò est, legiones ad senatum legatos mittere,
senatum ad Antonium? quamquam illa lega-
tio nõ est: denuntiatio est paratum illi exitiũ:
nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen
opinio est grauior. missos enim legatos omnes
vident: decreti vestri non omnes verba noue-
runt. Retinenda est igitur vobis constantia, 14
grauitas, perseuerantia, repetẽda est vetus illa
seueritas. siquidem auctoritas senatus, decus,
honestatem, laudem, dignitatem desiderat:
quibus hic ordo nimium caruit diu. Sed e-
rat tunc excusatio oppressis, misera illa qui-
dem, sed tamen iusta. nunc nulla est. Libera-
ti tũ regio dominatu videbamur armis dome-
sticis, ea ipsa depulimus. nunc quidem vi ex-
torquenda sunt. quod si non possumus facere
(dicam, quod dignum est & senatore, & Roma- 15
no homine) moriamur. Quanta enim erit illa
reipubl. turpitudo, quantum dedecus, quanta
labes, dicere in hoc ordine sententiam M.
Antonium consulari loco? cuius, vt omittam
innumerabilia scelera vrbani consulatus,
in quo pecuniam publicam maximam dissi-
pauit, exsules sine lege restituit, vectigalia
vendidit, prouincias de populi Ro. impe-
rio sustulit, regna addixit pecunia, leges ciui-

tati per vim imposuit,armis aut obsedit, aut
exclusit senatū:vt hæc,inquam,omittā:ne hoc
quidem cogitatis, eum qui Mutinam coloniā
populi Ro.& consulem designatum obsederit,
depopulatus agros sit, hunc in eum ordinem
recipi, à quo toties ob has ipsas causas hostis
iudicatus sit, quàm fœdum, flagitiosúmque
16 sit videtis. Satis multa de turpitudine. ‖ Di-
cā deinceps, vt proposui, de periculo: quod
& si minùs est fugiendum,quàm turpitudo:ta-
men offendit animos maioris partis hominū
magis. Poteritis igitur exploratā habere pa-
cē,cùm in ciuitate Antoniū videatis, vel po-
tiùs Antonios?nisi fortè contemnitis Lucium.
ego ne Caium quidem.sed,vt video,domina-
bitur Lucius. est enim patronus xxxv. tribuū,
quarum sua lege, qua cum C. Cæsare magi-
stratum sortitus est, suffragium sustulit: pa-
tronus centuriarum equitum, quas idem si-
ne suffragio esse voluit:patronus eorum, qui
tribuni militares fuerunt: patronus Iani me-
17 dij. ‖ ô dij! quis huius potentiam poterit su-
stinere? præsertim cùm eosdem in agros etiā
deduxerit. quis vmquam omneis tribus? quis
equites Romanos? quis tribunos militareis?
Gracchorum potentiam maiorem fuisse arbi-
tramini, quàm huius gladiatoris futura sit?
quem gladiatorem non ita appellaui, vt in-
terdū etiam M. Antonius gladiator appellari
solet, sed, vt appellant ij, qui planè & Latinè
loquuntur,Myrmillo in Asia depugnauit.cùm
ornasset Thræcidiis comitē & familiarē suū,
illum miserum fugientem iugulauit: luculen-
tam tamen ipse plagam accepit, vt declarat
18 cicatrix.‖Qui familiarem iugularit,quid hic,
occasione data,faciet inimico,& qui illud ani
mi causa fecerit,hūc prædæ causa quid factu-
rum putatis?non rursus improbos decuriabit?
non sollicitabit rursus agrarios? non quæret
expulsos?M.verò Antonius non is erit,ad quē
omni motu concursus fiat ciuium perdito-
rum? Vt nemo sit alius, nisi ij, qui vna sunt,
& ij qui hìc ei nunc apertè fauent: parúmne
erunt multi? præsertim cùm bonorū præsidia
discesserint, illi parati sint ad nutum futuri?
Ego verò metuo, si hoc tempore cōsilio lapsi
erimus,ne illi breui tempore nimis multi no-
19 bis esse videantur.‖Nec egò pacem nolo: sed
pacis nomine bellum inuolutum reformido.
Quare si pace frui volumus: bellum gerendū
est. si bellum omittemus:pace numquam frue-
mur.Est autem nostri consilij Patres conscri-
pti, in posterum quàm longissimè prouidere.
idcirco in hac custodia, tanquam in specula,
collocati sumus, vt vacuum metu populum
Ro. nostra vigilia, & prouidentia reddere-
mus. Turpe est summo consilio orbis terræ,
præsertim in re tam perspicua, consilium in-
20 telligendi defuisse. ‖ Eos consules habemus
eam populi Rom. alacritatem, cum consen-
sum Italiæ,eos duces,eos exercitus,vt nullam
calamitatē resp.accipere possit sine culpa se-
natus.Equidem non deero,monebo, prædica-
bo,denuntiabo, & testabor semper deos, ho-
minésque, quid sentiam: nec solùm fidem
meam, quod fortasse videtur satis esse, sed
in principe ciui non est satis, curam, con-
21 silium,vigilantiámque præstabo. ‖Dixi peri-
culo: docebo ne coagmentari quidem posse
pacem.de tribus enim,quæ proposui, hoc ex-
tremum est. Quæ potest esse pax M. Antonio
primùm cum senatu?quo ore ille vos poterit,
quibus vicissim vos illum oculis intueri?quis
vestrûm illum,quem ille vestrum non oderit?
Age,vos ille solus & vos illum?quid? ij, qui
Mutinam circūsedent,qui in Gallia delectus
habent,qui in nostras fortunas imminent, a-
mici vmquam nobis erunt,aut nos illis?an e-
quites Romanos amplectetur? occulta enim
fuit eorū voluntas,iudiciúmque de M. Anto-
nio:qui frequentissimi in gradibus Cōcordiæ
steterunt: qui vos ad libertatem recuperandā
incitauerunt:arma,saga, bellum flagitauerūt:
me vnà cum populo Romano in concionem
22 vocauerunt.‖Hi Antonium diligent? cum his
pacem seruabit Antonius? Nam quid ego de
vniuerso populo Romano dicam? qui pleno
ac referto foro,bis me vna mente, atque vo-
ce in concionem vocauit, declarauitque ma-
ximam libertas recuperandæ cupiditatem.
Itaque quod erat optabile anteà, vt populum
Romanum comitem haberemus, nunc habe-
mus ducem. Quæ est igitur spes,qui Mutinam
circumsedent, imperatorem populi Romani
23 exercitúmque oppugnantes, pacem cum po-
pulo Romano habere posse?‖An cum munici-
piis pax erit,quorum tanta studia cognoscun-
tur in decretis faciendis,militibus dandis,pe-
cuniis pollicendis,vt in singulis oppidis curiā
populi Romani nō desideretis? Laudandi sunt
ex huius ordinis sententia Firmani,qui prin-
cipes pecuniæ pollicendæ fuerunt. respondē-
dū honorificè est Marrucinis, qui ignominia
notandos censuerunt eos, qui militiam sub-
terfugissent. hæc iam tota Italia fiunt. magna
pax Antonio cū eisdem,his cum illo,quæ po-
24 test maior esse discordia in discordia autem
pax ciuilis vllo pacto esse potest?‖Vt omittam
multitudinem:L.Nasidio,equiti Romano,ho-
mini in primis ornato,atque honesto,ciuique
semper egregio, cuius ego excubias,& custo-
dias mei capitis cognoui in consulatu meo:
qui vicinos suos non cohortatus est solùm,vt
milites fierent, sed etiā facultatibus suis sub-
leuauit:huic, inquam,tali viro,quē nos sena-
25 tusconsulto, collaudarimus, poteritne esse
pacatus Antonius?quid Cæsari,qui illū vrbe:
quid D.Bruto,qui Gallia prohibuit?‖Iā verò
ipse se placabit,& leniet prouinciæ Galliæ, à
qua exclusus,& repudiatus est? Omnia vide-
bitis,P.C.nisi prospicitis,plena odiorū, ple-
na discordiarū: ex quibus oriuntur bella ci-
uilia. Nolite igitur id velle,quod fieri nō po-
26 test:& cauete,per deos immortales, P. C. ne
spe præsenteis pacis, perpetuam pacem amit-
tatis. ‖ Quorsum hæc omnis spectat oratio?
quid enim legati egerint, nondum scimus. At
verò erecti,excitati, parati,armati animis iā
esse debemus:ne blāda aut supplici oratione,
aut æquitatis simulatione fallamur. Omnia
fecerit oportet, quæ interdicta,& denuntiata
sunt,priùs,quàm aliquid postulet:Brutum, e-
xercitúmque eius oppugnare: vrbeis,& agros
prouinciæ Galliæ populari destiterit:ad Bru-
tū adeundi legatis potestatē fecerit, exercitū
citra flumen Rubiconē eduxerit, nec propius
vrbem millia passuum ducenta admouerit;
fuerit in senatus, populique R.potestate,hæc
si fecerit: erit integra potestas nobis delibe-
randi, si senatui non paruerit:nō illi senatus,
sed ille

ſed ille populo R. bellum indixerit. ‖ Sed vos A moneo, P. C. libertas agitur populi R. quæ eſt commendata vobis: vita, & fortuna optimi cuiuſque, quò cupiditatem infinitam cum immani crudelitate iampridem intendat Antonius: auctoritas veſtra, quam nullam habebitis, niſi nunc retinueritis. tetram, & peſtiferam belluam, ne incluſam, & conſtrictam dimittatis, cauete. ‖ Te ipſum moueo, Panſa (quamquam non eges conſilio, quo vales plurimum tamen etiam ſummi gubernatores in magnis tempeſtatibus à vectoribus admoneri ſolent) hunc tantum tuum apparatum, támque præclarum, ne ad nihilum recidere patiare, tempus habes tale, quale nemo habuit vnquam. hac grauitate ſenatus, hoc ſtudio equeſtris ordinis, hoc ardore populi R. potes in perpetuum remp. metu, & periculo liberare.

IN M. ANTONIVM, PHILIPPICA OCTAVA.

ORATIO L.

1 CONFVSIVS heſterno die eſt acta res, C. Pãſa, quàm poſtulabat inſtitutũ conſulatus tui. Parũ mihi viſus es eos, quibus cedere non ſoles, ſuſtinere. Nã cùm ſenatus ea virtus fuiſſet, quæ ſolet: & cùm te viderent omnes eſſe bellum, quidámque id verbũ remouendum arbitrarentur: tua voluntas in diſceſſione fuit ad lenitaté propẽſior. B Victa igitur eſt propter aſperitatem, te auctore, noſtra ſentẽtia. Vicit L. Cæſar ampliſſimus vir, qui verbi atrocitate demta, oratione fuit, quàm ſententia, lenior. Quamquam is quidẽ, antequam ſententiam diceret, propinquitatẽ excuſauit. Idem fecerat, me conſule, in ſororis viro, quod hoc tempore in ſororis filio, vt 2 & luctu ſororis moueretur, & ſaluti reipubl. prouideret. ‖ Atque ipſe tamen Cæſar præcepit vobis quodãmodo, P. C. ne ſibi aſſentiremini, cùm ita dixit, aliam ſentẽtiam ſe dicturum fuiſſe, eámque ſe, ac rep. dignã, niſi propinquitate impediretur. Ergo ille auunculus. Num etiam vos auunculi, qui illi aſſenſi eſtis? At in quo fuit controuerſia? Belli nomen ponendum in ſententia quidam non putabãt: tumultum appellare malebant, ignari nõ modò rerum, ſed etiam verborum. poteſt enim eſſe bellum ſine tumultu: tumultus eſſe ſine bel-3 lo non poteſt. ‖ Quid enim eſt aliud tumultus, C niſi perturbatio tanta, vt maior timor oriatur? vnde etiam nomen ductum eſt tumultus. Itaque maiores noſtri, tumultũ Italicum, quod erat domeſticus: tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus, præterea nullum nominabant. Grauius autem tumultũ eſſe, quàm bellum, hinc intelligi licet, quod bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent. Ita fit, quemadmodum dixi, vt bellum ſine tumultu poſſit, tumultus ſine bello eſſe non poſſit. ‖ Etenim cùm inter bellum, & pacem medium nihil ſit: neceſſe eſt, 4 tumultum, ſi belli non ſit, pacis eſſe. quo quid abſurdius dici, aut exiſtimari poteſt? Sed nimis multa de verbo: rem potius videamus, P. C. quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem ſolere. Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipiis, & coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, vt milites fiant ſine vi, ſine tumultu, ſtudio, & voluntate? quam, vt pecunias in rempub. polliceantur? Si enim belli nomen tollitur, municipiorum ſtudia tolluntur: conſenſus populi Ro. qui iam deſcendit in cauſam, ſi nos langueſcimus, debilitetur neceſſe eſt. ‖ Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur. non eſt bellum? 5 Mutina obſidetur: ne hoc quidem bellum eſt? Gallia vaſtatur: quæ põt pax eſſe certior? Illud verò quis poteſt bellum nõ eſſe dicere, quò fortiſſimum virum cum exercitu miſimus? qui cum eſſet infirmus ex graui, diuturnóque morbo, nullam ſibi putauit excuſationem eſſe oportere, cùm ad reip. præſidium vocaretur. Ca quidem Cæſar non exſpectauit noſtra decreta, præſertim cùm eſſet illius ætatis: bellum contra Antonium ſua ſponte ſuſcepit. decernendi enim tempus nondum venerat: belli autem gerendi tempus ſi prætermiſiſſet: videbas, rep. oppreſſa, nihil poſſe decerni. ‖ Ergo illi nunc 6 & eorum exercitus in pace verſantur. non eſt hoſtis is, cuius præſidium Claterna deiecit Hirtius: non eſt hoſtis qui armatus conſulem deſignatum oppugnat: nec illa hoſtilia verba, nec bellica, quæ paulò antè ex collegæ literis Panſa recitauit: DEIECI PRAESIDIVM: CLATERNA POTITVS SVM: FVGATI EQVITES, PRAELIVM COMMISSVM, OCCISI ALIQVOT. Quæ pax poteſt eſſe maior? Delectus tota Italia decreti, ſublatis vacationibus: ſaga cras ſumentur: conſul ſe cum præſidio deſcenſurum dixit. ‖ Vtrùm hoc bellum 7 non eſt? an etiam tantum bellum, quantum

numquam fuit? Ceteris enim bellis, maximéque ciuilibus, contentionem, reip. cauſa faciebat. Sylla cum Sulpicio de iure legum, quas per vim latas Sylla dicebat. Cinna cum Octauio de nouorum ciuium ſuffragiis rurſum cũ Mario, & Carbone Sylla, ne dominarentur indigni, & vt clariſſimorum hominum crudeliſſimã vlciſceretur necem. Horũ omniũ bellorum cauſæ ex reip. contentione natæ ſunt. de proximo bello ciuili non libet dicere: ignoro cauſam: deteſtor exitum. **8** || Hoc bellum quintum ciuile geritur: atque omnia in noſtram ætatem inciderunt, primum non modò in diſſenſione, & diſcordia ciuium, ſed in maxima conſenſione, incredibilique concordia. omnes idem volunt, idem defendunt, idem ſentiunt. Cùm omneis dico, eos excipio, quos nemo ciuitate dignos putat. Quæ eſt igitur in medio belli cauſa poſita? nos deorum immortalium templa, nos muros nos domicilia, ſedéſque populi Rom. Penates, aras, focos, ſepulchra maiorum: nos leges, iudicia, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pugnat, vt hæc omnia perturbet, euertat, prædã reip. cauſam belli putet, fortunas noſtras partim diſſipet, partim diſpertiat parricidis. **9** || In hac tam diſpari ratione belli miſerrimum illud eſt, quòd ille latronibus ſuis pollicetur primum domos: vrbem enim ſe diuiſurum cõfirmat, deinde omnibus portis, quò velint, deducturum. omnes Caphones, omnes Saxæ, ceteræque peſtes, quæ ſequuntur Antonium, ædeis ſibi optimas, hortos, Tuſculana, Albana definiunt. atq; etiam homines agreſtes, ſi homines ſunt illi potius, quã pecudes, inani ſpe ad aquas vſque Puteolanas prouehuntur. Ergo habet Antonius, quod ſuis polliceatur. **10** || Quid nos? numquid tale habemus? Dij meliora. id enim ipſum agimus, ne quis poſthac eiuſmodi quidquam poſſit polliceri. Inuitus dico, ſed dicendum eſt. Haſta Cæſaris, Patres conſcripti, multis improbis & ſpem affert, & audaciã. viderunt enim, ex mendicis fieri repentè diuites, itaque haſtã ſemper videre cupiunt ij, qui noſtris bonis imminẽt: quibus omnia pollicetur Antonius. Quid nos noſtris exercitibus? qui pollicemur? multò meliora, atque maiora. ſcelerum enim promiſſio, & iis, qui exſpectant, pernicioſa eſt: & iis qui promittunt. Nos noſtris militibus libertatem, iura, leges, iudicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antonij igitur promiſſa, cruenta, terra, ſcelerata diis, hominibuſque inuiſa, nec diuturna, nec ſalutaria: noſtra cõtrà, honeſta, integra, glorioſa, plena lætitiæ, plena pietatis. **11** || Hic mihi etiam Quint. Fuſius, vir fortis, ac ſtrenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. quaſi verò, ſi laudanda pax eſſet, ego idem facere cõmodè non poſſem. ſemel enim pacem defendi: nõ ſemper otio ſtudui: quod cùm omnibus bonis vtile eſt, tum præcipuè mihi. Quem enim curſum induſtria mea tenere potuiſſet ſine forenſibus cauſis, ſine legibus, ſine iudiciis? quæ eſſe non poſſunt, ciuili pace ſublata. **12** || Sed quæſo, Calene, quid? tu ſeruitutem, pacem vocas? Maiores quidem noſtri non modò, vt liberi eſſent, ſed etiam, vt imperarent, arma capiebant: at tu arma abiicienda cenA ſes, vt ſeruiamus. Quæ cauſa iuſtior eſt belli gerendi quàm ſeruitutis depulſio? in qua etiã ſi non ſit moleſtus dominus: tamen eſt miſerrimũ, poſſe, ſi velit. Immo nulla alia cauſa iuſta, ac neceſſaria eſt. niſi forte ad te hoc non putas pertinere, quòd ad te ſocium fore ſperas dominationis Antonij. In quo bis falleris: primùm quòd tuas rationes omnibus anteponis: deinde, quòd quidquam ſtabile in regno, aut iucundum putas. non, ſi tibi antea profuit, ſemper proderit. **13** || Quinetiam de illo homine queri ſolebas: quid te facturum de bellua putas: Atqui is es, qui ſemper pacem optaris. ſemper omneis ciueis ſaluos volueris. Honeſta oratio: ſed ita ſi bonos, & vtiles reipubl. ciueis: ſin eos, qui natura ciues ſunt, voluntate hoſteis. ſaluos velis: quid tandem intereſt inter te, & illos? Pater quidem tuus, quo vtebar ſene auctore adoleſcens, homo ſeuerus, & B prudens, primas omniũ ciuium P. Naſicæ, qui Ti. Gracchum interfecit, dare ſolebat. eius enim virtute, conſilio, magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitrabatur. **14** || Quid? Ergo is nos à patribus num aliter accepimus? tibi ciuis, ſi temporibus illis fuiſſes, non probaretur, quia non omneis ſaluos eſſe voluiſſet. Quid L. Opimius conſul verba fecit de republica. de ea re cenſ.erunt, VTI OPIMIVS CONSVL REMPVBLICAM DEFENDERET. Senatus hæc verbis, Opimius armis. Num igitur eum, ſi tum eſſes, temerarium ciuem, aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cuius quatuor filij conſulares? aut P. Lentulum, principem ſenatorem? compluréis alios ſummos viros, qui cum L. Opimio conſule armati Gracchum in Auentinum perſecuti ſunt? quo in prœlio Lentulus grane vulnus accepit: interfectus eſt Gracchus, & M. Fuluius conſularis, eiúſque duo adoleſcentuli filij. Illi igitur C viri vituperandi. non enim ciueis omneis ſaluos eſſe voluerunt. **15** || Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio, conſ.libus, ſenatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus tribunus plebis Glaucia prætor? eſt interfectus. omneis illo die Scauri, Metelli, Claudij, Catuli, Scæuulæ, Craſſi arma ſumſerunt. num aut conſules illos, aut clariſſimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. num Catil nam ſaluum tu, qui omneis ſaluos vis, Calene, inter meam eſſe voluiſti? Hoc intereſt, Calene, inter meam ſententiam, & tuam: ego nolo quemquam ciuem committere, vt morte multandus ſit: tu, etiam ſi commiſerit, conſeruandum putas. In corpore ſi quid eiuſmodi eſt, quod reliquo corpori noceat, vri, ſecaríque patimur, vt membrorum aliquod potius, quàm totum corpus intereat: ſic in reipublicæ corpore, vt totum ſaluum ſit, quidquid eſt peſtiferum, amputetur. **16** || Dura vox. Multò illa durior: Salui ſint improbi, ſcelerati, impij: deleantur innocentes, honeſti, boni, tota reſpublica. Vno in homine, Q. Fuſi, fateor te vidiſſe plus, quàm me. Ego P. Clodium arbitrabar pernicioſum ciuem, ſceleratum, libidinoſum, impium, audacem, facinoroſum: tu contra ſanctum, temperantem, innocentem, modeſtum, retinendum ciuem, & optandum, in hoc vno te plurimùm vidiſſe. me ſtultum erraſſe concedo. Nam me tecum iracundè agere dixiſti ſolere: nõ eſt ita. vehemeoter agere me fateor, iracundè

iracundè nego. omnino irasci amicis non temere soleo, ne si merentur quidem. Itaque sine verborum contumelia à te dissentire possum, sine animi summo dolore non possum. Parua est enim mihi tecum, aut parua de re dissensio? ego huic videlicet faueo, tu illi? immò verò ego D. Bruto faueo, tu M. Antonio: ego conseruare coloniam populi Romani cupio, tu expugnare studes. An hoc negare potes: qui omneis moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? quousque enim dicis, pacem velle te? res geritur: conductæ vineæ sunt: pugnatur acerrimè: qui intercurrerent, misimus treis principes ciuitatis. hos contemsit, reiecit, repudiauit

18 Antonius. tu tamen permanes constantissimus defensor Antonij. || Et quidem, quo melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere: cum suo magno beneficio venisse eum contra se. Vide quanta caritas sit patriæ, cùm homini sit iratus, tamen reipublicæ causa defendit Antonium. Ego te, cùm in Massilienseis tam sis acerbus, Fusi, non animo æquo audio. Quousque enim Massiliam oppugnabis? ne triumphis quidem finem fecit bellî per quem sublata est vrbs ea, sine qua numquam ex Transalpinis gentibus maiores nostri triumpharunt. quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. quamquam enim proprios dolores suarum rerum omnes habebant: tamen huius ciuitatis fidelissimæ miserias, nemo erat ciuis, qui à se alienas arbitraretur. || Cæsar ipse, qui illis fuerat iratissimus: tamen propter singularem eius ciuitatis grauitatem, & fidem, quotidie aliquid iracundiæ remittebat: te nulla sua calamitate ciuitas satiare tam fidelis potest? Rursus me iam iracundum dices. Ego autem sine iracundia dico, vt omnia, nec tamen sine dolore. Nemini illi ciuitati inimicum esse arbitror, qui amicus sit huic ciuitati. Excogitare, quæ tua ratio sit, Calene, non possum. antea deterrere te ne popularis esses, non poteramus: vt nunc sis popularis, exorare non possumus. Satis multa cum Fusio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici. || Venio nunc ad reliquos consulareis, quorum est nemo (iure meo hoc dico) qui non mecum habeat aliquam coniunctionem gratiæ, alij maximam, alij mediocrem, nemo nullam. Quam hesternus dies nobis, consularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid? ille faceret indutias? ante consulis, oculósque legatorum, tormentis Mutinam verberauit: opus ostendebat, munitionémque legatis: ne punctum quidem temporis, cùm legati adessent, oppugnatio respirauit. Ad hunc legatos?

21 cur? an vt eorum reditu vehementius pertimescatis? || Equidem cùm antea legatos decerni non censuissem: hoc me tamen consolabar, quòd cùm illi ab Antonio contemti, & reiecti reuertissent, dixissentque senatui, non modò illum è Gallia non discessisse, vt censuimus, sed ne à Mutina quidem recessisse. potestatem sibi D. Bruti conueniendi non fuisse: putabam fore, vt omnes inflammati odio, exercitati dolore, armis, equis, viribus D. Bruto subueniremus. nos etiam languidiores facti sumus, postquam Antonii non solùm audaciam, & A scelus, sed etiam insolentiam, superbiámque perspeximus. || Vtinam L. Cæsar valeret, Ser- 22 uius Sulpicius viueret. multo melius hæc causa ageretur à tribus, quàm nunc agitur ab vno. dolenter hoc dicam potiùs, quàm contumeliosè, deserti, deserti, inquam, sumus, P. C. à principibus. Sed, vt sæpe iam dixi, omnes in tanto periculo, qui rectè & fortiter sentient, erunt consulares. animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quamquam mihi quidem nullum vnquam timorem, quamuis illi de illo ad quem missi sunt, bene existiment, à quo etiam mandata acceperunt. || Prò 23 dij immortales! vbi est ille mos, virtúsque maiorum? C. Popilius apud maiores nostros, cùm ad Antiochum regem legatus missus esset, & verbis senatus denuntiasset, vt ab Alexandria discederet, quam obsidebat: cùm tempus ille differret, virgula stante circumscripsit: dixitque, se non ante renunciaturum senatui, nisi prius

B sibi respondisset, quid facturus esset, quam ex illa circumscriptione excederet. Præclarè: senatus enim faciem secum attulerat, auctoritatem reipublicæ: cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda sunt, sed ipse est totus repudiandus. || An ego ab eo mandata ac- 24 ciperem, qui senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam commune iudicarem qui imperatorem populi R. senatu prohibente, obsidere? At quæ mandata? qua arrogantia? quo stupore? quo spiritu? Cur autem ea legatis nostris dabat, cùm ad nos Cotylam mitteret, ornamentum, atq. arcem amicorum suorum hominem ædilitium? si verò tum fuit ædilis, cùm eò iussu Antonij id conuiuio serui publici loris ceciderunt. || At quàm modesta mandata 25 fert? ij sumus, P. C. qui quidquam huic negemus? VTRAMQVE PROVINCIAM, inquit,

C REMITTO: EXERCITVM DEPONO: PRIVATVS ESSE NON RECVSO. Hæc sunt enim verba. redire ad se videtur. OMNIA OBLIVISCOR, IN GRATIAM REDEO. Sed quid adiungit? SI LEGIONIBVS MEIS, ET SI EQVITIBVS, ET SI COHORTI PRÆTORIÆ PRÆDAM, AGRVMQVE DEDERITIS. His etiam præmia postulat, quibus vt ignoscatur, si postulet, impudentissimus iudicetur? Addit præterea, quos ipse cum Dolabella dederit agros, teneant ij quibus dati sunt. || Hic est 26 Campanus ager, & Leontinus, quæ duo maiores nostri annonæ perfugia ducebant. Cauet mimis, aleatoribus, lenonibus? Caphoni etiam, & Saxæ cauet: quos centuriones pugnaces, & lacertosos, inter mimorum, & mimarum greges collocauit. Postulat præterea, vt chirographorum, & commentariorum sua, collegæque sui decreta maneant. Quid la-

D borat, vt habeat quod quisque mercatus est, si quid accepit, habeat qui vendidit? & ne tangantur rationes ad Opis: id est, ne sestertiûm septies millies recuperetur: ne fraudi sit septemuiris, quod egissent. Nucula hoc, credo, admonuit verebatur fortasse, ne amitteret tantas clientelas. Caueri etiam vult iis, qui secum sunt, quidquid contra leges commiserunt. Mustelæ, & Tironi prospicit: de se nihil laborat. || Quid enim commisit vnquam? num 27 aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid

est, quòd de iis laboret? Postulat enim, ne A
sua iudiciaria lex abrogetur. quo impetrato,
quid est quod metuat? an ne suorum aliquis à
Cyda, Lysiade, Curio condemnetur? neque
tamen nos vrget mandatis pluribus, remittit
aliquantum & relaxat. GALLIAM, inquit,
TOGATAM REMITTO, COMATAM POSTVLO. Otiosus videlicet esse malo. Cum sex legionibus, inquit, iisque
suppletis ex D. Bruti exercitu, non modò ex de
lectu suo: tandiúque vt obtineat: quandiu D.
Brutus, C. Cassius, consules, próve consules pro
uincias obtinebunt.

* * * * *

* huius comitiis C. frater eius est. n. is annus,
28 ipse autem repulsam tulit. ||VT QVINQVENNI
VM inquit, OBTINEAM. At istud vetat lex
Cæsaris & tua. Hæc tu mandata, L. Piso, & tu, L.
Philippe, Principes ciuitatis, non dico animo
ferre, verùm aurib. accipere potuistis? Sed vt suspi
cor, terror erat quidã: nec vos vt legati apud il B
lum fuistis, nec vt cõsulares: nec vos vestrã, nec
reip. dignitatem tenere potuistis. & tamẽ nescio
quo pacto sapientia quadã, credo, quod ego nõ
possum, non nimis irati reuertistis. vobis M.
Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis
populi Romani. Nos quid non legato Antonij
Cotilæ concessimus? cui portas huius vrbis pa-
tere ius non fuit, huic hoc templum patuit:
huic aditus in senatum fuit: hic hesterno die
sententias nostras in codicillos, & omnia ver-
ba referebat: huic se etiam summis honoribus
29 vsi, contra dignitatẽ suam venditabant. ||O dij
immortales: quam magnum est, personam in
republica tueri principis! quæ non animis so-
lum debet, sed etiam oculis seruire ciuium.
Domum recipere legatum hostium, in cubicu-
lum admittere, etiam reducere, hominis est
nihil de dignitate, nimium de periculo cogi-
tantis. Quod autem est periculum? nam si ma-
ximum in discrimen venietur, aut libertas pa- C
rata victori est, aut mors exposita victo. quo-
rum alterum optabile est, alterum effugere ne-
mo potest. Turpis autem fuga mortis omni est
30 morte peior. ||Nam illud quidem non adducor
vt credam, esse quosdam qui inuideant alicu-
ius constantiæ, qui laboribus, qui eius perpe-
tuam in republicæ adiuuanda voluntatem, & à
senatu, & à populo Romano probari molestè
ferant. Omnes id quidem facere debebamus:
eóque erat non modò apud maiores nostros,

sed etiam nuper summa laus consularium, vi-
gilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid
pro republica aut facere, aut dicere. ||Ego Q. 31
Scæuulam augurem memoria teneo, bello Mar
sico, cum esset summa senectute, & perdita va-
letudine, quotidie, simulatque luceret, facere o-
mnibus conueniendi sui potestatem: neque
eum quisquam illo bello vidit in lecto: senex-
que & debilis primus veniebat in curiam. Hu-
ius industriam maximè equidem vellem, vt i-
mitarentur ij, quos oportebat: secundo autem
loco, ne alterius labori inuiderent. Etenim, P.
C. cùm in spem libertatis sexennio simus in-
gressi, diutiúsque seruitutem perpessi, quàm
captiui frugi, & diligentes solant: quas vigilias,
quas sollicitudines, quos labores, liberandi po-
puli Romani causa recusare debemus? ||Equi- 32
dem, P.C. quamquam hoc honore vsi togati es-
se solent, cùm est in sagis ciuitas: statui tamen,
à vobis ceterísque ciuibus in tanta atrocitate
temporis, tantáque perturbatione populi Rom.
non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos
hoc bello consulares, vt æquo animo populus
R. visurus sit nostri honoris insignia: cùm par-
tim è nobis ita timidi sint, vt omnem ij popu-
li R. beneficiorum memoriam abiecerint: par-
tim ita à rep. auersi, vt huic se hosti fauere præ
se ferant: legatos nostros ab Antonio despectos
esse & irrisos facilè patiantur: legatum Antonij
subleuatum velint. huic enim reditum ad An-
tonium prohiberi negabant oportere, & in eo-
dem excipiendo sententiam meam corrigebãt.
quibus geram morem: Redeat ad imperatorem
suum Varius, sed ea lege, ne vmquam Romam
reuertatur. ceteris autem, si errorem suum de-
posuerint, & in reip. gratiam redierint, veniam, 33
& impunitatem dandam puto. ||Quas ob res ita
censeo: EORVM M. qui cum M. Antonio sunt,
qui ab armis discesserint, & aut ad Pan-
sam, aut ad Hircium consules, aut Decimum
Brutum, imperatorem, cos. designatum, aut ad
C. Cæsarem propræt0rem ante idus Martias a-
dierint, iis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio
fuerint. si quis eorum, qui cum M. Antonio
sunt, fecerit, quo honore, premióve quis dignus
esse videatur: vti C. Pansa, A. Hirtius, cos. alter
ambóve, si eis videatur, de eius honore præ-
mióve, primo quoque die ad senatum referãt.
Si quis post hoc ad Antonium profectus fuerit
prẹter L. Varium, senatum existimaturum eum
contra rempublicam fecisse.

IN M.

IN M. ANTONIVM PHILIPPICA NONA.

ORATIO LI.

1 VELLEM, Dij immortales fecissent, P. C. vt viuo potiùs Ser. Sulpicio, gratias ageremus, quàm mortuo honores quæreremus. Nec verò dubito, quin, si ille vir renuntiare legationem potuisset, reditus eius & nobis gratus fuerit, & reipublicæ salutaris futurus, nō quòd L. Philippo, & L. Pisoni aut studium, aut cura defuerit in tanto officio, tantóque munere: sed cùm Ser. Sulpicius ætate illis anteiret, sapiētia omnibus, subitò ereptus totam legationē 2 orbam, & debilitatam reliquit. | Quòd si cuiquam iustus honos habitus est in morte legato, in nullo iustior, quàm in Ser. Sulpicio, repe*rietur. Ceteri, qui in legatione mortē obierunt, ad incertum vitæ periculum, sine vllo mortis metu profecti sunt: Ser Sulpicius cum aliqua perueniendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla reuertendi, qui cùm ita affectus esset, vt, si ad grauem valetudinem labor viæ accessisset, sibi ipse diffideret: non recusauit, quo minùs vel in extremo spiritu, si quā opē reipublicę afferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hyemis, non niues, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingrauescens retardauit: cùmq. iam ad cōgressum, colloquiúmque eius peruenisset, ad quem erat missus: in i-3 psa cura & meditatione obeundi sui muneris excessit è vita. || Vt igitur alia, si hoc, Pansa, præclarè, quòd nos ad ornandum Ser. Sulpicium cohortatus es, & ipse multa copiosè de illius laude dixisti quibus à te dictis, nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Seruilio respōdendum putarem, qui hunc honorem statuæ nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem. P. C. sic interpretor sensisse maiores nostros, vt causam mortis censuerint, non genus esse quærendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, eius monumentum exstare voluerunt, vt in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla maiorum quærenda, sed consilium est eorum, à quo ipsa exempla nata sunt, explicandum. ||Lartes 4 Tolumnius, rex Veientum, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum statuæ in Rostris steterunt vsque ad nostram memoriam. Iustus honos. iis enim maiores nostri, qui ob rempub. mortem obierant, pro breui vita diuturnam memoriam reddiderunt.

A Cn. Octauij, clari & magni viri: qui primus in eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in Rostris. Nemo enim tum nouitati inuidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octauij, in qua periculi suspicio non subesset. Nam, cùm esset missus à senatu ad animos regum perspiciendos, liberorúmque populorum, maximéque vt nepotem Antiochi regis, eius, qui cum maioribus nostris bellum gesserat, classeis habere, elephantos alere prohiberet: Laodiceæ in gymnasio à quodam Leptine est interfectus. || Reddita est ei tum à ma-5 ioribus statua pro vita: quæ multos per annos progeniem eius honestaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam sola restaret. Atqui & huic, & Tullo Cluuio, & L. Roscio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui à Veientium rege cæsi sunt, non sanguis qui profusus est in morte, sed ipsa mors

B ob remp. obita, honori fuit. Itaque P. C. si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolorē equidem tanto reip. vulnere: mortem verò eius non monumentis, sed luctu publico esse honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? secum enim ille mortem extulit: quam, si nobiscum remansisset, sua cura optimi filij, fidelissimæque coniugis diligentia, vitare potuisset. || At ille, cùm 6 videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui si paruisset, munus sibi illud pro rep. susceptum, vitæ finem allaturum: maluit in maximo reip. discrimine mori, quàm minùs, quàm potuisset, videri reip. profuisse. Multis illi in vrbibus, quà iter faciebat, reficiendi se, & curandi potestas fuit. aderat & hospitum inuitatio liberalis pro dignitate summi viri, & eorum hortatio, qui vnà erant missi, ad requiescendum, & vitæ suæ consulendum. At ille properans, festinánsque, mandata nostra conficere cupiens, in hac

C constantia, morbo aduersante perseuerauit. || Cuius cùm aduentu maximè perturbatus es-7 set Antonius, quòd ea, quæ sibi iussu nostro denuntiarentur, auctoritate erant, & sententia Ser. Sulpicij constituta: declarauit, quàm odisset senatum, cùm auctorem senatus exstinctum, læte, atque insolenter tulit. Non igitur magis Octauium Leptines, nec Veientium rex, eos, quos modò nominaui, quàm Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profectò mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca ad posteritatis etiam memoriam

pertinere arbitror, extare, quod fuerit de
hoc bello iudicium senatus. erit enim statua
ipsa testis, bellum tam graue fuisse, vt legati
interitus, honoris memoriam consecutus sit.
8 || Quòd si excusationem Ser. Sulpicij, P. C. le-
gationis obeundæ recordari volueritis, nulla
dubitatio relinquetur, quin honorem mor-
tuo, quin viuo iniuriam fecimus, sarciamus.
Vos enim, Patres conscripti (graue dictu est,
sed dicendum tamen) vos, inquam, Ser. Sulpi-
cium vita priuastis. Quem cùm videretis
se magis morbo, quàm oratione excusan-
tem, non vos quidem crudeles fuistis) quid
enim minus in hunc ordinem conuenit?
sed cùm speraretis nihil esse, quod non illius
auctoritate, & sapientia effici posset, vehe-
mentiùs excusationi obstitistis: atque eum,
qui semper vestrum consensum, grauissi-
mum iudicauisset, de sententia deiecistis.
9 || Vt verò Pansæ consulis accessit cohortatio
grauior quàm aures Ser. Sulpicij ferre didi-
cissent, tum filium, méque item seduxit,
atque ita locutus est, vt auctoritatem vestram
vitæ suæ se diceret anteferre. cujus nos virtu-
tem admirati, non ausi sumus eius aduersari vo
luntati. mouebatur singulari pietate filius: non
multùm eius perturbationi meus dolor con-
cedebat: sed vterque nostrûm cedere coge-
batur magnitudini animi, orationísque gra-
uitati: cùm quidem ille maxima laude, & gra-
tulatione omnium vestrûm pollicitus est, se,
quod velletis, esse facturum, neque eius sen-
tentiæ periculum vitaturum, cuius ipse au-
ctor fuisset, quem exsequi mandata vestra pro-
perantem, manè postridie prosecuti sumus.
qui quidem discedens, mecum ita locutus est,
10 vt eius oratio, omen fati videretur. || Reddite
igitur, P. C. ei vitam, cui ademistis. vita enim
mortuorum in memoria viuorum est posita.
perficite, vt is, quem vos ad mortem inscij
misistis, immortalitatem habeat à vobis. cui si
statuam in Rostris decreto vestro statueritis,
nulla eius legationem posteritatis inobscu-
rabit obliuio. Nam reliqua Ser. Sulpicij vita
multis erit, præclarísque monumentis ad om-
nem memoriam commendata semper illius
grauitatem, constantiam, fidem, præstantiam,
in republica tuenda curam, atque prudentiam,
omnium mortalium fama celebrabit. Nec
verò silebitur admirabilis quædam, & incre-
dibilis, & pænè diuina eius in legibus inter-
pretandis, æquitate, explicanda sciencia.
Omnes, ex omni ætate qui hac in ciui-
tate intelligentiam iuris habuerunt, si vnum
in locum conferantur cum Ser. Sulpicio non
11 sunt comparandi. || Neque enim ille magis
iurisconsultus, quàm iustitiæ fuit. Itaque
quæ proficiscebantur à legibus, & à iure
ciuili, semper ad facilitatem, æquitatém-
que referebat: neque constituere litium
actiones malebat, quàm controuersias tolle-
re. Ergo hoc statuæ monumento non eget:
habet alia maiora. hæc enim statua, mortis
honestæ testis erit, illa, memoria vitæ glorio-
sæ: vt hoc magis monumentum grati sena-
12 tus, quàm clari viri, futurum sit. || Multùm
etiam valuisse ad patris honorem pietas filij
videbitur: qui quanquam afflictus non a-
dest, tamen sic animati esse debetis, vt il-
le si adesset. est autem ita affectus, vt nemo
vnquam vnici filij mortem magis doluerit,
quàm ille mæret patris. Equidem etiam ad
famam Ser. Sulpitij filij arbitror attinere, vt
videatur honorem debitum præstitisse, quam-
quam nullum monumentum clarius Seru.
Sulpicius relinquere poterit, quàm effigiem
morum suorum, virtutis, constantiæ pietatis,
13 ingenij, filium: cuius luctus aut hoc honore
vestro, aut nullo solatio leuari potest. || Mihi
autem recordanti Ser. Sulpicij multos in no-
stra familiaritate sermones, gratior illi vide-
tur, *si quis est sensus in morte*, ænea statua futu-
ra, & ea pedestris, quàm inaurata equestris
qualis est L. Sylllæ prima statua. magnificè
enim Ser. Sulpicius maiorum continentiam
diligebat: huius sæculi insolentiam vitupera-
bat. Vt igitur si ipsum consulam, quid velit, sic
pedestrem ex ære statuam, tanquam ex eius
auctoritate, & voluntate, decerno: quæ quidem
magnum ciuium dolorem, & desiderium, ho-
14 nore monumenti minuet, & leniet. || Atque
hanc meam sententiam, P. C. P. Seruilij sen-
tentia probari necesse est: qui sepulcrum
publicè decernendum Ser. Sulpicio censuit,
statuam non censuit. Nam si mors legati sine
cæde, atque ferro nullum honorem desiderat,
cur decernit honorem sepulturæ: qui maxi-
mus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser.
Sulpicio, quod non est datum Cn. Octauio:
cur, quod illi datum est, huic dandum esse
non censet? Maiores quidem nostri statuas
multis decreuerunt: sepulcra paucis. sed statuæ
intereunt tempestate, vi, vetustate: sepul-
crorum autem sanctitas in ipso solo est: quod
nulla vi moueri, neque deleri potest: atque,
vt cætera extinguuntur, sic sepulcra fiunt san-
15 ctiora vetustate. || Augeatur igitur isto etiam
honore is vir, cui nullus honor tribui non
debitus potest. gratissimus in eius morte de-
coranda, cui nullam aliam gratiam referre
iam possumus. notetur etiam M. Antonij, ne-
farium bellum gerentis, scelerata audacia.
his enim honoribus habitis, Ser. Sulpicio, re-
pudiatæ, reiectæque legationis ab Antonio,
manebit testificatio, sempiterna. Quas ob
res ita censeo: CVM Ser. Sulpicius, Q. F. Le-
monia, Rufus, difficillimo reipublicæ tem-
pore, graui, periculosóque morbo affectus,
auctoritatem senatus, salutémque populi Ro.
vitæ suæ præposuerit, contráque vim, graui-
tatémque morbi contenderit, vt ad castra An-
tonij, quo senatus eum miserat, perueniret:
isque, cùm iam prope castra venisset, vi
morbi oppressus, vitam amiserit in maxi-
mo reipub. munere eiúsque mors consenta-
nea vitæ fuerit, sanctissimè, honestissiméque a-
ctæ, in qua spe magno vsui reipub. Ser. Sul-
16 picius & priuatus, & in magistratibus fuerit.
|| cum talis vir, ob rempublicam in legatione
mortem obierit: Senatui placere, Ser. Sul-
picio statuam pedestrem æneam in Rostris ex
huius ordinis sententia statui, circúmque
eam statuam locum gladiatoribus, ludísque
liberos, posterósque eius quaque versus
pedes quinque habere, quòd is ob rem mor-
tem obierit, eámque causam in basi inscri-
bi: vtique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter,
ambóve, si eis videbitur, quæstoribus vrbis
imperent, vt eam basim, statuámque facien-
dam, & in Rostris statuendam locent: quan-
tique

tiique locauerint, tantam pecuniam redemptore ſoluendam, attribuendámque curent: cúmque antea ſenatus auctoritatem in virorum fortium funeribus, ornamentiſque oſtenderit, placere, eum quam ampliſſimè ſupremo die ſuo efferri. ‖&, cùm Ser. Sulpitius, Q.F. Lemonia, Rufus, ita de republica meritus ſit, vt his ornamentis decorari debeat: Senatū cenſere, atque è repub. exiſtimare, ædileis curuleis edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicij, Q.F. Lemoniæ, Rufi, funeri, mittere: vtique locum ſepulcro in campo Eſquilino C. Panſa conſul, ſeu quo alio in loco videtur, pedes triginta quoquo verſus deſignet, quo Ser. Sulpicius inferatur. Quod ſepulcrum, ipſius, liberorum, poſterorúmque eius ſit: vti quod optimo iure ſepulcrum publicè datum eſt.

IN M. ANTONIVM PHILIPPICA DECIMA.

ORATIO LII.

MAXIMAS tibi, Panſa, gratias, omnes & habere, & agere debemus: qui cū hodierno die ſenatum te habiturū non arbitraremur: vt M. Bruti, præſtantiſſimi ciuis, literas accepiſti, ne minimam quidem moram interpoſuiſti, quin quamprimu maximo gaudio & gratulatione frueremur. Cùm factū tuū gratum omnibus debet eſſe, tum verò oratio, qua recitatis literis vſus es. declaraſti enim verum eſſe id, quód ego ſemper ſenſi. Neminē alterius, qui ſuæ confideret, virtuti inuidere. ‖Itaque mihi, qui plurimis officiis ſum cum Bruto, & maxima familiaritate coniunctus, minus multa de illo dicenda ſunt. quas enim parteis ipſe mihi ſumſeram, eas præoccupauit oratio tua. Sed mihi, P.C. neceſſitatem attulit paulò plura dicendi, ſententia eius, qui rogatus eſt ante meā: quo ita ſæpe diſſentio, vt iam verear, ne, id quod minimè fieri debet: minuere amicitiam noſtram videatur perpetua diſſenſio. ‖Quæ eſt enim iſta tua ratio, Calene? quæ mens? qui numquam poſt Kalendas Ian. idem ſenſeris quod is, qui te ſententiā primū rogat? cur numquam tam frequens ſenatus fuit, vt vnus aliquis tuam ſententiam ſecutus ſit? cur ſemper tui diſſimileis defendis? cur, cū te & vita & fortuna tua ad otium, & ad dignitatē inuitet, ea probas, ea decernis, ea ſentis, quæ ſunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ? Nam, vt ſuperiora omittam, hoc certè, quod mihi maximam admirationem mouet, non tacebo. ‖Quod eſt tibi cū Brutis bellum? cur eos, quos omnes penè venerari debemus, ſolus oppugnas? alterū circumſederi non moleſtè fers. alterum tua ſententia ſpolias iis copiis, quas ipſe ſuo labore, & periculo ad reip. non ad ſuum præſidiū, per ſe, nullo adiuuante, confecit? Quis eſt iſte tuus ſenſus, quæ cogitatio, Brutos vt non probes, Antonios probes? quos omnes cariſſimos habent, tu oderis? quos acerbiſſimè omnes oderunt, tu conſtantiſſimè diligas? Ampliſſimæ tibi fortunæ ſunt ſummus honoris gradus, filius, vt & audio, & ſpero, natus ad laudem: cui cùm reiq. cauſa faueo, tum etiam tua. ‖Quæro igitur, eū Brutine ſimilem malis, an Antonij? Ac permitto, vt de tribus Antoniis eligas, quem velis. D. Brutus melior eſt, inquies. Cur igitur non iis faues? cur non eos laudas, quorum ſimilem filium tuum eſſe vis? ſimul enim reip. conſules, & propones illi exempla ad imitandum hoc verò, Q. Fuſi, copioſius ſine offenſione noſtræ amicitiæ, ſic tecum, vt à te diſſentiens, ſenator quæro. ita enim dixiſti, & quidem de ſcripto. nam re inopia verbi lapſum putarem, niſi tuam in dicēdo facultatem noſſem, literas Bruti rectè & ordine ſcriptas videri. quod quid eſt aliud, quàm librarium Bruti laudare, non Brutum? ‖Vſum in rep. Calene magnū iam habere & debes, & potes. quando ita decerni vidiſti? aut quod S.C. huius generis (ſunt enim innumerabilia) bene ſcriptas literas decretū à ſenatu? quod verbum tibi non excidit, vt ſæpe fit, fortuitu: ſcriptum, meditatum, cogitatum attuliſti. Hanc tibi conſuetudinem plerisq. in rebus bonis obtrectandi ſi quis detraxerit: qui tibi velit obtrectare, non relinquetur. Quamobrem collige te, placáque animum aliquando, & mitiga: audi viros bonos, quibus vteris multùm: loquere cum ſapientiſſimo homine, genere tuo, ſæpius quàm tu ipſe tecum, tum denique ampliſſimi honoris nomen obtinebis. An verò hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere ſoleo) efferri hæc foras, & ad populi Ro. aureis peruenire, ei qui primus ſententiam dixerit, neminem aſſenſum? quod etiam hodie futurum arbitror. Legiones abducis, à Bruto, quas? nempe eas, quas ille ab Antonij ſcelere auertit, & ad rempub. ſua auctoritate

traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum, at-
7 que solum ab rep. relegatum videri. ‖ Vos au-
tem, P. C. si M. Brutum deserueritis, & pro
dideritis, quem tandem ciuem vmquam ha-
bebitis, quem ornabitis? cui fauebitis? nisi
fortè eos, qui diadema imposuerint, conser-
uando: eos, qui nomen regis sustulerint, de-
serendos putatis. Ac de hac quidem diuina,
atque immortali laude M. Bruti silebo: quæ
gratissima memoria omnium ciuium inclusa,
nondum publica auctoritate testata est. tan-
támne patientiam dij boni! tantam modera-
tionem, tantam in iniuria tranquillitatem,
& modestiam? qui cum prætor vrbanus esset,
vrbe caruit, ius non dixit, cum omne ius po-
puli Romani recuperasset, cúmque concursu
quotidiano bonorum omnium, qui admirabi-
lis ad eum fieri solebat, præsidióque Italiæ
cunctæ septus posset esse, absens iudicio
honorum defensus esse maluit, quam præsens
manuque: ne Appollinareis quidē ludos, pro
sua populique Romani dignitate apparatus,
præsens fecit, ne quam viam patefaceret scele-
8 ratorum hominum audaciæ. ‖ Quamquam qui
vmquam aut ludi, aut dies, lætiores fuerunt,
quàm cum in singulis versibus populus Roma-
nus maximo clamore, & plausu Bruti memo-
riā prosequebatur corpus aberat liberatoris,
libertatis memoria aderat: in qua Bruti ima-
go cerni videbatur. At hunc his ipsis ludorū
diebus videbā in insula clarissimi adolescen-
tis, Luculli, propinqui sui, nisi de pace, & cō-
cordia ciuium cogitantem. Eundem vidi po-
stea Veliæ, cedentem Italia, ne qua oriretur
belli ciuilis causa propter se. O spectaculum
illud, non modò hominibus, sed vndis ipsis, &
litoribus luctuosum, cedere è patria seruato-
rem eius, manere in patria proditores. Cassij
classis paucis pòst diebus consequebatur: vt
me puderet, P. C. in eam vrbem redire, ex qua
illi abirent. Sed, quo consilio redierim, initiò
9 audistis, pòst estis experti. ‖ Exspectatū igitur
tempus à Bruto est. nam quoad vos omnia pa-
ti vidit, vsus est ipse incredibili patientia. po-
steaquam vos ad libertatem sensit erectos:
præsidia vestræ libertati parauit. At cui pesti,
quantæque restitit? Si enim C. Antonius quod
animo intenderat, perficere potuisset (potuis-
set autem nisi eius sceleri virtus M. Bruti ob-
stitisset) Macedoniam, Illyricum, Græciam
perdidissemus. esset vel receptaculum pulso
Antonio, vel ager oppugnandæ Italiæ Græ-
cia: quæ quidem nunc M. Bruti imperio, au-
ctoritate, copiis non obstructa solùm, sed e-
tiam ornata, tendit dextram Italiæ, suúmque
ei præsidium pollicetur. Quod qui ab illo ab-
ducit, exercitum pulcherrimum, & præsidium
10 firmissimum adimit reipublicæ. ‖ Equidem
cupio, hæc quamprimùm Antonium audire,
vt intelligat, non D. Brutum, quem vallo cir-
cumsedet, sed seipsum obsideri. Tria tenet
oppida tota in orbe terrarum: habet inimi-
cissimam Galliam: eos etiam, quibus confide-
bat, alienissimos Transpadanos: Italia omnis
infesta est: exteræ nationes à prima ora Græ-
ciæ vsque ad AEgyptū, optimorū, & fortissi-
morum ciuium imperiis, & præsidiis tenen-
tur. Erat ei spes vna in C. Antonio: qui duo-
rum fratrum ætatibus mediis interiectus, vi-
tiis cum vtroque certabat: qui, tanquam ex-

truderetur à senatu in Macedoniam, & non
contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit.
11 ‖ Quæ tempestas, dii immortales, quæ flamma,
quæ vastitas, quæ pestis Græciæ fuisset, nisi in-
credibilis vis ac diuina virtus furētis hominis
conatum, atque audaciam compressisset? Quæ
celeritas illa Bruti? quæ cura? quæ virtus? Etsi
ne illa quidem Antonii celeritas contemnen-
da est: quem nisi in via caducæ hereditates re-
tardassent, volasse eum, non iter fecisse dice-
res. Alios ad negotium publicum ire cùm cu-
pimus, vix solemus extrudere: hunc retinentes
exclusimus. At quid ei cum Apollonia? quid cū
cum Dyrrhachio? quid cum Illyrico? quid cū
P. Vatinii Imperatoris exercitu succedebat,
vt ipse dicebat, Hortensio. Certi fines Mace-
doniæ, certa conditio: certus erat etiam illius
exercitus. cum Illyrico verò, & cum Vatinii
12 legionibus quid erat Antonio? ‖ At ne Bruto
quidem. id enim fortasse quispiam improbus
dixerit. Omnes legiones, omnes copiæ, quæ
vbique sunt, populi Romani sunt. neque e-
nim legiones, quæ Antonium reliquerunt,
Antonii potiùs, quam reipublicæ fuisse dicū-
tur. Omne enim exercitus, & imperii ius a-
mittit is, qui eo imperio, & exercitu rempu-
blicam oppugnat. Quòd si ipsa respublica iu-
dicaret, aut si omne ius decretis eius statuere-
tur: Antoniône, an Bruto legiones populi Ro.
adiudicaret? Alter aduolarat subitò ad dire-
ptionem, pestemque sociorum, &, quacumque
iret, omnia vastaret, dirsperet, auferret: exer-
citu populi Romani contra ipsum populū R.
vteretur. alter verò eam sibi legem statuerat,
vt, quocumque venisset, lux venisse quædam,
& spes salutis videretur. denique alter ad e-
uertendam remp. præsidia quærebat, alter ad
conseruandam. Nec verò nos hoc magis vide-
bamus, quam ipsi milites: à quibus tāta in iu-
dicando prudentia non erat postulanda. ‖ Cum 13
VII. cohortibus isse Apolloniam scribit An-
tonium, qui iam aut captus est (quod dii dēt)
aut certè homo verecundus in Macedoniam
non accedit, ne contra senatum fecisse videa-
tur. Delectus habitus in Macedonia est summo
Q. Hortensii studio, & industria. cuius animum
egregium, dignúmque & ipso, & maioribus
suis, ex Bruti literis perspicere potuistis. Le-
gio, quam L. Piso ducebat, legatus Antonii,
Ciceroni se filio meo tradidit. equitatus, qui
in Syriam ducebatur bipertitò, alter eum, à
quo ducebatur, reliquit in Thessalia, seséque
ad Brutum contulit: alterū in Macedonia Cn.
Domitius adolescens summa virtute, & con-
stantia, ab legato Syriaco abduxit. P. autē Va-
tinius, qui & antè iure laudatus a nobis, & hoc
tempore meritò laudandus est, aperuit Dyrra-
chij portas Bruto, & exercitum tradidit. ‖ Te- 14
net igitur populus Ro. Macedoniam, tenet Il-
lyricum, tuetur Græciā: nostræ sunt legiones,
nostra leuis armatura, noster equitatus, maxi-
méque noster est Brutus, semperque noster, cū
sua excellentissima virtute reip. natus, tū fato
quodā paterni, maternique generis, & nomi-
nis. Ab hoc igitur quisquam bellū timet, qui
antequam nos id coacti suscepimus, in pace
iacere, quam in bello vigere maluit? quamquā
ille quidem nunquam iacuit, nec hoc cadere
verbum in tantam virtutis præstantiam po-
test. Erat enim in desiderio ciuitatis, in ore, in
sermone

ſermone omnium. Tantum autem aberat à bello, vt, cùm cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit ciuium ſtudiis potiùs quã eos in armorum diſcrimen adduceret. Itaque illi ipſi, ſi qui ſunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen eiuſdem moderationem, patientiámque mirentur. ‖ Sed iam video, quid loquantur, neque enim id occultè faciunt. timere ſe dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quaſi verò quidquã interſit inter A. Hirtij, C. Panſæ, D. Bruti, C. Cæſaris, & hunc exercitum M. Bruti. Nam ſi quatuor exercitus ij de quibus dixi, propterea laudãtur, quòd pro populi Romani libertate arma ceperunt: quid eſt, cur M. Bruti exercitus non in eadem cauſa reponatur? At enim veteranis ſuſpectum eſt nomen M. Bruti, magis quàm Decimi? Equidem non arbitror. etſi eſt enim Brutorum commune factum, & laudis ſocietas æqua: eò tamen D. Bruto iratiores ſunt omnes ii, qui id factum dolebant, quo minus ab illo rem illam dicebant fieri decuiſſe. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, niſi vt obſidione D. Brutus liberetur? qui autem hos exercitus ducunt? hi, credo, qui C. Cæſaris res actas euerti, qui cauſam veteranorum prodi volunt. ‖ Si ipſe viueret C. Cæſar, acriùs, credo, acta ſua defenderet, quàm vir fortiſſimus defendit Hirtius: aut amicior cauſæ poteſt inueniri, quã filius? At eorũ alter, nondum ex longinquitate grauiſſimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorũ libertatem defendendam contulit, quorum votis iudicauit ſe à morte reuocatum: alter virtutis robore firmior quàm ætatis, cum iſtis ipſis veteranis ad D. Brutum liberandum profectus eſt. Igitur illi certiſſimi, iidémq; acerrimi Cæſaris actorum patroni, pro D. Bruti ſalute bellũ gerunt: quos veterani ſequuntur. de libertate enim populi R. non de ſuis cõmodis armis decernendũ vident. Quid eſt igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus copiis conſeruatum velint, M. Bruti ſit ſuſpectus exercitus? ‖ An verò, ſi quid eſſet, quod à M. Bruto timendum videretur, Panſa id non videret? aut, ſi videret, non laboraret? quis aut ſapientior ad coniecturam rerum futurarum? aut ad propulſandum metum diligentior? Atqui huius animum erga M. Brutum ſtudiumque vidiſtis. præcepit oratione ſua, quid decernere nos de Bruto, quid ſentire oporteret: tantúmque abfuit, vt periculoſum reip. M. Bruti putaret exercitum, vt in eo firmiſſimũ reip. præſidium, & grauiſſimum poneret. Scilicet hæc Panſa aut non videt (hebeti enim ingenio eſt) aut negligit. quæ enim Cæſar egit, ea rata eſſe non curat: de quibus confirmandis, & ſanciendis legem comitiis centuriatis ex auctoritate noſtra laturus eſt. Deſinant igitur, aut ij, qui non timent, ſimulare ſe timere, & proſpicere reip. aut ij, qui omnia verentur, nimium eſſe timidi: ne illorum ſimulatio, horum ſit ignauia. ‖ Quæ (malum) eſt iſta ratio, ſemper optimis cauſis veteranorum nomen opponere? quorum etiam ſi amplecterer virtutem, vt facio: tamen, ſi eſſent arrogantes, non poſſem ferre faſtidium. An nos conantes ſeruitutis vincula rumpere, impediet, ſi quis veteranos id nolle dixerit? non ſunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant. nemo eſt præter veteranos milites vir, qui ad ſeruitutem propulſandam ingenuo dolore excitetur. Poteſt igitur ſtare reſpublica freta veteranis ſine magno ſubſidio iuuentutis? quos quidem vos libertatis adiutores complecti debetis: ſeruitutis auctores ſequi non debetis. ‖ Poſtremò (erumpat enim aliquãdo vera, & me digna vox) ſi veteranorum nutu mentes huius ordinis gubernantur, omniáque ad eorum voluntatẽ dicta, factáque noſtra referuntur: optanda mors eſt, quæ ciuibus R. ſemper fuit ſeruitute potior. Omnis eſt enim miſera ſeruitus: ſed fuerit quædam neceſſaria, ecquódnam principium putatis libertatis capeſſendæ? an, cũ illum neceſſarium, & fatalem pænè caſum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia deſiderio libertatis exarſit: ſeruire diutius non poteſt ciuitas: ſeriùs populo R. hunc veſtitum, atque arma dedimus, quã ab eo flagitati ſumus. Magna nos quidẽ ſpe, & propè explorata, libertatis cauſam ſuſcepimus. ‖ ſed, vt concedam incertos exitus eſſe belli, Martémque communem: tamen pro libertate, vitæ periculo decernendum eſt. non enim in ſpiritu vita eſt, ſed ea nulla eſt omnino ſeruienti. omnes nationes ſeruitutem ferre poſſunt: noſtra ciuitas non poteſt: nec vllam aliam ob cauſam, niſi quòd illæ laborem, dolorémque fugiũt, quibus vt careant, omnia perpeti poſſunt: nos ita à maioribus inſtituti, atq; imbuti ſumus, vt omnia conſilia, atque facta ad virtutẽ, & dignitatẽ referamus. Ita præclara eſt recuperatio libertatis, vt ne mors quidem ſit in repetenda libertate fugienda. Quòd ſi immortalitas conſequeretur præſentis periculi fugã, tamẽ eo magis ea fugiẽda eſſe videretur, quo diuturnior eſſet ſeruitus. cũ verò dies, & noctes omnia nos vndique fata circumſtent: non eſt veſtri, nominiſque Romani dubitare, eum ſpiritũ, quem naturæ quis debeat, patriæ reddere. ‖ Concurritur vndique ad commune incendium reſtinguendum. veteranique primi Cæſaris auctoritatem ſecuti, conatum Antonij repulerunt: poſt eiuſdem furorem Martia legio fregit. Quarta afflixit. Sic à ſuis legionibus condemnatus, irrupit in Galliã, quã ſibi armis, animiſque infeſtam, inimicámque cognouit. hunc A. Hirtij, C. Cæſaris exercitus inſecuti ſunt: pòſt Panſæ delectus vrbem, totámque Italiam erexit. vnus eſt omniũ hoſtis. quãquã habet ſecum L. fratrem, cariſſimũ populo R. ciuem: cuius deſiderium ciuitas ferre diutius non poteſt. ‖ Quid illa terrius bellua? quid immanius? qui ob eam cauſam natus videtur, ne omnium mortalium turpiſſimus eſſet M. Antonius? eſt vnà Trebellius, qui iam cũ tabulis nouis redit in gratiam: T. Plancus, ceteri pares: qui id pugnant, id agunt, vt cõtra remp. reſtituti eſſe videantur: ſollicitant homines imperitos Saxæ, & Caphones, ipſi ruſtici, atque agreſtes, qui hanc remp. nec viderunt vnquam nec videre conſtitutam volunt: qui non Cæſaris, ſed Antonij acta defendunt: quos auertit agri Campani infinita poſſeſſio: cuius eos non pudere miror, cùm videant mimos & mimas habere vicinos. ‖ Ad has peſteis opprimendas, quid eſt cur moleſtè feramus, quòd M. Bruti acceſſit exercitus? Immoderati, credo, hominis, & turbulenti. Videa

ne nimium pæne petientis. etsi in illius viri consiliis,atque factis,nec nimium,nec parum fuit vnquam.Omnis voluntas M. Bruti,P, C. omnis cogitaio, tota mens, auctoritatem senatus, libertatem populi R. intuetur:hæc habet proposita, hæc tueri vult, tentauit, quid patientia proficere posset. nihil cùm proficeret. contra vim vi experi ndum putauit. Cui quidem,P.C.vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod ad XIII. Kalendas Ian.D. Bruto,& C.Cæsari,me auctore,tribuistis:quorum priuatum de rep.consilium,& factum auctoritate vestra est comprobatum, atque laudatam.‖quod idem in M. Bruto facere debetis,à quo insperatum,& repétinum reip. præsidium legionum, equitatus, auxiliorum magnæ,& firmæ copiæ comparatæ sunt:adiungẽdúsque est Q.Hortensius,qui cùm Maced oniã obtineat, adiutorem se Bruto ad comparandum exercitum fidelissimum, & constantissimum præbuit. nam de M. Apuleio separatim censeo referendum: cui testis est per literas Brutus,eũ principem fuisse ad conatum exercitus comparandi.‖Quæ cùm ita sint:Quòd C. Pansa,consul,verba fecit de literis, quæ à Q. Cæpione,Qu.F.Bruto,proconf.allatæ,& huic ordini recitatæ sunt,de ea re ita cẽseo : CVM Q. Cæpionis Bruti proconsulis opera, consilio, industria, virtute, difficillimo reip. tempore prouincia Macedonio,Illyricum,cuncta Græcia,legiones,exercitus,equitatus,in consulum,senatus,populique R. potestate sint : id Q. Cæpionem Brutum, procos. bene & è rep. & ex sua, maiorúmque suorum dignitate,cósuetudinéque reip.bene gerendæ fecisse,eámque rem senatui, populoque R. gratam esse, & fore:‖vtique Q. Cæpio Brutus,procos.prouinciam Macedoniam, illyricum, totámque Græciam tueatur, defendat, custodiat, incolumémque conseruet: eique exercitui, quem ipse constituit, comparauit, præsit:pecuniáque ad rem militarem. siqua opus sit,quæ publica sit, & exigi possit, vtatur, exigatque à quibus videatur, ad rem militarem mutuam sumat,frumentum imperet.operámque det,vt cum suis copiis quàm proximè Italiam sit. cúmque ex literis Q. Cæpionis Bruti proconf. cos. intellectum sit, Qu. Hortensij proconf. opera, & virtute vehementer remp. adiutam, omniáque eius consilia cum consiliis Q. Cæpionis Bruti, proconf. coniuncta fuisse, eámque rem magno vsui reipublicæ fuisse: Qu. Hortensium procos. rectè, & ordine, éxque rep. fecisse: senatuíque placere Qu. Hortensium,procos. cum Q. Cæpione, procos. & legatis suis Macedoniam prouinciam obtinere, quoad ei ex S. C. successum sit.

IN M. ANTONIVM, PHILIPPICA VNDECIMA.

ORATIO LIII.

MAGNO in dolore, P. C. vel mærore potius, quem ex crudeli, & miserabili morte C.Trebonij,optimi ciuis, moderatissimique hominis accepimus, inest tamen aliquid, quod reip. profuturũ putem. perspeximus enim,quanta in iis,qui contra patriam scelerata arma ceperunt,inesset immanitas.nã duo hæc capita nata sunt post homines natos teterrima, & spurcissima,Dolabella,& Antonius:quorũ alter effecit,quod optabat: de altero patefactum est,quid cogitaret, L. Cinna crudelis:C.Marius in iracũdia perseuerans:L. Sylla vehemens:neque vllius horum in vlciscendo acerbitas progressa vltra mortem est. quæ tamen pœna in ciueis nimis crudelis putabantur. ‖Ecce tibi geminum in scelere par, inusitatum,inauditum,ferum,barbarũ.Itaque quorum summum quõdam inter ipsos odiũ, bellũmque meministis,eosdẽ postea singulari inter se consensu, & amore deuinxit impurissimæ naturæ, & turpissimæ vitæ similitudo. Ergo id,quod fecit Dolabella,in quo potuit, multis idem minatur Antonius. sed ille cum proconsul abesset à cõsulibus, exercitibúsque nostris nec dum senatum cum populo R. conspirasse sensisset:fretus Antonij copiis ea scelera sucepit, quæ iam Romæ suscepta arbitrabatur à socio furoris sui. ‖Quid ergo hunc aliud moliri,quid optare censetis, aut quam omnino causam esse belli? omneis,qui liberè de repub.sensimus,qui dignas nobis sententias diximus, qui populum R.liberum esse voluimus,statuit ille quidem non inimicos,sed hosteis:maiora in nos,quam in hostem, supplicia meditatur: mortem naturæ pœnam putat esse,iracundiæ tormenta atque cruciatus. qualis igitur hostis habendus est is,à quo victore si cruciatus absit,mors in beneficii parte numeretur? Quamobrem,P. C. quamquam hortatore non egetis(ipsi enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandæ cupiditatem)

4 ctis supplicia seruitutis videtis. ‖In Galliam A inuasit Antonius, in Asiã Dolabella: in alienã vterque prouinciam. alteri se Brutus obiecit, impetúmque furentis, atque omnia diuexare, & diripere cupientis, vitæ suæ periculo colligauit: à progressu arcuit à reditu refrenauit: obsideri se passus ex vtraque parte constrinxit Antonium. alter in Asiam irrupit cursim, cui in Syriam petebat via certa neque longa. quid opus fuit cum legione, præmisso Marso nescio quo Octauio, scelerato latrone atque egẽte, qui popularetur agros? vexaret vrbeis, non ad spem constituendæ rei familiaris, quã tenere eum posse negant qui norunt (mihi enim hic senator ignotus est) sed ad præsentem 5 pastum mendicitatis suæ? ‖Consecutus est Dolabella, in nulla suspicione belli. quis enim id putaret? secutæ collocutiones familiarissimæ cum Trebonio: complexúsque summæ beneuolentiæ falsi iudices exstiterunt in amore simulato: dextræ, qui fidei testes esse solebant, B perfidia sunt, & scelere violatæ: nocturnus introitus in Smyrnam, quasi in hostium vrbẽ, quæ est fidelissimorum, antiquissimorúmque sociorum: oppressus Trebonius, si vt ab eo, qui apertè hostis esset, incautus. si vt ab eo, qui ciuis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentũ nos capere fortuna voluit, qui esset victis extimescendum. Consularem hominẽ consulari imperio prouinciam Asiam obtinentem Samario exsuli tradidit: interficere statim captum noluit, ne nimis, credo, in victoriis liberalis videretur, cum verborũ contumeliis optimũ virum incesto ore lacerasset, tum verberibus? ac tormentis quæstionẽ habuit pecuniæ publicæ, idque per biduũ. pòst autẽ ceruicibus caput abscidit, idque fixum gestari iussit in pilo: reliquum corpus tractum, atque laceratũ abiecit 6 in mare. ‖Cum hoste hoc bellandum est, cuius C teterrima crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de cæde ciuium Romanorum? de direptione fanorũ? quis est, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? & nũc tota Asia vagatur, volitat vt rex, nos alio bello detineri putat. quasi verò non vnum, idémque bellum sit contra iugum impiorum nefarium. Imaginem M. Antonij crudelitatis in Dolabella cernitis: ex hoc illa effecta est: ab hoc illa Dolabella scelerũ præcepta sunt tradita. Nũ leniorem, quàm in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium? mihi quidem & ille peruenisse videtur, quoad progredi potuerit: feri hominis amẽtia: neque Antonius vllius supplicij adhibendi, si potestatem habeat, vllam partem est 7 relicturus. ‖Ponite igitur ante oculos, P. C. miseram quidem illam, & flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariã: nocturnum impetum in vrbem Asiæ clarissimã, irruptionem armatorum in Trebonij domũ, cùm miser ille prius latronum gladios videret, quàm, quæ res esset, audisset: furentis introitũ Dolabellæ, vocem impuram, atque os D illud infame, vincula verbera, eculeum, carnificem, tortorémque Samarium, quæ tulisse illum fortiter, & patienter ferunt. Magna laus, meóque iudicio omnium maxima. Est enim sapiẽtis, quidquid homini accidere possit, id præmeditari ferendum modicè, si aduenerit, esse. maioris omnino est consilij, prouidere, ne quid tale accidat: sed animi non mi- 8 neris, fortiter ferre, si euenerit. ‖Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, quamquam eius numquam particeps fuerit, vt suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solùm in viuo, sed etiam in mortuo: ac in eius corpore lacernando, atque vexando, cum animum satiare nõ posset, oculos pauerit suos. O multò miserior Dolabella, quàm ille, quem tu miserrimũ esse voluit. Dolores Trebonius pertulit magnos: multi, ex morbi grauitate maiores: quos tamen non miseros, sed laboriosos dicere solemus. longus fuit dolor bidui: at compluribus hominibus annorum sæpe multorũ. nec verò grauiora sunt carnificum tormenta, quàm interdum cruciamenta 9 morborũ. ‖Alia sunt, alia inquã, ô perdissimi homines & amentissimi, multò miseriora. Nã, quo maior vis est animi, quàm corporis, hoc sunt grauiora ea, quæ concipiuntur animo, quàm illa, quæ corpore. miserior igitur, qui suscipit in scelus, quàm is, qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatus est à Dolabella Trebonius: & quidẽ à Karthaginiensibus Regulus. In qua re cùm crudelissimi Pœni iudicati sint in hoste: quid in ciue Dolabella iudicandus est? An verò hoc conferendum est? an dubitandum, vter miserior: isne cuius mortem senatus populúsque Ro. vlciscetur: an is, qui cuncti senatus sententia hostis est iudicatus? nam ceteris quidem vitæ partibus, quis est, qui possit sine Trebonij maxima cõtumelia: conferre vitam Trebonij cum Dolabella? alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda, quis ignorat? alteri à puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudo vt in hoc sit semper lætatus, quòd ea faceret, quæ sibi obiici ne ab inimico quidẽ 10 possem verecundo ‖Et hic, dij immortales, aliquando fuit meus amicus. occulta enim erant vitia nõ inquirenti, neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi mœnibus patriæ, nisi huic vrbi, nisi diis penatibus, nisi aris, & focis omnium nostrũm: nisi deniq; naturæ, & humanitati inuentus esset inimicus. à quo admoniti, diligentiùs, & vigilãtius caueamus Antonium. Etenim Dolabella non ita multos secũ habuit notos, ac insigneis latrones, at videtis, quot, & quàm multos habeat Antonius, primùm L. fratrem: quã facem, dij immortales? quod facinus? quòd scelus? quem gurgitem? quam voraginem? quid eum non sorbere animo, quid non haurire cogitatione, cuius sanguinem non bibere censetis in cuius possessiones, atque fortunas, nõ impudẽtissimos oculos, spe, & mẽte defigere? ‖Quid 11 Censorinum? qui se verbo prætorem esse vrbanum cupere dicebat, re certè noluit? quid Bestiam, qui se consulatuum in Bruti locũ petere profitetur. Atque hoc quidem detestabile omnẽ auertat Iupiter. Quàm absurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere consulatum? nisi fortè damnationem pro prætura putat. Alter Cæsar, Vopiscus ille, homo summo ingenio, summa potentia, qui ex ædilitate consulatam petit, soluatur legibus. quãquam leges eum non tenent, credo dignitate. At hic, me defendẽte, quinquies absolutus est

ſexta palma vrbana, etiam in gladiatore dif-ficilis. Sed hæc iudicũ culpa, non mea eſt. ego defendi fide optima: illi debuerunt clariſſimũ, & præſtantiſſimum ſenatorem in ciuitate retinere, qui tamen nunc nihil aliud agere videtur: niſi vt intelligamus, illos iudices, quorũ res iudicatas irritas fecimus, bene, & è rep. iudicauiſſe. ‖ Neque hoc in hoc vno eſt. ſunt alij in eiſdem caſtris honeſtè condẽnati, turpiter reſtituti. Quod horũ conſilium, qui omnibus bonis hoſtes ſunt, niſi crudeliſſimum, putatis fore? Accedit Saxa, neſcio quis, quem nobis Cæſar ex vltima Celtiberia tribunum pl. dedit, caſtrorum antea metator, nunc, vt ſperat, vrbis: à qua cùm ſit alieniſſimus, ſuo capiti, ſaluis nobis dominetur. Cùm hoc veteranus Capho: quo neminem veterani peius oderunt. His, quaſi præter dotem, quam in ciuilibus malis acceperant, agrũ Campanũ eſt largitus Antonius, vt haberent reliquorũ nutriculas prædiorum: quibus vtinam contenti eſſent: ferremus: etſi tolerabile non erat: ſed quiduis patiendum fuit, vt hoc teterrimum bellum non haberemus. ‖ Quid? illa caſtrorum M. Antonii lumina, nonne ante oculos proponitis? primum duos collegas Antoniorum, & Dolabellæ, Nuculam, & Lentonem. Italiæ diuiſores lege ea, quam ſenatus per vim latã iudicauit. quorum alter commentatus eſt mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cuius bona modò proſcripta vidimus: tanta procuratorum eſt negligentia. At hic nuper ſororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non poſſunt non prodigè viuere, qui noſtra bona ſperant, cum effundunt ſua. Videte etiam P. Decii auctionem, clariſſimi viri: qui maiorum ſuorum exempla perſequens, pro alieno ſe ære deuouit. emptor tamen in ea auctione inuentus eſt nemo. Hominem ridiculum, qui ſe exire ære alieno putaret poſſe, cùm venderet aliena. ‖ Nam quid ego de Trebellio dicam? quam multæ videntur furiæ debitorum? vindicis enim tabularum nouarum nouam tabulam vidimus. Quid de L. Planco? quem præſtantiſſimus ciuis, Aquila, Pollentia expulit, & crure fracto: quod vtinam antè illi accidiſſet, ne huc redire potuiſſet. Lumen, & decus illius exercitus pænè præterij Caninium Cimbrum, Lyſidici filium, Lyſidicum ipſum Græco verbo, qui omnia iura diſſoluit: niſi fortè diſſoluit: niſi fortè iure Germanum Cimber occidit. Cùm hanc, & huius generis copiam tantam habeat Antonius, quod ſcelus omittet, cùm Dolabella tantis ſe obſtrinxerit parricidiis, nequaquam pari latronum manu & copia? ‖ Quapropter vt inuitus ſæpe diſſenſi à Qu. Fuſio, ita ſum eius ſententiæ libenter aſſenſus. ex quo iudicare debetis, me non cum homine ſolere, ſed cum cauſa diſſidere. Itaque non aſſenſior ſolùm, ſed etiam gratias ago Qu. Fuſio. dixit enim ſeueram grauẽ, rep. dignam ſententiam: iudicauit hoſtem Dolabellam: bona eius cenſuit publicè poſſidenda. quò cùm addi nihil poſſet (quid enim atrocius potuit, quid ſeuerius decernere?). dixit tamẽ, ſi quis eorum, qui poſt ſe rogati eſſent, grauiorem ſententiam dixiſſet: in eam ſe iturum. quam ſeueritatem quis poteſt non laudare? ‖ Nunc quoniam iudicatus eſt hoſtis Dolabella, bello eſt perſequendus. neque enim quieſcet: habet legionem, habet fugitiuos, habet ſceleratam impiorum manum: eſt ipſe confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella heſterno die hoſte decreto bellum gerendum eſt, imperator eſt deligendus. Duæ dictæ ſunt ſententiæ: quarũ neutram probo: alteram, quia ſemper, niſi cùm eſt neceſſe, periculoſam arbitror: alteram, quia alienã his temporibus exiſtimo. ‖ Nam extraordinarium ſemper imperium populare, atque ventoſum eſt, minimè veſtræ grauitatis, minimè huius ordinis. Bello Antiochi magno & graui, cùm L. Scipioni, Publij filio, obueniſſet Aſia, parũmque in eo putaretur eſſe animi, parum roboris, ſenatúſque ad collegam eius, C. Lælium, huius Sapiens patrem, negotium deferret: ſurrexit P. Africanus, frater maior L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus eſt: dixitque & in fratre ſuo ſummam virtutem eſſe, ſummúmque conſilium, neque ſe ei legatum id ætatis, iiſque rebus geſtis defuturum. quòd cùm ab eo eſſet dictũ, nihil eſt de Scipionis prouincia commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellũ quæſitum, quam duobus antea maximis Punicis bellis, quæ à conſulibus, aut à dictatoribus geſta & conſummata ſunt: aut quã Pyrrhi, quã quàm Philippi, quàm pòſt Achaico bello, quàm Punico tertio: ad quod populus R. ita ipſe ſibi delegit idoneum ducem P. Scipionem, vt eum tamen bellum gerere conſulem vellet. ‖ Cum Ariſtonico bellum gerendum fuit, L. Valerio, P. Licinio conſulibus. rogatus populus, quem id bellum gerere placeret: Craſſus conſul, & pontifex maximus Flacco collegæ, flamini Martiali, multã dixit, ſi à ſacris diſceſſiſſet. quam multam populus remiſit: pontifici tamen flaminem parere iuſſit. ſed ne tum quidẽ populus R. ad priuatum detulit bellũ, quamquam erat Africanus, qui anno antè de Numantinis triumphauerat: qui cùm longè omneis belli gloria, & virtute ſuperaret, duas tantũ tribus tulit. Itaq; populus Romanus cõſuli potiùs Craſſo, quã priuato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeij imperiis, ſummi viri, atque omnium principis tribuni plebis turbulenti tulerunt. nam Sertorianum bellum a ſenatu priuato datum eſt, quia conſules recuſabant: cùm L. Philippus pro conſulibus ſe eum mittere dixit, non pro conſule. ‖ Quæ igitur hæc comitia? aut quam ambitionem conſtantiſſimus, & grauiſſimus ciuis, L. Cæſar in ſenatum introduxit? clariſſimo viro, atque innocentiſſimo decreuit imperium, priuato tamen, in quo maximum nobis onus impoſuit. Aſſenſero: ambitionem induxero in curiam: negauero: videbor ſuffragio meo, tanquam comitiis, honorem homini amiciſſimo denegauiſſe. Quod ſi comitia placet in ſenatu habere: petamus, ambiamus, tabula modò nona detur nobis, ſicut populo data eſt. Cur comitiis, tibi Cæſar? ita vt aut præſtantiſſimus vir, ſi nõ ſit aſſenſum, repulſam tuliſſe videatur: aut vnuſquiſque noſtrum præteritus, ſi, cùm pari dignitate ſimus, eodem honore digni nõ putemur. ‖ At enim (nam id exaudio) C. Cæſari adoleſcentulo imperium extraordinarium

mea

mea sententia dedi. Ille enim mihi præsidium A
extraordinarium dederat. cùm dico mihi, se-
natui dico, populóque Ro. A quo resp. præsi-
dium ne cogitatum quidem, tantum haberet,
vt sine eo salua esse non posset, huic extraor-
dinarium imperium non darem? aut exerci-
tus adimendus, aut imperium dandum fuit.
Quæ est enim ratio, aut qui potest fieri, vt sine
imperio teneatur exercitus? Non igitur, quod
ereptum non est, id est existimandum esse da-
tum. eripuissetis C. Cæsari, P.C. imperium, nisi
dedissetis. milites veterani, qui illius auctori-
tatem, imperium, nomen secuti, pro rep. arma
ceperant, volebant sibi ab illo imperari: legio
Martia, & quarta, ita se contulerat ad aucto-
ritatem senatus, populique Ro. dignitatem, vt
eum deposcerent imperatorem, & ducem. Cæ-
sari bellum necessitas, fasceis senatus dedit.
otioso verò, nihil agenti, priuato, obsecro te,
L. Cæsar, (cū peritissimo homine mihi res est)
quando imperium senatus dedit? Sed de hoc B
quidem hactenus ne refragari homini amicis-
simo, ac de me optimè merito, videar. Etsi
quis potest refragari non modò non petenti,
21 verùm etiam recusanti? ‖ Illa verò P.C. aliena
consulum dignitate, aliena temporum graui-
tate sententia est, vt consules, Dolabellæ per-
sequendi causa, Asiam, & Syriam, sortiantur.
Dicam, cur inutile reip. sed priùs, quàm turpe
consulibus sit, videte. Cùm consul designa-
tus obsideatur, in eoque liberando salus sit
posita reip. cùmque à republica pestiferi ci-
ues, parricidæque desciuerint: cùmque id bel-
lū geramus, quo bello de dignitate, de liber-
tate, de vita decernamus: &, si in potestatem
quis Antonij venerit, proposita sint tormen-
ta, atque cruciatus: cùmque harum rerum o-
mnium decertatio consulibus optimis, & for-
tissimis commissa, & commendata sit: Asiæ, &
Syriæ mentio fiet, vt aut suspicioni crimen, C
22 aut inuidiæ materiam dedisse videamur? ‖ At
verò ita decernunt, vt liberato Bruto: id enim
restabat: vt relicto, deserto, prodito. Ego ve-
rò mentionem omnino prouinciarum factam
dico alienissimo tempore. quamuis enim in-
tentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est ad
fortissimum virum, & omnium clarissimum,
liberandum: tamen rerum natura cogit te ne-
cessariò referre animum aliquando ad Dola-
bellam persequendum, & partem aliquam in
Asiam, & Syriam deriuare curæ, & cogitatio-
nis tuæ. Si autem fieri posset, vel pluréis te
animos habere vellem, quos omneis ad Muti-
nam intenderes. quod quoniam fieri non po-
test, isto animo, quem habes præstantissimum,
atque optimum, nihil volumus, nisi de Bruto
23 cogitare. ‖ Facis tu id quidem, & eò maxi-
mè incumbis: duas tamen res, magnas præ-
sertim, non modo agere vno tempore, sed ne
cogitando quidem explicare quisquam po-
test. incitare, & inflammare tuum istud præ- D
stantissimum studium, non ad aliam vlla ex
parte curam transferre debemus. Adde istuc
sermones hominum, adde suspiciones, adde
inuidiam. Imitare me, quem tu semper lau-
dasti: qui instructam, ornatámque à senatu
prouinciam deposui, vt incendium patriæ,
omissa omni cogitatione, restinguerem. nemo
erit præter vnum me, quicum profectò, si
quid interesse putasses tua, pro summa fami-

A liaritate nostra communicasses, qui credat, te
inuito, prouinciam tibi esse decretam. Hanc,
quæso, pro tua singulari sapientia reprime fa-
mam: atque effice, ne id, quod non curas, cu-
pere videare. ‖ Quod quidem eò vehemen- 24
tiùs tibi laborandum est, quia in eandem ca-
dere suspicionem collega, vir clarissimus, non
potest. nihil horum scit, nihil suspicatur:
bellum gerit: in acie stat: de sanguine, & de
spiritu decertat: antè prouinciam sibi decre-
tam audiet, quàm potuerit tempus ei rei da-
tum suspicari. Vereor, ne exercitus quoque
nostri, qui non delectus necessitate, sed volun-
tariis studiis ad se rempub. contulerunt, tar-
dentur animis, si quidquam aliud à nobis, nisi
de instanti bello cogitatum putabunt. Quòd
si prouinciæ consulibus expetendæ videntur,
sicut sæpe multis clarissimis viris expetitæ
sunt: reddite priùs nobis Brutum, lumen, &
decus ciuitatis: qui ita conseruandus est, vt
B id signum, quod de cælo delapsum, Vestæ cu-
stodiis continetur: quo saluo, salui sumus fu-
turi, hunc in cælum vos, si fieri poterit, hume-
ris nostris tollemus: prouincias certè dignis-
simas vobis deligemus. nunc quod agitur, a-
gimus. agitur autem, liberine viuamus, an
mortem obeamus: quæ certè seruituti antepo-
nenda est. ‖ Quid si etiam affert tarditatem 25
ista sententia, ad Dolabellam persequendum?
quando enim veniet consul? an id exspecta-
mus, quo ne vestigium quidem Asiæ ciuitatū,
atque vrbium relinquatur? At mittent aliquē
de suo numero. Valdè mihi probari potest,
qui paulò antè clarissimo viro priuato impe-
rium extra ordinem non dedi. At hominem
dignum mittent. Num P. Seruilio digniorē? at
eum quidē ciuitas non habet. Quod ergo ipse
nemini putat dandum, ne à senatu quidem, id 26
ego vnius iudicio delatum cōprobem? ‖ Ex-
C pedito nobis homine, & parato, P.C. opus est,
& eo, qui imperium legitimum habeat: qui
præterea auctoritatē, nomen, exercitum, per-
spectum animum in rep. liberādā. Quis igitur
is est? aut M. Brutus, aut C. Cassius, aut vterq;.
Decernerem planè, sicut multa, consulem al-
terum, ambósve, ni Brutum colligassemus in
Græcia, & eius auxilium ad Italiam verge-
re, quàm ad Asiam maluissemus: non vt ex ea
acie respectum haberemus, sed vt ipsa acies
subsidium haberet etiam transmarinum. Præ-
terea, P.C. M. Brutum retinet etiam nunc C.
Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam
vrbem, & grauem: tenet, opinor, Bellidem:
tenet Amantiam: instat Epiro: vrget Illyricū:
habet aliquot cohorteis, habet equitatum.
hinc si Brutus erit traductus ad aliud bellum,
Græciam certè amiserimus. Est autem etiam
de Brundisio atque illa ora Italiæ prouiden-
dum, quamquam miror tamdiu morari Anto-
nium: solet enim accipere ipse manicas, nec
D diutius obsidionis metum sustinere. Quòd si
confecerit Brutus, & intellexerit plus se reip.
profuturum, si Dolabellam persequatur,
quàm si in Græcia maneat: aget ipse per sese,
vt adhuc quoque fecit: neque in tot incendiis,
quibus confestim succurrendum est, exspecta-
bit senatum. ‖ Nam & Brutus, & Cassius 27
multis iam in rebus ipse sibi senatus fuit. ne-
cesse est enim in tanta conuersione & pertur-
batione omnium rerum, temporibus potius

parere, quàm moribus. nec enim nunc pri-
mùm aut Brutus, aut Cassius salutem, liberta-
témque patriæ, legem sanctissimam, & mo-
rem optimum iudicauit. Itaque si ad nos nihil
referretur de Dolabella persequendo, tamen
ego pro decreto putarem, cùm essent tales
virtute, auctoritate, nobilitate summi viri:
quorum alterius iam notus nobis est exerci-
tus, alterius auditus. Non igitur Brutus exspe-
ctauit decreta nostra, cùm studia nosset. ne-
que enim est in prouinciam suam Cretam
profectus: in Macedoniam alienam aduola-
uit: omnia sua putauit, quæ vos vestra esse
velletis: legiones conscripsit nouas, excepit
veteres: equitatum ad se abduxit Dolabel-
læ, atque eum nondum tanto parricidio obli-
tum, hostem sua sententia iudicauit. nam ni
ita esset, quo iure equitatum à consule abdu-
28 ceret? || Quid C. Cassius, pari magnitudine
animi, & consilii præditus, nónne ex eo Ita-
lia consilio profectus est, vt prohiberet Sy-
ria Dolabellam? qua lege? quo iure? eo, quod
Iupiter ipse sanxit, vt omnia, quæ reipubli-
cæ salutaria essent, legitima, & iusta haberen-
tur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta, & à
numine deorum tracta ratio, imperans hone-
sta, prohibens contraria. Huic igitur legi pa-
ruit Cassius, cùm est in Syriam profectus, alie-
nam prouinciam, si homines legibus scriptis
vterentur: his verò oppressis, suam lege na-
29 turæ. || Sed vt ex vestra quoque auctoritate
firmetur, censeo: CVM P. Dolabella, qui-
que eius crudelissimi, & teterrimi facinoris
ministri, socii, adiutores fuerunt, hostes po-
puli Romani, à senatu iudicati sint, cúmque
senatus P. Dolabellam bello persequendum
censuerit, vt is, qui omnium deorum homi-
númque iura nouo, inaudito, inexpiabili sce-
lere polluerit, nefarióque patriæ se parricidio
obstrinxerit, pœnas diis, hominibúsque meri-
30 tas, debitásque persoluat. || senatui placere,
C. Cassium, proconsulem prouinciam Syriam
obtinere, vti qui eã optimo iure prouinciam
obtinuerit: cúmque à Qu. Marcio Crispo pro-
consule, L. Scauro proconsule, A. Plotio le-
gato: exercitus accipere, eósque ei tradere:
cúmque his copiis, & si quas præterea paraue-
rit, bello P. Dolabellam terra, marique perse-
qui: eius belli gerendi causa, quibus ei videa-
tur, naueis. nautas, pecunias, ceteráque, quæ
ad bellum gerendum pertineant, vt imperan-
di in Syria, Asia, Bithynia, ponto, ius potesta-
témque habeat: vtque, quamcumque in pro-
uinciam eius belli gerendi causa aduenerit,
ibí maius imperium C. Cassii, pro COSS. sit
quàm eius erit, qui eam prouinciam tum
obtinebit, cùm C. Cassius pro COSS. in eam
31 prouinciam venerit: || regem Deiotarum pa-
trem, & regem Deiotarum filium si, vt multis
bellis sæpenumerò imperium populi R. iuue-
rint, item C. Cassium proconsulem copiis
suis. opibúsque iuuissent, senatui, populóque
Ro. gratum esse facturos: itémque si ceteri re-
ges, tetrarchæ, dynastæque fecissent, S.P.Q.R.
eorum officii non immemoré futurum: vtque
C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambóve, si
eís videretur, rep. recuperata, de prouinciis
consularibus, prætoriis, ad hunc ordinem pri-
mo quoque tẽpore referant. interea prouincia
ab iis, à quibus obtinẽtur, obtineantur, quoad
cuique ex S.C. successum sit. || Hoc S. consul- 32
to ardentem inflammabitis, & armatum ar-
mabitis Cassium. nec enim animum eius po-
testis ignorare, nec copias. animus is est, quem
videtis: copiæ, quas audistis, fortis, & con-
stantis viri, qui ne viuo quidem Trebonio
Dolabellæ latrocinium in Syriam penetrare
siuissent. Allienus, familiaris, & necessarius
meus, post interitum Trebonii profectus, ne
dici quidem se legatum Dolabellæ volet.
Est Qu. Cæcilii Bassi, priuati illius quidem,
sed fortis, & præclari viri, robustus, & victor 33
exercitus. || Deiotari regis & patris, & filii
& magnus, & nostro more instructus exerci-
tus: summa in filio spes, summa ingenii indo-
les, summáque virtus. Quid de patre dicam?
cuius beneuolentia in populum Ro. est ipsius
æqualis ætati: qui non solum socius impera-
torum nostrorum fuit in bellis, verùm etiam
dux copiarum suarum. Quæ de illo viro Syl-
la, quæ Muræna, quæ Seruilius, quæ Lucullus,
quàm ornatè, quàm honorificè, quàm graui- 34
ter sæpe in senatu prædicauerunt? || Quid de
Cn. Pompeio loquar? qui vnum Deiotarum
in toto orbe terrarum ex animo amicum, ve-
réque beneuolum, vnum fidelem populo Ro.
iudicauit. Fuimus imperatores ergo, & M. Bi-
bulus in propinquis, finitimísque prouinciis.
ab eodem rege adiuti sumus & equitatu, &
pedestribus copiis. secutum est hoc acerbissi-
mum, & calamitosissimũ ciuile bellum: in quo
quid faciendum Deiotaro? quid omnino re-
ctius fuerit, dicere non est necesse: præsertim,
cum contrà, ac Deiotarus sensit, victoria belli
iudicarit. quo in bello si fuit error, communis
ei fuit cum senatu: sin recta sententia, ne vi- 35
cta quidem causa vituperanda est. || Ad has
copias accedent alii reges, etiam delectus ac-
cedent. neque verò classes deerunt: tanti Tyrii
Cassium faciunt, tanti eius in Syria nomen
atque Phœnicia est. Paratum habet impera-
torem, C. Cassium. P.C. res. côtra Dolabellam,
nec paratum solùm, sed peritum, atque fortẽ.
magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri
aduentum, cùm Parthorũ nobilissimos duces,
maximásque copias fudit, Syriámque immani
Parthorum impetu liberauit. Maximã eius, &
singularem laudem prætermitto. cuius enim
prædicatio nondũ omnibus grata est, hãc me-
moriæ potiùs, quàm vocis testimonio conser- 36
uemus. || Animaduerti, P.C. dici iã à quibusdã,
exornari etiam nimium à me Brutũ, nimiùm
Cassium ornari: Cassio verò sentẽtia mea do-
minatum, & principatũ dari. Quos ego orno?
nempe eos, qui ipsi sunt ornamẽta reip. Quid?
D. Brutum nónne omnibus sententiis semper
ornaui? num igitur reprehenditis? an Anto-
nios potiùs ornarem, non modò suarum fami-
liarum, sed Ro. nominis probra, atque dedeco-
ra? an Censorinum ornem, in bello hostem, in
pace sectorem? an cetera ex eodem latrocinio
naufragia colligam? Ego verò istos, otii,
concordiæ, legum, iudiciorum, libertatis ini-
micos, tantum abest vt ornem, vt effici non
possit, quin eos tam oderim, quàm remp. dili-
go. || Vide, inquit, ne veteranos offendas. hoc 37
enim vel maximè exaudio. Ego autẽ vetera-
nos tueri debeo: sed hos, quibus sanitas est,
certè timere non debeo: eos veteranos, qui
pro rep. arma ceperunt, secutíque sunt C. Cæ-

frem auctoritate beneficiorum paternorum, hodiéque remp. defendunt cum magno periculo, non tueri solùm, sed etiam cómodis augere debeo. qui autẽ quiescunt, vt VII. & VIII. legio, in magna gloria, & laude ponendos puto. comites verò Antonii, qui postquam beneficia Cæsaris comederunt, consulem designatũ obsiderunt: huic vrbi ferrũ, ignémque minitantur: Saxæ se, & Caphoni tradiderunt, ad facinus, prædámque natis, num quis est, qui tuendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare: aut quieti, quos conseruare debemus: aut impii, quorum contra furorem, & bellum, & iusta arma suscepimus. ‖Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? eorúmne, qui D. Brutum obsidione cupiũt liberare? quibus cùm Bruti salus cara sit, quî possunt Cassii nomen odisse? an eorum, qui vtrisque armis vacant? non vereor, ne acerbus ciuis quisquam istorum sit, qui otio delectantur. Tertio verò generi non militum veteranorum, sed importunissimorũ hostium cupio quàm acerbissimum dolorem inurere. quanquam, P.C. quousque dicemus sententias veteranorum arbitratu? quod eorum tantum fastidium est, quæ tanta arrogantia, vt ad arbitriũ illorum imperatorem etiam deligamus? ‖Ego autem (dicendum est enim, P.C. quod sentio) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiæ, quid nouæ legiones, ad liberandum patriam paratissimæ, quid cuncta Italia de vestra grauitate sentiat. nihil enim semper floret: ætas succedit ætati. diu legiones Cæsaris viguerunt, nũc vigent Pansæ, vigent Hirtii, vigent Cæsaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt ætatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellũ gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his præmia promissa sunt: illis persoluta. fruãtur his illi, persoluantur his, quæ spopondimus. id enim deos immortaleis spero æquissimum iudicare. Quæ cùm ita sint, eam, quã dixi sententiam, vobis, P.C. censeo comprobandam.

IN M. ANTONIVM, PHILIPPICA DVODECIMA.

ORATIO LIIII.

ETSI minimè decere videtur, P.C. falli, decipi, errare eum, cui vos maximis sæpe de rebus assentiamini: cõsolor me tamen, quoniã vobiscum pariter, & vnà cũ sapientissimo cõsule errauimus. Nam cùm duo cõsulares spem honestæ pacis nobis attulissent, quòd erant familiares M. Antonii: quòd domestici, nosse aliquod eius vulnus, quod nobis ignotũ esset, videbatur. apud alterũ vxor, liberi: alter quotidie literas mittere, accipere, apertè fauere Antonio. ‖Hi subitò hortari ad pacẽ, quod iãdiu non fecissent, non sine causa videbantur. Accessit consul hortator. At qui consul? si prudentiam quærimus, qui minimè falli posset: si virtutem, qui nullã pacem probaret, nisi Antonio cedente, atque victo: si magnitudinem animi, qui præferret mortem seruituti. Vos autem, P.C. non tã immemores vestrorum grauissimorum decretorũ videbamini, quàm, spe allata deditionis, quam amici pacem appellare malient, de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autẽ meam quidem spem, credo item vestram, quòd domũ Antonii afflictam mæstitia audiebã, lamentari vxorem. Hinc etiam fautores Antonii, quorũ in vultu habitant oculi mei, tristiores videbam. ‖Quod si non ita est, cur à Pisone, & à Caleno potissimùm, cur hoc tẽpore, cur tam improuisò, cur tã repentè pacis est facta mentio? Nego Piso se scire, negat audisse quidquã: negat Calenus rem vllam nouam allatam esse, atque id nunc negant, posteaquam nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus est nouo consilio, si in re nihil omnino noui est? Decepti, decepti, inquam, sumus, Patres conscripti. Antonii est acta causa ab amicis eius, non publica. quod videbam equidem, sed quasi per caliginem perstrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quòd si in bello dari vicarii solerent: libenter me, vt D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. ‖ Atqui hac voce Q. Fusii capti sumus: Ne si à Mutina quidem recesserit, audiemus Antonium? ne si in senatus quidem potestate futurum se dixerit? durum videbatur, itaque fracti sumus, cessimus. Recedit igitur à Mutina? Nescio. Paret senatui? Credo, inquit Calenus: sed ita, vt teneat dignitatem. Valde hercule vobis laborandum est, P.C. vt vestrã dignitatẽ amittatis, quæ maxima est: Antonii, quæ neque est vlla, neque esse potest, retineatis: vt eã per vos recuperet, quã per se perdidit. Si iacẽs id nobiscum ageret, audirẽ fortasse: quamquã (sed hoc malo dicere) audirẽ. instanti resistendũ est, aut concedenda vnà cum dignitate libertas. ‖ At

non est integrum, constituta legatio est. Quid autem integrum nõ est sapienti, quod restitui potest? cuiusuis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, in errore perseuerare. Posteriores enim cogitationes (vt aiunt) sapientiores solẽt esse. Discussa est illa caligo, quam paulò antè dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solùm, sed admonemur à nostris. Attendistis paulò antè, præstantissimi viri quæ esset oratio. Mæstam, inquit, domum offendi, coniugem, liberos. Admirabantur boni viri, accusabant amici, quòd spe pacis legationẽ suscepissem. nec mirum, P. Seruili. tuis enim verissimis, grauissimisque sententiis, omni est nõ dicõ dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius. ‖ Ad eum ire te legatum quis non miraretur? de me experior: cuius idem consilium, quod tuum, sentio quã reprehendatur, nos reprehendimur soli? quid? vir fortissimus Pansa, sine causa tam accuratè paulò antè locutus est tamdiu? quid egit, nisi vti falsam à se suspicionẽ depelleret? vnde autem est ista suspicio? ex pacis patrocinio repentino, quod subitò suscepit, eodẽ captus errore, quo nos. ‖Quòd si est erratum, P.C. spe falsa, atque fallaci: redeamus in viam, optimus est portus pœnitenti, mutatio consilii. Quid enim per deos immortaleis, potest reipub. prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid si etiã obfutura est? obfutura? quid si etiam nocuit? an vos acerrimam illam, & fortissimam populi R. libertatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam, ac debilitatam putatis legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra cõmune incendium exarserat? an non putamus fore, vt eos pœniteat professos esse, & præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos & animis, & corporibus in salutẽ reip. contulerunt? Quemadmodum vestrum hoc consilium Capua probabit, quæ temporibus his Roma altera est? illa impios ciues iudicauit, eiecit, exclusit. illi, illi, inquã, vrbi fortissimè conãti, è manibus est ereptus Antonius. ‖ Quid legionum nostrarum neruos nõnne his consiliis incidimus? quis est enim, qui ad bellum inflãmato animo sit futurus, spe pacis oblata? ipsa illa Martia, cælestis, & diuina legio, hoc nuntio languescet, & mollietur, atque illud pulcherrimum Martium nomen amittet: excident gladij: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta, nõ arbitrabitur se grauiore odio in Antonium esse debere, quàm senatum. Pudet huius legionis, pudet Quartæ, quæ pari virtute nostram auctoritatem probans, non vt consulem, & imperatorẽ suum, sed vt hostem, & oppugnatorem patriæ reliquit Antonium: pudet optimi exercitus, qui coniunctus est ex duobus: qui iam lustratus, qui profectus ad Mutinã est, qui si pacis, id est, timoris nostri nomen audiuerit: vt non referat pedem, insistet certè, quis enim, reuocante, & receptui canente senatu, properet dimicare? ‖ Quid antẽ hoc iniustius, quam nos, inscientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solùm inscientibus, sed etiã inuitis? An vos A. Hirtium, præclarissimum consulem, C. Cæsarẽ, deorum beneficio natum ad hæc tẽpora, quorum epistolas, spẽ victoriæ declaranteis, in manu teneo,

pacem velle censetis? vincere illi expetunt: pacisque dulcissimum, & pulcherrimum nomen non pactione, sed victoria cõcupierunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putatis? Illa enim huius belli propulsandi, administrandi, sustinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipsum, ne dicã imperiũ, secuta, armis, viris, pecunia, belli principia firmauit: eadem crudelitate M. Antonij suum totum corpus obiecit: exhauritur, vastatur, vritur. omneis æquo animo belli patitur iniurias, dũmodò repellat periculũ seruitutis. ‖Et, vt omittam reliquas parteis Galliæ (nam sunt omnes pares) Patauini alios excluserunt, alios eiecerunt, missos ab Antonio: pecunia, militibus, &, quòd maximè deerat, armis, nostros duces adiuuerunt. fecerunt idem reliqui: qui quondam in eadem causa erant, & propter multorum annorum iniurias alienati à senatu putabantur, quos minimè mirum est, cõmunicata cum his rep. fideleis esse, qui etiã expertes eius, fidẽ suam semper præstiterunt. His igitur omnibus victoriã spirantibus pacis nomen afferemus, id est, desperationẽ victoriæ? ‖Quid, si ne potest quidẽ vlla esse pax? quæ enim est conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi potest? Multis rebus à nobis est inuitatus ad pacem Antonius: bellum tamen maluit. missi legati, repugnante me: sed tamen missi. delata mandata: non paruit. denuntiatum est, ne Brutum obsideret, à Mutina discederet: oppugnauit etiam vehementiùs, & ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiauit? verecundiorémne coràm putamus in postulando fore, quàm fuerit tũ, cùm misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quæ videbãtur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi. nondum erat vestris tam grauissimis, tàmque multis iudiciis, ignominijsque concisus: nunc ea petit, quæ dare nullo modo possumus, nisi priùs volumus nos bello victos confiteri. ‖Senatusconsulta falsa delata ab eo iudicauimus, num ea vera possumus iudicare? Leges statuimus per vim, & cõtra auspicia latas: iisq; nec populum, nec plebem teneri. num eas restitui posse censetis? Sestertium septies millies auertisse Antonium pecuniæ publicæ iudicauistis. num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo, ciuitates, sacerdotia, regna venierunt. num figentur rursus eæ tabulæ, quas vos decretis vestris refixistis? Quòd si ea, quæ decreuimus, obruere volumus, num etiam memoriam rerum delere possumus? quando enim obliuiscetur vlla posteritas, cuius scelere in hac vestitus fœditate fuerimus? vt centurionũ legionis Martiæ Brundisij profusus sanguine eluatur, num eius prædicatio crudelitatis polluet? num eius prædicatio crudelitatis tollet oterit? vt media prætereã, quæ vetustas tollet operum citra Mutinam tetra monumenta, sceleris indicia, latrociniiq; vestigia? ‖Huic igitur importuno, atque impuro parricidæ, quid habemus, per deos immortaleis, quod remittamus? An Galliam vltimã, & exercitum? quid est aliud, quam non pacem facere, sed differre bellum, nec solum prorogare bellum, sed cõcedere etiã victoriam? An ille nõ vicerit, quacunque conditione in hanc vrbẽ cum suis armis venerit? Nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditi ciues, nefarium

nefarium secuti ducem. tamen eorum ora, ser- A
mones, qui ex eo numero in vrbe relicti sunt,
ferre non possumus. quid censetis, cùm tot vno
tempore irruperint? nos arma posuerimus, illi
non? nonne nos nostris consiliis victos in per-
15 petuum fore? Ponite ante oculos M. Antoniū
consularē: sperantem consulatum Lucium ad-
iungite: supplete ceteros, neque nostri ordinis
solum honores & imperia meditanteis: nolite
ne Tirones quidē, Numisios, & Mustellas, Sa-
xásve cōtemnere. cum his facta pax, non erit
pax, sed pactio seruitutis. L. Pisonis, amplissi-
mi viri, præclara vox, à te nō solū in hoc or-
dine, Pansa, sed etiam in cōcione iure laudata
est. Excessurum se ex Italia dixit, deos pena-
teis, & sedeis patrias relicturum, si (quod dii
omen auerterent) rēp. oppressisset Antonius.
16 Quæro igitur à te, Piso, nonne oppressam
rēp. putes, si tot, tā impij ciues, tā audaces, tam
facinorosi recepti sint? quos nondū tantis par-
ricidiis cōtaminatos vix ferebamus, hos nunc B
omni scelere coopertos, tolerabileis censes
ciuitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio
erit vtendum, vt cedamus, abeamus, vitā inopē
& vagam persequamur, aut ceruices latroni-
bus dandæ, atque in patria cadendum est. Vbi
sunt, C. Pansa, illæ cohortationes pulcherri-
mæ tuæ, quibus à te excitatus senatus, inflam-
matus populus Ro. non solum audiuit, sed etiā
didicit, nihil esse homini Romano fœdius ser-
17 uitute? Idcircóne saga sumsimus, arma cepi-
mus, iuuentutē omnem ex tota Italia exciui-
mus, vt exercitu florentissimo, & maximo le-
gati ad pacem mitterentur? si postulandā, quid
timemus? si accipiendam, cur non rogamur? In
hac ego legatione sim, aut ad id cōsilium ad-
miscear, in quo, ne si dissensero quidem à ce-
teris, sciturus populus R. sit? Ita fiet, vt, si quid
remissum, aut concessum sit, meo semper pe-
riculo peccet Antonius, cùm ei peccandi po-
18 testas à me concessa videatur. Quòd si habēda C
cum Antonij latrocinio pacis ratio fuit, mea
men persona ad istam pacem conciliandā mi-
nimè fuit deligenda. Ego numquam legatos
mittendos censui: ego ante legatorum reditū
ausus sum dicere, Pacem ipsam si afferrent,
quoniam sub nomine pacis bellum lateret,
repudiandam. ego princeps sagorum: ego sem-
per illum hostē appellaui, cùm alii aduersa-
rium: semper hoc bellum, cùm alii tumultum.
Nec hæc in senatu solum: eadem ad populum
semper egi: nec solum in ipsum, sed in eius
socios, facinorum ministros & præsenteis, &
eos, qui vnà sunt: in totā denique M. Antonij
19 domum sum semper inuectus. Itaque, vt ala-
cres, & læti, spe pacis oblata, inter se impii
ciues, quasi vicissent, gratulabātur: sic me ini-
quum eiurabant: de me querebantur: diffide-
bant etiam Seruilio: meminerant, eius senten-
tiis confixum Antonium: L. Cæsarem, fortem
quidem illum, & cōstantem senatorem auun- D
culum tamen: Calenum, procuratorem: Piso-
nem, familiarem: te ipsum, Pansa, vehemen-
tissimum, & fortissimum consulē, factum iam
putant leniorem: nō quo ita sit, aut esse possit:
sed mentio à te facta pacis, suspicionē multis
attulit immutatæ voluntatis. Inter has perso-
nas me interiectum amici Antonij molestè te-
runt: quibus gerendus mos est, quoniam semel
20 liberales esse cœpimus. Proficiscantur legati
A optimis omnibus: sed ii proficiscantur, in qui-
bus non offendatur Antonius. Quòd si de An-
tonio non laboratis, mihi certè, P.C. consule-
re debetis, parcite oculis saltem meis, & ali-
quam veniam iusto dolori date. Quo enim ad-
spectu videre potero (mitto hostem patriæ: ex
quo mihi odium in illum cōmune vobiscum
est) quomodo adspiciam mihi vni crudelissi-
mum hostem, vt declarant eius de me acerbis-
simæ conciones? Adeóne me ferreum putatis,
vt, cum eo cōgredi, aut illū adspicere possim?
qui nuper, cum in concione donaret eos, qui
ei de parricidis audacissimi videbantur, mea
bona donare se dixit. Petissio Vrbinati, qui ex
naufragio luculenti patrimonii ad hæc An-
toniana saxa proiectus est. An L. Antonium 21
adspicere potero? cuius ego crudelitatem ef-
fugere nō potuissem, nisi me mœnibus & por-
tis, & studio municipii mei defendissem. Atque
idem hic myrmillo Asiaticus, latro Italiæ,
B collega Lentonis, & Nuculæ, cùm aquilæ pri-
mipili nummos aureos daret, de meis bonis se
dare dixit. si enim de suis dixisset, ne Aquilā
quidem ipsum crediturum putauit. Non ferēt,
inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duos
prætores, non tribunum pl. non duos designa-
tos tribunos, non Bestiam, non Trebellium,
non Plancum, non possum animo æquo videre
tot, tam importunos, tam sceleratos hosteis:
nec id fit fastidio meo, sed caritate reip. Sed 22
vincam animum, mihique imperabo: dolorem
iustissimum, si non potero frangere, occulta-
bo. Quid? vitæ censetísne, P.C. habendam mihi
aliquam esse rationem? quæ mihi quidem mi-
mè cara est, præsertim cùm Dolabella fecerit,
vt optanda mors esset, modò sine cruciatu, at-
que tormentis: vobis tamen, & populo Ro. vi-
lis esse spiritus meus non debet. is enim sum,
nisi fortè me fallo, qui vigiliis, curis, senten-
tiis, periculis etiam, quę plurima adii, propter
C acerbissimum omnium in me odium impiorū,
perfecerim, vt non obstarent reip. ne quid ar-
rogantiùs videar dicere. Quòd cùm ita sit, 23
nihilne mihi de periculo meo cogitandū pu-
tatis? Hic cùm in vrbe essem, ac domi, tamen
multa sæpe tentata sunt, vbi me non solùm a-
micorū fidelitas, sed etiam vniuersæ ciuitatis
oculi custodiunt. quid censetis, cùm iter in-
gressus ero, longū præsertim? nullasne insidias
pertimescendas? Tres viæ sunt ad Mutinam,
quò festinat animus, vt quam primùm illud
pignus libertatis populi R. D. Brutū adspice-
re possim: cuius in cōplexu libenter extremū
vitæ spiritum ediderim, cùm omnes actiones
bonorum, omnes sententiæ meæ peruenerint
ad eum exitum, mihi fuit propositus. Tres er-
go, vt dixi, viæ: à supero mari, Flaminia: ab in-
fero, Aurelia: media, Cassia. Nunc, quæso, at- 24
tendite, num aberret à coniectura suspicio pe-
riculi mei. Etruriam discriminat Cassia. sci-
D músne igitur, Pansa, quibus in locis nunc sit
Lētonis Cesennii septemuiralis auctoritas? no-
biscum nec animo certè est, nec corpore. si au-
tē aut domi est, aut non longè à domo, certè in
Etruria est, id est, in via. Quis igitur mihi prę-
stat, Lentonem vno capite esse cōtentum? Dic
mihi præterea, Pansa, Vētidius vbi sit, cui fui
semper amicus, antequā ille reip. bonísque o-
mnibus tam apertè est factus inimicus. Possum
Cassiam vitare, tenere Flaminiam. quid, si

Anconam, vt dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tutò accedere? Restat Aurelia. Hic quidem etiam præsidia habeo. possessiones enim sunt P. Clodii. tota familia occurret: hospitio inuitabit, propter familiaritatē notissimam. 24 || Hisce ego me viis committam, qui Terminalibus nuper in suburbium, vt eōdē die reuerterer, ire non ausus sim? domesticis me parietibus vix tueor, sine amicorū custodiis. Itaque in vrbe maneo. si licebit, manebo. hæc mea sedes est, hæc vigilia, hæc custodia, hoc præsidium statiuum. teneāt alii castra, regna, res bellicas: oderint hostem: nos, vt dicimus, sempérque fecimus, vrbem, & res vrbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque verò recuso munus hoc, quamquam populum Romanum video pro me recusare. nemo me minùs timidus, nemo cautior. res declarat. vigesimus annus est, cùm omnes scelerati me vnum petunt. Itaque ipsi, ne dicam mihi, reip. pœnas dederunt: me saluum adhuc resp. conseruabit sibi. Timidè hoc dicam: scio enim quiduis homini accidere posse: verumtamen semel circumsessus lectis valentissimorum hominum viribus cecidi sciens, vt honestissimè exsurgere possem. 25 || Possúmne igitur satis videri cautus, satis prouidus, si me huic itineri tam infesto, támque periculoso, commisero? gloriam in morte debent ii, qui in rep. versantur, non culpæ reprehensionē, & stultitię vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis & ciuis, & viri? At sunt qui dicant (durè illi quidem, sed tamen dicunt) minùs dolendum, quòd ab homine impuro, nefarióque non cauerit. etenim qui multorum custodem se profiteatur, eum sapientes sui primum capitis aiunt custodem esse oportere. Cùm septus sis legibus, & iudiciorum metu, non sunt omnia timenda, neque ad omneis insidias pręsidia quærenda, quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis illustrem aggredi? 26 || Hæc neque hoc tempore, neque in me valent. non modò enim pœnam nō extimescet, qui mihi vim attulerit: sed etiam gloriam sperabit à latronum gregibus, & pręmia. Hæc ego in vrbe præuideo: facilis est circumspectus, vnde exeam, quò progrediar, quid ad dextram, quid ad sinistram sit, num idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus, etiam si non erunt insidiæ, quæ facillimè esse poterunt, animus tamen erit sollicitus, vt nihil possit de officiis legationis attendere. Sed effugi insidias perrupi Apenninum. nempe in Antonii congressum, colloquiúmque veniendum est. Quinam locus capietur? si extra castra: ceteri viderint. ego mortem actutum futuram puto. noui hominis furorem, noui effrenatam violentiam. Cuius acerbitas morum, immanitásque naturæ, ne vino quidem permista temperari solet: hic ira, demētiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio teterrima bellua, numquam profectò à me sacrilegas manus, atque impias abstinebit. 27 || Memini colloquia & cū acerrimis hostibus, & cum grauissimè dissentientibus ciuibus. Cn. Pōpeius, Sexti filius, consul, me præsente, cùm essem tiro in eius exercitu, cùm P. Vettio Catone, duce Marsorum, inter bina castra collocutus est. quò quidem memini Sex. Pōpeium fratrem consulis, ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum, atque sapientem: quem Cato cùm salutasset, quem te appellem? inquit. At ille, volūtate, hospitem: necessitate hostē. Erat in illo colloquio æquitas: nullus timor, nulla suberat suspicio: mediocre etiam odium. non enim vt eriperent nobis socii ciuitatem, sed vt in eam reciperentur, petebāt. Sylla cum Scipione inter Cales, & Teanum, cùm alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, & de iure ciuitatis, legis inter se conditiones contulerunt, non tenuit omnino colloquium illud fidem: à vi tamen, periculóque absuit. Possumúsne igitur in Antonii latrocinio æque esse, vt hi? non possumus: aut, si ceteri possunt, me posse diffido. 28 || Quòd si non extra castra cōgrediemur: quæ ad colloquium castra sumentur in nostra ille numquam veniet multò minùs nos in illius. reliquum est, vt & accipiantur, & remittantur postulata per literas, ergo erimus in castris. mea ad omnia postulata vna sententia: quam cùm hic, vobis audientibus, dixero, isse, & redisse me putato: legationem confecero. omnia ad senatum mea sententia reiiciam, quæcumq; postulabit Antonius. Neque enim licet aliter, neque permissum est nobis ab hoc ordine, vt, bellis cōfectis, decem legatis permitti solet more maiorum: neque vlla omnino à senatu mandata accepimus, quæ cùm agam in consilio, nōnullis, vt arbitror, repugnantibus, nónne metuendum est, ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet? 29 || Facite, hoc meum consilium legiones nouas nō improbare: nam Martiam, & quartam nihil præter dignitatē, & decus, probaturas esse, certò scio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri se ne ipsi quidem volunt. Sed quónam modo accipient seueritatē meam? Multa enim falsa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. quorum commoda, vt vos optimi testes estis, semper ego sententia, auctoritate, oratione firmaui: sed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt suis. Sunt autèm fortes illi quidem, sed propter memoriam rerum, quas gesserunt pro populi Ro. libertate, & salute reip. nimis feroces, & ad suam vim omnia nostra cōsilia reuocantes. 30 || Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimesco. Hæc quoq; pericula tanta si effugerō, satísne tutum reditum putatis fore? Cùm enim & vestra auctoritate, & meo me more defendero, & meā fidem reip. constantiámque prēstitero: tum erunt mihi non hi solùm, qui me oderunt, sed illi etiā qui inuident, extimescendi. Custodiatur igitur mea vita reip. eáque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reseruetur: mors autē necessitatem habeat fati, aut, si antè oppetenda est, oppetatur cum gloria. 31 || Hæc cū ita sint, etsi hanc legationem resp. vt leuissimè dicam, non desiderat, tamen, si tutò licebit ire, proficiscar. omnino, P.C. totum huiusce rei consilium non periculo meo, sed vtilitate reip. metiar, de qua mihi quoniam liberum est spatiū, multum etiam, atque etiam considerandū putto, idque potissimum faciēdum, quòd maximè interesse reip. iudicauero.

IN M. ANTONIVM, PHILIPPICA DECIMATERTIA.

ORATIO LV.

1 IN principio huius belli, P.C. quòd cum impiis ciuibus, sceleratisque suscepimus, timui, ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperãdæ studia restingueret. dulce enim nomen est pacis: res verò ipsa cũ iucunda, tum salutaris. Nam nec priuatos focos, nec publicas leges, nec libertatis iura, cara habere potest, quem discordiæ, quem cædes ciuium, quem bellum ciuile delectat: eúmque ex numero hominum eiiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque siue Sylla, siue Marius, siue vterque, siue Octauius, siue Cinna, siue iterum Sylla, siue alter Marius, & Carbo, siue quis alius ciuile bellũ 2 optauit, eum detestabilem ciuem reip. natum iudico. ‖ Nam quid ego de proximo dicam, B cuius acta defendimus, cũ auctorẽ ipsũ iure cæsũ fateamur? Nihil igitur hoc ciue, nihil hoc homine tetrius: si aut ciuis, aut homo habendus est, qui ciuile bellum concupiscit. Sed hoc primum vidẽdum est, P.C. cum omnibúsne pax esse possit, an sit aliquod bellum expiabile: in quo pactio pacis, lex sit seruitutis. Pacem cum Scipione Sylla faciebat. non erat desperandum si cõuenissent, fore aliquem tolerabilem statum ciuitatis. Cinna si concordiã cum Octauio cõfirmare voluisset hominum in rep. sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa grauitate Pompeius, multum de cupiditate Cæsar dimisisset: & pacẽ stabilem, & aliquam remp. nobis habere licuisset. ‖ Hoc verò quid est? cum Antoniis pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Numatio, Lentone, Saxa? Exempli causa, paucos nominaui, genus 3 infinitum, immanitatémque ipsi cernitis reliquorum. Addite illa naufragia Cæsaris ami- C corum, Barbas, Cassios: Barbatios, Polliones: addite Antonii collusores, & sodaleis, Eutrapelum, Melam, Cœlium, Pontium, Crassiciũ, Tironem, Mustelam, Petissium: comitatum relinquo: duces nomino. huc accedunt Alaudæ, ceteriq; veterani, seminarium iudicum tertiæ decuriæ, qui, suis rebus exhaustis, beneficiis

A Cæsaris deuoratis fortunas nostras concupierunt. ‖ ô fidam dexteram Antonii, qua ille 4 plurimos ciueis trucidauit: ó ratum, religiosúmque fœdus, quod cum his fecerimus. Hoc si M. Antonius violare conabitur, Lucii eum sanctitas à scelere reuocabit. Illis locus si in hac vrbe fuerit, vrbi ipsi locus non erit. Ora vobis eorum ponite P.C. ante oculos, & maximè Antoniorum: incessum, adspectum, vultum, spiritum, latera regenteis alios, sequenteis alios, alios progredienteis amicos. quam vim anhelitus? quas cõtumelias fore censetis, minásque verborum? nisi fortè eos pax ipsa leniet, maximéque cùm in hunc ordinem venerint: salutabunt benignè, comiter appellabunt vnumquemque nostrum. ‖ Non recorda- 5 mini, per deos immortaleis, quas in eos sententias dixeritis? acta Antonii rescidistis: leges refixistis: per vim, & contra auspicia latas decreuistis: totius Italiæ delectus excitastis: col- B legam, & socium scelerum omnium, hostẽ iudicauistis. cum hoc quæ pax esse potest? Si esset externus hostis, tamen id ipsum vix, talibus factis, posset aliquo modo. sed si maria, montes, regionum magnitudines interessent, odisses eum, quem non videres hi in oculis hærebunt, &, cùm licebit, in faucibus. quibus enim septis tam immaneis belluas continebimus? At incertus exitus belli est. Est omnino fortium virorum, quales vos esse debetis, virtute præstare tantum, vt possint fortunæ culpam non extimescere. ‖ Sed quoniam ab hoc 6 ordine non fortitudo solùm, verùm etiam sapientia postulatur: quamquam videntur hæc non posse seiungi, seiungamus tamen. fortitudo dimicare iubet, iustum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum. Quid sapientia? cautioribus vtitur consiliis, in posterum prouidet, est omni ratione protectior. quid igitur censet? parẽdum est enim: C atque id optimum iudicandum, quod sit sapientissimè constitutum. Si hoc præcipit, ne quid vita existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimẽ, quæram ex eo, etiámne fuerit, cùm id fecero, seruiendum. si annuerit: næ ego istam sapientiam, quamuis sit erudita, non audiam. sin responderit, Tu verò ita vitam, corpúsque seruato, ita fortunas, ita rem familiarem, vt hæc

posteriora libertate ducas, itáque his vti ve-
lis, si liberare remp. possis: nec pro his liber-
tatem, sed pro libertate hæc proiicias, tanquã
pignora iniuriæ: tum sapientiæ vocem audire
7 videar, eique, vti deo paream. ¶ Itaque si,
receptis illis, possumus esse liberi, vincamus
odium, pacémque potiamur: sin liber, viuis
his, incolumibúsque esse nullus potest: læte-
mur decertandi oblatam esse fortunam. aut
enim, victis his, fruemur victrice rep. aut op-
pressi, (quod omen auertat Iupiter) si non spi-
ritu at virtutis laude viuemus. At enim nos
M. Lepidus, imperator iterum, pontifex ma-
ximus, optime proximo ciuili bello de repu.
meritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud
me, Patres conscripti, auctoritas maior est:
quàm M. Lepidi, vel propter ipsius virtutem,
vel propter familiæ dignitatem. accedunt eo-
dem multa priuata, magna eius in me merita,
ac mea quædã officia in illũ. maximum verò
eius beneficium numero, quòd hoc animo in
remp. est: quæ mihi vita mea semper fuit ca-
8 rior. ‖ Nã cùm magnum Põpeium, clarissimum
adolescẽtem, præstantissimi viri filium, aucto-
ritate adduxit ad pacem, rémque publicam si-
ne armis, maximo ciuilis belli periculo libe-
rauit: tum eius beneficio plus quàm pro virili
parte obligatum puto. Itaque ei & honores
decreui, quã potui amplissimos: in quibus vos
mihi estis assensi: nec vmquam de illo & spe-
rare optimè, & loqui destiti. magnis & multis
pignoribus M. Lepidum resp. obligatum tenet
summa nobilitas est hominis, summi hono-
res, amplissimum sacerdotium, plurima vrbis
ornamenta, ipsius, fratris, maiorúmque mo-
numenta: probatissima vxor, optatissimi libe-
ri, res familiaris cùm ampla, tum casta à cruo-
re ciuili. nemo ab eo ciuis violatus, multi be-
neficio, & misericordia liberati. Tali igitur
vir, & ciuis, opinione labi potest, voluntate à
9 rep. dissidere nullo pacto potest. ‖ Pacem vult
M. Lepidus. Præclarè, si talem potest efficere,
qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeij
filium resp. adspiciet, suóque sinu cõplexúque
recipiet: neque solùm illum, sed cum illo sei-
psam sibi restitutam putabit. Hæc causa fuit,
cur decerneretis statuam in Rostris cum in-
scriptione præclara: cur absenti triumphum.
quamquam enim magnas res bellicas gesse-
rat, & triumpho dignas, non erat tamen ei tri-
buendum, quod nec L. AEmilio, nec AEmi-
liano Scipioni, nec superiori Africano, nec
Mario, nec Pompeio, qui maiora bella ges-
serunt: sed, quòd silentio ciuile bellum con-
fecerat, primùm vt licuit, honores in eum
10 maximos contulistis. ‖ Existimasne igitur,
M. Lepide, qualem Pompeium resp. habitura
sit ciuem, tales futuros Antonios? in altero
pudor, grauitas, moderatio, integritas: in il-
lis (& cum hos compello, prætereo omnino
ex grege latrocinij neminem) libidines, scele-
ra, ad omne facinus immanis audacia. Deinde
obsecro vos, Patres conscripti, quis hoc ve-
strûm non videt, quod fortuna ipsa, quæ di-
citur cæca, vidit: salui enim actis Cæsaris, quæ
concordiæ causa defendimus, Pompeio sua
domus patebit: eámque non minoris, quàm
emit Antonius, redimet, redimet, inquam,
Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam!
Sed hæc satis diu, multúmque defleta sunt.

Decreuistis tantam pecuniam Pompeio, quã-
tam ex bonis patris in prædæ dissipatione
11 inimicus victor redegisset. ‖ Sed hanc mihi
dispensationem pro paterna necessitudine, &
coniunctione deposco. redimet hortos, ædeis,
vrbana quædam, quæ possidet Antonius. nam
argentum, vestem, supellectilem, vniuersam
amittet æquo animo, quæ ille helluo dissipa-
uit. Albanum, Formianum à Dolabella re-
cuperabit: etiam ab Antonio Tusculanum.
hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Bru-
tum obsident, de Falerno Anseres depellen-
tur. Sunt alii plures fortasse: sed mea memo-
ria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui ho-
stium numero nõ sunt. Pompeianas possessio-
nes, quanti emerint, filio redituros. ‖ Satis in- 12
considerati fuit, ne dicam audacis, rem vllam
ex illis attingere. retinere verò quis poterit,
clarissimo domino restituto? An is non reddet,
qui domini patrimonium circumplexus, quasi
thesaurum draco, Pompeii seruus, libertus
Cæsaris, agri Lucani possessiones occupauit?
Atque illud septies millies, quod adolescen-
ti, P.C. spopondistis, ita describite, vt videatur
à vobis Cn. Pompeii filius in patrimonio suo
collocatus. Hæc senatus. reliqua populus Ro.
in ea familia, quam vidit amplissimam, per-
sequetur: in primis paternum auguratus lo-
cum, in quo ego eum, vt, quod à patre acce-
pi, filio reddam. mea nominatione cooptabo.
Vtrum igitur augurem Iouis optimi maximi,
cuius interpretes, internuntiique constituti
sumus, vtrum populus Rom. libentiùs sanciet,
Pompeium, an Antonium? Mihi quidem nu-
mine deorum immortalium videtur hoc for-
tuna voluisse, vt actis Cæsaris firmis, ac ratis, 13
Cn. Pompeii filius posset & dignitatẽ, & fortu-
nas patrias recuperare. ¶ Ac ne illud quidem
silentio, P.C. prætereundũ puto, quòd clarissi-
mi viri legati, L. Paulus, Qu. Thermus, C. Fan-
nius, quorum habetis cognitam voluntatẽ in
remp. eámque perpetuam, atque constantem,
nuntiant, se Pompeii cõueniendi causa diuer-
tisse Massiliam, eúmque cognouisse paratissi-
mo animo, vt cum suis copiis iret ad Mutinã,
ni vereretur veteranorum animos offendere.
Est verò eius patris filius, qui sapienter facie-
bat non minùs multa, quàm fortiter. Itaque
intelligitis & animum ei præstò fuisse, nec cõ-
silium defuisse. Atque etiam hoc M. Lepido
prouidendum est, ne quid arrogantiùs, quàm 14
ei mores ferunt, facere videatur. ¶ Si enim
nos exercitu terret, non meminit, illum exer-
citum, senatus, populique Ro. atque vniuersæ
reip. esse, nõ suum. At vti potest pro suo. Quid
tum? omniáne viris bonis, quę facere possunt,
facienda sunt? etiamne si turpia, si perniciosa
erunt, si facere omnino non licebit? Quid autẽ
turpius, aut fœdius, aut quod minus deceat,
quã contra senatũ, cõtra ciueis, contra patriã
exercitum ducere? quid verò magis vituperã-
dum, quàm id facere, quod non liceat? Licet
autem nemini contra patriam ducere exerci-
tũ: si quidẽ licere dicimus, quod legibus, quod
more maiorum, institutisque conceditur. Ne-
que enim, quod quisque potest, id ei licet: nec,
si non obstatur, propterea etiam permitti-
tur. tibi enim exercitum, Lepide, tanquam
maioribus tuis, patria pro se dedit. hoc tu
arcebis hostem, fineis imperii propagabis, se-
natuis

natui, populóque Rom. parebis : siquam ad a- A
15 liam rem te fortè traduxerit. ‖Hæc si cogitas,
es M. Lepidus, pontifex maximus, M. Lepidi,
pontificis maximi, pronepos. sin hominibus
tantum licere iudica, quantum possunt: vide,
ne alienis exemplis, iisque recentibus vti,
quam antiquis, & domesticis malle videare.
Quod si auctoritatem interponis sine armis,
magis quidem laudo : sed vide, ne hoc ipsum
non sit necesse. Quamquam enim est tanta in
te auctoritas, quanta debet in homine nobi-
lissimo, tamen senatus se ipse non contemnit:
nec vero fuit vnquam grauior, constantior,
fortior. incensi omnes rapimur ad libertatem
recuperandam: non potest vllius auctoritate
tantus senatus, populique Rom. ardor exstin-
gui: odimus: irati pugnamus: extorqueri de
manibus arma non possunt: receptui signum,
aut reuocationem à bello audire non possu-
16 mus. speramus optima: pati vel difficillima B
malumus, quam seruire. ‖ Cæsar confecit
inuictum exercitum: duo fortissimi consules
adsunt cum copiis: L. Planci consulis designa-
ti, varia, & magna auxilia non desunt: de D.
Bruti salute certatur. vnus furiosus gladiator
cum teterrimorum latronum manu, contra
patriam, contra deos penateis, contra aras, &
focos, contra quatuor consules gerit bellum.
Huic cedamus? huius condiciones audiamus?
cum hoc pacem fieri posse credamus? At peri-
culum est, ne hoc opprimamur. Non metuo,
ne is, qui suis amplissimis fortunis, nisi bonis
saluis, frui non potest, prodat salutem suam.
Bonos ciueis primum natura efficit, adiuuat
deinde fortuna. omnibus enim bonis expedit,
17 saluam esse remp. sed in iis, qui fortunati
sunt, magis id apparet. ‖ Quis fortunatior
Lepido, vt antè dixi? quis eodem sanior? vi-
dit eius mæstitiam, atque lacrymas populus
Rom. Lupercalibus: vidit, quàm abiectus, C
quam confectus esset, cùm Cæsari diadema
imponens Antonius, seruum se illius, quàm
collegam esse malebat. qui si reliquis flagi-
tiis, & sceleribus abstinere potuisset, tamen
vnum ob hoc factum, dignum illum omni
pœna putarem. nam, si ipse seruire poterat,
nobis dominum cur imponebat? &, si eius
pueritia pertulerat libidines eorum, qui e-
rant in eum tyranni, etiámne in nostros li-
beros dominum, & tyrannum comparabat?
Itaque, illo interfecto, qualem eum in nos
esse voluit, talis ipse in ceteros exstitit.
18 ‖Qua enim in barbaria quisquam tam teter,
tam crudelis tyrannus, quàm in hac vrbe ar-
mis barbarorum stipatus Antonius? Cæsare
dominante veniebamus in senatum, si non li-
bere, attamē tutò. hoc archipirata, (quid enim
dicam tyrannos?) hæc subsellia ab Ithyreis
occupabantur. Prorupit subito Brundisium, vt
inde, agmine quadrato, ad vrbem accederet:
lautissimum oppidum, nunc municipium, ho- D
nestissimorum quondam colonorum Suessam,
fortissimorum militum sanguine impleuit:
Brundisii, in sinu non modò auarissimæ, sed
etiam crudelissimæ vxoris delectos Martiæ
legionis centuriones trucidauit. Inde se quo
furore, quo ardore, ad vrbem, id est, ad cæ-
dem optimi cuiusque rapiebat? Quo tempo-
19 re dii immortales ipsi præsidium improuisum
nec opinantibus nobis obtulerunt. ‖ Cæsaris

enim incredibilis, ac diuina virtus latronis
impetus crudeleis, ac furibundos retardauit:
quem tamē ille demēs lædere se putabat edi-
ctis, ignorans, quæcumque falsò is diceret in
sanctissimum adolescentem, ea verè recidere
in memoriam pueritiæ suæ. Ingressus vrbem
est, quo comitatu, vel potiùs agmine? cùm
dextra, sinistra, gemente populo Rom. mina-
retur dominis, notaret domos: diuisurum se
vrbem palàm suis pollicere tur. Rediit ad mi-
lites. ibi pestifera illa Tiburi concio: inde ad
vrbem cursus senatus in Capitolium: parata
ad circumscribendo adolescente sententia cō-
sularis: cùm repentè (nam Martiam legio-
nem Albæ consedisse sciebat) affertur ei de
quarta nuntius. quo perculsus, abiecit con-
silium referendi ad senatum de Cæsare. egres-
sus est non viis, sed tramitibus, paludatus:
eodémq; die ipso innumerabilia senatuscon-
sulta fecit: quæ quidē omnia citiùs lecta, quā
scripta sunt. ‖ Ex eo non iter, sed cursus, 20
& fuga in Galliam, Cæsarem sequi arbitra-
batur cum legione Martia, cum quarta, cum
veteranis: quorum ille nomen præ metu fer-
re non poterat: eique in Galliam penetran-
ti, D. se Brutus obiecit, qui se totius belli flu-
ctibus circumiri, quam illum, aut regredi,
aut progredi maluit, Mutinámque illi exsul-
tanti, tamquam frenos furoris iniecit. quam
cùm operibus, munitionibúsque sepsisset,
nec eum florentissimæ coloniæ dignitas, ne-
que consulis designati maiestas à parricidio
deterreret: tum, me (testor & vos, & popu-
lum Rom. & omneis deos, qui huic vrbi præ-
sident,) inuito, & repugnante, legati missi
tres consulares ad latronem M. Antonium
gladiatorum ducem. ‖ Quis tam barbarus 21
vmquam? tam immanis? tam ferus? non audi-
uit, non respondit: neque eos solùm præsen-
teis, sed multò magis nos, à quibus illi erant
missi, spreuit, & pro nihilo putauit. Postea,
quod scelus, quod facinus parricida non edi-
dit? circumsedit colonos vestros, exercitum
populi Rom. imperatorem, consulem designa-
tum: agros diuexat ciuium optimorum: ho-
stis teterrimus omnibus bonis cruces, ac tor-
menta minitatur. Cum hoc, M. Lepide, pax
esse quæ potest? cuius ne supplicio quidem vl-
lo satiari videtur posse populus Rom. ‖Quòd 22
si quis adhuc dubitare potuit, quin nulla so-
cietas huic ordini, populóque Rom. cum illa
importunissima bellua possit esse: desinat pro-
fectò dubitare, his cognitis literis, quas mi-
hi missas ab Hirtio consule modò accepi. Eas
dum recito, dúmque de singulis sententiis
breuiter disputo, velim, P.C. vt adhuc fecistis,
me attentè audiatis. ANTONIVS HIR-
TIO, ET CAESARI. Neque se im-
peratorem, neque Hirtium consulem nec pro-
prætoré Cæsarem satis hoc quidem scitè. de-
ponere alienum nomen ipse maluit, quàm
illis suum reddere. COGNITA MOR-
TE C. TREBONII, NON PLVS
GAVISVS SVM, QVAM DO-
LVI. Videte quid se gauisum: quid se do-
luisse dicat: faciliùs de pace deliberabitis.
DEDISSE POENAS SCELERA-
TVM CINERI, ATQVE OSSI-
BVS CLARISSIMI VIRI, ET
APPARVISSE NVMEN DEORVM

INTRA FINEM ANNI VER-
TENTIS, AVT IAM SOLVTO
SVPPLICIO PARRICIDAE, AVT
IMPENDENTE LAETANDVM
EST. ô Spartace, quem enim te potius appel-
lé? cuius propter nefanda scelera tolerabilis
fuisse videtur Catilina: lætandum esse, ausus
es scribere, Trebonium dedisse pœnas? scele-
ratum Trebonium? quo scelere, nisi quòd te
idibus Martiis à debita tibi peste seduxit?
23 || Age, hoc lætaris: videamus quid molestè fe-
ras. HOSTEM IVDICATVM HOC
TEMPORE DOLABELLAM, EO
QVOD SICARIVM OCCIDERIT,
ET VIDERI CARIOREM PO-
PVLO RO. FILIVM SCVRRAE,
QVAM C. CAESAREM, PATRIAE
PARENTEM, INGEMISCENDVM
EST. Quid ingemiscis hosté Dolabellā iudi-
catum? quid? te non intelligis delectu tota
Italia habito, consulibus missis, Cæsare orna- B
to, sagis deniq; sumtis, hosté iudicatum? Quid
est auté, scelerate, quòd gemas, hostem Dola-
bellam iudicatum? a senatu? quem tu ordinem
omnino esse nullum putas. sed eā tibi causam
belli gerendi proponis, vt senatum funditus
deleas: reliqui boni, & locupletes omnes sum-
mum ordinem subsequantur. At scurræ filium
appellat. Quasi verò ignotus nobis fuerit splé-
didus eques Ro. Trebonij pater. Is auté humi-
litaté despicere audet cuiusquā, qui ex Fadia
sustulerit liberos? || ACERBISSIMVM
24 VERO EST, TE, A. HIRTI, ORNA-
TVM BENEFICIIS CAESARIS,
ET TALEM AB EO RELICTVM,
QVALEM IPSVM MIRARIS. E-
quidem negare non possum à Cæsare Hirtium
ornatum: sed illa ornamenta, in virtute, & in-
dustria posita lucent. Tu verò, qui te ab eodé
Cæsare ornatum negare non potes, quid esses,
si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquò te C
tua virtus prouexisset? ecquò genus? in lustris
popinis, alea, vino, tempus ætatis omne con-
sumsisses, vt faciebas cùm in gremiis mima-
rum, mentum, mentémq; deponeres. ET TE,
O PVER. Puerum appellat, quem nō modò
virum, sed etiam fortissimum virum sensit, &
sentiet. Est istud quidem nomen ætatis, sed ab
eo minimè vsurpandum, qui suam amentiam
puero huic præbet ad gloriam. || QVI O-
25 MNIA EIVS NOMINI DEBES.
Debet verò, soluitque præclarè. si enim ille
patriæ pater est, vt tu appellas (ego, quid sen-
tiam, videro:) cur nō hic parens verior, à quo
certè vitam habemus, è tuis facinorosissimis
manibus ereptam? ID AGERE, VT
IVRE DAMNATVS SIT DO-
LABELLA? Turpem verò actionem, qua
defenditur amplissimi auctoritas ordinis cō-
tra crudelissimi gladiatoris amentiam. ET
VT VENEFICVS HAC LIBE- D
RETVR OBSIDIONE? Veneficum
audes appellare eum virum, qui tuis venefi-
ciis remedia inuenit? quem ità obsides, noue
Annibal, aut, si quis acutior imperator fuit,
vt te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias,
possis explicare. recesseris, vndique omnes in-
sequentur, manseris: hærebis. nimirum rectè
veneficum appellas, à quo tibi præsentem pe-
stem vides comparatam. || VT QVAM

A POTENTISSIMVS SIT CAS-
SIVS, ATQVE BRVTVS? Putes Cē-
sorinum dicere, aut Ventidium, aut etiā ipsos
Antonios. cur autem nolint potentis esse non
modò optimos, & nobilissimos viros, sed se-
cum etiam in reip. defensione cōiunctos? NI-
MIRVM EODEM MODO HAEC
ADSPICITIS, VT PRIORA. Quæ
tandem? CASTRA POMPEII SE-
NATVM APPELLATIS. An verò
tua castra potiùs senatum appellaremus? in
quibus tu videlicet consularis, cuius totus cō-
sulatus est ex omni monumentorum memoria
reuulsus: duo prætores sine causa diffisi se ali-
quid habituros: nos enim Cæsaris beneficia
defendimus: prætorij, Philadelphus Annius,
& innocens Gallius: ædilitij, Coricus, late-
rum, & vocis meæ testis Bestia, & fidei patro-
nus: fraudator creditorum Trebellius, & ho-
mo diruptus, dirutúsque, Qu. Cœlius, colu-
ménque amicorum Antonii, Coryla Varium
quos Antonius deliciarum causa loris in cō-
uiuio cædi iubebat à suis publicè: Septemui-
rales, Lentulo, Nucula: tum deliciæ, atque
amores populi R. L. Antonius tribuni primum
duo designati, Tullus Hostilius, qui suo iure
in porta nomen inscripsit: qui cùm prodere
imperatorem suum non potuisset, reliquit. al-
ter est designatus, Vileius nescio quis fortis
(vt aiunt) latro: quem tamen temperantem 26
fuisse ferunt Isauri balneatorem. || Sequun-
tur alij, tribunitii; T. Plancus in primis: qui
si senatum dilexisset, numquam curiam in-
cendisset. quo scelere damnatus, in eam vr-
bem rediit armis, è qua excesserat legibus.
sed hoc ei commune cum plurimis dissimil-
limis. illud tamen verum, quòd in hoc Plan-
co prouerbii loco dici solet, perire eum non
posse, nisi ei crura fracta essent, fracta sunt, &
viuit: hoc tamen, vt alia multa Aquilæ fer-
tur acceptum. Est etiam ibi Decius, ab illis,
vt opinor, Muribus Deciis. Itaque Cæsaris
munere, Deciorum quidem multo interuallo,
per hunc præclarum virum memoria renoua-
ta est. Saxam verò Decidium præterire qui
possum, hominem deductum ex vltimis gen- 27
tibus, vt eum tribunum pl. videremus, quem
ciuem numquam videramus? || Est quidem
alter Soseranus: sed omnes tamen tantam ha-
bent dissimilitudinem inter se, vt in eorum
prænominibus errem. Nec verò Exitius, Phi-
ladelphi frater, quæstor, prætermittendus est,
ne, si de clarissimo adolescente siluero, inui-
disse videar Antonio. Est etiam Asinius quidā
senator voluntarius, lectus ipse à se. apertam
curiam vidit post Cæsaris mortem: mutauit
calceos: pater conscriptus repente factus est.
Non noui Sex. Albedium: sed tamen neminé
tam maledicum offendi, qui illum negaret di-
gnum Antonii senatu. Arbitror me aliquos
præteriisse: de iis tamen, qui occurrebant, ta-
cere non potui. Hoc igitur fretus senatu
Pompeianum senatum despicit: in quo decem
fuimus consulares: qui si omnes viuerent, bel- 28
lum omnino hoc non fuisset: auctoritati ces-
sisset audacia. || Sed quantum præsidii fuerit
in ceteris, hinc intelligi potest, quòd ego v-
nus relictus è multis, contudi, & fregi, adiu-
uantibus vobis, exsultantis prædonis auda-
ciā. Quòd si fortuna nobis nō modò non eri-
puisset

puisset Ser. Sulpicium, eiusque collegam ante M. Marcellum: quos ciueis? quos viros? si duos cōsules amicissimos patriae, simul ex Italia electos: si L. Afranium, summum ducem: si P. Lentulum, ciuē cùm in ceteris rebus, tum in salute mea singularem: si Bibulum, cuius est in republicam meritò semper laudata cōstantia: si L. Domitium praestantissimum ciuem: si Appium Claudium, pari nobilitate, & voluntate praeditum: si P. Scipionem, clarissimum virum, maiorumque suorum simillimum, respublica tenere potuisset: certè his consularibus nō esset Pōpeianus despiciendus senatus. ‖ Vtrum igitur aequius, vtrum melius reip. fuit, Cn. Pompeium, an sectorem Cn. Pompeij viuere Antonium? Qui verò praetorii? quorum princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clarissimos viros cōmemorem? nostis omneis. magis vereor, ne longum me in enumerando, quam ne ingratum in praetereundo putetis. qui aedilitii? qui tribunitii? Quid multa? talis senatorum & dignitas, & multitudo fuit, vt magna excusatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt. Nunc reliqua attendite. VICTVM CICERONEM DVCEM HABVISTIS. Eo libentiùs ducem audio, quod certè ille dicit inuitus. nam de victo nihil laboro. fatum enim meum est, sine repub. nec vinci posse, nec vincere. MACEDONIAM MVNITIS EXERCITIBVS. Eam quidē fratri tuo, qui à vobis nihil degenerat, extorsimus. AFRICAM COMMISISTIS VARO BIS CAPTO. Hic cū C. fratre putat se litigare. IN SYRIAM CASSIVM MISISTIS. Non igitur sentis, huic causae orbem terrae patere: te extra munitiones tuas, vestigium vbi imprimas, non habere? ‖ CASCAM TRIBVNATVM GERERE PASSI ESTIS. Quid ergo? vt M.Arullum, vt Cesetium à rep. remoueremus, cum per quem, vt neque idē hoc posthac, neque multa huiusmodi accidere possent, consecuti sumus? VECTIGALIA IVLIANA LVPERCIS ADEMISTIS. Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus vino, vnguentis oblitus, nudus, gementem populum Ro. ad seruitutem cohortari? VETERANORVM COLONIAS DEDVCTAS LEGE, ET SENATVSCONSVLTO SVSTVLISTIS. Nos sustulimus, an contra legē comitiis centuriatis latam sanximus? vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perditi, perdideris: in eumque locum deduxeris, ex quo iam ipsi sentiunt se nunquam exituros. ‖ MASSILIENSIBVS IVRA BELLI ADEMPTA REDDITVROS VOS POLLICEMINI. Nihil disputo de iure belli. magis facilis disputatio est, quàm necessaria. illud tamen aduertite, P. C. quàm sit huic reip. natus hostis Antonius, qui tantopere eam ciuitatem oderit, quam scit huic reip. semper fuisse amicissimam. NEMINEM POMPEIANVM, QVI VIVAT, TENERE LEGE HIRTIA DIGNITATES. Quisquam iam legis Hirtiae mentionem facit? cuius non minùs arbitror latorem ipsum, quam eos, de quibus lata est, poenitere? Omnino mea quidem sententia, legem illā appellare fas non est: &, vt sit lex, nō debemus illā Hirtii legē putare. APVLEIANA PECVNIA BRVTVM SVBORNASTIS. Quid, si omnibus suis copiis excellentem virum resp. armasset? quem tandē bonū poeniteret? nec enim sine pecunia exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuū capere potuisset. ‖ SECVRI PERCVSSOS PAETVM, ET MENEDEMVM, CIVITATE DONATOS, ET HOSPITES CAESARIS, LAVDASTIS. Nō laudamus, quod ne audiuimus quidē. valde enim nobis in tāta perturbatione reip. de duobus nequissimis Graeculis cogitādum fuit. THEOPOMPVM NVDVM, EXPVLSVM, A TREBONIO, CONFVGERE ALEXANDRIAM NEGLEXISTIS. Magnū crimē senatus de Theopōpo, summo homine, neglexímus: qui vbi terrarū sit, quid agat, viuat denique an mortuus sit, quis aut scit, aut curat? SER. GALBAM EODEM PVGIONE SVCCINCTVM IN CASTRIS VIDETIS. Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo, & cōstantissimo ciue: corā aderit: praesens tibi ipse, & ille, quē insimulas, pugio respondebit. MILITES AVT MEOS, AVT VETERANOS CONTRAXISTIS, TANQVAM AD EXITIVM EORVM, QVI CAES. OCCIDERANT, ET EOSDEM NEC OPINANTEIS AD QVAESTORIS SVI, AVT IMP. AVT COMMILITONVM SVORVM PERICVLA IMPVLISTIS. Scilicet verba dedimus, decepimus, ignorabat legio Martia, quarta: ignorabant veterani quid ageretur, nō illi senatus auctoritatem, aut libertatem populi R. sequebantur: Caesaris mortē vlcisci volebant, quam omnes fatalē fuisse arbitrabantur: te videlicet saluum, beatū, florentē esse cupiebant. O miser cùm re, tum hoc ipso, quòd nō sentis, quā miser sis. ‖ Sed maximum crimen audite. DENIQVE QVID NON AVT PROBAVISTIS, AVT FECISTIS? QVID FACIAT, SI REVIVISCAT? Quis? credo, enim, afferet aliquód scelerati hominis exemplum. Cn. POMPEIVS IPSE? O nos turpeis, si quidem Cn. Pompeium imitaturi sumus. AVT FILIVS EIVS, SI DOMI POSSIT? Poterit, mihi crede. nā paucis diebus & in domū, & in hortos paternos immigrabit. POSTREMO NEGATIS PACEM POSSE FIERI, NISI AVT EMISERO BRVTVM, AVT FRVMENTO IVVERO. Alii istud negāt: ego verò, ne si ista quidē feceris, vmquā tecum pacē huic ciuitati futurā puto. QVID? HOC PLACETNE VETERANIS ISTIS, QVIBVS ADHVC OMNIA INTEGRA SVNT? Nihil vidi tam integrum, quàm vt oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio, consensúque offenderint. ‖ QVONIAM VOS ASSENTATIONIBVS, ET VENENATIS MVNERIBVS VENISTIS. Deprauati, aut corrupti sunt, quibus persuasum est foedissimum hostē iustissimo bello persequi? AT MILITIBVS INCLVSIS OPEM FERTIS,

NIHIL MOROR EOS SALVOS A
ESSE, ET IRE QVO LVBET: SI
TAMEN PATIVNTVR PERIRE
EVM, QVI MERVIT. Quam benignè!
denique vſi liberalitate Antonii milites im-
peratorem reliquerunt, & ſe ad hoſtem metu
perterriti contulerunt: per quos ſi nõ ſtetiſſet,
non Dolabella priùs imperatori ſuo, quàm
36 Ant. etiã collegæ parentaſſet. ‖ CONCOR-
DIAE FACTAM ESSE MENTIO-
NEM SCRIBITIS IN SENATV,
ET LEGATOS ESSE CONSV-
LAREIS QVINQVE. DIFFICI-
LE EST CREDERE, EOS, QVI
ME PRAECIPITEM EGERINT,
AEQVISSIMAS CONDITIONES
FERENTEM, ET TAMEN EX
HIS ALIQVID REMITTERE
COGITANTEM, PVTARE ALI-
QVID MODERATE, AVT HV-
MANE ESSE FACTVROS. VIX
ETIAM VERISIMILE EST, QVI B
IVDICAVERINT HOSTEM DO-
LABELLAM OB RECTISSIMVM
FACINVS, EOSDEM NOBIS
PARCERE POSSE, IDEM SEN-
TIENTIBVS. Parúmne videtur apertè,
omnium facinorũ ſibi cum Dolabella ſocie-
tatem initam confiteri? nónne cernitis, ex vno
fonte omnia ſcelera manare? Ipſe deniq; fate-
tur, hoc quidem ſatis acutè, non poſſe eos, qui
hoſtem Dolabellã iudicauerint ob rectiſſimũ
facinus (ita enim videtur Antonio) ſibi par-
37 cere, idẽ ſentienti. ‖ Quid huic facias, qui hęc
literis memoriæq; mandarit, ita ſibi conueniſ-
ſe cum Dolabella, vt ille Treboniũ, &, ſi poſ-
ſet, etiã Brutum, Caſſiũ, diſcruciatos necaret,
eadémq; adhiberet ſupplicia nobis? Conſer-
uandus ciuis cum tã pio, iuſtóque fœdere. Is
etiam queritur conditiones ſuas repudiatas,
æquas quidẽ, & verecundas, vt haberet Galliã C
vltimã, aptiſſimam ad bellum renouãdum, in-
ſtruendúmque, prouinciam: vt Alaude in ter-
tia decuria iudicarent, id eſt, vt perfugiũ ſce-
lerũ eſſet cũ turpiſſimis reipublicæ ſordibus:
vt acta ſua rata eſſent, cuius nullum remanet
conſulatus veſtigium. cauebat etiã L. Antonio,
qui fuerat æquiſſimus agri priuati, & decẽpe-
38 dator, Nucula, & Lentone collega. ‖ QVAM-
OBREM VOS POTIVS ANIMAD-
VERTITE, VTRVM SIT ELE-
GANTIVS, ET PARTIBVS VTI-
LIVS, TREBONII MORTEM PER-
SEQVI, AN CAESARIS: ET VTRVM
SIT AEQVIVS, CONCVRRERE
NOS, QVO FACILIVS REVIVI-
SCAT POMPEIANORVM CAV-
SA TOTIES IVGVLATA: AN
CONSENTIRE, NE LVDIBRIO
SIMVS INIMICIS. Si eſſet iugula-
ta, numquã exſurgeret: quòd tibi, tuiſque con- D
tingat. VTRVM, inquit, ELEGANTIVS.
Atque hoc bello de elegantia quæritur. ET
39 PARTIBVS VTILIVS. ‖ Partes fu-
rioſè, dicuntur in foro, in curia: bellum cõtra
patriam nefarium ſuſcepiſti: oppugnas Muti-
nam: circumſedes cõſulem deſignatum: bellum
contra te duo cõſules gerunt, cumque his pro
præt. Cæſar: cuncta contra te Italia armata eſt
iſtas in parteis potius, quàm populi Ro. defen-

A ſionẽ vocas? Potiúſne Trebonij mortem, quàm
Cæſaris perſequamur? Trebonij ſatis perſecuti
ſumus, hoſte iudicato Dolabella: Cęſaris mors
facillimè defenditur obliuione, & ſilentio. Sed
videte, quid moliatur, cùm mortẽ Cæſaris vl-
ciſcendam putat: mortem proponit non iis ſo-
lùm qui illã rem geſſerunt, ſed iis etiam ſi qui
nõ moleſtè tulerunt. ‖ QVIBVS VTRI 40
NOSTRVM CECIDERINT, LV-
CRO FVTVRVM EST. QVOD
SPECTACVLVM ADHVC IPSA
FORTVNA VITAVIT, NE VI-
DERET VNIVS CORPORIS DVAS
ACIES, LANISTA CICERONE,
DIMICANTES: QVI VSQVE EO
FELIX EST, VT IISDEM OR-
NAMENTIS DECEPERIT VOS,
QVIBVS DECEPTVM CAESA-
REM GLORIATVS EST. Pergit
in mea maledicta, quaſi verò ei pulcherrimè
priora proceſſerint: quę ego inuſtum veriſſi-
B mis maledictorum notis tradã hominum me-
moriæ ſempiternæ. Ego laniſta? & quidem nõ
inſipiens. deteriores enim iugulari cupio me-
liores vincere. Vtri ceciderint, ſcribit lucro 41
nobis futurum. ‖ O præclarum lucrum! quo, te
victore (quod dii omen auertant) beata mors
eorũ futura ſit, qui è vita exceſſerint ſine tor-
mentis. A me deceptos ait, eiſdem ornamentis
Hirtium, & Cæſarẽ. Quod, quæſo, adhuc à me
eſt tributum Hirtio ornamentum? nã Cæ-
ſari plura, & maiora debentur. Deceptum au-
tem patrẽ à me Cæſarem dicere audes? Tu, tu,
inquam, illum occidiſti Lupercalibus: cuius,
homo ingratiſſime, flaminiũ cur reliquiſti? Sed
iã videte magni & clari viri admirabilẽ gra-
uitatẽ, atque conſtantiã. ‖ MIHI QVIDEM 42
CONSTAT, NEC MEAM CON-
TVMELIAM, NEC MEORVM
FERRE: NEC DESERERE PAR-
C TES, QVAS POMPEIVS ODI-
VIT, NEC VETERANOS SE-
DIBVS SVIS MOVERI PATI,
NEC SINGVLOS AD CRVCIA-
TVM TRAHI, NEC FALLERE
FIDEM, QVAM DEDI DOLABEL-
LAE. Omitto alia: fidẽ Dolabellæ, ſanctiſſimi
viri, deſerere homo pius non poteſt quàm ſi-
dem? an optimi cuiuſque cædis vrbis, & Italiæ
partitionis: ſuis dandarum, diripiendarúmque
prouinciarum? nã quid erat aliud, quod inter
Antonium, & Dolabellã, impuriſſimos parri- 43
cidas, fœdere, ac fide ſanciretur? ‖ NEC LE-
PIDI SOCIETATEM VIOLA-
RE, PIISSIMI HOMINIS. Tibi
cum Lepido ſocietas: aut cũ vllo, non dicam
bono ciue, ſicut ille eſt, ſed homine ſano? Id a-
gis, vt Lepidum, aut impiũ, aut inſanum exi-
ſtimare velis. Nihil agis. quáquam affirmare
de aliquo difficile eſt, de Lepido præſertim,
D quem ego metuam numquã, bene ſperabo, dũ
licebit. Reuocare te à furore Lepidus voluit,
non adiutor eſſe dementiæ. tu porrò ne pios
quidem, ſed piiſſimos quæris: &, quod verbum
omnino nullum in lingua Latina eſt, id, pro- 44
pter tuam diuinam pietatem, nouum inducis.
‖ NEC PLANCVM PRODERE,
PARTICIPEM CONSILIORVM.
Plancum participem? cuius memorabilis, ac
diuina virtus lucẽ affert reipublicæ niſi fortè
ſubſidio

subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis legionibus, magno equitatu, peditatúq; Gallorum : quique, nisi ante eius aduentum reip. pœnas dederis, ille huius belli feret principatum. Quamquam enim prima præsidia, vtiliora reip. sunt, tamē extrema sunt gratiora. ‖Sed iam se colligit, & ad extremũ incipit philosophari. SI ME RECTIS SENSIBVS EVNTEM DII IMMORTALES, VT SPERO, ADIVVERINT: VIVAM LIBENTER. SIN AVTEM ALIVD ME FATVM MANET: PRAECIPIO GAVDIA SVPPLICIORVM VESTRORVM. NAMQVE, SI VICTI POMPEIANI TAM INSOLENTES SVNT: VICTORES QVALES FVTVRI SINT: VOS POTIVS EXPERIEMINI. Præcipias licet gaudia: nō enim tibi cum Pompeianis, sed cum vniuersa republica bellum est. omnes te dii, homines, summi, medii, infimi: ciues, peregrini: viri, mulieres: liberi, serui oderunt. sensimus hoc nuper falso nuntio: vero propediē sentiemus. quæ si tecum ipse recolis: æquiore animo, & maiore consolatione moriere. ‖ DENIQVE SVMMA IVDICII MEI SPECTAT HVC, VT MEORVM INIVRIAS FERRE POSSIM, SI AVT OBLIVISCI VELINT IPSI FECISSE AVT VLCISCI PARATI SINT VNA NOBISCVM CAESARIS MORTEM. Hac Antonii sententia cognita, dubitaturósne A. Hirtium, C. Pansam, consules, putatis, quin ad Antonium transeant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Pansa, & Hirtio loquar? Cæsar, singulari pietate adolescens, poteritne se tenere, quin D. Bruti sanguine pœnas patrias persequatur? Itaque fecerũt, vti his literis lectis ad munitiones propius accederent. Quo maior adolescens Cæsar maioréque deorum immortaliũ beneficio reip. natus est, qui nulla specie paterni nominis, nec pietate, abductus vmquã est. Intelligit, maximam pietatem cōseruatione patriæ contineri. ‖ Quòd si partiũ certamē esset, quarum omnino nomen exstinctum est. Antoniúsne potius, & Ventidius partes Cæsaris defenderent, quàm primùm Cæsar, adolescens summa pietate, & memoria parentis sui? Deinde Pansa, & Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerũt Cæsaris, tum, cùm illæ vere partes vocabantur? Hæ verò quæ sunt partes, cùm alteris senatus auctoritas, populi Rom. libertas, reip. salus proposita sit; alteris cædes bonorum, vrbis Italiæque partitio? Veniamus aliquando ad clausulam. LEGATOS VENIRE NON CREDO. Bene me nouit. BELLVM QVO VENIAT. Proposito præsertim exemplo Dolabellæ, sanctiores erunt, credo, iure legati, quàm duo consules, contra quos arma fert : quàm Cæsar, cuius patris flamen est: quàm cos. designatus, quem oppugnat : quàm Mutina, quam obsidet: quàm patria, cui ignē, ferrúmque minitatur. ‖ CVM VENERINT, QVAE POSTVLANT, COGNOSCAM. Quin tu abis in malam pestem, malúmque cruciatum? Ad te quisquam veniat, nisi Ventidij similis? oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus : repudiasti : nunc in tantam flammam, támque inueteratam mittamus, cùm locum tibi reliquum non modò ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris? Hanc ego epistolam, P. C. non quò illum dignum putarem, recitaui : sed vt confessionibus ipsius omnia patefacta eius parricidia videretis.

‖ Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatissimus, omnibus virtutis, & fortunæ bonis, si hæc videret denique, aut vellet, aut fieri posse arbitraretur? Priùs vndas flammámque, vt ait poeta nescio quis : priùs denique omnia, quàm aut cum Antoniis resp. aut cum rep. Antonii redeant in gratiam. Monstra quædam sunt ista, & portenta, & prodigia reip. moueri sedibus suis huic vrbi melius est, atque in alias, si fieri possit, terras demigrare, vnde Antoniorũ nec facta, nec nomen audiat, quàm illos Cæsaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. Optatissimum est vincere : secundum est, nullum casum pro dignitate, & libertate patriæ non ferendum putare, quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem suscipere vitæ cupiditate. ‖ Quæ cùm ita sint, de mandatis, literisque M. Lepidi, viri clarissimi, Seruilio assentior : & hoc ampliùs censeo, Magnum Pompeium, Cn. F. pro patris, maiorúmque suorum animo, studióque in remp. suaque pristina virtute, industria, voluntate, fecisse, quòd suam eorúmque, quos secum haberet, operam senatui, populóque R. pollicitus esset, eamque rem S.P.Q.R. gratam, accep ámque esse, eique honori, dignitatique eam rem fore. Hoc vel, coniungi cum hoc hoc S.C. licet, vel seiungi potest, separatimque perscribi, vt proprio S.C. Pompeius collaudatus esse videatur.

IN M. ANTONIVM, PHILIPPICA DECIMAQVARTA.

ORATIO LVI.

SI, vt ex literis, quæ recitatæ sunt, P.C. sceleratissimorum hostium exercitum, cæsum, fusúmque cognoui, sic id, quod & omnes maximè optamus, & ex ea victoria, quæ parta est consecutū arbitramur, D. Brutum egressum iam Mutina esse cognouissem: propter cuius periculum ad saga issemus, propter eiusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine vlla dubitatione censerem. Antè verò, quā ea res, quā auidissimè ciuitas exspectat, allata sit, lætitiæ, satis est maximæ, præclarissimæque pugnæ: reditum ad vestitum confectum victoriæ reseruate. confectio autē huius belli est, D. Bruti salus. ‖ Quæ autem est ista sententia, vt in hodiernum diē vestitus mutetur, deinde cras sagati prodeamus? Nos verò cùm semel ad eum, quem cupimus, optamúsque vestitum, redierimus, id agamus, vt eum in perpetuum retineamus. nam hoc quidem cùm turpe est, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorumdem aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumenda discedere. ‖ Atque animaduerto, Patres conscripti, quosdam huic fauere sententiæ: quorum ea mens, idque consilium est, vt, cùm videant, illum gloriosissimum D. Bruto futurum diem, quo die, propter eius salutem, redierimus ad vestitum, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoriæ, posteritatique prodatur, propter vnius ciuis periculum populum Romanum ad saga isse: propter eiusdem salutem redisse ad togas. Tollite hanc, nullam tam prauæ sententiæ causam reperietis. Vos verò, Patres conscripti, conseruate auctoritatem vestram, manete in sententia, tenete vestra memoria, quod sæpe ostendistis, huius totius belli in vnius viri fortissimi, & maximi vita positum esse discrimen. ‖ Ad D. Brutum liberandum legati missi, principes ciuitatis, qui illi isti, ac parricidæ denuntiarent, vt à Mutina discederet: eiusdem D. Bruti conseruandi gratia consules sortiti: ad bellum profectus est A. Hirtius, cuius imbecillitatem valetudinis, animi virtus, & spes victoriæ confirmauit: Cæsar, cum exercitu per se tum cōparato, primis pestibus rempublicam liberasset, ne quid postea sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem domesticum patriæ caritate. ‖ Quid C. Pansa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, senatusconsultis faciendis grauissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi vt D. Brutus liberaretur? à quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti vna voce depoposcit, vt eā non solum commodis suis, sed etiam necessitati victus anteferret quod sperare quidem debemus, P.C. aut inibi esse, aut iam esse confectū: sed spei fructum rei conuenit & euentui reseruari, ne aut deorum immortalium beneficium festinatione præripuisse, aut vim fortunæ stultitia contempsisse videamur. ‖ Sed quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac de re sentiatis: ad literas veniam quæ sunt à consulibus, & à proprætore missæ, si pauca antè, quæ ad ipsas literas pertineant, dixero. Imbuti sanguine gladii, Patres conscripti, legionum, exercituúmque nostrorum, vel madefacti potiùs duobus consulum, tertio Cæsaris prœlio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas: nefarium scelus, si ciuium. Quousque igitur is, qui omneis hostes scelere superauit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, & dubitare, vtrùm in ciue, an in hoste figātur. ‖ Supplicationē decernitis, hostem nōn appellatis. Gratæ verò nostræ diis immortalibus gratulationes erūt, gratæ victimæ, cùm interfecta sit ciuium multitudo. DE IMPROBIS, inquit, ET AVDACIBVS. nam sic eos appellat clarissimus vir. quæ sunt vrbanarū maledicta litium, non inustæ belli internecini notæ, testamenta, credo, subiiciunt, aut eiiciunt vicinos, aut adolescentulos circumscribunt. his enim vitiis affectos, & talibus, malos, & audaces appellare consuetudo solet. ‖ Bellum inexpiabile infert quatuor coss. vnus omnium latronum teterrimus: gerit idem bellum cum senatu, populóque Romano omnibus, quamquam ruit ipse suis cladibus, pestem, vastitatē, cruciatum, tormenta denunciat: Dolabellæ ferum, & immane facinus, quod nulla barbaria posset ignoscere, id deorum consilio factum esse testatur: quæque esset facturus in hac vrbe, nisi eum hinc ipse Iupiter ab hoc templo, atque mœnibus repulisset, declarauit in Parmensium

mensium calamitate, quos optimos viros, honestissimósque homines, maximè cum auctoritate huius ordinis, populique Romani dignitate coniunctos, crudelissimis exemplis interemit proludium illud, & portentum L. Antonius, insigne odium omnium hominum, vel, si etiam dii oderint quos oportet, omnium deorum. ‖ Refugit animus, P. C. eáq; reformidat dicere, quæ L. Antonius in Parmensium liberis, & coniugibus effecerit. quas enim turpitudines Antonii libenter subierunt, easdem per vim lætantur aliis se intulisse. Sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt; libido flagitiosa, qua Antoniorum oblita est vita. Est igitur quisquam, qui hosteis appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem Karthaginiensium victam esse fateatur? qua enim in vrbe tam immanis Annibal capta, quam in Parma surrepta Antonius? nisi fortè huius coloniæ, & ceterarum, in quas eodem est animo, non est hostis Antonius putandus. ‖ Si verò coloniarum, & municipiorum sine vlla dubitatione hostis est, quid tandem huius censetis vrbis, quam ille ad expiandas egestates latrocinii sui concupiuit? quam iampridem merator, & callidus, decempeda sua Saxa diuiserat? Recordamini, per deos immortaleis, P. C. quid hoc biduo timuerimus à domesticis hostibus, rumoribus improbissimis dissipatis. Quis liberos, quis coniugem adspicere poterat sine fletu? quis domum quis tecta? quis larem familiarem. Iam aut fœdissimā mortem omnes, aut miserabilem fugam cogitabant. Hæc à quibus timebantur, eos hosteis appellare dubitamus? grauius si quis attulerit nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix sum, leuiore non vtar. ‖ Itaque cùm supplicationes iustissimas ex iis literis, quæ recitatæ sunt, decernere debeamus, Seruiliúsque decreuerit: augebo omnino numerū dierum, præsertim cùm non vni, sed tribus ducibus sint decernendæ. Sed hoc primùm faciam, vt imperatores appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate, maximis periculis seruitutis, atque interitus liberati sumus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta est, vt non imperator appellaretur, aut minimis rebus gestis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut supplicatio ab eo, qui antè dixit, decernenda non fuit: aut vsitatus honos, peruulgatúsque tribuendus iis, quibus etiam noui, & singulares debentur. ‖ At si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quæ increbruit, imperatorem appellaret Senatus? tot legionibus cæsis, tanta multitudine interfecta hostium dico, ita, inquam, hostium, quamuis hoc isti hostes domestici nolint, clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi huius vrbis liberatores, cùm hesterno die propter eorum res gestas me ouantem, & propè triumphantem populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? ‖ Is enim demum est, mea quidem sententia, iustus triumphus, ac verus: cùm benè de republica meritis testimonium à consensu ciuitatis datur. nam siue in cōmuni gaudio populi Romani vni gratulabantur, magnum iudicium: siue gratias agebāt, eo maius: siue vtrumque, nihil magnificentius excogitari potest. Tu igitur ipse de te, dixerit quispiam. Et quidem inuitus sed iniuriæ dolor fecit me, præter cōsuetudinem, gloriosum. nónne satis est ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiamne eos, qui omneis suas curas in reipublicæ salute desigunt? ‖ Scitis enim per hos dies creberrimum fuisse sermonē, me per idus Quinctileis, qui dies hodie est, cum fascibus descēsurum. aliquem imperatorē habituri erimus? crimen inuidia quæretur? Credo hoc in gladiatorum, aut latronum, aut Catilinā esse cōsultum non in eum, qui, ne quid tale in republica fieri posset, effecerit. an ego, qui Catilinam hæc molientē sustulerim, euerterim, afflixerim ipse exstiterim repētè Catilina? quibus auspiciis istos fasceis augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? quemquámne fuisse tam sceleratum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Vnde igitur ista suspicio, vel potiùs iste sermo? ‖ Cùm, vt scitis, hoc triduo vel quatriduo, tristis à Mutina fama manaret: inflati lætitia, atque insolentia impij ciues, vnum se in locum ad illam curiam, viribus potiùs suis, quàm reipublicæ infelicem, cōgregabant, ibi cùm consilium inirent de cæde nostra, partirentúrque inter se, qui Capitolium, qui Rostra, qui vrbis portas occuparent, ad me concursum futurum ciuitatis putabant. quod vt cum inuidia mea fieret, & cum vitæ etiam periculo, famam istam fascium dissipauerunt: fasceis ipsi ad me delaturi fuerunt. quod cùm esset quasi voluntate mea factum, tum in me impetus conductorum hominum, quasi in tyrannū parabatur: ex quo cædes esset vestrûm omnium consecuta. Quæ res patefecit, Patres conscripti, sed suo tēpore totius huius sceleris fons aperietur. ‖ Itaque P. Apuleius, tribunus plebis, meorum omniū consiliorum, periculorúmque iam inde à consulatu meo testis, conscius, adiutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit maximam, populo Romano, vnum, atque idem sentiente. In qua concione cùm me, pro summa nostra coniunctione, & familiaritate liberare suspicione fascium vellet, vna voce cuncta concio declarauit. nihil esse à me vmquam de republicæ, nisi optimè cogitatū. Post hanc habitā concionem, duabus, tribúsve horis, optatissimi nuntij, & literæ venerunt: vt idem dies non modò me iniquissima inuidia liberarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit. ‖ Hæc interposui, P. C. nō tam vt pro me dicerē (malè enim mecum ageretur, si parū vobis essem sine defensione purgatus) quàm vt quosdā nimis ieiuno animo & angusto monerē, id quod ego semper ipse fecissem, vti excellentiū ciuium virtutem imitatione dignā, nō inuidia putarēt. Magnus est in republica cāpus, vt sapiēter dicere Crassus solebat multis apertus cursus ad laudē. vtinā quidē illi principes viuerent, qui me post meū consulatum, cùm iis ipse cederē, principē, nō inuiti videbāt. hoc verò tēpore in tāta inopia cōstantium, & fortiū cōsulariū, quo me dolore affici creditis, cùm alios malè sentire, alios nihil omnino curare videā, alios parum

constanter in suscepta causa permanere, sententiamque suam non semper vtilitate reipublicæ, sed cùm spe, tum timore moderari? || Quòd si quis de contentione principatus laborat, quæ nulla esse debet: stultissimè facit, si vitiis cum virtute contendit: vt enim in cursu cursus, sic in viris fortibus, virtus virtute superatur. Tu, si ego de republica optimè sentiam: vt me vincas, ipse pessimè senties? aut, si ad me bonorum concursum fieri videbis, ad te improbos inuitabis? nollem primùm reipublicæ causa, deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, si principatus ageretur, quem numquam expetiui, quid tandem mihi esset optatius? ego enim malis sententiis vinci nō possum, bonis forsitan possum, & libenter. || Hæc populum Romanum videre, animaduertere, iudicare, quidam molestè ferunt. poterátne fieri, vt non perinde homines quoque, vt quisque mereretur, iudicarent? vt enim de vniuerso senatu populus Romanus verissimè iudicat, nullis reipublicæ temporibus hunc ordinem firmiorem, atque fortiorem fuisse: sic de vnoquoque nostrûm, & maximè qui hoc loco sententias dicimus, sciscitātur omnes, auent audire, quid quid quisque senserit. ita de vnoquoque, vt quem meritum arbitrantur, existimant. || Memoria tenent, me ante diem XIIII. Kalendas Ianuarias principē reuocandæ libertatis fuisse: me ex Kalendis Ianuariis ad hanc horam inuigilasse reip. meam domum, meásque aureis, dies & nocteis omnium præceptis, monitísque patuisse: meis literis meis nuntiis, meísque cohortationibus omneis, qui vbique essent, ad patriæ præsidium excitatos: meis sententiis à Kalendis Ian. numquam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper hoc bellum: vt ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuissem, huic essem nomini pestiferæ pacis inimicus. || Idem Ventidium, cùm alii tribunum plebis voluissent: non ego semper hostem? has in sententias meas, si consules designati discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus auctoritate ipsa senatus iampridem de manibus arma cecidissent. Sed, quod tum non licuit, Patres cōscripti, id hoc tempore nō solùm licet, verùm etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hosteis iudicari. || Antea cùm hostem, aut bellum nominassem: semel, & sæpius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt. quod in hac causa iam fieri non potest, ex literis enim C. Pansæ, A. Hirtii consulum, C. Cæsaris proprætoris, de honore diis immortalibus habendo sententias diximus. Supplicationem modò qui decreuit, idē imprudens hosteis iudicauit. numquam enim in ciuili bello supplicatio decreta est. decretam dico? ne victoris quidem literis postulata est. || Ciuile bellum consul Sylla gessit: legionibus in vrbem adductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit. supplicationis mentio nulla. Graue bellum Octauianum insecutum est: supplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator vltus est Sylla: nulla supplicatio decreta à senatu. Ad teipsum, P. Seruili, num misit vllas collega literas de illa calamitosa pugna Pharsaliæ? num te de supplicatione voluit referre? profectò noluit. At misit postea de Alexandria, de Pharnace. Pharsalicæ verò pugnæ ne triumphū quidem egit. eos enim ciueis pugna illa sustulerat, quibus non modò victoribus, sed etiam viuis, & incolumis & florens ciuitas esse posset. || Quod idem contigerat superioribus bellis ciuilibus. Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis sumtis, non ob cædem hostium, sed ob conseruationem ciuium, nouo & inaudito genere, decreta est. Quamobrē aut supplicatio ob rempublicam pulcherrimè gestam postulantibus vestris imperatoribus deneganda est, quod præter Gabinium contigit memini: aut supplicatione decernenda, hosteis eos, de quibus decernitis, iudicetis necesse est. Quod ergo illi re, id ego etiā verbo, cùm imperatores eos appelo hoc ipso nomine & eos, qui iā deuicti sunt, & eos qui supersunt, hosteis iudico, cùm victores appello imperatores. || Quomodo enim potiùs Pansam appellem? etsi habet honoris amplissimi nomen. quo Hirtium? est ille quidem consul: sed alterum nomen beneficii est populi Romani, alterum virtutis, atque victoriæ. Quid Cæsaré, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitémne appellare imperatorem, qui primus Antonij immanem & fœdam crudelitatem, non solùm à iugulis nostris, sed etiā à membris, & visceribus auertit? Vnius autem diei quot, & quātæ virtutes, dii immortales, fuerunt! || princeps enim omniū Pansa prœlij faciendi, & cum Antonio cōfligendi fuit, dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore, cuius si acerrimū impetum cohibere potuisset, vno prœlio confecta res esset. Sed cùm libertatis auida legio effrenatiùs in aciem hostium irrupisset, ipseque in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus è prælio reipublicæ, vitam reseruauit. Ego verò hunc non solùm imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorē iudico: qui cùm aut morte, aut victoria se satisfacturū reipublicæ spopondisset: alterum fecit, alterius dii immortales omen auertant. || Quid dicā de Hirtio? qui re audita è castris duas legiones eduxit incredibili studio, atq; virtute, quartā illā, quæ relicto Antonio, se olim cum Martia legione coniunxit, & septimā, quæ constituta ex veteranis, docuit illo prœlio, militibus iis, qui Cæsaris beneficia seruassent, senatus, populiq; Romani carū nomē esse. His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipse, aquilā quartæ legionis cùm inferret, qua nullius pulchriorē speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus, equitatúq; conflixit, hosteisque nefarios, huic Ioui maximo, ceterisque deorum immortalium tēplis, vrbis tectis, libertati populi Romani, nostræ vitæ, sanguinique imminenteis, prostrauit, fudit, occidit, vt cùm admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum, dúxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui antequam se abderet, stratis cadaueribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium! || An verò quisquam dubitabit appellare Cæsaré imperatorē? ætas eius certè ab hac sententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute superauit ætatem. Ac mihi semper eò maiora beneficia C. Cæsaris visa sunt, quo minus erant ab ætate illa postulanda: cui cùm imperiū dabamus: eodé tempore etiam spé nominis eius defe-

deferebamus: quod, cùm est secutus aucto- A
ritatem nostri decreti, rebus gestis suis com-
probauit. Hic ergo adolescens maximi animi,
vt verissimè scribit Hirtius, castra multarum
legionum paucis cohortibus tutatus est, secū-
dúmque prœlium fecit. Ita trium imperato-
rum virtute, consilio, felicitate, vno die locis
29 pluribus respublica est conseruata. ‖ Decer-
no igitur eorum trium nomine quinquaginta
dierum supplicationes: quas vt honorificen-
tissimis verbis ipse consequi potero, com-
plectar ipsa sententia. Est autem fidei, pieta-
tísque nostræ declarare fortissimis militibus
quàm memores simus, quámque grati. Quam-
obrem promissa nostra, atque ea, quæ legioni-
bus, bello confecto, tributuros nos spopon-
dimus, hodierno senatusconsulto renouanda
censeo: æquum est enim militum, talium præ-
30 sertim, honorem coniungi. ‖ Atqui vtinam
P. C. ciuibus omnibus soluere nobis præmia
liceret. quamquam nos ea, quæ promisimus, B
studiosè, quamquam multa reddemus. sed
id quidem restat, vt spero, victoribus, qui-
bus senatus fides præstatur, quam quidem
cum difficillimo reipublicæ tempore secuti
sunt, eos numquam oportebit consilij sui pœ-
nitere. Sed facile est bene agere cum iis, à
quibus etiam tacentibus flagitari videamur.
illud admirabilius, & maius, maximéque pro-
prium senatus sapientis est, grata eorum vir-
tutem memoria prosequi, qui pro patria vi-
31 tam profuderunt. ‖ Quorum de honore vti-
nam mihi plura in mentem venirent: duo cer-
tè non prætetibo, quæ maximè occurrit quo-
rum alterum pertinet ad virorum fortissimo-
rum gloriam sempiternam? alterum ad lenié-
dum mærorem, & luctum proximorum. Pla-
cet igitur mihi, P. C. legionis Martiæ militi-
bus, & eis, qui vnà pugnantes acciderunt, mo-
numentum fieri quam amplissimum. magna
atque incredibilia sunt in rempublicam hu- C
ius merita legionis. hæc se prima latrocinio
abrupit Antonij: hæc tenuit Albam, hæc se ad
Cæsarem contulit: hanc imitata quarta legio
parem virtutis gloriam consecuta est. Quar-
ta victrix desiderat neminem: ex Martia non-
nulli in ipsa victoria conciderunt. ò fortu-
32 nata mors quæ naturæ debita, pro patria est
potissimùm reddita. ‖ Vos verò patriæ natos
iudico: quorum etiam nomen à Marte est:
vt idem vrbem deus hanc gentibus, vos
huic vrbi, genuisse videantur. In fuga, fœda
mors est: in victoria gloriosa, etenim Mars ip
se ex acie fortissimū quéque pignerari solet.
Illi igitur impij, quos cecidistis, etiā ad infe-
ros pœnas parricidij luēt: vos verò, qui extre-
mū spiritū in victoria effudistis, piorum estis
sedem, & locū consecuti. Breuis autem vobis
vita data est: at memoria bene redditæ vitæ,
sempiterna: quæ si nō esset longior, quam hæc
vita: quis esset tam amens, qui maximis labo-
ribus, & periculis ad summā laudē, gloriamq; D
33 contenderet? ‖ Actum igitur præclarè vobiscū,
fortissimi dum vixistis, nunc verò etiam san-
ctissimi milites, quòd vestra virtus nec obli-
uione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia
posterorum insepulta esse poterit, cùm vo-
bis immortale monumentum suis pænè ma-
nibus senatus, populúsque Romanus exstru-
xerit. Multi sæpe exercitus Punicis, Gallicis,

Italicis bellis, clari, & magni fuerunt: nec ta-
mē vllis tale genus honoris tributum est. A-
tque vtinam maiora possemus, quandoquidem
à vobis maxima accepimus. Vos ab vrbe fu-
rentem Antonium auertistis: vos redire mo-
lientem repulistis. Erit igitur exstructa moles
operę magnifico, incisęque literæ diuinæ, vir-
tutis testes sempiternæ: numquámque de vo-
bis, eorum, qui aut videbunt vestrum monu-
mentū aut audient, gratissimus sermo conti-
cescet. ita pro mortali cōditione vitæ immor-
talitatem estis consecuti. ‖ Sed quoniam Pa- 34
tres cōscripti, gloriæ munus optimis, & for-
tissimis ciuibus monumenti honore persol-
uitur, consolemur eorum proximos, quibus
optima est hæc quidem cōsolatio: parentibus,
quòd tanta reip. præsidia genuerunt: liberis,
quòd habebunt domestica exempla virtu-
tis: coniugibus, quòd iis viris carebunt, quos
laudare, quā lugere præstabit: fratribus, quòd
in se, vt, corporum, sic virtutum similitu-
dinem esse confident. Atque vtinam his om-
nibus abstergere fletum sententiis nostris,
consultísque possemus, vel aliqua talis his
adhiberi publicè posset oratio, quæ depone-
rent mærorem, atque luctum, gauderéntque
potiùs, cùm multa, & varia impenderent ho-
minibus genera mortis, id genus, quod est
pulcherrimum, suis obtigisse, eósque nec
inhumatos esse, nec desertos (quod tamen
ipsum pro patria non miserandum putatur)
nec dispersis bustis humili sepultura crematos
sed contectos publicis operibus, atque mu-
neribus, eaque exstructione, quæ sit ad me-
moriam æternitatis ara virtutis. ‖ Quamobrē 35
maximum quidem solatiū erit propinquorū,
eodē monumento declarari & virtutē suorū,
& pietatem, & senatus fidem, & crudelissimi
memoriam belli: in quo, nisi tanta militum
virtus exstitisset, parricidio M. Antonij nomē
populi R. occidisset. Atque etiam censeo, P. C.
quæ præmia militibus promisimus nos, rep.
recuperata, tributuros ea viuis, victoribúsque
cumulatè, cùm tempus venerit, persoluen-
da: qui autem ex iis, quibus illa promissa
sunt, pro patria occiderunt, eorum parenti-
bus, liberis, coniugibus, fratribus, eadem tri-
buenda censeo. Sed, vt aliquando sententia
complectar, ita censeo. ‖ CVM C. Pansa, cos. 36
imper. initium cum hostibus confligēdi fece-
rit, quo prælio legio Martia admirabili incre-
dibilíque virtute, libertatem populi R. defen-
derit, quod idem legiones tironum fecerint:
ipséque C. Pansa, cos impe. cùm inter media
hostium tela versaretur, vulnera acceperit:
cúmque A. Hirtius cos imper. prœlio audito,
& cognito, fortissimo, præstātissimóq; animo
exercitū castris eduxerit, impetúmq; in M. An-
toniū, exercitúmq; hostium fecerit, eiúsq; co-
pias occisione occiderit, suo exercitu ita in-
columi, vt ne vnū quidē militē desiderauerit:
‖ cúmq; C. Cæsar impe. consilio, diligentiaque 37
sua castra feliciter defenderit, copiásque ho-
stiū, quæ ad castra accesserāt, profligarit, occi-
derit: ob eas res senatū existimare, & iudicare,
eorū triū imperatorū virtute, imperio, consi-
lio, grauitate, cōstantia, magnitudine animi,
felicitate, populū Ro. fœdissima, crudelissimá-
que seruitute liberatū, cúmq; rēp. vrbē, tēpla
deorū immortaliū, bona, fortunásque omniū,

liberósque conseruarint dimicatione, & periculo vitæ suæ, vti ob eas res bene, fortiter, feliciterque gestas, C. Pansa, A. Hirtius, coss. imperatores, alter, ambóve, aut, si abierint, M. Cornutus, prætor vrbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad omnia puluinaria constituat. 38 || cúmque virtus legionum digna clarissimis imperatoris exstiterit, senatum, quæ sit antea pollicitus legionibus, exercitibúsque nostris, ea summo studio, rep. liberata persoluturũ: cúmque legio Martia princeps cũ hostibus cõflixerit, atq; ita cũ maioribus numero hostiũ contenderit, vt plurimos cæderent, caperent nonnullos: cúmque sine vlla necessitate pro patria vitã profuderint: 39 || cúmque simili virtute reliquarum legionũ milites pro A salute, & libertate populi R. mortẽ oppetierint: senatui placere, vt C. Pansa. A. Hirtius, cõsules, imperatores, alter, ambóve, si his videatur, iis, qui sanguinẽ pro vita, libertate, fortunísque populi R. pro vrbe, templísque deorũ immortaliũ profudissent, monumentũ quã amplissimũ locandũ, faciendúmque, vrbẽ ad eã rẽ pecuniã dare, cõtribuere, soluere iubeãt, vt exstet ad memoriã posteritatis sempiternã, ad scelus crudelissimorũ hostium, militúmque diuinã virtutẽ: vtque quæ præmia senatus militibus antè constituit, ea soluantur eorũ, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, coniugibus, fratribus: eaque fratribus tribuantur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt.

C. CRISPI SALLVSTII, IN M. T. CICERONEM ORATIO, NISI POTIVS incerti auctoris declamatio est.

1 GRAVITER, & iniquo B animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirẽ iudicio magis, quàm morbo animi petulantia ista vti. sed cùm in te neque modũ, neque modestiam vllã animaduerto, respondebo tibi: vt, si quam voluptatem malè dicendo cepisti, eã malè audiẽdo amittas. Vbi quærar? quos implorem, Patres conscripti? diripi remp. atque audacissimo cuique esse perfidiæ locũ? an apud populum R. qui ita largitionibus corruptus est vt sese, ac fortunas suas venaleis habeat? an apud vos, Patres conscripti? quorum auctoritas turpissimo cuique & sceleratissimo ludibrio est: vbi M. Tullius leges, iudicia populi Rõ. defendit atque in hoc ordine ita moderatur, quasi vnus reliquus ex familia viri clarissimi, Scipionis Africani, ac nõ repertitius, accitus, & paulò antè insitus huic vrbi ciuis. C 2 An verò M. Tulli, facta, ac dicta tua obscura sunt? annon ita à pueritia vixisti, vt nihil flagitiosum corpori tuo putares, quòd alteri collibuisset? An scilicet istã immoderatã eloquẽtiã apud M Pisonẽ, non pudicitiæ iactura perdidistis? Itaque minimè mirandũ est, si eã flagitiosè vẽditas, quã turpissimè parasti. Verũ, vt opinor, splendor domesticus tibi animos tollit. vxor sacrilega, ac periuriis delibuta: filia matris pellex: tibi iucundior, atque obsequentior, quàm parentis par est. domũ ipsam tuã vi, & rapinis funestam tibi, ac tuis cõparasti: videlicet, vt nos commonefacias, quàm conuersa est respublica, cùm in ea domo habitares, homo flagitiosissimè, quæ P. Crassi, viri consularis fuit. || Atque cùm hæc 3 ita sint, tamen se Cicero dixit, in concilio deorum immortalium fuisse, inde missum huic vrbi, ciuibúsque custodem, absque carnificis nomine, qui ciuitatis incommodum in gloriam suam ponit. Quasi verò non illius coniurationis causa fuerit consulatus tuus, & idcirco respublica disiecta eo tempore, quòd te custodem habebat. Sed, vt opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentia vxore de rep. consuluisti, cùm legis Planciæ iudicia domi faciebatis: ex coniuratis alios morte, alios pecunia condemnabas, cùm tibi alius Tusculanum, alius Pompeianam villam ædificabat, alius domum emebat: qui verò nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat: denique de eo tibi compertum erat. || Quæ si tibi falsa obiicio, redde ratio- 4 nem quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domum paraueris, Tusculanum, & Pompeianum infinito sumtu ædificaueris: aut, si reticces, cui potest esse dubium, quia opulentiam istam ex sanguine, & miseriis ciuium parauersi? Verùm, vt opinor, homo nouus Arpinas ex M. Crassi familia, eius virtutem imitatur, contemnit simultatem hominum nobilium, rempublicam caram habet, neque terrore, neque gratia commouetur. || Illud verò amici- 5 tiæ tantùm, ac virtutis est animi? immò verò homo leuissimus, supplex inimicis, amicis contumeliosus, modò harum, modò illarum

partium,

partium, nemini fidus, leuissimus senator, mercenarius patronus, cuius nulla pars corporis à turpitudine vacat lingua vana, manus rapacissimæ, gula immésa, pedes fugaces: quæ honestè nominari non possunt, inhonestissima. Atque is, cùm eiusmodi sit, tamen audet dicere: O FORTVNAM NATAM ME CONSVLE ROMAM. Te consule, fortunatã, Cicero? immò verò infelicẽ, & miserã, quæ crudelissimam proscriptionem ciuium perpessa est, cùm tu, turbata rep. metu perculsos omneis bonos parere crudelitati tuæ cogebas: cùm omnia iudicia, omnes leges in tua libidine erant: cùm tu, sublata lege Porcia, erepta libertate, nostrûm omnium vitæ, necisque potestatem ad te vnum reuocaueras. ‖Atque parum est, quòd impunè fecisti, verùm etiam cõmemorando exprobas, neque licet obliuisci seruitutis suæ. Egeris, oro te, Cicero, perfeceris quod libet: satis est perpessos esse: etiámne aureis nostras onerabis tuo odio? etiámne molestissimis verbis insectabere? CEDANT ARMA TOGAE, CONCEDAT LAVREA LINGVAE. Quasi verò togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, conferis: atque inter te, Syllámque dictatorem præter nomen imperij, quidquam interfuerit. ‖Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerua omneis arteis edocuit, Iupiter optimus maximus in concilium deorum admisit, Italia exsulem humeris suis reportauit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omneis Paulos, Scipiones, Fabios, superasti, quem tandem locum in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes reip. placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui insidias in ciuitate fecisti ancillaris? quo iure, cùm de exsilio tuo Dyrrhachio rediisti, eum sequeris? quos tyrannos appellabas, eorũ nunc potẽtiæ faues? qui tibi antè optimates videbãtur, eosdem nunc dementeis, ac furiosos vocas? Vatinij causam agis? de Sextio malè existimas? Bibulum petulãtissimis verbis lædis? laudas Cæsarem? quem maximè odisti, ei maximè obsequeris? aliud stans, aliud sedens, de rep. sentis? his maledicis, illos odisti, leuissime transfuga, neque in hac, neque in illa parte fidem habens?

M. TVLLII CICERONIS, VT FALSO INSCRIBITVR, IN CRISPVM Sallustium responsio.

EA demũ magna voluptas est, Crispe Sallusti, æqualẽ, ac parem verbis vitã agere: neque quidquã tam obscœnũ dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respõdebat: vt omnis oratio moribus cõsonet. neque enim qui ita viuit, vt tu, aliter, ac tu, loqui potest: neque qui tã illoto sermone vtitur, vita honestior est. Quò me vertã, P. C. vnde initium sumã? maius enim mihi dicẽdi onus imponitur, quo notior est vterque nostrûm: quòd aut si de mea vita, atq; actibus huic conuiciatori respondero, inuidiã gloria cõsequatur: aut, si huius facta, mores, omnẽ ætatẽ nudauero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic obiicio. Id vos si fortè offendimini, iustiùs huic, quàm mihi, succensere debetis: qui initium introduxit. Ego dabo operam, vt & pro me minima cum fastidio respondeã, & in hũc minimè mentitus esse videar. Scio me, P. C. in respondendo nõ habere magnã exspectationẽ, quòd nullũ vos sciatis nouũ crimen in Sallustiũ audituros: sed omnia vetera recognituros, queis & meæ, & vestræ iã, & ipsius aures calent. verum eò magis odisse debetis hominẽ, qui ne incipiens quidẽ peccare, minimus rebus posuit rudimentum: sed ita ingressus est, vt neq; ab alio vinci possit, neq; ipse se omnino reliqua ætate præterire. ‖Itaque nihil aliud studet, nisi, vt lutulẽtus sus, cũ quouis volutari. longe verò fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ sordes eluuntur: sed est quædã calumnia, quam vnusquisque nostrûm testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis obiectat. quòd si vita istius memoriam vicerit: illam, P. C. nõ ex oratione eius, sed ex moribus spectare debetis. Iã dabo operã, quàm maximè potero, vt breue id faciã. Neque hæc altercatio nostra vobis inutilis erit, Patres cõscripti. Plerũque enim respublica priuatis crescit inimicitiis: vbi nemo ciuis, qualis sit vir, potest latere. ‖Primùm igitur, quoniã omniũ maiores Crispus Sallustius ad vnũ excẽplũ & regulã quærit, velim mihi respõdeat, nũquid hi, quos protulit, Scipiones, & Metellos, vel Fabios, antè fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quã eos res gestæ suæ, & vita innocẽtissimè acta cõmẽdauit. quod si hoc fuit illis initiũ nominis & dignitatis: cur non æquè de nobis existimetur, cuius & res gestæ illustres, & vita integerrimè acta? quasi verò tu sis ab illis viris, Sallusti ortus. quod si esses, nonnullos iã tuæ turpitudinis pigeret. ‖Ego meis maiorib. virtute mea præluxi, vt

si priùs noti non fuerint, à me accipiant initiũ memoriæ suæ: tu tuis vita, quã turpiter egisti: magnas offudisti tenebras: vt etiamsi fuerint egregij ciues, certè venerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare. Satius est enim me meis rebus gestis florere, quã maiorum opinione niti: & ita viuere, vt ego sim posteris meis nobilitatis initiũ, & virtutis exẽplum. Neque me cũ iis conferri decet. P.C. qui iam decesserunt, omníque odio carent, & inuidia: sed cũ eis, qui mecũ vnà in repub. versati sunt.

6 || Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitiosus (non hanc dico popularem ambitionem, cuius me principẽ confiteor, sed illam perniciosam contra leges, cuius primos ordines Sallustius duxit) aut in gerendis magistratibus, aut in vindicandis maleficiis tam seuerus, aut in tuenda rep. tam vigilans, quam tu proscriptionem vocas: credo quòd non omnes tui similes incolumes in hac vrbe vixissent. At quanto meliore loco resp. staret, si tu par, ac similis scelestorum ciuium, vna cũ illis adnumeratus esses?

7 || An ego tunc falsò scripsi, CEDANT ARMA TOGAE, qui togatus armatos, & pace bellum oppressi? An illud mentitus sum, FORTVNATAM NATAM ME CONSVLE ROMAM, qui tantũ intestinum bellum, ac domesticũ vrbis incendiũ exstinxi? Neque te tui piget, homo leuissime, cùm ea culpas, quæ in historiis gloriæ mihi ducis? An turpius est, P.C. scribentẽ mẽtiri, quàm palam hoc ordine dicentem? Nam quòd meã ætatẽ increpuisti: tãtũ me abesse puto ab impudicitia, quantum tu abes à pudicitia.

8 || Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam, vt vitium obiicere? cuius semper nocens eguisti patrocinio. An vllum existimas posse fieri ciuem egregium, qui non his artibus, & disciplinis sit eruditus? an vlla alia putas esse rudimenta, & incunabula virtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirum est, P.C. si homo, qui desidiæ, ac luxuriæ plenus sit, hæc, vt noua, atque inusitata, miratur.

9 || Nam quòd ista inusitata rabie petulanter in vxorem, & in filiam meam inuasisti, quæ facilius mulieres se à viris abstinuerunt, quàm tu vir à viris: satis doctè ac peritè fecisti. Nõ enim me sperasti mutuam tibi gratiam relaturum, vt vicissim tuos compellarem. Vnus enim satis es materiæ habens: neque quidquam domi tuæ turpius est, quàm tu. Multũ verò te opinio fallit, qui mihi parare putasti inuidiã ex mea re familiari. quæ mihi multò minor est, quã habere dignus sim. atque vtinam ne tanta quidem esset, quãta est: vt potiùs amici mei viuerent, quã ego testamentis eorũ locupletior essem.

10 || Ego fugax, Crispe Sallusti, furori tribuni plebis cessi: vtilius duxi quamuis fortunã vnus experiri, quàm vniuerso populo R. ciuilis essem dicensionis causa. qui posteaquam ille suum annũ in rep. perbacchatus est, omniaque, quæ commouerat, pace, & otio resederunt: hoc ordine reuocante, atque in ipsa rep. manu retrahente me reuerti. Qui mihi dies, si cum omni reliqua vita conferatur, animo quidem meo superat: cùm vniuersi vos, populúsque Rom. frequens aduentu meo gratulatus est, tanti me fugacem, mercenarium patronum, hi æstimauerunt.

11 || Neque hercule mirũ est, si ego semper iustas omnium amicitias existimaui. Non enim vni priuatim ancillatus sum, neque me addixi: sed, quantum quisque reipublicæ studuit, mihi tantùm fuit aut amicus, aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quàm pacẽ. Multi priuatorũ audacias metuerunt: ego nihil timui, nisi leges. Multi arma sua timeri voluerunt, ego numquam volui quidquam posse, nisi pro vobis. Multi ex vobis potentia freti, in vos suis viribus abusi sunt. Itaque non est mirũ, si nullius amicitia vsus sum, qui nõ perpetuò reipublicæ amicus fuit.

12 || Neque enim me pœnitet, si aut petenti Vatinio reo patrocinium pollicitus sum, aut Sextij insolentiam repressi, aut Bibuli patientiam culpaui, aut virtutibus Cæsaris faui. hæ laudes egregij ciuis, & vnicæ sunt. Quæ si tu mihi, vt vitia obijcis, temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud alios mihi esset dicendum, P.C. non apud vos, quos ego habui omnium mearum actionum monitores. Sed vbi rerũ testimonia adsunt, quid opus est verbis?

13 || Nunc, vt ad te reuertar, Sallusti, patrémque tuũ prætereã: qui, si numquã in vita sua peccauit, tamen maiorem iniuriam reipublicæ facere non potuit, quàm quòd te talem filiũ genuit: neque tu si qua in pueritia peccasti, exsequar, ne parentẽ tuum accusare videar, qui eo tempore summam tui potestatem habuit: sed qualem adolescentiam egeris hac enim demonstrata, facilè intelligetur, quam petulanti pueritia, tã impudicus, & procax adoleueris. Posteaquã immensæ gulæ impudicissimi corporis quæstus sufficere nõ potuit, & ætas tua iam ad ea patienda, quæ alteri facere collibuisset, exoleuerat, cupiditatibus infinitis efferebaris: vt, quæ ipse corpori tuo turpia non duxisses, in aliis experireris.

14 || Ita nõ est facile reputare, P.C. vtrum inhonestioribus corporis partibus rem quæsierit, an amiserit. Domũ paternam viuo patre turpissimè venalem habuit, vendidit. Et cuiquã dubium potest esse, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo, pro herede gesserit omnia? Neque pudet eũ à me quærere, quis in P. Crassi domo habitet, cùm ipse respondere non queat, quis in ipsius habitet paterna domo. At hercule lapsus ætatis tirocinio, postea se correxit. Non ita est, sed abijt in sodalitiũ sacrilegii Nigidiani: bis ad iudicis subsellia attractus, extrema fortuna stetit: & ita discessit, vt non hic innocens esse, sed iudices peierasse existimarentur.

15 || Primum honorem in quæstura adeptus, hunc locum, & ordinem despectus, cuius aditus sibi quoque, sordidissimo homini paruisset. Itaque timens ne facinora sua clam vos essent, cùm omnibus matribus familiarum opprobrio esset, confessus est, vobis audientibus, adulterium, neque erubuit ora vestra. Vixeris vt libet, Sallusti: egeris quæ volueris: satis sit, vnum te tuorũ scelerum conscium esse. noli nobis languorem, & soporem nimium exprobrare. sumus diligentes in tuenda pudicitia nostrarum vxorum, sed ita experrecti non sumus, vt à te cauere possimus. Audacia tua vincit studia nostra.

16 || Et quod hũc mouere possit, P.C. factum, ac dictũ turpe, quem non puduit palàm, vobis audiẽtibus, adulterium confiteri? Quòd si tibi nihil

per me respondere voluissem, sed illud censorium elogium Appij Claudij, & L. Pisonis, integerrimorū virorum, quo vsus est quisque eorum, pro lege palam vniuersis recitarem: nonne tibi viderer æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Neq; post illum delectum senatus vmquam te vidimus: nisi forte in ea te castra coniecisti, quo omnis sentina reipub. confluxerat. || At idem Sallustius, qui in pace ne senator quidem mánserat: posteaquam resp. armis oppressa est, & idem victores, qui exsules reduxit: in senatū post quæsturam est reductus. quem honorē ita gessit, vt nihil in eo non venale habuerit, cuius aliquis emtor fuerit. Ita igitur egit, vt nihil non æquum, ac verum duxerit, quod ipsi facere collibuisset: neq; aliter vexauit, ac debuit, si quis prædæ loco magistratum accepisset. || Peracta quæstura, posteaquam magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se coniunxerat, vnus iam ex illo grege videbatur. Eius enim partis erat exemplar Sallustius, quo, tāquam in imam voraginem, cœtus omnium vitiorum excesserat. quidquid impudicorum, cylionum, parricidarum, sacrilegorum, [illegible]torum fuit in vrbe, municipiis, coloni[illegible]lia tota, sicut in fretis subsederant, nom[illegible]s perditi ac notissimi, nulla in parte castris apti, nisi licentia vitiorum, & cupiditate rerum nouarum. || At posteaquam prætor est factus, modeste se gessit, & abstinēter. Nonne ita prouinciam vastauit, vt nihil neque passi sint, neq; exspectarint grauius in bello socij nostri, quam experti sunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? vnde tantum hic exhausit, quantū potuit aut fide nominū traiici, aut in naucis contrudi, tantum, inquā, P.C. exhausit, quantū voluit. Ne causā diceret, sestertio duodecies cū Cæsare pacitur. Quòd si quidpiam eorum falsum est, his palàm refelle, vnde tu, qui modò ne paternam quidem domum redimere potueris, repentè tanquam somnio beatus, hortos pretiosissimos, villam Tiburti, C. Cæsaris reliquas possessiones paraueris. || Neque piguit quærere, cur ego P. Crassi domū emissem, cùm tu veteris villæ dominus sis, cuius paulò antè fuerat Cæsar. modò, inquam, patrimonio non comeso, sed deuorato, quibus rationibus repente factus es tam affluens, & tam beatus: nam quis te faceret heredem, quem ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis, ac par tui? At hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt. quorum siue tu similis es, siue illi tui, nihil ad omnium scelus, ac nequitiam addi potest. || Verùm, vt opinor, honores tui te faciunt insolentem. Tu, C. Sallusti, tantidem putas esse bis senatorem, & bis quæstorem fieri, quanti bis consularem, & bis triumphalem? Carere debet omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assecla, omnium cubiculorum in prima ætate pellex, & idem postea adulter, omnis ordinis turpitudo es, & ciuilis belli memoria. Quid enim grauius pati potuimus, quàm quod te incolumem in hoc ordine videamus? || Desine bonos petulantissima consectari lingua: desine morbo procacitatis isto vti; desine vnumquemque moribus tuis æstimare. his moribus amicum tibi facere non potes: videris velle inimicum habere. Finem dicendi, P.C. faciam, sæpe enim grauiùs vidi offendere animos auditorū, eos, qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quid Sallustius meritò debeat audire, sed vt ea dicam, si qua ego honestè effari possum.

AD POPVLVM ET EQVITES ROM. ANTEQVAM IRET IN EXSILIVM.

SI QVANDO inimicorū impetum propulsare, ac propellere cupistis, defendite nunc vniuersi vnum, qui, ne omnes concideretis, ardoréque flammæ cōflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. Nā, quē virtutis gloria cū summa laude ad cælū extulit, eundem inimicorū inuidia indignissimè oppressum deprimit ad supplicium. Si liberum conceptā dulcedinē animo inclusam cōtinetis: nolite eo velle carere, qui carissimam vestram procreationem sibi esse duxit. || Est enim liberale officiū, scelere beneficium, vt metere possis fructum. Fidei conducit, in loco, debitum retribuere. Illic enim animi voluntas propensa comprobatur: hîc memoria collaudatur. Itaque, si omnibus graue seruitutis iugum esse debet in libertate educatis: sit is vestris animis acceptissimus, qui à vestro corpore iugum acerbissimum repulit seruitutis. || Et, si maiores vestri eos imperatores, qui militum virtute, hostium fregerūt furorem, iucundissimo fructu libertatis reconciliato, non solùm statuis dignos putarunt, sed etiam æterna triumphi laude decorarunt; tum vos eum consulem, qui non militum præsenti fortitudine, sed sua eximia animi virtute hostilem ciuium mentem senatus auctoritate vindicauit, existimate vobis retinendum in ciuitate esse. || Si, quæ beneficia singulis ciui-

bus, priuatimque dantur, ea solēt iis esse fru-
ctuosa, à quibus sunt profecta : iure & merito
possum ego vos ad defensionem meæ salutis
adhortari, quos conseruaui vniuersos. Nam
neque maius est defendere vnum, quam po-
pulum : neque verius à singulis, quam ab om-
nibus repetere officiis præmium, & fructum:
propterea quod in vnius periculo sæpe contē-
tio parua est, vt leuis sit labor defensori susti-
nendus : in reip. insidiis, quo firmius est quod
oppugnatur, eò paratiores sunt inimici, vt iis
sine magna sollicitudine, industria, virtute nō
5 queat resisti. || Et singulorum opes sæpe sunt
tenues, & infirmæ ad gratiam referendam, vt
opitulari benemerentibus non queant, si ma-
ximè cupiant : vniuersorū auxilium eò pluri-
mùm prodest, quòd firmioribus opibus est ni-
xum. Iure igitur, quoniam & maior impensa
in patriā officij est, quàm in priuata sit defen-
sione, & plus à vobis præsidij, quam à ceteris
opis ad salutem potest afferri : vos obtestor,
quos mihi & debere & posse intelligo opitu-
6 lari. || Non conuenit enim, cùm ego ad prome-
rendum officium tam fuerim expeditus, vos
ad referendam gratiam esse tardiores: ne, cu-
ius amplitudinē, ac gloriam laude, atque ho-
noribus amplificare debeatis eius incolumi-
tatem, & salutem deserendam existimetis. Et-
enim errat si quis arbitratur, M. Tullium id-
circo in capitis periculum vocari, quòd deli-
querit aliquid, quòd patriā læserit, quòd im-
probè vixerit, nō citatur reus audaciæ: virtu-
tis reus citatur, non accusatur quòd remp. vi
oppugnarit, sed quòd homo nouus pernicio-
sum nobilium restinxerit furorem. Non obest
mihi turpis, & nocēs, sed honestissimè lauda-
tissiméque acta vita, non odio bonorum, sed
7 inuidia premor malorum. || Intelligunt homi-
nes, tot, & tā præclaris testimoniis, monumen-
tisque virtutis comparatis, M. Tullio, dum sit
incolumis, fore voluptati. idcirco vitā eripere
cupiunt, vt cū spiritu sensum quoque adimāt
iucunditatis. Nōne igitur indignū est, eos præ-
miis meis inuidere, qui virtute certare nolue
runt? eos in contentionē honoris venire, qui
officiis se superari æquissimo animo tulerūt?
Si dulcis est gloria, consequere virtutem: noli
abiicere labores, petere honorem: honorem
dico? immò verò famam, fortunas, familiam,
liberos, caput, corpus, ipsum denique sangui-
nē, & animā. Cedo inuitus de rep. cedo oppres-
sus de fortuna, de dignitate: discedo à rep. vi-
8 ctus audacia malorum. || Liceat manere, si non
illū M. Tullium, custodem vrbis, defensorē o-
mniū, patrem patriæ: at certè reliquias Tullij:
liceat in conspectu ciuium, in hac vrbe, quam
ex parricidarum faucibus eripuit, remanere,
tecta omnium, fana deorum, vniuersam vide-
re periculo liberatam suo ciuitatem : liceat
ex hac flamma euolare, præsertim qui illud
impiū incendiū perditorum hominū lacrymis
potiùs meis quàm sanguine vestro restingui
malui. Neque enim peto, vt mihi detis vitam:
sed datam repeto, vt reddatis. Si meministis
quod dedi, vos non debetis obliuisci, sed re-
tribuere quod debetis. || Vos, vos obtestor, Dij
9 immortales, qui meæ menti lumina prætulistis,
cùm consensum exstinxi coniurationis, arcē-
que vrbis ab incendio, ac flāma liberaui, libe-
rósque vestros è gremio, & cōplexu matrū ad

A cædem, & cruorem non sum passus abstrahi.
Num igitur potest fieri à clientibus vt reci-
piar, cùm, à quibus debeam retineri, reiicere
instituā? Socij quò fugiant, cùm aditus custodi
patriæ præclusus sit? Quomodo spes salutis re-
liquis residebit, cum ciuibus præclusa sit ex-
spectatio incolumitatis? Pax, & concordia
extraneis gignetur, cùm iam domesticis non
inuideat, sed publicè prouidenti eripiatur? || Nā
quid ego improborum facta renouem oratio-
ne, vt redintegratione illius coniurationis a-
nimos vulnerem vestros? auxilium ab alienis
efflagitabo, cùm ciueis vestros deseratis? So-
ciorum inuocem subsidium, cùm à ciuibus in-
terclusum sit præsidium? Quam colere gentem
nunc instituam? verùm vt custos accipiar, an
vt proditor excludar? si vt conseruator, vestra
erit ignominia: sin vt oppugnator : præcisa e-
runt omnia. Itaq; quod putaui fore gaudium,
id exstitit exitium. || Si Quirites, eundem in ce-
B terorum periculis haberemus animum, quem
in nostris difficultatibus, & pro innocentissi-
mo quoque propugnare, & nocentissimum
quemque oppugnare nobis vtilissimum esse
arbitraremur, & si cùm optimi cuiusque rebus
aduersis nostram salutem, cùm deterrimorum
hominum secundis, nostra [illegible] icula putare-
mus coniuncta : frequentes profectò talibus
conatibus obuiam ire niteremur : neque par-
tim innocentia freti, partim nobilitate nisi,
partim potentia ac multitudine amicorum
fulti, cùm perfacilè existimaremus aduersa-
riorum vim, ac factionem à nobis repelli pos-
se, subitò ipsi simili periculo circumuenti, in
nostro euentu aliorum reminiscentes casus,
iure id nobis accidere nequicquam querere-
mur. || Quis enim est, Quirites, qui nunc cùm
inimicorum nostrorum vim, atque violentiā
perspiciat, quique nostrum ipsum periculosis-
simum casum recognoscat, qui nō sibi, ac suis
C diffidat fortunis? Quo enim se satis tutum ar-
bitrabitur præsidio? virtutis & gloriæ? At ea
nos ipsa hoc tempore oppugnant. Multitudi-
ne amicorum? Aperuerunt non forteis esse se
amicos, si in eorum potestate nostra sita salus
non est. Paucitate inimicorum? At id non in
ipsius, sed in aliorum voluntate positum est.
fham non satis est, ne cui iniuriam facias, pro-
uidere, si tamen sunt voluntarij inimici, qui
tuis præmiis te oppugnent. || Atque cùm hæc
omnia omnibus sint grauia, atq; acerba, tum
verò nobis misera, atque intolerādā, quorum
& officia in remp. recentissima, & incommoda
ob rēp. frequētissima in familia versātur. Nūc
si eadē conditio disceptationis proponetur, &
qui auditores adhibebuntur, aures nō obtusā
criminatione, sed vacuę præbebuntur: qui sunt
assecuti summū gradum honoris, nō dispolia-
buntur honore : qui sperāt, faciliùs & procli-
uiùs ad laudē nobilitatis peruenient. Quam-
D obrem nolo me duce supplicii vos ad fraudē
deduci, vt ego ad pristinum statum recidā ca-
sus. Nunc igitur, si lingua est concertādum, in-
nocentiæ virtute fretus supero. si facta cōpen-
sanda sunt : conferamus æquitatē. si violentiæ
14 impetu opprimimur : cedā pro omnibus vnus
tribunitio furori, quoniā laborem pro cunctis
ferre cōsueui. || Si igitur aliquo tēpore iis ho-
minibus consuluistis, quorum animus est reli-
gionis pietate definitus: debetis mihi quoque
prospi-

prospicere, qui numini deorum consecratum A sartum tectum ab omni piaculo conseruaui, & vos vt tutam, tranquillámque fortunã traheretis, mea perfe. i vigilantia. Nam me, quem paulò antè fortuna erexerat ad gloriã, virtus extulit ad laudem, populus tribuit honorem eundem tribuni furor exagitatus depulit ad calamitatem. Et quoniam animaduertistis illã conspirationem conflatam, ita esse restinctam, vt nulla scintilla compareat incendij, vos quoque tribunitiam sedate temeritatem (qui nunc se mihi inimicum ostendit, se prius esse vestrum professus est inimicum) ne rei crudelitas experta in me, in vos conualescat, & calamitas remorata longius serpat, atque progrediatur, præcauete. ‖ Nunc vel solus delectus ad 15 calamitatem, vel primus vocatus ad tale periculum, omnium animos iure debeo commouere. Omnia sunt immutata. manus ad demonstrandam religantur iniuriam: lingua inciditur ad deplorandam calamitatem: animus præ B cluditur ad exponendam rei indignitatem. Humilitatem generis obijciunt nobis: qui nouam rationem suscitant, veteres maiorum obterunt laudes. Sed quid ego plura de illorum aut in me maledictis, aut in vos sceleratè loquar facti? quorum cognita improbitas, me tacente, coarguitur, turpitudine vitæ, vt de iis non sit necesse inimicos prædicare, de quorum scelere ne amici quidem, aut ipsi possunt negare. ‖ Vos ego appello, quorum de me maxima est 16 potestas. apud vos loquor de mea calamitate, quos habui semper innocentiæ, & virtutis meæ testeis. Igitur ex ciuitate benemeritus de rep. ciuis exturbatur? innocens expellitur? consularis homo? non facultatibus vsus quondam minimis, amicorum multorum præsidio munitus, nunc partim ab inuidis, partim ab inimicis circumuentus eget indignè: huic si opem nõ tuleritis in periculo capitis, vos, credo retinebitis vestram libertatem? qui neque tanta C valetis auctoritate, neque tantorum officiorum impensam egistis in patriam mihi credite, hoc in vno commodum confirmatum, multorum infirmabit incolumitatem: & si initio non erit refutatum, impunè ad omnium perniciem conualescet. Proinde aut in meo periculo salutem integram præstate communem, aut in vestris hoc idem incommodum exspectate fortunis. ‖ Nemo tam perdita auctoritate, tam facinorosa 17 inuentus est vita, qui cùm de scelere fateretur, non tamen sententiis prius iudicum conuinceretur, quàm supplicio addiceretur. Ego repentè vi tribunitia correptus, non modò loquendi liberè in iudicio, sed ne consistendi quidem in ciuitate habeo potestatem. Eiicior non solùm sine teste, sine indice, sine crimine, sed sine accusatore, sine etiam scelere. ‖ Hostibus in bello, 18 qui dissident voluntate, dimicant armis, vitam quotidie oppugnant, in ipsa acie cum prœliantur licet loqui, licet disputare: mihi in pace, ciui, qui perditorum hominum fregi furorem, pro fortunis meis apud vos loqui non licebit? serui, qui ad suppliciũ cæsi verberibus trahuntur, apud eos sæpe disputant, quos necare voluerunt: ego consularis apud vos non loquar, quos conseruaui? Tacebo, si necesse est: tacebo inquam, animo æquo, quoniam virtus mea, me tacente, agit causam meam. ‖ Itaque, vt ego 19 in concione mea nihil ponam de rebus meis

A gestis, tamen in animis, & memoria vestra largiter reliquam. Isti modò videant qua ratione hanc inultam meam fugam ferre possint. Etenim si à me, vt isti existimant, Lentuli mortui sordes, si Catilinæ notissimus furor, si amentiã Cethegi si luxuries ac stupra Cassij pœnas repetunt: profectò istis hora nulla eiectio Tullio vacua periculo, aut periculi exspectatione relinquetur. Itaque illi in dies non meis insidijs quæ nullæ à me parantur, sed suorum scelerũ conscientia cruciati, mihi absenti, & populo R. pœnas dabunt. ‖ Quas ob res ego inimicorum 20 amentiæ, cupiditatíque paucorũ, omniũ salutis causa, decedam: neque eo deducã, aut progredi patiar, vt opera mea manus inter vos cõseratis, cædésq. ciuiũ inter se fiat: multóq. potiùs ipse patria, liberísq. meis carebo, quã propter vnũ me, vos de fortunis vestris, reique publ. dimicetis. Sic enim ab initio fui animatus, vt non B magis me mea causa putarẽ esse natum, quàm reip. procreatum. ‖ Sed illud queror (quòd non iam ad vnius perniciem, sed ad vniuersorum 21 instruitur calamitatem) conqueri, commiserari, dicere, expurgare, suspicionem dimouere, crimen diluere non licere. ore oppresso ceruices esse præbendas: quæ tamen omnia iam non sunt tam calamitosa, quàm mihi sunt subeunda, quam perniciosa, quam in rẽp. sunt introducta. Quamobrẽ statutum est, atq. decretũ, in his tẽporib. ciuitatis omnia perpeti, quæ volet furor libidinosus. ‖ Vim volunt afferre? præstò sum. eiicere volũt? exeo. indicta causa nolũt audire? causam nõ dico. aliud quippiã conãtur? agãt: nihil duri, nihil acerbi mihi erit, quòd remp. tutabitur. Nõ enim illis victus cedo, sed incolumibus vobis me condono. Ne- 22 que enim mors miseranda est quæ ob rẽp. capitur: neque exsilium turpe, quod virtute suscipitur: cùm præsertim nonnullam hæ pœnæ C habeant in se consolationem. Nam vitam si eripiunt, non adiment gloriam immortalẽ: si exsilio mulctabunt corpus, non animum à rep. remouebunt. Nam, vbicumque ero, hoc cogitabo, hæc semper cura mea erit: méque vobis ereptum, non à vobis repudiatum, existimabo. ‖ Illud ab vniuersis postulo, petóque, si, diu in 23 ciuitate manere licitum est, nemini iniustè periculum creaui, nemini innocenti fui calamitati, si omnibus auxilio, præsidióque esse consueui, plurimósque in hac ciuitate sum tutatus: vti vos liberos meos in vestram fidem recipiatis, eósque defen[da]tis, néve inimicos meos in familiam nostram [h]inc [l]ongiùs progredi patiamini: vtique, siue at[que] quò abiero, siue ero hîc oppressus, ea m[emori]a [o]mnio, & existimatio, quæ virtute parta, non [me]a infelicitate illata est. ‖ Nunc ego te, Iupiter Optime Maxime, cuius nutu, ac ditione sola [ce]terarum gubernantur, 24 D téque particeps connu[bi]j, socia regni regina Iuno, téque Tritonia, armipotens Gorgona, Pallas, Minerua, cæteríque dij, deæque immortales, qui excellenti tumulo ciuitatis sedem Capitolij in saxo incoliti constitutam, vt non solùm cunctam intueri, sed etiam tueri possitis ciuitatem: à quorum ego quondam altaribus impiam manum ciuium remoui: à quorũ templis meo periculo, funestam facem repuli, ne illustrissimum orbis terrarum monumentũ cum principe omnium terrarum occideret ciuitate: téque, Iupiter Stator, quem verè huius

imperij Statorem maiores noſtri nominaue-
runt: cuius in templo hoſtilem impetum Cati-
linæ repuli à muris: cuius templum à Romulo
victis Sabinis in Palatij radice cum Victoria
eſt collocatum: oro, atque obſecro, ferte opem
pariter reip. cunctæque ciuitati, meíſque fortu-
nis: reſiſtite tribunitio furori: fauete innocen-
tiæ, ſubuenite ſolitudini, miſeremini ſenectutis,
nolite eum ſupplicem à vobis abſterrere, &
excludere, qui in ſuo magiſtratu funeſtam fa-
cem à veſtris repulit templis. || Si C.Mario au-
25 xilio fuiſtis, quod in cliuo Capitolino im-
proborum ciuium cędem fecerat: ſi P.Scipioni,
quod Annibalis furibundam mentem à veſtris
repulit templis: ſi denique Cn. Pompeio, quòd
terra maríque hoſteis reddidit pacatos: ſic nunc
in meis calamitatibus aliquam forte opem di-
uinam, vt ſæpe multorum in periculis feciſtis:
ſic nunc in meis miſeriis diuinum aliquod au-
xilium, & numen oſtendite. || Deinde vos, quo-
26 rum poteſtas proximè ad deorum immortaliũ
numen accedit, oro, atque obſecro, quibus ſigil-
latim ſępe ſupplex ad pedes iacui, vt eũ quem
ſinguli ſtratum, atque abiectum ſubleuaſtis, nũc
vniuerſi conſeruatum velitis. Si neminem vn-
quam veſtrum læſi, ſi nemini in innocenti ob-
fui, ſi etiam econtrario, vt quiſque auxilium
meum deſiderauit, opem ferre non dubitaui: ſi
denique quæcumque adminiſtraui, ex veſtra
auctoritate & Patrum conſcriptorum volunta-
te feci: ſi malui inimicorum cupiditati, quam
reip. & legitimæ auctoritati pænas ſufferre: vt
exiſtimetis ex illo crudeliſſimo inimicorum
impetu ereptum, in antiquum ſtatum digni-
27 tatis reſtitui conuenire. || Sed quoniam neque
mihi liberè loquendi, neque vobis clementer
audiendi, neque omnino iudicandi, paucorum
furore, & audacia, facta aſt poteſtas: ſed oppreſ-
ſa eſt reſpub. armis, metu debilitata ſeruili, vti
liberum ſpiritum ducendi nullam habeat pote-
ſtatem: cedam inermis armatis, innocens no-
centibus, priuatus furibundo magiſtratui. Ne-
que enim Qu. Metellus quidquam de virtute
ſua detraxit, quòd ceſſit L.Saturnio furenti: ne-
que C. Cotta, quòd C. Vario tribuno pl. infe-
riore genere orto cedendum putauit: neque C.
Marius: qui, quantas res geſſerit, veſtra vobis
libertas iudicio eſſe poterit: neque verò M.Tul-
lius ſuum animum veſtra abalienauit poteſta-
te, cùm præcipuum vobis obſidem ſui animi,
veſtram reliquerit libertatem. || Quamobrem
teſtor Deos, deâſque omneis immortaleis, ve-
ſtrâ que maxime menteis, me non vitæ turpi-
tudine, non pro magnitudine ſcelerum non
propter reliquæ ætatis infamiam, pœnas iure
& lege perſoluere: ſed propter virtutis inui-
diam propter iucundiſſimam ingenij laudem,
propter magnitudinem rerumgeſtarum, crude-
liſſimè ciuitate priuari. Quod ſi idem accidit
Q.Cæpioni, ſi Mancino, ſi Rutilio, mihi quo-
que hoc accidiſſe non magnopere erit miran-
dum, cùm præſertim non generis antiquitate,
ſed virtutis ornamentis ſummam laudem ſim
conſecutus. || Nunc ego vos, Equites R. obte-
ſtor, quorum virtute nomen Romanum victo-
riam cum laude poſſidet coniunctam, quorum
factis gloriantur ciues, lætantur ſocij, gemunt
hoſtes: vt, ſi erga vos omni tempore optimè fui
animatus, ſi mea pericula neglexi, dum timo-
rem à patria propulſarem: ſi æquè liberis ve-
ſtris proſpexi, ac vos parentibus conſueſtis: vt
nunc me velitis veſtris opibus defenſum, inco-
lumem in hac ciuitate retinere: quę cùm à ſce-
lerata coniuratione eſſet incenſa, meo ductu ac
labore reſtincta eſt: nec patiamini me à liberis
meis abſtractum, à coniuge abreptum, ab aris
ſocíſque innocentem proiectum vitam dege-
re in exſulio, miſerrimi mortalis caſum ſu-
bire. || Proiicitur Tullius in exſulium ita-
que nimirum innocens ab inimico, religioſus à
ſcelerato, beneuolus huic ciuitati ab hoſte. O
miſera vitæ ratio, quæ tamdiu reſides in volu-
ptate, quamdiu fortunæ poſcit libido. egóne
inimicus huic ciuitati? quamobrem? quia
inimicos necaui. egóne hoſtis? quid ita? quia
hoſtes interfeci. En conditionem huius tem-
poris: antea gloria & laude digniſſimi duceban-
tur, qui hæc perfecerunt: nunc ſcelerati & parri-
cidæ eſſe dicuntur, qui hæc adminiſtrarunt. Sint
ſanè ſcelerati: ſuperet iſtorum victoria, ſi mo-
dò victoria appellanda eſt, in qua ciuitatis in-
eſt luctus: habeant hanc palmam ex innocentis
cruore. Tantum à vobis illud, Equites R. peto
& rogo, vt, quem ſæpenumero veſtra laude co-
honeſtaſtis, eundem dubiis vitæ periculis ve-
ſtra virtute conſeruetis.

Animaduerte Lector, deſiderari verba quædam in principio paginæ 353. quæ hîc
ponere maluimus quàm ea præterire, ne ſenſus mancus eſſet, néve ij,
qui locum illum legerent, perturbarentur. hæc igitur ſunt verba,

dicam ne illud quidem, ſi maxime in
culpa fuerit.

Cicero M. Tulius.

Opera.

Tomus secundus

Aureliae Allobrogum

Excudebat Petrus de la Roviere

1607

16°. 1k.n. – 720 sk.

AA–AA_4 – XX_4–XXx_4

Opr. z tomem pierwszem tegoż dzieła.

Cicero M. Tulius.

Opera.
Tomus secundus.

Aureliae Allobrogum
Excudebat Petrus de la Roviere
1607.
16°. 1 k.n. – 720 k.
AA–AA4 – XXx–XXx4
Opr. z tomem pierwszym tegoż dzieła.

Ex Libris Casimirus Ipp